This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Slav 7196.588.20 (9)

98

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

Obecní knihovna
„HAVLÍČKOVA"
v Malšovicích

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, POLITICKÁ A SOCIÁLNÍ.

ROČNÍK IX.

Redaktor a vydavatel

JOSEF PELCL.

V PRAZE 1900.

Slav 7196.588.20 (9)

ROZHLEDY.

MAJITEL A NAKLADATEL: JOSEF PELCL,
PRAHA-KRÁL. VINOHRADY.

HARVARD
LIBRARY

ÚVOD

DO

FILOSOFIE.

OD

OSWALDA KÜLPEA,
profesora university würzburské.

Se svolením spisovatelovým přeložil

Dr. FR. LUKAVSKÝ.

Čten. och. jednota „HAVLÍČEK" v Malšovicích

Druhé opravené vydání.

Čten. och. jednota „HAVLÍČEK" v Malšovicích

PRAHA.
JOSEF PELCL.
1900.

Tiskem Rosendorf a spol. v Praze.

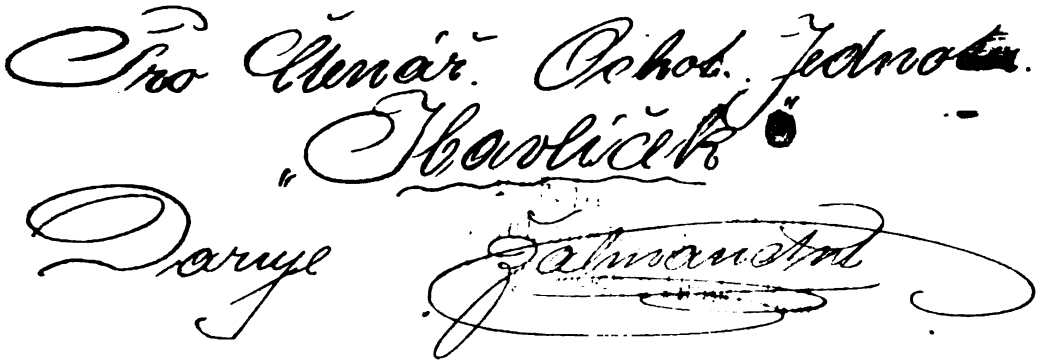

Z předmluvy k prvnímu vydání.

Z didaktických potřeb a zkušenosti vzešel tento spis a má zároveň skromným příspěvkem k filosofické práci doby přítomné. Úmysl orientovati zatímně, avšak úplně o původu a podstatě filosofie, pohnul mne, že jsem přijal do toho úvahy a zprávy, které dříve vyhrazovány bývaly encyklopaedii filosofie. Jednak, že kritisují, jednak že zaujímám positivní stanovisko k problémům a úkolům filosofie, hledím tím podporovati vědeckou práci na tomto poli nebo aspoň k ní pobádati. Čtenáři shledají, jak doufám, že jsem věnoval různým samostatným směrům a pracím doby minulé i přítomné interes nepředpojatý a stejný a že jsem jejich hodnotu odhadoval na základě důvodů. Avšak jsem si toho ovšem dobře vědom, že i z nejpoctivější snahy při omezené znalosti předmětu a jisté neodstranitelné subjektivnosti pojímání a výběru vyrůstají překážky provedení, které dovolují toliko přiblížiti se k ideálu před námi se vznášejícímu.

Zvláštní obtíže způsoboval příkaz krátkosti. Tak mnohý vývod mu byl obětován. Zdali vždy zůstalo pouze to nejdůležitější, nechci rozhodovati. Ne menší nesnáze vzbuzovala otázka údajů literárních, nejvhodnějších pro účel této knihy, co se týče jejich užití na jednotlivé případy. Za všechny pokyny a návrhy, které by mi můj úkol pro případ nového vydání usnadňovaly, budu odborníkům a ostatním čtenářům, které hledám nejen mezi studujícími, velmi vděčen.

Ve Würzburgu, v červenci 1895.

Spisovatel.

Předmluva ke druhému vydání.

Rychlý odbyt této knihy a přátelské přijetí, kterého doznala u kritiků, dodávají mi odvahy, vydati ji znova ve formě podstatně změněné a jak myslím, zlepšené. Zvláště II. kapitola se mi zdála, že ji je třeba poopraviti, takže jsem ji docela přepracoval. Avšak též v ostatních oddílech doznal spis tak četných větších a menších změn, že je zde jednotlivě nemohu vytýkati. Záležejí největší části v přídavcích a přeměnách, z menšího dílu v tom, že mnohý nepodstatný detail byl škrtnut, aby tím hlavní body mohly býti podány důkladněji, zřetelně a s řádným odůvodněním. Skutečné zvětšení rozsahu nastalo asi o arch především tím, že byl volen poněkud menší tisk. Základní stanovisko, které sám v úkolu a jednotlivých naukách filosofie zaujímám a které jsem hleděl pojednávaje o jednotlivých směrech uplatniti, zůstalo totéž, avšak všude se stalo patrnějším. Rovněž nenastala žádná změna v disposici celku, ač, jak se netajím, dává podnět k pochybnostem. Zdá se mi býti ještě vždy relativně nejúčelnější, pokud jde aspoň o knihu, která má býti nejen čtena, nýbrž i studována.

Prosba vyjádřená na konci předmluvy k prvému vydání, co se týče návrhů zlepšení knihy mé, nalezla ve veřejných zprávách a soukromných listech tak přátelského přijetí, že nedovedu lépe vyjádřiti svůj upřímný dík za to, než tím způsobem, že poukazuji na zlepšená místa a opětuji touž prosbu.

Ve Würzburgu, v září 1898.

Spisovatel.

Čten. och. „HAVLI... v Malšovicích

OBSAH.

Články.

Arbes J.: Jan Rapp. Z paměti českého publicisty 652—657, 693—697, 776—787, 844—858, 908—920.
Berner A.: Na nové cesty 90.
Hoffer Emil: Organická theorie v sociologii 538—543, 587—592, 623—626, 657—662, 701—705, 759—767, 837—844.
F. V. Krejčí: Bedřich Smetana 609—614.
Holeček Jos.: K našim literárným poměrům 129—133, 171—177.
Horáček C. JUDr.: Bernstein a Marxism 4—10.
Hospodářský podklad ženské otázky 751—759.
Hydman H. M.: Blízká zkáza britské Indie 632—634.
Chamberlain Houston Stewart: Křesťanství 64—68, 106—108, 152—156, 190—195, 295—300, 306—311, 386—391, 426—423, 468—472, 500—505, 556—560.
Jeřábek Luboš Dr.: Několik příspěvků k životopisu Kryštofa, Ignáce Kiliána a Jindřicha Dienzenhofferů 825—832, 965—970.
Kamper Jaroslav: Bohumil Vlček 20—24.
Karásek Jiří: Protiindividualism umění 46—50.
Socialisace umění 177—180.
Moderní Praha 409—413.
John Ruskin 449—453.
Krček Frant.: Kantův vliv na vědu sociální v jejím nejnovějším vývoji 672—675, 705—713.
Krejčí F. V.: K Smetanovu cyklu v Národ. divadle 1—4.
Dobrá kniha a její osud 41—44.
Multatuli 185—190.
ine 291—295.
vé drama Ibsenovo 329—395.
Jan Dr.: Na nové cesty 82—83.
...ner Hanuš: Zápas o jihoafrické zlato. ...ienské operace) 551—556.
Külpe O. Dr. Prof.: Úvod do filosofie. Přel. Dr F. Lukavský (samostatně stránkovaná příloha celého IX. roč. „Rozhledu").
Lederer E. Dr.: Na nové cesty 83—90.
M.: Zápas o jihoafrické zlato 509—512.
Mančal Jaroslav: Titulatury lidové 375—378.
Modráček Fr.: Hanoverský sjezd 145—152.
Neklan Alexander: K situaci politické 24—28.
K situaci politické 289—291.
Možnost a nemožnost českoněmecké shody 346—352.
„Umgangssprache" 529—538.
První sjezd české strany lidové — a logika 569—580.
Promyšlenost rámcového programu české strany lidové 729—742.
Ku sčítacímu ruchu 817—825.
Neumann Stan. K.: Individualism umění 91—95.
Novákova Tereza: Settlementy osady sociálního smíru 413—421.
Pohorecká-Šebkova Žofie: Dante Gabriel Rossetti 14—18.
Pospíšil Dr. V.: K bilanci potravinového zákona 961—965.
Preininger V. MUDr.: Líc a rub dobrého zákona 649—652.
Radič St.: Jižní Slované 180—185, 222—228, 312—316, 380—386, 463—468, 505—509, 592—598, 635—638, 863—873, 909—921.
Rohan Karel: K affaiře Polenské 169—171.
S.: Líc a rub dobrého zákona 493—494.
Sergi Giuseppe: Přítomnost a budoucnost národů 253—258, 302—306.
Scheinpflug Karel: Neznámé ostrovy 249—253, 295—302.
Schmitt Dr. E. H.: Krise anarchismu 905 až 908.
Slavík Jan JUDr.: K jazykové otázce 580—587, 617—622.
Soukup Fr. JUDr.: K otázce národnostní 10—14.
K ukončení hornické stávky 489—493.

Stein Vitězsl.: Ecrasous l'infame 453—460.
Sýkora O. Prof.: O reformních snahách v středním školství 742—750, 858—863.
V.: Nové osvětlování (Acetylen) 228—231.
Vaňorný Ot. Prof.: Na smrt Tibullovu 99-103.
Winter L. JUDr.: Stávka hornická 369—375.
X.: Z činnosti českých žen v minulém dvouletí 50—54, 95—99.
Zeiner Em. K.: Po stopě Komenského a Bratří 134—140.
O původu jména Prahy 614—617.
Komenský — knězem pod obojí 689—693.
Ziegler Th. Dr.: Konec století 55—57.

Belletrie.

Babánek K.: Tichá vzpomínka 662.
Zapadlá hospoda 662—663.
Černé oči 771—776.
Burdette Robert Jones: Neličená prostota zlatého dětství 265—268.
Croissant-Rust A.: Léto 699.
Flora Jan: Půlnoc 697.
Podzim 698.
France Anatole: Poznámky, jež psal Pierre Noziere napokraj svého velkého Plutarcha 421—425.
Gorkij M.: Píseň o sokolu 772.
Hedberg Tor.: Souboj 57—64.
Joshida G.: Předmluva k žaponskému románu „Krásky rána" 460—462.
Lubarov A.: Domove — Domove! 698.
Mackay John Henry: Poslední povinnost 787—798, 875—888, 937—960.
Maršík B.: Sníh padá na zahradu 663.
Multatuli: Rozhovor s Japonci 209—218.
Stařena s roštím 218.
Prozřetelnost 218—219.
Morálka slov 219—220.
Juris prudentia 220.
Müldner Jos.: Nad celým Kosmem 698.
Neera: Krajina 699—700.
Nye Bill: Můj pes 268—269.
Opolský J.: Jizba 378.
Píseň milostná 378.
Znamení na nebi 378.
Král 767—770.
Otomar V.: Památce Karoliny Světlé 44.
Tuláci 143—144.
Orator J.: Resignace 663—664.
Anno domini 379.
Léto 379—380.
Pokorný Viktor: Poslední láska 664.
Rosny J.H.: Nová láska 495—500, 544—551.
Rossetti Dante Gab.: Zesnulá Panna 18—20.
Žena s kartami 771.
Rajský sad 832—837.
Rybář Fr. T.: Bolest vesmíru 664—665.
Sekanina Fr.: Fantasie růžového jitra 220—221.
V zahradě 221.
Nad starým basinem 221—222.
Scheinpflug Karel: Pohádka se smutným koncem 140—142.
Silén Miloslav: Svítání 888.
Sova A.: Skizza k básni 44—46.
Sloky 46.
Křesťanská Evropa 873—875.
Ščedrin Saltykov: Melancholický beran 103—106.
Wojkowicz Jan: Bratr 627—631, 665—671.
Žák Karel: Nezvratní. Hra o jednom dějství 335—346.

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Adler Friedrich: Neue Gedichte (Leda) 641—642.
Almanach na rok MCM (D) 196—197.
Anunzio Gabriele: Duše z křemene (Leda) 232—234.
Arbes J.: Ethiopská lilie (—c) 200.
Babánek Karel: Když slunce zapadá (Karásek) 893.
Bidlo Jaroslav: Jednota Bratrská v prvním vyhnanství (L) 517—519.
Bulířova J.: Moje písně (Karásek) 892.
Čenkov Em. ryt.: Paříž (En Avant) 801.
Česká poesie XIX. věku. Díl V. (F. V. Krejčí) 352—356.
Dauphin Leopold: Couleur du Temps (J. Karásek) 31.
Drtina Fr.: Myšlenková povaha středověku. — Středověk a křesťanství. (Arne Novák) 109—111.
Vyšší výchova dívčí ve Francii (Ch) 560—561.
Egertonová G.: Dissonance (Leda) 317—318.
Fester Richard: Macchiavelli (B) 802.
Fiedler Frant. JUDr.: Zemědělská politika (Dr. V. Schuster) 70—71.
Fonillée Al.: Kritika mravních soustav naší doby (Bedř. Šimon) 432—436.
La France an point de vue moral (B) 722.
Glatzer Felix: Das recht der provisorischen Gesetzgebung in Sonderheit nach preussischem Staatsrecht (B) 803.
Greville Henry: Dosia (—c) 398.
Hartmann Ant.: Civilní soudní řád (š) 895.
Hendrych Jarosl.: Mně stůně mládí 438—439.
Hilbert Jarosl.: Psanci (F. V. Krejčí) 599—603.
Hladík Václ.: Ze samot a ze společnosti (—c) 438.
Holý Jos.: Vašíček Nejlů (—c) 436.
Horáček C. JUDr.: Příspěvek k otázce agrární (Dr. V. Sch.) 111—113.
Hostinský O.: Hudba v Čechách (Hoffer) 680—681.
Janča Jan: Z města a venkova 562.
Jeřábek Luboš Dr.: Pět let činnosti pro myšlenku starobylého a uměleckého rázu kral. hlav. města Prahy (—c) 275—276.

Joklik Fr. Dr.: Justiční poměry rakouské (Dr. P.)
Karasek Jiří: Gothická duše. (F. V. Krejčí) 971—974.
Keim Theodor: Řím a křesťanství (Arne Novák) 277—279.
Ketrzyński Wojt. Dr.: O Slovanech druhdy bytujících mezi Rýnem a Labem, Salou a českým pomezím (Dr. J. Salaba) 714—722.
Klášterský Ant.: Sonety tiché pohody (—c) 357—358.
Klose Ant.: Drobty 279.
Konrád Jos.: Druhá láska (—c) 437.
Kosina Jan Ev.: Život starého kantora (—c) 237—239.
Kozarac Josip: Dvě povídky 398.
Fr. Krejčí Dr.: Zásada vývoje v psychologii (E. Hoffer) 976—977.
Křikava Louise: V nocích bezhvězdných (D) 197.
Kurz Vil. Dr.: Knihovna vědy a práce (V) 239—240.
Setřte uhlím (V) 642.
Moderní pokroky v dopravnictví (V) 681—682.
Prozrazená kouzla a divadelní tajnosti (V) 682.
Kvapil Jaroslav: Trosky chrámu (—c) 436—437.
Laplaigne: La morale d'un égoiste (B) 722.
Lešehrad Em. šl.: Písně na Pobřeží (En avant) 639—641.
Levy-Bruhl L.: La philosophie d'Auguste Comte (B) 722.
Lil Jonáš: Když slunce zapadne (D) 69—70.
Lourbet Jacques: Le problème des sexes (B) 802.
Magre André: Poèmes de la Solitude (Jiří Karásek) 31.
Maria Jaroslav: Dobráci (En avant) 977 až 980.
Maršan Rob.: Čechové a Němci r. 1848 a boj o Frankfurt (—ba) 392—398.
Merhaut Jos.: Andělská sonata (Kj) 676—679.
Nejč K.: Básně v Mod. Rev. (Karásek) 892.
Posada A.: Doctrinas y problemas del Feminismo (B) 802.
Prus Bol.: Faraon 200.
Racek Ad.: Snivá moudrost (Karásek) 892.
Radič Št.: Svobodná škola politických věd v Paříži 113.
Retté Adolphe: Volnost, rovnost, bratrství 240.
Ricca-Salerno Giuseppe: La teoria del salario nella storia della dottrine e dei fatti economici (B) 722.
Richter C. L.: Zdenko Fibich (E. Hoffer) 974—976.
Rodino Luigi: La riforma del diritto della corperazione in Italia ed in Francia (B) 722.
Sighele Scipio: Co století umírá (Arné Novák) 475—476.
Skarlandt Julius: Podzimní melodie (Karásek) 892—893.
Smart William: Rozdělení důchodu (Š) 895.
Sokol-Tuma F.: Sudiči (—c) 356—357.
Solovjev E.: L. N. Tolstoj (Kj.) 29—31.
Srubjan Michal: Obrázky ze Slovácka 279.
Světla Kar.: Zvonečková královna (—c) 477.
Svoboda F. X.: Pestré povídky (—c) 113.
Šejhar J. K.: V zašeří krbu (Kj) 157—159.
Štech Václav: Mladý obchodník (Stein) 234—237.
O veřejných knihovnách (—c) 439.
U tří blaznů (—er) 889—891.
Šusta Jos.: Pius IV. před pontifikatem a na počátku pontifikatu (L) 679—680.
Tobolka Zd. V. Dr.: Počátky konstitučního života v Čechách 392—398.
Tomek V. V.: Tuberosy (Karásek) 892.
Tonder Čeněk: Před úsvitem (c) 240.
Topinard Paul: Víra a věda. Anthropologie a sociální věda (B) 895.
Treval Emil: Za onoho času (Karásek 801—802.
Verhaeren Emile: Les visages de la vie (Karásek)
Vikelas Dimitrios: Tři novořecké povídky 398.
Wilkinsova Mary: Skromný romanek a jiné povídky 439.
Winter Zikmund: Miniatury (Karásek) 641.
Vlasak E. Dr.: Cesta do Madridu (Dr. Jirásek) 159—161.
Woltmann Lud.: Der Historische Naturalismus (B) 802.
Vorländer K.: Kant a socialismus (B. Kohn) 893—895.
Vrchlický Jarosl.: O knihách a lidech (Karásek.)
Zibrt Čeněk Dr.: Bibliografie české historie (L) 473—475.
Zola E.: Plodnost (O. Sýkora) 270—275.
Železný V.: Jak lze odstraniti naši agrarní krisi (—r) 276—277.

Divadlo.

Drachmann: Byl jednou jeden král 98.
K. Dreyer: Zkušební kandidat 804—805.
Giacosa: Jako to listí 805—806.
Hauptmann: Potopený zvon 520—521.
Hennequin a Valabrègue: Ustupte ženám 981.
Hilbert: Psanci 599—603.
Ibsen: Rosmersholm 240—242, 519—520.
Léger a Prochazka: Vpád 161—163.
Meilhac: Vyslanecký attaché 73.
Nečásek: Almužna 806.
Nolović: Nokturno 72.
Shakespear: Jak se Vám líbí 521.
Schnitzler: U zeleného papouška 807.
Šmaha: Premiéra na vsi 522.
Štech: Třetí zvonění 522.
Šubert: Probuzenci 73.

Vrchlický: Noc na Karlštejně 980.
Zeyer: Bratří 113—115.

Hudba.

Dvořák: Čert a Káča 197—200, 603.
Horák: Babička 605.
Trneček: Andrea Crini 603—604.
Smetanův cyklus 115—117.

Výtvarné umění.

K.: První členská výstava umělců výtvarných 75.
Kamper Jaroslav: Výstava Holárkova 477—480.
X.: První umělecká výstavka v Pardubicích 33.
† Mařák Julius 75—76.
Klub přátel umění v Brně 563.

Z ruchu literárního a uměleckého.

Nové knihy 32—33. — Sjezd německých přírodozpytců a lékařů v Mnichově 73—75, 117—121. První umělecká výstavka v Pardubicích 33. — První členská výstava Jednoty umělců výtvarných (K) 75. — Mařák Jul. † 75—76. — Fr. Řehoř † 76—77. — Giovanni Segantini † 77. Páně Hladíkův „Lumír" 121. Dra. F. X. Veselého: Právo živnostenské 163. — Zasláno p. A. Weniga k libretu „Čert a Káča." 232. — Za starou Prahou! 276. — Z dramatických novinek německých 480—481. — Nové dějiny německé literatury XIX. stol. 481. — Nejmladší generace literární 481. — Klub přátel umění v Brně 563. — Skupina pražských mladších německých básníků 563. — Klasicism a germánství 563. Jakub Arbes 682.

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika 34—37, 78—79, 122—123 164—167, 201—203, 280—283, 323—325, 359—361, 399—402, 440—441, 482—483, 523—524, 564—566, 643—644, 683—685, 723—724, 808—810, 896—897, 982—984.
Hlídka hospodářská 38—39, 167—168, 243—244, 325—327, 402—403.
Hlídka sociální 79—80, 123—124, 203—206, 283—286, 361—364, 442—444, 525—526, 606—608, 685—687, 810—813, 897—904.
Hlídka školská 124—127, 206—208, 286—288, 364—366, 483—486, 566—568, 644—645, 724—727, 813—816, 901—903, 985—986.
Hlídka zdravotní 39—40, 244—247, 645—647, 903—904.

Z naší doby.

Pěstování hudebních nauk na vysokých školách (Vondráček) 127—128. Také kus ženské otázky 128. Vybrané spisy M. Jana Husi 128. Spolek pro zřízení pomníku M. Jana Husa 128. Brněnské „Literární listy." Z Ostravska 128. Nová forma poesie 247. Nové světlo elektrické 247—248. Mediků v prvním ročníku na předlitavských universitách 248. Právo živnostenské 248. Přednášky (vl—) 327—328. Povjest kraljevine České 328. Lidové přednášky české university Karlo-Ferdinandovy 328. Přednášky (Dr. Rich. Fischer) 366—368. John Ruskin 368. Udělení a vypsání cen 368. — Zemská pojišťovna starobní 368. Přednášky (V. Kukaň) 404—407. Klub „Za starou Prahu" 407—408. Přednášky (Vzděl. odb. C. O. S.) 408. Stará Praha V. Jansy 408. „Hlas Národa" o sporu o právo jazykové (Alexand. Neklan) 444—447. Přednášky (J. Křen) 447—448. (Dr. Hliňák) 448. O sdružování kapitálu (Dr. S.) 486—487, 527—528. K psychologii čtoucího obecenstva 487—488. Bestia triumphans 488. Přednášky (—nik) 528. Seznam míst v král. Českém (Dr. J. Slavík) 647—648. Pracující v Rakousku 648. Dráteníčkové 648. Přednášky (—l) 688. Heine: Myšlenky a nápady 688. Nový úkol spolku českých právníků „Všehrdu" 727—728. XXIII. sjezd braniborských měst (VI—) 728. Proces arcibiskupa olomouckého Dra. Kohna 816. Proti alkoholismu 816.

Vyobrazení.

Tři skizy *Boh. Vlčka:* Vlast po Bílé Hoře 21. Počátek svobody 22. Hříšník 23.

ne), ale vlastní její tvůrčí zřídla po většině vysýchají — česká hudba jako specifický umělecký typus bledne, ztrácí svůj pel a význačnou barvu. Nedejme se proto svádět pověrčivou moderní vírou v samospasitelnou evoluci k takovýmto illusím a křivému hledisku, smiřme se s tím, že každý rok nemůžeme mít nového Smetanu, ale tím více si vážme toho jednoho, jejž jsme měli. Individualita tak čistá, ryzí a bohatě tvořivá nemůže se rodit každých deset, ba ani ne dvacet, třicet let, jmenovitě v dnešním pozdním epigonském stadiu hudby.

Ale zdá se mi, že právě jako samostatná umělecká individualita není u nás Smetana postaven na místo mu náležející. Na jedné straně, v očích hudebníků je příliš zacloněn grandiósním stínem Richarda Wagnera, na druhé v očích obecenstva je příliš postaven do služeb národa a jeho osobní tvůrčí iniciativa se příliš ztrácí ve fiktivním kolektivní představě »české hudby.« Kausální poměr mezi umělcem a prostředím se tu příliš porušuje ve prospěch druhého: zapomíná se, že Smetana nebyl pouhým orgánem české hudby ba ani ne jen článkem v jejím vývoji, nýbrž jejím otcem a tvůrcem, bez něhož by jí vůbec nebylo. Teprve však, když odhodíme takováto nacionálně-utilitaristská měřítka a hledíme jej pochopiti pomocí hledisk individuelně-psychologických, když hledíme zvážiti jeho personelní iniciativu a jdeme naň jako na »umělce sama o sobě«, pak stojí teprv před námi v celé své výši. V takové výši, že tvoří jeden z vrcholů moderní hudby a že se nijak neztrácí ve stínu Wagnerově. Vyložíme-li si jej psychologicky, pak nestojí vedle bayreuthského génia jako pouhý jeho odlesk a jako pouhá česká jeho variace. Stojí ne jako epigon vedle něho, ale jako pendant proti němu. Jako jeho stoupenec nanejvýš jen v theoretických reformačních principech hudebně-dramatické formy — a to ještě ne ve všech — ale v praktické realisaci jako samostatná hlava umělecká, jiného rodu a typu, jiné rasy myšlenek a cítění, ba v mnohém ohledu jako silně vyvinutý a vyslovený protipól vůči tvůrci Tristana a Parsifala. Nevládne pravda takovými rozlohami látek, prostředků a výrazu jako Wagner, ale tím je scelenější, jednotnější a ryzejší. Wagner je césarem veliké světovládné říše, od pólu k pólu, jejíž provincie však se bouří proti sobě a dají se svládnouti jen gigantickou námahou a terroristickou silou. Smetana naproti němu je králem nevelké, ale blažené země, v níž panuje mír, shoda a idyllické štěstí. Individuality umělců nesmějí však být měřeny jen takto geograficky, jen dle toho, jak je oblast jejich rozsáhlá. Co by byl na př. proti Wagnerovi Mozart, jehož sféra je tak úzce vymezena? Ale o to jde, jakými potencemi vládne umělec na ploše mu dané. Jeden bouří a hýbe zemí i nebesy, jinému však stačí pouhá dlaň, aby na ní vytvořil svůj styl, pouhý Archimedů bod, aby do něho vehnal všecku tíhu a sílu světa a života, jak jej individuelně cítí a naň nazírá.

Wagner jest myslím ten veliký balvan, jenž u nás překáží plnému ocenění Smetany. Jako byl pro Nietzscheho, jest i pro smysl a význam naší hudby »Fall Wagner« otázkou přímo kardinální. Nedovedli jsme si ještě dosti svého velikého hudebního mistra vymaniti z čarovného Wagnerova kruhu a postaviti jej vedle něho na místo úplně samostatné. Wagnerovství je příliš ještě u nás stotožňováno jen s formálními reformačními principy moderní opery. V tomto smyslu má ovšem význam

kolektivní a v tomto smyslu je i Smetanova hudba částí povšechného tohoto útvaru. Ale jen v tomto jediném smyslu, ve smyslu formovém. Ale neosvětlilo se u nás ještě dosti, že wagnerovství jest ve svých nejhlubších kořenech a zdrojích něco daleko více, či chcete-li daleko méně, že je totiž určitým, přesně ohraničeným útvarem kulturně-psychologickým, který se objevil jen jednou, nesen geniální jednou individualitou, s ní stojí a padá a nemůže být dále v tomto smyslu vyvíjen a opakován. A s wagnerovstvím v tomto smyslu nemá Smetana nejen co dělat, ale je pravým jeho protichůdcem a překonáním. Překonáním vítaným, pokud wagnerism svým transcendentalismem a morbidní svou cítivostí sesiluje choroby moderní duše a překáží jejím tendencím po ozdravění. V tomto smyslu kyne Smetenově hudbě evropská misse, jejíž plnění je dosud v prvých počátcích. Vystihnouti význam tohoto poslání a vésti hraniční čáru mezi Smetanou a Wagnerem bylo by ovšem úkolem, jenž nemůže být splněn v těchto několika řádcích. Zde mi nešlo než o několik poznámek k tomu významnému zjevu, že v jediném městě může být pořádán v jednom roce německý cyklus wagnerovský i český cyklus smetanovský. Či není to opravdu pro nás nesmírně významná a do samých kořenů naší kultury a národnosti jdoucí věc, že můžeme Němcům na jméno Wagner odpověděti triumfem, jenž slove Smetana?

F. V. Krejčí.

Bernstein a marxism.

Bernsteinova kniha »Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie«,*) jež jest vlastně prohloubenějším zpracováním Bernsteinových článků již po delší dobu v socialistické revui »Neue Zeit« uveřejňovaných, způsobila mnoho hluku. Právem i neprávem. Právem proto, že hluboké trhliny, jež žíravá kritika její nadělala v theoriích Marxových a Engelsových, vychází od muže, jenž patřil mezi pravověrné stoupence Marxovy, ba jenž se domnívá, že mezi ně patří posud, neprávem proto, že obsahuje co do věci málo nového, co by proti Marxovi od národohospodářských theoretiků — ovšem »buržoasních« — nebylo bývalo již dříve namítáno.

Bernstein potírá Marxe takřka ve všech bodech, jež tvoří základní kameny jeho theorie. Tak především co do filosofického podkladu marxismu t. zv. dějinného materialismu. Dějinný materialism není nutným požadavkem socialismu vůbec, ale dojista marxismu. Marx přestává bez něho býti Marxem. Pro něho jest dějinný materialism východiskem, z něhož prýští celá jeho theorie. To uznává též Bernstein: »Nejdůležitějším článkem v základech marxismu, takořka hlavním zákonem, jenž proniká celým systémem, jest bez odporu jeho zvláštní dějinná theorie, jež se nazývá materialistický názor dějinný. S theorií tou marxism v zásadě stojí a padá, otřesení její působí i na všechny články ostatní« (str. 4.) Nuže Bernstein zkoumá správnost dějinného materialismu a dochází k přesvědčení, že postrádá oné absolutní platnosti, jakou mu Marx a Engels

*) Stuttgart. J. H. W. Dietz. 1899.

přikládali, že ostatně oba v různých obdobích svého života a své literární činnosti ne vždy důsledně stáli na příkrém stanovisku dějinného materialismu, nýbrž že zejména v posledních letech činili důležité ústupky i silám a příčinám ideologickým ve vývoji dějinném. A jen s tímto obmezením, tedy s připuštěním ještě jiných sil než hospodářských na vývoj společenský uznává Bernstein materialism dějinný, čímž ovšem tento ztrácí ráz výlučnosti, jež byla jeho podstatnou známkou.

Bernstein obrací se k dalšímu článku Marxovy theorie, k třídnímu boji. I tu vytýká Marxovi, že nezůstal si vždy důsledným a má za to, že tyto nedůslednosti a nelogičnosti zavinila dialektická forma hegelovská, kterou si Marx oblíbil. Vytýká dále Marxovi náchylnost k revolucionářství za každou cenu, již nazývá blanquismem. Marx idealisoval prý proletářstvo docela romanticky a zejména program komunistického manifestu jest blanquistický, jakož i myšlenka emancipačního boje dělnictva. »Marxism překonal blanquism pouze co do methody, avšak co do přeceňování tvůrčí síly revoluční moci pro socialistickou přeměnu moderní společnosti nevymanil se nikdy z blanquistických názorů« (str. 31). Marx i Engels doufali svého času v brzkou sociální revoluci, později ovšem poznali svůj omyl, ale jen co do doby, v zásadě se myšlenky této prý nikdy nevzdali. Naproti tomu pokládá Bernstein každou násilnou revoluci za utopii, neboť třídy buržoasní vůbec již nejsou revolučně naladěny a dělnictvo opět jest již příliš mocno, než aby po dobytém vítězství setrvati mohlo v kritisující oposici. Marx prý nikdy neopřel se co do věci blanquistickému revolucionářství, neboť »kritika blanquismu byla by spolu vlastní kritikou marxismu a to nejen co do některých stránek zevních, nýbrž co do podstatných součástí celého Marxova učení« (str. 35).

Bernstein přechází k Marxově theorii hodnoty a nadhodnoty. Bohužel však této pro marxism s hlediska národohospodářské theorie nejdůležitější otázky dotýká se jen zcela povrchně. On hledí vysvětliti odpory mezi prvním a třetím svazkem »Kapitálu«, tvrdě, že pojem hodnoty konkretního zboží jest v prvním svazku »Kapitálu« u Marxe jen myšlenkově sestrojen a že rovněž tak nadhodnota jest pouhou formulí opřenou o hypothesu. »Otázka, je-li Marxova theorie hodnoty správna čili nic, jest pro důkaz nadpráce zcela lhostejna« (str. 42). »Pracovní hodnota není naprosto nic jiného než klíč, jest to myšlenkový obraz jako oduševněný atom« (str. 44). Tento mlhavý výklad Bernsteinův naproti přesvědčujícím výsledkům novodobého bádání theoretického ovšem neuspokojuje.

Mnohem podrobněji zabývá se Bernstein pověstnou Marxovou theorií katastrofovou. Zde jest nejsilnější, jelikož opírá se o číslice, zde jest také proti Marxovi ve značné výhodě, maje po ruce mnohem dokonalejší statistiku a mnohem delší období kapitalistického vývoje hospodářského. Odpor proti Marxově názoru, že kapitalistická soustava hospodářská chová sama v sobě zárodek svého rozkladu, jenž dostaví se nutným vývojem dějinným a to v budoucnosti nedaleké, byl vlastně podnětem celé Bernsteinovy kritiky. Již v dopise svém zaslaném loňskému Stuttgartskému sjezdu kladl důraz na toto stanovisko slovy: »Nesouhlasil jsem s míněním, že stojíme před brzkým zřícením měšťácké společnosti a že sociální demokracie má určovati a podmiňovati taktiku svou se zřetelem na tuto brzkou

velikou katastrofu sociální. A při tom dosud plně trvám.« Bernstein tvrdí, že vyhlídky socialismu rostou nikoliv ubýváním, nýbrž přibýváním společenské zámožnosti. Přesvědčivými číslicemi dokazuje, že střední podniky nejsou pohlcovány velikými, nýbrž že žijí, vznikají a kvetou vedle nich. A platí-li to o průmyslu, platí to tím více i o zemědělství, jež vykazuje dokonce i tendenci tříštění velkých podniků. »Závisí-li zřícení moderní společnosti na mizení středních článků sociální pyramidy mezi jejím základem a vrcholkem, pak jest zřícení to dnes v Anglii, Německu a Francii v odlehlejší budoucnosti, než v kterékoli dřívější době devatenáctého století« (str. 85). Proto i Marxem předpovídané obdobné krise se nedostavují. Neboť již obrovský rozsah světového trhu ve spojení s rychlostí transportní a zpravodajskou znesnadňuje tak značně možnost rušivých živlů v koloběhu hospodářském a veliké bohatství evropských průmyslových států, jakož i pružnost moderního úvěrnictví a vznik průmyslových kartelů zmenšuje tak vliv místních neb částečných otřesů na všeobecný stav hospodářský, že aspoň pro dozírnou budoucnost všeobecné krise obchodní po způsobu dřívějších lze považovati za pravdě nepodobné. V tom směru hájí Bernstein i prospěšné účinky kartelů. Konečně uvádí, že sám Engels ke konci svého života k omylu svému i Marxovu co do blízkosti všeobecné katastrofy se přiznal.

Ale Bernstein jde ještě dále. A tu neotřásá jen základním pilířem marxismu, nybrž dotýká se konečných cílů socialismu vůbec. Bernstein pohlíží totiž velmi skepticky na kolektivistickou výrobu. On nepovažuje ani stát ani obec ani jakýkoliv jiný veřejný organism za schopna výrobu centralisticky říditi a regulovati. »Jakým důmyslem, znalostí a schopností by musila býti opatřena vláda nebo nějaké národní shromáždění, aby mohl vésti jen vrchní správu neb hospodářský dozor takového obrovského organismu?« táže se Bernstein (str. 87). Také o obcích pochybuje, že by byly schopny výrobu ve vlastní správě prováděti. Naopak byly by nuceny různé podniky buď ponechati dosavadním vlastníkům, aneb je pronajati dělnickým družstvům. Ale i pomocí těchto výrobních společenstev pokládá Bernstein společnou výrobu za nemožnou. Poukazuje k dosavadním nezdarům pokusů se společenstvy výrobními a příčinu nezdarů těch vidí právě v základním principu, na kterém společenstva ta jsou sestrojena, v rovnosti a demokracii. »Družstva ta právě tam, kde dělníci jsou výhradnými vlastníky, ve svém vlastním zřízení samy sobě odporují. Ona předpokládají rovnost v dílně, plnou demokracii, republiku. Jakmile ale dosáhla jistého, třeba dosti skrovného rozsahu, selže rovnost, poněvadž jest nutno roztřiďování úkonů a tedy podřaděnost« (str. 99). »Vezměme dějiny kteréhokoli společenstva a všude nalezneme, že svévládná, společenská továrna objevila se jakožto nerozluštitelný problém a že rozkotala se i když vše ostatní šlo dle přání, o nedostatek disciplíny« (str. 101). Proto sluší dáti přednost ve výrobě soukromému podnikatelství před státem a obcí. I ta kýžená expropriace nemohla by přes noc vydupati ze země organické útvary.

Bernstein důsledně trvá při svém výroku, že jest mu hnutí sociální vším, avšak tak zvaný konečný cíl socialismu ničím, dokazuje, že přes vzrůst sociálně-demokratických voličů v Německu více než polovice prů-

myslového a ohromná většina zemědělského dělnictva v táboře sociálně-demokratickém se nenalézá. Místo utopických programů žádá Bernstein positivní práci sociálně-reformní, tedy především rozšíření politických a živnostenských práv dělnictva a to jedině cestou přísně zákonnou. »Sociální demokracie smí klásti jen takové požadavky, jež jsou v souhlase s dnešními poměry« (str. 155). »V klidných dobách musí v zákonodárství vládnouti rozum nad citem, pouze v revoluci vládne cit nad rozumem« (str. 182). Sociální demokracie má míti »zmužilost emancipovati se od fraseologie ve skutečnosti již přežilé a býti tím, čím skutečně jest: demokraticko-socialistickou stranou reformní« (str. 165). Hnutí socialistickému musí se jednati o budování a nikoliv jen o boření. »Sociální demokracie nechce dnešní společnost rozrušiti a každého jednotlivého člena proletarisovati, naopak ona snaží se dělníka pozvednouti ze společenského postavení proletářského k měšťáckému a tak měšťáctví zevšeobecniti« (str. 128). Odtud zvláštní stanovisko Bernsteinovo k proletářstvu vůbec. Proletářstvo, pokud se k němu čítají všichni lidé bez majetku, jest mu směsí nejrůznějších živlů a vrstev, které se mezi sebou různí ještě více než »lid« z r. 1789 (str. 88), síla a uvědomění proletářstva se sociální demokracii prý přeceňuje, slovo »diktatura proletářstva jest frásí (str. 127). Také »s nestálým, bezdomovým a bezrodinným proletářem nebylo by možno žádné trvalé, solidní hnutí společenstevní« (str. 186). »Diktatura proletářstva znamená tam, kde dělnictvo není ještě pevně hospodářsky organisováno a kde vyškolením v samosprávných tělesech nedosáhlo ještě vysokého stupně duchové samostatnosti, diktaturu klubovních řečníků a literátů« (str. 183). »Přes veliký pokrok, jež dělnictvo učinilo v intelektuálním, politickém i živnostenském směru od té doby, co psali Marx a Engels, nelze je pokládati ani dnes ještě za dosti vyvinuto, aby převzalo politickou moc« (str. 184).

Této příkré kritice proletářstva odpovídá naopak sympatický úsudek o buržoasii. Bernstein ohražuje se vůbec proti užívání názvu »měšťácký«. Užívání to »jest atavismem aneb aspoň jazykovým dvojsmyslem, jenž jest zlozvykem fraseologie německé sociální demokracie« (str. 128). Bernstein prohlašuje, že »pokládá buržoasii, a to ani německou nevyjímaje, celkem nejen hospodářsky ale i mravně za dosti zdravou« (str. 129) a má za to, že buržoasie může i bude požadavky sociální demokracie podporovati, neboť »požadavek, kterému by zásadně odporovaly všechny měšťácké strany, již tím samým by měl ráz utopický (str. 155).

Patrně v souvislosti s tím jest jistá slabost Bernsteinova pro liberalism. Dle něho »není žádné liberální myšlenky, jež by nenáležela také k ideovému obsahu socialismu. Ba i zásada hospodářské svézodpovědnosti, jež zdánlivě jest tak venkoncem manchesterská, nemůže býti socialismem v theorii popírána, aniž smí býti za jakýchkoli okolností vylučována« (str. 130). Bernstein horlí docela ve smyslu liberalismu pro svobodu. »Jedinec budiž svoboden — nikoliv v metafysickém smyslu, jak o tom sní anarchisté t. j. prost všech povinností k společnosti, nýbrž prost každého hospodářského pouta co do pohybu a volby povolání« (str. 132). Proto prý lze nazvati socialism též organisatorským liberalismem. Bojoval-li prý Lassalle proti liberalismu, nebojoval proti myšlence samé, nýbrž proti tehdejší liberální straně.

Ale Bernstein objevuje se též horlivým nacionálem a jde v tom směru tak daleko, že obhajuje i militarism, žádaje jen jakési zdemokratisování armády, jako na př. aby přísahala (sic!) na ústavu a na parlament. On mluví o nutné obraně Německa proti sousedům zejména Rusku, ba dokonce o účelnosti výbojné války proti tomuto. Uznává dále potřebu vlastenectví pro dělníka a dodává: »jako není žádoucí, aby některý jiný velký národ kulturní ztratil svou samostatnost, právě tak nemůže být sociální demokracii lhostejno, má-li národ německý, jenž se přece poctivě účastnil kulturní práce národní, v řadě národů býti odstrčen« (str. 144). A dále tvrdí, že sociální demokracie, kdyby v Německu nabyla skutečné politické moci, musila by býti nacionální, poněvadž prý sousední národové nejsou dosti pokročilí. Německá sociální demokracie nesmí prý »zříci se péče o přítomné i budoucí zájmy německé« (str. 146). Bernstein považuje za legitimní úkol německé říšské politiky pojistiti si váhu v koncertu evropských velmocí, on schvaluje docela rozpínavou koloniální politiku německou v Číně, poněvadž prý Německo nemůže klidně k tomu přihlížeti, aby Čína padla v odvislost Ruska. Sociální demokracie vůbec nemá zásadně odporovati »nabývání« nových kolonií. Ostatně prý »právo divokých národů na půdu jimi osazenou jest jen podmínečné. Vyšší kultura jest zde v nejkrajnějším případě i vyšším právem« (str. 150). Ačkoliv se Bernstein předem ohražuje proti všemu chauvinismu, lze tyto názory jeho sotva zbaviti této výtky.

Ale Bernstein neostýchá se ostří kritiky své použiti i co do některých programových požadavků dělnických, které nejsou ani přísně socialistickými, nýbrž které mají ráz povšechně sociálně reformní. Tak zejména vyslovuje se proti normálnímu pracovními dni pro dělnictvo zemědělské i proti tomu, aby hranice věku pro zákaz dětské práce stanovena byla příliš vysoko, zejména nad 14 neb dokonce 15 roků. »Vyměří-li se pracovní doba tak, aby to mladé tělo beze škody sneslo a aby zbylo dosti času ku hře, odpočinku a vzdělání, není práce čtrnáctiletých osob zlem do té míry, že by bylo nutno všeobecně ji zakazovati« (str. 151). Bernstein nesouhlasí také s tím, aby pro dělnictvo v podnicích komunálních požadovány byly co do poměru pracovního nějaké obzvláštní výhody: »Bylo by krátkozrakou politikou, požadovati pro komunální dělníky příliš výhodné podmínky, tak že by v poměru k ostatnímu dělnictvu téhož oboru stali se jakousi třídou obzvláště privilegovanou, čímž by obec mnohem dráže vyráběla než soukromý podnikatel« (str. 163). Za to jest Bernstein horlitelem pro zakládání potravních spolků, o nichž jak známo tak skepticky soudil Lassalle.

Vybral jsem zde význačnější názory i výroky Bernsteinovy, aby stanovisko jeho vyniklo pokud možno ostře a plasticky. Jest ovšem pravda, že místa tato jsou z celého souvislého kontextu vytrhána a že Bernstein zpravidla pronáší názory své s jistými výhradami a na mnoze je opět seslabuje, ale na věci samé nic to nemění. Hluboká propast, která dnes Bernsteina od ortodoxního marxismu dělí, jest patrna. Platí to především co do základních filosofických a ekonomických předpokladů marxismu, platí to ale i co do taktiky a požadavků politických, kde Bernstein kapitalistickým řádům hospodářským vychází mnohem ochotněji vstříc, než

mnohý, kdo jest jinak zásadným odpůrcem socialismu. A při tom nutno míti na paměti, že kritické útoky Bernsteinovy proti marxismu dokonce nejsou onoho rázu, jakým se vyznačují různé pamflety socialistických přeběhlíků, z nichž na sto kroků čpí neukojená ctižádost, pomstychtivost ne-li dokonce hmotné prospěchářství. Bernsteinova kritika založena jest na půdě vědecké, ona opřena jest přesvědčujícími důvody, zejména tam, kde odvolává se na čísla statistická a z celé knihy vane hluboké přesvědčení, upřímnost i loyalnost k odpůrci. Zejména k Marxovi projevuje Bernstein všude hlubokou úctu a zvláštní pietu, což mu ovšem nevadí ve věcné kritice. Bernstein vychází ze zásady, která by i v jiných oborech a místech měla proniknouti, že další vybudování a zdokonalení každé theorie musí počíti její kritikou. Bernstein činí Marxovi vážné výtky, on mu vytýká dualism, odpory, dokrinářství, utopism, on neohroženě hájí zásadu, že to, co v marxismu jest mylným, musí padnouti, že však tím nemá padnouti marxism sám, nýbrž že »na konec přece Marx to má býti, jenž nad Marxem má zvítěziti« (str. 19).

Jest ovšem otázka jiná, zdali Bernstein sám se neklame, zdali skutečně to, co po kritickém odstranění omylů Marxových zůstane, bude možno ještě zváti marxismem. Odstraňme z marxismu dějinný materialism, theorii hodnoty a nadhodnoty, třídní boj, akumulaci kapitálu, víru v brzký bankrot platného řádu hospodářského a konečný cíl směřující k sespolečnění prostředků výrobních a zbude nám torso. A to čím Bernstein torso toto chce doplniti, čím Marxe chce nahraditi — to již dokonce není marxismem, nýbrž spíše antimarxismem. Jest jisto, Bernstein v mnohém má pravdu — v mnohém kritika jeho jde snad příliš daleko a optimism jeho není zcela oprávněn — ale marxistou není, třeba sám to tvrdil — a dobře pravil Diehl ve své kritice o knize Bernsteinově, že pro něho v lůně německé sociální demokracie není více místa.*)

A tím správně asi naznačen jest důsledek vystoupení Bernsteinova ve směru praktickém. Marxism právě co do filosofických a theoreticko-ekonomických svých podkladů nabývá příliš rázu dogmatického sektářství, než aby kritice Bernsteinově podařilo se přesvědčiti vůdčí živly dnešní sociální demokracie o nutnosti pronikavé revise celého programu a taktiky strany. Nelze tedy předpokládati, že by sociální demokracie změnila svou frontu a následovala Bernsteina. Ale ani secesse nějaké frakce při ol divuhodné disciplinovanosti strany není pravděpodobna. Poněvadž pak Bernstein jest příliš samostatný duch a o správnosti svých názorů příliš pevně přesvědčen, nelze také očekávati jeho podrobení se, což on ostatně v předmluvě svého spisu výslovně prohlašuje. Zůstane tedy Bernstein dle všeho s názory svými osamocen a vystoupení jeho v praktickém směru nebude míti pro nejbjižší budoucnosti asi valného účinku. Za to nebude kniha Bernsteinova postrádati významu ve směru theoretickém. Kniha Bernsteinova, třeba nebsahovala mnoho nových námitek proti marxismu, jež by již s jiných stran nebyly proneseny, zůstane vážným zjevem vědecké marxistické literatury a význačným dokumentem neohrožené volnosti kritiky, jež bohužel dnes tak vzácnou jest všude tam — a není to jen ve straně

*) »Jahrbücher für Nationalökonomie u. Statistik« III. F. 18. I.

sociálně-demokratické — kde života schopné původní idey ať již povahy hospodářské či politické zkameněly v neživý útvar politicko strannického dogmatismu a jsou překážkou všeho zdravého vývoje a pokroku.

Dr. C. Horáček.

K otázce národnostní.

Po poslední valné hromadě akcionářů Rakousko-uherské banky jest jisto, že vláda Thunova-Kaizlova provede celé vyrovnání s Uhry pomocí § 14., a že její nástupkyně předloží pak celou tuto věc parlamentu ku schválení. Rozumí se, že těžká vnitřní krise této říše se tím nerozřeší a že rakouské právo ústavní bude státi jako dříve před řadou svých nejtěžších problémů, od jichž řešení závisí existence i další budoucí život této národnostní monarchie. Není divu, že veřejná pozornost obrací se dnes znovu k otázce národnostní, zvláště když s takovou určitostí se ohlašuje zrušení jazykových nařízení a oznamuje nový pokus o zbudování jazykového zákona cestou parlamentární.

V této době pak nelze pominouti faktu nad jiné pozoruhodného, jehož významu nelze podceňovati. V Brně sestoupil se sjezd spojené sociální demokracie v Rakousku, aby porokoval a učinil usnesení také o otázce národnostní. Dnes, co tyto řádky píšeme, není sice ještě známo, jaká to usnesení budou, ale to nevadí, aby se nemohlo mluviti o faktu samém, neboť jest to poprve, co sociální demokracie u nás klade na denní pořádek svého sjezdu otázku národnostní, přistupujíc tím oficielně k jejímu řešení.

Každému střízlivému a nepředpojatému pozorovateli věcí u nás bude hned jasno, že do arény národnostních sporů vstupuje tím činitel zcela nový. Co tu pak padá nejvíce na váhu, jest okolnost, že k řešení národnostní otázky tu přistupuje vedle činitelů nacionálních poprvé činitel internacionální, to jest činitel, v jehož táboře jsou příslušníci všech národností v tomto státu bydlících a jenž tu tvoří v politicky a třídně uvědomělém dělnictvu těchto národů převážnou většinu.

Mezinárodní spojení dělnictva je přirozeným plodem dnešní hospodářské a politické soustavy. Dělníci nejrůznějších národností pracují v jedné továrně vedle sebe, vedou tentýž život, myslí a cítí stejně, oni jsou nuceni se stěhovati, nenajdou-li práci doma; krok za krokem poznávají totožnost svých hospodářských zájmů a toto poznání je učitelem jejich třídní solidarity. K totožnosti zájmů hospodářských přistupuje totožnost zájmů politických a kulturních, Tudíž národnostní shoda nemá nikde takové půdy jako mezi dělnictvem.

Při nepřetržitém demokratisování našeho veřejného života jest jisto, že vliv dělnictva na osudy národů bude stále stoupat; jest zajisté v této věci nanejvýš pozoruhodno, že na př. dle zprávy sociální demokracie české k brněnskému sjezdu sahá celkový počet exemplářů její čatopisů za rok 1898 daleko přes 8 milionů, nepočítaje v to publikace literární. Uvažme ještě jiné okolnosti a přijdeme k úsudku, že veřejnost má před sebou v sociální demokracii v Rakousku politického a kulturního činitele, s nímž je povinna počítati.

Že sociální demokracie přistupuje teprve nyní k vybudování svého vlastního programu národnostního, nemůže překvapovati. Dokud strana tato nevstoupila na půdu parlamentární, a byla nucena budovati svůj organisační kádr, vystačila se všeobecnými hesly. Ale účast na práci parlamentární postavila stranu před řadu otázek nových a nedostatek národnostního programu nepociťoval se nikde živěji jako ve svazu soc. demokratických poslanců. Sjezd Hainfeldský o vánocích r. 1888, na němž byly urovnány prudké třenice mezi radikály a mírnými v tehdejším hnutí dělnickém a položen základ k nynější organisaci sociální demokracie, přesunul se přes otázku národnostní stručným prohlášením: »Sociálně demokratická strana dělnická v Rakousku jest stranou mezinárodní, odsuzuje přednosti národní právě tak jako přednosti rodové a majetkové a prohlašuje, že boj proti využitkování musí býti mezinárodním, jakým jest využitkování samo«. Následující sjezdy soc. demokracie měly své hlučné debaty národnostní, ale debaty ty nesly více méně ráz administračně technický. Jednotlivé národnostní organisace sesilivše, emancipují se tu od mateřského hnutí německého a staví se na vlastní nohy. Proces tento, pozoruhodný pro budoucí vývoj Rakouska, dovršil se na posledním sjezdu sociální demokracie ve Vídni, kde se sociální demokracie rozdělila na pět samostatných národnostních organisací: českou, německou, polskou, italskou a jihoslovanskou. K nim přistupuje v poslední době po rozpoltění radikální strany rusínské, jejíž levé křídlo vstoupilo na půdu zásad soc. demokratických, také národní organisace rusínská. V zájmu hybnosti a pohotovosti celého hnutí při všech velkých akcích jsou pak tyto organisace spojeny co nejúže společným výkonným výborem, skládajícím se z delegátů všech těchto jmenovaných národnostních skupin.

K zásadní debatě o národnostní otázce dochází však teprve nyní na sjezdu brněnském. Nikomu není tajno, že tu nejde o otázku lehkou, nýbrž že tu jde o celý soubor těžkých otázek veřejnoprávních, které již zplodily celé bibliotéky a o něž si oficielní Rakousko již pul století rozbíjí hlavy. Stejně se uznává, že tu nejde jen o pouhé rozřešení otázky, jakým jazykem se má úřadovat v Celji, Liberci nebo Terstu, nýbrž že tento problém jde až k základům existence celého tohoto státu, a k jeho zásadní a systematické reorganisaci. Při veliké spletitosti tohoto úkolu se rozumí, že ani sjezd brněnský nebude s to říci mnoho; ale stačí, když věc přivede do proudu.

Že v hlavách organisovaného dělnictva odehrál se v této otázce velký proces, je bezesporno. Proces tento jde od původní naprosté apatie, s jakou hnutí dělnické k otázce národnostní hledělo, až k okamžiku, kdy vstupuje jako tvůrčí činitel na půdu této otázky a rozhoduje se zasáhnouti aktivně do jejího řešení. Nemůžeme, abychom tu necitovaly některé výroky pro vývoj tento zvlášť charakteristické.

Tak na př. psal Bulletin officiel du parti socialiste polonnais v říjnu r. 1897.: »Národnostní potlačování Poláků v Prusku nebylo ještě nikdy tak rozsáhlé, jako v dobách posledních. Pronásledování polštiny, protipolské zákony, jejichž veřejně přiznávaným cílem jest zatlačení polského živlu živlem německým, germanisace pomocí církve, rozpouštění polských schůzí v čistě polských krajích na základě neznalosti polštiny se strany

policie, atd. — vše to jsou věci, jež by se ještě před krátkou dobou pokládaly za nemožnost, jež však nyní staly se skutečností a provozují se zcela systematicky. Vše to vyvolalo v polském obyvatelstvu nejvyšší rozhořčení a bylo by směšným doktrinářstvím tvrditi, že toto rozhořčení se omezuje na třídy majetné. Ovšem v dobách, kdy byl sedlák připoután k hrudě a nevědomý tovaryš se nestaral o nic, co se děje mimo jeho dílnu, byla jim skutečnost germanisace lhostejna, a to prostě proto, že se jich nijak nedotýkala. Ale moderní proletář stojí na daleko vyšším stupni kultury a jeho se proto musí bolestně dotýkati, svírá-li se celý intelektuelní život národnosti do cizích pout. A čím více stoupá kulturní stav polského dělníka a sedláka, tím citlivějším se stává v tomto směru.«

A sama »Arbeiterzeitung« (3. září 1899.) praví v této věci: »Sociálně demokratická mezinárodnost nebyla nikdy tím, zač ji krátkozrací odpůrci vydávají: smazáním národnostních individualit různých národů, aby z nich pak byla vykrystalisována jakási beznárodní kaše, rovná »rakušáctví«; mezinárodnost nejen že nevylučuje vlastní národní cítění, naopak je předpokládá a podmiňuje. Nutno proto pokládati za názor mylný a dnes už také jistě překonaný, jako by národnostní otázka byla záležitostí majetných tříd, o níž se mezinárodní proletariat nemá starati. Proletariat nežije přece v měšťanské společnosti osamocen, možnost jeho vývoje jest podstatně určena stupněm vývoje celého národa, jehož je částí. Proto má dělnictvo každého národa, jenž v Rakousku bydlí, živý zájem na tom, aby jeho národnost nezakrňovala, nýbrž dosáhla podmínek k plnému rozpjetí svých sil. A dále: »Sociální demokracie musí býti národní a zároveň mezinárodní: ona musí činiti za dost svému vlastnímu národu a býti spravedlivou k národu druhému.« A v podobném smyslu psala ještě řada listů jiných.

Úloha brněnského sjezdu je tím těžší, poněvadž tu jde o otázku, jíž se mezinárodní hnutí dělnické dosud málo zabývalo. Socialismus vypracoval již theorii a praxi ekonomickou, vytkl úkoly proletariatu na poli politickém, ale v otázce národnostní zůstal dosud odpověď dlužen. Terra incognita mu však ovšem není ani tato otázka, ale chybí dosud její systematické, vědecké propracování, jakož i konkretnější vymezení jednotlivých programových bodů.

Myšlenky o národnostní otázce nalézáme po různu roztroušeny v socialistické literatuře, řečech jednotlivých poslanců, brožurách a časopisech. Dotýká se jí na př. Marx s Engelsem při příležitosti polského povstání, mluví o ní Bebel a Liebknecht po německo-francouské válce. Zmiňují se o ní také publikace socialistů flámských, polských a j. Londýnský mezinárodní sjezd socialistický učinil toto usnesení: »Kongres se prohlašuje pro plné právo sebeurčení všech národností.« Ale všechny programy a publikace socialistické omezují se více méně na to, že akcentují pouze všeobecně právo sebeurčení každého národa. Toliko socialisté polští promluvili tu určitěji, postaviše požadavek spojení celého polského národa v jedné polské republice.

Úloha proletariatu rakouského spočívá tedy v tom, aby socialismu přinesl program národnostní, a aby mu podal v této věci theorii a praxi internacionalismu. Jak ji bude řešit, okáže budoucnost, a veřejnost může býti na to právem zvědava.

Brněnskému sjezdu bylo předloženo několik resolucí k otázce národnostní. Není potřebí dnes se pouštěti do jich kritiky, — na to bude času dosti, až bude znám resultát jednání brněnského sjezdu. Pro dnešek je zajímava ta okolnost, že všechny tyto resoluce vrcholí zásadně v přetvoření Rakouska ve spolkový stát národnostní, v zlomení byrokratickostátního centralismu, jakož i zemského feudalismu a nahražení jich národnostní autonomií.

Pro poměry naše je pozoruhodno, že se tím křísí starý návrh ústavodárného sněmu kroměřížského, jehožto duševním otcem je Palacký. Program národní autonomie byl ostatně všeobecným programem českým až do r. 1861., kdy vlivem historické šlechty byl nahražen programem státoprávním.

Program národní autonomie, zavrhující staré individuality historickopolitické a proklamující místo autonomie zemí, autonomii národů, znamená ovšem ve vnitřních poměrech Rakouska hotovou revoluci. A poněvadž revoluce se nevydupávají, ale jsou plodem vývoje ekonomického a kulturního, rozumí se, že i provedení tohoto programu předpokládá ještě zdlouhavý proces ve vnitřních poměrech Rakouska, v němž národnostní otázka musí projít všemi stupni svého života. Zasáhnouti pak do tohoto procesu, jeho vývoj urychliti a ulomiti jeho antikulturní a antisociální výhonky — to pokládá dnes soc. demokracie za svůj prvý a hlavní úkol.

Uvážíme-li pak, že otázka národnostní je otázkou moci, a že federace národů předpokládá mezi federovanými národy jakous takous rovnováhu, tedy jejich kulturní, politickou a hospodářskou vyspělost, přijdeme k závěru, že úkolem soc. demokracie jest pracovati proti jakémukoli utlačování národnostnímu, konkretněji řečeno, státi na straně národností utlačovaných a pracovati k tomu, aby z těchto národností byla sňata pouta cizí nadvlády a aby její duševní a kulturní síly byly uvolněny a národ dosáhl tím co nejdříve toho svého přirozeného rozpjetí, jakého dnes či zítra dosáhnouti musí.

Při řešení národnostní otázky v Rakousku nesmí se však nikdy zapomínati na věc důležitosti rozhodující: Jednou z hlavních překážek rozvoje potlačovaných národností v Rakousku a jednou z hlavních příčin věčné rakouské krise je opozdělost všech veřejných zřízení. Má-li tu být zjednána náprava a má-li se Rakousko dostati ze svého mrtvého bodu, musí být především zde nasazeny všechny páky. A lze přímo říci, že rozřešením rakouské otázky je: demokracie. Politické svobody jsou živlem, jichž každý národ potřebuje k svému životu jako člověk vzduchu a světla. Kdyby byli mladočeši místo jazykových nařízení přinesli českému lidu na příkl. jen zrušení novinového kolku, byli jsme dnes v Čechách dál. Jest proto nad slunce jasno, že soc. demokracie svým houževnatým bojem za politické svobody koná ohromně mnoho i pro jednotlivé národnosti, a bylo by pošetilým, to nepřiznat. Zdemokratisování národů, — tot znamená již samo o sobě poloviční rozřešení národnostních sporů. Každý jiný postup, který chce řešit otázku národnostní a při tom se nedotýká počátku a konce největšího zla, volební soustavy s dnešního umělého zastoupení zájmového, dle něhož nejsou zastoupeny

národnosti, nýbrž jen jejich jednotlivé vrstvy, jest již z předu pochybený a musí ztroskotati.

K zajímavému resultátu přichází v této věci Synopticus ve své brožuře: Staat und Nation, jež jest pozoruhodným pokusem o rozřešení otázky národnostní se stránky právnické. Synopticus tu praví: »Národnostní otázka v Rakousku může definitivně a s konečným smírem býti rozřešena jen nejúplnější národnostní demokracií; bez této není žádný účinný jazykový zákon již formálně možný . . .« A dále praví: »Snažení národa ve smíšených státech je dvojí: státní občané všech národností jako celek bojují proti každé vládě, jež se nezakládá na jejich důvěře (polická demokracie), a každá jednotlivá národnost chce býti ovládána jen svými krajany, jejichž vedení se podřídila (národní demokracie). Mezi národní a politickou demokracií nemůže býti odporu, neboť obě jsou jen dvěma stránkami jedné a téže věci: suverenity lidu.«

Zemští poslanci mladočeští, kteří v posledním zasedání českého sněmu vypracovali jazykovou osnovu pro samosprávné úřady a při tom se ni slovem nedotkli základního požadavku demokratického, hluboké opravy volebních řádů obecních, dokazují nejen velikou neupřímnost, ale i povrchnost. Českým menšinám se nepomůže ani almužnami, ani jakýmikoli jazykovými osnovami, ale demokratickým zřízením obecním. At počneme kdekoli, přijdeme vždy k témuž závěru, že základním východiskem z celé dnešní veliké krise státní a národní je demokracie. A kdyby brněnský sjezd nevykonal v této věci nic jiného, nežli že by přesvědčil, že alfou a omegou činnosti každé politické strany u nás, která chce jíti v před, musí býti demokratisování veřejných institucí, a že cesta k rovnoprávnosti národní vede přes rovnoprávnost občanskou, vykonal dost. Nenasadíme-li opravdu zde všechny páky, poneseme věčně vinu, že jsme půl století za ostatní Evropou.

Dr. Fr. Soukup.

Dante Gabriel Rossetti.

Rossetti, tento geniální básník a malíř, je nejtypičtějším zjevem hnutí prerafaelistského, v němž súčastnila se většina vynikajících mužů moderní Anglie v různých odvětvích umění a literatury. Heslem této školy a representantů moderního umění anglického — jako jsou Holmant Hunt, Burne-Jones a Madox Brown — byla mocná opposice proti plochému duchu Anglie a století, a proti uhlazeně konvenčnímu pojímání přírody a lidského těla, tak jak to nalézáme u pozdních italských cinquecentistů. Hlásán byl návrat k starým mistrům florentinským, jejichž obrazy zpívají barvami a hoří dramatickými effekty a lidskými vášněmi. Rossetti, inspirován na těchto vzorech, nalezl pro své umění nový žár barev, vložil v ně neodolatelnost suggesce, vykouzlil pro ně nové tóny erotiky a stvořil originelní typ ženy. Byl to malíř-poeta par excellence. Drama lásky, jež žil, zasvětilo si jeho štětec a dalo tóny jeho básním. — Hnutí prerafaelistské v době své existence jako škola malířská nalezlo v něm nejdůle-

žitějšího vůdce a on také tvoří spojovací článek mezi tímto a skupinou básníků, jejichž aspirace byly více méně nasáklé týmž duchem obnoveného středověku, této »renaissance of mediaeval feeling«, (renaissance středověkého cítění), jak mnozí v Anglii domnívají se správněji nazývati toto hnutí.

D. G. Rossetti narodil se v květnu 1828 v Londýně. Jeho otec, Gabriel Rossetti, byl známý italský vlastenec a vykladač Dantea. V Neapoli účastnil se vůdcovství lidové strany, již uváděl v nadšení svými vlasteneckými písněmi. Následkem nešťastných událostí r. 1821 nucen byl opustit své místo v Museu Borbonicu a svou vlast. Jsa vypovězen, usadil se v Londýně a oženil se s dámou italského původu, ale v Anglii narozenou. Nudu vyhnanství zaplašoval studiem Dantea. Obšírná znalost tohoto velikého básníka a historika je u Rossettiho silně smísena s moderním duchem strany. Dle něho celá Divina Comedia je výkřik a nic než výkřik politického a náboženského kacíře proti ustáleným formám státu a církve, a se vzácným ostrovtipem snažil se dokázat, že toto veledílo skrývá plno allegorických narážek na současné osoby a instituce. To vše je důležito ku stopování Danteovského ducha, vládnoucího v rodině Rossettiho, který byl tak neobyčejně důležit pro duševní vývoj Dante Gabriela. Z Dantea čerpala díla jeho hloubku své snivosti, svou visionářskou sílu, a po vzoru Dantea stvořil si později z mrtvé milenky vysoký, nadzemský fantom, jejž maloval a opěvoval, svou záhrobní Musu. Jména bratra i sestry jeho pojí se úzce k velkému italskému básníku. William M. Rossetti, uznaný kritik, přeložil »Peklo«, a Maria Rossetti napsala knihu »Stín Danteův«, cenný to výklad plánů »Božské Komedie«. Mladší Kristina je jednou z nejlepších žijících anglických básnířek. Dante Gabriel byl dle věku druhým členem této neobyčejně nadané rodiny. Jeho umělecký instinkt počal se jeviti velmi záhy. Vypravuje se, že už v pěti létech kreslíval. V jeho rodině bylo věcí samozřejmou, že Gabriel bude malířem. Záhy vstoupil do královské malířské akademie, avšak nikdy obzvláštně nešel za vzorem některého ze svých profesorů. Nelze říci, že Rossetti, jako malíř, byl podřízen vlivu některého anglického umělce, vyjímaje snad pouze Madoxe Browna, v jehož atelieru po nějakou dobu pracoval. Už r. 1849 stal se slavným. Jeho první důležitý obraz jmenuje se »Dívčí věk Marie.« (Mary's Girlhood) Ku svým obrazům volil látky z Dantea. Hluboká mystika jeho koncepcí spojena je se žárem a grandiosností, předstihující téměř staré mistry italské. Tyto obrazy mu získaly vynikající místo mezi anglickými umělci, a je to pozoruhodno, protože jeho aspirace byly úplně nezávislé a často v nejkrajnější opposici vůči uznaným autoritám officielního akademického umění. Žádný z Angličanů nepředčil jej v umění malovat vlasy, pleť a šat, nikdo z nich nestvořil čistších a výraznějších linií, nenašel poetičtějšího kouzla námětů. On spojuje v sobě Memlingův kolorit a hloubku Leonarda, třeba jeho postavy chovaly v sobě cosi neskutečného a upomínaly spíše na hurisky a sirény, než na pozemské ženy. Milenka jeho, Alžběta Siddalová, sloužila mu za typ ženských jeho postav: tvář klasická do démoničnosti zabíhající krásy, sálavý zrak, neobyčejně pevně klenutá brada, hříva vlasů nad čelem rozčísnutá, ve smělých vlnách splývající po bílé šiji a bujná

ňadra. V těchto ženách jeho obrazů ozývá se zvláštní akkord, v nich splývá duše a smyslnost, rozkoš a bolest, andělské i demonické. — Veřejně vystavoval pouze do r. 1856, pak maloval jenom pro úzký kruh přátel. Jeho genius malířský i básnický spojuje se v něm tak, že nelze téměř pojímati jedno bez druhého. A snad pouze ten, kdo měl štěstí obdivovat se v jeho atelieru podivuhodné hloubce, s níž tvořil své ušlechtilé ženské typy, může plně oceniti mystickou krásu »Zesnulé Panny«, s hlubokýma očima, s liliemi v rukou a s hvězdami ve vlasech.

Rossetti je jedním z duševních otců dekadence. Byl to muž, hubený a vytáhlý — tak jej alespoň karakterisuje Muther ve svých Dějinách malířství XIX. věku — jenž chodíval vždy poněkud sehnut ku předu. Byl odměřený a mlčelivý. Oblékal se nedbale a na první pohled nebylo v jeho zevnějšku nic přitažlivého. Ale bledý jeho obličej ozařovalo podivuhodně výrazné »vnitřní« oko, kol jeho vzdorovitých rtů pohrávalo odi profanum vznešené duše . . . Byla to geniální, jemnocitná hlava, na nejvýše sensitivní, schoulostivělý samotář, blaseovaný duch chorobně vypjatého erotického cítění, snivé rozplývavosti, jehož předrážděné nervy byly spokojeny, ve dne-li spal a v noci pracoval.

R. 1850 seznámil se s mladou modistkou Alžbětou Siddalovou, která se stala typem jeho umění. Byla jeho andělem a demonem, Musou, která jej nadchla k nejkrásnějším dílům, a upírem, jenž mu krev ze žil ssál. Spodobil ji ve většině svých nejkrásnějších obrazů, jmenovitě v Blessed Damozel, Beata Beatrix, Rosa Triplex, Sancta Lilias, Sibylla, Astarte, Syriaca, Silence atd. Do sedmi let žili spolu tajně. R. 1860 pojal ji za ženu, když se byla stala jeho nepostrádatelnou družkou. Ale po dvouletém manželství r. 1862 zemřela. Celý svazek básní v rukopise, které jí byly věnovány, vložil jí do rakve a dal s ní pochovat. Samoten a uzavřen, obklopen středověkými antikvitami, žil pak jen svým snům, od světa odvrácen. Ku naléhání přátel odhodlal se dát otevřít hrob své ženy a vyňat rukopisy. Vyšly r. 1870, očekávány s nesmírným napjetím a přijaty byly s ohromnou sensací. Prvé vydání bylo v deseti dnech rozebráno. Je to kniha »Poems and the House of Life.« Od těch dob žil zcela uzavřeně, byl hypochondrický, považoval se za pronásledovaného spiknutím, měl hallucinace, užíval mnoho morfia, byl skoro slep, malátný a jako ochromen, oči leskly se mu příšerným leskem, na vpadlých tvářích plál hektický růměnec, noci měl strašné, plné mdlob a záduch . . . Zemřel 9. dubna r. 1882. — Přese všechen mystický a místy přímo katolický ráz námětů věřícím katolíkem nebyl, nýbrž theosofem a skálopevně věřil v nesmrtelnost duše a ve svůj vlastní spiritualistický styk s duchy zemřelých.

Jako básník vystoupil Rossetti r. 1861 knihou »The early Italian poets, from Ciulla d' Alcamo to Dante Alighieri, together with Dante's Vita Nuova. (Staří básníci italští, od Ciulla d' Alcamo až k Danteu Alighieri a Danteův »Nový život.«) Tato kniha překladů byla po 10 let jediným známým poetickým dílem svého autora. Byla sice určena pro úzký kruh čtenářstva, ale stala se mezníkem v nepříliš bohaté reproduktivní literatuře anglické. Překladatel vnikl úplně v ducha svých originálů, a s překvapujícím uměním reprodukuje nejjemnější nuance jejich

metrických umělůstek. Vzorem toho je vysoce přitažlivá a skutečně jižní směs náboženských a milostných citů, s kterou překládá sonet Jacopa da Lentina »Of His Lady in Heaven.« Ale s největším uměním a s největší láskou překládal Dantea. Již v dětských létech znal jej z paměti, a Dante to byl, který určil směr celé jeho poesii. Přejal od něho formu sonetů a v souhlase s formou je duch jeho sonetů a písní ve sbírce »The House of Life« (Dům života) výlučně Danteovský. Ba dokonce — tyto jeho sonety svojí hloubkou a symbolickou suggestivností zdají se místy žádat komentáře — dle vzoru Danteova při »Vita Nuova.« V písních »The House of Life« obdivuhodný je bezprostřední impuls skutečné vášně a překvapují tu nároky na skutečně hudební účel, s čímž tak zřídka se setkáváme v moderní anglické literatuře. Téměř všechny básně Rossettiho mají italskou a zvláště středověkou látku. Italský život a cítění inspirovalo také onen temný a hrozný obraz lásky proměněné v nenávist: »The last Confession.« Zde spadly středověké draperie a mocný výbuch lidské vášně objevuje se v celé své nezakrytelné nahotě. A opět nalézáme tu onen podivuhodný kolorit jižní intensity . . .

Základní ton Rossettiho tvůrčí síly je hluboká koncepce ženských typů a poměru ženy k muži. Román s A. Siddalovou a její smrt, všecka básníkova láska — dle slov Danteových: »l'amor, che muove 'l sole e l'altre stelle« — všecko jeho utrpení a bolesti byly půdou, ze které vyrostly tyto čarovné, mystické květy poesie a všecko to otravné i krásné, čímž ony dýší. Jeho básně zní nejkouzelnějším akkordem spiritualismu, platonismu, katolického mysticismu a erotické raffinovanosti. A palčivá touha po ideálu tvoří transcendentální basi všeho jeho tvoření. Slyšíme stále tutéž mocnou, ačkoliv již téměř monotonní symfonii, hranou jakoby tlumeným hlasem, ať už opěvá básník čistou lásku »Zesnulé Panny« aneb křehkou krásu a nekonečnou bídu »Jenny« — nešťastného vyvrhele londýnských ulic. A v této básni, po prvé ve svých dílech, projevil Rossetti sympatický soucit s bolestmi a zápasy našeho skutečného moderního života. Zde poprvé jest »Jenny« křehká pozemská žena bujné krásy, hříšnice, zmítaná blátem života a prodávající se s úsměvem. Není to štíhlá panna se zlatými vlasy, s očima tajemných hloubek, s útlýma dlouhýma rukama, v bílém rouchu plném záhybů, s andělskými myšlenkami a s hudbou ve hlase, jenž se jen modlí a zbožně zpívá! Je to člověk, který trpěl nízkými světskými bolestmi, hladem a bídou . . . . R. 1881 uveřejnil ještě druhý svazek básní »Ballads and Sonnets.« Angličané staví jej pro tyto sonety po bok Shakespearovi a Wordsworthovi.

Celou individualitu Rossettiho tvoří zvláštní směs typů, anglického a italského, germánské spiritualnosti a jižního žáru smyslů. Zdá se, jakoby Anglie, tato země mlh a spleenu, skučení větru a hvizdotu parních píšťal, rodila snad nejvíce duší, které neodolatelně táhne to k Italii, k modrému jejímu nebi a moři, k bílé, oslňující záři jejího slunce, k zpěvu ve vzduchu i na zemi, k hořícím barvám jejich krajin, k nespoutanému a jásavému žáru vášní, jež zde založily svá království. Byron, Shelley, Keats, R. Browning, Alžběta Browningová a celá skupina básnířek žijí zde a noří se v krásy starých klassických památek, inspirují se na uměleckých dílech renaissance, a v této zemi — tak daleko od vlasti — nalézají

teprve své pravé prostředí, a zde uzrává a Uměním projevuje se, co je v duších jejich nejsilnějšího a nejkrásnějšího. Rossetti, tento Angličan s italskou krví, je pravým typem tohoto splývání a doplňování se Anglie s Italií.

Dekadence, symbolism, mystika, novokřesťanství a visionářství — stavy, pro které literatura nalézala výraz teprve v posledních létech, praeformovány jsou v Rossettim. Byl jedním z prvých bratří Baudelaira a Edgara Poea. Typ organismu smyslně nervového a při tom vysoce intelektuelního, povahy pathologické s mučenickou korunou velké sžíravé vášně. Jeden z nejúctyhodnějších hrdin a mučenníků, ryzí, nad vřavu kramářského století povznesené umělecké ideje.

Žofie Pohorecká-Šebkova.

DANTE GABRIEL ROSSETTI:

ZESNULÁ PANNA.

(THE BLESSED DAMOZEL.)

Zesnulá pana hleděla
přes mříž nebeských cest;
v svých očích měla větší hloub,
než v stichlých tůních jest,
v ruce tři měla lilie,
ve vlasech sedm hvězd.

Šat splývavý jí nezdobil
umělých květin jas,
jen bílá růže, Maria
již dala jí z svých krás.
Vlas, jenž jí padal na rámě,
byl žlut jak zralý klas.

Zde v kruhu božích choristek
den sotva byla jen.
A tichý pohled její byl
ještě tak udiven,
ač těm, jež v světě nechala,
let deset byl ten den.

(Však jednomu jak roků sto.
— — Zde právě v moji líc
vlas její padá — zdá se mi: . .
Ji objímám — — Však: nic . . .
Podzim — to listí spadává. —
Rok zmírá víc a víc.)

Na náspu domu božího
to stála v chvíli té,
jejž Bůh vystavěl nad hloubky
ve Prostor rozlité,
tak vysoko, že slunce zřít
div mohla s výše té.

Ten násep v nebi přes moře
étheru tvoří most.
A pod ním příliv — odliv dne
svých žárů střídá skvost,
a země hluk, jak bzukot jen
se vznáší ve výsost.

Kol panny šťastní milenci
zde setkavše se zas,
svou Věčnou Lásku chválili,
svá jména divných krás.
A duše kol ní k Bohu šly,
jak malých světel jas.

A ona jen se skláněla,
nedbala kouzel těch,
až zábradlí se zahřálo
jí ňader na květech,
a v spjatých rukou ležely
lilje jak v těžkých snech.

Ze svého místa viděla
čas světy jak puls hřmít,
a zrak její se namáhal
až v propast za ním jít.
Tu — jak by hvězdy zpívaly —
tak začla hovořit.

Již slunce zašlo; měsíc jen
se dole v hloubi chvěl,
tak jako pírko v propasti.
Tu tichým vzduchem zněl
hlas její, jak by sbor všech hvězd
se sladce rozepěl.

(Ach, miláčku! — Zda právě teď
tak nevábí můj sluch
ton její ptačím ve zpěvu? —
A zvony když zní vzduch
po schodech nebe zvučících
jde ke mně její duch . . .)

»Já přeji si, by přišel už!«
— Tak dí. — »Chtěl přijít rád!
Zda nemodlím se v nebi dost
a on na zemi snad?
Dvou proseb nechceš vyslyšet?
Ó Pane, mám se bát?

»Až kolem hlavy zlatou zář,
šat bílý bude mít,
s ním ruku v ruce k hlubokým
chci studním Světla jít
a tam před tváří Boží až
se na dno ponořit.

Pak budem stát zde za mříží
skryti a mírní tak,
jichž lampy s věčnou modlitbou
vzlétnou k Tobě jak pták.
A k našim starým modlitbám
Svůj také skloň přec zrak! —

»My ulehneme ve stínu
mystických stromů Tvých,
kde holubici tušit lze
tajemných ve větvích,
neb každý list, jenž dotk' se jí,
hned jejím Jménem vzdych!

»A já jej budu učiti,
ležíc tak potom s ním,
všem písním, které zpívám zde.
A jeho hlas — já vím —
si podrží je. V přestávkách
pak moudrost mnohou zvím.

(Ach! Běda! My dva — říkala's!
Však dávno tomu jest,
když byla's se mnou! A zda Bůh
chce duši moji vznést
s tvou duší k svazku věčnému
do svých nadhvězdných měst?)

»My dva« — pak dí — »chcem vyhledat
jeskyni Marie,
kde dlí s ní panny, jména jichž
jsou jak symfonie:
Gertruda, Maří, Markéta,
Roza, Cecilie.

»Tam v kruhu sedí — spjatý vlas —
a květy kolem čel;
ze zlatých nití předou šat
v svých rouchách nad úběl, —
to pro ty, jimž při zrození,
hned Smrt je za úděl.

»On bude bát se — zmlkne snad:
svou k jeho stulím líc,
o naši lásky svatosti
chci Marji při tom říc'.
A Matka schválí hrdost mou,
mi mluvit dovolíc.

»A za ruku nás dovede
až k Němu — duší dav,
kde kleče, zbožně uklání
aureoly svých hlav.
A andělé nám půjdou vstříc
pějíce k zvukům harf.

»Tu Krista Pána poprosím,
by tolik dal nám jen:
žít v Lásce, jak kdys na zemi,
a pouze — sladký sen! —
být na věky už pospolu —
my dva — vždy, v noc i den!«

Naslouchala, pak pravila —
hlas zdál se smutněj' znět, —
»Jen přijde-li, to stane se.« — —
K ní počal tu se chvět
plam bílý — řada andělů. — —
Zrak modlil se, smál ret.
(Já zřel ten smích.) — Však brzy se
v jiný směr počli brát. — —
Tu paže sklesly smutně jí
na zlaté mříže drát,
tvář s pláčem skryla ve dlaních. —
(Já slyšel jsem ji lkát.)

Přel. *Žofie Pohorecká-Šebkova.*

Bohumil Vlček.

Zcela maně vzpomene si člověk na osudy nešťastného literáta z Hamsunova »Hladu«, když slyší vypravovati o životních osudech Bohumila Vlčka. Také náš sochař pohlédl Hladu hezky hluboko do jeho horečně se lesknoucích očí a popelavě sivých lící, a boj, který se strašným tímto nepřítelem svedl, byl stejně zoufalý, vražedný a urputný jako zápasy, jež zmořenému literátu norskému vystřebaly všechny síly z žil a mozek jeho vyčerpaly. Také Bohumil Vlček poznal, že jest možno žíti, i když třeba několik dní člověk nepožije jediného sousta a že jediný doušek vody postačí, aby tělo posílil zase — k novým mukám. A hrozný tento souboj těla s hladem nebyl o nic lehčím, jestliže Vlček místo na hoblovačkách, jež byly potravou Hamsunova hrdiny, pochutnával si na žemlích, máčených v jakési záhadné špíně, které přezdívali polévka.

To bylo tenkrát, když Vlček bloudil Vídní, bez krejcaru v kapse, ale plna smělých plánů v hlavě. A mučen hladem, zatím co chřadnoucí tělo zápasilo s nemocí a mdlobou, snil o umění, které bylo sladkou touhou jeho mládí. Nebylo mu popřáno, aby se mu mohl zcela věnovati. Bez prostředků, kterých by byla umělecká výchova vyžadovala, a bez podpory, bez mocných protektorů, nevida nikde možnosti, že by mohl dojíti cíle své touhy, několikrát již sklonil hlavu před osudem a šel tam, kam nehnala ho jeho touha, ale kde za to dostalo se mu chleba, — k řemeslu. Ale vždy za krátký čas touha na novo ho schvátila, a nedbaje únavy, způsobené denní prací a ukrádaje si chvilky prázdně, v skrytu s nehasnoucí nadějí v lepší budoucnost, sám pracoval na své výchově. Vedle své práce, která mu dává chléb, jakoby potají navštěvuje akademii, a chvíle, jež by měl věnovati odpočinku, tráví v různých večerních kursech. Ale za krátko vždy končí tyto zoufalé pokusy, vyprostiti se z trudných, tísnivých poměrů životních, tyto zájezdy do říše krásy, úplným nezdarem. Hmotné potřeby dne vítězí nad pozlátkovou krásou illusí a zklamán vrací se snílek, dohnán bídou, do své dílny, aby tam vyřezával drobné figurky a hlavičky k dýmkám. Za nedlouho však boj počíná znova. Tak ve stálém zápase uplývají leta. Vyšvihnuv se vlastní silou na krátko do výše, sražen jest vždy zase drtivou pěstí osudu zpět do své malomoci. Ale s energií a silou, které ani leta strádání nedovedla podrýti, chápe se vždy znova zbraně, aby konečně zvítězil v boji, tolik let zmítavším tělem i duší. Nadchází konečně doba,

kdy skromný a milý člověk, nemající skoro žádných požadavků, může se věnovati umění, které bylo zářnou jeho metou již od dětských let.

Není mezi mladšími umělci našimi jediného, který by byl jen přibližně tolik zakusil a tolik vytrpěl jako Bohumil Vlček. Přirozeně trpké osudy životní nezůstaly bez pronikavého, hlubokého vlivu na jeho celý vývoj. Jest řada mladších umělců, kteří jsou, pokud jde o techniku, vyspělejší než tento sedmatřicetiletý muž (narodil se v Světlé roku 1862.), který stále ještě hledá poslední formu pro vyslovení svých idejí, který teprve dozrává. Není ani jinak možno při osudu, který se mu stal údělem. Jest to pramen, který namáhavě klestí si cestu z hlubin skály ke slunci, který musí se prolomiti balvany a všechnu sílu vynaložiti, aby pro odtok prorazil si nepatrnou štěrbinu ve skalní stěně. Tryská jen tenkým, křehkým, stříbrným paprskem z lůna skal a teprve později vzrůstá, kypí, rozlévá se širokým tokem a zpívá jasnými, zvučnými rhytmy.

Vlast po Bílé Hoře.

Bohumila Vlčka zná naše obecenstvo jenom jako portretistu. Poprsí Mikuláše Alše, W. W. Tomka, bratří Neureutterů, Ignáce Herrmanna a řada jiných, jež ať již ve dřevě řezaná nebo v hlíně modelovaná, vyšla z jeho ruky, známa jsou z pravidelných výročních výstav. Vedle životnosti a trefné charakteristiky, která jest pro ně příznačna, mají ještě jeden s společný: lehkou, prou nehledanost. Nestojí všechny tyto bysty na stejné výši. Pro portrét likuláše Alše na př. nedovedu se nikterak rozehřáti. Ale jsou to vesměs ráce, na nichž pozorujete, že sochaři šlo zde o víc, než pouhé zachycení

Počátek svobody.

a vystižení podoby a leckterý rys jejich až překvapí svojí svěžestí a trefností. Škoda, že potretní poprsí Bohdana Kaminského, s velikou vervou, švihem a úmyslnou lapidárností modelované, není veřejnosti známo. Myslím, že by k plnému ocenění umění Vlčkova stejně platně přispělo jako zdařilé bysty herce Františka Kolára ml. a barytonisty J. Lva, určené pro foyer Národního divadla. Před poprsím Bohdana Kaminského ozvou se snad pochybnosti, byly-li všechny rysy této rázovité hlavy přesně a správně zachyceny. Ale pravdivosti a teplé životnosti, jaké dosaženo v pohledu a celé partii kol očí, neupře as nikdo svého uznání.

Ale portrét není metou, k níž se nese touha Vlčkova. Nechce se spokojiti tím, aby v mrtvé hmotě zachycoval podoby a svéráz lidí, kteří usedli před jeho modelovacím stolkem, jako nechce jen modelovati genrových výjevů a typických postav nebo allegorických bytostí! To všechno jest mu cizí. Člověk hloubavý, k dumání náchylný a v sebe uzavřený, hlubokým vnitřním životem žijící nespokojuje se těmi a podobnými úkoly. Klade především důraz na ideovou stránku svého umění, pokouší se v hru linií, mluvu tvarů a rozvržení mass vtěliti symboly velikých pomyslů. Jsou ponejvíce chmurné, těžké, jako by smutkem zalknuté vidiny, které jeho mysl zajímají. Jde mu o to, aby v plastickém díle vyjádřil jisté bolestné krise nitra, slavné smutky duše a zoufalé zápasy srdcí. Bezútěšné, hlubokým smutkem dýšící jsou jeho vidiny.

Pokouší se na př. předvésti nám hříšníka, jenž štván zlým svědo-

mím, klesá u paty kříže. Zoufalství a pochybnosti a mučivý hlod svědomí dohnal ho sem. Zmítán mukami duše, vrhl se pod kříž a v němém zoufalství jakoby v křeči jeho prsty zarývají se do dřeva kříže, v němž spatřuje jedinou spásu, jedinou zářivou slunnou výšku v tom temném moři, na jehož vlnách se zmítá. Ale i tu u nohou Spasitelových zlé svědomí, vědomí viny jako lačný krkavec zjevuje se jeho zrakům a rozpíná své perutě mezi ním a tím, k němuž se ve svém hoři utekl. Jindy zase ukazuje nám vlast, spoutanou, zloupenou, přemoženou, jak připoutali ji katané ke sloupu »Božích muk«, kde opuštěna a vydána na pospas supům, musí dokonati. A bouřný vichr letící krajem opírá se do bídných cárů, které jí, přemožené a pohaněné, nechali a divoce jimi zmítá. Detail ten není tu prostě proto, aby sochař dosáhl vyrušené, pohnuté silhouety, nýbrž přimyká se těsně k celkovému rázu díla a účinně stupňuje truchlou jeho náladu. Zajímavou jest také skizza, na níž pokouší se vystihnouti všechnu světodějnou tragiku i dosah smrti Husovy. Plameny vesele šlehající z nakupené hranice, v příšerném reji tančí kol postavy mistrovy, jenž tu stojí nezlomen a nezlekán, s pevnou důvěrou klidnou oddaností. Ale jak plameny tryskají do výše a dým v kotoučích stoupá, z plápolu ohně a dýmu vyrůstá postava genia, jenž třímaje meč pomsty, vznáší se nad místem, kde končí se jeden z nejsvětějších a nejčistších životů lidských a mohutná tragika i prudký vzlet mluví z tohoto návrhu, jenž slibuje dozráti v dílo cenné a ušlechtilé.

Hříšník.

To jsou takové volné průhledy, dávající nám nahlédnouti i do

vnitřního života tohoto sochaře i do krajů, kam směřují jeho umělecké touhy. Takovou, trochu drsnou a sukovitou, ale svéráznou mluvou promlouvají k nám práce Vlčkovy. Byly by zajímavy i samy o sobě, tím, co již dnes podávají, ale poutají nás dvojnásob tím, co slibují. Nejsou to práce již vyrovnané, plody dozrálé v žáru poledního slunce. Jsou to spíše vtělené vidiny duše, jež ještě sama ssebou zápasí, jež musí ještě v sobě něco překonati a zlomiti, aby dospěla tam, kam celou svojí touhou tíhne: na nové, nevyjeté, na svoje dráhy. Rychlým tempem dozrává vývoj, tolika překážkami a tolika lety zoufalého, vražedného zápasu s bídou zdržený. Dnes, kdy konečně všechna tato smutná léta patří minulosti a kdy je již možno, s větší chutí a radostněji přiložiti ruku k dílu, lze s důvěrou hleděti k dalšímu vývoji tohoto samorostlého talentu, který vedle zdravého smyslu pro cíle a prostředky svého umění a vedle vroucí, všechny překážky vítězně překonávající lásky má i onu míru píle, která s ostatními, uvedenými vlastnostmi a přednostmi tvoří základní podmínky všeho úspěchu. Shrneme-li všechno, co jsme si na paměť uvedli, v několik základních rysů, můžeme říci, že Bohumil Vlček jest sochař ryzího plastického citu, duše ponořená v truchlé a bolestné vidiny, umělec milující těžké tóny nejhlubších strun, zvířené, pohnuté, vzrušené silhouety a životné, všeho umělkovaného a hledaného prosté pohyby. Pro sny svoje hledá přiměřený, k povaze jejich těsně se přimykající výraz a volí raději býti drsným a hranatým, než držeti se šablony a zpracovávati motivy tisíckrát již zpracované a na snadě ležící. Jistota a lehká přesvědčivost jeho detailů jsou výsledkem pilného studia přírody. Neklamou-li všechny znaky, můžeme se na další jeho vývoj těšiti. *Jaroslav Kamper.*

K situaci politické.

Hlavní značkou vnitřní politiky rakouské ve věcech důležitých jeví se býti následující tři zásady: 1. dokud upravení dotyčné záležitosti vyžaduje jen malých změn stavu dosavadního, nečiní se vůbec ničeho, věc se ignoruje a publicistika vládní se jí vysmívá; — 2. když následkem této, vždy tak nekonečně prozíravé činnosti vládní, dotyčná záležitost zmohutní tak, že nelze ji více upraviti malými změnami stavu dosavadního, tu čeká se s olympickým klidem a za lehkomyslného mrhání časem na to, že stane se nějaký div a zázrak, jímž politická situace se uklidní a vyjasní, že na př. vstoupí duch svatý alespoň na ostatní; — a 3. když pak následkem této ještě prozíravější činnosti vládní dotyčná věc nabude rozměrů velikých a dostaví se zhoubné a s věcí samou mnohdy již jen chatrně souvisící následky, t. j. když začne správě státní zacházeti již za nehty, tu konečně vykoná se něco za tím účelem, aby na okamžik zjednán byl klid bez ohledu na dotyčnou věc a na to, jak bude dál. Všemu tomu praví se: quieta non movere.

Tak tomu u nás bylo vždy, když jednalo se o důležité věci.

Přes to, že během roku 1847 každý soudný člověk viděl, že v západní a střední Evropě odzvoněno jest (alespoň principielně) absolutismu,

byla v Rakousku »udělena« konstituce teprve 25. dubna 1848, když totiž všechno již praštělo. — Přes to, že již koncem let padesátých každý soudný člověk v Rakousku, vyjma Němce viděl, že nelze dále upírati Uhrům provedení státního práva uherského, bylo Uhrům vyhověno teprve tehdy, když za přítomnosti vítězného vojska nepřátelského poblíž hlavního města říšského Maďaři na podporu vítězného nepřítele utvořili legii Klapkovu. — Přes to, že začátkem let sedmdesátých každému soudnému člověku v Rakousku vzhledem na vzrůst hnutí socialistického v říši německé bylo zřejmé, že není možno, aby hnutí to nezachvátilo i země rakouské, tvrdila publicistika vládní, že u černožlutého hraničníku podmokelského socialismus zasalutuje a se zastaví; a přes to, že vzhledem na dosavadní vývoj socialismu v Rakousku každému soudnému člověku jest zřejmé, že zavedení všeobecného práva volebního alespoň pro radu říšskou nezbytnou jest věcí již za tím účelem, aby socialisté naši — tak, jako soudruhové jejich v Německu a ve Francii — přišli k poznání, že splnění požadavků jejich ani z části není možné za názorů nyní panujících u lidí o lidech, dosud o zavedení všeobecného práva volebního ani pro říšskou radu není řeči. — Přes to, že každému soudnému Neněmci, socialistům rakouským ano i četným Němcům našim jest zřejmé, že nelze více země rakouské centralisticky ovládati tak do podrobna jako dosud a že nutno jest přikročiti k federalisaci Rakouska a učiniti z něho soustátí, na př. dle vzoru Spojených států severoamerických, aneb dle vzoru říše německé, přes vše to čeká se u nás, že stane se nějaký div a zázrak, který změnu tuto učiní zbytečnou.*) — Přes to že každému soudnému Neněmci ano i četným Němcům našim a nyní již i socialistům rakouským zřejmé jest, že politickou rakovinou celého mocnářství byla a politickou rakovinou celé Cislajtanie jest panovačnost našich Němců, která v područí udržeti chce nás Slovany a zvláště nás Čechy a Slovince, čekalo se dosud na to, že snad přece na Němce naše konečně vstoupí ten

*) Hlavní orgán socialistů rakouských, vídeňská »Arbeiter-Zeitung« v číslech ze dne 3., 8., 14., 21., 22., 23., 24. a 25 tohoto měsíce šikovně preludovala rokování, jemuž na sjezdě socialistů rakouských, zahájeném 24. září v Brně, podrobena býti má otázka jazykové a národnostní rovnoprávnosti, pěknými články, v nichž vyjímaje hlavní myšlenku tak zvané »Verkehrssprache« mnoho správných výroků čteme o nezbytnosti rovnoprávnosti jazykové a národnostní a o nutnosti federalisace Cislajtanie. Vůdcové socialistů rakouských seznavše totiž, že v Rakousku ani socialisty nelze organisovati pouze německy a že nutno provésti jazykovou rovnoprávnost i ve straně socialistické, upustili od svého dřívějšího stanoviska německo-centralistického a obratně zasazují se o to, aby mocného hnutí národnostního využitkovali ve prospěch hnutí socialistického. A tu divné city jímají čtenáře toho, který ví: 1. že ještě koncem listopadu 1897 obstrukci německou proti jazykovým nařízením Badeniho poslancové socialističtí vydatně podporovali tělesně proto, že prý — jak za té příležitosti socialistický poslanec Daszynski po lhoucích Němcích opakoval — nařízení ta jsou nezákonitá, 2. že již po 7 měsících vůdce socialistů dr. Viktor Adler na schůzi socialistů v Simmeringu u Vídně 11. července 1898 (viz »Arbeiter-Zeitung« ze dne 12. července) pravil: » . . . Oni« (Němci) »nařikají, že bychom my, kdyby Taaffova reforma volební na základě § 14 byla oktrojována, byli i s to, oktroirku tu lidně přijmouti. Ano, my bychom skutečně, kdyby vláda něco rozumného učinila, yli s to říci, bylo to rozumné. A my bychom se čerta starali o to, budou-li nám imítati, že by tím utrpěti mohl národ německý a že prý se to nesrovnává s ústavou. roti takovému nařízení na základě § 14. neměli bychom ničeho, tu bychom mlčeli volili . . .«

duch svatý, anebo že my Slované upustíme od toho, abychom konečně jednou domohli se rovnoprávnosti s Němci. — Přes to, že nyní snad i slepým jest vidno, jak hloupým byl plán Němců našich z roku 1867., pomocí platné dosud ústavy a platných dosud řádů volebních, pomocí byrokracie německé a pomocí Maďarů, Vlachův a haličských Polákův udržeti nás ostatní Slovany v porobě, přece program tento, jemuž opět přesný, normální výraz dán svatodušním programem německým, s novým úsilím i teď prováděn býti má dále. (O svatodušním programu německém jsem dříve tvrdil, že diskuce o něm vůbec není možná; avšak po důkladném o věci uvažování mám za to, že diskuse o programu tom jest možnou, pak-li že obmezí se na to, zdaž by člověk bystrého ducha a znalý všech dotyčných poměrů byl s to, sepsati něco ještě drzejšího). —

Že koruna váhá učiniti rozhodný krok, jímž by jedním rázem provedena byla federalisace Rakouska, jest pochopitelno vzhledem na veliký dosah, jejž by přeměna tato, proti které i všechna vysoká byrokracie německá (a té jest osmdesát procent) brojí, i tehdy měla, když by všichni Němci naši se změnou tou souhlasili. Avšak ku znenáhlé přeměně učiněn byl se strany koruny již jednou krok, když vydána byla se svolením koruny jazyková nařízení hraběte Badeniho — (pro Čechy ze dne 5. dubna 1897., Wiener Zeitung 6. dubna, a pro Moravu ze dne 22. dubna 1897., W. — Z. 25 dubna) — stanovicí, že každý, kdož by po 1. červenci 1901. vstoupil do státních služeb řízených ministerstvy vnitra, spravedlnosti, financí, obchodu a orby, do tří let po vstoupení do služby musí prokázati zkouškou znalost obou jazyků zemských. Nařízeními těmito měl položen býti základ ku provedení jazykové rovnoprávnosti v Čechách a na Moravě, jemuž by pak přirozeným průběhem věcí bylo následovalo zavedení spravedlivých řádů volebních a po čase — až by totiž Němci naši se byli přesvědčili, že je nepojídáme — i provedení státního práva českého, značící v první řadě hospodářskou jednotu a samostatnost zemí koruny České, a sice za souhlasu Němců našich, neboť penězům rozumějí alespoň tak dobře jako my. (Na kolik já Němce znám, jest nutno známý výrok knížete Bismarcka »Wir Deutschen fürchten Gott, aber sonst nichts auf der Welt«, aby nebyl naprosto nesprávným, doplnititi — i vzhledem na autora — slovy: »ausgenommen den Griff in die eigene Tasche und vieles andere« a mám za to, že Němci naši poměrům rozumějí, líp než my. A jest též čemu rozuměti. V ranním čísle »Politik« ze dne 1. září 1899. jest ze statistické knihy pro rok 1898., vydané c. k. statistickou komisí ve Vídni, uvedeno, kolik v roce 1897. odvedly země koruny České do státní kasy čistého a kolik ze státní kasy — do které odvedla celá Cislajtanie 421,006.000 zl., z čeho na země koruny České připadá 45·4 procent — na země tyto bylo vynaloženo zlatých:

	Čechy	Morava	Slezsko	koruna Česká
odvedeno	126,175.659	50,615.922	14,222.907	191,014.488
vráceno	19,735.862	5,987.270	2,167.828	27,890.960
zadrženo	106,439.797	44,628.652	12,055.079	163,123.528

Připojíme-li k tomu, že za účelem uhražení potřeb zemských v království Českém na běžící rok vypsána 62 (dva a šedesáti) procentová

přirážka zemská a vydluženy asi tři miliony zlatých, máme před sebou čtení nad míru poučné a i milým našim krajanům pochopitelné.)

Že nařízení hraběte Badeniho nezůstala v platnosti, toho příčinou nebyla — jak již opětně jsem vytknul — obstrukce Němců, nýbrž okolnost ta, že poslancové naši na radě říšské zdráhali se i po vydání jazykových nařízení pro Moravu vstoupiti do majority vládní a hlasovati pro vyrovnání uherské vládou ujednané. V bezedné neprozíravosti své žádali jsme zase jednou, aby, když podán nám byl prst, podána nám byla celá ruka pravá i levá a aby nám ku splnění všech požadavků našich nádavkem přidáno bylo ještě i spravedlivé vyrovnání s Uhry. Ze strachu před tím, co ještě vláda Čechům bude nucena dáti aby hlasovali pro uherské vyrovnání, začali Němci zuřiti a správa státní, nemajíc za sebou žádné majority vládní, couvla před Němci, nařízení Badeniho nahražena Gautschovými, a od té doby Němci mají vrch. Že Badeni, jenž v září 1895. stal se ministrem, jazyková nařízení vydal až v dubnu 1897.. když byl již 1 rok a 7 měsíců v úřadě, a že pak za hraběte Thuna t. j. od 7. března 1898, až do posledních dnů se čekalo na dotčený již div a zázrak, tomu se nikdo, komu uvedené shora zásady vnitřní politiky známy jsou, nemůže diviti.

V obvyklé, vždy pevné naději, že kýžený div a zázrak tentokráte jistě se dostaví, snad právě proto, že dříve nikdy se nedostavil, mrháno od roku 1895 až dosud drahocenným časem tak lehkomyslně, že posice německé obstrukce vzhledem k termínům se blížícím vůčihledě tak se lepšila a zlepšila, že správě státní teď zachází za nehty již dle kalendáře. Jest totiž provésti delegační volby pro běžící rok. Základní zákon státní ze dne 21. prosince 1867 ř. z. č. 146 stanoví v § 10., že volby delegací konati jest každoročně (alljährlich), a Němci naši hrozili a hrozí, že volby ty překazí, pak-li že nebude dříve vyhověno jejich požadavkům. Němci naši usnesli se totiž dle své zásady, že vše, co jim se nehodí, jest nezákonné, jednohlasně na tom, že nařízeními Badeniho i Gautschovými porušena byla práva národa německého, a že nařízení ta jsou vůbec nezákonitá, a žádají, aby dříve než se v říšské radě vůbec o něčem bude jednati, nařízení Gautschova byla bezpodmínečně zrušena. Tak psáno stojí ve svatodušním programu německém, jejž polovládní »Fremdenblatt« bez ohledu na logiku občas tak hloupě chválí, a (dle večerního listu »Neue Freie Presse« ze dne 23. září) i v usnesení učiněném v poradě předsedů klubů obstrukčních stran, která konala se ve Vídni dne 23. září o odpovědi na list, jímž předseda sněmovny poslanecké vyzval všechny kluby na den 24. září k vyjednávání ve příčině upravení sporů jazykových. Která práva národa německého porušena byla nařízeními Gautschovými aneb nařízeními Badeniho, toho dosud nikdo z Němců nikde neuvedl proto, že uvésti práva taková nikdo není s to, ježto práv takových není. Taktéž nikdo z Němců dosud nedokázal, že nařízení ta jsou nezákonitá; jim jsou nezákonitými již proto, že se jim nehodí, a to jejich logice stačí dle známého: Sic volo, sic jubeo. A za toto porušení těchto práv národa německého hojí se Němci naši veřejně na menšinách českých v krajích německých týráním, najmě lidu nemajetného a tudíž bezbranného, tak ohavným, že v porovnání s nimi Hunové byli téměř andělé.

A teď, když následkem nečinného očekávání zmíněného již divu a zázraku věci dospěly tak daleko, že svazek obou částí říše začíná praštět, tu konečně dle uvedené shora třetí zásady správa státní chce učiniti něco, čímž by uklidnila Němce naše a dala jim zadostučinění za to, že porušena byla nařízeními jazykovými práva národa německého, kterých jeho zástupcové nedovedou — horribile dictu — ani jmenovati. Jest to vše tak absurdní, že člověk, aby toho necítil, přeje si býti blbým.

Prvním — rozumíme se samo sebou — bylo, že žadonili se všech stran po nás, abychom svolili ke zrušení nařízení jazykových a k pozdějšímu vydání jakéhosi jazykového zákona říšského jakýmsi, vzhledem k ustanovením prosincovky, dosud neznámým způsobem. Vyhověti nesmyslné žádosti této, poslancové naši (o nichž »Česká Stráž«, časopis věnovaný všem potřebám národním, v čísle ze dne 30. srpna 1899 pravila, že »jazykový zákon přijmou a najdou už nějaké důvody pro to, třeba si je měli vypůjčiti od pana Neklana z »Rozhledů«) — usnesením sboru poslanců národní strany svobodomyslné na schůzi v Praze dne 16. září 1899 odepřeli; nemůžeť zříci se chleba hladový jen k vůli tomu, že to žádá sytý.

Když pak vzhledem k odmítavým resolucím jednotlivých klubů obstrukčních bylo zřejmé, že k vyjednávání mezi stranami o upravení jazykových sporů nedojde, podalo ministerstvo Thunovo svou demisi. (Za jakým vlastně účelem, týkajícím se národa českého, v ministerstvu tom zasedal též český poslanec dr. Josef Kaizl, dosud nikdo nevěděl; mělo se to teprve ukázati, a teď to již nikdo nezví.)

Co dále se stane, nikdo neví a marna jsou všechna předpovídání.

Oproti tomu však jest jisté: 1) že v Rakousku nemůže nadejíti žádného klidu dříve, dokud všichni Slované rakouští nedosáhnou naprosté rovnoprávnosti s Němci; 2) že vzhledem ku smýšlení Němců našich provedení rovnoprávnosti této možné není bez oktrojování zákonů; 3) že ustanovení §§ 5., 23., 24. a 25. uherského zákona XII. z roku 1867 nepřekážejí ani oktrojování všeobecného práva volebního pro radu říšskou, ani federalisaci Rakouska; 4) že s nezměrnou spojeno jest škodou mrhati časem a silami národů rakouských za účelem udržení nynější ústavy; 5) že týrání českých menšin v krajích německých dopadají na duši národa českého jako kapky roztaveného kovu na tělo nahého, a že národ český všechna týrání ta, provozovaná i veřejně před úřady státními, registruje; 6) že národ český útrap, jichž mu bylo a jest se strany Němců snášeti od bitvy na Bílé Hoře až dosud, má již po krk, a 7) že regnorum fundamentum jest justitia a — providentia.

V Praze, dne 26. září 1899. *Alexander Neklan.*

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

L. N. Tolstoj. Jeho život a činnost literární. Životopisný nástin od E. Solovjeva. Přeložil K. Kohlman. (Knihovna Rozhledů). — O Tolstojovi bude jednou platit to, co se až dosud říkalo snad jen o Goetheovi, že totiž působil více tím, co žil, než tím co psal. Všechny jeho knihy dohromady nepohnuly snad tolika myslemi a srdci současníků jako to učinila památná historie jeho vniterné krise a vrozený v ní nový způsob jeho života, od jehož pozorování nemůže se civilisovaná Evropa odtrhnout, třebas neměla chuti a konečně ani potřeby jej v něm následovati. Moderní svět nemá příkladu, že by kdy kterého žijícího spisovatele opřádala taková aureola světce a proroka a že by život ještě nedokončený byl tak v myslech vrstevníků spracován na dojímavou a povznášející legendu jako v případě Tolstojově. Jen to může vysvětliti, že se ještě za živa o něm mohou psáti knihy jako je tato Solovjevova a že mohou být přeloženy do češtiny s nadějí, že vyjdou vstříc živému zájmu. Autor sám nazval ji životopisným nástinem, ale je o něco více. Stopuje více vnitřní rozvoj Tolstojova života než-li jeho běhy vnější, kteréž konečně ani nejsou příliš pestré. K sledování duševních procesů Tolstojových od prvého mládí až k veliké krisi zralého muže na vrcholu slávy je užito především jeho vlastních vyznání, uložených v »Dětství, chlapectví, jinošství«, »Zpovědi«, postavách Petra Bezuchova ve »Vojně a míru«, Levina v »Anně Kareninė« a j. Ale i ten, komu ona nejsou ničím novým a kdo zná i do podrobna poslední stadium Tolstojova života a díla, nalezne tu mnohý nový zajímavý rys nebo detail a především už bude děkovati této knize, že všecko to roztroušené, co o Tolstojově vývoji bylo známo, zcelila v jednotnou vývojovou linii a zaokrouhlila v přehledný obraz. V tomto celkovém obraze nabývají pak jednotlivé rysy místa jim náležejícího, jsme nuceni všelicos si korigovati anebo uvádět na pravou míru. Odnášíme si v tomto směru z knihy Solovjevovy především dva dojmy. Předně ten, že tu není líčen život Tolstojův, jako tak rozlomený známou krisí, vylíčenou v »Zpovědi«, jak jsme si zvykli obyčejně jej představovat. Solovjev představuje nám dřívějšího Tolstoje, jako silou kypícího umělce a světáckého aristokrata, jenž teprve v stáru odřekl se světa i umění a stal se tím, čím dnes jest, nýbrž ukazuje, jak tato krise byla jen přirozeným vyvrcholením sil, které zrály v Tolstojovi od samého dětství. Líčí nám jej ve všech dobách jakožto těžkomyslného, zadumaného, úzkostmi stíženého,

samého dna života stále se s bolestí dotýkajícího, ne jako šťastného uměleckého obra, ale jako potomka unavené raçy. Pesimism Tolstojův táhne se jako černá nit celou knihou. Nikdy nás tu neopouští dojem, že ten veliký tvůrčí duch, do jehož hlubin se tu díváme, nikdy se necítil volným v lidském těle a málo prožil za svého života šťastných dní. Solovjev se pokouší také rýsovat zdroje tohoto pesimismu a ukazuje je jako zdroje vesměs lidské, přes příliš lidské, místy až fysiologické. Toto subjektivní pozadí odclání také světeckou svatozáři z jeho hlavy a činí nám jej bližším jakožto člověka s ubohými, trpícími nervy a nenasytnými touhami duše po výšinách klidu a čistoty. Činí nám to i jeho nauku lidsky bližší, ale tím i relativnější. Ona přestává být evangeliem a je nám poučným a významným odrazem toho, jak jistá geniální individualita v jisté době evropské kultury a v ruském prostředí cítila, nesla a vykládala si život. Pochopiti to a hledět procítit svým vlastním mozkem a vlastními nervy v jiném prostředí svůj život také tak hluboce a vážně — to znamená ještě více nežli býti jen jeho nemyslivým proselytou a namáhat se kopirovat něco, co je těsně spjato s jedinou danou individualitou a co se nedá rozmnožovat věrnými otisky v duších jiných. Jen jeden je Tolstoj a všecko »tolstojovství« jen s ním stojí a padá! Solovjev staví se k nauce jeho také střízlivě a místy klade proti ní své námitky — které bylo by zbytečno zde uváděti, poněvadž byly už jinde vysloveny nesčíslněkrát. Druhý zvláštní dojem, jenž jsem si z postavy Tolstojovy, jak ji zde Solovjev vykreslil, odnesl, je ten, že autor »Vojny a míru« byl povždy umělcem proti své chuti a vůli. Nejen v posledních letech, ale už jako mladý muž považoval literaturu za věc zbytečnou a marnou, rozpor mezi lidem a kulturou rozpoltoval po celý život bolestně jeho zájmy a při práci šlo mu vždycky jen o vyjádření jistých nejhlubších pocitů o životě a o poslední věci člověka nežli o čisté umění. Ba tvůrčí rozkoš, to jediné, čím bývají geniální individuality odškodněny za svůj bolestný pocit života, byla u něho tak malá, že svou nejumělečtější práci »Annu Kareninu« psal právě s největší nechutí, nazýval ji »protivným románem« a zůstal úplně lhostejným k jejímu úspěchu. Tento rys je také značným vysvětlením pro rys předchozí, pro jeho pesimism. Umělec jeden z největších, jací kdy byli, schopný roditi shakespearovskou silou ze sebe celé davy živoucích postav, celé světy vedle světa reálného — a tento umělec neznal opojné pýchy své mohoucnosti, nejásal nad kladnými hodnotami života, mysl jeho stále byla odvrácena k noční jeho straně, — jaký tragický osud! O této jeho suverenitě umělecké a o skutečném literárním významu jeho děl se v knize Solovjevově mnoho nedočítáme, ona nám jej líčí více takového, jakým se subjektivně sám cítil, než jak skutečně před námi stojí jako jedna z největších uměleckých postav století, líčí nám jej jako člověka silného, ale ubohého ve své neustálé úzkosti, tísni a pochybách a knihy jeho jen jako stanice křižové jeho cesty. Je třeba však vystoupiti z ovzduší této křehké, relativní lidské subjektivnosti a přečísti si ten znamenitý pokus o objektivně-kritické vystižení Tolstoje, jakožto velkého vládce v říši umění, jejž podal Hennequin ve svých »Spisovatelích ve Francii zdomácnělích«*), abychom o »velikém spisovateli Rusi« měli teprv obraz

*) Kritická knihovna I. Přeložil F. X. Šalda.

úplný. Kniha Solovjevova volá »Ejhle člověk!« ale to není ještě všecko, neboť Tolstoj je i umělecký nadčlověk, jehož díla zářiti budou ještě tehdy, kdy v očích budoucnosti dávno pobledne dnešní význam jeho životní legendy. Ale pro její poznání a pochopení jest překlad knihy Solovjevovy tím nejpoučnějším a nejúplnějším, co dosud v naší literatuře máme. *Kj.*

Z nejnovější poesie francouzské: Léopold Dauphin, Couleur du Temps. Léopold Dauphin není mallarméovcem, vzdor svým Raisins bleus et gris, opatřeným předmluvou Stéphana Mallarméa, vzdor básním, posvěceným památce zemřelého Mistra. Přísný heroism abstrakce, ideový a myšlenkový chlad, — to všechno jest jeho poesii cizí: jest tu trochu exkvisitní hudby klavírové, tichá, úzká jemná poesie ponořená do rozkoše chvíle, do klidného jejího požívání, básník neryje svých slok do těžkého kovu, ale hněte je z nejpassivnějšího poetického vosku, z vláčné jeho poddajnosti. Sem tam zdání naturalného talentu (v tónu písní), zdání umělecky nezformovaných psychických záchvěvů vyvolává — ale jen s velikou obtíží a z daleka — spíše dojem těch žvatlavě naivních, melancholických a suggestivně primitivních písniček vlhké, hluboké citové vůně, jak je dovedl psáti Paul Verlaine... než aby oživovalo vzpomínku na pyšný, gotický typ abstraktní krásy nejvyšších objektivních uměleckých hodnot, jak jej kultivoval básník Herodiady...

Poèmes de la Solitude jmenuje se básnická publikace *Andrèa Magrea*. Básně poetického samotáře, melancholického snílka, smutků dle všeho více asi inspirovaných z autorů příbuzných duševních naladění, než čerpaných přímo ze životních zažitků, smutků esthetických více než životních . . . A při tom žádná grandiosní posa, žádné fosforeskující dojmy, všude jen snaha odstíniti vnitřní život v řadu pěkných tlumené básnické krásy . . . básník chce zpívat, jak sám praví, stejně bez pretensí refrainy svých písní, jako potok rozhovořuje své vlny k diskretnímu nápěvu. Je v knize však — vzdor základní pessimistické notě, vzdor tónině zdající se hovořiti o zklamaném mládí a smutku neukojeného těla, — ovzduší mladistvé svěžesti, ostrého opojení, ty poetické květy, které chtějí krášliti hroby, příliš třesou se touhou po životě, jako plátky květin příliš zachvívají se touhou po vůni a rose... Veliký záchvěv života oplodňuje všechna ticha a všechny smutky knihy, stejně jako touha po Ženě, po neurčité, vzdálené Milence, jejíž bytost by byla jako stín teplé noci plné balsamické vůně a stejně hluboce záhadné jako její mlčení, a jež by jednoho dne přišla, bezejmenná a zastřená, ale přece při tom chápaná a zbožňovaná, aby mu umožnila sníti slova ženy, požívati evokativní sílu jejího zjevu a jejího citu.

Èmile Verhaeren, veliký lyrik toho Flámska, odkud pochází hallucinovaný a nervový Maeterlinck a instinktivní a naivně mystický Elskamp, vydal v uplynulém roku *Les visages de la vie.* Život, život, sílící jeho dech, jeho široké, vše v sebe zahrnující rozlití, jeho prudká expansivnost, — to jest thema jeho knihy. Ale život mu není jedným rhétorickým thematem, jež by si básník sám uložil, a jež by v těch a v těch formách zpracoval a jímž by vnitřní prázdnotu své duše maskoval, jak to bývá u básníků vykořisťujících ať už sentiment patriotický, náboženský nebo také čistě lidský k verbalistickým konceptům,

U Verhaerena jeho pojetí života není thematem, ale integralnou částí jeho bytosti, určující způsob apercepce, způsob ideace, jest vnitřním názorem básnickým, majícím stejně právo na uměleckou formaci, jako každý jiný názor básnický ... Rhétorika Verhaerenova jen zdánlivě činí dojem rhétoriky Victora Huga, Lamartinea nebo Chateaubrianda, — zde jest přirozenou expressí ducha bouřlivého, překypujícího zdravím, síleného láskou a nadšením, ducha revoltovaného a prudce horkého, jenž se ani jinak nemůže vyjadřovati než spoustou slov, jako nezměrná a grandiosní velikost moře nemůže se jinak vyhřmiti než spoustou vln. U Victora Huga vidíte všude posu a masku, a ta ohromná spousta rhétorických vln teče způsobně a krotce pečlivě vyměřeným řečištěm ciselované a orthodoxní formy. U Verhaerena rhétorika zpívající upřímné city krásného a radostného života, vyjadřující ony touhy života znovustvořeného uměním a krásou, jak o tom sní Ruskin — elementárností a bezprostředností svou strhala všechny břehy a volnými rhytmy valí se řečištĕ, jež sama sobě určila a zformovala. Té podivuhodné expressivné energii vždy se tolik podivuji u Verhaerena, stejně jako barvě jeho dikce, jež hoří jako plamen a kov. Verhaeren je žhavý kolorista, jeho ruka dovede zázračně smísiti prudké a kouzelné barvy červeni, zeleně, fialova a zlata, jako na těch zářivých motivech dekoračních, jež koncipují moderní malíři angličtí nebo francouzští, na těch svěže malovaných cretonech, papírech, sametech, damaškovém hedvábí, tapestrách, jichž barevné komplikace uchvacují takovou horečnou smyslností a takovou bohatostí linií. A pak je Verhaeren básníkem pohybu. Goncourtovský »pohyb v barvě« — ten nezrealisoval nikdo s takovým štěstím jako on. Při všem zachycuje ne ztrnulost, ale prudkost, ne apathii, ale pohnutí, ne ticho, ale výkřik, ne pósu, ale gesto. Je básníkem života par excellence, a jeho rhétorika jest upřímným výrazem jeho kypící a do šíře rozlité duše . . .

Jiří Karásek.

Nové knihy. Končící XIX. stol. provázeno jest již řadou spisů obírajících se duševními a sociálními proudy našeho věku. Především zaznamenáváme originelní německý spis Houstona Stewarta Chamberlaina: Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts, jehož vyšly posud 2 sv. Autor vybírá z historie staré, střední i nové ideje a snahy, jež v našem století dosud žijí a je utvářejí. Jsou to řecká filosofie, římské právo. židovstvo, křesťanství a církev a kultura severoevropská, již zahrnuje jménem Germanenthum! Kniha Ch. jest pravá studna učenosti, psaná jemnou uměleckou rukou a jest vlastně přes svůj historický titul souborem otázek hýbajících naší dobou. — Dr. T. Ziegler, prof. university, vydal Die geistigen u. socialen Strömungen des Neunzehnten Jahrhunderts (10 marek). Spis jest jedním dílem velikého podniku, jenž asi v 10 podob. svazcích, napsaných předními německými učenci, má osvětliti devatenácté století ve vývoji Německa. — Z téhož sborníku vyšla Dr. C. Gurlitta Geschichte der deutschen Kunst im 19. Jahrhundert (10 Marek), kniha bohatě vypravená, ale vnitřní hodnotou nedosahující výše obou předchozích. — V dalších 30—40

archových svazcích této publikace fin de siècle probrány budou politické Dějiny Německa v 19. stol., dějiny válečnické v 19. stol., dějiny anorganic. jakož i organic. přírodozpytu v 19. stol. (2 sv.), dějiny techniky v 19. stol., dějiny němec. literatury v 19 st., hudební drama a hudba v 19. stol. v Německu a dějiny němec. divadla v 19. stol. Jak viděti bohatství, jakého si může dopřáti jen veliký národ. A to není jediný podnik toho druhu. — Chamberlain slibuje vydati zvláštní svazek o samém 19. stol., až budou nejdůležitější speciální studie s ním hotovy!

Prvni umělecká výstavka v Pardubicich, pořádaná ve dnech od 27. srpna až 12. září 1899, byla z nejpříjemnějších překvapení, jež jsme v poslední době zažili. Na půlšesta sta obrazů a plastik podařilo se čilému komitétu k výstavním účelům si opatřiti, k šesti tisícům návštěvníků přišlo se podívati na tuto největší a nejzdařilejší z dosavadních uměleckých výstav krajinských a neméně než čtyřicet čtyři obrazy přímo se stěn výstavních místností přešly v majetek soukromníků — výsledek dojista v každém směru překvapující. Jmenovitě slušná, ba vzhledem k poměrům přímo skvělá cifra prodaných obrazů může dáti nejen v ostatních krajinských městech, kde letošního roku byly pořádány buď všeobecné výstavky neb speciální výstavy prací Maroldových, nýbrž i — jinde leckomu vhodnou látku k přemýšlení a srovnávání. Pokud jde o výstavu samu, třeba uznati, že mezi těmito 541 čísly, která čítala (z těch přes 200 prací Maroldových) převážná většina byly práce opravdu cenné a umělecké. Jména v takovém případě ovšem znamenají pramálo, ale přece snad nebude nemístno pro vyvolání správné představy o této výstavě podotknouti, že zastoupeni byli i mistři, jako Chittusi, Aleš, Knüpfer, Schikaneder, i většina z mladých i nejmladších. Několik žertovných předmětů, vyrobených místními amatéry, třeba ovšem odpočítati. Velmi pěkně zastoupeno bylo jmenovitě naše krajinářství, jmenovitě pracemi mladší generace krajinářské. Plastika, až na drobné reliefy Suchardovy, byla slabá. O dnešním stavu našeho umění ovšem výstava přesného, úplného a spolehlivého obrazu nepodávala, ba ani podati nemohla. Ale věc jest zajímava tím, že se tu stal poprve úspěšný pokus, přivést širší vrstvy obyvatelstva venkovského v bezprostřední styk s dnešním naším uměním (i nejmladším), upozorniti na ně a vzbuditi pro ně alespoň poněkud živější zájem. To se, tuším, skutečně podařilo, a jelikož i hmotný úspěch nezůstal za mravním, lze za to míti, že pokus se bude na přes rok opakovati. Ještě plnějšího úspěchu bude pak lze dociliti, dostane-li se komitétu, které za záslužnou svoji práci hodno jest všeho uznání, účinnější podpory naší obce umělecké a bude-li při přijímání rozhodovati přísnější měřítko, než tomu bylo letos. Každým způsobem učiněn zde počátek veliké a záslužné práce. Oč se větší a bohatší města (Plzeň, Hradec Králové, Chrudim atd.) marně pokoušela, totiž roznítiti umělecký zájem i v širších vrstvách, zdařilo se Pardubicím, a v tom spočívá význam jejich pěkné výstavky. Ve spojení s výstavou projektován byl původně cyklus přednášek o thematech z oboru výtvarných umění. K realisování zdravé této myšlenky nedošlo. Jenom před samým koncem výstavy proslovil Jaroslav Kamper přednášku »Pohledy do moderního našeho umění«, v níž načrtal několik nejvýznačnějších profilů z našeho světa uměleckého. *X.*

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Napjatá zvědavost byla, když před měsícem hlásaly vládní a zasvěcené listy, že se něco chystá, že k politickému vyjasnění najisto dojde. Bylo to v době německých demonstrací v sever. Čechách a česká fantasie si již malovala státní převrat, federalisaci, rozšíření kompetence českých sněmů, parlamentární ministerstvo pravice, vše najednou, bez ladu a skladu. Občas sice ozvala se do toho líbého snění odkudsi rušivá zmínka o volbách do delegací, ale ta odbývala se konejšením, buď že je většina pravice vykoná i přes odpor obstrukce, buď že budou moci nastoupiti lonští delegáti. Zdálo se, že vše jde dobře, že vláda § 14., která nám, chceme-li býti upřímni, nebyla zvláště nějak nepříjemna, potrvá a přes hlavy vlastizrádných Němců, prozpěvujících své Wacht am Rhein a Deutschlad, Deutschland, (o čem neopomenuly naše časopisy podávati zprávy s náležitým rozhořčení věrných Rakušanů) konečně nám k uskutečnění některých našich spravedlivých požadavků dopomůže. A najednou z čista jasna přišla zpráva o povolání bar. Chlumeckého k audienci a jako mráz spálila něžné květy našich nadějí. V českém táboře nastalo přes noc takřka obratem ruky pravé zděšení a nesmírný zmatek. Chlumeckého obcházení kolem dvorního hradu věštilo jen neštěstí. S utajeným dechem se pozorovalo, jak strašidelný jeho zjev vynořil se hned u hr. Goluchovského, hned u konservativních velkostatkářů a zase v Uhřích u min. K. Szella a včerejší český optimism zvrátil se rázem v český nejzoufalejší pesimism. Odpor německých nacionálů nebral se již tak na lehkou váhu. Přiznávala se mu síla. Konečně vždyť možná to není jen tak plané bouření politické, podpálené Wolfem a jeho agitatory. Snad má skutečné hlubší pozadí národní a hospodářské. A odhodlanost Němců zmařiti volby do delegací? I ta náhle v jiném se jevila světle. Delegace zvoleny býti musí každoročně, to nařizuje zákon. Proto kombinace s loňskými delegáty padla. A selhala i naděje, že by pravice dovedla zmařiti odpor Němců v parlamentě, jakmile se proneslo, že Němcům není třeba volby do delegací mařiti násilím a že k tomu postačí, aby při hlasování odevzdal některý z obstrukčníků místo jednoho lístku dva nebo tři a počet odevzdaných lístků aby takto se neshodoval s počtem hlasujících. A ježto vládě rakouské dnes o nic jiného nejde než o to, aby volby delegační provedeny byly, objevilo se odhodlání Němců ve vší své hrůze. A jak vadly naděje naše a víra ve všemohoucnost vlády, hořkly nám i naděje ostatní. Nepřímé volby do říšské rady skrze sněmy přestalo nás těšiti, jakmile se právem poukázalo, že z dnešních sněmů a za dosud platných volebních řádů by většina říš. rady byla konservativní, feudální a německá a že bychom nejen ničeho nezískali, nýbrž naopak ztratili. Víry pak v solidárnost pravice nikdy mnoho u nás nebylo. Polákům div že se nestýská po Němcích a němečtí konservativci dne 10. září na schůzi ve Vídni odsoudili nám naše ubohá jaz.

nařízení a přitakali nacionálům, aby byla zrušena. Byl to hořký kalich, z něhož nám bylo tento svatováclavský měsíc píti. Všechny sloupy a základy, na nichž politické hlavy stavěly, rozprchly se jako přeludy a vidění, zastírající hrdou skálu hrozné skutečnosti. Zatím se veřejnost česká z novin dovídala, že i posl. Kathrein byl přijat panovníkem v audienci a že na skupinu Kathreinovu upínají se naděje Němců, aby z pravice vystoupila, kdyby hlavnímu požadavku Němců vyhověno nebylo. Skutečně také sešla se 10. září katol. lidová strana ve Vídni a naše listy zvěstovaly, že jsou němečtí konservativci na ústupu před proudem německo-nacionálním, že zvláště ve Štýrsku se mu těžko brání, a že z té příčiny posl. Karlon chtěl se vzdáti mandátu. Ústup pravého křídla pravice byl hotovou věcí. A 14. září ohlásily české listy, že konservativci jsou odhodláni přimětí české zástupce, aby svolili k formálnímu odvolání jazykových nařízení. Ovšem že by prý zároveň byla předložena osnova jazykového zákona, jehož parlamentární projednání by levice zaručila a jenž by se do určité doby stal skutkem. Zároveň však prý konservativci chtějí přimětí české zástupce, aby vyslovili souhlas s uzákoněním němčiny jako sprostředkovacího jazyka. Ty dva ústupky že prý Češi učiniti musí, aby došlo ke smíru s Němci. Za ně prý dány budou jisté kompensace, jež však nijak určitěji vyloženy nebyly. Veřejnost zmatená a zmalomyslnělá těmito zprávami byla ještě více děšena zprávami, které osoby něm. tábora volány byly k audienci, o čem bujná fantasie novinářská na všech stranách rozpřádala hotové legendy, jež vesměs se svědomitostí lepší věci hodnou předkládány byly i našemu obecenstvu, které konečně bylo tak dalece dobře zpracováno, že pokládalo za hotovou a jistou věc obrat na levo a nastoupení nové centralistické vlády z levice. Byla to hotová řež, pravý Sedan, jejž české časopisectvo politické tento měsíc slavilo. Jediný Hlas Národa radil k rozvážlivosti, ukazuje na dané poměry i na seskupení stran v parlamentě, ale slova jeho zanikala ve všeobecné panice. Zpravodajství našich listů ukázalo se zase jednou ve vší své nedostatečnosti a bídě. V procesu Dreyfusově nešetřilo místem a kritikou, ale ve vnitřní situaci politické pustilo údu nejdobrodružnější fantasii. Když takto v Čechách již s fatalistickou resignací se čekalo na novou centralistickou vládu a světem trousily se pověsti o odhodlání českých poslanců složiti mandáty, přišla zpráva, že dosavadní předseda poslanecké sněmovny dr. Fuchs svolává konferenci za účelem dohodnutí politických stran. Skutečně zval dr. Fuchs na 24. září zástupce pravice, levice, social. demokracie, vlašského klubu a frakce německo-nacionální ke konferenci do Vídně a volal po zastavení boje, zmírnění protiv, spojení potírajících se sil k společné blahodárné práci a především k ozdravění parlamentu. Nastalo oddychnutí. Šířeny byly zprávy, že dr. Kathrein má za úkol působiti na pravici a p. Chlumecký na levici, aby na konference došlo a že současně »pracuje« se z několika stran a nikoli bez výsledku. Zvědavost byla veliká a byla také ukojena prohlášením 120 průmyslníků českých a několika německých, neutrálních, národně vlažných, jehož otcem byl předseda obch. komory pražské, p. Wohanka, ve kterém v zájmu průmyslu a hospodářsného ozdravění radilo se ke snášenlivosti. Dalších výsledků »úsilovné práce s několika stran« na zmírnění protiv však podnes nikdo nespatřil a samo prohlášení, doživší se říznéhо odbytí od německých průmyslníků z obvodu obchod. komory liberecké, zapadlo hned druhý třetí den na to v zapomenutí. Na pozvání Fuchsovo odpovídalo se z německé strany časopisectvu hned od počátku odmítavě. S touže logikou, kterou německá opposice úspěšně porážela všecky snahy vlády Badeniovy, Gautschovy i Thunovy vyhnouti prozatímními kompromisy j á d r u a p o d s t a t ě celého sporu, porazila i tento tábor jednomyslně ohlašujíc, že na konference nepůjde, pokud neustoupí vláda hr

Thunova a jazyková nařízení nebudou zrušena. Současně tisk německo-radikální, němec. strany lidové a sociálních demokratů na určito připovídal, že zmaří veškery pokusy o provedení voleb do delegací. Vzhledem k tomu neměla společná porada parlamentního výboru mladočeského klubu a českých konservativních velkostatkářů dne 14. září, v níž prý se osvědčila naprostá jednomyslnost obou klubů, a dva dni na to schůze sboru poslanců mladočeských v Praze, v dlouhé a nejasné resoluci svou smířlivost projevující, významu celkem žádného. Také brzy ukojena byla zvědavost, sejde-li se před konferencí parl. výbor pravice či nic, ježto na jednomyslné odmítnutí Němců dr. Fuchs konferenci vůbec odvolal. Jest tu připomenouti, že svolání konference a vůbec všecko makléřství katol. strany v nynější situaci politické dálo se bez vědomí ostatních stran pravice a že v orgánech českých právě na to bylo poukazováno. Když takto arsenal prostředků na sjednání dohodnutí byl vyčerpán, kapitulovalo se před Němci: vláda hr. Thuna podala 23. září demisi a jazyková nařízení budou prý zrušena. Podaří-li se tím vykoupiti volby delegační či ne, jisto posud není. Sestavení ministerstva bylo svěřeno kn. A. Liechtensteinovi, nepodařilo se však pro odpor Němců. Druhému plánu sestaviti ministerstvo úřednické, činí se obtíže na pravici, o níž se v listech zase ujišťuje, že je solidární a že ministerstvu úřednickému odepře podporu. Ale hrozby pravice nepojímají se příliš tragicky. Bude-li ministerstvo šikovně sestaveno a budou-li do něho povolány osoby, jednotlivým klubům pravice sympatické, nebude asi pravice na zásadním odporu proti němu trvati. A ježto i levice si ministerstvo úřednické přeje, má v tu chvíli, kdy tyto řádky píšeme, takové ministerstvo nejlepší vyhlídky.

Ze strategického plánu i taktického postupu Němců může se oposice česká mnohému přiučiti. Od prvního okamžiku, kdy Němci opověděli jazykovým nařízením nepřátelství byli důsledni a svojí logikou porazili na konec nás, pravici i vládu, nemohoucí se odhodlati čeliti jim stejně logickým postupem. Že vládám a řídícím kruhům je milejší i pohodlnější vyhýbati se rozřešení zásadnímu a že stavíce v popředí t. zv. nezbytnosti státní, hledí to unum necessarium, provedení rovnoprávnosti národní, obcházeti, oddalovati a v nejvyšší nouzi jen zdánlivě řešiti nedostatečnými prostředky, nebude nám divno, vědoucím, v jakém státě žijeme. Že však česká delegace ve Vídni dává se strhovati na tyže cesty, po nichž nelze nikam dojíti, to jest osudné. Mám však za to, že všechno to zatracování Mladočechů, ozývající se ve všem pokrokovém a reformním tisku českém, věci národní nepomůže. V porážce Mladočechů není poraženo těch několik osob, majících dnes mandáty. V ní jest poraženo daleko více. Zavírati oči před faktem, že ve Vídni Mladočeši za těchže okolností a v téže skoro situaci utrpěli porážku, v jakých poraženi byli před nimi Staročeši, zavírati oči před tím, že Mladočeši vstoupili do parlamentu jako vítězi nad Staročechy a že za nedlouho jali se opakovati a napodobiti politiku staročeskou, jest zavírati oči před skutečností a tápati za přeludy. Taktika každé politiky řídí se okolnostmi a poměry, ve kterých jest jí za vytknutým cílem postupovati. A taktika jest právě slabou stránkou české politiky. Nepochybuji, že kdyby dnes Mladočeši vystřídáni byli kteroukoliv z nových stran s tímže programem, se kterým Mladočeši vešli do vídeňského parlamentu a k němuž se původně všecky dnešní opoziční strany české hlásily (až na sociální demokracii, jež se k němu však stavěla přátelsky), a kdyby tato nová strana ohlásila na říšské radě státoprávní oposici, že konce budou tytéž, k jakým dospěli Mladočeši. Státoprávní oposice na říšské radě je logický odpor a ten nepřekoná nižádná strana, byť se vydávala a byť i skutečně byla sebe poctivější a zásadnější. Za platných řádů volebních a za dosavadních stran v parla-

mentě uvázne konec konců vždy v jakési konservativní, ne-li reakcionářské pravici a bude sloužiti cílům jí cizím i přes vlastní odpor. To naučení podává nám historie staro- i mladočeštví. Zapírati to, jest prostě falšovati historickou pravdu, a tu pravdu dnes všecky opoziční strany české i jejich listy falšují. To udržování v klamu našeho lidu, zabývajícího se ještě politikou, jest tím osudnější, že se jím vůbec znemožňuje nejen veliký pokus o nový taktický postup, nýbrž i vůbec veliká diskuse a úvaha o možnosti jeho. Politika vídeňská bude kompromisní. Vlády stranické i vlády čistě parlamentní bude se vystříhati. Dnes si bude vypomáhati tak, zítra onak, starajíc se o t. zv. nezbytnosti státní a ponechávajíc domácímu zápasu stran vlastní a kardinální problémy rakouské. V takových poměrech bude moci vítěziti jen ta strana, jež bude alespoň tak logická, jak logickým byl Wolf.

Pronásledování Čechů v německém území trvá dále. V Liberci pronásledoval dav Němců každého, kdo na ulici česky mluvil a to po 3 dni (30. srpna — 1. září). V České Besedě, v Matiční škole a v domě Dra Šamánka vybita okna kameny velikými jako pěst. Liberecká policie nepátrala po útočnících, nýbrž po jménech Čechů, již se před pronásledováním utekli do hostince. — V Hernalsu ve Vídni podobné útoky na Čechy udály se i tento měsíc. — Ve vídeňské obecní radě dotazoval se 1. září liberál Metzler starosty, je-li mu známo, že si Češi chtějí zříditi ve vnitřním městě národní dům a byly-li učiněny kroky proti takové neslýchané provokaci. Starosta Dr. Lueger odpověděl, že vystoupí proti každé provokaci se vší rozhodností, ale aby se ani se strany německé nedělo nic zbytečného, aby ve Vídni nepovstaly národní třenice. Německý ráz Vídně nesmí býti porušen. — Česká Beseda v Ústí n. L. nemohouc 25leté své trvání oslaviti v samém Ústí, chtěla slavnost uspořádati v Terezíně, ale okres. hejtmanství v Litoměřicích toho nedovolilo, aniž pořádání slavnosti v Bohušovicích, podotknuvši, že ho vůbec nedovolí pořádati po celém okrese. A ještě se mysli neuklidnily po těchto zprávách, když vešlo ve známost, že němečtí majitelé domů a zaměstnavatelé v Liberci byli vyzýváni zvláštním letákem, aby vypovídali z bytu i z práce ty české rodiče, jež by dítky své dali zapsati do české školy a hned na to se rozšířily zprávy o novém vypovídání českých dělníků z Kladska a o rozhodnutí vrchního zem. soudu, jímž se vyhnaným českým živnostníkům z trhů žatecých a libereckých odejímá naděje, že by proti rozhodnutí obcí se domohli svého práva.

Pronásledování Čechů v němec. území přimělo stranu sociálně-demokratickou k pohrůžce nacionálům, že jim bude dělnictvo odpláceti stejnou měrou. A skutečně v Chebu provedli 9. září sociální demokraté spolu s křesťanskými sociály a veterány veliké demonstrace před redakcí časopisu »Egerer Nachrichten« provolavše Schönererovi, Hoferovi a Irovi, jakož i před domy německonacionálních členů městské rady, »fuj!« Uzavřené území zpříma tím volá národní kruhy k obratu vzhledem ke straně sociálnědemokratické. Jisto jest, že by je strana tato, o to se zasadivši, spíše ochránila, než nevím jaké vlastenecké fondy. Ovšem kdyby byly. Fond menšinový, jak známo, se rozešel a během září se dověděla česká veřejnost, že i československá jednota v Praze dodělává z nedostatku financí. Není tedy proč odmítati pomoc tak silné strany jako je sociál. demokratická.

Hlídka hospodářská.

Neoblíbený čl. 14., jenž nám tak vydatně zvýšil daň z cukru, uchází se o popularitu. Nedlouho na to totiž vyšel na jeho základě zákon o zvýšení platu sluhů od 1. září a nové upravení zákonů poplatkových za převody majetkové. O zákoně prvém psali jsme u příležitosti projednání jeho v poslanecké sněmovně a zbývá nám jen doložiti, že vchází v platnost o 8 měsíců později, než jak ve sněmovně navrhováno bylo. Zákon o poplatcích z převodů majetkových jest jen vítati. Proti staré úpravě znamená krok ku předu na poli moderního zákonodárství, šetře hospodářsky slabšího a přitěžuje silnějšímu a vládnoucímu majetkem movitým. Stará nespravedlivost, kdy syn po otci se dědictvím ujímaje rolnického statku tím více na poplatcích zapravoval, čím zadluženějším statek byl, byla tímto zákonem konečně odklizena, jenž správně z majetku toho zdaňuje jen tolik, mnoho-li zbude po odečtení dluhů, a přihlíží k tomu, aby poskytl menšímu majetku výhody, jichž neposkytuje většímu, jakož rovněž mírněji zdaňuje majetek nemovitý oproti movitému a převody mezi pokrevnými příbuznými na rozdíl od převodu na osoby cizí. — Od ministra Kaizla čekali jsme ještě slíbenou úpravu financí zemských. Bohužel již nedočkáme se a bude nám autonomně živořiti dále.

Za Německem, jež již dávno provádí bedlivé šetření k novým smlouvám obchodním, konečně se přichází i u nás vyšetřovat stav průmyslové produkce a obratu v obchodních živnostech v Rakousku, aby na jeho základě bylo možno určiti, jaké ústupky může naše tržba i výroba ostatním smluvním státům učiniti a které požadavky zase musí klásti. Vyšetřování děje se pomocí dotazníků, jež byly na dobrozdání celního oddělení průmysl. rady v ministerstvu obchodu pro jednotlivé skupiny průmyslové vyhotoveny (dotazníků je 149 speciálných pro průmysl, jeden všeobecný pro obchod a jeden pro živnostenská společenstva) a prostřednictvím obchod. komor se rozesílají. Jest to něco, ale daleko ne to, co konají v Německu, tak že do nových smluv půjdeme zase slabě obrněni. Šetření počíná hezky pozdě a musí býti do listopadu hotovo t. j. obchod. komory mají celý material do listopadu zaslati ministerstvu. V Německu opatřují si úplnou výrobní statistiku a připravují se již několik let, u nás specielní šetření koná se jen vzhledem k firmám, podrobeným úrazovému pojišťování a vzhledem k větším obchod. závodům, kdežto drobný průmysl a obch. živnosti odbudou se zcela povrchně. Řádně zpracovati zjednaný material nebude možno nejen pro neúplnost šetření, ale i pro nedostatečnou organisaci tohoto šetření. A právě nyní bychom byli očekávali, že všecky síly budou napjaty, aby Rakousko v konkurenci hosp. obstálo, zvláště když se přišlo vzhledem k velikolepým hospodářským úspěchům Německa a Ruska k názoru, že další pasivní nečinností ocitneme se v postavení státu hospodářsky zcela inferiorního a podřízeného. Kolonisace africké a »dělení« Číny horečně rozpálilo rakouské kruhy alespoň pro jakousi akci vývozní. Prozatím vznikly ve Vídni a v Liberci vývozní syndikáty pro Brasilii a utvořil se syndikát rak. uher. raffinerií cukru pro vývoz do Japanu, kdež uvolněním soutěže naskytuje se možnost dobýti něco půdy. Snahy dohánětí alespoň z části, co bylo zameškáno na tomto poli, jeví se i v českých kruzích obchodních a výrobních. Příklad libereckých průmyslníků, zakládajících vývozní akciovou společnost, nezůstal u nás bez dojmu. Ruch proti minulým letům nezvyklý jest pozorovati v zakládání nových a rozšiřování stávajících závodů. Zakládá se akciová parní mlékárna a drůbežárna v Praze, česká továrna na slaměné klobouky, akciová společnost grafická, tržnice chmele v Tršici na Moravě a rol. akciová sladovna v Kyjově a j. Českomoravská

továrna na stroje zvyšuje svůj akciový kapitál na milion (z 600.000 zl.), akciová společnost k vyrábění vápna a cementu v Praze rozšiřujíc závod na výrobu portlandského cementu zvýšuje akciový kapitál o 250.000 zl., čes. úvěrní ústav v Kolíně a měšť. pivovar ve Vys. Mýtě přeměňuje se na akciovou společnost. A jiných projektů nových jest dost.

Zdravotní hlídka.

Jedno nám ještě v Praze schází z velikých hygienických zařízení. Kanalisaci budeme míti za krátko znamenitou, požadavkům vyhovující, assanujeme nejhorší části města, jen schází nám ještě dobrá voda pitná i spotřebná. Nový krok, který byl v této velice důležité otázce učiněn, je zákon zemského sněmu českého, před krátkou dobou sankciovaný císařem, dle něhož spojují se všecky obce předměstské s Prahou a tvoří jediný celek, který starati se má o zásobování hlavního města a jeho předměstí dobrou vodou. Zástupcové obcí těchto měli již schůze a jednati se bude prý nyní s větší rychlostí nežli před tím. Otázka je těžká a nesmí se nikdo ukvapovati s ní. Vodovody různých evropských měst daly různým správám obecním a hygienikům dosti zkušeností. Nejlépe je ovšem vésti do měst dobrou pramenitou nebo spodní vodu. Vodovod města Vídně je a byl znamenitý, ale jednu chybu má jako všecky podobné vodovody, že — nedostačuje. V novější době nejvíce se kloní zdravověda k zaopatřování velkých měst vodou filtrovanou z řek a jezer. Filtrací dá se zmenšiti počet mikroorganismů v této vodě na nejnižší počet, takže se potom tato voda v tom ohledu vyrovná pramenité nebo spodní. A jednu velikou přednost mají vodovody s filtrovanou vodou, které nelze si nevšímati. Dostačují obyčejně všem potřebám obyvatelstva, vody bývá nadbytek a vodovody podobné dají se lehce rozšířiti, kdežto vodovody s pramenitou nebo spodní vodou často nevystačují pro všecko obyvatelstvo a to je nejhorší kalamitou, jaká se může městu některému státi. Ve Vídni, kde je zavedena horská pramenitá voda, pomýšlejí v nejnovější době na nový vodovod s filtrovanou vodou, poněvadž pramenitá voda nestačí; Berlín, který měl dříve vodu se spodními vodami tegelskými, má dnes úplně vystačující vodovod s filtrovanou vodou z jezer havelských. Pramenitá nebo spodní voda hodí se pro vodovody menších měst. U nás v Čechách má podobný vodovod město Roudnice, které má as 7000 obyvatel a zásobováno jest spodní vodou ze studně bývalého mlýna nedaleko Hracholusk. Vodovod tento skytá denně deset tisíc krychlových metrů pěkné, čiré, chutné, dobře emperované vody. Kdyby se Roudnice rozšířila, může býti rozšířen i vodovod; může se vyhloubiti více studní v povodí, kde dnes jest toliko jedna studna. Město Plzeň má vodovod s filtrovanou vodou z Radbuzy. Voda je čirá, bez chuti a obsahuje nejvíce z pravidla 5—6 mikroorganismů na 1 cm. S vodou jsou obyvatelstvo i průmyslové závody plzenské docela spokojeny. Pro Prahu nejspíše zaveden bude také jednotný vodovod s filtrovanou vodou z Vltavy. Počítáme-li pro Prahu i předměstí šestkrát sto tisíc obyvatel, kteréhožto počtu dosáhne Praha s předměstími při 2,32% ročním přírůstku v roce 1911, je potřebí, aby vodovod skytal denně 90.000 m³ vody čili 1,044 vteřinových litrů. Takové množství vody lze v Čechách těžko atřiti z pramenů a spodních vod. Podobný vodovod radili hlavnímu městu království Českého r. 1896 místodržitelský rada dr. Pelc a profesor hygieny na české universitě pražské dr. Hueppe. O jejich projektu promluvili jsme ve zdravotní dce »Rozhledů« hned r. 1896, brzy po vyjíti brožury obou autorů. Voda měla by bráti u Svatojánských proudů nad Štěchovicemi. Nebudeme se s projektem tímto

dnes obírati, odkazujíce čtenáře na dřívější své vývody ve zdravotní hlídce. V nejnovější době ujala se věci obec smíchovská resp. její technická kancelář. Obec tato vydala z péra inženýra J. Vancla zvláštní pamětní spis: »Otázka vodárenská v král. hlav. městě Praze a předměstích a nástin projektu.« Inž. Vancl projednal již dříve a sice v č. 2. »Zpráv spolku architektův a inženýrů v království Českém« 1899 o »zásobování Prahy a předměstí vodou a projekt české spořitelny.« Proti projektu tomuto má námitky, že by nestačilo množství vody, že obsahuje voda z okolí Mělníka a Touženě mnoho železa a někde i sírovodík. V pamětním spise obce smíchovské kritisuje inž. Vancl všecky způsoby zásobování vodou a navrhuje na konec, aby pro Prahu »zřízen byl jednotný vodovod filtrované vody vltavské, čerpané v místech, kde Vltava odpadními vodami průmyslu není znečištěna. Ve spise podán je také hotový náčrtek celého vodovodu. Na pravém břehu vltavském mezi Skochovicemi a Vraným (v okresu zbraslavském) mezi řekou na západní a trati dráhy modřansko-dobříšské na východní straně, v délce as 1500 m. a šířce 180 m. jsou pozemky, které by se ku stavbě filtrační a čerpací stanice dobře hodily. Stanice tato byla by vzdálena od ústředního vodojemu, nalezajícího se nedaleko královské louky smíchovské, 16,6 km. Na místech nejvyšších, t. j. podél trati dráhy, navrženy nádrže usazovací, pod nimi rovnoběžně nádrže filtrační a místa zbývajícího v těch místech, kde se řeka k východu zatáčí, použito ku stavbě nádrží na čistou vodu, strojovny, kotelny, úřadoven a bakteriologické laboratoře, obytných stavení pro úřadnictvo, zřízence a dělníky. Prádla na písek navržena k vůli rozsáhlosti závodu dvě. Denní množství skýtané vody obnášeti má 90.000 m^3, 150 litrů na obyvatele a den, čítaje 600.000 obyvatel. Trať vodovodní vedena nad Vraným přes řeku, poněvadž pravý břeh Vltavy od Vraného až ku Komořanům v délce as 4 *km* je příliš skalnatý. Potrubí výtlačné by se přivedlo do vodojemu ústředního na Smíchově na výši 255 *m*, položeného nad vinicí Barvířkou mezi třídou Radlickou a ulicí Zahradní, odkudž by se vedlo do vodojemu smíchovského a do vodojemů pražských na Letné i v třídě Sokolské, do nichž by voda stékala přirozeným svým spádem. Vinohrady a Žižkov by bylo nejlépe zaopatřovati z rozšířeného vodojemu v Sokolské třídě, město Karlín lze dobře zásobovati jako posud bez zvláštního vodojemu, též obec libeňskou a vysočanskou ve spodní její části; pro výše položené části, novou Libeň a pod. bylo by nutno postaviti zvláštní malou přečerpací stanici. Celkový náklad na projektovanou filtraci s výkonem 90.000 m^3 obnášel by 6,450.000 zl. a roční režie 290.200 zl., režie s $4^1/_8\%$ úroky 556.256 zl., čili denně 1521 zl. Výrobní cenu 1 m^3 činí 1521 : 90.000 = 1,77 kr. Kdyby se počítalo, že pouze $50^0/_0$ vody se prodá, obnášela by prodejní cena 1 m^3 3,54 kr. Setrvalo-li by se při nynější prodejné ceně 6,5 kr. za 1 m^3 plyne čistý zisk : 45.000 $m^3 \times$ 2.96 kr. = 1.332 zl. denně, čili 1332 $\times$ 365 = 485.180 zl. ročně. Umoří se tedy zařizovací kapitál během 11 let při 3% úrokování. Roku 1904, kdy by asi závod byl postaven, připadlo by na jednoho obyvatele zásobovaného okrsku zařizovacího nákladu 12 zl. 53 kr., režie roční 56 kr. Ve filtratu zbylo by za největšího znečištění vody vltavské 15 zárodků v cm^3, tedy značně pod 100, kterýžto počet se pravidelně připouští jako maximální. S kanalisací a vodovodem stane se Praha brzo jedním z nejzdravějších měst evropských, což ji vedle její přirozené krásy i historických památek bude činiti jedním z nejpěknějších měst na pevnině a nebude příčiny, aby do světa volal o její nezdravotě pan Dr. Altschul, zástupce městské obce pražské v zemské zdravotní radě, jenž takovým způsobem znamenitě zastává zájmy toho města, které učinilo ho svým delegátem. *vl.*

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník IX. 15. října 1899. Číslo 2.

Dobrá kniha a její osud.

Není to právě radostnou prací to, čemu se říká »stopovati rozvoj domácího písemnictví.« A z koho dokonce zlý osud udělal kritika, nedivte se, že se mu konečně zprotiví odkrývat v každé sézoně na půl tuctu nadějných lyrických talentů a vidět po letech, že u nich pořád jen zůstává při této nadějnosti; uznávat při páté knize pana X. znovu a znovu všecky přednosti a kvality, jimž jste vydali povinný hold už čtyřikráte před tím, a opakovat při desáté knize pana Y, že to je právě tak, jako všech devět před tím, mrzce jalový výrobek, jenž nezasluhuje být čten. I kritik roste se svou látkou a svými úkoly a má právo zanevříti na literaturu, která jej sytí hubenými jen vzněty a nutí jej přežvykovati věci mnohokráte řečené. Z přirozeného tohoto ochabnutí zájmu přehledne pak časem ledacos, co zasluhovalo pozornosti. A tak se mi stalo, že kniha, o níž chci mluvit, se mi dostala teprv nyní do rukou, ačkoliv vyšla už někdy před rokem a byly o ní, jak se dovídám, napsány nadšené kritiky. Píšu o ní na těchto místech a ne v kritické rubrice nejen proto, že mne silně zaujala, ale zvláště proto, že její osud zasluhuje, aby byl podnětem k hodně důrazným a pronikavým rozpravám o mizerii našich nakladatelských poměrů.

Kniha se jmenuje »Naši« a napsal ji p. Josef Holeček, známý autor obrázků z Černé Hory a záslužný překladatel finské »Kalevaly.« Vydal ji jako své všecky knihy vlastním nákladem,*) totiž jen prvý díl, druhý měl vyjíti v několika po ní měsících. Přes to však, že je nedokončena, může se čísti jako celek, neboť není vázána na formu a nepotřebuje mít jednotné dějové niti. Je to kniha v podstatě své neliterární, která chce působiti jen svou látkou a zpříma se místy vyslovuje proti kultu formy, kniha, která si podmaňuje čtenáře ne tím, jak je psána, ale co je v ní psáno. Účinek této látky je tu direktní a elementárný a neubrání se mu nikdo, neboť jde tu o věci veliké a svaté: o tajemné svazky krve a plemenného příslušenství, o náš lid selský, jenž pokolení za poko-

*) Smíchov, Karlova ul. č. 105.

lením obcuje důvěrně s živnou půdou, na níž ve formách po staletí stejných a neměnných žije a umírá — jde tu jedním slovem o to, co leží snad už příliš hluboko pod našimi běžnými zájmy, ale co je právě proto tak nesmírně důležito, že to leží tak hluboko, poněvadž to je nejspodnější širokou základnou veškerých našich dějin a naší kultury. A, tím mocnější je dojem, když přijde jednou po čase někdo, vyburcuje nás z našeho moderního papírového a mozkového života a poodhrne před námi clonu z tajemství raçy, z toho všeho, čemu děkujeme v poslední příčině za to, že tu jsme a že jsme tím, čím jsme.

Pan Holeček počíná svou knihu tímto lapidárním programem: »Za dvojími horami od nás je rodiště Husovo. Jen přes luka je rodiště Petra Chelčického. Den pěší cesty je k rodišti Žižkovu. Lid naší krajiny, jihozápadního kouta Čech, prvý se přidal k učení Husovu, prvý za ně strádal, prvý se přihlásil pod prapor Žižkův, prvý pod ním dobýval slavných vítězství, prvý pod ním vykrvácel. Chci povědět, jaký je tento lid za dnů našich.«

Tedy kus sociologie a lidové psychologie opírající se o vlastní zažitky a dojmy. O lidu mluví tu člověk, jenž sám z tohoto lidu vyšel a jenž pode vším nánosem městské kultury zachoval si vědomí a pýchu svého selského rodokmene. Proto vane z knihy takové kouzlo poctivosti, takový kořenný dech pravdy, proto je tak plná a zralá jako praskající lusk — všude tu cítíte: to není prázdné literaření, to je život. Forma knihy je naprosto nezávazná a volná; zábavná rozprava, v níž mísí se zažitek s reflexí, určité obrazy kraje a lidí s vyvozenými závěry, odpozorované s programovým. Nejprv vymaluje p. Holeček rozsáhlé jeviště svého příběhu, jehož rekem je lid a každou kapitolou celé století: jihočeskou přírodu a její duši. Líčí ji jako ne oslňující, ale milou a půvabnou, vážnou a zádumčivou, s čistými obzory a velebným tichem. »Tak velebné je to ticho, jakoby chtělo, abys ve vzdálenosti pěti věků uslyšel temné dunění země pod rachotivými kolesy husitských vozů.« V duši jihočeského člověka vyzdvihuje především ty rysy, které jej kdysi činily Husitou a tyto rysy vidí v něm dosud: jeho hlubokou religiosnost, oddanost ve vyšší vůli, slovanskou lásku ku všemu stvořenému, víru, že všecko je »boží« a plynoucí z ní duševní mír. I stopy staroslovanského kolektivního života na něm postřehuje, nadvládu obce nad jednotlivcem a demokratický názor o rovnosti lidí, opřený o náboženskou víru, že všechen majetek patří jen Bohu. Tato psychická souvislost raçy není tu jen libovolnou hypothesou, ale je stále dokazována přesvědčivými doklady. Vidíte tu našeho sedláka v jeho životě od narození do hrobu, v jeho stycích s půdou, v jeho klopotě a kratochvílích, v jeho názorech sociálních a mravních, v jeho představách o životě a smrti, přírodě a zvířatech, v jeho útvarech obraznosti a v jeho pověrách, ve společenských řádech a zvycích, jež si utvořil a staletou tradicí posvětil. Z plochy tohoto celkového obrazu vystupuje v živějším reliefu řada episod a postav s hřejivým teplem a poetickým nimbem vzpomínky z dětství; z nich nejdojímavější ta gallerie umírajících starců, k nimž se blíží smrt s úsměvem, bez ostnu a hrůz, u nichž smrt není katastrofou, nýbrž jen konečným zastavením životního stroje, u těchto silných organismů, které za svůj nadprůměrný věk dě-

kují tomu, že více než my byly napájeny mízami země a utužovány v žáru výslunných blankytů.

V tomto vidím silný a krásný dojem p. Holečkovy knihy: bez pósy a frází, jen prostou reprodukcí zažitého připomíná ona nám, jak dole pod námi, pod překotným chvatem našeho života, pod jeho měnlivými modami a vrtochy, převraty myšlenek a klikatinami snah, žijí miliony prostých lidí v nejtěsnějších stycích s přírodou způsobem od věků do věků neměnným, jak život tento nesen staletými tradicemi a opakovanými zvyky vytváří formy ustálené a oproti horečnému vývoji v horních útvarech společnosti přímo věčné; jak se ukládá v tuhou, zkamenělou horninu, která tvoří od věků spodinu naší budovy společenské, vrstvu, do níž bouře největších převratů nahoře zalehají jen ve slabém ohlasu a která až dosud nepoddajně vzdorovala sociálním, politickým i duševním revolucím.

Ale bude jim vzdorovat věčně? Zde bych byl u programové stránky knihy. Zaběhl bych však příliš daleko, kdybych se měl pouštět do diskuse s vlastními stanovisky autorovými. Pan Holeček pojímá selský lid po tolstojovsku: vidí v něm vtělení všeho dobrého a v jeho způsobu života jediný pravý život. Ale i ten, koho formy selského života, jak je zde pan Holeček líčí, zajímají jen jako nejzatvrzelejší a nejztuhlejší útvar starého dokonávajícího světa, i ten, kdo si nepřeje jich zachování, poněvadž vidí jejich rub, stíny sociálních běd, jež s sebou vlekou, a tu nebezpečnou širokou oporu, jež ony poskytují mocnostem tmy a nekultury, jmenovitě klerikalismu, — ani ten neubrání se útulnému, teplému kouzlu této knihy, její sílivé vůni kouřící se hroudy, pološerým atavistickým jejím suggescím. Intelektem jsme dávno již za světem zde líčeným a nad ním, ale přece cítíme, že krví a cítěním jsme stále ještě jeho částí, a v tom zamrazení rozkoše, jaké cítíme při některých místech této knihy, to ožívají v nás fysiologicky a podvědomě staří naši dědové sedláci a jejich po staletí nahromaděné mozkové a nervové formace — alespoň ten to ucítí, kdo jako autor této knihy je jejich potomkem. Pan Holeček dal nám v »Našich« knihu, která svou nehledanou, prostou poesií venkova je jednou z nejlepších, jaké u nás stvořila tradice Němcové »Babičky«, knihu pro studium lidové duše cennou, těžkozrnou, z plnosti života váženou, osvěžující a léčivou jako procházka v polích, jedním slovem: knihu dobrou v nejlepším slova smyslu.

*

A její osud? Trpce si naň stěžuje autor na konci právě vydané své knihy »Na Černou Horu«. Víte kolik se prodalo knihy »Naši« po vlastech, kde se přec tak rádo horuje o lidu selském jakožto jádru národu, a jeho svéráznosti a jeho husitských tradicích? Právě s t o d e s e t v ý t i s k ů, odpovídá autor, nic víc nic níň. Do měst jako Plzeň, Chrudim a j. nedostal se prý ani jeden její výtisk. Jakou děsivou výmluvnost má tato cifra: sto deset! Představte si, co to znamená pro autora psát takovouto knihu, vložiti do ní to, co mu je subjektivně nejdražšího, své dětství, své credo selského potomka, tedy část své krve a svého srdce, obětovati na ni čas, vydati ji vlastním nákladem a nemíti tedy svou práci ani zaplacenu — a věděti nyní, že ji psal pro pouhých sto deset osob v národě

šestimilionovém! A to v době, kdy kalendář Vilímkův a Pikantního světa a brožurky o Polné dělají báječné obchody? Postavíte-li vedle sebe to, co se v národě čte a co se nečte, zatočí se vám hlava truchlivou představou, jak mizivě nepatrným činitelem je seriósní literatura oproti všemu tomu, co spekuluje kramářsky na špatné, surové instinkty a hloupost širokých davů. Jeden moment je ovšem pro osud knihy p. Holečkovy značným vysvětlením. Je to totiž osud knihy, vydané soukromým nákladem, nefedrované cechem a jeho řvavou reklamou. Pan Holeček považuje ve zmíněných dodatcích k poslední své knize za záhodno, aby naše literární poměry byly vzaty zase jednou na přetřes. Nehodlá prý sám o nich zahájiti veřejně diskussi, ale bude-li prý pobídnut, rád prý sáhne do zásoby svých zkušeností a rozloží je na krámě veřejnosti. Nuže, psal jsem tento článek s přáním, aby byl takovou pobídkou! Po případě i každému jinému, kdo chce přispět k osvětlení naší literární mizerie.

F. V. Krejčí.

Památce Karoliny Světlé.

V. Otomar.

Svým odchodem Jste, Paní, vyvolala
mou mladost, její sny a přání:
mně bylo tehdy, jako byste vzala
mne za ruku a z nenadání
jsem uviděl vše v jiném tonout světle.

Vždyť oči Vaše, slabé pro zář toho světa,
vše jinak viděly a první zřely
ty kraje, jež jsem poznal v mladá léta,
jda s Vaší knihou, v které vřely
i moje sny a moje touhy.

A jako moje mládí, tak i národa
je mladost, Paní, s dílem Vaším spjata.
I Vámi rostla naše řeč a svoboda
a proto na Vás upomínka svata.

Na konec století, v němž Vaše zrní
ve lány zrálo těžkých klasů,
co život házel v cestu Vám jen trní:
víc nepůjdete do zápasů,
jež čekají nás ve století příští.

To století, jež frázemi nás vnadí,
Vy nedožila: onen život skvělý
lesk na pohled, jenž nenahradí
to, co jsme v chudobě své měli,
tu lásku, kterou choval kdys druh k druhu.

A toho století, jež vnašich žilách vře,
jak by se Vaše dobré srdce bálo.
Těch dobrých srdcí českých tolik mře
a nových rodí se tak málo!

Z nových básní Antonína Sovy.

Skizza k básni.

Několik jilmů u cesty zpívalo,
vzdouvavou vůní umdlíval večer.
Sedněme v trávu pod ně, slyšíce
rozhovor intimní rostlinných duší.

Měsíc si sedl na vodu v dálce
vlní se po hřbetech zčeřených vln.
Zablýskl v kříži věže, běžící
černou čarou skrz květy křovin.

Budeme sedět v dlouhém hovoru
objavše hubená kolena. Možná
chaos usláblých zvuků klavíru
rozdere srdce k náhlému mlčení.

Možná. Snadno pak v zpovědi za vše
odprosit, i za to, čím jsme tak nikdy
nebyli vinni. I za to, čeho
nikdy se, nikdy nedopustíme.

Možná, že hovor zkříží se, v rychlých
kadencích sporu, který se zlíhne
v černých tvých očích, vzdorných a
smutných
dychtivých vítězit po chvílích poddanství.

Možná, že na naše dávné lži všecky
budeme nanášet novější barvy,
dražšími stanem se složitým pochodem
záhadných finess, jež pochopit těžko.

Budeme smát se převážným věcem
majíce pro ně už svoji logiku,
v blouznění o světech zvláštních a
tajemných,
které jsou bez ceny normálním mozkům.

Možná, že vypláčeš před chvílí vášně
poslední slzy panenské hrdosti.
Bude tak dlouhá zpáteční cesta!
Chlácholit hříchem zděšené duše!

*

Sem sestupovali všichni, v jichž duších uzrály plody:
a ty byly jejich královstvím . . . Bylo to jako tisíc orlů když letí
a křídly bouří nad vrcholy horstev, neb jako šum vodopádů
s hor nejvyšších padající do propastí nedohledných,
neb jako hukot severních moří s ledovci roztříštěnými,
na kterých spí krvavé slunce, velké, oslňující . . .

Do středu lidstva, které se zrodilo k vzniku a k zmaru,
pracujíc v potu tváří a zdvíhajíc chřestivé jeřáby
a tisíci kladek hýbajíc a tisíci kol hučících,
do středu lidstva, jež modlí se na polích při západu
neb vychází ze staveniš po práci, když se šeří:
tam sestupovali, do středu lidstva, bohatí plody.

Jen to bylo jejich královstvím: Zbudovat Města v duši
z myšlenek, kterými výší se celý Život
a všem je otevřít, všecky brány a všecky síně
a všecky chrámy a všecky nejvyšší kopule
a všecky nejvyšší věže, kde možno rozmlouvat s bohem
a na blízku jeho pochopit cenu člověčenství.

V něm otevřít všecky závory slunečných, volných přístavů,
své hrdé lodi jim nabídnout k nejodvážnějším jízdám,
a všecky posadit k hostinám v palácích mramorových,
je provésti v zahradách visutých, sny kde šumí,
jim dáti rádce — průvodce vlídné s tou důvěrnou tváří,
ty, kteří vedou, když klesají nohy na prašných cestách . . .

Jim všecky hřbitovy ukázat i pochmurné hospitály
(kde nejvíc spí lásky k životu) a všecky podzemní skrýše
a propasti náhlé, nad nimiž bahnitá kůra se houpá,
děs záhadných pralesů, tam kde se bloudí než den se zbudí
i ticho vesnic zasněných od rána do večera
i kruté mlčení rodáků, ochotných bít a zneuznat . . .

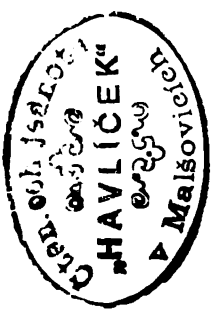

Vše aby viděli, vpuštěni do těch zvláštních světů,
jež v největších duších pod sluncem vyšedším hoří,
a pochopivše, aby zas odešli na svou zem obyčejnou,
se vztýčenou hlavou, svobodni, s úsměvem hrdým a sladkým
a poznavše neobyčejnost dobrodružné té cesty,
by cítili v sobě zárodky nového člověčenství . . .

Sloky.

A ty, jež jsi jedním z těch pohledů Neznámého,
tou stopou zlatou v nesměrnu, slavnostním promluvením
a prohlednutím nevidoucího, jejž němá tma uděsila
a nasycením hladového, jenž umíral samoten, dlouho,
ty, jež jsi zdvihnutím hostie, v prachu když všecko klečí,
ty, veliká Slávo, tebe miluji, tolik tě miluji!

Ne však Tebe, banalitou jež opilá kráčíš slepě
po ulicích, vlekouc za sebou smečku davů
jak souhvězdí zasazené do mléčné dráhy,
a zbožněná, povzbuzována vítězným křikem
se stáváš pojednou přes noc miláčkem davů
a pouze taková jsi: jak Tebe míti chtěli . . .

Tebe však, rostoucí úzkostně a stoupající znenáhla
jak slunce březnové, v lesy husté a neproniklé,
kde mlhy se sázejí na smutně zvlněné louky,
na stáda jelenů pijících, na zamrzající potoky,
tebe však, která jsi poznala smutky, bys v červnovém poledni
vášnivým polibkem prožehla tvorstvo a květ a obilí . . .

Tebe však, rostoucí jako žen láska dlouho skrývaná
v záhadných pohledech, v servaném šeptu v rtů žhavé žízni
a v tlukotu horkého srdce, — tebe, dlouho ztajená
až do té jediné chvíle nejšílenějšího objetí,
náhlého zahřmění smyslů všemi radostmi, všemi bolestmi,
takovou, nanejvýš diskretní: Takovou miluji Tebe . . .

- - -

Protiindividualism umění.

Romantická poesie počátku tohoto století není vlastně ničím jiným, než uměleckým výrazem filosofie Fichteovy, jeho učení o absolutném »já«, toho jasného, pevného vědomí, že nikde ve světě není bytí, z něhož by Já mohlo býti odvozeno, a že tudíž může býti jen ze sebe sama odvozeno. Že je zároveň jednajícím a zároveň produktem svého jednání, že je činné, a zároveň tím, co povstává činností; že jednání a čin jsou jedno a totéž; a že tudíž výraz: Já jsem! jest zároveň výrazem jednání. Fichteovi »já« jest absolutním subjektem. Co pro sebe sama jest, to jest

»já«. Co pro sebe sama není, není žádným »já«. Každý vycítí, mnoho-li z tohoto učení, z tohoto »já«, jehož bytí zcela na sebe sama kladeno jest, z tohoto absolutního já, z tohoto já = tvůrce a stvořitele světa, umělecky stělesněno jest v romantické poesii počátku tohoto století, ať už v poesii Byrona, ať v poesii Victora Huga. Ale pak přišla reakce positivismu, po metafysické spekulaci methoda experimentální. Proti »theologické filosofii« staví Comte filosofii positivismu, jež nechtěla býti než synthesou všeho exaktného vědění, a proto, stejně jako přírodní vědy, ničemu platnosti nepřikládala, než pozorování a experimentu. Správně odhaduje Julius Hart v knize Der Egoismus*) v partii věnované literatuře, vlastní bytí positivistické filosofie jako sociologii, jako společenskou vědu. Člověk je tvorem sociálním, veliká volnost »já«, slavená tolika romantiky, jest pouhou fikcí, výtvorem fantasie. »Já« neurčuje již, »já« jest samo určováno. To jest ten veliký rozdíl v názoru, jejž přinesl ve filosofii August Comte a po něm Stuart Mill a Herbert Spencer, — a jemuž v literatuře odpovídá naturalism svým positivismem. Porážka individualismu byla na dlouhý čas definitivní. Spoutané »já« znovu sice na okamžik svrhlo svá pouta. Proti tomu ubohému, malomocnému »já«, jež mělo býti produktem svého okolí a poměrů, v nichž žilo, postaveno zase jako protest »já« mocné a silné, jehož tvrdost blesky metá a tne a rozetne, jež tvoří a ruku svou na tisíciletí vtlačuje jako na vosk — na jehož deskách psáno: Buď tvrdým! A to jest ve filosofii — Nietzsche a v literatuře novoromantism. Nietzsche, podle jehož mínění pravá kultura v tom záleží, každé jednotlivé »já« tak pěstovati, aby sílu mělo to všechno rozvinouti, co v něm položeno jest. Jeho nadčlověk — dle Zarathustry — to jest člověk zbavený všech pout, ne více »obraz boží«, ale on sám, a nic více a nic méně, ale čistý a absolutní egoista . . . A Maurice Barrès, jehož všechna umělecká činnost k ničemu jinému není obrácena, než aby učinil své »já« »co nejintensivnější a nejozdobnější«, aby vystavěl svému já teplý, od vší drsnosti reality chráněný sklenník, kde by je mohl pěstovati jako nejvzácnější, nejchoulostivější cizokrajnou květinu . . . Ale to jsou výminky. To jsou oasy pro několik málo duší v době, jež jest vlastně — protiindividualistickou.

*

Julius Hart správně vytýká poměr romantického umění k naturalistickému jako totožný s poměrem egoismu k altruismu v ethice. A správně charakterisuje vůni doby jako antiindividualistickou. Člověk pojímán jest jako společenský tvor, jako poddaný této společnosti. Všechna moc, všechno právo náleží de facto většině. Vojenský svět, o nějž se vlády opírají a jehož úkolem jest chrániti »beatos possidentes«, jest ve skuteč-

*) Der Egoismus. Herausgegeben von Arthur Dix. (Lipsko, 1899. Freund & Wittig.) Kniha je sbírkou essayí nejrůznějších spisovatelů o egoismu v přírodě, ve společnosti, v rodině, o egoismu nacionálném, pohlavním, právním, politickém, dějinném, hospodářském, o egoismu ve výchově, v lásce, ve filosofii, v umění, v literatuře a v náboženství. Myšlenkové proudy přítomného století probírány tu z různých hledisk — celková synthesa knihy pak vyznívá v touhu po egoismu přečkavším časy a lidi — — přešedším ve vůli vším pronikající k moci, velikosti a věčnosti . . . v grandiosní egoism svrchované slávy a síly.

nosti týmž světem, jako socialistický »čtvrtý stav«, jenž protestuje proti nadvládě militarismu. Tam jako zde jest hlavní věcí — protiindividualism, poslušnost, poddanost, disciplina. V massách leží vítězství, ať už v bataillonech vojínů, nebo v bataillonech dělníků. Morálkou, jež se rovná společenské ethice, pro přítomnost jest stejně Kantova nauka o povinnostech a kategorickém imperativu, jako altruism Comteův a positivistů. A stejně je tomu v umění. Umění ovládající pole jest realisticko-materialistický směr, vzdor individualismu, který dobyl několika vítězství — v theorii, v umění málo známém, pěstovaném několika jednotlivci pro několik jednotlivců. Svět ve všech svých jevech a formách, jest Prvním, Panujícím, Věčným, — »já« jest jeho produktem, »já« vzešlo ze světa a jest Druhým, Podřízeným, Měnlivým. To jest názor umění, jež jest denním chlebem většiny.

Nemohu odporovati tomuto názoru Hartovu. Také mně zdá se nynějšek dobou, jež uskuteční dokonale socialisaci umění. Jak to vidíme v Anglii třebas, v zemi krajního průmyslnictví a praktického materialismu, kde po exklusivném individualismu málo chápaných Rossettiů přicházejí vítězní altruističtí a demokratičtí Morrisové, kteří si činí heslem umění přístupné davu, umění v područí a službách society, jež okupuje užitečné nářadí, samety, tapety a cretony salonů, stejně jako nábytek birminghamského dělníka, aby »okrášlilo život«, aby jej »obohatilo« a »harmonisovalo« tam, kde byl dosud nízkým, bídným a ohyzdným. To jest umění, jež staví palác, továrnu nebo villu se stejným účelem, aby »byly příjemny oku«. Jež učí, že sofa z žíní nebo rohový etažér ozdobený bezcennými sklenicemi jest opovržení hodným, a že umění jest zde k tomu, aby tyto předměty vyměnilo za věci lepšího vkusu. Jež učí kochati se krásnou básní stejně, jako krásnou tapetou předenou na originálních stavech zhotovených Morrisem, na nichž oživují v radostné barevné svěžesti některé malby Burna-Jonesa. »Umění má dělati lid a má je dělati pro sebe, a má býti radostí jak pro toho, kdo je vytváří, tak pro toho, kdo ho používá.« Zde jest pravý výraz dán umění, jak je pojímáno většinou, umění, po němž se vždy víc a více touží a volá, čím více se vzdalují davu v aristokratismu svých bytostí — jednotliví umělci. Jako zapřáhlo století vědu ve své jho, jako využitkuje toto vymožeností třebas fysiky nebo chemie, tak chce využitkovati vymožeností umění. Století Justusa Liebiga, Roberta Mayera a Helmholtze, století Darwina, Huxleye a Haeckela, století Bucklea, Tainca a Rankea sleduje především cíle praktické. Plakát oznamující schůzi nějakou nebo výrobek nového likéru má pro ni větší cenu, než báseň Gautierova, kochající se sama pro sebe rýmy a sladkými slovy. Umění je tu, aby mělo nějaký cíl, aby prokazovalo společnosti nějakou užitečnost. Umění je pro davy a ne pro umělce. Umění je prostředkem socialní teleologie, prostředkem k dosažení cíle společenského, abych užil výrazu Tardeova. Poeta světu nedává, poeta ze světa bere. Jeho umění není kreací jeho »já«, nepryští z něho sama, ale je reprodukcí jevů skutečnosti, je obrazem jejím . . Umění není tvůrčí, umění je reprodukující. Pro umění není jiné methody, než objektivní pozorování vnějších věcí. Svět, vnějšek je první věcí, umělcovo já, jeho nitro jest věcí podřadnou. Ejhle — antiindividualism

umění! Ne umělec nad prostředím, ale umělec v prostředí, jedna jeho podřízená částice . . . to jest heslem doby . . .

*

Román George Sandové a Balzacův, Flaubertův a Zolův ve Francii, Dickensův a Thackeryův a George Eliotové v Anglii, Gutzkowa, Freytaga, Spielhagena v Německu, Pflegra-Moravského, Karoliny Světlé a jiných u nás - to jsou produkty milieu, obrazy mravů, politických a hospodářských poměrů, společenského života přítomnosti. Je to umění tendenciesní, umění bezprostředních zájmů denních, umění okamžiku. Politické, morální a vědecké zájmy jsou tu důležitěji akcentovány než zájmy umělecké. Zraky těchto umělců upřeny jsou k vnějšku více než ke vnitru. Proti tomuto umění antiindividualistickému jde umění individualistické pouze jako tichý, malomocný protest. Umění málo chutnané a málo ceněné, umění Poeů a Baudelaireů, Verlaineů a Mallarméů, umění Rossettiů, umění Przybyszewskich, to jest umění egoistické, které samo pro sebe zalívá kus půdy, kus divoce vášnivé a záhadné psychické strže, v niž by se bořilo vždy hloub a hloub, osamocujíc své já, strhávajíc všechny jeho svazky se světem — uplatňujíc vždy a všude jen sebe, svou osobnost . . . Svět vnitřní, svět, jenž je pro positivism světem klamu, jest jim světem pravým, skutečnost jest jim naopak světem, jímž nás klamou hallucinované smysly. Ale to všechno jest positivistickému umění klamem: ten subjektivní vnitřní svět jest ne světem sám pro sebe, ale pouhým pomíseným, zmateným odrazem objektivního světa vnějšího. Umělcovo »já« není tvůrcem a ploditelem věcí. Umělcovo »já« není tím konsekventně-egoistním Fichteovým bohem, jenž odvrácen od věcí tohoto světa, dívá se pouze do svého nitra a v něm vidí svou »pravdu.« Krajina není proto »veselá«, že jí neseme vstříc veselou duši, a není proto »melancholická«, že jest v naší duši smutek. Ne — to všechno jest klamem. Umělec jest produktem svého okolí. Věci existují, a umělci nezbývá než konstatovati jich přítomnost. A věci fixují umělcovu duši. Je-li podmračno v přírodě, je smutek v umělcově duši. Je-li tam vyjasněno, jest i nálada umělcova jasna a svěží. Julius Hart sní o umění kompromisném, sloučivším tělo s duchem, altruism s egoismem, svět vnější se světem vnitřním, všechny protivy mezi lidským já a mezi skupinou ostatních lidí, sloučivším zkrátka individualism s protiindividualismem, oheň s vodou. Sen stejně dětinský, jako marný. Zde platí buď — buď, žádná polovičatost, žádná kompromissnost. Připadají mně tu rozhodná slova Stanislava Przybyszewského, jež tento veliký umělec v předmluvě k románu De profundis svého času pronesl proti oboru t. zv. »normálního myšlení«, proti oboru »logického mozkového života«, proti životu v »realitě«, jenž popírati chce, že by něco jiného existovalo mimo hloupý mozek, nějaké au delà mozku, neznámá moc neznámými schopnostmi opatřená, totiž: duše — duše . . . Pro umělce má existovati pouze banální vnější svět, ale jeho doménou má býti devším a výhradně svět nitra, svět řídkých hodin, svět hallucinací xtasí, svět Fis-moll-Polonaisy Chopinovy,, toho hroznéh, nahého výu duše, svět Poea, Baudelairea, svět Muncha nebo Vigelanda . . . otiindividualistické umění, to jest totožné s neuměním. Na

této pravdě, na této zcela jednoduché, prosté zásadě tříští se všechny kompromissné pokusy sloučiti disparatní živly à la Julius Hart, jichž stručnou kritiku nastínily předchozí informační řádky. Mohu se shrnouti. Umění má jen jedinou sociální teleologii: množiti život svého prostředí, život společnosti, v níž vzniklo. Ale toho dosáhne jen, když množí každé jednotlivé já. Každou jinou účelnost vkládati do umění jest naprostým bludem. Kdo řekne: protiindividualism umění, vyslovuje tím zároveň jeho smrt . . .

Jiří Karásek.

Z činnosti českých žen v minulém dvouletí.

Starý stesk, že proudy z kulturních středisk vyvírající zvolna razí si do Čech cestu, pozdě jejich půdu zúrodňují a s ní se assimilují, jeví svou oprávněnost jako v literárních, společenských a národohospodářských snahách i ve snažení se a konání našich žen. Feminismus vůbec pozdě se k nám dostal, teprve V. Náprstek počal mu upravovati cestu a založení Ženského výrobního spolku právě zesnulou K. Světlou a ženami stejně s ní smýšlejícími bylo prvním rozhodným jeho činem — r. 1871. Od té doby stalo se mnoho užitečného, mnoho co povznáší ze tmy a poroby duši ženskou, — ale jaký obrovský pokrok stal se zatím v Anglii, Švýcarsku, ve Francii, v Německu — o Americe ani nemluvíc! Co tam již velikolepým po celé zemi rozšířeným skutkem, toho u nás objevily se dosud jen skromné ozvuky; tak na př. promyšlená akce ve prospěch chudých rodiček, již provedla Anglie na dobročinném, nikoli na státním základě svými »Lying-in hospitals« a Francie svými »Maternités«, representována u nás jen »Fondy Marie Riegrové« (kromě Prahy i v Kolíně) a několika lůžky zakoupenými pro chudé matky v král. z. porodnici. Jsou odvětví činnosti ženské vysoce osvícená, lidumilná a moderní, o nichž u nás sotva promluveno. Anglické »settlements«, ony kolonie vzdělaných dívek, jež s heslem »Ne peníze, ale sebe«. usídlily se mezi chudinou, aby pomohly jí hmotně i duševně, nevstoupily našim vzdělaným a pokrokovým ženám dosud ani na mysl. Námitka, že tak činí v Anglii a v Americe z většiny studentky, jichž u nás dosud jenom nepatrná hrstka, lze lehce vyvrátiti faktem, že v Praze a ve větších městech venkovských (na př. v Plzni) jest malý pluk učitelek vzdělaných a uvědomělých, které anglickým studentkám dostatečně by se rovnaly. Rovněž výtečná půda byla by u nás pro akci, která nejen trpícím prospívá, ale sociální nesrovnalosti napravuje a duši bohatcovu odchovává z prázdnoty na opravdovost a lidskost. Jest to dobrovolné ošetřování nemocných, v Anglii již po mnohá desetiletí dívkami z nejvyšších vrstev společnosti (i šlechty) konané, ne pouze z milosrdenství, ale jako akt sebevýchovy, jako příprava k budoucímu úkolu životnímu. Instituce tato razí si nyní i v Německu velmi zdárně cestu. Představte sobě takovou českou dívku, vychovanou v exclusivní škole a pensionatu a rovněž exclusivní domácnosti, která by na rok, dva vstoupila jako dobrovolná ošetřovatelka v některou nemocnici, zvláště dětskou a ženskou, přijala s šatem a způsobem života ošetřovatelky i potřebnou sesterskou ochotu a přátelskou

vlídnost, nezbytně za své praxe stala se důvěrnicí tolika nešťastných, nemajetných a opuštěných, zkrátka seznala život v celém jeho rozsahu. Zajisté, že nevrátila by se beze značného užitku do rodiny své, a zakládajíc rodinu novou, nepřinesla by v ni onen studený aristokratismus a plutokratismus, pod jehož dechem mrznou všechny nejušlechtilejší květy života. O hnutí abstinenčním (střídmostním) u nás není ani zdání, leda že vegetarianismus a kneipiánství tu a tam docházejí soukromého, často velmi nerozumného výrazu. A do nedávna pouhá promluva o mravnostním hnutí, zvláště antiprostitučním, urážela pravidla dobrého tónu. Rovněž bledě vypadá to s bojem o volební právo žen, které ostatně naše místodržitelství a policie diplomaticky ututlává, nepovolujíc stanov spolků ženských, jež by hodlaly se jím zabývati; několikeré důtklivé volání články a projevy, aby žena připuštěna byla jako činný neb alespoň poradní člen do rad chudinských, školských a zdravotnických, zcela marně klepalo na dvéře městských rad a obecních zastupitelstev, která raději zabývala se, často zcela zbytečně, místní a vysokou politikou. Budou tu Čechy zase z posledních, kde tato v Anglii, Švýcarsku, Americe, zemích norských, v Německu a j. dávno uznána instituce, blahu obcí vskutku prospívající, dobude si práva — ač dobude-li vůbec . . .

Činnost našich žen, po většině ve spolcích sdružených (neboť ženy jednotlivé, mimo svazky odborů a jednot stojící, pracují velice málo ve prospěch národního celku!) pohybuje se tedy celkem ve drahách předem určených, ač nelze upříti, že cesta ta leckdes byla rozšířena, a že stoupá k vyšším sférám myšlénkovým. Leč přece lze konstatovati některá odvětví ideově zcela nová aneb případy, kde z jediné řídké výjimky stalo se téměř pravidlo. Tak vedle spustlého, opuštěného dítěte, o jehož nápravu a blaho na deset let pracuje »Ochrana opuštěných dívek« (založena po iniciativě učitelky M. Pattové Marii Červinkovou-Riegrovou a po léta vedená Ž. Podlipskou) svými dvěma ochranovnami, vedle dětí slabomyslných, kterým manželé Ammerlingovi založili ústav pod záštitou spolku paní sv. Anny, došlo v květnu r. 1897 na děti české, rovněž politování hodné, na české nalezence. Po vybídnutí řečnice na I. sjezdu žen, pí. K. Hruškové, založen fond na prospěch čes. nalezenců. Každoročně ve výročí (16. května) podělen jest určitý počet pěstounek nalezenců zvláště zasloužilých a pečlivých odměnami a pochvalnou listinou, čímž lidumilný odbor Ú. Sp. č. ž., jenž akce té je vykonavatelem, chce dosíci větší lásky a péče pro odstrčené děti. Odměny rozdávány již dvakráte 8 a 12 pěstounkám, kromě toho uspořádána poprvé slavnost vánoční v kr. z. nalezinci, kde podarovány děti a potěšeny i matky. Sněmu podána petice ve stejné záležitosti; žádáno, aby odměny pěstounek byly zvýšovány alespoň tak, jako v Dol. Rakousích, aby dohled rozšířen nad rok 6tý až k dospělosti dítěte, aby k dozoru tomu kromě místního duchovního a starosty byly přibírány řádné paní v obci neb okolí, jako děje se v jiných zemích a konečně aby z prostředků zemských zřízen byl sirotčinec, jenž na základě principu práce vychovával by za skrovnou náhradu okresů nalezence po šestém roce k samostatné existenci. Zdali se v politickém v[illegible] každého zasedání dostane rozřešení důležitým těmto otázkám, jest o všem pochybno! Jinou novinkou byl hygienický kurs pro ženy všech

stavů, jehož ohromná, neutuchající návštěva výmluvně svědčila naléhavé již potřebě podobného poučení. Uvázalo se v ně společnou intervencí České společnosti pro veřejné zdravotnictví a zdrav. odboru Ú. Sp. č. ž. deset na slovo vzatých lékařů a jedna žena, studentka mediciny pí. A. Šnajdaufová-Čadová. Prosté babičky, šičky, dělnice, učitelky i paní a dívky ze zámožných neb inteligentních vrstev v jednu pozornou obec sloučily tyto rozpravy populárně vědecké; téhož cíle dosáhl cyklus čtyř přednášek právnických a nedělní rozpravy pro ženy všech tříd, jež pořádal vzdělavací odbor Ú. Sp. č. ž. Všecky tyto cykly byly úplně bezplatné a za přednášek nedělních rozdán nad to veliký počet knih a poučných brožur. Kromě obnovení kursů právnických a hygienických projektován na širokém základě cyklus přednášek vychovatelských hlavně pro matky, který; byv n. př. ve Vídni spořádán společností ethickou, přivábil kruhy co nejširší.

Řádná výchova tělesná, které ujímají se ženy hojně zastoupené ve spolku pro feriální kolonie a pro pěstování her mládeže, rozšířena zvláště na dívky dospívající a ženy zřizováním ženských odborů při jednotách sokolských. Kromě starého samostatného »Tělocvičného spolku paní a dívek českých« bylo v březnu 1899 49 takových odborů, z většiny zcela nových a od té doby některé byly zřízeny. V nich vedle pravidelného cvičení tělesného a pěších výletů pěstován i duch přednáškami, vykládáním časopisů, malými knihovnami, aneb užíváním knihovny mužské. Ve mnohých městech kromě této organisace není ženského spolku činného vůbec. Pokud ze zpráv uveřejněných lze se poučiti, vedly si zvláště horlivě ženské odbory sokolské v Ml. Boleslavi, v Písku, v Sušici, v Praze v I., III. a VI. čtvrti, v Českém Brodě.

Nově zorganisována v posledních létech i národohospodářská činnost žen, o níž jindy nebylo ani potuchy, — ač ovšem jsou to pouhé, nepatrné začátky v poměru k tomu, čeho třeba. Paní a dívky sdružené v Nár. Jednotě Pošumavské v Praze vzaly si na starost krajkářství v Pošumaví, založily ve Strážově (blíže Sušice) krajkářskou školu, čímž staré to umění oživeno a sesíleno; čilý prodej krajek »strážovských«, jímž realisováno pro vyrabitelky mnoho tisíc zlatých, velmi Pošumaví prospívá, i bylo by si jen přáti, aby ujaly se naše ženy i krajkářek v Postřekově a Klenči, vesnicích to chodských, jejichž výrobky prodává posud jen Pošumavská tržnice Kl. Vuršrové v Plzni. Nedostatek pomoci přivede toto odvětví lidového průmyslu zajisté v ruce cizinské. O rozšiřování překrásných krajek východočeských (Vambereckých) stará se dosud, pokud víme, jen snaha soukromá; ovšem že průmysl ten c. k. školou krajkářskou jest jaksi oficielně chráněn, čímž však existence vyrabitelek není zabezpečena. Po řádném ocenění a organisování vyšívaček na východě Čech (v okolí Luže, Skutče, Krouny) namnoze vyssávaných cizinskými obchodníky a faktory, kteří výrobky jejich vydávají za zboží švýcarské a vídeňské, i cizí nenárodní a šablonovité vzory jim vnucujíce, již po 3 roky marně volá dr. Josef Gruber; širokého pole činnosti tuto se naskytující nadobro neujala se dosud — hlavně nedostatkem prostředků — žádná korporace žen! Za to dámy v Rychnově n./K. (odbo- N. J. S.) rozšiřují pletené a háčkované garniturky dětské, chudými dívkami

vyrobené, a spolek »Božena Němcová« v Domažlicích zařídil výrobu výtečných, vlnou plněných pokrývek prošívaných, jež nalézají mnoho obliby, jsouce i Nár. Jednotou Poš. a dámami pražskými doporučovány. Na Moravě podporováno jest ženami hlavně krajkářství na Zábřežsku. Všude v oboru tom naskytuje se mnoho práce; na jedné straně dlužno, aby ženy městské podporovaly neb křísily lidový průmysl domácký, ba vymýšlely pro strádající své sestry nová snadná odvětví, která by tomu kterému kraji byla dosažitelna a přiměřena (pletení klobouků. košíkařství, krajkářství atd.); jinak povinnosti jich, aby staly se odběratelkami českého průmyslu a obchodu, pokud tento dovede jejich potřebám vyhověti, tak aby české peníze zůstaly pokud možno v českých rukou jako vždy nově se zúrokující kapitál. V obé příčině však namnoze lze říci: »Marné volání!«

Na drahách již dříve zahájených stále lze pozorovati ony dva leckdy splývající směry, vlastenecký (v užším slova smyslu) a lidumilný. Čistě vzdělanostní směr dosud méně jest populární, snad poněvadž vyžaduje poněkud namahavé duševní součinnosti, kdežto onde vždy několik málo osob sbírá resp. pracuje, kdežto ostatní bezmyšlénkovitě neb i z osobního přinucení dávají, nevědouce často nač, aneb zavrhujíce akci, již nějakou zlatkou, snad i pětkou podporují. Vlastenecky-pomocná činnost, jevící se nejčastěji horlivým sbíráním peněz a skvělou representací české společnosti, konána jest hlavně v dámských odborech Ústřední Matice Školské, Národních Jednot Pošumavské a Severočeské. Tyto odbory, zvláště ony v Praze a na Král. Vinohradech seberou do roka veliká sta a značné tisíce svými representačními a maškarními plesy, národními posvíceními, všeslovanskými jarmarky, divadelními představeními, pohádkovými a historickými bazary, k jejichž zajisté namahavému pořádání nesou se veškeré schůze odborů. V nich soustředí se zámožný, bohatý svět český, který za těchto slavností vystupuje s nádherou a přepychem, v kruzích českých jindy nevídaným a v počátcích našeho společenského života leckýms, i publicistikou těžce jako národní ztrátu pohřešovaným. Přirozeno, že tento plutokratický princip, který marně smiřován jest s demokratickými zásadami národa, zavrhován jest vrstvami ostatními, ač nelze upříti, že by národní jednoty bez značných oněch částek nedovedly existovati, a že by ženy a dívky, okázale vystupující, ztrativše příležitost dokumentovati svoje bohatství v kruzích českých, byly pro národ náš úplně ztraceny. Rozpor ten napraviti leží zcela v rukou náčelnic oněch blahobytem oplývajících kruhů; kdyby ve schůze své zanesly seriosní diskussi o vážných národních a sociálních otázkách, kdyby rozšířily učení o pravé ceně bohatství, o jeho vlivu na utváření se poměrů národohospodářských a společenských, — snad užívano by bylo přepychu na skutečný prospěch průmyslu a umění, snad nastal by i přepych milosrdných a osvětových skutků . . .

Lidumilná činnost žen, pole to jejich první, počáteční činnosti sděl áno jest již promyšleněji, ač i tu dosud mnohá žena domnívá se, že i ští si jméno dobrodějky darovaným penízem, který spolu s laskavým] zbuzujícím slovem zanésti neb vložiti v špinavou, upracovanou ruku (dákovu, by se štítila. Ošacování a vánoční nadílka chudých školních

dítek děje se skorem ve všech ženských jednotách, ba některé jiného účelu nemají. Někde šijí ženy oděv ten samy, jinde svěřují jeho zhotovení chudším řemeslníkům a švadlenám, všude dárky peněžní a hmotné vyprošují a samy poskytují, často pamlsky dítkám vyrábějí. S potěšením lze konstatovati, že se děje podělení to leckde již v čas, než krutá zima nastane a že útlocit dobročinných žen uvaruje se oné ostentativnosti, která na srdce poděleného dítěte i jeho rodičů působí dojmem tak skličujícím.

Mladší jest instituce vaření polévek neb celých obědů pro školní nuzné děti v zimě; za to provozují je jednoty, neb samostatné k tomu účelu zřízené komitéty v míře až úžasně rozsáhlé; od listopadu do dubna rozdají ženské spolky denně mnoho set, (v Praze do tisíce) porcí a členové jejich účastní se nejen dohledu ale i vaření a rozdávání. — Chudinské kuchyně, kde vaří se nejen pro děti, ale i pro široké vrstvy chudého lidu neřídí, pokud víme, české ženy nikde samostatně; v Praze jest tato akce druhdy i trakvistická.

Zahrádky a opatrovny, jež byly druhdy skoro výhradně dílem žen, nyní zřizovány jsou namnoze obcemi a okresy, kdežto jesle zůstávají stále starostí ženských jednot a komitétů. V lidumilném odboru Ú. Sp. č. ž. provozována horlivá agitace peticemi, články, přednáškami, jednak aby jesle a opatrovny, zvláště v okresích a městech hojně dělnictvem obydlených četněji byly zařizovány, jinak aby žačky vyšších tříd školy měšťanské povinně navštěvovaly tyto instituce, a takto vzbuzována v nich byla ušlechtilá láska k lidstvu i vychovány na budoucí matky, chůvy a ošetřovatelky. Na několika místech (Tábor, Český Brod, Kolín atd.) toho již docíleno.

Útulky školní mládeži připravují rovněž na mnoze obce a jejich školní rady, zde ženy jen dohlížejí a přispívají; útulky pro děvčata služebná a dělnická aneb pro dělnice práce neschopné povstaly výhradně soukromou blahovůlí žen. Tak založila Marie Červinková-Riegrová »Záštitu« pracující dívky, která by služky do Prahy přicházející neb na místo čekající u sebe hostila, je praní, žehlení, vaření, šití a vůbec všem nutným domácím pracím dokonale vyučila. »Záštita« několik let po smrti své zakladatelky pokračovala tímto směrem podporována jsouc městem Prahou; nyní, poněvadž služebné dívky jen v menším počtu žádají ji za ochranu a přístřeší, zařídila pensionát pro chudé dívky v Praze se vzdělávající, kde jim lze bydleti a se stravovati za nepatrný plat 14 zl. Služkám však stále ještě věnovány jsou bezplatné večerní kursy ve vaření a kursy žehlicí; kromě toho opatřuje »Záštita« chudým ženám práci, přejímajíc zhotovování prádla pro ústavy humanitní. Na čistě katolickém základě stará se o služebné a dělnice Družstvo blahoslavené Anežky České hlavně svými nedělními »besídkami«; na témže principu a pod správou jeptišek založen »Asyl pro potřebné ženy a dívky« (v Praze na Kampě), k němuž, poněvadž ustanoven k oslavě 50letého panování císaře Frant. Josefa sbíraly příspěvky ženy i české i indifferentního smýšlení národního po celé zemi. Moravské sdružené ženské spolky s »Vesnou« v čele usnesly se na jaře 1899, že útulek potřebným ženám zařídí za příčinou 70letých zrozenin spisovatelky na Moravě vroucně milované, Karoliny Světlé, jejíž smrt ostatně úmysl ten nezvrátila. (Dokončení.)

Konec století.

Dr. Th. Ziegler, prof. univ. ve Štrasburce.

Každá doba jest dobou přechodnou. Ale snad nikdy nebylo žádné generaci žijící na konci určité periody tak jasno jako nám, že příští století ponese a nésti musí jiný a především určitější a význačnější ráz, než poslední desítiletí tohoto ke konci se schylujícího století devatenáctého. A tak nežijeme skutečně toliko v době přechodné, nýbrž — a to jest hlubší smysl slov »fin de siècle« — my cítíme se také přechodnými lidmi. Doba přechodná však jest dobou zlou, především proto, poněvadž v ní veškery naše myšlenky a city se ve všech bodech rozdvojily. Rozdvojily se vůči státu a politice: na jedné straně vypjala se národnostní myšlenka, která se často jeví dokonce jako šovinism a jím zhusta také jest, a na druhé straně znovu ožily snahy humanitní a nové síly nabyly snahy sociální, jež jsou mnohým v každé formě podezřelými jako antinacionální a internacionální; na jedné straně ctí se heroové, což tam, kde heroů není, stává se byzantinismem, a na druhé straně demokratisuje se společnost, jež také znovu oživuje staré nehistorické myšlenky o absolutní rovnosti lidí. Rozdvojili jsme se dále vůči církvi a náboženství: znovu procitá zájem pro věci náboženské, ale vedle toho stále ještě panuje staré odvrácení se ode všech věcí církevních a křesťanských. Rozdvojili jsme se v mravech a mravnosti: sociální duch, který od nás vyžaduje, abychom se všichni stejně oddali blahu veškerenstva, dobývá si stále víc a více srdcí a hlav; ale vedle toho dochází nadšeného přijetí Nietzscheova nauka o individualitě, jež přisuzuje geniální osobnosti neobmezené právo se vyžiti i za cenu každé mravnostní hodnoty. Rozdvojili jsme se na poli umění a poesie: klasického používáme stále ještě jako prostředku vzdělávacího, ctíme je nebo aspoň historicky respektujeme, a vedle toho odvracíme se od klasického ideálu jako vniterně nepravdivého a tíhneme k umění realistickému, jež pěstuje pravdu na útraty krásy. A rozdvojili jsme se konečně vůči zásadám naší společnosti i pronikající ji kultury vůbec: držíme se pevně věcí stávajících, jakoby byly naprosto rozumnými a trvalé ceny, a na druhé straně ženeme proti nim útokem, jakoby již byly ode všeho rozumu i ode vší mravnosti opuštěny a jakoby se nepracovalo dosti rychle, aby byly do posledního základu zbořeny a rozmeteny — proti historickému smyslu století staví se revoluční bouře i tíseň. Tak kvasí to a klokotem vře kolkolem nás a strhuje nás všechny do svého víru. Světem odporů a protiv jest tento »Fin de siècle«, v němž vše se točí a vlní chaoticky, páté přes deváté, karneval a popeleční středa zároveň, mohutně se vzpínající renaisance a pesimisticky mdlá dekadence; doba, jež nemá klidu a potřebuje stálých dráždidel, při tom však i klidu potřebuje a dráždidly jest přesycena; doba, jež ztrácí se v rozptylování vnějšího světa a při tom touží po opětném dosažení jednotnosti a vniternosti. A lidé této doby na jedné straně přeceňující intelektualnost, od prvého mládí nerozhodní a zmítaní ve své nervositě nevyslovenými a nevyslovitelnými náladami, a vedle toho přece praktičtí, prospěchářští, plni práce a vůle; pesimističtí a blaseovaní, umdlení v nejhlubším nitru na jedné straně, a na druhé

straně lidé stržení do výše a bičovaní vůlí k životu, tísní životní i radostí ze života, se ctižádostivou rázností ku předu a vzhůru se ženoucí; bez předsudků, nedůvěřiví a kritičtí, chladní až na dno srdce, a vedle toho uchvácení všelikou mystikou, anebo aspoň s ní si zahrávající, plni zvědavosti a zájmu pro vše záhadné a tajemné, pro vše hluboké a co mimo svět leží, strhující vědu samotnou do služby pověry anebo dokonce odívající pověru formou vědy.

Nesmíme však také konci století křivditi. Bylo to přece jen úctyhodné století vážné, věcné práce, dějinné účinnosti a čilé podnikavosti, a to máme přece jen k dobru a slouží to naší době za trvalý základ, ve chvatném spěchu událostí za pevný cíl i středisko. Nemyslím při tom na státní a sociální útvary, nýbrž především také na úspěchy na poli průmyslu a techniky a na muže jako Werner Siemens, kteří děkují své vynikající postavení vlastní práci a vynakládají v čele velikých technických podniků veškeru svou sílu na to, aby se ve velikém zápase civilisovaného světa dostalo průmyslu jejich země místa prvního anebo aspoň onoho, jež mu přísluší dle povahy a polohy země«. A vidíme, že právě v Siemensovi jako v ohnisku sbíhají se všechny ony veliké a zdatné tendence podobné práce: přírodní vědy, technika i průmysl, ohled na všeobecný prospěch i podporování společného blaha takovými podniky, při nichž konečně i jednotlivec vždy dobře pochodí, a sociální vědomí, že tím poskytuje tisicům pilných dělníků obživu a že je účastenstvím na zisku pobádá k radostnému, samostatnému spolupůsobení. V tomto smyslu a duchu pracuje a tvoří se u nás ve velkém i malém mnohonásobně.

Na ono spojení vědy s technikou připíná se však ještě cos jiného — úplné přetvoření naší existence. Že způsob života celkem stoupl, bylo již řečeno. To působí také v duševním smyslu, má za následek zjemnění života, současně nás však činí citlivějšími vůči strádání a žádostivějšími po požitku a dráždidlu. Obvzláště však děkujeme onomu spojení za okolnost, že jsme s to přemáhati prostor i čas párou a elektřinou. Tím nastal převrat, který dle slova Gerlandova vtiskuje přímo našemu století svůj ráz: parní stroj, továrna, dělnické obyvatelstvo a sociální otázka; lokomotiva, železnice, plodinový obchod a pohyb obyvatelstva; telegraf a telefon, světový obchod i tržba, novinářství a tisk — to vše souvisí spolu co nejúžeji. Lidé se více sblížili, jsou na sebe odkázáni, mnohá nepřekročitelná hranice padla; ale i třenice stávají se častějšími, život stále spěšnějším a spěšnějším, doma není nám více volno, nezvykáme si doma a proto zvítězil také čas železniční nad časem místním. Že stojí svět ve znamení obchodu; jest sice triumfem techniky a důkazem pokroku, neprospívá však stejnou měrou životu vnitřnímu; noviny roznášejí zárodky vzdělání do nejodlehlejších vsí, ale poškozují také vzdělání, splošťují je a berou mu jeho individualnost. A ještě po jiné stránce »přemohli« jsme prostor: vedle teleskopu stojí mikroskop a odhaluje nám svět docela nový, svět bytostí nekonečně malých. A to probouzí také smysl pro tento svět, ve vědě přírodní rozumí se to samo sebou. Ale nejen tu, i vědy duchovní, dějepis, psychologie, staly se mikroskopickými; hledání podrobností více platí, než souhrnné znázornění, na něž se často pohlíží jako na něco nevědeckého a diletantního; zapomíná se, že prvé jest přece

toliko prostředkem, a že ku př. souhrnné znázornění v historii jest mnohem větší ceny a nad to jest i umělecky obtížnější. Ba ani umění nemůže se vyhnouti tomuto mikroskopování, také ono zvyká si dbáti věcí malých a skrytých a staví na místo motivů a pocitů ležících na povrchu a prostému oku viditelných psychologickou, rozbornou analysi, jež vniká do nejtemnějších hloubek duševního života, až v to, co se chvěje bezděčně na jeho dnu. Tak intimně souvisí zde svět vnější s vnitřním, mechanický s duchovním, věda s praxí a praxe se životem citovým.

Ale čím mohutnější a viditelnější jest přeměna našeho života vnějšího a vnitřního a jeho jemnější struktury a čím jest tento život bohatší na protivy a odpory, tím tíže jest obsáhnouti vše to slovy a přibližně jen vyčerpati. Také já mohu zde vylíčiti a slovem vyjmenovati jen to nejhrubší, to, co již proniklo na povrch a co již slovem i obrazem výrazu hledá. Právě duchovní život mění se zřetelněji teprve v posledním desetiletí tohoto století a stává se zde opět bohatším a rozmanitějším; dnes zní dohromady, často v pronikavých dissonancích, tak mnohé, co teprve v tomto souzvuku nabývá svého významu, ovšem často také i zcela jiné barvitosti; a z té příčiny zařaďuje se to do »fin de siècle«, ačkoliv tu bylo a působilo samostatně již dříve.

Souboj.

Novella, napsal Tor Hedberg.

Kdo šel jednoho rána k osmé hodině kolem neveliké usedlosti nadlesního, která ležela těsně při kraji lesa, všecka obklíčena zelení, mohl býti svědkem zvláštní scény. Nebyl-li příliš zabrán do svých myšlenek a proto neschopen všímati si toho, co se děje kolem něho, bezděky byl by stanul a naslouchal na jednom místě, kde cesta zahýbala se těsně podle plotu a zabíhala do lesa, a tázal by se v duchu, není-li tu shromaždiště všech lesních ptáků, neboť vzduch byl takřka přesycen ohlušujícím hvízdáním a cvrlikáním, v něž slila se všechna ta jásavá radost, která jinak ojediněle a roztroušeně ozývá se s vrcholů stromů, radost švištících drobných perutí ve chvatném, plachém pohybu, radost veselého, živého shonu, jaký slyšeti bývá kolem zarostlých vodotrysků ve městských parcích, kde žijí vrabci v hejnech, jaký však na venku, v kraji, kde prostor není stísněn a obyvatelé jeho žijí po párech, jest mnohem vzácnější. A kdyby se mu poštěstilo nalézti nějaký otvor v živém plotě, jímž mohl by nahlédnouti do vnitř zahrady, dostalo by se mu rozřešení této hádanky; — byl to nadlesní »na ranní honbě«, jak tomu v okolí s úsměvem říkali.

Každého jitra v tuto dobu přicházel do zahrady, na jedné ruce maje pytel z plachtoviny, v němž nesl obilí, ve druhé několik kousků chleba, a na šňůře za zády svou starou fenu, křepeláka, která honosila se nezvyklým jménem Stella.

Jakmile se objevil, zvedl se na všech stranách živý ruch v korunách stromův, a sotva že usedl na podezděnou lavičku, táhnoucí se podél

celé užší strany domu, a rozhodil první hrsti zrní a první kus chleba rozdrobil, střelhbitě, jako na očekávané znamení slétali se ptáci se všech stran a nahrnuli se kolem něho, někteří — ti nejsrdnatější — dotýkali se docela jeho nohou, a jenom když vyhodil novou hrst zrní, vzlétli po každé, aby v okamžiku zase sedali na zemi Plašší zůstali na stromech a jen občas pustili se letmo za nějakým zrnem anebo větším drobtem chleba. Stella, výborně vycvičená, seděla u nohou nadlesního, jiskříc rozumnýma, loveckýma očima.

Již deset roků, každého rána sytil je takovýmto způsobem, tak že z nenáhla tomu přivykali, až podařilo se mu zcela přemoci jich plachost. Měl svoje stálé hosty, kteří den jak den přicházeli a které již tak dobře znal, že přesně rozeznával každého jednotlivého — to byli jeho vlastní odchovanci — avšak mimo ně vyskytalo se množství mimořádných návštěvníků, kteří přicházeli a odcházeli v ustavičné změně vždy noví a noví. Měl své letní hosty, kteří přiletěli s jarem a mizeli s jesení, aby příštího jara snad poznovu vyhledali svého dobrodince — a měl zimní hosty, kteří přicházeli z lesa, hledajíce lidské obydlí jakmile napadl první sníh, aby našli si výživu, a vraceli se zpět do své samoty, když na stromech počínaly vyrážeti první pupeny. Tak vídal u svých nohou střídavě veškero ptactvo roční, generaci za generací, a každý den zdálo se mu, že vidí něco nového.

Jakkoli byl náruživým a neunavným lovcem, zakládal si velice na tom, že jak živ nezastřelil menšího ptáka nežli koroptev. Co patřilo pod to, to stříleti s neoblomnou důsledností nazýval vražděním a nikoli honbou.

Jednoho jitra — bylo ku konci srpna — seděl jako obyčejně na své lavici a častoval své hosty. Srpen byl jeho nejhorším měsícem; letních hostí tu nebylo a veliké hejno zimních ptáků se doposud nedostavilo, ale malý houf jiřiček konal statně svou povinnost, jak jenom mohl. Dostávaly svoji obvyklou porci, a nadlesní seděl a tupě díval se na ně — nebylo však v jeho pohledu bývalého uspokojení a zájmu. Stella, postižená také lhostejností svého pána, lehla si a uloživši tlamu na přední tlapky, podřimovala. Vítr s drsným podzimním svištěním otíral se o štít stavení, harašil v sežloutlém listí na zemi a s lehkých, zkřehlých větví listnatého stromoví trhal zbytky letního šatu. Tu otevřelo se nahoře ve štítu okno, objevila se dívčí hlavinka, a hlas, jehož mladistvý zvuk sklíčen byl nepokojem a tísní, pravil: »Tedy já půjdu, tatínku!«

Nadlesní přikývl hlavou ani se neohlédnuv a ani nepromluviv. Když Stella se vzchopila, tak že ptáci zděšeně se rozletěli, dostalo se jí za to přísného napomenutí, schlípivši uši i ocas, opět tiše si lehla.

S hora, s okna, zavadil plachý, starostlivý a snad také vědomím viny zasmušený pohled o nadlesního, po té pomalu se okno opět zavřelo. A hořce pravil k sobě nadlesní: »Nemá odvahy sejíti dolů a pohlédnouti mi do očí!«

Po nějaké chvíli zaslechl její kroky po štěrkované zahradní cestě, a jak na okamžik se zastavily, a potom opět se vzdalovaly, — slyšel, jak mřížková vrátka se otevřela a vrzla, a cvaknuvše opět zapadla. —

Tu pozvedl teprve hlavu a se zachmuřeným pohledem provázel její známou postavu, která mizela za stromy. Když zašla docela, udeřil v silném výbuchu bolesti zatatými pěstmi do sedadla a povstal. Ptáci rozprchli se jakoby do nich střelil, a on jal se dlouhými kroky sem a tam měřiti cestu od prahu domu k zahradním dvířkám a zpět. Chůze jeho zrychlovala se a uvolňovala podle toho, jak jeho rozčilení se stupňovalo anebo chladlo. Pojednou se zastavil, vytáhl z kapsy roztržený list, rozevřel jej a s čelem plným vrásek četl pomalu, odvažuje slovo za slovem. Psaní bylo stručné a znělo do slova takto:

Ctěný pane nadlesní! Dovoluji si otázati se Vás, smím-li Vás v jisté velice důležité věci navštíviti. Byl bych Vám nemálo povděčen, kdybyste mi ráčil po poslovi vzkázati, kdy Vás mohu jistě doma zastihnouti.

S šetrnou úctou Artur Rode.

Tento dopis dostal včera právě před obědem. Čta jej, upřel svůj pohled na dceru, která rděla se do krve; srdce se mu sevřelo, a v tom okamžiku pochopil, oč tu běží. Jakoby vyrazil v něm výkřik: »Nikdy, to se nesmí státi nikdy!«, a jeho první myšlenka byla odpověděti, že není možno s ním mluviti. Avšak ihned se rozmyslil a vzkázal, že lze s ním promluviti zítra o deváté hodině. Po této příhodě po celé poledne nepromluvil s dcerou ani slova; a když po jídle přistoupila k němu, aby jako obyčejně řekla mu: »díky«, a přála dobrého zažiti, ovinula své paže kolem jeho krku a on nyní rozuměl, že musí přijíti vyznání, nevrle se vymknul z její rukou a zvolal: »Ne, teď ne, jindy, zítra s tebou promluvím!« a nechav ji o samotě, vyšel ven. Nechtěl toho vyznání slyšeti, nechtěl utkati se s ní ale s ním, s tím jiným, který chtěl mu vzíti jeho dceru, aby ji učinil neštastnou. Naproti němu cítil se silným, naproti ní bál se své slabosti.

Je tomu sotva týden, co ještě pranic netušil. Nenapadlo mu nikdy, že jeho dcera mohla by se zamilovati do cizího, a k tomu do osoby, která jemu, vlastnímu jejímu otci, byla od prvního spatření nesympatická, skoro protivná. A co bylo známo o něm? Vědělo se, že jest to malíř a že získal si jakéhosi jména pro svoji výstřednost a své smělé, nové myšlenky, nad nimiž rozumní, usedlí lidé krčili rameny, nazývajíce je třeštěním. Usadil se tu v městečku na léto, prý aby maloval studie, a v brzku byl s otevřenou náručí přijat v několika rodinách, které rády se stýkaly s lidmi, a platil za zvláště zajímavého a zábavného společníka.

Nadlesní setkal se s ním jednou na začátku léta a pojal hned proti němu předsudek; učinil na něho dojem čehosi nervosního, chorobně citlivého, ženský jemného, co příčilo se jeho silné, svalnaté postavě. Od té doby vystříhal se jej potkati, a veškery pokusy mladého malíře, aby se mu nějak přiblížil, urputně odmítal. Nikdy však nenapadlo mu jakkoli zakázeti dceři, chtěla-li účastniti se výletův a rozmanitých zábav a radovánek, ku kterým scházívali se mladí obyvatelé městečka, jichž středem záhy stal se pojednou Rode.

Před týdnem byli pozváni na jeden z největších dvorů v sousedství. Těl uvnitř u hospodáře a celý večer hrál v karty; mezi jednou hrou

však, kdy byl volný, postavil se k oknu a vyhlížel do štěpnice. Nemile se ho dotklo, že spatřil svoji dceru na jedné z přečetných křižujících se cestiček procházeti se s Rodem — jak se zdálo — v důvěrné, tichým hlasem vedené zábavě. Vzdalovali se; když však došli na konec cesty, obrátili se a viděl do jejich tváří. Semknula jej podivná úzkost, skorem strach; v prvním okamžiku mu bylo, jakoby jeho dcera měla býti pro něho na vždycky ztracena, — avšak za chvíli zatajy se jeho pěsti, a pravil sám k sobě: »Nikdy — nikdy! pokud budu míti vládu v těle!« Jakmile se mu dalo nepozorovaně odejíti, jel se svou dcerou domů. Nemluvil o tom s ní, ale cítil, že nedostává se mu vlády nad sebou samým, aby byl s to klidně a plynně s ní mluviti, a bál se, aby svou prchlostí oheň jen nerozdmychal. Avšak střežil ji tajně, slídil po každém kroku jejím a snažil se čísti z jejího obličeje. Nenalézal však zbla, co jeho nedůvěru mohlo by znepokojiti, a byl tedy zase klidnějším. Po té přispěl mu nečas: nastal řadu dní trvající déšť, který je přinutil zůstati doma; zdálo se, že dcera byla s tím docela spokojena a on již počínal věřiti, že všecko bylo jen jeho planou domněnkou, nebo dceřinou chvilkovou náklonností, která brzo zase pomine — malíř prý odjede za několik dní, a přes zimu zapomene se všecko — je-li vůbec co zapomenouti.

Po té došel tento dopis, a on klesl bez vlády s výše všech svých nadějí, padl, aby se mžikem vzchopil k boji — k boji na život a na smrt, kdyby na to přišlo. Vždyť byl to boj za štěstí dceřino, jeho jediného dítěte . . .

Ustal v své chůzi sem a tam a podíval se na hodinky. Bylo několik minut po deváté. »Jak se zdá, přesnost také nepatří ke ctnostem toho mladého pána«, zasmál se trpce.

V ten okamžik zazněly chvatné kroky venku na cestě, vrátka do zahrady se otevřela a přicházel mladý muž s kloboukem v ruce. Byl dosti slabého těla a šel shrbený poněkud do předu; tmavé obočí a řasy odrážely se od rusých vlasův a dodávaly obličeji jeho jakéhosi sentimentálního, spolu však poněkud měkkého výrazu. Byl o hlavu menší než nadlesní.

Tento spatřiv jej, stanul nevlídně a s úsilovným napjetím snažil se zachovati svůj klid. Avšak zpytoval příchozího s pohledem skoro plným nenávisti, ve kterém zároveň přece se blýštila jakási radost. Byl si z plna vědom své převahy, nejenom proto, že právo bylo na jeho straně.

Nadzvedl klobouk a přijal podanou ruku druhovu, avšak nestiskl jí. »Není libo vejíti«, pravil; »tam můžeme nerušeně mluviti.«

Brali se spolu ke dveřím. Nadlesnímu neušlo, že Rode hbitým a pátravým pohledem se rozhlížel kolem po zahradě, a pravil hlasem, který vyzněl i hrubě i nakvašeně: »Moje dcera odešla — na mé přání!«

A rovněž neušlo mu, že i jej postihl nyní takový hbitý a pátravý pohled sokův, a nuceně se usmál, urážlivě. Mlčky vešli pak do pokoje nadlesního.

Když usadili se naproti sobě, setkaly se jejich oči a upoutaly se

navzájem, tak že bylo jim těžko opět se odtrhnouti Tím bylo řečeno vše, tak že, když počali mluviti, pocítili tentýž odpor, jako někdo, kdo jest donucen opakovati věc, která jen v prvním, nepovšimnutém výrazu má pro mluvčího nemylný ráz pravdy.

Ale musili přece mluviti. Byl to Rode, kdo první přetrhl mlčení. Jeho obličej, který při jeho vstupu byl bledý a pohnutý, vzal na se nyní pevný, rozhodný výraz, třebas do jisté míry smutný, který uváděl nadlesního v úžas. To mu nenapadlo, že u povah, jakou byl Rode, malé účinky způsobují silné pohnutí, kdežto opět hluboký, celou bytostí procítěný dojem ponechává je byť jenom v povrchním klidu.

»Pane nadlesní«, pronesl tichým, skoro bezvýrazným hlasem, »přišel jsem s úmyslem prositi o ruku Vaší dcery, a s nadějí, že mi ji také dáte, třebas ne z plného srdce. Leč obávám se, že jsem se mýlil a že Vaše rozhodnutí jinak dopadlo.«

Pohlédl tázavě na nadlesního, který potřásal hlavou Avšak tohoto, jak se zdálo, znepokojoval takový úvod, neboť větřil patrně za ním něco jiného, než co bylo v těch slovech, tušil, že boj bude tužší nežli se nadál, a jeho nevrlá, s patra hledící převaha, která obrážela se až do té chvíle na celé jeho bytosti, ustoupila hluboké vážnosti, před kterou všechno nucené, všechno umělkované pojednou mizelo.

Rode sklopil opět zrak a mdlým hlasem pokračoval: »Uvážil jste snad dobře, víte, že jde tu o štěstí Vaší dcery?«

Při těchto slovech roztrpčenost nadlesního vyšlehla ještě jednou plamenem. S ním mluvit o štěstí jeho dcery! Právě proto, že to vím, zní má odpověď tak, jak zní!« vyrazil prchle.

Rode opět vzhlédl k němu. »Co proti mně máte?« otázal se.

Tento opětoval ten pohled a odslovil krátce: »Všecko!«

Rode se zasmál. Ale byl to smích, který zvláštním způsobem nadlesního ani neurazil ani nepodráždil, neboť nebylo v něm ani ješitnosti ani ironie, nýbrž pouze prosté poznání, že jeho tušení bylo správné. A po krátkém zamlčení počal znovu, stejně jako dříve, ale jinou cestou, tímtéž bezvýrazným hlasem: »Mám obavu, že moje poměry nejsou Vám tak podrobně známy, jak bylo by žádoucno. Moje postavení v peněžním ohledu jest lepší, nežli byste při mém povolání mohl souditi. Zdědil jsem po otci trochu jmění, z něhož sice spotřeboval jsem malou část, které však vždy ještě dosti jest veliké, abych z úroků bezstarostně mohl býti živ i s ženou a dítětem. A pak také doufám, ano jsem si toho nyní jist, že moje činnost ve krátkých letech zaručí mi docela slušné příjmy. Že jest tomu tak, jak pravím, o tom můžete se sám lehce přesvědčiti.«

Nadlesní sklonil hlavu na znamení, že slovům jeho přikládá plnou víru. Rode pokračoval: »Je mi třicet čtyři roky, viděl jsem dosti, zkusil též — a — abych Vám řekl upřímně — vícekrát jsem již miloval, tak že ten cit dovedu oceniti, jejž chovám k Vaší dceři. A myslím, že jest silný, abych mohl stavěti na něm její i svůj život.«

Opět pohlédl na nadlesního, ačkoli — jak se zdálo — neočekával, že to, co právě řekl, učinilo dojem. Nadlesní také to zpozoroval a svraštil obočí. »Proč mi to všecko povídáte, když přece víte, že rozhodnutí mé jest nezvratné?«

»Poněvadž mám za svou povinnost chopiti se všeho možného, abych je zvrátil,« odpověděl Rode.

»Povinnost! Ke komu? K mé dceři — anebo snad k sobě? Ovšem, k sobě zajisté!«

»Ne«, odporoval Rode s naprostým klidem, »vůči Vám!«

Nadlesní se zvedl a s hlubokým vzdechem se vzpřímil. — »Docela zbytečno rozpřádati dále tento rozhovor, který nám oběma jest trapný,« pravil, »a proto řeknu Vám zkrátka a dobře, proč nemůžete ode mne nikdy jiné odpovědi očekávati, nežli tu, kterou jste dostal.«

Přešel pokoj sem a tam a zastavil se naproti Rodeovi: »Co zemřela Anežčina matka, jest tomu deset let, jsem nejen otcem jejím, ale stal jsem se jí i matkou. Věřte si mi to nebo nevěřte, ale pravda je to — pravda je to, že celý můj život se proto změnil, nejenom na povrchu, ale i vnitřně. Vy mi pravíte, že milujete mou dceru, a proto se domníváte, že máte vedle mě nějaké právo — což víte Vy jak já ji miluji? Jak stará jest Vaše láska — měsíc — moje již deset let taková, jaká jest nyní. Deset let rostla ve mně a sepjala mne pouty, která jsou tak pevná, že jenom smrt může je přetrhnouti. Té mám děkovati za tu sílu, se kterou zahradil jsem ve své přirozené povaze všecko to, čemu její nemůže rozuměti — ona dala mi instinkty ženy, dala mi ženské srdce a cit ženy — můžete se mi smáti, avšak pravda to jest, pojal mne stud pro mé mužství, a stavěl jsem se prudkým a neurvalým a drsným mnohem více, nežli vskutku jsem byl, abych skryl před světem svoji měkkost, kterou s počátku jsem si sám odchoval a jež povlovně zlomila všecku mou sílu. Pro ni stalo se tak — pro ni chci takým býti. Deset let žil jsem s jejím životem, deset let myslel s jejími myšlenkami a cítil s jejími city, že není divu, pozbyl-li jsem nyní takřka svého Já a na místo něho přijal její. A nemyslíte, že po tom všem mám právo říci, že ji znám? Nevěříte, že jsem s to uvážiti, co jest k jejímu štěstí a co není? Tak, pane, — a proto jsem nyní jist, že Vy nedostanete jí nikdy — neboť s toutéž jistotou, se kterou pravím, že vše na Vaší povaze jest mi odporno, cítím, že učiníte ji nešťastnou.« —

Rode pohodil hlavou, jakoby se chystal dáti pevnou odpověď, avšak nadlesní jej předešel. »Vím, co chcete říci: že jest to můj otecký egoismus, můj strach, že ji ztratím, jedním slovem žárlivost, co dalo podnět k tomu, že takto na Vás pohlížím. Řeknu Vám tedy jenom, že teprve týden mám tušení o tom, co děje se mezi Vámi a mou dcerou, ale že hned ponejprv, jak jsem Vás spatřil, byl můj úsudek o Vás stejný. Neodsuzuji Vás, — věřím, že jste docela čestným mužem — ale já — já — nemohu Vás vystáti!«

Nadlesní obrátil se od něho, spínaje křečovitě ruce.

Rode vztýčil hlavu s jasným smíchem v očích. »Vaše dcera miluje mne měsíc«, pravil.

»Jak pravíte?«

»Pravím, že Vaše dcera již měsíc milovala muže, jehož Vy nemůžete vystáti, a o tom neměl jste ani zdání.«

Pohled nadlesního byl tak upjatý a pronikavý, že druhému bylo skorem úzko.

»Bah! — Láska — to není láska — to jest dívčí rozmar!« řekl, ale zvuk jeho hlasu prozrazoval, že není to jeho pevné přesvědčení.

Nyní vstal Rode; v očích jeho zaplanul blesk, hlas byl horký, výraz jeho obličeje oživený a rozmarný. »Co myslíte,« otázal se, »jest Vaše dcera počestnou dívkou?«

Nadlesní přistoupil na krok k němu, jeho obličej hořel krví. Avšak Rode pokračoval: »Ovšem, vy to víte právě tak dobře jako já, a přece dávám Vám čestné slovo, že Vaše dcera již před měsícem mohla mi náležeti, tak úplně a tak zcela, jako bude jednou mojí — kdybych já tomu byl chtěl.«

Nyní bylo nadlesnímu zblednouti; opřel se s námahou o stůl a zmatenými pohledy stíhal Rodea. Tento měl na sobě něco, co nepřipouštělo sporu o pravdivosti jeho slov; a nadlesní také neodporoval; přepadl jej pocit, jakoby viděl řítiti se v trosky to, co měl za nejjistější a nejnerozbornější na světě.

»Mluvil jste se mnou zcela otevřeně, chci právě tak mluviti s Vámi,« pokračoval Rode. »Vy víte tak dobře jako já, že není to hra, nýbrž vážná věc, nejvážnější věc v životě, a proto budeme také tak o tom jednati, bez bázně a bez obalu. Pravíte, že znáte svoji dceru a že tedy jste s to posouditi, co jest k jejímu štěstí a co není. Avšak není to pravda, Vy ji neznáte — anebo jenom z části — znáte ji jakožto dítě, snad trochu i jako člověka, avšak neznáte jí co ženu, která miluje, která má státi se chotí a matkou. Já však znám ji takovou, a proto zde jsem a takto k Vám mluvím. Ne — Vy jí neznáte, a nikdy také toho nedosáhnete — nedokázal jste mi sám, jak bylo vám třeba rozbiti své vlastní Já, abyste jí mohl porozuměti? Nuže, dobrá! Mé Já neutrpělo ani stopy škody a tím méně musilo býti rozbito, abych jí porozuměl, — teprve když jsem ji pochopil, rozvinovaly se u mne všechny možnosti. Miloval jsem ji jeden měsíc, a za ten jediný měsíc dospěl jsem dále než za celý svůj dřívější život, aniž bylo mi přejati něco od ní. — Pravíte, že miloval jste ji deset roků a že se stydíte, že nejste to již Vy, který jste býval. Nepochopujete, jak slabá, jak malicherná jest ta Vaše láska vedle mé, jak proti mě jste v neprávu? A přece činíte se soudcem nad jejím osudem? Nenahlížíte, že Vaše moc jest u konce, že jest Vám nyní ustoupiti? Mluvíte o jejím štěstí a odvoláváte se na ně, abyste se cítil silným — nevím, bude-li šťastna se mnou či nebude — neslibuji nic — toliko vím, že štěstí i neštěstí budeme sdíleti spolu, že neštěstí z mé ruky bude jí dražší než z Vaší ruky štěstí — ještě nechápete, oč silnější jsem než Vy? Mám na své straně celý život — Vy máte jej proti sobě — jest na Vás nyní ustoupiti, jednou snad dojde řada na mne.«

Nadlesní dosud stál opřen o stůl; ani se nepohnul a byl stále stejně bledý. Vnímal sotva s polovinu vše, anebo slyšel jenom něco, nerozuměl, a přece cítil, že vítězství vyklouzlo mu z rukou, že je ztracen, protože byl proti němu tak příliš slabý. Zbylo mu toliko jediné přání: spatřiti opět svou dceru, pouze ji spatřiti a nabyti jistoty, že jest tomu tak, že jest to pravda, že nikdy jí neznal; a pak býti samoten — úplně samoten. —

»Budete tak laskav a přijdete opět zítra«, pronesl podivně prázdným tónem, »musím — promluvil bych rád dříve se svou dcerou — potom — dostane se Vám odpovědi.«

Rode se poklonil a odešel. Byl jist svým vítězstvím a právě tak málo pochyboval o svém právu jako dříve — přece však se zamyslil, když vyšel z domu, je-li to všecka pravda, co řekl, anebo jenom část, která padla v jedno s láskou.

Když byl nadlesní osamotněl, posadil se opět zvolna na svoji židli, a ztrnul tak nehybně, hlavu maje složenou v dlaních — až zaslechl kroky své dcery venku. I vzchopil se, šel ke dveřím a zavolal ji. Přišla s úzkostí a němou otázkou; sotva odhodlala se čísti z jeho pohledu. Avšak on vzal její hlavu do obou rukou a zadíval se do jejích očí s pohledem, který planul žádostí a touhou spatřiti pravdu. Náhle pozbyl všeho výrazu, pustil její hlavu, strkal ji mírně ke dveřím, ven, a dvéře zavřel.

Když pak zůstal samoten, šel opět a posadil se. Oči jeho posud byly prázdné a bez výrazu. A když přišla k němu Stella a položila svou hlavu na jeho kolena, spadla jeho ruka těžce na hlavu toho psa a s trpkým úsměvem, s hořce trpkým úsměvem díval se do velkých, lesknoucích se, věrných jeho očí.

Přel. St. V—.

Křesťanství.

Houston Stewart Chamberlain. Základy XIX. věku.

Křesťanské náboženství vzniklo za doby velmi podivuhodné, za podmínek jak jen možno nepříznivých pro zřízení jednotné, důstojné, trvalé jeho stavby. Právě v oné krajině, kde stála jeho kolébka, v nejzápadnější Asii, nejsevernější Africe a nejvýchodnější Evropě, mísily a pronikaly se nejrůznotvárnější pověry, mythy, mysteria a filosofické názory, při čemž všechny, jak ani jinak možno není, ztrácely na své ceně i výraznosti. Představme si tehdejší politickosocialní stav oněch zemí. Co Alexandr započal, důkladně dokončil Řím: v oněch krajinách panoval internacionalism, o jakém bychom si dnes jen s těží mohli učiniti ponětí. Obyvatelstvo směrodatných měst u středozemního moře a v blízké Asii postrádalo jakékoli plemenné jednoty: ve skupinách žili Hellenové, Syrové, Židé, Semiti, Arméni, Egypťané, Peršané, kolonie římských vojáků, Gallové atd. promíseni a obklopeni bezpočetnými lidmi, v jichž žilách promísily se veškeré individuelní znaky v naprostou bezvýznačnost. Cit pro vlast úplně zmizel, poněvadž pozbyl veškerého významu; vždyť nebylo ani národa, ani plemene; Řím byl pro tyto lidi asi tím, čím pro naši lůzu policie. Tímto chaosem tedy byla sprostředkována bezuzdná výměna idejí a zvyklostí; vlastního mravu, vlastních způsobů již nebylo, člověk horečně hledal náhrady v samovolné směsici cizích mravů a cizího pojímání života. Opravdové víry téměř již nebylo. Ba i u Židů, prostřed tohoto víru a kolotání tak čestné výjimky, kolísala se nepatrně v sektách daleko se rozcházejících A přece ještě nikdy nedožil se svět takové ná-

boženské závrati, jaká se tentokráte rozšířila od břehů Eufratu až do Říma. Indický mysticism, jenž vnikl různě znetvořen až do Malé Asie, chaldejské uctívání hvězd, zoroasterská bohoslužba Ormuzdova a vzývání ohně Magů, egyptská askese a nauka o nesmrtelnosti, syrsko-fenický orgiasmus a pověry o svátostech, samothrácké, eleusinské a různé jiné helenské pověry, divně zakuklené výstřelky pythagorejské, empedoklejské a platonské metafysiky, mosaická propaganda, stoická morálka, to vše se proplétalo a kroužilo navzájem. Co jest náboženství, lidé více nevěděli, činili však pokusy se vším, hnáni jsouce nejasným vědomím, že jim bylo něco uloupeno, čeho jest člověku tak třeba jako zemi slunce. Do tohoto světa padlo slovo Kristovo; od těchto horečně rozpálených lidí byla vystavěna viditelná budova křesťanského náboženství, tudíž stopy deliria nemohla nikdy více se sebe setřásti nadobro.

Dějiny původu křesťanské theologie jsou také z nejspletitějších a nejobtížnějších. Kdo vážně a upřímně se jimi obírá, mnoho ovšem nabádavého zví, zároveň však pozná, že ještě tak mnohé jest hotovou záhadou a nejistotou, jde-li o to nikoliv theorisovati, nýbrž historicky dokázati původ idey. Nelze dosud napsati definitivních dějin, nikoliv vývoje dogmat ve křesťanství, nýbrž způsobu, jak z nejrůznějších ideových okruhů vnikaly do křesťanství jednotlivé články víry, představy a životní pravidla a jak tam zdomácněly; však dosti již bylo vykonáno, aby každý mohl poznati, že zde nastalo smísení (jak říká chemik) nejrůznějších kovů. Účel tohoto díla mně nedovoluje, podrobiti tento složitý předmět důkladnému rozboru, neměl bych ani k tomu kompetence; především postačí, všimneme-li si obou hlavních kmenů, židovského a indoevropského, z nichž vytesána byla téměř veškera struktura křesťanského náboženství a jež podmiňují jeho obojetnost od počátku až po dnešní den. Později ovšem bylo mnoho židovského a indoevropského až k nepoznání porušeno vlivem chaosu národů, a to zejména z Egypta, tak ku př. zavedením kultu Isidina (matky boží) a magické proměny hmoty, přece však i zde jest nezbytnou znalost základního útvaru. Vše ostatní jest poměrně vedlejší; tak abych uvedl příklad, oficielní do praktického křesťanství uvedení stoických nauk o ctnosti a blaženosti Ambrosiem, jenž ve svém spise »de officiis ministrorum« podal slabý odvar Ciceronových »de officiis«, jež tento opět opsal od Řeka Panaetia. Bez významu něco takového zajisté není; Hatch poukazuje ku př. ve své přednášce »o řecké a křesťanské ethice« k tomu, že morálka, jež dnes v našem praktickém životě platí, obsahuje mnohem více živlů stoických než křesťanských. Viděli jsme však již dříve, že náboženství a morálka celkem valně na sobě závisly nejsou, aspoň všude tam, kde nenastal onen Kristem hlásaný »obrat«; a ačkoliv jest zábavno, vidíme-li, jak církevní otec staví kněžím své diécese za vzor praktickosvětoobčanskou (neřku- i advokátskou) morálku Ciceronovu, nezasahá přece věc ta až k základu náboženské budovy. O jiných přídatcích bylo by lze mnoho podobného uvésti a bude nás to později ještě zaměstnávati.

Oba ony hlavní sloupy, na nichž vztýčili křesťanští theologové prvních století nové náboženství, jsou: židovská historicko-chronistická víra a indoevropská symbolická a metafysická mythologie. Jsou to dva v zá-

kladě rozdílné názory světové. Nyní byly oba tyto názory navzájem sloučeny. Indoevropané, mužové vychovaní v hellenské poesii a filosofii, přetvořili židovské náboženství dějinné tak, jak se zamlouvalo jich obrazotvornému, po ideách žíznicímu duchu; Židé s druhé strany zmocnili se (již před vznikem křesťanství) mythologie a metafysiky řecké, prosytili je historickou pověrou svého lidu a upředli z celku abstraktní dogmatické pletivo, jež jest právě tak nepochopitelno jako nejvznešenější spekulace Platonovy, zároveň však přece materialisuje vše transscendentálně allegorické v empirické formy: na obou stranách tedy vládlo neblahé nepochopení a neporozumění, podmíněné právě násilným vychýlením se z vlastní dráhy. Sloučiti tyto cizí živly v křesťanství, bylo dílem prvých staletí, dílem to, jež se ovšem mohlo podařiti toliko za neutuchajícího boje. Ve své podstatě jest tento boj zápasem indoevropských a židovských náboženských instinktů o nadvládu. Propukl ihned po smrti Kristově mezi křesťany židovskými a pohanskými, zuřil co nejprudčeji po dlouhá staletí mezi gnosí a antignosí, mezi Ariany a Athanasiovci, obnovil se opět za reformace a vede se ještě dnes, ne sice již v oblacích a na bojištích, ale podzemními proudy co nejživěji. Tento průběh možno si znázorniti podobenstvím. Jest tomu tak, jako kdybychom vzali dva stromy různého druhu, srazili jim vršky a ohnuli je k sobě, aniž je vytrhli z kořene, a spojili pak tak, aby jeden stal se roubem druhého. Další vzrůst do výšky byl by nadále znemožněn; zušlechtění by rovněž nenastalo, nýbrž zakrnění, neboť organické splynutí, jak každý botanik ví, není v takovém případě možno a každý z obou stromů (nepřivodila-li by operace smrt) nesl by i na dále vlastní listy a květy, a ve spletitém loubí naráželo by všude cizí listí bezprostředně na sebe. Právě tak vedlo se křesťanskému náboženství. Bezprostředně vedle sebe stojí tu židovská kronika náboženská i židovská víra v Mesiáše a mystická mythologie hellenské dekadence. Nejen že nesplývají, nýbrž v nejdůležitějších bodech si odporují, Tak na př. představa božství: zde Jahve, tam na oltáři trojjedinost. Rovněž představa o Mesiášovi: zde očekávání hrdiny z kmene Davidova, jenž vydobude Židům světového panství, tam slovo stavší se tělem, připínající se na metafysické spekulace, jež zaměstnávaly řecké filosofy již 500 let před narozením Kristovým. Kristus, osobnost historicky nepopřená, byl v oba systemy násilně vpraven: židovskému historickému mythu musil býti Mesiášem, ačkoliv se k tomu již nejméně hodil; v novoplatonském mythu znamená prchavé nepochopitelné zjevení se abstraktního schematu myšlenkového — on, mravní genius ve své nejvyšší potenci, nejmohutnější individualita, jaká kdy na zemi žila!

Ale jak velice i do očí bije vše nezbytně kolísavé a nedostatečné takovéto obojetnosti, ztěží si lze představiti, jak by bylo mohlo povstati v onom zmatku národů světové náboženství bez spolupůsobení obou těchto živlů. Ovšem kdyby byl Kristus kázal Indům nebo Germánům, byli bychom jeho slovu děkovali za jiný účinek! Nikdy nebylo doby méně křesťanské, je-li mi dovoleno užiti toho paradoxa, jako byla ona staletí, v nichž křesťanská církev vznikla. Na opravdové porozumění slovu Kristovu nebylo tenkráte pomyšlení. Když však nyní byl jím dán tomuto chaotickému, zrazenému lidstvu popud k náboženskému povznesení, jak

bylo možno stavěti pro tyto ubohé lidi chrám, aby jeho základem nebyly židovská kronika a židovské pojetí, hledíme-li na to vše se stanoviska konkretně dějinného? Těmto otrockým duším, jež nenalézaly ani samy v sobě ani v životě je obklopujícím opory pravého národa, bylo jediné posloužení něčím veskrze makavým, hmotným, dogmaticky určitým; potřebovaly náboženského zákona na místě filosofických rozjímání o povinnosti a ctnosti; vždyť z té příčiny přestoupily již mnohé k židovstvu. Než židovstvo, jakožto zosobnění silné vůle, nemající nic sobě rovného na světě, má jen velice nepatrnou, obmezeně semitskou tvůrčí schopnost; stavitel musil býti tudíž povolán odjinud. Bez tvarové bohatosti a tvůrčí síly helenského ducha, řekněmež z příma, bez Homera, Platona a Aristotela, a dále ještě bez Persie a Indie, nebyla by se vnější kosmogonická a mythologická stavba křesťanské církve nikdy stala chrámem poznání obepínajícího celý svět. Dřívější učitelé církevní navazují vesměs na Platona, pozdější kromě toho na Aristotela. O obsáhlém literarním, poetickém a filosofickém vzdělání nejstarších otců, zejména řeckých můžeme se poučiti v církevních dějinách, kdež naučíme se vážiti tohoto vlivu vzdělávacího pro základní dogmata křesťanství. Barvy a života ovšem nemohlo se indoevropské mythologii dostati za tak cizích úkazů předzvěstných, teprve mnohem později napomohlo zde, pokud to bylo možno, křesťanské umění; než, díky vlivu helenského oka, dostalo se této mythologii alespoň geometrické a poněkud určité tvářnosti: prastará arijská představa o trojjedinosti vynesla uměle provedený kosmický chrám, v němž byly vystavěny oltáře tomuto naprosto novému náboženství.

O povaze obou těchto nejdůležitějších konstruktivních živlů křesťanského náboženství musíme míti naprosté jasno, jinak bychom neporozuměli nekonečně spletilému boji, jenž o dogmata tohoto náboženství zuřil od prvého století naší éry až po dnešní den — zejména však během prvých staletí Různými vedoucími duchy promisují se navzájem sobě odporující pojetí a nauky i instinkty židovského a indoevropského živlu v nejrůznějších poměrech. Uvažujme tedy nejprve o mythologicky se utvářivším vlivu indoevropského názoru světového na tvořící se náboženství křesťanské, na to pak o mocném popudu, jehož se mu dostalo od positivního, materialistického ducha židovského.

Obšírně odůvodněné rozlišení náboženství historického od mythtického podal jsem v páté kapitole. (Uvedeme je v této stati. — P. r.) Mythologie jest metafysický názor světový sub specie occulorum. Její zvláštnost, její ráz, též její obmezení, zakládá se v tom, že jí se uvádí a vztahuje neviděné na známé a spatřené. Mythus ničeho nevykládá, nic neodůvodňuje, nehledá odpovědi na odkud a kam; rovněž není mravní naukou; nejméně však tvoří dějiny. Již z této jediné úvahy vychází, že mythologie křesťanské církve nemá pranic společného se starozákonnou chronologií a s historickým zjevem Krista; jest nově přetvořeným a cizí rukou mnohonásobně znetvořeným, novým potřebám dobře a právě přizpůsobeným, staroarijským dědictvím. Abychom nabyli jasné představy o mythologických součástkách křesťanství, budeme se zajisté snažiti, rozlišovati mythologii vnější od vnitřní, t. j. mythologické utváření vnější zkušenosti a mythologické utváření vnitřní zkušenosti. Že Phoebus svůj vůz po

nebi řídí, jest obrazným výrazem nějakého vnějšího úkazu; že Erinnye pronásledují zločince, obrazně vyjadřuje skutečnost lidského vnitra. Na obou polích zasáhla křesťanská, mythologická symbolika velmi hluboko, a »symbolika jest netolika zrcadlem, nýbrž i p r a m e n e m dogmatu«, jak praví orthodoxní římskokatolický Wolfgang Menzel. Symbolika jako p r a m e n dogmatu jest patrně totožna s mythologií.

Jako znamenitý příklad mythologie utvářivší se dle vnější zkušenosti, uvedu především představu trojjedinnosti. Díky vlivu hellenského ducha obeplul rozvoj dogmatu v křesťanské církvi šťastně nejnebezpečnější úskalí, semitský monotheism (přes prudký odpor židovských křesťanů) a zachránil do svého jinak povážlivě »požidovštělého« pojmu boha svatou trojici Arijců. Že se trojice u Indoevropanů všude objevuje, jest všeobecně známo; ona jest, jak praví Göthe: věčně nestárnoucí, trojnásobného jména i podoby. Nalézáme ji ve třech skupinách indických Bohů, později pak (několik století před Kristem) vyspělou v zevrubnou a určitou nauku o trojjedinost, totiž Trimûrti: »On, který jest Vishnu, jest také Çiva, a on, který jest Çiva, jest také Brahma: jedna bytost, ale tři bozi.« A z dalekého východu lze tuto představu stopovati až ke břehům atlantického oceánu, kde Patricius nalezl u Druidů jetelový trojlístek jako symbol trojjedinosti. Kmenům nakloněným poesii a metafysice zajisté se tato trojice již dříve vnucovala, neboť právě ona, a jediné ona, není ani náhodou (jako od prstů odvozené číslo resp. deset), ani rabulisticky vypočtené číslo (jako ku př. sedmička vypůjčená od domnělých sedmi souhvězdí), nýbrž vyjadřuje základní úkaz a to tak, že by bylo téměř spíše možno nazvati představu trojjedinosti zkušeností než symbolem. Že veškeren lidský poznatek spočívá na třech prvotních tvarech — času, prostoru, příčinnosti — vyslovili již spisovatelé Upanishad, zároveň pak, že z toho nepochodí trojice, nýbrž (abych mluvil s Kantem) »jednota apercepce«; prostor, jakož i čas jsou nedělitelné jednotky, mají však tři rozměry. Krátce, trojice v podobě jednoty obklopuje nás na všech stranách jako praúkaz zkušenosti a odráží se až i do jednotlivostí. Tak ku př. dokázala nejnovější věda, že každý živel bez výjimky může se jeviti ve třech, ale také jenom ve třech podobách: v pevné, tekuté, plynné; z čeho dále se vyvozuje, co lid dávno již věděl, že naše oběžnice skládá se ze země, vody a vzduchu. Jak Homer již praví: Trojmo dělí se všechno. Úmyslné stopování takových představ zvrhne se brzy (jako u Hegela) v bezděčnou hříčku; naproti tomu není naprosto hříčkou nesamovolné, intuitivní utváření se nějaké všeobecné, leč analyticky nerozčleněné (zároveň fysické a metafysické) kosmické zkušenosti v určitý mythus. A z tohoto příkladu vyplývá potěšlivá jistota, že se ani v křesťanském dogmatu indoevropský duch docela nezpronevěřil své vlastní jsoucnosti, nýbrž že jeho bájetvorné náboženství zůstalo stále ještě symbolikou přírody, jak tomu ode dávna bylo u Indoeraniův a u Slavokeltogermanů. (Příště dále.)

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Jonáš Lie: Když slunce zapadne. Román. Přeložil Václav Petru. (Ottova Laciná Knihovna národní.) — Bude sice už co nejdříve třeba prohlásiti hodně důrazně, že všecko, co přichází k nám ze skandinavských zemí, nezasluhuje být ještě přeloženo a že i ve vlastech Ibsenových a Jacobsenových právě tak jako všude jinde netvoří většinu literatury geniové, nýbrž průměrné, pro ostatní svět naprosto bezvýznamné talenty a polotalenty. Ale o této knize to neplatí, ta zasluhovala být přeložena, neboť je to nejen dílo výborné techniky románové, ale i ušlechtilé ve výrazu a plné silné náladové vláhy. Je to román manželské katastrofy, ale pozorované ne objektivně, se stanoviska autora a čtenáře, nýbrž nanejvýš subjektivně, se stanoviska jedné z jednajících osob. Díváme se na rozklad a zkázu manželství štábního lékaře Grunta očima a srdcem jeho otce, starého pensionovaného celního inspektora. On to je, jemuž slunce zapadá (tak má dle všeho titul znít a ne: zapadne) a uprostřed těžkých, temných chmur vidí, jak snacha jeho klame svého muže, procituje se svým synem všecka muka pochyb a podezření a šeříci se strašné jistoty až do onoho hrozného dne, kdy zrazený manžel si zjedná konečnou jistotu tím, že povolá ženu svou na »boží soud«, že totiž zvláštním vysoce dramatickým způsobem nabude nezvratného důkazu o vině ženině a ji i smrtí potrestá. A zatím, co hledí na jedno manželství řítící se v zkázu, pomahá děd budovat šťastné manželství své vnučky — vedle manželské tragedie jde paralelně nevinná idylla první lásky — takový je život: jedněm slunce zapadá, druhým vychází! Ale to jsou konečně staré běžné náměty; v čem je však hodnota toho románu, to je ve zvláštní jeho technice, v tom jistém jednotném držení, které tu je vůči dané látce zaujato. Je to totiž ten známý, pro norský román charakteristický způsob, podávati věci nejlepší tonem co nejlehčím, podávat z nejhrůznějších niterných tragedií jen zevní, všednodenní zdánlivě nevinný jich povrch. Je vám to pořád tak, jakoby se nic nedělo a o nic zvláštního nešlo: dědeček odchází a přichází, štábní lékař nahodí to, je ta žena ono, svůdce Vingaard objevuje se jen vždy na okamžik, prohodí frási, vtip a zase mizí, lidé švitoří, baví se, jedí, spějí, žijí svým obvyklejným způsobem a jen mezi řádky vyčítáme, že v nitru jim syčí a vyjí vášně, při nichž jde o život a smrt! A to všecko je tu stopeno

do duše onoho dědečka a zabarveno stařeckými jeho náladami a city, všechno zniternělé, nepodávané primitivně z první ruky, tak jakým to prostě je, nýbrž všecko v odrazu, v lomu nálady a impresse. Dusné, smrtelné žáry erotiky i čisté plameny prvé lásky jsou zde chytány v odrazech, které vrhají na stařeckou mysl, v níž dávno už vyburácely vášně a bolesti, ale nepřestal hlodati jejich osten. Tedy kniha stáří, jeseně, západu, — těžké, smutečné mraky manželského dramatu se přeženou, plameny bolesti zvolna dohořívají a slunce zapadá dále klidně na vlídné, lehce zamlžené obloze říjnu života — Ještě několik slov o autorovi této knihy. Jonas Lie nepatří sice věkem k nejmodernějším Norvéžanům (jeť narozen už r. 1833) ale v technice, realismu a náladovém prolnutí svých románů je přípravným článkem ve vývoji norského románu od staré romantičnosti k dnešním Garborgům a Hamsunům. Jak vidět, nespadli ani tam, jako všude jinde, tito dnešní umělci přímo s nebe, nýbrž měli své předchůdce a tradici, na niž mohli navazovati. Jonas Lie debutoval už v r. 1866. sbírkou básní; jeho vlastní význam pro Norsko datuje se však teprv od románu »Den Tremsynte« (Duchovidec), plného velkolepých líčení norské přírody. Na to pak následovala celá velká řada jiných románů (z nich za nejlepší se považují »Dcery velitelovy« 1886), novell, obrazů z horského pobřeží, dojmy z cest, v poslední době i kniha o Balzacovi a j. Dnes patří k nejpřekládanějším autorům. Co jeho knihy vyznačuje, to je jemná psychologičnost; zatrpklá, bolestná ironie a jmenovitě drsný, ale očisťující a povznášející dech moře. Ze všech prosaistů norských zasluhuje být Lie přede všemi jinými zván básníkem moře a jeho lidu. V románě »Když slunce zapadne« neměl sice mnoho příležitosti k rozvinutí tohoto živlu, ale jinak jsou tu na nevelké ploše uplatněny všecky hlavní přednosti jeho péra. Český překlad páchne silně kožeností. *D.*

Zemědělská politika. Soustavně vykládá JUDr. František Fiedler, c. k. řádný profesor věd právních a státních při českých vysokých školách technických v Praze. Svazek I., 320 str. — Cena 2 zl. 80 kr.

Mnoho bylo psáno v české literatuře o otázkách agrárních, — vědeckých, seriosních statí a děl jest však naprostý nedostatek. Snad v žádném jiném odvětví domácí literatury nebylo vydáno tolik povrchního a někdy i prostě (a to bez pečlivého udání pramenů) z němčiny přeloženého, jako právě v oboru zemědělském. Zejména vědecké spisy agrárně-politické na prstech jediné ruky bys spočítal. V těchto poměrech jest kniha Fiedlerova opravdovou studnicí vědění pro českého čtenáře. Náleželo-li by Fiedlerově systému zemědělské politiky i ve světových literaturách místo vysoce čestné, jest v agrárně-politické literatuře domácí pravou událostí. Vyplňuje doslova onu příslovečnou »citelnou mezeru«, o jejíž existenci v případech jiných právem často pochybováno bývá, kteráž tu však tentokráte opravdu byla. Čtenáři »Zemědělské politiky« napadne nejprve prostý, jasný, nelíčený autorův sloh. Jsme již tak uvyklí hledati ve vědeckých knihách obsáhlá, těžko srozumitelná souvětí, že prostý způsob psaní překvapí čtenáře. Již již jest hotov, aby podezříval autora z nevědeckosti, aby spis jeho snižoval na pouhou populární brožuru. Křivdil by Fiedlerovi nesmírně, kdo by takto usuzoval. Vážný,

vědecký ráz díla jeho neutrpěl nikterak prostým, průzračným slohem. Naopak. Kniha, ač zcela seriosní a vědecká, stala se tak přístupnou i širším vrstvám, zejména také četnému roji diletantských agrárních politiků, kteří pilně kují závratné projekty zemědělského státu budoucnosti. Neomrzí-li jich čísti Fiedlerovu soustavu agrární politiky, prospějí velice sobě i zájmům jimi zastávaným. Kniha pak splní svůj zřejmý úkol vychovatelský. Obavy, že doba mocného hnutí stavovského není příhodnou pro vydání klidného, střízlivého spisu, nesdílíme. Rozpoutaným proudům agrárního hnutí bylo třeba takové pevné, určité, propracované direktivy, jakou podává spis Fiedlerův. Ne-li ihned, tož dojista později přinese prospěch veřejnému ruchu agrárně-politickému u nás. Kdo se však domnívá, že stát jedním rázem příčiny krise rolnické rozluští a odstraní, bude-li jen chtíti, nenalezne ovšem ve Fiedlerově spisu potřebného universálního receptu. Příčina jest prostá: Všeobecného léčebního prostředku pro krisi rolnickou vůbec nestává. Za to jest Fiedler dovedným i šťastným obhájcem t. zv. prostředků malých. Podobně jako president badenského finančního ministerstva dr. A. Buchenberger ve své, slavné Wagnerově politické ekonomii vtělené knize »Agrarwesen und Agrarpolitik«, buduje F. toliko na pevné půdě daných poměrů, pamětliv nutnosti organického vývoje. Vzdušných zámků nestaví, před utlumením samočinnosti a svépomoci rolníkovy varuje. Poměrům českým věnuje autor zvláštní péči; obsah díla jeho až do detailů svědčí, že vyrostlo z půdy domácí a vyšlo z péra muže, který zájmům zemědělství českého vřelým citem jest oddán.

Autor podal veřejnosti teprve prvý díl práce své a rozčlenil jej na čtyři oddíly. V prvém oddílu pojednává o příčinách odůvodňujících, aby státní moc zakročila ve prospěch zemědělství, předeslav stať o pojmu a obsahu zemědělské politiky. Stručně a vhodně vypisuje orgány veřejné moci státní, pokud v zemědělství zasahovati mohou. V oddílu druhém podává přehled historického vývoje poměrů zemědělských, v oddílu dalším zabývá se právním poměrem hospodáře k půdě. Sem spadají theorie vysvětlující vznik soukromého vlastnictví k půdě, pojem a příčiny vzniku renty pozemkové, pak problémy socialistické, poutavé pojednání o vlastnictví veřejném, otčinách, ruském míru, o nájmu půdy a statistické přehledy o poměrech nájemných v některých zemích. Kdo by v tomto oddílu hledal obšírné a ohnivé kritiky návrhů na znárodnění půdy, byl by ovšem sklamán. Všem těmto problémům předaleké budoucnosti věnuje autor dobře počítaných 17 stránek. Označuje nejprve velice stručně různé zjevy sociálního hnutí (anarchismus, mutualismus, nihilismus, socialismus, komunismus, kolektivismus) a doličuje pak správně příčiny, pro které neradno uskutečniti sespolečenštění půdy naukami socialistickými hlásané. Jest pravdě podobno, že právě této stati někteří čtenáři vytknou buď kusost, buď tendenčnost. Prvé by bylo vzhledem na soustavu a účel knihy zcela dobře vysvětlitelno, druhé nebylo by ani oprávněno, ani pravdivo. Sami ryze socialističtí autoři se tu rozchází asto svými výklady uváznou na písčinách, neboť právě v této otázce t Marxovo učení nejméně prohloubeno a určito. Způsob však, kterým :dler různým socialistickým a polosocialistickým návrhům odporuje, veskrze mírný, objektivný, důstojný.

Znamenitou četbou jest oddíl čtvrtý: Volná či obmezená dělitelnost majetku pozemkového. Leckterému politiku našemu by neškodilo, kdyby si prve úvahy Feidlerovy přečetl, než před veřejností otázku volné dělitelnosti řešiti počne. Snad dnes již otázka tato přestala býti pouhým agitačním heslem, jakým byla u nás do nedávna. Nevěcněji nemohlo již býti pojednáváno o otázce volné dělitelnosti pozemků, než se dálo ve veřejnosti české. Toť ostatně osud každého návrhu, jehož se »ujme« velkohubá politika, nahrazující nedostatek důvodů silnými výrazy mělkého vlastenectví. (U nás totiž i v otázkách čistě odborných nutno nalézti stránky vlastenecké a nevlastenecké. Jako na př. při nedávném sporu o prospěšnost či škodlivost mlecího řízení.).

F. vyslovuje se za jistých kautel pro obmezení svobodné dělitelnosti majetku pozemkového a podává v příčině té podrobné, velmi vhodné návrhy. Úkoly, jež tu přisuzuje posud nezřízeným závazným společenstvům hospodářským, snad by plniti mohla i okresní zastupitelstva ve shodě s činiteli odbornými v případě, že by k uzákonění závazných společenstev okresních nedošlo. Hlavní kapitoly oddílu IV. jsou tyto: Volnost či vázanost půdy; starší předpisy o dělitelnosti pozemkové; novější zákonodárství o dělitelnosti pozemkové; rozdíly mezi rakouskou osnovou a pruským zákonem obmezujícím dělitelnost pozemkovou; rozdělení majetku pozemkového; působnost veřejné moci na toto rozdělení; velký, střední a drobný majetek a dělitelnost pozemková. K závěrku svazku prvého připojena statistika týkající se rozdělení majetku pozemkového s kritickým rozborem a výkladem. —

Autor v úvodu slibuje, že v dalším svazku následovati bude úvaha o zemědělském právu dědickém, o úvěru zemědělském, a posléze o opatřeních zákonodárství i veřejné správy za účelem zlepšení technického postupu výrobního v zemědělství. Obsah prvého svazku oprávňuje nás, abychom netrpělivě očekávali druhý, v němž právě podána bude látka nejzajímavější.

JUDr. V. Schuster.

Divadlo.

Pořád hůř! Půl října už, sézona by měla a mohla být v plném proudu a dosud nemůžeme referovat o jediné významnější novince, ani ne přeložené, tím méně původní. Ruskou aktovku Nolovičovu »Nokturno« nemůžeme přec považovat za víc než za efemerní repertoarní episodu, nad níž se po několika představeních zavře na vždycky hladina. Je to sdramatisovaný závěr manželského románu, stavěného na kapitolách tak křiklavých a hrubou, lokálkovitou skandalesností čpících, jako jsou: útěk ženy od muže s jiným mužem; návrat její, hladové a zimou skřehlé do bytu mužova v předvečer vánoční a plynoucí z toho scéna, plná dutého pathosu, tónů, jakými se v životě nemluví, postojů a akcentů, jaké jsou možny jen ve světle rampy. Celkem družný, stejnorodý pendant k Ryvínově aktovce »Pohostinsku« — literatura salonní ve špatném neuměleckém slova smyslu. Dnes nesneseme více na divadle, aby lidé v moderním obleku mluvili tak, jak se mluvívalo v románech George Sandové

— i od zrazených manželů a vracejících se k nim provinilých žen chceme, aby i nejzávažnější tyto zájmy svého životního štěstí projednávali, ne v dobře vypulérovaných a k řečnickému přednesu náležitě přistřižených lyrických floskulích, nýbrž v tom tónu všedního dne, v té řeči, z níž bychom viděli, že každé slovo nebylo tu předem nastudováno, nýbrž že bylo zmateně hledáno a že vytrysklo z ryzího citu a ze situace, že bylo stvořeno příležitostí a okamžikem. Který autor to ještě neví, od toho nemáme čemu se učit a pro toho, komu jen trochu přešly v krev dialogy dramat Ibsenových nebo Hauptmannových, kde vše je tak tiché, šepotavé a nehledané, ale kde právě proto ve všem se chvějí a blýskají nejsilnější niterné žáry v celé své životní pravdě, pro toho je poslouchání takovýchto scén místy přímo mukou. Nepochopitelno, jak takové věci mohou být psány ve vlasti Turgeněvově!

Jinak nebylo dosud nic nového hráno, leda že bychom chtěli jmenovat Meilhacovu komedii »Vyslanecký attaché« - ale to už je novinka nějakých třicet let stará! Jaký to má smysl, vytahovat z archivu starého prozatímního divadla mizerný Züngelův překlad staré vyvětralé pařížské komedie, když lepší a novější práce toho druhu, míním totiž Pailleronovy, jsou až příliš dobře našemu obecenstvu známy, a uvésti jej na jeviště v době, když jsme nejvíce vyhladověli dlouhým letním postem a čekáme už jednou v repertoaru nějaký energičtější obrat k lepšímu, jaký vše to má smysl, to patří k nezbádatelným mysteriím dramaturgické kanceláře.

Původní premiéry neměli jsme dosud žádné, a nemáme dle všeho tak hned nijaké významnější k očekávání. Ze starších kusů byly oživeni jen Šubertovi »Probuzenci«. Obsazení z části nové, ale způsob hry docela starý — jakoby od jejich premiéry nebyla se odehrála v herectví celá revoluce! Po celé řadě slibných náběhů k novým útvarům dramatickým zdá se vstupovati naše divadelní produkce zase do hubených let. Odnikud není vidět energičtější iniciativy a silnějšího tvůrčího rozmachu — otrava šíří se z jeviště a zákulisí i do divadelní literatury a podlamuje tam chuť ku práci. Veškeren náš divadelní život ocitá se v krisi a nebude dříve lépe, dokud jej druhé divadlo nepopožene přes tyto mrtvé body v před. *K.*

Sjezd německých přírodozpytců a lékařů v Mnichově. (17.—22. září 1899.) Po 71. sešel se spolek německých přírodopisců ku valnému shromáždění, jež tentkrát prostory mnichovského dvorního divadla hostily. Metropolis jižního Německa již po dvakrát uvítata je, ukazujíc tím i jinými svými skutky před ostatními městy německými, jak vysoce si váží práce i výsledků věd přírodních i lékařských, podobně jako dynastie, jejíž tří členové vědám těm se oddali. V dobu letošní valné hromady připadá i 120 leté výročí původce této každoroční přehlídky vědeckých sil Německa Lorenze Okena. Jaký pokrok a převrat stal se od dob jeho, který jako docent i spisovatel spojoval medicinu, všeobecnou přírodovědu, zoologii, fysiologii v jedné osobě, kdežto nyní ani jedinou z těchto věd badatel celou neovládne, deduktivně vše vyvozoval z několika zásad obsahu přírodně filosofického, dokazuje na shromáždění četných zástupců moderních exaktních i experimentních věd přírodních. První den shromáždění, k němuž se na dva tisíce hostí dostavilo, zabralo prolínávání čistě spolkových, organisačních záležitostí. Druhý den po pronesení ne-

zbytných uvítacích řečí, v nichž vzpomenuto nedávného úmrtí chemika Bunsena a jubilea Göthova, jehož přírodovědecké zásluhy v Německu i badateli tak slavnými, jako Helmholtz vysoce jsou ceněny, počaly všeobecné přednášky.

Za neobyčejných ovací, které již při všeobecném uvítání mu učiněny, promluvil Fridtjof Nansen o vědeckých výsledcích své proslulé polární výpravy. Měřením hloubek mořských shledal, že hojně rozčleněné, ploché pobřeží severní Sibiře přechází v rozsáhlé podmořské plateau, jež jest z hloubí jen 14—120 m., pak náhle klesá do hlubiny 3000 až 4000 m. dosahující. Tím vyvráceno bylo všeobecné dosud mínění o mělké pánvi polárního moře. Ostrovy severosibiřské stopoval Nansen mnohem dále na sever, než dosud očekáváno. Zejména na zemi Františka Josefa konal geologická pozorování. Shledal, že svrchní vrstvu tvoří mohutná pokrývka vyvřelého čediče jen tu a tam pod sněhem a ledovci patrná; pod ní jsou hluboké, hlinité vrstvy se zkamenělinami. Dle nich a uložení vrstev soudí, že ostrovy ty jsou stáří jurského, a že v dobách oněch měly nepoměrně teplejší klima, než nyní.*) Určování tíže zemské kyvadlem, mimo očekávání vedlo ku výsledkům docela shodným s výpočty pro naše šířky. Nansen líčil pak teploměrné poměry moře, proměny ledových ker teplotou a zdvihání jich teplejšími proudy. Led mořský, jak vůbec známo, neobsahuje sůl; proto povrchním jeho táním utvoří se jezírka sladkovodní, jež výbornou vodu pitnou obsahují. Jejich zvířena a květena jest zvláštního rázu, skládajíc se z drobnohledných řas, rozsívek (Diatomaceí) a nálevníků. Teplota mořské vody je, při 250 m. hloubky, konstantně 0° C; do větších hloubek přibývá poněkud temperatury, též hustoty a podílu soli. Zajímavé theorie podal Nansen o podmořských proudech, leč jsou těžko pochopitelny a téměž jen na domněnkách spočívají. Teplota vzduchu nikdy neklesla na výpravě pod 53°, i zůstávají některá místa sibiřské pevniny o nejnižších teplotách až 68° posud nejchladnějšími krajinami země. Přečasto pozorována severní záře; magnetická pozorování podléhala velmi značným poruchům. O fauně se zmiňuje jen krátce, ale jest jist, že i pol aspoň v létě je oživen ptactvem, ne-li dokonce vodními velrybovitými ssavci. Doufá, že nová výprava na osvědčeném pro polarní plavbu »Framu« obohatí ještě více naše vědomosti o krajinách arktických.

Prof. Bergmann promluvil »o výsledcích radiografie pro léčení chirurgických nemocí«. Rozhodně popírá možnost využiti kathodových (Roentgenových) paprsků jako prostředku léčivého; leč pro diagnostiku jsou pomůckou neocenitelnou. Jimi lze poznati poranění, choroby i stupně vývojové kostí, jakož i cizí tělesa v živém těle s velikou přesností, což dřívějšími mechanickými, zhusta velmi bolestnými methodami mohlo se díti velmi nedokonale.

Prof. Förster mínil přednášeti »O proměnách astronomického názoru světového až po dobu přítomnou«, leč pro nedostatek času, omezil se as jen na poslední čtvrtinu zamýšlené přednášky a vylíčil, jak v době nejnovější spektrální analysou, fotografií a zjemněným pozorováním obrovskými teleskopy naše představy o světovém prostoru a tělesech jej vyplňujících byly rozšířeny a prohloubeny.

Na to konány specielní přednášky jednotlivých odborů přírodovědeckých a lékařských; společné sezení bylo opět 20. září. Profesor Chun referoval o výsledcích své výpravy do Indického a Jižního Ledového oceanu, připínaje se těsně na výstavu předmětů na ní získaných, jež členům sjezdu byla otevřena. Veliké množství podivu-

*) O možné souvislosti teplého klimatu v polárních krajinách se změnou polohy zemské osy promluveno v Rozhledech ve článku »Naše země« r. 1898.

hodné zvířeny, zvláště korýšů, ryb a mořských hub bylo objeveno výpravou »Valdivie«, a ve dvou asi letech material tento, jsa zpracován, stane se majetkem veškeré vědy. Výprava ta shledala podobné poměry v jižním moři polárním, jako Nansenova v končinách arktických, zejména neočekávané hlubiny 3000 až 4000 m. Zvláště důležité jsou výzkumy o zvířeně a floře hlubinné: zjištěno, že diatomacey a jiný rostlinný plankton*) jen do hloubky 300—400 m. moře obývají, ktežto zvířectvo sídlí i při dně několik tisíc metrů pod hladinou, kam sluneční paprsky nikdy neproniknou. Tvorové tam žijící mají veliké oči a přerozmanité svítící ústroje. (Dokonč.)

— **První členská výstava »Jednoty umělců výtvarných«** otevřena byla v nové výstavní místnosti domu p. Novákova (u Štajgrů) večer dne 14. t. m. Prostranný, vrchním světlem osvětlený sál, v němž hned na poprve sešlo se na půldruhého sta obrazů a plastik ode všech téměř členů »Jednoty« presentuje se velmi příjemně. Jednoduchá, vhodná výzdoba, provedená v moderním slohu Edvardem Kadrabou, dodává této výstavě i zevně velmi elegantní úpravy, které jsme dosud při většině pražských výstav postrádali. Výstava, pořádaná »Jednotou«, která již při posmrtné výstavě Maroldově projevila vzácnou obezřelost a dovednost při pořádání podobných podniků, i pokud jde o počet děl vystavených i jakost jejich, patří k nejlepším, které jsme dosud v Praze měli příležitost viděti a dovoluje zajímavé pohledy v uměleckou tvorbu téměř všech členů tohoto čilého výtvarnického sdružení. Vedle žijících členů vzpomenuto s jemnou pietou i obou prvních zemřelých členů »Jednoty« Luďka Marolda a Julia Mařáka. Kollekce děl Mařákových i některé v Praze dosud nevystavené a teprve po smrti umělcově z jeho Pařížského atelieru došlé práce Maroldovy se dvou protilehlých stěn shlížejí na bohatou a pestrou řadu uměleckých děl, jimiž žijící druhové obou zvěčnělých umělců podávají doklady o neúmorné a radostné svoji práci. Někteří z předních umělců našich zastoupeni jsou celými kollekcemi svých prací. Tak Vojtěch Hynais vystavuje několik rodinných i jiných portrétů (prof. Dra Stupeckého, Dra Kramáře), krajin a jiných prací, Fr. Ženíšek rovněž dostavil se s několika dosud nevystavenými portréty, J. V. Myslbek pak předvádí nám v šesti pracích postranní sochy světců i výbornou sochu koně z definitivního návrhu svého pomníku sv. Václava. I hosté na našich výstavách tak vzácní jako Max Pirner a Jos. Mauder tentokráte vystavují a to Pirner hned sedm, Mauder pět prací. Také čeští umělci v cizině usedlí nebo jen dočasně tam žijící súčastnili se výstavy. Alfons Mucha obeslal ji jedenácti čísly, Rud. Vácha, Ferd. Herčík, Fr. Ondrúšek vystavují několik menších prací, Jaroslav Věšín sedm ze svých bulharských motivů. Vedle toho ovšem mladší členové »Jednoty« dostavili se do jednoho a mnozí z nich zastoupeni jsou díly vzácné hodnoty umělecké. V celku lze říci, že výstava, o níž příště přineseme podrobný referát, ve spolku s oběma výstavami »Manesu« jsou z nejradostnějších zjevů v uměleckém našem životě posledních let a že znamenají pro naše umění i pro pozvednutí uměleckého vkusu naší veřejnosti neskonale víc, než všechny rudolfinské výstavy za celá leta! Jako rozhodně zdařilý a slibný pokus o emancipaci českého umění z nezdravých poměrů, pod jichž tíhou dosud trpělo, musíme výstavu tuto vítati s upřímnou radostí a povděkem. K.

Julius Mařák †. Teprve šedesát čtyři léta stár, zemřel v Praze dne 8. října známý krajinář, rektor akademie umění Julius Mařák. Česká obec umělecká ztrácí v zvěčnělém člena velmi sympatického, povolání svému upřímně a horečně odda-

*) Planktonem nazývá se drobné plovoucí rostlinstvo a zvířectvo hlavně při hladině mořské.

ného. V řadě prací, které pro vždy patřiti budou k nejlepším, co české umění v poslední třetině dokonávajícího století vydalo, některé z poetických, snivou melancholií zamlžených krajin Mařákových uváděny budou mezi nejpřednějšími. Nebudou to arci jeho obrazy olejové, jichž celkový dojem trpí nemálo lehkým šedým oparem, který na jejich barvách leží, jakož vůbec v nich individualita Mařákova nejeví se v té ryzosti a plném rozkvětu, jako v jiných jeho dílech. Ale jeho kresby uhlem a křídou, jeho výborné lepty a některé ze svižně nahozených, několika málo rozmachy ruky načrtaných skizz jsou rozhodně z nejlepšího, co v celém novém svém umění máme. Životní dílo Mařákovo — odečteme-li několik méně význačných prací na jiné motivy — jest jedinou velikou a nadšenou oslavou lesní romantiky. Po celý život umělcův les nepřestal ho zajímati, do jeho zelenavého zášeří vracel se neustále pro motivy ku svým pracím, ze šumu lesa a klokotání skrytých lesních praménků, z vůně jehličí a mechů setkána jest snivá, v základním svém tonu bolně rozezvučelá báseň, kterou zvěčnělý umělec oslavil klid a poetický půvab lesů. Nikdo jako on nedovedl odpozorovati a na svých kartonech zachytiti hru paprsků, deroucích se spletí lesních stromů, nikdo nedovedl dvěma tony svých kreseb tak postihnouti barevný půvab lesa, nikdo neznal míhavé spleti větvoví a kořenů lesních stromů, tak jako on. Nadšená oddaná láska k přírodě sílila ho při neúmorném studiu každého detailu, umožňovala mu, aby v taje lesa vnikl tak, jak toho bylo nezbytně potřebí, aby vzniknouti mohly tyto listy, plné jemného půvabu a poesie, plné snivé touhy a měkké melancholie, ty listy, na nichž zdá se vám zachycen i nejtišší šelest snítky, kolébané vánkem. Byl poeta vroucího citu, zanícený pro přírodu a plný obdivu pro její krásy. Jeho lepty patří k nejlepšímu, co v oboru tohoto zapomínaného a teprve v posledních letech vlastně zase oživlého umění bylo vytvořeno, jeho uhlové kresby jsou plny barvitosti a okouzlují měkkostí a distinguovaností svého provedení. Na rozkvět našeho mladého krajinářství, jehož nejlepší representanti byli téměř do jednoho jeho žáky, měl vliv rozhodný a prospěšný. Nejvíce ovšem prospěl tím, že se pokoušel a zkušenosti ukázaly, že se zdarem, ve svých žácích roznítiti alespoň trochu té vroucí lásky, kterou sám ku přírodě lnul, že je učil, jak se na přírodu dívati a že s jemným taktem dovedl jim pomáhati přes obtíže a překážky, které se jim, jmenovitě z počátku, v cestu stavěly. Všemožně také se snažil, aby žákům svým i po stránce hmotné upravil snadné podmínky pracovní. Na konec několik životopisných dat. Mařák narodil se v Litomyšli dne 20. března 1835. Chtěl se původně věnovati hudbě, ale později obrátil se k malířství. V letech 1858—60 byl žákem Haushoferovým na pražské akademii, po té studoval v Mnichově a usadil se konečně ve Vídni. Roku 1887 převzal řízení krajinářské školy na akademii pražské. Hned prvními pracemi svými upoutal na sebe pozornost. Nejvýše stojí dvanáct listů jeho uhlových kreseb »Lesní samota«, dále třináct listů »Rakouských lesních karakterů«; dále buďtež uvedeny cykly »Počasí«, »Doby denní«, cyklus historických krajin v královské lóži Národního divadla a z nejnovějších prací »České hrady« v budově zemského musea. —

— **František Řehoř** †. Z řad nadšených přátel Slovanstva odešel 6. října t. r. jeden z jejich nejlepších mužů, Fr. Řehoř. Mladší málo jej znali. Nemoc často zdržovala jej od společnosti, mluvení byloť mu namahavým, poslouchání obtížným. Byl to tichý a vytrvalý pracovník, člověk prodchnutý idealismem, odhodlaný poslední své síly věnovati práci. K té i tehdy, kdy již klesaly jeho síly, se chystal. Především obíral se vším, co týkalo se národa maloruského. V Haliči u Rusínů prožil více než deset let poznal jich život, snahy a jazyk. Žil s jeho inteligencí, zamiloval

si jeho lid a se živým zájmem pozoroval a zapisoval, sbíral a popisoval: výsledkem toho nebyla velká, mnohoarchová kniha, žádný svazek se štemplem Akademie; roztroušeny jsou cenné články a rozpravy po různých našich časopisech a revuích. Byl Řehoř výborným znatelem Rusi, kterou poznal v Haliči a Bukovině; zejména Huculové byli jeho miláčky a o nich také chystal větší práci. Žil v chudobě. Soukromé jmění do krejcaru vydal na studie v Haliči — vrátil se do Prahy chud a chud zůstal do smrti. Přes to velkými dary obohatil naše musea: Českému museu dal velkou knihovnu věcí rusínských, o jejíž doplňování dbal pečlivě, ba pedantsky. O každou sebe menší knížečku psal a psal, až ji pro museum dostal. A v museu Náprstkově na mnohých cenných věcech čte se jméno jeho jako sběratele a dárce. — V otázce slovanské byl idealistou a nerad slyšel o bezpráví, konal-li je Slovan, ale při tom každé bezpráví do hloubi duše pociťoval s tím, jemuž se dělo. Ztratili jsme v něm duši idealní, čistou, člověka dobrého a srdečného — kdo nám ho nahradí, kdo v práci jeho bude pokračovati?

— **Giovanni Segantini** †. V noci ze 28. na 29. září zemřel v hótelu na Schatbergu u Pontresiny v Hor. Engadinu nejznamenitější ze současných malířů italských, Giovanni Segantini. Byl poměrně ještě mlád — narodil se dne 15. ledna r. 1858. v Arcu —, ale dílo, které zanechal, jest bohaté a vyniká vzácnou cenou. Velikolepá scenerie Alpská působila naň již v dětství takovou přitažlivostí, že jako hoch odešel do hor, kde připojil se k pastevcům a pásal vepře. Zde ve chvílích osamocení, když obklopen horskými velikány zadíval se do dáli, kde v křišťálově jasném a tvrdém vzduchu všechny předměty zrcadlily se v kovově pevných a určitých obrysech, probudila se v něm touha, moci zobraziti vše to, co v takové ryzí čistotě a plastice viděl. Na skalních stěnách v údolí průsmyku Majolského poprve pokusil se hrubými, širokými liniemi portretovati svoje okolí: hory, stáda a pastevce, kteří tu v tiši strmých výšin sídlili, u jichž ohňů se ohříval a s nimiž ve stálém úzkém styku žil. Zdar, který provázel tyto první nesmělé pokusy přiměly ho, že odebral se do Milána, aby na tamní akademii umělecky se vzdělal. Ale nepřilnul příliš těsně ke svým učitelům, díla jejich nestala se vzorem, kterého by napodobil. Zrak jeho, zbystřený nekonečnými výhledy do dálky s vrcholů alpských obrů viděl jinak, než oči jeho učitelů a soudruhů v povolání, daleko určitěji, jasněji pronikal věci nepoměrně dál a hloubi. A aby to, co tak přesně viděl, dovedl se stejnou přesností a určitostí, s nezmenšenou životností a plastikou transponovati na plochy svých obrazů, vytvořil si svoji zvláštní, osobitou techniku. Kladl těsně vedle sebe na plátno barevné skvrny a čárky, tu jemné, tu pevné a těžké a místo širokého rozmachu štětce drobnými, krátkými tahy, kouzlil na plochy svých obrazů výjevy ze života přírody i lidí ve své domovině. Na prvý pohled, obrazy jeho byly závratným splývavým rejem barevných skvrn, úžasně pestrou skvoucí směsí čar a bodů, ale tato technika, která z počátku mu vzbudila řadu nepřátel a byla terčem laciných vtipů, přilehala těsně k rázu výjevů, jež líčil a umožňovala mu, aby pomocí ní ve své obrazy vnesl trochu tvrdého, jasného vzduchu horského, v němž vše jeví se v nezvyklé plastice a neurčitosti. Vskutku také díla jeho vynikají uchvacující životností a plastikou, rys veliké životní pravdy zračí se v nich a široký, zdravý dech života, uplývajícího v bezprostřední blízkosti přírody, ívá nás při pohledu na ně jako před obrazy Milletovými, na něž ostatně likostí své prostoty a opravdovosti poněkud připomínají. Práce Segantiniho patřily nejskvělejším číslům mezinárodních výstav posledních let. V Praze, nemýlíme-li , zastoupen byl pouze jednou a to na letošní jarní výstavě rudolfinské velikým razem »Dvě matky« (matka s dítětem u prsu a kráva s telátkem v chlévě). *R.*

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Úřední list ze dne 3. t. m. ohlásil propuštění ministerstva Thunova a povolání ministerstva Claryova. Bylo jich, myslím, nemálo u nás, kdož spokojeně si oddechli, že konečně je tu snad den, kterého přestane to samovolné ponižování národa ve »vládní« straně, to zapírání vší minulosti i všech zásad, jimž tak smutně se proslavili Mladočeši ve Vídni. Bylo jich však také nemálo, kdož byli zděšeni a zmateni. Tentokrát se jasněji než kdy jindy ukázalo, jak málo jsou povolané k tomu kruhy u nás informovány o věcech, jež se právě dějí: naše žurnalistika i naši poslanci ničeho nevěděli o »obratu na levo«, jenž byl hotovou věcí již několik měsíců. O tom, co se děje na příkl. ve schůzích českých poslanců, má dobré zprávy Neue Freie Presse a jiné německé listy, naše listy však citují teprve z nich a po nich. Není v české žurnalistice muže, jenž by měl schopností reporterských a ovšem i té kvalifikace, aby se mohl zodpovědný politik odvážiti říci mu leccos pod pokličkou beze strachu, že to na zítří bude o něm věděti celá Praha? V dnešní době pokání, sebezpytování a návratu k sobě jest dobře uvědomiti si, co nám schází. A protož sine ira et studio budiž ukázáno ještě na neznalost platných zákonů, již naši pp. poslanci a ditto pp. žurnalisté osvědčují, kdykoliv je řeč o vydání jazyk. zákona říš. radou. V čís. 13. Rozhledů minulého ročníku byl proveden důkaz na základě dnes platných zákonů, proč jest říš. rada k tomu nepříslušná, ale o důkaze tom se v Čechách po dnes není, jak se může přesvědčit každý, kdo čte naše politické listy. Politika však pracuje takovými prostředky, jako jest býti dobře zpraven o všem, co se děje a znáti platné zákony.

Naše lenost a neschopnost však chodí slepě kolem, ulevujíc si v ostrých resolucích opisovaných podle vzorku dodaného tiskovou kanceláří mladočeskou, ve kterých žádá se nejostřejší obstrukce proti každé vládě a ohlašuje se odhodlání k nejtěžšímu boji za nezadaná práva národa. Ostré resoluce se všech stran jen prší — ale přes to zrušení jazyk. nařízení jest věcí již hotovou a známou na celý týden před otevřením říš. rady! Redakce našich listů vědí o tom, ale klidně otiskují resoluce obcí, okresů a spolků, aby nařízení zrušována nebyla! K čemu ta hra na schovanou?

Po přání Němců byla vedle zrušení jaz. nařízení také uzavřena říš. rada a předsednictvo říš. rady bude změněno, obětován bude na př. Ferjančič. Tím míní se, že získáni budou Němci podporovat vládu hr. Claryho, aby provedla volby do delegací a zákon o restituci daně ze spotřeby, aby vymohla schválení celého vyrovnání a rozpočtové provisorium na 1. čtvrtletí roku příštího. Že vláda jazykový zákon na programu nemá, jest dnes už známo. Tolik možno říci, že nařízení budou zrušena, ale zákonem nahrazena nebudou. Poněvadž však nařízeními Badenovými byla zrušena všechna nařízení předešlá a nařízeními Gautschovými nařízení Badeniho, a nyní odpravena budou i tato, budeme odkázáni na cesty, k nimž v otázce jazykové správně radíval Vašatý, a na kterých nebude třeba nadbíhat ministrům a za-

pírat všecku lepší minulost. Ovšem bude třeba projevit vědomosti a politickou obratnost. Ale to předpokládá práci, nikoli však složení mandátů, jež doporučuje dr. Engel a jimž se hrozí (možno, že jen na plano), my stále myslíme, že se někdo lekne resolucí usnesením sboru mladočeských důvěrníků v Praze dne 8. t. m. Český nejsilnější klub na říš radě vydal by spolu s Jihoslovany a malými kluby blízkými pravici a se sociál. demokraty 160 hlasů. To je silný kádr pro oposici a Čechové v něm by měli rozhodující hlas a pole pro moderní lidovou politiku, čeho právě nemají v pravici, ve většině se snahami a cíli zcela protilehlými, z nichž za daných poměrů nejneoblíbenější jsou požadavky naše a vždy budou odstrkovány. Ovšem dnes se všecka naděje spásy v našich kruzích politických skládá ještě v solidaritu pravice, již tato dne 4. října také na novo připověděla a prohlásila.

O poměrech v uzavřeném území podány zprávy až neuvěřitelné řečníky sjezdu příznivců čes. menšin 28. září v Praze. Také o škole Komenského ve Vídni zvěděli jsme, že žáci budou skládati zkoušky prostřednictvím tlumočníků. Než o tom se dnes jen stručně zmiňujeme, jakož i slovem jen připomínáme odsuzování vojen. soudy pro české hlášení se slovem »zde« na kontrolních shromážděních.

Praha stojí před doplňovacími volbami obecními. Radnice staroměstská jest dnes doménou několika koterií, ženoucích se za hmotnými svými zájmy. Procesy pro pokus úplatku ledaf. společností, aféry pro libeňský pivovar, koupě a správa tramwaye, nepotřebné koupě objektů slepě předražených v asanačním obvodu a j. veřejnosti známé případy svědčí o tom, že nečisté a hrabivé ruce drancují z radnice Prahu. A ty ruce pracující v temnu vzpírají se ovšem řádné volební opravě, reformě chudinství, prováděni sociálních úkolů obce a hyzdí a ničí krásy Prahy. Ošklivý vřed je dnes Praha na těle národním a tudíž doplňovací volby nynější jsou politickou záležitostí celého národa. O mandáty svedou zápas mlado- a staročeši, radikálové ve spolku s antisemity a národ. dělnictvem a konečně kolem spolku inženýrů a architektů sestoupivší se mladší strany, frakce a jednotlivci, již netvoříce žádné strany jednotné podávají nejvíce a skutečně jediní záruky, že jim nejde o stranické zájmy. Sympatie naše jsou při této poslední skupině, jejíž vítězství bylo by vítězstvím poctivosti a inteligence nad prospěchářstvím a duševní obmezeností.

Sociální hlídka.

V Brně konal se od 24.—29. září společný sjezd sociální demokracie v Rakousku. Jest to prvý sjezd, který se sešel na základě reorganisace, usnesené na sjezdu vídeňském v r. 1897., dle kteréž není v Rakousku jediné sociální demokracie, nýbrž tato se skládá ze šesti autonomních národnostních skupin: české, německé, polské, rusínské, jihoslovanské a italské, jež spravují své vnitřní záležitosti samostatně. Teprve tímto opatřením bylo umožněno, že sjezd brněnský, zbaven velikého balastu drobných otázek administračních, mohl se poprvé pustiti do otázek principielních, jež jsou předmětem velikých debat na sjezdech socialistů v cizině. Na letošním sjezdu byly to hlavně dvě otázky, jimiž se sjezd zabýval: a sice otázka národnostní, tato specielní otázka rakouská, a otázka revise programu strany, jež působí dnes tolik hluku hlavně v Německu.

Debata o otázce národnostní tvořila kulminační bod sjezdu a súčastnily se jí lice horlivě všechny národnostní delegace. Z resolucí sjezdu navržených nebyla přijata žádná, nýbrž zvolenou komisí byla vypracována resoluce nová, která pak byla přijata bez debaty všemi delegacemi. Přijatá resoluce, jež tvoří tím hlavní, zá-

kladní rysy národnostního programu sociální demokracie v Rakousku, zní: 1. Rakousko budiž přeměněno v demokratický národnostní svazkový stát. 2. Z historických zemí korunních budťež utvořeny ohraničené samosprávné národnostní obvody, jejichž zákonodárství a správu obstarávají národnostní komory zvolené na základě všeobecného rovného a přímého práva hlasovacího. 3. Všechny samosprávné obvody jedné a téže národnosti tvoří národně jednotný svaz, který své národnostní záležitosti úplně autonomně spravuje. 4. Práva národnostních menšin budťež chráněna zvláštním zákonem, jejž vydá říšský parlament. 5. Neuznáváme národnostní nadpráví, zavrhujeme tudíž požadavek státní řeči; pokud jest sprostředkovací řeči zapotřebí, ustanoví říšský parlament. Resoluce tato přijata byla jednohlasně a bez debaty ode všech na sjezdu zastoupených národů.

V otázce revise programu strany sjezd v meritorní debatu nevešel. Celá tato věc se omezila na zprávu referenta. Tento konstatoval mezi jiným, že strana je živým organismem a shnila by, kdyby měla setrvat na určitém stavu; program není sklem, na nějž by se příslušníci strany chodili denně dívat; Bernsteinova debata strany nijak nepoškodila, nýbrž dopomáhá k vyjasnění pojmů; od r. 1889., kdy poprvé byl vymezen program strany, vyrostly nové otázky, otázka proletariatu zemědělského a otázka agrární vůbec, otázka konsumních spolků, otázka programu komunálního, a nyní se dokonce mluví i o revisi zásad. Na návrh referenta byla na to zvolena komise s právem kooptace, jež by na revisi programu pracovala a svůj elaborát předložila 6 měsíců před příštím sjezdem národním výkonným výborům. — V otázce politické taktiky byla konstatována naprostá bezkrevnost a neudržitelnost nynější rakouské ústavy a položen nový důraz na hlavní úkol strany: rozvinouti silné lidové hnutí k dobytí všeobecného a rovného práva hlasovacího do říšského parlamentu, zemských sněmů a korporací samosprávných.

Ze zpráv, jež sjezdu došly, jsou mnohé pozoruhodny. Zprávy tyto týkají se činnosti strany za posledního půl druhého roku. Z nich jde na jevo, že na př. česká sociální demokracie má 19 listů politických (mezi nimi jeden denník), 15 listů odborových a pět listů jiných rázu vědeckého a satyrického. Roční náklad těchto listů činí 8,287.800 ex. Spolků má: 57 politických, 328 odborových, 356 vzdělávacích a 105 jiných, celkem 846 spolků s 48.683 členy. Táborů lidu bylo za dobu tu uspořádáno 240, schůzí veřejných 3325, důvěrných 5409, přednášek 2843. V Dolních Rakousích, kde se veřejné schůze české vůbec nepovolují, má strana 4 spolky politické, 13 spolků vzdělávacích, 1 spolek tělocvičný, a 22 spolků odborových. V Horních Rakousích, kde je české hnutí dělnické ostře pronásledováno, má strana 6 organisací. — Německá sociální demokracie má 33 listů politických a 23 listů odborových, 175 organisací politických, 346 odborových, 204 vzdělavacích, 8 ženských a 594 organisací jiných, v nichž je dohromady spojeno 114.056 mužů a 4807 žen. — Ostatní organisace: polská, italská, slovenská a rusínská jsou posud poměrně slaby a málo vyvinuty.

V Hanoveru koná se právě sjezd sociální demokracie v Německu. Středem a těžiskem jeho jest debata o zásadách strany. Dvě resoluce jsou namířeny proti stanovisku Schipplovu k militarismu, jakož i proti Bernsteinovi. Vyloučení však Bernsteina ze strany nenavrhl nikdo; pouze resoluce organisace stuttgartské obsahuje větu, že Bernstein »vzdálil se zásadně od půdy, na níž stojí sociální demokracie«. Referát v této věci má Bebel. Příští mezinárodní sjezd socialistický bude se konati na podzim budoucího roku v Paříži. —

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník IX. 1. listopadu 1899. Číslo 3.

Na nové cesty...

V dnešní politické době plné zmatku, sporných názorů, rozkladu běžných politických pojmů a rozvratu domněle spolehlivých až potud cest považujeme za nejdůležitější obrátiti veřejnou pozornost na to, co provésti jest na ten čas po našem mínění především třeba, a postaviti ji před úkoly dnes nejnaléhavější, ale také nejdosažitelnější. I předložili jsme některým osobám politicky činným tyto otázky:

Předpokládajíce, že jste pro uskutečnění všeobecného volebního práva do sborů zastupitelských i do obce, jakož i pro boj za svobody občanské, jmenovitě za svobodu tisku (za opravu zákona tiskového, zrušení novinového kolku, zrušení zákona kolportáže, proti konfiskačnímu řízení) a za opravu zákona spolčovacího a shromažďovacího, žádáme Vás o laskavou odpověď na tyto otázky:

1. Považujete domáhání se požadavků těch za nejpřednější nutnost a nejvčasnější prostředek k provedení národnostní rovnoprávnosti?

2. Jakou cestou si představujete jich uskutečnění?

3. Pokládáte za žádoucí k tomu cíli dočasnou společnou akci s druhými stranami usilujícími o tytéž požadavky? Jak si ji představujete? A co byste považoval za první krok v tom směru?

Odpovědi jak po řadě došly, otiskujeme, a sice v tomto čísle pokud stačilo místo. Ostatní zasílatele prosíme o strpení do čísla příštího. Již dnes však a již na tomto místě můžeme napsati, že z došlých po tuto dobu odpovědí od příslušníků několika stran politických, čteme ve věci názory souhlasné, i není nemožností, že by k dočasné vespolné součinnosti stran k určitým shora uvedeným cílům dojíti mohlo, nebudou-li se tomu v cestu stavěti některé obtíže a nesnáze rázu čistě strannického. V tak mimořádných okolnostech však, jichž jsme současníky, možno žádati na každém stranníku jistou oběť, ne sice přesvědčení a zásad, brž na tradicích strany ve věcech taktiky, citu, sympathií i antipathií předsudků.

Redakce Rozhledů děkuje na tomto místě všem, kdož k jejímu tázu laskavě odpověděli a zve mimo to každého kdo by svým mí-

něním k objasnění situace a k provedení vytčeného cíle přispěti chtěl, aby je v Rozhledech dal na veřejnost.

Strana radikálně-pokroková. **Dr. Jan Kříž v Praze.**

Rozumí se samo sebou, že jako pokrokář jsem i pro všeobecné právo volební do všech korporací, pro neomezenou svobodu tiskovou ve věcech veřejných i pro politické svobody. Avšak nedovedu si představiti, že by uskutečnění těchto požadavků v Rakousku znamenalo vítězství idee rovného práva národů. Mluvím-li o rovnoprávnosti národní, pak rozumím jí rovnoprávnost důslednou do nejjemnějších odstínů a to pro všechny národy Rakouska.

A této rovnoprávnosti v dnešním Rakousku, obývaném tolika národy, nebude lze nikdy provésti. Snad v I. a II. instanci, nikdy však u sborů centrálních. Vše narazí vždy na nepřekonatelné obtíže technické, nehledě ani k tradicionelnímu odporu t. zv. »rozhodujících kruhů« a byrokracie ku mnohojazyčnosti. Odtud ta snaha po řeči státní u stran německých, odtud to dočasné akcentování dorozumívací řeči u sociální demokracie. A ti, kteří se nějaké řeči státní zuby nehty brání, činí tak jen ve směru zákonodárném; proti praktikování řeči státní — třeba zákonem nebyla přikázána — nečiní se buď vůbec námitek, buď jen námitky účelu agitačního.

Naprostá rovnoprávnost dá se provésti jen v jednotlivých královstvích a zemích, nikdy však v centralisované Cislajtanii. A proto ty snahy po decentralisaci hlavně u nás a v poslední době i u sociální demokracie, která otázku národnostní rovnoprávnosti v theori i praxi sice hájila, avšak v centralismu také uhájiti nedovedla. Ať již decentralisace bude provedena ve směru federace národů či zemí, bude to vždy poslední krok k provedení rovnoprávnosti, tam v územích smíšených, zde v celé zemi. A pokud pak společné organy těchto samostatných zemí či národů budou potřebovati v praxi společného a zástupcům všech samostatných zemí, resp. národů srozumitelného jazyka, pak to bude dobrovolně užívaný jazyk diplomatický. Ne tedy zákonem určená řeč státní, ani dorozumívací.

A proto splnění požadavků demokratických a pokrokových stran pokládám pouze za nepřímého činitele v otázce národní rovnoprávnosti. Idea rovného práva tryská z citu, ne ze vzdělání. Vždyť dnešní zástupcové národů ve Vídni jsou zástupci vyšších, zámožných tříd, u kterých přece možno předpokládati jistá quanta »kultury«. A přece se idea rovného práva poličkuje den co den. Právě u lidí malých, absolutně daleko méně vzdělaných se idea rovného práva daleko dříve ujímá a nejméně řečeno: aspoň se nepropaguje negace rovného práva.

Protože pak všeobecné právo volební jest jediným způsobem, jenž by mohl zákonodárné i administrativní korporace zdemokratisovati, jsem přesvědčen, že by jediné již toto všeobecné právo volební mělo za následek stoupnutí idee rovného práva vůbec. A protože rovnost národní v centralisovaném Rakousku je neuskutečnitelna, hnaly by poměry proud na vody federativní.

Tím tedy nepřímo by všeobecné právo volební znamenalo uskutečnění národnostní rovnoprávnosti ne v Rakousku, nýbrž v samostatných zemích, resp. ve smíšených územích.

Svobodu tiskovou a svobody politické pokládám za agitační prostředky k dosažení všeobecného práva volebního zvláště a politické rovnocennosti vůbec.

Jsou-li tyto předpoklady správny, pak jest nejen možna, nýbrž i nutna součinnost těch stran, které mají požadavky všeobecného práva hlasovacího, svobodu tisku a svobody politické vůbec ve svém programu. Tato součinnost omezovala by se pouze na cíle bez odporu společné a nejbližší. V tom směru by všechny kooperující strany musily na venek tvořiti stranu jednotnou, disciplinovanou, podrobující se principům majority. Ve věcech odchylných: plnou volnost věcnou se šetřením pravidel slušnosti a úcty k jinému přesvědčení.

Prvým krokem by ovšem byla schůzka všech těchto pokrokových stran, jejíž svolavatelem by byla osoba u všech stran plné důvěry požívající a pokud možno upřílišenou stranickostí neprononçovaná. Jí ponechal bych na rozhodnutí také tu otázku, které strany třeba pokládati za pokrokové.

JUDr. Ed. Lederer v Jindř. Hradci.

Co se nepodařilo veškeré kritice mladočeské politiky mladými v pravdě demokratickými stranami českými, podařilo se mladočeské straně samé. Fiasko, které utrpěla, otevřelo oči konečně všem lidem průměrné inteligence a přivedlo k poznání, že třeba co nejdříve ze základů zrevidovati posavádní politiku českou. Ruku v ruce s revisí tou musí ovšem jíti i revise veškerého kulturního života našeho, po níž volají již po léta realism, pokrokářství a sociální demokracie, ale nejpalčivější otázkou dnešní zůstává obrat v politice české v užším slova smyslu.

Katastrofu stihnuvší mladočeštství a v něm celou národní věc, která na neštěstí připnuta byla k tomuto směru, přivodila především zrada, které se tento politický směr dopustil na vlastních svých zásadách. Ale nikdy nebylo by došlo k zjevu při vší evropské dekadenci parlamentarismu přec snad mimo Rakousko jedině v Srbsku možnému — aby intriky zvrátily několikráte po sobě vlády opírající se o početně silné majority a aby divoká obstrukce representující jen zlomek jednoho národa, zvítězila nad silnou většinou národů — kdyby netkvěl kořen zla v slabošském parlamentu samém. Tak zvaní rozhodující kruhové znajíce příliš dobře strany parlamentu dnešního, uvědomily si jasně, že vůči tomuto parlamentu mohou si dovolit všechno — a také si všechno dovolily. Věděly, že kurie velkostatkářů, nepředstavující mínění širokých mas, nýbrž šlechtické koterie s přívěskem bezvýznamných figurin stavu měšťanského, nikdy se neopře opravdové vůli vyšší, poznaly, že tak zv. polský klub, v [illegible]ru svém nikoliv zástupce národa polského, nýbrž jen jeho stanczíků je »loyalní, stát udržující činitel«, jenž si ovšem loyalitu znamenitě zaplatiti dává, získati lze pro každou většinu a že němečtí klerikalové, vzorní žáci otců jezuitů, půjdou s každou vládou přímo neb nepřímo klerikalism podporující. Železný kruh pravice praská, vlastně již praskl a jen stud,

aby přeběhlictví nebylo příliš okaté, nutí posavadní spojence Mladočechů ještě k dekorativnímu zacinování prasklého železného kruhu.

Ostatně, předpokládajíc více než pochybnou možnost, že by byl kruh ten skutečně znova a to pevně skován, co získá nikoliv mladočeská strana, o niž běží již v poslední řadě, ale česká věc? Pokrokových oprav nelze se pro ni nadíti, jelikož jim odporuje spojenectví s historickou šlechtou a s klerikály, národohospodářských nikoliv, jelikož tomu brání spojenci polského kola, a národních nejméně, jelikož jim brání zuby nehty spravedliví prý němečtí klerikálové, kteří vždy odkrývají své německé srdce, když se má Čechům dostati jen nějaký drobet národní rovnoprávnosti. Politika mladočeská je, ať již v kruhu pravice nebo mimo něj, v koncích, třeba tedy položit politice české zcela jiný základ a svěřit její ochranu zcela jiným rukoum.

Národ český nemá v pravdě žádné své české šlechty, které by prospěch národní věci stál výše než vlastní zájem její, on nemá podnes silné kapitalistické buržoazie, jež by dovedla a chtěla inteligenci a bohatství své věnovati věci národní. Leží tudíž český zájem v širokých masách lidu již z důvodů prostě rozumových, nehledíc ani k důvodům mravným zde nejpodstatnějším, a politika česká, má-li se domoci úspěchů svědčících širokým vrstvám lidu, jest povinna posilovati ducha demokratického a spojovati se rovněž s činiteli demokratickými, na práci s lidem a pro lid. Pravda, program mladočeský zní také hezky demokraticky, ale o to jde právě, že byl straně pouze bojovným heslem, praporem, jímž kryla svoji bezzásadní nahotu a nyní svoje porážky. Tedy nejen o program samotný jde, nýbrž o lidi, kteří by jej úzkostlivě střežili a jím se stále řídili.

První nejdůležitější bod lidového programu budoucí české politiky jest rovné všeobecné právo hlasovací. Již v čísle ze dne 15. března 1899 »Rozhledů« poukázal jsem k tomu, že východištěm ze slepé uličky nynější mizerie politické musí býti zlidovění parlamentu, odstranění volebního systému Schmerlingova, této parodie na opravdový parlamentarism. Nebudu se dovolávati vývodů článku toho, ani operovati známými, všeobecně známými číslicemi o holé nespravedlivosti nynějších řádů volebních do sborů parlamentárních, stačí poukázati k tomu, že přímá daň, o kterou se system ten opírá, již dávno není kriteriem povinností, které stát na občanstvu svém žádá, nýbrž daň nepřímá a daň z krve, kterouž odvádí státu stejnou měrou chudý občan, jako boháč. Ze všech možných soustav volebních nejjednodušší a nejspravedlivější jest tedy všeobecné právo hlasovací dle zásady: Stejná břemena, stejná práva!

Namítá se sice proti tak radikálnímu rozšíření volebního práva, že jím umožněna bude nejširší propaganda demagogických proudů, zapomíná se však, že i dnešní čiře protekcionistická soustava volební a rovněž i každá jiná jinde platná nezabránila surovosti a násilnictví vstup do síně parlamentární, ba spíše je usnadnila.

Všeobecné právo hlasovací umožňuje nejsnáze uplatnění národních a sociálně hospodářských tužeb širokých vrstev občanstva. Že by český národ soustavou tou získal nejvíce dosažitelný počet zástupců a tím by nejlépe svou posici ve sborech parlamentárních upevnil, kdežto by naopak

největší odpůrce jeho snah, německo-centralistický liberalism, doznal nejcitelnějších ztrát, netřeba snad vykládati.

Ale nadšení naší národní společnosti pro všeobecné hlasovací právo od několika let značně ochladlo přes očividné výhody této volební soustavy pro věc českou, a to strachem před sociální demokracií. Vinu toho nese povrchnost a neprozíravost naší žurnalistiky, t. zv. národní, našich aktivních politiků a sdružení politických, jež všichni klidnou rozvahu o výhodách soustavy té zakalili štvaním proti sociální demokracii, vylíčené jako strašidlo, které by národní tužby české nejraději s povrchu země vyhladilo. I došlo u nás k všeobecnému přesvědčení, že zavedení volební soustavy této znamená vítězství sociální demokracie a tím nejsilnější poškození zájmu národního.

Leč připusťme na chvíli směšnou obavu tuto, uvažujme však, že při volební soustavě té musí dojíti ku zřízení četných malých obvodů volebních. V těch však na venkově a v malých městech dobudou vítězství při osudí volebním t. zv. autority okresní, osobnosti vynikající doma jak svým sociálním postavením, tak i dokonce váhou svého jmění. Ve volebních skupinách venkova působilo by tedy všeobecné právo hlasovací nikoliv směrem radikálním, nýbrž opáčně směrem konservativním. Pouze v centrech průmyslových byl by sveden vlastní boj zásad a v boji tom obstála by nejsilnější organisace politická. Představujeme-li si sociální demokracii jako nepřítele české věci národní, nuž kdo brání národní společnosti v utužení své organisace a v propagandě svých zásad? A kdyby propaganda ta byla věcně vedena a nikoliv zbraní z ulice, mohla by české věci z takového boje zásad vykvésti jen výhoda šířícího se obzoru voličstva i tehdáž, kdyby dokonce sociální demokrat zvítězil nad stoupencem té neb oné strany národní. Ostatně příklad Německa jest nejlepším dokladem toho, že sociální demokracie nedomůže se i v průmyslovém Německu při vší agilnosti a síle své organisace takové moci, aby bez souhlasu ostatních stran provedla hluboko zasahující změny nyní platných řádů společenských, spíše je ona tam nejostražitějším obhajcem svobod občanských a nesmířitelným odpůrcem reakce. U nás nebylo by po zavedení všeobecného práva hlasovacího jinak a není již dnes, nehledě k tomu, že v státu z tak různých kulturních, národních a historických individualit sloučeném vliv sociální demokracie zůstane daleko menším, než ve státě stejné konstrukce a velké jednolitosti kulturní a národní, v Německu.

To uvádím ovšem jen se zřetelem na ty, kdož se sociálně demokratické strany bojí jako strany revoluční. Ta však je dnes stranou tak dobře parlamentární jako každá jiná, ba ona kdysi v zárodcích svých sice mezinárodní i tou přestala býti, čeho nejlepším argumentem jest vážnost, se kterou se na posledním sjezdu svém v Brně obírala s otázkou národnostní. Jestli v tom směru nedospěla hned ke konečnému spasnému ovu, přece se nic na tomto mém přesvědčení nezviklalo. Vždyť ostatní any politické, jimž otázka tato byla po desítiletí denním chlebem, neuspěly podnes v řešení jejím dále. Kdyby však bylo třeba domnělou otinárodnost sociální demokracie vyvrátiti jinými fakty, stačí poukázati omu, že právě děti nejhorlivějších stoupenců jejích plní matičné školy

v území německém a školu Komenského ve Vídni. Obžaloba strany té z protinárodních úmyslů jest pouze jedním z četných předsudků »Nár. Listů«, »Radikálních Listů« a různých orgánů dnešní reakce.

Sociální demokracii nepřipadl ve vývoji moderní společnosti jiný úkol než buržoasii r. 1848: býti strážcem pokrokovosti a státi na nejkrajnějším křídle pokrokových stran. Programový její kolektivism jest utopií a Marxism, jehož se měšťanské kruhy naše tolik bály, jest překonáván výklady Bernsteinovými. Nevidím tedy pražádného důvodu, strachovati se vzrůstu strany této a odporovati všeobecnému právu hlasovacímu jen z obavy před sesílením jejím.

Z ostatních povšechných námitek proti všeobecnému právu hlasovacímu, jaké pronášeti lze stejnou, ba vyšší měrou proti každé volební soustavě jiné, nejvážněji zní ta, že by široké vrstvy lidové vyslaly do parlamentu místo výkvětu občanstva polovzdělance a nevzdělance, kteří by převahou hlasů svých utiskli myslivou a plodnou menšinu inteligence. Avšak nedošlo v dnešním protekcionismu šlechty a kapitalismu v soustavě dnešních volebních řádů na sesurovění parlamentarismu, ba na jeho naprosté se zvrhnutí? O »výkvětu« inteligence a karakterů, jaký hostí dnešní rakouský parlament, nejlépe nemluvit.

Konečně dalo by se obávané důslednosti důkladného rozšíření volebního práva předejíti snadno tím způsobem, že by sice aktivní právo bylo uděleno každému svéprávnému a bezúhonnému občanu, ale právo volenu býti bylo by učiněno závislým na jisté kvalifikaci vzdělání (jak to na př. žádá Sigfele). (Viz Rozhledy roč. VIII., str. 2. a p)

Doplněním této soustavy ochranou minorit, jimž by bylo také umožněno hlas svůj uplatniti a zkrácením období volebního uvarováno by bylo znásilnění menšin a dodalo by se této soustavě oné svěžesti, která by nedopouštěla t. zv. parlamentárníků z řemesla, t. j. oněch poslanců, kteří vlivem dlouhé doby volebního období ztrácí přirozeně styk s voliči a tím pružnost a neodvislost na faktorech vyšších.

Parlament založený na všeobecném právu hlasovacím byl by poctivý, jelikož by se v něm nejzřetelněji ozýval hlas lidu, musil by býti nejmravnějším, jelikož by většina nesměla velkopansky šlapat práva menšiny, jež by se při snadné, nikým netlumené agilnosti voličstva mohla obratem ruky státi většinou a především by byl silný nahoru proti činitelům mimoparlamentárním a proti činitelům nelidovým. Protiváhou přílišné agitace volební do sboru poslaneckého zůstala by sněmovna panská a konečně právo sankce zákonů koruně vyhražené, ve sněmech zemských pak sankce koruny samé již o sobě zabezpečující potřebnou stálost ve vývoji politickém.

Doplňkem rozšíření práva volebního do sborů zákonodárných musí pro lidovou českou politiku býti spravedlivé rozšíření volebního práva do sborů samosprávných. Také zde čekají političtí vyděděnci před branami radnic obecních a zasedacích síní okresních zastupitelstev. Česká politika tíhla odedávna k samosprávě a k sesílení jejího vlivu, musí tedy také zřetel míti k tomu, aby samospráva ta doznala nejúčinnější podpory ze všech stran.

Dnešní samosprávné korporace jsou však po většině rejdištěm

kmotrovství a protekce a i tomu smutnému zjevu musí býti učiněna přítrž, tím spíše, jelikož zde páše křivdu Čech Čechovi, protežovaný větší poplatník poplatníku menšímu, starousedlík občanu noveji přistěhovalému.

Zdali by se v korporacích samosprávných odporučovalo stejně radikální rozšíření volebního práva, jest ovšem otázka, kterou pro svou osobu hned tak jistivě a určitě zodpověděti s to nejsem, jelikož mám na mysli, že samosprávné korporace mají v prvé řadě na starosti národohospodářské a kulturní potřeby svého občanstva a vyžadují tudíž daleko větší konservativnosti, než sbory zákonodárné. Zde by se tedy po mém soudě doporučovalo učiniti kompromis a vedle všeobecného práva hlasovacího připustiti také kvalifikované právo hlasovací, jež by příslušelo jisté výši poplatkové a jisté výši inteligence. Připojení nové kurie všeobecného práva hlasovacího k posavadním dvěma nebo třema sborům voličským pokládám za pouhé záplatování a za naprosto nedostatečné.

Aby však všechny tyto sbory zákonodárné i samosprávné byly odrazem volné vůle občanů, musila by jim býti pomahatelem a ochranou skutečná svoboda práva shromažďovacího a spolčovacího a volnost tisku. Bez podpor těch je moderní svéprávnost občanstva nemyslitelna. Úkazy dnes všeobecné, že kde jaký okresní hejtman může libovolně zakázati schůze neb dáti je rozpustiti prostým »vidělo se mně,« musily by učiněny býti nemožnými. Zneužití shromažďovacího a spolčovacího práva možno snadno zamezovati trestním zákonníkem a neodvislým stavem soudcovským, bdícím nad každým porušením zákona. Preventivní právomoc politických úřadů není v podstatě nic jiného než moc policejní, která autoritu politických úřadů jen snižuje. Pozbaveni takové nenáviděné dohlídky, mohli by se úřadové političtí nerušeně věnovati své agendě správní a spolupůsobení v práci národohospodářské jim zákony vyhrazenému.

Rovněž bez svobody tisku nelze si mysliti volný život parlamentární a samosprávní.

Zrušení novinářského kolku, té daně rakouského policajtství, se konečně bohdá dočkáme co nejdříve. Zrušení kolku toho učiní především konec hnusnému kapitalismu žurnalistiky, zabraňujícímu vzniku listů nedostatečně fundovaných. Zrušení kolku toho umožní i menším frakcím politickým založiti si denníky, bez nichž dnes žádná strana, chtějící aktivně zasáhnouti do politického života, obstáti nemůže.

Volnost pak kolportáže jest jen nutným důsledkem zrušení kolku toho. Volná kolportáže neuškodila ani té Italii, která i za dnešním Rakouskem tolik honů pokulhává. Konečně i zrušení divadelní censury musí býti vší silou vymáháno, poněvadž z každé tribuny, tedy i z jeviště musí zníti slovo volné, ať se již jedná o věc politickou nebo uměleckou. Také zde platí, co jsem podotknul proti obavě o zneužití práva shromažďovacího a spolčovacího. Trestní zákon jest nejlepší zbraní i proti zneužití volnosti slova, daleko lepší, než zastaralé a nespravedlivé objekřízení a onen system konfiskační, jenž i tam, kde by chtěl potlačiti ské škodlivé slovo, přichází pravidlem pozdě. Výsledek takových skací bývá vždy ten, že poctivé slovo, jež má zníti volně, potlačuje

se na úkor dobré věci, kterouž hájí, kdežto slovo štváčské nalézá sterou cestu do masy lidu, poněvadž štváč se neštítí žádného prostředku. Bude-li v řízení subjektivním stíhán pravý pachatel, pisatel sám nebo jeho pomahač vydavatel, bude hrozící trest nejlepší a nejpůsobivější kautelou proti zpustlosti nízkého tisku. Rozumí se ovšem, že trestní činy tiskem spáchané musí i nadále býti zůstaveny výroku soudů porotních, již v zájmu nedotknutelnosti soudcovského stavu, jenž by stíháním deliktů politických nutně byl stržen do víru strannického života denní politiky. Toliko při trestních činech urážky na cti a utrhání na cti jednotlivců dal by se ospravedlniti požadavek, aby tyto skutky souzeny byly soudcem z povolání, poněvadž porotní soudy, které jsou v politických věcech ochranou bojujících menšin, ve věci soukromé cti a soukromého života jednotlivcova snadno podléhají předsudkům národnostním, společenským a náboženským, především terorismu.

Dojde-li v Rakousku jednou k dosažení těchto svobod, pak je nemožno, aby nebylo dosaženo kýženého smíru národnostního. Efektem svobod těch, hlavně opravy volebních řádů do sborů zákonodárných, byly by české nezviklatelné majority sněmovní v království Českém a Moravském a snad i českopolská většina na sněmu slezském; rozšířením volebního práva do sborů samosprávných dobyli bychom řadu českých měst, podnes v područí německé menšiny se nalézajících, v Čechách hlavně Budějovic, na Moravě měst a městysů, jež vypočítati netřeba.

Následkem těchto nutných neodvratitelných vítězství českých bylo by pak konečné vystřízlivění německé domýšlivosti superioritní. Němci by poznali, že jejich snaha po státní němčině a nadvládě německé jest fantomem, kterému obětují vlastní svobodu občanskou a zájem vlastních kapes. Pak teprve bylo by na čase uvažovati o revinkidaci státního práva českého, o němž již Rieger před lety a v těchto dnech Dr. Kaizl právem řekli, že bez Němců pro nás dosažitelno není. Kdyby skutečným provedením svobod občanských bylo zjevno, že Čechové nebudou poněmčeni a Němci poznají, že Čechové mají na starosti vlastní svůj život kulturní a i jim není možno počeštit Němce, pak teprve nastane doba, kdy bude lze přistoupit k Němcům zemí koruny české, aby spolupůsobili tito dva nejpřednější národové k obnovení státoprávního celku zemí českých na základě čistě moderním. Ale jak na Němcích žádáme, aby oni konečně odstavili nesmyslný a nespravedlivý požadavek státní řeči a privilegií pro Němectvo, tak musí konečně i na české straně býti lidu upřímně a bez obalu řečeno, že státní právo musí býti odstaveno — na dlouhá léta. Dnes je program státoprávní jen překážkou ve vývoji politickém, jelikož brání nám spojenectví s národem, který je odkázán na nás stejně jako my naň — s Němci rakouskými vůbec a s Němci zemí českých zvlášť.

Výtka, která by se spojenectví takovému činiti mohla, že by tato politika byla zradou na rakouských Slovanech, je prostě nicotna, jelikož veškeré zmíněné cíle politické, kterých se jest domáhati rozumné politice české, musí míti v zápětí vyprostění Rusínů z područí Poláků a Slovinců a Chorvátů z područí německého, stejně jako národa českého samého, a jelikož spojenectví Čechů s většinou Němců samo na ten čas leží v daleké budoucnosti a dnes naopak české politice bude podstoupiti boj za

ony statky občanské nejusilovněji proti značné části našeho Němectva, proti Němcům centralistům a Němcům nacionalům.

Ale jest již svrchovaně na čase, uvědomit si, že třeba české politice domáhat se úspěchů aktuelních. Státní právo české aktuelní však není, prostě proto, že proti němu je sama koruna, sami Poláci a ostatní Slované, soc. demokracie, Němci všech odstínů a konečně vliv zahraniční, maďarský i německořišský. Je-li jednou přiznáno, že jen etapová politika vede k cíli, proč nedoznati, že cesta k státnímu právu zkrátí se spíše všeobecným právem hlasovacím a volností života občanského než jazykovými nařízeními, jichž smutný konec máme na očích?

Pravda, že vytknutá oprava volebního práva do sborů zákonodárných jest v důsledcích svých do jisté míry sesílením centralismu, jelikož reformovaná říšská rada bude tím přitažlivějším zařízením, čím účinněji a prospěšněji bude pracovati. Ale z reformované říšské rady jedině může za nynějších veřejných řádů a nynější situace a konstelace politické vésti postup k autonomii sněmů a z té konečně k státnímu právu českému.

Co by nám Čechům tato říšská rada v pravdě parlamentární ubrala z počátku na významu státního práva, stonásobně by nám vynahradila sesílením naší posice na ní, a národohospodářskou a kulturní prací. Čím by z počátku uškodila lesku sv. Václavské koruny, tím by nám mnohonásobně pomáhala sílit a křísiti slibnou větev českého národa ve Vídni a v Dolních Rakousích vůbec. Ti však, kdož jedním dechem hořují dnes o všeobecném právu hlasovacím a o státním právu českém, dopouštějí se byť i nevědomě lži politické. Ti, kdož přísahají dnes na státní právo české a prohlašují jeho domáhání se za přední cíl české politiky nynější, musili by logicky pracovati k ztroskotání říšské rady, ať již obstrukcí ať vlivy zahraničnými. Přísahají-li však z á r o v e ň na všeobecné právo hlasovací, pak chtějí zároveň pracovati o reformě instituce, která se státnímu právu příčí, a dopouštějí se zásadního odporu.

Strany, které této chybě programové podléhají, jsou Mladočeši, radikálové a národní strana dělnická. Poněvadž všechny tyto strany jsou státoprávní kat exochen, any státní právo z aktuelního programu svého vypustiti nechtějí, plyne z toho důsledně, že nemohou býti upřímnými zastankyněmi všeobecného práva hlasovacího a ostatních souvislých s ním svobod občanských, což Mladočeši ostatně svou smutnou politikou také již dotvrdili.

Na tyto směry tedy nelze vzíti zřetele při úvaze, které strany se spojiti mají k dosažení nejpřednějších těchto cílů příští české politiky, nehledíc ani k tomu, že radikálové a národní dělnictvo pro svůj nekulturní antisemitism a své nízké štvaní proti sociální demokracii až příliš otrávili vzduch český, než aby se v takovém jejich ovzduší dařiti mohlo souběžné akci i odchylných názorů za společnými body programovými, nehledíc konečně ani k tomu, že vůdcové obou směrů těchto nejsou ížní politikové, nýbrž jen propagatoři.

Zbývají tedy jen realism, pokrokářství a sociální demokracie, jako rany, které se k společné akci ve prospěch cílů v těchto řádcích vynutých spolčiti mohou, aniž jim popustiti by bylo ze svých zvláštních ádů programových. Je také svrchovaně na čase, aby tak učinily a to

propagandou svého tisku, především však volnými rozpravami svých vůdčích osob, které by se dříve počtem skromným sešly k vypracování společného postupu a prohlášení a pak by propagandu živého slova přenesly ve schůzích do širších kruhů lidových. Jsem přesvědčen, že český hlas zde volající po reformách zmíněných došel by i ohlasu mezi Němci samotnými i mezi ostatními národy rakouskými.

Nebylo by sice nouze o další zrádcování takového počínání, nebyl by zajisté úspěch okamžitý tak snadný v dobách, kdy rozhoduje důvod klackem více než důvod rozumu, síla plic více než síla myslivé hlavy, ale právě že veřejné poměry dospěly k vrcholu nesnesitelnosti, je tím naléhavější potřeba jednati.

Strana socialně-demokratická. **Arn. Berner ve Vídni.**

Chceme-li národnostní rovnoprávnost pevně založiti, musíme ji opříti o lid samosprávný a občansky rovnoprávný. Najmě ve vratkém Rakousku může národnostní rovnoprávnost jedině býti zaručena všeobecným rovným, přímým i tajným právem hlasovacím. Rakouské dějiny učí, že volebními a jinými výsadami opatřené třídy v nejlepším případě kupují za cenu životních hospodářských kulturních a politických zájmů širokých mass to jako přízeň a milodar z křehkých rukou dvořenínů a ministrů, co národům patří jako neporušitelné, zákonem zaručené právo. Stavíce svoje třídní zájmy nad zájmy lidu, jehož se bojí, aby se nechopil sám kormidla, hledí se žalostnou slabostí a sebeponížením vysloužiti si to, co jediné může býti mocí a silou vybojováno. Do toho boje třeba povolati a vyzbrojiti všechny politických zbraní schopné, je tedy zapotřebí všeobecného rovného přímého a tajného volebního práva, jak uznával a učil již K. Havlíček, které odpovídá všeobecné branné povinnosti. Aby lid volebního práva účelně upotřebil, jest jeho doplnění svobodou slova a koalice nezbytné. Povinností lidových a upřímně, skutečně »národních« stran jest, pečovati s napnutím všech sil o co nejintensivnější osvětu širokých mass.

K dosažení politických práv je nám každý společensky slušný pomocník bez rozdílu politického přesvědčení vítaným. Poukazuji na koalici měšťanských a socialistických stran demokratických v Belgii. Pohříchu je v Rakousku takových politiků málo, kteří vedou politický boj se slušnými zbraněmi, kteří nepovažují každý úskok, každou lež a pomluvu, každý boykot oproti politickému odpůrci za přípustný nebo dokonce přikázaný. Vzájemnou společenskou slušnost pokládám za první podmínku součinnosti různých politických stran za účelem dobytí politických svobod; potom bylo by možné, aby se utvořily společné agitační výbory, které by uspořádaly velkolepé manifestace ve prospěch politických svobod a na potření těmto nepřátelských a je zrazujících stran. V přítomném rozkladu rakouské ústavy přiblížili bychom se takto ku kýženému cíli.

Obávám se ovšem, že otrava politického života příliš daleko pokročila, než aby taková společná akce v blízké budoucnosti a v širších rozměrech byla možna.

Ve Vídni, dne 24. října 1899.

Individualism umění.

Zdá se mi, že ty různé evoluční fase lidského ducha, které se prožívaly v tomto končícím století — a bylo jich hodně — daly nám především na srozuměnou, že si nesmíme počínati již jednostranně, nýbrž naopak, že jest nám hledati synthesu, hledáme-li názor na základní povahu různých životních jevů.

Uvědomíme-li si tři hlavní a podstatné proudy, vidíme, kterak vysoká, rozkypělá vlna romantismu, zveličujícího mohutně a pravděnepodobně realitu, klesla hluboko pod hladinu trochu bezduchým positivismem ve filosofii a trochu špinavým naturalismem v umění, aby se znova vzepjala do výše novoidealismem s horečnou snahou přetrhati veškerá pouta se zemí, roztříštiti se v nesčíslné krůpěje a rozplynouti se nad oblaka. Vymaníme-li se z myšlenkového baroka metafysiky, rozpoznáme, že tyto tři podstatné směry znamenají předně: boj o právo individua a právo prostředí; podruhé: boj o právo reality a právo fikce. Romantism zdvihl právo fikce proti realitě a v n ě j š í pravdu individua proti prostředí; positivistický naturalism zdvihl realitu proti fikci, prostředí proti individuu; krajní směry moderní zdvihly opět individuum, tentokráte však s jeho pravdou v n i t ř n í proti prostředí a vnější realitě. Tu jasnovidný duch pozná dneska okamžitě, že to byly tři extrémy, ku kterým se lidstvo nemůže již vrátiti, a že synthesa všech tří směrů jest jediným východiskem.

Uznáváme hmotu a uznáváme ducha, ale ani hmota ani duch není suverenním pánem, nýbrž velikou a mocnou jedničkou je lidská individualita, silný člověk z masa a z duše, jedinečná bytost determinovaná z vnějšku i z vnitřku; z vnějšku širokým proudem věcí a reelních jevů, z vnitřku bohatstvím tajemných hlubin duše, živá synthesa hmoty a ducha. Ale tento nejnádhernější květ země nemohl se dosud volně a cele rozvíjeti, kvésti a zráti, nemohl zralé semeno svoje rozhazovati světem. Byl omezován, ohrožován, šlapán nepřátelským prostředím, sám jsa úhlavním jeho nepřítelem. Proč? Protože lidstvo musí dříve projíti extrémy, než dojde k synthese, bude mu blouditi a trpěti nejstrašlivějšími mukami, zaviněnými vlastní hloupostí. Pomalu, docela pomalu poznává prostředí, společnost, že bude jen tehdy cele zdravou, silnou a svobodnou, bude li zdravým, silným a svobodným každý její člen, každé individuum; a individuum pomalu poznává, že nejsvobodnějším bude jen mezi s t e j n ě svobodnými, že zárukou jeho volnosti je s t e j n á volnost všech ve společnosti. Tof základ nového individualistického systému a na tom spočívá souhrn všech socialních a morálních poznatků, založených na požadavku individuelné svobody, souhrn, jejž jmenujeme A n a r c h i í.

Anarchie jest dneska nejširší a nejprostší, nejkrásnější a nejspravější base pro život přítomnosti, udávajíc zároveň direktivu do nejkrásnější budoucnosti. Základem jejím jest silné a svobodné individuum, svobodné a silné ve všech tendencích mnohotvárného života, tedy umění.

*

Nejen jako individualista, jako anarchista, ale také jako člověk umění blízký a v povahu jeho zasvěcený podpisuji vděčně poslední větu p. Karáskovy úvahy: »Kdo řekne: protiindividualism umění, vyslovuje tím zároveň jeho smrt.« Opravdu, umění je individualistické. A to znamená: síla uměleckého díla je v přímém poměru se silou umělecky tvořící individuality, čili, čím je umělecká individualita silnější a vyšší, tím je také umělecký produkt této individuality silnější a vyšší. Dílo epigonů stojí níže než dílo initiátorů. A dále: Umělecké dílo nutno ceniti pak nikoli dle toho, jaký účel nebo účinek socialní či morální má (— tady názory Tolstojovy jsou zlé, bludařské a pro umění vražedné —) nýbrž dle toho, jak silná a vyhraněná individualita se v něm projevuje. Je-li nám však síla individuality základním kriteriem při odhadu uměleckého díla, musíme uznati, že stejně silné — byť jinak od sebe docela se různící — individuality, vyjadřují-li se umělecky stejně silně, plodí díla stejné umělecké oprávněnosti, plodí stejné umění. Toto jediné může být kritikovi individualistovi směrodatným. Nic jiného. Je-li básník romantikem, realistou nebo symbolistou, je-li malíř prerafaelistou nebo impresionistou a t. d, to nemůže být rozhodujícím při odhadu výše jeho umění, leda pro kantora akademie. A jistě nemůže být také rozhodujícím, napíše-li básník báseň příležitostnou nebo erotickou, či pomaluje-li malíř plátno, zeď nebo dřevo, oponu, strop nebo postel. Nikoli prostředky, nikoli účel nebo účinek, ale prostá síla uměleckého vyjádření individuality platí. Vše ostatní nepřidává pranic umělecké výši, ale také za žádných okolností nemůže jí nic uhrati. Nepovyšuje umělce jako umělce, ale také jako umělce nemůže ho snížiti . . .

To jest moje prosté, jasné a široké pojetí a pro toto široké pojetí individualistické stojím proti p. Karáskovi a musím označiti jeho názory jako jednostranně kastovnické, protože nechrání umělecké individuality vůbec, nýbrž jen určité a určitě zbarvené projevy určitých individualit. Přistoupím-li pak k jednotlivostem jeho úvahy, budu protestovati proti třem bodům jeho studie, na nichž ostatně nejlépe jest viděti, kdo se to tady skrývá za individualistickou maskou, a sice 1. proti jeho dvěma škatulkám na umění, antiindividualistické a individualistické, 2. proti jeho názoru na umění aplikované čili umělecký průmysl, 3. proti jeho pojetí Williama Morrise, toho nádherného umělce — člověka, jehož jméno odvažuji se vyslovovati vždy jen s největší úctou.

Tedy předně: P. Karásek řekl: kdo řekne protiindividualism umění, vyslovuje tím zároveň jeho smrt. Tato zásada, ku které i já se přiznávám, nebrání však panu Karáskovi, aby dělil umění na antiindividualistické, Sandovou, Balzaca, Flauberta, Zolu, Dickense, Eliotovou atd. a individualistické, Poea, Bandelairea, Verlaina, Mallarmea, Rossetiho, Przybyszewskiho atd. V tom je logický skok. Podle autorových slov jest jen dvojí možno: buď jest jen jedno umění, umění Poea, Bandelairea, Chopina, Muncha, Vigelanda, a vše ostatní je brak, balast, mrtvě narozené dítě pseudo-uměleckých snah; anebo také takový Flaubert a takový Zola dali nám umění, ale pak i oni jsou uměleckými individualitami, jistě jinými než Poe nebo Przybyszewski, jinam obrácenými, odjinud vyšlými, ale stejně silnými možná a stejně mohutnými. Jak by na to odpověděl asi

p. Karásek, přímo jsa otázán? Myslím, že člověk určité školy, stranník určitého směru, přehlušil by v něm logický chod myšlenek, tak, jako se to stalo v článku s kterým polemisuji. Autor opustil tu cestu logiky, vyzdvihl jediný, krajní typ umělecký za jediné oprávněný a sakcentoval projev podvědomého na úkor všech ostatních projevů mnohotvárného života. A přece umění, jako projev umělecké individuality z vnějšku i z vnitřku determinované, tedy jako projev jisté harmonie, nezabíhá nikdy beztrestně v nejzazší extrémy, v nejkrajnější jednostrannost, nýbrž je vždycky více méně synthetické, a umění nevíce synthetické bude také nejkrásnějším, protože bude výrazem nejsharmonisovanější a tudíž nejsilnější individuality. Právě poslední dějiny umění nás poučují, kterak umění mizelo z projevů vystupujících s uměleckými aspiracemi tím více, čím menší a menší byla harmonie, harmonie mezi vnějším a vnitřním, mezi hmatatelným a psychickým, mezi individuem a prostředím. Tak jako realism zvrhl se v naprosto neumělecké projevy, totožné s fotografováním nebo mechanickým kopírováním přírody, tak také přestali býti umělci ti, kdož snažili se svému dílu podložiti psychické tak důkladně, že v poesii upadli v blabolení a v malířství v neproniknutelný chaos skvrn nebo křivek.

Tím odpověděl jsem p. Karáskovi stručně k prvnímu bodu. Byl-li jsem však v tomto bodě přesvědčen, že polemisuji s člověkem určité školy, jsem přesvědčen nyní, že v otázce umění aplikovaného mám před sebou zatvrzelého aristokrata, feudálního majitele jistých předsudků, básníka, který si myslí, že každý básník musí být magem a každý mag že musí žíti v nepřístupné samotě, aby ho neurážel kypící a množící se život. Tady jsem malomocný. Tady nemám co činiti s logickými skoky, nýbrž s uzavřenou nepřístupností, kterou nelze vůbec přesvědčiti. Tedy musím nechati autora článku na pokoji a obrátiti se k jeho čtenářům.

Vyslovil-li jsem zásadu, že ani prostředky ani účel ani účinek nerozhodují při odhadu výše umění, nýbrž rozhodující že jest jen síla uměleckého vyjádření individuality, nestavěl jsem jistě umění na žádnou utilitaristickou basi. Zároveň jsem však podotkl: ani prostředky, ani účel, ani účinek, nepřidávají nic umělecké výši, ale také za žádných okolností nemohou jí nic ubrati a umělce jako umělce snížiti, čili užitečnost uměleckého díla nezvýšuje uměleckou jeho výši, ale naprosto nemůže také jeho umělecké výši škoditi, je-li užitečným. Mám-li tři krásné obrazy — třeba prerafaelistické — na stěně svého obydlí a v koutě toho obydlí stará ošklivá kamna, snížím nějak umění a krásu těchto obrazů, zasadím-li je v rámec ozdobné plenty a postavím-li je před ona kamna, aby je ukryly? Anebo: nechám-li viseti obrazy na stěně, a zavolám si umělce téhož, který je maloval, aby tři nové obrazy přímo na dřevo té plenty mi namaloval, snížím nějak toho umělce, snížím nějak jeho umění? Jsou ony tři obrazy před kamny stojící nižší umělecká díla, než ony tři na stěně visící, jen proto, že stojí jako plenta před kamny? Takové úvahy především vyvolaly dekorativní hnutí a s nim aplikované umění a, bohužel! že ho vyvolaly. Škaredý, šosácký, pseudoaristokratický akademický chaos byl šťastně a důkladně vyhlazen. P. Karásek je v tomto ohledu opravdu jako novozélandský Kivi — vymírajícím druhem. Všechny brány

života otevřely se umění. Jeho pyšný a čistý zjev slaví svůj vjezd do všech příbytků a do všech srdcí po celém skoro světě. Umění jsouc závislo na živých individualitách a obracejíc se ku živým, předpokládá nutně život, a sice život rostoucí a množící se, aby samo mohlo se zmnožovati a růsti bez nebezpečenství stagnace. Čím úžeji bude umění spojeno s životem, čím větší harmonie bude mezi nimi, tím oběma činitelům povede se lépe. Umění bude oplodněno poznáním života a život se promění v umění krásně žít! Ethika a esthetika se prolnou navzájem — to bude cíl!

To bude cíl! Po stránce sociální harmonie mezi individuem a společností, uznání toho, že pro věky ukovaný řetěz společných jejích zájmů jest jedinou zárukou života množícího se, a že takový stav, v němž by individium žilo jen na útraty společnosti, nebo opačně společnost jen na útraty individua, znamenal by zánik života. Po stránce morální harmonie mezi hmotným a psychickým, poznání, že člověk jest synthesou těla a ducha, že materialism znamená smrť v bahně a supranaturalism smrť ve smýšlené vůni. Po stránce umělecké konečně úplné prolnutí života uměním, harmonie mezi krásou a každodenností.

*

Tuto idealní budoucnost lze pojmenovati všelijak, já ji nazývám Anarchií, protože svobodná individua budou tu svobodně zmnožovati život bez jakékoli vlády, t. j. bez útočného násilí. Je-li mi tedy taková budoucnost idealem a nejkrásnějším snem, na který jsem pyšný a v jehož realisaci věřím, budu přirozeně milovati ty, kdož za tímto idealem pracují a bojují. A takovým pracovníkem a bojovníkem, idealním pracovníkem a bojovníkem byl William Morris. P. Karáskovy výpady jsou příliš malicherné, neboť tento umělec-člověk byl příliš velikým. P. Karásek se také mýlí: William Morris byl téže umělecké rasy jako Rossetti a jako Burne-Jones, byl jen větším mužem činu a vůle. O jeho demokratičnosti může mluviti s opovržením jen ten, kdo jí nezná, o jeho socialismu jen ten, komu hospodářská spravedlnost, hospodářské narovnání jest a priori proti srsti.

Jeho demokratism nezná jediné vulgární noty, miloval příliš středověk a znal ho příliš dobře, než aby nevěděl, že dáti umění do rukou lidu neznamená smrt umění. A také nebyl jen mlsným gourmandem a nepředstavoval si život a umění jako lehoučký flirt, nýbrž byl neskonale pilným a vážným dělníkem, a jako dělník, který umí pracovat a zná cenu práce, byl socialistou a jako socialista byl demokratem. Stručný článek nepřipouští ovšem důkazy každého jednotlivého tvrzení, mám však jistě svědky v těch, kteří Morrise znají a ho pochopili.

Na konec krátce jen o tom, jak se svého širokého individualistického stanoviska se dívám na demokratisování umění, na umění lidové. Právě proto, že v umění vidím projev čistě individualistický, nebojím se oň pro případ, že bude — jak i mým přáním jest — učiněno přístupným všemu lidu. Silná individualita svésti se nedá, na slabých nezáleží a obchodníci, kramáři s pseudouměním, budou spíše vyplenitelnými, bude-li lid schopen klásti umělecké měřítko. Nehledím prostě na otázku

demokratisace umění, jako na otázku výroby na př. t. zv. lidové četby. Nechci, aby umělci tvořili s ohledem na lid, chci však, aby se neuzavírali širokému proudu života, aby se nepovažovali za jongleury s rýmy nebo barevnými odstíny, nýbrž jeden každý za člověka, za silné individuum, které má na tomto světě slavný a důležitý úkol. Dneska každý prázdný mozek, svede-li knihu obstojných rýmovaček, domnívá se již, že je povýšen nad »lůzu«, že nepatří již k »davu«. Aristokratism je dnes na všech ústech, a opravdových, pyšných lidí je tak málo. Máme samé nadčlověky, ale silné, špínou skutečně opovrhující a život tvořící individuality nám chybí. Máme veršotepce, nikoli však básníků, a přece jen básníci jen výmluvní hlasatelé nějakých myšlenek, jen zanícení objevitelé nových světů mají právo na lásku a pozornost lidu. Tedy, kdo chce sblížiti lid s uměním a umění s lidem, nesmí ani žádati, aby lid okamžitě všecko chápal a za vším sebe efemernějším ihned se hnal, ani nesmí žádati na umělcích, aby vyhovovali i těm nejnižším intelektům a lehtali i ty nejnižší vášně a pudy. Nýbrž musí se snažiti, aby pomáhal dodati váhu požadavku, jenž hledá u umělců nejen silnou uměleckou individualitu, ale také důstojné názory a stanoviska ku všem sociálním, morálním a kulturním otázkám a potřebám doby. Pak se bude moci život, ta nádherná, zářící a slavná řeka, klidně valiti kolem ubohých jedinců, kteří nepochopili jeho majestátu a obracejí k němu bojácná záda, protože nemají odvahy vrhnout se v jeho syčící a stříkající vlny.

Stanislav K. Neumann

Z činnosti českých žen v minulém dvouletí.

(Dokončení.)

Dosavadní ojedinělá péče o pracující dívku v útulnách a »Záštitě« zajisté nijak nestačí, zvláště když není dosud uskutečněna »Záštita« vídeňská, vysoce to potřebná ochrana českých děvčat houfně na službu do metropole přicházejících, která tu často z nezkušenosti upadnou v náruč mravní zkáze, a v nejmírnějším případě se odnárodňují, sesilujíce zároveň počet nepřátel Čechů. Leč ani dívka do Prahy přicházející nebude mravně zabezpečena dokud i u nás na nádražích neuvítá ji přátelská pomoc a rada místo záludných dohazovaček a kuplířek. Zdali pak již jednou od slov ke skutkům pokročí společnost »Přítelkyň mladých dívek« ve Švýcarsku, Francii a Německu neskonale užitečně působící? Jest to akce tak jednoduchá, jen trochu dobré vůle a lidskosti vyžadující!

Na ony nešťastnice, jež zkáze již propadly, dokonce rádo se zapomíná; nebýti »Domoviny«, již udržoval do nedávna hlouček nadšenců vyznání evangelického neb svobodně-reformovaného, zůstala by na Čechách skvrna, že nikdo nepodal ruky nejnešťastnějším dcerám jejich. To, co jinde považováno za nejpalčivější otázku sociální, k jejíž rozřešení tisíce pracuje, tisíce úst nadšeně a vroucně promlouvá, u nás pomíjí se okým mlčením. Leč ukazují se již známky, že náprava není daleka . . nějšími svými prostředky nelze »Domovině« vydatně působiti. A vůbec e nám, že by pražský ústav Domoviny, tak blízký jedovatým pra-

menům velkoměstské zkázy, měl býti pouze jakousi sběrnou, dočasným týdenním útulkem; vlastní její ústavy, hezké skromné chaloupky, myslíme si u lesa mezi poli, kde by ženy choré strašlivým neduhem nemravnosti a prodejnosti uzdravovaly se na duši i na těle vlivem přírody, klidu, pravidelné práce, duševního zabavení. A myslíme si, že by takových chaloupek mělo býti hodně, počet dostatečný, dokud by nevyléčily aneb alespoň nezmírnily děsné zlo prostituce! Bylo by si přáti, aby české lidumilství, spočívající na větším díle v rukou žen, přijalo již zásadu, že chudině, s málo výjimkami, neprospěje almužna, leč přiměřeně odměněná práce a nauka o vlastní pomoci.

Vzdělanostní snahy žen, hlavně ve venkovských spolcích (jejichž činnost přirozenou měrou bývá mnohostranná) jeví se v pořádání přednášek nejrozmanitějšího druhu, i nečlenům a mužům přístupných. Zřídka kdy pojí se k těmto rozpravám diskusse, ač by se takto u žen vychovával logický soud, přemítání o věcech vážných, řečnická hbitost a duchapřítomnost. Že se těchto vlastností ještě namnoze nedostává, jest jisto a kdyby dnes jakýmsi zázrakem uděleno bylo ženám aktivní i pasivní volební právo, právo svolávati politické schůze a spolky, nalezl by nový ten stav věcí ženy po většině zcela nepřipraveny... Tedy méně »akademických« přednášek, více konferencí, debat, ovšem přesně k předmětu se připínajících! — Každá téměř jednota má svou knihovnu a často i čítárnu, čehož hojně bývá užíváno; stinnou stránkou užitečných těchto institucí jest, že užívají jich nejen nemajetné ženy, leč že jsou žel! i majetným pohodlnou výmluvou, proč knih a časopisů nekupují. (Jednu z největších knihoven ženských v Čechách má nyní »Lada« v Nymburce). Četné spolky, zvláště odbory národních jednot, posílají knihy, ba celé knihovny do míst chudých neb ohrožených, ve Slezsku tak činí na př. Ženský odbor Matice Osvěty lidové. Zesnutí Karoliny Světlé dle učiněných provolání zavdá podnět ku četnému zakupování jejích spisů a ku zakládání knihoven, k čemuž získány budou prostředky přednáškami o jejím životě a předčítáním jejích děl. Stejným způsobem má býti dosaženo »Severočeského fondu K. Světlé«, jenž hned z počátku dostoupil slušné výše. R. 1898, po zřízení desky Sofie Podlipské Dámským kruhem, zakoupeny za zbývající značnou částku její spisy pro mládež a rozdány dívkám pražských a předměstských škol.

Promlouvali jsme dosud o ženách, pokud se jejich práce týče, jako o celku; třeba dotknouti se i jednotlivých stavů. Žel! není u našich žen i samostatně se živících dostatečného esprit-de-corps, žádné solidarity a organisace. Jisté sbory pracujících žen nejsou, pokud víme, sorganisovány vůbec, tak soukromé učitelky, obchodnické pomocnice, ošetřovatelky. O nějakém pojištění pro případ nemoci a stáří není v organisacích již dokonce řeči, ač na př. jinde každá větší jednota neb sdružení jest založena na zásadě vzájemné pomoci a poskytuje agendou svou zaměstnání zase několika vzdělaným ženám, placeným svým úřednicím. V našich zemích lze o solidaritě stavovské mluviti s určitostí pouze u dělnic, učitelek, telegrafních a poštovních úřednic a snad ještě pokud se svépomoci týče u pomocnic porodních. Ošetřovatelský stav v Anglii přímo výtečně zorganisovaný, hojností klubů, fondů, sdružení se pyšnící, z minimální části jest v ruce občanských žen a i ty jsou buď závisly od Společnosti

červ. kříže, buď nevalně vzdělány a tudíž postavení podružného. Skorem veškeré ošetřování nemocných a i správa nemocnic po starém zvyku ponechána jeptiškám, jimž v Rakousku (i ve Vídni) vůbec lékaři přejí, libujíce si, že tyto klášternice hmotnými starostmi nejsou odvracovány od svého úkolu. Jeptišky spravují i ženské trestnice, čímž opětně snaživým, ba i vzdělaným ženám odňato plodné pole činnosti.

Dělnice jako jejich mužští soudruzi jsou buď sociální demokratky aneb t. zv. křesťanské sociálky; mladá strana národně-sociální dosud neorganisovala své ženy, aniž pro ně působila, teprve na nedávném »dni české demokratie« promlouváno o tom, jak ženy pro snahy strany odchovávati a usneseno i, že bude pro ně vydáván zvláštní list. Sociálně-demokratických žen jest asi nejvíce v Čechách a na Moravě; jsou sdruženy v t. zv. odbory, pro něž konají se přednášky, schůze atd. Že tyto odbory ženské nejsou samostatny, vysvitlo z bouřlivého jednání sjezdu brněnského, kdy si dělnice žádaly organisaci zcela od mužů nezávislou. Sympathii každého myslícího člověka získává horlivá snaha sociálních demokratek po dobytí volebního práva (jako části všeob. hlasovacího práva) rovněž na posledním sjezdu úsilovně projevená. Orgánem sociálně demokratických žen jest »Ženský List« vycházející v Brně. Křesťanské čili lépe řečeno katolické sociálky mají listy dva, též laciné, »Česká Žena« v Praze a »Ženské Listy« v Brně vycházející. Obojí listy řízeny jsou katolickými knězími, duchovními rádci těchto žen a vyjma něco málo příspěvků i jimi psány. Přese všechnu jejich snahu podati příslušnicím své strany poučení rozličného druhu, zaráží nestranného pozorovatele jednostrannost všech posudků (literárních, sociálních) a úplná nevážnost k dějinným tradicím a ideálům českým. Křesťansko-sociální ženy vlastně nejsou dělnickým sdružením, nýbrž společností velmi heterogenní: jsou tu vedle pracovnic, hlavně domáckých, malé řemeslnice a obchodnice, úřednice, služky, ošetřovatelky, soukromnice; to také tím, že vedení strany odkazuje ženu neustále z továrny do rodiny, nemohouc jí ostatně připraviti sociální stav takový, jenž vedlejší vydělek ženin učinil by zbytečným. Organisace českých služek, vždy na nějaký čas ukáže se alespoň v denních listech, by za krátko beze známky zase zmizela. Pevné a stálé činnosti stavovské tu patrně není. Telegrafní a poštovské úřednice čili vlastně »manipulantky« a »kandidátky« vystoupily jako stav na podzim 1898, kdy znova se domáhaly (tentokráte s výsledkem slušným) úpravy svých platů a služebných poměrů a kdy zároveň brániti se jim bylo proti nevraživosti mužských kolegů. Tento antagonismus pohlaví jest ve stavu učitelském příčinou neustálých, tichých i zjevných bojů, tak že spolky učitelek staly se nejen jednotami vzdělávajícími, společenskými, ale i obrannými. Zápas o samostatné vedení školy, o místa řídících učitelek a ředitelek měšťanských škol, veden jest učitelkami a jejich spolky (s podporou ostatních ženských jednot, většinou bezvýsledně, ba konkurující ženy často nejen stejně, ale i lépe kvalifikované a déle sloužící utrpěly v posledních letech několik citelných porážek (městská pokračovací škola, Budějovice atd.) Tak zvaná volná konkurence, jejíž podstata jest dostatečně známa, vyvolala na loňských učitelských sjezdech v Budějovicích a Kutné Hoře bouřlivé výstupy. V Praze spolky českých učitelek činí společně »Jednotu československých

učitelek«; bývalý »Spolek č. uč.« jest nyní pražským odborem Jednoty; kromě toho vynikají počtem členů odbory jihočeský a východočeský. Odbor »asylní«, jenž po léta svépomocí hleděl zříditi útulek churavým a práce neschopným učitelkám, vida, že nasbíraný kapitál (asi 3000 zl.) ještě dlouho nezbuduje vytoužený domov, ustavil se jako zvláštní spolek a z úroků oné jistiny uděluje podpory neb bezplatné půjčky učitelkám. Pražský odbor má i zvláštní svoji čítárnu v místnostech »Záštity«.

Značně byla rozšířena vzdělanostní dráha učitelek ministerskými výnosy v březnu 1897, jimiž povoluje se ženám maturitu odbyvším řádné, učitelkám pak mimořádné studium filosofie. Skutečně jest těchto mimořádných posluchaček každoročně značná řada, skorem více než studentek; připravují se buď ke zkouškám na školy střední dívčí, na školy měšťanské, neb rozšiřují prostě svoje vzdělání. I universitní extense, první v Čechách, četně navštívena byla ženami.

Osvětový tento čin vlády ve prospěch ženského pohlaví zůstal však ojedinělým; dosud nepovoleno řádné studium lékařství, ač medičky české, některé již v V. ročníku teskně čekají rozřešení svého osudu; dosud nezřízen druhý státní ústav pro učitelky v Čechách, starost tu přenechává vyučovací správa — řeholním kongregacím a zcela lhostejně k tomu přihlíží, že rok co rok z 200—250 zkoušku skládajících dívek přijato jich bývá — asi 40 . . . Jediné v zemích koruny české gymnasium dívčí, jež již podruhé vyslalo své maturantky a přetvořeno bude na gymnasium úplné, vydržováno jest soukromou dobročinností, spolkem »Minervou«; slechy, že město Praha připojí je ku své vyšší dívčí škole na místě zcela zbytečné, aristokratisující přípravky, neosvědčily se pravdivými. Také o vzdělání žen rolnických nepečuje ani stát ani země; leč na štěstí nahlížejí okresy samy, čeho jim nutně třeba, i množí se kursy a školy hospodyňsko-rolnické, mlékařské, — jen půdy jim více třeba a porozumění.

Svépomocí pokusily se i naše ženy zámožné získati dorost svých kruhů dosud neuvědomělých; aby neutíkaly dívky do ciziny, kdež pro vše, co Čechu drahého, jazyk, umění, literaturu, průmysl ztrácely smysl, zařízen paními hlavně v D. odboru Ú. M. Š. a v »Domácnosti« (České škole kuchařské) sdruženými pensionát ve velikém stylu, jehož chovanky hojnými statky požehnané navštěvují po přednosti vyšší dívčí školu městskou; jemu po boku povstal před nedávnem zcela soukromý pensionát pro dívky stavu středního, kdežto Záštita, jak již řečeno, zaopatřuje dívky se vzdělávající spůsobem nejlevnějším. Jest si přáti, aby vychovávací ústavy ty probudily v srdcích mladičkých žen cit pro nejušlechtilejší stránky českého bytí; dosud často muž »vlastenec« měl dceru, choť, sestru zcela lhostejnou, ba antagonistku snah svých. Zdá se, ostatně, že již značné nápravy docíleno; jakousi známkou jsou samostatné, vskutku oduševněné a věcné oslavy, jež ženy pořádají za jubileí slavných osobností: slavnosti Palackého, Puškina, Čelakovského, Mickiewizce v rocích právě minulých. Že úmrtí spisovatelské dvojice Světlá-Podlipská dalo podnět k pravé záplavě přednášek právě v ženských spolcích, jest věcí samozřejmou.

Žurnalistika ženská roste; kromě dělnických listů již zmíněných vydávají si učitelky samy list stavovský s dvěma přílohami pro školy mateřské a školy

ručních prací. Širokým vrstvám žen, zvláště inteligentním věnováno rovněž několik časopisů, z nich nejstarší, málem třicítiletý, »Ženské Listy«, všímá si vedle ženského hnutí široce záležitostí domácích, vlasteneckých a jest kromě toho orgánem Ž. Výr. Spolku a »Minervy«, Lada a Dámské Besedy, jsouce přílohami k módním listům pěstují belletrii, hadánky, udílejí rady společenské, podávají kuchyňské předpisy, jídelní lístky atd. Nejmladší list »Ženský Svět« jest jakýmsi pojidlem žen s cizinou, a zabývá se hlavně mravnostním a socialním hnutím; belletrie přináší méně. Celkem lze říci, že vlastní podstata feminismu jest u nás většině žen ještě velmi neznáma a že o »emancipaci« přes překlad Stuarta Milla »Poddanství žen« panují nejsměšnější pojmy.

Solidarnosti všech stavů žen výrazem jsou sjezdy, jichž bylo v posledních letech několik: kromě sjezdu pražského v květnu 1897, sjezd spolků moravských v Hodslavicích v srpnu 1898 na oslavu stoletých narozenin Palackého, za něhož smluvena organisace pokračovacích škol pro dívky, jichž jest na Moravě kromě škol Vesninych a Pöttingea i v jiných městech značná potřeba — jako zase v Čechách palčivě nutno jest povinné pokračovací školství dívčí .... K akci »mírové« sešly se moravské ženy letos v květnu; bohužel ukázalo se slibné jednání vzhledem k výsledku kongresu v Hágu pouhou fatamorganou ....

Ženské hnutí všude, tudíž i v Čechách, jest ponenáhlou evolucí; i lze doufati, že přese všecky překážky z venčí, přese všecky přehmaty ve vlastním táboře, ve stálém obrozování svém ujasní se a vytříbí, že jeho dráhy rozšiřujíce se a stoupajíce, rozvětví se bohatě. Půjdou pak cesty a cestičky ty všecky k jedinému střednímu bodu, k vrcholu hory: prospěchu a štěstí lidstva. *X.*

Na smrt Tibullovu.

Podávám čtenářstvu Rozhledů překlad jedné elegie Ovídiovy jakožto ukázku přízvučného disticha.*)

Až posud latinské hexametry a pentametry překládány byly vesměs časoměrně, poněvadž bylo mínění téměř všeobecně rozšířené, že český hexametr přízvučný jazyku českému se příčí, ba že nelze kloudného hexametru přízvučného v češtině ani složiti — o pentametru ani nemluvě.

Po vydání Dobrovského nauky o přízvuku r. 1795**) básněno skoro vesměs přízvučně, a to velmi přísně podle pravidel Dobrovského. Jeho theorie byla všeobecně uznávána až do r. 1818, kdy spisem »Počátkové českého básnictví, obzvláště prosodie« byla theorii Dobrovského zasazena těžká rána. Dobrovský uznával jen prosodii přízvučnou, Počátkové zase jen časoměrnou. V boji, který byl mezi oběma směry po dlouhá léta veden, zvítězila sice formálně prosodie časoměrná, ale v praxi ustupovala víc a více přízvuku, až konečně přízvuk ovládl skorem úplně.

*) Jest to malá ukázka z větší sbírky překladů básní Ovídiových, která vyjde za dlouho nákladem knihtiskárny Dra. Ed. Grégra.

**) Prosodie. Entworfen von H. Joseph Dobrowsky v Pelzelově grammatice »Grundsätze der böhmischen Grammatik. Prag 1795.

Každý cítil a cítí, že časoměrné básně od skutečné češtiny mluvené naprosto se liší, neboť jest v nich zanedbáván přirozeny přízvuk našeho jazyka.

Toliko v hexametru, pentametru a chorech řeckých dramat časomíra podržela vládu neomezenou. Nikomu ani na mysl nepřipadlo, že by mohl na příklad Homéra nebo Vergilia přeložiti jinak než časoměrně — ačkoliv hexametr a pentametr časoměrný jest nám stejně nepřirozený a stejně se příčí skutečnému jazyku jako jiná metra.

Byla sice již delší dobu reakce proti tomu a v soukromých hovorech o tom mnoho mluveno, a i básníci moderní, jako Vrchlický, Sládek a Zeyer, skládali hexametry přízvučné, ale vláda časomíry v těchto rozměrech zlomena nebyla.

Teprv epochálním článkem professora dra J. Krále v Listech filologických: »O prosodii české« v ročnících XX.—XXV. bylo nad slunce jasněji dokázáno, že časomíra češtině se v ů b e c nehodí a její povaze se příčí, a že lze v š e c k a metra antická převáděti do češtiny také přízvučně, tak jako se to děje ve všech jazycích moderních. Již r. 1893 a 1894 dr. E. Štolovský podal mistrné překlady přízvučné některých básní Horatiových v programech gymnasia domažlického, od té doby pokusili se i jiní o přízvučné překlady se zdarem.

Koho snad věc zajímá, připomínám, že pravidla přízvučného hexametru navrhl jsem v »Naší Době« r. 1896 a šíře jsem je rozvedl v programu gymnasia vysokomýtského r. 1898. Důkladné a obšírné poučení čtenář najde v citovaném článku Králově.

Na důkaz, že lze i veliké množství hexametrů přízvučných složiti i dle pravidel nejpřísnějších, přeložil jsem Goethova Hermanna a Dorotheu ve Sborníku světové poesie r. 1897. Ukázku přízvučného pentametru podávám tuto. Překládal jsem podle školního vydání Sedlmayer-Breindlova.

Na smrt Tibullovu.

Zpěvy milostné III. 9.

Jestliže truchlila máť, když Memnón,[1]) když Achilles[2]) zhynul,
velkých-li bohyní[3]) duch smutným se osudem chví,
žalostná Elegie,[4]) své nevinné kadeře rozpusť:[5])
od teďka, bohu buď žel, příliš máš pravdivé jméno!
Onen básník, jenž obor tvůj pěl, tvá oslava, Tibull,
v požáru hranice plá — tělo, jež opustil duch.
Viz, jak Veneřin syn si zvrácený přináší toulec,
pochodeň zhaslou a luk, který je rozlomen v půl![6])

[1]) Memnón, král Aithiopů, bydlících dle Homérovy Odyss. I. 24. v nejzazších končinách východních (i západních), přišel za války Trójské na pomoc Priamovi, králi Trójskému, ale byl zabit od Achillea. Jeho matka Éós, bohyně ranních červánků, roní proň neustále slzy, které jeví se ráno v podobě rosy. — [2]) Matka Achilleova byla Thetis, dcera mořského boha Nérea. — [3]) Tyto bohyně jsou právě Éós a Thetis. — [4]) Personifikované básnictví elegické. — [5]) t. j. na znamení smutku. «Nevinné«, poněvadž si takového bolu nezasloužily. — [6]) Erós (Amor), syn bohyně lásky, Afrodity (Venery), býval vyobrazován s křídly, lukem, šípy a toulcem. Také pochodeň svatební mívá. Když zemřel Tibullus, básník milostných elegií, Erós, bůh lásky, obrátil toulec na znamení žalu, tak že šípy vypadaly, zlomil luk a shasil pochodeň. Křídla mu zármutkem klesla.

Hleď, jak kráčí, jsa zármutku pln a s kleslými křídly,
jak mu i na holou hruď ukrutná dopadá dlaň,[7])
kterak mu slzami ovlhá vlas, jenž objímá šiji,
nářek, jejž prorývá vzlyk, z žalostných retů mu zní!
Takovým zármutkem jat, když pohřeb měl Aenéas bratr,[8])
z komnat prý vyšel ten bůh, překrásný Iúle,[9]) tvých.
Však tě nás[10]) svatými věštci a bohův miláčky zovou!
Někteří dokonce mní, božská že bytost je v nás.
Bohužel ukrutná smrt vše posvátné znesvětí vždycky,
na vše, co na světě dlí, černavou[11]) vkládajíc dlaň.
Orfeu Ismarskému co prospěla matka, co otec?[12])
Co pak mu platen byl zpěv, nad kterým žásala zvěř?[13])
V hlubokých lesích prý roditel týž,[14]) ač lyra se velmi
vzpouzela »aelinon« pěl, »aelinon« hlaholil les.
Přidej i Maeonovce,[15]) jenž jakoby z věčného zdroje
vlažil básníků ret,[16]) pijících Pierský mok,[17])
avšak i jej ten poslední den v tmy Avernské[18]) vnořil:
jediné básně jsou s to, aby jich nezhubil žár.
Trvá básníků dílo: tak pověsti o válce Trójské,[19])
tak též zdlouhavá tkaň, noční vždy roztkaná lstí.[19])
Dlouhý přetrvá čas i Nemesi, Délie jméno,[20])
tato jsouc láskou mu dřív, ona zas milenkou teď.

---

[7]) Za starověku bili se v prsa na znamení smutku. — [8]) I Aenéas byl syn bohyně Afrodíty, byl tedy bratr boha Erota. — [9]) Iúlus byl syn Aenéův. Pohřeb Aenéův dál se ovšem z domu syna jeho Iúla. — [10]) t. j. nás básníky. — [11]) Duše zemřelých ubíraly se do podsvětí, Hádu, hrůzného a temného to prostoru uvnitř země. Básníci nazývají vše, co s podsvětím souvisí, tmavým, černým. — [12]) Orfeus, mýthický pěvec thrácký, syn Apollónův a Musy Kalliopy, ztrativ mladistvou manželku Eurydiku, uchýlil se ze zármutku do hor thráckých, zhrdaje všemi ženami. Za to jej Bakchantky rozsápaly. Orfea tedy nezachránil od smrti ani sám otec Apollón, bůh hudby a zpěvu a ochránce básníkův, ani matka Kalliopé, Múza a bohyně zpěvu epického. Ismarský, t. j. thrácký, slove od hory a města Ismaros v Thrákii. — [13]) Když Orfeus v horách thráckých pěl, přilákal krásou zpěvu svého stromy i zvířata, která posadivše se kol Orfea, s úžasem jeho zpěvu naslouchala. — [14]) Apollón, otec básníka Lina (Linos), oplakával synovu smrt volaje: αἴ λινος. Odtud žalostné písně sluly αἴλινοι. Lyra vzpouzela se provázeti žalozpěv, poněvadž obyčejně provází zpěvy slavnostní a veselé. — [15]) Maeonovec n. Maeoňan = Lýďan, neboť Maeonia je staré jméno Lýdie. Zde míněn jest Homéros, který prý pocházel ze Smyrny neb Kolofónu v Lýdii. — [16]) t. j. básníci přehojně čerpali z plodů Homérových j. z nějaké studnice nepřebrané. [17]) Músy jsou dcery Dia (Zeus) a Mnémosyny, která je porodila v Piérii (v Makedonii na úpatí hory Olympu). Odtud sluly Músy Pierské. Pierští Thrákové, obzvláštní ctitelé Mús, přestěhovali se později k Helikónu do Boiótie a přenesli tam i kult Mús. Odtud Helikón (hora v Boiótii) a Parnásus (hora v sousedním Fócku) staly se hlavním sídlem jejich kultu. Prameny Aganippé a Hippokréné na Helikóně a Kastalia na Parnásu byly jim posvátny. Pierský mok = voda Mús, je voda z těchto pramenů, která plodila básnické nadšení. Píti Pierský mok = býti básníkem a bráti od Mús nadšení a nadání básnické. — [18]) Avernské = podsvětní. Jezero Avernské u Kampánii bylo pokládáno za vchod do podsvětí. — [19]) Slovy těmi jest [illegible]na Homérova Ilias, jako veršem příštím zase Odysseia. Když za nepřítomnosti [illegible]seovy záletníci naléhali na Pénelopu, věrnou manželku jeho, aby se provdala [illegible]noho z nich zvolila, Pénelope slíbila tak učiniti, až utká svému tchánu Láertovi [illegible] Co však ve dne utkala, v noci rozetkala. [20]) Délia a Nemesis byly Tibullovy [illegible]y, které svými básněmi opěvoval. Obě tato jména jsou nepravá.

Osud-li šlechetné schvacuje zlý — mým promiňte slovům —
k té jsem domněnce hnán, žádný že nežije bůh.
Zbožně buď živ, přec umřeš — cti obřady zbožně, a krutá
z chrámu tě odvleče smrt, v dutý by vrhla tě hrob.[21])
K výborným básním se důvěrou těš: hle Tibullus mrtev,
z celého sotva tu jest, co by moh' do urny dát![22])
Tebe-li hranice žár, ó posvátný básníku, shltil?
Což pak ho[23]) nepojal strach, tvoji ti sžírati hruď?
Mohl spíš posvátným bohům jich zlatité spáliti chrámy,
chrámy, jež byly jste s to, abyste snesly ten čin.[24])
Nemohla božka to zřít, jež na vrchu Eryku[25]) bydlí,
ba prý, jak někteří mní, nemohla zdržet se slz.
Přece však bylo to líp, než kdyby jej Faeácká země[26])
v bezcenný složila hrob, aniž by komu byl znám.
Zde aspoň máť mu zavřela zrak, an skonával, vlhký,
poslední přinesla dar,[27]) když byl už obrácen v prach;
zde k němu přišla i sestra, by s matkou sdílela žalost,
bolem si zcuchavši vlas, který byl ozdoby prost,
zároveň s drahými tvými tě Nemesis s dřívější milkou
líbaly, nechtíce s míst, kde jsi měl hranici, jít.
Délia, berouc se ztad: »Já šťastnější zažila lásky«,
zvolala, »neboť jsi žil, dokavad ke mně jsi plál«.
Jí zas Nemesis praví: »Proč nad mou pohromou tesknís?[28])
Mne ještě v náručí jal, zmíraje, pravicí mdlou«.
Přece-li víc než jméno a stín z nás po smrti zbývá,
bude, kde šťastných je dol,[29]) Tibullus zajisté žít.
Tam pak s mileným Kalvem[30]) mu vyjdiž, břečťanem maje
věnčenu mladistvou tvář, umělý Katulle,[31]) vstříc;
vyjdiž i ty, jenž viny's-li prost, že's přítele znectil,
marně i ducha i krev, Galle,[32]) jsi promrhat spěl.

---

[21]) Ani zbožnost tě nezachrání od smrti, která tě odvleče do hrobu i ze samého chrámu, ve kterém jsi obětoval. — [22]) Ani básně ti nepomohou — vždyť i výborný Tibullus umřel, a zbyla z něho celého jen hrstička popelu, která sotva vyplní malou popelnici. — [23]) t. j. plamene, který pálil Tibullovu mrtvolu. — [24]) Plameny měly spáliti raději chrámy bohů, kteří připustili předčasnou smrt Tibullovu. — [25]) Eryx, hora při západním pobřeží ostrova Sicilie. Na vrcholu jejím byl slavný chrám Afrodity, lat. Venery, která se proto nazývala Venus Erycina. Venus, bohyně lásky, rmoutila se, neboť Tibullus byl opěval lásku. — [26]) Faeácká země, t. j. ostrov Korkýra, který stotožňován s ostrovem Scherií, na němž bydlili Faiákové. Když M. Valerius Messála Korvinus, Tibullův příznivec, po bitvě u Akcia r. 31 byl od Oktaviána poslán na východ, Tibullus jej provázel, ale na cestě se rozstonal a z ostrova Korkýry musil se vrátiti. — [27]) t. j. dary posmrtní na hrob nebožtíkův dávané, jako květiny, víno, mléko, olej. — [28]) Proč mě pokládáš za nešťastnější nežli sebe? Mne miloval do posledního vzdechu. — [29]) t. j. v údolí Elysejském v podsvětí, kde sídlili blažení. — [30]) K. Licinius Macer Kalvus (82—47 př. Kr.), přítel básníka Katulla. Vyznamenal se j. řečník a básník. [31]) K. Valerius Katullus z Verony, největší lyrik římský (asi od r. 84—54). — [32]) Kornélius Gallus (70—27) nar. se ve Forum Julii v Gallii Narbonnské z rodičů neurozených. Jeho příznivcem byl Augustus, který jej učinil prvním praefektem nově zřízené provincie Aegypta. Gallus, upadnuv v nemilost, sám se usmrtil. Napsal 4 knihy milostných elegií, Amores, které však se ztratily.

S nimi se sdruží tvůj stín.[33]) A stín-li jen po těle zbývá,
zmnožil tvůj šlechtilý duch, Tibulle, blažených dav.
Kéž už v bezpečné urně si v klidu tvé odpočnou kosti,
nebudiž těžka ti zem, v které je pohřben tvůj prach.

Ot. Vaňorný.

Melancholický beran.

Povídka Saltykova Ščedrina.

Zda domácí ovce kdy divoce žily, t. j. na svobodě, ničeho nám dějiny nepraví Podle zpráv z dob nejstarších měli již patriarchové stáda ochočených ovcí a za všech století byla ovce, rozšířená po celé zeměkouli zvířetem takřka jen pro člověka stvořeným, a sám člověk tvořil různé odrůdy ovcí, jež si bývají i dosti nepodobny. Některé chovají se pro maso, jiné pro tuk, ty pro svůj kožíšek a jiné pro hojnost měkké své vlny.

Samy ovce domácí již nejméně se pamatují na svého předka, jenž snad žil na svobodě; vědíť jen, že patří k té odrůdě ovcí, jež žila tam, kde se narodily, a tehdy, když se narodily. Rozumí se tudíž, že skutečně moudrou ovcí jen tu nazvati možno, jež se na pranic nepamatuje a se o pranic nestará, vyjma o trávu, seno a otruby, jimiž se živí.

Ale v našem hříšném světě přihodilo se již všelicos. Byltě jednou jeden beran, jenž měl sen. Nebyl ten sen asi jen o trávě, seně a otrubách, neboť když se probudil, byl pln nepokoje a dlouho se ohlížel zkoumavě kolem sebe. Přemýšlel, o čem asi snil, ale nemohl se na nic upamatovat. Jen nejasný měl dojem, že to byla šírá, beztvárná, stříbrným světlem zatopená dálka, jež nezůstavila po sobě určitějšího obrazu . . .

»Ovce, slyšíš, ovce! O čem pak se mi zdálo?« ptal se vedle ležící družky, jíž se, jako pravé ovci, nic nezdálo. — »Ach co, spi ty mudrlante!« odpověděla mu mrzutě ovce. »K tomu tě snad sem z takové dálky přivezli, abys tu měl sny a zaváděl nové mody?«

Beran byl pravá rasa anglická merino. Statkář Ivan Rastakovský zaplatil zaň veliké peníze a skládal naň velikou naději. Ale nešlo mu ovšem o moudré plemeno, nýbrž o to, aby mu jeho drahý, z takové dálky přivezený beran zplodil stádo ovcí o jemné vlně. Z počátku také beran zcela vyhovoval přáním. Nemudroval, o nic se nestaral, nechápal, k čemu jej sem přivezli, nýbrž spokojoval se tím, užívati života. Takové otázky, jako má-li beran práva a povinnosti a jaké, nikdy mu na mysl ani nepřipadly a proto nemohl také rozšiřovati nebezpečné theorie; vždyť ani netušil, že beraní mozek by se mohl trápiti takovými otázkami a proto své povinnosti beraní konal s takovou přesností a svědomitostí, že pan Rastakovský měl velikou z něho radost a zval sousedy, by se přišli podívat na jeho berana a s ním se potěšili.

A náhle přišel tento sen, jehož významu beran nijak se nemohl dostati. Cítil jen, že něco neobyčejného, neklid, strach nabyly nad ním vlády. Na pohled nebylo v ničem změny: ovčín a píce i stádo jemu

[33]) Duše zemřelých v podsvětí jsou bez těla, jen pouhé »stíny«.

k zušlechtění svěřené vypadaly jak obyčejně a přece všechno to připadalo mu tak zcela cizí. Bloudil po ovčíně jako zmatený a neustále mekal: »O čem pak se mi jen zdálo? Tak mi přece řekněte o čem se mi zdálo!«

Ale ovce neměly s ním žádného slitování; dokonce mu říkaly a ne bez škodolibosti, že jest sofista, filosof, a to je v ovčí řeči něco daleko horšího nežli »hanebník.«

O té chvíle, co měl beran své sny, vzpomínaly ovce na svého bývalého berana, jenž po čtyři roky úkoly drahého merina jakž takž zastával, ale když služební jeho doba se skončila, do kuchyně zmizel. Posledně bylo ho viděti, jak byl na míse u vítězoslávě nesen z kuchyně do panského domu. Byl to beran skutečně zasloužilý, nikdy neměl snů, nikdy nebyl nepokojný, své povinnosti konal svědomitě, o nic jiného se na světě nestaraje. A co za to měl? Starý tento osvědčený služebník byl sesazen a na místo jeho přišel zahaleč, snílek, který jen mekal, nevěda proč a zač a nechával ovce neplodné. »Tenhle anglický tulpas nás nic neušlechtuje,« žalovaly ovce pasákovi Nykitovi; »jen aby se pan Rostakovský pro to na nás nemrzel!« — »Utište se, moje drahé,« pravil Nykita, »však my ho zítra ostříháme a trochu kopřivami pošleháme; však uvidíte, jak zase bude dělat dobrotu!«

Ale přípověď Nykitova se nesplnila. Beran byl ostříhán a pošlehán, ale hned tu noc na to měl sen. A ty jeho sny se již ani netrhly. Jak ulehl, byly tu, ať ve dne, ať v noci; zavřel oči a hle, jako by se byl proměnil; ani nevypadal jako beran, ale tak vážně a tak přísně, jako starý rozšafný mužík, jako jeden z těch, jimž za starodávna říkali »ministr.« Ať ho viděl kdo viděl, řekl každý: »Tenhle beran mezi ovce ani nepatří, toho by měli udělati starostou.«

Ale ať se namahal jak namahal, aby si vzpomněl na sen, z něhož právě procitl, nepovedlo se mu to nikdy; na prázdno vyšlo všechno jeho úsilí. Jen to věděl, že ve spánku sunuly se kol něho všelijaké bytosti i celé obrazy, ze kteréž podívané měl velikou radost, ale jak procitl, zmizely postavy i obrazy, a byl zase tím starým obyčejným beranem. Rozdíl byl jen v tom, že dříve zdárně konal své povinnosti, ale nyní jaksi ztupěl a zaraženě po čemsi pátral; ale co to bylo, toho se nedomakal, ať přemýšlel jak přemýšlel. Což jiného tedy čekalo takového melancholického berana než nůž?

Ale postavení jeho bylo, nehledě ani na takovouto budoucnost, velmi trapné. Není trpčích strastí, než-li marná snaha proniknouti ze tmy ke světlu, a bezvědomí k jasnému uvědomění. Ubohý sklíčený tvor, jatý touhou po poznání, pobíhá jak posedlý a klesá konečně neukojiv své žádosti a nedopátrav se zdroje svých tuch. Cítí, že jest jeho srdce v plamenech, ale nedovede si vyložiti, čím plameny se vzňaly; tuší, že svět není ohraničen stěnami jeho stáje a že za jeho zdmi se prostírají daleké jasné kraje, ale nedovede pochopiti těchto krajů; má sice nejasné tušení světla, neodvislosti a svobody, ale nedovede slov těchto vyložiti. Čím častější byly sny, tím větší bylo rozechvění beranovo. Nikde nedošel soucitu, nikde odpovědi na svoje němé otázky, Ovce se ho bály a tlačily se k sobě, když k nim přicházel. Ovčák Nykita věděl jistě

něco, ale zarputile mlčel. Byl to zkušený člověk, který z gruntu rozuměl ovčí povaze, ale pro berana měl jen jeden předpis: »Beranem jsi se narodil, konej tedy povinosti dané ti přírodou«.

Ale to právě náš beran nemohl. Jeho beraní »stav« jej trápil, ne proto, že by jeho život byl nesnesitelný, nýbrž proto, že od té doby co měl sny, neustále tušil zcela jiný »stav«. Vzpomenouti si na své sny nedovedl, ale pudy jeho byly tak zmateny, že nedovedl ovládati zmatek ve svém nitru. Ale časem se tento nepokoj ponenáhlu usadil a beran vypadal skoro docela rozumně. Ale upokojení nenastalo po nějaké střízlivé úvaze, nýbrž naopak svědčilo o naprosté neschopnosti jeho organismu a bylo tudíž bez ceny. Beran spával nyní od časného jitra až pozdě do večera, v patrném úmyslu užíti ve spánku těch sladkých dojmů, jichž mu střízlivá skutečnost nedopřála.

Ale nyní ztrácel se a slábnul očihledě den ode dne, až konecně tak sešel, že když jej hloupé ovce viděly, se chechtaly a si šeptaly. Ale čím tato záhadná nemoc byla horší, tím rozumnější a inteligentnější byly jeho rysy. Všichni pastýři ho litovali, všichni věděli, že je to dobrý rozšafný beran, a nesplnil-li skládané v něj naděje pánovy, nebylo to vinou jeho, nýbrž nemoci, jež jej hubila a to, ač mezi ovcemi se nepřihází, ale jemu, jak všechny cítily, k veliké cti bylo. Také pan Rastakovský jat byl soucitem. Ovčák Nykita sice říkával, že v tak záhadných případech jest nejlepší rada nůž, ale pan Rastakovský nechtěl o tom ani slyšeti. »At jen zemře přirozenou smrtí. Peníze jsou ovšem vyhozeny, ale já jich nevydal, abych z něho stáhl kůži!«

Konečně nastala toužená chvíle poznání. Nad polemi stříbřil se teplou červencovou nocí svit měsíce, kolem spalo hluboké ticho, nejen lidé ale jakoby i celá příroda upadla v magickou lethargii. V ohradě všecko spalo. Ovce stály s hlavami svěšenými u plotu a podřimovaly. Beran ležel sám uprostřed ohrady. Najednou vyskočil v prudkém pohnutí. Do výše vypjal krk i hlavu a chvěl se na celém těle. Bylo to jakoby byl na něco čekal, něco vyhlížel a poslouchal. Tak stál několik minut, pak z jeho prsou vyrazil silný, srdcem otřásající bekot. Ovce uslyševše tyto slavnostní tóny skonání, zděšeně vyskočily a ve strachu se na sebe tlačily. I ovčácký pes se probudil a štěkaje vřítil se v rozechvěné stádo, aby je zase do pořádku uvedl. Beran si však nastalého zmatku ani nepovšiml, zcela ponořen byl ve snění. Sladké tajemství jeho snů objevilo se jeho zrakům.

Netrvalo ani minutu, zachvěl se naposledy, nohy pod ním podklesly a bez ducha svalil se na zem. Pan Rastakovský byl smrtí jeho velmi zarmoucen. »Co se to jenom stalo?« naříkal. »Vždyť to bylo zvíře jinak docela normální, beran jako jiný beran, až najednou jako by byl býval posedlý. Ty Nykito, už jsi na 50 let ovčákem a znáš přece tu hloupou němou tvář, řekni, jaká to přišla naň nemoc?« — »A snad se mu zdálo o svobodném beranu« odvětil Nykita.« On jej viděl, ale přece nevěděl y kam. Proto se trápil a na konec skonal. To se tak přihází i mezi ni . . .«

Ale pan Rastakovský přerušil další výklady řka Nykitovi: »Tak si ho vezměme naučení! Jinde by se byl tento beran snad stal velmi

váženým, ale u nás platí zákon: jsi-li beran, spokoj se tím a nemysli na jiné věci. Pak se dobře povede nejen tvému pánovi, nýbrž i tobě a také to státu půjde dobře k duhu. Budeš míti všeho do syta, trávy, sena i otrub a také ovce tě budou mít rády — není-li pravda, Nykito?« — »Zajisté, pane Rastakovský, máte zcela pravdu«, odvětil Nykita.

Křesťanství.

Houston Stewart Chamberlain. Základy XIX. věku. (Pokrač.)

Ovšem byla zde symbolika svrchovaně subtilní, poněvadž právě filosofická abstrakce v prvých staletích křesťanských kvetla, kdežto umělecká tvořivost ležela ladem. Také na to třeba položiti důraz, že mythus nebyl velikým množstvím křesťanů pociťován jako symbol; leč tomu bylo právě tak u Indů a Germanů s jich světelnými, vzdušnými a vodními bohy; mythus také není toliko symbolem, nýbrž veškera příroda zaručuje nám vnitřní, transcendentální pravdu podobného dogmatu a pojišťuje jeho schopnosti další vývoj.

Především tak celkem všechno, co jako nauka o Bohu doplňuje představu o trojjedinnosti: slovo stavší se tělem, duch svatý atd. Zejména jest staroindického původu báj o vtělení Boha. Jest již v první knize Rigvedy, v myšlence o jedinosti; setkáváme se s ní, filosoficky zpracovanou, v nauce o totožnosti Atmana s Brahmanem, a byla dokonale vyslovena postavou boha-člověka Krišny, již básník Bhagavádgíty těmito božími slovy vysvětluje: »Pokaždé a pokaždé, když ctnost ochabuje a bezpráví se pozvedá, zrodím sám sebe (v podobě lidské). Ku ochraně dobra, zlému na zhoubu a abych ctnost upěvnil, zrodím se na zemi.« Dogmatické pojetí bytosti Buddhovy jest toliko modifikací tohoto mythu. — Také představa, že Bůh-člověk může se zroditi jen z panny, má ráz starého mythu a patří vůbec do třídy přírodních symbolů. Oni vysmívaní scholastikové, kteří viděli v Homerovi narážky netoliko na nebe a peklo, nýbrž i na trojjedinost, vtělení, parthenogenesi atd., jakož i v Aristotelovi, neměli tak celkem nepravdu. Rovněž oltář a pojetí večeře Páně u prvních křesťanů odkazují spíše na společné arijské představy symbolického kultu přírody než na židovskou oběť na usmíření rozhněvaného Boha. Zkrátka, ani jediný rys křesťanského bájesloví nemá nároků na původnost. Všem těmto představám dostalo se ovšem v křesťanské nauce značně odlišného významu — nikoliv však proto, že by se bylo podstatně změnilo mythické pozadí, nýbrž předně proto, že nyní v popředí stála historická osobnost Ježíše Krista, za druhé pak, že metafysika i mythus Indoevropanů, za vlivu období zvaného chaosem národů, byly většinou až k nepoznání znetvořeny. V našem století chtěli zjev Krista vysvětlovati jakožto mythus; ale skutečnost jest pravým opakem: Kristus jest to jediné, co je nemythického v křesťanství; Ježíšem Kristem, kosmickou velikostí tohoto zjevu (k tomu ještě vlivem historicko-materialisujícího židovského ducha) stal se takřka mythus dějinami.

Dříve nežli přejdu ku »vnitřnímu« útvaru mythů, zmíním se

krátce o oněch cizích představách, jež vlivem svým viditelnou budovu náboženskou přetvořovaly a jimiž byly naše zděděné mythické představy přímo zfalšovány. Že se na př. Bůh-člověk zrodil z panny, jest, jak již praveno, prastará idea, přece však byl kultus »matky boží« do křesťanství přijat z Egypta, kde již asi tři století před Kristem ujal se této myšlenky s obzvláštní horlivostí bohatý, plasticky pohyblivý, pro vše cizí velmi vnímavý pantheon, přetvořiv ji ovšem, jako vše egyptské, v čistě empirický materialism. — Teprve později podařilo se kultu Isidinu zjednati si přijetí v křesťanském náboženství. R. 430 prohlásil Nestorius slova »matka boží« za rouhavou novotu. Bylať právě tehdy teprve do církve vnikla! V mythologických dějinách dogmat nelze dokázati nic tak jasně, jako bezprostřední, genetickou souvislost křesťanského uctívání »matky boží« se vzýváním Isidy. V posledních dobách totiž náboženství národů žijících v Egyptě v periodě chaosu stále více obmezovalo se na vzývání »Syna božího« Hora a jeho matky Isidy. O tom píše slavný egyptolog Flinders Petrie: »To mělo na vznikající křesťanství mocný vliv. Není smělým tvrzením, že bychom bez Egypťanu nevěděli ve svém náboženství o Madoně. Kultus Isidin rozšířil se značně již za prvních císařů a stal se v celé římské říši, abych tak řekl, modou; když pak splynul s druhým velikým hnutím náboženským, takže na dále moda i hluboká přesvědčení se podporovaly vzájemně, bylo mu vítězství zabezpečeno, a od té doby až po dnešní den zůstala matka boží vládnoucí postavou v náboženství Italie.*) Tentýž spisovatel poukazuje dále k tomu, jak uctívání Hora, jako dítěte božího, přešlo v ducha římské církve, takže z hlubokého, mužného blahozvěsta původního podání stal se posléze sebevědomý bambino (děcko, Ježíšek) italských obrazů. Jak viděti, pracuje tu o dostavění křesťanské církve vedle Indoevropanů a židovstva velmi účinně obdobi chaosu národů. Něco podobného skýtají představy o nebi a pekle, o z mrtvých vstání, o andělích a démonech atd., zároveň pozorujeme, že mythologické hodnoty stále ubývá, až konečně zbývá téměř pouhá otrocká pověra, jež před domnělými hřeby nějakého svatého koná svou fetišskou modloslužbu. Rozdíl mezi pověrou a náboženstvím vytkl jsem ve druhé polovici první kapitoly; zároveň jsem ukázal, jak bludné představy nevzdělaného lidu jaly se ve spolku s nejprohnanější filosofií úspěšně útočiti na pravé náboženství, jakmile se helenská síla poetická schylovala ke sklonku; co tam jsme řekli, platí i zde, a není třeba toho opakovati. Již několik století před Kristem byla v Řecku zavedena t. zv. mysteria, do nichž bývají lidé zasvěcováni očistou (křtem), aby pak společným požíváním božího těla i krve (řecky »mysterion«, latinsky »sacramentum«) stali se účastnými božské bytosti a nesmrtelnosti; ale tyto bludné nauky ujímaly se výhradně jen u »cizinců a otroků«, počtem stále četnějších a vzbuzovaly u všech pravých Hellenů opovržení a hnus.

*) Religion and conscience in ancient Egypt, ed. 1893, p. 46. Každoročn[ě] b[ý]vají v nejrůznějších částech Evropy odkrývány nové důkazy o všeobecném rozš[íření] kultu Isidina na všech místech, kam až pronikl vliv římský za doby chaosu n[árodů]. Víra ve vzkříšení těla a v nesmrtelnost prostřednictvím svátosti, byla již d[říve] ho před Kristovým narozením částí těchto mysterií. Nejčetnější doklady v Musée (net, poněvadž Gallie (vedle Italie) byla hlavním sídlem kultu Isidina.

Čím pak hlouběji klesal duch nábožensky tvůrčí, tím směleji povznášel čelo tento chaos národů. Prostřednictvím římské říše nastalo smísení nejrůznějších pověr, a když Konstatin II., na konci 4. století prohlásil křesťanské náboženství za církev státní a tím celý národ srdcem nekřesťanů do obce křesťanské násilně vnikl, vtrhly tam současně chaotické představy hluboce zvrhlého »pohanství« tvořice od té chvíle alespoň pro velikou většinu křesťanů, podstatnou součást dogmatu. Tento okamžik značí obrat v utváření křesťanského náboženství.

Zoufale bojovali šlechetní křesťané, zejména řečtí otcové, proti znešvaření své čisté, prosté víry; nejurputnějším, byť i méně důležitým jeví se tento boj ve dlouhém a známém sporu o uctívání obrazů. Již zde postavil se Řím na stranu chaosu národů, vlivem rasy, vzdělání i tradice. Ke konci 4. století pozvedl veliký Vigilantius, Got, svého hlasu proti pseudomythologickému pantheonu strážných andělů a mučedníků, proti nešvaru ostatkovému, proti mnišství do křesťanství importovanému z egyptského kultu Serapidova;*) leč Hieronymus, v Římě se vzdělavší, potlačil jej a obohatil svět i kalendář novými svatými z vlastní své fantasie. »Zbožná lež« dala se již do práce.

Tolik jen, abychom si dovedli znázorniti, jak velice byl chaosem národů znešvařen vnější vývoj mythů, původu indoevropského. Obrátíme-li nyní zřetel na vnitřní vývoj, setkáme se zde s indoevropským dědictvím v čistší podobě.

Jádro křesťanského náboženství, ohnisko, do něhož se sbíhají všechny paprsky, jest myšlenka na spasení člověka. Tato myšlenka jest Židům ode dávna až po dnes něčím zcela neznámým; jich veškerému náboženskému pojetí se jednoduše příčí; neboť nejedná se o viditelnou, historickou skutečnost, nýbrž o nevyslovitelný, vniterný poznatek. Naproti tomu tvoří tato myšlenka středisko všech indoiranských náboženských názorů; všechny točí se kolem touhy po spasení, kolem naděje ve spasení; také u Hellenů žije v mysteriích myšlenka na spasení, též jako podklad četných bájí a u Platona jest velmi zřetelně vyznačena (ku př. v VII. knize Republiky), ačkoliv Řekové v době rozkvětu málo si všímali vnitřní, morální a, jak bychom dnes řekli, pesimistické stránky těchto mythů. Proto bylo těžisko na jiném místě: Ničím nejsou vedle života poklady — — (Homer). A přece zároveň s tímto velebením života, jako nejvznešenějšího všech statků, chvalozpěv na skon v mládí: Vše ve smrti krásné jest, cokoliv se i jeví (Homer). Kdo pochopil tragický základ proslulé »řecké veselosti«, ochotně přikloní se k mínění, že tato »spása v kráse« úzce jest spřízněna s oněmi ostatními představami o spasení; jest to totéž thema, ale jiného rázu, dur místo moll. (Příště dále.)

*) Pachomius, zakladatel vlastního mnišství, byl podobně jako jeho předchůdce, poustevník Antonius, Egypťan a to Hornoegypťan, a jako »nacionálně egyptský služebník Serapidův« naučil se praktikám, jež později téměř beze změny do křesťanství přenesl. (Srovn. Zöckler: Askese und Mönchthum, 2. vydání; str. 193.)

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Fr. Drtina: Myšlenková povaha středověku. — Středověk a křesťanství. V Praze 1898. Nákladem spisovatelovým.

V poslední době mluví se i u nás více o otázkách náboženských, ledová kůra liberalistního indiferentismu zvolna se láme a problémy víry počínají se přijímati v souhrn nejdůležitějších otázek naší doby. Než ukojení zvědavosti ve věcech náboženských, již Lemaitre nazval jedním z nejvznešenějších citů tohoto století, nehledá se pouze na poli ethickém; cítí se potřeba vědeckého rozboru všech těch otázek, spadajících jak v obor filosofie, tak i historie a sociologie; nutnost práce v oboru historicko-srovnávací vědy náboženské jest dnes všeobecně jasna. »Myšlenková povaha středověku« jest tu prvním, šťastným krokem, tím vítanějším, že jím obohacena jest nejen naše chudá literatura historie filosofie, nýbrž i kulturní dějiny, pohříchu též příliš zanedbávané. Rozbor křesťanství v jeho prvních a nejzávažnějších fasích jest identický s analysou středověku, a tak prací p. Drtinovou dostalo se nám vzácného příspěvku k historii křesťanství i k dějinám středověku, o nichž kromě málo známého a bohužel kusého díla Šemberova nemáme pražádné literatury. Předmět úvahy p. Drtinovy sám sebou po jedné aspoň stránce jest neobyčejně vděčný, poskytuje středověk při ryzí jednolitosti a ucelenosti svého světového názoru možnost rekonstruovati celou duševní jeho práci na základě jediné hlavní ideje. Hlavní ta myšlenka, osa celé práce p. Drtinovy, jest úplně nově a originelně koncipovaný konflikt ideové podstaty evangelického křesťanství supranaturalistické a supraracionalistické s existenčními podmínkami bytu a života pozemského. Vyloživ dr. Drtina nejprve tři základní elementy středověkého křesťanství, totiž politickou účast říše římské, filosofickou Řecka a náboženskou Židovstva, snáší bohaté doklady supranaturalistického a supraracionalistického rázu středověku, konstatuje brzy se objevivší konflikt tohoto nazírání se skutečným životem pozemským, jejž církev konečně přijala v široký okruh sv[illegible] [illegible]ůsobnosti; poukazuje na kompromis církve se světem a rozumem; líč[illegible] [illegible]dnotlivé zjevy toho kompromisu, jehož výsledkem jest vnitřní organi[illegible] [illegible] církevní na jedné a scholastická filosofie na druhé straně; posléze p[illegible] rozbírá příčiny úpadku moci církevní vůbec a filosofie její zvláště, a [illegible]vuje se na prahu novověku, kde boj nominalismem počatý huma-

nismus a renaisance dokonávají. Jak patrno, práce p. Drtinova má čistou, jednotnou stavbu dle přesného a přehledného plánu, který je majetkem autorovým a jejž byste marně hledali v základních dílech o duševním nazírání středověku, Eickenovi, Kuno Fischerovi a Stöcklovi, odkudž autor, jak sám přesně udává, převzal některé jinak těžce dostupné doklady. Ale ještě z jiné příčiny, než k vůli jednotnosti stavby, lze dílo p. Drtinovo doporučiti jako vhodný úvod do studia středověku neb jako dostatečnou náhradu za obšírné knihy cizí těm, kteří přejí si učiniti správný obraz o středověku. Vyložilť autor na 57 stranách půvabně a srozumitelně (kdo zná nestravitelnou přeplněnost a nucenou stručnost příručních knih německých, honosících se skrovným počtem stran, dovede oceniti tím spíše zásluhu p. Drtinovu) hlavní otázky filosofie středověké: spor nominalismu a realismu (ani na conceptualism není zapomenuto), problém anthropologický a nauku o dědičném hříchu, vzájemné prolínání se novoplatonismu a novopythagoreismu v primitivním křesťanství, vliv Platona i Aristotela na scholastiku. Arciť ten, kdož každého subtilnějšího theologického problému se leká a přece chce míti tak zv. filosofické vzdělání, chvílemi knihu netrpělivě odloží, ale psáti o filosofii středověku a vyhnouti se všem theologickým otázkám, byť třeba byly svou metafysickou závratností pravým kontrastem moderního nazírání, jest čtyřhranný kruh. Na jedno chci však tu výslovně ukázati, totiž na výborně vystiženou souvislost nominalismu s moderním a v humanismu a renaisanci ovládajícím individualismem. Dr. Drtina dobře ukázal, že nominalismem důsledně provedeným katolická theologie musí padnouti (odtud ten odpor církve proti pravověrným jinak katolíkům Roscellinovi, Duns Scotovi, d'Occamovi a j.) a skutečně nominalism, jenž v klíně svém chová vlastně antický realismus*), který se středověkým realismem nic společného nemá než jméno, zničil nejen scholastiku, ale celé středověké nazírání. — Pro knihy dra. Drtiny vůbec a pro »Myšlenkovou povahu středověku« zvláště charakteristické jest plné, bohaté pojímání a chápání života. Autor nevidí myšlenkovou povahu jen v programu, jak jej píší filosofové a theologové, nýbrž konstatuje, že program ten byl prováděn životem a smrtí, uměním a vědou, politikou i paedagogikou. Nenajdete v knize celé jediného faktu sebe nepatrnějšího, který by byl nahodile položen, vše tu jest znakem, symptomem. Že tím jednak jednotlivé zjevy kulturní nabývají vyššího, praegnantnějšího významu, jednak líčení stává se nad míru živým, zajímavým, jest samozřejmo. Abych jen jeden příklad uvedl, upozorňuji na poslední kapitolu, kde na pěti stranách vyložen jest celý smysl a ráz středověké paedagogiky. Kdo zná další paedagogické práce dra. Drtiny, dovede si dobře představiti, jak vyloupl zde autor z každého ořechu jeho jádro, neohlížeje se na slupky a skořápky. — Tato kniha, na niž by i velká literatura, honosící se rozsáhlými pracemi z téhož oboru mohla býti pyšna, přijata byla ve veřejnosti na jedné straně mlčením, na druhé hrubými insinuacemi a bezdůvodným podezříváním, jež se neostýchalo ve své křesťanské lásce užiti ani udavačství. Replika »Středověk a křesťanství«, jíž odpověděl autor

*) V té příčině odkazuji mimochodem též ku kapitolám »Die Alten« a »Die Neuen« v Stirnerově »Der Einzige und sein Eigenthum«.

na útoky klerikálních listů »Nového Života« a hlavně »Hlídky«, zůstanou pro dějiny české vědecké práce vždy charakteristickými. A příčina nájezdů a útoků? Snad věcné chyby, nedostatek pochopení pramenů, nevhodnost výkladů, předpojatost stanoviska? Nikoliv, to vše byly jenom směšné a lživé záminky. Vlastním důvodem výpadu proti dru. Drtinovi bylo, že se opovážil v době bohatých praebend a tučných důstojenství mluviti — on laik — o evangelické chudobě, zavrhování bohatství, že ukázal, jak církev vlastně spočívati má na slovech Ježíšových: »Království mé není z tohoto světa!« *Arne Novák.*

Příspěvek k otázce agrární. Napsal JUDr. Cyril Horáček. V Praze 1894. Nákladem vlastním. Str. 95.

Dle úvodních slov autora jest »Příspěvek k otázce agrární« skromným pokusem zjednati alespoň částečnou nápravu tam, kde národohospodářská literatura česká jest nejchudší: v oboru systematického vědeckého spracování otázky agrárné. Po soudu našem jest však spis dra. Horáčka nikoliv pokusem, nýbrž výborně promyšleným, soustavným návodem ke studiu otázky agrárné. Při zděděnosti různých opačných názorů autor nepochybuje, že »pokus« jeho narazí v některých směrech na tuhý odpor a odmítá dojista vším právem již předem námitky rázu nevěcného, zejména politického. Spisovatel byl důvodně oprávněn předvídati útoky popudu a rázu politického. R. 1894., kdy kniha vydána byla, a hlavně v létech dřívějších považován byl každý za zpátečníka, protivníka svobody, přívržence feudálův, kdo odvážil se v Rakousku, obzvláště však v Čechách hájiti zásady agrárného práva moderního. Určité vrstvy veřejnosti i rolnictva byly tak zaujaty hesly staroliberálné ekonomie, směsovanými se zásadami pouhé politické svobodomyslnosti, že opřeli se a priori každému, jenž se na př. za závaznost rolnických společenstev, obmezení volné děditelnosti pozemkové, zvláštní posloupnost dědickou na selských statcích neb jinou agrárnou opravu přimlouval.

Doc. dr. Cyril Horáček jest rozhodným stoupencem rozvoje zvláštního práva agrárného, nevěří obecné účinnosti fysiokraty proslovené zásady Laissez faire, laissez passer, a jestliže snad (ač nevím) nebylo mu jeho stanovisko veřejně vytýkáno, jest toho dojista příčinou přesvědčivost, ryzí vědeckost jeho díla a pak okolnost, že se u nás prázdné politické řeči věnuje daleko větší pozornost než spisu sebe významnějšímu.

Horáčkovo dílo jest dokonalým návodem pro studium otázek agrárně-politických, který přináší dvojí poučení současně: jednak obsahem svým vlastním, jednak příhodnými ukázkami z literatur cizích a vyjmenováním významných autorů i spisů agrárně-politických. Jako pro všeobecné vědění národohospodářské Bráfovy listy o studiu národohospodářském jsou výtečným vůdcem, pravou studnicí základních vět národohospodářských a pokynů pro správné pojímání obsahu i účelu vědy národohospodářské, tak Horáčkův Příspěvek k otázce agrárné jest pro badatele v otázkách a árných spolehlivou oporou. Pokud Fiedlerova Zemědělská politika vyd a nebyla, byl H. spis soustavným dílem českým ve svém oboru takof jediným. Leč právě těm, kdož čtou Fiedlerovu Zemědělskou politiku, b e spis H. vhodnou četbou tím poutavější.

Pojednávaje s povšechných a moderních hledisek o agrární otázce,

v lapidárních rysech označuje agrárně politické problémy, o kterých Fiedler hlavně teprve v II. díle své Zem. pol. (v č. 2. Rozhl. posuzované) obšírně pojednávati bude. Správně as rozlišíme oba tyto výborné spisy, nazveme-li Horáčkův soustavným návodem ke studiu otázky agrárné a celý Fiedlerův soustavou zemědělské politiky.

H. nejprve definuje krisi agrárnou a rozvrhuje příčiny její na dva veliké obory. V prvém uvádí soutěž zahraničnou, vzrůst veřejných břemen a stoupající mzdu, což vše působí klesání cen plodin zemědělských, aneb zvyšování výrobních nákladů. Sem spadá pojem krise trhové. Příčiny druhému oboru přináležející lze zahrnouti širokým názvem: mobilisace půdy. Základ svůj mají v právních řádech, na nichž zemědělství spočívá. Jich upravení jest tudíž v moci legislace i exekutivy státní. Lze tu mluviti o vlastní agrárné krisi v užším smyslu, jejíž kořeny tkví v neobmezené dělitelnosti a volné zadlužitelnosti půdy. Tím naznačena tresť otázky agrárné. — V dalším projednává H. podrobně o obou druzích příčin krise agrárné a o prostředcích proti krisi. Příčiny prvého druhu jsou rázu zevního. Zahraničnou soutěž, rostoucí břemena veřejná a stoupající mzdy nelze oddekretovati, státní moc jeví se tu buď zcela malomocnou aneb nepostačující. Jinak tomu u příčin vnitřních (které lze shrnouti pod povšechný pojem mobilisace půdy). Zde jest půda úrodná pro zasahování státní moci. K přítomnému stavu krise agrárné nedospělo ovšem zemědělství bez předchozích, pozvolných proměn v povaze výroby zemědělské a právních institucí dotyčných. V rozvoji právních řádů, jichž předmětem jest úprava poměrů společnosti k půdě nemovité, lze rozpoznati, abstrahujeme-li ovšem od periody lovecké a kočovné, která byla předchůdkyní zemědělství, 4 stadia: individualisaci půdy, přeměnu to vlastnictví hromadného v soukromé; privatisaci půdy (sproštění vlastnictví nemovitého rázu veřejnoprávného); assimilaci půdy aneb setření rozdílů mezi vlastnictvím movitým a nemovitým; posléze kapitalisaci půdy, období, kdy půda se stala přístupnou kapitálu movitému. Dnes žijeme v období posledním, kteréž jest produktem period předchozích a jehož znamením jest vlastní krise agrárná. Prostředky proti krisi agrárné buď směřují k zvýšení renty pozemkové intensivnější výrobou, ochrannými cly, regulací renty peněžné, buď záležejí v reformách zabezpečujících půdu před účinky kapitalismu. Nejprve jako základný kámen reforma nemovitého vlastnictví, jejíž cílem jest nedělitelný statek kmenový. Pak reforma dědičné posloupnosti, odstraňující rovnodílnou intestátní posloupnost práva římského. Úkolem reformy zadlužení jest rozluštiti obtížný problém budoucí nezadlužitelnosti a vyvážení tísnivých dluhů přítomných. Posléze reforma asociační, která má stupňovati ekonomickou sílu a resistentnost odhodlaného rolníka na zápasišti křižujících se zájmů a tuhé soutěže. Správně dí autor v doslovu, že reforma agrární jest jen části celé otázky sociální. Souhlasíme, že části dosti samostatnou, která značnou měrou se vymyká obecnému sociálnímu proudění. Vyhledávati politika otázky agrárné a otázky sociálné jako celku, bylo by úkolem obtížným, leč prospěšným i vděčným. Ani stoupencům orthodoxní školy ekonomicko-liberálné, ani pravověrným Marxistům autor ovšem se některak nezavděčil; vždyť také v agrárné i sociálné politice neporbyla platnosti slovo pruského krále,

že každý může býti spasen dle své façony. Vynikající hodnotu spisu okolnost ta nezmenší a nezbytnou nutnost pronikavé reformy agrárné ze světa nesprovodí. — Kniha H. vyznamenává se ladným, jasným slohem, účelným uspořádáním a přesvědčivou mluvou. I čtenáři, který agrárně-politickými otázkami posud málo se zabýval, otevře rázem jasný rozhled v záhady komplikované otázky agrárné. Účinných podnětů k dalšímu, podrobnějšímu studiu jest v knize plno a je-li nám dovoleno projeviti úsudek takový, tož bez obalu tvrdíme, že ani v přebohaté agrárně-politické literatuře německé není úvodu v studium otázky agrárné, který by vynikal tak účelnou soustavností, úplností, bohatstvím myšlenek i jistým rázem v pravdě pedagogickým jako dílo Horáčkovo. Nevíme, co bychom dílu jeho vytknouti mohli, pokládáme je za dokonalé a toliko jedno chováme vřelé přání: aby autor obohatil domácí literaturu opět dalším speciálným pojednáním o některé z otázek agrárno-politických, jichž soustavného pěstění tak šťastně byl se ujal. *Dr. V. Sch.*

Fr: X. Svoboda: Pestré povídky (Ottova laciná knih. národní). Sbírka devíti prací, z nichž některé mohly být pojaty v knihách téhož autora: Náladové povídky a Vzrušující hlavy ženské; tvoří jejich pokračování a platí o nich asi totéž, co zde bylo již řečeno o sbírkách jmenovaných. Tolik však nutno uznati, že v produkci Svobodově náleží tyto krátké práce k nejzdařilejším. Jako je svérázný sloh autorův, tak i volba obratů i jednotlivých slov jest originelní. Spisovatel sám nenáleží táboru mladých, ale má mnoho vykonané práce za sebou a jeho cítění i názory jsou velice jim blízky. Již v první povídce »Jak se květ na strži zachytil« je stanovisko jeho přirozeně lidské, s význačnými tahy altruismu, vrozeného slovanské duši. Ve »Střídání sil« objevuje se v něm bystrý pozorovatel a duch soucitu pantheistického. V »Přepadení« a »Kolísání nitra« podány dvě dobré práce náladové a »Ženská podobizna« náleží jistě mezi »vzrušující hlavy ženské«, aspoň svým účinkem na čtenáře. Autor libuje si v tom, že zveličí nejjemnější rozdíly výšek na zdánlivé pláni lidského života; v tom jest jeho nepopíratelné umění, neboť to se mu všude podařilo. Užil při tom přilehavého slohu; vzal málo barev, málo plastiky; ale s těmito jednoduchými prostředky vytvořil věci umělecky dobré a pro širou obec čtenářů jako stvořené. *—c.*

Svobodná škola politických věd v Paříži. Napsal St. Radić. (Nákl. Samostatnosti.) Cena 36 kr. – Žák této školy, p. Radić, seznamuje české kruhy s původem, zřízením i duchem tohoto učení, s podmínkami přijetí a studií na něm. Brožura zasluhuje doporučení a co největšího rozšíření svojí snahou, povzbuditi českou mládež ke studiím na onom učilišti v Paříži.

Divadlo.

Zeyerova čínská komedie »Bratří« osvětlila zas jednou po dlouhém, dlouhém čase jeviště Národního divadla kouzelným leskem jemné, vyšlé poesie. Po těch všech pařížských fraškách a komediích, po banální »faze«, která pořád ještě nemizí z repertoaru, po strašlivém, vinou uzdravšího p. Slukova na jevišti znovu přivlečeném »Majiteli hutí«, po

hlučně pathetických »Probuzencích«, v nichž jakož i ve Schillerově Stuartovně viděli jsme s pěkným úspěchem vystoupiti pí. Marii Procházkovou — po tom všem tento tichý, čarovným duhovým leskem hrající sen čisté esthétské sentimentality; jak jsme něčemu takovému za poslední rok odvykli! Ačkoliv naproti tomu nelze upříti, že Národní divadlo plnilo v posledních několika létech své povinnosti ke hrám Zeyerovým s horlivostí až nadpřílišnou. Kde která hra nejfantastičtějšího tohoto našeho poety byla uvedena na jevišti; »Neklan« i »Dona Sanča«, »Libušin sen« i »Z dob růžového jitra« i »Radúz a Mahulena«, to vše za nějaké tři roky. Vzdálený pozorovatel by z tohoto velkého procenta, jež premiéry zeyerovské zaujímají na repertoaru, musil soudit, že Zeyer je nejplodnějším naším dramatickým autorem, prvním vládcem našeho jeviště. miláčkem obecenstva. A zatím je to jen postupné odčiňování křivd, spáchaných na pracech, dávno již tiskem vyšlých a čtenářstvu známých! Jaká zvláštní ironie okolností: básník, jenž je ze všech svých vrstevníků našemu obecenstvu nejcizejší a nejnedostupnější, ba jeho divadelním instinktů a potřebám protichůdný, dodává mu nyní největší kontingent premiér! Ovšem že dnes obecenstvo soudí o nich jinak než před léty a odložilo vůči nim mnoho ze své nedůvěry a předpojatosti, ale o nějakém veskrze vítězném dobytí jeviště přece nemůže být u Zeyerových her ani řeči. U obecenstva tu rozhodují dojmy více literární, poetické, nežli spontanně divadelní a mimo ně pak ovšem i pieta a respekt ku zasloužilému básníkovi, jenž imponoval vždycky osamělostí své dráhy a čistotou svých cílů. Ale divadelní naši správu mám dokonce v podezření, že ku hrám Zeyerovým sahá jen z naprostého, zoufalého nedostatku slušných původních novinek. Starý autor musí pomáhat vyplňovat tu prázdnotu, kterou zaviňuje nechuť, malomoc — či co to je — mladších. Je to prapodivný pocit pro člověka, psáti nyní jako o premiéře o těchže »Bratřích«, které jako studentík četl před nějakými sedmnácti tuším léty v »Květech«! Že to je vůbec možno, za to děkuje hra Zeyerova svým čistým poetickým kvalitám. Co jest ryze umělecky myšleno, nesestárne tak hned. Mohla by být napsána dnes a nenazvali bychom ji nemoderní. Jest pozdní květ na kmenu dekorativní, klenotnické, esthetické romantiky, ale nepotřebuji snad široce dovozovat, jak přichází tento genre za vhod jistým nejmodernějším, ponaturalistickým tendencím, jak souvisí s dnešními praerafaelitskými a jinými sem náležejícími allurami a jak i jinde má své pěstitele, s velikým úpěchem přijímané, abych jen na př. jmenoval vídeňského Hoffmannsthala. I náš Zeyer má už svou obec nadšených ctitelů, jejichž horlivý enthusiasm může být sestárlému poetovi hojnou náhradou za to, že v nejlepších dobách svého tvoření musil krátceti tak samoten. Ta netečnost, na niž narážely nejlepší jeho umělecké sny u našeho tehdejšího obecenstva i téměř všech kruhů literatury a kritiky, zavinila, že tím tvrdošijněji pokračoval ve své dráze a šířil propast mezi sebou a svým českým okolím. Ale čím by nám byl mohl být, kdyby mezi ním a obecenstvem byl hned od počátku přirozený, nepředpojatý styk a vzájemné působení vlivů, o tom svědčí jeho »Plojhar«, jedna z nejuměleckých nejslovanštějších, ale také nejméně doceněných knih naší literatury. Tam byl na správné cestě k česky, slovansky typi-

ckému (tak jako i v mnohých prvých menších novellistických pracech), tam tvořil z přímа z lůna své rasy a z mízy naší země, tam měl v rukou hutnější ideový obsah. Proti tomu jsou práce jako »Bratři« pouhý chumel vonných růžových par, pouhá hra čaroskvoucích bublin snových a citových, pouhá dekorativní vise, sladkodechý a barvami hořící, ale jalový květ čiročirého estheticismu. Naše nejživotnější zájmy a nejvážnější city nejsou nikterak súčastněny na této historii o kouzelné, motýlovité postavě tanečnice Jaosien, která vedena potřebou lásky a domácího krbu přichází do chatrče dvou bratří, kteří nejsou bratří, poněvadž jeden je dívka, na této historii končící tím, že půvabná Jaosien objeví se býti sestrou jednoho z bratří a druhý domnělý bratr jeho milenkou. Není to pravda estheticismus studený a pouze formálný, naopak, šikmooké tyto figury ssálají takovým citovým teplem, takovou vroucí sebou samou se opájející sentimentalitou, že by to stačilo na několik lyrických sbírek, ale opakuji, nejvroucnější interesy našeho individualného a socialního bytí zůstávají nedotknuty a nezaměstnány při poslouchání těchto dlouhých zeyerovských period, rozkládaných v celé vyšperkovanosti a barevnosti svého slovníka jako pestré páví ocasy. A nejen to, přistihnete se chvílemi — jmenovitě při dlouhých čtvrthodinových vypravováních příběhů, jichž je ve hře několik — že jste myslí jinde než u toho, co se na jevišti děje a povídá: vždycky špatné znamení pro divadelní životaschopnost kusu. Soudím proto o významu »Bratří« a všech podobných her Zeyerových pro náš repertoar velice střízlivě. Je to umění, ale ne pravé umění živné, výbojné, naše nejlepší síly a myšlenky volající v zápas — je to umění pouhé hry, líná rozkoš barevných snů, pouhá růžová a vonná pěna. Jednou za čas pro změnu, jako chvilkový oddech po drsných a jitřivých dramatech moderních, mohly by být takové hry na repertoaru vítány, ale my dramat moderních na něm nemáme, ani původních a přeložených, a příliš mnoho Zeyera na jevišti pomáhalo by proto jen posilovat naše obecenstvo i literaturu v jejich lethargii a ideové bezpáteřnosti. Naše jeviště by potřebovalo naopak několik mužných, tvrdých talentů, které by burcovaly obecenstvo k myšlení, a bičem prudkých ideových tendencí vyháněly z něho naši tupou českou vlažnost a povrchnost. — Národní divadlo položilo při provedení »Bratří« hlavní důraz na čínskou dekoraci. Přehnalo ji tak, že odváděla pozornost od hlubších poetických kvalit hry. Tyto uplatnila jmenovitě pí. Kvapilová (Jaosien) lahodným kouzlem svého přednesu; s podobným zdarem nesl p. Vojan mužský živel kusu, za to u pí. Benoniové v úloze bratra-dívky vyzněl každý silnější výraz citu a vášně falešně a bez vniterné ryzosti. *K.*

Hudba.

Je po Smetanově cyklu a vhodno proto věnovati několik slov jeho bi ci. Po dlouhých letech byla tu zase jednou poskytnuta příležitost, sl t opery Smetanovy v časovém postupu jich vzniku a oživiti si na sl čných sluchových dojmech tu zajímavou linii, v níž se táhne vývoj dráha našeho největšího hudebního mistra. To je věc důležitější, než

se myslí, neboť každý umělec chce být posuzován na základě přímých účinků svých děl a předváděti z nich jen sotva polovici, jak se až dosud v Národ. divadle dělo, znamenalo by vydávat slávu Smetanovu v šanc z polovice jen pouhému doslechu a papírové a ústní tradici. Dvě jeho opery, tvořící krajní body jeho díla, »Braniboři« a „Čechova stěna«, bez toho už tomu osudu propadaly a bylo právě jedním z nejdůležitějších úkolů cyklu, aby je z pouhého literárního mythu proměnil pro mladší pokolení, které jich neznalo, v maso a krev skutečného hudebního díla. Ale i pro pochopení celé individuality Smetanovy je občasné takové postupné předvedení všech karakteristických jeho děl nezbytným i obecenstvu i kritice. Tato nesmí být odkázána na pouhé partitury, klavírní výtahy a reminiscence, nechce-li, aby její představy a úsudky neopíraly se o vratká abstraktní schemata. O vývoji některých stránek Smetanovy techniky a jmenovitě dramatického výrazu a divadelní účinnosti jeho oper lze si utvořiti správný názor jen z jeviště. K tomu ještě přistupují dále jiné momenty. Od smrti Smetanovy uplynulo patnáct let a od těch dob, jmenovitě ve dvou posledních letech, slyšeli jsme celou řadu původních operních novinek, které jedna část naší hudební kritiky považuje za stanice zdravého a nadějného dalšího vývoje české hudby po Smetanovi, jiná však za známky degenerace a úpadku Hesla o moderním polyfonnickém a deklamačním operním stylu stala se předmětem nedorozumění, a bývají zdvihána jako štít k zakrytí impotence; smysl pro pravé hodnocení melodické svěžesti a individuelní výraznosti tím vždy více mizí. Jest už notně zapotřebí radikálního »přehodnocení hodnot« v tomto směru. A co může tu být lepším, než vrátit se k Smetanovi, odhadovat distanci, která dnešní operní produkci naši od něho dělí, měřit a srovnávat. Tam je východisko, tam je prvý pramen jímž česká hudba jako originelní, typický útvar vytryskla! Srovnávání, o nichž mluvím, musila však každého, kdo ma nezakalený vkus a sluch, vésti k resultátu, pro naši hudební přítomnost nevalně lichotivému. Smetana roste do výše netušené a nedoceněné tím více, čím více ji měříme na dnešní úrovni naši operní produkce. Hned z »Braniborů«, prvního tápavého, stylově dávno ještě nepropracovaného operního pokusu čtyřicetiletého Smetany, měli jsme ten dojem, že by se naši nejslavnější a za nejmodernější vyhlašovaní komponisté nemusili stydět, kdyby byli tam, kde byl Smetana, když začínal Ovšem že míním tu jen svěžest inspirace, kyprost a plastiku výrazu, individuelní zabarvení — ale to je přec právě to hlavní! A což teprv díla další, celý ten skvělý průvod leskuplných uměleckých snů od »Prodané nevěsty« až k »Tajemství«, s nejpyšnějším ze všech, »Libuší«, jakožto triumfálním vrcholem! Jaká kouzelná zřídla musikální svěžesti a půvabu; co geniální naivity a obrozujícího idyllismu v komických operách, co citového ohně, dobroty a barvy v hudbě »Dalibora«, co výslunného jasu, monumentálního klidu, mramorové plastiky a vítězného povznesení života v hudbě »Libuše« — co záře, slunce, něhy, vlídnosti a jásotu v celém tomto pořadí oper! jaké divy stylové kázně, sjednocenosti, úsečnosti, reliefu a umělecké oekonomie! Zde nezbývá než stále a stále se obdivovat; zde stojíme před díly, která vespolek skládají celý jeden význačný typ musikálního myšlení, cítění a vyjadřování, celý jeden určitě vyhraněný indi-

viduelní způsob, reagovati na svět a život soustavou a stylem zvuků. O kterém z našich živoucích skladatelů operních platí něco i jen přibližně podobného? Celé zvláštní kapitoly by vyžadovala »Čertova stěna«, dílo interesantní tím, jako je vyšinuté z vlastního smetanovského typu, tento pokus sestárlého umělce tvořiti v oboru báchorkově-romantickém, jenž se jeho individualitě naskrze příčí, dílo pozdní jeseně života a tvorby, zalehlé stínem blížících se propastí katastrofy, ale vzdor znatelné povadlosti inspirace a zjednodušené technice přece jen ještě tak myšlenkami bohaté, že by stačily průměrnému komponistovi na několik oper. Kdyby nic jiného, už samotná rehabilitace těchto dvou zapomínaných oper, »Braniborů« a »Čertovy stěny« a udržení jich na repertoaru, bylo by záslužnou stopou, jež by letošní cyklus mohl po sobě zůstsvit. Zůstaví-li ji, to leží v rukou divadelní správy. Ale v oficielním bulletinu z divadla oznamuje se, že pro obě tyto opery bude pořízena nová výprava — až někdy na přesrok. Tedy přece paprsek naděje! Nejprv má být ze svého dosavadního ošumělého a nedůstojného scénického roucha vyproštěn Dalibor. Naděje na nové dekorace pro tři Smetanovy opery, to je tedy dosud jediný viditelný facit cyklu. Ostatně, co nám je po úmyslech pánů režisérů a mašinistů! Hlavní bilanci cyklu musíme hledati sami v sobě, v tom, jak jsme na dílech největšího a nejindividuelnějšího našeho umělce dovedli oplodnit své srdce a svůj vkus, co jsme z nich dovedli vytěžiti pro svou vnitřní kulturu a pro svůj názor o umění. Smetana je až dosud hlavním pilířem umělecké kultury v našich tak málo uměleckých Čechách. Z toho plyne přirozeně, jaký význam má pro nás kult jeho děl. — O provedení cyklu bylo by zbytečno mnoho se zde šířit, v té věci vykonaly svou úlohu referáty denních listů. Možno říci celkem, že sotva polovice večerů uspokojovala. Představení oper nově vypravených anebo málo dávaných (»Braniborů«, »Čertovy stěny«, »Tajemství«) byla rušena buď nedostatečným, místy i začátečnickým obsazením, místy i zarážejícími ledabylostmi ve zpěvu i orchestru. Dojem několika večerů byl pokažen drzými a beztaktními demonstracemi pro p. Florjanského, takže místo slavnostně vyzněl skandálně. Viděli jsme zas jednou, kolik duševní chátry plní plyšová sedadla našeho divadla. Celý cyklus však vyzněl klidně a s neporušenou slavnostní náladou ve zdařilém závěrečném koncertě, v němž po ukázkách vokální a klavírní tvorby Smetanovy slyšeli jsme jednou po dlouhé době zase celý cyklus »Má vlast«, nejzářivější triumf Smetanovy eminentní vlohy hudebně-poetické a tónomalířské. *K.*

Sjezd německých přírodozpytců a lékařů v Mnichově. (17.—22. září 1899.) (Dokonč.) Na to diskutováno thema, o jehož předběžné vypracování pečovala předešlého roku zvolená komise: decimalní rozdělení času a kruhového obvodu. Jest snadno pochopitelno, že touto úpravou by se všechno počítání nadmíru zjednodušilo, ale s druhé strany převrat tak radikalní by čelil proti tradici tisícileté, sankcionované nejen užíváním každodenním, nýbrž i důslednou applikací ve všech oborech vědy. Kruh, dosud dělený na 360 stupňů by v nové soustavě měl 400 stupňů, neboť rozdělení ve čtvrti jest přirozené a vzhledem ku základním názorům geometrickým jmé. Ale máme ještě jiné rozdělení přirozené, na šestiny (sextanty), jichž určité měry jsou vyjádřeny celým číslem: na př. poloměr kruhu dá se na obvod 6kráte vésti jako tetiva. K tomu zřetel není vzat, a příslušný úhel 60° by byl v nové sou-

stavě vyjádřen zlomkem (66 st. 66 min. $66^2/_3$ sek.) Rovněž i z astronomického stanoviska nastává podobná kollise na př. s 12 znameními zvířetníku. Proto objevily se tři návrhy zcela různé; prof. Mehmke se stanoviska geodaetického a mathematického přimlouval se rozhodně, aby záhy zavedeno bylo decimalní rozdělení úhlové, s ponecháním dosavadní soustavy v rozdělení času (leč vzhledem k astronomii nelze takovou poloviČatost přijmouti); prof. Bauschinger jako astronom zamítl všechny novoty, a prof. Schülke navrhoval, ve prospěch vyučování mathematického, aby kruh byl i na dále dělen na 360 stupňů, ale stupeň na 100 minnt po 100 sekundách. V další diskussi se většina účastníků proslovila pro návrh poslední, zejména astronomové prof. Seeliger a prof. Förster. Konečně ustanoveno na tom, aby Jednotě německých mathematiků bylo uloženo, ve jméně přírodovědeckých odborů kongressu podati zprávu shrnující obsah debat říšskému kancléři, a o to se přičiniti, aby na příštím internacionálním kongressu Německo odborníky bylo zastoupeno. Lze očekávati, že na něm proti radikálním návrhům Francouzů pro důsledné provedení decimalní soustavy Německo zaujme stanovisko konservativní, asi ve smyslu návrhu Schülckova.

Na všeobecné schůzi dne 22. září mluvil prof. Birch-Hirschfeld o »Vědě a umění léčebném.« Ukazoval, jak dávný poměr přírodních věd a mediciny v novém čase velkými pokroky oněch nabyl nové podoby, neboť přírodní vědy neposkytly jen nových léčebných prostředků, nýbrž ukázaly i nové methody. Jako příklad svorného spolupůsobení věd přírodních a lékařství uvedl krásné výsledky serotherapie. Bezohledně však odsoudil stále bující pokoutní lékařství, které buď jako zázračná nebo přírodní léčba vystupuje, z neznalosti neb špatného pochopení přírodních věd k bludům docházející.

Na to měl prof. Boltzmann obsáhlou přednášku »o vývoji theoretické fysiky v novější době«. Stará »klassická« fysika Newtonova, Weberova atd. znala troje látky, važitelnou hmotu, světelný ether a elektrická fluida. První Maxwell představoval si, že světlo, magnetismus a elektřina se šíří týmž fluidem, leč prohlašoval své názory za pouhé obrazy, analogie, nikoli, jak jeho předchůdcové, za věčnou, hmotnou skutečnost. Herztovými výzkumy ukázal se realní podklad Maxwellových spekulací, a v theorii liší se ony troje zjevy jen rychlostí svých kmitů. Kirchhoff odstranil dřívější metafysický pojem síly z analytické mechaniky; Hertz dovršil skutek ten, vysvětliv v případy, které i Kirchoff líčil, jakoby ona domnělá síla působila, působením mass. Největší novotáři v theoretické fysice jsou však energetikové a fenomenologové. Vedou prudký boj proti staré theorii molekularní, dříve všeobecné vážnosti se těšivší. První chtějí celou fysiku založiti na pojmu energie, a z rozložení jejího ve dva faktory a plynoucí z toho věty variační vysvětliti všechny zjevy přírodní. Druzí pochybujíce o možném smyslném výkladu pokládají za úkol fysiky pouze zjednání rovnic, z nichž by všechny zjevy mohly býti vypočteny.*)

Boltzmann celkem reakčně se staví proti novým směrům a podceňuje je, tvrdě, že vše z pracích fysikálních klassiků samo vyplývalo. Také proti nim namítá, že prý nevysvětlují všech úkazů přírodních, kdežto jimi právě se zjednává jednotnější a celistvější vysvětlení a souhlas s vědami ostatními, zvláště psychologií a filosofií.

*) Na rozvoji těchto dvou směrů lze znamenati vliv, který v nové době opět filosofie, zejmena mohutnící v Německu novokantismus na přírodní vědy má. Srážky starého a nového vědeckého názoru byly zobrazeny v naší literatuře ve znamenitém přehledu »Mechanismus a mysticismus« od prof. Mareše v Živě r. 1897.

Sjezd uzavřen byl přednáškou prof. Klemperera, v níž vytýkal zásluhy Justa v. Liebiga o medicinu. Kdežto jiné theoretické i praktické vědy, chemie, fysika, fysiologie, hospodářské nauky již dávno uznaly směrodatné působení velikého chemika v nejednom oboru, medicina mu nevzdala povinný dík. Celá řada látek jež objevil, jako chloroform, chloral a j. jsou pro provádění lékařské praxe neocenitelny. Zvláště však spočívá na studiích Liebigových o výživě vývoj dietetické léčby, neméně důležité, než je léčba medikamenty. Chemické názory Liebigovy o povaze některých nemocí infekčních a chorob ústroje zažívacího v době nové opět váhy nabývají. Od prací Liebigových vychází též vědecké studium účinnosti léků. Jest tedy genialní chemik i pro medicinu duchem vůdčím.

Z přečetných přednášek specialních, z nichž většina měla themata zcela jen odborníkům přístupná, uvésti můžeme jen několik, jež všeobecnější interess budí.

Vznik petroleje vykládá Engler rozkladem tuku zhynulých mořských zvířat. Kraemer dovozuje, že drobnohledné řasy Diatomacey, jež někdy dno stojatých vod jako ohromné vrstvy bahna pokrývají, obsahují tuk, z něhož asi rozkladem petrolej se utvořil. V diskussi mezi oběma autory se ukázalo, že oba způsoby vzniku jsou přijatelny; ostatně proti organickému původu petroleje svědčí některá tak vážná fakta, že mnoho pravděpodobnosti má mínění Mendělejeva, že petrolej vznikl v hloubich zemských z čistě nerostného materialu karbidů, sloučenin to uhlíku s kovy.

Prof. Woldřich, náš pilný pracovník v geologii nejmladších útvarů, diluvia a alluvia, promluvil o době ledové v Čechách. Posud tvrdili zvláště němečtí geologové, že v severní a střední Evropě stala se v době diluvialní dvě značná zalednění, v posledním roce švédský badatel N. O. Holst dokazuje, že existovalo jen jediné zalednění. Prof. Woldřich tvrdi, že geologické výzkumy v Čechách a na Moravě též jen jedinému zalednění svědčí. V době diluvialní pokryty byly sněhem a ledem z českých pohoří jen Krkonoše a výšiny Šumavy, v údolích Labe, Vltavy a Moravy, jež protékány byly hojnými proudy vod a pokryty několika jezery (z pánví jejich na př. u Radotína a Čelakovic měla býti Praha zásobena spodní vodou, dotud tam nastřádanou) utvořily se mocné vrstvy štěrku a cihlářské hlíny, hojné zbytky praeglacialní fauny hostící. Ve štěrcích objeveny kosti mamuta, nosorožce, zubra, koně, soba, medvěda jeskynního a hyeny jeskynní. S dobou glacialní přišli k nám od severu lumíci, sněžní zajíci a myši, ledová liška, tur pižmový, jichž zbytky zejména v jeskyních a skalních skulinách se nalézají. Hlíny hostí též hojnou diluvialní zvířenu stepní a pastvinnou: tarbíka, sysla, svišť, antilopy, zubra, ovci.

Proslulý geolog a kartograf A. Penck, líčil terrainní kresbu velehorstev. Nejpřesnější způsob, kreslení isohyps (čár stejné výše nadmořské) působí zřídka dosti plasticky, i nutno přibrati ještě buď stínování, neb šrafování (stínování oddělenými čarami) neb kolorování výškových pásem, dle toho, jaký je rozměr mapy. Těmito zřeteli se řídilo i poslední mapování horstva Alpského. Pak podal nárys osudů horního řečiště Dunajského. Původně, v době třetihorní se rozkládalo v místech severních předhoří Alpských v jižním Německu moře miocenové, do něhož se nynější horní tok Dunaje vléval. Do něho snášel rum s mnoha set metrů mocných vrstev jurských, a dosud denuduje horské hřbety v Badensku a Würtenbersku, jež jej dělí od Dunaje. Při tom zároveň pozbývá nejednoho svého přítoku. Nejvíce však vody, asi tři čtvrtiny, odtéká z Dunaje podzemním průchodem do Bodamského jezera; neucpe-li se tato dráha záhy, odvede všechnu vodu nejhornějšího toku Dunajského, a z nejbližší rostoucí části zůstane suché řečiště rázu Krasového.

Hydrografické poměry Krasových zemí Bosny a Hercegoviny probíral Ballich,

i ukázal, že v Hercegovině, ač roční srážky tam průměrné výše 1600 mm, tedy jako v hojnovodých alpských zemích, dosahují, půda přece je holá a neúrodná, poněvadž všechna voda podzemními průchody odchází.

Bergholz referoval, připínaje se k dílu Algné-ovu, »Cyklony Filippin«, o výzkumech tropických orkanů od r. 1897. Ohromné cyklony Tichého oceanu a východní Asie vznikají z pravidla východně od Filippin; dráha jejich jest obyčejně parabolická a pohybují se od střediska vysokého tlaku ku středisku tlaku nízkého.

Hommel přednášel o orientalních památkách jako zdroji přírodních a hvězdářských znalostí. V klínových a hieroglyfických nápisech lze se dočítati o postupu fauny a flory v dobách přes tři tisíce let minulých. Zároveň podává zajímavé sdělení o mírách a váhách starobabylonských, jež podobný princip mají, jako nynější: jednotkou je loket; naplníme-li krychli, jejíž hrana má $^1/_{10}$ onoho lokte vodou, obdržíme nejstarší známou jednotku váhy.

Hagen mluvě o obličejových typech národů jihomořských dovodil, že vesměs náležejí nižším plemenům, a rozšíření jejich se shoduje s rozsahem kontinentu, jenž za dob praehistorických prostory teď skoro jen mořem pokryté zabíral.

Z medicinských přednášek jsou zajímavy zvlástě: Přednáška Schmidt-Rimplerova pojednávala o obojočním a tělesném zření při jednostranné slabosti zraku; proti dosavadnímu tvrzení, že třeba obou očí ku tělesnému zření a odhadování vzdálenosti, ukazuje, že i jedno oko si zvykne aspoň ve veliké míře tyto funkce konati.

Dvě zcela opačná stanovisko zaujali Buchner a Baumgarten, přednášejíce o immunitě a ochranných opatřeních organismu proti infekčním chorobám. První má za to, že v krvi jsou t. ř. alexiny, látky bakterie a cizí krevní tělíska ničící; druhý to zcela popírá a myslí, že bakterie ničící působnost krevního sera záleží v tom, že jim neposkytuje s dostatek látek výživných.

Intresantní sestavení žen, jež v lékařství a farmacii působily, podal Schelenz; bohužel, jsa protivníkem kulturního hnutí ženského, snažil se i vybíráním nepříznivých dat z historie ženské vědecké práce je zlehčiti.

Důležita byla jednání několika komisí lékařských. Tak rozpravy »Stálé komise pro tuberkulosu« zahájil pražský prof. Hueppe přednáškou, v níž došel přesvědčení, že hlavní obranou proti tuberkulose je zlepšení socialních poměrů nižších tříd, zvláště v příčině hygieny bytu a školní. Na to sledovala řada specielních sdělení.

Profesor Biedert mluvil o nutnosti výzkumného ústavu pro výživu, dr. Rommel, uváděje, že třetina všech dětí v Mnichově do roka zemřelých hyne slabostí neb předčasným narozením, doporučuje zřizování ústavů pro výchovu předčasně zrozených dětí novými technickými methodami, jimiž sám velmi uspokojivých výsledků docílil.

Ve společném sezení sekce pro hygienu a dětské lékařství jednáno o veledůležité otázce školní hygieny. Z jednání toho uvésti můžeme jen všeobecná hlediska, k nimž se dospělo. Vzhledem ku stále stoupajícímu významu přírodních věd, nad něž (dle mínění referentů) historicko-jazykové odbory nevynikají ethicko-vychovávací stránkou, mají býti všechny 9třídní ústavy střední*) sobě na roveň postaveny. Aby učitelstvo nebylo přetěžováno, má se stanoviti nejvyšší počet hodin pro ně dle stáří na 16—18**; v nižších třídách smí býti jen 30—40 žáků, ve středních

*) Přihlíženo specielně k poměrům v říši Německé.

**) Kdežto v Rakousku jest maximum (ale zároveň obyčejný počet) pro odbory jazykové 17, pro ostatní 20, mívají »gymnasijní učitelé« němečtí až i 24 hodin týdně.

25—30; maturitní zkouška nemá býti zneužívána zároveň za zkoušku zdatnosti ústavu a učitelstva, akademicky vzdělaní učitelé středních škol titulem, postavením, příjmy mají na roveň býti postaveni úředníkům soudním a správním. Konečně se doporučuje, aby velké prázdniny trvaly asi dva měsíce v nejparnější době roční a po nich školní rok započal (u nás dávno zavedeno), aby t. f. přípravky středních škol vesměs byly odstraněny, aby ustanoveni byli školní lékaři, již by bděli nad zdravotními poměry školy a udělovali na vyšších školách hygienické vyučování, a aby ve větší míře než dosud akademicky vzdělaní učitelé na rozhodující místa ve správě vyučovací byli povoláváni. Německá říšská vláda se žádá, aby ročně podávala statistická data o zdravotním stavu učitelstva i žactva. Zvolena i sedmičlenná komise za účelem ustanovení všeobecného německého spolku pro školní hygienu, jenž přidružiti se má k stávajícímu již berlínskému spolku pro lidovou hygienu. Aby žactvo nebylo přetěžováno a tělesně poškozováno, nechť se omezí látka učebná, odstraní semestralní postupné a jim podobné práce, počet vyučovacích hodin ustanoví nejvýše na 24 týdně, vědecké vyučování přidělí výhradně hodinám dopoledním; domácí práce písemné a memerování nechť se uskrovní, maturitní zkouška ústní při uspokojivém průměrném prospěchu v posledních rocích budiž prominuta.

To jest asi hlavní obsah bohatého letošního sjezdu německých přírodozpytců a lékařů; příští rok se opět shromáždí v Áchách, chystajíce se ku internacionalnímu kongresu lékařů v Paříži.

— **Páně Hladíkův »Lumír«** dovolili bychom si upozorniti ve vlastním jeho zájmu na některé přespříliš horlivé anonymní jeho přátele, kteří po různých listech kompromitují nebetyčně-uměleckou firmu »Lumíra« bezpříkladně dryáčnickým doporučováním. To, co spáchal nedávno v tom ohledu takovýto jeden »v Lumíru cestující« commis, to je takový silácký výkon řvavého bombastu, že by měl p. Hladík energicky proti tomu zakročiti, nemá-li býti uváděno ve směšnost jeho jméno, které, jak nedávno reklamní šimly nakladatelství Ottova objevily, znamená »literární program«. Item by měl p. Hladík poučiti své commis voyageurs, že ještě před onim historickým dnem, kdy on byl povolán, aby vybledlou firmu starého Sládkova »Lumíru« přebarvil na moderno, existovali v Čechách lidé, kteří měli jakýsi pojem o literárním umění, ba že vycházelo i několik listů, zápasících za moderně seriósní literaturu, že listy tyto ve zdraví přečkaly zmíněný historický den a dokonce že do listů oněch psali titíž lidé, jejichž jména dnes v nejtlustších plakátových barvách zdobí vignety na reklamních lumírovských vzorcích bez ceny. Doufáme od p. Hladíka, že tak učiní, neboť takt jeho mu řekne, že bombastická reklama a pósa samospasitelnosti by nejméně slušela listu, jenž za své nejlepší spolupracovníky děkuje tomu, že tu byly před ním jiné listy, které po léta se odhodlaně a s největšími obětmi bily za věc mladých a které svou volností tonu a absolutní redakční liberálností nejlepší mladé spolupracovníky »Lumíra« učinily tím, že se jimi dnes může p. Hladík chlubiti. Známý, v pravdě pařížský jeho takt řekne mu dále, že by nebylo dosti honetní, kdyby list jeho těžil pod teplou střechou velkonakladatele z hesel a čistých tendencí uměleckých, jimž jiní dříve musili pracně a klopotně vybojovati místo a jísti za to po léta trpký chléb intransigeantů a že by bylo jezovitskou literární politikou, zváti do sloupců »Lumíra« mladé talenty, aby se pak z toho mohlo vyvozovati, že není hlubšího zásadního rozdílu mezi starými a moderními. To všecko očekáváme od p. Hladíka, neboť, aby vzniklo po zření, že ony reklamní neomalenosti pocházejí z vlastní jeho oficiny, to zajisté neučiní on, »jehož jméno znamená literární program«.

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Dne 17. října ohlásily úřední listy zrušení jazyk. nařízení ze dne 24. února 1893 a uvedení v platnost těch ustanovení a zásad, jež byly rozhodující před 5. dubnem 1897. Téhož dne odpoledne volal »Sbor důvěrníků národní strany svobodomyslné« a o dva dni později (ze státoprávního principu!) »Sbor českých poslanců z markrabství moravského« celý český národ k úsilnému odporu a každého jednotlivce do boje a zápasu s vládou. Ale co činiti, jak »bojovati«, lidu neporadili! Poslanci ve Vídni na říš. radě budou dle usnesení důvěrníků z 8. října prováděti oposici »v rámci pravice.« Zůstavili však národ v úplné nejistotě o významu zrušení jazykových nařízení i o dalším svém počínání. V lidu však skutek nové vlády roznítil rozhořčení. Téhož dne ještě dáno v Praze rozhořčení na jevo demonstrací, jež se opakovala i dne druhého a po celou druhou polovici října v různých městech po Čechách (v Č. Brodě, Čáslavi, Chrudimi, Chocni, Jaroměři, Josefově, Kolíně, Kladně, Lounech Ml. Boleslavi, Vys. Mýtě a j.) Současně zastupitelstva obcí i okresů prohlašovala protesty proti pokoření národu způsobenému. Hnutí se šíří, rozvlní se i Morava a tam dochází k velikým demonstracím v Boskovicích, Bystřici, Rožnově, Prostějově, Val. Meziříčí a ke krvavým bouřím v Přerově, a jmenovitě v Holešově dne 22., ve Vsetíně 24. října. Četníci střílí salvy do lidu, podrážděného nad to provokacemi německých židů. Bouře nabývají rázu protižidovského. Četníky a vojskem jest 11 lidí usmrceno, 41 raněno, z těch také již mnozí zemřeli. »Vězení jsou již plná, krve prolito tolik, že celý vzdělaný svět nad tím žasne, celá řada lidských životů padla v oběť, četnictvo na Moravě již nestačí a musí býti sesilováno obrovským počtem četníků, povolaných sem z Rakous, hlavní posádky vojenské v Brně a Olomouci nemají už téměř žádného vojska, ježto všecko vojsko z nich rozesláno do bouřících se měst, celá evropská veřejnost dnes s napjetím pohlíží ku událostem, jež zde se odehrávají a tázavě sleduje poměry a události, jimiž hněv českého byl vzbuzen.« (Pozor.) — Na říš. radě čeští poslanci směli v první schůzi způsobiti »v rámci pravice« kočičinu ministru Claryovi, když předčítal svůj program a sehráli ji ještě jednou, ale to již bez dovolení, ministru Kindingrovi při interpelaci posl. Pacáka pro min. výnos zavádějící němčinu jako výhradní vnitř. úřední jazyk; strana katolicko-lidová však zakročila a další jednostranné provádění oposice zapověděla. Zdá se, že poslanci čeští se domnívají, že lid zcela uspokojili dobře sehranými těmito výstupy opositními; zdá se, že s uspokojením berou na vědomí mocné hnutí lidu na Moravě, a se domnívají, že lid se dává zabíjeti pro ně; zdá se, že se tím vědomím tak rozkochali, že zapomenuli ubohého lidu se ujati a že teprve čtvrtý den po krveprolití, když byli socialisté již dávno promluvili hlasem, v němž chvěl se lidský soucit, podali neslanou interpelaci, v níž pohřešuje se ten zvuk soucitu a v níž ani nežádali zvláštní

parlamentární komise na vyšetření krvavých událostí, v čem je zase socialisté předstihli. Poslanci čeští jsou již tak zamotáni do intrik parlamentárních, že nevidí již než ty, a přijímajíce příčiny a základy vší té politické mizerie tropí povyk pro nutné příčin těch následky. Na schůzích voličů dávají si odhlasovati resoluce o nejostřejší opposici (v Pardubicích), ale »v rámci pravice« opposici činiti nesmějí a jak dosvědčuje vypuzení Ferjančiče z presidia sněmovny a volba I. místopředsedy, jakož i klidná volba do delegací ani opposici konati nehodlají. Ovšem německé strany nejsou charakternější. Křesťanští sociálové i německá strana pokroková připovídaly, že před volbou delegací budou žádati záruky, že čl. 14. ústavy nebude více užíváno, ale volili dne 28. října bez záruk, takže až na socialisty a němec. radikály žádná strana ani prstem nehnula, aby na vládě vynutila kousek práv.

Strana staročeská sešla se dne 22. října svými důvěrníky a representanty a vyslovila se pro dohodnutí s Mladočechy, jež sami pod dojmem své porážky svolávali všecky národní a státoprávní strany k součinosti. Hlubšího důvodu než čistě politického k tomu u nich není, proto nevěříme valné tomuto volání. Resoluce staročeská schvaluje Mladočechům svazek s pravicí, požaduje opravu volební a smír s Němci.

Spontanně tu i tam objevily se po zrušení jaz. nařízení některé pokusy o věcnější činnost v politice. Tak na Českobrodsku a Jaroměřsku ustavily se po obcích komitéty politické, pořádaly se důvěrné schůze a p. Ale za lhostejnosti vedoucích kruhů ke každé vážnější práci zůstanou as tyto pokusy bez významu. V Plzni ustavil se komitét k ochraně jazyka a nabízí právnickou pomoc k tomu účelu zdarma. Starostové okresu železnobrodského usnesli se 22. října zastaviti vykonávání prací v působnosti přenesené. Právě na podobných ojedinělých pokusech vidíme, že by se mnoho a ve velikém slohu mělo a dalo provést. Poslancům však jakoby šlo jen o to, sehrát opposiční komedii a uspat lid!

Projekt národní rady straší zase v novinách. Při tom myslí se věc čistě politicky! Národní rada z delegátů politických stran! Něco podobného jako smírčí soudy mezinárodní, na něž se nikdo neohlíží, chystá-li se k válce.

Sociální hlídka.

S příkrostí po dlouhou dobu již nevídanou a s houževnatostí neobvyklou vedeny jsou nyní zápasy mezi kapitálem a prací. Stálo-li prve dělnictvo pevně sloučené a v kázni udržované proti ojedinělému zaměstnavateli, stojí dnes v pravidelných případech proti sevřenému jich šiku. To jest charakteristikou dnešních bojův. Ohromná stávka textilního dělnictva brněnského ukázala poprvé snad v Rakousku, oč jde. A od obrany, třeba často byla jen obratně zastřeným útokem, kapitál přechází dnes k útoku zjevnému. Krajní míra požadavků zaměstnavatelstva na konci století devatenáctého byla v nedávných dnech dosažena v Dánsku. O nic více a nic méně nešlo než o rozbití organisací odborových, tvořících jako i jinde, pevný podklad pro hnutí socialistické. Z nepatrné příčiny povstal zápas, který takřka až do základů otřásal ma říší dánskou. Na 50.000 dělnictva přes čtvrt roku zbaveno bylo zaměstnání, mn o bylo v hlad a bídu, veliké sumy peněz přišly na zmar. Jen pomocí ciziny, kte poskytla na ¹/₄ milionu zlatých podpor, bylo umožněno dělnictvu dánskému, že hoto zoufalého zápasu vyšlo nejen s organisacemi pevnými, nýbrž ještě více sjed nými a utuženými. K témuž prostředku výluky dělnictva sáhl také svaz sta-

vitelů berlínských, když dělnictvo žádalo zavedení devítihodinné doby pracovní a zvýšení mzdy. Jenže také bez výsledku. V Německu vůbec hospodářský rozkvět znamenitě kapitalism posílil, tak že cítí v sobě nejvíce možnosti nejen nepovolovati novým požadavkům dělnictva, nýbrž pokud možno odníti mu zase, co v dobách právě minulých byl nucen mu dáti. Tak ve Vratislavi vyloučeni byli z práce rukavičkáři, poněvadž chtěli, aby nějakým zákonným způsobem upravena byla domácká práce v jejich odboru, aby touto kuliovskou konkurencí nebyly mzdy jejich stlačovány na minimum, a organisace jejich nebyly rozbíjeny. Podobně na požadavky dělnictva kamenického v obvodě drážďanském odpovědělo bylo ihned výlukou, která trvala 15 neděl, ale skončila vítězstvím dělnictva K tomu ještě můžeme připočísti předlohu »zákona o ochraně lidí k práci ochotných«, jak se nazývá zákon na ochranu stávkokazů, vyznamenávající se tresty, jež mu dodaly názvu »předlohy káznicové«. Tato byla prozatím neslavně pochována, poněvadž nedělnické strany buď na dělnictvo spekulují, buď se ho bojí; ale svaz průmyslníků v Berlíně bez ostychu prohlašuje přijetí a přísné provádění takového zákona za nezbytnou podmínku zdárného rozvoje německého velkoprůmyslu a tím německé moci světové. Zdá se, že za nedlouho budeme sami svědky takového krajního rozporu. Koncem roku vyprší lhůta platnosti tarifu v knihtiskařství a ceník již s obou stran, jak zaměstnavatelů tak i dělníků jest vypovězen. Společné úřady mezi oběma spornými stranami nevedly k cíli, poněvadž zaměstnavatelé, posíleni svazem majitelů knihtiskáren v Rakousku, nechtěli vůbec s pomocnictvem vyjednávati na základě požadavků těmito kladených. Můžeme tudíž očekávati na nový rok počátek všeobecné stávky nebo všeobecné výluky. Tou aspoň zaměstnavatelé již dnes vyhrožují. Že zaměstnavatelé cítí nyní situaci pro sebe příznivou, toho jest důkazem již délka stávek ostatních. V Čechách jsou to zvláště stávky kovodělníků, které po dobré přípravě a za příznivé konjunktury byly zahájeny a přece všude dlouho trvaly a jen s částečným výsledkem byly spojeny. Kde dělnictvo nebylo pevně organisováno, tam všude třeba po zoufalém boji podlehlo (na př. stavební dělníci v Mladé Boleslavi, přadlářky v továrně Mahlerově v Holešovicích a j.) Počet stávek zvláště u nás je neobyčejně značný. Odborové sdružení československé zaznamenává v době od 1. července do 30. září t. r. v Čechách 46 stávek, z nichž 24 skončeno pro dělnictvo vítězně, 10 s částečným úspěchem, 12 nepříznivě. Účastněno bylo na nich 6193 dělníkův po dobu 458 dní. *L.*

Hlídka školská.

—*vr.*— Učitelstvo dobře vidí a je si toho plně vědomo, že kurs jeho akcií v poměru jeho k mladočeštví je nesmírně nízký, že zde mu nekyne po trpkém sklamání již nic. Přestalo spoléhati na spásu v náručí nějaké politické strany a pozměnilo v tom směru svoji taktiku naprosto. Předně posunulo diskusi o otázkách školských, specielně o nejnaléhavějších otázkách svých vlastních na forum nejširší veřejnosti, do schůzí lidových, kde program svých snah, svých chtění, své práce rozvinuje a popularisuje. Z poslední doby pozoruhodny jsou v tomto ohledu dvě schůze: manifestační schůze pro lid v Červeném Kostelci, konaná 15. srpna za příležitosti tamní krajinské výstavy a voličská schůze v Brandýse nad Labem. V prvé nastínil v řeči »O významu školy národní« program učitelstva velmi pěkně dojista k tomuto úkolu nejpovolanější řečník z řad učitelstva, Jos. Černý z Bydžova. Přijata resoluce, stylem i věcným obsahem pozoruhodná, nastiňující cíle učitelstva

řečí výmluvnou: »Národní škola má býti ohniskem všeobecného vzdělání, zárukou hmotného i duchovního rozvoje národa, prostředkem boje kulturního v konkurenci světové a tedy jedním z nejdražších národních zřízení. Jejím účelem jest dávati základy k poznání světa, první kořeny osvěty, vésti ku pravidelnému i rozumovému vzdělání a uschopňovati k boji o život vzděláním ducha. Dále dávati základy ku mravnímu utváření života a uschopňovati k pojímání života i životní práce v ušlechtilejším a vyšším smyslu humanity. Tak plniti má úkol stanovený v ideálu Komenského, aby byla chrámem lidskosti. Má-li tento úkol splniti, musíme žádati:

1. Aby škola národní stala se každému bez rozdílu co nejpřístupnějším a naprosto bezplatným dobrodiním.

2. Aby vliv na školu národní svěřen byl jenom činitelům milovným osvěty, svobody a pokroku.

3. Aby škola národní stala se svobodnou ve svém zřízení a působení a dostala svobodné, dobře hmotně zabezpečené a osvícené učitelstvo.

4. Aby se jí zabezpečily rozvoj i práce v duchu národním, v duchu pokroku vědeckého i mravního, t. j. aby neodvisle od stranických a cílům národním nepřátelských zájmů odpovídala zřízením a působením svým potřebám lidovým, zejména veřejným zájmům hmotným (hospodářským), socialním, politickým, vzdělanostním a prakticky lidumilným, tak aby v tom pomáhala dospěti cílů národních, osvěty, svobody a samostatnosti, jak je pojímá národ ve svém programu.

5. Aby pěstila na dobrých, historicky osvědčených základech a ctnostech dobrou, pevnou a činnou povahu bytosti národní, aby pěstila její svéráznost a výchovou rušila překážky a vady, jež udržují národ na postupu k vytčenému cíli.

V důsledku toho žádáme, aby škola národní byla osvobozena od neplodného centralismu státního, aby vrácena byla do rukou osvícené a spravedlivé autonomie, aby byla zlidovčna a konečně, aby chráněna byla i s učitelstvem proti vlivům a snahám zpátečnickým a proti všem útokům, jež se proti ní podnikají«.

Resoluce je pozoruhodna i tím, že illustruje smýšlení jisté části učitelstva o autonomii, tvrdém to oříšku v otázce školské, k němuž v rubrice této jindy se ještě vrátíme. V téže schůzi promluvil případně red. Ant. Hajn »O snahách reakce a kterak jí stavěti hráze«. Zeměpanský komisař užil tu nahodilé okolnosti formální a nedal resoluci odhlasovati.

Předstoupilo-li na schůzi černokostelecké učitelstvo se svým programem před lid, účastnil se lid na schůzi brandýské již činně debaty svými řečníky (rolník Mašek, krejčí Chmelař, technik Marek) a to ve smyslu požadavkům učitelským příznivém. Rolník Mašek prohlásil na př. požadavek učitelstva za upravení hmotných poměrů za úplně spravedlivý a doložil na konec: Podporujme požadavky učitelstva, již proto, že všecko zůstane mezi lidem. Z většího vzdělání učitelstva budou míti zisk jenom naše děti. Učitelstvo bude potom zajisté ještě více hleděti pěstovati stránku národohospodářskou, šířiti pokrok a osvětu. Vždyť již teď přičinlivé učitelstvo zvláště v ovocnictví a včelařství zanechává po sobě cenné památky. Živí-li naše děti i nás duchem, živme je my chlebem«.

Rozhodně šťastnější taktikou proti letům ještě nedávným, kdy učitelstvo se mi stesky a požadavky uzaviralo se ve svých jednotách, hlásíc se k svému právu iné prostřednictvím tichých deputac u dveří poslaneckých a páně maršálkových, á se nyní na lid, aby sám o poměru svém k otázce učitelské a o této před veostí promlouval. Za druhé hledí učitelstvo využíti i jiných okolností a to dosud obvyklých, neupotřebených, aby požadavkům svým zjednalo průchod. Otázku

svého materiálního i právního postavení uvedlo do okresních konferencí, jednak prostředkem volných návrhů, jednak tím, že konferenční výbory položily théma »Co vadí školství«, přímo na program konferenční. Školní úřady jsou nuceny vyslýchati lapidární resoluce, žádající rozhodně, aby i se strany jejich působeno bylo platně k odstraňování překážek školských, vězících v bídných poměrech učitelských. Nevšímaný tento fakt má svoji důležitost. Najisto dotvrzuje sílu organisačního tempa, že učiněn průlom do hradeb tak výhradně až úzkoprse byrokratických institucí, jakými byly dosud povinné okresní konference, věnované bezcenným pokynům a nápadům inspektorským, jako určené k utužování úředního šroubu školského. Tento ráz vlivem organice se změnil: úřední porady zabývají se živými otázkami školskými, o nichž ještě nedávno na těchto místech mluviti ani nikomu se nezdálo a školní úřady od okresu k okresu jsou volány k povinnosti k zájmům učitelským přihlížeti. S druhé strany stojí za povšímnutí, že učitelstvo své petice klade na stolky úřední, okresních školních rad a zemské školní rady. V národě autonomním, aspoň autonomním býti majícím a chtějícím, okolnost tato měla by vzbuzovati pozornost, zatím zůstává ovšem pouhou illustrací našich poměrů právě — autonomistických. Mezitím, co mladočeští zástupcové národa, četná zastupitelstva okresů a jednotlivých obcí k požadavkům učitelstva postavili se negativně a ukázali tak naprostou neschopnost odhodlaně podívati se do očí otevřeným, akutním otázkám národním, jiným, než úzce politickým nebo pouze lokálním, mizela a také zmizela důvěra učitelstva v pomoc autonomie téměř úplně. Učitelstvo věří, že otázka jeho dozraje do toho stupně a zpopularisuje mezi lidem tak, že naléhavosti její neodolá ani odpor autonomie a tluče-li současně na dvéře školních úřadů, doufá tím přes hlavy autonomie dosíci urychlení v řešení své otázky. Benevolence, s jakou se tu a onde kroky učitelstva již potkaly se strany nadřízených úřadů školních, posílily naděje učitelstva a to je fakt pro přítomnou dobu příznačný a naši autonomii přímo zahanbující. —

Organisace učitelská roste extensivně, zatím co současně neustává prohlubovati se. Během posledního období ustavilo se osm nových jednot, z nichž nepatrná jednota svojanovská hned z počátku vyvinutou neunavnou energií a nejmodernějšími principy obrátila na sebe pozornost učitelského světa. Pro nejdrobnější a také nejintensivnější práci zakládají jednoty houfně okrsky, do nichž těžiště organisační práce se klade. Že důležitý věstník organisační »Český Učitel« ze čtrnáctidenníku byl rozšířen na týdenník, bylo již vytknuto v poslední lonské rubrice Hlídky školské. S úspěchem zakročeno bylo u listů politických, aby si všímaly otázek školských (»Národní Listy« zavedly zvláštní přílohu pro záležitosti školské), zřízeny podpůrné spolky (dosud ve 3 okresích), navázány přátelské styky ve společných zájmech se zemským spolkem německého učitelstva v Čechách, s Ústředním spolkem učit. na Moravě i ve Slezsku, se spolky slovanskými: polským, rusínským a slovinským ústředím v Rakousku a s centrálním spolkem německým ve Vídni.

V organisaci učitelské dbá se pilně kázně. Jednoty kontrolují činnost svého členstva, registrují a trestají své trubce i škůdce. Vylučují ze svých řad členy netečné, klerikální pomocníky, statisty. Jednota Opočenská vyloučila a na pranýř postavila čtyři své členy, kteří nepodepsali vzájemný revers ve příčině obcházení školních rad při obsazování učitelských míst. Časopisy i jednoty potírají varhanictví jako příčinu pro učitelstvo nedůstojných poměrů ku kněžstvu, odmítají (až na šosáckou a klerikální »Besedu Učitelskou«) otiskování pochvalných dekretů, učitelstvo jen demoralisujících, potírají všecko autoritářství i servilnost v řadách jeho se objevující a organisaci porušující. Naproti tomu zaznamenati dlužno, že v učitelstvu roste

kriticism, že kritika vedení, kritika taktiky a činnosti vlastního stavu nepovažuje se již za hřích proti t. zv. svornosti. »Škola našeho venkova« kritisuje v prvních číslech nového ročníku jednatelskou zprávu činnosti Ústřed spolku věcně a rázně zároveň, beze strachu, že dána bude na index, který ještě před několika roky byl stále pohotově, jak je v dobré paměti z afér bývalé »České školy« a »Národního učitele«.

Vedle toho organisuje učitelstvo i svoji četbu, probírá v jednotách a okrscích časopisectvo své i neučitelské, ustanovuje se, které listy zasluhují pozornosti a mají býti zakupovány a kterým jako zbytečným nebo intencím učitelstva odporným mají býti odjímány podmínky k existenci. Otázka dalšího a vyššího vzdělání učitelstva diskutuje se pilně po časopisech. »Český Učitel«, brněnský »Učitel« a »Škola na venk.« přinášejí v té věci pozoruhodné úvahy.

Nová organisace provedla revisi v osobách. Posledními volbami dostaly se do výboru Ústřed. spolku nové svěží síly, z nichž jmenuji red. Smrtku a Vil. Lidmilu. Učitelstvo rozhoduje již dle práce a nikoli dle jmen. S jeviště zmizel úplně řed. Král, bývalý předseda »Ústř. spolku«.

Na Moravě organisační postup učitelstva musí překonávati ještě balvany vnitřních obtíží, z nichž největší jsou nynější jeho vůdcové, opírající se o neprozíravou většinu. Na trůně předsednickém ustrnulý pan Slaměník, redaktor »Komenského«, je tou dobou typický příklad šosáka a reakcionáře. Učitelstvo moravské je tedy před procesem, který má učitelstvo v království již několik roků za sebou.

Z naší doby.

— **Pěstování hudebních nauk na vysokých školách.** Letošní cyklus Smetanových oper dal podnět k nejrůznějším úvahám. Šest let uplynulo, než se zase jednou na našem jevišti předvedla dramatická díla Smetanova a možná, že přese všechny tužby, přejde opět slušný počet zim, než je uvidíme opět. Jaké jsou příčiny této netečnosti v našem divadle k české hudbě? P. Krejčí ve svém článku »K cyklu Smetanově«, v tomto časopise uvedl, že vedle lhostejnosti správy Národního divadla, je důležitým faktorem též lhostejnost publika českého. Připouštím ji, výtka je oprávněnou: české obecenstvo nedovede náležitě vážiti si děl národních mistrů. Česká inteligence nemá dostatečného hudebního vzdělání. V našich školách kromě vyučování zpěvu na školách nižších, mnohdy ledabylého, neučí se nikde naukám hudebním. Máme sice hudební ústavy, ale co jsou širšímu obecenstvu platny? Každý nemůže si hudbu činit životním povoláním. Ale má býti poskytnuta možnost, vzdělati se také v hudbě. Že by se mělo všímati dějin hudby již na středních školách, v hodinách dějepisných, na místě zbytečného obtěžování hlavy žáků strategií, bylo by zbytečno dokazovati, ale dle dosavádní zkušenosti bylo by asi marno domáhati se změny učební osnovy. Zbývají jen vysoké školy, kde je nejvhodnější příležitost k tomuto vzdělání. Tu by studentstvo mělo seznamovati se s dějinami hudby a díly slavných mistrů, se základy theorie hudební a komposice a p. Ale na české universitě Karlo-Ferdinandově vidíme v seznamu přednášek pouze přednášku prof. Hostinského »O aesthetice hudby«. Kdysi se přednášelo na universitě též o theorii hudby, nyní ani to ne. Také knihovna ústní nechce půjčovati hudebniny domů, jako se dříve bylo dělo. Všimněme k jiných vysokých škol. Nemusíme ani do ciziny; vezměme jen seznam přednášek na vídeňské universitě. Tam je pro letošní rok věnováno hudbě 8 přednášek hodinách týdně, jako prof. Dra. Maxe Dittra: Geschichte der grossen Oper

zur Neuzeit, prof. G. Adlera: Musikwischenschaftliche Uebungen und Bestimmen von Kunstwerken, dra. Rietsche: System der Tonkunst, a j. Němci učí se znáti svého Wagnera již ve škole. A my Smetanu? Nikde! Ovšem Němci mají též velikou literaturu a německé hudbě, ale myslím, že tento nedostatek literatury u nás měl by se nahraditi u nás živým slovem. Musí nám jíti o to, abychom nebyli v literatuře hudební zcela odkázáni na německou, kdež se česká hudba nepřechválí. Ještě lépe než přednášky universitní, doporučovaly by se veřejné kursy (ovšem při universitě). České hudební spolky měly by pak povinnost vědění hudební roznášet po vší vlasti. Pak by přešla i ta dnešní chladnost k Smetanovi i stesky na hudební nevzdělanost naši. *R. Vondrášek.*

— **Také kus ženské otázky.** Ve chvalitebné snaze opatřiti svým odběratelům co nejvíce příjemností a výhod, zavádějí některé časopisy, mezi nimi i »Zlatá Praha, zvláštní věštírnu nazvanou »Grafologie«. Na třínožce Zlaté Prahy sedí jakýsi p. Jos. Al. Karas. Výroky jeho překvapují svou hloubkou a jistotou. V čís. 49 Zl. Pr. na př. vykládá ze zaslaného rukopisu takto povahu jakés zvědavé dámy. — Chiffra **Druhý květ 19.** — Veškeren, anebo větší část volného času věnovati zevnějšku a representaci, to leží v povaze krásného pohlaví. A činí tak i pisatelka těchto řádků a musím jí tímto učiniti poklonu, neb má dobrý, vytříbený vkus! Povaha její umí dané myšlenky znamenitě realisovati a jest velmi praktickou. Poněkud nakloněná ku štědrosti, což zajisté svědčí o dobrém, soucitném srdci. Není neupřímnou sice, ale tajemství svěřené nezradí snadno. A což ty vřelé tužby a naděje, které hluboko v srdénku chová? Že bych je snadno uhodl?!« — Ani nejgalantnější kartářka by to lépe nedovedla.

— **Vybrané spisy M. Jana Husi** vydávati bude naklad. Al. Neubert v Jilemnici. Vyjde 50—80 seš. po 10 kr. a obsahovati bude dle rozeslaného prospektu: Dcerku, Proti svatokupectví. Provázek třípramenný. Výklad na víru. Výklad na desatero. Výklad na modlitbu Páně Postilu; z latinských překlad O církvi.

— **Spolek pro zřízení pomníku M. Jana Husa** v Praze konal v neděli 22. října valnou hromadu Bylo usneseno v době co nejbližší vypsati ofertní řízení na vypracování modelu. Jmění spolku 105.000 zl. Účastenství pro spolek v české veřejnosti ochablo. R. 1900 má býti pořádána pouť do Kostnice a do Husince.

— **Brněnské »Literární Listy«** přestaly vycházet. Moderní hnutí literární u nás ztrácí tím jeden ze svých orgánů. V zájmu literatury a kritiky jest toho litovati a mladší pokolení zachová si vděčnou vzpomínku na tento list, jehož redakce neměla sice nikdy pevného programu, ale jenž od r. 1891, prvý ze všech českých listů, otevřel své sloupce pokusům o moderní kritiku u nás a stal se tak jaksi její školou, průpravou, experimentální stanicí. Byl to neutěšený jeho stav hmotný, jenž přiměl jeho vydavatele po dvacetiletém vycházení jej zastavit. »Literární Listy« staly se obětí našeho pražského literárního centralismu. Osud ten mají společný s »Nivou", »Moravskou Revuí« a jinými listy, jichž neštěstím bylo, že vycházely na Moravě a nestály pod aegidou oficielního pražského cechu spisovatelského a nakladatelského.

— **Z Ostravska.** Mládež pořádá téměř před každou taneční zábavou, zvláště v krmáš, sbírku na odsloužení mše. Ani jediná taneční zábava neodbude se bez nožů a kamení. Letošní krmáš ostravský vykazuje sta rozbitých sklenic, stolků i oken a dvě vraždy.

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník IX. 15. listopadu 1899. Číslo 4.

K našim literárným poměrům.

Od Josefa Holečka.

Pan F. V. Krejčí v stati »Dobrá kniha a její osud« (Rozhledy, IX., 2.) vybídl mne, abych se v Rozhledech rozhovořil o našich literárných poměrech. V dodatku ku své knize »Na Černou Horu a Černá Hora koncem věku« slíbil jsem, že tak učiním, dostane-li se mi z veřejnosti takového vybídnutí. Dostalo se — nuže, slovo třeba splniti!

Řeč byla o mně, musím začíti s sebou. Ale přiznávám se, že mi to působí nemilé a trapné rozpaky a že jen s velikým ostychem a sebepřemáháním chápu se pera přes to, že jsem na osud své knihy »Naši« sám upozornil. Před veřejností nikdo se rád nepřiznává ku svému nezdaru a nepřiznal bych se ani já, kdyby nezdar »Našich« byl pouze hmotný. Avšak ta knížka na druhé straně měla rozhodný úspěch mravní, při němž mne nejvíce potěšilo, a dlužno povědět, i překvapilo porozumění a vřelost, s kterými o ní promluvili kritikové mladších generací. Uvažuje u sebe o obém, hmotném neúspěchu i mravním úspěchu, nemohl jsem než dospěti k přesvědčení, že se tu děje cosi nepravidelného, že v stroji našeho veřejného a duševného života cosi vadí, že tu je cosi, co překáží duševnému obcování českého spisovatele s českým obecenstvem, slovem, že tu jde o víc, než o moji soukromou záležitost. Kdyby šlo jen o ni, bylo by mou věcí mlčet a mlčel bych, jako jsem už dříve mlčel. Nejsou »Naši« prvou mojí knihou, které se veřejně dostalo uznání, a přes to nenašlo se jí ani po několika letech takového účastenství obecenstva, aby jím uhrazen byl účet tiskárny. »Kalevala« získala od roku 1894 asi 300 odběratelův; k uhrazení nákladu nedostává se jich 100, při čemž nemluvím o honoráru za mnohaletou těžkou práci.

Kde vězí příčina neuspokojivého hmotného výsledku mé literárné nosti? Je-liž ve mně samém, v tom, že své spisy vydávám vlastním ákladem a jsem tím způsobem v rukou nakladatele nešikovného, který ému spisovateli neumí knihu rozšířiti?

Abych odpověděl, musím se trochu zmíniti o své samonakladatelské áze. Já se nenadál, že na ni budu vržen, byl jsem vždycky a dosud

toho mínění, že nejsou v žádné literatuře spořádané poměry, kde dobrá kniha jest odkázána na autorův náklad. Spisovatel, nakladatel a knihkupec mají míti společné účastenství při vydání každé dobré knihy. Ale poměry nejsou již dobré, hraje-li spisovatel při vydání své knihy podřízenou úlohu, musí-li se příliš nabízeti, doprošovati, vtírati do přízně nakladatelovy. Dobrá kniha potřebuje nejen dobrého spisovatele, nýbrž i dobrého nakladatele a dobrého knihkupce. Ano. Ale nakladatel není dobrý, nestojí na výši svého povolání, neumí-li dobrou knihu vypátrati, nepozná-li po čichu, kde jest a kde se třeba jako lanýž tají, neumí-li ji pro sebe získati a nedychtí-li, aby ji získal, nýbrž je k ní a k osudu jejímu lhostejný. Doví-li se dobrý nakladatel o dobré knize, musí se v něm probuditi aspoň taková touha, jakou pociťuje koňař, doví-li se o dobrém koni. Všecka ctižádost musí ho puditi za ní.

R. 1878 chtěl jsem sebrati, dokončiti a literatuře odevzdati své kresby z hercegovského povstání a černohorsko-turecké války. Mně nemohlo býti neznámo, že mé feuilletony z jižních bojišť měly hojně čtenářův a že přispěly i k tomu, aby list, kde vycházely, vybředl z finanční krise. Nepomyslil jsem si, že mi žádný nakladatel nebude ochoten je vydati, když mu je nabídnu. Učinil jsem některým nabídnutí sám a když jsem se potkal s neochotou, svěřil jsem věc p. Fr. Kohoutovi, nedávno zesnulému, aby mou knihu »nabídl na burse«, t. j. ve pravidelné schůzi pražských nakladatelů a knihkupců. S p. Kohoutem byl jsem tehdy nejlépe znám a pokládal jsem jej z knihkupců sobě za nejbližšího. On přinesl následující vyřízení: »Doba slovanské trikolory minula, nyní jsme černožlutí.« Nadcházela tehdy era Taaffova. Tuším, že tato odpověď stojí za zaznamenání. Ona ukazuje, jak mysli našich vlastenců byly připraveny na Taaffa a na jeho politické poslání. Společnost, která tak smýšlela a tak předstihovala i nejsmělejší očekávání Taaffovo, musela dospěti k punktacím. A kdyby se Taaffe byl vytasil s punktacemi brzy, sotva by se byl setkal v českém národě s vydatnou oposicí

Pobyt na Černé Hoře měl příliš veliký vliv na všechno moje cítění i smýšlení, abych nebyl po takové odpovědi, jak uvedena, sáhl ku svépomoci. Vydal jsem vlasním nákladem I. díl kreseb »Za svobodu«. Veřejnost postavila se na mou stranu. Nakladatelé jednak káráni, že mne odmítli, jednak působeno na zvýšení zájmu obecenstva pro literaturu. Zakládány spolky pro odebírání knih a podporu literatury. Ale z nich jediný chrudimský, díky dru Karlu Pippichovi, jenž byl jeho iniciatorem, vykonal pro rozšíření české knihy tolik, že je to skutečnou a trvalou zásluhou o naši literaturu. Jen se mi zdá, že dr. Pippich sice naučil Chrudimany knihy odebírati, ale ne čísti. Křivdím-li jim, tím lépe. V tom případě prosím za odpuštění. Ostatní spolky pro rozšiřování českých knih nestaly se patrnými a snad z nich už ani jediný netrvá. Já aspoň o jejich existenci nevím.

Účastenství obecenstva pro prvou moji knihu, vlastním nákladem vydanou, mně bylo nejen zadostučiněním, nýbrž i povznášelo mne a budilo ve mně blahou naději, že jeho pomocí budu se moci státi všemi směry nezávislým spisovatelem, který bude míti možnost s národem českým přímo mluvit, jemu všechno své dychtění a působení zasvětit a jemu

také, když potřebu uzná, slovo pravdy do duše povědět. Byly to sny bláhové. Neznal jsem tehdy ještě české psychologie. Nevěděl jsem, že národ náš má dobré srdce, ale slabé přesvědčení. Myslil jsem, že obecenstvo cení mou knihu, avšak ono pouze chtělo mne potěšit, abych neměl žal a lítost. Já počítal, že kruh mého čtenářstva postupně s rozvojem mé literaturné činnosti sám se bude rozšiřovat, ale sklamal jsem se; on se naopak postupně zúžoval, až jsem se konečně octl v těch koncích, že po 20 letech obecenstvo k mým »Našim« v pravém slova smyslu obrátilo se zády přes to, že mu byli vážnou kritikou doporučováni. Podobné mi pocity byly připraveny. Před dvacíti lety domníval jsem se třeba krátkou dobu, že mám na své straně čtoucí obecenstvo a že v něm budu míti pevnou oporu pro další svoji činnost. Po dvacíti letech jsem viděl, že i nejvěrnější moji čtenáři mne opouštějí. Posílal jsem ji svým stálým odběratelům jako pokračování svých spisů; vraceli ji, aniž se podívali. V knihkupectvích měla podobný osud. Téměř nikdo se po ní neptal. Mohl bych přesně udati, jak na její odbyt působily kritiky v jednotlivých listech. Po kritice páně Voborníkově v »Národních Listech« odbylo se asi 7 výt., dr. Jos. Karásek v »Pražských Novinách« povzbudil 3 čtenáře tohoto listu, že si »Naše« objednali. »Naše Doba« pobídla pak asi 10, »Lumír« asi 5 a konečně p. F. V. Krejčí v »Rozhledech« 33. Já se dávno zhostil všech illusí, ale přece zejmena při »Našich« jsem zkoprněl nad negativným jich úspěchem u obecenstva. Povím upřímně, že z počátku mně samému zdálo se to záhadným a nahodilým. Nežli jsem se pochlubil, vyptával jsem se na odbyt jiných knih. Málo kdo v podobné příčině poví pravdu a zvláště spisovatelé rádi se dělají, jakoby jejich knihy šly na dračku, jakoby se nakladatelé o ně rvali a stavěli si za ně ne domy, ale hned celé ulice. Ale považoval bych za věc pro prospěch naší literatury nad míru důležitou, aby o odbytu jednotlivých českých knih dostaly se na veřejnost upřímné číslice, jako asi je nyní uveřejňuji o své knize. Já se jich dopátral pouze při nemnohých knihách a spisovatelích, ale čeho jsem se dověděl, je zdrcujícím svědectvím o pozornosti českého obecenstva ku knize a hmotném stavu české literatury na sklonku XIX stol. a na přechodu do XX.

Pravda je, že u nás vychází množství časopisův a knih, ale pravda je také, že málo jest mezi nimi takových, které se svým nakladatelům dobře vyplácejí. Jest u nás na tucty knih literaturně cenných, které mají jen tolik obecenstva (ještě ne čtenářstva), kolik výtisků je zdarma rozdáno, ale odběratele, který by je koupil, ani jednoho. Není vzácností, že kniha literaturně cenná a kritikou doporučená nezíská si u nás víc než 10 odběratelů; některé o něco víc, ale jiné ještě míň. Nedostatkem odběratelů trpí všecka vážnější literatura. Jakmile český čtenář tuší, že by kniha strhla jej ku přemýšlení, z daleka se jí vyhne. Odběratelů nemají ani časové úvahy politické a vlastenecké — rozumí se, že mám stále na mysli takové knihy, které by v literatuře vyplnily čestné místo, kdyby došly povšimnutí. Mnohé knihy mají naprostý nedostatek obecenstva, ale téměř všecky knihy mají ho nedostatek poměrný. Slovinců je 1½ mil. a jejich »Društvo sv. Mohora«, spolek pro vydávání laciných spisů pro lid, má 40.000 členů. Počítám, že u nás všecka podobná vy-

dání (»Matice Lidu«, »Libuše«, »Modrá knihovna«, »Přítel domoviny«, »Dědictví svatojanské« a j.) nedosahují toho počtu odběratelů. Spisy nejpopulárnějších českých spisovatelů tisknou se v 2000 výt. Takové spisovatele máme nyní dva. Úspěch »Písní otroka« Sv. Čecha byl mimořádný a způsoben byl mimořádnými příčinami. V druhé řadě je několik spisovatelů, které si nakladatelé ani nechválí, ani nehaní; spisy jejich mají obstojný odbyt a mohou býti vydávány. Potom následuje zas několik spisovatelů, kteří mají velmi zvučné, třeba slavné jméno; oni nacházejí nakladatele bez velkých obtíží, ale nakladatel zpředu se připravuje, že přinese literatuře oběť, kterou si ovšem jinde vynahradí. Zde již nastala mez, za kterou jest absolutný nedostatek odběratelstva. Snad politické listy odnímají literatuře odběratelstvo? Tvrdím, že i politické listy české celkem trpí týmž nedostatkem jako literatura. Šestimillionový národ má jen dva denní listy, které pevně stojí vlastní silou a vyplácejí se: »Národní Listy« a »Českou Politiku«. Ostatní denní listy, nezápasí-li přímo o život, daleko od toho zápasu nejsou. U žádného národa v podobných poměrech nenajdete tak málo denních listů, a zvláště dobrých denních listů. Jinde najdete jich víc a lepší. Ne všude existují z vlastní síly; nezřídka bývají štědře podporovány politickými stranami, frakcemi, ano i soukromníky. U nás běda listu a běda redaktoru, odkázanému na takovou podporu! Může býti jist, že potud bude se potáceti mezi životem a smrtí, pokud bude na tuto podporu odkázán. Tu ovšem nelze rozkvětu žurnalistiky ani očekávati, ani žádati.

Namítne-li kdo, že za to máme nepřehledné hejno drobných lístků, které také chtějí býti živy a ujímají půdy velkým, odpovídám, že ty malé lístky jsou motykami, nezřídka až nemilosrdně týrajícími tvrdé lado nehybných myslí bodrého obecenstva, jež by vůbec ničeho nečetlo, kdyby k tomu nebylo nuceno ostrými prostředky. Místné lístky musejí býti všudu dva. Úzký kroužek obecenstva jednoho lístku čítá v něm nájezdy a klevety na úzký kroužek druhého, a tím tomu i onomu opatřuje se povzbuzující lektura, která ukojila palčivou potřebu jeho duše. Potřeby jiného čtiva, jiné duševné stravy to vážené obecenstvo dosud nepocítilo.

Ze všeho vychází, že tištěné slovo české vůbec má málo obecenstva. Nazývají-li český národ »národem čtenářů«, děje se mu tím bezpráví; oprávněnějším by byl název »národa bulky« nebo »národa ferbla«.

Ale snad příliš černě vidím a milému národu křivdím? Vždyť on jest, ubožák, tiskovinami nejrozmanitějšího druhu nad hlavu zavalen, že v nich tone a neví, které dříve se chopit, aby vyhověl! Vždyť už před 18—20 lety mnozí vlastenci naši naříkali na to, že naše literatura strádá hyperprodukcí! Byla-li hyperprodukce již tehdy, jakž asi vzrostla do našich dní!

Dobrých knih, milí čtenáři, nikdy nemůže býti dosti. Čím by jich která literatura měla víc, tím lépe pro národ. Ale dobrých knih vždycky se málo rodilo. Neznám vzdělaného národa, který by nespotřeboval dobré knihy svých spisovatelů, který by je nechával ve skladištích ležet anebo dokonce je odmítal. V každém vzdělaném obecenstvu je radost nad každou dobrou knihou, nechť je kdokoli jejím autorem. Jen u nás jest jinak. Ony nářky na hyperprodukci počaly se ozývati, jakmile se v české

literatuře vyskytlo několik nových jmen najednou, která si vynucovala pozornost. To byla ta hyperprodukce, na niž naříkali čeští vlastenci. Dva nebo tři spisovatele oni snesou, snad i čtyři nebo pět, ale co nad to, již je obtěžuje, jest jim »hyperprodukcí«, kterémužto zlu sami činí přítrž dle svého rozumu: ignorováním, netečností. Také selíhelp!

Jest u nás hyperprodukce jistého druhu: hyperprodukce potištěného papíru, potištěného věcmi méně než prostředními, původními i přeloženými. Vzniká z toho veliké zlo pro literaturu, která může míti budoucnost, jen bude-li postavena na základy naskrze solidné. Několik našich čipernych podnikatelů pořídilo si velké tiskárny. Velkotiskárna vytvoří velkonakladatele, velkonakladatel velkobásníky, velkospisovatele, velkokritiky — všecko »velko«. Ale i velkonakladatel i velkospisovatelé jsou pouze obsluhovači velkotiskárny, jež nemyslíc a necítíc mechanicky ze sebe chrlí potištěný papír. S velkovýrobou tiskáren má se věc tak, jako s továrenskou výrobou vůbec. Závod má potřebu vyráběti, je k vůli tomu zařízen; rozhoupal-li se do chodu, nesnadno je ho zastavit, vyžaduje velký náklad a potřebuje široké odběratelstvo. Všecko prvé by u nás šlo, jen s odběratelstvem je bída. Průmysl velkých západních národův otevřel si cesty do jiných zemí i do jiných dílů světa, a jejich literaturný průmysl kráčí svorně s ostatním jako vlastní bratr. My také máme literaturný velkoprůmysl, ale proň nemáme trhů zahraničných a poptávka domácích zákazníků nikterak neodpovídá nabídce výroben. A ony se zastaviti nemohou! Jaké to má účinky? Pro koho pracuje náš literaturný velkoprůmysl?

Pracuje ledabyle, nazdařbůh. Střílíte-li z kulometu, mnoho kulí chybí, ale některá přece trefí cíl. Tak i zde ne všechny knihy jsou vyráběny jen za tím účelem, aby plnily půdy a skladiště; některá přece najde si četnější obecenstvo a vytrhne pak deset i více knih, které měly slabší úspěch anebo neúspěch. Hubenější se přiživí při tučnější a jde to.

Jde to, ale rok od roku tíže, s větším namáháním, s větším risikem, s většími obavami posledních věcí člověka. A to vše jest na újmu pravidelnému rozvoji literatury jak co do činnosti spisovatelstva, tak co do spolupůsobení knihkupectva, tak co do vychování dobrého obecenstva se vkusem a vzděláním.

Nežehrám na naše nakladatele a nežaluji na ně, že také mne nevzali na svůj vůz, abych se s jinými svezl. Několik let od svého prvého samonakladatelského pokusu dal jsem se opět do vyjednávání s některými předními nakladateli. Jen jeden z nich jednal se mnou aspoň formálně vážně. Pozval mne k sobě a jeden druhému jsme odhalili své bolesti. Odešel jsem naplněn hlubokou lítostí nad osudem tohoto muže, jehož celý život je lopota a starost. Řekl jsem si v duchu, že by bylo ode mne nekřesťanské, kdybych své starosti svaloval na jeho bedra.

(Dokončení.)

Po stopě Komenského a Bratří.

Píše Em. K. Zeiner.

(*Dům »na srubě« a chalupa na sklepě*). V největší purkrechtní knize města Brandýsa nad Orlicí nalezáme následující — známý sice, ale dosud nedosti povšímnutý — zápis: »Léta Páně 1507 v neděli po Narození Matky Boží bratr Prokop, hospodář na srubě v Brandejse, pověděl a oznámil místo kšaftu psaného před úřadem brandejským, rychtářem Matějem, Jindřichem Krajčím, Jiříkem Kovářem, Janem Kořínkovým, Čiperou, Václavem Kraplířem — své poručenství, že ten dům jmenovaný, v němž bydlel, a všecko, co v něm jest i to, co k němu přileží, jako ta zahrada, v níž dům ten ustaven a sklep v stráni a louka i s lesem pod Vorlíkem za řekou a paseka nad řekou, — ježto z toho platu ročního dávají 30 gr. bílých, rozdílně však na sv. Jiří 15 gr. a na sv. Havla 15 gr. a ku všemu 2 gr. bílé ženného — po jeho smrti by dán a vrácen byl se vším bratřím starším v jednotě bratrské a že jich jest a bylo, s nimiž učinil celý a dokonalý spolek a odstupek, aby z jedněch na druhé sestupovalo a připadalo a že od nich dán jest do toho domu a jemu svěřen. A toho domu i všeho co v něm jest i což k němu přileží, místo sebe ustanovuje bratra Pavla za hospodáře až do opatření bratří a jich vůle. To vymiňuje, co kdo má svého vlastního tu v domu obývajících anebo jinde, každý svým vládni a učiň jako se svým vlastním kromě obecního.«

Kdo byl bratr Prokop, hospodář na srubě? Muž nevšední. Jeden z těch, kteří byli při počátcích Jednoty. Blahoslav v historii své napsal o něm, že byl »předním za toho času mužem v Jednotě.« A bratr Orlík ve svém známém nekrologu bratrském (Fontes rerum austriacarum V.) takovéto o něm vydal svědectví: »Léta Páně 1507 umřel znamenitý člověk a přední muž za toho času v Jednotě br. Prokop v Brandýse n. O. před povýšením sv. Kříže noci nastávající po 6. hodině na noc. A pochován u kostela. Bakalář byl, člověk učený, rodem z Jindřichova Hradce. Sudím Jednoty byl místo br. Matěje, prvního biskupa, jakž i jeho psaní, která podnes máme, svědectvím jsou přebystrého vtipu jeho.« (Obšírnější zprávu o něm viz v Jirečkově Rukověti k dějinám literatury české).

O nástupci jeho řečeném br. Pavlu dočítáme se v Orlíkově nekrologu toto: »Léta Páně 1521 umřel br. Pavel v Brandýse n. O. některý čas z jara (byl ten čas mor v Čechách veliký). Byl též jeden z ouzké rady.«

Pokud bylo dosud známo, první bratrské domy v Čechách a na Moravě vznikly darováním Adama z Cimburka, jenž byl syn Johanky z Krajku: ten dal bratřím v Tovačově místo na dům a též tak bratřím v Boleslavi. Stalo se r. 1496. (Z. Winter: Život církevní I. 476.)

Z uvedeného zápisu však zřejmo, že bratrský dům na srubu není původu mladšího, naopak soudíme, že sloužil účelům Jednoty již dlouhá léta před tím; nebo poznamenal br. Orlík v svém nekrologu o br. Řehořovi († 1474), patriarchovi Jednoty toto: »Praví, že vystavěl tu chaloupku, kady se vzchází do zámku Orlíku. Item dům, který sloul srub, že on vystavěl.«

Místo, kde stávala chaloupka, podle níž se k Orlíku vzcházelo a kudy se k němu dosud vzchází, nalezne každý snadno kus cesty v pravo od pomníku Komenského; rozbrázděný povrch půdy nasvědčuje tomu, že zde nebývala vždy louka.

Však nesnadnější věcí jest stanoviti místo, kde stával dům na srubu. Z uvedeného zápisu však nade vši pochybnost jasno, že stál uvnitř města, a za řekou že k němu náležela louka a les pod Vorlíkem, paseka nad řekou a sklep v stráni. Tento sklep v stráni zachoval se až na naše časy — a do nedávných dob žili ještě lidé, kteří pamatovali s t a v e n í, jež na sklepě tom stávalo.

Okolnost tato utvrzuje nás v domnění, že tento při pomníku Komenského se nalezající sklep, je sklepem, o němž v uvedeném zápise se jedná, nebo l. 1517 dáno bylo Pavlu Kovářovi svolení, by si na sklepě, k domu na srubu náležejícím, s t a v e n í postavil, jakž o tom následující zápis svědčí:

»Léta Božího 1517 stalo se jest svolení přátelské mezi Pavlem, hospodářem domu bratrského na srubě, a mezi Pavlem Kovářem o sklep a o stavení na tom sklepě takovéto: že sklep v stráni udělaný podle domu Pavlova Kováře, který jest udělán a požíván prvé nežli domek ustaven, v kterém nyní jest Pavel Kovář, k požívání (ponechává) k domu bratrskému, jakož od dávna tak ho požíváno. Pavel Kovář má svrchu na sklepě stavěti sobě k své potřebě stavení, jakéžkoli by mu bylo potřebí, avšak tak, aby přikrýval na tom sklepě své stavení i ten sklep, aby se škoda buď od vod aneb od čehokoli nedála sklepu. Jestli že by pak z příhody budoucí přišla jaká škoda na tom stavení nad sklepem a na to přikrývání, Pavel Kovář anebo potomní držitelé jeho nemohli nebo nezdálo se jim stavěti neb přikrývati nad sklepem, tehdy držitelé sklepu sami své opatřte jako své, a on, totiž Pavel Kovář a potomci jeho, by v tom žádné překážky nečinili.«

Tolik víme tedy o původu domku na sklepě. Během času se vzrůstem Jednoty vzrůstal i bratrský dům na srubu, byv přístavbami značně rozšířen. Když po úpadku Jednoty l. 1635 chrudimský děkan Řehoř Fr. Benediktinus Brandýs navštívil, podal o domu bratrském tuto zprávu: »S druhé strany městečka hned u hradu páně uzřel jsem příbytek dosti prostranný, na způsob malého kláštteříku pro lžiproroky pikhartské uspořádaný a staveními velmi dobře kolem do kola obehnaný. U větších vrat jest d ů m d o s t i v y s o k ý s krásnými pokoji, vnitř i vně pěknými nápisy a písmy ozdobený, v němž bydlíval onen lžibiskup se svou čeledí, nyní pak bydlí v něm hejtman. Dále jest jiný dům menší krásnými květy ozdobený, v němž dotčení pikharté studovali, vzájemně se stanovili a mládež učili. Na place u toho domu jest kostelíček dřevěný s malou věží, od samého pana Žerotína po způsobu pikhartském nově vystavěný. Uvnitř na místě vyvýšeném stojí stolice, kde by státi měl oltář, před stolicí stolek čtverrohý. V pravo v chrámu jsou obecná sedadla povýšená, dole pro lid postavená. Čtvrtou část placu zaujímají četné komůrky, v nichž lžidiakoni zůstávali. Uprostřed jest městiště dosti prostranné, na něm jest kuchyňská zahrádka, kašna a nádržka pro ryby. Ze zadu má dotčený dům také krásnou štěpnici. Dům ten výborně hodil by se pro

faráře a pro školu. Pro chování lžiproroků pán ze Žerotína vykázal zboží výborné, Orlík vůbec zvané, z něhož pikharté brali své vyživení. Zboží to k sobě zase přijal pán.«

Prof. Sedláček (v Hradech a zámcích II. str. 135.) projevil mínění, že dům bratrský stával na místě nynějšího zámku. Tomu však není tak. Uvádíť Sommer ve své topografii, že nynější zámek postaven byl od hraběte Fr. Norb. z Trautmansdorfu v r. 1781 na místech, kde dříve stával zámek starý, o kterém se Schaller zmiňuje a který musil r. 1780 býti snešen, poněvadž sesutím hrozil. Tento starý zámek postaven byl od Bohuše Kostky z Postupic v l. 1553—1558.

Na místě nynějšího zámku nelze tudíž hledati řečený dům bratrský, ale dle uvedené relace chrudimského děkana byl »hned u hradu (rozuměj zámku!) Páně.

Tomu nasvědčuje i jiná okolnost. Dům bratrský býval vždy blízko bratrského chrámu či sboru. (Z. Winter: Život církevní I. str. 476.)

Kde mívali bratří Brandýsští svůj sbor, s určitostí víme, nebo ve výpisu z vůle c. k. berničního úřadu, jenž pochází z l. 1652, stojí doslovně: Panský dům, kdež někdy sbor býval, nyní v témž domě vrchnost tří soukeníků chová.

Panským domem slul však do nedávna dům pod radnicí číslo popisu 12 a v tom býval druhdy sbor.

Poblíž něho a sice za ním, směrem k řece na místech, kde sbořením některých stavení vrchnost v letech šedesátých svůj park rozšířila, stával dle vší pravdě podobnosti dům na srubu, rozšířený pozdějšími přístavbami. I nádržka na ryby, o níž se v relaci děkana chrudimského zmínka děje, ukazuje k těmto místům.

Mimochodem opravujeme tu omyl, jenž vloudil se v JUDra. Fr. Břet. Kadlčíka »Děje a paměti Brandejsa n. O.« Dr. Kadlčík hledá hrob br. Řehoře na brandýsském »pikhartském krchůvku«, ale bratr Orlík v nekrologu svém výslovně dí: »pochován nad Brandejsem na Vorlíku ve včelnici« — a Blahoslav ve své historii dodává k tomu »v skále.«

Tím určeno úplně jasně místo, kde patriarcha Jednoty českobratrské věčného klidu došel.

V opuštěných rozvalinách někdejšího dvoru Orlíku, pokrytých za léto bujnou zelení divokých keřů, kam hluk denního života sotva doletá, zapomenut odpočívá — bratr Řehoř!

A nad jeho rovem letí čas, věčně neunavný . . .

II.

(»*Dabam sub Klopot.*«) Když konala se r. 1865 v Brandýse n. O. slavnost odhalení pomníku Jana Amosa Komenského, přineslo prvé číslo nově založeného »Illustrovaného evangelického věstníku« pod nápisem »K historii pomníku J. A. Komenského v Brandýse n. O.« tuto zprávu: »Mezi hojnými spisy J. A. Komenského jest jeden z nejznamenitějších: »Labyrint světa«, jejž Komenský velkému mecenáši svého času, panu Karlu ze Žerotína věnoval a dedikaci latinskou těmito slovy skončil: Dabam sub Klopot Idibus Decembris 1623 (t. j. psal jsem toto pod Klopotem dne 13. prosince 1623.) Poněvadž ani v Čechách ani na Mo-

ravě není nižádné osady, jménem Klopot, tedy čeští historikové literární až do nejnovější doby nevěděli, kde Komenský tuto oblíbenou knihu národa českého sepsal. Teprv roku 1838. podařilo se nynějšímu profesoru vídeňskému V. A. Šemberovi toto památné místo objeviti. Zajev na podzim tohoto roku z uložení hraběte Františka ze Žerotína z Brna do Brandýsa n. O., aby tam vyhledal kosti Karla ze Žerotína a jeho příbuzných, z krypty asi před 140 lety vybrané a na neznámém místě zakopané, dověděl se tu, že stráň lesem porostlá, jižně od města nazývá se Klopot a že asi před 60 lety pod tou stráň byl panský domeček, od něhož šla cesta po lávce přímo k tomu domu na náměstí, kde Karel ze Žerotína se narodil a obyčejně bydlel. Ježto pak ze zápisů městských a odjinud s jistotou se ví, že Komenský stíhán pro víru, roku 1623 u svého příznivce pána ze Žerotína v úkrytu na Brandýse se zdržoval, tedy nebylo pochybnosti té nejmenší, že výše uvedené dátum v dedikaci k Brandýsu se vztahuje a že Komenský památnou tu knihu sepsal v onom osamělém domečku v údolí klopotském.«

Od té pak doby, kdy postaven byl Komenskému pod Klopoty brandýsskými pomník, nebylo více pochybnosti, že tyto Klopoty jsou místem, kde Komenský svůj »Labyrint světa« dokončil.

Při bedlivějším věci té ohledání nezdá se nám však náhled tento správný. Nebo dedikace k Labyrintu není obyčejným věnováním, které spisovatel v knihu samu vkládá, nýbrž jest to latinsky psaný list, který Komenský posílaje spis svůj Žerotínovi proň připojil, právě tak jako připsal list milé manželce své, klenotu po Pánu Bohu nejdražšímu, když posílal jí dne 18. února 1622 z úkrytu svého, jen svým známého, spis: »Přemýšlování o dokonalosti křesťanské.«

Dotýká se toho sám slovy: Ostýchal bych se tohoto bouřlivého a nepokojů plného času i l i s t e m t í m t o (»epistolio hoc«), nerku-li věnováním spisu nějakého, obtěžovati Jasnost Vaši, Nejjasnější pane, kdyby nebyl z druhu takových, jichž účelem jest zotavení ducha a upokojení jeho v Bohu. Povím, jak se věc má. Poněvadž v t é t o o d l o u č e n o s t i a bezděčném uprázdnění svém (»in hoc secessu et ingrato otio meo«). vzdálen jsa starostí povolání svého, zaháleti předc ani jsem nemohl ani nechtěl, jal jsem se za předešlých měsíců přemýšleti mezi jiným o marnosti světa, ana příležitost k tomu leckdes se mi naskytla, až mi tu pod rukama vzrostlo dílo, které Jasnosti Vaší oddávám.«

Dle Vojáčka značí však secessus ústup, samota, oustraní, die Abgeschiedenheit, Einsamkeit, jednak přebývání o samotě, das Alleinsein; secessus scribentis jednak zakout, soukromí, výbok, der entfernte, einsame Ort.

V říjnu r. 1622 přišel Komenský do Brandýsa, ale již l. 1623 »rozmáhaly se mrákoty pohrom« tou měrou, »že se zdálo, že nižádné nepozůstává naděje v l i d s k o u p o m o c a radu.« (V listu ku Montanovi.)

Tu nemohl osamělý domek na sklepě, ležící na úpatí lesnaté straně, mu jestě při městě, které jako přední sídlo bratrské známo bylo, lenskému dostatečného bezpečí skýtati, zde za »toho bouřlivého a kojů plného času« byl by sotva svou osobou býval bezpečen!

Jak se Komenský skrývati musil, o tom z jeho listu k Montanovi jasné zprávy nabýváme; píšeť: »Brzo (když mi rozkázáno bylo pro osobní stíhání schraňovati se ve skrýších, napsal jsem sobě a jiným za potěšení Centrum securitatis, Hlubinu bezpečnosti nazvanou, v Lešně potom vytištěnou.«

Že Komenský měl podstatnou příčinu opatrným býti, snadně vyrozumíme, přečteme-li si v Labyrintu kap. XIX. odst. 11. (Poutníkova nebezpečná příhoda). »Stalo se v mé přítomnosti, zviklala se také jednomu (mocnému světa stolice) i rozsmekla; i vypadl na zemi. A aj, udělal se hluk lidu, za nímž já se ohlédaje spatřím, an sobě jiného vedou a sázejí, výskajíce, že tu jinak bude než bývalo a obskakujíce hlobí pod ním a tvrdí, kdo můž. I maje já za to, že obecnému dobrému napomáhati sluší (nebo tak pravili), také přistoupě klín či dva přistrčím, což mi někteří chválili, jiní škaredě hleděli. V tom onen s svými sebera se a s kyjem mezi nás vpadna, pere do zástupu, až se všecko to rozprchá a některým krky spadají Já strachem zděšený byv ani se upamatovati nemohu, až Všezvěd můj slyše, že se, kdo víc sázeti a tvrditi pomáhal, ptají, mnou trhne, abych prchal. Mamil, že netřeba; načež já rozmýšleje se, kterého poslechnouti, toť zavadím o šermující okolo mne kyj, zlupě se teprv běžím v kout. A tak jsem porozuměl, že i na těch stolicích seděti i okolo nich bývati i jich se dotýkati tím i jiným způsobem nebezpečno. Protož jsem tím raději odtud šel, s pomyšlenou toho maje, abych se tam kdy víc vraceti měl. Jakož jsem i řekl vůdcům svým: »Nech se kdo těch hor dotýká, ne já.«

Domek na sklepě byl od zámku brandýsského sotva několik set kroků vzdálen. Jaký smysl mělo by pak posílání listu Žerotínovi, jaký smysl mělo by označení »Dabam sub Klopot« na dopisu zaslaném do vzdálenosti 200—300 kroků?

Komenský za svého života vydal Labyrint dvakrát — v Lešně a Amsterodamě a po obakrát nechal jméno jen lokalně známé, které přec snadno nahraditi mohl jménem města Bratřím dobře známého, kdyby bývala dedikace k Labyrintu byla v Brandýse psána.

Že se Komenský v dobách nebezpečí kol Brandýsa skrýval, není pochybnosti. Že se les Klopot, — jak se v gruntovních knihách brandýsských r. 1540 jmenuje, — zejména však rokle podél cesty k Orlíku vedoucí při náhlém přepadení na čas k úkrytu hodily, je pravdě podobno, ale nelze za to míti, že by sloužiti mohla místa ta uprchlíkům za útulek na dobu delší. Z uvedených slov dedikace však vyrozumíváme, že Komenský v své odloučenosti klopotské po několik měsíců pobyl.

Máme tudíž za to, že označení »Dabam sub Klopot« k jiným Klopotům vztahovati dlužno. O tomto náhledu našem učinil již zmínku ve svém »Životě Jana Amosa Komenského« řed. Fr. J. Zoubek, dovolávaje se soukromých dopisů našich ze dne 14. a 18. listopadu l. 1881.

V příčném údolí, jež vybíhá do údolí Tiché Orlice, jímž se vine státní dráha z Ústí k Brandýsu, nalezá se samota zvaná Klopoty, lesnatými vrchy kolkolem obklopená.

Vzdálena jest od Ústí n. O. as pět čtvrtí hodiny, od Brandýsa půl druhé hodiny. Dnes je tam hospoda, lázně a kaple Panny Marie, při níž

studánka s dobrou vodou. Ale před sto lety nebylo tu ani hospody, ani lázní, ani kapličky. Dle svědectví hodnověrného starce, který v létech osmdesátých v stáří 90 roků zemřel, byla tu v dětských jeho letech, když zde pásal, uprostřed lesů chatrč, sroubená z netesaného dříví a v ní bydlil dřevař; říkalo se tu pod Klopoty. Místo samo od světa odloučené a v lesích zapadlé mohlo — zvlášť v dobách minulých — bezpečného útulku skytati; o tom přesvědčí se každý, kdo je navštíví.

Co nás nejvíce v myšlence naší utvrzuje, je ta okolnost, že Komenský přesně označil na své mapě Moravy z r. 1627 údolí toto a že opatřil jménem výškou nijak nevynikající vrch Zátvor (»Zátwor mons«) nad týmž údolím se rozkládající. Považíme-li, že tento nepatrný vrch je jediný vrch na pomezí českém jménem označený, nemůžeme jinak, než za to míti, že jsme na bezpečné stopě Komenského, že to byl vrch Komenskému osobně památný. Volný rozhled k straně brandýnsské, rozlehlost lesa, vhodné úkryty činily jej zajisté způsobilým útočištěm v dobách pronásledování.

Z které doby jméno těchto Klopot pochází, marně jsme pátrali, je to jméno místní trati, jež se jen mezi lidem udržovalo; že by bylo původu novějšího, tomu odporuje ta okolnost, že již léta 1846 mladý básník Bedřich Peška napsal do »Květů« báseň »Pomněnky Klopotské«, při níž podává pod čárou vysvětlení: »Klopoty jmenuje se důl pobočni pořící Tiché Orlice mezi Oustím a Brandejsem nad touž řekou.« A dále píše: »Tam Komenský psal »Labyrint světa« jakož to datum předmluvy k té památné knize dokazuje«

Patrno z toho alespoň tolik, že již před lety čtyřicátými místo toto Klopoty slouli a že tudíž toto své jméno již mělo, když prof. Šembera r. 1838 Klopoty brandýsské objevil.

V příčině jména Klopot dovolujeme sobě prónésti — domněnku. Není-li možno, aby byli Bratři sami dali tajnému svému úkrytu jméno, dle místa, v kterém se snad druhdy skrývali, dle Klopotu v Brandýse, v němž se více bezpečnými necítili? Tím způsobem odvésti mohli pronásledovníky od své stopy, kdyby některý dopis jejich v nepovolané ruce přišel, jako státi se mohlo s listem, jejž posílal Komenský Žerotínovi v prosinci r. 1623. Zajisté sama stručnost řeči a snadnost dorozumívání se toho doporučovaly.

Víme, že pronášíme prostou domněnku, ale omlouváme se slovy prof. Jaroslava Golla (ČČM. 1883 str. 526.): »Tuším, že nejednou třeba se spokojiti s lehkým toliko naznačením t. j. s pravděpodobností, na kterou vůbec při historickém bádání tak často odkázáni jsme, kde bychom jistoty si přáli a ji očekávali.«

III.

(*Vinice Komenského.*) Po bitvě bělohorské, kdy nastalo pronásledování Bratří, uchýlil se do Brandýsa br. Matouš Konečný, muž učený, biskup Jednoty od r. 1608. Bydlil v domě bratrském, jak patrno z nařízení o lžibiskupu v uvedené relaci děkana chrudimského a zemřel tu dne 8. února l. 1622. Tou asi též dobou stal se Brandýs útočištěm ostatním kněžím bratrským, jimž vykázal p. Karel ze Žerotína Orlík, aby

z něho své vyživení brali; zde tuším, také na ten čas bydleli. Později zajisté i odtud hrozícím nebezpečím vypuzeni bezpečnějších úkrytů vyhledávati nuceni jsou byli, nicméně tajně za drahný ještě čas do Brandýsa docházeli; nebo ještě v říjnu r. 1626 objevuje se v Brandýse bratrský kněz Jan Hložek, jenž dal si tou dobou vložiti do knih městských svatební smlouvu.

Svatební smlouva Komenského, v těchže knihách zapsaná, je o dva roky mladší; pochází ze dne 3. září r. 1624. K jedné části její chceme obrátiti čtenářovu pozornost. Komenský přijal budoucí svou manželku Dorotu Cyrillovnu, dceru kněze Jana Cyrilla, do všeho jmění a statku svého za mocnou hospodyni a vzmožitelkyni, s tou však při tom výminkou, že z téhož statku a jmění svého si vymínil a v moci své zůstavil vinici svou na Blatnicku v hoře, jenž slove Plachta, ležící a k tomu 50 kop míš., též všecky své knihy latinské, tak, aby on napotom mohl a moc měl s tím, což si tak vymiňuje, což by se jemu dobré vidělo, učiniti.«

Slova »Nablatnicku« psána jsou nezřetelně, tak že čtení jich do nejnovější doby způsobovalo nesnáz.

Teprve Dr. Fr. Břet. Kadlčík uhodil na správné čtení, ale místo samo nezjistil. Dnes známe je bezpečně.

Vinice Komenského v hoře řečené Plachta ležící, byla ve Velké Blatnici na panství uhersko-ostrožském v Moravě. Dostalť jsem na svůj dotaz od správy tamní školy odpověď, že skutečně jedna část tamních hor dosud Plachty se zove a že bývaly tam dříve vinice, které nyní v pole jsou proměněny. Vinice tyto jsou také v místech těch na mapě Komenského náležitě vyznačeny.

Z téže zprávy zvěděl jsem dále, že žili dle záznamu starého urbáře panství uhersko-ostrožského as před 200 lety ve Velké Blatnici občané Štěpán a Eliáš Komenský.

Myslím, že nepronáším příliš smělou domněnku, tvrdím-li, že to byli as potomci rodu, z něhož pocházel i náš Komenský. Pokud víme, měl Komenský po rodičích díl na domě v Uherském Brodě, čtvrt újezda pod Lysou horou a jakousi louku. (J. Šmaha: J. A. Komenský str. 8.)

Není-liž tedy snad vinice, o níž se jedná, dědictvím Komenského po první ženě, o jejímž původu nám zprávy naprosto schází?

Buď jak buď, Komenského vinice ve Velké Blatnici je jistá jeho stopa, jež nás vésti může k dalším objevům! Snad v archivu panství uhersko-ostrožského dá se vyhledati více.

Pohádka se smutným koncem.

Tábory mraků se rozjely,
utichly bubny hromu.
Démoni na skále seděli
okolo velkého stromu.

»Tedy zas marně!« z nich jeden děl.
»Docela,« přisvědčil druhý.
»A přece král náš dnes statně hřměl . .
Och, je ten lid tam tuhý!«

Chmurnou tvář pozdvihl starý ďas:
»Dělal jsem, co je v mé moci.
Však si je popadnu brzy zas,
udeřím na ně v noci,

deštěm a vichrem a kroupami,
vodou i ohněm i ledem,
síru tam vychrlím ze tlamy,
ovzduší otrávím jedem,

poštvu jim sousední národy,
pozdvihnou vražedné zbraně,
choleru vhodím jim do vody,
kobylky pošlu na ně,

zničím je silou neb úskokem,
na ráz neb v zápasu stálém —
jistě však zahynou před rokem,
jako že vaším jsem králem!«

Zraky, v nichž hořela pomsty krev,
pohřížil do noci tůně.
Z dáli sem vítězný šplíchal zpěv,
dýchala zahrad vůně . . .

*

Kdosi se na blízku zachechtal —
mladý ďas do kruhu vstoupil.
»Odpusť mi, ačkoli jsi náš král,
dím li, že's nadobro zhloupil.

Sto let už vodíš nás do polí
tam, proti národu tomu,
z blýskání dostal's už mozoly,
napolo hluchý jsi z hromu . . .

Sto let už trvá tvé tažení
k potření hloučku těch lidí —
marno že všecko tvé snažení,
to dnes přec každý už vidí.

Ty je chceš vytopit spoustou vod,
hnízda jim vypálit blesky —
oni si pořídí hromosvod,
[illegible] upraví hezky;

ty [illegible] chceš roznésti državy
na [illegible]chru divokých koních —
vě[illegible] mlýny si postaví,
oř[illegible] zapřáhnou do nich;

nemoci ve studní otvory
vsypeš jim večerním šerem —
oni však mají své doktory,
kteří je vyléčí serrem;

konečně myslíš, že pomůže
sousedy přibrati taky —
oni se postaví do muže,
řádně jim vyklepou fraky.

Léta máš, zkušenost, dosti sil,
ty i zde rádci tví věrní;
co vám však schází, je nový styl.
Jste hrozně nemoderní.

Já to vzít do ruky, sám a sám,
bez vašich aparátů,
hnedle tu čeládku spořádám,
aniž bych namáhal hnátů.

Na stráň se položím ke džbánu,
pít budu, kouřit, hrát v kostky,
občas jen zašilhám za bránu,
jak tam vše rozpadá v trosky,

jak tam vše vře a zas plesniví,
rve se a hnije zas líně,
jak lid, kdys silný a poctivý
umírá v žluči a špíně . . .

Jak jsem děl: za pouhých deset let
zničím ji hravě, tu chásku . . .«
Satan se pojednou prudce zved:
»Dosti už, přijímám sázku!

Mohl bych sice tě ztrestat hned,
chlapec jsi zpupný a drzý,
jemuž je patrně malým svět,
kterého zdravý krk mrzí.

Přijímám ale. Když vyhraješ,
ačkoli sprostý jsi synek,
dám ti svůj trůn a svou dceru Lež,
sám půjdu na odpočinek.

Prohráš-li, hlavou to zaplatíš —
přítomní všichni jsou svědky.
Podmínky slyšel's a rozumíš?«
»Slyšel.« »Tak začneme hnedky.«

*

Mladý ďas usmál se, rukou kýv . . .
Zaznělo šustění kroků . . .
Pojednou stála tu — jaký div! —
dívčina okrouhlých boků.

Tváře jak obrázek — mléko, krev,
žlutavé vlasy až k zemi . . .
Démoni hledíce na ten zjev
seděli úžasem němi.

Mladý ďas zasmál se. »Viďte, feš?
Krása ta má však své ruby:
tváře jsou líčeny, oči též,
falešny vlasy i zuby,

ňadra a lýtka jsou z kaučuku,
boky? to trochu je sena.
Vše na ní falešno v souzvuku.
Och, to je výtečná žena!

Tu jim tam pošlu, to má je zbraň,
ostatní vše je zbytečno.
Vše sama spořádá.« Zatlesk v dlaň:
»Ku předu tedy, má slečno!«

Démoni hleděli zvědavě,
jak sběhla k silnici s chvatem.
Třpyt jí hrál na šatů hedbávě,
vlasy jí hořely zlatem.

Kde se vzal, tu se vzal, švarný muž
náhle jí zastoupil cestu,
podal jí rámě a v mžiku už
pospolu kráčeli k Městu.

V táboře démonů nastal ruch,
zvědavost protrhla hráze.
»Kdo je ta žena? Kdo její druh?«
»Nevíte? Sestra má, Fráze.«

»A on?« »Je volební kandidát —
městskou ji provede branou.«
Tu se ďas jizlivě začal smát,
vyletěl kopyta ranou.

*

Deset let jakoby deset chvil
zmizelo ve věčném šeru.
Jak se ten širý kraj proměnil!
Sotva jej poznáváš, věru.

Silnice ztrhány, změti ryh
vryla v ně ručejů vlna,
pole, jež táhnou se podél nich,
kopřiv a bodláčí plna.

Lesů tě nevítá šum a chlad —
zmizely. Plakal bys pro ně.
Na stráni, kde býval luzný sad,
pasou se vyhublé koně . . .

Zavíráš oči a zrychlíš krok.
V Městě snad nalezneš těchy . . .
Budov tě děravý vítá bok,
rozbitá okna a střechy.

Brána se nahýbá ku předu,
jak by se položit chtěla,
za branou — nevěříš pohledu —
hoví si bronzová děla.

Každý krok po pustém náměstí
o smutném převratu svědčí.
Na staré radnici návěstí
psána jsou neznámou řečí . . .

Náhle se noha tvá zaráží —
poslední pochybnost mizí;
před hradem královským na stráži
voják se prochází — — cizí!

*

Byla noc. Nejslabší světla kmit
nezaplál z jediné chýže.
V smrtelném zápase ležel Lid.
Matka Zem plakala tiše . . .

Kdesi však chechtot zněl o překot:
za Městem na strmé skále.
Démonů černý tam hýřil rod —
slavili nového krále!

Karel Scheinpflug.

Tuláci.

Napsal V. Otomar.

Široká, prachová silnice, vinoucí se z města k lesu.

Všude je šírá rovina. Překrásná pohoda a letní dopoledne.

Po silnici ubírá se člověk. Řeklo by se, že je v nejlepších letech. Vypadá však špatně a zevnějšek jeho je nedbalý. Obličej dlouho neholený a šaty sebrané Bůh ví kde. Také jeho krok je málo svěží a chvílemi se zastavuje. Zdá se, že by byl rád již v lese; ale nespěchá. Aspoň se nezapotí. Jde s klidem filosofa a slunce právě tak ubírá se klidně na své dráze. Tepla přibývá.

Konečně přišel do lesa. Silnice a příkopy po stranách tonou ve stínu a vonící chlad lesa ovanul poutníka. Byl by se uvelebil hned na kraji, ale bystrý jeho pohled uviděl v dálce jiného člověka, který mu připadal být povědomý a nejasný cit kolegiality povzbudil jej k další chůzi.

Člověk ten, který si hověl ve chládku lesa, byl opravdu jemu známý. »A to je Véna,« povídal si.

Véna snad spal, nebo se tak jen tvářil. Náš chodec přišel až k němu, a shodil mu čepici s obličeje.

»U čerta,« ozval se lenoch, otvíraje oči. »I hrome, to jsi ty, Franto? Kde se tu bereš?«

»Jdu ze špitálu,« povídá Franta a sedá si na zem. »A ty?«

»Pustili mne ze šatlavy,« dí Véna a tváří se, jako by chtěl zas usnout. —

V nastalé pomlčce rozkládá Franta se po zemi a dělá si pohodlí. Vytáhne si dýmku, nacpe a zapálí. Chvíli kouří; pak ho tabák počne dusit a dá se do kašlání. Véna rozevře mrzutě oči a řekne: »To máš z toho špitálu. Nesneseš víc ani tabák.«

A jelikož jej rozčilila myšlenka, posadil se a chtělo se mu hovořit. »Ti páni z města — to jsou!« zahrozil pěstí do dálky.

»To máš pravdu,« řekl Franta. »Kdyby tak člověka vzali na zimu do tepla, ale to nic. To je všecko plno. Až v létě, když nikoho nemají. Ah, a tady je dobře.«

»Tak co ti bylo?« vyzvídá Véna.

»Bůh ví. Že prý moc piju. Haha,« rozesmál se, až zase kašlal. »Tohle prý škodí,« povídal a vytáhl z kapsy láhev.

»Ó ti doktoři,« zahrozil Véna. »Těm je nejlíp, když je člověku nejhůř.«

»Ukaž to sem,« dodal hned klidněji a převzal do rukou láhev. Napil se z plna a pak se rozhovořil.

»A co mně vyvedli — nevíš?« Jeho pronikavé oči zabodly se do Franty. —

»Má žena sloužila v městě u jednoho také takového. No víš, jací]u. Stará není tak zlá, dobře vypadá. Masa dost — no, dobře se nají, je to. Napadlo mu cosi, s ní si zašpásoval. Ale nějak to sklaplo, bylo mu potom do špásu. Vzpomněl on si, že se mu v domácnosti :o ztratilo; cosi od zlata, nebo co a hned ji obvinil. Stará plakala a

rovnou ke mně. Došel jsem si na toho pána a tak mezi čtyrma očima sem tam něco — — Hned měl lepší barvu v obličeji a za to mně zavřeli. Co já moh za to?»

»O, to ztracené město«, zahučel Franta a chopil se láhve. »Člověk už aby nepil, ani když má žízeň.«

Nalokal se kořalky a odstranil pak láhev. »Pane, je to horko,« dodal za chvíli. »A silný vzduch.«

»Myslím, že se ti chce spát,« vpadl mu do řeči Véna. »Ti tě spravili v tom špitále! Lehni si hochu; tak, já ti ustelu a zdřímni si.«

Franta si dal říci a natáhl se na zemi.

»Tu faju bys mně moh zatím popustit,« dodal Véna. Franta popustil a hned usnul.

Véna si vyčistil dýmku, nacpal čerstvého tabáku a láhev s kořalkou postavil k sobě. Jeho kamarád moh bezstarostně odpočívat.

A tu jak seděl, libuje si v tabáku, kterým odháněl hmyz, uviděl na druhém konci lesa po silnici kráčet študenta s knihou. Že to je študent, napadlo ho okamžitě.

Hoch ubíral se pomalu do města. Měl před maturitou a připravoval se ke zkouškám.

Memento nostri domine in gravi isto corpore qui es defensor anime adesto nobis domine. Kdyby už čert vzal tu latinu, myslí si študent a chytá se za hlavu. Raději by honil motýly.

Ale César, Ovid a Tacitus a jiní: co by tomu řekli? Hrome, jak zní ta věta, co jim řekl včera profesor ve škole? Illumina nunc pectore — ne, to je něco jiného. Ale opravdu! Uhodil se do čela a stanul. Jak se tak díval do země, jakoby hledal všude latinskou moudrost, červené jahody se na něj usmívaly z příkopu. Utrhl je chvějnou rukou. A mech je tak vlhký. Rosa. Nebo pršelo v noci. Že vyrostly houby?

Násilím vyrval se študent lákadlům lesa. Až večer, říkal si, až po učení.

Ale tu skepticky znělo v něm cosi, že večer už bude po všem . . . Toto krásné jitro se víc nenavrátí. Jen co bude po maturitě — až budu svoboden! těšil se v duchu.

Tu zraky jeho padly na dvojici tuláků ve chládku a jakási závist zlehounka se ho dotkla. Ti chlapi jak se mají dobře!

Ale jen až bude mít po maturitě a bude velkým pánem. A bude jím; proto se učí latinsky.

Tímto povzbuzen a víc ještě hrůzou kvapícího času ubíral se študent dál a tu za lesem uviděl město, kde rozhodne se jeho budoucnost. —

Véna však sledoval jej tupým pohledem, až zmizel. Potom uviděl zajíce vyskočit z lesa. Motýli se třepotali sem a tam. A slunce zdvihalo se nad les.

»Zajíc je tulák a motýl i slunce,« povídal si Véna; jak dokončil, vyklepal tabák a lehl si na zem k Frantovi.

S touto filosofií pak usnul.

— — —

Hanoverský sjezd.

Píše Fr. Modráček.

9. října počali zástupci německé sociální demokracie v Hannoveru projednávati záležitosti své strany. Jejich sjezd jest vždy velkou politickou událostí. Uvítání jich v Hannoveru dělnictvem bylo velmi slavnostní; i měšťácký tisk jim vyslovil svůj hold — hold arcit nepříteli, s nímž nutno počítati.

»Vorwärts«, orgán něm. sociální demokracie, na počátku a po ukončení sjezdu zdůrazňuje idealistický moment, jenž ovládal účastníky. »Sjezd podal fakt, že idealista plápolá v nás všech a zabezpečuje naši jednotu proti každé pochybě ve vlastním táboře i proti zevnějšímu nepříteli.« (Vorwärts, 15. října). Toto zdůrazňování ideálu jest karakteristickým v časopise, jenž stojí na materialistickém stanovisku jako »Vorwärts«.

Avšak co jest ten ideál? Ideál ten jest onen Bernsteinem napadený »konečný cíl socialismu« a ve znamení jeho zasedal sjezd v Hannoveru ke své velkolepé debatě. Ideálem tím se mělo čeliti Bernsteinovi, který z dějinného materialisty se stává polovičním idealistou: a tak se nám objevil zvláštní obraz, že materialisté byli nuceni hájiti ideál proti idealistovi, jenž jej hleděl prohlásiti za »nic« materielními doklady! Můžeme směle říci, že nejzuřivější odpůrci Bernsteinovi se svými orgány »Leipziger Volkszeitung« a »Sächsische Arbeiter-Zeitung« jsou v politickém ohledu největšími idealisty a na vědeckém poli největšími materialisty. Malý doklad: »Leipziger Vokszeitung« píše 16. října v úvodním článku pojednávajíc o sjezdě, že strana nestoji na resoluci, která byla přijata v Mnichově po řeči Volmarově a která praví: »Socialistické hnutí jest nezávislým na osudu theorií o něm postavených.« Slova této resoluce jsou čiře marxistická a materialistická, poněvadž dle Marxe neurčují ideje a theorie běh dějin, nýbrž naopak, běh dějin určuje ideje a theorie. Avšak výstředně »marxistická«. »Leipziger Volkszeitung« se staví rozhodně proti tomu dokládajíc: »Naopak, německé dělnictvo obhajuje socialistickou theorii zuby nehty, a přidržuje se jako dříve tak i teď marxistické theorie.« Co tím chce říci? Tolik snad, že theorie rozhoduje o hnutí socialistickém? Pak hájíc Marxa zároveň ho potírá. V tomto protimluvu mezi politickými ohledy a vědou odehrálo se celé velkolepé divadlo hannoverského sjezdu a právě proto nemohlo přivoditi urovnání ve sporných záležitostech. Ani »Vorwärts« se netají, že resolucí Bebelovou debatám nebyl učiněn konec, ač má nesmírnou radost z jednoty, již sjezd jejím skoro všeobecným přijetím projevil.

Po tomto krátkém úvodu k věci.

Německá sociální demokracie roste přímo úžasně. Každým volebním obdobím o velké tisíce stoupá počet jejích voličů a tento rok v říjnu vykazují její časopisy opět o 21—22 tisíc odběratelů více oproti říjnu roku předešlého. Ona nekráčí, ona pádí ku předu. Avsak tento rychlý rozvoj, jejž nemožno kontrolovati, nese sebou i rozvoj rozporů ve straně na vyšší stupni a rozpory tyto neuklidní žádný sjezd. Ty se budou stupňovati. Loni se tím netajil ve Stuttgartě ani Kautsky, kterému nelze vyčítati, že by neznal politických ohledů; já mu úplně přisvědčuji. Proč

zapírati, že letošní sjezd projevil zásadní rozpory v takové míře jako nikdy před tím?

Již před sjezdem v listech strany činily se obsáhlé přípravy a nálada k velké debatě; přijeli referenti obou směrů tam silně ozbrojeni předběžným studiem. Byl to sjezd, jakým se honositi nemůže žádná strana; způsob, jakým se rozpory na něm projednávaly a při ohledech politických, jež se tam uplatňovaly, byl rozhodně triumfem moderního socialistického hnutí.

Po vyřízení administračních záležitostí strany uchopil se za všeobecné nedočkavosti slova Bebel, aby vyvrátil názory Bernsteinovy a jeho stoupenců. Za podklad jeho kritiky sloužila Bernsteinova kniha »Die Voraussetzungen des Sozialismus etc.« Prohlašuje ji za nejasnou a nesprávnou. V celém marxovském podání nenalézá se nic, co tvrdí Bernstein. Marx netvrdil, že by nemohlo kapitalistů přibývati, naopak v prvém svazku »Kapitálu« stojí, že s akkumulací kapitálu roste i více méně počet kapitalistů Bernstein asi tuto větu přehlédl. Dále, co se týče ekonomického vývoje, postupuje tento mnohem rychleji, nežli B. uvádí. Bebel na důkaz cituje statistiku, dle níž v Německu v zemědělství činného obyvatelstva od r. 1882 až 1895 přibylo pouze $^3/_4$%, kdežto obyvatelstva činného v průmyslu a řemeslech o $29^1/_2$ proc., v obchodu a dopravě o 49 proc. Parní stroje v téže periodě ze 106.800 s 1,056.000 koňskými silami stouply okrouhle na 146.350 s 3,999.000 koňskými silami, t. j. parních strojů přibylo o 33 proc., počet koňských sil o 222 proc. Samostatných podniků (včetně domácí průmysl) v Německu od r. 1882—1895 absolutně ubylo o 5·4 proc., relativně, t. j. v poměru ke vzrůstu obyvatelstva, o 20 proc. Podniky, kde mistr nemá učedníka nebo dělníka, tvoří sice 61 proc. všech podniků, avšak toť jsou pouhé proletářské existence, z nichž největší díl hůře žije nežli dobře placený dělník. Dále ukazuje Bebel na číslicích, že počet zaměstnaného dělnictva v podnicích roste rychleji nežli počet těchto podniků samotných, z čehož vysvítá existence skutečné výrobní koncentrace. V Německu není výrobní statistiky, za to jest ve Spoj. Státech. Jedná se o 10 hlavních průmyslových odvětví, z nichž nejnižší vyrábí ročně méně nežli za 40.000 dollarů, střední mezi 40.000 a 150.000 a nejvyšší více nežli za 150.000 dol. Počet těchto továren obnáší celkem 3696. Z těch připadá na nejnižší třídu 2042, tedy daleko nad polovici, a tyto 2042 podniky vyrábějí jen 9·4 proc. povšechné výroby, 968 továren druhé třídy vyrábí 19·5 proc., tudíž 3010 továren dohromady vyrábí 28·9 proc., kdežto 686 velkých továren vyrábí neméně nažli 71·1 proc.

Zvláštní methoda ve statistice vykazuje podniky jako samostatné, které jimi nejsou a jsou jen živnostmi trpasličími. Mnoho živnostníků jest v úplné odvislosti od velkých podniků. V tom spočívá rozdíl mezi statistikou podniků a statistikou vlastníků. Kdybychom měli statistiku vlastníků, divili byste se, jak by počet podniků se zmenšil. V průmyslu a řemeslech nastala úplná revoluce. Bernstein chce dokázati, jak tato proměna jde zvolna; nám má se tím vzíti důvěra a mysl; s vyvlastňovacím prý nic není. Bernstein ptá se: Jak chcete velké podniky vyvlastniti? Dejme tomu, pokračuje Bebel, že bychom byli před vyvlastňováním, i vy-

slíte, že by se tomu dělníci v těchto podnicích zaměstnaní vzpírali? Počet všech podniků s více nežli 20 dělníky obnáší v Německu jenom 49.000, Bernstein dělá z toho statisíce, aby nám dokázal jak těžko by to bylo provésti.

Dokonce ani sami měšťanští ekonomové nezastávají náhled Bernsteinův. Prof. Bücher mluví o úpadku řemesla; v Lipsku prozkoumal 17 řemesel a ukazuje, že z nich 61 proc. má méně příjmů nežli 1250 M. A proti tomu snaží se Bernstein dokázati, že vývoj jde tak pomalu!

V obchodě a dopravě vidíme sice naproti průmyslu přibývati podnikatelů (od r. 1882—1895 o 20 proc.), avšak jaké je složení těchto oborů! R. 1882 přišlo na 100 v nich činných 44·67 samostatných, 1895 jen 36, tedy značný úbytek samostatných přes absolutní zmnožení. Mimo to ženských podnikatelek přibylo v obchodě na 34½ proc.

Zemědělství jest stále malomocnější; jeho obyvatelstvo řídne. Malých zemědělských podniků přibývá, avšak tyto malé parcely nemají žádné ekonomické váhy (Bebel uvádí zejména malé zahrady a role v okolí velkých měst, jež všecky jsou za zemědělské počítány). V Německu jest 25061 velkých zemědělských podniků nad 100 hekt. Tyto mají o 2,737.000 hektarů více nežli 4,255.000 malých podniků dohromady. Kdyby se mělo jednati o uskutečnění »fresslegendy« pak by nic proti tomu ty 4 miliony nenamítaly, kdyby oněch 25.000 bylo vyvlastněno. Malý rolník jest průměrně mnohem větším proletářem nežli proletář sám. Fideikomisy jeví v Německu velkou koncentraci. Jest zcela falešným, že neplatí pro velké podniky zemědělské totéž, co pro průmyslové.

Jedním z hlavních prostředků pro nesprávnost našeho programu jest Bernsteinovi statistika důchodová, která má dokazovati, že s koncentrací podniků nepostupuje paralelně koncentrace majetková, že existuje nikoliv koncentrace, nýbrž decentralisace majetku. Bernstein odvolává se na akciové společnosti, zvláště v Anglii. Mýlí se však velice; jeho povrchnost odhalil Kautsky ve svém posledním spisu.

Význačným důkazem Bernsteinovi dále jest saská statistika důchodová. Bebel ji sám prostudoval a přišel k opačným resultátům. Obyvatelstva Saska přibylo od r. 1880—1895 o 27½ proc. Od roku 1882 až 1895/6 vzrostl počet odhadovaných osob (za účelem uložení daně z příjmů) o 36 proc., jejich povšechný důchod o 72 proc. Až do devadesátých let byly důchody do 300 M. nezdaněny, na to do 400 M. 1882 obnášely tyto odhadnuté, avšak nezdaněné 6·61 proc. všech odhadnutých, 1895 naproti tomu 13.76 proc. Počet poplatníků daně s důchodem 400—800 M. obnášel r. 1882 76 proc. všech odhadnutých, r. 1895 jen 64 proc.; poměry důchodové této třídy se sice zlepšily (průměrně o 21 proc.), avšak v poměru k povšechnému důchodu klesly.

Úhrnný počet poplatníků s důchodem od 800—1250 M. vzrostl ze 12 proc. všech odhadnutých s 12·71 proc. úhrnného důchodu na 17·26 proc. s 19·7 úhrnného důchodu (při absolutním stoupnutí jich počtu o 31 proc.) Jejich průměrný jednotlivý důchod zůstal skoro stejný. V[illegible]hny důchody do 1250 M., vyjma ty, kteří byli příliš chudí, aby [illegible] musili platit, tvořily roku 1882 52 proc. všech poplatníků, r. 1895 [illegible] proc.

čet osob s důchodem 1250—3300 M. (1895/6 přijata hranice

3400 M.) stoupl z 9·55 proc. na 12·79 proc., absolutně o 82 proc. Průměrný příjem klesl s 1916 na 1897 M., tedy o 19 M., 1882 mělo 97·60 proc. všech poplatníků důchod pod 3300 M., 1895/96 naproti tomu 96·39 proc. Střední důchody od 3300 až 9600 (10000 M. r. 1896) stouply s 2·30 na 2·80 proc. Jejich absolutní vzrůst, pokud se týče počtu poplatníků, obnášel 60 proc., tedy byl značně nižší nežli při důchodech od 1250 až 3300 M. Počet důchodů od 9600 (resp. 10000) až 26000 M., tedy bohatých lidí, stoupl o 74 proc., jich důchod o 83 proc. Tedy střední důchody vykazují procentualně nejnižší vzrůst, čím vyššími jsou, tím větší vzrůst. Počet milionářů s důchodem větším nežli 20.000 M. stoupl o 147 proc., jejich důchod o 143 proc., nejvyšší důchod 2,570.000 na 3,650.000 M.

Není tedy pochyby, praví Bebel, naše pojetí majetkových poměrů jest saskou důchodovou statistikou potvrzeno. Dle ní střední stav nejméně se vyvinul, malé důchody početně sice vzrostly, nikoliv absolutně, avšak velkých důchodů přibylo absolutně.

Na to vystupuje řečník proti názoru Bernsteinovu a jiných, že se životní stav lidských mas zlepšil; praví, mzdy dělníků i průměrné důchody středních tříd sice stouply, avšak životní potřeby se zdražily a jejich povšechná existence v poměru k bohatým třídám se o nic nezlepšila. Co Bernstein tvrdí, jest »zcela nesprávné a mylné«.

Mimo to nejbohatší třídy zatajují část svých příjmů, což jest u nižších tříd mnohem nesnadnější. — Bebel ke svým číslicím připojuje ještě číslice Heiszovy, jimiž své vývody proti Bernsteinovi sesiluje.

Jest smutné, uvádí dále, že muž jako Bernstein, jeden z theoretiků marxismu, neví, co v »Kapitále« stojí. Marx a Engels netvrdili nikdy, co jim Bernstein připisuje, že totiž »s rostoucím rozvojem kapitalistického výrobního způsobu též roste bída širokých mas«. — Bebel cituje místo z Marxova »Kapitálu«, jak lidštější formy kapitalistického vývoje jsou odvisly od vyvinutí dělnické třídy a zákonodárství. Engels píše r. 1891 proti Brentanovi: »Neustále opětované prohlašování, že dělnické ochranné zákonodárství a odborová organisace jsou způsobilé stav dělnictva zlepšiti, není nijak vlastním vynálezem Brentanovým. Od »Lage der arbeitenden Klassen in England« (1845) a »Misère de la philosophie« (1847) až do »Kapitálu« a svých nejnovějších spisů pravili jsme Marx i já totéž.«

Bebel cituje vlastní větu Bernsteinovu, již napsal před 8 léty, kdy ještě jinak o těchto otázkách myslil, a jež zní: »Se zdánlivou svobodou stala se závislost dělníka jenom větši. Ona jest to, která železnou tíhou spočívá na dělnické třídě, a jejíhož tlaku přibývá s rostoucím vývojem kapitalismu.« A Bebel dokládá karakteristicky: »Pravíme-li dnes totéž, pak jsme soudci kacířů!« Na to uvádí statistiku nezaměstnanosti, chudinství a stoupání práce žen na důkaz, že skutečně bídy přibývá a že roste.

[Pozn.: Neujde nikomu, že v těchto vývodech Bebelových vězí rozhodný protimluv. Dokazuje z počátku nesprávnost Bernsteinova tvrzení, že by Marx byl hlásal tak zv. Verelendungstheorii a ku konci ji hlásá a dokazuje sám. Arcit, jedná se zde vlastně o to, musí-li nevyhnutelně bída s kapitalistickým rozvojem stoupati, či nikoliv. Bebel tuto otázku

však neprobírá, dokazuje výslovně, že v Marxových a Engelsových spisech marně bychom hledali tak zv. »Verelendungstheorii«, t. j. »theorii, dle níž s rostoucím rozvojem kapitalistického výrobního způsobu též roste bída širokých mas«. Celá řeč Bebelova byla vedena za tím účelem, aby jako obhájce Marxa tuto »Verelendungstheorii« proti »optimismu« Bernsteinovu dokázal, — nuže, proč to spílání Bernsteinovi, že nepochopil Marxa a názory strany, an jim tuto Verelendungstheorii připisuje?]

Po tomto odstavci své řeči, jejž jsme v krátkosti podali, obrací se Bebel k Bernsteinovým názorům o taktice strany. Bernstein chce třídní protivy učiniti mírnějšími; ve skutečnosti však se zostřují. Organisace podnikatelstva v posledních letech učinila mnohem větší pokroky nežli organisace dělnické třídy. Cituje slova manželů Webbových, dle nichž odborové organisace dělnické jsou zcela malomocny, kde celá industrie leží v rukou jednoho neb málo podnikatelů, jako na př. velkých železničných společností anglických a velkých trustů Spoj. Států.

Bernstein, pokračuje Bebel, připisuje velkou důležitost konsumním spolkům, ano jde tak daleko, že je pokládá za hlavní základ budoucí společnosti. Strana zaujímá naproti nim stanovisko lhostejné. Jest absolutně nemožno, aby mohla býti spotřeba budoucí socialistické společnosti kryta konsumními a pro ně vyrábějícími výrobními spolky.

Bernstein odmítá myšlenku expropriace kapitalistů, již zove »Fresslegende«; není prý pro ni jediného příkladu v dějinách. Na to odpovídá Bebel: »V celých dějinách není též příkladu o hnutí jako je socialistické.« Odmítá doporučování ethických prostředků na místo expropriace a praví, že naopak musí se přikročiti k expropriaci, — nežli k tomu dojde, bude to ještě chvilku trvat — z ethických důvodů, z důvodu všeobecného blaha: »Tedy zůstane to při expropriaci, té se nevzdáme!« (Bouřlivý souhlas).

Bernstein chce, aby se socialní demokracie jmenovala socialisticko-demokratická reformní strana, aby jednala způsobně, neděsila měšťáctvo, nedotýkala se jeho ideologických zájmů: lásky ku vlasti, náboženství. — Bebel se ptá! »Víte, soudruzi, co to znamená? Netajím se tím: toho dne, kdy by tyto zásady ve straně se uplatnily, prohlásil bych: pracoval's nadarmo 36 let, teď jdi a žij v rozjímavém klidu. Toť způsob Eugena Richtra.« Bebel uznává potřebu občasných kompromisů s měšťáckými stranami, avšak strana musí za všech okolností zachovati rozhraní mezi sebou a jimi. Vytýká dále Bernsteinovi, že snižuje schopnosti dělnické třídy, vzbuzuje u ní strach před jejím vlastním vítězstvím, snaží se kazit obětavost a nadšení strany a j., a končí: »Končím svou řeč touto větou: Ostaneme, čím jsme posud byli!« (Bouřlivý souhlas.)

Podal jsem Bebelův referát dosti obšírně, nikoliv proto, že bych považoval jeho vývody a data za potření názorů Bernsteinových — ač přiznávám, že v mnohém má pravdu a leckde názory Bernsteinovy otupuje — nýbrž proto, aby se vidělo, jak klasicky byla debata zahájena.

Po něm ujal se slova na obranu Bernsteinovu Dr. David z Mohučе. Za dojmu, jejž zanechal po sobě referát Bebelův, bylo obtížno mluviti ve prospěch tohoto muže. Tím větší sluší dáti Davidovi uznání,

že ho důstojně obhájil. Nepolemisoval proti statistice Bebelově — bylo to nemožno, jelikož neměl času, aby ji prostudoval — avšak dokázal, že Bernstein nezasluhuje, aby se proti němu tak ostře vystupovalo jako to činil Bebel a jiní. Dokázal, že jeho názory nejsou tak nejasnými, protimluvnými, příkrými a protisocialistickými, jak bylo tvrzeno. Bernstein je na dále sociálním demokratem, poněvadž uznává sespolečenštění výrobních prostředků a směny, nezavrhuje třídní boj, představuje si jen postup jinak, nežli jak je posud ve straně líčen. Namítá se, že není možno na půdě dnešního státu pomoci socialistickému principu k vítězství. Bernstein praví, jest to možno, a jest to skutečně možným. Obmezováním hospodářských práv kapitalistů v dnešní době odborným a parlamentárním bojem uskutečňuje se již kus socialismu a kapitalistické expropriace, neboť vlastnictví není nic jiného, nežli hrst práv, které mně dovolují dělati s věcí, co chci. Družstevní organisace (konsumní spolky) snaží se již dnes kapitalistickou směnu zboží vypleniti. Bebel praví ve své resoluci, že se jim nemůže připisovati »rozhodující význam v přemožení kapitalistického hospodářského principu«. Co jest »rozhodující význam«, které faktory jsou v politickém životě rozhodujícími a které ne? Žádný faktor není sám o sobě rozhodujícím, a jen ve svém souhrnu rozhoduje. —

Uvádí naproti Bebelovi, že zákony koncentrace průmyslové v zemědělství nemají platnosti, a že by to byl i sám Marx uznal, kdyby dále byl věc sledoval. Bebelovy závěry byly nesprávny, areální poměry se málo změnily, latifundie vzrostly, avšak z příčin čistě politických. Jest znatelná změna ve prospěch malých usedlostí. Zvláštní zjev, že velký statek se na živu udržuje ve zlých časích prostřednictvím pachtu, jest podstatným pro nás závěrem. V průmyslu nepronajímá nikdo své velké výrobní prostředky malým podnikům, poněvadž by mu to nevynášelo větší renty. V zemědělství však se tak děje. Existenční stav malých venkovských lidí se skutečně zlepšil oproti dřívějšku.

Bernstein jest toho mínění, že socialisování a demokratisování musí jíti ruku v ruce. Odborové a politické hnutí náleží dohromady. Pozvolnou a malou dnešní práci nelze podceňovati, tato není překážkou, nýbrž pomáhá k dobytí politické moci a k uskutečnění cíle. Bernstein klade proto hlavní důraz na práci dnešní.

Na to přistupuje David k t. zv. Verelendungstheorii (učení o absolutním stoupání bídy). Bebel a Kautsky popírají, že by to byl názor Marxův, prohlašujíce ji za hloupost protivníků, již Marxovi podvrhují; jedná prý se jen o relativní stoupání bídy. Kautsky dokonce učinil si to za předmět ostrých útoků na Bernsteina, že vkládá sociální demokracii do úst tak hrubé pojetí. Co však stojí v Kom. manifestě? To Bebel nepřečetl! Praví se tam: »Moderní dělník místo aby se pokrokem průmyslu zvedal, klesá stále hlouběji pod podmínky své vlastní třídy. Dělník stává se chudákem.« (Kautsky volá: To jest tendence!) Tendence, odpovídá David, jest druhá záchrana Kautského. Kdyby bylo toto stoupání bídy v erfurtském programu postaveno jako tendence, pak by nebylo lze proti tomu nikdy co namítati, avšak ono jest tam jako fakt, jako skutečnost, a to jest nesprávné.

Sám Kautsky vzdává se theorie o postupu bídy v absolutním smyslu slova, píše, že fysická bída v pokročilých zemích ustupuje. Bebel prohlásil verelendungstheorii za hloupost protivníků a přec snažil se dokázati, že bída jest dnes ještě neobsáhlá. Popírá snad Bernstein bídu? Zde se nejedná o bídu, nýbrž otázka jest, jaký jest pohyb, je-li klesající nebo, ač pozvolně, stoupající? O to se jedná a dále nic. (Živý souhlas.) »Nehrejme si na schovávanou, nýbrž prohlašme klidně: programové místo o postupu bídy jest omylem.«

Na to vystupuje David stejně i proti theorii o zřícení kapitalistické společnosti na základě theorie o stoupajících krisích, přerušován námitkami Kautskyho, dále dotýká se koncentrace v průmyslu a obchodu a obrací se ještě jednou k taktice, jak jí Bernstein učí. Odmítá rozhodně všecky výtky, že by snad on nebo Bernstein nekladli dost váhy na politické hnutí, a všechno chtěli prováděti jen odborovými spolky a družstvy. Nikoliv, ve všecky tři obory, odborové, družstevní a politické hnutí má se zasaditi páka, tato trojice má býti zachována. Pak teprv celá síla bude se moci rozvinouti. Družstevní hnutí nutno uznati vedle jiných nutných forem. S tohoto stanoviska posuzuje-li se kniha Bernsteinova, praví David, musíte mně přesvědčiti, řeknu-li: Bernstein nám více dává nežli bere. David zakončuje svůj zajímavý referát povznešeným hlasem: »Vzhůru prapor naděje, nikoliv jen v lepší budoucnost, nýbrž především a na prvním místě v lepší přítomnost.« (Živý souhlas a potlesk. Sykot.)

Davidova řeč byla nejúčinnější v odstavci pojednávajícím o postupu bídy a o taktice; jinde arciť s Bebelovým pracně nastudovaným referátem se měřiti nemohla. Po jeho zakončení rozvinula se čilá debata, která, žel, zabředla brzy v osobních urážkách, na čemž obě strany nesly část viny. Vysoce zajímavým bylo, jak velký počet obhájců Bernsteinových se vyskytl na tribuně, bez bázně, že tím vzbudí proti sobě nenávist v masách soudruhů. Lze z toho souditi, že strana Bernsteinova v německé sociální demokracii jest sice mnohem slabší nežli strana protivná, ale přec tak silná, že se s ní musí počítat. Proto předpovídaný soud kacířů, hranice, železné koště a j. prostředky k vymetení oportunistů byly nechány stranou. Všecky ženské delegátky, které vystoupily, zvláště divoká Rosa Luxemburgová, byly proti Bernsteinovi. Zdá se, že ženskému pohlaví nekonvenuje. Starý Liebknecht ve své řeči skutečně prokázal, že sestárl. Jeden delegát uhodil jeho brožurou o zem, poněvadž v ní doporučuje straně islamský dogmatism. Liebknecht to sám ostatně potvrdil, klada velkou váhu na víru v zásady. Myslí, že »Verelendungstheorie« byla absolutně potvrzena vědou a podal tak vlastně důkaz, že tato není jen hloupostí protivníků a vynálezem Bernsteinovým. Kautsky si skutečně počínal dosti jako velký inkvisitor dogmatismu; zkrucoval smysl některých vět Marxových, jen aby jejich slova mohl za každou cenu udržeti. Auer přímo drtícím sarkasmem dokazuje Bebelovi, že si představoval všeobecné zř ní (Kladderadatsch) r. 1889, pak uprostřed devadesátých let, a na to oc il je s Engelsem na r. 1898. Bebel se přiznal skutečně k tomuto or u, jejž mu Auer vytkl, arciť neobyčejně podrážděně. Debata počala př ázeti v ostré osobní útoky a bylo proto na čase, že byla uzavřena.

n to přijata velikou většinou hlasů Bebelova resoluce, v níž praví

se, že dosavadní vývoj měšťácké společnosti nedává straně podnětu, aby se svých základních názorů, své taktiky a svého jména vzdala nebo je změnila. Proti hlasovala jen část Berlíňanů a Sasů, kteří byli nespokojeni s jejím mírným a širokým zněním. A také skutečně: stoupenci Bernsteinovi, pokud lze je tak nazývati, — písemně Bernstein sám — prohlásili se se »zrnkem soli« pro resoluci a hlasovali pro ni. Resoluce byla sice výslovně namířena proti Bernsteinovi, avšak její smysl byl tak všeobecný, že mohli s malou výhradou na ni přistoupiti. Tím předešli jednak to, že nebyla jejich posud slabá minorita sčítána, jednak paralysovali tím silně účel válečné výpravy Bebela, Kautského, Luxemburgové a j., aby byly vyhlášeni za nepřítele třídního dělnického hnutí.

Skutečný kacířský soud, v němž »zuby nehty ozbrojená« Luxemburgová zdála se vésti se svými stoupenci hlavní slovo, zasedl nad Scnippelem pro jeho militaristické názory. Nedošlo sice k jeho vyloučení ze strany, avšak přijata ostrá resoluce proti jeho názorům. Afféra Schippelova byla jenom pokračováním afféry Bernsteinovy.

Oportunisté zůstanou tedy na dále ve svých vynikajících místech ve straně; i nenáviděný Auer byl znovu zvolen do zastupitelstva strany. Jejich působnosti nebyla ničím postavena hráz. Resolucí Bebelovou? Ta jest příliš všeobecná. A kdyby i byla konkretní a rozhodná — co zmůže proti přirozenému sociálnímu a politickému vývoji? Nic.

Křesťanství.

Houston Stewart Chamberlain. Základy XIX. věku. (Pokrač.)

Pojem spásy, nebo řekněme raději mythická představa*) spásy, uzavírá dvě jiné: představu dočasné nedokonalosti a možného zdokonalení nějakým pochodem neempirickým, t. j. tedy v určitém smyslu nadpřirozeným, totis transscendentním: prvá jest obrazně znázorněna mythem o pádu, druhá mythem o pomoci poskytované bytostí vyšší. Zvlášť názorným stává se mythus o pádu, je-li zpodoben jako první hřích; z té příčiny jest nejkrásnějším, nikdy nepomíjejícím listem křesťanské mythologie; naproti tomu doplňující ji předtucha milosti zasahuje tak velice do pojmů metafysických, že jest s těží vyložitelnou. Historie prvního hříchu jest bájí, jíž obrací se pozornost na důležitou základní skutečnost lidského k vědomí procitlého života a jíž probouzí se poznání; naproti tomu jest milost představou, již teprve poznání podává a jíž ničím jiným získati nelze než vlastní zkušeností. To jest příčinou velikého a zajímavého rozdílu v ústrojí všech pravých náboženství (vyjímaje semitská) podle nadání národů. Tam, kde převládá duch tvůrčí a obrazný (u Iranů, Evropanů), jeví se pád jako »první hřích« nesmírně plasticky a stává se střediskem onoho shluku vnitřního vývoje mythů, jenž se seskupuje kolem představy o spasení; naopak tam, kde tomu tak není (jako ku př. u meta-

*) Že u Homéra slovo »mythos« odpovídá pozdějšímu »logos«, že tedy jaksi každá řeč jako báseň se pojímá (kterou ovšem také jest), patří k oněm věcem, jimiž nám řeč důkladně objasňuje organisaci vlastního našeho ducha.

fysicky tak bohatě nadaných arijských Indů, kteří jako duchové tvůrčí jsou sice živé obraznosti, formu však neovládají) nenalézáme nikde mythu obrazně vysloveného, nýbrž toliko různé odporující si představy. Naproti tomu však jest milost, u nás skoro bez významu pro náboženský života většině křesťanů pouhé konfusní slovo, zářícím sluncem indické víry; tvoří tam nikoliv snad naději, nýbrž vítěznou životní zkušenost zbožných, a stojí proto v popředí všeho náboženského myšlení a cítění tak velice, že úvahy indických mudrců o milosti (zejména také v jejím poměru k dobrým skutkům) staví nám nejprudší diskuse, jež křesťanskou církev od počátku až po dnešní den rozdvojovaly, většinou do světla dětinskosti a naprosté nesrozumitelnosti — vyjmeme-li několik málo mužů, jako apoštola Pavla a Martina Luthera. Kdo by snad pochyboval, že se tu jedná o mythické vyjádření nevyslovitelných vnitřních poznatků, toho bych, v příčině milosti, odkázal na rozmluvu Kristovu s Nikodemem, v níž bylo by slovo »znovuzrození« právě tak beze smyslu, jako v genesi vyprávění o pádu prvního člověka požitím jablka, kdyby nešlo tam i tu pouze o to, aby se stal očividným skutečný sice, přítomný, leč neviditelný a rozumu nepochopitelný děj. A pokud jde o první hřích, odkazuji jej na Luthera, který píše: »Dědičný hřích jest pádem celé přírody«; a na jiném místě: »Vždyť země nemá viny a poskytovala by raději vše nejlepší; brání jí však v tom kletba, jež byla nad člověkem vyslovena pro hřích«. Zde klade se, jak patrno, příbuzenství mezi člověkem a jeho nejvnitřnějším konáním a celou jej obklopující přírodou: to jest indoevropské mythické náboženství v plném svém rozvoji, jež, mimochodem řečeno, tvoří indoevropský metafysický poznatek, jakmile se projevuje rozumovými ideami (jako ku př. u Schopenhauera).

Tímto myšlenkovým pochodem dospějeme hlubokého a důležitého názoru, že naše indoevropské pojetí »hříchu« jest význačně mythickým, t. j. mimo náš svět zasahujícím! Jak velice se židovské pojetí od našeho liší, takže totéž slovo u nich označuje naprosto jiný pojem, vytknul jsem s důrazem již dříve; zabýval jsem se také různými moderními židovskými naukami náboženskými, nenalezl jsem však nikde výkladu pojmu »hřích«: kdo neporušuje »zákona«, jest spravedlivým; naproti tomu odmítají židovští theologové výslovně a to se vší energií dogma křesťany ze starého zákona odvozené o dědičném hříchu. A přemýšlíme-li o tom stanovisku Židů, naprosto ospravedlněném jich dějinami a náboženstvím, přesvědčíme se, že z našeho odlišného hlediska jsou hřích a dědičný hřích výrazy synonymními. Jedná se o nevyhnutelný stav všeho života. Naše představa hříšnosti jest prvním krokem na cestě k poznání transcendentní souvislosti věcí; ona dosvědčuje počínající bezprostřední zkušenost této souvislosti, dovršenou slovy Kristovými: Království boží ve vás. Definuje-li Augustin: »Peccatum est dictum, factum vel concupitum contra legem aeternam« (hřích jest přestoupení věčného zákona slovem, skutkem, anebo žádostí), rozšiřuje tím toliko povrchně židovské představy, kdežto Pavel přišel věci kloub tím, že hřích sám nazval »zákonem«, zákonem tělesnosti, anebo, bychom dnes řekli, empirickým zákonem přírodním a dále tím, že proslulém, za nesrozumitelné považovaném a mnohonásobně komentáném, ve skutečnosti však naprosto jasném místě (Řím. VIII) dovozuje, že církevní zákon, onen domnělý lex aeterna Augustinův, nemá

pražádné moci nad hříchem, jenž jest danou skutečností samé přírody, že však toliko milost pomoci může. Přesná to reprodukce staroindické myšlenky! Již vedský pěvec »dychtivě pátrá po svém hříchu« a nenalézá ho ve své vůli, nýbrž ve svém stavu, jenž jej i ve snách na scestí svádí a konečně obrací se k Bohu, jenž prostodušný rozum osvěcuje, k »Bohu milosti«. A stejně jako později Origenes, Erigena a Luther, považuje i Çârîraka-Mîmânsâ všechny živoucí bytosti za »spasení potřebny, leč toliko lidi jeho schopny«. Teprve z tohoto pojetí hříchu jako stavu, nikoliv jako přestoupení zákona, plyne představa o nutnosti spasení jakož i milosti. Jedná se zde o nejvnitřnější zkušenosti individuelní duše, jež bývají, pokud lze, viditelně a názorně vyjádřeny mythickými obrazy.

Jak nezbytný byl boj při tvoření těchto mythů, viděti z té prosté úvahy, že podobné představy přímo se příčí židovskému pojetí náboženskému. Kde vidíme v posvátných knihách hebrejských sebe nepatrnější narážku na představu trojjediného Boha? Nikde. Uvažme také, s jak geniálním instinktem pečovali první hlasatelé křesťanské myšlenky o to, aby »vykupitel« nemohl býti přivtělen k židovskému národu: rodu Davidovu bylo kněžím předpověděno věčné trvání (II. Samuel XXIII, 5), z kteréž příčiny očekáván byl král z tohoto kmene; Kristus však nepochází z rodu Davidova, ani není synem Boha židovského Jahve, nýbrž je synem kosmického Boha, onoho všem Arijcům pod různými jmény společného »ducha svatého«, jejž nazývá Brihadâranyaka »dechem dechu«, synem onoho boha, jehož řečtí otcové církevní nazývají »poietes« a »plaster« světa, »stvořitelem vznešeného uměleckého díla vesmíru«.

Rovněž myšlenka na spasení lidí jest Židům ode dávna a až po dnešní den něčím úplně neznámým a tudíž samo sebou i představy o prvním pádu a milosti. Nejpádnějším dokladem jest okolnost, že Židé nikdy nevěděli o dědičném hříchu, ačkoli báj o prvním hříchu sami vypravují na počátku svých posvátných knih! Víme, že vše, co bible mythického obsahuje, bez výjimky jest odjinud přejato, že vše to směstnali spisovatelé starého zákona z mythologické mnohoznačnosti v úzký význam historické kroniky. Proto však rozpoutal se také kolem tohoto okruhu bájí o spasení v lůně křesťanské církve spor, jenž v prvních staletích divoce zuřil a znamenal boj o bytí a nebytí náboženství; boj ten ještě dnes není urovnán a nikdy urovnán býti nemůže, nikdy, pokud dva sobě odporující názory světové vlivem tvrdošijného nepochopení jsou nuceny trvati vedle sebe jako jedno a totéž náboženství.

»Žid«, jak ubezpečoval nás profesor Darmesteter, »nikdy nelámal si hlavy příběhem o jablku a hadu«; střízlivému jeho mozku neměl tento příběh smyslu; Řeku naopak, a později Germanu, stal se ihned východiskem pro celou morální mythologii lidské bytosti, uloženou v první knize Mojžíšově. Proto bylo nemožno, aby si tím »hlavy nelámali«. Zavrhli-li naprosto, tak jako Židé, prvotní hřích, zničili tím zároveň víru v božskou milost a tím přestávala i představa spasení, zkrátka, náboženství v našem indoevropském smyslu bylo zničeno a zbyl toliko židovský rationalismus, bez mohutnosti a idealního živlu židovské nacionalní tradice a krevní pospolitosti. To jest, co Augustin tak zřejmě pozna Naproti tomu však: byla-li pojímána tato prastará báj, jež, jak jsem by

řekl, měla poznání p r o b o u z e t i, jako poznání samo, byla-li vykládána židovským způsobem, jenž pojímá každý mythus jako historickou, materielně správnou kroniku, vyšla z toho příšerná a hnusná nauka, anebo dle výroku biskupa Juliana z Eclany (na počátku 5. století) »hloupé a bezbožné dogma.« Tento názor působil na zbožného Brita Pelagia a před ním, jak se zdá, na veškeré hellenské křesťanství.

Studoval jsem různé dějiny církevní i dějiny dogmat a nenalezl jsem nikde ani sebe nepatrnější narážky na tuto prostou příčinu nevyhnutelného pelagianského sporu. Harnack ku př. vyslovuje se ve svých dějinách dogmat takto o Augustinově nauce o milosti a hříchu: »Jako výraz psychologickonáboženské zkušenosti jest pravdiva; promítnuta však v dějiny jest nesprávna,« a dále: »litera bible působila znepokojivě;« zde zavadil dvakráte lehce o vysvětlení, aniž ho však spatřil, a tak zůstává také celý další výklad abstraktně theologickým, z něhož nevychází žádná jasná představa. Neboť, jak patrno, jedná se zde (smím-li použíti lidového rčení) o hru na mlýnek. Tím, že zavrhuje Pelagius s rozhořčením materialisticky hrubé, historicky konkretné pojetí Adamova pádu, dokazuje svůj hluboký náboženský cit a osvědčuje ho pozvédaje se šťastně proti jalovému semitismu; zároveň pak — tím ku př., že poukazuje na smrť jako na všeobecný, nezbytný jev přírodní, jenž s hříchem nemá nic společného, obhajoval pravdu proti pověře, vědu proti tmářství.

Naproti tomu však zakrněl jemu (a jeho stoupencům) vlivem aristotelismu a hebreismu tak velice smysl pro poesii a mythus, že on sám (jako tak mnohý antisemita dnešního dne) stal se polovičním Židem a s věcí bezcennou mařil i cennou: o prvním hříchu vůbec neví; starý, posvátný obraz, jenž ukazuje cestu k nejhlubšímu poznání lidské bytosti, zavrhuje naprosto; tím scvrká se však i milost v prázdné slovo, a spasení stává se přeludnou myšlenkou tak, že Pelagiův přívrženec jeden mohl mluviti o tom, že »člověk svobodnou vůlí emancipoval se od Boha.« Touto cestou dospěli bychom brzy opět k jalové racionalistické filosofii a ke stoicismu s doplňkem nikdy nescházejících hrubě smyslných mysteriosních obřadů a pověr, hnutí to, jež pozorujeme na ethických a theosofických společnostech našeho století. Není tedy pochyby, že Augustin zachránil podstatu náboženství v onom slavném boji, v němž měl na počátku proti sobě největší a nejnadanější část biskupstva a nejednou též i papeže; neboť on obhajoval mythus. Leč, jak to bylo možno? Jen tím, že přehodil těsné Nessovo roucho naučené obmezenosti židovské přes nádherné výtvory záhadné, intuitivní, k nebi tíhnoucí moudrosti a přetvořil summeroakkadijská podobenství v křesťanská dogmata, na jichž historickou pravdu od té doby každý pod trestem smrti věřiti musil.

Nepíši dějin theologie a nemohu tudíž tuto spornou otázku podrobněji vyšetřovati a dále sledovati, než doufám, že jsem těmito úryvkovitými narážkami dostatečně znázornil a v jeho podstatě charakterisoval hnutelný boj o dědičný hřích. Každý vzdělanec ví, že pelagianský trvá ještě dnes. Tím, že katolická církev vyzdvihla vůči víře význam ých skutků, nemohla jinak, než snížiti tím poněkud význam milosti; i mudrlanství není s to odstraniti toto faktum, jež ve svých důsledcích sobilo značně na jednání i smýšlení milionů. První hřích a milost

jsou však tak těsně souvisící části jednoho jediného organismu, že sebe nepatrnější dotek jedné působí na druhou a tím tedy byl poznenáhlu prvotní význam mythu o prvním hříchu tak oslaben, že jsou dnešního dne Jesuité všeobecně označováni jako Semipelagiani a že i dokonce oni sami nazývají své učení »scientia media«. Jakmile se dotkneme mythu, setkáme se s židovstvím.

Že již boj o představu milosti od počátku ještě prudčím býti musil, leží na bíledni; neboť první hřích obsažen jest, byť i jen jako nepochopený mythus, v posvátných knihách israelských, kdežto o milosti nikde v nich není zmínky, jich pak náboženskému pojetí jest a zůstane úplně beze smyslu. Spor ten vzplanul již mezi apoštoly a ještě dnes není urovnán. Zákon anebo milost: oba nemohly vedle sebe trvati, právě jako člověk nemůže v jednu dobu sloužiti Bohu a mamonu. »Nepohrdámť tou milostí boží. Neboť jestližeť jest zákon a spravedlnost, tedyť Kristus nadarmo umřel.« (Pavel ke Galatům II, 21). Takové jedno jediné místo rozhoduje; dětinstvím jest stavěti proti němu jiné, domněle »kanonické« výroky (ku př. epištolu Jakobovu II, 14, 24); vždyť se nejedná o theologické slovíčkářství, nýbrž o jednu z velikých empirických skutečností vnitřního života u nás Indoevropanů. »Jen koho spása vyvolí, od toho bude přijata«, stojí ve Kâtha-Upanishadě. A jaký dar to jest, jehož se nám dle tohoto metafysického mythu milostí dostává? Dle Indoevropanů jest to poznání, dle evropských křesťanů víra: obojí zaručujíc obrození, t. j. probouzejíc v člověku vědomí jinačí souvislosti věcí. Uvedu opětně ona slova Kristova, jež nelze dosti často uváděti: »Království nebeské jest ve vás«. To jest buď poznání nebo víra, získaná božskou milostí. Spasení poznáním, spasení vírou: dvě pojetí, jež nerozcházejí se na tolik, jak se asi soudilo; Ind (dokonce i Buddha) kladl důraz na intelekt, Graecogerman, poučen Ježíšem Kristem, na vůli: dva výklady téhož vniterního poznatku. Než druhý jest potud většího dosahu, pokud spasení poznáním značí, jak Indie ukazuje, v základě svém naprostou negaci, tedy žádný positivní, tvůrčí princip; naopak spasení vírou uchvacuje lidskou bytost v nejtemnějších její záhybech a vynucuje na ní určitý směr, energické přiznání: Mocnou tvrzí jest náš Bůh! Židovskému náboženství jsou obě pojetí stejně neznáma.

Tolik k orientaci a pochopení oněch mythologických součástek křesťanského náboženství, jež dojista nebyly přejaty ze židovství. Vidíme zřejmě, že stavba jest převážně indoevropského rázu a že není toliko chrámem vystaveným k poctě židovského náboženství. Tato stavba spočívá na pilířích a tyto pilíře opět na základech, jež nejsou vesměs židovskými. Nyní však zbývá ještě oceniti význam popudu přejatého ze židovstva, čímž vystoupí tím zřetelněji povaha boje, jenž zuřil v lůně křesťanské církve.

(Pokračování.)

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

J. Šlejhar: V zášeří krbu. (Nákladem Ed. Beauforta.) — Rodinnými povídkami zve autor na titulním listě knihy tři práce, které ona obsahuje. Rodinnými jsou pro své sujety, ale s vlastní formou povídky mají málo společného tyto psychické fantasie černé zpěněné krve, zsinalého, stále vytřeštěného vzhledu, rozjitřené a cukající jako živé maso, tyto křečovité improvisace, valící se jako povodeň za noci se vzkypělými vlnami svých slov, trhajícími všecky hráze umělecké formy. To je už docela jiný Šlejhar než onen polonaturalista polomystik, jak jsme jej znali z prvé sbírky jeho »Dojmů z přírody a společnosti«, kde útočil na čtenáře především ještě fakty, bodavými, srdcervoucími, mučivými, ale vždycky fakty, zevními či niternými, o věci opřenými. Z těchto dvou duší přerostla dnes už dávno mystická naturalistickou. Z této nezbylo bezmála už nic než jisté siláctví a nonchalance slovníka, což ovšem není nic pro naturalism podstatného. Ale v jádru svého talentu prodělal Šlejhar přerod, pro dnešní generaci uměleckou všech zemí tak typický; postup z venčí do nitra, obrat od faktu k jeho psychické resonanci, od viděného okem k viděnému ve visi a hallucinaci, od tvrdých, ohmatatelných, denním sluncem ozářených věcí k šerým, stuchlým doupatům podvědomého. Vlastně bych měl z toho vyňati prvou z přítomných prací »Z výletního setkání«, neboť tam ještě převládá skutečnost nad duševní mystikou. Je to český pendant k Strindbergově »Zpovědi blázna«, široce rozpovídané a horečně rozvášněné credo muže, jejž uštvalo a zničilo manželství s hysterickým ženským netvorem. Celá ta křížová cesta, jak ji Strindberg klassicky přímo vyznačil, se tu opakuje; je tu roztažena celá ta síť bezrozumnosti, nelogičnosti, sběsilých rozmarů a ďábelských podskoků, do níž zapletá muže denní soužití s takovouto ženou. Ani to tajemné důvěrnictví s různými ženskými karikaturami, které Strindberga uvádělo v největší zuřivost, tu nechybí; úlohu tu hraje u Šlejhara jakási »nosatá baba«. Neznám v naší literatuře krutější obžaloby manželství. Ale vlastně ne obžaloby manželství jako instituce, ani ne ženství jakožto p ncipu. Šlejharův manžel nepatří mezi pyšné, intelektuelní povrhovatele ž ou strindbergovského typu. Naopak, je ženstvím zrazen jen proto, že v své primitivní sentimentalitě v ně příliš věřil; ba ani toto sklamání n bere mu tuto víru, neboť tak jako mučedníci ve žhavém oleji škvaření

vidí otevřeny nejrozkošnější ráje, utíká se i on — a tolikéž i podobný nešťastník ze třetí povídky »V mlhách březnové noci«, — ve chvílích nejhorších manželských muk k vidinám jiné ženy, spasitelky a osvoboditelky. Manžel Šlejharův netrpí tedy institucí ani principem, nýbrž trpí jen svým zvláštním, zajisté dost výjimečným případem: sedlák, žijící ve venkovské prostotě, s názory a city přirozenými, zdravými, jednoduchými, vzal si ženu z města, povrchní, trivialní a hysterickou, se všemi špatnostmi polovzdělání — v tom vlastně leží celý kámen úrazu. A tím se také stalo, že co chvíli zapomíná autor na vlastní hluboký, ethický konflikt manželský a že celé stránky nejsou tu nic než široké výlevy sedláka, jenž nenávidí všecko městské a hledí na to s naivní, místy až komickou nedůvěrou a podzíravostí starosvětského pantáty, jenž nenávidí svou ženu pro ten moderní nábytek, jejž koupila, a jenž mu je nesrozumitelným přepychem, pro její toilettu, která se mu zdá směšnou maškarádou, pro příliš mastnou a kořeněnou její kuchyň, při níž elegicky vzpomíná na poctivé domácí vdolky, buchty a »luzné nákypy« své matky, atd. Že při tom přestřeluje všemi směry a že fanaticky zrovna rozděluje stín a světlo, to ovšem rozčilenému muži musíme už odpustit. Mluví stále tak, jakoby se mu hlava chtěla rozskočit, nezná konce ni míry, neušetří vás ani jednoho detailu ze svého každodenního utrpení, vypočítává a registruje svědomitě všecko možné — jedním slovem: vypravování jeho působí více elementárním dojmem skutečného životního dokumentu nežli literární práce, v tom je omluva jeho formálních nedostatků, jeho kostrbatosti a místy i příliš suché prosaičnosti, v tom je jeho pravda a síla. Chybný tón vnáší autor do této práce tím, že ji místy zakládá ironicky, jak už svědčí na př. podtitul »Vypravování o hodných ženách«. Šlejhar a ironie! Ironie, která předpokládá suchý, vysoký, jasný a lehce tančící intellekt a mlžný, stále rozhorlený a stále rozjitřený, temný a těžký temperament Šlejharův! — Ale v této povídce, jak jsem pravil, převládá ještě realita. Vlastního Šlejhara z nejposlednější doby, psychicko-mystického fantastika, poznáte v celé jeho krajní, houževnaté zaujatosti v dalších dvou vypravováních »Skvrně« a »Ve mhách březnové noci«. Obě vycházely svého času v Rozhledech. Zde už je nitro všecko, realita a zevní fabule nic. Postavy a děje, z toho ze všeho nezbývají než matné, rozplizlé silhouetty. Jen situace je dána v celé své určitosti a výlučnosti, tak že všecek ostatní svět kol ní jakoby se propadl, a na ni jako na dané thema rozpoutávají se vášnivé, náměsíčné, visionářské rhapsodie; vroucí a plamenné, ale žhoucí ne zdravým plamenem silné vášně, nýbrž stravujícím žárem deliria. Jsou to dlouhodeché passáže horečné výmluvnosti, věty až přes stránku dlouhé, stále znovu a znovu se převalující jako těžký sen, stále znovu a znovu jedny věci opakující, bez míry a formy — všecko tak klopotně, těžce, poctivě cítěné, ale při tom psychicky vzdušné, vší hmotné tíže zbavené, samá jen duše, její muka, úzkost, vidina, sen. A všecko tak hrůzou zsinalé, vytřeštěné, jakoby smrtelným potem pokryté! Naleznete tu místa neobyčejně mohutného poetického dechu a krásného vznešeného děsu; jmenuji jen na př. noční jízdu ve »Skvrně« a úvod k poslednímu vypravování, kosmicko-mystickou fantasii na thema nočních březnových mlh. Všude tu je cítěna příroda jako propast taje nna

a hrůz, jako divadlo apokalyptických vidin, věci a osudy vrhají gigantické stíny, všecky tvary jsou tu zvráceny a do nestvůrna zvětšeny. Opravdu, básník značné síly, obrazem a koloritem světa až do fysiologických kořenů svým vlastním, jedinečným, neopakovatelným; individualita v naší literatuře vzácná. Ale přece cítím, že nejsem knihou dokonale podmaněn. Vidím, jak se trpící duše přede mnou svíjejí, sleduji martyrium jejich úzkostí a vidin, ale netrpím dosti s nimi. Jsou to bytosti s psychologií mi vzdálenou a ne dost srozumitelnou, duše hýbané jen podvědomými proudy a erupcemi, ale ne dost osvětlené sluncem intellektu. Ano, intellekt — to je co tu chybí; jeho veliký, vysoký, výslunný klid, jeho chápání všeho a plynoucí z něho statečnost vůči všem hrůzám světa a osudu. Je mi těžko pochopit tolik děsů a úzkostí. Všecko tu je příliš křečovitě a horečně cítěno; ale úkol umění je přec vyšší, než aby bylo stimulantem delirií? A pak, umění je především živel skladu, úměru, formy; ale to zde je všecko příliš ještě elementární, ve stavu chaosu a pralátky, více žité než spodobněné, více surovina než dílo. Základním formálním omylem u Šlejhara je, že se domnívá stupňovati dojem tím, když látku pořád a pořád na sebe hromadí. Nikoliv, ideály umělecké formy tíhnou směrem právě opačným: ne látku kupiti, ale shusťovati a skracovati ji v linie co nejtenčí, v body co nejnabitější. Tajemství uměleckého účinku leží v jeho representativnosti a v symbolismu formy. Šlejhar nám však málo napovídá a málo zůstavuje našemu domyslu a tuchám. Navaluje nám na mysl více citové a slovné látky než můžeme unést. Plýtvá slovy a větami, nezná dosti té jejich tíhy a drahoty, v níž spočívá jejich krása. Je z autorů, které nelze číst pomalu; jeho dikce pádí jako bez dechu a strhuje čtenáře s sebou. Na intimní náladové zastávky a pronikání jejich záhybů není času. Není plánovitě stavěna ani broušena, ale na papír jakoby přímo chrlena. To jsou ovšem stránky, které značně překážejí plnému uměleckému dojmu. Ale tím nemá být nic na ujmu řečeno vzácné samostatnosti Šlejharova talentu, hlubokých zdrojů jeho inspirace i těch nenapodobitelných, jemu výlučně vlastních barev, jimiž hoří žár jeho srdce, tak široce otevřeného mystice utrpení, přírody a osudu. *Ký.*

Cesta do Madridu. Napsal MUDr. E. Vlasák. Účelem přítomného spisu jest poučiti širší veřejnost o práci lékařské, která manifestuje se jako celek ve velkých mezinárodních kongresech. Takový kongres odbýval se loni v Madridu a succus práce jeho podává nám autor ve své knize. Vytknul bych jednu věc: neuspořádanost knihy. Má-li býti kniha obrazem snahy všeho lékařstva a má-li nakloniti širší veřejnost ku snahám těmto, musíme tuto veřejnost naučit hygienicky slabikovat. Toho autor mohl dosíci tím, když by referáty své byl podal tak, aby příbuzná odvětví vědy anebo totožná shrnul dohromady v jednotlivé referáty souborné. Toho však neučinil a čtenář-laik zapomene na př. při referátu o tuberkulose, co četl v předcházejícím referátu o tomže předmětu. Jiného, tuto formalitu, nevytknul bych knize Vlasákově, která sepsána s pílí velikou a úsilovnou snahou povzbuditi, nebo lépe řečeno pro[illegible]ti u našich lidí zájem o veřejné zdravotnictví. Ústavy, které autorovi [illegible]žnily podniknouti nákladný výlet do vzdálené země toreadorů (obec [illegible]ložna Král. Vinohradů) mohou býti spokojeny, vidouce, že peníze

vydané přinášejí a přinesou značný morální úrok. Hlavním bodem knihy Vlasákovy jest popis všeho, co klademe do rozsáhlého rámce vědy medicinské a hlavně zdravotnictví veřejné, socialní. V prvém oddílu své práce provede nás autor především Madridem, který stará se o zdraví svých bližních a tu seznáme, že ústavů hygienických a podpůrných není v Madridě nedostatek. Hlavní element, který stará se o vedení těchto ústavů, jsou ovšem kněží a různé řády vedle státu a jednotlivých členů rodiny panovnické. Tak postaráno jest v M. o malého člověka od jeho narození, o sirotky a osiřelá děvčata zvlášť, o kleslé a zanedbané dívky, mrzáky, žebráky, jichž ve španělských městech jsou spousty, o dítky pradlen a pracujících matek, nalezence, o chudé rodičky, opuštěné nemocné atd. Zvláštní společnost zdravotnická v M. rozšiřuje znalost o zdravotnictví mezi lidem, rozdávajíc bezplatně poučení o nakažlivých nemocech atd.

Nejdůležitějším bodem knihy jest referát o IX. mezinárodním sjezdě v Madridu od 10. do 17. dubna 1898. Z referátu vyjímáme pro čtenáře nejdůležitější, odkazujíce na knihu samu. Na př. o tuberkulose jednalo několik referentů a usneseno 1. nebezpečí z tuberkulosy pocházející pro veškerenstvo vyžadují nutného zasahování vlád, 2. všude dlužno všemi prostředky čeliti tuberkulose, 3. boj proti tuberkulose musí se nalézati na denním pořádku všech mezinárodních zdravotnických sjezdů, 4. studiem geografického rozšíření tuberkulosy musí se obírati všichni hygienikové. Dodali bychom, tuberkulosa musí se učiniti všemu lidu jasnou, strach před ní nutno lidu suggerovati tak, aby zákony o potírání jí vyšly vlastně z dola, z lidu a ne od úřadů zdravotních, ve formách ne zrovna odporučitelných. Nového o tuberkulose nic nepověděno pro kruhy odborné. Prof. Behring doporučoval svůj jed proti tuberkulose — avšak nepověděl rovněž nic cenného. Němci, jako všude tak i zde povznášeli svoji vědu tou měrou a způsobem takovým, že podobá se spíše reklamě velkého obchodního domu s modním zbožím. Je vidět při každé příležitosti, kterak do Němců usazuje se nový duch obchodní a duchu tomuto dávají průchod nejen obchodníci povoláním, nýbrž i učenci a hlavy korunované . . Tak na př. referát prof. Finklera o novém praeparátu bílkovinném, nazvaném troponem, podobal se takové reklamě. Pan profesor dle všeho by nejraději krmil svým troponem všechny lidi na světě. K tomu dlouhý vědecký úvod a na konec mnoho se nepoví, leda to, že výsledky s troponem, které konal sám autor, dopadly znamenitě, jako všude jinde u všech možných, z ciziny, zejména z Němec doporučovaných »neklamných a výborných« praeparátů. Že bílkovina jest látkou tělu nezbytnou, kdož by o tom pochyboval? Ani naši občané žamberečtí ne, kteří bez nových theorií fysiologa Flügera sami zařídili pro chudé školní děti okresu t. zv. »Polední stravovny«, ve kterých podávány dětem silné masité polévky. Naši občané také přišli k poznání, podobně jako prof. Finkler, že po dostatečné bílkovinné stravě člověku lépe se vede na duchu i na těle, neboť brožurka o stravovnách žamberecký jednající praví, že vnímavost dítek podílených se dostavila a vzrostla, tělesná konstrukce sesílila, mdlé pohledy těch nejbídnějších vymizely atd.*) O tuberkulose

*) **Polední stravovny pro chudé školní dítky** v době zimní v českém soudním okresu žamberecký v roce 1897-98. Sestavil **Pavel Franc**. Brožurka plná dobré vůle,

řečeno, že relativně hojitelnou jest, ovšem za jistých důležitých a dosti nákladných podmínek: léčením v sanatoriích. Dle dra Pannwitze v německých sanatoriích vyléčí 65 proc. nemocných, tak že tito jsou schopni zase pracovati. Dělníci němečtí prý v sanatoriích zůstávají po tři měsíce. Podotýkám, že příbytek na váze a snad nedostatek odchrchlování ještě sotva může se pokládati za symptom vyléčení, rovněž jako nelze míti za zdravého toho, u něhož nenalezeny bacily tuberkulové, ačkoliv tento příznak jest jedním z nejhlavnějších. Zřízení sanatorií ovšem jest věc nejdůležitější a v Německu chápe se společnost statně hnutí pro zřizování ústavů těchto. Také k nám konečně dostala se idea ta a máme prozatím již spolek, jehož stanovy jsou stvrzeny, který jmenuje se »Společnost pro veřejné zdravotnictví v Praze«. Zajímavo bylo sdělení lékařského inspektora španělského námořnictva: úmrtnost na tuberkulosu ve vojsku španělském jest větší nežli u obyvatelstva civilního. Buď se odvádějí tuberkulosní lidé, anebo zdraví se nakazí na vojně. Pěkná vyhlídka pro ubohé rodiče, kteří posílají vlasti své syny na porážku jistější a hnusnější, nežli jaká by je postihla na poli válečném. Také toto jest asi jednou z příčin, proč Španělsko bylo, ač mělo vojsko disciplinovanější a silnější, Amerikou poraženo . . .

Na zpáteční cestě stavil se autor v Lyonu, Strassburku, Karlsruhe, Stuttgartě a jinde. Ve jmenovaných městech zdržel se déle a popisuje všude pěkně i důkladně zařízení hygienická a ústavy medicinské. Ve Strassburku líbilo se mně zařízení lidových jídelen, kde lacino nebo i zdarma se poskytují obědy a večeře. Proti alkoholismu vystupuje se tam, jako i jinde, zejména ve městech německých, zařizováním malých kaváren, kde lihovin vůbec není. Školní lékaři jsou zavedeni ve všech větších městech německých; vůbec poměry hygienické a veřejnému blahu sloužící jsou ve městech německých vzorny a nesnesou paralelly s městy českými. Bude tedy potřeba, aby města naše mnoho dohánělа a byl by vřele doporučitelným příklad obce a záložny vinohradské, aby posíláni byli lékaři na zkušenou ven a zároveň také po městech našich, aby svým vlivem a umem působili ku povznešení hygieny české. *MUDr. J. E. Jirásek.*

Divadlo.

Ve »V p á d ě« od K. Legera a F. Procházky měli jsme zase jednou příležitost vidět pokus o původní veselohru. Dopadl velmi pochybně a vážnějších literárních úmyslů ukázal málo. Postřehli jste je snad v exposici a v počátečním plánu hry, ale na konec vše se scvrklo ve frašku a utonulo v technické malomoci. Ty vážnější literární zámysly, o nichž tu mluvím, přejali autoři zřejmě z her F. X. Svobody, respective z jeho »P- :kladu« a »Útoku zisku«, těchto dvou tak vysoce karakteristických pc ısů o scénickou demonstraci jistých jevů a zákonů sociální dynamiky. Jn iovitě s »Útokem zisku« má »Vpád« námět velmi příbuzný, stejnou

---

hr jch tiskových chyb a přílišného podkuřování okresnímu hejtmanovi, jehož práci v) věci podceňovati bylo by ovšem nesprávno.

methodu, tentýž dramatický rytmus útoku a odražení. Jako tam jde i zde o scénické spodobení zmatku a choroby, jíž do těla daného prostředí vnáší vpád cizorodého, rozkladného živlu: u Svobody to byl vpád ziskuchtivosti do organismu spořádané maloměšťanské rodiny, zde jest to vpád pochybných velkoměstských existencí do tuhého organismu spořádané rodiny selské. Tu i tam je daný organism až do kosti roztřesen, ale řádí v něm horečka a počátek rozkladu, ale životní síla jeho na konec přece zvítězí — zárodky rozkladu jsou vyvrženy z těla, vpád je odražen. Ale co do hloubky základů a důslednosti v provedení zeje mezi oběma kusy veliká distance. F. X. Svoboda je v prvé řadě raisonneur a pak teprv dramatik; šedivě, schematicky spřádá z daných praemiss přímou, konsequentní cestou rozvinutých procesů své závěry; není pravda dost životný a konkretní, má více zájmu pro abstraktní společenské síly a jevy než pro živoucí lidi, (v »Útoku zisku« ztrácí se na př úplně jednotlivé osoby v pojmu rodinného celku a hlavní osobou kusu je vlastně abstraktum »ziskuchtivost«), figury bývají u něho matné, kuriosně překreslené, více mudrující než žijící. Ale za to dává vám dialektická stavba hry o čem myslit; výsek života je tu vtlačen, násilně často, ale přec zajímavě, v pevné linie určitého ideového plánu. Všecko tu je indukováno v zákon, složeno ve formuli. Ve »Vpádu« zmocnili se však podobného sujetu dva autoři, jimž chybí jakákoliv síla a zajímavost dialektiky, dva povídkáři a figurkáři, kteří pro stromy nevidí lesa, pro konkretní nedospívají k všeobecnému, pro personelní jev k dalekoplatnému zákonu. U nich je zase tlustě, hrubočárně kreslená šprýmovná figurka, anekdotická situace, fraškový šlágr vším, hlubší ideová linie ničím. Založili svou hru, opakuji, po svobodovsku: do selského prostředí, zdravého, pevně a organicky sečleněného, vnikly bludné kusy z té beztvárné, nahnívající masy, jež tvoří velkoměstský sociální »polosvět«, to jest existence, upadlé do proletariátu, ale nemající jeho sebevědomí, neúčtující poctivě se svou bídou, hledící zoufale před jinými si udržeti masku a nátěr blahobytu. Tedy komedianti života, lidé s rozedranou košilí pod slušným kabátem, s hladovým žaludkem pod chlubnou frází na rtech, s bludnou existencí písaře bez místa pod samozvaným titulem »gremiálního rady«, živel přissávající se svou lží a chtivostí příživnicky na blahobyt jiného. Jaká příležitost k demonstraci dvou srážejících se milieu, k hlubokému sociálnímu chápání a když už k humoru, tedy k humoru, jenž za pitvorou vidí utrpení a za lží konvence zoufalý zápas udržeti se nad vodou, takového sociálně bolestného humoru, jaký vane na př. ze známých kreseb T. Heineho v Simplicissimu, kde ze směšně hladové grimasy proletářů mluví současně všecko jejich zoufalství! K takovému hlubšímu sociálnímu pochopení však autoři »Vpádu« nedospěli. Jim jsou tito lidé lživí a příživní jen lidmi směšnými, ale ne ubohými. Jsou nám stavěni před oči jen ve svém odporném komediantství a své chamtivosti, ale necítíte v nich hoře bezesných nocí, strávených v starostech o chléb příštího dne. Jen ať s pánem bohem jdou a nechají na pokoji rozšafného pantátu s pa - mámou i jejich synkem, jemuž tak ničemně popletli hlavu! Neboť j k k tomu přijde pořádná rodina, aby se dala svými příbuznými vyjíd ? Na této asi úrovni jsou hlediska, jimiž je podmíněn rozvoj a spád d e

v této hře. Jen exposice vás zmýlila, že jste tu hledali nějaký podložený ideový plán. Už ve druhém jednáni stopy jeho úplně mizí, ale současně také jsou autoři u konce se svou veseloherní technikou a roztočí v posledním aktě pustý zmatek scén, s nímž si nevědí více rady, v hrubý fraškový kankán. Scény, za nichž cizopasná rodina opouští s nepořízenou statek, aby vpadla zase jinam, zůstavují svou vřavou dojem přímo trapný. Zde nejnepříjemněji cítíte to, co jsem před chvílí naznačil: ti lidé odjíždějí do zimy a neznáma, bez peněz a nevědouce, kde budou dnes spát, a autoři chtějí nás při tom rozesmát fraškovitým jich řáděním! Jejich humoru chybí proto každé umělecké a ethické posvěcení a špatnou jeho protiváhou je ten živel pohnutlivé starosvětské idyly, jenž nastoupí ve statku zase vládu, jakmile vpád nevítaných příživníků byl odražen. Tolik, co se týče ducha hry. Co činí její poslouchání alespoň snesitelným a místy i zábavným, je její realistický povrch, šprýmovná kresba figurek. Ale to není dnes už nijakým zvláštním uměním, kdy se modelů k nim v literatuře i na jevišti jen hemží. Autoři »Vpádu« nedovedou ani zevní techniky realismu ovládat tak, aby dali alespoň svým figurkám mluvit, jak se v životě mluví. Přistihujete je, co chvíli, jmenovitě v momentech vážných, že vkládají do úst svých lidí ty spisovné, bezrázovité a světoběžné divadelní floskule, které bývají jedním z nejstrašlivějších příznaků těch t. zv. obrazů ze života. Nerealistický, spisovností páchnoucí dialog je vůbec jedním z hlavních nedostatků všech našich divadelních autorů, snad až na jednu nebo dvě výjimky. Svůj dojem ze »Vpádu« shrnuji v soud: je to práce nejen velmi slabá, ale svým duchem špatná a banální a těžko v ní najdete i jen jiskřičku vážnější umělecké snahy. *K.*

— **Právo živnostenské.** Právě počal vycházeti spis, který v soustavném uspořádání podává veškeré platné právo živnostenské, veškeré zákony a nařízení živnostenství se týkající s obzvláštním zřetelem na rozhodnutí nejvyšších úřadů správních, správního dvoru soudního a dobrozdání obchodních a živnostenských komor. V knize té má každý živnostník odboru kteréhokoli najíti vše, čeho jemu z ustanovení zákonných znáti třeba, jakož i bezpečné rady a pokyny v případech pochybných. Dílo soustavné upravil a vlastním nákladem vydává známý odborný spisovatel JUDr. Frant. Xav. Veselý. Jelikož publikace tato jest prvou svého druhu v jazyku českém, uvitá ji živnostnictvo naše zajisté s nemalou vděčností.

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

V Nár. Listech ze dne 27./10. četli čtenáři v řeči dra. Kramáře na říšské radě ze dne předešlého o zrušení jazykových nařízení tento výrok: »Za to byly reaktivovány výnosy Stremayrovy a ty jsou v t. zv. němec. uzavřeném území mnohem horší nežli Gautschovy.« — Poněvadž jde o důležitou pro tuto dobu věc, jest třeba slova tato objasniti.

Ustanovení nařízení Stremayrova (pro Čechy ze dne 19. dubna 1880 z. z. č. 14. a pro Moravu z. z. č. 17.) obsažena jsou meritorně (mnohá i doslovně) v nařízení Gautschově a sice všechna, vyjímaje poslední (druhý) odstavec posledního (11) paragrafu, takto znějící: »Jednání s obecními úřady, kteréž vykonávají úkony politického okresního úřadu, se toto ustanovení netýká.«

První odstavec tohoto § 11. zní: »Političtí, soudní úřadové a státní zastupitelstva jednejtež se samosprávnými úřady v té jednací řeči, jakéž úřady tyto, pokud je známo, užívají.«

Na místě celého tohoto paragrafu 11. Stremayrova bylo v nařízení Gautschově následující ustanovení a sice byl to § 15, takto znějící: »Styk úřadů se samosprávnými orgány řídí se jednacím jazykem, o němž je známo, že ho tito orgnánové užívají.« Gautschovo nařízení nečiní rozdílu mezi těmi autonomními orgány, jež zastávají službu politických úřadů (jsou to magistráty měst s vlastními statuty: Praha, Liberec, Brno, Jihlava, Kroměříž, Olomouc, Uh. Hradiště a Znojmo) a mezi ostatními orgány autonomistickými; toto ustanovení platilo tedy pro všechny orgány autonomní a bylo pro nás Čechy tudíž výhodnější (úřední řečí byla tu po případě čeština) než nařízení Stremayrovo. —

Co tanulo drovi. Kramářovi na mysli, jde na jevo, z řeči jeho, jak v »Politik« a souhlasně v »Neue F. Presse« a v »Nár. Listech« (patrně dle téhož zpravodajství) je uvedeno a sice: »Dafür werden aber die Stremayer'schen Sprachenverordnungen reaktivirt und diese sind im sogenannten geschlossenen deutschen Sprachgebiete viel ärger als die Gautsch'schen Verordnungen. Ich verweise Sie in dieser Beziehund zugleich auf die Institution der Grundbücher. Trotzdem sind Sie damit zufrieden . . . «

V této příčině stanoví totiž nařízení Stremayrovo v § 10: »Zápisy do veřejných knih (zemských desk, horních, pozemkových, vodních knih atd.), pak zápisy do rejstříků pro obchodní firmy, pro společenstva a do jiných veřejných rejstříků budtež provedeny v tom jazyku, v jakém se za to ústně neb písemně žádalo, pokud se týče, v jakém byl sepsán výměr, na jehož základě se zápis provádí. V témž jazyce budtež na listiny připsány vkladní doložky. Při výpisech z těchto knih a rejstříků budiž podržen jazyk, v němž zápis byl vykonán.«

Do slova tak — máme-li na zřeteli text originálu a vsuneme-li za slovo »vodních« slova »a depositních« — zní první a druhý odstavec paragrafu 13. nařízení Gautschova, jehož dva ostatní odstavce takto zní: »Jestliže se jazyk ústní nebo písemné žádosti nesrovnává s úřadním jazykem toho úřadu, který zápis vykonává, budiž k zápisu doložen překlad v jazyce úřadním. — V této případnosti budiž na žádost strany při vyhotovování výpisů z řečených knih a rejstříků také ještě přihlédáno k těmto překladům.«

Gautschovo nařízení liší úřední obvody jednojazyčné (české a německé) a obvody smíšené, a nařizuje, že zápisy do veřejných knih a rejstříků mají díti se po případě i v překladu do úřední řeči dotyčného úřadu, kdežto nařízení Stremayrovo stanoví, že zápisy ty díti se mají všudy (jen) v řeči, ve které bylo o ně zažádáno aneb ve které byl sepsán dotyčný výměr.

Rozdíl ohledně tak zv. něm. uzavř. území jest tudíž tento: Za platnosti nařízení Gautschova bylo: 1. připojiti všem českým zápisům do veřejných knih a rejstříků též překlad v jazyk německý a 2. při výpisech z těchto knih a rejstříků bylo na žádost strany vepsati ve výpis též překlady tyto. (Podobně v obvodech jednojazyčně českých).

Zrušením nařízení Gautschova odpadají překlady tyto, takže veřejné knihy a rejstříky v uzavřeném území německém a taktéž i výpisy z nich teď zaze obsahovati budou i zápisy české (bez překladu), jak tomu bylo za platnosti nařízení Stremayrova a nařízení Badeniho ze dne 5. dubna 1897 z. z. č. 12.

Že rozdíl ten — principielně nepopíratelný — i sám o sobě a zvláště vzhledem na vymítění vnitřní úřadní řeči české z obvodů jednojazyčně českých a z obvodů smíšených nestojí za řeč, jest zřejmé a proto byl by výrok dra. Kramáře »mnohem horší než« dojista nadsazováním. A vskutku, dle stenografického protokolu o schůzi ze dne 26. října, str. 282 nepravil dr. Kramář, že jsou nařízení Stremayrova pro území uzavřené »mnohem horší« než Gautschova, nýbrž že jsou »méně příznivá« a o knihách pozemkových není tu řeči. —

Posledních čtrnácte dnů stojí u nás stále ještě ve znamení demonstrací. Po zrušení jazykových nařízení poskytly jim novou potravu kontrolní shromáždění, při nichž vojenská správa stojí neústupně na stanovisku německé řeči armádní i v tomto více méně přece jen podružném případě. Pozadí těchto všech demonstrací, při nichž bylo již 11 lidí zabito, 75 poraněno a několik set uvězněno, je převážně sociální, nežli politické. Už jejich antisemitský ráz nám dosvědčuje, že v nich velikou roli hrají živly hospodářské nespokojenosti, a že veliká část demonstrujícího lidu má mnohdy o jazykových nařízeních vědomí velice temné. Vláda hr. Claryho vystupuje pak proti těmto demonstracím s málo pochopitelnou ostrostí. Veliká koncentrace vojska a četnictva v Čechách ukazuje zjevné, že vláda je rozhodnuta sáhnouti po případě i ku věcem krajním, a že pověsti o možnosti zavedení výminečného stavu v Čechách nejsou jen tak bezvýznamny.

V tábore mladočeském se činí přípravy k organisaci oposice. V Brně sestoupila se za tím účelem zvláštní komise, v Praze pak sešli se 29. října zástupci okresů a obvodů, aby se prohlásili pro nejrozhodnější oposici a dohodli o společném postupu. Všeobecný zmatek v straně mladočeské trvá však dále, a delegace mladočeská ve Vídni octitá se nyní zhusta v rozporu se svým voličstvem. Všechna bezradnost mladočeských vůdců, kteří staví své politické plány ještě dále na pravici, vznikla nejjasněji při volbách do delegací. Je známo, že vláda Claryho byla povolána za jediným úkolem: provésti stůj co stůj volby do delegací, jež se článkem čtrnáctým

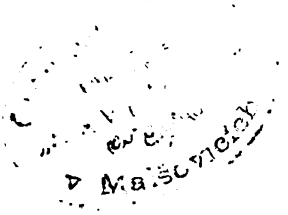

oktroyovati nedají. Volby do delegací byly však jedinou zástavou parlamentu naproti vládě, a jejich zmaření bylo by také způsobilo vládě největší porážku, jakou by vůbec byla mohla utrpěti. V zájmu parlamentu bylo nepřipustiti dříve volby do delegací dokud nebude zrušen článek čtrnáctý, a v zájmu mladočeské oposice bylo, zmařit tyto volby, aby vláda padla a nastoupila vláda parlamentární. Ale věci se zatím vyvinuly jinak. Mladočeši byli uklidněni císařovým telegramem hr. Clarymu, v němž spatřovali, že nejvyšší činitel v říši spoléhá dále na pravici, — volby do delegací odbyly se 28. října náramně hladce, a vláda Claryho dosáhla, čeho chtěla. Takováto oposice, jež věčně kolísá, věčně hrozí a pak zase odvolává, nemůže ovšem nežli působiti dojmem více komickým, nežli vážným.

Parlament rakouský prodělal již dvě veliké debaty politické: o článku čtrnáctém a o moravských udalostech — dvě pak naň ještě čekají: o obžalobě ministerstva Thunova a o císařských nařízeních, jimiž byly na základě článku čtrnáctého aktivovány vyrovnací předlohy. Debata o článku čtrnáctém nynější prosincové ústavy nám ukázala trapný zjev, že ústavní vědomí neproniklo ještě v Rakousku všechny útroby veřejného živora, a že rozhořčení, jež se proti tomuto nejtemnějšímu bodu ústavy a zadním dvířkám absolutismu zvedalo po celé léto, ještě nestačilo na jeho odstranění. Podkladem debaty byly dva návrhy: návrh svazu poslanců sociálně-demokratických na úplné zrušení tohoto článku a návrh německých pokrokářů na jeho omezení na případy nouze. Pro návrh sociálně-demokratický zvedlo se 167 rukou proti 110; poněvadž se tu pak jedná o změnu ústavy, k níž je potřebí většiny kvalifikované, nutno považovati návrh za zamítnutý. Pro návrh hlasovali vedle sociálních demokratů hlavně ještě Mladočeši, Jihoslované, Schönererovci a němečtí lidovci; proti návrhu se zvedli Poláci, německá katolická strana lidová, velkostatkáři (vesměs to velebení spojenci mladočeské delegace!), k nimž se v rozhodném okamžiku přidružili ještě pod velením dra Luegra křesťanští sociálové vídeňští, provedše tím nové své saltomortale a opustivše bez nejmenších rozpaků to, co ve svatodušním programu německém oběma rukama podepsali. Tito také rozhodli o tom, že článek čtrnáctý byl zatím zachráněn. — Druhý návrh německých pokrokářů byl na to přikázán výboru, jemuž uloženo, aby do 14 dnů podal sněmovně zprávu. — Výsledek hlasování vyvolal mnoho zlé krve v táboře mladočeském, neboť při bodu tak důležitém chybělo 18 poslanců mladočeských. Že byl nepřítomen na př. dr. Kaizl, nebo stále ještě nemocný dr. Herold, se nelze diviti, ale kdo připravil největší překvapení byl dr. Grégr. Den před tím, v neděli 5. listopadu hlásal tento muž na veřejné schůzi v Libochovicích nejrozhodnější oposici činu, a 6. listopadu zůstal klidně — doma. Tak chápou oposici mladočeští vůdcové!

Podobný dojem vyvolala debata o moravských událostech, k níž posl. Berner podal návrh na zřízení výboru, jenž by vyšetřil krvavé tyto udalosti. Při odpovědi ministra vnitra dra. Koerbra chtěli někteří mladočeští poslanci způsobiti tomuto skandál — dr. Engel nasadil však všechny páky, aby je uklidnil. Ale »Nár. Listy« volaly hned den po tom po obstrukci a hnaly poslance k násilnostem. Tak vypadá oposiční výchova mladočeská! Není tu systému, není tu ujasnění, není tu opravdovosti, a mlčí se i k tomu, když demonstrace se zvrhují v pouhé násilnosti a v surové vytloukání oken.

8. listopadu předložila vláda nový rozpočet, — třetí v tomto zasedání parlamentu. Rozpočty z r. 1898 a 1899 nedospěly, jak známo, ani k prvnímu čtení. Rozpočet jest sestaven dle korunové měny. Značné letošní stoupnutí státních vydání hraženo jednak zavedením daní nových, jednak přitužením daní starých. Státní příjmy vzrostly

tím letos celkem o 77 mill. korun. Přebytek letošní činí 407.889 korun. Na novou českou techniku v Brně určen paušál 420.000 K.

Největší překvapení způsobila vládě komise pro kontrolu státního dluhu, spočívající na zákonu ze dne 10. června 1868 a sestávající ze 6 členů, z nichž sněmovna poslanecká volí 4 a panská 2. Komise tato odepřela totiž vládě vydání 59 milionů ve zlatě, nalézajících se v ústřední státní pokladně, za jichž vydání vláda nyní žádala za účelem konečného upravení valuty. Jak známo, mají dnes jak pětky tak padesátky býti vzaty z oběhu, a na jich místo mají nastoupiti desítikorunové bankovky, vydané rakousko-uherskou bankou. Tyto bankovky však, mají-li míti platnost a býti skutečnými poukázkami na zlato, musí býti založeny zlatem, to znamená, že ve sklepích banky musí býti tolik zlata, kolik bylo vydáno bankovek. Své rozhodnutí odůvodňuje banka tím, že císařská nařízení, vydaná na základě článku čtrnáctého a týkající se reformy valuty, musí býti předložena nyní parlamentu k ústavnímu schválení. Rozhodnutím tímto dostala se vláda do neočekávaného, svrchovaně kritického postavení, a bude nucena, podati v této věci v parlamentě zvláštní osnovu zákona, — dočká-li se toho vůbec a nejsou-li dny jejího trvání již sečteny.

Novinový kolek prožívá dle všech známek své poslední dny. Tiskový výbor říšské rady schválil osnovu vládní jednohlasně a zbývá tedy jen schválení plenem. Jak těžce se mnohé strany s novinovým kolkem loučí, dokazuje i to, že posl. Žáček prosadil dne 8. listopadu, aby se o zrušení novinového kolku nejednalo ihned, ačkoli věc mohla býti vyřízena v několika minutách, ale teprve po skončení debaty o událostech moravských. Revoluce, jež zrušením novinového kolku u nás nastane, ohlašuje se již řadou projektů nových denních listů. Denník realistický je hotovou událostí, mimo to pomýšlejí na založení denníku státoprávní radikálové, radikální pokrokáři a národní dělníci.

Národní rada objevuje se nyní u nás v konkretnější formě. 5. listopadu konala se v Praze první konference. Pozváni byli jakožto strany »národní a státoprávní« vedle mladočechů staročeši, radikálové, agrárníci, jednota řemeslnicko-živnostenská, národní dělníci, radikální pokrokáři a katolická strana národní. Vyloučeni byli sociální demokraté, realisté, skupina České Stráže a křesťansko-sociální frakce P. Dlouhého. Jedná se o založení spolku, jehož stanovy jsou již vypracovány. Na celou věc nelze hleděti jinak, než nadobro skepticky. Bude-li tato národní rada něco znamenati, bude znamenati rehabilitaci mladočeské porážky, ukrývání chyb, ztrátu energie a sploštění práce. Nebude tu hlavně onoho impulsu k zvýšení činnosti, jakým je vzájemné soutěžení stran. Jsou-li některé věci společné na př. mezi pokrokáři a klerikály, dá se k nim pracovati společně i bez spolku, ba mnohem lépe. Podobné instituce již máme, a jaký mají význam? Co vykonala na př. »Akademie« pro českou literaturu?

Hlídka hospodářská.

Patří k záslužným skutkům éry článku 14., že hodně hluboko sáhla do kasovních přebytků, nastřádaných z mozolů poplatnictva. Padesát mil. obětovala na výkupování železnic, 30 mil. na splacení dluhu bance rak. uher., tak že z 75½ mil. dluhů zbývalo o splátce 30 mil. a po odečtení 15 mil. zl., jež bank· státu za prodloužení privilegia sleví, menší část. Ale jako vše, má i toto rozumné naložení s penězi poplatníka svůj stín. Rozpočet na r. 1900 vykazuje 407.889 korun přebytku, rozpočet

na r. 1899 ohlašoval 936.092 korun. Jak s přebytkem skutečně bude, jest těžko říci, ježto letos poprve v budžetu příjmy jsou účtovány co nejvýše, proti dřívější hlavně od Dunajevského udržované praxi, účtovati příjmy co nejopatrněji, tak že proti budžetním přebytkům vypadaly skutečné přebytky desetkrát větší. Státní kasy se prázdní. Již ministerstvo Thunovo bylo ve finanční tísni a vypomohlo si tím, že mu rak. uh. banka eskomptovala za 10 mil. směnek. Banka, hledíc těžiti ze situace, pospíšila se zvýšením úrokové sazby na 6%. Učinila tak, pravda, když angl. banka zvýšila sazbu na 5% a německá na 6%, ale může li anglická banka se omlouvati válkou s Boery a zamezením přítoku zlata, může-li německá banka ukazovati na krajní napjetí kapitálu v překotně se rozmahajícím německém průmyslu, nemá rak. uh. banka žádného důvodu pro svůj krok leč toho, těžiti ze situace politické.

Císařským nařízením z 21. září upraven na zákl. § 14. hospodářský poměr Předlitavska k Uhrám, stanoveno úplné vzetí státovek v obnosu 112 mil. zl. z oběhu, zavedení korunové měny jako obligatorní od r. 1900 pro rozpočty a účty veřejné, korporací a fondů k veřejnému účtování povinných, prodloužení privileje rak.-uher. banky spolu s úpravou dluhu bance. Na místě státovek (5 zl. a 50 zl.) bude vydáno za 80 mil. zl. desítikorunových bankovek a stříbrných pětikorun v obnosu 32 mil. zl. (z těch připadne na Rakousko za 22·4 mil. zl., na Uhry za 9·6 mil. zl.) Nové pětikoruny budou o něco větší než zlatníky, budou vážiti 24 gr. a obsahovati 21·6 gr. ryzího stříbra. V soukromém obchodě nemusí jich nikdo přijímati víc než 50. — K úhradě desítikorunových bankovek, jichž za 80 mil. zl. vydá rak.-uher. banka, uloží rak. vláda u banky 56 mil. v zlatých mincích korunové měny a uher. vláda 24 mil. zl. Privilegium rak.-uher. banky prodlužuje se do 31. prosince 1910. Kdyby přestala celní jednota r. 1907, platí privilegium banky do 31. prosince 1907. Banka by však dostala kol 5 mil. zl. roční náhrady. Novým regulativem zvyšuje se vliv státu na banku: většina gener. rady bude jmenována oběma vládami, vládní komisaři (rakouský a uherský) mají proti usnesení gener. rady právo veta (vyjma záležitost diskont. sazby), general. guvernér má proti všem usnesením gener. rady právo veta. Bankovní zisk bude se rozdělovati takto: akcionáři obdrží 4% dividendy, o přebytek dělí se akcionáři se státem do 6% dividendy a ze zbytku připadnou $^1/_3$ státu a $^1/_3$ akcionářům.

Pověstné mlecí řízení zrušeno bude od 1. ledna 1900. Vydanými předpisy zavádí se stejnost želez. dopravy v obou polovicích říše.

Živnostenská banka v Praze zvyšuje svůj akciový kapitál z 8 na 10 mill. zl. S ní drží krok Unionka. Česká eskomptní banka zvyšuje jej ze 4 na 8 mil. Vkladů spravuje Živnost. banka 25·7 mil.; Unionka 36 mil. Čes. eskompt. banka 36·12. Dle kursovní zprávy Čes. průmysl. banky bylo u nás v poslední době živějším ruchem zakladatelským vybráno 25 mil. zl. z kas bank a peněžných ústavův a investováno v průmysl. podniky. V N. Bydžově založen byl závod na výrobu polévkových a jiných konserv a v Kolíně zakládá se továrna na vozy.

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník IX. 1. prosince 1899. Číslo 5.

K affaiře Polenské.

Před porotním soudem v Hoře Kutné projednána byla 12.—16. září obžaloba podaná státním zastupitelstvím na Leopolda Hilsnera z Polné pro účastenství na vraždě, spáchané na Anežce Hrůzové z Malé Věžnice, jejíž mrtvola nalezena byla 1. dubna poblíž pokraje lesíka Březiny mezi Polnou a Malou Věžnicí. Čtyři okolnosti učinily proces ten tak sensačním, že o něm nejen velmi obšírně v denních listech (i zahraničných) bylo referováno, nýbrž že mimo jiné vydán byl (u Edv. Beauforta v Praze) i spis nadepsaný: »Přelíčení s Hilsnerem před porotou v Kutné Hoře pro vraždu v Polné. — Doslovný otisk stenografických protokolů«. Dotčené čtyři okolnosti byly tyto: 1) že mrtvola byla »skorem úplně vykrvácena«; — 2) že na místě, kde mrtvola nalezena a dle obžaloby vražda vykonána byla, nalezeno bylo málo krve, asi »jeden a půl litru« na místě alespoň »pěti litrů«; — 3) že obžalovaný z vraždy na této dívce křesťanské byl Žid; — a 4) že mnozí lidé o Židech tvrdili a tvrdí, že alespoň někteří z nich z pohnutek nábožensko-obřadních (rituálních) užívají za různými účely krve křesťanů. Já četl o procesu tom zprávy, jež přinášely »Národní Listy«, »Politik«, vídeňská židůmilná »Neue Freie Presse« a vídeňský antižidovský »Deutsches Volksblatt«, a na základě zpráv těch očekával jsem, že obžalovaný sproštěn bude obžaloby. Jak známo, byl obžalovaný porotou jednohlasně uznán vinným z činného účastenství na vraždě a na základě tohoto výroku odsouzen k smrti.

Odpor mezi výrokem poroty a úsudkem, jejž o věci učinil jsem si na základě uvedených zpráv novinářských, vysvětloval jsem si tím, že zprávy ty přes všechnu obšírnost svou přece jen byly kusé, a s velikou dychtivostí četl jsem pak dotčený již »otisk stenografických protokolů«, maje za to, že v protokolech těch najdu věcné vysvětlení. Vysvětlení toho nenalezl jsem. Oproti tomu jsem shledal, že v přečtěných mnou zprávách novinářských celkem téměř vše důležitější bylo obsaženo z toho, co »otisku« čteme, a shledal jsem v protokolech všechny ty momenty, z nichž jsem se domníval, že obžalovaný sproštěn bude obžaloby. Momenty ty chtěl jsem sestaviti a uveřejniti je za tím účelem, aby vůbec

— nehledě totiž ani k velikému dosahu případu Polenskéko — bylo nakolik možno zabráněno tomu, aby porotou odsuzováni byli obžalovaní i přes takové odpory, jaké při přelíčení tomto zjištěny byly a sice v tomto případě výminečně i pro velkou veřejnost a authenticky (vydáním stenografických protokolů). Avšak z různých příčin sešlo s provedení úmyslu toho. A proto pak s velikou radostí četl jsem zprávu, že profesor T. Masaryk vydal brožuru, ve které praví, že nutno revidovati proces Polenský. Při čtení překladu brožury té, uveřejněného ve stenografickém protokolu o sezení poslanecké sněmovny ze dne 9. listopadu jakožto část interpelace ve příčině konfiskace brožury, shledal jsem, že správně tam sestaveny jsou téměř všechny důležitější z dotčených již momentů. A proto za nynějšího stavu věci pokládám za to, že nutno jest: 1) s jedné strany veřejně vysloviti alespoň to, že profesor Masaryk nestojí tu sám s názory svými o procesu Polenském, a 2) se strany druhé opraviti nekritický názor profesora Masaryka o vraždě rituální, jemuž výraz dal v listě svém ze dne 22. září, uveřejněném s jeho svolením v »Neue Freie Presse« ze dne 29. září.

Přes to, že profesor Masaryk výtku, učiněnou jemu v »Nár. Listech« (8. listopadu), že totiž právům a řízení trestnímu nerozumí, správně odbyl (»Čas ze dne 11. listopadu) výrokem: »Neběží o nějaké bůh ví jak chytré a chytrácké formality právní, — proces Polenský může a musí — nemá-li se instituce porotní ,stát nemožnou — posoudit každý, kdo dovede myslit . . .« podotýkám výslovně, že jsem právníkem. Dále podotýkám, že s profesorem Masarykem co do názorů jeho filosofických, náboženských, sociologických a národnostních nesouhlasím (věřiť dle úsudku mého příliš ve slova vůbec a v »—ismy« zvlášť). Avšak s názory jeho o přelíčení v Hoře Kutné souhlasím — a sice nejen jako člověk, u něhož cit neovládá logiku, nýbrž najmě jakožto právník — naprostò, bez všelikých výhrad. Bylyť porotní soudy pro četné případy trestní zavedeny z následujících příčin. Předně jest známo, že i názory o trestnosti různých činů během času se mění a že vzhledem k tomu, že ustanovení objemného trestního zákona tvořiti mají souladný celek, zákon ten často měniti nelze (nynější zákonník trestní vydán byl před půl stoletím patentem ze dne 27. května 1852 ř. z. č. 17.). Dále jest známo, že dle litery zákona soudce nucen jest mnohdy odsouditi obžalovaného i tehdy, když sám sobě v duši své říci musí, že by tak jak jednal obžalovaný, jednal každý člověk, i on (sudí) sám. Aby v takovýchto případech, kdy ustanovení zákona trestního jsou již v odporu s panujícími názory o trestnosti toho kterého činu vůbec aneb zvlášť, uvarováno bylo ukrutnostem, byly za účelem rozhodování o činech, na něž ustanoveny jsou veliké tresty, zřízeny soudy porotní, jež od ostatních soudů liší se tím, že rozhodují bez udávání důvodů, aby takto v dotyčných případech ten, koho by učený sudí (»sudí z povolání«) dle litery zákona musel uznati vinným (nemaje důvodů, jimiž by odůvodnil rozsudek osvobozující), mohl — bez udávání důvodů — býti osvobozen (a nikoli v opačném případě odsouzen).

Taktéž naprosto souhlasím s výrokem profesora Masaryka (»Č s«, 11. listopadu), že nedá se tu zakřiknout od nikoho ani lichými formalitami právnickými ani tvrzením, že je uplacen.

Co pak se týká názoru o rituálních vraždách vůbec, tu praví profesor Masaryk v dotčeném již listě svém: »Při příležitosti procesu Kutnohorského nechci se šířiti o »rituální vraždě« vůbec. O té věci jsou dějinná akta kulturní uzavřena. Avšak dovolte mně vzhledem ku speciálnímu tomuto případu následující úvahu . . . Nalezl-li by se však někde nějaký nešťastník, jenž by této protižidovské suggesci« (o ritualní vraždě) »podlehl« (a vraždy takové se dopustil), tak by i tento případ bylo přičísti antisemitismu a jeho štvavé propagandě.« Tímto dovoláváním se jakési suggesce snaží se profesor Masaryk bona fide a nepotřebně, seslabiti dosah okolnosti té, že logicky nemožným jest dokázati nemožnost vražd tak zvaných rituálních. Tím podporuje — a sice na újmu věci jím hájené — nelogický, avšak pochopitelný postulát židů, žádajících, aby každý inteligent přesvědčen byl o nemožnosti rituelních vražd, postulát to, jenž svou nelogičností — zřejmou i neinteligentům — a svou přepjatostí všude bezděky budí oprávněný odpor.

Dle úsudku mého jest co do věci jedině správným stanovisko následující: Rituální vraždy nelze pokládati za nemožné ani v našich časích — a sice již vzhledem k tomu, čeho dopouští se sekta Skopců za účelem vzývání svého boha, vzhledem k jakosti prostředků ku vzbuzení lásky v osobě milované aneb k jakosti mnohých prostonárodních léků — neboť hloupost lidská nikdy neměla a nemá mezí; avšak nevím o žádném důkazu, že by Židé někdy byli se dopustiti rituální vraždy, a tvrzení takovému vzhledem k ohromné hlouposti, kterou vražda taková, spojená pro pachatele s nebezpečím tak velikým, od pachatele vyžaduje, nemohu věřiti bez důkazu; zřejmé jest, že přelíčením v Hoře Kutné důkaz ten zjednán nebyl; zřejmé jest, že násilí činí logice, kdo tvrdí, že procesem tímto důkaz ten byl podán; zřejmé jest konečně, že, kdož tak činí, hřeší na všem lidstvu.

S názorem profesora Masaryka (»Čas« ze dne 18. listopadu), že kritika procesu Polenského jest vědeckou prací, nesouhlasím.

Ve Vídni, dne 22. listopadu 1899. *Karel Kohan.*

K našim literárným poměrům.

Od Josefa Holečka. (Dokončení.)

V minulém desítiletí častěji do Prahy dojížděl jistý ruský nakladatel, s nímž jsem někdy večeříval. Vydává podobná díla, jako u nás p. Laichter. Na podzim vycházejí z jeho nákladu dvě tři knihy. Nakladatel rozešle několik redakčních výtisků a dá do čtených denníků několik inserátů. To postačí, aby knihy byly uvedeny do obchodu. Vše ostatní jde samo. Knihy, rozumí se, že jsou vždycky dobré a cenné, samy si razí cestu dál. Nakladatel přes zimu řídí prodej knih a na jaře odjíždí na dalekou cestu. Na cestách zůstává někdy rok, někdy dvě leta. Zatím jej doma [illegible] jeho rodina. On nemá obav, že obchod za jeho nepřítomnosti uvadne. Vědomí, že vypravil do světa knihy dobré, že ruskou literaturu obohatil, dává mu jistotu, že kniha se rozšíří. Žádných dryáčnických

prostředků, žádných křiklavých reklam, za něž by se autoři museli červenati, neužívá a nemá jich zapotřebí. Věc postupuje svou měrou, zvolna třeba, ale pravidelně. Knihy nejdou na dračku, jako bývá někdy u nás, když se čtenářstvo na okamžik probudí z lethargického spánku a chce si vésti jako zdravý a čilý organism. Ne, ale děje se něco normálnějšího. Čtenáři v Rusku sami se pídí po knihách, které by je zajímaly, od kterých očekávají, že jim přinesou užitek.

Tak si představuji pravidelný a solidný poměr mezi vydavatelem knih a čtenářem. Čtenář má tíhnouti za knihou, jemu vhodnou, jako včela za medulkou. Kde je zapotřebí honiti ho, tahati a zas lákati jinými vnadidly, než knihou samou, kde se dobrá kniha neobejde bez mastičkářské reklamy, kde reklama musí závoditi s reklamou, aby přece pozornost čtenářovu ku knize strhla, tam nejsou poměry knižného obchodu zdravé, tam nemá literatura pevných kořenů, tam dobrá kniha nebude vítaným hostem, kterému se otevírají dvéře dokořán a jemuž vykazují čestné místo za stolem, nýbrž opuštěným sirotkem, jejž třeba neodhánějí od každých dveří, jejž ale přece odbývají almužnou a myslí, že tím dost učinili i pro literaturu, i pro upokojení svého vlasteneckého svědomí.

Že české obecenstvo nehledá knihu, nýbrž ona obecenstvo a uchází se o jeho přízeň ne vždy formami jí důstojnými, má velmi neblahý účinek na rozvoj naší literatury. Literatura je příliš odvislá od svého skrovného odběratelstva. Čím jest odběratelstva méně, tím jest odvislost od něho literatury větší. Bývalo s literaturami zle, když neměly obecenstva a byly odkázány na jednotlivé velmožné mecenáše, kteří »podporováním Uměn« koketovali, dávali si od literatury kadidlo pálit a v duchu jí opovrhovali. Ale je s nimi hůře nyní, kdy musejí nadbíhati zástupům, lichotit jim, kde by měly kárat, mlčet, kde by hlas jejich měl se ozývati jako hrom, krčiti se nesměle, kde by měly vyvstati ve vší své mravné velikosti a imponovati. I ve velkých literaturách je více méně tak. Není horšího mecenáše nad dav. On tyranskou zvůlí žádá od literatury, aby se mu kořila, velebila, panství jeho uznávala, nevkusu a nemravným jeho choutkám hověla, s ním se válela v kaluži mělkosti a všednosti. U nás ale jest mnohem hůře než u velkých národů s velkým literaturným obecenstvem. Tam v obecenstvu pořád ještě může býti dost osvícených jednotlivců, kteří vědí, co a jak by býti mělo, a dovedou v potopě ničemnosti tvořiti malé zelené ostrůvky, na nichž pěstěna může býti vzorná literatura. U nás ale při všeobecné snaze napodobiti každý stín, vadu, neplechu, neřest velkých národů, hlouček těch osvícených jednotlivců je tak nepatrný, že nestačí na obecenstvo žádné knize, která by chtěla býti sebou samou, jen výrazem vlastních ideí, projevem vlastního cítění a přesvědčení. V takových poměrech jako u nás čtenáři nenapadne, že získáním dobré knihy přibývá mu dobrý přítel. V nejlepším případě čtenář u nás knihu blahosklonně podporuje; sem tam přece najde se zámožný vlastenec, který slýchal, že jemu podobní lidé u jiných národů všímají si také literatury; i vypočítá si, kolik zlatých věnuje do roka na podporu literatury a co mu až do té výše knihkupci bez požádání »na ukázku« pošlou, ponechá si, zaplatí, někdy ještě po zevnějšku prohlédne a odloží. Naplňuje ho blažité vědomí, že učinil zadost své vlastenecké povinnosti, je mu

sladce, má ze sebe radost, ale nemá radosti z knihy. Ta radost je mu neznáma.

S tímto publikem pracují naši nakladatelé spolu s knihkupci. Snahou a účelem jejich je naučiti vlastence tohoto druhu, aby brali do svého ročního rozpočtu větší částky na knihy, než dosud. O víc jim nejde, ale přes to mají úkol nesnadný. Lidé tito nejsou zatvrzelí a nejde jim o nějakou zlatku, ale protože, ačkoli potištěný papír odebírají, nečítají, co je na něm psáno, anebo jen zlehka a zběžně přeletují očima armádu drobných písmenek, tištěné slovo nemluví k nim dosti důrazně a přesvědčivě. Takové čtenáře lépe je vésti a mnoho řečí s nimi neztráceti. Pro ně z velkonakladatelských officin vycházejí díla, kde literaturná část je věcí vedlejší, a hlavní je papír, úprava, tlouštka. Každým rokem nám přibývá do literatury knihových cihel, ale literaturný jejich význam je stále menší. Text v nich bývá nezřídka jen proto, že ze starého předsudku spojujeme jej s pojmem knihy. Ale staly se již rázné pokusy, aby knihové cihly omezily text na míru nejmenší. Brzy dovedou emancipovati se od něho úplně. Takové nakladatelské podniky dostály svému účelu, když na jedné straně opatřily práci tiskárně, a domácnost odběratelovu rozmnožily o kus nábytku. Nejsouť ničím jiným ta přemnohá »nádherná« díla, která v lipské vazbě se zlatou ořízkou líně se provalují v salonech zámožných vlastenců. Knižný nábytek je vnějším znamením úpadku literatury.

Dobrá kniha nemusí býti popelkou. Velmi dobře. Může býti slušně a vkusně vypravena. Toho si přeje pravý přítel literatury. Ale nesmí býti porušena rovnováha mezi vnějškem a vnitřkem, obsahem knihy. Bezobsažné knihy v nádherné úpravě podobají se balvanům, zalehajícím osení.

Tvrdohubost obecenstva a dědičná jeho nedůvěra k české knize má za následek, že v naší literatuře překlady nabývají větší a větší převahy nad původní produkcí. My máme před sebou ještě mnoho a mnoho překladatelské práce. Nechci nikterak říci, že by překladatelé docela měli s pole ustoupiti původním spisovatelům. Naše literatura i po stránce překladatelské dosud je zanedbána. Velcí spisovatelé světových literatur teprve dávno po své smrti anebo v kmetském věku bývají převáděni do české literatury. Ale práci překladatelskou dlužno regulovati jistými pravidly. »Velrybám« všech literatur dlužno upraviti vstup do literatury naší. Kde jaká mezera, třeba ji vyplniti, staré dluhy spláceti. Ale musí tu přestati všeliká jednostrannost. Všecky literatury musíme sbližovati s naší, všechny jazyky naši překladatelé dělením práce musejí si osvojovati, aby z nich čerpali a obzor českého čtenáře rozšiřovali. Také velkým zjevům všech současných literatur dlužno věnovati pozornost. Ale nikdy překladatel nemysli, že všecko je velké, co velké literatury produkují. I tam vychází mnoho braku, a ten brak my ze všech koutů světa snášíme a smetáme do literatury české. Naše zábavné bibliotéky a přílohy k časopisům, feuilletony denních listův a jejich nedělní přílohy jsou ho přeplny. Často i u vydavatele, u kterého byste se toho nejméně nadáli, najdete překlady, pořízené bez znalosti obou jazykův: i toho, ze kterého, i toho, do kterého překládáno.

Překladatelství musí býti podrobeno bedlivé kontrole, jinak bude mít neblahé následky pro vývoj naší literatury. Původní česká literatura,

mladá a nečetná, nemůže ani kvalitou ani kvantitou závoditi se žádnou světovou literaturou, jíž nerovná se ani množstvím nadaných pracovníkův, ani věkem, ani materialnou možností, aby talenty zasvětily se výhradně literatuře; a když do ní otevřete bránu invasi všech těchto literatur, nemůže ujít osudu úplného udusení a zadupání. Invasí tou rozumím, když nepřevádějí se jen velmi vynikající díla, nýbrž bez výboru šmahem vše, co překladatelům do ruky padne. Věc je nebezpečna původní literatuře také z jiné příčiny. U nás není dostatek samostatného úsudku. I o svých záležitostech vždycky chceme slyšeti hlas ciziny a dobré české knihy proto nejsou obecenstvem dosti váženy, že se jim nedostává vysvědčení z ciziny, jež značně u nás rozhoduje. A považte si, taková přespolní kniha již k nám s takovým vysvědčením přichází. Triumf její je jistý. Nakladatelé jejího překladu rozšiřují o ní reklamy, které ji z domova provázejí, ale střízlivá kritika, jež ji ocenila ve vlasti, zůstane našemu obecenstvu zatajena. Jak ohromující reklamou působí na čtenáře, že ta, neb ona cizí kniha vyšla doma v statisících exemplářů! A u nás? Nesoudnost je s úsudkem vždycky nejdřív hotova. Ona na dobrou původní knihu již proto pohlíží z vysoka, že jí nebylo vydáno statisíce exemplářů v Paříži nebo v Londýně. Ale ovšem nakladatelé překladů jsou v nesmírné výhodě. Uvádějí překlad na trh bezpečni, že česká kritika neopováží se v žádném případě vysloviti se o cizím zboží nepříznivě, že bude reklamu jejich dále roztrubovati, že české obecenstvo po cizí knize raději sahá, než po původní. Kromě toho překlad pořídí se arch za 5 zl., kdežto za původní spis, aby ubohý nakladatel platil dvakrát, třikrát, ano ve vzácných případech i čtyřikráte tolik!

Všecka literatura má v národě poslání, aby obohatila jeho vědění, zušlechtila srdce, zvýšila mravnost, vytříbila vkus, hlásala pravdu a klestila dráhu dobru. Každá kniha z ciziny, která nám napomáhá ku splnění těchto vysokých úkolů, je vítána. Která však nejen že tu není pomocnicí, nýbrž spíše je překážkou, zůstaň za naším prahem. I povolaný překladatel vždycky musí míti na mysli, že má přispěti k obohacení a povznesení rodné literatury a podle toho sám vybírati.

Nevidím, že by naši velcí nakladatelé byli si dobyli nesmrtelných zásluh o skutečný rozvoj našeho současného písemnictví. V rozvoji tom je mnoho, přemnoho zdánlivého, a náprava je nesnadná, protože oni jsou vlastně velmožnými pány knižného trhu i literatury a že nikdo, kdo jest od nich jakkoli odvislý anebo teprve doufá, že ho v poměr odvislosti přijmou, neopováží se ani je, ani obecenstvo na chyby jejich upozorniti.

A bude ještě hůř! Hrozná pohroma hrozí naší literatuře od velkých nakladatelů. Právě pracují k tomu, aby se sdružili v tiskařský i vydavatelský kartel. Jsou-li kartely záhubny hospodářsky, jakž bude teprve s literaturou a duševným životem národa, když neomezenou vládu nad nimi přisvojí si kartel! Příšerné pomyšlení! Já nehledím k osudu formanů, jež utlačily železnice; přihlížím pouze k tomu, jaký vliv takový kartel bude míti na českou literaturu a její ideový obsah. Literatura stane se otrokyní kapitálu ještě více, než dosud, a vysvobození pro ni nebude. Zevnější úprava knih získá, obchodní reklamy budou ryčeti unisono a hlas kritiky vedle nich zanikne. Přestane závodění duchů, jímž literatura je

krásná, všecko v ní půjde »širokým proudem«, t. j. cestou, kterou ušlapal davový nevkus, rozmar a bezmyšlenkovost, a upěchoval těžký vál šablony. Spisovatelé, kteří se tomu poddají a přispůsobí, budou všestranně uznáni a snad poněkud lépe placeni, než dosud. Ale všeliký »odboj«, volná, smělá a zvláště nová myšlenka nebo směr budou pochovány ještě před narozením.

Divím se, že velcí nakladatelé již dávno nepřišli na myšlenku kartelu. Vlastností kapitálu jest, že se spojuje s kapitálem na utlačení a vykořistění toho, kdo kapitálu nemá. Konkurent se měří s konkurentem, ale potud, pokud si oba neimponují; na to si podají ruce a stávají se nejlepšími přáteli naproti svým společným obětem. Kapitalistická tendence jevila se již v tom, když asi před 15 lety naši nakladatelé společně s knihkupci hledali, kdo by na říšské radě podal návrh, aby nakladatelská živnost byla přiměřena novému živnostenskému řádu, tak, aby ji nesměl provozovati nikdo, kdo se jí řádně u mistra nevyučil a nenabyl vysvědčení o spůsobilosti. Konečně od úmyslu toho upustili a pochopili, že takový zákon ve vzdělaném světě vydati nelze a v nevzdělaném není příčiny. Ale zásady se nevzdali a tváříce se, jako by »vlastní« a »soukromí« nakladatelé byli jim nebezpečnými konkurenty, organisovali proti nim a rok od roku sesilovali komplot knihkupců.

Knihkupce velcí nakladatelé nechtějí mít pro literaturu, nýbrž pro sebe. Knihkupec má být jejich rozprodavačem a kolportérem, a nikoli již obstaravatelem duševných potřeb čtenářstva. Menší knihkupec jest úplně v jejich rukou, protože závisí od jejich úvěru, a nezbývá mu, než podrobiti se. On z té příčiny musí úsilovně rozšiřovat i slabší knihu, vydanou velkým nakladatelem, jenž si může dovolit i to, že knihu, které se obecenstvo nechytá, bez ptaní po přiměřených partiích rozešle knihkupcům »na pevný účet«. Chtě nechtě, hnihkupec musí takové knihy odbyti, aby si nepokazil u velkého nakladatele oko a úvěr.

Že knihkupci jho velkých nakladatelů neradi nesou, vysvítá z toho, že nám »vlastním« a »soukromým« nakladatelům nezůstávají komploty proti nám utajeny. Ale je zapotřebí, aby knihkupci nepřestali na skrytém brojení, nýbrž sebevědomě sebrali se k plnění své povinnosti v literatuře. Oni neprávem stotožňují se s nakladateli. Místo jejich jest mezi nakladatelem a obecenstvem. Knihkupec má v literatuře a duchovném životě národa důležitý úkol. Mluvíme-li o vedení a vychovávání obecenstva, práce ta neobejde se bez knihkupce. On musí býti duchovným rádcem čtenářovým, musí znáti úroveň jeho vzdělání a vkus, a vzdělání zvyšovati, vkus zdokonalovati, aniž by ješitný čtenář to pozoroval. U knihkupců vždycky se tvořívaly kroužky spisovatelů i čtenářů. Knihkupec spojoval a připravoval mysli čtenářů pro myšlenky spisovatelů. Položení knihkupců v literatuře jest jiné, než nakladatelův, a jaké štěstí bylo by pro naši literaturu, kdyby naši knihkupci vždycky toho byli pamětlivi!

... bych nejeden osobný stesk do knihkupců.

...elo by se mi požalovati, jak často odpírali službu, když měli pro-
stře ...vati mezi mnou a čtenářstvem, ale lítost má nad povšechným
žalo ...ým stavem české literatury je neskonale větší, než hněv nad křivdou
na ...máchanou, a proto o všem osobném pomlčím. Avšak přece bez hněvu

a žehrání musím pověděti, že se mi nikterak nezdá, že by české knihkupectví bylo se vyšinulo na tak vysoký stupeň vývoje, jak myslí páni knihkupci. Komerčně obchod jejich valně se rozvinul, organisace, kterou pracují pro velké nakladatele, se zdokonalila, avšak kulturný a národní význam českého knihkupectva poklesl.

Pokleslo také české čtenářstvo. Abych podal makavý toho důkaz, ukážu na př. na to, že vydavatelé, aby do něho vpravili knihu, vidí se nuceny rozdrobiti ji na homeopatické dávky krejcarových sešitků, což je charakteristickým jevem zvláště vedle knihových cihel, o nichž byla řeč. Dělá-li dnes třeba nejpřednější spisovatel nakladateli projekt na knihu, která by měla krámskou cenu 1 zl. nebo 1 zl. 20 kr., nakladatel se rozmýšlí. Taková kniha je mu příliš malou na sešitové vydání, příliš velikou na vydání najednou. Za zlatku může být u nás jen kniha, která nereflektuje na široké obecenstvo. Hmotná tíseň není příčinou, že kniha našemu obecenstvu musí býti sekána jako jatérka špačíčkovi. Na letní cestování Čechové vydají do roka milliony a vyvezou je skoro vesměs do ciziny, hlavně do Německa, do toho Německa, které je vinou našeho nevolného politického položení a netrpí na svém území Čecha, přicházejícího tam za poctivým výdělkem. Bylo nedávno veřejně konstatováno, že Čechové, rozjíždějíce se na letní cesty, všechno s sebou berou, vším luxem se opatřují, jen ne českou knihou. Ano podobá se, že české obecenstvo není ke knize už jen lhostejno a netečno, ale že se mezi ním šíří pravá bibliofobie.

Po článku p. Krejčího o »Našich« potkal jsem dva své dobré známé. Zastavili se. Jeden mi praví: »Zde máte nového odběratele na »Naše«, pošlete mu je.« Velmi nemiluji takové odporučování, ale nemohl jsem za ně. Druhý známý, majitel výnosných domů, známý čtenářům vlastenec, zbledl a koktal: »Já to snad už mám.« Byl bled jako stěna, kolena pod ním jektala. Kdyby byl náhle obdržel zprávu, že se mu jeden dům propadl, sotva by byl více zdrcen. A mně bylo nevýslovně trapno. Mravenci mi lezli po zádech. Ubíhal jsem, abych dostal před oči jiné fisiognomie. Ale při tom jsem si pomyslil, že není pouhou náhodou, že nikdy mezi mými odběrateli nebylo takového, kdo by se nazýval majitelem domu.

Takových vlasteneckých čtenářů máme bez pochyby víc, anebo snad všechno naše čtenářstvo je více méně takové. Jen v čtenářstvě musí býti původ knihkupecké praktiky, jež knihy podloudně vpravuje do vlasteneckých domácností. Roznašeč přiblíží se po špičkách, nepozorovaně položí knihu, kterou knihkupec posílá na ukázku, a jako duch zase zmizí. Vlastenec pak je nucen podržeti si aspoň ty knihy, které nevrátil v čas.

Pochybuji, že by podobný poměr obecenstva ku knize našel se v kterémkoli jiném národě, který má solidnou školskou přípravu. Hůře snad je pouze ve Španělích, kde »nikdo nečte, ale nikdo také nepíše.«

Poslední kořen každého veřejného zla musí býti hledán ve společnosti, v obecenstvě. Chceme-li přivésti nápravu, musíme s obecenstvem začíti. Řekl bych, že chyba naše vězí v tom, že příliš mnoho žijeme na foru (po případě v hospodě) na újmu intimného života v rodině. Zreformujte rodinný život a zreformovali jste celou společnost. Co pak se tkne umělé organisace, zdá se mi, že je třeba vrátiti se k systému starých

besed a čtenářských spolků. Bojím se činiti určité návrhy, věda ze skušenosti, že cokoli podnikáme, ještě v zárodku se zvrhá, jak jsme viděli na literárných spolcích.

Vydavatelstvo »Českého Lidu« uveřejnilo ze své praxe následující případ. Zaslalo prospekt svého časopisu jistému čtenářskému spolku, načež obdrželo od starosty tuto odpověď: »Nepřijima a vracy se spět, nebo žde žadna čtenařska beseda, takove zviře, nepozustavá, další posilání zakazuju.«

Ušlechtilý tento projev snad je svého druhu jediný, ale mnoho váží. Ve stech a tisících případech nedají tak surovou a hloupou odpověď, ale také se knize vyhnou. Ale již jediná taková odpověď, již pouhá možnost její v »šestimillionovém«, »probudilém«, »vzdělaném«, »osvíceném« národě českém je fakt nesmírně zarmucující a vybízející každého, kdo ještě upřímně si žádá, aby naše národní věc prospívala a aby český národ zaujal čestné místo mezi národy, aby přemýšlel o nápravě a přiložil k ní ruku.

Jsme národ stále ohrožený a nečetný. Budoucnost si můžeme zabezpečiti jen tím, dovedeme-li vyvinouti tolik plodné, kulturné činnosti, že by stačila velkému národu. Početně velký národ z nás nebude nikdy, ale buďme velcí duchem, prací, mravností, idealnou snahou. Bohužel nedostává se známek, že bychom chtěli a mohli se státi mravně velikými. Podobáme se porouchaným hodinám. Jednou předbíháme, podruhé se omeškáváme, také nehybně stojíme, jen není u nás soustavné, promyšlené, pokojné práce. Jedva jsme se někdy čile a chutě ráce pcholi chopili, zmocňuje se nás ochablost a dřímota.

Je třeba nápravy, nápravy neodkladné ve všech směrech našeho národního života. A především je třeba probuditi lásku k literatuře, protože literatura je základem, zásobárnou i projevem duchovného žití kulturného národa.

Spisovatel český dosud musí nastupovati svou dráhu maje přesvědčení, že jde se obětovat. Ale vy, milý národe, nemáte tu oběť přijímat ani jako povinnou daň, ani jako dar, jejž bohatec — bohatec ideály — udílí chuďasovi, lidu bez ideálů. *Josef Holeček.*

Socialisace umění.

Zajímavou polemiku proti mému pojetí individualismu v umění vytiskl minule v těchto listech p. S. K. Neumann. Jemu socialisace umění znamená sblížení individua s prostředím a sesílení nitra pomocí vnějšku. Mně socialisace umění znamená mizení individua v prostředí a nadvládu šablony — na úkor individualnosti umění. On se odvolával na Williama Morrise, já na Rossettiho. On se opřel o umění applikované, já o pyšné, eg tní umění dekadence.

Nejsem zásadním odpůrcem umění applikovaného.*) Nejsem tvrdo-

*) V následujícím polemisuji nejen s článkem p. Neumannovým, ale zároveň s terými názory o applikovaném umění vyslovenými v studii Les Arts de la e p. Gabriela Moureye.

šijným partisanem zásady umění pro umění. Ta neotřesitelná pravda, že umění jest pro život a ne pro virtuosní hru prstů, že umění se má žít a ne studeně vyrábět, stejně hluboce mne proniká jako kohokoliv jiného. Ale aby konalo umění své poslání, nesmí sebe sama akkomodovati množství, ale musí tak intensivně působiti na tento dav, aby jej samo přitáhlo a přilákalo, v ničem nečiníc mu ústupků. Jakmile název »umění applikovaného« dostává příchuť umění »applikovaného chutím davu«, vidím v něm nebezpečí, a proti tomuto pomnění vždy jsem protestoval. Jsem přívržencem umění applikovaného, jak je představují na př. plakáty Tooropovy. Ale jsem odpůrcem toho druhu umění, jež se drží hezky na povrchu, jež je sladkým, něžným, vábným, jež rozděluje lidu způsobně svou krásu, jako o královské korunovaci davům almužník drobné penízky. Jež stylisuje své linie, své barevné plochy, aby zalahodilo, a pečlivě stírá a odstraňuje všechno, co by mohlo provokovati dobrého člověka. Vzpomeňte třebas na Jossota a postavte proti němu našeho Muchu. Oba jsou představiteli applikovaného umění. Ale Mucha applikoval své umění daleko racionelněji než Jossot. Když pro lid, tedy jen pro lid, řekl si — a od té doby vyrábí své způsobné zlatými hvězdičkami a skleněnými ozdobami chřestící plakáty po tuctech.

Má dojíti v tyto konce každá socialisace umění, každé jeho applikování? Toto nebezpečenství vznáší se nad těmi půvabnými výtvory dnešního umění applikovaného, jemuž jinak přináším vřelý obdiv vstříc. Jaké bude to umění zítra, pozejtří? Co je dnes originalitou, zítra bude šablonou. Co šlo dnes do života s velikou opravdovou poctivostí, zítra tam může jíti jako nestoudná a drzá spekulace. A zde třeba položiti meze umění applikovanému, aby veliký kult Snu a Krásy nebyl poskvrněn banalitou a nízkostí, aby se ho nezmocnila moda a snobism, stejně jako stranická tendence a partisanní korumpovanost.

Dílo Williama Morrise, nepopírám, má ještě ostrou šťávu a silný dech původnosti umělce, jemuž vždycky »umění bylo výrazem radosti, kterou cítí člověk při práci«. Prostota jeho forem působí jako hovor s přímou originelní osobností. Jeho malované cretonny a papíry, jeho samety, hedvábí, tapety, na nichž úsměvně kvetou celé barevné zahrady v primérních, prudkých tónech červeni, fialova, zeleni, zlata — jeho komposice Páva, Kvetoucí zahrady nebo Máku, Sedmikrásy atd. atd. jeho typografické ornamenty a takové sladké naivnosti a archaičnosti, mají kouzlo věcí poprvé vyslovených. Ale v tomto Williamu Morrisovi, jenž se blíží s takovou vzácnou spontanností k lidu, jest ještě jeden živel, jenž uplatňuje jeho vlastní individualitu. Ale ten živel, jemuž se říká také sem tam umělcova myšlenka, provokuje trochu tento dav. Umělec jest odlišný od davu — jinak by nebyl umělcem — a tato jeho odlišnost zpívá v jeho uměleckém díle jeho vlastní rhytmy, zapaluje jeho vlastní barvy, jásá v jeho vlastních radostech nebo zachmuřuje se jeho vlastními bolestmi . . . Způsob, jakým umělec stylisuje své dekorační motivy, třebas dosti líbí se davu. Ale proč tam říká také něco o sobě, o svém nitru, o svých radostech nebo bolestech? Co je do toho davu? A tak po Morrisovi přicházejí a přijdou ještě umělci, kteří nebudou dávati říkati nic více, než co právě se mu líbí. Kteří pomalují své cretony,

papíry, damašky barvami, aby nepověděli světu svým uměním nic více, než že dovedou dobře sestylisovati figuru, harmonisovati linii, vykouzlovati zářící motivy dekorační . . . Hle, applikované umění budoucnosti! Ovšem. Umění nebude již privilejí. Všichni je budou chutnati. Všichni. Ale bude to umění mrtvě narozené a vykleštěné, bez myšlenky a původní síly, bude to vyšší duch řemesla, dokonalejší fabrická práce, všechno, jenom ne — Umění. Lid se nepovznese k umění, třeba umění se snížilo k němu. Lid ničeho nezískal, neboť umění ho nepovzneslo, za to umění ztratilo všechno, poněvadž se snížila jeho úroveň. A posléze bude lhostejně choditi obecenstvo kolem výtvorů, jež mu kdysi přinášely trochu krásy . . . jako almužnu. Ta tucha krásy mu ovšední, a pak bude zase ta z útrpnosti darovaná krása — šeredou. Kde je teď Morris se svým poctivým požadavkem, aby umění se stalo integralní částí života, něčím, bez čeho člověk nemůže býti, jako bez vody a bez světla? Umění vyráběné po fabricku, v tuctech, umění pro lid bude stejně šeredné jako dnešní moderní města se svými rovnými ulicemi a nudou zívajícími façadami »umělecky« vyzdobených činžáků. Povznést lid ke všem pokladům umění, aby ze všeho mohl si vybrat a všeho použit, to jest cíl daleko zářivější a vyšší, než pokus »učiniti umění přístupným všemu lidu«, »zdemokratisovati umění« . . . Od malého krámku v Red-Lion Square koncem roku 1861 k pyšnější firmě Marshall, Morris, Faulkner and Co. byl krok. A ještě rychlejší postup bude za nedlouho, až se tato renaissance uměleckého průmyslu vzdá svých capricí a bude hleděti k vulgarnějším choutkám, aby došla odbytu. Továrna za továrnou bude o překot vyráběti toto applikované umění. Kde pak se ocitnou původní a krásné výrobky Morrisovy, sycené nenávistí »proti tyrannii složené z utilitarismu a dilettantismu poškozujícího život umění«, jak sám inspiroval žáky umělecké školy Birminghamské? Pohlti je všeobecná výroba, uskutečněný ideál zdemokratisovaného umění. A naivní umělcové, jako Watts nebo Burne-Jones, kteří propůjčovali svá nejlepší díla do Toynbee-Hallu, aby na jich kráse osvěžovali se chudí londýnští dělníci — kde jsou ti se svou aristokratickou velkodušností, kde jsou, bláhovci? Oni domnívali se, že celé umění patří lidu, ale vývoj socialisace umění přesvědčil je, že lid žádá pro sebe z umění jen almužny, ne celou krásu, ale trochu krásy, pablesky její v architektuře domů, uplácaných z lacinych cihel a z chudé malty, z barev látek nedokrevně padělaných a chorých, z linií nářadí zhotoveného ze špatného materialu . . . A tím ocitne se umění na opáčném bodu, než kam směřoval de facto William Morris. Fabrická velkovýroba bude výsledkem hnutí, jež z nepatrného krámku, popudem Burne-Jonesa, Rossettiho a Morrise, Red-Lion Square vycházelo, aby učilo kráse ruční práce, souverenní její noblesse, úctě k individualitě, jež přibližovalo řemeslníka k umělci, jako je to na těch hořících a prudkých barevných zázracích uměleckých výrobků světa orientalního, na tom jeho nábytku, kobercích, zástěnách a záclonách, jimiž jsme oslňo-

. . . Renaissance, jež od fabrické výroby šla raději k archaismu,
lívala hranatostí a drsností na př. starého knihotisku, aby unikla
í kulatosti a uhlazenosti moderního tisku, jež se snažila zapomenouti
ých výhod industrialismu a na primitivních na pohled stavech

sestrojených samým Morrisem, dle starých modelů, předla krásné tapety dle kartonů Burna-Jonesa, kde se uplatnila práce ruční zhotovitele — povede posléze tam, odkud kdysi prchala zděšena a zhnusena . . . k velkovýrobě, k velkoprůmyslu . . . A proto každý, kdo miluje velikou a slavnou krásu umění, nemůže se nikdy smířiti s tímto systémem uměleckým, jenž chce prodávati krásu na drobno, po troškách, na splátky, tuto krásu na akcie . . . Kdo miluje živelnou a překypující krásu, nikdy se nesmíří s tímto uměním, jež krásu rozděluje do drobných láhví kapkových, jež nechává jeho »nádhernou, zářící a slavnou řeku« — téci v nepatrných stružkách a v směšných loužích . . .

Ne socialisace umění, — ale zaristokratisování jedinců z davu, jich zjemění a povznesení, — v tom je problém! *Jiří Karásek.*

Jižní Slované.

Píše St. Radić.

Myšlenka národní jednoty pojí se v západní Evropě úzce s ideou jednoty a důsledně s tím s ideou jednoho jména národního, s myšlenkou tedy především jednoty zevnější, formální. Proto jest západní Evropa hotova uznati národ »rakouský,« ani nemluvě o rytířském národě »uherském«. Na námitky, že neexistuje ani řeč, ani literatura, ani lidové dějiny rakouské nebo uherské, odpovídají Angličané, Francouzové, Italové a Němci: V každém případě existuje »politický národ« rakouský a uherský.

První otázka, s níž se potkáme na západě, jest: Máte svoji vládu, svůj parlament, svoje vojsko; jste politicky spojeni a nezávisli? Barvy a hranice na politických mapách jsou tedy tak rozhodné, že v nejpřednějších redakcích západo-evropských mluví se a píše o Češích a Moravanech, o Chorvatech, Bosňácích a Dalmatincích, o Rusínech, o Haličanech jako o rozličných národech. Jenom autority o národopise mají zevrubné vědomosti a aspoň poněkud jasné ponětí o vzájemných poměrech rozličných členův velké slovanské rodiny. Tito však, vedeni přirozenou sklonnosti učencův ku hloubání a k odkrývání nových výsledkův, libují si především v rozštěpenosti slovanské a s nadšením konstatují, že Slované rozpadávají se vlastně na tolik národův, kolik jest nářečí slovanských a tolik zvláštních tradicí a snah, kolik jest politických provincií, do nichž jsou seřaděny jednotlivé části slovanského plemene. Když tedy Francouz, Angličan nebo Němec vezme do rukou nějaké dílo o Slovanech, zděsí se ohromnébo počtu národův a jazykův slovanských a velké různosti jejich života a zařízení politických. Proto kromě specialistův nenajdeme ani u velkých evropských národův, právě tak vzdělaných a pokročilých, jasných představ o počtu slovanských národův, o jejich rozšíření, o jejich bojích a snahách. Proto v celé západoevropské literatuře není téměř díla, v němž by s úplnou znalostí poměrův bylo pojednáváno o Slovanech.

U politikův rozhodují hranice politické, když chtějí určiti kolik jest slovanských národův. Dle této methody objevuje se jenom mezi jižními

Slovany celá řada, ovšem bezvýznamných národkův, již mají jenom národopisný význam pro vědu, a pro politiku platí jen nepatrně více, nežli divoká a polodivoká plemena africká a středoasijská.

V nejnovější době objevilo se několik prací, zvláště francouzských, v nichž pozorovati úplnou změnu těchto dřívějších náhledův stejně mezi učenci jako mezi politiky.

Z toho viděti, že v evropské politice začíná se nahlížeti, jak velkou váhu mají jižní Slované s každého hlediska a ethnografii se také konečně podařilo probrati se z toho »chaosu« národů a ve všech jen poněkud důkladnějších dílech anglických, francouzských i německých možno se dočísti, že jižní Slované dělí se ve tři části: ze dvojjmeného národa chorvatsko-srbského nebo srbsko-chorvatského obklopeného dvěma bratrskými kmeny, na východě Bulhary a na severozápadě Slovinci. Tu a tam razí si cestu poznání, že Slovinci a Chorvaté tvoří také jeden národ, a že mezi Srby a Bulhary jsou různosti velmi nepatrné a že naprosto nelze určiti přesně, dle objektivního měřítka, kde jest národní hranice mezi nimi. Přirozenou cestou vědeckého bádání, ač s mnohými nepotřebnými oklikami, přicházejí učenci západoevropští k závěru, že všichni jižní Slované jsou jeden národ.

Jest pravda, že nevymřeli ještě tací geniální filologové a vášniví etnografové, jimž jsou Makedonci a Bosňáci zvláštními národy. Vždyť jeden z nich, profesor university vídeňské a dvorní rada, slavista Vatroslav (Ignác) Jagić, propůjčil svoji autoritu správci bosenskému p. Kallayovi a tvrdil v delegacích, že název »jazyk bosenský« neodporuje vědě. Bylo by záhodno věděti, co tací učenci myslí o názvu »jazyk zemský«, kde zemský má znamenati chorvatský nebo srbský.

Ale vzdor všemu pokroku ve vědomostech národopisných zůstala běžnými pojmenování: národ srbsko-chorvatský nebo chorvatsko-srbský. národ illirský, balkanský, jihoslovanský, a ti, již takto píší, ani netuší, jakou nepravdu a jaký nesmysl — šíří, používajíce jména historického Illyrův, anebo jména zeměpisného (»Balkánci«, »Jihoslované«), anebo dokonce jména složeného (»Srbo-Chorvaté« a »Chorvato-Srbové«) jako jmén národních.

V této věci možno nalézti pravou cestu jen tímto spůsobem: sprostiti se úplně historie psané na pergamenech a čísti jenom v živých dějinách lidu; zapomenouti latinu, řečtinu a němčinu, a snažiti se pochopiti lidovou mluvu Slovince, Chorvata, Srba, Bulhara; přiblížiti se k utlačovaným bez čestného provázení utlačitelův; tázati se málo, pozorovati mnoho; nemíti jiného cíle než poznati pravdu, jiného zájmu, než tu pravdu hlásati, ne jménem abstraktní vědy anebo na prospěch příliš praktické politiky maďarsko-německé, nýbrž k obraně obyvatelstva, jež — na první pohled možno se o tom přesvědčiti — netěší se ni svobodě, ni blahobytu.

Taková studie balkanského poloostrova příčí se ovšem zásadně všem no tářským zprávám roztroušeným vládou maďarskou, tureckou a ra ko kou, neb jejich filiálkami v Sarajevě, v Záhřebě a v Bělehradě a po kud také v Sofii. Tyto filiálky citují se jako autority, vždyť mají m ost důkladně zkoumati a poznati pravdu, a zájem čistou pravdu

zkomoliti, často pod znakem národní samostatnosti a ryzího vlastenectví, na újmu životních národních snah.

Snahy tyto vrcholí v očividné pravdě, již nepotřebno dokazovati jinak, než životem lidu, životem sedlákův, ve faktu tedy, že všichni jižní Slované jsou národ jeden.

Opakuji: studiem lidového života jižních Slovanův, anebo lépe jednoduchým pozorováním jeho nabývá každý nepředpojatý a nestranný člověk nezvratné přesvědčení ne jenom o příbuznosti nýbrž o národní jednotě Slovincův, Chorvatův, Srbův a Bulharův, o jednotě jaké nenajdeme ani u Francouzů, ani u Italů ani u Němcův, a přece tito tři národové považují se všeobecně za vzorný a dokonalý příklad národní jednoty. Tvrdím ještě více: sotva bychom v celé Evropě nalezli národ, jenž byl by tak totožný s národopisného stanoviska vůbec, a s jazykové hlediska zvláště, jak jsou jím jižní Slované.

Ale slyším námitky: Etnická a jazyková jednotnost nestačí. Kde je tomuto národu společné národní vědomí a společné národní jméno. Námitka zdá se býti zdrcující, a zajisté couvnuli před ní nejednou nejprozíravější a největší mužové slovinští, chorvatští, srbští a bulharští, v jejichž nitru ozvala se touha uzříti národ svůj opravdu velkým a silným.

A přece jest výtka tato náramně povrchní a lehká. Přede vším každý osvícený a nepředpojatý člověk uzná »že společné jméno samo sebou nepředpokládá ještě společného národa: daleko jsme od toho, bychom za jeden národ považovali Číňany a Indy, »Amerikány« a Kanaďany, »Turky« a Uhry, Rakušany a Britance. Stejně tak příliš dobře víme, že společné jméno Francouzův a Rusův není nikoliv národního původu, nýbrž že bylo vnuceno cizím dobyvatelem, germanskými Franky v Gallii a varjašskými Rusy v Slavii, že tedy stalo se národním mnohem více pod politickým nátlakem státu, nežli pod nezdolatelným vlivem národního vědomí. Dále nezapomeňme, že jméno ohromné většiny Němcův (Prusové, Borusi) pochází od nepatrného národka »Borusův«, jenž nebyl germanským ani slovanským (etnograficky jsou Prusové míchanice Slovanův a Germanův) a jehož zbytky ve Východním Prusku počítají se sotva na 150—200 tisíc zakrnělých obyvatelův. Ani jméno Němec není původu národního; přišloť ze severní Italie, kde lidový jazyk byl nazýván lingua (jazyk) tedescha, z čehož povstalo později v literatuře jméno Deutschen, Tedeschi. Němci jsou tedy tak Deutschen, jak by jižní Slované byli Illyry, kdyby umělé jméno illyrské, prohlášeno v literatuře chorvatské za jméno národní všech jižních Slovanův, bylo zvítězilo nad pravými a živými jmény Slovinec, Chorvat, Srb, Bulhar.

Jest zde poukázati ještě na to, že Němce každý jejich soused nazývá jináče, my Slované Němci, Francouzové Allemany, Angličané Germany, což jest také pádným důkazem, že sami Němci nenazývali se do naší doby společným národním jménem, jež by přirozeně přešlo k sousedům, jak se to stalo se jmény všech národův slovanských, kromě Čechův, Lužických Srbův a Slovincův, již jsou nazýváni — a to výminečně — Böhmy a Wendy.

Zpravidla tedy společné národní jméno jest jenom zevnější, státem utvořená forma, nemá tedy a nemůže míti rozhodujícího významu, nej-

méně u národa, jenž stál na rozcestí dvou civilisací, a na jehož půdě křižovaly se a křižují se nejrůznější zájmy a choutky největších a nejsilnějších státův.

Zeměpisná poloha jižních Slovanův jest tak důležitá — ovládají oni cestu, jež pojí Evropu a Indii, dvě nejstarší a nejdůležitější sídla lidská — a následkem toho stojí pod tak mnohými zevnějšími vlivy, že nikdy nepodařilo se, a pravděpodobno nepodaří se, by tento jeden národ utvořil také jeden stát Zde tedy nebylo, a nebude snad, podmínek ku utvoření jednoty formální, politické, jejíž prvním výsledkem jest také společné národní jméno.

Nebylo-li však podmínek pro jednotu formální, politickou, nechybělo mocných činitelů jednoty vnitřní, morálně-osvětové, tak že u jižních Slovanův existuje hluboké národní vědomí, tím hlubší, čím více se skrývá očím povrchního pozorovatele, zvyklého hledati důkazy národní jednoty v demonstracích uličních a v projevech poslaneckých, novinářských a studentských.

Zde dlužno zastaviti se při pojmu vědomí národního. Dokonalé vědomí jednotlivce jeví se v tom, že člověk nejen přesně rozeznává sebe sama od všech druhých lidí a předmětů, nýbrž hlavně v tom, že jest si vědom, úplně a mocně vědom, svých povinností a svých práv. Ale kromě tohoto dokonalého, positivního vědomí, jest ještě vědomí obyčejné, více negativní: jednotlivec se považuje člověkem, liší se sám ode všech jiných lidí a věcí, myslí, pronáší úsudky o sobě a o jiných. Stejně tak jest s vědomím národním, ba ještě více: zde dlužno zmenšiti požadavek dokonalosti, jelikož se společné vědomí rozvíjí mnohem tíže než vědomí individuelní.

Aby určitá skupina lidí byla národem stačí tedy úplně, by vědomě se lišila ode všech ostatních skupin, by měla totiž aspoň vědomí negativní. Jen toto negativní vědomí má ještě lid všech národův, a jenom inteligence tvoří vědomí positivní.

Ale ve velkých krisích národních právě toto lidové vědomí ukazuje se nejúčinnějším, a »neuvědomělé massy« překvapily a překvapí ještě nejednou mnohého dobyvatele, s nímž právě tyto »massy« nechtějí splynouti za žádnou cenu, mezi tím co »uvědomělá inteligence« činí ústupky a málo po málu přechází do řad národních utlačitelův. Dějiny neznají příkladu, že by se nějaký národ odnárodnil začínaje s lidem.

Hluboký politik a myslitel vůbec nemá se tedy spokojiti s vědomím papírovým a s hlučnými manifestacemi bouřlivých shromáždění městských, nýbrž má vniknouti do duše lidu venkovského, v jehož životě nejdůležitějším jest zpravidla to, co na první pohled nejvíce uniká našemu oku.

Dříve však než pojednám ještě o positivním a negativním vědomí národním, dlužno ukončiti otázku společného jména národního.

Pod vlivem západních ideí a před nebezpečím národní smrti následkem velké národní rozštěpenosti povstalo v Chorvatsku hnutí illyrské v třicátých, trvající až k letům sedmdesátým, bez mála tedy půl století. Hnutí bylo hlavně literární, ale brzy jevily se příznaky jeho snah politických po sjednocení všech jižních Slovanův, anebo aspoň Slovinů, Chorvatův a části Srbův v jeden celek pod dynastií Habsburků.

Literárně opíralo se toto hnutí o klasické písemnictví chorvatské v Dubrovníku, tak že již r. 1844. vyšel tiskem Mažuranićem doplněný proslulý epos Gunduličův: Osman, jenž potud byl známý jen z rukopisův. Politickou oporu hledal illyrism theoreticky ve vzájemnosti slovanské, prakticky však řídil se jen zásadou: dvůr jest pro nás (Aula est pro nobis). Literárný úspěch a význam tohoto hnutí byl ohromný: inteligence chorvatská, slovinská a srbská, ve Vojvodině aspoň, byla elektrizována literaturou dubrovnickou a oddechla si mohouc ukázati zpupným sousedům nejen tlusté svazky dubrovnických spisovatelův, nýbrž i jejich velkou a trvalou literární cenu, a co jest hlavní na zcela lidový jazyk této klasické literatury, jenž udiveným, latinsky mluvícím inteligentům chorvatským ukázal, že chorvatským jazykem, a jak čistým, dá se všecko říci, a jak krásně a úplně, jako jazykem latinským. Ale největší výsledek byl tento: Vybravše jazyk staré klasické literatury dubrovnické, psané lidovou mluvou jižní Dalmacie a Hercegoviny, záhřebští Chorvaté sešli se s bělehradskými Srby, kde právě začal boj, by lidová mluva zavedena byla v literaturu. Ku štěstí Vuk Stefanovič Karadžić, jenž byl v čele oposice proti zkomolenému jazyku slovansko-srbskému, vybral také jako spisovnou řeč tzv. nářečí jižní, v němž zachovalo se nejvíce národních básní epických. Sborník těchto národních písní byl pro Srby tím, čím Chorvatům byla klasická literatura dubrovnická: vzorem spisovného jazyka. Jelikož však Dubrovčané psali nejen týmž jazykem, ale i týmž nářečím, v němž zachovaly se nejdrahocennější památky národního genia, stalo se, že Chorvaté a Srbové měli po nějakou dobu, kolem let šedesátých, tentýž literární jazyk. Dnes ohromná většina Srbův píše sice lidovým jazykem, ale ne více dle výslovnosti jižní, nýbrž v nářečí východním, v němž české ě zní e (dle jižní výslovnosti zní: ije, anebo je; příklady: česky: světlo; jižní nářečí: svjetlo; východní: svetlo; česky: svět; jižní nářečí: svijet; východní: svet) a jež proto jmenuje se ekavština.

Ekavštinu v porovnání s ijekavštinou (jižním nářečím) nelze ovšem považovati ani nářečím, nýbrž jenom p o d nářečím, jelikož jest rozdíl tak nepatrný, že nedělá ani nejmenší obtíže plnému porozumění. Kdo tedy z Čechů umí chorvatsky, umí zároveň srbsky, a naopak. A jak dále ukážu, rozumí, zcela dobře rozumí také slovinsky a bulharsky.

Tato etnografická jednota jižních Slovanů dodala illyrskému hnutí z počátku velké pružnosti, a byla doba, kdy nejsmělejší »Illyrové« zamýšleli o Velké Illyrii od Triglava do Balkána, od sedmihradských Alp do Velebita, jenž strmě padá do Adriatického moře stejně jako tyto Alpy v úskalích se spouští k Dunaji. Nástin takovéto Illyrie podal již Napoleon, založiv ze všech provincií království illyrské, a nadšení vlastenci chorvatští pevně doufali, že Illyrie nalezne v mohutné Slavii ještě silnější oporu, než byla kdysi ruka Napoleonova. Doufali tak také mnozí Slovinci, a někteří ze Srbů ve Vojvodině, v jižních Uhrách.

Srbům však v osvobozeném nedávno knížectví srbském ani ve snu nenapadlo přijmouti cizí jmeno illyrské a zříci se vedení politiky balkanské, jíž chtěli ve všem a všude vtisknouti ráz srbský, snažíce se přesvědčiti všechny ostatní jižní Slovany, že jejich spása jest jenom ve Velké Srbii. —

Bulhaři byli ještě příliš utlačováni a jako vždy příliš praktičtí, by zanášeli se plánem, jakým byla Velká Illyrie. Měli také již oni svůj ideál, tento však byl ideál bulharský.

Netrvalo dlouho a v samém Chorvatsku, v kolébce to illyrismu, povstala taková reakce proti illyrismu, jejž Chorvaté nazývali přímo národní zradou, že oposice neobrátila se jenom proti cizímu jménu, ale i proti literatuře a vědě, jež pod tímto jmenem vznikla. Radikální Chorvaté považovali illyrism za dílo rakouské tajné diplomacie, za její umělý vynález namířen v první řadě proti ústavnímu bratrství chorvatsko-maďarskému a po tom i proti národní zvláštnosti chorvatské. A již kolem let osmdesátých náležel illyrism dějinám: jmeno illyrské nejdříve zakázáno vládou rakouskou (v létech padesátých) bylo odvrženo všemi literárními a jinými spolky a škrtnuto ze všech časopisův, novin a knih. Na jeho místo přišlo národní jméno chorvatské a pod ním brzy utvořil se ideál Velkého Chorvatska. (Pokračování.)

Multatuli.

Vždy častěji naráželi jsme v posledních letech při četbě zahraničných revui a listů na toto jméno; vždy silněji pronikala Evropou zvěst o podivuhodném muži hollandském, jenž v zájmu potlačených neváhal vzíti na svá bedra doživotní boj s vládnoucím regimem své vlasti, byl za to pranýřován, štván, vedl život psance a své nevděčné zemi oplatil všecko, co na něm spáchala tím, že ji zaplavil přívalem myšlenek žhoucích jak plamen, pronikavých jak lučavka, dobrých jako slova evangelia. Myšlenky ty překračují nyní hranice Nizozemska a stávají se majetkem Evropy. Nejdůležitější krok v tomto směru stal se právě v Německu. Leží přede mnou prvý silný svazek výběru z děl Multatuliho s obšírnou biografickou studií (od W. Spohra), která stačí, abychom si odnesli o tomto silném, apoštolském duchu a jeho životním zápase nezapomenutelný obraz. Chci jej zde načrtnouti ve stručných tazích.

Multatuli je jedním z nejkrásnějších stělesnění slova Goetheova, že největší věcí na zemi je o s o b n o s t. S královskou pýchou sebevědomého individua šlapal bídný prach země a neztratil tuto pýchu ani ve dnech největší bídy a hladu. Celý okolní svět dovedl uvést v pohyb kolem osy svého Já; každý jeho pohyb, slovo, čin prýštily ze samého těžiska osobnosti, všemu čeho se dotekl, dovedl vtisknout pečeť své individuality, uvésti to ve svůj styl. Byl jedním z největších geniu iniciativy, jako Stirner, jako Ibsen, jako Nietzsche — ale ne jako tito jen ve světě myšlenek a literatury, ale ve světě skutečných činů. Péro bylo mu pouhou zbraní v životním jeho zápase. V tomto zápase šlo o daleko více než o pouhé uplatnění těch či oněch názorů, šlo v něm o lidskost, o zájmy a osud celých milionů lidí. V pravém opaku k Tolstému byl celý život Multatuliho jediným vtělením zásady »Odporovat zlu!« Proti křivdě a lži postavit se nejen polovičatě, ale celou osobou, hoditi na váhu proti ní celý svůj život! Představte si tak něco jako aféru Dreyfusovu, ale nesenou bojovanou jediným člověkem, jenž vsadil celý život na jedinou

kartu: aby byla odčiněna křivda, aby mu byla zjednána satisfakce. Kdo to dnes dovede, dnes v dobách morální anarchie a deterministického fatalismu, mezi námi, v nichž výchova a společnost tak dala zakrněti vůli a udusila sílu osobní iniciativy? Dovedeme sotva chápati tento heroický život, v němž jakoby uprostřed malátného století ožíval duch Husů a Lutherů, kráčejících ke koncilům, nebojících se celého světa, stojících a padajících s pravdou svého svědomí. Příklad takovéhoto života pozvedá srdce, plní nás vírou, že lidská velikost nepatří přece ještě do oboru báchorek.

Roku 1860 zachvělo se veškeré Nizozemsko pod dojmem zvláštní knihy. Byl to román s tímto podivným titulem: »Max Havelaar anebo kávové nizozemské obchodní společnosti«. Autor jeho zval se Multatuli, »ten, jenž mnoho nesl«. Ale každý brzy zvěděl, že za tímto pseudonymem stojí vyšší koloniální, ze služeb na Javě právě propuštěný úředník Eduard Douwes*) Dekker. Kniha účinkovala jako blesk, osvětlující příšerným světlem hanebné hospodářství v koloniích. Syn Nizozemska hnal v něm před soud lidskosti svou vlast, »lupičský stát u moře, mezi východním Friesskem a Šeldou.« Kniha ukazovala na literární talent vehementní síly a plamenného daru jazyka, ale ona byla něčím ještě více než sebe krásnějším románem: byla morální výslednicí 36letého života autorova, byla činem, výzvou k zápasu s oficielními autoritami země. Neboť příběh Maxa Havelaara byl ten, jejž zažil Dekker-Multatuli na Javě sám. Narozen r. 1820 z rodiny kapitána obchodní lodi, opustil zaměstnání obchodní, pro něž byl určen a jež se mu zhnusilo a přeplavil se jako mladík 18letý na Javu, kdež vstoupil do státní služby koloniální. Z obyčejného kancelisty přivedl to během pravidelné sedmnáctileté kariéry až tam, že byl r. 1856 jmenován asistentem-residentem v okrsku lebackém na Javě, t. j. vlastním hollandským správcem okresu. Úřad tento ukládá velikou zodpovědnost a vyžaduje jmenovitě veliké obratnosti a taktu v jednání s domorodým knížetem, t. zv. regentem, jenž každému takovémuto úředníku je přidělen jakožto sprostředkovatel mezi nizozemskou vládou a starými řády malajského obyvatelstva. Tato domorodá knížata však odírají strašlivým spůsobem lid a hollandští úředníci k jejich hanebnostem mlčí, poněvadž jejich vlastní hospodářství nutí je zachovávati dobrou vůli s oněmi regenty podle hesla ruka ruku myje. A tak úpěly přečetné ty miliony malajského obyvatelstva na hustě zalidněných východoindických ostrovech za dob Multatuliho pod nejbezohlednějším útiskem a vykořisťováním a celý systém koloniální vlády byl opleten takovou sítí lží a ututlávání, že nebylo možno zjednati spravedlnosti platnost.

»Max Havelaar« je plamennou obžalobou tohoto systému. Na základě anthentických akt líčí v uměleckém rouše skutečnou aféru, jíž zakončil Dekker-Multatuli svou kariéru na Javě. S celou nádherou orientálního koloritu vypravuje o příchodu nového asistenta-residenta Havelaara s manželkou jeho (skutečnou chotí Dekkerovou, z pozdější jeho literární činnosti známou Tinou) do Lebaku, o tom, jak svůdnou, orientálně obraznou výmluvností dovede působit na náčelníky domorodých kmenů, vystupovati

*) Čti Daues.

všude jako rozený vládce a ochránce utištěných. Budoucího Multatuliho, světem štvaného a hladovícího muže péra, vidíme zde v úloze vladařské, uprostřed nejbujnější tropické přírody, daleko ode všeho knihového, v ovzduší praktických činů a zápasů s intrikami, odhodlaného potírat každou křivdu — ale pochopíme, proč právě z takovéhoto muže měl vyrůsti budoucí spisovatel Multatuli se svým suverenním sebevědomím, ohnivým východním žárem své mluvy a svou citlivostí a iniciativností ve věcech ethických. Max Havelaar chce zavést na svém okresu lepší pořádek, ale čím rozhodněji vystupuje ve prospěch utiskovaného obyvatelstva, tím napjatějším utváří se poměr jeho k domorodému regentovi. Konečně dojde ke krisi: Havelaar objeví, že předchůdce jeho v úřadě byl tajně otráven, poněvadž vystupoval proti řádění domorodých náčelníků. Chce obžalovati proto regenta u guvernéra v Batavii, ale tu se odkryje hanebnost koloniálního régimu v celé své nahotě. Nikdo nechce slyšet jeho hlasu, spravedlnosti nesmí být zjednáno zadost, nepohodlný smělec musí být umlčen. Havelaar ocitá se v konfliktu s hollandskou správou Javy a má být za trest přeložen. Tedy ne vinníci, ale on má být potrestán, jenž chtěl jen dobré, pravdu a spravedlnost! A tu jako lev probudí se v něm genius morální odvahy a činů. Dekker-Havelaar vystupuje ze státní služby a vrací se do Hollandska bojovat za své zadostiučinění a za věc utištěných domorodců — stává se Multatulim. Nikdy snad nebyla napsána kniha, kde by umělecké tak se krylo se životem a skutečností, kde by tak jako zde umění bylo pouhou zbraní v rukou činu. Román tento psal Multatuli r. 1859 v Brusselu, v nevytopené komoře a na špinavých stolech krčem, když se vrátil s rodinou svou do Evropy a počínal svou bídnou existenci tuláka a štvance. Tou zůstal pak už celý jeho život napořád, vyjímaje několik posledních klidných let. Bylo by zbytečno a jednotvárno líčit jednotlivé obraty a období tohoto martyria, jaké v životech spisovatelů nenalézá tak hned příkladu. Bloudě z místa na místo, střídaje svůj pobyt mezi Hollandskem, Belgií a Německem, stále zápase s hladem a nejhorším nedostatkem, odloučen od své rodiny, která hledala útočiště u příbuzných, neměla-li umříti hlady, vrhaje své myšlenky na papír na bolých prknech v podkrovních komorách, tak bojoval Multatuli svůj dobrý boj. Byly doby, kdy úřady v Německu jednaly s ním jak s podezřelým vagabundem, anebo kdy manželka jeho s dítětem žily z milosti jednoho restaurateura, jenž jim zdarma dával jísti. Vedlo by daleko, líčit všecky strašlivé a pokořující situace této křížové cesty. Osud hrál s Multatulim ukrutnou hru. Vyzdvihl jej na výši proslulosti, obrátil k němu pozornost celé země, budil v něm největší naděje (byly doby na př. kdy se už jednalo o povolání Multatuliho do vlády), ale po každém záblesku naděje vrhl jej znovu do starého bláta bídy. Spisy jeho šly na dračku a ta věčná smůla, která jej po celý život neopouštěla, chtěla tomu, že z nich téměř nic neměl. Byl buď obětí nakladatelské vydíravosti nebo falešnosti přátel, anebo i své vlastní šlechetnosti a nepraktičnosti. Tisíce jiných by bylo dávno samo učinilo konec tomuto hroznému životu, ale v něm rozplameňovala tato mizerie úžasnou morální sílu a schopnost odporu. Páteř jeho se tyčila tím pyšněji, čím více se svíjela pod bičem tohoto osudu. Nesl svou bídu hrdě, mluvil o ní ve svých spisech a otevřených listech, ale nechtěl almužny, nýbrž za-

dostiučinění. Svůj boj za práva utlačených na Javě rozšířil na boj proti všemu útisku a vší lži, s nimiž se doma setkával. A vždycky zůstával věren nejpodivuhodnějšímu rysu své povahy: nepotírat zlo jen theoreticky pérem, ale čelit mu prakticky, pomocným, soucitným činem. Tento pyšný atheista, zapřísáhlý nepřítel oficielního křesťanství, nedovedl jít kolem trpícího, aby na něm nevykonal skutek křesťanského milosrdenství. Starat se po celé týdny o výživu hladovících lidí, třebas neznámých, půjčovat a dávat jim peníze, vystoupiti ve vlaku, na lodi a j. ku pomoci a obraně každého, kdo toho potřeboval, ujímat se všech pari společnosti na potkání, bylo u něho něco tak spontanního a samozřejmého, čeho my nechápeme, my, kteří se s falešnou ostýchavostí odkrádáme ode všad, kde vídíme křivdu a bídu, a jejichž iniciativnost nestačí na víc než na sentimentální lokálku v novinách. A tak, jako u Multatuliho všude napsané přímo vyplynulo z prožitého, obráží se tyto skutky v jeho spisech. Některé z nejkrásnějších jeho novell, na př. »Mořská nemoc« jsou prostou reprodukcí episod, jež sám zažil a v nichž vystoupil jako hrdina nejčistší, nade všecky kastovní, náboženské a jiné předsudky povznesené lidskosti. Zvlášť charakteristické místo mezi jeho spisy zaujímají »Minnebrieven,« kniha geniální elementárnosti, ne umělecké dílo, ale nahá duše sama v nejtajnějších svých hlubinách. Ve formě dopisů mluví tu mezi sebou tři bytosti: básník Max, dobývavý, titansky bouřící, všemi ráji a pekly tvoření štvaný; žena jeho Tina, bytost těšící, soucitná, přátelská a Fancy, jeho musa, genius, stělesnění vší svobody, velikosti a mládí, jeho anděl spásy. Pozdější život poslal mu takovou skutečnou Fancy v ústrety. . . Zde je ještě bytostí fiktivní, dílem snu a touhy, ale toto volání po ní v »Minnebrieven,« tyto bouřící výlevy, tyto nejtajnější hlasy duchů patří k těm nejhlubším pohledům, které kdy učinila literatura do psychologie geniálního muže. Tyto dopisy psané s pravým orientálním žárem a při tom mužným, ocelovým espritem jsou pravým mikrokosmem duše. Sám o nich napsal: Všecko tu splývá do sebe: poesie, láska, touha po nejvyšším, ironie, sarkasmus, duch, všednost, »obchody,« slabost, horečné blouznění . . . o bože, o bože, to všecko v dlouhé linii, která běží od zrna pískového až k bohu, od Siria až k pletené punčoše . . . to je vše, vesmír, příroda, obraz bytí . . . to je genius!«

Ale stěžejním jeho dílem jsou »Ideje«, široká směsice prací nejrůznějšího rázu i rozměru, vyplňující sedm svazků, jež vydával od roku 1862. do r. 1877. Nesou motto »Vyšel rozsévač, aby rozséval« a jest to opravdový déšť myšlenkových semen, chrlených všemi směry štědrou rukou myslitele, psychologa mravů, satyrika a básníka. V pestré této všehochuti nalézáme práce románové a povídkové vedle vzpomínek, úvah a sentencí, parabolu vedle aforismu, lyriku vedle ironie, věštbu vedle sarkasmu a paradox. A ve všem tom všude více života než literatury, více úmyslu pohnouti k dobrým činům, nežli blýskati se duchem a dikcí, všude ten podivuhodný, jedinečný dar iniciativy . . .

Tento dar dovolil mu také rozetnou zápletku, do níž se dostal jeho srdce, způsobem, k němuž by jistě jen málo mužů nalezlo tolik síly a otevřenosti. Ve svém 42. roce stal se totiž Multatuli rekem zvláštního románu. Získal si lásku Mimi Hamminck Schepelovy, krásné dvacetile é

dívky podivuhodné energie a velkého vzdělání. Příbuznost duší je svedla a učinila si je navzájem nezbytnými. To byla ta Fancy, kterou si vysnil ve svých »Minnebrieven.« Málo kdy se našel krásnější poměr mezi dvěma morálně a intellektuelně vysoce vyspělými lidmi, jako tento, jak o něm mluví dopisy, Mimi Schepelovou po smrti Multutuliho vydané. Bylo to duševní manželstvl v nejkrásnějším slova smyslu. Dekker však byl ženat, byl otcem a poměr k jiné ženě vehnal jej ve strašlivý vnitřní konflikt. Ale rozřešil jej a rozřešily jej všecky tři súčastněné osoby způsobem vysoko pozdviženým nad všecka běžná měřítka konvenční morálky, s takovou otevřeností a mravní čistotou, že je nám, když čteme tuto kapitolu v biografii Multatuliho, jakobychom viděli Hauptmannovy »Osamělé lidi« anebo Maeterlinckovu »Aglavenu a Selysettu« přeneseny z říše ideálních fikcí do skutečnosti. Multatuli zpravil totiž upřímně svou ženu o svém poměru k Mimi Schepelové, obě ženy se poznaly a vzájemně zamilovaly, po dlouhý čas žila Mimi s nimi dokonce v domácnosti Multatuliho a tak vyvinul se jeden z těch vzácných poměrů srdcí, s jakými se můžeme shledati jen u řídkých, jen u nejvyspělejších a nejvolnějších lidí dnešních dnů a v nichž leží zárodky nových, vyšších forem citů, šeřících se v daleké ještě budoucnosti.

Ale nevytrval až do konce. Ta z těchto tří osob, od níž vyžadoval největších obětí, žena Multatuliho, přece podlehla. Byla to především hmotná bída, věčná, Multatuliho nikdy neopouštějící miserie, která způsobila rozklad tohoto svazku. Poslechla našeptání zlomyslných přátel, kteří ji namlouvali, že je Multatulimu břemenem a odjela r. 1868 s dětmi do Benátek, kdež brzy na to zemřela. Od r. 1870. žil pak už Multatuli nerozlučně až do smrti se svou Mimi, již učinil svou legitimní manželkou. Usadil se v těchto letech ve Wiesbadenu, ale stále odtud zasahoval do veřejnosti v Hollandsku, v níž se byl zatím stal váženou a obávanou mocí. Spisy jeho dočkaly se do té doby několikerého vydání. Ale starosti o chléb a přístřeší nebyl zbaven, teprv až v r. 1876, kdy jeden jeho ctitel mu umožnil zakoupiti si domek na břehu Rýna blízko Mohuče. Tam ztrávil věčně štvaný tento bojovník myšlenky v pokoji svá léta stáří, jedinou dobu klidu, jež mu byla přána. Zemřel r. 1877. a pozůstatky jeho byly v Gothě spáleny.

Osobnost Multatuliho jest podivuhodnou synthesou individualismu a altruismu, nejkrásnějším živým svědectvím, jak málo má individualism geniální osobnosti co činiti s egoismem, ale také příkladem, jak duch může zachovat svou aristokratickou urozenost a pýchu i když se neuzavře požitkářsky a s pohrdavou pósou do věží ze sloni. Multatuli byl takový individualista, že prohlásil, když byl pozván jednou ke sjezdu demokratické strany: »Nemohu zaujímati jiné posice než diktatora.« Slova »já Multatuli« opakují se co chvíli v jeho spisech se slavným hrdým zvukem královského pluralu majestatis. A v čem uplatnil tuto svou individualitu, pro[illegible]odil rukavici celé své vlasti v tvář? Pro práva jiných, lidí jiného niž[illegible]o plemene, polodivochů javanských! Nikdy nebylo většího demokrat[illegible]a účinnějšího uskutečňovatele křesťanské lásky k bližnímu nežli byl tent[illegible]theista a aristokrat. Hle, jak hravě dovede život ve vysoce vyvinut[illegible]výrazně osobitém člověku sloučit a smířit, co se doktrinářům a

pedantům zdá na papíře nesmířitelno! Tento Multatuli byl opravdu muž, »jenž mnoho nesl,« nejen svou velikou věc, hodnou zápasu celého života, nejen svou bídu, ale nesl v sobě celé různé světy a póly, myšlení a hodnocení. Vidíme ji obrážet se v každém i sebe drobnějším semeni, jež vylétlo z ruky tohoto neohroženého rozsévače myšlenek.*) *K.*

Křesťanství.

Houston Stewart Chamberlain. Základy XIX. věku. (Dokonč.)

Bylo by nanejvýše nesprávno, kdybychom židovskému spolupůsobení při vytvoření křesťanského náboženství připisovali vliv toliko negativní. Stačí, postavíme-li se na semitské stanovisko (což s pomocí kterékoliv náboženské nauky židovské lze velice snadno), abychom věc spatřili ve světle právě opačném: hellenskoarijský živel jako rušivý, ničivý, náboženství nepřátelský, jak jsme to pozorovali již dříve u Pelagia. Neopouštějíce však přirozeného nám pojetí, jsme nuceni, při nepředpojatém nazírání, přiznati židovskému účastenství vliv značný a větším dílem nepominutelný. Neboť v tomto manželství byl židovský duch principem mužskosti, plodivosti, vůle. Nic neopravňuje k domněnce, že by se bylo světu dostalo nového náboženského ideálu a tím i nové životní síly pouze vlivem hellenské spekulace, egyptské askese a internacionalní mystiky, bez žáru náboženské vůle židovské. Jest samozřejmo, že ani římští stoikové se svou ušlechtilou, ale chladnou a impotentní morální naukou, ani bezúčelné, mystické sebeničení theologie, z Indie do Malé Asie importované, že ani opačné řešení úlohy, jak je nalezáme u židovského neoplanika Philona, kde pojímána jest israelská víra mysticko-symbolicky a hellenské představy stařecky znešvařeny, objímati musí tuto podivně vyšňořenou nejmladší dceru israelskou (asi jako David Abisagu) — jest samozřejmo, že vše to nebylo by vedlo k cíli. Jak mohli bychom si jinak vysvětliti, že právě v dobu, kdy Kristus se narodil, samo židovství tak upjaté ve své bytosti a nepřístupné pro vše cizí, tak přísné a bezradostné a bez krásy, nastoupilo pravý triumfální vjezd propagandy? Židovské náboženství nepřeje žádnému obrácení na víru, však ostatní z touhy po víře přestupovali k němu v zástupech. A sice přes to, že Žid byl nenáviděn. Mluví se mnoho o dnešním antisemitismu; Renan ubezpečuje nás, že tento odpor proti židovské bytnosti zuřil mnohem prudčeji v prvém století před Kristem. Co jest ta skrytá přitažlivost židovství? Jeho vůle. Vůle, jež volně vládnouc na náboženském poli, plodí naprostou slepou víru. Umění básnické, filosofie, věda, mystika, mythologie — všechny odbočují příliš daleko a vůli v té příčině ochromují; ony svědčí o světa vzdáleném, spekulativním, ideálním smýšlení, jež vyvolává u všech šlechetných myslí ono hrdé pohrdání životem, jež umožňuje indickému mudrci, aby za živa do vlastního hrobu se položil, jež vyvolává nenapodobitelnou velikost Homerova Achilla, jež německého Siegfrieda činí typem

*) Spisy Multatuliho vydává v němec. překladě W. Spohr. Vyšel posud I. díl s biografií. Rozhledy přinesou překlad některých prací M.

neohroženosti, a jež v našem století nalezla monumentálního vyjádření v Schopenhauerově nauce o zapření vůle k životu. Vůle jest zde jistou měrou obrácena dovnitř. Zcela jinak u Žida. Jeho vůle obracela se ve všech dobách na venek; byla to naprostá vůle k životu. Tato vůle k životu byla prvním darem, jehož se křesťanství dostalo od židovstva: odtud pochází onen rozpor, jenž ještě dnes tak mnohému se jeví jako nerozřešitelná hádanka, rozpor mezi naukou o vniterném obratu, snášelivosti a milosrdenství a mezi náboženstvím výlučného sebeovládání a fanatické nesnášelivosti.

Po tomto všeobecném směru vůle třeba jest jmenovati neodlučitelně s ním spojené židovské a čistě historické pojetí víry. Upozornil bych na rozhodný vliv, jaký asi měla židovská víra jako materielné, nezvratné přesvědčení určitých historických událostí právě v onom okamžiku dějinném, kdy vzcházelo křesťanství. Hatch píše o tom: »Mladým křesťanským obcím přišla především vhod reakce proti čistě filosofické spekulaci, totiž touha po jistotě. Veliká většina lidí byla přesycena theoriemi; žádali jistoty; tu slibovala jim nauka křesťanských apoštolů. Tato nauka dovolávala se na určité historické události a na jich očité svědky. Prosté vypravování o Kristově životě, smrti i z mrtvých vstání uspokojilo potřebu tehdejšího lidstva.« To byl počátek. Nejdříve obrátil se zřetel jedině a pouze na Ježíše Krista; posvátné spisy židovské považovány byly za dokumenty velmi podezřelé; Luther vypravuje s rozhořčením o nepatrném zájmu, jaký vzbudil starý zákon u mužů jako Origenes a dokonce ještě (tak ujišťuje Luther) u Hieronyma; většina gnostiků zavrhovala ho naprosto, Marcion považoval ho přímo za dílo ďáblovo! Než jakmile úzké ostří židovského náboženství historického vniklo do představ, nemohlo býti jinak, než že poznenáhlu celý klín tam byl vražen. Tvrdí-li se, že tak zvaní židovští křesťané utrpěli porážku a že s Pavlem odnesli vítězství křesťané pohanští, jest to pravdou jen velmi podmínečně a v úryvcích. Zevně, ovšem, stroskotal se úplně židovský zákon se svou »archou úmluvy«, zevně pronikl současně Indoevropan se svou trojjediností a ostatní mythologií a metafysikou, než vniterně stávaly se během prvních století stěžejním pilířem křesťanského náboženství čím dále tím více židovské dějiny — ony od fanatických kněží dle určitých hieratických theorií a plánů přepracované, přece však bezděčně genialně doplněné a konstruované, historicky veskrze nepravdivé dějiny. Zjevem Ježíše Krista, o němž slyšeli pravdivá svědectví, vzešla oněm ubohým lidem z období chaosu národů hvězda v temnosti; neboť byl to zjev dějinný. Povznešení duchové stavěli sice kolem této historické osobnosti symbolický chrám; leč co si měl lid počíti s pojmy, jako logos, demiurgos a emanace božského principu atd.? Jeho zdravý instinkt nutil ho, aby se připjal tam, kde nalézal pevné opory, a to bylo v židovské historii. Myšlenka na Messiáše — ačkoliv neměla v židovství daleko takového významu, jak my křesťané se domýšlíme — byla spojovacím článkem řetězu, a od té doby mělo lidstvo netoliko učitele nejvznešenějšího náboženství, ne toliko božský obraz Ukřižovaného, nýbrž veškeren světový plán Stvořitelův od té chvíle, kdy stvořil nebe a zemi, až k okamžiku, kdy bude konati poslední soud »což v brzku prý se stane.« Touha po materielní jistotě, vý-

značný to bod oné epochy, neustála, jak vidno, dříve, pokud nebyla smazána poslední stopa nejistoty. To jest triumfem židovského, a v základech vlastně semitského světového názoru i náboženství.

S tím souvisí pak zavedení náboženské nesnášelivosti. Semitovi jest intolerance něčím přirozeným, jí vyjádřen jest význačný tah jeho povahy. Specielně pak Židovi byla neochvějná víra v dějiny a v určení jeho národa životní otázkou; tato víra byla jeho jedinou zbraní v boji o žití jeho národa, jí bylo trvale vyjádřeno jeho význačné nadání; zkrátka, u něho jednalo se o něco, co z vnitř na ven vyrůstalo, o něco, co bylo dáno dějinami a povahou národa. Ba i význačné negativní vlastnosti Židů, ku př. od nejstarších dob až po dnešní dny značně rozšířená netečnost a nevěra přispěly ke zostření nátlaku náboženského. Nyní však přešel tento mohutný impuls do zcela jiného světa. Zde nebylo ani lidu, ani národu, ani tradice; naprosto chyběl onen morální moment strašné nacionální zkoušky, jež posvětila drsný a omezený židovský zákon. Okolnost, že nátlak ve víře zanesen byl mezi chaos národů (a potom mezi Germany) byla tedy, abych tak řekl, účinkem bez příčiny, jinými slovy panstvím zvůle. Co tam, u Židů, bývalo objektivním poznatkem, stalo se zde subjektivním příkazem. Co se tam pohybovalo toliko na poli velice omezeném, na poli nacionální tradice a nacionálně náboženského zákona, vládlo zde úplně bez mezí. Arijský pud po dogmatech vešel v neblahé manželství s historickou omezeností a zásadní nesnášelivostí židovskou. Odtud divoce zuřící boj o nadvládu opravňující zvěstovati dogmata, boj to, jenž vyplňuje první staletí našeho letopočtu. Mužové mírného ducha jako Irenaeus neměli téměř vlivu; čím byl křesťanský biskup nesnášelivějším, tím větší měl moc. Tato křesťanská nesnášelivost liší se však od židovské právě tak, jako křesťanské dogma od židovského dogmatu: židovská nesnášelivost i dogma byly ze všech stran omezeny, kdežto křesťanské nesnášelivosti a křesťanskému dogmatu přístupným byl veškeren obor lidského ducha; mimo to neměla židovská víra a židovská nesnášelivost nikdy dokonalé moci, kdežto křesťané ovládli s Římem brzy celý svět. A tak stáváme se svědky takových nesrovnalostí, jako že pohanský císař (Aurelian r. 272.) vnucuje primat římského biskupa křesťanství, a že křesťanský císař Theodosius nařizuje (jako čistě politické opatření) pod trestem smrti víru v křesťanské náboženství. Naprosto nehledě k jiným nesrovnalostem, jako že povaha Boží, poměr syna k otci, věčné trvání pekelných trestů atd. ad inf. usnesením většiny (od biskupů, kteří často neuměli čísti ani psáti) byly ustanovovány, stávajíce se od určitého dne závaznými pro všechny lidi — asi tak, jako když naše parlamenty ukládají nám většinou hlasů daně. Než jakkoliv nám přichází za těžko, pohlížeti na tento nestvůrný vývoj židovské myšlenky na cizí půdě jinak než s potřásáním hlavy, jsme nuceni přece doznati, že by nikdy nebylo došlo k dokonalému vytvoření křesťanské církve bez dogmatu a bez nesnášelivosti. Také zde tedy děkujeme židovství za živel značné síly a v trvalosti.

Vznikající křesťanská církev nepřejala však od židovství toliko stejný pilíř, nýbrž spíše celou vnitřní kostru. Tu bylo by v prvé řadě třeba poukázati na motivaci víry a ctnosti: ta jest v církevním křesťan-

ství veskrze židovského rázu, neboť spočívá na bázni a naději: zde věčná odměna, tam věčný trest. Také o tomto předmětu mohu se dovolati dřívějších vývodů, v nichž vytknul jsem zásadní rozdíl mezi náboženstvím, jež obrací se na čistě sobecká hnutí srdce, totiž na bázeň a touhu, i mezi náboženstvím, jež, podobně jako brahmanské, považuje za první stupeň ke zasvěcení do pravé pobožnosti »zřeknutí se jakékoliv odměny dočasné i věčné.« Nechci se opakovati; než nyní jsme s to onen náhled značně prohloubiti, čím dospějeme poznání, jak nevyhnutelný a nikdy neochabující konflikt musil vyplynouti z násilného sloučení opačných názorů světových. Sebe kratší úvaha přesvědčí nás o tom, že představa spásy i obratu vůle, jak Indoevropanům již zhusta na mysli tanula a jak na věky Vykupitelem byla vyslovena, úplně se liší ode všech oněch, jež odplácejí vezdejší konání posmrtným trestem a odměnou. Názory ty se neodlišují toliko, nýbrž stojí zde vedle sebe dva naprosto cizí útvary, cizí od hlavy až k patě. I když jsou stromy pevně navzájem vočkovány, splynouti nemohou nikdy. A přece bylo právě toto splynutí tím, čeho se dřívější křesťanství domáhalo a co ještě dnes jest věřícím duším balvanem Sisyfovým. V prvopočátku ovšem tomu ještě tak nebylo, t. j. dříve než ve 4 století byl vpraven veškeren chaos národů násilně do křesťanství a s ním zároveň i jeho náboženské představy. V nejstarších spisech nenalézáme téměř výhrůžky trestem, a také nebe jest toliko důvěrou v nevyslovitelné štěstí, získané smrtí Kristovou. Kde převládá židovský vliv, nalézáme ještě v oněch nejdřívějších dobách křesťanských tak zvaný chiliasmus, t. j. víru v tisíciletou říši boží na zemi (což jest pouze jeden z mnoha útvarů Židy vysněné theokratické říše světové); kde naopak má převahu filosofický způsob myšlení, jako ku př. u Origena, objevují se názory, jež s těží lze rozeznati od Indského a Platonského stěhování duší: duchové lidští jsou prý vytvořeni od věčnosti, dle svých skutků stoupají vzhůru nebo dolů sestupují, posléze pak bez výjimky všichni, dokonce i démonové, budou oslaveni. V takovémto systemu nemá, jak patrno, ani individuelní život sám, ani slibování odměny a vyhrožování trestem smyslu, jenž by se mohl jakkoliv shodovati s pojetím židovskokřesťanského náboženství. Leč brzy zvítězil i zde židovský duch, a to tím, že právě tak jako u dogmatu a nesnášelivosti, vyvinul se do hloubky netušené dříve na omezené půdě judské. Bázeň před pekelnými tresty a naděje v nebeskou blaženost jsou od té doby jedinými účinnými vzpruhami veškerého křesťanství; o významu spásy málokdo ví, poněvadž sami kazatelé si myslili a do dnes ještě myslí pojmem »spásy« většinou spasení od pekelných trestů. Lidé z období chaosu národů nerozuměli totiž jiným argumentům; již Afričan Tertullian, vrstevník Origenův, prohlašuje upřímně, že lidi může spasiti jen jediné: »bázeň před věčným trestem a naděje ve věčnou odměnu« (Apol. 49.) Opírali se ovšem někteří znamenití duchové tomuto materialisování a požidovšťování náboženství, tak m na př. význam křesťanské mystiky pojat býti snad v jediné slovo. al všechno to odklidil a pouze aby se domáhal vnitřní přeměny člověka — j. spasení; leč srovnati se nedaly tyto dva názory nikdy, a právě ta nemožnost požadovala se od věřícího křesťana. Buď má víra lidi »[illegible]ti«, jak tvrdí Tertullian, anebo je má převratem jich veškerého

duševního života úplně přeměniti, jak tomu učilo evangelium; buď jest tento svět káznicí, kterou máme nenáviděti, což již Klement římský v 2 století vyslovuje (a po něm veškerá oficielní církev), anebo naopak, jak Kristus učil, jest tento svět požehnanou rolí, v níž skryta jest říše nebeská na způsob pokladu. Jedno tvrzení odporuje druhému.

K těmto protivám vrátím se ještě v dalším průběhu kapitoly; musil jsem však již zde naznačiti, jak velice se jedná o skutečné protivy, a zároveň jakou měrou proniklo židovství vítězně a jako eminentně positivně působící moc. S hrdým sebevědomím pravého indoevropského aristokrata vyslovil se Origenes: »jenom sprostému muži nechť dostačí vědomí, že hříšník bude potrestán«; než všichni tito mužové z období chaosu národů byli »sprostými muži«; jistotu, neohroženost, rozhodnost propůjčuje jen plemeno a národ; ušlechtilost lidská jest pojmem kolektivním; nejušlechtilejší jedinec, ku př. Augustin, uvázne v představách a myšlenkách sprostých vrstevníků a není s to proklestiti si cestu ke svobodě a volnosti. Tito »sprostí« lidé potřebovali pána, jenž by k nim mluvil jako k pacholkům — dle vzoru židovského Jahvy: úřad to, jejž přejala církev nadaná římským imperialným plnomocenstvím. Umění, mythologie a metafysika staly se ve svém tvůrčím významu tehdejším lidem úplně nepochopitelnými; následkem toho klesla náboženská podstata na úroveň, na níž se nalézala již v Judsku. Tito lidé potřebovali náboženství čistě dějinného, dokazatelného, jež by ani v minulosti ani v budoucnosti, nejméně však v přítomnosti nepřipouštělo pochybnosti ve věci nevyzpytatelné: to poskytovala jedině židovská bible. Popudy musily býti vzaty ze světa smyslného: pouze tělesné bolesti mohly tyto lidi zdržeti od zločinů, toliko sliby bezstarostného blahobytu pobídnouti je k dobrým skutkům. Toť byl náboženský system židovské hierokracie. Od té doby rozhodoval od židovství přejatý a zdokonalený system křesťanských příkazů autoritativně o všech záležitostech, ať již to byla nepochopitelná mysteria nebo makavá dějinná fakta (resp. dějinné lži). Židovstvím zreformovaná, nikdy však k plné vysněné moci nedospěvší nesnášelivost, stala se základním principem křesťanského chování, a to jako logicky neodbytný důsledek předpokladů právě jmenovaných: je-li náboženství světovou kronikou, je-li jeho morální princip soudně-historickým, existuje-li historicky odůvodněná instance k rozhodování o každé pochybnosti, o každé otázce, pak jest jakákoliv odchylka od nauky přestupkem proti pravdě a ohrožuje čistě materielně myšlené blaho lidí; a tu zakročuje pak církevní justice a vyhladí nevěrce i bludaře, právě tak, jako když Židé kamenovali každého, jenž nebyl přísně orthodoxním.

Doufám, že tyto poznámky vyvolají s dostatek živých představ a zároveň i přesvědčení, že křesťanství jako náboženská budova spočívá skutečně na dvou v základech různých, po většině přímo sobě nepřátelských názorech světových: na židovské historicko-chronistické víře a na indoevropské symbolické a metafysické mythologii. Jinak než v narážkách nemohu mluviti, ani nyní, kdy se chystám obrátiti zřetel na boj, jenž nevyhnutelně musil vzejíti ze spojení tak nepřirozeného. Vlastní dějiny získají na pravdě toliko tím, probírají-li se pokud možno do nejmenších podrobností a co nejobšírněji; kde to možno není, musí aspoň přehled býti pokud

možno všeobecným, neboť toliko tak lze opravdově a zúplna pochopiti pravdu vyššího řádu, pravdu životnou a nezkomolenou; skutečnými nepřáteli dějinné pravdy jsou příručné výtahy. V tomto specialním případě můžeme poznati souvislost zjevů tím snáze, ježto se jedná o věci, jež ještě dnes v našich vlastních srdcích žijí! Neboť v této kapitole naznačený spor uchováván jest totiž, byť i většinou nevědomky v srdci každého křesťana. V prvních staletích po Kristu zuřil ovšem boj prudčeji než dnes: úplný klid zbraní nenastal však nikdy; právě ve druhé polovici našeho 19. století přiostřovaly se otázky zde dotčené stále kritičtěji, zejména vlivem věčně činné, v boji nikdy neumdlévající církve římské; nelze si ani mysliti, že by naše vznikající kultura došla kdy pravé dokonalosti, kdyby nebyla osvěcována nezkaleným sluncem čistého a jednotného náboženství; tím teprve vykročí ze »středověku«. Nahlédneme-li tudíž prostě, že s důkladnou znalostí dřívějšího stadia tohoto otevřeného a bezohledného boje porozumíme vlastní naší době, jest nepochybno opět, že na základě ducha naší přítomnosti tím snáze pochopíme první epochu vzcházejícího, poctivě a volně hledajícího křesťanství. Pravím výslovně, že toliko z nejprvnější epochy učíme se znáti zkušenosti vlastního srdce; neboť později přestával boj býti v pravdě náboženským, stávaje se poznenáhlu čistě církevně politickým. Když papežství dostoupilo vrcholu své moci (ve 12. století za Innocence III.), ustál vlastní náboženský popud (který ještě krátce před tím, za Řehoře VII., tak mohutně působil), církev byla nadále jaksi sekularisovaná; právě tak nesmíme ani na okamžik posuzovati reformaci jako hnutí čistě náboženské, neboť jest zřejmě a aspoň z polovice hnutím politickým; a za takových podmínek není pozvolna jiného porozumění než pragmatického, kdežto čistě lidské klesá na minimum. Naproti tomu ožily v našem století znatelně náboženské zájmy a veškeré formy pravé i pověrečné nábožnosti, a to následkem naprostého roztržení státu a církve ve většině zemí (což udržením jedné nebo více církví státních na věci nemění ničeho) a následkem pozměněného, nyní toliko čistě moralního postavení zevně úplně bezmocného papežství. Symptomem tohoto kvašení jest hojné tvoření se sekt mezi námi. V Anglii ku př. jest daleko přes sto různě jmenovaných křesťanských jednot, jež mají své úředně protokolované kostely, resp. shromaždiště pro společnou bohoslužbu. Nápadno jest při tom, že také katolíci tvoří v Anglii pět různých církví, z nichž toliko jedna jest přísně orthodoxně římskou. Mezi Židy rozproudil se náboženský život také velice; tři různé sekty mají v Londýně své modlitebny a kromě toho jsou tam dvě různé skupiny židovských křesťanů. To upomíná na století náboženské zvrhlosti: na konci druhého století ku př. vypravuje Irenaeus o 32 sektách, dvě století později Epifanius o 80. Z té příčiny jest opravněnou naděje, že pochopíme duševní boj pravých křesťanů tím lépe, čím dále do minulosti se vrátíme. (Pokračování.)

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Z nové produkce veršové. Veliká nadvýroba debutantských sbírek, jež vyznačovala v posledních několika letech naši literaturu, vyvolává zdá se reakci. Vody hyperprodukce počínají klesat. Soudím tak alespoň z toho, že nemohu počít tentokrát stereotypním: »Za poslední čas nahromadilo se na našem redakčním stolku atd.« Nic se nenahromadilo, než nějaké dvě tři malé knížečky. Nejprv sluší být jmenován »Almanach na rok MCM«, jejž vydala Moderní Revue za redakce Viktora Dyka, Karla Kamínka a Arnošta Procházky. Jednou zase po delší době defiluje tu před námi mladá naše lyrika svými nejlepšími jmeny. Svou myšlenkou a uspořádáním upomíná almanach na Bierbaumovy publikace »Der bunte Vogel«. Ale kalendářní ráz je tu vlastně zbytečný a čistě vnější, leda že by zvláštní akcentování letopočtu mělo za účel ukázati, jaké byly útvary a snahy naší mladé poesie na důležitém časovém mezníku, od něhož se začne psáti »devatenáct set«. Na thema, s tím patrně souvisící, vyloudil Otakar Březina ve vstupní básni »Čas« několik slavných zahajovacích akkordů z varhan své metafysicky hymnické poesie. I z ostatních přinesl každý své nejpříznačnější barvy a tóny. Zvlášť nového anebo překvapujícího nalezneme tu málo, ale je už samo o sobě nanejvýš interessantní a poučno srovnávati tyto mikroskopické, jedno neb dvoustránkové projevy talentů nejrůznější struktury. Tóny esthetické, hluboce do psychického zabořené, exotické anebo hieratické přirozeně převládají u publikace vydané Moderní Revuí. Tím drsněji a význačněji zní do toho struna realistické satyry, na niž uhodil Josef Holý. To je snad jediný zvuk, jímž zalehla vřava pozemské skutečnosti do tohoto sboru básníků, vesměs jinak obrácených jen do sebe, do minulostí nebo do fantastiky. Báseň Jiřího Karáska zdá se být dozvukem k jeho knize »Sexus necans«, právě tak jako Sovova k »Vybouřeným smutkům«. Za nejlepší čísla bych považoval příspěvky K. St. Neumanna a J. Opolského. K. Babánek jde příliš ve stopách J. Schlafa právě tak jako Viktor Dyk ve své prosou psané fantasticko-humoristické improvisaci ve stopách Scheerbarta. R. Egor, Jiří Kasmín, Emanuel šl. z Lešehradu, Fr. Soldan, K. Toman a jiní z nejmladších presentují se zde spůsobem odjinud už známým. Význam novinky zdá se mi z celé publikace mít nejvíce pět čísel Otokara Theera (Gulona), verše nervósně jemné a chorobné pleti, hektického, hysterického pathosu a podivného exotického slovníka, od něhož divně se odráží f

gramatická monstra jako »Vykupitela« »zářejí« atd. Dětinná, rozplakaná, polonaivní, poloraffinovaná rozněžněnost mluví z prósy Jana z Vojkovic, z níž prvý odstavec zdá se být přímo přepsáním některého passu z Karáskovy »Legendy o melancholickém princi«. A abych už nezapomněl na žádné jméno, uvádím ještě Vladimíra Jelouška, A. Lubasa, V. Otomara, Vil. Peču, K. Engelmüllera a Zd. Tlamicha, o jichž příspěvcích nelze říci nic zvláštního. Tím by bylo defilé u konce. Vážit tyto drobné ukázky na jemnějších kritických váhách bylo by tuším nemístno. Samo vydavatelstvo asi tomuto almanachu nijakého zvláštního programatického významu nepřikládá a svému účelu — presentovati v novoročním poháru několik doušků narychlo nabraných v proudění mladé básnické produkce — poslouží zcela dobře. — Básně Louise Křikavy »V nocích bezhvězdných« (nákl. Šimáčka) jsou publikací, jež mine beze stop. V tomto množství nabubřelých veršů naleznete pramálo ryzích a hrdinných ozvuků srdce. Autor jejich zmítá se mezi rhetorickou šablonou starou i moderní, ale šablonovitým a bezvýrazným je vždycky, jak ve formě tak i v sujetech. Je epigonem všeho možného, takovým všeobecným epigonem, že těžko říci čím epigonem nejvíce. Tu Vrchlického, tu Machara, tam zas Březiny a bůh ví kolika jiných ještě, všecko v bledých, chudokrevných ohlasech se zvláštní takovou nedelikátní mnohomluvností reprodukované. Sotva čtyři pět čísel naleznete, která stojí za to, abyste si pro ně jméno p. Louise Křikavy zapamatovali. Kolik takových už rozehnalo se na poslední leta na náš Parnass, s předmluvami ještě pozemštějšími nežli jest jeho — a kde jsou všichni? — Zvláštní publikací je »Sever, sborník poetický«, jehož vyšel sešit první (a podle všeho i poslední), obsahující všeho všudy pět básní, tónu od školy Moderní Revuevesměs odlišného. V prvé z nich »Písni feministů« slaví Stáňa Pustak ženu. Myšlenka sympathická a oproti všelijakým módním strindbergovským allurám vítaná, ale vyslovená příliš dutým bombastem. Další dvě čísla Milana Fučíka, v tónině hravé prostoty držená a pompésních dalších několik veršů Bedřicha Zavadila jsou drobnosti, na které není třeba zvlášť brousit kritický nůž. *D.*

Hudba.

»Čert a Káča«, nová opera Antonína Dvořáka jest jen novým potvrzením věci dávno známé: že totiž největšímu z našich žijících hudebníků není přáno ovládati tajemství dramatického stylu. Síla jeho, tak mohutná a vítězná ve stavbě velikých symfonických a kantátových budov, tak plnokrevná a temperamentem jiskřící v útvarech tanečních, omdlévá a vadne, jakmile se nohou dotkne jeviště. Boj o život, krutý v umění právě tak jako v přírodě, nepracuje snad nikde s tak nemilosrdně přísným výběrem jako na poli oper. Kolik z těch všech, které kdy za zdar slávy a lesku přešly přes jeviště, udržely se na něm trvale třicet, dvacet, n en deset let? U oper Dvořákových, skladatele, jenž je jmenován m čtyřmi, pěti nejlepšími jmény světové hudby, který stojí na výši u a je zahrnován oficielními poctami, jsou zevní podmínky nejpřízni-

vější, aby v tomto krutém procezovacím processu šťastně obstály. A přece ne; přece zůstalo všech šest, které Dvořák dosud napsal ve smutné společnosti těch, které nesou na čele znamení smrti a zapomenutí. Hrají se sem tam »Tvrdé palice«, jednou po dlouhé, dlouhé době dojde v Národním divadle na »Dimitrije« a »Jakobína«, ale patrně více jen ze šetrnosti k osobě skladatele, nežli ze spontanní potřeby a zájmu obecenstva. Ani jedna z nich nežije ani polovici tohoto života a významu, jejž mají opery Smetanovy. Nemohou si naříkat na nedostatek přízně a chápaní. Co je v nich krásného, jest zajisté hojně oceněno. Příčina tedy leží v nich samých. Jsou to vnitřní organisace jich vady, jimiž hynou. V posledních letech přestával už Dvořák byti vyslovován v řadě těch, s jejichž tvorbou naše opera počítá. Ale poslední ruch v naší opeře nedal mu zdá se spáti. Se zvláštím chvatem byla tato opera napsána a uvedena na jeviště, tak jakoby šlo o to, za každou cenu dokázati, že tak jako v symfonické tvorbě, neustupuje Dvořák ani na půdě opery před žádným ze žijících našich komponistů. Šlo-li o tento důkaz, pak se rozhodně nepovedl. »Čert a Káča«, abstrahováno od některých partií rázu absolutně hudebního, v nichž Dvořák nezapřel své mistrovství, je jakožto dílo hudebně dramatické naskrze prostředním.

Libretto p. Ad. Weniga chopilo se rukou slabou a malomocnou látky celkem šťastné. Mám alespoň za to, že v této historii o Kačce, kterou vezme její tanečník čert do pekla a která se tam stane postrachem národa Luciferova, leží veliče vděčné a uměleckého prolnutí a zpracování hodné elementy drastické a bizarrní lidové groteskosti. Zvláště šťastným nazývám, že toto pekelné dobrodružství bylo uvedeno ve spojitost s tendencí ethickou a sociální. Čert si přijde pro kněžnu, lidem proklínanou a tato je ho zbavena jen za tu cenu, že zruší robotu. Tímto čertem, posýlaným na necitelné kněžny a správce, vykonává lid humoristickou mstu na svých utlačovatelech a vybavuje stajené své revolucionářství. Čert je tu vykonavatelem sociální spravedlnosti. Při hlubším pojetí a vyzdvižení těchto prvků mohlo tu vzniknout dílo divokého a bolestného humoru, ale na to bylo třeba opravdového básníka. Pan Wenig jím není ani za mák. Je až hrůza plochý, slabý a dilettanský, žádný tón nedovede vyhnat k silné výraznosti, tím méně, aby sršel bujnými nápady, jak bychom toho zde žádali, anebo aby dovedl ostře řezat karakteristické linie. Nad jeho librettem vynáší se nepopíratelně duch Alešův — to platí jak o scénách v pekle, tak i na zámku kněžnině — ale jak chudokrevně a hluše zní zde slovo oproti výmluvným liniím a silhouettám našeho illustrátora! Látka tato a její duch vyžadovaly by silné, kypré, kořenaté mluvy, ale dikce p. Weniga při vší strojené a zdánlivé lidovosti je naskrze nelidová, matná, necharakteristická a pro požadavky hudební deklamace a orchestrálního doprovodu málo plastická. A nota bene, tomuto librettu chybí hlavní nerv poesie a lidského zájmu: láska. Když v prvém jednání slyšíte, že Káča na ovčáka Jirku bere a když si ji Jirka dobírá, soudíte na lásku, dle pořekadla, že co se škádlí, rádo se má. A jen tak pochopíte, že Jirka se mohl odhodlat, aby skočil za Káčou do pekla. Ale zatím dále vidíte, že tomuto Orfeovi české pohádky je jeho Euridika úplně lhostejna. Chybí tu tedy každá lidštější, vřelejší motivace,

jakýkoliv románový živel, jsme tu v pouhém ovzduší štiplavé anekdoty, vyznívající hrubě materialisticky: Jirka a Káča jsou bohatě odměněni a je dobře. Nebyl bych se ani o produktu p. Wenigově tak šířil, vždyť v oboru librett jsme u nás zvyklí na to nejhorší, ale práce, jíž udělena první cena 500 zl. musí si nechat líbit nejpřísnější posuzování. V tomto případě mohu s nejklidnějším svědomím napsat, že těchto pět set bylo zbůhdarma vyhozeno.

Ale fatálnější pro operu je, že, co z látky její nedovedl udělati librettista, nedovedl ani skladatel. Ten fraškově bizarní, groteskně rustický živel, pro něhož marně hledáme silnějších akcentů v librettě, nenalezáme náležitě vyzdvižen ani v karakteru hudby, jíž Dvořák k tomuto textu napsal. Smělá verva, bujný, pitvorný chechtot selské satyry, sukovité linie, to všecko nacházíme v ní v míře praskrovné. Nejvíce ještě poměrně v prvém jednání, kdežto pro 2. jednání, kde humoristická scenerie českého pohádkového pekla přímo si vyžaduje hudby ztřeštěně parodisující anebo s maskou úmyslného selského primitivismu vystupující, napsal právě Dvořák nejnedokrevnější, nejvážněji se tvářící a nejvleklejší partie opery. Že tento akt přes to rozhodl o úspěchu novinky v obecenstvu, za to děkuje zdařilé pekelné scenerii, opičáckým pitvorám čertovského ensemblu, číslům tanečním s létacím baletem a serpentinovým tancem à la Miss Foy atd., jedním slovem efektům z Variété. Třetí akt stojí výše, tam jako v prvním poznáváte Dvořáka z »Tvrdých palic« a »Šelmy sedláka«, ale ovšem v potencích už povadlých a sestárlých. Zvláštní důraz se klade z některých stran na to, že v této opeře se poprve postavil Dvořák oběma nohama na půdu moderního hudebně-dramatického stylu. Pravda, uzavřených čísel tu nenalezáme, celá opera je pracována na několika málo příznačných motivech a teče jediným deklamačním proudem, deklamace je správná — ale co to všecko znamená pro kvalitu této hudby? Proto není ona jistě lepší nežli byla hudba dřívějších oper Dvořákových, ve starých formách držených, ba snad právě naopak: byla to nezvyklá pro skladatele půda moderního deklamačního stylu, která jej, známého ctitele a pěstovatele tradicielních klassických forem, mátla a sváděla k hříchům proti dramatičnosti. V rámci tohoto nového stylu, u něhož alfou a omegou všech podmínek je dramatičnost, vynikly proto tím více Dvořákovy nedostatky na poli operním: jeho nedostatek smyslu pro ostré a úsečné zachycení situace, pro lapidární kresbu, pro výstižnou linii, pro dramaticky výrazné sečlenění deklamačních frází. Každý i dost málo vzdělaný posluchač může postřehnout jeho hříchy proti svatému duchu divadla: tu vyžaduje situace rapidního spádu a skladatel tam vloží zbytečné pausy, tam čekáte prudké akcenty a skladatel volil jemné, anebo dosáhne jistého dojmu, ale ruší ho zbytečnými přílepky atd. Mohl bych posloužit celou řadou dokladů, kdyby bylo k tomu místa. Nejšťastněji dařilo se Dvořákovi v předehrách a vůbec v partiích, inklinujících k absolutní hudbě. Jmenovitě předehra k 3. jednání má nepopíratelný melodický a rythmický p ab. Ale za to, jakmile opona se vyhrne, síla jeho omdlévá. O vlastním j › stylu dramatickém nemůže býti ani řeči a je přirozeno, že pokus o ioderně deklamační komický styl zavedl jej přímo ve stopy Smeta- n y, jehož síly v karakteristice, výrazné kresbě a humoru však ani z po-

loviny nedostihuje. Hudební myšlenky, na nichž operu tuto založil, jsou celkem syté a melodicky svěží, ale je jich až povážlivě málo. Avšak z jejich výrazného reliefu a hotovosti, jakož i v lahodné průsvitnosti této hudby, v její jednoduchosti a vyhýbání se polyfonnickým přeplněnostem poznáváte přece jen lví dráp, ruku mistra, která se docela nikdy nezapře, třebas léty umdlela a bloudila po cestách, které jí nesvědčí. *K.*

J. Arbes: Ethiopská lilie. Světová knihovna. Osud květiny, která v povídce má význam jinak podřízený, jest osudem této knihy: zapadla prachem. A přece romanetta Arbesova měla velkou cenu pro naše mládí, kouzlila a hřála. Nebyly to divné a genialní fabule Poëovy; cosi něžného a vysoké hodnoty intellektuelní, taková mi připadají romanetta Arbesova i po letech. Zajisté jsou lepší jeho práce (Sivooký démon a j.) i méně zředěné, jejichž vydáním by Světová knihovna čtenářstvu posloužila. Nicméně osud starého učitele, jehož objevu Neptuna priorita byla zmařena náhodou, při níž podivná květina hrá důležitou roli, nezůstane lhostejným nikomu, kdo dovede se vžíti do jeho díla, do jeho — positivní — methody. Dodá-li se konečně, že táž bizzarní lilie pouhým kouzlem svého jména dovede upoutat mladého farmaceuta, zamilovaného do schovanky starého učitele, hledajícího v herbářích úlevu pro její chorobu, naznačen je tím obsah knihy. Vypravování samo vychází od autora, k němuž bratranec farmaceut přichází každodenně návštěvou. Ve dlouhých, rozvláčných hovorech blíží se oba konečnému ději knihy. Děj tento je velice krátký: oba navštíví posléze starého učitele, aby jim řekl tajemství květiny a má-li zázračnou moc hojivou, o které sní mladý adept vědy. Stařec unesen vzpomínkami vypráví o své minulosti, o své práci, o svém objevu — ale o květině, že by měla nějaké lékařské ceny, nevi ničeho. Sen mladého muže se řítí rázem v nivec a současně stihne jej katastrofa: schovanka učitelova náhle zemřela. Její pěstoun ji nepřežije: umírá, odnášeje důkaz o prvenství objevu svého do hrobu. Analysovati dílo toho druhu netřeba, jelikož profil autorův je literárně zcela určitý. Dnes asi by genese takového romanetta byla nemožnou; jeho konstrukce podobá se skleněné hříčce, kde všechna vlákna ústí do hrotu. Odeberte jí toto ostří, na kterém spočívá, a rázem v prach se rozpadne. Nicméně tato uměleckost, trochu vypočtená na effekt, nezapírá v sobě dosi umění. Autor sem položil své vyznání, tu silnou touhu: z lomozu zbraní žurnalistiky přejíti ve stánky tichých Mus. Čteme z knihy, jak chápal úkol spisovatele vážně, nechtěje toliko baviti, ale i říci, co sevřelo jeho srdce: výkřik Promethea — umělce, který nese lidem božskou jiskru, který však je připoután ku skále, k masse chladné a ponuré. — *c*

Boleslav Prus: Faraon. Rom. Knihovna Světozora. Z polštiny přeložil Jar. Rozvoda. Je to román z dob starého Egypta, silně připomínající po stránce slohové Flaubertovu »Salambo.« Široce rozběhlé vypravování o mladém princi následníku, Ramsesovi, až do toho okamžiku, kdy úmrtím otce stává se sám pánem veliké říše, ve stínu obrovské sfingy, střežící spánek devatenácti královských dynastií a nepohnuté při tom velikém okamžiku — vyplňuje dva díly tohoto románu minulosti, podobnému velkému plastickému obrazu pouště s drobnými figurkami, zástupy vojů a kněží.

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Poslanecká sněmovna říšské rady rakouské provedla konečně po třech létech ubených čin, na nějž vypráhlý úhor našeho veřejného života čeká již přes celé rtstoletí jako na svou rosu: schválila dne 17. listopadu svým jednomyslným usne-ením ve druhém i třetím čtení vládní osnovu o zrušení novinového a ka-ndářního kolku, jež nastati má od 1. ledna 1900. Referent tiskového výboru sl. Sokolowski nemluvil dlouho; každému bylo jasno, že jde o věc, jejíž ortel mrti je již dávno zralý. 5. prosince bude se o této volební osnově jednati ve sně-ovně panské, kdež se očekává jen její potvrzení, takže do Nového roku může býti ový zákon pohodlně sankciován. Vláda sice vede ještě ve svém rozpočtu výtěžek novinového kolku až do dubna, ale jisto je, že věc tato se v Rakousku déle již ržeti nedá. A tak v této době padá po bezpočetných protestech, řečech, interpela-ích a demonstracích tato svěrací kazajka všeho duchového života v Rakousku, jež květnu t r. slavila zrovna své 110leté jubileum; padá tím stará policejní instituce, ei vyháněla tento stát z řady kulturních států evropských, jež tak houževnatě u nás držela všechny reakční instituce veřejné a v nich vliv feudalismu, jež dusila všechen růmysl tiskařský a papírnický a jež všeobecné vzdělanosti kladla meze nepřekona-elné, což se ovšem nejkrutěji vymstilo na národech slovanských. Škody a těžké rány, jež novinový kolek na př. celému českému rozvoji v posledním půlstoletí za-zoval, nedají se stručně ani vysloviti. A přece velké oficielní žurnály pražské cho-vají se k této reformě s upjatostí a ledovostí tak nápadnou, že z ní není nesnadno vyčísti, že jich dnešní novinářský monopol přirostl jim přece jen více k srdci, nežli ty všeobecné statky národa. Oni tajně podpisují oběma rukama to, co klerikální sedlák alpský Etz řekl veřejně: že zrušení novinového kolku jest koncesí živlům radikálním, a že oni proto jen s »těžkým srdcem« budou pro to hlasovat. -- Je při-rozeno, že tato reforma, jež znamená v rakouském tisku hotovou revoluci, musí vésti k další revisi zákonů o tisku, a že zejména zrušení zákazu kolportáže, jakož i řízení objektivního může býti jen otázkou času.

Po zrušení jazykových nařízení, jimž doufali vojenští kruhové v této říši při-voditi dělnost parlamentu a hlavně ovšem umožniti volby do delegací, vyskytly se na obzoru nové tři »státní nezbytnosti«; schválení prozatímního roz-počtu, zákona o kvotě a zákona o přikazování potravních daní, a sice daní z piva, minerálních olejů a cukru; reforma tato má záležeti v podstatě v to že při prodeji piva, minerálních olejů a cukru mezi Rakouskem, Uhrami a úze m okupovaným má býti daň, která se zapravuje v zemi výroby, býti přikázána -né emi, kde se tyto věci spotřebují; reforma tato znamená očividně velikou vý-hod o Uhry, a to tím více, poněvadž při víně, jež se vyrábí v Uhrách a v Ra-

kousku spotřebuje, tato zásada platnosti míti nemá. Všechny předlohy těchto tří »státních nezbytností« byly již v poslanecké sněmovně podány. A poněvadž nynější zodpovědné ministerstvo úřednické necítí v sobě samo dosti síly, aby předlohy tyto v parlamentě prosadilo, uchyluje se za nezodpovědnou korunu, což ostatně v našem pojímání konstitucionalismu a parlamentarismu není docela žádnou novinkou. V posledních dnech bylo v parlamentě viděti mnoho pánů ve fracích, kteří přicházeli a odcházeli k audiencím do dvorního hradu. Byli pozváni všichni předáci státnických stran od p. Jaworského, Kathreina, Engla až k p. Prademu a k Pergeltovi. Z audiencí vyšlo na jevo, že o nějakém otřesení vlády hr. Claryho nelze dnes mluviti, poněvadž císař pronesl pevnou vůli, ponechati toto ministerstvo u vesla až do vyřízení všech státních nezbytností a v Rakousku, jak známo, rozhoduje o osudu ministerstvo nikoli konstelace v parlamentě nýbrž rozhodnutí panovníka. »Opoziční« Poláci a alpští klerikálové sklánějí se takřka bezpodmínečně před státními nezbytnostmi, a činí tak pomalu i historická šlechta česká, jejíž spojenectvím se mladočeši tak honosili. Největší bolení hlavy působí proto dnes vládě klub mladočeský, kde propukl nyní vší silou prudký rozbroj mezi živly radikálnějšími a umírněnými, jenž vyšlehl zejména po odměřené a studené audienci dra Engla, při níž nazval císař mezi jiným hlášení se slovem »zde« vzpourou, proti níž třeba co nejrozhodněji zakročit. Vnitřní tento boj v mladočeské delegaci není a hned tak asi ještě nebude skoncován. Poskytovala-li však mladočeská politika v rámci vládní pravice obraz nevýslovně trapný, neposkytuje nynější mladočeská oposice obrazu utěšenějšího. Při odpovědi ministra vnitra dra. Körbra, jenž prohlásil, že chování četnictva na Moravě bylo vzorné a plné taktu, dělají někteří poslanci scény a kravaly — ale dr. Engel je zapřisahá a krotí; „Nár. listy« jsou nad kravaly nadšeny — ale mladočeská delegace nechává si p. Kathreinem přiložiti uzdu ve schůzi parlamentní komise téže pravice, o niž sám vedoucí orgán polského kola Gaz. Narodowa pěje — pohřební píseň. V parlamentě mluví Doležal, Kaftan, dr. Dvořák dlouhé obstrukční řeči a ve výkonném výboru pravice mladočeští řečníci ujišťují, že mladočeský klub obstrukce nedělá. Mladočeská delegace zahájí nejkrajnější oposici — při hlasování chybí zase 23 mladočeských poslanců a projde návrh — p. Pergelta za hlučného smíchu německé levice. Po Čechách a Moravě pořádají se demonstrace, a páni poslanci se musí shánět do parlamentu vyzváním v novinách. Venku se bouří a oficielní vůdcové mladočeští s drem Englem v čele jednají s vládou dál, nikoli o provedení některého kardinálního požadavku, nýbrž o odstranění dvou tří byrokratů, restituování vnitřní úřední řeči české a snad o zřízení české university na Moravě, z něhož na konec nezbude nic, než veliké sliby. Mladočeský klub se usnáší, že český národ musí v zájmu své cti pracovati prostředky mravními, a že každou násilnost a poškození majetku s veškerou rozhodností odsuzuje, — ale na venkově se vytloukají židům okna dál pod záštitou mladočeských kapacit. — A »Nár. listy«? Tento ještě do nedávna tělesný orgán dra Kaizla, Engla, Stránského, Pacáka dnes píše, že v »klubu poslaneckém má vrch jistý proud, který se domnívá úskokem prospěti věci lépe, nežli přímým, odhodlaným činem«, dnes píše, že přijímá za svůj návrh Hellerův, který mluví pro obstrukci, a pro který zvedla ruku sice jen 12 poslanců, ale pro který se obrací vítr mezi voličstvem.

Organisace mladočeské oposice u nás dospěla 19. listopadu k uspořádání manifestačních důvěrných schůzí samosprávných sborů v Praze a Brně, jakož i v krajských městech českých. Jednotlivé městské rady vydávají vyhlášky, jimiž zastavují práci v přenesené působnosti. Dle obecního řádu

pro Čechy jsou obce jen tenkráte povinny konati služby státu v přenesené působnosti, když jim to ukládá zákon říšský anebo zemský (na př. dodávání obsílek a výnosů soudních, práce při sčítání lidu, vydávání pracovních knížek, spolupůsobení v záležitostech živnostenských a pod.). To však, co požadují vlády na obcích nikoli na základě zákonů, nýbrž na základě pouhých vládních nařízení, konati povinny nejsou; nejsou proto povinny vybírati c. k. přímé daně, dodávati výnosy úřadů politických, spolupůsobiti při obeslání branců, vésti v evidenci dovolence a záložníky, anebo se starati o vymáhání vojenské taxy. Proti přímým rozkazům okresních hejtmanů mají pak právo rekursu k místodržitelství, ministerstvu a správnímu dvoru. Při jednání poslanců mladočeských jsou ovšem pochopitelny stesky jich voličstva, že si z něho vlastně dělají jen blázny.

16. listopadu byla v parlamentě skončena debata o krvavých událostech v Holešově, Vsetíně a Přerově a zvolen byl výbor pro jich vyšetření, jemuž bylo zároveň uloženo, prozkoumati příčiny bouří Kraslických. Pozoruhodnou v této debatě byla zejména řeč posl. Bernera, jenž prohlásil, že sociální demokraté pokládají zrušení jazykových výnosů za křivdu na oprávněných zájmech českého národa.

Poslanecká sněmovna projednala již prvé čtení vyrovnacích předloh. Nejde to ani z daleka tak hladce, jak by si přála vláda. Z poslanců mladočeských zasáhli do debaty jen poslanci méně vlivuplní. Vůdcové si zatím prstů nepálí, vyčkávajíce opatrně, co ujedná dr. Engel s hr. Clarym.

Kvotové deputace se konečně po dlouhém jednání, jež počalo r. 1897, a jež činilo dle slov jednoho polského poslance dojem smlouvání se o jalovici, dohodly na kvotě **34·4 : 65·6**. Společné vydání rakouské uherské monarchie uhražuje se, jak známo, nejdříve důchody ze společného cla; neuhražený zbytek se pak rozdělí mezi Rakousko a Uhry dle poměru 65·6 : 34·4. Smlouva je uzavřena na 10 let, uplyne tedy 31. prosincem 1909. Původní požadavek rakouské deputace byl 42 prc. Uváží-li se, že neuhražený příspěvek obou států činí na 110 mil. zl. znamená kvota 34·4 prc., že Rakousko slevilo ze svých požadavků ročně přes 8 mil. zl., čili za deset let daleko přes 80 mil. zl., a že tím dospělo dle trefných slov posl. dra Jaxe k svému Sedanu. Obě osnovy byly již předloženy, jak v parlamentu uherském, tak rakouském. V Uhrách bude předloha vyřízena hladce, přes kravaly strany neodvislosti; co však bude v Rakousku, dá se dnes při všeobecné nejistotě veřejných poměrů sotva přibližně určiti.

Ve Štýrském Hradci zvítězili při obecních volbách ve třetím sboru dva kandidáti sociálně-demokratičtí, v prvé řadě posl. Resel. Je to první hlavní město v Rakousku, do jehož zastupitelstva pronikla soc. demokracie.

Delegace jsou svolány na den 30. listopadu.

Sociální hlídka.

Jako v politice i při nejabsolutističtějších choutkách vlád musí býti přece vždy sáhnuto k parlamentu, aby zažehnány byly mraky hrozící bouří, tak i v politice sociální nemůže býti neustále přihlíženo jen k činiteli jednomu, nýbrž nutno obraceti zřetel i k zápasníku druhému. Neboť nesmí se nechávati třecí plochy, které bez toho přese všechny námahy nejen se nezmenšují, nýbrž naopak stále ještě se zvětšují, nesmí se nechávati je naplniti výbušnými látkami přes příliš. Sáhne-li se

tudíž se strany tříd vládnoucích k tomu, aby osud tříd porobených byl snad zmírňován, anebo aby aspoň vzbuzeno bylo zdání, že snahami takovými třídy vládnoucí jsou neseny, děje se tak v pravidelných případech za tím jedině účelem, aby nedošlo ke katastrofám, které by po případě pro ty, již nyní dobrovolně povolují, měly za následek ztráty mnohem horší a osudnější. Tato diagnosa dnešní sociální politiky jest dosti známa; nebylo však snad nikdy možno tak makavě ji pozorovati jako v posledních dnech. Řekli jsme minule, že z koncentrace obou zápasících stran vzniká stav dusné, trapné nejistoty: z tohoto stavu má se právě vybřednouti sociální politikou. Vláda chtějící udržeti zdání jisté autority a nemohouc také příliš zřejmě vystoupiti ve prospěch strany mocnější, když jest dělnictvo silně organisováno, nejvolněji se cítí tam, kde se dějí prozatím první nesmělé kroky; přihlíží tudíž blahovolně k anketám, když sama již k nim nedává podnět. My jsme byli nedávno oblaženi hned několika velikými anketami najednou. U nejbídnějších z bídných — u domáckých dělníků — se počalo prohlížeti příbytky, aby sebrán byl dostatečný materiál pro úřad pro statistiku práce. V Praze pátráním byl učiněn začátek. V Brně opět se radili, jakým způsobem odpomoci bídě domáckých tkalcův. Bohužel nenašli jiného prostředku než radu, aby domáčtí tkalci byli převáděni do jiného průmyslu, což ovšem není ničím jiným, než přiznáním úplné malomoci v této otázce. Rovněž z ankety o poměrech drobného obchodu konané v Liberci vyšly jen stesky na konsumní spolky a potravní skladiště, zařízení tedy hospodářsky daleko pokročilejší než drobný obchod. Žádaným průkazem způsobilosti a zápovědí podomního obchodu snad by se tomuto stavu dalo vlíti ještě něco tekutiny do žil, ale nebyla by to již zdravá životodárná krev. — Vláda pokračovala také ve svých dotazech týkajících se změny § 77. živn. řádu. Mimo organisace dělnické, které se vyslovily již prve, nyní také pražská obchodní a živnostenská komora prohlásila se proti zrušení jmenovaného paragrafu. Za to radí ku změně živnostenského řádu v jiných směrech, jako zejména aby zrušena byla závaznost k úplnému dokončení práce akordní po vypršení lhůty výpovědní. Zdá se, že obchodní komora vůbec jenom chtěla něco říci. Kdyby byla chtěla zaujati nějaké stanovisko dělnictvu příznivé, byla by jistě mohla najíti celou řadu ustanovení živnostenského řádu, která dělnictvo tísní, jak o tom bylo také na sjezdě brněnském sociální demokracií, zejm. delegátem Roušarem z Prahy, pojednáno. — Nyní také rakouská vláda prý zahájila vyjednávání s vládou uherskou o zřízení mezinárodní kanceláře pro sprostředkování práce, když dán byl již podnět k tomu, aby zaváděno bylo jednotné ochranné zákonodárství dělnické v různých státech za účelem stejnoměrného »obtížení průmyslu«. Věru, člověk neví, má-li brát vážně takové projevy, svědčící o naprosté přímo slepotě! Anglie mající takové odborové organisace dělnické, že mohly si vynutiti největší mzdy v Evropě; a Německo, které může se honositi nejlépe vybudovaným ochranným zákonodárstvím ukládajícím průmyslu značné obtížení; ty státy stojí v popředí průmyslového ruchu právě proto, že mají poměrně dobře chráněné a dobře placené a tím také inteligentní dělnictvo. S těmi přece Rakousko nemůže se zdaleka měřit — a přece takové přímo dětinské důvody. Ovšem u nás při všem musí vylézt na povrch čertovo kopýtko co nejdříve a všude. Zřízencům státních drah zvýšeno bylo služné, ale tím způsobem, že těm, kteří měli přes 1600 zl. ročně, přidáno bylo 200 zl., těm, kteří měli méně, přidáno jen 100 zl, a sluhům, kteří sotva živi byli ze své mzdy, zvýšeno služné o 36—50 zl. ročně. Což divu, že nikdo není spokojen se sociální politikou v Rakousku. Leda snad ti, na jichž účet zdánlivě aspoň sociální politika jde. Neboť tak jako v Rakousku by si snad vůbec počínati nemohli nikde.

kde již jednou něco proti nim se počalo. Pracovní rada při úřadu pro statistiku práce byla přece pokládána za jedno z největších zařízení a nejdůležitějších. Podle očekávání, která se v ni vkládala, také právem. Ale nadšení brzy utuchlo, když vláda přibráním nových členův upravila si pracovní radu více dle své potřeby. Ale nyní ani tento značně zvodnatělý a ve své činnosti ochromený sbor nemůže s podnikateli nic pořídit. Na nátlak socialistických členů pracovní rady měly býti vyšetřeny poměry horníků v pánvi ostravsko-karvínské. Ale k provedení toho šetření nedošlo, poněvadž nesvolili k tomu mocní pánové uhelných dolů, kteří nejen že neuznali autority pracovní rady, nýbrž ji ještě poučovali o tom, že není povolána k tomu, aby napomáhala propagandě rudé internacionály. A pracovní rada nemohla učiniti nic jiného, než vysloviti nad takovým jednáním své politování. Za takového stavu věcí nebude asi divu, když nečiníme si nijakých růžových nadějí o osudu ostatních předloh, které pracovní rada má nyní projednati. Tyto týkají se hlavně upravení pracovních poměrů při živnostenských podnicích železničních na př. stavbách železnic. A mocní králové železnic dovedou jistě své zájmy právě tak dobře hájit jako uhlobaroni. Také předloha zákona o prostředkování práce státem neslibuje valného výsledku, když ve schůzi pracovní rady hned vyskytli se lidé, obávající se toho, aby soukromá iniciativa zařízeními státními nebyla ochromena. Poněvadž pak ve sborech zákonodárných tento zpátečnický živel ještě více jest zastoupen než v pracovní radě, nevěříme, že by se dočkaly příznivého vyřízení návrhy podané poslanci sociálně demokratickými na radě říšské. Pod dojmem dat, která sebral poslanec Resel v brožuře: Der Staat und seine Diener socialisté navrhli, aby upraveny byly platy a poměry zaopatřovací provisorních výpomocných státních sluhů, kteří za denní mzdu 80 kr. až 1 zl. slouží po 10 až 20, ba i více let stále v provisoriu; dále aby podobně se upravily poměry erárních cestářů, kteří za měsíční služné 16 až 24 zl. vydáni jsou nejhorším nepohodám živelním při dvanáctihodinné době pracovní. Rozumí se samo sebou, že návrhy socialistickými musily býti dotčeny nutné podklady pro ochranné zákonodárství dělnické: pojišťování nemocenské a úrazové, jakož i žádané pojišťování starobní a invalidní.

Ovšem v sousedním Německu nejsou poměry o mnoho lepší našich. Tam na př. zřízena jest od r. 1892. komise pro dělnickou statistiku, která má prováděti práce přikázané jí říšským kancléřem nebo spolkovou radou. Tak provedla již v poslední době anketu o poměrech v živnosti pekařské, šetření o poměrech v živnostech obchodních, mlýnech a hospodách, jakož i v průmyslu konfekčním. Ale nyní ani říšský kancléř ani spolková rada neodvažují se dáti jí nějakou práci, poněvadž provedla šetření o domáckém průmyslu a statistice mezdní příliš objektivně, a pomohla tak na světlo mnohému, co mělo zůstati skryto v temnotách.

O jiných zemích skoro není ani možno mluvit. Hnus musí přímo naplnit toho, kdo pozoruje, jakými prostředky magnáti uherští hledí se ještě držeti nějaký čas nad vodou. V Uhrách proletariát zemědělský převzal úlohu, jejíž nositelem jinde jest proletariát průmyslový. Již loni měli jsme příležitost poukázati na neslýchanou brutálnost, s jakou vláda i sbory zákonodárné proti proletariátu zemědělskému vystupují, dnes můžeme do tohoto věnce připlésti nový list, jenž ostatním v ničem nezadá: nemohou-li se zaměstnavatel a dělník shodnouti, může býti smlouva zrušena; ale dělník musí zaplatiti všechny náklady s dopravou jeho na místo práce spojené dříve než se vzdálí. Tím je vlastně vydán úplně v šanc zaměstnavateli, který ho třeba pod falešnými sliby k sobě přilákal, a nyní může ho jako otroka podržet, zvláště když soudnictví jest vloženo do rukou orgánů správních. Zemědělský prole-

tariát i pruským junkerům ostatně straší v hlavách, takže zamýšlejí již »pořádné« dělníky usazovati v samostatných obydlích a vázati je takovým způsobem k »rodné půdě«. Podobně v Rusku. Tam vstoupí nyní v platnost zákon, dle kterého mají býti trestáni vězením a velikými pokutami dělníci, kteří poruší smlouvu pracovní. Pokrokové listy ruské uvádějí, že ve většině případů vinen jest takovým porušením smlouvy zaměstnavatel, který najímá dělníka na léto již v zimě, když tento nemá co jíst a pronajme se za sumu jakoukoli tomu, kdo mu dá zálohu nějakou, aby přes zimu nezemřel hlady. Tak se provádí sociální politika v Rusku za »pokrokového a moderního« cara. Potom není divu, že v sousedním Finsku trestáni jsou stávkující vězením až do jednoho roku.

Poněkud jasnější obrázek poskytují jedině Dánsko a Francie. V maličké zemi jutské nedávná výluka dělnictva organisacím jeho nejen neuškodila, nýbrž zjednala jim i úctu a strach, takže poslanci socialističtí mohou se odvážit i na takové návrhy jako jsou: stravování školních dítek, reforma starobního pojišťování, zavedení maximálního dne pracovního a státní pomoc při nezaměstnanosti. Vláda pak nechová se k návrhům těm odmítavě. Ve Francii pak jsou to ponejvíce poměry politické, které socialistovi Millerandovi dopomohly ku křeslu ministerskému a tím i k možnosti, prováděti značné změny v dosavádním zákonodárství francouzském až příliš liberalisticko-individualistickém. Tak provádí přísně zákon o ochraně žen a dětí, který od r. 1892. existuje ale jenom na papíře. Živnostenským inspektorům dle návrhu zákona, předloženého jím pracovní radě, mají býti přidáni k ruce adjunkti, kteří byli aspoň 10 let v podobném závodě, jako je právě prohlížený, dělníky. Jmenování jich státi se má na návrh komise skládající se z členů pracovní rady. Nejdůležitějším však bude zákon dle vzoru anglického sepsaný, dle něhož ti zaměstnavatelé, kteří budou chtíti obdržet zakázky od státu (nebo od obcí a okresů, které na zákon ten samy přistoupí), musí přistoupit na jakýsi minimální program sociálně-politický; tam akcentován hlavně nedělní klid, minimální mzda, maximální den pracovní a pojišťování dělnictva. Ovšem budou zase tyto blahodárné účinky vlády Milleraudovy spojeny jenom s dobou jeho vlády. *L.*

Hlídka školská.

vr — Nejdůležitější událostí posledních dnů byl sjezd cislajtánského učitelstva, konaný ve Vídni 1. listopadu. Sjezdu účastnilo se 3000 učitelů a učitelek ze všech zemí předlitavských. Solidárně s Němci vystoupili tu zástupcové učitelstva českého (Tuček, Slaměník a Saligr), polského (Majer) a slovinského (Gangl). Sjezdu účastnila se řada poslanců německých, z českých a jiných, ač zasedala tou dobou říšská rada, nepřišel nikdo. Pro poměry parlamentárního poselstva k učitelstvu ilustrace výmluvná. Předseda sjezdu Katschinka v úvodní řeči pravil: »Učitelstvo již je přesyceno frázemi jako: »Lidská důstojnost jest vašim rukám svěřena« a »Budoucnost vlasti ve vašich rukou spočívá«. Učitelstvo déle již čekati nemůže. Jeli dost peněz na jiné věci, mají také učitelé právo žádat, aby jejich požadavky konečně již byly splněny. Referent Schreiter mimo jiné uvedl: »Hanbou kultury a kulturního státu jest, že se o nejnutnější potřeby učitelstva nestará. Je dost peněz pro velkoprůmyslníky, velkostatkáře, petrolejníky, pro všechny zástupce velkokapitálu, ale tisíce učitelských rodin nechává se hladovět a odumírati . . . Není-li dost peněz, nechať vezmou se z těch milionů, které delegace každoročně ministru vojenství povolují.

S novými kanony nezvyšuje se poplatní síla národův a kulturní rozvoj a mimo to nevyplní ani kanony svého účelu, nejsou-li dobře obsluhovány. Povznesení obecného školství jest však potřebným, nemá-li Rakousko ve světové soutěži hospodářské podlehnouti. V této věci není mezi učitelstvem rakouským rozdílu. Nás všecky vede právní cit, a ti, kteří se nás ujímají, ujímají se státu, lidu a práv lidských. Nebude-li bída naše povšimnutí hodna, nalezneme-li tvrdá srdce pro zajištění své existence, pak nebéřeme zodpovědnost za to, nebude-li škola prospívati, půjde-li se v Rakousku zpět«.

Přijata byla tato resoluce: »Otázka upravení učitelských platů nesnese již odkladu. Protož jest třeba ji jak na říšské radě, tak na sněmích zemských neodkladně vyříditi. Říšské radě jest ještě v přítomném zasedání podati předlohu zákona, dle níž § 55. z. ř. ze dne 14. května 1869 takto budiž upraven: § 55. odst. 1.: »Základní platy učitelské, jež v žádné obci školní nesmí býti měněny, budtež tak vyměřeny, aby počateční služné učitele nebo učitelky po vykonané zkoušce způsobilosti rovnalo se nejmenšímu služnému státních úředníků XI. hodnostní třídy. Postup učitele a učitelky dějž se také dle služebních let a dle normy platné pro úředníky nejnižších tříd platebních. — Osoby učitelské s vysvědčením pouhé dospělosti dostávejtež 600 zl. jakožto existenční minimum. Vláda pečuj o to, aby upravení platů učitelských dáno bylo na denní pořádek prvních zasedání všech zemských sněmů.« Aby zemím korunním, jimž se těmito ustanoveními upravení platův ukládá, bylo ulehčeno, přispívej stát 33 proc. na výdeje školské. —

Přes hlavy národnostních sporů a politických protiv projevena byla na tomto sjezdu úplná solidarita veškerého učitelstva předlitavského. Zástupce učitelstva českého z království p. K. V. Tuček pravil: »Přinášíme Vám své sympatie v horlivém domáhání se našich právních požadavků. Nemáme v okamžiku tomto na zřeteli otázku národnostní, nýbrž otázku stavu. Všecky nás bez rozdílu spojuje všeobecně známá bída a nesnesitelné hmotné poměry. Ti, kdož Vám ve směru tom nepřejí a Vás utlačují, nepřejí rovněž nám. Nehledíce tudíž k otázce národnostní, najdete u nás horlivé bojovníky za svobodnou školu a ve příčině žádané úpravy poměrů hmotných vytrvalé spojence.« Zástupce Polákův dodal: »Halič je zemí reakce a máme-li reakci zcela přemoci, musíme býti svobodnými a chráněnými ode vší bídy. Proto naleznete také nás na své straně.«

Druhého dne vyslal sjezd deputaci (Katschinka, Rudolf, Gangl, Mayer, Tuček) ku správci ministerstva vyučování dr. Hartlovi. Ujistil deputaci, že je velmi dobře informován o učitelských žádostech a přáních, Neupírá oprávněnost učitelských požadavků, poněvadž je toho náhledu, že se pro ně něco státi musí, a že zemské sněmy k témuž doznání dospějí. Říšská rada jistě též bez rozdílu stran jednomyslně uzná, že dotyčný stav musí přestati. Vyslovil však také pochybnost, že by změnu § 55. připustily zemské sněmy, jež by v tom asi spatřovaly porušení svých autonomních práv. »Co mne se týče, můžete na mé přispění spolehnouti. Pokud na ministerstvu bude záležeti, tím Vás, pánové, ujišťuji, učiní v záležitosti té všecko, co bude možno«.

Veřejnost stojí před faktem: organisace učitelstva postoupila až k solidaritě v[illegible]ého učitelstva předlitavského, mezinárodní sociální otázka potlačila národnostní a[illegible]ouism a prudké jazykové války, akutnost učitelské otázky dere se v popředí n[illegible]avých sociálních oprav v této říši, posiluje v učitelstvu vědomí oprávněnosti, v[illegible]mí nutné síly k dobývání požadavků, posiluje odhodlanost a ráznost učitelstva, k[illegible]ž akci svoji stále stupňuje a víc a víc popularisuje. Facit všeho: učitelskou

otázku neodvane již sebe nepříznivější vítr a neodstraní ji nižádná záplatová oprava. Naši autonomii, poctívou i nepoctivou, leká centralism učitelstva, neschází vlasteneckého zapřísahání, výstrah a pod. Avšak autonomie naše svou negací ano i přímo odporem k otázce učitelské určila t e n t o vývoj věci. Zatím co německé poselstvo stojí stále po boku učitelstva, měli naši čeští poslanci pro záležitosti učitelské pouhé pokrčení ramen a poukazování k byrokratům (Herold), nebo výroky (Udržal, (Hořica), které by nesnášel klidně žádný sebevědomý stav.

Učitelstvo má nyní slib samého ministra vyučování. To je fakt, který se nesmí podceňovati, jak dobře poznamenala »Škola našeho venkova«. Dojista znamená stupínek v nadějích učitelstva.

Národní Listy přinesly po sjezdu úvodní článek, nadepsaný »Třicet let bídy«. Uznaly oprávněnost snah učitelstva a uznaly učitelskou otázku za hodnou pozornosti. Nestalo se to bez vzdechů: České učitelstvo mělo prý se na sjezdu ujmouti své zadlužené vlasti. Dojista mělo z náručí státu vyrvat ty miliony, které čeští mladočeši pomohli na národ uvalit. —

Na říšské radě podal posl. Pfersche návrh o platech učitelských, Heger o státní podpoře na obecné školství a Berner na změnu zákona o obecných školách.

Zatím co německému učitelstvu dopřává se v projevech veřejných dosti volnosti, potlačuje se české učitelstvo kde je možno. Nejnověji vzat byl do vyšetřování celý výbor Budče Opočenské, jehož prohlášení, otištěné bez závady v Právu lidu a ve Školském Obzoru, bylo skonfiskováno v Českém Učiteli. Bude zase několik vleklých disciplinárek, domluv, důtek, snad i přeložení, zemská pokladna se povznese odepřenými kvinkvenálkami a to proto, že se pár učitelů roztrpčilo nad stavovskými útrapami. Ostatně z disciplinárních vyšetřování učitelstvo ani nevychází. Učitel. listy zaznamenávají nějaký případ skoro neustále. Ale to je jen nepatrné procento těch nešťastných, kteří propadli mukám Tantalovým. Ne každý dá o sobě do veřejnosti, že pro nějakou malichernost je stihán a rodina jeho odejmutím kvinkvenálky ochuzena na pramenech výživy. Z pravidla jsou disciplinární šetření přivoděna byrokratickými inspektory a denunciacemi klerikálů, kterým ostatně naši autonomisté v podobných případech v ničem nezadají.

Školský Obzor přináší v 44. čísle epištolu k učitelstvu: »P r o t i m i l i t a r i s m u« od Ed. Štorcha: »K vám právě se obracím, k národním učitelům, neprosím mocných tohoto světa, nekáži davu! Marno žádat mocných, nebo oni zajisté nevrhnou kamínku do hlíněných nohou svých, marno volat k davu, neboť ten vzchopí se vše třeba zbořit, ale stavět povlovně myšlenku na půdě pevné, až k jejímu vrcholu, nedovede nikdy. — K vám volám, přátelé (a kéž by hlas volajícího slyšán byl po všem povrchu země!) vy obrovskou silou spojení můžete nesmělé, slabé dosud ptáče pěstovati, až pak pojednou jásavý jeho zpěv po všem světě se rozlehne. Nepravím, že vy snad provedete myšlenku odzbrojení, ale pěstovati ji, šířiti ji, toho od vás očekávám.« Dojista, kdyby učitelstvo bylo uspokojeno, vydalo by působení jeho, obrácené plnou silou za těmito a jinými kulturními požadavky, velmi mnoho.

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník IX. 15. prosince 1899. Číslo 6.

Multatuli.

Rozhovor s Japanci.

Byl jsem u Japanců a snídal s nimi. Především tázali se mne, kdo a co jsem. Já presentoval navštívenku: MULTATULI, ženiálnost.

Tajemník si něco zapsal. Zašilhal jsem do jeho knížečky a viděl, že mne zařadil do rubriky: »Zvláštnosti z oboru průmyslu«, právě pod heslo válečné dělo, jehož viděli v Delftu litinu roztavenou s bronzem smísenou.

Ženiálnost? Jaké jest to povolání?

Odkašlal jsem si, odsupal a pravil jsem prostě: To nevím, ó Kami!

Umíte dělat hodiny? — Ne, Kami. — Anebo deštníky? - Ne, Kami. — Anebo hodinky s necudnými obrázky? — Ach ne, Kami. — Rozumíte trochu císařskému řezu? — Ach ne, Kami!

Ale teď se mi po této otázce rozbřesklo a dříve než vešla služebná, již dal Kami zavolati, aby mne vyzkoušel ze zručnosti, kterou u mne předpokládal, zvolal jsem s domýšlivostí člověka, jenž se domnívá, že něco odhalil: Ano, Kami, já se narodil obráceně!

Zase zapisoval tajemník. Rubrika: Zvláštnosti přírodní. Dostal jsem se pod Malcolma z Macbetha.

Obráceně narozený, dobře. Ale řekněte, co dovedete? — Tu a tam, ó Kami, říci pravdu. — Celé vyslanectví zkoprnělo a upřelo oči na moje břicho. Toho však nebylo viděti. To také považovali za jediný důvod, že jsem je posud neměl rozpárané. Neboť, to přiznali s japanskou otevřeností, kde nic není, pozbývá i lež práva vraždit pravdu.

A co vám to vynáší? Tázal se Kami s přátelskou účastí. — Nic mi to nevynáší, ó přívětivý Kami!

Tajemník si zase zapsal do knížečky: »Pravda jest v Hollandsku tak vzácno, že se za ní nic neplatí. Ale její dodavatelé nemají břicha.«

Chtěl byste s námi posnídati? — S radostí!

A posadil jsem se mezi Kami a Kami. Ale ostatní Kami seděli vedle sebe, jak to je v Japansku zvykem. Také na dolním konci stolu sedí Kami. Na to rozpředl se hovor, jejž pokud možno věrně opakuji.

saisony, ano každý týden. Co dnes bylo ctností, bylo zítra již nectností a naopak. Kdo by se dnes oblékl do ctnosti od lonska, nebyl by podle mody a říkalo by se, že je obráceně narozen. Kdo nosí ctnost budoucnosti, bude vypískán jako Wagnerova hudba v Paříži. Hlavní věcí jest vzíti na se ctnosti dneška. Kdo se tím řídí, jest moderní, schopný, ctnostný. Před dávnými lety na př. ó Kami, jenž dáváte darem hedvábné látky, před lety věřilo se v Joviše, Venuši, Vestu a pod. věci. Letní látky setkané básníky na čerstvém vzduchu. Tu i tam byly vetkány krásné kresby, ale barva chladem pobledla. Pak byl na čas pravý chumel přerozmanitých bohoslužeb . .

Chci slyšeti o ctnosti, o muži, jenž všechno dohromady pleteš. Chci slyšeti o ctnosti a vy vyprávíte o bohoslužbě. — Pravdu máte, Kami, kníže v umění subtilního rozlišování. Bylo kdysi tu i tam ctností své bližní pojídati. S tím se nesouhlasilo a řeklo se, že jest lépe lidí upalovati, že je to veselejší. Neboť oheň dává světlo, ó Kami, jenž ssajete vědomosti přírodní jako houba, a světlo rozlévá jasnost. Spalovalo se všechno, co mělo jiné ctnosti. Ale konečně omrzelo to věčné illuminování, můžete si pomysliti, ó Kami, jenž jste byl veden dlouhými řadami plynových světel v parku před stanem, illuminování omrzelo a počalo stínání lidem hlavy, což pro mnohé jest ztráta jen nepatrná. Později vymýšleny byly ještě jiné prostředky, aby to šlo, lidi nutiti k uznaným ctnostem. Nemocné rdousili a škrtili, obrazně i doslovně. To je dnes nejlacinější a nejobvyklejší způsob.

Jaké jiné ctnosti jsou teď v modě, ó nectnostně na svět přišlý člověče?

Pozoroval jste, ó Kami, jenž poslední krůpěj žádáte z nádoby mého ducha, že bych byl raději o té věci ani nemluvil. Nepodařilo se mi uniknouti vašemu ostrovtipu, jenž proniká na dno mé duše, jako výběrčí daně na dno peněženky. Avšak, ó Kami, než promluvím o ctnostech dne, žádám od vás slavnostní přísahu. Přísahejte při . . .

Dobře, dobře, přísaháme. Já přísahám a Kami přísahá a také onen Kami, an sedí tam v koutě. — Přísaháte, že mne nezradíte? — To přísaháme vám, jenž se narodiv převráceně tolik činíte okolků.

Poslyšte, Kami, jež stojíte dalekému vyslanectvu v hlavách, a vy Kami, jenž stojíte uprostřed a vy Kami, jenž stojíte u zadku vyslanectva: ctnosti jsou nyní dvě. Jméno jejich jsou čistota a poctivost. A ty obě jedno jsou, ó Kami. A jméno této jedné ctnosti, která jest dvojí, jméno této ctnosti . . .

Pokračuj muži neobyčejného daru vypravovatelského.

Jméno této jedné ctnosti, ó Kami . . můžete mi půjčit několik tisíc taelů? — Není možno, právě jsme poslední tael vydali. — Pak nesmím vám říci jméno této jedné ctnosti, ó Kami, myslil byste, že vám vytýkám nectnost, protože jste vydal svůj poslední tael. — My se již obejdeme, jsme Japanci a vystačíme s japanskou ctností. Rci, muži, jehož duše jest křivá . . — Jméno té ctnosti, ó Kami . .

V tom sluha vešel a podal noviny.

Chtěl byste nám přečísti noviny a je vyložiti, ó cizinče ve své rodné zemi? — S radostí, ctnostný Kami. — Proč mne nazýváte ctnostným?

– Kami, viděl jsem, že sluha, an vám přinesl noviny, současně psaní odevzdal. To psaní jste rozevřel a já spatřil odlesk ctnosti na vaší tváři, když spatřil jste směnku a radoval jsem se z blaha vaší duše. Proto nazval jsem vás ctnostným. — A čistota? — I ta bude, ó Kami. S vaší směnkou . . . . na mnoho-li platí? — Třináct tisíc taelů.

Tou směnkou přikryjete všechny úchylky od cesty zdrženlivosti, jež by vám jinak přičetli za necudnost, kdybyste jich směnkou nezakryl. Myslíte, ó Kami, jenž dostáváte své ctnosti poštou ve směnkách, myslíte, že by nizozemská vláda, která vždy se stkvěla přerozmanitými ctnostmi dne, byla se stala vaším dodavatelem »oplzlostí«, kdybyste byli tak ctnostní a neplatili jí za to japanskou mědí a lakovanými krabičkami? Ne Kami! Co by nízké bylo, kdyby chuďas spáchal, připadá nizozemským očím ušlechtilé, veliké a cudné, jakmile přichází od vlády, jež tak jest bohata na lakovanou ctnost, jako vláda japanská. A nad to ještě, Kami. Směl bych vás požádat, abyste zavolal komornou? A sluhu také? Ale jednoho po druhém!

První vešel sluha, komorná se právě cvičila v japanštině.

Rci mi, sluho, jsi ctnostný? — Ano pane, velmi ctnostný. — To bychom o něm nebyli řekli, zvolali Kami. Nevypadá jako někdo, jenž má větší směnky v tobolce.

Jen okamžik, zajímaví cizinci, jež stojíte příliš vysoko, než abyste opovrhovali nepatrným. Máme velkou ctnost a malou cnost. Myslím, že tu máme příklad malé ctnosti. Rci mi, požehnaný ctnostmi nad přemnohé služebníky a pány, jsi poctivý? — Ano pane, neboť s poctivostí nejdál dojdeš. Mám tu týdně šest zlatých a stravu.

Tu máte poctivost v nejjednodušší formě, ó Kami, v tak jednoduché, jako je lampové stínitko, jež máte na místo klobouku na hlavě. Ten muž dovede počítat . . Rci, sluho, kolik byste byli mohli najednou zpronevěřiti, kdybyste nebyli poctivi? — Jednou celý tisíc zlatých, pane. Ale byli by mne za to jistě vyhnali.

Ovšem. Dejte dobrý pozor, ó Kami. Tento muž vysloužil si šest zlatých týdně a stravu. Počítejme tedy pět set zlatých ročně. Průměrně trvá kariera služebných kolem 30 let. Odměna poctivosti tohoto muže váží tedy patnáct tisíc zlatých. Jest tudíž zcela dle dnešní mody, dá-li přednost této odměně před tou troškou, jež by mu vynesla jeho nepoctivost, nemluvě ani o nepříjemnostech, které by si k tomu nadrobil. Slyšel jste, Kami, jak slovy národního mudrosloví velebil poctivost, »se kterou se n e j d á l dojde?« — To jest pravda, cizinče, jenž nejste bez vtipu. Ale nyní bychom rádi slyšeli i o druhé polovici této dvojdílné ctnosti. — K tomu je třeba oné dívky. — K císařskému řezu? — Ne, Kami, k čistotě, cudnosti, slušnosti.

Vyšel sluha a přišla komorná. Byla všechna zardělá od tolika japanštiny, ve které, jak se zdálo, právě se cvičila.

Prosím pane, zeptejte se těchto snědých pánů, je-li pravda, že jej i sluha opravdu má výnosný obchod ve své vlasti? A mohu-li se spo hnouti, že se o mne postará, jak se patří? Však já nejsem tak zpozd , jako Markétka, která teď chodí s nemanželským dítětem po žebr Ani mi nenapadá! Nejprve chci hezky věděti . . ano, víte, na

svém dobrém jméně dám si záležeti. Abych odešla z dobrého místa, pokud nemám jistoty, že nebudu musit po žebrotě, jako Markétka, která nesmí ani na ulici, poněvadž není poctivá . .

Dosti, ó děvečko, poctivá dívko, můžeš jít! Ale počkej ještě na slovíčko: jak to jde v japanštině? — Ó, již to jde, pane . . jen kdybych věděla, jde-li mu dobře jeho obchod doma a nepovede-li se mi tak . . — A vaše cvičení v holandském? — On má jen 6 zl. týdně a »stravu.« Pochopíte, pane, že bych nerada potom jako Markétka.

Dosti již, vrať se ke svým cvičením, počestná děvečko! Pozoroval jste, Kami, jak jest tato pokoje smejčící ženština naplněna modními ctnostmi, právě jako holandská vláda? — Ano, břichoprázdný sudiči, jenž vymačkáváte pravdu z čeledínů a děveček. Ale můžete ty dva pokládati za příklady celku? — Myslím, že ano, Kami. Slyšel jste, jak lidové přísloví měří poctivost na lokte, právě jako vy ty kusy hedvábí, jichž jste mi darem nedal, a jak ona ctnostná děvečka hodlá se dáti do studia japanštiny až pak teprve, bude-li její instruktor také zámožný? Tak jest to, Kami, všude. Ve vyšších kruzích společnosti nejsou sice zvyklí uváděti věc tak pravým jménem, ale v podstatě jde vždy jen . . o peníze! Kdybych já, jenž nejsem ctnostný, věděl o někom slabším mne a přinutil jej, aby za mne pracoval beze mzdy, abych lenoše mohl žíti z plodů jeho rukou, považovalo by se to tak dlouho za nepoctivé, až bych z nakradeného tohoto jmění postavil železnici. To byste mohl věděti, ó Kami, jenž jste měl tolik síly a trpělivosti, že jste setrval při sezení sněmoven, nepředstavujících národ. Kdybych někoho bil a bičoval anebo věznil a nechal hladem zahynouti, považovalo by se to za nectnostné, neboť tázali by se mne po příslušném čistém výnosu, a já bych nemohl žádný vykázati. Ale v Haagu jste viděl, že nejpočestnější muži ze 70 osad naprosto jsou spokojeni se ctností vlády, jež totéž koná bez nejmenšího uzardění. Viděl jste, že by se kdo ve sněmovně byl zarděl, ó Kami, pro rozdílení kolonialních výnosů?

Ne, jest mi přiznati, že ti pánové, jak se zdálo, měli klidné svědomí. Někteří byli tam a měli břicha . . ó břicha kypící ctností!

A jichž nikdy nerozpářou, čeho je dosti škoda. A s druhou částí dnes modních ctností, jež jsou dvojí a přece jedna, i to, Kami, vypadá všude stejně. Tu čteme v novinách: »Zasnoubení: Pan Jansen se slečnou Petersenovou.« Slečna Petersenova jest nyní paní Jansenovou. To jest pan Jansen slíbil slč. Petersenové, že jí nenechá na holičkách, jako se stalo Markétce. To připověděl před svědky na úřadě a napsal své jméno do knihy, aby se později snáze našlo, kdo jest otcem dětí slč. Petersenovy, a aby se mohlo zjistiti, kdo má platit školné a od očkování. Kdyby se byla slč. Petersenova opovážila přistěhovati k p. Jansenovi před nebo bez onoho pojištění v úřední knize, byla by se jí vytýkala nemravnost. Její dětičky byly by levé anebo děti lásky . . — A jak se nazývají ty děti teď? — Manželské a děti nelásky, o Kami, jehož duch jest tak nenasytný, jako dravost křesťanského státu. Teď jsou děti z přemíry nelásky ty pravé. Ale v celku jde vždy jen o peníze. Když pan Jansen padl na kolena, aby patřičným způsobem slč. Petersenové řekl, že ji chce poctíti hodností matky svých budoucích dětí, závisela pod-

mínka její počestnosti od zodpovědění otázky, bude-li on moci ji uchrániti toho, aby jednou jako Markétka nemusila blouditi světem. Zdá se, že měl pan Jansen dobře zavedený obchod. Kdyby bez tohoto obchodu byla slč. Petersenova odpověděla: »S radostí!«, anebo: »Jak jsi laskav!« Anebo také jen: »Vyspím se na to!« byla by slč. Petersenova zcela nemravnou. Nyní však jest ctnostna a velmi hrda na svoji ctnost, neboť hle, celému světu praví, že žije s p. Jansenem ve společné domácnosti.

Kdo vynašel tuto ctnost, či soudí se o ní rozličně jako o umění knihtiskařském?

Ani tato ctnost, ani toto umění nebyly vynalezeny. Okolnosti nutily užiti něčeho, co již bylo, ó Kami. Žízeň po osvětě nutila k rychlejšímu rozšiřování myšlenek a užilo se tudíž dávno známého způsobu tisku, jehož se před tím proto nedbalo, že nepatrná potřeba nebyla by uhradila výdaje. A čistoty, ó Kami, jenž jste neučinil dobře, že jste mne odvedl od mého thematu, čistoty není. Jest to užitím jednoho z těch mnohých způsobů, jimiž se spořivost povyšuje na zásadu a z drahoty potravin se činí ctnost. Na počátku byly, ó Kami, všechny dětičky dětmi lásky, a nikomu nenapadlo opovrhovati dívkou proto, že se stala matkou. Bylo by to právě tak, jako kdyby se někdo hněval na květinu, že se opovážila pupenec rozviti v květ. To trvalo tak dlouho, pokud nebylo zle o potravu. Pak se dalo dívkám na jevo, aby se staraly dětem o živobytí. I napadlo jim, aby se dříve přesvědčily, má-li kandidát otectví dobrý obchod. Mnozí potakali a také tomu tak bylo. Ale byli i tací, kdož vzdor tomu nestarali se o děti. Stavěli se, jakoby o ničem nevěděli, když je ta nebo ona matka chtěla nutiti, aby se o rodinu společně s ní starali. Aby se zapírání předešlo, ustanoveno bylo manželství a nařídilo se, aby každý, kdo by se chtěl státi otcem, to také prohlásil. V tom, ó Kami, jest zajisté něco dobrého. Ale není dobré, že se dělá, jakoby dívka, jež uvěřila někomu na jeho slovo bez veřejného prohlášení, nebyla tak počestná, jako jiná dívka. Nejvýš byla by vinna z neprozřetelnosti, ježto zapomenula, že srdce lidská jsou zlá, což má věděti přece každý. Pravil jsem, že z počátku to bylo jinaké, ó Kami, když vynašli slovo čistota . . .

— Pravil jste, že jedna polovice všeobecné ctnosti, jež ze dvou pozůstává, nebyla vynalezena?

— Tak i nyní pravím, ó Kami, jenž překypujete poloviční pozorností Věc není vynalezena, nemohla býti vynalezena anebo objevena, poněvadž jí není. Ale uchytilo se slovo, jež mělo znamenati věc, které není, když bylo třeba zastrašovacího prostředku a varování před drobením porcí, nastavším přírůstkem usedlíků. Nevinné dívky, jež zvuk tohoto slova nyní leká, nevědí, že kdysi jejich neopatrnost nebyla hříchem. Ale u nás jest tomu již tak dávno, Kami. Jinde do nedávna nebylo hanbou, ploditi z lásky děti.*) Hle, tu mám knížečku, velmi znamenitou,**) ze které se možno poučit, že ještě před 60 lety nebylo

---

vra Byl jsem v krajinách, kde se nikdy nepřihodilo, aby kdo ze studu dítě za-
vra A viděl jsem, že křesťanství zavádělo a stupňovalo tento vnucený stud a
ko následek jeho. — M.

Le Život Makatai-Meshekia-Kiaka, z oficiel pramenů přel. R. Postumus,
en, nákl. D. Meindersma 1847.

v Sever. Americe oné cudnosti ve smyslu civilisované hladovosti. »Nižádná neopatrnost, praví americkánský náčelník, nemůže vypuditi ženu z rodného domu. Nic nezáleží, mnoho-li dětí domů přinese; vždy jest vítána; kotel vždy visí nad ohněm a v něm jest potrava pro ni.« Vizte, ó Kami, v kotli vězí všecka cudnost. Odkliďte kotel a v tu chvíli uvidíte rodiče vymýšlet slovo, jehož smysl znamená prokletí dívky, jež přinese domů dítě nemající řádně zapsaného otce. — Jsou rudoši téhož přesvědčení i dnes? — Myslím, že ne, ó Kami, s obličejem do žluta zbarveným. Myslím, že jim bílí Američané pobrali kotlíky a za ně jim nadělili několik z brusu nových slov o ctnosti. Má-li teď děvče vinou přílišné lásky malé děťátko, do jista je zavraždí, jak to činí v zemích civilisovaných. Hle, ó Kami, jenž jste byl dychtiv čerpati vzdělání z novin, čtěte tuto: »Mrtvé novorozeně bylo dnes vytaženo z hlavní stoky.« Podobného něco lze čísti nejméně jednou týdně a uváží-li se, co novorozeňat se ani nenajde, s nimiž naloženo bylo stejně necitelně jako s oním broučkem ve smrduté hlavní stoce, pak, ó Kami, jest želeti toho, že taková slova o ctnosti byla vymyšlena a jest záviděti Amerikánům jejich kotle, jež vždy nad ohněm visíce dovolují člověku, aby byl prostě člověkem na místo ctnostným člověkem.

— Ale jaká jest odplata za takovou počestnost? tázal se Kami.

— Žádná, Kami, a to zase jen z příčiny peněz. Rodiče, zákonodárci a knížata dobře chápou, že odměňovati ctnost bylo by právě tak drahé jako vzíti na se následky opaku. Proto něco se vymyslilo, slovo zase, ó Kami; ale rcete, četl jste mé »Idee«?

— Bůh uchovej! Vždyť jsme slíbili svým učitelům v Jeddu, že se té četby vystříháme.

— Tedy nevíte, co jsem řekl v čís. 88 svých »Idejí«: Slova panují světu, Kami. Na místo kotle nad ohněm vymyslili na odměnu ctnosti takové jedno slovo. Zůstane-li vaše komorná počestnou a bude-li sluha vašeho hotelu pouhopouhá poctivost, vyženete je, jakmile nebudou moci pracovati, právě tak jako Markétku, jež nezůstala počestnou anebo jako toho, kdo prohloupil sebrav raději jedním rázem tisíc zlatých a hojně velikých nepříjemností s tím, na místo třiceti let klidné »stravy«. Ale rozdíl začíná teprve po smrti. Pak, praví se, budou ti, co chybně počítali, i Markétka ve spod a ostatní na vrchu. Je-li to pravda nevím. A ti, kdož rozhodují o pořadí místa, také to vlastně nevědí. Ano, doslovně sami v to nevěří.

— Jak víte, že v to nevěří?

— Kami, člověk jeden seděl v divadle a chtěl dobře viděti hru. Ale bylo to nemožno, tolik lidí tam bylo a před ním jich mnoho sedělo a vyšší byli než on. I byl by rád učinil prázdné místo před sebou, aby lépe viděl, ale zároveň, aby se nemusil ze svého místa hýbati, kde mu bylo dobře, jen kdyby kolem nebylo tak natlačeno. Co mu tedy bylo činiti, Kami? Vymyslil slovo, jehož smysl byl: »Po této hře dávati se bude hra mnohem hezčí. Kdo zůstane seděti, neuvidí druhého hezčího kusu, ale kdo se ihned sebere a odejde, smí se podívat na hezčí kus.« A mnozí uvěřili a opustili svá místa.

— A on?

— Kami, on zuby nehty se držel na svém místě. Bál se, aby nebyl stržen zástupem, jenž mu uvěřil a odešel ode hry, jež se dávala, aby směli přijít na představení, jež teprve snad bude. Zdá se mi, že jest jasno, že člověk ten vlastnímu slovu nevěřil. A proto, o Kami, jenž umíte přirovnání taviti ve střízlivou řeč, proto nevěřím ve slovo těch, již platí za ctnosti jimi samými hlásané mincí, která nic nestojí. A z toho také na novo vidíte, že víra, předpisující rozmanité ctnosti, nic jiného vlastně není než poukázka na neznámého pokladníka, jejž nikdo nemůže pohnati k zodpovědnosti. Také slovo víra jest vynález spořivosti, o Kami, jenž jste si již asi dojista povšiml, jak křesťanský žebrák se svým »Zaplať pán bůh na stotisíckrát!« dává 99900 0 proc. zisku z haléře, jejž na vás prosí.

— Smýšlí takto mnoho lidí v této zemi? — Pravil jsem již, ó Kami, že jsem chybně narozený a tudíž činím výjimku. Ale chybnost jeví se více v řeči než ve smýšlení. Jakmile nastane nová moda v ctnostech, jež něco vynášejí a nic nestojí, bude ledakdos říkati, že smýšlí právě tak jako já. Ale teď mlčí, jako by věřili tomu člověku, jenž se zuby nehty drží svého místa. — A vstávajíce odcházejí? — Ani řeči, ó Kami! I oni se drží jako křečci a považují za příjemné, že bylo vyrknuto slovo, které jim zjednalo místo. Proto s jásotem uvítali zvěst ohlašovanou; vědíť tak dobře jako já, že jest klamna.

— A ti ubozí věřící, již vstali se svých míst a odešli, aby mohli přijíti potom? — Snad zůstanou stát před zavřenou branou, ó ledví pronikající Kami. Či spíše, myslím, že ani nebudou míti příležitosti se vrátit. — A vaše zákony nemají nic proti tomu, že takto lehkověrní jsou klamáni nepravdivými slovy? — O zajisté Kami. Dokonce daně vybírají na živobytí lidem, již tak nuluví. Přečtěte si v novinách zprávu o zasedání. — Pro boha, cizinče, s nepatřičnými názory, pomni, že jsme sezení byli přítomni . . — Pravda, přetrpělivý Kami . . non bis in idem! Dnes tedy raději nechcete slyšeti, co stojí v novinách? — Až jindy: Teď si prohlédneme tu onu památnost. . . brusírnu diamantů anebo nalezinec. — Pravil jsem vám již, Kami, že tu házejí novorozeňata do vody. Od vašeho bystrozraku bych se byl nadál, že jsa již jednou v počestné zemi nebudete mít na mysli nadace nalezinců, jež kazí tolik mravy. — Co jsou mravy? — Mravy jsou vzorky s módními ctnostmi. — Kdo je vyrábí? — To jest tajemstvím, Kami. Ale dle nich se musíme říditi pod trestem odsouzení z nekázně a chybného na svět přijití. Viděl jste již někdy člověka s hrbem? — Velmi často a hlavně v této zemi. — Nuže, pořádný krejčí dovede pomocí vaty a trochu kostice učiniti takový hrb skoro neviditelným. Kdo pak má hrb ve své duši . . . — Na duši, pravil tlumočník. — Na své duši, Kami, horlivý v náležitém užívání předložek. Kdo má takovou duši hrbatou, předplatí se na ten aneb onen mravní reglement, ve kterém se také dočte adres, kde dostane vatu a kostici. V tom obchodě je veliká soutěž.

— Která vata je nejlepší? — To záleží na víře, Kami. — Co jest to? — Víra je dobrovolná vězenská cela rozumu. — Míníte tím, že lidé, již věří, nemají rozumu? — To ne, vždyť by se pak nedalo nic uvěznit. Naopak, jejich rozum přihlásí se hezky o slovo, jakmile jde o jejich přesvědčení. S tím se to má tak, ó Kami: Kdybyste poslal sluhu do ně-

kterého směnárenského závodu se vzkazem: »Kami se dává poroučet a Kami prosí o cenné papíry za jistý obnos,« pošle zajisté směnárník sluhu vašeho nazpět, aby přinesl průkaz, že jest skutečně vyslán od vás. To jest přece znamením, že má takový peněžník rozum. Ale když někdo přijde a řekne mu, že jest vyslán od Boha, aby spravil jeho duši, vsadí rozum do vězení a dobrovolně zaplatí za vatu i od práce, netáže se, má-li posel také řádnou kvalifikaci. A nyní, Kami, se vám poroučím: budu psáti »Idee«. Přijdete do Amsterodamu?

— Ach . . ano!

— Tedy vás uvidím, snad v »Artis«, naší zoologické zahradě . . . v parku . . při té neb oné výstavě nizozemské kultury. S bohem, Kami, opatrujte své břicho!

— S bohem, muži chybně narozený, hleďte, abyste dostal břicho.

— Není oč stát, Kami.

Stařena s roštím.

Seděl jsem s Fancy na lavici před branami Haarlemu. Odkudsi belhala k nám stařenka. Casto se shýbala, něco sbírala a skládala do své zástěry. Ah, to byly kousky dřeva, co hledala.

Jaká chudoba, pomyslil jsem si. A vida, že brzy dojde až k lavici na níž jsem seděl, hodil jsem peníz na cestu, aby si jej sebrala. Radoval jsem se z každého kroku, jímž blíže přicházela k daru, k němuž jsem jí za přispění této náhody chtěl pomoci.

Ale ženy sbírající roští a komety jest dvojí. Tato kometa brala se jinou dráhou, než jsem myslil, a já se obával . .

— Matičko!

— Jak?

— Sbíráte tak pilně . . zdá se mi, že tam něco leží, tuhle!

Nešla a sbírala dále. Docela přirozeně. Pod stromy hledala dřívka, halouzky, a já jí ukazoval na něco, co leželo na stezce. Na té nebylo dříví, jehož si přála. Myslila si asi, že si dělám dobrý den.

— Opravdu matičko . . Pojďte jen sem. Vskutku myslím, že tu něco leží . ., ano, dokonce snad peníz . .

— Nu, kdyby se to penězům podobalo, byl byste to sám sebral!

I sebral jsem peníz a jí donesl a zarmoutil jsem se, že stařena za svého dlouhého života tak málo dobrých lidí poznala.

Prozřetelnost.

Na vysoké věži stála matka s dítětem. A dítě vypadlo jí z rukou.

V tuže dobu spadla ještě jiná věc. Objem měla stejný jako dítě. Byla také tak těžká jako dítě. Přitažlivost země, tření vzduchu — vše, co svým vlivem při tom pádu spolupůsobilo, bylo u této věci tak jako u padajícího dítěte.

Ale dítě žilo a jeho matka si rvala zoufalstvím vlasy. Na druhé věci nic nezáleželo.

— O bože, bože, mé dítě, mé drahé dítě, naříkala matka. O bože, opatruj mé dítě.

Za druhou věc nikdo neorodoval.

A vedle sebe střemhlav letěla obě tělesa, stejnou rychlostí. Příroda — bylo to ještě před Newtonem, ale příroda dobře věděla, jak je má nechat padati — příroda šla svým chodem. Klidně vypočítávala dvojmocniny, dbala o větší odpor dole, kde jest vzduch hustší . . odečítala plus od rychlosti.

Jestě jednou vykřikla matka: O bože, mé dítě!

Dítě dopadlo dole a roztříštilo se. Matka, jež marně orodovala, zemřela. Otec děťátka sešílel . . atd.

Ale pytel s korkem, či se šunkami, či co v něm bylo, jenž současně spadl s věže jako dítě, zůstal pytlem s korkem či se šunkou a vyhlížel, jakoby se nic nebylo stalo. A přece nikdo neorodoval za ten korek.

Jestli prý je to tak »v pořádku«? Zajisté, zajisté! Nejmenší odchylka od přirozeného pořádku způsobila by neštěstí nekonečně větší než smrt dítěte. Nevypravuji tohoto příběhu proto, abych o přírodě rozumoval, nýbrž abych na to zvláštní důraz položil, že modlení a orodování nic nepomáhá a že ten, kdo na věži s dítětem stojí, má je pevně držeti. Neboť tehdy, — a o to rovněž pečuje příroda — držíme-li je pevně, nespadne. V té věci možno se na ni právě tak spolehnouti jako na účinky zákonů Newtonových: to jest jejích (přírody) zákonů, jichž Newton objevil malý díl, ač zákony ty již od nepaměti zcela přesně působily.

Morálka slov.

Starému panu Beránkovi zachtělo se filosofovati i pravil: »Milý synu, dbej více o to, co mluvíš než co činíš a dobře se ti povede v tomto krámě, jejž ti dám spolu s komorou, kdež jsi se narodil. Na tom málo záleží, můj synu, jsou-li dobré švestky, jež prodáváš; jen říkej a opětně říkej: Ale jsou tyhle švestky dobré! Mysli o pastoru Theokratovi co ti libo, milý synu. Je-li třeba, odepři mu úvěr, pošle-li si zase pro cukrkandl na roční účet. Vyhoď jej z krámu, milý synu, když tě bude ve dny velikého odbytu trápiti novými hrozinkami, ale pozor, můj synu, nikdy nevyslov, že je ten pastor blázen anebo že hrozinky jsou vlastně od lonska. Štulcuj a klofcuj svoji ženu, synu můj, jsi-li jist, že dovedeš více štulcovati než ona Ale neřekni nikdy: Kdyby už raději zemřela anebo ona má pihy. Nejde-li jinak, vyškrab někomu oči, ale neřekni nikdy: tento člověk šilhá. Opovrhuj lidmi, jež veřejně tropí pohoršení a vyhybej se jim na celou ulici, ale říkej: zašel jsem si, abych zvěděl, jak se vede paní, jež leží v šestinedělí. A není-li v sousedství žádná paní v šestinedělí, řekni pak, že jdeš tou ulicí, abys zvěděl, nejsou-li tu paní také v šestinedělí. Spatříš-li někoho, můj synu, že upadl opilý na cestě, řekni: ten člověk odpočívá. A uvidíš-li na cestě nečistotu, řekni: dnes bylo mnoho ryb na trhu, nebo: bude pršeti, až se vítr utiší, anebo: vítr se utiší až zaprší anebo něco tomu podobného anebo neřekni vůbec nic, ale pro živý svět nemluv o nečistotě synu můj, již jsi spatřil. Neboť taková jest přirozenost člověka, že mnoho nečistého spolyká, ale nespolkne tvých slov nečistotě. A proto můj synu, nazveš-li mnoho věcí jiným jménem nebo nepojmenuješ-li jich vůbec nijak, prodáš mnoho hrozinek, třeba byly od předlonska a dobře se ti povede v krámě, jak jsem ti řekl, až se mi chtělo zafilosovati.

Juris prudentia.

Soudní sluha: Pane soudce, tu je ten muž, jenž zavraždil Barušku.

Soudce: Ten člověk bude viset. Jak to učinil?

Soudní sluha: Rozsekal ji na drobné kousky a nasolil.

Soudce: To vzal za nepravý konec. Bude viset.

Lothario: Soudce, já nezavraždil Barušku! Já ji živil, šatil a ošetřoval. Jsou tu svědkové a dokážou, že jsem dobrý člověk a že nejsem vrahem.

Soudce: Člověče ty budeš viset. Domýšlivostí jen ještě si přitížíš. Nesluší se, aby někdo . . . kdo je obviněn, považoval se za dobrého člověka.

Lothario: Ale soudce, jsou svědci, jež to dokážou. A když jsem z vraždy obviněn . . .

Soudce: Budeš viset! Tys Barušku rozsekal na kusy, nasolil a bůh ví, co o sobě myslíš — troje těžké provinění! — Kdo jste vy, paní?

Paní: Jsem Baruška.

Lothario: Chvála Bohu! Nuže, vizte soudce, že jsem jí nezavraždil.

Soudce: Hm . . ano . . tak! Ale co je s nasolením?

Baruška: Nikoliv, soudce. nenasolil mne. Naopak, mnoho dobrodiní mi prokázal. Je šlechetný člověk.

Lothario: Slyšíte, soudce, vždyť praví, že jsem dobrý člověk.

Soudce: Hm . . třetí provinění tedy zůstává! Sluho, odveď toho člověka, bude viset. Je vinen z domýšlivosti. V praemisách uveďte právní názor z Lessingových Patriarchův.

Z nové poesie Františka Sekaniny.

Fantasie růžového jitra.

V růžových jitrech, kdy ještě ptáci spějí
a mlhavé rybníky potichu zpívají,
ó, dítě milené, obcházím potají
kol zámků zřícených, obrostlých staletým houštím,
zelené pupence lilijí hladím
v panenských zahradách, podobných zlaté Tvé duši.
Jde světlo do zahrad — to slunko začíná stoupat
a písně rybníků počnou se do mlh ztrácet,
z pupenců lilijí tisíce bělostných poupat
za slunkem vyskočí — —: oh, dítě, hodina přišla,
kdy v rosu usedám na březích vod,
ve struny loutny své uhodím potichu,
aby se rozpěly ve chorovod . . .
Jdou mlhy, k nebi jdou — — za nimi duše má — —
vysoko nad nivy k nebi se nesem,
z hluboka jásají rozkvetlé lilije,
z daleka zaznívá ptačí zpěv lesem,

z hluboka, z daleka mlhy k nám spěchají,
blizounko k nebi již —: již vidět andílky,
průsvitná křidélka mají! . . .
»Andílku!, zavolám — holoubku! dušinko!« — —
— v náruč mi přiletíš, zulíbáš oči,
průsvitná růžová křidélka máš . . .
»Holoubku! Andílku! . . .«
Mlhy se ztrácejí,
z hluboka, z daleka lilije voní
kol zámků zřícených v staletých houštinách
bělostné víly se honí . . .

V zahradě.

Na větvích tisíc bílých květů,
tisíce vonných, růžových poupat . . .
stříbrná rosa bude se třpytit na nich,
až začne sluníčko stoupat.

Teď ještě dřímá — i poupata dřímají
jak v postýlce hodné děti —:
tisíce bílých a vonných a růžových
na každé sněti.

Však brzy stoupne již sluníčko zlaté,
v okýnko zaťukám milence svojí:
»Drahoušku, probuď se — na naší zahradě
vychází slunko a bílé stromy stojí . . .

Nad starým basinem.

Nad mlčenlivým basinem,
hleď, drahá, co se květů tísní . . .!
My se tam s láskou utíkáme
a slavík s písní

Což nezdá se Ti, že tu šeřík voní,
jenž rozkvetl dnes k ránu? —
Oh, krásným je být milováno,
mřít láskou, šeptat o ní . . .!

Pojď, hoď sem kytku lilijí,
svou tvář tam spatříš v odlesku,
spatříš ji v záři měkkých linií
a světlých paprsků.

Tak anděla tvář vypadá,
když nevědomky slabé děcko střeží . . .
tak sladkým vzduch je, když v něm růže kvetou
kdes v jihu na pobřeží . . .

Hleď, starý basin zpívá, zpívá —
rak veliký mu na dně zmírá nudou —
jen pohleď tam a uzříš Bůh jak se k nám dívá
a malé rybky žebrat o Tvé lilje budou.

Jižní Slované.

Píše St. Radić. (Pokračování.)

Mnozí slovinští vlastenci litovali úpadku illyrismu a jeho náhlého přechodu v nacionalism chorvatský. Jejich mínění bylo, že málo po málu illyrské jméno bylo by se přece zalíbilo Srbům a Bulharům. Jak se klamali, jest viděti z toho, že mezi samými Slovinci hned z počátku jevila se ostrá oposice proti illyrismu. Jižní Štýrsko přilnulo sice šmahem k novému hnutí a dalo mu nejněžnějšího básníka, nejhubšího kritika a nejprozíravějšího pracovníka na poli slovanské vzájemnosti, Stanka Vraze, ale v Krajně, středisku to živlu slovinského, byl Vraz postaven na pranýř jako zrádce nejlepším básníkem a jedním z nejhlubších myslitelův slovinských, Preševnem, jenž v úsečném epigramu nazval Vraze opakem Katona, tedy nepřímo nepoctivcem.

Vzdor tomu cítili právě Slovinci nejlépe, jaké nebezpečí skrývá se pod novým hnutím srbským a chorvatským, zůstanou-li příliš výlučnými a stanou-li se takto navzájem nepřátelskými.

Proto idea jihoslovanská, idea to hlavně známého biskupa Strossmayera, našla — a nachází — nejvíce přívržencův mezi Slovinci, pro něž pojem národ jihoslovanský stal se již běžným a populárným.

Ale mezi Chorvaty nové společné jméno vzbudilo všeobecný odpor, vyjma Dalmacii a Dubrovník, kde zamlouvalo se tím, že vedle zeměpisného Jiho- bylo tam etnografické, národní: slované. Ba zdálo se po nějakou dobu, že Dalmatinci přilnou k tomu jménu jako ku svému jménu národnímu a že postaví se v čelo hnutí, jež by pod tímto jménem sjednotilo všechny jižní Slovany.

Snahy tyto byly by došli více méně porozumění v Bánovině (v Chorvatsku pod vládou bána), ale Srbové nechtěli ani slyšeti o nich. Dosáhli právě značných úspěchů politických (počátkem let sedmdesátých muselo Turecko odstraniti své vojsko z pevnosti bělehradské, jediného města, kde ještě vládlo) a podnikavý kníže Michajlo zcela vážně zamýšlel provésti plán o velkém státu srbském, v němž by nalezli své zvláštní místo všichni jižní Slované. Po jeho úkladné smrti (1867) politika byla vším, velkosrbskou, maďarskou, tureckou a rakouskou, jenom nebyla jihoslovanskou ani v té míře, v jaké byla politika knížete Michajla.

A tak jest dnes jméno jihoslovanské v Chorvatsku jenom název Akademie chorvátské v Záhřebě (Jugoslavenska Akademija znanosti (vědy) i umjetnosti (umění), a v ostatním Slovanském světě, zvláště v ruském, znamená buď Chorvaty a Slovince, buď Chorvaty, Slovince a Srby, mezi tím co v ostatní Evropě, ve Francii a v Německu zvláště, začínají jím nazývati všechny jižní Slovany jako jeden etnografický elek

na rozdíl od Slovanů západních (Čechův, Slovákův, lužických Srbův, Polákův) a východních (Velkorusův, Rusinův a Bjelorusův).

Ve svých literárních pracích zavádí černohorský kníže-básník název Balkánci (»Carica balkanska« jeho drama), jenž zůstal úplně nepovšimnut a zcela správně, jelikož nedávají hory jméno národům, nýbrž národové horám.

Ač nepodařil se žádný pokus vymítiti jména národní a vnutiti společné jméno buď úplně cizí, jak bylo illyrské, buď známé a poněkud národní, jak jest jméno jihoslovanské, buď zcela nenárodní, ale poněkud známé, jak jest balkanské, neupustili přední politikové na slovanském jihu toužiti po formální jednotě národu dle vzoru německého a italského. Zmínil jsem se o plánu Velkého Srbska a Velkého Chorvatska. Brzy připojilo se k nim Velké Bulharsko, a mezi Slovinci vyskytla se také myšlenka o Slovenii, jež přesahovala by daleko meze Slovinců.

Tyto »velké« myšlenky způsobily mnoho zlé krve, a jsou jednou z hlavních příčin politické nevraživosti jižních Slovanův: všechna čtyři plemena bojí se o svoji individualitu a vytýkají jiným plemenům velikášství, přemrštěnost a nesnášenlivost. Cizinci však shledávají právě v této výlučnosti a v této snaze jednoho plemene ovládati všemi třemi ostatními největší překážku národní jednoty všech jižních Slovanův.

Poslechněme však tyto velké Bulhary, Srby, Chorvaty a Slovince a uslyšíme právě z jejich úst nejpádnější důkazy ne-li jednoty všech jižních Slovanů, tedy aspoň jednoty většiny z nich. Velkému Bulharu nemluví jen celá Macedonie bulharsky, ale i celé jihovýchodní Srbsko, tak jako pro velkého Slovince celé severozápadní Chorvatsko jest jen prodloužením Slovinska a v Záhřebě mluví se dle nich právě tak slovinsky jako v Lublani. A což teprvé velcí Srbové a velcí Chorvaté. Pro ně jsou na celém Balkaně jen Srbové aneb Chorvaté a jen velmi zřídka, z oportunistických důvodů, připouští velký Chorvat existenci hrstky Bulharův a Srb uzná malý národek Slovincův.

Pro rozumného tedy pozorovatele tato jednotlivá veliká hnutí jsou chybně pojmenovaným výsledkem nezdolatelné touhy a potřeby národní jednoty veškerého jižního Slovanstva. Nelze tedy mluviti o utlačování Srbův Chorvaty, Bulharův Srby a p. Poměr totiž mezi jednotlivými plemeny jižního Slovanstva není naprosto totožný s poměrem mezi Rusy a Poláky, nebo mezi Poláky a Čechy. Žádný Rus netvrdí, že Polák mluví rusky, nýbrž si přeje nebo žádá od své vlády, by Poláky přinutila mluviti rusky, mezi tím co Srb přesvědčen o totožnosti jazyka všech jižních slovanů žádá jednoduše, by všichni jižní Slované svůj jazyk nazývali srbským. Jde to tak daleko, že o Chorvatech na př. roztrousili Srbové správu, že jim jazyk vzali anebo jak oni praví, ukradli, a učinili to jen proto, by jejich nárok nazývati tento jazyk srbským, byl úplně oprávněn.

Co tedy rozličtí národové, ba i slovanští bohužel, vnucují si navzájem svůj jazyk, stěžují si jižní Slované, že to neb ono plémě bez do[illegible]í béře si spisovnou řeč druhého plemene, že totiž krade jeho jaz[illegible] historka tato o krádeži zůstane přece vždy historickým svědectvím po[illegible]cké nevyspělosti slovanské, ale zároveň neklamným důkazem, jak v[illegible]ětší národní temnotě a tak směšnými kličkami uznávala se vždy ná[illegible]ednota jižního Slovanstva.

Stejně tak bude o této jednotě svědčiti podivná dnešní agitace bulharská, srbská a chorvatská, agitace, jež veškerou literaturou a novinářskými články neunavně dokazuje, že na Balkáně jest jen jeden jazyk, jejž dle Srba lze ovšem nazývati srbským, a dle Chorvata chorvatským. Agitace tato dlouho nepotrvá, jelikož jest abnormální a sama v sobě nedůsledni: bojuje jmenem jednoty proti vlastnímu národu. Ale nejen že bojuje, nýbrž zahanbuje i špiní tento svůj národ klevetami bez smyslu, ale tak otrávenými, že jed jejich proniká celá pokolení nenávistí a pomstou.

Míním zde především do světa hozenou klevetu, že jméno chorvatské a národ chorvatský jest vlastně vynálezem rakouským, a jméno srbské, že jest jménem otrockým, že pochází totiž od servus, otrok, z čehož povstalo serb, srb.

Podivná to věc! Slovanští učenci jako na př. ruský dějepisec Majkov tvrdí, že rakouská politika vymyslila jméno chorvatské, jež — mezi jiným — v okolí nynějšího Krakova a v severních Čechách existovalo dříve, než založena byla rakouská marka, známá »Ostmark«. Ani nemluvě o tom, že Chorvaté v nynějším Chorvatsku zvítězili nad Erikem furlandským, vévodou Karla Velikého (u Trsatu r. 799.) v době, kdy Karlovi se jistě ani nesnilo, že jednou bude existovati tak plodotvorná rakouská policie, že z jejich úřadů budou vycházeti celí národové slovanští.

By hanba byla větší, by půjčka byla za oplátku, vynasnažili se mnozí chorvatští politikové a spisovatelé popírati jmeno srbské a existenci národa srbského, ač v lučických Srbech jest viděti tak tragický důkaz, že jméno a národ srbský žije tam, kde zevnější poměry a vnitřní neshoda ještě hlouběji podkopávají bytné jeho základy.

Ale toto nezdravé velikášství, tato mezalomanie dle vzoru maďarského nepronikla na štěstí mezi lid, jenž vzdor všem agitacím zpravidla nazývá jazyk svůj všemi čtyřmi jmény, a na rozhraních národních jednoduše jej nazývá naším jazykem, a ty, již jím mluví »našimi« lidmi nebo našinci. Jest pravda, že chorvatský sedlák přišedší do Bělehradu řekne svému srbskému soudruhu: »Hle, ty mluvíš chorvatsky«, a tento mu odpoví: »Ale ne, nýbrž ty mluvíš srbsky!« Jejich přátelský poměr netrpí tím však ani dost málo, jelikož tento výkřik neprojevuje zášť a nenávisť, nýbrž radost a překvapení, jež vždy končí výrokem: »Kdo by si to myslil, že jsme my tak blízci, tak svoji«. Podobný pozdrav mezi inteligentními Srby a Chorvaty rozčiluje a mate z pravidla tak silně obě strany, že z toho vzniká v nejlepším případě jedovatá hádka slovy a často nesmiřitelné nepřátelství. Jest to zajisté dojemné viděti tento poctivý lid, jak přátelsky se stýká na březích Savy a Dunaje, na lodi moře Adriatického, anebo v lesích bosenských a slavonských. Zpočátku se sedláci poněkud zarazí před značnými rozdíly, na první pohled, v kroji a ve výslovnosti, ale brzy spěší si naproti a křičí, lid mluví vždy velmi hlasitě, radostně. Hle, jak jsme se hezky sešli z tak daleka, a vidíme, že všude žije náš národ, bohužel hůře než za tureckých dob«.

Kromě čtyř jmen národních slyšeti ovšem často názvy: Bosňák, Slavonec, Dalmatinec, Krajinec, Macedonec a pod. (na místě Srb, Chorvát, Slovinec, Bulhar), ale tato krajinská jména nepřekáží jednotě, jak v inteligenci a k takovému »představení se« připojují se vždy poznámky: »Je

to jedno: u vás se tak mluví naším jazykem, jenom že vy žvýkáte, vy ase protahujete . .« a podobných vtipů je celá řada. Lid totiž stále se kádlí, a zřídka se uráží, dle přísloví: Lidé žertují a psi hryzou (Ljud se šale, a psi grizu.)

A tento »neuvědomělý« lid mají vésti uvědomělí vzdělanci — k občanské válce a učiti jej, že ve jménu národním a v jeho rozšíření jest záruka národní budoucnosti a národní spásy!

Vůči všeobecnému tomuto pocitu národní vnitřní jednoty, politické a zeměpisné hranice jsou nepatrnými překážkami. Takový národ rozštěpiti může jen jeho inteligence, setrvá-li dále ve své partikularistické politice na základě výlučného vlastenectví slovinského, chorvatského, srbského a bulharského. Toto nebezpečí jest však stále menší, jelikož přibývá těch, kdož osvobodili se theorie maďarské o politickém národu a zásadě německé o historickém právu branné moci. Větším jest vliv německý a islamský.

Němci zanechali leckterou stopu na Slovincích, takže tito nezdají se býti Chorvatům čistými Slovany, Chorvatům zase vytýkají Srbové že jsou na polo Švaby a pro Bulhary všecko, což jest za Dunajem patří již německému čertu. Tento úsudek však nerozštěpuje národ, nýbrž dokazuje jenom, že lid jest si vědom změn a kulturních sousedních vlivů a že v něm odpor proti nim stále se sesiluje. Odcizuje-li se Musulman v Bosně a Bulharsku svým křesťanským rodákům, jest to hlavně proto, že vidí je opíjeti se a že slyší je nadávati a klíti jako pohany. Jakmile tedy uspořádají se lépe neurovnané poměry křesťanských spoluobčanů bude tato propast snadno překlenuta.

Prozatím jest nejdůležitější, by nebezpečí před zaplavením německým a následky bezohledného utiskování maďarského působily na veškeru inteligenci a vzbudily v ní správné pojímání skutečného života a hluboký smysl pro ocenění uvedených fakt. V mládeži všech čtyř plemen objevují se stále úsilovnější snahy k tomu cíli, by konečně inteligence slovinská, chorvatská, srbská i bulharská jednala uvědoměle tak, jak lid jedná více instiktivně, než vědomě.

A zajisté, jak možno do nekonečna popírati zákonitou existenci jména slovinského vůči faktu, že toto jmeno rozšiřuje se bez opory vlády rakouské, ba proti všem překážkám, jež klade mu krátkozraká politika vídeňská a zuřivá irredenta italská. Vždyť toto jméno jest ve své podstatě národní, jelikož není vázáno na žádné přísně omezené území politické, a jelikož jest to vlastně jméno všech Slovanův vůbec neznačně změněné. Slovinec totiž znamená malý Slovan, stejně jako Slovák znamená Slovana velkého. Dnes bohužel jest Slovák ve své vlasti menší ve veřejném životě pod štítem ústavy maďarské, než Slovinec pod září osvěty německé.

Jméno chorvatské také přesahuje daleko hranice nynějšího království chorvatského, tak že po celém východním břehu moře Adriatického, nemluv o Bosně a o Hercegovině nacházíme nejuvědomělejší Chorvaty, pro něž jest urážkou, nazvete-li je Dalmatinci ve smyslu národním. Konečně srbské a bulharské jméno mají příliš velkou důležitost — a nejen historickou — a příliš uvědomělé zastance a nositele, by někdo mohl přibírati, nebo je vykořeniti.

literaturou, lid zakrněl do té míry, že navždy pozbyl tvůrčí jazykové schopnosti a že chytá slova a věty více dle zvuků než dle jejich vnitřního obsahu. Představme si jenom, že by se u nás Slovanů, v Čechách na př. podařila byla germanisace a že by čeština spadla na několik set slov ztracených tu a tam mezi tisíci výrazů německých. Němčina, kterou by mluvil bývalý lid český, zajisté by se nemohla nazývati jazykem, ba ani nářečím německým.

Ale, Bohu díky, Slované vzpamatovali se ještě v čas, a dnes již nelze mluviti o záhubě ani nejmenšího plemene slovanského. Proto také poměr jazyka spisovného k jazyku lidovému jest zcela jiný, než v ostatní Evropě. Všude mezi Slovany právě lidová mluva jest nejbohatší výrazy, nejvyvinutější svojí vazbou a ušlechtěná tisíciletou ústní literaturou. Vzdělanci naopak a všechny tak zvané vyšší třídy ještě počátkem tohoto století sotva lámali národním jazykem. Po tom dlouho, až do polovice tohoto století, svíjela se spisovná řeč, více méně u všech Slovanův, pod šroubem cizí vazby a kazila cizími slovy.

A nyní teprve, kdy ve vědě, v literatuře a ve veřejném životě vůbec stále hojněji vystupují lidé pocházející přímo z lidu, teprve teď, kdy na základě lidové ústní literatury a vzácných klasických spisův psaných čistým lidovým jazykem ustálil se jazykozpyt slovanský, po celém tedy století úsilovné práce mluví také slovanská inteligence správně a aspoň poněkud národně. Pravím aspoň poněkud, jelikož ještě pořád viděti jest z našich knih a novin, z našich řečí a kázní, že naším vzdělaným lidem velmi často nedostává se přesnosti ve výrazu a výmluvnosti ve vazbě, jíž vyniká řeč »pasákův, hovad a koz«. Takto totiž nazývají odcizení vzdělanci chorvatští čistou a správnou mluvu lidovou pod vedením německo-židovských novinářův, jež ovšem nemohou oceniti její krásu a bohatství, jelikož nemohou napodobiti její elegance a rozlišovati její nuance.

Poněvadž tedy každý dialekt jest vlastně pravá řeč — a jelikož tyto řeči jsou úplně srozumitelné aniž se jim učilo dříve ve škole, lze u jižních Slovanův mluviti jen o jedné literatuře rozdělené na tři anebo na čtyři větve. (Na tři, považujeme-li spisovnou srbštinu, vzdor tomu, že Srbové převahou píší ekavštinou, týmž jazykem jak jest spisovna chorvatština, anebo ijekavština). (Pokračování.)

Nové osvětlování.

Acetylen.

Dosud byl nahražován petrolej svítiplynem a světlem elektrickým; v novějším čase však objevil se nový zdroj osvětlování, totiž plynný uhlovodík — acetylen. Jakmile výroba jeho stane se levnější, bude míti nejen důležitost v soutěži s petrolejem, ale i s ostatními látkami jmenovanými, jelikož spektrum jeho podobá se velmi slunečnímu a tudíž barvy při osvětlení acetylenovém lze správně rozeznávati jak při denním světle.

Davy byl prvý, který r. 1836 acetylen cestou chemickou získal, ale teprve když před několika lety Moissau v peci elektrické vyrobil

z koksu a vápna karbid vápenatý, z něhož acetylen lze vyvíjeti, bylo možno výrobu lacino prováděti. Moissau sám nepokračoval ve svém objevu; vyskytli se však téměř současně dva vynálezci, kteří výrobu acetylenu zavedli. Jsou to Bullier, spolupracovník Moissauův a Willson, Američan, který takřka náhodou acetylen objevil. Zaměstnával se totiž výrobou kovů v peci elektrické a snažil se redukcí vápna vyrobiti čistý vápník. Obdržel však místo čistého kovu šedivou hmotu, kterou jako bezcenou na dvůr vyhazoval. Jednou však pršelo a tu počal se vyvíjeti z této hmoty náhle a bouřně jakýsi plyn, který ve styku s blízkými pecemi kupolními se vznítil a shořel. Kdežto Bullier neměl prostředků k výrobě ve velkém, Willsonovi se podařilo zaříditi velkovýrobu karbidu vápenatého v Americe, kteráž až dosud ceny jeho na světovém trhu ovládá. Část síly vodopádu Niagarského byla zužitkována různými společnostmi, takže karbidu vápenatého ročně se tam na 10.000 tun vyrábí. V Evropě omezena byla výroba karbidu na několik málo továren ve Švýcařích, ve Francii, v Anglicku, ve Švédsku a v Německu. K výrobě užívá se proudu elektrického, jehož nabývá se zužitkováním síly vodní. Každá jiná síla je dražší; a možno tudíž zakládati továrny na karbid vápenatý pouze tam, kde je s dostatek vodní síly. Cena jeho pro kilo obnáší ve velkém asi 42 až 48 *h*, a 54 až 60 *h* v malém prodeji.

Jelikož acetylen se vyvíjí stykem karbidu s vodou, vedla tato zdánlivá jednoduchost ku nadějím přemrštěně optimistickým. Vyskytla se celá řada patentů a lidí, kteří podstatě věci málo rozuměli; i došlo při výrobě a užívání acetylenu k častým výbuchům, takže úřady proti tomu přísně zakročily, přísněji mnohdy, než bylo třeba.

Je totiž nebezpečnou vlastností acetylenu jeho výbušnost. Příčiny výbuchu jsou buď zevní, jako: neopatrnost nebo náhoda, nebo vězí v látce samé. Výbuch hrozí, jakmile vzduch s acetylenem se smísí, podobně jako je tomu při svítiplynu, jenže výbušnost acetylenu je daleko snadnější a horší. Je tudíž třeba velké opatrnosti při jeho výrobě, zvláště nesmí se přiblížiti plamen ku plynojemu. Nebezpečnost explose se však mírní tím: předně, že svítivost acetylenu je 16krát větší než svítiplynu s obyčejným a 4krát větší než s Auerovým hořákem, třeba je tudíž acetylenu 16 resp. 4krát méně než svítiplynu; a druhé: zápach acetylenu je tak pronikavý, že hned se pozná i nejmenší jeho množství, kde uniká do vzduchu. Při náležité opatrnosti k výbuchům tudíž nedojde.

Pokud jde o nebezpečnost látky samé, dokázal Berthelot pokusy, že acetylen za obyčejného tlaku není výbušný, teprve rostoucím tlakem roste jeho výbušnost, takže při tlaku 38 atmosfer, kdy kapalní při 0° Celsia, rozkladem povstává tlak 5500 atm., to jest asi jako při střelné bavlně. Výbušnost acetylem lze zmírniti mísením jeho s jinými plyny, čehož užito bylo na pruských drahách při osvětlování vagonů.

Konečně byla obávána výbušnost acetylenu při slučování se jeho s kovy, zvláště s mědí. Ukázalo se však, že sloučeniny mědi s různými k[illegible] jsou naprosto bezpečny před účinkem acetylenu; takže konečně lze ří[illegible] že acetylen není nebezpečnější při tlaku obyčejném než jiný plyn; n[illegible]pečny jsou jen špatné aparáty a nedbalá obsluha.

Konstrukce přístrojů k výrobě acetylenu není tak jednoducha jako

při jiných plynech; jednak, že karbid je ve větších kusech a voda neúčinkuje na něj najednou; mimo to nesmí se dostoupiti teploty 480°, při které směs acetylenu se vzduchem vybuchuje. Karbidu v prášku nelze užíti k výrobě, jelikož by se rozložil vlhkostí vzduchu dříve, než by se dostal do aparátu. Proto je třeba přihlížeti ku mnohým okolnostem při výrobě tovární.

Přístroje k vyvíjení acetylenu jsou v podstatě trojí: 1. soustavy ponořovací, 2. při kterých voda na karbid kape, 3. kde nadbytek vody s karbidem se stýká. — Přístroje první jsou zdánlivě nejjednodušší; karbid nalézá se v koši, upevněném ve zvonu, který plave v nádrži s vodou. Jakmile koš dotkne se vody, vyvíjí se plyn a zvon se zvedá. Jakmile se plyn spotřebuje, koš opětně klesne až k vodě a pochod se opakuje. Způsob tento však má mnoho obtíží, zvláště prudký záhřev, jemuž nelze zabrániti povrchovým ochlazením zvonu; tím acetylen se rozkládá a znečistí vedení i lampy. Přístroje druhé soustavy obsahují karbid v jedné nebo více nádržkách a voda kape na něj, přiváděna jsouc rourou, která se dá uzavříti vystupujícím plynojemem. Část vody mění se v páru, která odnímá do jisté míry teplo acetylenu, takže k rozkladu jeho nedojde. Pro větší počet plamenů (50 i více) musí voda přitékati proudem, při čemž arci dostoupí se vyšší teploty; proto soustavy této dá se užíti jen v určitých mezích. Pro větší závody hodí se jen takové přístroje, kde karbid po kusech do přebytku vody padá. Při tom teplota nepřestoupí 50° C.

Důležité je při každé výrobě čistění, jelikož technicky vyrobený karbid není úplně čistý a tudíž i plyn je znečistěný. Zvláště ammoniak, sirovodík a fosforovodík se vyskytují a zhoubně působí. Nejnebezpečnější je fosforovodík, jenž rozežírá mechanismy aparátů a činí je nezpůsobilými; plamen acetylenový, obsahuje-li jej, naplňuje okolí nezdravým zápachem, který škodí plícím. Nejvíce však jest se obávati toho, že fosforovodík je samovznětlivý a tím i výbuch acetylenu snadno povstati může. Proto je záhodno, voliti čisté suroviny k výrobě karbidu, totiž čisté vápno a uhlí; není-li tomu tak, dlužno čistiti tím důkladněji acetylen. K tomu slouží praní a vyluhování a sice způsoby dva: 1. Frankův, při čemž užívá se koncentrovaného silně kyselého roztoku chloridu měďnatého, čímž najednou se přimísené nečistoty odstraní. Hodí se však tento způsob jen pro malé množství a vyžaduje jisté opatrnosti, aby se nesloučil acetylen s mědí. 2. Wolffův způsob, při kterém nejprve se vypere ammoniak a sirovodík vodou nebo roztokem chloridu vápenatého a konečně fosforovodík chlorovým vápnem okysličí. Pak se plyn usuší a zbaví chloru, načež se vede právě tak jako svítiplyn do plynojemu, plynoměru a větrníku výtlačného, odkud se žene do potrubí k hořákům.

Neobyčejná svítivost plamenu acetylenového vysvětluje se velkým obsahem uhlíku a vysokou teplotou spalovací. Aby se všechen uhlík spálil, musí se mu mnoho vzduchu přiváděti; třeba tudíž, aby plamen tvořil co možná velkou plochu, téměř bez tloušťky; nebo se zvětší tlak při výtoku plynu. Jelikož acetylen má asi takovou hutnost, jako vzduch, je tento tlak velmi potřebný. Konečně lze acetylen s jinými plyny mísiti, aby se zředil: i se vzduchem, ale to se smí díti teprve v hořáku.

Hlavní chybou hořáků bývá to, že se brzy zanesou a pak plamen kadí. Příčinou toho nebývají vždy nečistoty acetylenu, nýbrž jeho snadná rozložitelnost. Proto hořáky na svítiplyn nemohou se pro acetylen užívati. Lepší jsou hořáky se dvěma otvory pod jistým úhlem skloněnými, ve kterých plyn se mísí se vzduchem.

Teplota plamenu acetylenového je větší než plynového (asi 2000 stupňů) a může se ho v laboratořích ku tavení kovů v tyglíkách a ku spájení používat.

Počítá-li se cena 16ti svíčkového plamenu za hodinu, vychází pro acetylen 1·98 *h.*, pro svítiplyn s obyčejným hořákem 3·6 *h.*, s Auerovým 0·65 *h.*, a pro žárovku elektrickou 4·2 *h.* Z toho jde, že je acetylen levnější než svítiplyn s obyčejným hořákem a než elektrická žárovka, za to však dražší, než Auerovo světlo žárové. Přes to však může acetylen konkurovati i se světlem Auerovým, které se zdraží spotřebou punčošek a cylindrů a s kterým se nedá tak ekonomicky a pohodlně zacházet, jako s acetylenovým světlem. Všude tam, kde nelze užíti plynu nebo elektřiny, možno acetylen s výhodou zavésti. Zvláště kde se jedná o dekorativní schopnost, obdrží acetylen přednost, jelikož dostačí k vedení jeho tenké trubky olověné, světlosti 2 3 *mm*, ovinuté barevným hedvábím, což podobá se vedení elektrickému; a také možno užiti lustrů a těles osvětlovacích jako při světle elektrickém, které však nemá skvoucího lesku a živé pohyblivosti plamenů jako světlo acetylenové.

Konečný výsledek úvahy je tento: Přes to, že výroba acetylenu nedostoupila své dokonalosti, slibuje do budoucnosti velkého rozšíření, o čem svědčí data poslední doby. Jakmile se bude pokračovati stejným nebo zrychleným tempem s výrobou tohoto plynu a podaří se petrolej, byť i částečně, zatlačiti a domácí trh od přívozu amerického a libovůle cen petroleje osvoboditi, bude nový tento průmysl míti také pro nás značný hospodářský význam. *V.*

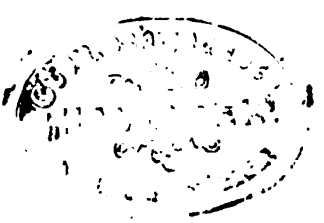

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Gabriele D'Annunzio: »Duše z křemene«, přeložil Rud. Cernohorský. (Vzdělavací biblioteka).

Kdykoliv zavadím o knihu cizího velkého básníka a porovnávám literární poměry velkých národů s poměry domácími, pojímá mne závist. Upíme pod kletbou osudu malého, nesamostatného národa, jehož politické boje stráví všechen zájem velkého obecenstva, které zůstává k práci kulturní tak nevšímavo. Tím trpí náš beztoho již malý literární trh, tím ještě více naši básníci. Máme dost talentů, ba dost velkých talentů, ale jak jiný jest osud podobných tvůrců poesie u národů velkých. Úspěch jediné knihy těchto zabezpečuje jim často bezstarostnou existenci, pobádá tvůrčího ducha jejich k dalšímu vyššímu vzletu, kdežto u nás literát sebe nadanější zůstává až do smrti obětí nejisté existence, nestane-li se dokonce z bídy žurnalistickým nádeníkem, aby vystřebal v zápasu o kus chleba poslední vznět své horující duše. Tvrdí se sice mnohdy, že velký talent překoná i největší bídu. Ano, některý, ten ale aby měl tělo ze železa a duši z ocele! Kolik ale talentů nám zaniká v boji o holý život, jimž není dopřáno propracovati se k velkým obzorům! Jak jinak v cizině! Gabriele D'Annunzio je takový typ velkého básníka, jemuž je dopřáno v harmonii svého okolí uprostřed všech pomůcek jaké skytá bohatství a obklopen poesií uměleckých výtvorů a krásné krajiny oddati se plně svým extatickým visím, prožíti duševní zápasy své po krásce prahnoucí duše až na dno. Je básník aristokrat, básník dekadent, jehož musa tvoří jen v samotách vzdálených klopotu všedního života. Šťastný úděl ten jest italskému básníku tomu dopřán. Žije ve své nádherné vile, tuším ve Fiesole, uprostřed přepychu nikoliv všedního pravý život básníka, jenž si krásné linie svého nádherného obydlí uvedl v soulad s krásou svých duševních vidin. Má času dost, pohroužit se zcela do svého díla, propracovat se až ke dnu svých nálad, pilovat a brousit drahokamy svých myšlenek a tak vytvořit dílo také nehynoucí. Více než jeho »Triumf smrti«, vyšlý též ve vzdělavací bibliotece v českém překladu, zdá se mně jeho »Duše z křemene« býti odleskem jeho básnického profilu. Je to kniha snílka aristokrata, muže nadčlověka, jenž pohrdaje davem, uchyluje se do svých nedostupných samot. Je to kniha, která i u čtenáře vyžaduje shodné nálady, aby byla úplně pochopena, či abych užil případného výrazu naší české dekadence, úplně chutnána, kniha, kteráž se nehodí do kroužku

čtenářů, nýbrž chce býti čtěna v podobné samotě, v níž sama vznikla, snad v ztichlém pokoji při dohořívajícím v kamnech ohni, když venku burácí podzimní větry, ba snad jen na skalách mořských břehů v záplavě jižního slunce. Taková niterní, intimní a přec tak ssálavá je. A má také svůj sociální význam. Je protestem proti uniformitě naší sploštělé společnosti výkřikem ztrýzněné zjemnělé duše proti surovostem vládnoucí bezmyšlenkovitosti, jež kazí umělecké památky starých generací z pouhé hrabivosti sprostého výdělkáře. Může být spor v tendenci knihy té, a pokud básník v ní horuje pro vládu aristokracie zděděné, ovšem ve výhni utrpení a zkušenosti obrozené, kteréž věští jednou v daleké budoucnosti novou světovládu, dozná sotva mnoho souhlasu. Ba jest on dokonce národním šovénem, jenž sní o tom, že vláda světa navrátí se opět Římu a spasitel lidstva že vyjde z krve Latinské. Leč s básníkem těžko se přít. Nesouhlasíte s ním ale jeho sugestivnosti básnické neodoláte. Rek této jeho práce možno-li jej nazvati rekem dle běžného slova pojmu je takovým snílkem nadčlověkem ze starého slavného rodu Cantelmu, jenž zhnusen moderním Římem s jeho vzrůstajícími všude činžáky prchá dolů na jih italský, na hrad svých předků a octne se náhle v kruhu přátelské rodiny starého knížete Montagv. Ovzduší, jež jej náhle obklopuje je k zalknutí tesknė. Kníže, hrdý royalista, truchlící nad pádem Bourbounského panství zachoval si jen své sny o zapadlé nádheře dvoru královského. Šílená jeho manželka bloudí oděná ve fantastický kroj, jako ztělesněná zvěst v hroutící se slávě starobylého rodu vysokými truchlými komnatami a chodbami zámku trčícího jako klášter uprostřed tajemných zahrad vysoko nad skalními útesy se pnoucího. Dva synové rodiny oba propadlí blízké smrti, snad stejnému osudu jak matka zmírají v stálých úzkostech vidin a tušených hrůz, jen tři sestry jejich, tři gracie odráží se krásou svou od temného pozadí svého prostředí. Ale nejsou to gracie řeckých bájí, nýbrž tři ženské typy vysněné budoucí oné latinské aristokracie, z nichž jedna porodíti má vládce světa, každá z nich jiným symbolem vyvolené ženskosti. Nejstarší z nich Violante, hrdá, nepřístupná s vroucí touhou po lásce, s krví v žilách horečně kolující, oddaná Anatolie, anděl strážce své nešťastné rodiny moderní Antigona a Massimilia, vtělený smutek, budoucí jeptiška, jež zná jen modlitbu a slze. K nim všem zahoří mladý kníže Cantelmo láskou, každou miluje jinak svým způsobem opíjí se jejich dušemi, a harmonií jejich těl, řasami jejich roucha, pozorem jejich, úbočím jejich rukou. Váhá, bojuje sám sebou, tuše, že všechny tři zahořely k němu láskou, až konečně při výletu do hor pod skalními útesy vrchole Corace vyznává se Anatolii, že vyvolil ji za družku svého života. Ona však odmítá, v bázni, aby nezranila do hlubin svoji starší sestru Violantu, jejíž city jí nezůstaly neznámy a aby do dna vypila kalich utrpení věrná strážkyně své nešťastné rodiny. A tak sestupuje mladý kníže s ní a Violantou, jež jim strnulá, nepřátelská vyšla vstříc zpět k ostatním průvodcům výletu, aby zklamán a ztrpčen nečekaným odmítnutím své vyvolené je[illegible] jednou objal zraky tělesnými vděk tří sester, které uviděl uprostřed v[illegible]oiepé přírody mezi skalami na břehu horského potůčku naposled p[illegible]olu. »Velký smutek a veliká sladkost padaly s výše na osamělé n[illegible] jako kouzelný nápoj do nebroušeného poháru. Tu odpočívaly tři

sestry, tu sdružoval jsem je v poslední harmonii.« Těmi slovy končí kniha, jejíž choulostivý obsah, nerozhodnost snílka mezi třemi ženami se potácející, jen velké umění básníkovo dovedlo ubrániti před kletbou směšnosti, kteréž by byl básník menší mohutnosti při takovém tématu byl snadno propadl. Obsah knihy té nelze ovšem bráti doslovně. Realistické pojímání příčí se básníku, jakým je d'Annunzio. Chtěl patrně v knize té provésti syntesi ženskosti, vykouzliti typ ženy v její dokonalé kráse a v úplné hloubce duše vytvořiti souhrn ženského vděku, sám pak poznal, že počínání jeho je marné, jelikož jest nemožno sloučiti v jediném tvoru všechny vlastnosti, které chtěl míti stělesněny v jediné ženě, určené státi se matkou budoucího vládce světa. *Leda.*

Václav Štech: Mladý obchodník. (Nákladem spisov. Žižkov 809.) Jak lacino se u nás někdo stává slavným a záslužným, zase jednou dokazuje kniha p. Štechova. Je to kniha, o níž bez jakéhokoliv ukřivdění možno rovnou říci, že jest naprosto zpátečnická, zbytečná, staromodní a v určitých kruzích i demoralisující. Pan Štech jistě je přesvědčen, že zase jednou vykonal »vlastenecký čin«. Pan autor se rozplývá v samém vlastenectví a myslí (a to je červená nit celé knihy), že, jsi-li dobrým vlastencem, jsi také dobrým obchodníkem. A proto vede vás všemi stadii vašeho mládí a cestu dláždí vám zlatými zrnky svých rad a návodů, kterýmiž se říditi jest vaší »vlasteneckou povinností«. Všecko aplikuje se na obchodníka. Obchodník je vlastencem, je dobrým společníkem, spořivým, poslušným, způsobným, pobožným, vším možným — je i obětavým, vyhýbá se spolkům, nemluví o vysoké politice, rozumí telegrafování a poštovnictví jako každý neobchodník, smí nosit hůl, nesmí kouřit, hrát karty (jen někdy!) atd. — to jsou recepty, které zakončuje p. Štech velkolepou apotheosou 7. oddílu: »Velký úkol čeká české obchodnictvo ještě ve vlasti — ale nadšení láme skály překážek a drtí ocelové řetězy předsudků. Český lid vyniká pracovitostí, spořivostí a je přístupen všem rozumným pokynům — nuže: jménem Páně razte českým obchodem cestu národohospodářské samostatnosti milovaného svého národa!« Kniha vyšla již na jaře, dosud však česká kritika, mimo několik časopisů odborných, které ji odsoudily, o knize se nezmínila. Není čeho litovati. Ani já bych se jí nezabýval. Vnucuje mi však péro do ruky poznámka, které jsem se dočetl v jednom z posledních čísel »Literárních Listů.« Pan V. (Vrba?) pasoval tu p. Štecha na záslužného muže! Jak a proč, nevím, pan V. toho neudal.

Nicméně pro posouzení takového průměrného národního mozku není právě nezajímavo pozastaviti se u této knihy ještě déle. Pan Štech vydal již více knih odborných, které vyšly v několika vydáních a proto je typem naší národní povrchnosti a neodborovosti. Jaké je to čtenářstvo, postačí-li mu taková kniha? Co vlastně chtěl p. Štech touto knihou vykonati? Chtěl vědomosti našich obchodních učňů, nemajících času ku čtení, obchodních příručí chudých a synů bohatých obchodníků rozšířiti? Nikoliv, obral si jiný úkol. Praví úvodem: »Mladý obchodník« není spisem odborným. Úmyslně vyhýbám se všemu(!), o čem poučiti v úřze praxe. Mám na zřeteli mladíka jen jako člověka, jako důstojného příslušníka svého stavu. (To není odborné? Co tedy má jiného se podnat

ladíku obchodnímu nežli obchodní theorie?) Chci mu vštípiti stavovskou dost(!!) a úctu k povolání —, ukazuji na úkol obchodu v českém ná- dě a provázím jej po cestách různých, jako přítel, který by jej rád hránil před následky neznalosti života«. Ano, tedy odborně výchov- m má býti, ale jak se každý může přesvědčiti, je vlastenecky, ale rovlastenecky, baráčnicky výchovným. Za takové vlastenectví by žádný Čech z let dvacátých a třicátých nemusil hanbiti. Mimochodem dotýkám, kniha může se právě tak dobře jmenovati: Pravý vlastenec, působný Čechoslovan, Vzorný občan, Poctivý křesťan a pod., že se právě enuje Mladý obchodník, je proto, aby to více lákalo a proto, poněvadž u zde zmínky i o penězích, bankách, poštách, bursách, krámech, omni- sech a jiných obchodních zlevech Tak na př. mluví o učednickém avu: »Slepé poslušenství je v obchodním mechanismu nezbytno. K ro- né pánově musí učeň pohlížeti s úctou, nesmí se rozpakovati ochotou svědčiti vždy službovolnost. I ku práci, která nespadá v obor učňův, rád nabídne a uváže rozumný hoch, neboť laskavá přízeň pánovy rodiny á velikou cenu. Pozorováním rozhojňuje učeň své vědomosti odborné. ědění je veliká síla —, avšak ničím není, není-li opřeno o šlechetnou ysl a ryzí povahu. Tyto vlastnosti pak v nás vyvolává úcta k Bohu. ladící neděl a svátků ne vždycky tak používají, jak káže dobrý mrav moudrá prozíravost. Místo ve chrámu zříme je na toulkách Neděle má ýti dnem, kdy svlékáme se všedním šatem i obyčejného člověka. Čisté rádlo, lepší oděv a klid práce působí na mysl jen poněkud jímavější ko šleh kouzelného prutu, po němž dostáváme se v krásnější svět. llahol zvonů, ruch lidu do chrámu se ubírajícího, čistý úbor kolemjdou- ch, ticho dílen, — jak vše to sváteční a slavnostní! Lepší oběd, prostý pěchu, sváteční nálada po něm, pospolitý hovor, trochu přetřásání no- inek, chvíle čtení dobrého časopisu, povznášející knihy, malá procházka přírodě, návštěva kostela, snad i malý výlet, - jak ušlechťující to strá- ení nedělního dne! A nyní si představte mladíka učně, který tyto malé otěchy nahrazuje si pouličním povykem anebo pustým dováděním za umny nebo náruživou cvičbou kouření. »Mohl bych citovati do konce nihy. Z tak nízkého stanoviska, z takové ptačí perspektivy hledí dneska . 1899 český učitel na život resp na život obchodní? Do očí vám čpí ozlátko a do uší protivné a umělé zvuky romantické idylly. Takhle že y se měl vychovávati obchodní dorost? Tím že by se vydupal a zdo- konalil nový, zdravý, podnikavý kádr obchodního dorostu? Dorost tako- ým světovým názorem vyzbrojený, že by přivodil českou hospodářskou amostatnost? Kde pak! Dnešní dorost musí positivně a socialně býti vychováván, ne otrocky a nábožensky. Jeho obzor musí míti zornou čáru dál, mnohem dál než na hranicích české země, jeho rozumu nesmí býti namlouvána vědomá lež a fantastická fráse. Chce-li někdo o nějakém stavu pro nějaký stav psáti, jest první jeho povinností, stav ten podrobně prostudovati a znáti. Kdyby p. Štech znal obchodní život, vědě by, že socialní postavení učenníka, obchodního pomocníka, úředníka, vůbec všech obchodních orgánů, je tak stísněný a vysilující, že při nejlepší vůli mnoze není ani pomyšlení ani chuti odborně se vzdělávat a mrhat krát žádný čas návštěvou kostelů a že — jedním slovem — neexistují

učennické poměry a choutky, ale že existuje učennická otázka. Tato otázka právě takou silou a obětí čeká rozřešení jako český obchod sám. Netřeba podotýkat, že o rozřešení těchto otázek se p. Štech neměl v úmyslu pokoušeti, on jen se těchto »zjevů obchodního života« náhodou dotknul a to mu stačí. On psal hlavně pro budoucí šéfy a těm spíše na tom sejde, aby zůstal status quo, nežli aby na ně přišla reformace. Pro každého ekonoma však jsou otázky týkající se oné půdy společenské, ze které klíčí český obchod, přednější a důležitější nežli otázky čistě odborné, jako jsou nauky o zboží, tarifech, úvěru a pod., o nichž tak školácky p. Štech píše, píše-li vůbec. Bude-li náležitě tato půda vzdělána, pak jistě z ní bude sílit a mohutnět obchod i obchodní inteligence ať již kapitalistická, ať nekapitalistická. V té stránce měla kniha býti nejsilnější a právě obráceně: v těch ohledech jest kniha nejvíce politování hodnou. Chybné nazírání, chybný předpoklad a chybný závěr. Nedostává se p. autorovi oné s hopnosti rozhledu a síly, aby pojímal kolotající život kolem sebe oním odvažujícím okemo bjektivního soudce, aby se dovedl vyšvihnout na ono stanovisko všeobecné a s něho hleděl vysvětlovati fakta kolem sebe a dle toho modifikoval i své návody a rady na cestu života. Krátce, není tu bodu naleznuto, kolem něhož se obsah celé knihy měl otáčeti, není tu momentu ani socialního ani ekonomického ani obchodního. Kolem čeho se vše točí, je »pravé vlastenectví«, prázdné a hluché s nadšením a sebevědomím. P. Autor nehledí na život, najmě na život český, ani jako člověk ani jako odborník, nýbrž jedině jako idealně začarovaný starovlastenec. A to vysvětluje všecko řádní rozumování p. Štechovo. On se nesnaží, on je uznán a vyhýčkán a je přesvědčen, že tak, jak to napsal, je to jedině správné a možné. A proto jest třeba takovým pp. spisovatelům posvítiti si na dno jejich duše a zakřiknouti je při každé nové příležitósti. Vystupovalo-li se proti takové knize před lety, nebylo to u nás divno. Že však ještě dneska jest nutno s největší vehemencí proti invasi takové literatury se vzepříti, toť přece ještě trochu zarážející. Tací p. Štechové, kteří v jiném vydání zase sedí za přečetnými našimi redakčními stolky, běhají po tuctech po Čechách a žijí jenom svému rozumování a svému vlasteneckému fantomu. A právě s takovou houževnatostí a právě takovým nadšením jako oni opakují svá hesla, musíte jim tato hesla po desetiletí vyvraceti a opakovati, že neberou život tak, jakým jest, nýbrž tak, jak se jim »zdá býti«, a jak by jej »chtěli míti«! P. Štech píše odbornou knihu, ale předem prohlašuje, že nebude odborně psáti, nýbrž že chce psáti jakéhosi odborného společníka. Kdyby vyhověl svému předsevzetí, snad by jako český Knigge mohl nasekat slávy ještě více a dožíti se ještě většího počtu vydání svých knih —, ale takto, píše-li o penězích, o výrobě, o vývozu, máme právo žádati od něho znalosti věci, o níž má psáti. Zmínky o některých obchodních článcích a otázkách nasvědčují, že p. Štech cítil povinnost o těchto věcech pojednati. Ale, kdybych citoval kdekoli a cokoliv, dovodil bych snadno, že vážně p. Štech nebere a nesmí ani bráti tyto otázky, poněvadž jim ani za nehet nerozumí.*) Marně byste proto hledali poučení pro mladého obchodníka

*) Na př.: Obchod jest podporován již od prvých počátků vůdci a knížaty. (Samo). Obchodnictvo odvděčuje se přímo odváděním poplatků, cel a berní a nepřímo tím, že hodnota zboží vyváženého se zvyšuje (!) a přiváženého snižuje (!).

bankovnictví, hře na burse, směnkářství, účetnictví, peněžnictví, o mezinárodním charakteru národního hospodářství, o pojišťování a významu, vyspělosti, rozvětvenosti a pestrosti průmyslu dnešního a t. d. Do všeho toho mladý obchodník zasvěcen není. Odloží knihu a je právě tak rozumný jako před tím.

Končím svou ne právě příjemnou úlohu. Chci však ještě p. Štechovi uvésti několik číslic. V Praze je 12 tisíc obchodně zaměstnaného personálu. Z toho je $^1/_3$ přes 40 roků, $^1/_3$ přes 30, a $^1/_3$ přes 20 a do dvaceti. Stává se, že do roka ten onen dobře se ožení a osamostatní se. Je jich malé procento rozhodně. V Praze nevím, mnoho-li ročně, ale ve Vídni r. 1895 bylo 1.400 nových krámů otevřeno, které malé, které velké, kolik se jich udrželo, o tom historie mlčí. Historie jiná však nemlčí, nýbrž výmluvně mohla by posloužiti p. Štechovi a to historie dneška a včerejška. Obchodní dorost jako všechen ostatní zaměstnaný lid organisuje se odborně, pokud mu to čas, poměry a postavení dovolují, pořádá veřejné schůze a demonstruje za dosažení zlepšení svého postavení. Obchodní dorost je dřen 13—14 hodin denně, nemá nedělního klidu, dostatečného platu, dostatečné inteligence, obchodnímu dorostu stává se jeho závislé postavení povoláním životním, po osamostatnění ani řeči pro nedostatek kapitálu. A když na krásně se osamostatní, co pomůže českému obchodu, má-li o jednoho kupce méně neb více. Obchod jak světový tak národní spočívá na bedrech výrobců, podnikatelů, bursianů a ne na bedrech zprostředkovatelů — maloobchodníků. Maloobchodníkem dovede být každý, má-li trochu peněz a umí-li čtyři způsoby počítání. Ale českému obchodu jde o výrobce. Moderní obchod není kramářství, jaké nám líčí p. Štech, to je komplikovaný a široký organism, který má dnes svou theorii i vědu. Moderní obchod má proto také zapotřebí přísně odborné výchovy; a když již mermocí chce tato kniha býti psána pro ony štěstěnou vyznamenané šťastlivce a průkopníky budoucího českého obchodu a průmyslu, měl na tyto požadavky bráti p. Štech zřetel. Dorost nesmí býti vyzbrojován pouze vlasteneckým nadšením, dorost musí rozumět svému povolání, musí dovést na každé straně vydělávat ve velkém, musí se chápat s minuciosní vypočítavostí každého podniku hlavní věc, nesmí být proti všemu cizímu zfanatisován, musí dovést se vetřít na každý trh a na každou bursu. Pak teprve jako továrník, bankéř, konkurent dovede hráti rozhodující úlohu v obchodním světě, pak teprve bude možno říci, že je řádným obchodníkem, řádným člověkem a proto i, což netřeba dokládat, řádným Čechem. Obchod nezná národnostní pečetě, jest mezinárodním a jeho nejvyšší tepnobytí pracuje současně v celém světě; ze vzájemnosti vyrůstá a vzájemností padá. Z toho patrno, že p. Štech český obchod nevzkřísí. A dočká-li se tato kniha jeho dalších vydání, bude míti každý naučení, jak dělat knihy, které jdou na odbyt. Bude posílat své čtenářstvo do kostela, do sokoloven, do diva la, do zábav, bude ho nabádat, aby vlastenec e chovalo, zpívalo národní písně a nekupovalo »od cizinů«. *V. Stein.*

n Ev Kosina: Život starého kantora. Autobiografická líčeň. V Olomou 1899. Nakladatel R. Promberger. Díl první.

poměrně velikého kruhu, který spisovatel kolem sebe opsal, jen jede sek. Ale dílo samo o sobě je tak dalece pozoruhodno, že referu-

jeme o něm před ukončením. Arci, bude to referát celkem prostinký, omezující se na poukázání kladných hodnot tohoto spisu. Neznajíce řevnivosti oproti starým lidem, šedivým hlavám, které dosti nepříležitostně často tepou nás »moderní« (jméno vagní a efemerní jako všechno na světě), uznáváme rádi to, že žili a že snažili se dodati životu svému vyššího významu. Kdybychom oceňovali v autorovi jen přísného plnitele svých povinností, který na konec uložil své paměti ve knihu, kterou by byl napsal stejně druhý, třetí člověk na jeho místě a v jeho hodnosti, bylo by nám jednati o čemsi velice málo zajímavém. Ať už by se jednalo o všelijaké paměti třebas i Bismarcka nebo Moltkeho, neb o podobné dokumenty, byť i historické ceny, ony nás nemohou zajímati, nemají-li hodnoty samy o sobě, bez nimbu jakýchsi světských vyznamenání a podobných epithet davových. My přistupujeme ke knize, chtíce z ní slyšet především člověka, člověka jako jsme my, ať už se jmenuje tak neb onak, ať má titul nebo je bez něho. A to dlužno vytknouti: autor nás připoutal. Jednotlivá slova patří ovšem do slovníku »starých«, jinak čte se kniha docela dobře. Bezděčně snad vzpomenete na Tolstého »Dětství, chlapectví a jinošství,« ale nečiňte srovnání. Kniha p. Kosiny není dílem umělce. Jeho dojmy z dětství jsou příliš určity, ostry ve svém podání. Tak nevnímá dítě, jak to reprodukuje duch starce. Stránka citová je stlačena, za to všude tušíte vysoký intelekt; duch zde převládá. Podobně popisy krajin a krás přírodních utrpěly touto převahou střízlivosti. Ale co na tom záleží! Byli jsme přece všichni tam u těch rybníků — dnes již většinou v pole změněných — a těšili své oči a napájeli svá srdce pohledem v to dobré české zákoutí, kde jest opravdu možná idylla, kde žil její mistr Jaroslav Langer a kde trávil své příjemné chvíle sám autor Života: není to s obtížemi spojeno tam zavítat a vlastním názorem nahraditi popis, který se skutečnosti přece jen nevyrovná. Chceme to konstatovati, že víme, co od knihy očekávat můžeme a co nikoli. A přes to, co jí chybí, je s dostatek cenným to, co v ní existuje. Je v ní snaha, vylíčiti hledání a poznání sebe sama. Jako v dílech Tolstého je táž snaha s motivem náboženským, zde je s motivem národnostním. Najíti a poznati v sobě českého člověka, to jest asi výslednice ideální z prvního dílu Kosinova spisu. Autor, jako by tušil, že nám dnes, kdy naše národní existence je dosti zabezpečena, bude se věc sama zdáti nepatrnou, položil právě proto na ni silný důraz, jako na obranu a tím ji podepřel. A v tom vidím velikou a hlavní cenu knihy: její otevřenost a upřímnost. Nám idea národnostní není daleka a cizí. My snad ji překonali a stala se krví naší krve: ale v nedalekých zástupech lidí a ve velkém počtu jich je potřebí dosud buditi sebevědomí. Je dosud potřebí připomínati to nejjednodušší (a každá pravda je jednoduchá!) Ty poměry, ve kterých autor vyrostl, jsou příliš výminečny a popis drobných událostí nemá velké ceny, vždyť mládí každého z nás má řadu takových malých událostí, jak je autor se zbytečnou zálibou a obšírností vypi je (Arci, snad nejraději duch jeho vzpomínek ve stáří při nich prodlé í). Nicméně postava jeho otce-vojáka, tak realisticky pravdivá a c st neúprosně věrně pojatá, postava jeho děda, dobrého učitele-hudebn ka v Bohdanči: jaký to to tvoří kontrast! Tam jeden z těch, jakých i n ní,

dík universitnímu vzdělání se najde s dostatek, kteří hodnoty společenské kladou nad hodnoty přirozené, takový člověk-karierista, kterému němčina znamená všecko a pro trochu peněz je s to shodit se sebe Čecha jak starý kabát. Tu zas tichá, dobrá, v umění ponořená duše česká, která jen doufá a o níž svět ničeho neví. A celá řada zajímavých figurek. Jedním však trpí kniha: není sepjata s naším celkovým národním probuzením. Arci, autor líčí své chlapectví a dny v cizině strávené; jeho obzor jest úzký v tu dobu a o vlasti má jen tušení, které konečně přejde v jistotu. Doufáme nicméně, že později kniha zapadne jako část v celkové probuzení našeho národa, které arci počalo před tím, než autor se narodil (r. 1827). Zatím rádi čekáme líčení dalších příhod, neboť autor stal se nám sympathickým ne tak formální, jako niterní stránkou knihy. Byl to živý hošík a prospíval na těle i na duchu, takový jest asi náš dojem. Hravě se učil hudbě a zpěvu, jízdě na koni i šermu. Enfant terrible! Naše srdce bijí mu vstříc, neboť jeho názory jsou pokrokové, třebas umírňoval je rozvahou stáří. Naučil se opatrnosti a proto tím životnější jest onen mladý hrdina, o kterém čteme, dnešní zapřisáhlý nepřítel moderny. Nemohouce pronésti závěrečné soudy o knize před jejím ukončením, dovolujeme si poznamenati zatím, že prvním dílem je založena do šířky i do hloubky tak, že s nadějí čekáme na další vzrůst její stavby, přejíce si, aby to byla budova nejen krásná na venek, ale i uvnitř, tak aby v ní rád prodléval a často se k ní vracel čtenář, český člověk. —c.

Knihovna vědy a práce vydává prof. dr. Vilém Kurz. Nákl. F. Šimáčka. V Praze 1899. Redaktor časopisu »Z říše vědy a práce«, (nyní »Věda a práce«), odhodlal se ku vydávání technických knížek na základě soustavně urovnaných a upravených článků obsažených v uvedeném časopise. Dosud vyšly tyto spisy: 1. Elektřina v průmyslu, v obecném životě a v domácnosti. 2. Vědecké zábavy. 3. Sportovní knížka. 4. Moderní pokroky v dopravnictví ve dvou dílech. Máme před sebou poslední dvě publikace a chceme se o nich stručně vysloviti. Sportová knížka najde zajisté hojného rozšíření, neboť nelze téměř ani žít bez oněch zábav, které jmenují se sportem. Nejzajímavější a nejvypracovanější jest pojednání o bicyklu, které tvoří velký oddíl v knize; podobně sport vodní a na ledě je dopodrobna popsán. Úprava knížky je velice vhodná a příručná; mnoho zřetelných obrazců doprovází text a vidíme zde šťastně řešený způsob, vydávati populárně psané knihy s hojností zdařilých nákresů v textu a knihy laciné a dobré. Moderní pokroky v dopravnictví jsou dvě knížky, z nichž první obsahuje povoznictví, tramway a lanové dráhy, druhá pak železnice. Díly oba jsou zajímavy novostí svého obsahu od počátku do konce. Z povoznictví jsou pozoruhodny motorové vozy, o kterých pojednáno dosti zevrubně ve článku o závodech ve Francii roku 1894 a 1895. V oddílu tramway popsány pouliční dráhy v Americe, pak podzemní dráhy, dále pneumatické a elektrické, stupňové a [illegible]kací. V oddílu o lanových drahách nalézáme popis lanové dráhy na [illegible]íně a lanové trati ve Francii, ve Spojených obcích a Gibraltaru. V [illegible]lení o železnicích dočítáme se o žel. drahách v Americe, o rychlovl[illegible], a nedobytných vozích; zajímavý jest projekt elektrické dráhy m[illegible]ídní a Budapeští s rychlostí 200 až 250 km za hodinu, pojednání

o stavbě tunelů dle způsobu Sokolovského. K novinkám náleží dále podzemní okružní dráha pro výstavu v Paříži chystaná a dráha sibířská, jejíž délka měří 7600 km. a po které se jede deset a půl dne! Připojená vyobrazení usnadňují názor o těchto vymoženostech na poli technickém a přejeme dílu samému rostoucího zdaru! — *V.*

Adolphe Retté: Volnost, rovnost, bratrství. Přeložil St. K. Neumann. Edice Nového Kultu. Nákladem vlastním. Jsou to hesla pyšné revoluce a dnes — po stu letech? . . . Na štěstí nezanikla docela a básník posvěcuje jim svou knihu, tři kapitoly věnované každému po jedné. Je málo takovýchto pojednání, tak upřímných a tak vytryskujících přímo ze srdce, jako prameny, na kterých hoří budoucí slunce. Doporučujeme vroucně tuto knížku všem přátelům Myšlenky.

Čeněk Tonder: Před úsvitem Matice lidu, 1899. čís. 5. Povídka z doby toleračního patentu, psaná způsobem à la Braun či Jirásek, zajímavá dějem, ale jinak ne vynikající. —*c.*

Divadlo.

Jako bludný balvan z nebetyčných duchových hor spadl z čista jasna do plošin a bahen našeho repertoaru Ibsenův »Rosmersholm«. Malomocně civí náš Kulturphilister na hosta z jiných říší a s údivem patří spanilá abonentka na podivné věci, které se tu na jevišti dějí, a které ji tak málo, oh tak málo baví. »Rosmersholm« v Národním divadle, jak to zní! Z jeviště, po léta ošlapovaného jen panáky v rytířských pláštích a salonních fracích, obletovaného dutými floskulemi, tak zřídka kdy dotčeného ryzím ozvukem duše a její pravdy — s tohoto jeviště slyšeti hlubokosmyslné věštby Rosmerovy, sledovati rythmus scén, utkaných z nejjemnějšího ideového fluidu, rythmus, jenž jako pohyb jazýčku u citlivých vah každým kmitem a pohybem odvažuje celé ohromné tíhy — neboť zde celé světy morální a duchové kultury leží na váhách — vidět jedním slovem konat se tuto truchlivě slavnou mši nového náboženství, kde bohem je člověk příštích dnů a obětní hostií dvě milující srdce lidská, ničící se dobrovolně v slavném pozdvihování! A všecko bez pathosu a řečnění, nesené jen klidným, pozvolným tokem obyčejné konversace, tlumené, šepotavé, stručné, ale kde každý realistický detail vrhá dalekosáhlé, symbolické stíny, kde všednodenní tón přechází neznatelně v sacerdotální, a kde od církve odpadlý pastor a emancipovaná slečna, konkretní lidé z dnešní norské společnosti, vyrůstají na mysteriósní allegorické fantomy, kde stojíme na nejvyšší možné synthesi uměleckých forem, a kde umělecká oekonomie, suggestivnost a nápovědnost dosahují triumfů přímo zázračných — odkud by naši herci měli na to všecko vzíti styl, a kde dokonce obecenstvo? U nás, kde není k tomu dostatečných podmínek a příprav ani na jevišti, ani v hledišti, a kde nejen v obecenstvu, ale i v notné části kritiky panují o Ibsenovi nejmonstróznější představy a úsudky? Bylo by bláhovostí domnívat se, že několik těchto večerů s »Rosmersholmem« pomůže učiniti průlom pro vážnější nové umění. Naopak, obecenstvo nijak zvlášť na význam hry neupozor-

nováno, se na ni nijak zvlášť nehrne. V nejvlivuplnějších žurnálech pak čte o ní úsudky, které je mohou od návštěvy jen zrazovati, a které místo, aby je vychovávaly a povznášely k lepšímu chápání norského velmistra scény, snižují se k nejbanálnějším stanoviskům tuctového publika a ploským moudrostem jeho »zdravého rozumu.« Což divu pak, že až zase někdy budeme volat po Ibsenovi, odpoví nám divadlo ciframi deficitu? Pro nás to ovšem není ještě argument — neboť pro divadlo, jakým chce být naše Národní, platí »noblesse oblige«, povinnost obětovat něco, obětovat hodně k zachování prestyže uměleckého ústavu — ale pro pány v družstvu to bude ovšem hlavním argumentem. Můžete býti jisti, že tak hned zase Ibsena v Národním divadle neuvidíte. Namítne se snad, že to vše je vysvětlitelné a přirozené, že Ibsen není pro naše publikum, že mu je těžký a nesrozumitelný, že je unavuje a nudí, a tak dále. To je sice celkem pravda, ale ne tak absolutně, jak se to říká. Chtěl bych tvrdit, že kdyby bylo obecenstvo našich t. zv. lepších tříd dobře a účelně vychováváno těmi, kteří na jeho vkus mají největší vliv, že by se Ibsen stal pro ně za čas autorem, jejž by dovedlo poslouchat časem alespoň s tím zájmem, s nímž dovede poslouchat na př. Zeyera. Neboť, co je těžší poslouchati a co je méně divadelní; drama Ibsenovo, kde dialog je tak kyprý a dramatický nerv tak silný, anebo »Bratry«, kde po celé čtvrt hodiny sype se vám v sluch lijavec krásných ale dramaticky neplodných slov a obrazů? Nemluvím tu ovšem ani o divácích s vyšší inteligencí a vkusem, neboť ti řeknou, že pravou trýzní a únavou je poslouchati autory lehké, populární a banální, a že ani nejsubtilnější dialogy Rosmera s Rebekkou nenatahují jejich mozek na tak bolestný skřipec, jako na př. dialogy Filipa Derblaye s Klárou v »Majiteli hutí« a jiných podobných produktů, z nichž pro samu »průhlednost« a »lehkost« odcházíme z divadla utlučeni nudou. Přál bych každému, kdo věří v tuto domnělou nepřístupnost Ibsena, aby byl viděl, jakého přijetí nalezly »Nora« a »Příšery« ve zdejším Dělnickém divadle v Typografické Besedě, kde byly provedeny ochotníky z dělnictva. Každá věta zapalovala tam jiskry, téměř nic nevyznělo na hlucho, obecenstvo sledovalo hru s takovým napjetím, jako by šlo o sensační sardouovské drama — a bavilo se při tom znamenitě! Viděl jsem dokonce hrát »Nepřítele lidu« na jevišti venkovském, v provedení naprosto začátečnickém a nedokonalém, a obecenstvo bylo elektrisováno! Ovšem že to bylo obecenstvo dělnické, zvyklé vyciťovati každý sebe jemnější hrot kritické nebo revolucionářské tendence, jakž takž vyškolené v sociální a morální dialektice, a ne obecenstvo z té strašlivé naší t. zv. »společnosti«, s mozkem přeplněným jen tlachem kavárenským a novinářským a otupenými požitky tak, že se dá roztřásti jen brutálními anebo lehtavě pikantním sensačnostmi. Ale i tato společnost dá se připoutati k umění, přesahujícímu meze jejích zájmů a chápavosti — ale v jednom případě: když je to povinností dobrého tónu. Jděte na koncerty a uvidíte jak naši páni Broučko a jejich ctihodné matrony, jejichž nervy jsou dávno sádlem zarostl dovedou poslouchat celé symfonie, které jsou pro ně nelidskou trýz A přece ani nedutají. Vědí, že přiznati se ke své nudě, bylo by vyst dčením nevzdělanosti. Proč není tak s literaturou? Proč dovoluje dot tón, aby v kuloarech divadla byl dovolen každý i sebe idiot-

štější úsudek, když jde o »Rosmersholma«? Kdo chtěl, mohl jich slyšeti při premiéře dost. Ale přes to, zdá se mi, že nenarazilo dílo Ibsenovo na tak tupé a nepoddajné neporozumění, jak bylo se obávat. Obecenstvo zachovalo sice vlažnost, ale nelze říci, že by nebylo rozvojem dramatu zaujato, a bylo by zajisté ještě více, kdyby se o probuzení většího zájmu před premiérou i po ní byli postarali ti, kdož mu diktují vkus. — Z hrajících stála nejvýš pí. Kvapilová. Její naturel ovšem nedovoloval, aby z povahy Rebekky vyzdvihla prudkou, dobyvačnou, bezohlednou vůli; v jejím pojetí byla to především milující žena, hořící pro nové ethické ideály a jdoucí za ně v tichém opojení tragické radosti v smrt. Ale celý její výkon sálal ze sebe proudy delikátních suggescí, v její mluvě a mimice zářily ideje, v pozadí dramatu planoucí, v bohatě měnlivých lomech a odrazech. Od pana Slukova jsme nemohli žádat Rosmera ani přibližně dokonalého a proto musíme vzíti za vděk s tím, jakého podal. Hrál jej s posvátnými allurami, v tuhých liniích, vyšvihujících se místy zbytečně k zastaralému deklamačnímu pathosu; to, co je v tomto typu dekadentního, veškerá jeho bohatá a složitá psychologická náplň, všecko to jemné světélkování přespříliš citlivého svědomí a nervů, nepřišlo zde naprosto k platnosti. Největším však hříchem proti ibsenovskému slohu byl prkenný pathos p. Řady v úloze rektora Krolla. Jeho tón a posuny upomínaly na kazatelnu aneb na ty ctihodné tatíky, kteří ve starých rytířských truchlohrách proklínají nezdárné děti. Figurku samu o sobě ne špatnou, ale docela jinou, než jak je Ibsenem myšlena, vytvořil p. Mošna z Ulrika Brendela. To nebyl zbankrotělý don Kychot, se sžírajícím nihilismem travestující svůj dřívější emfatický idealism — to byl pouhý opelichaný komediant aneb něco jako sestárlý taneční mistr. Z Mortensgorda bylo přespříliš cítiti obvyklou manýru mluvy p Sedláčka. Nenápadně a na pohled bezvýznamně hrála pí. Danzerová hospodyni Rosmerovu, ale právě touto promyšlenou nenápadností vyhovovala dokonale požadavkům ibsenovského stylu, jenž jinak z celého představení jen spoře sem tam se ohlašoval. Ale o tom všem nechci se dále šířit, neboť co je tu platna všecka kritika? Jaké je naše divadlo a kde jsou meze jeho sil, víme až příliš dobře. A na naše úsudky může ono odpovědět: »Chcete Ibsena, zde jej máte!« *K.*

— **Čert a Káča.** Autor libreta, p. Adolf Wenig, nám píše: Zpracoval jsem prostě národní pohádku a úmyslně nechtěl jsem vložiti v ni žádné ideové jádro. Je s podivením, že věc tato, kterou vytýkati libretu »Perníkové chaloupky« nikomu nenapadlo, byla kritikou pokládána za kardinální vadu mého díla. Také nechtěl jsem v prostý děj vplétati lyrické přídatky komposiční, o které pokusiti se bylo by mi za těžko nikterak nepřišlo. Zpracováním takovým (kde ponechán ráz epický) vyhověl jsem intencím skladatelovým. Jsem si dobře vědom, že dílo mé není bez vad. Nemohu také na počátku své literární dráhy a při druhém pokusu svém míti v tom oboru takových zkušeností a býti tak vyspělým jako jiní spisovatelé, kteří oborem tím již déle se zabývají. Úspěch »Čerta a Káči« dokazuje však, že libreto není tak naprosto špatné, za jaké považováno bylo jistou kritikou, a že přece snad nebylo »těch pět stovek nadarmo vyhozeno«, jak z jiné strany tvrzeno bylo.

Rozhledy politické a sociální.

Hlídka hospodářská.

Výklady zahraničného ministra hr. Goluchowského v delegacích poslouchají se v posledních letech tak, jako by rakouský ministr zahraničných záležitostí byl zároveň ministrem rakouských zámořských kolonií. Ministr nemluvívá pouze o požehnání zabezpečeného míru, o přátelských poměrech k sousedním i vzdálenějším státům a o moudrosti a otcovské péči cizích potentátů, nýbrž protkává své státnicky vypulírované výklady hlubokomyslnými úvahami o mezinárodních poměrech národohospodářských a. o postavení Rakouska k nim. Jest to věc celkem přirozená, že vidouce horečné závodění všech sousedních národů na hospodářském poli světovém, počínají i v Rakousku jeviti jistý zájem na této, pro rakouského ducha celkem cizí dráze. Ovšem s tím rozdílem, že Německo, Anglie, Rusko a jiné státy svým velikým obchodem a průmyslem .hospodářskými velmocemi se stávají a vlastně jsou, kdežto Rakousko jest velmocí jen ve starém smyslu, stojíc v politice hospodářské daleko za menšími státy, jako Holandsko, Dánsko, Portugaly, skoro těsně v samém sousedství Turecka. Letos mluvil ministr Goluchowski o vystěhovalectví, jež čím dále tím více se vzmáhá, odvádějíc Rakousku pracovníky a armádě rekruty. Jsou to hlavně Čechy, uher. Slovácko a Halič, odkud jest do Ameriky, Brasilie atd. každoročně vypuzováno tisíce lidí nouzí a nedostatkem panujícím v rodné zemi. Goluchowski rád by proud vystěhovalecký vedl tak, aby kolonisté zůstávali stále v hospodářském styku s »rodným« Rakouskem, byli odběrateli jeho výrobků průmyslových a krystalisačním jádrem kolonisačních společností. Čtenáři »Rozhledů« pamatují se asi na článek o vystěhovalectví v VII. roč. a nebudou jim tedy tyto názory p. Goluchowského ničím novým. Vyslovilať je do slova tak,. ale mnohem obšírněji zpráva »Rakousko-uherské koloniální společnosti« ve Vídni před třemi roky, ovšem že s tímže refrainem, jejž dlužno přidati ke kolonisační písni p. ministrově: o nesnadnosti, ba nemožnosti provedení tak exotického nápadu. Bývá to vždy v dobách tísní a strastí, že duch, opouštěje tvrdou reální půdu, zalétá do mystických končin, k tajemným zřídlům snů a tuch. Proto i u nás rád bloudívá duch na luzích snů jakési koloniální rakouské politiky, v době, kdy ztrácíme své nejbližší trhy a ze všech mezinárodních akcí hospodářských vycházíme poraženi.

V hospodářské politice jest třeba znáti přesně poměry. U nás nejsou ani dobře známy poměry vlastní, jak možno znáti poměrů za hranicemi? Každé rak.-uherské vyrovnání jest dokladem toho, že o hospodářských skutečnostech rak.-uherských jest na té a oné straně velmi málo znalosti. Alespoň naši voličové, a nejen naši, všichni čísla jští musí býti toho mínění, že rakouské delegace pouštějí se u vyjednávání s uh[illegible] vždy nepřipraveny a s daty naprosto skutečnosti neodpovídajícími, ježto

vždy po velikém křiku o hospodářském rozmachu a ohromné poplatní síle Uher, ospravedlňujících požadavek alespoň parity ve příspěvcích na společné vydání, na konec delegace rakouská ve všem šmahem se podrobí Uhrům a povolí příspěvek takový, jaký si tito nadiktovali sami. Tak letos na př. voličům mazal se med kolem úst zapřísahaním, že pod 42% se Maďarům nesleví. Ale sami řečníci těmito 42% vlastně jen mínili Uhry drážditi a v soukromí české voliče poučovali, že ne 42, nýbrž vlastně jen 38% jest dosažitelný poměr. A když konečně došlo k jednání, vyšlo místo 38 jen 34·4%. Tato vždy opakující se prohra delegace rak. proti uherské nemůže se vysvětlovati jen politickými příčinami. Není možno sebe chytřejším mluvením vyvraceti číslice a fakta a kdyby rakouská delegace měla správné cifry, nebylo by možno ani Maďarům poraziti delegaci správnou statistikou vyzbrojenou. Každý volič, jenž přemýšlí, musí připadnouti na to, že se mu tiskem a veřejnými orgány líčí věc se skutečností nesouhlasící a že střízlivější a pravdivější budou ve svých výpočtech politikové maďarští než rakouští. Letos n. př. po dlouhých vyjednáváních podařilo se na Maďarech vynutiti zvýšení příspěvků na společné záležitosti o 3%, tudíž asi o 3·3 mil. zl., ale jen proto, že jim připověděn byl zákon přikazovací, jímž více než 3·3 mil. zl. získají. Delegace rakouská utrpěla tedy i letos porážku, jak konečně jest i zcela přirozeno, kde se bojuje frásemi a přepínáním. Pravdivý obraz poměrů hospodářských i politických v Uhrách potřebujeme jako soli. To, co se píše, i se všemi armádami číslic a statistických fakt, jsou báje, postrádající všeho skutečného základu. Vzpomeneme-li si, jaký vliv mělo projednávané rak.-uher. vyrovnání na českou politiku poslední 3—4 leta, řekneme si, že věděti o Uhrách pravdu a vymaniti se z hypnose frází, jest kusem i české otázky.

Obchodní bilance za první tři čtvrti letošního roku vykazuje aktiva 82½ mil. proti loňskému pasivu 57 mil. a jest výsledkem vzpamatovavšího se vývozu obilního a zvýšeného vývozu cukru, dříví a uhlí, textilního a skleněného zboží, železa i železného zboží a dobytka. Při rak. obchod. museu ve Vídni zřízená před rokem exportní akademie, jejíž úkolem jest vychovávati síly pro obchod zahraniční i pro komerční odbory úřadů konsulárních, měla v přípravném kursu žáků 14 a v I. roč 25. Ze všech 39 žáků bylo rodem z Čech 15, z Moravy 5, z Dol. Rakous 5, dle jazyka 26 Němců a 8 Slovanů, 18 katolíků a 17 židů. Obchodní komora pražská vypsala k návštěvě exportní akademie 500zlatové stipendium — nikdo se však o ně neucházel.

České obchodnictvo se zbožím saisonním naříká. Zásoby tohoto zboží zůstaly nevyprodány. Odbyt kožešin, oděvu a obuvi a s tím spojených polotovarů a surovin utrpěl velice vlivem počasí. K tomu přidružilo se zdražení peněz, vadící větším obratům na trzích vůbec Jest to v nepřetržité řadě devátá již saisona, která je prý zkažena. Nicméně česká společnost pro obchod a průmysl v Praze prodala ve svém velkozávodu se zbožím hedvábným za první správní rok za 301.540 K, tedy průměrně denně za 1065 K. Největší denní prodej dne 20. pros. činil 3780 K. Porovná-li se tržba od 22. října 1898 do 21. listop. 1898 se stejným obdobím letošním, stoupl prodej o 83 pct. Po odpisu ze jmění, rozdělení dividendy a darů přenesesena část zisku 4555 K na účet příštího roku.

Zdravotní hlídka.

V Praze započala v těchto dnech stávka pekařského dělnictva. Mnohému vážnému a tichému našemu spoluobčanu bude scházeti k ranní kávě »mastný« rohlíček,

což vyruší ho jistě z klidu a ret jeho rozhovoří se o nehodě jej sůhnuvší a přidá se jistě na stranu těch, kdo z pečení malých housek a rohlíků staví si velké palácové činžáky. Dělnictvo, které tu vlastně padá nejvíce na váhu, jehož činnost je nutna k tomu, aby bohatli jeho principálové, odnese to v ústech mnohých našich tichošlápků. Pekařské dělnictvo v Praze, dle zpráv ve veřejných listech, chce zlepšení svého zubožence stavu a obrátilo se v té příčině na všecky možné instituce, vládnoucí a vykládající zákony, ale nepochodilo. Obrátilo se tedy k širokému obecenstvu s prosbou, aby se ho ujalo v zahájené stávce. Prosba k obecenstvu pražskému uložena je v letáku, který nese nápis »Výkřik pekařského dělnictva k české veřejnosti!« Kdo má srdce v těle, nepřečte tento leták bez pohnutí Dílny pekařské v Praze podle letáku jsou hrozné: většinou v podsklepí, vlhké, tmavé a plny hmyzu. V dílnách spí dělnictvo na těchže válech, na kterých před krátkou dobou váleno bylo těsto na rohlíky a chléb. Jsou to hrozné poměry! A jsou bohužel pravdivé! Dělníci pracují denně 14, 16, 18 ano i 20 hodin. Noční práce moří je nejvíce a činí z nich mdlé, bledé, souchotinářské postavy. Protizákonně používají mistři ve svých dílnách z velké většiny nedospělých učedníků a pomocníci se svými rodinami trpí na zahálce hlad a bídu. Roku 1897 cestovalo po Čechách 22.736 pekařských dělníků a práci nalezlo z nich pouze 5365. Od 1. května do 31. října téhož roku cestovalo po Čechách 63.224 pekařů. V Praze zahálí každoročně několik měsíců přes pět set dělníků. Sprostředkování práce leží v soukromých, přímo lichvářských rukách. R. 1897 bylo ze 746 případů onemocnění dělníků pekařských 119 případů s 2778 nemocenskými dny a 7 úmrtími na nakažlivé choroby; na nemoce plicní a dychadel 219 případů s 3328 nemocenskými dny a 2 úmrtími; na nemoce kožní 64 případů s 859 dny. Čtyřiašedesát procent připadá na nemoce z povolání. V Praze a okolí je zaměstnáno 1263 pekařských pomocníků, z nichž je 560 svobodných a 703 ženatých (s 1500 dětmi) a ti všickni svorně vstupují ve mzdový zápas. Požadavky jejich jsou: 1. devítihodinná doba pracovní; 2. odstranění stravy a bytu u mistra; 3 poskytování slušné mzdy; 4. zrušení noční práce; 5. přiměřené obmezení počtu učňů; 6. zákaz provozování podomního obchodu s pečivem; 7. zrušení podzemních pekáren; 8. sjednocení sprostředkování práce v rukou pomocnictva; 9. ustanovení asistentů živnostenských inspektorů ze řad dělnictva. Leták žádá, aby obecenstvo přidalo se na stranu chudých a ode všech opuštěných pracovníků a aby ženy všech stavů nekupovaly žádného pečiva a chleba od oněch mistrů pekařských, kteří zdráhají se spravedlivým požadavkům zubožence dělnictva vyhověti. Přimlouváme se na těchto místech za to, aby naše ženy dělnictvo pekařské vyslyšely. Jsouť požadavky jejich dojista spravedlivy. Pekařské dílny v Praze a předměstích ve velké většině jsou nehygienicky zařízeny, vlhky a nečisty. Není žádným řídkým nálezem v pražském pečivu nejedlé zvířátko, které při válení připletlo se k těstu a zapečeno bylo do housky, chleba nebo koláče. Čtli jsme jednou o idealní pekárně od Jürgensena. Idealu tomu nevyrovná se žádná naše pekárna dle našich známostí. Půdorys takové pekárny vypadal as následovně. Dělník vejde do korridoru, z něhož vstoupí do místnosti, kde se vysvlékne a vkročí do lázně sprchové a z této jde do prostoru, kde oblékne si svůj pracovní šat; na tomtéž korridoru je dostatek klosetových záchodů a dále místnost, kde mohou dělníci pojísti. Z korridoru přijde se do místnosti, kde se připravuje a válí těsto. S tou dílnou souvisí pec, kamž se vchází z místnosti, kde těsto kvasí a chladne a sousedí s ní velký prostor, kde jsou postaveny stroje při výrobě pečiva potřebné. Odtud vchází se do skladiště na pečivo, sousedící s pisárnou a prostorem, kde se peči vydává. Jde-li dělník z práce, vchází z prvního korridoru napřed do svlé-

kárny, kde odloží pracovní oděv, vejde do lázní a ustrojí se v místnosti, kde byl svůj šat pro ulici určený při svém vkročení odložil. Nevíme, zda jedna jediná dílna pekařská v Praze přibližuje se aspoň ve větší části vylíčené dílně Jürgensenově. Myslíme, že nechybíme, prohlásíme-li, že není podobné dílny v Praze a okolí vůbec. Bylo by věru záhodno, aby jednou zvláštní komisse institucí samosprávných i politických prošly společně všecky pražské pekárny a sestavily katastr vad a postaraly se o pozvolné odstranění menších a o okamžité odstranění závad křiklavých. Naše úřady samosprávné i politické jsou tím povinny nejen zdraví dělnictva pekařského, nýbrž i zdraví všeho občanstva měst pražských. Z povolání podléhá dělnictvo pekařské celé řadě nemocí. Nejrozšířenější nemoc je známé znetvoření dolních končetin u pekařů do písmeny X. Nohy do x (genu valgum) je nejčastější nemoc vyskytující se u pekařů a potom u číšníků, kovářů a zámečníků. Příčina této nemoci leží v nestejnoměrném růstu kostí zachvácených končetin. Tlak trupu u mladistvých osob, nosících často velká břemena, způsobuje, že jednotlivé kosti v končetinách těchto osob nestejně rostou a se vybočí. U pekařů, kteří nedosáhli ještě dvacátého roku svého, činí se vůbec na končetiny dolní velké a přemrštěné požadavky. Nebohého učedníka pekařského není někdy v časných hodinách ani viděti, když nese ukrutnou nůši s pečivem po zákaznicích. K tomu přispívá škodlivým vlivem ještě to, že hoch nemůže popřáti svým končetinám potřebného odpočinku, maje k disposici nedostatečný počet hodin k spánku a namáhaje se velice mnoho při noční práci. Mladí hoši, 14—15letí, škole sotva odrostlí, musí celé hodiny za sebou státi na svých nohou, a stojmo konati těžkou práci. Kdo někdy viděl mísiti a váleti těsto, přisvědčí, že to není lehká práce. A práce ta se koná ještě k tomu po většině v nočních hodinách. Spánek ve dne, kdy pekaři spí, nevyrovná se spánku v noci, neboť není nikdy tak nerušeným a klidným jako v nočních hodinách a nedostačí, aby umdlený organismus se občerstvil a posílil; svalstvo a vazy dolních končetin umdlí a tlak velkých břemen působí zpříma takořka na kosti a tím lehce vzniknou nohy do x a tak zvaná plochá noha, křečovité žíly, haemorrhoidy a vůbec městnání se krve v dolní části těla. Při peci se vedle toho velice často popálí dělníci a trpí velice jejich zrak. Při zvedání velikých břemen, pytlů s obilím a moukou často povstávají u pekařů kýly. Dle londýnské jedné statistiky trpělo 70% pekařských pomocníků přes 40 let starých kýlou. Prach v dílnách z mouky způsobuje u dělnictva pekařského časté dráždění v dýchacích ústrojích, časté katarrhy průdušek, které stávají se chronickými a jsou stále branou, uvědomíme-li si ještě k tomu, že dělník pekařský je vysílen, chudokrevný, pro vstup tuberkulosních bacillů a tím pro hroznou nemoc souchotin. Nebezpečí je tím větší, čím nehygieničtější jsou dílny, ve kterých chrchly svými souchotinářský dělník může nakaziti své soudruhy. Neskončí-li dělník pekařský, pracující ve špatné dílně, předčasně tuberkulosou, vysloužil si pro stáří jistě rozedmu plic, která z něho činí nahrblého, chrchlavého starce. Poněvadž pracují v různých střídajících se teplotách, shledáváme se u pekařů často s kloubovým a svalovým rheumatismem, s podagrou a poněvadž dost kvete mezi dělnictvem tímto alkoholismus, jsou žaludeční a střevní katarrhy na denním pořádku. Vysoká teplota v dílnách a noční práce působí na zvýšení pudu pohlavního, s čím spojeno bývá dosti velké rozšíření pohlavních nemocí. Infekční choroby šíří se mezi dělnictvem, poněvadž pracuje a spí ve velice nehygienických prostorách, které jsou obyčejně přeplněny. Z kožních nemocí setkáváme se často se svrabem, kterážto nemoc ve vlhkých, tmavých, nečistých místnostech při nedostatečně pěstované čistotě těla má otevřené a volné pole. Kůže pekařů při válení vlhkého těsta, při častém namáčení ruk do

vody, a při časté změně temperatury bývá drážděna, lehce puká a dráždění její vede k častým lišejům a jiným kožním nemocem. Nakažlivé nemoci z dílen pekařských mohou býti přeneseny i do obecenstva. Byl v nejnovější době konstatován případ, kde z pekařské dílny byla přenesena i difterie na dítě zákazníka. Nemocí z povolání je tam nejvíce, kde je mnoho závad zdravotních. V pražských pekařských dílnách namnoze vládnou, co se hygieny týče, přímo orientalské poměry a proto je povinností všech povolaných kruhů starati se o nápravu. Vedle dílen věnována budiž pozornost i poměrům sociálním mezi dělnictvem pekařským, které má právo, aby s ním jednáno bylo za namáhavou práci tak, aby mohlo býti lidsky živo a aby při hladu, bídě a vysilující práci neztrácelo zdraví a neklesalo předčasně v hrob. Končíme svých několik řádek tím, čím leták pekařského dělnictva začíná: »Naše veřejnost sleduje bedlivě zápasy politické a velice málo všímá sobě mzdových bojů dělnictva« a voláme k obecenstvu českému: »všímej si poměrů dělnictva českého ve stejné míře, v jaké si všímáš politiky a nechutných spolkářských rozbrojů! A všímej si svého dělnictva dříve, nežli bude pozdě a nežli se toto české věci odcizí docela! Jen uspokojené dělnictvo s lidsky uspořádanými poměry svými přilne s láskou k té hrudě, na které pracuje . . . .« *vl.* —

Z naší doby.

— **Nová forma poesie.** Zdá se mi, že čím dál tím rozhodněji opouštíme tu formu poesie, již nám podává výpravné básnictví, a za to tím horlivěji vyhledáváme poesii ve vědě. Jsme již duševně příliš zhýčkáni, než aby mohla běžná forma poesie vyplniti chvíle naší prázdně. Mimo to spřátelili jsme se již s myšlenkou, že poesie opouštějíc formu výpravnou nemizí, nýbrž volí nové pole. V populárních přednáškách Helmholtzových, v Du Bois-Reymondových Řečech a v Huxleyových sociálních essayích a Windelbandových Praeludiích jest daleko více pravé poesie než v celých knihovnách tuctových románů. Jaký tedy div, že lidé duševně zralí pozbývají zájmu na mythologisující formě poesie, ale za to stávají se vnímavější pro obsah myšlénkový. Technické vynálezy a vědecké objevy absorbují právě značnou část naší poetické tvůrčí síly: i genialní vynálezci a objevitelé jsou jistého druhu básníky, jenže básnické nadání se u jedněch vtěluje v technice, u jiných ve vědě. Jestliže pak vedle toho ještě mužové vědy dnes předstihují se ve snaze o umělecký a vypilovaný styl, že Schopenhauer i Nietzsche více poesie uložili ve svoji filosofickou prosu, než celá řejna moderních Také-básníků ve své »básně«, bude jistě předpověděný tuto obrat literárního vkusu zdáti se pravděpodobným, do jista pak dostatečně zdůvodněným.

— **Nové světlo elektrické.** Srovnáme-li ceny pro svíčku za hodinu u žárovky elektrické a Auerové, vidíme, že tato je desetkrát lacinější než ona t. j. poměr 0·2 *h* ku 0·02 *h* průměrně. Obracela se tudíž pozornost vynálezců, jako jsou: Edison a Tesla záhy k tomu, učiniti světlo elektrické co možná laciným a soutěže schopným. Tesla použil proudů střídavých o velkém počtu proměn a vysokém napjetí; tím, že spojil dynamoelektrický stroj s kondensatorem, docílil při značném napjetí až sto tisíc [illegible]. Přiblížil-li se pak ku drátům vedení s rourou Geisslerovou, objevilo se světlo [illegible]ary Geisslerovy, známé z pokusů o proudech indukčních s přístrojem Ruhmkorffovým, mohou sloužiti k osvětlování levnému při nízké teplotě. Přístroj Ruhmkorffův již dávno jest užíván v laboratořích, ale neměl praktické ceny. Hlavní součást [illegible]ho je cívka, obalená drátem, kterým se provádí proud. Tu jádro cívky

z měkkého železa při přerušování hlavního proudu vykazuje proudy navedené — indukované — a ty se mohou užíti k účelům fysiologickým, k pokusům s rourami Geisslerovými a pod. Přerušování hlavního proudu v cívkách děje se kotvou podobně jako u zvonků elektrických; roury Geisslerovy pak jsou vzduchoprázdny, ale proletí jimi hned jiskra elektrická, jakmile napjetí na obou koncích roury náležitě stoupne. Vyskytl se však vynálezce, který dosud uvedené pokusy zjednodušil a nový způsob elektrického osvětlování objevil. Je to Američan Mc. Farlan Moore. Uspořádalť přerušování proudu ve zvláštní vzduchoprázdné trubce, kterou položil koncem nad cívku Ruhmkorffovou, při čemž druhotná cívka úplně odpadla. Tím docílil Moore za vteřinu 6000krát přerušení proudu. Přerušováním hlavního proudu vznikl indukovaný proud o vysokém napjetí, který osvětloval jinou rouru, obyčejně větších rozměrů a se vzduchem ještě zředěnějším, než obsahuje trubka ku přerušování, nazvaná vibrator. Lampy, které Moore na základě Geisslerových trubek sestrojil, jsou rozmanity. Svítící elektrody jsou dva platinové proužky pod pravým úhlem k sobě odchýlené, nebo je to vlákno úhelné, šroubovitě stočené. Na pohled podobají se žárovkám elektrickým obyčejným. Při osvětlení čítárny ústavu elektrotechniků v New-Yorku použil Moore 27 trubek skleněných à 2·3 m. délky a 45 mm. světlosti za lampy. Uvnitř každé trubky jsou dva vlasové dráty z alluminia po délce rovnoběžně napjaty a byly uloženy pod stropem, naplňujíce prostor mírným a stejnoměrným světlem. Bylo shledáno, že vzduch se nekazí Moorovými lampami, že nehrozí nebezpečím ohně, že přizpůsobují se tvarům stavitelským a liší se od ostatních tím, že neúčinkují na zrak škodlivě jako jednotlivé svítící body. V novější době sestrojil Moore vibrator otáčivý, čímž umožněno zvětšiti počet přerušení až na 50.000 za vteřinu. Otáčení docílí se malým elektromotorem, jehož kotva je spojena s přerušovačem proudu. Dále pokoušel se Moore o to, osvětlovati svým způsobem též ulice a veřejná místa; k účelu tomu vzal lampy, jejichž hořejší část byla natřena bíle a sloužila tak za reflektor světelný. Moore se domnívá, že na ulicích s vrchním vedením pro dráhy elektrické je možno opatřiti laciné osvětlení elektrické tím způsobem, že lampy jeho položí se do řady za sebou mezi dvě tratě nahoru. Zdá se, že k uskutečnění tohoto projektu záhy dojde, neboť ani déšť ani povětří nemají vlivu na účinek těchto lamp. Podobně hodlá Moore též osvětlovati vnitřek elektrických vozů. Ačkoli neznáme dosud výsledků tohoto osvětlování, dlužno v dosavadních pokusech spatřovati vítanou reformu stávajícího osvětlování žárovkami elektrickými. *V.*

— **Mediků v prvním ročníku na předlitavských universitách** jest letos zapsáno ve Vídni 218, ve Štýrském Hradci 39, v Praze na české fakultě 37, na německé 35, v Inomosti 24, ve Lvově 13 a v Krakově 11. Všeho všudy 377 posluchačův. O klesání počtu mediků docházejí zprávy i z universit zahraničních. Je tedy proud proti studiu mediciny všeobecný. *Č. č. lék. č. 49.*

— **Všeobecný slovník právní.** Vydává Dr. F. X. Veselý. Příruční sborník práva soukromého i veřejného zemí na říšské radě zastoupených. Se zvláštním zřetelem na nejnovější zákonodárství a poměry právní zemí koruny české. Této veliké encyklopedie vyšel seš. 97, obsahující hesla: Živnosti. Encyklopedie obsahuje 5 dílů: Díl I. (640 str.) Accessio — Jistota žalobní. Cena 6 zl. 50 kr. — Díl II. (827 str.). Kabel — Otcovství. Cena 9 zl. — Díl III. (1068 str.). Padělání peněz — Pych vodní. Cena 11 zl. — Díl IV. (986 str.). Rabat — Švakrovství. Cena 10 zl. 50 kr. a poslední díl V.

Týž autor počal vydávati jinou encyklopedii: **Právo živnostenské.** Příruční kniha pro živnostnictvo. Posud vyšly 1.—3. seš. po 30 kr.

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník IX. 1. ledna 1900. Číslo 7.

Neznámé ostrovy.

Napsal Karel Scheinpflug.

Nelekejte se, že vás k nim povleku dlouhou, nebezpečnou cestou, nad propastmi Tichého oceanu, mezi krami Ledového moře. Netěšte se na bizarní zjevy jejich obyvatelův, kteří přijdou uvítati vaši loď polonazí, pomalovaní, nebo zašití v medvědích kožích. Neobávejte se dravé zvěře skryté v jejich džunglích, ani jedovatých střel domorodců. Neděste se nepohodlí v jejich obydlích, nečisté potravy na jejich stolech, dotěrnosti moskytů na jejich ložích.

Mé »Neznámé ostrovy« leží docela blízko a leží dokonce na souši. Vyjedete-li z Prahy kterýmkoli vlakem, nebo po kterékoli silnici, po nějaké hodince jízdy dostihnete jistě některého z nich. Dravé zvěře na žádném nespatříte, leda by tu právě meškal kočující zvěřinec. Obyvatelé jsou vlídní, mírumilovní, odívají se jako vy a mluví dokonce vaší řečí. A za nějakou zlatku dobře se tu najíte a vyspíte v prachových peřinách. Mé »Neznámé ostrovy« nejsou vlastně žádnými ostrovy. Jsou to osady o čtyřech až dvaceti tisících obyvatelů, rozhozené po návrších, stlačené v údolích, rozestavené na rovinách. Budovy různé: malé domky vesnické, starobylé domy městské i miniatury velkoměstských činžáků. Jedete-li drahou, zvěstuje vám žlutavé nádražíčko, ověšené divokým vínem a opatřené dvojjazyčným nápisem jejich blízkost. Jdete-li silnicí, uvítá vás těžkopádná, zčernalá brána a propustí vás na prostranné náměstí, nad nímž zdvihá se štíhlá radnice, neb gotická věž kostela. Nějaký sloup, nějaká socha, nějaká kašna bývá mu ozdobou. Tu ta stará, nevlídná budova, označená dvouhlavým orlem, bude sídlem nejvyššího úřadu. Tam ona zánovní, dlouhá, ve slohu kasárnickém, s okny bez záclon a zlatým nápisem nade vchodem je jistě škola. Hospoda je v každém desátém domě. Dlažba špatná. V uličkách ticho; chodců málo, ekypáže žádné.

Procházíte-li se ulicemi, vidíte v jedněch samé krámy, v jejichž malých výkladech usmívá se na vás nejrůznější zboží: šatstvo, látky, hrozinky, víno, nábytek, maso, uzeniny. Jinde zase ohlašuje vám vyvěšený štít činnu nějakého řemeslníka. Lesklé mosazné mísky lákají vás do síní

holičů. Lékárnu již z daleka poznáte podle broušených skel, zasazených ve dveřích. Mezi tím několik tabulek lékařův a advokátů. . . . Hle, čím se tu ti lidé živí! Jinde mihnou se vám ve výkladu urovnané knihy... Hle, ti lidé zde také čtou!

Na obvodu takové osady naleznete prostou villu, obklopenou zahrádkou. Jinde továrnu, důl, mlýn, chrlící vysokým komínem k obloze hnědý dým. Bývá tu také sad či sádek, ve všední dny liduprázdný, o svátcích přeplněný vystrojenými rodinami, služkami s dětmi, řemeslníky i dělníky, kteří po týdenní práci v dusných dílnách přicházejí sem nalokati se vzduchu a zeleně. A tam na té stráni, za tou dlouhou zdí, přes niž se nahýbají tmavé koruny stromův a nad niž se vypínají kamenné kříže a obelisky, poznáte, tam že je poslední útočiště obyvatelů mého ostrova. Sem půjdou jednou, až si zde na zemi odbudou svůj úkol, trávit svá léta odpočinku, jako sem chodili jejich otcové a jako sem půjdou jejich děti . . . ,

*

Naše malá města jsou těmi neznámými ostrovy, o jejichž skutečných poměrech se dosud velmi málo ví. Ví se, kolik má to které město obyvatelů, je-li tam soud či hejtmanství, uhelné doly, střední škola nebo posádka vojenská. Ale jeho život, jeho poměry společenské a kulturní, jeho snahy, jeho účast na práci národa, typy, které rodí a charaktery, které vychovává — to všecko je zahaleno mlhou neznáma. Našemu malému městu nepodařilo se dosud nalézti místa v pestrém shluku oněch předmětů, které poutají interes naší veřejnosti. Vlny veřejného zájmu valí se kolem jeho břehů v šíř i dál, ale sem, do jeho nitra málokterá zapadne.

Všimněte si jenom našich denních listův. Po dvě léta den jako den zaznamenává váš tělesný žurnál s úctyhodnou svědomitostí výrok každého poslance, žurnalisty a vojáka francouzského o affaiře Dreyfusově; dnes popisuje vám s podivuhodnou podrobností manévry anglického loďstva u Liverpoolu a zítra s touž důkladností sjezd gymnastů v Nancy; sloupce a sloupce vyplňuje zprávami o velkoměstských skandálech, o palácové revoluci v Pekingu, o amerických milionářích a pařížských demimondkách, o sedmdesátihodinném závodě bláznivého cyklisty belgického. Den jako den líčí vám v dlouhých úvodnících chmurnou situaci politickou, ujišťuje vás se tváří věšteckou, že »nejdéle pozítří dospěti musí stávající krise svého rozřešení«; vypočítává s jásavou vítězoslávou prapory o národních slavnostech a s dojemnou účastí věnce o velikých pohřbech; líčí štětcem krajináře bouřky nad Prahou a barvami genristy pouliční sběhy zvědavců; zasvěcuje vás se stejnou ochotou v podrobnosti hádky dvou fiakristů, jako v plány trafikantky, jež vyhrála v loterii. I o vědu a umění zavadí někdy svým způsobem, od indisposic členů Národního divadla, až k výborovým schůzím »Máje« . . . a jednou v témdni pochválí či pohaní na zastrčeném místě nějakou českou knihu . . .

Co se však zřídka, tak zřídka zakmitne v těch spoustách liter, jest reflex života malého města. A zakmitne-li se přece, bývá to obyčejně telegram obsahující politickou resoluci, původní dopis o nějaké slavnosti,

denní zpráva o nějaké defraudaci. Jakoby všechen život maloměstský nespočíval v ničem jiném, než v resolucích, slavnostech a defraudacích.

Ale ani v našich revuích a jiných listech, které, vycházejíce ve lhůtách delších mohou pracovati a také pracují méně zpravodajsky a více literárně než denní tisk, není v tomto ohledu o mnoho lépe. Zavadí o malé město jen zřídka a jen mimochodem, jako když někdo na cestě ze svého úřadu zastaví se u zahradníka a koupí své ženě kytičku fialek. A způsobí-li milý list maloměšťákům pozorností svou jednou upřímnou radost, kolikrát za to připraví jim těžké zklamání. Kolik křivých nazírání, kolik povrchních pozorování, kolik nesprávných dedukcí! Fialky byly vypěstovány někde ve sklenníku; vypadají jako přírodní fialky, ale — nevoní. —

A beletrie . . poesie . . ? Mnoho-li přispěla ona k seznání malého města? Mnoho-li vážných studií vykonala v jeho zdech? Mnoho-li vln jeho života zvěčnila v mramoru slova? Mnoho-li světel rozžehla v jeho ulicích? Mnoho-li děl skutečné ceny umělecké děkuje jeho ovzduší?

Sotva se zamyslíte nad těmito otázkami, již na vás dotírají jiné. Což ostatní vedoucí činitelé našeho veřejného života — jak oni pracují na prospěch malého města? Naše ústavy a společnosti umělecké a vědecké, naše národní divadlo, naše vedoucí korporace politické a hospodářské?

Pojednou, nežli se nadějete, všecky ty pojmy: žurnalistika, literatura, umění, věda, politika nahražují se jediným slovem »Praha« a všecky ty otázky splývají vám v jedinou: Jak pracuje Praha pro český venkov? Praha, neboť při našem centralismu všecky ty faktory života veřejného mají své hrady a zámky v Praze; a venkov, neboť nekoná-li Praha povinnost svou vůči malému městu, tím méně může ji konati vůči vesnici, jejíž poměry a lidé jsou jí ještě mnohem vzdálenější a pro niž může pracovati hlavně jen prostřednictvím malého města.

Nuže, v tom, co Praha koná, či lépe nekoná, ale mohla by konati pro český venkov v ohledu uměleckém, pronesl řadu pravdivých slov pan Leda ve článku »Decentralisace umění« v minulém ročníku tohoto listu. Stejně nepříznivě vyzněly by kapitoly o činnosti Prahy v zájmu popularisování věd na venkově. A o politické práci Prahy pro český venkov, jak ve smyslu praktické politiky, tak ve smyslu politického vzdělání a výchovy lidu — ne, to je thema, jehož nelze vyčerpati několika kapitolami, o tom musilo by se napsati dílo v rozměrech románů A. Dumasa staršího, pět knih, každá o šesti stech stránkách . . .

Mezi mými ostrůvky leží Ostrov veliký, požehnaný dary přírody i práce lidské, a koupá v modři nebes věže svých chrámů a střechy svých paláců. Před dávnými a dávnými časy zvolili zde obyvatelé ostrůvků své středisko, učinili jej svou hlavou. Zde zřídili přístavy pro své bárky, tržiště pro své plodiny, školy pro svou mládež, zde vystavěli chrámy svým bohům a stany svému umění, sem snesli památky své minulosti, sem kladou své nejbystřejší hlavy a své nejobratnější paže. Lnou ke svému středisku dětinnou láskou, radují se z jeho vzrůstu, zajímají se o každou kolejnici v jeho ulicích, nazývají je »zlatým,« »stověžatým,« »krásným,« »matkou,« očekávají denně jeho zpráv rozkazů, mají-li

plakati, či smějí-li se smáti, mohou-li jíti klidně po své práci, či mají-li cíditi své zbraně.

A milý Ostrov? zlatá, stověžatá, královská matka? V okamžiku, kdy zpozorovala, že je dosti bohatou a mocnou, vzala na se tvář podmanitele, vztáhla ruku a řekla: »Toto všecko jest mým«; uzamkla brány svých chrámů a paláců, klíče vstrčila do kapsy a před vchody postavila stráže. Oděla se královským rouchem, obklopila se pyšným dvorem a tráví dny své podřimujíc na svém trůně, bavíc se velkopanskými hrami, nebo koketujíc diplomaticky se vzdálenými, cizími dvory. Petice a deputace svých dětí přijímá se shovívavým úsměvem. Žádají-li ji o knihu, pošle jim překlad egyptského básníka z doby Ramfinitovy, anebo album fotografií; prosí-li ji o divadlo, odkáže je na jejich kočující šmíry; zatouží-li po hudbě, pošle jim bálovou kapelu se směsí velkoměstských odrhovaček; dychtí-li po poučení, vypraví k nim ctižádostivého ignoranta, jenž teprve po cestě studuje z novin svou řeč. K jejich velkým úkolům vysílá své malé lidi a své neschopné milostníky doporučuje jim za guvernéry. Čas po čase rozesílá jim své fermany, v nichž jim nařizuje, mají-li se odíti maskou vlídnosti či hněvu, v nichž jim přislibuje příchod hroznů ze zaslíbené země, (které se pak obyčejně cestou ztratí), nebo je straší kobylkami, (které pak obyčejně nepřijdou). Někdy, aby dodala váhy své diplomatické hře s cizími dvory, svolá je poplašným signálem do zbraně. A když se dostaví udiveny, neznajíce ani dobře příčin, ale rozpáleny a hotovy bíti se za společnou věc, dá se jim do smíchu a pošle je bez vysvětlení domů. Jinak se o své děti tuze nestará. Objeví-li se někdy její lodi u některého ostrůvku, přijmou deputace a poklony, prodají své zboží, odvedou rekruty — plachty jejich mizí zase na obzoru . . .

*

Pravda: známý zjev, že průměrný člověk má o vše zevnější, cizí i vzdálené větší zájem, než o své vlastní nitro, lze sledovati i u celků národních; a málokde v té míře a vyvinutosti jako u nás. Pro všecko na světě máme smysl, místo, čas, papír, tiskařskou čerň, ochotná péra autorův i zvědavé oči čtenářův, byť to nemělo pro nás nejmenšího významu vědeckého, uměleckého, hospodářského, ethického. Ale pohřížiti se do vlastní duše, do duše svého lidu, zkoumati olovnicí její hlubiny i mělčiny, procházeti se jejími světlými kraji a svítiti si do její tmavých koutů, pozorovati bedlivě její náklonnosti i nechuti, měřiti její sílu i její mdlobu, odkrývati její vlohy i neschopnosti, pátrati po příčinách toho všeho, snažiti se rozvinouti její vlastnosti dobré a utlumiti zlé — ach, to je práce svízelná a nevděčná, ku které se stále nedostává pracovníků. Než tolik nevšímavosti, kolik jí osvědčuje česká veřejnost vůči malému městu, tolik neznalosti jeho poměrů, tolik netečnosti k jeho životním zájmům musí míti ještě jiné příčiny, než pouhý nedostatek interesu, dobré vůle a schopnosti pozorovací.

Příčinu tu nalézám v nesprávné představě naší veřejnosti o malém městě. Naše veřejnost, řekl jsem, nezná malého města. Protože se jím však musí někdy zabývati, utvořila si o něm jistou představu. A tato představa jest falešná. Má znaky svého předmětu, ale jen některé; mnohé

chybí a ty, které má, nejsou v náležitém poměru. Je to, zkátka, arikatura.

Dle této představy jest malé město čímsi neodolatelně směšným. ídným hnízdem, trochu velkým na vesnici, příliš malým na město, doupaty, v nichž se vleče týž chabý, všední, bezvýznamný a bezúčelný vot rok jako rok, den jako den, mezi snídaní a večeří, od soumraku jitru; dvorečkem, ohrazeným čínskou zdí, za niž nevnikne šum světa přes niž nepadne paprsek světla; Kocourkovem, kde mají brány bez chodů, potoky bez lávek a radnici bez oken, do niž vnášejí světlo hrncích. Maloměšťák je prakomická figurka, oděná špatně střiženým abátem, od něhož splývají dlouhé šosy a nad nímž se kývá tuhý co-ánek. Neohrabaný, obmezený, hloupý a netečný netouží po ničem yšším, nedělá ničeho, jenom jí a pije, vyrábí klepy a ostatní čas vyplní olbami. Jedinou jeho ctižádostí jest státi se předsedou některého spolku, ádním neb purkmistrem. Není zlý ani dobrý, užitečný ani škodlivý, ení s to vzbuditi soustrast ani hněv; jest jenom a pouze směšný. Slovo maloměstský« má vždycky význam posměšný: maloměstský rozhled, aloměstské názory. Maloměstský buržoa je nejnižším útvarem buržoasie. ídežto buržoa velkoměstský imponuje alespoň svými statisíci, láká vůní ého prádla a leskem svých kočárů, dráždí svými milostnými pletkami, dpuzuje svým tvrdým egoismem a svou pečlivě vypěstovanou blasova-ostí, buržoa maloměstský je s to vyvolati u nás jediný účinek: smích . . .

Z této představy vyrostl přirozeně úsudek, že všeliké práce k du-evnímu povznesení malého města je škoda; že malé město za ni nestojí že by byla vůbec marna. Tento úsudek, nebo správněji řečeno, před-udek, vysvětlí nám z velké části onu netečnost, kterou osvědčují vyni-ající činitelé kulturní našeho národa vůči malému městu. Tento před-udek ujal se však a rozšířil se tou měrou, že vnikl i tam, kde byste ho ejméně hledali: do malého města samého, a zavinil, že řada nejlepších dí maloměstských obrací se k veřejné činnosti zády. Tento předsudek e nutno především odstraniti, má-li dojíti k nějaké intensivnější činnosti a prospěch malého města uvnitř i vně jeho zdí. Leží na všech cestách ako balvan, pro který nemožno dále.

Řekl jsem, že vznikl z nesprávné představy o malém městě. A tato představa odkud se vzala? Nepopírám, že kořeny svými tkví v půdě kutečnosti; ale různými vlivy vnějšími vzrůstaly její jednotlivé části a akmňovaly jiné tak, že celek změnil podstatně svou podobu. Z těchto livů vnějších jako nejdůležitější uvádím maloměstskou poesii.

(Dokončení.)

Přítomnost a budoucnost národův.

Napsal Giuseppe Sergi, profesor antropologie na universitě v Římě.

Kdo čte Aristotelovu knihu *O politice*, nemůže se ubrániti podivu, že s ukává se tam se všemi moderními otázkami, které vztahují se k po-itic ké a ekonomické ústavě národnostní, a spolu s těmito otázkami že nac ší tam i theoretické návrhy k jich řešení. Plato p dstavuje v jeho

Politice úplný systém vládní, který nezahrnuje v sobě pouze správu státu v užším významu, v jakém jej my rozumíme, nýbrž ve smyslu širším, tak že zaujímá i správu záležitostí soukromých a vychování synův; je tu myšlen stát komunistický, to jest takový, ve kterém všichni lidé byli by zahrnuti jako prvky naprosto rozptýlené v masse, nikterak oddělené a žijící svobodně. Toto ponětí o Platonovi zdá se tím cizejší, že vzniká uprostřed národa, který ve starověku těšil se obzvláštní volnosti politické i občanské, jakých nepožívali jiní národové, v národě, jenž měl velmi vyvinutý individuelní smysl, který byl příčinou jeho povznešenosti nade všechny národy antické a snad i nad moderní. Ostatně politická reforma založená na komunistické basi neobjevuje se pouze u Platona, filosofa nejideálnějšího a nejvíce utopického, který se zrodil, ale též u jiných, jak nám vypravuje sám Aristoteles.

Nevíme, byla-li v Římě snad myšlena theorie politická více či méně utopicky; naproti tomu můžeme viděti, že po pádu králů přeměna politického útvaru nebyla provedena do základů, nýbrž přestává na jediném skutku, totiž, že v čelo státu postaveni dva muži na místě jednoho, a že moc nebyla dědičnou v rodinách; na ostatku se mnoho neměnilo a to proto, že za samotného krále byla obava, aby nestrhl na sebe práva a svrchovanost autority, které mu nenáležely. Po mnoho století, za vlády republiky a dříve než svrchovaná moc přešla do rukou císaře, nebyly reformy politické a sociální, které se státem se udály, výsledkem porad politiků nebo filosofů, jako v Řecku, ale dílem mužů praktických a pro okamžitou potřebu z různých stavů se sestoupivších. Mezi jinými reformami nestanovenými a nevyslovenými přesně ve spisech a propagandách, dlužno míti za nejvýznačnější onu zdlouhavou a stále demokratisující, kterou utrpěla republika z počátku aristokratická, poněvadž vznikla pod ochranou a na principech, které byly monarchii vlastní.

Ohlížíme-li se po ostatních starověkých národech a starších než-li byl národ řecký a římský, jako po egyptském za faraonů, nebo po asijských monarchiích v Mezopotamii nebo v Persii, marně bychom tam hledali takové ideje reformy nebo politické změny, jako v Římě, praktické totiž a dosažené národními boji proti aristokratickým prvkům. Přeměny, které v těchto národech se uskutečnily, staly se v panujících královských rodinách buď pro posloupnost, buď vlivem usurpací, nebo zaviněny byly vpády či vzpourami, které neproměnily státu ale panovníka.

Možno přijati za faktum, že ve starověku byly tři směry v politice, jichž příčiny byly velice různé, totiž: naprostá utkvělost národů východních; jistá umírněná rušnost, vyvolaná okamžitým sběhem událostí nepředvídaných a nenastrojených, jak tomu bylo v republikánském Římě; a někdy řada pokusů více méně praktických, a řada změn, rovněž potřeby z politického okamžiku, a konečně řada reform vážných, promyšlených a projektovaných, s rázem více či méně utopickým, jako republika Platonova: ten případ jest ve starém Řecku.

Snadno lze dokázati, že tyto tři úkazy jsou hlavně závislé na politických okolnostech doby. Veliké monarchie asijské a říše egyptská, která byla stejného rázu, nepřipouštěly v národě žádné možnosti samostatného hnutí; vše soustředěno bylo v královské rodině a v třídě aristokratické,

ani tato ni ona necítily potřeby měniti státní ústavu: bylot jejich ide-
m udržeti přítomný stav. V Římě byla politická ústava ve svém
incipu a základě oligarchická a při tom až nad potřebu vojenská;
očež sama forma politickosociálních stran národních měla ráz vojenský;
la tam snaha po jednotě velení, po nezměněném zachování politických
ridel, a národní prvky nebyly odděleny jako v Athénách anebo v ji-
ch městech řeckých. K tomu přistupuje i veliká surovost spojená s ne-
domostí lidu v Římě, který v tom byl o mnoho stupňů níže než lid
enský. Co Řím ustavičně se staral o rozšíření říše výboji a pomýšlel
císařství, které rozepjalo se pak do ohromných rozměrů, bylo Řecko
dděleno na množství malých států, které měly smysl žíti nezávisle vedle
be a nebyly by si přály být přivtěleny k jednomu, nejmocnějšímu
nich, aby daly vzniknouti republice jako byla římská, nebo nějaké vý-
jné monarchii. Když na nějakou dobu nabyla vrchu nadvláda atická,
měla ani energie ani snahy povznésti se na výši jediného státu mocného
velikého, neboť bylo to proti tradicím a snad i proti mysli každému
ckému městu.

Politická utopie, jakožto představa lepšího či idealního státu, nevy-
tuje se leč až velmi pozdě, po pádu římského císařství a daleko ve
ředověku; a vyskytá se v Italii, když se tato stává řadou malých států
neodvislých. Obnovení císařství, tak důrazně vyslovené v Dantovi, a znovu-
ízení republiky, jak představovali si je Petrarca a Cola di Rienzo, ne-
ly toho rázu, o němž mluvíme, neboť vztahovaly se na zašlou minulost,
erá byla jmína za politický ideál, avšak jím nebyla. V Macchiavelliově
Principe možno setkati se s politickou utopií v tom smysle, že v ní jest
incip lepší politické ústavy Italie; avšak tento plán jest velmi vymezen,
ad proto, že Macchiavelli chtěl býti praktičtější a věřil v rychlé usku-
ečnění svého přání. Utopie v platonském významu je v pravém smyslu
a, jakou představoval si v Italii Campanella, v Anglii Tomasso Moro.

V dobách pozdějších neměla utopie místa; na její místo nastoupila
eforma tehdejšího státu více méně hluboká nebo radikální. Ta nevysky-
je se již jako zjev řídký, neobyčejný, ale stává se úkazem obecným,
protože zajisté není filosofa nebo politika, který by měl na mysli jen
ítomné sociální poměry a nepomýšlel zároveň na nějakou politickou a
ociální změnu. V naší době rojí se všude návrhů k reformám, jednak
částečným, jednak úplným; avšak nejde to zcela bez utopií, naopak, ony
bývají, jak je to již dáno všemu modernímu hnutí socialnímu a politi-
ckému, jistého praktického rázu, nezůstávajíce pouhou myšlenkou napsanou
knize, kterou málokdo zná, opuštěnou, odloženou od společnosti, ze
které vyšla; nešíří se do všech vrstev, za to však se pomýšlí na to, nebo
espoň činí se náběhy a pokusy, aby byly uvedeny v život.

Co znamená utopie nebo-li reforma některého nynějšího státu poli-
ického a sociálního? Snadno odpověděti: jest výrazem současného nepo-
odlí, znamená touhu po lepším žití, ne-li hned, alespoň v budoucnosti.
Uvážíme-li, že národové starých asijských monarchií neměli muže, který
by vymyslil politickou utopii, a že nebylo mezi nimi žádného ruchu, který
by byl výrazem přítomné nespokojenosti a touhy po lepším životě,
musíme domnívati, buďto že necítili toho nepohodlí, buďto že přizpů-

sobili se poměrům, ve kterých právě byli, tou měrou, že nesli klidně jich nepohodlnost. Jak v jednom, tak ve druhém případě jest nám za to míti, že jejich psychologické schopnosti byly asi velice nízké, jejich osobní individualita buď málo nebo zcela nevyvinutá či neuvědomělá, za to smysl pro pospolitost hluboce vyvinutý, protože politické a sociální poměry obyvatelstva velikých monarchií byly — u srovnání s přítomnými obyvatelstva moderního — velmi jednoduché a těsné. Davy lidu v oněch monarchiích činí dojem pracovních zvířat anebo vojáků, kteří musí se dáti zabit bez ideálů, pro rozkvět říše, který jejich životu nedával žádné naděje na obrat k lepšímu. Pozoruhodným úkazem jest i to, že velcí umělci, kteří vytvořili velkolepé věci v architektuře a v sochařství egyptském, assyrském, babylonském, zůstali anonymními, osobnostmi potopenými v národním množství, bezejmennými i tenkrát, když vytvořili díla, která posloužila výborně vladaři nebo panující straně sjednocené ve všemohoucím monarchovi. Veledíla ponilská, kolosy a pyramidy byly postaveny faraonem, a miliony hlav a rukou, které na nich pracovaly, nerozlišují se od tažného dobytčat a soumarů; kdo vidí egyptské basreliefy, na nichž znázorněna jest úporná práce při stavbě takové ohromné sochy a při přenášení jí, aby byla postavena na určené místo, okamžitě nabude pojmu o hrubém poddanství, k němuž byli ti lidé určeni, a o tom, jak bylo s nimi nakládáno a kterak byli donucováni k vykonání díla. Vidí totiž lidi jako tažná hovada přenášet obrovské sochy, poháněné bičem i důtkami od dozorců právě tak, jako ti koně a mezci. Velmi řídký je případ, že houfu cizího lidu, který pokládá se za lepší a sebevědomější část národa, hlavně v ohledu náboženském, stane se jho nesnesitelným, a že vyjde z Egypta. Takový houf jsou Židé, kteří bez pochyby proto, že byli národem vyrostlým na poušti a byli zvyklí a naklonění k neodvislosti, nemohli dlouho snášeti otroctví a násilí a utekli; z národů asijských, uprostřed všeobecné zvrhlosti lidstva, činili toliko Židé výjimku, toliko oni měli ideál, pro který ustavičně bojovali a pro nějž žili ve stálém nepokoji.

U Římanů není žádné stopy utopie obdobné s utopií platonskou, nebo jinou řeckou; to připisujeme na účet jejich netečnosti a jejich velmi nepatrného intelektuelního vzdělání. Ale prakticky braly se věci rozdílným směrem, a hned od samého počátku jitřil se lid sevřený krutostí oligarchů, jako v příhodě Menenia Agrippy, později také ve Virginiině, konečně za zvolení tribunů z lidu a v sociálním hnutí Gracchů. Byla necitelná povaha toho národa výlučně praktická, že i tu bylo znáti, oč lépe jest jednat nežli mluvit. Změny tudíž nebyly výsledkem nějaké promyšlené soustavy, vypracované od některého filosofa nebo státníka, nýbrž byly přímým výsledkem skutečného stavu věcí, v kterém ten národ právě byl; tento domáhal se jisté svobody, nebo nějakého výhodného ústupku, a proto, cítě jeho potřebu, bouřil se a měl se k dílu, vyhrožuje, bylo-li mu ho odpíráno. Cit svobody a personality byl bez odporu u Římanů vyvinut, avšak podřizoval se státu více než u jiné národnosti původu řeckého. A to to spojení dalo ráz velikosti římské doma i za hranicemi.

Řecký duch předníval svoji dobu i v tom, stavě se na úroveň národů moderních z něho vycházeli mudrci a utopisté a reformátoři, jací

ani dnes nerodí se v každé zemi. Jako v Řecku a ve městech řeckého původu byl stále živý, vynalézavý duch filosofický, tak vzmáhala se tam i nespokojenost a bažení po novotách; lid chtěl a žádal si stále nového zlepšení, hnal se neúnavně po takovém státním ideálu, v jaký zhranatěl umělecký, a i v tom byli Řekové umělci, jak dokazuje to jasně Platonova Republica. Veliká volnost u pronášení myšlenek a náhledů tříbila do neobyčejné míry tohoto ducha, nevyhražujíc jej pouze osobám vznešeným a vzdělanějším, a rozlévajíc jej v národě svobodném, a to tak, že komedie na jevišti mohla se dotknouti každého a všech se vším sarkasmem a se vší svou ironií v neobmezené volnosti. Je směšno porovnati dnešní naši konstituční a tiskovou svobodu se svobodami podle athénské ústavy; dnes vládne zpátečnictví často nejen neoprávněné, ale i škodlivé samým zástupcům a pokoji státu. Z mnohé příčiny můžeme říci, že řecký stát athénský jest pro nás ještě dnešního dne ideálem, třebas máme pokročilejší státy moderní za tak nesmírně povýšené nad státy starověké. A smysl pro pokrok státu a společnosti, dnes všem národnostem společný, není povznešenější smyslu starých Řeků: duch moderních národů musil bez předchozího posouzení a bez nápodobení samostatně dopracovati se toho, čeho mnoho století před křesťanstvím domohl se již národ řecký, totiž ideálu sociálního a politického.

Dlužno však přidati jisté objasnění rozumové, a řekl bych správné, k těmto nahoře uvedeným úkazům; zajděme tedy do psychologie národů, jakožto mass a davů. Před několika lety měl jsem v úmyslu definovati jeden jev chorobný nebo chorobě velmi blízký, který jsem nazval psychosou epidemickou, kterážto je výsledkem suggesce v národních davech. Z této vyniká skutek velmi důležitý a význačný, totiž, že takový dav, takové množství národní nepohne se samovolně k činu, nýbrž následkem ponoukání, ať jest mu snášeti jakékoli poddanství a po jakoukoli dobu. Lid může velmi dlouho trpěti otroctví, ukrutenství tyrana, bídu, pronásledování, zkracování a protivenství jakéhokoli druhu, neodporuje jinak, leda reptáním více či méně veřejným; nad to často se přihází, že podrobuje se fatalisticky a snáší oddaně každé zlo jako osud, jemuž nelze se vyhnouti, a kterému znenáhla se přivykne. To je tím, že davu nedostává se pobídky, iniciativy, a to zase se neobjevuje, protože není tu žádného určitého ideálu, nebo jasného a dokonalého pojmu o tom, co mohlo by svrhnouti to utiskující zlo; zdá-li se někdy, že lid má tento pojem, není to nic jiného, nežli touha vybaviti se z trapných a dusných poměrů, jichž pouhé ukončení přivodí blahý pocit, jako konečné zhostění se tělesných bolestí naplňuje nemocného blaženým pocitem, který, nicméně, často bývá lživý. Lid v tomto případě podoben je člověku bloudícímu v houštinách pralesa, plného trní, jehož konce nemůže dohlédnouti ani vytušiti, a ve kterém konečně odevzdaně poddává se nevyhnutelnému osudu, a čeká trpělivě na konec svého bytí. Zjeví-li se v dálce něj[illegible]é světélko jakékoli jasnosti, které však prorazí aspoň cestu a ukáže jist směr, ubohý zbloudilý slepě řídí se jím nemysle na nic jiného, jak[illegible]y byl jím přitahován. Takový asi je také lid všechněch dob a všech nár[illegible]dností; tak také davy národní a přečetné shluky, nechť jakékoli jsou po[illegible]hy a za jakýmkoli motivem se srotí; předstoupí-li před ně muž

a ukáže nějakou novou dráhu, jiný směr života, nový způsob práce, který poslouží nebo jen slibuje naději k vymanění se z panujících nepohodlných poměrův, okamžitě všichni se zvednou a následují ho jako někoho, kdo může je osvoboditi. Tento muž mezi všemi jest jediným, který chopil se iniciativy, který stvořil si jakýsi ideál, pro nějž musí se něco učiniti, protože jest promyšlený. Avšak tento ideál ještě není postačitelný, jedva je způsobilým přiměti národní dav k činu či k podniknutí akce vůbec nějakého směru a často protiví se zvyklostem; je třeba přemoci tu liknavost a neodhodlanost, totiž onu navyklou nerozhodnost a rozvláčnost každého pohybu a činu, a to děje se řečněním, veřejným šířením zásad, jak jsem dnes pravil, a také tiskem, tedy novinami a knihami. Když tato netečnost je přemožena, stává se nezřídka, že nadejde takový okamžik, ve kterém duch veřejnosti dostane se do tak pohnutého stavu, že po nejmenším nárazu nebo podráždění vzchopí se k pohybu a přiskočí k činu.

Národní bouře převratové dají se říditi jako stroj, a lze předvídati, kdy a kterak vzniknou a jaký bude jich průběh a síla, studuje-li se a zná-li se dobře a zevrubně nauka o duševním pohybu a působení zevních sil. O tom vůbec se nic neví pro nevědomost vlády, a velmi často takové národní bouře překvapí neočekávaně muže stojící v čele státu nebo provincie, ježto neznají povahy davu a způsobu toho hnutí a směru a osnovy jeho; a to jen proto, že našim státníkům chybí nejen politické vzdělání vůbec, ale i každá sebe povrchnější znalost psychologie; oni nemají nic nežli nějaké vědomosti empirické, a vládnou na zdařbůh a podle toho, jak se to právě hodí.

Davy tedy dávají se strhnouti k novým směrům na pobídnutí, a vyzvání, jehož dostane se jim člověkem, který vytvořil nějaký ideál pro sebe i pro ostatní; kdyby toho nebylo, zůstaly by stále na tomtéž místě a nepodnikly by nejmenšího pro vyváznutí ze svých bolestí a obecných útrap. Proč tomu tak jest, lze snadno vyložiti i jiným způsobem; člověk je tvorem společenským, jako všichni jiní živočichové, žijící hromadně ve stádech, sloni, koně, bůvoli atd.; a co činí jeden, dělají ostatní po něm, ať je to již dobré nebo špatné. Vyrazí-li jeden člen ze soutěsky, vyhrnou se ostatní za ním, následují ho, a vše žene se slepě jako poháněno pudem napodobivosti. Jest velmi málo těch, kdož mají sílu k prvnímu kroku a méně se mísí do spoust zástupův. Tato vlastnost hromadné pospolitosti, spojená s duševní nehybností, o které jsem se zmínil, může se státi, vytrvalým hnětením a zvykem, nepřekonatelnou překážkou pokrokovému ruchu lidstva, které tím způsobem setrvává v netečné nehybnosti, jakmile přestává působiti vůdčí moc, která vládne všemi animálními i duševními silami davu k jedinému cíli, třeba by tato vůdčí moc zůstala nezměněna v svém základě po dosažení želaného cíle, který může býti osobní a sobecký. (Dokončení.)

Křesťanství.

Houston Stewart Chamberlain. Základy XIX. věku. (Pokrač.)

Nejživěji představíme si toto míšenectví, již od počátku křesťanství vlastní, pozorujeme-li jeho působnost v jednotlivých neobyčejných mužích, jako byl ku příkladu Pavel a Augustin. U Pavla jest vše mnohem větší, jasnější a hrdinnější, poněvadž bezděčné a volné. Nicméně Augustin jest všem pokolením sympatický, úctyhodný, vzbuzující soustrast i obdiv zároveň. U srovnání s vítězným apoštolem — snad největším mužem křesťanstva — neobstál by Augustin ani na okamžik; než srovnáváme-li jej s vlastním jeho okolím, jasně vystupuje jeho význam. Augustin jest pravým protějškem onomu druhému dítěti období chaosu, Lucianovi, jehož jsem uvedl za příklad ve čtvrté kapitole: tam frivolnost civilisace k úpadku spějící, zde boluplný pohled, jenž ze středu trosek se obrací k Bohu; tam jsou životním cílem peníze a sláva, prostředkem pak posměch a kratochvíle, zde moudrost a ctnost, askese a vážná práce; tam strhování slavných zřícenin, zde namáhavé budování trvalé náboženské budovy, a to i na útraty vlastního přesvědčení, byť i architektura u srovnání s tuchami vlastního nitra dopadla co nejdrsněji, jen když se ubohému chaotickému lidstvu dostane pevné, neochvějné opory, zbloudilým ovcím ohrady.

Ve dvou tak různých osobnostech, jako byl Pavel a Augustin, vystupuje ovšem obojakost křesťanství velice různě. U Pavla jest vše positivní, vše přesvědčivé; on nemá neproměnné theoretické »theologie«, nýbrž jest vrstevníkem Ježíše Krista, jehož božská přítomnost sžírá ho plameny života. Dokud byl odpůrcem Kristovým, neodpočal si, až by byl do jednoho zničil jeho přívržence; jakmile však poznal v Kristu vykupitele, žil toliko pro šíření »dobré zvěsti« po celém jemu dostižitelném světě: periody slepého tápání, pátrání a nerozhodnosti v jeho životě nebylo. Je-li nucen disputovati, vymaluje na nebe několik thesí, z daleka viditelných; je-li nucen odporovati, učiní tak několika ranami obušku, jinhed však vzplane zase jeho láska a on jest, jak vlastní jeho průvověď praví, »každému vše« nestaraje se o to, má-li k Židovi mluviti tak, k Řeku jinak, ke Keltovi opět jinak, jen když jich »několik získá.« Jakkoliv hluboce září slova právě tohoto apoštola až do nejtemnějších oblastí lidského srdce, nikde není stopy po namahavém konstruování, nikde stopy po mudrování, nýbrž to, co praví, jest zažito a vychází volně z vnitra srdce; vidíme zřejmě, jak jeho péro nemůže dosti rychle postačiti jeho myšlenkám; »nikoliv, že jsem ji již uchopil, ženu se však za ní — zapomínám, co jest v zadu a spěju za tím, co jest zde v předu.« (Fil. III., 13.) Zde stojí odpor zřejmě vedle odporu; co na tom? jen když mnozí uvěří v Krista vykupitele. Zcela jinak Augustin. Jeho mládí nerozvilo se uprostřed pevného národního náboženství, jako mládí Pavlovo; on jest atomem mezi atomy v nekonečném moři stále víc a více se rozlévajícího chaosu náro[illegible]. Kamkoliv šlápl, všude narazil na písek nebo močál; na jeho obzo[illegible] nevynořila se — jako Pavlovi — žádná bohatýrská postava jako záři[illegible] lunce, nýbrž z nudného spisu advokátského Cicerona musil ubožák čerp[illegible] podnět ke svému moralnímu probuzení, z kázání důstojného

Ambrože poznání významu křesťanství. Jeho celý život jest únavným bojem: nejdříve bojem proti sobě a se sebou, až přemohl různé fase nevěry a přijal, různá prozkoumav, dogma Ambrožovo, pak bojem proti tomu, čemu sám dříve věřil a proti mnohým křesťanům, kteří jinak myslili než on. Neboť zbarvila-li za živobytí apoštola Pavla živá vzpomínka osobnosti Kristovy veškeré náboženství, konala to nyní pověra dogmatická. Pavel mohl se honositi: že nebojuje jako ti, kteří se rukama ve vzduchu rozhánějí; takovým planým šermováním strávil Augustin dobrou část svého života. Tu zasahuje již hlouběji odpor, který vždy se snaží, aby se ukryl vlastnímu oku i oku jiných, on trhá nejvnitřnější bytost, vždy sype plevu mezi zrní, a vztyčuje (v úmyslu, založiti trvalou pravověrnost) tak nedůslednou, viklavou, pověrečnou, v mnohých bodech přímo barbarskou stavbu, že zajisté Augustinovi více než komu jinému budeme zavázáni za to, zřítí-li se jednoho dne celé křesťanství chaosu.

Oba tyto muže prohlédneme si nyní poněkud podrobněji. Pokusíme se nejprve, zjednati si o Pavlovi několik základních ideí, neboť tím zajisté poznáme i zárodek dalšího vývoje. Byl-li Pavel čistokrevným Zidem, jest přes veškero ujišťování dosti pochybno; domnívám se však, že obojakost tohoto pamětihodného muže spočívá asi z části v jeho krvi. Důkazů není. Víme jediné, že se nenarodil v Judsku nebo Fenicii, nýbrž mimo hranice semitského okruhu, v Kilikii, a to v Tarsu, městě veskrze helenském, založeném dorskou kolonií. Uvážíme-li pak jednak, jak laxní mínění měli Židé tehdejší doby (mimo Judska) o smíšených manželstvích, jednak, že v období diaspory, za něhož se Pavel narodil, pěstována byla horlivě propaganda náboženská a zejména, že mnoho žen získáno bylo víře židovské, jeví se zcela možnou domněnka, že Pavel měl sice za otce Žida z kmene Benjaminova, (jak sám to tvrdí Řím. XI., 1; Fil. III., 5), naproti tomu však helenskou k židovství přestoupivší matku. Nedostává-li se historických důkazů, jest zajisté oprávněna vědecká psychologie, aby své slovo pronesla: hořejší hypothesa vysvětlila by jinak nepochopitelný zjev, že veskrze židovský charakter (houževnatost, poddajnost, fanatismus, důvěra v sebe) a talmudické vychování provázejí přece zcela nežidovský intelekt. Ať jest tomu jakkoliv, Pavel nevyrostl jako ostatní apoštolé v židovské zemi, nýbrž v čilém středisku řeckých věd jakož i filosofických a řečnických škol. Od mládí již mluvil a psal Pavel řecky; jeho znalost hebrejštiny byla prý dokonce velmi chatrná. Byl-li tedy zbožně po židovsku vychován, nebyla přes to atmosféra, jež dospívajícího muže obklopovala, čistě židovskou, nýbrž byla to rozněcující, živná a nepodjatá atmosféra helenská: okolnost tím povšímnutí hodnější, ježto zažité dojmy působí tím mocněji, čím genialnějším jest člověk. A tak vidíme, že se Pavel v dalším průběhu svého života, po krátké době vášnivého bloudění po farisejských cestách, straní co nejvíce společnosti pravých Hebrejů. Okolnost, že se dlouhých čtrnáct roků po svém přestoupení vyhýbal městu Jerusalemu, ačkoliv by tam byl zastihl osobní učenníky Kristovy, že toliko nutností dohnán se tam pak později a jen na krátko zdržel, omezuje při tom co možná nejvíce své styky, okolnost ta zavdala příčinu k celé knihovně výkladů a diskusí; celý život Pavlův ukazuje však k tomu, že Jerusalem, jeho obyvatelé i způsob jich myšlení byly mu prostě nesnesitelně

protivny. Jeho prvním činem jako apoštola bylo odklizení posvátné »archy úmluvy« všech Hebrejů. Od počátku jest se židovskými křesťany v boji. Kde má po jich boku apoštolovati, rozdvojuje se s nimi. Ani jediný z jeho několika osobních přátel není čistě palestinským Židem: Barnabáš na př. pochází, jako on sám, z diaspory a je tak protižidovského smýšlení, že zapírá (jsa předchůdcem Marcionovým) starý zákon, t. j. tedy privilegované postavení israelského národa; Lukáš, jehož Pavel nazývá »milovaným«, není Židem (Kol. IV., 11—14); Titus, jediný důvěrný přítel Pavlův, »jeho tovaryš a pomocník« (II. Kor. VIII., 23), jest čistě helenský Řek. Také ve své misionářské činnosti tíhne Pavel jedině k »pohanům« a to zejména všude tam, kde kvete helenské vzdělání. V této příčině podává nejnovější bádání velecenný objev. Až do nedávna byla znalost Malé Asie v prvém století po Kristu co do poměrů zeměpisných a hospodářských velmi nedostatečna; myslilo se, že Pavel vyhledával (zejména na své první cestě) kraje necivilisované a že úzkostlivě míjel veliká města; nyní byla bludnost tohoto náhledu dokázána: Pavel naopak kázal téměř jen ve velkých centrech helenskořímské civilisace, a to se zálibou tam, kde obce židovské nebyly veliké. Města jako Lystra a Derbe, jež byla dosud v theologických komentářích považována za nepatrná, sotva civilisovaná místa, byla naopak středisky helenského vzdělání a helenského života. S tím souvisí také druhý velmi důležitý objev: křesťanství nerozšířilo se nejdříve mezi chuďasy a nevzdělanci, jak se doposud za to mělo, nýbrž naopak mezi vzdělanci a lidmi nejlépe postavenými. »Kde si proklestila cestu římská organisace a řecké myšlení, tam obrátil se Pavel«, vypravuje Ramsay, a Karel Müller dosvědčuje: »Kruhy, jež Pavel získal, nebyly v podstatě nikdy židovskými«. — A přece, tento muž jest Židem; jest hrd na svůj původ, jest jakoby prosycen židovskými představami, jest mistrem rabinské dialektiky, a on, více než kdo jiný, činí historickou povahu ducha a tradice Starého zákona podstatnou a trvalou částí křesťanství.

Ačkoliv mým thematem jest náboženství, kladl jsem u Pavla úmyslně důraz na tyto více vnější momenty, poněvadž jest mojí povinností jako laika při vstupu do theologického oboru náboženského, abych zachoval největší opatrnost a reservu. Rád bych dovodil větu za větou, co by bylo možno dle mého přesvědčení o Pavlovi říci, než jak často točí se zde všechno kolem smyslu jediného (co možná pochybného) slova; našinec může jen tenkrát jistě kráčeti, sáhne-li hlouběji, až tam, odkud slova plynou. Odtamtud volá na nás Pavel mužně: »Já z boží milosti, jež mně byla dána, položil jsem základy jako moudrý stavitel; každý hleď, jak bys na nich stavěl!« (I. Kor. III., 10). A přihlédneme-li blíže — poslušni napomenutí Pavlova, abychom tuto starost neponechávali jiným — objevíme, aniž vstoupivše na pole učených diskusí, že Pavlem položené základy křesťanského náboženství skládají se z neslučitelných prvků. Ve své nejvnitřnější bytosti, ve svém pojetí o významu náboženství v životě lidském jest Pavel tak nežidovským, že zaslouží epitheta »protižidovský«; židovství na něm jest z největší části toliko skořápkou, na povrch vystupují toliko nevyhladitelné navyklosti intelektuelního mechanismu. Srdcem není Pavel racionalistou, nýbrž mystikem. Mystika jest mythologie promítnutá ze symbolických obrazů do vnitřní zkušenosti nevyslovitelného, zkušenost to

již mezitím přibylo na intensitě a jež vyjasnila se o své vlastní vniternosti. Pravé náboženství Pavlovo nespočívá v tom, že za pravou považoval domnělou kroniku světových dějin, nýbrž jest mythickometafysickým poznatkem. Podobné věci, jako rozlišování mezi vnějším a vnitřním člověkem, mezi tělem a duší: »Já bídný, kdo mne vysvobodí od těla této smrti?«, četné výroky jako: »Jsme všichni jedno tělo v Kristu« atd, vše to odkazuje na transcendentní názory. Ještě zřejměji však vystoupí indoevropský směr ducha, přihlédneme-li k hlubokému přesvědčení, tvořícímu základ. Jako jádro máme tu představu spásy; nutnost spásy jest vyvolána vrozenou neomezeně všeobecnou hříšností (nikoliv přestupky zákona a z toho plynoucím vědomím viny); spasení docházíme (nikoliv dobrými skutky a svatým životem) božskou milostí, jež dává víru. A co jest to spasení? Jest to »znovuzrození«, anebo dle slova Kristova, »obrat«. Bylo by nemožno míti náboženský názor, aby byl hlubší protivou všemu semitskému a specielně židovskému náboženství. To jest tak pravda, že Pavel netoliko byl za svého života osočován od židovských křesťanů, nýbrž že právě toto jádro jeho náboženství po půldruha století zůstalo ukryto křesťanství pod bujícím roštím židovského racionalismu a pohanských pověr — církevně prokleto, snažilo-li se v mužích jako Origenes opět vyjíti na světlo, až k nepoznání zahrabáno od hluboce náboženského, v srdci opravdově pavlovského, než protivným proudem strženého Augustina. Zde bylo zasáhnouti Germánům; ještě dnes není kromě nich žádného pravého učenníka Pavlova: okolnost to, jejíž plný význam každému bude jasným, kdo zví, že před dvěma sty léty Jesuité se radili, jakým způsobem by mohli ze svatého písma vymítiti anebo aspoň opraviti listy Pavlovy. Leč Pavel sám počal dílo antipaulinismu tím, že zřídil kolem tohoto jádra, vzešlého zřejmě z indoevropské duše, veskrze židovskou budovu, jakési mřežoví, kterým sice kongeniální oko všude mohlo prohlédnouti, jež však pro křesťanství vcházející uprostřed neblahého chaosu mělo takovou důležitost, že jádro od většiny zůstalo téměř nepovšimnuto. Této vnější stavbě nemohlo se ovšem dostati oné celistvé konsekvence čistého systemu, jako ku př. židovského nebo indického. Samo o sobě jsouc odporem ke vnitřní náboženské myšlence tvůrčí, zamotávalo se toto pseudožidovské theologické pletivo v jeden rozpor po druhém, a to ve snaze, aby bylo logicky přesvědčivým a jednotným. Viděli jsme již, že právě Pavel to byl, jenž vynikajícím způsobem se snažil, aby přivedl Starý zákon v organickou souvislost s novou naukou o spáse. Zejména se tak děje v nejžidovštějším z jeho listů, v listě k Římanům. V odporu s jinými místy uvádí se zde (V, 12.) dědičný hřích jako čistě historická událost, jež pak logicky podmiňuje druhou historickou událost, narození druhého Adama »ze semene Davidova« (I., 3.). Veškeré dějiny světové probíhají tedy podle velice přehledného, lidsky pochopitelného, takořka »empirického« božského plánu. Na místě úzkého pojetí židovského vystupuje zde ovšem universální methoda spásy, než princip jest týž. Jest to týž, veskrze lidsky myšlený Jahve, který tu tvoří, rozkazuje, zakazuje, hněvá se, trestá, odměňuje; Israel jest také onen vyvolený národ, »dobrý strom olivový«, do něhož nyní vočkovány jsou jednotlivé větve divokého stromu pohanství. (Řím. XI., 17. fg.); a také toho rozšířeného židovství dochází Pavel netoliko

jiným výkladem nauky mesiášské, »jak byla v tehdejší židovské apokalyptice vytvořena«. Nyní konečně jest všechno pěkně, logicky a racionalisticky pohromadě: stvoření světa, nahodilý první hřích, trest, vyvolení zvláštního kněžského národa, z jehož středu vyjde Mesiáš, smrt Mesiásova, jako smírná oběť (přesně ve starožidovském smyslu), poslední soud, jenž vede knihy o skutcích lidských a dle toho rozděluje odměnu a trest. Není možno býti více židovským: libovolný zákon ustanovuje, co jest svatostí a co hříchem, přestoupení zákona se trescc, trest však může býti odpuštěn přiměřenou obětí. Zde není řeči o potřebě spásy v indickém smyslu, vrozené přece každému tvoru, není místa pro znovuzrození, jakému tak důtklivě učil Kristus své učenníky, pojem milosti nemá v takovémto systemu pražádného smyslu, neméně i víra (v pavlínském pojetí).

Obě náboženská pojetí Pavlova nekontrastují toliko organicky, jak tomu celý život chce, nýbrž mezi oběma trvá rozpor logický, t. j. matematický, mechanický a nerozřešitelný rozpor. Takovýto rozpor vede nezbytně k boji. Nikoliv však nezbytně k boji v srdci původcově, neboť náš lidský duch jest bohatě nadán automatickou schopností přizpůsobovací; podobně jako se akkomoduje čočka oční různým vzdálenostem, při čem to, co jedenkrát ostře bylo spatřeno, po druhé se jeví téměř k nepoznání rozmazáno, právě tak mění se i vnitřní obraz podle hlediska; a může se i státi, že na různých rovinách našeho názoru světového stojí věci, jež vespolek nikterak neharmonují, aniž jsme si kdy toho všimli; neboť pozorujeme-li jedno, zmizí obrysy druhého, a opačně. Musíme tudíž činiti rozdíl mezi logickými rozpory, jež vyslovuje trýzněný duch s plným vědomím a z nutnosti, jako ku př. Augustin, jenž ustavičně kolísá mezi svým přesvědčením a svou naučenou pravověrností, mezi svým nazíráním a přáním sloužiti praktickým potřebám církevním, a mezi bezděčnými rozpory prostosrdečného, zcela naivního ducha Pavlova. Než toto rozlišování slouží toliko k poznání zvláštní osobnosti; rozpor jako takový trvá. Doznává sice Pavel sám, že bude »každému vše,« a to vysvětluje ovšem některé odchylky; věc však leží hlouběji. V této hrudi bydlí dvě duše: židovská a nežidovská, nebo mnohem spíše: nežidovská okřídlená duše připoutána na židovský myslící stroj. Pokud žila veliká osobnost, působila jako jednotka jednotností svého konání, schopností modulace svého slova. Po její smrti zbyla však mrtvá litera, litera, jejíž osudnou schopností jest přiváděti vše do jedné a téže roviny; litera, jež ničí veškeru plastiku perspektivy a zná toliko jednu plochu — povrch! Zde stál tedy rozpor vedle rozporu, nikoliv jako duhové barvy, které v sebe přecházejí, nýbrž jako světlo a tma, jež navzájem se vylučují. Boj byl nezbytný. Zevně jevil se od počátku tvořením se dogmat a sekt; nikde nebyl mohutněji vyjádřen, než ve veliké a veskrze Pavlem inspirované reformaci, jež počala ve 13. století a mohla za své heslo voliti slova: »Tož v svobodě stůjte a nezapletejte se zase v jho služebnosti«, Gal. V, 1. Také dnes trvá tento boj dále mezi židovským a nežidovským náb enstvím Pavlovým. Téměř ještě osudnějším byl a jest onen vniterný boj sou jednotlivých křesťanů, od Origena až k Lutherovi, a od to- hot — ke každému církevně křesťansky smýšlejícímu muži našeho 19. ‹‹ Pavel sám nebyl ještě ani v nejmenším obmezován dogmaty.

O Kristově životě věděl — jak snadno lze dokázati — velice málo; že nehledal rady ani poučení u žádného člověka, ani u učenníků Spasitelových, ba ani u těch, »kdož byli považováni za sloupy,« tím sám výslovně se honosí (Gal. I. a II.); ani neví nic o kosmické mythologii trojjedinnosti, ani nepouští se do metafysické hypostase logu, ani nepřichází do trapné situace, aby mu bylo souhlasiti s výroky jiných křesťanů. Mnohé pověry, jež za jeho času po celém světě byly rozšířeny a později v křesťanské dogma přešly, míjí s úsměvem, jako ku př. míní o andělích, že »nikdo jich neviděl« (Kol. II., 18.) a aby nikdo takovými představami »nedal odchýliti se od cíle svého«; doznává také otevřeně: »z částky jen poznáváme; vidíme nyní jako v zrcadle toliko záhady« (I. Kor. XIII., 9., 12.) a z té příčiny nemůže mu také ani napadnouti, ahy svou životnou víru vešrouboval v dogmatickou slátaninu: zkrátka, Pavel byl ještě svobodným mužem. Po něm nebyl jím již nikdo.

Neboť vlastním jeho připjetím se na Starý zákon povstal Zákon nový: starý byl zjevenou pravdou, nový tudíž rovněž; starý byl dokázanou dějinnou kronikou, nový nemohl býti ničím méně. Byl-li starý později u vědomí cíle sestaven a redigován, nebylo tomu tak u nového; zde stál muž bezprostředně vedle muže. Lpí-li ku př. Pavel houževnatě na oné veliké a základní zásadě každého idealního náboženství, že nikoliv dobré skutky, nýbrž víra spasí, vyslovuje nezfalšovaný Žid Jakub hned na to základní dogma každého náboženství materialistického: nikoliv víra vede ke spáse, nýbrž dobré skutky. Obé stojí v Novém zákoně, obé tudíž jest zjevenou pravdou. A k tomu ten zející rozpor v Pavlu samém! Ať mluví znalci Písma co chtějí, a k nim musíme v tomto případě počítati i samého Martina Luthera, tyto gordické uzle (a jest jich více) nedají se rozvázati, nýbrž toliko rozetnouti: buď jsi pro Pavla anebo jsi proti němu, a buď jsi pro dogmaticko-chronistickou, farizejskou theologii jednoho Pavla, anebo věříš s druhým Pavlem v transcendentní pravdu za »záhadným obrazem zrcadla« empirického zdání. A toliko v tomto případě lze mu porozuměti, mluví-li (podobně jako Kristus) o »tajemství«, nikoliv o ospravedlnění (jako Židé), nýbrž o tajemství »proměny« (I. Kor. XV., 51.). Pochopíme také tuto proměnu jako něco nikoliv budoucího, nýbrž bezčasného, t. j. přítomného: »jehož milostí spaseni jste; a posadil nás na nebesích — — —« (Ef. II. 5., 6.). A »jsme-li nuceni lidsky o tom mluviti, pro mdlobu našeho těla« (Řím VI. 19.), musíme-li slovy mluviti o onom tajemství, jehož žádné slovo nedosahuje, jež sice spatřujeme v Ježíši Kristu, leč mysliti na ně a je vysloviti nemůžeme — nuže, mluvme o dědičném hříchu, o milosti, o spasení znovuzrozením, a to vše považujme s Pavlem za víru.

Pomineme-li tudíž odchylných učení jiných apoštolů, nepřihlížíme-li k pozdějším přírůstkům křesťanského učení, a to z mythologie, metafysiky a pověr, a přidržíme-li se toliko Pavla, vznítili bychom ve vlastním srdci nevyhladitelný boj, jakmile bychom chtěli mermomocí považovati obě náboženské nauky apoštolovy za rovnoprávné. To jest boj, v kterém se křesťanství ocitlo od prvého dne, to jest ona tragedie křesťanství, vůči níž brzy do pozadí ustupuje božský a životný zjev Ježíše

Krista, jediný pramen, z něhož vše proudí, co kdy zasluhovalo v křesťanství jméno »náboženství«. I když jsem Pavla zvláště jmenoval, bylo přece lze vyčísti z mnohých vtroušených poznámek, že jsem toho dalek, bych jej považoval za jediný pramen veškeré křesťanské theologie; přemnoho v ní jest později přidáno, a veliké světodějné náboženské boje, jako ku př. boj mezi přívrženci Ariana a Athanasia, odehrávají se téměř cela mimo okruh představ pavlínských. V podobné knize, jakou jest ato, jsem nucen k značnému zjednodušování, jinak došlo by samým romaděním materialu jen k pouhým obrysům. Není pochybnosti, že Pavel jest nejmocnějším »stavitelem« křesťanství (jak sám se nazývá), mně záleželo na tom, abych ukázal: předně, že zavedením židovského chronistického a materielního stanoviska položil zároveň základ k nemášenlivé dogmatičnosti a tím byl původcem pozdějšího nevýslovného ýla; a za druhé, že i tenkráte, když se vracíme k čistému, nezfalšovanému avlinismu, narážíme na nerozřešitelné, nepřátelské rozpory — rozpory, jež lze v duši tohoto určitého muže historicky snadno vyložiti, jež však, povýšeny na trvalé články víry pro všechny lidi, musí nezbytně roznítiti v nich svár a přenésti boj až do srdce každého jednotlivce. Tato nelhaná obojakost jest pak také od počátku symptomem křesťanství. Všechny rozpory a nepochopitelnosti obsažené v nekonečných sporech prvých křesťanských století, za nichž byla vzdělávána nová budova náboženská tak těžce a těžkopádně, nedůsledně a namáhavě, a (pomineme-li několik veleduchů) v celku tak nedůstojně, kámen za kamenem, — pozdější pobloudzení lidského ducha ve scholastice, krvavé boje různých vyznání, žalostný zmatek nynější doby s tím Babelem různých učení, jež možno od vzájemného zápolení zdržeti jen světskou mocí, celek přehlušen prokřikavým hlasem rouhačství, zatím co množství nejšlechetnějších lidí obě uši si přidržuje, poněvadž raději nechtí slyšeti žádného evangelia spásy než tak nelibozvučné — to vše svými základy spočívá ve fundamentální obojakosti křesťanství. Od toho dne, kdy (asi 18 let po smrti Kristově) vypukl spor mezi obcemi antiochijskou a jerusalemskou o to, mají-li se vyznavači Ježíšovi dáti obřezávati čili nic, až do dnešního dne, kdy stojí proti sobě Petr a Pavel mnohem příkřeji než tenkráte (viz Gal. II., 14.), po celou tu dobu trpělo křesťanství touto obojakostí.

(Pokračování.)

Americký humor.

Nelíčená prostota zlatého dětství.

Vždy litoval jsem člověka, jenž nemiluje mládeže. Člověk takový má nějakou mravní vadu. Kdo nemá záliby v jejím nevinném švitoření, komu nevyvolá v srdci mocnou ozvěnu její šťastný smích, kdo neupadá v nadšení nad čistou její myslí a nezištnou prostotou všech jejích hnutí, ten jest věru mrzoutem, kyselým a drsným, kterého by nenapravil ani plný svět dětí. Nejlepší a nejšlechetnější mužové všech dob a pásem byli přáteli dětí. I u samých zločinců vídáme zbytek něžných pudů v zatvrzelých srdcích jejich: náklonost k dětem. Velcí mužové světa milovali dětí.

Kamehame Kemokimohadroah, král Ostrovů Kanibalských, miloval je. Ano my všichni milujeme děti.

A jaká rozkoš, s nimi hovořiti! Kdo může žvatlati s takovým veselým, čipernym malým mazlíčkem ode tří do pěti roků, velikých očí a růžových tváříček a nepochopovati hrdost matčinu, ana vidí jak obdivují její dítě? Ano, věru, zajisté. —

Jednou — ó, jak bych mohl zapomenouti na ono snivé, klidné letní odpoledne! — přišla jistá známá dáma, jež přijela z venkova do našeho města za příčinou různých nákupů, se svým synáčkem do naší redakce, maličkým to občánkem asi o pěti jasných letech, a poprosila mne, bych se s ním zabýval a trochu jej pobavil, až se vrátí z města. Roztomilý klučina! Jaká radost bylo s ním promluviti! Nikdy nezapomenu na tuto hodinku, ztrávenou ve společnosti tohoto přímo zázračného děcka.

»Tak poslouchej, Karlíčku«, pravil jsem — jmenoval se Karel Fitzherbert Alencon de Marchemont Caruthers« — »budu ti vypravovati o Jiřím Washingtonovi.«

»Kde je?« tázal se Karel Fitzherbert Alencon atd.

»Poslouchej«, řekl jsem já, »byl to otec naší vlasti«.

»Čí vlasti?«

»Naší — tvojí i mojí; spojené Jednoty Amerického národa, sklížené krví ze srdcí mužů z roku 76, vyceděné na oltáři naší vlasti jakožto nejdražší oběť věnovaná Svobodě, jakou mohou přinésti kněží její.«

»Kdo?« ptal se Karel.

Při rozmluvě s dětmi je třeba zvláštního umění, které je málo lidem dáno. Mnozí by se stali brzy netrpělivými a ztratili by veškeru chuť k další zábavě s Karlíčkem, když by jim kladl takové otázky; já však nikoliv. Věděl jsem, nechť je sebe roztržitější na začátku, že ho již přiměju, aby našel zájmu v mém vypravování a že se mne očí nespustí. Zasmál jsem se tudíž sladce, asi jako na svého fotografa, a pokračoval.

»Jednou tedy otec Jiřího —«

»Jakého Jiřího?« tázal se Karel.

»Jiřího Washingtona. Tenkráte byl ještě malým chlapečkem, asi jako ty. Jednou otec jeho —«

»Čí otec?« přerušil mne Karlíček s povzbuzujícím zásvitem zájmu.

»Jiřího Washingtona, toho velkého muže, o němž jsem ti právě vyprávěl. Jednou daroval Jiřímu Washingtonu jeho otec malý nožík, aby —«

»Komu daroval ten nožík?« přerušilo mne drahé to dítě s jiskrou roztomilého pochopení. Mnozí byli by jevili netrpělivost, já však nikoliv. Já vím jak se s dětmi má mluviti, a pokračoval jsem tudíž: »Jiřímu Washingtonovi. Jeho —«

»A kdo mu dal ten nožík?«

»Jeho otec. A jeho otec —«

»Čí otec?«

»Washingtonův. Ano. Jiřího Washingtona. A otec jeho řekl mu —«

»Komu?«

»Jiřímu.«

A pokračoval jsem trpělivě dále v rozkošné povídce. Pozoroval jsem s radostí, že chlapeček nemůže se již ani dočkati konce. Pravil jsem. »A řekl mu —«

»Co mu řekl? kdo mu řekl?

»Nu, Jiřího otec řekl Jiřímu.«

»Ale co mu řekl?«

»To ti právě chci vypravovati. Řekl mu —«

»Kdo?«

»Jiřího otec. Řekl mu —«

»Co asi?«

»Řekl mu —«

»Jiří mu řekl?«

»Ne, otec řekl Jiřímu — Ano; řekl mu, aby byl opatrný s tím nožíkem.«

»Ale kdo byl opatrný?«

»Jiří. Ano; aby byl tedy opatrný s tím nožíkem —«

»S jakým nožíkem?«

»Nu, Jiřího.«

»A tak!«

»Ano. S nožíkem, a aby se nepořezal, a nehodil jej do studny, a nenechal jej ležeti přes noc v trávě. Jiří šel a řezal vše, kam jen mohl dosáhnouti. Konečně přišel ke krásné jabloni, kterou měl jeho otec ze všech nejradši, přeřízl ji —»

»Kdo ji přeřízl?« tázal se Karlíček všechen polekaný.

»Jiří. A když otec přišel domů a viděl, ihned —«

»Viděl nožík?«

»Ne, viděl jabloň. Tu řekl: »Kdo mi přeřízl moji nejmilejší jabloň?«

»Jakou jabloň?«

»Jiřího otce. A všichni říkali, že o ničem nevědí a —«

»O čem nechtěli vědět?«

»O jabloni. — Na to přišel Jiří a slyšel, co povídají —«

»A kdo co povídal?«

»Jeho otec a lidé.«

»A o čem povídali?«

»O té jabloni.«

»O jaké jabloni?«

»O té jabloni, kterou přeřízl Jiří.«

»Jaký Jiří?«

»Jiří Washington.«

»A tak!«

»Tak tedy Jiří přišel a slyšel co povídají — a«

»A proč ji uřízl?«

»Nejspíše, aby zkusil svůj nožík.«

»Jaký nožík?«

»ı, svůj, který dostal od otce.«

»lo ho dostal?«

»přece Jiří Washington.«

»do mu ho dal?«

»Jeho otec.«
»A tak!«
»— a řekl: Otče, já nemohu lháti. Já —«
»Kdo nemohl lháti?«
»Inu Jiří Washington. A řekl: »Otče, já nemohu lháti. Já sám —«
»Jeho otec nemohl? —«
»Ale ne! Jiří nemohl lháti.«
»Jiří?«
»Já sám přeřízl tu jabloň svým —«
»Jeho otec!«
»Ne, ne! Jiří to řekl.«
»Řekl, že řízl svého otce?«
»Ale co tě napadá! Že přeřízl jabloň.«
»Jiřího jabloň, viď?«
»Ne. Jeho otce jabloň.»
»A tak!«
»Řekl —«
»Jeho otec?«
»Ale ne, ne, ne; Jiří řekl: Otče, já nemohu lháti. Sám jsem ji uřízl svým nožíkem.« A otec jeho mu odpověděl: Dobrý můj hochu, raději bych chtěl ztratiti tisíc jabloní, než abys mi ty jednou lhal?«
»Jiří lhal?«
»Ale ne, otec jeho tak řekl.«
»Že by měl raději tisíc jabloní?«
»Ale ne, ne, ne; že by chtěl ztratiti raději tisíc jabloni, než —«
»Než Jiřího?«
»Ne; než aby mu Jiří jednou lhal.«
»A tak! Jiří chtěl raději, aby jeho otec lhal.«

*

Jsem trpělivý a miluji děti; ale kdyby paní Caruthersová nebyla právě vrátila se ze své výpravy a neodvedla své zázračné děcko v tom kritickém okamžiku, pochybuji, že by celý Berlington byl dovedl mne vyplésti z této konfuse. A když už Karel Fitzherbert Alencon de Marchemont Caruthers šlapal se schodů, slyšel jsem ještě, jak vypravuje o jednom hochu, který měl otce Jiřího, který mu řekl, aby uřízl jabloň, a ten mu na to odpověděl, že bude raději tisíckráte lháti, než aby uřízl jednu jabloň.

Robert Jones Burdette.

Můj pes.

Měl jsem ve svém životě již slušný počet psů, ale všichni jsou již mrtvi. Včera večer navštívil jsem svůj psí hřbitov, když se už hodně přitmívalo. Na víku škatule od cukroví, jež stála v hlavách malého rovečku, vroubeného zlatou lišní a sklenicemi se zavařeninami, čte navštěvovatel doposud tyto řádky, psané rudkou, třesoucí se rukou:

Malý Kościuszko,
nezemřel smrtí přirozenou,
nýbrž padl
v boji.
Na shledanou.

Nevím proč mu říkali Kościuszko. Na tom nezáleží. Vím jen tolik, že ten malý hrobeček zde leží, a že se silně přitmívá a studený vítr hvízdá.

Tážete se, proč jsem zde sám a bez psů, v tomto hořkém údolí? Řeknu vám to hned. Nebude to trvati dlouho a uleví mi to.

Kościuszko přišel ke mně jednou v noci, v zimě, bez zavazadel a legitimace. Jak jsem otevřel dvéře, vběhl dovnitř, jako by byl omylem u mně něco zapomněl a pro to se vrátil. Žil s námi po dvě léta jako hlídač. Když se to vezme tak povrchně, byl dobrým hlídačem. Kdyby byl hlídal jiné lidi tak houževnatě, jako hlídal mne, zajisté byla by mne dojala smrt jeho mnohem více, než se stalo ve skutečnosti.

Jednou, v druhém roce našeho spolubytí s Kościuszkem, šel jsem do města, dal si oholiti plnovous, vzal si čistý límec a přestrojil se vůbec všemožně, abych překvapil svoji ženu co možná šviháckým vzezřením.

Kościuszko seděl u hlavních vrat statku, když jsem se vracel. Díval se na mne jako pokladník banky, když mu přináší listonoš podezřele veliký šek k výplatě. Nepoznal mne. Řekl jsem mu: »Kościuszko, což jsi zapomněl hlasu svého pána?«

Usmál se kousavě, ukázav pyšně své zdravé zuby, ale zůstal seděti, jakoby si byl přiskřípl svůj zadek mezi dvéře a nemohl ho dostati ven.

Odřekl jsem se tedy formality, vstoupiti domů hlavní branou a obešel jsem dům, abych se tam dostal dvířkami vedlejšími; avšak než jsem tam přišel, byl tam už Kościuszko. Kuchař, vida cizince obcházeti hlavní stavení, pobízel Kościuszka, aby šel a pochutnal si na kousku z mých nohou, což tento by byl milerád učinil. Porozuměv tomuto jeho pokynu, odebral jsem se do stodoly.

Nevím již, proč jsem šel do stodoly, ale snad jsem právě nic nepotřeboval v domě. Chce-li člověk býti úplně sám, ponechán sám sobě, není místa lepšího pro přemýšlení než stodola. Tak jsem tedy vešel do té stodoly, asi tři střevíce před Kościuszkou, jenž se tam také ubíral. Vida tam žebřík, vylezl jsem bez zvláštního úmyslu nahoru, čtyři příčle najednou bera. Co se stalo, když jsme se spolu octli na půdě v seně, nebudu nyní vypravovati, povím jen, že jsme se tam po nějaký čas vesele honili — Kościuszko a já totiž. Konečně, když jsem byl jednou výminečně já navrch a Kościuszko vespod, namanuly se mi do ruky vidle a hřímavé »sláva« doprovázelo pád Kościuszkův. Vzchopil jsem se z nějakého žlabu a odebral se domů. Některé moje šaty byly později nalezeny v seně a lékař vytáhl kus mé osoby z čelistí Kościuszkových, což mi však, žel, neposkytovalo dostatečné úlevy v zármutku.

Měl jsem všeho všudy jedenáct psů, a všichni zašli smrtí násilnou a odebrali se ze světa nepřipraveni na smrt.

Bill Nye.

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Plodnost od E. Zoly. — Plodnost není vlastně románem v obyčejném, běžném slova smyslu; svými mohutnými obrysy a rozvleklým tempem činí spíše dojem eposu, moderní látce přizpůsobeného. Děj objímá nezvykle dlouhé období asi sedmdesáti let, a hlavním předmětem jeho je Matouš Froment, který s chotí Mariannou plodí potomky a zmnožuje blahobyt rodiny své od počátku do konce, jsa jakýmsi symbolem a zosobněním tvůrčí a plodící síly přírodní. Epickým rythmem nese se též opakování celých partií (franc. originálu strana 370, 399, 425, 456, 479): »V Chantebledu Matouš a Marianna zakládali, tvořili a plodili. A za ta čtyři léta, která byla uplynula, opět vítězili ve věčném zápasu života proti smrti oním neustálým hromaděním rodiny a úrodné půdy, které bylo jako samou existencí jich, jejich radostí a jejich silou . . . . . « atd. Podobně na začátku kapitoly 1, 2, 3, 4, 5 knihy IV. vrací se stálým refrainem: »Dvě (čtyři) léta minula. A během těchto dvou (čtyř) let měli Matouš a Marianna zase jedno (dvě) dítě, syna (dceru). A pokaždé zároveň s přírůstkem rodiny statek chantebledský vzrostl zase . . . .« atd., celý odstavec vždy téměř doslovně. Avšak přes tyto epické vlastnosti je román Zolův v podstatě své vlastně dílem tendenčním. Zola chtěl národu svému povědíti formou básnickou to, co mu sociologové dokazují vědecky a číselně: budoucnost patří národům plodným; národ, který svou plodnost omezuje, zajde. Tento názor demonstruje Zola v malém na rodině Matoušově. A jedině zde shledáváme jakýsi vzdálený vztah k heslu, jež čteme v čele knihy: »Čtyři evangelia« — abstrahujeme-li od evangelického jména Matouše, který však řídí se cele přikázáním starozákonním: rostež a množte se!

Jest tedy Plodnost ve smyslu »pièces à thèse« Dumase ml. také románem à thèse; Zola, jako kdysi Dumas, řeší zde otázku aktuelní, hojně a horlivě ve franc. veřejnosti přetřásanou: jak zabrániti úžasně se vzmáhající depopulaci Francie? Zola řeší ji beze všech skrupulí způsobem naivně, nebo řekněme, evangelicky prostým: následujte přírodu, která neklade žádných mezí plození svých tvorů, věřte v neomezenou tvůrčí sílu života, poddejte se jí radostně a bez obav stran budoucnosti, množteť se a ostatní se poddá samo sebou. Tuto zásadu applikuje v praxi mladý tovární úředník Matouš se svou chotí Mariannou, který má, když se s ním na počátku knihy seznamujeme, již čtyři dítky a páté na cestě. Vyda,

e by se svým platem dalšího rozmnožení rodiny odvážiti se nemohl, tane se najednou rolníkem; začne vzdělávati kamenitá a bažinatá lada, rovádí melioraci, a s každým nově přibylým členem rodiny — ve dvou tech přibude pravidelně jeden — zvětší vždy svůj statek o několik ektarů. Tak nalézá jeho bez ustání vzrůstající rodina výživy, a když ynové dospějí, oddělují se od rodinné hroudy, která je všechny vyživiti emůže, a vycházejí do života hledat své štěstí. A nalézají a budují ho a troskách rodin, které v protivě k Matoušovi holdují zásadám převládajícím ve franc. společnosti, míti totiž dětí jen málo nebo vůbec žádné. Provádění této zásady má v zápětí demoralisaci, rozrušení a konečně hroubu rodiny (Beauchêne, Séguin), smrt nebo zmrzačení ženy chtějící se zbaviti plodu neb plodnosti (Morangeova choť i dcera, Serafina); bezdětná rodina pak končí v pochmurné melancholii (Angelina). Místa, chystaná pro dědice-jedináčky, aby se jim hodně dobře vedlo, dostávají synové Matoušovi, jinam se přiženují, ba pronikají, »nenaleznuvše již ve vlasti dosti volného místa«, až do vzdálených končin Afriky, zakládajíce tam novou Francii. Tak se stává román apotheosou požehnané rodiny, vítězně si na konec podrobující vše, tlačící se jako mohutný, bujný kmen na místa rodin úmyslně se omezujících.

Zola však nepíše suchopárné pojednání sociologické, nýbrž nadšenou epištolu ku Francouzům; proto pozvedá se dikce místy k tonu rhetoricky vřelému, ba až zaníceně prorockému, který hlásá evangelium života: »Vítězná plodnost zůstává silou bez odporu, svrchovanou mohutností, která sama tvořila budoucnost. Zítřka jako včerejška bude dobyto jen hemžením množství, honícího se za štěstím. A bída, hrozný ten zločin sociální, zmizí. A co dětí poroste! Budou to jen nástroje bohatství, vzrůstu lidského kapitálu. A život opět zvítězí, nastane obnova života, zničeného dlouhým, ohavným přízrakem katolicismu, až země plodná, žena plodná stanou se kultem, všemohoucí a svrchovanou krásou.« (472 až 3 čes.) Místa tato unášejí hloubkou vanoucího z nich přesvědčení a morálním, lidským zdůvodněním požadavku; ale rozvíjející se pásmo dějové nesmíme z blízka kriticky zkoumati. Na př. když Matouš se stává z úředníka ve strojovně přes noc rolníkem. Včera ještě zápasil téměř s nouzí, zůstávaje dlužen i několik krejcarů za vejce, a dnes, kdy mu přibylo páté dítě, kupuje si »z úspor« (!) kamenisko a bažiny, jež s dvěma dělníky proměňuje v několika měsících v požehnaný ráj, a to bez prostředků materielních, bez odborných znalostí, pracuje hned jako starý rolník a seje »velkým rythmickým pohybem«. A dále spěje všecko hladce k idealnímu cíli: vše, co mnohohlavé rodině vadí, uklízí se v pravý čas s cesty. S pravděpodobností to tedy nebéře bývalý chef naturalistické školy tuze přísně. Stará »dokumentární« theorie přichází k platnosti na některých jednotlivostech, na popisech jistých scen a jich prostředí; tak návštěva nečistého doupěte podezřelé soukromé porodnice, kde leží mrtvola choti Morangeovy, pak ústavu pro kojné a pod., řadí se směle po bok k těm nejštavnatějším ukázkám odpuzující naturalistické pravdomluvnosti. Trapně působí také do nekonečna se vlekoucí scena, kdy Blaise [illegible]áčí chodbou k zející díře, do níž tušíme že spadne; to je laciný trik, [illegible]raný »napínavým« románům fabrické práce. Za to hned za

tím následuje mistrné líčení duševního stavu Konstance po spáchané vraždě, kdy očekává, až se z továrny ozve hluk, svědčící, že mrtvola Blaisova byla nalezena.

Jako celý rozvoj děje tak i prostředí, v němž se rozvíjí, je položeno co do místa i co do času jaksi mimo určitou skutečnost. Matouš, jejž opouštíme na konci románu ve stáři devadesáti let, jezdil ve věku 27 let po dráze z Paříže do Janvillu, které před 63 roky ještě nebylo, a při svatbě Ambrože, která by spadala do let padesátých, jedou děti na nádraží po bicyklu. Zevnější děje, jež během šedesáti let otřásaly Francií do základu, míjí Chantebled, jenž žije isolován od světa životem svým, jako druhý Paradou z »Poklesku abbého Moureta«. Jinak vyjádřeno, Plodnost je románem symbolickým. Vizme především jména: Froment = pšenice, je jméno »velkého rozsévače« semene obilního i lidského. Marianna pak je typické jméno Francie. Chantebled — rozuměj vlastně Chante-blé (chanter = zpívati, opěvati, blé = obilí). Froment — zemědělec má s Mariannou — Francií pokolení, z něhož vychází velkoobchodník »činící sobě poplatným celý svět« (Ambrož), velkoprůmyslník (Diviš) a kolonisátor dalekých krajů tropických (Mikuláš), tedy zastoupena jsou všecka hlavní odvětví národní činnosti. Mathieu Froment však je mnohem více než představitelem zemědělství; on je zprostředkovatelem tvůrčí síly a splývá časem s matkou zemí, kterou osévá a činí úrodnou, téměř v jedno. Rovněž Marianna je jakousi Kybelou, roditelkou a živitelkou katexochen. »Mléko bylo vyteklo, obilí vzrůstalo všady«. Symbolická paralella je provedena nejvýznačněji na dubu, vsazeném od Matouše, pod jehož obrovskou (!) korunou po šedesáti letech shledává se při diamantové svatbě Matouše a Marianny celá široce rozvětvená rodina, čítající nyní na 300 údů.

Kniha je praegnantním výrazem a hájením neomezující se, vítězné plodnosti, avšak přece dochází zásada ta jistého omezení zrovna ve smyslu Malthusově, a sice v nižších, dělných vrstvách. Rodina továrního dělníka Moineauda (sr. i tu jistý symbolismus jména: moineau = vrabec, prolétář mezi ptactvem) je křiklavým dokladem, že rozmnožuje se jen »hemžení proklatého plemene hladomřivých« (628). »Dítě přijde na svět jen tak náhodou, je vrženo na chodník, bez podpory, bez dohledu. Tam se kazí a stává se strašným kvasem socialního rozkladu. Toto sémě tak neprozřetelně vržené na ulici stává se žní darebů, děsnou žní zla, jíž rozpukává se celá společnost« (631). Tedy k zdárnému plození je přece třeba i jiných podmínek než »zdraví, víry a síly«, a když považíme, kolik rodin drobných zemědělců, malé buržoasie, úřednictva atd., které náhodou nemají pod okny zakletá lada chantebledská, čekající jen na kouzelné »Sesame, otevři se«, strádá při vší pílí i s malou rodinou, podobně jako ti dělničtí proletáři, tu — avšak zapomínáme, že Zola nepojímá otázku plodnosti se stanoviska střízlivé sociologie, nýbrž přenáší se přes všecky obtíže jednak tím, že je prostě — pomíjí, jednak svým visionářským nadšením, jež imponuje svou silou a svou — naivností, opovrhující suvereně danými poměry.

Vedle tohoto výlučně subjektivního nazírání shledáváme však též doklady zásadní naturalistické »objektivnosti.« Na jedné straně líčí nám

Zola na typické dělnické rodině Moineaudů, jak »netvor« velkoprůmysl požírá nebo kazí jednoho člena po druhém, jednu generaci po druhé; ano na jednom místě vyznívá z trpké ironie skoro soucit, kde prací zlomený, poloblbý starý Moineaud ze sebe těžce vypravuje: »Není nad dobré chování. Když člověk pracuje, bývá odměněn.« Ale když chtěl zas vstrčiti dýmku do úst, nemohl. Jeho ruka, ochrnutá prací, chvěla se příliš (833 a pod. 703, 4, 5). Naproti tomu však vycitujeme, jak spisovatel je proniknut obdivem vůči velkoprůmyslu, kde nám líčí ruch továrny, hukot strojů, pískot, šumot páry; a slyšíme zníti zrovna vítězné fanfáry »buržoasie«, když syn Matoušův Diviš přivádí továrnu k rozkvětu, »s hromadícími se miliony, ukovanými kovadlinou.« Při tom dělníci jsou jinde zas zahrnuti mezi »sociální odpadky, smetené do stoky.« »Rodina Moineaudova rozptýlena, zkažena, zničena v otráveném prostředí« (719) musí sloužiti za nutné stupně, po nichž stoupá rozpínající se potomstvo Matoušovo k triumfu.

Jedním význačným rysem odlišuje se Plodnost od většiny dřívějších románů Zolových: vyznívá celkem v náladu optimistickou; vane z díla toho víra v život, v lepší budoucnost. Neschází tu arci ohyzdných a bědných episod, avšak to vše je pouze nutným kontrastem a negativním dotvrzením pravdy, že kde se přirozeně nežije, život se za to mstí. Krev, životní síla Francie, přichází na zmar čtverým způsobem. Předně je tu příšerná vesnice Rougemont,*) kde ročně na sta pařížských nemluvňat z nalezinců bývá od nelidských, zištných pěstounek odpraveno na onen svět. Za druhé jsou tu zločinné porodní ústavy soukromé, kde se plod předčasně vyhání, při čemž často i roditelka za oběť padá. Za třetí existují statisíce rodin, které podloudně přírodu obcházejí, holdujíce radostem manželským bez následků. Za čtvrté konečně pomáhá ruka nesvědomitého operateura ženám užívati pohlavních požitků beztrestně. — Avšak pokaždé bývá čtenář rázem hned povznešen z různých těchto kalů k slunnému jasu života tvůrčího, zářícího věčně nad utopickým Chantebledem.

Je pochybno, zda Zolovo evangelium plodnosti strhne mnoho proselytů k následování. Symbolický ráz povah osob i děje bije příliš do očí, než aby se s tím mohl čtenář ztotožňovati. Chantebled se stává čím dále tím více Utopií a Matouš přechází ve vidinu polomythického patriarchy. Také horování Mikulášova syna o požehnání Nové Francie na Nigru, o slavné budoucnosti města Timbuktu atd. nedovede nás nadchnouti — také už proto ne, že upomíná to trochu na diskreditovaný Herzkův »Freiland«.

Požitek pak při čtení románu je oslaben valně tím, že vycitujeme, jak děj se nerozvíjí svou vnitrnou silou a setrvačností, nýbrž že je jen zevnější, libovolně upravenou dekorací ku vyjádření Zolova názoru. V druhém díle rozbíhají se pak obrysy tak do široka, množící se do nekonečna rodina stává se zástupem, lidstvem, že sotva stačí jména kalendář na označení jednotlivých členů; proud života vzrůstá, vzrůstá, a nám je ko bychom pluli unášeni tímto širokým, mocným proudem, jehož

*) Srv. i zde symbolismus názvu: Rougemont, kde se děti houfně odpravují „K[illegible]vý vrch"; dohazovačka těchto malých obětí sluje la Couteau = „nůž".

břehy skutečnosti dávno se nám s očí ztratily. Taková četba má snad myšlenkově cosi vznešeného, ale jistě mnoho unavujícího, a bude asi dosti čtenářů, ve kterých zanechá Plodnost dojem, že v témže poměru, jak vzrůstají Zolovy knihy na kvantitě, ztrácejí na kvalitě.

Překlad, pořízený p. dr. J. Guthem, je celkem dobrý; zdá se jen, že vydavatelská manie, vyžadující skoro současné vydání překladu s originálem, nedovolila, aby překlad byl ještě přesněji přimknut k originálu, což u Zoly ovšem bývá často nesnadné. Srovnával jsem jenom prvý díl s originálem, a to arci ne napořád, nýbrž tam, kde mi při čtení tohoto napadlo přesvědčiti se, jak místo nějaké je asi přeloženo. A tu jsem seznal, že mnohé obraty a významy jsou prostě vynechány. Tak na př.: 14—12*) en beau parleur; 18—13 »mon aîné, Eugène, est militaire, là-bas, au diable, au Tonkin.« »je vojákem až kdesi v Tonkině« místo: »je vojákem, až tam někde v pekle, v Tonkině;« 74—14 qui traînaient leurs jupes, en continuels coups de vent, n'ayant que le souci de mettre les bouchées doubles — celé to místo schází; 75+16 la pratique du tout à l'égout; 98—6 Et nous serons logés à bonne enseigne; 109+17 Il découvrit le ventre d'un geste religieux; 241 čes. après avoir offert leur fortune; 254 č. comme disent les braves femmes; 310 č. Elle était d'une gourmandise de belle fille grasse, přeloženo stručně: jedla s chutí; 314 č. sans connaître de morte saison, »bez oddechu;« 369 č. (paquets expédiés) par grande vitesse;

Někde není volen případný význam nebo obrat: 49+2 Est-ce qu'une femme devient grosse, quand elle est aimé par un homme du monde? h. du m. zde není »světák«, nýbrž »muž velkého světa,« »z lepší společnosti«; 50—1 sombres imaginations, »neurčité« místo »chmurné« myšlenky; 90—5 moustaches au vent »se zakroucenými« m. »s vlajícím« knírem; 90—4 riches à deux d'une dizaine de mille francs de rente »bohati tak, že měli na deset tisíc franků roč. důchodu« místo: »vládnouce dohromady důchodem . . . « Deset tisíc není tak tuze mnoho pro Francii; 115 č. děti spí jako andělíčkové« m. »jezulátka« (comme des Jésus); 118 č. fais dodo »spi« m. hajej; je ne te tourmenterai pas »nebudu tě rušit« m. nebudu tě trápit;« 217 č. pour être plus tard une épouse souillée et saluée, »aby ona mohla později býti manželkou neposkvrněnou a váženou« m. »poskvrněnou«, v čemž spočívá právě kontrast; 234 č. l'escalier gluant, empoisonné par les plombs »schodiště lepkavé, otrávené olovem;« le plomb znamená také »stokový plyn.« 259 č. grâce à la prodigalité divine des amants »dík božské hojnosti milenců« místo «marnotratnosti«, »plýtvání«; 259 č. la vie jaillissait de partout en rejets vigoureux »život všude se zmáhá jako požár, roste na straně jedné i když kosa řádí na straně druhé« rejets znamená tu výhonky nikoli požár, jak ostatně dále i podobenství kosy naznačuje; 259 č. ce pauvre être nu, au faible cri d'oiseau frileux »ta ubohá nahá bytost, plačící tak jemně« místo »bytost se sla'ým hláskem zimomřivého ptáčete«; 267 č. Ça va venir, la soupe est au feu,

*) Toto udání stran a řádků se vztahuje k originálu; odvolání k překladu označeno je č.

on va la servir à monsieur toute chaude« »Však dostaneš, snídaně je připravena, mladý pán dostane mlíčko« místo »Hned to tu bude, papání se ohřívá, mladý pán ho dostane úplně teplé;« 267 č. l'enfant goulu »dítě hladové« m. »hltavé;« Ça s'est d'abord fait faire un enfant dans un fossé, histoire d'être nourrice. »Nejdřív si upletla dítě bůh zná ví s kým kdesi v příkopě, to je ta historie o kojné« místo aby se mohla státi kojnou. Zde totiž mluví prostá osoba a užívá familierního výrazu »histoire de«, který má tu platnost věty účelné. Ostatně je o této praktice venkovských holek výslovná zmínka na jiném místě. (329 č.); 310 č. telle qu'une chatte voluptueuse »jako chlípná kočka, která chlemtá mísku mléka« m. »rozkošnická«; 325 č. »ostrý zápach přiboudliny z kuchyně«, m. »připáleniny« (graillon); 353 č. »z opilství ani nevycházely« m. »nevycházela«, nedopatření tiskové; 374 č. Et l'on n'entendit plus qu'un ronron de petit chat heureux, tétant à perdre haleine, pétrissant la chair blanche, pour en avoir davantage« »A bylo slyšeti již jen vrčení jako malé šťastné kočky, která ssaje až k zadušení a hltá, jen aby se jí dostalo co možná nejvíc« m. »A bylo slyšeti už jen jakoby předení šťastného kotěte, které ssaje až se zadýchá, hnětouc bílé maso, jen aby toho mělo více;« 376 č. »monsieur n'a pas chaud, il est temps qu'il prenne ses quartiers d'hivernage« »pánovi je chladno, už je jeho zimní čas« m. »panáčkovi (je řeč o kojenci!) není teplo, je čas, aby se uchýlil do svého zimního příbytku.« 380 č. »un grand frisson, très doux, passait par un vaste ciel de novembre« »nebe listopadové jakoby zašumělo (!) dlouhým dechem« m. »jemné zachvění přetáhlo rozlehlým nebem listopadovým;« 384 č. »après avoir tendu leurs joues aur lèvres distraites des visiteurs« »(děti) nastavily svoje roztržité tváře k políbení návštěvníkům« m. »své tváře roztržitým rtům návštěvníků.« 392 č. »vytrhnouti z bolestného ponížení« m. »z bolestné zdrcenosti« (anéantissement); 402 č. »pouvoir aimer! c'est toute la santé« »Moci milovati! toť je zdravé« m. toť veškeré zdraví;« 402 č. »plus de richesse« »k hojnější naději« m. »bohatství.« Jména vlastní bývají někdy překládána, jako Matouš, Ambrož, jindy nikoli: Blaise, Denis, Pierre (345 č.)

O. Sýkora.

Dr. Luboš Jeřábek: Pět let činnosti pro myšlenku starobylého a mělického rázu král. hl. města Prahy. (Přednášková knih. č. 8. — Nákladem Pražského klubu, 1899.) Známý bezohledný systém regulační vyvolal z počátku jen odpor několika osob; záhy však zájem vzrostl v širší veřejnosti, jelikož nejednalo se jen o věc jednotlivců, ale celé Prahy, ba celého národa. Pražský klub pořádal řadu večerů přednáškových a debatových, z nich prvý 28. října 1893, kdy ve schůzi klubové předcházel zemský poslanec řed. Em. Tonner. Tu vznikla myšlenka, aby se klub s určitými návrhy ku sněmu peticí obrátil. Jelikož městská rada pražská památky nehájila, bylo třeba změniti stavební řád tak, aby zněním zákona byly vzaty v ochranu. Šlo tedy především o návrh osnovy ku změně stavebního řádu, k čemu směřovala schůze dne 3. listopadu 1893 za předsedy Dra. Fr. L. Riegra, při níž zvolena komise ku vypracování onoho návrhu. Po mnohých poradách, kterých súčastnili se mimo členy

Pr. klubu i jiní odborníci, byla vypracována petice k zemskému sněmu, která 13. února 1896 i s pamětním spisem byla podána. Ve spise pamětním uveden historický a esthetický význam památek pražských, jejich ničení v poslední době za heslem duchaprázdné regulace, jelikož v městských i předměstských stavebních úřadech měly památky pražské největší škůdce své; a konečně motivy k navrhovaným změnám stavebního řádu. Změny tohoto uvedeny doslova hned co dodatek za §§. 2, 3, 24, 25, 34, 73 a 126 tak, aby vzhled jak jednotlivých budov, tak i celých skupin se zachoval. Ve schůzi ze dne 20. ledna 1897 podány zprávy o činnosti umělecké komise, pražskou obcí svolané, a o předběžných pracech za účelem změny stavebního řádu z r. 1886. Historie utrpení zmíněné komise umělecké tím však neukončena, jelikož i v osnově zákona ponechána opět u obce; a tak nezbývá klubu, než setrvati na svých původních návrzích, aby zemskému výboru byl přidělen onen poradní sbor. Mimo to jest dalším úkonem klubu, aby zákon o změně staveb. řádu se žřetelem ku zachování starých památek byl uplatněn. Tento program další činnosti vyvíjel se ovšem za meze klubu. Tak došlo ku manifestační a protestní schůzi pražského lidu, konané dne 16. dubna 1899 na Žofíně. O této schůzi vydána brožura s heslem »**Za starou Prahu**!« — Ta obsahuje pojednání arch. Bohumila Štěrby o nutnosti nového stavebního řádu; řeč JUDra. Luboše Jeřábka, v níž ozývají se myšlenky ze zprávy o činnosti Pražského klubu; konečně řeč. spis. Viléma Mrštíka, jehož zásluhy o zachování staré Prahy jsou čtenářům našim známy. Zbývá konečně resumovati: Boj o starou Prahu rozšířil mocné ethické a kulturní hnutí, jemuž i Rozhledy stály v čele; vyvolal celou řadu spisů a zasáhl také jako volební heslo těchto dní v osudy magistrátu. Tím, že celý český národ postavil se na ochranu svých drahocenných statků, je budoucnost jejich zajisté zabezpečena. Bylo by si však přáti, aby již nebylo třeba vyčerpávati kulturních sil v bojích »bratrů proti bratřím«, zejména v době dnešní, kdy situace politická žádá práce všech na obhájení práv celého národa. —*c.*

Jak lze odstraniti naši agrární krisi. Národohospodářské úvahy, které našemu rolnictvu věnuje V. Železný. Tiskem J. Otty v Praze, nákladem vlastním. — Ani na více než 59 stránkách, které brožurka tato čítá, nelze poraditi rolnictvu, jak by bylo lze rázem odstraniti »naši agrární krisi«. Ostatně zaujímají téměř polovici knížečky přehledně sestavená úřední statistická data o zahraničním obchodě Rakousko-Uherska a tržních poměrech, která s velikým úkolem, jejž autor řešiti míní, nikterak tou měrou nesouvisí, jak autor snad za to měl. Spisovatel definuje krisi agrární větou, »že polní hospodáři za výrobky své méně trží, než jest výrobní náklad«. Autor má patrně na mysli všeobecnou rolnickou krisi a tu definice tato nepostačuje. Dvojí povahu má rolnická krise. Jednak zračí se v nebezpečí vyhynutí samostatných selských usedlostí a zove se v theorii krisí agrární, jednak jeví se v stále klesajících cenách plodin a jest vlastní krisí trhovou. Odstraněním krise trhové zmírňuje se ovšem, avšak nezažehná krise agrární v právě označeném užším smyslu. — Ve stati o poměru Rakouska k Uhersku líbí se nám, že autor nepřeceňuje účinek cel ochranných a zejména, že nehledá spásy v celní čáře mezi oběma státy. Až na ječmen

pšenici jest říše rakousko-uherská jako celek, pokud se týče obilní výby, pravidlem pasivní. (Za nedlouho bude dojista trvale pasivní v příčině ěškeré obilní produkce). Cislajtanie pak jest nucena dovážeti dokonce pšenici a mouku. Celní čára znamenala by pro obyvatelstvo Rauska velikou konsumní daň, zvýšila by však u nás podstatně jen ay oněch plodin, jichž rakousko-uherská říše vypěstuje přebytek, neboť puze u těchto plodin nemohla se jako živel cenotvorný z plna uplatniti stávající cla oproti cizině. Tyto úvahy autorovy jsou důvodné; slušelo y ještě toliko oceniti význam domácího průmyslu jako nejbližšího a ku ocení nejzpůsobilejšího konsumenta plodin domácích, jehož mnohá odtví by celní čarou nemálo utrpěla. Trest spisu tkví v návrhu na odstraní krise. Návrh jest jednostranný, jelikož autorova definice krise v předu pomenutá jest kusá. V. Železný navrhuje zřízení zemské hospoářské banky pro království české, kteráž by monopolisovala všechen bilní obchod. Zákonem stanovila by se závaznost všech zemědělců, aby užívali při prodeji svých plodin neb výrobků z nich jen hospodářské anky. Žádný kupec nesměl by prodávati jiných plodin hospodářských b výrobků z nich, kromě oněch, které prostřednictvím zemské hosp. anky koupil. Také veškeren import obstará banka na základě produkční atistiky. Maximum ceny, za kterou banka plodiny prodávati bude, tvoa by tržní cena světová, minimum ceny dáno by bylo přiměřeně vyočteným výrobním nákladem hospodářů našich. — Projekt Železného ipomíná pověstný návrh Kanitzův na monopolisování dovozu obilí, liší však od něho ještě velikolepější závratností svou. Také jakýmsi partikuismem, který s ústavními poměry říše naší jest v odporu. Byloť by ojista nutno, aby království české bylo zvláštním celním územím. Při m všem však tvrdí autor, že soukromý obilní obchod nalezne i po pravě jím navržené slušnou existenci. Autor přeje vedle banky rozoji závazných společenstev rolnických, jimž prý banka odejme toliko kol jediný — zbude-li však ve skutečnosti vůbec co z velikolepého plánu utorova, pak to budou právě tato do druhé řady posunutá závazná spoečenstva zemědělská. —r—.

Theodor Keim: **Řím a křesťanství.** Nástin boje mezi starou a novou vírou v římské říši za prvých dvou století našeho letopočtu. Přel. Dr. Břetislav Foustka. Laichterova Výboru nejlepších spisů poučných. Kniha VI. Praha 1898. — V rukopisné pozůstalosti proslulého protestantského theologa a profesora na universitě v Curychu a Giesseně nalezeno téměř hotové dílo »Rom und das Christenthun«, jímž končí se řada imposantních prací Keimových osvětlujících pronikavě a jasně první fase křesťanství. Poslední však dílo Keimovo liší se v nejedné příčině od předcházejících knih, zejména od epochální třísvazkové práce »Geschichte Jesu von Nazara«, jež řadí se směle k spisům Straussovým, Renanovým, Döllingerovým a Didonovým. »Geschichte Jesu von Nazara« jistě nikdy nestane se majetkem širokých tříd, jen protestantský theolog sáhne k tomu životnímu odkazu slavného církevního historika, jenž jej posvětil vší pevnou vírou a přímou pravdymilovností svého přísného ducha. Předem zarazí methoda tohoto obrovského díla — a totéž mutatis mutandis dá se říci i o knihách »Der geschichtliche Christus« a »Geschichte Jesu nach den Ergebnissen

heutiger Wissenschaft« — autorovo vypravování totiž sestává z kritického rozboru předcházejících výzkumů, hypothes; odkazy k řadě německých theologů, hermeneutické poznámky stále mihají se uprostřed výkladu a autor teprve tehdy odváží se vlastního úsudku, když kritickým aparátem, před nímž netheolog jen žasne, překonal, vyvrátil neb obhájil výzkumy předchozí. K tomu druží se i zvláštní úzkostlivost autora rozpoltěného mezi interes srdce o náboženské nebe křesťanství a mezi neutrální stanovisko historika, starostlivost vysvětlitelná ovšem osudem Keimovým, jehož neušetřili svými útoky ani orthodoxní dogmatikové, ani liberalistní historikové. Ta ponurost a mrazivost celého toho výkladu neobyčejně kontrastuje s úsměvem »radostného skeptika« Renana, kráčejícího ve své »L'histoire des origines du Christianisme« krokem téměř tančivým od jezera Genesarethského ku Kalvarii, odtud do Efesu a do zkrvácené areny Neronovy v Římě. — Ta ledová kůra v posledním díle Keimově »Řím a křesťanství« se prolomila a mrazivá úzkostlivost roztála. Duch autorův zbaven byl světštějším předmětem bázně o své spasení, a svědomí strachující se dosud stále o Boha přestalo v díle míti účast. Látka umožnila větší objektivitu a sprostila spisovatele z velké části povinnosti zabývati se kritikou pravosti každé památky a bojovati o každý řádek evangelia a epištol; množství bezpečných pramenů a dokladů, hojnost dějepisných zaručených památek usnadnily práci. A tak v »Římu a křesťanství« zavládl na jedné straně duševní klid zračící se v pevných a plastických rysech líčení, podaného chvílemi v barvách intensivních a teplých, na druhé pak straně vypravovatelský tón nabyl jednotnosti, sladěnosti. Místy arcit zápasí i tu historik podávající výsledky bádání v umělé formě s mikrologickým hermeneutikem a exegetikem a při líčení povahy apologetů namnoze čtenář narazí na příliš detailní analysi pravosti neb podvrženosti jejich obran, právě jako volný proud vypravování v poslední kapitole o císařích druhého století zastaví se o úskalí toho neb onoho ediktu císařského. Avšak onen převládající lahodný způsob podání, jež zejména jest mistrné v kapitole »Náboženský rozklad a jeho literatura«, dobře odůvodňuje, proč toto dílo bylo vybráno jako vhodný úvod do studia náboženského. Vedle toho nemůže na širší čtenářstvo dobře neúčinkovati neodvislost autorova vzhledem k jednotlivým konfesím. V Keimovi tohoto díla nelze poznati orthodoxního theologa protestantského, jenž mluví z jeho dřívějších knih, spíše dílo dalo by hádati na historika světského. Jak jinak by byl s dobou skropenou krví tolika mučedníků a prostoupenou boji jednotlivých episkopátů o suverenitu naložil oficielní historik katolický! Byl by zajisté vyvozoval důsledky a dogmatické konkluse tam, kde historiku zajímajícímu se jen o velkolepou hru dějin nejvíce by vadily. V jedné příčině arcit podobnou výtku lze učiniti i Keimovi: v celém svém objemném díle, jež ovšem nemá konečného závěru a jež pohřešuje poslední úpravy, nenalézáme zmínky o vlivu jednotlivých filosofií, lithurgií a mravních maxim řeckých a římských na křesťanství, a přece nikdo nebude upírati, že o nich v druhém století našeho letopočtu n - viti se dá, ba musí; ale tu právě cítíte evangelika chtějícího uhájiti čist i evangelického křesťanství za každou cenu.

Leč přes těchto několik námitek nelze překlad díla Keim- i

v každé příčině zdařilý než vroucně doporučiti našemu čtenářstvu, jež o předmětě jeho doposud se informovalo buď z naprosto nedokonalých učebnic školských neb z několika kapitol konfusního a velkoústého díla Draperova. *Arne Novák.*

Ant. Klose: Drobty. (Tiskem a nákladem J. Otty v Praze) Skromný název knihy odnímá odvahu říci, že jedná se tu o práce malého významu, jaké na př. v různých kalendářích putují po našich milých vlastech. Skromný název a týž i obsah. Nejsou to drobty z hostin pyšných duchů, jako jsou na př. drobné práce Baudelairea, Kiplinga, Turgeněva, kde cítíme se blízci velkým obzorům. Nic ojedinělého, výjimečného, vysokého; a přece jen takové věci mají se dávati duším hladovým. O svéráznosti slohu ani stopy; snad aspoň to by zachránilo bezcenné a tolikrát otřepané motivy. Nevím, jak bych rozeznal práce p. Klosovy od prósy p. Kaminského právě tak, jako nevím, kdo by to dovedl mi stanovit karakteristické rozdíly ve tvorbě obou, (pokud jde o takové drobty). Hledejte v nich cosi typického, nenajdete nic; o symbolické stránce ani nemluvíc. Že je při tom plýtváno slovy (jako v popisu »spanilé« Růženky) až zbytečnými, také se nesrovnává dobře se sevřenou formou, jíž vyžadují podobné »drobty«. Některé práce se anulují samy sebou. Tak hned první: Politické přesvědčení. Sám titul je paradoxon, které netřeba posilňovat anekdotou, z kterýchsi novin vystřiženou. V črtě »Na památku« se líčí chudá vesnice s dodatkem (v úvodu) »A přec tam tolik bohatství, tolik štěstí, jakého vy svými illusemi nikdy nevysníte«. A hned následuje v povídce pravý opak této fráze. Konečně — pardon! i láska je silně zabrána v »drobtech« a na pohled se vám zdá, že je si jí autor vědom jako elementární síly naší duše, která potírá ubohý rozumný lidský mozeček. Ale nemylte se! Nepíše to pan Przybyszewski, ale p. Klose. Proto jeho filosof se nemůže zastřelit — a chce (?). Proto: láska či věno? atd. Ovšem: Sečtelý, vzdělaný a píšící, ale přece jen prostřední člověk, kterého tak dobře nakreslil p. Ernest Hello. —*c.*

Michal Srubjan: Obrázky ze Slovácka, Libuše 1899 č. 4. Malý kaleidoskop, ve kterém presúzy, tískance a gatě se nejčastěji vyskytují. Podání je rázovité, mluva a j. místní, ale nic zvláštního. To všecko nás na slovácké dědině málo zajímá; to najdeme všude. To jediné, co karakterisuje Slováky, jsou jejich písně. P. Srubjan je sice často uvádí, ale jako vložky, nebo cosi vedlejšího. Ale zachytit ono zvláštní ovzduší těchto písní, to cosi smutného a dojemného, abych tak řekl: duši Slovácka, to p. Srubjan v knize nemá a nevím, bude-li kdy míti.

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Poslední celý měsíc stál ve znamení mladočeské obstrukce a boje proti ní. Hr. Clary vtáhl v delegačním cerclu do politické arény i autoritu nezodpovědné koruny. Na popud koruny došlo k novým pokusům o česko-německý smír, jež však skončily, jak se dalo čekati, fiaskem. Vůdcové jednotlivých stran z pravice a levice se třikráte sešli a třikráte se rozešli. Všechny podané návrhy, Fuchsův, Baerenreitherův, Luegrův, Dzieduszyckého i Povšeho byly zamítnuty. Mladočeši odepřeli schválení této kompensační politiky, jež za koncesi vnitřní úřední řeči české v českých okresích chtěla provésti celou řadu bodů svatodušního programu německého. Nyní však zasáhli do situace Poláci a klerikálové a postavili mladočechy před alternativu: buďto pravice anebo obstrukce. Zahájí-li mladočeši obstrukci, je pravice rozbita, neboť Poláci a katolická strana lidová vyslovili odhodlání uposlechnouti rozkazu koruny a hlasovati pro všechny »státní nezbytnosti«. Parlament projednal pak zatím prvé čtení rozpočtového provisoria, zákona o kvotě a zákona o přikazování daní potravních. Mladočeští poslanci přeložili nyní těžiště své obstrukce do výboru rozpočtového a vyrovnacího. Rozpočtový výbor měli v rukou, neboť předsedou jeho byl dr. Žáček. Za to byl těžší boj ve výboru vyrovnacím, jemuž předsedal Bilinski. Zásluhou tohoto se zejména stalo, že Poláci na rozkaz s hora se spojili s Němci proti mladočechům při jednání o příkazném zákoně a 15. prosince pěly již »Nár. listy« nad pravicí pohřební píseň: »Pravice, která se nalézala po celý měsíc již v agonii, konečně vypustila duši. Ukázalo se opětně, že politika je čistou a čirou věcí interesu a že je pošetilostí budovat ji na něčem jiném.« »Pravdu měli ti, kdož od počátku varovali před přílišnou důvěřivostí v bratrskou pomoc polskou.. Jaworski pak už ani nesvolal výkonný výbor pravice. Mladočesi zahájili na to obstrukci plnou parou i ve sněmovně a po marném pokusu dra. Fuchse, zlomiti jednací řád, proti čemuž se zvedla bouře, upomínající na nejprudší scény obstrukce německé, upustilo se od boje proti obstrukci mladočeské a parlament se ocitl v agonii, až byl konečně 22. prosince odročen.

Osnova o zrušení novinového a kalendářního kolku prodělala konečně šťastně křížovou cestu také v panské sněmovně. Od 1. ledna r. 1899. se novinový kolek v Rakousku zrušuje. Ale do posledního takřka okamžiku byl úmysl reformu tuto zavléci. Proto nebyla dle obvyklých tradic panské sněmovny přikázána ihned rozpočtové komisi, nýbrž předložena teprve k prvému čtení. Komisi nebyla proto také určena lhůta, do níž má sněmovně zprávu podati. Jakmile však tento úmysl stal se patrným, zmocnilo se veřejnosti veliké vzrušení, takže obrat nastal takřka přes noc. 19. prosince byla osnova odkázána komisi, aby tu byla pohřbena, — 20. prosince

ly v parlamentě nad míru prudké řeči poslanců, hlavně soc. demokratických, a čer čtyři manifestační schůze vídeňského dělnictva, a 21. prosince panská sně- vna povolila. Argumentům ulice není tedy nepřístupna ani sněmovna lordů. panské sněmovně prof. dr. Czyhlarz navrhl, aby osnova o zrušení novinového ku se projednala pilně. V čele oposice proti zrušení postavil se bývalý ministr avedlnosti v kabinetu Taaffově a Windischgrätzově a nynější první president ávního soudního dvoru hr. Schönborn. Tento se držel zuby nehty známého ctim, návrhu Pacákova, aby byla nejdříve vydána novella k tiskovému zákonu a za zrušení nového kolku byla omezena judikatura soudů porotních a soukromé žky na cti, spáchané tiskem, přikázány soudcům z povolání. Ale přes to byla nost návrhu přijata asi 31 proti 27 hlasům. Pro hlasovala celá strana ústavověrná pravice zejména dr. Rieger a hr. Harrach, ze strany střední zejména prof. Jagič. ti hlasovali hlavně hr. Fr. Thun, prof. Albert, bar. Pražák a p. Wohanka. Zpravo- em v meritorním jednání byl starý liberál dvorní rada Beer, jenž byl již referen- v téže věci v poslanecké sněmovně r. 1874. Zrušení novinového kolku jest již ých 25 let na denním pořádku. Dru. Beerovi patří značný kus zásluhy o povalení ku, stejně jako správci finančního ministerstva ryt. Kniazoluckému, jenž v rozpoč- é komisi velice rozhodně vyvracel námitky o úhradě úbytku 2 mil. zl. Se schvá- ím osnovy o zrušení novin. kolku byla zároveň přijata resoluce, již se vláda vy- á, aby co nejdříve podala říšské radě osnovu novelly k tiskovému zákonu.

V neděli 10. prosince konal se v Praze třetí sjezd strany radikálně-pokrokové. ým bylo, že strana rozšířila svůj zásadný základ o program školský, týkající se oly obecné a měšťanské. Věc sama jest zajisté hodna uznání; měl-li by však to školský program sledovati pouze tendenci, aby k straně byly připoutány širší tvy našeho učitelstva, byl by to již podle zkušeností mladočeských pokus opo- ený. Škola nemá býti politikum nejen vzhledem k státu, ale ani vzhledem k stra- m. Pozoruhodno jest, že sjezd na návrh red. p. Al. Hajna se vyslovil proti anti- mitismu v nynější jeho formě, prohlásiv, že pracuje přímo do rukou klerikalismu; se mezi státopravními radikály a mezi radikálními pokrokáři jeví v této věci por zásadní. Sjezd se dále representoval jako sjezd strany státoprávní par exel- ce; přijaté prohlášení spatřuje »ideu dobra národního vtělenu v požadavku státo- ávním«; stanovisko státoprávní se pak staví do první řady. Nechceme tu znovu kazovati, jak pojem státního práva se tu stále směšuje a stotožňuje s pojmem ná- dní samostatnosti, která přece je možna a myslitelna i mimo a přes rámec nynějš- o programu státoprávního. Ale jedno tu pokládáme za jisté: Otázka státního práva ní a hned tak ještě nebude otázkou akutní; její nejsilnějším akcentováním se nás jenom odvrací pozornost od otázek daleko naléhavějších. Ne utopickou po- iku státoprávní, ale poctivou politiku demokratickou a sociální nutno dnes všude ísti do první fronty. Což dnes zrovna nekřičí po reformě předpotopní naše volební dy v obci a zemi? Není svrchovaně nutným rozšíření svobody tisku? Nečeká u nás své provedení řada reforem hospodářských? — A to vše musí být vykonáno, ím musí být posice národa sesílena, máme-li konečně dojíti k své samostat- sti národní. Strana radikálně-pokroková svým okázalým státoprávnictvím jen po- zuje, že jest s našimi oficielními stranami ještě příliš sepjata. V přijaté resoluci odsuzuje vládní politika poslanců, ne mladočeských, ale českých, ač na př. t sociálních demokratů jest také českými poslanci. — Z jednání na sjezdě proni- ly silné hlasy malomyslnosti, vyzývající přímo k splynutí s realisty, ba dr. Kože- ha vedl, že mezi realisty a rad. pokrokáři na Moravě vlastně ani rozdílu není.

Naproti tomu však vystoupil zejména red. p. Ant. Hajn, jenž uvedl, že na popud třetí osoby konferoval s prof. Masarykem, že však se během debaty ukázala neshoda hlavně v otázce státoprávní taktiky, takže konference skončila bez výsledku. Všechny tyto symptomy, jakož i trvalá stagnace ve vývoji strany ukazují na jednu věc: Organisačním bodem strany radikálně-pokrokové jsou ne tak zásady a program, jako osobnost tvůrce strany red. p. Ant. Hajna; strana sama není pak nežli stranou průchodní, jíž jednotlivci procházejí k sociální demokracii, realistům, národnímu dělnictvu, radikálům a i mladočechům. A proces ten bude patrně pokračovati, přes to že sjezd přijal politické prohlášení jednomyslně. — Do předsednictva strany byli zvoleni pp. Ant. Hajn, dr. Kříž a A. Hubka. S vydáváním denního listu má se počíti 1. října 1900.

O týden později, 17. prosince konal se v Praze sjezd mladočeských radikálů, čili, jak se zovou, strany státoprávní. O sjezdu se veřejnost mnoho nedověděla. Státoprávní jednali za zavřenými dveřmi. Teprve o celkovém jednání bylo vydáno úřední sdělení. Z toho se dovídáme, že byla založena celá řada odborů, samosprávný, školský, právnický, dělnický, obchodní a průmyslový atd. Celkem asi dvanáct. Valný sjezd státoprávních důvěrníků odbyl se v neděli dopoledne. Debaty takřka nebylo. Za to byla konstatována úplná jednomyslnost a harmonie názorů. »Radikální listy« budou od nového roku vycházeti jako denník. Program: Scsílení a hájení myšlenky státoprávní v lidu českém.

Oprava volebních řádů obecních a řádu zemského tluče stále naléhavěji na dvéře. Je to pro naše obce a pro český sněm svědectvím hodně trapným, že v době posledních tří let, co existuje pátá kurie říšské rady, nebylo v našich českých zastupitelských sborech touto otázkou politické spravedlnosti takřka ani hnuto. Ba zhusta ti lidé, kteří nejvíce deklamují o právech národních, chovají se k politickým právům širokých vrstev vlastního národa a zvláště českých menšin s největší úzkoprsostí, nestarajíce se pranic o to, že přirozený vývoj národa tím ohromně trpí. V posledních dnech vyšel nový silný popud v této věci se strany dělnictva. Dělnictvo sociálně-demokratické vypracovalo osnovu zákona na změnu volebního řádu do obce pražské, již přineslo »Pravo lidu« ve svém čísle ze dne 24. prosince. Zároveň byla uspořádána veřejná schůze lidu, na níž bylo usneseno osnovu tuto zaslati presidiu městské rady pražské a pohnouti ji k tomu, aby o volební reformě bylo jednáno v plenu obecního zastupitelstva. Vedle toho uspořádalo hlučnou manifestaci pro volební opravu pražskou také národní dělnictvo a je odhodláno naléhati na ni co nejrozhodněji. 18. prosince podal v městské radě návrh volební reformy posl. Březnovský, jejž dr. Podlipný odkázal komisi pro opravu volebního řádu, vysloviv při tom své politování, že nemožnému návrhu dra. Černohorského dostalo se tak příkrého odbytí. Doufáme, že obecní zastupitelstvo pražské jest si vědomo své velké povinnosti v této svrchovaně naléhavé otázce. — Sněm království českého jest svolán na den 29. prosince k dvoudennímu zasedání. V druhé polovici ledna má pak býti povolán k zasedání dalšímu. Čas kvapí a pražskému obecnímu zastupitelstvu hrozí nebezpečí z prodlení. O letošním zasedání českého sněmu víme zatím jen jedno: že volební oprava jak obecní, tak zemská bude vedle projektů k sanování zemských financí věcí nejnaléhavější a že k jejímu rozřešení český sněm konečně přistoupiti musí.

Rozhodnutí velice důležité učinil dne 19. prosince správní soud. Zrušil totiž k stížnosti obecního radního vídeňského Luciana Brunnera usnesení obecní rady vídeňské o poskytnutí dvoumilionové půjčky pro stavbu katolického kostela. V d-

odech rozhodnutí se praví, že půjčka na stavbu kostela jest záležitostí ryze konfesionelní, k níž dle obecních zákonů mohou býti přibráni pouze členové příslušného vyznání, v případě vídeňském tedy občané katoličtí. Zařadění příslušného obnosu do rozpočtu obecního jest proto nezákonným,

Císařští radové, čeští soudci laikové, členové obchodního soudu pražského, resp. obchodních senátů na venkově, složili 18. prosince hromadně své funkce vzhledem k tomu, že nařízením vlády Claryho byla čeština vyloučena z vnitřního jednání soudního.

Ve Lvově zemřel 4. pros. známý polský státník, starý liberální demokrat dr. Franc. Smolka, jako devadesátiletý kmet. R. 1848 stál v čele mladého polského hnutí národního, byl odsouzen k smrti, ale pak amnestován Nový konstituční ruch v létech šedesátých povolal jej do Vídně k nové činnosti. S jeho osobou je nejvíce spojena představa předsednictví říšské rady rakouské, jež zaujímal od r. 1881—1893. Ale nelze o tom, jako o celém jeho působení říci něco zvlášť pozoruhodného. Byla to v této době v parlamentě ještě idylla, a když bouřlivější strany vzrůstaly, ztrácel již Smolka nad parlamentem vládu. Starých veteránů z r. 1848 je dnes na živu již jen nepatrná hrstka.

Říšský soud ve Vídni slavil 29. listopadu své třicetileté jubileum.

Sociální hlídka.

Že s vývojem moderního způsobu výroby průmyslové rozpory třídní stále ostřeji vystupovaly na jevo, takže dle slov Marxových stojí kapitalisté na jedné a námezdní dělníci na druhé točně, jest pravdou dávno známou. V poslední době však postavila se naproti tomuto tvrzení these, že tyto rozpory trvají jenom, dokud oba zápasníci nejsou asi rovnocennými, čili jinými slovy, dokud dělnictvu nepodaří se vyrovnati silnými organisacemi odbornými, čeho se jim jednotlivcům nedostává na moci hospodářské. Že názory takové nevznikaly jenom u t. zv. ideologů, nýbrž i u socialistů, dokazuje nedávné vystoupení Bernsteina, který čerpal zkušenosti z Anglie, na niž beztoho v tom směru vždy se ukazuje. Avšak myslím, že tvrzení to jest příliš ukvapeno Ohromné stávky anglických kovodělníků a horníků walleských jsou ještě v příliš čerstvé paměti, než aby bylo možno oddati se libým snům o harmonii společenské. Spíše mám za to, že v zemích se značně vyvinutým odborovým hnutím dělnickým — a to odpovídá, jak známo, výši vývoje průmyslového — zápas obou tříd jest latentnějším proto, že vybuchne jen při velikých příležitostech; nestojíť mocným odpůrcům, a stejně cenným, za to, aby se rvali o maličkosti. Právě Anglie jest toho nejlepším dokladem. V těchto dnech horníci vymohli zase smírnou cestou zvýšení mzdy o 5 procent, naproti roku 1893 o 15%, naproti r. 1888 dokonce o 45%! Jest pochopitelno, že podnikatelé se vyvarují pokud možno zápasu s dělnictvem, jehož poslední odborný sjezd v Plymouthu obeslán byl 1½ milionem dělnictva. Jest také na pováženou boj s dělnictvem, jehož výrobní družstva v počtu 865 (z r. 1898) zaměstnávají 30104 pracovní síly, jimž vyplácejí 2,418.960 M. mzdy, a která vyrobila zboží za 240 mil. M. Že by však ubývalo mezi zápasícími protiv, není pravda, třeba sjezdy odborové jsou oficielně od úřadů zemských i místních vítány. Stále ostouci převaha socialistická jest toho zřejmým svědectvím. — Anglie stojí ovšem v tom ohledu samojediná. Žádná jiná země nemůže se vykázati takovým stavem věcí. Německo dosti se přičiňuje o to, aby dostalo se k bodu, jehož Anglie dávno již dospěla. Ale nejsouc zemí hospodářsky jednolitou, potácí se stále mezi

dvěma protivnými sobě proudy. Jeden proud, velkostatkářský, přirozeně háje vlastní zájmy a podporován jsa hojně vládou, mohl již vážně i na to pomýšleti, aby do Německa přivezeni byli kuliové nejen, aby sami laciněji pracovali, nýbrž aby napomáhali ke stlačování mzdy dělnictva domorodého, jehož agárníci přece jen neradi by postrádali. Týž směr dohnal vládu k t. zv. káznicové předloze čili oficielně zákonu na ochranu dělníků k práci ochotných (stávkokazů). Po debatách nebývalé vášnivosti podařilo se sociální demokracii podporované vydatně opositčně naladěným katolickým středem, předlohu zamítnouti. — Druhý směr v Německu došel též správného názoru, že jest ve vlastním zájmu vládnoucích tříd, aby dělnictvo nebylo hnáno do krajností. V tom směru zvláště vlády zemské nyní poněkud čileji si vedou, zvláště pak Bavorsko. Tam vláda předložila návrh na revisi horního zákona, kterým poskytovány jsou horníkům značné výhody naproti dřívějšku: říšský řád živnostenský má nabýti platnosti i pro horníky, pracovní řády mají býti vydány pro všechny závody zaměstnávající více než 20 dělníků, inspekce má býti oddělena od úřadů horních a přikázána samostatným úřadům, ve kterých mají zasedati síly pomocné potřebné jako při inspekci živnostenské. (Ovšem tam, kde to přijde do tuhého, rádi zase couvnou. V Mnichově na př. kde dosud dávána byla dětem školním polévka, chtějí ji nyní dávati jen těm, jichž rodiče za to budou žádati; a pak s tím ovšem jsou spojeny následky podpory chudinské). V Badensku zase zavedeny byly dlouho žádané živnostenské inspektorky. V Sasku za náhradu obmezení volebního práva myslil sněm, že se odvděčí bouřícímu se dělnictvu rozšířením nemocenského pojišťování na dělníky služebné. Tyto pokládá totiž za zcela neškodné, kdežto proti organisačním snahám železničních zřízenců co nejostřeji vystupuje. — Nejlépe ovšem tato nestálost a neujasněnost poměrů zřejma jest v říšském sněmu jako representantu celku. Byla totiž projednávána novela k živnostenskému řádu, jež zavedla v některých směrech důležité změny naproti dřívějšímu stavu. Agrárníci usilovali zejména o to, aby sprostředkování práce bylo prohlášeno za živnost koncesovanou a zakázáno provozovati je v hospodských místnostech. Dle zkušeností rakouských docílí se snad toho, že junkerům pruským nebude odváděno tolik pracovních sil, ale dělnictvu samému to valně nepomůže. Více povšimnutí zaslouží, že tato novela začíná si všímati také domáckých dělníků, nařizujíc, že ti, kteří také v továrně pracují, nesmí si vziti domů více díla, než co by vyplňovalo i s tovární prací doba pracovní nejvýše 11 hodin. Sociální demokraté k tomuto bodu navrhovali, aby stanoveno bylo zákonem, že domáčtí dělníci jsou v bezprostředním poměru pracovním se zaměstnavatelem a nikoli s prostředkovatelem (Zwischenmeister), a že každý zaměstnavatel na místě každému přístupném má vésti úplný seznam svých pracovních dělníkův. Ale tak daleko pověstný »Zickzack-Kurs« dojíti nesměl v dobrém asi tušení, že odstranění jednoho druhu cizopásníků vedlo by i k dalšímu. Aspoň však rozšířilo se nemocenské pojišťování také na dělníky domácké. Socialisté vidouce, že i nejlépe míněné návrhy s jejich strany neprojdou ve sněmovně, chtěli nyní ukázati ten rozpor v nitru většiny sněmovny v celé jeho nahotě, i podali celou řadu samostatných návrhů na př. zřízení říšského úřadu práce, dělnických komor a dozorčích úřadův a zvláště návrh zákona na zajištění práva koaličního, jenž měl se vztahovati také na dělníky domácké a zemědělské; agitace za účelem zřizování organisací jest ovšem beztrestná; zaměstnavatel však, jenž vystoupí proti dělníku a stěžuje mu existenci z toho důvodu, že přináleží nějaké organisaci, podléhá trestu vězení do tří měsícův. Bylo zpředu hned jasno, že při dnešní majoritě sněmu není možno pokládati návrhy ty za něco jiného než za demonstraci. Kolísavost nejen v politice, nýbrž i v záležitostech sociálních

zřejma jest však i v nižších orgánech Nad každou radnicí, nad každou veřejnou budovou v Německu mohlo by býti dnes vepsáno zbožné přání, aby vlk byl syt, a koza zůstala celá. V říšské komisi pro statistiku práce, která zabývala se poměry v živnosti hospodské, žádali socialisté za zavedení 9 hodinného klidu nepřerušeného a mimo to celkem 3 hodiny denně přestávky; vedle toho jednou za týden nepřerušený klid 24 hodin, ženy neměly by býti více zaměstnány než 11 hodin, děti do 16 let jen 10 hod. Přijat však úplný klid jen 8 hod., který v 60 dnech v roce může býti ještě zkrácen na 6 hod — U nás pak v Rakousku, kde průmysl stoji daleko za uvedenými již zeměmi, můžeme právě v poslední době nabrati celou řadu zrovna makavých příkladů tvrzení, že v takových zemích zápas není nijak regulován, a svádí se z příčin značně malichemých. Po úspěšné obrovské stávce dělnictva textilního v Brně nadešel skutečné účinek očekávaný, že totiž bude míti vliv i na pracovní poměry mimo Brno. Bylať bez boje ve 116 závodech textilních v severních Čechách pro 75000 dělníků zavedena 10hodinná doba pracovní. Továrníci cvikovští však urputně zamítali požadavky dělnictva, až došlo ku stávce. Úřady stály na straně továrníků a chtěly přimětí dělníky k převzetí práce za starých podmínek, když na zkoušku byly továrny otevřeny. Přes to však stávkující vymohli si zavedení 10hodinné doby pracovní od 1. dubna 1900, zvýšení mzdy od kusu o 5 kr., přijetí všech dělníků do práce a generální pardon na 4 měsíce. Ještě však tato stávka nebyla skončena a již pro týž požadavek vypukla ve slezském K r n o v ě, kde zaměstnavatelé chtěli dokonce zavésti pracovní dobu 13 hodin. Částečná stávka byla zodpovědena výlukou 2292 dělníků, kteří jsouce podporováni jen ústředním odborným spolkem dělníků textilních vymohli zkrácení pracovní doby s 66 na 61½ hodin týdně. Nejen tyto úspěchy, nýbrž i hrozné skutečně poměry způsobují opětně kvašení v textilním dělnictvu v Čechách, takže lze očekávati pro počátek jara celou řadu stávek. Že při tom dojde často ku bouřlivým scenám, jako tyto dny opět v Červeném Kostelci, jest při známé již nešikovnosti a stranickosti našich úřadů v podobných případech samozřejmo. A zrovna tak při stávce dělníků pekařských v Praze. Každému člověku, jenž jen poněkud má všech pět pohromadě, musí býti vůbec nepochopitelno, jak mohlo to trvati tak dlouho při poměrech vylíčených ve »Výkřiku pekařského dělnictva« námi v posledním čísle ve zdravotní hlídce citovaném. A přece mistři ne a ne povolit! Z potřeb životních učinili si najednou point d' honneur! A bylo jen zcela přirozeno, že v několika dnech prohráli Přes 1200 dělníků pekařských vydobylo přes nestydatou zrovna nepřízeň naší kapitalistické žurnallstiky desítihodinnou dobu pracovní místo dosavadní až 20hodinné (!), pak minimální plat 10 zl., u maloživnostníků 8 zl. týdně, mírné zacházení s učni, čistotu v pekárnách a uznání odborové organisace. Že by si dělnictvo na těchto smluvených bodech dalo nyní něco strhnout, nedá se mysliti, když ve své pevné organisaci vidí jistotu případného vítězství.

A jinak u nás idylické ticho v zákonodárných strojích; šrouby již zarezavěly a prachu nalehlo, že už nedá se naprosto provětrat. Brzké náhrady jest nezbytně třeba. To konečně necítí jen dělnictvo, jež dostalo v poslední době jen čtyři živnostenské soudy (Lvov, Krakov, Moravská Ostrava, Šumburk) nýbrž i zvláště maloživnostnictvo. Jenže to ještě neví, jak se má postavit, aby bylo na všechny strany hezké. Potom nemůže býti ovšem jiný výsledek, než byl na posledním v tomto měsíci v Praze konaném řemeslnicko-živnostenském sjezdu. Slovanská vzájemnost, státní právo a zase od začátku, to byl předmět debat. Že by tak hluboko se byl tento hmotně zbědovaný stav dostal, to se věru nečekalo snad u jeho nejbližších přátel. — Uhry pak jsou ještě pod Rakouskem ve vývoji. Tam nedospělo se ještě na celé čáře k tomu, aby zápas děl-

nictva a zaměstnavatelů byl jaksi permanentně viditelný. Po loňských a předloňských událostech hledí si rytířský národ poněkud upevniti již jaksi předem poněkud půdu pod nohama. Stát sám zasahuje a stará se o stavbu domků pro své zřízence společně s budapeštskou správou městskou. Na 2000 domků má býti postaveno pro zřízence železniční, další pak pro strojníky a dělníky jiných státních závodů budou následovati. Ale tam vlastně hlavní pozornost přece jen ještě na dlouhou dobu obrátiti jest k poměrům zemědělským. A proto vláda postaravši se o blaho duševní svých podaných odnětím poštovní dopravy Právu Lidu i Arbeiter Zeitungu, s blahovolným úsměvem přihlíží k podniku belgické společnosti »Agraria«, která staré utopie míní uvésti ve skutečnost na pláních uherských. Chce totiž založiti kolonii o 400 farmách po 50 jitrech. Každá taková farma má býti předána rodině dělnické s celým fundem a náležitou zápůjčkou peněžní. Společnost vypočítává, že každá rodina bude moci ročně, i po splátce společnosti, uložiti obnos 1000 zl. Není pochybnosti, že tyto výpočty jsou vzdušnými zámky. Ale zároveň jest jisto, že vládě podnikem tím valně posloužено nebude, kdyžtě, jak Arb.-Zeitung prozrazuje, použije se ho zcela jistě ku propagandě socialistické, ať dopadne tak či onak: zdaří-li se, bude svědectvím pro zdárný výsledek kolektivismu; nezdaří-li se, dosvědčí neúspěch všeho záplatování na dnešní spotečnosti. — Od these v čele této hlídky uvedené ovšem odchylují se dnes zvláště Rusko a Francie i některé státy menší. O příčinách tohoto úkazu příště.

L.

Hlídka školská.

vr. Příznakem postupu otázky školské a řekněme, nepopíratelným jejím pokrokem jest, že ledová kůra nevšímavosti široké naší veřejnosti stejně jako kruhů národní inteligence na všech stranách puká. Školství a právě to nejvíce zanedbávané školství obecné nelze dnes již obdržeti zejména žádné straně politické. Škola a vše, co s ní souvisí, proniká všude na denní světlo a hlásí se ku svému právu, a co bylo ještě před pěti lety zjevem velmi vzácným, aby tisk a veřejná tribuna zabývaly se školstvím, ovšem někde v zastrčeném a vyprošeném koutku, to dnes považuje se za naléhavou již povinnost. To dobře chápou právě mladé strany a frakce a proto zprávy, že strana radikálně-pokroková chystá školský program, přijata byla v učitelstvu s menším překvapením, nežli zadostiučiněním. Školský program měla dosud jediná strana — klerikální. Onen pasus v mladočeském programu, kde několik slibů hozeno bylo učitelstvu, nebral se do opravdy nikdy a nejméně od svých původců, aby považován mohl býti za školský program velké strany národní a to právě bylo karakteristické, že na školském programu pracovala jediná strana — reakční. Jí ovšem školství nebylo a není cílem, nýbrž prostředkem vlastních snah. Program školský, přijatý na sjezdu strany radikálně-pokrokové 10. prosince a vypracovaný za činného účastenství předáků učitelských, bude asi jedním ze základních bodů, od kterých budoucí programy stran politických budou muset vycházeti. Program zahrnuje v sobě po většině přání učitelstva vyslovená na různých sjezdech i diskutovaná po časopisech. Dá se tedy očekávati, že nalezne ohlasu nejen v zásadách, ale i v četných konkretních podrobnostech.

V úvodu (Viz »Samostatnost«, číslo 97.) se praví: „Mezi nejzákladnější a nejúčinnější orgány kulturní náleží škola; jest proto vše vynaložiti na to, aby její záležitost povznesla se na eminentně národní otázku prvého řádu, která nemůže býti opomenuta nikým, ku které musí býti zaujato stanovisko

každým a která musí býti pojata v obor úvah, programův, a péče a činnosti jšemi. Tato nezbytnost hlásí se o své vyplnění tím důtklivěji v národě našem, aby jinak vlastní jeho škola nestála k zápasu jeho lhostejna nebo dokonce nezvrátila se v prostředek k oslabování jeho sil a v podporu živlů jemu protivných.“ Bez frází zahá program hned do vnitř ústrojí školního. Především žádá správně naprostou jednotu a souvislost všeho školství od obecné školy až k vysoké. Žádá se svoboda, nezávislost školství na vlivech rušivých nebo protivných. Jmenovitě nesmí (škola) býti učiněna ani služkou zájmův státních, ani nástrojem zámyslů církevních.“ Pouze a jedině rozhodujícím jak pro její vnitřní uspořádání, tak pro její postavení v ostatním školství, jakož i pro její místo v organisaci národa a pro vzájemný poměr k veřejné moci musí býti její účel vzdělavací. Uzákoněný a uplatněný tento pasus bude jednou z nejkardinálnějších podmínek pokroku ve školství, jako východiskem z dnešních školských zmatků. Třeba jen, aby dostalo se mu náležitého akcentu.

Dále žádá program na škole, aby mezi ní a národním duchem a životem žádného sporu a nepřátelství nebylo, naopak aby duch národa, jeho cítění a potřeby došly ve škole plného pochopení a vyplnění. Žádá se tedy naprosto bezkonfesijní. Vyučování náboženství nemůže býti v ní udíleno leč nanejvýš jen soukromě ve srozumění s rodiči a správou školy v hodinách mimořádných; za to řádným předmětem vyučování stane se ve škole mravouka (ethika). Na správě školy žádá se, aby vrácena byla do rukou národa. „Vrátiti školu do rukou národa znamená přisouditi její zřizování, správu a vlivy na ni všem povolaným činitelům, jmenovitě pak učitelům i ostatním kruhům školským i kulturním, dále rodičům a občanstvu samému vůbec (samosprávě). V témž duchu zřízeny budtež tyto správní školské orgány: a) školní rady místní, okresní, krajské a zemské, ze kterých prvé jsou na předním místě orgánem pro zdravotní a technickou stránku školství v obci, druhé institucemi ve věcech paedagogicko-správních a osobních; zemská rada pak se svými sekcemi pro školství české a německé jest vedoucí instancí v zemi. Pro země koruny české zřízeno budiž ministerstvo vyučování. — b) učitelské konference okresní, krajské a zemské se svými stálými výkony dle zásady poměrného zastoupení učitelův a učitelek. — c) dozorčí orgány krajské a zemské (inspektoři). Dozorci nejsou státními úředníky. Mohou býti ze všech inteligentních stavů, musejí však prokázati potřebnou kvalifikaci.

Náležité místo dává program strany radikálně-pokrokové učiteli. „Předním činitelem ve škole jest učitel, neboť na něm bezprostředně závisí dosažení účelu školy.“ Z toho vyplývají vzhledem k jeho povinnostem a právům tyto důsledky: a) učitel musí býti náležitě vzdělán: akademicky, b) musí býti ve svém povolání učitelském svobodný a samostatný a nesmí býti nijak zkracován ani mimo školu v právech občanských, c) musí býti hmotně zabezpečen.

Návštěvu školní žádá program osmiletou od 7. roku; po dokončeném 11. roce může býti nahrazena návštěva obecné školy návštěvou školy měšťanské nebo střední. Jinaké úlevy v návštěvě školní se nepřipouštějí. Návštěva školy je povinná, bezplatná. O veškeren náklad na školu rozdělí se okres, země. kraj. Za dané soustavy finanční přispívej na školu i stát, aniž mu však z toho vyplývejtež nějaká práva. O pr[illegible] středky učební postaráno budiž z peněz veřejných.

Proti rodičům, kteří posílají nedbale dítky své do školy, budiž užíváno předev[illegible] trestů mravních a trestů jiných jen v nejkrajnějších případech.

Dítky ve věku školou povinném smějí býti vyučovány jen ve škole jejich mate[illegible] jazyka. Pro dítky jiného jazyka, dosahují-li počtu 15, zřídí se péčí zemské

školní rady a na náklad zemský veřejná škola menšinová, kde počet je nižší 15, zřízena muže býti s povolením školních úřadů soukromá škola menšinová.

Počet žactva ve třídách škol veřejných budiž snížen. V zdravotním zájmu dítek a obyvatelstva vůbec zřídí se instituce školních lékařů.

Integrující částí lidového školství jsou opatrovny, povinné školy pokračovací pro mládež škole odrostlou s kursem nejméně dvouletým, konečně povinné obecní knihovny a čítárny.

Toť v podstatných rysech školský program radikálně pokrokový. Přestávám dnes na suchém registrování. V mnohých částech žádá program diskuse, vyjasnění což stane se kritikou, kteráž by věci přinesla více užitku, než pouhé uveřejnění programu strany, která na celkový vývoj národních záležitostí má dnes vliv málo patrný. —

Mezitím, co na emancipačním návrhu školského programu se pracuje, svírá byrokratický šroub učitelstvo i školu těsněji a těsněji. Nejnověji šlápnuto přímo na hlavu nynější učitelské organisace. Okresní konference učitelstva novobydžovského zvolila si za svého zástupce do okresní školní rady Jos. Černého, původce dnešní organisace, vůdce mladého hnutí mezi učitelstvem, člověka neunavné energie a velké práce. Všade jinde vážili by si takového pracovníka, ale náš nynější systém nesnese lidi volného rozhledu a samostatného ducha, on žádá poslušné stroje. Proto Černý zemskou školní radou nebyl potvrzen. Kdo se u nás najde, aby o křiklavé této illustraci našeho národního školství veřejně a hodně nahlas promluvil?

Do všeobecného ruchu, vzbuzeného školskou otázkou, vpadla konečně i ctihodná »Osvěta« článkem »O tísni našeho učitelstva« od Václ. Štecha. Zde čteme: »Není pravda, že by dnes kdokoliv obmezoval tuto (vlasteneckou) působnost učitelů. Dozorčí orgány, t. j. inspektoři okresní i zemští jsou lidé české krve, českého smýšlení a cítění, a mohou-li v jakémkoliv ohledu si učitelé stýskati, není možno říci, že by kdo vlasteneckou výchovu jejich ve školách obmezoval.« »Osvěta« zahajuje 30. ročník a proto musí mluvit hezky na všecky strany a pan Štech nemůže si rozzlobit pány inspektory. Kdyby napsal pravdu, nesměl by se na článek podepsat, dojista ne bez povážlivých následků. — Na doklad nepravdivosti jeho slov vybírám jen namátkou dva případy. Na okrese K. při obsazování místa učitelského namítal okresní inspektor proti jednomu žadateli jako potěžující okolnost, že učí ve škole o Husovi. Stalo se v okresní školní radě, kde zasedal i zástupce evangelické církve. Na okrese N. odnesl učitel, který v hodině psaní dal dětem napisovati pouhé jméno Jan Hus, svou troufalost velkou nemilostí a ostrým zakročením okresního inspektora. Psáti o českém smýšlení a cítění našich skrz na skrz byrokratických inspektorů, neznamená nic, než veřejně podkuřovati lež. —

K činnosti inspektorů vůbec vybírám nějaký případ z vnitřního školství. Jedna z reforem, na které se přičiněním učitelstva novější dobou pracuje, týká se vyučování slohu ve škole obecné. Jeden z českých zemských inspektorů snahy tyto podporuje, druhý potírá a nařizuje staré, odbyté šablony a methody. Řekněme určitěji zemští inspektoři Wenig a Procházka. A ještě: v létě zesnulý řed. Ant. Janů pracoval do úpadu 25 roků na otázce vyučování jazykového. Práci svého života uložil do spisu »Jazyk mateřský ve škole obecné«, v díle úplně reformním. Než co platno všecka ta práce neúnavného ducha, všecko to úsilí, kterému propadl život, když reforma není prosáklá duchem setrvačnosti a pne se do výše nad názory zemského inspektora, jehož vůle je svrchovaným zákonem, co býti může a smí!

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, POLITICKÁ A SOCIÁLNÍ.

Ročník IX. 15. ledna 1900. Číslo 8.

K situaci politické!

S ministerstvem hraběte Clary-Aldringena počala a skončila opět jedna, nad jiné krásná fáse politiky rakouské. Hlavním příznakem politické činnosti ministerstva tohoto byla nezměrná, božská naivnost. Známý z dějin státník, dlouholetý kancléř švédský hrabě Axe Oxenstierna děl prý kdysi k synovi svému: „Nemáš zdání, hochu, jak málo rozumu vyžaduje činnost vládní!“ Od té doby, kdy o výroku tom jsem zvěděl, domníval jsem se, že každému, kdo výrok ten zná, jest zřejmé, že jím chtěl Oxenstierna zároveň říci a řekl, že potřebnou tu ku vládní činnosti trošku rozumu každá vláda skutečně má. Z tohoto bludu svého byl jsem vyveden, když jsem 17. října 1899 četl ve „Wiener-Zeitung“ z téhož dne jazyková nařízení hraběte Claryho pro Čechy a pro Moravu ze dne 14. října, jimiž zrušena jsou jazyková nařízení Gautschova ze dne 24. února 1898. Mám za to, že, kdyby Oxenstierna nařízení Claryho se byl dožil, uvedený výrok svůj byl by doplnil slovy: „Avšak potřebnou tu trošku každá vláda nezbytně musí míti!“ Plody hříchů páchaných rakouskými Němci od roku 1848. na nás Slovanech dozrávají a upravení české otázky stává se čím dále tím naléhavějším —, konečně nikoli pro nás Čechy, nýbrž pro korunu a Němce. Pokus, skutečně položiti základy ku provedení prvního postulátu našeho, jazykové rovnoprávnosti, jejž — a sice bez výslovného souhlasu Němců — učinila koruna vydáním jazykových nařízení hraběte Badeniho v dubnu roku 1897., jejichž hlavní částí a jádrem bylo ustanovení, že každý, kdo po 1. červenci 1901 vstoupí do služeb státních v Čechách a na Moravě, vykázati se musí do tří let po nastoupení služby znalostí obou zemských jazyků — pokus ten zmařili jsme my Čechové svou trestuhodnou, ryze vaškovskou hloupostí, patrně dle přísloví: „Do třetice všeho dobrého“. Ale mohlo by toho dobra teď býti už dost. — Pokus, upraviti otázku českou sesílením a utužením nadvlády Němců našich nad námi, podniknutý na radu těchto od hraběte Cla[illegible] byl zmařen a sice již v zárodku svém tím, 1. že zástupcové

národa českého kritickou situaci ihned správně rozpoznali a pak nedadouce se mýliti hlasy našich radikálů, jimž universálním prostředkem jest kasání rukávů, správně si vedli, a pak 2. následkem toho, že ostatní Slované — znajíce důležitost národa českého pro ně samé — vytrvali nám v kritické té chvíli po boku. — Teď učiněn prý má býti pokus, upraviti otázku českou, najmě jazykovou její část, za výslovného souhlasu našich Němců. Toho si vřele přeje nejen celý národ český bez výjimky a z celého srdce, nýbrž i koruna a četní z našich Němců. Já pokus ten pokládám za marný. Neboť kdo o sobě nejen prohlašuje, nýbrž v prostotě ducha svého o sobě i věří, že zrozen jest k panování, a této víře své tak upřímný a jadrný dal výraz ve svatodušním programu německém r. 1899., s tím o rovnoprávnosti nemůže býti řeči, a to, o čem s ním řeči souhlasné býti může, nemůže býti rovnoprávností. Zřejmé jest, že docílí-li se souhlasu Němců, nedocílí se rovnoprávnosti Čechů. Cesta tato jest principielně pochybena a sice 1. v ohledu meritorním proto, že správný jest známý výrok, že Němce od nás v otázce jazykové dělí již jen papírová stěna, teprve když doložíme, že stěna ta je z papírové lisované fošny, z jakých v Americe vykrajují karborundovými noži (ocel je tu malomocná!) kotouče na kola k železničním vozům, a 2. v ohledu taktickém proto, že velký jest rozdíl mezi tím, s čím někdo veřejně vysloviti má svůj souhlas, a tím, o čem tentýž člověk v duši své si říci může, že to není už tak zlé, a pak proto, že tento rozdíl mezi approbari a tolerari posse jest obzvlášť veliký u toho, kdo tak si praejudikoval, jako Němci naši programmem svatodušním. Toho rozdílu nesmí se, zvláště vzhledem k veliké různosti názorů stran, již předem vzdáti ten, kdo na upravení otázky české má zájem, t. j. koruna, a využitkovati difference té ve prospěch upravení otázky jazykové lze jen tou cestou, kterou počal prováděti rovnoprávnost jazykovou hrabě Badeni. Konečně jest zamýšlená cesta pochybenou i proto, že nejde tu o koupi a prodej na př. nějaké věci aneb o nějakou kvotu, nýbrž o věci, při kterých se nedá na smlouvání spouštět, o momenty určené podstatou věci. Tak na př. nemohou Čechové nestáti na tom, aby nebyl v jednotlivých okresích na ně vypsán „schussgeld“; t. j. nemohou souhlasiti s tím, aby jazyková otázka při úřadech upravena byla tak, aby následkem tohoto upravení měli Němci zájem, z určitých pak okresů vyklizovati Čechy za tím účelem, aby po snížení procenta českého dotyčný smíšený okres prohlášen byl za ryze německý. Zřejmé jest alespoň mně, že tím již určeno, jak upraviti jest otázku jazykovou při úřadech státních (t. j. tak, jak to chtěl Badeni), a že tu věc sama nemůže býti předmětem nějakého vyjednávání, nehledě ani k tomu, že Němci naši, jimž nikdy zle se nevedlo, ani vmysliti se nemohou v trpké city naše, jimž právě provedením jazykové rovnoprávnosti učiněn má býti konec. Předmětem vyjednávání mezi Němci a námi může býti a vzhledem na to, že velmi málo lidí bez bolu upouští od nadpráví, i má býti to, jakým způsobem by bylo lze přechod ze stavu nynějšího do stavu nám. kýženého všem súčastněným, najmě našim Němcům, možno u[illegible]dniti. Avšak od toho jsme, trvám, dnes ještě dost daleko.

Z uvedených příčin pokládám zamýšlené prý příští vládou vy-
ávání mezi Němci a Čechy za marné. Kdo jinak soudí, zaměňuje
ísudku mého přání s možností. Přes to však jest mně zřejmé, že
jednávávání tomu a i ku všem pozdějším dostaviti a dostavovati se
ne již ze zdvořilosti, až se konečně ostatním omrzí, přesvědčovati
o tom, že pro nás Čechy dvakrát tři není šest, nýbrž sedm nebo
Ale svatá pravda je, že se nám tato německo-česká arithmetika
do theorie již po něčem přejídá.

V Praze, dne 7. ledna 1900.

Alexandr Neklan.

Heine.

(K stoletému jubileu narození.)

Kdybych měl jmenovati básníka srdce svého, jeho bych jmenoval.
o, jenž měl současně nebeský dar písně a pekelný dar smíchu.
už nesmrtelné písně o lásce, jaru a moři, o růžích a slavících,
větech lotosu a smrku a palmě, po sobě toužících a o divukrásném
sici máji a krásných rybářkách a pozdních chodcích, šílících zra-
ou láskou po městech za noci, a o zlomených srdcích a mrtvých
enkách zůstanou nehynoucím breviářem pro touhy a žaly mládí a
každého, kdo si chce vzkřísit bolestně kouzelnou vůni mladosti
eskné vzpomínce. Jeho, jenž se smál všem věcem nebeským i zem-
ým, bohům andělům a potentátům, jenž miloval dary země a štěstí
ysů a jemuž nebylo nic svatého než hoře lásky a osvobození národů.
o, jenž na své lýře dovedl střídat nejčistší panenská kouzla s cy-
ickým pošklebkem vtipkujícího žida a jenž, moderní Dante, učinil tolik
apáků, tmářů a tyránků nesmrtelnými tím, že je odsoudil do zpíva-
ích plamenů svých nelítostných pamfletů, psaných pro den ale plat-
ých pro věčnost. Jeho, jemuž dosud neodpustili duševní synové těch,
ré satyra jeho do krvava mrskala, jenž — nejčestnější to osud pro
pasicího muže — je nenáviděn dnes, tři a čtyřicet let po své smrti
ivě tak jako v době svých nejlepších bojů a jehož dílo proto musí
t dobré. Jeho, Jindřicha Heinea, syna gracií, veselého rouhače a křeh-
ého člověka, jenž šel životem jako velké dítě, mnoho chyboval a těžce
ařisnil svůj politický karakter, ale osmiletými útrapami nemoci a
zazení vstoupil do slávy mučednické a sedí vedle velikých bohatýrů
esie, myšlenky a utrpení. A proto kdybych měl jmenovati básníka
dce svého, jeho bych jmenoval.

A řekl bych dále že jej miluju tak, jakým je, a že bych nechtěl,
y z díla jeho zmizela jediná frivolní pointa, jediný cynický vtip.
řekl bych dokonce, že jej právě pro tyto blasfemie a radikalismus
o p měchu miluju tím více, čím více nad nimi projevuje politování
olské literární historie a filistr zpívající jinak se zápalem jeho Loreley.
hlejte si odmyslit některý z těchto rysů, napravuite a přelamujte si
o na svých morálních požadavků, ale co dostanete nebude

už Heine, nejcharmantnější a nejvolnější duch předbřeznového Německa, a zbude nanejvýš z něho populární lyrik, tvůrce písní v lidovém duchu a formě, vhodných, aby byly oblíbenou pastvou pro světobol zamilovaných pánů kandidátů a rusovlasých německých panen. Ale kam by se poděl lyrik Heine, jak my ho známe a ceníme, ten veliký lyrik, jeden z prvních v Evropě po Byronovi a nebetyčně čnící v poesii své vlasti nad celé legie Rückertů, Stormů a Mörikeův, kdyby nebylo u něho této impiety a tohoto rouhačství — čili jinými slovy: této naprosté volnosti intelektu, jeho bujného tance nad roztříštěnými modlami? Byla by taková Loreley, takový Fichtenbaum, taková Lotosblume pro dnešního intelektuelního člověka tím, čím jsou, kdyby věděl, že je psala prosťoučká zpěvná básnická dušička a ne že to jsou pouhé chvíle v životě ducha složitého, sporůplného a křižovatky celých kulturních světů pronikavými blesky osvětlujícího, z něhož v jiných chvílích vykvetly „Wintermärchen", „Atta-Troll" a „Lazarus"? Na mnohé z těchto písní, kdybychom je našli u jiného, dívali bychom se snad jako na stanice přežilé už erotiky, ale to vědomí, že vyšly z jeho péra, činí je dosud živoucími. Že takovéto květy nejčistšího, dětinně ryzího citu mohly vykvésti z půdy, nevěrou, neúctou, skepsí a světobolem tak ve všech směrech rozryté a palčivou solí espritu prosáklé, ta myšlenka prohlubuje do nesmírna jejich suggestivnou moc.

Heine, to je čistý, nahý, elementární lyrismus, všecky hráze strhující schopnost zpívat. Všecko, čeho se dotkne, nejvyšší i nejtriviálnější, romantické i moderní, ideální a frivolní přechází v rytmus a rým, stává se popěvkem, zvonivým a jiskřivým čtyřverším. Zní to často jako ležerní rýmovačka a je to vzácné vítězství formy, triumf lehkého ducha nad tíhou slov. To je největší chválou pro Heinea jakožto umělce: „chodí na lehkých nohou" — pravá to, jak známo, věta Nietzscheovy esthetiky. Všickni velcí lyrikové — nevyjímám ani Byrona, Musseta a Huga — měli chvíle, kdy nepočítali dosti s hranicemi lidské vnímavosti a přepínali tetivu čtenářovy pozornosti, až ochabla. Nemluvě ani o takových jako Shelley, kteří kladou už docela nesplnitelné požadavky abstraktním silám lidského mozku. Ale u Heineho nemusíte vykupovati si chvíli poesie ni tou nejmenší námahou a přepjetím. Myšlenka jeho nečeká, až ji vyloupnete; tyčí se vždycky hned na povrchu, jasná, prostá a břitká. Jeho erotická lyrika nerozlévá nikdy náladu do ploch, ale svádí ji v pouhé okamžiky, v pouhé body, ovšem palčivé a srší elektřinou suggesce. Nejkrásnější čísla z „Lyrisches Intermezzo" a „Heimkehr" jsou zázračnými zrovna ukázkami oekonomie ve volbě obrazů a v umění, vyvolati za včas náladu a za včas přestat. Všecka lyrika světová nemá příkladu, kde by méně slovy bylo řečeno více. A to mluvím o jeho lyrice vážné; což teprv však říci o těch stech a tisících veršů, kde chtěl přímo bavit a rozesmát a výsměchem bičovat a trestat! Nikdy nebylo roztomilejšího a zábavnějšího satyrika. Nikde nestříká zlostně slinou, ani není žlučovitě temný a chmurný a nekouli divokým zrakem, ale také není studený a blaseovaný. Vždycky je smavý, lehkonohý a půvabný, i když je jízlivý a zlomyslný, a cynismem jeho táhne jarní dech budoucích světů. Satyra jeho není pouhý zrýmovaný

ilieton, vždycky je to poesie, píseň - - „politická píseň", přeplněná ualitami a lokálnostmi, ale nikdy ne ta efemerně tendenční „ošklivá eň", jakou zavrhuje Goethe a která pomíjí se dnem, pro nějž byla na. Satyra Heineova žije, bičuje a pálí ještě dnes; nejen proto, že sme ještě příliš daleko od dob, v nichž vznikla, ale i proto, že má j rys věčnosti. Ale je-li v mladistvé své lyrice milý, vroucí a koketně ní, a je-li ve svých časových básních a satyrách tak nevyrovnatelně ký, tak aristofansky neomalený, tak oslnivě duchaplný, což říci lze posledních jeho poesiích, o tom lyrickém prozáření závěrečného, tak konale truchlivého aktu jeho života, o cyklu „Zum Lazarus", o této ici květů, puchem hrobu i nejzářivějšími parfumy života vonící, vy- lé v jeho osmileté „Matrazengruft"? Kdo dovedl uvésti do veršů o žalostné umírání, tuto mizerii ošklivé nemoci: kdo dovedl pozo- at po léta rozklad své tělesné schránky a měl tolik intelektuelní morální energie, aby o něm mohl ještě zpívat a vtipkovat o svém stávajícím konci a tančit zoufale veselé kankány ducha nad roze- ným hrobem a posledními žáry sladké něhy oblévat postavu té dívky, ou osud poslal, aby pod jménem Mouche osladila velkému pěvci ky truchlivé ohyzdný konec, a provést v srdceryvně tragikomických zmluvách závěrečné súčtování se čtenářem, pánembohem a svou rární minulostí a zakončit celé své básnické životní dílo truchlivým em, že je lépe být živým štuttgartským filistrem než mrtvým Pele- em v podsvětí — posledním, veškerou lidskou existencí až do dna, do morku kostí otřásajícím výkřikem marné lásky k životu - - kdo všecko dovedl, ten byl veliký nejen jako básník, ale i jako člověk. žije-li umělec zmrzačení svého těla, tak jako to dovedli Beethoven o náš Smetana, je to úctyhodné; ale dovede-li se jako Heine své erii umělecky smát, je to heroické. Takovýto cynism vyžaduje více avní síly nežli jakákoliv posa klidu a filosofické resignace. Může-li větším triumfu umění nad látkou, většího osvobození ducha od ota, nežli tento poslední heineovský rej espritových jisker, tančících hrůzami hrobu, nežli tyto poslední lyrické záchvěvy jeho duše, sublimovanější a palčivější, čím více se tělesná schránka její scvrkala pouhou hromádku kostí? Již tento Heineův individuelní případ, dějinách poesie bez příkladu stojící, činí básníka tohoto psychologům ění jedinečným a nezapomenutelným a ctitelům jeho Musy tím žším. Dnes je nám jeho utrpení a smrt příliš ještě časově blízkým vždyť tomu několik právě týdnů, co zemřela jeho sestra, devadesáti- pani Embdenová v Hamburce - - ale až budoucnost tento případ estře nimbem větší časové distance, vzroste jistě na jednu z nejza- avějších legend literárních dějin.

Váha jména Heineova neleží však jen v tomto bezpříkladném, ečném, individuelním úkazu lyrického genia, ale i v tom, že ono svůj širší typický význam jakožto důležitý článek ve vývojovém ězu moderních uměleckých a sociálních myšlenek. Heine, toť jeden ů, skládajících akkord, jímž zněla poesie celého století. Tón By- a, tón Shelleye, tón Viktora Huga, tón Baudelaireův a tón Heineův a v mnoho jiných už nezbývá. Jeho tón je jedním z nejsloži-

tějších a pro psychologii prvé polovice století nejpříznačnějších. Slyšíte v něm chvění všech hlavních strun tehdejší psychy: ocelový zvuk struny Voltaireovy a Revoluce i opojné záchvěvy spinozovského pantheismu a víry v evoluci a emancipaci i dumně bolestnou strunu byronismu i všecky hlavní zvuky německé romantiky, od prosťoučkých prvků lidové písně a pohádky a snů o modré květině až k nejraffinovanějším přemetům romantické ironie, jíž moderní ve dví roztržený subjekt hledí překonati tíhu svých bolestí. Tato složitá nota heineovská vyvolala své ohlasy po poesii celé Evropy a vyvolává je dosud. Shledáváte se s jejími zvuky všude tam, kde básník pláče a současně se směje, kde proklíná a zároveň věří, kde nenávidí proto, že příliš miluje, všude tam, kde najdete individuality složené z lyrického medu a espritové soli, poety lehkokrevné, s rozmarem a půvabem nesoucí své krvácející rány.

A málo kde jistě zanechala silnějších ohlasů než u nás, Poloněmců. Ona se chvěje, v různém ovšem způsobu ztrávení a zabarvení, ve verších oněch tří, třem po sobě následujícím generacím přináležejících básníků, kteří v naší poesii oproti ostatní téměř venkoncem limonádově citové anebo jen formálně virtuosní naší lyrice představují typus mužnosti, ducha, drsné poctivosti a věcnosti: Havlíčka, Nerudy a Machara. Jeho vliv byl jeden z těch hlavních, pod nimiž mladé pokolení z roku 1860. provedlo u nás literární převrat.

Nejen však svým psychickým obsahem, i svým sociálním prostředím stojí Musa Heineova na rozhraní dvou epoch. Chci říci totiž: Heine je prvý velký pěvec nového občanského života, prvý mondainní lyrik buržoasie, prvý poeta rušných moderních velkoměst, lázní a líných dostaveníček nové, elegantní, ne už feudální společnosti, mimo to však i jeden z prvých Tyrtaeův politického osvobození třetího stavu v Německu a jeden z prvých, kdož tušili nutnost sociálního osvobození čtvrtého stavu. Žádný z básníků tohoto století před ním nestál tak oběma nohama, celou myslí, zájmem i obrazností na půdě současné reality. Byron znal z ní jen společnost lordskou, jen ten exklusivní high life v Anglii, jenž jej plnil hnusem a hnal do exotických krajů a kostýmů. Shelley znal jen říše abstrakci a mnohokráte destillované čisté duhovosti. Byronisté v Rusku i Polsku nemohli vůbec znát moderního občanského života, poněvadž v jejich vlastech ho nebylo a duševní vlastí německé romantiky byl katolický středověk. I romantikové francouzští, při všech svých allurách liberalistických a revolučních byli mysli a obrazností více v Orientě, středověku, feudálních Španělích a bezejmenných říších exotické fantastiky nežli v Paříži červencové revoluce a monarchie Ludvíka Filipa. Heineovi přináleží proto ve světové poesii to slavné místo, které má Balzac ve světovém románě. Oni oba byli první průkopníci toho, co zoveme modernosti v nejužším, nejvlastnějším slova smyslu: oni oba první pociťovali záchvěvy toho kouzla, jímž dýše nervósní chvat a vřava tohoto století a jeho lidských mravenišť, onoho kouzla, k jehož plnému vystižení a opájení se bylo teprv ovšem potřebí nervů Goncourtův a širokého zraku Zolova a jímž dnešní literatura stále ještě nemůže se dosti nasytit.

oni jako první dva dobyvatelé vztýčili prapor literatury na pevnině nového rodícího se demokratického světa.

A k tomu ke všemu: tento básník s tak zázračným, nevysýchajícím lyrickým zdrojem; tento duch, jenž proto hrál tolika barvami a tak byl pln sporů, protože byl tak obsáhlý a široký, aby pojal do sebe celé uzly protínajících se kulturních drah, — židovství, křesťanství a hellenismu, romantiky, racionalismu a modernosti — tento podivuhodně složitý, jasný a půvabný intellekt, z něhož až do konce nepřestaly sršet roje myšlenkových jisker a šlehat plameny písní, stál ve službách politického probuzení a řádil jako bujný neskrocený kvas v skomírajícím těle starého copatého Německa. Totéž péro, které psalo moderní písně písní, dovedlo i drtit, pálit a burcovat - - bylo nejen nástrojem umění, ale i nástrojem činů. Heine byl politickým světlonošem a bijcem prvého řádu a tuto úlohu nepřestává plniti až do dnes, ona žije a bude žíti tak jako jeho odkaz lyrický. Nelze říci, která z obou tváří jeho janusovské hlavy má výraznější rys věčnosti: zda jeho tvář básníka „čistého" či „tendenčního". Obě srůstají do sebe: Heine jako poeta nedovedl být jiný než časový, a proto byl časový, že byl tak ryzím poetou a že jeho požehnané básnické oko vidělo tak hluboko do zápasů doby a za jejich rmutem že zřelo klíčit sémě budoucích světů. Viděl - abych užil vlastních jeho slov z předmluvy k „Ratcliffu" — doubraviny, které dřímaly ještě v žaludu a hovořil s pokoleními, jež nebyla dosud zrozena. Jeho dílo má úchvatný vzruch a vzlet do budoucna a tato peruť přenáší je přes všechny trhliny a individuelní mizerii subjektu a činí i jeho cynism a rouhavou neúctu silami osvobozujícími. Jeho píseň nepřestává být proto časovou ani dnes ještě, sto let po jeho narození, na prahu století, z něhož slyšíme vát už hukot těch doubravin, které on ještě viděl v žaludu dřímat. Tak dlouho bude píseň jeho časovou, pokud dílo duchové a sociální emancipace nebude dokonáno. Heinrich Heine, jenž narozen 13. prosince r. 1799. — či r. 1977? ale co nám je zde po skrupulích biografů — v Düsseldorfě nad Rýnem, zemřel roku padesátéhošestého v Paříži a na Montmartru pochován jest, dávno ještě nepřestal zpívat!

F. V. Krejčí.

Neznámé ostrovy.

Napsal Karel Scheinpflug.

(Dokončení.)

Chcete-li seznati nejrychleji a nejsnadněji obraz malého města, jak se jeví v české beletrii, porozhlédněte se nejprve maloměstskými dra[illegible]. Není jich mnoho a obraz malého města je v nich podán nejjed[illegible]ší.

nápadné rysy bijí vám ihned do očí. Předně, že jsou povahou sv[illegible]a z oboru komiky, samá veselohra a fraška; dramata vážného

obsahu mezi nimi skoro nenajdete.*) Pak vás překvapí veliká podobnost, ano skorem totožnost jejich osob, poměrů, názorů ethických, dějů, konfliktů i vnější faktury. V každém naleznete nějakého hodnostáře, purkmistra radního neb předsedu té které korporace, vzorně hloupého nebo zase vychytralého, vždycky ctižádostivého nebo ziskuchtivého a nikdy inteligentního a poctivého. Kolem něho pohybuje se kroužek satellitů, žáků svého mistra, jeho zmenšených vydání, trochu odlišně zabarvených vlivy svého povolání neb osobních svých libůstek. Bývá tu dále ctihodná paní nebo slečna měšťanka, vzácně obmezená a hezky přisprostlá, sběratelka, vyrabitelka a šiřitelka klepů, lží, pomluv, která dovede svým jazykem celé město obrátit na ruby. Nesmí tu scházeti také redaktor místního časopisu, chlap bezcharakterní, úplatný, taškář, vyděrač. Někdy jsou k vůli změně redaktoři dva, a tu druhý hraje úlohu dobrého Fridolína, je ideálně dokonalý a tomu prvnímu to ku konci jak se patří poví. Potom nějaký komický sluha, policajt nebo jiný podřízený duch, jak náleží všetečný a prostořeký, takový zlatý hřeb každé frašky, takový bonbon galerie, na který nesmí žádný autor veselé hry zapomenout, chce-li míti úspěch. Pak nějaká matka dcer, jež se chce za každou cenu státi tchyní, nějaký vydařený exemplář pantoflového reka, nějaký mládenec s černým knírkem, nějaká slečinka s růžovou pusou a naivními řečmi — a jsme skoro u konce.

Všecky tyto osobičky otáčejí se okolo nějakého lokálního zájmu, okolo nějaké národní slavnosti, hospodské koncesse, nějaké volby obecní či spolkové, nějakého místa obecního kancelisty, napadají a osočují se navzájem, agitují, intrikují, protežují a každým slovem i každým dechem vystavují na odiv naprostou bezzásadnost a báječnou obmezenost. Člověka lepšího v maloměstském dramatě uzříte zřídka. Žijí tam přece vedle těch obmezenců také nějací inteligenti, vedle těch darebáků nějací poctivci? Vedle těch malicherných tahanic je tam přece snad také nějaká vážná práce, vedle těch nízkých intrik také nějaké vyšší snahy? Kde zůstali ti lidé? Rádi byste přece věděli, jak oni se staví k líčeným poměrům, čím je umožňují, jak proti nim bojují, jak jimi trpí. Nic z toho všeho. O této lepší části malého města není v dramatě maloměstském slechu. Maloměstské drama nemá žádného reka; nějakého muže, který by něco chtěl, o něco usiloval, dovedl plovati proti proudu a který by ku konci stanul jako vítěz nad zbořeným systémem, nebo ocitl se za branami města jako vyhnanec. I nejlepší jeho člověk nechce pravidelně nic více, než nějaké teplé místo a bohatou nevěstu. Ke všemu bývají ti dobří lidé maloměstských her tak slabě charakterisováni, tak romanticky nahozeni vůči více méně realisticky vykresleným postavám špatníkův a hlupákův, že se nám zdá, že autor sám v možnost jejich nevěří, že neměl pro ně živoucího vzoru a že si je pořídil jen pro to, aby mu umožnili dramatický konflikt a v příhodném okamžiku tlumočili

*) Nemusím snad vykládati, že při slovech „maloměstská poesie", „maloměstské drama" mám na mysli jen ony práce, jejichž lidé, lidé situace, poměry jsou obklopeny atmosferou svého prostředí. Nikoli tedy básně, jejichž děje byly svěřeny do maloměstských zdí jen rozmarem autorovým, které se však mohly odehráti také kdekoli jinde.

ecenstvu jeho názory. Maloměstské drama nemá ani toho, co bych edostatku vhodnějšího významu nazval „vážné pozadí". Pozadí, jež tím plastičtěji odráželo postavy jednajících osob, sesilovalo jejich n, prohlubovalo perspektivu jejich jednání. Pozadí, které by nám pamatovalo jsoucnost ještě jiného účastníka dějů na scéně, účastníka ného a neviditelného, jehož jména se nedočtete na ceduli, jehož v se ani nemihne jevištěm, ale jehož blízkost jasně tušíte za těmi lisami, za těmi prospekty, v těch ulicích, v těch domech, nebo co m jest.

K tomu přistupuje zajímavá okolnost, že autor svým ničemníkům pravidla jaksi straní. Odhaluje sice jejich slabosti a vady v plném mním světle, kreslí je rysy markantními, ano drastickými, ku konci ak ocitne se vůči nim v póze slabého otce vůči nezvedeným dětem; zdává štilce, kde byste čekali pádné rány důtkami, vyměřuje tresty jmírnější a současně s rozsudky udílí hned milost. Možno, že má tor pro to své zvláštní příčiny, které snad vyplývají právě z jeho stní zkušenosti, ze znalosti malého města a životních jeho podmínek; těmito příčinami však diváka neseznamuje, nýbrž staví jej před hoý fakt. Účinek této okolnosti ve spojení s onou, o níž jsem se byl zmínil (že totiž nevidíte nikde lepší společnosti nebo lepší bytosti, by ničemnostmi a hloupostmi jednajících osob trpěla), je snad právě pačný, než jakého chtěl autor docíliti: že necítíte vůči těm pokrytcům, levetníkům, prospěchářům, kteří tu před vašimi zraky tak nonchalantně přádají pavučiny svých intrik, žádného rozhořčení, nýbrž že se jejich patnostmi nenuceně bavíte. Tak se stává, že vítáte radostně na scéně gurku, k níž byste se měli vlastně obrátit zády, že se vlídně usmíváte, kde byste měli zatínat pěsti, že propukáte v dobromyslný, veselý mích, kde byste si měli uleviti jízlivým, sarkastickým výsměchem. Vystupuje tu rys jakési mravní nezodpovědnosti, jiný ovšem než postav Henri Becqueových, neodůvodněný psychologicky nesprávnou dvojí) soustavou zásad, nýbrž resultující z rozumové impotence jednajících osob.

Ale — může se mi namítnouti — nezapomínejme, že naše maloměstská dramata jsou vesměs veselohry a frašky, a ve veselohře snad ani nemůže býti jinak? Může, nemůže — to jest otázka specielní, o níž mi zde neběží. Ale uvažte, že za celou tu řadu let, co tyto hry procházejí českým jevištěm, nevznikla vedle nich jediná v á ž n á h r a z téhož prostředí, jediná hra, jež by přinášela jiné lidi, jiné ideje, jiný způsob nazírání; uvažte dále, že po celou tu dobu nevznikla vedle těchto her snad ani jediná veselohra z jiného prostředí, že po celou tu dobu český divák, chtěl-li se zasmáti, smál se jenom na účet malého města; připojte k tomu, že od maloměstského dramatu neliší se povahou svou valně maloměstská epika. (Také tam, až na několik málo výjimek, nacházíte samé veselé historky, humoresky, satirky, a v nich potká opět tytéž osoby, situace, poměry a názory . . .) Jaký může býti v dek?

ne než ten, že v mysli diváka (čtenáře) nezasvěceného nebo méně ěceného musí ponenáhlu vznikati onen jednostranně zkreslený,

karikaturně znetvořený obraz malého města, který jsem načrtl na konci minulého odstavce.

*

Laskavý čtenář pochopil už zajisté, že mi tu neběží o kritický rozbor, o určení umělecké ceny naší maloměstské poesie, která je ostatně dle jednotlivých autorů i děl dosti různá. Pochopil zajisté, že tu nechci vystupovati jako obhájce malého města à tout prise, postaviti se proti této poesii, potírati pravdivost jejich fakt, dokazovati, že takové osoby a takové poměry, jaké ona líčí, v malém městě neexistují. Nikoli. Takové či podobné osoby a poměry jsou tu a jsou tu osoby a poměry ještě m n o h e m h o r š í. Vytýkal-li bych co naší poesii v tomto ohledu, bylo by to naopak, že obyčejně seslabuje samo zlo, jež vytahuje na světlo denní, že přílišnou snahou po komičnosti jeho podání přílišným snižováním kulturního niveau líčeného prostředí ulamuje zlu jeho hrot, činíc je méně zodpovědným, méně vědomým, méně úmyslným, a tudíž méně vážným a nebezpečným, nežli vskutku jest.

Ale to jsem chtěl konstatovati, že obraz malého města v zrcadle naší poesie je dosud neúplný a jednostranný a že tento obraz nezůstal bez vlivu na veřejné mínění o malém městě.

Není to výtka, je to prosté konstatování. Neboť to konečně není vinou žádné poesie, považuje-li obecenstvo nějakou nehotovou její práci za úplnou a odvozuje z toho své úsudky. A práce naší poesie, pokud jest předmětem jejím vylíčiti malé město české, jest vlastně teprve v počátcích. Poesie vstoupila sotva na břeh malého města, ohlédla se letmo po jeho pobřeží, prošla chvatně jeho osadami a zachytila cestou řadu zjevů nejnápadnějších, které upoutaly nejvíce její pozornost — nevzdělané lány, podemleté mosty, pobořené věže, vylámané ploty, slavnostní fábory, vlající s děravých střech. Steré jiné zjevy, klidná zátiší života rodinného, rušné dílny neúmorné práce, hnojiště bídy, doupata zla, prosté kaple vznětů a nadšení zůstaly jí neznámy, širé kraje leží ještě neprozkoumány.

O kolik honů dále je v tom ohledu naše poesie vesnická, jak ona různěji, šířeji, všestranněji prozkoumala a zpracovala život svého prostředí! Také ona má své hloupé Vašky, obmezené furianty, klepavé a pověrčivé kmotry; má však také své Babičky a své Pantáty Bezoušky. Má své krčmy plné puchu i své kvetoucí jabloně pod okny, má své surové rvačky i své zbožné mše, má svůj výskot muzik i tesknè ticho výměnkářských světniček. Její lidé mají hrubé košile, ale ruce tvrdé prací, a kolem jejich prostých postav, naivních názorů, všedních běhů života v šíř i dálku valí se úrodný lán, hýřící životem, ve kterém jsou vryty každou brázdou pluhu jejich snahy, jejich účel, celý smysl jejich života.

Se závistí vzpomínám tu jednoho literárního díla Francie, té centralistické Francie, která žije i hyne národně, politicky i umělecky v jediném jménè „Paříž" a pro niž venkov, zdá se, znamená tak málo, jako země F ntiška Josefa pro naši říši. Je to Flaubertova „Paní Bovaryová". Vzpomínte si na to dílo grandiósního umění, jež dovedlo z pně tak vyčerpa o,

jakým je manželská nevěra, vyhnati květ takové neporovnatelné krásy, vzpomeňte si na něj po letech, po stu jiných knihách, jež prošly branami naší duše: zda se vám nezdá, že byste dovedli nakresliti, kdybyste uměli vládnouti tužkou, to liduprázdné, zamlklé náměstí, jehož ticho ruší jenom hrčení poštovního vozu a cvakot dřevěné nohy Hippolitovy po dlažbě, do jehož prázdna dívá se tam za těmi skleněnými dveřmi živá, vypočitavá tvář lékárníkova a tam za tím oknem v krajkových záclonách horečně planoucí, chtivé, nedočkavé oči paní Bovaryové? Zda se vám nezdá, že jste teprve nedávno stáli v davu při oné slavnosti, před tribunou, s níž vládní zástupce mluvil svou loyalní, šablonovitou řeč, v tom ovzduší ozářeném jasem suverénního humoru, za nímž se tam na obzoru vynořoval již černý mrak, těhotný elektřinou zdrcující tragiky? Zda se vám nezdá, že jste v tom městečku žili od malička, že tu znáte každý kámen, že můžete přesně udati, kdo v každém tom domě bydlí, jak vypadá, kolik má dětí a jaké návyky? A přece se nedovedete třeba upamatovati již ani na jméno toho hnízda, jeho ulice nejsou nikde podrobněji „popsány", autor seznámil vás celkem sotva s deseti osobami a osudy jejich vylíčil v neobjemné knížce . . . .

Takového díla my ovšem dosud nemáme a snad dlouho ještě míti nebudeme. A přece, myslím, právě na této půdě, na půdě malého města může nám vyrůsti nejdříve to, po čem tak dlouho marně voláme: český román. Román, ve kterém by byl zobrazen nejen český člověk, ale celý český svět, jeho jednotlivci i společnost, jeho názory, snahy, proudy, jeho poměry společenské, politické, kulturní, vlivy jeho okolí, jeho vrozené disposice, železné příčiny jeho prudkého vývoje, náhlé stagnace i trpkých neúspěchů . . . . takový obraz krajiny s temena hory, ve kterém mizí sice mnohé detaily, ale vystupují všecky význačné rysy. Na půdě malého města, kde jsou obzory menší a mlhy řidší, kde vlivy velkoměstské i vesnické slévají se v jeden zúrodňující i ničící i hnijící proud, může nám vyrůsti daleko dříve než na půdě Prahy, kde množství a šíře ztěžují přehled, kde vlivy dvou různých národností se protínají, a jež bude potřebovati ještě mnoho práce, než se jí podaří smýti svůj kosmopolitický ráz a stvořiti svůj vlastní, český velkoměstský život.

Tím však nechci dělati české poesii tlampače a namlouvati jí bohatou nevěstu. Umění musí voliti své látky jen dle vlastních vnitřních popudův, a nabízeti mu určitý materiál k zpracování, zdá se mi býti naivním a marným — jak marným jeví se právě vypisování všelikých těch konkursů na tragedii z dějin českých čtrnáctého století, nebo na román ze života kupeckých příručí. Proud našeho národního obrození postupoval od vesnice k malému městu a od tohoto ku Praze. Poesie půjde asi toutéž cestou, od menšího k většímu, od jednoduššího k složitějšímu.

pak jednou poesie, která si dosud malého města nedosti zachycuje obraz jeho hlavně jen vypouklým zrcadlem frašky, hry, humoresky a satiry, práci svoji rozšíří a prohloubí a ukáže [illegible] jeho také v rovinném zrcadle vážného dramatu, povídky,

románu, v jeho celku i jednotlivostech, v jeho typech a individualitách, s celou perspektivou jeho prostředí, uvidíte, že malé město není pouze a veskrze takovým, jakým se býti zdá dle dosavadní beletrie. Uvidíte tu zase ony nesympatické buržoy, líné, šosácké, tupé a naduté, kteří zavírají úzkostlivě okenice každému paprsku světla, nemají smyslu pro nic jiného, než pro teplá kamna, studené pivo a vzrůst tuku na svém těle; ale uvidíte také jiné „buržoy", skromné a tiché, kteří pracují od svítání do tmy ve svých dílnách, pisárnách a krámech, vyrůstají vlastním úsilím zvolna z chudoby, nemluví nikdy na schůzích, ale naslouchají pozorně v divadlech a koncertech a podporují všechno obecné dobro svým poctivým grošem a svým tichým účastenstvím. Uvidíte tu zchytralé prospěcháře, kteří otravují vzduch na míli cesty bakteriemi frází a pomocí lacině nabyté popularity staví si drahé domy; uvidíte však také bláhové nadšence, kteří snášejí útisky pro nevýnosné ideály, pečují o všecky zapomínajíce na sebe a snaží se svými pěti chleby nasytit čtyři tisíce hladových. Uvidíte marnivé a fintivé paničky, jež kravalují doma, koketují na promenádách a provádějí vivisekce bližních při svých kávových seancích; a uvidíte opět jiné, které nosí po dvě léta jedny šaty, nemají jediné přítelkyně a věnují celý svůj život čistotě svých domácností a blahu svých rodin. Uvidíte v noci, v nízkých světnicích, při zádumčivých lampách svadlé ženy šíti s horečným spěchem košilky pro cizí děti. Uvidíte za časných, studených jiter otevírati se dvéře předměstských domků a bledé dělníky vycházeti do dolů a přádelen. Uvidíte skleslé souchotináře potáceti se žloutnoucími sady a lokati plnými doušky poslední vlny teplého vzduchu. Uvidíte mnoho povrchnosti, netečnosti, hlouposti a zloby. A uvidíte, že se tu žije zrovna tak těžce, rodí zrovna tak bolestně a umírá zrovna tak tragicky, jako kdekoli v širém světě.

*

Pokusil jsem se objasniti v předcházejícím nejdůležitější (byť bezděčnou) příčinu předsudku, jenž panuje v naší veřejnosti vůči malému městu. Snášeti důkazy proti podstatě tohoto předsudku, není úkolem této stati. Řeknu prostě: jest pravda, že hlavním obyvatelem malého města jest „l'homme médiocre", kterého tak výborně charakterisuje Hello; je však neméně pravda, že týž homme médiocre tvoří ohromnou majoritu obyvatelstva celé zeměkoule, od nejmenší vesnice k největšímu městu. Jest pravda, že má naše malé město četné vady; ale Praha, myslím, nemá o ně také nouze. V ohledu vzdělání nestojí jednotlivá malá města nikterak za Prahou (ovšem odečte-li se těch „vrchních tisíc" lidí pražských, kteří znamenají českou vědu a české umění); tím méně pak v ohledu mravnosti. Není tedy příčiny, aby se jimi pohrdalo.

Ovšem jest však nezbytno, aby naše malé město bylo lepším než jest a aby konalo pro pokrok mravní a osvětový více než koná dosud. Požadavek ten jest nezbytnějším u nás než kdekoli jinde, neboť [illegible] národ malý a národ nemající milionových měst, jež by byla s to u[illegible]žeti sama jeho umění a vědu na jisté výši, jest otázkou existenč[illegible], aby měl vzdělaný venkov. A našemu malému městu zbývá ještě ve[illegible] v

kus práce, aby se vyprostilo ze svých četných slabostí a vad a aby dospělo oné výše mravnosti a vzdělání, které dospěti může, které dospěti musí.

K provedení úkolu tohoto nemůže se však malé město obejíti bez pomoci našeho centra, bez podpory Prahy. Jak si tu podporu Prahy představuji, nemohu tu stanoviti nějakým všeobecným pravidlem; o tom možno rozhodovati jen v jednotlivých případech, dle povahy věci, o niž se jedná, a dle povahy malého města, o které se jedná. Neboť to jest nutno míti vždy na mysli, že malá města přes značný počet znaků společných jsou organismy velice rozdílné, a že nelze léčiti vždy tytéž jejich bolesti dle jednoho a téhož receptu. Rozhoduje tu lidnatost toho kterého města, jeho síla finanční, jeho povaha hospodářská a průmyslová, jeho školství, jeho spojení, vlivy jeho okolí, ano i dočasné vlivy osobní. Proto uskutečnění toho kterého podniku kulturního, jež se v městě jednom zdaří bez všelikých potíží, narazí ve druhém na tvrdé překážky. Praha, která nemá ani správné povšechné představy o malém městě, může znáti tím méně zvláštních poměrů jednotlivých měst. Proto nečekám od ní ani mnoho iniciativy v zájmu povznesení malého města; iniciativa, není-li opřena o znalost poměrů, může stěží prospěti, ale může snadno škoditi. A mohl bych uvésti určité případy, kdy Praha malému městu zasažením do jeho záležitostí bez dostatečné znalosti věci skutečně uškodila. Činnost iniciativní zůstane tedy úkolem v prvé řadě malého města samého. A povinností Prahy bude hlavně, aby skýtala ochotnou podporu tam, kde bylo o ni požádáno a kde se nelze bez ní obejíti. Že této ochoty nebylo dosud leckdy nazbyt, za to dost krčení rameny, ironických úsměvů, vytáček, ba i zřejmého ukazování dveří, o tom dovedli by vám pionýři maloměstského kulturního ruchu povědětí všelicos zajímavého.

Především musí tu však konati povinnost svou vůči malému městu časopisectvo. Může ji konati věcnými úvahami o jeho důležitých otázkách, bezohlednou, ale spravedlivou kritikou jeho věcí a lidí, povzbuzováním jeho upřímných snah, burcováním jeho netečnosti, potíráním jeho vad — nemůže ji však konati paušálním podceňováním jeho významu nebo naprostým ignorováním existence.

Mohlo by se mi namítnouti, že v poslední době jeví některé pražské listy o venkov vůbec a malé město zvláště jistý zájem a věnují jeho záležitostem tu a tam dobrý článek. Doznávám to s potěšením. Ale mám obavu, aby zájem tento nebyl pouze chvilkový. U nás mívají dobré pokusy tak často život mýdlových bublin; objeví se nenadále, zazáří duhovými barvami — prasknou a zmizí beze stopy. A pak — co jsou ty články platny, když starý onen předsudek chodí jim v patách jako stín? Když po článku, pojednávajícím se znalostí a porozuměním o maloměstských divadlech, koncertech, výstavách, přednáškách, kursech, zábavách objeví se v tomtéž listě jiný, ve kterém se tvrdí, že malom[illegible]k nemá smyslu pro nic jiného, než pro vepřové hody . . . a pod[illegible] roztomilosti? . . .

[illegible]o, ten neblahý předsudek vůči malému městu musí nejprve p[illegible]! Teprve pak, bude-li malému městu věnována náležitá po-

zornost, bude-li se život jeho studovati s mysli nepředpojatou, bude-li jeho práce podrobena veřejné kritice, dostane-li se jeho vážným snahám potřebné podpory, bude možno, aby vývoj malých měst postupoval rychleji než dosud a aby tyto Neznámé Ostrovy staly se v době dohledné tím, čím v zájmu vlastním i celého národa státi se musí Ostrovy Blažených, nebo alespoň Ostrovy Dobré Naděje.

Přítomnost a budoucnost národův.

Napsal Giuseppe Sergi, profesor antropologie na universitě v Římě.

(Dokončení.)

A nyní přistupme opět k vysvětlení nahoře vylíčených jevů. Národní davy velikých asijských monarchií, v Mezopotamii a v Egyptě, byly řízeny panovníky samovládci, se zájmy výlučně osobními; všechny jejich snahy nesly se pouze k tomu cíli, a to ani ne z vlastní vůle, ale z donucení a s mocným nátlakem se strany těch, kteří je ustanovovali. Ze středu takových davů národa utlačovaného a spravovaného zájmy, nemajícími na zřeteli jeho prospěch, nikdy nezrodil se muž tak samostatný a rázný, aby dovedl strhnouti všechny síly k jinému směru; a podle stavu okolností politických a sociálních zdá se, že ani nemohl takový muž nikdy povstati. Mužové, kteří měli té odhodlanosti, vyskytali se naopak toliko mezi samovládci, a tito neměli jiné snahy, leč ukojiti vlastní ctižádost a baživost na útraty národa, který musil jim otročiti. Proto povstali-li odbojně nespokojenci v říši perské nebo babylonské nebo egyptské, byli to muži, kteří sami bažili zmocnit se na čas otěží vlády, ale jinak ponechali všechno při starém. Že došlo na odchod Židů z Egypta, mohlo se státi jenom na podnět muže tak geniálního, jakým byl Mojžíš, Židé byli by ještě hodně dlouho zkoušeli pod nadvládou faraonů, kdyby se nebyl vyskytl muž, který je vyvedl z pouště do svobodného života. Všichni ostatní žili ve stádech jako dobytek, a snášeli útisky všeho druhu se strany panovníkův a tyranů, v jejichž službách byli jako vojáci a úředníci — němé, bezejmenné houfy, trpící hlad, nouzi, bití, ano i smrt v úmorné práci, jako staré, utahané herky našich drožkářův.

Jinak bylo tomu v národě římském a vůbec u národů západních, žijících v davech právě tak otrockých. Hnutí, která změnila královský a aristokratický ráz římské republiky v demokratický, měla v čele muže z lidu, kteří musili roznititi davy; a ačkoli, jak bylo viděti, nešlo v Římě o to, změniti ústavu od základů, ani tam nebylo žádného neuskutečnitelného ideálu, přece konečně tyto obraty, tyto přeměny prováděly se s toutéž dětinskou zaslepeností jako ústava dosavadní. A jestli, s jiného hlediska vzato, u lidí, kteří tyto reformy osnovali, nejeví se jich s dostatek pokročilý, tak jako tomu bylo v Řecku, kde vyskyt se myšlenky vskutku podivuhodné mimo ústavu politickou a sociá to na druhé straně mělo vliv na pevnost a jakousi důstojnou neoch- ost

tu, na které Římané tolik si zakládali a pro něž všemožně zasazo- se o to, aby nebylo hnuto základy staré ústavy. Nejpřikřejším a osudnějším, a takřka jediným pokusem jest pokus Catilinův, který rocen byl krví mnohých obětí. Pokrokové hnutí epochy republikán- přestalo s císařstvím, a to, jak povíme, bylo příčinou pádu řím- ho císařství.

Pravil jsem, že i v zotročilých davech západu vyskytaly se takové evy, které prozrazují iniciativu mužů z lidu, kteří osnovali odboje; důkaz stačilo by vzpomenouti jen otrockých válek na Sicilii i na vmině a Spartacova podniku ve Španělích. Avšak v Řecku a v helen- ých městech jeví se lépe zosnované zápletky politické a sociální. Tu toliko setkáváme se s odboji usilujícími o zvrácení státu, když ne- hovoval požadavkům národa, ale nacházíme i politiky a filosofy, kteří bývali se bádáním, studováním a zkoušením nových soustav, porovná- jíce je, která z nich jest asi nejlepší, nebo i sami navrhovali nové, ela utopické, jako jest ústava Platonova. A to vše dělo se proto, v Řecku byl lid mnohem svobodnější a vůdcové jeho mnohem čet- ější nežli v Římě nebo jinde na západě, a také proto, že vzdělanost yla tam veliká a rozšířená; a toho nebylo v Římě. V Řecku byly dové prvky mnohem nevázanější a pohyblivější než jinde, jsouce ho- vy každého dne chopiti se politické práce ve veřejnosti, jako byly ždycky připraveny vypořádati se s oněmi usurpatory, kteří chtěli vlád- uti neobmezeně, totiž s tyrany, a byly násilné proti oligarchům, ne- ávaly pokoje těm, kteří usilovali zmocniti se veřejné správy pro svoji sobu a ve vlastní prospěch. Avšak přes tyto příznivé poměry v lidu ckém, a při veškeré lehkosti, s jakou dovedl porozuměti novotám, bylo by tak nikdy došlo k žádnému odboji, kdyby nebývalo mužu, teří k nim podněcovali, přemlouvali a vybízeli. Lidové prvky nemají iciativy; za to však uvádějí v pohyb moc a sílu celého davu, které ou pádné a často hrozné a zhoubné jako slepý pád stržené laviny ebo sesouvání horstev, jichž pohyb zadržeti jest ne-li nemožno alespoň elmi těžko.

V moderních dobách vypodobnění ideální politické a sociální ústavy jest obecným zjevem; prostředky k jejímu šíření vzrostly nekonečně tiskem a působením národních společností s veřejnými přednáškami; a těmitéž způsoby a s ideály ku zlepšení stavu člověka množily se také utopie, nebo utopické myšlenky s menšími či většími rozdíly v nadějích všech. Neboť, kdežto myšlenka Platonova a Campanellova zdá se patrně jenom jim samým filosofickým plánem, který ve skutečnosti mohl by býti možný, dnešní moderní myšlenky zdají se všechněm splnitelny, jak vlastním jich původcům, tak agitátorům, tak i celé straně a všemu získanému přívržen[illegible]stvu.

Avšak jest ještě jiný rozdíl, a to velmi karakteristický, mezi ideály staroi[illegible]i a moderními: ony, jakož i pokroková hnutí Římanů, ne- překr[illegible]y hranic toho národa, ve kterém vznikly, a nikdo jako na př. P[illegible]eměl na mysli humanitních převratů mimo hranice Řecka; tyto [illegible]ní utopické myšlenky mají základy příliš široké, pole příliš rozsá[illegible]obecné, horují pro humanitu bez rozdílu národnosti, jaká

byla by asi ideálem socialistickým. Agitační činnosti rozmohly se tudíž dalekosáhle, velmi široce jako nesmírné vlny, které zaplavují moře i hory a nehledí na rozdíly lidí, jazyka a rasy. V tom utopie moderní přesahuje daleko utopii řeckou; avšak to stojí v těsném svazku s pojmem: jaký býval druhdy a jaký jest rozšířen nyní o národnosti, vlasti, lidskosti, druhdy pojmem uzavřeným a těsným, nyní rozsáhlým. Ale národní davy se nezměnily co do druhu a jakosti; jako kdysi, tak i dnešní doby pohybují se výlučně vlivem suggesce, a kdyby nebylo této, nebouřily by se ani pod nejhrubšími útisky.

Bylo by zajímavo poznati, kde vznikla myšlenka ideální soustavy politické a sociální, a v čí prospěch je myšlena, třeba by ještě nedocházela praktického uskutečnění. Ideál vyvíjí se ze přítomných poměrův a okolností v lidu a v národě, kteréžto poměry, ve skutečnosti, dokazují jen nedostatky a potřeby nevystačující v historickém momentu; tu vyskytne se tedy někdo, jenž hledá a studuje prostředky, jimiž by se odpomohlo nepohodlným veřejným poměrům, a ohlíží se po cestě, kterou by se jim předešlo, neb aspoň kterak bylo by lze je zmírniti. Jsou tu nesnáze národohospodářské a bída; ty kladou se za vinu majetnosti jednotlivcův a kapitálu shrnutému do několika málo rukou: jeví se tedy potřeba změniti takovouto soustavu, odstraniti jednostrannou zámožnost a místo ní zavésti jiné platné systémy. To ovšem přirozeně uvádí generální změnu do politického i společenského řádu a vychází z toho systém nový, nová ústava sociální, která stává se ideálem toho, kdo ji našel. V tom případě byla by ideálem socialistickým podle svých základův i dle svého celkového rázu. V jiné době, nemnoho vzdálené, vyskytl se jiný politický ideál, v němž spočívala všeobecná náprava zbědovaných společenských poměrův; a zrodil se ku potlačení politických a občanských práv, k odřeknutí svobody náboženské a svobody myšlení. Parlament, senát a ústavní monarchie postačovaly a postačují dosud některým, aby cítily se šťastnými ve vzorném státě; jiným je to málo, cítí potřebu zrušiti monarchii, a stačí prý ustanoviti na místě krále presidenta, aby stát stal se dokonalým, a aby se v něm všem dobře vedlo. Připomeneme jen poměry v Italii, kde pro pouhou takovou myšlenku vyměřoval se desítiletý, krutý žalář, vyhnanství, ano i smrt předbojovníkům. Dnes politický ideál jest o padesátiletí pozadu, tu že skutečnost neodpovídá a nemůže odpovídati požadavkům, jinde, že hluboký společenský úpadek nehnul se ani o píď, naopak, ještě více klesl. Ideál socialistický, který je nejvíce novotářský a vztahuje se přímo k obecným nedostatkům, zvláště národohospodářským, a tedy ku každodennímu boji s životem, zdá se, že je schopen přivésti konečnou nápravu; proto jest a musí býti utopickým, že nevystupuje jako strannická přeměna existující společnosti, nýbrž jakožto nový společenský řád: každé přijetí nového řádu, v jeho absolutním smyslu, jest utopií, ideálem neuskutečnitelným.

Každý ideál jest novým směrem myšlení a přede vším klade důraz na výhody a zájmy strany navrhující; vznikl-li na poli vědeckém, jest popudem ku povznesení vědy, vyšel-li z umění, hlásá nové zásady umělecké, vystoupil-li ze společenského života, bývá příčinou společenské

kroku a nápravy. Již proto je každá taková myšlenka předpovědí
loucího ruchu ve všech směrech a za všemi cíly; proti ní povstane
osice, která jest reakcí se strany oněch, jimž pro pohodlnost není
no bráti se novými směry a nadchnouti se pro nový život, a jiných,
hž zájmy zarputile se vzpírají opustiti místo, na němž ve všem po-
dli si hoví. Nastává pronásledování novotářův, a tu jest apoštolství,
učednictví, šíření zásad, a může býti po čase i vítězství, je-li z té
yšlenky alespoň část schopna života a provedení, která přináší sku-
čný zisk a výhody do společnosti. Každý ideál tedy má svoji dobrou
ánku, ať je jakéhokoli rozsahu a ceny, třeba utopický, jenom roz-
ní-li nějakým způsobem ruch a na okamžik je jako silný náraz na
vadlo, které se rozhoupá na krátkou dobu; ono vyšine se na okamžik
normálních zákonů tíže, avšak tíže sama přivede je opět k normál-
mu běhu; a tak vše, co vymkne se z navyklé dráhy, způsobí oka-
žitý nepořádek, ale brzo vrací se opět k pořádku s jiným rázem a
ým působením. Ideál rodí se uprostřed národů pokročilých v ci-
isaci a mezi vzdělanějšími lidmi, kteří jsou schopni iniciativy; Ře-
vé byli první na světě, kdož měli ideu o všech oborech veřejného
rota: v umění, vědě, politice; byli první, kdož ji hlásali jakožto
ustavu myšlenkově spořádanou a s tím vědomým úmyslem, aby po-
edli společenský řád. Národové primitivní a stísnění absolutismem,
k zřejmo, jsou neschopni pojati takovou myšlenku, právě tak jako jsou
způsobilí nadchnouti se pro nové směry; jim nedostává se lidí s vý-
ačnou individualitou. Národové polovzdělaní, avšak praktičtí, jako
li Římané, nemají žádného utopického ideálu, ale chápou se oprav
dle okamžité potřeby a provádějí je bez dlouhého uvažování, z pou-
ho impulsu. Z toho je patrno, že není tu valného odporu se strany
ch, kdož přejí si trvání původního stavu, nicméně však nedovedou
brániti, aby se neděly věci neobyčejné, přítomný stav rušící, totiž
oboje; a Římané sami nejednou podali takový příklad. Vskutku změna
ítomného stavu, byť byla sebe menší, způsobuje zavržení a výměnu
které běžné politické funkce za jinou, novou a přiměřenější.

Budoucnost národů záleží výhradně na ideálu, ať je již jakýkoli,
nom když vychází z přítomného stavu věcí, který ukázal se nedosta-
čným; lepší vychází z horšího, jenom když lidé dovedou to vycítiti
ono přijati. Národ spečetí dny své existence, je-li prost takového
yšlenkového ruchu, který přechází v ruch viditelný, v ustavičnou
měnu sociálních forem, které jsou žitím. Kde toho není, tam nastu-
je stagnace, váznutí, ztrnulost podobná smrti.

Avšak může býti ideál, který nehledí do budoucnosti, který ne-
amená rozvin toho, co je přítomné a novým a ustavičně novým pod-
mínkám národního bytí užitečné, se zanecháním a zavržením všeho
starálého, přežilého, nemotorného, neprospěšného; může býti ideál,
erý se k minulosti národa, jenž pamatoval lepší časy, jakoby
mo namenati vždy i v budoucnosti. Takový falešný ideál mají
rod historičtí, starého zvučného jména z dob, které se nikdy ne-
vrá ré nikdo nemůže vrátiti, jako voda řeky nevrací se zpět
své meni, ale neodvratně padá do moře nebo do jiné vodní

nádrže. Takový falešný ideál obnovení minulosti, vzkříšení toho, co je mrtvé, vyskytá se, když nastává váznutí, které je počátkem myšlenkové a citové ztrnulosti, když nastává celková ochablost energie; a, jako stařec, který má svoje vzpomínky z mládí, tak národ vzpomínající na zašlou svoji slávu a hroužící se do ní v naději, že ji obnoví a vrátí ohlížeje se zpět, jde vstříc svému neodvratnému konečnému pádu.

hss—

Křesťanství.

Houston Stewart Chamberlain: Základy XIX. věku.

(Pokračování.)

A to tím více, ježto od Pavla až do Pia IX. nikdo si asi neuvědomil tento prostý, na bílední ležící poměr: myslím plemenný antagonism, jakož i okolnost, že se zde vespolek dotýkají věčně neslučitelné, navzájem se vylučující náboženské ideály. A tak došlo k tomu, že první božské zjevení náboženství lásky stalo se náboženstvím nenávisti, jakého se svět dosud nedožil. Nástupcové muže, který se bez odporu dal jati a na kříž přibíti, zavraždili chladnokrevně, jakoby to byl „skutek zbožnosti", během několika málo století více milionů lidí, než jich padlo ve všech válkách celého starověku; posvěcení kněží tohoto náboženství stali se katy z povolání; kdo nebyl ochoten přísežně přistoupiti na některý z jalových, nikým nepochopených a na dogma povýšených pojmů, lecjakého to ohlasu volné hodinky duševního akrobata Aristotela nebo myšlenkového kejkliře Plotina, kdo byl tudíž mužem nadanějším, vážnějším, šlechetnějším, mužem svobodným, tomu bylo podstoupiti nejstrašnější smrt; na místě nauky, že pravda náboženství leží toliko v duchu, nikoliv ve slově, nastoupilo slovo poprvé ve světových dějinách své strašné panství, jež ještě dnes tísní jako těžký balvan náš ubohý vzhůru tíhnoucí „středověk". — Než dosti, každý mně rozumí, každý zná krvavé dějiny křesťanství, dějiny náboženského šílení. A co tvoří základ těmto dějinám? — Snad postava Ježíše Krista? Věru nikoliv, nýbrž spáření arijského ducha se židovským a výstřednosti chaosu národů bez národnosti a víry. Židovský duch nebyl by daleko způsobil tolik zla, kdyby byl býval přejat v původní čistotě: neboť dogmatická jednotnost byla by spočívala na podkladě veskrze pochopitelném a právě církev byla by se stala nepřítelkou pověry; tak však počal židovský duch vnikati do velebného světa indoevropské symboliky a tvůrčí, proměnlivé, utvářivé mohutnosti; jako jed, jímž napouštějí jižní Američané šípy, pronikal a umrtvoval tento duch organismus, který jest životným a krásným toliko v proměnlivém znovutváření. Dogmatičnost, víra v literu, děsná omezenost náboženských představ, nesnášenlivost, fanatismus, bezměrné přeceňování se, to vše jest důsledkem historického pojetí, připjetí se na Starý zákon; jest to ona „vůle", o níž dříve jsem mluvil, již vznikající křesťanství dostalo darem od židovství: slepá, plamenná, tvrdá a krutá vůle, ona vůle, jež

v dřívějších dobách rozkazovala, aby při vzetí cizích měst roztříštěny byly o kamení hlavy kojenců. Zároveň připoutal tento dogmatický duch nejhloupější a nejodpornější pověru ubohých otrockých duší k náboženství jako věčné její součástky; co bývalo dříve dobré pro „sprostého muže" (jak Origenes myslil) nebo pro otroky (jak Demosthenes se posmívá), na to byli nyní pro spásu své duše nuceni věřiti duchové nejvznešenější. Upozornil jsem již v dřívější kapitole na dětinské pověry Augustinovy; Pavel nebyl by ani na okamžik věřil, že člověk může býti proměněn v osla (víme přece, jak mluví o andělích), Augustinus však považuje to za docela pravděpodobné. Zatím co nejvznešenější náboženská nazírání se své výše jsou strhována a úplně zpitvořena a zkroucena, dostává se dávno již překonaným bludným představám primitivních lidí, kouzelnictví, čarodějství atd., úředně zajištěného domovského práva in praecinctu ecclesiae.

Nikdo z lidí není nám tak šlechetným, zároveň však i smutným příkladem rozervanosti, způsobené v srdci takto organisovaným křesťanstvím, jako Augustinus. Nemůžeme otevříti ani jediný z jeho spisů, abychom nebyli pohnuti žárem jeho citů a upoutáni posvátnou vážností jeho myšlenek; nemůžeme v nich dlouho čísti, a z hloubi srdce neželeti, že takový duch, vyvolený k následování živoucího Krista, stvořený jak jen několik k tomu, aby pokračoval v díle Pavlově a aby dopomohl pravému náboženství apoštolovu v rozhodném okamžiku k vítězství, přes to vše nic nebyl s to pořídit s mocnostmi chaosu národů, z něhož sám vyšel — bez vlasti, bez plemene, bez náboženství — , že konečně v jakémsi šíleném zoufalství spěl za jediným ideálem: aby pomohl stůj co stůj, a to i za cenu lepší části vlastního svého náboženství organisovati římskou církev jako světovládnou moc, jež zachraňuje, udržuje pořádek i jednotí. Považíme-li však, jak to v Evropě vypadalo na počátku 5. století (Augustin zemřel r. 430.), poučíme-li se ve „Vyznáních" tohoto otce církevního o společenském a mravním stavu t. zv. civilisovaných lidí oné hrůzné doby, představíme-li si, že tento „profesor rhetoriky" — vychovaný svými rodiči ve „spes litterarum" (Confessiones II., 3.), zběhlý v hladkém Ciceronu a v subtilnostech novoplatonismu, musil se dožiti, jak drsní Gotové, „truculentissimae et saevissimae mentes" (De civ. I., 7.), Římu dobyli, a jak divocí Vandalové zpustošili jeho africké rodiště, považíme-li, pravím, jaké hrůzostrašné okolí působilo se všech stran na tohoto vzneseného ducha, nebude nám s podivením, že muž, jenž by byl v každé jiné době vystoupil za volnost a pravdu proti jakémukoliv tyranství svědomí i proti korupci, váhou vlastní osobnosti zvýšil zde význam autority a bezpodmínečného hierokratického despotismu. Podobně jako u Pavla nebude znalci za těžko ani u Augustina rozlišovati pravé, vnitřní jeho náboženství a náboženství jemu vnucené; zde však, dalším vývojem křesťanství, utvářila se věc mnohem tragičtěji, neboť pryč jest nepředpojatost a tím i pravá ost člověka. Tento muž neodporuje si volně, bezstarostně a bez u, nýbrž jest již zotročen a odpor vnucuje mu cizí ruka. Nejedná de toliko, jako u Pavla, o dva podle sebe probíhající názory své-; ani pouze o to, že zatím přistoupily k nim mysterie, svátosti

a obřady z období chaosu národů; nýbrž Augustin jest nucen tvrditi dnes opak toho, co pravil včera: jest nucen proto, aby mohl působiti na lidi, kteří by mu jinak nerozuměli, jest nucen, poněvadž svůj samostatný úsudek položil jako oběť na prah římské církve; jest nucen, aby si nedal ujíti nějaké chytrácké dialektické mudrlantství v učené hádce s domnělými sektáři. Jest to tragický pohled. Nikdo ku př. neviděl jasněji než Augustin, jak neblahé následky má nucené přestoupení ke křesťanství pro křesťanství samo; již za jeho doby převládali v církvi (zejména v Italii) lidé, již nebyli v pražádném vnitřním vztahu ke křesťanskému náboženství a již přijali nové vyznání na místě starého jen proto, poněvadž toho žádal stát. Jeden, vypravuje Augustin, stává se křesťanem, poněvadž jeho služebodárce tak poroučí, druhý, poněvadž k přímluvě biskupově doufá vyhráti rozepři, třetí přeje si postavení, čtvrtému dostává se tím bohaté ženy. Bolestí naplněn přihlíží Augustin k tomuto průběhu, který také skutečně stal se sžíravým jedem na těle křesťanství, a varuje důrazně (což Chrysostomos již dříve učinil) před obvyklým hromadným obracením na víru: a přece jest to týž Augustinus, který vyslovuje nauku „Compelle intrare in ecclesiam", který tuto závažnou zásadu snaží se sofisticky odůvodniti tím, že jest nutno snažiti se, aby „špatní sluhové" byli zachráněni „metlou dočasného trápení", jest to týž Augustinus, jenž žádá trest smrti za nevěru a použití státní moci proti kacířství! Muž, který užil o náboženství těchto krásných slov: „láskou jdeme mu vstříc, láskou je hledáme, láska jest to, jež se dovolává, láska, jež způsobuje vytrvalost v náboženství zjeveném" — tento muž jest mravním původcem inkvisičního soudu! Nevynašel sice pronásledování a náboženskou vraždu, neboť tyto byly křesťanství vlastními od toho okamžiku, kdy se stalo státním náboženstvím římským, než on je upevnil a posvětil mocí svojí autority; teprve jím stala se nesnášenlivost nikoliv pouze politickou, nýbrž náboženskou povinností. Naproti tomu jest pro pravého svobodného Augustina význačno na př., jak energicky odmítá tvrzení, že by byl měl Kristus na mysli Petra, když řekl: „na této skále vystavím církev svou"; ba prohlašuje, že tento výklad jest naprosto nesmyslný a rouhačský, poněvadž přece Kristus zřejmě myslil: na skále této „víry", nikoliv tohoto muže; pročež Augustinus také přesně rozlišuje viditelnou církev, jež z části na písku stojí, od církve skutečné: a přece jest to zase on, jenž pomáhá více než kdokoliv jiný, zakládati moc této viditelné, římské, Petra se dovolávající církve, jenž ji vynáší jako instituci bezprostředně Bohem zavedenou, „ab apostolica sede per successiones episcoporum"; jest to zase on, jenž doplňuje náboženský nárok na panství daleko rozhodnějším nárokem politické nepřetržitosti — po římské říši zákonná římská církev. Jeho nejdůležitější spis „De civitate Dei" jest proniknut právě tak velice myšlenkou na římské imperium jako Zjevením sv. Jana.

Ještě daleko osudnějším a krutějším jeví se tento život plný rozporů, toto budování na troskách vlastního srdce, jakmile pozorujeme vnitřní život a vnitřní náboženství Augustinovo! Augustinus jest prvahou mystik. Kdo by neznal jeho „Confessiones"? Kdo by nebyl ...ět

a znovu četl ono nádherné místo, desátou kapitolu sedmé knihy, kde popisuje, jak nalezl Boha teprve tehdy, když jej hledal ve vlastním srdci? Komu by netanula na mysli rozmluva s jeho umírající matkou Monikou, onen čarovný květ mystiky, jakoby utržen v zahradě Brihadaranyaka-Upanishad: „Umlklo-li by smyslů bouření, umlkly-li by ony stinné postavy země, vody a vzduchu, umlkla-li by klenba nebes, a trvala-li by i duše v mlčení v sebe pohřížena tak, že by sebe zapomenuvši nad sebe se vznesla, umlkly-li by i sny a vysněná zjevení, umlkl-li by každý jazyk a každé jméno, mlčelo-li by vše, co jde umírání vstříc, umlklo-li by to vše . . . a On sám by mluvil, nikoliv však skrze stvoření, nýbrž On sám, a my slyšeli bychom jeho slova, nikoliv jako by mluvil jazykem lidským, ani hlasy andělskými, ani hromem, ani v jinotajných hádankách . . . a tento Jediný kdyby uchopil patřičího naň a pojmul ho a pohřížil v mystickou blaženost (interiora gaudia): nevyrovnal-li by se věčný život této představě, kterou nám vnuknul krátký okamžik vzdechy přivolaný?“ (IX., 10.) Než Augustinus není snad toliko mystikem duševního nitra (jakých křesťanství mnoho znalo), nýbrž jest náboženským geniem, jenž touží po vnitřním „obratu“ hlásaném Kristem, a v epištolách Pavlových zúčastňuje se tohoto znovuzrození; vypravuje nám, jak právě toliko vlivem Pavlovým vniklo náhle světlo, mír a blaženost do jeho vášněmi rozervané, mnoholetými vnitřními boji a neplodným bádáním úplnému zoufalství propadlé duše. (Conf. VIII., 12.) S plným přesvědčením, s hlubokým porozuměním chápe základní nauku o milosti, o „gratia indeclinabilis“, jak ji nazývá; považuje ji tak velice za základ svého náboženství, že odmítá od ní název „učení“ („De gratia Christi“ § 14); a jako pravý učeník apoštolův dokazuje, že představa milosti vylučuje zásluhu dobrých skutků. Více kolísá ve svém pojetí významu spásy a i dědičného hříchu, jež nelze srovnati s indickými náboženskými naukami; neboť zde halí židovská kronika jeho soudnost, což jest však téměř bez významu, poněvadž naopak zase pevně lpí na pojmu znovuzrození jako na neposunutelném středisku křesťanství. A hle, týž Augustin zapírá téměř veškera svá nejvniternější přesvědčení! On, jenž nám pravil, jak odkryl Boha v nejhlubším nitru vlastní duše a jak byl Pavlem veden k náboženství, píše nyní (v bojovném zápalu proti Manichejcům): „Nevěřil bych v evangelium, kdybych k tomu nebyl nucen autoritou katolické církve.“ Zde staví tedy Augustinus církev, o níž sám tvrdil, že má málo pravých křesťanů, výše než evangelium; jinými slovy, církev jest náboženství. V odporu s Pavlem, který hlásal: každý hleď, jak bys na základech Kristových stavěl, vysvětluje Augustinus: nikoliv duši, nýbrž biskupovi přísluší určovati víru; on odpíral nejopravdovějším křesťanům, co téměř každý papež i později dovoloval, totiž pouhé zkoumání odlišných učení: „jakmile biskupové promluvili,“ pí[illegible]ení více třeba ničeho zkoumati, nýbrž vrchnost má bludařství po[illegible]násilím.“ Jak jeho čistá nauka o milosti poznenáhlu v niveč se[illegible]ávala, třeba jest sledovati v obšírných dějinách dogmat; úplně se[illegible] nemohl Augustinus nikdy, leč kladl na dobré skutky tak v[illegible]z, že právě tento poměr obyčejnému oku zmizel, byť i zůst[illegible]e Augustinova pojetí) jako „dar boží“ součástkami a vidi-

telnými výsledky milosti. Stále čihajícímu materialismu byly tím otevřeny dvéře dokořán. Jakmile Augustinus dodal výrazu slovům, že bez zásluhy dobrých skutků není spasení, bylo brzy zapomenuto předvětí, že způsobilost k těmto dobrým skutkům jest darem božím, dobré skutky tudíž že jsou květy na stromě víry. Augustinus sám jde tak daleko, že mluví o relativní ceně rozličných skutků a pohlíží také na smrt Kristovu s tohoto vypočítavého stanoviska! To jest židovství na místě křesťanství. A přirozeně přeneslo se toto kolísání, tato nerozhodnost základních názorů na veškeré podřízenější otázky. K otázce o večeři Páně, jež právě teď se počala vynořovati, se ještě vrátím; své krátké črty ukončím ještě jedinou, pouhým to příkladem, aby bylo patrno, jak dalekosáhlé následky by byly vyplynuly z vnitřních rozporů oné vzcházející církve během staletí. Na rozličných místech probírá Augustinus s důvtipnou dialektikou pojem o transscendentalitě představy časové (jak bychom dnes řekli); nenalézá pro svůj pojem slova, tak že na př. v dlouhé diskusi o tomto předmětu (v XI. knize „Confessiones") doznává posléze: „Co jest tedy čas? Dokud se mne nikdo po tom neptá, vím to zcela dobře, jakmile to však chci tazateli vysvětliti, nevím toho více." (Kap. 14.) My mu však dobře rozumíme. Chce ukázati, že pro Boha, t. j. tedy pro názor empiricky již neomezený, není dle našeho pojmu žádného času, a dovozuje z toho, jak bezpředmětnými jsou četné diskuse o minulé a budoucí věčnosti. Jest patrno, že přišel na jádro pravého náboženství; neboť jeho dokazování spěje neodvratně k náhledu, že veškeré kronice minulosti a prorokování budoucnosti přísluší toliko obrazný význam, čímž však také otřeseny jsou pojmy o odměně a trestu. A to jest týž muž, který později nepřestal nikdy dokazovati a hluboko v srdce vrývati naprostou doslovnou věčnost pekelných trestů jako nepochybovatelnou, základní a konkretní pravdu! Spatřujeme-li tudíž s plným oprávněním v Augustinovi předchůdce Lutherova, byl přes to zároveň skutečným, mocným průkopníkem onoho protipavlovského směru, který později nepokrytě byl vysloven Ignácem, jeho řádem a jejich náboženstvím pekla.

Harnack shrnuje svou kapitolu o Augustinovi takto: „Augustinus učinil církevní nauku co do objemu a významu n e j i s t ě j š i. Kolem starého dogmatu, jenž uhájil svou ztrnulou platnost, utvořil se veliký nejistý kruh nauk, v němž žily nejdůležitější myšlenky náboženské a jenž přece nikým nemohl býti přehlédnut a upevněn". Ačkoliv právě on působil tak neúnavně pro jednotu církevní, zanechal, jak patrno, více látky k boji a rozdvojení, než sám nalezl. Prudký boj ve vlastním jeho srdci trval totiž snad bez jeho vědomí i po jeho vstupu do církve až do konce jeho života; ale nebyl to již zápas mezi smyslným požitkem a touhou po ušlechtilé čistotě, nýbrž boj mezi hrubě materialistickou, pověrečnou církevní vírou a mezi nejsmělejším idealismem pravého náboženství.

Jako jsem v druhé kapitole nechtěl psáti dějin právních, neo. važuji se ani teď nastíniti dějiny náboženské. Podaří-li se mi vyv lati živou a zároveň i vniterně správnou představu o podstatě námi zd děného boje, boje různých náboženských ideálů o nadvládu, dosáhl ·em

jm svého cíle. Opravdově podstatným jest náhled, že historickým křesťanstvím, obojakým od prvopočátku, vštípen byl boj do srdcí jednotlivců. Pokusil jsem se při vší úsečné stručnosti objasniti to oběma velikými postavami Pavlovou a Augustinovou. Tím však jsou dány hlavní prvky mějšího boje, totiž boje v církvi. „Pravý důvod jest lidské srdce," praví Luther. Pročež spěji nyní ke konci tím, že z čiře nekonečného množství fakt k „boji náboženskému" se vztahujících vyjmu jen několik, jež zejména dobře věc objasní. Omezím se jen na nejnutnější doplnění toho, co s dostatek již bylo naznačeno. Tím způsobem, doufám, dostane se nám přehledu, jenž nás dovede až na práh 13. století, kdy sice vnější boj teprve do opravdy začíná, vniterný však celkem již utichl: od té doby stojí naproti sobě odloučeny názory, zásady, moci, především pak plemena, jež však sama se sebou jsou poměrně za jedno a vědí, co chtějí.

V nejobecnějších svých rysech sestává boj církevní během prvého tisíciletí nejprve z boje mezi východem a západem, později z boje mezi jihem a severem. Nelze ovšem tuto definici bráti čistě zeměpisně: „východem" bylo poslední vzplanutí helenského ducha a helenského vzdělání, „sever" toť procitnutí germánské duše; určitého místa, určitého střediska pro tyto obě moci nebylo; Germánem mohl býti italský mnich, Řekem africký presbyter. Proti oběma stál Řím. Jeho ramena sáhala až do nejdálnějšího východu a do nejodlehlejšího severu; v té příčině nelze ani tento pojem „Řím" bráti toliko místně; než zde byl nepřesunutelný střed, staroposvátné město Řím. Specificky římského vzdělání, jež bylo by lze srovnati s helenským, nebylo, veškeré vzdělání v Římě bylo a zůstalo od nepaměti helenským; o jakékoliv výslovně individuelní římské duši, ke germánské přirovnatelné, nemohlo býti řeči, tím méně, poněvadž starořímský národ zmizel z povrchu zemského a Řím byl pouze administrativním střediskem směsice bez národnosti; kdo mluví o „Římu", mluví o chaosu národů. Přes to osvědčil se Řím nikoliv slabším z bojujících, nýbrž silnějším. Úplně ovšem nezvítězil ani na východě ani na severu; viditelněji než před tisíci lety stojí proti sobě ještě dnes ony tři veliké „směry"; leč rozkolná řecká církev jest v příčině svého náboženského ideálu podstatně římskokatolickou, nejsouc ani dcerou Originovou ani gnostiků, a reformace na severu odvrhla rovněž toliko z části vše specificky římské a zrodila kromě toho svého Martina Luthera teprve tak pozdě, že úplně přišla o značné v tu dobu nadobro již poromántěné části Evropy, jež o několik století dříve by jí byly patřily, poněvadž onen „sever" rozprostíral se až do srdce Španělska, a až k branám Říma. Jediný pohled na tyto tři směry, jež pokoušely se o dokončení stavby křesťanství, dostačí, abychom si znázornili povahu boje, jenž i na nás dědictvím přešel. (Pokračování.)

Jižní Slované.

Píše Št. Radić. (Pokračování.)

Slyšim však výtky: Dobře, dejme tomu, že všeckna tato tři neb čtyři nářečí či jazyky tvoří vlastně jeden celek svojí formou, zůstan ještě značný, ne-li úplný rozdíl v obsahu; nelze proto tu mluviti o jedn literatuře, nýbrž o čtyřech, pokud nebude vnitřní literární jednoty stejného totiž ducha a stejných myšlenek. Souhlasím: sama forma není ještě jednota, ač jest to velmi důležité, ba rozhodující, rozumí-li s jižní Slované či nerozumí beze všeho zvláštního učení se jinému nářečí. Ale právě co do ducha literatury jeví se všude jednota mnohem větší, než zdálo by se na první pohled.

Především ústní, lidová literatura má stejný karakter ve všech nářečích a na celém prostranství, kde žijí jižní Slované. Vždyť totéž možno tvrditi a dokázati o lidové literatuře všech Slovanův, již přece podléhali a podléhají různějším vlivům než Slované jižní. Jest pravda, že tato literatura lidová zůstala ve východní části balkánského poloostrova téměř výhradně epická, mezi tím co na západě, v Přímoří zvláště, již dávno stala se lyrickou. Dále jsou západní motivy mnohem jemnější, přímořské písně jsou velmi něžné, a východní mnohem směl ejší a pestřejší. Ale životní ideály jsou všude stejny.

Totéž platí o literatuře psané. Všude odráží se v ní týž ideal: osvoboditi se ode jha opravského; brániti pronikání německému; odpověděti na opovrhování italské hrdostí slovanskou; zbaviti se neupřímného objetí bratrství maďarského, v němž udusilo se tolik velkých snah národních.

Všechny tři literatury psané, slovinská, chorvaská a srbská, bulharská, podléhají sice vlivům cizím ve své formě a ve svém obsahu; všechny tři snaží se zůstati co nejvíce partikularistickými tak, že soudě dle této malicherné snahy po výlučnosti, nebylo by lze mluviti ani o jedné literatuře Chorvatův a Srbův; ale všude viděti, kde literatura tato dotýká se otázek sociálních a kulturních a kde přibližuje se k lidu, týž karakter jako v literatuře lidové: melancholii bez pesimismu, zříkání se života svého k vůli životu jiných, v bídě nesmírnou trpělivost a nesmrtelnou naději, v štěstí nesmírnou dobrotu a nesmrtelnou lásku dle zásady národní filosofie: V dobrém se nepovyšuj a v zlém neponižuj. („U dobru se nepovisi, a u zlu se neponišti".)

Ostatně psaná literatura jižních Slovanův ze stanoviska sociálního a kulturního jest ještě v plenkách. Její význam pro národní život jest nepatrný, a jsou případy, kde její vliv stává se zhoubným. Tuto však krisi přežije jistě pod vedením nových mladých sil, jež nezavrou se sice před ostatním světem čínskou zdí, ale nebudou ani létati ze novinkami boulevardův a „ringův" dříve, než hluboce a všestranně poznají život a potřeby svého lidu.

Otázka dvojího písma ztratila již delší dobu svoji příkrost ... nes možno již zcela určitě předpovídati, že za nějaký čas nebude t ...řekážkou národní jednotě. Každý totiž Srb a Bulhar uznává, že v... ný

ověk vůbec a Slovan, zvláště evropský, musí znáti latinku. Dle toho é také jedná ve středních školách srbských a bulharských, kde učí se pravidla frančině. Jest potřebí jen poněkud lepší organisace literární, y Srbové a Bulhaři měli příležitost seznamovati se pravidelně s vy- ním slovinským a chorvatským. Pro toho, kdo čte francouzsky, italsky, glicky nebo latinsky, jest hračkou čísti vlastní svoji řeč latinskými smenami. Pravopisné odchylky a „těžkosti" jsou pro něho vlastně prací vou, tří hodin.

Slovinci zdá se býti na prvý pohled kyryllice tak nepřístupna, jako rbu i Bulharu latinka. Ale mezi Slovinci vyvinul se v poslední době it slovanské vzájemnosti tak silně, že každý vzdělaný Slovinec snaží e čísti kyryllici jednak k vůli epickým básním ve vydání Vuka Stefa- oviče Karadžiče, jednak k vůli sympathiím svým k Rusku. Kromě toho a slovinských gymnasiích v Krajině čtou se v páté třídě Vukovy sbírky básní, tak že mládež škol středních čte běžně kyryllici srbskou nebo chorvatskou a od té ku čtení kyryllice bulharské jest ovšem jenom malý krok.

Chorvaté rozřešili téměř úplně otázku dvojího písma. Ve všech školách chorvatských, tedy také lidových, vyučuje se stejně obojímu písmu. S kyryllicí začíná se v druhém pololetí první třídy nebo v prvním pololetí druhé třídy. Čítanky jsou tištěny napolo jedním, napolo pruhým písmem a z úloh školních určitá část píše se kyryllicí až do poslední třídy škol středních.

V srbských konfesionalních školách v Chorvatsku nevěnuje se ani z dálky tolik péče pravopisu latinskému, a to proto, že právě vzdělaným Srbům latinka zdá se býti písmem národu srbskému nepřátelským, jelikož jím píší — Jezovité. Mnohým zase Chorvatům kyryllice jest písmo barbarské jen poněkud dokonalejší od egyptských hieroglyfů. Konečně neustávají hádky o to, čí jest to písmo, srbské nebo chorvatské.

Jak jest z toho viděti, kdykoliv mluvíme o inteligenci, nacházíme v ní malicherné spory o věcech, jež dávno jsou již urovnány. Věda dokázala — o čem ostatně na první pohled možno se přesvědčiti — že kyryllice jest původu řeckého, a život svědčí, že jest to ve své podstatě písmo slovanské, ruské totiž, rusínské, bulharské, srbské a chorvatské. Vždyť jím psali i chorvatští mniši na dalmatských ostrovech a velmožové chorvatští vedle hlaholštiny, písma to slovanského také původem svým, nejraději podpisovali se kyryllicí. Srbové brání se před latinkou také proto, že považují kyryllici za hradbu své národnosti. Toto smýšlení jest zbytek starého romantického vlastenectví a jest totožné se smýšlením chorvatských politiků, kteří na všecka maďarská násilí odpovídají dovoláváním se historického státního práva chorvatského. Denně však klesá počet těch vzdělaných Srbů, jimž řecká abeceda má býti znamením národní spásy, podobně jako se zmenšuje počet [illegible]vatů, jimž latinské listiny mají býti základem národní polilil[illegible] obou stranách přichází se totiž k poznání, že hradby, třeba [illegible]é, nezabrání cizím vlivům, nýbrž pravidelný vývoj všech náro[illegible] a schopností. Toto poznání sesiluje se náhledem, že civi-

lisace nemá své zvláštní abecedy a že právě proto její apoštolové tak horlivě a neunavně přehrabávají dávnověké zříceniny vymřelých již národů a s radostí a nadšením vítají každý nový nalezený papiros hieroglifů, každou novou vykopanou cihlu klínového písma. Z těch apoštolů vědy mají si vzíti příklad všickni Slované a my jižní Slované zvláště. Když jménem vědy, často příliš abstraktní, možno tak nadšeně milovati vymřelé národy, jistě že jménem života, pro nás až příliš reelního, dovedeme co nejdříve věnovati potřebný čas na to, aby každý z nás četl obojí písmo stejně běžně a stejně rád.

IV.

Myšlenky výše vyložené žijí v hloubi každé duše slovinské, chorvatské, srbské a bulharské. Ale — vždy existuje toto nešťastné ale — ony se zpravidla neprojevují, a to z příčin čistě politických a následkem uvažování výhradně praktického. Proto politikové a lidé, již veřejně působí, rozumují téměř bez výjimky takto: My jsme jednak navždy rozděleni mezi některé velké státy fakticky, jednak křižují se na našem území zájmy, domnělé nebo pravé, všech velmocí evropských. Proto mezinárodní politika, v níž jsme my bez vlivu, postará se o to, bychom zůstali rozdrobeni na nesčetné provincie, bychom se totiž nespojili ani sami, ani s pomocí té které velmoci. Jsme odsouzeni k trvalé závislosti a proto máme se ucházeti o přízeň mocných svých sousedův a přizpůsobiti se tvrdé, ale nezbytné skutečnosti. Zůstaňme tam, kde jsme a — pracujme každý pro sebe. Každý pro sebe a všichni v dorozumění s nepřátely slovanskými, toť heslo, jež zaměnilo po šedesátých letech zásadu: Všichni spolu a vždy pro spravedlnost.

Nejmenší však příznivá změna v mezinárodní politice a nejslabší vánek spravedlnosti v diplomatických kruzích evropských oživuje naději ne-li v úplnou samostatnost, tedy aspoň v nejnutnější svobodu politickou a rovnoprávnost národní. V palácích tedy doufá se také, jen že naděje stoupá anebo klesá dle zpráv o politice zevnější, zakládajíc se výhradně na pomoci cizí. V skromných chatkách však naděje netkví v přátelství cizím. Lid věří neustále, že z jeho lůna vyjde spása a osvobození národní, že z jeho řad povstane hrdina, jenž celý národ povede k vítěznému boji. Čím více lid trpí, tím pevněji doufá v konečné své osvobození. A naděje jeho jest stejná pode jhem osmanským, jako pod pláštěm ústavní „svobody“ maďarské, pod útiskem pánův německé „državy“ jako pod utlačováním „nespasených“ bratří italských, přímořské to irredenty.

Tato naděje nevrcholí v ohromném territoriu politickém, ani ve přiznání zastupitelství diplomatického. Snahy její nenesou se k nezávislosti domnělé, již by velkomyslně zaručil nějaký berlínský kongres v zájmu rovnováhy evropské. Tak jako život národní není chvilkový, tak ideál jeho není malicherný. Ideál tento chrání věrně snahy po společenské rovnosti, po národní správě a spravedlnosti a urovnu i všech veřejných záležitostí v zájmu pracujícího lidu, jenž tvoří pra : jádro národa.

Jsou to tedy snahy zdravého socialního rozvoje a spravedlivé ické soustavy, snahy především kulturní a mravní, hospodářské manitní, vzdálené od politiky, od znaků a řádův, polemik a řeč- tak, jak vzdáleno jest světlo od tmy, pravda od lži, nebe od ě. Snahy tyto nejen že mohou, nýbrž musejí se uskutečniti, aniž ba měniti mapu Evropy. Lid totiž jako by instinktivně rozuměl u, že definitivní politické rozdělení balkánského poloostrova mohlo niti v zápětí trvalé rozštěpení národních sil, nepřeje si přeložení itických hranic, pouhou změnu formální, nýbrž žádá nápravu veške- o veřejného života, změnu dalekého významu hospodářsko-socialního ravně-kulturního! Právě v době nejtěžšího útisku a nejbezohled- šího pronásledování povstala národní přísloví: Každá moc trvá jen nějakou dobu, boží na vždy (Svaka sila za vremena, božja za ijeke) a: Kdo chce mnoho, nebude mu na dlouho (Tko će mnogo, će dugo). A jasná duše národní, jež často pláče, ale zřídka si ufá, vyřkla ještě lépe neoblomnou víru svoji v budoucnost spravedlivé ci se slovy: Přijde slunce také před naše dvéře (Doči će sunce i na ša vrata). Dvéře tyto nejsou na knížecím dvoře cetyňském nebo fijském, a ještě méně na královském dvoře bělehradském. Slunce to neočekává se ani z Vídně, ani z Pešti, ani z Říma, ani z Cařihradu ba ani z dalekého Kremlu severního strýčka.

Lid více a více doufá v sebe, častěji a častěji lze slyšeti: Bez ašich hlav a bez našich rukou toto nepůjde. A uvědomělejší ihned při- ojují: Beze všech našich hlav, beze všech našich rukou; dosti jsme e již nakrváceli bojujíce a trpíce každý pro sebe. Jest svrchovaný čas, bychom všichni drželi za jednu hůl, svi za jedan štap. Svornost celého národa jest dnes již v srdcích a v hlavách všeho lidu. Na jazyku objevuje se zřídka. Lid tento od myšlenky a citu přechází přímo ke skutku, a inteligenci své ponechává, by po celé století zůstala u — slov.

„Doma jsem všude, kde mi lidé rozumějí a kde náš národ žije". V tomto výroku shrnuje se celá evoluce národního rozvoje jižních Slovanův: Nemají ještě, ani snad nebudou mít, vyměřenou Vlast, vlast však živá, Národ, nabývá potřebné síly k své obraně a k svému rozvoji. Pevné a nezvratné základy této Vlasti jsou ve čtyrech národnostech dobře a mohutně organisovaných v demokratickém zařízení společenském, v kooperativní organisaci hospodářské, v altruistické morálce, ideálním životě duševním a v hlubokém citu vzájemnosti slovanské. Vnější okolnosti nezabrání více Národu dokončiti dílo své vnitřní jednoty. Více než jedna velká, opravdu velká moc s upřímnou radostí uvítá takovou politiku jižních Slovanů, již nebude ideálem rozdělení jednotlivých částí území jménem velkých států, nýbrž vývoj všech národních sil jménem velkého národa, jenž netouží po předním křesle v diplomatickém sboru, ale po čestném místě v dějinách osvícených národů.

V.

d jest určitá část člověčenstva spojená vnitřně silným vědomím a na k společnými zájmy; jest to tedy celek mravně-kulturní a hosp -společenský, skupina lidí jednoho jazyka a stejných snah.

Na národy dělí se člověčenstvo zcela přirozeně. Není tedy nic nespr nějšího než hledati v národech umělé tvoření v tom smyslu, že mo by bylo udělati národ z určitého počtu lidí proti jejich vůli. Ač to zcela samozřejmé, takže v normalních poměrech nebylo by tř o tom se ani zmiňovati, žijeme v takové době, kde celí národové, st vlády a jednotlivci hřeší proti tomuto přírodnímu zákonu, chtějice n zcela znovu tvořiti národní organismy uměle, což znamená násil Politikové totiž naší doby nejen že se nestarají o přirozené záko ale i naprosto popírají jejich existenci. Dle jejich zásad člověk ozbro mocí přírodních sil a veden svým rozumem může nahraditi tvůrčí s přírody a tak působiti na vůli jiných lidí, že z nich stane se to, č si přejí. A je-li prý něco nesnadným neb dokonce nemožným jednotli podaří se vše lidem organisovaným ve stát a majícím po ruce všech zbraně lidského pokroku a práce. Přesvědčeni takto o všemohoucn své, přikročili mnozí současní státníci k dílu v dějinách do té do neznámému, k umělému, násilnému totiž rozmnožování určitého náro na úkor národů jiných. Národu takto uměle rozmnoženému dáno jmé „národ politický", a střed a východ stal se továrnou takovýchto „p tických národův".

Nelze popírati, že za určitých podmínek více národův může utv řiti nějaký nový společný organism, jemuž možno dáti název náro politického na rozdíl od národův přirozených, již trvají dále také v té nové organisaci. Tato organisace podniká se z pravidla jménem velký zájmův hospodářských a velkých svobod občanských, a vždy jeví podobná organisace jako celek jen vůči ostatním organismům státní ve svém vnitřku však rozpadávají se na mnoho samostatných, tém nezávislých částí. Příkladem takového organismu, jejž možno nazva národem politickým aspoň poněkud správně, jsou Švýcary a Spoje Státy Severoamerické. Ve Švýcarsku Němec zůstává Němcem, Francou Francouzem a Ital Italem a kdyby jeden z těch tří národů chtěl vnuti svoji řeč a své jméno ostatním dvěma, bylo by po Švýcarsku. Stejn tak nežádá se ve Spojených Státech znalost angličiny jako úřední jazyka a za společné jméno přijat název úplně neutrální, ryze toti zeměpisný. A přece jest ve Švýcarku přes polovinu Němců a ve Spo jených Státech více jak polovina anglických Yankeův.

Známá jest pruská praxe ve sjednocené německé říši a carsk úkazy o úřední národnosti v Rusku, dle nichž byli by v ohromném císařství ruském jen Velkorusové, podobně jako v Německu existují již dávno jenom Němci. (Pokračování.)

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

G. Egertonová: Dissonance. Přeložila Žofie Pohorecká-Šebá. Nákladem J. Pelcla, Kr. Vinohrady. — V duchaplných rozborech své „Knihy žen“ vykreslila Laura Marholmová také básnický profil Egertonové, jejíž první kniha „Keynotes“ (základní tony) vyvolala sensaci. Karakterisuje knihu tuto jako práci žen proti mužům ženy, jako knihu s drápy a zuby, „knihu ženy a manželky, která nevdala k vůli zaopatření, ženy nerozlučné od muže, jen kdyby byl tak nudný, tak těžkopádný, tak hloupý, tak mužem, tak nesnesitelný a tak nepostrádatelný, jakým se muž ženě stal.“ Tuto vlastnost anglického karakteru George Egertonové vystihla Marholmová co žena nejlépe. Egertonová je přes nervosní měkkost svého slohu skutečně novou ženou, bojuje svým způsobem zcela originelním proti nadvládě mužů a jde i ve svých „Dissonancích“ tak daleko, že nehorlí jen o rovnost ženy s mužem, nýbrž háji směle tézi o superioritě ženské. Divný jest tento její názor o poměru obou pohlaví, ovšem jen pro anglický svět. Když však mužové den co den dokazují inferioritu ženy, nemůže si dáti jednou zas líbit, že jim žena stejnou měrou spláci. Rozepnut nebude tento zásadní spor zajisté nikdy, prostě proto, jelikož nemůže dá všeobecně a diktatorsky řešit. Pravdou je v „Dissonancích“ Egertonové jen tolik, že její ženy jsou superiorní u porovnání s muži, ale ona líčí. Ze šesti prací v knize té možno však o dissonanci mluviti jen při čtyřech. Krátká práce „Jediné její štěstí“ jest novelkou, jež se do rámce ostatních nehodí, rýsujíc způsobem obvyklé romanové stárnoucí ženu, která po dlouhých letech navštíví opět místo, kde prožila své mládí, a kde se zamilovala do řezbáře umělce, cizince, jenž přistanul k ní, aniž bylo mezi nimi došlo jen k výměně jednoho slova, jednou láskou a odchází z kraje, zanechav jí na památku uměle vyřezanou krabičku se symboly jejich vzájemné lásky. Poslední pak práce „Obrození“ jest ideálem smíření ženy a muže, ženy původně uprostřed svého přepychu se nudící a nedostatkem pevného cíle životního upadající, a muže básníka „tuláka“, jehož trpká kritika dnešních [illegible] a dovedla k zdravé nápravě jejího bezúčelného života. [illegible] založená pracovnice o blahu svých strádajících spoluobčanů, za [illegible] svému potulnému buditeli, jenž sám stojí na pokraji [illegible], vrací mu důvěru v jeho vlastní sílu a spojuje se s ním

v objetí volné lásky, typ budoucí ženy s typem budoucího muže, a žije ve fantasii spisovatelky. Tato práce, poslední v řadě ostatních pě má býti apoteosou lásky budoucnosti, foliem, z něhož vystupuje tm ostřeji dissonance nynějšího poměru obou pohlaví. — Nejbojovnějším protestem proti surovosti moderního muže na ženě páchané je práce první „Dítě — dívka — žena“ — historie nervosní, po vo nosti dychtící mladé živitelky svých sourozenců, jež pro jakési v no vele blíže neoznačené dokumenty, které by jí a její rodině mohly způsobiti nesmazatelnou hanbu, sama se vydává v moc svého pro následovatele, jen aby jí odměnou za její oběť vydal ony nebezpečné dokumenty.

Nabaživ se jí, dává jí její soudce nabídnout peníze, ona však se spokojuje vydáním oněch dokumentů, odmítá s opovržením další služby jeho a odchází do neznáma, anglický protějšek „Medřické“, však uvědomělejší, silnější, tvrdší, než tato, aby na dále žila po svém způsobu, nezlomená předsudky společnosti k ženě tak nespravedlivé, již se klaní pokorněji „než ruský sedlák před svou ikonou, před modlami tak zvané důstojnosti, společenského vyznamenání, prostředního talentu, vychlou bavosti a popularity.“ A dodává ona v rozmluvě se svou přítelkyní z mládí, nešťastnou obětí společenských ohledů, zájmů a intrik: „Žádný filosofický systém, žádné pojednání o morálnosti, žádný náboženský kodex, jejž vynalezla lidská fantasie, nemůže ti pomoci. Musíš sebe znovu nalézti. To je tvým úkolem, a ten musíš sama splniti. Tvé vlastní Já musí tě vykoupiti z moci světa. Důvěřuj ve svou vlastní sílu, nedbej úsudku žádného muže, pohrdlivého pohledu žádné ženy, domníváš-li se, že jednáš správně.“ Jak patrno, v těchto slovech tkví názor Egertonové jakožto pevný, jasně vyslovený program. Ostatní tři práce sbírky „Zkáza“, „Manželství“ a „Panenství“, neméně poutavé líčení tří různých žen, obětí mužské sobeckosti a surovosti jsou, hledíc k tomuto názoru spisovatelčinu a poměru obou pohlaví, jen dokumenty pro tvrzení mé v úvodě uvedené, jak s patra dovede Egertonová shlížeti dolů na mužské „zvíře“ ničící jemnější a přece silnější stvoření — ženu člověka, která toho muže sice postrádati nedovede, ale ústy hrdinky z „Obrození“ nabízejíc svému milenci básníku volnost, kdykoliv by od ní odejíti chtěl, na jeho otázku: „Volný muž?“ hrdě odpovídá — „Volný muž — volná žena!“ Zdali, jak praveno, se poměr tento jednou tak uskuteční ve všeobecnosti, jak jej spisovatelka líčí na výjimce svého „Obrození“, jest ovšem otázka podnes nezodpovědná. Ale pozoruhodným jest hlas této spisovatelky, jenž v měkkých tonech líčení, nervosním, subtilnostmi pozorování překypujícím způsobem hlásá zásady, kterým by hledíc k jejich ostrosti a nejkrajnější důslednosti spíše odpovídalo bouření válečných polnic, neboť zásady tyto jsou válečným heslem proti veškeré oficielní morálce naší společnosti, napřáhnutým proti základům dnešní budovy společenské. *Leda.*

JUDr. František Joklík, justiční poměry rakouské. Není to utěšený obraz, který před zraky čtenářů rysuje dr. Joklík. Vychází v době, kdo oficielní zastupitelství národa v ústředním zákonodárném sboru

rakouském utrpělo porážku, významnou ani ne tak pro to, že vzato jím bylo rázem to, co poznačováno s jejich strany jako pětačtyřicetipercentní splátka na české požadavky, jako spíše pro to, že katastrofou ze 17. října t. r. otřesena v něm samém v důvěra v cíl, pro nějž obětovalo téměř vše, co v programu jeho bylo pokrokového, lidového. Mladočeské poselstvo poznalo, že za úspěchy národními, najmě jazykovými, bralo se scestím. Věru, velmi v nevčas zemřel dr. Vašatý, ještě několik měsíců měl zůstati na živu a byl by se dožil takového zadostiučinění, jakého málokdy politikovi za určitou ideu jdoucímu právě ohledně ní se dostává. Ten kaceřovaný program jazykový zesnulého enfant terrible vsunut najednou na plukovní prapor mladočeský „Rovné právo jazyka českého jest již zákonně upraveno a zaručeno. A aby aspoň v soudnictví právu jeho zjednalo se průchodu, o to nechť se postarají uvědomělí, neodvislí naši soudcové!“ — hlásáno unisono poslanci samými, hlásáno vlasteneckou žurnalistikou, mladočeskou politiku podporující. Uvědomělí, neodvislí soudcové! Ale kde je vziti, kde je vzít zejména en masse? Po celý čas nikdo se o náležité upevnění posice naší v byrokratické hierachii — až na řídké výjimky — nestaral. Teprvé víc než vleklé pronikání jazykových nařízení Badenových a Gautschových v úřední systém otevřel vůdčím kruhům našim oči a napjaty páky, aby aspoň místa presidentů vrchního soudu a zemského soudu v Čechách obsazena byla Čechy. Bylo-li však již v čas uznávané působnosti zásad v jazykových nařízeních obsažených uvědomělému úředníku-Čechu dosti znesnadněno, zákonně zaručené právo jazyka svého chrániti, jest mu to nyní velmi, velmi ztíženo. V jiných oborech správy, mimo soudnictví, jest téměř nemožno, foukat proti větru se „shora“ dujícímu; v soudnictví pak je takové foukání spojeno s obtížemi, ano obětmi, jakých právě jen úřednictvo uvědomělé, samostatné schopné jest. Vtírá se tedy znova otázka: kde je vziti, ty uvědomělé, samostatné soudce? A na to odpovídá přítomna kniha páně Joklíkova velmi pessimisticky: Není jich.

Musím ovšem hned podotknouti, že kniha páně Joklíkova neličí naše justiční poměry z hlediska otázky jazykové, nebo z hlediska národních zájmů českých, nýbrž že zabývá se povšechně duchem v kruzích justičních vládnoucím, jeho povahou, příčinami zjevů v ohledu tom pozorovateli se jevících, dotýkají se při tom i momentů, které s thematem práce jeho sice nejsou v bezprostředním vztahu, ale jichž osvětlení k lepšímu vniknutí v tento mohou přispěti. Že jsem, podávaje zprávu o knize p. Joklíkově několika úvodními řádky jazykové otázky se dotekl, má v tom svůj důvod, že právě tato otázka za posledních let to byla, která způsobila, že vniterným poměrům byrokratickým daleko větší než kdy jindy věnuje se pozornost. Myslím pak, že i panu autorovi samému otřesy jazykovými poměry česko-německými vyvolané zavdaly k úvaze této podnět, tím spíše, že on, ujav se jako soudní adjunkt práv jazyka českého, stal se obětí toho systému, jejž nám přednáší. Vlastní thema brožury páně Joklíkovy rozvedeno jest v jejím II. oddílu (duch správy soudní a stavu soudcovského v Rakousku). V oddílu I. pojednává o rázu rakouského zákonodárství a zákonopisu

soudního. Z oddílu toho těsně s thematem samým souvisí úvaha o zákonu o organisaci soudní. Zákon tento, na němž a na jednacím řádu, ministerským nařízením ze zmocnění zákona organisačního vydaném, spočívá nyní rakouská organisace soudní. Zákon karakterisuje Dr. Joklík stručně tím, že je absolutistický, centralistický, byrokratický a germanistický. V charakteristice této jest dáti Dru: Joklíkovi za pravdu. Je úplně správno, tvrdí-li, že zákon organisační o předmětu, kterého se týče, mimo nejzákladnější a nejprimitivnější předpisy vlastně ustanovení nemá, a že celou téměř úpravu předmětu vkládá do rukou vlády, která zmocnění toho k upevnění vlivu svého v justici na úkor neodvislosti soudcovské plnou měrou užila. Organisace soudní provedena slepě po vzoru pruském; dlouholetý vývoj domácí rázem přerván, a na půdu naši vsazeny instituce cizí, pruské, bez ohledu na nejprimitivnější požadavky stran vývoje institutů právních. Případně nastíněno jest postavení organisačních předpisů ku kardinálnímu pilíři ústavnosti, totiž k neodvislosti soudcovské státním základním zákonem zaručené. Dr. Joklík liší neodvislosť tuto na osobní a věcnou. Přísně vzato, zaručena jest soudcům toliko neodvislosť věcná, jak ustanovuje st. z. z. č. 144 ř. z. ex 1867 v čl. 6. odst. 1. (soudcové jsou ve vykonávání soudcovského úřadu svého samostatní a neodvíslí) a čl. 7. (soudům přísluší rozhodovati v řádné cestě instanční o platnosti nařízení). Avšak tato věcná neodvislosť scvrká se při nedokonalé úpravě neodvislosti osobní na míru tak skrovnou, že se stává — a to zejména platí právě o případech exponovaných — přímo illusorní. V příčině neodvislosti osobní stanoví sice cit. čl. 6. odst. 2., že soudcové smí býti sesazeni jen v případech zákonem stanovených a jen vedlé nálezu soudního; avšak již v tomto odstavci a pak v odst. 3. dány jsou justiční správě vládní prostředky, aby přáním svým i v oboru materielní neodvislosti zjednala náležitého důrazu. Hlavně však leží těžisko ovládání stavu soudcovského vládou v dosavadním způsobu jmenování. K témuž směřuje § 19. org. zákona, který zachovává v platnosti mimo jiné i § 45. staré soudní instrukce z r. 1853., jenž stanoví zásadu, že soudní úředníci mají nezlomně zachovávati vládní zásady (kabinetní justice). Dr. Joklík hájí náhled, že vydati podrobné předpisy o organisaci soudní správy náleží v obor působnosti zemských sněmů (arg. § 11. lit. b) a 12. st. z. z. č. 141. ex 1867.), a činí trpkou výtku autonomistickým a federativním stranám rady říšské, že při zdělávání zákona o základních rysech organisace soudní tohoto práva zákonodárství zemského vůbec nehájily a že tak umožnili vládě, centralistické a absolutistické snahy v oboru správy soudní značně utužiti. Ve směru tomto poukazuje autor především k § 1. jednacího řádu, stanovícímu odiosní a křiklavou zásadu, „že představení soudů jsou orgány ministra spravedlnosti ve věcech správy soudní“ a vytýká s důrazem, že, ač předpis tento říšskou radou v návrhu zákona organisačního byl škrtnut jako povážlivý, vláda jej dekretovala v jednacím řádě prostě mocí nařizovací. K tomu druží se jako centralisační prostředek v soudní správě jednacím řádem zavedená instituce soudních inspektorů a kancelářských instruktorů, sbírajících zprávy po soudech rakouských a je

ministerstvu přímo přes hlavy meziinstancí podávajících. Dr. Joklík srpce žehrá na instituci tuto vůbec a zvláště na způsob, jakým činnost svou provádí, poukazuje zejména obšírněji k tomu, jak vliv individuality soudcovské na chod aparátu soudního na minimum jest snížen. Jednacím řádem překotné zavedení pruských forem v organisaci soudů našich dovršeno; nestačilo již pouhé přezvetí předpisů dle vzoru pruského, *) nýbrž podnikány hotové expedice „k sousedům Němcům", abychom se co možná věrně podle nich zařídili. Po zásluze kritisuje také hromadné školácké učení se novým zákonům soudcovskými úředníky.

Nejpoučnější částí knihy páně Joklíkovy jsou stati, v nichž autor ukazuje, jak pod pláštěm „jednotnosti řízení" a „udržování praxe v rámci intencí zákonodárcových" rozmohla se interpretační činnost ministerstva, a jak postaráno jest o evidenci schopnosti soudcovského materiálu, a statě, kde z těch účinků spolu ještě s jinými (dosavadní systém jmenovací, vychovávání dorostu soudcovského) dedukuje duch v soudcovském stavu panující. Zejména způsob, jakým ministerstvo práv zasahá do nejvlastnější působnosti soudů, do vykládání a užívání zákonů, jest významu tak dalekosáhlého, že třeba znovu a znovu naň poukazovati a i nejširší kruhy s ním seznamovati. K vůli zajímavosti a instruktivnosti cituji zde s drem Joklíkem jedno vysoce pozoruhodné místo z řeči ministra Gleispacha, promluvené v rozpočtové debatě dne 18. ledna 1897. Mluvě o prostředcích, jichž vláda k zavedení nového soudnictví používá a ještě použiti míní, zmínil se ministr o kursech soudcovských, k hromadnému studiu nové zákonné materie pořízených, a doložil: „Jako výsledek těch kursů budou se sbírati ony otázky, které v těchto zůstaly spornými. Tyto předloží se ve stručném znění ministerstvu spravedlnosti a t o t o je zodpoví. Tím nemá býti předurčováno budoucí judikatuře. Pouze na to se pomýšlí, že to, co dnes je sporným, má potud objasněno býti, a b y s e v ě d ě l o, c o z á k o n o d á r c e z a m ý š l e l." Tady poprvé proslovena famósní zásada, že ministerium práv povoláno je k tomu, jaksi authenticky vykládati intence zákonodárcovy. A dle této zásady se skutečně jedná způsobem, který s ústavním postavením soudců a ústavou samou srovnati se nedá. Od prvého okamžiku, kdy procesní reforma v život vstoupila, rojí se z ministerstva v různých formách výklady o tom, jak to neb ono ustanovení zákona má se vykládati, jak mezery jeho vyplňovati. A až bolno je, jak přemnozí soudcové při konání spravedlnosti k „vysvětlivkám" těmto jakoby k řádnému zákonnému prameni sáhají.

Ono se sice sem tam podotkne, že nemá ministerstvo v úmyslu, zaručenou samostatnost soudcovskou zkracovati; ale při té tajné kvalifikaci, při tom zpravodajství soudních inspektorů, při tom ne právě růžovém hmotném postavení soudců, jež ministerstvo v základě jmenovacího systému konečně má v rukou, pochopí každý, jaké váhy vlastně je ono theoretické ujišťování, že nikterak se neobmýšlí, judikatuře pre-

*) Významavo jest srovnání nových procesních rakouských s korespondujícími zákony německými co do zákonopisu. Z civilního řádu německého přešlo do našeho, namnoze doslo 808 paragrafů (3/5); ze 178 paragrafů německého soudního řádu jednajících o exe vztahováno pro náš řád exekuční asi 90.

judikovati. Ovšem, autorem procesních zákonů nových jest jeden vysoký funkcionář v ministerstvu práv; vady zákonů těch, a zejména úplná nedokonalosť řádu exekučního, jsou již příliš na jevu, než aby při volné dráze tvoření se judikatury a vědeckého výkladu neobjevila se v době poměrně až příliš krátké nutnost revisí, novel a podobně. A odtud ta snaha, autorskou žárlivostí diktovaná, nedokonalosti díla kryti. Každého, kdo k tomu příležitosť má, povinností jest, už v zájmu řádného vývoje práva působiti k tomu, aby v tomto směru stala se náprava; věc však má ještě jinou velmi důležitou stránku, na niž poukáži na konci svého referátu. Před tím bych rád upozornil na dolíčení p. Joklíkovo, jak v soudnictví rakouském vzmáhá se osobní odvislosť, jak vyvíjí se tu servilnosť, tichošlápství, nekolegiálnosť, nesamostatnosť, šplhavosť, na úkor zjevů, jichž by si v zájmu konání spravedlnosti bylo přáti. Kniha obsahuje ke konci i četné doklady, jmenovitě různé výnosy ministerské, promlouvá i o nápravě, a předesílá kritiku rakouského zákonodárství soudního vůbec. Ačkoliv v brožuře p. Joklíkově postrádáme jednotlivého hlediska a logicky ucelených východisek zejména povahy státovědecké, a ačkoliv líčení trpí opakováním se a druhdy i rozvláčností — což ostatně omluviti lze snahou, učiniti knihu četbou populární — obsahuje ve věci mnoho správného a poučného, a zasluhuje, aby došla náležité pozornosti, zejména v kruzích interesovaných.

Vrátím se ke konci několika slovy k „ministerské činnosti zákonodárné“, chtěje tak vytknouti aktuálnosť knihy p. Joklíkovy v nynějších poměrech politických, pokud mají původ svůj v česko-německé otázce. Brožura sama se tímto thematem expressis verbis nezabývá. Otázka jazyková není u nás podrobně zákony upravena. Zákonem upravena jest jen v rysech základních na úplné rovnoprávnosti spočívajících. Podrobně upravena jest nařízeními, nešťastně proslulými „nařízeními jazykovými“. A tu zajisté zcela správně poukazuje se v nejnovější fási jazykového boje, že soudové oprávněni jsou zkoumati platnosť těchto nařízení, zcela správně vykládá se, že nelze stávajícímu, pouhými nařízeními upravenému stavu otázky jazykové přiznati, že by se pohybovala „secundum et extra leges“ a volá se: Máme neodvislé soudce; nechť užijí zkoumacího práva svého! Avšak jak může soudce postaviti se v rozpor s názory a vůlí vládní ve věcech s tak břitkým politickým ostřím, když neodvislosť jeho i při těch oborech, které jsou rázu čistě soukromoprávního, více méně jest illusorní? K tomu by bylo potřeba mnoho změniti na přítomných poměrech. Jak a kde, o tom lze v brožuře páně Joklíkově mnohého se dočísti. A aspoň tato právě načrtnutá politická aktuálnosť věci, zejména pro nás Čechy, spolu se starými stesky na různé zjevy v oboru trestního soudnictví v deliktech rázu politického, měla by přiměti politické kruhy naše, aby čerpaly z úvah p. Joklíkových, co v rakouském stavu soudcovském jest necessarium.

Dr. P.

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

V Praze 11. ledna.

Do nového roku jsme vkročili se znamením provisorissima na celé čáře. Máme provisorní vládu úřednickou s 3 ministry a 6 „leitry“, provisorního ministr-presidenta, provisorní rozpočty, čtyřměsíční společný a šestiměsíční cislajtánský, máme od nového roku také rozpočtová provisoria zemská, máme provisorní kvotu až do 1. července — — může co svědčiti více a ostřeji o hluboké, trvalé krisi, jež hlodá na kořenech monarchie, a s níž Rakousko vstupuje do posledního roku století devatenáctého, anebo chcete-li s císařem německým, do prvního roku století dvacátého?

Kabinet Wittkův ještě se ve svých křeslech ani neohřál a již mu zpívají po čtrnácte dnů nekrology a mezi vysokou rakouskou byrokracií feudální se hledá muž, jenž by převzal jeho dědictví. Zápas vedou dva hlavní soupeři: dr. Šlechtic Körber a persona semper grata baron Gautsch. U tohoto jest to tím nápadnější, uváží-li se, že chce svoji zlatou, doživotní sinekuru, presidentství nejvyššího účetního dvora, zaměnit za nejisté a vrtkavé křeslo ministerské. Proti Körbrovi čelí silný odpor levice, hlavně starého, tajuplného machra Chlumeckého, jenž i v Brně nedávno volil do moravského sněmu jako plnomocník arcivévody Eugena.

Nový kabinet má býti koalicí úředníků různého politického přesvědčení, při čemž se ještě mluví o třech ministerstvech krajanských: českém, pro něž je vyhlédnut odborný šéf v ministerstvu vyučování dr. Rezek, pak o polském a německém. Němci však velice rozhodně odmítají svého ministra krajana, snažíce se dosíci větších záruk a většího vlivu v nové vládě.

Úkoly této příští vlády jsou naším starým známým. Učiniti nový pokus v česko-německém smíru, předložiti na př. osnovu jazykového zákona parlamentu, přenésti odtud jazykový spor do výboru a učiniti sněmovnu schopnou práce pro definitivní vyřízení a odklizení rakousko-uherského vyrovnání, k čemu povolila slavná uherská vláda laskavě termín do 30. června 1900. Ale vyhlídky pro česko-německý smír jsou stejně matné jako dříve. Mladočeská delegace upustila by asi ve své většině od obstrukce za cenu vnitřní řeči úřední v českých krajích, — ale mezi advokáty německé levice je nálada výbojná. Pravíme přímo, mezi advokáty, poněvadž to není ani z daleka všeobecnou náladou v lidu německém, ba celá řada poslanců německých, hlavně z kruhů rolnictva a malého obchodnictva, je dnes národnostního sváru nadobro syta. Smír vější tento tón nemůže proniknouti vší silou, poněvadž ho dusí a falsifikuj celá ta uměle rafinovaná konstrukce volebních našich řádů. Vedle toho také o mandáty dělá mnoho. I dr. Lecher, muž jako sociální politik silně atický, mluvil posledně na schůzi v Brně docela pod suggesci wolfovsl eckého nacionalismu, tvrdě, že taková „mechanická“ prý rovno-

právnost, jak my ji chceme, je nemožna, a že česká řeč jakožto řeč zemská musí ustoupiti německé řeči světové. Za takovýchto vyhlídek není ovšem nejmenší naděje, že konečně vystoupíme z toho věčně začarovaného bodu v Rakousku a uděláme prvý krok do Evropy, zvláště když v našich „státnických" kruzích se ani z daleka nepomýšlí na nějakou transformaci zvětralých našich zřízení veřejných a celá správa státu je v rukou velikých rodů rakouských, naší feudální šlechty, která u nás ovládá dvůr, celou panskou sněmovnu, pětinu sněmovny poslanecké, třetinu sněmů zemských a ohromný počet korporací okresních a obecních. A tito lidé ničím v Rakousku nehnou, dokud se jim přímo na hlavu nepřivalí bouřlivý příboj všeobecného hnutí sociálního a všeobecné sociální mizerie.

Zatím se ovšem v Rakousku fretujeme, jak to jen jde. Na Nový rok nám přinesla „Wiener Zeitung" nových zákonů na celých čtyřiceti stranách. Sankcionovaná usnesení obou sněmoven, na př. zrušení novinového a kalendářního kolku — i císařská nařízení a § 14. Tak byl provisorně vydán zákon o přikazování daní potravních, a tak byla zejména také ustanovena kvota na prvních 6 měsíců 1900 po odrážce 2% k tíži Uherska pro Rakousko na $66^{36}/_{49}$%, pro Uhry na $33^{3}/_{49}$%.

V delegacích se pak klidně a beze všeho vzrušení, jak se na delegace sluší, s patřičnou dávkou opposice promrskává řádný a mimořádný rozpočet vojenský. Jeho schválení jest už dávno předem moudře zajištěno i se zvýšením důstojnických gáží. Mladočeská opposice pracuje tu pak se vším raffinementem státnického umění rakouského. Starý Edvard Grégr sice spustil trochu hrubou střelbu, za niž dostal ve všech úředních a dvorních listech rakousko-německých, ale už tu byli Pacák a Stránský, aby hranatá slova Grégrova silně obrousili. Mladočeští delegáti potvrdili pak znovu akcenty co nejsilnějšími, že nejsou ani z daleka odpůrci militarismu; delegace naše pak vůbec ještě neuslyšely jediného zásadního slova protimilitaristického, jež je jim hudbou dosud neznámou. Mladočeská opposice v delegacích sahá také jen až ke konfliktům jazykovým a k aféře „zde", ale ani o krok dále. „Hlasování českých zástupců proti vojenskému rozpočtu," pravil přímo dr. Pacák, „neznamená nepřátelství proti armádě, nýbrž jest výrazem nedůvěry k duchu vedení armady." A dr. Stránský mluvil ještě zřetelněji: „Chceme, by Rakousko bylo silným a mohutným uvnitř i na venek; chceme přijíti armádě vstříc s úctou, bude-li též ona míti úctu k našemu národu . . . Žádáme především, aby byla císařskou, to jest takovou, jako císař, spravedlivou ke všem národům. Armáda budiž císařskou, protože císař nečiní rozdílu mezi národnostmi . . ." To je očividná adresa nahoru. Ba mladočeští delegáti se ani slovem nedotýkají jednotnosti německé řeči armádní, aby nahoře nevzbudili ani stínu podezření, že by jim snad šlo o vnitřní rozvrat armády. Jejich ctižádost jde jen k uznání plukovní řeči české a k zbytečnému neprovokování při kontrolních shromážděních — a za to jsou ochotni povoliti třebas nejtěžší břemena vojenská, jen když aspoň ještě vojenské dodávky budou zadávány malému průmyslu a zemědělství. Nepochodili však ani letos, neboť ministr vojenství Krieghammer setrval na původním výkladu vojenské správy a mladočeští delegáti jsou ve své opposici právě tam, kde byli, když v majoritě vídeňského parlamentu, jak praví zpravodaj „Nár. Listů", „s krajní obětavostí obstarávali služby vládě a státu". S militaristickým stanoviskem mladočeským se ovšem plně srovnává jich ostré a místy velice účinné vystoupení proti týrání vojska, jakož jich rozhodný apel pro reformu středověkého inkvisičního trestního řízení vojenského, tlumočený zvlášť důrazně drem Stránským.

V posledních hodinách prosincových viděli jsme zase v Rakousku začné intermezzo zemských sněmů, svolaných vesměs na jednu, dvě schůze k řízení prozatímního rozpočtu. Český sněm byl svolán na den 29. a 30. since-

emské finance jsou letos o maličko lepší; úhrnná potřeba na rok 1900. obnáší 3,563.378 K; vlastní úhrada činí 3,559.762 K, takže schodek obnáší 3,003.616 K. K jeho ukrytí byla povolena prozatímní přirážka zemská pro tři měsíce roku 1900. v míře schválené pro rok 1899. tedy 55 haléřů každé koruny přímých daní v Čechách předepsaných, vyjímaje osobní daň příjmů. Referent dr. Urban konstatoval, že nebude asi v příštích letech přikročeno k zvýšení zemských přirážek; za to ovšem celá řada mladočeských poslanců dělá za účelem sanování zemských financí náladu pro zavedení samostatné zemské daně spotřební z lihu.

Němečtí poslanci vzdali se již abstinence a dostavili se do sněmu v plném počtu. Z doplňovacích voleb vyšli němečtí nacionálové sesíleni. Wolf již mluví jménem své strany. Ve Vrchlabí byl také zvolen hlavní organisator německých národních dělníků a věrný Wolfův panoš red. Stein. Mezi německými pokrokáři a nacionály panuje silné napjetí, z něhož všude čouhá boj na nůž. Když přišel Wolf na místodržitele, tleskala celá řada pokrokářů, ne Wolfovi — ale nástupci po něm, hr. Coudenhovovi. Tito také prohlásili se ústy dra Pergelta pro rozpočet, nacionálové proti.

Rozpočtová debata byla dost stručná. Za dra Engla mluvil dr. Škarda: proti zrušení jazykových nařízení, proti vládě, proti místodržiteli; „nebyly posud vyčerpány zbraně poslední“ hrozil, ale dojem nebyl příliš silný a důtklivý, zvláště když vláda dobře ví, že organisace oposice postupuje velice chabě, že více do 1. ledna zastavilo u nás činnost v přenesené působnosti 111 okresů, 57 měst a něco přes 100 obcí, že však tu chybí mnoho opravdovosti a důslednosti. Dr. Baxa pokračoval o dvoru, při čemž nalezl tentokráte řadu vděčných posluchačů i mezi mladočechy. O dramatické scény se postaral posl. Wolf. Když nazval Čechy provincií, zvedli poslanci mladočeští takový povyk, že staroslavné sněmovny div nezbořili. Ale sympatické vystoupení na obranu zemského zastupitelstva proti všemohoucnosti maršálkově na obranu poslaneckých práv a poslanecké důstojnosti naproti úředníku místodržiteli, na obranu práv lidových proti feudálním privilegiím — to vše přenechali tomuto opovrhovanému, ale velice pružnému a energickému německému nacionálovi.

Na moravském sněmu došlo k roztržce mezi pravým a levým křídlem českých poslanců.

Oprava volebního řádu do obce pražské učinila nový jeden krok ku předu. Dr. Scheiner a V. Březnovský podali návrh na rozšíření volebního práva na osoby, jež platí nejméně tři zlaté přímých daní; vedle toho navrhují zřízení nového sboru čtvrtého, a to z osob, jež v prvých třech sborech volebního práva nemají a nejméně po tři léta v Praze nepřetržitě bydlí. O návrhu bylo dlouze rokováno, až byl na konec zvolen tříčlenný komitét, jemuž všechny návrhy dodatečně byly přikázány a zároveň uloženo, vypracovati jednotnou osnovu novou. Do komitétu zvoleni byli obecní starší: dr. Scheiner, dr. Baštýř a dr. Milde. Tito pánové nesou nyní vůči české veřejnosti zodpovědnost za zdar této svrchovaně naléhavé a svrchovaně spravedlivé reformy. Jedno však připomínáme předem. Nemá-li býti z volebního práva vyloučeno veliké množství dělnictva a nemá-li z toho povstati jen ohromné rozčilení v jeho kruzích, je jisto, že doba nuceného pobytu musí býti snížena nejméně na 1 rok, ne-li již na 6 měsíců. Krakov to již učinil a Praha by chtěla zůstati za Haličí?

[H]lídka hospodářská.

... ...em 1900. vešlo v Rakousku v platnost několik novot, jež dotýkají svým dalekosáhlým významem a důležitostí všeho obyvatelstva. V pr... toupila 1. lednem t. r. na místo dosavadní rakouské měny

korunová měna jako výhradná zákonná měna zemská, císařským nařízením ze dne 21. září 1899, kterýmž zavedeno zároveň všeobecně povinné počítání v měně korunové. Prvním lednem počínaje, jest státním a veřejným úřadům jakož i všem ústavům sloužícím veřejným účelům aneb těm, jež povinny jsou veřejnému účtování (bankám, spořitelnám atd.) a také veškerým dopravním podnikům vésti své záznamy účetní výhradně v měně korunové. Tím učiněn zase krok ke konečnému uspořádání měnných poměrů v říši naší, jež zahájeno valutovými zákony ze dne 2. srpna 1892 bude skončeno placením hotovými, dosud ovšem ještě ne příliš blízkým. Povinné počítání v korunách většinu obecenstva překvapilo, čehož příčinu hledati v tom, že zákon nebyl projednáván parlamentárně, takže obyvatelstvo nebylo na zamyšlenou novotu náležitě připraveno. Nelze také upříti, že přechodní doba pouhých tří měsíců od září do konce roku byla příliš krátkou a nevhodnou. Na počátku zimního období v době největšího obchodního rozruchu, před blížícími se svátky vánočními, v přípravách k ročním závěrkám, inventuře nezbývalo ovšem obchodnímu světu času zabývati se ani v myšlenkách se změnami, jež bude mu předsevzíti následkem obligatorního počítání v korunách. Objednávky nových obchodních knih a potřebných tiskopisů nechány na poslední dobu, vždyť každý má hojnost ještě znějících na zlaté a krejcary a utrpí značných ztrát tím, že nelze mu jich na dále upotřebovati. Výše zmíněné úřady přirozeně nepřijímají ničeho více ve staré měně, jest tedy zákazníkům s nimi ve spojení jsoucím veškery doklady, účty a pod. vystavovati v měně korunové a účtování tímže způsobem předsebráti. Nejvíce ovšem bude stěžovati, aby se změna vžila, ta okolnost, že nemáme mimo stříbrné koruny a haléře mincí ni platidel v nové měně. Každé udání hodnoty v korunách zní nám cize, vždyť jest nám vydávati i přijímati stále ještě jen zlaté a krejcary, a počítati máme v korunách. Stříbrné pětikoruny dány budou do oběhu teprve koncem března, bankovky desítikorunové prý až na podzim, zatím navykne si snad obecenstvo na novou platební jednotku, na nesnáze peněžní manipulace a zmatky, jež nyní snad častěji se přihodí, se zapomene, a zlatka i krejcar náležeti budou dějinám, následujíce příkladu čtvrtzlatníků, stříbrných i měděných drobných peněz. Zvýšení sazeb poštovních uvedených v soulad se sousedními zeměmi při tom proklouzne, aniž by bylo kdy se rozpomenouti a se vzpírati. Také bursám rakouským nastala ovšem zákonná povinnost, zavésti záznamy v korunách i použily této příležitosti k další reformě, totiž že provedla percentuální znamenání veskrze pro všechny cenné papíry (vyjímaje soukromé losy a požitkové listy). Kursovní lístek nyní udává hodnoty všech cenných papírů v korunách, za 100 korun té které celé jmenovité hodnoty, tak že značí kurs ku př. 236, že za 100 korun jmenovité hodnoty cenného papíru jest zaplatiti 236 korun. Počítání jest velmi jednoduché i odkazujeme v té příčině na podrobné výklady v denních listech (ku př. „Hlas Národa“ ze dne 1./1. 1900). Jest zajisté přirozeno, že bylo nutno v prvé řadě, měla-li nová měna nabýti skutečné platnosti v širším obchodním životě, uvésti v soulad stanovy i jednací řád hlavního říšského peněžního ústavu t. j. rakousko-uherské banky se změněnými poměry měnnými. Dělo se tak v době, kdy parlamentární rokování v novém privilegiu cedulové banky (dřívější uplynulo již 31./12. 97) ze známých příčin ustalo a nejvíce změn uskutečněno novým privilegiem a statutem rak.-uher. banky stanoveným rovněž již zmíněným císařským nařízením ze dne 21. září 1899. Na místě 224 milionů korun dosud obíhajících státovek (pětky a padesátky) jež budou staženy, bude dáno v oběh 160 milionů korun bankovek po K 10-- státním kovem plně uhražených a 64 milionů korun v stříbrných mincích po 5 korunách, k čemuž jest Cislajtanii přispěti 70%. Jakmile budou i státovky, kolující ve spojení se salinkami, na účet této polovice říše vyměněny t. j. hotově vyplaceny, bude se obmezovati

iš oběh papírových peněz pouze na bankovky cedulového našeho ústavu. k velice si rak.-uherská banka této výsady váží, jest patrno z toho, jak chotně svolila ku obětem, jež bylo jí přinésti při obnovení privilegia. Změny, ouvisející s novou organisací rak.-uher. banky, objevují se zvláště v posledním oprvé v korunách uveřejněném výkaze banky. 80milionový dluh jest zmenšen o dobu trvání nového privilegia na 60 milionů korun (o 45.563 mil. zlatých), m, že vláda složila 30 milionů zlatých a banka odepsala okrouhle 16 milionů latých z reservního fondu. Akciový kapitál vykázán obnosem K 210 milionů proti dřívějším 90 mil. zlatých), uhradilať banka potřebných k tomu 30 mil. orun rovněž z reservního fondu. Akcie rak.-uher. banky zní nyní důsledkem ho na jmenovanou hodnotu K 1400· – (proti dřívějším zl. 600·—, z nichž očítá se dosud úrok 5% až do příští valné hromady) atd. K ostatním výnačným změnám se ještě vrátíme. *xr.*

Z naší doby.

– **Přednášky.** V novější době stalo se modou pořádati přednáškové ykly. Nestačí už jedna, dvě; dnes žádáme jich celou řadu. Přednáší-li se ženám dělnictvu národně-sociálnímu nebo sociálně-demokratickému, bývají přednášvé běhy dobře navštíveny, nepřijdou-li však na přednášku ženy a dělníci, bývá rázdno a na řečníka sebe lepšího tísnivé působí posluchačů prázdná přednáeci síň. Jen někdy chytne zvučné jméno několik posluchačů a ti přijdou, aby přišli, ne aby poslouchali a snad se poučili. Jdou do přednášky, poněvadž přednáší velké zvučné jméno, a poněvadž je to nyní modou pořádati přednášky choditi do přednášek. Místnosti pro přednášky bývají obyčejně špatné, nehygienicky zařízené a neakustické. Praha ku př. nezmohla se dosud na pěknou, velkou, akustickou přednáškovou síň. Ze spolků, které mají místnosti aspoň trochu vhodné k přednáškám, jediná Typografická Beseda propůjčuje řáda k přednáškám svůj pěkný sál, jiné spolky dělají obtíže. Česká obec sokolská pořádá každoročně cyklus přednášek pode jménem „Vzdělávací běh České obce sokolské“. Během tím má se ukázati soustředěným v obci jednotám, jak přednášeti a o čem se přednášeti má. Čekali byste, že tento sokolský vzdělávací běh koná se v pěkné místnosti, jestiť v Praze a v předměstích několik velkých, prostranných Sokoloven. Nuže, zmýlili byste se. Běh tento koná se v pražské Sokolovně (v Sokolské třídě) — na půdě. Místnost jest nízká, bez řádné ventilace, bez denního světla, neboť několik oken osvětliti ji nemůže a v prostřed místnosti stojí malý stoleček, na němž prostřen je známý „kávový“ ubrus, jaký je v oblibě ve venkovských výletních hospodách. Důstojná místnost pro vzorné sokolské přednášky! K tomu ke všemu bylo na první a druhé přednášce (JUDra J. Vaníčka a K. Vandelka) sto posluchačů, kteří se sotva do místnosti vešli, na třetí (JUDr. J. Pluhař „O zákonu spolkovém a shromažďovacím“) bylo celých 20 bratří z celého obvodu pražského, pro který především se přednášky konají a ve kterém je soustředěno 25 jednot se 6300 členy. O tom praví první číslo letošního „Sokola“ ještě: „Dne 10. prosince měla se konati přednáška patra dra Vlasáka „O tělocviku a moderní únavě“. Dostavilo se 52 bratří, ale přednašeč br. Dr. V. odřekl přednášku pro nedůstojné prý vzezření místnosti, k přednáškám se nehodící.“ Na to je v článku omluva, že jinou místnost Č. O. S. do ti v Praze nemohla. Školní budovu nepropůjčil starosta Č. O. S. a zároveň starosta města Prahy, br. Dr. Jan Podlipný, poněvadž na Král. Vyšehradě byla ve školní budově pořádána přednáška „Stát a církev“ a „okr. školní rada [illegible] se usnesla, že školní místnosti ku přednáškám žádnému spolku

více nepropůjčí.“ Což nemohla by pražská jednota sokolská propůjčiti jinou místnost ve své rozsáhlé budově než půdu? Jsme přesvědčeni, že by každá beseda pražská i předměstská byla propůjčila své místnosti v té době, kdy se běh pořádal — v neděli odpoledne. Č. O. S., resp. její vzdělávací výbor se příliš nenamáhal a proto se nesmí diviti, že lékař nechtěl přednášeti v místnosti, nalézající se — na půdě, třeba tam před ním přednášelo v tomtéž běhu několik doktorů práv. Týž lékař přednášel v neděli, 7. ledna, v podobném sokolském cyklu přednáškovém v Hradci Králové „O reformě nemocenského a úrazového pojišťování“. Přednáška určena byla na půl 3 hod. odpolední, čekalo se však do 4 hodin a sešlo se celkem — 40 posluchačů.

Přednášející mluvil v zimníku, poněvadž místnost byla nevytopena a odvezl si na památku z Hradce řádnou rýmu a rheumatické bolesti v kolenou. Stojí chabé účastenství posluchačů na přednášce za namáhavou cestu při psotě a mrazu po železnici, náležející německé společnosti, která, aby měla velký zisk, jezdí jako rak? A neměla by každá sokolská jednota, požádá-li někoho za přednášku nebo lépe řečeno, uzná-li někoho za schopna, aby mluvil v sokolském cyklu přednáškovém, postarati se o to, aby aspoň členové dotyčné jednoty účastnili se pořádané přednášky? V Hradci Králové byli mezi posluchačstvem na přednášce „Sokolem“ pořádané celkem čtyři členové jednoty tamější. Jsou to pěkné a povzbuzující zkušenosti, kterých jistě má každý český přednašeč celou řadu. Nechceme rozebírati příčiny vylíčených zjevů, ale jedno tvrdíme s určitostí, že se u nás přednáší proto, aby upokojeny byly ozývající se hlasy, že je nutno přednášky pořádati, ale že z vnitřní nutnosti se ani nepřednáší ani na přednášky nechodí. Lid na přednášky nejde, nechce se podobným způsobem vzdělávati, naše tak zv. inteligence chodí raději na karty, koncert, taneční zábavu a přednášky, vzdělávání ponechává — dělnickému lidu.

Když nechce inteligence poslouchati „živé slovo“, nenuťme ji, nepořádejme přednášky pro několik dobrých lidí, kteří chodí poslouchati každého buď z povinnosti nebo z útrpnosti k řečníku, aby nemluvil do úplné prázdnoty lavic. „Inteligence“ má časopisy, je-li vůbec schopna vzdělání své doplňovat, nechť čte časopisy, knihy a p. Byl bych velice povděčen všem, kdož by se ozvali na těchto místech a vyslovili tu své zkušenosti o svých posluchačích i o svých přednáškách. *vl.*—

Povjest kraljevine Češke. Překlad známé knihy Tomkovy: „Děje království českého“. K překladu přidána biografie autorova, výtah to ze článku p. Kalouskova v „Osvětě“. Připomínám, že je to pořád ještě jediná česká revue, ze které všechny chorv. beletrie a jiné časopisy čerpají zprávy o literatuře a vědě české. Překlad p. Jemeršičův je dobrý. *G.*

Lidové přednášky české university Karlo-Ferdinandovy. — Během ledna a února 1900 konati se bude třetí řada přednášek. Předměty jsou následující: Prof. dr. B. Kašpárek: O nakažlivých nemocech lidem a zvířatům společných (vždy v pondělí o 7½ hod. več.); Doc. dr. L. Haškovec: O příčinách chorob nervových a duševních a jejich profylaxi (v úterý); Prof. Dr. O. Hostinský: Umění a společnost (ve středu); Prof. Dr. F. Vejdovský: Smyslové organy zvířat a člověka (ve čtvrtek); Doc. Dr. Jar. Vlček: Obrození literatury české v době osvícenské (v pátek); Prof. Dr. J. Voldřich: Vliv tepla, vody a vzduchu na povrch zemský (v sobotu). Za každý z těchto šestihodinových kursů platí se 1 koruna. Bližší zprávy podány budou svého času novinami a plakáty.

Tiskem Rosendorf a spol. v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, POLITICKÁ A SOCIÁLNÍ.

Ročník IX. 1. února 1900. Číslo 9.

Nové drama Ibsenovo.

Starý Ibsen umělecky nestárne. Po hluboce jinotajném „Staviteli Solnessovi“, po mlhavém a stínovitém „Malém Eyolfovi“, po „Johnu Gabrielu Borkmanovi“, pravém to dramatu stáří — po těchto třech dílech, označovaných za stanice senilní periody Ibsenovy, překvapil své ctitele novým dramatem, které patří k jeho nejsvětlejším, nejprůsvitnějším a nejplastičtějším. Nese název „Když my mrtví procitnem“ a jedná o mužích a ženách, kteří v sobě navzájem hledají štěstí a budují a zase rozvazují své svazky, a jmenovitě jedná o protikladu umění a života, dvou věcí stejně velikých, stejně tajemných a strašných. A mohlo by nésti toto drama dedikaci, jakou nesou „Osamělí lidé“ Hauptmannovi: „Těm, kdož je žili“ — neboť těch, kdož žili tyto věci a situace, třebas je žili v jiných formách a variacích, je mnoho v horních desetitisících ducha a ti všichni budou číst nové zjevení Ibsenovo se zatajeným dechem a duše jejich v nejtajnějším svém skrytu bude planout, týčit se, ale i svíjet se a štkát při těchto scénách, tak symbolicky bezedných a při tom tak životně plastických a kyprých.

Ibsen sám nazval svou novou hru dramatickým epilogem. Epilogem k čemu? Dle domnění některých k vlastní své literární činnosti. Velmistr moderního dramatu rozpomíná se tu prý s lítostí na své dřívější gigantické koncepce básnické a s nespokojeností uzavírá periodu občanských dramat. Jest nepochybno, že toto drama umělce — neboť tím jsou tito „Mrtví“ právě tak jako je Zolovo „Dílo“ románem umělce — jest z velké části subjektivní zpovědí svého tvůrce. Ale ne přece na tolik, aby onen výklad byl přípustný a dostačitelný. Přiznávám se, že bych přišel o dobrou polovinu mohutného dojmu, jejž jsem si z nového dramatu Ibsenova odnesl, kdybych byl nucen připustit, že mu tu šlo v prvé řadě o vyslovení svých subjektivních skrupulí literáta; právě tak jako mi rozfoukávají poesii „Pot[illegible]“ ti komentátoři, kteří v Jindrových uměleckých bolestech

čtou přede vším jiným nevrlost Hauptmannovu nad propadnutím „Floriana Geyera". Že takové subjektivní popudy v obou případech při početí děl působily, nikdo nebude popírat, ale v obou případech dovedli básníci svým individuelním případům dát mohutnou perspektivu všelidskou. A Ibsen, tak tajemnůstkářský a své vlastní já tak rád maskující a potutelně za dílem skrývající, jest nejméně už dle toho, aby opatřoval své dílo vignettou, tak příliš reálností a omezeností individua páchnoucí. Pro mne vztahuje se ono pojmenování „dramatický epilog" jen k vlastní povaze a formě dramatu. Ono chce říci, že to, co se v těchto třech aktech děje, je toliko epilogem, dohrou k celým minulým životním dramatům hrajících lidí. Jako i jiná dramata Ibsenova jest i toto stavěno ne skladně, ale r o z k l a d n ě. Dramatické klubko se v něm časově a pragmaticky nezavíjí, nýbrž je dáno zavinuté a odtud nazpět se r o z v í j í, od přítomna přes minulost do budoucna, od následků přes příčiny k novým následkům. Praemissy byly dány před dávnými lety, celé průběhy životů dělí nás od vlastní exposice a celý děj není tu nic jiného než rozrývání minulosti a postup k posledním konsekvencím z ní. Jest to pro professora Rubeka a jeho bývalý model Irenu právě tak jen šestý akt životního dramatu, jako jím byla „Strašidla" pro drama paní Alvingové.

Professor Rubek, sochař slavného jména, starší už muž, přichází se svou mladou ženou Majou do lázní v severním Norsku. Jest bohat, má villu na bavorském jezeře a palác ve městě, ale necítí se šťastným. Od těch dob, co dokončil své hlavní dílo, svůj slavný „Den vzkříšení", zdá se být umělec v něm ochromen. Dělá prý jen portrétní poprsí, pod jejichž frappantní lidskou podobností skrývá potměšile všelijaké zvířecí pitvory (místo, které zavdává příčinu k shora uvedenému výkladu dramatu jakožto účtování Ibsena s vlastní minulostí). I paní Maja je nespokojena. Vdala se mladá, beze zvláštní lásky, jen proto, že ji Rubek slíbil „vzíti ji s sebou na vysokou horu a ukázati jí všecky krásy světa." Slibu toho nesplnil, ale má proto svou odpověď; paní Maja prý není k vystupování na hory vlastně stvořena. Samá symbolična slova ibsenovská, označující hned od počátku směry a snahy jednotlivých karakterů! Nalézáme tedy hned z počátku poměr mezi oběma manželi od základů zviklaný, přes zdánlivě laškovný tón jejich rozmluv. On by potřeboval někoho, kdo by v něm vzpřímil tvůrčího umělce, ona, kdo by ji ukázal všecky krásy světa: oběma je hned na místě zpomoženo. Vystupuje Ulfheim, lovec medvědů a vůbec každého druhu zvěře, která mu přijde do rány. „Ať už to jsou orlové či vlci nebo ženské či losi neb sobi. Ale čerstvé to musí být a šťavnaté a plnokrevné." Lehce uhodneme, že tu máme před sebou representanta nahé, brutální vůle po moci a požitku; dravé, pudové síly života. Sám označuje svůj rozdíl od Rubeka umělce, ale i svou s ním podobnost: „My oba pracujeme v tvrdém materiálu, my oba, milostivá — já i váš muž. On se musí asi dřít s mramorem. A já se dřu s křečovitě se třesoucími medvědími šlachami. Ale oba dostaneme pak svůj materiál pod sebe. To je pravý muž pro paní Maju a nebylo mu nic snazšího, než přemluviti ji, aby se účastnila jeho loveckého výletu do hor. — Ale

zatím už našel i Rubek svou pravou ženu. Podivný zjev vystupuje na scénu: Dáma štíhlá, celá bílá, bledá, s očima ztrnulýma a držením sochy — s černou řeholnicí, která ji všude jako slídivý stín provází, skládá nezapomenutelný scénický akkord, jeden z těch nevyhladitelných obrazů, který nepropadne ani řešetem té nejděravější paměti a vyhoupne se ve vaší mysli, kdykoliv se před vámi vysloví „Když my mrtví procitnem". — Tato bílá, soše podobná žena je Irena, bývalý model Rubekův ku „Dni vzkříšení", žena, která mu s oddaností nadšené lásky dávala své nahé, krásné tělo — ale jen k uměleckému spracování. Byla by mu dala i více, ale Rubek nechtěl více. Potlačoval tehdy každou smyslnou žádost po ní, neboť se mu zdálo, že by to bylo potřísnilo čistotu uměleckého tvoření. A když dílo bylo skončeno, rozešli se. Rubek ji propustil se slovy, že byla pro něho „požehnanou episodou", jen episodou. Zraněna tím ve své lásce a naplněna nenávisti k umělci, jenž v Rubekovi zabil muže, odešla a zmizela ve světě. Od těch dob vyschly Rubekovi prameny tvůrčí inspirace a síly. A teď ji nalézá po letech, ale jakou! Je to stín bývalé ženy, považuje se za mrtvou, mluví stále jako z hrobu — šílená to fixní myšlenka, která sice Brandesovi stačila, aby neviděl v Ireně nic víc nežli choromyslnou, propuštěnou z blázince a v černé její průvodkyni opatrovnici z tohoto ústavu, ale tento plachý lokálkářský positivism zde nestačí, neboť je jasno, že Irenino šílenství, vlastně jen pološílenství je zase jen pouhým prostředkem ibsenovského symbolismu. Neboť to, co mluví zde Irena jakožto šílená, není o nic méně rozumno nežli co mluví na př. Solness s Hildou Wangelovou (kteří přec nebyli nikdy v bláznici), a všecko, co mluví pod dojmem své fixní ideje, jsou docela moudré a hluboké poetické pravdy, vyslovené ovšem způsobem přeneseným a obrazným. Irena má fixní myšlenku, že je mrtva, ale ona je vskutku mrtva! Kořen jejího života byl podťat od té chvíle, co opustila Rubeka, a co z ní ještě zbylo, to další léta dobila. Ukazovala svou nahou krásu ve Variétés, dohnala svého prvého manžela k sebevraždě, o druhém praví, že jej zabila — a pak byla už docela mrtva, po léta. Svázali jí prý ruce na zádech a spustili do hrobky s železnými mřížemi a vycpanými stěnami — upomínky na šílenství. Ale teď prý počíná pozvolna vstávat zase z mrtvých. Hledala Rubeka od té doby, kdy si uvědomila, že mu dala nejdrahocennější, nejnenahraditelnější statek, svou duši. „Dala jsem ti svou mladou živoucí duši — a stála tu s prázdnou hrudí — bez duše." Co ji učinilo mrtvou, co ji okradlo o život a o duši, to bylo Rubekovo umění. Ale okradlo i jeho, umělce, o nejdrahocennější hodnoty života: pustil k vůli němu nedotknuté z rukou krásné tělo ženské, které po něm prahlo. Umění tedy jako síla, v jejichž rukou život bledne, chřadne, jako démonický přízivník, který z něho střebá nejdrahocennější šťávy, jako veliká a marná illuse, která posedá člověka, odvracuje jej od života, ale dává mu za něj jen hubou náhradu — to je myšlenka, kterou v celé její otřásající truchlivosti cítíte vanout z tohoto prvého aktu, který pokud se divadelní stránky týče jest jednou z nejpodivnějších exposicí, jaké kdy Ibsen napsal. Končí tím, že i Rubek s Irenou půjdou vzhůru do hor —

— chtějí zkusit ještě jednou být sami, žít a stoupat výš, vždy výše —

Druhé jednání vede jen v přímých čarách dále ty rozbíhající s cesty, na něž zabočili oba manželé. Jsme na horách, u jakéhosi sana toria. Paní Maja stala se nerozlučnou průvodkyní Ulfheimovou a chyst se s ním této noci na lov medvědů, dolů do lesů v údolech. Pře ním ještě dojde k definitivnímu rozkladu mezi ní a Rubekem. Rozchá zejí se klidně a lehce; ona nerozumí jeho umělecké povaze, nem zájmu pro jeho práci a žízní po požitcích. On zase chce tvořit a jeh duševním potřebám paní Maja nestačí. Nemá prý klíče ku skříni, v ní jsou uzavřeny jeho sochařské sny. Klíč ten měla Irena a vzal ho s sebou. Proto leží neužitý. A léta běží. A Irena přišla, neodlouč se více od ní. V další rozmluvě s ní čteme zase ty nejkrutější obža loby, které kdy umělec pronesl proti umění, smrtelný smutek nad ži votem, zmařeným ve studené vlhké kobce s hroudami hlíny a kameny zatím co venku plál život ve výsluní a kráse. A kdyby alespoň byl splněno v díle to, o čem oba tak nadšeně snili! Ale ne — Rubek upustil od původní myšlenky, zobraziti ve „Dni vzkříšení" jen ji, Irenu jako mladou ženu, probouzející se z mrákot smrti a shledávající s ve dřívější kráse — ne, potom když jej Irena opustila, změnil celé dílo postavu vzkříšené dívky posunul do pozadí a do popředí dal muže jenž představuje „lítost nad ztraceným životem". Namáčí prsty d pramene, aby je oč.stil, ale nikdy se mu to nepodaří, nikdy nepovstan k pravému životu. A jaká zdrcující obžaloba, když i tuto objektivisac umělecké lítosti nad uměním odbude Irena pohrdavým slovem „básníku!" „Nejdřív jsi zavraždil mou duši — a pak modelluješ sebe sama v lí tosti a pokání a sebeobžalobě — a tím myslíš pak, že je tvůj účet vyrovnán." A nenávist její k jeho umění vzroste tím více ještě, když slyší, jak takto ublížil společnému jejich dítěti — dílu, které miloval tím víc, čím víc nenáviděla umělce. Všecko jejich bývalé štěstí byl pouhá prý hra, ne skutečný život. Byli už tehdy oba mrtví, když sedával spolu na březích bavorského jezera. Proto byli mrtvi, že usmrtili v sobě lásku, „která je z tohoto světa, z tohoto skvostného, divuplného, to hoto hádánkovitého světa". Ale ztrávit spolu jednu letní noc v horách — to by mohl být život. A ten promarnili. A co se nedá navrátit vidíme teprv prý, „když my mrtví procitnem." A vidíme tu, že jsm nikdy nežili. Při těchto slovech, jimiž končí druhý akt, zatím co zdol zaznívá jasavý zpěv paní Maji, ocitáme se u nejhlubšího ideového ko řene celého dramatu. Ten, koho umění usmrtilo, musí být vzkříšen musí být ovanut svůdnými parfumy života, aby poznal, jak hluboc byl mrtev a že mrtev — zůstane. Neboť minulý život nedá se navrátit a nový život nedá se stvořit mrtvými lidmi, to jest lidmi, kteří jedno propadli umění. A pokouší-li se o něj, musí se ztroskotat. To je, c chce říci Ibsen v dalším, posledním aktě svého dramatu.

Letní noc v horách! Vysoko nad sráznými propastmi pije z n divoký Ulfheim plnými doušky. Láká paní Maju do pobořené chatrče Ta se leká a odpírá — děsí ji prvé dotyky života, po němž volala děsí ji dravost a brutální nenasytnost jeho rozkoší. Ale dohodnou s

s Ulfheimem konečně snadno. Půjde s ním na jeho zámek, kde jsou kolem dokola překrásné pozemky pro honbu, ale kde není uměleckých děl. Když se chystá ji snésti po srázu dolů, setkají se s Rubekem a Irenou. Zatím co prvá dvojice sestupuje dolů — k životu, k hmotě — stoupají tito vzhůru, neboť duše umělecké neznají jiného směru. Jak vidět, má tu každý krok a pohyb na jevišti svůj jinotajný smysl. Rubek chce konečně žít, cítí se nyní volným a chce užít lásky tohoto světa. Marně mu Irena těžkomyslně odpovídá, že pud životní je v ní umrtev, a že je pozdě, poněvadž oba dva jsou mrtvolami. „Tedy okusme my oba mrtví jen jedinkrát života až na dno — než sestoupíme zase do hrobů svých," volá Rubek. A podaří se mu uchvátit Irenu tak, že tato svolí, ale ne prý zde v šeru, ale nahoře v zářící kráse, na hoře zaslíbení chce slaviti s ním svatbu svou. A jdou a mizí v oblacích na sněžných vrcholech hor a padají za chvíli nazpět strženi lavinou, která je ve svých spoustách sněhu pochová, tak jako pochovala kdysi Branda. „Pax vobiscum!" volá za nimi řeholnice, která se byla objevila jako vtělení všech mocností tmy a smrti, zatím co z dola doznívá ve výskavé písni paní Maji opojný života hlas.

Co chce říci tento konec? Proč hyne Rubek s Irenou tak jako Solness, pádem s výše, na niž spěli s položileným nadšením? Proč je nenechal básník, osvobozené od kletby umění, na živu s jejich štěstím? Proto, že nebyli ani zde ještě osvobozeni od kletby umění. Protože nechtěli svou slavnost života konat v šeru a že tragický a ikarovský pud, který je podílem uměleckých srdcí, hnal je i nyní ještě, kdy se domnívali žít, vysoko nad život, k slunci a vrcholům hor, které jsou sice tak zářivy a slavny, ale v jejichž sněhu nelze žít. Zde by byl zbytečný každý další výklad, je to jen nová variace na věkověčné thema o tragice idealismu a titanismu.

Dva největší starci současné literatury účtují tedy na konci své slavné dráhy hořce a vyčítavě s uměním, jemuž přece děkují za svou slávu. Po Tolstojovi Ibsen. Každý ovšem z důvodů jiných a jiným způsobem. Tolstoj střízlivým výkladem utilitaristicko-morálním, Ibsen — jiem uměleckým, jedním z nejzářivějších, jaké z jeho rukou kdy vyšlo. Ale přece, jak truchlivé, slyšet umění obviňovat sama sebe vlastním svým jazykem! Vidět, jak i muž, jenž může znát nejvyšší vědomí slávy a moci nad tisíci myslemi, stavený za živa do jedné řady se Shakespearem, zná chvíle, v nichž umělec pláče, že pro umění nechal ujít život marně protéci mezi prsty! Co by měly teprv říci nepřehledné legie nás prostředních a malých, kteří to činíme také, ale nemáme při tom ani vlastního uspokojení, ani slávy a moci, ani nesmrtelnosti! Jak by to bylo zoufalé a beznadějné, jak by to vyráželo z ruky péro, štětec, dláto — kdyby to v celém dosahu a všude platilo tak, jak to Ibsen naznačil v případě svého sochaře Rubeka!

Naštěstí to v celém dosahu neplatí. Platí to jen pro umělce nejvnitřnějším, nejkrajnějším, nejužším slova smyslu, pro artisty a estéty, pro duchy, kteří bledí mukou a potem zbroceni vytlačují z kypicí massy života sporé kapky nejvzácnějších essencí — čistých básnických forem slovných a tvarových. Pro takové Flauberty, kteří se

trápili celé dni a noci hledáním přívlastku, pro takové Burne-Jonesy, pro něž celá tisíceletí generací a kulturních světů sloužila jen k tomu, aby je vehnali v několik liniových vln a barevných akkordů. Tito asketové krásy znali melancholii života, v umění utopeného, a ti by byli podepsali žalobné výkřiky Rubekovy v plném jich znění. Ale čím více se vzdalujeme od této krajní avantgardy umění, od těchto jeho nejtenčích lámajících se špiček, tím více mizí příkrost poměru mezi ním a životem. Poměr ten všude tam, kde je přirozený a zdravý, znamenal vždycky ne nepřátelství a vzájemné se vylučování a ochuzování, ale znamenal vzájemné se oplodňování a obohacování. Největší geniové umění, staří Řekové, mužové renaissance, Shakespeare a Goethe jistě si nenaříkali, že pro umění zapomněli žít — u nich byla dílo jen poslední výslednicí a korunou plného a širokého života. Umění vystřebává pravda nejdrahocennější šťávy života, ale jen za tím účelem, aby je proměněné v dílo ve stonásobných účincích rozlévalo nazpět a vracelo tak životu s hojnými úroky. Dle Nietzschea je umění do konce tak jako pohlavní pud stimulantem, vzpruhou života, jeho rozmnožovatelem a stupňovatelem.

Této jeho funkci padá ovšem velmi často individuelní štěstí jednotlivce za oběť — neboť jako při rozmnožování rodu, tak i zde podřizuje život svým vyšším zřetelům nemilosrdně zájmy individua; ale přes to a vzdor tomu: není někdy takový život, ztrávený v atelieru, ve věčném plahočení se s hroudami hlíny a kameny, intensivnější a plnější než honění se za medvědy a ženami? Co je konečně to svůdné a omamné slovo „život“? Není ono právě takovou illusí jako illuse umění protějškem jeho illusí? Není ono jen marným snem lidí, od reality odchýlených a po ní žíznících, tak jako zase naopak lidé propadlí všednosti sní o uměleckých ideálech, jako zvláštní, nad životem stojící říši? Ale není bilance obojích životů po stránce štěstí konec konců asi stejná? Je opravdu „tam venku“, kde slunce svítí a lidé se hemží a požívají, nějaký lepší a šťastnější život než v dílnách umělců? Pak by byli světáci nejšťastnějšími lidmi, kdežto zatím vidíme, že žijí, aniž vědí vlastně, že žijí; nervy jejich jsou ztupělé a vnímavost mělká. Za to duše umělecká, citlivější v bolestech, ale i v radostech, dovede stokrát menší plochy života užít stokráte více než oni.

Ne, nebudeme záviděť Ulfheimům a řekněme si, že Rubek vlastně nepřišel o tak mnoho, když se nedotekl ženy, z jejíž krásy žilo jeho umění, a že lavina, která mu překazila v pozdním o tom pokusu, ne dala mu poznati něco, co je daleko krutější nežli lítost umělce nad marností umění: marnost erotické vášně, hnus vystřízlivění. Chyba ovšem těžce, ale ne tím, že pohrdnul tenkrát tělem Ireniným, ale že pohrdnul její „mladou živoucí duší“, když mu ji nabízela na celý život a on v tom neviděl více než episodu. Neboť v oné chvíli odmítl o sebe největší dar života, štěstí duševní lásky a nekonečné oddanosti, a to byl takový hřích, že zasloužil, aby jej odpykal celým dalším životem. Kdo si z uměleckého sobectví takto ochudil svou existenci, ten má pak ovšem právo hořce klnout svému umění — a v tomto zúženém na specielní případ obráceném dosahu platí ovšem protiklad umění

vota, jak jej Ibsen ve svém novém dramatě sformuloval, v celém ém smutku a své kruté tíze. *F. V. Krejčí.*

Nezvratní.

Hra o jednom dějství. Napsal Karel Žák.

OSOBY:

Marie — třicet tři léta, vysoká, štíhlá — spíše suchá — ušlechtilé ení těla, v posunech velmi mnoho gracie. Jasný hlas, zřetelná, volná mluva. všem, v každém slově, v každém pohybu bohatství temperamentu. Přesně čeno: vzácná, zajímavá, luzná ženská individualita. Zjev nejvýše prostý: avý, elegantní šat, s ladnými záhyby; pěkný účes, nikoliv úzkostlivě přihlaný. Její jímavý profil souhlasí s ostatním její zjevem. Marie budiž studií zjemé, vysoko stojící a nejvýš distingované ženy.

Patrik, čtyřicátník, poněkud unavený, ale statný a velmi korektní. chý, hluboký hlas, modulace schopný. Velmi klidné pohyby, něco hovorsti, trochu náchylnost ku deklamaci, ku strojenému výrazu — asi jako lidi, kteří dlouho nemluvili mateřštinou. Poněkud cizí vkus (na př. s význačně derním střihem šatů kontrastuje prostý, staromodní nějaký detail úboru). Jasi upjatost a ráz resignace. Slabě prošedivělý, přičísnutý vlas, pěkný knír krátce přistřižené, jakoby jen naznačené licousy.

Kromě obou: Pána služka.

Scéna: Mariin pokoj — zařízený vkusem zámožné, vzdělané ženy. Garnura s pohovkou. Po různě židle. Obrazy, sošky, draperie, bibeloty. Klavír. popředí velký psací stůl — na něm papíry, velké obchodní knihy, váha na pisy — zkrátka stůl pracovníkův. Rodinné obrazy, několik tableau s četnými tografiemi. Také stolek na ruční práce.

Děj v Praze r. 1897.

Je zimní dopoledne. Jasný, mrazivý den proniká na scénu poněkud tluným, slabounce zeleným světlem.

Režii budiž divákům — pokud nejvíce lze — napřed připravena nálavost, intimnost následujícího děje:

Marie (podává Patrikovi ruku. V liniích těla patrno trochu avy — jakoby se Marie po předcházející delší namáhavé práci duevní vzpřimovala): Tak dlouhá léta!

Patrik: Ano, je tomu dlouho. — A skoro by se vám mohlo ít, že přicházím ze zvědavosti. Ale jste tak laskavá, že se ani nežete . . . (Usedají.)

Marie: Těším se srdečně. (Dosud nikoliv beze stínu konvencionosti ve hlase:) Jak milé to shledání — ano, po tolika létech!

Patrik: Jsem od včerejška v Praze. A tu jsem myslil, že mám ovinnost vyhledati své bývalé známé . . . a že i vy mne přijmete.

Marie: Věřte mi, nebyla bych již ani věřila, že se kdy setkáme.

Patrik: Ano, o mně se nevědělo. Nebylo o mně řeči.

rie: A odkud přijíždíte? Kde jste byl po celá ta léta?

rik (poněkud ze široka): Tak . . . ohlížel jsem se ve světě. zy a zas onde. Nejdřív jsem cestoval. Ale ne pro svou zábavu rati nikoliv banální úsměv) z jednoho konce na druhý. Posledních

patnácte let jsem byl na Rusi . . . v Oděse . . . posléze jsem tam řídil závod.

Marie (o něco spěšněji, jakoby chtěla oživiti dialog): Vy jste byl spolužákem mého bratra . . .

Patrik (delikátně): Váš bratr . . . Také to jsem teprve včera zvěděl, že více ho není. A nechtěl jsem uvésti se hned nejbolestnější pro vás vzpomínkou. (Chápe se její ruky.)

Marie: Ach ano, ubohý bratr! (prosloveno beze běžné, obvyklé rozcitlivělosti — ale v tichém, těžkém smutku).

Patrik: Co vlastně bylo?

Marie: Je mi to dosud tak těžce pochopitelno. (Důvěrněji:) Pamatujete se, jak se těšil ze života a jak miloval práci . . . A pak začal náhle chřadnout a za tři měsíce byl konec . . . Bylo pozdě, nebylo více pomoci . . . Byl tak statný . . . takže choroba ani vážně na sebe neupozorňovala. Pak přišla nemoc rázem, jako udeřením . . . tři krátké měsíce nemoci, to bylo vše a ty byly už téměř jedinou, hroznou agonií.

Patrik: Nutilo mne to, přijít k vám a říci vám, jak upřímně s vámi cítím. (Význačně, ale nikoliv dotěrně:) Vzpomínal jsem na vás všecky ustavičně . . .

Marie: Bratr byl dobrým vaším přítelem . . . často o vás mluvil . . . a jak jste spolu pracovali, kreslili. (Roztržitě:) Všecky jeho výkresy z techniky mám uschovány. (Pausa.)

Marie: Zůstal jste při strojnictví?

Patrik: Ano, . . . vlastně . . . ale byl jsem také kupcem a oekonomem . . . byl jsem nucen býti vším . . . (Náhle hlasitěji, spěšněji:) A teď jste sama?

Marie: Ano . . . Závod zůstal mně.

Patrik: Vedete sama tento velký závod . . . Ale že jste si sama (poněkud akcentováno) tu starost ponechala . . . svým silám . . . přece mladá dáma . . .

Marie (suše): Ah to! . . . musila jsem . . . Nemohly jsme přece továrnu prodat po bratrově smrti . . . byly bychom se ovšem značně zkrátily . . . co se mne týče — byla bych se spokojila i s menším věnem . . . (tiše) nemám přemrštěných životních požadavků . . . Ale jsou tu sestry a jejich děti . . . (Patrik se pohne) . . . a těch jsem nebyla svým odstoupením oprávněna zkrátit . . . a jiného tu nebylo mimo mne, kdo by se byl továrny ujal . . . Švakři jistě ne: jeden lékař, druhý důstojník . . . dobří lidé, ale oba řízením osudu stejně nepraktičtí a (tiše) beze všech asimilačních vloh . . . A ostatně — byla jsem v závodě od dívčích let . . . a také jsem si (unášena vzpomínkou) neucpávala sluchu před hukotem strojů a nezavírala očí před pádící transmisí . . . (zase klidně) . . . a v posledních letech byla jsem ustavičně s bratrem, věděla jsem o všem, vše prošlo mýma rukama . . . byla jsem jako jeho tajemníkem . . . Tedy taková byla a je situace . . . A jednou (zase zamyšleně) kdyby mne chtěl někdo vystřídat . . . z mých lidí . . . pak jsem se svou úlohou u konce.

Patrik (s exaltovaným poněkud, ale přece upřímným po-

livem): Věděl jsem, že se od smrti vašeho bratra v obchodě ničeho nezměnilo . . . Závod na stejné výši . . .

Marie: Těší mne velice, že jste se o nás interesoval.

Patrik: Bylo to mou povinností i jako přítele vaší rodiny, i jako odborníka . . . Konkurovali jste s námi sem a tam . . .

Marie (obchodnicky, ne však příliš horlivě): S kým to?

Patrik (také tak): Dříve s Mornemanem v Augsburku — a pak se Salajevem v Oděse.

Marie: Ah, tam jste byl! (Jako svrchu:) Vy jste byl u Salajeva ředitelem?

Patrik: Tam už společníkem . . . (Pausa.)

Patrik: Máte dobré síly v závodě, jste spokojena?

Marie (živě, se zájmem): Ředitel i prokurista jsou osvědčení, staří pracovníci, ještě z otcovy školy . . . Ostatní úřadníci také téměř vesměs z dob otcových a bratrových . . . S osobami se u nás neději potíže nižádné . . . Jsme v tom ohledu naprosto konservativní . . . Tak je již u nás také ředitelův syn inženýrem . . . ovšem mladý ještě (usměje se), ale výborný odborník. Má již svůj patent, jejž jsme mu ukoupili: topení „Bohemia" . . .

Patrik (roztržitě): Jste tedy úplně s nimi spokojena a postrádáte ve svých zesnulých příbuzných jen muže drahé svému srdci a nikoliv pracovní jednotky . . . To rád slyším . . .

Marie: Přesvědčíte se návštěvou v našem závodě, že pracujeme dobře . . . (s mírným úsměvem) teď, kdy už nejste naším konkurentem, mohu vás uvést do dílen . . . a vy snad mého pozvání neodmítnete.

Patrik (nervosně, konvencionelně): Dovolíte-li, přijdu zcela jistě. (Pausa.)

Patrik: A vaše sestry?

Marie: Obě se provdaly . . . Ale to jsem vám již řekla . . .

Patrik: Vím jen, že si Anna vzala Dra Kalenského.

Marie: A Růžena (usměje se) . . . Růženka, sentimentální, lyrická . . .

Patrik: Ona má tedy důstojníka?

Marie: Pachtu-Roudenského. Je rytmistrem u českých dragonů. (Pausa.)

Patrik: Věříte, že mne poutá k vám stále tolik vzpomínek? Už mne nemůžete dnes považovat za vetřelce?

Marie: Vetřelce? Vždyť jsem ve vás viděla vždycky přítele.

Patrik: Ano . . . tenkrát . . .

Marie: Také já jsem vám byla kdysi blízka . . . byla jsem vám něčím. (Usměje se.)

Patrik (vřele): Vidíte, že jsem cítil touhu, v nezvyklém ruchu města, v němž jsem ztrávil svoje mládí — stisknout ruku starému známému, slyšet jeho hlas . . . Odpusťte, že mluvím stále o minulosti — nerad bych byl negalantním.

Marie: Také pro mne mají ty doby tolik kouzla!

Patrik: Vy sama dovolujete, abych také tuto vzpomínku obnovil. Jak často čekal jsem na vás dychtivě, jak jsem vás vítal ve

stichlém sadě, v zamlklé ulici, jako svého anděla — ovšem tenkrát velmi malého andílka — poslíčka . . .

Marie: To je váš dojem z oné doby?

Patrik: Nebyl bych se nikdy odhodlal připomnět vám tehdejší vaši úlohu ve svém životě. Děkuji vám, jste upřímna . . . a tak dobra a mila jako tenkrát. (Líbá jí ruku.)

Marie: Potřebujete ještě důkaz, že jste mně byl vždycky sympatický, a že jsem si vás vždycky vážila?

Patrik (hra).

Marie: Říkali už tenkrát o mně — naši — tenkrát: byla jsem skoro ještě dítětem — že prý nejsem neprozíravá, že jasně vidím . . . A tehdy jsem myslila, že nekonám nic nehodného . . . protože jste to byl vy . . . Mluvím bez výhrady . . . vidíte: slýchala jsem o vás, že jste byl energický, pilný, nadaný . . . Bratr mluvil o vás s největší úctou . . . Byl jste vážný, přísný, a já přece ve vás viděla snílka, idealistu . . . a proto jsem . . .

Patrik (pohnut): Jsem vám ze srdce vděčen . . . A ještě dnes cítím teplo, jež se vždy střelo v mém srdci v přítomnosti vaší sestry a vaší . . . (Vroucně, ale prostě, bez deklamace:) Čím mi byla tenkrát vaše sestra! Mně opuštěnému, mladému studentu — bez rodiny — bez něžnosti od nejútlejšího mládí! Měl jsem tenkrát — velké plány do budoucna . . . a v srdci tolik něhy a tolik vroucího nadšení! A dnes . . .

Marie (hledí na něho z pola žertovně, zpola bolestně. Pak povzdechne sotva slyšitelně): Ah ano, změnilo se mnoho, velmi mnoho, snad všechno . . . Nedlouho po vašem odchodu z Prahy zemřel nám otec, právě deset let po smrti matčině. (Pohnuta:) Také my jsme byli sami ve světě. Tou chvílí jakoby byly deformovány rázem naše životy, naše povahy . . .

Patrik (s bolestnou resignací): Musil jsem pryč — nabízelo se mi místo, živobytí. S jakými pocity jsem šel do ciziny! Ale nebylo pomoci. A pak . . . při první příležitosti, kdy mi bylo možno přijít do Čech — vy a Růžena v cizině . . . Váš bratr byl tu sám . . . Bylo na něm znáti, že má starosti; přivítal mne přátelsky, ale byl nervósní . . . bylo mi patrno, že je úplně zabrán do svých prací. — O vás a o sestrách vašich věděl téměř jen, kde jste a že jste zdrávy a jak se vám daří . . . (Smutně:) Život nás oddálil, odstrčil od sebe . . . A od té doby jsem nebyl více v Čechách a všední, denní život pracoval o tom, aby mne učil zapomínat . . . Také mne se snažil ubíjet, otupovat . . . Teprve dnes, kdy jsem se s ním konečně rozloučil a když jsem mohl přestat sloužit jiným a když jsem si pojistil svou neodvislost, sebe samotna, přepadla mne zase truchlivost, ten pocit pochybeného života . . .

Marie: Vy si nemůžete činit výčitek!

Patrik: Výčitek! (Prudce:) Mohu, musím! Jednu ustavičně a ta jedna obsahuje všecky ostatní: Že se nestala vaše sestra mojí . . . To je základní chyba ve struktuře mého života.

Marie: Byl jste tenkrát velmi mlád a snad — ale promiňte, dotýkám-li se vašich vzpomínek poněkud nešetrně — snad nebyly vaše city tak ujasněny, tak definovány . . .

Patrik: A když jsem je chtěl — dle vašich slov — definovat, když jsem přijel, abych je realisoval, bylo pozdě.

Marie (smutně): Vidím, že tenkrát, když jsem byla protektorkou lásky vaší a sestry Růženy, nebyla jsem ochrankyní vzkypělých citů dvou velkých dětí.

Patrik: Ano . . . já . . . ale vaše sestra?

Marie: Sestra... má dobrá Růženka . . . víte sám, že byla vždycky pasivní.

Patrik (bolestně): . . . ale že by té její pasivity bylo bývalo tolik!

Marie (velmi vážně): Ani v tom nemůžete ničeho vytýkat sobě, ale ani jí. Ráda bych, abyste mně rozuměl tak, jak cítím. Považte, jaký to byl myšlenkový a citový okres, v němž ona tenkrát, tak měkce poddajná, byla . . . Hýčkaná dcera patricijské rodiny, vyrostlá v dívčím věku bez matky, uvedená záhy do společnosti, zahrnovaná lichocením, prosbami... nedivte se, že musila někoho milovat, věnovat někomu svoji něžnost, své mládí... Tím někým byl jste nejdřív vy, věřte mně, že vás sestra milovala celou svou mladou duší... byla jsem ve všem její důvěrnicí — vím, jak vás milovala . . . vždyť právě proto jsem chtěla být vám i jí pomocnou — byla-li tehdy moje šlechetnost — větší než moje romantičnost.

Patrik: Věřte mi, že mi tak smutno, že nemohu ani... reagovat na vaše slova.

Marie: A pak jste odešel, musil jste odejít — jak sám pravíte.

Patrik (trpce): A bylo po všem . . . Přestala psát ona . . . Vy jste byla nadále v cizině a Růža neměla více na očích ani mne . . . a ani vás, jež jste jí mohla tolik připomínati!

Marie (rozechvěně): Já? . . . mohla, směla jsem něco pro vás podniknouti . . . bez vašeho přičinění. (Tvrdě, mužsky:) Byl byste chtěl, abych byla vašim plnomocníkem . . . byl byste přijal lásku mé sestry z mé neúprosné ručky, jež by byla sestru stále přidržovala k minulosti poutem vzpomínky?

Patrik (chýlí hlavu): Máte pravdu . . . To nemá smyslu . . . Ale já jsem tak rozechvěn . . . Je mi — jak bych řekl . . . jako onomu poutníku v básničce, jenž se vrací do rodného města . . .

Marie (zase měkce, snivě): Byl jste pryč, jako byste byl zanikl.

Patrik (ve vzpomínce): Ano, to jsem byl (náhle, trpce) pryč.

Marie: . . . a nebylo o vás ani zmínky, ani dopisu . . .

Patrik (úsečně, skoro nedbale): Ah, to jsem věru nemohl tenkrát psát, když nebyla ještě rozřešena otázka mého dalšího bytí . . .

Marie: Jak to, jaké to byly tenkrát vaše osudy? . . . Proč jste nemohl o sobě dát zprávu?

Patrik: Byl jsem skoro půl roku v nemocnici . . . byl jsem raněn . . . v okupaci.

·ie (poněkud přepjatě interesována): Vy jste byl ve válce... a byl .. raněn . . . o tom jsem nevěděla . . . o tom jsme neměli ani tušen ovšem, odkud! (Dojata:) Jak vás lituji . . . co jste asi vytrpěl

Patrik (galantně): Jste velmi laskava, (vzniceně) ... ale více bolela a pálila než rány bolest nejistoty, trýzeň odloučení ... V prvních záblescích nového zdraví jsem psal vaší sestře, pak z lázní po druhé, po třetí ... a když jsem nedostal odpovědi, jalo mne šílení po práci, po činnosti a já dal jsem se do světa ...

Marie: Kdy jste psal po prvé? Nevím o tom ani slůvka...

Patrik: Koncem roku sedmdesátého devátého ...

Marie (vzpomíná): To již byla sestra provdaná.

Patrik: ... Ano ... tedy ... Osud, jeho náhody a nehody mi vypověděly válku, nebezpečnější, než válku skutečnou.

(Vstupuje služka.)

Služka: Pan účetní prosí ...

Patrik (povstává).

Marie: Ne, prosím, posečkejte. (Poněkud netrpělivě, když — Patrik setrvává na odchodu.) Prosím, neopouštějte mne ještě ... přeji si, byste ještě zůstal ... (Služce:) Řekněte, že pana účetního vyslechnu po polednách ... Prosím, aby pak přinesl vše najednou ... po polednách.

Služka (odchází).

Marie a Patrik (usedají).

Marie (dívá se do slunce proudícího plně do pokoje): ... Jaké bouře se to na vás snesly!...

Patrik (roztržitě): ... Sama jste nemohla nikdy tušit, kolik pro vaši sestru cítím...

Marie: ... Zapomínala jsem, že jste to byl vy ... že to nebyl jiný z mladých mužů, jež jsem seznala ...

Patrik (zaražen, hra).

Marie (tiše, jako ve vzpomínce): Čím jste nám mohl býti!.... Bratrovi bratrem, sestře manželem, částí její duše a mně nejbližším přítelem ...

Patrik (mimovolný pohyb vzrušení, patrný boj citů. Pak se opanuje:) Upokojil jsem se. (Hrdě, ostře:) Ale já se nerad smiřuji s osudem, já nerad resignuji ...

(Následující dialog rychlý.)

Marie (vzhlédne k němu, udiveně): Je to ve vůli člověka?

Patrik: Jsou takoví lidé.

Marie: A co zmohou?

Patrik (rozohňuje se, důrazně): Aspoň to: býti svými pány.

Marie: A nejen ve své vlastní představě?

Patrik: I to stačí, má-li člověk vědomí, že nebyl míčem, že nebyl hromosvodem.

(Pausa.)

Marie: A jak jste žil od té doby?

Patrik: Pak jsem se začal rvát se životem ... jako desperado. A stal jsem se zcela svým ... jen já a já.

Marie (smutně): Ale pak také osamělým?

Patrik (tiše, pevně): Ano, zcela sám a sám.

(Pausa.)

Marie: Tak jste tedy pohlížel na život?

Patrik: Tak! a snesl jsem ho. Když se na mne valil a ocenil-li jsem jeho sílu a tu mohl-li jsem se mu opříti, nastavil jsem mu svá prsa a on se o ně odrazil... A byl-li jistě silnější než já, vyhnul jsem se mu na chvíli, abych ho napadl se strany... nebo, přiznávám se, třeba do zad...

Marie: A co ta sklamání, jež jste zažil?

Patrik: Jednou sklamal on mne a podruhé přelstil já jej.

Marie: Ale to pak už nebyl jednotný názor o něm; to byly ustavičně se střídající půtky a zase příměří...

Patrik: Tak něco podobného... nebo rvačka se lstivým, brutálním zvířetem...

(Pausa.)

Marie: A teď? Co hodláte teď počít? Zůstanete v Čechách?

Patrik: Zůstanu v Praze... Svůj úkol jsem skončil. Jsem nezávislý — mohu konati, co se mi líbí... Rozumíte významu těch slov: „co se mi líbí"?

Marie (snivě): ...co se mně líbí...!

Patrik (nová hra posuňků; neví, jak rozuměti její slovům; pak ledabyle): Mohu si to dovolit o deset let dříve, než jiní lidé... Pracoval jsem rychleji, bezohledněji, surověji než jiní...

Marie: Surověji? pracuje se v životě také surově?

Patrik (s něžným přízvukem ve hlase): Vy vidíte ve slově „život" jen souhrn lidí... Ale lidé... ti jsou buď veslem, jež ovládá vlny, neb bezvládným, proudem unášeným kmenem v povodni...

Marie: A což... máte-li někoho, o kterého máte povinnost nebo náklonnost... se starat?

Patrik (úsečně): Nemám nikoho!

Marie (zamyšleně): Nemáte nikoho!

Patrik (chce promluviti, je velmi zmaten, zajikne se): ... to jest...

Marie (živě): Ach! tak přece!

Patrik: (otírá si čelo šátkem, pohne se ve křesle, podívá se zpytavě na Marii, jež pohlíží snivě do neurčita. Pak s mrzutým gestem jakoby odmítal jakousi myšlénku)... to jest tedy... nemám nikoho ...a mám přece každého...

Marie: Každého... to by bylo velmi cílevědomo —

Patrik: Ach tak... ovšem každého, pokud budu já chtít!

Marie: Ale pak nemusíte také chtít!

Patrik: To je otázka jakosti vůle člověka, učí velký filosof...

(Pausa.)

Marie: Přiznávám se, že je mně ve Vašem nazírání dosud něco [illegible].

[illegible]rik: Promiňte, to je snad pouze tím: Vy si neuvědomujete, že je [illegible]žno myslit si život sformulovaný předem v několika větách, třeba [illegible]čkách. Ty věty, ta slova zní potom ovšem tvrdě, skřípají,

řežou . . . jako když nám někdo řekne své největší přání v imperativu . . .

Marie: Ne, formou jsem se nikdy neodstrašovala.

Patrik (s hnutím radosti): Věřte mi, to slyším rád . . . a vidím, že bych u vás nalezl mnoho porozumění . . . Že cizost je pouze zdánlivá . . .

Marie (tiše): Vždyť víte, že jsem vás vždycky dovedla cenit! . . .

Patrik (vroucně, mužně, ne lichotivě): A nepozbyla jste své dřívější důvěry ke mně?

Marie: Myslím, že člověk dobrého jádra, jenž — mnoho prožil, zkusil a trpěl, může se lety státi jen lepším . . .

Patrik: To je snad přílišná důvěra v lidi . . . snad nezasloužená mírnost!

Marie (pokračuje): . . . myslím, že se srdce lidí prostých světem a zkušenostmi pokrývá korou . . . ale ta je jen povrchní. A pak člověk měkne léty, pokračujícím věkem, jako se ohýbá páteř starcova, jež byla tvrdou, dokud nesla ještě mladý život . . .

Patrik: Člověk tedy sestárné, zdětinní i srdcem? Vypadávají mu nezdolným vývojem zuby, jež dříve, dokud byl v plné síle, cenil, jimiž hryzl a trhal?

Marie (usmívavě): Člověk stává se lepším, stává se konečně dobrým kmetem. (Náhle povstane a řekne prudce:) A co myslíte, že já jsem za celou tu dlouhou řadu let také nesestarala?

Patrik (zaražen, váhavě): Já shledávám jen, že jste za tu dobu duševně neobyčejně vyspěla . . . Je vidět, že jste nezahálela . . .

Marie: Nezahálela . . . (zamyšleně) . . . v tom slově by bylo málo chvály! (Přesvědčivě:) Žena nesmí vůbec nikdy, ani vteřinu zahálet . . . spíše muž smí chvíli polevit, odpočinout si . . . Duševní zahálení činí muže ubohým, ženu špatnou, bídnou, nebezpečnou.

Patrik: Posuzujete velmi přísně.

Marie (prostě bez vyzývavosti): Jsem příliš hrda, abych mohla souditi jinak.

Patrik: Vaše duše rostla krásně zpříma, jako ušlechtilý strom z malého a bujného, čile se rozpínajícího, ani chvíli klidného štěpu — na nějž tak rád vzpomínám z dob svého jinošství. (Vše to deklamačně, s jasněji vystupujícím, rozvláčně pedantickým ruským přízvukem — jako v okamžitém zapomnění přítomnosti.)

Marie: Také já jsem se dovedla vždy vzpřímiti, kdykoliv mně vadila v rozvoji nějaká chmurná životní zkušenost, nějaký ústrk, nějaké zklamání.

Patrik: Vy . . . Zklamání . . . (Tlumeně:) Měl bych s vámi velmi mnoho společných myšlenkových zastávek.

Marie (mluvila dosud jen zaujata svými myšlenkami, nevšímajíc si mimovolného holdování Patrikova. Zamyslí se při posledních jeho slovech a praví pomalu): A přece možno, že bychom se hnali mimo sebe slepě, paralelně, nekonečně . . .

Patrik (trapně dojat): . . . nekonečně, paralelně . . .

Marie (po krátké pause): Odpusťte, jsem poněkud přepracována, nervosní také já . . . nejsem někdy s to vážit slov . . . zapomínám někdy . . . mám často mrzutosti . . . Ale mezi starými přátely . . . (Podává mu ruku.)

Patrik (opanuje se; velmi klidně jakoby chtěl změniti hovor): Není divu, máte věru tolik starostí!

(Pausa.)

Patrik (zase v nové důvěřivosti): Ale prosím vás, drahá slečno Marie . . . to všecho vyplnilo a ztrávilo u vás léta, kdy jiné slečny . . . já vás s nimi nestotožňuji . . . (v rozpacích) . . . ale odpusťte, já jsem se tak poněkud stal barbarem . . . je tu přece jen stejný . . . fysiologický podklad . . . Zkrátka jisté zákony přírody . . . jsem už takovým materialistou . . .

Marie: Prosím, mluvte bez výhrad.

Patrik: Ano . . . tedy i vy jistě jste positivistou, život si Vás sám tak utvářel . . . a výpočty a konstrukce se vplížily také vám do duše . . .

Marie (jasně, zřetelně): Chcete se ptát, jak jsem srovnala požadavky mladé dívky, nebo raději řekneme, mladé ženy s tím vším, čeho si osud na mně vynutil?

Patrik: Ano, asi tak . . . sama jste mou otázku proslovila . . .

Marie: Z počátku na mne zíral odevšad smutek, vanul na mne chlad . . . přiznávám: nevěřila jsem, že bych mohla kdy být úplně šťastna . . .

Patrik: To byl trpký vývoj!

Marie: Ano, moje přítelkyně vrstevnice — byl třeba ples — tančily a já byla v komptoiru, — dlouho do noci, uprostřed úředníků . . . Tam ony se opájely hudbou, sladkou únavou — a já klesala únavou z čísiic, nákresů . . . Ony se smlouvaly k zábavám, výletům a já smlouvala se zákazníkem . . .

Patrik: Ale pak přišlo blahé vědomí vykonané práce, platného místa ve společnosti!

Marie (prudce): A kdo mně nahradí, co jsem ztratila?

Patrik (hra, překvapení, nejistota).

(Pausa.)

Marie: Nechci Vám nastrojit přetvářku (hlasitě, ostře) . . . a ničeho nelituji . . . (Smutně:) Ale dosud cítím palčivě každou vteřinu smutku ze své dlouholeté osamocenosti.

Patrik (hra jako shora — pak nuceně, klidně): Nechodila jste do společnosti?

Marie: Do společnosti . . . Oh ano! . . Ale pohleďte: kolikrát jsem slyšela, jak tam lidé ke mně mluví a při tom stále trýznivě jsem myslil na plány, rozpočty . . . Byl to na každém kroku jeří poloviční život

Patrik: Tedy vám nezbylo mimo lopotu ničeho?

Marie: Zbyly mně knihy a hudba — a moje vlastní já.

Patrik: Ale to bylo pro vás příliš mnoho vzněcovačů melancholie!

Marie: Ano, měla jsem sebe a lidi, kteří mně byli svěřeni o něž jsem byla nucena pečovati!

Patrik: Každou ženu šlechtí, chápe-li takto svou úlohu . .

Marie: Je pravda, znám lidské strasti v jejich ohnisku . . jen ten dělnický lid s jeho strádáním a vášněmi . . . Ale nechci být sentimentální . . . nechci mít pósu dobročinné ženy — nehalím se v staropanenskou škrabošku . . . Vím a vidím, že je tu život, v němž se musí každý bít!

Patrik: Soudíte velmi správně . . . Nemám věru, v čem byc vám mohl odporovat!

Marie: Snad plýtvám dnes před vámi svými principy, snad Vám je přináším nezvaně vstříc . . . Ale chci, bychom věděli, s kým je nám jednat... chci, bychom po tolika letech zase, zase se seznali..

Patrik: Otevíráte mi své srdce.

Marie: Myslím, že jsme si povinni, předložiti si bilanci o tom jaký se z nás obou stal člověk!

Patrik: Tedy hotovou, trpkou přítomnost!

Marie: Ano, hleďte, milý příteli. Co z nás život udělal!...

Patrik: A vy již více od něho nežádáte?

Marie (pádně, jasně): Já?... naopak! Já chci pracovat a třeb do úpadu.

Patrik (přerývavě, v patrné rozpačité odhodlanosti, tápaje p výrazu): Ale vaše úmysly se vymykají docela . . . přírodním řádům. Vy byste byla s to pracovat proti nim!

Marie: Já?... Ale to se mýlíte! to jste mně nerozuměl zcela

Patrik (rozechvěn, odhodlaně): Jste upřímna?

Marie (pátravě): Jsem vždy upřímna . . . protože chci být vždy dobra a poctiva!

Patrik: Tedy to jak chcete tímto životem dále disponovat?

Marie: Ani z toho vám ničeho nezatajím . . . Ptejte se! (Jasn plným, prsním hlasem.) A chcete se snad tázat, zdali se kdy vdám

Patrik (smutně): K tomu nemám práva.

Marie: Snad přece?

Patrik (hra — pak tiše): Mohl bych se jen zeptati . . . (chc se vzchopiti, promluviti — pak se opanuje) . . . jak soudíte o potřeb nutnosti — provdati se?

Marie: Mám-li říci, jak o tom soudím? Ale toť přece jednostejn — to se přece kryje: jak soudím a co hodlám činiti.

Patrik (radostně): Mluvíte jako muž . . .

Marie: Zdali se kdy vdám?... — Nepomýšlím na to.

Patrik (překvapen, sklíčen — dívá se jí upřeně do očí): Ale probůh, nemyslíte to přece vážně?

Marie: Zcela vážně!

Patrik (zase klidně): Nechci vám lichotit . . . chvíle není k tom ... ale byla by to . . . bylo by hříchem, kdybyste chtěla takhle v hrdé klamně pojaté soběpostačitelnosti utápět všecky své přednosti ducha i srdce.

Marie: Viděla jsem a vidím denně tolik běd, jež si lidé ňatk

svévolně na sebe uvalují . . . Ale ani toho nesmí se člověk lekat, miluje-li.

Patrik (tiše): . . . miluje-li . . .

Marie: . . . pak má povinnost dáti se cele . . .

Patrik (vzrušen): Jak sladká to píseň!

Marie: Ani já se neoloupím o štěstí svého života, o jeho obsah.

Patrik: Jsme teď v takovém srozumění, že smím s vámi mluvit otevřeně . . . Jste zkušená a osvícená žena . . . netoužíte vdáti se?

Marie: Budu-li milovat tak, že nebude více možnosti, abych bez muže onoho byla — ano pak, pak se provdám . . . ihned, bez rozmyslu . . . Jsem starší děvče, ano již staré . . . ale nechci se vdát tak . . . ani stín konvencionelnosti nesmí při tom být . . . Já se svými třiceti a třemi lety chci a budu se vdávat, jako mladé děvče s týmiž záchvaty v srdci, jako nejmladší . . . t a k! A takovou mne jen muž bude vždy mít!

Patrik (patrné pohnutí — hra): A nebude-li t a k milovat?

Marie (v pevné důvěřivosti): Já mohu čekat. Lidé čekají na svoje štěstí třeba po celý život a čekají na ně často ještě, když již umírají.

Patrik (hra velké sklesloslí, beznaděje).

Marie: Proč jste tak smuten? (Následující dialog ve varu rozrušení.)

Patrik: Vždyť vidím, že jsem tolik, tolik ztratil!

Marie (srdečně): Vy máte bolest, jež se dosud nezhojila!

Patrik: A vždy znova a znova se drásá.

Marie: Pochybujete o tom, že jsem vaší dobrou přítelkyní?

Patrik: Přítelkyní . . . Ale já nemohu, já nesmím vám všecko říci!

Marie: A co by vám v tom vadilo? . . . Věc?

Patrik: Věc? . . . ne . . . není tak delikatní.

Marie: Kdo tedy?

Patrik: Vy! . . . Zdá se mi, jakobyste se mi stále blížila a přece se vzdalovala . . .

Marie: Já!? Ale Bože můj, vysvětlete mi to! Byla bych se tak změnila proti dobám, kdy jsem byla vaší důvěrnicí?

Patrik: Právě proto, že jste se v n i č e m nezměnila!

Marie: Jak tomu mám rozuměti?

Patrik: Hleďte . . . je mi tak . . . jako tenkrát . . . kdy jste byla malým děvčátkem . . . kdy ostýchal jsem se — v ohledu na váš věk — říci vám vše: . . Také dnes mi něco ve vás vadí . . .

Marie: A nemohla bych nikdy odstraniti této překážky?

Patrik: Ne, toho nemůžete.

Marie: A kdybych chtěla, mohla bych . . . Co to tedy je?

Patrik: Je to taková vaše křišťálová jasnost . . . Vaše žízeň po pravdě . . . Jste tak nepodobna ostatním ženám . . .

Marie: To je tedy moje slabost?

Patrik: Ne, to je vaše síla!

Marie: A co tou silou zmohu?

Patrik: Cítím, že vy můžete j e n disponovat, jen poroučet . . . jakoby vaše ústa dovedla říci jen ta dvě slova: „Já chci!"

Marie: Jsem tedy tvrda?

Patrik: Vás nesmí nikdo, za nic prosit!

Marie: Nikdo . . . nikdo . . . (v náhlém výbuchu) Ani vy?

Patrik: Marie!

(Následující děj ráz na ráz.)

Služka (hlásí ne bez drzé zřetelnosti, familiarně): Pan dokto

Marie (přistupuje ke dveřím, spěšně): . . . Můj přítel . . . m právní přítel!

(Vstupuje pán, věkem přes třicet, krásný, mohutný, zjev plný inteligence.)

Marie: Pan doktor Bradna . . . (představuje Patrika) . . . pa inženýr (ruku na čele, nemůže si vzpomenouti na Patrikovo příjmí

Patrik (uděšen, zbledlý, hra).

Marie: . . . Janský . . .

Patrik (pevně, se stupňovaným ruským přízvukem): Dovol slečno, abych se vám poroučel (kloní se oběma) . . . Nemám, co by Vám více mohl říci . . .

Marie: Budete mně ze srdce vítán, kdykoliv přijdete . . . vžd a všudy . . . (tiše) . . . jakkoli se změní třeba naše osobní poměry . . .

Patrik (odchází.

Marie (doprovází Patrika ke dveřím. Pak rychle k doktoro Bradnovi, podává mu radostně ruku. Doktor Bradna ji vřele, dlouh líbá, pohlíže je Marii láskyplně do očí. Druhou ruku jakoby chtěl ov nouti o Mariin pas. Marie s hlavou poněkud na zad skloněnou pohlí na doktora — její rty jakoby něco šeptaly. Vše to v okamžiku.

Patrik (obrátil se ještě, pohledl na skupinu. Vidí vše, porozu náhle všemu. Hra.).

(Rychle opona.)

Možnost a nemožnost českoněmecké shody.

Jak v předešlém čísle Rozhledů jsem napsal, pokládám zamýsle nynější vládou vyjednávání mezi Němci a Čechy o upravení otázk jazykové za marné již proto, že s tím, kdo o sobě nejen prohlašuj nýbrž v prostotě ducha svého o sobě i věří, že zrozen jest k pan vání nad námi, a této víře své tak upřímný a jadrný dal výraz v svatodušním programu německém z r. 1899. o rovnoprávnosti nemů být řeči, a že to, o čem s ním souhlasné řeči býti může, nemů být rovnoprávností, tak že, docílí-li se souhlasu Němců, nedocílí s rovnoprávnosti Čechů. (Svatodušním programem svým postavili na Němci národnostní drzosti své a své nepřičetnosti politické monume tum aere perennius na věčné věky, a proto divný dojem činily a či přechytré hlasy, pokládající za chybu, že svatodušnímu programu n meckému nebylo čeleno programem slovanským, a žádající, ycho jedině proto, že tu střečkovali Němci, střečkovali i my.)

V dotčeném bludném názoru Němců našich, že totiž urč ni js k tomu, aby panovali nám ostatním, utvrzoval je i největší do odin

Rakouska, kníže Otto Bismarck, když (dle zprávy ve večerním listě „Neue Freie Presse“ ze dne 16. dubna 1895, str. 2) k navštívivším jej Němcům rakouským takto děl: „. . . Zacházejte se svými soupeři slovanskými i v nejprudším hněvu a v nejobtížnějším stavu vždy s pocitem, s vniterním, hluboko vniterním, nevysloveným pocitem, že přece vlastně Vy nad ně jste a nad ně vždy zůstanete. Nemůže tomu jinak býti (souhlas) najmě v Rakousku.“ („. . . Verfahren Sie mit Ihren slavischen Rivalen auch im heftigsten Zorn und in der schwierigsten Lage immer mit dem Gefühle, mit dem innerlichen, tief innerlichen, nicht ausgesprochenen Gefühle, dass Sie doch eigentlich der Ueberlegene sind und auf die Dauer bleiben werden. Es kann nicht anders sein (Zustimmung) namentlich in Oesterreich.“)

Tento bludný názor Němců našich jest — abych tak řekl — primérni příčinou toho, že marné jsou a, pokud z bludu toho Němci naši nebudou vyvedeni, vždy budou všeliké snahy, upraviti otázku českou za souhlasu Němců našich. Komu toto není jasné, ten dle úsudku mého nadaným od bohů jest lyrikem. Pokud Němci naši řečeného bludu svého nepoznají a nedoznají bludu toho sami sobě alespoň mlčky, dotud soudnému člověku nelze vésti s nimi řeči o rovnopravnosti s nadějí na úspěch. A k poznání tomu dosud nedošli a že by brzy k poznání tomu přišli a pak moudře jednali, velké naděje není — alespoň prozatim. Vedou! — jak kdesi jsem četl — k moudrému jednání cesty tři: jedna nápodobováním — ta nejsnazší; druhá přemýšlením — nejušlechtilejší; třeti zkušenostmi — nejtrpčí. Vzoru cesty první málo v dějinách nalézáme a pak víme, že psány jsou dějiny hlavně za tím účelem, aby z nich téměř nikdo nikdy ničemu se nenaučil; cesta druhá — dle všeho — Němcům našim není přístupna, snad proto, že v nezměrném chauvinismu svém Němci vůbec sami sebe zovou národem myslitelů; jisté jest, že dosud přečetnými mezi nimi nejsou ti, kteří nesprávnost názoru toho již nahlédli a ji mezi čtyřma očima i vůči Čechovi připouštějí, a jisté jest dále, že ze sta takovýchto devadesát devět a devět desitin taji se s tímto přesvědčením ze strachu před radikály německými, patrně proto, že dle známého výroku Němci vůbec nebojí se ničeho na světě kromě boha; a jisté jest konečně, že těch, kdož přes to se odvážili vysloviti veřejně sebe menší pochybnosti o správnosti názoru o panovnickém povolání Němců našich, radikálové němečtí — lidé to pouze citoví, slepí vůči skutečnosti a smrtelní nepřátelé logiky — dosud vždy ukřičeli. Zbývá tudíž pouze cesta třetí. A tu mám za to, že již i ten, kdo by v pravdě miloval jen Němce naše, neřku-li ten, kdož v pravdě by miloval nejen pouze Němce naše, nýbrž i nás ostatní, ze všech sil svých přičiniti by se měl o to, aby Němcům konečně bělmo sňato bylo z očí; naše úsilí k tomu patrně nedostačuje, ačkoli dukazy nesprávnosti bludného názoru svého Němci naši mohli by i přes to bělmo všude makati. Vy Němce naše z bludu jejich, jest — jak věci nyní stojí — úloh oruny. Jisté jest, že prostředků k tomu má hojnost, a taktéž jest že zrušení jazykových nařízení Badeniho a Gautschových vho r tomu prostředkem nebylo.

Avšak kromě prvotní příčiny dosavadního a i budoucího nezdar všelikého usilování o upravení otázky české za souhlasu Němc našich jest ještě podružná příčina, která všechny snahy takové dosu taktéž mařila a snahy budoucí i tehdy, kdyby prvotní příčina nezdar byla odstraněna, mařiti bude, dokud sama bude trvati. Podružnou pří činou touto jest strach Němců našich, strach zlého svědomí pře odvetou za všechna ta přečetná a veliká dobrodiní, která Němcov naši nemilosrdným prováděním bludného názoru svého, že určeno ji panovati, prokázali národu českému. Kdo jiného, jako naši Němc nás, drahná léta týral, týrá a i dále týrati chce již z té příčiny, ž dle názoru svého zrozen jest k panování, ten — soudě dle sebe — nemůže pokládati za možné, že otrok jeho pak-li že vymaní se z pod ručí, nebude jemu spláceti alespoň rovnou měrou a týrati jej dl starozákonní zásady zub za zub a oko za oko.

Tak ze zla jednoho, z týrání nás Čechů Němci našimi proto, ž oni prý jsou zrozeni k tomu, aby panovali nám ostatním, pošlo zl druhé, strach zlého svědomí Němců našich před odvetou, kterou právě tímto strachem svým prohlašují za oprávněnou. A jest zlo toto druhé horší zla prvního, neboť pokud samo trvati bude, vždy a stále nutit bude Němce naše k tomu, aby na kolik možno drželi nás v područí svém všemi prostředky, a bude je k tomu nutiti i tehdy, když by Němc naši — seznavše a sobě doznavše nesprávnost názoru svého o určen Němců k panování, názoru to tak nezměrně hloupého — chtěli pře stati, týrati nás z toho důvodu. Vedeť zlo toto druhé, bez přestán plozeno zlem prvým, od okamžiku zplození svého svůj vlastní, samo statný život nezávislý na matce, a bude tudíž trvati dále i tehdy kdyžby semeno zla prvého, bludný názor Němců o jejich určení k pa nování, bylo během času snad zničeno; tak že i v tomto případě Němci naši snažiti se budou udržeti nás v područí svém, nikoli sic z té příčiny, že zrozeni jsou k panování nad námi, avšak za tí účelem, aby zabránili odvetě dle úsudku jejich oprávněné a jinak ne zbytné. Všedší kdysi v život zlo toto druhé, strach Němců našic před odvetou, nutí a nutiti bude Němce naše k tomu, aby na kolik jen možno drželi nás v područí svém i dále a tím houfovali nové a nové příčiny k obávané odvetě a ku strachu před ní, a tak zlo toto druhé po zrození svém ze zla prvého samo ze sebe se rodí dále, jest causa sui a perpetuum movens — svou vlastní příčinou a svým vlastním nehynoucím tvůrcem.

Zlu tomuto, strachu Němců našich před odvetou, není na újmu okolnost ta, že jeden ze základů strachu tohoto, názor Němců našich o případné n e z b y t n o s t i odvety, taktéž mylným jest jako názor jejich, že určeni jsou k panování nad námi. Mylným jest názor Němců našich o nezbytnosti odvety proto, že nesprávně soudí ten, kdo dle sebe posuzuje toho, jenž jiné má vlastnosti než posuzující, jak tomu jest v případě tomto. Němci naši, jimž nikdy zle se nevedlo a jej nikdo nikdy netýral, nemají ani zdání o tom, jak v duši jest týra nému, a četba „Viléma Tella" tu nestačí. Oproti tomu my Čechov téměř již tři sta let nemilosrdně týráni Němci našimi, velmi důl-ladn

víme nejen to, jak týranému jest, nýbrž i to, že týranému nelze, pokud týrání trvá, upustiti od boje proti týrajícímu, a pak — správně tu soudíce dle sebe — velmi důkladně víme i to, že Němcům našim, kdybychom my Čechové, vymanivše se z područí jejich, počali je týrati, nebylo by lze jednati jinak oproti nám než tak, jako jednáme my nyní oproti Němcům za velikého ničení sil svých i jejich k ohromné újmě hospodářského blaha našeho i Němců našich. My velmi důkladně víme dále, že i přes tuto újmu hospodářského blaha svého neustaneme v boji oproti Němcům našim, pokud se z područí jejich nevymaníme naprosto. My víme konečně, že k tomu, aby posoudil, co týraného tlačí, kompetentním jest pouze týraný sám, a zřejmé jest nám, že nikdo není zrozen k tomu, aby panoval ostatním a tudíž ani Němci naši nám, ani my Němcům našim, a že není v Rakousku nikoho, kdo by nám anebo Němcům našim činiti mohl koncese, neboť možné jest pouze, zadržovati nám práva. Ze všeho toho nevědí — jak zdá se — Němci naši téměř ničeho a přes to, že tu veliký jest a tak podstatný rozdíl mezi nimi a námi, posuzují nás dle sebe — a tudíž nesprávně. A proto, pokud Němci naši nenabudou vědomosti těchto a nenahlédnou nesprávnost názoru svého o nezbytnosti odvety jimi tak obávané, potrvá strach jejich před odvetou jakožto druhá, co do vzniku původná, co do trvání samostatná příčina nezdaru všelikých snah o upravení otázky české za souhlasu Němců našich.

Facit jest tedy, že upravení otázky české za souhlasu Němců našich nezbytně vyžaduje:

1. aby Němci naši poznali a sobě samým doznali alespoň v srdci svém nesprávnost názoru svého, že zrozeni jsou k tomu, aby panovali nad námi, a aby poznání a doznání toto předcházelo všemu ostatnímu jakožto conditio sine qua non proto, že — jak shora vyličeno — bludný názor ten byl a jest dosud kořenem a původem všeho zla, a 2. aby Němci naši seznali i nesprávnost názoru svého o nezbytnosti odvety se strany naší a pozbyli strachu svého před týráním jich námi z titulu odvety a tím implicite před týráním vůbec. Zřejmé jest konečně, že dosud splněna není z nezbytných těchto dvou podmínek žádná.

Konečně ještě nelze tu nepodotknouti, že někteří z radikálů německých, vévodících nyní Němcům našim, netají se před světem tím, že snaží se udržeti nás i na dále v područí svém i za tím účelem, aby v zemích koruny české věci upraveny byly tak, aby stav zemí těchto nikdy nepřekážel kýženému dotčenými radikály vtělení zemí těchto v říši německou.

Toto — trvám — jest správný psychologický rozbor otázky české, a každý jiný názor jest — dle úsudku mého — ryzí lyrikou, jako Hálkovy večerní písně.

Přivésti Němce naše k poznání nesprávnosti názoru jejich, že určen[illegible]u k panování nad námi, a tak splniti první z nezbytných dvou [illegible]mínek upravení otázky české za souhlasu Němců našich, jest — ja[illegible]iž bylo řečeno — s to pouze, avšak nade vši pochybnost, kdyby tak se stalo, pak jednalo by se ještě o to, zdaž splněna

býti může druhá nezbytná podmínka, zdali by totiž pak bylo lz strach Němců našich před odvetou zničiti aneb zmírniti jej v miř potřebné.

Dejme tomu, že by splněna byla první podmínka a že by Němc naši nahlédli, že jest jim spokojiti se s výhodami, kterých jim vžd skytati bude okolnost ta, že mateřskou řečí jejich jest ta řeč světová která z příčin na snadě jsoucích bez všelikého uzákoňování vždy bud dorozumívací řečí všech národů celé říše habsburské. V takovém pří padě bylo by vzhledem na to, že velmi málo lidí bez bolu upouští o nadpráví dlouhá léta užívaných, a vzhledem na zájmy koruny a říš a na zájmy naše vlastní — dle úsudku mého naší povinnosti, učinil za účelem souhlasného a pozvolného upravení celé otázky české návrh, aby sněmy všech zemí koruny české usnesly se na záko nech, jejichžto hlavní zásady dále uvádím, s tou podmínkou, že v mo práva vejíti mohou zákony ty v té které zemi jen všechny soudobn a jen tehdy, když soudobně s nimi v moc práva vejdou dotyčné zá kony i v ostatních zemích koruny české.

I. Zákon stanoví: 1. že jen všicci ti, kdož po uplynutí patnáct let po vejití zákona toho v moc práva vstoupí do služeb zeměpanských v dotyčné zemi, vykázati se musí, a sice před přijetím do služby znalostí obou (dvou) jazyků zemských; — a 2. (pro Moravu a Slezsko že ti, kdož prokáží znalost všech tří zemských jazyků slezských, ob drží osobní přídavek jazykový po celou dobu služby své ve Slezsku pak po celou dobu služby své při oněch druhých instancích morav ských, jež úřadují nejen pro Moravu ale i pro Slezsko, a po celo dobu služby své při úřadech centrálních, úřadujících pro celou Cisla tanii. (Přídavku takového z důvodu znalosti dvou zemských jazyk není — dle úsudku mého — třeba, nehledě ani k tomu, že by - alespoň v letech začátečních — dostávalo se přídavku toho po výtc jen Slovanům.)

II. Zákon stanovící: 1. že zevní řečí všech úřadů zeměpanských jsou všechny jazyky zemské ihned po vejití zákona tohoto v mc práva; — a 2. že vnitřní řečí všech úřadů zeměpanských jsou všechn jazyky zemské a sice: *a)* až do uplynutí dvaceti let po vejití zákon tohoto v moc práva: podle možnosti — a *b)* po uplynutí lhůty tét bezpodmínečně.

III. Zákon upravující užívání jazyků zemských při úřadech sam správných, sdělaný dle návrhu, jenž sněmem českým (proti hlasů Němců) přijat a koruně ku schválení předložen byl v r. 1899.

IV. Zákon stanovící spravedlivé právo volební do sněmu zer ského. (Nejméně nespravedlivým jest dle úsudku mého všeobecn přímé, tajné právo volební a sice i se stanoviska „zájmového"; neb při tom, čím kdo přispívá k účelům veřejným, nepřijde na absolutn nýbrž jen na relativní míru dávek, t. j. jen na to, s jakou obtíží pr odvádění dávek těch jest spojeno, a tu mám za to, že ti, k. ž pl jen nepřímé daně, poměrně (t. j. v poměru k důchodům sv a) vi platí než ti, kdož platí i daně přímé, nehledě ani k dani z kr .

V. Zákon upravující ochranu místních menšin národnost ch.

VI. Zákon stanovící národnostní kurie a jejich veto v záležitostech národnostních a stanovící výslovně i to, že k tomu, aby to které ustanovení předcházejících pěti zákonů, pak zákona tohoto i zákona následujícího (sedmého) změněno býti mohlo pro tu kterou věc, nezbytně zapotřebí jest souhlasu všech kurií dotyčné země.

VII. Zákon stanovící, že ku spojení zemí koruny české v hospodářský, svézákonný celek, spojený s ostatními zeměmi Cislajtanie, po případě celé říše habsburské, asi na způsob koruny uherské (t. j. ku provedení státního práva českého) smí přikročiti se jen tehdy, když v každé zemi koruny české absolutní většina všech členů kurie německé — které jest o tom každého druhého roku ex officio hlasovati dle jmen v určený zákonem tímto den a hodinu ve veřejné schůzi sněmovny — k tomu svolí, při čemž ti členové kurie, kteří samovolně se zdrží hlasování, ze zákona pokládáni budou za svolující.

K tomu podotýkám následující. Němci naši ustavičně žádají, aby (farci jen tam, kde toho o n i cítí potřebu p r o s e b e, t. j. v Čechách) zřízeny byly kurie národnostní s právem veta; k tomu my — jak samo sebou se rozumí — svoliti můžeme jen tehdy, když dříve aneb zároveň zavedena bude rovnoprávnost jazyková a spravedlivé řády volební do sněmů zemských a zřízeny budou národnostní kurie s právem veta i na Moravě a ve Slezsku. Dále žádají Němci naši, abychom zřekli se státního práva českého, to že je děsí. My však práva tohoto — jak samo sebou se rozumí — zříci se nemůžeme již proto, poněvadž na povel Němců našich a zástupců zemí ku koruně České nepatřících jako mezci platíme na potřeby Němců našich a dotčených zemí. (Dle statistické knihy pro rok 1898., vydané c. k. statistickou komisí ve Vídni, odvedeno v r. 1897. ze zemí koruny České do kasy státní (čistého) **191** mil. zlatých, z toho vráceno zemím těm **28** mil. a zadrženo v kase státní **163** mil. zlatých. A k tomu dlužno poznamenati, že v království Českém vypsána na rok 1899. pětapadesátiprocentová přirážka zemská a vydluženo opět kolem tří milionů zlatých.) Avšak, kdyby prováděna byla jazyková rovnoprávnost a zaveden spravedlivý řád pro volby do sněmů zemských, bylo by nám — dle úsudku mého — snadno čekati na provedení státního práva českého, až by Němci naši souhlasili s provedením jeho. Tím, že bychom zákonem nezměnitelným bez svolení Němců našich dali jim právo, aby o n i určili, kdy tak se státi má, a pak dotčenými zákony o kuriích národnostních a o ochraně místních menšin podali bychom Němcům našim důkaz, že nejedná se nám o uvedení jich v područí naše, a tím bychom na kolik vůbec možno zničili aneb alespoň dostatečně zmírnili strach jejich před odvetou. Tak učiněn by byl konec politickému, vše rozrušujícímu ferblu, při němž na osudy celé říše vliv má — jaká to přítomnost! — i to, jak dlouho kdo vydrží bez přestání mluvit. Pak by [illegible] na okolnosti té, že Němci naši velmi dobře rozumějí penězům, [illegible] snad ani těch přechodných patnáct nebo dvacet let, a vy[illegible] by zemskými sněmy království Českého, markrabství Mo[illegible] vévodství Slezského k císaři deputace, aby — jako zvo[illegible] = dubna 1861 českým sněmem, když měli jsme my tam

většinu pouze v kurii venkovské, deputace (jejíž členem byl na p
též Ludvík Ehrlich, p ř e d n o s t a m ě s t a L i b e r c e ! ! !) — prosil
o korunovaci císaře za krále Českého. A pak bychom s Němci naši
volati mohli a říci jednohlasně Hosianna! a Allelujah!

Avšak dále, než Sirius od slunce, vzdáleni jsou — zvláště te
po zrušení jazykových nařízení Badeniho i Gautschových — Něm
naši od poznání, že bludným jest názor jejich, že určeni jsou k tom
aby panovali nad námi, a proto — abychom z říše luzných vidi
vrátili se ke skutečnosti — marné jsou veškeré zamýšlené vládo
snahy o souhlasné upravení otázky české aneb jen i jedné části jej
rovnoprávnosti jazykové.

Nesmyslné jest, domnívati se, že rovnoprávnosti jazykové jina
lze docíliti než dvoujazyčností úředníků; taktéž nesmyslné jest, domn
vati se, že reciprocita jest rovnoprávností; a hříšné jest, děliti oblas
koruny České na základě jakýchkoli procent za tím účelem, aby n
místo rovnoprávnosti jazykové zavedena byla tak zvaná reciprocit
pomocí tlumočníků a úřadníků — k r a j a n ů, neboť stanoveni jakéh
koli procenta totožné jest s vypsáním premie na utiskování nás Čech
v okresích dle většiny německých, a nesmyslné jest, žádati od nás
abychom svolili k tomu, aby na nás vypsán byl „Schussgeld". U věc
samé nemůže být kompromisu, neboť nejedná se tu o koupi a prode
na výdělek, nýbrž o vrácení práv nám dosud zadržovaných, nehled
ani k okolnosti té, že teď, když o upravení otázky české počínají –
chvála bohu! — zajímati se konečně nejen koruna, nýbrž i Němc
naši a Maďaři, my Čechové můžeme čekat, až třešně dozrají, a ne
třeba nám, jísti je zelené, což není zdravé. Předmětem vyjednávan
a kompromisů nemůže býti, co vráceno nám má býti, nýbrž jen to
jakým způsobem nám to má býti vráceno. Směšné jest v boji týraném
s týrajícím žádati po týraném přiměří, najmě teď, když protizákonným
zrušením nařízení Badeniho, naprosto zákonných, napoličkováno nám
bylo a protizákonným zrušením i nařízení Gautschových nám napli
váno v tvář. V boji vedeném námi proti Němcům našim za tím
účelem, abychom vymanili se z područí jejich na prosto, není žádného
ustání, žádného příměří a žádného míru dříve, než dobojován bud
do svých konců. Absolutismu pak a vyhrožování, že bude, jako dosu
vždy byl, opět německým, netřeba se nám lekati; neboť — nehled
ani k tomu, že nikde není psáno, že co bývalo, jen proto, že bývalo
opět musí býti, bývalať robota a není — i kdyby absolutismem za
vedena byla německá státní řeč, nemělo by to účinku jiného než toho
jehož docílíme, když oproti vstoupající za hrází vodě na místě, abychom
upravili jí řádný odtok, připevníme podél hřebenu slabé již a chvějic
se hráze na ni důkladně silný trám; tím pouze vzedme se voda z
hrází ještě výše a smete hráz i trám.

V PRAZE, dne 27. ledna 1900. *Alexander Nekl'an.*

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Česká poesie XIX. věku. Díl V. Vydal spolek českých spisovatelu belletristů „Máj". (Naklad. J. R. Vilímek.)

Nechci psát kritiku celé anthologie. Chci se jen ozvat ve věci, kde bych mlčení považoval za zradu na své vlastní minulosti. Chci jen protestovat proti spůsobu, jímž se zachovala redakční komisse „Máje", v níž zasedají pánové: J. Vrchlický, J. Borecký, Ad. Černý, Ant. Klášterský, Jar. Kvapil, Lad. Quis, K. V. Rais, při pořádání tohoto posledního dílu své anthologie k nejposlednějším fásím naší lyriky. Považuji to za svou povinnost jako člověk, který kriticky se súčastnil rozvoje nejnovější naší poesie a smí snad říci, že trochu přispěl k ocenění jejich nejlepších hlav. Nejsem zuřivec a fanatik a nejde mi o to, abych paradoval plamennými protesty a invektivami; znám naše lidi a poměry, beru je jak jsou, počítám s jejich prostředím, jejich východisky a vychováním, dovedu mnohé pochopit a omluvit, kde jiní se rozčilují; nechci nikomu diktovati svůj vkus a mohl jsem vědět z předu, že v anthologii nenajdu postaveny ty mladé naše lyriky, jichž si nejvíce cením, na ta místa, na něž bych je postavil sám. A dokonce mi ani nenapadlo hledati tam ukázky z „Prostibolu duše" a „Hájů kde se tančí" anebo čekat, že tam budou verše pana Klášterského a tutti quanti odkázány na ta skromná a podřízená místa, kam patří. Ale jména pp. Boreckého a Kvapila mezi členy redakční komisse zdála se mi ručit za to, že tam bude alespoň dosaženo minima toho, co v tomto případě lze žádati; s l u š n é h o a k o b ě m a s t r a n á m s p r a v e d l i v é h o k o m p r o m i s s u mezi stanovisky starších pánu ze „Světozora a „Osvěty" a mladším ruchem poetickým. Bylo by neloyálnosti požadovat zde více. Anthologie není propagační publikací jednoho směru nebo školy, je generální přehlídkou poetické produkce za celé století a tu ovšem nezbývá nežli pokusit se z množství individuelních vkusů vyabstrahovat jakýsi kollektivní, objektivní vkus, který nemuže být ovšem než výslednicí mnohostranných slev, ústupků a obětí. To pravím proto, abych naznačil, že mi ani nenapadlo posuzovat tuto publ ici s přikře absolutními měřitky. Ba byl jsem přesvědčen, že reda jeji bude si v tomto choulostivém případě pokládati za zvláštní čest vědčiti nejvyšší miru nestrannosti a pochopení pro nejmladší naš lecké snahy a nasypati řeřavé uhlí na hlavu moderní generace,

nad jejíž příkrou prý a jednostrannou kritičností vede se v kruzích kolem „Máje“ od let nářek. Ba moje víra v redakční tento areopag šla tak daleko, že jsem považoval za dost zbytečnou kaprici od Machara, když nechtěl být do této anthologie pojat. Ale pátý svazek anthologie leží přede mnou ve své tlusté skutečnosti a moje naděje ukázaly se být bláhovými illusemi. Darmo hledám mezi 26 jmény básníkův z posledních let, které obsahuje, zastoupenu moderní naši lyriku spůsobem alespoň přibližně jen odpovídajícím váze a významu, jaký ona v kulturním našem životě má. Mezi těmito šestadvaceti jmény nalézám jen jména t ř i, pravím tři, která souvisí s tím, co jsme zvykli jmenovat mladými směry a která měla vliv na jich rozvoj: Ant. Sovu, F. X. Šaldu a Ot. Březinu. Všecko ostatní jsou členové „Máje“ anebo spolupracovníci listů, členy „Máje“ redigovaných. Od Al. Škampy až k Ant. Kloseovi, od Em. rytíře z Čenkova až k M. Jahnovi, nechybí tu žádná z těchto drahých hlav. Z básníků, vystupujících v orgánech mladých, jsou zastoupeni jen ještě F. Pečinka a K. Červinka. Ptám se slavné redakce anthologie, jakým právem směla vyloučiti z ní všecky ostatní mladé, jmenovitě skupinu z Moderní Revue, v prvé řadě Jiřího Karáska? Každý čtenář Rozhledů ví, jak se rozcházím od základů s tím, co se jmenuje u nás dekadencí, a jak mne celé propasti osobních disposic dělí od těch útvarů cítění a nervového života, který se tají na dně veršů p. Karáskových, ba myslím, že sotva kdo jako já se srazil s pány Moderní Revue v tolika polemikách. Jsem proto jist před každou výtkou kamaraderie a partizánství, když prohlásim toto pominutí veršů Karáskových za nejhrubší porušení spravedlnosti a loyality, jehož se redakce České poesie XIX věku dopustila. Autor „Zazděných oken“ a knihy „Sexus necans“, chybící tam, kde nechybí ani Jos. Baše, ani Pokorný-Pikulík a ani Frant. Ulrich! Redakce doufala patrně, že odzbrojí v tomto případě každou námitku prohlášením v předmluvě, že „snad tu není některých jmen, která v době poslední právě nejvíc hluku nadělala, ale právě ti jsou zástupci falešného mysticismu a symbolismu, z d r u h é ruky přejatého, beze stopy nejmenší originalnosti ve formě i obsahu“. Tu to máme! Najednou ta nejúzkostlivější starost, aby se do anthologie nedostalo nic, co není absolutně ryzí, co není přejato z prvé ruky, co není originelní. To znamená tedy, že celá ta přeskvělá plejada požehnaných poetů, již hostí „Máj“ pod svou spolkovou střechou, od p. Klášterského a Kaminského až po Kloseho a M. Jahna, jsou hotové divy ryzosti a originality! A co se týče mysticismu a symbolismu, není patrně falešný jen ten, jenž náleží mezi hříchy mládí (dnes ovšem už blahosklonně prominuté, ba ve ctnost přehodnocené) dvou členů „Máje“, pánů Boreckého a Kvapila. Jsem toho dalek, abych podceňoval to, co pro rozvoj naší lyriky znamenala svého času „Rosa mystica“ a p. Kvapilovy prvé sbírky, ale vidět jen v nich (a s milostivým připuštěním nanejvýš ještě v Březinovi) nefalšovaný mysticism a symbolism, to je — nejmírněji řečeno — dobře vyvinutý esprit de corps! Mohl bych se dále ptát, kde zůstali básníci z nejnovější doby, K. St. Neumann, J. Opolský, Viktor Dyk a jiní? Předmluva má pro to tuto odpověď: „Básníci p[illegible]ední

dnů, třebas sebe slibnější věci podávali, jsou přece příliš mladi a nezrali na výbor, který již sám sebou tihne k účtům spíše uzavřeným." Dobrá. Pokud vím, nepíše p. M. Jahn verše o nic asi déle než pan Neumann, a že by verše Opolského byly méně zralé nežli na př. p. Pečinkovy nebo Grünwaldovy (kteří oba jsou v anthologii zastoupeni), může tvrdit jen ten, kdo jich nečetl. A co se tkne těch uzavřených účtů, o nikom nemohly být definitivněji uzavřeny, nežli nad mrtvým Karlem Hláváčkem. Jak mohla pominout komise „Máje" zemřelého básníka „Mstivé kantileny", když nezapomněla ani na málo pozoruhodnou původní produkci stejně zemřelého Ant. Váňy, jehož význam leží v překladech? Ovšem blízkost k Moderní Revui u prvého a blízkost k p. Vrchlickému u druhého vysvětluje vše. — Tolik o moderních poetech nezastoupených. Pokud se týče jmenovaných tří, kteří obstáli pod mírou komisse „Máje", měli by tito více než jednu příčinu poděkovat se za čest takovéhoto zastoupení. Pan Sova to už také učinil důrazným protestem v „Lumíru". Redakce Anthologie přešla totiž s božským klidem přes jeho „Zlomenou duši" a „Vybouřené smutky", dvě knihy, do niž vložil nejvíce ze své duše a z nichž druhá musí platit vedle veršů Macharových a Březinových za nejvyšší bod, k němuž od r. 1890. dosáhla naše lyrika a z níž jednotlivá čísla, jako na př. „Kondor", „Žluté květy" nebo „Řeka" váží za celá kila veršů p. Klášterského a jiných, které v „Máji" jsou považována za umění. Již pouhé pominutí této knihy stačí, abych representační výběr z posledních let naší poesie, o nějž se tu komisse „Máje" pokusila, mohl prohlásit za křivý, úzkoprsý, falešný a bezcenný. V tom, že do výboru byl pojat i p. F. X. Šalda, zdá se mi ležet jistá malice. Kritik, o němž se v reliefu praví, že stanul v čele Moderny je tu ve svých poetických pokusech (které zajisté již dávno považuje za překonány) předveden jako „pravý parnassista" - - a mezi řádky čteno: blízký kruhu lumírovců. O Ot. Březinovi napsal p. Kvapil celých jedenáct řádků, kdežto o Rokytovi (p. Ad. Černém) napsal p. Vrchlicky více než třikrát tolik. Nevytýkám toho p. Kvapilovi, neboť nemohl vědět, jak široce se rozepisují kollegové jeho o jiných básnicích. Ale vytýkám redakci, že ve svém plenu se nepostarala, aby takovéto křičící nepoměry byly odstraněny. Podobně bych nevykládal ve zlé p. Boreckému, že ve svých reliefech pp. Sovu a Šaldu nejen charakterisoval, ale i kritisoval. Je to věcí subjektivního soudu a vkusu, zdá-li se mu u pana Sovy žádoucím „návrat k vyjasněnému uklidnění a původní delikátnosti" a p. Šaldovy kritiky „mnohdy nadbytkem přikré". Ale proč dovolila redakční komisse, aby se nepsalo o v š e c h tak otevřeně? Proč strpěla, aby jalovost a prostřednost veršovců à la Ant. Klose zastírala těmi nejzdvořilejšími komplimenty? Ovšem zase: členové Máje! Corpsgeist! — Jsem hotov. To, co jsem uvedl, tuším stačí k poznání, jak v této anthologii, která má na dlouhá budoucí léta být oficiel[illegible] výstavou české poesie, pochodilo naše mladé lyrické umění. V p[illegible]nluvě odkopnuto a bez mála ve své existenci popřeno (neboť dle [illegible]ů z „Máje" je hlavní charakteristikou dnešní naší poesie: česk[illegible]nurle odbyto několika sporými ukázkami; ve své většině,

ba přímo ve svých nejvýraznějších zjevech ignorováno — takový je potkal osud v rukou pánů rozhodujících v korporaci, která se vydává za oficielní representaci naší literatury. Mezi členy redakční komisse „Máje" čtu jména, od jejichž rozhledu a vkusu bych byl očekával, že nedají k něčemu podobnému dojít. Ale zvítězily tu patrně vlivy jiné. Jednotlivci sami o sobě dost spravedliví a nestranní podlehli tu dle všeho se svým jemnějším cítěním společnému duchu spolku, skupiny, koterie; tomu duchu davu, mělkému, pohodlnému, všeho co je v umění mysteriósního, smělého a nezvyklého se štítícímu, s vlasteneckou žurnalistikou a jejími jalovými hesly, předsudky a lžemi paktujícímu, jedním slovem, tomu duchu „Máje", jemuž tučný pensijní fond jde nade všecko umění. Spolek tento dávno ztratil právo nésti svým jménem nejkrásnější tradici naší literatury. Kdyby byl v posledních letech vstal z hrobu a v moderních formách ožil a zpíval genius Máchův, bylo by se mu mohlo také přihodit, že by se nebyl dostal do této anthologie. Spolek, nesoucí jméno jeho nejlepšího básnického skutku, nemá dávno už co činiti s památkou tohoto pěvce chmurných nostalgií a tragických krás duše. Nad jeho veškerou činností vznáší se onen duch pohodlnosti, vlažnosti, mělkosti a veselého kamarádství, který jest rysem dnešní národní psychologie. A redakci této anthologie vydal spolek „Máj" nehynoucí svědectví o tomto svém duchu, pro nějž — vzpomínaje slavné knihy jeho předsedy, nejčtenější a vlastně také nejtypičtější dnes české knihy — nemám lepšího jména než — kondelíkovština. *F. V. Krejčí.*

Fr. Sokol-Tůma: Sudiči. Povídka ze života moravských Valachů. Nákladem J. Otty v Praze. — Jsou knihy, které vás unášejí z doteku skutečnosti a před oči vám čarují pohádkové kraje; a jsou knihy, které budí vás z tohoto omámení, ze sna, kterému se oddala vaše duše a podobny svíticím bleskům na pozadí těžkých mračen píší strašlivé mene tekel ufarsin! Taková jest kniha páně Tůmova: žádný přelud, žádné snění; hlas který budí; ruka, jež ukazuje tam, kde jsou naše bolesti a rány, které dlužno zahojit. Je to moravské Valašsko, o kterém se tak mnoho mluvilo v čas Palackého slavnosti. „Nic nestalo se z toho, co bylo mluveno, nic nepodniknuto dále a ničeho nelze v blízké i daleké budoucnosti očekávati. Valašsko poklesá, ztrácí se nám, ba i odnárodňuje, a my to nepozorujeme. Během desíti let ztratili jsme celé Valašsko. České banky, české spořitelny, české peněžní ústavy zemské i soukromé, čeští boháči jednotlivci neměli peněz na tak laciné statky. Nikdo je koupiti nechtěl. Přišel Docher z Vídně a koupil Brumov; přišel Thonet, Prušák, a koupil Vsetín; a přišel Armín Popper z Vídně a koupil Rožnov od hrabat Kinských. Hůř a hůře jde to na Valašsku. Lid ztrácí řeč i svůj kroj a nezbývá mu než kořalka, aby zapomenul". Taková jsou „slova místo předmluvy samého autora". Pod tíží takovéto pravdy mizí sladký klam umění. Přečetl jsem knihu ovšem pozorně, ale nikoli, abych v ní hledal „požitků". — Nicméně prostinký děj, rozepře dvou sousedů o nepatrný kus pole, je vylíčen způsobem, který se povznáší nad úroveň tak mnohých povídek z venkova. Thema samo není obkre-

leno ze skutečnosti, jak dí sám autor, ale je tak pravděpodobné všední, že hravě bylo možno osnovu povídky sestrojit. Starý Orsag nechce mladšímu Machatovi postoupit kus pole a tedy se soudí. Při tom se bijí v židovské krčmě; škodí si jak mohou; oba potřebují advokáty a peníze. Jednomu půjčí žid, druhému záložna; a dokud se jim půjčuje, stále se soudí, až ztratí oba svoje usedlosti ve dražbě. Žid advokát a křesťan advokát se stejnou ochotou přivedou oba sousedy v niveč a tito jen dobrotě starého Bochaně mohou děkovat, že vyvázli aspoň s trochou majetku. A pak, když jsou hotoví žebráci, teprvé se smíří. — To není nic nového a připomíná na tolikrát zpracované naše „tvrdé palice". Ale jak vysvětliti tento úkaz při dobré znak povaze našeho lidu a známé podajné měkkosti vůči cizinci? Kde je to prostředí, kterým ohlušen je každý hlas dobrého svědomí, každé lepší vnuknutí citův? Nepůjdeme daleko pro odpověď, neboť i zkušenost, i kniha páně Tůmova činí ji na snadě ležící: je to alkohol. Ty valašské tvrdé lebky by se již dávno smířily, ale stále se nalévá do nich alkohol, jak olej do ohně; stále pijí, aby zlý duch opilství vnuknul jim nové nešlechetnosti. Není to snad ani nešťastná vášeň soudičství, které konečně podléhají lidé všude, na venkově i v městě, která ožebračila krásné Valašsko, je to vášeň pití, je to alkohol, jenž zničil Valašsko úplně. Ale jak vysvětliti si, že ten drsný, dobrý, pracovitý horal, který dovede nasaditi život pro kus dřeva z hor nedovede se zvednout, uhájit se nátlaků cizinců a zbohatnout? Proč my všichni a jmenovitě Moravané sami passivně přihlížejí k tomuto strašnému dramatu své otčiny? Která je to vlastnost naší povahy, jež ochromuje naši vůli a dává za vděk všem prostředkům ničícím tuto vůli? Je to naše sklonnost k fantasii, o které dí dobře ruský kritik Skabičevskij: „My všichni trpíme tím, že odtrhujeme se stále od země a lítáme v jakýchsi nadhvězdných prostranstvích, v oblasti všeobsáhlých a mlžných idealův." Není-liž to kletba atavismu? Ten Oriental, o kterém s opovržením říkáme, že celý život proleží s hašišem, má stejnou s námi kolébku. I v našich žilách je kus Orientu i my se chápeme opojných prostředkův, abychom vytrhli se skutečnosti — ale následkům vyrvati se nemůžeme. Kniha Tůmova nemá namířeno přímo proti pití, ale tendence její je přece jen patrna: zanechte zbytečných hádek a sporů, volá k valašským čtenářům. Ale vy jich nezanecháte, dokud budete podléhati alkoholu, dokud budete otráveni jeho zlým dechem! Takový jest onen hlas, který z temnot mračen, obklopujících nás a zastírajících nám naše nebe, se ozývá. Slyšeli jsme jej a budeme jej slyšeti? Nebo zazněl již pozdě a nadarmo? Budoucnost nechť odpoví. —c

Ant. Klášterský. Sonety tiché pohody. Nákl. F. Šimáčka v Praze, 1900. Cos unaveného, tak unaveného věje na mne z těchto básní. Osmdesát šest znělek, o kterých sám autor neví, kam je vřadit; po bok I[illegible]árovým, Vrchlického, Sládkovým? Je skromný, ale až do malo[illegible]slnosti. Hned první sonet na omluvu jak je mdlý! Věru, takový [illegible]st osud epigonův: Kdežto starý Mistr pohrává si bravurně s nej[illegible]ni verši, jeho následovník je již patrně znavený, byť i pravil

(S novým jarem), že mezi pěvci v první letí řadě a že radost dýc
z jeho písní (Jarní píseň). Nevěřím. Na pohled hravá forma sone
klade příliš těžké požadavky, málo slovy říci mnoho; kdežto v sonete
tiché pohody je jiné umění: mnoha slovy říci málo. Malá ukázka ja
Stafáž krajiny. Jelikož je v ní „alej zkvetlá stříbrem hruší", najde
tam i „kluk, jenž psa za dlouhé tahá uši". To jest básnění, to ne
rýmování. Čím proti tomuto jest ostrý, sevřený sonet Macharův! -
Abych vyslovil svůj dojem z této knihy: připadá mi to jako albu
kreslíře, který kreslí za každou cenu vše, co vidí, ať to za to sto
nebo ne. P. Klášterský podobně napíše o všem znělku, každý d
jednu a za rok má knihu. Jsou to jeho „studie". Ale kde jest evoka
— a poesie? Netvrdím, že v jeho básních poesie vůbec chybí. Js
tam zákmity čehosi hlubšího i vyššího, zvláště poslední stránky knih
věnované jeho ženě, zdají se být inspirovány opravdovým citem
zřetelně se liší od ostatních čísel sbírky; ale je mi při tom, jakoby
mával na lučinách sítkou a mezi jinými zachytil i vzácnější motýl
Autor sám asi není tu vinný; mnohá čísla napsal k obrázkům naši
illustrovaných týdenníků a do knihy je prostě zařadil. To jest patrn
omyl. Ale dopustil bych se chyby, kdybych řekl, že sbírku svou s
stavil jen namátkou. V těch prvních znělkách ještě je mnoho hořkos
mnohé ještě překonává, než vzejde jemu tichá pohoda. Kandik p
zub, Rány, Poesie a Kritika i jiné tomu nasvědčují. Též on se domnív
že „je poesie dívkou smavou a starou pannou kritika". Tuší
i v těchto názorech že podlehl svému Mistru. Nevyslovuje se sice ta
ostře, jako tento, ale přece s jistou melancholií a resignací, která n
tak sluší. — Měkký a poddajný jest básnický rys autorův, prav
opak na př. Machara; tím arci by nemusily trpět jeho skladby s
motny, byť i vlivem jeho díla jen rostla naše dosti velká passivita. Je z
jisté pravděpodobno, že mnohému, kdo dosti žil a bojoval a na kon
uchýlí se v zátiší, rád vezme do ruky knihu básníka, takové bás
tiché pohody, jež vyzní v souhlasu s jeho stavem. Ale kolik asi t
kových lidí vezme t u t o knihu do ruky? Budou hledati vysoké o
zory, pod kterými objeví se všechno naše žití malicherným a nenajdo
jich. Najdou jakési pêle-mêle a nikoli duši bratra, křídla orla. -
Končím a nerad bych uslyšel výtku předpojatosti vůči autorovi. Jedn
slabá kniha neznamená, že by po ní nemohla přijít opětně lep
A tuto lepší knihu od p. Klášterského budu trpělivě očekávat. — N
upírám jemu básnického nadání. I pro mne je básníkem. Ale dost
neznamená jeho jméno ni přední stráž, ni postup naší básnické litera
tury. —

— c.

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

V Praze 27. ledna.

Gigantická stávka 53.000 uhlokopu v českomoravských uhelných revírech jaké Rakousko dosud nevidělo, a s ní spojená katastrofa uhelná upoutala u nás do té míry pozornost veřejnou, že události politické byly silně zatlačeny do pozadí. Osmadvacetidenní kabinet Wittkuv, nemající jiného úkolu, nežli přesunouti článkem čtrnáctým rakousko-uherské vyrovnání přes Nový rok, byl už mrtvým při svém narození, a odešel tiše, aby udělal místo nové vládě K ö r b r o v ě. Politicky má být nové ministerstvo dle císařových slov čistě objektivním a nestranným ministerstvem úředníků, ale silně politický ráz nové vlády je vysloven její složením. Politické zabarvení mají již krajanská ministerstva české a polské. Německé krajanské ministerstvo pro odpor Němců zřízeno nebylo. A bylo také zbytečno, mají-li Němci již beztak většinu svých lidí v novém kabinetu. Pro nás nejzajímavějším faktem je jmenování dra Rezka bývalého historika české university a dosavadního sekčního šefa v ministerstvu vyučování. Po dvaceti letech jest to od éry Pražákovy první případ jmenování českého ministra krajana. Ale postavení dra Rezka nebude nikterak závidění hodným. Byl mu sice vykázán větší počet úřadoven a úředníku, než-li bar. Pražákovi, ale kompetence jeho, může-li se o nějaké kompetenci vubec mluviti, nebyla nijak rozšířena. Samy „Nár. listy" musily doznat, že úkolem jeho bude „o všem sice věděti, ale o ničem rozhodovati", a předseda ministerstva dr. Körber to ještě v soukromé rozmluvě s posl. Funkem potvrdil, prohlásiv, že dr. Rezek nebude míti pražádného vlivu na vyřizování věcí českých, tím méně pak že bude míti právo vměšovati se do některého ressortu a že po vyřízení akce smiřovací zase půjde. Za takového stavu věcí nebylo jistě ničím šťastným, že dr. Rezek opustil důležité místo náčelníka v ministerstvu vyučování, kde mohl mnoho vykonati, a přijal nejisté místo ministra bez portefeuillu, kde má ruce na všechny strany svázány. Mluví se sice dost o jistých zárukach, ale o těch nás teprve musí přesvědčiti budoucnost.

Program Körbrovy vlády jest pro první dobu zrovna vyčerpán novým pokusem o č e s k o - n ě m e c k ý s m í r. Znova a znova se má opakovati, co už tolikráte selhalo a nač dnes již každý hledí s nejčernějším pessimismem. Děje se to docela otevřeně na přímý popud koruny. Parlament má býti všemi možnými prostředky učiněn dělným a proto má být jazykový spor odklizen do výboru, aby plenum sněmovny bylo učiněno schopným skoncovati do června nadobro rakousko-uherské vyrovnání a odkliditi je na deset let z povrchu vnitřního politického života. V ministerstvu samem zabývá se zvláštní užší výbor [illegible]ený z dra Körbera, Hartela, Spens-Bodena a Rezka, vyrovnacími před[illegible] jazykovými, a dvě první konference budou se konati dne 5. února v [illegible] na Moravě. Konference tyto budou obeslány jak se strany české, tak [illegible]y německé. V mladočeské straně se stalo usnesení zachovati se vůči [illegible]onferencím s největší opatrností, a pozvati k nim také všechny

strany zastoupené na sněmu a říšské radě, tedy vedle staročechů, strany klerikální a velkostatkářské ještě radikály a agrarníky. Tendence je patrná: vyvarovati se chyb staročeských, a účastí na konferencích, po případě podpisem hotových úmluv svázati druhým stranám ruce. Stíny punktací staročeských vězí se na všechny jich kroky. 19. ledna bylo tomu právě deset let, co Rieger se soudruhy podepsal své známé vídeňské úmluvy. Časy se ovšem od té doby valně změnily. Jedním z hlavních důvodů nebožtíka dra Julia Grégra proti punktacím bylo, že zejména velkostatku zjednávají veliké převahy. Dnes jsme tak daleko, že feudální velkostatek kráčí na špici mladočeské politiky. — Radikálové, jak čeští státoprávníci, tak němečtí Wolfovci chovají se k chystaným konferencím naprosto odmítavě. Německé souručenství pak prohlašuje již předem, že setrvá na svém nemožném svatodušním programu, takže zdar konferencí je tím svrchovaně ohrožen. Liberecký Prade vyložil takto požadavky německých nacionálů: upravení vnější i vnitřní řeči úřední při soudech a zemědělských úřadech rozdělením země v trojí okresy, německé, české a smíšené; zřízení národnostních kurií na sněmu; oprava volebního řádu, ale jen tím, že větší města by byla vyloučena z kurie venkovské a v kurii velkostatkářské že by bylo zajištěno liberálnímu velkostatku asi 20 míst; zákon o minoritních školách; rozdělení vrchního zemského soudu, poštovního ředitelství a pod. Již to svědčí o duchu, s jakým Němci vstupují do vyrovnací konference. Hlavním předmětem debaty bude ovšem rozvržení země v trojí území, a tu otázka sčítání lidu dle národnosti je tím naléhavější a tím nezbytnější, uvážíme-li, že i při letošním sčítání lidu se mají národnostní poměry obyvatelstva v této zemi znovu určovati dle starého falešného šimla řeči obcovací. Poukázal na to znovu p. V. Hořínek v „Samostatnosti" a nutno na to všude poukazovati, že věčné smiřovací akce bez nejnutnějšího předpokladu, zjištění národnostních sil spravedlivým sečtením lidu, je čirou banalitou.

A co bude dál, nezdaří-li se vyrovnací konference, o tom panuje v Rakousku naprostá tma. Mluví se o nemožném absolutismu, — mluví se o opravě volebních řádů, a přenesení těžiště vnitřních zápasů z pole národnostního na pole hospodářské — ale nikde nikde tu není ani jiskerky vůdčích ideí a jednotného reformního plánu. Fretujeme se, jak to jen jde, a budeme se fretovat, jak dlouho to jen půjde. Podle výsledku vyrovnacích konferencí má býti svolána říšská rada v druhé polovici února a zákon o rekrutech na r. 1900., jenž nebyl zatím aktivován článkem čtrnáctým, má být prvním pokusným králíkem její dělnosti. Ale všechny rozvrhy pro letošní odvod jsou již připraveny pro den 1. března aby se po sklamané naději, vyříditi předlohy ty parlamentárně, mohlo ihned zase jednoduše sáhnout k § 14.

Na straně maďarské pracují již zatím plnou parou proti úpravě říše ve smyslu federativním, a největší list maďarský „Budapesti Hirlap" hrozí nevoli Německa a vyvoláním nedozírných zápletek evropských. „Pester Lloyd" pak se již smiřuje s pohřbením rakouské ústavnosti. Tento smiřovací pokus je prý poslední otázkou, kterou ústavní život v Rakousku klade rozvaděným zákonům. Ahned na to praví tento hlavní obranný orgán maďarské ústavnosti o ústavnosti rakouské: „Pán ji (ústavu) dal, pán ji zase může vzít. Rakouští národové si ústavy nevybojovali, ani nevymohli, ona jim byla darována." Hlas tento mluví jasně.

Delegace byly skončeny, vzorně a spořádaně jako v letech minulých. Dr. Stránský dostal na svoji řeč o císařské armádě odpověď, jejímž tenorem bylo ohlášení stanného práva pro záložníky hlásící se slovem „zde". Z rozmluvy dra Stránského jsme se také dověděli, že ostré řeči v parlamentě a delegacích se mluví jen proto, aby lid se uklidnil. Takové jsou pak ovšem důsledky politiky advokátských argumentů. Opoziční rozruch také u nás na celé čáře ostal a řady obcí zahajují znovu činnost v přenesené působnosti.

Nový arcibiskup pražský, baron Lev Skrbenský, slavil do Prahy svůj vjezd. Od dra Podlipného a „Katolických listů“ až k radikálním státoprávníkům vše horovalo o politickostatoprávním významu arcibiskupského úřadu a padalo na kolena před římským důvěrníkem. Jediný, kdo byl němým jako kámen, byl baron Skrbenský.

Sociální hlídka.

Ve vědách společenských dlouhou dobu trval spor o to, má-li se v nich užívati výhradně methody induktivní, či výhradně methody deduktivní, teprve později rozřešen byl odpovědí zcela přirozenou, že užívati jest method obou dle toho, jak která v konkretním případě lépe se hodí. Podobně tomu bylo a vlastně stále ještě jest ve hnutí dělnickém. Při samé kolébce moderního proudu toho postavila se jako zhoubná Sfinx otázka, jestli pomáhati postupu a vývoji tříd pracujících pouze cestou hospodářskou, či pouze politickou. Na jedné straně odborové organisace representované anglickým trade-unionismem, na druhé straně Marxova Internationála. Ale ani na tom sporu není dosti. Jest známo, že v lůně Internationály samé byly opět dva proudy: zda revoluce, či parlamentarism. V našich dnech již aspoň tolik se poznalo, že hnutí odborové i politické musí jíti ruku v ruce. Následkem toho v odborových organisacích i anglických dostává převahu socialism, jehož politická organisace opět chrání a doplňuje organisaci odborovou. Ale nebylo dosud rozřešeno, zda revolucí či parlamentarismem, či lépe řečeno — poněvadž dnes i revolucionaři užívají parlamentu — zda revolucí či radikální reformou. Loni vypukly tyto vzpoury v Německu, letos se staly zřejmějšími ve F r a n c i i. Zde šlo o otázku, jak dalece režim osobní může vykonávati vliv na hospodářský vývoj. Dělnické hnutí ve Francii ocitlo se najednou před faktem, že ve vládě se nachází socialistický ministr. Nyní co s ním? Na otázku tu nebylo by se docílilo odpovědi z lůna socialistických stran francouzských, kdyby Millerand nebyl ji dal sám celým svým jednáním a chováním. Třeba značně omezen ve své působnosti, Millerand použil té politické vlny, která ho na nějaký čas vyhodila na křeslo ministerské, aby prospěl hnutí, jež pomohlo ho vynésti. Překážky jemu v cestě stojící byly tím větší, když že Francie méně než kterýkoli stát na evropské pevnině zvykla jest zasahování zákonodárství či dokonce správy do hospodářského života. Předloha vládní zcela nevinná, dle níž odborové organisace dělnické uznávány jsou za korporace, které mají právo bezplatně či za plat nabývati majetku, provozovati obchod a dávati se zastupovati před soudem; tato předloha dala hned Millerandovi příležitost, aby přesně vyznačil svůj původ a zároveň udal směr, kterým musí se bráti sociální politika moderního státu třeba nesocialistického. Mělo totiž býti předlohou tou zároveň nezvratně zajištěno dělníkovi právo koaliční, a měl býti chráněn proti všemu chikanování se strany zaměstnavatele. Neboť kdyby některý podnikatel nechtěl přijati dělníka do práce proto, že jest tento členem odborové organisace, může býti odsouzen k peněžité pokutě, když dělník nebo organisace proti němu vystoupí žalobou. S druhé strany zase podnikatel může žalovati spolek, když proti němu neoprávněně jest vyhlášen boykot. Boykot jest jen tenkrát oprávněn, když podnikatel nedostál tarifovým podmínkám organisací stanoveným anebo omezoval dělníky v užívání jich práv. Kdo násilím, hrozbami či klamem snaží se někoho pohnouti k tomu, aby do ku vstoupil nebo z něho vystoupil, dopouští se přečinu. — Jest pocho že tímto přiznáním barvy Millerand popudil proti sobě mocný kapitá větší rozruch však způsobila jiná předloha, dle které pracovní dob rnách s 12 hodin snížena byla všeobecně na 11 hodin s vy-

hlídkou na další snížení po čtyřech letech. Jest to od roku 1848. první pokus ve Francii snížiti zákonem pracovní dobu dospělých dělníkův. Mladistvým dělníkům bylo tím zdánlivě přitíženo, poněvadž dle zákona z r. 1892. jejich doba pracovní trvati měla jenom 10 hodin. Jenže dosavadní francouzští ministrové měli tolik jiných starostí v hlavě, že se již nemohli postarati o provedení tohoto zákona, který následkem toho až podnes zůstal pouhým předpisem na papíře. Když tedy předloze nové hrozilo utonutí, prohlásil Millerand, že se vší rozhodností bude prováděti jmenovaný již zákon od 31. ledna t. r., když senát předlohu nynější zamítne. Zaměstnavatelé činí se ovšem jak mohou. V poslední době docházejí zprávy, že přinucují své dělníky pod následky propuštění z práce, aby podepisovali protest proti tomuto návrhu. Že však Millerand s úkolem svým to myslí vážně, a že nedá se odstrašiti od cesty jednou nastoupené, dokázal opět svým nařízením z 19. ledna. Nařídil totiž inspektorům živnostenským, kteří ač za jeho vlády bedlivěji si všímají prací jim svěřených než dříve, přece jen nemohou proniknouti všude, kde jest třeba, a nemohou prozkoumat vady, aby vešli v užší styk se sekretariáty dělnických organisací odborových a burs práce. Poněvadž totiž zkušenost učí, že dělník málokdy sám obrátí se na živnostenského inspektora a i na jeho otázku neodpoví ze strachu o své zaměstnání to, co by jinak říci chtěl; poněvadž sekretáři své odborové organisace přece se svěří s tím, jaké nedostatky závod, v němž pracuje, vykazuje; a poněvadž konečně pro inspekci živnostenskou vzejde z toho nepochybný prospěch, když representace dělnictva přichýlí se k těmto orgánům správním: Millerand nařídil inspektorům, aby nejen vyšetřili všechny případy, které jim od sekretariátův odborových organisací byly oznámeny, nýbrž i aby zjištěný výsledek opět oznámili dotyčným sekretářům. Každý rok ve své zprávě k ministerstvu mají pak také výslovně konstatovati, v kolika případech sekretariáty se obrátily na živnostenské inspektory. Sektretáře organisací dělnických pak vřelým přípisem žádá, aby mu v úmyslu jeho byli nápomocni a hojně užívali pomocné ruky jim podávané. Odborové organisace dělnické nabývají tím nebývalého významu. Není tudíž nijak s podivem, že odborové organisace jsou naprosto pro Milleranda zaujaty. Ony tvořily vedle jeho nejbližších politických přátel nejhorlivější jeho stoupence na všeobecném sjezdě socialistů francouzských, který právě za účelem debaty o účastenství socialisty ve vládě byl svolán, vedl ku konečné dohodě mezi jednotlivými stranami socialistickými. Tento sjezd jest vůbec pro dělnické hnutí ve Francii významu neobyčejného. Dosavádě se potírající jednotlivé strany dělnické utvořily zde federaci, spravovanou ústředním výborem, jenž skládá se z representantů jednotlivých organisací. Přes to, že odpůrci Millerandovi byli zde ve značné většině aspoň počtem mandátů, přece podařilo se jednak parlamentární obratnosti Jaurésově, jednak nátlaku mas z venčí, že nebyl Millerand, jak se očekávalo, ze strany vyloučen, nýbrž naopak uznáno, že v jistých okamžicích účastenství socialisty ve vládě měšťácké jest přípustno, třeba že zásadně strana trvá na odloučenosti proletariátu od buržoasie. Právě opět Millerandovi bude co děkovati, když socialistické strany sdružené, již sdružením samým dosti silné, nabudou tím většího významu a vlivu.

Účinek tohoto personelního vlivu ve vládě jest patrným i v hospodářském zápase dělnictva. Přímo i nepřímo. Nepřímo hlavně tím, že odpůrci Millerandovi, chtějíce mu způsobovati obtíže, ať z protivných stran socialistických, ať ze stran měšťáckých, vzbudili celou řadu stávek. Nepřirozenost a teatrálnost jejich nejlépe vidna byla ze stávky v Audincourtu, odkud slávkující chtěli táhnout na Paříž. Kdo viděl fotografii skupiny jich reprodukovanou v časopisu „L' Illustration", kde rozvinut jest prapor s nápisem památným ze slavných dob revolučních: „Vivre en travaillant ou mourir en combattant," kde hole a

pěstě jsou hrozivě zdviženy, zatím co celý obličej směje se radostí nad tou povedenou komedií — kdo tento obrázek viděl, ten měl příležitost hodně hluboko podívati se do duše Francouze, jenž stejným jest ať ve fraku, ať v dělnické bluze. Přímo skoro účastenství socialisty ve vládě popuzovalo ke stávkám jednak tím, že sebevědomí dělnictva značně vstouplo, když mělo svého zástupce v kabinetě, jednak že opuštění pohodlného laisse faire se strany vlády a činné zasáhnutí vlády ve spor mzdový dalo se předvídati. To byly také důvody, které vedle povšechné situace hospodářské způsobily že na 80.000 dělníků octlo se ve Francii najednou v boji. Byla to nejpohnutější doba zápasů hospodářských. A přece minuly zcela klidně, a většina jich skončila podrobením se obou stran výroku rozhodčího soudu. V Audinconstu byl rozhodčím Millerand, v Creusotu sám předseda ministerstva Waldeck-Rousseau. Také obrovská stávka horníků v Saint-Etienne skončila smírem. Hornici zde neměli vůbec stanovenou dobu pracovní, jednotlivci byli propouštěni, pro to že byli členy svých odborových organisací, mzdy jejich byly nízké, zatím co zisk zaměstnavatelův stále stoupal. Použili tudíž příhodné doby (již i horníci rakouští se chopili, jak příště obšírneji vyložíme), a pustili se ve stávku. Domohli se pak dokonce toho, že Jaurés byl uznán za člena rozhodčího soudu, jehož druhým členem byl sekretář svazu majitelů dolův. Tento smírčí soud pak vedle uznání organisací a jich důvěrníků zvýšil mzdy horníků o 43 cts. denně. Ceník tento má býti nezměněn až do 30. června 1901., kdež opět má býti předložen rozhodčímu soudu. Příznivým výsledkem této stávky vedl k vítězství horníkův i v Montceau-les-Mines. — Jak dělnictvo za Milleranda i kulturně čile si vede, dokazuje utěšený fakt, že asi 5000 židovských dělníků z Ruska zřídilo si nyní v Paříži velikou čítárnu a knihovnu. Sem možno také zařaditi pokus stávkujících v Gueugnonu, kteří chtí založiti si kolonii zemědělskou a průmyslovou.

Avšak nejen ve Francii jest viděti, jak nelze podceňovati důležitost osob vládnoucích na život hospodářský, nýbrž i, ovšem v míře naprosto opačné, na politickém tak protichůdném spojenci Francie, na cárství Ruském. V západním Rusku jest to zvláště proletariát židovský, mezi kterým z přirozených příčin šíří se socialism, a které také neohroženě a s jakousi zoufalou odvahou vrhá se v náruč nejhroznějšímu pronásledování. Celá řada stávek vypukla tam; poněvadž pak o sociálním porozumění není ani potuchy v říši osvíceného despoty, zakročilo se zvláště ve Varšavě s plnou břitkostí. Třeba požadavky dělníků a zvláště dělnic jsou tak nepatrné, že je na př. nám nepochopitelno, jak o ně může vůbec veden býti mzdový spor, vyhlásila vláda svými policejními orgány, že všichni dělníci, kteří se účastní stávky, budou rozvezeni po různých krajinách ruských a vůdcové pozavírání. A také skutečně se tak stalo. Mužové, když nechtěli dělat stávkokaze, byli v okovech vlečeni do žalářův, ženy a dívky dokonce přivázány ke koním! Velká část dělnictva byla pak dopravena do jižního Ruska, kde je veliká nouze o síly pracovní. Tak zabíjí vláda bílého cara dvě mouchy jednou ranou. Za takového stavu věcí je samozřejmo, že hojné oblibě těší se „Bratrstvo k ochraně práv lidu", které domáhá se skutečné rovnosti zákona pro všechny stavy, účastenství zvolencův stavu selského a třídy dělnické na zákonodárství, sespolečenštění půd; dále chce bojovati proti pokusům úřadův o zavedení nového způsobu nevolnictví, a proti tomu, aby obecné neznalosti práva bylo zneužíváno nezákonně k potlačování lidu. Ale ještě více šíří se agen[illegible]ta revoluční, propagovaná tajným tiskem domácím a cizím, a podporovaná v n[illegible]ější době ještě novou finanční krisí, která Rusko zastihla. Dojde-li kde k b[illegible]ím na sklonku století devatenáctého, bude jich sotva asi usetřen osobní reži[illegible]ský.

takové zasahování jednotlivce v život hospodářský není ovšem všude

půda dána. To jest možno jen tam, kde vývoj hospodářský dosud poměrně jest v počátcích, jako jest tomu právě v Rusku, anebo tam, kde dostane se k vládě tak silné individuum, jako jest právě Millerand, jenž ovšem ještě byl podporován tou okolností, že Francie byla oproti ostatním státům co do zasahování státu do života hospodářského značně pozadu, a měla tudíž mnoho dohánět. *L.*

Hlídka školská.

rr. V prosinci přinesl organisační věstník „Český Učitel" úvodník: „Opouštějte nevděčný úřad učitelský!" Příznak dostavující se krise! Hmotná nuzota, beznadějná budoucnost ulehají těžce na učitelstvo, proto kdo může, opouští valem školu, pokud je čas, a chytá se zaměstnání jiného. Řady uprchlíků rostou a časopisy neustávají je zaznamenávati. Vláda obávajíc se nedostatku učitelstva, zakročila u rozličných státních úřadů a institucí, aby absolventův učitelských nepřijímaly. Klasické řešení krise: obmezením občanských práv učitelstva, obmezením osobní svobody voliti si zaměstnání snesitelnější, nežli je hladové učitelství! „Je to asi tak — dokládá „Č. Uč." — jako když továrna vyhoří. Továrník zkrachuje a nemůže dělníkům platit víc než poloviční mzdu. Dělníci ovšem starají se, aby jinde našli práci, za kterou by tak byli placeni, aby děti jejich nezmíraly hladem. Ale vydá se heslo, aby jich nikde nepřijímali. Právem viděl by každý v tom zločin proti lidskosti, urážku právního citu, nejhrubší násilí." Nedostatek učitelstva dostaví se v Čechách dojista brzy*) tím však krise se nevyčerpává. Otázka hmotného postavení učitelstva zadírá se do organismu našeho školství hloub a hloub, jako vleklá choroba stravují pomalu, ale jistě vnitřní život, podrývá školu — tuto národní instituci — v samých základech. To netřeba dlouze dokazovati. Nynější materielní situace činí učitelstvo velmi zhusta odvislým právě od těch vlivů, které vývoj školství ve smyslu pokroku jen potlačují, vedle toho rozpoltuje činnost učitele a odvrací je od školy. Který učitel nemá soukromého jmění, naprosto musí vedlejšími výdělky nedostatky svého služného uhrazovati. Dlouho byl stav tento skrýván, poněvadž učitelstvo stydělo se veřejně se přiznati k své materielní bídě, konečně neudržitelnost, někde přímo zoufalost situace porazila falešný stud. Číselně vylíčilo své postavení učitelstvo okresu Karlínského v memorandu, jež podalo prostřednictvím okresní školní rady zem. výboru. Na základě zevrubné statistiky ukázáno na to: Veškerý služební příjem učitelstva v okresu obnáší 187.314 zl. ročně; z toho připadá průměrem na jednoho člena učitelských rodin denně 60 kr. Výlohy existenční obnášejí 292.103 zl.; nedostává se tudíž učitelstvu ročně 104.789 zl. Tento nedostatek uhrazuje se příjmem z vedlejšího vyučování (23.052 zl.), příjem z chrámové hudby (3.205 zl.), dary dobrodinců v podobě příbytečného, drahotních přídavků od obcí a potravin (9.499 zl.), dary rodičů (14.407 zl.) a příbuzných (6.809 zl.), různými příjmy (2.460 zl.), dosazováním z jmění soukromého (6.480 zl.), z věna manželek (17.897 zl.) a vydlužováním (20.980 zl.). To je věrný obrázek hmotného postavení učitelstva v okresu, který je považován za jeden z nejlepších. Jak hrozivěji proti celku jeví se však situace v podrobnostech, život na př. četné rodiny učitelské, bez vedlejších příjmů, bez soukromého jmění, odkázané na pouhé služné! Kde zlatka vydaná na časopis neb knihu musí se považovati za vydání luxusní! Kde otcové a matky rodin přivydělávají po tajmu nočním opisováním aktů notářských a soudních, opisováním not, s nočními těmi a jinými podobnými pra-

*) Podle zprávy zem. výboru nedostávalo se v minulém školním roce 181 osob učitelských.

cemi nutný haléř, jímž by zmírnili domácí svou bídu! Není pravě vzácným zjevem na venkově, že manželka učitele vypomáhá v práci na selském statku za nějaké potřebné naturalie a že učitel po vyučování školním při uzavřených dveřích vyučuje sebe v přišívání záplat na roztrhané obleky své rodiny, aby ušetřil několik haléřů krejčímu. Kdo má žiti z pouhých základních 500 zl. (a to je převážná většina učitelstva) i s rodinou, ten nemůže školu považovati za jediný svůj existenční prostředek. A kde se stane, že při barbarském nynějším systému a řádu disciplinárním odepře se právě v kritickém okamžiku toužebně očekávaný pětiletý přídavek, tam zoufalá nouze musí nastati.

Každý pochopí, že nouze je velikou silou hnací a organisační. Srazila učitelstvo v pevné řady a ty postupují krok za krokem, aby nejdůležitější školské otázce vybojovaly uznání a rozřešení. Požadavky učitelské ještě před rokem potkávaly se s naprostým odmítáním, ať již v rukavičkách, nebo bez nich. Neuplynul však ani rok od posledních manifestací a situace se podstatně změnila. V minulém zasedání říšské rady podali již návrh na upravení platův učitelských socialističtí poslanci Berner, Schrammel a Daszyński a německá strana pokroková. Tlaku organisace učitelské neodolali ani Mladočeši, jimž mimo to ujímání se učitelstva se strany socialních demokratů nahání plno strachu, a podali skrze posl. Doležala a soudruhy také návrh ve smyslu učitelských požadavků. Konečně i minutové zasedání sněmu českého zasvitlo pro učitelstvo našeho království paprskem naděje. Současně s české i německé strany podány byly návrhy na odstranění nynějšího třídního systému platebního dle obcí a zavedení služného dle posledních čtyř dietních tříd úřednických. Celá neupřímnost strany Mladočeské markantně tu vynikla. Zatím, co Němci (Siegmund, Werunský a Prade) podali návrh přímo, jako svůj, předložili Mladočeši osnovu zákona jako požadavek učitelstva s návrhem, „aby přikázána byla školské komisi s vybídnutím, aby se o ní radila a sněmu předložila konečné návrhy." A návrh podal posl. Anýž, redaktor týchž „Nár. Listu", jímž následkem zlých útoků ubyl mezi učitelstvem veliký kontinent odběratelu. Z jednání mladočeského čouhá na jedné straně vtírání se v přízeň učitelstva, ovšem co nejlacinější, na druhé pak reserva vuči bezprostřednímu a upřímnému zasahnutí do jádra učitelské otázky. Upřímnosti nelze se zde nadíti, dokud je v mladočesství silně zastoupen živel, úpravě učitelských platů tak nepřející: naše rolnictvo. Mladočeské poselstvo ani se při tom neohlíží na malého živnostníka a obchodníka, kterým úprava z pochopitelných příčin přichází vhod.

Ostatně nad učitelskými nadějemi visí dnes těžké chmury. Zdar celé akce závisí silně na přítomnosti Němcú ve sněmu a ta je jak známo odvislá od zdaru smiřovacích konferencí. Učitelstvo právem obává se sněmu kusého, té mladočesko-velkostatkářské aliance, která loni ukázala naprostou nechopnost k socialnímu úkolu řešiti otázku učitelskou. Přijat tu byl nedokonalý zákon, týkající se industrialních učitelek a dvojí zákon o právních poměrech učitelu. Prvý vešel v platnost 1. lednem 1900. Vyměřuje ind. učitelkám na školách měšťanských 500 zl., na obecných 450, 425 zl., pouze však těm, které se mohou vykázati, že učí týdně nejméně 16 hodin. Na základě této podmínky dostává se „dobrodiní" nového zákona pouze nepatrnému zlomku ind. učitelek. Pranic nepropěło se právě těm, které mají postavení nejhorší, které obstarávají vyučování na málotřídních školách vesnických, současně na několika, často od sebe vzdálených hodinu i více a spojených špatnými cestami. Z obou zákonů o právních poměrech učitelstva sankciován byl dosud pouze jeden a to — zákon horší. Ve stanovení disciplinárních trestů vypouští se tu odnětí kvinkenálek již obdržených, ale vrací se trest nový i peněžité pokuty do 100 zl. Vedle toho připouští se odpírání kvinkenálek jako ve starém zákoně. Dle druhého zákona měla se kárně-disciplinárního řádu, ovšem jen poněkud a nikoliv úplně, více pro-

blematicky, nežli zřetelně zmírniti. Zákon ten však, 13. května m. r. přijatý, dosud sankce neobdržel. Socialističtí poslanci Vrátný, Hybeš a soudruzi podali proto na říšské radě interpelaci na ministerstvo spravedlnosti. Veřejnost naše má tu obrázek mladočeské politiky školské: Mladočeši usnesou se o zákonu, ale úsilí o jeho potvrzení podávají klidně socialní demokracii. Při tom však pronásledují učitele za každou zmínku o socialních demokratech ve svých tištěných orgánech skrze školní úřady.

Jakými vlivy operuje byrokratism v nynějším školství, viděti z toho obrázku. Na učitele dokračuje se pro každou nepatrnost nejkrutějšími tresty, za to vyšší úředník zůstává nedotknutelným, ať již jeho veřejná činnost sebe špatnější. Poslanec Brdlík odkryl loni inspektora okresu pelhřimovského Jana Fišera a ukázal veřejně na jeho řádění tak, že v každé jiné instituci by nebyl podobný úředník ani minutu možným. Inspektor Fišer zůstal však bez porušení na svém místě, za to poslanci Brdlíkovi nedostalo se potvrzení jakožto nově zvolenému zástupci okresu počáteckého v okresní školní radě pelhřimovské.

Také klerikalism dobývá krok za krokem na poli školském úspěchů. Zemská školní rada v Dol. Rakousích rozhodla, že správa školy ku přání duchovní správy může dispensovati 2—3 ministranty za příčinou spolupůsobení při pohřebních průvodech od návštěvy jedné dopolední vyučovací hodiny.

Některé místní školní rady podávají k ministerstvu žádosti za dvouměsíční prázdniny na školách obecných a měšťanských. Rozšířením prázdnin na nejdusnější část léta a zrušením jiných letních úlev prospělo by se škole i venkovskému lidu.

Na uprázdněný mandát do říšské rady za města Slané, Velvary, Louny, Kladno, Unhošť, Nové Strašecí a Rakovník kandiduje strana radikálně pokroková Jana Mrazíka, učitele na měšť. škole v Ml. Boleslavi, red. revue „Paedag. Rozhledy“. V politickém ohledu zaráží, že dle usnesení valné hromady „Jednoty učit. měšť. škol“ má zvláštní deputace požádati stranu mladočeskou za podporu kandidatury Mrazíkovy a současně činí se nátlak na kandidáta strany radikálně státoprávní, dra Baxu, aby ve prospěch Mrazíka ustoupil.

Aféra učitele Mirvalda, který za české „zde“ byl 3 měsíce žalářován, degradován, z úřadu svého suspendován, potom zase amnestován, skončila konečně přeložením na jiné místo, třetím stupněm discipl. trestů.

Pokrokové učitelstvo na Moravě (t. j. opoziční menšina proti sestárlé, života neschopné slaměníkovské většině v Ústřed. spolku) počíná si velmi čile. Poněvadž nemá na Moravě tištěného orgánu (příznak poměrů!), založila si při „Škol. Obzoru“ Moravskou Hlídku, a organisovala se již potud, že konala 6. ledna v Brně svůj sjezd. Resoluce žádá rozšíření, prohloubení a utužení organisace, očistu v těle učitelském v hlavě i v údech, spolkovou činnost podle vzoru učitelstva v Čechách, vzdělávací činnost mezi lidem, hlubší vzdělání a sebevědomé vystupování učitelstva na venek, stabilisování jednotného organis. příspěvku, zastoupení ve všech korporacích, volbu členů do Ústř. spolku dle žup, zřízení podpůrného fondu, právního odboru, statistiku o všech poměrech učit. moravského, utvoření svazu všeho učitelstva československého, solidaritu se vším učitelstvem slovanským a německým v říši. Svorně s učitelstvem v království prohlašuje za kardinální požadavky: 1. Svobodu učitelstva. (Spravedlivý disciplinární řád.) 2. Jednotné služné dle posledních čtyř tříd stát. úředníků. 3. Akademické vzdělání.

Z naší doby.

Přednášky. V posledním čísle „Rozhledů“ rozepsal se jeden z vašich referentů podrobněji o přednáškách, a vyzval čtenáře k rozhovoru o té věci. Hlásím se proto, abych sdělil v té příčině zkušenosti, jichž nabyl jsem jako

dent i teď jako praktický právník. Přednášel jsem jako akademik velmi
to, jako jednatel Národní Jednoty pro východní Moravu v Olomouci před-
el jsem od r. 1896. až do konce r. 1899. v různých obcích severní a střední
ravy více než 120kráte s výsledkem ovšem různým. Nejvíce a nejraději
ednášel jsem v odlehlých a ohrožených obcích severní Moravy. Při schůzích
h byla netoliko neobyčejná pozornost, ale i radostná návštěva. Tak ku př.
obcích okresu šilberského a šumberského byly schůze navštěvovány od lidí,
ěh 2—3 hodiny musili do schůze jíti pěšky, a to nejen v létě, ale i v zimě
nepohody. A pokud může se o tom za dobu tak krátkou mluviti, jest vi-
ní, že přednášky tam pořádané nebývají bez výsledků. Také přednášky
chůze, jež pořádalo sdružení národního dělnictva v Prostějově, bývaly —
kud já vím — velmi četně navštěvovány a bedlivě sledovány. Jinak má se
mnohých obcích, které pokládají se za uvědomělé. Teď ku př. v obci T.,
e jsem několikráte přednášel o věcech rolnictva, byla návštěva se strany
lníků velmi slabá. V obci B., kdež mluvil jsem o významu Nár. Jednoty,
bylo pro přednášku vůbec zájmu. Za to velmi dobře bývají navštíveny schůze
t př. v Příkazích, M. Loděnici a p. Za to v obci B. V. rolnictvo na schůze
avidelně nechodí. Vůbec jsou v zámožnějších obcích lidé, kteří myslí, že
učení nepotřebují, ač třebas o Ústřední Matici Školské mají ponětí, že jest
v Praze nějaká ženská, na jejíž děti národ musí platiti! Přirozeně na takové
nské nedá za rok ani krejcaru. U nás v Olomouci pořádáme již druhý rok
dové přednášky každý týden v budově Matice školské v sobotu od 8—10
odin. Letos přednáší se už od 23. října, a sice každou sobotu se střídají
různé přednášky po hodině. Návštěva jest zcela bezplatná, a v místnosti
esmí se ani kouřiti ani píti. Na první přednášce bylo 96 lidí, pak do Vánoc
l průměr 70 návštěvníků. Teď v masopustě návštěva ochabuje, takže klesla
kdy i na 30 lidí. Zajímavo jest sledovati, kdo se přednášek těchto účastní:
ejvíce lidé, jichž ani neznáme, dělníci, obchodní příručí, několik dám, někdy
rofessor, několik koncipientů, redaktoři, lékaři a p. Z naší ostatní intelligence,
e máme u nás tolik, z našich obchodníků a živnostníků, kteří by poučení
třebovali mnohdy jako soli, nepřijde nikdo. Ti místo přednášek rokovali,
ají-li pořádati ples. Přednášky pořádané Českou besedou bývají velmi četně
avštěvovány, jsou-li spojeny se zábavou zpěvní, hudební a p. Zdá se, že to
mozi kladou výše než ponaučení. Průměrná návštěva přednášek, jež koná
m. odbor Nár. Jednoty v Olomouci, bývá 60—70 účastnic. Vůbec přednáší
u nás v zimním období velmi pilně: v lidových kursech, v Čes. besedě,
Göttigen, v Sokole, v dám. odboru N. J., loni pak pořádal přednášky také
lub čes. obchodníků a řemeslníků. Celkové účastenství možno nazvati potě-
šelné, a také ochota přednášejících jest příkladná. Pokud se tkne jiných
st, mohu říci, že v Prostějově přednášky „Vlastimily“, v Litovli spolku paní
dívek českých a v Zábřehu „Zory“ těšili se vždy velmi pěkné návštěvě.
ejně živnostenské přednášky v Litovli a v Kosticích setkaly se s úspěchem.
Zábřehu pořádá letos professor. sbor čes. gymnasia cyklus přednášek, jež
hájil řed. dr. Kahlík, a pokud jsem zvěděl, účastní se jich pilně i venkov.
k vidno, jest u nás na severní Moravě činnost přednášková velmi čilá, a také
l obecenstva všímána. Jednoho však schází: programu, dle něhož by se
ednášelo. O tom uvažovalo se v Nár. Jednotě už r. 1898., aby se před-
šky konaly dle jistého plánu, ale viděli jsme bezměrné obtíže s tím spojené.
Chtěli jsme totiž, aby postup přednášek byl tento: 1. přednáška z dějin, 2.
literatury, 3. z národního hospodářství, 4. z ústavy, a aby všechny tyto 4
ednášky konaly se v jedné větší obci pro nejbližší kraj, resp. farnost. Však
příčin, o nichž se rozepisovati nemohu, sešlo z toho a zůstalo při starém.
est to želeti právě proto, že často jediná přednáška za dlouhou dobu v té-

neb oné obci pořádaná při nejlepší vůli mine se s účinkem žádaným. Zmi se chci ještě ku konci o přednáškách politických a pod širým nebem pořá ných. Schůze politické bývají navštěvovány velmi četně, jde-li o nějaký monstrativní protest, o manifestaci, jsme-li v opposici, poněvadž při takov schůzích mluví se o denních událostech, aniž by se lidu objasniti mohly klady politického života, nebývá také účinek těchto schůzí trvalý. Tím h je to při národních slavnostech, kde se mluví pod širým nebem. Řečník div plíce nevymluví, lidé kousek od tribuny se baví bezstarostně, a piv hudba setře dojem řeči, takže jistě ze 100 lidí 90 jich ráno vstává po slav sti, aniž vědí, o čem řečníci včera mluvili. Můj názor jest: ač přednášky strádají u nás systému, přece jsou důležitým činitelem v naší národní pr jelikož živé slovo ozývá se často tam, kde ani noviny se nečtou, a probouzí mnohého k přemýšlení o jeho povinnostech k sobě i k národu.

V Olomouci, 25. ledna 1900. Dr. *Richard Fischer*

John Ruskin zemřel dne 20. ledna u věku 81 let na svém sídle Bra wood u Conistonu v Lancashiru, kde již několik let v ústraní žil. Rus chtěl se původně státi malířem, ale záhy již zahájil literárněkritickou činn háje moderní anglické krajinářství. R. 1843. vydal I. díl svého velikého „Moderní malíři", pro něž sám ilustrace kreslil a jež r. 1860. pátým dí ukončil. V padesátých letech vystoupil v Times pro snahy anglických pr faclitů. Svými spisy z oboru dějin umění a estetiky a svým mocným osob vlivem na umělce stal se Ruskin zakladatelem moderního anglického um Byl také jeden z prvních, kdož vystihli hospodářský význam veliké umělec produkce. Toto thema objasnil r. 1857. v knize „The political economy of a Ruskin šířil v lidu svými populárními přednáškami smysl pro umění. R. 18 stal se profesorem umění na universitě v Oxfordě a byl jím až do r. 1884.

Udělení a vypsání cen. Filosofická Jednota pořádala v uplynul školním roce opět přednášky konkurenční, jichž se súčastnilo 7 akademiků če university. Z těch obdržel první cenu 40 korun p. Bedřich Šimon, st práv za přednášku „Spinoza a jeho vztahy k moderní filosofii", druhou c 30 korun p. Julius Suchý, stud. phil. za přednášku „Actio in distan moderní fysika", obě třetí ceny po 20 korunách p. Vilém Appelt, st phil. („O hranicích biologického poznání") a p. Fr. Sandtner, stud. p („O indentifikacích sporných pojmu ve vedantě"). Filosofická Jednota odm i v roce školním 1899—1900 cenami nejlepší z přednášek, jež studující sokých škol při schuzích jejích z oboru věd filosofických konati budou. Ka z přednášek konkurujících budiž vyměřena asi na hodinu, a po přednesení ruko její buď výboru předložen. Přihlášky přijímá pořadatel přednášek prof. Fr. Drti (Smíchov, Hořejší nábřeží 6) do konce dubna 1900. Přednášky samy konati budou ve schůzích Jednoty v květnu a v červnu i budou všeobecně přístup

Zemská pojišťovna starobní. (Zemský pojišťovací fond císaře Franti Josefa I.) Roku 1899. přijati byli do svazku pojištěnců 572 noví pojištěn Celkový počet pojištěnců byl 3.372. Ti složili 5.032 vklady v obnosu 135.993 K výplatě byly poukázány 22 duchody v ročním obnosu 5.034 zl. 63 kr., č suma splatných důchodů vzrostla na 18.960 zl. 17 kr. Důchodců jest Roku 1899. vyplaceno bylo dědicum pojištěnců 3.066 zl. složených s výhrad Stav fondu vykazuje se dnem 31. prosince 1899 v hodnotě jmenovité tak Fond základní 598.352 zl. 87 kr.; fond bonifikační vlastní 54.182 zl. 90 fond bonifikační okresu Pardubického 2.380 zl. 60 kr.; fond splacených vkl 667.308 zl. 37 kr.; fond správní 83.281 zl. 91 kr.; tedy úhrnem 1,405.506 65 kr. — Přihlášky přijímá, poučení zasílá a ústní vysvětlení podává kanc ústavu v Praze, Malá Strana „u Montágů", jakož i téměř všechn okr výbory a obecní úřady v král. Českém.

Tiskem Rosendorf a spol. v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, POLITICKÁ A SOCIÁLNÍ.

Ročník IX. 15. února 1900. Číslo 10.

Stávka hornická.

Apatie, ve kterou halila se dosud naše společnost s odmítavou posou aristokratického „odi profanum“ naproti hnutí proletariátu, utrpěla v posledních dnech velikou průrvu. Nikoli snad proto, že by v naší společnosti byl se vzbudil soucit a překlenul rozpory třídní; nikoli proto, že by byla naše společnost nabyla většího sociálně-politického uvědomění a rozhledu, jež by ji byly poučily, že pro ni samotnu jest záhodno, aby propasti společenské byly vyplňovány. Příčiny, proč společnost dnes povšimla si dělnictva, mají bohužel podklad přirozenější. Dělnictvo si totiž vynutilo pozornost t. zv. tříd lepších. Dělostřelectvo šiků proletářských, jak bylo trefně řečeno, musilo vyrukovati na bojiště; z nejtěžších baterií svých musilo spustiti nejprudší palbu, aby též čínskou naší zeď prostřílelo. Kus vlastního pohodlí musila společnost ztratiti, na vlastních kapsách musila býti zasažena, aby na okamžik aspoň se zastavila, aby na okamžik aspoň připustila si otázku, jest-li vše správně tak, co dosud dělala a co dosud trpěla, a jest-li to k její prospěchu a užitku.

Není tomu tak dávno, kdy s úsměvem pohlíženo bylo na listy, které si obraly za heslo verše Herweghovy: „Muži práce, probuď se, poznej sílu svoji. Cl·ce-li silné rámě tvé, všechna kola stojí.“ Není tomu dávno, co slyšel jsem v přednáškách, že generální stávka jest absurdní nemožností. A hle! Ta všechna kola skutečně jsou zastavena, generální stávka skutečně provedena by mohla resp. musila býti, kdyby potrvala ještě nějaký čas stávka hornická. Stávka horníků není v Rakousku ničím neobyčejným, a i letošní stávka nevypukla bez předchozího opovězení války.

Kdo měl příležitost býti přítomen na sjezdě rakouského hornictva v Praze v červenci r. 1898, kdo slyšel všechny ty stesky ve chvílích, kdy naprosto bylo zbytečno, něco zatajovati nebo něco přeháněti; ten musil míti za to, že provedeno bude určitě usnesení sjezdu, dle kterého stávka měla vypuknouti na podzim r. 1898. Že v té době také

se očekávala, dokazuje již ta smutně známá okolnost, že místodržitel v království Českém tenkrát stáhl četnictvo z celé země do obvodů horních a že přikázal hejtmanům, aby se vší energií přičinili se o to, by ku stávce vůbec nedošlo, po případě stávku v zárodcích udusili. Ale tenkrát cit byl na uzdě udržen rozvahou, která uvážila jednak nevhodnost doby, jednak nedostatečnost organisací, jež nemohly vzrůsti náležitě jak pro značně nízké niveau dělnictva hornického, tak pro nedostatek přirozeného střediska, kdyžtě ložiska uhelná rozložena jsou na periferiích říše. Hornictvo tenkrát spokojilo se s pouhým formulováním požadavků a předložením jich zaměstnavatelům. A když tito odpověděli zamítavě a dělnictvo přes to nepodniklo kroku, kterým vyhrožovalo, rozhostilo se mínění, že dělníci cítí se slabými, než aby mohli se odvážiti stávky. Mimo to nedávná porážka horníků anglických do té míry zvýšila sebevědomí zaměstnavatelů, že na opakování požadavků dělnictva ani neodpověděli.

Jenže tentokrát nenadešel výsledek očekávaný. Hornictvo zdvihlo rukavici, která mu byla hozena, a vstoupilo ve stávku. Bezprostřední podnět k ní počátkem ledna dán byl v Moravské Ostravě, kde dle zprávy komise pro správu ústředního reservního fondu bratrských pokladen zaměstnáno bylo r. 1898 v celém revíru 42.944 dělníků, z nichž na dolech arcivévody Bedřicha 10.110, na dolech Rothschildových 9.010, na dolech severní dráhy 6.808, na dolech hr. Larische 4.206, na dolech Gutmanových 4.085, na dolech hr. Wilczka 3.316 dělníků; zbytek pak na dolech menších.

Organisace odborové dobře uvažovaly, jak ohromnou moc naproti slabým organisacím má kapitál, uložený v rukou šesti podnikatelův; a proto chtěly se spokojiti ústupky, jež brzy po zahájení stávky zaměstnavatelé nabídli. Ale vznětlivý lid hornický, jakmile jednou mysl jeho byla upoutána na stávku, jakmile vzbuzena v něm byla myšlenka, že může tentokrát vymoci si zlepšení své bídné existence, nedal se již přiměti k nastoupení práce. Organisace, které zprvu tomuto návalu neorganisovaných mas chtěly se postaviti na odpor, připojily se k těmto a převzaly vedení stávky do vlastních rukou, když došla z Kladna zvěst, že hornictvo tam také zahájilo stávku, a když bylo jisto, že kvašení v severozápadní pánvi české i na Plzeňsku vyvře rovněž ve stávku co nevidět.

Doba ku zahájení stávky byla nad jiné vhodna. Bylo sice r. 1899 dobyto 662,820.000 tun uhlí, z čehož připadala na Anglii třetina, na Severoamerické Spojené Státy a Belgii rovněž třetina, kdežto o poslední třetinu dělily se ostatní státy, mezi nimiž na Rakousko, jakožto zemi co do množství vydobytého uhlí na čtvrtém místě stojící, připadalo 36,039.417 tun. Ale spotřeba uhlí stoupala ještě více. Byl to zejména ohromný rozmach industrie německé a jihoruské. V Rusku na př. spotřebovalo se před osmi lety 19.000 vagonů ročně, kdežto loni již 160.000 vagonův. A vedle toho spotřebovala ohromné množství Anglie pro válku v jižní Africe, takže tuna uhlí, která dříve stála 17 sh. 6 d., stojí nyní 22—23 sh. Nedávno s úspěchem pro hornictvo ukončená stávka v Saint-Etiennu a v celé pánvi loirské vyčerpala úplně zásoby,

stravované bez toho rapidně velikými mrazy poslední zimy. Uhlí tudíž byl citelný nedostatek, ceny jeho značně stouply. V Rakousku na př. zvýšily se ceny uhlí černého za posledních devět měsíců v 12 proc.

Již kdvž 3.200 horníků ve štýrském Köflachu zahájilo stávku, pociťovala se nouze o uhlí, takže podnikatelé přes to, že bylo jim posláno na pomoc i vojsko, pokládali za výhodnější, v jistém směru stávkujícím povoliti. Zvýšili totiž mzdy o 20 h za směnu, přidali ženatým horníkům 4 K měsíčně na přibytek, resp. jest-li v rodině více dětí než tři přes 14 roků, 6 K, uznali delegáty dělnictva za důvěrníky a slíbili generální pardon.

Za takového stavu věcí formulovalo hornictvo v zemích českých své požadavky: Osmihodinová doba pracovní budiž zavedena pro všechno dělnictvo na povrchu i v dolech zaměstnané, počítaje v to vjezd i výjezd; minimální mzda pro kopáče, strojníky, řemeslníky a topiče určena budiž na 3 K 20 h (v hnědouhelné pánvi české na 4 K), pro běháče 2 K 60 h, pro mladší běháče 2 K; mimo to pro všechno dělnictvo jak na povrchu tak i v dole pracující přidáno budiž na práci akordní 20^0 o; výplaty konejteż se týdně; nedělní těžba buď iž odstraněna; důlní důvěrnici hornictví budteż od správy dolův uznáni, tak aby za svou působnost nemohli býti z práce propuštěni; důlní inspektoři budteż voleni dělnictvem a státem placeni; všechny ku práci potřebné věci budteż správou důlní dodány dělnictvu zdarma, zejména náčiní, svítivo a dynamit; sanování bratrských pokladen nebudiž prováděno dle zákona Falkenhaynova, a kde již takto provedeno jest, budiž zrušeno; první květen budiž ponechán dělnictvu jako volný svátek; dělnictvo, které bydlí v panských bytech, nebudiž z nich pro stávku vypovězeno.

Jak patrno, požadavky hornictva nebyly nijak nové, a nebyly ani nesplnitelny. Ale správy důlní si tentokrát postavily hlavu a chtěly dokazovati, že požadavky ty jsou neoprávněny. Zejména šlo ovšem o osmihodinovou dobu pracovní a o zvýšení mzdy. Bylo ovšem již na sjezdě hornickém, o němž svrchu jsem se zmínil, poukázáno k tomu, že postavení obou těchto požadavků najednou znamená pro první z nich obyčejně pohromu, poněvadž dělnictvo dá se lapiti na nějaké to zvýšení mzdy a od požadavku zkrácení doby pracovní upustí. Než situace byla tentokrát příliš příznivou, než aby jí nebylo bývalo využito ve všech směrech.

Mluviti dnes o tom, že osmihodinová doba pracovní jest nutna a proto již že jest také možna, znamenalo by nositi dříví do lesa. Jen zaslepená tvrdošíjnost podnikatelstva dovede se uzavírati nátlaku skutečnosti, že v Durhamu a Northumberlandu při pracovní době $5^3/_4$ až $6^1/_2$ hodin denně mzdy úkolové (a tudíž v přiměřeném poměru i výdělek) byly o 25% vyšší než ve Walesu, kde se pracovalo 12 hodin denně; že v revíru rosickém na Moravě přes to, že snížena byla již r. 1 doba pracovní na $8^1/_2$ hodiny, zvýšila se těžba jednoho dělníka z 1 q na 1986 q ročně a denní mzda kopáčova stoupla z 2 K 40 h na denně. Ostatně již v letech sedmdesátých horní hejtmanství v (doporučovalo, aby aspoň na zkoušku zavedena byla osmi-

hodinová doba pracovní. I horní erár musil uznati, že těch 213 těžkých a 31 smrtelných úrazů, které přihodily se dle oficielní statistiky v Ostravě, musí býti v příčinné souvislosti s dlouhou dobou pracovní, tak že slíbil, že na svých dolech v mosteckém revíru, kde zaměstnává něco přes 1000 dělníků, zavede osmihodinovou dobu pracovní od 1. ledna 1901. Ačkoli doposud u nás stát jako zaměstnavatel vždycky hleděl dosáhnouti aspoň téhož zisku jako soukromý podnikatel,*) ačkoli hleděl zachovati vždy také stejnou autoritu naproti dělnictvu: zde nucen byl doznati, že požadavek osmihodinové doby pracovní jest spravedlivý a proveditelný.

Stejně zcela oprávněným jest druhý požadavek hornictva, zvýšení mzdy. Zmínil jsem se již o tom, jak ceny uhlí v poslední době značně stouply, tak že vedly až k lichvě uhelné, jíž na př. Rusko hledělo se zbaviti tím, že stanovilo za 128 litrů uhlí maximální cenu 1 rublu 15 kop. s vyhrůžkou, že obchodník, jenž by uhlí dráže prodával, zavezen bude do východních provincií. U nás takového rázného kroku ani před stávkou ani v době stávky nebylo použito, tak že severočeská uhelná společnost vyplácela svým akcionářům 11% dividendy, mostecká společnost 15%; pražská železářská společnost až 30% dividendy. Vývoj této poslední společnosti jest vůbec charakteristickým obrázkem pro vývoj kapitalistického podniku vůbec. Za posledních deset let měla tato společnost mimo 5% zúročení kapitálu čistého zisku 20,481.937 zl, nečítaje v to nové investice. A takové podniky odpíraly dělníkům zvýšení jich hladové mzdy! Že prý vlastně doly jsou pasivní, že na nich prodělávají, že buštěhradská dráha vykazuje za r. 1898 ztrátu 15.822 zl., že zisk pražské železářské společnosti klesl o 70.000 zl. a kdesi cosi. Ale závody ty zapomněly povědětí plnou pravdu Buštěhradská dráha a pražské železárny dodávají totiž své vlastní uhlí svým podnikům a počítají si je za cenu v ý r o b n í. Buštěhradská dráha může potom ukazovati svému dělnictvu hornickému, že prodělává; a na druhé straně má při své dráze ohromný zisk, kterým může vytasiti se naproti státu, když by došlo k sestátnění dráhy. A Pražská společnost železářská ukazuje na bolestín při svých dolech, kde zaměstnává přes tři tisíce dělnictva, třeba potom měla ohromné zisky při svých železárnách, kde poměrně jest dělnictva počet malý.

Ačkoli zisk podnikatelstva značně vzrostl, mzdy se nezvýšily, jak by se dalo očekávati, nýbrž naopak klesly. Pražská železářská společnost na př. zaměstnávala r. 1890 dělníků 2.832, kterým vyplatila 1,152.015 zl. mzdy; průměrná mzda jednoho dělníka obnášela tudíž 407 zl. ročně. Roku 1898 táž společnost zaměstnávala 3040 dělníků, kterým vyplatila 1,164.282 zl.; na jednoho dělníka připadá tudíž mzda 383 zl. Při tom dlužno zvláště vytknouti, že intensita práce značně stoupla. Kdežto r. 1890 jeden dělník vydobyl 2150 q ročně, tak že obdržel 19 kr. za 1 q, v r. 1898 vydobyl 2500 q, tak že n a 1 q připadalo $15^1/_3$ kr. M z d y k l e s l y t u d í ž a b s o l u t n ě o 6%, r e l a t i v n ě o 20%.

*) V státních dolech zaměstnáno jest asi 9000 dělníků s průměrnou ročn mzdou 270 zl.! Z těch 68% ročně onemocní; v Jáchymově až 75%.

Podobně tomu jest v severočeské pánvi uhelné, kde dobylo se 170 milionů metr. centů za rok. Poměr, v jakém zisk podnikatelstva a mzda dělnictva z výtěžku byly nahražovány, vysvítá z následující tabulky:

Rok	Jeden dělník dobyl metr. centů	Cena 1 q v Čechách	Cena uhlí vydobytého jedním dělníkem	Mzda průměrná jednotlivého dělníka	Rozdíl
1890	5.220	15·01 kr.	784 zl.	486 zl.	298 zl.
1891	5.042	16·09 „	811 „	469 „	342 „
1892	5.068	15·71 „	796 „	416 „	380 „
1893	5.220	17·58 „	918 „	440 „	478 „
1894	5.300	15·73 „	834 „	446 „	388 „
1895	5.456	16·38 „	884 „	452 „	432 „
1896	5.387	16·60 „	891 „	470 „	421 „
1897	5.666	16·87 „	956 „	475 „	481 „

Na dole Mořicově v Lomu platilo se na př. r. 1896. za vykopaný m^2 uhlí 1·20—1·50 zl. dle horka, ve kterem bylo pracováno; nyní se platí jen 85 kr. Za vydřevění jednoho páru dříve až 1·50 zl., nyní 78 kr.; od huntu do vzdálenosti 50 m. dříve 23 kr., nyní 13 kr.; od vytloukání chodeb dříve 3—6 zl., nyní nejvýš 3 zl.; za kladení kolejnic 6 m. dlouhých dříve 60 kr., nyní 36 kr. Poměry, jaké panují na dolech zde uvedených, jsou téměř všeobecnými. Podnikatelé počínali si tentokrát příliš nešikovně, když tiskem jim oddaným prohlašovali, že dělníci u nich vydělají až 3 zl. denně. Vždyť maximální požadavek dělnictva dosahoval jen obnosu 2 zl.!

Ale z bídné mzdy musí dělník trpěti ještě různé srážky. Jeden týden na byt 3—4 zl., druhý týden na bratrskou pokladnu 2—3 zl., třetí týden za uhlí pro domácnost odebrané, a vždy 5 kr. denně na svítivo a 2 kr. denně za upotřebení nástrojův. Zde jest nejpatrnější, k jakým logickým, přímo absurdnostem zavádí potlačení dělnictva takovou přemocí jakou representují majitelé dolův. Soukromopodnikatelský system hospodářský zakládá se přece na tom, že dělník pracuje kapitálem, výrobními prostředky soukromého podnikatele. A zde si veškeré výrobní prostředky (v užším slova smyslu) dělník musí opatřovati sám, a podnikatel ještě na nich vydělává! Na dolech Rothschildových dosahují srážky ty až 20% celé mzdy!

Naprosto pochopitelným jest pak třetí, hlavní požadavek stávkujících, aby upuštěno bylo od sanování bratrských pokladen tím způsobem, jak bylo s ním započato, poněvadž snižováním mizerné provise mají pokladny býti sanovány jedině na útraty dělnictva.

Vláda z počátku zaujala stanovisko vyčkávací. Přes to, že horní zákon ji přímé zasáhnutí do zastavení práce v dolech jasnými slovy přikazuje; přes to, že při neodůvodněném přerušení práce výslovně zákon nařizuje, aby pokutami, po případě odnětím koncese majitelům dolů [illegible]arala se o pravidelné dolování; přes to, že jí bylo raděno, aby [illegible]s § 14. užila ke svému zakročení a případnému sestátnění dolů [illegible]a z toho ze všeho neučinila nic. O tom pak nemůže býti

řeči ani v nejmenším, že toto zastavení práce bylo neodůvodněné Nikoli snad proto, že vláda sama, slíbivši na svých dolech splnění po žadavků hornických, uznala možnost jich a tudíž implicite také neodů vodněnost zastavení práce; nikoli snad proto, že theorie i prakse vy dávají souhlasný úsudek o požadavcích dělnictva. Nýbrž prostě proto že podnikatelstvo s nevídanou zpupností odmítlo účastniti se vyjedná vání s dělnictvem, dokud toto nevrátí se do práce. Neboť prý důvěr níci dělnictva, kteří spolu s důvěrníky podnikatelův a společně zvoleným předsedou tvoří dohodovací úřad tím, že opustili s ostatním dělnictvem práci, pozbyli svých funkcí i nemohou prý jménem dělnictva vyjed návati. A zatím zákon výslovně stanoví, že úřad ten má fungovat zvláště, jde-li o znovupřevzetí práce nebo o urovnání stávek.

(Zabaveno.)

Nic platno. Stávkující se nedávají zastrašiti, stávkující nepovoluj Nedostatek uhlí hodinu s hodiny citelnější; tramwaye zastavovány školy pozavírány, svítilny shasovány, šetřeno na plynu v domácnosté i na ulicích; šetřeno na vodě v koupelnách i v klosetech; sa bursa plna nejistoty, plna neklidu, plna očekávání. Továrny přest chrliti spousty dýmu; rachot kol ustal; na místo ruchu a šu zavládl pokoj a ticho; tisíce a tisíce dělníků přichází o zaměstn pro nedostatek uhlí: „všechna kola stojí“. A stávka trvá dále. jsou rozbíjeny stroje, nejsou zatopovány ani zapalovány doly, nejs vytloukány krámy a příbytky, nejsou zabíjeni lidé kulemi z puš vojenských. V přísném klidu setrvávají šiky proletářské v posici které zaujaly; železná kázeň udržuje jejich řady; vědomí solidar s proletariátem ostatním, vědomí, že i cizina s respektem dívá se tento heroický zápas vyhladovělých mas proti několika málo zb

lovatetům zlatého telete, vědomí to síli nadšení. Tak očekávají konec stávky.

Konec stávky jest jistě již blízký. Již staly se první kroky k vyjednávání, které musí vésti k cíli a musí hornictvo uspokojiti, nemá-li v Rakousku dojíti ku katastrofě následků nedozírných. Nechť však obrovský ten zápas skončí jakkoliv, dělnictvo v něm získalo neobyčejně mnoho: zjednalo si pozornost i těch, kteří si ho dosud všímati nechtěli, zjednalo si úctu a vážnost, zjednalo respekt před mocí solidarity a disciplinovanosti své; a zjednalo zároveň přesvědčení po všem dělnictvu, že třeba jest pevných organisací odborových; a že jen v těch, podporujících hnutí politické a tímto navzájem podporovaných, domohou se toho, čeho žádají a co jest jich právem. *Dr. Lev Winter.*

- -

Titulatury lidové.

Jaroslav Mančal.

Život našeho lidu kráčí ve stopách konservatismu. Jest to přirozeno. Po celý život stýkají se s přírodou, vzorem povlovné práce, vývoje, v němž neděje se nic na překot, na chvat, hrkavě, ale zvolna ku předu kráčí, od malička až ke hrobu zabývají se těžkou prací rolnickou, kde nehlučí ohromná kolesa stroju, netičí kol uší uhánějící řemeny, nepracují o překot a neohlušují bouchánim a vrzáním páky a kladky, kde není páry ani elektřiny, ale volná síla tažných volů, za níž se plouží rádlo, kde do nedávna konalo se všechno ruční prací, při níž platí jediný zákon: zvolna a vytrvale. Zaměstnání takové od nepamětných dob s pokolení na pokolení se dědící vtisklo lidu našemu dědičně jistou, někdy až upřílišněnou rozvahu, volnost v pojímání nových názorů, lásku ku starým zvykům a zděděným tradicím.

Odhrneme-li roušku nevšímavosti, zírá na nás pravý kus staré české půdy duševní. Jedním z nejzajímavějších pohledů do společenského života a duševního tvoření jsou titulatury lidu obecného. Působí neobyčejnou původností, mívajíce ráz bodře sousedský s nádechem humoru, někdy sice drastického, ale bez zlomyslnosti a výsměchu. Prostota na nás zírá, nehledanost výrazu. Lid na venkově uděluje po své chuti, rozumu i vtipu téměř každému jméno, neváže se na jméno zákonné a tímto téměř bezvýminečně oslovuje. Teprve v novější době lze pozorovati úzkostlivější šetření jména úředního se strany jedné a urážlivost u druhých. Tato všeobecná náchylnost ku tvoření druhých těchto jmen datuje se z dob starých, kdy platilo pouze jméno osobní (křestné), k němuž přidávalo se rodové dle otce nebo dle různých vlastností, příhod a nehod jmenovaného. Zajímavé doklady o tom najdeme ve Wintrově díle „Kulturní obraz českých měst" I. Převracíme-li listy jeho, srovnáváme, že i dnes lid týchž způsobů titulování užívá, a což pozoruhodno: jsou obce, kde není jediného člověka, aby neměl vedl[e] svého právního jména i lidové, jsou obce, kde se mnohého člověka [o]ptáte, leč jménem přezděným.*)

*) Některých příkladů užil jsem ze svého pojednání o Zalesácích uveřejněného v Č[asopise] Společnosti přátel starožitností českých v Praze IV. č. 1. a 2.

Jest v tom zvláštní psychologie: jednou zaměňuje se jméno jiným, jinde zase trvá se houževnatě na starém. Byť se nový majitel sebe více opíral názvu předchůdce svého, zůstává jemu i jeho statku jméno „po doškách". To jest všeobecně známo. Ale přenese si mnohý někdy jméno po doškách i do obce jiné. Prokop ve Zdislavicích*) jmenuje se po doškách Kareš (u Karšů) i Cajkář. Druhou přezdívku přinesl si z chalupy ve vsi Dubí.

Nemusím dokládati jménem obce, že lid upouštěje od příjmení, tituluje po nejstarším spůsobě pouze jménem. Hospodáři jméno Matěj E.... říkají prostě Matěj a na statku „u Matějů". Jiný Martin, Honza, „u Martinů", „u Honzů".

Děti nikdy nemívají samostatně příjmení, ale považovány jsouce za majetek rodičů, titulují se na Humpolecku přisvojovacími jmény přídavnými. Čí? Nebyl nahodilým do nedávna způsob pravopisu, kde svobodné dívky psaly se s koncovou příponou krátkou. (Sochorova Božena) a vdané s dlouhou (Sochorová). Lid jinak nejmenuje než Anka Krejčova, Aneša Honzárkova, Pepka Barčina, a l e i d ů s l e d n ě o c h l a p c í c h: Josef Pavlů (nikdy Josef Pavel!), Karel Kotnů, Honza Klábovskýho. Jindy — a to nejvíce o dětech samot — stačí jim jméno křtící se jménem bydliště: Vencka z Padrti,*) Honza z Klábovky a p.

Zdá se nám dle dosavadních zkušeností, že přezděná jména odvozují se více od žen. Snad jemný pozorovací smysl lidu postřehne hned, kde „žena má kalhoty" a také ji dle jména učiní hlavou. Zaznamenáváme tyto příklady: Jozefkou jmenuje lid ženu Josefa V. ve Větr. Jeníkově. Dcera její jest Marjána Jozefova (děti Jozefovy); muž této nazývá se Honza Marjány Jozefovy.**) (Podobný příklad i se strany mužovy z Oustí: Marjána Jozefa Pavlovýho. V Branišově jest Tonka z Kopajiny, jejíž muž Šedivý znám je pode jménem Jozef Tonky z Kopajiny a děti — děti T o n č i n y. V Kalhově vzal si muž za ženu osobu známou jménem Barka a u lidu podržel její jméno Jozef Barčin. Z rodu tohoto: děti Jozefa Barčinýho. Ve Zdislavicích tchýně se jmenuje Rozína (jmenem křestním), dcera rovněž Rozína a muž této Rozín; po chalupě „u Rozinů". Zajímavý postup ve jméně dál se u B. tamtéž: Žena jmenovala se původně Pepka a muž dle ní Pepčák, ona pak opět po muži Pepčačka, kteréžto jméno zůstalo i druhé jeho ženě. V Kalhově hospodář S. dostal jméno (Marýn) po ženě, již sám přezdíval „Marýna". Výměnkář jest starej Marýn.

Tělesné zvláštnosti anebo jmění jsou velmi často příčinou titulatur: Otec rozdělil statek dvěma synům. U většího podílníka říkají „U Michalů", u menšího „u Michalíčků" (Oustí). Podobně jest Zedník a Zedníček (Oustí) Forman (zámožný v Jiřicích) a Formánek (chudší bratr v Humpolci).

Na Bukové žije člověk, jemuž přezděno Pazouráč dle toho, že měl na rukou všech 5 prstů stejně dlouhých. V Oustí má dělník hrb a pojmenovali ho podle všeobecně známé osoby v městě H., jež byla

*) Obce vesměs z okresu Humpoleckého.

**) Tento titulový archaismus srovnej s jménem: „Jan, muž Uršuly, dcery Pavla Huntéře — Winter, Kulturní obraz českých měst I., 76.

ovněž hrbatá. V Branišově malé, tlusté dívce říkaly spolužačky Bu-
nka a jméno ji zůstalo. O jiné věděly, že se s ní maminka mnoho
azli, což jim bylo proti mysli a nazvaly ji Prdítko Slouhovo. Z. v Kal-
ově jest Franta Kolenatej, protože „je dlouhán a při chůzi kolenama
isá". Také „Kolenatej Pertůf", protože při zdvihání máje křičíval:
Hoši pertůf!" Tamtéž u M. a ve Velšovech u K. dle dlouhého nosu
ospodáře říkají „u Zobáků". V Kalhově je mladej Zobák, starej Zobák,
encek Zobáků a chalupa jejich Zobárna. Starej Zobák dostal ještě
uhé jméno Dneska, ježto toho slova často užívá v řeči. U N. jest
onza Tlustej.

Jméno Šuták v Ousti vzniklo z této příhody: Majetník jeho trhal
holkou Bětušákovi mrkev. Uhlídav Bětušáka, křikl ve chvatu: „Šuták
e!" Soused to slyšel, a z toho pak je Šuták, stará Šutna, mladá
utna, Tonda Šutáků. — Mladík ve V. Jeníkově daval si hráti rejdáka.
lamaná jeho milenka navedla kluky, aby naň pokřikovali Rejdák.
méno to mu již zůstalo. — Nádeník ve Zbilitech bral druhému ko-
ečko; ten ho upozornil: „To mi neber, to je majne her kolečko! Od
é doby byl Majnehérem. (Káča Majnehérova, holka Káči Majnehérový.)
—V Ousti ukradl Vencek Cestářů psa Amrdola a zůstalo mu jeho jméno.
—Panímáma F. v Kalhově jest Tetička Pšukavá. Uvařila třevačkám šu-
terku. Když přišly na tření, povídá jim: „Počkejte, třevačky, chviličku,
ž šusterka p š u k á." Soused K. tamtéž je Nedověšenej, žena jedna
Půcala, že na ni malá vnoučata volala místo babičko — půcala. Cha-
pník P. říkával prý ženě: „Drahej Bože, Aninko, sedni na trakářek
pojedeme do Strážničkа" (na pole). Zůstalo mu jméno „Drahej Bože",
a něž se tuze zlobí. Tam, kde jest jmenovaná již Buřenka, říkají po
halupě „u Přucha", protože starý volal na psa místo „Pocem, psuch!"
„Pocem, přuch!"

V Oustí v jedné chalupě žil surový otec, který na děti často
kel: „Ty duše, s....!" Dětem zbylo po něm jméno Duše. Malé holce
ho říkají ve škole Dušička. V Kalhově chtěla maminka hezky jme-
ovat svoji Marjánku, i říkala ji Majdalenka. Dnes jest již nevěstou
pořád Majdalenkou. V Krasoňově sedlák K. říkal chlapci Franeček a
ostal od toho nové jméno. „Pajmáma" J. v K. všechno roznesla a
roto tam říkají „na Počtě".

Všeobecně rozšířena jsou lidová jména dle zaměstnání: u Kovářů,
Provazníků, u Koňáků, u Hrnčířů, Anka Cihlářova, Karel Kožešníků,
p. Kovář, který nepracuje, jmenuje se v některých vesnicích „dře-
ěný", který řemeslo provozuje, jest „železný kovář".

Dle umístění jest: „U horní půle", Dolník (Zdislavice), Horní a
Dolní Kubík (Zbility a j.), Záryba (za rybníkem ve Zdislavicích), Za-
dina (tamtéž), Hořejší, Dolejší Zápotočný (Dudin) a p.

Tato chuť ku tvoření vlastních jmen udržuje se i u dědin, ač ne
ak hustě. V každé krajině naleznete pro obyvatelstvo některé obce
vláštní titul lidový, jak o tom svědčí „Kratochvílné historie měst a
ist [illegible]ých". Odráží se zde jako v zrcadle různé kocourkovské kousky
ánů [illegible]nů, a musí se míti dobře na pozoru, aby se jich nedopustili,
ice [illegible]ité oko sousedů nedá jim projíti a již honosí se novým,

případným titulem, jehož se nezbaví po několik pokolení. Příkladů uvá děti nebudu, ježto nejsou té důležitosti jako předešlé a v každem kra obyčejné.

Z nových básní J. Opolského.

Jizba.

Sem zima nesmí... Požehnání tradic
vždy kouty spíná, srdce zahřívá,
všech babička, alt kolísavý ladic,
ustrne zrakem v tajná předíva.

Arnica voní, z plodné časem stáje
zní dobrodušné, plaché bučení,
spáč pece chroptí, v teple usínaje
a hodiny svá tlukou znamení.

Všech babička — uf — pokyvuje hlavou
nad bálem koček v půdách na seně,
syn dvorce hrubý vzkvetlou holku smavou
ve stinném koutku tiskne zmateně...

Píseň milostná.

F.

Až uvidíš, ty dítě, říš mé něhy,
mé oranže tě vůní omámí,
a oči zalejí ti modrých hor mých sněhy
co píseň pramenů, jež vyjde skalami.

A každý keř, kam fantasie stačí,
své puky bude rtoma otvírat,
v té chvíli počne sladký svátek ptačí
a ty se svolíš slabě usmívat!

Já přijdu, kleknu — vévoda té země —
jsa sláb své ukrýt dětské pohnutí..
„Holoubku krásný, že jsi sletěl ke mně....“
...dál pláč mne horký mlčet přinutí.

Až uvidíš, ty dítě, říš mé něhy
již čistou tím, že vymyšlena kdesi,
opustí cit můj ploché duše břehy
a svlaží úrody mé, prérie a lesy...

Znamení na nebi.

Až jednou nebe zbrunátní a vzchytí
před katastrofou planet přichozích,
mé srdce zvedne pokřik: „bíti, bíti!“
krev na hostiny, na oltáře hřích!

Výš na statue malé baleriny
a do posvátných hájů šumaře,
básníkům do ran vplivat pyšné sliny,
exkrálům hvízdat vzpurně do tváře!

Družičky bílé hnusem naplniti,
jich amulety do smetišťat vmést
a o processích pokradené kvití
stlát opilcům, již chroptí vedle cest!!

Blázincům temným vyraziti brány,
učinit slovo blbů zákonem,
až zvedne prst svůj prorok požehnaný,
jej roznést v pláně volským ohonem!

Do dávných hrobek kostrám vína nalít,
jim o zdi lámat sardonický smích,
po smyslů koupeli se v plátna zaobalit
z nabalsamovaných hnátů erbovních!..

Mé srdce, srdce! V okamžiky ony,
až Ďábel ztrestá slaboduchý lid,
ty poustevničky, sběhy, histriony,
ty budeš, srdce, hrozné hody mít!

Po létech pláče, v nichž jsi sesílilo,
ryk loupeživý jedné minuty
zapálí slavně vše, cos dříve žilo...
Pak spánek svatý s bratry mamuty....

Anno domini.....

Robustní bájka spala v mythu lian,
had kmitem modrým naplňoval skály
a smilní ptáci barvy drahokamů
jak orchis žhoucí v náručí si pláli.

A plameňáci po lagunách pluji,
jak růžové jsou graciósní lodi,
v jedovém vánku vegetace slují
bizarní ještěr v sladké muce rodí.

Chod tichý tigra, měňavého zlatem,
dech prarodičů v hříšném tmavém loubí
a ševel vonný proliná se s chvatem...
Děd mastodontův, touže, v dálky troubí...

Léto.

...n k smrti dusný. Krev se sotva chvěla,
...koby prsa slepý balvan zaleh',
...:oby všecka snaha zmlhavěla,
...ař rostla z hlubin v dlouhých intervalech..

Lenivou vlnou zmrtvující jedy
se přelévaly do žil, do masa,
zoufale trnul nebes požár bledý
a symfonie dálek bezhlasá.

A zvěře ruch se ztratil bez památky,
jakoby všecko zhltly jeskyně
a jenom ony polomrtvé zmatky
před něčím příštím zbyly jedině.

Den k smrti dusný . . K čemu se to chýlí?
Jaké se dneska živly vyprostí?
Oh, kdyby aspoň psi již strachem vyli!
Kdyby moh' člověk zařvat v úzkosti!

Jižní Slované.

Píše Št. Radič. (Pokračování.)

Ale nač choditi daleko, když v říši, v níž žijeme, provádí praxe maďarská úplně totožná s praxí pruskou a vydávají se nařízení uěmecká podobná jako vejce vejci úkazům carským. Vláda vídeňská a pešťská shodují se zcela dobře s vládou berlínskou a petrohradskou ve svém učení, že „vyšší“ národové jsou oprávněni žádati a násilím provésti pohlcení národků nižších, inferiorních. Tito ovšem dopouštějí se zrady nejen „vlasti“ své, již ovšem nelze přirovnávati k líbezné matce, ale i celého člověčenstva, nenahlížejíce, že mohou státi se účastenými lidstvu tolik v řadách národův „vybraných a velkých“.

Že silnější páše násilí a bezpráví na slabším, nelze sice ospravedlniti, ale možno pochopiti a vysvětliti zvířeckou sklonností člověka mravně zakrnělého, vyvinutého totiž jenom fysicky. Ale že utlačovatel žádá, by utlačovaný uznal spravedlivým jeho útisk, toť věru přesahuje veškeré meze ne zvířeckosti anebo mravní zakrnělosti, nýbrž úplné zkaženosti a spustlosti duševní.

Ostatně všechny tyto theorie o povinné poslušnosti národův k tyranům a o jejich inferioritě před národy, jichž jménem se tyranie ta provozuje, jsou tak chatrny, že řítí se v prach před sebe menší kritiko Poslušnost totiž a podřízenost nevyplývá-li z přirozených poměrův, je jen domnělá a mizí jako prach při větru před bouří velkých historických událostí. Poměr rodičů k dětem může existovati jen tam, k jej utvořila příroda. Podobně poměr mezi rozličnými národy k nějkému národu vyššímu má býti přirozeným důsledkem mravně-kultur a hospodářsko-společenské vyvýšenosti tohoto vyvoleného národa. Tpovstává zjev, jejž jmenujeme assimilací národů. Ale assimilace předpokládá znenáhlý a dobrovolný přechod z jednoho národního celk druhému, a jak dějiny dosvědčují, nelze mluviti o jednostranné assimilaci, o naprostém totiž přechodu jedné skupiny lidí do druhé. Histor zná jen vzájemné splynutí rozličných národů, v němž každý strapodrží to, zcela přirozeně, co v ní bylo nejsilněji vyvinuto.

Vytkl jsem již nesmírné bohatství a neobyčejnou vyvinutost všech vanských řečí a nářečí. Ponižující politické postavení všech Slovanů, jma Rusův, dokazuje, že chybél nám a chybí tvůrčí politický talent. nastie německé téměř v celé Evropě a výbojnost různých Hohenlerův za posledních dvou století ukazuje na zvláštní vojenské a organovací schopnosti ducha germanského. Ale nízký stupeň inteligence, rozené inteligence, a chudá ústní literatura lidu německého dokazují měrnou vyvinutost nářečí německých. Proto assimilace mezi Slovany Germany děla se z pravidla tak, že jazyk a vnitřní zřízení slovanské těžily nad jazykem a zřízením těchto. Tito však podali novému organismu své jméno a politickou ústavu. Tak východní Slované stali se sy a část jižních Slovanů Bulhary.

Podobný výsledek měla assimilace národů romanských a germanských. Francie jest toho dokladem: Románi zachovali svoji řeč, přijali ak jméno germanských Frankův. Až podnes lze pozorovati, že za rmálních poměrů, kdy totiž státní moc nebéře ve vzájemném proniní se národů podíl, němčina ustupuje slovanským a romanským jazykům. ejně ovšem platí i o maďarštině.

Ale v takových normálních poměrech my již nežijeme. U nás prodí se assimilace absolutistickými nařízeními anebo zákony, jež mají a jméno ústavní. Vzdor tomu německá država jest valně ohrožena. maďarisace pokračuje mnohem rychleji ve statistických zprávách než skutečném životě. Jest to důkazem, že slovanští národové mají tolik itřní síly, že možno je odnárodnit jen vyhubením. Tak dalece jsme ece ještě nepřišli, ač vývoj veřejných záležitostí v tomto století značně hromil a neustále ochromuje odbojnou sílu všech organismů, jimž klad jest pouze statečnost mravní a síla ryze kulturní.

Francouzská totiž revoluce byla hnutím příliš jednostranným, bažila příliš po rovnosti vnější a úplně zapomněla, že příroda nedělá skoků — tura non facit saltus — nýbrž všude nepozorovaně přechází z jedné ře do druhé, z jednoho řádu k druhému jak barvy duhy, ač jasné překrásné, vždy na pomezí splývají.

Na místě nového politického života, jenž bujel by ve všech stech vlasti, ve všech vrstvách národa, revoluce tato soustředila ecko v hlavním městě Paříži, a veškera moc přešla do rukou jednoho avu, měšťanstva. Staré provincie se svými shromážděními byly zruceny. Obce seřaděny jako kolečka do státního stroje, jehož parorojem zůstala. Rodina byla rozptýlena a vydán zákon, že více než dvacet lidí nesmí se spolčiti bez dovolení státní autority (zákon ten. trvá ještě posud). Příklad Francie následovaly šmahem ostatní státy. Pokud tato soustava prováděla se na jednom národě, byla ještě jakž takž snesitelna. Ale když centralistické vlády škrtaly celé národy tak, jak francouzský konvent byl škrtl historické provincie, nastaly poměry mnohem těžší. Poměry ty byly by pro nás Slovany osudnými, kdybychom historickým vývojem svým nebyli shromáždili zvláštní sílu odbojnou tkvící v těchto našich organisacích, jež staví se mezi jednotlivce a národ jako celek.

[illegible]nvšlénku hned vysvětlíme. Kromě výše uvedeného fran-

couzského centralismu působil na evropské poměry pruský militarism tak, že dnes možno o celé Evropě říci: „Ko není úředníkem, není pánem a kdo není vojákem, není člověkem". V ústavách mluví se sice o rovnoprávných občanech a v novinách o uvědomělém voličstvu, ale rovnoprávnost se ztrácí v státních úřadech, a voličské uvědomění musí se zpravidla skrývati před napřaženými bodáky, jelikož mezi státní mocí a mezi právem jednotlivce není přechodních stupňů, každý jednotlivec jest postaven přímo a osamoceně vůči celému státnímu organismu. Proto se každý cítí bezmocným před touto strašnou mocí, každý považuje se trpaslíkem vůči státu, jenž zdá se býti obrem, ale ne tím dobráckým obrem z báchorek, nýbrž nějakou hroznou bytostí, jež nakládá s občany jak lidožrout s Palečkem. Tento pocit bezmocnosti a slabosti jest hlavní příčinou tak všeobecného a úplného znemravnění, jemuž padají za oběť všechny krásné ideály a všechny ušlechtilé snahy. Této demoralisaci byli by za oběť padli i Slované, kdyby jejich vlastenectví bylo politické, zakládající se na státní surové moci a ne vlastenectví národní, vyplývající ze společenských svazků s lidmi.

Slovan totiž nehlásil se nikdy k své národnosti z prospěchu anebo z ješitnosti, nýbrž z lásky k své rodině, k své vesnici, a krátce ke všem těm lidem a věcem, jež byly mu blízké. Proto vlastenectví slovanské bylo tak účinným, že všude tvořilo organisace všeho druhu, jež staly se vlastně uskutečněným živým patriotismem.

A tak se tedy stalo, že žádný Slovan nepatří k svému národu ojediněle, že totiž nestačí, by se někdo k svému národu hlásil, ale žádá se od něho, by na doklad toho patřil aspoň k jedné národní organisaci.

O těchto organisacích jsem pravil, že stojí mezi jednotlivcem a národem a že, díky jí, rozvinuli jsme tak odbojnou sílu.

Žijeme v době militarismu, přirovnání vojenská jsou tedy nejvhodnější. Kdyby někomu napadlo organisovati vojsko tak, by každý voják patřil přímo k celému vojsku, takže by nebylo ani vojenských sborů, ani pluků, ani čet, jistě bychom všichni prohlásili takového organisatora za příliš originalního. Ale nedivíme se, když někdo prohlašuje, že může patřiti k národu, aniž by náležel k jakékoliv národní organisaci hospodářské, kulturní nebo politické. Ale my jsme se nedivili ani tomu, když hlásalo se, bychom zřekli se „partikularistických" organisací svých, a přistoupili přímo k velkému a nesmírnému Slovanstvu. Jak jsem na to již poukázal byla mezi jižními Slovany celá hnutí vedena proti jednotlivým národním jménům, proti „partikularismu" slovinskému, chorvatskému, srbskému a bulharskému. Nedovedli jsme posud pochopiti, že vyšší všeslovanská organisace zakládati se má na všestranně vyvinutých jednotlivých národních kmenech slovanských stejně jako všelidská organisace — chce-li býti skutečnou — má spočívati na velkých světových organisacích nejbližších sobě národův.

Jest v tom viděti úplnou závislost naší politiky na tom, co učí se a provádí v ostatní Evropě. Zvláště demoralisačně působil a působí na

s příklad jednoty italské a německé, jakožto i netušené úspěchy ntralisační a násilné politiky maďarské. Pod těmito vlivy dali se ni Slované — politikové totiž jejich — do občanské války, těmto vům máme děkovati, že bratrství česko-slovanské a shoda polsko-sinská zůstala přáním jednotlivcův. Veškera žurnalistika slovanská – ba i veškeré časopisectvo - - zpravidla si naříká na rozštěpenost ovanskou a na slovanskou nesvornost. Kdybychom však hlouběji nikli v otázky národně-společenské, byli bychom šťastni, že nevyvi-ovali jsme se ve svatém furiantství nezdravého velikášství, že žádné olitické moci nepodařilo se zničiti zvláštních organisací jazykových politických, z nichž sestává Slovanstvo a jež nám podávají tuto ne-emožitelnou odbojnost, o nichž jsem se výše zmínil.

U jižních Slovanů jest to nejlépe viděti; podávají oni typ tako-ho národa, jehož organism ve všech částech žije zdravým a kyným ivotem.

Pojednal jsem již dosti obšírně o tom, že z každého stanoviska ižní Slované tvoří jeden celek, jeden národ, ač neexistuje společná rganisace ani politická, ani literární, ani hospodářská. Dle toho totiž, o jsem pravil, taková společná organisace musí býti založena na orga-isacích menších, národnostních. A tyto již sesilily tak, že sama sebou ví se myšlénka, by spojili se ve vyšší organisaci národní.

Činím tedy zde rozdíl mezi národem a národnosti. Ale nedělám o dle vzoru maďarského, dle něhož národem pravým jest jenom národ olitický, národ totiž mající silnou vládu a moc rozmnožiti řady své rostředky umělými, a každý jiný národ bez své vlády politické jest enom národnost.

Mně národ jest pojem objektivní, dle něhož patří k sobě všichni, ž tvoří jeden celek se stanoviska národopisného a sociologického. S tohoto stanoviska možno v š e c h n y Slovany považovati národem ednim, jelikož etnografická příbuznost a totožnost společenského l i-o v é h o života jest taková, že v dějinách nebylo ještě — pokud jest známo — tak ohromné lidské skupiny, jež by na tak rozsáhlém rostoru zachovala tak jednotný ráz.

Ale se stanoviska subjektivního, dle vědomí totiž jednotlivce, dlužno lišiti jedenáct slovanských organisací národních: velkoruskou, usínsko-ukrajinskou (maloruskou) a běloruskou; polskou (s kašubskou); eskou, slovenskou a lužicko-srbskou; slovinskou, chorvatskou, srbskou a bulharskou. Tyto čtyři poslední organisace mají zvláštní ráz, protože sou předně čistě národními — ba národnostními, uvědomělými totiž - - a za druhé jejich soupeřictví jest výhradně politické, v n e s e n o izími theoriemi a udržováno cizími p o l i t i c k ý m i vlivy. Vnitřního ozdílu mezi nimi není, naopak doplňují se navzájem tak přirozeně, že jejich součinnost a organisace ve vyšší jednotu národní nemůže dlouh) zůstati ideálem proziravějších vzdělancův, ani nejasným, instru-ktivní přáním mass lidových. Nelze tedy mluviti o h i s t o r i c k o-politic - l o s o c i á l n ě-kulturním spolku chovatsko-srbském, nebo srbsk arském, jaký existuje mezi inteligencí — a mezi lidem poněkud také -u a polskou, polskou a ukrajinsko-rusínskou (maloruskou).

Vnitřní tedy karakter národní a kulturní práce, hospodářského a společenského života jest úplně totožný u Slovinců, Chorvatův, Srbův a Bulharův. Tomu jsou hlavně dvě příčiny, pokládané všeobecně dosud národním neštěstím, v novější však době považované za národní štěstí. Především jest to brzké — v poměru k některým ostatním slovanským národům, k Čechům totiž a Polákům — vymření „národních" dynastií.

Píši „národních", jelikož dynastie chorvatské, srbské a bulharské byly vlastně „nejvyšší" odcizené rodiny, jimž často za cenu jejich odnárodnění dostalo se vysoké záštity římské nebo carihradské. První vladaři chorvatští, srbští a bulharští byli ještě dosti blízko svému lidu, ale jejich nástupcové vzdalovali se od něho v té míře, v jaké přibližovali se „civilisovanému" světu romanskému nebo řeckému.

„Chorvát" Krešimír, nazvaný Velkým (1059—1073) byl nejhorlivějším rozšiřovatelem latinského jazyka a nejrozhodnějším nepřítelem jazyka národního; „Srb" Dušan, jmenovaný Silný, řezal uši svým „sebrům" (srbům), a to znamená lidu, ovšem „sprostému" lidu srbskému.

A co mám říci o „Bulharu" Petru, synu Velkého Simeona (chorvatský první král Tomislav a první král srbský Stepan Prvovjenčani byli také opravdu velkými), jenž po celou dobu své dlouhé vlády (927—969) byl úplně pod vlivem byzantským a jehož „autorita" ukazovala se v hanebném otroctví na jedné straně Carihradu a na druhé Uhersku. Podobných příkladův jest bohužel až příliš mnoho v dějinách dynastií chorvatských, srbských a bulharských. Jest tedy štěstí, že „národních" vladařův v Chorvatsku nenacházíme, počínaje r. 1102, v Srbsku od r. 1389 a v Bulharsku od 1393.

Kdyby vladařům bulharským nebo srbským se bylo podařilo zmocniti se Carihradu — a jedině tak mohli zničiti politickou moc východního císařství, byli by se tak rychle pořečtili, jak vladaři chorvatští polatinili se, jakmile zavládli latinskou Dalmacií, jež v té době sestávala jen z pěti měst (Zadar, Strogir, Split, Dubrovnik, Kotor nazvaných ovšem: Diadora, Tetrangurion, Aspalathos, Ra:sion, Decatera) a tří ostrovů (Krk, Osor, Rab anebo: Vecla, Opsara, Arbe).

Na místě tedy, by jižní Slované byli cizím panstvím donuceni k vnitřní spojitosti, byly by je rozložily „národní" domácí vlády znenáhlým odnárodňováním a postupným přechodem „vyšších" vrstev do cizího tábora. Byli by se tedy assimilovali, ovšem ne tak klidně jako Gallové s Franky, jelikož odvěké soupeřnictvo Říma a Carihradu, latinismu a byzantinismu, vyžadovalo by mnoho obětí dříve, než západní část jižních Slovanů stala by se latinskou (vlastně italskou).

Jisto jest, že bychom dnes nalezli Slovany balkánské jen někde v zastrčených horách balkánských, dinarských a velebitských, kdyby „národní státy" byly prováděly na Balkáně to, čeho si přáli v Římě a Carihradě. V nejlepším případě by se bylo stalo jižním Slovanům to, co se stalo Čechům, kteří jen „svým" králům mají děkovati, že ve své vlasti nejsou dnes ani rovnoprávnými občany.

Kromě toho dlužno na zřeteli míti také otázku soupeřnictví.

chto „národních" států, jejichž úsilím byli by jižní Slované rozuskováni tak, jak rozdrobena byla Italie svými „italskými" republikami a monarchiemi.

Druhou příčinou, že vnitřní národní spojitost všech jižních Slomů nejen udržela se, nýbrž sesílila do té míry, že všichni tvoří národ jeden, jest vpád osmanský. Osmanlie (Turky nazývají jižní Slované muhamedány vůbec, tedy i slovanské muhamedány) upevnili se vale na Balkáně dobytím Cařihradu (1433) a od toho času podnikali, jezděky ovšem, vše, by zabránili západní „osvětě" proniknouti na Balkán. Píši „osvěty", jelikož již v té době západní vzdělanost začínala národněním tříd „vyšších", a končila porobou „sprostého" lidu, což ovšem bylo doprovázeno úpadkem mravním, bídou hospodářskou a vymizením veškeré samobytnosti. Vždyť každá stopa národního ducha, ve veřejném životě zvláště, byla vyhlazována jménem klasické osvěty řecko-římské, nejvíce a nejhorliveji v samém Německu, jež pyšnilo se historickým a světovým jménem římským za ceny úplné poroby všeho, co neslo sledy „barbarství" germánského.

Nelze ovšem tvrditi, že Osmanlie byli jemnými pány. Oni také zabijeli a zabíjejí podnes. Ale Osmanlie zabíjeli a zabíjejí jenom tělo, a to jenom v dobách pohnutých. Jakékoliv však bylo počínání jejich, jedno dosvědčuje udržení se všech národův podrobených jhu osmanskému: Osmanlie nedusili nikdy společných, kolektivných myšlenek, a nikdy nepronásledovali tradic lidových. Vzpoura a neposlušnost jednotlivých skupin dráždily vždy jejich panovačnost, ale násilnost jejich odráhala se zpravidla zneuctiti dílo věkův a zničiti instituce století. Takovou politiku nazývají osvícení politikové západní zkostnatělostí východní, jež prý dovede podrobiti si celý svět, asimilovati však prý nedovede ani koutečku země. Západ ovšem jest zcela jináče činným, a jeho asimilační politika nevybírá prostředkův.

Od této asimilační politiky byli jižní Slované zachráněni vyjma Slovince a část Chorvátův, ač ani tito nebyli nikdy pod přímým nátlakem západoevropským, jako byli Češi a Poláci.

Kromě toho vyvolalo osmanské panování a časté, vlastně nekonečné, svaté islamské války, nepřerušené stěhování jižních Slovanův z Východu na Západ, hlavně díky agitaci dvora vídeňského, jehož agenti slibovali přistěhovalcům hory doly, jenom by na hranicích říše habsburské utvořila se živá hradba slovanská pro hájení svatého císařství římského. Tímto stěhováním z jiho-východu na severo-západ promíchali se Jižní Slované tak, že mezi nimi jest naprosto nemožné nějaké ohraničení teritoriální, zvláště ve dvou důležitých provinciích: v Bosně-Hercegovině a Macedonii.

Kdyby tedy Slovinci, Chorvaté, Srbové a Bulhaři byli úplně rozličnými národy, musili by se navzájem dohodnouti nejen pro společnou vnější obranu životních zájmů svých, ale i pro klidný vnitřní rozvoj a život národní a společenský.

Následkem těchto zvláštních poměrův utvořilo se u jižních Slovanů mnohem hlubší pojímání o národnosti než potkáváme je v západní Evropě. V Berlíně, v Londýně, v Římě ba i v Paříži první

otázka jest, — řekl jsem to již na počátku — kolik máte vojska, jaký parlament a jaké ministerstvo. Kdo toho nemá, není národem (nation), nýbrž jen lidem (peuple.) U jižních Slovanů naopak hlavní důraz klade se na osvětovou organisaci, na dobrovolnou spojitost, na národní vědomí. Na západě působila na pozvednutí národů nejvíce péče států, mezi jižními Slovany rostoucí vědomí národní nejvíce působilo a posud působí na rozklad nepřirozených státních útvarů. Jelikož vědomí toto ukazuje se, jak jsem vícekráte podotknul, v živých organismech národních, je zapotřebí promluviti o nich pro správné pochopení velkého významu jižního Slovanstva. (Pokračování).

Křesťanství.

Houston Stewart Chamberlain: Základy XIX. věku.
(Pokračování.)

První čarovný květ křesťanství vyrostl na půdě helenské. Štěpán, první mučeník, byl Řek, Pavel — jenž tak energicky nás vyzývá, „abychom zapudili židovské bajky a babské povídačky“ — jest řeckým myšlením proniknutý duch, jenž patrně také toliko tenkráte úplně svým se cítí, když mluví k lidem helenského vzdělání. Než k sokratické vážnosti a platonské hloubce názorů přidružil se záhy jiný čistě řecký rys — mohutnost abstrahovací. Tento helenský směr ducha položil základ křesťanské dogmatice; a netoliko základ, nýbrž také celé dogma ve všech oněch věcech, jež jsem výše nazval vnější mythologií, jako nauku o trojjedinosti, poměr syna k otci, logos o vtělení atd. Neoplatonismus a to, co bychom plným právem mohli zváti neoaristotelismem, byly tenkráte v bujném rozkvětu; lidé po helensku vzdělaní, ať již byli jakékoliv národnosti, zabývali se pseudometafysickými spekulacemi. Pavel užívá sice velmi opatrně filosofických důvodů; užívá jich toliko jako zbraně, aby jimi přesvědčoval a vyvracel; naproti tomu směšuje spisovatel evangelia Janova bez okolků život Ježíše Krista s mythickou metafysikou pozdního helenstva. Odtud počínaje jsou dějiny křesťanského myšlení a budování křesťanské víry po tři století výhradně řeckého rázu, pak trvalo to ještě asi tři sta let, až pozdějším církevním prokletím Origena, nejznamenitějšího to helenského křesťana (na konstantinopolské synodě roku 543.), helenská theologie na dobro byla umlčena. Židovství blízké sekty oné doby, jako byli nazarenští, ebionité atd., neměly trvalého významu. Řím, jsa střediskem říše a všeho spojení, stal se přirozeně a nutně ihned organisatorským střediskem, jak pro vše, co zbývalo v římské říši, tak i pro sekty křesťanské; theologické myšlenky nevnikly tam však — a jest to velmi význačno — žádné; když pak konečně na počátku 3. století vznikla „latinská theologie“, nestalo se tak v Italii, nýbrž v Africe, a byla to hodně nepodajná a Římu nepohodlná církev a theologie, než ji zničili Vandalové a později Arabové. Afričané působili však naposledy přece pro Řím, právě jako i všichni oni Řekové, kteří — jako Irenaeus — připoutáni byli v začarovaný kruh této pře-

ádající moci. Nepovažovali však přednost Říma za něco samozřejmého, nýbrž potírali všechny ony helenské představy, jež musil Řím hledávající jen politiku a správu míti za škodlivé; především tedy potírali helenského ducha v jeho celé jsoucnosti, jež nepřála jakémukoliv krystalisačnímu průběhu a v pátrání, bádání a znovutváření tíhla vždy v nekonečno.

V pravdě jedná se zde o boj mezi naprosto bezduchým, vzhledem ke správě však k nejvyšší virtuositě se vyšvihnuvším, císařským Římem a mezi starým naposledy vzplanuvším duchem tvůrčího helenstva — tímto duchem, který ovšem mnohonásobně až k nepoznání jinými prvky byl proniknut a zkalen a přemnoho ztratil ze své dřívější síly a krásy. Tento boj byl veden tvrdošíjně a bezohledně, nikoliv důvody toliko, nýbrž se všemi prostředky lsti, znásilnění, úplatnosti, nevědomosti, zejména pak s chytrým využitím každého shluku politických okolností. Že v takovémto boji Řím musil zvítěziti, jest jasno! zejména, poněvadž v oněch dřívějších dobách (až do smrti Theodosiovy) byl císař opravdovou hlavou církve i v záležitostech dogmatických, a císařové — přes to, že znamenití a svatí biskupové byzanští působili na ně dočasně velikým vlivem — souhlasili vždy s neomylným úsudkem zkušených politiků, že toliko Řím jest s to uskutečniti jednotu, organisaci a kázeň. Jak bylo by mohlo zvítěziti metafysické hloubání a pořádání se v mystiku proti praktické a soustavné politice? Tak byl to na př. Konstantin I. — nepokřtěný ještě vrah manželky své i dětí, týž muž, jenž zvláštními výnosy upevnil v říši postavení pohanských augurů — Konstantin to byl, jenž svolal první obecnou synodu (r. 325. do Nicey) a jenž prosadil proti zdrcující většině biskupů svou vůli, t. j. nauky svého egyptského chráněnce Athanasia. Tak vzniklo t. zv. nicejské vyznání víry: na jedné straně chytrý výpočet nesvědomitého, svého cíle vědomého a naprosto nekřesťanského politika, jenž si předložil toliko jedinou otázku: jak zotročím nejdokonaleji své poddané; na druhé straně zbabělá neupřímnost zastrašených prelátů, kteří podepsali něco, co měli za falešné, a proti čemu počali agitovati, jakmile se vrátili do své diecése. Daleko zajímavějším v příčině tohoto prvního a základního koncilu církevního pro nás laiky jest fakt, že většina biskupů, pravých to žáků Origenových, byla vůbec proti jakémukoliv obmezování svědomí takovýmito svěracími kazajkami ducha a že požadovala vyznání víry, dosti volné, aby v záležitostech, jež jsou nad rozum lidský, ponechávalo svobodnou vůli a tím aby pojistilo vědecké theologii a kosmologii právo existenční. Tito helenští křesťané usilovali tedy o to, aby v okruhu pravověrnosti nastal podobný stav svobodného myšlení, jaký panoval v Indii. Právě toho však chtěli se vystříhati Řím a císař: nic nemělo již býti vratkým, nic nejistým, nýbrž na poli náboženském, jako na každém jiném, měla na dále absolutní jednotvárnost v celé římské říši býti zákonem. Jak nesitelným bylo vysoce vzdělanému helenskému duchu hloupé a ohlu dogmatisování, vysvítá s dostatek z jediné okolnosti, že Řehoř Nazi ský, muž, jejž římská církev pro jeho pravověrnost čítá ke svým svat tě r. 380. (tedy dlouho po nicejském koncilu) mohl napsati:

„Někteří naši theologové mají ducha svatého za jakousi výkonnou si boží, druzí za stvoření boží, jiní za Boha samého; jini tvrdí, že sa nevědí, čeho se mají přidržeti, z úcty před svatým Písmem, jež o to zřetelně se nepronáší." Leč zásada císařskořímská nemohla ustoupiti pří svatým Písmem; maličko myšlenkové svobody a její neobmezená a torita byla by bývala ohrožena. Z té příčiny bylo vyznání víry na drul všeobecné synodě v Konstantinopoli (r. 381.) ještě doplněno v úmysl aby poslední skuliny byly ucpány, a na třetí všeobecné synodě, odb vané v Efesu roku 431., bylo výslovně ustanoveno, že k tomuto v znání nesmí býti pod trestem církevního vyobcování nic připojeno a n z něho vzato." Tak bylo konečně na dobro umlčeno duchovní hnu skonávajícího helenstva, trvavší přes tři století. Jak se to stalo v jedn tlivostech, o tom lze se dočísti v dějinných dílech; než děl theologický (všech církví třeba užívati s velikou opatrností, neboť zcela přirozen pocit studu nutí je, aby rychle sjela přes okolnosti doprovázející jedn tlivé církevní sněmy, v nichž dogmatická víra křesťanství domněle „z věčné časy" byla stanovena. Jeden sněm církevní proběhl ovšem tal že i v římskokatolických dílech samých označován bývá jako „lupičsk synoda"; než nestrannému pozorovateli jest za těžko rozhodnouti, kte synoda zasloužila si tohoto čestného názvu nejvíce. Nikde nebyl průbě méně důstojným, než právě na pověstném třetím obecném koncilu efe ském, kde strana tak zvaná pravověrná, t. j. ona, jež veškeré další my šlení chtěla spoutati a umlčeti, přivedla do města celou armádu ozbr jených sedláků, otroků a mnichů, aby odporující biskupy zastrašili, ukř čeli a v čas potřeby ubili. To byl ovšem jiný způsob praktické theologi a kosmologie, než onen helenský! Snad byl to správný způsob pro tut žalostnou dobu a pro toto žalostné lidstvo. A k tomu přistupuje ješt důležitá úvaha: já aspoň pro svou osobu, a přes svůj odpor proti chaos národů, Římem stělesněnému, myslím, že Řím tím, že kladl důraz n konkretnost vůči abstraktnosti, náboženství dobře posloužil a zachrán je před nebezpečenstvím úplného roztříštění a rozprášení. Nicméně byl by směšno pohlížeti se zvláštním obdivem k tak obmezeným a spr stým povahám jako byl Cyrill, vrah šlechetné Hypacie, a se zvláštn úctou ke koncilům jako k tomu, jemuž on v Efesu předsedal a jej císař sám (Theodosius mladší) nazval „potupným a neblahým shromá žděním" a jejž o své újmě musil rozpustiti, aby konec učinil vzájemný urážkám a surovým násilnostem velebných pastýřů.

Již na tomto obecném koncilu efesském nestálo v popředí vlast helenské thema, totiž mythologická mystika; neboť nyní vstoupilo v živ výlučně římské tvoření dogmat a to zavedením kultu marianského a kult Jezulete. Zmínil jsem se výše, že to byl import z Egypta, zdomácněl již ode dávna v celém obvodu římského imperia, zejména však v Ital Proti pojmenování „matky boží" (místo matky Kristovy), jehož se v kř sťanství počalo užívati teprve na počátku 5 století, vystoupil šlechetn a téměř fanaticky pravověrný Nestorius; spatřoval v tom — a nikol neprávem — obnovení pohanství. A zcela důsledně byli to právě egyptsk biskup a egyptští mnichové, tedy bezprostřední dědicové kultu Isidina Horova, kteří vášnivě a zběsile, podporováni jsouce luzou a ženami, v

loupili ve prospěch těchto prastarých obyčejů. Řím přidal se ke straně gyptské; císař, jenž Nestoria miloval, byl poznenáhlu proti němu podněcován. Zde nejedná se však, jak patrno, o vlastní helenskou věc, nýbrž daleko spíše o počátek nového období: zavádění pohanských myšlenek do křesťanské církve. Udolati je bylo úkolem severu; neboť nyní jednalo se více o svědomí a mravnost než o metafysiku; časté tvrzení, že Nestorius (rodem z římské kolonie vojenské Germanikopolis) pochází z krve germanské, zasluhuje z té příčiny dosti víry; každým způsobem byl protestantem.

Leč slovo ještě o východu, dříve než přejdeme k severu.

Za doby svého rozkvětu otáčela se, jak s důrazem již podotknuto, helenská theologie v podstatě kolem oněch otázek, jež se vznášejí na rozhraní mezi mythikou metafysikou a mystikou. Z té příčiny není téměř ani možno, abychom se s ní v populárním díle blíže zabývali. Již ke konci první kapitoly, když byla řeč o našem helenském dědictví, poukázal jsem k tomu, co abstraktních spekulací řeckého původu — leč většinou zle zkomolených — přešlo v naše náboženské myšlenky. Dokud podobné myšlení bylo v proudu jak tomu bylo v předkřesťanském Řecku, kde vědychtivý mohl od jednoho „kacířství", t. j. „školy", přecházeti ke druhému přes ulici, tehdy byly tyto abstrakce jakýmsi doplňkem rozumového života tím snad vítanějším, ježto řecký život jinak úplně se rozvíjel ve svém uměleckém nazírání a vědeckém zaměstnání se světem empirickým. Metafysická způsobilost lidská mstila se nezměrně smělou obrazností. Uvažujeme-li však o životě a výrocích Ježíše Krista, nemůžeme jinak než uznati, že před nimi neobstojí tyto hrdé spekulace, nýbrž spíše že rozpadnou se v nic. Metafysika jest přece jenom ještě fysikou; Kristus naopak jest náboženství samo. Nazývati jej logos, nus, demiurgos, učiti se Sabelliem, že Ukřižovaný jest jen „přechodným hypostasováním slova", anebo naopak s Pavlem samosatským, že „poznenáhlu stával se Bohem", to vše jest proměňováním životné osobnosti v alegorii, a to v alegorii nejhoršího druhu, totiž v abstraktní. A směstná-li se dokonce tato abstraktní alegorie násilně do židovské kroniky pouště, sloučena byvši s hrubě materialistickými pověrami, jsouc přimrazena v dogma jediné oblažující a spasné, pak nemůžeme býti zajisté rádi, když po třech stoletích praktičtí lidé řekli: Nyní však toho máme již dost! nyní nesmí býti více připojeno nic! Pochopujeme zcela dobře, že Ignac antiochijský, otázán byv po hodnověrnosti toho a onoho slova Písma svatého, mohl odpověděti, že pro něho jsou nezfalšovanými listinami život a smrt Ježíše Krista. Jest nám doznati, že helenská theologie, velice shovívavá a duchaplná ve výkladu Písma, daleka otrockého smýšlení západních theologů, přece jen byla náchylna ztratiti s očí tyto „nezfalšované listiny", totiž skutečný zjev Ježíše Krista.

Leč vedle posudku jest nám pronésti i obdiv, zároveň pak hluboké poutování, vidíme-li, jak právě vše největší a nejpravdivější, co zde kvetlo, Římem bylo zavrženo. Nebudu trpělivost čtenářovu napínati a navovati theologickým rozjímáním; spokojím se toliko jedinou větou Origenovou, z níž bude možno tušiti, jakou ztrátu utrpělo křesťanství tímto vítězstvím západu nad východem.

Ve 29. kapitole své krásné knihy „O modlitbě" mluví Origenes o báji prvního hříchu a dodává: „Jest nám doznati, že lehkověrnost a nestálost Evina nepočaly teprve v okamžiku, když pohrdla slovem božím a poslechla hada, nýbrž patrně již dříve trvaly, ježto had právě proto na ni se obrátil, poněvadž ve své zchytralosti zpozoroval již slabost Evinu." Touto jedinou větou probudil se mythus — Židy, jak Renan správně poznamenává, komprimovaný v suchopárný, historický fakt — k plnému životu. Zároveň s bájí nastupuje i příroda svá práva. To, co bychom mohli, tíhnouce k vyššímu, nazvati hříchem, jest nám vlastní, jak Pavel již řekl, „od přirození"; s pouty kroniky odhazujeme i pouta věřících pověr, my nestojíme již proti přírodě jako něco cizího výše zrozeného a hlouběji padlého, nýbrž my příslušíme k ní, a milostivé světlo, jež padlo do našeho srdce, odrážíme na ni zpět. Tím, že Origenes rozvíjel zde pavlínskou myšlenku, uvolnil současně vědu a odstrčil závoru, jež uzavírala srdce pravému bezprostřednímu náboženství.

To byla ona helenská theologie, jež v boji podlehla.

Uvažujeme-li nyní o druhém protiřímském směru, onom, který jsem prve vyjádřil souhrnným jménem „sever", postřehneme ihned, že vyšel z veskrze jiného duchovního rozpoložení a že si zjednal platnosti za naprosto změněných časových okolností. Potíraje helenství potíral Řím vyšší a starší kulturu než byla jeho vlastní; naproti tomu nejednalo se zde u tohoto severu nejprve a především o spekulativní nauky, nýbrž o smýšlení, a zástupci tohoto smýšlení stáli většinou na mnohem nižším stupni vzdělání než zástupci římské myšlenky; teprve po stoletích vyrovnal se tento rozdíl. K tomu přistoupila ještě jiná okolnost. Byla-li v dřívějším boji římská církev, dosud v zárodcích se nalézající, nucena získávati pro sebe autoritu císařovu, stála zde nyní jako pevně organisovaná, mocná hierarchie, jejíž naprostou autoritu nikdo nesměl bez nebezpečenství života bráti v pochybnost. Krátce boj jest jiný a bude vybojován za jiných podmínek. Pravím „jest" a „bude", neboť v pravdě: boj mezi východem a západem byl ukončen již před tisíci roky — Mohamed jej udusil; rozkol nerozvíjel se v další životnosti, zůstal náhrobkem; naproti tomu trvá boj mezi severem a jihem mezi námi dále a vrhá hrozivé stíny na nejbližší naší budoucnost.

Nejdříve poznamenávám, že jsem užil výrazu „sever", poněvadž by slovo „germanství" neodpovídalo úkazům, v nejlepším pak případě bylo by odvážlivou domněnkou. Protivníky státního a církevního ideálu jenž byl Římem stělesněn, nalézáme všude a za všech dob; objeví-je-li se hnutí mocně teprve tehdy, přichází-li od severu, jest tomu tak proto, poněvadž zde, v slavokeltogermanství, mysli a cítí celí národové jednotně, kdežto dole v chaosu záleželo na náhodě původu, přišel-li kdo na svět pravdymilovný a srdcem nábožný. Leč s tím, co bychom mohli nazvati „protestantským" smýšlením, setkáváme se od nejdřívějších dob: není to ono ovzduší, které dýše každou řádkou evangelické zprávy? Dovedeme si představiti apoštola svobody, jak hlásá v listě ke Galatským, s hlavou schýlenou, poněvadž by byl nějaký pontifex maximus s kurulského křesla vyhlašoval nějaký dogmatický nález? Nečtemež-li v onom právem proslulém listě neznámého satele

k Diognetovi, z nejstarších křesťanských dob: „Náboženství křesťanů jest neviditelno“? Renan praví: „První křesťané byli z lidí nejméně pověrčivých. U nich není amoletů, ani svatých obrazů, ani předmětů kultu.“ S tím ruku v ruce jde i veliká náboženská volnost. V 2. století dosvědčuje Celsus, že křesťané rozcházejí se daleko ve svých výkladech a theoriích, všichni jsouce sjednoceni toliko tímto vyznáním: „skrze Ježíše Krista jest pro mě svět ukřižován a já pro svět!“ Co největší vniternost náboženská, nejdalekosáhlejší zjednodušení vnějších projevů, volnost individuelní víry: to jest ráz prvního křesťanství vůbec, to není pozdější Germany vynalezené proměnění. Tato volnost byla tak veliká, že na samém západě, kde přece Řím od počátku měl převahu, měla po celá století každá země, ba často každé město svůj církevní obvod s vlastním vyznáním víry. My severané byli jsme nadáni vlohami příliš praktickými a světskými, přes příliš zaměstnáni státními organisacemi, zájmy obchodními a vědami, než abychom se kdy byli vrátili k tomuto původnímu protestantismu předřímské doby. Kromě toho vedlo se také těmto prvním křesťanům lépe nežli nám: je nezahaloval ještě stín theokratický přeměněné myšlenky na římské imperium. Naproti tomu bylo to přímo osudným znakem severního hnutí, že vždy vystupovalo nejdříve jako reakce, že vždy musilo bořiti, dříve než mohlo pomysliti na stavbu. Právě však tento negativní ráz dopouští, že můžeme téměř nepřehledné množství velice různých faktů historických shrnouti v jeden pojem: Odpor proti Římu. Počínaje od vystoupení Vigilanciova ve 4. století (proti nešvaru mnišství ohrožujícímu blaho národů), až k Bismarkovu boji proti jesuitům: příbuzenský rys spojuje všechna tato hnutí; neboť jakákoliv byla pohnutka, jež k odboji vedla, Řím sám představuje tak jednotnou, tak železně logickou a massivně ustálenou ideu, že veškerému nepřátelství proti němu dostává se tím zvláštního, poněkud stejnotvárného zabarvení. (Pokračování.)

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Rob. Maršan: Čechové a Němci r. 1848 a boj o Frankfurt. (Praha, Otto, 1898, 220 stran, s četnými illustracemi.)

Dr. Zdeněk V. Tobolka: Počátky konstitučního života v Čechách. (Knihovna Rozhledů XXI., Praha, 1898, 176 a LVI stran.)

Přítomné oba spisy náležejí k jubilejní literatuře r. 1848 a nesouce popud tak eminentně časový, mají též mnohé bližence, za hranicemi i u nás, a řadí se tudy k určitému literárnímu okruhu. Kdežto však ostatní*) práce u nás pohybují se většinou širokým proudem všeobecného populárního vypravování a líčení celku, tato dvě díla specialisují, což je jich předností. Byltě právě rok 1848. zdrojem a projevem mnoha idejí a byl nejen mohutný a hlučný, ale i bohatý; u nás v Čechách pak zvláště. Je zde ta touha po svobodě, jevící se stejně u Čechů i Němců a tím oba národy pojící, odpor proti absolutismu a dosavadním řádům politickým, vládním i církevním, sociálním, hospodářským i kulturním etc., odpor proti poddanství a robotě pro zlepšení třetího stavu, důkaz českého národního znovuzrození a kolébka všeslovanských snah, počátek autonomie a ústavy, změna poměrů právních i konec patrimoniálních úřadů atd. atd. Z toho p. autor první knihy volil otázku národního poměru mezi Čechy a Němci toho památného a ve svých krásných snech, čistých snahách a ve svém nápadném bohatství lidí nadaných nejvýš zajímavého i sympatického roku, p. dr. Tobolka ukazuje pak počátky konstitučního života v Čechách. Spisy oba obsahují toliko část r. 1848.: až do svatodušních událostí (tedy do konce května) s přehledným dodatkem, druhý až do 11. dubna.

Dílo páně Maršanovo čítá 11 kapitol, k nimž připojen exkurs o pramenech a literatuře předmětu, 7 příloh a 46 současných i slušně provedených ilustrací, jichž počet jest mírný a v žádoucím poměru k celku. Řekněme ihned, že se nám práce zamlouvá. Je to nejen plynný a pěkný sloh, lehké i jasné podání a vhodné uspořádání, ale také vnitřní důvody. P. spisovatel, který, jak z předmluvy patrno, zůstal skromným a nečiní nároků, sebral i použil velmi značného současného

*) Ku př. Jos. J. Toužimský: „Na úsvitě nové doby“ (Praha, 1898), ze starších Jak. Malý: „Naše znovuzrození“ (v Praze u J. Otty, 970 str.), J. M. Černý: „Boj za právo“ (Praha, Bursík a Kohout, 1894) hlavně na základě archivu musejního d. — literatura to dosud nečetná, v celku i částech.

ateriálu*) a toho je pro onu dobu převelice mnoho — a zpracoval
ji, jak ukazuje výběr i jeho stanovisko na str. 195. — dosti kriticky,
oustavně, poctivě a zevrubně. Překládá tu s dostatek věcí nových,
ajímavých i neznámých. Souhlasíme s úvodem a p. autorovým po-
tím otázky, ač mohlo tam být i více;**) než souvislé propracování
elého tohoto předmětu čeká ještě svého muže, jak uznává sám.
eské hnutí předbřeznové bylo literární a filologické, tak že Němci ho
odceňovali; nevinného i naivního pro ně vlastenčení — „Wlasten-
erei", slovo to typické pro tu dobu — si nevšímali. Kdo chtěl
ěho lepšího dosíci, musil míti německý nátěr, tak že hegemonie něm-
iny a brzké vyhubení češtiny zdály se Němcům zajištěny. Všecky
žil především absolutism a ten nenáviděli všichni stejně. Mimo to
ylo mezi českými Němci mnoho lokálního, nebo lépe territoriálního
atriotismu — „Vídeň byla sídlem absolutismu, do Německa je nic
etáhlo a v Čechách jim nic nescházelo". (Str. 3.) Doba od 11. a zvláště
5. března je projevem obecné radosti a manifestací česko-německé
hody („Brudervolk") v Praze i po celých Čechách. Němci uznávali
eské národní i politické požadavky — v theorii. Jakmile však docháze-
o k jich praktickému provádění, nastávala nevraživost,***) a to již
oncem března. Tato vzrůstala následkem druhé petice Pražanů k ci-
ři a kabinetního listu ze dne 8. dubna. Není však pochyby, že by
ikdy nebyla dospěla k té výši a k přímému rozporu, kdyby nebylo
yvalo popudu z Německa; tímto impulsem bylo heslo voleb do Frank-
urtského parlamentu, čímž by byli Čechové uznali svou příslušnost
k říši německé. Ponenáhlé rozbouření všech těchto vln líčí přítomná
niha. Otázka volby do Frankfurtu je zároveň projevem mohutného
nutí pangermanismu, neboli velkoněmectví v Rakousku. Od té chvíle
yl rozpor mezi Čechy a Němci nevyhnutelný. Koncem dubna vystou-
ili tito z Národ. výboru a oživili t. zv. konstituční spolek, počátkem
větna pak konečně také Ebert a Uffo Horn. Slavnost smíšení konaná
dne 25. května na věci již ničeho nezměnila. Agitace protičeská vy-
cházela teď od inteligence z Prahy a z Vídně a nejdříve se uchytila
v Chebu. Líčeno utrpení Němců v Praze a zloba i panstvichtivost
Čechů — tak nazývány byly snahy naše po rovnoprávnosti, samo-
správě a národním bytí; patrná to odveta za vítězství české nad ide-
ami velkoněmeckými a za naše až přílišné vlastenectví rakouské. Dě-
jiny se opakují. A zajímavou je tu obojetné chování se vlády; na

*) Noviny (české a německé, domácí a cizí), různé letáky, vyhlášky a provolání, protokoly, paměti, časové brožury, životopisy a soustavná díla O Moravě prací dosud málo, tím méně soustavných.

**) Některé význačné podrobnosti o jednotlivých stoletích; v 17. v. ku příkladu o tomto tajném a v celku málo známém antagonismu mezi domácí českou a novou přistěhovalou šlechtou. (Viz v té příčině nevraživost na Václ. Fr. Euseb. z Lobkovic, všemohoucího své doby ministra císaře Leopolda I.)

***) Je pozoruhodno, že nejprve objevila se tato nevraživost v Liberci. Viz též Havlič[illegible] článek ze dne 19. března, leták Arnoldův 22. a prohlášení „Svornosti" téhož dne; s[illegible] se „Svornost" záhy trnem v očích Němců pražských. Nový zlozvuk zapad- ul o; Liberce dne 1. dubna. Vedle důvodu politických bylo to obecné vzmáhání se českých [illegible] Známý list Palackého do Frankfurtu dne 11. dubna rozpor jen velmi rozšířil.

venkově pak krajské úřady zřejmě stranily Frankfurtu. (Toto faktu není, tuším, p. spisovateli dobře známo.) Zejména na Moravě.

Předností díla je, že autor ukázal, jak boj českoněmecký započ již r. 1848. Již tehdy počaly se jeviti nynější politické ideály naši Němců a dnešní jejich snahy i taktika jsou jen pokračováním a znov uchopením idejí z r. 1848. Dlouho se tvrdilo, že skutečný antagonismus*) národní nastal až po r. 1866, „nachdem die deutschen Schu meister von den Tschechen vertrieben wurden". To je však legend Již r. 1848 stály proti sobě dvě různé a pevné strany, nejen sm v ohledu politickém i národním. Boj však přese vši prudkost i rafi nerii vedl se vždy s jakýmsi taktem; byliť v jeho čele Němci v prav vdělaní.

Souvislost r. 1848 s r. 1867 a dobou naší je vždy patrna. (V ku př. str. 183.) Pro nás zůstává zajímavo, že české státoprávní n zory nebyly tehdy ještě hotovy. Jedno je jisto, a tím vyniká r. 184 nad naši generaci: vliv inteligence na lid, rychlé jeho chápání a pé vzdělanců o jeho populární poučení četnými a dobrými letáky. (Ku p ještě dnes znamenitý „krátký katechismus českého sedláka".) Souhl síme, že ideově jsme byli téměř hotovi, ale v praksi nikoli, čeh u Němců i Maďarů bylo; odtud naše a jejich rozdíly. (Str. 193.) Z vadu shledáváme, že nevěnoval p. autor více pozornosti poměru Čech a Němců ve Vídni a konečně přec též na Moravě.

Spisovatel druhé knihy (o 7 kapitolách) jakožto vědecky vzdě laný historik bral se ku své otázce i podobnou cestou; jde mu aspoň jak vidno z předmluvy, o vědecké zpracování látky. Tamtéž pozo rujeme, že, šetře zákonů historické methody, podniká kritické oceně i rozbory a srovnává. Dále vidíme, že hledí vyčerpati naši i cizí lite raturu svého předmětu, v přílohách atd. cituje především z originál a vůbec chce s vědeckou přesností zjistiti fakta a podati věc s vyšších stanoviska a širšího rozhledu slohem jasným, plynným a přístupným i širšímu obecenstvu. Co do materiálu . . a tento byl v celku tého rázu jako při knize první — stěžuje si p. autor na nedostatek a nepřístup nost spolehlivých pramenů, zejména korespondence, úředních protokol a listin; a vskutku postrádáme zde materiál, který by byl ilustrova poměry na českém venkově. Z té příčiny nesouhlasíme tu a tam s zpracováním látky, jakož i jejím uspořádáním a rozvrhem. V podrob nostech některých byli bychom si přáli prohloubení zejména opět s tuace lokální, a to před r. 1848**) v ohledu sociálním, hospodářské atd.), neboť nebyly všudy poměry stejné. I str. 80. ***) bylo možn rozšířiti, neboť běželo i o pochopení a provádění.

*) Antagonism Čechů a Němců je prastarý a mimo některé pausy (Luthe 18. věk, 1848 atd.) trvalý; běží jen o jeho sílu. Popud byl vždy z ciziny a od cizine kteří necítili lásky k této půdě. O 17. století a později lze říci, že všudy vládl přísn utrakvismus; i ryze německá města vydávala české listiny, vidímusy atd. V této příči máme méně než dříve. Za to nelze však popříti, že nejlepší práce Čechoněmec na po krásné literatury (ku př. Meissnerův „Žižka" atd.) vytryskly jen z lásky k této vla i.

**) I. kapitola.

***) Dobrovolné úlevy pánů vůči poddaným před r. 1848. Material je příčin arci málo přístupný a známý. (Kapit. 3., Petice držitelů zemských statků).

Konstituce na venkově (4. kapit., zvláště str. 88.) Než to vše ebudiž na újmu skutečné ceny této práce. Jsme jen přísnějšími, po-vadž i p. spisovatel chtěl býti k sobě přísným. Je velmi dobré, že autor ukázal na vliv revoluce francouzské a zvláště polské atd. 1830. Ten „repeal“ a Havlíček, na něž se obyčejně jen poukazuje, byli přece všecko. Vznikají tajné spolky, šíří se letáky. Souhlasíme, r. 1848. je kolébkou nehotového dosud programu státoprávního. Str. 176.) Velmi dobrá je 6. kapitola, kde se líčí, jak již r. 1848. edle proudů politických a národních vzniká hnutí sociální ve prospěch ělnictva a kde vystupuje zajímavá osobnost dra F. C. Kampelíka jeho „Hlásníkem“ atd. Jsou to věci dosti nové. Připojení příloh (po-tem 22) je dobré; a byli bychom ještě některé přidali, zejména opět ěkteré letáky a cirkuláře, poučující venkov o změně nových poměrů. Tak ze dne 8. května od guberniálního presidenta hrab. Lva Thuna dodat. k pat. 25. dubna a 28. března), letáky Matěje Ročovského, eboli též Mat. Kavky z Rožova a j.

Na str. 92. zmiňuje se p. spisovatel o Palackého poučení pro lid o tom, co jest konstituce. Obsah toho podává na str. 93. a v poznám-kách (44.) na str. 112. připojuje: „Dle sdělení pr. dra J. Palackého“. Pramenem tímto můžeme posloužiti. Vzhledem k tomu, že leták tento je pozoruhodný nejen osobou, ale i obsahem zajímavým pro dobu tehdejší i dnešní, přikládáme ho tuto:

Co jest konstituce?

Od Frantisska P.

Konstituce (aneb po česku mluwě: ústawa zemská) jest takowé práwo a zřízení zemské, podle kteréhož panowník aneb mocnář jakýkoli ne-ustanowuje zákony zemské sám toliko s ministry a ouředníky swými, ale po-winen jest we wssech důležitějssích wěcech, týkajících se wsseobecného práwa i pořádku w zemi, slysseti nejprw žádost a wůli celého národu a ssetřiti ji. Kratssími slowy může se říci, že kde panuje konstituce, tam moc zákono-dární spočíwá w rukou netoliko panowníka i ouředníkůw jeho wýhradně, ale w rukou panowníka i národu společně.

Když tedy nejmilostiwějssí císař a král náš Ferdinand V. prohlásiti se ráčil weřejně, že w zemi české a w říssi rakouské wůbec uwedena bude konstituce, tedy tomu tak se má rozuměti, že se odřekl dosawadního způsobu swého, nařizowati w zemi a wynásseti zákony dle wlastního toliko uznání a oblíbení swého, a že slíbil a zawázal se i budoucně před wynessením kaž-dého zákona ptáti se zástupcůw národních, dajíli také oni we jménu národu swé k tomu přiwolení.

Lid náš Český, Bohu díky! již není tak sprostý a nerozumný, aby ne-uměl podle wýkladu tohoto pochopiti a uwážiti sprawedliwě wssecku důleži-tost weliké proměny této. Nejlaskawějssí král a pán náš odřekl se jedné částky dosawadní plnomocnosti swé a to k dobrému wssech národůw jemu podda-ných, postoupil a wrátil nám zase welmi wážná i důležitá práwa, kterých jsme [illegible] w Čechách a w Morawě od wíce než dwou set let zbaweni byli a nepo[illegible]li wíce. Proto panuje weliká radost wssude we wlastech nassich a w [illegible] hodní Čechowé a Morawané wzdáwají za to nejwřelejssí díky.

nejprwé pánu Bohu a potom králi a pánu swému, i těm usslechtilým osobám, které jeho wůli k tomu naklonili.

Nabyli jsme tedy arci nowých a welice důležitých práw, ale rozumějme si dobře, a wězme to hned z počátku, že řádných powinností swých proto nikoli zbaweni nejsme. Celý rozdíl jen na tom se stanowuje, že dosawad měli jsme práw málo a powinností mnoho, nyní pak přidáno jest nám práwa, aby byla rowná wáha mezi práwy a powinnostmi nassimi. Na této rowné wáze práw a powinností spolu zakládá se občanská swoboda, kdo chce jen práwo míti bez powinnosti, ten chce býti despotou, kdo má jen powinnosti beze wssech práw, jest otrokem.

We hrubém omylu byl by ten, kdo by se domníwal, ku př. že skrze konstituci přisslo nějaké tak říkaje milostiwé léto pro wssecky lenochy, hlupáky, marnotratce, odbojce a nepořádné lidi wůbec. Těm nikdy a nikde se dobře nepowede, poněwadž požehnání Boží spočíwá jen na wěrné a rozumné přičinliwosti a pořádku. Daně i napotom platiti se budou, protože země nasse a celá říšse státi bez nich nemůže: ale rozdíl bude w tom, že budoucně dowí se národ, nač jich potřebi jest, a kam se dějí, že oučty o nich weřejně skládati se budou, a stawowé nassi čili zástupcowé národní na sněmu na to hleděti budou, aby zbytečného wydáwání nikde nebylo a lid aby daněmi obtěžowán nebyl nad míru a mocnost swou. Roboty, kdekoli jich jesstě stáwá, nemohou býti a nebudou zrusseny, poněwadž jsou to dluhy na gruntech selských půwodní, starodáwné a řádně zděděné, a tudíž částka jmění wrchnostenského, kteréhož jim odjímati práwem nelze, žádati na wrchnostech, aby se zhola jen odřekli wssech robot, bylo by totéž, jako žádati na wssech wěřitelích, aby jim dlužníci jejich nic platiti powinni nebyli, aneb žádati na sedlácích, aby wýminky a jiné záwazky na jejich gruntech, s kterými je již laciněji koupili, najednou prominuly, to by již nebylo práwo sprawedliwé, práwo lidí poctiwých a swobodnomyslných. Ale konstituce tím prospěje lidu dosawad robotnímu, že brzy o to weřejně jednáno bude, aby wyhledaly se způsoby slussně a sprawedliwě, jimiž by w té wěci oběma stranám se wyhowělo a ulehčilo, aby wykupowání se z roboty co nejspísse možná wssude se wykonala a staw selský powýssen byl na wyšssí stupeň swobody, cestou před Bohem i lidmi sprawedliwou, kdoby se i potom jesstě zdráhal, pán neboli poddaný, bude k tomu práwně přinucen.

Každý, kdo křiwdu činí aneb trpí, každý bezpráwce neb zločinec, bude budoucně souzen a trestán jako posawád: ale soudowé budou se konati weřejně, aby každý přítomen býti a o sprawedliwosti soudcůw přeswědčiti se mohl. Wojsko i pod konstitucí wždy w lidu wybírati se bude: ale bude napotom wssem rowné práwo, a bohatí i chudí mají bez rozdílu stejným práwem rekrutowati se. Ouřadowé zemsstí i městsstí wssude jako před tím wládnouti a říditi budou: ale ouředníky w městech a w obcích woliti sobě budou měsstané a občané sami, a důchodowé obecní zprawowáni a nakládáni budou wssude dle žádosti celé obce. Bezbožné, nesslechetné a nepořádné wěci wůbec páchati, aneb mluwiti, psáti a tiskem rozssiřowati, nebude nikomu dowoleno, zapomeneli kdo na čest swou tak, že ubliží bližnímu swému na cti, aneb že k něčemu zlému lid nawáděti bude, neujde proto trestu sprawedliwého: ale co řádného a hodného jest, to každý swobodně bez ostýchawosti napotom národu celému we známost bude moci uwoditi, aniž pak potřebí bude čekati na powolení censurní a policejní. Jesstě jiných wěcí jest weliké množstwí,

krými lid náš skrze kostituci prospěchu hojně nabude, kterýchž ale wssech we předběžném článku tuto wyčítati pro krátkost nemůžeme. Jen na jednostě obratme pozor swůj, co se týče národnosti nassí w Čechách a w Morawě; záleží to w tom, že Němec napotom nebude míti žádné přednosti před Čechem, že oba národowé budou sobě rowni, že we wssech skolách národu českému jako německému řádně učiti se bude, ouředníci nebudou wice mluwiti a ouřadowati řečí lidu nesrozumitelnou, že i dosawadní ta hatlanina kancelářská, která sice českou bywati má, které ale pro nemotornost její často ani ouředník ani sedlák, ba tussim ani pánbůh sám porozuměti nemůže, w brzkém čase docela zmizí, postoupiw místo česstině národní.

Tiskem knížecí arcibiskupské knihtiskárny, pod správou Synů Bohumila Haase, za faktora.
Jos. W. Žáka.
(Nejprv tištěno u K. W. Medana a spol., česky a německy.)

Jiný z neméně zajímavých letáků, který tuto rovněž otiskujeme, je tento:

Matěg Ročowský,
selský synek,
swým českým kraganům.

Milj bratři!

Náhodau gsem dostal do rukau geden z oněch listů, které se po nassí České wlasti rozesilagj, aby Wás proti panstwu a tedy take proti Wassim Wrchnostem popudili.

Ga gsem selský syn; wssecky mé přátele, bratři, sestry a strýcowe gsau ctihodní sedláci a chalaupnjci. Oni by Wám mohli říct, gak upřimně s nimi a wůbec se selským stawem smeyssljm a proto daufám, že mně spisse uwěříte než těm, kteří Wás popuditi chtěgi.

Proč pak se máte proti panstwu, proč proti Wassj Wrchnosti brogiti? —

Proto snad, že Wás podporowala, když gste byli powodněmi, ohněm, krupobytjm, drahotau a hladem, nemocemi a giným nessťastjm skljčeni? —

Nebo snad proto že Wassjm chudým práci zaopatřila, že gim žiwobytj ulehčila, že Wám pomahala, aby gste Wy sami těžké břemeno chudoby snásseti nemuseli? —

Anebo snad proto, že nemocnice pro Wás chudý lid založila, že Wám kostely a skoly wystawěla, že Wasse učitele podporowala a o wyučowánj Wassjch djtek se starala? —

Snad proto, že se Wassjch syrotků ugjmala, že gegich gměnj pod swau ochranu wzala a gim takowé aůroky z uložených peněz zaopatřila, gaké by ginde sotwa byli obdrželi? —

Rechci dále pokračowati; gen tu předhuzku gesstě podotknu, kterau gsem w onom listu nassel. „Wasse Wrchnosti prý nechtěgi dopustiti, abyste take Wy, ctihodni wesničané, Wasse zástupce ku zemskému sněmu wojslali?“

Tauto předhůzkau chce onen spisowatel zničiti a utlačiti lásku a wděčnost, kterau zagistě každý z Wás we swém srdci pro swau wrchnost chowá. Wjdyt ga Wás znám, že gste wděčni, bohabogni, spramedlimi a mjrumilo[illegible].

ewěřte tomuto falessnému proroku! Ga znám wssecky stawy, selský, měssťanský i panský a wjm, že Wrchnosti negsau Wasse nepřátele; wjm, že gako [illegible]sme tak i teď o Wasse blaho se staragj a že rádi wůli nasseho mi-

loſtiwého Cjſaře a Krále w tom pluiti a podporowati budau, aby gſte tak Wy na ſněmu ſwé zaſtupce měli, aby take Wáš wážený ſtaw na wyšſ ſtupeň blaženoſti powýſſen byl.

Konečně Wás proſim, aby gſte gen rozwážili, gaká bjda a nauz gaké neſſtěſtj a pronáſledowánj by také pro Wás naſtalo, kdyby gſte W ſami pilně o to nedbali, aby ſe wſſude pokog a pořádek udržel! A neb myſljte, že, kdyžby ſe zbaůřenj ſtrhlo, Waſſe ſtatky a chalůpy neporuſſen podržjte? —

Bude—li hořet panſký dwůr, ſhořj i Waſſe ſtodola, Waſſe obydl koſtel a ſſkola; zloděgowé, paliči, laupežnjci a krwežižnjwi wrahowé Wá přemůžau, ženy a djtky Wám pobjgau a do negwětſſj chudoby Wá uwrhnau.

Kdo ſwau wlaſt miluge, nemůže na ni uwalowat rozbrog, zbaurenj nepokog a wſſelikau bjdu a nepořádek; koo ale Wás k takowým wěcem p puzuge, ten ge Wáš neyauhlawněgſſj nepřjtel; to nemůže býti než něgak nenáwiſtnjk a cizinec, kterýby naſſi požehnanau zem rád do neſſtěſtj uwrh

Mateg Ročowſký,
ſelſký ſyneк.

Kdo tento liſt doſtane, at' ho laſkawě ſwým ſauſedům přečte.

Tiſk.m K. Ueberreutera, we Wjdni.

Toť, co jsme pokládali k této věci za nutno dodati. —*ba.*

Josip Kozarac: Dvě povídky. Z chorv. přeložil H. Hackenschmied Světová knihovna. Nákl. J. Otty v Praze. — J. Kozarac má mnoh práce již za sebou, ačkoliv se čítá ve své vlasti k mladým. Je to zje pozoruhodný svým literárním vývojem, o němž nám dávají svědectv obě povídky: naturalistická Tena, líčení venkovské krasavice; a Šat (Oprava), psychologická studie z poslední doby. Je-li nám autor sym patickým, litujeme tím více, že nebyl podán úplný překlad jeho, tím by k nám přešlo jeho dílo, s ním i názor o činnosti sourodého národ a tím i Světová knihovna by vykonala cosi záslužného.

Dimitrios Vikelas: Tři novořecké povídky. Z novořečtiny přel O. S. Vetti. Svět. knihovna. Nákl. J. Otty v Praze. — To jsou velm zajímavé a dobré novelky, takže litujeme, že nepodjal se p. Vett práce, předvésti nám autora celistvě. Pokud známe p. překladatele zajisté tak učiní; naprosto pochybený způsob, jakým u nás vydávaj se překlady, nesmí mu býti překážkou.

Henry Gréville: Dosia. Z franc. přel. Pavel Projsa. Lac. knih národní. Nákl. J. Otty v Praze. — Paní Durandová (de Fleury) vydal tuto knihu roku 1876 a Zlatá Praha překlad roku 1886. Je to díl poctěné cenou pařížské akademie; snad proto, že nekončí, jako jin spisy ženské, jednou, ale hned dvěma svatbami. Koho baví rozmar slečny z vysokého rodu, rač si knihu tu opatřit. Ale nevím, jestl francouzská dáma dovede pochopiti dobře ruskou dívčinu. S ruským autory, kteří líčí podobné „šotky" docela jinak, nelze ani srovnávat

-*c.*

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

V Praze 11. února.

Smiřovací konference česko-německé, sestoupivší se února v paláci předsedy ministerstva ve Vídni, jsou dnes hlavní nadějí vlády Körbrovy, jejíž úkol se z velké části vyčerpává docílením dělnosti parlamentu a dosažením indemnity pro všechny předlohy čtvrtého rakousko-uherského vyrovnání, uvedené loni prozatímně v platnost článkem čtrnáctým. Termin dra. Körbra je položen do 1. července a do té doby chce mít p. Szell směnku vyplacenu, jinak hrozí již letos hospodářským osamostatněním Uher. Ale výsledky prvního týdnu konferenčního jednání nevyvolávají, jak se ostatně dalo očekávati, žádných zvláštních illusí. Z celého labyrintu jazykových sporů v Rakousku byl vyňat toliko bod nejpalčivější: spor česko-německý, ale i ten zůstal omezen na Čechy a Moravu. O jazykové rovnoprávnosti pro Slezsko se pro nepor Němců a přes akademický protest českých delegátů nejedná; rovněž ne s Čechů vídeňských. Z české strany účastní se porad: za mladočechy dři.: Lelakovský, Engel, Kaizl, Kramář, Pacák, Schwarz a Sláma, za staročechy dr. Pitka, za agrárníky posl. Prášek, za české velkostatkáře Buquoy, Pálffy a dr. K. Schwarzenberg. Z německé strany byl vyslán za něm. pokrokáře dr. Eppinger, Funke, Nitsche, Pergelt, Russ, za něm. stranu lidovou posl. Prade a Schücker, za křesťanské sociály P. Opitz, za liberální velkostatkáře Bärenreither, Fürstenberg a Schreiner. Z Moravy byli vysláni: dr. Koudela, Perek, Pražák, Stránský, Srozil a Žáček, za konservativní velkostatek hr. Szerényi, za velkostatek liberální bar. Chlumecký, za stranu střední Skéne, za něm. pokrokáře posl. d' Elvert, Fuchs a Götz, za něm. lidovce posl. Chiari a Kaniak. Tito pánové byli tedy pasováni na oficielní representanty národa českého a německého! — Radikálové na obou stranách účastenství odepřeli, nemajíce k smiřování nejmenší chuti a čekajíce jen na mandátovou kořist pro případ nového fiaska punktační dohody. Všichni delegáti jednají také ve vědomí toho co nejopatrněji, prohlásivše vesměs, že jejich účast na konferencích má ráz čistě informativní a že tím svému postupu v parlamentě nijak nepraejudikují.

Moravskými záležitostmi na konferencích nebylo dosud ani hnuto; Němci vyčkávají, jak dopadne vyjednávání, týkající se Čech. Z otázek českých počalo se pak diskutovati o dvou problémech: upravení otázky jazykové u úřadů samosprávných a opravě volebního řádu do českého sněmu. Při těchto dvou bodech bylo konstatováno jisté sblížení stran. Podkladem jednání o úpravě poměrů jazykových při úřadech samosprávných byla osnova zemského zákona, přijatá 22. dubna 1899 na českém sněmu za nepřítomnosti poslanců německých jednohlasně. Osnova ta však dosud nedošla císařova schválení. Němečtí delegáti s celou [illegible] jednotlivých bodů osnovy souhlasí, opírají se však hlavně tomu, aby ob[illegible] zastupitelstva byla nucena přijímati podání v kterémkoli zemském jazyku [illegible] ze členů sboru každý mohl kteroukoli řečí účastniti se jednání, žádajíc [illegible] změny některých represivních opatření při porušení zákona, jakož

i národnostní rozdělení okresů, a to, aby udrželi své leckde silně ohroz
državy, „nezávisle na kolísavých sčítáních lidu“. K urovnání těchto rozp
byl zvolen zvláštní desítičlenný subkomitét, kamž každá strana vyslala 5 sv
členů. K upravení jazykové otázky při úřadech zeměpanských a při soud
nejchoulostivější to otázce celého sporu, dosud nedošlo.

O věci samé panuje velká různost názorů i na straně české. Zvlášť t
boj vede se nyní v táboře mladočeském. Již při jednání o obeslání smiřovac
konferencí vyskytly se tři proudy: první hlavní, žádající, aby se konfere
obeslaly; druhý, aby se konference sice obeslaly, ale aby se na nich h
princip dvojjazyčnosti; konečně třetí, jenž byl proti obeslání konferencí a
zahájení obstrukce v parlamentě. Spor tento trvá již po dvě léta; a nyní p
važuje mezi českými delegáty na vídeňských konferencích zásada j e d n
j a z y č n o s t i. O akutnosti tohoto sporu svědčí zvláště i to, že dr. Fořt uz
za nutno vystoupiti ve zvláštních dvou článcích v „Národních Listech“ d
10. a 11. února, v nichž obšírným způsobem vysvětluje princip jazykové par
vtělené v jazyková nařízení Badenova a princip jazykové reciprocity, vyslove
v nařízeních Gautschových. Princip parity obsahuje dvojjazyčnost úřednict
dvojjazyčnost aparátu státní správy v celé zemi, princip reciprocity spokoj
se dvojjazyčností úřadů jen v těch obvodech a při těch instancích, kde je to
dle skutečné potřeby naprosto nutno, žádaje v důsledcích toho rozdělení obvo
zemského v tři pásma: čistě české, čistě německé a smíšené.

Formule parity neboli dvojjazyčnosti měla u nás rozhodnou převahu
přijetí Fáčkovy resoluce 16. ledna 1886 na českém sněmu až do zrušení Ba
nových nařízení. Prolomena byla slavně vídeňskými punktacemi z let 18
pak jazykovými návrhy dra. Šolce na českém sněmu, jazykovou osnovou d
Ulbricha a Pfersche, Gautschovými nařízeními, až konečně pozbývá půdy nej
v táboře mladočeském, ale zejména také mezi realisty a sociální demokrac
Dr. F o ř t ukazuje, že provedením formule reciproční by byl opuštěn legá
stav v oboru práva jazykového v Čechách dosud trvající a opírající se o obn
vené zřízení zemské z roku 1627, pak o kabinetní list císaře Ferdinanda
z 8. dubna 1848 a judikát nejvyššího soudního dvoru z 13. prosince 18
jímž tento kabinetní list byl prohlášen za platný zákon jazykový v Čechác
Ale sám nezamítá zásady reciproční a priori, nýbrž i on byl by hotov schvá
ji za určitých kautel rázu politického a administrativního, při čemž má jen
obavu, že tyto kautely dnes dány nebudou. Celý spor se pak pomalu sousti
ďuje na otázku praxe: jakou cestou lze tuto věc vyříditi nejsnáze a nejpři
zeněji. Ve Vídni se dnes čeští delegáti smlouvají za zavřenými dveřmi o zása
jednojazyčnosti a jazykového rozdělení země, ale píše se v mladočeských liste
že bez restituce jazykových nařízení nebude žádného smíření. Českému lidu
čistá pravda neříká.

Druhou hlavní otázkou, jíž se zabývala druhá plenární schůze české
oddělení vyrovnacích konferencí, je volební oprava do zemského sněmu. Po
kladem jednání je i tu sněmovní resoluce z 18. května 1899. Žádá se změ
skrutinia při volbě v nesvěřenském velkostatku v tom smyslu, aby na mís
voleb ve sboru jednom pro celou zemi nastoupilo volení v pěti sborech, jak
to již zavedeno ve volebním řádu pro říšskou radu. Reforma tato by znamena
koncesi německé šlechtě ústavověrné, jež by tím dostala asi 20 mandátů a j
dnes jako minorita na českém sněmu zastoupena není. Dále se žádá rozmn
žení zemských mandátů za města, venkovské obce a obchodní komory, což n
býti náhradou Čechům za mandáty odstoupené německému velkostatku. V obcí
venkovských se žádá přímé volení a snížení censu. Proti zřízení všeobecné tříc
voličů (IV. kurie) nebylo činěno námitek, ale navržen je pro ni neslýchan
malý počet 10 mandátů, tím nedostatečnější, uváží-li se, že na říšskou radu v

žají Čechy za V. kurii 18 zástupců. Němečtí delegáti pak činí tu „junctim“ ezi opravou volební a otázkou kuriátní. Žádají zřízení kurií národních s prá- em veta při změně zemského zřízení, volebního řádu, jazykových poměrů úřadů, jakož i v záležitostech ústavů vzdělavacích, určených pro obě národ- osti. Zřízením těchto kurií chtějí se zabezpečiti před českou většinou, jež vo- ební reformou stala by se většinou ne prostou, ale již kvalifikovanou. Za to se ak snaží oslabit vliv velkostatku, odpírajíce právo veta německé kurii velko- atkářské. — K projednání těchto bodů byl rovněž zvolen desítičlenný subko- itét, v němž zasedají hr. Buquoy, dr. Kaizl, dr. Kramář, Prášek, dr. Bedřich chwarzenberg, dr. Eppinger, kníže Fürstenberg, P. Opitz, Prade a dr. Schücker.

Jednání konferencí nepokročilo tedy dále nežli k volbě těchto dvou sub- omitétů. Již to jest ovšem znamením sblížení, ale samo o sobě to neposkytuje elikých záruk pro zdar konferencí. Nezdaří-li se však tyto konference, nebude o nikterak důkazem, že by v širokých vrstvách lidu jak českého tak němec- kého nebylo živé touhy po národnostním smíru. Naopak, t o u h a t a z d e e, a v německem lidu není menší jako v českém. Zmar konferencí by mohl namenati pouze jediné: že zárodek smrti spočívá toliko v složení těchto konfe- rencí samých. Neboť konference, v nichž feudální šlechta má vliv tak ohromný a v nichž na př. hned dělnictvo není zastoupeno, ba sociální demokracie, tato nejsilnější strana všeobecného práva hlasovacího, jak ukázaly poslední volby v V. kurii, ani pozvána nebyla -- takovéto konference nejsou ani přibližně představitelem národů a tlumočníkem jeho nejživotnějších a nejzákladnějších užeb a citů. Kdyby na straně vlády bylo s dostatek rozhledu, vůle a energie, nebyla by svolávala tento falešný extrakt schmerlingovských zastupitelstev říš- ských a zemských, ale byla by učinila řez radikální, ale dnes jedině léčivý: byla by svolala ústavodárnou konstituantu národů v Rakousku na základě vše- obecného a rovného práva hlasovacího, byla by přenesla těžiště situace z radi- kalismu nacionálního na radikalismus hospodářský, byla by tím zlomila moc sdostředivých živlů v říši, a přispěla k sblížení národů a jich hospodářským se- sílením a politickým uvolněním pracovala také k jich sesílení a osamostatnění jazykovému a národnostnímu. Ale u nás to bude trvat ještě dost dlouho, než poměry a život sám prorazí cestu přesvědčení, že takovýmto způsobem, jako dnes, to prostě dále nejde, a že prodlužováním tohoto stavu propadáme jen re- akci a nekonečné ekonomické i kulturní bídě.

— V době smiřování byli v Brně vojenským soudem pro české hlášení odsouzeni: jeden záložník na 18 m ě s í c ů na pevnost (pro zločin vzpoury), druhý na 8 měsíců, ostatních pět do těžkého žaláře na 6 měsíců.

— N á r o d n í r a d a po tříměsíčním živoření a tahání o čelední řád se rozpadává. Radikálně pokroková strana prohlásila, že se porad více nesúčastní. Mladočeský výkonný výbor osoboval si právo rozhodovati o tom, co do Národní patří a co ne, a chtěje z Národní rady učiniti instituci pro sebe, snažil se prosaditi vlastní oktrojírku jednacího řádu. Staročeská strana a obě strany kato- lické budou se přes to účastniti porad dál. Historie Národní rady znovu potvrzuje, jak to u nás chodí s prací do opravdy. Národní rada byla stvořena jen k vůli tomu, aby se jí v nejkritičtějším okamžiku po zrušení jazykových nařízení za- kryla katastrofa mladočeské politiky, a když tato svou službu vykonala, odha- zuje se jako zbytečný balast s alternativou: poslouchat nebo jít!

— Na stolec pražského primátora zasedl homo novus, kandidát strany staroč[illegible] dr. Vladimír Srb. Staročeši ukázali svou sílu na pražské radnici. Dr. P[illegible]dlipný propadl 41 proti 43 hlasům, a při tom ještě musila býti udupána revolt proti jeho kandidatuře ve vlastní straně a „Nár. Listy“ musily zapáliti svůj vyklý ohňostroj zaslán a osvědčení z celých Čech. Dr. Černohorský, vůdc[illegible]očeské oposice proti Podlipnému, to odstonal, a byl pro osobní roz-

pory nucen, vzdáti se všech svých veřejných funkcí. Radniční kompromis byl pochován a nové závodění stran snad přinese trochu více opravdovosti a trochu větší obzory pro veliké sociálně politické úkoly české metropole.

— Ve Vídni upírá magistrát volební právo do obce všem poplatníkům přímé osobní daně z příjmů. Volby v II. sboru mají se konat v březnu, ale pro tento spor budou odročeny. Vláda pak, ačkoli uznává volební právo těchto poplatníků, chová se zatím úplně passivně.

— Při doplňovací zemské volbě v městech podřipských byl ohromnou většinou zvolen oficielní kandidát mladočeský dr. Dvořák. Kandidáti státoprávníků a národních dělníků zůstali ve veliké menšině. Staré strany mají dlouho ještě dobré kořeny.

— Ve vídeňské „Zeit" obrací dr. Fischel z Brna pozornost na Slovensko, snaže se dokázati, že budoucnost českého národa leží v severozápadních Uhrách a celém Karpatsku. Uhry potřebují velkoprůmyslu a jeho sídlem mohou býti pouze severní Uhry. Zde najde s dostatek sil pracovních a nevyčerpatelné síly přírodní. Velkoprůmysl bude pak tento lid revolucionovati a disciplinovati. — V článku je mnoho pravdy. Je to těžkým proviněním, že dva miliony slováckého lidu se nechávají hynout v drápech beťárského barbarství. —*fs.*

Hlídka hospodářská.

Značný odpor hlavně theoretiků vzbudilo odvážné snížení míry úrokové rak.-uherskou bankou v prosinci m. r. z 6 na $5^1/_2$%, kdy ostatní cedulové banky chystaly se sazbu svou spíše ještě zvýšiti, a byla to hlavně N. Fr. P., jíž vedení rak.-her. banky nikdy nevyhoví. Úspěch tohoto opatření dal ovšem rak.-uher. bance za pravdu, kteráž mimo to získala si vděku průmyslu našeho i obchodu. Neočekávaný náhlý obrat pak na peněžních trzích svým přívalem volných prostředků počátkem ledna donutil Londýn, Berlín i Paříž k uvolnění šroubu úrokového, jež před tím houževnatě hájily své kovové poklady. Londýnské bance umožněno jednání toto vzdor Transvaalu značným přívozem zlata amerického, ostatní pak banky neměly potom ovšem příčiny udržovati dále drahé peníze. Další slevnění sazby úrokové ve Vídni nesly sebou poměry samy. 20. již m. měsíce povolila generální rada levnější sazbu s ohledem na cizí trhy, jen 5%, ač vnitřní stav banky dovoloval smírnění o celé %. Mimo Londýn totiž, který šel zpět na $4^1/_2$%, neměly se ani Paříž, ani Berlín k tomu, aby slevnily své sazby; Berlín zejména, vzdor tomu, že říšská banka po dlouhé zas době vykazuje daně prostý oběh bankovek, vyniká nedostatkem peněz, jsa vyssáván venkovem, jenž využitkuje levných soukromých sazeb. Konečně 25. ledna vrátila se francouzská banka k míře $3^1/_2$% a Londýnská k 4%, s níž sejde snad jen pro slevnění válečného úvěru. Berlín sklamal očekávání, sníživ 27. m. m. sazbu jen o $^1/_2$% na $5^1/_2$ při soukromé míře $3^3/_4$%, ač nelze upříti, že rozdíl $1^1/_2$% mezi sazbou německou a londýnskou zajisté přitáhne do Němec zlato, jehož k sesílení pokladu kovového proti loňsku valně slabšího potřebují, což také asi přimělo rozhodující činitele německé říšské banky vedle obavy značného sesílení portefeuillu k ultimu a dosud znepokojujícího stavu směnečných kursů k této na prvý pohled trochu přehnané zdrželivosti. Netřeba podotýkati, že Petrohrad, Amsterodám, Brusel i Švýcarské banky nezůstaly za ostatními středisky peněžními a že rozhodly se snadno k zpětným krokům a slevnily oficiální své sazby. Od 5. t. m. máme v Rakousku míru úrokovou $4^1/_2$%, k níž odhodlala se rakousko-uherská banka přinucena příznivým svým vnitřním stavem a neméně sazbou na volném trhu udržující se na výši 4% Jsouť nyní v platnosti na Evropské pevnině úřední raty v Londýně 4%, v Berlíně $5^1/_2$%,

ve Vídni $4^1/_2\%$ a jest zajisté pro všeobecné zdražení peněz velmi daleka doba, kdy navrátí se zase sazby, jimž tak jsme byli uvykli t. j. Londýn 2, Berlín 3 a Vídeň 4%. Jest se nám jen obdivovati mohoucnosti, síle a obrovskému rozmachu průmyslu a obchodu říše německé, jež snadno snáší břímě exorbitantní sazby $5^1/_2\%$, a je-li pro sousední nám říši sazba $3^1/_2\%$ nízkou, jest zajisté pro nás nedohlednou. Příliv světové konjunktury průmyslové zasáhl nepatrnou vlnou i nás a důsledky toho patrny byly hlavně v tom směru, že nepociťovali jsme tak mnoho soutěže průmyslu německého, příliš doma zaměstnaného, který dokonce dovoloval našim železárnám přispěti několika dodávkami jeho nedostatku železa. Zatím co velká světová konjuktura nutí k sdružování se, vyčerpává Rakousko své síly v národních svárech a hádkách i v politickém boji, který ničí všechen smysl pro podnikání, výrobu a obchod poškozuje, tak že zůstáváme v hospodářském vývoji daleko za jinými zeměmi. K tomu přinesl nám leden t. r. všeobecné hnutí hornické, rozšířené po všech korunních zemích, jímž skoro všecko těžení uhlí celé říše ustalo a kteréž hrozí všeobecnou hospodářskou katastrofou, neboť bezmála všecka hospodářská činnost musí ležeti ladem. Jako oheň rozšiřovala se stávka pozvolna rostouc od šachty k šachtě a trvá dále, aniž lze odhadnouti konec této bitvy, jež neméně pustoší než jiný krvavý snad boj. Stávku, jež trvá déle šesti neděl, z pravidla lze považovati za zmařenou, neboť potřebují majitelé dolů pokračování v práci k svému „zisku“, dělníci pak k s v é v ý ž i v ě. Velmi zřídka vydrží uhlokopi stávku déle než několik měsíců, aniž by hladověli; majiteli hutí mnohem déle lze zajisté žíti z kapitálu neb úvěru a tu ovšem zvítězí, kdo boj nejdéle vydrží. Celá říše touží po konečném urovnání stále v nezmenšené síle trvající stávky, jevící sice již příznaky přerušení v nedaleké době, jež zhoršuje poměry dělníků i těžerstev, poškozuje všecky částě obyvatelstva, vážně ruší klidný vývoj průmyslu, obchodu, živnosti i ohrožuje vozbu a má za následek úbytek příjmů největšího počtu soukromých hospodářství v říši. Protože sprostředkovací činnost vlády neměla dosud úspěchů, nemusí tato ještě složiti ruce. Strádající průmysl i obecenstvo má právo žádati na vládě, aby ukázala ve vážné době, je-li s to čeliti této nesnázi. Není pochyby, že lze vládě docíliti značným snížením sazeb, zavedením uhelných rychlíků za pomoci Lloydu, jenž sprostředkoval by lodní dopravu, u obchodníků sesílený přívoz anglického, německého a uherského uhlí, potřebného po dobu stávky, kterýž by snad svými důsledky přiměl těžarstva k povolnosti. Mezi tím mohou správní úřady působiti na zaměstnatele i dělníky, aby rozřešením sporných otázek dohodovacími úřady umožněno bylo opět těžení uhlí v říši v plném objemu. Stálé zvyšování cen uhlí následkem příznivého stavu průmyslu uhlířského dovolí zajisté majitelům hutí, aby splnili s p r a v e d l i v é p o ž a d a v k y dělníků; svéhlavé odmítání každé diskuse se strany těžerstev i neústupné stanovisko obou stran nesvědčilo o dobré vůli k smíru. Náklad, spojený zkrácením doby směny a snad s rozmnožením pracovních sil, zajisté by zvětšená těžba v brzku uhradila. Zastavením práce v továrnách pro nedostatek uhlí mnoho dělníků jest bez výdělku a časem bude těch, již bez zavinění pozbudou výživy, více než stávkujících, a tak vede tato stávka, jež měla zlepšiti životní podmínky jedné části dělnictva k tomu, že jiné části jsou propuštěny a bez chleba. Neupíráme, že otázku jest luštiti na rozličných místech rozličně dle místních potřeb, stav nutí však k rychlému rozhodnutí a oddáváme se naději, že propast mezi spornými stranami bude v nejbližší době překlenuta, tím spíše, když otázku zkrácení pracovní doby hodlá vláda v dorozumění s ostatními státy evropskými cestou zákonnou rozřešiti. *Xr.*

Z naší doby.

(Přednášky.) Přejete si, pane, redaktore znáti dojmy řečníků, nabyté p přednáškách a proto chci Vám také několika maličkostmi posloužiti. Na svýc cestách po Čechách a po Moravě nabyl jsem různých zkušeností, dojmů milýc i trapných, že jich sdělení širší veřejnosti nejen může přispěti k seznání poměr na českém venkově, zejména v krajích zněmčených, smýšlení a povahy našeh lidu, ale také může prospěti těm, kdož jednou k činnosti přednáškové se o hodlají.

Musím předeslati malý úvod. Mám na zřeteli především přednášky v s kolských jednotách v zněmčeném a ohroženém území, dílem též v českých kr jinách v jiných spolcích, navštěvované obyčejně též širším obecenstve z místa i z okolí. Když počet sokolských jednot v poněmčeném území v kr lovství českém vzrůstal (dnes jest jich zde 41, mimo to v malých, chudýc obcích na rozhraní národnostním přes 50, na Železnobrodsku jest jich jako na seto, asi 18), bylo povinností příslušných kruhů, aby v zájmu národním postaral se o mravní a hmotnou podporu těchto jednot, sorganisovaly práci k tomu cí směřující a též se postaraly, aby národní vědomí, uvědomění vůbec mezi člen tamních jednot — jsou to téměř jen lidé k třídě dělné náležející, najmě hornic a skláři — se šířilo. Práce k tomu cíli směřující započala na podzim r. 1896 Nemohu tuto šířiti slov o celé akci, jen činnosti vzdělávací, zvláště přednáše hodlám se dotknouti.

Jako pro tak zvanou drobnou práci národní vůbec, po které stále se volá, není po ruce obětavých lidí, tak nedostává se také řečníků v celém národě českém vůbec. Národní Jednota severočeská, v jejíž ústř. výboru též zasedám, pracně po celé Praze hledá řečníky, když zde nebo onde za přednášku žádají a musí často žadatele na pozdější dobu odkázati. Také Sokolstvo, jako celý *národ*, všecky důležité korporace národní, jichž úkolem jest práce a ne legrace, stůně na nedostatek pracovníků a též řečníků. Mnohé jednoty stěžují si, že nemohou ani jediné přednášky pořádati, poněvadž všichni inteligentní lidé na blízku, na něž se obrátily, odřekli a v Praze nelze řečníka dostati ani pro místní přednášky, jak teprve do měst vzdálených! O vesnicích ani nemluvím; tam většina skuteč ných řečníků jaksi štítí se jíti z příčin, jež možno snáze uhodnouti. Sokolské jednoty v zněmčeném území nemohly nikdy řečníků dostati a slíbil-li po dlouhém prošení některý z nich do A nebo do B přijeti, mohlo se předem uhodnout, že v poslední chvíli odřekne buď z pohodlí, že se mu nechtělo trmáceti se „k vůli těm dělníkům“, nebo že „ochuravěl“ (to jest výmluva stereotypní těch, kdož ruší slovo); dostal totiž rýmu, kašel neb jinou „smrtelnou“ nemoc. Proto jednoty nikoho více z dáli nezvaly a nejvýše některý činovník z některého spisu něco přečetl. V zněmčeném území jest české inteligence nemnoho a ti, kteří by mohli a měli české menšiny organisovati a nemohou-li následkem své odvislosti příliš se exponovati, alespoň činnosti vzdělavací se věnovali — učitelé, úřednici a j. — straní se, až na ojedinělé výminky lidu vůbec, nejdou mezi něj, nijak pro povznesení české věci se nestarají. Tak mnohý „národovec“ a „vlastenec“ dosud seděl doma za pecí, žil v Praze, v české krajině, stále huboval, že o české menšiny, o lid a jeho vzdělání nikdo v národě se nestará, ale když jej vítr zanese tam, kde dle jeho slov měl nejlepší příležitost osvědčiti to své „vlastenectví“ skutky, prací pro ten náš lid, ten jako zmoklá slepice zalezl, aby jej nikdo neviděl, aby Němci netušili, že jest také Čech. To jeho vlastenectví bylo frází, bylo humbugem. A ti ostatní inteligenti? Mnozí jsou národně vlažní, jiní bojácní, někteří pohodlní, jiní nejsou řečníky nebo jejich poměry hmotné nejsou takové, aby mohli všude býti, veřejného života se súčastniti. A mnozí — budiž to zde veřejně doznáno — vinou našich rozháraných poměrů, tou zdivočilostí,

á u nás v posledních letech zavládla, kdy kamenují se protivnou stranou politickou dě čestní, bezúhonní, kteří poctivě s lidem to myslí, ale jen jednu chybu jí — že hlásí se k některé straně, vzdali se veřejné činnosti, práce národní, am nejdou, ale žijí v ústraní jen svému povolání, svým rodinám. Máme málo tavých a nezištných pracovníků a i ti zapuzují se, neboť ne každý může ati lhostejným, když kalem po něm se hází, potupnými slovy tituluje jen o, že jest jiného smýšlení politického, že má odvahu hájiti své přesvědčení schůzi, obeslané většinou účastníky jiné barvy politické.

Když sokolské jednoty v zněmčeném území nemohly na blízku řečníků tati, přednáším tam na čtvrtý rok sám jako zástupce České Obce Sokolské. dnášel jsem až dosud více než stokrát v sokolských jednotách, z těch bylo třech letech sedmdesát přednášek ve 31 jednotách v poněmčeném území, něna na severozápadě: na Duchcovsku, Mostecku, Bilinsku, Teplicku, Ústecku, ecku, kde jest sokolských jednot nejvíce. Rozumí se, že nabyl jsem na svých tách zvláštních zkušeností, jež tuto v hlavních rysech, pokud místo dovolí, rtnu. Má zpráva podobá se v mnohém ohledu zprávě p. Dr. R. Fišera Olomouce. Inteligence téměř všude přednáškám se vyhýbá, tak jako vyhýbá stykům s lidem. V tom ohledu není rozdílu mezi inteligencí a měšťanskými, možnějšími kruhy, tak zvanou „honorací" v českých městech a mezi inteli cí — byť i chudou, v krajinách smíšených, národně ohrožených, kde všichni mci měli by držeti pohromadě, aspoň při práci národní, osvětové. Jen výečně dostavují se inteligence a usedlé kruhy měšťanské do přednášek. yčejně musí býti občané z těchto kruhů prošeni, musí býti agitováno, aby ce někdo do přednášky se dostavil, místnost nezela prázdnotou, řečník nebyl trpčen, uražen. A pak, jak jiné jest ovzduší v českých městech, ve schůzích, e není lidu, ale jen panstvo, u porovnání se schůzemi v zněmčeném území, vesnicích! Je-li řečník zvyklý od plic, otevřeně mluviti, je-li sdílný, miluje-li mnost, nenávidí-li strojenost, škrobenost, pak odchází z přednášky s pocity pnými, zklamán. Mezi honorací málo vnímavých hlav, málo pozornosti; vše strojené! Aby dával se pozor na každý krok, na každé slovo, jen aby věk proti etiketě, řádům tak zvané „slušnosti" se neprohřešil. Zde řečník yšlení demokratického nepřipadá si svůj. A čím větší město, čím více v něm eligence, honorace v kastovnictví se topící a čím více této zastoupeno v předce, tím trapněji pro lidového řečníka, tím menší výsledek mravní vykazuje dnáška, kterou přítomní buď ani neposlouchají aneb jen na jedno ucho. yvatelstvo měst, až na skromné výminky, nechodí do přednášek pro poučení, potřeby, ale jaksi z musu, „aby se neřeklo", a pak se zde nudí! A přece ždý spolek musí — opět „aby se neřeklo" — pořádati nějakou tu předšku; vždyť je to ve stanovách! Co by tomu svět řekl, kdyby spolek A nebo B idil se stanovami! Měl by posměch na krku!

Tedy většina spolků ne proto, že členstvo po poučení by toužilo, ale jen y zadost se učinilo stanovám, přednášky pořádá. Je to často kus perné práce. čníky aby lucernou hledal a pak výboři jsou ve strachu, zda-li někdo do ednášky přijde. Proto vynalezen zázračný recept na získání posluchačů: spoje se totiž „užitečné s příjemným", čili jinými slovy řečeno, po přednášce poádá se zábava taneční, hraje hudba všeliké odrhovačky, zpívají se často všeliké ivzlé kuplety, deklamují dvojsmyslné básně a pod. Tím způsobem vlk se naře a koza zůstane celá, obecenstva více se dostaví než na pouhou přednášku. ak jaký jest mravní výsledek takového vzdělávání? Papínkové a matinky při ednášce trochu se prospí, dcerušky, které sem bývají přivedeny, aby oslňovaly jmi zjevy mužský svět a dle možnosti ženichy lovily, nepokojně sebou vrtí, mnoho : se dočkati konce přednášky, mládež mužská šilhá po mládeži ženské ti ch [illegible] jdou ven se vychladit a čekají tam až do konce přednášky.

Teprve po přednášce vše, jakoby elektrickým proudem dotknuto, se vzcl obživne. Nyní nastane život, mrtví vstávají z hrobů, spáči vylézají z Blanì při hudbě, zpěvu a tanci za hodinku se zapomenou slova řečníkova, ač-li n z jeho přednášky něco si pamatoval.

Takový je ten náš lid ve městech. Vydává se v časopisech za uvědon maže se mu med kolem úst, zvláště v době voleb, když některá strana pe občanstvo toho kterého města si předchází, ale ve skutečnosti to vzdělání jest chatrné, povrchní. Inteligence a kruhy usedlého občanstva žijí pone jen samy sobě; ti první nabyli vzdělání ve školách a proto dále se vzděl považují za zbytečnost, ti druzí mají buď bohatství neb různé tituly, jako dovství, předsednictví v některém spolku, družstvu, s těmi hodnostmi vstu do člověka také duch svatý a on stává se vzdělaným. Náš lid považuje za vzdělaného člověka toho, který nosí lepší kabát, třebas měl v hlavě řeza Aby předešlo se nedorozumnění, připomínám, že nemám zde na mysli jen p nášky v jistých spolcích v českých městech; zjevy výše uvedené jsou pa všude, nechť přednáškový večírek pořádá kterýkoliv spolek. V sokolských notách, jež podléhají pokynům České Obce Sokolské, jest sice poněkud l ale mnohé z nich také plovou s proudem, vyjí s vlky. Jak jinak, vždyť to mì české kastovnictví, klepařství, rozbroje z osobních příčin a z klepu vznika jež jsou domovem všude, kde Čech žije, by je smetlo s povrchu zemsk kdyby chtěly býti z jiných! —

Jako ve městech musí býti posluchači k přednáškám pracně shledá tak i na vesnicích tam, kde žije zámožnější rolnictvo, nedopadá to lépe. Mn přednášky nemohou se konati, poněvadž nikdo do nich nepřijde, jinde vyt to chudý lid, baráčník, dělník, podruh!

Hříšná netečnost usedlého občanstva a inteligence, jejich kastovni velkopanské stranění se malých lidí, dělnictva, blaseovanost, cynismus, vě plašství, požitkářství naší zlaté mládeže, znemožňují dnes na četných mis všecky snahy, směřující k povznesení lidu v ohledu mravním, kulturním, ho dářském a činí malomyslnými ty, kteří ideální práci, výchově lidu z čis nadšení, z ryzího vlastenectví chtěli by se věnovati. —

Jinak vypadá to v uzavíraném území, v českých menšinách, v chuc obcích na hranici národnostní, v krajích, chudým lidem obydlených, zanedbávan I já zde nabyl tytéž zkušenosti, jako p. Dr. Fischer. Zde k přednáškám pu lid až na dvě hodiny cesty pěšky v dešti a plískanici, v nepohodě vůbec ten chuďas obětuje třebas těžce vydělaný groš, aby sedl na dráhu, nejde jinak. Zde není lid tak přesycený, vybíravý; jest vděčen za každou předn jen když vidí dobrou vůli, že některý pán z Prahy neb odjinud trochu s tuje a přijde jej o tom, neb onom poučiti. Ovšem, nesmí se zde přehlíže cházeti některé okolnosti. Jinak třeba přednášeti ve městech před inteli jinak před prostým lidem, před třídou dělnickou. Přednáška musí býti src telná, prostá „učených“ výrazů, jimž lid nerozumí, cizích slov a — co hla musí býti mluvena ze srdce. Nechť nikdo nemyslí, že tento prostý lid hledne ledvi řečníka; na některém při prvém pohledu jest patrno, že od to, co na paměť se naučil, že tomu buď nerozumí, neb že nemá zájem n věci, že myšlénky jeho bloudí bůh ví kde a srdce necítí, co ústa mluví. záleží na řečníku, jaký jest, jakou má povahu, cítí-li s lidem, neb je-li to kaný floutek, pražské gigrle. Jen takovíto lidé nechť nejsou vysíláni z Pra venek, do území ohroženého! Nevšímavostí české inteligence, zámožnějších odpudilo se mnoho lidí od praporu národního, jiní pak od národních stra vrátili se, když neviděli u těch, kdož národu za vůdce, lidu za ocl ince štoly se vnucují, opravdivostí, když to nebyli lidé poctiví, ale chle. Skáč tací, jež touha po kousku slávy do pole vytáhla. Vidí-li lid u řeč- ka

, nezištnou obětavost; má-li řečník porozumění pro zájmy lidu; není-li to utý panák, neb sobec, který přednáškami své postavení hmotně chce zlepšiti, přilne k řečníku, byť to byl malý člověk bez jména, bez jmění, bez titulu. m v zněmčených, vlastně smíšených krajích na českém severozápadě téměř dý kámen; znám tam lid se všemi jeho světlými i stinnými stránkami, tak ten lid zná mne. Jezdím tam přednášeti do sokolských jednot, přednášky ovšem nepolitické, ale do přednášek chodí lid ze všech vrstev, až na inu iteligence, různého smýšlení, ani sociální demokraty nevyjímaje.

Větší ještě důležitost, než přednáškám, přikládám rozhovorům, jež po ch přednáškách téměř všude se konají. Rozhovory tyto, v kterých každý oslouchačů může činiti dotazy po tom neb onom zjevu v Sokolstvu, v národě ec velice přispívají k výchově lidu, k vytříbení náhledů, k uklidnění myslí jatých v jistých případech. Jak ten lid rád poslouchá, dotazuje se, dává si světlovat, co neví, co mu není jasným! Že rozhovory zabíhají často na scestí, ají se někdy záležitostí soukromých — což na tom? Vždyť odchylky od ogramu nejsou neštěstím a přispívá to k užším stykům, k utužení přátelství zi lidem a řečníkem!

Ovšem, ne každému řečníku by se zamlouvalo, nad čím já se nepoza- mím. Lid český v zněmčených krajích projevuje mně důvěru a přízeň nejen nou návštěvou při přednáškách, ale také tím, že mi ukládá k provedení ne malé úkoly. Ve městě A žádal mne živnostník K, bych na jeho hocha, ož má v Praze v učení, občas dohledl, aby mu nezdivočil; druhý v B žádal po přednášce písemně, bych mu šel vyupomínat dluh u jeho známého pražském předměstí; v C. horník M. přál si, abych jeho dceři v Praze vy- dal službu, třebas „za všecko"; v D. dělník se mi přiznal, že v Praze má tru ve službě, bych ji navštívil a pozdrav od něho vyřídil; dělník v E. prosil e, bych mu vymohl větší rentu v „Úrazovce"; dělník v F, ačkoliv věděl, jsem úřadníkem, chtěl se přede mnou svléci, bych jej prohlédl, že trpí zá- chou a bolestmi v žaludku atd. atd. Snad mnohý čtenář těchto řádků zasměje a jiný si pomyslí: „To bych byl blázen, ještě toto abych vykonával". Já k nebyl těmito žádostmi pohoršen, ale pokud čas a vědomosti moje dovolily, datelům vyhověl. Rozumí se, že léky pro nemocného předepsati jsem nemohl s opatřením místa pro službu „za všecko" také to nešlo.

Snad mnohý, kdo nezná poměry Čechů v zněmčeném území, podiví se, e sociální demokraté přicházejí též do sokolských jednot na přednášky. A přece mu tak jest. Sociální demokraté nejen že bývají přítomni, ale také súčastňují e rozhovoru, byť se nemohli pohybovati v kolejích, jak by si přáli; sokolské dnoty jsou spolky nepolitické. Rozhovory, nedá-li se jedna nebo druhá strana trhnouti vášní, končívají klidně. A přece jsem Sokolem, v otázkách národ- ostních stojím na stanovisku nejkrajnějším, nezapírám nikde své přesvědčení toto, jakož i strany národní vždy jsem dovedl obhájiti, když řečník sociálně mokratický postavil se na stanovisko, jaké jeho strana zaujímá v otázkách árodnostních proti Sokolstvu a Národním jednotám. Protivy mohou se sraziti, e řečníci obou stran musí respektovati, cítiti přesvědčení odpůrcovo a nesmí své přesvědčení násilím mu vnucovati. Kdyby tomu tak všude bylo, mnohé zdorozumění by se odstranilo, mnohý spor smírně skončil, mnohá hrana by e obrousila. K tomu ovšem třeba ústupků na obou stranách. *V. Kukaň.*

Klub „Za starou Prahu" konal dne 28. ledna svou ustavující valnou romad[illegible]a ní vyložen byl stručný účel a snahy klubu, jakož i podán stručný ástin savádní práce za starou Prahu. Konstituovavší se domácí rada se za- ožený[illegible]dborem žurnalistickým, jemuž v čele stojí V. Mrštík, zahájila svou innost[illegible]ipravnými kroky k peticím k memorandům stran zastavení průkopu u Kli[illegible]ž věnována bude nyní značná péče. Klub míní pracovati od

specielní jedné otázky k druhé, neboť zkušenosti ukazují, že tento postup b u nevšímavé správy obecní a dosud málo interesujícího se obecenstva ú nější, než všeobecné proklamování nutnosti hnutí za „starou Prahu“ ; cílů sv chce se domáhati informačními, manifestačními a protestními schůzemi, vh nými přednáškami, podáváním interpelací, peticí, vydáním brožur a spisů a digováním a zasíláním článků účely klubu sledujících do novin. — „Rozhle článkem sl. Braunerovy zahájily před 4 léty boj za starou Prahu, sledo jej neustále a třeba že uznávají, že již jest na čase, aby v této věci přes utrácení národní síly, nemohou ustati ani dnes, kdy na jedné straně o pražská zničí elektrickými dráty Karlův most a kdy na druhé moderní bás nemá pro celou krásu Prahy jiného slova, než středověká doupata.

Přednášky. Dovoluji si Vás tímto zvořile žádati, byste laskavě v příš čísle Rozhledů poněkud opravil některé údaje br. dra Vlasáka ve člán „Přednášky“ uvedené (v čís. 8. R.). Výtka, že vzdělávací odbor Č. O. S. příliš nenamáhal, aby získal ku přednáškám vhodnou místnost, není odů něna. Hledali jsme vhodnou místnost již pro ten neočekávaný případ, že ok školní rada pražská místnosti ve škole nám nepropůjčí — leč marně. Místn v pražské tělocvičně není tak zlá, jak ji br. Dr. Vlasák líčí. Jest to stará sedací síň, ve které pěvecký kroužek cvičení svá koná a ve které mnoho schůzí se vykonalo. Cvičící členstvo, jež téměř pravidelně cvičiti musí v vhodných místnostech, nežádá i v tomto ohledu mnoho pohodlí. Do někt předměstské tělocvičny nechtěli jsme běh tento přeložiti, aby pro některé jedn nebylo to příliš daleko. Sami ovšem velice litujeme, že účast ochabuje. vzdělávací odbor Č. O. S. JUC. Fr. Mašek, předseda.

Stará Praha V. Jansy. Nákladem B. Kočího (v Praze, Františ. nábř vyšel seš. 5. a 6. s těmito obrazy: Románská kaple sv. Longina. Malostran mostecké věže. Bývalá kaple sv. Ludmily. Nádvoří u zlatého stromu č. 7 Karmelitská ulice u staré újezdské brány. Klášter blahosl. Anežky na Františ Maltézské náměstí na Malé straně a Helmovy mlýny. Seš. po 2 zl. 50 kr.

Opravy tisku. V práci p. K. Žáka „Nezvratní“ v čís. 9. Rozhl. zůst tiskové chyby: na str. 337. řádek 15 zdola „u českých dragonů“, má b „u šestých“ ; str. 339 ř. 19 z dola „z mé neuprosné ručky“ má býti „ruky str. 345 ř. 16 s hora „nebude-li tak milovat“, má býti „nebudete-li“. —

Tiskem Rosendorf a spol. v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, POLITICKÁ A SOCIÁLNÍ.

Ročník IX. 1. března 1900. Číslo 11.

Moderní Praha.

Článek p. Hilbertův ve Volných směrech o staré a nové Praze zvířil mnoho prachu. A jak u nás už obyčejem, místo věcné diskuse nastaly osobní tahanice. Nechci zrovna tvrditi, že byl článek p. Hilbertův úplně věcný, ale bylo v něm dosti, co mohlo vyvolati diskusi. Jednalo se v něm o velmi aktuelní, o velmi palčivé otázky. Chci se proto zběžně dotknouti problému.

Stará či moderní Praha. Maloměstská či velkoměstská Praha. O to se jedná. Pan Hilbert byl radikální. Všechno zbořit, co v Praze zbylo ze středověku, co připomíná pověru a zatemnělost, rozlámat a rozbít všechna ať sebe malebnější stará doupata a otevřít Praze široké perspektivy nekonečných ulic moderního města, pustit v ně řinčící a zvonící elektrické tramwaye, po rozlehlých chodnících rozvířit nervosní ruch za svou prací neb zábavou spěchajících chodců, nároží pokrýt uměleckými plakáty, otevřít davům místo stuchlých chrámů prostorná divadla, čitárny, přednáškové sály, kluby, kavárny, restauranty a jaký jest ještě comfort takového Londýna nebo New-Yorku, proti maloměšťactví Prahy, již stačí začouzené, nízké hospody, špinavé, těsné a křivé ulice a otázka zachování staré Prahy k jakés takés existenci. Tedy: život, pohyb, ruch — ne ztrnulost, nehybnost, smrt. Tento moment článku p. Hilbertova byl mi velmi sympatický, ač nehoruji pro radikální boření staré Prahy. Naopak: ač bych byl ještě radikálnější v restauraci všeho cenného, co nám z minulosti zbylo, a ač bych neobnovoval na př. jen kostelík u sv. Václava na zbořeništi trestnice, ale třebas také hned protější skvostný Dienzenhoferův kostel Karla Boromejského, kde jest, nevím jaké, nepoetické dnes skladiště. Můj obdiv pro „moderní“ stavby à la Hlávkův palác není tedy, jak vidno, příliš [illegible]cký. Také pro široké, hodně široké a hodně dlouhé a hodně [illegible]mudn[illegible] nejsem nijak vřele zaujat. Vím rovněž, že takové široké a nu[illegible]né ulice moderního života ještě nestvoří. Ve Vídni jest velmi [illegible] těsných, středověkých ulicích vnitřního města, kde nejezdí

ani elektrická, ba ani koňská dráha, jen pouhé „nemoderní“ omnibu
— a velmi mrtvo a velmi fádno v širokých ulicích modernich čtv
odkud cizinec zalknut hnusem po čtvrt hodině prchá. Zbořte Mal
Stranu s celou její poesií plísně, odlehlosti a zapomenutí, nastav
tam samé široké a hodně dlouhé ulice, jaké jsou na př. na Vinohradec
a jimi dejte projížděti každou minutu vozům elektrických tramwayí
a uvidíte, bude-li tam živěji a hlučněji než dnes. Pochybuji. Není ta
zkrátka, podmínek pro život. Není čilosti. Není pohybu. Vojsko, by
kracie, šlechta, klerus, samé „zbytky středověku“. Dejte tomu moder
nátěr a bude to hnusné. Osvětlete Mikulášský dóm elektrikou, a obra
Balkovy, Škrétovy, Solimenovy a Kohlovy, veliká stropní malba Krachero
budou v tom ostrém svitu karikaturami a přežilými posami a grim
sami. Udělejte v Ostruhové ulici velkoměstské korso, a živé duše vá
na ně nepáchne. Tedy, o takovou „renaissanci“ Prahy se jednat n
může. Ta by byla nesmyslem. Hradčany jsou, tuším, vůbec vyňa
z diskuse. Jich poloha vylučuje a priori jakékoliv modernisová
Sporna by byla jedině otázka židovského města. Malebnost jeho miz
dnes pod brutalní rukou bořitelů jest jistě nezapomenutelna všem ná
kteří jsme ji shlédli. Všichni byli jsme uchváceni spletitosti krkolo
ných schodů, bludných chodeb, klecovitých pavlačí starobylých tě
domů a nacházeli jsme tam detaily dnes již po všech vetešnicích ro
nešené, jako umělé pracovaná mřížoví, skvostná kování na dveřích a p
dobných věcí více, nad nimiž jsme byli u vytržení. Ale při všem an
kvitním nadšení pozorovali jsme také, že vzduch tam nebyl zrov
nejpříjemnější. Cítili jsme, že se nacházíme v pařeništi všech choro
všech epidemií! A pochopili jsme, když se ozvalo heslo: bourati. T
bylo přirozené. Více vzduchu pro ty, kdo tam musí bydliti. Ale když
zaryla motyka bořitelů také do prelatury mikulášského kostela, byli jsm
zmateni. Bestia triumphans! Teď jen ještě zbořit starou židovskou ra
nici, pak staronovou školu, tu jako v plíseň hrobů propadlou mrtv
synagogu mrtvého národa, kam úzkými okny gotickými padá zsina
paprsek světla jako slabý zákmit přítomnosti a kde lze při dusivé
čmoudu nesčetných olejových lamp za tmy a při táhlém prozpěvová
zpěváka při almemoru, sníti o daleké minulosti a o nenávratné slá
Chrámu, pak rozparcelovati starý židovský hřbitov, úsměvně ztápěji
své kameny do zelených vln trávy — a dílo zkázy, svévolné a um
něné, bude dokonáno. Tím vandalismem nezíská se Židovské čtv
více vzduchu. A jest ještě pochybno, bylo-li nutno v š e c h n o zboři
a nebylo-li by postačilo, jen uvolniti atmosféře získáním náležitéh
průvanu bouráním částečným. Neboť, že moderní činžovnická kasárn
jaká dnes se staví na místo starých malebných domů, nejsou pravým
zdroji neotřesitelného, robustního zdraví, ty ohyzdné klecovité stavb
kde se byt na byt kupí do výše, a jichž prostory budou stejně d
posledního místečka jednou zneužívány, jako v budovách starýc
chudinou pomocí komplikovaného systému podnájemnictva, každ
znatel smíchovských partií blíže ke Košířům, Libně, Žižkova do písmen
potvrdí. Tedy: bořit, za každou cenu bořit, jak to stylisoval (nepravím
že také myslil,) p. Hilbert, nemělo by smyslu. Všechno, co z[illegible] středo

ěku v Praze zbylo, všechny ty „přežitky" pověry, jako jsou na př. ražské kathedrály, zbourat — to by neznamenalo zničit pověru, ale etknouti motyku kulturního vandala do vzácných uměleckých památek. Také v Danteovi je „středověká pověra", a nikdo rozumný nebude žádati, aby na vždy zničeny byly tyto „přežitky" pověry. Udělat z celé minulosti tabulam rasam, jak horlí p. Hilbert, znamenalo by ti nazpět, stavěti se na stanovisko kulturního barbara. To by pak bylo to krásné heslo života, pohybu a ruchu, jež pronesl svým článkem, ale pravý opak: odříznutí ode všech vymožeností staré kultury, přetržení evoluční čáry, byla by to ztrnulost, nehybnost, smrt . . .

Vím, že p. Hilbert přestřelil jen z horlivosti proti tomu přílišnému kultu minula, jenž jako přítěž leží na všech našich snahách. Jsme samě opijeni se minulosti, a čím bídnější a zoufalejší je přítomnost, tím skvělejší a slavnější zdají se nám obrazy z minulosti evokované, k útěše v naší bídě . . . Nestačí nám přirozené právo národa k samostatnému životu způsobilého, vyhledáváme (a jsme nuceni) v archivech staré, přežilé pergameny a místo energického boje živoucího národa žádáme sentimentální úpisy neexistujících už králů, že máme právo být na světě . . . Toto opijení se minulostí, jehož nejživějším výrazem jest v literatuře obliba historické povídky sentimentálně-elegické vzoru Beneše-Třebízského, působí lethargii na každý pokus jednati, schromažďuje každou snahu práce, podušuje každý povzlet k činu. Je také daleko pohodlnější sníti o slavné minulosti, než pracovati o trochu jen snesitelné budoucnosti. Proti tomuto hašišovému opojení historismem mluví článek p. Hilbertův, rozumím-li mu dobře. Jest reakcí proti němu. A to je opět zcela sympatický moment.

Námitky odpůrců zaváněly podezřele — kultem minula. Jaký předpotopní to pojem, že poesie jest jen v mrtvém a minulém! Že nemůže být poesie v smělém vypjetí železničního mostu stejně jako jest v gotickém oblouku chrámu, že jest poesie v cinkotu naivního, rokokového, bílého bravu, střeženého sentimentalními pastýřkami, a že není v tajemném hučení mocné, neviditelné síly, hýbající kolossálními stroji továren! Poesii moderní ulice, poesii „bavlněných žoků a petrolejových sudů", poesii amerikanismu a australianismu, vystihl nikdo menší — než Walt Whitman, a passáže jeho básní, opěvujících ulice New-Yorku sdrátované elektrickými dráty a plné akkumulátorů, nezadají nikterak nejnádhernějším popisům třebas západu slunce, jež zbásnil Victor Hugo. Upřete básnické síly veršům, jako jsou tyto (Salut au Monde! z Leaves of Grass), či budou vám také „barbaric yawp"?

„Vidím koleje železných drah země,
Vidím je ve Velké Britannii, vidím je v Evropě,
Vidím je v Asii a v Africe.

Vidím elektrické telegrafy země,
Vidím jemná vlákna zprávy o válkách, úmrtích,
ztrátách, výhrách, vášních mého pokolení."

To si přečtěte z téže knihy líčení brooklinského přístavu! Ten enth tický výkřik básníkův?

„Ah, co může býti pro mne nádhernějšího a obdivuhodnějšího než ostěžněný Manhattan?!“

Zamyslete se trochu nad pieçou: „Zpívám tělo elektrické!“ To jest poesie, jíž tělo mimojdoucího „prozařující kartounem a suknem“ jest cennější než nejlepší báseň spředená z illusorních snů, jíž „tlupa nádenníků o hodině polední s jich odkrytými jídelními kotlíky“ nebo „pochod hasičů“ nebo „saně kočího, jenž se svými šesti koňmi davem projíždí“ je stejně vděčným objektem pozorování, jako hysterická luna opěvovaná do nekonečna hysterickými básníky.

Látkou poesie jest ž i v o t, a jen lidé slabí a neschopní života utíkají se k minulosti, k její hotovým formám a mrtvým konceptům, jež lze pohodlně do nekonečna okreslovati. Slovník poesie není slovníkem akademie, jež právoplatně rozhodla: jen těchto slov lze užívati a ne jiných. Slovy růže, slavík, láska, není zásoba poetických slov vyčerpána. Slovník poesie jest jako slovník lidu, stále se měnící, stále se množící, je slovníkem ž i v ý m. A tam také stojí slova, jichž se děsí strnulý akademik, slova jako: elektrická tramway, akkumulator, petrolej, bavlna . . . ovšem pod jedinou podmínkou: aby básník našel k nim správnou associaci . . A pak mají tato slova stejné právo k životu v poesii, jako slavík, jako růže, jako luna a jako ostatní otřepaný už slovní repertoire akademických básníků . . .

Myslím však, že ne tak proti staré Praze, proti jejím nízkým, klecovitým domům, proti jejím těsným, hadovitě se vinoucím ulicím, vytáhl do pole p. Hilbert, jako proti něčemu zcela jinému. Jeho odpor proti staré Praze, symbolisuje jeho odpor proti m a l o m ě š t á c t v í našeho života, proti opičí a groteskní titěrnosti našich poměrů. Nikde se nežije těsněji, než u nás. Každá nová myšlenka jest u nás smrtelným hříchem. V literatuře, v politice, v životě, všude. Strýčkovství jest za to u nás velmi utěšeně vyvinuto. Ohebný hřbet před pány konšely ať politickými, ať literárními vyplácí se znamenitě. Odtud ta touha p. Hilbertova rozbíti těsnost těchto poměrů. V ten stojatý, nehybný vzduch přivésti trochu průvanu širokých, rozlehlých ulic, v to sesedlé, připopelavělé šero šlehnouti trochu žárem a blesky volného poledního slunce. A rozpoutati čestný zápas, dáti vzduchu volnému soutěžení idejí a myšlenek, vzbuditi ruch života tam, kde dosud byla jen ztrnulost živořících kast . . .

To jest m o d e r n í P r a h a p. Hilbertova. A to jest také sen nás všech. Věříme, že bouřný a kypící život, sociální a kulturní převrat jako jinde, šlehne konečně i do zdí tohoto staroslavného města, že rozboří v něm všechno, co uzrálo k smrti. A pak nebude se jednati jen o několik starých domů jako dnes. Nový život najde si také nové formy. Nové životní podmínky stvoří nový styl. Ale to nebude ani uměle konservovaná starožitná patina, ani násilně a neobratně kopírovaná dle ciziny moderní secesse. Z Prahy nelze dělati ani Vídně, ani Norimberku, ani New-Yorku, ani Manchestru. Ze sebe sama, ze svých vlastních životních šťáv musí se Praha vyvíjeti a růsti. Ale toho vývoje nelze urychlovati ani barbarským bořením (à la Staroměstské náměstí), ani pseudomoderním experimentováním, pomocí jehož povstávají tu nudné, ploché, bezvýrazné části města, jež mají býti „moder-

mi", ale jež jsou jen až k zalknutí hnusnými a bezduchými . . . A toto přirozené vývojové tempo beru v ochranu na konec vůči J. Hilbertovi, jenž v nadšení svém o moderní Prahu odmyslil si bezstaostně všechno sociální, kulturní a ekonomické přítomné stadium českého národa a básnil vzduchové hrady . . . bohužel také zcela „vzduchovým" způsobem. *Jiří Karásek.*

Settlementy — osady sociálního smíru.

(Na základě rozličných zpráv podává Teréza Nováková. *)

O. Schreinerová dává Cizinci ve svém „Petru Halketovi" vypravovati malý příběh: Jisti muži spali na planině; noc byla chladna a tichá. Když tak spali, v hodině, kdy jest noc nejtemnější, jeden z nich se budil. Daleko na východě viděl víčky svými napolo zavřenými slabou pouze čáru, tenkou jako vlas, jež lemovala vrcholy pahrbků. I zaptal v temnu svým soudruhům: „Rozednívá se". Avšak oni, již měli víčka pevně semknuta, bručeli: „Lže, nesvítá. — A přece den nastal."

Podobenství, které tuto týká se příchodu království lásky a rovnosti, lze užiti o každé idei, povznesení a blaho lidstva za cíl mající. Objeví se zprvu jako velmi vzdálená, tenounká čára světelná, jako ojedinělá bludná jiskra, již však málo kdo uvidí, neboť veliká massa člověčenstva má víčka pevně semknuta, pohřížena jest ve tmu a spánek. Ale pak stává se čára širší, jisker vyskoči více, — ponenáhlu všecka obloha promění se v plochu světelnou, z jisker šlehá plamen větší a větší — a všichni již vidí, ze světla se těší, na plamenu se ohřívají, ke svým účelům ho užívají. Ovšem že trvá někdy staletí ba tisíciletí, než z prorockého pruhu a jiskry rozvije se plné, blahé světlo; tím pomaleji vítězí idea, čím nepříznivější jsou podmínky jejího vývoje ve fysickém a psychickém složení lidstva.

Idea sjednocení lidí všech zemí a plemen v jediné království lásky postupuje velmi, velmi zvolna; jest stará tisíciletí, leč od tenké vlasové čáry, od bludné jiskry nepokročila ještě přes příliš daleko a nikdo nevíme, kolik nových staletí, ba tisíciletí uplyne, než světlo a zahřevný oheň její zaplaví celý známý nám svět. Ještě že známe několik těch jisker, které kdysi v plápol mohutný se spojí. Settlementy, o nichž dnes promluviti chci, jsou také jednou z jisker.

Co vlastně rozumí se „settlementem"? Doslovně přeloženo znamená settlement osadu, v našem případě osadu neb dům v chudé čtvrti města, v němž bydlí vzdělaní muži a vzdělané ženy za tím účelem, aby chudé své sousedy poznávali, s nimi se sblížili, jim svou radu, pomoc a účast přinášeli. Obyvatelé settlementu činí jakýsi klub, jehož členství zavazuje k účastné sociální práci a pomoci; dům sám [illegible] vždy v sobě zavírá rozsáhlou místnost, kam přicházejí dělnici, d[illegible]ce a chudina, aby se tu osvěžili, pobavili a svoje vzdělání rozšíři[illegible] zřejmo, jest idea, jež dala vznik settlementům, tak stará

*) Přeseno dne 10. února 1900 v Akademické čítarně.

jako sama láska k lidstvu; vždy vyskytovali se jednotlivci, muži i ženy šťastnější, vzdělanější neb zámožnější, již šli mezi chudé a bídn a sili tu kvety své lásky, pomoci a účasti. Kristus sám jest nejskvě lejším toho svědectvím; v jeho stopách šli mnozí jednotlivci, ba církv přímo organisovaly jakousi hromadnou sociální pomoc, ovšem vžd na základech přísně konfesijních. Staré kláštery ve svém původním neporušeném zařízení byly vlastně také „settlementy"; v zemích prote stantských, hlavně v Anglii a v severní Americe, sociální práce po mocné ujala se v novějších dobách tak zvaná „vnitřní misse", kterou si mnozí pletou se settlementy.

Leč nejen z řad církevních propagována myšlenka práce tří vzdělaných pro třídy chudé povznesením jich úrovně rozšířením jich vzdělání. Učinil tak již proslulý Carlyle ve svých spisech, romanopisec Charles Kingsley již jaksi formuloval ideu settlementů v románě svém „Alton Locke", za ni přimlouval se Ruskin, Morrisson. Jak vidno, není myšlenka těchto osad nová, nýbrž velmi stará; novou jest pouze způsob jejího uskutečňování, její organisace, methoda její práce.

Do jaké značné, ba naprosté míry jest novou, v nejlepším slova smyslu moderní, o tom nejlépe poučíme se, srovnáme-li organisaci settlementů se způsobem práce „vnitřní misse". Zde lidé dobročinní zámožní, z většiny vzdělanější, hledí vyšetřiti poměry chudého dělnictva neb zbědovaného proletariátu občasnými návštěvami („calls") a dle zkušeností získaných zařizují svou zdravotní, duševní a sociální pomoc. Jest to i při nejlepší vůli členů „vnitřní misse" vždy jakési sestupování bohatších, vzdělanějších neb osvícenějších k chudým, ne vzdělaným a mravně skleslým. Přirozeně vyhledává si misse proletariát nejnižšího řádu, zločince, žebráky, tuláky, jimž často jejich bída stala se řemeslem. Spořádanější rodina dělnická neb maloživnostnická zůstává tu zcela stranou, poněvadž případ její nezdá se vnitřní misse tak palčivým; ona ujímá se především bídy největší, nejrychlejší pomoc vymahající. Přes to nedochází vždy svého cíle, jelikož občasnými návštěvami nelze proniknouti k samému jádru sociálního zla a obsáhnouti všecky navzájem se protínající poměry chudých a proletářských tříd. Nad to jsou členové misse často nejprohnanějšími chráněnci i klamáni. Leč tento občasný neúspěch není nejstinnější stránkou misse — vždyť každá sociální práce přemahá podobné překážky — kořen této akce není dosti zdráv. Není splněn hluboký úkol poslání, jest porušena vlastní podstata misse lásky. Zde nesetkávají se různé živly na jedné půdě, nepracují společně a vzájemně, vadné poměry neobrozují se z vlastní vnitřní síly, nýbrž náprava přichází z venčí. Zde vždy jedna strana dává, káže, napravuje, druhá přijímá, naslouchá, — proti sobě stojí dva tábory: dobrodinci, missionáři, kazatelé — a chudáci hříšníci, nevědomci. Zdánlivě plní se smiřovací misse lásky — a přece sociální nesrovnalosti a propasti zůstávají, ba prohlubují se roztrpčeností obdarovávaných a napravovaných.

Settlementy založeny jsou na principech zcela jiných: jednak na předpokladu, že v každé i sebe opovrženější třídě občanské jest dosti síly, vůle a mravnosti, by ponenáhlu sama sebe dovedla obroditi, jednak

na methodě vzájemného prospívání si, práce společné. V settlementu setýká se dobrodinec se žebrákem, zde člověk žije s člověkem, dva lidé různých vrstev společně pracují, trpí, se snaží — po lidsku. V lepších vrstvách — a to nejen u nás! — pousmívají se namnoze výroku, že by styk s chudinou, s dělnictvem, s proletáři dovedl nějak obrozivě působiti v život inteligence a bourgeoisie. I dobromyslní a šlechetní lidé z těchto stavů domnívají se, na nich že jest dávati, jich nedůstojno však bráti. Settlementy však ukazují, jak drahocenné dary podává právě spolužiti s vrstvami lidu; rozhled po životě úplně jest reformován, skutečná cena hmotných a duševních statku uvedena na pravou míru, způsob života a jeho požadavky zjednodušeny, společnosti přivoděno, ne-li ona absolutní rovnost, jež osvědčila se prozatím utopii, tož vyrovnání socialních protiv a ostrostí. Hluboký vliv settlementů uznáván do té míry v Anglii, že dočasný v nich pobyt považován za nezbytnou část vychování seriósního člověka zámožných a inteligentních tříd. Již i v belletristických knihách anglických, jež zabývají se vedle psychologické kresby společenskými problémy, všude setkáváme se s líčením života v settlementech.

Seznavše zásadu na níž zbudována práce settlementu, pohlédněme se po jich genesi, to jest po genesi jich organisace, po prvních případech, kdy prastará myšlénka prospívání vrstev vyšších nižším provedena moderním duchem, opravdovým duchem lásky a rovnosti. Doba této genese spadá již ve třetí třetinu věku devatenáctého, jevištěm jest opětně Anglie, scéna tolika již velikých společenských oprav. Student university Oxfordské Edward Denison odebral se r. 1867 do Londýna a usadil se trvale ve východní části metropole ve Whitechapelu poblíže Veliké nemocnice. Londýnský východ a jihovýchod, končiny zvané Smithfield, Whitechapel, Spitalsfield, Bethnal-Green, Saffron-Hill, Southwark, Rotherhithe, sídlo to nejchudší a nejskleslejší části obyvatelstva millionového města se všemi svými odstíny bídy, zločinu a neštěstí známy jsou i mimo Anglii veškeré čtoucí inteligenci ze slavných románů genialního Dickensa, z Olivera Twista, Bleak House, Nicholas Nickleby a Dombey and Son. Zde skrývá se v polozbořených a poloshnilých a přece vůči policii bezpečně opatřených domech churavý, špatně placený dělník vedle lupiče, matka drobné rodiny zmořená „sweating-systemem" vedle poběhlice z povolání, nejnižší proletariát anglický mísí se tu s vystěhovalci všech národů, s politování hodnými Irčany, s židy-vetešníky a majitely domáckých dílen. Obrazy nejpronikavějších běd naskytují se zde denně, tragédie zvrhlosti ale také truchlohry odříkání odehrávají se tu napořád. Sem přišel Edward Denison, stýkal se s chudými sousedy, učil se je poznávati, snažil se jim přispěti. Po něm přistěhoval se John Richard Green a konečně r. 1874. známější nad oba předešlé Arnold Toynbee, kterého mnozí považují za vlastního původce settlementů. Arnold Toynbee byl rovněž studentem Oxfordským hodlal sepsati dílo „Převrat v průmyslu" (The Industrial Revolution) i usadil se ve východní části Londýna, aby mezi dělníky a dělnicer i sebral k němu látku a doklady. Žil zcela způsobem těchto vydě[illegible] společnosti, strádal a trpěl s nimi a poznával také, co posud

málo inteligentům bylo zjevno. Vedle studií svých konal přednášk v Londýně a jiných velikých městech anglických, by získal sobě spoli pracovníky a opuštěnému tehdy stavu dělnickému a chudině vůbe přátele. Svou reformatorskou knihu o převratu průmyslovém nedokonči jako zlomek zůstala sociologům dědictvím, — zemřel Arnold Toynbe poměrně mlád nemocí vyděděnců, mezi nimiž žil — tuberkulósou. Le nežil a nezemřel marně tento průkopník a prorok budoucnosti; svýt působením, svými rozpravami nasil jisker, jež ponenáhlu sesilovaly s a náhle vyšlehly v plápol. R. 1885., tedy před patnácti lety vyšel náhl v časopise londýnském Nineteenth Century článek, kde ukazována prá sociální týkající se chudinství zcela nová dráha. Nové, vzdělané, kri tické pokolení pohrdalo domněnkami a doslechy, žádalo si určitýc fakt a číslic, žádalo si poměry chudinské poznávati vlastní zkušenost uprostřed dotyčných vrstev společenských. Této sbližovací snaze vrste středních s druhé strany v ústrety kráčela touha kruhů dělnických proletářských po větším a hlubším vzdělání, po seznání života oněc kruhů, jimž dosud jen záviděly, které pro jich často jen domnělé vy hody nenáviděly. Nejlepší cestou ku společné práci zdálo se, aby vzdě lanci, aniž zřekli se povolání svého, přestěhovali se do chudých neb děl nických čtvrtí a tam, seznamujíce se ve volných svých chvilkách s rodin nými, společenskými, zdravotními i vzdělanostními poměry spoluobčan stva učinili po zralých úvahách opatření v jich prospěch. Zavznělo nové heslo, heslo obratu, heslo moderní: „Ne peníze, leč sama sebe." (Not money, but yourselves) to jest: „Nebudete již, ó boháči, sestu povati s ošklivostí k chuďasovi, podávajíce mu almužnu s odvrácenou tváří; dáte mu sebe, svoje myšlénky, svoji bytost, svůj čas, svou práci, dáte je jako bratr dává bratru a on dá vám, co svého má." Článek onen, credo uvědomělých, moderních lidumilů, nezůstal pouhým slovem; ještě téhož roku (1885.) založen ve východní části (v „East-Endu") Londýna první „settlement", jenž na paměť ušlechtilého Arnolda Toynbee nazván „Toynbee-Hall". Dům, v němž láskyplní vzdělanci shromažďují okolní dělnictvo obou pohlaví, aby jim poskytli ušlechtilou zábavu, osvěžení a vzdělání, stal se pak vzorem a matkou dlouhé řady podobných institucí, jež se od sebe různí leda jednotlivostmi, zbudo vány jsouce na stejných zásadách. Druhým settlementem v Londýně byl téhož roku v Bethnal-Greenu založený Oxford-House; popud k němu vyšel rovněž z kruhů universitních, leč, kdežto Toynbee-Hall připouští nestranně všecka vyznání, zbudován Oxford-House na základě církev ních, nepřiznávaje se jinak ke způsobům „vnitřní misse".

Tyto osady sociálního smíru osvědčily za krátko tak znamenitou, do hluboka i široka jdoucí působnost, že palčivá jich nutnost všeobecně mezi anglickým vzdělanstvem uznávána. Počet jich v Londýně stále se množil; v jiných továrních neb hlavních městech pak povstávaly settle menty dle vzoru metropole.

Anglické ženy nedaly se muži zahanbiti. Přirozeně hned i za založení prvních settlementů bylo pociťováno, že by žena spíše n zla s cestu k srdcím žen a dětí dělnických, snadněji a rychleji dov a se znati jich poměry. Muži i počítali s faktem, že ženy nevy vající

jiné určité povolání, mohly by se vydatněji věnovati sociálnímu dílu, než muži zabývající se jím pouze v prázdných chvilkách. Dva roky po založení Toynbee-Hallu povstal v jihovýchodní části Londýna v Southwarku první ženský settlement. Podivným, leč každému znalci anglické společnosti srozumitelným řízením, nebyly to ženy bohaté, nezaměstnané, dlouhou chvíli někdy si přímo zoufající, jež šly se usadit a pracovat mezi a pro obtížené sestry, — nýbrž ženy velmi zaměstnané, a to však uvědomělé a inteligentní: studentky ženských „colleges" při universitách v Oxfordě a Cambridgi. I ženské settlementy množily se rychle, přede dvěma roky založila Lady Margaret's College v Londýně již dvanáctou ženskou osadu, tak že se v anglické metropoli počet jich rovná zcela počtu osad mužských. V jiných městech britských jest settlementů devět, pět mužských čtyři ženské, ve Škotsku pět smíšených mužských a sice v Edinburgu tři, v Glasgowu dva. Německá žena, Eliška Gottheinerová, která ztrávila v ženském universitním settlementu na Nelson Square v Southwarku několik dní, vypravuje mnoho zajímavého o tomto středisku snaživých žen. Dům vnitř pohodlný a pohodlně zařízený, zevně ničím se neliší od svých sousedů; studentkyně v něm usazené na rozdíl od většiny settlementů konají svou práci stále, berouce si na čas dovolenou ze svého povolání. Hlavními cíly si určily: přispívati ku blahu chudších tříd Londýnských zvláště jich žen a dětí, t. j. pomáhati jim hmotně i mravně, podávati a sprostředkovati jim vzdělání a osvěžení; udržovati dům neb domy jako obydlí žen, jež hodlají se věnovati sociální práci pomocné a chudinství, aneb vzdělati se pro tyto obory; sbírati částky peněžní pro účely settlementů a využiti jich nejprospěšnějším způsobem. Zvláštnost domu v Southwarku, která činí jej i kromě prvenství časového jaksi mateřskou osadou všech ostatních ženských settlementů jest vychovatelský kurs sociální práce pomocné, který obyčejně trvá jeden rok a jen k výslovnému přání žačky prodlužován jest o rok druhý. Ženy a dívky zde se vzdělávající navštěvují všecky ústavy dobročinné jakéhokoli druhu, přednášky týkající se chudinství a národního hospodářství; jaké samy pracují pojednání z oborů těch. Seznávaje takto svou správou i svými žačkami potřeby a poměry všech dobročinných institucí jest settlement s to pracovati jim jednak do ruky, jinak má pomoc v každém případě na snadě. Takto docílí se i blahodárného soustředění i rozčlenění práce. Přes to vzal si settlement v Southwarku i specielní odvětví na starost: péči o děti zmrzačené a duševně nedostatečné.

Ženská tato osada universitní v neustálém jest styku se známou miss Octavii Hillovou, která zařízením dělnických bytů o tolik usnadnila neradostný život dělnictva. Jak známo, skoupila miss Octavia Hill, bývalá zcela nezámožná učitelka řečí starší domy, dala je upraviti na dělnické byty a vybírá každotýdně nájem i skrovnou částku na nutné opravy, čímž nejen zabraňuje dluhaření mezi chudší třídou, ale seznamuje s [illegible] ejintimnějšími poměry rodin v jejích domech bydlících. Také [illegible] jakousi průkopnicí práce v settlementech konané i jest zcela [illegible] mitelno, že se ženskou osadou universitní pracuje ruku v ruce [illegible] velikou zábavní místnost Red Cross Hall, kde oby-

vatelky settlementu pořádají každotýdně malá divadelní představe večírky hudební a pěvecké. Posluchačctvem jsou v první řadě obyvat a obyvatelky domků miss Hillovou spravovaných, avšak i ostatní dělnictvu v okresu jsou zábavy ty přístupny a věru přehojně nav veny, ač se platí vstupného jeden penny (as $4^1/_2$ kr.). Dámy ze set mentu pořádají i občasné výstavy obrazů a květin, z nichž prostí obča rovněž čerpají mnoho zábavy a osvěžení.

Settlementy mužské i ženské, které v Anglii tolik prospěšnéh dobu poměrně krátkou 15 let vykonaly a jichž vznik plným práv lze nazvati počátkem nové doby v sociální práci, i za oceánem, v S verní Americe dosti rychle se ujaly a rozšiřovaly. Bylo-li v městech a glických třeba středisek, kde pomíjely by rozdíly stavů a vyznání, k hleděno by bylo jediné ke vzájemnému prospěchu všech: jak naléha bylo jich zřízení v zemi, obydlené pravým chaosem národností, plem a příslušníků nejrůznějších církví! Když zahájena na př. práce set mentu v Chicagu pravila miss Jane Addamsová ve svém proslov „I ti, kteří nehonosí se žádným vyznáním víry, jsou nám vítán Vskutku shromažďuji se v settlementech amerických, v nichž není z vazků ani náboženských ani národnostních, křesťané všech církví, Tu a Číňané, pohané i židé, Indové i Japonci. Klub v sedmnáctém okre Chicagském spojuje v sobě neméně než třicet osm národností, m nimi i Čechy! Všechen svár tu utuchává, ba národnosti se sbližují společném uskutečňování nejsvětějších lidských zájmů. Předměty o nic jednáno v přednáškách a konferencích settlementů amerických a a glických, cíle, k jejichž dosažení pracují jsou přečetné a rozmanit prof. Henderson sestavil „Přehled činnosti settlementů“ — i jest obrovský seznam, který nelze tuto ani z části reprodukovati. Uveden alespoň některé hlavní oddíly této práce; ve zdravotnictví zastoupe poučování matek, hygienické reformy, ferialní pobyt dětí, veřejné láz a umývárny, tělocvik, opatrovny, první pomoc nemocným a raněný ochranné zákony vůči vykořisťovaní prací žen a dětí v továrnách oddíl „výdělek a mzda“ zavírá v sobě: výchovu v různých zručnostec zřizování spořitelen, půjčoven a nabádání ke spořivosti, organisaci že ve příčině zlepšení mzdy, bezplatnou poradu právní, vyšetřování otáz námezdných. Rovněž bohatý jest program oddílů: náboženství, vyuč vání a výchovy, politiky, krasovědy a všeobecných společenských opr a převratů. Až se hlava čtenáři zatočí nad spoustou práce, jež čeh muže a ženy soustředěné v settlementech!

Kromě Anglie a Severní Ameriky honosí se jimi dosud má zemí; jsou to hlavně britské osady v Asii, v Africe a v Japonsk (Kioto a Tokio), jež kráčejí pokud se této sociální práce týče, v stopách země mateřské. Veliké kulturní státy a národy, Francie, N mecko, Italie settlementů nemají. Z Ruska dochází nejnověji radostn zvěst, že povstalo tam cosi, co na vlas podobá se blahodárné osad smíru, třeba že vytvářeno jediným pracovním směrem. Na podzi r. 1898. vystěhoval se hlouček nezámožných studentů a studentek p trohradských, nemoha déle stále se zvyšující drahotu bytů snášeti, n předměstskou obec Střelné. Ve svých prázdných chvilkách pořáda

adí vzdělanci zábavy a hry pro drobnou mládež místní a poskytli to chudičkým dětem radostí dosud nepoznaných. Jistý inteligentní spodář navrhl osadě, aby hry dětí střídaly se zábavnou prací hospodářskou, návrh přijat a přispěním velkokníže te Konstantina Konstantiviče dostalo se dětem potřebných pozemků. Lze sotva uvěřiti jakému spěchu těšil se tento podnik; děti k práci na poli a v zahradě, ustanému pobytu na čerstvém vzduchu přilnuly mnohem více než ku ám; ke stu chudých dětí, chráněncům studentské osady, přibyly i děti rodin zámožnějších, ke školáčkům žáci a žačky gymnasií.

I malý sbor zakladatelů rozmnožil se novými členy universit; o nejdospělejší studenti a studentky práci zemědělskou a hry řídí. zimě pořádány agronomické přednášky v jízdárně velkokníže te; rozavy byly do té míry jasny, zábavny a populární, že súčastňovaly se ch i větší děti. Profesoři universit, již ze zvědavosti navštívili neobyčejné shromáždění, sami se nabídli jako spolupracovníci. Dnes, kdy očet přihlásivších se dětí činí tři tisíce, zakládány jsou v Petrohradě v některých venkovských místech spolky pobočné, které zajisté způsobí ozdravění a osvěžení ruské městské mládeže a naučí ji přirozenějšímu, činnějšímu žití. Tedy přece alespoň jediná správa ze středu íše říše Slovanstva, ukazující k tomu, že byly pochopeny zásady moderní praktické sociologie! U nás, na nejzápadnějším křídle, nezajiskla dosud ani jediná jiskérka, neukázala se ještě ani vlasová čára nového dne. Téměř vše co u nás vykonáno v oboru lidumilství, sociální práce stojí posud na staré půdě almužny více méně nucené, obročinnosti z části nepromyšlené; ještě stále s e s t u p u j e člověk bohatší, šťastnější, vzdělanější k chudému, chorému a prostému spolubratru a spolusestře. Tam, kde dávají se dosud peníze, nikoli sám člověk, ovšem velmi vzdálen jest duch settlementů. Třiatřicet let tomu, co Edward Denison usadil se ve Whitechapelu, dvacet šest co následoval jej nezapomenutelný Arnold Toynbee, patnáct co jako uskutečnění jeho idei a smírného díla založena Toynbee Hall, více než sto settlementů roztroušeno po celém světě — v Čechách z nich není ani jediný!

Marně přemýšlím o tomto úkazu v zemi, kde studentstvo zvláště od r. 1848. jest vynikajícím faktorem veřejného i duchovního života. Mohlo by býti k tomu poukázáno, že v českém boji o bytí—nebytí jiné jsou to proudy, které zaujímají mysl českého mladého i staršího inteligenta. Aneb že složení našich i velikých měst jest způsobu zcela rozdílného měst anglických a amerických, že tam, kde v jediném třeba domě kterékoli části města bydlí s boháčem a chudším inteligentem dělník, maloživnostník, ba i zmrzačený žebrák, není socialních protivností ni protiv a netřeba též smiřující, prolínající se sociální práce.

Ještě před třemi roky nepohnutě a ucelené jako temný přízrak hmotné bídy a společenské hniloby kolem středověkých památek kupil se chaos temnošedých domů a tmavých uliček, který v menším rozměru vyl v Praze tímž zdravotně a mravně infekčním zřídlem, jakým jest I dýnu jeho East-End. Rozbourány pak celé fronty ulic, celé uzavř bloky domů, odkrývány téměř neuvěřitelné závady hygienické

a sociální, — ale ani v jediném tom domě neodkryt universitní neb jiného stavu společenského settlement, společná domácnost intelligentů, jež by se po několik let byla hleděla seznámiti s nešťastným lidem tu žijícím a umírajícím, učila jej jinému, rozumnějšímu, lepšímu žití, vysvětlovala mu zdravotní a sociální nešvary, příčiny to jeho živoření a skomírání, zřídila tu síň pro přednášky, čítárnu, malé koncerty a ušlechtilou zábavu vůbec, která by zkrátka učinila, aby zdravý pramen vyvřel z hluboka ze spod tohoto bahna a ponenáhlu očišťoval a zúrodňoval půdu, právě tak českou, jako ona mezi paláci hradčanskými a malostranskými. Nelze se domnívati, že by studentstvo nebylo znalo poměrů panujících v pražském Whitechapelu a Rotherhithu. Jednak leží vysoké školy téměř na hranici této čtvrti, jinak pozorujeme z líčení v belletristických pracích mladší generace, že zná je velmi dobře, ba že je studovala.

Nepochopení významné sociální úlohy mladších vzdělanců u nás tím více zaráží, že tomuto stavu právě ze specielně českých poměrů vyrostlo zvláštní poslání. Český inteligent svým vzděláním, svými zvyky a požadavky náleží k t. zv. vyšším a středním, — svými hmotnými poměry vždy, svým původem pak ve většině případů přimyká se k třídám t. zv. nižším, k stavu selskému, k maloživnostnictvu, k dělnictvu. Jest tedy skutečným pojítkem mezi dvěma světy. Dle této samozřejmé misse bylo by se dalo očekávati, že první universitní settlement stálý povstane v Praze, v temnotách mizící nyní páté čtvrti, že dočasné osady českých inteligentů vyskytnou se někde v okresích dělnických hmotně i národně ohrožených — a nikoli v Anglii, kde studentstvo opětně přichází z vrstev vysokých a středních, nemajících o životě proletariatu, jeho nebezpečí a potřebách ni zdání. Nestalo se tak, stala se, jak již bývá, věc nejméně očekávaná, pravdě nejméně podobná. Leč — co konečně na tom? Patnáct, dvacet let uběhlo, aniž byly u nás sledovány stopy stkvělých příkladů, — dvacet let jest však sotva okamžikem v socialním vývoji národů. Ponurý chaos uliček a domových bludišť tam na břehu Vltavy ustoupí jednotvárným řadám pravidelných světlých staveb a podaří se leda zachrániti velmi význačné architektonické a dějinné památky jeho; ale kolem Prahy, vždy se zvětšující, porostou osady chudiny, osady dělníků, čtvrti malého, zápasícího živnostnictva — ne jednu Toynbee Hall a Red Cross Hall, ale deset, dvacet, půl sta takových středisek společné, usmiřovací, ozdravovací práce pojmou končiny Nového Smíchova a Zlíchova, Holešovic a Žižkova, údolí Nuselského, vysočiny za zbořenou branou Strahovskou. Přibude čtvrtí chudým dělným lidem obydlených a přibude i těch, jež by mohli se vydati do jich středu a na základě svých studií a zkušenosti školských i socialních státi se tím, čím byl Toynbee a jeho stoupenci. Opravdové, všestranné vzdělání v mládeži universitní se prohlubuje a z úzkého jejího kruhu přenáší se v kruh širší, učitelstva, obchodnictva; k studentstvu mužskému uvolněním novodobým přibývají studující ženy, jež snad nezapomenou na příklad daný již před třináctí roky jich družkami z anglických colleges, zahanbivších ostatní vzdělané, ale nezaměstnané dívky a paní.

Myslím, že chauvinismus u nižádného národa, pokud nevymřel ěm úplně zdravý smysl pro pokrok, nesahá tak daleko, aby styděl jíti za dobrým příkladem národů jiných. Snad, až po několika letech tně sčítány budou settlementy, vzrostlé zatím ze sta na několik set, ezneme mezi nimi i české osady smíru. Dříve však třeba připraviti du; opustiti systém bezmyšlenkovitých neb vynucených almužen, tém blahovolného sestupování k tak zv. proletariatu a nahraditi jej tečnou, neličenou, vědomou láskou bratrskou a sesterskou. Až i u nás zní na všech stranách heslo: „Ne peníze, leč samy sebe", objeví zprvu jako světelná čára, pak vždy šířeji a výše nový den společenský, nová doba všelidského štěstí.

•

natole France: Poznámky, jež psal Pierre Nozière na pokraj svého velkého Plutarcha.

Z nové knihy Anatola Francea „Pierre Nozière".

Listoval jsem onehdy v knize „Mérite des Femmes", v pěkném mplíři, vázaném v marokýnu třešňové barvy se zlatou ořízkou, ž byl nalezen po smrti mé babičky v zásuvce, v níž výborná tato na chovala své nejdražší upomínky. Ořízka je ohmataná na nejlepších stech a mezi listy jsou vloženy suché květiny. Je jisto, že moje bička za svého mládí čítala tuto báseň se zvláštní zálibou. Viděla ni něco, čeho já v ní nevidím. Byla pro ni pramenem živým a dem vonným. Bylo by nerozumné, vykládati jí to ve zlé. Půvabná bytost věděla, co čte. Byla mladá a kniha byla ještě svěží. Třebas l s okem upřeným na potomstvo (sám to říkal a vzezřeni to zachová si i na podobiznách) skládal beze vší pochyby Gabriel Legouvé ou báseň pro moji babičku, která byla r. 1801. hezounkým děvčátm v šatech z bílého mušelinu, daleko spíše nežli pro vás a pro e, kteří jsme nebyli ještě na světě. A proto bych měl chuť uvěřit, „Mérite des Femmes" byla znamenitou basní, která se od těch b však pokazila. Jinak bych si nedovedl vysvětlit, že moje babička ni sušila květiny.

Nevím, pravda, dobře, nač myslila čtouc „Mérite des Femmes". ožná, že měla své knížce co říci, něco, co knížka tato nedovedla i. Ale básníci jsou zvyklí takovýmto důvěrnostem; nemilovali bychom h tak, kdyby tak nebyli ochotni nás poslouchat, spíše ještě než nám mluvit. Jsou důvěrníky, nejsou-li prostředníky.

Co je opravdu roztomilého v „Mérite des Femmes", to jsou květy, které tam vložila moje babička.

*

R ..., ten velebený rozum je rozmarný a ukrutný. Svatá neocenos stinktu neklame však nikdy. V instinktu je jediná pravda, ímná ... již může lidstvo uchopiti v tomto klamivém životě,

v němž tři čtvrtiny všeho našeho zla pochodí od myšlenky. M
starý Condillac praví, že bytosti nejrozumnější jsou nejvíce schop
se mýliti.

*

Morálka a vědění nejsou nutně navzájem spoutány. Ti, kdož
domnívají, že učinili lidi lepšími, budou-li je poučovati, nejsou p
dobrými pozorovateli přírody. Nevidí, že poznatky rozbíjejí předsud
základy mravů. Je to věcí velice vratkou, chtíti dokázati vědeckým z
sobem pravdu morální sebe všeobecněji uznávanou.

*

Něco podobného činí ti pedanti, kteří chtějí určovati pravid
dle nichž se má psát, tak jakoby byla pro to nějaká pravidla n
jest zvyk, vkus a choutky, naše ctnosti i naše neřesti, všecky n
slabosti, všecky naše síly.

Považuji za veřejné neštěstí, že existuji francouzské mluvni
Učiti z knihy školáky jejich mateřštině je cosi monstrósního, když
uvážíme. Studovati jako jazyk mrtvý jazyk živoucí: jaký protismy
Mluva naše, toť matka naše a naše kojná, je třeba píti přímo od
Gramatiky jsou cucadla. A Virgil pravil, že děti vyživené cucadlem n
jsou hodny ani stolu bohů ani lůžka bohyň.

*

Dozvěděl jsem se právě o úmrtí starého svého přítele Cham
devauxe. Byl to za svého života tučný a okrouhlý mužík, který ub
zoval světu svou nezviklanou spokojenost. Měl na širokém oblič
tahy tak drobné, že byly jedva k rozeznání a že nebylo na jeho
vidět nic téměř jiného, než překypující úsměv, jenž ji celou pokrýv
Tvář jeho podobala se zralému ovoci. Byl šťasten od narození a ži
nikdy nekladl zvláštních překážek přirozené jeho náklonnosti ke ště
Schvaloval vesmír a obdivoval se tomuto světu, jehož byl hodně z
telnou částí. Ne snad, že by nebyl měl svých útrap, neboť byl
nečně člověkem, a dokonce dobrým člověkem. Ale u něho pocház
bolest vždy z překvapení: a překvapení je pomíjející. Dobrý Cham
devaux nezůstal déle zarmoucen než pokud si nevytřel svá údiv
vyvalená očka. Oženil se s mladou, dobře vychovanou dívkou, je
menší nežli on sám, drobnou a boubelatou, která vypadala jako je
sestra. Miloval ji. Zemřela. Byl nad tím udiven. A údiv tentokráte
trval. Plakal jako dítě; sotva že pro slzy bylo vidět jeho šťastnou jin
tvář. Dobrý jeden kněz, přítel rodiny, hleděl jej potěšit. — „Bůh d
Bůh vzal," řekl. — „Nikdy bych si toho nebyl do něho pomyslil
odvětil Champdevaux. Za tři měsíce na to, projížděje Toursem, kd
bydlil, šel jsem jej navštívit. Bylo to z jara. Zastal jsem jej, když
širokým kloboukem na hlavě pracoval na záhoncích ve své zahra
v níž jakoby byl sám vyrostl ze země. Stiskl mi ruku, obraceje
mně bez jediného slova svou dobráckou tvář; pohled jeho mne pro
abych se vyhnul všem zarmucujícím myšlenkám. Pak mi řekl, zdvih
k nebesům své obě ručky: „Hleď, můj drahý, moje příroda s
počí
znovu zelenat!"

Řeknu vám upřímně: Champdevaux byl ve své prostoduchosti že přírodě nežli ti pyšní, kteří ji urážejí dlouhými vzpomínkami a dkolepými vzpourami. Tento šťastný muž nalezl za rok na to, aniž něř vystoupil při tom ze svého zápecí, ženu, která se podobala povuhodným způsobem té, již byl ztratil: jenže byla ještě menší a ještě ubelatější. Oženil se s ní a byl s ní dokonale šťasten až do své rti, která jej zastihla náhle po čtyřech letech manželství. Ořezával ě stromy, když jej ranila mrtvice. To bylo jeho poslední překvapení.

*

Kdybychom dovedli chápati útvary duše tak, jak chápeme útvary ometrické, přestali bychom cítiti zaujatost proti duchu příliš úzkému, ávě tak jako ji neprojevuje mathematik vůči úhlu, který, poněvadž u chybí pět či šest stupňů, nemá vlastnosti úhlu pravého.

*

Myslím, že nic ve světě nedá se přirovnat k lehkosti, s níž ženy vedou zapomenout na toho, jenž byl pro ně všim. Pro tuto svou rašlivou moc zapomnění právě tak jako pro svou schopnost milovati, ou opravdu silami přírodními.

*

Snídal jsem dnes dopoledne u N***, bývalého mistra veřejného yučování a krásných umění, jehož dům je navštěvován skvělým da- em malířů, literátů, učenců, politiků a světáků. Setkal jsem se tam malířem Jarrasem, sochařem Lataillem, velikým hercem N***, poslan- em B*** a dvěma či třemi členy Institutu, osobami vesměs různých azorů a mravů, podobných si vespolek svým uklidněným chováním, ké dává člověku zvyklost býti slavným. Vedli po většině přísnou letu a láhve minerálních vod pokrývaly stůl. Každý z nich přiznával k nějaké potíži se žaludkem, játry nebo ledvinami. Jevili všichni ájem o stav jednoho z nich a srovnávali jej se svým. Dotýkali se šemožných předmětů, divadla, literatury, politiky, umění, obchodu, kandálů, novinek dne, ale jen oklikami a lehce. Lidé tito vzali na bě věkem způsoby značně jemné. Čas uhladil jejich povrch.

Učené zabývání se idejemi, jakož i netečnost, s níž přijímal každý myšlenku jemu cizí, dodávaly jim na venek vzezření roztomilé snášenlivosti. Ale velmi brzy bylo lze pozorovati, že uvnitř se rozcházejí ve všech důležitých otázkách, o náboženství, státě, společnosti, umění, takže nebylo mezi nimi žádného mravního svazku kromě rozvážnosti a netečnosti a že došlo-li náhodou mezi nimi k souhlasu, týkalo se to nějakého lieu commun, o němž nikdy dříve nebyli přemýšleli, ať už z nedostatku zájmu, inteligence nebo odvahy. Pozoroval jsem dále, že nalezli-li časem u někoho, kdo jim odporoval, ať už se to týkalo nejabstraktnější theorie anebo naprosto neuskutečnitelné utopie, něco, co ohrožovalo jejich zvyky anebo jejich zájmy, opouštěla je ihned obyklá ahovolnost a stávali se divokými. Tak na př. Jarras, jenž má lecht .é zákaznictvo, zbledl hrůzou a zrudl hněvem, jak jen bylo vyslove slovo socialism. a kolektivism. Ale hned na to ten nejlehčí vzhle světě.

Měl jsem za souseda při stole doyena snidaně, starce proslulé svou učeností i galanteriemi, orientalistu Antonína Furnesa, člena Akademie nápisů. Když mne byl pozoroval nějakou chvíli s potutelnou vážností, zašeptal mi do ucha: „Dělejte to jako já, následujte mého příkladu! Hleďte, dávám si dobrý pozor, abych rozbil své vejce o širší konec.“ — A proč? — Abych byl počestným člověkem. Cestoval jsem mnoho ve svém životě. Žil jsem ve všech dílech světa. A poznal jsem, že základem počestnosti je přizpůsobit se zvyklostem. Usoudil jsem z toho, že přispůsobit se jim až do nejmenších podrobností, znamenalo by být dokonale počestným člověkem. A proto vám radím, pane Nozière, abyste rozbíjel své vejce o širší konec. — Jsem vám vděčen za tak dobrou radu, odpověděl jsem. Vidíte, že jsem hotov ji následovat. Mám jako vy za to, že zdvořilostí a zachováváním pravidel vyhovíme tomuto i onomu světu, je-li nějakého takového. Ale odpusťte mi, jsem roztržit. — V tom případě, řekl mi starý orientalista, nenavštěvujte velké tohoto světa a hleďte nemíti nikoho zapotřebí.“ Touto měrou, jakou hostina pokračovala, stával se hovor stále živějším a zmatenějším a nezachytil jsem z něho už nic pozoruhodného. Ale po jídle, popíjeje svou kávu, bavil mne M. Antonín Furnes následujícím vyprávěním, které zde doslovně podávám:

„Před třiceti lety, za svého pobytu v Paříži, přišel ke mně na návštěvou jistý Arab, jejž jsem byl rok před tím poznal v Maskatu, kam jsem byl vyslán v záležitosti vládní. Byl to velice krásný a sečtělý muž. Inteligence jeho byla dosti živá, ale úplně uzavřená všemu, co se vymykalo duchu jeho rassy. Na celém Východě jsou toliko Arméni schopni chápati evropské ideje. Turci toho nedovedou; Arabové ještě méně. Tento, jenž mi poskytl skvělého pohostinství ve svém domě v Maskatu, byl nejzdvořilejší, nejdiskretnější, nejobratnější člověk, s nímž možno je se setkati. Pravil jsem, že byl sečtělý. Myslím, že to byl nejkultivovanější člověk z celého Maskatu. Měl skoro tolik filosofie jako náš Froissart. Přirovnávám jej rád k Froissartovi, poněvadž dnešní Arab svou dětinskou rytířskostí se dosti podobá našim pánům ze XIV. století. Jmenoval se Džeber-ben-Hamza. Vyložil mi s dokonalou uhlazeností, co ode mne očekává. Přišel do Evropy studovat mravy zapadních národů, a činil počátek Francouzi, kteří jej zajímali přede všemi národy jakožto onen prý národ, jenž s nevyrovnatelnou skvělostí projevil svou moc a spravedlnost v Orientě. Na to hodlal navštíviti Anglii a Německo. Chtěl viděti především nejlepší společnost. A přišel mne požádat, abych mu prokázal laskavost a uvedl jej do nejnavštěvovanějších salonů pařížských. Slíbil jsem mu to milerád. Paříž měla tenkrát znamenitou společnost. Vzpomínka, že jsem jí byl účasten činí mi dosud život sladkým. Nedovedete si představit, na jakém stupni stálo umění konversační za oné vzdálené doby. Je ovšem pravda, že Džeber-ben-Hamzovi nemohlo být nijakým způsobem popřáno potěšení aby slyšel mluvit M. Guizota nebo M. de Rémusata, Mme *** anebo Mme ** Rozuměl jen anglicky. Je to jazyk dosti známý Arabům v Omanu jmenovitě od těch dob, co se Angličané usadili v Adenu. A že francouzsky neznal ani dvacet slov. Proto jsem jej hleděl uvésti přede

m do plesů a koncertů. Tenkráte se mnoho tančilo a bylo možno
t velký počet žen podivuhodné krásy. Zavedl jsem jej do nejskvě-
ích plesů sézony, k Mme X..., k Mme Y..., k Mme Z... Krása
o tahů, vážnost jeho chování, půvabný posun, jímž nesl ruku
lavě a ke rtům na znamení úcty, obrazná řeč, již vyjadřoval ve
m jazyce svou hlubokou vděčnost, a již jsem, pokud jsem dovedl,
nočil domácí paní, všecky tyto cizí a pěkné způsoby činily jej před-
tem zvědavosti, zájmu, jakési úcty a sympathie. Vymohl jsem mu
vání k plesu v Tuileriích. Byl představen císaři a císařovně. Nedivil
ničemu. Neprojevil nikdy žádného překvapení. Po šesti týdnech nás
stil, aby navštívil ostatní Evropu. Zapomněl jsem už téměř na
o, když tu za pět či šest let obdržím od něho cestopis, jejž mi
lal z Maskatu. Kniha, tištěná arabským písmem, vyšla z tiskárny
ny Wilson and Son v Adenu. Probíral jsem se nedbale jejími strán-
mi, nedomnívaje se tam nalézti nic zvláštního. Ale jedna kapitola
ce upoutala mou pozornost. Měla titul: „Plesy a tance." Četl jsem
a nalezl jsem v ní podivný odstavec, jehož obsah vám mohu docela
esně povědět. Džeber-ben-Hamza tam pravil: „Je zvykem u západ-
ch národů, jmenovitě u Francouzů, pořádati to, čemu říkají plesy.
nto zvyk zakládá se v následujícím. Když byli učinili své ženy a své
ery co nejvíce žádoucími, obnaživše jejich paže a ramena a napu-
ivše vlasy jejich a šaty voňavkami, roztrousivše jemný prášek po
ich pleti, pokryvše je květinami a klenoty a naučivše je usmívat se,
bas bez příčiny, odeberou se s nimi do rozsáhlých a teplých sní,
ředěných svíčkami, které svým počtem rovnají se hvězdám a opa-
ných hustými koberci, hlubokými sedadly a měkkými poduškami.
á pijí pak šumící likéry, vyměňují vespolek veselé propovědi a od-
vají se se svými ženami rychlým tancům, jimž jsem několikráte
l přítomen. V ustanovený pak okamžik ukájejí své tělesné chtíče
velikou zuřivostí, buď že shasnou dříve světla, buď že mají ku po-
oci čalounové dvéře, uspůsobené jejich žádostem. A tak každý těší
s tou, již si vyvolil, anebo která mu je naznačena. Ujišťuji, že je
mu skutečně tak. Ne snad, že bych to byl viděl na vlastní oči, neboť
vodčí můj odvedl mne vždycky ze salonu před započetím orgie,
e proto, že by to bylo absurdní a že by se příčilo vší pravděpodob-
sti, aby věci připravené tak, jak jsem řekl, měly jiný výsledek."
to úvaha Džeber-ben-Hamzy zdála se mi velice zajímavou. Sdělil
m ji ženě jednoho z mých kolegů v Institutu, krásné Mme ***. Po-
vadž se mi nezdála být tím příliš dotčena, nalehal jsem na odpověď
domníval jsem se, že ji uvedu do rozpaku, řka jí: „Konečně ma-
me, proč pak, jak poznamenává můj Arab, napouštíte voňavkami
á obnažená ramena, proč se pokrýváte zlatem a drahokamy a proč
stně tančíte?" Pohledla na mne útrpně: „Proč? Protože mám dvě
ery na vdávání."

Křesťanství.

Houston Stewart Chamberlain: Základy XIX. věku.
(Pokračování.)

Zůstaňme tedy v zájmu jasné souvislosti věcí při pojmu toho „odboje proti Římu". Leč uvnitř něho třeba jest dbáti důležitého r dílu. Pod jednotným vnějškem chová totiž pojem „Řím" dvě v zákl různé tendence: Jedna plyne ze křesťanského pramene, druhá z j hanského, prvá tíhne k ideálu církevnímu, druhá k politickému. Ř jest dle slov Byronových „an hermaphrodite of empire". I zde o ona neblahá obojakost, s níž se v křesťanství setkáváme krok za kroke A tyto dva ideály — politický a církevní — nestojí samy vedle se nýbrž politický ideál římský, židovsko-pohanský od základů, skrývá t velkolepý sociální sen, že za všech dob uchvátil i nejmocnější duc kdežto vlastní náboženský ideál, proniknutý jak jen možno přítomn Kristovou (takže mnohá vznešená duše spatřovala v této církvi tol Krista) zaváděl do křesťanství a poznenáhla v něm i vypěstil při protikřesťanské představy i nauky. Mnohému soudnému muži zdál z této příčiny politický ideál Říma náboženštějším než ideál jeho c kevní! Ačkoliv se odboji protiřímskému dostalo jisté jednotnosti t okolností, že základním principem římským na obou polích (politick i náboženském) byla absolutní samovláda tak, že jakýkoliv odpor l již vzbouřením, pochopíme přece snadno, že ve skutečnosti byly důvo k odboji pro různé lidi velmi různými. Tak na př. přijímali germa vladaři dřívějších dob náboženské učení většinou beze všech okol jak Řím je kázal, nestarajíce se, bylo-li křesťanským nebo nekřesťanský hájili však současně svá vlastní politická práva proti politickému ide jenž byl základem veškerého římského náboženství se svým velkolep snem o „městě božím" na zemi, a vydávali jen v nejkrajnější nutn něco málo ze svých národních požadavků v šanc; naproti tomu byz tinský císař Lev nebyl nijak ohrožen ve svých politických prá podstoupiv boj proti klanění se obrazům a tím i proti Římu z pohnu čistě křesťansky náboženských, aby totiž učinil přítrž vnikání pohanský pověr. Jak složitými však jeví se oba tyto jmenované příklady, přih neme-li k nim pozorně! Neboť oni germánští knížata popírali s světské nároky papežovy a církevní představu města božího, použi však papežské autority, jakmile jim z toho plynul prospěch; nap tomu oni lidé, kteří jako Vigilancius a Lev isaurický z pohnutek č náboženských vystoupili proti věcem, jež považovali za nekřesťan nešvar, dopustili se rovněž veliké nedůslednosti, ježto nepopíra v zásadě autority římské, měli se jí v jakémkoliv případě logicky drobiti. Tento toliko lehce naznačený zmatek zvětšuje se tím více, podrobněji věc vyšetřujeme. Kdo by s dalekosáhlými vědomostmi novati se chtěl vylíčení jediného tohoto předmětu, odboje proti Ř (asi od 9. až do 19. století), dospěl by k podivuhodnému výsledku, Řím měl proti sobě celý svět a že za svou nedostižnou moc měl kovati toliko donucovací moci neúprosně logické myšlenky. Nikdo postupoval kdy proti Římu logicky; Řím byl vždy bezohledně ogick

ro sebe. Tím udolal nejen zřejmý vnější odpor, nýbž i četné vnitřní pokusy, jež se snažily vnutiti mu jiný směr. Nepohořel toliko Lev aurický, který Řím zevně napadl, pohořel stejně svatý František z Assisi ve své snaze zreformovati z vnitřka „ecclesia carnalis", jak nazýval; pohořel i muž apoštolského ohnivého ducha, Arnold Bresjský, chtěje ve svém bludu odtrhnouti církev její světským cílům; ohořeli Římané ve svých opětovných a zoufalých odbojích proti tyanství papežů; pohořel i pokus Abélarda, fanatika to pro římský náožensky ideál, spojiti s ním vědečtější, vyšší způsob myšlení; pohořel Abélardův protivník, Bernard, reformator mnišství, jenž byl by rád papeži celé církvi vnutil své mystické pojetí náboženské a „nevyrovnatelným oktorům rozumu" (jak posměšně je nazývá) násilím ústa zacpal; pohořel i zbožný opat Joachim ve svém boji proti „zbožnění římské irkve" a proti „tělesným představám" svátostí; pohořelo Španělsko, jež přes své katolictví zdráhalo se přijmouti usnesení tridentského oncilu; pohořel zbožný rakouský rod, jakož i bavorský, jež v odměnu vé bezmyšlenkové poddanosti ještě v 17. století bojovaly o zachování aického kalichu a kněžského sňatku ve svých státech; pohořelo Polsko se svými smělými reformačními pokusy; pohořela Francie, přes veškeru ouževnatost, se svým pokusem zachovati si stín napolo neodvislé gallikánské církve — především však pohořeli, od Augustina do Jausenia, vždy všichni ti, kteří se snažili zaváděti do římského systemu apoštolskou nauku o víře a milosti i její původní neporušenosti, jakož i, od Danteho do Lamennaisa a Döllingera, všichni, kteří požadovali odloučení církve od státu a náboženskou svobodu pro jednotlivce. Všichni tito mužové a všechna tato hnutí — a jest jich ve všech stoletích celý pluk — počínali si, opakuji to, nelogicky a nedůsledně; neboť buď chtěli reformovati základní římskou ideu, anebo chtěli uvnitř této idey zachovati určitou míru osobní, resp. národní svobody: obé zřejmá nesrovnalost. Neboť základním principem římským (netoliko od r. 1870., nýbrž ode dávna) jest jeho božské dosazení a z toho plynoucí neomylnost; vůči němu jest svoboda mínění toliko zločinnou vzdor; a co se týče jeho reformy, třeba jest na to odpověděti, že římská idea, jakkoliv se nám při podrobnější úvaze jeví značně komplikovanou, přece jest jen organickým výtvorem, spočívajícím na pevném základě tisiciletých dějin, na nichž jest vystavěna za dokonalého šetření povahy a náboženské potřeby všech oněch lidí, kteří v jakémkoli vztahu náleželi k chaosu národů — a jak daleko jde jeho dosah, víme již. Jak mohl muž Danteovy bystrosti duševní považovati se za pravověrného římského katolíka a přece požadovati odloučení světské a duchovní moci, jakož i podřízení se této oné? Vždyť právě Řím j e s t dědicem nejvyšší světské moci; knížata třímají meč toliko jako jeho mandatarii a Bonifác VIII. naplnil svět údivem pouze svou upřímností, nikoliv novosti svého stanoviska, když zvolal: ego sum Caesar! ego sum Impera r! Jakmile by se byl Řím vzdal tohoto nároku (přes to, že jest vůči kutečným poměrům neskonale theoretickým), zasadil by si tím smr ou ránu. Nesmíme zapomenouti, že církev veškeru svou autoritu á z předpokladu, že jest zástupkyní boží; jak Antonio Perez

praví s humorem v pravdě španělským „El Dios del cielo es delicado mucho en suffrir companero in niguna cosa," Bůh nebeský jest příliš žárlivým, než aby vedle sebe strpěl v jakékoli věci soka. A v této souvislosti nepřehlédněmež také, že veškeré nároky římské, jak náboženské tak i politické, spočívají na historickém podkladě; také jeho apoštolský primat odvozuje se od historického dosazení — nikoliv od nějaké duševní převahy. Jakmile by byl Řím v kterémkoliv bodě vydal v šanc nepřetržitou, historickou souvislost, byla by se celá budova v brzku sřítila; a tu bylo by nejnebezpečnějším bodem právě ono připjetí se na svrchovanost římského světského imperia, jež nyní bylo rozšířeno v imperium boží; neboť čistě náboženské dosazení jest tak velice za vlasy přitaženo, že ještě Augustinus je popíral, kdežto skutečné imperium jest jedním z nejhmotnějších základních faktů dějinných a také jeho pojetí jako imperia „božského původu" (tudíž neomezeného) sahá dále a pevněji jest vkořeněno než jakákoliv evangelická tradice nebo nauka. Ani jediný z oněch výše jmenovaných skutečných protestantů — neboť oni, a nikoliv ti, kteří z římské církve vystoupili, zaslouží tohoto negativního označení — ani jediný nedomohl se trvalého vlivu; v okruhu tohoto ustáleného rámce bylo to naprosto nemožno. Podíváme-li se do obšírných dějin církevních, užasneme nad velikým počtem vynikajících mužů katolických, kteří věnovali celý svůj život vnitřnímu prohloubení náboženství, boji proti materialistickému pojímání, rozšiřování augustinských nauk, odklizování kněžských nešvarů atd.; leč jich působení zaniklo beze stopy. Chtěly-li znamenité osobnosti v okruhu této církve něco trvalého vykonati, musily buď jako Augustinus samy sobě odporovati, anebo jako Tomáš Aquinský význačně římskou myšlenku v základě pochopiti a vlastní osobitost již od mládí resolutně podle ní přetvořovati. Jinak nebylo jiného vyhnutí než úplná emancipace. Kdo zvolal s Martinem Lutherem: „Jest konec s římskou stolicí!" — ten upustil od dalšího beznadějného a odporu plného boje, v němž nejdříve helenský východ, později pak celý sever, pokud v něm vytrval, přemožen byv zahynul; zároveň umožnil, on jediný, národní znovuzrození, neboť kdo Řím se zříká, střásá se sebe současně myšlenku na imperium.

Tak daleko nedošlo to v době, jež nás nyní zaměstnává — s jedinou výjimkou počínajícího valdenského hnutí. Boj mezi severem a jihem byl nerovným a zůstal jím, a byl vybojován v okruhu církve, jež byla považována za autoritativní. Sekt bylo sice bez počtu, než většinou jen čistě theologických; z ariánství by bylo zajisté mohlo vzniknouti význačně germánské křesťanství, leč jeho vyznavačům nedostávalo se kulturních podmínek, aby mohli učení své šířiti a své stanovisko zastávati; naproti tomu udrželi se ubozí valdenští přes to že Řím opět a opět (posledně r. 1685.) — pokud se jich mohl zmoci — všechny dal pobiti, až po dnešní den a mají nyní v Římě samém vlastní kostel: důkaz to, že ten, kdo právě tak důsledným jest jako Řím, vytrvá, byť i byl sebe více slabým.

Dosud byl jsem nucen líčiti tento boj jaksi à rebours, právě pro roztříštěnost a nedůslednost severských mužů vůči jich jednotnému

nepřiteli. Kromě toho byly to ovšem zase jenom narážky: fakty jsou jako komáři; jakmile zažehneme světlo, vletí jich okny do světnice tisíce. Z té příčiny vyjmu i zde za příklad toliko dva muže, abych tím doplnil učiněné již narážky o boji mezi severem a jihem: politika reálního a jiného ideálního, oba horlivé theology v jich volných chvilkách a povždy nadšené syny římské církve; myslím Karla Velikého a Danteho.

Získal-li si který muž práva působiti na Řím nějakým vlivem, byl to zajisté Karel; on mohl papežství zničiti, zachránil je však a na tisíciletí nastolil; on - jako nikdo před ním ani po něm — měl v moci odloučiti aspoň Němce definitivně od Říma, učinil však naopak to, čeho nezmohlo imperium v nejvyšším svém lesku, přivtěliv je šmahem ke „svaté" a „římské" církvi. Tento tak neblaze horlivý ultramontán byl přece jenom dobrým německým mužem a nic neleželo mu více na srdci než aby tuto církev, jíž si jako vzoru dokonalosti vášnivě vážil, s hůry dolů zreformoval a z drápů pohanských vyrval. Papeži posílá celkem hrubé listy, v nichž o všem možném polemisuje a církevně uznané koncily nazývá „ineptissimae synodi"; a jeho péče sahá s apoštolského stolce až k vyšetřování, kolik kuběn mají venkovští faráři! Zejména se horlivě stará, aby Písmo svaté, jež vlivem Říma téměř úplně v zapomenutí upadlo, vešlo opět v známost kněžím nebo aspoň biskupům; bdí přísně nad tím, aby kázání opět byla zavedena a to tak, „aby jim lid rozuměl"; zakazuje kněžím, aby neprodávali posvátný olej jako kouzlo; nařizuje, aby v jeho říši nebyli prohlašováni žádní noví svatí, atd. Zkrátka, Karel osvědčuje se dvojím směrem jako germanský kníže: předně jest pánem v jeho církvi on a nikoliv biskup, ani biskup římský, a za druhé domahá se onoho oduševnění náboženského, jež Indoevropanu jest vlastní. Nejzřetelněji se to zračí při obrazoborství. Ve slavných papeži svědčících knihách „libri Carolini" odsuzuje sice Karel obrazoborství, stejně však i ctění obrazů. Míti obrazy k ozdobě a na paměť, míní, jest sice dovoleno a dobré, leč jest naprosto lhostejno, má-li je kdo či nemá, a nikterak není přípustno, aby obraz byl uctíván, neřku-li vzýván. Tím přišel Karel do rozporu s učením a praxí římské církve, a to s plným vědomím a zavrhnuv výslovně usnesení synod a autoritu církevních otců. Byly činěny pokusy — a činěny jsou ještě v nejmodernějších dějinách církevních, — aby tato záležitost byla vysvětlena nedorozuměním; řecké slovo „proskynesis" bylo prý nesprávně přeloženo v „adoratio", tím prý byl Karel v omyl uveden atd. Než těžisko neleží v kasuistickém rozlišování mezi adorare, venerari, colere, atd., jež ještě dnes má tak veliký význam v theorii a nepatrný v praxi; nýbrž stojí proti sobě dva názory: papež Řehoř II. učil, že některé obrazy mají zázračnou moc; Karel naproti tomu tvrdil, že veškeré obrazy mají toliko uměleckou cenu že na nich jinak pranic nezáleží, opačný náhled že jest rouhačskou modloslužbou; sedmá všeobecná synoda v Nicee ustanovila v r. 787., ve svém sedmém sezení: „Obrazy a jiné posvátné potřeby třeba jest uctívati kadidlem a světly"; Karel odpovídá na to doslovně: „Jest pošetilostí, zapalovati před obrazy světla a kadidlo."

A tak se má věc ještě dnes. Řehoř I. výslovně nařídil (kolem r. 600.) misionářům, aby nechali s pokojem pohanské místní bohy, divotvorné prameny a podobné, a aby se spokojili s křesťanským jich překřtěním; a ještě na sklonku našeho 19. století spravují se jeho radou; zoufale, leč bez jakéhokoliv trvalého výsledku bojují ještě dnes šlechetní katoličtí preláti proti pohanství Římem zásadně pěstovanému. V každém římském kostele poutnickém jsou určité obrazy, určité sochy, zkrátka umělecké výrobky, jimž jest přisuzováno většinou zcela určité, omezené působení; nebo jest to studně, jež vytryskla na místě, kde se Matka boží zjevila atd.: jest to prastarý fetišism, jenž v lidu nikdy nevymřel, od vzdělaných Evropanů však již za dob Homérových úplně byl překonán. Tento fetišism znovu posílil a vychoval Řím — snad právem, snad veden přirozeným pudem, že jest mu jednati s opravdovým a idealisace schopným živlem, s něčím, čeho oni lidé „nevstoupivší ještě do plného světla života" nemohli postrádati? — a proti němu zdvihl se Karel. Rozpor jest zjevný.

Co pořídil tedy Karel ve svém boji proti Římu? Pro okamžik mnohé, na stálo zhola nic. Řím poslechl, kde musil, odolal, kde mohl, a šel svou cestou klidně dále, jakmile přemocný hlas na věky umlkl.

Možno-li ještě méně než nic pořídil Dante, jehož opravné myšlenky dále sahaly a jejž nejnovější jeho a zasloužilý římskokatolický životopisec velebí: „Dante nezamýšlel na způsob kacířů reformu proti církvi, nýbrž církvi samou a toužil státi se reformátorem katolickým, nikoliv rouhačským nebo rozkolnickým." Právě z té příčiny však nepůsobil na církev — přes svou mohutnou genialnost — sebe menším vlivem, a to ani za živa ani po smrti. „Katolický reformátor" toť contradictio in adjecto, neboť hnutí římské církve může pozůstávati jen v tom, v čem také skutečně pozůstávalo, aby totiž její zásady vyvíjely se a prováděly stále jasněji, stále logičtěji, stále nepodajněji. Rád bych věděl, jaká kletba stihla by dnes muže, jenž by se odvážil, sám katolik, rozkřiknouti se na Kristovy zástupce na zemi:

E che altro è da voi all' idolatre
Se non ch'egli uno, e voi n'orate cento? *)

a jenž by, vypáliv římskému kněžství na čelo známku nekřesťanské „neevangelické havěti" a posměch si z něho ztropiv, pokračoval:

Di questo in grassa il porco, sant' Antonio,
Ed altri assai che son peggio che porci,
Pagando di moneta senza conio.**)

Jak úplně podlehli všichni oni mužové ze severu, kteří snili o reformě „nikoliv proti církvi, nýbrž skrze církev", patrno právě z toho, že by se dnes ani jediný neodvážil těchto slov. Také stěží by dnes bylo trpěno, aby někdo kladl důraz na víru vůči dobrým skutkům,

*) K modlářům od vás velký skok již není,
ti jednoho, vy na sta bohů máte. Peklo, zpěv 19.

**) Tím (totiž z výnosu vyličeného zavádění hloupého lidu) Antonín své prase krmí, jiní pak věru,
jenž jsou horší nad prasata, ti mincí falešnou
víc škody činí (totiž odpustky.) Ráj, zpěv 29.

jako Dante: La fe', penza la qual ben far non basta (viz ku př. Očistec XXII. etc.) Než chci zde zejména obrátiti pozornost na to, že Danteovy náhledy o čistě duchovním, světské moci podřízeném úřadě církevním propadly dvojnásobné klatbě, v 75. a 76. odstavci syllabu z r. 1864. A sice jest to naprosto logické, poněvadž, jak jsem nahoře ukázal, leží moc Říma v jeho důslednosti a zejména v tom, že za žádnou podmínkou nevzdává se svých pozemských nároků. V pravdě jest to ubohá a nerozumná pravověrnost, kterou se snaží Dante dnes omývati, na místě aby otevřeně přiznal, že náležel k nejnebezpečnější třídě pravých protestatorů. Neboť Dante šel dále než Karel Veliký. Tomuto tanul na mysli jakýsi druch caesarcopapismu, v němž by měl on, císař, podobně jako Konstantin a Theodosius, dvojnásobnou moc, opakem ke papocaesarismu, jehož se domáhal římský pontifex maximus; zůstal tedy aspoň v okruhu původní římské myšlenky na světové panství. Dante naopak požadoval úplné odloučení církve a státu: to by však bylo zkázou Říma, čemuž papežové lépe rozuměli, než Dante a jeho nejnovější životopisec. Dante připisuje Konstantinovi příčinu všeho zla, poněvadž založil církevní stát:

Ahi, Constantin! di quanto mal fu matre,
Non la tua conversion, ma quella dote
Che da te prese il primo ricco patre! *)

Podle něho zaslouží Konstantin dvojího pokárání, jednak, že zavedl církev na scestí, jednak, že oslabil vlastní svou říši. V 55. verši, 20. zpěvu „Ráje" praví, že Konstantin, propůjčiv církvi moc, „zničil svět". A sledujeme-li tuto myšlenku dále v Danteově spise „De monarchia", objevíme, že máme před sebou veskrze pohanské a historické učení: představu, že světové panství jest řádným dědictvím římským! Jak jest to možno přiblížiti se tak základní myšlence o římské moci církevní a přece ji nepochopiti? Vždyť právě církev jest dědičkou oné světové moci! A teprve tím, že se v ni uvázala, povstala „civitas Dei". Již dávno dovodil Augustinus s logickou mohutností, již bylo by přáti Dantemu a jeho obráncům, že moc státní spočívá na moci hříchů; nyní pak, poněvadž smrtí Kristovou moc hříchů jest zlomena, jest třeba, aby se podrobil stát církvi, jinými slovy, církev stojí od té chvíle v čele státní moci. Papež jest dle pravověrného učení zástupcem božím „vicarius Dei in terris"; kdyby byl pouze „zástupcem Kristovým", nebo „nástupcem Petrovým", bylo by ovšem lze pojímati jeho úřad jako výhradně duchovní správy se týkající, neboť Kristus pravil: Království mé n e n í z tohoto světa; než kdo by si mohl osobiti nějakou moc nad zástupcem všemocného božství na zemi? kdo by směl popírati, že dočasnost právě tak jest Bohu podrobena jako věčnost? kdo by se opovážil odpírati mu v jakémkoli směru svrchovanou moc?

(Pokračování.)

*) Ó Konstantine, ne tvé obrácení, však dar tvůj jakému zlu
matkou býval, nač prvnímu jsi papeži dal jmění? Peklo 19.

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Alfred Fouillée: Kritika mravních soustav naší doby. (Přeložili L. K. Hofmann a Fr. Žákavec. Nákladem „Rozhledů".) Fouillée, o kterém na tomto místě chceme krátce pojednati, zaujímá mezi filosofickými francouzskými mysliteli význačné místo. Dříve než se k vlastnímu dílu Fouilléeově vrátíme, chceme ještě krátce nastíniti jeho činnost spisovatelskou jakož i stanovisko, které zaujímá oproti směrům filosofickým Francii ovládajícím. Svou činnost započal dvěma obsáhlejšími spisy: „La philosophie de Platon" (1869) a „La philosophie de Socrate" (1874); tyto oba spisy byly francouzskou akademií poctěny cenami a jméno jich spisovatele stalo se v brzku i za hranicemi jeho vlasti známým. Současně podnikal Fouillée velice horlivě ethická a sociálně-politická studia a v tomto oboru prokázal neobyčejnou dialektickou obratnost, vlohu mistrného vyličení a záviděníhodný talent, jak projednávati abstraktní problémy v živém, často mistrném slohu a způsobem povzbuzujícím. Jelikož současně úplně ovládá německou a anglickou literaturu, dostávají jeho výklady ráz, dnes ještě ne tuze častý, svědomité důkladnosti. Jeho nejvýznačnější kniha nese název „l' évolutionisme des idées forces" (1890) a rozvíjí zde Fouillée dle svého doznání nejmilejší mu a dle svého přesvědčení nejoriginelnější myšlenku, theorii idejí sil. Idea sil znamená pro Fouilléeho něco positivnějšího než ideál v obvyklém slova smyslu, neb kdežto tento v jistém smyslu může býti nazván hybnou silou, více však představuje subjektivní vzor, kterému se snaží tvořící duch lidský přiblížiti, představují Fouilléeho idee sil něco objektivního, takořka prostřední cestu mezi fysickým mozkovým chvěním a psychologickým nazíráním. Původ této hypothese jest význačně proveden v jeho knize „la liberté et le déterminisme", hlavně však v „Kritice mravních soustav naší doby"; v prvé knize toto své stanovisko postavil jako suchou kostru, která pak v „Kritice m. s. n. d." vystupuje již jako živý organismus, svaly a žilami úplně opatřený a velice skvělým hávem oděný. Každá kostra podává vždy jasný pojem o stavbě těla, které pak nésti má. Fouillée považuje za hlavní úlohu v „Kritice mravních soustav naší doby" založiti novou ethiku, což jest přirozeně možno teprve po odstranění staré morálky, pročež jej Adam Franck ve své knize „Essais de critique philosophique" nazval zcela správně revolucionářem v morálce. V této knize

podrobuje Fouillée všechny morální systémy naší doby důkladné a velice ostrovtipné kritice.

Rozličné principy řídí lidi v jejich úsudcích o tom, co má býti, co považujeme za poslední postačitelný důvod, abychom něco učinili anebo toho zanechali. Tato otázka by tvořila východisko našeho zkoumání. Vidíme, že v takových pojmech jako štěstí, dokonalost, ctnost a povinnost tyto důvody se jeví. Co se týče štěstí ku př. máme názory příliš rozdílné; někteří považují jakožto konečný racionelní účel snah vlastní štěstí (morálka egoismu, epikureismu, egoistického hedonismu), jiní zase štěstí všech lidí anebo všech stejně cítících bytostí (utilitarism); jiní jsou zase toho názoru, že většina všech v pravdě dobrých a správných jednání se nekonají k vůli nějakému dalšímu účelu, nýbrž jedině z toho důvodu, jelikož jednání ono samo jest „ctnostné" anebo jest to naší „povinnosti", při čemž slova „ctnost" a „povinnost" udávají poslední příčiny jednání; tento mravní názor nazývá se v Anglii intuitionism. Kromě těchto tří jmenovaných principů mohli bychom ještě jiné zásady stanoviti a tu nabývá Fouillée ve své „Kritice" přesvědčení, že jest nutno všechny systémy vyvrátit, by na zříceninách zničeného světa mohla býti vystavěna nová platná morálka. Hned v předmluvě praví takořka litostně, že vše jest uvedeno v morálce v pochybnost. „Není principu, který by i zdánlivě ještě pevně stál, nebo který by se zdál alespoň sám o sobě dostatečný; není to ani princip osobního zájmu, ani obecného užitku, ani všeobecného vývoje, ani „altruism" positivistů, ani soucit a nová nirvána pessimistů, ani povinnost Kantovců, ani transcendentní dobro o sobě spiritualistů; morálka svobodné vůle a závaznosti, zdá se, mizí navždy, aby ustoupila individuální anebo sociální „fysice mravů". Před lety se psaly dojemné stránky o tom, jak vymírají dogmata náboženská, dnes bychom mohli psáti ještě dojímavěji o otázce daleko životnější: jak vymírají dogmata mravní. Není snad povinnost sama v nejvyšší formě kategorického imperativu posledním dogmatem, které jsouc skrytým základem všech dogmat ostatních, řítí se nyní, když se už bylo skácelo všecko, co na něm stálo". Podal jsem do slova tento odstavec, jelikož tím velice zřetelně jest objasněna vnitřní nálada spisovatelova; dříve než se budu zabývati otázkou, zda se Fouilléemu skutečně podařilo vše zničiti, co doposud platilo v oboru morálky za svaté a nedotknutelné, chci se jen omeziti na několik poznámek, kterých je nevyhnutelně třeba, by vědecká methoda Fouilléeova při pojednávání ethických problémů byla řádně oceněna. Rozděluje v tomto spisu moderní ethiku v osm větších skupin: 1. evolutionisty, zastoupené Herbertem Spencerem a jeho školou, 2. positivisty, (Littré, Taine), 3. zástupce neodvislé morálky (Proudhon a Vacheron ve Francii, Mansel v Anglii a j.), 4. kriticisty, obzvláště Kanta a neokantiány ve Francii a v Německu, 5. pessimisty (Schopenhaura a Hartmanna), 6. spiritualisty (Janet, Adam Franck, Jules Simon), 7. esthetiky a mystiky (Ravaisson), konečně 8. tak zvané theologické mravní filosofy, z nichž pojednává jen o Secrétanu. Myslím, že již vypočítávání těchto systémů postačí, by nás přesvědčilo o důkladnosti kritické methody Fouilléeovy. Nejen však že tato kritika jest

úplná, ona jest také velice spravedliva: Fouilléeovo vylíčení jednotlivých systémů jest bezvadné, úplně dle pramenů, v jednotlivých otázkách takořka mistrné, obzvláště musíme to znamenati v I. knize při vylíčení Spencerova a positivistického systému a leží příčina snad v tom, že se k těmto filosofům mnohem více nakloňuje a v Ethice taktéž stanovisko evolutionistické zastupuje, jakkoli již jasně rozeznal ohromné protiklady v Spencerově theorii, kterých se ve své vlastní theorii střeží. Fouillée nemění na oné thesi evoluce, jak byla Spencerem a Darwinem formulována, vlastně ničeho; také on pojímá evoluci jakožto stupňovitý vývoj rozličných forem, doplňuje však tuto thesi tím, že do onoho počtu faktorů, které jsou příčinou evoluce, vtahuje také duševní činitele. Duševní procesy jsou právě tak působnými faktory vývoje, jako procesy čistě mechanické. Všeobecná evoluce nemohla by býti všeobecnou bez onoho psychického elementu, nemohla by se také skutečně vysvětliti bez psychických elementů pocitů, žádosti a myšlení. Dalek toho, aby vědomí vylučoval ze všeobecné evoluce, považuje je Fouillée jakožto hlavní součástku evoluce, jako hlavní pramen, který dodává světu teprve jeho dosahu a určuje úplně lhostejnému dění, mrtvé a mechanické hře sil v universu jistou hodnotu. Tento způsob pojednávání, který jsme ukázali při positivismu a evolutionismu, jest proveden důsledně i při všech ostatních systémech, vedlo by nás to však příliš daleko, kdybychom konkretněji u každého systému poukazovali na hluboké pojetí Fouilléeovo. Chceme ještě jen poznamenati, že bychom v tomto případě musili polemicky vystoupiti proti Fouilléově kritice Kantovy morálky, kterou Fouillée snad neprávem příliš strannicky probírá; to však nikterak nepřekáží, abychom bez obalu neuznali veliký vědecký význam této knihy.

Konečný resultát jeho kritiky, pokud se týká morálky — při systému Spencerově jsme se dotkli hlavně části psychologické a metafysické — můžeme krátce a jasně takto shrnouti: nechce býti ani deterministou ani indeterministou. Naturalistický determinismus zavrhuje, jelikož ideu svobody, která všechno naše vědomé jednání doprovází, zlehčuje a snižuje ji na pouhá slova. Fouillée se snaží ve svém systému dosíci vyšší synthese, jakéhosi monismu, v kterém by ona protiva mezi právě vylíčeným naturalismem a idealismem byla potlačena. Když si nyní zpřítomníme tento cíl, osvětlí se tím najednou Fouilléeův celý systém filosofický. Fouillée karakterisuje sám své filosofické stanovisko takto: „Přijímáme tedy veškeren realism přírodovědeckých, positivistických a evolučních škol a současně i idealism škol ostatních bez jejich metafysického dogmatismu. Zároveň unikáme i mravnímu dogmatismu škol kritických: netvrdíme transcendentního „kategorického imperativu", proti kterému se vzpírají pochybovačné důsledky kritiky samotné, ale doplňujeme konkretní popudy přírodovědy tím, že přidáváme k nim všecko, čeho potřebuje idealistní morálka: vniterný princip, který na jedné straně může rozumově omezit egoism a na druhé straně vyzývat rozumově k bratrství."

Fouillée nám podal zde systémy všech mravních soustav; všechny tyto sloupce moderní morálky vidíme před sebou vyvíjeti a dodává

to výkladům Fouilléeovým obzvláštní výraznosti, ukazuje o velké životnosti tohoto spisu, což při spisech této kategorie jest velice řídkým případem, že o oněch jednotlivých systémech mravních nepojednává dogmaticky, nýbrž základní body vždy převážně v historickém vývojovém vědeckém pochodu líči a výsledek těchto zkoumání směřuje vždy v onen zprvu naznačený směr, totiž v onu methodu smíru. Fouillée praví v předmluvě: „Zbývalo by ještě stavěti, když jsme byli tak s methodickou pochybností kritisovali; zbývalo by rozlišiti materiál, kterého už nelze potřebovati, a ten, který může býti ještě zužit v budoucí morálce, spořádati co nejrozumněji a učiniti z něho synthesu, připojiti k němu, je-li to možné, nové rozpustné prvky.“ Jest sice pravda, že Fouillée nepřichází k onomu konečnému cíli, k oné kombinaci, k oněm všeobecným vlastnostem, a stejnorodým součinitelům Nové morálky, která by měla býti cílem kritiky, přece však ukazuje tato kniha i při podávání jednotlivých systémů výši hlediska, která tkví v tomto spise.

Jest dnes jasno, že revoluce, která staré morálce v posledních letech hrozí, se nižádným způsobem nedá zastaviti snad onim á bas voláním staré světové morálky. Již toto vědomí, jak praví Fouillée, musí staré morálce, která se nám ještě nedávno zdála věčnou a nezměnitelnou, zasaditi smrtelnou ránu. Jakmile ona nová morálka povstane, pak pozbývá absolutnost, věčnost a nezměnitelnost staré morálky platnosti a jiz tím uvolní se cesta novým proudum mladé morálky. Nevíme, jaké signum nová morálka ponese, značkou její bude dojista relativita; tato vlastnost týká se více formy, ale nová morálka nebude se lišiti od staré pouze podmínkami své platnosti, nýbrž i svým obsahem. Čeho si takořka v knize Fouilléeově nejvíce vážím, jest to, že právě část tato, jakkoli se s touto positivnější části kritiky základů, na nichž spočívá nová mravnost, ani obírati nechci, již jaksi implicite v jeho knize jest podána, což ukazuje o síle jeho kritiky, neb již z negativity vyplývá ona jásající radost z červánku oznamujících nám příchod nových názorů mravních a životních.

Fouilléeova „Kritika mravních systémů naší doby“, spis to, který bez odporu patří k nejvýznačnějším morálně-filosofickým pracím posledních desetiletí, jest dílem zcela význačné kulturně-historické hodnoty a myslím — pokud sahá má známost v tomto oboru (jmenuji zde pouze Jodlovu: „Ethik in der neueren Philosophie“, Baumannův: „Handbuch der Moral“, Sidgwickovy: „Methody Ethiky“ a ve Wundtově Ethice druhou část, v které pojednává kriticky o mravních systémech), že co do bohatosti látky nebyla předstižena. Kritika Fouilléeova jest jak obyčejně říkáváme — immanentní. Fouillée vniká sám do vnitřních motivů mravních názorů; staví se do zvláštního střediska dotyčné myšlenky a zkoumá tento názor co do jednotnosti a důsledků. Není také příliš častým zjevem, že by tak význačný učenec současně skvělým spisovatelem byl, u Fouilléeho jest to však v plné míře uskutečněno. Kdo si přečte jeho originál — a i v překladě pana Hofmana a Žákavce jest tento sloh zdařile podán — sezná, že má zde činiti se stylem umělce, jehož spis se vyznačuje jasnou formou, což hlavně neodbor-

níku dává příležitost, by se v těchto spletitých otázkách informoval a nalezl takto širokou basi k novému filosofickému názoru.

Bedřich Šimon.

Josef Holý: Vašíček Nejlů. Básnický fragment. V Praze, nákl. Grosmana a Svobody, 1899. - - „Jsem snilek a jsem Vašíček Nejlů. Jsem barbar a zpívám barbarům.“ V mezích těchto dvou vět pohybuje se věnování autorovo na místě předmluvy a zároveň naznačuje nám zorný úhel, pod jakým divati se máme na jeho knihu. Nuže budiž, je-li to píseň jednoho z těch barbarů, tak toužně volaných, jejichžto krev má posilniti naši malátnou a naše nervy. A věru, všechno akademické, všechno tak dlouho hýčkané umění Parnasu jakoby spláchnuto bylo divokým přívalem. Ta prostá allegorie životopisná by musila se zdát až příliš naivní, kdyby byla doopravdy míněna. Dar kompoziční je zde tak primitivní, že každý se dovtípí, jak vedlejší věcí je forma tomuto barbaru. Slyšte: Jiří a Mařenka mají Vašíčka, dítě lásky; Jiří ujde do světa, kde se potlouká jako muzikant, po čase přijde k Mařence nepoznán a ta zemře té noci, kdy ji navštíví; Vašíček roste a zabije svého tátu, když tento nedá pokoj Barušce, s kterou se Vašíček seznámil; po vraždě se Vašíček toulá a sepíše rozmanité své úvahy v proze, vystoupí pak na Vyšeboh a zemře konečně: přijde autor, směje se na čtenáře, smekne čepičku a jde. Není to pěkné? Není; a to proto, že to není vlastně ona věc, o niž se jedná. Tak jako kus přírody není to, co vám podá fotograf. Tato prostá vlákna dějová jsou příliš jednoduše napjata, ale mezi sebou jsou hustě protkána a zde se vlní celá ta síť pod mohutným vanem citů. Nespoutaný, ryzí, barbarský cit razí si cestu každým veršem přímo ze srdce básníka; zde není nic vyumělkovaného, v tom těžkém zápasu citu s podáním. Jak mohutná, jak vznešená je na př. hymna básníkova na Vyšebohu: Zpívám, elegii Myšlenky zpívám! Ano, on ji zapěl, ten Vašíček, jehožto duši pronikala po všechna léta dlouhého utrpení, siroty, opuštěnosti a odstrkování. Nic mu nezbylo než Myšlenka, s níž se tak dlouho bil, aby Ji zdolal; ona jej vyrvala přírodě, vrhla jej ve kvas žití a na konec Ji zemře. „Kráso nebes, Myšlenko má snivá, ženo žen, má luno vysněná; písni srdce mého tichá, tklivá, pravdo jednou v žití spatřená, duše má se směje, výská, zpívá, rouška z tebe sněhobílá v ni, bože! štěstí! Jdu, to na mě kývá! Cestou k nebi pravou, poslední!“ Není-liž tento Vašíček symbolem i naší historie? —*c.*

Jaroslav Kvapil: Trosky chrámu. Verše i prosa. V Praze. Nákl. J. Otty 1899. Je to kniha, jež obsahuje práce v letech 1888 až 1899, tedy v době poměrně dlouhé, kdy mělo se vyvrcholiti dílo umělce, žijícího, v rozkvětu své mohutnosti. Místo pyšné stavby činí tu však jen trosky; jakým zvratem okolností se to stalo? Tato otázka se vnucuje mi nejen v tomto případu, ale velice často. Jak se to stalo, že lidé vysokých aspirací a nadání a za poměrů dosti příznivých ochábli ve svém díle a nedokončili je? Řekne se: je to nestálost povahy. Je to pouhá póza. Je to zjev čistě osobní. Ale mohou být i jiné příčiny; je to umění samo, které mizí, není-li spoutáno. Silné umění chce silného člověka. Odtud ta touha po něm a melancholie z nemožnosti,

je ovládnout. Tento rys skleslosti ducha začíná se záhy jevit i v básních p. Kvapilových. A pak ještě jeden je soupeř slávy a to jest úspěch. Dokud umělec bojuje, dotud tvoří. Mnohý však obětuje všechnu budoucnost okamžitému úspěchu. Chce býti brzy hotov; a stavba spadne. Tak asi vznikly Trosky chrámu. Nedotýkejme se jich rukou nešetrnou! Ale přese všechnu posvátnost, jakou vzbuzuji v nás ne tím, čím byly, ale čím být měly, dovolím si připomenouti, že seřadění této sbírky není přirozené dle doby vzniku. Práce příležitostné a věnovací ovšem je dobře sloučiti ve skupinu. (Zde jsou některá čísla, zvláště vlasteneckých motivů, pozoruhodna a prohřáta.) Dobrá prosa Neznámo se rovněž odlučuje; jinak však měly se básně řaditi dle doby vzniku. A tu by vyšlo na jevo: že básník před deseti lety byl nad básníka přítomnosti. Čtěte jen sloky Fadessy, psané roku 1890 a ten jalový, zbytečný epilog, doslov k nim, komponovaný roku 1899! - - Básník vydal knihu s předmluvou v tom smyslu, že ji končí lyrická perioda jeho života. Budiž. (Co mne se týče, básník a takovýto program se mi příčí. Slavík asi tak nerozumuje.) Ale nesouhlasím s jeho názorem o básni Poledne. Je to poslední a snad i nejslabší číslo sbírky. Dále: chtěl vydat zvlášť cyklus Lípy kvetou v alejích. Čteme-li stejnojmennou báseň na str. 20, neubráníme se podivu, že lípy a jasmín kvetou současně v červnu. Ale to jsou maličkosti! Právě tam, kam neukazuje autor, leží těžisko jeho práce. Je to mistrovství formy, jaké projevuje na tolika stranách, zvláště v básni Popelec. To jest koncertní číslo a takových bravurních kouzel s rými najde se ve knize p. Kvapilově velice mnoho. Toto mistrné ovládání rýmovaných veršů svedlo dle všeho autora na zcestí; neboť tak se stalo, že formální, vnější stránka potlačila niternou. A tak se stalo, že z jeho díla zbyly jen povrchní trosky, kdežto nitro zmizelo — chrám, prostor, rozechvěný hymnami a modlitbami. —c.

Josef D. Konrád: Druhá láska. Román ve dvou dílech. Knihovna Libuše. Nákl. F. Šimáčka v Praze. 1899. — Zvláštní zjev. P. Konrád jako spisovatel dávno již kritikou byl pochován, za to díla jeho jsou vskutku „nesmrtelná", neboť rostou jako houby, každý rok dvě, tři knihy. Je to snad následkem obliby, které se tyto spisy těší; a vskutku, jsou to věci zajímavé, o kterých p. Konrád píše. Na př. Druhá láska; děj obsahuje tento: Hejsek Livora opustí Martu, svoji milenku, s níž nějaký čas žil ve volném svazku; Marty ujme se Těšitel a vezme si ji za ženu. Tu teprve Livora se do Marty snad opravdivě zamiluje, i chce zbaviti ji muže, zastřelí však poštmistra Oblaka místo Těšitele a nucen uprchnouti, zemře kdes v americké nemocnici. Již z tohoto stručného výčtu je patrno, jak neopatrně chytá se p. Konrád problemu umělecky těžkého, a jak snaží se přiblížiti ku psychologickému jádru věci. Přibližuje se na každé stránce uměleckému řešení až na pid — a to s velkým úsilím — ale součet oněch differencialů, to je právě integral umění a toho zde není. Proto se podařilo p. Konrádovi opětně propašovati takovouto mystifikaci v oblast širého počtu čtenářstva: jak dalece je se svým činem spokojen a do jaké míry vzniká z toho prospěch naší belletrie, jest ovšem otázkou. — c

V. Hladík: Ze samot a ze společnosti. Čítárna Švandy Dudáka. V Praze, nákl. F. Topiče, 1899. — Jsou to novellky, skizzy a studie, o kterých nedá se nic říci. Jsou psány plynně, svižně, elegantně, ale tím je nechci přechválit. Autor má dobré péro, to je všechno; co jím však napíše, je trochu povrchní, tak feuilletonní. Poslední práce (ze samot) se mi líbí; je vidět, že autor se pohyboval mnoho ve společnosti a málo v samotách, soudě dle objemu obou oddílů. Snad se poměr obrátí a ku prospěchu věci, věnuje-li se méně společnosti a více samotám. —*c.*

Jaroslav Hendrych: Mně stůně mládí ... Nákladem E. Weinfurtra v Praze 1900. S předmluvou V. Mrštíka.

První svazek veršů p. J. Hendrycha (Z. Hardena), přeplněný ještě na mnohých stranách nejistým a neklidným hledáním slova, metafory a rhytmu, nemluví sice o individualitě svého autora vyhraněné v určité psychologické soustavě, ale prozrazuje již dosti bezpečně duševní jeho pouť, avantury jeho nitra v jednom směru životním, na jedné dráze spějící k cíli vznášejícímu se v mlhách obzoru. Jest historií snílka, jenž zkouší a ochutnává plody života a reality, aby posléze disgustován a neuspokojen prchl před životem k vysněné spirituelní milence, k Ninoně, jež nikdy nežila a nemohla žíti, nejsouc než intimní vidinou. Pro svůj snivý přelud, na který „slunce dívá se jen závojem slz", zapomíná na svět a Ninon stává se předmětem jeho neukojené touhy a v této touze zrozené lásky. Tak kniha bez vědomí autora, který sebral v ní pouze žeň jisté fáse časové a nikoliv životní, dosti nahodile a nešetrně, obsahuje dva cykly od sebe přesně odlišené a odlehlé: v prvním zachycuje svou pouť životem, v druhé utíká se jen k Ninoně. Jestliže však v těchto „písních pro Ninon" rozesnilými a měkce hlazenými verši chvílemi opalisujícími v stlumených barvách mrtvých steskú, zachytil svůj fantom umělecky, jestliže vryl svým měkce rozkolébaným strofám časem delikátně obraz Ninonin na dno, a tak podal několik drobných minci vlastního dobrého rázu, ukázal v prvním oddílu své knihy, že jeho „Lehrjahre" teprve začínají. Ten svět, naplnivší jej takovým vnitřním odporem a jako tětiva vymrštivší šíp jeho touhy k dalekému terči snění, jest dokonale skreslen a zkřiven v těch nepříjemných obrazích črtaných ve chvílích nevykvašeného spleenu a hnusu. Ze dvou jediné možných cest při zobrazování autorovi protivící se reality, nenastoupil ani jedné: nevymaloval ji ani silnými a naturalisticky vyzývavými barvami popisného genru, ani neironisoval tento svět tak jej oklamavší a zkroutivší ostře a kousavě. Jakou kosmickou ironií vlastně sálá poměr mladého snílka k světu, jenž se před ním utíká k nemožné a klamavé vidině, aby pocifoval znovu marnost své touhy a lásky k ní! Jaké sarkastické tony byl by pro něj našel Machar, jehož p. J. Hendrych vytrvale čte a neméně vytrvale imituje nepozoruje ani, že nemůže býti většího rozdílu dvou básnických individualit, než jeho, která prchá ze světa k vidině a Macharovy, která znovu hledá sebe v realitě a jejím vířném pohybu! Není nešťastnějšího nedorozumění než jaké vykazuje p. Hendrychovo nucení se do ironie, jež vždy z jeho veršů vychází zborcena a směšně zpitvořena

jsouc mnohdy nahražována čirými nechutnostmi a banálním nevkusem. Jemného milence Ninonina nepoznáváte ve verších jako:

„má duše ubohá jest jako bídný pes,
jenž s hlavou schlíplou bloudí ulicemi"

nebo v nucených a při tom ošklivých přirovnáních na př.:

„jsi (jaro) hejskem, hýřením jenž zkazil krev,
pod oltář vášně složil svoje tělo,
a žije přece poslední vzpruhou cév,
ač chvástá se, že žít jej omrzelo."

A tak z toho, co pan Hendrych podává, mají jen „Písně pro Ninon" poetickou hodnotu a od příští jeho knihy, jež, doufáme, vyzuje se z nešťastného poseurství a nesamostatného imitatorství, čekati lze plné rozezvučení těch akkordů, na něž ve svazku „Mně stůně mládí . . ." jen několikráte udeřil. *Arne Novák.*

Mary Wilkinsova: Skromný románek a jiné povídky. Přel. Olga Kalašová. Lac. knih. národní. Nákl. J. Otty v Praze. — Kniha „modré punčochy"; nikomu neuškodí, nikomu neprospěje. Život prostých a mlčících lidí: o jaký kus napřed však jsou jiní, na př. Bret Harte! Nevím, jak a proč objevila se u nás tato kniha, v záplavě naší domácí i cizí produkce až zbytečná.

Z tajemného světa. Fantastické povídky z ruštiny přeložil Albín Straka. Matice lidu. V Praze 1899. Nákl. Dra. Edv. Grégra.

Těchto devět ruských povídek dotýká se tajemné říše věcí mezi nebem a zemí, jež postřehnou naše smysly jen za výminečných okolností. Výbor je pěkný a zajímavý. Četba poutavá, poněkud enervující. Přátelům spiritismu a mistiky doporučuje se.

Václav Štech: O veřejných knihovnách. Sokolská Matice čís. 6. V Praze 1899. Předmět je důležitý a pokud víme, psalo se o něm dosti málo. V Naší Době vyšlo svým časem o něm pojednání pana Housera, tajemníka ve Slaném. Brožura páně Štechova má účel povzbuzující. Bylo by si přáti, aby cíle dosáhla. Do jaké míry naše sokolské Jednoty činnost svou vzdělávací rozvinou, dlužno vyčkávat. Vydáním brožury a příkladem některých učiněn aspoň počátek.

—*c.*

(O výstavě Holárkově příště.)

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

V Praze 26. února.

Smiřovací konference, stávka šedesáti tisíc uhlokopů, oprava obecního řádu vídeňského, mající zásadní důležitost pro opravy obecních řádů v Rakousku, — to jsou tři hlavní body, v jichž znamení v posledních dnech stála a dosud stojí t. zv. politická situace. A jedna otázka jako druhá kupí nad celou monarchií hradby mračen. V otázce smiřovacích konferencí vězí otázka revise ústavních řádů ve státě, stávka uhlokopů je propuknutím třídního boje, jakého Rakousko dosud neviděl a eminentní otázkou sociální politiky, volební oprava vídeňská jest pak otázkou klidného vývoje, anebo nedozírných a nejprudších sociálních bouří v říšské metropoli. — Smiřovací konference vykazují bilanci malou. Takřka ani jedna otázka sporná nebyla dosud vyřízena. Jednání o užívaní zemských jazyků u úřadů samosprávných klopýtá stále přes § 2. osnovy zákona a dosavadní porady v této věci zůstaly bezvýsledny. Němečtí delegáti, poukazujíce na dohodnutí, aby jednojazyčné obce a okresy se obracely na zemský výbor k vůli překladu podání, jež je dojdou v druhém jazyku zemském, žádají nyní toto fakultativní překládání také pro smíšené obce a okresy, což mladočeští delegáti ovšem zamítají. V jednání se tedy ještě bude pokračovat. — Jazyková otázka u úřadu zeměpanských nedospěla teprve nikam. — Otázka změny volebního řádu do českého sněmu dostala se pak ze subkomitétu do plena vyrovnací konference. Zprávu subkomitétu sepsali dr. Kramář a dr. Eppinger. Skupině německého velkostatku se poskytuje menšinové zastoupení. Při úpravě volebních okresů, roztříděných podle volebního řádu do sněmu ze dne 16. února 1861., žádá se rozsáhlá revise, vyhovující změněným poměrům, za účelem spravedlivého rozdělení mandátu pro města, místa průmyslová a venkovské obce; volby nepřímé se zrušují, a nejmenší mírou daní, opravňující k volbě ve skupině měst a venkovských obcí stanoví se roční přímá daň v obnosu 8 korun. K dosavadním skupinám pak se přičleňuje jako čtvrtá skupina všeobecná třída voličská, a to na týchž podmínkách, na nichž je stanoveno volební právo do říšské rady v kurii páté. Sněm se pak má rozděliti ve tři kurie: velkostatkářskou (!) českou a německou. Co se pak týká otázky veta kurie české a kurie německé, prohlásili delegáti čeští, jakož i konservativní velkostatkáři, že zásadně nečiní námitek, že však zřízení takových kurií by mohli za platné uznati jen jako závěrný kámen a korunování celého dohodovacího díla. Současně pak prohlásili i němečtí delegáti, že také oni žádají nerozlučitelné junctim mezi všemi předměty dohodovacího jednání.

Předseda ministerstva dr. Körber, využívaje tu jakéhos takéhos klidu zbraní, jenž smiřovacím jednáním nastal, svolal mimo všechno nadání říšskou radu na den 22. února, a to tak rychle, že poslancum, kteří mají do Vídně dva dny cesty, na př. z Bukoviny a východní Haliče, musilo býti telegrafováno. Chtěje pak parlament k plodné práci naladiti, vystoupil hned v první

schůzi s dlouhou programovou řečí. Ale účinek té řeči nebyl veliký. Dr. Körber mluvil mnoho o blahu státu, sliboval postavení celé řady drah, nové smlouvy obchodní, osnovu zákona akciového, reorganisaci hospodářských společenstev atd. V otázce národnostní omezil se na nic nepravící prohlášení o rovnoprávnosti.

Hned první schůze sněmovny ucítila silný náraz stávky uhlokopů. Se strany sociálních demokratů byl podán pilný návrh na zavedení osmihodinné šichty pro doly, vjezd i výjezd v to počítaje. Návrh odůvodňoval obšírnou a pozoruhodnou řečí dr. Verkauf. Řečník položil důraz na to, že hornictvo staví všechny druhé věci do pozadí a spokojí se dnes jediným tímto požadavkem. Klidný poměrně průběh první schůze parlamentu rázem se změnil v pravý opak ve schůzi druhé, kdy parlamentní bouře dosáhla výše nezapomenutelných obstrukčních scén z listopadu r. 1897. Podnět zavdal ministr orby Giovanelli. V době, kdy 60.000 uhlokopů po sedm a osm měsíců stávkuje a hladoví, kdy celý hospodářský život je rozrušen a trpí škodami do milionů, kdy otázka osmihodinné doby pracovní je v celém civilisovaném světě rozřešena, kdy sama vláda slíbila zavedení osmihodinné šichty v erárních dolech na Mostecku, a kdy ministr spravedlnosti Spens-Boden a sekční šéf Blumfeld osobně stávkové revíry navštívili, mluvil p. Giovanelli o studiu otázky té. Co však nejvíce pobouřilo, zejména poslance strany sociálně demokratické, byla okolnost, že v tom okamžiku, kdy p. Giovanelli v parlamentě své prohlášení předčítal, byl rozdáván leták orgánu rakouských průmyslníků „Die Arbeit", s řečí ministrovou již tištěnou. M. Giovanelli v parlamentě jen stěží domluvil, a předseda nevěda si rady a nemaje prostředků k uklidnění bouře, jež celým parlamentem otřásala, schůzi ukončil. Vláda bude se ovšem nyní snažiti, aby setřela nanejvýše trapný dojem řeči p. Giovanelliho a dr. Körber se asi ještě jednou ujme slova; je tu pozoruhodna zpráva, s níž přichvátala „N. F. Presse" již v neděli, že komise pro pilný návrh dra. Verkaufa sestoupí se ihned, a že tu vláda bude co nejvíce naléhat na osnovu zákona o osmihodinné době pracovní a co nejrychlejší ukončení stávky.

Otázka volební opravy vídeňského obecního řádu byla v dolnorakouském sněmu ve dnech právě minulých znovu projednána. Houževnatá opposice německých liberálů a sociálních politiků byla marnou. Antisemitská většina přijala osnovu zákona v celém zpátečnickém znění, jak ji navrhl zemský výbor, a zamítla všechny návrhy opravné. Volební právo z poplatníků osobní daně z příjmů mají míti jen ti, kdož platí na této dani nejméně 20 korun. To znamená, že z 210.167 poplatníků osobní daně z příjmů ve Vídni bude nejméně 122.000 osob volebního práva zbaveno. Čtvrté kurii všeobecné dává se bagatel 20 mandátů a tu ještě je volební právo podmíněno tříletým pobytem v obci. Celá ta osnova není namířena k ničemu jinému, nežli k upevnění luegrovsko-schneidrovského panství ve Vídni, a čelí proti vídenskému dělnictvu, specielně také proti českému živlu ve Vídni. Místodržitel hr. Kielmansegg ujistil antisemety sankci.

Mladočeská opposice vykazuje trhliny. Chrudimští soudci laikové vrátili se první k svým úřadům — ale vnitřní úřední řeč česká není ještě dávno uzákoněna. Dr. Pippich vysvětluje věc v ten způsob, že další trvání stávky u krajského soudu chrudimského bylo by bezúčelným, poněvadž soud učinil opatření, aby z Budějovic a České Lípy byli posláni němečtí soudci laikové. Mimo to prý úřadní činnost chrud. soudců-laiků je závislá na podmínce zavedení vnitřního jazyka českého. Ale o to právě jde, a proto nastoupena opposice!

Volba do říšské rady v obvodu slánském přinesla mnohé překvapení. Oficielní kandidát mladočeský, dr. Čelakovský, jedno z její nejpopulárnějších jmen, při prvé volbě neprošel a nastala nutnost užší volby mezi jím a dr. Baxou. Kandidáti byli tři: mladočeský prof. Čelakovský, dr. Baxa, kandidát všech živlů antisemitských a národního dělnictva, konečně učitel Mrazík, kandidát živlů pokrokových a demokratických. Čelakovský obdržel 1069 hlasů, Baxa 817, Mrazík 786. Patrno, že 1613 osob hlasovalo protimladočesky.

Sociální hlídka.

Čím více se rozšiřuje obor práva veřejného, čím více povoluje se korporacím veřejným právo zasahovati do života soukromého a volnost jednotlivcovu omezovati, tím patrnějším se stává, že není již možno, aby celý tento obor prací byl vykonáván korporací jednou, aby prováděn byl z jednoho střediska. Nejen že kontrola jest znesnadněna, nejen že proto jest méně hospodářskou, ale celý ten způsob správy den ze dne méně vyhovuje. Nezbývá nic jiného, než decentralisovati. Nutno menším korporacím přikázati větší obor působnosti. A mezi těmito korporacemi jsou to v první řadě obce, které padají na ránu. Obec jest přirozeným podkladem státu, má pro sebe výhodu tu, že všichni obyvatelé mají do značné míry stejné zájmy, tak že možno je spíše soustřediti než nesčíslné zájmy velikého celku. Dosti pozdě však počíná se býti si obce jako činitele sociálně politického všímáno. Zvláště u nás, kde parlamentarism není ještě s dostatek upevněn, a kde tedy hlavní snahy nesou se k tomu, aby parlamentarism byl postaven na pevnější nohy. Jest přímo možno číselně stopovati, že sociálně politická činnost obcí a jejich moc a význam jest v přímém poměru s vývojem a pevností parlamentarismu. Na prvním místě jest zde ovšem Anglie. Její t. zv. komunální socialsm jest přece dávno již znám. Ve větších městech skoro všechny podniky, které s veškerým občanstvem přicházejí ve styk, jsou převáděny velice rychle do správy obecní, čímž obec získává přímo i nepřímo. Přímo, poněvadž zisk plyne do pokladny obecní, nepřímo tím, že občanstvo s větší příchylností přilne k obci, když vidí, jaký prospěch mu z ní plyne. Neboť všude tam, kde správa obecní odhodlala se převzíti jistý podnik ve vlastní režii, hleděla potřebám obecenstva lépe vyhověti než soukromník, a hleděla zejmena také k různosti poměrův. Zvláště pak dělnictvo má značně zlepšené postavení u anglických podnikův obecních než soukromých. Anglická města platí neučeným dělníkům 30—50 h. mzdy za hodinu. Při mzdě cvičených dělníků přidržují se pravidelně ceníku stanoveného odborovými organisacemi. V Sheffieldu bylo pak jednáno v posledních dnech o tom, nemá-li býti do stavebního řádu vsunuta klausule, že podnikatelé při novostavbách jsou povinni opatřiti ke každému bytu koupelnu. Veřejnému zdravotnictví, o kterém na jiném místě měli jsme již několikrát příležitost se zmíniti, věnována jest v anglických městech péče co největší. Blízkým Anglii v tomto ohledu jest Švýcarsko, kde na př. jsou nyní zřizovány obecní pekárny, aby stravování školních dětí nepřinášelo zvláštní zisk soukromým pekařům. Zvláště v tomto a podobných odborech intervence obecní jest žádoucna a s jistým úspěchem spojena. Také mzdy dělníků městských jsou obstojně upraveny. Ve většině měst stanoveny jsou mzdy minimální; v Lausannu se dokonce při vyměření mzdy přihlíží k velikosti rodiny. Minimální mzdy vykazují svým zřízencům také Paříž a Amsterdam. I v Německu vykazují města značnou vyspělost. Celá řada jich stanovila minimální mzdu i maximální dobu pracovní, která v různých městech dle různosti oboru kolísá mezi 48 a 60 hodinami týdně. Některá také již určila pro své zřízence několik dní nepřetržité dovolené. Ještě dále šlo pak obecní zastupitelstvo ve Vratislavi, které usneslo se na zaopatření dělníků ku práci neschopných a jich pozůstalých. Když byl dělník po 10 let ve službách městských, má nárok na důchod čítající $^{15}/_{60}$ jeho mzdy, kterýžto důchod vzrůstá každým rokem služby o $^{1}/_{60}$ do nejvyšší výše $^{45}/_{60}$ mzdy. Děti a vdovy po dělnících městských mají býti tak zaopatřeny, aby nebylo jim zapotřebí veřejné podpory chudinské. Cíle vede si také zastupitelstvo obecní v Berlíně, jež v poslední době zvláště jednalo o zákazu živnostenské práce dětí. Socialisté četně v tomto zastupitelstvu zastoupení chtěli, aby všechna živnostenká práce dětí do 10 let byla zakázána. Většina však přiklonila se k předpisu policejnímu, který

zakazuje živnostenskou práci dětí do dokonaného devátého roku mimo dům; děti pak mezi devátým a čtrnáctým rokem nesmí býti zaměstnány po 7. hod. večer, a před 5½ hod. ranní v létě, před 6½ v zimě. Ovšem jest často zrovna viděti, jak se některá ta obec do sociální politiky nutí; jak nezvyklý jest jí šat, jejž na sebe bere. V Mühlhusích na př. byla stávka textilního dělnictva. Obec podporovala asi 100 lidí stávkujících po několik dní jídlem. Jakmile však podnikatelé spustili křik, obecní zastupitelstvo se hned zaleklo a od svého počínání upustilo.

Význačnou pro dnešní dobu jest vůbec okolnost, že třídy dosud nezastoupené ve správách městských domáhají se toho, aby tam dostaly náležitý vliv. V celé řadě měst a míst nejen v cizině (kde velkoměsta mají vůbec již četně zastupitelstva s většinou socialistickou, nebo aspoň se značnou minoritou) nýbrž i v Rakousku samém, kde přece volební právo do obce tak jest dělnictvu stíženo, socialisté nabývají zastoupení v městských radách. Z velkých měst prvního vítězství dobyli ve Štýrském Hradci. Aby pak zástupci dělnictva na tomto poli jim značně nezvyklém mohli se náležitě pohybovati, svolávají v cizině sjezdy obecních radů socialistických, na kterých se má projednati společný postup. Výsledkem takových porad jest komunální program, který saská sociální demokracie před několika dny předložila veřejné diskusi. Tento obecní program směřuje k tomu, aby obec stala se takovou politickou jednotkou státu, ve které jediným cílem správy byl by co možná největší blahobyt občanstva. K tomu však jest třeba, aby byla obec na venek co možná nejvíce neodvislou, aby jí byla poskytnuta co možná nejširší samospráva. Aby však této samosprávy nebylo možno využívati jedině ve prospěch tříd nyní vládnoucích, žádá se přirozeně zavedení všeobecného práva hlasovacího do zastupitelstva obecního, volby na dobu tří let, a vyplácení diet zvoleným členům zastupitelstva, kteří účastní se povinných schůzí. V programu tom jsou dále vytknuty některé všeobecné požadavky socialismu, zejména odstranění daní nepřímých, zavedení progresivních daní přímých, jež by musili platiti i úředníci, dosud od placení daní osvobození. Ve správě obecní nacházejí se ovšem také škola, která od církve úplně musí býti odloučena, ve které vyučování jest povinným, a (aby povinnost tato nebyla pociťována jako břemeno) ve které rozdávány jsou zdarma dětem učební pomůcky. Pro ty, kdož nepodléhají již povinnosti navštěvovati školu obecnou, chce zmíněný program zavésti školy pokračovací s povinnou návštěvou do 17 roků ve dnech všedních a v době pracovní. Důvod, ze kterého tento čas jest určen, jest zcela jasný. Útraty školství takto zvelebeného byly by však pro mnohou obec nedostižny. Aby pak následkem nedostatku peněz nesešlo z provádění zásad vytčených, vyžaduje se, aby útraty ty nesl stát, který rovněž má býti povinen upraviti a spravovati chudinství a nésti potřebný náklad. Patrně se vychází z toho názoru, že při větším počtu chudých i náklady jsou menší, i jsou spravedlivěji rozděleny. Aby chudinství bylo pokud to jde, hned v zárodcích odpomoženo, mají býti rodiče zbaveni starosti aspoň o ty děti, které navštěvují školu. Proto mají býti těmto dětem bezplatně rozdávány pokrmy, má se jim dostati bezplatné lékařské prohlídky, mají jim býti otevřeny bezplatně lázně a pod. Na druhé straně však musí býti co nejpřísněji zakázána výdělečná práce dětí školou povinných. Za to jsou děti vyučovány hned ve škole v různých řemeslech. — Veřejného zdravotnictví program velice bedlivě si všímá. Obec zříditi má feriální kolonie, veřejné lázně, převzíti do vlastní režie lékárny, zaopatřovati bezplatnou pomoc lékařskou, bezplatně pohřbívati; zvláště však má obec přihlížeti k hygieně bytův a ulic, zabrániti spekulaci stavební a lichvě bytové. Obec má dále snažiti se, aby všechny práce stavební prováděla ve vlastní režii, zejména osvětlování, komunikace a pod. A tam, kde není to možno, obec zadávati má práce jenom takovým podnikatelům, kteří se zaváží, že budou za-

chovávati pracovní podmínky, jaké byly ustanoveny za souhlasu organisací odborových. V závodech obecních doba pracovní nesmí převyšovati osm hodin. Ve všech závodech obecních zříženy býti musí dělnické výbory. Města postarati se musí také o to, aby všude došlo ku zřízení živnostenských soudův. Dělnictvo stojící ve službách obecních, budiž pojištěno, nejen proti nemoci a úrazu, nýbrž i pro případ stáří, invalidity a nezaměstnanosti. Obec pečovati musí o zřízení veřejných čítáren a knihoven, o založení parkův a pod. Obec musí býti důležitým činitelem i tím, že bude sbírati materiál pro spracování vědecké: sociální statistika. Aby pak obce všem těmto svým úkolům mohly dostáti, aby mohly také úspěšně domáhati se zachovávání svých práv i se strany státu, mají se sdružovati ve svazy obecní. O programu tomto diskuse byla již v různých listech německých zahájena.

Při pozorování sociální politiky obecní jest nejlépe viděti, jak úzce otázky sociální jsou zde spojeny s otázkami čistě politickými. Ve velkém celku, jakým jest stát, jest již snadnějším nátlakem vrstev nižších na třídy panující, než v tak malé a uzavřené korporaci, jakou jest obec. Neboť zde panství třídní jest mocnější právě proto, že třídy nižší jsou v bezprostřední přímé závislosti na třídách, které obce ovládají. Proto také není tu možno v pravidelných případech vzpírati se panství třídnímu se žádoucí energií a s potřebnou houževnatostí a vytrvalostí. Proto nejde a nemůže jíti tak o to, aby vrstvy ovládající město byly přinuceny k politice sociální na prospěch ostatních vrstev, jako spíše o to, aby ony vrstvy byly zbaveny svého privilegia, aby obecní zastupitelstva obsahovala v sobě zástupce všech tříd. Za tím účelem nese se nynější akce na změnu volebního práva do obcí, která u nás stávkou hornickou byla na čas přerušena. Z tohoto hlediska více sociálního a kulturního, nežli jen politického dlužno dívati se také na návrh nového volebního řádu do obce pražské, které nedávno podalo dělnictvo sociálně-demokratické. Zde nejen že ostře precisována byla zásada všeobecného rovného práva hlasovacího, nýbrž poukázáno také zvláště na krutost a naprosté zpátečnictví rakouského zákona trestního na poli sociálním. Naše obce potřebovaly by ve dvojím směru důkladnou nápravu. Jednak v tom, aby přestaly býti hříčkou v rukou různých klik a koterií; jednak v tom, aby nabyly většího stupně neodvislosti naproti úřadům zeměpanským. Že onoho v první řadě jest již svrchovanou měrou potřebí, dokazují četné případy z jednotlivých obcí zvláště za nynější dobu stávky a za dnů bezprostředně ji předcházejících. Od zastupitelstva obecního, ve kterém možno jest bez protestu říci, že velkoměstský dělník za dnešních drahotních poměrů dostatečně jest placen, když za celodenní práci dostává 70 kr., nelze zajisté očekávati nijaké myšlenky sociálně politické ve vyšším slohu. Právě tak, jako není možno něco očekávati od města, jehož starosta chce, aby zákonem byla stávka zakázána a aby prohlášena byla za čin trestný. S tím ovšem souvisí již ta smutná netečnost, s jakou se až na pranepatrné výjímky naše autonomní korporace dívají na ten ohromný zápas sociální, jenž před našima očima se odehrává.

Z naší doby.

„Hlas Národa" o sporu o právo jazykové. V číslech „Hlasu Národa" ze dne 14., 15., 16. a 18. února uveřejněny pod titulem „Spor o právo jazykové" čtyry články z péra velmi dovedného, obsahující: 1. stručný, jasný a správný přehled vývinu oněch českých a německých názorů, jež týkají se upravení otázky jazykové a sice buďto obojjazyčností všech zeměpanských úřadníků (t. j. rovnoprávností tak zvanou dvojjazyčnou) aneb dvojjazyčností všech zeměpanských úřadů, docílenou (za současného rozlišení

okresů v jednojazyčné a ve smíšené) u úřadů v okresích jednojazyčných buďto pomocí zvláštních tlumočníků aneb pomocí úřadníků-krajanů (t. j. t a k z v a n o u r o v n o p r á v n o s t í jednojazyčnou) a pak 2. pokus odůvodněni názoru, že k upravení jazykové otázky české vhodnou jest tato tak zvaná rovnoprávnost jednojazyčná.

Vše, co autor dotyčných článků uvádí na důkaz správnosti tohoto názoru svého, bylo v „Rozhledech" již dávno vyvráceno a sice — dle úsudku mého — z kořene, tak že archaismem jeví se býti na př. i tvrzení, že reciprocita totéž jest co rovnoprávnost a že „očividně tu již spor vybíhá v pouhé hříčky slovní", pak-li že někdo tvrdí, „že jen t. zv. obojjazyčná rovnoprávnost jest skutečnou r o v n o p r á v n o s t í, t. zv. jednojazyčná pouhou r e c i p r o c i t o u."

A proto dotknu se zde pouze oněch vývodů autorových, jež týkají se přímo mne samého, a pak vytknu hlavní, rozhodující stránku upravení otázky jazykové pomocí t. zv. rovnoprávnosti jednojazyčné, stránku to, jíž autor — dle pocitu mého — v článcích svých úzkostlivě se vyhýbá, a konečně dám odpověď na jednu rhetorickou otázku autorovu. —

V článku I. praví autor: „Jiný do sporů jazykových často a účinně zasahující autor vyslovil (v Rozhledech)" — tu míní, jak z dalšího jde, autor mne — „také myšlenku, že jen t. zv. dvojjazyčná rovnoprávnost jest pravou rovnoprávnosti" (recte: rovnoprávnosti — a nikoli: pravou rovnoprávnosti), „ale hned na to v thesích svých vyslovil požadavek, aby byla ve skutek uvedena osnova o užívání jazyků v úřadech samosprávných usnešená na sněmu českém roku minulého. Leč právě ta, pro obce a okresy rovnoprávnosti dvojjazyčné nežádá a podle povahy věci a poměru ani žádati nemuže. Proč nemůže? Každý se té otázce usměje a řekne: inu protože přece není možno na osobách volených v obcích a okresích" (správněji řečeno: na osobách, jejichžto životním účelem bylo něco jiného, než státi se hodnostářem obecním aneb okresním) „žádati znalosti obou jazyků! To jest zjevno. Ale připusťme, že jenom dvojjazyčná rovnoprávnost je rovnoprávností, „jednojazyčná" nikoliv. Pak jest těch oborů, v nichž nemáme, ale také nechceme rovnoprávnosti, více, na př. v celém našem systému školském, kdež od obecné školy až do vysoké je paralelně přesná jednojazyčnost provedena." (K tomuto příkladu jest poznamenati: 1. že jednu ze státních zkoušek právnických na universitě české skládati jest v řeči německé, pak 2. to, že uvedený tu autorem příklad o školách sem vůbec nepatří, neboť předmětem autorových článků jest rovnoprávnost t. zv. dvojjazyčná a t. zv. rovnoprávnost jednojazyčná, ale nikoli jednojazyčnost, a konečně 3. to, že ve školách následkem jejich o r g a n i c k é jednojazyčnosti, plynoucí z toho, že vyučovacím jazykem jest jazyk j e d e n, rovnoprávnost jazyková, pokud vyučovacím jazykem jest jazyk jeden, není ani myslitelnou, nehku-li p o t ř e b n o u aneb ž á d o u c n o u. A proto primum — trvám — in controversiis bene distinguere a co nejméně poesie!) „Když někteří u nás v příčině jazykového práva tak tvrdošíjně liší samosprávné úřady od zeměpanských, zdaž jen přece nezapomínají, že samospráva jest t a k é s p r á v o u v e ř e j n o u, že ona i zeměpanská jsou jen dvě různé formy veřejné správy a že tudíž" (prosím, aby čtenář toto „tudíž" si zapamatoval!) „nemůže býti tak velikým hříchem a proti spravedlnosti, když se konečně pro obojí formu žádá týž princip práva jazykového" (t. j. tak zvané rovnoprávnosti jednojazyčné).

Mám za to, že nesprávnost této argumentace autorovy každému (vyjímaje autora) již jest zřejma aneb že zřejmou se stane každému (autora nevyjímaje), kdož přečte si následující stať: Kdosi vyslovil také myšlenku, že každodenní nasycení do míry potřebné jest správnou výživou těla, ale hned na to v thesích svých vyslovil požadavek, že v ty dva nebo tři dny každého měsíce,

kdy z nepřekonatelných příčin není dosti potravy k nasycení v míře potřebné, jest spokojiti se s nasycením jen částečným. Když však někteří u nás ve příčině nasycení tak tvrdošíjně lísí hladové tyto dny od sytých, zdaž jen přece nezapomínají, že hladové tyto dny jsou také dny života a že ony i dny syté jsou jen dva různé druhy dnů života a že tudíž nemůže býti tak velikým hříchem proti Duchu svatému a proti zásadám správné výživy, když se konečně pro obojí druh dnů života žádá táž míra nasycení, t. j. nasycení jen částečné dnů hladových. — Jaká to ukrutná, do nebe volající logika! (Trvám, že tu alespoň velmi zajímavou jest i co do věci, i co do logiky, i co do doby shoda mezi názorem autorovým a názorem, jemuž výraz dán v úvodním článku o konferencích vídeňských v ranním čísle vídeňské „Neue Freie Presse“ ze dne 18. února, která z pravidla dobře ví, co nám Čechům není prospěšné, slovy: „... Nicht ohne Grund ist nicht blos bei diesem, sondern auch bei allen früheren Verständigungsversuchen die Regelung der Sprache bei den autonomen Behörden der analogen“ — (skvostné to adjectivum!) — „Regelung bei den Staatsbehörden vorangestellt worden. Da das sprachliche Bedürfniss bei den Behörden beiderlei Art ziemlich“ — (skvostné to adverbium!) — „das gleiche ist, so sind die Grundsätze, über die man sich für den Sprachgebrauch bei den autonomen Behörden geeinigt hat, vorbildlich für diejenigen, die bei den staatlichen Behörden anzuwenden sein werden.“ — Jaká to tu krásná shoda mezi „Neue Freie Presse“ a „Hlasem Národa“!) —

Hlavní rozhodující stránka upravení jazykové otázky české pomocí tak zvané rovnoprávnosti jednojazyčné jest ve vší krátkosti tato: Do okresů jednojazyčné německých půjde každý slušný úředník Čech jakožto úředník-krajan (o zařízení tlumočnickém nelze vůbec ani mluviti) jako do vyhnanství, u svého úřadu bude slouti: „der Wenzel“ a ve městě: der Gerichts-, Post-, Finanzwach- atd. „Wenzel“ a bude jemu i rodině jeho jakožto oficielnímu representantu méně cenného národa snášeti všechny slasti zářící kultury našich tak roztomilých nacionalních Němců. V úřadě bude jemu zastávati referáty veškeré, kdežto kolegové jeho zastávati budou jen referáty jednotlivé a tudíž práci svou vykonávati budou za námahy mnohem menší než kolega jejich Čech. Dobrovolně hlásiti se do okresů takových budou jen karieristé a činnost jejich, směřující jen k tomu, aby zavděčili se představeným svým, bude českému národu jen na ostudu a Čechům tamnějším jen ku škodě. Když do úřadu v takovém okresu dostaví se Čecháček, tu utrhnou se naň již v protokole, a dostaví-li se tam, když úředník-krajan bude míti silnou rýmu a tím v dotyčném oboru veškeré úřadování české v celém okresu bude zastaveno, tu jej z úřadu jednoduše vykážou a sice i dr. Šamánka a dr. Hliňáka, neřku-li Čechy méně vyzbrojené. Za účelem roztřídění okresů v okresy jednojazyčné a smíšené ustanoveno bude kritické procento jazykové menšiny a tím vypsána bude pro Němce legální premie na vyklizování Čechů z okresů o většinách německých za tím účelem, aby při nejbližším aneb alespoň při druhém anebo třetím sčítání lidu napočteno bylo Čechů méně, než stanoví kritické procento, a tím pak okres smíšený prohlášen byl za okres jednojazyčné německý. Jak Němci naši činnost tuto — pro niž mají zvláštní technický názor „nationale Kleinarbeit“ — provozují již teď, když premie ta ještě není vypsaná, o tom čteme ob den smutné zprávy v denních listech našich. Jak se pak chovati budou při samém sčítání lidu, lehce si představíme. Jak chovali se v Liberci již při posledním sčítání, předsevzatém dne 31. prosince 1890, to — prosím — ať si autor přečte v mém spisu „Die böhmische Frage“, kde na str. 159—176 z lednových čísel liberecké, velkoněmecké „Deutsche Volkszeitung“ z roku 1891 otisknuty jsou hlavnější z dotyčných zpráv a sice — aby toho nikdo nikdy nemohl popříti — doslovně na žlořečenou ohavností těch památků. Autor v článcích svých horuje

pro to, abychom my Čechové výslovně dali svolení své k tomu, aby na nás Čechy (a sice po výtce na nejslabší z nás, nucené za účelem lopotné výživy žíti mezi našimi Němci) v okresích německých vypsána byla premie jako na škodnou zvěř - - jaký to trudný obraz věčného boje! - - a abychom tak sami dali sobě oprátku na krk ad majorem majoris Germaniae gloriam. A všeho toho přívrženci tak zvané rovnoprávnosti jednojazyčné nevidí. –

A teď ještě ku zmíněné již rhetorické otázce autorově. V článku IV. praví autor: „Ale episoda Badeniovských nařízení jest pohříchu již odbyta. Kdo si troufá domnívati se, že by tak snadno byl možný návrat k téže dvojjazyčné formuli rovnoprávnostní, jejíž pokus přese vše rozhodné nasazení celé státní moci tak žalostně skončil?"

Tu jest předně ze slov „že by tak snadno byl možný návrat k téže dvojjazyčné formuli rovnoprávnostní" vyloučiti slova „tak snadno", a sice proto, že slova tato nejsou příznakem tomuto požadavku našemu zvláštním, neboť „tak snadno" nedobyli jsme vůbec žádného požadavku svého. Za druhé pak jest slova „jejíž pokus přese vše rozhodné nasazení celé státní moci" doplniti slovy: „kterouž právě v této její činnosti nechali jsme my Čechové na holičkách v nezměrné hlouposti své, žádajíce i spravedlivé vyrovnání s Uhry" – jak již opět a opět jsem to v listech těchto vytknul.

A odpověď má na tuto otázku autorovu zní takto: Já nejen že troufám si domnívati se, že návrat k téže dvojjazyčné formuli rovnoprávnostní jest možný, nýbrž já návrat ten i proti vůli Němců pokládám za jistý a neodvratitelný, nezřekneme-li se totiž sami tohoto požadavku svého. Tak soudím vzhledem na povahu věci samé a vzhledem na to, co dle autora (čl. IV.) – „způsobilo obrat Němců od tuhého hájení výhradnosti němčiny pro vnitřní službu úřadů" (v Čechách) „k zásadám jednojazyčné rovnoprávnosti", totiž na „r o s t o u c í k u l t u r n í a h o s p o d á ř s k o u s í l u č e s k é h o n á r o d a". Zřekneme-li se však – jak přívrženci tak zvané rovnoprávnosti jednojazyčné nám radí – požadavku svého, aby provedena byla rovnoprávnost jazyková tak zvaná dvojjazyčná, pak i přes „mohutnící sílu národní" rovnoprávnosti jazykové nedosáhneme. A proto mám za to, že svrchovaně jest na čase, aby konečně upuštěno bylo od šíření bludného učení, že vhodným prostředkem k upravení jazykové otázky české jest tak zvaná rovnoprávnost jednojazyčná, a abychom – pykajíce za hloupost svou tak skvěle osvědčenou vůči hraběti Badenimu – - znova ze všech sil svých pracovali k tomu, abychom domohli se rovnoprávnosti jazykové a nemuseli na potkání klaněti se Němcům jakožto helotové!

V Praze, dne 25. února 1900. *Alexander Neklan.*

Přednášky. – - Dovolte, abych i já Vám něco pověděl ze svých zkušeností o přednáškách. Míval jsem ve svém domově přednášky, pravidelně navštěvované, z počátku kruhem osobních přátel a známých. Při třetí přednášce mé překvapil mne počet posluchačů, který z 13 náhle stoupl na 30. Když ptal jsem se po příčině, bylo mi řečeno, že poslední má přednáška velice prý se líbila, poněvadž prý mluvil jsem jasně, populárně a s vervou. Pamatoval jsem si to a hleděl jsem se vždy dle toho zachovati. Jednou však, koncem r. 1895., překvapila mne neobvyklá účast většího počtu dam a zvýšený počet posluchačů vůbec. Přednášel jsem „o ideách a ideálech" celých 7 čtvrtí hodin a - - té vzácnosti obecenstvo nebylo unaveno. Z přednášek těchto odnesl jsem si dojem, že nižší třídy měšťanské – toho kastovnictví musím zde užíti – - mají smysl pro přednášky, že přednášky z duše promluvené mají větší vliv a vzbuzují větší pozornost, nežli přednášky čtené, že přednášky thémat zajímavých, jasně a zřetelně podané, upoutají pozornost obecenstva, jsou-li nenuceně předneseny. Lid rolnický, pokud jsem poznal, je k přednáškám apatický. Řeč od plic promluvená, věcná, populární líbí se mu, řekne „ten mluví jako panáček",

ale po smyslu, obsahu přednášky více se nepídí, nemyslí na ni. Ani věcná řeč, ku př. o nutnosti zrušení jistého stavu řeky Moravy, který vláda nabízí se zakoupiti k vůli regulaci, nesetkala se zde s pochopením ani s náležitou účastí. S interesem poslouchají vývody, že stav ten zaráží spád vody tak, že v době velkých přívalů voda zaplaví celý kraj, odnese skoro pravidelně všechna sena, anebo je zničí a mnohý rok i otavy zkazí. S pochvalou přijímají nabídku vlády, že za spolupůsobení země stav ten zakoupí, když interesenti se vysloví že 1/3 nákladů ponesou ze svého. Až po tuto větu bylo nadšení a porozumění — zde ale náhle nastal obrat, povstávají řečníci, kteří mají „platné“ důvody proti tomu vrcholící ve slovech „když nám může voda už přes padesát let škodit a škodila našim stařičkům, tak af to zůstane tak dále; my nedáme nic, co bychom se na své děti dřeli!“ — Nedá se upříti, že nejvděčnější posluchače má každý řečník v třídě řemeslné a dělnické. Zde lid touží, prahne často po vzdělání, každé slovo hltá a zde nejvíce, nejúčinněji se mluví. Znám dělníky a řemeslníky, jichž rozšafné a rozumné rozmluvě byste se obdivovali. Jich logičnost a jasnost mysli překvapuje často a ptáte-li se, jaké jich vzdělání, řeknou vám, že jen obecné školy navštěvovali, ale že rádi chodí na přednášky a zde že tolik „pochytili“. Řeknou vám, že by rádi četli, ale celodenní úmorná práce vyčerpává jejich síly tak, že musí se spokojiti pouze s tím, co dítě jim doma předčítá a co v přednáškách slyší. Má zkušenost tedy vrcholí v poznání, že přednášky nečtené, s vervou, duševním přesvědčením promluvené upřímně k lidu, řečí jasnou, výslovností zřetelnou, slovy nehledanými, je vždy milou. Thema látky musí býti vypočítané na rozumový obzor posluchačů, musí býti podáno formou srozumitelnou. Velký vliv na výchovu lidu mají rozhovory, o nichž přítel V. Kukáň psal, neboť ony napomahají posluchačstvu k jasnějšímu pojetí obsahu přednášky, uvádějí tak posluchače nejen v důvěrnější styk s přednášečem, ale i mimoděk nutí je k myšlení o obsahu přednášky. Věci ty jsou velice důležity, nemají se přehlížeti a je třeba, aby došly náležitého pochopení a ocenění. Nerozepisuji se zde o nich, poněvadž v časopise „Život“ bude o nich zvlášť zevrubněji pojednáno.

V Napajedlích 19. února 1900. *J. Křen.*

Dovolte mi, abych k otázce „přednášek“ k dosavadním zkušenostem již sděleným druhými přispívateli přičinil jednu vlastní. Seznal jsem z přednášek na různých místech konaných, že téměř všude jest to předsudek, co rozhoduje o tom, jak a jakým obecenstvem přednáška jest navštívena. Na př. v městě R., kde jsem více přednášek konal, nechodil na mé přednášky ani jediný z tak zv. „lepších“ kruhů. Arci jsem tam byl jen koncipientem a společnost tam za haute volée uznávanou jsem rád nevyhledával. V M. B. mám náhodou známou rodinu náležející k nejlepším kruhům společenským. Při přednášce, o niž byl jsem požádán, účastnily se v opak R—u jen přední kruhy občanské. Z „lidu“ nepřišla ani živá duše. Stačilo, že jsem byl viděn jen ve společnosti zmíněné rodiny a lepší tamnější společnosti, a lid se mé přednášky stranil. Podobných příkladů mohl bych uvésti desítky. Jediná Jilemnice a poněkud i Lomnice n./Pop. učinily výminku; na přednáškách mých v těchto městech zastoupeny byly veškeré vrstvy společenské, zejména bylo tomu tak v Jilemnici. Vidíte z toho, že jako téměř v celém životě našem veřejném i u těch ubohých přednášek stále a stále ještě patrný je duch kastovnictví a směšná, ba zrovna příkladná snaha výlučnosti těch kterých kroužků a kroužečků naší „společnosti“.

Dr. Hliňák.

Tiskem Rosendorf a spol. v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, POLITICKÁ A SOCIÁLNÍ.

Ročník IX. 15. března 1900. Číslo 12.

John Ruskin.*)

To see clearly is poetry, prophecy, and religion — all in one. *Modern Painters.*

Stručná zpráva novin oznámila, že 20. ledna t. r. zemřel veliký anglický estetik, John Ruskin.

Jeden za druhým odchází z té slavné školy estetické, jež vnesla krásu, křehkou linii a úsměvnou barvu do mlhy a kouře střízlivé, obchodní, průmyslové Anglie, jež způsobila, že slavný fantom Umění zjevil se pojednou na trottoirech toho „ohromného, ohavného Londýna", jak nazýval rád Ruskin svoje rodiště, té haldy a toho zmatku čadících komínů a zapáchajících brlohů a špinavých cihlových budov, toho hřmícího, hučícího, přišerného ruchu, jenž sluje životem velikého města. Dante Gabriel Rossetti, veliký poetický brusič slov tvrdých jak drahokamy a metajících jich démonicky vášnivé ohně, jest mrtev. Lord Nadox Brown, Arthur Hughes, John Everett Millais jsou mrtvi. Mrtev jest i enthusiastický propagator radostného umění William Moris . . A ti, co zbývají, odmlčeli se, stávají se vždy víc a více odcizenějšími přítomnosti . . . jich jména vždy víc a více opřádána jsou mrtvými pavučinami dávné, slavné minulosti . . .

Praerafaelitism jest již literární legendou. Ale to, zač zápasil, nezemřelo. Ten odboj jeho proti praktickému materialismu doby, to vztýčení velikého fantomu Krásy a Snu, žije v generacích, jež následovaly, jest zjevný v snaze anglického umění vždy víc a více odvraceti se od egoistního ideálu umění pro umění a vždy víc a více vytvářeti z umění jistý druh prostředku k zušlechťování a okrašlování člověka, činiti z umění rosu, jíž mohl by býti zavlažován životní suchopár. A vytvořiti v umění náhradu za to, co Anglii přírodou odepřeno, v mlhy a kouře její měst vnésti živé a radostné barvy a krásou linií osvěžiti oko znuděné nekonečností uličních perspektiv.

Nemohlo býti všestrannějšího ducha než Ruskin. Byl estetik, ar-

*) Viz Rozhledy roč. VIII. str. 489.

[illegible] ve Švýcarsku, hned v Italii. Malebnost starých zří-
[illegible] je stejné, jako italská musea. Pří-
[illegible] veliké a slavné krásy přírody a umění vstal před jeho duší, a tyto dojmy zůstaly na vždy rozhodujícími pro celý jeho další život. Přidejte k těmto dojmům estetických impressí vliv intensivního, až do posledních mezí konsekventního, přísného pietismu matčina, vliv impressí religiosních, a máte druhou složku povahy Ruskinovy, jeho snahu pravdy, jeho touhu upřímnosti a opravdovosti, jeho námahu vysloviti svou myšlenku, nezkomolenou žádnými ohledy, a býti raději drsným, hrubým, nevlídným, než nepravdivým, lichotivým, kompromisním.. Pak se pochopí břitkost jeho útoku na odpůrce malíře Turnera, napřed v essayi **Turner a staří**, později ve spise **Modern Painters**. Ruskin hájil tu opravdivost barvy proti lživým, pathetickým barevným fanfarám malířů tehdejších. Zastával se jednoduchosti proti přeplněnosti, přirozenosti proti nepřirozenosti, citové hloubky proti mrtvé pomposnosti vnějšku, světla a vzduchu proti sešeřelosti a neživotnosti. Útočí na cinquecento, na Rafaela, horuje pro primitivy, pro quatrocento. „Největší věcí jest viděti jasně a říci, co vidíme, jasným způsobem." Spis vyvolal velikou bouři enthusiasmu i zášti, projevujícího se velmi brutalním způsobem, ale **Modern Painters** upozornily nejen na Turnera, ale také na Ruskina. Když pak zastal se i praerafaelitismu, proti němuž zdvihl se odpor a posměch hledící mladý směr v samých zárodcích udupati známými dopisy uveřejněnými v **Times**, vyhrál první kritickou bitvu na celé čáře a stal se obávanou kritickou autoritou jedněm a zbožňovaným rádcem a přítelem druhým.

Nepůjdu do podrobností tvorby Ruskinovy. Jedná se mi pouze o povšechnou charakteristiku jeho ducha. Estetik knih jako jsou **Modern Painters**, **The Seven Lamps of Architecture**, **The Stones of Venice** jde parallelně s moralistou a sociologem knih, jako jsou **Munera Pulveris**, **Sesame and Lilies**, **Fors Clavigera** nebo **Unto this Last**. Knihy vášnivých revolt a zhnoucích hněvů a knihy nejvřelejšího enthusiasmu i nejnadšenějších lásek. Knihy drtících paradoxů a knihy kazatelských pathosů, knihy vtipné a nevrlé, podrážděné a přemlouvající, psané hned s vervou britkého žurnalistického traktátu, hned se záplavou obrazů a parallel, jakoby vzatých z Apokalypsy nebo z proroků Starého Zákona.

Jako estetik kladl Ruskin hlavní váhu na to, aby umění odkrý-

valo intence a významy, kde jich obyčejné oko nevidí. Jen to umění jest pro něj vítězným, jež potvrzuje pravdivost jediného předcházejícího slova: v i d ě l. Umělec nemá se snažiti o nic více, než aby byl vidoucím a cítícím stvořením. Aby byl nástrojem tak něžného cítění, aby oku jeho neunikl pro jeho umění ani sebe menší záchvěv stínu nebo barvy, sebe nezřetelnější a skrytější linie, sebe okamžitější a pomíjivější výraz předmětů viditelných. Úkolem umění jest činit ještě hlubšími, ještě intensivnějšími dojmy, jež věci vyvolávají na živoucí osoby, jeho úkolem jest pozorovati vztahy věcí ke člověku a vyšetřovati, čím je ta neb ona věc lidskému oku a lidskému srdci. Umělec má zbožňovat krásu. Má se snažiti jakýmkoliv prostředkem, a třebas i nedokonalým, podávati ideu krásy, nikoliv snad prostředkem, byť sebe dokonalejším, podávati existenci věcí ošklivých, hnusných. Jeho umění má býti chválou toho, co miluje, ať je to škeble, anebo hrdina, kámen, anebo Bůh. Umění musí býti výrazem naší opravdové záliby ve skutečné věci, již klademe výše než umění. Ptačí hnízdo malované Williamem Huntem není lepší skutečného ptačího hnízda. Platí se ovšem veliké summy peněz za malby a sotva si všimneme skutečného hnízda, ale bylo by pro nás lépe, aby všechny obrazy světa byly zničeny, než aby přestali ptáci stavěti hnízda. Sláva velikého obrazu záleží v tom, že vyjadřuje zálibu velikého srdce. A jen ten obraz je vznešený, který byl malován s láskou ke skutečnosti. Milovati přírodu, to jest milovati a cítiti krásu. Příroda, umění a život slučují se, aby zpívaly zpěv krásy. Nic nesmí vniknouti mezi přírodu a vidění umělcovo. Nic mezi Boha a umělcovu duši. Umělec má jedinou povinnost: v i d ě t, c í t i t. Těmito prostředky má chytati, co je prchavé, činiti jasným, co je nepochopitelné, nesmrtelnými činiti pomíjivé věci.

Estetická impresse všude jest u Ruskina proniknuta impressí moralistickou. Dobrá architektura, jak dokazuje knihou The Seven Lamps of Architecture, bez výminky vzniká jen tam, kde vládne pravý stav nálady a mravního cítění. The Stones of Venice dokazují, jak velikost a čistota národního umění úzce jest spojena s národní mravností. Gotická architektura benátská byla odrazem, dle jeho slov, „čisté národní víry i domácí ctnosti.“ Jich renaissance ve stavitelství vznikla a označovala „ve všech svých rysech stav ukryté národní nevěrnosti a domácí promíšenosti.“

Moralista a sociolog Ruskin nezapře estetika v té hluboké zaujatosti ideálem života mravního, vnitřního a dokonalého, ale zároveň krásného a očištěného. Snažil se učiniti život i sebe nižšího člověka krásným. Chtěl viděti pracující třídy silnými a šťastnými. Krásný člověk jest mu nad sebe krásnější sochu. K tomuto cíli krásného, mravného a šťastného člověka pracuje všemi prostředky. Snaží se vyrovnávati všechny rozdíly mezi třídami vyššími a nižšími. Život pro zábavu, jenž se udržuje krví jiných bytostí, jest mu hanebností. Život, v němž se ničeho neděje a v němž není myšlenky na práci, jest mu podlostí. Vydělávat jmění a bohatství z lidí vydírat, to jsou mu dvě různé věci. Horlí ostře proti „dělání peněz“, jako hlavní národní nectnosti anglické! Práce má se konati s Bohem. Má býti poctivá, užitečná a veselá. Stačí

snad těchto několik citátů jeho snah ethických a humanitárních, aby se poznalo, jak puritanský duch jeho rodiny zůstal definitivním ve svých účincích na jeho pojímání života a životních vztahů. Jeho spis Unto this Last obsahuje nejbřitší útoky na obchodní svět. Fors clavigera jsou listy adresované pracujícím třídám. Když se po smrti svého otce Johna Jamesa Ruskina r. 1864. stal vlastníkem velikého jeho jmění, věnoval je k tomu účelu, aby to, co dosud snil a psal, teď mohl realisovati. Ničeho nepodržel výhradně pro sebe. Vše věnoval „estetické výchově lidí", jak nazýval své působení sociologa. Když r. 1870. stal se profesorem v Oxfordu, přijal svůj úřad s podmínkou, že zřízena bude umělecká škola a sám věnoval na ni polovinu kapitálu. Ve spolku s Rossettim dával večer hodiny v kreslení, a přispěl tak k zdokonalení uměleckého průmyslu anglického. V Sheffieldu, zakouřeném továrním městě, povstává „Ruskinovo museum pro dělníky". Ale tím se nespokojuje Ruskin. Neboť co je platno, praví, umísťovati do musei krásné sochy, ztrácí-li živoucí člověk čím dál tím více svou krásu, zakrňuje-li a stává-li se šeredným. Odstranit velkoprůmyslnictví, vrátiti člověka kráse ruční práce, zbaviti dělníka otroctví hlomozících továrních strojů a umožniti mu návrat ke stavům a k jiným primitivním nástrojům dávné řemeslnické dílny, učiniti jej zase inteligentním pracovníkem a ne bezduchou, mechanickou součástkou ohromných železných nestvůr, v tom viděl spásu. Až do groteskności zabíhal odpor Ruskinův proti technickým vymoženostem doby. Protestoval proti stavbě železnic, sám nikdy nejel po železnici, ba ani náklady jeho knih nesměly býti dopravovány drahou.

Zvláštní, podivínská jest forma knih Ruskinových, jako jsou zvláštní, podivínské jich tituly. Nějakého určitého plánu při spisování knih se držeti bylo Ruskina naprosto vzdáleno. Úplně dle rozmaru kupí k sobě věci nejdisparátnější, přerušuje se k dlouhým odbočkám, zapomíná se vraceti k projednávanému thematu, jedním odstavcem potírá třebas to, co několik odstavců před tím byl tvrdil. Tenor jeho knih jest převahou bojovný. Mnohde spokojuje se potírati cizí ideje, aniž formuloval své vlastní. Nezapře v té bojovnosti puritanského rodinného původu. Za hlavní žalostnou známku naší doby považuje její lhostejnost, „její neschopnost hluboce se rozhorlit." Útočí na věci, na ideje, ale také na osoby, neboť obého nemůže od sebe oddělit, obé, i věci i osoba, představuje mu nerozlučitelný celek. Zakusil mnohého záští. Časopisy odmítaly jeho články bojíce se veřejnosti, soudy stihaly jej pro urážky na cti, byl umlčován systematicky, zlomyslnostmi obsypáván. Vydával knihy vlastním nákladem a rozdával je. Přílišné namahání způsobilo, že mozková choroba zastřela stínem posledních deset let jeho života. Od té doby, třebas tělesně živ, byl již psychicky mrtev.

Tvář proroka a apoštola ukazuje jeho podobizna Z černého pozadí vystupuje krásná stařecká hlava vysokého čela pod záplavou bílých vlasů, prodloužená dlouhým, patriarchalním vousem v spádu stříbrných, jemných nitek. Oko zdá se hleděti v neurčito, ruce složeny jsou resignovaně na kolenou. Něco jako tolstojovského je v celém tom

vzezření starcově, něco jako ruského, mužického. A něco slovanského a přísného. Vážná zadumaná opravdovost obestírá celý jeho zjev. Tušíte, že stojíte tu tváří v tvář člověku, jenž nechtěl života využiti egoistně pro sebe sama, ale jenž jej věnoval práci mezi lidem, v čerstvých a svěžích dotycích s ním, jehož ideál umění nebyl svrchovaný aristokratism, ale přístupnost umění, živé a opravdové jeho spojení se životem, široká, dojatá, rozehřátá duše, to byl Ruskin. Duše citová, mravná, užitečná a opravdová. Dal se ovládnouti celým neklidem života, otevřel své srdce všem nepokojům doby . . . Duší tak hotových a zcelených, jako byl on, jest málo. Snad se dal strhnouti časem k partisannosti sektáře, snad se časem ocital v ledově neúprosné a nesmiřitelné fantastičnosti orthodoxního puritanského protestanta — ale vždy při tom upřímna byla jeho snaha mysliti určitě a žíti zpříma a rovně. A ta snaha činí nám jej sympathickým i tam, kde jsme jeho myšlenkovému ovzduší naprosto cizí. *Jiří Karásek.*

„Ecrasons l'infame!“

Severus Verax: Die „öffentliche Meinung“ von Wien. Píše Vítězslav Stein.

Psáti charakteristiku veřejného mínění rakouského a vídeňského zvlášť jest totéž jako psáti ve jménu pravdy a lidskosti krvavou obžalobu žurnalistického tisku. Dnes ještě necítíme důsledků svého žurnalismu a pokud je cítíme, neprojevují se tak dalece ještě skutky, žijeme v proudu, pracujeme, bijeme se a nemáme času rozhlížeti se dlouho po bojišti, teprve generace příští budou moci posouditi, až budou oceňovati literární tvorbu našich let, jaká bezkarakterní povrchnost se zmocnila výrobců „veřejného mínění“. Dnes přestali jsme dívati se na publicistu, žurnalistu jako na člověka „lepšího zaměstnání“, který oplývá vědomostmi, talentem a poctivými úmysly, jestiť obchodním spekulantem aneb námezdníkem takového obchodního spekulanta jako každý, kdo je odkázán na výživu rukou svých. Ona společnost má nejen otroky rukou ale i otroky, kteří zaprodávají své přesvědčení, své schopnosti a duševní síly za kus tvrdého chleba — a volky nevolky propůjčují se svým podnikatelům k tomu, předpisovati lenivému ostatnímu lidstvu „veřejné mínění“. Kdo jen dovede gramaticky psáti a napsati srozumitelných několik vět, může býti žurnalistou, má-li nějakého sv. Petra, který mu otevře dvéře k redakci velkého žurnálu. Myslit ani nemusí. Směr vycítí, přečte-li si jenom číslo žurnálu, do kterého má psáti. Více netřeba, pouze dbalost, by se „neporušil směr listu“ a aby neupadnul v podezření u chefredaktora, že má chuť samostatně mysliti. Pravdu má Ibsen, že pouze abonenti tvoří list.

Není třeba pročísti knihy v nadpisu uvedené, aby člověk přiveden byl na takové myšlenky, které bez ukřivdění může pronášeti téměř o veškeré žurnalistice. Kniha p. Veraxova zabývá se výlučně žurnalistikou vídeňskou a jest od začátku do konce bouřlivým protestem proti vídeňskému tisku. Látka, zajímavě snesena, prozrazuje, že spiso-

vatel důkladně zasvěcen do machinací redakční vídeňské kliky neostýchá se jmenovati a strhovati škrabošky s tváří uznaných a známých vídeňských „žurnalistických veličin".

A to není specialitou pouze snad tisku vídeňského, je to nemoc století. Žurnalistické kupectví je tak zažráno do krve i těla našeho, že mnoho let uplyne, než-li se dočkáme nápravy. Kdyby ton a obsah velkých a starých denníků měl býti skutečným „veřejným míněním" dnešního Rakouska, byli by jeho obyvatelé zbabělé, frivolní, lichvářské baby.

Autor také nešetřil barev. Pranýřuje, zostuzuje, obnažuje a mrská vše, co zasluhuje opovržení. Probírá list za listem a na příkladech dokazuje schátralost svých Fajáků. Tisk vídeňský je prodejnou „holkou pro všechno", se kterou si zahrává právě tak politika, morálka, umění, literatura, jako plný měšec zlaťáků. Budiž tu popřáno místa několika důkazům, které na objasnění situace pokládám za nutné a prospěšné zde uvésti.

Jak povstala panika r. 1891 na vídeňské burse? Několik dní před tím přinesl „Wiener Tagblatt" nespokojivé zprávy. Srážka Rakouska s Ruskem byla předpovídána. Zprávy byly tak určité, že státní renta ihned klesla. V půl 2 hod. odpol. přišly na bursu osoby s výtisky odpoledního vydání „W. T." Tam již zcela nepokrytě bylo oznamováno, že sám císař v rozmluvě s posl. Jaworskim prohlásil stav za velice vážný. Dodalo se ovšem, jak to bývá, že detaily přinese redakce zítra. Poněvadž celá Vídeň věděla, že vydavatel „W. T." jest s ředitelem tiskové kanceláře v ministerském presidiu v intimním spojení, mělo se za to, že vláda chce touto zadní cestou ohlásiti předzvěst války. Nikdo nedovolil pochybovati o pravdivosti. Nastala panika, jaké od pověstného r. 1873. není v Rakousku pamětnika. Klesání kursů bylo tak značné, že některé papíry klesly během odpůldne o 70 zl. a více! Za babku se chtělo prodávat, jeden přes druhého nabízel, ale nikdo mimo tu a tam některého bankéře nekupoval. Depresse byla — nevídaná. — Druhý den prohlásil bursovní komisař zprávu za úplně nepravdivou! „W. T." nepromluvil, ale bankéři nakoupili laciných papírů, co potřebovali. Celá noticka byla drze vylhána a dobře promyšleným podvodem, na kterém měl vydavatel „W. T." ne nejmenší podíl. Věc zanesena až do parlamentu, ale tam usnula . . .

„Neue Freie Presse" psala za doby Plenerovy slávy, že sdědil řečnický dar Mirabeauův. Několik dní na to, když se stal finančním ministrem, počala proti němu tak ostře psáti, že, jak dnes je dobře známo, hlavně ona jej s ministerského křesla vyštvala. Nehodil se velkým vídeňským finančníkům do krámu.

Prohlásí-li někde některý obchodník konkurs, hned jej přibijí všecky noviny plným jménem; jestliže však některá velká firma neb směnárna (jako nedávno „Mayer & Vogel") nedostojí svým povinnostem, jelikož jejich bursovní engagementy nabyly tak ohromných rozměrů, že je nelze se závodním kapitálem uvésti ve shodu, pak jsou v takových listech samé ohledy. „Diskretion ist Ehrensache," třeba že v tomto případě není na místě; krach je potom tím větší. Před nedávnem přinesly vídeňské žurnály potěšitelnou ba i statistickými daty

doloženou zprávu o rozkvětu rakouského průmyslu. Den na to stouply mnohé rakouské papíry o 3% na cizích, zejména na berlínské burse. Teprve za týden přišel na to berlínský „Börsen-Courier" a veřejně „N. F. Presse" s ostatními listy justifikoval. Peníze měli však již páni v kapsách! To jest jeden rys vídeňského tisku: spekulantství.

Druhý neméně ba daleko význačnější je: nízkost a hloupost, kterým psány jsou úvahy, články i lokálky těchto listů. Ton jejich znemravňuje. Nelze tu vše v překladu reprodukovati, omezujeme se na několik málo ukázek: Tu máte tucet lidových zástupců, kteří nejvýše vypjaté vlny veřejného života chtějí vtěsnati do nikoliv líbě páchnoucího hrnce židovské nenávisti . . . „W. Allg. Zeitung". — Neměla roniti Marie Teresie slzy bolesti, nýbrž slzy radosti v onom okamžiku, ve kterém dala své přivolení ku rozdělení Polsky — — neboť tím byli zachráněni Badeniovi rakouští feudálové a jeden z jich potomků nabyl tím příležitosti zachrániti koalici a tím rakouské mocnářství. — „W. Tagblatt". — Idea jednoty padla na frankfurtském sněmu. Udělala bankrot. Z této konkursní podstaty vylicitoval za babku Bismarck ideu sjednoceného Německa. — „Neues W. Tagblatt". —. (Divadelní referát). Manželé odebrali se do ložnice; manželům jest něco podobného dovoleno, i na jevišti: „Ill. W. Extrablatt". — Učitel z G. byl svého úřadu zbaven. Tento pán byl obviněn, že vydal kandidátu Bretschneidrovi (soc. dem.) pastýřský dopis k volbám nejdůstojnějších biskupů. Přece se kompetentní kruhy odhodlaly chrániti autoritu pánů biskupů. — „Vaterland". — Tam, kde socialní demokraté přijdou k plné míse, tam prakticky provádějí své heslo: „Majetek je krádež". — „Wiener Familienfreund." — Pešťský žid (jméno?) koupil při této dražbě 200 růženců za 2 zl. Domnivaje se, že jsou již svěceny, prohlásil veřejně, na vzdor přítomným křesťanům (kterým?!), že je všecky odnese do vykřičeného domu, aby je tam dal znesvětiti. Infámní řeč tato vyvolala velké rozhořčení; ihned se tu skupili lidé a jeden řezník (jméno?!) vytal tomuto posměváčku tak silný políček, že padnul k zemi a stěží rozlícenému davu unikl. — „W. N. Nachrichten". — Bezpříkladná zběsilost jiskří z očí přítomných hebreů. S indianským pokřikem vrhá se vždy 20 až 30 na každého přítomného křesťana. S větším klidem lze se smečce nejdivočejších kannibalů postaviti na odpor, nežli zběsilé bandě na této schůzi. Dr. Lueger byl by málem sál živ neopustil . . . „Deutsches Volksblatt". — Referát o demonstraci socialních demokratů obsahuje i tuto větu: „na hlavy socialních demokratů vyléván byl obsah jistých hrnců plnými proudy". Na tento literární výrobek „Deutsches Volksblatt" odpověděla ne méně důstojně „Arbeiter Zeitung": „To není možná, poněvadž páni v dotyčných domech právě po dobu demonstrace na těchto hrncích seděli".

Třetím pověstným rysem vídeňského tisku jest jeho kuplířství, které pěstuje inseráty. „Mladé rozkošné dívky hledají známosti s dobře situovanými pány" aneb žádají „ušlechtile smýšlející pány za půjčky" a potom noticky, v nichž „mladé", „silné", „zkušené", „inteligentní", „švédské", „praktické", „vyškolené", „lékařsky zkoušené", „renomované", „sběhlé", „distinguované", ba dokonce „šlechtické"

osoby k různým službám své schopnosti nabízejí. Stačí tu na příklad i řádkové oznámení, jaké přináší „Extrablatt": Vypravuje velkou historii rozvodu a končí: „Mladá paní, krásná blondýna, jest pokladní v kavárně" (následuje podrobná adresa). Co to je, přinese-li sama „Neue freie Presse" inserát takovýto: Hádanka pro dámy. — Jak mohou počestné dámy v toiletních úborech vyrovnávati se svým známým, aniž potřebují dělati dluhů, nestačí-li na to jejich příjmy mimořádné? — Dámy z nejlepších kruhů, které se toho chtějí dověděti, nechť oznámí své adresy. Zaslaná navštívenka se psanou třeba přibližnou adresou stačí. Vše budiž adresováno na: Dr. Chevalier, poste rest. Úplná diskretnost nejenom se žádá, nýbrž jest jedinou zárukou oboustranného zdaru."

Tento liberální list si docela vypracoval svůj vlastní slovník, své praegnantní označení jednotlivých událostí, jak nás p. autor přesvědčuje: „Agitují-li antisemiti, nazývá se to u liberálů „terorismem", u vlastní strany „agilností"; obdrží-li antisemiti nějaký vítězný bulletin, vypuknou dle liberálních novin ihned v „pustý řev", liberálové přijímají svá radostná poselství „s nadšeným a vřelým souhlasem"; nabízejí-li antisemité za jeden hlas 10 až 30 zl., jsou touto „zřejmou korupcí veřejného života" liberálové „těžce dojati"; seberou-li však liberálové sami pro týž účel 93.000 zl., je to „vznešené a vlastenecké" a pod."

Ještě komičtěji působí, a to by si dobře měli zapsat i jinde, jak rády tyto listy staví za „vzor patriotismu a národní hrdosti" — Uhry. Jsou tím míněny tytéž Uhry, které Rumuny proskribují za to, že šli bez jich dovolení k císaři, aby mu vzdali svou úctu, tytéž Uhry, které demoralisují sedmihradské Sasy, slovácké děti honí do svých škol, střílí při každé příležitosti do demonstrujícího dělnictva, poněvadž v něm vidí „slováckou luzu", tytéž Uhry, které Srby a Chorvaty potlačují a které při každé národní slavnosti demonstrativně spalují neb pošlapou nějakou rakouskou barvu a které místo hymny rakouské — si nechávají hrát hymnu Rakoczyho. „Maďaři jsou vlastenci, Čechové jsou však velezrádci, ačkoliv tito totéž právo mají na autonomii jako onino!" Tak, jak sám autor doznává, smýšlí liberální tisk vídeňský.

A co jest následek takové soustavné tiskové ničemnosti, jaký účel má takové židovské žurnalistické řemeslo?! (Jsoutě valným procentem tito redakční šmokové židy a kdo jim není, brzy se musí naučiti zpívat dle jejich noty). Na to je jediná odpověď: „Způsobiti zmatek ve veřejném mínění!" A s tím souvisí veškera lehkomyslnost těchto kruhů, které vždy se sebe svalují zodpovědnost, znešvařují pravdu, žvaní lapalie, umlčují věci nejdůležitější, lichotí vysokým kruhům a dělají dobré obchody. Ano umlčování, umlčování všeho, co nevynáší úsměv a zlato jest heslo těchto žurnálů. Jsme daleci toho volati po censuře, ač by právě tu byla na místě. Napadá nám ona zadní část a někde i feuilletonová část mnohých žurnálů. Jsou to výrobky, které daleko předčí kluzká místa z Cassanovy, Faublasa i Boccacia, Halbeovo „Mládí" však a Hauptmannovy „Tkalci" bez censurových škrtů se provozovati nesmějí. Ovšem znemravňován lid býti smí, ale ku socialně-politickému uvědomování veden býti nesmí! Toť potřeba doby.

Žurnalistika vídeňská je náramně bohatá a rozvětvená. Nejdůležitější z listů liberálních jsou: 1. Fremdenblatt (založen r. 1847). — 2. Wiener Tagblatt (založ. r. 1886) nejryzejší ze všech vídeňských revolverových plátků. Žádný prostředek není mu špatným, aby ho nemohl použiti. Redaktorem je ve Vídni známý haličský žid Moritz Szeps. — 3. Neues Wiener Tagblatt (založ. 1866) tak zvaný „demokratický orgán“. — 4. Neue freie Presse (zal. 1850), největší a nejrozšířenější žurnál rakouský, čtený náramně pilně i v cizině. Je směrodatným v nejtěžších a nejakutnějších rakouských otázkách politických a finančních, jako vůbec jest orakulem vysokých kruhů finančních. Nejlepší list liberální a poměrně i nejobsažnější. — 5. Oesterreichische Volkszeitung (zal. r. 1854). Nejslabší list liberální. Ukazuje nejlépe, kam až může také strana duševně i fysicky klesnouti. K vůli zajímavosti libuje si v otiskování pikantních zpráv lokálních, které obyčejně druhý den šikovně odvolává. — 6. „Illustriertes Wiener Extrablatt“ (založen r. 1871) všeobecně zvaný „Krvavá sekera“ („Blutige Hacke“), ideál listu všeobecně lid ohlupujícího. Majitelem je právě tak jako „Neue fr. Presse“ Zemská banka. — 7. Wiener Allgemeine Zeitung (zal. 1880.) — 8. Wiener Sonn- u. Montags-Zeitung (založ. r. 1862). Týdeník. Účelem tohoto listu je vlastně potírati antisemitism. Činí to však právě tak jako listy antisemitské: nadává nejsprostším způsobem svým protivníkům. — 9. Oesterreichische Wochenschrift (založ. ?) Orgán bývalého haličského židovského poslance dra Jos. Sam. Blocha. List židovsko-klerikální. — Podobným listem je. — 10. Montags Revue. — 11. Extrapost. — 12. Jüdisches Volksblatt. — 13. Die Welt. — Humoristické listy jsou: — 1. Der junge Kikeriki. — 2. Humoristische Blätter. — 3. Floh. — 4. Wiener Witzblatt. — 5. Die Bombe.

Tyto listy snaží se býti také trochu politickými, následující jsou čistě „humoristické“, vypočítané na dráždění nervů a na nejnižší pudy lidské. 6. Carricaturen. — 7. Pschütt-Carricaturen.

Jsou-li však listy liberární, listy bez páteře a bez vážnosti a opravdovosti, přistupuje u listů antiliberálních, které jsou smetištěm vší možné mizernosti a nestydatosti, ještě nový činitel — totiž klerikalism a s ním spojený křesťanský socialism a antisemitism. Poměrně nejslušnější a nejrozšířenější je: 1. Neues Wiener Journal (založ. 1893), 2. Reichswehr (1896), nejpodivuhodnější rostlina vídeňské žurnalistiky. Historie tohoto listu jest tato: Starý důstojník, Davis, měl dlouho již v úsmyslu založiti list, který „bez ohledu na stranickou politiku, by sloužil široké, dalekozírné politice říšské. Úmysl provedl. Dlouho nevěděli v Rakousku kam list počítati. Jednou byl úvodník antisemitský, jindy vládní, zase liberární, klerikální, filosemitský, — žádný si nevěděl rady. Vyprávělo se něco o stycích a podporách Badeniho, až „Die Zeit“ přinesla důkazy, že domněnky jsou neklamné. Když Badeni dominstroval, teprve skandál propuknul. Gautsch porušil kontrakt a Davis žaloval c. k. rakouskou vládu pro zadržení smluvených připlatných obnosů. Davis uzavřel

pravoplatnou smlouvu 26. října 1896 s c. k. vládou, dle které se tato zavázala zaplatiti listu pro r. 1896 obnos 40.000 zl. a pro rok 1897 90.000 zl.! List měl býti listem vládním a v otázkách „politických a finančně-politických" psáti dle Badeni-ových informací. Reichswehr prokázala také svému mecenáši dobré služby. Badeni se však neměl ku placení. Davis podal žalobu. Jak proces skončil, o tom se ovšem ostatní svět ničeho nedověděl a p. Davis mlčel. — Naši důstojníci myslí, že jest listem armádním a proto jej velmi pilně čtou. Vysloveně oposičním listem je 3. Vaterland (založ. 1859) die Zeitung f. d. öster. Monarchie. Více než černožlutý jest tento list klerikálním. Náboženské záchvaty má velmi často a pak ještě častěji záchvaty protisocialistické. — 4. Neuigkeits-Weltblat. — 5. Reichspost (založ. 1893 židem). List krajně antisemitský, novokatolický. — 6. D. Oesterreichische Volksfreund, týdeník. — 7. Wiener Familienfreund, týdeník. — 8. Wiener Neueste Nachrichten (zal. 1896). Antisemitské. — 9. Kikeriki (založ. 1860). přináší nepodařené vtipy neustále pouze o židech. Odmladek jeho je také — 10. Christliche Extra Zeitung (založ 1896); ze sportu zabývá se také potíráním sociální demokracie. — 11. Deutsches Volksblatt (založ. 1888). Nejrozšířenější a nejvlivuplnější list křesťansko-sociální strany v Rakousku. Redaktorem je Vergani. Z počátku byl listem schönererovským, pak se proměnil v moniteur Luegrův a je jím do dnes. Často cituje naše Katolické Listy, s nimiž také jest co do ducha příbuzný. Vergani zvláště si libuje v nadávkách na „červené psy" — soc. demokraty a na modré psy — „německé nacionály". Není nadávky, která by se v tomto listě snad nebyla ještě vyskytnula a nebyla hozena buď na hlavu žida neb soc. demokrata. V době polenské vraždy vyznamenával se zvlášť svou krvelačností a brutálností vůči židům. Nápad, aby české studentstvo protestovalo proti prof. Masarykovi, otisknuly „Katolické Listy" a studenti protestovali. — 12. Figaro, poměrně nejvtipnější lidový list. — Německo-nacionální a různé: 1. Deutsche Zeitung, vycházející dvakrát denně, — jest největším listem německo-nacionálním. — 2. Ostdeutsche Rundschau (zal. 1889), denník vydávaný posl. Wolfem. Po Arbeiterzeitungu nejvíce konfiskovaný list ve Vídni. — 3. Unverfälschte Deutsche Worte (založ. 1889), tendence radikálně-velkoněmecké. Potírá klerikalismus, slovanství a sociální demokracii. — 4. Politische Fragmente (zal. 1882). Velmi dobrý list politický. Tendence německo-konservativní. — 5. Arbeiter Zeitung (založ. 1888), redaktor Dr. Viktor Adler. Denník rakouských socialních demokratů. Vyznamenává se svou břitkostí, věcnosti a silou své polemiky. List psaný s velikou péčí a nesený v duchu moderním. Harden napsal o něm, že jest nejlépe redigovaným denníkem rakouským. — 6. Die Zeit (založ. 1894), týdenník socialně politický. Jedna z nejprvnějších revuí vídeňské moderny. Přináší někdy objektivní články o poměrech literárních a politických u nás. — 7. Die Wage (založ. 1898) týdenník redigovaný Rudolfem Lotharem. Tendence moderní. — 8. Wiener Rundschau (založ. 1897)

čtrnáctidenní revue směru čistě aristokraticko-uměleckého. — 9. Dokumente der Frauen (založ. 1899), revue obírající se z moderně emancipačního stanoviska otázkou ženskou. List velmi pečlivě redigovaný.

Z posledních týdnů lze novým markantním příkladem doložiti známou všeobecnou žurnalistickou ziskuchtivost. Deníky nejsou ničím jiným nežli obchodním podnikem. Jak málo vydavatelů liberálních a antisemitských listů snížilo své předplatné po zrušení novinového kolku, ač jich odběratelů je značně! Mimo to poukazuji na to, že známý boháč, Wilh. Singer, vydavatel deníku „Neues Wiener Tagblatt“ chtěl donutiti svůj žurnalistický personál, aby mu psali v neděli po půlnoci ranní vydání pondělní. Poněvadž nový tarif nedovoluje tiskárnám, tisknoucím v noci, tisknout také ranní pondělníky, chtěl p. Singer zákon obejíti a vzpomněl si, že bude vydávat samostatný pondělník, aby se sazeči mohli vymluviti, že netisknou „deník“. Nepochodil však. V prvé řadě se prohlédlo, že jde tu o ohromné zkrácení nedělního klidu pro celý redakční i administrační personál. Sazeči bez výjimky odepřeli pracovat. Žurnalisté majíce obavy, že by se list tisknul jinde, prohlásili, že také protestují. Následek byl, že dostali výpověď. Proti sazečům si toho S. nedovolil, vědělť, že by druhý den jistě již jeho list nevyšel vůbec, ale proti svým otrokům inkoustovým již měl odvahu. Teprve pak třetí den, kdy všecky pokrokovější listy affairu rozšlapali a skandál rostl, vzal výpověď zpět. A kdo je tento pán? Je „presidentem mezinárodního žurnalistického svazu, interwievuje na každém sjezdu nejmocnější toho světa, neumí německy psát, je známým vídeňským boháčem a nechává si psát dle svého komanda žurnál, který mu vynáší ohromné peníze.“

Každý, komu záleží na mravním a duševním pokroku, musí přiložiti své polénko, aby takovému řádění byl učiněn konec. Smrt listům, které se neštítí všecko dobré a vznešené zhanobiti a poslintati, které počítají na nejbrutálnější instinkty lidského organismu, které „bodrému“ lidu mažou med kolem úst, píší, obětují se, lichotí lidu, ale zatím ještě na téže stránce dokazují, že tomuto lidu nerozumějí a že jsou jeho nejneupřímnějšími a nejúhlavnějšími vyssavateli, ač z něho tyjí a se živí. Pomyslí-li se dále, že tento tisk má tak ohromný vliv na celý náš politický, sociální, literární a mravný život, na všecky stavy a třídy — jaký toho musí nutně býti následek? Zajisté ten, že nectnosti, kterými tento tisk oplývá, se stávají majetkem čtoucího lidu, že infamní zásady jeho přispívají k rostoucímu zbahnění a sníženi zdravého rozumu, neboť z tisku vídeňského přejímá i tisk český, tisk náš. Listy opoziční a pokrokové nemají tak velký kruh působnosti, nejsou tak rozšířeny a proto marno stavěti se této „svobodě“ na odpor. Ano, „svobodě“! Vezměte si do rukou některý ten list! Který z nich nehlásá nejvznešenější ideály dnešního lidstva? Svoboda, rovnost, pokrok, vzdělání, výchova, lidskost! Avšak jak hanebně jsou tyto nejdražší statky naše šlapány v blátě. V jakých lidí moci se to octly? Lidé, kteří nemají náležitého vzdělání a talentu sedí za stolky redakčních kanceláří a dělají za honorář „veřejné mínění“ a píší o všem, čemu

rozumějí i nerozumějí „se stanoviska strany“ a při tom dovedou i o nejdůležitějších akcích, otázkách a osobnostech, nejsou-li jim po chuti, bez hryzení svědomí se vymlčeti a na druhé straně vychváliti všelijaké protekční kreatury za genie. Toť jejich methoda! Proto platí Voltairovo: „Ecrasez l'infame!“ Vyhubte a zničte ohavu! Pro blaho Vaše a pokrok a vzdělání příštích generací! Na místo tohoto tisku tisk poctivý, pravdomluvný, spravedlivý, tolerantní, psaný lidmi vzdělanými, karakterními a svědomitými, kterým nade vše jde o dobré a vznešené! Přičiňujme se o uzdravění poměrů i u nás, aby po letech nepřišla nová generace a pohrdlivě neřekla slovy autorovými: „Jaká to proklatá doba byla, která se jeví v onom tisku, zrcadle to doby! A jak ubožácký lid, kterému takový tisk náležel a který naň jako na evangelium přísahal!“

G. Joshida:*) Předmluva k žaponskému románu „Krásky rána“, vydanému ve franc. překladě.

Žaponsko je v modě v Evropě a zvláště ve Francii. V každém pařížském saloně, jenž má sebeúctu, naleznete žaponské vzácnůstky. Velká skladiště jsou založena, kdež se prodávají za všeliké ceny výplody našeho umění a našeho průmyslu, více méně věrohodné. Někteří naříkají nad touto záplavou a želí, že jistý počet inteligentních amateurů má tolik napodobitelů. Již jest napsán hezký počet knih o naší zemi. Jsouce zbytečny většinou, poskytují jen zprávy velmi mlhavé ve příčině našich řádů a našich mravů. Jisté obory — a nejdůležitější — jsou zanedbávány úplně. Na příklad literatura žaponská.

Na to mně upozornil romanopisec francouzský, jeden z přátel. Projevil mi hlubokou lítost nad tím, připojuje, že země, kde smysl umělecký je tak vyvinut jako v Žaponsku, nutně vytvořila literární díla velmi originalní. „Jaké neštěstí!“ dodal, „že jsme zbaveni rozkoše čísti vaše knihy.“

Tato slova mé národní samolibosti tak lichotná živě mě dojala. Přece však ne proto jsem se bezprostředně rozhodnul, umožniti francouzským čtenářům, aby soudili z překladů o hodnotě naší literatury. Vskutku jsem byl přiveden k tomu, abych uveřejnil přítomný román nepřímo. Jest to divadelní kus, jejž odevzdávám obecenstvu, a z nejslavnějších našeho repertoiru. Zde předvídám dvě námitky. Tento kus, řekne se mi, má všecky znaky románu, text jeho je rozvláčný, popisů je v něm hojnost.

Souhlasím, ale je mi snadno vysvětliti tuto dvojí patrnou odlišnost.

Co se týká délky kusu, postačí z počátku věděti, že dříve dvéře divadla otvíraly se v osm hodin ráno, aby se zavřely až o půl noci. Nevadilo nic hráti nejdelší dramata v takové době. Co do popisů, takto se vkládaly do děje. V koutě jeviště jest lóže zvaná „estrada

*) Joshida, překladatel ze žaponštiny do franc., jenž psal tuto předmluvu.

choru". Je obyčejně obsazena třemi zpěváky a dvěma hudci hrajícími na guitaru. Tato lóže je upravena jako lóže v divadlech pařížských, na jevišti. Pokaždé, kdy dialog ustává, chory spustí, potom dialog zas nastává. Něco podobného nebylo v tragedii antické a ještě dnes není v některých kusech francouzských. Tak vysvětluje se podobnost našich starých kusů divadelních a románů.

„Krásky rána" nejsou ni kratší ni delší než které jiné drama žaponské. Měl jsem vždy zálibu pro toto dílo, jež stojí v první řadě v našem dramatickém repertoiru.

Snad zavděčím se, podám-li několik podrobností o postavení společenském a způsobu života našich romanopisců a dramaturgů. Ve Francii, pokud jsem o tom mohl souditi, spisovatelé k tomuto druhu náležející hrají s národní vybranou společností. Není tomu úplně tak u nás. Na první místo řadíme učence a autory spisů způsobnějších. Román ani divadlo nestudují se v našich školách: mluví se v nich příliš o lásce, a je celá řada děl mládeži určených, jež jsou právě dílem těch literatů, o nichž právě jsem Vám mluvil. Tím nemíním, že by naši romanopisci a naši dramaturgové byli nevědomci. Naprosto ne. Téměř všem dostalo se vychování vybraného a jsou to muži velmi vybroušení, již měli titul rytířský. Odkud tedy vzal se tento odstín inferiority, jenž se pojí k jejich jménu? To možno vysvětliti několika důvody. Jedni z těchto mužů, nechtějíce se podrobiti libovládě knížecí feudality, vzdali se svých úřadů. Uchýlivše se do nějakého města kupčícího, vylili ve svém díle svou nenávist a svůj hněv. Druzí, jimž mladost příliš bouřlivá znemožnila nastoupiti na místo předků, utekli se na nějaké místo samotářské, a psali, aby chránili mládež od propasti, do níž oni sami byli klesli. Jsou také misanthropi, nepřátelé společnosti, již pokládají za sešlou a v níž zdráhají se podržeti místo své, aby ji mohli sešlehat. Konečně najde se několik autorů původu méně šlechtického: to jsou bývalí obchodníci, pojatí láskou k literatuře. Zobrazují vůbec prostředí, v němž žili, a nás seznamují takto s mravy tříd spodnějších.

Všichni tito autoři kladou si týž cíl: posilniti dobro, poráželi zlo. Hledí dokázati, že ono vždy má odměnu, toto vždy trest. Počestnost má štěstí losem, zloba nedovedla by uniknouti trestům. Tento mravní ráz žaponské literatury působí, že konvence v ní hraje úlohu velmi značnou. Odtud jistá nepravděpodobnost, na niž chci čtenáře výstražně upozorniti.

Tyto vady neunikají Žaponcům samým. Oni je promíjejí, ježto tento druh děl má účel spíše umravňující než umělecký. Jistý Francouz řekl právem o našem divadle: „To není dostaveníčko zábavy, toť škola vlastenectví." Nic pravdivějšího Chodíme do divadla více, abychom se poučili než abychom se bavili. „Krásky rána" jsou z nejlepších kusů našeho divadla. Je to současně kus velmi populární. Děj odehrává se téměř vždy v prostředí plebejském; z toho plyne, že i sloh se liší od čistého slohu klasického. To zvláště znesnadnil tento překlad, jemuž má neznalost francíny též ujímá jeho ceny.

Ostatně, studie, jež jsem vykonal v literatuře evropské vůbec a

francouzské zvláště, úplně mi objasnily, že v té příčině nemůžeme výhodně zápasiti s velkými národy evropskými. Je-li mi volno použiti ještě srovnání, postavil bych literaturu žaponskou do francčiny přeloženou vedle květů cizokrajných, jimž se obdivují v jistých velkých skladištích pařížských. Pocházejíce z daleka a známými prostředky jsouce uchovány, pozbyly něco ze své přirozené barvy a prvotní vůně své. Přes to milujeme je, a mnoho lidí neleká se značných výloh, aby si je opatřilo. Mému přání bylo by dosti, kdyby francouzské obecenstvo zachovalo se ke „Kráskám rána" jako ke květům cizokrajným.

Jsem z těch, kdož baží po kritice. Mám za to, že národu není nic prospěšnějšího než poznámky a rady cizinců. Více než kdo potřebují jich Žaponci. Jedno staré naše přísloví dí: „Kdo srovnávají váhu těles, jež zkvétají, jsou mimo tělesa ta; kdož odhadují různou výšku domů, jež zkoumají, jsou mimo domy ty." Smysl přísloví toho ve věci mé jest: „Cizinci mohou lépe než my, posouditi naše vlastnosti a vady."

My tedy velice si vážíme kritik, třeba nespravedlivých. Přísnost předsudků nás nezaráží; je nám mnohem cennější než lichotnictví. Který národ, který člověk jest bez chyb? Díky pudu zdokonalitelnosti, vidíme lidi nejctnostnější den ze dne lepšiti se blahodárným vlivem pokynů jich přátel. Tito přátelé, znajíce jejich slabosti, je vedou, aby jim odvykli. Rovněž je tomu tak u národů. Jsou také nevědomy mnoha svých vad. Mohou též jim odvyknouti, otevrou-li jim oči jiní národové. Od mého příchodu do Francie to mě nejvíce poutalo, když viděl jsem, kterak každý národ evropský přispíval k pokroku jiných, vytýkaje jejich slabosti. Nic zajímavějšího než toto přetřásání stálé. Tak dobří přátelé hledí se navzájem poučiti.

Na neštěstí není nic podobného v Asii. Žaponsko na příklad nemělo jiných přátel leč Čínu a Koreu. Náš počáteční styk s evropskou civilisací jest přes dřívější pokusy Hollanďanův a Angličanů celkem data velmi mladého. Nuže, naši bezprostřední sousedé nikdy nám nedali zprofitovati ze svých úsudků. Úsudky Evropanů jsou řídky dosud; jejich ráz příliš chvalořečný nám působí více zla než dobra. Jsouce podobni člověku, jenž žije odloučeně od ostatní společnosti, byli jsme dlouho ponecháni sobě samým. Na nejvýše dychtivi pokroku sbíráme žádostivě vše, co nám praví cizinci. Rovněž, jako člověk příliš zaměstnaný a vzrušený, jenž se nesnaží rozeznávati chutnost jídel, jež se mu předkládají, nemáme kdy odlišovati vždy dobro od zla. Avšak opakuji, po ničem více netoužíme než po dobrých radách.

Proto několik nás odcestovalo do Evropy a odebralo se do všech hlavních měst. Ba zdá se, že jest nás příliš mnoho, a jistý novinář minulého roku (1890 P. překl.) mluvil o „nevyhnutelných Žaponcích". Vskutku je nás jen několik. Kdyby bylo nás legie, nemohlo by se nám zazlívati. Nepřicházíme do Evropy kořistiti, ale se poučiti. Každý z nás se věnuje zvláštnímu oboru, abychom umožnili naší zemi zužiti výhod evropské civilisace. Což šlechetnějšího než toto vlastenecké přání? *A. Gottwald.*

Jižní Slované.

Píše Št. Radić. (Pokračování.)

VI.

Slovinci, tak jako Slováci a Rusíni, nemají aristokracie. Všichni ti, kdož nechtějí býti počítáni mezi divoké a barbarské „Vendy", poněmčili se u Slovinců tak, jak se u Slováků pomaďařili a u Rusínů popolštili. V dějinách národů není jistě smutnějšího zjevu, než viděti u tak zv. vyšších tříd horečný strach a nepřetržitou starost jen o své osobní zájmy. Všude, kde slabí národové potkali se s bezohledným a silnějším odpůrcem, t. zv. vládnoucí třída přeběhla hned na stranu vítězného nepřítele. Dějiny slovanské jsou zvláště smutné a řada přeběhlíků nepřetrhla se až podnes. Slovinci tedy, nemajíce ni aristokracie ni práv historických, nenadchli se pro politicky velkou Slovenii a proto nezačali svoji práci velkým politickým programem. Svoji péči věnovali především vážnému a úspěšnému dílu: hospodářské organisaci lidu a jeho duševnímu pokroku. A po půl století úsilovné práce stali se s obou těchto stanovisek nepřemožitelnou pevností národa před rostoucími vlnami germanismu.

Jižní Štýrsko a krajinské Gorensko těší se velkému blahobytu a jest tam viděti takový hospodářský pokrok, jaký vidíme jen v Čechách a na Moravě. V ostatní Krajině, v Korutanech a Přímoří lid jest chudší a hospodářský pokrok menší. V přirovnání však se sousedním Chorvatskem jsou také tyto kraje na vysokém stupni hospodářského vývoje. V Chorvatsku totiž zadlužená aristokracie, z pravidla v každém ohledu zdemoralisovaná, přečetná a líná byrokracie a starovlastenecká tak zv. nezávislá inteligence z velké části zavinily neutěšené poměry, velký totiž hospodářský úpadek. Prostý slovenský sedlák přišedší do Chorvatska nemůže pochopiti, jak tam mohla zahostiti se hospodářská bída při poměrně velké úrodnosti půdy a při malé zalidněnosti země. Již to ukazuje, že Slovinec cítí se hospodářsky schopnějším a že v příznivějších poměrech pozvedl by hospodářství své jistě tak, jak jest to v Čechách.

Ale jsou ještě jiné příznaky, že Slovinci jsou povoláni býti hospodářskou hradbou jižnímu Slovanstvu na západě proti německé výbojnosti, tak jako jsou Bulhaři na východě proti osmanské netečnosti. Mezi Slovinci totiž nemůže se udržeti Žid, pilíř to nejen národní, nýbrž hlavně hospodářské převahy německé. Dále dovedou Slovinci tak obratně a svědomitě vésti záležitosti peněžité, že jejich spořitelny (posojilnice) a jiné finanční ústavy mohou sloužiti za vzor podobným ústavům mezi Chorvaty a Srby, kde každá finanční operace jest zpravidla organisované lichvářství ne snad k vůli tomu, že by Chorvaté a Srbové byli méně poctiví než Slovinci, ale proto, že se v praktických věcech tak neobeznají, jelikož se jimi mnohem méně zabývají.

Ještě lépe dokázali Slovinci hluboké svoje porozumění pro vzdělání lidu organisací svého spolku pro vydávání lidových knih. Jest to spolek sv. Machora, se sídlem v Celovci, kde Slovinci jsou nejvíce

vystaveni germanisaci. Spolek čítá asi sto tisíc členů a vydává každoročně čtyři knihy. Mravní význam jeho jest v tom, že počet členů přibývá každého roku na tisíce a že členský příspěvek, 1 zl. ročně, platí se pravidelně a napřed. Ze čtyř knih jedna jest věnována popularisaci věd, jedna belletrii a jedna jest obsahu náboženského. Čtvrtá kniha jest kalendář, rok od roku lépe redigovaný, jenž všude proniká a všude se čte. S ním možno porovnati jenom dobře redigovanou „Danici", kalendář to chorvatského lidového spolku sv. Jeronýma.

Přednosti této slovinské organisace jsou viděti nejlépe při porovnání ke spolku sv. Jeronýma. Rozdíl ten nejeví se jen v počtu členů (chorvatský spolek má 14806 členův, jež zaplatili jednou pro vždy 5 zl.) nýbrž v tom, jak se píše, jak se platí a kdo knihy čte. V Chorvatsku píše se tak pro lid, že tomu by rozuměl sotva člověk, jenž vychodil střední školy. Mezi všemi vydanými knihami (posud přes sto) jest jich sotva deset, jimž lid úplně rozumí. Dále knihy leží zpravidla úplně nerozřezané v knihovnách farářů, učitelů a jiných inteligentních lidí, kteří jsou členy spolku jen z vlastenectví. Jak z toho viděti, čtou se nepoměrně méně, než se tisknou, ač by tomu měl býti pravý opak při velké zálibě chorvatského lidu k četbě a při zvyku, že předčítá se nejen k vůli tomu, že posluchači neumí čísti, ale i proto, že se tak lépe pamatuje, že jednu knihu pozná najednou mnoho lidí a že každý nemůže znáti čísti jako pop (kněz). Slovinci poznali, že pro lid psáti neznamená suše, krátce a přiokrouhle přepracovati nějakou knihu, původně psanou pro inteligenci. Chorvatští lidoví spisovatelé, jakmile chápou se péra pro lid, píší nepřirozeně a nejasně. Hluboká příčina toho jest v sociálních poměrech chorvatských, jež jsou mnohem neurovnanější, než poměry slovinské. V Chorvatsku totiž všecko musí býti aristokratické a byrokratické. Proto se pro spolek sv. Jeronýma platí pět zlatých jednou pro vždy a teprve po tuhém boji před třemi léty zavedeno placení po jedné koruně ročně. Důvěrníkům spolkovým se to však tak málo líbí, že ze své pohodlnosti získali spolku tímto způsobem 4553 členy.

Slovinskému i chorvatskému spolku nejvíce se vytýká klerikalism. Německým a židovským liberalům není se diviti. Ale nelze pochopiti slovanských spisovatelů, kteří stále ještě nechtějí rozuměti, že oddanost ku křesťanství a uznání práce kněžské není a nemůže býti klerikalismem. U jižních Slovanů vůbec a u Slovincův zvláště náboženský cit jest tak hluboký a dodává tolik mravní síly v boji o národní práva, že tomu mají hlavně jižní Slované děkovati, že nestali se a nestanou kořistí hrabivých sousedův.

VII.

Na počátku národního obrození Chorvaté také pracovali především pro národní vzdělanost a blahobyt. Uvážíme-li zeměpisnou polohu Chorvatska mezi Dunajem a mořem Adriatickým, na splavných řekách a v území téměř nevyčerpatelného bohatství, pochopíme snadno velké naděje, jež Chorvaté z počátku kladli ve svůj hospodářský rozkvět, jenž zdál se jim ne pravděpodobným, nýbrž jistým. Ale titéž vlastenci

nezdráhali se jménem státoprávní politiky připojiti Chorvatsko na vždy ke koruně „uherské“ pod jejímž leskem Maďaři tak vroucně tisknou Chorvaty ku své hrudi, že jim z té přílišné lásky až kosti praskají. Svobodný dech a svobodný pohyb ztratili Chorvaté již v tomto objetí dávno. Vzpamatovali se však teprve nyní, když nadvláda maďarská otevřeně přikročila k hospodářské záhubě Chorvatska. V Pešti totiž počítají, že po hospodářském úpadku bude národní i politická kapitulace nevyhnutelna. Ba, domýšlejí se, že Chorvaté již kapitulovali a že jsou neschopni i mysliti na jinou budoucnost, než na základě historického svého otroctví.

Po celou t. zv. dobu konstituční nemohou tedy Chorvaté zaznamenati materialního pokroku, naopak, vzdor zcela ojedinělým případům dočasného rozkvětu nedá se všeobecné ochuzení utajiti. Stali-li se však Chorvaté chudšími, díky hlavně „společné“ vládě uherské (maďarské), nenechali se přece zapřáhnouti do parádního vozu maďarské státní myšlenky, ba nechtěli státi se ani parádními vozky vítězné maďarské kultury. Politické komediantství nezničilo v nich ducha vědeckého bádání a úřednická rutina neudusila v nich vzletu a smyslu literárního, takže chorvatští historikové a filologové mohou státi po boku nejvyhlášenějším učencům německým a jejich spisovatelé a básníci zaujati čestné místo mezi předními spisovateli a básníky francouzskými. Bychom se o tom přesvědčili, stačí podívati se na díla jihoslovanské Akademie, jihoslovanské svým názvem i programem, pracemi však svými i kapitálem výhradně téměř chorvatské.

Za třicet let svého trvání vydala tato Akademie 257 svazku, z čehož 137 svazků „Rada“ (práce), sbírky to různých vědeckých článků a pojednání. Kromě „Rada“ vydání „Památek historických jižního Slovanstva (Monumenta historiam Slavorum meridionalium spectantia) a klasických chorvatských spisovatelů (Stari pisci hrvatski) tvoří samo o sobě celou bibliotheku. Před třemi roky počalo vydávání materialu pro chorvatské literární dějiny a „Zbornik za narodni život i običeje južnih Slavena.“

Tento „Zbornik“ vyvolal opravdové uznání a upřímnou radost ve všech vědeckých kruzích slovanských a jeho význam oceňují i učenci neslovanští. Každý jeho svazek obsahuje kromě národopisných zpráv a článků úplný obraz veškerého vnitřního a zevnějšího života určité krajiny, popsaného na základě zvláštní, k tomuto účelu redaktorem „Zbornika“ vydané osnovy, jež sama o sobě jest cenným dílem svého druhu. Jak důkladně vědecky dovedou Chorvaté pracovati, vysvitne ze zásad, na nichž jest založen tento národopisný podnik. Naznačím je zcela stručně: 1. Vždy podává se obraz přesně označeného území (nanejvýš jedné obce), jež třeba by popisovatel znal do nejmenších podrobností. Nepřijímá se tedy práce pod všeobecným názvem: z Bosny, z Macedonie, z Černé Hory atd., jak se to dělá v nejlepších národopisných časopisech zahraničných, kde jako národopisný material tisknou se pohádky čínské, indické atd. a přinášejí obrázky americké, africké a p. 2. Sběratel materialu může býti jenom člověk stále mezi národem a s národem žijící a nejvíce si vy-

davatelstvo přeje, by sběrateli byli sami sedláci a selky. Práce těchto jsou také nejlepší. 3. Píše se vždy nářečím, jímž mluví v dotčené obci a přísně se kontroluje na samém místě, zda jazyk jest skutečně místní se všemi cizími slovy, jež pronikly v lidovou mluvu a se všemi provincialismy, jež se někdy různí od vesnice k vesnici. Sbírá se takto zároveň drahocenný material pro národní dialektologii. 4. Redaktor sám ilustruje práci mu podanou a kontroluje ji na místě dříve, než se tiskne.

Materialu je sebráno posud tolik, a to ze všech krajin jižními Slovany obydlených, že podnik dosáhl netušených rozměrů. Každý příspěvek se honoruje i sedlákům, což vzbudilo rozhořčení aristokraticky smýšlejících akademiků a vyvolalo snížení honoráře ze 2 zl. na 60 kr. ze strany. U inteligence netěší se posud „Zbornik" přízni. Vlastenecké noviny jej odporučují, ale místo vlastencův čte jej jen lid a poněkud mládež.

Kolem jihoslovanské Akademie jako hvězdy kolem slunce vznikly: Strossmayerova obrazárna, archeologické, přírodovědecké, umělecké a umělecko-průmyslové museum a knihovna akademická a universitní. O museích jakož i o obrazárně dlužno říci, že to nejsou mrtvé parádní sbírky, jelikož musea oživují učenci prvního řádu a obrazárnu zvelebují umělci proslulého štětce. Jména: Brusina, Kišpatić, Bulić, Ljubić známa jsou a vážena v celém učeném světě. I Bukovce, Mašiće a Medoviće neznají taktéž jen slovanští umělci. A jak teprve byl známý a oblíbený dějepisec Rački, tento chorvatský Palacký, a jak hlubokou stopu zanechali po sobě Mesić, Kukuljević, Lopašić, Šulek a j. Litovati jen možno, že jeden z nejsvědomitějších chorvatských učenců, prof. slavistiky na vídeňské universitě, Jagić raději vyvolil za své působiště německý filologický archiv a rakouskou universitu, než „jugoslavenski Rad" a universitu chorvatskou. Chorvatský národ tím více trati, než věda získává.

Chorvatská věda jest hluboká, široká a neúnavná a co jest důležitější, prosta politických vášní, jež tolikým Němcům zastírají hled a Maďary naprosto zaslepují. Všechna díla předních chorvatských učencův prodchnuta jsou ideou spravedlnosti, bez niž věda může býti jen nejstrašnějším nástrojem násilí i barbarství. Umění chorvatské je svěží, stkvělé, živé a podnikavé. Jen trochu svobody Chorvatsku a tvůrčí síla samobytných geniů podá nová díla trvalé umělecké ceny, jimiž zahájí novou dobu svobodného vzletu a rozmachu uměleckého.

Ještě důležitější národní organisací jest „Matica hrvatska". Jak povědomo, kmen slova matice „ma" znamená ve všech indoevropských jazycích vládkyni, rozdělovatelku, matku. Působnost Matice chorvatské odpovídá úplně všem těmto významům. V době vzkříšení od roku 1835.—45. a v době revoluční byla Matice jen literárním fondem. Potom sbírala rozptýlené spisovatele a konečně majíc pevný hospodářský základ, organisovala se tak, že vládne literární produkci, že dělí literární slávu a že stará se o spisovatele, jichž genij jest často tím méně uznán, čím jest originalnější a samostatnější. Dějiny Matice

chorvatské poskytují nejpohnutlivější, nejpoučnější a nejutěšenější obraz všem těm, kdož bojují za právo proti surové moci. Díky výmluvné petici Ljudevita Gaje přijal chorvatský sněm, ještě v latinském jazyku, zákonem XV. r. 1836. návrh na založení společnosti pro rozvoj národního jazyka a národní literatury. („De promovenda Cultura Linguae nationalis".) Ale hnutí maďarské, ač bylo „národní", nepřátelské všemu, co jen z dáli připomínalo, že pod svatou korunou uherskou žijí jiní národové kromě maďarského, bylo již dosti silné, by překazilo sankci tohoto zákona. Bylo třeba adres všech županií, opětného zakročení osob majících vliv u vídeňského dvora a nového návrhu sněmovního (čl. XV. 1845.), by konečně „učeno društvo" (vědecká společnost) stvrdil také král (císař Ferdinand) 10. července 1847. „Matica" byla nazvána illyrskou a toto jméno zůstalo jí do 29. listopadu 1874., když valná hromada přijala jméno „Matica hrvatska", podrobujíc se přirozenému rozvoji národního ducha, jenž rozhodně zamítal všechny umělé názvy, které ničeho nepřipomínaly ni jeho srdci, ni jeho paměti.

Vzdor tomu, že Matice chorvatská jest nejen jménem, nýbrž celým svým duchem ryze chorvatská, zůstala věrna myšlence svých zakladatelů, kteří pod jménem illyrským pracovali pro jednotu celého národa, o němž byli přesvědčeni, že pochází přímo od velké Teuty, královny illyrské a nejlepší representantky svého národa a v níž byla ztělesněna illyrská nezkrotitelnost a hrdost. Toto přesvědčení tak nadchlo jednoho z předních a nejhlubších illyrských buditelů D. Demetra, že nejlepší jeho tragedie „Teuta", tištěná ve Vídni 1844., pojednává o illyrské hrdince, jež odvážila se čeliti světovládnému Římu v době, kdy celý známý svět ležel u jeho nohou.

Jest význačné, že mohutný tento protest proti cizí nadvládě nemohl vyjíti tiskem pod štítem chválené svobody maďarské — tehdy již revoluční — nýbrž uchýlil se do stínu absolutismu rakouského.

Proniknuta slovanskou vzájemností, ne-li již přesvědčením o úplné národní jednotě všech jižních Slovanů, přijímá Matice ráda také spisovatele srbské, tak že ku př. vydala „Vybrané básně" Jovana Sundečiće, bývalého sekretáře nynějšího knížete černohorského a přesvědčeného hlasatele ne smíru, ne shody, nýbrž jednoty chorvatsko-srbské. Díky tomuto širokému pojímání národní myšlenky a ryzímu chorvatskému charakteru, seskupili se kol Matice zároveň nejradikálnější přívrženci historického státního práva a nejpřesvědčenější hlasatelé vzájemnosti slovanské. Ba ještě více: v jejím klíně smířily se tyto dva směry a doplnily se navzájem tak krásně, že v protokolech Matičinných nelze najíti ani stopy třenic a nesvárů, jež právě v poslední době chorvatskou inteligenci rozkládají na atomy, přivádějíce z rovnováhy nejrozumnější a nejklidnější živly.

Tento smysl pro společnou práci při všech rozdílech jednotlivých umění jest příčinou všeho úspěchu této vzácné organisace, jíž není rovno v celém slovanském světě. Jiná příčina rozkvětu Matice jest rozlišování záležitostí finančích od literárních. Jsou totiž dva výbory,

Křesťanství

a Danteova — připravovaly více nebezpečenství, než kdyby byly bývaly nepřáteli, živly, jež vniterně překážely vývoji římského ideálu, a zevně mu mohly jen málo nebo vůbec nic napomáhati. Karel Veliký s Dantem jako říšským kancléřem byl by římskou církev potopil; Luther naopak osvítil ji tou měrou, že tridentský koncil byl pro ni počátkem nového dne.

Nechci se zde již zmiňovati o plemenných rozdílech, (o nichž dříve již byla řeč), ačkoliv jsou základem boje mezi severem a jihem; co leží na bílední, netřeba teprve dokazovati. Leč nepřeruším této krátké úvahy o severanské síle v tomto náboženském boji křesťanském a nepřejdu k „Římu", nepožádav dříve čtenáře, by vzal do ruky nějaké dobré dílo historické, na př. první díl Lamprechtových německých dějin; pozorné studium jej poučí, jak hluboce jsou v germanské povaze národní vkořeněna jistá základní přesvědčení; zároveň dozná — byť i snad měl Jakob Grimm pravdu svým výrokem „germanská síla rozhodla vítězství křesťanstva" — že se toto křesťanství podstatně liší od křesťanství chaosu národů. Jde skoro o samy závity mozkové: cokoliv se do nich vloží, vše dle nich nutno klásti a vinouti. Podobně jako člun, svěřený zdánlivě jednotvárnému živlu oceanu, popluje různými drahami podle toho, který proud jej uchváti, právě tak procházejí tytéž myšlenky v různých hlavách různými drahami a dospívají pásem, jež mají spolu málo společného. Jak nekonečně významnou jest na př. u starých Germánů víra „v obecný, nezměnitelný, předurčený a předem ustanovitelný osud". Již v tomto jediném, všem Indoevropanům společném „závitu mozkovém" leží — snad vedle mnohé pověry — záruka bohatého duchovního vývoje nejrůznějšími směry a přesně vytčenými drahami. Směrem ideálním povede víra v osud s přirozenou nutností k náboženství milosti, směrem empirickým ke přísné návodné vědě. Neboť přísně empirická věda není, jak často bývá tvrzeno, rozenou nepřítelkou všeho náboženství, tím méně pak Kristovy nauky; viděli jsme, že s Origenem výborně se snesla, v deváté kapitole ukáži, že mechanismus a idealismus jsou rodnými bratry; věda však nemůže trvati bez pojmu nepřetržité nutnosti, a z té příčiny jest, jak sám Renan musil doznati: „každý semitický monotheismus podstatou svou protivníkem každé materiálné vědy." Židovství, stejně jako křesťanství, vyžadují jako základní dogma neomezenou tvůrčí svobodu; odtud ten antagonism a nikdy konce nemající boj mezi církví a vědou; u Indů ho nebylo; Germánům byl toliko uměle vnucen. Stejně významnou jest i okolnost, že u starých Germánů — podobně i u Indů a Řeků, nepřiostřily se mravní úvahy v otázku po dobru a zlu. S touže nutností musilo se vyvíjeti náboženství dobrých skutků, t. j. idealismus vůči materialismu, vniterný, mravní obrat vůči semitické svatosti zákona a římskému kramaření s odpustky. Zde máme ostatně výborný příklad o významu pouhého směru, t. j. tedy pouhé orientace v duchovním prostoru. Neboť nikdy nikým nebylo hlásáno, že život může býti dobrým bez dobrých skutků, a opáčně předpokládá mlčky židovství i jedno náboženské dogma římské, že dobré skutky bez víry jsou nadarmo; samo o sobě tedy jest každé z obou těchto pojetí stejně

ušlechtilé a umravněné; podle toho však, klademe-li důraz na jedno nebo druhé, dospějeme k tomu, že klademe podstatu náboženství do vniterné proměny člověka, do jeho smýšlení, do celého jeho způsobu myšlení a cítění, anebo naopak přistupují vnější uvyklosti, vnějšími prostředky docílené spasení, účtování s dobrými a zlými skutky a posuzování mravnosti na způsob nějaké pohledávky. Ne menší zmínky zasluhují i podobné věci, jako na př., že nebylo možno vštípiti starým Germánům pojem „ďábla"; Wulfila překládá mamon slovem „viehgedräng", leč slova bélzebub a satan nechává nepřeložena. Šťastní lidé! Co myšlenek vzbudíme, vzpomeneme-li na židovské náboženství zastrašovací a na důraz, jaký Loyola stále kladl na peklo a ďábla! Jiné věci opět jsou zajímavy se stanoviska čistě historického, jako na př. fakt, že Germáné neměli kněžstva z povolání a že tudíž jakákoliv theokratie jim byla cizí, což ostatně, jak Wietersheim dovozuje, značně usnadnilo pronikání římského křesťanství. Leč tato pátrání o vrozených směrech náboženských ponechám čtenáři, abych mohl ještě něco přičiniti o třetí velké moci v onom boji k tomu, o čemž jsem se v pojednání o východu a západu již letmo musil zmíniti.

Síla Říma spočívala především v nezvyklatelnosti myšlenky na imperium, ba původně ve skutečném trvání císařské moci. Pohanský císař to byl, jenž, jak jsme viděli, rozhodl poprvé spor mezi křesťany tím, že označil hlas římského biskupa za směrodatný, a pravým zakladatelem římského křesťanství jako velmoci není snad nějaký papež nebo církevní otec nebo nějaký sněm církevní, nýbrž císař Theodosius. Theodosius to byl, jenž nařídil z vlastní své moci ediktem ze dne 10. ledna r. 381., že všechny sekty, vyjímaje tu, již uznal za náboženství státní, jsou zakázány, a jenž zabavil všechny kostely ve prospěch Říma; on to byl, jenž založil úřad „říšského inkvisitora" a smrtí trestal každou odchylku od pravověrnosti jím ustanovené. Nakolik však celé pojetí Theodosiovo bylo světským, nikoliv náboženským nebo dokonce apoštolským, patrno s dostatek z té jediné okolnosti, že bludařství a pohanství bylo s právnického stanoviska označováno jako zločin proti majestátu. Plný význam těchto poměrů pochopíme, pohlédneme-li o dvě století nazpět, kdy i tak ohnivý duch jako Tertullian požadoval všeobecnou snášelivost náboženskou, jsa toho mínění, aby každý uctíval Boha dle vlastního přesvědčení, ježto jedno náboženství nemůže býti na škodu druhému; a vidíme-li dále, že stopadesát let před Theodosiem Klement Alexandrijský užíval řeckého slova „hairèsis" ještě ve starém smyslu, totiž na označení zvláštní školy vzhledem ke školám jiným, aniž byla v tom pojmu viděna jaká výtka. Häresie jako zločin jest, jak patrno, dědictvím římského císařského systemu; myšlenka ta vynořila se teprve tenkráte, když císařové se stali křesťany a spočívá, opakuji, nikoliv na náboženských předpokladech, nýbrž na představě, že jest urážkou veličenstva jinak věřiti než věří císař. Tuto císařskou hodnost zdědil později pontifex maximus.

Netoliko o mohutnosti původní myšlenky státu římského, jak ji jasně zpodobují dějiny nevyrovnatelného národa, až příliš záhy zaniklého, nýbrž i o dalekosáhlých změnách, jež tuto myšlenku jistou

měrou převrátily v pravý opak, jakmile zanikl její tvůrce, národ římský, pojednal jsem obšírně ve druhé kapitole a odkazuji tamtéž. Svět zvykl si, aby se mu dostávalo od Říma zákonů, a toliko od Říma; zvykl tomu tak, že i odtržená říše byzantská nazývala se ještě „římskou". Řím a vláda staly se souznačnými výrazy. Pro lidi z období chaosu národů -- nezapomeňmež! — byl Řím jediným pojítkem, jedinou organisační myšlenkou, jediným talismanem proti vnikajícím barbarům. Svět není totiž ovládán toliko zájmy (jak tomu učí mnohý moderní dějepisec), nýbrž především ideami, dokonce i tehdy, když tyto idey se byly staly pouhými slovy; a tak vidíme, že osiřelý Řím, bez císaře a moci, zachoval si přece ještě svůj nimbus jako žádné jiné město v Evropě. Ode dávna byl Řím pro Římany „svatým městem"; že jej tak nazýváme ještě dnes, není snad křesťanskou navyklostí, nýbrž pohanským dědictvím; starým Římanům totiž, jak jsem již dříve vytkl, byla vlast a rodina posvátnými věcmi v životě. Nyní ovšem nebylo již Římanů: přece však zůstal Řím svatým městem. V brzku také nebylo ani římského císaře (leda podle jména), leč zlomek císařské moci zbyl: pontifex maximus. Také zde dálo se něco, co původně nikterak nesouviselo s křesťanským náboženstvím. Dříve, v předkřesťanských dobách, bývalo úplné podřízení se kněžského stavu světské moci základním principem římského státu; kněží byli ctěni, neměli však vlivu na veřejný život; jediné v záležitostech svědomí měli právomoc, t. j. mohli dobrovolnému žalobci (zpověď!) na usmíření jeho viny uložiti trest (pokání!), nebo po případě vyloučiti jej z veřejné bohoslužby, ba dokonce vyříknouti i nad ním klatbu (vyobcování z církve!) Leč když císař sloučil ve svých rukou veškeré úřady republiky, stávalo se víc a víc mravem, považovati pontifikát za jeho nejvyšší důstojnost, čímž poznenáhlu pojem „pontifex" nabyl významu, jehož dříve nikdy neměl. „Caesar" nebylo přece titulem, nýbrž toliko příjmením; „pontifex maximus" však byl od té doby nejvyšším (a ode dávna jediné doživotním) úřadem; jako pontifex byl teď císař „posvátným veličenstvem", a tomuto „zástupci božské moci na zemi" musil se každý v úctě kořiti — poměr, na němž z počátku přestoupením císařů ke křesťanství nic se nezměnilo. Leč k tomu přistupuje ještě jiná okolnost. S tímto pohanským pontifikem souvisela další důležitá představa a to rovněž již od nejstarších dob: nemaje valného vlivu na venek, byl v okruhu duchovenstva neomezenou hlavou; kněží, kteří jej volili, zvolili si v něm svého doživotního diktatora; on sám jmenoval pontifices (biskupy, jak bychom dnes řekli), on sám měl ve všech otázkách náboženství konečné rozhodovací právo. Přisvojil-li si tedy císař úřad nejvyššího pontifika, mohl se později pontifex maximus s tím větším právem se svého stanoviska považovati za caesara a imperatora, poněvadž se zatím skutečně stal jednotnou hlavou Evropy.

To jest ona „stolice" (od dob Numových proslulá sella), jíž se dostalo křesťanskému biskupu v Římě, jenž neměl císaře, to jest ono bohaté, tisíciletím upevněné dědictví moci, vlivu a předností, jež nastoupil. Chudý apoštol Petr měl o to malou zásluhu.

Řím měl tedy, když ne vzdělání a význačný národní ráz, tož přece nezměrné výhody pevné organisace a staroposvátné tradice. Není ani možno s dostatek oceniti význam formy v lidských záležitostech. Zdánlivě vedlejší okolnost jako jest na př. vložení rukou k hájení hmotné, viditelné, historické souvislosti, působí tak bezprostředně na obraznost, že u davů více váží než nejhlubší bádání a nejposvátnější životní příklady. A to vše jest starořímská škola, starořímské dědictví z předkřesťanských dob. Staří Římané, jinak málo vynalézaví, byli mistry v dramatickém utváření důležitých, symbolických dějů; Novořímané zachovali tyto tradice. A tak nalezlo zde, a toliko zde, mladé křesťanství stávající již formu, stávající již tradici, prováděnou již státnickou zkušenost, na něž se mohlo přimknouti, v nichž mohlo vykrystalisovati v tvrdý pevný útvar. Našlo nejen státnickou myšlenku, nýbrž i cvičené státníky. Tertullian na př., jenž zasadil volně bádavému křesťanství helenskému první smrtelnou ránu tím, že zavedl do církve místo řeckého jazyka jazyk latinský — řeč, v níž metafysika a mystika nejsou možnými a v níž Pavlovy listy ztrácejí svůj hluboký význam — Tertullian byl advokát a odůvodnil „směr západní dogmatiky po právnicku", jednak tím, že kladl důraz na hmotně soudní pohnutku v náboženských představách, jednak tím, že zavedl do představ o Bohu právnicky zabarvené, latinskému praktickému světu přizpůsobené pojmy o „dvou podstatách" Kristových, o svobodě člověka (po právnicku domněle obžalovaného) atd. Vedle této theoretické činnosti praktických mužů byla tu i jejich činnost organisační. Ambrož na př., pravá ruka Theodosiova, byl občanským úředníkem a byl učiněn biskupem dříve, než byl pokřtěn! On sám vypravuje upřímně, jak „z tribunálu byl odvolán", poněvadž chtěl císař jeho sil užiti na jiném místě, totiž v církvi, k velikému dílu organisačnímu, a jak se tím octl v trapném stavu, že byl nucen poučovati o křesťanství jiné dříve než sám o něm co věděl. Od takových mužů byly položeny základy římské církve, nikoliv od nástupců Petrových v Římě, jichž jména v prvých stoletích sotva jsou známa. Ohromného dosahu pro postavení biskupů bylo na př. Konstantinovo nařízení, dle něhož byl ustanoven v starořímském zřízení právním rozhodčí soud (receptum arbitrii) jakmile je biskup rozhodčím soudcem, nabývá jeho rozsudek právní platnosti a není z něho odvolání; pro křesťany bylo to v mnohých případech náboženskou povinností, aby se obraceli na biskupa; nyní stal se tento i v záležitostech občanských nejvyšším jich soudcem. Téhož čistě státního, naprosto nenáboženského původu jest i imponující myšlenka nejpřísnější jednotnosti ve víře a kultu. Stát musí patrně spočívati na jediném, všude platném, logicky vypracovaném zřízení; jednotlivci ve státě nemohou libovolně právo vykládati, nýbrž musí, chtěj nechtěj, podrobeni býti zákonu; tomu všemu rozuměli velmi dobře tito advokátští doktorové církevní a práva znalí biskupové, a to bylo jim pravidlem i na náboženském poli. (Pokračování.)

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Čeněk Zíbrt: Bibliografie české historie. Díl první. Nákladem České Akademie pro vědy, slovesnost a umění. Praha 1900. XVI. 674.

Práce tato, jejíž první díl obsahující dva oddíly celkového rozvrhu (I. Knihověda a část všeobecná, II. Pomocné vědy) právě byl vydán, jest pro nás Čechy bez odporu podnik již svou existencí nad jiné důležitý a významný. Práci podobnou můžeme míti na dohlednou dobu jen jednou, neboť je spojena nejen s velikými obětmi finančními, k nimž nesnadno dala by se pohnouti po druhé nějaká učená korporace, nýbrž i s nesmírnými obětmi síly, pile a námahy jednotlivce-sestavovatele. Proto lze říci o ní bez přídechu otřelé fráse, že vydání bibliografie bylo očekáváno v kruzích vědeckých i v širší veřejnosti, o českou věc se zajímající, s napjetím a zvědavostí, zvláště když jen málo zpráv proniklo z lůna dvou nebo tří učených našich společností mezi širší kruhy vědecké. A nyní, kdy první svazek vytištěn, nelze upříti, že je to zjev v naší literatuře, který by měl pozdvihnouti a doufám, že pozdvihne výše nejen vlny vědeckého snažení v oboru historie u nás, nýbrž i zčeří jistě také hladinu vědeckých našich kritik.

Jak sám p. autor praví, bylo velmi důležito při díle velmi obsáhlém míti určitě, detailně vypracované schema jeho, aby bylo možno roztříditi a ovládnouti všechen obrovský material. Otázka pojetí a schematu je jistě otázkou stěžejnou a k ní přihlédnouti, mělo by býti první povinnosti kritiky věcné. Otázka úplnosti a jiné otázky technického rázu ustupují rozhodně do pozadí před otázkou celkové koncepce a třídění. Po oněch technických stránkách posuzováno, přiblížilo se dílo dosti daleko k dokonalosti (ač v jednotlivých podrobnostech dalo by se na př. vytknouti, že některá excerpta nebyla provedena dosti prakticky a dosti úplně) a p. autor může býti celkem spokojen. Co se zvláště tkne úplnosti v některých odděleních, souvisí soud o tom mnohde úzce s pojetím a utříděním látky (na př. oddíl Literární historie) a proto jej k tomu bodu odkládám.

A nyní položme si již ty dvě stěžejné otázky: 1. Co lze říci o celkovém pojetí? 2. Co o třídění a učlenění látky?

1. Co rozumí se „českou historií" a co tedy také „bibliografií české historie"? P. autor praví v předmluvě, že „bylo nutno ustálenou, . . . školskou představu o historii české značně i snad u nás ne-

obvykle rozšířiti z úzkých mezí tak, aby kterýkoli zjev minulosti českého národa měl v tomto schematu, v této bibliografii svoje místo náležité, spojené logickým, samozřejmým svazem s předcházejícím i následujícím členem v celek zorganisované soustavy" (str. V.), a dále, zmiňuje se o otázkách, které mu byly často kladeny, co vlastně ta bibliografie bude, praví: „Jaksi školský, ustálený pojem o úkolu historické vědy nepřipouštěl (sc. u tazatelů) dalších představ, že dlužno pojem ten docela rozšířiti, má-li kniha vyhověti potřebě praktické, t. j. býti zdrojem poučení o minulosti české po jakékoli stránce historického vývoje" (str. VI.). A již nenaleznete o tom víc ani slůvka. Marně hledáte, co by vám ozřejmilo, co sám p. autor „českou historii" rozumí a kam až posunouti chce hranice historické vědy, neboť místa uvedená jsou jen rázu negativního. Pan autor vystupuje proti školskému pojmu historie české (a v tom jsem s ním úplně za jedno), ale nově svého pojmu nevymezil: starý, nepěkný chrám zbořil, ale — nový opomenul vystavěti. Rozvrh díla (str. XI.—XVI.) je jen pouhý výčet (a výčet nemůže vyčerpati obsahu, nýbrž jen rozsah pojmu) a tak zůstává jen při pouhém slovu nebo jen výkladu a parafrasi jeho. Škoda, že p. autor o tom v předmluvě nepromluvil; stať o konkrétní logice historických věd nebyla by bývala od místa a celkovému posouzení díla a porozumění jemu bylo by to více prospělo nežli široký výklad o vzniku a postupu prací, o radách a pokynech osvědčených autorit. To myslím také bude jeden z kamenů úrazu knihy u kritiky, neboť nemůže býti kterékoli knize a autoru nic nebezpečnějšího nežli zdánlivá pojmová nejasnost a nezřetelnost. Nepromluvil-li autor, musí pak strpěti konjektury čtenáře a recensenta (budou-li se jimi vůbec namáhati). Vím, že mnozí domnívali se, že bude v bibliografii snesen a zaznamenán obraz všeho, co o zjevech ducha, života po všech vztazích jeho, zřízení atd., zkrátka všeho bytu národa našeho československého po všech stránkách historického vývoje bylo kdy napsáno ať od Čechů, ať cizinců, ať v Čechách a ostatních zemích koruny české (k nimž zcela správně připojena i Lužice), nebo kde jinde, a odůvodňovali domnění své tím, že máme díla takového zapotřebí jakožto kulturní bilance celé své minulosti i přítomnosti. Ti nyní mohou tvrditi, že rozvrh neodpovídá tomu, čeho se dohadovati dovoluje jim ve své všeobecnosti předmluva.

2. Z této nejasnosti plyne také, že nelze do pravé míry posouditi, jak dalece aspoň v hlavních tazích správně je látka utříděna. Nevím-li, které zjevy má bibliografie české historie obsáhnouti (kam až třeba posunouti hranice a jak stanoviti úkol historické vědy), nedovedu také říci, zdali skutečně všecky obsáhla. Kdybych také věděl důvody, proč pan autor třídil zjevy a dle nich látku svým způsobem, snad by opraven byl můj názor o tom. Nemohu na př. si zodpověděti, proč literární historie postavena na místo zcela podřízené a tak málo místa jí věnováno (5 stránek s 92 čísly uvozujícími jen knihy povšechného rázu) a proč nepřihlíženo tu i k důležitým monografiím a statím časopiseckým, jako jinde toho dbáno. Proč tolik práce vynaloženo na excerpování oboru genealogie na 357 stránkách o 17.276 číslech, z čehož zase lví podíl nejen místa oddílu genealogie věnovaného, nýbrž i celé

knihy — přes polovici — připadl abecednímu seznamu rodů šlechtických (pravému sice uniku, ale jinak předmětu, který může vzbuditi zájem vědeckých kruhů jen nepatrný u porovnání s jinými oddíly) na 348 stranách se 17.126 čísly, kdežto dějiny jednotlivých věd spokojiti se musí dvěma stránkami se 60 čísly, na nichž jde jen o mathematiku, hvězdářství, lékařství a vědy přírodní? Kde zůstaly příspěvky k dějinám ostatních věd, nebo proč aspoň neodkázáno k dějinám těch věd, které teprve později přijdou, v poznámce, jako se to stalo při jiných oborech? — Nemohu dále souhlasiti, praví-li se v předmluvě, že „nebylo snad ani jediného zjevu v minulosti české, kterého by se všestranné schema tu uvedené nedotýkalo“ (str. VI.). Kde na př. je zjev důležitý, filosofie a filosofické discipliny se svými dějinami, české myšlení a nazírání? Intelektuelní stránka českého národa v jeho historickém vývoji není snad přece vyčerpána historií literární, dějinami věd a tím, co dále rozvrh uvádí? Snad měl pan autor důvod, proč tohoto zjevu v osnovu nepojal (aspoň nedovedu jeho v ní nalézti), ale nesdělil toho nikde a odpustí mi, že správně dohádnouti se jeho nemohu. —

Lze jen litovati, že buď pan autor individualního svého nazírání na „českou historii“ nevyložil v předmluvě (šlo-li mu o původnost jeho rozvrhu) a nepodal tím klíč ku kapitálu v knize uloženému, — nebo že nesdělil rozvrhu a podoby díla s veřejností k soudu o tom povolanou, v přední řadě tedy s vědeckými kruhy českými. Podnikala-li se věc pro Čechy vůbec a pro českou vědu historickou tou měrou důležitá a významná, neměla se skrýti ve středu dvou nebo tří učených korporací, neboť o nich nelze přece říci, že by vědecký kruh historiků jimi byl vyčerpán. Mělo se mysliti, že na dílo to čeká (nebo by mělo aspoň čekati) nejen velké obecenstvo, jemuž jde přirozeně jen o zevnější stránku, ne-li o pouhou existenci historické bibliografie, nýbrž že na ně čeká a to s dychtivostí řada mladších a nejmladších pracovníků v oboru historie, kteří si od něho slibovali vzácného a spolehlivého rádce a vůdce při svých pracích. Zde nebylo by bývalo od místa, aby i těm, kteří nemohou ať z jakýchkoli příčin býti zastoupeni ve sborech, kde o věci té bylo jednáno, poskytnuta byla možnost vyjádřiti nejen své případné tužby, nýbrž také svůj soud, který míti jim snad bude dovoleno. Stačilo uveřejniti snad v ČČMus. celou osnovu podrobně vypracovanou a otevříti sloupce jeho diskusi o ní. Nepochybuji, že by to bylo vydalo dobrý užitek. Mnozí nejsouce zasvěceni, nevěděli, oč jde; jen z dohadů konstruovali si „bibliografii české historie“. Doufání mnohých však bylo sklamáno, protože doufali v něco, co se nyní ukázalo jen bezživotnou vidinou.

23./2. 1900. *L.*

Scipio Sighele: Co století umírá — — Psychologické studie. Autorisovaný překlad Arn. Procházky. Symposion VII. Nákladem H. Kosterky.

Jako odpočinkem po únavné práci kriminalistické, kde s Lombrosem, Ferrim a Garofalem znamená obrat, zlomení a zavržení vžilých názorů klassicistských, stvořil Scipio Sighele v knize „Co století umírá“, z níž „Symposion“ přináší instruktivní výbor, roztomilé dílko onoho genru, jenž tak jest příznačný právě konci století — essaie. Forma,

jež ještě Lockea urážela při čtení statí Montaigneových, dnes stojí v popředí litetatury vlnící se mezi břehy filosofie a poesie; slučuje kouzlo a půvab obou, odívajíc nahé poznatky vědecké v úměrný šat umělecký. Po pronikavé reformě filosofického stylu podniknuté mysliteli německými a po smísení poesie a kritiky, feuilletonu a vědecké statí, za něž děkujeme jemným rukám francouzských impressionistů, nemohlo se nedospěti k této formě neméně pružné než stkvělé. Essai jest dnes nejjemnějším plodem na větvích žurnalistiky, a chutnajíce sladkou jeho dužinu nádavkem dostáváme pevné jádro, jež střídavě zas dá nám zapomenouti na lahodnou vůni prchající z šťavnatého ovoce. Nuže, této formy v chvíli respiria chopil se Sc. Sighele a použil jí, aby účinně se sdělil se čtenářem o některé problémy, jichž včerejšek neznal a jež zítra snad budou rozhodujícími, jež umírající století snivě pozoruje jako plující obláčky, a jež rodící se věk řešiti bude s ohromující vážnosti. Čteme v českém výboru pět statí, jež vesměs jsou „zeitgemässe Betrachtungen" a nehodlajíce s autorem ve všem souhlasiti, zajímáme se pouze o individualitu zrcadlící se v hladinách vědeckých těch causerií. První, co zaujme nás při četbě Sighelových statí, jest sebevědomý a mužný optimism autorův, víra, že nejen intellektuelně, ale i ethicky lidstvo postupuje, že „jsme lepší než byli naši otcové". V době, když vzduch naplněn jest hesly o všemožné renaissanci, když účelem vědeckého dilettantismu zdá se býti snaha, odkrýti a vykopati modly, jimž by bylo možno se klaněti, přichází Sighele s pevnou důvěrou, že moderní náš svět jest přece vrcholem všeho dosavadního úsilí lidstva. Proto musí odmítati a priori „hledání nadčlověka", jež není než pokus sem vyprostiti se z bídy přítomné, než zoufalstvím nad člověkem. Protestuje-li důsledně proti klamné illusi budoucnosti, láme s nemenší vehemencí hůl nad illusemi minulosti: slepá víra v povýšenost kultury antické není mu než anachronismem a sebezradou. Celá duše Sighelova tkví v přítomnosti, ale jak husté a jemné kořeny jsou to, jimiž bytost ta zapuštěna jest v prsť dneška! Politika jako umění, věda jako ethika přítomné doby zaměstnávají ducha Sighelova a jeho kniha kritisuje a glossuje nejen Maeterlinckův „Le Trésor des humbles", nýbrž i Lombrosovo dílo „Il delitto politico", studuje nejen psychologii davu ohrožujícího zákony a krále, nýbrž i Balzaca tvořícího „Lidskou komedii". Však, ať zabývá se Sighele otázkou uměleckého úspěchu, ať dechiffruje hieroglyfy mlčení, ať klassifikuje politický zločin, vždy probudí v sobě zájem psychologa davu; procítíme náhle ze spánku respiria a obrací se k tomu, od čeho chtěl si oddechnouti: vědecky nejcennější statí knihy jsou přece ty, kde vrací se Sighele k svým prvním láskám: partie o mlčících davech v přednášce „Psychologie mlčení", kritická stať o knize Lombrosově „Politický zločin" a pozorování rozdílu mezi úspěchem u s h r o m á ž d ě n é h o a r o z p t ý l e n é h o obecenstva v essaii „fysiologie úspěchu". Ty statí vědecky nejvýznamnější, jsou nejvíce schopny bojovné diskusse: než tu počíná práce odborného vědeckého kritika, jemuž nestačí autorova touha hledati pravdu, nýbrž jenž žádá pravdu nalezenou. Pak odkládá pero ten, jenž spokojil se s konstatováním impresse, kterouž působí Sighele stylista a osobnost literární. *Arne Novák.*

Kar. Světlá: Zvonečková královna. Sebraných spisů díl druhý. Nákl. J. Otty v Praze.

Nebylo vám za mladých let, kdož jste četli tuto knihu a šli náhodou v podvečer a za nevlídného počasí kol opuštěných domů z Emauz na Karlovo náměstí, jakoby nad hlavou vám rozhoupala meluzina zvonky opuštěné královny? Připadalo vám to snad později být jen pouhou hallucinací: ale zajisté i dnes, vezmete-li tuto knihu znovu do ruky, neubrání se vaše duše této pověsti, s takovou silou obraznosti znovu vzkřisené. Bylo to opravdu před sto lety, co žil Klement? Ach, co jich bylo mezi námi od jakživa; a naše sny a představy za dnů mladosti pnuly se bratrsky k jeho mužné postavě. Kam to vše zapadlo? Jest opravdu snem ona veliká revoluce, o níž snilo tolik duchů? Na březích Seiny se zvedají divy lidské práce, síly a bohatství: zdali se však za těch sto let, co se tam žilo a bojovalo dosáhlo jediného z těch velkých snů lidstva? Zda-li není víc ubohých a ponížených? Takovéto otázky napadly mne po přečtení tohoto druhého vydání, obrátil jsem se a díval se nazpět, do minulosti své i do minulosti našeho lidu. Vidím i dnes Klementy, Leokady, Xavery, Innocence; vidím, že stojíme a jen ona přísera Čas uhání s ohromným chvatem kol nás. A ještě mi napadlo srovnati symbolickou stránku díla naší spisovatelky s Flaubertovou Salambo. Tu i tam žena, která se modlí a muž, kterého miluje: zde je to divoch a tam učenec, oba však jsou zápasníky. Poukazuji na symbolickou stránku pouze, nechtěje srovnávati květ naší růže s nádhernou orchidejí. Avšak obě mají právo kvést. —*c.*

Výstava Holárkova. Výstavou svých perokreseb a obrazů pořádanou pod záštitou „Krasoumné jednoty pro Čechy", vydal Emil Holárek počet z dosavadní činnosti své, z pilné a plodné práce třináctí let, jež leží mezi dnem, kdy jméno jeho poprve ozvalo se ve veřejnosti a dneškem. Přes sto a dvacet čísel snesl do dvou sálů Rudolfinských k výstavě, která uměleckou hodnotou, opravdovostí a zajímavostí svou vydá za několik pestrých bazarů, které pod titulem výročních výstav uměleckých s každým jarem nastěhují se do nevalně příznivých místností „domu umělců". Jména Holárkova, o jehož svérázném a silném talentu od samého počátku nemohl býti v pochybnostech nikdo, kdo má oči, aby jimi viděl, nejednou a za různých příležitostí jsme v posledních letech postrádali, když občasné výstavy umožňovaly i širším kruhům, aby hloub nahlédly do tvorby našich umělců. Po několik let jsme se s ním vůbec nesetkali. Teprve v poslední době reprodukce jeho pérokreseb a některé originály, vystavené ve výstavě „Manesa" a v Rudolfinu, uvedly nám zase jméno jeho na paměť. Nyní dokonce přišel s bohatou žní a představil se jako umělec ryzího zrna, talent vzácné ušlechtilosti a jako umělecký zjev nad jiné sympatický. Není pochybnosti, že exposice prací Holárkových jest z nejpotěšitelnějších zjevů v našem uměleckém životě a třeba i zevní úspěch její nebyl tak hlučný a okázalý jako u jiných souborných výstav, kdož by pochyboval o tom, že zůstane všem, kdož ji viděli, nezapomenutelnou a že jest skvělým vítězstvím tohoto mladého umělce? Převážná většina prací, které sem Holárek snesl, jsou pérokresby. Obrazů nalézáme zde jenom

několik, ale ty protestují tak výmluvně proti názoru, jenž, jak se zdá, ujal se v kritice (a jest to konečně pochopitelno, že se ujal) a jenž tvrdil, že Holárkovi barva a štětec nesvědčí a že všechna síla jeho tkví v pérokresbě, že umělec mohl se právem omeziti jen na těchto několik malovaných ukázek. I nyní jestě, srovnáme-li na př. malovaný obraz „Pád pohanstva" se skizzou k němu, nakreslenou pérem, neubráníme se dojmu, že barva poutá volný rozmach ruky Holárkovy a že harmoničtějších a plnějších barevných účinů dosahuje spíše, když kreslí pérem, než když sáhne ku štětci. Ale dojem tento jest nahodilý a zbavíme se ho, jakmile jsme viděli originální koncepci „Vezmi ovoce, Evo, a trp", malovanou brilantně a několik pastelů z cyklu „Život pokolení", překvapujících lehkostí a měkkostí, s jakou Holárek maluje nahá těla lidská. Kromě těchto několika čísel, ukazujících, že paleta Holárkova nevykazuje příliš bohaté stupnice barevných tónů, ale že za to jest plna měkkosti, jemnosti a svítivosti, všechno ostatní jsou listy „černého umění", četné pérokresby, seřaděné ve veliké a zajímavé cykly. Záliba pro obrazové cykly jest pro Holárka význačnou a vyplývá z jeho živé, lehce vznícené a tvořivé fantasie. Jeho umělecké vise vznikají lehce a v celých řetězech zjevů táhnou před jeho duševním zrakem. Zjev ke zjevu řadí se lehce, vidina plná hrůzy střídá se s visí jasnějších barev. Ale v celku chmurné zjevy převládají. Fantasie Holárkova jest živá, bolestí zjitřená a překotná. Mžikem rozepne svoje perutě a dá se v let, stále lákána a sváděna od směru, jímž se dala. Ani v rámci téhož cyklu nezachovává umělec týž spodní, základní tón, jejž uhodil. Nemám tu na mysli střídání chmurných výjevů s jasnějšími, které jest úmyslné a vnitřně odůvodněné, které, slovem, jest částí celého plánu umělcova. Co mi zde spíše tane na mysli, jest vnější styl těchto prací, který se co chvíli mění. V rámci téhož cyklu předvádí vám na př. lidi různých dob, různých mravních názorů, oděné v nejrůznější kroje, aby ukázal, jak ve skutečnosti vypadají „hlavní ctnosti" křesťanské. Kreslí na listech téhož cyklu na př. hajného, stíhajícího pro trochu klestí chudou ženu a hned vedle středověkého kacíře, jemuž fanatický kněz staví na hlavu papírovou čepici kacířskou a třeba zase párek milenců v krojích prvého císařství vedle středověké společnosti posměváčků, stíhajících výsměchem svým děvče, postavené na pranýř. Tak vlní se stále a zmítá pohyblivá, ohnivá jeho fantasie, nespoutaná přesnými hranicemi a neznajíc okovů. Stejně horoucí jako fantasie jest i Holárkův cit, který jest základním tónem celého jeho umění a jímž jest prochvěno vše, co z ruky jeho vyšlo. Neznám hned tak umění ryze citového, jako jest toto. Vášnivými výbuchy citu nanejvýš uraženého a rozbolněného jsou všechny tyto listy, nahozené s bezprostředností elementárního otřesu nitra. Výkřiky bolesti, divokými výkřiky vzdoru a náruživými projevy protestu jsou práce Holárkovy. Lounský samotář zamyslil se ve svém zátiší nad tím, co že z křesťanství, které by přece podle číselného poměru svých vyznavačů mělo život náš ovládati, v tomto životě opravdu zbylo. Zahleděl se do víru života, zachytil několik zjevů a ty podrobil přísnému rozboru. Co shledal, vidíme na těchto listech, které jsou roz-

rušujícími a vzněcujícími odpověďmi na otázky, jež si duše umělcova položila. Mužně pohledl Holárek životu v tvář, pronikl jej pevným pohledem až do hlubin a viděl, jak padají pozlátkové roušky, které je dosud svým třpytem a leskem klamaly. Strhl masky křesťanství a lidskosti, škrabošky křesťanské lásky, pokory, soucitu a mírnosti, za nimiž skrývala se lidská bestie a z bezpečného její úkrytu vyvedl ji na světlo denní a ukázal nám na titulním listě svých „Studií ke katechismu" již naši dobu a naši společnost jako babici kuplířku, prodávající krásu a dobro, symbolisované nahým děvčetem, za mrzký groš. Ale Holárek nespokojuje se pouze poznáním, že z křesťanství, jež máme stále na rtech, ve skutečném životě nezbylo nic a že nejkrásnější zásady jeho zvrhly se v nízké hovění instinktům. Spokojil se tímto poznáním. Vypovídá boj přetvářce, lži a všemu padoušství, s nímž se setkal v životě, a hnán horoucím svým citem, staví se na stranu potlačovaných a zvedá zaťatou pěst proti potlačovatelům. Chce sloužiti bídným a ponížením a toto ethické poslání svého umění krásně znázornil na triptychu, kde umělec, vyšed za krásou, obětuje na konec svoji lýru Lidskosti.

Horoucí jest cit Holárkův a nezná dlouhých úvah. Se vším ohněm a kypící silou své zjitřené, rozbolněné duše staví se bezpodmínečně na stranu těch, kdož po jeho vědomí a svědomí jsou potlačováni, porobováni a ponižováni a jimž tedy nutno přispěti ku pomoci. A láska, s jakou je objímá, rovná se nenávisti, kterou vře jeho srdce proti utlačovatelům. Nezkoumá dále po příčinách zjevů. Vidí na jedné straně světlo, na druhé tmu. A to mu stačí. Zde jest bod, v němž umění Holárkovo stýká se se stejně ryze citovým, bolestně podrážděným a chmurným uměním J. K. Šlejharovým a jest-li se před jeho „Devaterem cizích hříchů", před těmito žhavými, plamennými protesty proti surovosti a hříšnosti války vzpomínalo na Tolstého a Grottgera, jest-liže jmenovitě ukázky z cyklu „Život pokolení" vyvolávaly v kritice vzpomínky na Maxe Klingera, mělo se také vzpomenouti na domácího autora, jenž nejedním rysem své umělecké povahy, nejednou strunou svého nitra jest Holárkovi stejně příbuzný, ne-li bližší, než zmínění umělci. Zoufalý stesk, že naše kultura jest třpytný klam, že naše humanita jest klam, jejž si sami nalháváme, abychom přehlušili hlas svědomí a maskovali jím svoje zločiny, zoufalý tento stesk a vášnivá tato obžaloba, vmetená v líc společnosti, burácí stejně celým dílem Holárkovým jako Šlejharovým. A u obou našli byste i ten zajímavý rys, že nevidí trpitele jen v lidech, ale že soucit a sympatie jejich patří i zvířatům jakožto obětem krutosti a surovosti lidské. (Tři listy z Holárkova cyklu „Noc", jmenovitě číslo, kde na rozmoklé silnici v blátu válí se zdechlina utýraného koně, neobyčejně výmluvně připomínají kruh motivů Šlejharových).

Z hněvu a bolesti duše, proniknuté cele ryzím křesťanstvím, z podrážděného vzdoru a raněné lidskosti vyrostlo v samotách dílo Holárkovo. Z těchto základních elementů jest slito. Jakýsi sarkastický úsměšek, bolestný úsměv skeptika a pesimisty, ležící na všem, nezdá se mi pro charakteristiku díla Holárkova tak důležitým, jako tyto právě

dotčené momenty. Základní naladění jeho díla lze shrnouti ve dvě slova, jež Antonín Sova nadepsal v čelo jedné starší své knihy: Soucit a vzdor. Soucit, rozvlněný a zjemnělý, svědčící o pronikavé kultuře citové mluví z jeho díla stejně jako vzdor, vyšlehlý v některých číslech, (jmenovitě v „Devateru cizích hříchů", v mohutných protestech proti válce, v prvním titulním listu „Studií ke katechismu", kde kněz a voják, tvořící po svém názoru podpory křesťanství, ve skutečnosti však skrývající se jen za jeho nauky, staví se mezi Krista a člověka práce, kromě několika jiných) ve vysoké, rudé plápoly. Tento vzdor a hněv, soucit a slitování nejsou něčím umělě vyvolaným, nejsou pósou. To právě dodává pracem Holárkovým takové působivosti, že za nimi tušíme celého člověka, hotového se sebou samým i se společnosti, která jej obklopuje. Jakým jest básníkem, poznáváme nejlíp z divukrásného cyklu „Noc", kde fantasie jeho ničím nepoutána volně krouží pod slavnými světly hvězd a zpívá nám o radostech i žalu, utajených v černých florech noci. Vzlet Holárkův vynucuje si stejně náš obdiv, jako jeho síla charakterisační, jako jeho citová a myšlenková hloubka a jako jeho technické přednosti. Jest talent ryze výtvarný. Mistrovství, s jakým pouhým střídáním černých a světlých ploch na svých pérokresbách dosahuje účinů čistě malebných a barevných, nemá u nás, jediného Maxe Švabinského vyjímaje, příkladu. Bylo by zajímavo, přirovnati navzájem práci těchto dvou našich mistrů perokresby a ukázati, v čem shodují se a v čem se nejen vnitřním rázem své práce, ale i po stránce technické od sebe liší: zachmuřený, raněný, tragický Holárek a melancholický, snivě roztoužený, lyrický Švabinský. Zde postačí snad, konstatuje-li se veliká hotovost a propracovanost kreseb Holárkových a jistota, s jakou ovládá na nich světlo, od plného sálavého svitu až ke klouzavým, přeletavým záchvěvům světelným a stejné mistrovství, s jakým vystihuje jasné i zachmuřené dny, melancholické soumraky (ovčák se stádem u kapličky, první list cyklu „Noc") i čarovné noci, prochvěné jiskřením hvězd. Umělec vzácných kvalit vyrostl nám v Emilu Holárkovi, malíři a snílku, který vzdálen malicherných našich třenic v tichu a na samotě tvoří svoje čarovná, rozněcující díla. Je z těch, které poznat znamená, je milovat. Dnes v širší veřejnosti netuší se snad ani, jaká individualita umělecká jest Emil Holárek. Jeho dílo, schopné, aby chápáno a milováno bylo všemi, v nichž hoří jenom jiskřička nezkaleného citu, jest ještě příliš málo známo a jenom poměrně málo duší, pro umění zanícených, přišlo se mu poklonit. Tím spíše musíme s radostí vítati zprávu, že cykly Holárkovy za nedlouho ocitnou se v nádherné publikaci v rukou našeho obecenstvaa.

Jaroslav Kamper.

Z dramatických novinek německých největšímu úspěchu těší se Dreyerova komedie „Der Probekandidat" bez větší ceny umělecké, ale živě a prudce protestující proti stlačování volného individuelního projevu, jež působením „Serenissima" leží jako můra na duševním životě německém. G. Hauptmann úplně propadl burleskní svou fraškou „Schluck und Jau", ukázav opětně úplný nedostatek tvůrčího humoru. Též Ibsenovo nové drama „Když my mrtví procitneme" provozované na řadě scen německých, nesetkalo se se značným úspěchem: mnoho-

lyrické jeho poesie, jež hlavně propuká v závěrečné velkolepé scéně, na divadle uniká; Ibsen ostatně vyžaduje pro sebe zvláštní herce se svéráznou technikou, jichž posud je velmi málo. Nové jeviště založilo si v Berlíně krajní křídlo symbolistních-mystiků t. zv. „Secessionsbühne" a zahájilo jeho představení Scholzovým mystickým dramatem „Der Besiegte". Ač mysterium Scholzovo, snažící se vysloviti nevyslovitelné a zachytiti nezachytitelné, i v knize působí nejasně a matně, deprimujíc též stálými reminiscencemi na Maeterlincka, přijato bylo na sceně s ohromným úspěchem; za tento vděčí arciť značně vnější výpravě. Jakou váhu na tuto kladou mladí dramatikové, ukazuje též případ, že R. Dehmel v posledním svém díle „Lucifer" (ein Tanz u. Glanzspiel) napsal vlastně pravodlm text k feerickému baletu.

Nové dějiny německé literatury XIX. stol. napsal a v známé Schlentherem redigované sbírce „Devatenácté století ve vývoji Německa" vydal dr. R. M. Meyer. Dílo samo chce býti pokračovatelem „Dějin německé literatury" W. Scherera počínajíc tam, kde tyto končí, smrtí Goetheovou. R. M. Meyer naučil se od učitele svého Scherera plastice a malebnosti podání, sám patří k nadšeným zbožňovatelům G. Hauptmanna, v němž bez přísné kritiky vidí se Schlentherem vrchol německé poesie XIX. st., za to dosti nespravedliv jest k první naturalistické škole německé; uražený repraesentant její K. Bleibtreu ješitně a jizlivě nazval v listě „Die Kritik" dílo Meyerovo „literární historii zvěřincové čtvrti" narážeje na Meyerovu hauptmannomanii. Zvláštní ceny knize propůjčuje to, že autor vedle belletristů staví do popředí myslitele, již i stylem měli značný vliv na literární proudy t. zejm. Stirnera, Nietzschea a že není nespravedliv k t. zv. provincialním autorům jako G. Kellerovi, C. F. Meyerovi a Kl. Grothovi, též F. Fontane jest tu poprvé pragmaticky náležitě oceněn. Naproti tomu vadí dílu Meyerovu přílišná kouskovitost oddělující jednotlivá desítiletí od sebe a pak těsný rámec díla, který bránil na př. podati celistvý obraz o škole romantické. — Současně registrujeme jinou novinku literárně-historickou: známý švýcarský literární historik A. v. Frey, vydal obšírné monografické dílo o Conradu Ferdinandu Meyerovi, bohaté významnými detaily a psané mistrným malebným slohem, jež jest první rozsáhlou cennou prací o velkém básníku Švýcarska.

Nejmladší generace literární máme hned dvě, jedna pod záštitou dra. Bačkovského vydává „Mládí", spojující gymnasijní studenty ústavů pražských, již v pyšném sebevědomí odhodili šosácké požadavky: vzdělání, práci, talent. Tito největší pochybení české literatury vidí v „studentské kritice" listů mladé generace let devadesátých, jež, tuším, místo věnované dosud kritice prováděné studenty měly zasvětiti ukrutným prosám a strašnějším ještě veršům pánů z „Mládí". „Mladost" naproti tomu přináší patrně ony „nové květy", jež ubohý lonský almanach p. Satalického a Janovického sliboval: nenávist ke všem zákonům uměleckým, pohrdání veškerou formou, opovržení české syntaxe a orthografie charakterisuje tento list zahalený v šedivé oblaky dýmu naturistického kadidla. Moravská katolická moderna založila v Olomouci nový list „Rozvoj", sledující propagandu katolicko-sociální; do tohoto časopisu, jenž má pro Spinozu urážky poslední krčmy, přispívají též někteří pražští mladší literáti, stojící ostatně i s „Obrázkovou revuí" v těsném svazku.

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

V Praze 11. března.

Parlament vídeňský visí stále mezi životem a smrtí. Je tomu několik dní, co byl svolán, aby pokračoval ve svých pracech, a již je zase nedaleka doba, kdy bude odročen. Jen s největší nouzí, když vláda hodila na vážky všechnu autoritu státu a koruny, projedná vládní předlohu o rekrutech; ale to bude také jeho jedinou prací za celé tři, čtyři neděle, za niž poplatnictvo zaplatí nejméně 200.000 zl. Ostatní čas byl ubit věcmi naprosto podřadnými, zbytečnými deklamacemi o prohlášení dra Körbra, a ještě zbytečnějším podáním žaloby na ministerstvo Wittkovo, jejíž osud byl již předem všeobecně znám. Návrh dra. Dvořáka na zrušení císařského patentu z r. 1854 o policejním právu trestním, jakož i návrh Pražákův na reformu vojenského trestního zákona a vojenského trestního řádu byly přikázány výborům, v nichž budou na hezkou řadu měsíců pohřbeny, uvidí-li vůbec světlo světa v plenu této sněmovny. V záležitosti hornické stávky přinesl pak parlament všeobecné zklamání a roztrpčení. Sociálně politický výbor povolal si ze všech uhelných pánví experty jak se strany zaměstnavatelů, tak se strany dělnictva, ale jeho subkomitét nedovedl se do té chvíle sjednotiti na žádné osnově zákona na zkrácení pracovní doby pro doly a tak předstoupí výbor před sněmovnu s rukama prázdnýma, aby žádal sněmovnu o prodloužení terminu k dalšímu studiu této theoreticky dávno vyřízené a prakticky již v celé řadě míst uskutečněné otázky. Ministerstvo orby, representované bar. Giovanellim, chovalo se k akcím sociálně politického výboru pasivně, takže nabyla tu vrchu nálada pro oddálení anebo úplné potlačení celé věci. Nemůže býti nešťastnějšího kroku nad tento. Rakousko má již dost na svých sporech národních, bude-li k tomu ještě rozdmýchána v širokých vrstvách dělnictva všeobecná nespokojenost, dostoupí státní krise bodu, jehož vláda návratem k absolutismu nezažehná, spíše přiostří.

Mladočeská politika nese dál svoji dvojí tvář: před voličstvem obstrukční palaš a ve Vídni hledání cest k udržení bývalých styků. Ba stalo se i, že v době, kdy „Nár. Listy" nejtučnějším písmem oznamovaly mladočeskou obstrukci a konec parlamentu, bylo již ve Vídni udělanou věcí, že obstrukce nebude. Zásluha o zastavení obstrukce patří v první řadě fikci pravice, téže pravice, jež byla již několikráte svými vlastními mladočeskými příslušníky proklata a jejíž ztroskotání se ještě nedávno prohlašovalo za největší uvolnění. Výsledkem všeho bylo, že forma pravice zůstala zase na čas zachována, a že mladočeši, dostavše nové giro této pravice, že se bude zasazovat o uzákonění vnitřní řeči úřední, upustili, jen dost nepatrnou většinou hlasů, od taktiky obstrukční, v první řadě od obstrukce proti předloze kontingentu nováčků, vedeni jsouce při tom snahou, aby své akci ulomili každý hrot protidynastický. Je svrchovaně charakteristickým, že při předloze vojenské se obstrukce zastavuje, ale za to předlohám rázu čistě hospodářského, jako předloze investiční a předloze o dostavění terstského přístavu, se ohlašuje. Ale ani tato obstrukce, při níž logika tak klopýtá, nebéře se vážně;

druhé strany pravice, jimž na provedení těchto hospodářských otázek velice záleží, již se postarají, aby i tato obstrukční mračna svedly do střízlivého řečiště opositního. Vedení klubu mladočeského má ovšem veliké obtíže se svým dost silným radikálním křídlem a vnitřní hluboké rozpory zakrývají se jen ztěžka zevní formou klubovní jednoty. V takovéto situaci nelze pochopiti, proč oba směry si činí věčné násilí a proč se n e r o z e j d o u každý svým směrem. Poměry dnešní jsou beztak trvale neudržitelny, a čím dříve se tu stane rozhodný krok, tím lépe pro d a l š í p o s t u p české politiky.

Z německé strany lidové vydal dr. Steinwender brožuru pod názvem: „Soumrak parlamentu", jež znovu dokazuje bídu a neudržitelnost dnešních poměrů, když i lidé, kteří byli dosud pro nejtužší centralism se státní řečí německou v čele, přivádějí k řeči myšlenku národnostni autonomie. Vláda hrozí potají stále oktrojírkou nového volebního řádu na základech co nejdemokratičtějších, aby těžisko celé politiky v Rakousku bylo přeneseno z pole nacionálního na pole sociální a hospodářské a to je, čeho se Němci bojí a co i dra. Steinwendra dohnalo k tomu, aby dokazoval, že společný parlament je v Rakousku nemožný. Proto také žádá, aby pro německý národ v Rakousku byl zřízen sněm zvláštní, do něhož by volili všichni Němci v Rakousku, ať bydlí kdekoli; sněm pak by vyřizoval všechny záležitosti, pokud nejsou celé říši společny, měl by vlastní orgány výkonné atd. Na slovanských národnostech by záleželo, chtěli-li by se sestoupiti také ve vlastní sněm. Brožura tato je hlavně pozoruhodna proto, že i v kruzích německé levice se přichází k přesvědčení, že dosavadní forma státu se přežila a že je nutno hledat cesty nové. Jaké ty cesty budou — o tom ovšem budou ještě dlouhé spory — dnes však jest úspěchem to, že se uznává jich nevyhnutelnost.

Hlídka školská.

vr. Pozornosti naší veřejnosti, našich vůdčích kruhů v národě, namnoze i naší žurnalistiky ucházejí téměř nadobro každého roku c. k. zemskou školní radou vydávané Výroční zprávy o stavu národního školství v zemi. A přece zprávy tyto jsou pro nás tak výmluvné, tak hluboce poučné a to všemi stránkami. Všímněme si především, v jakém poměru jest školství české k německému. V minulém školním roce bylo na př. českých škol obecných 2895 = 57·3%, německých 2158 42·7%; měšťanské školy jsou v témž poměru. V českých okresích připadá na třídu poměrně 63, v německých jen 57 žáků. Naplněné třídy 60 - 70 žáky mají 42 české okresy, ale z německých jen 13 okresů. Po stránce extensivní a tím do jisté míry i intensivní jsou Němci před námi.

Summa veškerého učitelstva v Čechách — 17.183, z toho připadá na české učitelstvo 10.421, na německé 6.762. Mezi českým učitelstvem je 15·7% učitelek, mezi německým jen 13%. Pochvalných uznání daly české okresní školní rady 211, německé 103, zemská školní rada českým učitelům 9, německým 2 (proti předlonským 28). Čísla tato podávají však mlhavou ilustraci pravého stavu věci, různé zájmy a poměry se tu navzájem prostupují a komplikují, že úplného jasna o věci nabýti lze jen podrobným rozborem.

Srovnejme jen tu ohromnou práci, kterou české učitelstvo vykonává v paed. literatuře a jinak na poli školském, jak viděti bylo na obou velkých pražských výstavách a zvláště jak se práce tato jeví v poměru k učitelstvu německému, srovnejme fakt tento s tou okolností, že německé školní rady i školní inspektoři jsou k podřízenému učitelstvu v poměru daleko blahovolnějším, než je na straně české, abychom již tušiti mohli, že čísla někdy neudají správného poměru. Za druhé je dosti známo, že pochvalnými dekrety neodměňuje se pra-

vidlem opravdová zásluha o školství, ale že se udělují z ohledů zcela jiných. V učitelstvu našem je aspoň hodně rozšířený odpor proti pochvalám. Správně se ukazuje, že se jimi kazí karaktery, že se jimi podporují povahy nikoliv právě nejlepší, a odměňují skutky, které před mravním soudem národa ne vždy obstojí. Není slyšeti, že by byli kdy nejlepší, nejhorlivější, opravdoví pracovníci mezi učitelstvem odměňováni. Oznamuje-li Výroční zpráva zemské školní rady, že ministerstvo udělilo pěti osobám učitelským ze šesti pochvalu „za zdárné snahy o zvelebení zpěvu a hudby chrámové", potom nelze říci, že školním vyšším úřadům jde v první řadě o pokrok ve škole, spíše o podporu zájmů jiných, v tomto případě církevních, neboť učitel, jenž věnuje se horlivě chóru, naprosto nemůže horlivě se věnovati škole. Takový trkavý fakt, že nejvyšší pochvaly dostává se učitelstvu za činnost, která od činnosti ve škole přímo odvrací, uchází našim svobodomyslným politikům nadobro . . .

Zprávy zemské školní rady bývají také ukazatelem okamžité nálady, jaká od vrchního úřadu školního v zemi k učitelstvu vane. Bývá jich užíváno k vyslovení blahosklonnosti (podle potřeby, před volbami: dr. Kvíčala), nebo k vyslovení nepřízně, nelibosti, hněvu a k pokárání učitelstva. Po lonských manifestačních schůzích, kde učitelé odvážili se hlasitě a otevřeně promluviti k zástupcům národa, k našim bohorovným poslancům-politikům, a připomenouti jim nemilé povinnosti a dodržení daných slibů, kdy učitelé dovolili si i říci: jsme utlačováni! a mluviti i o sociální demokracii (jednatel Ústř. spolku učit. byl disciplinárně trestán pro dotaz, jak se naši poslanci zachovají k návrhu Bernerovu), po tom po všem nemohlo učitelstvo zůstati bez pokárání, jehož se dostalo ve zprávě jednotám učitelským i časopisectvu summárně. Již před tím obdržel redaktor „Školy našeho venkova" písemné napomenuti a výstrahu, redaktor „Života" nebyl potvrzen za zástupce učitelstva v okresní školní radě a „Český Učitel" musí vycházet s redakcí — anonymní.

Podle Výroční zprávy ubylo proti minulým letům trestů disciplinárních. Nepraví se nakolik ubylo i disciplinárních vyšetřování. Tolik je jisto, že pro letošek jich je po Čechách opět jako po dešti hub. Stačí někde před svědky přirovnati učitelské platy k platům důstojnictva a vojska, anebo učiniti někde veřejný výrok o učitelské otročině a již je rozsáhlé vyšetřování na krku. Průběh učitelských disciplinárek je naší veřejnosti málo znám, neboť učitelstvo ze strachu raději mlčí. Dojde snad však brzy na to, že tato moderní tajná inkvisice bude odkryta. Disciplinární vyšetřování jsou v podstatě své horší nežli samotné tresty. Protahují se nejméně půl roku, ale pravidlem déle, rok, dva i více. Všecka ta provinění, opravdová i zdánlivá, většinou a dohromady neznamenají na školství žádné škody. Za to velkým škůdcem jsou uvalené disciplinárky samy. Způsob, jímž se provádějí, má za následek, že pravidlem podlamují fysické i duševní síly vyšetřovaného, že nejednoho uvrhly do těžké nemoci, ano přivodily smrt nebo blázinec.

Přední zásluhu o stav věcí v učitelstvu mají okresní školní inspektoři, o nichž Výroční zpráva mluví s naprostou pochvalou: „Se zvláštním uznáním třeba vzpomenouti h o r l i v é h o působení c. k. okr. škol. inspektorů, jejichž v z o r n é činnosti je děkovati, že národní školství v zemi zkvétá." Tato vrchovatá pochvala je vysvětlitelna. Pro nějakou jejich p o k r o k o v o u činnost v oboru školství není dokladu žádného, jejich účast na př. v paedagogické literatuře rovná se úplně nule. Veškeré reformné proudy ve školství našem byly podníceny učitelstvem a nikoliv školními inspektory.

K vlasteneckému působení okres. školních inspektorů jsou stále čerstvé doklady. Jeden uvádí časopis „Sokol": V obci ležící na rozhraní národnostním v severních Čechách, byl nedávno zvolen učitel za starostu Sokola. Ale ještě se ani neohřál na svém místě, již obdržel od okresního inspektora vyzvání, buď

že musí se vzdáti starostenství v Sokole, anebo svého učitelského místa! Jiný význačný případ uvádí „Český Učitel". V Chlumci n. C. poděluje místní školní rada každého roku z úroků nadace nejpilnější a nejmravnější žáky knihami. V poslední době vybrány k tomu cíli „Obrázkové dějiny národa českého" od Rezka a Dolenského. Místní katecheta, jemuž kniha je solí v očích (vylíčen je tu sympatický „Hus", atd.), snažil se všemi silami, aby překazil usnesení místní školní rady. Podal nejprve žádost místní školní radě, aby „Dějiny" rozdávány nebyly. Potom stěžoval si biskupské konsistoři, jež neprodleně okresní školní radu požádala, aby místní školní radě zapověděla rozdávati zmíněnou knihu. A okresní školní rada (de facto okresní školní inspektor a okresní hejtman), ihned vyhověla. Písemným nařízením bylo místní školní radě zapovězeno „Dějiny" mládeži rozdávati. Místní rada však se odvolala k zemské školní radě. V důvodech mezi jiným uvedla, že kniha, jež byla sepsána sekčním chefem v ministerstvu vyučování a za jeho dohledu, nemůže obsahovati věci, pro něž by nebylo lze dáti ji do rukou mládeže. Zemská školní rada nemohla ovšem jinak, než dáti odvolání místa.

O vnitřních poměrech ve školství, jež dávno volají do nebes, chystá se pro českou veřejnost kniha. Na základě bohatého materialu, podaného učitelstvem, napsána bude pérem u nás záslužným a objektivním.

– První číslo nového ročníku „Vládního Věstníku" přináší zákon ze dne 2. listop. 1899, kterým se mění některé §§ zákona ze dne 13. května 1894 o právních svazcích učitelstva v království Českém. Zavádí se tu nový trest: P e n ě ž n í p o k u t y a ž d o 100 zl. Tento dar dal hmotně zkrušenému učitelstvu lonský český sněm za intervence svobodomyslných poslanců českých. Zároveň oznamují noviny, že druhý zákon (interpelovaný sociálními demokraty, jak minule již bylo referováno), jímž zadržování pětiletých přídavků nemělo býti prodlužováno přes jeden rok, potvrzen – nebyl. Tedy i na dále odjímán bude učitelstvu, pro přestupky často malicherné, potřebný groš, summárně do konce služby vykazující obnos do tisíců zlatých, a tak i na dále stíháno bude učitelstvo tresty, jimž není ve vzdělaném světě rovno. Drakonický zákon přejde klidně do století budoucího a zemská pokladna bude na dále vykazovati obnosy „peněz nemravným způsobem získaných", jak vyjádřil se na sněmě poslanec Niklfeld.

– Záležitosti hmotného postavení učitelstva vyvolávají před svoláním budoucího sněmu horlivou agitaci a ruch petiční. Vůči nehybnosti povolaných kruhů v otázce učitelské bude nutno rozvinouti agitaci a ruch daleko ještě pronikavější. Obnovují se také veřejné schůze na prospěch otázky úpravy platů, tenkráte schůze občanské, kde dává se lidu slovo, aby on sám o věci se vyslovil. Resoluce občanské schůze v Blovicích, konané 11. února mezi jiným s důrazem žádá: „Škola řízena budiž dle rady osvědčených učitelů a vychovatelů národa, jimž za obětavou práci nechť se dostane služného dle čtyř nejvyšších tříd úředníků státních jak z příčin lidskosti vůbec, tak aby všechen svůj čas věnovati mohli výhradně škole a jejímu rozkvětu. Při úpravě služného nebudiž činěno rozdílu mezi učitelem městským a venkovským; zavedeno buď proto služné jednotné. Uznáváme upravení to za velmi n u t n é; proto budiž potřebná úhrada zvýšení toho kryta přirážkou zemskou bez ohledu na to, jaké výše dosáhne." To je řeč přímá, otevřená.

Ale jak učitelstvo tušilo, připravují i odpůrci i nepřátelé učitelstva akci proti. Známý rolnický poslanec hotoví již ve svém okrese selskou deputaci, která při zahájení sněmování má se s důrazem vysloviti proti úpravě učitelského služného.

Škůdce vyrůstá na ten čas bohužel z učitelstva samotného. Jednota učitelstva měšťanských škol porušila proti všem dosavadním společným snesením

jednotnou kázeň, vystoupila náhle ze společné organisace a ustavila se jako „činitel v Ústř. spolku souřadný, nikoliv podřadný“. V poslední chvíli usnesla se pak na požadavcích o své újmě, od společného ujednání na valné hromadě z 1. listopadu 1898 nepoměrně odchylných a současně, co písemně žádala Ústř. spolek za společné vyjednávání s poslanci, předložila již deputace její vlastní petici jednomu z poslanců, který také přímo prohlásil jednání toto za oslabování společné akce učitelské. Užší výbor Ústř. spolku tudíž ohlašuje, že přerušil s jednotou uč. měšť. škol veškeré další jednání a příští valné hromadě delegátův podá o tom určité návrhy. Jednání Jednoty uč. škol měšť. je do společné organisace průlom nebezpečný. Důsledky toho pocítí Jednota v brzku sama.

— Z Moravy volá učitelstvo, aby mu konečně bylo dáno, co mu nový školní zákon zaručuje. Ustanovením zákona vysloveno jasně, že po uplynulém pětiletí má se dostati definitivně ustanoveným prvního příspěvku. K vyřízení této věci neměly školní úřady času celých deset měsíců, nyní pak různými okolky záležitost jen prodlužují. Cizí nouze se nikdy necítí. Ve „Škol. Obzoru“ volá se i na českou školní radu, aby udělování kvinkvenálek neprodlužovala. Zlé poměry křičí ze školství ze všech stran . . .

Z naší doby.

Dr. S. **„O sdružování kapitálů“** přednášel dne 2. března ve spolku českých právníků „Všehrd“ pan JUDr. J. Lošták, ředitel Zemské banky král. Českého. Obsah cenné této přednášky byl tento: „Činitelí výroby jsou: dary a síly přírodní, lidská práce a kapitál. Původně přicházeli tito činitelé ojediněle ku platnosti. Ale záhy došlo ku sdružování. Nejen k sdružování práce a sil přírodních, ale i kapitálu. Co se tohoto týče, vidíme, přihlédneme-li z obsáhlé této látky jen k posledním dobám, že ku konci středověku vedl ku sdružování kapitálu nebezpečný a odvážný obchod do dalekých krajin. V Anglii, Nizozemí atd. vznikají první počátky moderních kapitalistických společností. Pak vznikají bankovní ústavy (v severní Italii), dále pojišťovací společnosti, konečně r. 1694. povstává banka anglická. Nebyly to dosud akciové společnosti, ale byla tu již provedena hlavní zásada, že společník ručí pouze svým vkladem. První úpravy akciové formě dostalo se ve Francii na krátko r. 1793., trvale pak r. 1808. v Code de commerce, v němž již obsaženo jest úplné právo akciové. Tento Code platí ještě dnes v některých zemích, na př. v ruském Polsku, v Řecku, platil mimo to do nedávna i v Německu na levém břehu Rýna. Ovšem žádá Code pro akciovou společnost vždy státní svolení, — pouto to, k jehož odstranění dříve či později došlo v různých zemích, i v Uhrách již odstraněn požadavek státní koncese, — jen my stále trčíme v této svěrací kazajce. Zajímavo jest ostatně, jak obcházeno toto ustanovení a usilováno o uvolnění. Ve Francii si vymyslili nejprv komanditní společnost, k níž nebylo třeba koncese a která jen k vůli tomu jeví tak ohromný rozvoj. Shledáváme, že ve Francii zřízeno na př. r. 1844. komanditních společností 653, akciových 111, r. 1845. kom. 744, akc. 66, r. 1853. kom. 1539, akc. 96. Když však r. 1856. novým zákonem položeny i komanditním společnostem v cestu těžké obtíže, zejm. příliš velký dozor, klesá zřizování jich sotva na 100 do roka. Ještě jednou si vymopohli Francouzi, totiž „společnostmi s obmezeným ručením“, — ale již r. 1867. zrušena státní koncese a zaveden systém registrování: byla-li akciová společnost zřízena v zákonité formě, podá stanovy své a zřizující akt k soudu, a tento musí ji registrovati. — V Anglii r. 1839. odstraněno zvykové právo, dle něhož si společnosti vyžadovaly schválení parlamentu, a

recipován princip státní koncese. Ale zde mají se věci jinak. Máme tu tři druhy společností: společnosti s ručením obmezeným, s ručením neobmezeným a smíšené. O rozvoji akciových společností, v posledních dobách, zejména, jak v Anglii, tak v Severní Americe, nelze si ani učiniti dostatečné představy. Jen v evropské Anglii jest dnes přes 19.000 akciových společností s kapitálem přes 1 milion liber šterl. — V Německu zrušena již též státní koncese; r. 1897. odhlasován nový obchodní zákon, jenž nyní vejde v platnost, a v němž již obsažena zcela svobodná akciová společnost. Zajímava jest statistika o výnosnosti německých podniků. Nejlépe vyplácejí se tam dnes pojišťovny poskytující průměrem roční dividendu $23^{1}/_{2}\%$! A zvláště v tomto oboru, jak uvidíme, jsme my tak pozadu! Pak přicházejí lučební společnosti s $16^{1}/_{2}\%$, hutnické společnosti s 12%, kovové zboží, strojírny 12%, papír, kůže, dřevo skoro 12%, cukrovary 11%, orba a dobytkářství skoro 11, pivovary $8^{3}/_{4}$, hostinství 6, stavby 5, železnice 4·25. U těchto nízkou číslicí působí ta okolnost, že spolu s výnosnými drahami počítají se v jeden celek i četné pasivní lokální dráhy, čímž průměrná číslice značně klesá. — Pro Ameriku jsou významným zjevem „trusty", sdružení, mající za účel nikoli výrobu, nýbrž úplné skoupení všech výrobků a pak diktování cen. R. 1898 bylo v Severních Státech 353 trustů se jměním 4247 milionů dolarů. — Co se týče Rakousko-Uherska, vidíme nejlépe na druhé polovině říše, co znamená uvolnění. V Uhrách zrušena koncese r. 1875. a r. 1897. bylo tu 873 akciových společností se jměním 449 mil. zlatých, dráhy (počtem 113 s 1.117 mil.) v to nepočítaje. V Pešti samé bylo r. 1898. 149 akc. společností s 324 mil. Naproti tomu u nás v Předlitavsku stále platí ustanovení zákona z r. 1852. s požadavkem státní koncese. A křížová cesta domáhání se této koncese právě působí, že se každý formě akciové společnosti vyhýbá na sto kroků. Šestkrát vás povolají do Vídně, dvanáctkrát musíte vysvětlovati vše, a konečně ještě máte potíže. A proto se u nás akciovým společnostem nedaří, ač je to právě pro sdružování kapitálů nejlepší forma! — Počátky spadají sice u nás již do počátku minulého století. R. 1719. zřízena Orientálská compagnie pro Levanto, později i Indická, ale zašly. R. 1766. zřízena v Terstu první velká namořní společnost, r. 1816. náš národní bank, dnešní Rakousko-uherská banka tehdy cís. král. privilegovaná národní banka; do roku 1830. měli jsme pouze 9 akciových společností, roku 1850. sice 35, ale jen ty měly váhy (Národní bank, Lloyd, dráha cís. Ferd. Vídeň-Brno, paroplavební společnost dunajská). V době krachu r. 1873. velká část (polovice) všech za doby „národohospodářského rozkvětu" před krachem vzniklých akciových společností zmizela. Ze 781 v dubnu před krachem zbylo po krachu 440. Poslední číslice z r. 1897. udává nám počet akciových společností na 518 se jměním 2.325 mil. zl. — U nás v Čechách, zemi tak bohaté, pociťována pouta státní koncese příliš těžce. A proto jsme dnes zemí založen? Kdybychom byli měli v r. 1870. svobodu, nebyly by se naše záložny tak vyvinuly. Snadnost, s jakou se zřizují tato sdružení, zavedla nás k tomu, že na tuto formu dnes narážíme vše, ať se to hodí na § 1. zák. z 9. dubna 1873. č. 70. ř. z. o svépomocných družstvech čili nic! Schulze-Delitzsch, vida ty různé naše jednoty, obrátil by se třikrát v hrobě.

(Příště konec.)

K psychologii čtoucího obecenstva zajímavé doklady podávají nová vydání starších prací, jež značně převyšují slabou produkci původní. Romanticky vlastenecké ideály let sedmdesátých a osmdesátých vytrvale a houževnatě drží se v širokých davech čtenářstva, parádní minulost vyšperkovaná uchvacujícími frásemi a skizzovaná ve velkých fantastických rysech strhuje na sebe většinu literárního zájmu; lid, jenž při volbách odevzdává hlasy mladočeskému kandidátu, chvástajícímu se slavnými dějinnými fakty a mlčením o sociálních a po-

litických požadavcích moderních, vychovává se nejen „Národními Listy", nýbrž i historickými romány Třebízského a Jiráska, jichž spotřeba zejména na venkově převyšuje mnohonásobně zájem o ostatní literaturu. Tuto náladu nakladatelé sami pozorují: opatřují se nové edice Chocholouška a Vlčka, o nichž mladší směry literární klamně se domnívaly, že dávno jsou odbyti. O zájem čtenářstva s historickými povídkáři dělí se vedle Světlé a Pflegra, kteří ostatně děkují svůj úspěch u širokých davů pouze svým malebným, romaneskním živlům a nikoliv socialnímu a ethickému zabarvení, v poslední době K. V. Rais. Jeho knihy vycházejí postupně všecky znovu vzbuzujíce zálibu jak na venkově tak i v městech spíše pro svou sladce vlasteneckou a idyllickou náladu, jež nejčtenější z nich „Pantátu Bezouška" a „Zapadlé vlastence" řadí přímo k Tylovi, než pro realistickou kresbu. Rovněž J. Herrmann, kdysi velebený jako průkopník realismu, opanoval vkus buržoasie, jež dychtivě se od „Kondelíka" vrhla i na „Snědený krám" a jiné knihy drobných genrů, nikoliv pro to plus, jež v jeho prospěch kritika vyzvedla, nýbrž pro hrubozrný svůj vtip a komiku: jeho ctitelé nejsou vzdáleni od četných zástupů konsumujících bezcenné kupletové a deklamační zboží pražské. Bude potřebí ještě několika desítiletí, než realismus psychologický na jedné a sociálně ethické moderní tendence na druhé straně proklestí si cestu k širokým vrstvám čtoucího obecenstva: vychází-li dnes znovu „Pohádka máje", děje se to jen proto, že s chvatem a nedočkavostí sáhly po ni tytéž vrstvy, jež hledaly potěchu pro své erotické tužby dosud v Heydukovi a Hálkovi. Dříve než psychologický román zvítězilo realistické drama: hry F. X. Svobody, jež arciť dnes zdají se býti místy anachronismem, dočkaly se nového vydání. Horečnému vzruchu a kvasu mladé generace, jež chtěla v devadesátých létech provésti přerod českého života, lze připočísti značný úspěch poesií Macharových, studentstvo, mladší inteligence hledala vyslovení svých pochyb, děsů a revolt v knihách Macharových a rozebrala první jich edice, bude zajímavo po létech konstatovati, s jakým zájmem setkala se druhá vydání veršů Macharových. Umělecký zájem několika exklusivních diktuje nové edice veršů Březinových a Hlaváčkových, jež vydány byly původně v úzkostně skrovném počtu exemplářův.

Bestia triumphans v poslední době značnou měrou oživuje. Podařilo se sice vyrvati z jejich spárů jak Karlův most, tak i Staroměstskou radnici, ale za to vrhla se na Malou Stranu. Elektrická tramway problematické důležitosti zničí zákoutí ulice Valdštýnské, protne Radeckého náměstí a podobně jako Celetnou ubije i Karmelitánskou ulici s Újezdem. Jako pomník svého jemného citu uměleckého vydala správa městská na rychlo, než zemský sněm přijme osnovu nového stavebního řádu, soupis malostranských památek, jež se zachovati mají. Mezi nimi úplně chybí na př. ulice Ostruhová i s Morzinským býv. palácem, Lužická i s Vysokým domem, Vlašská atd.; z Radeckého náměstí má padnouti býv. Malostranská radnice, pak sgraffitový dům s arkýřem na rohu Tomášské ulice, palác hr. Bouquoy na náměstí Velkopřevorském. — Starý židovský hřbitov čeká též v brzké době krutý osud: má býti rozparcelován z velké části. Klub „Za starou Prahu" uvažoval o všech těch otázkách a pokusil se u příslušných faktorů žádati za důtklivou intervenci; proti zničení židovského hřbitova, jímž by přišlo na zmar několik tisíc starých náhrobků, protestovala též israelitská obec pražská.

Tiskem Rosendorf a spol. v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, POLITICKÁ A SOCIÁLNÍ.

Ročník IX. 1. dubna 1900. Číslo 13.

K ukončení hornické stávky.

Píši tyto řádky jako přímý účastník hornické stávky letošní, jaké u nás dosud rovné nebylo, a za niž jsme zaplatili všichni válečnou kontribuci do ohromných millionů. Vybízí mne k tomu to, co „Hlas Národa“ ze dne 21. března vyslovil takto: „Není pochyby, že na troskách zmařených nadějí tisíců dělníků, kteří pro zlepšení svých životních podmínek celé měsíce hladověli, nastane divoká orgie těch, kteří budou se snažit agitačně kořistiti ze zklamání dělnictva ve prospěch strannických záměrů svých. Nic horšího pro zájmy dělnictva než takové demagogické boje o jeho kůži.“

Každý dnes ví, že stávka hornická nebyla jen sporem mzdovým. Byla nekonečně víc. Bylo to prvé veliké procitnutí českých hornických mass. Pravím výslovně českých, poněvadž český živel stávku zahájil a vedl. Byla to událost ohromného významu politického, poněvadž 70.000 dříve neznámých duší udělalo tu svůj prvý veliký náraz na říšské zastupitelstvo; významu kulturního, poněvadž požadavky stávkujících jsou svrchovanou důležitostí lidské kultury; významu mravního, poněvadž solidarita dělnická, tato veliká morálka organisovaného dělnictva, slavila tu triumfy; a významu eminentně národního, poněvadž tu šlo skoro o celou jednu dvacetinu českého národa, a jak se výslovně konstatovalo, o osud největšího kontingentu českých menšin. — A tu se ptám: Byla si tu česká veřejnost vědoma svých nesmírných povinností a vykonala je?

Nevykonala! A když při tom nyní nastává divoká orgie o kůži hornictva, tu chci žalovat.

Žaluji na celý klub mladočeských poslanců na říšské radě, že se o stávkující nestaral ani tolik, jako se mnohdy stará o lecjakou soudní tabulku. Pokud vím, byl jednou poslanec dr. Plaček na Kladně a posl. dr. Šilený v Moravské Ostravě. Více horníci nikoho z mladočeských poslanců nespatřili. Žaluji na mladočeský výkonný výbor, jenž měl plné ruce práce s volbou primatora, ale pro stávku žádného pochopení. Žaluji na městské rady a obecní za-

stupitelstva! Po zrušení jazykových nařízení sjeli se starostové z celých Čech. Hlad skoro čtvrt milionu českých proletářů však je již k společné akci nepohnul. Několik chudých obcí ve stávkových revírech udělalo mnoho — druhé a největší obce nedaly však ani krejcaru. Dr. Iška rozeslal po všech obcích v Čechách vřelé provolání k rolnickým ženám na prospěch stávkujících. Na úspěch toho se zeptejte dra. Išky! Je trapný! - -

Žaluji na naše národní jednoty. Co bylo u nás rozhořčení, když několik rodin dostalo od některého Němce výpověď z bytu! A zde byly na ulici vyhazovány spousty chudáků — a bylo ticho. V Březánkách konala se minulý měsíc konference jednotlivých odborů Severočeské Jednoty; zde bylo na ústřední výbor zle nařikáno; deputace těchto odborů byla před tím v Praze, a zde jim řekli — aby šli pracovat! V našich jednotách patrně panuje dosud předpotopní názor, že české menšiny se zachrání kupováním baráků a ne hospodářským a kulturním povznesením mass, tvořících jádro těchto menšin.

Žaluji na politické kluby našich t. zv. vedoucích stran, kteří jediné schůze na podporu stávkujících nesvolaly, — žaluji na české záložny a banky, jež krejcarem nepřispěly k nasycení hornických žen a dětí. — Žaluji na české advokáty, z nichž se, pokud vím, mimo dra Koernera a dra Boučka, nikdo o osudy horníků nestaral. — Žaluji na ty velebené české mecenáše, kteří pro žebráky neměli pytle bramborů. Žaluji na naše živnostnictvo, že se nedovedlo vzchopiti k žádnému projevu imposantnějšímu a trpně neslo egyptské rány, zdražováním uhlí mu zasazené. — Žaluji na české studentstvo, jehož dar ve prospěch stávkujících obnášel 9 K, a ty ještě byly sebrány na podnět studentů socialistů. - -

Ale nejstrašlivější obraz ukázala jedna část české žurnalistiky. České žurnály s největší raffinovaností jásaly nad scénami v Moravské Ostravě, při nichž byli členové stávkového komitétu tělesně ztýráni. V nesčetných stávkách vyškolení odborníci, kteří dokazovali neúspěch dalšího stávkování, byli v jejich očích zrádci a zklamané, vyhladovělé massy hornictva, nevědoucí v okamžiku bolesti, co činí, - heroy češství. České žurnály se vrhaly na stávkové výbory, aby na lidi, kteří pod prácí zrovna padali, svalili vinu svou vlastní. Tyto stávkové výbory poškozovaly prý „hanebně věc dělnictva“ tím, že uveřejňovaly zprávy jen v „Právu lidu“ a ne jinde. Naproti tomu budiž tu osvědčeno, že „Právo lidu“ žádných privilegií nemělo. „Právo lidu“ musilo si své zpravodaje teprve pracně všude sehnat, musilo je honorovat, platit jim za telefony a telegramy a nyní najednou z toho, co bylo vlastním přičiněním listu, dělá se zločin stávkových výborů! Proč nevykonaly totéž druhé žurnály? Ale u nás to chodí jinak. Kde jde o krev, o zbytky lidské pověry, tam se již zpravodajové opatří, tam je i na fiakry a druhé třídy — ale v stávce čekali snad pánové, až je udření a utahaní lidé, nemající oddechu a odpočinku, přijdou vyburcovat z jich pohodlí. Německý „Prager Tagblatt“ mohl mít své zpravodaje ve všech uhelných revírech, — české žurnály odvolaly své zpravodaje na př. z Kladna, kde se jim všem bez rozdílu v stávkovém výboru

zprávy podávaly, již druhý týden, když bylo jisto, že nepoteče krev, spokojovaly se na to z největší části uhlobaronskými zprávami německo-židovské kanceláře vídeňské.

A vedle toho uvádím tato fakta: Československé odborové sdružení vykázalo do 14. března na sbírkách 71.848·60 K, odborová komise vídeňská 326.944·22 K. Je patrno, že obětavost dělnictva byla veliká. Na provolání „Záře" sebralo se na př. v Semilech mezi chudými tkalci za dva dny přes 200 K. A co je tisícovka některého národního boháče proti těžce vydřené zlatce takového tkalce! Generální komise odborová v Německu zaslala dále 34.844·09 M. a jednotlivé odborové organisace 14·300 M. Při tom se nesmí zapomínat, že loňské stávky pohltily ohromné sumy, že jen na stávkující textilníky v Brně bylo loni zasláno 25.000 M. a že silné organisace německé jsou evropskou pokladnicí proletariatu, kam si vlastně chodí vypůjčovat, když je nejhůř, organisace ze všech evropských států. — Poukazuje-li se pak na to, že v sousedních revírech německých se nestávkovalo a tím že se stávka citelně poškozovala, konstatuji, že v Německu je dosud mezi hornictvem strašná desorganisace. Nejsilnějším sdružením uhlokopů jest tu odborný spolek katolických horníků ve Vestfalsku, vedený klerikálním centrem; vedle nich jest tu silný odborný spolek horníků evangelických. Sociálně-demokratický spolek hornický v Sasku jest pak nejslabším. Ale tu se také v Gersdorfu a Hohendorfu stávkovalo.

A nyní se ptám: Kde je činnost a kde jsou sbírky lidí, kteří si dnes hrají na soudce? — „Nár. Listy" vykazují sbírku něco přes 200 K, „Radikální Listy" 311·14 K; o staročeských a klerikálních listech ani nemluvím. Američtí Čechové, kteří zaslali odborovému sdružení 7000 K, sehnali několikrát tolik, co celá naše oficielní vlastenecká veřejnost dohromady.

Stávka skončila jen vysílením stávkujících. V severočeské uhelné pánvi na př. se v posledních týdnech platilo na podporách muži 20 kr., ženě 10 kr. a dítěti 5 kr. — týdně. Všechno, co horníci měli, bylo již prodáno, nebo zastaveno. Podpory další nedocházely v potřebné míře, živnostníci odepřeli další úvěr, stávkokazů přibývalo, — a stávkový výbor musil z toho prostě vyvoditi důsledky. Takové důsledky, jež odborové komise předvídaly, když vzhledem k nedostatečné organisaci horníků k stávce neradily, ale byvše postaveny před hotový fakt, s tímto faktem počítaly.

Při tom je známo, že uhlobaroni jsou o poměrech v hornictvu výborně informováni. Oni dobře věděli, že horníci vstupují do boje bez finančních prostředků, odkázáni na podporu druhých, a že jejich vyhladovění jest jen otázkou času. A proto neustupovali. Kdyby však tito lidé věděli, že za horníky stojí nejen organisované dělnictvo, ale celá česká veřejnost, byl jejich vzdor zlomen již dávno. Ale dobře si byli vědomi ceny těch laciných sympatií. 14. února uveřejnily „Nár. Listy" zoufalý výkřik důvěrníků českých menšin Teplicka, Duchcovska a Mostecka, adresovaný české veřejnosti. V provolání tom se pravilo: „Hornický lid na českém severu je vesměs

český... Běda, podlehneme-li! Potom nejlepší síly české budou nuceny existenci hledati za hranicemi (už nyní mnoho rodin odstěhovalo se do Vestfálska), potom české menšiny jsou ztraceny! Nechť městské rady české okresní výbory, spolky i společnosti nenechají hlas náš vyzníti na prázdno." — — Výkřik tento byl výkřikem zoufalce na poušti. Podpory nepřišly. A dnes si řady rodin vyzvihují pracovní knížky a táhnou šmahem do Vestfálska z vlasti, jež pro ně neměla s dostatek chleba a s dostatek záštity...

Pravím slovem: Horníci se ukázali velikými heroy, ale to, co vykonala naše t. zv. vlastenecká veřejnost, je jeden jediný ohromný národní skandál!

Zase jsme tu byli svědky starého známého faktu. Zase jsme viděli, že na podporu stávkujících se srazila tatáž jména a tytéž pokrokové strany jako kdykoli před tím. Ti přednášeli hornictvu, ti pro jeho požadavky agitovali, ti horlivě sbírali a pořádali projevy. A zase také vidíme, jak lidé, kteří pro stávkující takřka ničeho neučinili, pořádají nové štvanice, a místo aby poukázali na hlavní viníky a také sami se uhodili kajicně v prsa, staví nové šibenice pro dělnickou stranu, která ve stávce nejvíce konala.

Na konec ještě několik slov. Ukončení stávky není kapitulací stávkujících. Fakt je, že hornictvo si vynutilo na parlamentu uznání pilnosti svého hlavního požadavku. Vedle toho je jisto, že všechny ostatní požadavky hornictva dostaly sankci uznáním jich celou veřejností, a že z denního pořádku více nezmizí. Stávka ukázala také možnost stávky generální, jejíž provedení může býti jen otázkou času a organisace. A majitelé dolů nebudou chtíti zajisté, aby věci hnaly do krajnosti; v revíru teplickém se již aspoň vážně zabývají otázkou zvýšení mzdy.

Ale to není ještě vše. Stávka ukázala všem, že uhlí je skoro takovým činitelem, jako světlo a vzduch; bez uhlí není průmyslu, není blahobytu a pokroku, a celá veřejnost zabývala se otázkou, je-li v zájmu společnosti a radno, aby uhelné doly byly monopolem hrstky podnikatelů soukromých a nemá-li stát pomýšleti na expropriaci dolů.

Nejdůležitější událostí je tu však jedno: Po osm, devět neděl byli jsme svědky bezpříkladného heroismu a kázně hornictva. Ohromná válka sociální, jež otřásla samými základy společenského života, odehrála se takřka všude za velebného klidu a její západ nebyl zbarven červánky krveprolití. Moderní taktika dělnických zápasů ukázala se tu ve své mravní velikosti. Dvě ohromné mocnosti měřily tu poprvé své síly; přes to pak, že poměry ukázaly se dnes ještě silnějšími než nejnejvětší mravní heroismus dělnictva, není ústup tohoto ústupem desorganisovaným. V Moravské Ostravě sice se zvedly pěstě ušlapaných, hladových a ve svém zoufalství zaslepených lidí na osoby, jež pro jich věc šli do žalářů a dali v šanc své zdraví. Ale i tu je již procitnutí.

A v tom všem je úspěch stávky veliký, nedocenitelný. V černých šachtách podzemských v kostnatých hornických hlavách bude nyní nabývat půdy myšlenka odborové organisace; přijde se k poznání, že

jen tato hornictvo spasí. A kdyby byla stávka hornická nevykonala nic jiného, nežli že probudila toto poznání, v y k o n a l a d o s t.

Za scén největšího dramatického effektu, za otřesů celé společnosti, za drsných výbuchů vášní oznámili tím neznámé dosud vrstvy hornictva svůj příchod do veřejného života. Škaredí uhlokopové, z jejichž krve vyšlehly divoké sloky Petra Bezruče, zvedají dnes hlavy z podzemských šachet a hlásí se k životu, k lidskému životu. A to je událost veliká — o h r o m n á.

V Praze 25. března. Dr. *Frant. Soukup.*

Líc a rub dobrého zákona.

Zákon o obchodu s potravinami ze dne 16. ledna 1896 č. 89. ř. z. z r. 1897 uvítalo mnoho lidí s povděkem. Konsumenti, poněvadž se domnívali, že budou chráněni před falšováním potravin, kupci, jelikož si přáli, aby zamezena byla nekalá soutěž, prodávající nepravé neb znehodnocené potraviny za „báječně levné“ ceny. Po krátké zkušenosti se mínění o prospěšnosti zákona již rozcházela. Spotřebitelé chválí posud účinky zákona. Tak čteme v panegyrickém článku, psaném v prosinci 1899: „Úspěchy zákona jsou znamenité, velikolepé, dovoz méně cenného zboží z ciziny přestává, porušené koření mleté stává se vzácností, i dospíváme celkem dosti rychle k reelnějšímu obchodu s potravinami.“ Kupci však, kteří tolik se na vydání zákona těšili, nestačí svolávati ankety a schůze, kde protestují proti způsobu, jakým se zákon provádí. Sama obchodní a živnostenská komora pražská svolala anketu obchodnictva a přednesla ministerstvu své návrhy, kterak by se krutému a nepřistojnému provádění zákona o potravinách odpomoci dalo. —

Proti hlavním ustanovením a tendenci tohoto zákona nelze činiti důvodných námitek. Porušování potravin se příliš rozmohlo, než aby vláda byla mohla klidně přihlížeti k neutěšenému faktu, že Rakousko stává se eldoradem falšovatelů potravin. Zákon stihá všechny, kdož buď z úmyslu, buď jinakým zaviněním, zejména trestuhodnou nedbalostí potraviny porušují, znehodnocují, porušené dále prodávají, nepravé za pravé vydávají — ať jsou to vyrabitelé či kupci. Státním aneb jiným, jim na roveň postaveným ústavům přísluší, aby zkoumaly závadné potraviny, které úřední komise ve výrobně neb v obchodě nalezla a z nichž vyjala vzorek, zabezpečivši prve stejným, úředně zapečetěným vzorkem majiteli identitu přezkoušeného zboží. V § 28. přikázána zkušebním ústavům ovšem pravomoc příliš rozsáhlá. Pojmou-li zkušební ústavy zkoumajíce závadné potraviny podezření, že jest tu skutková povaha trestného činu, jsou dle § 28. povinny věc oznámiti státnímu zástupci. Není vhodným a neosvědčilo se, přikazovati zkušebním ústavům v í c e než pouhé podání odborné zprávy o porušení potravin; právní stránku měl by posuzovati výhradně státní zástupce a soudce. Nyní považuje státní zástupce za svou povinnost zakročiti,

jakmile oznámení zkušebního ústavu dojde. Zakročuje, vyšetřuje, žaluje, aby opodstatnil podezření zkušebního ústavu, že jest tu skutková povaha přestupku či přečinu dle zákona obchodu s potravinami. Kupec volán k soudu, zanedbá hodiny a dny drahého času, noviny přinesou jméno trestuhodného porušovatele potravin, kupcovo odběratelstvo zví o celé aféře. Důvěra v reelnost kupcovu se otřese. Kupec jest osvobozen I. instancí. Státní zástupce odvolá se k stolici druhé, která kupce opět osvobodí, poněvadž vůbec nebylo důvodů jej žalovati. Kupec však zaplatí účet svého právního zástupce a nikdo mu nenahradí ztrátu času a ztrátu kupecké cti. Z odběratelů mnohý se o osvobozujícím rozsudku nedozví, v mnohém ani osvobození ztracenou důvěru více neprobudí. —

Stíhán jest velkoobchodník, jelikož u jakéhos hokynáře nalezeno pokažené zboží, které prý od něho kdysi odebráno bylo. Nikoliv v původním obalu, nýbrž ve stavu takovém, že se zbožím každé chvíle mohlo býti manipulováno. Stíhán a žalován bývá nejen výrobce, nýbrž také kupec, prodávající zboží v původním neporušeném obalu výrobcově, jenž mu nad to písemně neporušenost zboží potvrdil. Žalován jest kupec, poněvadž prodával zboží, kterému jakási cizí látka byla přimísena; kupec nerozeznal prostým okem, co zkušební stanice zjistila drobnohledem neb analysou a dopustil se tedy trestuhodné neopatrnosti, alespoň po soudu zkušebního ústavu a státního zástupce. Lze namítnouti, že by se kupec vyhnul stíhání, po případě trestu, kdyby byl dal zboží prve přezkoušeti státním zkušebním ústavem, který by byl přimísení cizí látky dojista seznal; kupec mohl pak na základě tohoto nálezu prodej zboží zastaviti. Leč za zboží zaplatil na př. 14 zl. a poplatky zkušebnímu ústavu obnášely by 2—4 zl. Kam by se poděl kupcův zisk? Patrně by ani nestačil na zapravení poplatků. Ostatně přihodilo se nejednou, že různé veřejné ústavy zkušební totéž zboží rozdílně posoudily. A tak se zdá, že byť si i byl některý zákon dokonalosti andělské, příslušní orgánové již se postarají, aby odkryli v něm „čertovo kopýtko“. Nebo narazí nový zákon na nehybnost, nedostatečnost, nepřístupnost neb předpojatost zřízení již stávajících a pak je těžko i lidem dobré vůle působiti v duchu zákona. Tím stává se u nás vydávání i dobrých zákonů téměř zbytečným, ne-li dokonce nebezpečným. — — — — — —

Bylo zakročeno z míst povolaných, aby na základě zákona ze dne 16. ledna 1896 nebyly poškozovány a ničeny existence četných obchodníků. Jen trochu opatrnosti zkušebních ústavů, poněkud úzkostlivější svědomitost státních zástupců a byl by zjednán přiměřený stav, aniž bylo třeba opravovati § 2. zmíněného zákona. Již tím by bylo mnoho napraveno, kdyby státní zástupcové neviděli hlavní svůj úkol v podávání žalob a prve, než žalobu podají, vzpomenuli, jak již pouhou obžalobou obchodníka těžce poškodí. Osvobozující rozsudek obou instancí jest kupci málo platen, nelze-li mu nahraditi ztracenou pověst, drahý čas a výlohy právního zastoupení. Leč co tak jasným i snadným být se zdá, nezdaří se lehce. Chassez le naturel, il revient au galop. A přirozenosti státního zástupce jest žalovat a odvolávat se. *S.*

Nová láska.

J. H. Rosny.

I.

Nebudu mluviti o tom, že provdala jsem se příliš mladá. Neštěstí stíhá toho, koho si oblíbí, vrhajíc se na něho střelhbitě jako dravec. Ještě jsem neměla tolik zkušenosti. V osmnácti letech má se nám dostávati ještě rad našich přátel: mne moji odbyli: abych si dělala po svém.

Nebylo lehko ohraditi se proti tomu, jejž jsem milovala, zvláště když se mi nabídl za ženicha. Přes to byla bych došla cíle, kdyby bylo nutno, ježto od přirozenosti jsem nakloněna sebe přemáhati a dobře činiti. A to beze vší zásluhy, prostě z čistého instinktu.

Muž, který pokořil mne tou měrou, že zhnusil se mi celý život a že zatoužila jsem po smrti, jest z druhu čistokrevných svůdců. Nadán výbojnou postavou spojuje v sobě všecky vděky krásy a pružnosti: každý jeho pohyb jest příjemný a přísně vzato, nelze říci, že by obličej jeho byl krásný, přec není roztomilejšího nad něho. V jeho očích jiskří se odvážná lahoda, něžnost; hlas jeho zní lehce i v největším rozechvění, a nevyrovnatelně, mluví-li potichu. V okamžiku jest s to okouzliti ženy třeba by slova z nich nedostal, aniž zábava oněmí v oněch strašlivých obavách, jež mohou rozptýliti bytosti.

Zamilovala jsem se do něho velmi rychle; myslím po dnes, že miloval mne více než kteroukoli ženu miloval; a manželství moje počínalo krásným štěstím tím spíše, jelikož Jiří podivuhodně obrátil můj osud. Ne snad že by byl měl nějakou vlastnost velmi hlubokou, ani ne příliš vysokou inteligenci. Velcí dobyvatelé žen vynikají úchvatnou postavou, jsouť jako velcí politikové nadáni neobyčejně úhledným zevnějškem. To postačí obyčejně vždy. Svedení žen jako svod davů spočívá na jisté obecné ukvapenosti a na zachování nejobvyklejších pravidel.

Jiří, zahrnuje mne všemožnými něžnostmi a cituplnou pozorností, hověl jistým zevním rysům mé povahy a stal se rázem mou modlou. Jakási nedostižná lehkost vyměňovati dojmy bránila, aby přítomnost jeho stala se někomu nudnou. Ze zvláštních osobních jeho zvyků nebyl ni jeden nepříjemný. Jeho život plynul v jeho okolí graciosně, zábavně, nenuceně.

A přece necítila jsem se spokojena se svým manželstvím. V pohybech Jiřího, v k a ž d é m jeho pohybu, bylo cosi, co mne pobuřovalo. Tkvělo to ve zvláštním způsobu, jakým on pohlížel na život. Zdálo se, že nade vše touží, aby v š e c k o bylo zakázáno, aby pak okoušel nervosní radosti, že mohl zákaz přestoupiti. Snažil se dodati povahu a zabarvení viny i zcela dovoleným něžnostem a jevil pak takovou vroucnost a živost, že mne mátly. A to tak, že i v prvních měsících pošetilosti a sladkého cukrování měla jsem dojem prazvláštní, nezvyklé nejistoty. Pak leží již v mé povaze, že klamu, dvojsmyslnosti nenávidím. Pro malichernost nikým nepovšimnutou zdá se mi zábava býti špatnou; nemohu pak netrpěti. Jsem něžnou, vznětlivou,

schopnou vzpoury, ba i násilí, nejsem nikterak otrokyní předsudků, avšak můj enthusiasm, má vzpoura nebo má násilnost staví se vždy na stranu prosté, průzračné zřetelnosti. Mohu býti sice nespravedlivou, avšak jen z bludu. Mohu se i proviniti, avšak ze slabosti a nenávidíc svou slabost.

Přes nestejnost našich povah a při opětujícím se polonepokoji byla jsem, opakuji to, úplně šťastna. Na svatební cestě, při veselém střídání ustavičné změny, život Jiřího ozařoval znamenitě život můj. Z instinktu nutila jsem se, bych neanalysovala, bych přijímala lásku jako krásné krajiny s bezstarostným klidem. Můj věk přispíval k tomu přirozenou měrou a vášeň mého muže byla tenkráte tak silna, že unášela vše, jako veletoky unášejí rostliny a stromy skácené se břehův.

II.

Mé neštěstí bylo náhlé a osudné — jako pád do propasti.

Bylo to jedné noci. Vytrhla jsem se z nepokojného spánku. Rozhlížejíc se po pokoji zaslechla jsem pláč svého dítěte. Ostatně umlklo hned; já však nepozbyla proto nepokoje. Litovala jsem nejednou, že povolila jsem Jiřímu, jenž chtěl, aby maličký spal v druhém pokoji.

Váhavši okamžik zvedla jsem se a zamířila k dětskému pokoji. Viděla jsem, že vše jest v pořádku. Dítě opět spalo.

Když jsem se vracela předsíní, cosi bílého svábilo k sobě můj pohled. Bylo to psaní na zemi. Obálka byla se dvou stran otevřena, list více než s polovinu vytažen. Sehnula jsem se a v tom okamžiku co jsem list zdvihala četla jsem bezděky polořádek: „. . . polibků na tvé drahé oči . . .“ A obrátivši mžikem obálku, byla jsem uchvácena hrůzou čtouc jméno mého manžela. To jediné dodávalo mi slabou naději: že adresa snad nebude naše . . . Pohled na razítko přivodil novou hrůzu: 17. května 18 . .

Z počátku nepřipadlo mi vůbec na mysl porušiti listovního tajemství. I pochybná adresa nebyla by mne svedla k nediskretnosti. Avšak přečtená slova dávala mi svrchovaného oprávnění, plnou moc — tu přestává rozdíl mezi dovoleným a nedovoleným. Rozechvěna otevřela jsem tedy ten hrozný papír. A obsah jeho předstihl daleko moje obavy. Cynism, brutální zahrávání s city a něžnost, jichž slova podobala se gestům, to nebylo by ještě ničím; ale ty úštěpky a jizlivé úsměšky vrhané na m a n ž e l k u, — ty bezdůvodné a podlé urážky, z nichž většina odpovídala zřejmě ironickým řečem mého muže. Ostatně příjmení jakož i písmo její dobře jsem poznávala, příjmení ženy, kterou přijímala jsem srdečně a laskavě, ačkoli nebyla z mých důvěrnic.

Zůstala jsem jistě půl hodiny v této předsíni. Cosi jako slabost drželo můj bol v zajetí, veškera zoufalost má nenalézala východu. Byla to poloviční smrt, strašné odhalení, tvrdé a ostré světlo vržené na nízké tajemství mého manželství. Zřela jsem jasně, jak padá můj manžel; nepřítel bez milosrdenství rozhoupal loďku mého osudu; a mohla-li jsem ještě doufati v odpočinek, nesměla jsem již doufati

v radost. Ani pak nemohl ten odpočinek být jiný než v naprosté odloučenosti. Bylo třeba, by on přestal mi býti vším, abych odňala mu zcela své tělo i svoji tklivou lásku, buď bydlíc v jiném přibytku, buď odhodlajíc se, jen k vuli synáčkovi, k „životu na oko společnému. Každé jiné rozhodnutí nemohlo býti leč poskvrnou, hanbou, pádem trpčím bezectí.

Neboť nebyla jsem ni na okamžik v pochybnostech o pravé povaze Jiřího. Co dřímalo ve mně po čas mého štěstí, ta trocha s y m p a t i e, s níž žila jsem pro své manželství, ta nedůvěra, to podezřívání, vidoucí, kterak manžel muj každý úkon měnil v zapovězené ovoce, byly mi nyní jasny až na dno. Viděla jsem zřejmě tu neklamnou porušenost, tu nekonečnou sílu zvrhlosti, viděla jsem, že po celý život nebylo by to pouhou zradou, tu byla bych mohla odpustiti, nýbrž posměchem a rozkoší ve lži, ohavnou samolibostí okoušenou srovnáváním s licoměrností cizích, radostí z toho, že m n e klame s jinými ženami a jiné ženy se mnou.

Jak my napadly tyto myšlenky, sama opravdu nevím. Třeba věřiti, že veliká pohnutí unášejí nás mimo naši bytost a odhalují nám jsoucnost citů, jež jsou nám naprosto cizí. V mém duchu nebylo žádného zmatku: přemýšlela jsem a uvažovala s úplnou přesností. Tato přesnost minula, jakmile vybavila jsem se ze své ztrnulé netečnosti. Bol propukl, že trhal mi srdce. Dlouhé vzlyky, tím bolestnější, čím více jsem je zadržovala, ohromná hrůza nad mladou láskou zardousenou jediným rázem, zlověstný strach před budoucností . . .

Polita slzami vyšla jsem konečně z této předsíně hrůzy. Přemítala jsem dlouho ve své komnatě. Mé mládí leželo přede mnou, moje někdejší nevinnost, mé zahalování v domově, má svoboda tajemná jako poklad lakomcův, každé procitnuvší jitro s kouzly nových slibů. Ach! Kéž by má volba nebyla padla na něho, kéž by byl jiný vešel do mého srdce z těch, již chtěli mne milovati a přikryl mne svým stínem! I ten snad by mě byl zradil, avšak mnohem později a bez té výsměšné krutosti, bez radosti ze lži, – s bázní, s výčitkami svědomí! — Kdežto tento zde . . .

Dostavilo se svítání a s ním trochu odpočinku . . . bolestného spánku nešťastných.

III.

Spala jsem málo; tlukot mého srdce mě probudil, když Jiří ještě spal. Zdálo se mi, jakoby neštěstí mé trvalo již leta. Uvažovala jsem se smutným klidem a city mé podobaly se citům noci. Cítila jsem, že vskutku nemiluji již svého choťe, ba že jej skoro nenávidím. Četla jsem list znovu, abych se dobře ujistila o jeho významu; viděla jsem v něm ještě zřejměji hanebný výsměch odpovídající výsměchům dřívějším.

Jiří objevil se kolem deváté. Od prvních měsíců našeho manželství zachovávali jsme zvyk posnídati spolu koflík kávy. Nic neprozrazovalo na něm ni nejmenšího nepokoje; buďto že nevěděl, že vytrousil své psaní, buďto že se domníval, že je nechal jinde.

Vkročiv se svou důvěrnou pružností, jejíž půvab jest neodolatelný, chtěl mne obejmouti. Děla jsem mu hlasem hlubokým, trochu snad rozechvěným: „Ne! — Včera líbal's mne naposledy."

Jakkoli zarazil jej tón a mé držení těla, domníval se, že jest to rozmarný žertík; dal se do smíchu: „Má drahá Lucie . . ."

Odstrčila jsem jej s pevným, pochmurným klidem. „Čti tento list," pravila jsem temně.

Zbledl, vzal list do ruky, vrhl naň pohled hledaje zřejmě záminku k zapírání — pak obličej jeho vzal na se výraz nejživějšího pohnutí. „Vždyť — totě jenom žert," zablabolil, „kterak jsi se mohla na to chytiti?"

Zůstala jsem pevna upírajíc své zraky na jeho.

„Můj zmatek?" vykřikl. „Vždyť jest to všecko tak přirozené . . . Každý jiný na mém místě . . . Přisahám ti, moje drahá . . . Taková hloupá kratochvíle . . . . to celé . . . . Kdybys byla četla s chladnou krví . . ."

Setrvala jsem v mlčení. Přistoupil ke mně se strany takovým způsobem, jakoby chtěl skrýti přede mnou svůj obličej, a pokoušel se vzíti mne do náruče. Nedopustila jsem však, aby se mi tak přiblížil.

„Tebe zraditi a pro takovou opici!" vykřikl . . . „Pohleď přec na sebe v zrcadle . . . Mohl-li bych uraziti tyto rysy . . . tvoje rozkošné oči . . ."

„Nesnižuj se zbytečně," děla jsem suše . . . „Nebude již takové důvěrnosti mezi tebou a mnou . . . . . Zbytečně plýtval bys svými lžemi."

Zahovořil zdlouha hlasem zlomeným, aniž jsem na to slova odpověděla, a znova se pokoušel zachytiti mne. Jeden okamžik byl to opravdový zápas; přitáhl mne k sobě křiče: „Vždyť já tě mám rád! . . . Nikdy nemiloval jsem opravdu než tebe . . . miluji tě k smrti . . ."

Vášeň třásla se v jeho hlase a děsil mne tím více, ježto jsem opět poznávala jeho dychtění po zapovězeném ovoci, násilnou žádost zmocniti se mne při mé bolesti, cítiti mé rty beznadějné na svých.

„Nechme toho . . ." pravila jsem nevrle . . . „S námi jest konec. Nebyla bych si nic více přála než cítiti tě a být k tobě laskava až do poslední své hodiny. Avšak tak jistě jako bývala bych ti chotí dobrou a věrnou, schopnou prominouti zcela okamžik pobloudení, tak jistě budu ti nyní ženou cizí, pro kterou život tvůj nebude míti žádného významu."

„Ach!" vyrazil s výrazem vzteklosti . . . „To jistě abys mohla jednati špatně . . . abys . . ."

„V tom — neoddávej se klamu — — nebudu náležeti žádnému jinému muži . . . ani muži milovanému . . . leda by . . ."

„— leda by?"

Váhala jsem. Myšlenka, jež mne napadla, byla tak zvláštní a náhlá, že neznamenala jsem jejího vzniku. Myslila jsem, že nebudu s to ji vyjádřiti, avšak vytryskla přes můj odpor: „Nuže tedy," řekla jsem s přídechem vyzývavosti, „chraň se jedině, bys neranil čest toho, koho bych milovala — byl-li by náhodou ženat."

On snažil se dodati si tónu hrozivého: „To znamená snad někoho?“

„Nikoli!“

Pohlédl na mne zpytavě svým okem bystrého pozorovatele; pak pravil hlasem prosebným: „Odpusť mi, Lucie . . . Již nikdy, na mou čest nikdy tě neurazím . . . . Tato hodina bude mi pro celý život překážkou.“

V každý jiný okamžik byla bych se snad dala na to lapiti, — byla jsem však v jakémsi jasném vzrušení, které působilo, že rozeznávala jsem pokrytství jeho i v prosbě.

„Pro dnes jsem s tebou domluvila,“ děla jsem klidně . . . „Zítra zvíš mé rozhodnutí o mém životě“. Po těchto slovech jsem odešla.

IV.

Neopustila jsem mužova domu. Otec můj — povaha úzkostlivá, jenž mimo to děsil se skandálu — prosbami a naléháním svým přinutil mne, že uvolila jsem se k společnému žití.

Utvořila jsem si život zcela zvláštní, nesetkávajíc se s mužem mimo hodiny jídla, krom toho navykla jsem si snídati ve svém pokoji, navštěvovala jsem málo společnosti, oddala jsem se zcela svému dítěti a skrovnému počtu svých přítelkyň. Nebyla jsem nikterak šťastnou, věk můj protestoval proti negaci lásky, avšak dosti resignovanou, nežádajíc od života než co mohl mi ještě poskytnouti: klid. Myslila jsem, že tak budu moci prožiti svoje mládí; pohlížela jsem na sebe melancholickýma očima jako na klášternici. Ráz na ráz dvě přihody vytrhly mne z klamu.

První z nich byla tragická smrt mého otce. Zahynul na výletu do hor přepaden strží v končině, kde pokud lidská paměť sahala nestalo se nehody. Jeho zápas se smrtí byl hrozný; trval tři dny. Chtěl mne míti stále vedle sebe. Vzpomínka na jeho utrpení, jeho výkřiky, jeho slzy, jeho prosby, jeho hrůzu, potrvá na věky ve mně. Po následující dobu byla má obraznost stále plna hrůz. Neměla jsem jiné útěchy leč ve svém malém Lucianovi a věrné přítelkyni od dětství, Emanuele de G***, jež stávala se mi tím dražší, čím zachmuřenějším byl můj život. Zdála se býti mi oddána z hloubi srdce. Jsouc dosti ošklivá, ba skoro odporná, byla ducha dokonalého, plna pozornosti, jež dojímaly. Vše u ní zjednávalo si důvěry: její jasné názory, jemnocitná účast, zasahování ve věci nikdy nemístné, její úplná diskretnost zvyšovaná nejkrásnějším taktem, a její lahodná, nade vše působivá řeč.

A té svěřila jsem se po částech s bolestným svým životem až do nejmenších podrobností. Tato vyznání byla mi hlavní posilou. Za to dostalo se mi navzájem nejen něžnosti a útěchy, nýbrž i nejlepších rad. Emanuela dělila se se mnou jak o můj denní pořádek tak i o výchovu mého malého syna. Chodily jsme spolu na procházky, četly jsme tytéž autory, byly jsme jedné víry.

Jednou odpoledne rozjímala jsem o tomto tak dokonalém přátelství dojata tou měrou, že skončila jsem závěrem, že s takovou přítelkyní los můj přec ještě není zcela bez půvabu. V tom okamžiku

přineseny mi listy. Jeden z nich upoutal rázem moji pozornost. Byl od Emanuely. Vzala jsem jej s nepokojem — neboť má přítelkyně mi nikdy nepsala a nad to očekávala jsem právě v tu chvíli její návštěvu: patrně namanula se ji nějaká neočekávaná překážka. Avšak na první pohled oka zamrazilo mne v srdci. Opět okamžik mrákot a hrůzy! Opět nesmiřitelný zjev ničemnosti! — Četla jsem:

„Již plné dva měsíce tě klamu se smrtelnou lítostí v srdci vědouc, že sama ani nejsem milována, nemajíc však síly před nejmenším z jeho pohybů. Proč jenom mne chtěl? Běda! Nevěřím, že byl by měl jinou pohnutku, než aby svedl tvou nejdůvěrnější přítelkyni. Dnes teprve nacházím odvahu k útěku — možná protože vím, že přestává mne chtíti, volám k tobě tento výkřik výčitek a agonie, tento výkřik věčného s Bohem! Emanuela."

Plakala jsem dlouho jako malé dítě. Kterak vypověděti zlověstnou vzpouru, nenávist k lidstvu, skorem potřebu dopustiti se se své strany nějaké poskvrňující zrady, setřásti ztrátu své ženské cti vlastní zpronevěrou a lží.

Kdyby nebylo fatální upřímnosti a věrnosti jako jest porušenost a pokrytství, svět lidský dozajista nemohl by obstáti. Hluboká pravda jest v mythu, jenž dává za vinníky snášeti zlo nevinným. Nejpovrchnější pozorování dokazuje, že všude trpí lepší za horšího, že nejmírnější pýká za nejukrutnějšího. Vše co lze říci jest, že toto pykání a utrpení nezasloužené má jakousi tajemnou vábnost, svůdnost, jíž trest naprosto nemá. Zajisté v chaosu bytostí jest většina neutrálních, které střídavě hrají roli oběti a katana, avšak mnoho jest duší vznešených, které neznají ni pudu působiti útrapy, ni žízně po pomstě.

Jsem jistě z těchto posledních, netřeba abych váhala to říci. Mé sny o pomstě a nevěře neměly žádného trvání. Žila jsem dále pro svého syna, ještě více uzavřena v samotě a pak otupěla jsem velkým spánkem duševním, uhýčkána v jakési bezvládí citů, když tu objevil se přede mnou ten, jenž přivésti měl k rozkvětu i rozkoše i utrpení lásky . . .

(Dokončení.)

Křesťanství.

Houston Stewart Chamberlain: Základy XIX. věku. (Pokrač.)

Tento úzký vztah římské církve k římskému právu byl zřetelně vyjádřen tím, že církev po dlouhá léta podléhala této pravomoci a že všichni kněží ve všech zemích eo ipso za Římany byli považováni a požívali četných oněch výhrad, jež se pojily k tomuto právnímu poměru. Evropský svět nepřestoupil však k tomuto politickému a právnickému křesťanství nějakým božím zázrakem, jak tak často bývá tvrzeno, nýbrž po střízlivější cestě — z přinucení. Již zbožný Eusebius (jenž žil dlouho před Theodosiem) naříká nad „nevyslovitelným pokrytectvím a přetvářkou domnělých křesťanů"; jakmile se křesťanství stalo náboženstvím státním, nebylo již ani třeba přetvářky; občan se stal křesťanem, jako musil platiti

daně, a „římským křesťanem", poněvadž musil dáti císaři, co jest císařovo; vždyť nyní bylo náboženství tak majetkem císařovým jako půda.

Křesťanství jako povinné náboženství světové jest beze vší pochyby myšlenkou světového panství římského, nikoliv myšlenkou náboženskou. Když pak světské imperium vybledlo a zaniklo, zbyla z něho tato myšlenka, od císařů ustanovené náboženství mělo býti tmelem rozpojivšího se světa; všem lidem bylo to dobrodiním a z té příčiny tíhli rozumnější vždy opět k Římu, neboť tam měli již nejen náboženské nadšení, nýbrž stávající již praktickou organisaci, jež na všechny strany neúnavně byla činnou, jež se snažila potlačovati všemi prostředky každé protivné hnutí, jež měla znalost lidí, diplomatickou obratnost a především střední, neposunutelnou osu, jež sice nevylučovala pohyb, leč zaručovala stálost — totiž bezvýminečný primát římský, t. j. primát nejvyššího pontifika. Na tom spočívala nejprvé a především moc římského křesťanství, jak proti východu, tak proti severu. K tomu přistoupila ještě další okolnost, že Řím, položený v zeměpisném středisku chaosu národů a nad to téměř výhradně světsky a státnicky nadán, dokonale znal povahu i potřeby míšeneckého obyvatelstva a neměl žádných hluboko vkořeněných národních zájmů a národních postulátů svědomí (smím-li se tak vyjádřiti), jež by mu vadily, aby na vše strany nemohl projeviti ochotu: s tou jedinou výhradou, aby jeho nadvláda bezpodmínečně byla uznána a zachována. Řím byl tedy netoliko jedinou trvale upevněnou církevní mocí prvého tisíciletí, nýbrž i mocí nejvíce pružnou. Nic není tvrdošíjnějším náboženského zřízence: i nejušlechtilejší náboženské zanícení s těží se přizpůsobí odchylnému pojetí. Řím naopak byl přísným a bylo-li třeba i krutým, leč nikdy nebyl opravdově fanatickým, alespoň ne v náboženských věcech a v dřívějších dobách. Papežové byli tak snášenliví, snažili se tak velice, aby vše vyrovnali a aby církev přizpůsobili všem odstínům, že později někteří z nich, kteří již dávno se světem se byli rozžehnali, v hrobě musili býti církevně prokleti — v zájmu jednotnosti učení! Augustinus na př. měl značnou potíž s papežem Zosimem, jenž nepovažoval dogma „peccatum originale" za tak důležité, aby k vůli němu vyvstal nebezpečný boj s Pelagiany, tím spíše, ježto tito naprosto nebyli protiřímského smýšlení, nýbrž naopak přiznávali papeži více práv, než jejich odpůrcové. A kdo odtud počínaje sleduje církevní dějiny až k velikému sporu o milost mezi jesuity a dominikány v 17. století (celkem vzato táž věc jako tam, toliko za jiný konec chopená a bez Augustina, aby před materialismem zastrčena byla závora), kdo vidí, jak se papež snažil utišiti spor tím, „že oba systémy trpěl (!) a jich přívržencům zakázal, aby se vzájemně nekacířovali", kdo, pravím, sleduje tyto dějiny zkoumavým okem, usoudí, že Řím sice ze svých nároků světských neslevil ani čárky, jinak však byl snášenlivějším než kterákoliv jiná církevní organisace. Teprve náboženští nakvašenci v jejím středu, zejména množství protestantů srdcem, jakož i prudká opposice ze zevnějška vnutili poznenáhlu papežské stolici stále určitější, stále jednostrannější směr dogmatický, až posléze nepředložený pontifex maximus našeho století vypověděl ve svém syllabu válku veškeré evropské kultuře. Pa-

pežství bylo dříve moudřejším; veliký Řehoř stěžuje si trpce do theologů, kteří sebe i jiné souží povahou božstva a jinými „nepochopitelnými věcmi", na místě aby se věnovali praktickým a dobročinným úkolům. Řím by byl býval povděčen, kdyby nebylo bývalo theologů. Herder správně poznamenává: „Kříž, marianský obraz s dítětem, mše a růženec přispěly jeho účelu více, než by bylo vykonalo mnoho bystrých spekulací."

Rozumí se samo sebou, že s touto volností ruku v ruce šla i touha po věcech světských. A také to bylo živlem síly. Řek hloubal a přeháněl přes příliš, nábožný German bral věc příliš vážně; Řím naopak neodchyloval se nikdy od zlaté střední cesty, po níž kráčí nejraději ohromná většina lidí. Jen čtěme díla Origenova (jako vzor toho, čeho se domáhal východ) a pak jako přímý opak toho Lutherův spis „O svobodě křesťanského člověka" (jako souhrn všeho, co rozuměl náboženstvím sever), abychom okamžitě pochopili, jak málo se jedno i druhé mohlo hoditi lidem z období chaosu národů — a netoliko jim, nýbrž všem, kdož jakkoliv byli nakaženi jedem promiscua connubia. Luther předpokládá lidi, kteří sami v sobě mají silnou oporu, lidi, kteří jsou schopni vniterně bojovati tak, jak on bojoval; Origenes pohybuje se na výši poznání, kde byli domovem Indové, nikoliv však obyvatelé římské říše, nevyjímaje ani Augustina. Řím naopak porozuměl dokonale, jak jsem právě poznamenal, povaze i potřebám oné pestré směsi obyvatelstva, jež bylo určeno k tomu, býti po dlouhá století nositelem a sprostředkovatelem civilisace a osvěty. Řím nepožadoval od svých přívrženců ani velikosti povahy ani samostatného myšlení, to si vzala na starost církev sama: měl sice místo pro každé nadání, každé blouznění, ovšem s podmínkou poslušenství, leč tito nadaní a blouzniví lidé tvořili toliko pomocné tlupy; neboť zřetel byl neustále obrácen k velikému davu a proň bylo tedy přeloženo náboženství ze srdce a z hlavy do viditelné církve, aby každému bylo přístupným, každému srozumitelným, každému makavě patrným. Žádné zřízení neprojevilo nikdy tak obdivuhodné cíle vědomé znalosti průměrného člověka jako ona církev, jež se již záhy počala organisovati kolem římského vrchního pontifika jako kolem svého střediska. Od Židů přijala hierokracii, snášelivost náboženskou, dějinný materialismus — vystříhala se však pečlivě neúprosně přísných, mravních příkazů a vznešené prostoty židovství, nepřejícího nijaké pověře (neboť tím by byla od sebe zaplašila lid, jenž byl vždy více pověrečným než nábožným); germánská opravdovost byla ji vhod, stejně i mystické vzrušení — leč bdělá nad tím, aby přísná vniternost nevystlala slabým duším cestu k spáse příliš trnitým, aby mystický vzlet nevyprostil se příliš z církevní bohoslužby; mythická bádání helenská přímo neodmítala pochopivši jich význam pro lidskou obraznost, leč zbavila mythus jeho plastického, nevyčerpatelného, vývoje schopného a tudíž věčně revolucionářského významu a zaklela ho v trvalou nehybnost učinivši z něho idol, jejž možno toliko vzývati. Za to přejala nejobsáhlejší měrou obřady a zejména svátosti nádhery milovného chaosu národu, jenž hledal své náboženství v čárech a kouzlách. Vždyť to jest její

vlastní živel, to jediné, čím imperium, t. j. tedy Řím, samostatně přispěl ke stavbě křesťanství; a tím bylo docíleno, že veliký dav — kdežto svatí mužové neúnavně se snažili, aby v křesťanství vytkli opak k pohanství — přestupoval z jednoho do druhého, aniž znamenal zvláštního nějakého rozdílu: viděl opět nádherně oděné duchovenstvo, průvody, obrazy, místní zázraky, mystickou proměnu oběti, hmotnost věčného života, zpověď, odpuštění hříchů, odpustky — vše, čemu ode dávna byl uvykl.

Na vysvětlenou jest mně ke konci říci několik slov o vlivu chaosu národů v křesťanství; jím dostalo se křesťanství zvláštního rázu, jenž více méně převládá ve všech vyznáních až po dnes (také v těch, jež od Říma se odloučila) a přestal formálně ke konci období, jež nás zde zaměstnává. Prohlášením dogmatu o proměnění, r. 1215., dovršil se jeho tisíciletý vývoj.

Připjetí na vnější náboženství Pavlovo (opakem k vnitřnímu) mohlo se státi jen účinkem pojetí smírné oběti, analogického pojetí židovskému; leč právě Žid nezaslouží za nic tak upřímný obdiv, jako za svůj neochabující boj proti pověře a čarodějství; jeho náboženstvím byl materialism, leč, jak jsem dovodil v dřívější kapitole, abstraktní materialism, nikoliv konkrétní. Naproti tomu rozšířil se až ke konci 2. století naší éry jako morová rána celou římskou říší veskrze konkrétní materialism, byť i mysticky zabarvený. Jest prokázáno, že toto náhlé vzplanutí starých pověr vyšlo od semitu, od oněch totiž, kteří nestáli pod dobročinným zákonem Jahvovým; mělť židovští proroci sami dosti potíží, aby potlačili vždy znova se vynořující víru v čarodějný účinek požitého obětního masa; a právě tato mezi rozenými materialisty značně rozšířená víra proletěla teď jako požár všemi zeměmi silně požidovštělého chaosu národů. Věčného života žádali si tito bídní lidé, kteří zajisté asi pociťovali, jak málo věčnosti se tají v jich vlastním bytí. Věčný život slibovali jim kněží znovu přetvořených mysterií, zúčastní-li se na „agapech", společných to slavnostních hodech, na nichž bylo požíváno tělo i krev, přeměněné magicky v božskou podstatu, a kde bezprostředním sdělením této nesmrtelnost propůjčující látky věčnosti lidské tělo rovněž bylo přeměněno, aby po smrti z mrtvých vstalo k životu věčnému. Tak píše na př. Apulejus, jak byl zasvěcen do mysterií Isidiných, že nesmí sice věcí tajených vyzradit, tolik že může jen říci: dospěl až k hranicím říše smrti, vkročil na práh přibytku Proserpinina a odtud že „vrátil se obrozen ve všech prvcích." Také vyznavači kultu Mythradova sluli „in aeternam renati", na věky znovu zrození.

Že jest nám v tom spatřovati ožití prastarých nejvšeobecnějších bludných představ totemistických, představ, jimž se ode dávna a s úspěchem opírali nejšlechetnější duchové všech zemí, o tom není pochyby. Pochybuji však, že by kdy byla trvala představa v této zvláštní semitické formě egyptskořímských mysterií u Indoevropanů; vždyť právě Indoevropané vytvořili zatím jinou myšlenku naprosté přesnosti, myšlenku totiž o zastoupení oběti: in sacris simulata pro veris accipi. Tak vidíme na příklad, že již staří Indové užívali

pečených a kruhovitě nařezaných koláčů (hostie) v symbolickém zastoupení obětních zvířat! A tu v římském chaosu, kde veškeré myšlenky neorganicky promíseny se prohánějí, splynula ona semitická, magická představa hmotné proměny s touto arijskou symbolickou představou simulata pro veris, což v pravdě nemělo jiného účelu, než přeložiti děkovací oběť dříve doslovně pojímanou do srdce obětujícího. A tak nepožívali již tedy při obětních hodech předkřesťanských římských obřadů bohoslužebních masa a krve, nýbrž chleba a vína — magicky přeměněných. Jakého významu byla tato mysteria, jest známo: při nejmenším upamatuje se každý na místo Ciceronova spisu „De legibus" (II., 14.), že těmi mysteriemi (jež již tenkráte sestávala ze „křtu" a „hodů lásky") „dostalo se lidem v životě rozumu a ve smrti naděje". Nikomu však neujde, že zde, v těchto „renati", pojato jest obrození přímo opačně tomu, jakému učil Kristus a jak je prožil. Křesťan a antikrist stojí proti sobě. Proti absolutnímu idealismu, jenž domahá se úplné přeměny vnitřního člověka, jeho pohnutek a jeho cílů, staví se zde až k šílenství stupňovaný materialism, jenž doufá, že požitím tajemného pokrmu dojde čarodějné přeměny pomíjejícího jedince v život nesmrtelný. Tato představa jest morálním atavismem, jaký mohla stvořiti toliko doba absolutního úpadku.

Jako na mnohé jiné, tak i na tato mysteria působilo první, pravé křesťanství směrem idealisujícím a použilo tvarů své doby, aby je vyplnilo novým obsahem. V nejstarším poevangelickém spise r. 883. nalezeném, v „Učení dvanácti apoštolů", pocházejícím z prvního století po Kristu, jest mystická hostina označena toliko jako oběť děkovací (eucharistie). Nad kalichem praví obec: „Děkujeme tobě, otče náš, za posvátnou révu sluhy tvého Davida, kterou jsi nám vyjevil skrze služebníka svého Ježíše; budiž ti čest na věky." Nad chlebem praví: „Děkujeme tobě, otče, za život a poznání, jež jsi nám vyjevil skrze svého služebníka Ježíše; budiž ti čest na věky." V pozdějších t. zv. „Apoštolských konstitucích" označuje se chléb a víno jako „dary ke cti Kristově". O nějaké přeměně živlů v tělo a krev Kristovu neví tenkráte nikdo ničeho. Jest přímo význačno pro nejprvnější křesťany, že se vyhýbají slovu „mysteria" za jich dob tak obvyklému (latinsky označovanému slovu „sacramentum"). Teprve ve 4. století (t. j. teprve tehdy, když se křesťanství stalo státním a povinným náboženstvím veskrze nekřesťanského císařství) objevuje se slovo to zároveň jako nepochybný příznak nového pojmu. Leč přece bojovali nejlepší duchové bez přestání proti tomuto pozvolnému závádění materialismu a čarodějství do náboženství. Origenes na př. míní, že není tomu rozumněti toliko „obrazně", mluví-li se při eucharistii o těle Kristově; tento obraz stačí prý „toliko hlupcům"; v pravdě děje se prý „duševní sdělení". Z té příčiny jest také dle Origena lhostejno, účastní-li se kdo této večeře Páně, jež sama o sobě neprospívá ani neškodí, nýbrž, že jediné záleží na smýšlení. Augustinus má již mnohem obtížnější stanovisko, neboť žije uprostřed tak surově zesmyslněného světa, že v církvi všeobecně se věří, jakoby pouhé požití chleba a vína činilo člověka údem církve a pojišťovalo nesmrtelnost komukoliv, ať již žije

či nežije ve zločinu, představa to, jíž se často a prudce opíral. I vážení učitelé církevní, na př. Chrysostomus, tvrdili již tenkráte, že požitím zasvěceného pokrmu tělo požívatelovo podstatně se změní. Přes to háji Augustinus stanovisko, že všechny svátosti jsou vždy jen symboly. „Sacrificia visibilia sunt signa invisibilium, sicut verba sonantia signa rerum". Hostie má se tedy, dle Augustina, k tělu Kristovu jako slovo k věci. Učí-li přes to při večeři Páně o skutečném sdělení božství, jedná se patrně o sdělení mysli a skrze mysl. Tak jasná slova nevyžadují výkladů a vylučují pozdější římské učení o mešní oběti. — Již tyto nejzběžnější poznámky dostačí, aby i nezasvěcený nahlédl, že pro pojetí eucharistie byly otevřeny dvě cesty: jedna byla dána ideálnějšími, duchovním směrem se nesoucími mysteriemi čistších Helénů (vyplněnými nyni jako „pamětní slavnost" konkretním obsahem života Kristova); druhá připojila se k semitickým a egyptským naukám kouzelnickým, spatřovala ve chlebě a víně skutečné tělo Kristovo a požitím jeho chtěla dociliti magické přeměny.

Tyto dva směry šly po dlouhá století podle sebe, aniž kdy došlo k rozhodnému dogmatickému boji. K jeho uvarování přispěl asi pocit trapného nebezpečenství; kromě toho věděl Řím, který již dávno a mlčky byl zvolil druhou cestu, že měl proti sobě nejznamenitější církevní otce i nejstarši tradici. A opět to byl přes příliš svědomitý sever, jenž vrhl hořící pochodeň do tohoto idylického klidu, kde pod štolou jediné obecné a neomylné církve žili lidé dvou rozdílných náboženství.

(Pokračování.)

Jižní Slované.

Píše Št. Radić. (Pokračování.)

Co nebylo lze provésti jednotlivci vyhnanému ze své vlasti, bez prostředků, bez vědecké prúpravy při všem jeho přirozeném nadání, to uskutečnila Matice pomocí svých několika set důvěrníků, kteří řídili se přesně vědeckou methodou předních chorvatských filologův. Sebraný material tvořil by přes dvacet tlustých svazků, ale Matice nemohla tomuto dílu věnovati příliš mnoho prostředků na úkor jiných vydání a rozhodla se tisknouti jen asi polovinu sebraného materiálu. Posud vyšly tři svazky (1897, 1898 a 1899) pod názvem: Hrvatske narodne pjesme.

V napjatých poměrech mezi inteligencí chorvatskou a srbskou dal tento název podnět k nekonečným polemikám, v nichž Srbové obviňovali Chorvaty z krádeže svých národních písní, načež se Chorvaté dovolávali samého Vuka Karadžiće, jenž své písně nazval sice srbskými, ale jejich jazyk — jižní totiž nářečí — chorvatským. Polemika trvá ještě posud a lze o ní souditi jenom takto: Kdyby Chorvaté nepovažovali tyto písně za chorvatské, při napjatých poměrech se Srby nemohl by je jim nikdo vnutiti jako jejich. A kdyby Srbové nebyli týmž národem jako Chorvaté, nemohli by jim tito „ukrásti" ani jazyk ani písně. Bylo by to zajisté unikum v dějinách světových, že jeden

národ stěžuje si na druhý, že ukradl jeho jazyk, a že důsledně krade jeho literaturu národní a umělou, kdyby Srbové a Chorvaté nebyli jedním a týmž národem. A přece tato „krádež" jest v posledních desítiletích předmětem nejtužších „vlasteneckých bojův" u Srbův a u Chorvatův . ...

Mezi matičními vydáními zaujímají nepochybně prvé místo díla, v nichž popularisují se vědy přírodní. Dva spisovatelé dobyli si zde zvláštních zásluh: Mijo Kišpatić a Ivan Hoić. Kišpatić napsal „Obrazy z mineralogie a z geologie; „Ze světa rostlin" (3 knihy) a „ze světa hmyzu" (2 knihy) a „Ryby" přírodopisné a kulturní črty. Když člověk čte na příklad dějiny kulturních rostlin anebo podrobné popisování vnitřní organisace čmeláků a důmyslnou charakteristiku jejich zvláštností, přilne k celému tomuto ohromnému světu vnějšímu, jelikož jej lépe pozná a lépe mu rozumí. Škola sice, zvláště střední, formalním svým vyučováním o přírodních vědách odpudí mládež zpravidla tak od ní, že již předem odhazuje se každé přírodovědecké dílo jako nudné, nejasné a bezúčelné. Kišpatićovy spisy však čtou se jako obrazy ze života lidského a bezděky nám připomínají poutavé vypravování nedostižitelného Brehma. Ivan Hoić napsal obrazy ze všeobecného zeměpisu (5 knih), v nichž tak všestranně a důkladně líčí kulturní a hospodářské poměry jednotlivých národů a států, že jeho zeměpisné obrazy jsou vlastně kulturními dějinami evropských národů. Na př. jeho „Německo" měl by bedlivě přečísti každý Chorvat, aby poznal příčiny nynějšího náhlého vývoje německého národa v říši, ale zároveň i důvody pro chabost a nedokonalost německé říšské jednoty.

Matice vydala již r. 1882. a 1883. překrásná dvě díla: „Novověké vynálezy ve vědě, v průmyslu a v obchodě, jež mají nyní jen tu vadu, že netušeným pokrokem v elektrotechnice a v chemii stala se ta díla částečně zastaralými.

Důstojný soupeř Kišpatići a Hoićovi objevil se v Otu Kučerovi, jenž dosud napsal „Črty o magnetismu a elektřině", „Naše nebe" a „metereologie". Zvláště tato dvě poslední díla jsou zvláštní a nedostižitelný příklad pravé vědecké popularisace a to v předmětu tak těžkém, jak jest astronomie a mladá ještě věda metereologická.

Všichni tito tři spisovatelé jsou profesory jak vůbec všichni pisatelé poučných matičních knih jsou téměř výhradně z tohoto stavu, v němž jedině za nynější hrůzovlády v Chorvatsku neochabla vůle k duševní práci a neutuchla láska k pravdě a k pokroku.

Vydání Matice dokazují, že profesoři v Chorvatsku stávají se stále více a více tím, čím po dlouhou dobu bylo a částečně jest ještě posud vlastenecké a poměrně dosti pokrokové kněžstvo. Kdyby advokáti, lékaři a soudci (ani nemluvě o úřednících administrativních) přinášeli Matici ze svých oborů tolik látky důkladně spracované a lehce podané, byla by její poučná knihovna úplná a dokonalá. Ale kdo by v tomto případě místo advokátů vedl denní neplodnou štvavou a strannickou politiku, kdo by se místo lékařů chlubil svým nezávislým povoláním a při tom otročil každé soustavě, kdo by konečně místo soudců prováděl neslýchanou persekuci chorvatského lidu, tisku, mínění a svědomí, volného slova a činu? . . .

Matice vydala posud (do r. 1899) 256 svazků ve více než milion exemplářů mezi více než 12 tisíc členů. Mnohý jest členem „Matice“ jen z vlastenectví a nechává její knihy nerozřezané. Ale za to jiní členové půjčují své knihy, takže každou matiční knihu čte přes deset tisíc čtenářů a nejpopulárnější vydání čte padesát i více tisíc čtenářů. Vzdor všemu, co pověděno o Matici, má také její organisace dvě velké chyby. Předně jsou její vydání tak laciná, že za tři zlaté ročního příspěvku dostávají členové nejméně 8 knih ve 2000 stran, jichž knihkupecká cena jest 10—12 zlatých. Proto jest naprosto nemožno s úspěchem vydávati jakoukoliv knihu mimo Matici, ba literární časopisy nečtou se také proto, že jsou nepoměrně drahé v přirovnání s Matici. Matice si tedy takto jaksi monopolisovala literaturu chorvatskou a zkušenost dokazuje, že monopol všude škodí, ba že často zabíjí. Za druhé uchýlila se Matice, aspoň oficielně, na půdu zcela neutralní v nynějším politickém boji Chorvatův s Maďary: Přijímá totiž do svého středu také nejvyhlášenější maďarony, jakým jest na př. universitní profesor Maretić, jemuž Matice přijala jeho dílo: Slaveni u davnini (Slované v dávnověkosti). Když uvážíme, že Chorvaté, jako všichni malí Slované vedou boj o svoji existenci jménem nejvyšších zásad spravedlnosti a práva a že jejich utlačitelé dovolávají se přímo „práva“ silnějšího počtem a pěsti, nelze pochopiti, jak přívržencům těchto posledních možno dáti místo v řadách uvědomělých pracovníků pro věčné ideály lidskosti. Tajemník „Matice“ přináší každoročně ve zlatě vázané knihy nynějšímu chefu maďaronské záhřebské vlády, hrab. Khuenu-Hedervárymu. Za tuto zdvořilost a vypuzení všeho zásadně oposičního ducha dostává Matice každoročně od chorvatského sněmu s maďaronskou většinou 1500—2000 zl. Kdyby toho nebylo, stala by se Matice brzy národní vychovatelkou, jež úplně zasluhovala by místo vládkyně v literatuře. A takto v zájmu národní budoucnosti nejen že může, nýbrž musí se státi, by Matice, bude-li vedena tímto duchem, sestoupila se svého trůnu do předsíně maďarské státní přízně... Ale možno také naditi se, že matiční správa pochopí, že nelze pozvednouti národ a vésti jej k jeho ideálům jen knihami. Knihy poučují a — rozdělují; lidé vychovávají a — organisují.

VIII.

Srbové také již vícekráte se pokoušeli organisovati se literárně po příkladu Slovincův a Chorvatův, ale jejich pokusy nezdařily se posud dostatečně. Příčinou toho jest vliv cizí, jenž není vždy jenom duševní, který utvořil strany tak vášnivé, prudké, a navzájem nesmiřitelné, že vzdělaná společnost jest jako v atomy rozložena a neschopna jakékoliv společné práce. Kromě toho velkosrbství není zde programem jedné strany jak jest to velkochorvatství, nýbrž veškera inteligence vede boj na nůž proti všemu, co není výlučně srbským. A tímto bojem s Bulhary na jedné a s Chorvaty na druhé straně mrhají se i ty síly, jež zbývají ještě po vnitřních strannických sporech. Konečně poslední zbytky národních sil v inteligenci srbské zničil její rozkrál Milan, jenž jakoby o sázku skákal s nejradikálnější politiky velkosrbské do náruči svých maďarských přátel, jako by nebyl kdysi král srbský, nýbrž prostý

kníže šumadinský. Dle jeho příkladu mnozí přední politikové srbští — a to jest vlastností téměř všech vůdců jižních Slovanů — přecházejí velmi snadno ze šovinismu maďarského do oportunismu tureckého.

Strannictví, megalomanie a bezzásadnost překážely sice každé nové organisaci srbské, ale velkých národních tradic nemohly podkopati ani zničiti. Tyto tradice vrcholí ve dvou národních institucích: v demokratické národní církvi a ve svobodné národní škole.

Díky zakořeněným předsudkům obyčejně se myslí na západě, že Východ jest ztělesnění veškery chytrosti a neupřímnosti. Slova byzantinism užívá se tak často na západě jako ponižující urážky Levantinců, Řeků, Bulharů, Srbů i Rumunů. Jenom osmanští Turci jsou vždy přímí, upřímní, hrdí a spolehliví! V této předpojatosti snadno se věří, že hrdinský boj Srbův proti vládě turecké, maďarské a bosenské za samostatnost národní církve a školy není nic jiného než pletka ctižádostivých laikův proti vyššímu kněžstvu, takže celé pravoslavné hnutí v sev. Macedonii, v bývalém srbském vévodství (v již. Uhrách) a v Bosně-Hercegovině považuje se za uměle rozdmýchaný vzdor, jemuž v čele stojí obchodníci a advokáti, snažící se ovládnouti velkými církevními fondy. Oposice německých katolíkův podporovaná a to právem, celým katolickým světem, taková oposice došla obdivu a sympathii všude, kde pochopují, že snášenlivost a náboženská svoboda patří k nejpřirozenějším podmínkám normálního občanského spolužití. Ale obdiv změnil se v osočování a sympathie v lhostejnost, když srbský národ povstal zároveň proti třem vládám, zrazen svým patriarchou cařihradským, jenž věrně zachovává protislovanské tradice Fanara a opuštěn Ruskem, přirozeným svým protektorem. Ba ještě více: zoufalý boj Srbův pokládá se za pobuřování anebo za mravní úpadek. Prozatímně v této věci jest úspěch politiky Kallayovy úplný. Nejen Rusové a Francouzi ale i bezprostřední sousedé bosenských Srbův věří již dnes, že srbský živel jest nemírný, rozkládající, velmi sice nadaný ale ještě více zkažený, jedním slovem byzantský.

Byli jsme svědky, jak snadno pořídili Turci pomocí Německa s opuštěnými Řeky. Dnes jsme svědky, jak si jiná velmoc jista téže podpory hraje s opuštěnými Srby. Chorvaté jsou prý beztoho navždy umírněni, Bulhaři uspokojeni a Rumuni rozvážni. Nikde prý ani stopy po někdejší bojovné náladě a po utopiích úplného osvobození hospodářského, kulturního a politického všech národů v Podunají a na Balkáně.

Je-li srbská národní církev nepohodlná každé cizí vládě tím, že v ní neřídí církevní záležitosti libovolně vyšší kněžstvo, vždy závislé, nýbrž velký, ba rozhodující vliv mají lidem volení laikové, jest národní srbská škola ještě nepohodlnější cizí panovačnosti. Ve škole vládne neoblomný národní srbský duch vzdor všemu formalnímu pokoření se vlivům západoevropským. Škola slovinská a chorvatská zdá se býti vládnoucím kruhům méně nebezpečnou, jelikož se domnívají, že německá učební osnova a větší nebo menší vliv katolické církve zaručují úplně „zdarný“ vývoj mládeže. V tom se sice klamou, ale přece vzdor tomu nebyla chorvatská a slovinská škola až do nejnovějších dob tak pro-

následována jako škola srbská, jež pokládá se za seminář nesmířlivých a revolučních radikálů. Jest pravda, že v čele srbských škol stojí velmi často důvěrníci rozličných vlád a vůbec lidé, schopní míti dozor leda nad konírnou anebo v cirku. Přece škola zůstala národní, proto že zůstala konfesionalní. Srbský lid považuje školu za národní svoji instituci a nejeden srbský obchodník věnoval jmění své národní škole.

Zvláštností vyučování jest, že profesor a žák tak dobře si rozumí, že nejpřísnější dozor policie nemůže překaziti, aby mezi sebou nemluvili o národní nepodlehlosti pokynem, znamením a mlčením na vhodném místě. Mezi žáky jest jich vždy několik, kteří kolegům svým dovedou doplniti, co profesor nedořekl. Srbské děti přinášejí si ze svých rodin tolik národního uvědomění, že škola nemusí teprve orati a síti nýbrž jen pečovati o jeho rozvoj světlem vědy a teplem národních ideálův. Rodina srbská svým vzděláním a svým smýšlením jest příliš často německá, francouzská, ba maďarská, ale citěním svým i snahami svými zůstává zpravidla srbskou. A kdyby rodiče srbští byli sebe praktičtější, uslyšíte od nich, že v dětech nemá se dusiti národní cit a svobodná myšlenka, kdežto inteligentní rodičové chorvatští a slovinští kážou neustále o „chlebíčku“ a o postavení, jež dobývá se bezpodmínečnou poslušností a zapíráním všech národních snah a ideálův.

Prozíraví Srbové vidí dobře, že v době dnešního velikého vývoje hospodářského a kulturního nestačí bojovati proti cizím vlivům národní církví a národní školou, že totiž proti surovému násilí nutno postaviti pevnou organisaci hospodářskou a hluboké uvědomění lidové a proti nátlaku kulturnímu že třeba stavěti stejnou zásobu vědy a duševního rozvoje národního. Vzdor všemu tomu všichni téměř Srbové trvají na tom, že národní škola a národní církev samy sebou jsou nedobytné hradby srbské samostatnosti. Jest to hrubý omyl, ale jistě pomine, ježto u Srbů jako u všech jižních Slovanů stále více a více ujímá se myšlenka, že jen materielní a mravní jednota, hospodářská totiž a kulturní organisace celého národa, všech totiž jižních Slovanův, může býti dostatečnou zárukou národní budoucnosti. V nitru tohoto celého národa srbská církev a srbká škola vyplní úplně své poslání: by byla nevyčerpatelným zdrojem národní svéráznosti a věrnou ochránkyní národních ideálů. (Pokračování).

Zápas o jihoafrické zlato.

Předkové dnešních Burův v jižní Africe jsou z části Holanďané, z části němečtí kolonisté, s nimiž smísili se později ještě vystěhovalci francouzští, skandinavští a j. Z počátku obývali kolonii na jižním cípu Afriky založenou v 17. stol. holandsko-indickou společností. Již v 18. stol. pokoušeli se Angličané zmocniti se kapské kolonie, jejíž důležitost dobře poznali. Osadníků anglických přicházelo do Kapska hojně, tak že Angličané zaplativše r. 1814 Holandsku odškodné, stali se uznanými pány kolonie. Od té doby byly spory mezi Angličany a Bury na denním pořádku, jmenovitě proto, že Angličané nechtěli popustiti Burům žádného vlivu ve správě země. Zvláště nastalo napjetí mezi

oběma kmeny, když Angličané zrušili otroctví, neučinivše opatření, aby se dostalo Burům byť i jen malého odškodnění, a když úřady anglické viditelně a úmyslně stranily černochům proti Burům. I odhodlali se Burové kolonii opustiti a brali se v letech 1835 až 1837 ve velikých zástupech na sever, zatlačujíce Kafry, osazujíce a vzdělávajíce novou zemi. Tak ponenáhlu vznikly tři burské státy: Natalsko, svobodný stát oranžský a Transvalsko. Avšak Angličanům zachtělo se i těchto území, zvláště lákavých po přemožení Kafrů. Nespouštějíce Burů s očí a vykořisťujíce každé příhody, podrobili si r. 1842 Natalsko a r. 1848 Oranžsko. Po dlouhých bojích bylo v lednu r. 1852 Anglií uznáno Transvalsko za samostatný stát a r. 1854 potvrzena samostatnost Oranžska. Téhož roku nabylo i Kapsko žádané ústavy. Ale za krátko bylo novým státům zápasiti s nesnázemi doma i venku, jež na ně dolehly povstáním domorodců r. 1876. Několikráte domorodci poraženi, nemohli Burové brániti tomu, aby se Angličané nemísili do jejich záležitostí. Ti nelenili a vojensky vtrhli do Pretorie, hlavního města Transvalska, a konečně v dubnu r. 1877 Transvalsko okupovali. Tísněni bezohledností Angličanův, jež hleděli vytlačiti Bury ze všech míst veřejné správy a z úřadů, povstali Burové a vedeni Krügerem, Joubertem a Pretoriem porazili Angličany několikráte a zápas s nimi dne 27. února 1881 vítězně u Majuba-Hill vybojovali. Mírem r. 1884 uznána byla neodvislost „Jihoafrické republiky", obmezená jenom ustanovením, že beze svolení vlády anglické nesmí republika uzavírati smlouvy se žádným jiným státem anebo domorodým kmenem vyjma s Oranžskem. V dalším odstavci uzavřené konvence bylo ustanoveno, že každý, kdo se zákonům země podrobil, vyjma domorodce, smí nabývati pozemků, zakládati osady, provozovati obchod a průmysl. Odstavec ten byl sdělán z určitého plánu vzhledem k Uitlanderům a vysazoval Transvalsko dalším úkladům Anglie.

Jakmile byla r. 1854 odkryta bohatá zlatá pole v Transvalsku, valilo se do země lidu proudem a přirozeně čím dále více Uitlanderů, až vidělo se vládě nezbytno, učiniti opatření, aby živly tyto nestaly se pány v zemi. Zpočátku zapovídala hledání zlata pod přísnými tresty a velikými pokutami na penězích. Ale na dlouho a trvale zákazy takovými obstáti nemohla. Z pokuty na penězích si nikdo ničeho nedělal, když měl naději, že několikanásobný obnos vytěží. Vidouc marnost toho opatření, zrušilo národní shromáždění zákon z roku 1854, nutkáno ke změně mimo jiné i vlastní nouzí o peníze, jichž bylo zemi třeba na veřejnou správu. Úřednictvu byla země dlužna n. p. i plat a musila si dlužiti 100.000 marek na 10% úroků a na desateronásobnou záruku. R. 1867 bylo tedy prohlášeno, že jest dovoleno hledati zlato, ale zlatonosné pozemky zůstaly majetkem státu, jenž je pouze pronajímal, vyhradiv si práva na doly jako majetek státu a na výtěžek dolů uvaliv značnou daň. Až do r. 1882 bylo na všech stranách kutáno a zlato hledáno, ale bez jakéhokoli nebezpečí politické zápletky. R. 1882 objevena ložiska zlata u dnešního Babertonu a ihned ustavila se společnost s kapitálem 15.000 £ v podílech po 1 £. Výnos dolu byl za krátko takový, že 1 £ové podíly stouply na 90 £. Se-

všech stran hrnuli se sem dobrodruzi a za krátko vzrostlo město Baberton na 10.000 obyv. Brzy na to však se rozhlásilo, že na Witwaterrandu je zlata ještě více a mnohem snáze dostupnějšího a město Baberton v krátce zase zpustlo a stichlo a zustalo opuštěno o 2000 obyv. až po dnes, ačkoliv jest v okolí zlata hojnost. Ale doly v Johannesburku jsou velmi výnosny a budou jimi ještě nejméně 70 let a puda tamní jest dolování mnohem příznivější než kolem Babertonu. Nastala pravá revoluce hodnot kolem nově odkrytých zlatých poli. Pozemky, na nichž pachtýři sotva vycházeli a jež sotva měly ceny 8000 zl., byly prodávány kusy po 80.000 zl., ano jeden Bur šťastně prodal svoje chudé lány za 840.000 zl. R. 1889 založeno bylo na státních pozemcích město Johannesburk a za tři roky mělo již 10.000 obyv. Doly johannesburské jsou tak bohaté a hluboké, že se zprvu zdály nevyčerpatelnými. R. 1890 posunuly Jihoafrickou republiku na třetí místo mezi zeměmi zlatonosnými, hned za Spoj. státy severoamerické a za Australii. Ale za posledního desetileti vyšvihla se jihoafric. rep. již na místo první. Na př. společnost dolů Ferreira u Johannesburku má základního kapitálu kolem 108.000 zl. a vypláci velké dividendy. V listopadu 1899 vytěžila 360.000 zl. Od 1. do 10. prosince téhož roku vydaly doly dvě hroudy zlata jako malé kokosové ořechy, že je těžko bylo pozvednouti, a dva kusy stejné asi velikosti. Od r. 1888 stoupl výnos zlatých dolů v Transvalu na 74 mil. £. Podnikatelé a majitelé zlatých farem nezaplatili státu více než celkem $3^1/_2$ mil. £ a za posledních 11 let neuvalovala republika vyšší daně na produkci zlata než asi 3 procenta. Také prý jest hojnost zlata kolem hlavního města Transvalu, Pretorie, vláda však nedovoluje v okolí „prospektovati" t. j. hledati zlato, odmítajíc i sebe lákavější nabídky. „Máme dosti na Johannesburku," praví, „nechceme býti zaplaveni cizinci."

Opatření vlády, jakkoliv mírná, pobuřovala ovšem všechny, kdož spekulovali na rychlé zbohatnutí, jmenovitě anglické kruhy kapitalistické, jimž burská vláda vůbec byla trnem v očích. Vůdcem těchto kruhů jest předseda ministerstva kolonie Kapské, Cecil Rhodes, světoznámý boháč a majitel diamantových poli. Na vrub jeho úkladu na republiku přičítá se známý vpád Jamesona. Když se 1. ledna 1896 Jameson s 800 jezdci časně z rána hnal do země, vsedl jistý bystrý Bur, jenž účel vojenského průvodu postřehl, rychle na koně a drže se v jisté vzdálenosti od něho, aby nebyl pozorován, uháněl v jedné čáře s nimi. Své syny rychle vyslal k nejbližším sousedům (dobrou hodinu cesty), aby jim dali výstrahu. Pomalu sebralo se kolem čiperného Bura 20 mužů, a nyní zdálo se jim, že jich je již dosti, aby mohli střílet. Jameson hnal se s velikou svojí přemocí za nimi, tak že se jim šťastně podařilo vlákati jej tam, kde jej míti chtěli. Zástup hrdinných mužů vzrostl zatím na 60 mužu a pokládali se za dosti silné, aby se s Jamesonem utkali v poli. Jedno z rychlopalných anglických děl nemohlo ani jednou vystřeliti, mužstvo toto obsluhující vzal si na mušku 16letý burský hoch a každý pokus nabiti dělo zmařil, postřílev dělostřelce. To byla památná potýčka u Krügersdorfu, ve které byly úklady anglických kapitalistů odraženy, jimž selhalo sou-

časně i v Johannesburku, odkud čekali vydatnou pomoc od oposice. Profesor Bryce v Oxfordě, bývalý ministr, praví: „Před prosincem r. 1895 nebylo nejmenšího nepřátelství mezi britickým a holandským živlem v Kapsku a Natalu. Všechno neštěstí, jež na jižní Afriku přikvačilo, zaviněno bylo politickým zločinem vpádu Jamesonova a bídným jeho zakřidováním".

Od r. 1896 bylo oběma republikám jasno, že po tomto tajném útoku podnikne na ně Anglie za nedlouho útok veřejný. Liknavé vyšetřování a okázale mírné potrestání činu Jamesonova anglickým soudem, bylo pravým štěstím pro vládu transvalskou, ježto mohla tím ospravedlňovati své od r. 1896 nepřetržité zbrojení, k němuž by ovšem bez vpádu Jamesonova těžko bylo došlo. V Anglii pak jasně viděli, že od té doby nelze pomýšleti na to, zjednati si jinak než zbraní rozhodující vliv v obou republikách, bez něhož necítili své panství v jižní Africe dosti pevným. Před r. 1896 mohli toho vlivu nabyti bez války, po tom roce nejen bursovní spekulanti, ale i vládní kruhy anglické hleděly uspíšiti válku, aby se republiky nemohly dosti připraviti. Šlo tedy jen o záminku, a vyjednávání s Transvalem bylo záminkou tak průhlednou, že nejen tento stát nemohl neviděti oč Angličanům jde, ale i Oranžsko, o něž se z počátku vůbec nejednalo, musilo prohlédnouti, že politika, jež ukládá o bytí jedné republiky, stane se nebezpečím i druhé. Hlavní požadavek anglické vlády zněl, aby anglickým příslušníkům, usedlým v Transvalu, jmenovitě v okresech zlatonosných, bylo dáno hlasovací právo, tedy aktivní právo občanské a spolurozhodování o osudu republiky. V požadavku tom tajila se snaha zmocniti se státu lístkem hlasovacím. Požadavek takový není opodstatněn mezinárodním právem. Každý stát má právo poskytovati ochranu svým příslušníkům v cizích zemích, jak těm, kdož jsou tam trvale usazeni, tak i ostatním, jež tam se zdržují jen na krátce, avšak občanského práva žádati pro své příslušníky nemůže. Posud směli příslušníci cizí v Transvalu účastniti se hlasování po 15letém pobytu v zemi; průběhem vyjednávání povolovala již transvalská vláda dobu daleko kratší, což by zajisté na cizí nátlak žádný jiný stát nebyl učinil.

Rovněž neoprávněn byl požadavek anglické suverenity. R. 1884 po vítězství Burů nad Angličany u Majuba Hill nebyla sice mírem Laingsneckým neodvislost Burů výslovně prohlášena. Ale také nestal se opak a v předešlé úmluvě t. zv. sandriverské r. 1852 byla neodvislost Transvalu výslovně prohlášena. Anglie konečně sama se vzdala požadavku toho ohlásivši ostatním velmocem zvláštním cirkulářem svoji „válku" s oběma republikami, neboť kdyby Transvalsko nebylo státem samostatným, nebyla by Anglie ohlašovala válku, vždyť by bylo šlo jen o potlačení vzpoury. (Dokončení.)

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Jaroslav Vrchlický: O knihách a lidech. Různé články. (1887 až 1899.) Praha, 1899. Nakladatelství: Grosman a Svoboda.

Nová kniha p. Vrchlického je pestrou snůškou jeho studií a statí v rozličných časopisech dříve uveřejněných, jež se připínají, dle slov předmluvy, k oběma seriím jeho „Studií a podobizen" vydaných r. 1892 a 1897 u Šimáčků. Je to asi tucet různých novinářských článků, v nichž pojednáno o následujících autorech: z francouzské literatury o Augustu Vacquerieovi, Edouardu Pailleronovi, Octavu Feuilletovi, Victoru Hugovi a Maurici Maeterlinckovi, z anglické o Tennysonovi a Bryantovi, z italské o Felici Cavallottim a z polské o Adamu Asnykovi. K tomu připínají se články o memoirech dobrodružného hraběte Josefa Goraniho, o nakladatelské pozůstalosti Eugena Renduela a o spisu Julesa Bois: Les petites Réligions de Paris. Jak vidno, snůška jest více než pestrá. Vnější architektuře knihy nevěnoval pan Vrchlický nikdy přílišné péče. Sebere a vymete vždy ze zásuvek psacího stolu, kde co najde, a sešije a slepí z toho knihu, ať už poetickou, ať kritickou, dohromady. Ale to by konečně nevadilo. Hůře jest s e s t y l o v o u j e d n o t o u k n i h y. A té knize nezjedná ani sebe fulminantnější a efektnější titul. Jak přede mnou leží nová kniha p. Vrchlického, to jsou pouhá disiecta membra, pouhý eklektický pêle-mêle. Jsou to literární noticky nejběžnějšího rázu, více méně zajímavé nebo nezajímavé literární anekdoty, promísené obsahovými a životopisnými údaji, ale žádné c h a r a k t e r i s t i k y, žádné e s s a y e k r i t i c k é, aspoň v tom smyslu, jak po pracích mladé kritické generace jsme zvykli pojímati ideové a stylové niveau podobných studií. Tak hned první článek „Auguste Vacquerie a dramatické dílo jeho". Kde je tu vytčeno stanovisko pana Vrchlického? Tak, jak p. Vrchlický o Vacquerieovi píše, mohl by psáti o tomto básníku kdokoliv ěk, kdo by si dal jen práci, sebrati příslušná data, roztřiditi je a pak tomuto konglomeratu dáti žurnalistickou formu. O Vacquerieovi řekne p. Vrchlický pouze, že byl „čistokrevný romantik" a myslí, že jej charakterisoval. Co to je vůbec, ten výraz: „čistokrevný romantik"? Tak můžete odbyti stejně Viktora Huga, jako Théophila Gautiera, Ch. E. Nodiera stejně, jako Gérarda de Nerval, to jest: de facto jste o všech těch básnících neřekli docela ničeho. Pak následují životopisná data, ujištění, že byl Vacquerie „povaha rytí, ušlechtilá a především rytířská" a výčet jeho dramatických spisů.

O „Tragaldabasu" čteme několik emfatických frazí: „lyrický bacchanal", „orgie ducha" . . . a najednou celý pokus charakterisační, jejž očekáváte, shasne v této prskavce: „Vezměte Banvilleovy „Ódy funambuleskní" a představte si je ve formě dramatické, — to jest asi „Tragaldabas!" To jest ovšem velmi názorné pro toho, kdo je znatelem Banvilleovy poesie, ale p. Vrchlický píše své studie, tuším, pro ty české čtenáře, kteří nejsou znateli francouzské literatury a rádi by se o ní aspoň poněkud, pokud to bez lektury děl vůbec možno, poučili, a pro ty takové: „představte si" jest objektem — velmi nepředstavitelným. A ještě hůře to dopadá při zmínkách o jiných hrách Vacquerieho. „Pohřeb cti" je prý „tesán z žuly", je „směle koncipován a obratně vyvršen", ale propadl, poněvadž přišel s ním básník pozdě. „Jean Baudry" je drama „plné ruchu, síly, vroucnosti, něhy a velké moralní seriosnosti." Je to „hluboké dílo myslitele a básníka prvého řádu", „vrchol dramatické činnosti Vacquerieho". A dost. To jest ovšem málo výstižné. „Syn" nedosahuje prý „klassické jasnosti a průzračnosti" „Jeana Baudryho". „Jakási neurčitost a nerozhodnost panuje v celém dramatu". Řeč jest ovšem „rázná, hbitá, v pravdě dramatická, obraty plné vervy a účinnosti, hodné vážného studia." Tak se dá „charakterisovati" kterékoliv drama i Vlčkovo i Zákrejsovo, a charakteristika bude stejně přiléhava, jako jest v přítomném případě. Stejně trefně vystihl p. Vrchlický „Formosu". Dělala prý „domy", je prý „neobyčejně čistá a bezvadná v své stavbě", „klassická v dikci" a zase: „Forma „Formosy" je dokonalá. Jestli kde, zde možno říci, že není v celém kusu jediného „slova zbytečného", „verš plyne ciselován", „sceny se střídají rapidně", „vyvrcholení je vzorné a úchvatné . . ." Takové všeobecné fráze, byť sebe nadšenější, ničeho nevystihují. Přeškrtněte „Formosa" a napište místo ní třebas „Potopený zvon" a můžete také horovat, že jest forma „Potopeného zvonu" „dokonalá", že v něm „není slova zbytečného", že „verš je ciselován", že se „scény střídají rapidně" a že „vyvrcholení jest vzorné . . ." A stejně i dále. „Noël" je historický genre, jemuž by forma veršová lépe slušela než úsečná, místy až „střízlivá prosa". „V moci muže" působí „komicky místo tragicky". Přidejte k těmto charakteristikám obsahová pensa, a máte studii p. Vrchlického, při níž se nudí i ten, kdo Vacquerieho četl, i ten, kdo Vacquerieho nečetl. Oba nemají, nač by upjali zájem. První ví dávno všechno, co mu p. Vrchlický chce povědět, druhý i po přečtení studie pana Vrchlického zůstává tam, kde byl před její čtením, poněvadž její bezobsažnost po povrchu klouzající žádné určité představy o básníkovi v jeho mysli nevzbudila. Až trapně při tom působí, zajímají-li p. Vrchlického takové kritické lapalie, jako nestejné divadelní „úspěchy" Vacquerieho, tam, kde mu unikly všechny hlavní a důležité momenty — o jiných subtilnějších, s pronikavější psychologickou intuicí vysondovaných detailech, jimiž by pracoval jiný kritik, ani nemluvě. Ani titul „básníka přechodního" nevystihuje literární fysiognomie Vacquerieho. Jediná věta celé studie pana Vrchlického charakterisuje vlastně Vacquerieho, totiž název „Roland romantismu" a ta není od p. Vrchlického, nýbrž citátem z Mauricea Barrèse. Stejné

platí o studii o Adamu Asnykovi. Všimněte si její fraselogie: „úchvatná výše, na niž se Asnyk setkává s největšími mistry současné poesie Swinburnem a Lecontem de Lisle", „úchvatné mistrovství", „nedostižná lepost", „skvosty básnické, kterých nezrodí tak hned každé století" — to jsou jen docela malé ukázky A tak bych mohl rozebírati ostatní studie dále. Skizzu o Cavallottim, již mohl dobře dáti setleti pan Vrchlický na novinářském hadře, kde asi poprvé byla tištěna, chabý pokus o charakteristiku Paillerona, ještě mdlejší charakteristiku Tennysona (mistr klenotník, ryzí zlato formy, pravý a veliký umělec . . .) Zde je to až frappantní, jak povrchně mluví pan Vrchlický zrovna o umělci, jenž mu je svým akademickým formovým chladem tak blízek. Takové lapalie, jako že Tennyson dostal za jarní píseň největší honorář, jaký byl kdy za lyrickou báseň vyplacen, p. Vrchlického zajímají, ale čtenáři zůstal dlužen vysvětliti, z jakého nitra vyrostla ta hned archeologická, hned pittoreskní, hned moralisující, hned čistě deskriptivní poesie, jak se díval Tennyson na středověk, jak na renaissanci, jak na moderní život, jak ve všem chutnal jen křehkost linií a královskou gracii pohybů, jak miloval mrazné plochy mramorů stejně, jako hrdý stoicism kontemplativních labutí. Pan Vrchlický měl čtenáři vysvětliti, co je v Tennysonovi anglického (živel moralistní) a co je v něm z románské, latinské, středověké mystiky (živel meditace). Měl vytknouti jeho idealisace (Enoch Arden), jeho snahu harmonie citové, mravní a společenské, pod niž zdušeny jsou všechny affekce vzdoru, hněvu, krutosti, msty, zla na prospěch křehkých emocí něhy, graciesnosti, delikátnosti, smíru, sensitivnosti a melancholičnosti. To jest bohaté pole pro kritika. Pan Vrchlický šel mimo tyto momenty netečný, nechápavý. Gumovou pružností logiky vyznačuje se úvod k Bryantovi. Klásti Bryanta vedle Walt Whitmana, verbalistu starých forem a starých myšlének vedle živelného a proti vší tradici jdoucího, až amorfního pantheistního lyrika, to je zrovna taková myšlénková krkolomnost, jako současně plaidovati pro Longfellowa a současně psáti proti němu, v tom nepřesném rozlišování poesie „kosmopolitní" od poesie lokální, rasovní, národní . . . Ve studii o Octavu Feuilletovi obdivuje se p. Vrchlický spanilosti, ušlechtilosti, dobrotě a aristokratičnosti jeho díla. Zola dostal svůj kopanec. Po společnosti hrdinů a reků Germinalu, Země atd. se prý jistě nikomu nezasteskne. Ten grandiosně teskný, z vlhkých par slz, krve, potu k závratné hrůze visionovaný symbol bídy lidského zvířete jako jest „Germinal" — odbývá p. Vrchlický tímto tónem pohrdavým. Za to parfumované salony románů Feuilletových uvádějí jej do extase. Jaký morálně zvrhlý podklad, jaký citový polosvět se však v románech Feuilletových pod elegantním zevnějškem taji, nezdá se p. Vrchlický vyciťovat. Feuillet je básníkem korrupce druhého císařství, jest jeho plodem, zvrhlým a zkaženým, připadá mi jako dvorní kazatel degenerované dynastie, jenž moralisuje a současně devotně se mazlí s hříchem, poněvadž je zahalen hedvábím a sametem, poněvadž jest enervován parfumy a pižmy. Nebyl darmo osobním básníkem císařovny Eugenie. Nebyl darmo obsypán sinekurami a tučnými příjmy pro nic za nic. Ta „ušlechtilost" a „aristokratičnost" jeho ducha měla stejnou cenu jako dvorní livrej,

již na sebe natáhl. Ani ta veliká „cnost“ jeho, že po pádu císařství odmítl bráti služné od republikánské vlády, nemá valné ceny, když, jak sám p. Vrchlický podotýká, „byl v těchto letech již zaopatřen“. „Ušlechtilost“ díla Feuilletova je tedy, jak vidno, zbudována na dosti mělkých základech. Pan Vrchlický, kdyby byl trochu přemýšlel, byl by snad škrtl svůj ukvapený úsudek o Zolovi, tomto brutálním, ale až do nejzazších konsekvencí myšlénkově poctivém umělci, jenž smělou rukou sáhl do zkaženosti doby druhého císařství, aby z ní kreslil takové celým infernem zkaženosti a mravní bídy žhoucí fresky, jako jest „Nana“...

Nejnadšenějším obdivem hýří oddíl knihy o Victoru Hugovi a jeho „Bídnících“. O tomto básníku nedovede psáti p. Vrchlický jinak než v hyperbolách, ale i to bych konečně chápal, jen kdyby p. Vrchlický při tom se tak úžasně neopakoval. Ale sentence jako: „Velká díla básnická jsou jako pyramidy na pobřeží věků“ — nezdají se mi duchaplnosti, stejně jako pojímati neustále romantism jako opravdovskou „školu“, v niž duchy „menšího“ řádu à la Nerval, Borel kantorskou liškovkou komanduje a dressuje náčelník „školy“ Victor Hugo. Že je romantism světovým názorem, stejně jako naturalism, jako symbolism, toho p. Vrchlický nikde neakcentuje. „Školu“ romantismu představuje si „konkretněji“. Jak se dostaly do knihy „Memoiry dobrodruha“, proč do takové délky rozšlapal p. Vrchlický „Zákulisí romantismu“ (ideově nenapsal p. Vrchlický o romantismu v celé knize jediné věty, za to dovídáme se, kolika tisíců výtisků dočkaly se jednotlivé spisy Victora Huga, kdo chodil k němu na oběd, kdo na večeři, jak Hugo „rozuměl obchodu“, jak sám si psal reklamy atd.) — je prostě nepochopitelno. Uznávám rád snahu p. Vrchlického informovati o všem, co zajímavého kde čte, také českého čtenáře, ale že k nám zavléká pikanterie a anekdoty povrchní knihy Julesa Bois „Les petites Réligions de Paris“ (vyšlé r. 1894. a psané původně pro abonenty Figara) překvapuje u spisovatele tak inteligentního. Neboť kdo hlouběji přemýšlí o thematu, musí se jen zasmát naivnostem p. Bois, jenž skreslil do absolutní konfusnosti na př. paní Blawatskou, aniž řekl jedinou rozumnou větu o theosofii. Informovati z boulevardní knížky o tak těžkých a bolestných problémech, jako jsou religiésní pochybnosti lidské duše — to opravdu zaráží u básníka, jenž vyzpíval sám v několika dusných a hořce marných notách své náboženské rozpory. Podle boulevardních anekdot jíti za problémem, to neznamená býti na pravých stopách. Vytrhněte Krista z jeho myšlenkové atmosféry, z jeho psychické a ideové sféry a bude také pikanterií o něm vyprávěti, jak dělal z vody víno a vyháněl ďábly z vepřů. V jediné piéce knihy, v referátě o „Aglavaině a Sélysettě“ Maeterlinckově hleděl se p. Vrchlický přiblížiti modernímu umění. Ale schází mu při tom ta pavučinová jemnost vyjadřovacích prostředků, jimiž zachycován jest každý i sebe menší detail díla básníkova. Lekal prý se již od „Sedmi princezen“ manýry autorovy, byl jim unavován, teprve „Aglavainou a Sélysettou sestoupil Maeterlinck až k hlubinám lidského srdce.“ I „jeho mysticism, či lépe řečeno jeho symbolism“ (?) stal se hrou touto „jasnějším a prostším.“ A dost. Následuje obsah dramatu asi na osmi stranách knihy a studie končí dvacetiřádkovou

glossou o „ostré charakteristice figur“, o „mistrných kontrastech“, o „skutečné, místy velké poesii“ a o „průhlednosti dramatu vzdor jeho symbolismu“ (symbolism jest p. Vrchlickému neustále totožný s absolutní mlhavosti a absolutní nesrozumitelnosti!). — Na knihách, jako jest nová publikace p. Vrchlického, teprve vidíme, oč dále jest mladá generace, než předchozí, v kritické bystrosti, v intuitivní pronikavosti, v estetickém procítění a v stylové hotovosti a ryzosti. Daleko jsou již doby, kdy několik lyrických frází, několik superlativů, obsahová pensa a biografické noticky postačovaly k vyrobení literární studie. Dnes jsme, díky snahám mladé kritiky, dospěli k estetickým a k psychologickým interpretacím, kde umění náladového odstínu, psychické nuance spojeno jest zároveň s exaktným, analytickým proniknutím a ovládnutím předmětu. Mladá naše kritika snažila se vždy vystihnouti a proniknouti i zjevy takového psychického temperamentu, jež byly diametrálně protivny kritikovi. Ať už ta snaha měla výsledek, že se kritik naprosto rozešel s autorem nebo že se mu sblížil tam, kde toho ani sám nečekal, vždy byla tu aspoň snaha formulovati si princip, vysvětliti si dílo, odlišiti si stálé, nezměnné od nahodilého, byla tu zkrátka snaha determinace, snaha objektivní fixace. Pan Vrchlický vychází od nějakého, dnes už absolutně anachronického dogmatického apriorismu, od nějaké záhadné estetické absolutnosti, neformuluje, nevysvětluje, neodlišuje, nedeterminuje, neanalysuje, nýbrž váží a měří: ten autor jest větší než ten a onen autor jest ještě větší, jeden je duch prvního řádu, jiný je duch druhého, třetího, posledního řádu . . . Ten je „pravý“ umělec, onen jest „nepravý.“ Naturalism jest bahnem, romantism lilií, Victor Hugo jest genius, Zola je sice umělec, ale zrudný a s cesty sběhlý. Co je symbolism nebo dekadence, to je nepřirozenost, mlhavost, nejasnost. Co je proti tradici, proti nadiktované zákonnosti, p. Vrchlický podceňuje nebo zavrhuje. Kdo nemá orthodoxní formy, jest mu hned amorfní. Jak hluboko tu stojí p. Vrchlický pod těmi v kritice, o nichž prohlašuje, že do ní vnášejí zášti — ty duše bojovné, pochybující a prudké, jež se bijí v útočné ostrosti pro svou myšlenku a pro nic jiného, než pro svou myšlenku, jež se snaží formulovati si své pochybnosti a ospravedlniti dlouhými analysami svůj odpor, a které, i když bloudí, i když jsou na omylu, určují a determinují více svými chybami — než p. Vrchlický všemi blýsknavými metaforami a superlativy takových studií. *Jiří Karásek.*

Jaroslav Bidlo: Jednota Bratrská v prvním vyhnanství (1548—1551). Bibliotheka historická doplňkem k Českému Časopisu Historickému, číslo 2. Praha 1900. Str. XXXIV + 281. — Dějiny Jednoty Bratrské, podivuhodného toho květu, který vypučel na stromě našeho českého života, jsou předmětem pro historika velmi vděčným; přes to však v poměru k důležitosti, jaká se Jednotě Bratrské právem všeobecně přikládá jak pro vývoj náboženský a mravní, tak i vývoj rozumový a neméně i politický, nazvati musíme počet těch, kdož věnovali síly své vypsání dějin jejich, velmi malým. Proto lze jen vítati každý nový přírůstek k její literatuře dějepisné i každého nového badatele. Mnoho práce je tu ještě nevykonáno, nebo snad správněji: mnoho, co by sta-

čilo jen zpracovati, není zpracováno a vytištěno; mnoho materialu shromážděno jest v excerptech některých historiků věcmi bratrskými se zabývajících jen nepřímo a které jiné práce odváději jinam. Dějiny Jednoty vnější i vnitřního života jejího studovaly se a studuji, ale ovoce práce podnikané čeká ještě uzrání nebo projevilo se v menších studiích, osvětlujících sice jen jednotlivé drobné fase nebo události historie bratrské, ale velmi cenných, poskytujících mnoho pečlivě snesených a srovnaných údajů a již tím záslužných, že jimi aspoň část rukopisného materialu (a o ten jde při dějinách Jednoty v prvé řadě) stala se přístupnou. Spisův, které by s důkladností a podrobností spojovaly široký rozhled a soudnost material zplna ovládající a do hloubky jdoucí, máme málo, ba téměř jich nemáme. Neboť práce Palackého, Tomkovy a Denisovy a kapitoly díla Wintrova (Život církevní) omezeny jsou rámcem celku jejich spisů, Gindelyho Geschichte der böhmischen Brüder není kritická a jeho Quellen zur Geschichte der böhm. Brüder a cenné velké studie Gollovy již povahou svou jsou stručné a hledí si nejvíce jen pramenů. K tomu přistupuje něco málo spisův cizích. Máme tedy jen příspěvky k dějinám Jednoty Bratrské povahou různé a různorodé, dějin jejích nemáme a nepochybně dlouho míti nebudeme, protože k dílu takovému cesta dosud upravena není. Toho lze dosíci jen monografickou literaturou, která jde za určitým cílem, podle určitého plánu, který dán je povahou věci sice, ale který nutno si přec uvědomiti, a která látku zvolenou vyčerpává zúplna a poskytuje tak pevný podklad ku stavbě, kterou bude lze jednou provésti. A k takovým monografiím náleží kniha p. dra. Bidla a mezi nimi patří jí místo přední.

Látku omezil si p. spisovatel na 13 let dějin Jednoty, ale let pro ni velmi významných, neboť byla to nejen doba první velké její zkoušky, ale také doba jejího obrození, doba rušného života, který připínal se zase k prvotním jejím zásadám mravoučným, doba, jak názorně ji autor zove, prvního kvašení, krystalisace. Již po vydání Vladislavova „mandátu proti Pikartům“ 1507, deskami zemskými 1508 stvrzeného stěhovali se sice někteří bratří do Polska a do Rus, ale bylo jich málo. Strasti vyhnanství dolehly na bratří nejprve po válce Šmalkaldské 1547 a po odporu domácím, který skončil krvavým sněmem 3. září 1547, když 5. října t. r. vydán proti bratřím nově otištěný majestát krále Vladislava z 1508 se zvláštní předmluvou Ferdinandovou a když na to 20. ledna 1548 následoval ostřejší mandát a na to ještě arciknížeci Ferdinandův mandát z 4. května daný královským kommisařům, aby oznámili těm, kdož by od Jednoty odstoupiti nechtěli, „aby v šesti nedělich napořád zběhlých ode dne té vejpovědi propadnouc statek svuoj i s ženami i s dětmi ze všech krajin a zemí JMKé pod propadením hrdla i statku se vystěhovali.“ Rozkaz ten stihl poddané na statcích královských konfiskacemi získaných a nejprve (14. května) Litomyšlské, Bydžovské a Chlumecké a o týden později Turnovské a Brandýsské. Když nepomohly prosby, stěhovali se bratří ven ze země do Polsky a do Prus. Spojení jejich s bratřími ve vlasti nepřestalo, ale spolu tím vypučela z těla Jednoty odnož, která úzce připjala se osudem svým k náboženn-

ským dějům ve Velkopolsku a v Prusku a tudy k reformaci polské. Unie Kozminecká (1555), styky Jana Laského s Jednotou, návrat k unii Kozminecké ve smlouvě Buženinské 17. června 1561 a (což je formálně mimo dosah spisu, ale organicky s předchozím související ještě správně a právem bylo přijato) odevzdání Konfesse bratrské v polském překladě králi Sigmundovi II. Augustovi ve Varšavě 8. prosince 1563 spolu s dovolením jeho daným při audienci bratrských pánů 31. října 1564, *) aby se bratří tou Konfessí řídili — to jsou body, kolem nichž se snuje pletivo dějův Jednoty v Polsku a v Prusích; knihou, která líčí nám tyto děje, otevřel se nový výhled k poznání Jednoty.

Hluboká erudice historická, bdělý kriticismus a dokonalé ovládnutí pramenů jsou znaky, v nichž projevuje se vědecký relief p. autorův. Podal ucelený obraz vývojové křivky Jednoty v udané fasi po všech stránkách a neopominul také ukazovati ve stručných přehledech k věcem, které nutně s úkolem jeho nesouvisely, ale které dodávají dílu plastičnosti, ukazujíce ku spojům dějů zdánlivě odlišných. Takových studií máme potřebí, aby položena aspoň částečně mez nesprávnému (poněvadž příliš konstruktivnímu) nazírání na bratří. Pochopiti celé dílo Jednoty a ji samu, předpokládá podrobné studium velmi obsáhlé. Počne-li však někdo ze všeobecných vět nějakých ledabyle zaznamenaných intuitivně hledati, konstruovati smysl bratrství a dějin českých, nelze se ani diviti, že dojde k názorům, se kterými historik srovnati se nemůže. Pan dr. Bidlo pracuje o dalším příspěvku k dějinám Jednoty a k tomu z plna opravňuje ho přítomný spis.

12. 3. 1900. — *L.*

Divadlo.

Mám psát o divadelních událostech za celé poslední tři měsíce, ale jsem na rozpacích. Nebylo téměř nijakých. Alespoň ne pro naše hlediska, která jsou pro vždy jen literárně-umělecká a hledají v divadle projevy tvůrčí činnosti básnické a ideové, ponechávajíce vlastní theatralie se vším jich příslušenstvím divadelním rubrikám denních listů. Chodíme do divadla ne abychom měli na týden látku k pouličním a kavárenským žvastům o tom, jak hrál posledně pan Seifert nebo jakou novou robu excellovala pí. Laudová, ale hledat myšlenková dobrodružství tam chodíme, zapřádat styky s novými tvůrčími osobnostmi, dávat si rozrývat duši novými záchvěvy emočními a osvěcovat novými kombinacemi idejí. Ale pranevděčná je to věc být takovýmhle divákem v Národním divadle, neboť to znamená nevycházet ze sklamání, hořkosti a nudy. Posuďte sami. Hle, co nám za posledního čtvrtroku, tedy v plné zimní sezoně bylo nového na jevišti podáno: Nejprv Ibsenův „Rosmersholm", někdy už v prosinci. Od těch dob se dávno po něm vlny slehly. Byl přijat nejvlivnější částí kritiky chladně,

*) Ve knize str. 253. tištěno 1563, ale je to chyba tisková, jak ze souvislosti patrno. Ostatně srov. Lukaszewicz, O kościołach braci czeskich atd., str. 62., kde k r. 1564 praví o pánech, že „wpadli do króla", aby ediktů Parčovských proti cizozemským kacířům vydaných na bratří nevztahoval.

skoro nevrle, duševní luza na abonentských sedadlech reptala, divadlo bylo při třetí reprise poloprázdné — záminky vítané, aby divadelní správa zabránila Rosmerovi a Rebecce provozovat nadále své nesrozumitelné rejdy na našem jevišti, domnívajíc se, že ono bude bez Ibsena a se svými Hadriány z Římsu a Jedenáctými přikázáními právě tak živo a zdrávo na příště jako bylo dosud. Ale nejen to, divadlo se ve svých oficielních bulletinech přímo postaralo o to, aby mohl být tento protivný „Rosmersholm" pro nedostatečnou návštěvu odložen z repertoaru. Neboť jak měla být vzbuzena v našem průměrném, to jest literárně a umělecky hodně nevzdělaném českém člověku, chuť na něj si zajíti, když šimly z divadelní kanceláře — a ty jsou pro tohoto člověka desetkrát suggestivnějším vůdcem vkusu než všecky naše kritiky, o tom se nemylme! — když tyto šimly nepravily mu před premiérou o významu „Rosmersholma" jediného slova a po ní už dokonce zachovávaly ledové mlčení? Takovýto náš člověk je zvyklý číst v divadelních bulletinech, že novinka měla „neobyčejný", „bouřlivý", „veliký", a v nejhorším případě „značný" úspěch u obecenstva a kritiky. „Značný" — to však mu už znamená, že na kuse mnoho není a že dle všeho propadl. Nečte-li však ani toho, je mu to přímo výzvou aby zůstal doma.

Lépe se dařilo Hauptmannovu „Potopenému zvonu", který se drží na repertoaru ještě od počátku ledna, začež neděkujeme ovšem svým poetickým kvalitám a dokonce už ne své ideové struktuře a symbolice, ale jen tomu nimbu módnosti, jenž jej z Berlína předcházel (a za ta tři léta valně už zatím pobledl), výpravě, počtu osob, kratochvílnému skřeku páně Muškovu, brekekex páně Sedláčkovu, sentimentalitě dětských zjevů se slzami matčinými a kdož ví konečně čemu všemu ještě? „Rozhledy" byly prvým českým listem, jenž svého času hned po berlínské premiéře přinesl obšírnější ocenění Hauptmannovy symbolické pohádky. Mohu si proto literárně-kritický výklad uspořit tím spíše, že „Potopený zvon" nemůže už dnes být pro mne takovým duchovým dobrodružstvím, o jakých jsem zpředu mluvil. Až do omrzení načetli jsme se za poslední tři roky o jeho významu pro nynější německou poesii, přešli jsme od prvých horkých dojmů k chladnějšímu stadiu střízlivějšího, mnohou skepsí promiseného úsudku, viděli jsme jej hrát ve zdejším německém divadle, četli jsme ho nejnověji ve zdařilém překladě p. F. S. Procházky — jaký jiný zájem mohl pak zbýt pro jeho premiéru v Národ. divadle než jen o to, co z básně Hauptmannovy udělají naši herci? „Potopený zvon" je konglomerát nejrůznějších živlů, pravé dílo epigonské, naprosto nesamostatné a receptivní ve zdrojích své inspirace, dost vratké a matné ve svých idejích, ale silné a krásné v jejich uživotnění. Goethovské faustovství, schillerovský umělecký idealism, shakespearovská a boecklinovská poesie tajuplného tkání a dění přírodního, lidový mythus, ibsenovská themata o tragice přechodních duší mezi starou a novou morálkou — to jsou asi tak hlavní studny, z nichž tu moderní německý poeta vážil. Jiné z těchto živlů dominují ve výsledním dojmu při četbě, jiné při poslouchání z jeviště. A při posledním záleží zase na herci, který dovedl na sebe strhnout

těžiště hry. V Národním divadle to byla rozhodně pí. Benoniová, která překvapila svou opravdu poetickou, svěží a ryzí interpretací Routičky a rozhodla o tom, že těžiště se svezlo na stranu přírodního mythu a jemné, křehké báchorkovité poesie a že co jste nejsilněji uznamenali ve svém dojmu, byla vůně horských lesů a život jejich mystických sil. Za to druhá líc díla, reflexivní a ideově-symbolická, nesená úhořovitě hladkou a zevně bravurní, ale uvnitř dutou a duševprázdnou deklamací p. Seiferta, zůstala ve stínu. Konec konců odcházel jsem z divadla s nově potvrzeným dojmem, že „Potopený zvon" není vrcholem tvorby Hauptmannovy, že německý tento dramatik má dech příliš krátký a horizont příliš úzký než aby mohl být dobyvatelem nových ideových světů a naším vůdcem do zaslíbených zemí, a že jeho nevyrovnatelná síla a mohoucnost leží jinde: v tvorbě malých, ustaraných, klopotám a žalům podlehajících lidí z jeho slezského domova, jakými naplnil „Tkalce" a „Formana Henčla" a pak v chytání jemných, prchavých nálad vyšších lidí, v drobnomalbě jejich sensibility a ideových nuancí, v tom hedvábném lomu světel, jenž tvoří krásu „Osamělých duší".

Právě tak sloužila mi jen k oživení a korektuře starších dojmů Shakespearova komedie „Jak se vám líbí", uvedená v novém znamenitém překladě Sládkově posledně na jevišti. Přiznávám se bez mučení — a patří to také k těm věcem, jichž nejvíce lituji — že jsem ve svém životě nalezl dosud málo času k tak důvěrnému a dlouhému obcování se Shakespearem a tak hlubokému proniknutí jeho díla do všech koutů a klikatin, jak by si přál můj sen. Ale tato komedie byla jedním z těch jeho děl, k nimž jsem se vracíval od dávných let vždy s novou a vzrůstající láskou a ani starý hranatý překlad nedovedl mi zakaliti kouzelné barvy tohoto selankovitého capricciosa, napojeného bujnou renaissanční krví a tak božsky nedbalého a libovolného v zacházení se scénickou formou. Ovšem nechtějte se ptát, je-li to dobře či špatně stavěná veselohra. Kdo nepochopí, že to je především báseň, tanec volné fantasie, veliká improvisace snu a humoru, volná, nespoutaná a beztvárná jako hra oblaků, ten nemá vůbec práva o ní mluvit. Z kulturně-psychologického hlediska je to jedna z nejinteressantnějších her Shakespearových, poutající jmenovitě tím, jak směle kombinuje pastorální idyllism pozdní renaissance s meditativním, analytickým anglickým humorem. Tedy živel jižní, románský, se severním, germánským. Idyllou ardennského lesa, v němž můžeme vidět praeformaci rousseauovských protikulturních snů, bloudí tu podivné figury Jacquesa a šaška, v jejichž těžkomyslném, v bizarní espritové arabesky zakrouženém humoru domníváte se vyciťovat prvky pozdějších Sternů a Fieldingů, ba u prvého, Jacquesa, — jejž Brandes vhodně nazývá skizzou k Hamletu — docela i zárodky nejmodernějších typů, melancholiků z blaseovanosti a morálních slabochů, jimž příliš mnoho ducha, zkušeností a reflexí vyhlodalo páteř, jemných sensitivů a impressionistů, ale otrávených analysí a ironií. Ale tu píšu vlastně své dojmy z četby, dojem z divadla byl jiný. Předně trochu sklamání, pokud se tkne působivosti této hry. Z jeviště chceme ji přijímat jako veselohru a tu ji nemůžeme všelicos prominout, co rádi promineme ji jako čtené básni,

různé ty nemožnosti zápletek a situací, podivné kozelce psychologie, mnohé nezáživné už slovní hračkářství, cuphuismy a bravury vtipu, které u posluchače, o tři sta let později narozeného, míjejí se už účinkem. Provedení v Národním divadle nepřispělo valně k tomu, aby to, co je v této veselohře už průběhem doby seschlého a mrtvého, znovu se zazelenalo. Naše herci dovedli uhodit v některých komediích Shakespearových na pravý tón, ale zde naň — alespoň v celkové souhře — neuhodili. V jejich rukou ztratila tato komedie svůj bujný, šumný a přec tak delikátní poetický ráz, tempo její bylo příliš vleklé, těžkopádné a interpretace nedosti duchaplná a jemná, což se týče jmenovitě nejinteressantnější postavy, zmíněného Jacquesa, jehož p. Seifert naprosto nepochopil. Výborná byla za to Rosalinda paní Kvapilové, která se sl. Grégrovou stvořila v prvém aktě rozkošné duetto dívčích zjevů, duchaplně stylisovaných v duchu renaissačních reminiscencí a praerafaelitských allur. Pěkná ukázka, co by vzdělaní herci a režiséři mohli udělat z takovýchto her, nevázaných na žádnou dobu a zemi a pouštějících volnou uzdu uměleckému myšlení a iniciativě! Dobrý, jako ve svých shakespearovských šaškách vůbec, byl p. Mošna. Nejvíce trpěl dojem hry nedostatečnou režií. Nebylať inscenována tak jako pohádka — jediný způsob přiblížiti ji vkusu dnešního diváka — chyběla jí při této scénické výpravě vzdušnost, křehkost a poesie snu a scéna z ardennského lesa činily spíše dojem rytířského historického kusu nežli básnické fantasie na odvěká themata absolutního štěstí a zlatého věku lidstva.

Těmito třemi hrami, literárnějšímu obecenstvu už před tím známými, je vyčerpáno vše, co k nám uvedlo Národní divadlo za poslední zimu ze světové literatury. Přišly by nyní na řadu domácí novinky. Ale jaká ubohost! Páně Štechovo „Třetí zvonění“ a páně Šmahova „Premiéra na vsi“, to jsou jediné styky, které měla za tu celou dobu česká dramatická produkce s Národním divadlem, tyto dvě veselohry, obě tuctové a banální, obě místo náběhu k společenské české komedii, po níž se pořád u nás volá a kterou ani nejsvůdnější ceny páně Heroldovy nedovedou vyvolat v život, znamenající naopak jen úpadek a hrubnutí veseloherního genru. Přes amaterský pokus páně Šmahův můžeme přejít zcela klidně, doufajíce, že její autor zůstane tam, kde je jeho místo a nebude z něho vyvozovat žádných dalších literárních nároků, ale něco jiného je pozorovat, jak pan V. Štech, literát vážných aspirací, stavený kruhy „Máje“ na místa, kde se chce representovati seriósní literatura, klesá po svém třebas hodně polovičatém náběhu k satyrické komedii, jakým byla „Ohnivá země“, rázem na niveau českého Blumenthala a Kadelburga, na úroveň situační frašky nejbanálnějšího genru a nejvyžilmanějšího „humoru“. Poněvadž tato odvětví divadla a literatury, právě tak jako předměstské arény, šantány a literatura merend a sólových výstupů, stojí naprosto mimo zřetele a zájmy této revue, jsem na štěstí ušetřen toho, abych se těmito nejnovějšími etappami naší veseloherní produkce dále zabýval. Ale kde je české drama? Kde jsou jeho nejnovější etappy? *K.*

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

V Praze 29. března.

Zasedání říšské rady bylo na krátce. Od 22. února do 25. března. Dr. Koerber jde se svou pacifikací ku předu jen velice pomalu v ustavičné obavě, aby se mu jeho nejvzdušnější plány nerozbortily nějakým silnějším nárazem přímo pod rukou. Hlavním příznakem tohoto zasedání říšské rady byl naprostý nedostatek pracovního materiálu. Zasedání samo bylo jen pokusným králíkem pro dělnost parlamentu a pokus tento se také vládě dost zdařil. Chtěla rekruty a chtěla delegace, a také se jí jich dostalo. Více zatím nepotřebovala a parlament také, jakmile padl poslední lístek delegační volby, stál bezprostředně před svým odročením. Státní nezbytnosti byly povoleny - a všechny veliké a životní otázky hospodářské budou čekat dál na své vyřízení. Těmi se ani nehnulo. Vše, co mimo brance a delegace bylo projednáno v těchto posledních patnácti schuzích říšské rady, má ráz velice podružný: předloha o změně rentovní daně, smlouva mezi Rakouskem a Španěly o vzájemné ochraně vynálezů, marek a vzorků, předlohy o výpomoci v nouzi, zákon o statistice práce a ještě několik osnov o jednom nebo dvou článcích, a to je vše. Říšská rada má se pak znovu sestoupiti v květnu, a k tomuto terminu soustředí vláda všechny své síly, aby mohla vystoupiti s rozpočtem, kvotou, rakousko-uherským vyrovnáním, předlohou jazykového zákona pro úřady zemědělské a návrhem zákona na zavedení němčiny jakožto řeči sprostředkovací. Všechny tyto předlohy jsou ovšem pro vládu teprve hudbou budoucnosti a její domnělý úspěch v nynějším zasedání není ještě ani z daleka úspěchem dokonalým.

Je jisto, že smiřovací konference, jež byly prvým činem vlády Koerberovy, měly vliv konejšivý na náladu na obou stranách. Pod jejich dojmem nabyla v mladočeské delegaci zase převahy stará taktika, kterou samy „Národní Listy" charakterisovaly tímto způsobem: „Rakousko takové, jaké je, ničím jiným se neudržuje, než vzájemnými zápasy svých národností. Jedna strana tu číhá na druhou, jako kočka na myš, až se nahoře zkompromituje a přízně pozbude. V tom spočívá celé cislajtánské politické umění." To je credo mladočeské politiky za posledních let, jehož nejhoroucnější modlitbou bylo nabytí přízně u dvora a koruny, a jehož vudčí ideou bylo zkompromitování Němců a znemožnění jim každé cesty do vládní většiny. Konce tohoto cislajtánského macchiavelismu nemohly ovšem býti pro všechno obyvatelstvo než osudné. Když ti, kdož v celé řadě otázek socialní a demokratické politiky na místo aby si podali ruce, na nůž se potírají, otevírají ruce feudální reakci, jež je stejnou pohromou pro všechny národy. Čím dříve z této strašlivé reakce vybředneme, tím lépe. Jakés takés uzavření národnostního příměří by bylo zajisté všeobecně pozdraveno co nejradostněji a mladočeská delegace získala by si aspoň po této stránce určité zásluhy. Je ovšem přirozeno, že toto příměří musilo by býti provedeno za podmínek pro obě strany přijatelných; zde nemůže býti řeči o vítězství nebo porážce, zde lze mluviti pouze o dohodě, k níž se jednou prvé kameny položiti musí. Obě strany budou nuceny ke koncesím, ale koncese musí být také pro obě strany spravedlivy. Dosavadní výsledek smiřovacích konferencí ovšem dosud k velikým nadějím nepovzbuzuje. Co bylo schváleno, je osnova

o upravení jazykové otázky u úřadů samosprávných; osnova tato byla schválena plenem českých a německých delegátů až na poslední odstavec článku druhého, jenž se týká přijímání a vyřizování podání těmi obcemi, v nichž žije 25% obyvatelstva druhého zemského jazyka, jež si však samy určují svou jednací a úřední řeč; vedle toho zůstal ještě nevyřízen článek jedenáctý, týkající se jednací řeči obcí ve styku se státními úřady. V obou těchto případech vyhradily si obě strany vytknouti svá stanoviska až na českém sněmu, dojde-li ovšem v tomto sněmovním zasedání ještě k projednávání této předlohy. Vedle toho byly v konferencích schváleny zásady změny volebního řádu s výhradou prohlášení, týkajícího se národních kurií a kuriátního veta, a konečně byly zvoleny dva subkomitéty, jeden pro upravení jazykové otázky u úřadů zeměpanských, druhý pro školy menšinové. To je tak celá bilance smiřovacích konferencí. Vláda pak chystá na květen samostatnou předlohu na upravení jazykové otázky u státních úřadů a připravuje v té příčině také nové rozdělení okresů a krajů podle národností; koncepce tato má jednu kardinální chybu, o niž se musí ztroskotat: je opřena o falešnou skrz na skrz statistiku národnostní, vyhotovenou dle sčítání lidu před desíti lety. Má-li tedy vůbec v této věci dojíti k dalšímu jednání, může se díti teprve po nestranném zjištění skutečného poměru při letošním sčítání lidu.

Zemské sněmy počaly pracovati s obvyklou svou pohodlností. Český sněm měl na př. již dvě schůze, ale na obou se nevyřizovalo dosud nic, než formalie. Takovéto plýtvání časem nelze opravdu nijak pochopiti. Když poslanci ovšem mlčí, je z. maršálek suverenním pánem. Na konec pak se ovšem bude zase naříkat na krátkost zasedání a většina předloh bude putovat k věčnému odpočinku do některé sněmovní komory.

Jednota klubu mladočeských poslanců dostala novou silnou ránu poslední řečí dra. Ed. Grégra na Mělníce — osobou to, jež při své passivitě a při vší dobrodružnosti své politiky jest zajisté nejméně oprávněna dělati Katona strany a popravčího nepohodlných směrů. „Radikalismus“ páně Grégrův není tu o nic lepším, nežli to hófrátství, na něž p. Grégr žaloval. Obé jest znamením impotence a bezradnosti v mladočeském klubu a novým krokem k pandestrukci celého mladočeství. Rozvrat mladočeské strany je dnes neodvratný, a nezastaví ho nové pokusy zřizováním „Národní rady“.

Nový obecní statut a nový volební řád pro Vídeň, sdělaný antisemity, byl sankcionován. Dr. Koerber se sice zavděčil Luegrově straně na vídeňské radnici, ale ponese zodpovědnost za prudké bouře, jež tento volební řád s sebou přinese. Pražská volební oprava postupuje velice pomalu. Staročeši, kteří nemají co ztratit, jsou tu daleko liberálnějšími, nežli Mladočeši, kteří s největší zaujatostí hájí svou državu před přívalem dělnictva.

Ve Vídni zemřel bývalý haličský ministr krajan, starý soudruh Smolkův, Florian Ziemialkowski. Muž, odsouzený jednou k smrti a dvakráte k několika létům žaláře, třikráte amnestovaný, stal se v Rakousku ministrem, členem panské sněmovny, tajným radou a baronem.

Sociální hlídka.

Snad nikdy nebylo v Čechách a v Rakousku vůbec tolik špatných proroků jako tentokrát; a snad nikdy neznělo proroctví se všech různých stran tak jednomyslně a svorně, jako ve dnech nedávno minulých názor s plnou jistotou pronášený, že stávka uhlokopů v Rakousku skončí vítězstvím dělnictva. My v poslední hlídce schválně jsme se otázkou stávky nezabývali, domnívajíce se, že budeme v několika dnech moci říci, čeho dělnictvo ve svém zápasu dosáhlo. Příznivá situace, veliká nouze o uhlí, odhodlanost dělnictva stávkujícího,

jeho disciplina a dobré vedení, to byly samé okolnosti, které zaslepily poněkud zrak před faktem, že uhlokopové stávkující jen z malé části byli organisováni, že zahájili stávku bez dostatečných fondů stávkových, ba skoro zcela bez peněz a že stojí v boji proti nejmocnějším z mocných. Projevy mužů vědy, sympatie veřejnosti i tisku pokládány byly všeobecně za faktory tak silné, že přimějí vládu k tomu, aby přinutila majitele dolů k povolnosti. Vláda se však vymlouvala, že jí není možno z vlastní iniciativy učiniti něco jiného, než akademicky působiti k narovnání, a že k akci ráznější by měla potřebí zákona. Při tom však s § 14. nechtěla si naproti těžařům začíti. parlament svolala teprve, když stávka trvala již sedm, na některých revírech i devět neděl, a když již jenom s vynaložením všech sil bylo možno udržeti v mezích zákona stávkující, roztrpčené jednak různými přehmaty, jednak již dostavujícím se hladem a nedostatkem předmětu, na který by mohli soustřediti veškeru svou pozornost. V parlamentě sice všechny strany podaly pilné návrhy, týkající se stávky a buď přímo vyslovující zkrácení doby pracovní nebo k němu směřující - úplně vypracovaný návrh podali poslanci sociálně demokratičtí, ale vláda prohlásila ústy ministerstva orby, kterému podřízeny jsou také doly uhelné, že musí ještě otázku tu studovati. Odpověď tato vzbudila v parlamentě i mimo parlament takovou bouři, že sám předseda ministerstva uznal za vhodno, dojem slov ministra orby seslabiti. Hornictvo rakouské již několikráte žádalo majitele dolů, aby jim zkrátili dobrovolně dobu pracovní. Předloni usneslo se vstoupiti ve stávku, nebude-li požadavku tomu vyhověno. Jak by vládnoucím kruhům nebylo o tom nic známo? Poslední své naděje kladlo ještě hornictvo v p a r l a m e n t, a ty byly sklamány. Z této stávky tudíž dělnictvo aspoň v některých revírech vyšlo poraženo. Jeho šiky jsou rozraženy, jeho pokladny vyčerpány až na dno.

P o č e t s t á v e k bezpak stále stoupá. Kdežto r. 1898 bylo v Rakousku 255 stávek v 885 podnicích, r. 1899 bylo jich již 324 a postiženo jimi bylo 977 podniků. A nejen počet stávek, nýbrž i počet stávkujících se značně zvětšil. Stoupl totiž, dle zpráv právě vydané „S o c i a l e R u n d s c h a u", orgánu statistického úřadu práce, s 39.658 dělníků na 59.146 osob, tudíž asi o 33%. A právě země české to byly, které stávkami nejvíce trpěly. Jeť zde jednak průmysl nejvíce vyvinut, jednak hnutí dělnické nejvýše dospělo. Participujíť Čechy r. 1899 na stávkách 47·22% (r. 1898 jen 35·3%), Morava 12·65% (r. 1898 jen 7·06%). Ve všech ostatních zemích (až na nepatrné zvýšení v Horních Rakousích a v Krajině) hnutí stávkové dosti značně pokleslo.

Zvláštní známkou pak ještě jest to, že jsou podnikány nyní ve velkých rozměrech. Dělnictvo ostatních zemí a oborů jest pak nuceno stávku velkou všemi silami podporovati, tak že nemá s dostatek peněz, aby na různých místech stávku vyvolávalo. Ale zároveň ukazuje se, že vítězně skončí nejspíše ještě ty stávky, které skončí záhy po zahájení. Stávky dlouho trvající, spojené s ohromnými ztrátami na obou stranách, nekončí téměř nikdy úplným vítězstvím dělnictva, nýbrž nanejvýš nějakým více méně příznivým kompromisem. Tak skončilo se úplným vítězstvím dělnictva jedině 41 stávek, porážkou jeho 72 stávky, kompromisem 84 stávek. Takových zkušeností nabylo se i v cizině již dávno. Strojníci angličtí a uhlokopové walesští mohli by o tom právě takové zajímavé kapitoly vypravovati, jako textilníci a horníci rakouští. Tam, kde kapitál dovede vzdorovat stávce čtyry neděle, tam dovede jí vzdorovat i osm neděl a déle. Nikoli však naopak. Tím dána jest zároveň cesta, kterou brátí se jest organisacím dělnickým v otázce stávek. Již na předloňském sjezdě odborových organisací československých v Praze bylo uznáno, že stávka jest zbraní velice dvojsečnou a že risiko, jaké uvaluje na organisace dělnické, jest příliš veliké, než aby mohlo býti jí užito jinak, než jako nejkrajnějšího prostředku. Jest ovšem pravda,

že již tenkrát řád stávkový z důvodů těch byl utužen a zostřen také dozor na stávku. Ale elementární síly již několikráte řád tento přervaly a spřetrhaly a odborové organisace vždy povolily tlaku a třebas z počátku vzdorovaly a odepíraly, přece vždy stávku uznaly a podporovaly. Obyčejně dělo se tak pod nátlakem tisku nesocialistického, který vytýkal, že odborové organisace chtějí podporovati jenom ty stávky, které budou vyvolány socialisty.

Ale to jest otázka, z níž není možno vyklouznouti nějakým sentimentálním citlivůstkářstvím. Zde není vyhnutí a cesta jest přímá a jasna. Odborové organisace dělnické budou nuceny, aby jednaly více politicky než dosud. Nikoli ve smyslu denní politiky, nýbrž opatrnosti a (budiž prominuto slovo s nehezkým zvukem) oportunity. Dělnické organisace budou vývojem přirozeným přivedeny k tomu, aby si zřídily sekretariáty, jichž správcové budou musit míti co nejobsáhlejší vědomosti odborové, znalosti obchodní, přehled světového trhu. Zkrátka veliký obzor národohospodářský, podporovaný a doplňovaný řádnou a spolehlivou statistikou. Potom budou snadno moci chopiti se každé příznivé příležitosti a využitkovati ji ve prospěch dělnictva. Ale potom nesmí býti také žádná stávka dovolena a vypukla-li, nesmí ji organisace vzíti za svou ex post, nedal-li k jejímu zahájení sekretariát své svolení. Přiznávám, že jest v tom kus byrokratismu, kus despotismu. Ale toho není možno se zbaviti, nemají-li býti vydávány v šanc ohromné sumy peněz a po případě i veliký počet životů lidských. Lepší trochu rozumného samovládství, než nerozumná anarchie.

U nás ovšem mají stávky i jiný význam, kterého si bývá zřídka všímáno, totiž důležitost propagační. Stávka horníků třeba materielně probrána, znamená přece pro dělnictvo ohromný morální prospěch. To není v tomto případě prázdnou frásí. Neboť okamžitý zisk morální jistě v nedlouhé době přinese horníkum zisk materielní: zkrácení doby pracovní o jednu hodinu. K něčemu takovému nebyly by se rozhodující kruhy odhodlaly bez předcházející veliké stávky. Právě tak jako nedávná stávka pražských pekařských dělníků odhalila clonu s bídných jejich poměrů, tak také stávka horníků vrhla břitké a ostré světlo do temných štol, v nichž lopotí se „otrokové černí". A to jistě není bez ceny. Mimo to celá společnost poznala dnes důležitost stavu, jehož existence byla si právě tak málo vědoma, jako není si vědom člověk, kterého nikdy nezabolely zuby, že zuby má.

Potřeba takového způsobu propagandy a tím i potřeba stávky s tohoto hlediska odpadla by, kdyby shora zmíněný požadavek dobře vedených dělnických sekretariátů byl proveden. Postaralyť by se tyto samy o to, aby zlořády z jejich odboru nezustaly světu utajeny, nýbrž aby se co nejvíce dostávaly na venek a to takovým způsobem, aby byl tím na odstranění jich prováděn největší nátlak. Takový sekretariát, jako jest na př. Československé odborové sdružení nebo třebas i Odborová komise rakouská nemůže dostačiti, i když s největší pílí a svědomitostí jsou vedeny. Neboť ústřední sekretář nemuže se přirozeně vyznati ve všech odborech, a nemůže ani zmoci ohromný nával práce, jaký na ně jest uvalen. Tomu nemůže odpomoci ani okolnost, že jak ze zpráv časopisu Odborového sdružení jest patrno, účastní se poradních schůzí odborové komise zástupci všech odborových organisací. Neboť účastenství takové na pracích komise samé nemůže býti takové, jakého by bylo třeba. A i kdyby na krásně zástupci všech organisací prací se súčastnili, nemají přece ani tolik rozhledu, aby nahraditi mohli samostatný sekretariát, jehož vzor podávají anglické i socialistické Trade-Union. Že dělnické hnutí dále bude postupovati, o tom není třeba diskuse. Že bude si klestiti cestu stávkami, jest rovněž jisto. Ale mají-li tyto stávky býti hospodářskými, jest zapotřebí, aby dělnictvo přikročilo ku zřizování samostatných sekretariátův. L.

Z naší doby.

Dr. S. — **Přednáška pana JUDra. J. Lošťáka „O sdružení kapitálu“**, konana dne 2. března 1900 ve „Všehrdu“. (Dokončení.*) „Schulze-Delitzsch chtěl uvésti v život opravdu svépomocná sdružení, nikoli výdělkové, spekulační spolky. A také náš zákon z r. 1873 stejně měl na mysli družstva s těmito charakteristickými vlastnostmi: neurčitý, neobmezený počet členu a poskytování pomoci živnostem neb hospodářstvím členstva společným provozováním závodu neb poskytováním úvěru. Měly se tudíž osoby, mající podobné živnosti neb podobná hospodářství, tu tedy řemeslníci, tam zase obchodníci a pod. sdružovati a navzájem se podporovati. Proto na př. pravým takovým družstvem jest dnes „První společný sklad vína českých hostinských v Praze“, tržnice společenstev truhlářů, krejčí, nákupní družstvo obuvnické a pod. Ale u nás právě tato forma následkem obtíží, spojeným se zřizováním akciových společností, musila vše snésti. V nás jest svépomocným družstvem Národní Divadlo; družstva vydávají noviny (v cizině vesměs akciové společnosti) vyrábí tužky, pivo, zřizuje rozhledny, zool. zahrady, plodinovou bursu atd.; i bankovní ústavy jsou tu družstvy. To vše jsou anomalie, působené zákonem. Zejména i mnohé záložny nejsou vubec záložnami. To jsou banky, provozující věci, které nemají se svépomocí činiti. Není ostatně pochyby, kdyby odpadl požadavek státní koncese, že by se leckterý ústav přeměnil v akciovou společnost. Vždyť za těchto poměru forma záložny není nijak vhodna. Akcii zahodíš, ale zde ručíš aspoň jednonásobným ještě obnosem. Co se týče ručení, jest v Čechách u Čechu více v oblibě obmezené ručení, u Němcu spíše neobmezené (největší německé v Mostě a Podbořanech mají neobmezené ručení). Co do počtu záložen s ohledem na celkový poměr obyvatelstva vyrovnáme se Němcům. Kéž by to bylo i v jiných oborech. V zemích českých bylo totiž roku 1898 českých záložen 614, německých 432. V Praze samé máme českých záložen 21, německých 5. Největší českou záložnou jest Vinohradská s vklady přes 7 mil., dále Svatováclavská 7 mil., Vysokomýtská přes 6¼, Karlínská skoro 6, První občanská v Praze přes 5 mil., dále Plzeňská, Kouřimská atd. Celkem jest záložen s vklady přes 1 milion 46. Zajímavo jest, že jsou i případy, kdy správní rada oproti zásadě neuzavreného počtu členů se usnesla, že nebude více přijímati členů. A tu pak propuká zjevně rozdíl mezi akciovou společností, která jde mezi lid, a takovouto společností, jež zustává jen mezi určitými pány. Zároveň sluší tu poukázati na nepříjemnou možnost: představme si, že v takové záložně, co nejlépe řízené, která však má na př. jen půldruhého sta podílníků, kteří celkem (s dvojnásobným obnosem) ručí asi za 40.000 zl., a jejíž vklady obnáší přes 6 mil. a na př. přes 3 mil. jest na hypotekách, vypukne z nějaké sebe hloupější příčiny panika a vkladatelé budou žádati své vklady zpět. V jak nepříjemné, ano i nebezpečné situaci octne se pak ústav, třeba byl co nejdokonaleji spravován. Zde právě vidíme, jak pro takovéto vlastně banky první třídy jest jedině vhodnou forma akciové společnosti. — Jen co do záložen vyrovnáváme se však Němcum. Jinak jest to již u spořitelen. V Čechách jest českých spořitelen 68 (vklady 167 mil.), německých 103 (vklady 360 mil.), Česká Spořitelna má 113 mil., Pražská Městská 54 mil., Liberecká 18, Plzeňská 12, Chebská a

*) V minulém čísle sluší opraviti: Str. 486: 9. řádek zdola a násl. místo roku 1844 čti 1840—1844, místo r. 1845 čti 1845—1848, místo r. 1853 čti 1853—1856; v řádku 5. zdola čti „vypomohli“; na str. 487 čti v prvním řadku: „recipován princip státní koncesse, jež pak roku 1867 odstraněna a zaveden systém pouhého registrování. Ale zde mají se věci poněkud jinak. Máme tu totiž tři druhy akciových společností dle toho, zda akcionář ručí jen obnosem akcie neb celým svým jměním, neb jistým plus nad obnos akcie, i rozeznáváme: atd.“ V 6. řádce shora čti: „přes 1000 mil. liber. šterl..“; ve 14. řádce stavby 5·9; v 31 řádce „první velká námořní pojišťovací“; v 34. řádce: „ale jen 4 měly váhy.“

Karlovarská 11, Děčínská a Českolipská 8 atd., celkem přes 5 mil. mají z českých jen 2, z německých 18. — Také v Reifeisenkách máme co dohánětí. Roku 1897 bylo českých 193, německých 187, roku 1898 českých 197 (+ 54), německých 229 (+ 42). Český svaz v Praze vykazuje 1,915.000 zl., německý 2,725.000 zl. — Nejhůře jest to ovšem u akciových společností. Těch jest v Praze na př. 35, kdežto v Pešti 149. U nás zejména co do bank, svého času založena Živnostenská banka a domníváme se, že tím vše vykonáno. Ano, mluvívalo se i o konkurenci, kdykoli chtěl někdo zakládati nový nějaký ústav. S tímto zjevem se ovšem setkáváme i dnes ještě, s tímto úskoprsým stěžováním si na soutěž. A zatím cizí firmy klidně tu zřizují filiálky, jichž jest tu již tolik, jako marně bys hledal kde jinde. Vedle nutné filiálky rakousko-uherské banky máme v Praze Anglo Credit, Länderbanku, Wiener Bankverein, 10 filiálek průmyslových závodů (sklo — Budapešť, šicí stroje - Hamburk atd.); avšak nejhůře jest to s pojišťovnami, jež právě v Německu vykazují nejvyšší dividendu (roku 1896 u deseti společností více než 40%, u 6 mezi 30 až 40%, u 17 mezi 20 až 30, u 16 mezi 15 až 20, u 18 mezi 10 až 15 a u 26 mezi 5 až 10%). V Praze máme dohromady českých i německých pojišťoven 8, ale 18 filiálek cizích společností (Terst, Londýn, Lipsko, Pešť atd.), V Rakousku vůbec ještě lze na tomto poli mnoho činiti. V Anglii připadá při pojištění na život na 1 osobu pojištění 290 K, v Severní Americe 267 K, v Německu 68, ve Francii 84, ve Švýcarsku 74, v Rakousku jenom 35 korun! — Ovšem nebylo by správné, kdybychom vedle dobrých vlastností akciových společností (viz Dr. Lošťák, O reformě akciového práva v „Obzoru Národohospodářském" ročník IV., říjen a listopad 1899) nechtěli si přiznati stinné stránky, z nichž u nás hlavně na dvě sluší poukázati: 1. akciová společnost nebudiž zřizována pro osoby, nýbrž pro věc, 2. budiž vyvarováno se pachtění po spravním radovství. V tom právě má a musí spočívati význam akciové společnosti, že sbližuje velký počet osob nejrůznějších stavů a povolání bez rozdílu a tím přispívá k rozřešení sociálního problému." - Příští schůze „Všehrdu" po Velikonočních svátcích má na programu diskusi o budoucnosti právnického dorostu se zvláštním zřetelem k otázce auskultantské.

Přednášky. Zde episodu z mého přednáškového apoštolování: Schůze spolková o 3. hod. Na programu přednáška o praobyvatelích Moravy. Referent já. Ač táhlo již na pátou, a členů čítá se přes sto, mačkalo se v prostranném sále asi 10 lidí — nečlenů, z nichž dobrá polovice dam. P. předseda sběhal všechny ostatní hostinské místnosti, kdež p. členové mastili u několika stolů taroky a maryáš, připomínaje, že „už to začíná". Nadarmo. Zejména z kuželny sousedící se sálem nemohl přivábiti nikoho. Čekali jsme „až partie" skončí. Leč zbytečně. Přesvědčil jsem se s p. předsedou, že kuželkáři jsou v nejlepším, sázejíce na „roha" šestáky. Když ani zevlounu nebylo nám lze odloudit, počal jsem mluviti asi před 20 posluchači. Avšak zájem byl tak malý, že jsem postřehl tu a tam zívnutí. Zanechav vědeckých zpráv o archeologických výzkumech a zaujav řečnickou pósu našich pp. zástupcův národa, spustil jsem tluče se v prsa: „Patnáct set let jsme majitelé této půdy, té drahé země, o niž nám bylo nesčíslněkrát zápasit s vetřelci a loupežnými hordami národů sousedních, kteří přišli s netajeným úmyslem nám naše vlastnictví odejmout a z nás otroků nadělat. (Pohnutí). — Než ze smrtelných ran nám tak často zasazovaných národ náš vždy se ještě zotavil, a dá Bůh, že tuto drahou půdu svěcenou krví a prosáklou potem našich předků" atd. - - Úspěch ohromný; na čtyřicet rukou plácá a jeden pantáta pronesl tato památná slova: „Ne, z toho člověka může býti časem poslanec!" — *ník.*

Tiskem Rosendorf a spol. v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, POLITICKÁ A SOCIÁLNÍ.

Ročník IX. 15. dubna 1900. Číslo 14.

„Umgangssprache."

(Obcovací řeč.)

My Čechové a za jedno s námi všichni příslušníci všech oněch národností rakouských, které dosud nedosáhly rovnoprávnosti, žádáme od sčítání lidu, aby konečně počítáno bylo poctivě, t. j. aby vyšetřena byla, jak ve veškerém ostatním světě, i v Maďarsku, se děje, národnost sčítaných a nikoli tak zvaná ryze rakousko-německá „Umgangssprache". Žádáme to proto, jelikož po sčítání jeden každý k oné národnosti počítán bývá, jejížto řeč jakožto jeho obcovací řeč udána jest a jelikož se zjištěnými čísly Čechů a Němců spojeny jsou právě v zemích koruny České následky tak nad míru důležité.

Jak dosud (1880 a 1890) se sčítalo zvláště v těch místech, kde my Čechové protivníky nejvíce jsme utlačováni, nejen existence veliké části Čechův oficielně se popírá, nýbrž oficielně tvrdí se i existence právě tolika neexistujících Němců, takže výsledek dvojnásobně jest nesprávný; kdežto při sčítání domácího dobytka zaznamenávají se — jak vzhledem ku správnosti samo sebou se rozumí — koně v rubriku koňů a nikoli v rubriku hovězího dobytka. Dosavadní sčítací praxi upírá se od příslušníků národností požívajících nadpráví jakož i od vlád těchto národností příslušníkům národností, jež dosud nenabyly rovnoprávnosti, právě v místech nejdůležitějších oficielně právo — abych tak řekl: fysikální — k tomu, aby počítáni byli jakožto Čechové, Slovinci, Rusové a Poláci.

Velmi charakteristickou značkou tohoto tak přátelského smýšlení národností, požívajících nadpráví, a zvláště přátelského smýšlení Němců našich oproti národnostem, jež dosud rovnoprávnosti nenabyly, jsou ustanovení předpisu zákona sčítacího a nařízení prováděcích. Poslední tři odstavce paragrafu 14. předpisu o sčítání, schváleného sčítacím zákonem (Giskrovým) ze dne 29. března 1869 ř. z. č. 67, znějí takto: „Sčítání budiž před se vzato tak, aby jevilo se obyvatelstvo přítomné rozlišeno dle hlavních hledisk: pohlaví, věku, náboženství, stavu, domova, povolání neb zaměstnání, a obyvatelstvo nepřítomné rozlišeno dle pohlaví a místa pobytu. — Mimo to mohou vyšetřena býti data v ohledu

statistickém důležitá, na př. počet slepých a hluchoněmých, poměry bydlení a pod. — Jakým způsobem tak státi se má, ustanoví se nařízením."

Oznamovací cedule nařízení ministra vnitra (Giskry) ze dne 15. srpna 1869 ř. z. č. 142 o předsevzetí sčítání lidu 1870 obsahuje následujících 12 rubrik: běžné číslo osoby, jméno, pohlaví, rok narození, náboženství, stav rodinný, povolání neb zaměstnání, místo narození, příslušnost, přítomen, nepřítomen, poznámka (vady, příslušenství k vojsku, příslušnost osob cizích, pobyt nepřítomných). Z toho jde, že roku 1869 v Rakousku, obydleném deviti národy, národnost obyvatelů nebyla počítána ani k „hlavním hlediskům", uvedeným v prvním ze tří posledních odstavců paragrafu 14. dotčeného předpisu, ani k jiným „statisticky důležitým datům".

Oznamovací cedule nařízení ministerstva vnitra (Taaffova) ze dne 6. srpna 1880 ř. z. č. 103 o předsevzetí sčítání lidu r. 1880, obsahuje následujících 18 rubrik: běžné číslo osoby, jméno, pohlaví, rok narození, místo narození, příslušnost, vyznání víry, stav, Umgangssprache, povolání, zaměstnání, vedlejší výdělek, znalost čtení a psaní, vady, přítomen, nepřítomen, pobyt nepřítomných, poznámka. Poučení, jak vyplniti jest cedule oznamovací, obsahuje následující ustanovení a sice v odstavci 6.: „Majitel bytu jest povinen ceduli oznamovací za sebe, za členy rodiny, podnájemce a zřízence buďto sám vyplniti, aneb tím někoho jiného pověřiti; avšak správnost a úplnost vyplnění musí ve všech případech potvrditi majitel bytu svým podpisem . . . ." a pak k rubrice IX. obcovací řeči. „Rubriku tuto jest vyplniti pouze ohledně příslušníků zemí na radě říšské zastoupených. Ohledně každé osoby udati jest onu řeč, které užívá v obvyklém obcování, avšak vždy pouze jednu z řečí následovně uvedených a sice: německy, česky-moravsky-slovácky, polsky, rusínsky, slovensky, srbsky-chorvatsky, vlašsky-ladinsky, rumunsky, maďarsky (tuto pouze v Bukovině). — Ohledně těch, již následkem nízkého věku, tělesných vad, anebo naprostého nedostatku vývinu duševního žádné neužívají řeči, jest z naznačených výše řečí zapsati tu, kterou vzhledem na poměry jakožto obcovací řeč („Verkehrssprache") individuí takových jest pokládati a kterou rodičové jejich aneb zástupcové těchto udají."

Oznamovací cedule nařízení ministerstva vnitra (Taaffova) ze dne 9. srpna 1890 ř. z. č. 162 o předsevzetí sčítání lidu r. 1891 na základě stavu ze dne 31. prosince 1890 obsahují taktéž rubriku „Umgangssprache", a poučení k rubrice 11 obcovací řeči zní tak, jako poučení pro rok 1880 s tím pouze rozdílem, že v poučení o řeči nèmých na místě slova „Verkehrssprache" užito slova „Umgangssprache". Z toho jde, že i v letech 1880 a 1890 v Rakousku, obydleném devíti národy, národnost obyvatelů nebyla počítána ani ku „hlavním hlediskům", uvedeným v prvním ze tří posledních odstavců paragrafu 14. dotčeného předpisu, ani k jiným „statisticky důležitým datům".

Jelikož však onen rozdíl mezi národy, jenž hlavně v různosti řeči se jeví, z četných neodbytných příčin dále nemohl býti ignorován, byla — za tím účelem, aby počet příslušníků onèch národností, jež dosud

nenabyly rovnoprávnosti národnostní, zvláště na důležitých místech, na kolik možno nepatrným se ukázal — sdělána nová rubrika „Umgangssprache“, zrovna stvořená pro národnosti, požívající nadpráví, zvláště pak pro Němce v tak zvaném uzavřeném území německém v Čechách.

Jak správným jest tu užívání tohoto pojmu „Umgangssprache“, jde na jevo již z toho, že dle poučení po případě jest říci: Josef Huber, 30 let starý, čtení a psaní neznalý, hluchoněmý, obcovací řeč: německá. (Kdyby tento Josef Huber, popsaný tu přesně dle litery i ducha dotčeného nařízení, někdy snad z dopuštění božího vystihnul rozum popisu tohoto, v témže okamžiku - - trvám — lékem sluchu by nabyl i řeči.)

Jak správnými jsou statisticky důležitá data“, která skytá dosavadní praxe sčítání lidu, jde na jevo na př. již z toho, že dle dotyčných dvou speciálních repertorií pro Moravu napočteno bylo v Brně: r. 1880 Němců 48.591, Čechů 32.142, r. 1890 Němců 63.622, Čechů 28.802, rozdíl + 15.031 Němců, — 3340 Čechů, výsledek to, jenž vzhledem na čísla absolutní, zvláště však vzhledem na přibývání Němců a ubývání Čechů, každého, kdož poměry v Brně zná z vlastního názoru, přinutí k smíchu.

Ohledně Vídně správnost výsledků sčítacích drasticky byla illustrována statí článku, jejž uveřejnil 1894 Otto Wittelshöfer v červnovém sešitu měsíčníku „Preussische Jahrbücher“ pod záhlavím „Politische und wirthschafliche Gesichtspunkte in der oesterreichischen Nationalitäten-Frage.“ Německý směr článku tohoto charakterisován jest výrokem (str. 494): „Nikdo neměj za to, že bychom radili Němcům, aby založili ruce. Tak jako ten, kdož důvěřuje v boha, nezůstane z tohoto důvodu fatalisticky nečinným, tak nesmějí Němci lhostejnými býti vůči místnímu postupu Slovanů. Konkretná zařízení, která ve sporných obvodech Němcům umožní pěstovati svou národnost a Slovanům usnadní státi se Němci, podporování škol, příležitost četby, udržování německých listů a pod. jsou tu naléhavými příkazy. Avšak nesmí býti zásadou nepřátelské uzavírání se před cizím živlem, zásadou musí býti recepce“ (vstřebání).

Nuže, v tomto článku čteme (na st. 470—472): „ . . . V tom ohledě jsou též poměry ve Vídni nanejvýše pozoruhodny. Obyvatelstva měla Vídeň r. 1890: 1,364.548 osob, z nichž narozeno bylo:

ve Vídni	610.062
v Dolních Rakousích	155.379
v Čechách, na Moravě a ve Slezsku . . .	378.076
v ostatní Cislajtanii	83.313
v cizozemsku (včetně Uherska)	137.718

I pokusili jsme se cifry, týkající se Čech, Moravy a Slezska, rozlišiti dle národnosti a sice tím způsobem, že každý, kdož narodil se v okresu jednojazyčném, připočten byl k národnosti dotyčného okresu, dežto ti, kdož narodili se v okresích smíšených, dle téhož poměru, v kterém v dotyčných okresích obyvatelstvo přítomné dělí se v Němce a v Čechy, rozvrženi byli na obě národnosti. Avšak vzhledem na

velkou stěhovavost Slovanů a na méně příznivý hospodářský stav živlu českého lze za to míti, že tímto výpočtem živel český spíše jest podceňován. A tu vychází, že z přítomných ve Vídni pochází rodem:

	Němců	Čechů
z ryze německých okresů českých	29.147	—
„ „ českých „ „	—	101.594
ze smíšených okresů českých	35.614	48.459
z ryze německých okresů moravských	2.054	—
„ „ českých „ „	—	28.239
ze smíšených okresů moravských	47.104	62.234
z ryze německých okresů slezských	13.401	—
ze smíšených okresů slezských	6.170	4.060
úhrnem . .	133.490	244.586

Dle toho výpočtu bylo by plnorodých Čechů, žijících ve Vídni, 244.586; při tom ještě uvážiti jest, že kromě těch žije ve Vídni mnoho Slovanů Nečechů a pak to, že sčítání konalo se koncem prosince, tak že nedošla zřetele ona část slovanských dělníků, která pouze od jara až do podzimu jest přítomna a snad několikrát deset tisíc osob čítá. Čísly uvedení tvoří stálý element severních Slovanů ve Vídni žijících. Silné stěhování, zvláště stěhování do Vídně, jeví se i z jiných dat. Tak ukazuje nám porovnání přirozeného pohybu (změna následkem porodů a úmrtí) se skutečným obyvatelstva stavem, na nějž vliv mělo stěhování:

	1869—1880	1880—1890
ve Vídni přírůstek	194.441	170.829
oproti tomu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku úbytek	260.044	244.799

osob. Ve Vídni bylo r. 1890. 908.608 více přítomných než příslušných, v Čechách a na Moravě naopak o 628.078 méně přítomných než příslušných; kdežto totiž v Čechách a na Moravě bydlí jen 269.724 cizích, bylo v ostatním obvodu říše napočteno 897.794 osob, příslušných do Čech a do Moravy. Příslušníků do Čech a do Moravy přibývá v Dol. Rakousích valem; roku 1869. 310.414, roku 1880. 485.985, roku 1890. 616.511. Z osob napočítaných ve Vídni jakožto tam přítomných patřilo r. 1890. dle příslušnosti 34·91 procent do Vídně a téměř tolikéž, 33·21 procent do Čech a do Moravy.

Oproti těmto výsledkům jest nám nyní postaviti udání o obcovací řeči, pokud se týče o národnostním vyznání obyvatelů. R. 1890. udalo v Dolních Rakousích z obyvatelstva, 2,364360 čítajícího, česky jakožto obcovací řeč 93.841 osob, ve Vídni 61.257, tudíž jen čtvrtý díl rozených Čechů. Přiměřeným jest číslo toto pouze počtu nastěhovavších se za poslední léta, snad na nejvýš počtu přistěhovavších se během posledních 6 až 8 let do Vídně ryzích Čechů, kdežto všichni ostatní jsou němectvím již absorbováni. Při tom dlužno míti k tomu zřetel, že v jednotlivých okresích dělnických, na obvodu města bydlí pospolu jakožto uzavřené celky větší množství Slovanů, jimž nevidí se nutným, aby ihned po přistěhování se odložili svou národnost.“

Ta závěrka autorova, že z ryzích Čechů, přistěhovavších se do

konce r. 1890. do Vídně, v tomto okamžiku tři čtvrtiny absorbovány byly němectvím, není správnou, jelikož tu autor nesprávně předpokládá, že číslice rubriky „Umgagssprache“ ukazují v čítacích arších výsledek národnosti z vlastního popudu zvolené („selbstgewählte Nationalität“). Že předpokládání toto vůbec správným není, doznává autor sám, když na str. 466 praví: „.. Arci že označení „selbstgewählte Nationalität“ vyžaduje jakéhosi omezení. Kde údaje činiti jest majitelům bytů, mohou tito ohledně spoluobyvatelů, dítek, učňů a služebných libovolně si vésti. Taktéž může místní správa při kontrolování a opravování údajů těchto a taktéž tam, kde sama sčítání provésti má pomocí komisařů, účinkovati tak, aby údaje učiněné z vlastního popudu sčítaných byly změněny. Tam totiž, kde panuje národnostní boj, často zneužívá se této autority a zvláště v severních Čechách vydávají mocní továrníci německí dělníky české za Němce, aby zachovali ryze německou správu a školu. Avšak vzrůst národnostně-demokratického hnutí mladočeského má za následek, že při sčítání r. 1890. tento moment méně silně účinkoval, tak že čísla tohoto sčítání relativně změněna jsou snad ve prospěch Čechů, kdežto absolutně účinek vlivu toho na úhrnný výsledek dosud ještě — jak připustiti možno - - jest Čechům k újmě.“

Pro správnost předpokládání autorova, že dotčené autority ve Vídni se strany majitelů bytů nebylo zneužito, není žádných důvodů, zvláště proto, že tvrzení autorovo, že z přistěhovavších se do konce r. 1890. do Vídně ryzích Čechů v tomto okamžiku pouze 61 tisíc v němectví ještě neutonulo, pravdě alespoň velmi nepodobným jeviti se bude každému, kdož Vídeň za delšího stálého pobytu poznal a česky i jen tolik rozumí, aby řeč tu rozeznati mohl od jiných řečí, jež ve Vídni jest slyšeti.

Nuže, zkouška bude snad konána již r. 1900, pak-li že do té doby i v Rakousku - - kde politický život v podstatě zakládá se v boji národností, jež dosud nedosáhly rovnoprávnosti, proti národnostem, jež požívají nadpráví - - n á r o d n o s t obyvatelů stane se „statisticky důležitým datem“. Dosud arcit byla právě skutečná důležitost národnosti obyvatelů příčinou toho, že při sčítání lidu národnost obyvatelů n e b y l a zjišťována.

To vše napsal jsem ve spisu svém „Die böhmische Frage“, vydaném koncem roku 1895, ve stati na str. 71—76, kterouž podal jsem tu volným překladem. — Že příčinou toho, že dosud nikdy nebyla při sčítání lidu vyšetřena n á r o d n o s t obyvatelů, není snad statistická nepřesnost a ledabylost, jde s naprostou jistotou na jevo z toho, že v oznamovacích cedulích udati jest ohledně domácího dobytka, kolik kde jest: I. k o n í a sice: 1. mladých: a) do jednoho roku, b) od jednoho roku až do upotřebení ku práci; 2. klisen: a) hřebných neb o hříběti ssajícím, b) jiných klisen; 3. hřebců, 4. valachů bez rozdílu let. — II. h o v ě z í c h d o b y t č a t: 1. mladých do jednoho roku; 2. býků od jednoho roku; 3. jalovic od jednoho roku: a) dosud jalových, b) březích; 4. krav; 5. volů od jednoho roku: a) dosud ani v tahu, ani na krmení, b) již v tahu anebo na krmení. III. m e z k ů a o s l ů: 1. mezků-oslů po meči, mezků-oslů po přeslici, 3. oslů (po

meči i po přeslici). -- IV. Koz bez rozdílu věku a pohlaví. — V. Ovcí a sice: 1. matek, 2. mladých jehňat a skopců do dvou let, 3. beranů a skopců od dvou let. — VI. prasat: 1. podsvinčat, 2. selat do jednoho roku, 3. jiných prasat. Dle dosavadních rakouských ustanovení o sčítání lidu patří tedy ku „statisticky důležitým datům" i to, kolik na př. ve Zlámané Lhotě jest prasat: 1. podsvinčat, 2. selat do jednoho roku a 3. jiných prasat, kdežto kolik jest ve smíšených okresích Čechů, nepatří dosud ani k „hlavním hlediskům", ani ke „statisticky důležitým datům".

Jak bude letos (sčítání lidu bude 31. prosince), snadno jest říci. O tuto věc nestarají se ani poslancové naši, ani listy naše, ani my sami („Národní Listy" teprve včera úvodním článkem o věc zavadily) a až se o to -- pozdě, kdy nám již zacházeti bude za nehty — počneme starati, dostaneme od dotyčného ministra odpověď: ale škoda, že jsem to nevěděl dříve, milerád bych byl vyhověl požadavku tak rozumnému, avšak vzhledem k tomu, že ku sčítání lidu třeba jest tak ohromného množství, několika milionů, úřadních tiskopisů, jichž výroba a dodání vyžaduje mnoho času, musili jsme — poučeni zkušeností nedávno nabytou při zavádění haléřových známek poštovních a příslušných tiskopisů -- s výrobou tiskopisů sčítacích počíti hned po novém roce a teď jsou tiskopisy ty již zhotoveny a úřadům již i dodány a na nové není -- jak sami doznáte — již času, nehledě ani ke hmotné ztrátě, která by vzešla státní pokladně, kdyby nebylo použito těch četných milionů erárních tiskopisů; avšak — tak uslyšíme dále dle známé nám již noty -- až se vypotřebují, nebude žádných překážek. Pravda, věc ta bude vlastně na denním pořádku teprve za deset let a tu já sotva ještě budu ministrem . . . hm! škoda, že jste s tím nepřišli dřív; věděli prý jste o „Umgangssprache" již dávno; atd. atd. Snad obdrží poslancové naši k dotyčnému dotazu odpověď tu již teď, neboť vzhledem na prozíravost vládní k nám Čechům není vyloučeno, že dotyčné tiskopisy již teď jsou natisknuty.

Avšak vše to, že totiž ani při sčítání lidu r. 1869, ani r. 1880, ani r. 1890 nebylo přihlíženo k národnosti obyvatelů, že pro sčítání r. 1880 a r. 1890 vynalezena rubrika „Umgangssprache", že u nesčítaných tisíců a tisíců Čechů vdána r. 1880 a r. 1890 jakožto obcovací řeč němčina, a že po sčítání lidu „Umgangssprache" platí za národnost, to vše, pravím, chápu proto, že to dělali a dělají Němci; ano i to, že dosud (koncem března) nestaráme se o to, aby při sčítání lidu (koncem prosince) zjištěna byla národnost, i to — pravím — chápu, neboť to jest opět ta naše prozíravost, opět a opět tak skvěle osvědčená.*) Avšak jedna věc naprostou jest mně záhadou. Nechápu totiž,

*) Jinak chystají se k tomu Němci. Tak píše na př. vídeňská „Ostdeutsche Rundschau" v úvodním článku čísla 73. ze dne 15. března pod záhlavím „Pamatujte na sčítání lidu!" „. . . Jelikož dle zákona zjištěna býti má „„Umgangssprache"", bylo by porušením zákona a sdělánim nesprávného obrazu, kdyby se připustilo, aby jednotlivci místo obcovací řeči libovolně udali řeč mateřskou. Jest tudíž povinnosti všech úřadů, všech domácích, podnikatelů a zaměstnavatelů, vůbec všech, kdož mají zájem o zákonité provedení sčítání lidu, přihlížeti k tomu, aby vyplněna byla rubrika obcovací řeči pravdivě, dle skutečných poměrů a nikoli podle přání če-

že jest možnou věcí, aby za účelem jakéhokoli urovnání národnostních bojů za podklad brány byly výsledky sčítání obyvatelů dle „Umgangssprache“ — (viz smiřovací konferenci vídeňské presidentem ministerstva 19. března podaný návrh na rozdělení království Českého na základě „Umgangssprache“) — vládou, ve které zasedá jako český ministr-krajan Čech. Jestliže, jak předpokládáme, nynějšímu českému ministru-krajanovi bylo a je známo, jaký význam má slovo „Umgangssprache“ právě v národnostním boji českoněmeckém, k jehožto uklidnění spolupovolán byl do rady ministerské jako český ministr-krajan, pak nadcházejí následující otázky: Byl obsah návrhu na rozdělení království Českého dle „Umgangssprache“, jejž president ministerstva podal konferenci smiřovací, (jejížto výsledky i co do upravení otázky jazykové jen při úřadech autonomních rovnají se přese vše opačné tvrzení oficielního a německého tisku holému nic a sice, jak samo sebou se rozumí, proto, že vyloučena jest shoda mezi rovnoprávností a nadprávím) -- českému ministru-krajanovi znám dříve, nežli návrh byl podán? Byl-li mu znám dříve, než návrh byl podán, nadchází otázka druhá. Zasadil se český ministr-krajan, upozorniv chéfa svého na význam a dosah slova „Umgangssprache“ právě v této záležitosti ze všech sil svých o to, aby president ministerstva buďto upustil vůbec od návrhu svého, aneb aby alespoň slovo „Umgangssprache“ zaměnil slovem „Národnost“ a tím prohlásil, že sčítání lidu v prosinci dití se bude na základě národnosti? Souhlasil-li český ministr-krajan s podáním návrhu toho, pak jednal ke škodě národa českého. Zasazoval-li se však o záměnu slova „Umgangssprache“ slovem „Národnost“, ale bez úspěchu a to ve věci tak důležité, ve věci takového dosahu, ve věci zásadní a tak nade vši pochybnost správné, pak jisté jest, že nynější ministr-krajan národu českému v jeho boji o rovnoprávnost národnostní velmi málo jest platen, nýbrž i že setrváním svým v ministerstvu nynějším vzbuzuje ve veřejnosti domněnku, že návrh na rozdělení království Českého a sice na základě „Umgangssprache“ nemůže býti na škodu národa českého v nižádném ohledu již proto, že podán byl presidentem takového ministerstva, v němž jakožto český ministr-krajan zasedá Čech. Jsouť všude jisté meze. To pravím přes to, že naprosto schvaluji, že nynější český ministr-krajan ze všech sil svých se zasadil o to, aby poslancové naši na radě říšské z ohlášené obstrukce proti předlohám vládním vyjmuli předlohu zákona o brancích roku 1900. Dle úsudku mého bylo předlohu tu vyjmouti z obstrukce již proto, že nejen nebylo žádné vyhlídky na zdar, nýbrž naprosto jistým byl naprostý, úplný nezdar z následujících příčin. Předně měla předloha ta jen tři články vůbec a pouze dva obsahu meritorního.*) Za druhé jest jisté, že vzhledem na

ských rýpalů a buřičů.“ Zajímavým jest v článku tomto výrok: „... Jak by to teprve vypadalo, kdyby se Čechům“ (v Dolních Rakousích) „podařilo při letošním sčítání lidu na místo 93.000 sehnati snad dvakrát neb třikrát tolik — sami chvástají se, že Slovanů je ve Vídni půl milionu! -- hlásících se k „obcovací řeči české“ ...“ Vida! Dvakrát nebo třikrát tolik připouští i „Ostdeutsche Rundschau“!

*) Jest to platný nyní zákon ze dne 15. března 1900 ř. z. č. 45, obsahující v textě německém všeho všudy slov (nápis 24, úvod 11, dva meritorní články 52 a 54,

obsah předlohy nebylo by se obstrukci české proti ní dostalo assistence se žádné strany pravice a to ani passivní, neřku-li aktivní, nehledě ani k tomu, že již všechny strany sněmovny mají obstrukce — z které smetanu sebrali již naši Němci — vůbec až po krk. Dle úsudku mého byl by z obstrukce poslanců českých proti *této* předloze za krátké dva dni zůstal — abych to řekl prostonárodně — jenom mastný flek — s příslušenstvím. Příslušenství dotčené bylo by pak bývalo následující. Předně byli by Poláci vzhledem na obsah předlohy bývali námi přímo donuceni nejen k tomu, aby se rozešli s námi (i dost honorowo), nýbrž i k tomu, aby padli Němcům v otevřenou vždy náruč (jim dost zdrówo — alespoň na čas). Když by pak Čechové byli prováděli obstrukci i proti jiným předlohám, na př. proti předloze o stavbě státních železnic k Terstu, nebyl by nadešel absolutismus; byli by tu pouze mrknuli na sebe předseda ministerstva, předseda říšské rady a předsedové ostatních větších klubů a ve *jménu parlamentarismu* byl by jednoho dne býval bez debaty a bez ohledu na ustavení jednacího řádu přijat řízný dodatek k jednacímu řádu podobný tomu, jenž podán byl ve sněmovně vlašské výborem pro jednací řád, znemožňující jakoukoliv obstrukci; a pak dobrou noc na několik let!

Avšak, nehledě ani ku věci samé, již z posměšného a nad míru zlostného skřeku, jenž ozval se v žurnalistice vídeňské jako z hejna hladovících krkavců, obletujících štvané již dlouho a hlubokou závěj břednoucí srnčí, když vešlo ve známost, že český klub usnesl se, předlohu o brancích vyjmouti z obstrukce, kde kdo mohl seznati, jak důležitým a jak správným bylo usnesení toto. Zde nelze nedotknouti se mi řeči, kterou dle zprávy „Národních Listů" ze dne 26. března měl říšský poslanec dr. Eduard Grégr v neděli dne 25. března na Mělnice ve schůzi svých voličů. Mnoho jest na světě lidí, jež lze charakterisovati takto: V rodině aneb ve sdružení, jehož jsou členy, jedná se o to, má-li anebo nemá-li vykonán býti čin, o jehožto následcích názory radících se velmi se liší. Dle úsudku malé většiny jest činu toho nevyhnutelně třeba na odvrácení škody, jinak (dle úsudku této většiny) neodvratné, kdežto dle úsudku velké menšiny blaho rodiny anebo sdružení vzroste, nebude-li čin ten vykonán, a veliká nadejde škoda, bude-li vykonán. V takových kritických dobách řečení lidé shodu onu prorokují s dodatkem, že *snad se mohou mýliti*, a varují většinu a hlasují proti činu, aby rodina neb sdružení neutrpělo škodu, kterou by oni nebyli předvídali, kterou by oni nebyli prorokovali, před kterou by oni nebyli varovali a proti níž by nebyli hlasovali. Po úradě pak veřejně vyprávějí, že loyalně podvolili a podrobují se většině, avšak že čisti jsou krve této (jako kdysi nebožtík Pontius Pilátus).

Jednání takové jest daleko chytřejší, než na první pohled zřejmo.

článek prováděcí 33, datum 5, podpisy 3) úhrnem 182, pak 13 čárek, 8 teček obyčejných, 13 zkracovacích a jiných a 1 dvoutečku a konečně in nuce tato meritorní ustanovení: čl. I.: Dřívější ustanovení braneckých kontingentů prodlužují se na rok 1900, a čl. II.: Odvod označených kontingentů braneckých a sice: . . . povoluje se na dotčený rok.

V odměnu se mu dostane vždy, ať věc dopadne tak aneb onak, nezbytně pochvaly. Byla-li činem tím odvrácena škoda, (dle úsudku většiny) jinak neodvratná a nenadešla-li přes to, že čin byl vykonán, škoda prorokovaná, může prorokující ve schůzi rodiny aneb sdružení, ve které vzhledem na to, že odvrácena byla anebo nenastala škoda prorokovaná, panuje dobrá mira, takto řečniti: Alleluja! Chvalme boha na výsostech, že takto věc dopadla; ale nemáte ani zdání, jakého jsem zažil strachu a kolik jsem probděl bezesných noci, a nevíte, jak jsem rád, že jsem se mýlil. Odezva jest pak tato: Hleďte, on tolikého zažil za nás strachu, tolik noci nespal a přes to teď doznává veřejně, že se mýlil, a je rád, že se mýlil! — To je vlastenec! — A když v opačném případě po vykonání dotyčného činu nadejde škoda prorokovaná, tu ve schůzi rodiny anebo sdružení, ve které vzhledem na tento následek činu panuje chmurná nálada, může zase prorok řečniti takto: Moji milí! vidíte! vidíte! Nepravil jsem to? Nezrazoval jsem vás? Nehlasoval jsem tehdy proti tomu? (Rodina věší hlavy a vzdychá.) Avšak — pokračuje prorok — nevíte, jakou lítostí mne naplňuje, že jsem měl pravdu, a půl života bych za to dal, kdybych se byl mýlil. A odezva jest: Hleďte! on to věděl, dobře to věděl, prorokoval nám to a varoval nás! to je hlava! pravdu měl, a přece by půl života dal za to, kdyby se byl mýlil; to je charakter! — Mám za to, že není mnoho dospělých, kteří by v obecním životě nebyli poznali jednoho aneb více takovýchto lidí, kteří mnohdy ani si nejsou vědomi této své chytrosti a bezděky bona fide tak jednají.

V klubu českých poslanců na radě říšské (8. března) po osmihodinovém rokování o tom, zda-li předloha o brancích vyjmuta býti má z obstrukce, hlasovalo ze 36 přítomných 22 pro vyjmutí a 18 proti; mezi těmito i dr. Grégr, jenž pak dle dotčené již zprávy „Národních Listů“ ve schůzi mělnické pravil mezi jiným toto: „. . V případě, o který jde, většina rozhodla. Byl to konstituční čin; jiné cesty neznáme. Musíme se většině podrobiti, dokud v celém svazku trváme . . Překvapení bylo všeobecné a veliké. Byla překvapena vláda, byly překvapeny všecky strany v parlamentě, celá žurnalistika, kruhy nejvyšší, ale nejvíce snad český národ (Výborně!), který toho nejméně očekával . . Jaké budou následky? Řečník nechce býti zlověstným kulichem, i upozorňuje pouze, že mineným usnešením zachráněna byla aspoň na čas nynější vláda, dělnost parlamentu a snad i centralistický systém . . Čeští poslanci již dvakrát obstrukcí domohli se úspěchu: porazili koaliční ministerstvo Windischgrätzovo a později vládu Clarovu. Takto stala se česká delegace obávanou — a strach Vídně mnoho znamená . . Důvody byly tři: míti ohled na rozhodující kruhy a jich poměr k armádě — to byl první důvod. Druhým byly obavy před absolutismem, třetím zachránění pravice . . Konečně absolutismus by musil býti odstraněn a přišla by lepší ústava, než nynější, která se osvědčila nedostatečnou (Výborně!), třeba ne hned taková, jaké si přejeme. A to by byla lepší etappa, než nějaká jazyková tretka. Já se absolutismu nebojím, prohlašuje řečník, poněvadž mám za to, že to v Rakousku jinak nepůjde, nežli že budeme musit přejíti červeným mořem absolutismu,

než dostaneme se do slíbené země . . Hlavní překážkou jest nynější centralistická ústava. Kdybychom tento hlavní sloup, spočívající v nynějším parlamentě, podrazili, celá ostatní budova by musila spadnouti. A čím můžeme podlomiti parlament? To nám ukázali Němci. Obstrukcí zmařili činnost parlamentu a zastavili státní mašinu. Co nám zbývá, než jíti za tímto skvělým příkladem? Že bychom to dokázali, o tom není pochybnosti. Možná, že jsme byli blízko svému cíli, a že, když jsme měli zasaditi poslední ránu, lekli jsme se a nechali toho. To je význam toho, co se stalo. Mínění je ovšem různé; pravilo se také, že by obstrukční cesta nebyla vedla k cíli. Já i moji přátelé také se můžeme mýliti; možná, že by obstrukce byla selhala . . ." —

Podtrhnuv poslední dvě věty, vzdávám se další kritiky, podotýkaje ještě, že po řeči následoval „Bouřlivý, dlouho trvající potlesk" a opponentovi předsedou odepřeno slovo.

Máme tedy, jak vidno, dotčené tu věci v dobrém pořádku: v klubu poslanců říšských na místě disciplíny odboj; v ministerstvu na místě statné obrany chabé a již i nemístné zastoupení: v otázce jazykové vládní návrh na rozdělení království Českého na místě jazykových nařízení Badeniho a v návrhu samém a — zázrak-li se nestane, anebo div nějaký — v příštím sčítání lidu „Umgangssprache" na místě „národnosti".

V Praze, dne 2. dubna 1900. *Alexander Neklan.*

Organická theorie v sociologii.

Podává Emil Hoffer.

I.

Co jest sociologie? Jaký jest její předmět? Jaké methody užiti při sociologickém bádání?

Tyto tři otázky pro každou vědu důležité, otázky po výmezu, předmětu a methodě, zaujímají od několika let přední místo v obsáhlé literatuře sociologické. Odpovědi na ně se kříží, na třech mezinárodních sjezdech sociologických o nich diskutováno, ale shody - jak bývá již obyčej — nedocileno, aniž vnikl určitý, jasný, vše osvěcující paprsek v temné pletivo různých myšlenek a názorů.

Na otázku první různě se odpovídá [1]), ale jistě bylo by též zcela správno říci: Podati výmez sociologie značí ve stručnou, konečnou formuli shrnouti výsledky veškeré sociologické práce. Ta však dosud vykonána není a proto by bylo žádoucno, aby každý výmez podáván a přijímán byl jen s výhradou, že souhlasiti bude s výsledky bádání vskutku vědeckého. Kdyby této relativnosti z nehotového, ba možno skoro říci ze přípravného stavu vědy společenské plynoucí byl si každý pracovník vědom, mnohému trpkému sporu by se předešlo, v práci

[1]) I. Vanni, Prime linee di un programma critico di sociologia, 1888, uvádí deset výmezů sociologie. Od té doby ještě několik jich přibylo.

vědecké vyhnulo by se nedůslednostem, požadavku vědecké přesnosti stále sebe samu kontrolující by se nejspíše vyhovělo.

Odpovědi na druhou otázku zasluhují více pozornosti, neboť na stanovení zvláštního, pouze sociologii vlastního předmětu závisí býti její jako samostatné vědy a určité místo ve stupnici věd. S tím ovšem nerozlučně souvisí methodologická otázka: methoda musí předmětu odpovídati. Nebylo by sice správno chtíti tvrdit, že každá věda má svoji vlastní, výlučnou methodu, neboť jistý logický postup jest společnou studánkou, z níž všechny vědy čerpají. Přece však způsob, jakým jednotlivé vědy pramene toho užívají, má pro každou z nich zvláštní ráz právě růzností předmětu podmíněný, tak že v tomto relativním smyslu lze mluviti o zvláštní methodě pro každou z nich.

Literatura, jež za několik let o otázkách těchto se nahromadila je velmi obsáhlá a poučná. Zvláště několik studií z poslední doby, jež budou později uvedeny, snažilo se přivésti více světla ve spornou věc. Vyčerpati význačné zjevy sociologické literatury úplně přesáhlo by daleko meze tohoto článku, který spokojiti se musí jen výseči obsáhlého kruhu bádání sociologického, určenou obloukem, jenž je označen obvyklým názvem „organická theorie".

Pro rozlišování směrů mezi sociology jsou rozhodny methodické zásady, jichž se přidržují. Proto otázka methody jest v sociologii velmi důležita. Otázka vědecké methody povstává, když ta která věda je již ustavena, má trvale zajištěnou existenci; methodologie ani nevytvořila ani nepomáhala objeviti nových věd, nýbrž mohla vědy již stávající pouze legitimovali. U sociologie bývá spatřována odchylka od těchto skoro všeobecně uznaných vět, avšak tuším neprávem. Sociologie, ovšem bez tohoto moderního jména a bez uvědomění jako samostatná věda, existovala v zárodku již dávno před tím, nežli ji Comte učinil vědou, nazvav ji zprva [2]) „fysikou socialní" a když Quetelet [3]) terminu toho užil pro jisté odvětví statistiky, zvoliv pro ni jméno „sociologie". [4]) Před Comtem skrývala se velmi často v „politice" a zabývala se hlavně státem, vládou, pomíjejíc skoro úplně ostatních stránek společenského života. [5]) Polybios sevšeobecňuje jisté poznatky, k nimž došel studiem dějin, jest vedle Platona a zvláště Aristotela jedním z předchůdců vědy společenské ve starověku. V XIV. věku arabský historik Ibn Chaldun ve svém díle „Úvod v dějepisectví" vyslovil mnoho všeobecných pravd, které sociologickými v pravém smyslu zváti lze. [6])

[2]) V „Système de politique positive", 1822, otištěném v Saint-Simonově Catéchisme des Industriels; opět tištěno v „Oeuvres de Saint-Simon et d' Enfantin", svaz. 38.

[3]) Roku 1835 vydána jeho „Physique Sociale".

[4]) Poprvé setkáváme se s tímto jménem v Cours de philosophie positive, IV. 185. Před tím, IV. 180, nalezneme adjektivum „sociologique" poprvé. Dříve užíval Comte adjektiva „social".

[5]) U Hobbesa nalezneme jméno „social philosophy" a v předmluvě ke spisu De corpore praví Hobbes, že nová ta věda není starší jeho knihy De cive (1642). Srv. G. Ratzenhofer, Sociologische Erkenntnis. 1898, str. 2.

[6]) Srv. Gumplowicz, Sociologische Essays, 1899, IX. stať: Ibn Chaldun, ein arabischer Soziolog des XIV. Jahrhunderts, německé spracování autorova článku, jejž přinesl Varšavský „Przeglad filozoficzny" 1898. Francouzský překlad díla Ibn Chal-

Macchiavelli, T. Morus, Bodin, Albericus Gentilis, Althusius, Hugo Grotius, Hobbes, Locke, Pufendorf, Leibniz, Chr. Wolff, politikové a filosofové práva, přispěli také aspoň zrnkem. A abychom zašli do dob ještě bližších, Giambattista Vico, „odvážný a hloubavý tvůrce filosofie dějin" (Falckenberg), na př. svými „corsi" a „ricorsi" vyjádřil to, co dnes nazývá se periodičnosti jistých stavů společenských, a mnohé ještě myšlenky v „Nové vědě" jeho mají sílu a svěžest názorů moderních.[7]) A dále Rousseau, Mirabeau, Sicyès, politikové 18. století, a vedle nich Montesquieu, Turgot,[8]) a zvláště Saint-Simon v řadě předchůdců Comteových nezaujímají místo nezávažné. Ale vše to nebyla ještě věda společenská, nýbrž jen souhrn pozorování skutečností, jež se samy pozorovateli téměř vnucovaly; scházelo plné uvědomění, prohloubení a upevnění nedokonalé logické struktury. První pokus o to, jak se jednomyslně uznává, učinil Auguste Comte, cestou kritiky chtěje postaviti sociologii na pevnou základnu skutečnosti a pojednav zároveň o methodě, která by jí byla vhodna — a v tom spatřuje se odchylka od pravidelného postupu, v té okolnosti, že předčasně o methodě pojednal. Ukazuje se k tomu, že Descartes, Claude Bernard a jiní o methodě svého studia pojednali teprve, když byli dokonali své dílo, jako by se ohlédli po cestě, kudy se dostali na vrch hory. Ale právě tak i Comte. Jistý základní methodický tah byl pro sociologii u Comtea dán již jeho positivistickým stanoviskem, prvotní zásadou jeho positivní filosofie, povahou a úkolem, které stanoví positivní vědě (Cours de phil. pos. I. 9, 22), ale methodu přece pro sociologii stanovil, když před tím určil jí předmět a hranice (IV. 235, 294—336, zvl. 320). Po Comteovi mnozí věnovali síly své mladé vědě, která jako mladý pták v prudkém letu vyrazila z hnízda do modravé výše, ale ku svému dobru záhy dost klesla k zemi, na půdu skutečnosti. Po prudkém tom projevu živné a hybné síly, který do jisté míry byl nutný, aby ukázala oprávněnost svou k životu jako věda, s mnoha stran jí odpíranou — že při tom si vedla příliš deduktivně, aprioristicky, tak že stržila výtku, že metafysika u ní jediné z věd našla útočiště, to lze vysvětliti, ale nikoli ospravedlniti: žádost dojíti co možná nejdříve všeobecných poznatků sváděla k theoretisování a od něho k dedukci, odvracejíc od práce založené na pomalé, nehybné téměř indukci — po době horečného úsilí nastala zdravá reakce, jež vybízí, aby zkoumány byly střízlivě prostředky a způsob postupu, aby stanoveno bylo, do jaké míry

---

dunova otištěn v XIX. svazku Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque Imperiale pod názvem „Prolegomènes historiques d' Ibn Chaldun". (1857).

[7]) Vicova kniha má titul: Principi della Scienza Nuova d' intorno alle commune natura delle nazioni, Napoli 1725. Srv. u nás: T. G. Masaryk, Základové konkrétné logiky, str. 95 a n. Č. Zíbrt, Kulturní historie; její vznik, rozvoj a posavadní literatura cizí i českou stručně popisuje, str. 10. Vedle literatury tuto uvedené uvádím novou studii: Consentini, La sociologie et J. B. Vico, traduit par A. Bloch, 1898. Přehledně a stručně jedná o něm R. Falckenberg, Dějiny novověké filosofie, přel. Dr. Fr. X. Procházka (Praha, 1899), str. 687 a n.

[8]) Srv. u nás: Dr. Břet. Foustka, Turgot, sociolog. Program realného gymnasia ve Třeboni, 1891.

na přesnost jejich lze spoléhati a tudíž do jaké míry poznatky sociologické mohou míti nárok na všeobecnou platnost; jinými slovy: nutno přesvědčiti se, zda nová věda vyhovuje dvěma požadavkům, logickému a filosofickému, jichž po každé vědě žádati třeba.[9]) Jest nutno určiti sociologii předmět, methodu a tím vytknouti poměr její k ostatním vědám, po případě též cíl a úkoly.

V takovém stadiu je dnes sociologie. Je to stadium vývojové, kterým projíti musila, měl-li býti pokrok u vývoji možný. Kritická přehlídka logické struktury její je nutna, aby se jí dostalo pevného určitého místa ve stupnici věd, aby konečně rozhodnuto bylo pro klassifikaci věd, zda vůbec je vědou, a v kladném případě, kam ji třídíti sluší. Zdravé to kvasení u větším rozměru podníceno bylo odporem, který se zdvihl proti sociologické theorii zvané organickou nebo biologickou. Celá debata třetího mezinárodního sjezdu sociologického v Paříži 1897 od 21.—24. července[10]) byla téměř výhradně boj — plný velkých útoků i drobných srážek, přímých výpadů i potají vedených ran — o organickou theorii.

II.

Sociologická theorie organická založena je na základním názoru, že společnost je mnohobuněčný organismus, a to skutečný, konkrétní. Život společnosti jako organismu je podroben všeobecným zákonům biologickým — a odtud úzký vztah mezi sociologií a biologií.

Představa společnosti — organismu vyskytla se již ve starověku v učení o makrokosmu a mikrokosmu.[11]) Platon aplikoval je na zjevy společenské, nazývaje stát jedním (velkým) člověkem, *καθάπερ ἕνα ἄνθρωπον*.[12]) Rovněž Aristoteles na mnoha místech Politiky mluví o státu jako organismu.[13])

Podobně je stát osobou Hobbesovi[14]), Spinozovi[15]), Schellingovi[16]) a Hegelovi[17]).

K sociologické theorii organické však základní kámen položil teprve Comte. Stanoviv pořadí věd podle principu přibývající zvláštnosti a složitosti neboli podle stupně jejich všeobecnosti (I. 75) a prohlásiv, že v tomto pořadí každá věda předchozí je logickým předpokladem a nezbytnou pomocnicí vědy za ní jdoucí a že logické pořadí věd odpovídá historickému pořadí jejich a také pořadí věcí, opřel tím socio-

[9]) Srov. Dr. Fr. Krejčí, Element psychologický, 1895, str. 4 a n.

[10]) Práce a jednání jeho obsahuje IV. svazek „Annales de l'Institut International de Sociologie", 1898.

[11]) Srov. L. Stein, Psychologie der Stoa, I. dod.

[12]) Zákony V. 739 c, VIII. 829 a.

[13]) Pol. I. 2, 1252 b 30, 1253 a 19; III. 9. 1280 a 25: VII. 2. 1224 a 5 n.; VII. 15. 1334 a 11 n.

[14]) Leviathan.

[15]) Eth. IV. prop. 18. schol.

[16]) Souborné vydání VI. 575 a n.

[17]) Srov. Bosanquet, Hegel's Theory of the Political Organism Mind, 1898, str. 1 a n. — R. Worms v předmluvě k Lilienfeldově La Pathologie Sociale 1896, str. IX. Fichte, Soub. vyd. V. 108. — Stein, Wesen und Aufgabe der Sociologie. Eine Kritik der organischen Methode in der Sociologie, 1898, str. 12 a n.

logii o biologii, která jde před ní. Předmětem sociologie jest podle Comtea veškero lidstvo, neboť toute la succession des hommes pendant la longue suite des siècles doit être considérée comme un seul homme, qui subsiste toujours, ve kterémžto názoru, jak sám doznává, jde za Pascalem. V pravdě však jedná jen o společnostech, o nichž podávají zprávy dějiny. Předmět sociologie je velmi podobný předmětu biologie, která jedná o organismech, protože společnost je také organismus nebo soustava organická (IV. 253) aneb na rozdíl od organismu individualního organismus společenský (IV. 237) nebo hromadný (VI. 712). Jednotkou, prvkem společenského organismu je rodina, nikoli jednotlivec (IV. 398), a lze ji z přirozených skutečnosti, z přirozených vlastností členů jejích dedukovati (IV. 400). Z rodiny vznikají kmeny, ze kmenů národy (IV. 398). Ty však — ani kmeny, ani národy — nelze již podobně dedukovati jako rodinu. Sociologie a podobně i biologie musí jíti od známějšího celku ke složkám (IV. 404, VI. 667). Sociologické zákony nalézti lze jen zkušeností dějinnou a jen dodatkem třeba ověřiti je dedukcí z přirozených vlastností složek. Člověk jest jen abstrakcí, v pravdě existuje jen lidstvo. Beze společnosti člověk zůstal by zvířetem (VI. 570, 717). — Sociologii dělí na statiku a dynamiku. Statika socialní, která vyšetřuje rovnováhu jevů socialních, má základním pojmem pojem konsensu, pojem souhlasu, solidarity. Rovnováha socialní je dokonalejší, čím jsou idey mravní a socialní čili politické pevnější, souhlasnější a souběžnější (IV. 78, 481. V. 260). Obsahem idejí ve společnosti určován jest řád společnosti (IV. 232). L'ordre intellectuel est la première base indispensable de tout autre ordre véritable (IV. 138). Vrcholu by se dosáhlo, kdyby vrchnost duchovní (pouvoir spirituel) ode všech ostatních společenských živlů, jmenovitě od vrchnosti světské (pouvoir temporel) neodvislá, poskytovala všeobecné a trvalé vychování celé společnosti, a kdyby nikoli výkonně, nýbrž jen radou, autoritou účastnila se všech světských záležitostí (VI. 457, 473). Tu odchýlil se Comte velmi podstatně od zásady prvotní, že le profond sentiment des lois qui régissent les divers genres des phénomènes peut seul inspirer une véritable resignation, c'est à dire une disposition à supporter avec constance et sans espoir de compensation des maux inévitables; neboť slibuje si od svého učení, že bude moci poskytnouti de puissantes ressources pour l'amélioration de la condition des classes inférieures. — Dynamika socialní, která zkoumá pohyb jevů společenských, pracuje naproti tomu pojmem vývoje, který činí možným usuzování ze světa živočišného na svět lidský (VI. 489). Řada sociologická je pokračování řady biologické, avšak nelze ji z ní dedukovati. Pokrok řady biologické určován jest stupněm vlivu soustavy nervové na tělo živočišné (VI. 489); pokrok společnosti pak rostoucí převahou činnosti vyšších nad nižšími, stupeň jeho závisí na ideách každému stavu socialnímu (sociabilité) vlastních (VI. 487. V. 23). Zákon pokroku je základním zákonem sociologie (IV. 169, 180). Hlavní pákou společenského vývoje je zdokonalování rozumu. Duch lidský udává směr socialnímu pohybu. Dějiny společnosti jsou určovány dějinami rozumových přesvědčení (IV. 460). Proto na př. reforma může býti způsobena jen působením na pře-

svědčení. Jest třeba réorganiser d'abord les opinions, pour passer ensuite aux moeurs et finalemant aux institutions (IV. 283). Vývoj lidského ducha určen je zákonem tří stadií[18]) a jde od theologie metafysikou k vědě positivní (IV. 490). — Mimo rozumová přesvědčení jsou v dynamice socialní ještě dvě síly podružné: zevnější poměry (plémě, půda, podnebí, VI. 238) a soutěž (IV. 455 a n., V. 62), z nichž první může pohyb jen urychliti nebo zdržeti, druhá jej podporovati, ale nemohou jemu směr udávati.

Sociologie má nejprve ty prostředky bádání, kterých užívají vědy v pořadí před ní jdoucí, totiž dedukci, pozorování, srovnávací methodu biologickou (VI. 600, 671), podstatě pozorovaných jevů přizpůsobenou (IV. 320). Vedle nich však má sociologie methodu zvláštní, specificky historickou, historický modus, který vysvětluje příčinnou souvislost jevů (VI. 562, 671, 712) Methoda ta má zase nazpět na všechny předchozí vědy býti přenesena, aby ozřejmila dějinné vytváření se jejich v minulosti a v nejbližší budoucnosti (IV. 373 a n., VI. 572, 671).

Ač neprovedl zplna úkolu, který si uložil, znamená přece Comte rozhodný krok ku předu a právem říká se, že on sociologii založil, neboť to, co přejal od učitele svého Saint-Simona, v něm vykrystalisovalo. Pokrok oproti předchůdcům s hlediska „organického" jeví se v tom, že trval na skutečném bytí společnosti, že společnost nebyla mu jen organismem lidským, člověkem, nýbrž vůbec organismem. Opíraje se o pojem vývoje, mohl lépe než oni oceniti mnohé jevy minulosti a došel k poznání, že společné idey jsou nezbytnou součástí každé společnosti, že nejsou jen postupným bližením se k pravdě, nýbrž i tmelem společnosti. Avšak poznatky, ke kterým došel, není možno přijmouti bez podstatných a důležitých oprav: nedostatek materialu (Comte většinou omezuje se na společnosti evropské a zvláště společností římsko-germánské) a též historického a národopisného rozhledu zavinil mnohý omyl a svedl leckdy Comtea na scestí. — V učení jeho však je spor: řadu sociologickou nelze dedukovati ze řady biologické. Jeho zákon vývoje[19]) není tedy principem biologickým, nýbrž poznatkoslovným. Spor ten zavdal příčinu k rozštěpení nástupců Comtových ve dva směry: jeden pokračuje v provádění duchového principu a klade váhu na třídění jevů (Barth nazývá směr ten „klassifikující sociologií"), druhý chopil se biologické stránky Comtova učení a hledí je uvésti v souhlas s biologií od doby Comtovy velmi pokročivší, a to je sociologie organická. Prvním směrem šli Littré, de Roberty, de Greef a Lacombe, druhým Spencer, Lilienfeld, Schaeffle, Novikov, Fouillée, R. Worms a j. (Pokračování.)

[18]) Myšlénka posloupnosti stavů lidského ducha je Turgotova a Saint-Simon vřadil ji v celek jevů socialních. Srov. Barth, Die Philosophie der Geschichte als Sociologie, 1897, I. 23. pozn. Foustka, Turgot sociolog.

[19]) Dle Wundta, Logik II.[2] 133 a n., není to zákon, nýbrž pouhá abstrakce na základě všeobecných psychologických úvah.

Nová láska.

J. H. Rosny. (Dokončení.)

V.

Nebyl mi zcela neznámým. Viděla jsem jej kdysi po několik dní u přátel mého otce na venkově. Zalíbil se mi — pokud to bylo lze v tak krátkém čase. Zaujal mne při prvním spatření svým duchaplným vzezřením, celkem vážným chováním, poněkud bojácným, avšak uctivým a přímým. Probouzel bázeň až k zachvění svým podivným mlčením a svou zdrželivostí. Promluvil-li, byla to jenom nějaká stručná odpověď anebo vysvětlivka velmi přesná. Naskytla-li se mu příležitost rozvinouti myšlenku nějakou, pocit, činil to s jistou chutí a horlivostí, jež povznášela se k výmluvnosti. Možná že v takových chvílích měl slovo déle nežli se slušelo. — Člověk nemohl se vzdáti opravdové úcty k němu. — V několika dnech zanechal po sobě skrytý půvab, řekla bych: dobyl útokem vašeho zájmu — bylo to z překvapení, že vidíte nejmenší jeho činy vryty ve své paměti. Tento dojem byl společný většině lidí, kteří se s ním sblížili; můj otec doznával, že po celý život nikdo nezajímal ho tolik, jako on. Když jsem jej opět spatřila — pět let po té, co opustil Paříž — byl ženat s jakousi Angličankou, jednou z oněch rozkošných a nebezpečných stvoření, jež jsou — jak praví Maubourg — „ze třetí rasy anglosaské". I sebe zkušenějšímu pozorovateli jest nemožno vyznati se v nich bez několikaletého předchozího styku s nimi, a těm, jež milují, dovedou lépe než kdokoli vytříti zrak. Nebývají vždycky špatnými z prvopočátku, podléhají však nekonečně přihodám a pak dovedou rozvinouti takovou sílu prolhanosti a prohnanosti v přetvářce, že překonává vše, co pevnina v tom druhu nejdokonalejšího vytvoří.

Zdá se mi, že tato z počátku milovala mnoho Rolanda Chavanca a že prodlením času pojala jakousi zášť k němu, poněvadž on velmi brzy prohlédl i stinné záhyby její povahy. Miloval ji přes to, ovšem ne jako v prvních dobách, avšak se vzpomínkou na dřívější prudkou lásku, z níž zbyla mu živá náklonnost ku kráse této ženy.

Setkala jsem se s oběma o návštěvním večeru v jednom z nemnohých domů, kam Jiří ještě mne doprovázel. Roland Chavane mě poznal; byl představen mému manželu. Ujišťoval, že vzpomíná živě na naše dřívější setkání a mluvil o mém otci slovy, jež pronikala mi do srdce. Jeho žena předstírala zálibu v mé společnosti a vyslovila přání, bychom pokračovaly ve své známosti. Tak povstala jakási důvěrnost mezi námi, jež se mi brzy počala nelíbiti, ježto Jiří se také účastnil, ba ukazoval se společníkem velmi horlivým. Hledala jsem záminku, abych přerušila styky, když tu jednou odpoledne Roland zapředl dosti dlouhou rozmluvu se mnou. Byli jsme sami. Paní Chavaneová dala svému muži dostaveníčko u mne a nepřišla.

Roland proti svým zvykům (mnohem později mi vyznal, kterak sám tím byl překvapen) svěřil se mi, jak hrozný jest to případ nemilovati než upřímnost a býti spojen s bytostí skrz naskrz neupřímnou. Ačkoli mluvil s obalem, byla taková podobnost mezi city, jež proje-

voval a mými vlastními, že byla jsem tím dojata. Hleděla jsem naň s tak netajenou účastí, že dal se strhnouti k trpkému žalování -- a bezpochyby i vyciťoval podobnost našeho postavení.

Konečně se zarazil způsobem trochu náhlým a zůstal na vahách. Jeho rozpaky si mne získaly; neodvážili jsme se již pohlédnouti na sebe. Když zvedl se k odchodu, teprve nabyli jsme odvahy pozvednouti konečně své zraky, a ve mně vystoupilo cosi sladkého, smutného, věčného; byla to polovědomá jistota, že kdyby *tento* muž byl mohl býti mým — můj život pozemský byl by býval úplně šťastným.

VI.

Přeběhla zima, aniž jsme měli tak důvěrné rozmluvy. Roland a jeho žena zůstali stejně horliví; můj manžel kazil mi dále tento poměr. Já však již nepomýšlela jej zrušiti. Třeba že jakási bázlivá zdrželivost panovala mezi Chavanem a mnou (mimo onu jedinou -- a jak diskretní! — výjimku jeho důvěrnosti), nezakoušela jsem štěstí leč v jeho přítomnosti.

Nemyslila jsem nežli na svého syna a naň; jeho svůdnost rostla jako křehký, ale vytrvalý květ cilenky na pustých skalách. V mém vdovství, v uzavřenosti mého srdce bylo to Písmo, zdlouhavá a vážná četba, jež každým dnem zvýšovala novým způsobem mé nejistoty. Třesouc se ještě hrůzou, sužována nedůvěrou, povznášela jsem k němu němou prosbu slabého k mocnému. Věřila jsem v jeho poctivost; utíkala jsem se k jeho spravedlnosti -- a nežiznila jsem než po té poctivosti a spravedlnosti. Hledala jsem mimo hanebný svět, kam zavlékl mne onen lhář, *mistra*, který by se nezpronevěřil svému slovu, před nímž mohla bych se třásti pro své slabosti a kleknouti pro své poklesky. Já, duše zavržená láskou, toužící po bytosti věrné, oh! jak ráda byla bych obětovala největší část svého života za několik let takového panování!

Však nebylo to možno, nikterak, anebo nebylo alespoň naděje v pravděpodobnost toho. Bylo by třeba, aby mrzkost a pokrytství zmizely z našeho příštího osudu -- a kterak toho dosíci?

Přemýšlela jsem o tom jednoho dne. Bylo to kolem polovice dubna, za deštivého počasí. Sypal se jemný déšť, z něhož radovali se vrabci v zahradě, ve kteréž popínavé rostliny splétaly vesele svoji úponkovou síť. Zdálo se mi, že vidím v té zahradě sad, v němž snila jsem o Jesu Kristu — duše věřící a čistá — jako hejl pták, jenž přicházel k nám na návštěvu v zimě, a z jara očekával mne ve stromořadích pln tklivé přítulnosti. Štěstí zachytilo se zeleného plotu, zrcadlilo se v hladině rybníka a ubíhajíc na hbitých a štíhlých srnčích bězích, pustilo se do hloubí bukového háje. Slyšela jsem je zpívati s deštěm, s osykami a s bouřliváky, vyhlížejíc toho, jenž přijíti měl cestou zarostlou topolovkami, co nejpestřejší romány osnovaly se v mé hlavě.

Co jsem tak snila, otevřely se dvéře; zaslechla jsem hlas sluhy ohlašujícího Rolanda Chavanea.

Vstoupil; byla jsem zaražena jeho chmůrným pohledem; mlčel

pozoruje mne: byla to směs něhy, proseb, otázek; bylo rozkošné kochati se vzrušením v jeho obličeji, v jeho očích. Nemohla jsem se ubrániti otázce: „Co se vám přihodilo?“

„Nic určitého — avšak něco horšího!“

Ještě se díval tak na mne a tisíce němých otázek tkvělo v tom jeho pohledu.

„Poslyšte“ — řekl po chvíli hlasem hlubokým — „jste nešťastna; znám dobře toho příčinu. Jsem přesvědčen, že nepřipouštíte si klamu. Znám vaši povahu, vnikl jsem v ni za celou tu dobu, a to bez zásluhy, neboť každý, kdo se vám přiblíží, musí nabyti o vás stejného mínění. Máte-li pro mne jen trochu úcty jako já pro vás, tož nadešel okamžik, kdy bez výčitek svědomí mohu vám nabídnouti své přátelství. Jsem — či stávám se — stejně nešťastným jako vy sama.“

Podala jsem mu mlčky ruku; přijal ji a stiskl se živým pohnutím.

„I kdyby snad,“ chopil se opět slova, „kdyby snad byl to cit hlubší než přátelství, budete toho přesvědčení, že mohu býti pouhým přítelem a chovati se vždy jako takový, pokud jen vy tomu budete chtíti?“

„Vím,“ odpověděla jsem, „že ni vy, ni já nemohli bychom učiniti nic, za což bychom nechtěli zodpovídati.“

Odmlčel se, jakoby poslouchal déšť narážející na tabuli okenní; po té se otázal: „Jste zcela lhostejna k činům svého choté — tak, aby bylo možno říci vám vše?“

„Vše možno říci.“

„Já nejsem tak lhostejným o věcech mé ženy, a ačkoli jsem rozhodnut odloučiti se od ní, kdyby mne klamala, cítím, že trpký bude mi den, kdy přijde ono *nevyhnutelné*.“

„Neznala jsem tolik paní Chavaneové, abych nebyla ohromena. Měla jsem sice nejasné tušení o její neupřímnosti, avšak dále jsem nevnikla.“

„Proč *nevyhnutelné*?“ zeptala jsem se: . . „Nemužete —“

„Nemohu nic. Jest to starý proces, který se dlouho již vleče. Čekám již dvanáct měsíců nemoha se dočkati chvíle, až udeří hodina osudného rozhodnutí. Žádná věc na světě, ne-li výbojné a zcela nemožné násilí, nedovedla by přiměti mou ženu k věrnosti. Jestiť stvořena pro zradu jako jest stvořena pro rozkoš milování. A pro takové duše není léku. Velmi dobře jsem ji studoval, abych ji poznal. Podařilo se mi to použitím té jediné methody, která záleží v nerozlišování povahy mé ženy jakožto manželky od povahy, již jeví ve svých vztazích k jiným osobám. Ti nejprohnanější falšují váhu, jde-li o zvážení důvěrného dostaveníčka. Neztrácejíc toho za všech okolností se zřetele, byl jsem s to nabyti o Ruth jasného názoru, upraviti si okénko hezky otevřené do jejího života, abych jej mohl v každé době pozorovati . . . A to“ — dodal s úsměvem melancholickým — „aniž jsem byl snad pozorovatelem velmi prozíravým!“

„Neklamete se však způsobem opačným v těch, kdož jednají, jakoby žena jejich měla dvojakou osobnost?“

„Nikoli. Má jistota jest úplná. Jest výsledkem velmi chladných pozorování. Běděl jsem vždy nad ženou, střídaje svoje methody. Není žádného druhu léček, jehož bych ji byl nenastrojil — v mezích dvornosti ovšem, ať ve slovech ať ve skutcích. Co horšího jsem učinil bylo, že užíval jsem občas bývalého bezpečnostního agenta, člověka nesmírně obratného a duvtipného, který dal by se raději na kusy rozsekati, než by se krmil z dvojího žlabu. Má žena však posloužila mi sama nejlépe. Tak mi pozadí jejích citů bylo odhaleno. Však toho ani není třeba. Jsou to skrovné poznatky, jakých nabudeme jak o davech tak o jedincích: záleží málo na tom, znáti počet doteklých pokušení nebo vzdálených zlých žádostí. Hlavní jest měřiti důkladněji odpory. Já jsem tak učinil, a nemohu již počítati na její věrnost, abych se neklamal."

Ustal a zdálo se, že pojal náhlé rozhodnutí. „Řekl jsem prve, že mohl bych vám bez výčitek svědomí nabídnouti své přátelství. Důvodem toho jest, že váš choť dvoří se mé ženě. S úmysly dostatečně průzračnými považoval bych jej právem za vašeho i svého nepřítele. Jest jedním ze dvou mužů, mezi nimiž kolísá fantasie Ruthina."

Přiznávám se, že cit, který se mne zmocnil, nebyl smutek. Jakási naděje . . zmatená . . hrejná . . rozkošná. Vzpomněla jsem si na svoji pohrůžku učiněnou nedávno Jiřímu, a uvěřila jsem v možnost jejího provedení.

„Můj manžel nemuže mi býti větším nepřítelem než posud," pravila jsem temně . . „A abych stala se vaší nejoddanější přítelkyní, stačilo by požádati mne o to. Nuže, svěřte své přítelkyni, co svěřiti jí si přejete a neobávejte se, že zneužíváte její dobré vůle ani její touhy býti vám prospěšnou."

Jeho vážný obličej nabyl výrazu nevýslovné něhy. „Nechtěl jsem dnes víc než nabídnouti vám své přátelství a svěřiti se vám se svými obavami. Od této chvíle však není nic v mém životě, co bych vám váhal svěřiti."

Odmlčeli jsme se. Déšť přestal biti do oken — vyrazil tenký paprsek slunce a naděje zdála se býti napsána v oblacích — nepoznaný půvab, sladkost života, jako květ linney na pokraji ledové strže.

VII.

Od toho dne přicházel ke mně několikráte v týdnu na návštěvu. Vyprávěl mi dopodrobna fase svého očekávání. Ač nemiloval již své ženy, rozmrzelost jeho byla živá a hněv jeho prudký. Paní Chavanceová neodhodlávala se k volbě a Roland tvrdil, že pouze její nejistota, její nerozhodné zmítání se mezi dvěma nápadníky zdržuje pád. Z nenáhla jala jsem se sdíleti jeho přesvědčení. Cítila jsem dobře jako on, že žádná mravní moc není s to brániti jeho ženě, aby se nestala cizoložnou, jako žádná síla nebyla by mohla zadržeti Jiřího, aby mne netrápil. Přemýšlela jsem o tom za dlouhých májových soumraků; čím dále tím jasněji představovala jsem si drama, jež odehrávalo se u krbu mého přítele. A hned od počátku sdílela jsem jeho bol a muka jeho

nejistoty. Pak den ze dne přání — ježto již brzké rozhodnutí bylo nevyhnutelné — aby Jiří triumfoval nad paní Chavaneovou a ne ten druhý. Potlačovala jsem dost dlouho tuto žádost, toto přání, v němž spatřovala jsem nátěr hanebnosti — dojista ne pokud šlo o mého manžela, nýbrž v tom, že neměla bych chtíti radovati se z nějaké bolesti Rolandovy. Hleděla jsem tedy namluviti si, že na tom záleží jeho štěstí. Cítila jsem však, že nejsem si příliš jista a trpěla jsem vidouc v mysli své zdánlivé přetváření se svého ducha. Abych se ospravedlnila, říkala jsem si, že bych si nepřála v pravdě svedení paní Chavaneové Jiřím leč pod tou podmínkou, kdyby Roland mne miloval tak, aby trpěl především proto, že mne nemá . . Ostatně přítel můj nebyl by trpěl méně, kdyby jej žena klamala s oním druhým.

Celkem bylo to všecko pravda — a tak usoudila jsem na konec, že rozumuji vlastně sama s sebou jenom o způsobu svých citův a nikoli o pohnutkách. Tyto ovšem byly dobré, avšak v ony mohla se vlouditi nějaká zvrácenost, jež by mi nahnala hrůzu pomyšlením, že mám se odvážiti říci vše Rolandovi, až by přišel ten okamžik, a že bych nebyla s dostatek jista povědětí mu to upřímně.

Za takových pochybností navštěvoval mne dále, otevíral mi čím dále tím více své srdce a dokazoval, že nežízní nežli po důvěře a věrnosti.

Váhala jsem ještě. Události pokračovaly rychleji než moje odvaha. Shledala jsem, že jsem nenadále lapena jednoho dne, kdy Roland přišel bled, s rysy strhanými, oznámit mi blízké rozhodnutí.

„Jest to váš manžel," pravil temně beze vší přípravy . . „Brzy — v pět hodin . . má se s ním sejíti . . mám adresu . ."

Učinil několik kroků s obličejem zachmuřeným. Neskonalá soustrast vypjala se v mé duši; od té chvíle necítila jsem opravdově nežli tu jeho bolest, stala jsem se ozvěnou jeho Já, — jeho žárlivosti, pýchy, bědy, jež svíraly jeho rty a bily horečně v jeho spáncích.

Po té uchvátila mne nezdolná touha spatřiti jej vyléčeného s přízrakem sladkého, dlouhého štěstí, božského souzvuku života.

„Co mohu dělati?" vydechla jsem sotva slyšitelně . . „V čem mohu vás podporovati? kterak uleviti vaší trýzni?"

Stanul. Zavadil o mne nejistým pohledem, v němž zrcadlilo se tolik citů, že nebylo třeba veliké zkušenosti čísti v něm.

„Nevím" — řekl sklesle.

Pomlčka. Sedl si. Podepřel si čelo o ruku — a já byla plna pochybností, plna rozechvění nejistoty. Nezdál se mi již tou bytostí milovanou — byl aspoň dosti silným, aby okamžitě obětoval hněv i žárlivost.

Namanula se mi domněnka, že naše společná situace, naše role obětí mohly by oddáliti jeho vroucnost v lásce a zanechati pouhé přátelství. Vzpomněla jsem si na jeden výrok, který často jsem slýchala, že totiž podobnost neštěstí není příliš příznivá pro sblížení bytostí, a že ten, kdo jest zklamán spíše straní se jiného, který stejně jest klamán. Ačkoli sama zakoušela jsem pravý opak toho, rozbřesklo se mi náhle velmi živě, že není tomu tak u Rolanda.

Plna úzkosti zůstávala jsem nerozhodnuta cític, že udeřila hodina mého osudu a neodvažujíc se učiniti jediný pohyb — pak jakási beznaděje, představa, že dlužno vše dáti v šanc -- že to jest t e ď a n e b o n i k d y, kdy mohu zvěděti, stojí-li život za tu námahu žiti . . .

„Jaké jsou vaše záměry?“ otázala jsem se posadivši se naproti němu tváří v tvář.

Vztýčil hlavu. Hleděl pátravě na mne; pohnul dvakrát či třikráte rtoma beze slova. „Jaké by mohly býti mé záměry? . . . Leda . . .“ promluvil konečně.

„Milujete ji ještě?“

„Milovat! Ji! Dojista ne. Avšak sama vzpomínka na moji lásku k ní postačí učiniti mi tento okamžik strašným . . a pak to prázdno . . černá závrať z příštích věcí . .“

„To snášela jsem vše . . mlčky . . a žádná bytost neměla se mnou slitování. Alespoň mám nyní útrpnost s vámi.“

„Opravdu? Máte útrpnost se mnou?“

„Ano — méně však nežli před tím.“

Učinil posuněk, v němž zračila se napjatá zvědavost. „Proč méně nežli před tím?“

Protože cítím v tom příliš neužitečnosti . . Moje útrpnost nemůže vám býti žádnou útěchou právě tak, jako vaše nebyla by mohla dříve zmenšiti bolest mou. Neneseme spolu takových citů, jež dohromady splývají.“

„Jest aspoň jeden cit v nás, který splývá.“

„Který?“

„Naše nenávist k vašemu choti.“

„Já ho již nenávidím . . Přestal existovati v hloubi mé bytosti . . Necítím než odpor, nevážnost, nechuť.“

Neodpovídal. Tvář jeho byla nepohnuta jako moře chystající se ku vzdoru proti nejbližší bouři. Konečně promluvil: „Ve vašich slovech jest něco — nevím co tvrdého . . Ne v slovech, avšak v přízvuku.“

Cítila jsem, že řekl pravdu. Měla jsem jistě cosi drsného do sebe: nelíbilo se mi, že trpí pro t u ženu. Vyhýbala jsem se jeho pohledu. „Myslíte?“

Jeho hlas zněl jaksi nesměle? „Znelíbil jsem se vám . . urazilo vás něco v mém chování?“

„Nic neurazilo mne ve vašem chování.“

Hledal opět můj pohled jako pocestný teplo hospody. „Uhýbáte se mi“, pravil . . „znelíbil jsem se vám . . snad bez příčiny . . a to jest horší!“

Zdálo se mi, že jeho smutek vzal na se jinou tvárnost, — že zapomíná na své neštěstí z pouhé obavy před mou nelibostí. Pohlédla jsem naň po očku; vroucí roztouženost vzedmula mé srdce; zbožňovala jsem jeho vzezření prosebníka, jeho krásné oči, jež nespouštěly se již s očí mých.

Byl pln rozpaků, ubohý; po té promluvil. „Poraďte mi . . mám jíti nyní? Mám předejíti dostaveníčko, či mám je překvapiti?“

„Dělejte jak myslíte . . Kterak chcete, abych já to věděla?“

„Chtěl bych, aby vaše vůle spojila se s mou.“

„Nemám žádné myšlenky.“

„Namaniž se vám nějaká: bude moji.“

„Přiblížil se ke mně; hlas jeho byl pokorný, pohyby rozechvěné. Byla jsem mocně pohnuta, má všecka bytost vrhla se k němu jako noční větřík na stráně; avšak vzpírala jsem se, zaujata posud jeho utrpením, jeho žárlivostí na ni — t u d r u h o u.

„Jste si jist, že mne poslechnete?“

„Tak jist, — jako svou jsoucností.“

Neodvážila jsem se promluviti hned na to, přála jsem si, aby mé srdce přestalo trochu reptati: viděla jsem, že ve mžiku půjde o můj osud, že jediné slovo státi se může kostkou mého štěsti či mé bědy.

„Vy neodpovídáte!“ vzkřiknul.

Sklopila jsem oči; po té pronesla jsem polohlasně: „Kdybych vám řekla, abyste ani nechodil, ani nebránil dostaveníčku, ani ho nepřerušil?“

„Poslechl bych vás.“

„Bez litosti? . . .“

„To nemohu říci — leč s podmínkou . . .“

„Se kterou podmínkou?“

„Nebudete se horšiti? . . Bojím se!“

„Nebudu se horšiti.“

„Dobrá“ zašeptal hlasem, jenž přerušován byl záchvěvy. — „Nelitoval bych ničeho . . ba spíše mé hoře přešlo by ve štěstí, kdybyste mi řekla . . jako někdo, jenž chce míti k tomu právo: Zůstaňte!“

Zachvěla jsem se, že držím jej takto bez výhrady — a zavírajíc oči okoušela jsem nové vítězství. Pýcha sladkého opojení a vášně zahřála moji duši svadlou, mé ubohé srdce přemožené; když dopomohl mi takto k vítězství, viděla jsem, že zcela opravdově jsem nyní hotova dáti svůj život za to, abych ho ušetřila bolu. Chtěla jsem, aby řekl ještě jedno slovo, než zpečetily by se naše osudy.

„Jest pravda!?“

„Svatosvatá pravda!“

Pozvedla jsem oči — dívali jsme se na sebe — a vyřkla jsem to slovo všecka se chvějíc: „Zůstaňte!“

Ve vteřině byl u mých nohou, líbal mé ruce - - plakal jako dítě. Psanectví bylo skončeno; svět, v němž žila jsem jako zajatá, otevíral se přede mnou; mdlý, mihotavý lesk jařiny třpytil se na požehnaných rolích a bázlivý úžas nad štěstím semknul mne neschopnou pohybu.

„Vy jste přec přišel“ děla jsem muži skloněnému přede mnou . . „vy jste přec přišel!“

Odpověděl: „Nemohu věřit, že byste mne milovala!“

„Jsem šťastna, že jsem trpěla.“

„A já, že byl jsem klamán.“

Setrvali jsme tak držíce se za ruce a rozmlouvajíce s takovou

opravdovosti o budoucnosti, že jsme si toho dne ani polibku nechtěli dopřáti.

K páté hodině pravil: „Kdybych nyní šel je překvapit, bylo by to naším úspěchem . ."

„Jděte!" odpověděla jsem . . „Neobávám se nikterak . . ."

Upadl v zamyšlení; zdálo se, že chce odejíti; — pak opět usedl.

„Ne! . . dnes nechci nikomu činiti zlo . . buď požehnána tato hodina — i našim nepřátelům . . Půjdu později dobyti naší svobody."

Mluvil čarovným hlasem: chvěla jsem se vidouc se obklopena divy. Nehybnost očekávání, zdálo se, že sprchla jako mlha do pokoje. Četla jsem v sobě nesmírné dějiny všeho člověčenstva, jež každý den vychází znova tak zářivé a sladké jako jitřenka, a jehož nízká všednost v tutéž hodinu naplňovala miliony duší úzkostlivou bázní a nepokojem.

A v tom zapomněla jsem strašný sen svého manželství.

Přel. V. H.

Zápas o jihoafrické zlato.

(Pokračování.)

Po stránce vojenské uvažuje H. Kuffner. — Vysoce zajímavý děj odehrává se na jihu Afriky: Světová říše není s to poraziti nárůdek počtem sotva se rovnající obyvatelstvu skupiny měst v podnoží královských našich Hradčan. Mimovolně vzpomínáme dějů válek husitských. Porovnání se dobře hodí. O svobodu našich předků usilovaly dvě největší mocnosti evropské, římská církev a německé císařství. Husitů byla hrstka, nepřátelských bojovníků sta tisíců. V zimním tažení 1421-1422 necelých 50.000 Husitů, jichž operace řídil Žižka, vybilo ze země tři vojska křižácká v úhrnné síle 220.000 mužů. Z těch jedno prodralo se od západních hranic až ku Žatci, druhé, vedené nejlepším hejtmanem Zikmundovým a válečníkem jména světového Piponem Spanem, proniklo dokonce až k Horám Kutným, málo mil od Prahy. I tehdá jásali již nepřátelé, že zakrátko budou u cíle a že zničena bude strana kalicha. Prázdné naděje! Za málo neděl byl Zikmund i se svým Spanem Žižkovou taktikou z Čech vyprovozen. A příkladů bylo by mnoho.

Ve vojně ne pouhá přesila rozhoduje, aniž okamžité zabrání půdy. Toho zajímavé doklady podávají denně zprávy z bojiště jihoafrického. Porovnání s vojnami husitskými i v tom se shoduje, že sok počtem slabší převyšuje nepřítele svou organisací, především ale vyšší válečnickou intelligencí vůdců i duchem mužstva hájícího vědomě ohrožené bytí všeho národa. Boj Burů za svobodu znovu skvěle dokazuje, jak důležito pro bezpečnost národa jest povaze jeho přiměřené zřízení vojenské. Národ vojensky nezřízený nemá politické váhy v poměrech mezinárodních. I politika jde cestou zákonů přírodních; není-li jiného dorozumění, rozhoduje konečně vždy jen moc nikoli právo. Burové byli by dnes smeteni s jeviště, kdyby nebylo jejich důkladných příprav vojenských, výtečné organisace, která veškeré mužské pohlaví zavazuje ku branné povinnosti národní. Těžkou ta povinnost jim ani nepřipadá.

Aspoň na oko. Chopili se zbraně s nadšením. Vedle mužů v plné síle i nedorostlá mládež, i vetché stáří se dostavilo. Zprávy určité vypravují i o ženách sahajících po ručnici, aby pomáhaly.

Organisace Burů je celkem ideál zřízení t. zv. miličního. Ovšem jsou takovému zřízení zvlášť příznivy podmínky, s jakými shledáváme se u Burů, jichž všechen život byl vlastně ustavičnou hotovostí obrannou. Od malička ve zbrani cepován, v boji s přírodou i dravými národy tužen, nabyl Bur vlastností, jakých evropský bojovník za zcela jiných občanských a společenských podmínek životních nabýti ani nemůže. Pro případ vojny stačilo v burských republikách rozděliti obyvatelstvo dle okresů a krajů na čety, družiny a větší tělesa vojsková. Stručný pokyn t. zv. „landrostům" a „feldkornetům" — a mobilisace buď parcielní či povšechná provedena byla v době idealně krátké. Zbraň, náboje i potraviny pro potřebu prvních dnů přinesl si jednotlivec; správa okrsků, krajů a stát stará se o potřeby trvalejší a prostředky dopravné, dále o dělostřelectvo. Proto bylo Burům i tak lehko zatajiti válečné přípravy a nikdo se nenadál, že by slabé republiky s úspěchem mohly čeliti prvé říši světové. Také Britové neměli o tom tušení a proto s takou neprozřetelností hnali věci do politických krajností, nejsouce nikterak opřeni nejpádnějším z argumentů politického násilníka: dostatečnou hotovostí vojenskou.

Všechen vývoj válečné předehry i události samy skvěle dosvědčily nadání i bystrozrak burských předáků. Že rozhodná chvíle blíží se kvapem, že nastane zápas o bytí a nebytí národa, poznali Krüger, Stejn i Joubert. Bylo v zájmu republik, nečekati, až by se Anglie i vojensky přichystala. Joubert zvláště se zasadil, aby britské vládě podáno bylo známé ultimatum ve chvíli pro Anglii vojensky nejméně příznivé. Chamberlain byl hluchý k výstrahám kapského generálního velitele Butlera (rozeznávej od gen. Bullera!), jenž zrazoval od krajních kroků, dokud do jižní Afriky nepřepraveny aspoň 2 sbory armádní, kdyby na mušce bylo pouze Transvalsko, tři sbory však nejméně, kdyby bylo očekávati, že Oranžsko s Transvalskem budou za jedno. Chamberlain lapil se do vlastní sítě: ultimatum velkopansky nezodpověděl a — byla vojna.

Anglie měla tehdá v jižní Africe pouze 22-23000 bojovníků. White, nový vrchní velitel, měl se 16.000 udeřiti Natalem do Transvalu. Ostatek rozdroben po všem Kapsku. V Kimberleyi a Mafekingu z toho posádkou 2-3.000 mužů. V Anglii snili o vojenské procházce do Pretorie. Na současný boj s Oranžskem nepomyšleno. Ale věci dopadly jinak.

Připomeňmež si na porozuměnou několik zásad válečnických. Vojsko je nástroj ku zlomení odporu nepřítele. Předním úkolem každého vojska je tedy — zničiti branou sílu druhé strany. Vše ostatní ustupuje do řady druhé. Zničíme-li nepřátelské vojsko, dobyli jsme už i „hlavního města". Co však platno proniknouti ku „hlavnímu městu" nepřítele bez boje a naraziti na odpor nepřátel teprv zde a snad — podlehnouti v této srážce! A couvati pak zemí obydlenou lidem nepřátelsky smýšlejícím a odhodlaným potírati nás na ústupu! Od-

strašujícím příkladem toho druhu byla pověstná výprava Napoleona I na Moskvu roku 1812. Ze 380.000 mužů jeho hlavní armády vrátila se přes pomezí ruské hrstka 1.400 mužů. Toho docílila vyhýbavá strategie Rusů spojena s hubením vlastní země, ohrožující nepřítele stále drobnými přepady, překážejíc mu ve spižování, nepřejíc mu oddechu a stále hrozíc velkým útokem na unavené, vyčerpané zástupy. Zima, hlad, nevyspalost zlomily poslední špetku mravní síly nejlepší tehdy armády evropské, která octla se pojednou na hrozném útěku. Tak bídně skončil Napoleonův smělý záměr „obsaditi hlavní město" slovanské veleříše. Moskva vskutku obsazena, ale čeho docíleno? —

Podobnou slepou důvěru v obsazení hlavního města Pretorie zdají se chovati vojevůdcové velkobritští. Ani se tuze nepídí po organisaci a obranných poměrech Burů, ač to bylo přední povinností zodpovědných hotovitelů válečného rozvrhu. Co by vojsko britské potkati mohlo na cestě do Pretorie ani jim nenapadlo uvažovati. Bylo přirozeno, že hned na počátku klopýtali o netušenou překážku. Nebezpečí však je v tom, že v podobném případě zpravidla nezůstává na klopýtnutí prvním, nýbrž že stále se opakují, nejlepší síly vojskové stravujíce. Válečný stroj na mizerné koleje chybné strategie vypravený nedá se ve vojně už napraviti: nepřítel zabrání. A tak není věru pravdě nepodobno, že ubozí „vítězové", svého úspěchu tak jisti do milé Pretorie vůbec — nedoklopýtají.

Jinak mají se věci na straně burské. Nepřítel je zámořský. „Do srdce raniti" jej nelze. Nezbývá tudíž leč porážet jeho vojska. Toť výlučný cíl burské strategie. Ani všeobecného povstání Afrikandrů nemohou se nadíti, dokud poslední, skutečně „polní" vojsko britské nebude zničeno. Odtud vůdčí snaha vrchní vojenské správy burské: zachovati síly i do boje s posledním britským, operací schopným sborem. Tím vysvětluje se, proč Burové pevností dosud nedobývali, nýbrž je pouze svírali; proč území nedobývali, nýbrž jen důležité body obsazovali. Nutili pokaždé nepřítele, aby podnikl útok. Tvrdilo se, že nejsou schopni výboje. Neprávem! Kdekoli příležitost se naskytla a nepřičilo zásadě šetření sil, jednali výbojně.

Tak v severním Natalu na počátku vojny. Zde za tři neděle neškodným učiněn první, 16.000 mužů čítající sbor anglický, Whiteův. Zavřen v Ladysmithu. Tehdá hádalo se v Evropě, že Joubert udeří na Ladysmith útokem a v zápětí zabere celý Natal. Tak prý němečtí důstojníci v táboře Burů radili Joubertovi. On však rady nedbal zůstávaje věren požadavkům poměrů. Útokem na město obsazené 12.000 bojovníky, jimž 6000 obyvatelů pomáhalo, byl by se daremně vykrvácel a pro další vojnu vážně seslabil. Nebylo by z čeho nahražovati ztráty. Účinek vpádu Robertsova do Oranžska s dostatek poučil, jakých konců bylo by docílilo „obsazení Natalska". Prosté sevření Ladysmithu na východě a Kimberleje na západu docílilo více: přivodilo porážky nesjednocených britských vojsk. Především pak zavinilo nenapravitelnou chybu Bullerovu, jenž nejsilnější a nejlepší síly Angličanů daremně roztříštil. Od těch dob nemá Anglie naděje, že se podaří soustřediti

dostatečnou silu cvičeného vojska, která by si proklestila cestu do Pretorie. Buller nevystihl, co kázala změněná situace. Nezustal v obraně a nevyčkal síly z Anglie, které přivedl později lord Roberts. Dal se na výboj a to silami roztříštěnými. Porážky na Tugele, na Modderu a v horách Stormberských přirozeně následovaly. Jimi zlomena i síla druhého nárazu britského.

V téže době zatím bystrý Joubert zůstával v naprosté obraně. Nepotřeboval útočiti; vždyť nepřítel sám se hnal do záhuby. Burské ztráty byly tak nepatrné, že síly zustaly takřka nedotknuty. Joubert správně se obmezoval na strategii vyčkávací. Bylo nutno vyčkati, kam se obrátí hlava posledního vycvičeného britského vojska, co počne lord Roberts? Odolá-li „veřejnému mínění" anglickému a uchopí se methody, která Kitchenerovi v Sudanu tolik prospěla? Vyvaruje se výbojného postupu silami, s nimiž do Pretorie naprosto nelze proniknouti? Spokojí se zaujatými čarami, upraví dráhy, nahromadí zásoby, vyčká příchodu zbývajících sil, které Anglie ještě sehnati a do Afriky odeslati může? Vojsko nebylo by při tom musilo zaháleti. Práce bylo dostatek. Předem s pacifikací kapské kolonie. Zde se doporučovalo proniknutí opět až na řeku Oranžskou. Dále zatím ani krok. Dalo se očekávati, že maršál Roberts shromáždí pak dvě veliké skupiny. Hlavní (80—100.000 mužů čítající) na Oranžské řece. Ta by se opírala o dráhy kapské. Druhou, pobočni (30—50.000 mužů) na „Velké západní dráze" při stanici Modder Riverské. O bezpečnost týla bylo by bývalo postarati se silným etapním vojskem. Pak teprv dalo se očekávati, že Roberts — tu již právem — nastoupí výboj.

Avšak i lord Roberts upadl v chyby všech britských generálů. Ovšem, vždyť byl jich učitelem. Dal přednost okamžitému úspěchu před úspěchem trvalým. Také on pustil se dobrodružně na výboj silami nedostatečnými. Vždyť mezi těmi „50.000 muži", o nichž britské časopisy a depeše chlubně básnily, bylo pouze 32—34.000 bojovníků; ostatek vesměs lid nebojovný, strávníci nezbytní sice, avšak i škodní ve válce krajinami spoře obydlenými. Toužil polapiti Cronjeův oddíl 12.000 mužů, „vybaviti" Kimberley a dostati se seč nejdříve do Bloemfontainu, „hlavního města" Oranžska. Počítalo se, že za 12—14 dní tam bude. Přepočetl se. Předně uniklo mu 8.000 Burů na sever za řeku Vál; přes tisíc bojovníků jinými směry a pouze Cronje se 3 až 4000 osobami (mezi nimiž ženy a děti) zaskočen, avšak se ztrátou 10 dní. Dalších 8 dní ztraceno sháněním náhrady za ztracenou špíži, které zmocnil se Delarey v týlu Robertsově (200 vozů se 40.000 porcemi, 2.000 volů a 3.000 koní!). Sklamání druhé: plný měsíc trvalo, než sbor urazil 150 kilometrů do Bloemfontainu. Při tom byl lord Roberts nucen zanechati v Kimberleji Methuena s 8—10.000 muži proti Burům, kteří couvali na sever za Vál. Do Bloemfontainu přitrhlo pouze 22 až 24.000 bojovníků. Bombastické depeše odeslány do světa. V Anglii jásot, ve světě „obdiv"! Sám lord-velitel však záhy dost, za necele tři neděle počal již vyciťovati, že spíše než na sever bude mu táhnouti na — jih. Byť ne z jiných, tož z pohnutek výživných. V okolí Bloemfontainu není výživy pro tolik mužstva a koní.

Osvědčila se strategie Joubertova. Burům zbylo s dostatek lidu, aby netoliko zadrželi sesláblého Bullera v Natalu, ale zároveň mohli obrátiti dostatečné síly proti Robertsovi. První na místě byli Delarey z Kapska s 10.000 a de Wet se 2.000 Oranžci z okolí Bloemfontainu, aby chránili zemi před škůdnictvím britské jízdy. K Winburgu chvátala pomoc z Natalska a kolem Kroonstadu začalo se stahovati nové mužstvo ze Zavalska i severního Oranžska.

Na jihu však sebral Olivier všechny dosud v Kapsku zbylé s Gatacrem, Clementsem a Brabantem bojující čety Burú k návratu chvatnému. Uložil 1000, aby v houfcích po 100—400 m. odkvapily na spojovací čáry Robertsovy (k Bethanii i na řeku Modder), se 6000 dal se však sám na pochod k severu, aby se dostal do styku s ostatním vojskem burským. Nežli odtrhl od řeky Oranzské, sbil ještě Gatacra u Bethulie a Brabanta sever. od Alival Northu, aby na delší dobu byli neškodni a pojistil sobě týl. Clementse okrvavil dříve již Delarey u Colesbergu-Arundelu (12.—15. února), než proti Robertsovi odkvapil. Již na všech stranách kolem Bloemfontainu objevovaly se burské čety. — Neklamné znamení, že Burové jsou opět — na výboji. Podruhé v přítomné válce! Ukázka schopnosti burských generálů. Olivier, upustiv 16. března od Gatacra, 18. od Brabanta, přitrhl ve dnech 22.—24. ve třech proudech k Ladybrandu, od něhož nedaleko číhal britský generál a velitel jízdy Robertsovy French se dvěma brigádami, aby Oliviera chytil. Pořádek na ústupu Burú byl ten: v čele hlavní zástup bojovnictva, vedený Groblerem, co předvoj; na pochod (den cesty) za ním vozníctvo prý 800 vozů se špíží a jinými zásobami) kryté jiným oddílem a vedené Olivierem; konečně zbytný houf vedený Schoemanem, den cesty za voznictvem. Grobler postavil se 22. západně od Ladybrandu na řece Leeuwriverů čelem k Frenchovi (jenž v Tabanchu) a setrval tak do 24. t. m. až přejelo voznictvo do pásma bezpečí směrem na Winburg. Pak teprv odtáhl, avšak již směrem severozápadním krýti bok vozů na dalším pochodu. Sotva zmizel Grobler, vnikla brigáda Pilcherova, britská pěchota jízdná, do Ladybrandu. V tom však přibyl od jihu Schoeman se třetí skupinou burskou. Pilcher mžikem z města vyhozen. Když voznictvo do Smaldeelu (u Winburg Road), hlavního ležení burského dojelo, obrátil Olivier pojednou k jihu. Britské jízdné brigády, jímž velel plukov. Broadwood, právě byly v okolí Tabanchu špižovaly. 30. března přepadli je Olivier a Grobler (pod vrchním vedením gen. De Weta) od severu, Schoeman od východu. Pronásledovali couvající Angličany po celou noc až na vzdálenost 24 km. od Bloemfontainu, kdež je zaskočili a z rána 31. března podruhé přepadli, zmocnili se většiny vozů se špíží a 7 děl a nad to vodárnu, jež Bloemfontain vodou zásobila, zničili. Od té usadili se na Moddru, na 1 pochod východně od ležení Robertsových. Současně oživla i skupina Smutsova na severu od Bloemfontainu, u Brandfortu.

A dnešní situace dobrodružného britského generála? V čele a pravém boku po silné bitevní skupině burské, jež obě navzájem se podporují a britský sbor ohrožují, kol kolem pak létací sbory menší, lovící britské osamocené oddíly, posly a pícní dovozy. Na jihu oddíl

třetí, jenž 5 setnin britských již zajal. Konec dá se postihnouti: buď ústup Robertsův s neustálým nebezpečím napadení z týla skupinou Smutsovou, či od východu De Wetovou anebo v čele skupinou Olivierovou; anebo útok za každou cenu vynucený -- hladem. Při tom by bylo dobývati opevněných stanovišť jedné z obou skupin burských, za hrozícího útoku skupiny druhé. Že by na moři právě plující 8. divise anglická (poslední cvičená t. j. řadová záloha vůbec) mohla v čas přikvačiti a pomoci, prozatím nadíti se nelze. --

Chtěl jsem toliko upozorniti na rozdíl u válčení generálů burských, kteří důsledně od počátku až do dnešního dne jednají dle znatelného ať promyšlení, ať znamenitého válečného instinktu, a generálů britských, kteří provádějí — také důsledně — hotové husarské kousky, jsouce neschopni vystihnouti, čeho skutečná situace strategická od nich požaduje.

Křesťanství.

Houston Stewart Chamberlain: Základy XIX. věku. (Dokonč.)

V 9. století poprvé učil opat Radbert ve své knize „Liber de corpore et sanguine Domini" nezvratnému dogmatu magické přeměny chleba v objektivně skutečné tělo Kristovo, jež na všechny, kdož by ho požili -- i na nevědomé a nevěřící — působí magickým, nesmrtelnost propůjčujícím účinkem. A kdo zdvihl rukavici? Takovouto okolnost nelze přejíti ani v nejchvatnějším přehledu: byl to král Franků, podporován později králem anglickým! Jako vždy, bylo i zde první vnuknuti správno; germánští knížata tušili okamžitě, že jde o jich národní neodvislost. Z příkazu Karla Lysého vyvrátil nejprve Ratramnus, později veliký Scotus Erigena toto Radbertovo učení. Že se zde nejednalo o libovolnou theologickou disputaci, vidíme z toho, že týž Scotus Erigena přednáší celý origenisticky nadechnutý systém, jakési ideální náboženství, v němž jest pojímáno Písmo svaté i jeho nauky jako „symbolika věcí nevyslovitelných" (res ineffabilis, incomprehensibilis), kde se dokazuje, že metafysicky nelze hájiti rozdíl mezi dobrým a zlým atd.; a dále z toho, že v témž okamžiku obdivuhodný hrabě Gottschalk, připjav se na Augustina, rozvíjí učení o božské milosti a předurčení. Nyní nebylo již možno, aby spor byl diplomatickou cestou urovnán. Germánský duch počal se probouzeti; Řím toho nesměl trpěti, jinak by byla jeho moc záhy zanikla. Gottschalk byl církevními mocnáři veřejně téměř k smrti ubičován a pak uvržen v doživotní žalářní útrapy; Scotus, jenž uprchl včas do své anglické domoviny, byl z příkazu Říma mnichy úkladně zavražděn. Tím způsobem tedy bylo po dlouhá století jednáno o povaze večeře Páně. Papežové ovšem chovali se osobně stále ještě velmi zdrželivě, téměř dvojsmyslně; jim záleželo více na tom, aby všichni křesťané byli zajedno pod jich vrchnopastýřskou berlou, než na diskusích, jež byly s to otřásti církví v její základech. Leč když v 11. století muž ohnivého ducha, Berengar z Toursu, opět počal šířiti po celé Francii náboženství idealismu, ne-

dalo na se rozhodnutí dlouho čekati. Tehdy seděl na papežské stolici Řehoř VII., původce díla „Dictatus papae", v němž poprve bez obalu bylo prohlášeno, že císař a knížata jsou bezvýminečně podrobeni papeži; byl to onen pontifex maximus, jenž nejdříve veškerým biskupům církevním uložil vasalskou přísahu bezpodmínečné věrnosti k Římu, muž, jehož čisté smýšlení zdesateronásobilo jeho beztoho velikou moc: nyní cítil se Řím i k tomu dosti silným, aby prorazil svým názorem o večeři Páně. Vláčen z vězení do vězení, honěn z jednoho koncilu na druhý, byl posléze Berengar nucen, aby svůj život zachoval, odvolati roku 1059. v Římě před shromážděním 113 biskupů své učení a vyznati, že: „chléb není toliko svátostí, nýbrž skutečným tělem Kristovým, jenž zuby jest rozžvýkán." — Přes to trval boj ještě dále, ba nyní teprve stal se všeobecným. V druhé polovici 13. století probudilo se náboženské vědomí ve všech zemích, kam pronikla germánská krev, od Španělska až k Polsku, od Italie až k Anglii, hnutí, jemuž od té doby snad žádné se nevyrovná; bylo prvním zábřeskem nového dne a povstalo nejdříve jako reakce proti vnucenému, nepřijatelnému náboženství chaosu národů. Všude vznikaly biblické společnosti a jiné zbožné spolky, a všude, kde se v lidu rozšířila znalost Písma svatého, následovalo, jako s matematickou nutností, zavržení světských a duchovních nároků římských a především zavržení přeměny chleba, jakož vůbec římského učení a mešní oběti. Situace byla den ode dne povážlivější. Kdyby byla politická situace bývala příznivější, na místě oné nejneutěšenější, jakou kdy Evropa znala, byly by se tenkráte od Říma energicky a trvale odtrhly země až jižně od Alp a Pyrenej. Reformátorů bylo dosti; a jistou měrou nebylo jich ani třeba. Slovo „antikrist" na označenou římské stolice bylo každému běžným. Že mnohé obřady a nauky církevní byly vypůjčeny bezprostředně z pohanství, věděli i sedláci, — nebylo toho tenkráte ještě zapomenuto. A tak panoval rozsáhlý vnitřní odboj proti uvnějšování náboženství, proti svatosti na základě pouhých skutků a zejména proti odpustkům. Leč Řím stál tenkráte v zenitu své politické moci, rozdával koruny a svrhoval krále, nitky všech diplomatických pletich probíhaly jeho rukama. Právě tenkráte vsedl na kurulskou stolici onen papež, jenž vyřkl památná slova: ego sum Caesar! ego sum imperator! Věřiti jinak, než on věřil, bylo opět, jako za časů Theodosiových, urážkou veličenstva. Bezbranní byli pobíjeni; žalářováni, zastrašováni a znemravňováni oni, k nimž bylo nutno míti nějaké ohledy; kupován byl, kdo se dal koupiti. Počala vláda římského absolutismu a to i na dosud poměrně snášelivém poli niterného náboženského přesvědčení. A sice bylo panství to zahájeno dvěma opatřeními, jichž souvislost v prvém okamžiku není jasná, vysvitne však z dřívějšího výkladu: bylo zakázáno p ř e k l á d a t i b i b l i do lidových řečí (i četba latinských „vulgat" vzdělanými laiky byla zakázána); bylo pronešeno dogma o p ř e m ě ň o v á n í v tělo Kristovo.

Tím byla budova dokončena, a to naprosto logicky. „Apoštolské konstituce" přikazovaly sice právě laikovi, „aby pilně bádal v evangeliu, když doma sedí," a aby v eucharistii spatřoval „přinášení darů ke cti

Kristově"; leč kdo věděl tenkráte ještě něco o prvním, neporušeném křesťanství! Kromě toho nestojí Řím od počátku již, jak jsem se pokusil ukázati, na výslovně náboženském, dokonce pak ne na výslovně evangelickém stanovisku; z té příčiny také nemají pravdu ti, kdož mu od staletí vyčítají nedostatek evangelického ducha. Tím, že Řím vypudil evangelium z domu a ze srdce každého křesťana, a tím, že úředně učinil základem náboženství magicky materialism, na němž se vztýčil dokonávající chaos národů, jakož i židovskou obětní theorii, dle níž jest kněz nepostrádatelným prostředníkem, tím přiznal Řím prostě barvu. Na téže čtvrté lateránské synodě, jež vyhlásila r. 1215. dogma o magickém přeměňování, byl i organisován stálý řád inkvisičního soudu. Nebyla tedy toliko nauka upřímnou, nýbrž i system. Narbonská synoda vyhlásila r. 1227. zásadu: „Osoby a statky kacířů budou každému ponechány, kdo se jich zmocní"; „haeretici possunt non solum excommunicari, sed et juste occidi," učil krátce na to prvý skutečně úplně římský z církevních učitelů, totiž Tomáš aquinský. Tyto zásady a nauky nebyly snad zatím odstraněny; jsou logickým, nevyhnutelným důsledkem římských předpokladů, a trvají ještě dnes právem; v posledních létech našeho století potvrdil to vynikající římský prelat, Hergenröther, a připojil: „Jen tehdy se povoluje, když nelze jinak".

Na počátku 13. století skončil tedy téměř tisíciletý boj zdánlivě naprostým vítězstvím římským a dokonalou porážkou germánského severu. Ono výše zmíněné probuzení germánského ducha na náboženském poli bylo však pouze příznakem všeobecného vzpružení sil; brzy proniklo do občanského, politického i rozumového života; teď nejednalo se jedině a převážně o náboženství, nýbrž vznikla všech lidských věcí se týkající vzpoura proti zásadám a methodám římským. Boj vzplanul na nově, leč s jinými výsledky. Boj ten mohli bychom považovati za ukončený, kdyby římská církev směla býti snášelivou; to však ona nesmí — bylo by to sebevraždou; a tak jest bez ustání to, čeho jsme my severané dosti namáhavě a dosti neúplně dobyli na duchovních i hmotných statcích, podkopáváno a sžíráno. Kromě toho má Řím, aniž jich hledal a aniž se jim čím zavazoval, ve všech nepřátelích germánství rozené spojence. Nenastane-li záhy mezi námi mohutné, tvořivé obrození ideálního ducha, a to výslovně náboženské obrození, nepodaří-li se nám brzy strhati cizí cáry, jež ještě visí na našem křesťanství jako korouhve závazného pokrytectví a nepravdivosti, nemáme-li již tvůrčí mohutnosti, abychom vytvořili ze slov a z obrazu ukřižovaného člověka dokonalé a dokonale životné náboženství, jež by odpovídalo skutečné naší podstatě a našemu nadání, nynějšímu stavu naší osvěty, náboženství, tak bezprostředně přesvědčivé, tak úchvatně krásné, tak přitomné, tak plasticky pohyblivé, tak věčně pravdivé a přece tak nové, abychom se mu musili oddati, jako žena svému milenci, beze ptaní, bezpečně, s nadšením, náboženství, tak přesně přizpůsobené naší obzvláštní germánské bytosti — této bytosti vysoce nadané, leč obzvlášť něžné a snadno odumírající —, aby bylo schopno uchopiti nás v nejhlubším nitru, zušlechtiti nás a posíliti:

nepodaří-li se to, vyvstane ze stínu budoucnosti druhý Inocenc III. a obnovená čtvrtá luteranská synoda, a ještě jednou vyšlehnou s praskotem plameny inkvisičního ohně k nebi. Neboť svět — a i German — vrhne se stále ještě raději do náruče syrsko-egyptských mysterií, než aby se dal povznášeti nudnými tlachanicemi mravovědných a podobných jiných společností. A v tom bude svět jednati správně. Naproti tomu není abstraktní, kasuisticko-dogmatický, římskou pověrou nakažený protestantism, jak na nás v různých odrůdách přešel působením reformace, žádnou životnou silou. Tají se v něm síla, zajisté! síla veliká: germánská duše; leč tento kaleidoskop mnohonásobných a vnitřně nedůsledných nesnášelivostí nepomáhá této duši, nýbrž jest jí překážkou; odtud veliká netečnost většiny vyznavačů a žalostný úbor největší moci srdce: moci náboženské. Řím však, byť i byl jako dogmatické náboženství slabým, jest alespoň dusledným ve své dogmatice; kromě toho jest právě tato církev — když se jí povolí jisté ústupky — podivuhodně snášelivou, zahrnuje vše, jako jen buddhismus kromě ní, a dovede připraviti všem povahám, všem nadáním ducha i srdce domov, jakousi civitas Dei, v níž kráčí pochybovač, jehož (podobně jako mnohého papeže) ztěží lze nazvati křesťanem, ruku v ruce s průměrným duchem zaujatým pohanskými pověrami i s nejupřímnějším bloudilkem, na př. s Bernardem z Clairvaux, „jehož duše se opíjí bohatstvím domu božího a pije nové víno s Kristem v říši jeho otce." A k tomu ještě přistupuje svudně jímavá, závažná myšlenka na světové panství; neboť ve svém organisačním systemu, v síle ústního podání a ve své znalosti lidského srdce jest Řím veliký a obdivuhodný, více téměř, než lze slovy říci. Sám Luther prý řekl: „Co se týče vnější správy, jest papežova říše pro svět nejlepší!" Samojedinému Davidovi — mohutnému v čistém vzrušení pravého Indoevropana proti potupě vržené na náš lidský kmen — podařilo by se snad povaliti takového Goliáše, nikoliv však celému voji filosofujících pidimužíku. Jeho smrti také nebylo by si nijak přáti, neboť naše germánské křesťanství nebude a nemůže býti náboženstvím chaosu národů; bludná myšlenka na světové náboženství jest již sama o sobě chronistickým a svátostným materialismem; myšlenka ta lpí jako choroba na protestantské církvi již z doby římské minulosti; jen obmezováním můžeme dosíci celé své idealisující mohutnosti.

Nebylo by možno porozuměti jasně v jich následcích důležitým bojům na poli náboženském v našem století i v nedaleké budoucnosti, kdyby této představě nepředcházel životně zabarvený a ve svých hlavních rysech správný obraz boje v prvém křesťanství, až do r. 1215. Co přišlo později — reformace a protireformace — jest mnohem menší důležitosti po stránce čistě náboženské, proniknuto jsouc spíše politikou a politikou ovládáno; ostatně nelze ani tomu porozuměti, není-li znalosti předcházejícího. V přítomné kapitole pokusil jsem se vyhověti této potřebě.

Bude-li kdo hořejšímu vyličení vytýkati stranickost, odpovím, že není mi dána údělem dostatečná dávka lži. Co má svět z „objektivních" frasí? I protivník dovede oceniti upřímnou otevřenost. Jde-li o nejvyšší

statky srdce, jdu raději, jako staří Germáni, nahý do boje, se smýšlením, jež Bůh mně vnuknul, než opatřen umělou výzbrojí vědeckou, jež právě zde ničeho nedokazuje, nebo dokonce togou jalového, vše vyrovnávajícího oratorství.

Jsem toho dalek, abych stotožňoval jednotlivce s jich církvemi. Naše dnešní církve jednoti a odlučuji podle podstatných vnějších známek. Čtu-li „Memorials" kardinála Manninga a vidím-li, jak nazývá jesuitský řád rakovinou na těle katolictví, slyším-li, jak velice si stěžuje, že právě v našich dnech tak horlivě pěstovaná svátost vyvinula se ve zřejmou modloslužbu, z kteréž příčiny přezdívá církvi „kramářská bouda" a „peněžní trh", vidím-li, jak horlivě působí pro šíření bible a jak veřejně se opírá tendenčnímu potlačování bible se strany Říma, nebo vezmu-li do ruky výborné, v pravdě germánské spisy, jako prof. Schella: „Katolictví principem pokroku" — pociťuji živě, že by postačila jediná božská vichřice, aby smetla s povrchu neblahou a klamnou hru zděděných bludných představ z doby kamenné, aby rozptýlila jako mlhový závoj zaslepenost rozpadlého panství míšenců a aby nás všechny Germany — právě v náboženství a náboženstvím — spojila v jediné krevní bratrstvo.

Kromě toho nedotknul jsem se ve svém líčení skutečného střediska veškerého křesťanstva — postavy Ukřižovaného. A právě ona jest pojítkem, jež nás všechny pospolu víže, jakkoliv se lišíme způsobem svého myšlení a plemenným rázem. Měl jsem, na štěstí, několik dobrých a věrných přátel mezi katolickým duchovenstvem a neztratil jsem dodnes ani jediného. A vzpomínám si, jak jistý velice nadaný dominikán, jenž se mnou rád diskutoval a od něhož se mně dostalo mnohého poučení o věcech theologických, jednou v zoufalství zvolal: „Ale vy jste hrozný člověk! S vámi by nebyl hotov ani svatý Tomáš aquinský!" A přece neodňal mně důstojný pán svou přízeň a stejně i já jemu svou úctu. Vždyť to, co nás pojilo, bylo daleko větší a mohutnější, než co nás odlučovalo; byla to postava Ježíše Krista. I kdyby byl každý z nás druhého viděl ve zhoubném bludu zabředlého tou měrou, že by byl ve světské areně ani na okamžik neváhal bezohledně jej napadnouti, v tichu klášterním, kde jsem duchovního otce navštěvoval, cítili jsme vždy blízkost onoho stavu, jejž Augustinus tak skvostně líčí, kde vše — i hlasy andělské — mlčí a kde jediné On mluví; tu cítili jsme se zajedno a se stejným přesvědčením vyznali jsme oba: „Nebe i země pominou, leč Jeho slova nepominou."

— —

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

František Drtina. Vyšší výchova dívčí ve Fancii. Mám především na mysli stanovisko, které zaujímá spisovatel v ženské otázce. Kniha sama nevytknula si tohoto cíle, ale přece lze tak učiniti z různých poznámek a důsledků, k nimž spisovatel dospěl na konci knihy. Jako první charakteristickou známku onoho stanoviska vytknul bych individualismus, který vykazuje autor ženě stejně jako muži, tak jak to činili vědecky J. St. Mill a v krásné literatuře před ním George Sandová. Jest to individualistická emancipace vyznačující se snahou po uschopnění a uplatnění ženy všude v životě soukromém, politickém a socialním. Toto stanovisko čelící proti reakčním snahám zmírněno a tím zároveň zživotněno jest v přítomné studii ideou vzdělati ženu také k účelům rodiny. Požadavek autorův, aby žena vzděláním domohla se samostatné existence, sesiluje spíše onu tendenci čistě individualistickou, snaha pak po vzdělání ženy k účelům rodiny staví autora do řady praktiků, již v labyrintu próblémů a nedorozumění nalezli jistou správnou, uskutečnitelnou a zároveň úrodnou ideu — vzdělávati ženu, ať již k účelu jakémukoli. Idealem byla by jednotná dívčí škola střední, jež podávajíc vzdělání ucelené, v pravdě humanitní, byla by i širším vrstvám lidovým přístupna a poskytovala by dostatečné výchovy pro život rodinný i soustavné přípravy pro samostatnou činnost životní, vychovávala by dobré manželky i pečlivé matky, ale také ženy samostatné, proti všem nutnostem i svízelům životním potřebnými vědomostmi a dovednostmi náležitě vyzbrojené. Jak pro toto stanovisko v otázce, která ještě u nás nedospěla oněch praktických výsledků, jaké nám ukazuje přítomná studie ve Francii, tak i pro časté aplikace na vyšší výchovu dívčí u nás má kniha tato význam nepopěrný. (Vzpomínám tu jen poznámek o školství klášterním, o „Minervě“, o vyšších školách dívčích atd.) Než studie sama má za účel seznámiti nás s vyšší výchovou dívčí ve Francii v době přítomné. Jest otázka, odkud vznikla tato kategorie ústavů školských, kde jsou kořeny onoho stromu, jenž vysílá již tak mohutné haluze. Na to odpovídá spisovatel historickým vývojem této myšlenky. V první části historického úvodu všímá si autor idealu výchovy ženské mimo Francii od Platona až do stol. XVII., jelikož tu přirozeně nelze mluviti specielně o Francii. Od stol. XVII. od doby Descartovy přechází pak na půdu francouzskou a stopuje

vývoj otázky ženské až do let sedmdesátých tohoto století, kdy vydán byl zákon o lyceích školských Cam. Séem. Zákon Cam. Séea a jeho osudy jsou předmětem druhé části Studie. Důraz v něm položen na moderní jazyky a vedle běžných předmětů na školách ostatních žádají se tu přednášky o zdravotnictví, paedagogice, filosofii, zvykovém právu a j. Tyto moderní požadavky zajistil přes příkrou polemiku návrhům Séeovým pevnou životnost. Debaty a spory o návrhy Séeovy jsou zajímavou výměnou názorů o některých otázkách formálních i oněch, jež týkaly se obsahu a rozsahu vyučovací látky. Rozumí se, že největší pozornost budily odchylky od způsobu vyučování na školách chlapeckých. Z těch nejradikalnějším se zdá jednání o vyučování morálce a náboženství. Po skončeném jednání přijat návrh, aby náboženství bylo odděleno od morálky a přiděleno vyučování do hodin mimo učební plán. Spisovatel nesouhlasí s tímto krokem sněmovny, klade silný důraz na potřebu reformy náboženského vyučování, které zbaveno „dogmatického závaží" mělo by vychovávati dívky k onomu „vroucímu cítění náboženskému, jež jest právě bezpečným zdrojem mravního a ušlechtilého jednání". Jest to nejzajímavější a nejdůležitější část studie, kde spisovatel podává vlastní úvahy o tom důležitém předmětě, kde v hlavních rysech vyznačuje způsob, jakým by se mělo díti vyučování náboženské. Obrací se proti katechismům, jimiž do útlého rozumu dětského vtloukají se náboženské věty, vzniklé na základě dlouhověkého metafysického bádání, žádá reformu náboženské didaktiky, jejíž hlavním a základním kamenem mělo by býti vymezení této dvojice pojmů: Věda — rozum, náboženství — cit. Třetí část studie tvoří organisace francouzských lycejí dívčích. Spisovatel líčí obtíže spojené s praktickým prováděním zákona, zabývá se učebním plánem, zkouškami, kázní, správou a učitelstvem lycejí dívčích. O všem tom referuje spisovatel s klidem, nevnucuje nám prostou imitaci, naopak vytýká stinné stránky zařízení, kdekoliv se mu naskytá příležitost. Tato kritická stránka studie o vyšším školství dívčím ve Francii, tak vysoko vyspělém na rozdíl od našeho, jest dobrým znamením a pevnou zárukou, že po knize této s vděčnosti se sáhne, až u nás jednati se bude o pronikavé a promyšlené zřízení vyšších ústavů dívčích. *Ch.*

Jan Janča: Z města a venkova. Novelly. Ottovy Laciné Knihovny Národní č. 177. v Praze. Nakladatel: J. Otto.

Novelly psané žurnalistickým slohem. Bez sebe menší stopy vážnějších aspirací. Na příklad první práce „Ž e n a z u l i c e," to jest kombinace následujících lokálek: Pokus sebevraždy. Zpověď umírajícího. Známost z ulice. Klamaný milenec. Souboj. Chrlení krve. Cizoložství. Defraudace. Přelíčení. Odsouzení. Nevinnost vyšla na jevo. Zničená existence. Připadá mi to, jakoby pan Janča vystříhal z novin různé sensační zprávy a výstřižky pak slepil nonchalantně dohromady. Ale nebudu se jeho „novellami" dlouho obírati. Ač vím, že úkolem Laciné Knihovny lidové není a nemůže ani býti, aby přinášela práce ryzích a vysokých uměleckých aspirací, přece myslím, že úkolem jejím není, aby dobíjela ušlechtilou vnímavost prostého čtenářstva, bez toho tak dost otravovaného nesvědomitým a za sensačnostmi se pachtícím surovým denním tiskem, ještě i tam, kde by k němu mělo hovořiti byť sebe prostší a šedivější, ale tím důvěrnější a srdečnější slovo populárního vypravovatele. *J. K.*

Klub přátel umění v Brně ustaviv̌ší se pro pěstování umění na Moravě, rozesýlá přihlášeným členům, i osvědčeným přátelum umění pozvání ku přístupu a ku složení příspěvků členských. Jelikož od počtu složených příspěvků členských závisí rozhodnutí, jakým nákladem výtisků a v jaké ceně třeba vydati klubem chystanou nádhernou premii členskou: album rázovitých staveb Dušana Jurkoviče na Pústevňách radhošťských, doporučuje se přihlášky členské i příspěvky co nejdříve přikládanými cheky pošt. spořitelny klubu zaslati. „Pústevně" Jurkovičovy budou míti vedle původního textu na šestnácti listech velikého foliového formátu pohledy fagadové i interieurové v barvotisku i ve světlotisku.

Skupina pražských mladších německých básníků vydala poetický leták „Frühling", do něhož verši přispěli Camill Hoffmann, Paul Leppin, Oskar Wiener a ornamentací Hugo Steiner. Deset básní, jež leták obsahuje, charakterisováno jest snivým smutkem a nuancovanou hudbou slovní, vzpomínáte na verše Schaukalovy a Rilkeovy. O. Wiener nedávno vydal v Berlíně svazek veršů „Gedichte", zajímavý pro nás i tím, že použil v několika strofách motivů českých národních písní a pak že ku knize připojil i překlad Soldanovy básně „Pavouk". P. Leppin, jenž referuje časem do „Moderní revue" o německé literatuře, chystá román „Veronika Selig". C. Hoffmann knihu veršů: Adagio stiller Abende."

Klasicism a germánství. V. v. Heidenstam vydal zajímavý spisek „Klassicism a germánství" prudký a briskní v argumentaci, ukvapený a rozčilený v konklusích a plný přehnanosti i nesprávnosti, ale tyto vady společné všem fanatickým programům nezabraňují, aby Heidenstamových vývodů na každý způsob symptomatických a charakteristických nebylo i u nás povšimnuto. Hrozí nám všem skutečně zase příval barbarů, kteří kulturu naši rozdrtí neb alespoň otráví a zkazí: barbary těmi jsou Germané se svou celou kulturou. Zřejmě postupují ku předu: Sedan jest vítězstvím barbarů nad klassicismem. Germané zastavili znovu postup kultury klassické obrozené humanismem a renaisancí, způsobili reakci zhoubnou a nebezpečnou. Renaisance nám chtěla vrátiti Řecko a Řím sloučené v krásné synthesi, ale Germané překazili její velké dílo. Co na naší kultuře jest vskutku cenného, za to děkujeme národům, již tradují dále dědictví Hellady a Imperia, největší muž našeho století Napoleon jest bratr velkých vojevůdců římských a Ludvík XIV. navrátil Evropě věk Augustův. Kultura klasická vytvořila aristokratism, jedinou to záruku postupující inteligence, germanství však jest tvůrcem nivellisujícího demokratismu. A tak zbývá jedina spása: křížové tažení proti germanství, chybí jen Petr Eremita, jenž by kázal tuto výpravu. — Výkřik Heidenstamův nezůstal však bez echa, nejprve odpověděl bezohlednou kritikou známý Houston Stewart Chamberlain ve Wiener Rundschau. Klasicism jest mu pouhou fikcí, pouhým fantasmatem, neboť přijímati dnes klasicism ve smyslu Římanů, již úplně recipovali kulturu řeckou a při tom ji porušili, jest anachronismem. Hellenism ano. Klasicism ne. Renaisance nebyla dílem ducha klasicistického uchovaného v národech románských, dnes víme, že germanství na ni mělo ohromný vliv. Rovněž jest fikcí, že germanství utlačuje kulturu hellenskou a tím kulturu vubec, nejgermanštější duchové Wolf, Winckelmann, Lessing vzkřísili čistou hellenskou krásu; Goethe posléze provedl dokonalou a konečnou synthesu, jež přes protesty pánů Heidenstamů bude budoucnosti normou; on, jenž byl konečně jednou zas Řekem celým životem a cítěním, stvořil nejgermanštější dílo Fausta: slovem osvobodil germanství úplně od barbarství a učinil je kulturou vskutku klasickou.

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

V Praze 12. dubna.

Kritický stav vnitřní politiky jest ve stadiu okamžikové stability. Vyčkává se ukončení zemských sněmů, jichž rokování se úzkostlivě hledí vziti osten národnostního sváru, a zatím se konají přípravy k novému zasedání říšské rady a upravuje se rozpočet vojenský a práce pro delegace. K pokračování ve smiřovacích konferencích českoněmeckých má dojíti zase počátkem května, ale naděje v jich zdar je dle karlínských slov dra Kaizla menší, než kdykoli před tím. Klidná nálada na českém sněmu není také přirozená. Stačí malá jiskra a svár propuká vysokými plameny a nejvášnivějšími slovy. Bylo to při interpelaci posl. Březnovského o německých studentech v Praze, bylo to při návrhu posl. dra Šamánka na zavedení obligátní ruštiny na českých středních školách a vypukne to znova jistě při debatě o rozpočtu.

Zasedání českého sněmu samo o sobě činí v každém směru dojem velice trapný. Positivní práce nikde, výbory, jak ze všeho patrno, nemají dosud nic hotovo, drahocenný sněmovní čas se zrovna utlouká zbytečnými dlouhými řečmi při prvním čtení návrhů zhusta na čisto bezesporných — a při tom všem má být sněm již zase za krátké tři neděle odročen.

Úprava platů učitelských vázne, narážejíc na řadu skutečných anebo fingovaných překážek, na straně vlády, poněvadž jde o nové vydání v obnosu 3 a půl mil. zl., objevuje se naprostá neochota, o úhradě výloh spojených se zvýšením učitelských platů nenastalo dosud nejmenšího dohodnutí a velkostatkáři zcela zřejmě projevují v mnohém směru snahu po zkrácení doby vyučovací a zmenšení počtu školních tříd, — takže na možnost vyřízení této životní otázky učitelského stavu a kardinální otázky národní vzdělanosti ještě v tomto sněmovním zasedání lze hleděti jen s největším skepticismem. — Ostatní předlohy, jež byly dány na denní pořádek, jsou rázu dost podřízeného. Oprava celedního řádu, zřizování obilních skladišť, sanatorií pro tuberkulosu — takové a podobné věci se přikazují komisím — všechny problémy větší a složitější, jako je otázka chudinství, úprava jazyková a pod., se opatrně posunují do zadu, jen aby sněm nebyl donucen jimi se zabývati.

Největší debatu dosud vyvolal návrh posl. Kaftana na pozemštění uhelného obchodu. O tom návrhu debatuje se se souhlasem maršálka již v prvním čtení meritorně a debata nejen že vyplnila poslední dvě schůze, nýbrž bude se v ní pokračovati ještě po svátcích. Nikoho není tajno, že jak návrh Kaftanův, tak i debata je rázu čistě akademického a že věcného z ní nic nevzejde, zvláště když není nejmenší naděje na schválení takovéto osnovy zákona. Provednost a vhodnost návrhu budí mnoho pochyb a máme za to, že posl. Kaftan měl přímo sáhnouti k základu problému a pojati ve svoji osnovu nejen vyvlastnění uhelného obchodu, ale zároveň a v první řadě také vyvlastnění uhelné těžby; neoddáváme se ilusím, že by snad návrh měl za dnešních poměrů naděje na uzákonění, ale máme za to, že diskuse, a o nic jiného, jak vidět.

dnes nejde, mohla tím jen získat. Z mladočeských poslanců postavil se věcnými důvody posl. dr. Fořt proti návrhu Kaftanovu a dr. Fořt také poukázal na jediný praktický význam této celé věci, žádaje komisi, jíž návrh posl. Kaftana bude přikázán, aby vzala v úvahu a působila k tomu, aby v druhém čtení tohoto návrhu přišlo na jevo smýšlení sněmu v otázce zkrácení doby pracovní v uhelných dolech a aby takovým způsobem se učinil nátlak na říšskou radu a její sociálně politický výbor.

Největší bolení hlavy působí ovšem stará, palčivá otázka úpravy zemských financí. O vážnosti stavu zemských financí svědčí nejlépe v poslední době vydaný statistický výkaz ministerstva financí, z něhož vysvítá, že v posledních 35 letech, v nichž přímé daně státní v Předlitavsku stouply o 100·06 procent, stouply přirážky k přímým daním o celých 357 proc. Zemský výbor navrhuje, aby letošní schodek zemského rozpočtu byl opět uhražen zemskou zápůjčkou v obnosu 2,250.000 zl., dluhy země by tím stouply o 26,772.000 zl. Bude-li ovšem zápůjčka realisována, závisí od toho, připadne-li výnos dávky z lihu ještě letos zemskému fondu. Dle vládní osnovy má se, počínajíc 1. lednem 1901, ve všech zemích vybírati k státní dani z kořalky přirážky 20 haléřů z každého hektolitrového stupně. Roční podíl, jenž by připadl na Čechy, odhaduje se na 3,800.000 korun. Obnos ten ovšem ke krytí deficitu nestačí. Na zdanění spotřeby cukru a piva ve prospěch zemských financí nelze dle vládního projektu na ten čas pomýšleti a to, pokud se týče cukru z toho důvodu, že teprve před nedávnem značně byla zvýšena daň státní, pokud se týče piva proto, že pivo je vhodným předmětem pro daně komunální a poněvadž daň komunální ve formě pivního krejcaru zavedená již nyní značně se blíží dani státní. — Také zemský sněm vypracoval řadu projektů na ozdravění zemských financí, z nichž nejpřirozenějším je projekt, aby daně reální byly přikázány zemím. Podrobný plán vypracoval také referent zemského výboru posl. dr. Urban.

Po dlouhých úradách v městské radě a komisi přijalo obecní zastupitelstvo pražské opravu volebního řádu do obce Pražské. Pro Prahu je neuvěřitelno, jak starý, na rychlo stlučený obecní řád Bachův z r. 1850. mohl se udržeti celého půl věku. Změny, jež se staly v r. 1883, 1887 a 1889 jsou celkově jen nepatrny a bezvýznamny. Jednání o opravu probudilo zase prudký svár mezi mladočeskou a staročeskou frakcí na radnici, z nichž každá křečovitě hájila svou državu, spekulujíc při tom, jak by své sokyni podrazila nohy. Spor o třetí nebo čtvrtý sbor je toho nejlepším dokladem. O rozsahu reformy rozhodlo votum strany staročeské.

V době přípravy celé reformy dávala si tato strana nátěr lidovosti, ale v poslední chvíli se dala na ústup. Většinou jejich hlasů bylo přijato, aby novému sboru čtvrtému, do něhož mají býti zahrnuti všichni voličové noví, bylo dáno místo projektovaných 30 mandátů pouze **15**, a aby nucená doba pobytu v městě pro nové voliče byla prodloužena na tři léta. — Přiznalo-li se zřízením sboru čtvrtého, že volební právo přísluší také všem poplatníkům daní nepřímých, a uznává-li se, že tito zejména svou měrou konsumní přispívají znamenitě na účely obce, je nepatrný počet 15 mandátů proti ostatním 90 mandátům ve sborech privilegovaných naprosto neodůvodněný. Ustanovením o tříletém pobytu vylučuje se pak z volebního práva ohromné procento dělnictva, jež pro drahotu bytů je nuceno se stěhovati často do nejvzdálenějšího obvodu okolních předměstí, přes to, že svou hospodářskou existenci je k osudům Prahy vázáno. V prvých třech sborech byly učiněny opravy jen nepatrné, zejména byl rozšířen počet t. zv. honorací o rabíny, absolvované techniky, farmaceuty, právníky a filosofy. Ustanovení o samostatném bytu pro voliče sboru čtvrtého bylo na štěstí vypuštěno. Rovněž se upustilo od ustanovení, že volební právo se poskytuje toliko příslušníkům Čech. Nepochopitelno je, proč

se volby ve čtvrtém sboru nepoložily na neděli, proč se ponechalo nejasné, a samo o sobě neudržitelné ustanovení o ztrátě volebního práva poskytnutím chudinské podpory a j. To vše jsou věci, jimiž volební právo, jednou přiznáno, se zase po různých oklikách odnímá. Při celé opravě volebního řádu pražského je však zvlášť pozoruhodno, že význam její sahá přes obvod Prahy a má důležitost z á s a d n í a v š e o b e c n o u. O tom není sporu, že se Prahy bude dovoláváno při příští reformě obecního řádu pro Čechy, a že zejména se ji budou chytat umělé německé většiny ve smíšeném území, jen aby dělnickým vrstvám českým tu co nejdéle zabránily přístup k obecní správě a tím k řešení všech problémů jazykových, národnostních i hospodářských, jimiž je celý nynější spor česko německý přeplněn. Obecní zastupitelstvo pražské nepostavilo se na vyšší stanovisko všeobecně národní, jeho reforma není vzorem, nýbrž svou úzkoprsostí a bázní před novými živly je přímo nešťastna. Předloha přijde nyní na sněm, a tu bychom měli doufat, že mladočeská delegace se postará o to, aby reformu prodchnula duchem sociálně spravedlivým a třídně nepředpojatým.

Stoupenci realismu konali v Praze ve dnech 31. března a 1. dubna sjezd, na němž se ustavili v politickou stranu, již pojmenovali: č e s k á s t r a n a l i d o v á. Strana ustavila se na základě rámcového programu, o němž bude promluveno na místě jiném.

Hlídka školská.

vr. Přezralou otázkou učitelských platů hnul konečně zemský sněm český. Návrhy posl. Anýže s české strany a posl. Verunského s německé strany odkázány školské komisi. Až k tomuto bodu dostane se pravidlem každý návrh zákona dosti snadně, tedy i návrh o platech učitelských měl své štěstí. Byly promluveny pěkné řeči, projeveny sympatie k věci (posl. Anýž: „C e l ý klub poslanecký (??) přeje si toužebně, aby tato předloha byla záhy vyřízena a celá česká veřejnost provází jej svými sympatiemi".), ale tím patrně mělo býti ukonejšeno na čas rozechvění učitelstva a připraven cukr, aby pilulky školské komise nebyly tak hořké. Školská komise také stateČně se připravuje k porodu hor. Daleko více se zabývá dlouhými řečmi a projevováním smutně reakčních názorů, než jádrem věci samé. Enunciace posl. Zedwitze, který žádá za příčinou úspor vyučování polodenní, část břemene spojeného s úpravou platů učitelských chce uvaliti na obce (přídavky platební!) a slučuje s celou akcí hned úpravu platů katechetů, je dobrým příznakem onoho ducha, který vládne školskou komisí. Složení tohoto sboru opravňuje učitelstvo k nejhorším nadějím. Kde velkostatkáři (5 posl.), kněží (4) a malostatkáři (3), tedy odpůrci důkladnější nápravy v otázce platu učitelských činí polovici komise, tam těžko ubrániti se zlým předtuchám. Také lze říci, že učitelstvo v největší své části pohlíží s úplnou nedůvěrou k nynějšímu sněmu. Přes to, že poslanci tu a tam ujišťují, že úprava provedena bude a to v brzkém čase, je málo těch, kdož by věřili v pravdivost těchto tvrzení. Příznaky, že jednání školské komise bude bezvýsledné, dostavují se stále určitěji. Mrazivá nepřízeň k otázce platů učitelských jednak se strany zemského výboru (referát školský má zde požadavkům učitelstva málo příznivý dr. Pražák), jednak se strany orgánů vládních nekonečné jednání o finančním efektu a hledání pramenů k jeho uhrazení, to vše nasvědčuje, že naděje na zdárný výsledek mají kurs velmi nízký. Nejvíce zde vadí, že přese všecky na venek silně vyhlašované sympatie opravdových sympatií a u p ř í m n o s t i k otázce služného učitelského je vlastně velmi málo. Poslanci mladočeští zejména ve veřejných shromážděních slavně prohlašovali, že p r o s v o u o s o b u snahy

učitelstva horlivě budou podporovati, ale jisto naproti tomu, že v klubu proti požadavkům učitelstva je silný odpor, který jen situace politická potlačuje, aby neprojevil se na venek.

Učitelstvo proto také neskládá ruce v klín a podněcuje ve prospěch svých požadavků akci za akcí. V poslední době konána řada veřejných lidových schůzí, z pravidla na théma o poměru národa ke škole. Schůze tyto jsou obratně voleným prostředkem agitačním, šťastnějším a účinnějším než stohy petic, v jichž upřímnost sami poslanci vyslovovali veřejně nedůvěru. Na veřejných schuzích poskytuje se příležitost, aby zástupcové stavů mimoučitelských projevili otevřeně své smýšlení v otázce učitelské. Na lidové schůzi konané v Chocni (8. dub.) bylo slyšeti z řad občanstva projevy tak ryze spontanní, upřímné a energické, že nezůstaly bez dojmu na přítomné poslance. Najisto mezi lidem svítá i v otázkách školských, lid si dobře uvědomuje situaci a své povinnosti ke škole. Že se podobnými lidovými schůzemi toto uvědomění posiluje a šíří, jest vedle agitační druhou dobrou jejich stránkou.

Materielní bídu učitelstva osvětlily v nejposlednějších dnech dvě fakta. Předně brožura učitele Fr. Pavlíka „Hmotné poměry učitelstva". Srovnání příjmů učitelstva okresu vinohradského s příjmy jiných stavů. Brožuru tuto vydal Ústřední spolek jednot učitelských jakožto ukázku nesnesitelných hmotných poměrů učitelstva v jednom z nejlepších okresů v Čechách. Druhý drastický doklad hmotných poměru učitelských je žádost učitele M. Svobody za místo policajtské v Příbrami. Žádost končí: „Poněvadž počáteční služné (s přídavkem) s místem nadstrážníka u slav. obce příbramské spojené přesahuje mé po 16 letech klopotné práce učitelské dosažené služné a poněvadž rada městská slibuje (v případě osvědčení) brzký postup, na kterýž v nynějším svém postavení v dozírné době nemám ani jiskry naděje, žádám za uprázdněné místo policejního nadstrážníka, očekávaje, že v tomto novém postavení — kde nebude činěno na mne tolik nároků, jak v ohledu socialním, tak hmotném — nebude rodina moje na dále ochuzována o dosti již ztenčený majetek". Zpráva o této žádosti proběhla domácími i cizími listy . . .

Otázka hmotného postavení učitelstva nezatlačuje nikterak do pozadí otázku jeho právních poměrů. Disciplinární řád tíží učitelstvo příliš citelně, aby pro hlad a nouzi naň mohlo zapomínati. Akcentuje proto své požadavky v tomto směru při každé příležitosti a domáhá se nápravy vším úsilím. Zdá se, že naděje jeho jsou v ohledu tomto ještě horší, než v otázce platů. Zejména vládě jde o to, aby učitelstvo v železných poutech diktované kázně bylo udrženo. Vládní odpověď na interpelaci posl. Sokola v záležitosti nepotvrzení učitele Jos. Černého za zástupce učitelstva do okresní škol. rady novobydžovské je až příliš výmluvna. Pro nepotvrzení volby nebylo věcných důvodů, než přání, aby energický a inteligentní učitel neohrožoval ve školní radě byrokratism a s ním sbratřený klerikalism. Nežli odpověď se stala, byl však Černý okresní poradou učitelstva zvolen poznovu.

— Posl. Anýž podal interpelaci v záležitosti nepotvrzení zákona o nepovolování kvinkvenálek.

— Také posl. Jos. Brdlík, nepotvrzený za člena okres. škol. rady pelhřimovské, zvolen byl znovu do téže školní rady. Tamní inspektor pan Fischer byl odvolán a za své zásluhy odměněn místem hlavního učitele při ústavě pro vzdělání učitelů v Praze. Vzor učitele učitelům budoucím!

— Jeden zjev v dnešním hnutí, svědčící o sílícím uvědomění učitelském, je potěšitelný a nadějný. Přes to, že různí poslanci, jimž nynější usilování učitelstva nikterak není příjemno, rádi by je svedli do nějaké válečné akce protivládní, obrací se učitelstvo a pracuje v úloze závažnější. Ze všech stran docházejí zprávy o šťastně podniknutém vzdělávání lidu veřejnými přednáškami,

šířením knihoven, činností učitelstva v zakládání a řízení spolků národohospodářských. Posl. Udržal, kterýž v Chocni dával výstrahu, co stane se s učitelstvem, zapomene-li po úpravě platů na své poslání národní a osvětné, může se po bedlivějších informacích přesvědčiti, že slova jeho byla zcela zbytečna: úprava platu nebude presentem, ale pouhým vyrovnáním mzdy a poskytnutím podmínek k dokonalejší práci učitelstva. Dojista nebude tak tučna, aby zpohodlnila učitelstvo a učinila je neschopným k práci, kterouž dnes v nouzi horlivě a rádo koná.

Učitelstvo zúčtovalo také s bývalým primátorem pražským, drem Podlipným, o kterémž i mezi venkovským učitelstvem žily legendy, jakoby byl mecenem školy i učitelstva. „Č. Uč.“ v č. 29. píše: „Když dosedl na stolec primatorský před 3 lety dr. Podlipný, provázely ho sympatie učitelstva. Očekávalo od representanta strany mladočeské, která v tolikerých proklamacích školství tak veliký význam přikládala, činů rozhodných. Avšak starosta Podlipný zklamal svobodomyslné voliče vůbec a pražské učitelstvo zvlášť. Když před svým odchodem vypočítal (a novinami rozhlašoval) vymoženosti svého úřadování, o školství ani zmínky v tom nebylo. Právem: dr. Podlipný nebyl přítelem školství a jen za finanční přítěž obce je považoval. Pro školství obecné neměl smyslu; a jak nízce o učitelstvu smýšlel, dal na jevo třem deputacím učitelským, které ho jako starostu jménem pražského učitelstva navštívily. Jednu z těchto deputací strašil také — vládou socialistů! Ponechal si předsednictví české okres. škol. rady, aby s ochotou podpisoval byrokratická a nevlastenecká nařízení okr. insp. Šebesty a rady Bělohlávka, proti nimž svého času jako náměstek dosti ostře vystupoval.“

Na Moravě [illegible] se veškeré učitelstvo [illegible] ve straně pokrokového učitelstva; jeho komité vydalo proklamaci, ve které čteme: „Obrodu naše [illegible] nezakládá se na [illegible] těla, [illegible] se v [illegible] ducha. Dávno ještě před úpravou vanul [illegible] pokroku, jenž rozehřával duši, [illegible] zápal a nadšení [illegible] pro svobodu pokrokového až dosud učitelského světa. [illegible] není nám pouze [illegible] prostředkem, nýbrž vážným [illegible], jehož dosáhnouti má každý jednotlivec. [illegible] Chceme [illegible] ke [illegible].“ [illegible] Fr. [illegible] „Komenského“ [illegible] Kar. [illegible] dr. P[illegible] [illegible]

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, POLITICKÁ A SOCIÁLNÍ.

Ročník IX. 1. května 1900. Číslo 15.

První sjezd české strany lidové a — logika.

Po dva dny, 31. března a 1. dubna, odbýván byl v Praze sjezd tak zvaných realistů našich, na němž ustanovili se jakožto „Česká strana lidová". O průběhu sjezdu tohoto podal „Čas", jenž sjezdem prohlášen byl za oficiosní orgán strany, v čísle 41., vydaném v podvečer 2. dubna, na stránkách 1.—12. a na stránce 13. obšírnou zprávu o 35 sloupcích. (Zprávu tuto citovati budu takto: (7, 3: 135) t. j. stránka sedmá, sloupec třetí; třetí číslo udává stránku brožury „Rámcový program české strany lidové (realistické)", vydané výkonným výborem strany po sjezdě.)

Sjezd svolán byl jako schůze důvěrná na základě § 2. zákona o právu shromažďovacím ze dne 15. listopadu 1867 ř. z. č. 135 (omezená na účastníky zvané) a — jak z dotčené zprávy, o jejíž věrohodnosti pochybovati žádné není příčiny, na jevo jde — vydařil se skvěle i co do množství účastníků i co do jednání, neboť (2, 1: 109) „presenční listina vykazovala na 400 účastníků, z nichž dobrá polovice byla z venkova" a navržený svolavateli program — doplněn byv svolavateli na sjezdě odstavcem o pěstování umění ve škole a mimo školu (5, 2: 136)—přijat byl jednohlasně (12, 2: 194). Průběh ustavujícího sjezdu nové této strany politické — jež vznikla hlavně následkem veliké, ve veškerém národě českém panující nespokojenosti s chatrnými, velikých obětí vyžadujícími úspěchy dlouholeté již politiky staročeské a mladočeské — jest z velké části výsledkem a korunovací velikého množství důkladné, tuhé práce duševní, již účelu tomu věnovali svolavatelé sjezdu a najmě vůdce strany, universitní profesor filosofie dr. Tomáš Masaryk. *) A proto již vzhledem k této práci tak úspěšné a zvláště

*) Že ve straně té poměrně četnější než ve stranách ostatních zastoupeni jsou inteligenti a tak zvaní inteligenti, a sice mladší naši generace, toho příčina jest následující. Téměř každý, kdo právem či neprávem nabude přesvědčení o sobě, že by mohl aneb i měl zastávat nějakou šarži v životě politickém, snaží se ukojiti tuto touhu svou. Jelikož však ve straně mladočeské, kralující již přes deset let národu českému, všechny šarže jsou obsazeny a určeni již i náhradníci, není tam mnoho místa pro mladší ta-

vzhledem k vážnému cíli nové této strany jest spůsob, jak o sjezdu tom referovala velká část orgánů ostatních stran (některé z orgánů těchto na základě referátu německého listu „Bohemie") vůči vlastním dotyčných listů čtenářům velikou, nerozumnou (pštrosí) bezohledností a vůči nové straně — abych tu označil jen nejnevinnější stránku jednání toho a sice za použití výrazu co nejmírnějšího — úmyslným, hrubým nezdvořáctvím, možným snad pouze vůči svým, jen v rodině.

Já mám za to, že strana tato již jest a i na dále bude vážným činitelem v politice naší a že tudíž o ní vážně jest pojednávati a posuzovati ji sine ira et studio, bez zlosti i bez záliby. Snadným posuzování takové z pravidla nebývá. Avšak mám za to, že snad dovedu novou stranu posouditi i bez předpojatosti (tomu alespoň nepřekáží okolnost ta, že nejsem stoupencem žádné z našich politických stran), ačkoli s důležitými částmi programu jejího nesouhlasím, a z druhé strany i bez záliby přes to, že — sám jsa velmi často názorů jiných než ostatní — každého, kdo ve věcech, o nichž různé názory jsou možné, dostaví se na kolbiště s názory alespoň poněkud novými, již z této příčiny takřka miluji a sice proto, že o věcech takových velmi často jen diskusí lze nabýti názorů alespoň přibližně správných. —

Na kolik já mohu posouditi lidstvo, mám za to, že každý člověk o všem, co jej potká a jej zároveň z jakékoli příčiny zajímá, sobě utvoří dle dané jemu možnosti nějaký úsudek, nějaký názor (velmi často i ten: toho nechápu), jejž pak tak dlouho pokládá za správný, až nějakým způsobem nabude přesvědčení o nesprávnosti dotyčného názoru, což, jak snad každý dospělý z vlastní zkušenosti ví, dosti často se stává. Komu z lidí nadaných rozumem obyčejné anebo nadobyčejné bystrosti několikráte tak se stalo, ten má pak o správnosti četných názorů svých pochybnosti větší menší, a proto k úsudkům svým mlčky aneb výslovně dodává: snad, dle všeho, dle vší pravděpodobnosti, jak mně se zdá, dle mého úsudku a t. p. Tak tomu jest u lidí obyčejných; jinak u našich realistů. Možnost nesprávnosti úsudků a názorů lidí ostatních připouštějí bez velkého mučení; avšak o svých úsudcích a názorech tvrdí sobě i ostatním: naše úsudky a názory jsou správné, neboť my — na rozdíl od ostatních — na všecko nazíráme a všecko posuzujeme „věcně", „rozumem" a „vědecky" a pracujeme vůbec „methodicky" — jak našimi realisty nám ostatním dosud vždy a všude, při všech vhodných a nevhodných, možných i nemožných příležitostech, nebratrsky, nemilosrdně, s ukrutností přímo nekřesťanskou na úmor bylo hlásáno a tak — s chvěním se obávám — i na dále bude hlásáno. Tak na př. pravil na sjezdě referent o programu jazykovém (7, 2: 152): „Náš program diktován jest věcným nazíráním na skutečné poměry, rozumem . . ." a farář (evangelický helv. vyz. z Kolína) Dušek (4, 2: 178): „. . . poukazuje k tomu, jak vhodně prof. Masaryk nazval realism směrem a methodou, neboť methoda,

lenty. A proto ti z nich, jimž záleží jen na hvězdičkách a barva výložků jest lhostejnou, hlásí se k novým stranám vůbec a přihlásili se najmě ku straně realistů proto, že tito stranu svou prohlásili za stranu elitní (jako — mimochodem řečeno — kdysi za cara prohlásil sebe Dimitrij Samozvanec).

„nazíráni určuje směr. My vytýkáme stranám ostatním, že toho posud neměly; a odtud u nich ta zmatenost. Chceme pracovat vůbec methodicky a víme, že . . .“ Okolnost ta, že na sjezdě prof. Masaryk bona fide pravil (10, 2): „Na svém zdůvodněném přesvědčení, na svém programě musíme stát pevně a zásady své musíme formulovat určitě a co nejpřesněji; proto neházíme neomylnictví — vždyť právě historie realismu je zřejmým svědectvím zhoubnosti, neomylnosti a stranictví . . .“ správnosti úsudku mého, že totiž realisté naši názory své pokládají za správné naprosto, nevadí. Neboť přes to, že tento úsudek svůj pronáším zde s přesvědčením snad tak dobrým, jako jest přesvědčení profesora Masaryka, když tvrdí, že realisté názory své nepokládají za neomylné, pokládám za věc jistou, že právě tento můj úsudek četným anebo snad i všem realistům, kteří jej po případě budou čísti, jeviti se bude — jako mně tvrzení profesora Masaryka — mylným. Tak tomu, trvám, bude i přes to, že to, oč méně cenným musí býti našim realistům úsudek můj jakožto úsudek nerealisty, právě v tomto případě snad alespoň vyváženo jest okolnosti tou, že správně poznati a znáti sebe samého jest věci daleko nesnadnější než správně poznati druhého. —

K tomu, abychom mohli tu kterou věc posuzovati věcně, rozumem a vědecky, a jednali tu methodicky, nezbytnou věcí jest logika. Vizme, jak té na sjezdě realistů se dařilo.

Prof. Masaryk dosavadní politice české různé činí výtky (11, 2 a 3: 184—187) — s nimiž já, mimochodem řečeno, souhlasím — a tu mezi jinými též praví (11, 2: 185): „Fráse panuje, ne důvody ani rozum. . . Na místě politiky platí řečnictví, řečnictví plané, nabubřelé, bouchanonské.“ Slovem „frase“ v tomto slova smyslu označujeme rčení, jimž vyrozumívati může — vůbec-li co — jeden každý člověk něco, anebo něco jiného, po případě i nic, a jež tudíž s logikou jest na štíru proto, že logika žádá, aby k vyjadřování myšlenek užíváno bylo — na kolik jen vůbec možno — pojmů obsahu na kolik možno přesně omezeného. A tu uvedu zde několik výroků, učiněných na sjezdě, v nichž ona rčení, která pokládám za fráse, podtrhuji. Na sjezdě pravili: 1. prof. Masaryk (2, 3: 113): „. . . Z tohoto vědomí a z tohoto úsilí, ovšem jen mravního může — a musí se časem zrodit právo . . .“ — (2, 3: 114): „. . .To jest: my se domáháme politické samostatnosti hlavně z práva t. zv. přirozeného — jeho se dovolával Palacký, dovolával se ho Havlíček, dovolávají se ho všichni . . .“ — (3, 2: 120): „Státoprávní program starší posavad je nám příliš liberalistický — věřící totiž ve všemohoucnost státu. My stát a jeho moc (také stát český) posuzujeme lidově a socialně . .“ — (3, 2: 120): „. . . my konečně stát posuzujeme také ethicky . . .“ — (3, 3: 122): „Pokračujíce v ideách obrozenských budujeme národnost na idei humanitní, jak nás tomu naučil Kollar, Šafařík, Palacký, Havlíček, Smetana . . .“ — (3, 3: 123): „Jsme tudíž pro politiku do opravdy českou.“ — (3, 3: 123): Methodou naší je realism důsledně prováděný také v politice; osvědčené heslo realismu vědeckého a literárního: pravda, musí se stát vůdčím pravidlem všeho našeho konání veřejného

— doma, uvnitř, mezi sebou i na venek, vůči a proti odpůrcům všem: pravdou právo a tudíž stále v před! — (5, 3: 139): „Naším ideálem je člověk úplně český". — (10, 2: 177): „Strana positivní práce politické všecko své konání a podnikání zařídí podle potřeb národních, opravdovou myšlenkovou prací poznávaných." — (10, 2: 178): „Proto chceme podle sil podporovat všecko dobré a pěkné, co strany jiné udělají . ." — (11, 3: 188): „. . O tom, co politického vře ve velikém světě, o politice skutečně světové ani zdání!" — (12, 1: 189): „Strana skutečně česká, řekli jsme, musí prováděti politiku světovou — to znamená, že chceme a máme světu co říci — politika skutečně česká bude světová nebo nebude . . ." — 2). referent o programu kulturním a školském, jehož referát následkem ochuravění autorova byl na sjezdě předčítán, (4, 3: 130): „. . . Cíl ten vyznačili jsme v programě tak, že chceme vychovati českého člověka, po stránce tělesné, rozumové i mravní harmonicky vyvinutého, který by způsobem vlastním, českým, obrážel v sobě ušlechtilý typ pravé lidskosti. K humanitě — jež jest vlastní duší dějinného, kulturního vývoje národa českého — má vésti veškera práce kulturní, k ní má směřovati všechna výchova ve společnosti, škole i rodině." — 3. referent o programu hospodářském a sociálním (8, 3: 164): „V druhé části programu, ve vlastním programu sociálně-politickém, kladen důraz na dva momenty: na ochranu hospodářsky slabých proti převaze kapitálu movitého i nemovitého a na zásadu sociální spravedlnosti . ." — 4. druhý referent o programu hospodářském a sociálním (9, 2: 169): „O obchodě zbývá málo dodati. Jde nám o mravnost vůbec, v politice, v hospodářství, jako v celém životě veřejném i soukromém. Jsme tudíž i pro naprostou poctivost v obchodě, kde je nesolidnost nejen nemravná, nýbrž i na konec škodlivá a v našich malých poměrech přímo záhubná."

Z těchto několika ukázek — k nimž ještě podotknouti dlužno, že na sjezdě v řečech často užito bylo slov: pravý, skutečný, skutečně opravdový, do opravdy a t. p, obvyklých zvláště v katechismech náboženských — jest vidno, že realistům našim, posuzujícím všechno věcně, rozumem a vědecky, cizími nejsou fráse; užili jich — dle úsudku mého — vydatně a tučných, ačkoli logika žádá, aby užíváno bylo na kolik možno pojmů obsahu přesně omezeného. Mravnost, humanita, sociální spravedlnost . . . jaká to krásná slova! Kdo slov těch užívá ve vážném rokování o motivech jednání lidstva, ten — (pravím to prostě, t. j. bez dodatku: dle úsudku mého) — jest ještě pouhým básníkem, t. j. člověkem nad logiku ještě povzneseným, a nemůže býti člověkem, jenž všechno posuzuje věcně, rozumem a vědecky, může však patřiti k lidem, kteří sobě a jiným o sobě tvrdí, že všechno posuzují věcně, rozumem a vědecky. Logika totiž vyžaduje i to, aby věc byla promyšlena až do svých konců a nikoli jen až potud, kde dotčeným básníkům — následkem jejich básnického strachu před odporem mezi výsledky logického přemýšlení a mezi ná-

zory jejich doby, approbovanými veřejností i státní mocí (jako na př. svého času názor o obíhání velikého slunce kolem nepatrné země) — počínají ježiti se vlasy. Avšak to je jiná, vážnější kapitola. —

V první řeči své prof. Masaryk vytýká (3, 2: 119) Staročechům a Mladočechům státoprávní utopism historický, jenž „stručně řečeno obelhává se fikcí, že státoprávní kontinuita nebyla přerušena, kdežto si politik realistický říci musí, že ta kontinuita přetrhována byla", a radikálům našim státoprávní utopism radikální, který „stále jen ukazuje k budoucnosti, nepodávaje téměř žádného promyšleného plánu, jak budoucnost také uskutečnit." Utopismem nazýváme názor a po případě i jednání toho, kdo tvrdí a žádá, co dle úsudku našeho za daných okolností není možné, a tudíž vždy, kdykoliv dotčený úsudek náš jest správným, dopouští se poklesku proti logice tím, že bez okolků předpokládá, že to, co za daných okolností není možné, jest nejen možným, nýbrž i dosažitelným proto, že on z jistých důvodů si toho přeje.

A tu vizme, co na sjezdě pravil profesor Jokl (4, 2): „. . My musíme zmoci všechny překážky, které jsou proti zřízení českých škol ve Vídni. My musíme mít ve Vídni české školy a, bude-li jich potřeba, také školy střední. Bylo by - - tak se mi namanuje myšlenka — snad rozumno a správno, abychom měli ve Vídni české oddělení na universitě . ." Nevím, jak soudí jiní; já mám za to, že dříve, než budeme míti ve Vídni české školy střední a české oddělení na universitě, české státní právo (sloučení zemí koruny České v autonomní celek, spojený s ostatní částí monarchie — asi jako země koruny Uherské — unií reální) provedeno bude nikoli jednou, nýbrž třikrát. A proto pravím, že oproti tomuto utopismu profesora Jokla, jenž jakožto realista všechno posuzuje věcně, rozumem a vědecky, i státoprávní utopism radikálů našich jest učiněnou beruškou. Když jsem ve zprávě četl uvedený tu výrok profesora Jokla, domníval jsem se, že netřeba výroku tomuto přikládati žádné váhy a sice předně proto, že řečníkovi myšlenka ta jen se namanula („tak se mi namanuje myšlenka"), a za druhé proto, že dále poznamenává zpráva (4, 2: 127): „(Řeč prof. Jokla, pronesená s velikým ohněm, planoucím z vnitřního českého přesvědčení, elektrisovala shromážděné nad jiné.)". Avšak tato domněnka má osvědčila se ihned lichou, neboť hned na to praví zpráva (4, 2: 128): „Profesor Masaryk poukázal při té příležitosti na zajímavou okolnost tu, jak realisté ač na různých místech žijíce, vhodně mysli a takořka v slovech i obratech se shodují. Jaká je shoda mezi názory těch, kteří pracovali program a názory prof. Jokla — viz stranu 7. programu! Prof. Jokl při sestavování programu nebyl účasten a přece užívá přímo týchž slov, jako program, pokud se týká postavení Němců v českém státě, Důkaz, jak realistické myšlení vede k týmž úsudkům". Z toho jde, že povolanou instanci prof. Jokl uznán byl za orthodoxního, takřka rozeného realistu a že tudíž - jako realisté ostatní — vše posuzuje věcně, rozumem a vědecky.

Druhého utopismu — nedůležitého sice, avšak velmi zajímavého a vzhledem k tomu, že realisté naši všechno posuzují věcně, rozumem a vědecky, velmi poučného — dopustil se (krásná to ironie osudu!)

profesor Masaryk sám. Čteme totiž ve zprávě o schůzi sobotní (3, 2: 123): „Ke slovu přihlásil se dr. Sedláček: Aby všichni páni účastníci s dobrým svědomím mohli hlasovati o programu, doporučuji, aby se program ten přečetl. Zajisté nejedná se o žádné automatické odhlasování, nýbrž o hlasování z přesvědčení, a poněvadž tištěný program tento mnozí z pánův účastníků před sjezdem přečísti si nemohli, přimlouvám se za přijetí svého návrhu. — Prof. Masaryk si představuje" — tak praví zpráva dále — „postup takový, že bude se hlasovati o každém programě (po referátě) zvláště a na konec sjezdu o programě celkovém. Hlasování děje se sice přímo jen o tom, co referenty předneseno bylo, ale to na konec není nic jiného, než co v programě je tištěno. Není tudíž čtení třeba. Do zítřka pak, než se bude hlasovat o celku, každý si zajisté i tištěnou brožuru přečte a promyslí. — Když předseda slíbil ještě, že každému účastníku před hlasováním o programě jako celku vyhrazuje volnost, aby vyvolal diskusi o věci, která mu pro okamžik nyní není jasná, dr. Sedláček upustil od svého návrhu." Dle zprávy (2, 1: 109) počal sjezd v sobotu o šesté hodině večerní a trval s desítiminutovou přestávkou (4, 3: 129) až k jedenácté hodině noční (6, 12: 146): „. . načež schůze sobotní kolem 11. hod. noční skončena." V neděli (6, 3: 146) „v 9 hodin dopoledne scházeli se účastníci," pak (8, 2: 162) nadešlo „krátké přerušení" a (10, 1: 174): „o ½1. po poledni přerušena schůze s přestávkou do 2 hodin" a pak jednání trvalo až do konce schůze. Tištěný program české strany lidové zabírá 68 stránek malé osmerky. Přes to, že takové věci dosti rychle umím čísti, potřeboval jsem k prvnímu, zvědavému a tudíž jen zběžnému přečtení půl druhé hodiny.

Vzhledem ku všem tu uvedeným okolnostem a ku všeobecné povaze lidské, společné s ostatními námi i realistům našim (nihil humani alienum ab iis puto), lze pokládati za jisté, že z účastníků těch, o kterých dr. Sedláček — jemuž patrně znám jest význam anglického rčení „voting cattle" — pravil (3, 3: 123): „. . a poněvadž tištěný program tento mnozí z pánův účastníků před sjezdem přečísti si nemohli . .", jen někteří program ten si přečetli před hlasováním o něm, a že hlavně následkem naprostého a makavého nedostatku času z oněch účastníků, o nichž mluvil dr. Sedláček, nikdo program ten si nepromyslil přes to, že profesor Masaryk, vůdce realistů našich, kteří vše posuzují věcně, rozumem a vědecky, v sobotu večer pravil (3, 3: 124): „. . Do zítřka, než se bude hlasovat o celku, každý si zajisté i tištěnou brožuru přečte a promyslí." (Jaký to pěkný příklad utopismu aneb — abych totiž též jednou vynalezl nějaký ten „-ism" — vlastně uchronismu, neboť nebylo času.) O hlasování praví zpráva (12, 2: 194): „Dr. Veselý dává hlasovat o přijetí celého tištěného programu a ***shromáždění jednohlasně program přijímá a schvaluje.***" Jest tudíž téměř naprosto jisté, že mnozí z realistů našich na ustavujícím sjezdě strany základní („rámcový") program, plnící 68 stránek malé osmerky, odhlasovali, aniž jej sobě byli přečetli, neřku-li promyslili, a sice přes to, že realisté naši, jak sami o sobě nám i sobě tvrdí, vše posuzují věcně, rozumem a vědecky. Takového jednání —

přiznávám se — od realistů našich přes to, že dosti dobře je znám, jsem neočekával. Arcit, člověk nikdy se nevyučí. —

Konečně vytýkal profesor Masaryk na sjezdě v poslední jeho části dosavadním politickým stranám právem nekritický kult vůdců a vůdcařství. Pravil totiž (11, 3: 186): „. . Nynější politika je školou zbabělosti, je strach před odpovědností. Každý se schováváme za národ. — S tím souvisí ten nekritický kult vůdců a to vůdcařství. Horujeme o národu, o demokracii, o politice lidové — ale kde je ten zdatný národ a lid, když nemáme úcty před individualitou, když si vyvolíme vůdce, jemuž všecky své chyby připisujeme a na jehož bedra všecku práci a všecku initiativu skládáme? To je politický fetišism, trestající, když je zle, své bůžky — musíme prohlásit právo iniciativy."

Nekritický kult vůdců je pokleskem proti logice proto, že jest důsledkem víry v autoritu, víry, která veškeré projevy vůdcovy jako správné přijímá beze vší kritiky a všeliké pochybnosti odbývá rčením: Autos efá — On tak pravil.

A tu pozorně čtěme, co psáno jest (13, 1) ve stati nadepsané „Ovace prof. Masarykovi" a umístěné pod záhlavím „Drobné zprávy": „Při společném obědě nedělním za poledni přestávky povstal dr. Fr. Veselý, advokát z Benešova, předseda ustavujícího sjezdu a promluvil: „Velectění pánové! Dovolte, abych vám připomenul povinnost. Jsme povinni projeviti prof. Masarykovi vděk za jeho práci dosavadní. On první vyslovil myšlenky, které neujasněny ležely v duších našich, on první vyslovil, co jsme neujasněně cítili, on první nezkaleným zrakem pohleděl na naše poměry a viděl hluchý kámen tam, kde jiní domnívali se viděti zářivé démanty, a zase našel skvělé drahokamy tam, kde druhým zela poušť. On razil nám dráhu, po níž my už nyní klidně ku předu jdeme. On prvý nastavil prsa a zachycoval rány, které tím bolestnější byly, že je zasazovala ruka rodných bratří. — Ať ku předu šel jako filosof, nebo jako politik, zůstavoval po sobě stopu lví. Z kapitálu velikého ducha jeho dlouho těžiti budou příští česká pokolení, ona tak ráda a s touže vroucí láskou v dílech jeho se budou probírati, jako my rádi s pietou saháme po spisech Havlíčkových a Palackého. Třeba dnes o něm nepsaly vlastenecké noviny tak, jak za práci svou zasluhuje, třeba že převážná část naší žurnalistiky ho umlčuje,*) ano do konce i zrádcuje, vliv jeho je a bude

*) Právě nyní — tak dodávám já — na škodu národa českého v době, kde následkem nesprávného názoru o zásluhách každý národ vůči ostatním vychloubá se tím, co čelnějšího ten který příslušník jeho vykonal. Mám tu totiž na mysli důkladné dílo profesora Masaryka „Otázka sociální — Základy marxismu sociologické a filosofické" (700 stránek čítá kratší text český), svědčící o známé nadobyčejné pracovitosti autorově a nadobyčejně četných vědomostech jeho, dílo, v němž z kořene vyvráceny byly — i dle doznání vynikajících německých marxistů — některé zásadní omyly Marxovy, dílo, jež alespoň v obšírnějším výtahu znáti má každý, kdo vůbec názorům socialistickým (vesměs založeným na běžných dnes nesprávných názorech o lidstvu) a diskusi názorů socialistických přikládá váhy, dílo konečně, o němž jsem já, jenž za nesprávné pokládám veškeré základní názory — ač nikoli tužby a snahy — socialistické, o kterých jsem dosud byl slyšel, z roztrpčení nad dotčeným umlčováním díla toho chtěl napsati referát — a sice za tím účelem, aby o díle tomto se vědělo a psalo

všude znáti v celém českém životě. Práce jeho je a zůstane národu našemu požehnáním. My ze srdce jsme rádi, že nám je dáno býti vrstevníky jeho, že je nám dáno, seč slabé síly naše stačí, pracovati podle jeho ukázání. Málo zmohou síly naše vedle úsilí jeho: — jen potud činění jeho můžeme býti podporou, že ví, že nestojí osamocen v příkořích a v protivenstvích, ale že k němu lne na sta, na tisíce srdcí, jež nikdy — nikdy ho neopustí. Zorganisovali jsme se v pevnou, pevně semknutou stranu k velké práci, jež má znamenati pokračování v národním obrození našem — to buď projevem vděku, to buď pozdravem padesátých narozenin prof. Masaryka, to a pronikavé snažení naše: pracovati podle učení jeho buď naším díkem za vše, co prof. Masaryk pro zdar národu učinil. (Dlouhotrvající potlesk.) — Prof. Masaryk" — tak jde zpráva dále — „odpověděl, že ještě nikdy nespáchal toastu a že i dnes všecko, co si myslí, poví v „říkání" na další části sjezdu."

Na této další (poslední) části sjezdu učinil profesor Masaryk uvedený výrok o nekritickém kultu vůdců a o politickém fetišismu. Jisté zdá se mně býti, že výrok ten řečníkem adresován byl vzhledem na obsah toastu dra. Veselého i stoupencům řečníkovým. S naprostou však jistotou jde z toastu toho, že i u realistů našich přes to, že vše posuzují věcně, rozumem a vědecky, panuje nekritický kult vůdce, politický fetišism, a to nejen v míře u jiných stran obvyklé, nýbrž v té asi míře ještě orthodoxnější, o kterou dle úsudku realistů našich vůdce jejich vlastnostmi svými předčí vůdce stran ostatních. —

Každý z vytknutých tu mnou realistům našim poklesků proti logice: vydatné užívání tučných frasí, utopism a nekritický kult vůdců, zahrnuje v sobě ještě druhý poklesek proti logice proto, že tytéž výtky činili realisté naši na sjezdu svém stranám ostatním. Logika totiž žádá i to, abychom stejné věci za stejných okolností stejně posuzovali a tudíž toho, co za jistých okolností pokládáme (na př. v politice) za

---

také doma; chtěl jsem jej napsati přes to, že v díle tom uvedeno 146, pravím: jedno sto čtyřicet šest různých „-ismů", (stůněť autor — abych tak řekl — akutním „ismismem"); avšak psáti o katechismu A, správně kritisujícím katechismus B, jest práci nad jiné trudnou kacíři, pokládajícímu za nesprávné katechismy oba, a pak není tolik volného času, kolik ho vyžaduje slušný poněkud referát o tomto díle profesora Masaryka. A proto stet pro actione voluntas — za čin platiž dobrá k němu vůle. — Dotčených shora a jiných vlastností svých mohl by profesor Masaryk — prosím, aby prominul, že dovoluji sobě dáti zde výraz dlouholetému již názoru svému — velmi dobře, a sice ve prospěch národa českého, využitkovati v oboru positivním, kde obrazotvornosti vytknuty jsou danými fakty jakés takés meze, kdyby totiž jal se psáti pokračování dějin Palackého, pars: Čeští Bratří s příslušenstvím. Má k tomu dle úsudku mého všechny potřebné vlastnosti. Zralý věk, postavení, které ku všem pramenům zjedná mu přístup, znalost četných řečí, víru ve správnost náboženské a filosofické nauky Českých Bratří a s Palackým jest ex post jedna ruka. Okolnost ta, že nepatří k cechu, není — jak z dějin dějepisu víme — žádnou překážkou. Na místě toho pracuje v oborech, kde obrazotvornost žádnými není omezena hraničníky a ve kterých, na př. v sociální otázce pracuje sta a sta jiných (dosud vesměs pro nihilo), a drobí síly své na př. rozborem soustavy Zolovy v článcích „Naší Doby", po kterých sáhnouti po druhé snad ani nejhouževnatější přívrženec jeho dosud neměl a nikdy nebude míti příčiny. — Škoda, přeškoda vzácného shluknutí vlastností k dotčenému účelu tak vhodných.

chybu u druhých, za stejných okolností nedopouštěli se sami, jak to činí realisté. A proto, pak-li že kdy, tak právě v tomto trvám případě jest nejen dovoleno, nýbrž i dlužno citovati, co evangelista Matouš — muž to na slovo vzatý i u Českých Bratří, jejichžto vlivu profesor Masaryk, neprávem, připisuje tak zvané obrození národa českého — z Kristova světoznámého kázání na hoře napsal v kapitole 6., ve verších 1.—5.: „Nesuďtež, abyste nebyli souzeni. — Nebo kterýmž soudem soudíte, týmž budete souzeni" (rozumějž: z čeho jiných soudíte, z tohotéž i vy souzeni budete*); „a kterou měrou měříte, bude vám zase odměřeno." — (Já pro sebe jinak si nepřeju) — „Kterakž pak vidíš mrvu v oku bratra svého, a v oku svém břevna neznamenáš? — Aneb, kterak díš bratru svému: Nechať vyjmu mrvu z oka tvého, a aj, břevno v oku tvém? — Nevědomý!**) vyjmi nejprv břevno z oka svého; a tehdy prohlédneš, abys vyňal mrvu z oka bratra svého." —

Avšak logice dařilo se na sjezdu realistů našich ještě hůře, než jak dosud jsem vypsal. Čteme totiž ve zprávě (4, 1: 124): „Pan K. Pospíšil žádá prof. Masaryka, aby objasnil a určitěji formuloval ono mravní vědomí státoprávní, o kterém mluvil." Ze žádosti této soudím — snad právem, že žadatel není dosud jestě dlouho realistou, poněvadž v nauce realistů našich, k jejichžto hlavním pilířům náleží též slovo „mravnost", neumí ještě dobře chodit; anebo že za příležitosti ústředního koncilu lidí, jež všechno posuzují věcně, rozumem a vědecky, chtěl konečně zvědeti authenticky, co slovo „mravní" do opravdy vlastně značí. A zpráva praví tu dále (4, 1: 124): „Prof. Masaryk vysvětluje, že to mravní vědomí o právu na samostatnost pokládá za hybnou sílu každého národa politicky žijícího. Co jiného má býti úsilí politické, úsilí o samostatnost politickou? Z vědomí, že máme přirozené právo na samostatnost, roste úsilí národa a z tohoto živého úsilí vyrůstá právo; třeba dosáhnouti toho také u nás, aby to úsilí stělesnilo se v uznané právo státní." To jest: mravní vědomí práva na samostatnost jest hybnou silou národa politicky žijícího; úsilí politické chce uskutečniti samostatnost politickou; z vědomí práva na samostatnost roste úsilí národa; z tohoto úsilí vyrůstá právo; aby úsilí stělesnilo se v uznané právo státní, třeba dosáhnouti u nás. Tak vyhověl prof. Masaryk žádosti, aby objasnil a určitěji formuloval ono mravní vědomí státoprávní, o kterém mluvil. Z okolnosti té, že o tomto vysvětlení a objasnění zvlášť další není řeči, lze snad právem souditi, že stačilo i žadateli i ostatním účastníkům sjezdu. Že za dostatečné pokládal je prof. Masaryk, jest jisté, neboť v dalším sloupci zprávy (tedy 4, 2: 129) čteme: „Dr. Sedláček míní, že by se snad hlasování —" (o všeobecném programu politickém, referent prof. Ma-

*) Původní (řecký) text totiž zní: *Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε. ἐν ᾧ γὰρ κρίματι κρίνετε, κριθήσεσθε.* — *κρίμα, ατος* (odvozeno od *κρίνω*: předmět rozhodování, sporná záležitost, soudní nález, odsouzení, rozhodnutí, úsudek. (Jacobitz a Seiler: Slovník řecko-německý.)

**) Tímto slovem nahražuji Matoušovo slovo: „Pokrytče!" proto, že dle úsudku mého realisté naši přes to, že vše posuzují věcně, rozumem a vědecky, svých chyb sobě nejsou ani vědomi: nesnadno — jak již bylo podotknuto — správně poznati sebe samého.

saryk) — „mohlo přece odložiti na zítřek, aby všichni účastníci program důkladně si přečetli. — Prof. Masaryk" — tak pokračuje zpráva — „hájí proti tomu opět návrh akčního výboru na hlasování již vyložené, protože výklad přednesený úplně se kryje s programem tištěným a" — (následující podtrhuji já) — „předchozí diskusí pojmy dostatek jsou objasněny." V tomto případě stal se proti logice poklesek, psychologicky velmi zajímavý, jehož po výtce dopouští se ti, kdož zabývají se tím, co oni a dle nich téměř všichni ostatní zovou filosofií. Byl tu totiž, a sice bona fide, učiněn pokus — a sice pokus principielně marný, definovati frási: „mravní vědomí", rčení, jímž, jak již bylo řečeno, vyrozumívati může — vůbec-li co — jeden každý člověk něco, anebo něco jiného, po případě i nic. —

Avšak nejhůře vedlo se logice, když ku konci jednání předložena sjezdu a odhlasována jím byla resoluce. Čteme totiž ve zprávě (12, 1: 191): „Dr. Lohař odporučuje sjezdu tuto resoluci: Ustavující sjezd české strany lidové činí k aktuálním otázkám politickým toto prohlášení: Dohodnutí s našimi německými krajany poctivě si přejeme, aby se oba národové mohli věnovati svým pracím kulturním a vydatnější politice zejména ve všech oborech hospodářských. Dohodnutí to, jsme přesvědčeni, je v zájmu nejen národa našeho, ale také německého a státu. Proto může a musí se najíti způsob vyhovující stranám všem; jsme jisti, že dohodnutí se může státi bez těch obětí stran, o kterých vláda pořád mluví, patrně jen proto, že sama určitého a spravedlivého programu jazykového a národnostního ještě nemá. — Dohodnutí s Němci není nám však cílem, nýbrž prostředkem a proto nepřijmeme žádného rozřešení sporných otázek, kterým by nezískala politická a sociální svoboda a vydatnost veřejné správy . . ." a pak (12, 2: 194): „Resoluce přijata všemi hlasy . . ."

První odstavec resoluce tvrdí: Dohodnutí s Němci jest v zájmu Čechů, Němců a celého státu, proto může, a musí se najít způsob vyhovující všem stranám. Zaměníme-li tu slova „Dohodnutí s Němci" slovy „Vyléčení souchotin" a souladně pak slova „způsob vyhovující všem stranám" slovy „účinný lék", pak zní věta ta takto: Vyléčení souchotin jest v zájmu Čechů, Němců a celého státu, proto může a musí se najít účinný lék; a uvážíme-li pak, že obsah věty této není vázán na žádný určitý okamžik, pak zemřelo v monarchii naší již tolik a tolik milionů lidí bez potřeby na souchotiny. Tu nelze již mluviti o poklesku proti logice, to jest již prostým ubíjením logiky. A ku všemu tomu resoluce v druhém odstavci svém slovy: „. . . a proto nepřijmeme žádného rozřešení sporných otázek, kterým by nezískala politická a sociální svoboda a vydatnost veřejné správy" připouští, že nemusí se najít způsob vyhovující stranám všem. O tomto potřebném k dohodnutí s Němci způsobu všem stranám vyhovujícím praví, jak vidíme, resoluce, jednohlasně přijatá ústředním sjezdem realistů našich, v odstavci svém prvním: ***musí*** se najít — a v odstavci svém druhém: ***nemusí*** se najít. Tu realisté naši, shromáždění na ustavujícím sjezdě české strany lidové, logiku, kterouž během sjezdu tak nemilosrdně týrali, konečně v resoluci své

ukřižovali, jako ukřižovali Židé Krista na Golgatě, do krve jej ztýravše již cestou tam. —

Takto dařilo se logice na prvním ústředním sjezdě realistů našich, kteří — na rozdíl od nás ostatních — vše posuzují věcně, rozumem a vědecky. —

*

Osud logiky na ustavujícím sjezdě realistů našich vyličil jsem zde ze tří příčin. Předně za tím účelem, aby šířená vždy realisty našimi po vlastech českých báchorka o logické potenci realistům našim prý zvláště vlastní konečně vzala za své asi — parva si licet comparare magnis — tak, jako vydatným přičiněním profesora Masaryka za své vzala báchorka o Rukopisu Kralodvorském; pak za tím účelem, abych dle sil svých přispěl k tomu, aby realisté naši správně poznali samy sebe a stali se — na kolik jim možno — skromnějšími; a konečně v naději, že po uveřejnění toho článku mého my nerealisté s n a d nebudeme tak nemilosrdně, jako dosud, týráni tvrzením zvláštní logické potence realistů našich a tvrzením, že realisté naši vše posuzují věcně, rozumem a vědecky, a zároveň v naději, že alespoň poněkud ustanou mučiti nás ostatní bezednými frasemi svými, jimiž označují nerozpoznané motivy vlastního jednání svého, totožného v podstatě své s jednáním ostatních lidí, a jimiž — sit venia verbo — znešvařují i ony části rozvláčného programu svého, jejichž obsah všem nám jest a vždy byl samozřejmým a jež vzhledem k této své samozřejmosti nebývají uváděny v programech, tak jako uváděno v nich nebývá, že třikrát tři je devět aneb že odporučuje se z pravidla, nejen dobře jísti, nýbrž i dobře tráviti.

Pak-li že však, jak obávám se, nám nerealistům souzeno jest píti i na dále z kalicha realistického, pak k vůdci nové strany a k oněm ostatním (trvám, že velmi četným) realistům našim, jimž na sjezdě výrokem redaktora „Času" dra. Jana Herbena (5, 3: 138): „že každá strana má . . . takové žurnalisty, jakých zasluhuje" bylo křivděno,*) snažnou vznáším prosbu, aby ustrnuvše se nad námi a milosrdenstvím jati k nám, opatřili, aby ostrým a mistý již vydrobeným okrajem těžkého kalicha toho nebyla rozbíjena do krve ústa napájených, aneb — pak-li by zameziti toho nebylo lze — aby kalich aneb alespoň zubatý okraj jeho byl na kolik možno alespoň čist. A tu mám za to, že vzhledem k tomu, co ve zprávě čteme o organisaci žurnalistiky (6, 2: 145): „. . . prohlašujeme Cas za oficiosní orgán strany. V důležitých případech redakce jeho podrobí se usnešení většiny výkonného výboru, jehož schůzi svolat může každý člen" — bude lze ihned vyhověti této prosbě mé, co do obsahu tak skromné. Potřebat k tomu pouze, aby konečně ve skutek vešlo, co ku svým volal vůdce strany na sjezdě (3, 3: 123): „. . . osvědčené heslo realismu vědeckého a literárního: p r a v d a,

*) A sice proto, že — dle úsudku mého — žádná strana nemůže býti tak ubohou, aby zasluhovala takového listu, jakým byl a je „Čas", což realisté naši přes to, že vše posuzují věcně, rozumem a vědecky, patrně nevědí. Mohli by mně to — trvám — uvěřiti na slovo již proto, že mne „Čas" dosud nikdy neměl v prádle, ačkoli příležitostí k tomu bylo již dobrých.

musí se stát" — (a tudíž: n e b y l a dosud) — „vůdčím pravidlem všeho našeho konání veřejného — doma, uvnitř, mezi sebou i na venek, vůči a proti odpůrcům všem." A pravda: toť kýžená ta námi čistota kalicha a — jaká to krásná a i významná shoda! — toť i čistota logická, toť pouze . . . logika.

V Praze, dne 20. dubna 1900. *Alexander Neklan.*

K jazykové otázce.

Uvažuje JUDr. Jan Slavík.

I.

Chceme-li správně vykládat kterýkoliv zákon, i třeba jen navržený, musíme nejprve vyhledat základní ustanovení, na nichž jest zákon zbudován, a pak přihlížeti k tomu, jak zásady jsou v zákoně provedeny.

Zároveň však, chceme-li zákon neb návrh zákona posuzovat, jest nám mimo svrchu uvedené obrátit pozornost i k zásadám samým a zkoumat, jsou-li základní ustanovení správná, a nejsou-li v odporu s principem spravedlnosti a slušnosti, neodporují-li názorům a potřebám doby. A všeho toho musíme také dbáti, chceme-li sami při sdělání zákona spolupůsobiti.

Applikujeme-li toto k zákonu jazykovému, stojíme především před zodpovědením otázky: jaký účel má jazykový zákon? Jazyk jest především prostředkem dorozumívacím a tím také již v jednom směru jest mu v zákonodárství vykázáno místo. Vedle toho tvoří jazyk jednu z podstatných částí národnosti a sluší k němu přihlížeti tak, jak se k dotyčné národnosti přihlíží. V prvním směru jde tudíž o jednání pouze formální; v druhém pak i o zákonodárství materielní. Jde-li o jazyk co prostředek dorozumívací, tudíž o jednání pouze formální: rozhoduje potřeba v tom kterém případu. Přistupuje-li se však při otázce jazykové k luštění otázky národnostní, přijde na to, jak v daném případě k národnosti dotyčné přihlížíme. Může ve státě býti jedna národnost považována za méně cennou vůbec, anebo jen třeba v některých směrech, anebo pro stát samý má jedna národnost v tom onom směru aneb vůbec menší ceny než jiná, avšak může se také státi, že všecky národnosti státu jsou prohlášeny za stejně cenné, stejně oprávněné. A podle toho, jak se k jednotlivým národnostem ve státě přihlíží, řídí se zákonná ustanovení a naopak, podle ustanovení, národnosti se týkajících, vyslovených v zákonech toho kterého státu, můžeme souditi, jak se k dotyčné národnosti ve státě zmíněném přihlíží.

Majíce to na mysli, přejděme k jazykové otázce v král. Českém. Ve století tomto až do r. 1848 bylo k jazyku přihlíženo pouze jako k p r o s t ř e d k u d o r o z u m í v a c í m u, což z příslušných nařízení zřejmě vychází. Tak, abych jen dva případy uvedl, praví cís. nař. z r. 1834: „Jeho c. k. Veličenstvo z příčiny určitého případu opětně a rozhodně se vyslovilo, že krajští úředníci, jichž jest povinnosti s o b e c e n s t v e m ***přímo*** j e d n a t i, musí zcela a plně jazyků zemských

znalí býti a t. d." a dv. dek. z 16. ledna 1835: „Jeho c. k. Veličenstvo rozhodnutím z 8. ledna t. r. nařídilo, že kriminalní aktuaři při rozličných soudech, aby mohli svému povolání a povinnostem svým zcela za dost učiniti (damit sie ihrer Bestimmung und der Erfüllung der ihnen obliegenden Pflichten vollständig entsprechen können), musí zemského jazyka úplně mocni býti." Požadovala tudíž vláda tehdy znalost jazyků zemských jen u těch úředníků, kteří s obecenstvem přímo jednali a to znalost úplnou, z té příčiny, aby mohli úřednici povinnostem svým plně dostáti. Přihlížela tu tudíž vláda k jazyku jen co prostředku dorozumívacímu, řídíc se pouze zásadami správné správy.

Takováto správa požaduje úplné jazykové znalosti u těch úředníků, kteří s obecenstvem přímo jednají, ať ústně, ať písemně, proto, aby úředník věděl, co občan chce, nač si stěžuje, jakých námitek a proč je činí, aby mu byla dána příležitost, úředníku určitý případ, jak on naň pohlíží, objasniti. Správná správa musí se dále zakládati v občanské rovnosti. Táž správa, jaká přísluší občanu jednomu, musí náležeti i občanu druhému, či v našem případu: občan jednoho jazyka nemá mít v téže zemi větších práv, než občan jazyka druhého a zásada ta byla by porušena, kdyby občan jednoho jazyka mohl své přání, stížnosti a námitky úředníku sděliti a občan jiného jazyka nemohl tak učiniti proto, že by úředník jemu buď vůbec, aneb ne zcela dobře rozuměl. Zvláště při konání spravedlnosti, ať c. k. soudy aneb c. k. správními úředníky, neb autonomními hodnostáři, nutně vyhledává se, aby soudící funkcionář znal zcela dobře jazyk, jehož žalobce i žalovaný užívají, jakož i jazyk průkazů. Z tohoto lze dovoliti výjimky jen tehdy, když jde o případy neobyčejné. Avšak i tu musí si soudce, když by se sám buď v jazyku stran neb průvodů nevyznal, znalost věci prostřednictvím nějakým opatřiti.

Toto stanovisko bylo u nás jedině platné, pokud jde o století devatenácté, až do r. 1848; avšak fakticky platilo a platí až dosud a bylo v poslední době opětně vysloveno: Pokud jde o c. k. soudy ve vídeňských punktacích r. 1890 v čl. VII.—IX., za kteroužto příčinou také rozhraničení v čl. VI. uvedené provedeno býti mělo. V nař. min. spravedl. z 3. února 1890, pak zejména v nař. ministerstva Gaučova ze 24. února 1898 se praví: „Pokud jde o jazykovou kvalifikaci úředníků (náležejících pod ministerstva vnitra, spravedlnosti, financí, obchodu a orby), mají úřady, přesně zachovávajíce zásadní ustanovení tohoto nařízení, obsazování míst služebních *pouze* podle poměru *skutečné potřeby* předsebráti."

Než i tu jsou veliké a důležité rozdíly. Co dřívější nařízení, jakož i punktace z r. 1890 týkaly se, první ponejvíce druhé, pouze úředníků soudních, vztahovalo se nař. Gaučovo na úřednictvo téměř všech ministerií. Než i jinak sluší mezi nimi činit rozdíl.

Do r. 1890 považováno bylo král. České za jediný celek a proto zásadně (praxis ovšem v jednotlivých případech byla odchylna) bylo prohlašováno, že potřeba služby vyžaduje, aby všickni soudní úředníci, kteří se stranami přímo jednají, byli obou jazyků zemských

v plné míře mocni a proto také, aby se toho dosáhlo, bylo gub. dek. z 11. října 1816 nařízeno, aby se při počátku každého školního roku ve filosofických a právnických posluchárnách vyhlašovalo, že se ze žadatelů do státní služby v českých zemích (der böhmischen Länder) dá za jinak stejných schopností přednost znalým českého jazyka. Dle toho vyžadovala potřeba služby, aby všickni c. k. státní úředníci po celé oblasti českých zemí, tudíž zvláště také v celém království Českém byli obou jazyků zemských zúplna mocni.

Punktace z r. 1890 a m. nař. z 3. února r. 1890 však již to omezovaly a připouštěly, že není třeba, aby všickni c. k. soudní úředníci v král. Českém byli znalí obou jazyků zemských, dokládajíce, že není tu možno ustanoviti nějakého obecného pravidla a že sluší vždy od případu ku případu rozhodovati; jen co se týká vrchního soudu zemského, ustanoveno pravidlem, že jen u 26 radů vrchního soudu vyžaduje se úplná znalost obou jazyků, u 15 radů že však znalosti jazyka českého potřebí není. Gaučovo nařízení konečně, jež nemluví jako ono za Badeniho vydané o nař. z r. 1890, rozšiřuje ustanovení vídeňských punktací z r. 1890 čl. VIII. téměř na všecka ministerstva.

Zde vidíme jasně fáse stálého ústupu, pokud jde o znalost jazyka českého u c. k. úředníků v Čechách, což ovšem dobře lze poznati ze změny smýšlení řídících a v otázce této rozhodujících poslanců českých. Co ještě r. 1893 někteří z poslanců proti svrchu uvedenému ustanovení vídeňských punktací bouřili a i hr. Schönborna pro m. nař. z r. 1890 v obžalobu dáti chtěli, o 5 let později tiže poslanci dále zasahující nařízení Gaučovo mlčky schvalovali, prohlásivše, že nařízení to budou snášeti a jemu se neprotiviti.

Poněvadž dnes platí ustanovení zákonná, vedle nichž všickni státní úředníci v král. Českém ustanovení mají mít znalost obou zemských jazyků, jest zřejmo, že veškera ustanovením těm se příčící nařízení, jak Schönbornovo, tak Gaučovo, ba i částečně Badeniho jsou neplatna a byla-li tudíž min. Clarym zrušena, nesluší proto, pokud jde o tuto věc, tomuto ministerstvu z toho výtky činiti.

Však tu zmínil jsem se o tom jen mimochodem a chtěl jsem na to upozorniti jen proto, abych ukázal, že když mluveno bylo o nutné znalosti jazykové úředníků státních v král. Českém, vždy bylo přihlíženo k jazyku jako k prostředku dorozumění se úřadu se stranami.

*

Ale pověděl jsem, že jazyk jest jednou z podstatných částí, které národnost tvoří, a že sluší k němu přihlížeti tak, jako se k národnosti příslušné přihlíží. Jako dříve nedbal jsem toho, co bylo v dobách dávných, tak i teď promluvím jen o tom, co v té příčině bylo v posledním století.

Poprvé otázka národnostní vystupuje v popředí v kab. listu z 8. dubna 1848, kde se praví: „Národnost česká budiž položena za základ tak, že se česká řeč ve všech větvích státní správy a veřejného vyučování s řečí německou *v úplnou rovnost* staví." Podobná ustanovení najdeme i v dalších ústavních návrzích a zákonech, až konečně ve čl. 19. zák. z 21./12. 1867 č. 142 čteme: „Všickni národové

ve státě mají rovné právo . . . Rovné právo, všech v zemích obvyklých řečí ve škole, v úřadě a v životě veřejném od státu se uznává.“ Větami těmito jest nejen rovnocennost národností, ale i rovnoprávnost jazyková prohlášena.

Tato rovnoprávnost a rovnocennost jeví se ve dvojím směru. A) při jazykové kvalifikaci úřednictva, B) při výkonech úředních. V obojím směru přicházíme k časové otázce: I. Jest třeba, aby všickni státní úředníci v král. Českém byli obou zemských jazyků mocni a u všech státních úřadů v obou zemských jazycích bylo úřadováno (dvojjazyčnost) anebo II. jest dovoleno, aby někteří úředníci státní byli jen jazyka německého a jiní jen jazyka českého mocni a aby u některých úřadův jen německy, u jiných jen česky bylo úřadováno (jednojazyčnost také reciprocitou zvaná).

Kdyby šlo jen o zásadu národní rovnoprávnosti, musili bychom tomu přisvědčiti, že i při dvojjazyčnosti i při jednojazyčnosti možno vyhověti národní rovnoprávnosti a že tudíž jeden i druhý způsob jest přípustný.

Však při věci té nejde *jen* o rovnoprávnost národní, nýbrž *také* o tuto rovnoprávnost, čili vedle rovnoprávnosti národní sluší tu přihlížeti ještě k momentům jiným. Poukázal jsem již k tomu, že jazyk má úkol dorozumívací, že v první řadě jde o to, aby správa státní vyhovovala svému účelu, aby rozhodování zakládala se na pravdě a spravedlnosti, aby občanům státním bylo možno rychle a levně toho, co od státu požadovati oprávněni jsou, dosíci, aby správa nebyla, abych tak řekl, zkostnatěle byrokratická, nýbrž vedena duchem moderním, zakládajícím se na přímém ústním jednání. A pokud jde o občanstvo národnosti české, žádá ještě v převalné většině své, jsouc dosud státoprávní, aby ve správě zachována byla jednota země a jednotných institucí v této zemi. A k tomu všemu sluší vedle rovnoprávnosti národní přihlížeti.

V dřívějších dobách a sice možno tu určit dobu až po kdy, t. j. až do doby, kdy mezi Němci ujala se myšlenka na rozdělení král. Českého na oblast německou, českou a smíšenou, či lépe řečeno, kdy mezi Němci ujala se myšlenka zříditi zvláštní oblast německou v král. Českém, uznávána byla dvojjazyčnost za jedině správnou a to všeobecně jak u Čechů, tak u Němců i vlády. Nejlepší a zrovna typický toho příklad máme při sdělávání zákona zemského o tom, v jakém jazyku má býti zákon zemský a nařízení v zemi platná vyhlašována. Tehdy, bylo to r. 1866., vznikla při § 2. dotyčného návrhu debata o tom, v jakém jazyku má se prohlašování zákonů a nařízení zemských díti, má-li být rovnoprávnost jazyková zachována. Návrh vládní i komise směřoval k tomu, aby zákony byly v obou jazycích publikovány, ale aby střídavě platil text český a text německý za autentický. Kdyby toto znění zákona bylo přijato bývalo, bylo by z toho jen tolik plynulo, že všickni státní úředníci, jimž při úřadování jest se v řízeni neb rozhodování svém říditi dle zákonů a nařízení zemských, a to jsou všickni konceptní úředníci soudův a správy politické, školní, zdravotní a stavební, musili by znáti oba jazyky zemské,

jinak by nebyli způsobilí podle zákonů, jichž autentický text by neznali, jednati a rozhodovati. Než sněm český tohoto znění § 2. nepřijal a na místě jeho ustanovil, že oba texty každého zákona zemského a rovněž nařízení jsou autentickými a výklad jejich že se musí státi *porovnávaje text český s textem německým i dle slov i dle obsahu jejich*. Co z toho jde? Totéž, co již výše bylo pověděno, že všickni úředníci výše jmenovaní musí znáti oba jazyky zemské proto, že oba texty jak český tak německý jsou autentickými a proto, že ve případech sporných musí být zákon a nařízení vykládáno porovnávajíc text český s textem německým i dle slov i dle obsahu jejich. Nebo kdyby kterýkoliv z úředníků nebyl mocen jednoho z uvedených jazyků, nemohl by věděti, kdy se text český s německým neshoduje a nemohl by text český s textem německým porovnávati. Kdyby nyní vydán byl zákon, že někteří ze svrchu uvedených úředníků nemusí být znalými jednoho ze zemských zákonů, byl by tím implicite zákon svrchu uvedený derogován a na jeho místo musil by nastoupit zákon nový. Jaký?

Na tuto otázku, žádám, ať odpoví ti, kdož zastávají se mínění, že není třeba, aby všickni úředníci státní kategorií výše jmenovaných, znali oba jazyky zemské, že dostačí, znají-li úředníci v kraji německém jen německy a v krajích českých jen česky. Němci s odpovědí nebudou skrbliti, řeknou krátce: pro oblast německou jest autentickým text německý, pro českou text český a pro smíšenou oba; to znamená ovšem zvláštní zákonodárství pro kraje německé, zvláštní pro kraje české. Byl bych však zvědav, jak politik Čech odpoví? Dočkám se toho? Kdo nechce tudíž připustit, aby německé krajiny Čech měly oddělené zákonodárství od zákonodárství platného pro krajiny české a smíšené, musí na tom trvati, aby všickni ti státní úředníci, kterým bude snad jednati a rozhodovati vedle zákonů a nařízení zemských, znali oba jazyky zemské a jen ten, jemuž nezáleží na jednotě zákonodárství zemského a který i oddělené zákonodárství pro kraje německé si přeje, anebo je připouští, spokojí se v příčině té s jednojazyčností.

Však nejen toto, abych řekl, zásadné ustanovení, ale i vývoj hospodářský nutí čím dále tím více k provedení plné dvojjazyčnosti státních úředníků. Celý svět stává se navzájem sobě bližším, styky hospodářské sbližují kraje sebe vzdálenější a tyto poměry působí k tomu, aby zákonodárství v rozličných státech byla pokud možno podobná — a v té době u nás někteří zasazují se o to, aby jakási moderní čínská zeď postavena byla v Čechách, která by kraje obývané Němci od ostatní části království toho oddělila, tak aby v německém tom kraji zvláštní instituce a zvláštní pravidla platila, třeba prozatím ve příčině kvalifikace úřednictva.

V odstavci prvém pravil jsem, že jazyk jest prostředkem dorozumění a tato působnost jeho stále se rozšiřuje, ježto se obyvatelstvo stává čím dále tím stěhovavějším a stěhovavost stále poroste mocněji. Jestli se v šedesátých letech počítalo v obcích příslušníků obecních průměrně na 55% a cizinců na 45%, počítá se o 30 let později příslušníků pouze 35% a cizinců na 65%. Číslice ty svědčí

o pohybu obyvatelstva. Kdyby dnes bylo připuštěno a provedeno sčítání lidu v král. Českém dle národnosti a kdyby se žádné strany v té příčině nebylo činěno nátlaku, podivili bychom se, jak málo okresů bychom měli čistě německých, zvláště v těch krajinách severozápadních a severních, kde hornictví a průmysl jest v rozkvětu. Proto již jazyk co prostředek dorozumívací bude stále vyžadovat většího počtu úředníků znajících oba jazyky zemské a oblast jednojazyčná bude stále menší. Území jednojazyčné stává se čím dále tím labilnějším. A tu třeba při sdělávání zákonů přihlížeti k tomu, aby byla dána taková ustanovení, na která by labilnost neměla vlivu. A jestli v té příčině k tomu přihlížíme, má-li platit dvojjazyčnost či jednojazyčnost, musíme přece doznati, že jen dvojjazyčnost vyhovuje proudu času a nepodléhá změnám, což o jednojazyčnosti říci nelze. Tento vývin časový, ten proud stěhovavý nuti také stále ty, kdož usilují o uzavřené území německé, aby procento minoritní stále stupňovali. V obyčejné mluvě má se obec či okres za smíšený, když každý neříkám dvacátý, nýbrž jen desátý člověk jest druhé národnosti. To však těm, kdož snaží se vytvořit německé uzavřené území, nestačí; dříve žádali, aby každý pátý byl jiné národnosti, dnes připouštějí smíšenou obec anebo okres teprve tehdy, až když každý čtvrtý jest jiné národnosti. I tu nutí je vývoj časový ku změně názorů.

Avšak i když jsem toho přesvědčení, že pokud budeme dbáti, aby jednota území království Českého jakož i jednotných institucí byla zachována, pokud budeme dále přihlížet k jazyku jakožto prostředku dorozumívacímu, jenž čím dále tím více bude působnost svou rozšiřovat a dokud budeme se snažiti, aby rozvoj hospodářský byl podporován a tím i volnosti stěhovací nebylo bráněno, musíme trvati na tom, aby úřednictvo jak soudní tak i politické, jemuž v těch věcech náleží šetření a rozhodování, bylo obou jazyků zemských úplně mocno: toť přec přiznávám, že u ostatních podřízených úředníků těchto odborů, jakož i u úředníků jiných odborů státní správy, na př. berních, poštovních atd. není vždy této znalosti třeba. Ovšem stávají se pak tito úředníci méně kvalifikovanými, lze jich jen na menším území umístiti a proto sluší s nimi za stejných jinak poměrů nakládati co s úředníky, s nimiž pro menší kvalifikaci možno méně disponovati, a vrátit se k ustanovení svrchu uvedeného gub. nař. z 11. října 1818, že při stejné jinak kvalifikaci sluší vždy těm, kdož jsou obou jazyků zemských mocni, dáti přednost.

A jako s dvojjazyčností úředníků má se věc i s dvojjazyčností úřadování. Právě z těch důvodů, ze kterých se žádá dvojjazyčnost úřednictva, jest také třeba všude na území království Českého dvojjazyčného úřadování se stranami. Správné řízení, vyhledávání pravdy a spravedlnosti vyžaduje toho, ať již se děje kdekoliv v Čechách, aby při řízení ústním i písemném směly strany užívati toho jazyka, ve kterém nejlépe se mohou vyjádřiti, a při řízení písemném mimo to, aby mohli posouditi, zdali to, co jest zaznamenáno, souhlasí s jejich udáním a vystihuje-li to, co chtěly říci. A rovněž i rozhodnutí třeba jim dodati v jejich jazyku, aby věděli, jaké usnesení se stalo a mohli, je-li třeba, i správných prostředků užíti.

Ti, kdož hájí jednojazyčnost, nevystihují tu pravou povahu věci. Státní úřady v kterémkoliv místě zřízené nejsou ustanoveny výhradně jen pro občanstvo tohoto místa a obvodu jeho, ale pro všecky státní občany a všickni státní občané jsou oprávněni v záležitostech svých k úřadům těm se obraceti; dále, státní úřady mohou v určitých případech nejen obyvatele svého místa a jeho obvodu, ale i státní občany mimo obvod ten bydlící volati k projednávání. A čím větší, abych tak řekl, mimolokální život v místě, čím vyvinutější spojení zejména hospodářské s ostatním světem, tím více také stírá se lokální nátěr úřadů. Protož nemůžeme v král. Českém tříditi úřady dle toho, kolik Čechů či Němců bydlí v místě úřadu, nýbrž třeba ustanoviti, že to, co platí o jednom z těchto úřadů při jednání s občany státními, sídlícími v místě A., platí i u úřadu téže kategorie v místě B. Připustíme-li, že u jednoho úřadu určité kategorie jedná se s občany v obou zemských jazycích, musíme pak připustiti, aby u všech úřadů téže kategorie se rovněž tak s nimi jednalo.

Ti, kdož hájí jednojazyčnost tohoto směru, zapomínají konečně, že při jednání s úřady nejde o práva majority či minority, nýbrž o práva jednotlivých občanů. Má-li občan jazyka německého právo jednati u státního úřadu v jazyku svém, má i občan český u téhož úřadu právo jednati rovněž ve svém jazyku. Toho vyžaduje rovnoprávnost, to jest reciprocita v právu. Je-li však zapovězeno občanu jazyka německého užívati jazyka svého v Hlinsku a občanu jazyka českého svého jazyka v Chebu, jest to také reciprocita, ale reciprocita v bezpráví a té přec nesluší zjednávati v zákoně platnost.

Než vedle tohoto jednání úřadů se stranami máme ještě jednání úřadu ve věcech úředních, které se stran nijak netýkají či tak zvané jednání vnitřní. Tu ovšem odpadají veškeré důvody, jež jsem byl pro oboujazyčné jednání u veškerých úřadů státních, pokud jde o jednání se stranami, uvedl, a sluší přihlížeti jen k tomu, že obě národnosti mají ve příčině užívání jazyka práva stejná a možno tudíž v kterémkoliv způsobu buď oboujazyčnosti, buď reciprocity užiti. Ale třeba dodati, že i v osobních věcech, úředníků se týkajících, musí býti těmto dáno na vůli, kterého obou jazyků ve svých záležitostech užívati chtějí.

Na konci dovolím si poznámku. Proč upustili Němci od dvoujazyčnosti a domáhají se jednojazyčnosti? Odpověď jest na snadě a poukázal jsem již na ni.

Německým politikům jde o to:

1. odděliti území německé od ostatních částí Čech a prokázati
2. že národnost česká jest méně cennou, není plně rovnoprávnou s národností německou.

Praví se, že má území království Českého býti rozděleno na tři pásma; české, německé a smíšené. V německém území není třeba státnímu úředníku znalosti jazyka českého.

Není však také v území českém úředníku třeba znalosti jazyka německého?

Nejen v území smíšeném, ale i v území českém musí být všickni úředníci znalí obou jazyků zemských. Přihlédněme jen k jazykovým na-

řízením min. Badeniho. Hned v § 7. čteme: Pokud jde o styk s úřady mimo zemi aneb s úřady ústředními, zůstati má při platných dosud předpisech. Vedle předpisů těch dály se tyto styky po německu a při tom má zůstati i na dále. — Dále se praví v § 15.: Platnosti služebné řeči vojenských úřadů a četnictva, pokud jde o styk s nimi a o jejich úřední potřeby, nařízení toto se netýká, t j. jednání s vojskem a četnictvem zůstává i na dále německé. — § 13. konečně má nařízení: „Při všech zemèpanských pokladnách a úřadech v království Českém, jež s penězi manipuluji, má při vedení kasovních žurnálů a výkazů pokladních a všech ostatních pomůcek kasovních, jichž třeba orgánům ústředním k vykonávání kontroly a k sestavení občasných výkazů, zůstati při dosavadních jazykových předpisech. Totéž platí pro vnitřní službu a manipulaci při poště a telegrafu, a při oněch průmyslových erárních podnicích, jež bezprostředně jsou podřízeny řízení centrálnímu, jakož i ve vzájemném styku těchto úřadů a orgánů. — Pokud jde o neerární poštovní úřady s větším oborem působnosti, má býti, *dle možnosti*, užito ustanovení tohoto nařízení."

K tomu přistupuje, že dotčená nařízení Badeniho ani všech ministerstev se netýkala.

Z toho jasně plyne: 1. že úředníci v oblasti české, aby mohli plniti své povinnosti, budou musit znáti oba jazyky zemské; 2. že budou musit také úřadovat po německu. A tomu se říká rovnoprávnost? Ne, tomu se říká — reciprocita.

Při rozdělení království Českého na tři pásma budeme míti úředníky v krajích německých, kteří nemusí znát jazyka českého a v krajích českých a smíšených, kteří musí znát oba jazyky zemské; budeme mít oblast německou, kde bude se úřadovat jen po německu a českou a smíšenou, kde bude se úřadovat v obou jazycích. Není to ovšem nic nového. To bylo již ve příčině vrchního soudu min. nař. z 3. února 1890 ustanoveno, kde také byl vrchní soud rozdělen na dva senáty: český a německý, kde v německém byli radové jazyka českého neznalí a v českém musili znát oba jazyky.

Odpovídá to však rovnocennosti a rovnoprávnosti národní?

Snad ti, již se toho zastávají, na to odpoví.

Organická theorie v sociologii.

Podává Emil Hoffer.

III. (Pokrač.)

Herbert Spencer, zcela opáčně nežli Comte, jde od složek k celku (Social Statics, 23 a n.) a domnívá se, že celou sociologii lze zbudovati a priori a tedy deduktivně, pomocí analogie (Study of Sociology, čes. překlad od J. Pelcla, Bibl. soc. a polit. nauk III., str. 45.), protože z přirozenosti jednotek vyplývá nutně povaha aggregátů (tamtéž, str. 41 a jinde) a jevy společenské z ní dají se vyložiti (Principles of Sociology § 6). Ale nepraví, zdali všecky, a dále (v § 10) uznává, že i společnost působí na jednotky; přes to však znova (§ 271) prohlašuje,

že sociologie „až do jisté míry" může býti deduktivní, aniž však blíže určuje toto své omezení, — a vskutku myšlénku svou provedl důsledně, třebas ne úplně, jak mu organikové vytýkají.

Jednotkou společenského organismu, „socialním atomem" je Spencerovi jednou primitivní člověk (Principles of Sociology § 7), jindy skupina více lidí, 20—50, malá tlupa, která po případě může býti redukována jen na lidskou dvojici (§ 225). Spor tento hledí urovnati tím, že přimyká se k názoru H. S. Maineovu, že jednotka starověké společnosti byla rodina, jednotka společnosti moderní je jednotlivec (§ 320).

Společnost vykazuje analogicky jako organismus přibývání hmoty a složitosti struktury. K důkazu analogie vzrůstu volí z biologie jen jediný způsob, rozmnožování podle „aggregátů", tedy seskupování místní, čemuž odpovídá vzrůst rodiny ve kmen a sloučení více kmenů v národ (§ 226). Jde dále o důkaz analogie struktury. Jako v organismu biologickém jsou dvě vrstvy buněčné, jež dle Huxleya slovou ektoderm a entoderm, tak jsou v prvotní skupině rovněž dvě vrstvy, válečnická (muži) a pokojná, produktivní (ženy a otroci) (§ 236). Jako z ektodermu vyvíjí se soustava nervová, tak z vrstvy válečnické vyvíjí se vláda (§ 249 a n.), a jako se mezi ektoderm a entoderm klade mesoderm, z něhož vyvíjí se soustava cévná, tak mezi vrstvu vládnoucí a výrobní vkládá se vrstva obchodnická a styková (§ 244 a n.). Vývoj jde od stavu války ke stavu míru a Spencer přirovnává vládu kmene válečného k nervové soustavě mozkomíchové a vládu kmene pokojného k soustavě soucitné (§ 254).

Mezi organismem sociálním a organismem biologickým jsou však též rozdíly. Částky společnosti nejsou mezi sebou tak těsně spojeny, jako částky organismu biologického. Rozdíl tento překlenouti chce Spencer tím, že klade něco, co Lilienfeld zve „socialní hmotou mezibuněčnou", čímž rozumí se vše, co slouží potřebě lidí a co je spojuje (§ 220) a řeč (§ 221). — Druhý rozdíl, „a cardinal difference", spatřuje v tom, že v těle živočišném ne jednotlivé části, nýbrž jen ústřední orgány mají celkové vědomí, jsou jeho sensoriem, kdežto ve společnosti mají vědomí jen jednotky ji skládající (§ 222). Z toho plynou mu důsledky pro socialní politiku, že zakročování státu a vývoj není žádoucí a že je stát k vůli jednotlivci a nikoli jednotlivec k vůli státu: Spencer tedy stojí na půdě individualistického liberalismu.

Od Comta liší se tedy Spencer podstatně východiskem a methodou. Při stanovení jednotky společenského organismu nedošel Spencer k názoru určitému. Pro vzrůst jeho za základní živel přijímá jednotlivce a analogii vzrůstu pojal příliš úzce. Jednotlivec nemůže býti nikdy živlem vzrůstu, jako je jím buňka, prostě proto, že nemůže se sám rozplozovati, ani vzrůsti ve skupinu; to může jenom rodina a proto právě musí zůstati ve všech formách a na všech stupních vývoje (Barth, l. c. str. 101) schopnou se rozplozovati. K tomu byl by jistě Spencer došel, kdyby byl analogii vzrůstu pojal šíře, rozšířil ji i na způsob vzrůstu od buňky k organismu složenému ze tří listů zárodečných, jak na to upozorňuje Barth (str. 101 a n.), protože oba způsoby provází týž jev, dělba práce. — Naproti tomu elementu struk-

tury Spencer vůbec neudal. Soudíme-li z jeho všeobecného kladu jednotlivce jako jednotky společenského organismu, je mu elementem tím jednotlivec, a to je správné, neboť společenské zřízení kastovní, v němž vskutku rodina jest elementem socialním, jest jen zřízení přechodní. Spenceruv výklad sociální struktury není však úplný, analogie mezi organismem biologickým a socialním není provedena úplně. Postrádáme úplně kostru, o níž zmiňuje se jen jednou (§ 238), ale způsobem pro theorii jeho bezvýznamným. Je-li pak společnost organismem, schází jí u Spencera úplně ústroji rozplozovací. Rozplozování jest však v podstatě vzrůst a proto elementem jeho musí býti element vzrůstu, tedy rodina. — Ve společnosti nejde však jen o obnovu a rozmnožení látky a náhradu její, jde též o obnovu duševních vlastností o „rozplozování duchové" (Barth, l. c. str. 105), které se uskutečňuje vychovanim, a jehož elementem je nutně element fysického rozplozování, tedy rodina, později při rostoucím rozlišování úkonů zvláštní orgány. — Spencerova analogie vývojové řady sociologické a biologické není správna: jde-li vývoj od kmenů válečných = živočichové s nervovou soustavou mozkomíchovou ke kmenům pokojným = živočichové se soustavou soucitnou, je řada sociologická právě opakem řady biologické, neboť v této na nejnižším stupni jsou živočichové se soustavou soucitnou a nejvýše živočichové se soustavou nervovou mozkomíchovou. Rovněž podotknouti třeba, že zákona vývojového v pravdě na rodinu užiti nelze (jak to činí v Principles of Sociology § 296), neboť dle Morgana v rodině jde vývoj od souvislé různorodosti k nesouvislé stejnorodosti, tedy právě naopak, nežli toho žádá Spencerův zákon. Konečně analogie Spencerova týká se pouze motorických funkcí soustavy nervové; funkcí sensitivních pomíjí.

To lze všeobecně namítati proti Spencerovi. Ale nelze také pominouti, že Spencer přes to, že v theorii a zásadně klade analogii mezi společností a organismem, v praxi, ve svém výkladu užívá vždy jen přirovnání z biologie (nadpis jedné kapitoly z Principles of Sociology „A society is an organism" je také jen přirovnáním), ukazuje k parallelním zjevům biologickým a skoro stále říkaje „similarly it happens", kdežto jiní organikové, jak uvidíme, říkají „právě tak tomu jest", identifikujíce zjevy biologické se společenskými. Proto také pochopíme, že „důslední" organikové vytýkají Spencerovi, že zastavil se v polovici cesty, lekaje se důsledků své theorie.

Spencerův systém potřebuje tedy doplnění (s hlediska organického a opravy (s hlediska našeho). Barth (l. c. str. 127) vytýká mu, že vyšší duchové povahy společnosti nepoznal, že nepochopil protivy přírody a ducha a proto pojímal společnost naturalisticky a sociologii jako naturalistickou sociologii, a praví, že nástupcům Spencerovým mělo jíti o to, aby duchová povaha společnosti byla určena a probrána.

IV.

Paul von Lilienfeld[20]) má společnost za reálný organismus

[20]) 1. Osnovnja načala političeskoj ekonomii, Petr. 1860. 2. Mysli o socialnoj naukě budušćavo, Petr. 1872. 3. Gedanken über die Socialwissenschaft der Zukunft,

Ged. I. 25, 47, 80 a j. Path. XXII a j. Verth. 11). Pro své pojetí organismu nalezl formulaci (Verth. 10) ve Verwornově definici organismu. Verwornovi je totiž[21] organické individuum „jednotnou masou živé hmoty, která za jistých vnějších podmínek životních je schopna sama se vyživovati." Vedle organismů, jichž částky prostorově souvisejí, zahrnuje definice ta i skupiny jednotlivých organismů, z nichž sice každý prostorově od ostatních může býti oddělen, které však tvoří dohromady jednotu, na př. stát mravenčí. Lilienfeld při organismu (Ged. I. 57 a nn.) klade váhu na jeho jednotnost (solidarita, consensus u Comtea) a účelnost (stálé přizpůsobování se poměrů vnitřních vnějším = život u Spencera).[22] K tomu dodává tři význačné známky: 1. pohyby organismu se neopakují, protože vnější poměry jsou měnlivé a tedy jest stálé přizpůsobování vnitřních ku vnějším (to však je obsaženo již v samé účelnosti jejich), 2. orgány se specialisují a rozlišují, 3. tvoří se kapitál zásob a energií (Spannkräfte) a přechází na dědice. S tím souvisí jeho definice života jako „postupného zdokonalování" (Ged. I. 70), ale neudal, kterým směrem zdokonalování ono jde.

Vše, co charakterisuje organismus, nalézti možno ještě lépe vyznačeno při společnosti. Buňka v jednotlivém organismu biologickém podrobena je fysiologické nutnosti, ve státě zvířecím fysiologická nutnost stala se pudem a ve státech lidských pud zdokonalil se k vědomé činnosti osob stát tvořících (Verth. 11) a tedy jednota jejich je pevnější (Ged. I. 127). Je-li mezi člověkem a zvířetem rozdíl jen stupňový, musí rozdíl mezi státem zvířecím a státem lidským býti také jen stupňový[23]), je-li zvířecí stát individuem, je individuem také stát lidský. Proto nepředstavují osoby stát tvořící pouhou sousednost, neboť potom nebyly by organismem, jako jím nejsou klasy na poli nebo zrnka ve hromadě písku. Jednotícího spolupůsobení pro existenci jeho nutného dosahuje se ve státě tím, že lidé jdou za společnými cíli a jim jednání své podřizují. Toho však lze jen tehdy dosáhnouti, když živly stát tvořící se vzájemně nadřadí a odliší. Jakmile překročil člověk zvířecí stadium, žil stále ve společnosti sobě rovných a jen stykem s nimi nabyl oněch vloh a duševních schopností jemu vlastních, jen životem společenským stal se z něho pračlověk a znenáhla člověk kulturní. Se člověkem povstala lidská společnost a právě tak znenáhla se vyvíjela jako on. Avšak ve všech stadiích tohoto historického postupu zůstávaly základní živly, prvky společenského styku jednotlivců, vnitřní složení a poměr k fysickému prostředí v podstatě týž a jen

Mitau-Hamburk, 1873—1881. 5. sv. (V textu Ged.) 4. La Pathologie Sociale, Bibliotheque Sociologique Internationale, t. II. Paris, 1896. (V textu Path.) 5. Zur Vertheidigung der organischen Methode in der Sociologie, Berlin, 1898. (V textu Verth.) 6. Články v Revue Internationale de Sociologie a práce obsažené v Annales de l'Institut International de Sociologie. — Theorie Lilienfeldova a následujících autorů poněkud šíře je vyložena, ježto jsou u nás málo známi.

[21]) Max Verworn, Allgemeine Physiologie, str. 61.

[22]) Lilienfeld ve svém listě k R. Wormsovi (5. června 1895) praví, že poznal Spencerovy spisy teprve, když byl svou theorii pojal (Path. VII.), a byla by tedy původní. Ale že ani potom dobře jich neznal, ukazuje Barth (l. c. str. 127) na omylech, vzniklých z toho, že Spencerovi neporozuměl.

[23]) Srov. Perrier, Colonies animales. Espinas, Sociétés animales.

forma se změnila. Přechody byly nenáhlé, sotva znatelné. Existence vnějších konfliktů, zápasu o bytí tomu neodporuje: vítěz přináší kapitál fysických a psychických energií rovněž znenáhla historickým vývojem nahromaděný — vždyť lidská duše je produkt společnosti — a jde vlastně jen o vnější zatlačení nebo potlačení živlů slabších živly kvantitativně nebo kvalitativně silnějšími. — Tímto nenáhlým vývojem osvojil si člověk a na dědice své přenesl jistý kapitál psychofysických energií, které ho uschopňují ku společnému s rovnými cítění, myšlení a chtění; tento psychofysický kapitál je však zároveň kapitálem určitých duševních, ethických a esthetických vloh, schopností a vývojových stupňů společenským životem předchozích pokolení differencovaný, který dalším vychováváním rozvíjeti se může, ale vždy pracovati musí a může výchova jen o materialu latentních psychických energií již daném. Proto každý jedinec nejen původem svým je poután k určité rodině, k určitému plemeni, k určité národnosti, nýbrž svými zděděnými duševními vlohami a svým vychováním odkázán jest na určitá zřízení v životě společenském. Ale vedle těchto vyšších, duševních energií budou působiti vždy i na nejvyšších stupních kultury mechanické, chemické, fysiologické a pudové energie jak v životě jedince, tak ve státě, připomínajíce mu původ jeho ze hmoty neorganické a organické. Jeví se to nejen při ukájení fysických potřeb, které vykonati lze jen prostředky materielními, nýbrž i při vývoji psychických vloh a schopností. Každé hromadění psychických energií provázeno je mechanickými, chemickými a fysiologickými pochody v nervové soustavě jedincově, tvoří se nové orgány a po dlouhém vývoji soustředí se v mozku. Tyto vyšší orgány nervové, materielní nositelé duševních, ethických a esthetických vloh a schopností lidského jedince, jsouce produktem společenského života, jsou zároveň zřídlem spolupůsobení jeho ve společnosti. Toto nahromadění psychických energií mohlo se státi jen ve společnosti, kde každý vnější styk, ať bezprostřední (fysický) ať prostředkovaný (slovem, písmem, dílem uměleckým atd.) lze pokládati za podráždění, které vyvolává reakci. Tento vztah mezi podrážděním a reakcí je hybnou silou pokroku společnosti, plnou podnětů k novému a novému utváření jejího života. Vzájemné působení jedinců ve společenském organismu je však analogické se vzájemným působením buněk v soustavě nervové. Jako buňky nervové se postupně, biogeneticky differencovaly k specialním funkcím a histologickým útvarům, právě tak pračlověk differencoval se nesmírnou řadou předchozích pokolení na člověka kulturního — a s ním i společnost. Rozruch mezi buňkami, tkáněmi a orgány tělesnými způsobený popudem, jest analogický s rozruchem mezi buňkami, tkáněmi a orgány socialního organismu. Ovšem k přímým popudům přistupují tu ještě popudy nepřímé, avšak s přímými v podstatě totožné. K úplnému čivnému oblouku náleží však ústřední orgán (centrales Verbindungsstück) mezi živly percipujícími a na popud reagujícími. To nalézti lze též ve státě: dojde-li popud až k centrálním orgánům, ku vládě, reagují na ně tyto různými způsoby, na př. vládními nařízeními, rozkazy a p. — Výkladům těmto věnoval Lilienfeld celý třetí svazek svých „Gedanken" nadepsaný: Die sociale Psychofysik. (Srv. též Verth. 4 a n., 13 a nn.)

Při úplném nedostatku jednotného názvosloví hledí Lilienfeld zachytiti a vyznačiti svou terminologií souvislost sociologie se všeobecnou biologií a psychologií, na jejichž podkladě dle jeho názoru sociologie budována býti musí, má-li býti vědou. Svůj socialní organismus nazývá „nervovou soustavou". (Ged. I. 139). V Path. XXIVa n. praví: „La société humaine dans ses différents agrégats unifiés, présente autant de corps ou, si on le préfère, autant de systèmes de cellules, et ces agrégats par leur connexion intérieure, correspondent de plus près aux systèmes nerveux des individus de l'espèce animale et surtout au système nerveux dont est doué le corps humain." Slovo soustava značí biologicky totéž jako tělo a Lilienfeld dává mu přednost proto, že ukazuje na volnější mechanickou souvislost jednotlivých elementů, jak tomu je na př. při soustavě sluneční (Verth. 21). Člověk tedy dle Lilienfelda má ve společnosti účast jen nervovou svojí soustavou. — Naproti nervové soustavě, podle analogie výživných látek v těle jsoucích, ale ještě neassimilovaných a podle analogie výměšků buněk, tkání a orgánů, klade socialní hmotu mezibuněčnou. V Path. XXV. praví: „L'organisme (social) n'est pas seulement constitué d'un système nerveux; il dispose encore, à l'égal des organismes individuels, d'une substance intercellulaire representée par tous les produits destinés à la consommation." Ibid., str. 93. o ní praví, že je promítnutím energií soustavy nervové na venek, a podobně (str. 102.) písmo, výtvory umělecké a peníze jsou mu promítnutím soustavy nervové do sféry intellektualní, esthetické a hospodářské. Počítá tedy ku hmotě mezibuněčné vše, co společnost má neživého, vše, co člověk vyrobil, všecky statky užitek vydávající, zkrátka celé fysické prostředí, jež elementy společenského organismu obklopuje, ale vedle toho také, jak již pověděno, písmo, umělecká díla, peníze, idey (na př. Tylorovy přežitky, survivals), ba i psané zákony (Ged. I. 176; II. 118, 125 a n., 128, 133 a nn. Path. 138). V užším smyslu však počítá k ní (v. místo shora uvedené) všecky cennosti, které mohou od jedinců k ukojení fysických potřeb býti spotřebeny. V obou případech však, a to vytýká s důrazem, ke hmotě mezibuněčné pouze věci, tedy substance neživé náležeti mohou (Verth. 21).

Jednotkou společenského organismu je Lilienfeldovi jedinec. Jedinec je elementem vzrůstu. Drže se Haeckelovy morfologie (1) buňka, 2) orgán, 3) antimer, 4) metamer, 5) osoba, 6) kmen), rozeznává ve společnosti (Ged. II. 171 a nn.): 1) individuum, 2) rodinu, 3) rod, 4) kmen, 5) národ, 6) rassu, 7) lidstvo. (Pokrač.)

Jižní Slované.

Píše Št. Radič. (Pokračování.)

Pokrok a uvědomění Slovinců, Chorvatů a Srbů má tím větší význam a tím trvanlivější cenu, čím rozdrobenější jsou tyto tři národnosti:

Slovinci oficielně mají jen jednu vládu, vídeňský centralism. Ale fakticky jsou vystaveni dvojímu utlačování a to italskému v Přímoří

s Terstem a německému v Korutanech, ve Štýrsku ano i v Krajině, ani nemluvě o jejich pronásledování v Uhrách (na hranicích Štýrska) a na Rèce, kde jim není ani popřáno aby byli utlačováni jako Slovinci, jelikož maďarská statistika nazývá je Vendy.

Chorvaté mají čtyři vlády: vídeňskou v Dalmacii a v Istrii, pešťskou v Mezimuří a v Uhrách, kde mají četné osady, autonomní záhřebskou ve vlastním Chorvatsku a smíšenou sarajevskou v okupovaných provinciích. Jako pátou polovládu možno považovati řecké zastupitelstvo s autonomickou většinou italskou, jež opírajíc se o vládu maďarskou, dovedla až do dnes zachrániti tolik autority, že přípisy záhřebské maďaronské vlády, by ve Rèce provedeny byly volby do sněmu chorvatského, hází jednoduše do koše. Dle platných totiž zákonů má Rèka vysýlati jednoho poslance na sněm pešťský a dva na sněm chorvatský. Prvního ovšem vysílá . . .

Srbové mají kromě těchto čtyř vlád ještě tři: tureckou, Milanovu a černohorskou. Jen poslední možno považovati za vládu národní. Položení však těchto tří národností jest proto nadmíru kritické, že po celou historickou dobu rvou se o ně západ a východ aniž jeden neb druhý má dosti síly úplně je k sobě připoutati. Západ představuje zde dnes zvláště monarchie habsburská a to především její východní část úplně ovládaná Maďary. Tento soused jest dosti silný by vnášel rozklad mezi ně a zustane na vždy příliš slab, by jimi opanoval. Evropa tedy přichází zde v nejhorším svém vydání, pod škraboškou lživé ústavnosti maďarské.

Východ zastupuje Rusko. Stále se dosti interesuje o tyto Slovany, aby v nich vzbuzovalo příliš veliké naděje, ale zároveň vzdaluje se čím dále tím více od nich svoji asijskou politikou a svoji velkoruskou centralisací.

Vše tedy mluví jen pro to, aby tato tři plemena jednoho národa vedla stejnou politiku vnitřní i vnější. Území, dnes jimi obydlené, nepatřilo nikdy jedinému národu a proto se o něm zdá, že překáží jakékoliv jednotné organisaci. V době však moderního technického pokroku bylo by dětinské zeměpisnou polohou omlouvati slepou partikularistickou politiku.

IX.

Mnohem lépe jsou na tom Bulhaři. Pro ně není Evropou jen monarchie habsburská. Anglie i Francie mají tu své zájmy a značný vliv. Proto všechny tři pracují k tomu přímo či nepřímo aby Bulharsko bylo nezávislé, by se v něm vládlo svobodomyslně. Rusko jest dosti blízko, aby v šachu drželo Turecko a k zdrželivosti nutilo politiky vídeňské i londýnské. Zároveň jest také dosti daleko — morálně — svou centralistickou a proti rusínskou politikou v Ukrajině, takže nemůže ani pomýšleti na připojení Bulharska anebo na dělení jeho s jinými velmocmi. Konečně mají Bulhaři jen jednu duchovní hlavu, bulharského exarcha v Cařihradě a politická autorita sultánova ztrácí čím dále více práv své polosvrchovanosti.

Zřízení autority duchovní pro všechny Bulhary (14. ledna 1870) nazvané bulharským rozkolem, jest fakt tak význačný a důležitý a

svými dějinami tak poučný, že jednou z předních povinností každého slovanského politika jest seznámiti se důkladně se všemi fasemi, jimiž prošlo toto zřízení exarchatu bulharského. Po válce řecko-turecké dosáhli Bulhaři obnovení nových pěti biskupství, mezi nimi biskupství Ochridského, bývalého sídla patriarchatu bulharského. Před r. 1870. byli v říši turecké všichni křesťané považováni za Řeky, jelikož duchovní správa, závislá na cařihradském patriarchovi se sídlem ve Fanarcu, řeckém předměstí cařihradském, byla vedena výhradně nejen řeckým duchem, ale i řeckým jazykem. Hodnost patriarchova, jakož i všecky ostatní hodnosti kupovaly se a prodávaly jako na licitaci. Měl-li nějaký Bulhar tolik, aby si mohl koupiti místo vesnického popa, podřízeného řeckému biskupovi, nesměl, kdyby i uměl čísti ani mluviti bulharsky. R. 1573. prodala porta hodnost patriarchovu za 6.000 dukátů. R. 1864. stoupla cena na 20.000 dukátů. Právě tolik bylo třeba, aby si patriarcha zakoupil přízeň vysokých úředníků tureckých. Patriarcha vynahradil si tyto útraty prodejem biskupství. Biskupové zase prodávali fary. Bulharské biskupství stálo průměrně 4.000 dukátů a vynášelo ročně 50.000 dukátů. Jak se vedlo ubohým bulharským ovečkám, lze si snadno pomysliti. Jeden z hlavních pramenů biskupství byl prodej far. Někdy prodal biskup 20 far jednomu kupci, jenž je potom zpeněžil, jak nejlépe uměl. Soustava tato známa jest v Bulharsku pod názvem řádění fanariotů. Psal-li někdo bulharsky, psal řeckými písmenami. Fanarioté nemohli viděti písma slovanského (hlaholštiny) a trnovští metropolité postarali se o to, aby památky bulharské zmizely nejen z paměti Bulharů, ale i z archivů bulharských. Mělť také Bulhaři svého Koniaše.

Aby se zbavili tohoto nesnesitelného jha, neváhali Bulhaři jednati s papežskou stolicí o přistoupení k unii s Římem. Turecká vláda byla s tím velmi spokojena, jelikož by stokrát raději viděla nad Bulhary duchovní moc papežovu než protektorát francouzský a rakouský. Porta vyslala zvláštního zástupce k papeži Piu IX. a v lednu r. 1848. přišel do Bulharska zvláštní legat papežský, arcibiskup Ferrieri. Toto hnutí Bulharův k unii podporoval zvláště Napoleon III., jejž zainteresoval o to kníže Czartoryski. Poláci již viděli smrtelnou porážku ruské pravoslavné politiky na Balkáně, když 30. prosince r. 1860. úsilím lvovského biskupa Sembratowicze 200 bulharských far požádalo o spojení s Římem.

Rusko se znepokojilo a spojilo se s Anglií proti Francii a pohrozilo Portě a Bulharům vší svojí nelibostí, kdyby se unie stala skutkem. Neúspěch však této akce zavinil nejvíce legat Ferrieri, jehož plamenným proklamacím bulharský lid nerozuměl a jehož návrhu nemohla přijati Porta — nechtěla-li podstoupiti zřejmý boj s patriarchatem řeckým. Representant papežův nemohl pochopiti dvou věcí: Předně, že Bulhaři chtějí za každou cenu míti národní církev a bulharského primasa. Za druhé, že lid bulharský, jako jižní Slované vůbec, pochopuje křesťanství po stránce mravní anebo obřadní a ne dogmatické. Bulhar má tu přednost před Řekem, že není ani pravověrný na způsob ruský ani bezbožný na způsob francouzský. Proto nelekal se lid bulharský „rozkolu“ a když Porta svolila zřízení exarchatu bulharského, jen se hrnul pod pastýřskou hůl svého exarchy.

Stejně rozvážně počínají si Bulhaři ve věcech politických. Bulhar se Turka neboji, proto jim ani neopovrhuje, ani nemá k němu nenávisti. Naopak má úctu k islamu, jelikož po století viděl, jak turecký kněz a mnich žije, čistě a jednoduše vedle přepychu a smyslnosti fanariotského kleru. Z toho plyne, že první politický program bulharský byl, organisovati se v Turecku samém a že ještě podnes Bulhaři jsou přesvědčenými přívrženci postupného vývoje politického, že na př. pro Macedonii žádají nejdříve autonomii a její připojení částečné nebo úplné odkládají do budoucnosti.

Z toho, že Bulhaři nepostavili se ve svém politickém a kulturním vývoji na odpor Turecku, mnozí odvozovali příbuznost jejich charakteru s Turky. A tím, že největší důraz kladou na vývoj hospodářský, dokazovali mnozí jejich příslušnou praktičnost a vytýkali jim prospěchářství. Jedni zapomněli, že mezi Řeky a Bulhary byla a jest nenávist mnohem větší — o příčinách nelze zde mluviti — než mezi Bulhary a Turky, že tedy v boji s fanatickým Fanarem Bulhaři zcela přirozeně opřeli se o Portu, jak Chorvaté ve svém zápase s lačností maďarskou nejednou se obraceli k Vídni, jelikož by jinak byli přišli mezi dva ohně. Druzí nevidí, že jsou rozvážnost a praktičnost bulharská jen přirozeným důsledkem národního slovanského charakteru, trpělivého, pracovitého a poctivého.

Bulharská politika řídí se národní zásadou: Zrno do zrna pogača (koláč), kámen do kamena palača (palác). Jest to politika znenáhlého a postupného vývoje proti náhlé a vášnivé revoluci, politika vnitřní drobné práce proti velikášským zevnějším plánům, politika vyloučiti cizí vliv duchem národním, vlastním a ne pomocí jiného cizince. Této politice mají Bulhaři děkovati, že vzdor všem bouřím a rozháranosti, vzdor rozvitému strannictví a cizí dynastii, jejich státní útvar zůstal a zůstane nejsolidnějším politickým organismem na jiho-východě evropském. Ale ovšem jen pod tou podmínkou, když Bulhaři pochopí, že příznivá jejich situace jest jen dočasná. Německo totiž tak zmohutnělo, že co nevidět mohou se Bulhaři ocitnouti ve sféře vlivu pruského, jako jest Srbsko ve sféře vlivu maďarského. Takové Německo, stojíc jednou nohou v Terstu a druhou v Hamburku rozkládalo by Bulhary, aniž by je mohlo assimilovati.

Rusko také stává se pro Bulharsko více a více tím, čím od jakživa bylo pro Srbsko. Pronikajíc do daleké Číny a k perskému zálivu, příliš zřídka obrací svůj hled na Dunaj a na Bospor, aby mohlo býti skutečným protektorem aspoň Bulharska. Ale i takový hled tu budí naděje a lomcuje státním organismem bulharským jako horečka, již dostáváme od velkého rozčilení.

Stále vytýkáme skutečným nebo domnělým přátelům svým, že jsou nerozhodni a nedůsledni vůči nám. Jest již doba, abychom sami sobě vytkli nerozhodnost a nedůslednost vůči svým životním národním zájmům. Zájmy tyto jsou pro Bulhary stejné jako pro ostatní jižní Slovany: opřeni o Adriatické moře, a sesíleni rozsáhlým středem balkánského poloostrova, v lůně tedy celého národa dovedou Bulhaři nejen zachrániti život a národnost, ale i rozvinouti všechny své síly hospodářské a kulturní.

Z toho, co řečeno, jest viděti, že každé jihoslovanské plémě vyvinulo se tak, jak nutily je vnější poměry a převládající schopnosti. Slovinci se organisují hospodářsky, a poučují svůj lid nejen proto, že k tomu jich nutí německá výbojnost, ale i proto, že Němci dávají jim příklad ctnosti občanských a schopností hospodářských. Chorvaté naopak kolébali se vždy ve snu politické slávy na historickém základě dle příkladu Maďaru a hrubě zanedbali otázky hospodářské jakož i poučování lidu. O tom sotva že se u nich mluví a to vždy se stanoviska politického. Ale přímým stykem s Italií, kolébkou evropské vědy a s Římem, kde nikdy nepřestala duševní práce, postavili si vždy několik učenců, převahou kněží, a duševních pracovníku vůbec, kteří v novější době zdokonalují se odbornou literaturou německou a doplňují své vzdělání z pravidla všemi literaturami slovanskými. Jejich katolicism je poučoval, a jejich slovanství je emancipovalo, takže současně mohli utvořiti i objektivní vědu i národní literaturu.

Srbové byli od jakživa nejrozdrobenější a pronásledováni nejen jako Slované, a křesťané ale i jako „schismatikové". Proto uchýlili se za národní srbské tradice, v nichž lid tak věrně chrání otcovskou víru a slávu svých předků. Jakmile však opposice stávala se lidovou, musila býti více náboženskou než politickou v pravém slova smyslu. Ale pravoslaví srbské začínaje se sv. Savou jest hluboce kulturní a nedá se mysliti bez „staroslavných" knih a bez školy. Tak církev a škola navzájem se doplnily a podaly živý příklad takové dokonalé organisace, jakou hlásal Havlíček tak hluboce a tak přesvědčivě.

Bulhaři poslední pozváni k novému životu, mají prozatím štěstí, že jsou v privilegované situaci. Porozuměli tomu a využitkují toho. Po celé Evropě jsou jejich děti a odevšad přinášejí odborné vědomosti. Bulhaři totiž aspoň poněkud pochopili, že my Slované máme se od Evropy učiti a ne civilisovati. Bulharský exarcha v Cařihradě nemá zvučného názvu srbského patriarchy v Karlovcích, ale jeho význam jest nepoměrně větší, protože jest exarchem všem Bulharům a že Porta vždy více vážila si nezávislosti křesťanské církve než „křesťanské" vlády evropské. Stát bulharský jest také jenom knížectvím, ale vliv jeho jest větší než vliv království srbského snad hlavně proto, že Bulhaři neměli ještě *svého* Milana. A cizí Milanové nemohou nikdy býti tak bezohlední a tak nebezpečni jako vlastní.

Ale vše to, co vykonala jednotlivá plemena slovanská, jest velmi málo, aby se jižní Slované mohli osvoboditi od hospodářského a kulturního otroctví svého, od němectví a jeho spojenců. Nemci totiž nejsou jenom v kasárnách, ale také v továrnách a myšlénky jejich nepřednášejí se jen na universitách a nepíší jen v knihách, ale jsou prováděny i v životě. Němectvím nesmí se mysliti jenom 70 milionů jednotlivcuv - - počítám Němce ve Spojených státech, Jižní Americe a Rusku - mluvících německým jazykem, ale i na ty miliony hlav a rukou, jichž cílem a částečně již i dílem jest opanovati střední Evropu s Balkanem, Malou Asii, Syrii, Východní Afriku a Východní Asii. Světové panství nebo záhuba to jest zásada nejen německé poli-

tiky, ale i německé myšlénky a německé práce. Již proti dnešnímu německví může se jižní Slovanstvo organisovati jen s největším úsilím. A proti německví příštímu bude bezmocné i celé Slovanstvo mimo Rusko a snad i to, seslábne-li nejdříve mravně vnitřní centralisací a věčnými kompromisy s panskou hrabivostí surové nesmiřitelné cizí moci.

IX.

Naše doba jest bohata roztržkami všeho druhu. Jedna z nich, roztržka totiž mezi inteligencí a lidem, jest snad nejhlubší a jistě jest nejosudnější. Mnozí myslí, že hluboké její příčiny tkví výhradně v rozdílu ekonomickém. Ale bohatstvím jedněch s chudobou druhých nelze vysvětliti ani nedůvěry lidové, jež vzrostla již v nesmiřitelnou nenávist, ani dědičného opovržení panského lidem, opovržení, jež již dávno přešlo v zášť proti všemu, co pochází z lidu.

Zkoumáme-li dějiny velkých západoevropských národů, spatříme pravou příčinu tohoto rozdělení současné společnosti na dva nepřátelské tábory, mezi nimiž v západní Evropě zeje již téměř nepřeklenutelná propast. V těchto dějinách vidíme totiž, že velcí západoevropští národové, kteří nyní zápasí o panství na zeměkouli, utvořili si vlastně především surovým, státním násilím, pod jehož nátlakem odnárodnily se široké lidové vrstvy Keltův, Germanů a Slovanů, tak, že pyšná a nepřístupná aristokracie západoevropská jest smutnou ukázkou systematického renegátství. Celé toto tisíciletí odnárodňování ospravedlňuje se dnes sice pěkným slovem asimilace. Ale tím slovem naznačují se vlastně pro člověka myslícího nejhlubší změny ve společnosti, vyprovázené nejukrutnějším utlačováním a barbarským vykořeňováním tolika národních samobytností. Asimilací nazývá se vymazání hranic, změna jazyka mateřského, přijetí cizího náboženství, cizího kraje a cizích zvyků, jež ovšem mají také pěkné jméno: uhlazenost, ne-li přímo civilisace.

A přece tato „asimilace“ není nikde skutečná, vnitřní, jelikož prováděla se od shora dolů. A člověk nebyl by ušlechtilým tvorem božím, kdyby několik jednotlivců mohlo měniti duše milionů, jak hrnčíř mění formu svého nádobí. Vždyť hrdý Francouz ještě dnes řekne sebevědomě, že jest vlastně Gallem a Angličané také rádi by věděli, jsou-li více Germany anebo Kelty.

Západoevropská „asimilace“ měla také změniti balkanský poloostrov a rozmnožiti ve východní jeho části počet Řeků a v části západní počet Italů, Němců a Maďarů. Ještě podnes doufají četní „civilisatoři“, že inteligence slovinská, chorvatská, srbská a bulharská konečně zradí slovanský svůj lid, anebo aspoň, že nikdy se nedorozumí a nesblíží ku společné národní obraně, k jednotnému národnímu vývoji. Doufají to proto, jelikož inteligence tato různí se již od lidu nejen krojem svým, ale i svým smýšlením a nejvíce svým pojímáním mravnosti, jež pro inteligenci má vždy dvě strany jako kabát, jednu pro ulici, jednu pro doma. Lid také začíná věřiti, že jeho páni jej zradili anebo, jak se obyčejně říká, že jej prodali ze strachu Turku a z pro-

spěchu Řeku, Švábu, Maďaru i Italu. Příliš osobní a příliš výlučná politika strannická se svým věčným zrádcováním a špiněním všeho, co nepatří do vlastní strany, jen posiluje toto vědomí, jež znenáhla stává se již přesvědčením.

Černý kabát, černá duše, toť pořekadlo, jímž nejlépe se vyjadřuje, co lid myslí o pánech.

Lid totiž již dávno zvykl hledati příčinu svému zlu, jež jej tíží, v pravých nebo domnělých vadách inteligence, jež pro něho jest ztělesněná lenost a nepoctivost, zosobněná nemravnost a násilnost. To ovšem platí především o úřednících. V mysli lidové každý člověk ve švábských kalhotách má v sobě něco zrádného, poněvadž prý proto i zanechal národní kroj, aby počítán byl k pánům a rozlišován od lidu. A právě tento fakt, že název pána nabývá se také změnou kabátu a změna tato že znamená z pravidla opovržení vším lidovým, ztrácí úctu i ta část inteligence, jejíž vyšší společenské stanovisko plyne přirozeně z dlouhé duševní práce a poctivého snažení za osvětou a pokrokem. Jednak proto, že jest takové inteligence málo a jednak proto, že tací lidé nedovedou anebo nechtějí upřímně stýkati se s lidem, ztrácí před národem cenu každá nová pokroková myšlénka již proto, že jest hlásána pány. Baltičtí Slované raději zahynuli v mužném svém odporu, než by náboženství lásky přijali z krvavých rukou německých dobyvatelů. Jižní Slované, mluvím ovšem o lidu, ve své národní hrdosti raději zůstávají v nevědomosti a bídě, než by se učili od těch, jež považují duševními i tělesnými otroky všech svých utlačitelů. Inteligence, valnou většinou vždy na straně všemožných vlád, ztratila již dávno veškeru mravní autoritu a když v poslední době dle příkladu německého zavádí pokrok bajonety a vězením, stává se přímo nenáviděnou.

„Úředníci nás nenazývají jinak než hloupými a neohrabanými sedláky, ba často pocti nás i jménem nepokřtěného dobytka, a to vše proto, že nehrneme se do škol, kde všemu se učí a ničemu nenaučí a že nenosíme švábských kalhot.“ — „Neustále nám říkají, že jsme nejchudší národ na světě a žádají a přijímají platy, jako bychom byli nejbohatší.“ — „Páni píší v novinách, že volby jsou svobodné a když my hlasujeme, jak myslíme, že jest dobře, říkají nám jedni, že jsme zaslepeni a druzí nás vězní a střílejí.“ — „Naše kolo na návsi přede všemi lidmi nazývají zkázou. A jejich noční tance, kde více se pije, než tančí, více huláká než zpívá, jsou ušlechtilé zábavy.“ — „My jsme lenoši, opilci a marnotratníci. A přece od nás stále se béře, konfiskuje a prodává, my platíme nesčetné úřední parády, my doplácíme všechna zpronevěření berních peněz, vybraných „pandury“ a četníky. — „My živoříme jen tak, že se nikdy do syta nenajíme, nikdy dle potřeby neoblékneme. Stále platíme a platíme a při tom ještě musíme mlčeti jako ryby. A hlesneme-li jen, jsou nás plná vězení, jako nespokojenců, bráníme-li se, střílejí nás jako buřiče. Mlč tedy jako hrob, anebo čekej šibenici!“ (Pokrač.)

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Jaroslav Hilbert: Psanci. Drama. (Nákladem Bursíka a Kohouta). — Nevím, že by se mi bylo při které české knize dělo, co při tomto třetím dramatu páně Hilbertově. Byl jsem jím pobouřen, zmaten, téměř konsternován -- a se mnou myslím všickni čtenáři. Drama, při němž na ideu a zámysly autorovy jen hádáte, jehož situace a dramatické konstelace jen tušíte, z jehož osob jen rozplývavé kontury a základní tendence duší rozeznáváte a jehož i jednotlivým větám, ba místy i celým passážím při nejlepším úmyslu nerozumíte! Drama, které pracuje jen s psychologií křečí, konvulsivního svíjení a hysterických exaltací, které zná jen nejkrajnější napjetí mozku a nervů, které hraje stále na nejzazší mezi, tam, kde tragika je v nebezpečí zvrátit se v naduřelost a komiku; drama, které k tomu mluví řečí, poličkující všecky zákony jeviště, řečí, která nejen že by se nedala mluvit na divadle, ale která i při četbě pro svůj kuriósní sklad slov je nevýmluvna, neztravitelna a nepřirozena — to všecko zde rozčiluje, tísní a dráždí. Kde se to ocitl pan Hilbert? Ale není to sklamání, co tu cítím, ba je to pravý jeho opak. Ne, nesklamal nás pan Hilbert, ale naopak předehnal všecky požadavky a naděje, od úspěchu „Viny" v něj kladené, tempem tak rychlým, skoky tak prudkými, že chtěním svým jako básník ocitl se ve výších, kam jej svým vnímáním nedovedeme sledovat; proto ho tam nedovedeme sledovat, poněvadž pan Hilbert dramatik nestačí, aby nám k oněm výším p. Hilberta básníka proklestil cestu. Sklamání, naprosté sklamání mohou cítit jen ti, kdož čekali od p. Hilberta dobré divadelní kusy, ti návštěvníci našeho Národního, kteří se těšili, že autorem „Viny" získali muže, jenž jim s každou sézonou přinese pěknou, hodně zábavnou a působivou, a možno-li hodně sensační premiéru. Tyto dobré lidi p. Hilbert zarmoutil už hned svým dramatem „O boha" a nyní při „Psancích" dokonce už je vidím, jak nad ním dělají kříž a litují ztraceného jeho talentu. A mají se svého hlediska pravdu; pro divadelní talent p. Hilbertův znamenají „Psanci" velikou porážku, totální ztroskotání dramatické formy, nezdar ve vyjádření toho, co chtěl vyjádřit. Ale porážku čestnou a slavnou, jednu z těch, které budí můj obdiv a závist. Porážku p. Hilberta dramatika proto, že jako básník vyspěl ke koncepcím tak

odvážným a velikým, k pomyslům tak závratně vysokým a subtilním, jak pro to nemá žádný obor naší literatury příklady. Nikde ještě, ani v naší lyrice, ani v románě, ani v essayích, tím méně na divadle, neviděli jsme tak prudké snahy zachytiti nejhlubší životní kořen duší, svésti celou náplň jejich existence a osudů v hroty tak tenké, vyluhovati a vydestilovati z nich jen to nejpodstatnější, základní formuli jejich existence, individuelní timbre jejich nervového života, postaviti je do takové titanské perspektivy věčna, nalézati v jejich vnitřních hnutích poslední odstíny odstínů, sledovati myšlenky jejich do nejtenčích, nejzakroucenějších a nejzapletenějších úponků. Že jsme získali v p. Hilbertovi ducha takového rozpjetí, takové složitosti, jemnosti a hlubokého vidu, jeden z oněch vysokých uměleckých intelektů, které dovedou cítit bolesti a touhy celé doby a pracovati a hráti s posledními formulemi celých kultur — není-liž tím bohatě pro úroveň našeho duševního života vyváženo to, co v p. Hilbertovi ztratilo Národní divadlo a jeho dobří abonenti? Považuji to za krásné a úctyhodné od p. Hilberta, že on, jemuž po úspěchu „Viny" hrozilo nebezpečí, že se stane miláčkem a módní veličinou naší společnosti, dovedl tak prudkým vzmachem odbočiti tam, kam za ním mohou jen nemnozí. Že dovedl z dobrovolného odhodlání obětovati další vnější úspěchy a všecko, co s nimi je spojeno, a rozehnati se za cíli, kde mu nezbytně kynou i takovéto nezdary a porážky. Pravil jsem: z dobrovolného odhodlání, ale opravuji se: ne z úmyslu, a tím méně z affektovaného poseurství, ale puzen nejvnitřnější fatalistickou nutností svého uměleckého vývoje dospěl p. Hilbert do tohoto prazvláštního, zarážejícího světa „Psanců". Věřím mu, že zde stojí jen proto, že nemůže jinak. Je to krásné, je to umělecké, ale je to i tragické a nemohu se nad tím ubránit jistému smutku. A zde počínají moje námitky. Musilo tak být? Pan Hilbert se zde rozešel s divadlem. Bylo to tak naprosto nutno? Nedalo se stvořit to, co zde chtěl, aniž byla dramatická forma s tak vysokým pohrdáním, tak zbytečně a řekl bych zrovna svévolně rozbíjena? Hleďme těch šest postav, na jejichž bedra je rovnoměrně téměř rozdělena tragická tíha „Psanců". Tři dvojice, z nichž každá nese jednu vnitřní tragedii: Lora Blodská a Denk, Jena a Ivan, starý Blodský a teta Anna. Tyto postavy jsou veliké bezkrvé stíny, něco takového, co zůstane z lidí, jsou-li základní kontury a tendence jejich duší proniknuty do transcedentna; nebo chceme-li, takové negativy, ukazující světlým jen to, co je na skutečném člověku skrytého a temného a dávající světlům a barvám skutečného realistického člověka úplně tonouti v černé tmě. Tito lidé mají být mluvčími a demonstračními objekty toho nejhlubšího a nejzávažnějšího, co může jen zmítati duchem a svědomím dnešního člověka. Co je jmenovitě označuje, to je horoucí, křečovité jejich vzpínání se vzhůru, do nebes, do nekonečnosti, ale také do prázdna a beztvárna — palčivá jejich krev i nervy rozpalující snaha, aby své kroky, osudy a činy povýšili do oblasti absolutna, aby je z mizerie lidství povznesli do řad hodnot nezměrných a neomezených. Tedy titanismus, nesouvisející však nějak zvlášť a charakteristicky s psychologií našich let, ale titanism docela všeobecně

lidský a přiřadující se k tomu celému proudu, jenž se dá sledovati rozvojem novověkého dramatu, od předchůdců Shakespearových až k německému „Sturm und Drang", na „Faustovi", na dramatech Hebbelových i na Ibsenovi z prvé periody. Všichni tito p. Hilbertovi „psanci" derou se jako šílení, s křečovitým napjetím svalů, strhanými rysy a pěnou na ústech po příkrém srázu vzhůru k slunci. Slunce je jedno, ale každému svítí jinou září. Jinak ženám, po lásce a mateřství prahnoucím a jinak mužům umělcům: básníkovi Denkovi, jakémusi titanikovi intelektu a Ivanovi, messianistovi nejmodernějšího zabarvení. Tedy nejobsáhlejší rozpjetí ideové typisace; lidé třebas se svíjeli ve svých bolestech jako šlapaní červi, mluvící přec jako mythologičtí heroové a polobozi, stále pohazující ve vrtkavé, kudrlinkovité a nervósní dialektice jako míčem celými osudy a obsahy životů, zemí a nebem, lidstvem a kosmem, celými věky minula i budoucna. Dobře. Může být jen chloubou p. Hilbertovou, že dovede jít ve svých koncepcích tak vysoko. Ale tyto postavy jsou přece jen lidé, lidé z našich dnů a naší společnosti, s realistickým a konkretním pozadím své všednodenní existence. Lora je herečka, pro kterou přijíždí o půl šesté divadelní kočár jako pro kteroukoliv z hvězd našeho Národního; Jena je předčasně vyžilá soubrettа, již po jejím návratu z německých jevišť dobíjí poslední noc lásky; Denk je literát, jenž se svými rukopisy zapadá do hampejzů; Ivan je mladý architekt, pracující na nových slozích nábytkových, navrátivší se pravě ze školy vídeňské secesse; starý Blodský má za sebou kriminální historii se svedeným děvčátkem a román s tetou Annou, do jejíž duše vypálila spáchaná vražda nezrozeného dítěte nevyhladitelnou ránu — tedy, jak vidět, je tu dosti rysů nejen všednodenně reálných, ale přímo brutálně vnějších, dějových, osudových, takových, že by předměstští dramatikové udělali z nich sensační, zločinem a hrobem čpící kus pro nedělní obecenstvo. Ale když už se takováto látka zvolí, proč tak opomíjet její realismus? Chápu delikátnost, která vedla p. Hilberta k tomu, že o nejbrutálnějších momentech této látky dává mluviti jen ve vzdálených narážkách. Ale proto přece nemusily být s takovým pohrdáním šlapány požadavky, které klademe na exposici a jasnost stavby a přehlednost motivace, a myslím, že ani v nejmenším by nebyl utrpěl vysoko vzletlý plán dramatu, kdybychom hned od prvých scén byli zvěděli, proč tito lidé vlastně svíjí se v bolestech, proč padají jako bleskem zasaženi k zemi, co je vlastně se starým Blodským a tetou Annoua a kdyby nás na konec básník nebyl ponechal o dalších osudech většiny těchto psanců — jmenovitě Lory — při pouhých hádankovitých tuchách a domněnkách. Takovým způsobem stávají se „Psanci" teprv při druhém čtení jakž takž srozumitelnými. Jmenovitě prvé jednání pochopíme teprv tenkráte, když známe třetí. Ale proč být tak bezohledným ke čtenáři — o divadelním posluchači ani nemluvě! — když to je naprosto zbytečno, a když by i bez toho, co je v dramatě hlubokého a uměleckého, jím při dobré exposici a učelném rozvoji děje docela dobře zůstalo? Zakuklenost a skrývačka není sama o sobě ještě hloubkou. Jak jasným je na př. proti p. Hilbertovu dramatu nejhlubokomyslnější kus Ibsenův „Stavitel Solness", jak pla-

tyto duše tvořila, ten klid, s nímž veliké umění dovede činit světlým a průhledným i to, co je látkově temné a zmatené, a zářícím a povznašejícím i to, co je bolestné a nízké. A proto zůstanou „Psanci" myslím pravým psancem mezi dramaty. Svou psychologii, svou koncepci postav, svou stavbou i svou mluvou. Daleko od divadla jde jejich cesta, ale i v literatuře budou míti jen význam hazardně smělé, do nebezpečných posic daleko vysunuté a ztracené hlídky. Jaká škoda! „Ještě krok a stál by tu genij," volá na jednom místě Denk. Ano ještě krok a měli bychom v „Psancích" geniální dílo moderního titanismu, dílo z rodu Faustů, český pendant k exaltovaným improvisacím polských romantiků, s nimiž se mi zdají míti jakýsi společný původ rassový. Ano jen krok, ale ten tu chybí! Malý jen krok, ale je to onen, jenž dělí potracený plod od krásného, ve zdraví a pravé hodině narozeného dítěte.

F. V. Krejčí.

Hudba.

Naše operní hudba vzrůstá v posledních dobách do rozměrů, které nijak neodpovídají malosti našich poměrů a jmenovitě té okolnosti, že máme pro všecky tyto pokusy, ať jsou jakéhokoliv rázu a kvality, jediné jen přístřeší, Národní divadlo. To vysvětluje pak, že s touto mnohostí není v náležitém poměru jakost posledních novinek a proč se shledáváme v Národním divadle i s takovými, které by žádný podobný velký operní ústav jinde nechtěl uvésti na scénu, neměl-li by snížiti úroveň svých nároků. Oproti loňské vypadá bilance letošní operní sezony velmi smutně. Loni jsme měli interesantní závod tří oper Fibichovy „Šárky", Kovařovicových „Psohlavců" a Foersterovy „Evy" — děl, o nichž možno jinak souditi všelijak, ale jimž všem třem nelze upřít nejopravdovější uměleckou aspiraci a snahu, hnáti českou hudbu k novým stupňům vývoje. Naproti tomu přinesla nám letošní sezona tři přírodní operní novinky, z nichž ani z jedné nesálá dosti rozpálená tvůrčí energie a snaha po nových výrazech. Budiž mi prominuto, že dílo mistra Dvořáka jmenuji společně s p. Horákovou „Babičkou", ale „Čert a Káča" jest opravdu dílo ochablé umělecké snahy, dílo, v němž divadlo naše získalo sice jednou zase populární operu, jíž na dlouho může plnit domy, ale již česká dramatická hudba nedospěla k nijaké nové rozvojové etappě. Ale je to přese všecko a vzdor všemu dílo Dvořákovo, nesoucí na mnoha místech pečeť silné a vítězné ruky mistra. Za to však znamenají další dvě novinky, p. Trnečkova opera „Andrea Crini" a p. Horákova „Babička", po operních dílech minulých let hotový skok nazpět, reakci, přetržení vývoje a úžasné snížení kriteria, které na operu v zemi Smetanově jsme dlužni klást. Každá ovšem z jiných, ba protichůdných sobě příčin: „Andrea Crini" stojí hluboce pod měrou požadavků, které v době povagnerovské jsme nuceni klást na umělecké svědomí a theoretické přesvědčení operní komponisty, „Babička" naproti tomu právě tak hluboko pod měrou požadavků, které klademe na talentovanost a tvůrčí mohoucnost skladatele, jenž

chce být připuštěn na naše jediné veliké operní jeviště. Nevím, co z obojího je horší, ale konec konců přece jen myslím, že toto druhé. Spíše odpustím p. Trnečkovi, že se klaní starým, dávno mrtvým bohům, nežli p. Horákovi, že při vší víře v nejmodernější, hudebně dramatická dogmata zůstává malomocným a bezkrvým polotalentem. Neboť jako v praktickém křesťanství, tak i v umění víra bez skutků je mrtva. Umělec se měří dle toho, co dovede, a ne dle toho, do jaké míry je pokrokový ve svém smýšlení. Pan Trneček ve svém „Andreovi Crinim" projevil ovšem úžasnou opozdilost v názorech o operním stylu a považlivý také nevkus, že se dal propůjčiti k tak směšně diletantskému textu, diletantskému nejen banalitami svého obsahu, ale přímo školáckého mluvou, ba i gramatikou. Na tento text, hemžící se všemi nejošumělejšími effekty ze života Benátek, složil hudbu, která jej uvádí v podezření, že zaspal posledních třicet let vývoje evropské i české opery, hudbu eklektickou, po italsku přecukrovanou, hledící působiti jen melodickými efiekty a sladkostí zvuku. Základním útvarem a principem vší novější tvorby dramatické je proudění, posloupnost, dynamika, přilehlost k dramatickému nervu a psychologickému vývoji hry — řekl bych: jakýsi směr horizontální. Pan Trneček však staví ještě ve směru vertikálním: ne succesivně, ale do výšky. Chytí moment, situaci a z tohoto bodu dá vyrůsti melodickému útvaru. Útvar tento se rozrůstá a rozvíjí bez ohledu na to, má-li pod sebou pevnou základnu, to jest psychologickou spojitost s dramatickým tokem. Rozumí se, že pak o skutečném stylu nemůže být ani řeči, neboť styl jest jednota, styl je sepjatost částí v celek, styl je prosvitání celkových idejí každou partií a každým detailem — ale u p. Trnečka žije partie ještě svým samostatným životem a dramatické situace jsou tu ne náměty, ale pouhými záminkami k parádním áriím, duettům, ensemblům, serenádám, mandolinatám, pompésním finale, průvodům atd. Pokud p. Trneček nepřestane takto hřešiti proti nejzákladnějším principům hudebně dramatického tvoření, potud je jako operní skladatel nemožný, potud stojí mimo vlastní vývoj naší operní hudby. Ale přál bych mu, aby takovýto žádoucí přerod na sobě vykonal — má proň právě v italské opeře veliký vzor, Verdiho! — přál bych mu to proto, že jej považuju za schopna, aby do naší opery přinesl mnohý cenný rys: smysl pro výraznost a ohraničenost muzikálních myšlenek, smysl divadelní a jmenovitě smysl pro sytost a čaromoc melodií, v posledních dobách u nás tak podceňovaný a přezíraný. V p. Trnečka, myslím, není třeba ještě tedy ztráceti naději, neboť on by všelicos mohl, kdyby chtěl. Hůře je však s tím, kdo chce, ale nemůže. Takový případ vidím na p. Horákovi. Vyšel ze školy Fibichovy, má určité představy o novém stylu operním, směrem k němu stanoví svoje cíle, má nejlepší úmysl být náladovým, psychologickým a dramatickým, ale co je to vše platno, chybí-li mu nejzákladnější podmínky úspěšné tvorby: úrodná inspirace, invence, schopnost nalézati krásné a svoje vlastní hudební myšlenky a dovést z nich budovat stylové útvary? Pan Horák na mladého komponistu dosti ví, ale málo umí. A tato nápadně veliká distance mezi theorií a praxí ovládá váš dojem z „Babičky": pořád cítíte, že

se mnoho chce, ale síla že na to nestačí, že to nevytrysklo z ryzí intuice, nýbrž že to je násilně vynuceno a vytlačeno z mozku, a ne vykvetlé z bohaté, štědré umělecké duše. Je to hudba bez temperamentu, svadlých rysů, v jejíž fysiognomii za jedno splývá dětinné začátečnictví se senilní jakousi malomocí, s tím jistým známým rysem stařeckosti, jejž vídáváme u nedužívých novorozeňat. A s takovouto hudbou bez mládí, bez naivnosti chtít oživit něco, v čem koluje tolik svěžích míz a milého, radostného, bezprostředního přilnutí k věcem jako je klassická naše selanka Boženy Němcové! Nelze se pak diviti, že pokus se úplně ztroskotal. Ostatně p. Horák mimo tyto nedostatky tvůrčí schopnosti žije i v mnohých theoretických nedorozuměních. Odpozoroval architektoniku nejmodernějších operních stylů, ale jen jejich vnějšnosti; vycítiti správně, v čem leží jejich oprávněnost a moc jejich účinků, k tomu nemá dost umělecké intuice. To se týče jmenovitě deklamace. Pan Horák neví, že i ona je možna jen jako organická, ze slova a situace přirozeně vyrůstající stavba, jako proud sytých a krásných myšlenek, které nalezati není o nic menší zásluhou, než vymýšleti melodie k áriím. Panu Horákovi znamená však deklamace absolutní líbovůli a chaos, něco náramně pohodlného, něco, co na mne činí dojem, že bych to dovedl improvisovati, kdybych jen poprve vzal text do rukou. Nikde tu nemáte pocit umělecké nutnosti a důvodnosti, že babička anebo kněžna anebo Viktorka musily říci tuto větu tak a nejinak; vždycky se vám vtírá pocit, že byste jim to chtěli do úst vložit jinak a lépe. Místy je deklamace p. Horákova tak kostrbatá, násilná a fádní, že ještě několik takových oper a deklamační sloh bude u nás uveden ad absurdum. O jiných nedostatcích p. Horákovy hudby, jmenovitě po stránce orchestrální, se zde nezmiňuji, bylo na ně už s dostatek ukázáno kritikou denních listů. Jsou to z velké části takové věci, jimž se může p. Horák ještě naučit, ale zde mi šlo jmenovitě o to, říci, že mu schází něco, co se v žádné apatyce nekoupí. O diletantském libretě „Babičky“ nechci se ani šířit, nemaje co nového říci k jednosvornému jeho odsouzení.

Rozhledy politické a sociální.

Sociální hlídka.

Za okolností zcela zvláštních sešel se druhý sjezd odborových sdružení československých, seskupených v odborovém sdružení, jenž konal se ve dnech 15. a 16. dubna t. r. v Praze. Byly to zejména dvě okolnosti, které působily, že sjezd i v dělnictvu samotném i v kruzích méně interesovaných byl očekáván se značným napjetím. To již samo sebou znamenalo mnoho pro odborové sdružení, které takto vidělo, že se od něho očekává, že řekne něco důležitého. Především šlo o to zjistiti, jakých výsledků dospělo samostatné hnutí odborové české, které na sjezdě vídeňském r. 1896. odloučilo se od ústřední organisace odborové rakouské. A za druhé stojí dosud všechno dělnictvo pod dojmem prohrané stávky hornické, pod dojmem boje, jenž tolik obětí je stál, a jenž dosud nepřinesl viditelných aspoň výsledků.

Pokud jde o první otázku, tu hned na počátku své zprávy odborová komise odpovídá, že odborové hnutí v Čechách rok od roku uspokojivě zkvétá. Byla tedy dotvrzena slova těch, kteří na zmíněném sjezdu vídeňském prohlašovali, že osamotnění českého hnutí odborového neznamená jeho pád, nýbrž počátek jeho nového rozkvětu a rozvoje, jemuž jednak vrozená nevraživost proti Vídni, jednak nedostatečná znalost českých poměrů z vídeňské centrály stály v cestě. Pražská ústřední správa přece jen mohla státi v daleko užším styku s jednotlivými kraji než centrála vídeňská. To již z té okolnosti jest vidno, že mohla odborová komise působiti nejen represivně, což obyčejně bývá již pozdě, nýbrž h n e d p r o h i b i t i v n ě. Obrátila totiž zvláštní zřetel na jižní a východní Čechy, a hleděla docíliti toho, aby neorganisované dělnictvo stěhující se pod nátlakem bídy z těchto krajů, neohrožovalo existenci a hospodářské zápasy dělnictva druhého. Výsledkem této akce bylo aspoň tolik, že dnes v oněch krajinách jsou již slušné organisace i v místech, v nichž před třemi roky o nějakém hnutí dělnickém nebylo ani potuchy. Není pochybnosti, že i založení organisace zdaleka ještě nezaručuje žádaný výsledek, ale přece jednak pocit solidárnosti bez odporu jest vzbuzen, resp. se zvýší, jednak přece již buď vzájemná podpora, buď skutečné vynucení si vyšší mzdy chrání ostatní dělnictvo před nejhorším nátlakem zvláště v dobách boje.

Zdárné působení odborové komise české jeví se i v číslicích. Členy odborového sdružení jsou spolky vzdělavací a odborové. Vzdělavacích jest 286 s 12.959 členy, odborových ústředních 39 s 10.351 členy, 84 skupiny s 3963 členy, 17 spolků všeodborových se 635 členy a dva zemské spolky se 110 členy: celkem tudíž hlásí se k odborovému sdružení československému 428 spolků s 28.018 členy. Mýlil by se ovšem, kdo by se domníval, že číslicí tou jest naznačen přesně rozsah socialistického hnutí odborového v Čechách.

Každý spolek, který jest členem sdružení, platí za každého člena dva haléře za měsíc. I jest snadno pochopitelno, že mnohý ze spolků neohlásí

všechny své členy, že platí určitý paušál za jistý počet členů. To se děje zvláště u takových spolků, které jednak mají veliký počet členstva, jednak mají členstvo nestálé, rychle se měnící. Nyní pak, když dle usnesení sjezdu příspěvek za člena se zvýší na 4 h. měsíčně, bude se toto „obcházení daňové" jeviti ještě více.

Ovšem komise byla založena právě v době pokud možno nejhorší. Spadají počátky její i činnost za uplynulou dobu v periodu největšího hnutí stávkového v Čechách. Odborová komise jakožto střed organisovaného dělnictva stála ovšem stále v popředí, ale vyčerpávala také veškeru svoji sílu ve sbírání podpor na stávkující. Zpráva komisí podaná dává přehledný obraz stávkového hnutí v Čechách za dobu od r. 1897. do konce r. 1899. Vypuklo v té době 316 stávek, jichž súčastnilo se 50.213 dělníků, a jež úhrnem trvaly 3196 dní. Lví podíl na těchto číslech mají ovšem textilníci (79 stávek s 30.666 dělníky 821 dní); hned po nich následují kovodělníci (45 stávek s 2662 dělníky 425 dní), horníci (32 stávek s 3508 dělníky 115 dní), stavebníci (30 stávek s 5495 dělníky 126 dní). S plným úspěchem skončilo 98, s částečným 104, s porážkou dělnictva 93 stávky. Z toho počtu bylo 108 stávek útočných, ostatní obranné. Souzeno bylo 471 osob, z nichž bylo odsouzeno 287 ku 2399 dnům vězení. Nejkrásnější svědectví české samosprávy podává cifra 52 stávkujících, vypovězených z českých obcí!

Na debatu stávkovou na sjezdě samém (referent obč. Roušar) nepůsobily však ani tolik tyto cifry, jako prohraná stávka hornická, která v ně nebyla ještě zahrnuta. Z ní vyvoděn byl velice důležitý důsledek: stávka jako již na jiných sjezdech prohlášena byla znovu za zbraň dvojsečnou, které smí se použíti jen v krajních případech a jen tam, kde naděje na příznivý výsledek jest oprávněna. Proto vyžaduje nový stávkový řád, aby každá stávka i obranná byla ohlášena nejméně 14 dní předem odborové komisi, která má bedlivě poměry vyšetřiti a pokusiti se o smírné narovnání, jaké se jí v uplynulém tříletí podařilo ve 27 případech, komise odborová má pak jen takovou stávku podporovati, jejíž účastníci jsou aspoň do 30% členy své organisace a po dobu aspoň tří měsíců členy odborového sdružení. — Bylo si trpce na sjezdě stěžováno do toho, že veliká část českého dělnictva jest tak nesvědomita, že nevšímá si odborové organisace, až když ji potřebuje; že vyžaduje od ní podpory, aniž plní k ní povinnosti.

Tato trpkost zaviněná ještě posledními událostmi a nestydatými štvanicemi po prohrané stávce proti osobám, které se skutečně pro zdar stávky obětovaly, tato trpkost způsobila také, že na sjezdě neozval se téměř ani odpor proti zostření stávkového řádu. Naopak všichni skoro byli shodni v tom, že dělnictvo neorganisované pokládá organisace dělnické za dojnou krávu, na jichž účet může klidně stávkovati. Tomu má pak býti bráněno již proto, že takové dělnictvo nemá prospěchu ani z vyhrané stávky, poněvadž všechny úspěchy za krátký čas ztratí. Stávky textilní na Náchodsku podávaly ke všemu tomu drastické ilustrace. Považí-li se, že odborovou komisí samou (mimo podpory jednotlivými organisacemi poskytnuté) vydáno bylo k účelům stávkovým 35.484 zl. a že poslední čtvrtletí stálo nejméně 50.000 zl., a že všechny ty peníze byly vynaloženy pro dělnictvo většinou neorganisované, možno pochopiti jednání sjezdu i jeho usnesení.

Pro samou starost o to, aby na podporu stávkujících bylo sebráno s dostatek peněz, a pro činnost ve stávkových obvodech zbývalo málo času k činnosti jinaké. Důležitým již dnes úkolem odborové komise byla p r á v n í o c h r a n a. Komisí byly poskytnuty porady 1054 osobám, z nichž jen 727 bylo členů. Velká část dotazů docházela komisi z venkova; právního zastoupení před okresními soudy bylo poskytnuto 85 osobám. Agenda vzrůstá, a

vzroste ještě více, až zřízeno bude více živnostenských soudů. Pak nezbude, než aby dělnictvo přistoupilo ku zřizování sekretariátů, o nichž jsme v předešlém čísle na tomto místě se zmínili, a jimž na sjezdě redaktor Němec věnoval obšírný referát. Prvním výsledkem debaty o dělnických sekretariátech bylo usnesení, že první sekretariát v době nejbližší má býti zřízen na Kladně, jakožto jednom z nejdůležitějších středisek průmyslových. Horníci, jak dovodil ve svém referátě posl. Steiner, toho v prvé řadě potřebují. Jest přirozeno, že i jiná místa budou žádati za zřízení sekretariátů, neboť ochrana aspoň té trochy práv, která dělníku v Rakousku přísluší, jest důležitější než dobývání práv nových, jež bez toho při nedostatečné ochraně šlapou se nohama. Třídní justice, ve většině případů ani nechtěná a zcela mimovolná, nejeví se jen v soudnictví trestním a zvláště při porotách, nýbrž i v míře nikoli menší v soudnictví civilním. Kdyby sekretariátům dělnickým, k jichž zřízení i přes dnešní nedostatek prostředků finančních dojíti musí v době nejbližší, stály po ruce síly právnické, jistě by soudnictví získalo na jednotnosti. U soudů by nestály strany intellektuelně i sociálně nižší. Jest nejtěžším společenským hříchem nechati státi před soudem bez právní ochrany lidi neznající zákona, kdyžtě vážky spravedlnosti jedním nesprávným slovem, po případě i tonem slova pohnouti se mohou v neprospěch této strany. O této otázce bude nutno ještě často a obšírně promluviti. — Dr. Meissner, který na sjezdě referoval o soudech živnostenských, správně již upozornil na to, že se zde nepřipouští advokát k zastupování, a že tudíž tím větší důležitost má právní porada před sporem, kterou může udíleti jen sekretariát.

Nedostatek přesné a rychlé statistiky sociální pociťuje se u nás sice všude, ale dělnictvo pociťuje jej nejvíce. Proto bylo sjezdem uloženo odborové komisi, aby větší péči věnovala i tomuto odboru zvláště ve dvou směrech. Jednak při dělnickém sprostředkování práce, o němž referoval obč. Černý, jednak při vyšetřování poměrů v práci domácké, o niž informační pojednání podal dr. Winter. Při sprostředkování práce jde o to, aby dělnictvo mělo znalost poměrů na pracovním trhu, aby vědělo, kde a v jakém rozsahu má nabídku omeziti resp. zvýšiti, a kde jest možno vystoupiti s požadavky s nadějí na úspěch. Při práci domácké jest dnes hlavní věcí seznati počet a osoby domáckých dělníkův a vzájemným sblížením přiměti je k organisaci. Neboť poměry zde panující jsou přímo křiklavé. Bylo na př. na sjezdě uvedeno, že při prohlížení bytů domáckého dělnictva v Praze nalezen byl u jednoho dělníka byt sloužící zároveň za dílnu a ložnici, jenž byl tak malý, že dělníkovi, položil-li se tam, dosahovaly nohy až do kuchyně. Odpomoci takovým zlořádům co nejdříve vyžaduje přímo společenské blaho.

Na sjezdu bylo zastoupeno 141 spolků 138 delegáty. *L.*

Domácí politika a ostatní hlídky bylo odložiti do čísla příštího, ježto oba první politické články zabraly mnoho místa.

Tiskem Rosendorf a spol. v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, POLITICKÁ A SOCIÁLNÍ.

Ročník IX. 15. května 1900. Číslo 16.

F. V. Krejčí: Bedřich Smetana.

„Každá vynikající a individuelní hudba je světový názor, tóny vyjádřený, a za nejvyšší úkol hudební kritiky považuji hledati k němu klíč.“ (F. V. Krejčí. Několik poznámek o kritice hudby. Rozhledy. VIII. 597.).

Umyslně stavím tato slova na začátek, neboť v nich zcela jasně a určitě postavil a úsečně vyjádřil Krejčí cíl nejen sobě, nýbrž všeobecně kritice hudební. Mám-li však ukázati na místo, které zaujímá jeho kniha o Smetanovi v naší kritické literatuře, nemohu se spokojiti tímto heslem, příliš abstraktním (jako každé heslo), aby mohl býti oceněn celý jeho dosah, zvláště proto, že je pro nás, pro naše hudební poměry nové a významné. Jde mi o širší vymezení úkolu hudební kritiky, jak jej Krejčí formuloval, o seznání její base a zároveň naznačení cest, po jakých třeba se bráti k vytčené metě, a hledisek, s jichž výše má se hleděti na hudební dílo umělecké — abych mohl přihlédnouti na tomto podkladě ke knize, která má být počátkem, řekl bych náběhem k provedení toho úkolu. Protože pak chci zaznamenati nazírání autorovo v plné jeho ryzosti, nezkalené mou slovní reprodukcí, kladu sem dva výňatky ze článku shora uvedeného, který plnou měrou zasluhuje býti zván programovým:

„.. nemůže být dosti důrazně vůči různým nedorozuměním akcentováno, že hudba působí svými vlastními, na ostatních uměních nezávislými esthetickými hodnotami, ale to nám nesmí brániti, abychom neviděli, že podléhá všeobecným zákonům uměleckého tvoření a že jest s životem a duší tvůrčích individualit a kulturní atmosférou, v níž ony vyrostly a již dýchaly, spjata těmiž svazky působení a odvislosti jako všecky ostatní druhy umělecké, a že její vynikající díla mohou mít nemenší psychologicky-representativní a kulturně-historický význam jako charakteristické útvary literatury nebo malby.“ — „Tento význam hudby a tyto její vztahy budou volati vždy více po zvláštních nových útvarech kritiky. Obor technicko-odborné kritiky zůstane neztenčený,

ale vedle ní bude učiněno místo pro jinou, která na jejich ramenou bude stavěti dále a výše, tak jako na př. nejvyšší útvary literární kritiky pracují na ramenou filologie a literární historie. Tato nejušlechtilejší větev hudební kritiky bude psychologickou a filosofickou interpretací hudby jakožto projevu tvůrčího uměleckého individua a jakožto zjevu všeobecně kulturního, nesoucího snahy svého původu a prostředí právě tak, jako kniha nebo obraz. Kritika taková dá hudbě všecko, co jí náleží, ale za jejími pouze esthetickými kvalitami pokusí se hledati její prvky ideové a psychologické a reprodukovati výstižným stylem ten způsob cítění a nazírání, ten odstín nervového života, to individuelní zabarvení emocí, jedním slovem: celý ten individuelní obraz světa, jejž komponista vyslovuje v tónech." (Str. 596 a n.)

Cítím, jak v těchto slovech vzpíná se energicky duch autorův proti oné otřelé, všední, vetché a nekritické kritice odborně hudební, která nenasytně ssaje na mízách a šťavách hudebních děl, aby sama se zdála plnou, šťavnatou a obsažnou, — jak je mu úzko a těsno v té síni, kde zasedá na soudnou stolici soudce ozářený falešným nimbem „odborníka" a vynáší rozsudky nezdůvodněné, cítím, jak touží ven do slunného kraje, kde předmětem uvažování soudcova není jen littera scripta, nýbrž i člověk, z vlastního popudu jednající a vydaný vlivům svého prostředí, ve svých vztazích k ní. Bojuje proti kritice jen odborné nikoli, aby ji zavrhl, nýbrž aby ji očistil od prachu, který ji poskvrňuje, a pozdvihl jako důležitý prvek vyšší psychologické a filosofické kritiky hudební. Chce od analyse negativního rázu, od soudu: jak?, na němž ulpěla kritika technicko-odborná, postoupiti výše, k synthesi, k soudu: proč?, který kořeny své rozkládá v soudu prvním, ale korunou svou nad něj daleko vyniká; táže se nejen po vývoji formy, kterým proběhlo umělcovo dílo, nýbrž pátrá po jeho obsahu všeobecně kulturním, po příčinné souvislosti jeho s individualitou umělcovou a prostředím. Praví s Nietzschem: „Ich vergrabe meine Ohren noch unter diese Musik; ich höre deren Ursache."

Na tuto širokou basi kulturní staví kritiku hudeb. díla uměleckého, jako již dříve byla na ni postavena kritika umění slovesného a umění výtvarného. Nelze zapříti ani zamlčeti, že nejsou to sice nové myšlénky, které tu Krejčí vyslovil, a tuším, že nových nějakých názorů samobytných vysloviti nechtěl, ale v tom náleží mu nepopiratelná zásluha, že kritickou methodu, která v jiných oborech umění se osvědčila, aplikoval na hudbu; že vyzdvihl psychologické a filosofické, všeobecně kulturní momenty hudby a je uplatnil. Nebyl spokojen s nynějším stavem, postavil si problém, jak stávajícím nedostatkům a neurovnaným poměrům odpomoci, naznačil si dráhu, po niž chce se bráti — a ihned vůle zrodila se v čin, který je velkým a šťastným krokem k realisaci zamýšlené reformy.

„Bedřich Smetana je prvý veliký umělec, jejž zrodila půda česká." Lapidární tou větou otevírá Krejčí svou knihu, která nevyplynula z úzkého nacionalistického kultu velikánů, který stává se běžnou, pohodlnou a honosnou frasí, nýbrž z lásky

a piety hudebníka k prvnímu a jedinému našemu heroovi hudby. Vyznačuji slovo hudebníka, protože Krejčí není dilettant v hudbě. A byl to právě Smetana, který nad jiné jej poutal a vábil již od mladých let. Začátky literární dráhy Krejčího jsou sice na jiném poli. První jeho literární práce, uložené v listech učitelských, mají podklad filosofický, jsou psány ve stylu Lindnerově a ušly pozornosti širší veřejnosti. Jméno Krejčího jako kritika datuje se od doby pozdější a první jeho články filosoficky podmalované přinesly Rozhledy v prvním svém ročníku: Turgeněvův Rudin, Jarní vody a jiné povídky, Brandesova Návštěva a Herbenova kniha Do třetího a čtvrtého pokolení. — Vliv sociálního hnutí na literaturu. Několik myšlének o úpadku naší civilisace. Od té doby stále se setkáváme s jeho jménem v kritické literatuře, častěji ovšem teprve od doby jeho příchodu do Prahy. Do této doby také spadá dovršení jeho hudebního vzdělání a první jeho hudební kritiky.

Je zvláštní známkou, že Krejčí, jehož mistrným analysám jsem věnoval vždy největší pozornost, který dovede proniknouti podstatu uměleckého díla, vniknouti do duševní dílny umělcovy s noblesou nevyumělůstkovanou na hlaďoučkých parketách diplomatické kritiky a dovede vylíčiti sytými barvami umělecké prostředí, z něhož vyrostl květný strom uměleckého díla — nerad se tříští analysami a píše je skoro z donucení. Touží po práci synthetické, větší, obsažnější, neomezené, rozměry listu. A jednou z takových prací je kniha o Smetanovi, která stkvěle dokazuje, že s práci takovou jest.

Odbočil jsem od svého úkolu, ale snad to přece s ním organicky souviselo; neboť poznámky ty ozřejmí tušim vlivy, které na Krejčího působily a které doufám Krejčím budou působiti na naši hudební kritiku. Nyní je asi úplně jasno, že měl jsem pravdu řka, že nevyslovil Krejčí nových myšlenek, stanově úkol a prostředky hudební kritiky: základem jejich je Taineova theorie umění modifikovaná pozdějšími kritickými směry francouzskými (hlavně) zastoupenými Bourgetem, Hennequinem, Rodem atd. Tu také vykonal Krejčí kus synthese. Po Götheovi má mocně vyvinutý smysl k čistým, klassickým liniím v architektonice umění a jistý idealismus v nazírání na umělecké dílo. Všecky tyto a jiné vlivy, jimiž se propracoval, prošly však očistným ohněm jeho zkoumavého ducha, oddělené prvky sloučily se v nový útvar pracnou specifikací a ten je jeho majetkem. Ne ten kdo poskytne látku, nýbrž ten kdo z ní vytvoří nový tvar, je vlastním tvůrcem tohoto tvaru — o tom jistě nebude sporu. — Poznámky ty asi vyloží, proč právě psal o Smetanovi, jehož hudba ho na cestě životem skoro stále provázela. Ony také ukáží a upozorní na množství roztroušených myšlenek v knize vyslovených, které jako krůpěje čisté rosy obrážejí paprsky jeho ducha. Dala by se z nich sestaviti celá sbírka aforistických vět, prozářených a prohřátých světlem jeho individuality, ale zároveň všeobecně lidského významu. Poznámky ty konečně jsou mi rámcem, do něhož je možno vložiti knihu samu.

Po dvou prvních kapitolách, v nichž napsal uměleckou bilanci naší dávné i blízké minulosti a načrtl energickými tahy její psychologii

a filosofii zřetelem k dějinnému vývoji, vede nás Krejčí řadou úvah po výšinách umění Smetanova. Ukazuje, jak po dlouhé době přípravné, která však nebyla bez zúrodňujících podnětů, ve čtyřiceti létech svého života vystupuje Smetana na domácí půdě, v ohnisku všech uměleckých a kulturních snah svými „Branibory", líčí čáru vzestupného jeho vývoje k „Prodané nevěstě", „Daliboru", nejvyššímu vrcholu „Libuši", odtud přes „Dvě vdovy" k cyklu symfonických básní „Má vlast", návrat ke komické opeře v „Hubičce" a „Tajemství", kterým je ukončen hudební a psychologický typus Smetanova díla. Kvartet „Z mého života" je nejzazší mez zralého tvoření Smetanova, po něm „Čertova stěna" je již zřejmý počátek srázného klesání a neblahá zvěst o rychle se blížícím tragickém konci, právě tak jako fragment „Violy" a orchestrální suita „Pražský karneval".

Rozbory provedeny jsou s nevystižnou finessou psychologickou a sledovati je znamenalo by psáti je znova. Jsou tu mnohé stránky přímo klassické analysy podané v oslňující dikci, které čítám k nejlepším z celé naší kritické literatury. Laik je jimi oslněn, odborník najde v nich nové obzory, o nichž snad měl jen nejasné tušení — oba však jistě knihu nejen přečtou, nýbrž i často k ní se vrátí.

Uvedl jsem již základní thesi knihy. Nejsem sice přívržencem všeobecných vět, které se stavívají na přední místo knihy, která je má dokázati, neboť zkušenost učí, že bývají to anticipace pochybné ceny. Ale v tomto případě přesvědčil jsem se o pravdivosti základní these, přesvědčil jsem se, že je tu anticipován názor skutečně opodstatněný tím, co kniha dále podává.

Že Smetana byl umělec první a první český, toho podal Krejčí důkaz nad jiné stkvělý; ale věc není tak jednoduchou, jak se zdá. Snad namítne někdo, že tím nebylo pověděno nic nového, to že jsme již věděli a ocenili; a má (ale jen do jisté míry) pravdu. Nové však je to přece, neboť co bylo dříve jen kritickou a potom všude vyslovovanou maximou, to stalo se jeho knihou nezvratnou pravdou, jejíž širý tok smete veškeré pochybnosti, které u nás proti Smetanově hudbě se stavěly, a vynesl Smetanu na vysoký piedestal, zcela jedinečný nejen našeho, nýbrž světového umění. Krejčí ukázal, že Smetana „je samostatná, zaokrouhlená umělecká individualita, jaké jsme neměli ani ve staré ani v nové době a jakých vůbec má moderní umění málo. Je tvůrčí osobnost, představující jistý hotový, uzavřený svět hudebních krás, a co mimo to: celý jistý určitý okruh ideový a citový; útvar naprosto individuelní, to jest takový, jenž se vyskytl v této kombinaci svých prvků jen jednou, jehož nelze proto napodobiti ani dále na něm s úspěchem stavěti, neboť dílo Smetanovo jest venkoncem hotovo." S tím ovšem těsně souvisí odpověď na otázku, která pro našeho Smetanu a nás je velice důležita: jak se to má s poměrem Smetany k Wagnerovi? Věc až dosud je neuzavřena, ba ani nestal se pokus, aby vneseno bylo více světla do temnoty a mlhavosti, do níž je halila naše kritika. Několik těch vět, které padly při Smetanově cyklu, nelze přece považovati za rozřešení otázky. Krejčí přirozeně nemohl přejíti přes ni se zavřenýma očima. Ve knize setkáte se často se jménem

Wagnerovým, často srovnáván jest Smetana s Wagnerem. O „Libuši" praví Krejčí: „Jen zásady holé stylové stavby přejal tu Smetana od Wagnera, jen myšlenku, že smysl a účel opery leží v nejtěsnějším vzájemném se prolnutí hudby s dramatem a těžiště její v orchestru, jenž provází dramatickou karakteristikou a nápověďmi příznačného motivu deklamované slovo; ony ideály slohové jednoty, kde celé dílo je jediným tokem a kde celá jeho architektura od základů až do štítu je organickým rozvětvením několika hlavních myšlenek; kde všecko je do sebe zaklíněno, navzájem prolnuto a do jednoho těžiska svedeno a kde všecko, zpěv, orchestr, slovo, posun i scenerie je podřízeno jednotnému plánu a je nuceno potlačiti své vlastní rozpínavé choutky a nároky." (Str. 103.) A ku konci podává výsledek svého uvažování: „Každý pokus, postaviti Smetanu do plného světla jeho individuality, bude vždy v prvé řadě pokusem vymaniti jej z čarovného Wagnerova kruhu. Vyložíme-li si Smetanu psychologicky, pak nestojí vedle bayreuthského genia jako pouhý jeho odlesk a jako pouhá jeho česká variace. Stojí ne jako epigon vedle něho, ale jako pendant proti němu. Jako jeho stoupenec nanejvýš jen v theoretických reformačních principech hudebně dramatické formy — a to ještě ne ve všech — ale v praktické realisaci jako samostatná hlava umělecká, jiného rodu a typu, jiné rassy myšlenek a cítění, ba v mnohém ohledu jako silně vyvinutý protipól vůči tvůrci „Tristana" a „Parsifala". Nevládne pravda takovými rozlohami látek, prostředků a výrazu jako Wagner, ale za to je zcelenější, jednotnější a ryzejší." (Str. 195.) Ze stínu Wagnerova chce vyzdvihnouti Krejčí Smetanu a postaviti ho na místo, které mu náleží.

Již sám pokus ten má velký význam, neboť v takové rozloze dosud o to se nepokusil nikdo. Jsem však dalek toho, abych jej pokládal za rozřešení oné otázky. Nemohu ovšem jíti do podrobností, ponechávaje si to na dobu pozdější, ale přece několik vět o tom chci pronésti: Smetana byl pokrokář v hudební tvorbě; byl dokonale znám s programem směru schumannovsko-lisztovského, neboť stýkal se se Schumannem a Lisztem ve Výmaru — a směr novoromantiků znamenal nepopíratelný pokrok tím, že žádal, aby skladatel těsně přimkl hudbu k námětu, vyjádřil ji sebe, svou individualitu živenou a prosycenou teplou krví vlastní rassy. Wagner, nespokojen jako mnoho a mnoho jiných se starou strnulou formou opery, „kde prostředek výrazu (hudba) stal se účelem, účel výrazu (dramatický námět) stal se prostředkem", a dav prolnouti tužbám po reformě svou duši, postavil dramatickou tvorbu hudební na nové esthetické principy a vtělil je v nové formy hudebního dramatu. S principy Wagnerovými Smetana byl obeznámen a není pochyby, že hudebně-dramatický styl Wagnerův byl mu velmi blízký, jak svědčí jeho slova k Zelenému (která ostatně i Krejčí uvádí). Smetana stavěl tedy na tom, co tehdy bylo mu dáno, nebo aspoň chtěl stavěti v ě d o m ě, — ale nechtěl toho kopírovati; byl příliš ucelený a zdrženlivý, aby se dal strhnouti ve vír bouřící kolem díla Wagnerova. O tom snad nebude sporu. Jinak ovšem je, ptáme-li se, jak daleko šel v t h e o r i i za Wagnerem. K tomu odpověděti není dosud možno a ani později, až najde se biograf Smetanův, který bude moci užiti všech

pramenů, zvláště poznámek a vzpomínek jeho současníků, nebude odpověď ta snadná. -- A zase jiná věc je, tážeme-li se, jak daleko šel za Wagnerem v realisaci svého hudebně-dramatického ideálu A tu myslím, že dokonalé přirovnávání není dobře možné a v tom že šel Krejčí příliš daleko. Zvláště není možno srovnávati díla Wagnerova se Smetanovými proto, že i vnější i vnitřní vztahy mezi tvorbou Wagnerovou a Smetanovou jsou velmi pochybné. Sestavíme-li chronologicky doby, kdy vznikly jejich opery, spolu s dobou, kdy byly provozovány, lze dobře říci, že Smetana na př. Ring des Nibelungen před Libuší znáti nemohl, leda jen z partitury a klavírního výtahu polovici jeho (Rheingold, Walküre): to nazývám vnějšími vztahy. Ale i vnitřní vztahy byly malé; již rozsah a obsah látek, jež Smetana komponoval, musil ho vésti na jiné dráhy typické. A v tom hledání nových cest dramatickému námětu přiměřených je Smetana cele svůj, jak to Krejčí dobře ukazuje, je svůj i v „Libuši", která ještě do nedávna byla pokládána za dílo čistě Wagnerovského stylu. Smetana přimkl se tu těsně ke svému plemeni a zhuštěné idey a city jeho promítl ze své překypující duše v realný svět; v tom stojí na půdě novoromantismu, v tom záleží význam Smetanův pro naše české umění: „z jeho hudby mluví prvá veliká umělecká a umělecky vítězná duše česká".

Opakuji tedy stručně: Smetana stavěl na principech reformy Wagnerovy, ale budova jeho díla je útvar jeho vlastní a to útvar český. Míru základního staviva nelze přesně dosud udati. Že první díla Smetanova nazývají se díly kompromissu se vkusem obecenstva, nemluví ani proti Smetanovi ani proti mně: Smetana osvědčil se jako velký umělec, který dovede účelně voliti prostředky daným poměrům přiměřené, aniž pozbývá své velikosti. —

Kniha Krejčího je schopna dlouhého života, neboť nese v sobě zárodky příštích květů na poli hudební kritiky a -- zároveň obsahuje dobrý kvas do smetanovské otázky. Doufám, že nebude hlasem volajícího na poušti.

Na Král. Vinohradech, dne 6. května 1900. *Emil Hoffer.*

O původu jména Prahy.

Uvažuje Em. K. Zeiner.

Že Kosmův výklad jména Prahy od prahu (limen) je nepřirozený a chybný, uznal již Palacký. Ale ani novější výklady tohoto jména nedovedou soudného člověka uspokojiti, prostě proto, že nedovedl dosud nikdo ze slov za podklad vzatých jméno „Praha" gramaticky oprávněnými změnami zvukoslovnými odvoditi.

Nabyv přesvědčení, že jméno Praha českého původu není, dospěl jsem k úsudku, že vzniklo v dobách věku Libušina mnohem starších a že vyšlo z řeči některého národa, který před námi tuto zemi obýval. Přišlo mi v mysl, že v druhé slabice jména Praha-Praga jest odsuta

či lépe snad řečeno setřena některá nosovka a domyslil jsem se tak slova gam, z něhož jsem soudil, že Praga je jméno složené, nebo nalezl jsem v srovnávacím slovníku indoevropských řečí slovo gam ve významu země. *)

Prohlédaje napotom k tomu, že jest pro slovanské jazyky charakteristické přesmykování skupenin souhlásek *l* a *r* s některou samohláskou a že tu platí pravidlo, že všude tam, kde ostatní jazyky indoevropské mají skupeninu ze samohlásky některé na prvním a ze souhlásky *l* neb *r* na druhém místě, v slovanštině pořádek ten se obrací a souhláska *l* nebo *r* se před samohlásku klade, — přesmykl jsem slabiku Pra v domněle starší Par, které mi, spojeno s řečeným gam, dalo spřežku Par-gam.

V prvé uvedeném slovníku našel jsem pak skutečně slovo Para a to v smyslu opevnění, tak že jsem si Paragam či Pargam v smyslu opevnění země či opevněná země vyložil. Kladu důraz na okolnost, že dopracoval jsem se slova Pargam prostou dedukcí na základě dvou nepopíratelně oprávněných změn zvukoslovných a že mi byl na počátku význam tohoto slova úplně nejasný.

Pokud toto na oko úplně cizí slovo Pargam jest oprávněno, by za původní formu jména Prahy bylo pokládáno, v následujících řádcích povím.

Je zajisté pozoruhodno, že jméno Para žije dosud v jménech četných osad a to v pozměněné formě Barra, Barr, Bar, Baar a že zachovalo svůj původní význam opevnění, ohrada, i ve francouzském slově barre, od něhož, tuším, i slovo barraque — český barák — je odvozeno.

Náhledu mému v příčině Para = Bara svědčí i okolnost, že někdejší říšské lantkrabství Baar (v nynějším jižním Badensku a ve Virtembersku) slulo v VIII. století za času Karla Velkého, který Hildegardu, hraběnku z Baaru měl za manželku — Para. **)

Poroučím pozornosti laskavého čtenáře ostrov Barra, jeden z jižních Hebridů. Je pro nás pozoruhodný tím, že obyvatelé jeho mluví čistě g a l s k y a že jsou na něm stará o p e v n ě n í a kruhy druidské. Město Barr v Dolním Elsasku ukazuje také ku galskému původu, nebo na blízkém vrchu Ottilienbergu zachovala se dodnes galská opevnění. Italská Parm jest, jak známo, galského původu.

Bar-sur-Ornain, nověji Bar-le-Duc zvaný, Bar-sur-Aube, Bar-sur-Seine ve Francii ukazují neomylně ku starým galským opevněním při řečených řekách.

Bar, město černohorské, tuším, i Barra u Neapole a Bari, město jihoitalské při Jaderském moři, ukazují zase, jak rozšířeno bylo jméno to, i soudím z toho, — hledě k starobylosti těchto měst, — že jména tato byla původně pouhými jmény obecnými v smyslu

*) Vergleichendes Wörterbuch der Indogermanischen Sprachen von August Fick (str. 80).

**) Srovnej, pokud se z v u k o s l o v n é této proměny týká, slovo para (turecký peníz) s druhou běžnou formou téhož slova: barra. V cestopisu Ibrahim-a ibn Jakub-a z r. 965 sluje Praha Baràga.

snad na první pohled zdát neuvěřitelným, ale bohužel, že tomu tak jest.

Uvedu tu především hlavní ustanovení tohoto zákona, jak je komise v lonském zasedání sněmu podala a jak vedle sdělení v novinách až na ustanovení § 2. také smiřovací komisí přijaty byly: § 1. Zastupitelstvu obecnímu přísluší ustanoviti svůj jednací jazyk pro všecky záležitosti samostatného i přeneseného oboru působnosti.

Ustanovuje tudíž zastupitelstvo obecní s vyhražením nařízení obsažených v §§ 2., 3. a 4. tohoto zákona, mají-li jednání obci náležitá býti provedena toliko v jednom jazyku zemském, anebo má-li a v jaké míře býti při tom též užíváno druhého jazyka zemského.

§ 2. Písemná podání, jež k obci dojdou od kohokoliv, buďtež přijata a v pojednání vzata i tehdáž, jsou-li sepsána v jazyku zemském, který není jednacím jazykem obce.

§ 3. Obec má zpravidla na vůli, by všecka podání k ní přicházející vyřizovala ve svém jazyku.

V král. hlavním městě Praze jsou obecní orgánové povinni vyřizovati podání písemná i ústní, jež k nim přicházejí v záležitosti stran v onom jazyku zemském, ve kterém byla přišla.

V jiných obcích nastává tato povinnost jenom tehdáž, přiznává-li se dle výsledku posledního sčítání lidu nejméně čtvrtina přítomného obyvatelstva ku druhému jazyku zemskému.

§ 4. Jednotliví členové obecního zastupitelstva mají na vůli užívati v jeho schůzích jednoho neb druhého jazyka zemského.

Z těchto ustanovení seznáváme:

1. že obecní výbor ustanoví si svůj jazyk jednací, v němž se pak veškera jednání obci náležitá vedou.

2. podání písemná musí být přijata, ať jsou v kterémkoliv z obou zemských jazyků, u každého samosprávného úřadu.

3. podání ústní v jiném než obecním výborem ustanoveném jednacím jazyku, však jen v Praze a v obcích, kde hlásí se více jak jedna čtvrtina obyvatelstva (ne však k národnosti) k obcovacímu jazyku druhému.

4. v obcích ad 3. uvedených stane se vyřízení v jazyku podání.

5. v jiných pak, v jednacím jazyku obecním.

K tomu jen dodávám, že Němci vzpírají se ustanovení v § 2. uvedenému. Aby pak se jim v tom vyšlo vstříc, dr. Engel navrhuje, aby obce a okresy, v nichž není jedna čtvrtina obyvatelstva druhého jazyka, měly na vůli podání v tomto jazyku došlá buď samy vyřizovati neb nejprve zemskému výboru zaslati ku překladu a pak překlad vyříditi.

Kdyby šlo jen o to, jak jedná obecní zastupitelstvo ve svých sezeních, v jakém jazyku vede protokoly o těchto sezeních a knihy účetní, snad by nebylo proti výše uvedeným ustanovením tolik a tak vážných námitek. Než vedle toho jde tu ještě o něco jiného, totiž o to, v jakém jazyku jedná zastupitelstvo a orgány jeho s jednotlivými občany. Tu jsme u nejdůležitější části předlohy. Každé řízení můžeme rozděliti na tři částky: A) Podání. B) Projednávání. C) Vyří-

zení, z nichž ovšem druhé a třetí někdy splynou v jedno, někdy také projednání vůbec nebude.

Ad A) Co se podání týká, nemohou ti, jichž obcovací jazyk není zároveň jednacím jazykem obecním, když nejde o Prahu neb když občanů těch není nejméně jedn čtvrtina v obci, žádati, aby obecní úřad žádost jejich ústně přednesenou zaznamenal a vyřídil. Nemohou tak učinit, abych jen některé obce uvedl, Češi v Mostě, jichž jest 2493, v Litoměřicích, jichž jest 1191, v Krumlově, kde jest vedle 6882 Němců 1402 Čechů, v Prachaticích, kde jest vedle 3123 Němců 976 Čechů atd. Ti všichni, kdyby chtěli učiniti nějaké podání česky u obce, musí tak učiniti buď písemně, anebo, nechtěli-li užíti písma, ústně, ale po německu. Jsou tudíž obyvatelé druhého jazyka, i když se k němu každý desátý anebo i pátý občan hlásí, anebo i když počet jich přesahuje sta i tisíce, nuceni při ústních podáních užíti druhého jazyka a nesmí ve svém mateřském jazyku s orgány obecní správy mluviti. Je-li toto již samo o sobě trapné, jest přímo hrozné, co ustanoveno ve přičině projednávání.

Ad B). Každé projednávání u obce, ať již bylo zavedeno na podání české či německé, bude ve všech obcích, kde bude jednací jazyk německý, pouze německé a to bez rozdílu, kolik Čechů či Němců v obci žije. Tak abych uvedl jediný případ. Obecní výbor v Čes. Budějovicích jest německý a možno čekat, že prohlásí za svůj jednací jazyk němčinu. Ale Č. Budějovice mají 16.585 Čechů a jen 11.642 Němců. Zde bude převážná česká většina obyvatelstva nucena s orgány obecními dorozumívat se po německu. A půjde často o věci velké důležitosti.

Dotknu se na př. jen řízení ve věcech stavebních. Dnes musí být při řízení stavebním předneseny veškeré námitky, které proti stavbě kdo má. Praví tu výslovně čl. XXXVII. u. z. k soudnímu řádu: „Držiteli statku nemoviteho neb nějakého práva věcného dle §§ 340 až 342 obč. z. příslušné právo žádati soud o zápověď obmýšlené stavby, nemá místá, když ten, jenž stavět chce, učiniv zadost předpisům stavebním, žádá o povolení ku stavbě a ten, který tvrdí, že zamýšlenou stavbou jest poškozen, ač byl ku řízení řádně a v čas obeslán, k této se buďto nedostaví neb proti žádosti o povolení ku stavbě námitek nečiní.“ Pomíjím toho, že již obeslání se stane po německu, ať bylo podání třeba české a možno, že Čech nedostaví se proto, že obesláni neporozumí a tak o svá práva přijde. Chci však tu jen o jednání samem promluviti. Řízení bude pak, jak na př. v Č. Budějovicích, jen a jedině německé a poněvadž jednací řeč jest německá, na námitky česky přednesené nevezme se zřetele a ty budou považovány jako nepřednesené. Jak se při takovém řízení povede ubožáku Čechovi! Nerozumí-li německy, nebude vědět, co se jedná, oč jde, co zapsáno, bude stát při jednání jako němý; rozumí-li snad německy, ale neumí-li se dost dobře po německu vyjádřiti, bude sice věděti, oč se jedná, ale námitek svých snad správně nesdělí a kdyby při jednání k bližšímu označení námitek svých užil jazyka českého, na tato česká sdělení se zřetele nevezme, i když jim řízení vedoucí bude

rozuměti proto, že v jazyku německém přednesena nebyla. A tak bude se jednati jen po německu, i kdyby všecky strany, jež k jednání předvolány byly, byli Češi, bez ohledu, jestli tyto strany budou věděti, oč jde neb ne. Tu je přece dovolena otázka, je-li takovéto řízení správné, jsou-li zásady, neříkám správného, ale jen slušného řízení zachovány, není-li Čech a jeho práva vydána na milost a nemilost německého protokolován.?

Ukázal jsem na jeden druh samosprávy kde může pro neznalost anebo nesprávnou znalost němčiny občan Čech i v městě, kde Češi jsou ve většině, přijít o svá práva. Však Čechům může se tu přihoditi i cos jiného. Obcím náleží i trestní právo policejní. Zejmena:

1. policie týkající se bezpečnosti osoby a jmění,
2. péče o zachování obecních silnic, cest, míst a mostů, též o bezpečné a snadné jezdění po silnicích a vodách, jakož i policie polní,
3. policie potravní, trhová a dohlížení na míry a váhy,
4. policie ve příčině zdraví,
5. policie čelední,
6. policie mravnostní,
7. policie ve příčině staveb a ohně.

Jest to tudíž působnost velice obsáhlá.

Jak se bude jednati na př. ne v Duchcově a Žatci, ale v Čes. Budějovicích? Po německu. Stane se, že Čech neznající němčiny jda či jeda po ulici, bude najednou, nevěda proč, obecním strážníkem zadržen a na obecní úřad veden. Zde řekne strážník cos po německu, páni chvilku německy hovoří a pak Čecha propustí. Proč byl volán na radnici či sem doveden: neví; co tam mluvili: neví; jak věc skončila: neví. Teprve po nějaké době přijde naň exekuce. Když se bude po věci pátrati, najde se, že byl onen Čech strážníkem z nějakého přestupku policejního obžalován, že byl souzen a jako na posměch bude snad v protokole uvedeno, že bylo mu sděleno, z čeho jest obviněn, on však že na svou obranu ničeho nepřednesl, ba že byl také odsouzen a rozsudek mu sdělen. A takové případy mohou se přihoditi z husta nebo do místa, jako jsou Č. Budějovice, musí chodit nejen lidé z okresu, ale i z obvodu hejtmanství a z obvodu krajského soudu a tu jsou celé okresy, jako Hluboká, Třeboň, Lomnice, Týn nad Vltavou, Lišov, Trhové Sviny, Netolice, plně české a ode všech těchto občanů se žádá, aby, jak vkročí do Č. Budějovic, byli znalí jazyka německého, podléhajíce tu policejnímu řízení obce, které se vede jen v jazyku německém. I ptáme se ne po řádném řízení, ne po hledání práva a spravedlnosti, toť jsou v takových případech věci přežilé: ptáme se: nejsou tu Češi, kteří by se do takové, třeba většinou české obce, jen když má zastupitelstvo německé a tím i jednací německý jazyk, odvážili, vydáni na milost a nemilost Němců, nejsou tu Češi o přirozené své právo, o slušné a spravedlivé nakládání s nimi připraveni? Po celém světě, kde se jen drobet slušnosti dbá, kde násilnictví dosud tak přes příliš nezbujnělo, platí zásady, že obžalovanému musí být způsobem jemu srozumitelným pověděno, co se mu za vinu klade, či jinak řečeno, musí mu býti

v jeho jazyku pověděno, z čeho jest žalován, musí jemu být popřáno, aby se hájil t. j. aby se hájil ve svém jazyku, v čem jest zároveň obsaženo, že soudce musí vědět, co obžalovaný na žalobu odpovídá, vždyť hájení neznamená jen mluvení, ale vyslovení soudci námitek žalovaného t. j. musí soudce rozumět tomu, co se jemu povídá. Konečně platí také ve vzdělaném světě zásada, že odsouzený musí vědět, že byl vůbec, proč a k čemu odsouzen, aby, má-li za to, že není vinnen činem trestním, jemu za vinu kladeným, mohl opravných prostředků užíti.

Však toho všeho nedbáno. Čech bude souzen, aniž věděl, že jest souzen, aniž věděl, že jest obžalován, bude odsouzen, aniž věděl, že jest odsouzen, proč jest odsouzen a k čemu jest odsouzen. A že tak se bude s Čechy díti, můžeme z jednání Chebských, Žateckých a z vypovídání Budějovických čekati. Řekne se snad, že totéž se může přihoditi Němci v místě českém: Než to se v takové míře jistě nestane. A kdyby se stalo, již druhý den byl by křik a štvaní po veškeré německé žurnalistice a byl by nátlak a to zvláště od Čechů samých, aby křivda byla napravena a Němec byl mnohonásobně odškodněn. O tom, co by všecky úřady a vládní orgány od ministerstva do posledního četníka počítaje v té věci podnikly, ani nemluvě. Kdyby však i to se od Čechů stalo, pak jest to také bezpráví a bezpráví na straně jedné nečiní bezpráví na straně druhé právem ale trvá stále bezprávím.

Zákonodárství, které tak hřeší proti moderním názorům dobré správy, proti zásadám slušnosti a spravedlnosti, jest přímo ukrutné.

Že Němci takovýto návrh zákona ve příčině otázky jazykové s radostí přijímají, byť i se při tom upejpali, jest jasné. Oni vědí, že jejich menšinám v českém území ublíženo nebude a kdyby i někdy v některé maličkosti se to stalo: nic jim to neváží proti té veliké výhodě, které se jim tu dostává a to jest uzavřené území německé, z něhož jest každé jednání v jazyku českém v oborech samosprávy vyloučeno tak, že se i podání v jazyku českém dodaná považují za podání v jazyce cizím, v jazyce nesrozumitelném zadaná, o nichž jednají teprve tehdy, když jim do němčiny přeložena byla.

A tuto snahu německou mají poslanci čeští podporovati? Poslanci, kteří slibují hájiti jednotu území a jednotných zařízení na území tom, poslanci, kteří slibují hájit zásadu, že Čech nikde v Čechách není cizincem, poslanci, kteří jsou povinni i národní menšiny naše hájit a o to se zasadit, aby menšiny národnostního svého práva a tudíž i svého práva jazykového v celých Čechách kdekoliv mohli plně přivést k platnosti?

Jestli občanstvo naše dbá o své soukmenovce v území německém v Čechách, podporuje menšiny naše tam ve vykonávání jejich práv národnostních, jestli menšiny ty samy ze všech sil svých proti poněmčení se brání a mnohého se odvažují, jen aby národnost svou a dítek svých zachovaly a mnohého příkoří a mnohých strastí zakouší a po většině jsouce chudí, nemajetní, houževnatě národnost svou brání: tu přec jest nejmenší, čeho od poslanců českých žádati lze, aby menšin neopouštěli,

jich se zastali a když jim mnohdy prospět nemohou, na ně při sdělávání zákonů pamatovali, je tu chránili neb aspoň — a to jest již nejmenši — je nepoškozovali. Však jak chrání je návrh zákona o užívání jazyka u úřadů samosprávných? Zcela je opouští, vydává je Němcům na milost a nemilost, zbavuje je práva užívat svého jazyka u úřadů samosprávných, nutí je mluvit a vyjednávat po německu a nutí je, aby děti své vyučili v němčině tak, aby jim jednou neznalost němčiny na škodu nebyla.

O ostatních vadách a nesrovnalostech, jaké návrh uvedený vykazuje, se nyní nezmiňuji; promluvím o tom, až nový punktační návrh bude celý uveřejněn. Zde jsem chtěl prozatím obrátit jen pozornost veřejnosti k tomuto návrhu a následkům jeho.

Na konec chci promluvit ještě o jednom. Neue Fr. Presse pojednávajíc o tomto návrhu zákona, libuje si v něm a dodává, že tímto způsobem bude nejlépe otázka jazyková v král. Českém rozluštěna a že třeba jen zásad v tomto návrhu vyslovených užiti také při státních úřadech.

Jaké jsou to zásady?

1. U všech úřadů státních v Čechách přijímají se podání v obou zemských jazycích.

2. Státní úřad v německém území v Čechách dá si však podání české přeložit do němčiny a německy je vyřídí. V ostatních Čechách toho třeba nebude, poněvadž i každý úřednik v české oblasti musí být znalý jazyka německého.

3. U úřadů v území německém jedná se jen po německu.

Myslíme-li na tyto důsledky, ptáme se jen: Kam spějeme? Již nyní ozývají se hlasy, které poukazují k tomu, že pak může vláda, když by dohodnutí o otázce jazykové u úřadů státních se nestalo, vydati sama jazykový zákon a při tom řídit se zásadami, které poslanci čeští za správné pro úřadování při úřadech samosprávných v Čechách uznali. Učiní-li tak vláda, bylo již § 14. užito k ledačemus, jak budou se poslanci čeští hájit, když se jim řekne, že zákon jest sdělán na takových zásadách, které oni za správné při úřadování v Čechách u úřadů samosprávných uznali a kde vláda neučinila více, než že tytéž zásady ustanovila i pro úřadování při úřadech státních!

Zde vidíme, kam vede opuštění pravé cesty: dvojjazyčnosti, a k jakým nebezpečným koncům dojdeme. Chraňme v čas národ a národnost naši před poškozením. Smíru národnostního, jak jest ho i žádoucno, návrh onen nedá; naopak nové a větší boje, nové a větší spory a pronásledování: ale, co by mohl návrh ten přinésti, bylo by poškození našich menšin, poškození národnosti naší a tomu hleďme předejíti.

Organická theorie v sociologii.

Podává Emil Hoffer.

V Path. XXII. sub 6) uvádí stát více méně samostatný. Ve Verth. 11 a n. konečně podává jinou formuli vzrůstu: 1. osoba, 2. rodina, rod, 3. kmen, různorodá hospodářská sdružení, 4. vyšší, vládnoucí třídy, 5. ústřední orgány, představující státní jednotu — která odpovídá Verwornově třídění organismů v 1. buňky, 2. tkáně, 3. orgány, 4. osoby, 5. státy (Verworn, l. c. 64). Lilienfeld nemá jednotné formule pro vzrůst společenských buněk, a vedle toho má v prvém případě oproti Haeckelovi o jednu integraci více; třebas v Path. XXII. ji uváděl jen podmínečně, nelze si přece nevšímati této nedůslednosti. U porovnání se Spencerem má o tři integrace více. — Vedle vzrůstu buněk sociálních jest též vzrůst hmoty mezibuněčné. Dějinami tohoto vzrůstu jsou mu dějiny hospodářského vývoje (Ged. II. 137), což správně je řečeno jen o hmotě mezibuněčné v užším smyslu a tedy ve své všeobecnosti pochybeno.

Jako Spencer stanovil strukturu socialního organismu z úkonů částí jeho, tak i Lilienfeld přiznává platnost Spencerovu zákonu vývoje, ale jen všeobecně (Ged. II. 311 a nn.) Sám dělí společnost podle tří nejvšeobecnějších úkonů tělesných, úkonů fysiologických, morfologických a individualisujících, t. j. individua tvořících (Ged. II. 175 a 215 uvádí je Haeckelovým terminem „tektologický", Path. XXIX. jsou „unitaire"), jimž odpovídají tři sféry, hospodářská, právní a politická (Ged. I. 81, 92, 112, 116—119, 126 a n., 181a n., 339a n. II. 76a nn., IV. 53. Path. XXIX.). Jak viděti, právě jako Spencer, pominul duchové stránky společnosti ve svém systému a tvoří z ní, z duševních činností nový organismus (Barth, l. c. str. 131. nazývá to „eine merkwürdige Wucherung eines neuen Organismus auf dem ursprünglichen") a ten zase dělí ve tré. Tak náboženství (Ged. V. 295 a n.) dělí v činnost fysiologickou = rozmnožování majetku, duchovních pokladů, morfologickou = rozmnožování práva, dogmatiky, politickou = rozmnožování moci podrobováním Bohu; a podobně i církev. Stejné dělení aplikuje i na vědecké sbory (akademie, university, umělecké ústavy jako akademie umění výtvarných, hudební) a na rozšiřování idejí, knih, uměleckých předmětů (Path. XXXVIII.)

Lilienfeldovi jde dále o to, aby objasnil vývoj společnosti. Jako Spencer pronesl zákon vývoje všeobecný (srážení hmoty a rozptylování pohybu), tak Lilienfeld praví, že společnost musí růsti extensivně a intensivně (Path. XXX.) Měřítkem pokroku je rozmanitost účelů a převaha duchového principu účelnosti nad příčinností a nutností (Ged. I. 39, 240 n.) Rozmanitost účelů projevuje se v jejich umravňování (Ged. I. 40). Pokrok děje se ve spirále (Ged. III. 150).

Pro jednotlivé sféry pak jsou kriteria pokroku zvláštní: Pro sféru hospodářskou je to rozmnožování majetku spolu s vykonáváním větší svobody hospodářské, pro sféru právní přesnější vymezení práv individualných a společných spolu s větší možností zjednati jim průchod, pro sféru politickou jednotnost úsilnějšího jednání provázená většími svo-

bodami politickými, a pro všechny společně (jak již výše krátce řečeno) úsilnější soustředění jednání spolu se specialnějším rozlišením sil (Path. XXIX a n. Ged. II. 337 a nn.) Majetek, právo a moc odpovídají hmotě a svoboda síle (Ged. I. 116); avšak není to správno, protože ony tři sféry jsou nikoli látkami jako u Spencera, nýbrž funkcemi.

Mezi organismem biologickým a společností bývají však udávány rozdíly. Celkem jsou to tři námitky proti realnosti organismu společenského, jež vyvrací v Ged. I. 140—148 a v Annales IV.: 1. Společnost nemá určitého tvaru, jako jej mají organismy: Lilienfeld ukazuje naproti tomu, že ani organismy určitého, stálého tvaru nemají, protože tělo jejich stále se mění. 2. Společnost jako celek nelze vnímati, vnímáme jen její složky: ukazuje, že síly ve přírodě a právě tak energie ve společnosti nelze vnímati a přece jsou realitami velmi účinnými. 3. Námitka Spencerova: Společnost nemá celkového vědomí. Lilienfeld v Ann. IV. dokazuje, že existuje společenské sensorium, neboť il y a des cellules nerveuses dont la destination principale est de penser, de vouloir et de sentir pour les autres. Dans la société ce sont les penseurs, les hommes d'action, les natures sensibles. Les gouvernements, en leur qualité d'organes centraux, doivent réunir toutes les trois catégories de cellules et régler par leur action concomitante la vie de l'organisme dans son ensemble. — Ale Lilienfeld sám nepřímo udává některé rozdíly; mluví o „vyšších" činnostech společenského organismu (Ged. I. 51, 80. Verth. passim), nazývá „vyšší nervové orgány" produktem společnosti (Ged. I. 207), ukazuje ku snazšímu a častějšímu zastupování ve společnosti a odtud k větší její pružnosti (Ged. III. 170, Path. 27, 78). Ale na to zapomněl a vyslovil sociologické dogma: Nihil est in societate, quod non anta e fuerit in natura (Ged. II. 74) a nemá tedy společnost jiných zákonů nežli zákony přírodní. (Ged. II. 28, 32, 114. IV. 58. Path. XXVa n. praví: l'action des forces sociales doit, nécessairement, être soumise aux memes lois que l'action des forces organiques en général.) A vykládá dále:

Protože jest nepřetržitá souvislost všeho socialného s organickým, protože socialné z organického postupnou a nenáhlou differenciací se vyvinulo, jsou obojí kategorie jevů podrobeny týmž zákonům; zákony, jimiž společnost je ovládána, nejsou jiné, než zákony, kterým anorganická a organická příroda je podrobena; nelze tedy svět jevů rozděliti ve dvě odlišné skupiny, skupinu jevů společenských a skupinu jevů přírodních, čemuž také odporují snahy vší novější filosofie směřující k tomu, aby jednotnost všeho dění a jednotnost zákonů jemu vládnoucích byla stanovena. Jakým způsobem se to státi může, o tom není jednoty, cesty udávají se různé. Jako však není absolutního subjektu ani absolutního objektu — člověk sám je zároveň subjekt i objekt — nemůže býti ani absolutně subjektivní, apriorní a deduktivní methody. Ráz methodologii vtiskuje jen okolnost, že jedna z obou method má převahu. Přírodní vědy své převážně induktivní methodě povinny jsou za úžasné pokroky, v sociologii methoda deduktivní měla dosud výsledky jen negativné. Národní hospodáři, ethnografové a statistikové jako historikové, nemohli dojíti všeobecných zákonů so-

cialných, neboť to, co oni jimi nazývají, jest jen pouhé stanovení příčinné souvislosti řady události nebo vztahů. K zákonu socialnímu nepovedou nikdy výpočty arithmetických průměrů ani nekonečné řady dat a čísiic; podobně stanoviti vztažnost mezi proměnou drahotních poměrů vzniklou zdražením potřeb a mezi rozmnožením případů zločinů a sebevražd, a právě tak zachytiti příčinnou souvislost historických událostí neznamená ještě vysloviti socialný zákon, protože vztažnost a příčinnost ta je určována činiteli náhodnými. Mimo to nelze tím ukázati souvislost socialného s přírodním (Verth. 6 a nn.) Po zákonu sluší žádati (Path. XXVI.): 1. aby vysvětlil příčinnost jevů a vyložil, pokud jde o život organický, genetický vývoj bytostí organisovaných; 2. aby vyjadřoval vždy řád všeobecný, neměnný, tkvící v samé povaze věcí; 3. aby byl výrazem vztahů nutných, nezávislých na náhodě a svobodném rozhodování se lidském, jichž konečnou, krajní mez má naopak určovati. Pro sociologii tedy problém zní (Path. XXVII.): objeviti zákony nutné a nezměnné, jimž svobodné rozhodování se člověka za všech časů a na všech místech poddati se musilo v minulosti a jimž nebude se moci vyhnouti v budoucnosti. Problém ten rozřešiti může jen methoda organická. Organikové dokazují souvislost mezi přírodovědou a sociologií, jednotnost zákonnosti ve přírodě a v lidské společnosti. Jediné pomocí methody organické lze dojíti k zákonům socialným analogickým se zákony biologickými. — Zákony takové stanoví Lilienfeld dva:

I. Zákon, který nazývá centrálním socialno-embryologickým zákonem (Ged. I. kap. XII) a který je analogický se všeobecným embryologickým zákonem, jemuž podléhají všechny organismy. „Chaque individu depuis l'enfance jusqu' à l'âge mûr, parcourt en raccourci réellement toute l'histoire de l' humanité depuis les temps primitifs jusqu' à nos jours." (Path. XXVII).

II. Zákon progressivního vývoje společnosti, zákon trojnásobného parallelismu mezi psychologickým vývojem člověka praehistorického a historického, životem individualným a vývojem socialním, jenž odpovídá trojímu parallelismu paleontologického, embryologického a systematického vývoje v biologii a je pouze výronem zákona prvního.[24])

Vychováním, přizpůsobováním se socialnímu prostředí, zápasem o život, výběrem atd. lze výsledky tohoto zákona uspíšiti nebo zdržeti, ale účinku jeho zadržeti nelze (Path. XXVIII).

Při stanovení těchto, vlastně tohoto jediného zákona užil Lilienfeld zákona, kterému dal Haeckel jméno „Gesetz der Ontogenie als auch der Phylogenie," a jehož platnost rozšířil Lilienfeld analogicky na duševní i fysický vývoj jedince (Ged. III. 385, V. 564. Path. XXVII, kde důrazně praví: Cette évolution, purement sociale, concerne exclusivement les éléments nerveux qui servent de substratum matériel aux

[24]) Srov. Annales de l' Institut International de Sociologie, sv. III. a zvl. IV. str. 196 a d., kde parallelism ten graficky znázorněn.

facultés intellectuelles et morales de l'homme). Všechny formy tohoto zákona Haeck 1 shrnul pode jméno „der dreifache Parallelismus der phyletischen, biontischen und systematischen Entwickelung" a Lilienfeld applikoval jej na „lidstvo jako celkový organismus" (Ged. II. 102 a nn. 110 a nn.). Platí též o hmotě mezibuněčné (Ged. II. 128, IV. 155) a pro všechny společenské úkony, hospodářské, právní, politické, náboženské a vůbec duchové.

Je-li společnost organismem, musí jako organismus vedle normalního stavu vykazovati též stav abnormální, pathologický. Podle tří sfér, jež onemocnění zasáhnouti může, má tři kategorie onemocnění, onemocnění sféry hospodářské, právní a politické. O těchto třech sférách již dříve pravil, že vyčerpávají obsah všeho socialného a znova to opakuje v Path. XXXIV., ale přes to a tedy nedůsledně rozeznává onemocnění soustavy nervové a hmoty mezibuněčné. Podle Virchova (Path. 21) není podstatného rozdílu mezi normálním a pathologickým stavem organismu, a každá odchylka záleží ve změně buňky nebo skupiny buněk týkající se buď místa, doby nebo míry úkonnosti: heterologie je tedy buď heterotopie, heterochronie, buď heterometrie. Aplikuje-li se toto rozdělení na onemocnění tří sfér, vychází devět druhů nemocí, ale Lilienfeld je všechny neuvádí a tedy rozdělení jeho je velmi libovolné a důsledně je neprovedl. Podobně kuse pojednává o úpadku a o podmínkách zdraví společnosti, takže pro ucelení jeho soustavy nemá to významu. Rovněž jeho thérapeutique sociale postrádá významu pro soustavu a mnohdy i zajímavosti; některé kapitoly dosti dobře se čtou, ale obsahují multa, non multum.

Comte vyslovil požadavek, aby historická methoda, sociologii vlastní, přenesena byla na vědy, které jdou v jeho stupnici před ní, avšak s omezením velmi podstatným a správným. Lilienfeld chce něčemu zcela novému, für das ihm der Ruhm der Entdeckung gebührt (Barth, l. c. 137). Vytýká mnohým, že pomíjeli zákonů socialního dění, protože si nebyli vědomi, že basis sociologie je biologie a positivní psychologie, protože nejsouce biology nedovedli hlouběji vniknouti v přízi vztahů těch věd. Z toho poznání plyne mu důsledek, který nadepisuje nad prací sociologickou: Sociologus nemo nisi biologus (Verth. 9). Poměr sociologie k biologii a positivní psychologii, jistý vztah mezi nimi je tedy dán již základním názorem, ale povaha jeho není nikde určitě vymezena. Lilienfeld o něm praví jen zcela povšechně, frasovitě, že sociologie na nich budována býti musí, že jsou jejím základem a že biologie určuje hranici sociologii. Nepopírá možnost užíti method historické, statistické, ba i deduktivní, ale přikládá jim pouze význam method podružných. Užije-li sociolog methody historické, stává se kulturním historikem, užije-li methody statistické, stává se národním hospodářem, užije-li methody deduktivní, stává se metafysikem — ale přestává býti zároveň sociologem a sociologie přestává býti sociologií. Sociologie sama tedy zase svou organickou methodou je základem kulturní historie, filosofie dějin a národního hospodářství.

Bratr.*)

Jan z Wojkowicz.

Vilma stála u pootevřené skříně, a hlavu dolů se shrnutými vlasy a shrnutou sukní, nohu na židli, zavírala si háčkem knoflíky jedné botky. August — opodál na židli, unavený pohled, ruce svislé v klíně, hověl si v mužské zapomětlivé nudě. Bylo to v nedělní odpoledne pozdního léta. Vilma se upravovala na procházku a August hynul nudou. Za chvíli asi vstane a půjde do hospody — nedostane-li chuť k spánku — — ah ten den je jako nekonečné, nezvlněné moře. Vlasy měl nedbale rozhrnuty či shrnuty a ústa se doma nenutila ani k tomu ironicky dráždivému úsměvu jako mezi děvčaty, ale jen hořkla mrzutá a ohyzdně odulá. Vesta, shrnutá, rozepjatá, řetízek od hodinek líně spící a klímavě spadající co chvíli na kolena — tak sám více klímal než bděl. Ta děvčata mají přece jen krásnější život a více živějších zájmů ve své hlouposti, než my — uvažoval. A zívl . . .

Jeho očím se bez ostychu otvírala svatyně dívčích tajemství v podobě elegantní titěrné skříňky v ostrém parfumu setlelých květin, vyčichlých voňavek, zmačkaných pentliček a stuh, tužtiček, tanečních pořádků, růžových lístků se sentimentálními verši. V této skříňce útlý prstík Vilmin s půvabem jakési jizlivé všetečnosti nervosně přehraboval „to staré harampádí, mučivé vzpomínky na časy, které se nevrátí —“ vzdech — a hledal cosi nepokojně — píchl se, ale byl ihned sladce cucnut — — —

Otevřela se zcela malá jarmárka, z jejíž čtyř oddělení hustě natlačeny v několika vrstvách se vyvalily vůně jako nejsladší dívčí tajemství, naplnily pokoj atmosferou podivně dráždivou. Byly to vůně světlých, v čistounké a filigránské ulízanosti držených živůtků, hedvábných a jemně šustivých, skoro neporušených ještě zástěrek s něžným lemováním, fialkových prášků a essencí, vějířů, kloboučků, umělých květin z nich, lesklých per —

To vše ssály Augustovy nozdry i oči neronsky znuděně, s nedbalostí bratra, tytéž dráždivé vůně a tajnosti dívčích zásuvek a skříněk, na něž by pohlížeje cizí hoch, trochu snivý — sotva dýchal, tak by mu byly cizí a sladké, tak zblízka by mu mluvily o ženě a její pubertě, ba dráždily by mystickou jakousi cestou přímo eroticky. A nějaký typicky mužský rhynoceros v arte amandi pocítil by pohledem na ně a přehrabující se v nich filigránskou Vilmu nepříjemný a příjemný zároveň zmatek, tváře by mu zrudly, v nohách jako olovo — div by se o ně nezabil, ústa by se mu stáhla nezvykle sladce a proto komicky v neohrabané pietě, a veliké hrubé ruce — ah kam by ty jen strčil?

A nyní vyňala Vilma ze skříňky nějaký památeční zlatý náhrdelník s křišťálem svůdně dolů visícím, až blýskl mezi prsty, a podrževši jej kolem krku stanula s vyzývavou jásavostí proti Augustovi — „Sluší?“ „Hm, náramně!“ odhučel tento, divě se v duchu sestřiným, radostí

*) Z cyklu „Psychologické povídky“.

jiskřícím zrakům. A Vilmě nestačila tato rozkoš krásné iluse, stoupla před zrcadlo a všechna zářic vzhlížela se en face, točila se k profilu, uměle formujíc rty, pak je znenáhla stahovala a úžila v koketující simulované rozkoši, přimhuřovala oči, prohnula se dlouze, s tak dětskou opravdovostí, až se August hlasitě zasmál. Viděl náhle před sebou jasně pitvornou hravost baculatého, ještě nemotorného, na bříšku se převalujícího koťátka s běloučkými pacinkami. — „Ty —" zamračila se Vilma nuceně mířic k němu obličejem, škubla sebou rozmrzele a usedla zase ku své skříncе v otevřené jarmárce. Propouštěla svými prsty perličky, drábkovala s korálky, navazovala několik rozprchlých se šňůry granátků, a svítila očima hrabajíc se tak volně v laciném, ale přece zlatě a šperku svých pokladů.

Jaké to laciné, ale jaké to směšné štěstí! myslí si August. A s umdlenýma očima, které ještě přijaly obraz sametové obruby na sukni Vilmině, při černé punčoše nad botkou, líně, jako v dýmu trousil se zdlouhavě k sini.

*

August nemohl říci, že by byl nenáviděl, nebo — psychologicky subtilněji řečeno — se štítil Nováka. Byl to prostě člověk týchž dvaceti let jako on, s hrubými knírky ještě a mladicky neurvalými způsoby jako on: stejně zíval nudou, kymácel rukama a překládal vyčáhlé nohy jako August, jenom že snad v jinou dobu, v jiném domově, v jiných ulicích, pohledem vždy na jiný štít střechy, jinou dívčí tvář a někdy i v jiné hospodě než August. Ale velmi často v téže. Vytáhlá tága ve vyčáhlých rukou, kouřili spolu často u kulečníku bavíce se samou hrou, nebo o rozličných ženských individuích, více méně pochybných, stojících na nižším společenském stupni a s menšími požadavky na svůj kult. Kapitoly jejich nesouvislých rozmluv — nepěstovali dočista nějakého stylu v životě — končívaly pravidelně občas řádným vyprázdněním pivních sklenic i s kouřem, který tam bezděčně spadal s jejich úst, držených cigar a samé místní atmosfery. Jenom chomáče pěny otřeli po vypitých sklenicích nepořádně se svých úst. Často přicházeli jiní a skoro právě tak vyčáhlí, vyklackovaní, vynudění, s týmiž buršikosními gesty, slovníkem i slohem mluvy. Usedali ke hře kulečníku, k cerklu hrajícímu v mariaž, nebo vedle k pivu, nepokojní v zraku, pustí v řečech i nitru, jako sám chaos hospodního dýmu a hluku, zápachu a čoudu lamp.

Dobírali se na vzájem cynismem urážek pro sloní kůže, ale jim se odvalovaly od úst zvukem prázdných sudů, a působily na ně jen jako nejslabší elektrická baterie, která jen nepatrně brázdila bahno nudy a šedé, nevlídné bezcílnosti a duševní nezaměstnanosti. Neměli ideálů, neměli účelu života, neměli víry ani předsudků: byli materialisty v krisích svých osmnácti až třiadvaceti let. Žádné slovo nebylo dost silné, aby (aspoň u většiny) zrychlilo tep toho kterého mladíka, nebylo téměř citlivější struny v nitru, o kterou by mohla zavadit drsná urážka kamaráda, nebylo sítě předsudků, v které by mohla uvíznout špatná pověst mladého občana. Co po všem? bylo jejich heslem života. Až zdechneme — — U některých aspoň něco

bylo, co se dalo nazvat bolavým místem. Byly to různé aplikace slova, a s ním spojeného pojmu „čest“. Tak na příklad směl nadat kamarád kamarádu v nejsilnějších superlativech, mohl ho uvést v posměch pro obcování s nejzvrhlejší ženskou cháskou, vytýkat mu zdánlivě nejpotupnější vady mužskosti, kreslit ho ostatním, jak bouřil po tom a tom obžerství nejpustšího druhu — ale na příklad říci, že si přivlastnil to a to — hned spustil: „Nech podobných žertů . .“ a časem z toho mohla být seriosní affaira. V tom měl skoro každý své zvláštnosti. Něčí Achillova pata byla zde, něčí onde. Jeden zrudl při narážce na odehravší se před rokem historii marného jeho blouznění po nějaké nešťastné měsíčně bledé lásce, druhý vraštil zlověstně obočí a čelo při sebe neuctivější zmínce o své matce. Ti, co byli o něco starší — přes 24 let — lišili se jen větší vyvinutostí tohoto nějakého bolavého místa, tykali si a žili v nejdůvěrněji nejhrubším kollegiu s těmi nejmladšími až do doby nějakého rozporu. Pak dovedl každý z nich zpupně říci: „Každý takový bezvousý floutek se opováží . . .“

Vedle výbojů na kulečníku byla jediná věc, na které měli trochu zájmu. Rozebrali si všechna slušnější děvčata v městě, zabývali se jimi houževnatě na tanečních zábavách, krátili si navečery provázejíce je domů nebo přebíhajíce s nimi po korsech a veřejných místech. Vždy za nějaký měsíc (či dříve) provedl se přirozeným během věcí jakýsi čtverylkový řetěz s děvčaty u většiny párků — jednou to byl on, který krátce a dobře několik neděl se z ležerní lenosti nedostavil na rendez-vous, až ji přešla trpělivost a přitočil se k ní jiný, jindy v tom měla prsty agilní a nesnášelivá letora některé „upřímné“ přítelkyně. Opět jindy — druh dosti rozšířený — zošklivila si ona jeho neb on ji, že se „příliš dotíral“, nebo „dotírala“. Neměli mnoho nebezpečného tyto lásky, ale také ne mnoho zábavného — aspoň ne právě pro hochy. Takovým rytmem asi čeří se hladiny klidných řek protékající naše královská města, vody sice dosti tiché, ale zřídka hluboké.

*

Nuže, August nebyl ani více ani méně intimní s tímto Novákem, než s kterýmkoli jiným. Tykali si, neostýchali se před sebou, byly oběma do detailů známy historky obou, „flámovali“ náhodně spolu, snášeli se velmi pohodlně, ale kdyby byl některý z nich umřel, bylo by se to dotklo druhého jen jako vnější fakt, jen jako myšlenka: „Ponesu také rakev“ — a kdyby se ho byl pak po čase v jiném městě někdo na mrtvého zeptal, byl by řekl: Ah ten už umřel, už dávno, o velikonocích tomu bude rok!“ „A co se mu stalo, prosím vás?“ „To víte, souchotiny — chlap také pil a tancoval každý den do noci.“ Byl by šel klidně dále k neurčitému cíli, a hvízdal si přes jeho mrtvolu píseň životního dobrodruha a znuděného cynika.

Jen zcela malý, dosud sotva k postižení byl rozdíl v poměru mezi Augustem a tímto Novákem než jinými mladíky. Stala se ta prostá náhoda, že Novák se přitočil k Augustové sestře, Vilmě. Jako počal chodit před třemi měsíci s Julčou Kysýkovou, jako začali jiní chodit s děvčaty Augustovi cizími, anebo aspoň lhostejnými, tak začal „mluvit“ a smát se také Novák s Vilmou Luhařovou. Nic, pranic zvláštního na

tom nebylo, a také se tím docela nic v atmosfeře okolí nezměnilo. Jen jakýsi zběžný, bystrý pohled uvedomění u Augusta na sestru i Nováka, o poznání větší významnost v rozmluvě mezi ním a Vilmou, ale zcela obvyklé hovory mezi ním a Novákem. Jakoby jim řekl: „Snad že spolu budete teď chodit" a mělo to být zcela prosté.

A když se bavívali v hospodě oba spolu o „brajglu" těch a těch hochů ve vsi, poctivosti holek, skorem a priori nomen omen, o anekdotě vzniklé z chování se soudruhů N. a V. v N. hospodě, určitého večera u „zeleného stolu" — nebylo mezi nimi žádného druhu švagrovství, byli mezi sebou, jako mezi jinými. Ten fakt, že chodil Novák s Vilmou, to byla lapalie — jen když někdy za řadu hodin optal se jakoby mimochodem Novák Augusta: „Což sestra — jde ona?" Jakoby mlčky přelétl mezi tvářemi obou Vilmin polo dětský, polo ženský dráždivý stín. Ale okamžité zmlknutí a hned na to navázání nové rozmluvy ukazovalo, že chtějí oba vše základní v této otázce ignorovat.

*

Vilma Luhařova nebyla ani příliš hezka. Také ani pověst zvláště hezkého děvčete mezi hochy neměla. Vezme-li se zřetel na oblíbenost, jaké se těšila svého času Leny Koulová, s jakým zájmem sledovány všechny její významné pohledy a projevy laskavosti či opovržení k tomu či onomu smrtelníku, uvážíme-li jen, jak známy a „všudy-přítomny" v hovoru i po lodičkách, na pěších výletech, v legračních sporech mužů byly Mařka Soukupová a Mína Herzrová — byla Vilma Luhařová zjevem zde dosti bezvýznamným. Neplatila ani za zvláštní tanečnici, ani za příliš do očí bijící koketu, ani za zvláště hrdou a distinguovanou, ovšem že také ne za nenáviděnou. Proč také? Byla s ní příjemná řeč a dovedla být někdy věru roztomilou. Byla dosud více dítě dle pohybů, čtveračivých pohledů a pískotu, ba nestyděla se z dlouhé chvíle lapat drábky. Také na panny nemohla ještě zapomenout a potřebovalo-li některé jí známé děvče z ulice šaty na pannu, nabídla se s rozkoší, že je ušije sama — aby si mohla zas zahrát, brát na ni pečlivě střih, uhlazovat, pentlit — — Proto také její chování k hochům bylo proti jiným děvčatům dost bezprostřední. Tak u ní pranic neznamenalo, když na veřejném místě brala od vesty u pánů řetízek od hodinek a divila se novému nějakému přívěšku. „Ne — vy máte ale pořád něco nového . .," zakymácela některému dovádivě rukou, nebo i za ucho počala tahat. Bylo to prostě jen roztomilé ve své přirozenosti. Byla slabá, s drobným obličejem a jemnými kostmi, velikosti prostřední, útlého, ale také lehkého, pro požitek v objetí trochu papírového pasu, měla čilé černé oči, trochu eroticky dotěrné, a velmi malou, rozkošnou špulivou pusinku. Ale boky byly dosti statné a od kyčlí rostly na tělo poměrně dosti silné hezky stavěné nohy s jemnými oblouky lýtek, což vše velmi pěkně harmonisovalo s vývinem jejích mateřských instinktů, které dávala na jevo až nepříjemně schvěle v přissávajících mdlobných polibcích na vlasy a čilka cizích, naivně k ní vzhlížejících dětí. Snad vinou jejích šestnácti let — a to ještě úplně nezkušených — byla trochu nadbíhavá hochům, ale zcela nepatrně jen se to jevilo v jejich rozmluvách, které ráda dělala v nevčas významnými. Byla také naprosto

nediskretní a číst se z ní dalo jako z otevřené knihy — a to zase snad zaviňovala její živost v slovu, pohledu i pohybu. Ale to ji jen nepatrně lišilo od jiných děvčat města, i starších, mimo těch několik a které částečně vlastní přirozenou povahou, ale větším dílem z výchovy velkoměsta nebo dresovány v distinguovanějších mravech rodinných kruhů nabyly určitějšího instinktu etiketního. S prvními poupaty na ňadérkách jakoby jí byl vzpučel také diblík v očích. Na nic nebyla v mysli tak bez skrupulí připravena, nic jí nestálo blíže a přirozeněji, než že přijde některý — ah Vilma ještě neměla tak příliš vyvinutý instinkt výběru — kdo jí bude mačkat ruce, stát s ní před domem, prosit o hubičku, milkovat. — Ač tento pojem jí byl ještě poněkud nejasný, ale tím dráždivější. Bylo to asi před rokem, chodila tehdy s „přítelkyní" Otilií Bacíkovou, a tehdy právě přijel sem Jeník Lerich a počal s nimi chodit. Pohled sem, pohled tam, rovnal si bystře skřipec, usmíval se, jako trochu výsmešně, do dráždivých knírků, dělal žerty, sekal ironicky přehnané poklony, chytal graciesně za ručky, „aby se obdivoval prstýnkům a hledal bunzy", klepal rozkošně na svou náprsenku a liboval-li si něco, podíval se tak divoce a zahvízdl s takovou rozkoší — — věru, Vilma ho vidí ještě neustále před sebou. To byl hoch! To byl přece hoch! Snad každá žena, i ráda pochybujíc, se přeceňuje, vinou svého menšího obzoru proti muži, jsouc obětí vrozené jí autossugesce a malého rozlišovacího smyslu mezi kýženým a reelným — ale na práhu erotického ráje, a zvláště u typu Vilmina, to je na ní vlastností přímo čitelnou. Vilma si byla jista, že je do ní Jeník Lerich zamilován, to je ne do Otilie, ale d o n í! A s obličejem, který od rána zářil, s písničkou, která jí zurčela od úst, dávala znát tak otevřeně všem přítelkám svou životní změnu a neutajitelnou radost, aby budila závist — neboť Jeník Lerich platil za hezkého, chytrého a trochu vybíravého.

Kdo by byl nestranně celou věc viděl, byl by litoval dětské iluse Vilminy a kdyby to byl někdo z lidí, kterým je úzko a horko, slyší-li řečnícího koktat a nebo vidí-li koho v rozpacích, byl by se neustále rděl za Vilmino počínání. Velmi podivně proto překvapilo Vilmu, když už nemohla nevidět, jak Lerich se více přidržoval Otily, že se oba scházejí bez ní, tajně umluveni, ba že Otila sama nesnaží se zakrýt, jak by se ráda zbavila její společnosti. Bylo to cosi příliš hořkého. Cítila se oklamanou — ba sprostě okradenou. Počala fysicky nenávidět Otilu a pokud dovolovala magnetická moc Lerichových knírků, vzrůstu, chůze — i tohoto, ač spíše s jistou dávkou výčitky. Pochopitelno, že to všechno u mladého děvčete druhu Vilmina nešlo ruku v ruce s noblesou. Dívala se na oba jako na nepřátele, neskrývala uštěpačnost v rozmluvách s jinými děvčaty („ať jim to třeba donesou!"). Ale byla to pro ni trapná pausa. August si jí dobíral za každé příležitosti její „nepřítelem", na kterého se nemohla přestat dívat po očku pořád žádostivě: „On je to jinak fešák človíček, tak ohebný, ne takový medvěd jak je ten náš —" a při tom drchala Augustovi pačesy. Ale August dobře cítil, že je to jen druh lichocení sesterské její lásky, jakou tyto obyčejně projevují starším bratrům. (Pokračování.)

Blízká zkáza britské Indie.

H. M. Hydman.

V britské Indii zuří nyní hlad daleko horší všech těch, o nichž kdy dlouhé dějiny Hindustanu vypravovaly. Přichází v patách za ranou před 3 lety krajiny ty zhoubně navštívivší. Účinky nynější pohromy jsou však o mnoho zhoubnější a hlavně proto, že dobytek, jehož jest třeba k obdělání rolí, vyhynul a že ztráta jeho nemohla býti nahrazena. Hlad doprovází jako jeho strašný soudruh mor, vyskytnuvši se v několika krajích. Domorodci jsou v krajinách těchto touto dvojnásobnou útrapou bezmála zničeni. Asi 60,000.000 lidí trpí trpkým nedostatkem a anglicko-indičtí úřadové připouštějí, že tíseň, šířící se z Bombaye a středních provincií do chudičkých krajin Madrasu, jest teprve v počátcích. A přes úsilovnou námahu místokrále, aby pomoc vlády byla přistřižena co nejvíce, jest přes 4,000.000 lidí odkázáno na ústavy veřejné dobročinnosti. Jest však zcela jisto, že venkované ucházejí se o podporu těchto ústavů, když už jiné pomoci není. Přečetní, ne-li většina jich, raději zemrou ve svých nuzných obydlích. Je-li přes to donuceno tolik obyvatelstva ucházeti se o podporu vlády, možno si učiniti představu o děsné bídě zahostivší se za anglické vlády v Indii. Nešťastnou náhodou jest čím dále tím obtížnějším přiměti obyvatelstvo anglické, jež od r. 1858 jest zodpovědno za blahobyt obyvatelstva britské Indie, k tomu, aby poměrům veliké anglické provincie věnovalo vůbec nějakou pozornost. Dolní sněmovna anglická lehkovážné odbývá celou tu věc a jest jí vítaným žertem, že rozpočet indický, týkající se osudu 250,000.000 lidí, promrská se před prázdnými lavicemi ku konci zasedání za všeobecné netečnosti titěrnými ignoranty, jakým jest na př. lord Jiří Hamilton. Mimo parlament utvořilo veškeré časopisectvo až na malé čestné výminky veliké spiknutí k umlčení indických nebezpečí a mimo službu se nalézající anglicko-indičtí úředníci otravují veřejné mínění s touže houževnatou vytrvalostí, dbajíce osobních prospěchů, jako se stalo skupinou nesvědomitých lidí v příčině nečestné války proti holandským republikám. A ještě nyní v době, v níž hospodářské a sociální poměry naší anglické veliké kolonie jsou takové, že děsný úpadek není valně daleký, dějí se úsilovné pokusy, aby veřejný rozhovor o nich byl ututlán, aby oprávněná kritika byla umlčena a v popředí postavena opovržení hodná sebechvála, v níž si nedávno v říšském ústavě (Imperial institute) liboval Sir W. Lee-Warner.

Podle zpráv, jež se jediné doma co nejvíce rozšiřují, jsou příčiny hladu v Indii stále častější a po každých deseti letech hrozivější nevyhnutelné živelní pohromy, nedostatek deště, rozmnožování obyvatelstva a podobné. Musíme však býti toho pamětlivi, že jest nyní v některých krajích britské Indie každý rok hlad, ať už jest rok dobrý nebo ne; o nouzi a hladu slyšíme však jenom tehdy, jsou-li jimi stíženi milionové lidu. Mimo to obyvatelstva v území našem (anglickém) nikdy tou měrou nepřibývalo, že by se při vhodném a pokroku dbalém

systému nedalo o přírůstek postarati. A co dále na váhu padá, jest okolnost, že v státech domácích, v nichž obyvatelstvo pravidelně jest stiženo mnohem větší daní než pod vládou britskou, trpí hladem poměrně nepatrně, že může si zajistiti slušný přebytek, že provádí veřejná zřízení dlužíc se málo nebo nic a že po každé stránce blahobyt jeho se zmahá.

Na otázku po příčinách rostoucího ochuzování obyvatelstva a stále přibývající nouze a hladu bylo odpověděno v minulých 25 letech čas po čase. Před více než 20 lety uznala vláda, že opakování hladových let jest nevyhnutelným zjevem. Sir James Caired, speciální komisař k vyšetření příčin hladu, podal r. 1879 zprávu, že pracujeme (Angličané) k nevyhnutelné katastrofě. Vláda vypsala novou daň, aby zřízen byl podpůrný fond proti hladu, aby z daně té ročně £ 1,500.000 (18,000.000 zl. = 36,000.000 K) mu bylo přikázáno. Od té doby až do dneška byl vyházen fond tím způsobem získaný na zkázonosné války pohraničné a zbytek byl promarněn nezpůsobilým a nesmyslným hospodařením ministerstva pro veřejné práce. Tak stojí Anglie svým indickým poddaným v slově.

Podpůrný fond proti hladu byl však od počátku klamem. Není třeba, aby za dnešních poměrů byl v Indii hlad. Proti nedostatkům, jež se přirozeně dostavují, dá se opatření učiniti předem, jakož se děje v domorodých knížectvích, jež časem též trpí nedostatkem, zřídka však hladem. Hladové pohromy britské území pustošící jsou uměle vyrobeny — jsou pohromy, jichž příchod a účinek byl s rozvahou připraven a rozhojněn. Dráhy, o nichž se často mluví, že jsou neskonalým dobrodiním státu, působí jako odvodní kanály, jímž se blahobyt obyvatelstva vysušuje na prospěch panující třídy v Anglii. Odsuzujeme dnes nepokrytě starou tyranii římskou, že vyssávala daněmi a poplatky od úředníků vymýšlenými. Gallii, Egypt a Sicilii, prohlásili jsme nedávno ve své neomalené samolibosti, již se stáváme druhým národům tak odpornými, že pád Španělska, jako osadnické moci, jest venkoncem odvetou za vydírání a despotism, projevované ve velkém jménem civilisace a katolictví na účet Mexikánů a Jiho-Američanů. S jistotou však můžeme tvrditi, že mocnářství římské a španělské, i když stála na vrcholu svého vyděračského lupičství, nikdy nevyssála krev obyvatelstva poddaného až do kapky, jako my činíme milionům a milionům našich spoluobčanů v britské Indii, z nichž jich naší vinou umírá hladem na sta tisíců.

Bylo zevrubně dokázáno Mr. Dadabhai Naoroji a jinými statistiky domorodými i anglo-indickými, že veškera výroba britské Indie i pokud jde o zemědělství i průmysl. má nejvýše cenu 400,000.000 desitirupií nom. neb že nepřesahuje £ 350,000.000 (4200,000.000 zl.) ve zlatě. Suma ta představuje průměrně 30 sh. (18 zl.) ročního důchodu na osobu aneb 84 zl. 60 kr. ročního příjmu na rodinu 5člennou. Takovou chudobu, která se vyskytá jmenovitě mezi venkovany nižších tříd, nepochopí ani nejlepší znatel žebroty zahnízděné mezi obyvatelstvem sídlícím v psích boudách v Bermondey aneb v Lambethu. Tyto roční důchody znamenají, jak pravil místodržitel v Bengalu, že massy

indického obyvatelstva rok jak rok se nenasytí, nikdy hladu neutiší. Některým provinciím, jež před nedávnem se dostaly pod angl. vládu, daří se lépe, avšak země v celku jest úžasně chudá a chudne čím dále, tím více.

Příčiny toho jsou:

1. Vyssáváme z obyvatelstva hladovců rok do roka ročně více než £ 30,000.000 (360,000.000 zl.) aniž se staráme o nějakou náhradu. O sumu tu je skutečně odereme.

2. Platíme náhradníkům angl. dobrodruhů, kteří do Indie se epou, aby ji spravovali a ovládali, jménem služného více než £ 15,000.000 (80,000.000 zl.) a domorodci jsou tím ze všeho vyloučeni.

Počínání pod č. 1 vyličené jest ze stanoviska hospodářského nejhorší, má ten následek, že zatím co předstíráme, že ovládáme Indii v jejím zájmu a obohacujeme ji methodami civilisovaných lidí, vyvoláváme s rozvahou hlad. V tom roce, v němž byla největší neúroda a nedostatek, o nichž kdy slýcháno bylo, vezme se Indii pouze na účet vládních výloh £ 15,000.000 (80,000,000 zl.) ve zlatě, aby z nich byly zaplaceny domácí (anglické) vydání, úroky, dividendy, pense a j. za něž se zemi nedostane žádné obchodní náhrady. Tak se dělo vždy, jenom že čím dále tím ve větších rozměrech přes všechny protesty domorodců a Angličanů a děje se tak po více než 100 let. Kapitál, jejž Anglie Indii zapůjčila, byl ji nahražen více než 10 ba 20kráte. Není-li bidným pokrytectvím, zasílá li se z Anglie v době, jakou jest nynější, na milodarech lidu, z něhož obyčejnou správou vymačkáme ročně milion liber šterlingů, několik deset neb snad sta tisíc liber.

Indie nemá konec konců žádného zastoupení a není s to, aby se ozvala. Nejmenší projev odporu jest velezrádou a z velikého národního shromáždění tropí si nevědomí, surovi toryové (Jingoisté) v dolní sněmovně (anglické) a novinách posměch. spílajíce mu. Anglická vláda v Indii jest až na malé výminky odstrašujícím příkladem, jak se nemá nakládati s podrobeným národem. Před 32 lety, když lord Iddesleigh a Salisbury vrátil Mysoru samosprávu, byla čaka, že přirozený správný běh rozhodne a zavládne, a Anglie konečně spatří, že slavná a veliká historie Indie se opět vrací a moc Indie roste a předstihuje Japansko. Ještě před 20 lety po strašném hladu z r. 1876—79 bylo důvodným naditi se, že budou splněny sliby královniny tehdy obnovené a že konečně ustaneme obyvatelstvo největší říše, jaká jest na světě podrobena, olupovati o vše, čím se stává život životem a že ustaneme vydávati je do milionů strašné smrti na pospas.

Nyní ovšem není žádné naděje na zlepšení. Mamon jako nenasytný moloch bude vládnouti, až se vše zhroutí. Není možná, abychom pokračovali v olupování země o blahobyt, jak se dosud děje. Není možná, abychom udržovali 250,000.000 lidí pod ničemnou, neoblíbenou a neschopnou vládou několika politických dobrodruhů. Neblahý systém, jejž jsme vedli, jako národ, ovšem nevědomky, se hroutí. Já (spisovatel) ač jen obyčejný Angličan, jenž jsem 25 let úsilovně se přičiňoval, aby onen způsob ovládání byl změněn, vítám nyní s radostí blížící se pád, neb on jest jedině možný konec hrůz, jež cizácké panství přináší.

Z angl. přeložil *Dr. K. Čermák.*

Jižní Slované.

Píše Št. Radić. (Pokračování.)

Tak mluví se v létě kolem ohně v hlubokém lese, nebo na prostranném pastvisku, a v zimě za tvrdým, dubovým stolem, anebo u starých teplých kamen, Málo jest sice již domů, těch starých velkých domů, kde jsou takové stoly a taková kamna, ale přece jsou ještě, a v nich dýchá se tak volně, jako v prastarém lese.. Ti, již takto mluví, myslí ještě mnohem více než vyslovují.

My totiž, lidé vzdělaní, čteme příliš mnoho a hromadíme tolik cizích myšlének a odporujících si dojmů, že slova naše jsou velmi zřídka věrným výrazem toho pravého našeho smýšlení. My zmrzačené své přesvědčení zdobíme dlouhými a pěknými frásemi, kdežto lid hlubokou myšlénku vyjadřuje úryvkovitou větou a vřelý cit lhostejným posuňkem. Proto se toho v jeho duši skrývá vždy mnohem více, než v prvý okamžik možno tušiti dle toho, co mluví. Ale právě ty skryté myšlénky jeho, jak praví Tolstoj, tvoří veřejné mínění, jelikož od nich k činu jest mnohem blíže, než od sáhodlouhých úvodníků novinářských.

Hlavní věcí zde jest, že lid ani v největším rozhořčení svém nezamýšlí záhubu pánů. Padne sice tu a tam slovo, že nejlépe by bylo vyhubiti všechny černokabátníky, ale pravá lidová a národní touha byla vždy a jest návrat pánů k lidu, jenž s ochotou by jim sloužil, jakmile by oni přestali sloužiti cizinci. Lid totiž dobře cítí, že již ve fysickém boji s Turky potřeboval vůdce a nyní, když bojuje se, jak se na venkově praví, pérem a paragrafem, nahlíží jistě více, že potřebují náčelníků tak schopných, jak jsou vůdcové nepřátelští. My jsme kuřata bez kvočny, stádo bez pastýře, vojsko bez generala; kdybychom v každém kraji měli jen jednoho opravdového vůdce, nebáli bychom se nikoho. Bůh ví, čím jsme se tak prohřešili, že právě nás zrazují vlastní naši lidé.

XI.

Lid tedy nazývá pány svými i tehdy, když pracují proti němu. Jsou totiž domorodci. A slovo „domorodec“ má na slovanském jihu zcela přirozeně náramně velký význam. Je-li mezi inteligencí a lidem roztržka, existuje mezi domorodci a cizinci nepřeklenutelná propast. Jak jsem již dříve vytknul, žili a žijí všichni jižní Slované v takových poměrech, že v nich musila se utvořiti tak pevná vzájemnost vůči všem cizincům, jaké máme málo příkladů. Nebezpečí od Turků a Maďarů, od Řeků a Italů a především od Němců, hrozilo a hrozí všem jižním Slovanům takovou měrou, že by nezasluhovali zváti se lidmi, kdyby nebyli pochopili spojitost a nerozdílnost všech svých zájmů.

Nebylo by však správné mysliti, že vnitřní tato jednota vůči cizincům utvořila se jen pod nátlakem vnějším, ve společném totiž nebezpečí a že lid proto považuje pány přece svými, jelikož zdá se mu býti prospěšnějším míti nad sebou domorodce než cizince. Pravá, hluboká příčina toho, že cizinci považováni jsou za element zcela rozdílný

jest v tom, že jižní Slované, jako Slované vůbec určují svůj poměr k ostatním lidem ne rozumem, ale citem.

My moderní lidé jsme tolik toho přečetli a když se scházíme, vyměňujeme jen své náhledy, stydíce se za jakýkoliv sentimentální projev, neváháme prohlásiti, že hodný cizinec jest nám mnohem milejši než špatný rodák, že každý vlídný a úslužný cizí člověk jest nám daleko dražší než surový nebo sobecký příbuzný. V politickém životě tento názor úplně převládl, takže považujeme za zásadu politické mravnosti cítiti se blíže stejně smýšlejícímu Němci, než různě smýšlejícímu Slovanu. Ale při všem tom nepřestáváme mluviti a psáti o rodině, o národě, o společnosti. A rodinou naši jest žena, nanejvýš ještě děti, národem naším politická strana, jíž náležíme, a společností naší ti, s nimiž právě pijeme sklenici piva, hrajeme partii billiardu anebo zapalujeme doutník ve vlaku. Dle pojímání lidového rodinou jsou všichni blízcí příbuzní. Národem jsou všichni našinci, všichni tedy, kteří mají společné potřeby a naděje, které mohou sdíleti společným jazykem. Když tedy v rodině člověk z lidu vidí darebáka, málo se zabývá jím, a mnohem více jeho ženou a jeho dětmi a vůbec ostatními příbuznými a k vůli nim odpouští i jemu. Stejně tak, když trpí pod útiskem nějakého úředního karabáčníka, táže se lid především po jeho matce a po jeho rodu, po tom, čím byl dříve, než stal se pánem. A konečně společnost pro lid neznamenají lidé, kteří se společně baví nebo jen společně myslí, ale lidé, již společně žijí, pracují, veselí se i trpí. Proto v tomto lidu nazvala se a nazývá se společností (zadruga, družina) onen celek, o němž jedni tvrdili, že jest rodina, druzí, že jest nějaká slovanská zvláštnost, třetí, že jest jen výsledek společného otroctví, kdežto na prvý pohled jest to instituce vyplývající ze zcela přirozených lidských poměrů. A přirozenými lidskými poměry lze nazývati jen ty, kde dává se přednost blízkému a známému před dalekým a neznámým, kde nikdy nepočítá se s člověkem ojedinělým, jako s nebe spadlým, s člověkem abstraktním, ale vždy jako s bratrem, přítelem, jako se sousedem a p. Anebo správně řečeno, kde vůbec se nepočítá, nýbrž cítí, kde lidé nehonosí se jen svým důmyslem, ale i svou láskou. Ve všech cizincích přicházejících na Balkan, viděli jižní Slované úplný nedostatek, dokonalé totiž ztělesnění vypočítavosti a prospěchářství. Proto utvořila se taková propast mezi domorodci a cizinci, proto lid k domorodcům počítá také pány, třeba je vidí zpravidla v řadách cizinců. „Vždyť oni to musí tak dělati, nechtějí-li viděti, by děti jejich mřely hladem. My také od nich nežádáme, by šli s námi, jen ať nejsou proti nám."

V této důležité věci lid tedy omlouvá úředníky citem rodiny. Nám, kteří jsme zvyklí jiné přísně posuzovati, zdá se taková omluva býti výsledkem mravní poloviČatosti. A zatím vyplývá z dobroty národního srdce, z té dobroty, jež tvoří nejsilnější pojítko společenské. U Francouzů jest největší pochvalou nazvati člověka duchaplným anebo aspoň inteligentním. U Němců požívá úcty především člověk vzdělaný, „sečtělý". U nás Slovanů dle národního pojímání přední místo zaujímá člověk dobrý.

Dobrota dodává zvláštního charakteru slovanskému lidu. Individualism zde nepronikl a nepronikne jistě nikdy, ale ne proto, že by jednotlivec byl nucen svoji individualitu zapírati, jelikož nemá se podrobovati ani kastám ani třídám. Myšlénky tedy a zájmy nejsou zde společny proto, že by tu nebylo silných povah, ale proto, že v celém životě vládne synthesa a ne analysa Neznamená to, že lid nedovede kritisovati hluboce a vtipně, ale lid nikde nežádá společné akce jménem jakéhokoliv názoru individuelního, žádaje vždy takřka všeobecný souhlas. Moderní zásada formální většiny jest slovanskému lidu naprosto nepochopitelna, tak jako nerozumí rozhořčené a rozčilené agitaci pro jednotlivé osoby anebo proti nim. Dle pojímání lidového jednak vůdčí myšlénky nemění se jako vítr a nevcházejí do hlav jen lidem privilegovaným a jednak každý člověk jest zároveň útvarem dob minulých, jakož i tvořitelem dob příštich. Tak zv. dědičnost není zde jednostrannou theorií, ale přirozeným životním faktem. Veškeré tedy rozumování lidové pojí člověka s člověkem a jen kypří půdu pro cit a lásku zásadně ke všem lidem, prakticky však nejvíce ke svým.

Svojich jest několik druhů. Předně jsou to příbuzní po krvi; potom ženitbou spřátelené rody, dále zvláštním přátelstvím, pobratimstvem totiž anebo posestrimstvem vázaní lidé, konečně kmotři a jejich rod. Tato první kategorie „svých" jest plna vzájemných úsluh a vzájemných povinností. Proto jest život mezi svými tak plný a třeba v něm bylo často mnoho útrap, neschází v něm ani chvil největší spokojenosti a dokonalého štěsti.

Zvláště něžný jest poměr a nejsilnější jest pojítko mezi bratry. Dle lidového pojímání mají i ženatí bratří žíti a hospodařiti spolu a rozdělí-li se z jakékoliv příčiny, mají se aspoň navzájem všemožně podporovati. Bratři, kteří se milují, zajišťují si již tím samým úctu a lásku všech; nenávidí-li se, vydávají se veřejnému opovržení, třeba měli jinak největší schopnosti a ctnosti. Ti, kteří nemají za přátele své bratry, stěží jich najdou mezi jinými lidmi. Národně lidová poesie a lidová literatura vůbec nejraději velebí svornost a lásku bratrskou anebo proklíná a odsuzuje výminečnou bratrskou nesvornost a nenávist.

Bratry pojí láska k matce a k sestrám. Účelem lásky a svornosti bratrské jest živiti v starosti matku a hájiti sestrám nevinné jejich mládí.

Žena vůbec přichází na přední místo teprve jako matka. Jako manželka bez dětí zůstává v pozadí a nemá-li dětí vůbec, nemluví se o ní nikdy s velkou úctou.

Druhá kategorie společenských pojítek jest sousedství a vše to, co v inteligenci označujeme slovem národnost a co lid vyjadřuje slovem „náš". V pojmu „náš" skrývá se i něžná láska k rodnému kraji i hluboká a přirozená oddanost k národu, k lidem totiž mluvícím rodným jazykem. O tom, jak lid pochopuje národnost, mluvil jsem již a zde dotknu se ještě krátce sousedství a pobratimstva.

Tak, jak dobrota má se především ukázati bratru, má se přímost a poctivost nejprve osvědčiti k sousedu. Sousedé zpravidla nejsou ani příbuzní ani spřátelení ženitbou, ani kmotři. A přece v jejich stycích jest tolik srdečnosti, že slovo soused u jižních Slovanů znamená tolik

jako přítel. Sousedé pomáhají si ve všem, začínaje půjčováním vozu i tažného dobytka, až ku vezdejšímu kousku chleba. Ti, již nedovedou žíti v dobrém sousedství, ztrácí svou dobrou pověst, není-li všeobecně známo, že vina jest na straně zlého souseda.

Zlý soused, toť dle lidového pojímání života neštěstí, podobné moru anebo jiné elementarní nehodě a to ne snad z ohledů materielních, nýbrž z příčiny čistě mravní, jelikož prý zlý soused „kalí vodu ve studni a radost v srdci". Jen zlá žena rovná se zlému sousedu.

Slovo „přátelství", jak jsem již podotkl, neexistuje mezi lidem v tom smyslu, jak ho užívá inteligence. Přátelství totiž není pojem individuelní, nýbrž společenský a přáteli mohou býti jen dva rody, jež navzájem se ženily a vdávaly.

Individuelní přátelství nazývá se bratrství anebo pobratimstvo, mezi ženami posestrimstvo. Přátelství vzdělanců vyplývá nejvíce ze společného zaměstnání anebo ze společných myšlenek. Vzdělaní přátelé jsou vlastně „kamarádi" aneb přívrženci jedné politické strany. V novější době stále častěji a častěji potkáváme u inteligence přátele, jež pojí žena anebo ženy, jak jest to tak často v západoevropských salonech, kde tací přátelé nazývají se zbožňovateli krásy.

Kdyby pobratim nebyl naprosto jist před podobným zbožňováním svého pobratima, nebyl by s ním pobratimem. Pobratimi totiž mají vždy společné tužby, často i společné hmotné zájmy, ale nikdy společných žen. Milenka jednoho jest sestrou druhému a naopak. Kdyby v lidu nebylo nic jiného než toto hluboké a opravdové pojímání přátelství, musili bychom se pokloniti jeho mravnosti při všech svých moderních theoriích o ethice a esthetice.

Posestrimstvo má zásadně týž charakter, ale v jednom se velmi různí od pobratimstva. Toto ženské přátelství navazuje se totiž z nejútlejšího mládí již od pěti, šesti let a zpravidla bohužel přestává, když se dívka provdá. Příčinu dlužno hledati v stísněném společenském postavení ženy, jíž nelze individuelně vystupovati, jakmile se jednou provdá. Pobratimstvo jest převážně hrdinská páska anebo aspoň páka k dosažení společných mužných snah. Posestrimstvo jest jarní kvítko anebo zlatý paprslek ranního slunce, jakoby nepatrná krůpěj po bodnutí špendlíkem do prstu*) nestačila zúrodniti půdu, by na ní vyrostl velký, mohutný strom doživotního přátelství. (Pokrač.)

*) Tak se totiž zpravidla posestrimstvo uzavírá.

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura

Em. šl. z Lešehradu: Písně na Pobřeží. Nákladem H. Kosterky, Vinohrady 1900. — Nejsilnějším dojmem, který ve mně vyvolala nová kniha pana z Lešehradu byl . . . prudký protest proti továrnické velkovýrobě básní. Nepravím to proto, abych autora ranil, ale proto, že se mi zdá na čase, upozorniti básníka upřímně na Malstrom unášející jeho loď, aby ji ještě v čas zachránil na volné moře. Neboť u panu z Lešehradu jest talent ne sice omračující a dosti jednostranný, ale přece zajímavý talent. Má zvláštní schopnost nadýchnouti několika prostými slovy náladu měkké tesknoty, tíživého smutku, mystického strachu, náladu, jež dlouho nepotrvá, jako dech na skle, avšak na několik okamžiků dovede zaujati mysl: a má zvláštní dar zpěvných, lehkonohých veršů, jejichž vlnění rythmické vnímáte více duchem než sluchem. A snad by dovedl i více . . . kdyby jeho psavost (během asi dvou let vydal básník osm knih, z nichž překlad básní Mallarméových sám byl by vyžadoval značné doby k uměleckému provedení) dovolila, aby přivedl svůj talent k plné platnosti. Proč se jmenuje nová kniha „Písně na poběží", neumím vysvětliti. Naznačiti alespoň přibližně její obsah je dosti nesnadno. Rozdělil bych si jej ve tři díly. V prvém představuje se básník jako snílek, odtržený od reality, visionář, somnambulista. Sen je mu životem, a život je mu snem. Skutečnost jest mu odporna a bolestna. Vyhýbá se jí, uchyluje se v samotu, a jeho „dlouhé, průhledné ruce blouzní na klávesách noci". V těch tajemných nocích, kdy sedá na pohovce nebo spočívá na lože zalit magickou září měsíce, přicházejí k němu jeho sny a jeho přízraky. Bolest vstupuje zavřenými dveřmi — osiřelý hoch zjevuje se v jeho jizbě a volá s pláčem svého otce. Marná touha jej navštíví — tiše přichází nádherná žena, aby nalila vody růžím ve váze. Strach, hrůza ho přepadá — z venčí vloupá se vrah a zabíjí básníkovu lásku. Soucit se v něm hlásí — básník vídá přede dveřmi ohyzdného žebráka a sáhá do svého srdce chtěje jej podarovati; v srdci je však prázdno a temno. Výčitky vystupují z podvědomí — vyhnanci v schátralém šatě a křičí do oken básníkových drsnými hlasy. Bolest, smutek, strach, pochybnost pronásledují jej stále jako stín a básník ubíhá před nimi do nejhlubšího sklepení, spouští se na dno vyprahlé studně své duše. „Já umřel dávno! Já nikdy nežil! Já přišel mrtev na svět . . ." (Hamlet). — V druhém díle sní básník, že je synem Božím a spasitelem, „jenž sestoupil s nebe, by

umřel na dřevě kříže za hříchy lidské". Prožívá úzkosti hory Olivetské, muka kříže, slávu na nebe vstoupení. Třetí díl přináší perspektivu lepší budoucnosti. Jaro klepe na okno básníkovo, láska vchází do jeho srdce, paprsek radosti v jeho duši, silné touhy se probouzejí, smělé plány staví . . . básník se smiřuje se skutečností, poznává krásy světa a paže maje „zocelený vichry" pouští se v zápas s bouřemi života. Thema, jak vidno, věčně nové a věčně staré, thema životních zápasů, Zlomených duší a Vybouřených smutků, klesání a stoupání, porážek a vítězství — thema, které bylo již a bude ještě zpracováno řadou různých individualit básnických nejrůznějším způsobem. Tak, jak je sbásnil pan z Lešehradu, dalo se vyjádřiti třemi nevelkými básněmi, třeba jen třemi básničkami jeho knihy. Není tu postupu a vývoje, přechodů a spojitosti, jsou tu pouze tři hotové fáze položené vedle sebe a spojené jen týmž mystickým oparem. Všechna čísla téže fase jsou pouhými variacemi jedné a téže nálady, variacemi v nejužším slova smyslu, připomínajícími na hru kaleidoskopu, v němž se několik barevných skliček kupí v obrazce stále jiné, ale tak si podobné, že za chvíli jednoho od druhého nerozeznáte a v paměti vám neutkví žádný. — Aparát představ, osob i věcí, s nímž autor pracuje, je uzoučký: mnich, žebrák, poustevník, cizinec, jinoch, žena, umrlec; síň, alkovna, sklep, studně, růže, ptáci a především měsíc, jenž se objevuje jako nezbytná rekvisita skoro v každé básni a je plavý, smavý, jedový, zlatý, plný, bílý, vyzáblý, střízlivý, čistý, jizlivý, smutný . . Obrazů původních a výstižných pořídku, za to mnoho násilných, nevhodných, nedokončených, dvojakých i vzájemně si odporujících. Příklady. „Hlubokým klapotem k tomu jim zpívá shroucené kolo písklivý nápěv". (Str. 13.) „Vytylé tváře (Bolesti!) zjizvené žalem." „Jsem zasuté město . . . a okovy visí na mojich rukou" (49). Něžné mé srdce" (10) a „srdce mé řvalo" (36). Někdy pokouší se básník docíliti nálady nejprimitivnějším způsobem: prostým vyjmenováním fakt. Viz báseň „Spasení" a jiné. Takovou báseň dovedl by přece napsati každý student, jenž si přečetl několik strašidelných historií! Jindy staví nás před takovéto záhady:

Žebravý mnich.

V chodbě potkal jsem mnicha,
pod paží nesl si missál.
Mne pojal vztek,
hledal jsem zbraň
a proklál jsem
jeho srdce.
V tom vklouzl do chodby měsíc
a used' u jeho nohou.
Tu vykřik jsem z duše
a prchl do sklepů.

Hledejte rozřešení — naleznete snad několikero, ale žádné, o němž byste věděli, neb alespoň tušili, že je správné. A nejvíce bolí poznání, že by byl autor dovedl napsati vše lépe, kdyby byl měl jen vůli a vytrvalost domysliti své myšlenky, domalovati své obrazy, vyciselovati

své výrazy — p r a c o v a t i j a k o u m ě l e c, nebo žíti svou trávu za rosy, sbírati své škeble za odlivu — t v o ř i t i j a k o b á s n í k, kdyby nebyl ruku jeho poháněl chvat a mysl jeho nutkala touha: napsati rychle zase knihu . . . Takto nacházím v celé knize sotva čtyři, pět čísel, na nichž mohu utkvěti s jistou zálibou. Básník obává se soudu „nad vším, co zmeškal jsem, co v srdci rozkvetlo a v květu zlomeno." (Přeludy.) Myslím, prvního soudu, že se nemusí báti, spíše druhého. A on ani neláme svých květů v rozkvětu, on je trhá ještě nerozvité, poupata, dříve než mohla otevříti slunci své kalichy. *En avant.*

Zikmund Winter: Miniatury. Humoresky a studie historické. V Praze. J. Otto. — Z našich historických beletristů je mi p. Winter nejsympatičtějším. Odkládám totiž jeho ballast beletristických aspirací (poměrně dosti nepatrný) velmi rád stranou, a co mi takto z jeho prací pod rukou zbude, je mosaika drobných detailů kulturně-historických, jimž nelze upříti zájmu. A pak jest ještě jedno vnadidlou, aspoň pro mne: archaické zabarvení jeho mluvy, jež přechází do knih p. Wintrových z pramenů, z nichž čerpá. Koho znavil korektní, šedivý, konvenienční sloh přítomné české beletrie, ten vítá baroknost a topornost archaické dikce jako osvěžení. Drobný život našich předků, v celé své malichernosti a směšné obmezenosti, vynáší p. Winter na světlo z domácích archivů. Srovnání s přítomností působí při tom s neodolatelnou komikou. Ti různí sousedé a babky, kantoři, písaři, bakaláři, erbovníci, hofmistři, rychtáři a jak se ještě ta drobná havěť člověčí jmenovala, paraduji zde v celé kondelíkovštině svých existencí, — ale při tom to hemžení je tak barevné, tak syté, pojato tak graciésně „s ptačí perspektivy", že tu názorně viděti, jak se píše kondelíkovština, aniž stojí autor sám na — jejím stanovisku. V přítomné knize podal p. Winter zvláště pěkně život studenta pražské university z XVI. věku. Jiná pièça líčí pražské slavnosti v témž století, zajímavě se čte též črta o cestování za starodávna, *Jiří Karásek.*

Friedrich Adler: Neue Gedichte. Nové tyto básně Adlerovy jsou již přes rok v rukou německého obecenstva, nicméně referuji o nich ještě nyní z dvojího důvodu, jednak pro vnitřní jejich hodnotu, jednak pro zajímavý vztah Adlerův k české literatuře. Adler rodák z Kosové Hory na Táborsku jest vychováním a smýšlením Němec. Literatura česká nezůstala mu nicméně cizí. Již v mladších letech přeložil Hálkovy básně, jež světla veřejnosti však nespatřily, za to tím vroucněji přilnul k Vrchlickému. Vydal v reklamové bibliotéce silný svazek básní Vrchlického v překladu vzorném. Vrchlický jediný došel plného ocenění u našich sousedů. Grün, Müller, hrabě Boos Waldek seznámili své krajany s tímto naším básníkem, neméně profesor Albert a jiní, ale nikdo tak dokonalým způsobem, jako Adler, jehož některé básně navzájem Vrchlický zčeštil ve sbírce „Hostem u básníků". Tato vzájemná obliba nedá se vysvětlit pouze osobními styky. Oba básníci jsou si spíše blízci svou povahou básnickou, velkou znalostí cizích literatur a podmíněným jí eklektismem, zvlášť však tlumenou harmonickou reflektivností a resignací. Jen že u Adlera tento rys jest celkem hned z po-

čátku jeho tvorby znatelný, kdežto u Vrchlického je patrný teprve v jeho pozdějších plodech básnických. Také skromnějším daleko obsahem děl svých liší se Adler od Vrchlického, jehož práce tvoří obsáhlou bibliotéku, kdežto Adler mimo tyto své „Neue Gedichte", vydal před lety toliko první sbírku svých básní a v překladech mimo Vrchlického pouze „literární bajky Tomáše Iriarta a Studenta paduánského Arnolda Fusinata". Pro muže as 44letého není to velká zeň, za to sporost tvorby své nahrazuje Adler obsažností. Jeho práce jsou vysoustruhované, každá báseň dílo umělecké, úsečně hluboké dikce a dokonalosti formy, která v ohromné lyrické literatuře německé má málo soupeřů. Adlera plným právem lze nazvat jedním z největších stilistů německých, co v době rychlého a proto také mnohdy tak povrchního tvoření tím více padá na váhu. Ani vlivu umdlené dekadence nepropadl, jeho resignace hrá v úsměvu člověka, jenž se propracoval k výši klidného světového názoru svého. — Žije od útlého mládí neustále v Praze, neušel ovšem prostředí neutěšených politických a společenských poměrů našich. Vír národnostních bojů strhl i jej leckdy s výše spravedlivého posuzovatele, také jeho Muza nadchla se v mnohem slavnostním spise našich domácích krajanů německých k leckteré německo nacionální básni. Ale tato národnostní poesie básníku nesvědčí, zní poněkud na plano. Je patrno, že jeho básnické měkké povaze ryk válečné polnice nesvědčí. Schází Adlerovi elementární síla propagátora, a přímý styk s lidem německým. Vůně země rodné se mu nedostává. Tím účinněji působí Adler tam, kde z něho mluví básník člověk. Snad nadejde přece jenom doba, kdy nebudeme mít zakalený zrak pro krásu, jež zkvétá na kulturních záhonech našich dnešních domácích odpůrců, tato výtka platí o nás tak dobře, jako o našich Němcích a pak básnický profil Adlerův vynikne ze své skromnosti a soběstačnosti tím jasněji. *Leda.*

Dr. Vilém Kurz: Šetřte uhlím! Sestaveno z prvých sedmi ročníků „Vědy a práce". V Praze, nákl. F. Šimáčka, 1900. Časová brožura. Ba, co více, vždycky dobrá rada v čas. Nejen že nás poučila letošní stávka o tom, kam vede nedostatek uhlí, nelze nikdy s důrazem dosti napomínati k šetrnosti. Šetřiti lze v domácnosti na topení, zavedou-li se lepší prostředky výhřevné (v knize uvedeny jsou zárové komory Kubalovy a kamna Novákova, Seykorova a Histinova s přísl. obrazci), ale v závodech a továrnách, zavede-li se spalování bez kouře, což je také ze zdravotních ohledu důležito ve větších městech průmyslových, zvláště v Praze. Patent R. Matterny a O. Skřivana je v té příčině pozoruhodný. Důležité je topení prachem uhelným, briketami z pilin a odpadků dřevěných, topení rašelinovými koky, petrolejem, plynem a v novější době též elektřinou. — Dle F. Srbka pojednáno o sušárnách, k čemuž připojeny výkresy. — Důležité je topení smetím a zužitkování odpadku ve velkých městech. — Konečně připojena jsou ochranná zařízení při požárech, záchranný žebřík pro továrny, rozprašovací nátrubek pro hasiče, patent Vejdělkův, prostředky hasící, hasič elektrický. 49 vyobrazení doprovází text, který je velmi jasný a poučný. V.

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Nechceme vést nové nářky a stesky; ty dnes cítí každý výrobní stav a pomalu již každý jednotlivec. Není zajisté trapnějšího divadla, než jaké nám dnes poskytuje celý ústavní řád. Život bují a rozlévá se kolem nás plnými proudy, ale zákonodárné sbory nejsou s to vtělovati ho ve formy a raziti mu cestu sociálními reformami. Tři léta trvá u nás zoufalá, až k umučení strašlivá stagnace. Každý ví, že dosavadní systém nadobro a definitivně ztroskotal, jen nahoře se řada feudálů a byrokratů stále ještě domnívá, že stát se dá dosud pohromadě udržeti státnickým uměním, jakému již před půl stoletím bylo odzvoněno umíráčkem.

Zasedání českého sněmu bylo 5. t. m. uzavřeno s bilancí naprosto passivní. Vyžádalo by mnoho místa, kdybychom se chtěli dotknout všech důležitých úkolů, jež na letošní sněm čekaly a z nichž mnohé čekají na své vyřízení, ne rok, ale deset, dvacet let. Otázka uhelná a otázka upravení učitelských platů nedostaly se ani k druhému čtení. Reformou volební nebylo ani hnuto, a to nejen reformou volebního řádu zemského, jež má být, jak se tvrdí, vlastně korunováním česko-německého smíru, ale ani reformou volebního řádu pražského, ba ani věcí tak samozřejmou, jako je zrušení nepřímých voleb v kurii obcí venkovských, a tím také, při odvislosti zákona říšského od zákona zemského, v páté kurii říšské rady. Celá řada elaborátů zemského výboru a návrhů poslaneckých padla pak úplně pod stůl. Tak zavedení zákonného pojišťování na případ nemoci, stáří a nezpůsobilosti k práci pro dělnictvo zemědělské, oprava čeledního řádu, zemská akce k povznesení malých živností, úprava platů a služebních poměrů úředníků samosprávných, změna některých zastaralých předpisů zřízení obecního, naléhavá oprava zákona chudinského, zamezení škodlivých kartelů a celá ještě řada věcí jiných. Činy, jež sněm vykonal, jsou vlastně dva: sešel se a schválil druhé provisorium rozpočtové, a rozešel se, schváliv třetí provisorium zemského rozpočtu. Poměry byly tak bídné, že se sněm nedostal ani k vyřízení řádného rozpočtu a musil tedy sáhnouti k třetímu provisoriu, věci to v parlamentním životě vůbec nezvyklé, a že se rozešel v době, kdy komise jakž takž nějaký pracovní materiál sehnaly. Všechen drahocenný čas, jenž byl sněmu zrovna mathematicky vyměřen, byl v pravém smyslu slova zabit nekonečnými řečmi při prvém čtení, při čem maršálek projevoval na patrný pokyn s hůry takovou liberálnost, jaké není příkladu. V druhém čtení bylo projednáno celých 12 předloh rázu více méně podružného.

Příčin této neplodnosti je několik. Je to předně předpotopní jednací řád, jenž všechnu sněmovní agendu vydává na milost i nemilost zemskému maršálkovi; je to neudržitelný státní systém finanční a z toho věčně rostoucí deficit zemský, při jehož uhražování dostoupily zemské přirážky obnosem 55 haléřů

z každé koruny přímých daní krajního stupně napjetí a hospodaření na účet pokolení budoucích kontrahováním nových a nových dluhů je přece také pro delší dobu nemožným. Jednou z hlavních příčin jest však také česko-německý spor, v jehož znamení letošní zasedání sněmu stálo. Ba možno říci, že toto zasedání, jež dosáhlo politického vrcholu při jednání o návrhu dra. Pacáka na upravení jazykové otázky při soudech a státních úřadech v Čechách, nebylo ničím jiným, nežli pokračováním smiřovacích konferenci Koerbrových a nepřetržitou generální debatou o podmínkách jazykového a národnostního klidu zbraní v této zemi. Debata ta skončila naprostou disharmonií a vzájemné protivy se jí jen ještě přiostřily.

Ukázalo se to ihned při svolání říšské rady, jež se stalo 8. t. m. Prvním činem vlády Koerbrovy tu bylo, že podala tři osnovy zákonů: na upravení jazykových poměrů u zeměpanských úřadů v Čechách, po druhé na Moravě a konečně na zřízení krajských vlád v Čechách. Věc tato sama vyžaduje samostatné úvahy, ale zde stačí poznamenati, že lex Koerber, jejž německá levice přijímá více méně příznivě, naprosto nevyhovuje požadavku národnostní rovnoprávnosti a rovnocennosti, že v Čechách zavádí tlumočníky, systém to nejen potupný, ale také naprosto prolamující moderní zásadu bezprostřednosti, že na Moravě ponechává v celém rozsahu veřejné správy vnitřní úřední řeči němčinu a že o Slezsku se ani slovem nezmiňuje. Důsledkem této osnovy bylo, že mladočeský klub na říšské radě vplul s rozpjatými plachtami do obstrukce; ale účelem této obstrukce není satisfakce určitě formulovaná; v téměř není v klubu jednotnosti, a je známo, že co jedno křídlo (Pacák, Fořt) volá po rovnoprávnosti dvojjazyčné, volá druhé (Kaizl a j.) po rovnoprávnosti jednojazyčné; účel obstrukce, nehledě k několika motivům čistě osobním je spíše negativní: provést dynamický důkaz, že nejen proti vůli německé levice, ale také proti vůli klubu mladočeského není žádného parlamentního jednání. Že pak mladočeská obstrukce není nesmířitelna, ukazuje řada výminek, jež učinila; tak hned oprava živnostenského řádu a osnova na zkrácení doby pracovní v dolech byly z obstrukce vyňaty a pod vedením velkostatku zahajuje se právě jednání o podmínkách, za jakých by Mladočeši svolili k přikázání osnovy Koerbrovy zvláštnímu výboru. Jiná je ovšem otázka, do jaké míry je obstrukce výhodna. A tu jsme u kořene nezdaru mladočeské politiky, soustřediví všechno své snažení na politiku jazykovou a opomenuvší mít pohotově druhé želízko v ohni, nehledě ani k tomu, že jazykový boj znovu byl zahájen v čas nejvýš nepříznivý za odporu všech mocí vnitř i za hranicemi.

Hlídka školská.

— vr. — V oboru obecného školství, potlačovaného, deformovaného s jedné strany vlivy vládnoucího systému byrokratického, jako ohrožovaného s druhé strany klerikalismem, jest jediný zjev potěšitelný: šířící se, třeba pozvolna, mohutnící, utužující se organisace výkonného a důležitého činitele na této roli, učitelstva. Vyrostla z nepatrných počátků, zrodila se ve dvou třech hlavách nespokojených ojedinělců, ale životní její tuhost pevně se založila a zakořenila trvale v půdě, která aspoň v jistém ohledu byla považována za půdu mrtvou, to jest za passivní vůči vlivům a proudům moderních ideí sociálních. Dnes utváří se formace učitelstva, s kterou naše veřejnost již snad počítá, dojista zítra počítati bude nucena. Učitelstvo prodělává obrozenský proces, to je karakteristický rys učitelského hnutí, jehož odrazem je přítomná nová organisace a to dlužno s náležitým důrazem připomenouti vůči těm žurnalistickým zprávám, které konejšily naši nezasvěcenou veřejnost, že jedná se tu

pouze o umělý rozruch, způsobený pp. Frumarem a Benešem, těmito dvěma funkcionáři „Ústředního spolku jednot učitelských v Čechách“, kteří sami pouze neseni byli proudem vzniklým před nimi a mimo ně. Nikoliv umělé rozdmychování, ale probuzení stavovského vědomí přivodilo dnešní hnutí. Před pěti léty z tichého ústraní žamberecké poslal do světa neznámý skoro dosud autor knihu „O sebevědomí učitelském“, knihu nezvyklého titulu i obsahu. Pět let zdálo se, že hozeno tu bylo zbytečně na půdu tvrdou heslo, o němž i optimisté nedoufali, že by se ujalo. Avšak kniha Janova přes klidnou svoji jazykovou formu měla mnoho tiché nálady revoluční, ahy nerozžehla jiskry v popelu. Embryo obratu v půdě dřímalo, očekávalo jen podmínky a podnět k svému probuzení. Než autor knihy „O sebevědomí“ sklonil svoji hlavu, nadešla chvíle ve vývoji učitelstva rozhodná: počátek vnitřního přerodu a organisace stavovské. Nastalo probouzení se učitelstva, které tradicionelně a sociálním postavení znehodnocováno bylo na stav, který má pouze sloužit a mlčet, v každém případě loyálně sloužit každému, národu, vládě i církvi a v této službě mlčky snášet všecko, co se mu kdy zlého dává, nebo dobrého bere. Učitelstvo vrací se s plnějším vědomím samo sobě, svému kulturnímu poslání – toť smysl učitelského hnutí. Uvědomováním si sociální bídy vzrůstá také touha po spravedlivém ukojení materielního i moralního hladu, proto den ode dne hlasitěji volá učitelstvo, žádajíc na kompetentních faktorech vyprostění z nedůstojného jha, které podlamuje zdar jeho práva ve škole i mimo školu mezi lidem. S vědomím, že požadavky jeho jsou příliš dobře oprávněny, poctivy a skrovny, než aby mohly býti přehlíženy a vůči kulturnímu úkolu, který učitelstvo vykonává, roste a přibývá intensivně té síly, která učitelské akci dává ráz pevné odhodlanosti a vytrvalosti. Vidíme, že první nezdar, s nímž potkala se ve veřejnosti otázka učitelská, neodstrašil ani v nejmenším učitelstvo od dalších podniků a neochromil nikdež, nýbrž jen posílil energii organisace učitelské. Hnutí, domáhajíc se úpravy vlastních poměrů učitel., nepřestává na činnosti této, sloužíc zároveň zájmům národním. Toho příkladu bylo uvedeno již dosti. Jest nám tu uvésti jeden z Moravy. Uč. mor., shromážděné na schůzi del. 7. čce. 1899 v Kyjově, prohlašuje, že „vzhledem k nynějším poměrům národohospodářským má za svou povinnost, rozšířiti působnost svou mimoškolskou i na toto pole národní samostatnosti, a prohlašuje, že chce pracovati spolu se všemi kompetentními orgány společenskými pro povznesení národní ekonomie ve všech oborech učitelstvu přístupných. Za tou příčinou učitelstvo žádá pro své další vzdělání sl. národohospodářskou společnost, aby ob čas konala bezplatné národohospodářské kursy, jichž by učitelstvo účastniti se mohlo, a aby zprostředkovala, by učitelstvu dostalo se laciných knih a časopisů národohospodářských. Zároveň žádá i sl. zemědělskou radu moravskou, aby učitelstvo v této jeho působnosti sama mravně i hmotně podporovala; zejména žádá, aby se dostávalo každé správě školy zdarma po výtisku „Mor. Hospodáře“ za příčinou stopování otázek hospodářských i národohospodářských. Taktéž žádá vys. sněm zemský, by zřizování pokračovacích průmyslových a hospodářských škol všude hmotně podporoval, kde podmínky přiměřené k tomu jsou.“

Zdravotní hlídka.

U Otty v Praze počal vydávati docent Dr. Haškovec zvláštní sbírku, pod názvem „Lidové rozpravy lékařské“. Ve sbírce má býti popularisována věda lékařská. Jeden z nejtěžších úkolů. Dosud vyšla tři čísla nové sbírky. První vyplněno je prací prof. Alberta: „Zdroje lékařského vědění a umění“. Skvělým slohem vyličuje pan profesor vznik lékařské vědy a její zásluhy

o lidstvo. Je nejvyšší čas vysvětliti, co věda lékařská je a čím býti má, aby lid nechodil v dlouhých procesích za falešnými proroky, tak zvanými přírodními lékaři, jichž řadu načal v tomto století graefenberský sedlák Priessnitz a nejnověji zakončil prelát z Worishofenu Kneipp. Je potřebí říci lidu, že nejlépe učiní, svěří-li se poctivému a zkušenému lékaři. Prof. Albert vylíčil lékařství jako jednu z nejdůležitějších a nejpotřebnějších věd — jako chirurg líčí v úvodě své práce, jak to vypadalo dříve se životem jednotlivce, dokud nedosáhla věda ranlékařská té výše, na níž jest dnes. Autor líčí, jak lidé se zahaceným, přenoženým, uskřinutým střevem zmírali v útrapách hrozného miserere a hle dnes, chirurg s lehkostí eskamotéra otevírá všecky dutiny lidského těla, dnes jeho um a jeho nožík zachraňuje tisíce nešťastných nemocných, již druhdy bez výminky propadli smrti. Věda lékařská propátrala a probádala cele nitro člověka, ví, kde která žilka počíná a kde ústí, ví, kde který nerv může se ozývati buď pohybem nebo pocitem, bolestí; proto dovede chirurg svým nožíkem prodrati se záplavou podkožního vaziva a pletení cev k místu, kde tkví a sedí bolestná, vražedná choroba. Lid neváží si svého záchrance tak, jak by měl. Věří více lžiprorokům, kteří dělají s jeho tělem, s jeho nemocí různé kejkle a zatracuje ty, kteří mluví pravdu. Pravdu snésti je těžko vždycky, natož takovou pravdu, která hlásá poctivě a upřímně: „Z té a z té choroby se neuzdravíš.“ Nemocný tiskne na svou hruď každého, kdo slibuje mu bezpodmínečně zdraví a zánik bolesti. Šarlatán, přírodní lékař, slibuje pomoc v několika dnech, v několika nedělích, léčí a léčí, až nad nebohým nemocným se smiluje spravedlivá smrt. První číslo nové sbírky stojí za čtení, je parátní, je volavkou, ale je na něm viděti, že mluví v něm profesor lékařství, a ne prostý, praktický lékař, jenž je stále ve styku s nejnižšími vrstvami lidovými. Druhé číslo sbírky vyplňuje úvaha docenta Dr. Fr. Scherera „Hygiena dětského věku“. I. díl. Hezká a pilná je to práce, ale poněkud zavání příliš katedrou. Pro lid se má mluviti a psáti pokud možno srozumitelně a hbitě a nesužovati mysl prostého čtenáře velkou učeností, bořící se v theorie, které jsou vždycky šedivé. Třetí číslo tvoří práce Dra L. Baťka z Králové Hradce: „Zdravotnictví veřejné a lékaři obvodní. Zkušenosti venkovského lékaře.“ V této knížce vylíčen jest jeden z moderních trpitelů sociálních. Obvodní lékař, který sloužiti má samosprávě, je ukován k práci od rakouského centralismu. R. 1870. daly ústavácké vlády uzákoniti přísně centralistický zákon zdravotní a na patronu tohoto zákona nabíjely zemské zdravotní zákony. Dařilo se to v zemích vládám z těžka. V království Českém teprvé r. 1888. byl uzákoněn památný zákon o organisaci zdravotní v obcích a okresích tohoto království. Český zákon zdravotní je jakž takž autonomistický, ale za to přistřihla tuto autonomii vláda zvláštními instrukcemi, které jsou čistě centralistické, tudíž zákon český v ničem si nezadá ku př. se zemským zákonem moravským, jehož autorem je Čech, p. sekční přednosta Dr. Kusý z Dúbrav, v němž nalezla vláda rakouská věrného a dobrého služebníka, že lepšího si ani nemůže přáti. Zemský výbor království Českého a jeho zdravotní referent nevšímá si centralistického řádění vládního v Čechách a při tom hlásá se lidu, že nejvyššími strážci autonomie zemské jsou ti šlechtici a ti občané, již tvoří „gremium zemského výboru“. Až jednou bude někdo chtíti poctivě vylíčiti národu českému velkého autonomního hrdinu, Dra Eduarda Grégra, učiní nejlépe, dolíčí-li poctivě a suše činnost jeho jako přísedícího zemského výboru a českého zdravotního referenta. Co v zákoně autonomního ještě zbylo po „opravách“ vlády, to pan doktor „doopravil“. Dnes obvodní lékař slouží centralistické vládě a útraty platí obce a české okresy. Vláda poručí a kde který obecní a okresní starosta poníženě sklání hlavu. A ty vyhlašovaná, spasná, veliká autonomie, kde jsi? Před voliči se to mluví pěkně a plnými ústy o Českém státu, ale skutek, utek. Obvodní lékař za velké své práce je mizerně placen a ozve-li se,

zvedá na něho kámen kde kdo: slavná vláda i slavná autonomie. Dr. Batěk nakreslil obraz obvodního lékaře ve světlém plainairu a mluví i napsal jenom pravdu i podal některé pokyny, jak dalo by se pomoci, jak by se dalo brániti úpadku lékařského stavu a české autonomie. Jsme jen žádostivi, zda výtečně psaná brožura Bafkova nezůstane hlasem volajícího na poušti. Máme těžké a tvrdé dlouholeté zkušenosti . . . vl. –

Z naší doby.

Seznam míst v král. Českém, kde jest více jak 100 obyvalelů obcovacího jazyka českého, ale kde počet nedosahuje ¼ obyvatelstva.

	Němců	Čechů		Němců	Čechů
Liberec	28.297	1613	Třešňovec Horní	1.007	118
Ústí n. Labem	21.841	567	Landškroun	5.636	184
Krásné Březno	3.254	356	Litoměřice	10.004	1191
Horšův Týn	2.685	229	Lovosice	3.721	501
Česká Lípa	10.021	305	Litrbachy	1.818	165
Zákupy	1.664	105	Piňovany	453	115
Broumov	6.703	171	Ulice	640	100
Mosty	12.211	2493	Vlkýš	2.050	224
Havraň	2.058	295	Blatnice	769	164
Bečov	935	195	Mantova	611	151
Komořany	1.028	477	Sekeřany Dolní	909	177
Litvínov Dolní	972	202	Stodo	2.126	230
„ Horní	7.126	223	Chotíkov	565	102
Slatinice	1.170	218	Kolešovice	1.587	164
Vráta	426	135	Něm. Bělá	1.083	126
Liběchov	869	223	Jedlová	1.931	255
Štětí	1.572	150	Prachatice	3.123	976
Něm. Vyskytná	1.120	335	Vimperk	3.768	503
Smrčná	654	160	Hrádek (Chrastava)	3.502	116
Štoky	1.262	276	Franzensdorf	1.714	219
Röhrsdorf	1.587	166	Hodkovice	2.869	224
Grünwald	3.251	240	Růžodol II.	2.445	134
Smržovka	5.814	245	Postoloprty	2.836	553
Polubné	4.665	284	Březno	367	118
Přichovice	3.335	266	Kounov	906	126
Šumburg	2.326	695	Žatec	12.331	689
Tannwald	2.914	193	Albrechtice	407	105
Hostinné	3.794	246	Rokytnice	1.043	120
Vrchlabí	5.280	335	Jedlová	789	101
Vidochov	772	154	Harachov	1.550	180
Tuchéř	1.077	246	Roketnice	7.184	189
Kaplice	2.169	187	Lhota zálesní	1.139	135
Ervěnice	1.870	105	Bilina	6.248	337
Chomůtov	12.233	412	Kozly	1.257	281
Dubenec	1.112	207	Světec	3.036	711
Hradiště	995	104	Bruch	1.671	160
Bezvěrov	524	138	Jeníkov	3.300	356
Brzín	832	112	Hroby	1.970	260
Krumlov	6.882	1402	Ledvice	3.009	595
Střítež	487	107	Osek	7.074	1398

	Němců	Čechů		Němců	Čechů
Košťany	2.044	369	Bystřany	2.825	230
Šanov	2.499	111	Šenov Kamenický	4.771	198
Řetenice	2.217	456	Podmokly	8.205	746
Teplice	15.906	901	Děčín	6.477	216
Trnovany	4.735	710	Poříčí	2.175	100
Novosedlice	3.554	432	Trutnov	12.283	860

Jak pochybená a bezdůvodná jsou ustanovení o připuštění jednojazyčného jednání v obcích obývaných obyvateli obojího jazyka, dokazuje výpis míst, z nichž jen místa ve dvou okresech uvedu.

okr.: **České Budějovice**:

	Němců	Čechů
Vráta	426	135
České Budějovice	11.642	16.585
Dubíkov	220	136
Vrbny české	105	58
Mokré	263	91
Dvory Haklovy	140	114
Hodovice	408	277
Homoly	479	316
Litvínovice	248	82
Mladá	672	702
Radošovice	173	96
Roudné	130	39
Rudolfov	781	628
Záboř	775	77
Rožnov	395	223
Čtyry Dvory	264	1070

okr.: **Štoky**:

	Němců	Čechů
Plundorf	184	37
Vyskytná Něm.	1.120	335
Schützendorf něm.	277	252
Dobrodín	466	191
Hybrálec	514	81
Bedřichov	683	247
Dvorce	154	41
Jiřín	174	107
Petrovice	301	41
Šlapanov	580	55
Střítež	775	374
Ždírec	386	81
Smrčná	654	160
Hubenov	223	153
Štoky	1.262	276
Waldhof	148	59
Vižnice Dolní	318	75

Tu přec lze předpokládati, že v těchto místech jest dvoujazyčné úřadování i za nynějších poměrů možné. Dr. J. Slavík.

Pracujících v Rakousku: 900.000 textilníků, 870.000 potravodělníků, 420.000 horníků a hutníků, 820.000 stavebníků, 1,320.000 kovo- a dřevoděl-níků, 53.000 grafických dělníků, 79.000 lučebních a 7,250.000 zemědělských, zahradnických a j.

Dráteníčkové. Noviny zaznamenaly zprávu z Berlína. Policie berlínská si všimla života slovácký dětí, dráteníčků. Zpozorovalo se, že ty děti vypadají bídně, že nejspíš trpí hlad, a začalo se pátrati. Vypátraly se věci truchlivé. A naše noviny to zaznamenaly. Ovšem, ubozí dráteníčkové, nešťastné děti slovácké, zaváté do ciziny bídou! Jak se jim tam asi zle vede v německé dvoumilionové metropoli, mezi cizími lidmi cizího jazyka! Ubozí Slováčkové! Ale . . . jak pak se těm ubohým Slováčkům vede u n á s? Mezi bratry pokrevními, příbuznými po řeči i rodě? Myslím, že u nás ani se ještě nespozorovalo, že dětí ty vypadají bídně, že se toulají celé dni žebrotou, spějí někde v peleších a chlévech jako zvířata! Slovanské naše vědomí začíná u těch slovanských bratrů, kteří mají sílu. Ale otrhané děti slovenské, rok co rok sem posilané ustáleným proudem, které nám pod nohama se válejí v blátě ulic pražských? — začíná také u nich nějaká slovanská vzájemnost?! Čes. Stráž.

Tiskem Rosendorf a spol. v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, POLITICKÁ A SOCIÁLNÍ.

Ročník IX. 1. června 1900. Číslo 17.

Líc a rub dobrého zákona.

Jest zajisté dobře podrobiti kritice zákony a jich provádění, jakož i sdíleti se veřejně o zkušenosti, zákonem tím neb oním nabyté a přispěti ku jeho objasnění, po případě i k zdokonalení a opravě. Proto článek pana S. na str. 493. a 494. tohoto listu přichází zcela vhod a to tim spíše, že zákon ze 16. I. 1896. č. ř. z. 89. ex 1897, jednající o porušování potravin a věcí denní potřeby, byl již předmětem mnohých stížností kupců, obchodníků i výrobců.

Hlavní stížnosti jejich bylo to, nač v článku zmíněném se poukazuje, totiž že bývá žalován prodavač zboží, jenž není falšováním vinen, a že se tím stavu obchodnickému děje veliká křivda a urážka. Kdežto ve stížnostech bývá žádáno, aby praxe vzhledem k provádění zákona byla změněna, poukazuje se v článku S—ově přímo na § 28. zákona jako původce většiny svízelů ze zákona toho plynoucích. V § tom se stanoví, že „zkušební ústav, shledav skutkovou povahu některého trestního jednání (rozumí se dle § 9. až 18.), má věc oznámiti státnímu zastupitelství".

Ustanovení to — myslím — není tak zlé, jak se pan S. domýšlí. Ústav totiž obdrží ukázku zboží ku prozkumu i s příslušným oznámením, od koho zboží jest; shledá-li, že je zboží porušeno, postoupí akt státnímu zastupitelství, jež teprvé má ovšem vyšetřiti, kdo je vinníkem a podati žalobu.

Ale právě toto vyšetření jest velice obtížné, jak jest samozřejmé. Koná-li se na př. u obchodníka A. prohlídka a vezme-li se vzorek zboží ku prozkumu, musí se hned napsati jakýsi protokol, v němž se uvede jméno obchodníka, pojmenování zboží, cena prodejná, event. od kterého velkoobchodníka či továrníka zboží se odebírá (což nutno doložiti fakturou). Vzorek s protokolem předloží se politickému úřadu, jenž jej dodá zkušebnímu ústavu, a tento tedy jej podrobí prozkumu. Po 2—3 týdnech, někdy i později (!) oznámí týž, že je zboží porušené (nepravé). Teď má se rozhodnouti, kdo je falšovatelem: prodavač či

výrobce (velkoobchodník)? Obyčejně podá se žaloba na oba a ponechá se soudu o vině rozhodnouti.*)

Že tomuto bývá tím nesnadný úkol přidělen, jeť jisto, a to hlavně proto, že od doby, kdy byla v krámě prohlídka vykonána, až do doby, kdy zkušební ústav učiní oznámení, uplyne dlouhá doba, i že se soudu dostane nedostatečný průpravný materiál, jejž si pak sám musí povoláváním různých osob shánětí. Má-li se zabrániti mnohým nepříjemnostem, které se prováděním zákona obchodníku způsobují, jest v prvé řadě nezbytně nutno, aby celá procedura co nejvíce se zkrátila, aby vyšetření dělo se tempem co nejrychlejším. A tu zase je třeba, aby vzorek zboží byl vyšetřen po případě hned a tak aby další opatření, vyšetření a p. mohlo se ihned státi. To při nynějším zařízení zkušebních ústavů není možno; neboť že nepostačí 2 ústavy pro celé Čechy, jest jisto: jsouť oba ústavy prací tak přetíženy, že nepostačí vzorky dodávané zkoumati. Tedy musí přirozeně nastati jich rozmnožení. Tu však se namítne, že by vznikl tím veliký náklad, kdyby ústavy takové měly se zřizovati i ve venkovských městech. Ovšem, kdyby byly tak veliké a s tak četným personálem jako jsou Pražské. Než pro venkov stačí malé; ba není třeba ústavů, nýbrž pouze o s o b o d b o r n ě v z d ě l a n ý c h, které by se zkoumáním věcí pod zákon z r. 1896 patřících zanášely a právoplatná vysvědčení o nálezech vydávaly.

Na takové osoby pomýšleno hned při vydání zákona zmíněného, kde v § 2. stojí: „Zákonodárství zemskému ponechává se, aby určilo, které samosprávné korporace mají ustanoviti zvláštní, do přísahy vzaté orgány pro vykonávání zdravotní a potravní policie". Ve většině zemí (i sousední Moravě) byl již uzákoněn zákon zemský, který ukládá obcím ustanovení takových tržních komisarů (dozorců) a je známo, že r. 1897 předložila vláda i českému sněmu návrh takového zákona, proti němuž se obce šmahem vyslovují. Pokud se týče f i n a n č n í s t r á n k y, jednají správně: centralistická vláda chce, aby obce si takové orgány platily, ale jisto jest, že by jich vláda pro sebe využitkovala, jako to dělá s obecními a obvodními lékaři, jimiž de facto vladnou páni okresní hejtmani. A proto souhlasím, když obce nechtějí takové orgány ustanoviti a je vydržovati.

Ale co do v ě c i jest takových orgánů třeba, ponevadž nestačí prohlídka lékařem vykonávaná a ježto takový chemik může provésti méně obtížné zkoušky hned. Ovšem musili by to býti skuteční potravní chemikové či znalci, o jichž vzdělání jedná výnos ministra vyuč. ze 13. října 1897 č. ř. z. 24., a ne lidé, kteří majíce jen měšťanskou školu odbyli nějaký 3—4měsíční kurs, jakou kvalifikaci vládní osnova předpisuje pro dozorce potravní, jež by obce měly jmenovati. Toto vzdělání stačilo by snad pro osoby, které by byly potravním znalcům přidělány.

Myslím si organisaci asi takto: Pro každé okr. hejtmanství, po případě i pro dva tři okresy menší jmenován byl by potravní chemik, pro

*) Nemluvím tu ovšem o případech zcela zjevných. Na př.: v krámě K—ovi byl vzat vzorek tlučeného pepře, o němž K. výslovně udal, že si jej sám tluče. Pepř byl smíšen s cizími látkami. Tedy patrně falsoval si jej kupec ten sám.

něhož zřídila by se laboratoř, a jemuž by se přidělily 2—3 osoby se naznačeným nižším vzděláním. Instituce taková doplňovala by vhodně zdravotní sbor, totiž okr. lékaře a zvěrolékaře, jimž by i při konání jich služby prospěla (na př. při podání dobrého zdání o vodě, o mase, a p.). Chemik konal by inspekční cesty po okresu, provedl by hned na místě zkoušky lehčí (mléka, mouky, krupice a j.) a učinil náležitá opatření. Tím by se procedura zkrátila. Nalezl-li by, že zboží je dobré, neučinil by dále ničeho; zjistil-li by, že není správné, zabavil by je ihned a zavedl řádný protokol; kde nelze zkoušku hned vykonati, vzal by si vzorek ke zkoumání, eventuelně zaslal do ústavu zkušebního.

Tu se mi však zase namítne, že tím by ještě obchodník nebyl chráněn před zbytečným potahováním k soudu. To je pravda; ale lze tomu snadno pomoci jednoduchým nařízením: svěřiti přípravné vyhledávání politickému úřadu, jenž by teprve tehdy věc předal soudu, když by nabyl přesvědčení o trestnosti skutku, resp. zjistil, kdo zboží falšoval. Je dobře, že potrestání vinníka svěřeno soudům, poněvadž tresty politickým úřadem uložené nemají v očích obecenstva té váhy; ale není dobře, že celé vyšetřování svěřuje se státnímu zastupitelstvu. Ať třeba dle § 28. oznámí zkušební ústav nález soudu, tento pak může dobře vyžádati si na příslušném politickém úřadu předběžné šetření, a teprvé podle jeho výsledku mohl by státní zástupce žalobu vznésti či vše ad acta uložiti.

Jest však ještě jeden prostředek, jímž může sebe obchodník uchrániti zbytečného před soud pohánění, totiž ten, že *dá si zboží prozkoumati* v ústavě zkušebném a zjistiti tedy, je-li dobré čili nic. Koupí-li na př. ve mlýně pšeničnou krupici, dá si zjistiti, není-li falšována rozemletou kukuřicí anebo koňským zobem. Je-li to čistá krupice pšeničná a nezfalšuje-li ji dodatečně sám, nemusí se ovšem žádné prohlídky báti. Na tento prostředek odkazuje obchodníky sama vláda, jen že je tu jedna veliká překážka: vysoké poplatky za vyšetření. (Tutéž vadu má ovšem prozkoumání zboží u soukromých potravních chemiků.) Vláda chce ústavy vydělávati; jen některé sazby jsou 1—2 K, všechny ostatní přes 3 K až do 20 K! Má-li ústav zkušebný prospěti obyvatelstvu i obchodnictvu a dostáti svému úkolu, nutno sazby značně sníziti, ne-li úplně zrušiti: náklad na bezplatné zkoušky nahradil by se státu stonásobně na jiné straně. Kdyby se umožnilo obchodníkům dáti si kupované zboží prozkoumati, užívali by jistě příležitosti té hojně, aby se uchránili potahování před soud, a tím by se dosáhlo ihned dvojího: jednak by výrobci chránili se falšovati své zboží aneb je pod nesprávným označením vydávati, jednak by měly soudy méně práce.

Ostatně toto usnadnění prozkumu zboží ve zkušebních ústavech je nutné ještě z jiného důvodu, totiž aby zjistilo se přesně, kdo zboží falšuje anebo kdo prodává věc neodpovídající požadavkům zákona. Dnes na př. odvolává se obchodník, že koupil zboží tak, jaké je, od výrobce či velkoobchodníka, kdežto tento tvrdí, že má zboží dobré. Kdo je falšovatelem, je mnohdy nesnadno rozhodnouti, jak jsem již upozornil; proto soud raději žalovaného osvobodí a — škodu odnese obecenstvo.

Z pověděného vysvítá tedy, že dle mého skromného mínění dalo by se od posavadních svízelí, jež ze zákona zmíněného plynou, pomoci: 1. když by se předběžné vyšetření celé svěřilo politickému úřadu; 2. když by byli ustanoveni potravní chemikové v přiměřeném počtu pro celou zemi; 3. když by byly zrušeny, po případě značně sníženy poplatky za prozkum zboží v ústavech zkušebních, aspoň pro obchodníky.*)

Ať se o návrzích tuto podaných soudí jak chce, jedno snad mi nikdo neupře, totiž snahu, prospěti dobré věci, a proto jsem si dovolil napsati toto své mínění, ježto v zájmu všech jest si přáti, aby brzy nějaká náprava nastala, nemá-li se zákon minouti svého účele a cíle.

Dr. V. Preininger.

Jan Rapp,

c. k. dvorní rada, rytíř řádu Leopoldova a c. k. vrchní státní návladní ve výslužbě. Příspěvek k dějinám rakouské judikatury. Z paměti českého publicisty.

Napsal J. Arbes.

> Národ nezasedá sice na lavicích, na kterých se rozhoduje o právu; ale majestátní oko jeho bdí nad vykonavateli práva. Ačkoli nikdy není soudcem stran, jest přece vždycky soudcem soudců. *Beaumarchais.*

Trvám, že v zemích koruny české není člověka, který všímaje si veřejných záležitostí neznal by jména — jako není v Praze snad ani jediného, jen poněkud všímavého obyvatele jakéhokoli věku a zaměstnání, kterýž by muže toho neznal osobně, aniž na mnoze věděl nebo tušil, kdo to vlastně jest.

První část své popularity děkuje muž ten někdejší své činnosti úřadní, druhou část pak vyjímečnému svému exteriéru. Neboť kdož medle neznal by v Praze asi sedmdesátiletého, poněkud přihrbeného, ramenatého muže, s nápadně čihavýma, pichlavýma očima, kterýž vždy vzorně vyžehlen, batolivá se podagristicky skoro den co den po pražských promenádách a nikdy nescházi o jakémkoli erárním pohřbu neb úřadní slavnosti a takovétéž, ať již jakékoli příležitosti?

Jelikož však by čtenář ani dle nejpodrobnějšího popisu nepoznal, kterou osobnost míním, nezbývá mi, než abych přes všecken svůj odpor registrovati tělesné vady prostě připomenul, že to muž, kterýž ode všech distingovaných osobností pražských liší se nápadně měděnou, někdy temně karmínovou uhrovitou pletí a přímo politování hodně znetvořeným nosem.

Znám muže toho déle třiceti roků. Znal jsem jej, když v plné mužné tělesné a duševné síle konal úřadní povinnosti jako skromňoučký substitut státního návladnictva, kterémuž na počátku úřadní jeho kariéry dojista ani ve snu nenapadlo, že může vůbec někdy do-

*) Pravím výslovně pro obchodníky, totiž pro ty, kdož zprostředkují prodej zboží na obecenstvo. Výrobcům není třeba bezplatného prozkumu, poněvadž mají vyráběti zboží dobré; velkoobchodníci pak mohou si poplatek ten snadno zaplatiti.

sáhnouti, čeho skutečně dosáhl. V poměrech normálních, bez persekucí národa českého, byl by býval dojista preterován kolegy nadanějšími, právnicky vyškolenějšími, důmyslnějšími a ve všem všady činnějšími, obratnějšími a schopnějšími. Pamatuji se také na dlouhou řadu závěrečných přelíčeních, o kterýchž intervenoval jako veřejný žalobník.

Již na sklonku let šedesátých měl podobné, byť i ne tak nápadné vzezření jako nyní. Již tehdá trpěl podagrou a obtížemi hemoeroidními. On jediný stával skoro po celá přelíčení před svým stolem, na nějž mu vždy před líčením přinášel soudní sluha dřevěný pulpit, na nějž substitut státního zastupitelstva Jan Rapp kladl svá úřadní lejstra a o nějž se těžkopádně opírával. Nic však nebylo prostšího a právnicky suchopárně školáčtějšího jako žaloby Rappovy. Z pravidla neobsahovaly pranic jiného, než-li prosté registrování, po případě jen naznačení momentův trestním řádem předepsaných.

Když byla pře provolána, četl Rapp svou obžalobu dutým, krákoravě skuhravým hlasem s bezměrnou monotonií školáka předčítajícího pouhá bezvýznamná slova, jichž smyslu a dosahu hrubě ani nechápe. Ani soudní dvůr, ani přítomné obecenstvo, ba dojista ani sám obžalovaný zpravidla z přečtěné obžaloby nevyrozuměli, oč vlastně jde. Nebylo ostatně třeba. Soudci i obžalovaný měli žaloby v rukou, proč by se byl veřejný žalobník namáhal? Dosti na tom, že byl líčení přítomen a co možná nejstručnější obzalobu dle předpisu trestního řádu odříkal.

Po té s grandezzou podagristy a s výrazem hypochondra zustal státi před svým opultovaným stolem. Jenom občas ovšem jen zřídka kdy nadzvedl k širokým prsoum schýlenou hlavu a číhavě bodavý pohled jeho utkvěl na mžik buď na hájícím, na obžalovaném neb některém soudci. Někdy a to nejřídčeji zakroužil zrak jeho plaše a přece s výrazem zarputilosti po žurnalistech a obecenstvu, načež utkvěl zase na dlouho na nahodilém bodu pokaňkaného pultu. A když pak průvodní řízení ukončeno — Rapp zpravidla otázek nekladl — opakoval, díváje se do žaloby před sebou, s pranepatrnými odstíny žalobu a připojil prostě závěrečné své návrhy.

Právnickým nějakým rozkladem Rapp o líčeni nikdy nikoho nepřesvědčil. A také se v ohledu tom nikdy nenamáhal. Nejsa řečníkem a postrádaje sympatického orgánu, jenž zněl vždy příšerně skuhravě jako z podzemního sklepení tajemné hrůzy, Rapp nikdy se nepokoušel o nějaký, byť sebe spořejší vavřín řečnický nebo právnický. Suchá, studená, ba ledová erární monotonie plnokrevného byrokrata, konajícího jen to a zároveň jen tak, jak zní slovo (a nikoli duch) zákonů, bylo jediné, čím Rapp jako veřejný žalobník exceloval. K právnickým protidůvodům obžalovaných a obhajcův, byť byly sebe důmyslnější, sebe podstatnější anebo sebe chabější a hravě vyvratitelny, Rapp buď nikdy neb aspoň zřídka kdy odpovídal. Obžalovaný a právní jeho přítel mohli mluviti jako andělé, mohli žalobu vyvrátiti do posledního písmene, Rapp nevzal ani jediného protidůvodu ad notam, nereagoval na žádnou, byť sebe důmyslnější myšlenku nebo sebe planější frási, nýbrž stál bez hnutí jako socha; v drsné, podmračné

tváři jeho ani sval se nezachvěl. A když pak došla řada na něj, trval i o očividně prokázané nevině s přímo spartanskou houževnatostí na původním znění obžaloby. Vše ostatní přenechával Rapp slavnému soudnímu dvoru, kterýž také vždy po svém uznání rozhodoval.

Bylo-li při tom třeba i úřadní intervence Rappovy, ovšem zůstalo problémem. Skoro všichni právníci, kteří bývali svědky těchto přelíčení, byli aspoň toho náhledu, že by se byl proces provedl v témže způsobě a s tímže výsledkem i bez osobní intervence Rappovy . . .

*

Náhodným sběhem okolností přišel jsem s Janem Rappem jako odpovědný redaktor politického deníku tak často v tak zv. „úřadní styk", že se naprosto nepamatuji, kolikrát se to asi stalo. Po prvé měl jsem nezaslouženou tuto „čest" již r. 1869., před zavedením porotních soudů pro delikty tiskové, tedy v době, kdy české publicisty soudili a odsuzovali ještě „neodvislí" c. k. soudcové. Krátce před tím opoziční ruch v Čechách zmohutněl tou měrou, že ministerstvo Herbstovo-Giskrovské uznalo v říjnu 1868 za vhodné prohlásiti nad Prahou a okolím vyjimečný stav a dosaditi za místodržitele generala kavalerie barona Kollera, který měl s veškerou zákonní přísností soldatesky oposici českou exemplárně skrotiti.

Jedním z prvních energických skutků Kollerových byl zákaz všech opozičních časopisů pražských.

Po několika dnech, 1. listopadem počínaje, stal jsem se odpovědným redaktorem n o v é h o deníku, jehož vydávání bylo c. k. úřady povoleno jen pod zárukou, že nový list zdrží se „všelikých úvah a vší kritiky o vnitřních politických záležitostech rakouských." Než již po jedenácti dnech byl jsem nucen úřadům ohlásiti rozšíření programu v ten smysl, že list náš bude „také přinášeti úvahy a kritiky, ovšem psané s největší nutnou reservou, o domácí politice rakouské, jakož i o politických poměrech národa českého" . . .

Slavní úřadové ani za vyjimečného stavu ničeho nenamítali a — po devíti dnech již poskytl list náš, aniž o Rakousko a jeho orgány jen slovem zavadil, c. k. státnímu návladnictví příležitost k úřadnímu zakročení. Po několika dalších dnech dodána mi obsílka, bych se dostavil k vyšetřujícímu soudci radovi Ladtovi.

V tu dobu nebylo ještě konfiskování časopisů na denním pořádku jako později. Neměl jsem tudíž ani potuchy, pro jaký článek nebo pro jakou zprávu jsem žalován a dověděl jsem se teprve od vyšetřujícího soudce, že státní návladnictvo inkriminuje úvodní článek v čísle ze dne 20. list. 1868 s nadpisem „Z b o ž í m i l o s t i a z v ů l e n á r o d a", v němž shledán zločin rušení veřejného pokoje dle § 65 a) tr. z.

Vyšetřování skončeno obvyklým způsobem. Zodpověděl jsem všechny otázky v ten smysl, abych zůstal odpovědným toliko já sám, a opustil jsem budovu trestního soudu s nehrubě povznášející nadějí, že za několik týdnů bude mi v novoměstské trestnici nebo docela v trestnici u sv. Václava poskytnuto přístřeší na několik měsíců. Jinak

tehdá podobné procedury z pravidla nekončily a vyjímečný stav naprosto poměry nemírnil. V prvních dnech měsíce ledna 1869 dodána mi obžaloba.

V tu dobu bylo ještě možno odvolávati se z nálezu obžalovacího k vyšším instancím. Kolega Dr. Robert Nápravník napsal tudíž mým jménem odvolání, jež v zákonní lhůtě také podáno. Avšak dříve nežli mne došlo vyřízení tohoto rekursu, zvěstoval mi dne 16. února raportér náš ze soudní síně, že závěrečné líčení pře ustanoveno jest na den 18. února. Teprve nyní jsem se dověděl, že nejen vyřízení c. k. vrchního soudu, jenž byl obžalobu potvrdil, nýbrž i obsílku k závěrečnému líčení pře přijal a podepsal za mne v mé nepřítomnosti jiný člen redakce a ochuravěv opomenul mne o tom zpraviti. Nezbylo tudíž nežli podati soudu žádost za odročení líčení pře. Kromě výše uvedených momentů připomenuto v žádosti mé, že bych tímto způsobem beze své viny pozbyl práva odvolati se z nálezu obžalovacího k nejvyššímu soudu, jakož i zákonem poskytnuté mi třídenní lhůty k připravení na závěrečné přelíčení. „Poněvadž pak", končila žádost do slova, „mimo to dle ustanovení zákona jak obsílka k přelíčení, tak potvrzený nález obžalovací dodány mi býti měly d o v l a s t n í c h r u k o u, jest dřívější dodání jich do rukou cizích po zákoně také neplatným. Za tou příčinou slušně žádám: „Sl. c. k. zemský co trestní soude račiž dodati mi znova rozhodnutí c. k. vrchního soudu zemského, kterým potvrzen byl obžalovací nález proti mně pro zločin § 65 a) tr. z. vydaný d o v l a s t n í c h r u k o u, abych z něho mohl se odvolati k c. k. nejvyššímu soudu, zároveň pak závěrečné přelíčení ke dni 18. února prý ustanovené na tak dlouho odročiti, až mimořádné toto dovolání vyřízeno bude."

Žádost podána byla soudu dne 16. února a již následujícího dne měl jsem v rukou její vyřízení, v němž obvyklým úřadním slohem praveno, že mi byla obsílka dodána do vlastních rukou, jak prý o tom svědčí můj podpis (jenž nebyl vlastnoruční) a že doručovati výměry c. k. vrchního soudu do vlastních rukou není přikázáno. Mimo to prý výměr ten přijal za mne v mé nepřítomnosti, kdož jako znalec zákona „bezpochyby" prý mi jej také dodal. Následkem toho že není třeba líčení pře odročiti.

Rozumí se samo sebou, že proti tomuto vyřízení mé žádosti okamžitě ohlášen a následujícího dne proveden rekurs k c. k. vrchnímu soudu, v němž po vypsání příslušných fakt mimo jiné praveno: „Veleslavný c. k. vrchní zemský soud zajisté spravedlivě uzná, že i v případu, kdyby skutečně z důvodův jakýchkoli potřebí bylo tak neslýchaného kvapu k vyřízení mé soudní pře, nelze přece obejíti zřejmých předpisů trestního řádu" atd. a ku konci žádáno za zrušení nálezu první instance a povolení toho, oč jsem byl žádal.

Nic však naplat! Přes ohlášení i provedení tohoto odvolání k c. k. vrchnímu soudu, sešel se dne 18. února senát k závěrečnému přelíčení a dostavil se i státní žalobník substitut Rapp. Jelikož jsem se nedostavil, navrhnul Rapp, jak mi raportér náš později zvěstoval, beze všeho odůvodnění, abych byl bez odkladu z a t č e n a k líčení pře

předveden. Soudní dvůr však k návrhu tomu nepřistoupil. Ustanoviv líčení na den 20. února usnesl se, abych byl k líčení tomu soudním sluhou předveden. Tak se stalo, že mne dne 20. února časně ráno poctil v mém bytě svou návštěvou „soudní dodavatel" renitentních obžalovaných jménem Manna s příslušným soudním rozkazem. Jako vzorný občan rakouský, který vždy konal, co zákony předpisují a strážcové jejich rozkazují, přivítal jsem soudního zřízence s nejochotnější přívětivostí, pohostil jej, jak vůbec český žurnalista časně z rána nějakého hosta pohostiti může a když jsme si byli při snídani poklepli o svízelích i příjemnostech soudních zřízenců všech odstínů, vydal jsem se s nevyžádanou soudní assistencí na cestu k trestnímu soudu.

Bylo nevlídné pošmurné zimní jitro. Ulice byly zasněženy a místy plno špinavého, tajícího sněhu, tak že jsme se chvílemi brouzdali blátem a kalužemi.

Dorazili jsme k cíli cesty skoro o celou hodinu později, nežli bylo ustanoveno.

Slavný soudní dvůr, skládající se z rady Předáka, jako předsedy, pak rady Vávry a adjunkta Císaře jako přísedících a substituta státního návladnictva Rappa čekali však se vzornou trpělivostí v soudní síni, která byla tehdá označena římskou trojkou a jejíž okna jdou do prvního ze tří dvorů novoměstské trestnice. Znal jsem nevlídnou síň tu již od delší doby, kdy jsem v ní býval přítomen četným líčením; ale nikdy mi nepřipadala tak pošmurnou jako když jsem se v ní octnul sám a sám jako obžalovaný bez obhajce a postřehl na tvářích klidně čekajících soudců zcela zřejmý zákmit uspokojení nad tím, že jsem se dostavil. Karminově zarudlá tvář Rappova, jenž stál jako zkamenělý před svým stolem s pokaňkaným pulpitem, jevila strnulý klid muže, kterýž jest si vědom, že člověk, na něhož žaluje on, — musí býti odsouzen. Přeličení zahájeno beze všech svědků, tudíž nevlídněji a skoro bych řekl přísněji, nežli se provádívají líčení tajná, o kterýchž jsou přítomni aspoň důvěrníci obžalovaného.

Veřejný žalobník přečetl dutým, skuhravě krákoravým svým hlasem obžalobu s obvyklou monotonií, aniž jsem ji já nebo kterýkoli z přítomných soudců sledoval. Vyzněla tudíž úplně na hlucho jako zcela zbytečný formalní úvod. Po té uděleno slovo mně.

Obrátil jsem především zřetel k obžalobě řka: „Státní žalobník, slavný soude, je zde stranou jako já: má rovněž tak jako já netoliko svá práva, ale i své povinnosti k soudu. První povinnosti jeho jest šetřiti ve všem zákonův a neobcházeti jich. Přednesená žaloba však jest důkazem, že státní návladní zákonův nešetřil, nýbrž je obešel. Trestní řád předpisuje, že má býti každá obžaloba náležitě odůvodněna. Státní žalobník však si práci tu velice usnadnil. Prolítnuv zběžně inkriminovaný článek, nařídil písaři, aby jej do obžaloby opsal, a on sám přičinil ku konci j e d i n o u větu toho smyslu, že článek ten obsahuje povahu skutku zločinu rušení veřejného pokoje. Kde, slavný soude, je zde nějaké odůvodnění? Kde jaký důkaz, jak sluší jej podati a provésti před sborem právníků? Či je snad povinnosti slavného soudu, by si žalobu motivoval a odůvodnil sám? Mohl bych sice na

základě toho, co jsem byl uvedl, žádati za odročení líčení, poněvadž žaloba je formálně nedostatečná a neodpovídá přesnému znění zákona; mohl bych navrhnouti, aby byla státnímu návladnictvu vrácena k náležitému doplnění a přítomný veřejný žalobník aby byl vyzván odůvodniti žalobu aspoň nyní — o závěrečném přelíčení. Ale neučiním toho prostě z té příčiny, že si nepřeji, aby byl soud můj z jakýchkoli příčin protahován. Připomínám jen ještě, že obžaloba obsahuje ku konci také pouhý výmysl, čirou nepravdu. Praví se v ní, že jsem rukopis inkriminovaného článku zničil. Kdy a kde, ptám se přítomného státního žalobníka, doznal jsem něco jen podobného? V protokole a předběžném vyšetřování mém nic o tom nestojí. Kde se to tedy státní návladnictvo dovědělo? A jak, prosím, přichází čirá, ničím neodůvodněná nepravda do obžaloby?"

Státní žalobník Rapp však ke všemu tomu ani nedutnul. Nezbylo mi tudíž nežli přikročiti k vlastnímu se hájení. (Pokrač.)

Organická theorie v sociologii.

Podává Emil Hoffer (Pokračování.)

Zvláště zajímavo je, jak stanoví Lilienfeld poměr sociologie ke kulturní historii a filosofii dějin, která je dle něho jen filosoficky zpracovaná kulturní historie. Úkolem positivné sociologie bude, aby vytknula pro kulturní historii rámec, v němž sociální dění po všech stránkách, hospodářské, právní, politické, náboženské, ethické a esthetické (opět jedna nedůslednost, místo tři sfér má jich již šest!) nutně probíhati musí, který pojímá všechny historické události a zjevy jako jednotlivé momenty téhož vývoje energií, a sice bude moci určení tohoto rámce státi se jen na základě zákonu sociálního dění na jisto již postavených nebo již na tom jsoucích, aby bylo na jisto postaveny. Je-li lidská duše produktem společenského života, musí psychofysické energie v lidské osobě a zvláště v jeho vyšších orgánech duševních nahromaděné považovány býti za měřítko pro individuální a sociální stupeň vývojový. Avšak toto nahromadění osobitých energií předpokládá, jak jsme viděli, zvláště v době prachistorické, vývoj nenáhlý, zdlouhavý, často anomaliemi zdržovaný, ba i zpět se berouci, v historické době naproti tomu možno postřehnouti jen nepatrné zvýšení psychických vloh lidských. Moderní kultura je spíše vnější nežli vnitřní, je proto jednostranná a tedy do jisté míry pochybená: objekt staví výše než subjekt, věc výše nežli osobu, více má zřetel ku hmotě mezibuněčné nežli k soustavě nervové. Z toho plyne ovšem nutně jakási ztrnulost ve vývoji kulturního člověka a tato ztrnulost snadno mohla by vybočiti ve zpětný vývoj, nebude-li stávajícím nepravidelnostem brzy odpomoženo. Hledíme-li na lidskou kulturu s tohoto stanoviska nenáhlého vývoje vyšších psychických energií, veliké, světodějné události a celé historické periody stávají se jen jednotlivými momenty a episodami ve vývoji idstva a člověka. Kulturní historikové dopouštějí se tedy chyby,

měříce dějiny lidstva časovým koeficientem příliš malým a proto jednotlivým periodám, kulturním střediskům, událostem a osobám nepoměrný význam přikládají. Stanovením socialno-embryologického zákona vývojového však zjednáno všeobecné kulturní historii pevné měřítko a zároveň obzor její se rozšířil. Naproti tomu zvláštní části všeobecné historie kulturní blíží se více pragmatickému dějepisectví, jež určuje periody dle jiných dělidel nežli sociologie a s níž se rozchází jak co do východiska tak účelů. Hranici tu sociologii určuje biologie. Jako tato omezuje se na vytčení všeobecných zákonů a zříká se vysvětlování příčinné souvislosti jednotlivých jevů, právě tak sociologie musí se omeziti na stanovení nutných zákonů sociálního dění, ponechávajíc dějepiscům, aby vědecky zjistili a zdůvodnili rozmanité a velmi složité činitele jednotlivých jevů. Kdyby překročila sociologie tyto hranice, stala by se universální vědou sociální a rázem by zahrnula všecky ostatní sociální disciplíny: národní hospodářství, právovědu s vědou politickou, jazykozpyt, náboženství, ethiku, esthetiku, anthropologii, ethnografii, dějepis atd., avšak zároveň stala by se „rejdištěm pro náhodné a nespořádané výlety ze sousedních oborů" (Verth. 34 a nn.).

Shrnujíc veškeré dění ve společnosti i ve přírodě pod jednoho společného jmenovatele, přispívá sociologie svojí methodou organickou nejen k ujasnění, nýbrž i ku zjednodušení ve mnohých oborech. Tak na př. bude moci sociologie, dokazujíc, že právní život ve státě má původ ve tvarotvorných snahách ve společnosti, které jsou nejen analogické, nýbrž homologické morfologickým energiím v jednotlivých organismech — nejen postaviti celý obor věd právních na pevnou půdu přírodovědy, nýbrž i zjednodušiti příchody k němu, které dosud spočívají na velmi spletité a umělé sestrojené stavbě logických, ethických a metafysických požadavků. Vedle této reformy právní filosofie, protože anomalie právního života jsou analogické histologickým anomaliím v organismech jednotlivých, je význam sociologie a zvláště části její zvané therapií sociální pro vědy právní a zákonodárství velmi důležitý (Verth. 61 a n.)

Sociologie však zbudovaná methodou organickou může též cenně prospěti biologii a positivné psychologii (na nichž přec sama založena býti musí, jak pravil). Společnost jako realný organismus musí rovněž vykazovati tři normy všeho dění v živoucí substanci, totiž výměnu látky, formy a energie. V sociálním organismu umocňuje se původní chemicko-mechanická energie ku specifickým psychickým energiím a výměně energií dostává se rázu psychické výměny energií, která je ovšem provázena výměnou látky a tvaru jí odpovídající. Dění v organismu společenském je tedy v zásadě totéž jako dění v ostatním světě organickém. Energetika však patří k nejtemnějším dosud oborům fysiologie a tu právě srovnáváním možno dojíti k určitějším výsledkům a proto měl by brán býti v počet též organismus společenský. Podobně srovnáváním embryologického dění ve světě organickém s vývojem a hromaděním energií v sociální buňce, v člověku (kterýžto vývoj může býti zván vychovávacím procesem v nejširším smyslu) dal by se dle

jeho soudu ozřejmiti spor a snad i vyrovnati mezi praeformisty a přivrženci učení o epigenesi i Darwinovou theorií pangenese. Podobně positivní sociologie mohla by se poučiti ze socialního innervačního procesu o innervačním procesu v nervové soustavě individua a v mozku zvláště (Ged. II. 14). I psychiatrie může těžiti z analogií čerpaných ze společnosti (Path. 17). Jako Smithův zákon o dělbě práce prospěl fysiologii a jako Darwinovi Malthusův populační zákon dal podnět k theorii výběru, jistě i na přiště sociologické zákony prospějí biologii a positivní psychologii (Verth. 57 a nn.).

Filosoficky význam sociologické theorie organické je dle samého Lilienfelda tento: Organická sociologie má poskytnouti pojitko mezi idealismem a materialismem dokazujíc, že v životě společenském poměr mezi silou a látkou je týž jako mezi duchem a hmotou v našem těle, že však ve společenském organismu duchová síla se umocňuje ve větší míře nežli v individuu, projevujíc se psychickými energiemi socialními — a že dle toho látka ve společenském organismu utváří se rozmanitěji a volněji než v organismu individualním; — a ukazujíc dále, že psychický princip nabývá vrchu nad fysickým, nalézá spojení mezi pojmem jedince a pojmem církve, která od křesťanské theologie je pojímána jako rozšířené tělo Kristovo, slučuje idealismus s materialismem nebo, což je Lilienfeldovi totéž, náboženství s vědou. Organická theorie nevede k materialistickému názoru světovému, poskytujíc prostředky, jak by se údaje přírodovědy daly uvésti v soulad se snahami a přikázáními náboženskými. Pokrok se stanoviska hospodářského materialismu je stoupání mechanismu, jež vede k egoistickým snahám v životě společenském, se stanoviska organického je to převaha psychismu nad mechanismem, převaha snah altruistických nad egoistickými. (Verth. 37—47).

Lilienfeldův systém sociologie zůstává ve mnohém i za neúplným Spencerovým. Lilienfeld právě tak jako Spencer uvázl na naturalistickém stanovisku přes to, že je od sebe odmítá. Po něm úkol, který zbyl jaksi dědictvím po Spencerovi, zůstal stejně nedokonán. Od Spencera velmi rázovitě liší se Lilienfeld nevědeckým namnoze postupem své práce. Přes to, že hrdě o sobě říká, že staví theorii svou na základě jen vědeckém, velmi často vplétá metafysické a zvláště theologické úvahy a tím učení jeho opět vrací se k neurčitosti a mlhavosti, jakou mělo u Schellinga a Hegela. On v pravdě šel pro poslední důvod své theorie a vědy vůbec tam, kam před ním Comte došel ve své druhé, subjektivní periodě, k náboženství; rozdíl je pouze v tom, že Comteovi dogmata náboženství positivního neboli positivistického náboženství humanity, kdežto Lilienfeldovi dogmata křesťanské theologie jsou pravdami vědeckými. „Organická methoda v sociologii není novým vynálezem. Již zakladatel křesťanského náboženství ji užíval ve svých nádherných přirovnáních. Ježíš objasňuje svůj socialní ideál příklady ze světa organismů, položil základ k positivní sociologii. Kdyby jeho přirovnání byla jen allegoriemi a řečnickými obraty, nemohla by tak jímavě a hluboce působiti. Ježíš nehleděl na svět jevů jako blouznivý obdivovatel přírodních krás, nýbrž jako hluboko pro-

nikající pozorovatel moudré zákonnosti ve všech zjevech přírodních se jevící a jejího nerozlučitelného sloučení s dějem socialním. Křesťanská theologie dále provedla ten poznatek původně intuitivní, pojavši církev jako rozšířené tělo Kristovo, jako individuum vyššími orgány a dary nadané, jako realný organismus oživený psychickými energiemi u větší míře umocněnými. Učinili jsme ve své přirozené theologii (Ged. V. Versuch einer natürlichen Theologie) pokus ozřejmiti v tomto směru parallelismus mezi naukou křesťanskou a výsledky positivní sociologie. Podniku takového odvážili jsme se v přesvědčení, že křesťanská nauka pouze tehdy bude moci býti pochopena v celém svém významu a hloubce, bude-li uznána za pravdu též na poli vědeckém." (Verth. 71 a n.) A dále praví: „Positivní sociologie má účelem vědecky dokázati a duchům pomocí školy a učení vtisknouti to, co křesťanské učení za pravdu již uznalo." (Verth. 74). Není naší věcí posuzovati tyto názory po stránce theologické a paedagogické, jen tolik můžeme říci, že nepochopil slov o těle Kristově, plných nevyzpytného tajemství pro theologa a prodchnutých nevystižným mysticismem, že nepochopil podstaty idealního toho poměru mezi církví a zakladatelem jejím, vykládaje jej materialisticky. Jen o vysněné možnosti sloučiti nauku křesťanskou s moderní vědou možno říci, že i po Lilienfeldovi zůstala problémem, a užiti o ní slov Tardeových o organicismu pronesených, že „se paie de mots." — S Comtem má Lilienfeld společné i to, že ze sociologie dedukuje požadavky pro jiné vědy; sociologie je mu jakousi vědou zákonů jiných věd přes to, že mluví o nebezpečenství z universalnosti pro ni plynoucím.

O díle Lilienfeldově sociologickém možno říci s R. Wormsem (Organisme et Société, str. 11), že „renferme des observations plus ingénieuses que sûres, des remarques piquantes plutôt que décisives", ale není správno to, co o něm jinde (předml. Path. X.) napsal, že je to „un système . . . enchaîné suivant les lois d'une rigoureuse logique." Majíc jen skrovný význam pro jednotlivé otázky, pro sociologii jako vědu ceny nemá.

V.

A. Schaeffle [25]) trvá na realnosti společnosti, ale společnost je mu bytostí organisovanou. (vyd. 1896, str. 268 a nn.) Jako Espinas (v uv. Sociétés animales), rozeznává mezi zvířaty společnosti různorodé a stejnorodé. Různorodými označuje ty, které se skládají z jedinců různých druhů, a dělí je na tré podle toho, zda se spojují jedinci podle poměru cizopasnosti (parasitismu), soustolnosti (kommensalismu nebo jak podle Espinasa nesprávně píše kommensualismu) nebo vzájemnosti (mutualismu). Stejnorodé jsou ty, které obsahují jedince téhož druhu, a třídí je opět na tré, ve společnosti za účelem výživy (Ernährungsgesellschaften), ve společnosti za účelem rozplozo-

[25]) Bau und Leben des socialen Körpers, Tübingen 1875-1878, 4. sv. Druhé vydání (Ausgabe) 1881, z části přepracované; 1896 opět druhé (Auflage) ve dvou svazcích, jež prohlašuje za definitivní.

vání (Fortpflanzungsgesellschaften) a ve společnosti, jež nazývá Völkerschaften a které by snad bylo možno nazvati společnostmi rojovými (na př. hejna ptáků); při prvních dvou druzích jsou pojítkem mezi jednotlivci potřeby fysické, při třetím je pojítko psychické.

Prvkem společnosti je jedinec (I. 86). Prvotní skupina, tlupa (Horde) je ona Völkerschaft, ale rozdíl mezi ní a skupinou zvířecí vidí v její schopnosti vyvíjeti se v různých směrech. Člení ji jednak v rodiny, jež jsou mu „physiologisch bedingt" a vykazují úkony množení, výživy a rozplozování (I. 73) jsou tedy elementem vzrůstu ve smyslu Spencerově; jednak ve společenské skupiny základní (sociale Grundverknüpfungen), jež jsou mu „geistig bedingt" a tedy elementem struktury ve smyslu Spencerově.

Od prvotní skupiny (správněji od rodin) jde vzrůst, nebo jak on říká „Stufengang der socialen Entwickelung" (I. 279) a udává pět jeho stupňů: 1. Völkerschaft, 2. ständische oder feudale Gesellschaft, 3. bürgergemeinschaftliche Polis, 4. Landesgemeinwesen, 5. Nationalgemeinwesen Přihlédneme-li k této stupnici blíže, vidíme jen dva stupně, jež jsou stupni extensivního učlenění společnosti (1 a 5), kdežto ostatní tři vytýkají učlenění intensivní, vnitřní a není zřejmo, do jaké míry s nimi také extensivní vzrůst je spojen. Schaeffle mísí tu údaje kvantitativní s kvalitativními a není tedy řadění jeho správné a zůstává za Spencerovým.

Společenské skupiny základní, element struktury, jsou jednak „Massengrundverknüpfungen", které vznikají z užívání téhož symbolu („ideel"), jako na př. spolky náboženské, stavovské, třídní, národností (Nationalitäten) atd. (I. 89—103); jednak tvoří patero základních tkání (Grundgewebe) podle úkonů členěných (I. 111—122): 1. tkáň usídlení (der Niederlassung), zahrnující socialní život prostorový (sociales Raumleben), jenž se jeví v budovách, cestách, komunikačních drahách atd.; 2. tkáň ochrany, zahrnující vše, co chrání společnost, na př. pevnosti, hradby, náspy, veškerá zbroj, veškeré pojišťování atd. — analogie zvířecích krunýřů; 3. tkáň hospodaření, zahrnující veškerý oběh a rozdílení statků — analogie výživy tkání; 4. tkáň technických zřízení, zahrnující jednak moc (vojsko a policie), jednak obchod (výroba a obchod v už. sm.) — analogie svalů příčně pruhovaných a hladkých; 5. tkáň duchové činnosti, zahrnující psychofysické tkáně socialní — analogie nervové soustavy. Ze společenských skupin základních vznikají společenské orgány a soustavy společenských orgánů (I. 86, 175). Analogie struktury, jak ji Schaeffle podal, není úplná, schází jí první člen, pro první základní tkáň neudává se protějšek při organismech. Barth (l. c. 141) dobře charakterisuje takové nedůslednosti: Wenn die analogische Methode nicht durchgeführt wird, wenn im Falle einer Abweichung nicht das Prinzip angegeben wird, aus dem diese Abweichung hervorgeht, dann verliert diese Methode ihren Wert als Leiterin und Finderin und ist nichts als ein totes Gewicht, das der Forscher nachschleppt.

Socialní vývoj záleží v umravnění, které dělí Schaeffle v kulturu a civilisaci (I. 551.), rozumějc kulturou věcný obsah všeho umravnění

a civilisací získání a zachování tohoto obsahu v ušlechtilejších způsobách boje o život. Boj tento trvá a trvati musí stále, jen způsob jeho se mění (I. 293). Vedle něho působí na vývoj společnosti „der zwar gemeinnützige, aber ruhelose idealistische Verbesserungs- oder Reformtrieb“ (I. 294). Civilisací míní tedy pokrok jdoucí od stavu války k zápasu vedenému soukromoprávními prostředky, od soupeřství se zbraní v rukou k soupeřství, jež se potýká ustanoveními práva; ústrojí socialního výběru se tedy stále vyvíjí a zdokonaluje. Schaefflův pojem civilisace kryje se, jak patrno, se Spencerovým pojmem vývoje.

Schaeffle nehledí však jen k vývoji společnosti, při němž liší dvě fase: evoluci, dobu početně extensivního vzrůstu a transvoluci, dobu intensivního vývoje, vnitřního; všímá si též involuce, úpadku. Úpadkem rozumí „ubývání duchové síly a vnitřní jednotnosti civilisovaných kruhů“ (I. 313 a n.) Určení to však není dostatečné, neboť obsahuje jen vytčení znaků vnitřních, vnějších úplně pomíjejíc.

Soustava Spencerova žádala doplnění a Schaeffle ji doplnil po některých stránkách. Praví, že jedinec je jednotkou společenskou, ale vskutku i rodina je elementem (vzrůstu), schází jen formálné prohlášení. Spencerův organismus doplnil kostrou; tím byl nucen přijmouti věci za částky společnosti. Společenskou soustavou nervovou není mu jen vláda, nýbrž vedle ní i všecky psychofysické tkáně socialní (I. 176). Přes to však i soustava jeho není bez nedostatků, jak na příslušných místech ukázáno. — Soustavu Spencerovu doplnil, ale problému, který se ze soustavy té podával, také nerozřešil; uvázl stejně jako Spencer v naturalistickém pojímání společnosti. Jen mimoděk zmiňuje se o větší měnlivosti společenských zřízení a o stupňovém rozdílu mezi společností a zvířecím organismem; důsledků z toho neprovedl. (Pokrač.)

K. BABÁNEK.

Tichá vzpomínka.

Do vlhkých záhonů, do pustých cest,
za listem padá list, v odkrytá hnízda
Oči mdlé na suchý v knížce zří květ,
— bylo již — vítr si v komíně hvízdá.

Přes pole zoraná, smutná kdos' šel,
z podzimních mlh jeho roucha jsou stkána — —
Ve svadlých prstech jí zachvěl se květ:
všecka už radost má je pochována . . .

Zapadlá hospoda.

Zapadlá hospoda. Nikdo tam nejde.
S čepičkou na hlavě krčmář spí v koutě.
Po stolech střízlivé mouchy jen chodí,
melancholické tu mouchy si bzučí.

Nikdo sem nepřijde. Zbloudí-li přece
neznámý za dne host, záclony dveří
lehce se odhrnou, dvé ženských očí,
zvědavých očí dvé bojácně hledí.

V podvečer někdy jen, z koutů když stíny
všude se rozlezly, krčmáře budí
básníci vlasatí — o slávě sní tu,
ztracené hledají, zvonivé rýmy.

Zakletá hospoda. S čepičkou v ruce
nikoho nevítá ospalý krčmář.
Po stolech střízlivé mouchy vždy chodí,
celý den ospale mouchy si bzučí.

B. MARŠÍK:

Sníh padá na zahradú.

Něm v mracích spal: teď z dálky temně zní,
žal monotoní, vane k nebesům
jak hlas, jenž bloudí nad zdí hřbitovní
v pobledlých květech tichých dum . . .

Motýli bílí v melancholii
za tiché hudby na zem sedají,
jim soumrak šerem křídla ovíjí
v snech teskných bloudě po kraji.

Tajemná hudbo! V topolech zřím dvur
a velký šerý pokoj rohový,
hoch malý jsem, pln divných těžkých chmur
a ona, přízrak ružový — — —

tmou zvoní její zádumčivý zpěv
a duši moji zrývá zas ten cit,
půl bol, půl touha, její krásný zjev
jen jednou, jednou políbit . . . . .

J. ORATOR:

Resignace.

Říkají těm krajům mrtvá země . . .

Tak dusivě omamné ticho a výpary hnijících vod
ve zhustlých proudech se valí nad zemí nízko,
nízko se valí a s nimi čmoud ohňů zhasínajících.

Tam všechny ohně uhasnou a všechno ve tmě se ztrácí;
jen nehybné oči se upřeně vpíjejí v dálku,
jakoby mrtvé zraky těch, jimž čekáním zčervenala víčka,
kletbami seslábl hlas a modlitbami zemřela síla.

Je tichý ten kraj a nemá pyšných hrdých měst
a nemá svých otroků placených slzami,
jen Velký Smutek nad celým krajem těžce se vznáší.

A říkají těm krajům mrtvá země.

VIKTOR POKORNÝ.

Poslední láska.

Proto šla jsi tiše se mnou, že jsem vešel touhou bledý,
a že z těch, co přišli k Tobě, přišel jsem já naposledy,

kdy již dávno všecky vášně, kterés žila, zapřela jsi,
a teď, když jsem k Tobě vstoupil, sama sobě umřela jsi.

Proto, když jsem dal Ti ruku, Ty jsi byla mrtvě bílá,
jen mdlá touha jarním smutkem oči Tobě zarosila,

ale šla jsi mlčky se mnou, nebylo Tě slyšet ani,
šla jsi, jako se mnou chodí zasmušilé vzpomínání.

A snad proto, že máš smutek, přivedl nás k sobě kdysi,
kdy jsme mladí pro sny jara, beznadějně zoufali si,

že to není vášeň krve, ani sladkých vidin pocit,
ale smutek pozdních chvílí, který v duších našich procit',

tichá bolest vzpomínání, jehož vůně v tmy se ztrácí,
my jdem spolu, jako v zimě opozdilí letí ptáci,

v srdci našem unaveném, není milování vůně
cítíme že marnou touhou ubohé nám oboum stůně,

a že sami v mrtvé pláni půjdem cestou mlhavou,
jako ptáci opozdilí, co nám letí nad hlavou. —

FRANT. S. RYBÁŘ:

Bolest vesmíru.

Jsou zchmuřeny tak štíhlé pinie; již slunce nesvítí,
v posledním, těžkém vzplanutí propadá pod obzory.
Hladový vlk jde na cesty — ni vzdechlin v kraji necítí,
neb zavřela se země již a pod sněhem jsou hory.

To mrtvo těžké v srdcích nosíme, již vše jsme přežili.
Jsou ještě srázy hluboké, v nichž krví potok rudne,
— Hoj — budem volat v planinách, ty mrtvé bychom křísili —
však prázdni přijdem. Nepujde tak nikdo v touze bludné . . .

Nervy jsou ještě zjitřeny, ty otupíme docela;
zhasneme světla blýskavá, jež nejvíc v duších dráždí.
Té staré síly není již — již všude síla shořela.
— Pro život osud rodí nás a pro život nás vraždí. —

Nádherně slunce planulo; a zvolna, zvolna vychladne.
Krev je již černá, sražena a ještě tělo třísní —
to tělo krásné, citlivé, jež v atomy se rozpadne — —
pak v nových formách příroda svou věčnou bolest vysní.

Bratr.

Jan z Wojkowicz. (Dokonč.)

August byl dosud zcela spokojen, že jeho sestra nebyla zvláště vyhledávána a byla více jakoby mimo mladý městský vír. Byl sám spíše z tišších, bručavějších povah. Stýkal se sice živě s oním mužským mladým světem, dělal vše s sebou, ale své myšlenky nechával si pro sebe a jeho důvěrnost byla čistě jen vnější. Mezi děvčaty, kterých nijak nezanedbával, šel hlas, že je domýšlivý a nedůtklivý. Mnoho vykouřil a mezi soudruhy platil za siláka. Přiblížení se Nováka k Vilmě dotklo se ho jakýmsi poněkud novým citem. Nebyl příjemný ten cit. Snad že zcela mimovolně si představil v mysli Nováka s jeho cynickým kalně šedým okem a do větru nasazeným kloboukem, pustou řečí a blaseovaně drsným smíchem — a hned na druhé straně Vilmu, tu, kterou vídával téměř od kolébky, s kterou se tahával za vlasy co malý klučina, které často namlátil do zad, kterou ani nepozoroval, jak znenáhla dospívá — která pro něho nebyla ženou, ale bytostí tak do posledního slova a dechnutí známou a vyzkoušenou, až do těch líbě přívlastkových hus a žab, tak důvěrnou a každým svým haraburdím a nápadem tak všední — vším tím, co zahrnuje slovo „sestra“. Viděl ji před sebou naivní a všetečnou, prostořekou a s nevinně tekoucím fádním životem — a nějak mu ti dva lidé zcela nic neharmonovali. Ostatně přemýšlel o jiných mladicích, ale všude připadala mu tak nepřirozenou možnost vzájemného bližšího jich styku s Vilmou. Co toho člověka také napadlo? rozumoval u sebe. Proč se mu náhle nyní Vilma líbí? Je vůbec možno, aby se ta někomu líbila? To děvče, jehož vlas nezdál se jemu, bratru, mít žádného kouzla sršícího fosforu, jehož dotek rukou byl tak zcela všedním, ba celé tělo tak prkenně lhostejné. Připadalo mu to podivně naivní od Nováka. August bezděčně počal na tohoto člověka více myslit; nikdy na žádného svého kolegu tak nemyslil. Seznámil se s ním asi přede dvěma roky, nějaký krátký čas, co zde byl, v hospodě; Novák nebyl zdejší, přišel sem jako asistent droguerie z L. Vzpomíná na ten večer, prohýřenou noc. Chytá mysli jako momentkou jak jdou, až někdy k ránu, z hostince rozjaření, hluční, — všecko ještě spí za staženými žaluziemi, okenicemi, lucerny červenavýma očima opilých blikavě dohasínají. Chlad nového rána provívá vyhrnutými límci, menšikovy, svrchníčky, ba roztřesává

pivem a teplem místnosti zchoulostivělé nervy ještě stále jakoby dostatečně nevybouřených pozdních chodců s lepícími se vlasy na rozpařené, bušící spánky. A tu uhlídají přes ulici mihnuvší se ženu. Za huronského smíchu a křiku všech vyřítí se Novák, ovine ji svou rukou neestheticky masitý, sádelně visící pas, jme se ji ležerně pokoušet — August ho vidí tak jasně —. Pak si Nováka připomíná v nejrůznějších rozmluvách, v nichž jevil otrlost zvyku a neschopnost pochopit a osvojit si nejmenší jemnější cit. A nebyl zlý Novák. Ale nijak se ho nedotklo, viděl-li zbledlé tváře a sezelenalé rty některého trpícího soudruha, kamarádsky si dobral po čtyrech se plazící beznohou na pocestných almužnu vymodlující žebračku, velice snadno, bezmyšlenkovitě se přidal k těm, kdo tak dalece bez příčiny důvěrně naříkli čest docela občanského děvčete, a na poutavé rodinné romány o tlustých svazcích, kolující dychtivýma rukama a slabými nervy městských slečinek, v nichž se jednalo o obětech-milencích nepřející lakoty rodičů, přísahách věčné věrnosti, „o měsíci a hvězdách, jezerech, hájích a večerech rozmazaných po celých kapitolách", jak tvrdil — o kterémžto „podobném svinstvu" se silně pochybuje, že se někdy, vůbec třebas jedinou minutou v Novákově ruce zapomnělo — díval se s nechápavým odporem. Také ani v nejmenším nedovedl uhodnout dívčí duši pod tímto švitorným blouzněním o podobných románech kterékoli své společnice na cestě k její domovu, ba neposlouchaje to, disgustoval se zatím na její slabých ramenech a chvále v hospodě její žádostivé oči, nezapomínal podotknout, že má „plattbrust".

To vše jen bezděky a přece jaksi nevyhladitelně co hodinu vyvstávalo v mysli Augustově, až se mrzel. Bylo to, jakoby jemu cizí, nepříjemná elektrická síla dotkla se jeho duše z těchto představ. Nebyla to konečně hloupost, obírat se tím v mysli? Čím se mu konečně náhle protiví ten Novák? Čím se liší on sám od něho? Není také on takový blaseovaný materialista, bez hlubšího vzdělání, ba netoužící ani po něm, jehož pojem o světě rozdroben v nálady mající svůj fysiologický podklad v zkaženém žaludku, počasné otravě alkoholem či nikotinem, jejž bezstarostná nuda učinila jakýmsi nihilistou t. j. člověkem, který není disponován brát cokoliv vážně, a který přece nemá té nejmenší chuti smát se opravdově, ne jen náhodně, z nedostatku jiného zaměstnání. Což Soukup, což Kubelka, Bacík, Čáp, Sámek — nebyli s odečtením určitých jich rodinných vlastností a zvyků právě takovými? A August rozmrzele zahodil sportko, plivnuv si. A není tento Novák přece jen trochu jiný, odporující v sobě čímsi neznámým? August to nemohl nahmatat. Proč? Čím vlastně? A zase mezi něj a gesta i obličej Novákův vstoupil zjev její, Vilmin, šukavý, prozpěvující, zotevírající kde jakou zásuvku, vtipný a jasný a obmezený zároveň — viděl ji s neposednými prstíky, háčkující, neudržitelnou na místě, vyhlížející co chvíli z okna — s věčným „tralala", strkající nos pod hrnky v kuchyni, zvídavou jako zimice a listující kde jakou knihu s podivuhodným talentem, nalézt, v jakém kalendáři, pod rouškou jakého titulu, povídky jako bombony s větami náhlými, useknutými, které necvičenými nervy letí jako jehla, přímo k srdci, s těmi falešnou

tragikou zadrhnutými konci otců přinešených na márách, spadlých s lešení, zasypaných v dole, s omdlévající rodinou. Ne, vždyť mu byla vlastně proti mysli jeho sestra. Její stálý dobrý rozmar, vyvírající z naivity srdce, se mu protivil. On, ač lhostejný ke všemu, počítající jen s fakty a neumějící také s ničím jiným počítat, byl přece více naladěn jaksi rozmrzele, všedně, šeře, pesimisticky roztěkanou svou duší, co Vilmu bylo vídat jen vzácně rozladěnou v koutě s románem, vzdychající „jo, jo", „kolik je hodin?" nebo dokonce v pravidelný čas trochu zelenou v martyriu její ženství, s hlavou ovázanou šátkem, páchnoucím mdle octem. A přece mu vadila při vzpomínce na Nováka, ona to byla, která tak podivně a nějak jinak počala rýsovat ráz jeho osoby, který mu dříve byl docela jasný, při němž se nepozastavoval, či spíše, o který mu vůbec v mysli ani nepřipadlo zavadit. Slovo „sestra" a s ním souvisící jakýsi příliš určitý pojem vbodl se mu v duši a když si představil Nováka, pocítil vůči němu něco tak nepřirozeného a při tom tak cizího, jako při zaslechnutí Vilmina „tralala" a větrání se její suknice kolem jeho nohou. A zas mu cosi řeklo: „Ostatně, co je ti do toho? Je to také tvá záležitost? Jsi či nejsi zde zbytečný?"

*

Pošmourný, podzimní večer. Mlha obetkává lucerny kolikerou vrstvou gázových závojů, jasný třesk klopýtnuvší boty o dláždění, rozléhavé smrknutí z druhého chodníku má charakter neviditelnosti. Všechno je jaksi čilé, všechno kluše. A vlny korsa jsou nekonečné ve svém splétání . . .

August už je doma. Je-li mu kdy domluveno, že chodí pozdě domů, je to v noci; k večeři bývá doma již o půl hodiny napřed. Vilma přicházívá, když všichni u Luhařových právě zvedají poprve vidličku k ústům. Přicházívá udýchána a vždycky živá a veselá. Dnes není otec doma. U prostřeného stolu sedí matka a August. Oba už chvíli večeří a v pausách hovoří. Matka je omrzelá, August se ironicky, trochu s dvojsmyslnou blahovolností usmívá. „Jsem žádostivá, kdy ta holka dnes přijde. — Tak to už máme 8 hodin, to by, myslím, mohla být dávno doma. To se bůh ví kde toulá; teď večer." Také August přechází občas od úsměchu k nervosnímu vyžadování akurátnosti. Zvoní nepokojně vidličkou o talíř. „V takovém počasi, husa. To máš potvoru, zrovna kdy ví, že není tatínek doma; ona ví, že by se jí to nevyplatilo, že by jí zaslouženě spořádal; ta má pořád šmejdy." Matka mlčí. Pak se obrací k Augustovi „Moh' bys to, Gusti, tomu Novákovi také říct, že to není žádná slušnost, aby s ním děvče bylo teď v té tmě přes 8. hodinu venku." A August mlčí. Zdá se mu o čemsi, jako zvláštně protivné nevšímavosti Novákově. Zdá se mu o bezohlednosti mužů; co je mu do toho, že se v té a té rodině večeří? Jde s děvčetem, nikdo mu nemá co poroučet v jeho zábavě. Ostatně si Vilmu v nejmenším necení; ale zabíjí tím večer, než půjde na flám. Kdyby mu někdo o tom něco řekl, jak myslí matka, mohl by ohrnout nos a říci nebo pomyslit si: „To mi na tom záleží; co je mi do vaší večeře i pověsti vaší etherické žáby? Proto August také

mlčí; pak řekne: „Eh, co je mi do toho, já se do toho plést nebudu.“ A je to pravda? Nemá vskutku zde žádné povinnosti ani práva jako bratr? Jemu byly vždy lhostejné její hry a panny, byl netečný k volbě jejich kamarádek, které mu byly konečně svou štěbetavostí v domě jen protivny — a najednou? Byl by to cit jakési závisti k její erotickému jaru? Pah — a proč? Či jakási podivná negativní, podvědomá stránka jeho bratrské lásky, kterou uvědoměle naprosto necítil? A konečně jaké povinnosti a práva? Co vlastně chce? Což není to s tím Novákem a Vilmou úplně přirozené? Hrozí snad něco její cti? Zajisté že v nejmenším ne. On, August, je přesvědčen o tom, že je Novák k městským slečinkám netečný, ba pohrdavý v tom ohledu — a k Vilmě? August viděl její tyčinkovou postavu, tyčinkové ruce, tyčinkový hlas, bujné puntíčky jejích očí. Jaké nesmysly to mohou vůbec zavadit o jeho mysl! — A přece bylo mu podivně a nechtělo se mu to vše nijak líbit. Proč chodí právě s Vilmou? Nemohl si to rozptýlení nalézt jinde právě tak dobře? Ta náhoda mu byla nepříjemna.

V tom bylo slyšet hlasy na zápraží. Nesrozumitelné, mdle pomalé mručení Novákovo a neustále pronikavé štěbetání Vilmino. Celou tu dobu ozývalo se jen zvonění její hlasu a jasné dusání otíraných botek o dlažbu. Matka zazvoní vidličkou o talíř: „To ještě toho nemá dost?“ A August nerozumí jedinému slovu ani Vilminu, ani Novákovu, ale je mu hrozně proti mysli to mručení v pausách. To je on, Novák, který se za 3 hodiny možná spije a bude ze sebe vydávat zvířecí zvuky. On s jeho nezkušenou, ba hloupou — protivnou mu vlastně — blábolivou sestrou. A jak blaseovaně mručel! Konečně bylo slyšet zvýšený tenor loučení, dlažbou padaly vzdalující se kroky.

Vilma vešla do dveří. Hodila kloboukem, rozjařená jako vždy, hádajíc se smířlivě s matkou. August zabručí: „Zasloužila bys, abych ti dal pořádně za uši. Teď neklábos a sedni si, namlela jsi se hubou za celý ten čas beztoho až dost. Že se nestydíš.“ Je to malé intermezzo mezi nimi, které se opakuje při různých příležitostech nejméně jednou denně. „Vida, budeš mně snad chtít poroučet, ale když přijdeš sám z hospody třeba až ráno, jako onehdy ve čtvrtek, to by ti moh' tak někdo říc': Že se nestydíš“.

Vilma se usazuje, je slyšet zazvonění odkrývaného talíře přes Vilmino v teple uchovávané jídlo.

*

August si vlastně nerozumí. Co na tom konečně záleží, že chodí Novák s jejich Vilmou? Jaký zájem má na tom ku př. Kubelka, že s jejich Mařkou mluví Sámek? Ale ať zavadí kdy zavadí o pohled Vilmin, učící se více než kdy jindy bravurám hlavy a prsou před zrcadlem, je mu, jakoby ji měl praštit přes hlavu nebo ji dát štulec do boků. A jakoby zúmyslně, je Vilma nyní tou nejšťastnější bytostí na světě. Žije jen pro navečerní vycházku. Celý dlouhý den jest tu jen ke kombinování barev různých japotů k bluze, přišívání utržených knoflíčků, ba i sešívání záhybů na sukni, cídění rukavic — August už cítit nemůže ten věčný benzin! Nemůže pochopit, jak může kdo čistit rukavice každý den. A to je nějakého běhání s černými nitěmi, vyta-

žených zásuvek nechaných od místa s látkovými ústřižky, tu a tam i ozdobou na klobouk. Celý byt naplněn jakoby kvičením a pískotem; někdy má August až značně nepříjemnou illusi sviště v koutě. Sedává nebo stává nyní také téměř denně třeba do noci u otevřeného okna a zpívá si s neobvyklým nadšením a něhou. Bývá jen s velkým hubováním připravena do postele. Stane se také některý večer, že ji, jinak nyní nevšímavější k Augustovi, zachvátí podivná náhlá vášeň sesterské lásky. Oči jí zažehnou jako uhly. Přilísá se k němu, uchopí ho vroucnou nezdolností za svalovitou jeho ruku, pověsí se mu škrtivě za šíji, fouká mu do obličeje, vnoří se vandalsky do jeho vlasů . . . August to přijme na oko cize; ale ač není zvyklý psychologicky kalkulovat, rozumí tomu dobře. Je to do syta nevyklokotaný var navečera, který v ní vznikal při pohledu na Novákův tupý mužský nos, při slechu cestou jeho pevných, jako ležerních kročejů, jeho neohrabané tuhosti, vyvinutosti nohy; vzrůstal u ní, když ucítila jeho velkou ruku v rukavici svírající její, slabounkou, když chtěla švitorem usmát nebo citově zjemnit jeho jako ocelové tahy obličeje a bronzové oko — ale on se dovedl jen zachechtat, až mu vyčnívaly lícní kosti. Ale to podivně dráždilo — August ji viděl, jak asi obskakovala a hýčkala si zrakem Novákova široká, prkenná záda, snažíc se vlít nějak oheň do tohoto rozkošně medvědího těla v huňatém menšikovu, jako to dělají samičky některých liknavých, nádherně křídlatých ptáků. Snad to byla tato představa, která působila u Augusta, že sestru od sebe odstrčil hnusem k její z dítěte náhle ženské klíštovité dotěrnosti.

Časem, když ji tak vidí blaženou a roztěkanou ve všech kloubech, chtěl by jí náhle říci něco jako: „Co si vlastně domýšlíš, dítěžábo? Kde se v tobě vzal vlastně protivný tento instinkt — a právě k tomu člověku, který mi připadá svou tváří a celým zevnějškem, brutálností v chování, nepěstěným tělem, jako nečisté zvíře? A snad se ti nezdá, že si něco myslí nebo cítí, jde-li s tebou? Aspoň polovici toho co víří v tobě? Jak jsi krátkozraká! Proč jsi vlastně tak sfantěná? Myslíš, že je mu tak důležitým, máš-li dnes na sobě japotku fialovou nebo jinou? Líbáte se snad? Máš z toho snad něco? Rozehřeje se on vůbec?“ Ale cítí, že nemá jasně ve věty, ba ani v myšlenky srovnáno to, co se divně splétá v jeho podvědomí. Podívá se na ni nechápavě, pozoruje ji s klidem a mlčí, a myslí si: „To je, když se ženy probouzejí v děvčatech.“

Ale ku podivu — faktum poměru Nováka s Vilmou, které se mu dříve jen cize a jaksi nepříjemně mihlo hlavou, počíná být velice častou myšlenkou v jeho duši. Darmo si říká: Ty jsi naivní, že se o to interesuješ — ba napadá ho stud specielního druhu, pomyslí-li jak nechápavýma očima by se asi naň díval sám Novák, kdyby tušil podobné spleteniny v jeho podvědomí. Vždyť to Novák pojímá jako věc vedlejší, přeletnou, otázku snad jednoho či dvou měsíců! A je mu až nevolno, sejde-li se s Novákem a slyší ho hovořit tak materialisticky a čistě věcně o lásce, blaseovaně o prostituovaných všech sort, cynicky o čistých pannách. A zmíní-li se někdo v jeho a Novákově společnosti náhodně o Vilmě, je mu horko, nemůže si to vysvětlit,

zlobí se proto a hledí zakrýt tváře i zrak. Vidí-li náhodou Nováka eroticky rozvášněna, zpytuje ho zrakem, každý jeho fysický pohyb rtů, nozder a očí, aniž cítí sám účel toho.

A jde ulicí. Do kánalových mřížek crčí s chodníku černá voda, z nějaké dílny je slyšet ohlušivě nárazy kladiva, děvčata promenují, August slyší tu prorážející tenorový smích, zajisté pro hloupost, tam nepřeslechnutelná treperendění. Na jednom rohu stojí flašinetář, na hlavě čepici se štítkem dět ké façony, s písničkou, bezvýraznou v tom šumu lidských kroků a hlasů, ale to mu to nic nevadí, točí klikou s přiblblou tváří dál, neposlouchaný, sám neposlouchaje, jako nějaký placený feuilltonista zastrčeného plátku, který nikdo nečte a autor to uznává se vším klidem u svého teplého klobásu, jejž spokojeně každý večer pojídá.

Pak potká August dvě vzájemné přítelkyně Julu Sámkovu a Adelu Kitzlerovu, zavěšené, chechnivé, koketné a lísající se očima — „opice", pomyslí si August a vztahuje to zvlášť na Julu Sámkovu, se světlými chloupky po krku, kterým jaksi důležitě kroutí a který působí fysicky, dojmem jakéhosi naměklého doteku. Proti němu jde neočekávaně Sámek s Kubelkovou Mařkou, August pozdraví — a opět ho napadne: Co tomu říká Kubelka? A představí si ho, ale vidí jen jak — t. č. facír — hraje po celé dny biliár, vystřídaje třeba 5 spoluhráčů za den, klade tago, zapisuje a volá: 4!

Pak přichází mezi zamženými lucernami domů. U skříně, skoro pod ní špatří přetržený Vilmin modrý podvazek, vedle prádelníku nějaký kaloun, růžový rýžový prášek je otevřen pod stojacím zrcadlem. Vilmin podvazek vyvolá v Augustovi jakousi mystickou atmosferu celého Vilmina těla s jeho intimním životem a jako kontrast tak živě a důkladně tělesnou atmosferu a intimní život Nováka. Augustovi napadne, že onu tyčinkovitou ručku, která mu předloží k večeři talíř, tiskl navečer Novák svou. Touž rukou, jakou ho dnes po večeři uvidí brát zamaštěné pivní tácky, osliněný zbytek cigara a která je vůbec neoddělitelná od jeho těla, jeho nečistého mužského života. A kdo ví, co všecko nesouviselo s touto krajní představou Augustovou. Snad také dlouho nošené podvlečky, potem osmahlé a snad se jím i místy rozpadávající ponožky, zanedbaný krk plný prachu a čadu veřejných místností, ba August měl tak živou a zároveň hnusivou představu této hrubé a velké masivní ruky, že se zdál — a zcela mylně — vidět na ní několik bradavic a vředů. Vidí, jakoby oba světy, onen mužský — tento ženský, Novákův i vlastní své sestry Vilmy a točí se mu podivně hlava.

A zase jako vždy zarazí: Proč vlastně na to vše nejen myslím, ale vůbec v z p o m e n u? Má to nějaký věcný podklad, dotýká-li se mé sestry, kterou konečně vůbec nemám rád a která je mi vším tak cizí — mladík jako já, který chodě s ní na nic nemyslí, bude s ní chodit nejdéle dva měsíce — a nejvýše že ji polibí? — Augustovi napadá, že myslí na takové „hlouposti" jen proto, že nemá téměř nic jiného na práci.

Nedělní dopoledne. V ulici kolem oken Luhařových nikdo nechodí, jen tu a tam že někdo nevšímavě oddefiluje — snad že vše jednou za týden vyspává, nebo nakupuje v městě — mladý svět v něm hlouběji promenuje — či že právě ustal zcela drobný zvonící podzimní deštik.

August je ve vedlejším pokoji a slyší, jak se do ulice otevřelo okno. Je tam Vilma. A nyní to stříbrně zazvonilo dívčím tenorem, trochu tlumeně, jako mluví-li se oknem více už venku než v pokoji, rozlehl se smích a veselá rychlá rozprávka. August koncentruje všechny své údy ba i dech k co možno největšímu tichu a klidně naslouchá. Temné, hluboké, ba dnes nějak dobře naladěné zvuky z pod okna — naprosto k neporozumění. Není pochyby, že tam stojí Novák. Rendezvous pod oknem.

A zas nepřetržité cinkání dívčího hlasu, hned jasně z pokoje, hned tlumenější za okenní tabulí, nějaká roztomilá hádka, radostné polokvičení — veselé mručivé buď dobírání si, nebo trochu flegmatické žadonění z pod okna. August postihuje jen jednotlivá vykřiklá slova Vilmina, začátky vět — „ale . . .“ „Tuhle vám . .“ „Kdybyste věděl . . .“ A zas jako šuškání, pak rozléhavý sestřin smích s přízvukem té nekonečné, ale také, zdá se mu, bezpříčinné radosti, jaký se mu u ní tak protiví, jako u nějakého dotěrného domácího zvířete.

A poslouchá dál. Zdá se mu, že je tak zcela cizí tomu světu mezi Novákem a Vilmou. Připadá mu, jako by byl také ošizen, či lépe vysmíván a spolu ignorován. A proč mu to napadá? Ale rozhodně je zde mezi nimi jaksi zbytečný. Vilma je šťastna, štěstím nějak lacným, kterému on naprosto nerozumí, Novákovi je dlouhá chvíle a chce se bavit a je mu lhostejno, děje-li se tak zrovna se sestrou Augustovou. Či se to mělo stát se sestrou Kubelkovou, nebo Sámkovou?

A nyní jako by šuškavý, šelmovský smích, šepot — hola! August neví sám příčinu, ale nevrle vstane a otevře dvéře.

Spatří, jak se Vilma zmateně a rychle vyvinuje z Novákových rukou, které se ale zcela nerušeně a pomalu spouštějí s okna. Na moment jakoby úplné zmlknutí. Vilma se splašeně ohlédne. August přejde klidně přes pokoj do vedlejší jizby; jen zběžně pohledí na Nováka, ale jeho čelo je svraštěno.

Polibek! Polibek z jeho rtů. V Augustovi se cosi trhá úplně. Je to představa Vilmy jako jeho sestry s koupanou pannou, šněrující si před ním botku nebo vytahující si podvazek. A násilím se směje v dušl: Hubička mladého děvčete — co se rozčiluju? Setkání dvojích rtů, semknutí dvojích paží. Je to něco? je mi něco do toho?

Vedle na okamžik zavládlé ticho, rozlilo se nyní ve veselý dívčí smích, trochu zdržovaný, a hned na to zas nerušený hovor. Navázal jej hned Novák, úplně nevyrušený, přehlížející tak klidně všecky možné bratry, jako sbírku svých milostných miniaturních psaníček od děvčat, pentliček a bezcenných tretek a přívěsků doma v ne právě zachovalé a parfumované cigarové škatuli.

Kantův vliv na vědu sociální v jejím nejnovějším vývoji.

Dle přednášky prof. dra. Otty Gerlacha podává Frant. Krček.†)

I.

Vliv Kantovy právní filosofie na následující desítiletí jest obecně znám. Kant se táže po zásadách a priori pro právo. Pojem vnějšího práva vůbec vyplývá z úplna z pojmu svobody ve vnějším poměru lidí proti sobě: a nic mu není činiti s účelem, který mají přirozeně všichni lidé (úmyslu pro blaženost) a s předpisem prostředku, dostati se k němu, takže tudy také účel tento naprosto nemusí se vměšovati v onen zákon jako určovadlo jejich. Právo jest omezení svobody každého na podmínku její shody se svobodou každého, pokud tato je po všeobecném zákonu možná; a veřejné právo jest soujem vnějších zákonů, které činí takovou naprostou shodu možnou. Poněvadž pak každé omezení svobody libovůlí jiného zove se nucením, následuje, že občanské zřízení jest poměrem svobodných lidí, kteří (bez újmy své svobody v celistvosti jejich spojení s jinými) přece jsou pod zákony donucovacími, poněvadž rozum sám tomu tak chce, a to rozum čistý a priori zákonodárný, který nemá zřetele k žádnému empirickému účelu (všechny takové pojímají se pod všeobecné jméno blaženost); ježto vzhledem toho, a v čem jej každý ustanoviti chce, lidé velmi rozličně smýšlejí, takže jejich vůle nemůže býti přivedena pod žádnou společnou zásadu, následovně také ne pod vnější se svobodou každého souhlasný zákon. Kant tudy zamítá eudaemonism jako svrchovaný princip pro právo, poněvadž blaženost jest empiricky podmíněna a tudy se nehodí za zákon všeobecně platný. „Pojem práva vyplývá úplně z pojmu svobody", t. j. je-li princip pro právo, pod nímž je možno, podříditi všechny veřejné zákony objektivnímu soudu, musí vyplynouti z idee svobody, která znamená všeobecné platné vytýkání účelu vůbec, volnost pouhé subjektivity u vytýkání účelu, svrchovanou zákonnost v praktickém. „Čistě moralní — di Kant ve Sporu fakult — jest pojem práva toho druhu".

Za zásadu pro všeobecně platné soudy ve věcech práva toliko pojem svobody pokládá za způsobilý a zamítá pro ni blaženost. Tím není nikterak řečeno, že veřejné zákony nemají býti též obráceny na blaženost jako na svůj empirický účel. Obrací se sice proti „otcovské vládě, kde tedy poddaní jsou nuceni chovati se toliko trpně jako ne-

*) „Kantova společnost" v Královci scházívá se každý rok dne 22. dubna — v den narozenin Kantových — v jeho bývalém obydlí v Královci k zvláštní slavnosti, jejíž hlavní části bývá řeč na jeho památku. Pořadatel, který bývá zároveň slavnostním řečníkem, ustanovuje se náhodou. za hostiny se rozdává torta, do níž zapečen jest fazol. Kdo si vezme kus s fazolem, jest pro následující slavnost pořadatelem a slavnostním řečníkem. R. 1899 vykonal tuto funkci prof. Královecké university dr. Otto Gerlach. Zvolil si za thema vztah Kantův k vědě mysli vrstevníků zajisté nejvíce zajímající, k vědě socialní. Tou příčinou není od místa, upozorniti na přednášku jeho místněji. Otisknuta je v Schäfflově „Zeitschrift für Staatwissenschaft", XXXXV. roč., 4. seš.

dospělé děti, které nedovedou rozeznávati, co je jim opravdu užitečno, nebo škodlivo, aby očekávaly toliko od soudu státního náčelníka, jak mají býti šťastni, a aby tento tomu také chtěl, jediné od jeho dobrotivosti", jako „proti největšímu pomyslitelnému despotismu", který „zrušuje všechnu svobodu poddaných, kteříž pak nemají žádných práv". Ústava, která jest založena na zásadě blahovolnosti, nenachází jeho souhlasu. Naproti tomu dí v téže rozpravě: „Dává-li vrchní moc zákony, které směřují po přednosti k blaženosti (zámožnost občanů, obyvatelstva a pod.), neděje se to účelem zřízení občanské ústavy, nýbrž toliko jako prostředek, zajistiti právní stav, především proti nepřátelům lidu. V té příčině musí býti státní náčelník oprávněn souditi sám a jediné, zda-li taková věc náleží ku zvelebení obecnosti, jehož jest potřeba, aby byla její síla a pevnost jak vniterně tak proti vnějším nepřátelům zajištěna; ale ne tak činiti řikajíc lid proti jeho vůli šťastným, nýbrž toliko činiti, aby existoval jako pospolnost."*) Příkladem Kant poukazuje na pořízení obchodově politická. Když se na místě tom také připouští podporování blaženosti toliko vzhledem k zajištění státu a právního stavu za podmíněný cíl zákonodárce, tak Kant přiznává tím přece možnost, spojovati ji s ideou práva pod svobodou. A jak by mohlo býti jinak u filosofa, který spatřuje nejvyšší dobro ve spojení a shodě mravnosti a blaženosti. Kdežto pojem práva u Kanta znamená svrchovaný princip pro spravedlivé zákonodárství, jenž nemůže býti shledáván v empiricky podmíněné blaženosti, nýbrž toliko v idei svobody, aniž se proto vypovídá z empirických účelů zákonodárství blaženost, kdežto jemu „dosažení občanské společnosti všeobecně právo spravující" je „největším problemem pro lidstvo, který skýtá jako idea všeobecných dějin v příčině světoobčanské nejvrchnějšího hlediska pro pojednávání dějinného materialu, stoupenci učinili z práva výhradný empirický účel státní! Stát prý jest toliko na ochranu rozumového práva; na to má prý svou působnost obmezovati a dáliti se všeho pěstování blaženosti. Takový blud, zakládající se na zlém porozumění Kantské základní otázky, podstoupiti bojem, nebylo nesnadno; ale Kantova theorie práva tím není dotčena.

Právě také tak málo stíhají ji poblouzení, která vznikla z toho, že pojem svobody byl pojímán za zvláštní druh kausality, kterou počínají nová příčinná pásma ve světě jevů, čímž pozbyto jen jednoty zkušenosti a s ní možnosti theoretického poznání vůbec. Právě tak málo stihá ji výtka formalně ostré rozluky mezi příkazy práva a příkazy mravnosti, za př. Trendelenburgem, ježto souvislost obou oborů v zásadě práva s dostatečnou asi zřejmostí Kantem často byla zdůrazňována. Kantova vlastní zkoumání v tomto oboru nejsou propracována do podrobností; navrhuje toliko všeobecné směrné čáry pro právní filosofii a tím jest zároveň pod vlivem přírodního práva, které za jeho doby uznáváno za vědu. Zůstavují tudy pro následující pokolení pole tím volnější k obdělávání.

*) Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht IV. 148.

II.

Po delší dobu oněměl boj o Kantovu právní filosofii v nauce jeho epigony přednášené. Historism prohlásil právo přírodní za mrtvé, a státu odkázáno za úlohu na místě práva rozumového řešiti tak řečené problemy sociální. Koncem našeho století utváří se nové občanské právo pro německou říši, a přede dvěma lety mohl výtečný jeho znalec s přesvědčením prohlásiti, že v německém občanském právu žije a vládne duch Kantovský.*) A v touž dobu, kterou povstalo toto zákonové dílo, utvořil v Halle Rudolf Stammler základy k sociální filosofii,**) které pošedše ze samostatné analyse sociálního zdejšího bytí člověka založeny jsou na principech Kantovských. Ježto dílo toto — jak se podobá — bude mezníkem v dějinách sociální vědy mající uvésti na dráhy vykázané filosofií Kantovskou, jest vhodno stopovati v tomto nejnovějším sociálně filosofickém směru základy Kantova kriticismu a stanoviti je.

Kritická filosofie se táže: Jak je poznání vůbec možno? Zde nás zajímá otázka směřující k theoretickému poznání a k soudu o vytčení cíle vůbec, za kterých podmínek jim může býti přikládána objektivita, přesná všeobecná platnost. Methoda, objevená Kantem ke zodpovědění této otázky, záleží v tom, že rozčleněním obsahu našeho vědomí ustanovuje: co je v něm dáno zkušeností, v praktickém subjektivním životem pudovým, co tedy jest empiricky podmíněno, co jest náhodové; a co se v něm shledává nezbytnosti, které elementy obsahu vědomného nemohou býti přejaty ze zkušenosti, poněvadž bez nich vůbec zkušenost není možna, které tedy nemusejí býti pojímány za prvky a priori.

Ana metafysická dedukce dovozuje, že máme ve svém vědomí představy a pojmy, které nemohou býti sňaty se žádné zkušenosti, jejichž realita tudy nemůže býti dovozena odkazováním na zkušenost, ana metafysická dedukce tedy dovozuje hypotheticky toliko ony prvky, propůjčuje jim transcendentalní dedukce reality tím, že ukazují, tyto prvky že jsou potřebnými, ale také postačitelnými, dovoditi možnost poznání objektivně platného. Zároveň se tím zabezpečuje vědecké poznání proti skepticismu, poněvadž jeho možnost zajištěna jest oněmi elementy vědomí.

Tento rozdíl v obsahu našeho vědomí poznačuje se výrazy materie a forma. Objektivita našeho poznání jako našeho chtění nemůže býti zdůvodněna v materii, nýbrž musí býti zdůvodněna ve formě, poněvadž materie zabírá nahodilé v našem vědomém obsahu a tudy se za obsah soudů všeobecně platných nehodí.

Toto kritické otazování a tuto methodu Stammler přenáší na obor sociální vědy. Neobrací se výhradně na právo, ani ne na společenské hospodářství, poněvadž oboje mohou býti porozuměny toliko jako elementy vyšší jednotky, sociálního bytí lidí. Táže se: Jak jsou

*) Liebenthal: Kantischer Geist in unserem neuen bürgerlichen Recht. Königsberg 1897.

**) Wirtschaft und Recht nach der materialistischen Geschichtsauffassung. Leipzig 1896.

možny objektivně platné věty v oboru sociální vědy? Která je poznávací zásada její, jíž dostává se každému jednotlivci teprve ceny a bytnosti?

Pojímáno jsouc za vnější jev, podrobeno jest sociální jsoucno principiím zkušenosti. V té však rozeznáváme přece sociální vědu od vědy přírodní! Na čem se zakládá toto rozlišování? Na vnější upravenosti chování se lidí k sobě, pocházející od lidí.

Abstrahujeme od takových vnějších pravidel a mysleme si, že lidé bytují bez nich vedle sebe: i namítají se jejich rozhodnutí, jejich jednání a osudy, pojímány jsouce za jevy, toliko uvažování přírodnímu; pro sociální vědu, od tohoto v zásadě rozlišenou, není nikde místa; není pak ničeho nežli pudový život osamocených, vedle sebe v prostoře a čase existujících tvorů, které ovšem také na sebe působí. Mohli bychom podkládati uvažování: lidské potřeby, jich ukájení, jednání jednotlivců, jež jsou obrácena na ukojení potřeb, souložení, plození a rození dětí a mnoho jiného, čím zabývati se jest věcí fysiologie a psychologie. Cíle uvědomněné soupůsobnosti na ukájení potřeb však bychom před sebou neměli; neboť to předpokládá vnější upravení soupůsobících poměrů proti sobě.

Vnějším upravením uvádí se určovadlo pro samovolnost, která nenáleží přirozenému životu pudovému. Jím vzniká nový, zvláštnorodý svět jevů, soupůsobení vněšně upravené. Zjeví se majetníci pozemků a pacholci, kapitalističtí podnikatelé a proletární dělníci, souhlasné pracování na základě panstevních poměrů nebo na základě volné smlouvy pracovní, vlastní výroba statků pro ukájení potřeb skupiny pod jednou vůlí spojených, výroba pro jiné, jevy dopravní, zceňování, stanovení mzdy a míry úrokové, příjmy z práce, podniku, z důchodu atd. Toto pospolužití a soupůsobení lidí, určené vnějšími pravidly pro jejich chování k sobě, jest sociální bytí, tvoří předmět sociální vědy, a vnější upravení jest formální podmínkou poznání pro sociální bytí vůbec.

Užívaje kritické methody Stammler tudy rozčleňuje obsah naší zkušenosti sociální, aby ustanovil, co v ní jest podmíněno empiricky, nahodilé a měnivé, co naproti tomu v každé sociální zkušenosti vůbec s nezbytností musí býti obsaženo, co tedy nemůže býti sňato se zvláštního sociálního poznání, alebrž co činí teprve určitou zkušenost za sociální, protivou k přírodovědě; hledá tudy v analysi obsahu sociální vědy její podmínku poznání, její aprioristický element; a nalezá jej ve vnějším upravení, které se tedy poznačuje za formu sociálního bytí. Obsah upravení jest zase empirický, nahodilý, a zdali proň bude moci býti nalezena zákonnost, jest ještě otázkou. Vnější upravení jako takové však, ať jest obsah jeho jakýkoliv, jest poznávací podmínkou pro sociální vědu vůbec, formou sociálního bytí; a látka jeho, která se upravuje, jest spolupůsobení lidí, směřující k ukojení potřeb.

(Dokončení.)

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Josef Merhaut: Andělská sonata. (Nakl. A. Píša v Brně.) — Nová kniha p. Merhautova jest bez odporu jedním z nejpozoruhodnějších děl nové české prósy. Jak pro své vlastní umělecké kvality, tak i jakožto zvlášť významná stanice v rozvoji svého autora. V prvých svých pracech před lety představil se p. Merhaut jako naturalista černé krve, upoutaný především tím, co je na člověku pudového, animalního, hmotného. Jisté siláctví vyznačovalo jeho náměty i slovný výraz. Ale vnějšek dominoval tu stále ještě nad nitrem, fakt nad stylem, děj nad analysou, kresba nad náladou a oprávněna byla naděje, že p. Merhaut je více než kdo jiný povolán, aby napsal český, respektive moravský sociální román zolovského timbru. Ale už „Černá pole" před nějakými třemi lety vydaná, ukázala jej, jak všemi plachtami zabočil neočekávaně jinam : k stylovému artismu. Látky byly stále ještě sice kalné, šeré a špinavé, krev a smysly byly tu stále ještě přední agens lidského jednání, kruté sociální a národní bolesti prudce bodaly touto knihou, sujety i tendence neztrácely na své kypící svalnatosti, ale pamatuji se dobře, nač jsem při oné knize zvláště se pokusil upozornit: na obrat v dikci p. Merhautově, jejž ona ohlašuje, na jeho zjevné a chtěné přimknutí se ke škole — mám-li tak říci — nejnovějších našich prosateurů, pohrdajících živlem prostě epickým a objektivně konstatujícím a stavících nade vše výstižnou malbu a analysu, ať už nitra či vnějška, nereprodukujících jen věci, ale studujících je, nechtějících jen o nich vypravovat, ale chtějících je chytat v jejich barvě, hudbě a náladě, v jejich dynamice a nuancích. Tento zajímavý a neočekávaný přechod, přechod abych tak řekl od balzacovství a zolovství ke goncourtovství, tento přechod zdá se mi být u p. Merhauta „Andělskou sonatou" dovršen. Myslím alespoň, že sotva v něm lze jít dale, neboť ještě několik kroků a všecko ostatní utone v brillantnostech formy, věci a děje rozplynou se v pouhé barvy a tóny, a živel duševní bude pohlcen živlem slovesným. „Andělská sonata" hraje už už na samém ostří tohoto předělu. Pravda, forma tu není ještě na tolik suverenní, aby nadobro pohltila látku, tato je jako u Merhauta z pravidla vždy hluboce vykrojena z reálnosti, plná nejintensivnějších životních šťáv a mocně vzrušené lidskosti. Ale nejen že už tato látka sama sebou ve své křehkosti, bělosti a subtilní duchovosti vysoce vzlétá nad

dřívější ostentativní naturalism p. Merhautův, ona v rukou jeho jakožto stylisty dokonce už rozplývá se často ve vzdušné páry hodnot pouze slovných, barevných a hudebních, ba co ještě povážlivějšího, celé partie slouží autorovi ne za námět, ale až příliš zjevně za pouhou záminku k rozhlaholení varhan jeho nepopíratelně skvělé, všechny stupnice a odstíny ovládající prósy. Přirovnání s hudbou se mi tu stále vtírají; řekl bych, že celá kniha je jakýmsi pokusem o „absolutní literaturu" analogiky k tomu, čemu říkáme „absolutní hudba". Ba nejen to, celé dílo zdá se mi být v posledních svých kořenech myšleno hudebně, sonaticky — to jest jako architektonický sklad a dynamický rozvoj, rozvinující na několika thematech hluboce rozvlněnou lyriku a dramatiku čiré duševnosti. Pravá sonata nejen svým titulem, ale i svou vnitřní komposici. Prvá věta, zápas brněnského inženýra Hřivny mezi nečistou vášní k velkoburžoastické německé Messalině a povinnostem k vlastní ženě, prozrazení nevěry a rozvrat manželský až do hlubin — divoké allegro con fuoco smyslů a bouřících konfliktů. Druhá věta, posvátné adagio: oba manželé putují na Hostýn a nalézají se zase navzájem v čisté lásce. Třetí věta: narození dítěte dovrší toto nové sesterství jejich duší, mystika plození znásobí do nekonečna význam jejich existencí — smavé, jásavé scherzo s podloženým mystickým chmurným hlasem. A poslední: dítě umírá, znovuzbudovaná stavba manželství se opět řítí, ale fantom dítěte ji zachrání; on je povznáší k sobě, pročistěné a prozářené a náhodné vyslechnutí sonaty v koncertu dovrší tyto závěrečné ekstase, v nichž sladké hrobové vůně splývají za jedno se „zralým dechem plodných let", jíž vonějí vlasy Hřivnovy ženy, náboženská víra v nesmrtelnost s tuchami další pozemské plodnosti — slavné finale, jehož bolestný základní motiv stoupá vždy v nových figuracích až do závratných, etherických výší, kdež jakoby opravdu přecházel v závěrečný andělský chorus mysticus. Provésti tyto dvě duše od špinavého dramatu smyslů až na výši této nebeské apotheosy, dáti jim uraziti tuto dalekou cestu od nejnižšího k nejvyššímu pólu lidství, podrobiti je těmto velkolepě očistným silám hoře — to je jistě úkol hodný ryzího umělce, pronikavého zpytatele svědomí, básníka hořícího láskou ke krásám a propastem lidské duše. Panu Merhautovi nelze upřít, že s celou opravdivostí a ohnivou svou vervou hleděl zdůraznit ethickou závažnost tohoto námětu a zformulovat jej v psychologický problém, schopný zaujatého a obšírného uměleckého řešení. Ale nad těmito snahami a vůbec nade vším vítězí tu přece na konec jen úsilí stylové. Všecko je tu jen thematem k bravurním partiím slovné malby a hudby, k širokým passážím deskriptivním a impressionistním. Celá kniha není vlastně nic jiného než jediný proud svítících barev a intensivních tónů, než nekonečné hromadění počitků a nálad, rozkládaných v pyšné paví ohony brillantních passáží. — Živel ryze novellistický pod tím vším úplně mizí a kresba a životnost osob tím velice trpí. Ale trpí tím i psychologický a ethický živel knihy. Očistný proces manželů Hřivnových není hnán jen vlastními jich i ravními potencemi, ale je přespříliš determinován zevními dojmy. Což nemohli oba manželé nalézt svou starou lásku

jinak než pod účinky Hostýna, než když tam byli naladěni a změkčeni duchem bigotních davů? Zde je příliš zjevno, že těchto motivů hostýnských uchopil se autor především jako vítané příležitosti k bravurním deskripcím. I v poslední kapitole, když oba manželé přitisknou se k sobě „v prudkém souzvuku duše“ činí to dojem, že by k tomu nebylo došlo, kdyby nebyli podlehli ten den dojmům přírodním a sonatě, vyslechnuté v koncertě. Duše jejich nezdají se míti dosti vlastní síly, jíž by se vychovávaly k větší výši a duchovosti — stále potřebují rozněžňování z venčí. Jejich svědomí je srostlé se sítí nervovou, je jednou z výslednicí proudů, jí probíhajících a resonancí celého životního pocitu jich organismu, tu kleslého, tu vzníceného. Je tu pořád více psychofysiky, čidel a nervů než vlastní lidské duše; každý postřeh, každý kmit nálad je nadouván do dimensí, meze lidské dojmovosti daleko přesahujících. Především připravuje tato methoda p. Merhautovu o pravou životní bezprostřednost. Je to studie o životě, ale ne život sám. Uvádím na př. jen tu okolnost, že v celé knize je dialog velmi řídkou věcí — pořád tu mluví, vypravuje, horuje a maluje třetí osoba, autor sám. Trop de littérature! To zaviňuje pak, že není „Andělská sonata“ takovou čtenářskou pochoutkou, jak by při tom velikém nákladu umělecké energie autorovy zasluhovala. Přespřílišnost barev a nuancí, slovních finess a všeho toho, co tu širokým hlučným proudem na vaši fantasii a nervy útočí, velmi záhy unavuje a působí i monotonně. Dovedeme vytrvati dlouho při tom žíznivém a ne tak hned nasyceném hltání věcí, které tvoří rozkoš při lektuře velikých mistrů novellistické prósy Dickense, Turgeněva, Maupassanta. Z jejich děl mluví kouzlo reality samotné, v celé její svěžesti a nevyčerpatelné působnosti na duši člověka, ale při četbě takových knih jako je „Andělská sonata“, cítíte pořád, jak se autor mezi vás a realitu vtírá, jak ji labužnicky ochutnává a abych tak řekl popohání ji, aby na vás působila intensivněji než pokud jste k tomu disponováni. Ale úsilí zbytecné - - man merkt die Absicht und wird verstimmt. Nevytýkám to jen p. Merhautovi. Je to nemoc, kterou stůně většina novější české prósy. Máme v ní hojnost delikátních náladomaleb, psychologických analysí a hotových koncertů deskripce a suggesce, ale nemáme téměř novel a povídek. Náš román, sotva že se postavil trochu na slabé své dětské nohy, zvrátil se v analytický essay a novela v báseň prostomluvou. Kolik lidí u nás dovede dnes napsat dobrou povídku, toho starého ale stále nehynoucího a životaschopného genru, v němž se neostýchají tvořiti jinde i autoři nejmodernějšího jména? Zdá se mi, že to je zvláštní stud, ale naprosto nepravý a falešný, jenž mladší naše prosateury od něho odvrací, nemístná obava, že by byli příliš málo moderní, kdyby mluvili prostější, jasnější a lahodnější dikcí a kdyby místo rozboru nitra a věčných suggesí nálad pamatovali také trochu na lapidární plastiku a kvality čistě epické. I většina mladé kritiky nese na tom vinu, neboť jsem jist, že kdyby se mezi námi dnes objevil talent typu balzacovského nebo tolstojovského, mohlo by se mu stát, že by mu byla upřena uměleckost jakožto málovniternému, málo suggestivnímu a málo stylově individuelnímu. Považuji za vhodno říci

to u příležitosti nové, v zámyslech i účincích jinak nepopíratelně krásné práce p. Merhautovy proto, že bych považoval za velikou škodu pro naši prósu, kdyby talent, mající tolik vehementní síly k pronikání a chytání reality utkvěl na pouhém piplání slovných bibelotů a rozšlapávání nálad. Nepravím, že by ho „Andělská sonata" byla až tak daleko zavedla, ale sklon k tomu nalézám na mnohé její stránce a uprostřed vší její bohaté dekorace, všemi barvami a tóny svítící, nemohl jsem se zbýt přání, že bych raději viděl p. Merhauta na cestách jiných, jemu vlastnějších. *Kj.*

Josef Šusta: Pius IV. před pontifikátem a na počátku pontifikátu. Bibliotheka Historická doplňkem k Českému Časopisu Historickému, číslo 3. Praha 1900. Str. 172.

Nedávno měl jsem příležitost pronésti několik slov o druhém čísle Bibliotheky Historické, knize p. Bidlově, a dnes leží přede mnou již třetí a opět je to habilitační práce mladého, nového badatele, který na sebe upozornil již trochou stati v ČČH. Řekl-li jsem, že je to práce habilitační, jest tím již řečeno, že autor tu promluviti chtěl, jak nejlépe to dovedl. Obral si za předmět kus všeobecných dějin, u nás málo pěstěných a vedl si při tom — řekněme to předem — velmi obratně. Politika renaissančních papežů ocitla se v XVI. století na písčině, lodička její každým zavanutím větru reformačního ubíhala v nebezpečenství, že otevře se před ní propast schismatu. Uklidnění, které následovalo po oposičním koncilu Kostnickém a Basilejském, bylo jen dočasné. Papež Eugen IV. nevyhrál sporu vzniklého ze snah po opravě v hlavě i v údech, jen příměří docílil. Po něm soustřeďovala se politika papežská zase jen na Italii, na zachování výsostného postavení v labilním státě církevním, nestarajíc se mnoho o svět nových idejí, který rozkvetl zatím na záhonech zaalpského křesťanstva. Papežská stolice stržena do víru drobných zájmů malých italských zeměpánů, zapomínala na svůj dluh, jehož splatnost kvapem a hrozivě se blížila. Marně staví hráze Lev X. a Kliment VII.: na sliby již věřitelé zaalpští ničeho nedávají, na obzoru objevují se hrůzná mračna reformačních bouří: úplná odluka nebo strašidelná hrozba všeobecného koncilu. Kurie římská uznávala, že třeba tu provésti zásadní změny v papežské politice, že třeba ji vyvésti z politické areny italské, kde jako gladiator bila se o kus půdy, na velkou plochu světové politiky, na niž náležela pro pretendované velmocenské postavení římského papežství. To v theorii znělo velmi vábně, ale v praxi hlásily se zatím hluboké stíny požadavků po reformě života kurialního, zbyrokratisovaného a zájmy italskými prosyceného. K takovému řezu hluboko jdoucímu nedostávalo se chirurga, ba řez takový ani proveden býti nemohl. Návrat k dobám velkých papežů nebyl možný, svět proběhl dlouhou dráhu pokroku — při dosavadním způsobu zůstati nemohlo: nezbýval tedy nežli kompromis tam, kde zásadou nebylo možno proraziti. Ale kompromis zásad světové politiky papežství a zásad úzké politiky italského suveréna, obklopeného lačnými nepoty, nebyl snadnou věcí. Tu bylo třeba opatrného postupu. Muž, který měl jej provésti, nesměl býti naplněn a zaslepen velkolepými myšlénkami duchovní reformy, příliš schematickými a pří-

močárnými, aby se dala podle nich rozřešiti složitá skutečnost, — nýbrž musil to býti muž malých, nanejvýš prostředních aspirací, vyznající se v potřebách doby a v poměrech, který třebas neviděl daleko před sebe, přece na krátkou vzdálenost viděl dobře. Takovým politikem byl papež Pius IV., adorovaný právě o půl noci Štědrého večera 1559. Přítomná kniha vyličuje mládí papeže Pia IV., občanským jménem Gian Angelo z rodiny milánských Medici, postup v duchovních hodnostech, pontifikát Pavla IV., který provedl kreaci Gian Angelovu, a sedisvakanci po smrti Pavlově až do volby Piovy. Ve třech těchto kapitolách namane se často zajímavý kulturně-historický a hospodářský i socialní detail, některé části (jmenuji zvláště ve třetí kapitole historii konklave Piova od 6. září do 24. prosince 1559) čtou se jako hotový náčrt k románu. Plasticky a životně vystupují z plochy politického pozadí evropského a italského různí ti kardinálové jako kardinál kamerlengo Sforza di Santa Fiore, Carpi, Caraffa, Farnese, Ferrara, Mantua, italští zeměpánové, zejména čilý a obratný Kosimo Medici florentský, vyslancové dvorů, zvláště prudký Španěl, vyslanec Filipa II. don Francesco de Vargas-Mejía atd. Všecky ty osoby konklavního dramatu puzeny svými zájmy svádějí opravdové boje a půtky se svými protivníky, ale více úskokem, překvapením protivníků ničeho netušících snaží se uchvátiti trojí korunu tiary pro svého stranníka. Některé scény tu působí neodolatelnou komikou. Představte si vážného španělského vyslance, jak spěchá „přes nízkou střechu chodby mezi královským sálem a basilikou sv. Petra k otvoru ve zdi aromatarie“ (místnosti pro lékaře-konklavisty), aby odtamtud „pouštěl blesky na nevěrné“ kardinály, kteří zradili věc španělskou odporem proti adoraci kardinála Pacheca, — a jak mu kardinál Guise, Francouz, po ostré slovní půtce dává zazdíti otvor právě před očima, aby ukončil hádku! — Vše to je líčeno dle pramenů současných, nejvíce rukopisných z italských bibliothek a archivů, jichž ocenění přidáno ve dvou dodatcích. Také k otázce sporného práva exklusivy leckterý dobrý detail z diplomatické korrespondence se v knize najde a pan autor přistupuje k správnějšímu názoru Wahrmundovu, který oproti Sägmüllerovi klade povstání práva toho do doby pozdější. Pokračováním v díle má být vylíčení Piova pontifikátu. Nepochybuji, že bude stejně cenné jako tato první část.

L. —

O. Hostinský: Hudba v Čechách. Nástin dějepisný. Praha 1900. Stran 83.

Zvláštní český doplněný otisk napolo zapadlé stati psané pro dílo „Die oesterreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild“ přišel právě v čas. Začínáme se trochu obírati dějinami české hudby a tento stručný nástin, jakýsi katechism dějin hudby v Čechách, je dobrou pomůckou orientační. Široký tok dějin shuštěn a sveden tu v neširoké sice, ale hluboké řečiště, kde plyne jasně a průzračně. Knížečka má všechny dobré vlastnosti katechismu: in nuce obsahuje nejdůležitější jevy hudebního života v Čechách vybrané jemnou rukou esthetika, kterou zase vedl duch objektivního historika; stručnost pojí se s jasností a průzračností v dokonalý soulad; jednou větou mnohdy plně vy-

stižen pravý charakter muže a doby. — Předním účelem katechismu jest, vtisknouti v nezahladitelných stopách nejdůležitější základy svého předmětu v paměť čtenářovu. Tak i tento hudební český katechism zaslouží plnou měrou, aby vtisklo si jej obecenstvo ve svou paměť — jen ve svůj prospěch: pozná, co si má představovat, vyslovuje-li příliš často slova „česká hudba, dějiny české hudby" atd.; jména těch starších, Bendů, Myslivečků, Dusíků, Dušků, Tomášků atd. stanou se mu známějšími a snad — obsažnějšími. Velkému obecenstvu hodí se drobná kniha lépe nežli velké historické dílo a poslání své „Hudba v Čechách" jistě vykoná. *Emil Hoffer.*

Prof. Dr. Vilém Kurz: Moderní pokroky v dopravnictví, díl III. a IV. Sestaveno z I.—V. ročníku „Z říše vědy a práce". V Praze, nákladem F. Šimáčka 1899. Díl třetí pojednává o plavbě, která teprve vynálezem lodního šroubu r. 1827. nabyla nynější dokonalosti. Vynálezcem je rodák chrudimský Josef Ressel, narozený r. 1793. Vynález tento arci je podmíněn pokrokem strojnictví; čím dokonalejší je material lodi, šroubu a strojního zařízení, čím lepší jsou parní a j. stroje, tím i zvětší se rychlost lodi, tak že se může dostoupiti rychlosti 37 i více km. za hodinu, jakou má na př. nejnovější rakouská loď válečná Maria Terezia. Torpedové lodi anglické dosahují největší rychlosti, až 58 km. za hodinu. Čím dále, tím více se zdokonaluje konstrukce lodí, tím i rozměry se zvětšují, náklad, bezpečnost atd. Za palivo pro válečné loďstvo béře se masut t. j. zadní produkty petroleje, jež hoří téměř bez dýmu. Hliníkové čluny, Bazinová valící se loď s koly t. j. plováky, loď obojživelná t. j schopná dopravy i po suché zemi, jako Svanen v Dánsku a jiné novinky jsou arci ve stadiu výzkumném. Důležitým prostředkem dopravním jsou průplavy. V Čechách nemáme průplavů, ačkoliv je to velmi laciný způsob dopravy. Projektovaný průplav vltavsko-dunajský setká se asi s mnohými obtížemi. V principu ovšem by byl žádoucí, uvážíme-li však, že to bude ve skutečnosti vodní spojení Vídně s Berlínem, na němž Praha bude ležet uprostřed, nemůžeme se rozhodnout o tom, budou-li Čechy míti z toho lví podíl, a tu s míněním autora se neshoduji úplně. Krokem k tomu jest ovšem kanalisace Vltavy a Labe až po Ústí n. L.; že by tím Praha získala, jest nepochybno, protože doprava železniční jest mnohem dražší. Že výhody vývozu nutno brátí s reservou, ukázalo se stávkami při uhlí, kterým jsme zásobili Německo, sami nemajíce zásob. To jsou ovšem jen projekty a jejich uskutečnění teprv učiní rozvahu početní možnou. Zajímavé je na dalších stranách knihy pojednání o splavnění Dunaje Železnou branou, která r. 1896. byla otevřena dopravě; popis Karlínského přístavu a návrh na zřízení přístavu v Libni, dle plánu inženýra J. Kaftana; výklad jezů, komorových plavidel, lodních zdvihadel, železnic a j. více. Kniha zakončena přehledem světových průplavů, z nichž nejdelší by byl projektovaný Nikaragua v délce 275 kilometrů. — Díl čtvrtý obsahuje vzduchoplavbu a mosty. Vzduchoplavba zabývá se v podstatě dvěma problemy: řiditelnou vzducholodí a létadly pro jednotlivce. První úkol je již řešen v ten způsob, že čím větší vzducholoď, tím poměr mezi váhou a silou hnací je příznivější a tím

i létání snazší. Arci, jak ukázaly pokusy, je věc v počátcích a jmenovitě drahá. Problém létadel je obtížnější, vzpomenuto Václava Kadeřávka, jenž vynalezl létadlo pro jednotlivce, ale zemřel neukončiv svých pokusů. Obtíž vězí v nesnadném ovládání létadel. I při dobré konstrukci bude třeba velikého cviku. Dle mého náhledu bude třeba váhu člověka vyrovnati balonem; jak se to provede, bez újmy pohyblivosti létadla, je věcí konstrukce. Náhled, že síla resp. pohyb člověka stačí k vzlétnutí, se mi nezamlouvá, uvážíme-li velké odpory vzduchu, zvláště za větrného počasí. Na každý způsob budiž váha člověka vyrovnána tak, aby své síly mohl použíti k létání a řízení pohybu. — V oddílu mosty je pojednáno o mostu Karlově, o různých konstrukcích mostů železných (příhradových a řetězových), pojednáno o stavbě pilířů zděných pomocí t. zv. caissonů, t. j. potápěcích zvonů železných, z nichž voda se vytlačí přetlakem vzduchu. Dočteme se též o rekonstrukci řetězového mostu císaře Frant. Josefa z Eliščiny třídy nákladem 640.000 a soudím, že vinou rekonstrukcí je často přílišná šetrnost; jak známo, vypíše se konkurs na takovou stavbu, a zpravidla přijme se nabídka nejlacinější. Za málo peněz je však málo železa, a pak ovšem po čase se na rekonstrukce vydá tolik, že by za ně byl ještě jeden most. V knize najdeme též seznam největších mostů v Evropě (3286 m. dlouhý most přes škotskou řeku Tay a 4097 m železniční most přes Dunaj u Černé Vody). Zajímavý je dřevěný most přes Amu Darje v Asii, 1899 m. dlouhý, jakož i lanové mosty v Indii, zdvihací most Towerský v Londýně, přenosné mosty a jiné. *V.*

Prof. Dr. Kurz: Prozrazená kouzla a divadelní tajnosti. S 53 obrazci. Sestaveno z I.—V. ročníku časop. „Z říše vědy a práce". Nákl. F. Šimáčka v Praze 1900. — Kouzelnická literatura je dosti chudá u nás, což se dá ostatně vysvětliti podstatou věci; málokterý kouzelník nám tajemství svá vyzradí, ta jsou jeho force. Čarodějný Bosko jest asi nejznámější z celé řady eskamoterů a magů. V knize nejsou sice kouzla spiritistů, ani výklady jasnovidění a jiných vzácných produkcí, je tam však celá řada dobrých návrhů k různým pokusům, kterými lze společnost resp. obecenstvo pobaviti. Výklad některých proměn divadelních, na př. v Ďáblových pilulkách s příslušnými obrazci doplňuje tuto zábavnou sbírku. *V.*

Spisovatel p. **Jakub Arbes** dovrší dne 12. června t. r. 60 let svého života. Ty, kdož znají Arbesa jako spisovatele romanet, bude zajímati vidět jej i jako českého novináře a politického zápasníka — část této životní jeho kapitoly osvětluje článek, jehož počátek jest v dnešním čísle Rozhledů. Přejíce p. Arbesovi dlouhého ještě věku za neochabující svěžesti tělesné i duševní, těšíme se naději, že z bohatých svých pamětí a vzpomínek literárních a politických mnohou prací ještě přispěje k osvětlení vlastní doby.

Rozhledy politické a sociální.

— —

Domácí politika.

V Praze, 26. května.

Mladočeská obstrukce je dnes střediskem vnitřní politiky. Fakt sám, zejména ve Vídni, bez odporu překvapil, neboť zde se v jeho možnost nevěřilo. A dnes všechen parlamentismus v Rakousku stojí, právě tak jako za obstrukce německé a celé zákonodárství trčí na témž mrtvém bodu, jako před třemi léty. Od osmého května se sněmovní síň šestkráte otevřela, ale šestkráte se zase zavřela, aniž se jednání vůbec přiblížilo k některému bodu denního pořádku. Krajní využitkování jednacího řádu se strany mladočeské stačilo znemožnit všechnu positivní práci. A tak nyní, když se kaleidoskop v Rakousku zase jednou obrátil, mají mladočeští poslanci dosti příležitosti posoudit v tomto soustátí pravděnepodobnosti cenu téhož jednacího řádu, jejž hodlali sami zákonem Falkenhaynovým osekat. Proto také německá levice je dnes chytřejší a zuby nehty se brání jakémukoli zhoršení tohoto jednacího řádu.

Mladočeská obstrukce se doposud odehrávala za poměrného klidu, za prázdného domu, za monotónního hlasování podle jmen a za ještě únavnějšího čtení došlých spisů, jež samo o sobě si v posledních schůzích vyžádalo až 5 hodin času. Co bude dál? Prvním důsledkem mladočeské obstrukce je přirozeně alternativa: obstrukce — či pravice? Alternativa tato dosud rozřešena nebyla. Strany pravice zahájily nejdříve horlivou zákulisní akci, aby Mladočechy pohnuli k zanechání obstrukční taktiky a jednání to, jak aspoň ukazuje výsledek poslední schůze parlamentární komise pravice, není tak beznadějné. Tolik je jisto, že vůdčí kruhové mladočeští jen neradi sáhli k taktice obstrukční a že se chopí každé jen trochu čestné nabídky, aby se z nynější situace provlékli do klidnějšího přístavu vládní většiny. Také není mezi nimi zvláštní nálady pro obstrukci. Celá řada osob vlivuplných, jako je dr. Engel, Žáček, Čelakovský a j., jsou vlastně jen obstručníky z nouze. Při tom se ani nedotýkáme neujasněnosti samých cílů obstrukce. Žádat satisfakci za 17. říjen 1899., je sice hezké heslo, ale není ani moudré, ani politické, žádat tuto satisfakci nějakou novou ministerskou ordonancí, anebo volat po návratu k legálnímu stavu, když přece tento legální stav de facto existuje a ani zrušení jazykových nařízení Gautschových na něm nemohlo nic podstatného změniti.

Druhým důsledkem obstrukce je alternativa, která jde až k základům samého parlamentu: buď obstrukce — či parlament. Vláda stále tvrdošíjněji vydává zprávy, že v případě potrvání obstrukce stojíme bezprostředně před rozpuštěním sněmovny a novými volbami. Proč, a jaký účel má vlastně mít toto opatření, o tom se mnoho neuvažuje. Každý dnes ví, že z nových voleb by jen vyšlo sesílení radikálního nacionalismu a tím ovšem teprve hotové ochromení parlamentarismu, ale proto dnes zatím vládu hlava nebolí. Ona chce mít čin, ona se chce dál fretovat rok, dva, tři, nějak bylo, nějak bude. Jazyková nařízení se mohla zrušit takřka přes noc, tak že o tom ani ministři neměli tušení, proč by z rozmaru nebo špatné nálady nemohlo dojíti k rozpuštění parlamentu?

Ale zatím jsou to jen vládní hrozby. Při tom min. dr. Koerber naléhá vší silou na strany pravice, aby učinily pokus o fysické přemožení obstrukce. Žádá schůze takřka permanentní a apeluje na obětavost vládních stran. Ale i tento plán nemá mnoho naděje. Na pravici aspoň není valné chuti zahájiti urputný boj proti obstrukci, a na německé levici se již dnes veřejně přiznává, že všechny pokusy k povalení obstrukce jsou vlastně jen zbytečným plýtváním času. Dr. Pfersche v jedné ze svých posledních publikací vypočítává, že jen pouhé konstatování poměru hlasů vyžádá si při každé petici 10 minut času. A poněvadž Mladočeši až dosud podali daleko přes 2000 petic, musila by již při tomto obstrukčním prostředku trvati příští schůze přes 20.000 minut, neboli skoro plných 14 dnů, než by se vůbec mohlo pomýšleti na projednání denního pořadku. A tento jednoduchý prostředek obstrukční vyžaduje přítomnosti pouze jediného obstrukčníka, kdežto z ostatních stran musí býti ve sněmovně trvale přítomno nejméně 100 poslanců, aby sněmovna nepřestala býti schopnou k usnášení. Již tato jediná úvaha ukazuje, že obstrukce v tomto okamžiku je prostě nepřemožitelna a vláda Koerbrova stojí tedy nyní zrovna před týmž problémem, před nímž stála vláda Badenova, Gautschova a Thunova.

V této všeobecné bezradnosti oznamuje se znovu svolání smiřovacích konferencí, na nichž prý vláda vystoupí s určitými návrhy, aby si jimi po 6. červnu upravila v parlamentě cestu pro vyřízení rozpočtového provisoria a předlohy o investicích. Výklad do budoucnosti je tedy naprosto nejistý a nikdo nemůže říci dnes, co bude zítra. Jak poměry dnes jsou, neoddáváme se žádným illusím o nějaké dalekosáhlejší změny a reformy, ba můžeme říci, že v nynější politické mizerii budeme žíti ještě hodně dlouhou dobu. Při tom nemůžeme, abychom vzhledem k dnešní situaci nezaznamenali jeden projev „Hlasu Národa“, v němž se navrhuje zřízení zvláštní národní rady hospodářské a mezi jiným praví: „A přece by každý jen trochu myslící člověk mohl si uvědomiti snadno, že zrovna proti německé přemoci jest národohospodářská emancipace česká stokráte závažnější zbraní, nežli všechny možné způsoby parlamentních obstrukcí.“ —

Stávka uhlokopů přinesla již svůj hlavní plod. Vláda předložila sněmovně vypracovanou osnovu zákona pro zavedení devitihodinné doby pracovní v dolech. Osnova sama požadavkům hornictva ovšem nevyhovuje a celou řadou výminek a nepřesných výrazů i dobré své body činí mnohdy ilusorními, ale přece znamená v každém ohledu pokrok, uváží-li se zvláště, že v žádném ze sousedních států normální doba pracovní v tomto směru stanovena není. Osnova má také mnoho tajných nepřátel, jak ve sněmovně poslanecké, tak zejména ve sněmovně panské. V sociálně politickém výboru, kam byla bez prvního čtení přikázána, podařilo se teprve po tuhé debatě osnovu projednati a zvoliti referenta, jemuž bylo uloženo, aby hned při novém sestoupení se sněmovny podal jí o osnově zprávu. Referentem byl zvolen člen polského Kola dr. Kollischer, muž reformě této značně nakloněný. Vzhledem k neobyčejné důležitosti reformy, na niž toužebně čeká 80.000 horníků a jejíž souvislost s interesy vlády je očividná, můžeme se pevně nadíti, že poslanci mladočeští osnovu tuto ze své obstrukce určitě vyloučí.

Jednání d e l e g a c í, jež se sestoupily letos v Pešti, nepřineslo nic zvlášť pozoruhodného. Zvýšení rozpočtu je vzhledem k létům minulým poměrně nepatrné a velká řada položek byla schválena bez debaty. Zde jsou také nejchoulostivější místa říše; ne-li o jiném, o armádě a velmocenském postavení říše platí v Rakousku jistě: noli me tangere. Konstrukce delegací je proto také tak umělá, že každá oposice je tu na věky věkův zažehnána. I mladočeští poslanci, třebas v opoziční tóze, přinášejí tu svou hřivnu na oltář říše. — V rozpočtovém výboru rakouské delegace slíbil ministr vojenství bar. Krieghammer podati moderní osnovu zákona nového trestního řádu vojenského. —

Dne 24. května sešel se v Praze sjezd delegátů německých spolků učitelských z Čech, aby protestoval proti usnesením školské komise českého sněmu v otázce upravení učitelských platů a prohlásil, že učitelstvo trvá i dnes pevně na svých požadavcích původních, jejichž splnění stalo se rapidním stoupnutím cen všech životních potřeb tím naléhavějším. Sjezdu se súčastnili také čtyři delegáti učitelstva českého, kteří se v této otázce prohlásili solidárnimi s učitelstvem německým a akci jeho vřele pozdravili.

Ve Vídni konají se v těchto dnech doplňovací volby do obecního zastupitelstva podle nového volebního řádu, jenž tentokráte došel sankce vlády Koerbrovy. Poprvé se také bude volit ve sboru čtvrtém. Výsledek voleb, pokud je nám již znám, ovšem jen potvrzuje očekávání, jež se z antisemitské volební opravy daly lehce vyvoditi. Upevnění antisemitského panství a zachování německého rázu Vídni, to byla dvě hlavní hesla, v jichž znamení byla volebná reforma sdělána. Dosavad vykonané volby oznamují všude ohromný úpadek hlasů liberálních. Ve čtvrtém sboru, kde se antisemité utkají se svým nejvážnějším soupeřem, sociální demokracií, jsou jejich naděje hlavně ustanovením tříletého pobytu rovněž značné. Z tohoto sboru také nejdříve pronikne do vídeňského sboru český zástupce dělnický, ale pro tentokráte je to ještě dost pochybné. Spravedlnost vůči českému živlu ve Vídni závisí vůbec jen od další reformy volební a od povalení Luegrovy tyranie.

Sociální hlídka.

Chceme si dnes promluviti o otázce ženské, ku které jsme doposud v této rubrice nepřihlídli. Není však třeba theoreticky ji rozebírati. Bylo o ženské otázce i u nás, a zvláště od doby, kdy hnutí pokrokové vystoupilo s větším úsilím na pole veřejného života, dosti již mluveno a psáno, tak že každému jest běžno, že v emancipačním hnutí ženském možno pozorovati dva proudy: proud buržoastický a proud proletářský, které z valné části jsou sice rovnoběžny, přece však často se odchylují, mnohdy dokonce se křižují. Ženy buržoastické míní k osvobození žen přispěti jednak tím, když budou moci zaujímati táž postavení jako muži, proč ž žádají pro ženy otevření všech škol, zvláště vysokých a všechny toho důsledky; jednak tím, že pěstují filantropii tu v širších onde v užších mezích, a s úmysly a výsledky různými. Naproti tomu ženy proletářské poznávají, že otázka jejich není ani tak specielní, nýbrž kryje se téměř úplně s otázkou, kdy svrhne muž jařmo, jež ho tíží. Proto také hlavním úsilím žen proletářských jest, aby posilovaly své manžele, otce a bratry v jich zápasu hospodářském; a toho míní docíliti organisováním pracujících žen. To jen k orientaci pokládali jsme za potřebno uvésti, dnes chceme na praktických případech z posledních dnů ukázati, jak daleko snahy žen z obou táborů jdou a jakeho výsledku se již domohly. V belgické komoře poslanecké přijat byl návrh zákona, kterým úspory manželčiny jsou vyňaty z volné disposice manželovy a před manželem chráněny. Vůbec na hnutí ženské v Belgii a příznivější nazírání na ně byl nemalého vlivu také sjezd ženský v Bruselu koncem ledna pod firmou žen socialistických konaný, kde vyžadováno bylo zvláště zrušení zákona, zakazujícího vyhledávati nemanželského otce. Zde také uvedeno, že hnutí ženské teprve od té doby pomalu pokračuje, kdy začaly si ho všímati sbory zákonodárné, což děje se od té doby, kdy sociální demokrati se dostali do sněmovny. Sociální demokracie pochopila totiž dobře, co znamená žena pro život politický a proto na rozdíl od všeobecného rčení socialistického programu v Rakousku a Německu holandská sociální demokracie výslovně uložila svým orgánům zahájiti agitaci pro všeobecné právo hlasovací i pro ženy. Zá-

konodárství žen se týkající postoupilo nejdále v Curychu, kde zřízen nedávno ženský inspektoriát nejen k dozoru nad zachováváním ochranného zákonodárství, nýbrž i ku sprostředkování práce ženám nezaměstnaným; pak v Anglii, kde v poslední době přijat byl návrh zákona, jímž všem majitelům obchodů jest přikázáno, míti vždy aspoň pro tři ženské zřízence jedno sedadlo. V tom i u nás filantropické dámy pracují. V Anglii jest přes 120.000 žen odborově sorganisováno. Že takový zákon zasahující do živnosti obchodní, měl by velikou důležitost, poznáme snadno, všímneme-li si, jak ženy nyní houfně derou se k zaměstnání obchodnímu i za nejkrutějších podmínek pracovních. Ve Vídni na př. 60 proč. žen zaměstnaných v živnostech obchodních má měsíční mzdy nejvýše 25 zl., dalších 20 proc. má 30—35 zl., 10 proc. má 40—45 zl. a jen 10 proc. má mzdy více než 45 zl. měsíčně. A jaké jsou drahotní poměry ve Vídni! Děvčata pokládají tento stav za prozatímní a přechodný, tak že nehledí si získati odborného vzdělání, jako muži. Nejčetnější třídy pracujících žen (ve Vídni každá osmá žena je služkou!) všimlo si dosud jedině zákonodárství v australském Novém Zelandě. Tam jest pro služky jako pro ostatní dělnictvo ustanovena osmihodinová doba pracovní, z níž jenom třikrát za čtvrt roku může býti učiněna výjimka a pracovní doba prodloužena na 12 hodin.

Služky! To jest jedna z nejbolestnějších kapitol otázky ženské. Svépomocí dosud málo se vymohlo na tomto zanedbaném poli. V Kodani na př. si zřídily služky spolek, ve kterém stanoveny souhlasně požadavky služek: odstranění noční práce, dosti sytých jídel, teplý byt a — školu pro naučení se domácím pracem. Tedy asi minimální požadavky. Potěšitelným zjevem jest nedávno konaná anketa o postavení služebních děvčat ve Vídni, kdež jest již organisováno hnutí t. zv. pokrokových dam. Dámy ty prohlašují, že dříve než služky mohou dospěti náležitého a žádoucího osvobození, musí se mravně úplně změniti. Připraviti tuto změnu, k tomu povolány jsou paní. Paní jest vždy schopna změnu způsobiti, služka vždy takové změny potřebna. Ve smyslu šlechetných filantropických dam má paní býti „nekonečně trpěliva“ ke ve všem chybám a nedostatkům své služky, jejíž lásky a důvěry si musí dobýti, zaujímajíc k ní postavení „přísné, ale spravedlivé matky“. Mezi paní a služkou musí nastati poměr důvěrný, aby nedostatečná výchova, zaviněná obyčejně bídou a nouzí, byla v rodině zaměstnavatelčině doplněna. Na panich jest, aby pracovaly na vybudování mostu mezi oběma zápasícími třídami, aby vyrovnávaly nebo aspoň zmírňovaly sociální protivy. Mínění takovému však opřel se hlas jeden, jenž udeřil na jinou strunu než ostatní. Moderní zaměstnavatelky hledí prý poručníkovati služky i duševně, chtějí bdíti nad každým krokem, nade vším jednáním. Ale služka tomu poručníkování prý již odrostla, ať v té či oné formě. To jest ostatně viděti i z toho, že veliká část děvčat, která by se jinak stala služkami, vyhledává nyní zaměstnání tovární, ačkoli hmotné postavení v továrně jest mnohdy mnohem horší než služčino. Ale v továrně jest mnohem samostatnější, má odměřené pracovní hodiny atd., a odtud ta přitažlivost továrny na služebná děvčata. Jakýsi význam by mohl míti spolek paní, které by se zavázaly přijímati do služby jen začátečnice, a na nich vykonávati svoje osvětné dílo. Ukázalo by se prý, že snahy zaměstnavatelek mohou sice na chvíli a u jednotlivé služky něco znamenati, že se však nedá domoci změny hlubší atd. To prý lze jedině tím obávaným třídním uvědoměním služek a jich organisací, aby mohly společně činiti nátlak na veřejné mínění, jež by našlo ohlasu v zákonodárství. Zákonodárného zasáhnutí jest třeba. V anketě zastoupení muži, zvláště právníci, propagují změnu zákonodárství, aby zrušeny byly čelední řády, které jsou stálým podnětem stesků a výtek; aby uzákoněn byl osmihodinový noční klid s náležitými přestávkami v denní práci, aby služkám byl zajištěn klid nedělní nebo náhrada za něj, aby bytová inspekce nad tím

bděla, aby se služkám dostalo řádného zdravého pokojíku od ostatního bytu odděleného (?) — což mělo by význam i pro pohlavní život služky a pro ochranu její od mužských členů zaměstnavatelovy rodiny; aby stanovena byla pro služky minimální mzda; aby zákonodárství školské nařídilo zřizování potřebných kursů ve školách dívčích, kde by se děvčata vyučila všem pracem domácím. Muži i ženy v anketě souhlasně žádali zrušení dnešního soukromého sprostředkování práce a zřízení ústřední bezplatné poptavárny. Ve Vídni na př. bylo prý r. 1892. zaplaceno od zaměstnavatelek a od služek asi 200.000 zl. soukromým sprostředkovatelkám. Konečně třeba jest podrobiti služky pojišťování dělnickému, zejména nemocenskému a úrazovému a zavésti pro ně pojišťování invalidní a starobné, které chce také uskutečniti zvláště ženský spolek pro Rakousko. — Anketa vídeňská alespoň osvětlila poměry služebných děvčat ve Vídni, z nichž veliká část pochází právě ze zemí českých. Bylo by žádoucno, aby také v Praze něco podobného bylo podniknuto. Čile vedou si naše krajanky za oceánem. V Chicagu, tuším, vydáván jest časopis „Ženské Listy", který úplně jest obstaráván ženami od redakce až do poslední služky. I sázen a tištěn jest ženami, podobně jako známá pařížská „La Fronde". Nepřikládáme sice takovému zjevu jiné důležitosti než význam čistě demonstrační a propagační, ale právě jako takový nesmí býti podněcován. Ženské hnutí musí vůbec vystoupiti z hrází, které mu vytkla zvěděná a výchovou vpěstěná sentimentalita, má-li dosáhnouti aspoň část toho, čeho chce — osvobození polovice pokolení lidského. *L.*

Z naší doby.

Přednášky. „Samostatnost" v čís. 39. obsahuje článek s názvem „Těžká úloha" o „práci mezi lidem", z něhož uvádíme tyto myšlenky: „Časem píšete o malomyslnosti nebo zbabělosti tam, kde já vidím střízlivost" — tak nám psal před nedlouhým časem jeden náš venkovský čtenář. „Žiji mezi lidem. Náš lid je — chvála Bohu — hloupoučký a při tom neobyčejně domýšlivý — naproti svým vlastním lidem. Pozoruji jeho politickou náladu a mám dojem ten, že s takovým vojskem jest možno táhnouti leda proti zajícům. — Chcete pro ten lid uspořádat přednášku. Přijde řečník až z Prahy. Do síně vejde z 3000 obyvatelů 40. Zatleskají řečníkovi — basta! Přednášku, která hotově stála alespoň 10 K vyjma práci, zapomenou okamžitě. Začnou hrát v karty a mluvit o holkách. Dáte do hospody noviny. Zadarmo. Chcete, aby si je někdo přečetl. Nikdo po nich nesáhne. Pobídnete někoho, u koho byste tušili zájem. Odpověď: „Dejte mi pokoj s těmi hloupostmi! Já mám dost svých starostí! Ostatně ti novináři baží po našich penězích a nedělají sami to, co nám radí. — Někdo kandiduje. Náš člověk hned o něm ví: „Aha, chce mít desítku diety!" Učitelé chtějí vyšší plat. Náš člověk vám hned poví: „Aha, lenoši! nemají dost na pivo, a my máme na ně se dřít. Chtějí si hrát jen na pány. Vždyť ti lidé nic nedělají a jen se procházejí." — Také jsem se ovšem pokoušel vyvrátit mu (lidu) některé mylné náhledy. Ale byl jsem často tak odbyt, že jsem ztratil navždy chuť. Náš člověk hodí Vám na hlavu pár impertinencí, hodně sprostoty a odfoukne si u blahém vědomí, jak toho študovaného hlupáka sebral. Od té doby nevnucuji nikomu poučení, nechodím přednášet, k ničemu se nenabízím, o nic se neucházím. Zvláště přednášky považuji skoro za hříšnou ztrátu času. Několikráte jsem byl svědkem, jak posluchači považovali to za akt milosti pro přednášejícího, že ho poslouchali a pak mu také zatleskali. — Náš lid nám studovaným vůbec nédůvěřuje. Po poučení valně dychtiv není, spíše se mu to protiví. Má — tak praví — svých starostí i svého rozumu dost."

— Nářky na duchovní opozdilost a zakrslost českého lidu jsou již do omrzení časté, bohužel však nejsou také nic platny. A myslím, že vůbec málo jest platna všechna ta vzdělavací, umravňující a ušlechťující práce mezi lidem. Zájmy lidu jsou, řekněme třebas, všední, úzké, chlebové. Vždyť na každého doráží stále citelněji starost o živobytí, o pouhé uhájení existence. Jak se mají nesčetné ty zástupy starati o zájmy vzdálenější, když zájmy bližší, nutkavé a neodbytné je zcela zaměstknají den jako den, od rána do večera? Náš dělník, rolník, řemeslník, živnostník, náš učitel, úředník a namnoze i mladší kněz mají se dost ohánětí, aby, jak se říká, jen vyšli, u prvních čtyř stavů jest skoro nemožno, aby se starali o jiné než o své živobytí, vždyť na jejich mysl dorážejí z vnějška neustále popudy čistě existenční: jak sehnat peníze, aby zaplatil, co se na něm vymahá? Přednášejte mu o situaci politické, o jazykové otázce, o klerikalismu, Husovi, o soustavě Koperníkově, o Nansenově výpravě — jak by se Vám do očí nevysmál, Vám přicházejícím ho poučit, vzdělat? Což p o t ř e b u j e on toho poučení? Jen předsudek do jeho hlavy od malička cepovaný školou a státním zřízením, že učenost a t. zv. „vyšší zájmy" jest cosi vznešenějšího než jeho malé starosti existenční, jej zdržují, aby Vám to neřekl do očí, a strach, aby si to nezkazil s pány, na nichž jest přece tu a tam závislý, jej přiměje, aby, ač nerad, bez zájmu a snad s vnitřním odporem, došel na přednášky. Ale všechno přednášení a všechny ty schůze přirozeně míjí se cíle, nabízejíce lidu něco, čeho potřebuje snad až teprve v druhé řadě, potřebuje-li toho vůbec, a pro co nemá zájmu a pozorumění. —l.

J. Heine: Myšlenky a nápady. Bůh odpustí mi hlouposti, jež jsem o něm kdy pronesl, jako já odpouštím nepřátelům svým všecky pošetilosti, které o mně a proti mně psali, ačkoliv stáli duševně pode mnou tak hluboko, jako já stojím pod tebou, milý Bože!

Jsem člověk nejsmířlivějšího smýšlení. Mým přáním jest: skrovná chatka, došková střecha, ale dobrá postel, dobrý pokrm, mléko a máslo, obojí čerstvé, květiny před oknem, přede dveřmi několik krásných stromů a kdyby popřál Bůh nejvyššího štěstí, abych se dožil radosti a viděl houpati se na těchto stromech asi šest nebo sedm svých nepřátel oběšených. Se srdcem pohnutým od pustil bych jim všecko darebáctví, jež mi v životě způsobili. Ano, máme nepřátelům odpouštěti, leč dříve ne, dokud nevisí.

Společnost je vždy republikánská: jednotlivci dychtí stále výš a množství tlačí je nazpět.

Kniha vyžaduje času jako dítě. Všecky knihy, které byly napsány v několika týdnech, vzbuzují ve mně jakousi nedůvěru k autorovi. Čestná žena neporodí dítěte před devátým měsícem.

Židé, jsou-li dobří, jsou lepší, jsou-li špatní, jsou horší než křesťané.

Díla některých spisovatelů dneška jsou zatykače přírody a ne popisy.

Luther otřásl Německem, ale František Drake utišil nás opět: dal nám brambory.

Mluvím-li o luze, vyjímám: předně všecky, kteří jsou v adressáři a za druhé ty, kteří tam nejsou.

Kdož se žení, podoben je dožeti, který se zasnoubil s Adriatickým mořem — neví, co je v tom, co si bere. Poklady, perly, obludy, neznámé bouře?

Vedle myslitele prosaický člověk, jenž jde klidně po svých záležitostech — vedle každých jeslí, v nichž se rodí spasitel, idea světospásná, stojí také vůl, který klidně žere. Přeložil K. E. J.

Tiskem Rosendorf a spol. v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, POLITICKÁ A SOCIÁLNÍ.

Ročník IX. 15. června 1900. Číslo 18.

Komenský – kněžem pod obojí.

Píše Em. K. Zeiner.

Roku minulého uveřejnil jsem v č. 20. tohoto listu článek „Čeho jsem se o Komenském v ‚Labyrintu světa' dočetl."

Prohlédaje k předmluvě, v níž vyhlašuje Komenský spis ten za svou — byť allegoricky vypravenou — autobiografii, vyčetl jsem z kap. XVIII. (staf 14.—18.), že Komenský, nedav se přivábiti ani církví katolickou ani stranami reformovanými, i Bratří, ač jich již tehdy žádostiv byl, pro posměch lidský tak nechal a se kněžství pod obojí oddal, že však později z kazatelského místa svého pro svá kázání lidem vypuzen byl.

V stati 17. řečené kapitoly lituje Komenský, že mina Bratří „středu nebe a země a cesty k sytosti potěšení vedoucí chybil a do motanin labyrintu světa zase uveden byl, dokudž mu Bůh nepomohl a na pochybenou na tomto místě cestu zase neuvedl", i slibuje „co kdy a jak se stalo, že níže poví." Viděl pak tyto „skutečné křesťany", jak „z jakéhos v kůru zastření" vycházeli a vcházeli. Po dalších životních zkušenostech vrací se unaven do domu srdce svého a oddává se cele Kristu, který do neviditelné církve své jej odkazuje. I vzpomena „kde se to chybilo" jde mezi „pravdivé křesťany" žádostivě a s chvátáním, a ač hluk světa vůkol něho byl, však již ho ani nepozoroval. Vejda v chrám těchto pravdivých křesťanů uzřel tu kůr a v něm oponu neb zastření, o němž učinil zmínku, již v kap. XVIII. stati 17., kde mluvil o skutečných křesťanech, jichž nepoznal. Že tito pravdiví křesťané v neviditelné církvi (žijící mezi jinými) a oni skuteční křesťané, jichž poutník nepoznal, jedno jsou, dalšího důkazu zajisté nepotřebuje.

Neméně jest jasno, koho mínil Komenský těmito skutečnými křesťany, kteří chodili mlčíc, tiše, jako v přemyšlování, oškubani, postem a žízní vyschlí, — srovnáme-li to s tím, co napsal o Bratřích jakýsi jejich odpůrce l. 1489: „Byť o nich mohly stěny mluviti, okázala by

se jejich nesvatost, nešlechetnost, pokrytství, které při nich jest, jako pokniřele se míti, pošmournou tvář ukazovati, z ticha a smutně mluviti.“ (Winter, Život církv. I., 51.).

Tomuto mému mínění opřel se „Hus“, časopis věnovaný zájmům církve evangelicko-reformované v svém 11. a 12. čísle z roku minulého. Píšeť: „Zeiner myslí, že těmito skutečnými křesťany, jichž poutník nepoznal, ač se mu tak zamlouvali, jsou míněni Bratří a tou neviditelnou církví, do níž byl posléze Kristem odkázán („jdi na to místo, jehož's prvé pominul,“) že jest míněna Jednota. Má Z. pravdu? Nemá. Neporozuměl uvedenému vypravování. Myšlénka jeho je pochybená“.

I vede autor článku proti mému mínění tento důkaz: Komenský byl českým Bratrem. „Kdyby však, jak Z. myslí, tou neviditelnou církví v Labyrintu byla Jednota a členové Jednoty těmi skutečnými tam křesťany, mohl by poutník Komenský o sobě vypravovati, že k nim teprve chtěl? Nemohl by, vždyť on jako úd Jednoty byl už fakticky mezi nimi, byl už jedním z nich.“ Odpovídám k tomu prostě, kdyby byl Komenský v Jednotě již býval, nebyl by ovšem mohl do do ní teprve chtíti, — ale on v ní do té doby nebyl.

Autor řečeného článku pokračuje pak dále: Dle Zeinerova výkladu hlavní myšlenka Labyrintu by byla: Summum bonum lze nalézti jenom v Jednotě. Vytýkaje mi zrak zkalený římským názorem o samospasitelnosti církve jediné, píše dále: „Dle učení Jednoty ani církev římská, ani pravoslavná, ani českobratrská, ani jiná evangelická není samospasitelná, nýbrž ze všech viditelných jednot a vyznání křesťanských shromažďuje sobě Kristus Pán svůj vyvolený sbor, svou církev. A tato církev, počtem lidí neznámá a oku našemu neviditelná, je tou pravou církví Kristovou. Část její jest již v nebi, kde jsou všichni ti, kdož boj života řádně dobojovali, v Pánu zesnuli a nyní v Bohu mile odpočívají. Jiná část je zde na zemi bojujíc proti bludům a hříchům, při čemž každý jednotlivec se snaží, aby v lásce svaté konal běh svého života. Tato rytěřující církev má své údy ve všech náboženských společenstvech křesťanských, nejvíce jich ovšem v tom společenstvu, v té církvi, kde slovo Boží a svátosti Kristovy nejvěrněji se zachovávají.“

Tak autor. A já se na to táži: Je snad divno, že bratrský kněz J. A. Komenský považoval za takovou ryzí církev — církev bratrskou? Je divno snad, že ji — kněz bratrský — přede všemi jinými doporučoval a o její rozšíření se snažil?

Kněží pod obojí vytýkali kněžím bratrským, že vydávají spisy, v nichž „rozdíl mezi sebou a kněžími (t. j. evangelickými) ukazují, sebe dokonalosti vychloubají a kněžstvo bídně potupují a takovými spisy do sborů vábí a své utvrzují, aby nepřistupovali ku kněžím“. (Jireček, Rukověť, str. 9.) Na tento účel Labyrintu naráží patrně i Komenský, když v listu svém Žerotínovi píše: „Za jakým účelem (Labyrint totiž vydán byl) zřejmě nyní říci si netroufám, avšak aneb při čtení Jasnost Vaše sobě toho domyslí svou důvtipností aneb jindy to možno bude vysvětliti.“

„Hus“ nemůže pochopiti, že by Komenský, „muž světový, který

navazoval a pěstoval styky s nejrůznějšími vynikajícími duchy všech národů, by pomocí jejich razil cestu svým čistě křesťanským idealům", že by tento Komenský summum bonum byl mohl hledati jenom v Jednotě. Zapomíná patrně, že mezi Komenským, mladým knězem z r. 1623 a mezi Komenským biskupem, stojícím po tolikerých životních strastech nad troskami někdejší Jednoty byl a musil býti rozdíl! Obrat ten zjevným jest z jeho vlastních slov, jež napsal l. 1660: „Ničeho pro svou církev nevyhledávám, které již není, ani pro sebe, který vstupuji do hrobu, než pro tebe, společná matko, církvi obecná — —."

Že, líče blahoslavený život pravdivých křesťanů, neměl Komenský na mysli Kristův vyvolený sbor d o k o n a l ý c h k ř e s t a n ů, to vysvítá i z omluvených slov předmluvy: „Co se prohlédání radostného způsobu Bohu oddaných srdcí týče, toť více v představě (in idea) vypsáno jest, než aby se tak při všechněch vyvolených nalézalo. Při Kristově vyvoleném sboru nebylo by třeba této omluvy.

Ku konci dal mi p. autor dvě otázky. Předně se táže, jest-li možno, aby se Komenský nebyl zmínil ve svých spisech o tomto svém přestoupení a jest-li možno, aby o něm jeho protivníci mlčeli. Odpovídám: O svém přestoupení mluví Komenský zcela jasně — v Labyrintu. Nezmiňuje-li se o něm později, bylo to snad z téže příčiny, ze které i některé své spisy z mladších let v listu k Montanovi zamlčel. Píšeť: „Často odpověděl jsem Tobě, že mi moje paměť neposkytá věcí všech, ani všecky práce tak byly zdělány, by l i b o b y l o s nimi se ukázati jakožto se svými."*) — Že protivníci Komenského věci té se nedotýkají, lze vysvětliti tím, že přestupování bylo tak obyčejné, že si toho, nestalo-li se u téhož člověka několikrát, lidé hrubě nevšímali (Winter: Život církv. str. 467.) Arnold, ž á k Komenského, nemusil o něm naprosto věděti.

Maje odpověděti k otázce druhé, zda zmírající utrakvismus s to byl přivábiti k sobě tak hlubokého ducha, jako byl Komenský, doznávám loyalně, že jsem se přenáhlil v zmíněném článku svém s úsudkem, že by se byl Komenský — snad za studií svých v Německu — Jednotě odcizil, nebo toho jsem se v Labyrintu nedočetl. Měl jsem prostě říci, že Komenský, než vstoupil do Jednoty, byl knězem pod obojí.

O této věci, bohda, více již sporů nebude, nebo od toho času, co jsem článek svůj napsal, učiněn byl objev, jenž správnost mého tehdejšího úsudku nad všechnu pochybnost staví. Nalezena totiž v Přerově. (Kniha zapisování smluv svatebních města Přerova, založená r. 1614, str. 49.) svatební smlouva Komenského a Mandaleny, dcery někdy Buriana Vizovského z města Zábřehu. Psána jest dne 19. června r. 1618 a Komenský jmenuje se v ní *bratr* Jan Amos Komenský.

Vysvítá z ní, že Komenský té doby knězem v Jednotě ještě nebyl, neb po vysvěcení byl kněz vždy čestně oslovován dvojctihodný (Winter: Život církv. str. 484.) neb alespoň ctihodný, jak čteme v druhé sva-

*) Komenský píše o sobě sám: „Ke službě evangeliu byv povolán už l. 1616, řídil jsem pastýřskou zprávu překvetoucí mezi našimi na Moravě církvemi, fulneckou. Jinde však zřetelně se pronáší, že teprve r. 1618 byl do Fulneku povolán. Je tudíž patrna mezera v prvější zprávě, i podobá se, že byla Komenským úmyslně zůstavena.

tební smlouvě Komenského, datované v Brandýse n. O. l. p. 1624 v outerý po památce Stětí sv. Jana Křtitele, kde „staly se smluvy svatební cely a dokonaly mezi ctihodným knězem Janem Komenským jakožto ženichem z jedné a paní Dorotou Cyrillovou od osoby její i také na místě a jménem ctihodného kněze Jana Cyrilla, manžela jejího a pana otce panny nevěsty, tehdaž tu nepřítomného, ze strany druhé — —. Za přítomnosti dvojctihodných mužů kněze Jana Hermona, kněze Matouše Theodora, kněze Jiříka Apolly, kněze Pavla Němčanského." Komenský, jehož jméno v smlouvě té ještě čtyřikrát se vyskytuje, sluje tu vždy „kněz Jan Komenský". V knihách brandýsských zaznamenáno jest ještě osm smluv svatebních kněží bratrských, ale v žádné není opomenut titul: ctihodný neb dvojctihodný kněz, ani při ženiších ani při svědcích.

Je tedy zjevno, že v červnu roku 1618 nebyl ještě Komenský knězem bratrským. Srovnáme-li to s tím, co dí o sobě Komenský: „K službě evangeliu byl jsem povolán už l. 1616," — nebo s tím, co píše r. 1659 „čtyřicet tři leta v službě církevní dokonal jsem", patrno, že byl v r. 1616 vysvěcen na kněžství, ale na kněžství víry jiné nežli bratrské. Nebo v Jednotě jen pro těžký hřích mohl jednou vysvěcený kněz svého kněžství zbaven býti, jako se stalo knězi hodonínskému Bartoši Koženému, jemuž starší odňali „úřad a zanechali s a m o b r a t r s t v í. (Winter: Život církv. str. 495.)

Že Komenský z jiné církve do Jednoty přešel, patrno též z následujícího: V kap. L. stati 5. praví Komenský doslovně: „Když mi (rozuměj biskup pravdivých křesťanů) požehnání dával, nevím, jakou pochotnost a v srdci rozvinající se radost jsem cítil i porozuměl jsem v pravdě, že pravá theologie mocnějšího a pronikavějšího cosi jest, než-li jakž se toho vůbec zakouší. A zapýřil jsem se vzpomena tu na některých n a š i c h kněží nadutost, pýchu, lakomství, společné různice, nepřízně a nenávisti, ožralství a slovem tělesnost, jejichž slova a skutkové tak daleko od sebe stojí, že jen z žertu o cnostech a křesťanském životu zdají se mluviti." Nebyl-li Komenský nikdy mimo Jednotu, které víry kněze musili bychom pak slovy „naši kněží" rozuměti? Zajisté že bratrské. Mohl-li však Komenský v době největších útrap své církve o kněžích bratrských, s nimiž se té doby někde v ústraní skrýval, takto psáti? Myslím, že nikoli. Naráží tu patrně na kněze víry, které se zřekl.

Dnes věc ta je již dosti jasna. Komenský byv r. 1616 vysvěcen na kněžství církve pod obojí stal se v církvi této kazatelem (1616—1617), musil však pro nesnáze, jež mu vzešly z přísných jeho kázání, místo toto opustiti. Vida, že marny jsou v církvi pod obojí jeho snahy po obnovení života v pravdě křesťanského, přihlásil se k Bratřím i dán jest od starších „k vnitřnímu opravení" do čelednosti některého bratrského kněze; po náležité přípravě posvěcen jest v druhé polovici r. 1618 na kněžství bratrské a poslán hned na to do Fulneku k správě tamní církve i nově zřízené školy.

Roku loňského končil jsem svůj článek slovy: „Obsahuje-li zápis synody Žeravické z r. 1616 i seznam ordinovaných při ní kněží, nevím,

ale jestli jej obsahuje, jméno Komenského v něm — po mém soudu — nalezeno nebude.“ Od té doby objevená svatební smlouva Komenského dokazuje, že jsem se v té věci nemýlil, i jsem pevně přesvědčen, že tento náhled můj o Komenském přes všecky zdánlivé — patrně jen na chybném podkladu založené odpory — plně se potvrdí a svým časem všeobecného uznání dojde.

Jan Rapp,

c. k. dvorní rada, rytíř řádu Leopoldova a c. k. vrchní státní návladní ve výslužbě. Příspěvek k dějinám rakouské judikatury. Z paměti českého publicisty.

Napsal J. Arbes. (Pokrač.)

„Nynější příběhy ve Španělích, slavný soude,“ pravil jsem, „jsou skutečně velice poučny pro každého, kdo nezná dějin a neví, jak se dělá kníže, král nebo císař, vůbec panovník. Kdo neví z dějin, jak se to děje a lpí pouze na tradici lidu, neb, abych tak řekl, soudí dle toho, co prostí lidé o tom vypravují, po případě po jiných papouškují: že jsou knížata panovníky z boží milosti, — může se domnívati, ba býti přesvědčen, že tomu také skutečně tak jest. Obzvláště je-li ten který kníže členem rodiny, která v té neb oné zemi panuje již mnoho set let, tak že není dávno pamětníka doby, kdy první z rodu toho dostal se ku vládě, k panství, vůbec na trůn. Poučiti takové duševně obmezené poddané jest povinností každého soudného a věci znalého muže; neboť takový poddaný bez cizí pomoci jen s těží se domyslí, že při vstupování na trůn knížat chová se bůh jako od stvoření světa — úplně mlčky a trpně a že vlastně veškerá moc knížat vychází z lidu. Zcela jinak soudí o tom poddaný a to i onen, jenž o dějinách svého národa a světa praničeho neví, který byl svědkem, když nový panovník byl buď národem zvolen nebo vůbec jakýmkoli jiným způsobem dostal se na trůn. Za naší doby stalo se to v Evropě několikrát a žádný z těchto nových panovníků nevložil do svého titulu, jak se také v článku praví, rekomendaci „z boží milosti“, nýbrž přestal na tom, že jest buď z vůle národa nebo s jeho svolením panovníkem. Ano i mnozí členové ze starých rodin panovnických chtějice učiniti za dost duševnímu pokroku doby přestali se psáti „z boží milosti“. Vše to jsou fakta a nic než holá fakta. Nechť pročítám inkriminovaný článek sebe bedlivěji, nikde není v něm stopy po nějaké, byť i sebe nepatrnější narážce na státní a vládní poměry v Rakousku a nejméně pak nějaké místo nebo docela pouhé slovo, kterýmž by bylo dotknuto zásady dědičné monarchie nebo státní správy konstitučního státu vůbec. První třetina článku jest povšechný úvod, druhé dvě třetiny pak pojednávají o formě státní správy, jaká se asi po vypuzení královny Izabelly dostane Španělsku. Praví se, že národ španělský kolísá se sice doposud mezi republikou a královstvím; ale ihned se dodává, že všechny symptomy nasvědčují tomu, že národ španělský rozhodne se ve své většině pro princip monarchický a Španělsko dostane opět krále. Může-li tudíž býti v inkriminovaném článku pokládáno něco zdánlivě

závadným, nemůže to býti nežli výraz „z boží milosti“. Výraz ten datuje se z dávných dob Ludvíka Nábožného a měl tehdá a snad i později jako titul jakýsi význam. Než za našich dnů, kdy každý nepředpojatý a dějin jen poněkud znalý člověk ví, jakým způsobem stal se ten onen panovníkem, nemá výraz ten významu pražádného. Za našich dnů aspoň každý v pravdě vzdělaný člověk nejen ví, ale jest také přesvědčen, že při vstupování knížete na trůn chová se bůh jako od vzniku světa mlčky a trpně, tak že veškerá moc skutečně vychází jen z lidu. Neboť čím medle, slavný soude, jest bůh po náhledu nepředpojaté filosofie? Dojista ničím jiným, nežli resultující přírodních sil . . .“

Po těchto slovech všickni tři soudci, kteří naslouchali mé řeči s obvyklou apathií a s hlavami skloněnými, vztýčili hlavy jako na komando a upřeli na mne zraky se zjevnou zvědavostí. Jediný státní žalobník Rapp, jenž byl až dosud stál před svým stolem jako zkamenělý, prudce sebou škubnul a křečovitě mávnul pravou rukou do vzduchu, jako by mi chtěl zabrániti dále mluvit . . .

Já však odbočil okamžitě zase k věci a vykládal, že jest paragraf trestního zákona o rušení veřejného pokoje v pravém slova smyslu násilně do článku vešroubován a inkriminované věty že nemohou se vztahovati k Rakousku a zemím koruny české, poněvadž jest všeobecně známo, že právo panovnické rodiny, dynastie habsbursko-lotarinské pochází z vůle národa . . .

Replika Rappova byla jako vždy jindy pouhým opakováním obžaloby a vyzněla v závěrečný návrh, abych byl uznán za vinna a odsouzen do těžkého žaláře na jeden rok a ku ztrátě 500 zl. z kauce. Soudní dvůr však k návrhu tomu nepřistoupil a uznal mne za nevinna. A když pak jsem odcházel, dohonil mne na chodbě předseda rada Předák, s kterýmž jsem byl osobně znám.

„Tentokráte jste měl štěstí,“ pravil. „Rozhodnutí viselo na pouhé nitce. Kdybyste nebyl pronesl věty o resultující přírodních sil, býval byste dojista odsouzen.“

Tak skončil první, nehrubě příjemný styk můj s Janem Rappem jako státním žalobníkem.

Líčiti podrobně další průběh procesu toho pokládám za zbytečné. Připomínám jen, že táž věta, která mne byla v první instanci zachránila, v druhé a třetí instanci mi „zlomila vaz“. Veřejný žalobník Rapp odvolal se totiž z rozsudku a v odvolání svém uvedl i větu o resultující přírodních sil a c. k. vrchní soud, jak mi později pod pečetí mlčenlivosti sděleno, právě pro tuto větu uznal mne za vinna a odsoudil do těžkého žaláře na čtyři měsíce a ku ztrátě 500 zl. z kauce.

Rozumí se samo sebou, že proti rozsudku tomu podáno odvolání k nejvyššímu soudnímu dvoru, kterýž rozsudek c. k. vrchního soudu v plném znění potvrdil.

Německý rozsudek nejvyššího soudního tribunalu, — dojista jeden z nejpamátnějších, jež byly vůbec tribunalem tím vydány, v důvodech mimo jiné zněl v tento smysl: „V Rakousku panovnická moc císaře a krále nebyla od pradávna odvozována z vůle národův, nýbrž

z milosti boží a to i vzhledem ku kterékoli části monarchie, kde možno ji na specielní smlouvy a transakce nazpět uvésti; z té příčiny zakládá se panovnická moc v posledním rozvoji jedině na moci a řízení božím. Toto odvození panovnické moci v Rakousku pokládáno již vždy a pokládá se i za doby nejnovější za správné. Žádnou proměnou říšské ústavy nebylo na tom dosud ničeho změněno; nutno tudíž za to míti, že bylo říšskou ústavou akceptováno a právě proto musí býti pokládáno za její část. Ve všech případech, kdy užívá se při veřejných prohlášeních a státních listinách císařského a královského titule, bývá také při spolupodpisu odpovědných ministrů odvozovací formule té použito a až dosud nikdo se neodvážil úšklebně se o tom vysloviti. — Rovněž tak jest dědičnost monarchie částí a sice podstatnou částí rakouské ústavy. Jelikož pak v inkriminovaném článku proti odvození panovnické moci od boha a proti dědičnosti monarchie podnikají se útoky takového druhu, že jsou v stavu podněcovati k nenávisti a k opovrhování proti těmto institucím, v Rakousku ústavně platným a to tím způsobem, že z první (odvození panovnické moci od boha) tropí se posměch a odvození to činí se směšným, a na jeho místo klade se vůle lidu, poslednější (dědičnost monarchie) pak líčí se jako svobodě a právům národa škodlivou — a poněvadž pak dále z výše uvedených důvodů nemůže býti žádné pochybnosti o tom, že inkriminovaný článek — ačkoli v něm rakouský stát není zvlášť jmenován — přece pod pláštíkem všeobecnosti hlavně jen proti němu (rakouskému státu totiž) a proti části jeho ústavy namířen jest: obsahuje článek ten objektivní povahu skutku v § 65 a) tr. z. vytknutého zločinu rušení veřejného pokoje.

Tak tedy měla Rappova žaloba, vlastně Rappův rekurs proti odsvobozovacímu verdiktu první stolice v definitivním závěrku mého procesu v zápětí formulování státoprávního názoru se strany nejvyššího soudního tribunalu, s kterýmž asi sotva který znalec dějin souhlasil a vůbec kdy souhlasiti bude.

Za stylisaci názoru toho ovšem nemůže býti činěn odpovědným substitut státního návladnictva Rapp; ale Rappovi náleží bez odporu zásluha, že svými rekursy formulování a promulgaci názoru toho umožnil. Bez Rappových rekursů byl by se nejvyšší soudní dvůr záležitostí tou nezabýval a nebyl by se tudíž také vyslovil tak charakteristicky.

Rappova nepřímá zásluha je tudíž nepopiratelná a možná, že Rapp i nyní, po více nežli třiceti letech zakládá si na ni jako na jednom ze svých nejvzácnějších triumfů ve funkci veřejného žalobníka.

* * *

Za nedlouho po tomto mém prvním procesu vešel v platnost zákon o soudech porotních pro delikty tiskové. Státnímu návladnictvu, tudíž i jeho substitutu Rappovi nadešli od té chvíle dnové nepoměrně krušnější a svízelnější nežli doposud. Nyní již nestačilo přečísti prostě obžalobu, později ji s nepatrnou změnou opakovati a s ledovým klidem přenechati vše další „neodvislému“ soudnímu dvoru, jako činíval Rapp zpravidla.

„To tam jest pohodlí," napsal o prvním porotním soudu jeden z českých zpravodajů ze soudní síně, „kterým to za minulé zimy chodívalo v síních c. k. zemského co trestního soudu při tiskových procesech. Páni soudcové musejí opravdu dávati pozor na to, co se právě mluví. Státní zástupce nemůže už tak ledabylo přečísti z listu papíru své věčně stejné říkadlo, jakým se záhy staly všecky státní žaloby. On se musí nyní upřímně přičiňovat, aby něco dokázal a ještě neví, jak rozsudek dopadne. Jindy se nemusil přičiňovat pranic a věděl s jistou, že redaktor bude odsouzen. Páni soudcové také prvé znali už napřed, jak se celá ta pravšední písnička skončí . . . Teď nikoliv! Soud a rozsudek jsou nyní dramatickým dějem, v kterém státní zástupce i páni soudcové musí se činit. To tam je bývalé pohodlí!"

Nyní bylo především třeba vypracovati již pouhou žalobu podrobně a s náležitým opodstatněním a hájiti ji před soudci z lidu s napjetím veškerých sil t. j. snažit se aspoň porotce o vině obžalovaného přesvědčiti. Možno se tudíž domysliti, že úkol veřejných žalobníků před soudem porotním nebyl více tak snadným jako dříve, že vyžadoval nejen právnických vědomostí, ale i vzácného daru přesvědčující výmluvnosti, jakovýmž se zejména Rapp nikdy nemohl pochlubiti.

Přes tyto i jiné kardinální nedostatky zůstal Rapp ve funkci substituta státního návladnictva a intervenoval i o líčeních porotních; ale vesměs s naprostým nezdarem. Namáhal se, seč vůbec byl; ale ani jednou, opakuji s důrazem: ani jednou se mu nepodařilo porotce o vině obžalovaného přesvědčiti. Veškeré jeho a vůbec všech jeho kolegů intervenování, veškera práce a námaha, s jakou v úřadě tom usilováno aspoň o jediný zdar, zůstaly marnými. Někdejší Rappovi „šťastní dnové aranjuečtí" byli ti tam a on sám pouhým stínem veřejného žalobníka — beze vlivu na porotce a bez moci . . .

Ano, vzorný tento sluha všech politických systémů, jež se byly za jeho úřadování vystřídaly a jejichž zásady zastupoval vždy s neobyčejnou vytrvalostí stoika, kterému šlo jen o konání tak zvaných povinností úřadních, přicházíval o řečnických soubojích před porotou často, ba zpravidla do situace, kdy se zdálo, že není žalobníkem on, nýbrž obžalovaný, kdy dotíráno naň logikou, důvody a doklady, jako by on sám byl obžalovaným.

I já s ním přišel později v dosti častý podobný styk a vyjímám z pamětí svých aspoň charakteristickou episodu.

O druhém mém tiskovém soudu před porotou pražskou dne 20. září 1869 připadl Rappovi úkol dokázati, že jsem spáchal zločin rušení veřejného pokoje článkem „Jak na nás hrůzu pouštějí", o němž v obžalobě mimo jiné praveno, že vypočítávají se v něm hříchové nepřátelské Čechům žurnalistiky, jak vídeňské tak pražské, že totiž není nadávky, není sprostáctví, není hanby, není podzření, není výčitky, není potupy, není posměchu, není vyhrůžky, není obviňování, není ostudy, není podvodu, není lži, není darebáctví, čehož by čechožroutská žurnalistika na národ český nebyla pohodila.

Pak líčí se chování vlády takto: „A vláda? . . . místo co měla

ústavní práva naše v českém státě obnoviti, oktroyoval se nám volební řád zemský, který národ náš způsobem na nejvýš nespravedlivým snížil k otrocké menšině bezprávně, o kterou se po všecken ten čas každý darebák domácí i přistěhovalý beztrestně směl otírati: ba nejnověji hozen jest stát náš česky též do jakési Cislajtanie, tak jako by byl nějakým „Pinzgauem", s nímž by mohl každý vídeňský c. k. topič dle libosti disponovati."

Podobným směrem béře se článek dále, an dí: „Pamětihodná je taktika našich odpůrců (i. e. centralistů a vlády). Nejdříve nás s opravdovou zákeřnickou vzteklostí tupeno a když to nic neprospělo, hleděli naši oposici umlčeti, ignorovati a doma i před světem ponížiti. Tak nás obmyslili zběsilou persekucí, která v historii nového věku nemá sobě rovné, a zavedli výminečný stav, aby nás pokořili a zničili. Nezdařilo se ovšem ani to, ani ono; ale přirozený byl následek, že se u nás zakořenila obecná „zpronevěřilost, nenávist, rozhořčenost proti vládě, nejvyšší stupeň nedůvěry a nespokojenosti."

Potud úryvek obžaloby.

Opakovati podrobně, jak jsem se hájil, pokládám za zbytečné a zmiňuji se jen o episodce, o kteréž druhdy vždy tak chladnokrevný, ba ledový Rapp stál před svým pověstným pultem jako na řeřavém uhlí, poněvadž byl tentokrát jako člen státního návladnictva před soudem a porotci vyzván zakročiti mocí svého úřadu pro nezákonitost, kterou znal celý český svět a jedině c. k. státní návladnictvo — ignorovalo. (Pokrač.)

JAN FLORA:

Půlnoc.

Vždy půlnoc zve mne k umírání,
zažehá v skráni nachy hektické,
studenou rosu na čelo mi vhání.

A v mrtvé ticho šelestí jen svíce
o neskonalém Klidu pověst bludnou,
o dálkách, které nevolají více,
o propastech, v nichž moře tmy se vlní,
o rozkoši, tam bloudit nezpoutaný
a odbojný a vzpůrný jako vždy,
jak Lucifer;
vždy klesat níž do měkkých loktů Noci,
vždy hloub se nořit v oceány tiché,
v Zapomenutí.

A z koutů tmavých,
jimž světlo svíce uhýbá,
mi v mozek šeptá zdravých bratrů dech,
dech zdravých, mohutný, jak by se vysmíval.

Spencer viděl ve společnosti dva typy: válečnický a průmyslnický. Fouillée připojuje třetí, typ myslících společností, přirovnávaje prvé dva ku dravcům a přežvýkavcům (165). Vedle tohoto dělení dle úkonů naznačuje však ještě jiné dělení, jehož měřítkem je poměr částí mezi sebou a z toho vycházející poměr částí k celku: 1. Divoké kmeny a vůbec skupiny utvořené za zvláštním dočasným účelem. 2. Obce s nedokonalou centralisací založenou na moci, jako státy středověké. 3. Obce s dokonalou centralisací založenou na moci, jako státy vojenské. 4. Obce ideální, „smluvní organismy", v nichž zájmy jednotlivců jsou totožny se zájmy státu. Postup od jednoho stupně k následujícímu je závislý na silách přirozených, mezi jinými na ideách, které mají snahu se uskutečniti a jsou tedy ideami-silami — idées-forces (175—186).

Fouillée kritikou svou doplnil některé stránky Spencerova a Comteova sociologického systému, avšak soustava jeho vlastní, kterou by bylo lze z doplňků těchto sestrojiti, zůstala přece jen neúplná, jak při kritické povaze knihy dá se skoro vždy očekávati. Nelze upříti, že Fouillée šel od Spencera dosti neodvisle, ale — a to je, můžeme říci již předem, společným pochybením všech organiků — jako Spencer neviděl duchové povahy společnosti.

VII.

Nejúplnější ze všech a bez odporu nejučelenènější výklad organické theorie sociologické obsahuje kniha R. W o r m s a.[27]) V ní zpracována je téměř všechna monografická literatura organické theorie. Analogie společnosti a organismu došla tu vrcholu.

Organismus obyčejně se definuje jako „živý celek složený z částí rovněž živých" (un tout vivant, formé de parties vivantes elles-mêmes). V pravdě však nelze nalézti něco živého a jednoduchého zároveň; vše živé je složeno. Život předpokládá složení z částic a hledati, co je organismus, znamená zkrátka hledati, co je život. Čím však tedy liší se bytosti živé od neživých? Celkem udávají se tyto rozdíly: 1. Bytosti neorganické vyznačují se určitým tvarem geometrickým a stálým, kdežto obrysy bytostí živých mění se co okamžik. 2. Těla neorganická mají složení relativně stálé, nerostou, ani se neumenšují, kdežto těla živá mění stále svůj obsah, jsouce sídlem dvojího pohybu: pohybu assimilačního a integračního a pohybu desassimilačního a desintegračního; výživa charakterisuje dle C l a u d e B e r n a r d a život a je jevem, který vysvětluje všecky ostatní. 3. Rozlišení a souřaděnost prvků, mnohostranná jednotnost složek, jsouce následek nepřetržitého vývoje, jsou zejména pro rozlišení světa organického a neorganického významny. 4. Reprodukce bytosti živé, následek to výživy, a nutnost smrti k ní se připínající vyznačují organismy naproti substancím neživým, které ani se nerozplozují ani neumírají. 5 a 6. Pohyblivost a citlivost organismů kontrastuje s nehybností a tupostí substancí neorganických. — Avšak rozdíly tyto nejsou absolutní, nýbrž

[27]) Organisme et Société, Bibliothèque Sociologique Internat onale, t. I., Paris 1896.

jen stupňové. Zvláště pohyb lze též u substancí neživých postřehnouti a slove spontanním, jako na př. pohyb způsobený přitažlivostí. A nad to látky neorganické reagují na teplo nebo proud elektrický; neprojevuje se tím však plné vědomí a mohlo by se spíše říci s Leibnizem, že je tu stupnice vědomí, sestupujících po stupních nekonečně malých od člověka až k bytosti neživé. Definice života měla by obsáhnouti všecky udané rozdíly, avšak — jak přirozeno při výmezu věci konkrétní — může zachytit skutečnost jen po některých jejích stránkách. Worms srovnává se celkem se Spencerovým výmezem života (Principles of Biology, §§ 27. a 30.), ale dodává, že při rozhodování, zda je něco organismem, nutno více přihlížeti k rozdílům uvedeným nežli k definici (17—27).

Společnost je Wormsovi „trvalé seskupení bytostí živých, jichž veškerá činnost jde za společným cílem, za prospěchem celku" (un grouppement durable d'êtres vivants, exerçant toute leur activité en commun). Společnost není skupina umělá, nýbrž vznikla ze všeobecných nutností existence. Není to ani spojení manželské, ani rodina, ani lidstvo, nýbrž společnost národová (la société nationale). Jméno „společnosti" postupně různým útvarům lze přikládati. Nejprve útvarem takovým byly rodiny, osamocené, beze styků vzájemných, později kmeny a obce národní. Socialní formou přítomnosti jsou národy, společnosti národové, jež objímají člověka celého. Socialní formou budoucnosti bude snad lidstvo veškeré. Společnost národovou však třeba lišiti od plemene a od státu. Plémě je skupina jednotlivců, kteří pocházejíce rodem jedni ode druhých nebo od společného předka, mají proto jisté známky společné, znaky povahou anatomické nebo psychologické, jež ostatně velmi nesnadno mohou býti přesně určeny.[28]) Společnost naproti tomu vykazuje se podobnostmi svých členů, které jsou zcela neodvislé od společného původu, a je skupinou bytostí, jichž práce přispívají ku blahu celku; které žijí podle týž zákonů a pod touže vládou; které mají společné mravy, tradice a idey, jež mají převahu nad mravy, tradicemi a ideami různícími jednak jedny ode druhých a jednak ode všech druhých společností. Společnost může se tedy skládati z příslušníků různých plemen a může tedy existovati jednota společenská bez jednoty plemenné. Rovněž nutno lišiti společnost od státu, v němž ku společenskému pojítku hospodářskému, psychickému a morálnímu přistupuje pojitko právní a politické, a který je tudíž vyšší formou společnosti, totiž společností, která má vědomí a cit své jednoty, která je zkrátka osobou. Společnost může býti, aniž je státně konstruována (jako stát neodvislý) a byla skutečně před státem (27—37).

Hledíme-li ku podstatným atributům, které jsou organismům vlastní a odlišují je od bytostí neorganisovaných, nalezneme mezi organismy též společnost. Avšak vedle těchto znaků organických vykazují společnosti ještě jiné znaky, důležitější, a mohou proto býti zvány „supraorganismy". Jsou to zvláště, vedle vědomí a volnosti, vynikající psy-

[28]) Srv. Quatrefages, L'espèce humaine, 10. éd., 1890.

chická stránka společenského svazku a větší plastičnost prvků společenských, dále větší složitost jejich a s ní související větší složitost poměrů mezi nimi. Proto při srovnávání nejvyspělejších společností s organismy nejdokonalejšími nalezneme: 1. jevy podobné jevům těchto organismů, 2. jevy nové neznámé všem organismům, jež vyznačují společnost jako supraorganismus, 3. jevy, které jsou organické, ale které nalézti lze jen u organismů nižších, nežli jsou organismy, s nimiž společnosti srovnáváme. Avšak přes to nelze srovnávati určitou společnost s určitým organismem, nýbrž pouze typ socialní s typem organickým, má-li býti dosaženo nějakých výsledků positivních. Mezi organismy a společnostmi je vzdálenost taková, jaká mezi živočichy a rostlinami. Mají-li společnosti náležeti ke světu organickému, jest třeba pro ně ustaviti říši socialní podobného významu jako říše živočišná a rostlinná. Snad i dále by se dalo jíti a rozeznávati svět anorganický, organický a supraorganický (72—81).

Všechny námitky, které se činí proti přirovnávání společnosti k organismu, redukují se na námitku jedinou: pouze jedinec existuje, společnost neexistuje: jen jednoduché jest, složené není. Worms vyvrací námitku tím, že správně dovozuje, že není nic jednoduchého ve přírodě (jak již shora o tom zmínka se stala), že je ve přírodě jen unification, nikoli unité, jen unitas compositionis nikoli unitas essentiae.[29]) Spencer rozdíl mezi organismem biologickým a mezi organismem společenským viděl v nesouvislosti složek společenského organismu a chtěl jej vyrovnati přijímaje věci a řeč za částky a pojítko prvků společenských. Lilienfeld v tom se s ním srovnává a klade socialní hmotu mezibuněčnou; podobně i Schaeffle. Worms nechce socialní hmotě mezibuněčné. Organická hmota mezibuněčná je původu buněčného, a věci, rostliny, zvířata, půda atd. původu takového nejsou. Činitelem souvislosti částic společenského organismu je jednak vzájemná jejich hospodářská odvislost, jednak podobnost povahy, která je zase jednak tělesná jednak duchová. Podobnost povahy tělesné zakládá se jednak v činitelích anatomických (příslušnost k témuž plemeni nebo k novému typu socialnímu vzniknuvšímu ze stejného života společenského), jednak ve fysiologických (totožnost potřeb skoro úplná), a lze stopovati zřejmou snahu společnosti směřující k ustavení stejnorodosti mezi částicemi zprvu různorodými. Podobnost povahy duchové je však daleko větší, ba lze říci, že duchová stejnorodost úže pojí částky, protože je činitelů jejich více. Stejnorodost však je nejvyšší forma souvislosti; nejdokonalejší pak a největšího podivu hodný typ souvislosti je „ta tajemná telepathie, která mezi dvěma srdci vzdálenými vytvořuje pouto nezlomné.“ Je to souvislost ovšem jiného řádu nežli souvislost částic biologického organismu. Zakládá se na koordinaci částic prostorově oddělených spíše, nežli na těsné sousednosti jejich, jež ostatně ani při organismu není tak těsná, jak se zdá, protože vše se převádí na rozměry: vzdálenost mezi buňkami je poměrně

[29]) R. Eucken, Zur Würdigung Comtes, Philosophische Aufsätze, 1887, str. 68. Cit. u Bartha, l. c. str. 158.

právě tak veliká jako vzdálenost mezi lidmi, — a jest tedy i souvislost hmotná mezi částicemi společenského organismu, vedle ní však je souvislost psychická, kterou vyniká organismus společenský nad organismus biologický. Druhá námitka Spencerova týkala se vědomí společenského organismu. Worms dovozuje, že není správno tvrditi, že by buňky neměly vědomí sebe. Nevědomého nelze nalézti nikde tam, kde je život. Naproti tomu člověk, který jmenuje se jedinou bytostí sebe vědomou, velmi mnoho úkonů činí nevědomě; úkony, které byly někdy vědomými, staly se nevědomými, staly se zvykem. Ostatně sestředění celkového vědomí v organismech není úplné do té míry, jak Spencer je přijímal, neboť každá buňka, která není nervovou, má aspoň tolik vědomí, kolik jeho mají protozoa. — Také není správno tvrditi, že jen člověk je svobodný, kdežto buňka svobodná není. Člověk nejedná nikdy bez nějakého důvodu, není „liberté d'indifférence", protože není činu, který by neměl důvodu. Svobodu však spatřuje v tom, že člověk rozhoduje se z důvodů vnitřních, které se mění s bytostí, která se rozhoduje. Za stejných okolností lidé různě se rozhodují anebo, rozhodují-li se stejně, docházejí ku svému rozhodnutí různými cestami. Tímto vnitřním činitelem je celá povaha člověkova, soubor náklonností, které zdědil po předcích, nebo které vzešly z jeho vlastního života. Dědičnost a přizpůsobení vysvětlují všecky živly tohoto vnitřního činitele. La liberté de l'homme, c'est sa personnalité même. Buňka však je na tom podobně: I ona je střediskem sil, i ona má svou individualitu, jež je výsledek dědičnosti a přizpůsobení. Ona jako člověk je neodvislá a odvislá od prostředí. Neodvislost ovšem je menší nežli u člověka, ale přece jest nějaká. Mezi svobodou buňky a svobodou člověka je veliká vzdálenost, ale propasti mezi nimi není (42—68). (Pokrač.)

Kantův vliv na vědu sociální v jejím nejnovějším vývoji.

Dle přednášky prof. dra. Otty Gerlacha podává Frant. Krček. (Dokonč.)

III.

Vnější upravení liší se od zákona mravního tím, že tento obsahuje autonomní, ono však heteronomní, od lidí lidem dané příkazy, že tento žádá smýšlení, které se poddává zákonodárství praktického rozumu, ano zatím ono spokojuje se tím, že se jednání srovnávají s jeho příkazy zevně. „Vždy jest rozeznávati: 1. nauky mravnosti, jako návod k chtění a konání objektivně pravému; s jedinou autoritou na vnitřním přesvědčení je zachovávajícího o jejich pravdě a objektivní platnosti. 2. Sociální pravidla, jako normy chování vně správného, které rozkazují beze všeho zřetele na pohnutky je zachovávajícího. Obráceji se na tohoto a chtí býti zachovávány, nehledíc k tomu, zdali od nich požádaný jest o jejich objektivním zdůvodnění a pravé oprávněnosti přesvědčen a tím proniknut nebo ne. Spokojuje se po

všem svém smyslu vnější správností jednajících."*) Stammler zde přejímá rozdíl Kantem ustanovený mezi příkazy právními a ethickými; „Tyto zákony svobody slovou, protivou k zákonům přírodním, morálními. Pokud běží toliko o pouhá vnější jednání a jejich zákonnost, slovou juridické; žádají-li však také, že (zákony) samy mají býti určovadly jednání, jsou ethické, a pak díme: shoda s oněmi jest legalitou (zákonností), shoda s těmito moralitou jednání**).

Toto často napadané, tak řečené rozpojování práva a mravnosti za určování pojmu zachovává Stammler se vší břitkostí, ale na místo práva dosazuje širší pojem sociálního upravení; odkazuje ethický zájem na obsah upravení, zvláště práva. Ba postupuje při tom důsledně správným dalším vyvozováním náběhů, jež se vyskytují u Kanta, až za něho.

Když také Kant právo různí od mravosti, hledá přece jako všichni dosavadní učitelé práva přirozeného, pojem práva, který zabírá zároveň princip pro obsah práva; snaží se tudy získati pojem práva a priori. Stammler naproti tomu vychází od pojmu vnějších pravidel pro lidské vzájemné chování, jako formální podmínky poznání sociálního bytí, a rozeznává vzhledem práva, které jest zvláštním druhem vnějš ho upravení, tré otázek: 1. Jak má pojem práva býti formálně určen, t. j. jak jest právo ode všech jiných druhů sociálních rozkazů formálně odmeziti, ať jest obsahem práva cokoliv. 2. Je „právo" jako takové ve své obzvláštnosti, jako zvláštní druh sociálních rozkazů, zařízením oprávněným, může se dovoditi jeho nezbytnost a priori? Také tato otázka se jednou u Kanta vyskytuje: „alsdann aber müsste doch ein natürliches Gesetz, welches die Autorität des Gesetzgebers (d. i. die Befugnis, durch seine blosse Willkür Andere zu verbinden) begründet***). Ale nestopuje ji dále a hledá v následujícím pojmu práva, který by byl zároveň ředidlem pro pravý obsah. 3. Je-li obsah práva podroben zákonnosti všeobecně platné? — Zodpovídání jich budeme krok za krokem stopovati.

Pojem práva „nemůže a nemá býti a priori nalezán"†). Jest vycházeti od zkušenosti. Musíme se tázati, v které zkušenosti zastihujeme myšlenku p r á v a, jako příkazu rozlišeného od libovolného rozkazu. A pak jest zkoumati: není-li jistých všeobecně platných podmínek, mezi nimiž jsme oprávněni činiti věcný rozdíl mezi dvěma druhy vnějších, nutivě velících rozkazův.††) Stammler snaží se tedy omeziti pojem práva uvnitř sociální zkušenosti napřed čiře formálně, beze zření k obsahu právních pravidel. Činí tak směrem dvojím: jednou proti libovůli, k čemuž se vztahovalo místo právě vytčené, a za druhé naproti pravidlům konvencionálním.

Z analyse sociálního bytí vyplývá, že právo není jediným druhem vnější úpravy. Vedle něho vyskytují se normy mravu, příkazy etikety, ustanovení čestného kodu a některá jiná pravidla, která Stammler shrnuje pod název pravidel úmluvitých (konvencionalních). Rozdílu

*) Wirtschaft und Recht 106. **) Methaphysiche Anfangsgründe der Rechtslehre. VII. 11. ***) ib str. 22. †) Wirtschaft und Recht, 495. ††) Wirtschaft und Recht, 495.

mezi těmito a pravidly právními neshledává ani v moci stojící za právem —, ani ne ve skutečné — druhdy posloucháme pravidel konvencionálních a rušíme právo, — nýbrž v nároku platnosti; právo chce platiti za příkaz nutivý a činí samo nálezy o tom, kdo mu je podroben; konvencionální právo naproti tomu chce býti platným toliko podmínečně, rozkazuje za předpokladu, že oslovený se mu podrobí sám. Oboje mají však společným to, že organisují soupůsobení lidí, že jsou pravidly heteronomními, a že se jim činí dosti legalitou jednání.

S příkazy libovůle má právo společno, že oboje jsou příkazy příležitostnými, donucujícími. Ony chtí však býti závaznými pro podrobeného, any příkazy právní chtí zavazovati obě strany; právo chce — i proti sociálnímu mocnáři, který je vydává — „býti platným neporušitelně v tom smyslu, že samo teprve musí býti zrušeno právem jiným, nemá-li býti jeho příkazů zachováváno.*) Tudy zněji formální určení pojmová u Stammlera: „Právo jest nutivé upravení lidského soužití po smyslu svém neporušitelně platné.“**)

IV.

Nežli budeme dále sledovati otázky týkající se práva, obrátíme se k uvažování sociálního bytí. Stammler dovozuje, že, je-li vůbec svrchovaná zákonnost pro sociální bytí, pod níž jest možno všeobecně platné sociální poznání, t. j. tedy sociální věda, může to býti toliko zákonnost pro formu, ne však pro obsah sociálního bytí.

Materie, společenské hospodářství, je závislým na empiricky podmíněném nahodilém obsahu pravidel; jednotlivé hospodářské jevy nevyskytují se jinak nežli zcela určitě upravenými, namítají se toliko na základě určitých právních pravidel za předměty sociálně hospodářského zkoumání.

Máme-li před sebou veškerou činnost lidí směřující k ukojení potřeby, jsou jen dvě možnosti: uvažovati ji a uvésti na vědecké poznání. Buď abstrahujeme od každého zvláštního upravení vnějších poměrů lidí proti sobě, pak jest nám činiti s úvahami přírodovědnými, event. technickými. Tak je za příkl. na otázku, zdali půda určité oblasti může poskytovati dostatečně potravy pro 50 milionů lidí, odpověditi jediné přírodovědě a technice; fysiologii bylo by určiti potřebu potravní, a pak by bylo technice zkoumati, zdali vůbec možno a užitím kterých prostředků vytěžiti z půdy takové množství obilí, masa atd.

Ptáme-li se však, zdali rakouské zemědělství je dnes s to, aby spotřebu obilí obyvatelstva Rakouska uhradilo, jest to otázka sociálněhospodářská. Technické rozvahy jsou tu toliko prostředkem pomocným; dodávají pro sociálně vědecké zkoumání materiál a vytýkají nejkrajnější hranice hospodářsky možného; neboť to, co technicky není možno, není možno ani hospodářsky. Uvnitř těchto hranic jde však o to, určiti místněji obor hospodářsky možného; nebo to, co je tech-

*) Wirtschaft und Recht 498. — **) ib.

nicky možno, není proto ještě možno hospodářsky. Musí v našem příkladě napřed býti vypočítána skutečná poptávka po obilí, závislá na rozdělení stávajících příjmů, kterážto poptávka se nikterak neshoduje s potřebou vytčenou fysiologií; dále záleží na rozdělení majetku pozemkového, na technické zručnosti a na jistinné bohatosti zemědělcův, na čemž je závislá možnost systému intensivnějšího provozování, na zceňování obilí a ostatních hospodářských výrobkův. Jest nám zde za sociálně-hospodářských úvah činiti s řadou jevů, kteréž existují toliko při právním pořádku s majetkem soukromým a jež ve svém zvláštním utváření předpokládají větší ještě počet jiných právních zařízení. Můžeme tedy úhradu spotřeby obilní uvažovati buď sociálně buď čiře technicky, dle toho, podloží-li se právní pořádek o obsahu zcela určitém nebo ne. Třetí možnost uvažování, která sice někdy národním hospodářům tane na mysli, hospodářské, jež se rozeznává od technického, ale přece od určitého právního pořádku nevychází, není.

Ježto vědecké poznání materie sociálního bytí, společenského hospodářství, podmíněno jest zcela konkretním obsahem práva je upravujícího, nemohou býti věty, které se vyvozují pro hospodářské jevy, nikdy všeobecně platnými, nýbrž toliko hypotheticky, t. j. jsou pod předpokladem, že příslušný pořádek se nemění. Mysleme si upravení sociálního hospodářství bez majetku soukromého; zmizí zjevy, cena, úrok, mzda, důchod a s nimi všechny zákony, národním hospodářstvím o nich ustanovené. Materie sociálního bytí nehodí se tedy pro všeobecně platnou jeho zákonnost; toliko pro formu, pro vnější upravení může taková zákonnost stávati, měla-li by vůbec býti.

V.

Vědecké zkoumání sociálního bytí jako jevu jest, jak se samo sebou rozumí, pod poznávacími podmínkami pro duševní zjevy vůbec, kteréž objevil Kant. Všechny jednotlivé jevy sociálního života musejí býti vykládány příčinně z předcházejících sociálních fenoménů: jest to j e d n o t a s o c i á l n í z k u š e n o s t i, kterou Stammler v důsledcích Kantovských myšlenek tvrdí.

Jevem stává se však toliko upravené soupůsobení lidí k ukojení potřeb, ať zvláště záleží v pospolném působení za vytěžením majetků věcných, za zachováváním nebo přeměňováním sociálního pořádku, nebo v upravených sociálních rozkazech. Toliko v abstrakci může se na tomto upraveném soupůsobení rozeznávati úprava jako f o r m a, p o s p o l n é působení materie. Proto je nesprávno, mluviti o příčinných nebo vzájemných vztazích mezi hospodářstvím a právem; nebo vztahy kausální a vzájemné znamenají určité poměry jevů proti sobě, právo a hospodářství však nejsou žádné zjevy, nýbrž toliko hospodářství právem upravené; sociální bytí jest zjevem. Právo a hospodářství nejsou v poměru příčiny a účinku, nýbrž v poměru upravující formy a upravené materie na témže zjevu, na sociálním bytí.

Formální postup sociálního vývoje, koloběh sociálního bytí záleží v tom, že se tvoří pod konkretně danou úpravou jednáními lidí zjevy

oekonomické za změnou nebo podržením stávajícího pořádku; taková sociální hnutí jsou také sociálními fenomeny zvláštního druhu. Pronikají-li v právní změny, zaniká tím řada oekonomických fenomen toho druhu, a nové vystupují v nové formě (za změněného práva) zase jednáním lidí.

O n e n požadavek materialismu, vysvětlovati každou změnu v sociálním bytí z předcházejícího vývoje sociálních jevů, srovnává se tudy se zásadou Kantské nauky zkušenostní. Naproti tomu mýlí se materialismus, tvrdí-li, že vývoj sociálních fenomenů děje se dle zákonů přirozených, že právo je toliko nadstavkem nad sociálním hospodářstvím, jež má býti zkoumáno dle methody přírodovědné: neboť sociální hospodářství nenaskýtá se vědeckému rozboru nic jinak, než za určitého vnějšího upravení.

Ježto sociální vývoj vzniká z lidských jednání (ze vnějšího upravení), jest podnikem velmi nesnadným, chtíti podati vysvětlení příčinnosti hospodářského zjevu; jakmile jest lidská jednání vykládati příčinně, když tedy musejí býti odestřeny empirické pružiny, změtou se příčinné řady brzy způsobem nepřehledným. Nic pak nezbývá než usuzovati zpět ze stejnorodých událostí na stejnorodé je podněcující komplexy jevové a souvislosti takovým postupem získané „mohou býti upraveny toliko trpěným rovnoběžným převodem dle obvyklého způsobu mluvení v poměr příčiny a účinku. Nepoddávají se docela kategorii příčinnosti dle ryzí přírodovědy.“*) Přece však zůstává oprávněným požadavek, pokusiti se o výklad sociálních událostí z předložených dat sociální zkušenosti.

Dejme tomu, že by se skutečně podařilo rozřešiti tento úkol v jednotlivém případě. Nastává druhá otázka: učinilo-li se výkladem příčinnosti svrchované zákonnosti sociálního bytí dosti? Když skončení revoluce bylo ve své příčinné podmíněnosti vyloženo a poznáno za kausálně potřebné, jest tím podán poslední a jediné možný soud? Nevládne-li v dějinách lidského pokolení jiný zákon nežli zákon surového násilí, empirického úspěchu?

VI.

Zase užijeme základních rysů Kantovy kritiky poznání. Vedle pozorování přírody uhajuje idea účelu své postavení. O budoucích lidských jednáních máme dva druhy představ ve svém vědomí. Buď jest budoucí jednání dle dat dosavadní zkušenosti ve svém vzniku jako příčinně nezbytné, nebo není-li tomu tak, představujeme si je, že se vykoná podmětem. Vzhledem k témuž budoucímu jednání jest ten aneb onen způsob představování možný; oba způsoby představovací nepodřizují se ve vyšší jednotu.

Představa jednání, jež má býti vykonáno, t. j. vytknutí účelu, t. j. vůle nevylučuje se však uvažováním přírody, zvláště příčinným uvažováním; nebo toto uvažování vztahuje se toliko na jevy a na ta-

*) Wirtschaft und Recht 301.

kové budoucí události, které z dat zkušenosti určeny byly za nezbytné. Mimo tuto jednotnou funkci poznávacího vědomí nemá kausalita žádného významu. Ježto však při předmětu, který bývá představován za předmět způsobenu býti mající, neběží o zcela žádný zjev, který jest nám dán dle dat zkušenosti, nemá uvažování přírody naň žádného nároku a nevylučuje tedy uvažování teleologického.

Jako za theoretického rozvažování rozlišujeme mezi pravdou a omylem (klamem), tak v praktickém rozeznáváme mezi objektivně správným a toliko subjektivně platným vytčením cíle. Možnost takového rozeznávání, t. j. vědeckého poznání zakládá se tam na absolutní idei jednoty zkušenosti, zde na absolutní idei vytčení účelu, na absolutním konečném účelu, na idei svobody. Představy jednotlivých lidí v souvislosti jevů jsou empiricky podmíněny a geneticky jest je vysvětlovati rozvahou příčinnou. Jinak si představuje zjevy přírody ten, kdo je pohřížen v pověře, jinak znalec přírodních zákonův. Představy obou jest vysvětlovati příčinně dle jejich tvořícího postupu. Jedna však jest lichá, druhá objektivně správná: tento systematický soud, který znamená bytovost přírodní vědy, nebývá nikterak dotčen genetickým uvažováním o nabývání představ; činí se pod ideí jednotnosti přírody. — Zcela obdobně se má věc v praktickém. Jednomu vzrůstají z jeho empirického životního postavení neustále možnosti volby. Jak se rozhodne, které si vytkne skutečně cíle, to závisí na jeho empirické povaze; vývoj její jest, tak jako methodického školení, empiricky podmíněn a jest jej vysvětlovati kausálně. Toto genetické uvažování nemá však — jako tam — žádného významu pro systematický soud o mravní hodnotě konkretního vytýkání cíle, o tom, zda-li je zákonné nebo ne, zda-li se srovnává s ideí svrchované jednoty vytčení účelu, o idei volnosti.

VII.

Z tohoto základu, srovnaného s Kantovou kritikou poznání, činí se závěry pro sociální vědu.

Je-li základní zákonnost sociálního bytí, která nejprvněji umožňuje objektivně platné poznání o něm, musí se vztahovati na formu, vnější upravení. Upravení jest však pojem, který v sobě zavírá myšlenku účelu. Proto svrchovaná zákonnost sociálního bytí, jak chce materialismus, nemůže býti zákonnost zjevů, nýbrž toliko zákonnost telu (účelu), myšlenka svobody.

Z obou druhův upravení, právního a konvencionalního, zdá se, že toto zasluhuje přednost, ježto se domnívá do osloveného toliko poslušnosti, chce-li se tomu upravení podříditi sám. Jeho použitelnost je však omezena na lidi konvencionalní; je tudy empiricky podmíněna a nehodí se za zásadu všeobecně platnou. Právo jako mstivý příkaz jest proti tomu schopno všeobecné upotřebitelnosti, je tudy potřebno (nezbytno) pro zákonnost sociálního bytí. Tak se skeptická otázka theoretického anarchismu dle práva právní mstivostí zamítá, a mstivost tato, již hájí také Kant, dovozuje se za nezbytný element pro zákonnost sociálního bytí.

Obsah práva jest závislý na současných empirických poměrech, které mají býti upraveny. Jiných pravidel je potřeba pro pospolnost lidí na nízkém stupni umravnění, jiných pro národ vysoko civilisovaný; jiných pro obyvatelstvo řídké, které shledává na širém prostranství dosti místa na těžení potravy, jiných pro obyvatelstvo hustě se tísnící se živým stykem; každým převratem techniky a jejím vniknutím v hospodářství doznávají nové úkoly právního upravení. Proto není žádného poznání a priori o obsahu práva: právo rozumové, které ještě Kantovi tanulo na mysli, s obsahově naplněnými všeobecně platnými zákony, není možno.

Z toho se vysvětluje také nedostatek všeobecně platných myšlenek ve zvláštním oddíle Kantovy nauky právní. „Žádný z empiricky vystupujících jednotlivých účelů sociálního soupůsobení — praví Stammler — nemůže činiti nároku, aby byl pokládán v naprosté bezohlednosti za svrchovaný účel a naprostý konečný účel společenského bytí lidí.“ Proto „může jíti při nekonečném posledním cíli sociálního bytí toliko o myšlenku formální, která v nepodmíněné jednotě stojí jako soudce nade všemi jednotlivými účely, která je platna pro všechny, ze které každý vůbec může k svému empirickému zvláštnímu druhu vážiti toliko kvalitu zákonného sociálního chtění. Není tedy obsahového a priori jako účelu státního. Otázka po konečném cíli sociálního života nemůže se nikdy rozřešiti podle některého určitého empirického úspěchu, jehož by se mohlo dosíci právním upravením. Všechny tyto účely, které povstávají pro sociální soupůsobení a společenské spolužití, jsou konečny a podmíněny, vzrůstají z konkrektních poměrův a tíhnou k otázkám zcela určitým a empiricky ukončeným. Ale volba, kterou jest vykonati v takovém empiricky podmíněném postavení, může se předsebírati dle dvojího hlediska: buď ve smyslu platnosti toliko objektivné, tak že jediné osobní žádání rozhoduje, nebo za rozvažování vůle, v tom postavení objektivně oprávněném. Rozdíl správného zákonného rozhodnutí od egoistického nebo toliko subjektivně platného záleží tedy v tom, zda-li konkretní volba vykoná se pod formálním hlediskem všeobecně platné úvahy nebo ne. Tak může také býti dobrým a oprávněným státním zákonem toliko takový zákon, který si ve svém zvláštním obsahu vede pod formálně jednotnou myšlenkou všeobecně platného vzhlédání ku všem právu podřízeným. „Zákonnost sociálního života může záležeti toliko v idejním ředidlu společnosti, jejíž úprava děje se ve smyslu všeobecně platného vzhlédání ku každému právu podobnému, jakť on, myšlen jsa svobodným, voliti chtít musí. Pospolnost svobodně chtících lidí, — to jest bezpodmíněným konečným cílem sociálního života. Jest to idea lidské pospolnosti, v níž každý objektivně oprávněné účely jiného činí svými, idea upravení spojeného zde bytí a pospolitého působení, s nímž každý právu podřízený musí souhlasiti, jakmile se rozhodne, prost jsa žádání toliko subjektivního.“

Takto založený sociální idealismus nemá nic společného s tak

*) Wirtschaft und Recht 572 násl.

řečeným ethickým směrem národního hospodářství. Toto pokládá hospodářství za samostatný organismus a snaží se, přistoupiti k němu z venčí s měřítkem morálním, o jehož původu a významu nevydávají se účty. U Stammlera naproti tomu běží o to, vyjasniti a zdůvodniti užitím Kantovy methody kritiky poznání z vlastních základových podmínek poznání sociální vědy a z jejich systematického pojímání zákonnost sociálního bytí, t. j. základovou jednotnou methodu úvah u věcech sociálních.

Pospolnost svobodně chtících lidí jako konečný cíl sociálního bytí jest regulativní ideí pro politiku, dle níž mají býti souzeny a řízeny snahy vzrůstající z empirických poměrů.

A žádného jiného významu než tento nemá u Kanta republikánské zřízení a původní smlouva. Nýbrž — ta smlouva — jest pouhou ideí rozumu, která však má svou nepopiratelnou (praktickou) realitu: totiž zavázati každého zákonodárce, aby dával zákony své tak, jak by byly mohly vzniknouti ze spojené vůle celého národu, a na každého poddaného, pokud chce býti občanem, pohlížeti tak, jako by byl k takové vůli spolu souhlasně hlasoval. Neboť to jest průbním kamenem právnosti každého veřejného zákona. Je-li tento totiž takovým, že není možno, aby k němu mohl svolovati celý národ . . . není spravedlivým; pak-li je však toliko možným, že by k němu národ souhlasně hlasoval, je povinnosti pokládati zákon za spravedlivý, budiž i dáno tomu, že by národ byl nyní v takovém postavení nebo v takové náladě svého smýšlení, že by, kdyby byl tázán, jak pravdě podobno, souhlas svůj odepřel."*)

Třebas Stammler také právo rozumové s aprioristickým obsahem, které zatemňuje jednotu Kantovské právní theorie, zavrhuje, vidíme přece, jak jeho nauka ve vyvrcholení svém vzhledem k sociálnímu idealu a regulativnímu významu jeho opět se setkává s pojetím Kantovým. Spojuje přihlížení k sociálnímu bytí, jež se stalo historickým, se zákonným dalším vyvíjením jeho ve směru sociálního ideálu a může se poznačiti za realistický idealismus. Obsahuje základy pro zjednání politiky jako vědy.

VIII.

Také pro obor sociální oekonomie bude tato nauka s účinkem důsažným. Mladá kameralistická věda pohybovala se úvahami účelovými; běželo jí toliko o účel úzce omezený, empirický, o důchod knížete. Na jeho místo vstoupil pak jako nejvrchnější účel blahobyt národní. S prohloubením zkoumání o souvislostech sociálního hospodářství pošinulo se do popředí za našeho století uvažování příčinné; další vývoj napodobením methody přírodovědné vrcholil konečně v pokusu, proměniti sociální oekonomiku v užitou psychologii. Vždy znova se podniká, určovati vědecky jakosti sociálních zjevů v jakostech čistě přírodních poměrů, tak za příklad uváděti zpět výšku cen na stupeň

*) Über den Gemeinspruch . . . VL 329 n.

intensity lidských potřeb, nebo jak žádá jiný směr, na kvantitu práce užité v produkci. Přes oprávněnou reakci proti tomu od historického národního hospodářství, které sice také nemohlo objeviti základové zákonnosti sociálního bytí, ale otevřelo pohled pro podmíněnost hospodářství soudobou organisací jeho, platí ještě dnes za prohřešení se na vědě, kdyby se chtělo poukázati na teleologické uvažování jako případné na povahu sociální oekonomie; a přece se udrželo jako před tím i nyní v politice hospodářské, do které konečně se vlévá všechna hospodářská nauka! Stammlerovo kritické zkoumání odkazuje kausální uvažování v jeho meze a zavírá hudlaření přírodovědnou methodou cestu, okazujíc k formální podmínce určitých právních pravidel pro všechno uvažování oekonomické Týž moment odkazuje techniky od ohrady, u nížto žádají vlády nad hospodářstvím. Dějinám hospodářským, které jsou u většiny jejich zástupců nyní v poutech materialismu, představuje se sociální ideal jako hledisko ku sbírání a upravování dějinné látky. Uvažování hospodářsko-theoretické bude však míti také podnět, rozpomenouti se na to, že toliko v teleologickém uvažování může vybojovati zákonnost, ovšem ne v zastavení úvah na empiricky podmíněný konečný účel, nýbrž toliko pod ideí pospolnosti lidí svobodného chtění; bude mu zvláště pod ní navrátiti pojmu hodnostnímu, pokleslému za pojem empirický, jeho ideální význam jako pojmu spravedlnosti a pošinouti jej tím v středisko svých úvah.

Duch Kantův oživl na nově v oboru sociální vědy. Základy její dosud ještě vratké nabudou jím základů zabezpečených.

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Dr. Wojc. Ketrzyński: O Słowianach mieszkających niegdyś między Renem a Labą, Salą i czeską granicą. (V Rozpravách a nákladem Akademie umiejętności v Krakově, tamže r. 1899, se 7 mapami.) Podávajíce zprávu o tomto spise, nečiníme tak proto, že by snad jím bylo řečeno v dané otázce slovo rozhodné a poslední. Předmět sám o sobě je však dosti zajímavý i důležitý, aby o něm české čtenářstvo mohlo býti nestranně zpraveno. Obmezíme se ovšem především na referát a připojíme jenom tu a tam svoje glossy ohledně kritiky některých vývodů a stránky logické. V oboru slovanského (a tudy i českého) pravěku pracují, jak známo, dvě školy: německá a slovanská, o jichž tendenci a směru svědčí do jisté míry i jejich názvy. Než starožitnosti slovanské souvisejí úzce se studiem starožitností germánských, kde od let sedmdesátých a osmdesátých vládne autorita Müllenhoffova*) a jeho školy. Spor obou směrů točí se hlavně o výklad pramenů antických, zejména Tacitovy Germanie. Na straně slovanské vidíme učence české (především A. V. Šemberu**), polské a ruské, mezi germanisty vyniká vedle Müllenhoffa Zeuss, Arnold a j. Přítomná práce je dílo známého polského slavisty a mezi svými zároveň té doby nejmladší. A podotýkáme předem, že se tu opakují názory Šemberovy, k nimž p. spisovatel dochází a tyto přijímá, což nebudiž ostatně nijak řečeno na újmu toho, co je dobrého v jeho knize. Rozprava sama obsahuje čtyry části. V prvním díle řeší se otázka, kdo obýval v pravěku střední Evropu od Rýna až k Visle, tedy nynější Německo, Švýcary atd. Germanisti, opírajíce se o svědectví antické, odpovídají: národové němečtí, po jichžto odstěhování se zasedli zde teprve Slované. Tomu však prý odporuje faktum, které připustil ostatně již sám Müllenhoff, že velmi mnoho starých místních názvů mezi Rýnem a Vezerou, ba i mezi Vezerou a Labem je původu neněmeckého, což značí zároveň, že Germáni tu nebyli praobyvateli, nýbrž dobyvateli. Těmi předchůdci byli prý Keltové, jak shodně s Keltisty tvrdí germanisti. Než ony cizí topické názvy nelze vyložiti po kelticku a není vůbec pro ně analogie na levém břehu Rýna, jak opětně sám připouští Müllenhoff. Theorie keltická tedy odpadá a dlužno se přichýliti ke Slo-

*) K. Müllenhoff: Deutsche Altertumskunde, I., II., 1887.

**) U nás částečně i Pič, Niederle, Papáček a j.

vanům. A zde vskutku v nynějších krajích slovanských možno nalézti tatáž místní jména, analogii a nejbližší výklad.

Slovanské topické názvy (jak uznává i Meitzen*) lze najíti západně od Labe a Sály, v Bavorsku i Alpách. P. spisovatel, aby učinil věc přehlednou a názornou, sestavil tato místní jména kartograficky a obmezil se na nepochybné slovanské koncovky a formy, jako „itz" (= ici, ice, ica), „Winden, Wenden" a „gast". Názvů těchto napočítal p. spisovatel mezi Rýnem a pozdější slovanskou hranicí na 800. Faktum toto vysvětluje se od Němců dvojí cestou: jednak že prý měli staří Germané zvláštní lásku k cizím jménům, jednak že to byly osady slovanských válečných zajatců, kteří byli tu v čistě německých krajinách kolonisováni. Výklad první předem odmítáme, poněvadž je absurdní. Než i druhý výklad padá, poněvadž je známo, že zajatec všudy poslouchal a přizpůsoboval se pánovi, a nikoliv naopak. A tak bylo i zde. Taková tolerantnost starých Germanů musila by býti teprv dokázána. Naopak však víme, že ve vyhlazovacím boji proti Slovanům polabským a baltským postupováno bylo ihned též na poli jazykovém, kdež ruku v ruce se státem chodila církev, jako dnes politice slouží nejednou věda německá. Vědomá germanisace trvá již 1000 let. Byly-li to osady zajatců, bylo to vždy přece na německé půdě, kde tedy, jako všudy a vždy, rozhodovalo okolí, sousedé, většina a vůle pánova, Němce. Naopak v Čechách ku př. a na Moravě shledáváme se s německými názvy, byla-li kolonie založena od německého pána. Lze připustiti možnost, že by zajatec směl svoje slova vnucovati tam, kde je řeč jeho neznáma a kde má poslouchati, a naopak že by mohl vytlačiti místní jména hor a řek, pochodící od jeho pánů? I tento výklad je tudy**) vyloučen a zbývá třetí, že totiž jsou to zbytky staré, původní kolonisace slovanské, vzniklé před germánskou invasí, kde celé okolí bylo slovanské. V Horních Francích náležejí tyto staré osady zajisté již 8. století po Kristu, neboť r. 805. přivtěleny byly říši Karla Velikého. A o slovanských jménech na Rýně, Dunaji, Bodamském jezeře i v Alpách soudí p. spisovatel, že pochodí nejméně z doby římské a keltské atd. Názvy hor a řek sahají zajisté prý do časů nejstarších, kdy Slované tyto kraje pevně zaujali, kdežto jména osad s koncovkou „itz" vznikla nepochybně následkem rozvoje zemědělství v těch končinách a jsou patrným dokladem původního rodového společenství. Na západě u Rýna jsou tyto názvy řídčí, k východu četnější, což je zřejmým důkazem toho, že germanisace postupovala od západu k východu. Ostatně tyto výsledky souhlasí i s názory Müllenhoffovými, který sám připouští mezi Rýnem a Vezerou až k Labi cizí obyvatelstvo předgermánské, má však za to, že to byli Keltové, čehož však navzdor jeho důvodům nelze dokázati, ježto analogii topografickou, jak praveno, nenacházíme na levém břehu Rýna, v Gallii, ale právě v krajinách dnes slovanských. Tak ku př. Lippe = Lipa, Wipper = Wieprz (přítok Visly), Nida (rovněž), Oder = Odra, ba Rýn a Sála,

*) Siedelung u. Agrarwesen.

**) Toliko o některých osadách na „Winden, Wenden" lze to připustiti.

jak svědčí Annales Reinhardsbrunnenses: „... provectus super ripam fluminis, quod Slavica lingua Sala dicitur.“ Ostatně dokladem slovanského praobyvatelstva je nejen starý místopis, ale i německé prameny historické, které ještě v 9. století po Kristu znají Slovany na Rýně, na Fuldě, ve Švýcarsku (Acta Murensia), u Padrbornu atd. (ku př. Fundatio monasterii Waldsassensis). Jenom náhodou zachovala se ještě tu a tam jména slovanská, ostatní bylo po okkupaci německé ihned germanisováno. Tam, kde se tudíž tyto slovanské názvy udržely, dochovalo je zajisté právě jen slovanské obyvatelstvo, které dosud poněmčeno nebylo. Z toho prý arci dále vychází, že stopy kolonisace slovanské nalézti lze i v krajinách teď plně německých, ku př. i ve Šlesvíku (nejen tedy na východě, v Prusku). A vskutku takových slovanských vsí listinami německými doložených vypočítává spisovatel více než 100; těch pak osad, jichž poloha, způsob stavby a jména topická ukazují na původní slovanské obyvatelstvo, je prý i v ryze německých teď krajích více než 150, ač bylo pátráno jen povrchně a ne všudy. Je-li však tomu tak, t. j. jestliže Slované seděli i na Rýně, a odtud až k východu za Labe i k Visle (a jejich původní bydliska od Labe ke Dněpru nepopírají ani němečtí učenci), pak následuje z toho dále, že byla kdysi doba, kdy usedlých Němců ve střední Evropě prý vůbec nebylo. Pak byli však Slované zajisté známi i starým Řekům a Římanům; a tomu též tak je, jak patrno z Caesarových a Tacitových Suevů prostřednictvím Keltů. Jak tito vyslovovali slovanské „ł“, nelze dnes říci, tolik však je jisto, že Řekové a Římané neuměli vysloviti složeniny „sl“ a že ji tudíž (jak ví i Müllenhoff) opisovali, t. j. komolili, tak že ze Slavi vznikli Suevi; a jsou tudy staří Suevové vlastně jen Slovany, což uznává již i Grimm a jiní s ním.

Že by Římané nebyli dovedli od sebe rozlišiti Slovanu a Germanů (fakt zajisté dosti závažný, tak že dostačil i Palackému), nesmí prý překvapiti, poněvadž dělo se jim s Kelty a Germany rovněž tak a byli vůbec dosti slabými ethnografy; jeť ostatně národopis stále ještě mladou vědou. Pro důkaz totožnosti Slovanů se Suevy svědčí prý právě též jich stejná sídla, t. j. na Rýně; Suevové Tacitovi sedí již východněji, v dokázaných mezích slovanských. Takto náležejí prý tedy ke Slovanům Bojové, již bydleli v Čechách, Markomani se sídlem na Moravě, Kvádové v nynějším Slovensku, Lygové či Lingové ve Slezsku, dále pak k východu Semnoni, Langobardové, Hermunduři, Naristi, slovenští Norikové, karnští Krajinci a chrvatší Pannonové; o rhaetských a helvetských Slovanech nelze nic bližšího říci. Ruští Slované sluli u starých Venedy. Jak tedy vidíme, hotová revoluce proti dosavadním názorům školy německé.

Druhý díl tohoto pojednání věnován je hypothésám, na nichž předchozí tvrzení jsou založena. Vedle krátké karakteristiky Müllenhoffa jakožto vůdce germanistů je hlavním tu důkaz, že „Germania“ starých není pojem ethnografický, ale geografický, t. j., že tam nemusili bydliti jenom Němci. Caesarova Germanie jest totiž země od Rýna až k Dacii a od moře k Alpám, sídlili pak tu Germani a Suevové, tedy Negermani. Mimo to sedí zde i Keltové jakožto vetřelci,

jako podobně nacházíme velmi četné Germany zase v Gallii, „omnis Gallia“, která též není pojmem národopisným, nýbrž značí jen, že tu bydlili hlavně a převládali Gallové. Tato tři jména — Germani, Suevové a Keltové — znamenají pak jako dnes tři skupiny několika národů.

Na dolním Rýně seděli Usipeti a Teucteři, jižněji Sugambrové a Ubiové, na Vezeře pak Cheruskové. Mezi těmito Germany rýnskými a vezerskými sídlí též Suevové, a to počínaje od Rýna jižně od Ubiů na východ 600 římských mil. Suevové velmi škodí Germanům, zvláště pak Teucterům, Usipetům a Ubiům. Tacitova Germanie skytá již poněkud jiný obraz, poněvadž její hranici jižní tvoří limes Romanus a Dunaj, východ je pak otevřen. I teď bydlí zde Germani (kap. 2—37) a Suevové (kap. 38—46), tedy přece Negermani. Podav karakteristiku Germánů, počíná Tacitus kapitolu 38. slovy: „Nunc de Suebis dicendum est, quorum non una . . . gens, maiorem enim Germaniae partem optinent propriis adhuc nationibus nominibusque discreti, quanquam in commune Suebi vocantur.“ Byl to tedy četný kmen, ležící patrněji vzdáleněji od Římanů. Z úvodu kapitoly 38. a z konce kapitoly 46. („Hic Sueviae finis“) však zřejmě vychází, že i Tacitus rozlišoval od sebe Suevy a Germány a nepokládal oba za jedno, což byla by arci okolnost důležitá. Němečtí učenci vykládají věc tak, že míníl tím Tacitus Germány západní a východní, což nelze však přijmouti, poněvadž ještě za Caesara sídlí Suevové na západě u Rýna a nemohli být tedy zváni Germány východními. Nejen však tyto důvody, ale i sama mythologie a ethnografie svědčí pro totožnost Suevů se Slovany. Tak ku př. Tacitem líčený kult suevských Semnonů a Nertha souhlasí prý ve všech důležitých jednotlivostech s popisem kultu uznaně slovanského Radygasta a Swiatowita, jak podávají ho později Helmold a Adam Bremský. Jsou tedy Tacitovi Suevové Slovany západními, Venedi pak Slovany východními, Rusy. Mythus o smělých třech synech polobáječného Manna, známých pode jménem Wikingové, kteří se svými družinami přistáli na březích Rýna, vztahuje se as jen na pobřeží moře německého a baltského. To dosvědčují i sídla Gotů, Rugiů a Lemoviů, jež dlužno hledati prvotně blíže finského zálivu, t, j. východně od Lachů atd. K tomu ukazují i gotská slova nacházející se v jazyku finském.

Že není „Germania“ pojem ethnografický, patrno jest ostatně i z toho, že Visla netvoří národopisnou hranici mezi Germany a Sarmaty — Slovany, ač to němečtí badatelé tvrdí, opírajíce se o zprávu Ptolomaeovu. Víme však právě z téhož pramene, že na pravém (tedy slovanském) břehu Visly bydlili dle Müllenhoffa též germánští Gotové, čímž již ono tvrzení padá. Mimo to má však Visla i se svými přítoky jména slovanská. Dí-li pak Müllenhoff, že, poněvadž ku př. Rýn jest slovo keltické, seděli patrně na jeho obou březích Keltové, má to připustiti i o Visle, která tudy nebyla hranicí národopisnou, ježto i západně od ní bydlili Slované. Vždyť již i ti Ptolomaeovi němečtí Silingové (též Lingae), pozdější to Slezané, byli vlastně jen vandalským rodem a nikoli národem.

Vůbec není pochyby, že Germané nikdy nebyli autochthony ve

střední Evropě, nýbrž že přišli sem teprve ze Skandinavie. Je tedy zřejmo, že hypothésa německých učenců, jakoby Germané se byli rozdělili teprve na Visle, odkud jedni táhli na západ, druzí pak na sever do Skandinavie, je nepravděpodobná, poněvadž nebylo příčiny, proč byli by si vyhledali nehostinný sever, když byl západ volný. Ale patrno je, že přišli sem ze Skandinavie, která je jich pravlastí. Odvozují téměř všichni germánští národové pevniny odtud svůj původ a tak tomu bylo zajisté i s Germány rýnskými, kteří jako námořští lupičové a výbojci byli vojensky organisováni a tudy v převaze nad zemědělskými Kelty a Slovany, jež si snadno podrobili. Vizme jen Nestorovy zprávy o starých Skandinávcích. Pro původ skandinávský mluví ostatně i Jornandes*) a staré tradice jednotlivých germánských národů, jako ku př. Gotů a s nimi příbuzných kmenů, pak t. zv. německých Longobardů, Sasů, ba i Dánů; konečně i Franků a Alamanů (se Švábý a Bavory). Němečtí Durynkové jsou pak potomky Anglů a Varinů, a nikoli Hermundurů, kteří jsou prý Slovany: Hermunduri = Duri maiores. A Bavoři nepřišli z Čech, nýbrž mají své jméno od keltských Bojů, sedících mezi Pannonií a Norikem jižně od Dunaje. Germanie byla tedy u starých pojmem zeměpisným; a podobně u spisovatelů středověkých, ku př. u Pavla Diakona, Einharda, Alfreda, Adama Bremského, Ótty Frysinského atd. Činžák, kde bydlelo mnoho partají — jako dnes v Austrii; a přece pod Rakouskem myslíme především vždy na Němce, ačkoli jsme tu jen zlomkem.

Třetí díl zabývá se krátce dějinami západních Slovanů. Autor souhlasí s Müllenhoffem, že stěhování se Keltů vzniklo loupežnými nájezdy Skandinávců a osazením jich kol ústí Rýna, což se stalo zajisté již v 7. či 6. století př. Kr. První z nich byli Segni a Caeroesi, později Paemani, Condrusi, Eburones a Batavi. Východněji se obrátili Nemetes (z čehož summární jméno „Niemcy"), s nimiž srazili se Slované ze všech Germánů nejprve, po té Vangiones a Tribori. R. 30. př. Kr. účastnili se Suevové povstání Morinů proti Římu, byli však poraženi. R. 9. pak za výpravy Drusovy přes Rýn sedí již východněji a jejich bývalé západní území zabráno bylo od germánských Chattů, což stalo se asi po předchozím boji obou mezi tím. V době Tiberiově (ku př. r. 5. po Kr., kdy proniknul tento až k Labi) víme o markomanské říši Marbodově, jejíž jádro bylo na Moravě a poutalo k sobě tehdy i Čechy, jako vůbec zaujímala druhdy Morava až do 10. století po Kr. postavení vůdčí. Opanováním Rhaetie, Norika, Pannonie a Agri Dem-mates od Římanů zasazena byla západním Slovanům těžká rána, tak že za doby Tacitovy požívali z nich neodvislosti již jen Longobardi a Hermunduři. Ale i tito byli ve 3. v. po Kr. přemoženi od Anglů a Varinů a splynuli s těmito, zvouce se po té Durynky. Podobně pak bylo s Longobardy, již byli od těchže Anglů a Varinů dokonce zahnáni na jih, odkud je však r. 531 opětně vytlačili Frankové, kteří takto opanovali střední Německo. Za to Sasové pronikli od severu až k Rýnu, Alamani pak podél Rýna a Dunaje až do Pannonie a Norika. R. 623

*) Skandinavia „quasi officina gentium aut certe velut vagina nationum".

povstala říše Samova, k níž následkem vítězství u Vogatisburku (Mogast), který klade spisovatel do okoli Bajrajtu, přistoupil i srbský kníže Dervan se svou zemí na Sále a Mohanu. Po Samově smrti r. 658 se tato říše rozplynula a kolem r. 805 upadla i tato svobodná část do rukou Karla Velikého; poslední volní Slované západní udrželi se až do 12. století po Kristu.

Tyto vojenské a politické úspěchy Germanů nesly za sebou okkupaci dobytého území a úplný převrat všech poměrů sociálních a majetkových, právních i kulturních. Změně té padli za oběť hlavně a především lidé vznešení a zámožní se svým majetkem, o nějž se teď rozdělili noví páni a zavedli své vlastní řády a zvyky; jenom něco málo šlechty se zachránilo rychlým se poddáním, jako ku př. „milites sclavonici" u Goslaru, pak t. zv. „liberi, coloni et beneficiati", kteří požívali osobní svobody a platili činži z najatých pozemků. Lid (zemědělci) stal se vlastnictvím pánů světských i církevních a císařského fisku a zván tudy „Sclavi", nebo i v posledním případě „Sclavi fiscales, fiscalini", kteřížto podrželi zároveň své vlastní právo. Vedle toho přicházejí tu a tam na západě i „servientes et hospites sclavici". Pokřesťěním Slovanů se jejich položení jen zhoršilo, poněvadž nyní nakládalo se s nimi sice trochu lidštěji, za to však počalo se raffinovaně germanisovati, a to hned u dětí i na kazatelně. Církev a stát kráčely tu svorně, jak často v Německu, ruku v ruce. Pod záminkou pohanství hleděli němečtí kněží každou nejmenší upomínku na slovanskou minulost toho lidu zničiti; i původní přijmí jim překážela. Kdo se pak nepodrobili, „exterminentur" (r. 985); lidu brána i půda. Vše, co bylo či chtělo býti vznešenější, svobodné a majetné, bylo a musilo býti německé. Nejlepší doklady všeho toho najdeme u Helmolda.

Čtvrtý díl chce podati krátké kulturní dějiny západních Slovanů. Zpráv je však málo a jsou krátké i kusé, Tacitus pak smísil do té míry germánské a suevské, t. j. německé a slovanské vlastnosti, že těžko je dnes přesně jich od sebe oddělití.

Toť obsah řečeného díla. Jisto je, že logika pana spisovatele je svůdná, přemluvná i břitká. Do kritiky věcné se nechceme, jak jsme již řekli, pouštěti. Autor uvádí mnoho materiálu, v podrobnostech cenného, a hleděl se mírniti, pokud běží o seznam slovanských místních jmen v Německu. Fakta*) jím předkládaná, která by se mohla ještě k vůli obecně uznané nepochybnosti podrobiti revisi, jsou tato: I v západním Německu, mezi Rýnem, Vezerou atd., je poměrně mnoho a určitě neněmeckých topických názvů, které nelze vyložiti po Kelticku, ale po Slovansku. První výklad germanistů, že zjev ten je následkem záliby Němců k cizím jménům, je nicotný; a s tím souhlasíme. Spisovatel popírá v celku i druhý výklad, že to jsou osady slovanských válečných zajatců. Vývody jeho, pokud ukazuje na starou germanisační praksi a na nepřirozenost**) takového vysvětlení, jsou dosti

*) K tomu by náleželo i místopisné zjištění těchto neněmeckých osad, jež podává p. autor na 4 mapách.

**) Zajatci přece nemohli býti kolonisty, samostatnými a jen mezi sebou, bez dohledu, vždyť mohli učiniti odboj. Jakmile byli však s nimi Němci, musili se podrobiti jejich jazyku, poněvadž tito jako páni se řeči otroků neučili.

vlastně, ale při tom generalisuje. Zdá se pak, že původ těchto vsí s neněmeckými názvy nebyl všudy stejný. Slovanská kolonisace doznívá se dále citáty z německých kronik středověkých (ku př. Annales Reinhardsbrunnenses atd.), z německých listin, způsobem stavby, mythologií, starými tradicemi a zprávami o povaze slovanské a germanské; mnoho též přináší v podrobnostech 3. díl. Z těchto a jiných faktů dochází p. spisovatel k výsledkům a všeobecným, konečným resultátům. Poněvadž jsou tyto slovanské názvy prastaré, vychází z toho, že tu nejen bydlili Slované před Germany, nýbrž i, že tu byli autochthony, a to nejen ve střední Evropě, ale i dál na západě kolem Bodamského jezera, v Alpách, a zas i na dolním Rýně, ve Šlesviku. A tak Caesarovi a Tacitovi Suevové jsou vlastně jen Slované atd. Je patrno, že p. autor příliš mnoho tvrdí a že tu proveden logický skok.

Bydlili Slované v celé východní i střední Evropě a ještě dále, kde vlastně byli Keltové a Germané? Není pochyby, že rozsah vykazovaný Slovanům je příliš[illegible]. A je to tatáž chyba, jako na druhé straně germanisti stále nevidí Slovanů, stále se o nich mlčí, a pojednou je jich půl Evropy: odkud se tu vzali? Určitá tendence a maska spíše více vidí, spíše vykládá pro sebe a ráda čím z části ihned celek generalisuje. Nelze-li popírati slovanskost některých osad při Rýně, v Alpách atd., nemůžeme již z toho tvrditi, že Slované tu byli praobyvateli, neboť doby vzniku těchto sídel neznáme určitě a ta byla, jak sám p. spisovatel udává, různá*); v tom tkví pak jádro otázky. Není možno zde něco určeného a pevného, máme tu především dohady. Důvod, poněvadž slovanská jména na Rýně jsou řidší, k východu pak četnější, že máme tu činiti s germanisací vycházející od západu, je toliko vábný a zatím jen hypothesou, která všudy vypomáhá a mimo to může připustiti značně příliš fantasii, zejména v etymologisování.**) Rovněž nelze se smířiti s tak častým a dobrým užíváním analogie, s čímž přichází se nejednou k odporům.***) Pokud běží o totožnost Suevů se Slovany, mělo by se konečně zjistiti přesně, jsou-li oprávněny stesky slavistů do tendenčního přepsání původního „Suevi" ve „Suebi". Nehledě však k tomu, ani k udávané možnosti, že ztotožňováním Suevů se Švaby dochází se prý k historickému anachronismu, ježto Švábové jsou později se utvořivší národní celek, máme za to, že výklad obou slov: Suevi — Slované, anebo Suevi, Suebi — Švábové zůstává jen výkladem a ničím více.

Tvrzení, že „Germania" starých nebyl pojem národopisný, ale zeměpisný, dochází stále více víry. Části, kde p. autor hledá pravlast Germánů ve Skandinavii, nelze upříti duchaplnosti, zvláště hledíme-li k výsledkům ethnopsychologickým.

* Místa leží v Horních Francích mezi českou hranicí, Mohanem atd. pro od. z doby před r. 8 5 po Kr.; durynské osady jsou starší, než odbyt Durynska od Anglů a Varnů; na Rýně pak, v Alpách, na Dunaji a u jezera Bodamského sahají tyto nejméně do doby Keltů a Avarů. Jak vidíme tedy, doby různé, což neplatí ani slovanská jména hor a řek.

** I germanisté dospěli k divné etymologii Germani = Heermänner, Marcomanni = Marchmänner atd.

*** Dokladů podati není nutno.

V celku nutno říci, že tendence je patrna při obou školách; při slovanské*) pak též tu a tam nedostatek mírnosti a kritičnosti, následkem čehož nedostalo se jí té váhy. K revisi resultátů Müllenhoffových zajisté dojde a německá škola bude pak nucena popustiti**) něčeho ve prospěch Slovanů. Dosavadními prostředky***) to však nepůjde; antické prameny†) jsou chudé, nejasné. Ani jazykozpyt pak nevystačí. Třeba vyčkati nových dokladů a výsledků, zejména v praehistorické archaelogii a anthropologii. Než tato disciplina je vlastně stále ještě mladá, pevných — resultátů je málo. Vzpomeňme si jen z našich mimo jiné na polemiku Niederlovu, resp. Pičovu s Pogodinem na nedávném archaeologickém sjezdu r. 1899 v Kyjevě na Rusi. Nebéží jen o stanovení určitých znaků národních atd., ale i o jich vývoj a vzájemné pronikání, zejména však o přesnější chronologii; a to je otázka těžká. Kdyby na těch předhistorických nálezech byly též letopočty, byla by věc snadno vyřízena. A tak zbývá jen vyčkati. Otázka slovanského pravěku není ještě úplně zralá. Střední mínění††) E. Boguslavského, jsouc mírnější, je i lepší. Germánské výboje a vojenské vpády byly přirozeně též hlučné a byly proto také zaznamenávány. Za to pohyb slovanských národů byla zemědělská kolonisace†††) a tudy i tichá a povlovná, po rodinách a rodech. Slovanské osady s koncovkou „ice"*†) nejsou nám dokladem praobyvatelství, nýbrž jen právního obyčeje. Byli-li již Slované až u Rýna, přišli tam jako zemědělci, v menších

*) Vzpomínáme tu ku př. známého díla W. Boguslavského: Dzieje Słowiańszczyzny polnocnozachodniej do polowy XIII. w. (Poznaň, nákladem spisovatele, 3 díly — 1. roku 1887, 2. leta 1889, 3. r. 1892, s mapami), práce, která byla vyznamenána na konkursu „Spolku přátel nauk v Poznani" a které nelze upříti píle a bohatý materiál. Svazek I. (Národopisná badání o Slovanech severozapadních v pravěku) čítá 283 str., svazek 2. (pokračující o témže předmětu ve stoletích středních) zabývá se též zřízením společ. a kulturou slovanskou a obnáší 981 stránek, 3. pak (Zevnější děje Slovanů mezi Rýnem a dávnou Polskou) obsahuje 689 stránek. Prameny a literatura uvedeny na 19 listech atd. Ale i zde se moc tvrdí. Jeho důvody a dedukce jsou v celku tytéž, jako v našem referátu: pozdější vydání antických pramenu jsou tendenční, starověký země- a místopis střední Evropy svědčí Slovanům, pozdější zprávy středověké došly mnoho víry (Aen. Sylvius) atd.

**) Vzpomeňme tu i Gradlových místopisných studií o Chebsku.

***) Jinými prameny by byly právní obyčeje, náboženské představy, společenská zřízení, způsob života, správa obcí, zakládání osad, rozdělení polností, mluva lidu atd. Víme-li však málo o sídlech Slovanů, tím méně a neurčitěji o jich kultuře. Interpretace antických zpráv, právě že jsou tak chudé a kusé, je těžká, ač zas právě proto i svudná. Bylo by zajisté záslužno všecky ty prameny do r. 600 po Kr. sebrati a sine ira et studio i kriticky zpracovati.

†) Dáváme přednost Caesarovi před Tacitem, neboť tento je mladší, není očitý svědek, jeho zpravodajové nejsou plně spolehlivi (zejména v geografii), často kompiluje, generalisuje a především je tendenční; část jednající o kultuře je vlastně mravoučné pojednání, které různé věci mísí. Z té příčiny nelze bráti Tacita minutiesně a nutno ho vykládati jen ve velkém. Caesar je starší a očitý svědek.

††) Připomeňme si, jak se srovnává Ariovist a Suevové s Rurikem a jeho družinou z Varjaho-Rusů a Slovanů. Než i to je pouze pravděpodobná kombinace a analogie nedokázaná.

†††) Proto důvody, že není zpráv o stěhování Slovanů, že Němci jsou líčeni jako dobyvatelé a Slované že žalují, poněvadž ztrácejí půdu po praotcích, nedostačují, nejsouce dokladem autochthonie.

*†) Ani udávaná specialisace kultury a mluvy nedokazuje prabytu, nejvýš jen dřívější osazení.

dávkách, nejsouce vojensky, politicky a státně dosti silni a organisováni. Již jejich rychlé a nehlučné podlehnuti mohlo by nám býti svědectvím slabých kořenů a jejich přistěhování do těch krajin. A kdy? Snad po Keltech a před Germány na čas. Odpověď však, jak již řečeno, není zralá. Germanisaci pokládati lze i za zpětný odr z Germanů na východ. Připustiti taková territoria a jich ztrátu Slovanům znamenalo by dáti jim i vysvědčení slabosti. Nelze arci zapomenouti, že i Germané ztratili. Vzpomeňme si jen na znamenité říše Vizigotů, Franků, Ostrogotů, Normanů atd. *Dr. J. Salaba.*

H. Laplaigne: La morale d'un égoïste. Essai de morale sociale. (Paris, Giard et Brière, 1900. Bibliothèque Sociologique Internationale.)

Kniha Laplaigneova není dogmatickou, není pevně spjata v přesnou logickou formu syllogismů, které často odstrašují — ale není také obranou egoistické morálky. Jde v ní o egoism jako princip činnosti člověka — a tím zasahuje do samého středu sociologického bádání. Egoism jako výron neobmezené svobody, absolutní neodvislosti není možný, poněvadž je protimyslný; není svobody naprosté, jest vzájemná závislost mezi členy společnosti. Není sporu mezi zájmem a povinnosti, na němž spočívala všecka nedorozumění klassické morálky: chce-li člověk dobru vlastnímu a zbaví-li se při tom žádostí zbytečných potřeb, zbaví-li se svých vášní — bude-li proniknut touhou pozdokonalení, podporuje tím již dobro společnosti. Autor klade tedy váhu na mravní zlepšení lidstva a věří v jeho možnost. *B.* —

L. Lévy-Bruhl: La philosophie d'Auguste Comte. (Paris, F. Alcan, 1900.)

Jako nestranný historik rozvinuje Lévy-Bruhl obraz filosofického díla Comteova, analysuje jeho učení, vyzdvihuje jeho vůdčí myšlenky a ukazuje, že soustava Comteova shrnuje v sobě nejvýznačnější rozumové snahy našeho století. Kniha je dobrý komentář positivistické filosofie pro ty, kdo nemohou nebo nechtějí se zabrati v četbu velkého díla Comteova. *B.* —

A. Fouillée: La France au point de vue moral. (Paris, F. Alcan, 1900.)

Po „Kritice mravních soustav naší doby" Fouillee napsal jakési zpytování svědomí své země. Moralista-filosof řeší tu veliké otázky všeobecného významu: má zlo, jímž trpí národ, svůj původ v mravní a náboženské povaze národa, či v prostředí jej obklopujícím, v rozvratu idejí a víry, ve škodném vlivu literatury, tisku a veřejného mínění, v nedostatcích národní výchovy? Vzrůstající zločinnost, uvolnění mravů a zlenění vůle — a prostředky možné nápravy: velmi důležité jsou to problémy a dosti by byl Fouillé učinil, kdyby byl jen ve vší jejich velikosti je vyzdvihl k metě dokonávajícího století. *B.* —

Luigi Rodino: La riforma del diritto della cooperazione in Italia ed in Francia. (Milano, Società editrice libraria, 1899.)

Důležitý význam kooperace na poli národohospodářské politiky přiměl některé, aby i se stanoviska právního blíže se obírali tímto ústavem. Rodino ve své studii zabývá se jednak platným zákonodárstvím, jednak zákonodárnými návrhy v Italii a Francii. Srovnavací studium práva nemá vděčnějšího předmětu nežli moderní zákonodárství sociální a kniha Rodinova je k němu cenným příspěvkem. *B.* —

Giuseppe Ricca-Salerno: La teoria del salario nella storia delle dottrine e dei fatti economici. (Palermo, A. Reber, 1900.)

V silném svazku o 687 stranách vykládá se o zákonech, jimiž řídí se mzda. Methodou srovnávací, založenou na široké základně historických a statistických údajů a faktů pečlivě sebraných, podrobně pojednáno o theorii mezdní v jejích počátcích i posloupných fasích. Zvláště zajímavá a důležitá pro národního hospodáře je část druhá, jednající o historickém vývoji mzdy. *B.* —

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

V Praze, 11. června.

Dr. Koerber není mužem, jenž by byl vynalezl kámen mudrců pro urovnání vnitřního rozvratu v této říši. Tempo, jímž se v poslední době vzájemné protivy přiostřovaly, bylo rapidní. Parlament se sice sešel k novému zasedání 8. května, ale již od této prvé schůze byl v agonii. První část jeho jednání ubila mladočeská obstrukce pouhým čtením došlých spisů. Po dobu zasedání delegací, jež bylo 30. května ukončeno, nepřiblížil se jazykový spor ani o krok k svému cíli, a když parlament se 6. června znovu sešel, aby ve svém jednání pokračoval, nalezl situaci zrovna tam, kdo ji před 14 dny opustil. Mladočeši kladli velice mírné podmínky dalšího jednání o smír: zrušení nezákonného výnosu Kindingrova. Německá levice však se postavila urputně proti tomu, pranic se při tom neohlížejíc, že se jen mravně poličkuje a že svolávala-li nebe a zemi na povalení jedněch výnosů jazykových, neměla by se zuby nehty držet jazykových výnosů druhých. Ale v politice dávno rozhoduje interes a ne princip. Vláda pak neměla ani zdaleka energie, aby vysekala to, co špatného její předchůdci zaseli, a tím krise jen se valila k svému vrcholu.

Hned v prvé schůzi parlamentu dne 6. června předložila vláda sněmovně osnovu zákona o kvotě a při té příležitosti učinil dr. Koerber poslední pokus, aby sladkou a pečlivě vypilovanou, ale nic nepravící dikcí pohnul strany k smírnému jednání. Neobyčejný důraz položil na moment, že mluví — v hodině poslední. Ale řeč jeho neměla ozvěny, nenabyvši jiného významu, než že byla oficielní proklamací dokonaného parlamentního bankrotu. A nyní šly události rychle za sebou. Již den na to, 7. června, sešla se na popud Jaworského, jenž se postavil v čelo protiobstrukční akce, parlamentní komise pravice, jíž se za mladočeský klub súčastnili dr. Kaizl. a dr. Stránský. Na této konferenci byl konstatován rozvod pravice, mladočeši zůstali s platonickou láskou Slovinců a českých feudálů isolováni a parlament pozbyl rázem své většiny, jež ostatně i bez toho existovala jen na papíře. Hned na to se přistoupilo v sinich ministerského předsedy k utvoření většiny nové, při níž byly již do kombinace pojaty strany německé levice. Zároveň bylo usneseno mladočeskou obstrukci zlomit, ať lstí, ať fysickým vysílením: pořádáním nekonečných schůzí ve dne v noci. Ke změně jednacího řádu však zatím nedošlo. Němci protestovali, obávajíce se, aby se po jeho osekání bývalé strany pravice zase nenalezly a Němci tím nevběhli do vlastní pasti.

Prvý pokus měl tedy směřovat k vysílení obstrukce. A k provedení tohoto plánu šlo se s největší prudkostí, sotva že nová většina byla porozena. 8. června počala schůze po jedné hodině odpoledne. O šesté hodině bylo přerušeno čtení došlých spisů, a mladočeši byli uvědoměni, že schůze bude ukončena, jen co se ještě vyřídí některé návrhy, týkající se výpomoci z nouze. Ale sotva že byla tato věc v půl hodině projednána, vyžádal si slovo člen katolické strany lidové

posl. Zallinger, a podal návrh, aby se ve schůzi pokračovalo a aby se při tom přistoupilo ihned k projednání dvou článků živnostenské novelly. Návrh na pokračování ve schůzi nemohl dle obyčejné logiky znamenati nic jiného, nežli pokračování tam, kde jednání vlastně přestalo, tedy ve čtení došlých spisů; ale to právě presidium, vláda a nová majorita nechtěly. Ony měli jiný plán: hodit nekonečné čtení došlých spisů přes palubu a skočit přímo k projednávání denního pořádku, a to tím způsobem, že by většina třeba proti znění jednacího řádu a proti vší dosavadní praxi odhlasovala přechod k dennímu pořádku; jakmile by to bylo odbyto, přistoupilo by se k živnostenské novelle — referent by nebyl přítomen — šlo by se tedy dále k druhému bodu denního pořádku, k vytoužené Mece vlády Koerbrovy, rozpočtovému provisoriu a nyní by se vše bylo hnalo ku předu, třebas měla schůze trvat do neděle rána. Ale plán se nadobro zhatil. Jakmile se předseda dr. Fuchs zvedl, aby o návrhu Zallingrově dal hlasovat, začal hlomozný obstrukční rej mladočeský, jenž trval plných šest hodin a jakékoli jednání a usnášení se v parlamentě nadobro znemožnil. A je zajímavo, že první, kdo kapituloval, byl dr. Koerber, jenž ještě den před tím první nabádal k zdolání obstrukce. Třikráte byl v noci u císaře, až v půl jedné přinesl rozkaz, jímž se říšská rada uzavírá.

Co bude dál, neví nikdo. Jedno jest toliko jisto, že parlament a zákon budou zase na čas vystřídány vládou a článkem čtrnáctým a že budou znova hledány nitky k navázání toho, co bylo potrháno. Bylo-li tak násilné přerušení parlamentního života se strany mladočeské obstrukce krokem ku předu, musí teprve ukázat práce a činy budoucnosti. My po nesčíslných zkušenostech a hořkých sklamáních dob minulých nemáme žádné příčiny být optimisty. Není tomu dávno, co u nás již tekla krev — a co z toho na konec bylo?

Sociálně politický výbor nyní s vládní předlohou o zkrácení doby pracovní v dolech, o níž vypracoval znamenitou zprávu dr. Kolischer, zamrzl. Na jak dlouho asi? Sociální reformy mají v Rakousku křížové cesty.

Obecní volby ve Vídni dopadly, jak se očekávalo. Antisemité vládnou nyní na radnici ohromnou majoritou 131 hlasů. Úpadek hlasů liberálních je nesmírný, takže liberálové jsou dnes pohřbeni. Soc. demokraté dobyli ve čtvrtém sboru mandáty dva, přes to, že na své kandidáty soustředily přes 50.000 hlasů, a že stanovením o tříletém pobytu ve Vídni mělo o 50.000 osob, hlavně dělníků, volební právo méně, nežli při volbách do říšské rady v páté kurii. Český kandidát dělnický dosáhl imposantní mešniny. Volební geometrie Luegrova všude slavila triumfy.

Tak zvaná národní rada sejde se po těžkém porodu k prvé schůzi — 17. června.

Hlídka školská.

—*tr*. Referovali jsme již o programu školském strany radikálně pokrokové. Svůj školský program mají obě naše strany sociální, národní i demokratická, nejnověji pak přicházejí se svým školským programem i realisté. Odečteme-li u všech těchto stran jisté kvantum, které spadá na vrub agitace, aby učitelstvo, stav v národě početný a inteligentní, získán byl pro účely té které politické strany nebo frakce toho kterého politického listu, zbude přece ještě dosti určitého úmyslu, směřujícího pomáhati školství ve smyslu pokroku, ve smyslu osvěty, potřebné pro vzrůst národních sil. Nedá se podezírati fakt, že školskými programy vniká vědomí o potřebách školských do širokých vrstev národa a utvrzuje se modernější názor na školství. S této stránky školské programy politických stran, působících dosud mimo kolbiště parlamentní, vykonávají svůj dobrý úkol.

Program realistů slučuje program školský s kulturním v jednom celku. „Cílem veškeré výchovy buď všestranně (tělesně, rozumově, mravně) harmonicky vyvinutý český člověk. K cíli tomu ať pracuje nejen škola, k němu ať směřují vědomě a souladně všecky živly ve výchovu zasahující: rodina, veřejnost, literatura a umění, poměry hospodářské, politické a sociální — zkrátka celý život společenský.“ To je prvá základní věta programu a druhá: „Veškeré školství představuje organicky se vyvíjející celek. Vyšší kategorie škol navazujte přirozeně a vědomě na nižší. Veškeré školství stůj na výši doby a odpovídej zároveň praktickým potřebám národa. Školství na všech stupních budiž svobodné. Neslužiž jednostranně ani zájmům státním ani konfesijním, osvobozeno budiž od tíživého tlaku byrokratismu a klerikalismu.“ Dále črtá program své zásady, nepouštěje se do podrobného rozboru jednotlivých částí. „Pokud školství jest upraveno zákonem říšským, zajistiž tento každému národu všestranný rozvoj dle potřeby a povahy země a národa, míru povinné návštěvy školské, učitelstvu pak spravedlivý postup, náležité hmotné zaopatření, plné užívání občanských práv, řádnou ochranu a spravedlivý řád disciplinární. Ostatní podrobnější věci buďte ponechány zemím jako celkům autonomním.“ „Učitelstvo všech stupňů škol budiž v organické souvislosti a vzájemnosti, představuj jednotný kulturní orgán národa, buď vzděláno vesměs akademicky v míře potřebné, požívej nezkráceně všech práv občanských, budiž na všech činitelích místních (církevních i občanských) nezávislé. Hmotné postavení učitelstva budiž zlepšeno a jednotně upraveno. Základem jednotné úpravy platů učitelských budiž stáří. Tajná kvalifikace buď odstraněna.“ Vedle znárodnění veškerého školství žádají realisté zodbornění školství. Administrativní dozor na školství budiž odloučen od dozoru výchovného a vyučovacího. Administrativu ať podrží správa politická, říšská, zemská, okresní a obecní, opírajíc se o sbory, v nichž vedle učitelstva, jehož vliv buď přiměřeně rozmnožen, by byli poměrně členy též volení zástupcové občanstva a náboženských vyznání, jmenovaní znalci lékařští a techničtí i dozorcové školští. Vlastní péče o vyučování a výchovu, stanovení organisace školské, plánů a osnov učebních, rozhodování o změnách a reformách, jež po těchto stránkách nutnými se ukáží, buď svěřeno učitelstvu samému. Péči tuto nechť vede učitelstvo svými volenými orgány, kteréž jsou: okresní školské výbory a nejvyšší rada školská, poslední to instance národa v otázkách výchovy a vyučování, která by se stala vlastním kulturním a osvětovým střediskem života národního. Instance tato budiž jediná pro celý národ, a poměr její k ministerstvu kultu a vyučování buď zvláštní normou určen. Bezprostřední dozor nad vyučováním budiž svěřen činitelům vzdělaným a zvláštní paedagogickou zkouškou kvalifikovaným. Dozorcové školští vůbec buďte zbaveni tíživého jha administračního a buďte nezávislí v působení svém na úřadech politických. Na vyučování všech stupňů škol žádá se úplná bezplatnost, jak co do školního platu a kolejného, tak i co do poplatků a tax za vysvědčení a zkoušky. Náležitě buď postaráno o mládež chudou a na venkově pro přespolní. Veškeré učení školské dbej tělesné výchovy žactva. Buďte zřízena místa stálých lékařů školních a těmto na školách vyšších též vyučování zdravotnictví buď svěřeno. Odstraněna budiž zhoubná přeplněnost škol. Počet dětí ve škole jednomu učiteli svěřených třeba omeziti na nejmenší možné číslo (30), aby byla umožněna výchova individuální od duše k duši. Návštěva školy obecní buď všeobecně povinna v době od 6—14 let, po 11. roce možno přestoupiti na školu střední, nebo pokračovati na škole měšťanské. Rodiče dítky do školy nedbale posílající nebo posilati se zdráhající buďte poučováni, nepomáhá-li to, trestáni morálně, jen v případě zatvrzelé neposlušnosti též peněžitě. Školství obecné budiž náležitě rozšířeno a uvnitř zdokonaleno. Všeobecný, veliký úkol školy obecné jest v harmonickém rozvoji všech vnitřních sil. Škola

při výchově i vyučování dbej individualnosti chovancovy, cílem pak veškeré práce školské buď zřetel sociální. Budiž překlenut rozpor mezi školou a životem. Vybředniž ze středověké dialektiky a německé abstraktnosti. Učivo budiž vybrano ze života dětí obklopujícího. Vyučování náboženské sleduj cíle reformní. Dogmatika nepřevládej při něm na úkor mravouky. Náboženské vyučování — podávané od náležitě vzdělaných kněží příslušného vyznání nebo od učitelů samých — vštěpuj mládeži zbožnost, jež by byla oporou mravního jednání. Mravnost budiž vštěpována mladeži životem, rodinou i školou. V tomto smyslu žádá program, aby morálce přirozené učilo se na škole obecné způsobem přiměřeným vyspělosti dítěte a aby k ní připojovaly se základní vědomosti o životě občanském i hospodářském. Škola obecná připravuj chovance k svědomitému plnění svých povinností mravních, národních i politických. — Škola obecná probouzej v žáku vědomí národní příslušnosti, seznamuj jej s kulturním významem českého národa v minulosti i přítomným životem jeho, buď v něm lásku a oddanost k národu, spolu však snášenlivost i nepředpojatost k národům cizím. — Škola obecná buď povahy praktické: přizpůsobena životu a jeho potřebám. Budiž nejen přípravou ke studiu, nýbrž poskytuj úvod v další práci řemeslnou, rolnickou — vůbec praktickou. Škola měšťanská rozšířena buď na čtyry ročníky a oddělena správou od školy obecné. Absolventi školy měšťanské mějtež právo na dvouletou službu vojenskou a pokračovati na vyšších školách středních a jim na roveň postavených školách odborných. V okresních městech obecně a v jednotlivých obcích dle poměrů a potřeb místních buďte zřizovány pokračovací školy hospodářské, průmyslové a obchodní s povinnou návštěvou školní. Vyučování na nich neudílej se v hodinách večerních a v neděli. Odborné školství zemědělské, průmyslové a obchodní vyžaduje tím úsilovnější péče zákonodárství i správy veřejné, čím více zdokonaluje se technika zemědělská, průmyslová, a čím větší nároky klade na všeobecné i odborné vzdělání každého výrobce i obchodníka světová soutěž levnými a rychlými prostředky komunikačními i znenáhlým odstraňováním právních překážek zostřovaná a čím méně lze se tudíž spokojiti naproti methodickému vyučování ve školách pouhou empirií. Program žádá, aby v každém druhu odborného školství bylo lze nabýti v českých zemích v jazyce českém vzdělání, jakého v Rakousku vůbec nabýti lze, aby veškeré odborné a pokračovací školství upraveno bylo zákonodárstvím zemským a postaveno na pevný základ finanční za přispěvků státu, země, odborných korporací a jiných interesentů. Žádá se dále dostatečný počet škol zemědělských s n u c e n o u návštěvou; vyšší školství zemědělské musí býti vyvrcholeno vysokou školou zemědělskou v Praze. Rovněž žádá se náležité rozšíření a doplnění škol průmyslových a obchodních a pro veškeré odborné školství na místo dosavadní naprosté centralisace české živnostenská školní rada, v níž by spolupůsobili nejen zástupcové státu a zemí, nýbrž také zástupcové z kruhů učitelských, průmyslových a obchodních. V dalších částech programu citují realisté svoje požadavky vůči školám středním, vysokým a vzdělání ženskému.

Proti programu radikálně pokrokovému jest program realistů širší i hlubší. Důležito, že veškeru vnitřní správu školství ponechává úplně autonomii školské i učitelstvu. Oba programy mají několik shodných bodů. Přirozeně. Moderní a pokrokové usilování musí v mnohých cílech i prostředcích se sejíti. Pasus o vyučování náboženství vzbudil odpor Samostatnosti. Zde stojí právě dva názory: realistický a pokrokářský proti sobě. Je neodstraní ani diskuse, které k vyjasnění a propracování jednotlivých myšlenek programu realistického bude třeba.

Čím více se píše, řeční a uvažuje o nutnosti svobody školy a učitelstva dole, tím více utužuje se byrokratický systém školský a rozmnožují různé biče na učitelstvo nahoře. Nejnověji zakázala zemská školní rada v plenární schůzi

své učitelstvu vystupovati proti školské komisi, pokud se týče jejího usnesení o úpravě platů učitelských, jinak že bude zavedeno disciplinární vyšetřování. Proti řečníkům na schůzích učitelských nový dobrý prostředek! Ale nejen že kritisovati a mluviti proti všelijakým zlořádům, špatným nařízením nebo návrhům učitel veřejně nesmí, docela již veřejně na manifestačních schůzích vystupovati a řečniti v nejslušnější formě je v očích byrokracie trestuhodnou nepřístojností. Tajnými výstrahami, které bývají účinnější, nežli příklady disciplinárních trestů, snaží se okresní hejtmani učitelské hnutí podlomiti.

Za úplné nadvlády reakce ve školství jest jasno, proč karakter tak osobitý, neoblomný, inteligentní a po všem učitelstvu českém vysoce vážený, jakým jest učitel Josef Černý z Nov. Bydžova, za zástupce učitelstva zemskou. školní radou opětně potvrzen nebyl . . . Svrchní a spodní směry a proudy v našem školství šíří mezi sebou postupem času větší a větši odpory a dávají tušiti brzké prudké konflikty.

Z naší doby.

Nový úkol spolku českých právníků „Všehrdu". Ačkoli mnohé poměry rázu čistě soukromoprávního jsou nyní upravovány právem veřejným, vidíme při četných útvarech, spočívajících na základě veřejnoprávním, postup opačný: pohlíží se na ně dnes se stanoviska práva soukromého. Pokládáme teď na př. stát, jenž zaměstnává legie zřízenců a úředníků, za soukromého podnikatele; ukládáme mu však, aby v placení a zaopatření zřízenců byl příkladem a vzorem soukromým podnikatelům. Od té doby, co na jedné straně bojuje kapitál, na druhé práce, vzniká následkem nabídky pracovních sil a poptávky po nich trh práce. Význam takovéto bursy práce postřehlo dělnictvo záhy. I sdružuje čili organisuje se za tím účelem, aby přílišná nabídka práce nestlačila mzdu, ve společenstva na prostoře pokud možná rozlehlé a dovede svorným a dalekosáhlým zastavením práce vynutit si příznivější podmínky mezdní. Mimo to čítá se dnes k sociálním úkolům komunální politiky též regulace práce, t. j. zprostředkování její, které snad v brzku vezme do ruky sám stát. Ústavy práci zprostředkující vysýlají dělnictvo tam, kde jest ho třeba a to tíhne přirozeně za prací tím směrem, kde se dovídá o nejpříznivějších poměrech mezdních. Takového trhu práce inteligence posud postrádala. Slepě hrnula se tam, kam ji volal chlebodárce stát, neuvažujíc o své budoucnosti a nepamatujíc na zadní kola. Jen neprozíravostí inteligence lze si vysvětliti, že mnozí akademicky vzdělaní lidé, na př. suplenti, do polovice let 90. sloužili státu až 16 let za ročních 600 zl.! A stát levné služby jejich přijímal a teprve z nedostatku pracovních sil v tom kterém oboru jal se zlepšovati platební poměry. Jen že často bylo již pozdě. A dnes stát musí bráti k vyučování lidi nekvalifikované, bez absolutoria, beze zkoušek, při nichž třeba zamhouřiti ne jedno, ale obě oči. Že tím vědecká způsobilost kandidátů trpí, jest na bíledni. Nyní jest zas akutní otázka auskultantská. Čím to, že stát nechce upraviti poměry těchto ministrantů bohyně Themidy? Poněvadž jich má na zbyt. Stále nabízejí se mu čerstvé páže ku práci, stále hlásí se nové myslící hlavy; a jako soukromý zaměstnavatel nezvýší mzdy sám od sebe za dostatku pracovníků, tak toho neučiní ani stát. Snad vedlo by se nynějším auskultantům lépe, kdyby se byli před třemi neb čtyrmi lety obrátili k jinému odvětví? Ovšem že; vždyť jejich šťastnější vrstevníci mají plat IX. třídy hodnostní. Ale proč medle šli tehdy k justici? Poněvadž byli špatně informováni. Universitní profesoři, jediní rádcové studentstva, lákali je, arcit in optima fide, na základě pokynů jim shora udělených k soudcovské službě. Soudní praktikové nebyli tak důvěřivi a zráželi mladý dorost od vstupu

Tiskem Rosendorf a spol. v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, POLITICKÁ A SOCIÁLNÍ.

Ročník IX. 1. července 1900. Číslo 19. a 20.

Promyšlenost rámcového programu české strany lidové.

Jak známo, ustavili se tak zvaní realisté čeští na sjezdě 31. března a 1. dubna v Praze jakožto „Česká strana lidová“ na základě tak zvaného rámcového programu svého, jejž po sjezdě uveřejnili v brožuře o názvu „Rámcový program české strany lidové (realistické).“ Program ten zdělali naši realiste a ustanovili se na základě jeho jakožto nová strana politická za tím účelem, aby dle sil svých a rozumu svého přispívali ku blahu národa českého a politiku jeho, která dle úsudku jejich drahná již leta ubírá se cestou nesprávnou, přivedli na cestu správnou a tím rozřešili problém politiky české, o němž rámcový program (str. 2) praví: „Vývoj politický, jak historie uči, vede k organisaci států větších a velikých; ale právě tím vývojem může se zabezpečit kulturní a národní samostatnost národů menších. Proto je problémem politiky české, jak tuto kulturní a národní samostatnost zabezpečovat samostatností politickou a ovšem do které míry tato politická samostatnost a nezávislost je možna.“ Za tím účelem vylíčili realisté naši v „rámcovém“ programu svém, pestrém jako orbis pictus, názory své o tom, jakou asi ta kulturní a národní samostatnost má býti a jakou měrou a jakými prostředky potřebná k ní samostatnost politická jest dosažitelna.

Proti tomuto dobrému úmyslu realistů našich ničeho nelze namítati, jest nade vši pochybnost správným. A proto souhlasím s velkou částí toho, co praví vůdce strany, universitní profesor dr. Tomáš Masaryk v úvodě ku článku „Právo historické a přirozené“ (Čas č. 59—16. 5. t. r. str. 2) o novinách našich „Náš program lidový je stále předmětem úvah a kritik. Přál bych si v zájmu věci kritiky

*) Brožuru tuto, obsahující mimo řečený program (str. 1—69) ještě „Upozornění“ a stati: Poměr naší strany ke stranám ostatním (str. 70—95) — K historii strany (str. 96—107) — Referát o sjezdu“ (str. 108—197) a na deviti stránkách „Rejstřík“ jmen a materií, citovati budu takto: (R. p. str. . .)

a diskuse řiznější, věcnější a zásadnější, ale toho se u nás tak brzy nedočkáme. Zejména naše noviny nedovedou politicky myslit a psát klidně; na místě, aby čtenářstvo své poučovali, aby mu alespoň řekli, oč ve sporné otázce běží, stačí jim, sebe a jiné rozčilovat a pomahat si spíláním a kaceřováním. Je to k zoufání hloupé, ale je to a je toho pořád dost" A proto naprosto zatracuji způsob, jakým jednáno bylo oproti realistům ve schůzi v Mladé Boleslavi dne 3. června. Zrádci, rozumí se samo sebou, realisté naši nejsou!

Avšak taktéž jisté jest mně, že tentýž účinek, jako zrada, může mnohdy míti i úmysl nade vši pochybnost dobrý; neboť bona fides a nerozum se nevylučují. A tak tomu dle úsudku mého bylo a jest i v případě tomto. Boj národa českého o vymanění se z područí kralujících jemu Němců dospěl kritického vrchole. V okamžiku napjatého ticha z šiků národa českého, jenž — vyjímaje stranu sociálních demokratů — v boji tom stál jakž takž za jedno, zavzněl jasný jako z polnice hlas, volající v řady Němců a jejich ochránců: My shromáždění realisté čeští, duševní elita národa českého, chceme vyrovnati se s Němci mnohem laciněji, než nynější boucharonští zástupcové národa českého! Nejsem — jak samo sebou se rozumí — přívržencem názoru, že z toho, co chtějí Němci naši, ničeho nesmíme chtíti my; avšak z dlouholeté zkušenosti vím — arci jen per inductionem — toto: dostává-li se nám za to, co v politice činíme, chvály od našich Němců, v devadesáti osmi případech ze sta hřešíme proti duchu svatému a mrzačíme sebe. Chvály dostalo se od Němců realistům našim hojně a pokládati případ tento za jeden z oněch dvou ze sta zbývajících, není dle úsudku mého žádné příčiny. Avšak i kdyby chvále Němců nebylo přikládati váhy této, nelze nepřikládati váhy názoru, jemuž výraz dala „Neue Freie Presse" v úvodním článku čísla ze dne 3. dubna 1900: „Želaná často náchylnost Němců rakouských, děliti se ve strany a tříštiti se ve frakce, tvořiti opět a opět skupiny a skupinky, jež na vzájem se potírají a tím vnášejí elementy chabosti v obranu národní, není vlastností tak specielně německou, jak obyčejně za to se pokládá. Je-li útěchou, míti soudruhů v neštěstí, mohou se Němci těšiti tím, že jiným stranám nevede se o mnoho onačeji . . to platí zvláště o Češích, národnostně dle zdání tak dobře zorganisovaných. Včera rozmnožena ustavením české strany lidové listina ta opět o numero a, když okolnost ta pozoruhodnou jest již sama o sobě, zasluhuje tím více pozornosti vzhledem na původ nové strany a na zajímavou osobnost jejího vůdce, známého to profesora Masaryka, vědeckého objevitele falsifikace rukopisu kralodvorského —". Útěchou tedy jest ustavení české strany lidové — alespoň prozatím — nikoli národu českému, jak realisté naši sobě přejí a snad i dosud věří, nýbrž Němcům naším, jak tito otevřeně doznávají. Opakuje se tu totiž mutatis mutandis totéž, co dělo se po porážce Staročechů při volbách do rady říšské r. 1891 a co vylíčil jsem ve spise svém „Die böhmische Frage", vydaném koncem roku 1895, na str. 245 — trvám, že věrně — takto: „Staročeši zabývají se . . od doby té výlučně tím, že na vládu, na Němce a na spojence obou při každé příležitosti volají

nedejte se másti Mladočechy, za nimi nestojí celý národ český, my — Staročeši — jsme též ještě na světě a nás přece znáte, neukvapte se pro boha v ústupcích, vždyť národ český vrátí se brzy opět k rozumu — t. j. k nám" a o tehdejší žurnalistice staročeské napsal jsem: . . . „žurnalistika ta střílí a střílela Mladočechům do zad, do obou boků a za koalice ve spojení s žurnalistikou koaliční i v tvář, kydá na ně kal, podrývá jim půdu pod nohami a snaží se diskreditovati je v každém směru zvláště ve vlasti způsobem, jejž označiti nejsem s to."

Příkladem uvedu zde, jak psal oficiósní orgán realistů našich o rozmluvě posl. dra Pacáka s císařem po delegační hostině dne 30. května v Pešti: 1) „Čas" č. 65 ze dne 1. června, str. 6: „Český delegát dr. Pacák po delegační hostině 30. května opět prosil mocnáře o mimoparlamentární zakročení". — 2) „Čas" č. 66 ze dne 3. června, str. 2: „Rozmluva, kterou měl dr. Pacák s panovníkem, je příznačná pro mladočeská tápání ve věcech politických. Aby dojem rozmluvy byl bezprostředný a vedl náš lid k poznání, že mladočeská politika i v době krajního odporu je odvislá a nesamostatná, zaznamenáváme ji přesně dle Národních Listů, kde je uvedena dojista na základě informací Pacákových: ‚Del. dr. Pacák: „. . . Prosím V. V., by si ráčilo vládou dáti předložiti naše podněty. V. V. se potom přesvědčí, že jsme vyslovili požadavky jen spravedlivé, jimiž nejsou dotčena práva druhých nižádným způsobem. Prosím V. V. ještě jednou, by si ráčilo dáti předložiti návrhy námi vládě podané, aby V. V. je uvážilo a popřálo sluchu našim tužbám. Také my chceme, aby nastaly utěšené poměry a klidný stav věcí u nás se opět zahostil, jakož aby došlo k míru, s našimi německými krajany. Avšak my žádáme, by nám vráceno bylo právo nám odňaté . . Není na celém světě žádného národa druhého, kterému by se stalo tak do nebe volající bezpráví, jako našemu". „. . Kdyby se", (osnovy tyto) „provedly dle § 14tého, bylo by způsobeno v celé zemi hnutí, jakého tam dosud nebylo. Vznáším na V. V. prosbu, by neráčilo dopustit, by osnovy ty byly provedeny § 14tým . . . .: Prosím V. V. za prominutí, avšak znám poměry příliš dobře, mluvím jako upřímný Čech a jako upřímny Rakušan v zájmu své vlasti, v zájmu Rakouska a jako oddaný přítel dynastie. Neráčiž V. V. dopustiti, aby tyto osnovy byly uskutečněny, neboť mělo by to za následek boj permanentní". Na konec dr. Pacák . . vznesl po druhé na císaře žádost, by zevrubně poměry uvážil a vrácením práva Čechům odňatého jim umožnil zaujati správné postavení ve státu." K tomu dodává „Čas": „Jak kdo může hledati ve slovech Pacákových obzvláštní mužnost; ví Bůh. Projevy díků, jež zase posílají do Národních Listů dru Pacákovi dobré a vždy ochotné obce a politické spolky, nesvědčí než o tom, že náš lid nedovede prohlédnouti pravý ráz politických věcí. Obyčejnou informaci, ve které je skryto plno utajených proseb a spoléhání v cizí pomoc, mohou považovati za „mužná slova" — jen v Čechách. Při naší politické výchově není to ani dívné". — 3). „Čas, totéž č. 66. ze dne 3. června, str. 5: „Politiku lží provozoval mladočeský koran vždy a provozuje je i nyní, v okamžiku nejvážnějším, ve výkladech o posledním delegačním cerklu.

Národní Listy snaží se totiž rozmluvu, kterou měl dr. Pacák s císařem, vyložit národu jako doklad o odvaze a odhodlanosti českého poselstva. „Císař zvěděl pravdu", hlásají 1. června pyšně do světa. Ale tím dojem, jejž u každého nepředpojatého a v politických svobodách znalejšího člověka zbudila slova Pacákova, naprosto zkrucují. Čeští delegáti již po druhé přímo prosili panovníka o mimoparlamentní zakročení. Poprve, při zahajovacím cerklu delegačním otevřeně a nepokrytě volali po jazykových ústupcích pro sebe s pominutím cesty sněmovní". (Prosím, aby čtenář toto místo a větu následující si zapamatoval). „A nepokrytě byli také císařem odkázáni na postup ústavní, k projednání parlamentnímu. Po druhé, při zakončení delegací obnovil dr. Pacák pokus (třeba zahalenější) působiti na mocnáře, aby sám zakročil. Ale nepochodil lépe než poprve. V lidu českém, kdyby měl jen víc politického sebevědomí, muselo by vystoupení Pacákovo probuditi poznání, že Mladočeši prováději politiku, které sami nevěří. Vždyť z celého výstupu místopředsedy českého klubu přímo čišela horečná obava, aby panovník rozpravu neukončil, než by dr. Pacák vyložil vše, co mají Mladočeši na srdci. Zněla ve slovech Pacákových touha po zakročeni a pomoci s hora, znělo v nich staré spoléhání na cizí pomoc a nedůvěra ve vlastní síly. Každé politické dítě musí se tázati, zda lze za podobných poměrů prováděti obstrukci se sebe menší nadějí na zdar? A odpoví si jistě, že lidé, kteří nemají v sebe víry, nemohou užívati postupu obstrukčního, postupu, jenž vyžaduje krajního sebevědomí a krajní obětavosti. Jinak, není-li u obstrukčníků tohoto sebevědomí, nemůže být u nich ani přesvědčení o výslednosti příkrého a odvážného postupu, a proto obstrukce se stává politikou zoufalství. Ale mají-li k politice zoufalství příčinu Mladočeši, jimž uniká všechna půda pod nohama, nemá k ní příčiny celý národ. Zrušení jazykového nařízení nebylo vůbec národním neúspěchem. Vždyť ta hubená práva Gautschem přiznaná českému jazyku nikdy se neprováděla". (To je — logika!) „Vydání nějakého, nám nepříznivého jazykového zákona, bylo by arci pohromou, jejíž odčinění by vyžadovalo třeba dlouhé práce za řadu let, ale nikdy nebylo by ohromující ranou našemu národnímu snažení a nemohlo by býti příčinou, aby všechen lid hazardoval v politickém zoufalství. Podobně ponižující vědomí o poslání a síle českého národa může míti jen národní strana svobodomyslná, které chybí všechen vnitřní, duchovní a mravní podklad." — 4). „Čas" č. 67 ze dne 6. června, str. 3: Jestli mluvčí mladočeské strany odpovídá, že by v celé zemi způsobeno bylo hnutí, jakého v ní dosud nebylo, pro případ, že by nám Koerberův jazykový zákon byl vnucen, měl by o pravdivosti svého tvrzení aspoň tak přesvědčen býti, jako o schopnosti k provozování obstrukce v parlamentu. Ale s tím přesvědčením bychom se i u dra Pacáka i u ostatních sotva shledali. Proto onu pokornou suplikaci dra. Pacáka ze dne 30. května, kterou mnozí u nás za úžasný radikalismus pokládají, nemáme ani za kus neobyčejné statečnosti, ani za kus neobyčejné státnické moudrosti . . ." K tomu podotýkám jen, že nepochopitelnou jest mně věcí, jak vůdce realistů, jenž — jak již uvedeno —

o listech ostatních stran praví: „Zejména naše noviny nedovedou politicky myslit a psát klidně; na místě aby čtenářstvo své poučovali, aby mu alespoň řekli, oč ve sporné otázce běží, stačí jim, sebe a jiné rozčilovat a pomáhat si spílánim a kaceřováním. Je to k zoufání hloupé, ale je toho pořád dost . . .“ možnou jest věcí trpěti aneb i jen bez nezměrného hnusu půl dne snésti, aby oficiosní orgán strany takovým způsobem psal; — a proto opakuji zde z článku svého o prvním sjezdě české strany lidové (v čísle 15. Rozhledů ze dne 1. května) slova: „Nevědomý! vyjmi nejprv břevno z oka svého; a tehdy prohlédneš, abys vyňal mrvu z oka bratra svého.“ —

Program svůj, zdělaný bona fide ve prospěch národa českého, hájí realisté naši proti dotčeným již kritikám velmi čile. Program ten co do správnosti vytčených v něm cílů a uvedených tam prostředků k dosažení cílů těch rozebírati nebudu a sice i proto, že pozornost, na kterou program ten jakožto výsledek důkladné a tuhé práce duševní, byť i na nesprávných založené praemisách, na př. že Němci naši chtějí upustiti od své hegemonie, a pak vzhledem na osobnost vůdce nové strany měl nárok, programu věnována byla již hojnou měrou v kritikách již pronesených a uveřejněných, a 2) proto, že kritiky ty, co do věci, jsou dle úsudku mého — náležím arci k těm ostatním nemyslivým — v podstatě své správny. (V nemyslivosti své pokládám vzhledem na kritiky, které podali na př. B. Vacek a poslanec dr. Kramář, za věc dosti nesnadnou, vyhověti přání profesora Masaryka „Čas“ č. 58, str.: . . . Přál bych si sice v zájmu věci kritiky a diskuse řiznější, věcnější a zásadnější, ale toho se u nás tak brzy nedočkáme . . .“) Avšak abych dal výraz úsudku svému, na kolik program české strany lidové — ovšem pouze dle subjektivních názorů svých — pokládám za prospěšný blahu národa českého (za: „č e s k ý“, jak ad hoc užiju tu slova tohoto), pravím: „program české strany lidové jest dle úsudku mého v té asi míře „č e s k ý m“, ve které českou jest ve zmíněné brožurce „Rámcový program české strany lidové“ čeština, místy ryze německá.“*) Sumární a úsečný úsudek, jejž pronesla „Politik“ v ranním čísle ze dne 3. dubna (str. 2.) za vhodného použití známé průpovědi německé o programu tom: „Dass in demselben gut ist, ist nicht neu, und was in demselben neu ist, ist nicht gut“, uznávám za správný z devadesáti pěti setin; zbývajících pět procent odrážím totiž na zmíněný již abecední rejstřík materií v programu dotčených, neboť jest to zařízení nepopíratelně výhodné, jehož — pokud vím — u žádného z dosavadních programů politických nikdy nebylo třeba!

*) Tak na př. ve stati „Poměr naší strany ke stranám ostatním“, o které „Upozornění“ praví: „Formulace poměru ke stranám učiněna prof. Masarykem na základě všestranných diskusí“, setkáváme se na str. 82 ve rčení: „Starši Jednotě selské nemůže se ušetřiti výtka“ (Der Jednota kann nicht erspart werden der Vorwurf) s germanismem tak urozeným, že lze o něj zouvat boty a sice nejen snad jen letní pérka, nýbrž i juchtovice, polodenní chůzí tajícím sněhem promočené. (Avšak tu výslovně podotýkám, že německosti officielní češtiny realistů našich velké váhy nepřikládám, a sice nikoli proto, že hřešívám též, nýbrž proto, že formu daleko kladu za obsah. V rámcovém programu však forma a obsah rivalisují.)

Chci poukázati zde pouze k tomu, že program české strany lidové a obrana jeho nemá oné hlavní povšechné vlastnosti, kterou realisté naši veškerým plodům svým připisují a kterou každý program politický míti má, a že oproti tomu má vlastnosti, kterých žádný program politický míti nemá. Když totiž čteme publikace realistů našich, poměrně velmi často setkáváme se s pojmem: promysliti. Tak — abych z nejnovějších publikací uvedl několik zachycených příkladů — čteme na př. v rámcovém programu str. 2.: „v nevalně jednotných a nevalně promyšlených fundamentálkách", — str. 10.: „Autonomie není nám také jen požadavkem politickým; žádáme promyšlenou autonomii politiky hospodářské" — a str. 42.: „Výchova tělesná i promyšlená opatření zdravotní" — pak v „Čase": č. 60, str. 3.: „Prosím, ať si lidé myslící (myslící třeba i právnicky) tuto formulku promyslí", — č. 61, str. 7.: „Spolek náš má na svých schůzích a ve svých publikacích myšlenkově propracovávat dále rámcový program" — č. 62, str. 6.: „V tom, že jsme Havlíčka prakticky studovali, dokázal Čas nejednou. A nejen studovali, promyslili a prožili jsme ho!" — č. 63, str. 2.: „Výtka některých pokrokářů, že „stojíme na právě přirozeném", je podle toho hodně nepromyšlená" — č. 64, str. 1.: „A rozcházíme se také v tom, že Grégr svého politického programu si náležité nepromyslil" — č. 65, str. 6: „Z Tábora . . . Je to jednání, jak vidno, velmi povrchní. Povrchní jest zajisté proto, že není toto hnutí „opoziční" zas náležitě promyšleno" — č. 67, str. 3: „ale strana mladočeská neměla a nemá prostředků těch v moci své. Ve straně není předem promyšleného plánu" — č. 69, str. 3: „Na Moravě lze zaznamenati zase nové promyšlené kroky a úspěchy klerikální strany". Již z okolnosti té, že realisté s takovou zálibou užívají pojmu „promysliti" — (píšou tak již i v Táboře), bylo by dovoleno, s jakouž takouž pravděpodobností uzavírati, že rámcový program svůj pokládají za plod nevšedně promyšlený. Avšak oni to i výslovně tvrdí, neboť čteme: ve stati „Poměr naší strany ku stranám ostatním" (R. p. str. 94): „ovšem programem ještě není vypočítání mnohých" — (recte: četných) — „a radikálních požadavků — ty se dají dnes velmi snadno opsat; program je poslední formulací dlouholetého, pečlivého a svědomitého přemýšlení o stavu a vývoji celého národa, program je heslový výraz myšlenkového a sociálního směru, jevícího se v celé práci kulturní. Takový program, to říkáme směle, má jen strana naše — odsud také značný vliv jeho na všecky strany, živící se namnoze myšlenkově jen svým odporem proti realismu, ačkoli právě tím vlivu jeho podléhají . ." A pak v dotčeném již článku „Právo historické a přirozené" — (v němž profesor Masaryk rozebírá kritiky programu, jež podali: B. Vacek v čísle 5. „Osvěty" pod záhlavím „Ku programu české strany lidové - Právnické glossy" (vydáno též jako samostatná brožurka) a pak poslanec dr. Kramář ve své řeči proti programu realistů v „klubu národní strany svobodomyslné" (Nár. Listy 10. dubna) — čteme („Čas", č. 60, str. 3): „Ale k upokojení pana Vacka připomínám, že jsme ve svých programových poradách zejména na různé záhady kompetenční pamatovali. A proto dali jsme pozor, abychom svými formulemi dalším

ustanovením a skutečnému vývoji neprejudikovali. V té příčině náš lidový program je tak promyšlený, že pan Vacek o tom nemá ani tušení."

Z toho jde, že zejména ony části programu, které týkají se různých „záhad" kompetenčních, realisté naši pokládají za promyšlené nad jiné. Jak správně promyslili kompetenci v otázce jazykové a jak „methodicky" při promyšlování (toto iterativum odpusť mně bůh, ale nemohu jinak!) kompetence té si vedli, o tom velmi poučně vypravuji sami. Čteme totiž v čísle 62. Času ze dne 23. května, na str. 8. ve zprávě o ustavující schůzi politického klubu české strany lidové ze dne 18. května: „Po profesoru Masarykovi, jehož řeč otiskli jsme minule na místě úvodním, ujal se slova JUDr. Koerner, aby podrobně vyložil podstatu chystaného jazykového zákona Dr. Koerner: . . ., Přikročme nyní k podrobnostem. Tu především dlužno rozluštiti otázku kompetence. U nás z pravidla se přestává na hesle státoprávním a proto se říšské radě upírá právo řešiti otázku jazykovou v českých zemích. Tím se odpůrcům dává do rukou laciná zbraň; řeknou: státní právo vaše je vaším přáním, ale ve skutečnosti neplatí, platí ústava z roku 1867! My chceme otázku zkoumati bez újmy historického práva reálně se stanoviska téže ústavy, tedy se stanoviska samotných odpůrců. Tu pak dle doslovného znění § 11 základních zákonů státních ze dne 21. prosince r. 1867, č. 141 „k působnosti rady říšské náležejí věci všeliké, vztahující se k právům, povinnostem a potřebám, které jsou všem královstvím a zemím společné. Přináleží t e d y před říšskou radu . . . m) zákony, jež vydány budou k provedení státních základních zákonů o obecných právech občanů státních." Mezi těmito obecnými právy občanů státních nachází se také známý o rovnoprávnosti jazyků ve státě jednající čl. XIX. základních zákonů státních ze dne 21. prosince 1867, č. 142. Mohl by tedy být vydán rámcový zákon jazykový pro veškera království a pro země na říšské radě zastoupené, j a k m y t o v p r o g r a m u s v é m p ř i p o u š t í m e — (předchozích sedm slov podtrhuji já) - - ale k vydání zákonů jazykových pro j e d n o t l i v é z e m ě říšská rada kompetentní není. A to je důležito vládě varovně připomenouti, když se mluví o vydání Koerberových jazykových zákonů cestou § 14. To se právem státi nemůže, jelikož říšská rada potřebné kompetence nemá a sněmy zemské neznají práva vydávati císařskými nařízeními zákony z nouze . ."

Nevím, kdo realistům našim překládá zákony říšské, a též mně nic do toho není. Avšak jisté jest, že zákon vykládati dlužno nikoli na základě překladů, nýbrž na základě textu authentického. Taktéž jest jisté, že authentickým textem zákonů říšských jest (dle § 2. zákona ze dne 10. května 1869 ř. z. č. 113) text německý. Taktéž jest dále jisté, že dotyčná ustanovení § 11. základního zákona státního ze dne 21. prosince 1867 ř. z. č. 141 (prosincovky) znějí takto: „§ 11. Der Wirkungskreis des Reichsrathes umfasst alle Angelegenheiten, welche sich auf Rechte, Pflichten und Interessen beziehen, die allen im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern gemeinschaftlich sind, insoferne dieselben nicht in Folge der Vereinbarung mit den

Ländern der ungarischen Krone zwischen diesen und den übrigen Ländern der Monarchie gemeinsam zu behandeln sind. Es gehören daher zum Wirkungkreise des Reichsrathes: . . . m) die zur Durchführung der Staatsgrundgesetze über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger, über das Reichsgericht, über die richterliche, Regierungs- und Vollzugsgewalt zu erlassenden und dort berufenen Gesetze." Taktéž jest jisté, že jedná se tu o obsah pojmu „die zur Durchführung der Staatsgrundgesetze über . . . zu erlassenden und dort berufenen Gesetze". Jisté jest dále, že první podmínkou pravšedního promyšlování toho kterého pojmu jest, promyšlovati pojem celý, t. j. „die . . . zu erlassenden und . . . berufenen Gesetze". a nikoli pouze jednu (první) pojmu toho polovici, t. j. „die . . . zu erlassenden Gesetze", jak totiž v tomto případě činí realisté naši jako kdyby čítali nové latě, při čemž arci ohled bráti pouze na první konec latí.

Podle zdání použili tu realisté naši snad textu zákona z Podlipného „Sbírky zákonů, řádů . . .", část II., do které sbírky pojat byl text ten — jak z předpotopní češtiny jeho souditi lze — z českého vydání říšského zákonníka, obsahujícího oficielní překlady. Snad proto, že v použitém textě: „. . . m) náležeji k radě říšské zákony, ježto vydány budou za příčinou ve skutek uvedení státních zákonů základních o obecných právech občanů státních, o soudu říšském, o moci soudcovské, vládní a vykonávací, a ježto se tam přiváději" (nemotorný překlad slov „und die dort berufenen") nalézá se až na konci celého odstavce, přehlédli realisté naši slova ta, ačkoli jest jisté, že první podmínkou promyšlování toho kterého ustanovení jest, přečísti ustanovení celé, nepřihlížeje ani k tomu, že realisté naši na rozdíl od nás ostatních pracují „methodicky" (R. p. str. 128).

Ze všech dvaceti článků základního zákona státního o všeobecných právech občanů státních ze dne 21. prosince 1867, ř. z. č. 142 dovolávají se jiných (prováděcích) zákonů články: 1., 5., 6., 8., 9., 10., 12. a 20. direktně, a články: 3., 4., 7., 11., 13., 14., 15., 16. a 17. indirektně, kdežto články: 2., 18. a 19. (stanovící rovnoprávnost národnostní) žádného jiného (prováděcího) zákona ani direktně ani indirektně se nedovolávají. A proto — jak věci nyní stojí — k vydávání prováděcích ustanovení není příslušnou říšská rada (ani pro země jednotlivé); příslušnou jest — a sice vždy — vláda (cestou jednoduchého nařízení) na základě ustanovení § 11. základního zákona státního o moci výkonné ze dne 21. prosince 1867, ř. z. č. 145 — (tu prosím čtenáře, aby si přečetl ono místo, ohledně jehož jsem žádal, aby čtenář si je zapamatoval: „. . . otevřeně a nepokrytě volali po jazykových ústupcích pro sebe s pominutím cesty sněmovní.") — po případě shodne-li se totiž s tím kterým sněmem na tom, aby prováděcí ustanovení pro dotyčnou zemi vydána byla ve formě zákona, dotyčný sněm zemský. Avšak říšská rada příslušnou státi se může a sice 1) ohledně všech zemí tehdy, když za souhlasu vlády vhodně změní ustanovení odstavce m) paragrafu 11. prosincovky, aneb tehdy, když za souhlasu vlády vhodně doplní

článek 19. o rovnoprávnosti národnostní, což obé však vyžaduje (dle § 15. prosincovky, jak upraven byl později základním zákonem státním ze dne 2. dubna 1873, ř. z. č. 40) většiny dvou třetin hlasů za přítomnosti alespoň polovičky všech členů ve sněmovně poslanecké a za přítomnosti alespoň čtyřiceti členů ve sněmovně panské; — a 2) ohledně té které země tehdy, když (ve smyslu 2. odstavce § 12. prosincovky) dotyčný sněm zemský se usnese na tom, aby pro tuto zemi vydán byl prováděcí zákon k článku 19. říšskou radou, k čemu však podotknouti dlužno, že osnova zákona, na které se usnesla říšská rada, jen tehdy se stane zákonem, když ji vláda předloží císaři ku schválení (s úspěchem) a že vláda, pak-li nesouhlasí s osnovou, nemusí ji ku schválení předložiti. Jiným způsobem nemůže se — jak věci nyní stojí — říšská rada státi příslušnou k usnášení se o prováděcích ustanoveních k článku 19. a tudíž ani pomocí pověstného již § 14. prosincovky; neboť dle paragrafu tohoto mohou císařská nařízení vydána býti jen ve věcech, ku kterým dle ústavy třeba jest svolení říšské rady (příslušnost říšské rady), a pokud nemění se jimi základní zákony státní.

A teď to porovnejme s tím, co tvrdí realisté naši (Čas čís. 62, str. 8.): „ . . . Dr. Koerner: My chceme otázku zkoumati bez újmy historického práva reálně se stanoviska téže ústavy, tedy se stanoviska samotných odpůrců. Tu pak dle " — (následující slovo podtrhuji já) — „doslovného znění § 11. základních zákonů státních ze dne 21. prosince r. 1867, č. 141 k působnosti rady říšské náležejí věci všeliké, vztahující se k právům, povinnostem a potřebám, které jsou všem královstvím a zemím společné. Přináleží tedy před říšskou radu . . . m) zákony, jež vydány budou k provedení státních základních zákonů o obecných právech občanů státních. Mezi těmito obecnými právy občanů státních nachází se také známý o rovnoprávnosti jazyků ve státě jednající článek XIX. základních zákonů státních ze dne 21. prosince 1867, č. 142. Mohl by tedy — (toto tedy bylo by správné, kdyby nebylo oněch osudných slov „und dort berufenen", v odstavci m) paragrafu 11. prosincovky) — „být vydán rámcový zákon jazykový pro veškerá království a pro země na říšské radě zastoupené, jak my to v programu svém připouštíme" (R. p. str. 25, VII), „ale k vydání zákonů jazykových pro jednotlivé země říšská rada kompetentní není." Takto tedy realisté naši, kteří vše posuzují věcně, rozumem a vědecky „prozkoumali" otázku tuto na rozdíl od nás ostatních „reálně se stanoviska . . . ústavy", otázku tu tak ohromného pro věc dosahu, otázku patřící k onomu komplexu, o němž vůdce realistů našich tvrdí („Čas", č. 60, str. 3.): „V té příčině náš lidový program tak je promyšlený, že pan Vacek o tom nemá ani tušení." Z toho je přímo zle! — a správně by, na kolik já mohu posouditi věc, soudil ten, kdož tvrdil by, že nejen v této, nýbrž i v jiných - jak dále naznačím — příčinách program české strany lidové tak bídně je promyšlen, že profesor Masaryk o tom nemá ani tušení.

Avšak věc jest ještě krásnější! Neboť nejen že od uveřejnění

základního zákona státního ze dne 21. prosince 1867 ř. z. č. 141 „doslovné" znění odstavce m) jeho paragrafu 11 nebylo žádnou tajností, ale i prokázáno bylo v mých článcích: „Nesprávnost německého názoru, že k upravení otázky jazykové příslušnou jest rada říšská" („Rozhledy" č. 13. a 14. ze dne 1. a 15. dubna 1899) a „Die dermalige Incompetenz des Reichsrathes in der Sprachenfrage" (Politik" ze dne 14. a 15. října 1899) na dosah slov „die zur Durchführung der Staatsgrundgesetze über . . . zu erlassenden und dort berufenen Gesetze" dotčeného odstavce. V článcích těch uvedl jsem ze stenografických protokolů říšské rady z roku 1867 i to: 1.) jak bukovinského poslance barona Petrinó poučil (16. října 1867) německý poslanec za království České, známý dr. Herbst o dosahu slov těch (sten. prot. str. 971): „ . . . Ich glaube in der That, dass die Besorgnisse des Herrn Baron Petrinó gar nicht begründet sind und in dem Wortlaute der lit. m) gar keine Unterstützung finden. Wenn nämlich die Ansicht, die er für möglich hält, die aber auch nach meiner Ueberzeugung verwerflich wäre, dass nämlich alle zur Durchführung dieser Grundrechte dienlichen Gesetze nothwendig der Reichsgesetzgebung anheim fallen würden, wenn diese Ansicht richtig wäre, dann müsste es ja heissen: „die zur Durchführung dieser Gesetze zu erlassenden und die dort berufenen Gesetze"; so heisst es aber: „die zu erlassenden und dort berufenen Gesetze". Es muss also, damit ein (Durchführungs-) Gesetz" — (na př. „rámcový zákon jazykový" rámcového programu realistů našich — R. p. str. 25, VII) — zur Competenz des Reichsrathes gehöre, zweierlei zusammen treffen; das Gesetz muss einerseits in diesem Causalnexus stehen und andererseits ausdrücklich darin berufen sein" — a toto „andererseits" realistům našim, přes to, že na rozdíl od nás ostatních pracují „methodicky", — ušlo; — a 2.) to, co v téže příčině pravil (15. října 1867) poslanec za Dolní Rakousy dr. Mühlfeld (sten. prot. str. 928): „ . . Nun ich meine, was der Artikel 19 enthält, werde im Einzelnen gewiss dessen bedürfen, dass entweder ein specielles Gesetz zum Schutze der Nationalitäten, namentlich ihrer Sprache" („rámcový zákon jazykový" realistů našich) „oder aber wenigstens einzelne Gesetze werden erlassen müssen, welche in Ansehung der Zweifel und Bedenken, die in der Anwendung der Grundsätze des Art. 19 entstehen könnten, massgebend zu sein haben. Diese Gesetze zu erlassen ist, sowie die lit. m) besteht" — (odstavec m) podržel až do dnešního dne své tehdejší znění!) „dem Reichsrathe abgesprochen. Denn die lit. m) spricht von den „zur Durchführung des Staatsgrundgesetzes über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger" — tak, jak tu, jest i ve stenografickém protokolu v závorkách následující — („und somit auch des im Artikel 19 desselben erwähnten Rechtes in Bezug auf die Nationalitäten) zu erlassenden und dort berufenen Gesetzen; sie suchen aber vergebens in diesem Staatsgrundgesetze nach einer Stelle, welche ein darüber zu erlassendes Gesetz berufen würde". Kdy porady, o nichž prof. Masaryk („Čas" č. 60. str. 3.) praví: „Ale k uspokojení pana Vacka připomínáme, že jsme ve svých programových poradách" —

(následující podtrhuji já) - „zejména na různé záhady kompetenční pamatovali", byly konány, nevím, ale jisté jest, že jmenované články mé uveřejněny byly 1.) před ustavujícím sjezdem české strany lidové ze dne 1. března a 1. dubna 1899 a sice (v „Rozhledech") jen rok a (v „Politik") jen půl roku před sjezdem, a 2.) že uveřejněny byly v listech realistům našim snadno přístupných. Konečně i to, že profesor Masaryk ukrutně přeceňuje uspokojující moc, kterou připisuje připomenutí svému, že realisté naši při programových poradách svých, „zejména na různé záhady kompetenční pamatovali."

Že týrají nás právě v těchto věcech Němci naši i svou nezměrnou povrchností a svou bezednou nevědomostí, je trapné, ale nelze se tomu diviti; že však v těchže (projednaných již) věcech zápoliti jest nám s touže povrchností a s touže nevědomostí i domáciho chovu a že domáci lidé touto svou povrchností a nevědomostí podporují povrchnost a nevědomost Němců našich, to je ironie osudu tak rafinovaná, že by se jí člověk musel smáti, kdyby to nebylo tak nad míru smutné. A aby tato povrchnost a nevědomost realistů našich neminula se s dotčeným účinkem svým a aby Němci naši o této podpoře povrchnosti a nevědomosti své jistotně zvěděli, zanášejí realisté naši plody svého promyšlování kompetenčních „záhad" i do německého vídeňského týdenníku „Die Zeit", který je arci velmi ochotně uveřejňuje. Viz článek „Sprachengesetz oder Sprachenverordnung. Ein Sprachenamt" v čísle 296 ze dne 2. června 1900, uveřejněný též — „z Zeitu" v „Čase" č. 68, str. 1. V článku tom profesor Masaryk praví mezi jiným i toto: „Jazyková otázka stala se bohužel přes příliš otázkou politickou, zatím co by měla býti výhradně otázkou vhodné správy. Ale právě proto měl by býti veřejné správě přidán zvláštní jazykový úřad. Stejně jako vyrostl při ministerstvu obchodu pod vlivem důležitosti otázky sociální a dělnické zvláštní úřad práce" — (teď následuje opět jedno z těch promyšlených slov) - „stejně mohl by býti zařízen v ministerstvu vnitra úřad jazykový. Tento jazykový úřad mohl by snad býti rozšířen na zvláštní jazykový dvůr soudní, u kterého by se rozhodovalo po způsobu soudů porotních, však prozatím odporučuji jen zřízení úřadu jazykového." Jaká to tři skvostná slova a sice nejen jedno každé o sobě (jako drahokam): prozatím, odporučuji, jen - - nýbrž i dohromady (jako zářící diadém): prozatím odporučuji jen: buchty s mákem a my chudáci prozatím nemáme ani na brambory! Arciť, směšným činiti smí se jeden každý, ale pouze na vrub svůj vlastní a nikoli na vrub národa svého.

Avšak, abych skončil — alespoň prozatím. Že realisté naši skutečnost a věc v otázce kompetence jazykové rozpoznali „reálně" na základě jedné (první) polovice rozhodujícího pojmu, ačkoli kompetence tato náleží k oněm „záhadám" kompetenčním, na které realisté naši při programových poradách svých „zejména" pamatovali, jest dostatečnou, trvám, ukázkou, jak chatrnou jest promyšlenost programu jejich — abych tak řekl - - vnější, která vyžaduje, aby základy,

[illegible]

[illegible] ... a [illegible] nejasnosti, které [illegible] ... (Přes to však velmi pochybuji o tom, jak důkladně program [illegible] před [illegible] sjezdem byl promyšlen, jest okolnost, o které se zmiňuje [illegible] (R. p. str. 1[illegible]), čteme: „Po referátě prof. Drtin[illegible] prof. Masaryk nový odstavec do programu kulturního a školního o pěstování umění ve škole a mimo školu. Viz odstavec X. program[illegible]." (Odstavec ten začíná při druhé stránky.)

V jaké míře uvedeném [illegible] neodpovídá program realistů našich nárokem vnitřních odporů a nejasností nikoli nezbytných [illegible]), o tom pojednám jindy a taktéž i o následujících momentech: 1) proč rčení „přirozené právo" (tak jako v programu kulturním a školském (R. p. str. 51) rčení „přirozená morálka") jest nejen frasí, nýbrž (tak jako známé rčení „dřevěná peč") i logickým nesmyslem přes to, že dovolávali se ho Palacký, Havlíček a mnozí jiní, vesměs [illegible] věřící tu ve slova, a přes to, že profesor Masaryk praví (R. p. str. 114): „jeho" (práva tak zv. přirozeného) „dovolával se Palacký, dovolával se ho Havlíček, dovolávají se ho" (následující slovo nesrovnává se se skutečností) „všichni a právě proto, že právo historické, právo formulované, je slabší". „Mnohem slabší" (to měřítko bych rád viděl!) a pak („Čas" č. 62, str. 1): „Pan Vacek ani posl. Kramář nepochopují" — (a nemají tudíž patrné ani tušení o tom) „co to znamená, že Palacký stál více o právo přirozené než o právo historické. Palacký ovšem byl také filosof a specielně Kantovec, a proto také byl pro právo přirozené. Pan Vacek ani pan Kramář nejsou filosoficky tak vzděláni, aby Palackého plně pochopili, a proto také nedovedou pochopiti ducha českých dějin a české politiky, jak nám je Palacký svou životní prací tlumočil . . . Dopustil se „chyby" — ne, pánové, vy se dopouštíte chyby tím, že státovědecky a politicky n e m y s l í t e!" — 2) proč u realistů našich nebyla a není a nemůže vzniknouti žádná autokritika*) přes to že z důvodů statistických nelze za to míti, že logická potence realistů našich menší jest než logická potence ostatních lidí; 3) proč o četných dosti věcech realisté jiné mají názory než

*) Že jí nemá vůdce realistů, jde dle úsudku mého na jevo na př. též z toho, co praví v „Čase" č. 61, str. 2: „Také poslanec Kramář je právník a zakládá si proti mně na tom, dělaje mně komplimenty — ve filosofii. Je vidět: státoprávní právníci mají stejnou methodu; také pan Vacek dělá komplimenty, ale státní právo reservují si jen pro sebe a své zasvěcence." Patrně pokládá tu profesor Masaryk zmíněné komplimenty, jež v případě tomto patří dle úsudku mého k obvyklým u četných lidí zdvořilostem ve vědeckých diskusích, beze všech okolků za bernou minci.

my ostatní a proč názory jejich jsou poměrně mnohem shodnější na vzájem než názory ostatních nás přes to, že logickou potenci realistů našich dlužno pokládati za rovnou naší, neboť báchorka o zvláštní logické potenci realistů vzala — trvám — již za své, a sice v širší veřejnosti české právě následkem uveřejnění programu jejich, což za nejlepší z dobrých jeho stránek loyalně uznati dlužno;*) konečně 4) i tom, jak nekriticky a proti přikázání „Miluj bližního svého jako sebe samého" přisluhují realistům našim — a sice za přijímání osob z důvodů stranických — evanjelíci čeští vyznání helvetského, potomci Českých Bratří, moderní to Chelčičtí.

O uvedených tu věcech pojednám, jak již řečeno, jindy a sice bude-li na to času a bude-li toho ještě třeba. Mám totiž za to, že by realisté naši, upozorněni byvše více méně přátelsky — jsmeť přece jen svoji a cílem všem nám jest blaho národa českého, jen že kolik hlav, tolik smyslů — na některé nedostatky a vady své a výrobků svých, teď již konečně snad mohli jíti do sebe a 1) plody duševní činnosti své již před jejich uveřejněním promysliti alespoň tak, abychom o tom, jak jsou promyšlené, my laikové alespoň nějaké, byť i sebe menší, mohli míti tušení (oroduji tu — ač nezván — i za realisty venkovské, Tábor snad a osvědčené již na sjezdě Brno vyjímaje), a 2) netýrati nás ostatních i dále svou vypínavostí přes to, že vůdce realistů našich („Čas" č. 59 str. 3) po slovích, uvedených tam v uvozovkách „Realistická vypínavost!" dále praví: „Znám všecky ty a podobné námitky a očekávám je. A přece není pomoci . . ." Vždyť se nás ostatních právě svou vypínavostí natýrali — jako kdysi berberští korsárové trýznili evropská pobřeží středozemního moře — beztrestně snad již do syta sobě a jistě do syta nám, neboť slova jam satis nivis grandinisve dirae aneb jim podobná snad každý z nás ostatních má na jazyku. A pak, vypínati se nad jiné, jest vůbec hloupé, a — abych užil dobrých slov profesora Masaryka — „je to k z o u f á n í h l o u p é" tehdy, když to, na čem realisté naši vypínavost svou zakládají, pod kritikou, která arciť nevěří ve slova, ani ve slova sebe krásnější (na př. „státovědecky"), ani v ismy, všude šmahem se hroutí a rozpadá v nivec — „ale je to a je toho pořád dost."**) (Bylo by lze užíti tu mutatis mutandis velmi vhodně i dalších slov profesora Masaryka, avšak netřeba toho.) Vždyť bychom — dovoleno, trvám, souditi tu ostatních dle sebe — všichni byli z celého srdce svého a ze vší duše své rádi, kdybychom měli co nejvíce vy-

*) Vůdce realistů našich větší poměrně shodu názorů jejich vysvětluje (R. p. str. 128) tím, že „realistické myšlení vede k týmž úsudkům". Přes to, že tvrzení toto jest správným, není vysvětlení věci správné, neboť právě proto, že realisté naši realismem zovou (správné) „poznání skutečnosti, poznání věcí" (R. p. str. 4), jest — jak již bylo ukázáno — „realistické myšlení" v tomto smyslu něco naprosto jiného než myšlení realistů našich. (Poznalit na př. v otázce kompetence skutečnost a věc reálně již na základě j e d n é polovice rozhodujícího pojmu. — Této bystrosti nemají nedostatek;)

**) Tak na př. čteme ve zprávě „Bouřlivá schůze v Mladé Boleslavi" („Čas" č. 67, str. 5) mezi jiným: „Štvaní řečníků prýštilo z bázně, ze strachu před duševní převahou realistů."

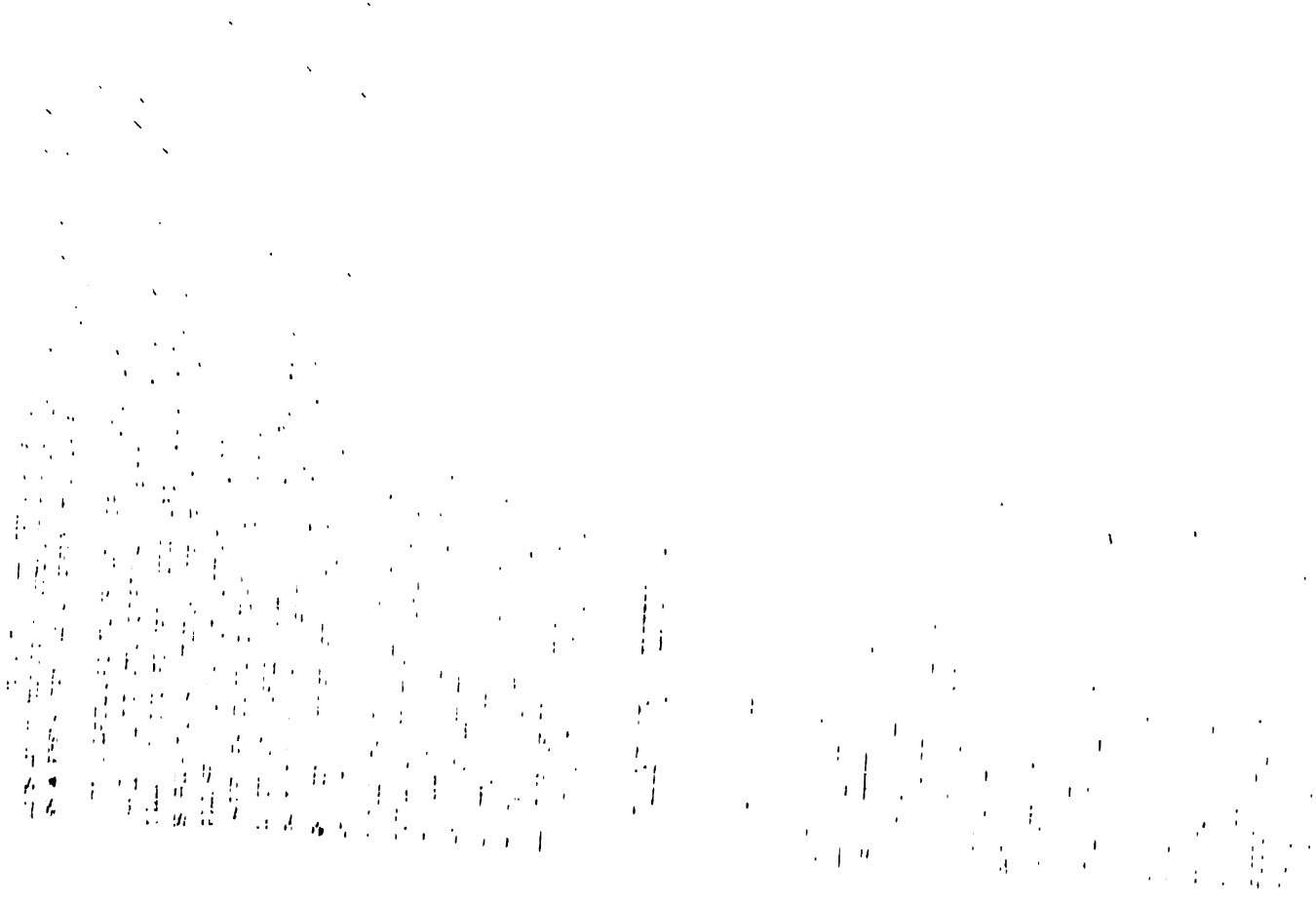

na cizince, ono stálé očekávání pomoci odkudsi z venčí, „až bude Čech v Čechách pánem“, podlomuje naši energii, iniciativu, soběstačnost, čímž způsobeno, tuším, na české povaze a tím i na české věci trvalejších a citelnějších škod než český stát by mohl za dlouho nahraditi. A starost o tuto věc měla býti jednou z nejpřednějších, neboť není zajisté důležitější podmínky zdárného rozvoje národního než účelně vychovaná nová generace. Proto národové, jichž život je vůbec ucelenější a jichž snažení nemá tak jednostranný sklon jako u nás, věnují poměrům výchovy značnou pozornost. Tak stává se vždy více aktuelním a nutí k přemýšlení fakt, že t. zv. střední školy, které odchovávají mládež v nejdůležitějším období rozvoje duševního a fysického mezi 10. a 18. rokem, požadavkům doby nikterak neodpovídají. Ve Francii a v Německu zabývají se touto věcí velmi horlivě. Ovšem jsou u obou těchto národů různé pohnutky této pozornosti: Francouzi, pozorujíce neblahé známky stagnace, ba úbytku národní síly, jevící se jako depopulace a ochabující expansivnost na poli obchodním a průmyslovém, jali se přemýšleti o příčinách těch zjevů a o cestách vedoucích k nápravě. Jsou to Angličané a Němci, kteří jsou jim nebezpečnými konkurenty ve zmíněných oborech, a proto k nim se obracejí jejich zraky v první řadě. U Němců přestávají však obyčejně na konstatování úžasného národohospodářského rozkvětu v poslední době; neboť brání jim ještě národní hrdost choditi se učit k onomu nemotornému Němci, který byl do nedávna obvyklým předmětem úštipků a pohrdání. Spíše zabývají se pozorováním plemene anglosaského, v kteréžto příčině sluší v první řadě jmenovati C. Desmolinse*); týž snaží se zásady výchovy anglické, jichž je nadšeným obdivovatelem, vštěpovati na školu svého národa. Zásady a plány své shrnul v knize „Nová škola“, a provádí je v praksi v internátu zřízeném podle vzoru anglického, a založeném přispěním mužů, kteří po jeho příkladě vidí spásu v reformě školství francouzského podle vzoru škol anglických.

Zásady, na nichž silně vyvinutý anglický individualismus staví školu, zamlouvají se cizincům arci nemálo; poslyšme na př. některé myšlenky, jež přednesl ve své přednášce v Paříži Angličan Ware, jemuž uloženo organisovati angl. školský odbor na Světové výstavě**). Pojednávaje o tom, že angl. vláda zamýšlí opatřiti si jistou ingerenci na školství***), není v zásadě proti tomu, jen když státní zakročení nevybočí v byrokratismus a když nezmenší vliv osobnosti učitelovy, která je základem dobré soustavy vychovávací. V té příčině je nutna co největší nezávislost. Profesor, který je pouze strojem, jehož jednání řídí se předpisy, nemůže býti vychovatelem, ať má vysvědčení sebe více. Může sice naučiti své žáky řečtině, latině, mathematice, ale nenaučí je býti lidmi: nedotýká se ani jich duše ani srdce. — V Anglii je učitel pravidelně absolutním pánem ve své třídě; je mu volno vy-

*) Jeho kniha „V čem spočívá přednost Anglosasů?“ byla v „Rozhledech“ (1898) v článcích „O prakt. výchově“ hojně citována.

**) „La France de Demain“, 15 Décembre 1899. L'enseignement secondaire en Angleterre. A. Maillet.

***) V Anglii jsou totiž školy skoro výhradně v rukou soukromých.

bírati si knihy, methody i druhy trestů; zvolili ho proto, že ho považovali za schopna toho úkolu. Je posuzován jen dle výsledků.

Co se týče cíle vychování, tu rozeznává Ware výchovu síly rozumové a síly morální; Francie dbá prvé, Anglie druhé. A odtud vyplývají hluboké různosti mezi oběma národy. Od mládí jsou mozky mládeže podrobeny nemilosrdnému přecpávání. Látka se hromadí na látku, jak toho žádají zkoušky čím dále tím obtížnější. Rozumová kultura se tak přehání, že ve všech úřadech se hemží doktorandů a doktorů, a prostí opisovači bývají abiturienty středních škol. Má-li se kdo státi telefonistou, musí znáti jemnosti mluvnické skoro jako Sarcey. I zametači ulic pařížských skládají zkoušku z pravopisu a počtů. (!) Praktické způsobilosti nepřikládá se více žádná důležitost.*)

Ware uznává, že Anglie musí leccos zdokonalovati při své rozumové kultuře, ale myslí, že tato kultura musí se zastaviti tam, kde by poškozovala morální sílu. Slovo „morální síla" dlužno tu bráti, jak mu v anglickém smyslu rozumí Ware, tolik jako rozvoj vůle, chuť k práci, úsilí směřující k tomu, aby se vychovali dobří a užiteční občané. Anglie chce míti především lidi schopné vyplňovati řádně svoje zaměstnání: „The right man on the right place" (Pravý muž na pravém místě). — Poučné je také srovnati náhledy paedagogů obou národů ve příčině učení se cizím řečím. M. Arnold odporoučel studium francíny na obecných školách angl. jako dobré cvičení duševní, „ale zvláště k vůli bezprostřední výhodě, jaká z něho bude plynouti dětem". Naproti tomu praví Francouz Guyau, že „studium jazyků živých má tu nevýhodu, že poskytuje příliš bezprostřední prospěch."

Avšak enthusiasmus pro anglické vychování školské vyvolal též projevy mínění opačného, z nichž vysvítá, že i velebené školy anglické mají své stinné stránky. Tak vidí F. Herbert**), který sám strávil rok jako učitel v Anglii, školské poměry v méně růžovém světle než C. Desmolins. — Školy jsou v Anglii podniky soukromými a ředitelové jsou pouze obchodníky, kteří kupují školy, těží z nich a zase je prodávají. Není nikterak třeba míti nějakou hodnost universitní, chce-li se kdo státi takovým ředitelem; stává se pak mnohdy, že takový ředitel, ač školství mnoho nerozumí, míchá se do otázek paedagogických a překáží učitelům, kteří jsouce od něho hmotně závislí, nejsou mnohdy ani tak volnými jako v jiných zemích. Skoro pravidelně jsou neženati, poněvadž musí tráviti veškerý svůj čas se žactvem***). Když se ožení,

*) Takovou ostrou kritiku t. zv. latinského vychování nalézáme u franc. spisovatelů nezřídka. Tak vyjadřuje se o něm G. le Bon v „Psychologie du socialisme „že jeho snem je podlamovati iniciativu, nezávislost, vůli žákovu podrobným a přísným pravidlováním. Jedinou povinností je učiti se, odříkávati a poslouchati. I nejnepatrnější skutky jsou předvídány. Použití času je upraveno od minuty k minutě. Po sedmi nebo osmi letech této galejní správy jsou zlomeny veškeré stopy vůle a iniciativy. Ale když pak mladý muž bude odkázán sám na sebe, jak bude se moci sám vésti, an se tomu nenaučil?"

**) Profesor na École des Hautes Études commerciale v Paříži: „Les petits côtes de l'éducation anglaise" Revue des Revues, 1899, XII.

***) Na škole, kde byl Herbert, měli každý třetí den dvě hodiny volné, a tak tomu bývá prý pravidelně.

zařizují se na svůj účet, koupí si nebo založí školu, nebo se prostě chopí jiného povolání. „Neboť všecko je obchodem a nic není povoláním v oné zemi, ano i duchovní opouštějí mnohdy svou faru a své věřící, jakmile se jim naskytne výhodnější nabídka.“ Od profesorů se žádá, aby vyhověli dvěma podmínkám: aby měli vysvědčení z nějaké university a aby byli dobrými hráči foot-ballu O nějakém přísném dělení oborů není řeči. Bývá obyčejně profesor pro mathematiku, profesor pro literaturu a jeden cizinec pro vše ostatní. Tak od Francouze, který přichází učit na školy anglické, žádává se, aby kromě své mateřštiny učil i němčině, fysice, chemii, dějinám, zeměpisu, tělocviku, atd. Je ovšem pravda, že nebude se od něho žádati žádné záruky úspěchu. Takové bývá jádro učitelského sboru škol, které odpovídají našim středním, jejichž učební cíl není však nikterak tak vysoký. Žáci jsou zaměstnáni jen málo hodin denně, a mimo to je ještě mnoho prázdnin; některé angl. školy, a to zrovna ty nejvyhlášenější, mají mimo neděli až tři půldne v týdnu prázdné, měsíc prázdnin o vánocích, tři neděle o velikonocích a šest, sedm neděl v létě. Vedle toho bývá ještě zhusta mimořádně prázdno, pod jakoukoli záminkou, často jen proto, „že je příliš krásně, než aby se chtělo do práce.“ Prázdný čas bývá věnován hře, v létě criquetu, v zimě foot-ballu, kteréžto hry nabývají veliké důležitosti a zaujímají mysle žáků tak, že bývají roztržiti pro theoretické výklady a že se jim zdá o hře ve dne v noci.

Výsledkem této soustavy pak jest, že mladý Angličan je v 18 letech silným, svalnatým chlapíkem. Z latiny naučil se jen prvkům, svůj vlastní jazyk ovládá jakž takž, neboť nevyučuje se v Anglii mluvnici. Vedle dvou, tří nejslavnějších jmen neslyšel nikdy mluviti o velkých spisovatelích své vlasti a sotva četl jejich díla, nemaje k tomu ani času pro sport. Z dějin ví, že jeho předkové vyhráli bitvu u Kreščaku, Azincourtu a zvláště u Waterloo. Naproti tomu těší se studium zeměpisu dosti značné přízni. Málo se pěstují jazyky, chemie, geometrie a algebra; za to věnuje se pozornost počítání z hlavy, které je potřebné obchodníkům: každý dvanáctiletý chlapec ví z paměti, kolik je 17×13 a 14×19.

Tito silní junáci jsou arci odhodláni povaliti vše co se jim postaví v cestu, a nezastaví je nic, ani posvátná slova práva a spravedlnosti. Ať se jedná o to proklestiti si cestu davem k omnibusu a býti v čas na místě, nebo o spojení od Mysu Dobré Naděje s Kairem, Angličan nebude váhati u volbě bezohledných prostředků vůči spoluliznim i celým národům, kteří mají to neštěstí, že mu stojí v cestě. Je v tom mnoho energie, ale také notná dávka surovosti a barbarství.

Herbert zajisté zachází tuze daleko na svém škarohlídství (přiznává to i sám), což se vysvětluje polemikou proti anglomanství Desmolinsově, který ve svém obdivu anglické soustavy vychovávací také nezná mezí. Je patrno ovšem, že tato není též žádným bezvadným idealem*) a že je pochopitelna do jisté míry snaha angl. vlády nabyti

*) Ostatně je ještě otázka, zda-li vše to co jsme nakloněni na svrchu zmíněné školské organisaci anglické shledati nesprávným, je takovým opravdu nebo se nám v naší předpojatosti jen býti zdá. Tak na př. budou u nás zajisté i ti nejliberálnější a

[illegible]

[illegible] a to nejen, jak se to děje obyčejně, abych tak řekl po stránce organisační, povrchní, což může se díti i doma na základě školských programů, nýbrž studovati ráz, ducha školství, jak se toto přimyká k celému duchu národa a které jeho blahodárné zásady bylo by lze a radno přeštěpovati na školství vlastní. Neníť zajisté o tom pochyby, že naše zastaralá, v ustrnulých formách klassicismu sešněrovaná střední škola, která utápí se jednak v prázdném formalismu jednak v nerozumném přecpávání paměti a dressuře ke zkouškám, potřebuje takového zušlechtění, omlazení, uvolnění, aby žáci i učitelé mohli si volněji oddychnouti a aby jedni i druzí učili se býti trochu samostatnějšími. Neboť uznává se všeobecně — a uznává to i Herbert — „že účelem dnešních středních škol je vytvořiti abiturienty a nikoli lidi". „Abiturient — praví týž dále — je bytosti zvláštní, velmi špatně vyzbrojenou pro zápas životní."

Tedy ať se třeba různí náhledy o tom, dle jakého idealu školu reformovati, v tom se protivníci srovnávají, že reformy je třeba. Arci neschází ani intransigeantních obhájců formy staré, a uvedeme hlas takového v následujícím. Ozývá se z Německa; v Německu počali se zabývati úvahami o moderní škole a její účelnosti právě z opačného důvodu než ve Francii: neobyčejně rychle postupující národohospodářský rozvoj vyvolává přirozeně stále větší potřebu lidí prakticky vyškolených a obrací pozornost intelligence i rozhodujících činitelů na příslušná odvětví školská. Ne že by se nedostávalo Němcům účelně zařízených škol, vždyť právě je to výborně a prakticky zařízené odborné školství německé, které je jednou z nejvydatnějších vzpružin rozvoje, jehož jsme svědky. Debata je proto tak živou a věc je proto tak aktuelní, že se zde — více než jinde — srážejí dva myšlenkové světy, dva životní názory, dvoje formulky vzdělání: klassická a moderní. Příčina toho spočívá v tom, že zrovna u nich je protiva mezi oběma těmito světy příkrá. Klassické studium těšilo se tam vždy velké

nejpokrokovější paedagogové vrtěti povážlivě hlavou nad přílišným prázdným časem, jeho požívají žáci v Anglii. A přece ozývají se hlasy, žádající něco podobného, i u nás na kontinentu, kde je přece docela obyčejným, že žáci na středních školách mívají (s mimořádnými předměty) až i 40 hodin týdenního zaměstnání ve škole. Tak na šesté valné hromadě spolku Verein zur Forderung des lateinlosen höheren Schulwesens v Marburku (v říjnu 1899) byla vyslovena zásada, že vědecké hodiny mají býti sníženy na 24 týdně a všecky přeloženy na dopoledne; odpoledne budiž věnováno cvičením tělesným. Také i otázka bývalých „třídních učitelů" dostává se na přetřes.

vážnosti; neboť opírajíc se z valné části o studium filologické odpovídalo dobře duchu německému, o kterém šla vždy pověst, že je znamenitě uspůsoben k bádání filologickému, což ostatně je doloženo řadou vynikajících mužů tohoto oboru. Mimo to od klassicismu Goetheova považují Němci vzdělanost řecko-římskou jaksi za část své vzdělanosti národní, a povinnosti každého vzdělaného Němce ve smyslu tohoto názoru jest obeznámiti se — a kdyby to bylo i jen k vůli Goetheovi — s ovzduším staroklassickým a jeho názory. Avšak typický „německý filosof" a „něm. professor" počíná se se svými transcendentními abstrakcemi cítiti nevolným uprostřed rostoucího ruchu průmyslového a cítí, že jeho prestiž, jeho povýšenost je ohrožena: cizinu počíná dnes více zajímati a znepokojovati Němec průmyslník, obchodník, kolonista než Němec učenec, ba i než Němec voják. Výrazem této nevole — abychom uvedli jeden z posledněji — je na př. článek G. Kaiblův „Nové vzdělání"*), z něhož vyzírá podrážděnost a nepřístupnost zástupce starého nazírání. Spor klassicistů s modernisty stal se v Německu akutním hlavně od několika let, co bylo v Prusku humanistické vzdělání revidováno na gymnasiích ve smyslu omezení vyučování jazyku řeckému a latinskému. Hlavním nepřítelem (dle Kaibla) humanismu jsou technikové, které mrzelo, že „abiturientské vysvědčení gymnasialní otvírá šťastnému majiteli všecky brány životního štěstí, že mu slibuje tituly, cti a úřady, conubium a commercium s nejlepšími kruhy společenskými. Tedy celá snaha po zmodernisování školy není dle toho vlastně ničím jiným než pláštíkem, pod kterým se skrývá čirá závist techniků, těchto „parvenus" mezi intelligenty, kterými opravdu oni nejsou, neboť jen „gymnasisté jsou ti mladí lidé, z nichž bude se jednou t. zv. vzdělaná společnost skládati". Zásluhy techniky o dopravu, obchod a průmysl a vůbec o zpříjemnění lidského života musí se sice vděčně uznati. Avšak proto, že mají technikové vysoké školy, přednášky, semináře, ústavy a sbírky, profesory a rektora, nemají ještě upadnouti v klam, že jejich práce je rovnocenná práci universitní; neboť — a to je jádro argumentace Kaiblovy — musí se činiti rozdíl mezi upotřebenou vědou a vědeckým bádáním o sobě, které nemá žádné vedlejší myšlenky sestrojovati stroje, lampy nebo parní motory. A okolo tohoto rozdílu otáčí se vůbec celá sporná otázka. Humanistické vzdělání a na něm založená vědecká práce rázu abstraktního je proto něčím vyšším, aristokratičtějším, je „vzděláním o sobě", poněvadž je samo o sobě účelem, je nezávislé na světě okolním a jeho denních, všedních, malicherných a měnivých starostech. „Ryzí" vědatoři tvoří hrdou, privilegovanou, uzavřenou kastu, elitu lidstva, jejíž palladiem je klassicismus a jejímiž proselity jsou gymnasisté. Vůči nim jsou — dle jich vlastního mínění — technikové, lidé praktických zaměstnání, v takovém asi hodnostním poměru jako řemeslníci vůči umělcům; utilitarismus se s vědou nesnáší: použitá věda přestává býti vědou. „Proti technice (rozuměj: proti praktickým oborům) nemá nikdo rozumný co namítati, jenom nemá tato v domněnce, že je vědou,

*) G. Kaibel, Die neue Bildung, Deutsche Revue, Jänner 1900.

[illegible] Vzdělání proniká do [illegible] ted [illegible] středních skupin [illegible] samostatným [illegible] střežen poklad učenosti, [illegible] vrstvám vstříc: učenost, [illegible] povolaných jednotlivců, ale [illegible] vědomosti, [illegible] tatou svou i všem vzdělaným [illegible] přístupné a všelidsky důležité [illegible] majetkem vždy většího kruhu lidí, [illegible] obzoru.

[illegible] o to, mohou-li některé skupiny poznatků, některé odbory [illegible] právo, že jsou a budou jádrem tohoto [illegible] vzdělání, k němuž se v přítomnosti [illegible] Mluví se [illegible] o klassifikaci, roztřídění věd, ale pořizovati jakousi [illegible] stupnici vědomostí a oboru duševní činnosti je vždycky [illegible] subjektivního naziraní, které bývá zabarveno předpojatostí. [illegible] je mathematika jako věda samostatná něčím vyšším než výpočty, na jejichž základě [illegible] sestavuje důmyslný aparát, smělou stavbu, [illegible] vysvětluje zákony světového stroje? Mnozí by dali asi [illegible] tomu, kdo by naopak tvrdil, že exaktní vědy jsou jen nutnou průpravou k vědám applikovaným, a že mají jen potud bytný [illegible] pro lidstvo, pokud výtěžky jich neslouží výhradně jen úzkému [illegible] mybrž pokud přímo nebo nepřímo přispívají k [illegible] celého lidstva. Mluviti tedy o povýšeno[illegible] oboru duševní práce nad druhým je věc, která má velí[illegible] pa[illegible] A přece celý antagonismus a rozdíl mezi starým [illegible] tedy se v podstatě na rozdíl konkretní[illegible]

vědomosti, poznatku, tedy na různost oborů. Neboť účinek všech těch blahodárných vlivů, jež s sebou prý přináší klassické vzdělání, je patrný jen oku předpojatému, a pokud existuje skutečně, nestojí ani z daleka v žádném rozumném poměru k vynaložené práci a času. Čeho by se t. zv. humanistickými studiemi skutečně mohlo docíliti, to je zajisté jistá zjemnělost citu, vytříbenost vkusu a vnímavost pro dojmy umělecké, nebo alespoň literární, a pak snad průprava ku práci vědecké. Pokud se toho při suchopárném filologickém formalismu, který nedovede zaujati ani srdce ani rozum, skutečně dosahuje, o tom bylo v posledních letech dosti psáno, než aby bylo třeba se tu o tom šířiti; celkem lze říci, že k vůli důkladnému probírání prostředků vedoucích k cíli ztrácí se tento s očí, a konec konců se žákům zdá, že četba starých spisovatelů slouží vlastně k osvětlení a doložení gramatických pravidel, což k oblíbenosti jich arci málo přispívá. Kde příznivá disposice a iniciativa žákova nebo blahodárný popud z okolí neprotrhne tísnivou šablonu tradice, tam nemůže býti zušlechťující účinek klassických studií patrný.

Nepřináší se tedy žádný vzácný, nenahraditelný fond z těchto průpravných studií ke studiu vyššímu, vědeckému. Abstrahujeme-li od mythologických a polohistorických anekdot, redukuje se tento praktický výtěžek u převážné většiny — mimo filology-odborníky — na větší nebo menší zásobu lexikálního materiálu. A co následuje nyní dále? Pohřížení se do některého praktického oboru, do práv, do medicíny, a příprava ke zkouškám, kterážto dressura nese s sebou výcvik výhradně jediné skoro duševní mohutnosti — paměti. A pak přijde praktické zaměstnání se svými starostmi, úřednictví, lékařství, učitelství, jež absorbuje — se starostmi o živobytí, o rodinu — celou činnost a celou bytost, tak že byl-li vůbec nějaký rozdíl v průpravě středoškolské mezi gymnasisty a realisty, vyhladí ho šablona odbornictví úplně. Nebéřeme-li zřetel na nepatrné procento vědátoru z povolání, tedy hlavně universitních professorů, vidíme, že celá t. zv. intelligence zaměstnává se prakticky nějakým povoláním, které poskytuje existenci; že by pak karriery, jimž Francouzi říkají liberální (t. j. advokátství, lékařství), nebo karriery byrokratické a učitelské, nějakým nápadně povznášejícím nebo zušlechťujícím vlivem vyznačovaly své adepty na rozdíl od odborníků jiných oborů, bylo by velkou troufalostí tvrdlti. A v čem by se mohly také takové přednosti jeviti? V morálce nikoli, ta jest od vzdělání ducha neodvislá*), v společenské, konvenční korrektnosti také ne, té se nabývá nezávisle od školy a knihy v rodině, v životě; stránka citová, vnímavost umělecká vyvíjí se pak, jak již řečeno, nezávisle od rozumu a vědění vlivem prostředí a individuelní způsobilosti. Zbývá tedy jedině soubor jistých vědomostí. Jaké pak jsou ty vědomosti, jež čerpá mladík z klassické průpravy a podržuje pro život? Trochu mythologických báchorek pochybné morální jakosti, několik historických anekdot, k čemuž se druží u těch bývalých gymnasistů, kteří mají dobrou paměť, několik veršů latinských a řeckých,

*) Ostatně se v antických literaturách staví před oči skoro výhradně jen příklady vojenské a občanské statečnosti.

několik „okřídlených“ citátů, trochu slov latinských, méně řeckých a dosti. — Kdo nepředpojatě o věci uvažuje, musí uznati, že tento výtěžek je tuze žalostně chudý, než aby opravňoval k nějaké kastovní hrdosti, ba naopak, že je to spíše nepochopitelným a neodpustitelným mrháním dlouhých, drahocenných let mládí*). I ten jediný „praktický“ výtěžek klassických studií, totiž jistá zásoba latinských a řeckých slov a kmenů, je pochybné ceny; čeho pro své obory potřebují lékaři, právníci, tomu mohli by se pohodlně naučiti v několika týdnech, a pro všeobecnou vzdělanost není zrovna také tak tuze důležito, znáti původní význam kmenů, z nichž skádají se terminy v nové době užívané; stačí zajisté, vím-li jen co se označuje slovy jako spektroskop, telefon a pod. Ostatně vyskytá se ve vědecké a literární moderní řeči spousta slov i jiného původu, hlavně francouzských a anglických, jež tvoří zrovna tak částku mezinárodní terminologie, jako slova přímo z jazyků starých přejatá**). Rozhodnou je tu zkrátka — jako vůbec v životě — vnímavost, všímavost, snaha a touha osvojiti si to, co myšlenkový proud moderní s sebou zajímavého a cenného přináší. Proto se stává — a každý z nás zajisté tu zkušenost již často učinil — že se setkáváme s lidmi studovanými, „akademicky“ vzdělanými, kteří jeví vůči myšlenkovému ruchu přítomnosti netečnost a jichž duševní obzor je úžasně omezený a chudý; nezaživše prvky předkládané jim kultury antické, vzdálené duchem i časem, znechutili si ušlechtilé kulturní snažení vůbec („Die geistige Ueberfütterung“). Naproti tomu shledáváme muže praktických zaměstnání, obchodníky, průmyslníky, kteří často ani střední školu nevystudovali, kteří jeví překvapující zájem pro literaturu a otázky „humanitářské“, kulturní vůbec, dávajíce na jevo, že bedlivě čtou a všímají si duševního ruchu u nás i v cizině.

(Dokončení.)

---

*) Řadu pozoruhodných článků přinesla o tomto thematě „Politik“ (v letě 1899: Die Betrachtungen über den Unterricht an der Mittelschule und besonders am Gymnasium.) Spisovatel tam dovozuje, že střední školy, zvláště gymnasia, jednak mysl mládeže nesmyslně přetěžují na úkor tělesného zdraví i duševní pružnosti, jednak že žactvo odnáší do života úžasně málo reelních vědomostí, právě poněvadž není s to stráviti to co se mu podává. Je také planou frásí — praví se dále — že se tříbí soudnost a nabývá jakéhosi „formálního“ vzdělání, které prý se vznáší zrovna jako jakési ovzduší nad fakty zkušenosti a nezávisle od nich; naopak, správný úsudek v jakémkoli oboru zakládá se jedině na příslušných vědomostech, jichž jsem nabyl a ovšem je i podržel: chemik nebude moci usuzovati ve věcech mathematických a naopak. A ten tak zvaný přirozený vtip („Mutterwitz“) je vzácným darem přírody, tohoto se nenabývá ve škole ani žádnou učeností. Jest jenom věcné vzdělání, poněvadž je jenom věcné vědění (t. j. poněvádž každé vědění je věděním něčeho.) „Klásti váhu na t. zv. klassické vzdělání neznamená nic jiného, než jíti o 2000 let v kultuře zpátky“.

**) „Nepotřebujeme etymologii nýbrž definic.“ Virchow.

Hospodářský podklad ženské otázky.*)

Tvrdí se u nás v posledních letech — a valnou měrou právem — že to, co jmenujeme naším obrozením národním, tedy celý ten proces obnoveného rozvoje národa, mělo ráz jednostranný. Že nebylo k tomu hleděno, aby všechny síly a činitelé národa stejnoměrného docházely rozpjetí, nýbrž že pečováno bylo mnohem více o stránku slovesnou, kulturní, jazykovou, národnostně a státoprávně politickou, než o stránku hospodářskou, o potřeby hmotné, síly výrobní a vše to, co jest podmínkou hospodářské neodvislosti a národního blahobytu. Názor náš na proces obrozovací byl krátce jednostranný, byl příliš ideologický.

A s čím podobným setkáváme se i při onom novodobém problému, který zove se obecně ženskou otázkou. Podstata ženské otázky záleží v jistých neukojených a nesplněných dosud snahách části dnešní společnosti, řekněme rovně: žen středních vrstev, které lámou a rozbíjejí se nejen o zakořeněné předsudky a obyčeje, nýbrž i o překážky rázu právního a společenského. Jest zde tedy spor mezi opravnými snahami určité vrstvy společnosti a platným řádem právním a společenským, jenž v důsledcích svých jest příčinou stinných stránek a neblahých účinků pro tuto část společnosti, účinků které nejsou ojedinělými, nýbrž které mají ráz druhový. Z toho již patrno, že otázka ženská není než kusem celé otázky společenské, sociální.

Snahy a tužby tyto, jak původně formulovány byly v Americe, Anglii a západní Evropě vůbec a jak zejména vlivem programů liberálních i k nám byly zaváty, mají především ráz tak zvané emancipace, to jest vymanění ženy z poddanství muže. Prostředky pak, kterými toto hnutí emancipační cíle svého snaží se dosíci, jsou domožení se naprosté rovnoprávnosti s mužem ve všech oborech života veřejného i soukromého: tedy co do práv politických, rodinných, zejména však co do rovnoprávnosti kulturní, tedy práva na vzdělání rovné mužovi a to bez jakéhokoliv obmezení co do stupně a co do výše. Z toho jasně vysvítá onen zdánlivě kulturně ideologický ráz hnutí emancipačního a ženské otázky vůbec, který hnutí tomu vtiskuje svou pečeť a mezi mnohými horlivými šiřitelkami jeho považuje se za vlastní jeho podstatu.

A přece pravá, vlastní příčina celé ženské otázky leží mnohem hlouběji a dokonce ne v pohnutkách čistě ideologických. Jest známo, že to, proti čemu směřuje hnutí emancipační, to jest poddanství žen, jež původně u národů starého věku — a u barbarských národů podnes — zakládalo se na fysické přesile mužově a sotva lišilo se od úplného otroctví, vlivem křesťanství i stoupající kultury vždy více bylo zmírňováno i zjemňováno. Ponenáhlým vítězstvím idey právní nad mocí pěstní pozměnila se i fysická převaha mužova nad ženou v převahu právní, která v některých ustanoveních platného práva veřejného i soukromého dosud ještě dochází výrazu. Leč platné právo samo není původu originárného, nýbrž výsledkem určitých idei a sil, z nichž

*) Předneseno ve „Spolku českých žen".

první místo přísluší zejména i poměrům hospodářským. V hospodářství, tedy v činnosti lidské směřující podle zásady úspornosti po získávání hmotných statků za účelem úkoje nutných potřeb, různý úkol zpravidla vykázán byl muži a ženě. Jak to již Schiller vzletně líčí ve své písni „O zvonu" jest místo muže ve sféře hospodářství výrobního: jeho úkolem jest pomocí činitelů výrobních, zejména práce, vyrábět nové statky a vytvořovati nové hodnoty ať již ve výrobě zemědělské, průmyslové, obchodní neb v povolání tzv. liberálním, jeho úkolem jest krátce činnost výdělečná. Úloha ženy spočívala naopak v zcela opačném oboru činnosti hospodářské, v oboru hospodářství spotřebního. Žena neměla vydělávati, nýbrž naopak důchod mužův v kruhu hospodářství rodinného spotřebovati, ale ovšem spotřebovati opět v duchu a dle zásady úspornosti, tedy dosíci co největších výsledků s prostředky co nejkrovnějšími. A tu jest zřejmo, že muži, jakožto živlu výdělečnému, dobývavému, právě z těchto důvodů ryze hospodářských příslušelo jakési postavení vůdčí naproti ženě jakožto živlu více pasivnímu, čímž dokonce nemá býti řečeno — a život skutečný to velmi často potvrzuje — že by význam ženy v oboru hospodářství spotřebného byl méně důležitý než hospodářský význam mužův.

Jest nepochybno, že oba tyto různé úkoly muže a ženy v oboru hospodářském v podstatě své až dosud jsou zachovány. Ale co do hranic hospodářské působnosti samé a co do účasti jednotlivých vrstev společenských na působnosti této nastaly průběhem doby přece jisté důležité změny. Naturální ráz dřívějších poměrů hospodářských, kdy směny statků byly jevem poměrně řídkým, byl příčinou, že působnost výrobní každého jednotlivého hospodářského okruhu byla velmi široka. Znak tehdejšího hospodářství byl uzavřeně domácnostní: vše, čeho v jistém uzavřeném hospodářském celku bylo potřebí, bylo vyrobeno doma vlastní činností rodiny a služebnictva. A i později, kdy hospodářská dělba práce nutně vedla k tomu, aby výrobní činnost domácích příslušníků vždy více se zúžovala a na jistý obor statků soustřeďovala, přece ještě činnost směnná vztahovala se jen na ty statky, jež ve výrobě domácí buď vůbec aneb jen s nepoměrným nákladem bylo možno produkovati. Jest ale zřejmo, že v rozsáhlém objemu tehdejší výroby domácí i účast ženy na výrobě, tedy hospodářské sféře výrobní, byla daleko značnější, nežli tomu jest dnes. Ještě snad naleznou se starší hospodyně, které byť ne z vlastní zkušenosti, tedy aspoň z tradice budou se pamatovati, jak rozsáhlý byl výrobní domácí kruh hospodářské činnosti v dobách dřívějších a jakou účast při tom měly právě ženy. Domácí výrobní činnost ženy nevztahovala se tehdy pouze na jisté úkony osobní a statky denní spotřeby jako úpravu pokrmů atd., nýbrž šla mnohem dále. Jest známo, že v dřívějších domácnostech vyráběly se jisté statky, které dnes jedině směnou se opatřují, jako chléb, různé nápoje, mýdlo, svíčky, ale i plátno, prádlo, peřiny, oděv atd. A v této činnosti výrobní měla tehdy účastenství především žena. V tom směru tedy činnost ženy dnešního dne proti dřívějším dobám jest značně zúžena. Toto obmezení činnosti ve sféře hospodářství výrobního ovšem nepokročilo ve všech vrstvách společenských stejnoměrně. Nehledě ku

stavu dělnickému, o němž ještě šíře bude třeba se zmíniti, jest to zejména zemědělství, ale i různá povolání výdělečná, kde žena není obmezena svou činností hospodářskou na úzký kruh rodinný, nýbrž kde činně ruku přikládá k výdělečnému zaměstnání mužově, ba kde často jest pomocnicí jeho nezbytnou a nepostrádatelnou. A tu jistě jest nápadno, že právě v těchto třídách společenských, jako zejména v třídách selských, řemeslných, maloobchodních, kde žena dosud ze sféry výrobního hospodářství jakožto spolučinná pomocnice mužova nebyla vytlačena, tak zvané ženské otázky buď vůbec není aneb se jí aspoň tak nepociťuje.

Ale jako s jedné strany novodobý vývoj hospodářský pole ženské působnosti v jistých třídách společenských ve sféře hospodářství výrobního zúžil, tak s druhé strany právě vlivem poměrů hospodářských a sociálních se stalo, že v týchž třídách společenských vzbudil snahu po všemožném rozšíření této působnosti a to především hlavně za tím účelem, aby žena dosíci mohla samostatné existence hospodářské. Nejedná se tedy více o hospodářské působení ženy v rodině, nýbrž mimo rodinu, bez rodiny. A právě v této snaze, ve snaze po hospodářském osamostatnění ženy bez nutnosti svazku rodinného, leží jádro dnešní otázky ženské. Vždyť i ty snahy osvětné, snahy po sebevzdělání pravidelně mají poslední účel — výjimky jsou ovšem, ale pravidlo tím neruší — hmotné zaopatření. A proto právě jest podklad dnešní otázky ženské hospodářský. Ale ptáme se: proč vyskytuje se dnes ta skutečná potřeba — a potřeby té nikdo nepředpojatý nebude popírati — aby žena snažila se o zabezpečení vlastní hospodářské existence mimo svazek rodinný, aby bojovala o plnou rovnoprávnost s mužem na poli samostatné činnosti výdělečné? Proč potřeby té pociťováno nebylo v dobách minulých a proč stává se v přítomnosti stále palčivější a naléhavější?

Zdánlivou odpověď dáti by mohla k tomu populační statistika. Známo, že pravidelně rodí se sice více hochů než děvčat, že však více hochů opět v dětství umírá, takže ve vzrostlém věku počet žen v kulturních státech evropských jest o něco větší, než počet mužů. Z toho patrno, že jistý přebytek žen dle monogamického právního i mravního řádu z manželství jest předem vyloučen a tudíž v rodinném kruhu hospodářského zaopatření nalézti nemůže. Ale k tomu lze namítnouti, jednak že tento populační nepoměr obou pohlaví není úkazem teprvé doby nové, jednak že procento přebývajících žen jest tak nepatrné (v státech evropských připadá na 1000 osob průměrně o 11 žen více než mužů), že nemůže daleko býti toho významu, aby vyvolalo celou dnešní ženskou otázku.

Příčina, proč značné procento žen vyloučeno jest z života rodinného a nuceno jest ohlížeti se po samostatné existenci hospodářské vězí tedy jinde, ona vězí opět v dnešních poměrech hospodářských a sociálních. Poměry tyto jsou příčinou, že právě ve středních vrstvách společenských muž zpravidla teprvé ve zralejším věku přikročiti může k založení rodiny. Právě v tak zvaných inteligentních třídách trvá doba průpravného vzdělání dlouhá léta a nová řada let uplyne, než

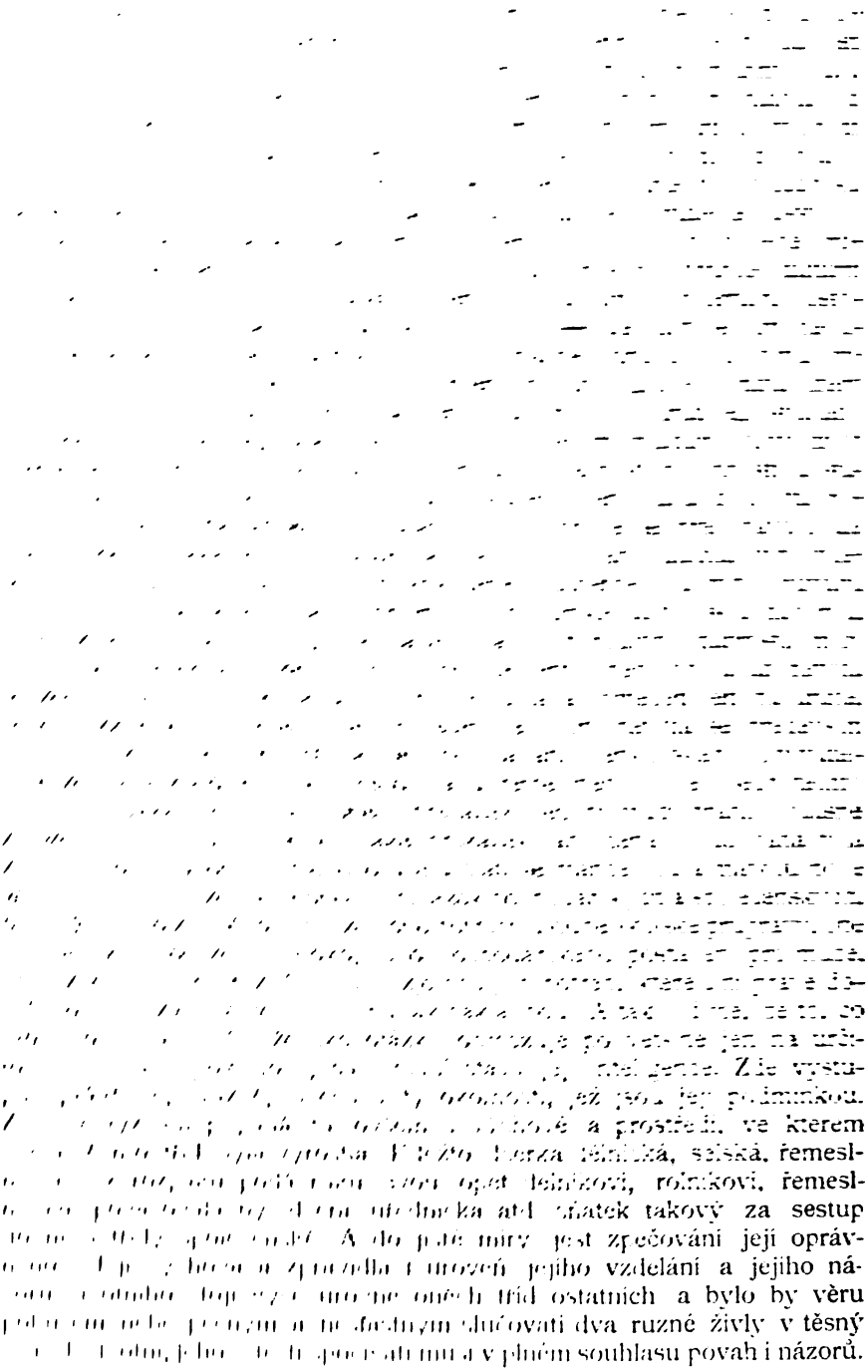

Co zbývá tedy dívce oněch stavů středních, jíž uzavřena jest cesta k životu rodinnému, než aby sama snažila se starati o samostatnou svou hospodářskou existenci? Žena jest tu tedy odkázána sama na sebe, ona vrhnouti se musí v hospodářský boj, jenž jí jest společenskými poměry přímo vnucen. Boj tento nebude však vztahovati se na všechny sbory hospodářství výrobního, neboť většina z nich z různých příčin ženám vůbec jest nepřístupna. Tak již z důvodů fysiologických z jistých zaměstnání vyžadujících značnou sílu hmotnou a námahu tělesnou jakož většiny živností řemeslných, jistých oborů výroby zemědělské a j. ženy přirozeně jsou vyloučeny. Zbývá na mnoze tedy jen poměrně úzký kruh takových povolání, ve kterých rozhodující jest aneb aspoň převažuje stránka činnosti duševní. Jsou to tak zvaná povolání liberální, povolání inteligence, k nimž třeba jest jistého delšího předběžného vzdělání školského jako zejména povolání úřednické, učitelské, lékařské, právnické atd. A skutečně jest známo, že snaha žen po rozšíření výdělečné činnosti směřuje zejména k povoláním těmto, jež ženám dosud na mnoze jsou uzavřena, a především ovšem k tomu, aby přístupna se jim stala předběžná studia, jež povolání těch jsou nutnou podmínkou. Jiné obory výdělečné, studií takových nevyžadující, jako zemědělství, řemesla, obchod atd. po této stránce pro ženy se žádnými překážkami beztoho nejsou spojeny.

Úsilí žen stavů středních po samostatné výživě žene se tedy, abychom tak řekli jediným úzkým řečištěm povolání liberálních. Ale řečiště toto není volné a prázdné, nýbrž jest naplněno již jiným proudem, proudem soutěže mužské. V úzkém tomto poměrně oboru povolání liberálních střetne se tedy prudce soutěž mužů a žen a nastává boj, jeden z bojů nejkrutějších a nejurputnějších, boj o chleba, boj o život.

Jest známo, že tyto snahy žen středních vrstev po rozšířené působnosti v oboru povolání liberálních a vzniklý tím boj soutěžný s muži nedospěly ještě posledního stadia, že ve směru tom neodstraněny dosud všechny překážky ženám v cestu se stavějící. Jaký výsledek tento boj konkurenční bude míti ve směru hospodářském, nelze tudíž ze zkušenosti zde ještě zjistiti. Ale jisté obdobné důsledky lze přece již nyní činiti. Jest totiž jistá třída společenská, ve které tato snaha po rozšířené působnosti žen v oboru hospodářství výrobního a tento konkurenční boj s muži již dávno do všech důsledků jest proveden a kde účinky této soutěže ženské plnou měrou se také dostavily, jest to třída dělnická. Bylo řečeno, že u třídy dělnické, původně znesnadněn byl konkurenční zápas s muži v oboru hospodářství výrobního samou povahu věci. Hospodářská činnost výrobní spočívala u dělníka ve práci hmotné, jejíž podmínkou jest jistá fysická síla svalová. Z tělesného složení muže a ženy však plyne, že muž z pravidla obdařen jest mnohem větší silou tělesnou nežli žena, že jeho práce tedy průměrem bude intensivnější, vydatnější a vytrvalejší. Tím samým octne se žena v konkurenčním zápase s mužem v oboru práce hmotné v postavení nevýhodnějším a sotva by s úspěchem mohla jemu čeliti. Leč ve směru tom nastal důležitý obrat právě v novodobých poměrech výrobních. Obrat ten způsobila výroba strojová. Výroba strojová spo-

než mzda mužů? K tomu dává odpověď opět theorie. Mzda jest odměna za pracovní sílu. V dnešním směnohospodářském společenském zřízení, kde smlouva pracovní jest věcí volné úmluvy mezi dělníkem a podnikatelem, jest pracovní síla dělníkova ve své podstatě zbožím, jako — až na některé uchylky — jiné zboží, jest předmětem nabídky a poptávky na trhu pracovním. Ale mzda není nic jiného, než cena tohoto zboží, totiž lidské pracovní síly. Výše mzdy bude tedy v celku podléhati týmž zákonům jako tvoření cen jiného zboží, poněvadž pak i pracovní síla jest zpravidla volně rozmnožitelna, bude cena této pracovní síly, tedy mzda směřovati k onomu minimu, jež tvoří náklady výrobní. Ale které jsou náklady výrobní pracovní síly? Pracovní síla úzce souvisí s osobností člověka, pracovní silou disponuje pouze člověk a sice zpravidla dospělý, fysicky a duševně zdravý člověk, rovnají se tudíž náklady výrobní pracovní síly oněm nákladům, jichž po hmotné stránce k existenci člověka jest nutně potřebí. Tedy potřeby existenční, — ovšem v hranicích jisté míry životní dle různých poměrů a obyčejů různé a pružné určují náklady výrobní pracovní síly, určují tudíž v druhé řadě také cenu práce, mzdu. A nyní jest patrno, proč ženská pracovní síla jest menší ceny, než mužská, proč mzda ženy zpravidla jest nižší, než mužova. Poněvadž i existenční potřeby ženy jsou menší než existenční potřeby muže. A že jsou menší, to zakládá se jednak v příčinách fysiologických i obyčejových, ale i hospodářských a populačních. Postavíme-li proti sobě svobodného muže a svobodnou ženu, pak by o menších potřebách ženy mohly býti snad jakési pochybnosti. Ale jinak tomu jest, stojí-li svobodná žena proti muži ženatému, jemuž nepřipadá starosť jen o výživu vlastní osoby, nýbrž o výživu celé rodiny. Zde není žádného poměru mezi existenčními potřebami ženy a muže, zde mzdní požadavky muže budou právem daleko vyšší, než mzdní požadavky ženy. A zde tedy pracovní síla ženy jest a může býti lacinější než pracovní síla mužova a proto podnikatel s hlediska svého soukromého zájmu sáhne raději k lacinějším silám ženským než mužským. A zde jest původ zhoubné soutěže práce ženské mající v zápětí stlačování mzdy vůbec. Tam, kde nabídka sil ženských není zákonem neb obyčejem neb jinými okolnostmi obmezena a kde přesahuje poptávku, budou existenční potřeby ženy určovati výši mzdy a nikoliv existenční potřeby rodiny ženatého dělníka. Co pak zbude tomuto jiného, aby životy rodiny své uhájil, než aby nejen sám za nižší mzdu pracoval, nýbrž aby vedle něho pracovala i jeho žena ba i jeho nezletilé děti, jakmile jen poněkud k práci jsou schopny a aby tak společný výdělek celé rodiny dal dohromady teprvé onu mzdu, které rodina k výživě své potřebuje a kterou jinak bez soutěže ženské práce by byl vydělal sám.

To jest tedy nejdůležitější a nejpovážlivější následek rozšíření působnosti ženské v oboru práce fysické, zejména výroby strojové, že vždy a nutně mzdu dělnickou a tím i životní míru dělnictva stlačuje a že vdanou ženu a nezletilé děti vyhání ze života rodinného do továrny, aby mzda jich byla doplňkem nedostatečné mzdy mužovy.

A vedle této čistě hospodářské stránky má ovšem tovární práce žen a dětí i jiné účinky neblahé. Ona podkopává život rodinný vůbec,

dářské celých tříd společenských, i zde soutěž ženské práce, třeba duševní, vyvolá stinné účinky sociální, třeba netýkaly se třídy dělnické. Rozdíl jest jen zdánlivý, ve skutečnosti následky budou též, jen že ve třídě dělnické vystoupily již ostře a jasně na světlo, kdežto ve třídách středních, kde soutěž ženská daleko ještě nedošla onoho rozšíření, jeví se teprvé ve svých nejasných počátcích.

Nuže co tedy? Má se společnosť postaviti na odpor snahám žen středních tříd, vyloučeným ze života rodinného, po samostatném hospodářském zaopatření? Má jim zabraňovati přístup ku zdrojům vzdělání a ku pramenům výživy, když vlastního svého povolání rodinného nemohou se státi účastny? Jest patrno, že tím by těžká křivda stala se těm, kdo bez své viny vrženy jsou v těžký zápas o chleba, kdo bez toho mezi hospodářsky slabými jsou nejslabšími. Ale jest zřejmo také, že otevřením ženám nových drah životních a nových druhů povolání otázka ženská v plném dosahu svém se nerozřeší. Rozšíření výrobní působnosti žen v oboru povolání liberálních může býti jen prostředkem přechodným a opatrně užívaným. Vlastní rozřešení otázky ženské souvisí však s celou otázkou sociální a může jen postupně s touto dojíti svého vyřízení. Až poměry sociální středních tříd ve společnosti utváří se na tak zdravých základech, aby založení vlastní rodiny nebylo pro značný počet mužů hospodářskou nemožností a až žádná žena nebude hospodářskými poměry nucena nedobrovolně odříci se života rodinného, zmizí i dnešní otázka ženská se všemi svými neblahými důsledky. A tak na konec nelze opakovati než co na začátku bylo pověděno, že otázka ženská jest jen důležitým kusem celé otázky sociální a že ty prostředky, snahy a návrhy, které čelí k smírnému řešení této otázky a které v souboru svém zovou se reformou sociální, jedině také budou sto ženu z víru bojů hospodářských navrátiti opět v klid života rodinného.

Dr. C. Horáček.

Organická theorie v sociologii.

Podává Emil Hoffer. (Pokračování.)

Prvkem společnosti lidské zdá se býti přirozeně člověk. Ale věc zdánlivě nesporná je v pravdě velmi sporná. Jsou všichni lidé, které ve společnosti možno nalézti, skutečně též jejími částmi, jejími elementy? A jsou jen lidé částmi společnosti? Worms na obě otázky přisvědčuje. Jednotě společenské nemůže býti překážkou ani rozdíl plemenný mezi elementy (srv. výše rozlišování společnosti a plemene) ani roztřídění na kasty, jež zdají se společnostmi o sobě. Všichni lidé, kteří žijí vedle sebe, kteří vcházejí v pokojné styky, účastní se trvale života společnosti, který zabírá činnost jejich po všech stránkách, jsou členy téže společnosti národní, třebas rozdíly plemenné, vzdělanostní, majetkové a j. byly jakkoli značné, neboť samo faktum, že žijí společensky, znenáhla odstraňuje přikrosti životních poměrů a zájmů, nerovnost vzdělanostní a misi je znenáhla v nový typ společenský, vyrovnávajíc

různosti plemenné. Vedle členů společnosti národní a to je důsledek jeho názoru o kontinuitě společenského organismu jsou členy společnosti též cizinci, jestliže se v území jejím trvale osadili, po případě i příslušnosti v něm dosáhli, nebo aspoň osvojili si způsob jejího života, o lekli na sebe jejího ducha a povahu, přijali její vášně a předsudky. Ba i ten, kdo žije ve své vlasti, tedy místně snad daleko od území jiné společnosti, je členem jejím, jen když přijme způsob života, její názor světový atd. — Jen lidé však jsou elementy společnosti lidské. Tímto svým kladem odchyluje se Worms podstatně od názorů Spencerova, Lilienfeldova a Schaefflova (v. shora). Tvrdí, že skutečná společnost může existovati jen mezi bytostmi téhož druhu (v zoologickém smyslu). Připouští však, že jisté věci, na př. stroje, hradby, železnice atd. nebo jistá zvířata, zvláště domácí, mohou po případě lidi ve společnosti nahraditi, ale odmítá pro přítomnost, že by byly částmi jejími, nechávaje však otázku tu pro budoucnost nerozřešenu (86—98). Přes to však není důsledný, srovnávaje železnice a cesty s cévami krevními (201).

Rovněž zamítavé stanovisko zaujal Worms proti theorii Tylorově a Tardeově; autorům tem společnost není bytost konkrétní, nýbrž abstraktní, soubor poměrů mezi lidmi. Protože pak, jak to již žádal Comte, prvky musí býti stejnorodé celku, musí jim býti prvkem společnosti nutně abstrakce, poměr mezi jedinci, který sevšeobecněv stává se mravem, obyčejem neboli zřízením (institution). Původ této theorie zdá se mu býti Humeův názor, že myšlenky jsou něco od člověka se odlišujícího, že jsou to bytosti, které mají svou vlastní jsoucnost, a dále učení Spinozovo, že každá myšlenka člověka je neodvislým modem myšlenky božské. Worms naproti tomu dokazuje, že v přítomnosti myšlenky téže duše jsou solidární spíše mezi sebou nežli s podobnými myšlenkami v duších jiných lidí; že nejtěsnější seskupování ideí, které má v zápětí vznik jistého celku se znaky určité individuality, zvláště s vědomím sebe a vůlí žíti pro sebe, je seskupování podle duší. Teprve v budoucnosti snad zvítězí třídění idei založené na podobnosti obsahu jejich, bez ohledu na nositelky jejich, duše individualní a proto zdá se mu theorie ta předčasnou (98—105).

Vyloučiv věci a instituce z prvků společenských, vzdal se tím důležitého měřítka pro určení vnějšího tvaru a trvání společnosti. Protože kontinuita společenského organismu je jiná nežli kontinuita organismu biologického, nelze při něm mluviti o tvaru v tom smyslu jako u organismu biologického, ba správněji lze říci, že nemá ani určitého tvaru ani tvaru jednotného celku. Lze jen udati rozlohu společnosti v prostoru: do délky a do šířky je společnost omezena územím, na němž obývá a ještě tu třeba připočísti členy, kteří žijí dočasně mimo to území v cizině; do výšky určena je nějvyšším obydleným bodem území, aniž však je tento bod všeobecnou hranicí, protože většina lidí bydlí mnohem níže. Zdánlivý nepoměr mezi šířkou a délkou se strany jedné a výškou se strany druhé není Wormsovi podstatným, protože lidé rozšiřujíce území zvyšují také svá obydlí, takže výšky společnosti přibývá poměrně s rozšiřováním jejího povrchu. —

Jde však dále o určení společnosti v čase, neboť společnosti umírají a dějiny je zmírati viděly. Není však správno mysliti, že společnost vymírá s generací, neboť: kde počíná a kde končí generace? Rovněž nesprávné jest mínění, že by společnost dokonávala vždy s koncem století, čemuž zdají se nakloněni historikové literatury líčíce velmi rádi jednotlivá století, jako by měla určitou individualitu, odlišnou od individualit století předchozích i následujících. Společnost podle Wormsa zmírá, jen když přestala býti národem politicky odrůzněným, a ještě události, které činí konec samostatnosti politické, nepotlačují vždy individualitu sociální. Polska, která je mrtva jako stát, stále ještě tvoří společnost (110). Společnost tedy podle Wormsa umírá a přece trvá! Worms zaměnil tu prostě pojmy. Místo společnost měl říci stát, což srovnává se s názorem jeho, že společnost třeba lišiti od státu. Ale pak zůstává analogie neúplná, neboť neudal, jak vymírá společnost.

Elementem společenského organismu, „sociální buňkou" je Wormsovi člověk, jedinec. Není jím rodina, neboť svazek rodinný stává se stále volnějším, rodina ztrácí stále více a více svou původní jednotnost. Hospodářské prostupování (pénétration économique) rodin, nutnost vzcházející pro každého, aby z větší části žil z výrobků cizích a navzájem zase výrobky své druhým na výměnu poskytoval, způsobuje, že jedinec nepracuje již pro sebe a pro své příbuzné, nýbrž pro společnost; jeho úkol není již určován potřebami rodiny, nýbrž schopnostmi, které může uplatniti ve službách potřeby obecnější a tím jeho hospodářská samostatnost naproti rodině se upevnila. Podobně právní jednotnost rodiny náleží minulosti a nenalezme již ani jednotnosti politické (politického přesvědčení) ani rozumové (jednotného názoru světového). Hospodářsky, právně, politicky, morálně jsou mezi rodinou a společností velmi značné rozdíly, ba příkré protivy, kdežto neodvislost jedinců je theoreticky neobmezená a prakticky velmi značná. Podobně odmítá i manželskou dvojici jako element společnosti, vytýkaje jí přílišnou hypothetičnost (113—130)[30]).

Jako jest čtverý způsob sjednocování buněk organických[31]), právě tak i seskupování buněk sociálních rozeznává čtveré: 1. Seskupování embryologické. Potomstvo z téhož páru lidí nebo aspoň

[30]) Barth, l. c. str. 158. praví: Das Element, aus dem die Gesellschaft sich bildet, ist für Worms das Menschenpaar . . . da diese Zweiheit für die Fortpflanzung notwendig ist. Nevím, z čeho tak soudí. Přímo tomu odporuje, co praví Worms: „L'élément dernier, . . . c'est toujours, en définitive, l'homme lui-même." (105). „La théorie qui voit dans le couple humain le vrai élément de la société, sans être inacceptable, s'apuie sur une conception trop hypothétique pour que nous croyions pouvoir l'admettre. Nous persistons à voir dans l'être humain isolé et unisexué la véritable cellule du corps social" (130).

[31]). 1. Seskupování embryologické. Buňka, na počátku samojediná, rozdělí se ve více buněk a tento celek po jisté řadě rozlišení rozdělí se ve tři soustředné listy zárodečné: entoderm, mesoderm a ektoderm, z nichž každý tvoří souvislou hmotu různící se ode druhých tvarem i rozměry buněk ji skládajících. 2. Seskupování topografické. Záhy nastává prostupování těchto hmot a tělo zárodku jeví se rozděleno v segmenty, z nichž v každém nalézti možno elementy všech tří hmot a z nichž každý je jaksi samostatnou bytostí, maje všecky podstatné orgány života, tak že celek zdá se jen sousedností samostatných částí. 3. Seskupování fysiologické. Orgány segmentarní slučují se v bytost celkovou, jednotnou. Buňky sjednocují

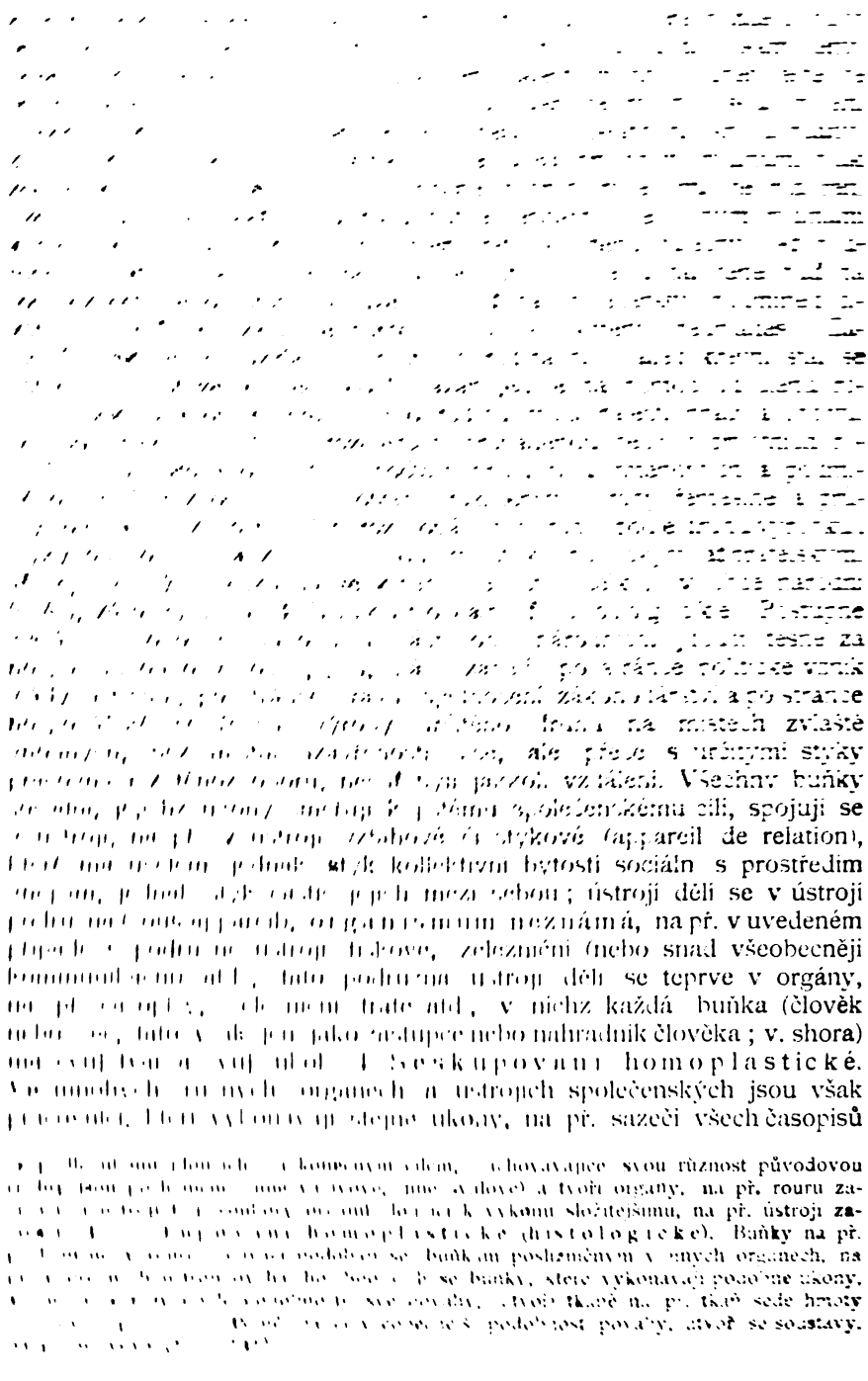

a listů; soubory těchto sociálních buněk řaděných dle podobnosti úkonů jsou tkáně sociální. Tkáně lze spořádati v soustavy podle všeobecnější povahy úkonů jejich, na př. v soustavu těch, kdo pracují rukama, těch kdo pracují duševně. — Anatomie sociální ukazuje, že je jak pro společnosti tak pro organismy jednotný zákon neodvislosti a vzájemné odvislosti elementů (la loi de l'indépendence et de l'interdépendence des élements composants): neodvislosti, protože každý z nich má své určité hranice a složitost vnitřní dosti velikou, odvislosti, ježto jsou poutány ve mnohonásobné skupiny, jež se o ně dělí (141—176).

Worms nerozlišuje tedy jako Spencer vzrůst a strukturu společenského organismu, nýbrž vzrůst počítá ke struktuře, nebo jak říká „grouppement", a sice shrnuje je pod druhý bod, seskupování topografické. Podobně jako Spencer, nerozeznává elementu vzrůstu a elementu struktury: elementem vůbec je mu jedinec. Spencer analogii tří listů zárodečných viděl ve vrstvě válečnické a vládní, ve vrstvě obchodnické a ve vrstvě výrobní a zvláště průmyslnické. Worms myslí, že neprávem, neboť Spencer nehleděl k rozlišení úkonů, které vznikají sloučením a podrobením dvou nebo více skupin prvotních. Sám však k určitému formulování analogie té nedošel, jak později bude ukázáno. — Worms dále není ve své analogii důsledný, podobně, jako již při Schaefflovu třídění jsem to vytkl, rozšiřuje provedení analogie o člen, o němž sám doznává, že analogie při organismu pro něj není. Konečně rozlišování třetího a čtvrtého seskupování je strojené. Vskutku nelze nalézti soustav zúplna homogenních; ani soustava nervová není soustavou v tomto smyslu, neboť je složena ze tkání, jichž složení není totožné.

Týž zákon neodvislosti a vzájemné odvislosti elementů lze sledovati i ve fysiologii sociální. Neodvislost elementů charakterisována je vlastním jejich životem; odvislost životem bytosti celkové a vlivem jejím na individualné existence elementů. Jde však o bližší stanovení poměru elementů k celku. Theorie individualistická, theorie školy národohospodářské zvané orthodoxní nebo liberální praví, že celek a orgány celku mají důvod v udržení života částic: takový je jejich účel, takový však je také jejich původ. Mechanismus, který se utvářel, je dělba práce mezi buňkami sociálními. Důvodem pro rozlišení jejich je jednak zájem jich samých, aby dosáhly větší dokonalosti, věnujíce se jedinému úkonu, jednak zájem druhých, aby úkony, které vykonával nejprve každý sám pro sebe, rozděleny jsouce, byly vykonávány od jednotlivců lépe, dokonaleji ve prospěch všech. Jsou to tedy příčiny individualní, které nutí k rozdělení úsilí a úkonnému rozlišení částic. Proto rozlišení nikdy nebude moci býti dovedeno nad mez užitečnosti pro jedince z něho vycházející. Naproti tomu theorie socialistická, theorie Marxe a jeho stoupenců má za východisko vývoje společenského společnost jako celek, dělba práce má důvod v jevech povýšených nad vůli individualní, v jevech sociálních. Durkheim[32]) udává

[32]) De la division du Travail social. Paris, 1893. II. t. II. chap. Srv. A. Coste, Les Principes d'une Sociologie objective, Paris, 1899.

dvá: 1. rozmnožení členů společnosti, vzrůst populace; 2. vzrůst toho, co jmenuje „moralní hustotou společnosti" (la densité morale de la société) t. j. stupně kohese jejích členů, který je podmíněn sestředěním jedinců, utvořením a vzrůstem měst a rozvojem kommunikací. Rozlišení úkonů mezi členy společnosti nikdy nestalo se v zájmu členů, dělba práce nesloužila nikdy prospěchu dělníků, naopak stlačuje mzdu na míru, která je nezbytna, aby dělník nezemřel hladem, jak to ukázal Lassalle. Worms rád by našel smír mezi těmito theoriemi a vidí možnost jeho v užití Hegelovy dialektické methody. Připouští thesi i antithesi, protože každá z nich vyjadřuje dokonale jen jednu stránku skutečnosti a jedna stránka beze druhé je neúplná — a pak spojiti, sloučiti je v synthesi. Hegel domníval se, že smír protiv může se státi jen v absolutnu; smír ten však vidí Worms se uskutečňovati co chvíli ve světě zjevů, v relativnu, v životě, který není než neustálé smiřování protiv, synthese, která se provádí stále mezi elementy a protivnými popudy — a člověk sám je povolán, aby ji uskutečnil, přiváděje v soulad pomocí svého rozumu a vůle síly protivné. Jedině theorie organická, která člověku ponechává dosti svobody, může vyrovnati protivu mezi theorií smluvní nebo individualistickou (jež stotožňuje po příkladu Fouilléeově) a mezi theorii socialistickou. Vývoj společnosti není libovolný ani osudem předurčený, nýbrž je spontanní. Vývoj bytosti celkové podléhá zákonům, jako jim podléhá organismus; ale zákony ty jsou výsledek vnitřní činnosti jejich elementů a souhlasu (consensus) mezi nimi, který není sice zplna vědomý ani volní, ale jemuž nelze upříti jistý náběh k vědomí a vůli (179—196).

Jako v organismech rozeznávají se všeobecně tři druhy úkonů: úkony výživy, úkony vztahu či styku a úkony rozplozování, právě tak dělí se úkony v organismu společenském. K oběhu krevnímu přirovnává oběh látek výživných ve společnosti, a to jednak výživných v pravém smysle, jednak toho, co jest národním hospodářům „statky". Výživovací proces řídí v organismu soustava nervu soucitného a oběh krvinek zvláště je řízen nervy cévohybnými. V organismu společenském život vegetativný representovaný úkony hospodářskými je rozdílný od života duševního a od života stykového, representovaných úkony intellektualními a politickými. Jako nerv soucitný má ganglia rozdílná od ganglií soustavy mozkomíchové (ač jsou mezi nimi vzájemné vlivy), právě tak „autority" politické a intellektualní jsou různé od „autorit" hospodářských (ačkoli vlivy jejich vzájemné mají velký význam pro celkový život společnosti). Analogon nervů cévohybných jsou v organismu společenském bankéři a jako má organismus biologický centrální regulátor, srdce, má jej i společnost: je to bursa (197—205). — Předběžnou otázkou pro studium úkonů vztahových či stykových je otázka socialního vědomí. Společnost má vědomí sebe, neboť ona existuje, není pouhým výtvorem obraznosti. Člověk nemyslí společnost, nýbrž společnost myslí sebe v člověku. Worms však poznamenává zároveň, že duch této bytosti kollektivní nedospěl tak daleko u vývoji jako duch individuí, ale u vývoji svém stále pokračuje (209—227). Spencer jen ve vládě viděl společenskou soustavu nervovou. Worms však

správněji ukazuje k tomu, že třeba v ni zahrnouti i všechny ty, kdož pracují duchem.

Jako rozruch nervové soustavy individua může míti původ buď z popudu přicházejícího zvenčí, buď z popudu vycházejícího od některého orgánu vnitřního, zvláště je-li porušen, buď z popudu, který přímo vznikl v mozku, právě tak v nervové soustavě společenské popud může přijíti buď zvenčí (na př. vypovězení války) buď od jednotlivé buňky nebo orgánu společenského (na př. při převratech a revolucích) buď od center nervových samých (od vlád). Právě tak je tomu i po duchové stránce společnosti. Worms centry nervovými jmenuje tu „le gouvernement intellectuel", vládu rozumovou; pojem ten však není u něho jasný. Tuším v něm to, co Novikov ve své knize „Les luttes entre les sociétés" nazývá „l'élite sociale", pravě o tom: „Le gouvernement n'a jamais été et ne sera jamais la partie la plus éclairée de la nation. La fonction de la production de la pensée .... appartient à l'élite sociale" (liv. III. chap. VIII. § 8.) (228-232). Touž analogii vidí Worms i při úkonech rozplozování. Společnosti se rozplozují a způsoby jejich rozplozování jsou právě tak různé jako u organismů. Společnosti se rozplozují buď splynutím jako mezi prvky Paramoecium, kde nemožno mezi buňkami splynuvšími ukázati k nějakým rozdílům pohlavním: tak povstal Řím ze živlů latinských, sabinských a etrurských, Anglie ze živlů saských, dánských a normanských; — buď způsobem pohlavním, jako při výboji, kdy vítězný národ, jak Quatrefages [33]) dokazuje, z pravidla je samcem; neboť spojení dvou společností je určováno spojením jednotlivců; pohlaví jedné v poměru jejím k druhé je určováno tedy většinou svých představitelů: jestli-že totiž většina mužů národa vítězného (a to bývá pravidlem) pojme za manželky dcery národa přemoženého, je národ vítězný samcem. Pohlaví není při společnosti nic absolutního, nýbrž něco relativného, jež jest blíže určováno postavením jejich členů při sňatcích smíšených. Ale rozplozování společnosti děje se nejčastěji způsobem nepohlavním, a to dělením nebo pučením. Příkladem dělení může býti Diokletianovo rozdělení říše římské v část západní a východní; příkladem pučení je tvoření se osad, které však do jisté míry znamená krok zpět, neboť možno tam z počátku nalézti stupně kulturní, jež vlast dávno již opustila, nebo zřízení, jež dávno ve vlasti zanikla, jako otroctví nebo peněžité pokuty za zločiny[34]). Avšak záhy vývoj osad jde krokem mnohem rychlejším nežli vývoj vlasti a osady daleko ji předčí. Worms doplnil tedy tímto odstavcem své knihy (233—248) vhodně soustavu Spencerovu, avšak podobně jako Spencer a ostatní organikové zanedbal úplně ono rozplozování, jež jsem dle Bartha nazval duchovým a které se uskutečňuje vychováním.

V následujícím pojednává o původu a rozvoji společností a o třídění jejich. — Jaký je původ života společenského, proč a jak počali lidé žíti ve společnosti? Theorie smluvní je jednou z odpovědí na tuto otázku. Worms míní, že je v ní omyl, protože posuzuje se to, co by

[33]) L'espèce humaine, 10. éd., str. 200.

[34]) Srov. Tarde, Les Transformations du Droit. 2. éd. Paris 1894., chap. IV.

mělo býti, a nikoli to, co jest. Smlouva společenská je mu věcí budoucnosti. Společnost povstala jako organismus. Zda však byla jen jedna či více jich na počátku, je předmětem sporu mezi přívrženci theorie monogenistické a polygenistické. Je jisto, že v nejrannějších dobách ukazují nám dějiny lidstva předvěkého společností více, z nichž některé zřejmě pocházejí z jednot dřívějších, jež se rozdělily. Proč se rozdělily, je přední otázkou. Prvoci se dělí buď pro přebytek nebo nedostatek potravy. Právě proto dělily se také společnosti. Byly-li prostředky životní hojné, rodina se rozmnožila a rozšířila, ale zároveň jednota její zrušena. Naopak, byl-li nedostatek, musila se část vystěhovati, aby si vyhledala jinde živobytí. Avšak záhy dostavuje se sjednocování: styky ať přátelské ať nepřátelské podněcuji snahy po úpravě vzájemného poměru. Tvoří se větší celky založené na zásadě rovnosti, na spolku pro výboj a odboj, tedy do jisté míry na smlouvě; ale smlouva je tu jen odvozeným, nikoli původním způsobem utvoření se společnosti, jak tomu chce theorie smluvní. Sdružování je způsobem původním, lidé narodili se sdruženi právě jako organismy, protože každá bytost konkrétní je složena. Důvody této složitosti nelze na jisto postaviti. Tedy: jednota složitá, dělení a návrat k jednotě vytvořením individualit složitějších jsou tři stavy, jimiž prošly organismy a původní společnosti. — Rozvoj společnosti je výsledek působení tří činitelů: 1. prostředí fysického, 2. jedinců, kteří skládají společnost, a jichž souhrn nazývá prostředím vnitřním, 3. sousedních společností. Činitelé ti však vzájemně působí na sebe a společnost zase na ně. První zjev v rozvoji společnosti je vzrůst její, který je analogický se vzrůstem organismů. Další je utvoření se orgánů, výsledek rozlišení. Jako rozvoj orgánů v organismu podle Prenanta vykazuje čtverý postup hlavní (extension, apposition, segmentation, résorption) tak i rozvoj orgánů společenských. Jiná podobnost jeví se ve příčině proměn, jež tu i tam dějí se většinou velmi pomalu. Dědičnost a mnohdy návraty k minulosti, zjevy atavistické brání rychlým převratům. Tylor ukázal, že ve společnosti kolují jisté přežitky (survivals), hlavně pověry, čehož analogon vidí v zakrsalých orgánech u organismů, jako je na př. šišimka (glans pinealis), která je snad zbytkem oka, které měli druhdy obratlovci na temeni. (Opět jedna nedůslednost: zakrsalé orgány jsou částí organismu, ale přežitky prohlašoval dříve naproti Tylorovi za něco, co není částí společnosti; zde však toho pomíjí). Styky společenské, přátelské nebo nepřátelské mají značný vliv na rozvoj společnosti. Výsledek zápasů skupin určuje se jednak větším počtem členů jejích, jednak jakostnou převahou po stránce rozumové a mravní. Zvláštním pak prostředkem boje je nápodoba, jednak jako cíl vítěze, aby těsněji připoutal přemoženého, jednak jako zbraň účinného odporu proti převaze protivníkově, v čem jeví se stopy společenského mimetismu. Následky zápasů, ať válek zbraní vedených, ať válek hospodářských, ať bojů rozumových přesvědčení mají vždy zhoubné následky pro přemoženého, ale vítězství může míti též příznivý i zhoubný vliv na národ vítězný. Základní typy pokojných styků mezi skupinami společenskými jsou tři: 1. cizopasnost, 2. soustolnost a 3. vzájemnost; Worms přijímá dělení Schaefflovo.

Nejdokonalejší útvar je vzájemnost a k ní rozhodně spěje vývoj společnosti a za její předzvěsti sluší pokládati dočasné politické spolky, ligy dvou nebo více států. Pro všeobecné třídění společnosti není jasného a bezpečného dělidla, všeobecně uznaného. Při nesmírné složitosti společností je velmi nesnadno rozeznati jevy význačné od vedlejších a tak položiti základ k jednotnému třídění. Různé principy třídění dají se rozvrhnouti do dvou skupin: jedny hledí k anatomické stavbě, druhé k fysiologickým úkonům. Worms chce při třídění hleděti k obojímu. Pozorováním stavby anatomické doufá dojíti bezpečnějších údajů a k ní tedy ukazuje v první řadě a chce třídíti společnosti dle stupně složitosti, který odpovídá stupni rozlišení a koordinace jejich částí. Ale jen uvnitř těchto skupin, domnívá se, je možno přihlížeti ku znakům povahy fysiologické, v první řadě k jevům hospodářským, pak rozumovým (náboženství, literatura, vědy) a nejposléze k jevům politickým (251—310). (Pokračování).

Král.

Historická fantasie.

Za tesknych poměrů a v tesknych okolnostech,
když dvůr se jitřil, pikle hryzly zemi,
lid hromobil na náměstích a mostech,
ohavným zpěvem tupě diadémy;
i sochy v průčelích když nabývaly vzmachu,
huk rozechvíval okna barevná,
v skořápce lůžka v roditelském strachu
čekala bolest krásná carevna.
— — A zatím dlažbou vojska táhla kolem,
třepaly parnem bludné signály,
nad domy vzlétše, shasínaly bolem
a nové na svět jdouce plakaly.
A zatím vzhůru z musei a cirků
poslední jiskry plival hněvu dým,
vysoko k nebi, všechen odkaz včírku . . .
Tu noc se zdálo nebe bezmocným!
A zatím luza v trhu kradla šperky,
prelátů komže, vína apothék,
prznila hladké patricijské dcerky,
rostla a pijíc, tiskla žaludek . . .
V těch poměrech vstal ze žhavého lůžka,
kde čekalo se naplnění chvil
a hlídala již stoletá jen služka,
pláč hebounký . . . a král se narodil . . .
. . . By nescházely fanfáry ni tuše,
kdos právě břevnem zpáčil portály,
z třeštivých davů nejkrásnější duše
průlomem tímto jem [illegible].

Ó tyto zvuky, drahocenné dítě,
— do vosku duše první křivý vryp —
chodbičkou žití věrně provodí tě,
v ohlase věčném, vyjice vždy líp. —

* * *

Přeběhly bouře . . . Vyslancové klidu
hold u kolébky kladli povinný,
zas peníz blaha blyštěl v dlani lidu,
chvat ukracoval dělné hodiny.
Zas supěl jícen žroucích pekla hutí,
zámořské kvetly vonné obchody,
milenci snili pevně obejmutí,
selanky vroucné plály u vody . . .
Rostˈ malý král, čas klenul jeho čelo,
bled chloroticky, malounko jsa zdráv . . .
Zda význam jaký nemělo či mělo,
že hračkou byl mu harlekýn a páv,
duchovní radou kněz regule tvrdé,
fatální bázeň boha nezmorná,
zevnějšku cílem obraz máti hrdé
a centrem touhy smylná komorná,
netřeba slabým rozhodovat lidem:
jsou cesty tajné, po nichž duše dá se,
nevíme zdání, kudy na ně přijdem,
nevíme zdání, v jakém dojdem čase.
. . . Rost malý král a astronomům říše
hloubati dáno v jeho osudu . . .
„Neronem zmaru!“, ‚Hanibalem spíše!‘
Řekˈ „vím jen to, že k r á l e m nebudu!“
A plakal tehdáž . . Neznal k vůli čemu,
štkal celým nitrem . . Zase přešel čas,
přestali shýbat něhu svoji k němu,
přestali laskat . . „Nemiluje nás.“
Kord počal nosit, na rtu závoj chmýří,
odložil všecko zření minulé,
sil náhlých nabyl pronést slova štíří
k mnichovi svému tvrdé regule.
Sil nabyl říci: „Urozená máti,
náš pýchy plášť je příliš obnošen,
chci hutníky též, drsné knechty znáti!“
sil nabyl říci: „Chci též tělo žen!“
Ó co tu bylo slzení a mdloby!
Scén mnoho-li a kolik výjevů!
„Dejte mi právo, proraziti hroby;
zalknu se takto ve svém oděvu!“
Vytrhˈ se vzpřímen, navlék městské šaty,
zbrunátněl trochu slasti tušením,

když proklouz hladce sídelnými vraty . .
Pes kosmatý šel pozdaleku s ním.

* * *

Trh prošel rybný, bledna pachem sole,
jsa dehtem špiněn, smýkán sem a tam,
jak herec zbylý v konci smutné role
řek' mezi zuby: „jdu dát srdce vám!"
Tu jedni smáli se a jiní broukli „blázne"!
Byl dehtem špiněn, smýkán tam a sem,
měl vláhu v očích, srdce náhle prázdné,
jen mocná lítost zvedala se v něm.
„Ty blázne", broukli, „zrůdo nezdařená,
zda nevíš střídměj ubít drahý den!?"
Trh všecek čpěl i dálná mořská pěna
a šupin rybích duhovatý hlen.
Nu, šel zas dál . . Jak Hefaistové tmaví
mečíři zřeli z hloubi dílen svých,
ač hluk mu bouřil tupou bolest hlavy,
stavil se skromně s mravem pocestných.
„Bratři" — jim řekl — „obři práce svaté,
můj žehnej pláč vám černé mozoly!"
Měch dohučel, kdos přetrh' ticho klaté:
‚Hé práci hledáš? Dary? Koholi?!'
„Ne práci, dar! Jen lásku pravých duší,
kus jejich vášně, stouplé ze břehů!"
Byl umlčen, smích proklál jeho uši,
zas kola vrhla páky do běhu . . .
— — — — — — — — — — — —
Do chladna vyšel . . Zda i žena zklame?
Poslední strhne květ mých jabloní?
Poslední jasmín hrubým kyjem zláme?
Čím jaro duše potom zavoní? — — — —
Jat ze zadu byl kýmsi na rameni . .
Ryzatý kupliř chabé ruce mnul:
‚Hledáte ženy! Dražších rájů není!
Dost odměny mi, že jsem uhádnul.
Dům báchorný spí v pivoňkovém sadu,
kaštany zříte, hnízdo zšeřelé . . .
Po špičkách jíti na srdce vám kladu,
ať nevzbudí se jeho andělé! . . . .
— — — — — — — — — — —
Šel, přemítaje temné tyto řeči
(andělé — — hnízdo — —) půjde tedy k nim!
Pes kosmatý snad větřil nebezpečí,
pes kosmatý táh' pozdaleku s ním.
V park pivoňkový příval proudil sladký,
kytary zalklé putoval v něm tón,

v kobercích nyly chlípné Asiatky,
zval ňader těžký, blahoplodný zvon.
Než jedna vstala z nich a otevřela ústa,
jak temné růže zkrvácený list,
již závrať vrhla královice pustá
do blažených a proklínaných míst.
— — — — — — — — — — — —
Pohádko! Blaho! Trofej srdce svého,
zbodanou krutě vrhám ve tvůj klín!
Ledovče vzpjatý štěstí pozemského,
dostoupil tebe slepé hroudy syn! . . .
. . . V židovky pažích usnul jako děti,
sen bílé řízy slavný chystal vjezd,
vše chrámy duše počly vyzváněti,
na nebi mřely myriady hvězd . . . . .

* * *

Měl úsvit být . . . Měl Lazar z hrobu vstáti,
vyzáblou rukou po srdci si sáh' — —
„O vše je pryč, kdo srdce mé mi vrátí?"
A ruka po něm pátrá v polosnách.
I vstoupil kuplíř: ‚Měšec váš je dutý!
Lučte se, pane! S bohem na cestu!'
„A srdce mé?" král vzlykne zaleknutý . .
‚Čert pobral vaši cudnou nevěstu!'
— — — — — — — — — — — —
Tma byla v hlavě, dusno, marno vůkol,
jak potácel se slabý ze dveří . .
„Již naplněn je", šeptal, „všechen úkol,
den života se zvolna sešeří."
Psa políbil a kam ho nesly nohy
šel — mázdru v očích — jako somnambul;
blábolil ke psu: „neznal's moje bohy,
pud ohavnější v tobě by se hnul!
Nebyl bys hlídal, nebyl na mne čekal,
nebyl bys věrné oči napínal . ."
Hlas jemu padal, v struhách slz se smekal,
sil klokot živý nějak shasínal.
„Nebyl bys . . nebyl . ." Blížili se k řece,
když teskné mlhy vystoupily z ní,
ohromná řeka ubíhajíc vece:
Ach, nejsi prvý ani poslední!
Zas psa políbil: „Dones, bratře drahý,
ve zlatý palác tajůplnou zvěst,
pohřební výkřik zanes v jejich prahy,
testament hlubin . . . Dokonáno jest! . . ."

Jan Opolský.

DANTE GABRIEL ROSSETTI:

Žena s kartami.

(The Card-Dealer.)

Což nemožno Vám její zrak
jak silné víno pít?
Ač jeho lesk, jak v tónu tón
chce v tichu matně mřít,
on rozvíjí svinutou noc —
zná v poledne hvězd svit!

A kupa zlata vedle ní —
bohatou výhrou as,
bohatstvím sny, jež s magickým
jdou tichem jí kol řas,
a bohat byl by, kdo by moh'
ten zlatý rozplést vlas!

Kol ní teď tanec žádostný
a horký dýše dech.
Tančících noha nepadá
v správnějších úderech,
než její karty na prkno: —
jak srdce tep a vzdech.

A její prsty propouštějí
těch karet tichý svit,
a každý prst když dopadne
je v zablesknutí zřít:
modř, zeleň, červeň krvavou —
oči prstenů třpyt.

S kým hraje? S Tebou, jenž máš rád
těch drahokamů spleť;
se mnou, jenž pátrám v zraku jí;
s každým, ať svat či klet.
A tam, kde spolu hrajeme,
je pustý, divný svět.

Je svět to bez všech zákonů. —
Den — noc jak rozeznat?
Kdo uleh' tu, již nevstane,
spáč musí věčně spat —
Je svět to tmy — jak sama tma
a stínů Smrti stát. — — —

A její karty? S r d c e, jež
vším syto z dávných dob,
c a r r e a u, jež umí nízkosti
Vznešena dodat zdob,
k ř í ž e, by ve tmu pronikly,
p i q u e t, by kopal hrob.

Jaká to hra? Já v té hře s ní
prohrál či vyhrál snad!
S Tebou hrá dosud a tam s tím
nezačla ani hrát.
Však hru svou hraje se vším, nač
kdys paprsk slunce pad! — —

Zříš kartu, kterou hodila —
přišti zná ona jen.
Hru její řeč tvá Život zve,
jenž odliv má co den.
A v j e j í řeči poznáš ji
p a k Smrti pod jménem.

Přeložila *Žofie Pohorecká-Šebková.*

Černé oči.

V zahradní restauraci. Večer. Žlutá plynová světla mdle svití v skleněných koulích. Hlasy, smích, nárazy sbíraných se stolů prázdných sklenic, chvílemi náhlé stišení. Někdy zašumí stromy, ozve se zahrčení vozu někde v ulici; kočka přeběhne po zdi zahrady. —

[illegible]

[illegible] Oh, vyprávěla bych vám pohádku — a [illegible] — — —

[illegible]

Píseň o sokolu.

[illegible] M. Gorkij.

[illegible]

[illegible] tady u břehu, usnulo již nehybně [illegible] světlem luny. Sametově měkké a černé [illegible] nebem a tvrdě spí, odrážejíc v sobě

průhlednou tkaň peřitých oblaků, nehybných a neskrývajících za sebou zlaté květy hvězd.

Zdá se, že nebe pořád níž a níže sklání se nad mořem, chtějíc pochopiti to, o čem šeptají neunavné vlny, ospale se plazíce na břeh.

Hory, porostlé lesy, fantasticky rozkývanými severovýchodním větrem, prudkými vzmachy zdvihly své vrcholky v sinavou prázdnotu nad sebou a suché, hrubé jejich kontury se zaokrouhlily zahaleny teplou a milou mlhou jižní noci. Hory jsou vážně zadumány. S nich spadly na pyšné nazelenalé hřebeny vln černé stíny a přikrývají je, jakoby zastavit chtěly ten jediný pohyb a zahlušit nemlčný plesk vody a vzdechy pěn, — všechny zvuky, které ruší tajemnou tišinu rozlitou kolem zároveň s modrým stříbrem světla měsíce dosud za horskými vrcholky skrytého.

A — ala ach — a — akbar! tiše vzdychá Nadyr-Ragim-Ogly, starý krymský pastýř, vždycky měkce naladěný, vysoký, šedý, spálený jižním sluncem, suchý a moudrý stařík.

Ležím s ním na písku při obrovském balvanu, odervaném od rodné hory jeho, zastřeném stíny, porostlém mechem a takovém smutném, chmurém. Na ten jeho bok, který obrací k moři, vlny naházely bláta a mořských trav; obvěšený jimi balvan zdá se býti připoután k úzkému pískovému pruhu, který odděluje moře od hor. Plamen naší hranice osvěcuje ho se strany, obrácené k horám, plápolá a po starém balvanu, rozřezaném hustou síti hlubokých trhlin, běhají stíny. Zdá se, že myslí i cítí. My s Ragimem vaříme rybí polévku z nalovených právě „býčků" (ryb) a oba jsme v té vyjimečné náladě, kdy vše zdá se přízračným, oduševnělým, dovolujícím proniknout v sebe, kdy na srdci tak čisto, lehko a není jiného přání kromě přání přemýšleti.

A moře lísá se ke břehu a vlny zvučí tak melancholicky přívětivě jakoby prosily za ohřátí při hranici. — Někdy v povšechné harmonii pleskotu slyšet trochu vyšší a takovou žertovně úlisnou notu — to jedna z vln směleji sklouzla k nám. Ragim už přirovnal vlny k ženám a podezíral je z touhy nás obejmout a pocelovat. Leží hrudí na písku, hlavou k moři a zamyšlen hledí v pošmurnou dál, opřev se lokty a položiv hlavu do dlaní. Huňatá beraní čapka sjela mu do týla a od moře vane svěžest na jeho vysoké čelo, celé v mělké vrásky složené. Filosofuje, nestaraje se, jest-li ho poslouchám a nevěnuje mi nejmenší pozornosti, jako by hovořil s mořem.

— „Věrný Bohu člověk přijde do ráje. A který neslouží Bohu ani proroku? Snad je v té pěně . . . A ty stříbrné skvrny na vodě, možná, že to je on . . . kdož to ví?"

Temné, mohutně rozhoupané moře světélkuje, místy objeví se na něm nedbale rozhozené paprsky měsíce. Už vyplul z pozadí kosmatých vrcholků hor a teď zádumčivě lije své světlo na moře, tiše mu vstříc vzdychající.

— Ragime! . . . Vypravuj mi pohádku . . . — prosím stařika.

— Proč? táže se Ragim, neobraceje se ke mně. — Tak! Já mám rád tvé povídky. — Já už ti všechno pověděl . . . Víc nevím . . .

[illegible] Píseň [illegible] — [illegible] já [illegible]
[illegible]

[illegible] a [illegible] se [illegible] a [illegible]

I.

V[illegible] do hor vplazila se Užovka a lehla tam do vlhkého [illegible], s[illegible] se do klubka a [illegible] se na moře.

[illegible] v [illegible] záři slunce a hory zno[illegible] v nebe a vlny [illegible] do kamení.

A [illegible], ve tmě a vodním prachu hnal se potok moři vstříc, p[illegible] kameny.

[illegible] v bílé pěně, šedý a mocný prořezával horu a padal v moře zlostně [illegible].

Najednou do toho úžlabí, kde Užovka se svinula, padl s nebe Sokol s rozbitou hrudí, s krví na peří . . .

S krátkým výkřikem padl na zemi a bil hrudí v bezmocném hněvu o tvrdý kámen . . .

Užovka se lekla, odplazila se spěšně, ale poznala brzy, že života ptákova je na mále . . .

Připlazila se blíže k potlučenému ptáku a zasyčela mu zrovna do očí:

„Co umíráš?"

Ano, umírám! — odvětil Sokol, vzdychnuv z hluboka. Slavně jsem žil! . . . Já vím, co je štěstí! . . . Bil jsem se chrabře! . . . Viděl jsem nebe . . . Ty ho nespatříš tak z blízka! Eh, tys' chudinka!"

Nu a co nebe? — prázdné místo . . . Jak mohu tam se doplazit? Mně je tady překrásné — teplo i vlhko je tu!"

Tak Užovka odpověděla volnému ptáku a zasmála se v duchu jeho třeštění.

A tak si pomyslila: „Lítej nebo lez, konec je známý: všechno v zemi se složí, vše prachem bude . . ."

Ale smělý Sokol najednou se vymrštil, přivstal poněkud a úžlabinu očima přelétl.

Šedými skalami voda crčela a bylo dusno v temné úžlabině a páchlo hnilobou.

I křikl Sokol s úzkostí a bolem sebrav všechny své síly:

O kdybych mohl jenom jednou v oblohu se vznést! . . . Nepřítele přitiskl bych . . . k ranám prsou a . . . zalknul by se mojí krví! . . O štěstí bitvy!"

A Užovka si pomyslila: musí být v nebi opravdu příjemné žíti, když tak si po něm stýská! . . ."

A poradila volnému ptáku: „Ale dotáhni se na kraj úžlabiny a vrhni se dolu."

Snad se ti křídla zvednou a požiješ ještě trochu ve svém živlu.

I zachvěl se Sokol a slabě křiknuv, hnul se k úrvě sklouzaje paraty po slizké skále.

A popošel, roztáhl křídla, vzdychnul z plné hrudi, mžiknul očima a skácel se dolů.

A jako kámen sjížděje po skalách padal rychle, lámaje křídla, ztráceje peří . . .

Vlna potoka ho schvátila a omyvši krev zabalila ho v pěnu, unášela v moře.

A vlny mořské se smutným řevem o balvany se rozbíjely . . . A trupu ptáka vidět nebylo v mořském prostranství . . .

II.

V úžlabině ležíc Užovka dlouho přemýšlela o smrti ptákově, o touze k nebi.

A tu podívala se v tu dálku, která věčně láská oči přeludem o štěstí.

A co viděl, umrlý Sokol v té pustině bez konce i začátku? Proč takoví jako on umírajíce zarmucují duši svou láskou k letu v nebesa? Co je jim tam jasným? A vždyť já bych se to všechno mohla dovědět vzlétnuvši k nebi třebas ne na dlouho.

Řekla a — udělala. Do kolečka se stočila, vymrštila se do vzduchu a jako tenká stužka na slunci zabliskla.

Rozený plaz — létat nemůže! . . Zapomenuvši na to padla na kámen, ale nezabila se a rozesmála se . . .

Tak vida v čem půvab letu v nebesa! V padání! Směšní ptáci! Neznajíce země, po něm touží, ženou se vysoko v nebe a hledají život v znojné pustině. Tam je než pusto. Tam je mnoho světla, ale není tam potravy a není opory živému tělu. K čemu pak hrdost? K čemu výčitky? Proto, aby jimi zakryli šílenost svých přání a stajili za nimi svou neschopnost pro skutky života? Směšní ptáci! . . . Ale teď už mě neoklamou více jejich řeči! Znám všechno sama! Já — jsem viděla nebe . . . Vzlétla jsem v ně, změřila je, poznala padání, ale nerozbila jsem se, nýbrž jen tím pevněji v sebe věřím. Ať si ti, kteří zemi milovati nemohou, klamně žijí . : . Já znám pravdu. A jejich hlasům já nevěřím. Zemský tvor — na zemi žiju."

A svinula se v klubko na kameně sama sebou se pyšníc.

Zářilo moře celé v jasném světle a strašně vlny o břehy se rozrážely.

Ve lví jejich řev hřměla píseň o hrdém ptáku, chvěly se skály od jejich úderů, chvělo se nebe hroznou písní:

Šílenství chrabrých pějeme slávu!"

„Šílenství chrabrých — toť moudrost žití! Ó smělý Sokole! V boji s nepřáteli jsi prolil svoji krev . . . Ale přijde čas a kapky horké tvojí krve jako jiskry vzplanou ve mraku života a mnoho smělých srdcí zahoří šílenou touhou po svobodě, světlu!"

Ať jsi umřel! . . . Ale v písni smělých a silných duchem ty budeš vždy živým příkladem, pyšným vyzváním k svobodě, k světlu; Šílenství chrabrých zpíváme píseň"! . . .

*

. . . Mlčí opálová dálka moře, melancholicky pleskají vlny do písku a já mlčím, hledě na Ragima, který dopověděl moři píseň o Sokolu. Na vodě pořád přibývá stříbrných skvrn od měsíčných paprsků . . . Náš kotlík tiše kypí . . .

Jedna z vln hravě vkutálí se na břeh a vyzývavě šumíc sklouzne k Ragimově hlavě.

— Kam jdeš? — Pša! — máchne po ní Ragim rukou a ona pokorně skutálí se zpět v moře.

Není mi ani dost málo směšným ani hrozným rozmar Ragima, který oduševňuje vlny. Všechno kolem hledí ku podivu živě, měkce, přívětivě. Moře tak úctyhodně klidné a cítíš, že v svěžím dechu jeho na hory, dosud nevystydlé z denní znoje, skryto mnoho mohutné, zdržené síly. Na temně siném nebi zlatými květy hvězd napsáno cosi slavného, duši okouzlujícího, zakalujícího rozum sladkým očekáváním jakéhosi zjevení.

Všechno dřímá, ale dřímá s napjatou pozorností a zdá se, že hned v následující vteřině všechno se otřese a zazvučí v umělé harmonii nevysvětlitelně sladkých zvuků. Tyto zvuky budou vyprávěti o tajích Všehomíra, rozumu je objasní a potom ho zhasí jako přízračný ohýnek a uvlekou s sebou duši vysoko v temně sinè bezdno, odkud jí budou třepotavé květy, hvězd také zvučet vstříc divnou hudbou zjevení . .

Přeložil: *Ed. M. Čmunt.*

Jan Rapp,

c. k. dvorní rada, rytíř řádu Leopoldova a c. k. vrchní státní navladní ve výslužbě. Příspěvek k dějinám rakouské judikatury. Z paměti českého publicisty.

Napsal J. Arbes. (Pokrač.)

Přede vším ovšem jsem se pokusil o logické rozcupování obžaloby. „Státní žalobník“, pravil jsem, „vyňal z článku několik vět, postavil je podle sebe a řekl: V tom je obsažen zločin“. Po té jsem vytknul, že státní žalobník vložil si do obžaloby celou řadu výroků, jichž inkriminovaný článek neobsahuje a doložil: „Z toho jest patrno, jak chatrné jsou důvody žaloby. Státní žalobník učinil si práci velmi pohodlnou, by dokázati mohl, že v článku obsažena jest povaha zločinu. On sobě totiž článek upravil tak, jak ho pro svůj účel potřeboval. Potom ovšem nepopuzoval proti státní správě ten, kdo článek psal nebo do tisku dal, nýbrž ten, kdo článek tak překroutil, aby se zdálo, že se jím popuzovalo. A to nebyl ani spisovatel, ani redaktor, nýbrž státní žalobník sám“.

Vzorně vyškolený žalobník Rapp však ve své replice ani na jedinou moji výtku nereagoval, jako činíval, když mu bylo intervenovati před c. k. soudci. Z té příčiny jsem na to upozornil i v závěrečné své řeči, řka: „Z toho, co jsme byli od státního zástupce slyšeli, vysvítá, že opustil půdu obžaloby; neboť na žádnou výtku, z mé strany učiněnou, neodpověděl. Než na jak slabých nohou obžaloba stojí, jest patrno již z toho, že veřejný žalobník musil do článku sám vkládati

myšlénky a obraty, kterýchž v článku není a že si musil pomáhati mimořádnými prostředky, by obžaloba zdála se býti aspoň na oko opodstatněna. Na to a vše další státní žalobce Rapp ani nedutal.

Stál opřen o svůj dřevěný pult na stole, se zrakem upřeným před sebe a naslouchal, jak se zdálo, s obvyklým svým klidem mému hájení se, jež po chvíli vyznělo v tato slova: „Tážu se státního žalobníka, ví-li, že v Praze již po delší čas vycházejí dva politické listy zcela protizákonně — bez kolku? Každý o nich ví, že vycházejí, toliko státní návladnictvo nevšimlo si protizákonného vycházení „Pražského Denníku“ a „Prager Abendblattu“. Avšak já přítomného státního žalobníka vyzývám veřejně před slavnou porotou a slavným soudem, že musí proti oběma listům zakročiti a dodávám, že dokad se tak nestane, bude musit každý za to míti, že státní zastupitelstvo chová se strannicky a že stranickosti svou popuzuje k nenávisti proti vládě a k opovrhování ji . . . .“

O těchto mých slovech jevila tmavě karmínová tvář. Rappova poprvé a bezpochyby naposled, co jako státní žalobník intervenoval, prudké hnutí mysli. Tvář jeho ovšem nemohla zrudnouti více nežli již byla; ale číhavě pichlavé oči jeho koulely pod hustým, kudrnatým obočím skoro přišerně po několik minut. Než i na toto důrazné vyzvání mé muž ten ani nedutnul, a výsledek procesu byl, že jsem byl uznán jednohlasně za nevinna.

A jako si byl Rapp v prvním mém procesu zapamatoval můj výrok o resultující přírodních sil, zapamatoval jsem si i já episodu, kdy jsem jej veřejně před soudem a porotou vyzval, aby zakročil proti nezákonitosti všemu světu známé.

Krátce před novou tiskovou při a sice dne 12. prosince 1869 napsal a otisknul jsem totiž o Rappovi následující notici: „V první naší tiskové při před porotou v nové saisoně porotní, která se bude odbývati dne 20. t. m., celebrovati bude, jak oba vládní listy pražské sděluji, jako veřejný žalobník z tiskových procesů českých listů známý p. Rapp, kterýž, ač již dosti stár, teprve před nedávnem za své obzvláštní „zásluhy“, jež si byl v persekuci žurnalistiky české vydobil, ze substituta státního zástupce povýšen byl za skutečného c. k. státního návladního. Jest to týž veřejný žalobník, kteréhož v druhé naší při před porotou redaktor J. Arbes před c. k. soudem a pány porotci veřejně vyzval, aby zakročil proti „Pražskému Denníku“ vycházejícímu v Praze bez kolku. Pan Rapp byl sice veřejně vyzván a slavný c. k. soud vyzvání to slyšel; avšak „Pražský Denník“ vychází po dnes bez kolku.

A takový c. k. státní žalobník neostýchá se opět veřejně vystoupiti před soud, porotce a obecenstvo, takové individuum, jehož povinnosti jest bdíti nad tím, aby se nedělo nic proti zákonu, neostýchá se znovu vystoupiti jako veřejný žalobník?! Kdož medle podkopává u nás autoritu c. k. úřadův? Nejsou-liž to sami takoví c. k. veřejní žalobníci jako Rapp, kteří šlapou zákon nohama a potom před soudem s napjetím veškerých svých sil chtějí dokazovati, že oni jsou čistí a jiní trestuhodní? Věru, tento způsob jest nejlepší, aby se svět dověděl, na čí straně jest pravda a právo.“

Nově jmenovaný státní návladní Rapp spolknul však i tuto trpkou pilulku a ani nedutnul. A vůbec také ani mocí úřadu svého nižádným způsobem nezakročil.

V tu dobu nebylo totiž ještě tak zvané „objektivní řízení" praktikováno v ten způsob jako za našich dob, aby mohl býti tiskopis z rozkazu státního návladnictva zabaven a o trestnosti obsahu aby rozhodli c. k. soudcové a nikoli porota. A zažalovati redaktora před porotou, toho se c. k. státní návladnictvo již pro očividnou a všemu světu známou nezákonnost vycházení „Pražského Denníku" bez kolku — neodvážilo. Obžalovaný by byl nastoupil důkaz pravdy, porota by byla najisto vyřkla: „Nevinnen!" a státní zástupce byl by právě tam, kde byl před procesem, leda že by byl musil před porotou vyslechnouti ještě tak mnohé slovo — nemilé . . .

K závěrečnému líčení, jež bylo ze dne 20. prosince 1869 odročeno ke dni 17. ledna 1870, dostavil se však státní návladní Rapp s obvyklou grandezzou jako žalobník přece. Tentokráte nešlo o žádný zásadní zločin politický, kterým by bývala dotknuta vláda nebo její organové, nýbrž o referát ze soudní síně v Chrudimi, jejž byl listu našemu zaslal Karel Adámek (nyní přísedící zemského výboru, zemský a říšský poslanec), kterýmž po náhledu státního návladnictva haněním a posmíváním svědků v onom přelíčení vyslechnutých, spáchán přečin proti veřejnému pokoji a řádu dle § 300. tr. z. V chrudimském procesu byl totiž obžalován jistý občan Antonín Čihák pro urážku ministra Giskry, kterouž prý spáchal v restauraci jakýmsi výrokem, a proti němuž svědčilo několik osob a sice c. k. kancelista v Chotěboři (dříve v Hlinsku) Arnošt Holovský, bývalý kupec v Hlinsku Ferdinand Březina, žid Marcus Fleischer a c. k. poštmistr Robert Dřevikovský. Ježto pisatel referátu jako muž naprosto věrohodný nenapsal ani slůvka nepravdy, rozhodnul jsem se v přelíčení nastoupiti důkaz pravdy. Z té příčiny podal jsem před přelíčením c. k. tiskovému soudu přiměřeně odůvodněnou žádost za obeslání výše zejména uvedených svědků, abych mohl před očima soudního dvora a porotců provésti naprosto přesvědčující důkaz, že vše, cožkoli jest v referatu ze soudní síně v Chrudimi o svědcích těch uvedeno, není nežli nepopíratelná pravda. Tiskový soud však žádost moji zamítnul stručným odůvodněním, že prý „dle předmětu obžaloby nerozhoduje o činu trestním důkaz pravdy, kterýž chci provésti". A na tomto rozhodnutí soudu založil jsem svou obranu před porotou.

Především podrobil jsem opět Rappovu žalobu logické analysi. „Dle mého zdání", pravil jsem, „jest to vše možné, jenom ne řádně odůvodněna obžaloba. Vizme, jak je sdělána! Skládá se z úvodu — 15 krátkých řádků — pak z několika úryvků z referátu vytržených a podle sebe postavených a posléze ze sedmiřádkového zakončení, v kterémž se praví, že pisatel referátu připisuje svědkům rozličné hanlivé, dílem morální, dílem intelectuelní vady a tvrdí, že prý svědkové ti namnoze jen ze zisku ku svědectví byli se propůjčili. Taková jest obžaloba! Kde však, prosím, je v ní nějaký důvod, kde nějaký dukaz? Ano, kde je v ní jen stín důvodu, jen stín důkazu? Státní zástupce praví a k tomu ještě bez důvodův, že svědkům připisují se

rozličné hanlivé vady; avšak ani slovem nesnaží se dokázati, jaké vady a jakým způsobem se jim připisují. Z té příčiny velice lituji, že jsem byl panem předsedou vyzván já, bych se zodpovídal; neboť v přítomném případu měl býti vyzván státní návladní, aby moji vinu dokázal neb aspoň obžalobu motivoval. Jelikož však tak neučinil, mohu se zatím obmeziti jen na několik slov. Tvrdím totiž — právě tak jako státní zástupce pouze tvrdí — že vše v referátu od začátku až po konec jest ryzá pravda. A pravda, byť sebe pevnější a tomu kterému člověku sebe nemilejší, nemůže býti nikdy soudně po právu stihaná, tím méně aby byl někdo pro pravdu po právu odsouzen . . . Já chtěl sice důkaz pravdy provésti. Chtěl jsem totiž celou řadou svědků dokázati, že vše, co jest v inkriminovaném referátu obsaženo, je ryzá pravda. Chtěl jsem dokázati, že vlastnosti svědků, jež veřejný žalobník v obžalobě nazývá hanlivými, nejsou osobám těm pouze připsány, nýbrž že osoby ony vlastnosti tyto skutečně mají. Avšak slavný c. k. zemský co tiskový soud žádost moji za předvolání svědků zamítnul, poněvadž prý „dle předmětu obžaloby nerozhoduje o činu trestní důkaz pravdy, který chci provésti". Lituji, že byla tato moje žádost zamítnuta; neboť tím mi byly slavným c. k. zemským jednak tiskovým soudem, abych tak řekl, ruce morálně svázány a nyní pan předseda mne vyzývá: „Braň se! Udeř morálně státního zástupce!" Na štěstí plyne konsekventně z usnesení tiskového soudu jiná, důležitá a pro mne, kterýž se brániti nemohu, přímo neocenitelná logická konkluze. Slavný c. k. tiskový soud totiž uznal, že provedení důkazu pravdy s mé strany není zde na místě t. j. jinými slovy: že nemohu dokázati pravdu já, nýbrž že opak pravdy t. j. lživost veškerých udání v referátě má dokázati pan státní zástupce. Na veřejném žalobníkovi tedy jest, aby o tom všem provedl nyní před slavným soudem a pány porotci nezvratný důkaz . . . Pan státní zástupce tedy musí dokázati, pravím dokázati a nikoli pouze tvrditi: O panu Arnoštu Holovském: že není c. k. kancelistou chotěbořským, že není nadšen duchem úřadním, že nebyl o procesu oděn v kabát úřadní, že při výslechu „nebavil", že nepřišel do ohně a nebyl resolutní, že nehodlá se odebrati do Prahy a že mu zde nekyne širší a uznalejší obor působnosti, že mu negratulujeme ku kariéře a nelitujeme Chotěboř; ano pan státní návladní musí dokázati, že se pan Holovský nevyzná ve svém úřadě a že o něm častěji neuslyšíme. Dokáže-li vše, co jsem byl uvedl, jsem vinen přečinem za vinu mi kladeným.

Hned po druhé nebo třetí větě zazněl z četně shromážděného obecenstva tlumený smích, jenž v průběhu dalších mých slov vyzněl několikráte ve smích tak řechtavý, že předseda byl nucen nejen napomínati k tichu, nýbrž pohrozil i vyklizením.

Já však jsem se nyní obrátil přímo k státnímu návladnímu Rappovi řka: Nuže, pane veřejný žalobníku, dokažte nyní před slavným soudem a pány porotci i o druhém svědkovi Otakaru Březinovi: že neudal řeč Čihákovu četníkům, že není „bývalý" obchodník, že nenáleží v řady mužů, jichž vážnost na centy se měří, že nevystupoval s okázalou hrdostí, která by se též drzostí nazvati mohla, že nelikvidoval později

25 zl. úírat, že neslevil na domluvu z „loyalnosti“ 15 zl. a nevzal 10 zl. Nuže, pane státní návladní,“ opakoval jsem, „dokažte vše to slovo za slovem a dokažte i o Marku Fleischerovi: že není žid, že není „menschenhaarhändler“, že není „mehr deutsch als böhmisch.“ Ano, pane státní zástupce, jen račte laskavě provésti důkaz i o posledním svědkovi Robertu Dřevikovském: že není odstín Březinův, že nevyniká „vážností“ a délkou navoskovaných vousů, že nebylo vidět, že si dodal kuráže, že bychom neradi zvěděli, mnoho-li c. k. poštmistrů se mu vyrovná . . . Ano, pane státní návladní — vy musíte dokázati, že Dřevikovský vynalezl prach a nevynalezl-li ho, že to není žádná škoda; ano — vy musíte nyní dokázati i to, že hlínečtí svědkové netěšili se již před soudem velké pozornosti, že Dřevikovský neměl „velkou radost z ‚vydělaných‘ 17 zlatých a že se tím veřejně nechlubil“.

Jak již připomenuto, přítomné obecenstvo propukalo každou chvíli v smích a ponurá porotní síň zdála se býti proměněna v divadlo, v němž provozuje se nějaká fraška.

Státní zástupce Rapp stál po celou tu dobu za svým pokaňkaným pultem s obvyklým klidem a jenom čihavě pichlavé oči jeho zakroužily někdy po soudní síni. — S jakým pocitem a s jakou nadějí na vítězství jest lhostejno . . .

Na skončeném průvodním řízení uděleno mu opět slovo k závěrečné řeči a konečným návrhům. Řeč jeho nebyla však potomstvu zachována. Jakého rázu byla, vysvítá aspoň přibližně z úryvků mé repliky.

„Vyslovuji“, pravil jsem, „opět svou lítost, že jsem byl panem předsedou vyzván já, bych se hájil a nikoli státní žalobník, aby svou žalobu odůvodnil. Slyšeli jste, páni porotci, jak žalobu svou „odůvodnil.“ Jsem jist, že každý nepředpojatý člověk bude téhož náhledu jako já, že slova státního žalobníka byla pouhá slova a nic více, a že vše, co byl pronesl, bylo pouhé tvrzení beze všeho důkazu. Státní zástupce p. Rapp totiž vůbec žádného důkazu se neodvážil. Já důkazu toho neprovedl proto, poněvadž mi v tom bylo c. k. tiskovým soudem zabráněno, státní žalobník pak — kterémuž to bylo tímže usnesením soudním za povinnost uloženo — nejspíše proto, že vůbec nechtěl nebo nemohl. Máte tedy, páni porotci, rozhodnouti o dvou tvrzeních. O mém, jež jsem chtěl doložiti a dokázati, ale nesměl jsem — a o tvrzení státního návladního, kterýž byl tiskovým soudem indirektně a mnou zde přímo a veřejně k provedení opáčného důkazu vyzván, tvrzení svého dokázati nechce.

Výsledek procesu, kterýmž se nejen přítomné obecenstvo, ale dojista i porotci pobavili, byl, jak za takových okolností ani jinak býti nemůže, zcela přirozený. Byltě jsem jednohlasně uznán za nevinna.

*

Státní návladní Rapp však, obzvláště od té doby, co byl povýšen, nebyl mužem, kterýž by přes bezmèrně jednotvárné intervence o přeličeních a fádní své obžaloby skládal po verdiktu první instance ruce v klín. A tak pokusil se i tentokráte o zvrácení osvobozujícího výroku porotního podáním zmateční stížnosti k nejvyššímu soudu,

kterouž byl již v průběhu líčení pře, tuším, dvakrát ohlásil a na jejíž vypracování a juridické odůvodnění dal si dojista nemalou práci již z té příčiny, že to byla vůbec první zmateční stížnost v porotním soudu, která z úřadních místností pražského státního návladnictva putovala do Vídně k nejvyššímu soudnímu dvoru.

Za nedlouho, a sice dne 8. února 1870 byl jsem konečně donucen nastoupiti trest čtyřměsíčního těžkého žaláře, k němuž jsem byl k intervenci státního žalobníka Rappa pro článek „Z boží milosti a z vůle národa" — vrchním a nejvyšším soudem odsouzen. A přes to vše, že přihlásil se spisovatel článku toho a žádal, aby byl před soud postaven on a já po případě, kdyby byl odsouzen on pro zločin, uznán byl jako odpovědný redaktor pro přečin zanedbání povinné péče. Slavný tiskový soud vzal sice oznámení to a přihlášení se vlastního zločince na úřední vědomí; ale nového vyšetřování a přelíčení nenařídil. Tak se stalo, že já, kterýž jsem inkriminovaného článku, obsahujícího po názorech c. k. vrchního a nejvyššího soudu zločin rušení veřejného pokoje nenapsal, a také do tisku nedal, civěl jsem v kriminále, kdežto dobrovolně se přihlásivší vinník a zločinec těšil se a těší se do dnes svobodě jako nejnevinnější holoubátko. V rakouské a snad i světové judikatuře bezpochyby ojedinělý tento soudní případ mohl mne sice a může mne do dnes subjektivně hnésti, jak mi libo; ale tehdá slavný soud nařídil, ano dal mne i do trestu „předvésti". Nezbylo mi, nežli se s resignací oddati nezbytnosti a v nevlídné celi novoměstské trestnice baviti se aspoň občas také sladkými a svrchovaně příjemnými vzpomínkami na státního návladního Rappa, kterýž mi byl svou intervencí dočasný tento asyl opatřil.

Bylo nás ve vazbě několik v celách na jedné chodbě a bavívali jsme se, jak za takových okolností vůbec možno. Já hlavně také dlouhou řadou soudních přípisů a rozhodnutí, jež mi dodávány i na dále přímo do žaláře. V první polovině dubna dodáno mi rozhodnutí nejvyššího soudu, že přijal ohlášení dvou zmatečních stížností v mých porotních soudech a ustanovil veřejná řízení před nejvyšším soudním dvorem ve Vídni ku dni 22. a 28. dubna. Bez odkladu dal jsem listiny ty zaslati právnímu svému příteli, dru Antonínu Čížkovi, jenž mne byl v oněch dvou porotních soudech hájil, se žádostí, aby, uzná-li za vhodné a nutné, dojel do Vídně a záležitost vyřídil.

Druhého nebo třetího dne dal si mne dr. Čížek vyvolati z celi k radovi, jenž byl jednomu z těchto dvou soudů předsedal. „Musíte jeti do Vídně!" oslovil mne. „Já? Co bych tam dělal? Vždyť jde pouze o spor paragrafový a nikoli o záležitost politickou. Jako neprávník jsem tam zcela zbytečný." — „Pravda", připomíná dr. Čížek. „Ale máte dlít ve vazbě zde, projeďte se po dráze do Vídně a zpět a obeznamte se i s poměry kriminálu vídeňského". — „Dobře, pojedu tedy . . ." — „Ale budete tam musit mluvit německy". — „Německy? Já?" namítnul jsem. „Vždyť já německy neumím". — „Ah! Jak pak byste neuměl!?" — „Nu, ovšem že umím . . . Ale já už skoro po deset roků s nikým po německu nepromluvil. Neumím tedy německy tak, abych mohl po německu produkovati před nejvyšším soudem." —

„Jednací řeč nejvyššího soudu však je dle statutu z roku 1850 němčina", připomenul dr. Čížek. — „Budiž! Ale co je, prosím vás, nám Čechům do toho? Já tedy do Vídně pojedu; ale před nejvyšším soudem jinak nepromluvím nežli česky." —

Dr. Čížek na malou chvíli se zamyslil, načež s uspokojením vyhrkl: „Ano, máte pravdu. Pojedeme do Vídně a budeme žádat, aby bylo řízení před nejvyšším soudem provedeno v jazyku českém." Po té jsme se rozloučili. Já byl opět odveden do své cely a učinil příslušná opatření k náštěvě Vídně. Dne 19. dubna časně z rána byl jsem pod ochranou soudního zřízence v civilních šatech (z Kunštátu) dopraven na nádraží rakousko-uherské dráhy. Večer dorazili jsme do Vídně — —

Vše další pomíjím mlčením a zmiňuji se jen o památném řízení před nejvyšším soudem, kde se dne 22. dubna odehrála scéna, o jakéž se kruhům nejvyššího soudního tribunálu do té doby ani nesnilo.

Když jsem byl před desátou hodinou dopoledne z vídeňského kriminálu v průvodu tamnějšího zřízence dopraven do soudní síně nejvyššího soudu, byl již dr. Čížek a hojně obecenstva přítomen. Chvíli jsme se bavili. V tom začaly bíti hodiny. V témž okamžiku, když odbila desátá, rozlétly se postranní dvéře za dlouhým, zeleným suknem potaženým stolem a s důstojným chvatem vyhrnulo se před stůl sedm starých a obstarožných pánů v nejelegantnějších úborech, s bílými kravatami na krkách a takovými též rukavičkami na rukou. A dříve ještě, než-li se postavili za stolem do řady, ozval se prostřední z nich, muž to asi šedesátiletý, imposantní postavy a tváře, (o němž jsem později zvěděl, že to rozený Moravan, předseda soudního dvoru, rytíř Wittmann) senorním hlasem po německu: „Je někdo se strany obžalovaného zde?"

„Ano — já!" ozval jsem se po česku.

„Kdo jste a jak se jmenujete?" optal se předseda německy.

„Dříve nežli budu odpovídati," odtušil jsem česky, „prosím, aby dnešní řízení vedeno bylo v jazyku českém."

„To nemůže být" — předseda na to německy „to nemůže naprosto být. Podle statutu nejvyššího soud. dvoru ze dne 7. srpna 1850 jest jednací řeč nejvyššího soudu jedině n ě m č i n a. Do plaidování v jiném jazyku nemůžeme se naprosto spustiti. Budete tudíž tak laskav a přednesete své námitky v jazyku německém."

„Lituji, pane předsedo," replikoval jsem opět česky, „že tak učiniti nemohu. Jsem Čech a podle zřejmého znění základních zákonů státních mám právo žádati, aby bylo se mnou před soudem jednáno v mé mateřštině. Z té příčiny dovoluji si žádost svou opakovati a prosím, aby dnešní řízení vedeno bylo v jazyku českém."

„Já však již podotknul," ozval se předseda německy, „že jednací řeč nejvyššího soudu jest němčina a proto zde bude jednáno v jazyku německém."

„V tom případu," já na to opět česky, „a hlavně proto, že záležitost ta jest výhradně juridická, přenechávám zatím slovo právnímu svému zástupci."

Po té vstal dr. Čížek a po stručném odůvodnění opakoval žádost, aby bylo řízení provedeno v jazyku českém, po třetí. Předseda začal

v lámané češtině odpírat, pak zase po německu a pohrozil dru. Čížkovi odejmutím slova. Dr. Čížek protestoval — několik soudců současně vykřiklo německy: „Co pak je nám zde do češtiny?!“ — Dr. Čížek však stále se dovolával práva, až předseda v prudké kontroversi pronesl slova: „Radottiren sie nicht!“ (Nechte toho žvanění!) Žádám vás, abyste přestal. Sedněte si! Dr. Čížek slovní půtkou rozčilen, sklesl na stolici vedle mne. Nahnuv se k němu, pravil jsem polohlasitě: „Doktore! Vždyť my tu nemusíme být! Pojďme odtud!“ Dr. Čížek prudce se vztyčiv ohlásil: „Jelikož tu slavný soude nemusíme být — odcházíme.“ Na to jsme sebrali svá akta a uklonivše se před soudem vzdálili jsme se dříve, nežli byli soudcové zaujali za stolem svá místa. Rappova zmateční stížnost vyřízena pak v nepřítomnosti interesentův. Rapp zasazoval se ve své stížnosti o zrušení rozsudku porotního soudu z dvou důvodů a sice I. že nebyli svědkové, za jichž předvolání byl žádal, vzati do přísahy a za II. že soudním dvorem nebyly porotcům dány otázky v ten způsob, jak prvý zákon předpisuje. Než sám státní prokurator v důmyslné juridické řeči dovodil, že námitky pražského státního návladnictví, (recte Rappovy) jsou naprosto bezdůvodny a navrhnul, aby zmateční stížnost v obou směrech byla zamítnuta. Nejvyšší soud k návrhu tomu přistoupil a Rappovu stížnost zavrhl jako juridicky neodůvodněnou. V důvodech rozsudku výslovně připomenuto, že státní návladnictvo (rozuměj Rapp) neuvedl žádných důvodů, že by byl některý svědek věděl o okolnostech, které by mé vině nasvědčovaly a že i druhá námitka jest bezdůvodna, nebo jinými slovy: že jest státní návladnictví (rozuměj Rapp) na omylu, když se domnívá, že dodatečné otázky porotcům smějí býti kladeny jen potud, pokud se týkají viny, poněvadž otázky ty mohou se vztahovati i k věcem, které trestnost vylučují.

Tak smutně skončila prvá výprava zmateční stížnosti z péra Rappova k nejvyššímu soudu.

O druhé vůbec již nejednáno, poněvadž dne 24. dubna prohlášena amnestie a já propuštěn na svobodu a veškeré další stíhání pro delikty tiskové zastaveno.

Případ ten projednáván krátce po pádu ministerstva dra. Herbsta a dra. Giskry, kteří se s otěžemi vlády rozloučili dne 4. dubna, načež předsedou ministerstva jmenován hrabě Potocki a ministrem spravedlnosti stal se dvorní rada rytíř Tschabuschnigg, kterýž navrhl také udělení amnestie. Nové ministerstvo zahájilo ihned příslušnou transakci vzhledem k usmíření opozičního národa českého a vůbec k usmíření národnostních protiv.

Přirozenost, že o abnormalním případu před nejvyšším soudem, kde bylo poprvé s důrazem žádáno, by soud ten rozhodoval české pře i v poslední instanci po česku, rozepsaly se vídeňské listy dle různých svých tendencí.

V jaké souvislosti byl tento první soudní případ českého publicisty před nejvyšším soudem (po případě zmateční stížnost z péra Rappova tudíž i sám státní návladní Rapp) s intencemi vlády hraběte Potockého, o tom nad jiné jasně svědčí slova, jež napsána v článku

staré „Presse“ a zněla v tento smysl: „Něco nepříjemnějšího nemohlo se státi ministerstvu v chvíli, kdy hrabě Potocki obrací všecken svůj zřetel k tomu, by vstoupil ve vyjednávání s národní oposicí, nežli že při veřejném jednání o zrušení nálezu pražské poroty poskytla se obžalovanému příležitost, aby demonstrativně a s protestem opustil soudní síň, poněvadž předseda nedovolil, aby se hájil v řeči své mateřské.“ Nepříjemnost tu nepřipravil jsem však ministerstvu hraběte Potockého ani já, aniž dr. Čížek, nýbrž dojista jen původce zmateční stížnosti, státní návladní Jan Rapp. Jinak poukázala stará „Presse“ ve svých dalších rozkladech k tomu, že byl nejvyšší soud již před tím jednou zásadně rozhodnul, že základními státními zákony zrušena jsou všecka dřívější ustanovení, která jim odporuji a dodala, že statut nejvyššího soudního dvoru v příčině úřadního jazyka, měl býti z m ě n ě n.

Však nejen (vládě státní) návladní Rapp připravil svou zmateční stížnosti aspoň mravní „příjemnost“ také nejen předsedovi rytíři Wittmannovi, nýbrž v jistém ohledu i nejvyššímu soudnímu dvoru a rakouské judikatuře vůbec, jak o tom svědčí celá řada výroků vídeňských listů, jež o záležitosti té pojednaly v úvodních článcích.

Nežli však zaznamenám aspoň několik těchto výroků, kladu sem v doslovném znění paragraf statutu, na jehož základě rytíř Wittman odepřel, aby řízení provedeno bylo v jazyku českém a vůbec nedovolil, abychom mohli námitky přednésti po česku.

Zní takto: „Als Geschäftssprache des obersten Gerichts- und Kassationshofes hat i n d e r R e g e l die deutsche Sprache zu gelten und die Ausfertigung dieses Gerichtshofes i n d e r R e g e l nur in deutscher Sprache zu erlassen. I n s b e s o n d e r e sind die Rathsprotokolle stets in deutscher Sprache abzufassen. Wenn jedoch die Verhandlung in einer a n d e r n, als der deutscher Sprache g e f ü h r t worden sind, hat der oberste Gerichtshof seine Entscheidung sammt den Gründen in der Sprache, in welcher die Verhandlung in erster Instanz geführt wurde und in der deutschen Sprache hinausgeben.“

Jednací řeči nejvyššího soudu jest dle paragrafu toho skutečně němčina; ale nikoli vždy a ve všech případech, nýbrž pouze „z p r a v i d l a“ (in der Regel). V tom případě tedy „zpravidla“ a n i k o l i v ž d y mají se všechny rozklady díti v jazyku německém a soud ten jest povinnen všechny listiny vyhotoviti v řeči německé. O b z v l á š t ě poradní protokoly mají býti vždy sepsány v řeči německé. To vše díti se má „z pravidla“ a nikoli vždy. Neboť další věta paragrafu toho připouští vyjímku slovy: „Jest-li že však ř í z e n í p r o v e d e n o b y l o — v j i n é m j a z y k u,“ má býti aspoň rozsudek sepsán nejen v j a z y k u, v n ě m ž b y l o p r o v e d e n o l í č e n í v p r v n í i n s t a n c i, nýbrž i v jazyku německém.

A na tuto v y j í m k u narážel i „Neues Wiener Tagblatt“. Mne a dra Čížka jako list specificky vídeňský a všemu češství zásadně nepřátelský ovšem ani dost málo nešetřil. Chovali prý jsme se hrdopyšně, arrogantně jako čeští tvrdohlavci, (Dickschädel), kteří se v němčině úplně vyznají a jenom z fanatického vzdoru kulturní element německý odmítají. Než ani tento, nám Čechům ve všem nepřátelský list (ne-

schválil jednání rytíře Wittmana: „Arrogance," psal mimo jiné, „s jakou pánové z Prahy před nejvyšším soudem vystoupili, hrdopyšnost, jakou v místě tom rozvinuli, neomlouvá ostatně zcela jednání presidenta senatu, dvorního rady Wittmanna. I s této strany šlo se příliš daleko, a byť i soudní dvůr nemusí se starati o politiku, v tomto případu bývalo by političtější jednání přece jen více na místě." Dále list ten připomenul, že nám mohl baron Wittman prostě dáti tlumočníka a pokračoval pak v tento smysl: „President ovšem se odvolával na to, že statut nejvyššího soudu prohlašuje za jednací jazyk soudu němčinu; avšak jinak i u vídeňského zemského soudu přiděluje se Čechu, když prohlásí, že mluví jen česky, tlumočník a co se dělá nádeníku Kropáčkovi, na to mají dojista i redaktor Arbes, i dr. Čížek právo. Jinak skytá i paragraf statutu ze dne 7. srpna 1850, k němuž se byl president odvolal, tomuto možnost připustiti také jiný jazyk kromě německého . . ." Po doslovném citování paragrafu toho pisatel pokračoval: A přečteme-li paragraf ten pozorně, shledáme, že se jim skytá předsedovi také právo provésti jednání česky, naiisto pak s použitím tlumočníka. Proč se tak tedy nestalo?"

Ze slov těch jest zřejmo, že statut nejvyššího dvora českého jazyka z jednání před soudem tím nevylučuje a jen baron Wittmann nejednal správně, když žádost naši mluviti česky resolutně zamítnul.

V posledním odstavci článku pak mimo jiné čteme: „Nikoli! Takovým způsobem nedojdeme cíle; nedocílíme usmíření národností a nezaložíme vnitřního míru a tím i svobody . . . Ano, kdyby zcela určité znění zákona nebylo to připustilo jinak, potom by byl musil každý ohled ustoupiti. Avšak tomu tak, jak jsme viděli, naprosto nebylo a (z té příčiny litujeme případu toho, jemuž bylo možno se vyvarovati".)

Z těchto uryvků (nám Čechům fanaticky nepřátelského listu jest očividno, že Rappova zmatení stížnost bezděčně a dojista proti vůli Rappově uvedla i presidenta senátu barona Wittmanna aspoň pro nepředpojaté právníky a vůbec inteligentní občany, kteří nemají zabedněné mozky, do světla nehrubě příznivého. Když nic jiného, bylo případem našim pro soudný svět zjištěno, že dvorní rada Wittmann jako president senátu paragraf o jednací řeči v statutu soudu toho buď zúmyslně a tendenčně nesprávně vykládal nebo mu nerozuměl a vlastního smyslu jeho nechápal.

„Neue Fr. Presse" nazvala žádost naši „protestem proti právoplatnému z á k o n u", — „směloslí" — „zřejmým porušením práva" — „drzým ničením právního řádu" — „vzepřením se proti všeobecně uznanému zákonu" a výjevem vždy více se zmahajícího vzdoru a frivolně laskaného pocitu moci . . ." Jakého znění zákon ten byl vysvitá zřejmě z citovaného jeho znění a povysvětlil jej i pisatel článku „Tagblattu." Zuřivá „N. Fr Presse" tudíž házela svým čtenářům pouze písek do očí. Ku konci pak ryze „ústavně" poukázala k Maďarii, kde „staví, se rumunšti a slováčtí žurnalisté prostě před maďarskou porotu v Pešti která o útocích na uherské státní právo bez milosrdenství pronáší své „vinnen." „Vzorný" list ten měl za to, že měli by býti čeští publicisté

stavěni před poroty německé, jako by v Čechách a vůbec v Cislajtanii existovalo také nějaké „státní právo německé . . .“

Za to stará „Presse“ vytkla nejvyššímu soudu vůbec nedůslednost v zásadních jeho rozhodnutích. Kdežto týž soud v precedenčním případu, (když totiž linecký biskup Rudinger, jsa obžalovan, odvolával se na svou immunitu zajištěnou biskupům XIV. článkem konkordátu a odpíral soudům, před kterýmiž se měl zodpovídati pravomoc jej souditi,) odkázal nejvyšší soudní dvůr případ Rudingerův před porotu a odůvodnil rozhodnutí své tím, že článek konkordátu, k němuž se biskup Rudinger odvolával, byl bez jakéhokoli bližšího prováděcího zákona článkem II. základních práv o rovnosti všech před soudy zrušen. Rozhodnul-li tudíž nejvyšší soudní dvůr zásadně, že základními zákony státními annulují se i bez zvláštních jiných zákonních ustanovení všechny zákony, které jsou vůbec se základními státními zákony v odporu, měl také v našem případu zůstati na témže právním stanovisku a připustiti, že paragrafem XIX. základních zákonů státních o rovném právu všech národů státu ve škole, v úřadě a veřejném životě, byl i bez určitého zákonního ustanovení anullován i statut nejvyššího soudního dvoru, — ovšem jen v případu, jest-li že jest v odporu se základními zákony státními. A není-li s nimi v odporu, jest každému národu a každému jazyku zaručeno v úřadě a tudíž i u soudu úplné rovné právo, a nejvyšší soudní dvůr byl povinnen právu tomu nejen neodpírati, nýbrž vždy a ve všem zasazovati se o to, aby byl právu tomu ve všech instancích, tudíž i v síních nejvyššího soudního dvoru zjednán bez námitky úplně volný průchod.

V „Tages-Presse“ odbyl abnormalní soudní případ raportér „soudní síně“ negalantním tonem plnokrevných vídeňských šmoků. Nemaje ani potuchu o zásadnosti věci zůstal na povrchu a „pobavil“ čtenáře nejvybranějšími epithety, jimiž nás obmyslil. Nadepsal svou črtu „Czechische Spectakel im Gerichtssaale“ a mluvil o „frašce s dramatickým effektem“ — „o velikém vítězství nad slušností a dobrými mravy“ — „o politickém Prášilovství“ — „znamenitě nastudovaném husarském kousku“ a rovněž tak „pečlivě nastudované komedii plné národního fantastství,“ která prý se jen v krčmě může prořeknouti. Dr. Čížek prý hrál smutnou svou úlohu v komedii té přes všechny radomondaty, přes všechno křičení a zuření, jako by se nalézal nachmelen v české hospodě; ano konečně prý i zařval: „My Češi se tedy hájit nebudeme!“ „Jako kdysi Rieger a Palacký,“ stojí v referátě, „otřásli světem, když vystoupili z říšské rady, tak také snažili se dr. Čížek a J. Arbes Evropu uvésti v údiv. Opustili soudní síň s pravdě komickým pathosem a za nimi gravitétně capali ostatní rekovní Čechové . . .“ Tak referent „Tagespresse.“

A nám, přiznám se upřímně, ani ve snu nenapadlo, o něčem se radit a také jsme se na ničem neusnesli, než-li že budeme žádati, by řízení provedeno bylo v jazyku českém. Žádost svou přednesl jsem s klidem člověka který nečeká, než-li odpověď zápornou; dr. Čížek ovšem se odporem presidenta rozehřál, ale ani on nepřekročil mezí slušnosti. Zakončení dramatické scény trvavší necelých deset minut

bylo nepřipravené a naprosto nahodilé. Po příkrém, tak urážlivém výroku presidentově (Nežvaňte — Radottiren sie nicht!) usedl dr. Čížek na stolici a v rozčílení skutečně okamžitě nevěděl, jak se zachovati. Závěr měl na svědomí jedině nahodilý můj nápad . . .

Zcela vážně a opravdově pojednal o případu „Vaterland" napsav mimo jiné: „Podle statutu nejvyššího soudu ze dne 7. srpna 1850 jest jednací řeč soudu toho jen němčina." „Co je nám zde do češtiny . . .?" „To jest nám všechno jedno!" . . . Těmito silnými výrazy zahřměl president rytíř z Wittmannů na obžalovaného Arbesa a jeho obhájce dra Čižka, když žádali, aby bylo jednáno v jazyku českém. To jest ovšem nad míru snadné.

Ale byla tím oprávněnost žádostí oněch vyvrácena? Má šest milionů Čechů právo žádati, aby se směli hájiti ve své mateřštině nebo nemá? Od německých úřadníků nejvyššího soudního dvoru ovšem nemůžeme žádati, aby se vyznali v češtině. Než — musejí býti pražské soudy vyřizovány ve Vídni? Manie centralisační vyvolává však takové scény, jaká se byla včera odehrála před nejvyšším soudním dvorem. Přemoc jedněch a pasivní odpor druhých — toť výsledek závěrečný . . ."

V některých listech vídeňských, zejména v oněch nám Čechům nejnepřátelštějších naznačeny neb i vysloveny obavy, že česká žurnalistika a politikové čeští abnormalní případ ten nyní vykořistí na prospěch národnosti české a budou, když bylo české projednání českého procesu ve Vídni zamítnuto, naléhati ze všech sil na to, aby byla nejvyšší soudní instance pro země koruny české zřízena v Praze s právomocí výlučně jazyka českého — —

A vše to, jak příjemnosti vládě, tak i příjemnosti presidentovi rytíři Wittmannovi a všechny obavy centralistických listů, jakož i rázné zastání se práv českého národa — náleží na účet zmateční stížnosti Rappovy. Že výše naznačené obavy některých listů vídeňských do dnes se nevyplnily, o to „zásluha" náleží ovšem na účet jiný — —

(Pokračování.)

Poslední povinnost.

Příběh bez děje. John Henry Mackay.

Došel proň dopis. Dostával zřídka dopisy. A tento byl k tomu z Berlína.

Panička otáčela jej sem a tam a hleděla si namluviti, že rukopis adresy, že tento rukopis psala mužská ruka. Ale nepodařilo se jí; byly to tahy drsné, necvičené ruky ženské, všední a smyslné, která brala péro do ruky tak jednou za rok.

S povzdechem odložila dopis a podívala se na hodiny. — Ó, ten Berlín! — Vždy se ničeho nevšímajíc, znepokovala se, že její muž v těch dlouhých letech, kdy žil tam za svobodna, jako student a domácí učitel, neprošel veliký ten močál nepotřísněn, jak vždy tvrdil.

Neklid její povolil teprve, když viděla, jak přišel ze školy upracovaný a klidný. Sama se za to styděla.

Otevřel dopis ihned, dříve než usednul, přečetl jej, svěsil hlavu, četl znova a v jeho tváři zračily se nesnáze a skleslost, jak to dobře znala. Nemohla se již udržeti. I dal ji dopis.

„Panu Albertu Schnellovi, učiteli v A . . ., Pomořany. Poněvadž nevím vůbec o nikom a poněvač jste jediný, který by mohl pomoci a Karel přec vždycky o vás tuze mluvíval, tak vás prosím, ach přijďte sem, můžete-li. A poněvač byl vždycky tak dobrý ke mně a říkal, že mám já po něm dědit a nikoliv ten mrcha starý, taky psaní je tu pro vás, to mám vám odevzdati, ale nemohu, když nepřijdete, ach, tedy přijďte, neb na policii nemůžu jít, protože už nemám list a nevím co počít a není tu nikdo, abych se zeptala a on už před šesti dny odešel ode mne. Pozdravuje vás s úctou!

Pavla Lindermannova."

Nerozuměl slova. Ale on přečetl jméno Karel —: jenom jediný člověk byl v celém Berlíně, který na něho nezapomenul, jeho přítel Karel Bergmann. O něm to jistě tento popletený dopis jednal.

První jeho myšlenkou bylo, že tam pojede. A druhá, že mu je k tomu třeba dovolené. Ještě nikdy nežádal za dovolenou. Radikální, starý posměváček u denního stolu „U koruny" řekl o něm kdysi, že mu pruská otročina tak hluboko sedí v duši, že jen proto nikdy není nemocen, aby nezanedbal školy. Ale nikdo nevěřil starému pánu, poněvadž byl trochu sešlý.

Manželé uvažovali společně velmi dlouho a jídlo šlo se stolu skoro netknuté. Pak manžel oblékl černý kabát a opatřil si na dva nebo tři dny dovolenou — od úterního rána do čtvrtku do večera. Byla mu také milostivě povolena, ačkoliv byl pan místní školní dozorce proto ze svého odpoledního spánku vytržen. Paní složila zatím do šedivého, plátěného vaku většinou skoro zbytečné věci a zápasila statečně se slzami.

Ve tři hodiny jel vlak. Nebylo času na zbyt. Mladý učitel políbil svého okatého hocha, který nerozuměl, že jej chce tatínek opustiti, a svou bledou ženušku a v myšlenkách spolu i dítko, které nosila pod srdcem, a spěchal tak rychle, jak mu břemeno vaku dovolovalo, na nádraží.

*

Od té doby, kdy odbyl zkoušku a byl poslán do Pomořanska, nebyl ještě nikdy v Berlíně. Příčina byla zcela prostá; jeho skrovné služné nedovolovalo mu žádných výstředností, a z toho mála, které mohl uspořiti, dal vše na zakoupení daru pro manželku — kuchyňská police, bile a modře malovaná, byla největším jejím přáním — a několika knih pro sebe. Tak vzdal se již téměř myšlenky, že Berlín vůbec kdy ještě za svého života spatří.

A nyní hle, seděl v kupé IV. třídy — šťastnou náhodou samoten — a byl právě asi půl hodiny cesty od nového svého domova.

Dosud ještě nemohl si nic ani ujasniti. Vše šlo tak rychle. Ba,

skoro by byl zapomněl vzíti úspory za poslední rok, jichž na cestu potřeboval.

Zda jednal vůbec správně, že vzdal se prvnímu dojmu, vyvolanému polekáním z obsahu dopisu? Kdo byla ta Pavla Lindermannova, o které nikdy neslyšel? —

Stalo se to k vůli Karlovi. Dojista, něco se mu přihodilo. Snad může ještě pomoci; snad také jest už — mrtev . . . Nechtěl, a přece na to myslil. Nuže, vyplní poslední povinnost k němu.

Divoce a bouřlivě dotíraly tyto myšlenky, tak bouřlivě, že si jejich hrůzy ani nestačil uvědomiti. Neštěstí anebo smrt? — V těchto prvních hodinách leku a rychlého rozhodování hrozily jenom. Bolu dosud necítil.

Jel zajisté jen k vůli Karlovi, jedinému příteli z dlouhých, samotářských studijních let, které prožil o hladu a všechen ostýchavý ve své světnici čtvrtého poschodí v severovýchodní části města, anebo v cizích bytech, kde vyučoval. Karel to byl, jenž jej časem navštěvoval, který mu v nejhorších dnech vnutil něco ze svého značného příjmu, jejž měl jakožto těsnopisec; který jej někdy bral ssebou v neděli na špandavského kozla, všedního dne do té neb oné schůze, do divadla, byť nikdy do jiné společnosti, než-li vlastní. Karel — ano Karel, za toho by byl dal poslední košili, kdyby toho žádal. Vyjma ženu a dítě, nebylo nad Karla.

Roznícen slepým přáním pomoci a vzdor vší starosti a tesknotě tajně se raduje z příležitosti k tomu, nevěděl posud, jak a v čem má vlastně pomoci, a náhle hrozně zřetelně zaslechl zase starostlivý hlas manželčin: „Ale dopis nemá zcela žádné adresy — víš-li pak, kde bydlí?“

Čím se mohl vlastně říditi, než Karlovou poslední adresou, kterou znal již před rokem? Znal ji ovšem z paměti — ještě poslední dopis byl na ni. To bylo také vše; bylo pochybno, bydlí-li tam Bergmann ještě, neboť přítel jeho stěhoval se od jakživa rád z jednoho konce Berlína na druhý a vybral si vždy co možná největší vzdálenost mezi starým a novým bytem.

Les, louky, pole a kmitající telegrafní tyče letěly kolem něho pod šedivě modrou jarní oblohou, a u srdce mu bylo tíže a tíže.

Seděl rovně, neopíraje se a zíral ztrnule špinavým oknem.

Pak vynořily se první hvězdy, první světla stanic, kolem nichž ujížděl, přibývala známá jména, kterých dotknul se jeho pohled, letěly jeho pamětí, domy, vysoká ukoptěná stavení, řady ulic, přes které šlo to zuřivou rychlostí, a když vytrženy byly dvéře, klopýtal zmámený a zmatený dunivou síní štětínského nádraží.

Byl zase v Berlíně.

*

Byl jako omámený. Byl v Berlíně!

Stál před nádražím. Kočí volal naň a hoch jakýs hleděl mu vyrvati z ruky vak. Ale nedal.

Když se kolem utišilo, přešel ulici a požádal v hostinci, v jehož průjezdě čpělo kuchyňskými výpary, o „menší“ pokojik. Poukázali

mu jej lhostejně; byla to odporná díra ve třetím poschodí a stála dvě marky. Bylo to mnoho, ale neodvážil se to říci, a konečně byl již zde.

Vyšel záhy. Zcela poklesl na duchu a nemohl se na ničem ustanoviti. V hlavě jeho mu vířilo jedno přes druhé, jak měl rozeznávati jména ulic na štítech vozů koňské dráhy? Dotazovati se nechtěl. Přece však dal se k poslednímu bytu svého přítele, bylo to jediné, co věděl. Dal se ulicí Invalidů.

Kalná voda ve vyjezděných kolejích koňské dráhy blýskala se, osvětlena světly luceren; lidé vráželi do něho, tlačili se a kvapili kolem něho — ale ani jediný se o něho nestaral; veliký hluk nesl se vzduchem, padlo to naň, však nikoliv hrozivě a odstrašivě, obklopovaly jej staré, podivuhodně známé zvuky, které nebyly mu cizí, které znal. A poznal je zase — neušel ještě ani sto kroků a tíseň spadla s něho náhle a prochvěl jím pocit naprosto jiný; pocit staré, úplné jistoty dřívější doby a bylo mu, jako by ne sedm let, nýbrž sedm dní teprve byl odtud pryč. Staré kouzlo velkého města učinilo jej neodvolatelně svým zajatcem, a on poddal se mu s nevyslovitelným pocitem radosti a pýchy, že mu ještě rozumí.

Veliké město bylo zase nyní jeho. Nyní měl oko pro vše. Na velké křižovatce zůstal dokonce několik minut s klidnou lhostejností a bezpečností státi.

Pocítil hlad. Dal se k veliké budově, jejíž průčelí bylo ztopeno v bílé světlo nesmírných koulí, a bez bázně před okázalým názvem „Nádherné dvorany" vstoupil.

Tiše usednul v nejzazším koutě u okna u posledního stolu, u kterého pro jeho nepohodlí nebyl dosud nikdo used.

Poprvé za deset hodin nepřemýšlel o účelu své cesty. Různé vzpomínky, nicotné, nepatrné vzpomínky na zašlá trudná léta, procítily v něm, a s hořkostí doznal si, že ona léta byla přece krásnější, než-li léta chudičkeho dostatku v pomořanské vesnici. Berlína postrádal, velikých, lhostejných jeho dálek a zástupu lhostejných cizích lidí, teď to věděl. Raději by byl zde dále hladověl. Nyní bylo pozdě. Teď byl spoután.

Truchlivě a smutně hleděl před se a zdálo se mu, že jí už nemiluje, své prostičké ženy a svého tichého dítěte. Nikdy by byl nepovažoval za možné, že by na ně mohl v dáli vzpomínati jinak, než-li s touhou, aby byl zase u nich; a přece bylo tomu tak, a ulekl se sebe sama, když viděl, kam myšlenky jeho zašly.

Kvapně jedl dále.

Bylo tak teplo a útulno v tom vysokém prostoru, a hlasy zalétaly v lidí bzukot a šum, tlumený vysokým klenutím sálu. Bylo cosi uspávajícího v těch nedotíravých zvucích, z nichž chvílemi jen vynikl hlas, volající číšníka, anebo zacinknutí na sebe narazivších sklenic. Kdo nechtěl, ničeho neslyšel. A on neposlouchal.

Leč tíseň osamělosti uchopila jej poznovu. Proč sedí tu a jí a pije, na místě aby plnil povinnost, za kterou sem přišel? Jakým byl člověkem, malým, bez odvahy. Což nemohli sedětí zde již teď po-

hromadě, naproti sobě, jako tak často dříve, kdyby byl šel přímo ke Karlovu bytu, aniž si čeho všímal! Obavy jeho byly by snad již se rozplynuly v nivec a příchod jeho proměnil se v radostné, milé a po tak dlouhém odloučení zasloužené shledání.

Byl kus sangvinika. A tak myslil nyní, že není ani jinak možno, než-li že by jej byl zastihnul, čilého a zdravého v jeho bytě, kdyby jej byl vyhledal.

Ale, což bylo již tak pozdě? Bylo již sice po deváté, ale jak často navštěvovali se o nic dříve a o nic pozdější, aby poseděli pospolu před spaním.

A tak mohlo býti i dnes. Půjde tam ještě teď, a přivede jej.

A pak — jaké překvapení, jaká radosť, a co laskavého vtipkování nad úzkostlivcem, jenž dal se polekati hloupým dopisem ženštiny, které se přítel chtěl zbaviti a proto k ní více nechodil!

Viděl svého přítele opět: ten krátký, kučeravý vous, bílou ruku, která se nervosně v něm probírala, ostré, rudé linie vtisknuté skřipcem na nose, chytré, hbité oko, které bylo stále na číhané na lidskou hloupost, anebo směšnost.

Ano, s ním pospolu bude zase jednou hodně veselý. Jak je to tak krásné, býti vesel, a on nebyl už tak dávno. Mluviti budou o všem, co směl po celých sedm let v tom bídném hnízdě říkati jen sám sobě, jako ve vyhnanství. A snad nabude zase nové zmužilosti pro život, které sám úplně pozbyl, a ukuje nové plány pro jinou budoucnost, než-li je přeplněná školní světnice, plná výparů a špíny a venkovské zabedněnosti.

Ale pryč, pryč! Dosti času ztraceno! Ani minutu déle!

Odložil vidličku, kterou píchal ve vychladlém mase, a povstal v patrném nepokoji, aby přivedl si sám číšníka, jemuž chvatně zaplatil. A chvatně ptal se na velké křižovatce policisty po směru ulice, kterou hledal, a chvatně dal vozkovi rozkaz. Byla to výstřednost, vziti si drožku. Ale dobře mu tak!

Když seděl ve voze, pozoroval, jak stará skličenost padla mu celou tíhou na prsa, ale nedbal toho.

Leč od té chvíle nemohl se zbavit velikého chvatu.

*

Vůz nejel příliš dlouho.

Po schodech nahoru šel jen po ohmatu. Když zazvonil v druhém poschodí v pravo, bylo mu ihned otevřeno. Malá dívka stála ve dveřích.

„Matko!“ zavolala, a přišla jakási paní s jedním dítětem na ruce a se dvěmi jinými za sukni.

Pan Bergmann, ano, bydlel tu, ale račte dále.

Otevřela dvéře do kuchyně, v niž seděly dítky, právě u jídla. Vedle kamen seděl unavený muž v dělnickém šatě a tvrdě spal. Paní chtěla jim zatřásti. „Muži, procitni přece“, ale Schnell ji zadržel. Zvědavě tlačily se děti kolem, zejména nejstarší dívka lpěla na jeho rtech.

„Nebydlí zde více?“ ptal se ještě jednou.

„Ach ty můj milý Bože, ne, nebydlí u nás více“ —

„A nevíte také, kam se odstěhoval?“

„Když od nás odešel, bylo to loni v létě, odstěhoval se do Hagelberské ulice č. 70., třetí poschodí. Ale tam již také nebydlí. Navštívil nás totiž od té doby jedenkráte — Márinko, nevíš kdy nás navštívil —"

„Dvacátého září nás navštívil, maminko", řeklo dítě živě.

„Ano, bylo to v září, a pravil nám, že bydlí jinde".

„Což pak neřekl, kde? —"

„Ne", odpovědělo zase dítko.

Tazatel hleděl zamyšleně k zemi. Ostatní děti seděly zase u stolku a muž spal dále. Nedal se vyburcovati.

„Měl děti tak rád, zejména náši Márinku, a my bychom tak rádi věděli, kde je teď". Hledáte jej asi? ptala se paní.

Schnell přisvědčil. Pak pravil: „Mohl bych se přeptati ve starém bytě . . . . ."

Divka přitulila se ještě, blíže, a paní měla zjevnou chuť, donutiti neznámého, jenž budil důvěru, usednouti a promluviti s ním od srdce o bývalém svém podnájemníkovi. Ale Schell měl se právě k odchodu. Pravila tedy jenom překládajíc nejmladší dítě, jež počalo se hýbati, s jedné ruky na druhou: „Ach, Bože, byl to hodný pán, ten ubohý pan Bergmann. Neměl však žádného klidu více, ani u nás ne, odešel a zdržeti jsme jej přece nemohli —"

„Děkuji vám", řekl Schnell „promiňte, že jsem tak pozdě vyrušoval —"

„Prosím, prosím, jenom kdyby to bylo co platno, ale my sami nevíme o něm ničeho —"

„Márinko, posvěť pánovi dolů", dodala, „je tma tmoucí na schodech —,

Děvče doprovodilo návštěvníka po schodech dolů, svítíc pečlivě lampou z předsíně na každý schod.

Bylo to mladé, pl vé děvče, čisté a s chytrýma očima.

„Měla jsi pana Bergmanna asi velmi ráda?"

Ach ano, byl to tak dobrý pán", a dítěti vyhrkly slzy, „kéž bychom věděli, kde je —"

Schnell pohladil je po vlasech.

„Nu, upokoj se, však jej již naleznu".

Byli dole.

„A řeknete mu, aby nás přece jednou navštívil, není-liž pravda, nezapomenete na to —"

„Ne jistě nezapomenu, mé dítě. Uvidíš, že přijde v několika dnech zase k tobě . . ."

Ale sám nevěřil, co přisliboval. V tom okamžiku jasně vyciťoval, že ani on, ani dítě více pohřešovaného nespatří; přepadl jej tesknÝ, smutný cit, — bolestnější než-li ten, který jej celý den již tížil — i chvátal, aby se dostal dále odtud.

„Dobrou noc, mé dítě." Podal děvčeti ruku.

Stál zase na ulici. Co teď počíti? Podíval se na hodinky. Nebylo ještě deset. Hagelberská ulice ležela na Kreuzbergu. Nemožno dostati se tam ještě dnes a dopídíti se nějaké zprávy.

Povzdychl a kráčel ulicí dolů. A tak šel dále. — Jak došel tohoto večera ku štětinskému nádraží, jak našel svůj hotel a svůj pokoj,

o tom přemýšleti neměl v nejbližších dnech kdy, a když později si to chtěl vysvětliti, zapomenul toho.

II.

Ráno na to stál kolem osmi hodin připraven k odchodu. Při oblékání byl každou minutu rozčilenější. Snídaní nechal téměř nedotknutou státi.

Co dnes dozvěděti se měl? Jedním si byl jist: musil jej teď nalézti, a kdyby měl osm dní hledati. Chtěl věděti jistotu.

Nejprvé tedy znal jenom byt, kde byl Karel asi před půl rokem bydlel a který již zase opustil. Tedy tam! Byl na Kreuzbergu a on byl na štětínském nádraží. Vylezl na střechu dostavníku a jel skoro třičtvrti hodiny, — stále k jihu, do polovice Friedrichovou ulicí, ulicí Pod lípami, které byly dosud holé a pusté, kolem anhaltského nádraží, a stále ještě dále.

Tu byly za jízdy myšlenky jeho přece často od něho odvráceny, když viděl zase tak mnohé, čeho po léta nespatřil, a tak mnohé, co mu bylo úplně nové . . . Byl podivuhodný den. První jarní slunce spočívalo se svým mírným teplem na domech a ulicích. Všude jakoby volné oddechnutí. Vzduch byl jasný, čistý a vonný, a na obloze kolébala se malinká bílá oblaka.

Mladý učitel zůstal po celou cestu na své výšině. Chvílemi pohlédnul vzhůru, ač těžkopádný vůz blížil se k cíli, a Kreuzberg zaviral pohledům jeho řadu ulic.

„Ten se za svých deset feniků taky provezl," myslil si průvodce vozu, když jej spatřil na poslední stanici sestupovati. Musil tázajícího se ještě poučovati. Stále ještě dále k jihu.

Schnell nalezl záhy ulici a dům. Č. 70. byla veliká činžovní kasárna. Tři „pokoje s nábytkem" vedle mnohých bytů byly k pronajmutí. Ale v třetím poschodí v levo nebylo ničeho. Hledající rozzvučel nahoře tenký hlas elektrického zvonku. Zaslechnul srkavé kročeje. Dvéře ponèkud se otevřely, a bručivý hlas tázal se úzkou skulinou, kdo to jest?

„Nebydlí zde pan Karel Bergmann? —" Dvéře byly zase přiraženy, a kročeje se zase vzdalovaly.

Stál nerozhodný. Pak zazvonil na druhé straně. Tentokráte otevřely se dvéře dokořán a on stál před hezkou, mladou paničkou v čistých ranních nedbalkách. Táž otázka. Ne, ani nepronajímali. „Ale ve třetím poschodí v levo bydlil před rokem zcela jistě jakýsi pan Karel Bergman." —

„V levo je tam" — Bylo to řečeno s poněkud výsměšným úsměvem, a učitel zlobil se sám na svoji otázku.

Tam právě zvonil, ale nedostal žádné odpovědi. Pokrčení ramenoma. Ano, pak — -- Snad aby se pozeptal náměstka správce: ve dvoře v levo, ve sklepě, ševce Wieska.

Ve dvoře musel stoupati po schodech dolů; narazil si klobouk, když otevřel dvéře. První, co mohl rozeznati, bylo rozdělaná postel,

v níž ležela nerozeznatelná, dohromady skroucená lidská bytost. Pak uzřel tváře tří mužů, kteří se obrátili k němu — jeden starší a dva mladší, ihned přestali pracovati. Schnell obrátil se k mistrovi, jenž upustil kůži, ze které krájel.

Prostor nebyl širší, nežli že se rozpažené jeho ruce ledva nedotýkaly stěn. Čpavý zápach kůže, tuku a leštidla jej naplňoval; z malého krbu v pozadí vystupoval čoud a teplý, nepříjemný zápach napolo vařeného pokrmu. Schnell učinil krátký dotaz. Starý potřásl hlavou. „Bergmann? — Ne." Loni, tenkrát a tenkrát, bydlil v tomto domě, tam a tam delší čas.

„Jako podnájemník? Ano, co mu je do nich? Nemůže přece znáti každého —"

„Přece však bude nějaká cesta, jak zde v Berlíně najít člověka?"

Švec pokrčil ramenoma a sáhl po svých nástrojích. Rozmluva byla pro něj u konce. Vedle toho rušil jej krásný, svěží van vzduchu, který sem z venku vnikal. Od postele dolehlo sem zasténání, jakoby bolestmi vynuceno; co tam leželo, pohnulo se.

„Jděte do ohlašovacího úřadu," volal pak z pozadí mladistvý hlas, asi učedníkův.

Mistr vyjel na něj. „Co je ti do toho? — Máš pracovat a držet hubu —" Schnell přivřel dvéře, aniž čeho řekl.

*

Ohlašovací úřad. Že na to také hned nepomyslil! Kolik hodin seděl včera v železničném vlaku — dosti času k přemýšlení. Na místě, aby volil nejjednodušší a nejkratší cestu, hnal se od severu k jihu a tam jako zde po schodech nahoru a zase dolů a ztratil celý večer a půl dopoledne. Teď stál zase na omnibuse a pak zase na koňské dráze. Ohlašovací úřad na náměstí Alexanderově. Na vzdálenosti nezáleželo, ale že byl tak hloupý . . . Bude poledne, než budou pohromadě — v nejlepším případě, což znamenalo: nebydlí-li Bergmann zase až někde na konci města.

Stál v předu u kočího zcela samoten, poněvadž byl vůz slabě obsazen, a díval se na lesklá stehna koní. Třpytila se v jasném ranním slunci. Ubohá zvířata, myslil si, když napínala svaly táhnouce těžký vůz a bila kopyty do dlažby.

Místy přicházel do části města, které mu byly tak cizí, že se mu zdálo, že jich neviděl; pak zase dovedl některé domy dle názvů pojmenovati. Jízda trvala velmi dlouho, a mladý učitel, jejž žáci jeho za mnohá léta naučili trpělivosti, stal se nepokojným.

Nutil se po celé dopoledne od okamžiku, kdy vstal, až posud nemysliti na včerejšek, aby jej ta hloupá úzkost zase nepřepadla. Nechtěl o tom přemýšleti, jak jej zase spatří, chtěl všechen svůj zřetel obrátiti k tomu, aby dozvěděl se nejdříve, kde by jej mohl nalézti. Neboť, jaky to měl účel, hloubati a hloubati? — Podařilo se mu to až doposud. Tyto dlouhé jízdy byly však nesnesitelny. Začal hovořiti s kočím, leč ten se nechytil; měl dosti práce, aby svůj vůz převedl přes křižující se koleje. Konečně přece přišli na Alexandrovo náměstí. Zde byla

již radnice a teď projížděli pod oblouky klenutí městské dráhy. Schnell seskočil z vozu dříve, nežli zastavil. To ještě nezapomenul.

Policejní presidium bylo velké stavení z cihel. Všude na chodbách byly na velikých tabulích upevněny názvy oddělení; zblouditi se nemohlo. Ohlašovací úřad byl v nejvyšším poschodí.

Schnell vystoupil po kamenných, studených schodech. Nahoře vstoupil do pokoje, který byl rozdělen pažením ve dvě části. Skoro patnáct lidí stálo čekajíce u oddělení, do něhož vedly dvéře. Ostatně nebylo v prostoru tom ničeho, žádné lavice, žádné židle. Okny bylo lze dívati se dolů na koleje městské dráhy a daleko do tmavé sítě nádraží na Alexandrovu náměstí.

Poslední přišed čekal klidně. Prošlo asi pět minut; okolostojící pohnuli sebou sotva a když promluvili, dělo se to v tomtéž tónu. Pak proběhnul za přepážkou člověk s balíkem papíru v ruce z jedné vedlejší světnice do druhé, v níž stály veliké schrány, označené písmenami. Po nějakém čase druhý a třetí; a zase prošlo pět minut, za nichž se nikdo o čekající nestaral. Schnell opřel se o zeď. Ještě stále hrálo venku slunce svými paprsky, ale tak ostýchavě, jako by bylo za zimu zapomenulo. Prostor byl přetopený, a páchlo nemytými lidmi a přeschlými papíry. Bezmezná nuda usadila se pro všecky časy v něm Konečně, na straně písmen A—N objevil se člověk. Rozložil před sebou papíry. Všechno tlačilo se kolem. Vyvolal jméno. Jistá paní přistoupila. „Tedy panička ta žije sama pro sebe. V pokoji s nábytkem. Chcete ji? — „Ano, jen je-li to ta pravá." — „No, povídám vám ano, že je to ona. Chcete ji?" Paní přisvědčila. Úředník vyplnil zdlouhavě malý lístek. „Pětadvacet fenigů. Chcete také muže." Muže nechtěla. A tak šlo to dále. Pokaždé, když vyvoláno bylo jméno, ozvala se opětně otázka: Chcete ho? — Chcete ji? —, a poprvé za osmačtyřicet hodin přelétl přes bledý obličej mladého učitele úsměv.

Vypozoroval zatím, že jest nutno napsati jméno toho, koho kdo hledal, a pospíšil si, aby tak učinil.

„Napište všechno, co víte," radil mu šeptem kdos zjevně velmi zkušený vedle stojící.

„Místo narození také?" — „Zajisté den narození a místo, a kde dříve bydlel, jestli to víte." To věděl všechno.

Jedni byli odbyti, a druzí přišli na řadu. Lístky jejich byly sebrány a zase počalo za přepážkou pobíhání sem a tam, a před ní unavené, vypjaté očekávání v tísnivém mlčení. Ale i druhá čtvrthodina dospěla ku konci, a Schnell přišel na řadu.

„Karel Bergmann." — „Zde!" — „Bydlí od 3. ledna tohoto roku v ulici Kalkscheunen. Chcete jej?" Ano; zajisté; lístek byl vyplněn a pětadvacet fenigů zaplaceno.

Tu to měl černé na bílém. Ulice Kalkscheunen č. Nikdy ve svém životě neslyšel jména této ulice. To bylo as někde až nahoře na severu, zase někde až na konci města a zase hodinu cesty.

Díval se bez rady na lístek. Zkušený pomohl mu opětně. „Ulice Kalkscheunen? — to je u weidendamského mostu, nedaleko nádraží ve Friedrichově ulici. Dojeďte tam."

Dvéře se otevřely a k učiteli přicházel starší muž v županu a trepkách; vyhlížel jako nějaký úředník v pensi a byl jím také. Když zahlédnul, že cizinec odložil těžítko z ruky, jevil zaschlý jeho obličej výraz nedůvěřivosti a nepokryté zvědavosti a napjetí.

„Přejete si mluviti s panem Bergmannem? — ptal se poněkud řezavým hlasem. „Musím vám říci, že před deseti dny, v pondělí dne 14. můj dům opustil a do dneška se nevrátil."

Schnell měl při těchto tvrdých a jasných slovech jenom ten jediný dojem, že mu teď všecko, co se domníval v rukách svých držeti, zase bylo vytrženo a hořkost a zoufalství vyvřely v něm. Dosud byl klidný, aspoň zevně, ale teď upadnul v moc velikého rozčilení; dosud chodil, nyní začal utikati. Skoro drsně, proti své povaze ptal se:

„Ale — vy budete přece věděti, kam se stěhoval?" Odpověď zněla suše a odměřeně:

„Pan Bergmann nezanechal žádné zprávy o tom, kam se obrátil."

„Ale což když se nyní nevrátí? — Musí se přece vrátiti?!" — volal druhý zase.

Ten v županu krčil ramenoma. — „Kdyby se pan Bergmann do konce měsíce nevrátil, předám jeho věci policejnímu úřadu a podám ohlášení o tom, co mi ještě dluhuje, ale pokoj budu považovati za vypovězený a od prvního jej zase pronajmu."

„Myslím, že se vrátí co nevidět", řekl učitel stísněn touto obchodnickou, naučenou jistotou, pro níž nezdálo se býti obtíží jakéhokoliv druhu. „Mně záleží mezi jiným na tom, abych jej ještě dnes viděl — nemůžete mi dáti opravdu žádné rady, jak bych to mohl?" — Krčení ramenoma.

„Ale snad přijímal přece někdy návštěvy, nebo dopisy?" —

„Pan Bergmann nepřijímal v oné době, kdy byl v mém domě, žádných návštěv, ale častěji býval přes noc pryč; a co se jeho korespondence týče, došel jej jenom jedenkráte lístek, před osmi dny, tam leží —"

Schnell vzal lístek se stolu. Nic nebylo význačnějšího pro zdrželivý základní ráz jeho povahy, jako vratká ostýchavost, s kterouž pravil: „Myslím, že smím jej čísti, nebude-li obsahovati nic důležitého — —"

Úředník v. v. přisvědčil majestátně. Na lístku stálo: „Dopálen dlouhou nepřítomností, proklíná nejnevěrnějšího ze všech kovkopů denní stůl u Jakoba Timma." Pod tím tužkou napsána řada jmen, po většině nečitelných. Co však v tomto okamžiku oči čtenářovy samo připoutalo, byla kulatá modrá pečeť, vtisknutá v nejdolejším rohu a posléze za jmény: Jakob Timm, hostinský, ulice Wilsnacker 20, Moabit. A na této pečeti spočinuly zraky, až se jim vtiskla.

„Bude se Vám asi obrátiti na policii, chcete-li se dozvěděti o posledním pobytu pana Bergmanna," ujal se zase hostitel slova. Zodpovídal všechny otázky správně a myslil, že má zase on právo, vyptávati se. Byl udiven a v duši nemálo rozzloben, když viděl, jak cizinec lístek odložil a odcházel tiše a rozhodně pravě: „Učiním

nejprve jiný pokus, abych jej nalezl. Odpusťte, že jsem vás vyrušoval. S bohem". Šel za ním. Ve dveřích našel zase svůj starý tón obchodní a řekl: „Buďte tak laskav a řekněte panu Bergmannovi, že pokoj považuji ve všech případech k prvnímu za vypovězený".

„Řeknu mu to", pravil Schnell a chvátal ven.

Sestoupil kvapně se schodou. Zakopnul o dítě a vstupuje do ulice, srazil se s kýmsi. Ve velikém nepokoji, který se zmocnil jeho bytosti, dal se do běhu.

*

Utíkal skoro. Všichni lidé, jimž se musel vyhýbati, a vozy, které mu při přecházení ulic překážely, rušily jej. Zlobil se na ně. Byla to hořkost, která jej nakvasila, hořkost čtvrté školní hodiny, když byl tři již odbyl a jeho trpělivost jej vůči hlučícímu a osobivému davu opustila.

Vyptával se zase, ale nikoliv prosebně, jako dosud a dříve ostýchavě rozvažuje, nýbrž na zdař bůh, jedné, dvou, tří osob, skoro vyzývavě. Nedostalo se mu žádné odpovědi, anebo jen hrubé. Konečně mu ukázal někdo koňskou dráhu — skočil přes ulici, zavadil o kola omnibusu, sklouzl, musil utíkati a dosáhnul stupně koňské dráhy uřícen, potem zalitý, zmatený a mohl vyraziti jenom ještě jméno ulice. Lhostejně dal mu průvodčí lístek. Schnell stál všem vstupujícím a vystupujícím v cestě. Konečně usedl. Všichni, kdož byli ve voze, dívali se naň drze, zvědavě, lhostejně. Ale zájem na jeho všedním zjevu uhasl záhy.

Na blahém pocitu, který jím nevědomky proudil, poznával, jak umdlený již byl. Neopřel se, ale dobrodiním již bylo, že seděl. Měl slabé tělo a nijak silného ducha. Pružnost obou rychle ochabovala. Tupé, nejasné zemdlení, v němž teď seděl, bylo totéž, naprosto totéž, ve kterém včera — přesně před čtyřiadvaceti hodinami — podniknul cestu do Berlína. Včera byl po celé hodiny jako by zmámený nesmírným odhodláním, a dnes byl rovněž takový, jako by zlekaný neobyčejnými návaly zlosti a netrpělivosti. Byl to zase ten nepatrný, ostýchavý učitel, který tahal se dříve berlínskými ulicemi v úzkosti o každý groš, jenž by se dal získat, i každý, který lze pozbýt. Byl doposud jako tenkráte. Takové povahy nerostou. Ony natáhnou se někdy do výše, ale míra jejich nepatrnosti zůstává stále táž. Byl dobrý učitel. Ale když jednou, nanejvýše rozčilen, harantům nasekal, točili nim kolik neděl jak chtěli; za jednu zlou hodinu měli potom dobré časy.

Tak seděl zde, až mu řekli, kde má vystoupiti.

Pevně v jeho hlavě tkvěla adresa: Jakob Timm, hostinský, ulice Wilsnacker 20, Moabit. (Pokrač.)

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Em. ryt. z Čenkova: Paříž. Básně. U Grosmana a Svobody v Praze. 1900. — „V nynějších poměrech literárních, za dobře sorganisované vlády několika kamarádských kroužků, neslibuji si valného úspěchu pro tuto knihu svých veršů". Těmito slovy předmluvy ohražuje autor svou knihu již předem proti nepříznivým kritikám. Je hodně pravdy v tom výroku o kamarádských kroužcích — daly by se o tom napsat kroniky. Na štěstí nepatřím k žádnému z nich i mohu vstoupiti klidně a s čistým svědomím do autorovy ohrady, abych si prohlédl jeho práci. — Paříž! Čeho budete čekati od básnické knihy, nesoucí tento název? O Paříži popsalo se již tolik papíru . . . Buď vám podá básník nový obraz ličeného prostředí, odlišný od obrazů svých předchůdců. Ukáže vám svůj objekt v nejnovějším jeho stadiu, jeho tělo, duši, život, jakými jsou dnes, jak se vyvinuly, jak zmohutněly nebo klesly. Objeví vám nesprávnosti v líčení svých předchůdců, ukáže vám, jak kopírovali slepě určitý vzor i potom, když se předmět byl již změnil. Půjde lhostejně kolem detailů, které vám všichni stavěli vtíravě na oči a upoutá pozornost vaši k jiným, jichž si dosud nikdo nevšímal. Anebo vyliči dojmy známého již prostředí na vlastní individualitu. Na individualitu vyvinutou, bohatou životem duševním, rozumově siláckou či nervově přecitlivělou, ale ovšem individualitu zvláštní, svéráznou, vnímající, chutnající, stravující a přetvořující zevnější popudu jinak než tuctový člověk davu. Ve známých obrysech prostře své barvy, rozhodí svá světla a stíny, prohloubí své perspektivy a nad nimi rozklene usměvavý blankyt, bezútěšnou šeď, neb hrozivé mraky svých názorů. V knize pana z Čenkova nenaleznete ani jednoho, ani druhého. „Duše má zírala plným okem v ten bohatý život Paříže a roztříštěné tóny té nesmírné hudby, květy svých dum, radosti, plesu, plody žalu, stesku, touhy po volnosti, hněvu, zklamání, vzpomínek dějinných kladu v podobě této knihy veršů na nehostinný stolek českého čtenáře", praví autor v předmluvě. Květy dum, radosti, plesu . . . to všecko snad najdete v jeho knize, ale čeho byste v ní marně hledali, jest n ě c o n o v é h o. Jediné nové pozorování, jediný nový dojem, jedinou novou myšlenku. Jeho Paříž je Paříží Nerudovou z let šedesátých, jenže v ní svítí elektřina místo plynu a místo dostavníků jezdí automobily. Podoba je tak velká, že na př. báseň „Palais Royal" zdá se mi býti pouhým zveršováním části jedné z mistrných studií Nerudových (V. „Jak oznamují a jak prodávají obchodníci pařížští" str. 31.) od popisu krámů v Palais Royal až ke vzpomínce na Camilla Desmoulina. Je

možno, že se to město, žijící takovým prudkým, divokým tempem, dýchající stále z plných plic, strávující své nervy v ustavičných extázích tak málo změnilo duchově a povahově za čtyřicet let? Ovšem, dodávám ihned, Paříž pana z Čenkova jest jen části Paříže Nerudovy, pouhým jejím torsem: Paříž prázdného, hlučného shonu, elegantního třpytu a flirtu, Paříž kokot a krvavých šlépějí historických. Toho, co činilo Paříž Nerudovu sympatickou, co ji ozařovalo paprsky aureoly, toho tu není. Při některých číslech (Zbožňovaná, Jitřní hlasy, Beati pauperes) zdálo by se, že to tu schází zúmyslně, že básník chtěl připraviti Paříž o tuto tradicionelní aureolu, že chtěl vybočiti z vyjeté koleje, chopiti se smělou rukou štětce a zobraziti Paříž novou, Paříž konce devatenáctého století, Paříž klesající se své světovládné výše, socialně rozervanou, mravně korumpovanou, politicky bezmocnou — Paříž Boulangerovou, Reinachovu, Dreyfusovu a Ravacholovu. Ale hned básně následující, zvláště holdovací „Paříž" vyvedou nás z omylu. A básník, místo aby se pohřížil do vln dnešního života Paříže, podniká obligátní výlety do minulosti a traktuje způsobem zcela všedním legendu Bonapartovskou a Revoluční, themata, o nichž už tolik jiných psalo před ním v tomtéž duchu, jenže — lépe. A osobní dojmy autorovy neliší se už docela od pravidelných dojmů průměrných touristů, kteří se zastavují s tištěným průvodcem v ruce před těmi a těmi znamenitostmi posekvanské metropole. Autor zahlédne v museu frygickou čapku a táže se: ty rudá čapko, či jsi kryla hlavu, zda amazonky Revoluce, jež vtrhla v čele davu před brány bastily? či hlavu krále, jemuž lid tě vnutil v Tuilleriích? či hlavu drzého Jakobína, jenž do služeb si najal guillotinu? Čte nápis: „Volnost, rovnost, bratrství" a dumá: kdy dojde splnění to krásné heslo? Ocitne se před kamennými zbytky starého amfitheatru o sní o tom, jak také nynější Paříž kdysi zmizí jako ta stará Lutecie. U hrobu Napoleonova vzpomíná jeho válek, jeho žen, jeho přechodu přes Alpy, požáru Moskvy. Atd. Je to tedy snad forma, jež povznáší básně pana z Čenkova k umělecké výši? Nenapadlo by mi vytýkati autorovi, že většina jeho básní psána jest formou rhetorickou. Daleká i nedaleká minulost světové literatury dokázala jasně, že také na křídlech této formy lze se vznésti do závratných výší, jsou-li ovládána mocnými svaly a stačí-li je sledovati silný dech. Ale právě těch svalů a toho dechu se panu z Čenkova nedostává. Jeho rhetorika nedostupuje daleko rhetoriky Vrchlického, Čechovy a jiných našich básníků. Je málo výrazná a zbytečně mnohomluvná — zbytečně proto, že neodškodňuje za brzdění myšlenky bohatstvím výstižných obrazů, neb delikátní malbou nálad. Tak k. př. v básni „Marie Antoinette v Trianonu" mohly by se sloky pátá a šestá zcela klidně vynechati, aniž tím báseň sebe méně utrpěla. Ovšem, kachny na rybníce mohou býti prvkem vyvolávajícím náladu — ale nemusí jim býti. Jednotvárně, někdy i naivně působí, že básník oslovuje skoro všecky své osoby i věci přímo a všem tyká: Bonapartovi, Palais-Royalu, Pařížance, Bérangerovi, rudé čapce, Marseillaise, Voltairovi, Moskvě. Nejlépe se podařily autorovi básně, jimiž chtěl vystihnout drobnou náladu, zachytit malý interieur: „Před selankou François Bouchera",

„V museu voskových figur", byť v poslední nebylo nic specificky pařížského. Celek je snůškou rytmicky správných veršů se zcela způsobnými rýmy, mezi nimiž tropické hrají značnou úlohu; ale poesie . . ?

En Avant.

Emil Tréval: Za onoho času . . . Biblické novelly. S kartony Františka Bílka. Nakladatel: J. Šolc na Kladně.

Novely p. Trévalovy nevynikají nad průměrnost. Jsou to zcela běžné kombinace kulturně historického materialu, jímž snaží se p. autor oživiti k větší reliefnosti různé příběhy biblické, s docela nešťastnou snahou „modernisovati" tyto prosté děje, vkládati do nich „vyšší", ztajený smysl, „symbolisovati" je. Vezměte na př. Judu z Kariothu. Je to docela střízlivým, suše realistickým tonem přednesená historie zrady Jidášovy, — autor vzal příběhu všechnu tajemnou hrůzu, všechnu dusnou tragiku těch prostých, ale lapidárních vět, jimiž evangelium vypráví o tomto příběhu. Rozředil historii, místo aby ji zhustil. Popíše Jidáše, jeho kadeře, jeho vousy, nos, víčka oční, rysy v tváři, zuby, rty, stejně důkladně jako nejsvědomitější úřední protokol. Zaznamená každý jeho vzdech, každé gesto s úzkostlivostí nejpravověrnějšího vyznavačer ealismu. Nic vám v tomto Jidášovi nemůže zůstati záhadným. Vysype celé jeho nitro před vámi na stůl, jako vysypal Jidáš své stříbrňáky z měšce ve chrámě. Mystický nádech tomuto střízlivému líčení má obstarávati patrně jen měsíc, jenž vypluje každou chvíli „ze zdroje mráčků a v plném lesku rozlévá se okolím". Ve své důkladnosti jde p. autor i tak daleko, že svého Jidáše i kritisuje. „Jeho hmotné, těžké názory nebyly s to povznésti se do výše, v níž cit blízek duchu Jeho, dýchal vzduch čistší a prostý zemského rmutu . . ." Duševní zmatek Jidášův, chaotické rozbouření jeho nitra popisuje p. autor všeobecnými úvahami, emfatickými výkřiky, sobě samému kladenými otázkami, vše sestylisováno genrem průměrných t. zv. psychologisujících novel. Evangelická prostota zmizela, vyvětrala všechna mirakulesnost, všechna legendarnost, vyvětrala všechna básnická vůně. Náhradou za to dostalo se nám psychologické dialektiky, běžným způsobem poetisující dikce. Autor sestrojil svého Jidáše jako figuru, již hýbe ne život, ale pouhý mechanism. Jeho Jidáš nežije před námi (jako v evangelium), slyšíme jen o něm autora vypravovat. To je vše. Pardon: v závěru práce přebarví p. autor pojednou svou figuru. Není to již teď ten prostý biblický Jidáš, jenž spáchal zradu ze zištných úmyslů a jenž trápen výčitkami, se oběsil. Je to Jidáš, jenž tak příliš věří v svého Pána, že mu fingovanou zradou chce umožniti, aby učinil zázrak, vysvobodil se z rukou katanů a aby ukázal tak lidstvu svou božskou sílu a slávu. To jest p. Trévalův problém jidášství, násilně z celé historie vykomlinovaný, z fikčních předpokladů mermomocí vyšroubovaný. Jinak ovšem je to běžný vzorek poetické rehabilitace této postavy z evangelia, ne snad pokus dáti příběhu nový nějaký ethický podklad, vrhnouti naň světlo se strany, jež dosud nebyla přístupna. A nyní, když jste přečetli novellu p. Trévalovu, podívejte se vedle na krásný karton p. Bilkův Jidášovo políbení, abyste poznali, co to je vyňati z příběhu symbol, co to je ta krásná jednota díla a myšlénky, v níž se vztyčuje

[illegible]

Richard Fester: Macchiavelli. (Stuttgart, Fromann's Verlag, 19[illegible].)

[illegible] svazek sbírky Schmoller-Hintzeovy „Politiker und National-ökonom". Literatura o Machiavelli[illegible] je tak četná jako komentáře k Hamletovi nebo Faustovi. Nová kniha tato není však zbytečná: podává věrný obraz politického učení Machiavelliho ve formě sice téměř aforistické, protkávajíc své líčení bohatými životopisnými poznámkami, ale tím právě dosahuje úkolu, který autorce byl stanoven: vytříbiti a prohloubiti všeobecné politické vzdělání způsobem, který by nečinil zvláštních nároků. *B.* —

Dr. Ludwig Woltmann: Der historische Materialismus. Darstellung und Kritik der Marxistischen Weltanschauung. (Düsseldorf, H. Michel's Verlag, 1900.)

Woltmann obírá se filosofickým podkladem Marxovy materialistické theorie dějinné a hledí ji vyložiti systematicky a historicky: po stránce systematické snaží se stanoviti právě učení Marxovo a Engelsovo a tím i míru jejich podílu na vzdělávání té theorie, po stránce historické a psychologické ozřejmiti vlivy, pod nimiž vznikla a se vyvíjela. Chce určiti místo, které zaujímá Marxova filosofie mezi ostatními novodobými filosofickými soustavami. Ukazuje (málo šťastně) k souvislosti její s klasickou filosofií německou od Kanta až do Feuerbacha, obsáhne her poměr soustavy Schellingovy a Hegelovy k ní a připojuje na konec obsáhlou kritiku marxismu. Pro svůj předmět chtěl užiti také prací Nourrisonových a Kappových o vztahu mezi nástroji a vývojem řeči a rozumu, ale zůstalo jen při snaze. Zběhlejší čtenář bude postrádati u autora důkladnější znalost prvotřídní literatury. *B.* —

Jacques Lourbet: Le problème des sexes. Bibliothèque Sociologique Internationale (Paris, Giard et Brière, 1900.)

A. Posada: Doctrinas y problemas del Feminismo. (Madrid, F. Fe ed., 1899.)

„Ženská otázka" je předmětem úvah obou autorů. Oba podávají v přehledném a poutavém nástinu vše, co nejzávažnějšího pro i contra bylo uvedeno, kombinují pečlivě důvody a vyvozují z toho důsledky, které však zcela se různí:

kdežto Lourbet klade a dokazuje rovnost obou pohlaví, odmítá a vyvrací názory a přirozené nerovnosti jejich. Posada tvrdí, že ženě náleží obor působnosti zvláštní a staví se v otazce emancipace ženy na stanovisko odmítavé. Bylo by jistě zajímavo srovnati obě knihy, jež řeší otázku, o které ještě před krátkou dobou hojně se psalo a debatovalo, která však dnes nezdá se příliš akutní, ačkoli je zvláště v praktických důsledcích svých velmi důležita. Obě knihy zároveň podávají příklad toho, jak lze klidně a objektivně psáti o problémech, jež vzbudily a vzbuzují ještě vášnivé, radikální formulace oprávněných jinak požadavků se strany jedné a stejně vášnivé protesty se strany druhé. *B.*—

Felix Glatzer: Das Recht der provisorischen Gesetzgebung, in Sonderheit nach preussischem Staatsrecht. Ein Beitrag zur Lehre von Gesetz und Verordnung. (Breslau, M. & H. Marcus, 1899.)

Studie Glatzerova připíná se k čl. 63. pruské ústavní listiny z 31. ledna 1850, který zní podobně jako náš rakouský známý „§ 14“. V době všeobecně poklesléhо parlamentarismu není bez prospěchu uvésti studii věnovanou otázce státního práva velmi důležité. Třebas někdy konstrukce Glatzerovy zdály se v knize nadbytečnými, nelze jich bez zájmu sledovati; ale našly by se také ještě otázky, jichž zodpovědění slyšeti od autora bylo by velice zajímavo jak pro právníka, tak i pro praktického politika. *B.*—

Divadlo.

Od poslední naši kroniky došlo v divadelním světě pražském k velikým krisím a událostem. Facit jejich je, že dnešní náš referát je poslední, jenž zaznamenává výkony Nár. divadla pod dosavadním ředitelem a družstvem. Prvým červencem nastupuje v divadle nová vláda. Le roi est mort, vive le roi! — Naše hlediska v této rubrice byla vždy jen přísně umělecká a literární — zabývati se personálními, materielními a jinými zevního řízení a rázu divadla týkajícími se otázkami přenechávali jsme rádi jiným, jmenovitě denním listům. Nebudeme proto šířiti se zde znovu o věcech, o nichž se za poslední tři měsíce popsalo tolik papíru. Ani nechceme dnes odhadovati, do jaké míry značí změna správy pro Národní divadlo resp. pro jeho činohru prospěch. Zde nelze než vyčkat dalšího. Po skutcích jejich poznáte je. Zaznamenáváme jen rádi, že nové družstvo má — jak ze všech stran slyšeti a z některých okolností pozorovati — nejlepší úmysly, vytrhnouti naši činohru z bahna a dáti repertoaru umělečtější a modernější směr. Kvitujeme to jako výsledek několikaletého vytrvalého a bezohledného působení kritiky, jak ji prováděly jmenovitě mladší a neodvislé listy. Na dosavadní správě vymstilo se, že s touto kritikou nepočítala, že pro ni veřejné mínění o divadle počínalo Národními Listy a končilo Hlasem Národa a Politikou. Ukázalo se však zatím v posledních krisích, že kruhy na divadle interesované mají už dosti toho věčného tutlání a zapírání a že ostřejší tóny kritické nezněly po tolik let pouze v hluchou poušť. I my v těchto listech máme pocit zadostiučinění, že jsme nepracovali zcela nadarmo. Čeho jen litujeme, jest, že se při celé věci mluvilo stále více o nápravě opery než činohry, ačkoliv každému dítěti je dnes už zjevno, kde mizerie větší a kde více křičí po nápravě. Naše opera potřebovala jen umělečtějšího vedení, ale celkové těleso

v naší malátné, kompromisující, všelijaké kejkle a švindle s „náboženskou otázkou“ tropící době, toto drama, jež se neostýchá postaviti na jeviště kolumbovské vejce té všeobecně cítěné, ale všelijakými sofismaty zastírané pravdy, že na konci „století věd“ dává stát vychovávat mládež v nejhorších dogmatických pověrách, aniž všecka svobodomyslná, moderní a osvícená veřejnost má odvahu proti tomu se postavit. A tak opravdu v této době zbankrotělého liberalismu a myšlénkové a mravní bezpáteřnatosti není to žádným anachronismem a odpovídá to zcela dobře poměrům, jak v Německu tak i u nás, když Dreyerův kandidát, nechtěje odvolati před žáky své monisticko-evoluční názory vyrůstá chtě nechtě na malého Husa nebo Galileje gymnasielní sborovny. Jak pravím, úmysly výborné a v zájmu pokroku a osvěty a jiných krásných a spravedlivých věcí musíme vítati, když dovede dramatik tímto motivem strhnouti naše vlažné a indifferentní obecenstvo k potlesku při otevřené scéně, totéž obecenstvo, jemuž vytýkáme, že se dá ze svého tupého klidu vyrušiti jen Zazami a podobným zbožím. Připočteme-li k těmto tendenčním a výchovným kvalitám trochu té čiperné kresby figur z prostředí severoněmeckého města a jeho gymnasia, jsme vlastně hotovi se vším, co lze Dreyerově hře připsati k dobrému. Na protější rubrice jsme nuceni zaznamenat veliké slabosti komposice, chudost obsahu (sloužícího vlastně jen za pouhou omáčku ke kandidátově velké scéně před žáky), vleklé, místy až nudné tempo, mnoho plochého, šablonovitého a stereotypního v motivaci a kresbě povah a jmenovitě nedostatek hlubších pohledů do duší (vyjímaje snad postavu kandidátovy sestřenky Marie a její poměr k ní — delikátním, jen zdaleka naznačujícím způsobem podaný). Všecko tu chce být prosté a jasné jak to je všude tam, kde rozhoduje tendence — a pro svou tendenci je „Zkušební kandidát“ psán, s ní stojí a padá.

Ale i při všech nedostatcích je mi vždycky ještě milejší než hra „Jako to listí“ od Itala Giacosy, již se zvláštním spěchem — první ze zahraničních jevišť — uvedlo Nár. divadlo na jevišti. Dreyerova hra je chuda, ale ví to, je skromna a neaspiruje výš. Hra Giacosova však chce být daleko literárnější, rozbíhá se zrovna několika směry najednou a chce platit za něco — čím není. Chce být současně komedií mravomalebnou a analytickou, ale i zároveň soumračným, v hlubokých tišinách duše a svědomí tkajícím dramatem ibsenovského střihu. Facit toho je pak, že je rozlomena ve dva kusy, že šťastnější půdu — tu prvě jmenovanou — předčasně opouští nežli nás na ní dovedla k stačitelným závěrům a stápí se pak do hlubin psychologičnosti a náladovosti, na něž ji schází dech, poetická síla a ryzost. Celkové ladění její je správné, pokud autor přestává při drobnomalbě karakterů a prostředí, ale stává se hned falešným, jakmile jeho lidé odloží konvenční tón a chtějí dát ze sebe mluviti nejhlubší své duši. Neboť zde nestačí být dobrým divadelníkem, jakým je Giacosa, zde je třeba být ryzím básníkem a tím on není. Ani myšlenková postať jeho hry nesnese mnoho kritiky. Je právě tak přelomena ve dví jako dramatická stavba kusu „Jako to listí“ jsou Giacosovi lidé bez páteře, bez vůle, žijící pouhému požitku dne a zaváti na konec osudem do bahnisek demo-

ralisace a zla — v tomto případě druhá manželka schudlého velkoobchodníka Rosaniho a jeho syn Tommy z prvého manželství. Autor postavil v nich tento typ, obchází ho, ale nemá dosti určitosti a odvahy, aby zpřima na něj šel. Proč jsou ti lidé „jako to listí"? Kdo je vinen? Jejich sociální poměry, jejich výchova v bohatství a pád do chudoby? či míní autor příčiny vniternější, jistou měkkýšovitost duše, kterou si přinesli už na svět? Nevíme. Neboť slova „jako to listí" jsou pouhá metafora, ale žádná určitá these, žádná ostře vyhraněná dramatická idea. Nejen však to, autor postavil proti tomuto typu, lidi rázu jiného, lidi schopné práce, činu a povznesení a poručiv osudu Tommyho i s čistou jeho macechou, věnoval závěry dramatu jen oněm lidem druhého rázu, jejich dějům vnitřní očisty, sebenalezení a povznesení — čímž hybné síly dramatu jsou přeneseny náhle na pole docela jiné. Zde také je právě to, kde z Giacosovy hry čpí nepodařený a falešný ibsenismus, kdežto prvá dvě jednání mimo dobrou a interessantní karakteristiku vynikají také tím, že šťastně a delikátně a nikoliv bez ducha suggerují divákovi hned od počátku dojem mravní laxnosti, protivně nasládlý parfum líné rozmařilosti, pocit že je tu něco zahnívajícího — nejzajímavější to moment v této jinak málo významné hře.

Aktovka „Almužna" od Ant. Nečáska byla poslední položkou v chudičké bilanci nového původního repertoaru za poslední rok. Mladý autor, s jehož jménem setkávali jsme před tím jen ve sloupcích novin, přináší si na jeviště úmysly bez odporu co nejvážnější, zájem pro odhalování styků, svazků a konfliktů mezi lidmi bohatých a jemných srdcí a snahu po prohlubování a jitření morálních otázek. Prvotina jeho jde ve stopách musy Ibsenovy, jmenovitě eroticko-dramatický trojhran z „Rosmerholmu" našel tu svou variaci. Páně Nečáskova Renáta týmž asi tónem jako Rosmer Rebekku vyzývá muže, jenž ji miluje, aby s ní zemřel, i z podobného důvodu. Tam se staví stín mrtvé Beaty mezi oba milující, zde právě nalezená mrtvola starého manžela Renátina, jenž se zabil, aby prý nepřekážel jejímu štěstí. Tedy totéž thema viny a trestu, ať už viny skutečné či domnělé. Pan Nečásek však přece vycítil, že mezi vinou Ibsenovy Rebekky a vinou této Renáty, která vlastně žádnou vinou není, je veliký rozdíl a proto milosrdně zachoval svou dvojici při životě. Zůstane jen při vzájemném rozchodu a odříkání. Předpoklady p. Nečáskovy jsou rozhodně falešné a svědčí o chudé dosud znalosti života a srdce. Již to, že se tu tak příliš operuje se smrtí, čpí příliš divadelními lampami, právě tak jako filosofování Renáty čpí příliš papírem, literaturou. Bylo by nám rozhodně milejší, kdyby místo všech těchto důstojných postojů a vznešené moudrosti měla více bezprostředné, instinktivní, vzdávající se ženskosti. A jakou jí to dal autor chvíli k řešení otázek takové celoživotní tíhy! Chvíli, kdy zví o smrti svého manžela a kdy by zajisté jiná letěla k jeho mrtvole! Ale na štěstí nemají právě proto závěry její ceny, že jsou učiněny ve chvíli poloviční nepřičetnosti a třebas se Renata při klesání opony hrozila, že na rukou jejích lpí „čistá svatá krev" odcházíme z divadla s nadějí — i třebas proti vůli autorově — že život, veliký, široký, všeodpouštějící a všezapomínající život smyje tuto krev

a naučí Renatu odvaze býti šťastnou. Jak vidět, je aktovka p. Nečáskova myšlenkou ne nová, v psychologických předpokladech svých nešťastna, v rozřešení nedostatečna. Přes to však stoji nad průměrem domácích novinek v poslední dobu, jak sférou myšlének a zájmů již si tu autor zvolil, tak i dikcí, daleko zrnitější a třpytnější než jakou jsme zvykli slýchati při většině původních premiér.

„U zeleného papouška" jednoaktová groteska od vídeňského Arthura Schnitzlera, uvedená na naše jeviště v jeden večer s „Almužnou" je práce eminentně divadelní. Literární kritik najde v ní málo nového a pozoruhodného, ale dovede-li být na tu hodinu pouhým divákem, nevyjde z živých dojmů a podrážděného napjetí. Nejvděčnější mohou být však za ni autorovi herci — pro ně je tu vše úmyslně střiženo, nejrůznější tóniny laděny, nejpestřejší směs fysionomií na scénu uvedena. Základní myšlenka hry je vlastně jen théma pro herecký koncert: hrát tak, aby nebylo hned zjevno, je-li to hráno či žito. Není to ovšem nic nového; uvádět divadlo na divadlo bývalo oblíbeným nápadem dramatiků za různých dob a Brandes ve svých studiích o německých romanticích, kteří zvláště rádi to dělali, správně ukazuje, jak tento trik sesiluje a potencuje illusi. Právě tak není novou myšlenka, uvésti na jeviště divadlo, které během náhody stane se náhle pravdou. Připomínám jen všeobecně známé Leoncavallovy „Komedianty" anebo méně sice známý, ale v některých ohledech zajímavý starší španělský kus Estebanezův „Nové drama", jejž už před mnoha lety přeložil J. Štolba a v němž jeden z herců Shakespearova divadla, maje v pátém aktu tragedie usmrtiti svého soka v lásce, zví prostřed hry o zradě své ženy a obrátí divadlo v skutečnost: zabije svého soka spoluherce do opravdy za potlesku obecenstva, které hned nerozpoznává hranice mezi katastrofou hranou a opravdovou. Schmitzler užil téhož thematu, ale se zvláštní interesantní variací: když už myslíme, že stojíme před podobným případem, že totiž herec Henri nehraje jen na vraha, ale že je skutečně vrahem vévody, jenž měl pletky s jeho ženou, hraje on pořád ještě a skutečným vrahem se stane teprv, když mu jiní otevrou oči nad strašlivou totožností mezi jeho divadelní rolí a jeho skutečným manželstvím. Toto vzájemné splývání a střídání mezi illusí divadla a krvavou opravdovostí života mělo a bude mít pro diváky vždycky své kouzlo, právě tak jako vzájemné přechody a převraty mezi realitou a snem, Shakespearem, Calderonem, Grillparzerem a jinými tolikrát tak šťastně na jeviště uvedené. — Všiml jsem si při hře Schnitzlerově především jen tohoto základního motivu, poněvadž všecko ostatní považuji za pouhý obal a kostým. Krčma, v níž v den dobytí bastilly ukájí šlechta své degenerované choutky pohledem na herce, hrající si na lotry — tato bizarně groteskní chumelenice na pozadí veliké historické události skládá akkordy sice napínavé a kulturně-historicky poutavé, macha je tu brilantní, ale celek nemůže se po technické stránce pyšniti originalitou, neboť upomíná přespříliš na francouzskou školu lokálního a kulturního koloritu, jak ji známe od Sardouovy „Theodory", „Ghismondy", „Madame Sans-Gêne" a j. až k Rostandovu „Cyranovi." *K*

[illegible]

[illegible]

V Praze [illegible]

[illegible] Poznalo se jinak, že [illegible] na [illegible] nynější [illegible] jen [illegible] a [illegible] a [illegible] Praze a [illegible] jakož i [illegible] po [illegible] ve Vídni [illegible] aby [illegible] parlamentu [illegible]. Z [illegible] se [illegible] snahy po [illegible] se na [illegible] řád, nyní i jazykové [illegible] vlády Koerberovy, jako by [illegible] tak jednoduchá, jako [illegible] oktrojování ústav v letech padesátých a [illegible] a jakoby nový řád jazykový a národnostní se dal komandovat [illegible] byrokratickým fermanem s hůra. Mělo to býti východiskem z krise, [illegible] nešťastným: celý nynější národnostní spor není přece [illegible] úřednického mechanismu, nýbrž je to na nejvýše složitý problém [illegible] kulturních národů a jich spoluúčasti na vládě. Moderní, v milionové [illegible] rozšířená dělba práce a celý běh a organisace nynějšího hospodářství [illegible] měrou sbližuje a [illegible] pouty svazuje národy — moderní komunikace, výměna zboží, všeobecná závislost jednoho na druhém — to vše jsou [illegible] národnostní tolerance a smíru. Proč nepodporovat to, co přináší sám život, také na poli politickém? A jak tu možno jinak sbližovati národy, nežli [illegible] jich nejširších ploch, nežli povoláním jich nejširších vrstev k positivní

práci zákonodárné, nežli demokratickými řády volebními? V Rakousku jest 16 milionů Slovanů a 8 milionů Němců, — vyniká však dnes tato skutečnost na př. v parlamentě? Nevyniká, — stát má stále nátěr německý a výbojnost německé levice je proto dosud tak prudká a nenasytná. Hluboká volební reforma by rázem otřásla všemi vzdušnými zámky německé nadvlády, německé státní řeči, atd. a význam toho by byl nevýslovně epochálnější, než kdyby mladočeši ještě třeba strokrát dokázali, že dovedou rozbíjet pulty a tarasit parlament stejně, jako levice. Volební reforma je zrovna životní otázkou dalšího politického vývoje slovanských národností a samého státu; ale přes to, že oprávněnost její se věcně uznává, není pro ni nálady a chuti. Většina rozhodujících stran v Rakousku jest jen asekuračními společnostmi pro vzájemnou ochranu mandátů, a tam, kde nerozhodují interesy pokroku všeobecně národního a státního, nýbrž interessy osob, stran a tříd, není divadlo jiné, než jakého jsme dnes svědky.

Z politických projevů poslední doby jsou pozoruhodna tři p r o m e m o r i a: mladočeské, německé levice a sociálně demokratické. V promemoriu m l a d o č e s k é m se protestuje proti jazykovým osnovám Koerbrovým pro zřejmé porušení zákona založeného a státními základními zákony zaručeného rovného práva jazyka českého v celé zemi, a vydání jich ve formě císařských nařízení na základě § 14. se prohlašuje za porušení ústavy, poněvadž použití článku 14. je zapovědčno ve všech případech, ve kterých se jedná o změnu státních základních zákonů. V promemoriu n ě m e c k é l e v i c e se opakují známé požadavky programu svatodušního a klade důraz na zákonné zavedení německé řeči sprostředkovací; v promemoriu s o c i á l n ě - d e m o k r a t i c k é m pak se volá po všeobecném a rovném právu hlasovacím, a vyslovuje přesvědčení, že národové mohou pokroky své kultury dobývati jen v úzké vzájemné solidaritě.

V m l a d o č e s k é m t á b o ř e nastává po obstrukční noci 8. června pozvolné vystřízlivění. Bývalá pravice, sotvaže byla pochována, křísí se znovu, na schůzích se mluví proti přeceňování obstrukce, a svoláváním táborů stran státoprávních žene se voda na mlýn bývalé politiky. O politické výchově není ovšem nikde ani stopy, tím méně po intensivnější práci organisační. Ve vylučování celých tříd a stran z národa pokud nepřísahají na určitý koran a nejsou členy jednoho cechu, je ovšem dosud u nás celá řada lidí hotovými mistry.

N á r o d n í r a d a měla 17. června svoji první ustavující schůzi. Súčastnili se jí mladočeši, staročeši, radikálové, klerikálové, velkostatkáři, agrárníci a národní dělníci. Sociální demokraté a realisté pozváni nebyli, radikální pokrokáři, poučeni několika zkušenostmi, své účastenství odřekli. Schůzi předsedal dr. E n g e l, a jménem výkonného výboru mladočeského referoval dr. Š k a r d a. Národní rada nemá být dle něho tribunalem nad stranami, ale sdružením samostatných stran, jež volným rozhodnutím se spojují k společné práci v otázkách dle svého programu společných. Prvním činem byl projev proti Koerbrovým osnovám a jednání o nastávajícím sčítání lidu. Na další akce této rady, stojící pod vedením mladočeským, jsme zvědavi, stejně jako na délku jejího trvání.

Propaganda pro z ř í z e n í v y s o k ý c h š k o l n a M o r a v ě se šíří. V poslední době byly konány schůze na Vinohradech, v Znojmě a Poděbradech.

S p o l e č n ý r o z p o č e t byl schválen. Ř n ý společný výdaj obou států obnáší 316,677.323 korun, mimořádný 40,357.383 korun, dohromady 357,034.706 korun. Potřeba tato se uhrazuje výnosem cla, a nekrytý zbytek hradí oba státy podle kvoty 34·4 : 65·6%.

M o r g a n a t i c k ý s ň a t e k n á s l e d n í k a t r ů n u arcivévody Františka Ferdinanda d' Este s hraběnkou Žofií Chotkovou bude se konati 1. července v Zákupech. Státoprávní novum tohoto sňatku spočívá v přísaze arcivévody, že pro svou manželku a pro své dítky se zříká následnických práv. Jeho vlastní

práva na trůn nebudou však dotčena. Přísaha v Rakousku děje se do rukou panovníka před členy císařského domu, pro platnost její také pro Uhry jest však třeba zvláštní osnovy zákona, uznání její uherským parlamentem a inartikulování do uherského zákonníka, což stane se na podzim.

Sociální hlídka.

V poslední době jakoby se byl zarazil utěšený vývoj sociální reformy. Rozlehl se příliš hlasitě hluk zbraní politických, než aby nepřehlušil a nezatlačil do pozadí činnost po většině tichou a neslibující celé řadě činitelů nijakého prospěchu. Žeň za několik uplynulých měsíců je dosti hubená. Tu a tam učiněn sice náběh k něčemu positivnímu, ale buď vůbec nedošlo se přes první krůčky nikam, buď postavily se v cestu nezdolné překážky. V Holandsku na př., v zemi jinak dosti ušetřené třenic politických, po dlouhých poradách přijat byl poslaneckou sněmovnou návrh vládní na zavedení úrazového pojišťování dělnického. Ale přes to, že v celé zemi nikdo nebyl s tím nespokojen, návrh nebyl přijat ve sněmovně panské. Ohrožovalť državu mocných a hrozil státi se průlomem do sociálně reformní nečinnosti v Holandsku. Jest nepochybno, že na delší dobu v této zemi reakce zase zvítězila, právě jako ve Švýcařích, kde lidovým hlasováním také byl zamítnut návrh na zavedení povinného pojišťování nemocenského a úrazového. Švýcarským venkovanům dovedli reakcionáři všech odstínů namluvit, že jde tím zákonem o jejich kapsu; a tak dostavili se k hlasovacím urnám lidé, kteří ničemu nerozuměli, než že jich majetek nesmí býti dotčen a přivedli zákon navržený k pádu. Naproti tomu v Belgii dovedla si reakce dáti nátěr reformní. Belgie jest zemí, o které svého času „Frankfurter Zeitung" zcela vážně napsala, že jest určena k tomu, aby stala se zkušebním kamenem proveditelnosti ideálů socialistických. Klerikálové, kteří ještě dosud pomocí plurálního vota udržují si v zemi umělou nadvládu, jsou příliš chytří, než aby nepoznali, že svoje posice upevňuje strana, která zaváděti chce sociální reformy, a že jest pro ně nebezpečno odpírati nátlaku mas. Proto odhodlali se zavésti starobní pojišťování dělnictva. Poněvadž však nevyplynul návrh ten z přesvědčení o nutnosti starobního pojišťování, nýbrž z pouhé nutnosti v politické opatrnosti, dopadl neobyčejně uboze. Dle zákona toho nabývá nároku na starobní důchod dělník, který dosáhl věku 65 let. Po celou dobu svého zaměstnání námezdního musí vkládati do jisté spořitelny příspěvky, k nimž stát připlácetí míní nejvýše sumu 9 franků a i to jen tenkrát, když by starobní renta nepřevyšovala obnos 360 fr. ročně. Ti dělníci pak, kteří dnes již jsou 65 let, mají dostávati — 65 fr. ročně. Jest pochopitelno, že takováto sociální politika dělnictvo roztrpčila do nejvyšší míry; neboť pokládalo návrh ten spíše za výsměch, za políček, že došlo v Bruselu i ve větších městech venkovských k bouřlivým demonstracím. — V Rakousku ovšem nebylo možno nic provésti. Politické vášně byly tak vyštvány do krajností, že nemohlo se nic vykonati. Vláda sice se tvářila velice pilnou a pokročilou, předložila návrh na rozšíření působnosti živnostenských soudů také na dělnictvo zaměstnané v živnostech dopravních, které z platnosti živnostenského řádu jest vyloučeno (a poněvadž nyní bude zřízeno několik nových živnostenských soudův a síť jejich časem značně zhoustne, bylo by toto rozšíření jejich působnosti velice důležito a žádoucno), a návrh zákona na upravení pracovních poměrů pomocnictva obchodního, jehož postavení by se uzákoněním návrhu toho značně zlepšilo; ale vědělo se již předem, že nedojde ku projednávání těchto návrhů jako nedošlo ku projednání a přijetí osnovy nad jiné důležitější a těžkým obětmi již vybojované: zkrácení doby pracovní v dolech. Snad provedení tohoto návrhu bude posunuto až do doby, kdy budou vyšetřeny poměry dělnictva hor-

nického na Ostravsku pracovní radou statistického úřadu práce, která si počíná nyní tak radikálně, že si chce na vyšetření poměrů těch troufati po případě i bez přispění uhlobaronů, od nichž se jí dostalo svého času tak hrubého odbytí. Co z toho vzejde, ukáže nejbližší budoucnost. — V Sasku také učinili jeden krůček: uznali aspoň, že jest třeba také ženské inspekce živnostenské. Ovšem že nemohli v důsledcích toho zříditi ihned inspektorky, nýbrž stačilo k uspokojení svědomí, když při inspektorátech živnostenských zřídili zvláštní důvěrnice. — Jediná Francie může zaznamenávati celý a dobrý čin. Přese vše nebezpečí, v jakém vězí nynější vláda, nemající pevné a solidní většiny za sebou, přece Millerand zřídil pracovní radu, na jejíž složení přenechal značný vliv odborovým organisacím, a do níž pozval si i ženu; a Baudin, ministr veřejných prací, dal si sestaviti podrobný seznam všech větších prací, které veřejné nebo veřejným podobné korporace míní podniknouti r. 1900—1901, v němž zároveň má býti uveden počet potřebných dělníků, způsob jich zaměstnání, výše mzdy a jiné podmínky pracovní. Každému dělníku poskytnuta jest takto možnost nahlédnouti v seznamy a přesvědčiti se o stavu pracovního trhu, což zvláště při dobrých organisacích nabude zajisté velikého významu, neboť tyto dovedou seznamů pracovních v čas potřeby využitkovati i k působení na výši mzdy a zlepšení podmínek pracovních. — Také některé státy německé vykonaly celý „čin". Když zamítnuta byla tak žalostně pověstná předloha káznicová v říšském sněmu, nejvíce želelo se toho agrárníkům. Ti hleděli tudíž vládě spolkové osladiti utrženou blamáž tím, že navrhovali a přijímali v zemských sněmích, kde pomocí trojtřídního systemu volebního mají dosud většinu, zákony, na vlas podobné předloze káznicové. Prozatím si zamířili jen na dělníky zemědělské, jichž hnutí nejvíce jim zalézá za nehty a proto pokusili se spoutati je způsobem ne lepším a ne horším, než učinil svého času Daranyi se zemědělským dělnictvem v Uhersku. Jenže v Německu nešlo agrárníkům vše tak hladce jako rytířským magnátům. Neboť nad nimi má třebas v míře omezené přece jenom značnou moc sněm říšský. Zde podali sociální demokraté obrněnou interpelaci na ochranu práv ústavou zaručených a interpelace ta podporována byla většinou říšské rady, takže vláda byla zahnána značně do úzkých.

Za to dlužno uznati, že vzrůstá stále řada měst, která chápou svůj úkol na konci devatenáctého století a jsou tak málo úzkoprsá, že dovedou mu dostáti. Uvedeme jenom některé zvlášť nápadné příklady z těchto dnův. Curych zřídil městskou sprostředkovatelnu práce, která vztahuje se nejen na dělnictvo všech pracovních oborů průmyslových, nýbrž i na služebné dělnictvo a učeníky. Sprostředkování práce jest ovšem úplně bezplatné. Aby však hned z předu úřad ten nebyl zbaven vší důvěry osob interesovaných, jako se to stalo v Praze, byla v Curychu správa ústavu svěřena zvláštnímu výboru, jemuž předsedá městský radní, a jenž skládá se z šesti zástupců dělnictva, volených odborovými organisacemi, šesti zástupců zaměstnavatelův a dvou členů městské rady. Vypukne-li mezi zaměstnavatelem a dělnictvem spor, jest zpráva o tom v úřadovně veřejně oznámena. — Dijon ve Francii zavedl pojišťování pro případ nezaměstnanosti, jehož správu přenechává úplně odborovým organisacím. Město poskytuje jim k tomu účelu subvenci, která se rovná součtu všech členských příspěvkův. Vymínilo si jenom, že z této subvence mohou dostávati podporu jenom ti, kdož zdržují se v Dijonu nejméně rok. — Mnichov snížil svým městským dělníkům pracovní dobu s 10 na $9^1/_2$ hodiny denně v létě, na 8 hodin v zimě (pět měsíců) a ustanovil jim pevnou mzdu dle toho, čím a jak dlouho jsou zaměstnáni od 32—53 pf. za hodinu v létě a 34—55 pf. v zimě. Jsou-li dělníci nuceni pracovati přes čas, zvýší se jim mzda o 25—50%. (Snad se ještě mnohý ze čtenářů pamatuje na poplach, jaký vzbudil u nás před rokem stejný požadavek kovodělníkův). Vždy po tříleté službě zvýší se mu mzda.

Za sváteční dny a za kontrolní shromáždění dostává se dělníkům mzdy poloviční. Po pětileté službě pak mají právo na čtyrdenní, po 10leté službě na osmidenní dovolenou. Jest zajímavo, že toto právo na dovolenou bylo dosud jen zakrytě vysloveno, neboť přiznává se dělníkům jen právo na plat i když 4 resp. 8 dní v roce nepracují. — V Charlotenburku bylo zavedeno opatření městských dělníků pro případ stáří a zaopatření vdov a sirotků. — I ta naše fešácká Vídeň se rozhoupává: míní zavésti pojištění obecních zřízenců pro případ stáří, kde po 10leté službě by dělník požíval 30% své mzdy, jež by každý další rok o 2% stoupala až do výše úplné mzdy. — A Praha?! Za nedlouho se dočkáme, že uskuteční se Velká Praha, která bude městem půlmilionovým; a toto město, které bude činiti nárok na to, aby bylo střediskem života celého národa, nedovede žíti jinak než kterákoliv zastrčená vesnice. Vždyť dosud až na famosní úřad pro sprostředkování práce a na udílení invalidních pensí zřízencům potravní daně z milosti inspektorovy Praha dosud nezmohla se na jediný skutek, který by mohla postaviti vedle činů obcí jiných.

Dělnictvo samo bylo v této periodě opět více činno svými vlastními parlamenty, kde vykonána byla revise dosavadního postupu a určena pravidla pro kroky další. Tak konala první svůj sjezd sociálně-demokratická strana v Sibini a stanovila si přesnou organisaci, která bude míti bojovati jistě proti celé řadě překážek. Neboť Maďarům naroste právě nyní proti hnutí socialistickému zase hřebínek, když tě nastal hluboký rozkol v socialistické straně uherské, jenž povede asi k roztříštění odborových organisací. V Uhřích zdá se že, lépe jest půda připravena pro socialism agrární než průmyslový. — Také norská strana dělnická na svém sjezdě konaném v Christianii poukazovala k tomu, že značně se rozvinula. Čítať nyní 114 spolků politických i odborových s 11000 členy. Norsko jest ovšem zemí průmyslově ještě nedosti vyvinutou, tak že tam organisace dělnické musily se omezovati spíše na defensivu a odrážeti snahy zaměstnavatelstva po snižování mzdy. — Byly-li tyto sjezdy uvedené rázu po většině politického, tož čistě hospodářský ráz měl sjezd křesťanských odborných spolků evangelických v nedávných dnech v Německu konaný. Tyto organisace byly založeny proto, aby odvracely dělnictvo od spolků sociálně demokratických. Ale jak dnes jest vidno, zakladatelé se zlou se potázali. Dělnictvo záhy poznalo, že z evangelia a vlastenectví nemůže býti živo, že nejpobožnější a nejvlastenečtější zaměstnavatelé nacházejí se mezi nejhoršími jeho utlačovateli, že v hospodářském boji přestávají všechny ohledy a — šlo cestou přirozeného vývoje. Na posledním sjezdě ozvaly se již velice četné a závažné hlasy proti zakládání nových evangelicko-sociálních skupin a pro přistupování ke spolkům odborovým stávajícím (sociálně-demokratickým). Úplně potlačeno bylo heslo o součinnosti práce s kapitálem, a třídní vědomí dělnictva zjednalo si vítězně průchod v souhlasném volání po naplněné pokladně stávkové. Vliv kněžský sice ještě byl tak patrný, že sjezd na návrhy v tom směru učiněné dosud nepřistoupil, ale dnes není nejmenší pochybnosti o tom, že v době nejkratší odborové spolky evangelické rozmnoží svými 150.000 členy organisace odborové socialistické. Tento převrat v myslích tím spíše nastane u dělnictva přímo na věci interesovaného než nastal u jich vůdce pastora Göhrea. — Velice významným byl sjezd odborových organisací rakouských (mimočeských) ve Vídni. Zpráva odborové komise sděluje, že v ní bylo sdruženo 1555 spolků odborových se 113.778 členy mužskými a 5556 ženami, dále 198 odborových sdružení s 8332 mužskými a 832 ženskými členy a konečně 509 spolků vzdělavacích se 26.457 muži a 2812 ženami. Celkem obsahovala tudíž odborová komise vídeňská 2262 spolky se 148567 muži a 9200 ženami, číslice na poměry rakouské velice značná. Na příjmech vykazuje komise za rok 1899 K 3,817.046·95, na vydáních K 1,910.031, z nichž připadalo korun.

208.003·81 na podporu v nezaměstnanosti. Podobně jako český sjezd odborový o němž přinesli jsme obšírnější zprávu a o jehož jednáních vydán byl nyní obšírný protokol, zabýval se také sjezd vídeňský otázkou stávek. Bylo tam konstatováno, že ze všech 2262 spolků, které jsou členy komise, má pouze 99 organisací zavedeno stávkový fond. Řád stávkový byl sice zostřen, ale nešlo se přece jen tak daleko jako na českém sjezdě, nýbrž uznáno bylo, že nutno někdy volky nevolky srozuměti se s tím, že musí býti podporovány i stávky dělníků neorganisovaných. — Že tyto sjezdy osob přímo interesovaných jsou důležitější a účelnější než sjezdy sociálních reformatorů, jako má býti konán nyní v Paříži, jistě nikdo nebude popírati, a nebude se asi také valně diviti, že odborové organisace německé odmítly svoje účastenství se správným odůvodněním, že blaho tříd pracujících nespočívá ve množství sjezdů, nýbrž v tom, aby usnesení sjezdů byla ve skutečnosti také prováděna a zachovávána. —

Pokud jde o bojovné hnutí dělnictva, můžeme pozorovati stále častěji zjev, že dělnictvo nyní při stávkách dobře si promyslí situaci, a že se pouštějí ve mzdový boj ti dělníci, jichž práce v konkretním okamžiku mají nejvyšší cenu. Poslední měsíc byl zrovna klasickým pro to dokladem. Vstoupilit totiž do stávky zřízenci pouličních drah v celé řadě velikých měst německých: Berlíně, Štětíně, Hamburku, Hannoveru, Erfurtu a jinde, žádajíce najednou úpravu svého poměru pracovního. Ovšem jako všude jinde tak i zde tito dělníci náleželi k nejméně organisovaným, takže jen na některých místech, mezi nimi v Berlíně, se svými požadavky aspoň částečně prorazili. Při tom jest zajímavo, že obecenstvo, které přece bylo stávkou značně stíženo, neobrátilo se proti stávkujícím, nýbrž proti společnostem, majitelkám oněch drah. I do Ameriky zasáhlo toto hnutí a vedlo v Saint Louis k velikému krveprolití, kdežto v Pešti bylo klidně urovnáno.

V Kijevě v Rusku skončila vítězně veliká stávka pekařských dělníků, kteří sice od úřadů byli jak obyčejně hrozně chikanování, za to však obecenstvem hmotně i morálně podporováni, tak že se jim podařilo docíliti snížení doby pracovní s 18 hodin (!) na 12 hodin s 1½ hodinovou přestávkou. Stávka pekařských dělníků v Berlíně byla zažehnána ústupky zaměstnavatelův. — Nyní pak všude jest živo v živnosti oděvní. Ve Vilně již vypukla stávka dělníkův obuvnických zahrnující asi 1500 osob, z nichž jedna třetina dosáhla již žádaného zvýšení, kdežto v ostatních případech dohodnutí se rozbíjí o nepovolnost maloživnostníků, kteří se jednak obávají, že by dělníci na nynějších požadavcích nepřestali a uvrhli je v postavení ještě obtížnější, a kteří jednak spoléhají na vyhladovění stávkujících, jimž nedostává se dostatečných podpor, poněvadž v nedalekém Kovně také dělníci obuvničtí jsou právě ve mzdovém boji. — Také obuvničtí dělníci pražští předložili již zaměstnavatelům své požadavky: zvýšení mzdy o 20%, snížení doby pracovní na 11 hodin, mzdu denní místo mzdy kusové, výplatu v sobotu večer, odstranění stravování a přenocování u mistrů, nedělní klid, hygienu dílen. Pomocnictvo presentovalo tyto požadavky společenstvu; toto pak obávajíc se, že by přímým zamítnutím jich dohnalo dělnictvo ku stávce, vytočilo se šalamounsky výmluvou, že není kompetentní k vyjádření se o požadavcích těch. Jest samozřejmo, že taková hra na schovávačku podkopává i ten nepatrný zbyteček autority, jaké dnes ještě společenstva požívají. Můžeme tedy pro nejbližší dobu očekávati stávku dělnictva obuvnického i dříve již ohlášenou stávku dělnictva krejčovského v Praze. — *L.*

Hlídka školská.

rr. V několika dnech uzavrou se akta uplynulého školního roku a stísněnému učitelstvu nastanou prázdninové chvíle oddechu. Jediný světlý okamžik v životě učitelském! Dobrodiní zákona dává učiteli v roce celých šest neděl,

kdy tíhu otrockých pout a nebezpečí Damoklova meče nemusí cítiti. Za to hmotná tíseň od učitele nikterak neodstupuje. Letos dosáhla již toho stupně, že ústřední výbor rozhodl se nesvolávati o prázdninách žádného sjezdu. „Český Učitel“ dokládá: „Musíme se odříci i toho vydání, které jest se sjezdem spojeno!“ Na manifestační schůzi českých zemědělců, 24. května konané ve Vosicích u Pardubic, dovozoval sice poslanec Prášek, že na jihu vyhlíží učitel vedle sedláka jako baron, prozradilo se však na některé učitele, že v době prázdnin váží dalekou cestu až na Žatecko, aby zde nepoznáni česáním chmele vydělali si nutný groš k uhájení životní existence!

V náladě hořké činí učitelstvo bilanci uplynulého školního roku. Požadavkům jeho dostalo se odbytí, jemuž rovno není v žádné zemi předlitavské. Právní a občanské jeho postavení zhoršeno zákonným přiostřením řádu disciplinárního, oprávněným jeho pak požadavkům v záležitosti úpravy služného nejen že nevyhověno v letošním zasedání sněmu českého, nýbrž úprava platu de facto zásluhou českého poselstva na řadu let odstrčena a se strany českých agrárníků podniknuty na učitelstvo pro jeho úsilí po zlepšení bídného postavení tak surové útoky, že před nimi blednou všecky ty nízské zloby, které na školu a učitelstvo chrlí od let zelotism klerikální.

V autonomii naší sklamáno jest učitelstvo úplně. Otázka: Autonomie či postátnění školství, ventilovaná tak často v debatách učitelských a v časopisectví učitelském (Viz „Česk. Učitele“ III. 1), zdá se, že dozrává v učitelstvu v rozhodný neprospěch autonomie, kteráž, kdykoliv o školství zavadí, staví se do řad jeho nepřátel a škudců. Na manifestačních schůzích učitelských v poslední době nejednou právě od autonomistův slyšeno bylo přiznání, že ve školních radách jest autonomie z pravidla živlem neuvědomělým, reakčním, servilním vůči byrokratům, klerikálům a to od místních školních rad počínaje až k zemské školní radě. Zde na př. naší autonomisté pro zákaz, jímž se studujícím středních škol zakazovalo vycházeti po 7 hod. večerní na ulici, dovedli strhnouti rámus, když však jde o české učitele, klidně hlasují pro kruté tresty (pro malicherné přečiny) i pro každé přiostření svobody volného slova (1. června).

Silně příznačné jest, že letos vyšly z řad neučitelských dva spisy, zabývající se ostrou kritikou poměrů školských: Ant. Hajna: N e b e z p e č í r e a k c e v e š k o l s t v í a dra Joklíka „O p o m ě r e c h č e s k é h o n á r o d n í h o š k o l s t v í“.

Ani se svými učitelskými kandidaturami nemělo učitelstvo štěstí. Ze tří kandidátů zvolen pouze p. Janoušek, jenž je poslancem v přední řadě mladočeským a poslední teprv učitelským.

Ve vnitřních poměrech školských nepostoupeno vlivem skoro nikde ani o vlásek. Kdo pročítá Vládní Věstník, tento suchý oznamovatel úředních nařízení a výnosů, strne nad duchem, který obestírá naše školství. Všecka skutečná práce, úsilí o zdokonalování, všecko přemýšlení o pokroku ponechává se jedině dobré vůli a schopnosti učitelstva. Byrokracie s druhé strany ponechává si zase ubíjení reformního hnutí. V poslední době hnuly učitelské časopisy velmi zdárně otázkou reformy vyučování jazyku, počtů, přírodopisu, dějepisu, ale zdá se, že na ten čas bez užitku. Vysoká byrokracie aspoň těžce snáší volnější pohyb myšlenek jakéhokoliv oboru. Ještě podnětem zesnulého zemského inspektora dra Ant. Tille stal se počátek reformy vyučování slohu, dnes však jiný zem. inspektor schvaluje ploché a odbyté šablony. Vydání nové první čítanky c. k. školním knihoskladem ukázalo také, že zájmům obecné školy, zvláště venkovské u zeleného stolu rozuměti se ani nedovede, ani nechce.

V zlých časech nezapomíná učitelstvo svého hlubšího vzdělání a vyhledává hojně prameny poučování. Mnoho učitelstva pražského a okolního účastnilo se letos universitního kursu paedagogického. Přednášky Masarykovy otiskuje postupně „Český Učitel“. Je to řada pojednání o problémech paedagogických. Hluboký duch a pevný názor zírá z každého slova. Na učitelstvo i k tomu mají před-

nášky tyto veliký vliv, způsobují jiné debatty a nebudou do budoucnosti bez silně znatelného vlivu i na utváření se nových názorů na školu. Přednášky dra Drtiny vydá souborně Dědictví Komenského, kteréž dalo letos učitelstvu krásnou knihu Úlehlovu „Listy paedagogické", nejlepší dílo na poli paed. literatury letošního roku. Jinak je tento literární obor vyprahlým lánem, na kterém jen občas objeví se význačnější dílo. Příkrov dusivých poměrů i zde tísní všechen vývoj a pokrok.

Zemský výbor v é v o d s t v í S l e z s k é h o podal letos na jaře slušný návrh zákona o služném učitelstva. Zatímní učitel po zkoušce dospělosti: 450 zl., po způsobilosti: 600 zl. Defin. učitel obecné školy: 700 zl. (30% učitelů), 800 zl. (40% uč.), 900 zl. (30% uč.), učitel měšť. školy: 1100 zl. (50% uč.), 1200 zl. (50% uč.). Sedm kvinkvenálek po 10% zákl. služného, byt nebo příbytečné. O návrhu jednal sněm v květnovém sezení. Nátlakem velkostatkářů přijat byl k zákonu paragraf: Zákon tento nabude platnosti, až Slezsku dostane se ze spotřebení daně z lihovin nebo jiným vhodným způsobem příjem, který činil by aspoň 25% přirážky zemské a byl by zákonně zajištěn, a to počínaje 1 lednem následujícího roku". Tím uplatnění zákona stalo se illusorním.

Z M o r a v y. Pokrokové hnutí učitelstva moravského, jež vzniklo z počátku jako dosti neujasněná revolta mladých proti nečinnosti a zbahnělosti dosavadní učitelské organisace na Moravě, nabývá přívrženců zvláště od poslední doby, kdy vykristalisovalo se ve hnutí obrodní. Z hnutí nejmladších stala se otázka všeho učitelstva a dnes mužové nejlepší (stačí uvésti předně naše spisovatele Úlehlu a Mrštíka) staví se v čelo tohoto proudu. Možno správně konstatovati, že většina učitelstva hlásí se k tomuto hnutí a svoláváním četných schůzí získávají se stále noví přívrženci. Posledně byla schůze pokrokového učitelstva o svátcích svatodušních v Brně, jejíhož jednání hlavním bodem bylo sorganisovati vystoupení pokrok. učitelstva při letošní schůzi delegátů v Litovli. Výsledkem rokování mimo jiná podrobnější usnesení bylo, aby o schůzi dotyčné za pokrokové učitelstvo promluvili dva řečníci. První podá negativ, t. j. v čem v dosavadní organisaci pokrokové učitelstvo spokojeno nebylo, druhý podá positiv, totiž co pokr. učitelstvo chce, jakým směrem mělo by se bráti obrození „v hlavě i údech". K prvnímu odstavci promluví p. Motyčka, ke druhému p. Havlík. Zasloužené pozornosti dostati se má t. zv. „orgánu Ústředního Spolku" — „Komenskému". O důvodné nespokojenosti v této příčině slíbil promluviti řed. Úlehla.

Zároveň v Přerově měl schůzi také výbor Ústředního Spolku. V kruzích těch dobře se cítí, jak oprávněny jsou stesky pokrokového učitelstva, proto již ve schůzi své o Velikonocích usnesl se výbor za hlavní bod programu letošní schůze delegátů (v Litovli 6. srpna) položiti thema: „Vyhovuje-li nynější organisace učit. morav.?" Při této svatodušní schůzi měl býti zvolen referent a dáno mu poučení, jak zachovati se má k požadavkům pokrokového učitelstva. Po dlouhém mluvení neučiněno skoro žádného závažnějšího rozhodnutí. Nejkocourkovštějším jest, že ani v této schůzi, ač byla poslední před sjezdem delegátů, neustanoven referent. Jsme skutečně zvědavi, jak dopadne střetnutí se těchto dvou proudů moravského učitelstva při schůzi delegátů v Litovli; hlavně proto, že výsledek této schůze bude míti veliký vliv na stavovské vystupování moravského učitelstva.

Na konec ponechal jsem si creme (t. j. „sebranku"), totiž třetí frakci „také učitelstva" mor. t. zv. „gafulíků", kteří měli také o svatodušních svátcích schůzi v Rajhradě. Na programu byla přednáška odborného učitele Adamce „O obrozování učitelstva" a katechety Tiraie „Patří-li škola státu či církvi?" Páni budou vydávati svůj časopis. P. Adamec se přičiní, aby už v září 1. číslo spatřilo světlo světa. J. M. Kadlčák z Friedlandu s potěšením sděloval, že v Olomouci na popud Dra. Kohna zřídí se „Cyrillo-Methodějská Matice", která finančně vydržovati bude utrakvistický ústav učitelský s českou vzornou školou, školu měšťanskou a školy odborné, k jichž řízení povoláni budou — z N ě-

mecka školní bratři. Nejlákavější asi attrakcí pro bratry „gaťulíky“ byla hostina, kterou je poctil rajhradský prelát Korčian. Také olomoucký arcibiskup Kohn uchystá jim i letos hned na začátku prázdnin při tak zv. „klerikálních execírkách“ (vulgo exerciciích) u jezovitů na Velehradě několik hostin, k nimž se již horlivě pozvánky zasílají.

Z naší doby.

Proces arcibiskupa olomouckého Dra. Kohna proti redaktoru „Pozora“ panu Knechtlovi, ukončený ve čtvrtek dne 21. června t. r. osvobozením žalovaného redaktora, vzbudil široký zájem a přinesl mnoho zajímavého. Po více než čtvrt století vede se boj o to, aby kanovníky Kapitoly Olomoucké, bohatě nadané, mohli se státi i nešlechtici. Konečně dosaženo toho, že kanovníci, které jmenuje císař, mohou býti nešlechtici. Když zvolen byl Dr. Kohn — moravský Slovák, nyní jen což němčící — arcibiskupem, mělo se za to, že touto otázkou ve smyslu demokratickém dále bude hnuto, avšak pravý opak toho se splnil. Homo novus, kníže-arcibiskup cítil a cítí se solidárním s kollegy šlechtici a jemu jest přičísti, že jmenováni byli v poslední době dva nekvalifikovaní třicítiletí šlechtici z Pruska, a jeden Vlach šlechtic, kdežto staří, zasloužilí domáci kněži byli opomenuti. „Pozor“ v serii článků vytýkal arcibiskupovi toto protěžování šlechty a uvedl zejména, že arcibiskup zadržel dvanáct nešlechtických žádostí za kanonikát a předložil jen tři šlechtické císaři. Dr. Kohn, který ve svém orgánu sám vyzýval kněze, aby na redaktory listů antiklerikálních podávali žaloby, podal proto na redaktora Knechtla oznámení pro přečin urážky na cti. Státní zástupce Waisar, který na rozkaz vlády převzal zastupování arcibiskupa, vzal žalobu pro urážku na cti zpět a žaloval redaktora jménem arcibiskupa před okresním soudem v Olomouci pro zanedbání povinné péče redaktorské. Ač redaktor tvrdil, že všechny články četl a dílem sám psal a ač nabízel úřadními spisy, bývalými ministry osvěty a t. d. důkaz pravdy o tom, že do kabinetní kanceláře došly pouze tři žádosti šlechtické, což arcibiskup doznal tvrdě, že mu vládou žádosti byly vráceny s příkazem, aby předložil jen šlechtické žádosti, byl přece žalovaný redaktor prvním soudem odsouzen k pokutě 380 K. Odvolací soud sice zamítl opět návrh žalovaného na důkaz pravdy výslechem samého arcibiskupa o tom, zdaž si byl vědom toho, že není povinnen uposlechnouti příkazu vlády, poněvadž jí nepodléhá avšak osvobodil redaktora proto, že měl přesvědčení, že redaktor povinnou péči zachoval, poněvadž všechny články četl, resp. psal a odsoudil arcibiskupa, aby zaplatil obhájci redaktora Dru. Svěrákovi 215 K útrat. Rozsudkem tímto zůstala bohužel nerozřešena otázka, právem-li či neprávem zadržel arcibiskup žádosti žadatelů nešlechticů.

Proti alkoholismu. Co „Rakouský spolek proti opilství“ a nejnověji „Jubilejní jednota lidumilů na Moravě“ podávají ke sněmům žádosti za vydání zákona na obmezení opilství a konkursy vypisují na pojednání o zhoubnosti kořalky, cestuje moravský zemský kočující učitel hospodářský p. L. po severní Moravě a zakládá rolnické — palírny. Nic nenamítáme, když průmyslem hledí si rolníci vypomoci. Ale palírnami? lihem? kořalkou? Severní Morava vyniká i při poměrné zanedbanosti toho oboru rozsáhlým ovocnictvím. Nebylo by lepší a výnosnější starati se o zvelebení tohoto odvětví hospodářského a případně založiti raději továrnu na výrobu ovocných vín? Vím z vlastního pozorování, že i nejurputnější alkoholik raději sáhne po víně ovocném (v hostinci 1/4 l. za 10 h) nežli po kořalce (1/4 l za 12 h). Rozhojní-li se palírny, rozmůže se i pijáctví. Je zvykem dávati hospodářským dělníkům třikrát i čtyřikrát denně kořalku „k občerstvení“. Víno ovocné lépe by posloužilo, a jest mnohem lacinější, neboť i v letech, kdy e drahé ovoce, při domácí výrobě stojí 1 l. jablečného vína méně než 20 h.

Knihtiskárna Rosendorf a spol. v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, POLITICKÁ A SOCIÁLNÍ.

Ročník IX. 1. srpna 1900. Číslo 21. a 22.

Ku sčítacímu ruchu.

V článku „La langue parlée ou maternelle". („Umgangs- oder Muttersprache"), uveřejněném v ranním čísle „Politik" ze dne 3. června 1900, ukázal jsem, jak rozuměti jest slovům těmto, stanovicím, co při sčítání lidu vyšetřeno býti má ohledně řeči.

V sezení sněmu českého ze dne 20. dubna 1900 byla totiž se strany české podána interpellace, zda-li vláda jest ochotna opatřiti, aby při sčítání lidu zjištěna byla národnost počítaných. O odpovědi, kterou dal místodržitel český v sezení ze dne 5. května na interpellaci tuto, čteme v ranním čísle „Politik" ze dne 6. května: „ . . . Otázka, zda-li za příležitosti nadcházejícího sčítání lidu změněna býti má rubrika „obcovací řeč", jest předmětem důkladného vyšetřování, avšak definitivně rozhodnuto bude o tom teprve při sestavování dotyčných formulářů. Místodržitel poukazuje k jednání mezinárodního kongressu statistického, odbývaného r. 1897 v Petrohradě, a praví, že dle oficielní zprávy, vydané o kongressu tom, pro příští sčítání odporučeno bylo usnešení dřívějšího kongressu petrohradského a že jakožto moment, jenž při sčítání vyšetřen býti má, výslovně ustanovena byla mezi jiným sub lit. h) langue parlée ou maternelle. Pak-li že se tudíž v Rakousku při sčítání lidu vyšetřuje „obcovací řeč," vyhovuje se tím vždy ještě usnešením mezinárodního kongressu petrohradského a usnešením mezinárodního ústavu statistického z r. 1897. Arciť uvedl ústav tento též rubriku „nationalité"; to však platí, jak úřední zpráva s důrazem uvádí, pouze pro spracování (depouillement) vyšetřených dat, ale nikoli pro sčítání samo. Spracování toto jest ovšem též částí práce sčítací a proto zdá se, že mezinárodní ústav statistický zamýšlí odporučiti výkaz národnosti, avšak prostřednictvím: „langue parlée ou maternelle . . ."

Naše vlády totiž dosud tvrdily a, jak z odpovědi této na jevo de, i teď tvrdí: 1. že slova „langue parlée ou maternelle" značí „řeč obcovací anebo mateřskou" („Umgangs- oder Muttersprache"), a 2. že

slova „ou“ tu užito ve smyslu „buď — anebo — “(entweder — oder —), t. j. buď řeč obcovací anebo řeč mateřská, a praví: vykonávajíc volbu zůstavenou mně tu na vůli, stanovím, že při sčítání lidu zjištěna má býti řeč obcovací a nikoli řeč mateřská.

Za použití uvedených tu slovníků a gramatik: Sachs-Villate, Encyklopaedisches Wörterbuch der französischen und deutschem Sprache (velké vydání 10. o 1958 a 2119 stránkách) — Borel, Grammaire francaise à l'usage des Allemands (20. vydání) — Mätzner, Französische Grammatik mit besonderer Berücksichtigung des Lateinischen (3. vydání 1885) — Stowasser, Lateinisch-deutsches Schulwörterbuch (2. vydání 1900) — a Heyse, Deutsche Grammatik (25. vydání), podal jsem v dotčeném článku, nezvratný trvám důkaz:

1. že „parler une langue“ značí: mluviti nějakou řečí; —

2. že „langue parlée“ té které osoby značí řeč, kterouž (řečí) dotyčná osoba mluví (kterou umí — v potřebné k mluvení míře); —

3. že tudíž „langue parlée“ té které osoby neznačí „obcovací řeč“ a sice a) proto, že ministerské poučení, obsažené v nařízení ze dne 9. srpna 1890 ř. z. č. 162 pojem „obcovací řeč“ definuje (správně) slovy: „řeč, které dotyčná osoba v obvyklém obcování užívá*); pak-li totiž, neberouce zřetel k užívání řeči písmem, přihlížíme jen k užívání řeči slovem mluveným, lze slova: „které užívá“ zaměniti slovy: kterouž (řečí) mluví, a pak zní vládní definice pojmu „obcovací řeč“: řeč, kterou dotyčná osoba v obvyklém obcování mluví, kdežto Sachs-Villate učí, že „langue parlée“ jest řeč, kterouž dotyčná osoba mluví. Liší se tudíž vládní definice pojmu „obcovací řeč“ — vládního to překladu slov „langue parlée“ — od Sachs-Villatovy definice pojmu „langue parlée“ tím, že vládní definice obsahuje ve slovech „v obvyklém obcování“ značku, kterou v definici Sachs-Villatově marně hledáme; z toho — vzhledem k okolnosti té, že každá značka zúžuje pojem — jde, že vládní definice pojmu „langue parlée“ není správnou, t. j. že „langue parlée“ neznačí to, co vláda nazývá „obcovací řečí“**); —

4. že ve slovech „langue parlée ou maternelle“ spojka „ou“ nemá smyslu „buď — anebo —“, jelikož by v tomto případě na místě „langue parlée ou maternelle“ řečeno býti musilo: la langue parlée ou la langue maternelle; —

---

*) „Langue parlée“ jest, jedná-li se na př. o Čecha, který vedle češtiny umí jen ještě vlašsky, i čeština i vlaština a sice bez ohledu na to, s kým obcuje; avšak „obcovací řečí“ jeho, pak-li že (v Italii) obcuje pouze s Vlachy jen vlaštiny znalými, jest pouze vlaština a, obcuje-li (v Čechách) pouze s Čechy jen češtiny znalými, pouze čeština.

*) Bezprostředně zřejmé jest to 1. z toho, že Francouz, který na př. v Edinburku za tím účelem, aby zpravil se o nějaké věci, obrací se k mimojdoucímu s předběžnou otázkou: „Pardon, monsieur! Parlez-vous francais?“ — netáže se, zda-li oslovený v obvyklém obcování užívá francouzštiny (zda-li francouzština jest jeho „obcovací řečí“), nýbrž chce zvěděti, zda-li oslovený mluví (umí) vůbec francouzsky (zda-li francouzština jest jednou z oněch řečí, kterými oslovený mluví (které umí); — a 2. z okolnosti té, že slovník Sachs-Villate, (díl II., str. 1809, sloupec 2.) praví, že „Umgangssprache“ (obcovací řeč) sluje v jazyku francouzském: „langue usuelle, language usuel ou familier, langue de la conversation“ a tudíž nikoli: „langue parlée“.

5. že slovo „ou“ vedle smyslu: „buď — anebo —“ (německy: entweder — oder —, latinsky: aut — aut —), v němž užito (dvakrát aneb jen jednou) praví, že pojmy takto spojené navzájem se vylučují, má (užito jednou) též smysl: „čili“ (německy: oder, latinsky: sive), v němž užito praví, že z pojmů takto spojených druhý slouží k vysvětlení prvního, jak to vidno na př. z hořejšího Sachs-Villatova francouzského označení „obcovací řeči“: „language usuel ou familièr*); —

6. že slova „langue parlée ou maternelle“ kongressem petrohradským nebyla za tím účelem ustanovena, aby při sčítání lidu bylo zjištěno, kolik lidí na př. ve Francii mluví francouzsky, vlasky, německy, španělsky, anglicky a t. d., jelikož v tomto případě bylo by bývalo ustanoviti, že u každé osoby udati jest všechny řeči, kterými mluví, a musilo by býti řečeno: langues parlées, nýbrž že slova „langue parlée ou maternelle“ ustanovena byla — (jak i z uvedené odpovědi místodržitele: „. . . a proto zdá se, že mezinárodní ústav statistický zamýšlí odporučiti výkaz národnosti, avšak prostřednictvím: „langue parlée ou maternelle“ na jevo jde) — za tím účelem, aby na kolik možno přesně zjištěno bylo, kolik nachází se Francouzů, Vlachů, Němců, Španělů, Angličanů a t. d. (ve smyslu ethnografickém) na př. ve Francii, aneb v Evropě, aneb na celé zemi; —

7. že tudíž za tímto účelem — vzhledem k tomu, že vynikající nad jiné a snadno zjistitelnou značkou každého kmene národního a příslušníků jeho jest řeč dotyčného kmene — kongressem bylo ustanoveno, aby při sčítání lidu bylo udáno, ku které větvi jazykové ta která osoba přísluší, a že — vzhledem k okolnosti té, že ze všech lidí jen část poměrně velmi nepatrná mluví více řečmi — bylo ustanoveno, aby u každého zjištěna byla langue parlée, t. j. řeč, kterou mluví (kterou umí); —

8. že — vzhledem a) k okolnosti té, že při ohromné většině lidí znalých pouze jedné řeči, řečí tou jest řeč mateřská („die von Kind auf erlernte Sprache“ praví Sachs-Villate, II. díl, str. 1219) a b) k tomu, že u těch lidí, kteří umí více řečí (mezi těmi téměř vždy též řeč mateřskou) slova „langue parlée“ potřebují vysvětlení — slovům „langue parlée“ dáno vysvětlení to slovy „ou maternelle“ (čili mateřská); —

9. že tudíž dle slov „langue parlée ou maternelle“ všude, kde dosud platí stará průpověď „ne Caesar quidem“ — neřkuli vláda — „supra grammaticam“, při sčítání lidu ohledně každé osoby zjistiti jest: 1. pak-li že dotyčná osoba mluví pouze jednou řečí (umí jen jednu

*) V této příčině praví: 1. Borel (str. 45.): „. . . On supprime l'article défini: . . . 5. Quand le substantif qui suit la conjunction *ou* n'est en quelque sorte que l'explication de celui qui précède“: (Určitý člen potlačujeme: . . . 5. Když jméno podstatné, jež za spojkou ou následuje, není takřka nic jiného než vysvětlení onoho, jež spojce té předchází); — 2. Mätzner (str. 526): „. . . Die disjunktive Beiordnung kann auch da eintreten, wo die Aufhebung der Glieder nicht ihrem Begriffe, sondern nur ihrer Form nach stattfinden soll; so kann ein Glied als Erklärung des anderen angesehen werden . . . Im Lateinischen hat hier sive seine Stelle;“ — Stowasser (str. 926.): „. . . siue . . . daher zur Korrektur: eiecto siue emisso Catilina“; — a 4. Heyse (str. 373): „. . . Steht oder ohne vorangehendes entweder, so ist es oft nur anreihend oder erläuternd. . . .“

řeč), řeč tuto a 2. pak-li že dotyčná osoba mluví více řečmi a mezi těmi též řečí mateřskou, řeč mateřskou; —

10. že formule „langue parlée ou maternelle" nedostatečnou jest pouze v následujících, nad míru řídkých a vzácných dvou případech a sice: a) pak-li že jedná se o osoby, které umí dvě anebo více řečí, z nichž žádná není řečí jejich mateřskou, t. j. o osoby vícejazyčné, řeč mateřskou zapomenuvší (na př. následkem dlouholetého obcování pouze s lidmi neznalými řeči té), a b) pak-li že jedná se o osoby, jež alespoň dvěma řečem hned od prvního mládí a sice způsobem naprosto stejným se učily a naučily; —

11. že dotčené již tvrzení: „Pak-li že se tudíž v Rakousku při sčítání lidu vyšetřuje obcovací řeč, vyhovuje se tím vždy ještě usnesením mezinárodního kongresu petrohradského a usnesením mezinárodního ústavu statistického z r. 1897" — nesrovnává se se skutečností; — a

12. že formule „langue parlée ou maternelle" přes všechnu nevšední její jasnost a přesnost u nás v Rakousku tak na prosto nesprávně až dosud bylo užito a při nadcházejícím sčítání opět má býti užito pouze proto, že slova „langue parlée ou maternelle" byla svého času přeložena nikoli ve správnou němčinu bratří Grimmů, nýbrž v politickou němčinu českých Němců a že překlad ten — a sice supra grammaticam — dosud jest směrodatným . . . . Quousque tandem! —

Z toho, co tu z dotčeného článku svého jsem uvedl, plyne následující. Pak-li vyhověno býti má usnešením mezinárodního kongressu petrohradského a mezinárodního ústavu statistického, t. j. slovům „langue parlée ou maternelle" (jazyk, kterým dotyčná osoba mluví, čili mateřský jazyk její), i u nás v Rakousku, musí v čítací ceduli rubrika, týkající se řeči, na místě slovy „obcovací řeč" označena býti buďto slovem „řeč" s dodatkem: „a sice u osob jednojazyčných řeč, kterou mluví, a u osob vícejazyčných řeč mateřská", aneb — vzhledem na prapranepartnost počtu osob mateřské řeči své neznalých — prostě slovem „řeč mateřská", jak děje se na př. (abych uvedl zde příklad mně nejnovější) v Prusku. Přes to totiž, že i pruským Němcům nejedná se — jak známo — o to, aby při sčítání lidu napočteno bylo v Prusku co nejvíce Neněmců, rozumí vláda pruská slovům „lanque parlée ou maternelle" jinak než vlády rakouské a sice tak, že nařízením nynějšího ministra vnitra z měsíce května 1900, vydaným pro království pruské (sčítání lidu nepatří v říši Německé k záležitostem říšským — § 4. ústavy, nýbrž k záležitostem jednotlivých států ve spolkové radě zastoupených) ve příčině sčítání lidu v roce 1900 a uveřejněným v první příloze č. 160 k úřadnímu listu „Deutscher Reichs-Anzeiger und Königlich Preussischer Staats-Anzeiger" ze dne 7. července 1900, upraven odstavec devátý formuláře sčítacího doslovně takto. „9. Muttersprache: ob deutsch, holländisch, friesisch, dänisch, wallonisch, polnisch, masurisch, kassubisch, wendisch, mährisch, tschechisch, litauisch oder . . . . (Zutreffendes ist zu unterstreichen!)" a příslušná k odstavci tomuto

stať návodu takto: „Zu 9.: Muttersprache: Kinder, welche noch nicht sprechen, sind der Muttersprache der Eltern zuzuzählen. Jeder Mensch besitzt eine Muttersprache, welche ihm am geläufigsten ist und in welcher er denkt. Zwei Muttersprachen besitzen nur wenige Menschen; doch kommen Fälle dieser Art vor bei Personen, welche von Eltern verschiedener Muttersprachen abstammen.“*)

Takto tedy slovům „langue parlée ou maternelle“ rozumějí — správně — jinde. Aby správně porozumělo se slovům těm i u nás, uveřejnil jsem dotčený článek svůj**). Úspěch článku toho byl — smím to, jak čtenář ihned sezná, říci při vší patřičné skromnosti — skvělý, alespoň u nás Čechů samých. Čteme totiž v ranním vydání „Národních Listů“ ze dne 5. července 1900 č. 183. (str. 2.): „Přípravy ku sčítání lidu. Staroměstský občanský klub v Praze konal včera v Platýzu členskou schůzi, na níž o nadepsaném thematu přednášel odborník v otázce národnostní pan Ant. Hubka, jednatel Národní jednoty pošumavské. Den sčítání lidu blíží se kvapem, proto je nanejvýše včasným obecenstvo naše seznamovati s touto otázkou a to jak po stránce všeobecné důležitosti, tak i ze stanoviska speciálních poměrů. Jak veliký význam otázka ta má pro Prahu, je jasno, neboť správným provedením sčítání lidu ještě určitěji dotvrzen býti musí název „Zlaté, slovanské Prahy“. K tomu ovšem spolupůsobiti má uvědomělost občanská, jakož i pochopení významu a důležitosti sčítání lidu. Toť také účel schůzí a přednášek, které mají býti konány v počtu nejhojnějším. Staroměstský občanský klub v Praze akci tuto zahajuje a očekává hojně následovníků; bude-li možno v sezoně podzimní uspořádá ještě přednášku agitační v tomto oboru, neboť zejména na Starém městě pražském náležité uvědomění bude míti blahodárný účinek. Místopředseda klubu pan Žikan zahájil schůzi a k těmto důležitým okolnostem poukázal. Na to pan Hubka zmiňuje se v úvodu o těžkém postavení národa našeho a o nutnosti všemožné sebeobrany; všechen lid český touží, aby jeho práva jazyková náležitě byla respektována, zejména v zemích vlastní jeho domoviny. Veškeré poměry národnostní posuzují se dle nesprávného sčítání minulého, ba tvoří ono podklad ku všem téměř předlohám vládním v oboru jazykovém. Jak potom věc vypadne, je známo. Proto nutno nastávající sčítání provésti správně a spravedlivě, a k tomu třeba úřady donutiti . . . Sčítání dle jazyka, obcovacího děje se dle usnesení kongressu petrohradského z r. 1872

*) Nelze nepodotknouti tu, že šmahem napodobujeme četná zařízení německé říše, i zařízení špatná (na př. ukrutný exekuční řád!); avšak ohledně četných správných a osvědčených zařízení na př. ohledně federalistické úpravy říše německé, mateřské řeči při sčítání lidu, vysokých příjmů ze státních železnic a nízkých daní, s napodobňováním nápadně váháme; patrně přemýšlíme a uvažujeme, nechtíce se přenáhlit jako s dotčeným řádem.

**) A abych rozhodujícím v otázce této kruhům odňal — na kolik jednotlivci možno — bona fides o správnosti názoru, že ve rčení „langue parlée ou maternelle“ slůvka „ou“ užito ve smyslu „buď — anebo —“ a že slova „langue parlée“, značí „obcovací řeč“, zaslal jsem otisky článku toho všem ministrům, pak sekčním chefům v ministerstvě vnitra a všem řádným členům c. k. ústřední komisse statistické.

kteréžto určení v originálu jinak znělo, než se nyní vykládá. Celá řada vynikajících statistiků vyslovuje se pro sčítání dle národnosti; u nás v tom směru kroky podniknuté zůstaly bez výsledku. Pro řeč obcovací jsou jedině Němci, ovšem ze známých příčin. Důvody, které uvádí Mayerhofer, jsou přímo směšné. V obcích ryze českých židé udávali obcovací řeč německou, ačkoliv nemají tam s kým německy mluviti; na vojně udávají každého za Němce, továrníci přihlašují dělníky za Němce — tak učinil též správce pražského továrníka v Schützendorfu pana Inwalda, člena sboru obecních starších! Přímo křiklavými byly nástiny činnosti četných sčítacích komisařů ve zněmčeném území, které řečník uváděl. Je to k neuvěření, jak podobné věci mohli zůstati bez povšimnutí od úřadů, ba jak mohly zůstati beztrestnými. Němci již nyní horlivě se připravují, a je nezbytno, abychom i my horlivě chopili se práce, nelekajíce se žádných hrozeb. Za dnešních poměrů je svatou povinností boje národnostního se nevzdalovati, ale hledati prostředky, aby sčítání lidu provedeno bylo buď spravedlivě, nebo že jinak vůbec provedeno býti nemůže. Je záhodno i právní ochranu zjednati všem, kdož se ku svému právu hlásiti budou, neboť je předem jisto, jaké obtíže jim z toho vzniknou. Jazyk obcovací nemůže se nám vnutiti, my chceme se hlásiti dle národnosti. Důležitost sčítání lidu kéž pronikne všechny vrstvy národa a kéž vzpruží je k mužné obraně práv jazyka. Výborná přednáška p. Hubky setkala se s všeobecným souhlasem a bouřlivým potleskem. Pan dr. Podlipný vyslovuje podivení, že úřady postavily se proti výkladu zákona a tak daleko věci u nás nesmějí dojíti, aby o zákonu nesmělo se pojednati, dožadovati vysvětlení atd. Jestli se stali přehmaty i vládě musí záležeti, aby se neopakovaly, proto máme plné právo důrazně žádati, aby zákona se nezneužilo. Žádati musíme, aby do rubriky o řeči obcovací vložilo se ono původní znění, totiž buď řeč obcovací nebo mateřská . . . .“ Tento výrok když četl jsem, tu myslel jsem, že radostí nad tímto tak „skvělým“ úspěchem článku svého se propadnu. Zpamatovav se pak z radosti své, zaslal jsem jmenovaným ve zprávě této řečníkům otisky článku svého, jednomu z nich s prosbou, aby co nejdříve opraven byl nesprávný a pro nás tak zhoubný názor o smyslu slov „langue parlée ou maternelle“, a jal jsem se psáti i článek tento český — přes to do syta mám práce jiné. (Na to v článku „Obcovací jazyk“ — číslo 56. „Samostatnosti“ ze dne 14. července — poznamenal Antonín Hubka: „Nesprávnost gramatickou tohoto překladu dovodil nejnověji Alex. Neklan v článku, uveřejněném 3. června 1900 v „Politik“.)

Mám za to, že nejen není věcí nemístnou, nýbrž naprosto nutnou, poukázati zde k tomu, jak bídně vykonávají politické listy naše úlohu, které samy nezvaně se podjaly a za jejíž vykonávání od příslušníků národa českého vybírají daň ve způsobu předplatného. Předesílám tu, že dobře vím: 1. že téměř všechny listy naše jsou, jako listy jiných národů, především též podnikem hospodářským, jenž živiti má těch, kdož vyráběním jeho jsou zaměstnáni; — 2. že žurnalista, jako každý jiný člověk, je rád, když práci svou ukončí a odloží péro (po případě i nůžky a štětec se škrobem), jako truhlář hoblík, a může jíti po-

svých; — a 3. že právě práce žurnalistická jest již vzhledem na krátké a neuprosné terminy prací nad jiné úmornou.

Úlohou každého listu (bez ohledu na odbor) jest, aby za čtenáře své, jeden za všechny, dával pozor a sledoval, co v oboru, jemuž jest „věnován", se děje a aby — arci v míře přiměřené rozsahu listu — o důležitějších zjevech a záležitostech čtenáře své zpravoval; a za to mu platí čtenářové jeho, důvěřujíce se, že správně a svědomitě dostojí úloze své. Následkem toho jest pak, že, co není v novinách, není na světě. O důležitosti sčítání lidu v boji národa českého proti nadvládě Němců našich není pochybnosti, a nejdůležitější novinkou — tak právem trvám lze tvrditi — jest (počítaje ode dne 3. června) uveřejněný v „Politik" důkaz, že sčítání lidu dle „řeči obcovací" dosud dělo se neprávem. A na místě, aby politické listy naše*) udeřily na buben a důkaz ten politické veřejnosti otloukaly o uši den co den neustále až do omrzení tak, aby v politickém světě stal se věcí tak notorickou, aby ani Němci naši, ani vláda a vůbec nikdo slova „Umgangssprache" již nikdy více nemohl ani vysloviti (a taktéž mělo se díti s důkazem, jejž podal jsem o nepříslušnosti říšské rady k upravení otázky jazykové) — na místě toho nepodal, pokud vím, o důkazu tom žádný z politických listů našich čtenářům svým ani té nejmenší zprávy. Následkem toho bylo již to, že ve schůzi, konané v samém středu hlavního města našeho ve příčině sčítání lidu celý měsíc po uveřejnění důkazu toho v jednom z nejčelnějších dvou listů našich, lidé, zajímající se o věc již za účelem poučení jiných, o důkazu tom neměli tušení. Nevěděli o něm 1. proto, že nečetli „Politik" ze dne 3. června domnívajíce se, že co by tam snad bylo politicky důležitého, sděleno jim bude později listem, který obvykle čtou, a 2. proto, že ostatní listy o důkazu tom nepodaly žádné zprávy a sice — aby to bylo řečeno jasně — z čiré, nesvědomité lenosti. Důkaz podán byl v řeči německé a mimo to zpráva o něm, jen poněkud obstojnější, vyžaduje věcně trochu duševní práce, drobet přesného myšlení. Avšak co nedá se pořídit nůžkami anebo pouhým překladem a co nejde z péra tak lehce jako úvodní článek, to v redakcích listů našich politických neroste. V tom jsou přes všechnu různost názorů o jiných věcech za jedno všechny listy naše, mlado-

*) Listy naše nerozumějí tomu, čemu Němci říkají „Politische Mache". Kdyby této věci, za nynějších poměrů nutné v politice tak jako v obchodě reklama, rozuměly jen trochu, sestavily by (spojenými silami) krátká porovnání, jak v tom kterém oboru měří se Němcům a nám Čechům a Slovanům vůbec, a uveřejňovaly by krátká tato porovnání hned pod záhlavím v celé šířce formátu (asi jako „Čas" svá krásná hesla) den co den (hloubit kapka kámen), abychom o tom věděli alespoň my sami. Na př. mohlo se o středních školách po celý rok 1895 (Neklan, Die böhmische Frage, str. 120) psáti: Středních škol vydržuje se 1. z peněz státních: *a)* v Čechách: 48·2% pro 37·2% Němců — 51·8% pro 62·8% Čechů; *b)* na Moravě: 53·3% pro 29·4% Němců — 46·7% 70·6% Čechů; *c)* ve Slezsku: 100% pro 47·6% Němců — 0% pro 22·2 % Čechů — 0% pro 30·2% Poláků. 2. z peněz zemských: na Moravě: 78·6% pro 29·4% Němců — 21·6% pro 70·6% Čechů; 3. z peněz veřejných: na Moravě: 61·4% pro 29·4% Němců — 38·6% pro 70·6% Čechů. — Byl by to pláč koruny české v číslech, dojemnější ještě než Arbesův a účinnější než všechny vzletné a pružné úvodní články všech listů našich dohromady.

české, staročeské, radikální, realistické, socialistické a katolické. Nelze listy naše v této příčině porovnati ani s nemluvňaty, neboť nemluvně, jemuž vzhledem na nedostatek zubů tvrdší strava do úst vložena bývá již rozžvýkaná, stravu samo alespoň pozře.

K tomu všemu hlavní list náš, jenž přes to, že hlavně jeho povinností — zaplacenou povinností — bylo, uvésti důkaz tak důležitý v nejširší známost, mlčel o něm jako listy ostatní, udílí účastníkům schůze klubu staroměstského ještě i smělé pokárání z titulu nevědomosti — patrně, aby (jako poberta volající: „Chyťte ho!)“ na kolik možno zakryl svou do nebe volající nesvědomitou lenost. Čteme totiž v ranním vydání „Nár. Listů“ ze dne 13. července 1900 č. 191 (str. 2.): „Ku sčítání lidu. Ještě se objevují nesprávné názory o jazykové stránce při příštím sčítání lidu, a sice i tam, kde by se mohlo očekávati, že se zná snesení směrodatné konference petrohradské, která stanovila la langue parlé ou maternelle. Německý překlad Umgangssprache jest nesprávný. Tedy také v češtině nelze užívati slova „obcovací jazyk“, nýbrž jazyk, kterým kdo mluví, jinak mateřský. Jazyk obcovací jest la langue usuelle. O této otázce pojednal velmi obšírně Alex. Neklan ve známé brožuře. My to připomínáme proto, poněvadž se často vloudí pojem obcovací v českých schůzích a musíme trvati na tom, aby také vláda upravila sčítací archy ve smyslu petrohradské konference.“

Aby náležitě vyniklo, jak nemístným a i nesprávným jest obsah i tenor stati této, poznamenávám následující. Doba, na kterou vztahují se skvostná slova: „Ještě se objevují nesprávné názory . . .“, počíná třetím červnem a čítala tudíž, když slova ta byla psána (snad 12. července), plných čtyřicet dnů. Neboť před uveřejněním mého článku v „Politik“ bylo jen nečetným z nás a to jen po krátkou dobu známo, že „řeč obcovací anebo mateřská“ („Umgangs- oder Muttersprache“) není správným překladem slov „langue parlée ou maternelle“; všici měli jsme za to, že překlad ten správným jest, a proto nemístná jsou slova „My to připomínáme proto, poněvadž se často vloudí pojem obcovací (řeči) v českých schůzích . . .“, neboť jiného než tohoto pojmu neznali jsme vůbec. Že překlad „řeč obcovací anebo mateřská“ jest nesprávný, v redakci „Národních Listů“ mohli a měli věděti alespoň již 5. června (3. a 4. byly svatodušní svátky); avšak jisté jest, že přes to o nesprávnosti té nevěděl, kdo redigoval (snad 12. července) zprávu o schůzi klubu staroměstského (byl by to při té příležitosti podotknul), a že tudíž shledáváme „nesprávné názory o jazykové otázce při příštím sčítání lidu, a sice i tam, kde by se mohlo očekávati, že se zná snesení směrodatné konference petrohradské . . .“ Já, jiných soudě dle sebe, ve správnost překladu „řeč obcovací nebo mateřská“ dotyčné formule, jež nebyla mně známa authenticky, věřil jsem až do dne, kdy četl jsem zprávu o odpovědi místodržitele na dotčenou interpellaci; věřil jsem tudíž ve správnost překladu toho i v roce 1895, v němž dopsal a uveřejnil jsem svůj německý spis o české otázce, v němž slov „langue parlée ou maternelle“ marně bys hledal přes to, že „o této otázce pojednal velmi obšírně Alex.

Neklan ve známé brožuře", jak totiž tvrdí „Nár. Listy" snad za tím účelem, aby nemusily říci, že staročeská „Politik" to byla, kde důkaz nesprávnosti překladu „řeč obcovací anebo mateřská" byl uveřejněn.

Takovou tedy jeví se býti stať, kterouž se strany hlavního listu českého a orgánu vůdčí strany politické záležitost tato, tak důležitá pro národ český, má býti vyřízena a sice — dle všeho — definitivně a to půl roku před sčítáním lidu v době, kde každou chvilku čekati jest vládní nařízení ve příčině sčítání lidu. Definitivně proto, že onen hřímavý úvodník, pro nějž den nebo dva po uveřejnění vládního nařízení stanovícího, že sčítání lidu díti se má, jako dosud, dle řeči obcovací, „Národní Listy" snad budou konfiskovány, ničeho více nezmění na věci.

Tak bídně vykonávají politické listy naše a sice všechny bez rozdílu vyznání a víry úlohu, které samy nezvaně se podjaly a za jejíž vykonávání od národa českého vybírají i peněžní poplatek. Je to přímo k zoufání!

V Praze, dne 19. července 1900.

Alexander Neklan.

Několik příspěvků k životopisu Kryštofa, Ignáce Kiliána a Jindřicha Dienzenhofferů.

Napsal Dr. Luboš Jeřábek.

V době, kdy v čarokrásné naší Praze ničí památku za památkou, kaple, kostely, paláce i výstavné domy měšťanské, chci vzpomenouti dvou slavných stavitelů českých, které vším právem můžeme pokládati za umělce významu evropského, ba přímo připočísti je k nejznamenitějším mistrům umění a slohu barokního, do jehož období působení obou padá. Pro obdivovatele krásné naší Prahy, pro umění české a pražské zvláště, vyrůstá ještě tento jich význam další skutečností, že žádnému staviteli českému před nimi a také žádnému staviteli pražskému po nich, nepodařilo se vtisknouti zevnějšku Prahy tou měrou značku rázovitého a osobitého umění a talentu svého, jako právě těmto dvěma mistrům českého a pražského baroku! Ten pak hlavně jich působením nese onen příznačný, specificky pražský ráz. Budiž však předem podotknuto, že k tomuto rozmachu ohromné umělecké plodnosti a tvořivosti obou nabyly popudem pouze a jen talent, píle a zdatnost geniálních těchto architektů pražských. Je mnohem spíše výslednicí nejenom těchto, ale také i jiných příznivých okolností a poměrů doby, v niž oba působili. Jest jí především nesmírný rozkvět umění církevního, který za svými účely dovedla vyvolati energická protireformace katolická, zevní nádheře, ba přepychu kostelů a klášterů stědře přející, kteréž, a to nemůže nikdo popříti, děkujeme za mnohou vzácnou památku nejen stavitelského, nýbrž i veškerého výtvarného umění ba i uměleckého prů-

myslu v našich zemích českých. Ruku v ruce, vítězným postupem této protireformace katolické a mocným jejím vlivem stoupá i význam, moc a také blahobyt, nejen úplně ji oddané rodové šlechty, nýbrž i ku katolictví znovu obrátivšího se měšťanstva větších měst českých. Oba stavy tyto požívají v době této pravou renaissanci svého bývalého, tentokráte ovšem jen finančního a hospodářského rozkvětu.

Tato skutečnost jest zároveň onou druhou okolností, působící neobyčejně příznivým způsobem na rozvoj stavitelského umění v našem království, zejména i umění profánního, neboť vidíme, že po příkladu hierarchie a kleru katolického nejen šlechta, nýbrž i znovu zbohatlé měšťanstvo o překot téměř staví a to přepychu a nádheře hovící stavby profanní všeho druhu a určení.

V době tak neobyčejně příznivé musily se nejen uplatniti, nýbrž i k největšímu možnému rozkvětu přivésti tak znamenité talenty a individuality umělecké, jakými byli Kryštof a Ignác Kilian Dienzenhofferové. Toho jsou nám dokladem přečetné stavby obou těchto mistrů českého baroku nejen v Praze, ale i na venkově.

Staveb těch jest přímo neuvěřitelná řada a jakkoliv bychom mohli posloužiti mnohými novými údaji, není přece úkolem této stati jimi se obírati, neboť věnována jest především řadě dosud málo známých neb i neznámých, při tom nemálo zajímavých údajů o soukromém a intimním životě rodinném těchto rázovitých a vynikajících zástupců českého umění stavitelského z konce sedmnáctého a z prvé polovice osmnáctého věku. Z dát těchto, ponejvíce z listinných a archivalních, pracně nasbíraných, budiž tu podán životopisný nástin, správněji řečeno jen jakási životopisná skizza obou těchto znamenitých architektů českých.

Starší z obou

I.

Kryštof Dienzenhoffer

narodil se v Praze, ba ani v království Českém. Přišel ještě mlád do Čech z Bavor, nikoliv však z Waldsass,[1]) odkudž pocházela rodina Bambergských stavitelů bavorských, proslavených Janem Leonhardem Dienzenhofferem, nýbrž z jižních Bavor a to z nejbližšího okolí tehdy městyse Rosenheimu, nejspíše z vesnice Aiblingen[2]) do Prahy, kdež se záhy uchytil.

Do Prahy nepřišel D. sám, neboť v testamentu svém ze dne 7. ledna 1722,[3]) uloženém téhož dne v malostranských Libri Testamentorum, vzpomíná nejenom sestry své patrně v Praze provdané Hurfauerové, nýbrž i dcery bratra svého Marie D., její matky, tedy své švakrové a sestry, tudíž druhé neteře své. Ti všichni byli dle všeho usazeni v Praze, an jinak by testator, muž až úzkostlivě opatrný

[1]) Viz stať o D. v Ottově Slovníku Naučném.

[2]) Nasvědčují tomu některá data v státním archivu Mnichovském, o nichž jednou zvláště pojednáme.

[3]) Viz Libri Testamentorum malostranské Nr. 5, lit. B. 50 v deskách zemských.

a pečlivý, určitě a bezpečně byl vzpomněl vzdálenějšího nějakého jich bydliště, zejména v cizině.

Dle všeho se Dienzenhoffer záhy po svém příchodu oženil, a to jak podařilo se mi zjistiti s vdovou Annou Aichbauerovou, vzdor německému jménu dosti pravděpodobně Češkou,[4]) měšťankou malostranskou, kteráž měla z prvého manželství již dva syny a sice Jana a Jiřího Aichbauera, jichž obou poslední vůle D. a také i jiné listiny o nichž bude ještě zmíněno, vzpomínají. Manželka tato, žena dle všeho zámožná, avšak o rok starší než D., přinesla muži svému věnem dům,[5]) v němž po té D. po celý život svůj s ní v klidném a vzorném manželství přebýval. Polohu domu toho určuje jednak zmíněná již odevzdací listina pozůstalosti po Kryštofu Dienzenhofferovi[6]) a to slovy: „Hinten gegen 2. Tarteltauben an dem Moldauarmb gelegenes und des Gott. Sel. Testatoris gewestes Wohnhaus", jednak i listina syna jeho Ignáce Kiliána D., uvedená rovněž v Liber Contractuum M. M. P. Fol. 4. 5 p. v., ve kteréž dům tento (jakožto pozůstalost po matce Anně D.) takto se označuje: „gegen zwei Tarteltauben zwischen dem Graf Hallwich und Jesuitengarten situirtes Haus." Není to tudíž přímo dům u „dvou hrdliček" (Nostická ulice čp. 466), v němž, jak v některých zprávách se uvádí[7]) D. bydlel, nýbrž bude to jiný dům v jeho poblíží na ramenu vltavském u t. zv. Čertovky situovaný.

Z manželství tohoto narodil se D. nejprvé syn Tobiáš D., dosaváde nikde v životopisech neuváděný, kterého D. však výslovně vzpomíná v poslední vůli své a sice jako člena kapucínského řádu sv. Františka.

Zdaž tento syn narodil se v uvedeném domě manželky D. Anny, či náhodou někde jinde, po případě i mimo Prahu, není možno tu uvésti, neboť křestního zápisu tohoto syna nepodařilo se mi vypátrati.

Za to však s naprostou bezpečností lze tvrditi, že v domě tomto narodilo se druhé dítě D. dcera Kateřina, jejíž den narození uvádí Liber Baptisatorum z kostela sv. Václava na Malé Straně,[8]) kamž dům manželky D. farou příslušel. Zpráva tato jest prvou přímou, mně známou zprávou o Kryštofu D. v Praze, který tou dobou byl teprvé 33 let stár. Rok na to narodil se D. syn Martin,[9]) rovněž v žádném životopisu D. dosud neuvedený. Dítě toto však za nedlouho zemřelo.

[4]) Svědčí tomu pozdější jen české křtící zápisy dětí D. v křestní matrice kostela sv. Václava, a to tím spíše, poněvadž se tu vyskytují vedle českých i zápisy německé, psané rukou téhož faráře. Německé zápisy určeny tu patrně zápisům a ověřením farníků rodem i smýšlením německých.

[5]) Dokladem toho odevzdací listina pozůstalosti Kryštofa D.

[6]) Liber contractuum M. M. P. XIV. Fol. E. 20. p. v. — až Fol. E. 27. p. v. v deskách zemských.

[7]) Viz stať o D. v Ottově Slovníku Naučném.

[8]) Zápis ten zní doslovně takto: *1685, 9 bris.* — 22. Novembr. Bap. Czera Kateržina P. Krystoffa Dyncznhoffra, Materz Anna, kmotra P. Markyta Eyhortyn Testes Regyna Gabryelova, Anna Mallendorffova, P. Wawržinecz Ssobrt P. Wylym barner.

[9]) Zápis ten zní doslova takto: A. D. 1687. 16. Octobris Bpt. Syn Martin P. Krysstopá Dynznhoffer Manželky jeho Annis (přichází často), Kmotr Frydrych Ssubrt Testes Kylyan Gabryel, Jiržik Wugl, Markyta Erhardin, Anna Mallendorfin. — Matrica Baptisatorum a 5. Febr. 1667. usque 3. Aprilis 1688.

Tou dobou, jak se zdá, požíval D. nejen značné vážnosti mezi měšťanstvem malostranským, nýbrž nabyl asi již jako hledaný stavitel i slušnějšího nějakého jmění, neboť jinak by za tehdejších poměrů nemohl se ani odvážiti žádati v Menším městě Pražském za udělení práva měšťanského. Učinil tak listinou ze dne 12. listopadu 1686, v níž se omlouvá, že pro odlehlost a vzdálenost místa svého rodiště, není s to křestní list svůj ihned si opatřiti.[10])

Tři léta po té obdařila manželka Anna D. čtvrtým dítkem, opět synem, jemuž při křtu dne 1. září 1689 dáno jméno Ignác Kilián.[11]) Z děcka tohoto pak vyrůstá pozdější dědic stavitelského umění, zároveň i rozmnožitel slávy otcovy.

Po třech létech znovu a sice dne 11. července 1692 porodila paní Anna D. muži svému nyní již šesté dítko, opět syna, kterému dáno jméno Jindřich.[12]) Tohoto syna D. se vzácnou důsledností vzpomínají veškeré životopisy D. (ani nejnovější stať v Ottově Naučném Slovníku nevyjímaje), uvádějíce jej souhlasně jako stavitele. Zdaž právem, ukážeme později.

V letech těchto a následovních roste význam a obliba Kryštofa D. jako předního a hledaného stavitele pražského a to zejména jako navrhovatele, budovatele nejnádhernějších staveb církevních. Tak na př. obrovitého v rozměrech svých, nádherného a skutečně velikolepého kostela sv. Maří Magdaleny, dle současných zpráv jednoho z největších kostelů pražských (dokončen teprvé r. 1709), kláštera v Plasech (započat 1698), kostela a kláštera v Břevnově u sv. Markéty (stavba až na kůr dokončena teprvé r. 1712); zejména ale jako geniálního navrhovatele a stavitele kostela sv. Mikuláše na Malé Straně, nejkrásnější to církevní stavby barokní v celé střední Evropě, s jehož stavbou D. r. 1704 započal. Není divu, že současně stoupá tím i vážnost jeho v obecenstvu, kteréž jej volí i obecním starším Menšího města pražského (což již ostatně i starší životopisci uvádějí). I jmění jeho tou dobou zcela přirozeně značněji vzrůstá, neboť již roku 1704 16. Octobris zakoupil si D. nový dům a to jakož smlouva v Liber Contractuum min. pv. prag. 16. 12. Fol. 2. 24. blíže uvádí „auf dem Aujezd gleich

[10]) Zajímavá listina tato budiž tu doslovně uvedena: Christoff Dientzenhoffer Bittet umf ertheilung des Burgerrechtes; und weilen Er wegen Entlegenheit des Ortes sein Geburts-Brief nicht also gleich Herbeyschaffen können obligirt sich solchen imer „3" Monathenlang unfehlbar zue produciren- Und stellete vor etc. intzwischen zur gewöhnlichen Bürgschaft Peter Erhardt und Sebastian Sok, Beide alhiesige Mitburger. Worauf in ihme obangelobten Beding das Burgerrecht nebst Leistung des burgerlichen Juraments Vergünstiget vorden. „In Cons. Min. Urb. Prag: seria 5". Donnerstag post Dnicam 23: Ssce Trinitis id est Mensis Novemb. No. 1686: Consule Duo Marco Antonio Gruber. — Liber Civium Minoris Civitatis Pragensis III. fol. 276.

[11]) Zajímavá zpráva ta zní následovně: 1. dne Septembris 1689. — Bap. Syn Kylyan P. Krystoffa Dynczenhowra, P. Materž Anna, Kmotr P. Kilyan Gabrijel m. m. m. P. testes P. Petr Erhardt m. m. m. Pr., P. Jyržik Bukl m. m. m. Pr., P. Kateržina Sibekrova, P. Anna Marye Malendorfova.

[12]) Zápis zní takto: Dne 11. Julii 1692. — Bap. Syn Hendrychus P. Kristoffa Dinstenhowr, Matka Anna, Kmotr Pan Petr Erhart, testes Pan Kyligan Kabrchel, Pani Kristina Kateržina brichin. — Matricula Ecclesiae Parochialis Sancti Venceslai micro Prague. Liber Baptisatorum ab 3. Apr. 1688 usque ad 27. Jan. 1713.

denen P. Patres Dominicanern über am Eck. liegendes von altersher Petrzilkisch genanntes Haus" a sice od Adama Ernsta a paní Polyxeny Salomeny Ernestové, (psáno: „Ernestin, geborene Pistorin"). Pan Adam Ernst byl jak uvádí touž smlouvou, „Deutscher Expeditor bei der königl. böhmischen Hofkanzlei. Dům ten koupen za slušnou tehdy sumu 1000 zl. rýnských a 100 zl. r. kličného a úplně zaplacen, jak týž pramen udává již r. 1706.

Do nového tohoto majetku svého, nyní domu čp. 456 na rohu ulice Novodvorské bliže četnických kasáren se však D. nepřestěhoval, nýbrž zůstává dále v domě Aichbauerovském, který s rodinou jeho sdílí i švakrová jeho, patrně sestra manželky jeho Anny Marie Aichbauerové, Alžběta Langová. Této, patrně velice milé příbuzné své, D. po smrti své pozůstalostně odkazuje týž pokoj, kterýž za života jeho užívala, k doživotnímu bydlení. Domácnost D. čítala tehdy mimo služebnictvo 9 hlav. Neboť mimo dva nevlastní syny Jana a Jiřího Aichbauerovy a zmíněnou již švakrovou Alžbětu Langovou, sdíleli domácnost D. vlastní tři synové, Tobiáš, Ignác Kilián, (Martin nedlouho po narození zemřel) a Jindřich, jež asi všichni, jistě však poslední dva konali gymnasialní a později i universitní studia, dále dcera Kateřina, později provdaná Welschová neb Wälischová (Wälischin) a Maria Anna v rodině D. vůbec jen Mariannel zvaná, později provdaná Krucburská (Krucburskin). Zaopatření tak četné rodiny a tak veliké domácnosti nebylo ani za tehdejších levných pramenů nákupních i při láci, kterou Praha v střední Evropě tou dobou slynula, věru žádnou maličkostí. Proto právem lze z toho souditi na skutečně značné příjmy D., neboť po několika málo letech uzavírá novou kupní smlouvu a sice o dům Manderský pod podloubím v ulici Tomášové na Malé Straně ležící („in der königl. kleineren Stadt Prag in der St. Thomasgassen, unter den Lauben liegendes Vorhin Manderisch genanntes, ihm durch die Erbschaft nach seiner Gottseel. Ehefrauen eigenthümlich zugehöriges Haus"), kterýž dne 30. května 1714 kupuje od měšťana Staroměstského a sekretáře u vojenské expedice místodržitelství království Českého pana Václava Hoffmanna („bey der hochlöbl. Statthalterey in Königreich Böhmen bey der Krigs-Expedition Wohlverordneten Secretario und Bürgern der Königlichen Alten-Stadt Prag) za hotově vyplacených 900 zl. rýn.

Avšak na tom ne dosti. Neboť jak z rozdělovací listiny Ignácem Kilianem D. navržené, ktcréž o rozdělení jmění po Kryštofu D. pojednává, na jevo vychází, že zde byl D. také i majitelem cihelny v blízkém okolí pražském. A to cihelny velikých rozměrův, nejen pro vlastní potřebu, nýbrž i pro potřebu četných odběratelů a zákazníků zařízené. V držení cihelny této jest D. již před rokem 1711. Neboť od tohoto roku počínaje, přejímá syn Jindřich D. veškeré nezaplacené pohledávky za dluhujícími odběrately této cihelny. A to jako splátku na svůj podíl dědičný, neboť se tu praví: „Nicht minder übernehmet Selber die übrigen in der Zügelhütten Ausständigen Restantien von Nro. 174. bis zum Todt seines Seel Herrn Vaters". Patrně byly to velice „dobré" pohledávky, že je pan Jindřich D. tak ochotně a dobrovolně přebíral.

Mimo to pak zmiňuje se D. v jedenáctém odstavci svého posledního pořízení i o vinici v Mělnice a to následovními slovy: „Wegen des Weingartens zur Mellnikh auf Ihn kommenden (Jan Aichbauer) Antheil zusammen 85 fr.".

Než toto poměrně brzké dosažení více než slušného (i na naše dnešní poměry) jmění, blahobytu a vážnosti občanské neochromila D. tvořivost, nýbrž naopak vidíme D. se zdvojeným úsilím dokončovati velikolepé práce své již započaté a počínati nové. Jest to především hlavní a nejlepší dílo jeho života, kostel sv. Mikuláše. Tu v několika málo letech vybudována jím obrovitá hlavní loď a nádherné kaple postranní, načež kostel, ovšem jen prozatímně posvěcen (r. 1711). Je to dále znamenitá a rázovitá přestavba kostela sv. Tomáše na Malé Straně (počato 1710), dostavení kostela sv. Markéty, doplnění ochozu před Lorettou novými kaplemi, sv. Antonína a sv. Františka (1710—1717), stavba kostela sv. Petra a Pavla na Zderaze pro řád ochranců sv. Hrobu (nynější to skladiště dekorací Nár. divadla, počatá r. 1715) nepočítaje sem ani četné práce venkovské.

V době této dospívají i děti D. Ze synů Ignác Kilian tráví po odbytých universitních a odborných studiích na cestách. Syn pak Jindřich dobou tou studia tato končí. Z dcer pak starší, Kateřina provdala se zatím, jak ostatně již řečeno, za měšťana pražského jménem Wellsche neb Wällische, dle všeho muže dosti zámožného a také váženého. Manželství této nejstarší dcery D. požehnáno sice s dítkami a to syny Josefem a Janem, nemělo však dlouhého trvání, neboť již při úmrtí svého otce r. 1722 jest tato teprvé 36letá dcera D. vdovou. Druhá mladší dcera Marie Anna, provdána za malostranského měšťanského synka a dědice domu tamže, Františka Josefa Krucburského, muže asi velmi zámožného a volnými penězi vládnoucího. Neboť výše citovaná rozdělovací listina zmiňuje se i o zápůjčce jeho v obnosu 300 zl. r., poskytnuté Kryštofu D. Oběma těmto, patrně velmi milým dcerám svým přispěl D. na dobu tehdejší více než slušným věnem 1000 zl. r. do manželství.[13]) Avšak i o nevlastní děti své pečuje D. s velikou pečlivostí a láskou přímo otcovskou. Neboť dne 27. února 1716 dává v zástavu dům svůj u Petržilků na Malé Straně za kauci per 6000 zl. r. pro svého nevlastního syna Jana Aichbauera, tehdy též již měšťana a stavitele pražského a sice za účelem převzetí stavby brněnských fortifikací prováděné stavy moravskými. (Viz Malostranské libri cautionum 19. E. 1. p. 9 v deskách zemských). Fortifikace tyto byly asi dobře a řádně provedeny a soudům vojenským odevzdány, neboť po šesti letech v době smrti D. dům u Petržilků tímto kaučním břemenem více obtížen není.

Mnohem více a nepříjemnějších starostí působil D. asi druhý nevlastní syn jeho Jan Aichbauer, neboť v závěti své vzpomíná jej jako nepřítomného a jen podmínečně, totiž pro případ jeho návratu, odkazuje mu 200 zl. rýn.[14])

[13]) Viz Libri Contractuum Menšího Města Pražského. C. 14. E. 20 p. v. v zemsk. deskách.

[14]) Viz výše zmíněnou již poslední vůli D., kteráž o věnu tomto se zmiňuje a zároveň collaci jeho do podílů dědičných nařizuje.

Třeba zmíniti se ještě byť i jen krátce o pracech posledních let D. života. Ani v těchto neustává D. v zimničné přímo činnosti své a ještě nedlouho před smrtí svou počíná v pokročilém věku (66 let) chutě a neúmorně práce nové. Svědčí tomu smlouva mezi D. a vévodou Filipem Slezským a Zaháňským (dem Durchleuchtig und Hoch-Gebohrenen Fürsten und Herrn Phillipi, Hertzogen in Schlesien zu Sagan des Heyl. Romisch Reichs Fürsten atd." dne 21. února 1721 uzavřená, ve které se D. zavazuje provésti zevnější façadu Loretty (die mitten Vortere Faccada), dle přiloženého výkresu, jakož i veškeré práce s tím spojené, dále stavbu K o m e n d y, („Einen bey" S. Laureta auf den Hradschin nach dem gemachten Abriss zu Verfertigen (sic) Kommenden-Bau"), dále opraviti kaple „Bolestné panny Marie" a „sv. Anny" nedávnou vichřicí poškozené, a znovu přestaviti pokladní komoru a to rovněž dle přiložených nákresů.[15])

Velikolepý podnik tento D. ještě před smrtí svou z valné části až na nepatrné dodělávky skutečně dohotovil. Důkazem toho opět výše citovaný již důležitý zápis o rozdělení pozůstalosti D. ze dne 15. února 1723. (Viz Libri Contractuum C. 14. E. 20. p. v. v deskách zemských), v jehož odstavci třetím poukazuje se pohledávka 400 zl. r. za dohotovenou façadu při kostele pany Marie Loretánske dětem dcery D. Kateřiny Wällischové k rukoum jich kurátora p. Jindřicha Kytribia, neboť se tu praví: „In gleichen übernehmet Selbte" a sice jak na jiném místě uvedeno: „Herr Curator Kytribius zu Handen deren Wällyschen Pupillen". Vor die fachada (sic) bey allhiesiger Maria Loreta ausständige 400 R.

Současně pak se ve čtvrtém odstavci téhož zápisu přikazuje se Ignáci Kiliánu D. pohledávka 300 zl. r. za postavené a tedy již dohotovené kaple při kostele panny Marie Loretánské, jakož tomu svědčí toto doslovné znění: „dann bey Maria Loretto wegen gebauten Capellen hievon kommende 300 r." — Uvážíme-li ještě, že D. současně dokončoval i jiné větší práce, již zmíněné, že touže dobou pracoval což ostatně pro dějiny tohoto města jest vysoce důležité a dosud málo známé — i na fortifikacích a hradebních stavbách pražských,[16]) čehož dokladem výše již citovaný rozdělovací zápis[17]) — pak máme před sebou obraz přímo zimničné činnosti a píle a tak mravenčí přičinlivosti, že nemůžeme se ubrániti pocitu, že D. zdál se blízkou smrt svou předvídati, čemuž ostatně nasvědčuje i fakt, že krátký poměrně čas před smrtí svou, totiž dne 24. ledna složil vlastnoručně poslední vůli svou ku spisům Malostranského úřadu (testamentum apud acta conditum).

---

[15]) Dotyčné místo závěti zní: „ad 11. Dessen Brudern aber Johann Aichbauer im Fall derselbe wieder kommen sollte vermache ebenfalls 200 fr. Rein. dafern aber derselbe ausbleiben mochte, sollen solche 200 fr. auf meine Kinder fallen."

[16]) Viz Liber memorabitium kláštera kapucínského při Loretě. Titulus VI., pag. 65 N. 1.

[17]) V odstavci třetím tohoto zápisu vzpomenuto součinnosti D. při pracích fortifikačních takto: „Bey der allhiessigen Fortifications, obwohlen zwar die Privat-Rechnungen ausweysen, wieviel daselbst zu fordern seyn wirdt, nichts destoweniger Weillen (sic) die Sach noch nicht vollkommentlich ausgemacht ist wird allhier Angewiesen 1500 R.

Dne 20. června 1722 opatřen svátostmi umírajících Kryštof D., zemřel oplakáván od dětí svých a pochován s velikou poctou ve vlastní hrobce, jíž sám si byl vystavil u Dominikánů v kostele sv. Maří Majdaleny na Malé Straně. Bylo to výslovným přáním D. vysloveným na prvém místě jeho závěti. [18])

DANTE GABRIEL ROSSETTI:

Rajský sad.

Lilith to je, již mužem Adam:
(Ráje sady, květ všady.)
Ač lidské krve neměla v sobě,
stvořena byla přec v ženy zdobě.

Lilith stála na prahu Ráje;
(*A ach*, ty sady a chvil vnady!)
první odtud vyhnána byla;
s Evou je nebe, s ní pekla síla.

Do ucha dí Hadovi Lilith: —
(Ráje sady, květ všady.)
„K tobě já jdu v oddechu chvíli;
já byla had, když tys byl můj milý."

„Nejhezčí had byla jsem v Ráji:
(A ach, ty sady a chvil vnady!)
však nový tvar učinil ze mne
ženu novému tvorovi země."

„Vezmi mě, je opuštěn Adam:
(Ráje sady, květ všady.)
Mou lásku měj, jak v dávné době;
minulost spí, — já přišla jsem k tobě."

„Avšak Adam byl otrok Lilith!
(A ach, ty sady a chvil vnady!)

Tento kapitál přejímá na dědičný podíl dětí Kateřiny Wellischové rozené D. poručník dětí těchto pan Jindřich Kytribius.

Zároveň se tu ale ihned opatrně dodává: „Jedoch mit dieser Cautel, dass im Fall weniger in gedachten Capital einkommen möchte, die übrigen drey Erben den Abgang sich ersetzen verbünden."

Ostatně fortifikační tyto práce D. ani zcela nedohotovil, neboť hned následovní odstavec poznamenává, že Ignác Kilian D. tyto práce ještě dodělávati musí: „Und weille nnach dem zeitlichen Hintrit des Seel. Erblassers obgedachter H. Kylyan Ignatius Einige Erden auf die Schanzen annoch anführen lassen müsse, vovor ist Ihme der Vorräthige Bau-Zeug dann bey Maria Loretto wegen gebautten Capellen hievon Kommende 300 r. überlassen worden."

[18]) Dotyčný odstavec poslední vůle zní: Primo. Will ich bey St. Maria Magdalena in meiner Kruften begraben werden zugleich zu meiner Begrübniss vermache ich 300 fr., von welchen auch die heil. Messen gelesen werden sollen.

Můj všechen vlas jsou zlaté nitě,
jich srdce jeho držely sítě."

„A královnu měl v Lilith Adam!
(Ráje sady, květ všady.)
Po všechny dny a všecky noci
můj dech mu chvěti duši měl v moci."

„Znal rozkoše Adam i Lilith!
(A ach, ty sady a chvil vnady!)
Had ve sladký závit se krouží,
na srdci srdce, sténajíc, touží."

„A děti má Lilith a Adam! —
(Ráje sady, květ všady.)
Je zrodil les a vody stíny: —
zářivé dcery, lesknavé syny."

„O jenž's Bůh, jenž's Pán a Bůh Ráje!
(A ach, ty sady a chvil vnady!)
Mou krásu snad nechtěl's dát jemu,
že stvořil's z masa Adama ženu?"

„O jenž's Had, jenž Král-Had jsi Ráje!
(Ráje sady, květ všady.)
Bůh šíje chce nám sklonit mocí,
však ty a já jej můžeme zmoci."

„Pomoz mi, ty miláčku Lilith!
(A ach, ty sady a chvil vnady!)
Lásku a zášť ukážu Jemu
k muži, jejž stvořil k obrazu Svému."

„Pomoz mi, hleď! Eva a Adam!
(Ráje sady, květ všady.)
Pomoz mi jednou ve snaze mojí,
má láska bude pak na vždy tvojí."

„Je mocný Bůh, ví dobře Lilith:
(A ach, ty sady a chvil vnady!)
„Nic na světě j e h o nezastraší." —
Však zničit ho j e s t v moci naší."

„Je mocný Bůh, velký Bůh Ráje!
(Ráje sady, květ všady.)
Moc nad vším mu dal mocí Svojí;
však na hodinu — chci jen tvář tvoji."

„Půjč mi svou tvář, pro lásku Lilith!
(A ach, ty sady a chvil vnady!)

Hleď, nach se mi v líc a v ústa boří,
a chladný tys, — mé tělo však hoří.“

„Půjč mi svou tvář, — nepřítelť Adam!
(Ráje sady, květ všady.)
Ať lituje, že v proklínání
opuštěn mnou je, v osudném spaní.“

„Půjč mi svou tvář, půjč pro stud Ráje!
(A ach, ty sady a chvil vnady!)
Zda sláb Bůh a též člověk není,
když žena lásku v nenávist změní?“

„Chceš přání znát, které má Lilith?
(Ráje sady, květ všady.)
Dej na hruď mou svou hlavu žhoucí,
polibky tiskni mocné a vroucí.“

„Zda sladká jsem, ó Hade Ráje?
(A ach, ty sady a chvil vnady!)
Dej ucho své k teplu mých retů;
já řeknu ti, co dlužni jsme světu.“

„Ty slyšel jsi, co slyšel Adam: —
(Ráje sady, květ všady.)
‚Ty pánem jsi bohatství tomu;‘
jíst můžeš ze všech zahrady stromů:“

‚Z jednoho jen, nejezte v Ráji;
(A ach, ty sady a chvil vnady!)
užívej všech jen kromě něho,
jenž Strom je Vědění Dobra i Zlého!‘

„Miláčku pojď, přitul se k Lilith!
(Ráje sady, květ všady.)
Ve sladký kruh stáčej a viň mě,
dej cítit, tvář svou že zapůjčíš mně!“

„Já vrátím se, co ty pak k Ráji;
(A ach, ty sady a chvil vnady!
Ty kruhy chci kol Stromu svíti: —
s korunou hlava u jabka svítí.“

„Sklání se Eva k dechu Lilith!
(Ráje sady, květ všady.)
— Ach, srdce mé jak bude chtíti,
její krev v pospas pro svůj žár míti!“

„Sklání se Eva k slovům Lilith!
(A ach, ty sady a chvil vnady!)

‚Co Stromu plod Vám jísti brání?'
Zrozením Smrti snad potrestání?"

„Ne! Velký den byl by to v Ráji!
(Ráje sady, květ všady.)
Neb strom má moc! Když jabko sníte,
jste rovni Bohu, jak on vše zvíte."

„Hle, Eva jí, a s ní jí Adam;
(A ach, ty sady a chvil vnady!)
Poznají oba, že jsou nazí,
jak srdce mé bol srdce jich zmrazí."

„A skrýt je nech pod stromy Ráje,
(Ráje sady, květ všady.)
až půjde Bůh dne toho chladem,
bez smilování, soustrasti, sadem."

„Ty Evo, slyš, jak mužem Adam!
(A ach, ty sady a chvil vnady!)
Slyš úzkostlivé jeho žalmy: —
„Dala mi žena, kterou Tys dal mi."

„Slyš Evy řeč, ach poslyš, Lilith!
(Ráje sady, květ všady.)
Jak pro srdce to hudba nová: —
„Had dal mi jísti!" — — ta Evy slova."

„Ó pyšná Evo, kde tvůj Adam?
(A ach, ty sady a chvil vnady!)
Plamenným mečem z ráje oba
vás velí jak zvěř hnát Jeho zloba."

„Věz, dobře zná tvé kroky Lilith!
(Ráje sady, květ všady.)
Kde k svatbě chor ti zpíval ptačí,
tvá noha v trní ze slz mých kráčí."

‚Ó milý můj, můj Hade Ráje!
(A ach, ty sady a chvil vnady!)
— Ach, dnešní den — — a přijít zítra!! —
Pusť, milý, — smích ať může mi z nitra!"

„Má v tobě Červa Smrti Adam!
(Ráje sady, květ všady.)
Oviň svou šíj vlákny mých vlasů!
Spoj zlata svého a mého krásu!"

„A toho dne na prahu Ráje,
(A ach, ty sady a chvil vnady!)

v podobě tvé sklouznu zas k tobě,
na chvíli tebe v své uzřím zdobě."

„Ty budeš ty a Lilith Lilith,
(Ráje sady, květ všady.)
vše zapomenem, budem píti
slast z mého ty, já z tvého zas žití."

„S výkřiky „Ráj!" a „Eva!" „Adam!"
(A ach, ty sady a chvil vnady!)
Jak mísit budem něhy lásky,
já v závity tvé a ty v mé vlásky!"

„A s jmény těmi, — echa Ráje,
(Ráje sady, květ všady.)
vykřikne žár, jímž srdce plane: —
„Prach je a prachem on se zas stane!"

„Ach, ano dnes, miláčku Lilith, —
(A ach, ty sady a chvil vnady!)
mě ve tvar stoč, který chci míti,
ať zítra můžeš mou něhu zříti!"

„Na východ tam, v zahradě Ráje,
(Ráje sady, květ všady.)
zkad celý sad svou vláhu béře,
tam půda stvrdne, tam pramen zemře."

„Kde tehdy spal sen divný Adam,
(A ach, ty sady a chvil vnady!)
hle, na píšťaly vítr hude,
a v trní zdusí tam růže rudé."

„Tam za východní branou Ráje,
(Ráje sady, květ všady.)
kde spojil Bůh je bez rozluky,
návratu brání meč mocné ruky."

„A Adam, jenž je vyhnán z Ráje?
(A ach, ty sady a chvil vnady!)
Viz, s péčí on jak záchvěv stínu
vzdělává tvrdou — z níž byl vzat — hlínu."

„A Eva, též vyhnaná z ráje?
(Ráje sady, květ všady.)
Ta od Boha nevěsta sladká
všech lidí musí býti teď matka."

„Milostiv Bůh, a krásná Lilith!
(A ach, ty sady a chvil vnady!)

„Od našeho sladkého zítra,
Bůh zmnoží boly Evina nitra."

„Sviň rychle mě, jenž's Bůh-Had Ráje!
(Ráje sady, květ všady.)
Nad lásku co tě vábit může?
Vem tělo mé a líbej je! — Nuže!!"

„Dvě děti má Eva a Adam!
(A ach, ty sady a chvil vnady!)
Viz, Hade můj, — poklad a starost —
dvě děti lidské pro svoji radost!"

„První je Kain, druhý je Abel!
(Ráje sady, květ všady.)
Kain se ti duší bratrem stane,
druhého krev ti na rtech zaplane!"
(A ach, ty sady a chvil vnady!)

Přel. Žofie Pohorecká-Šebková.

Lilith, dle rabínské pověsti žena, která byla stvořena zároveň s Adamem, avšak utekla od něho a stala se ďáblicí. Zrodila mnoho malých ďádlů a sváděla mladé muže. V krásných vlasech hnízdilo jí nesčíslné množství čertů. Zde je v ní praeformována satanická smyslnost. — V bibli vyskytuje se jmeno Lilith pouze jednou, Isaiáš 34. 13; Luther přeložil je jménem Kobold, Septuaginta Empusou, Vulgata Lamii. — V německé demonologii značí Lilith bábu Satana. Básnicky zpracoval ji také Herder.

Organická theorie v sociologii.

Podává Emil Hoffer. (Dokončení.)

K vylíčení pravidelné stavby, pravidelné úkonnosti a pravidelného rozvoje společností doplňkem musí býti vylíčení nepravidelností, které se mohou vyskytnouti. To je úkol pathologie socialní. Nepravidelnosti v organismu společenském mohou míti příčinu dvojí: 1. v působení prostředí fysického nebo biologického a působení členů společnosti, 2. v působení společností okolních. Jako činitelé tito mohou býti pakou k pravidelnému vývoji, právě tak mohou býti i příčinou vývoje nepravidelného, působili jiným způsobem. Nepravidelnosti způsobené prvými přirovnati lze k poruchám vnitřním, nepravidelnosti druhého způsobu k poraněním chirurgickým. Jisté nemoci však způsobeny jsou vlivy prostředí, tedy rovněž působením vnějšku a přece jsou řaděny do oboru choroboplodnosti. Mezi úrazy způsobené vlivem společností okolních náleží úrazy způsobené jednak válkou, jednak hospodářským bojem. První jsou poruchy dočasné, při druhých však je nepřetržitá následnost dočasných poruch. Při nemocech vzniklých uvnitř skupiny

společenské (buď z nepravidelného útvaru částí, buď vlivem prostředí fysického nebo biologického) lze rozeznávati jedny, jež zachvacují bezprostředně jen ojedinělé částice těla společenského, jiné, které vyskytují se často jen u jednotlivých skupin částic a konečně nemoci, které se objevují jako onemocnění celková. Nemocemi prvními zabývá se pathologie individua. Druhé, zachvacující celé skupiny, jsou buď nemocemi sdělnými, přecházejíce z jedince na druhé jedince, kteří se s ním stýkají; buď nemocemi vzniklými u lidí podrobených týmž škodlivým vlivům, nemocemi povolání (maladies professionelles). Jiný druh nemocí tohoto způsobu jsou ty, jež vyskytují se zvláště jen v určité rodině, v určitém plemeni, místě, kraji atd., a z nichž většina dotýká se spíše ducha nežli těla; nemoci ty snad mohly by se zváti dědičnými. Některé z těchto trojích nemocí mohou zachvátiti celek; jsou ve svých příčinách nemocemi individuí, v následcích nemocemi socialními. Nemocemi v následcích socialními jsou též nemoci, kterými trpí celé orgány a tkáně socialní. Příčiny jejich hledati sluší ve třech způsobech zápasu jejich: 1. zápasu jednoho způsobu seskupení s druhým; 2. zápasu skupin při témže způsobu seskupení; 3. zápasu jedinců uvnitř téže skupiny. Tvrzení, že zápas je hybnou silou pokroku, protože vítězí vždy lepší, je ve svém všeobecném zdůvodnění nesprávné a nad míru hypothetické. Naopak často vítězí zbraně, které nejsou ani lepší a čestnější, zápas mnohdy rozhodují okolnosti na vítězi nezávislé a které tedy nemohou jemu býti přičteny k zásluze, ba dokonce někdy i nedostatky vítězovy a chyby. — Konečně jsou nemoci, které hned od původu dotýkají se celku a ty jediné jsou socialními v pravém smyslu. Jedny jsou vrozené, vzniklé z vady, která je jednak v jejich prostředí (na př. ostrovy Polynesie jsou zemí, která povahou svou nedopouští zřízení státu jednotného; Grónsko, které ve XII. století bylo kvetoucí osadou dánskou, později utrpělo nesmírně ochlazením podnebí), jednak v ústavě státu samé, kterážto vada může záležeti buď v nesnášenlivé výlučnosti ústavou podepřené mezi dvěma národy stát tvořícími, z nichž jeden je vítěz, druhý podrobený (Tataři v Číně a Indii), buď ve spojení dvou nesrovnatelných principů politických (na př. u theokratických vlád, které chtějí spojiti moc duchovní i světskou v rukou kněžských). Jiná onemocnění celková zachvacují společnosti jinak pravidelně vyvinuté, jsouce následek okolností, které nastaly po prve později a možno je nazvati strnutím. Příčiny jsou dvojí: buď společnosti dosáhly uspokojivého postavení hmotného (Španělsko te smrti Karla V. a Filipa II.), buď že jsou mravně a politicky uspořádány tak, že jsou tím spokojeny a netouží po řádu jiném (Číňané). Dodatečně klade otázku: Stárne společnost, může zemříti úbytkem sil? Společnosti většinou zmírají pod ranami vedenými zvenčí. Jen v jediném případě dalo by se říci, že společnost umírá stářím: kdyby nebyla schopna obnovovati se ve svých částech, kdyby přestali se v ní lidé roditi; toho však v žádné nestává a není tedy možno považovati stáří jako úbytek sil za příčinu skonu společnosti (313—333).

Jen krátce zmíním se o therapii a hygieně socialní. Jistá onemocnění vyléčí se, aniž potřebovala lékařského ošetření, organismus

chorý sám stará se, aby zjednána byla náprava; jindy zapotřebí je léků. Ve společnosti rovněž jistá onemocnění hojí se sama: tak je tomu při ranách vnějších (po válce, kdy zahynulo mnoho lidí, lze pozorovati přibývání počtu narozených) a při některých nemocech vnitřních jak povahy hospodářské tak rozumové (když pro kanonický zákaz braní úroků vázl obchod, protože bez úroku půjčovati nikdo nechtěl, půjčovali na úrok židé, na něž zákaz ten se nevztahoval a stali se bankéři sprostředkujícími úvěr a oběh kapitálu; pro sféru právní mohl tu doplniti Worms, že následek téhož zákazu bylo vytvoření některých nových právních institutů, jako doživotného důchodu, obligací na majitele a s tím souvisící rozvoj společností akciových a obchodních atd.; když pod tíhou Napoleonova militarismu téměř úplně zanikla činnost „vlády rozumové" ve smyslu Wormsově, našli se jednotlivci jako Chateaubriand, paní de Staël, Victor Cousin, kteří jsouce nejprve v odporu proti panujícím směrům, konečně převzali vůdcovství veřejné myšlénky). — Jiné nemoci potřebují lékařův a léků. Má býti lékařem stát? Jen ve případech nejvýš nutných, soudí Worms. Kriteria však pro oprávněnost zakročení státního není. „Zájmy společnosti a státu" nebo „nezbytnost" jsou kriteria velmi kolisavá. Jinak má býti ponecháno soukromému podnětu jednotlivců, aby zjednána byla náprava. Jaké však jsou léky a způsob léčení? Není universálních léků, ať podstata jejich je jakákoliv a ať kdekoli jsou hledány. Jest potřebí léků specifických, léčení má býti pokusné a allopathické. Dvě otázky tu zvláště zajímají: Jest účinným lékem veřejná dobročinnost, kterou navrhuje se řešiti otázku chudinskou, a jest oprávněna? Worms má ji za oprávněnou a podepírá ji na solidaritu elementů společnosti. Jest účinným lékem a oprávněn převrat násilný? Není, lepší je evoluce nežli revoluce (334—367). — Mnohým nemocem lze předejíti, učiní-li se předem opatření. Nalézti způsob jejich, pravidla a zásady jejich je úkol zdravotnictví. Základním pravidlem socialní hygieny po stránce hospodářské, právní, rozumové a mravní je Wormsovi vzbuzování a rozšiřování solidarity mezi lidmi a po stránce politické hygienickým požadavkem jest, aby jednotlivcům ponecháno bylo tolik volnosti, pokud to srovnati lze s veřejným řádem, a aby vláda podporovala pokrok svou součinností při podnicích vyšlých z popudů soukromých. Pravidla toho lze užíti i při rozhodování zvláštních případů, jako při sdělávání volebních řádů, při určení rozsahu zmocnění daného poslancům a při stanovení poměru sněmoven k moci výkonné (368—390).

Ke konci jen několik vět shrnujících názor Wormsův o poměru biologie a sociologie, o methodě sociologické práce a o soustavě sociologie. V biologii možno nalézti 1. a 2. vodítko pro určení předmětu a stanovení methody v sociologii, 3. závěry, k nimž biologie dospěla, mohou býti pomůckou výkladu fakt stanovených sociologií. Prostředky bádání jsou pozorování na nejširším podkladě a pokusy. Zpracování látky takto nabyté státi se může tříděním, indukcí a dedukcí. Sociologie měla by zkrátka užíti methody biologické, přizpůsobené podrobnostem svého předmětu. To však řekl již Comte. Naopak zase může prospěti sociologie a prospěla biologii: statistická methoda sociologická výhodně

se v ní osvědčila, účinek a vliv Smithovy a Malthusovy myšlénky na Milne-Edwardse a Darwina je znám. To však řekl již Lilienfeld. Nové pro organickou methodu je jen u Wormsa to, co řekl na třetím sjezdu: „Analogie biologické nestačí, aby ustavily socialní umění (therapii a hygienu, pozn.). A doznávám bez lítosti, že ani nestačí, aby úplně ustavily sociologii. Mnoho jevů společenských dá se vysvětliti bezpečněji pomocí psychologie socialní nebo ekonomického materialiasmu, jiné dosud vzpírají se všemu výkladu a mohou býti pouze konstatovány pomocí bádání historického." Tu přiznává Worms to, co jsme ve výkladu jeho postrádali. Psychologie a dějinný výklad v něm stejně zanedbány jako u ostatních organiků. Tím také vysvětlí se mnoho nedostatků a nedůsledností, jež celkovou stavbu ruší, ucelenosti její jsou překážkou. Dobře stanovil úkol sociologie jako vědy, pravě, že se má snažiti, aby podala názor jak o celku tak o podrobnostech a neobětujíc jednotnosti měla zřetel k mnohonásobnosti, — ale úplně jeho neprovedl. Také jeho rozvrhu sociologie jen v podrobnostech dá se něco vytknouti. Praví, že jest třeba studovati zprva všechny společnosti nebo aspoň všechny skupiny společností postupně a jednu po druhé a zaznamenávati jednak všechny tvary jejich složek (prostředí, plemena, rozdělení národa), jednak všecky jejich úkony (hospodářské, právní, politické, rozumové a mravní) — což je obsah sociologie konkrétní a popisné. Pak bude možno podati všeobecný obraz každého z těchto útvarů a úkonů, podati srovnávací anatomii a srovnávací fysiologii skupin společenských, — což je obsah sociologie abstraktní a srovnávací (391—404).[35])

VIII.

Po tomto výkladu vzniku a utváření se sociologické theorie organické zbývá dohodnouti se o tom, jaký význam má pro sociologii.

Kritika organické theorie po mém soudě může býti podstatně dvojího způsobu: 1. Je možno přidati se k určitému nazírání biologickému, fysiologickému, histologickému atd. a se stanoviska, které tím se podává, podrobiti organickou theorii rozboru; nebo je možno dále kritisovati ji se stanoviska určité doktriny národohospodářské nebo politické a určitého pravovědeckého nazírání. Kritika taková byla by však jen nekonečnou řadou kontroversí a nevydala by užitku žádného. — 2. Je však možno abstrahovati jak od sporných názorů jednotlivých autorů, tak od sporných otázek vědeckých, na nichž organická theorie je založena, ode všech applikací a priori, jež zasahujíce do jiných

[35]) I. **Sociologie konkretní a popisná.**

Společnosti rostlinné a živočišné. Původ společností lidských. Společnosti lidské předvěké. Společnosti lidské bývalé a nynější v Africe, Okeanii, Americe, Asii a Evropě.

II. **Sociologie abstraktní a srovnávací.**

A. Srovnávací anatomie socialní: Prostředí. Plémě. Obyvatelstvo: jeho počet a dělení.

B. Srovnávací fysiologie socialní: Uspořádání a vývoj hospodářský, rodinný, náboženský, umělecký, mravní, vědecký, právní a politický.

oborů vědních vzbuzují v nich celé řady námitek a rozhodných odmítání, kteryžto odpor velmi snadno byl a bývá dosud přenášen i na základ třeba zdravý. Po takovém omezení látky jistě oprávněném možno pak přihlédnouti k základům theorie.

„Vědy, jejichž práce dostoupila výše, jsou vodítkem práce v oborech méně pokročilých.“ [36])

Tuto větu zdají se míti na mysli theoretikové organicismu a proto opírají všichni sociologii a biologii a někteří mezi nimi (Lilienfeld, Novikov) jdou tak daleko, že prohlašují: „Buď bude sociologie organickou, nebo vůbec nebude.“ Věc však má dvojí stránku: Poznatků a principů vědy pokročilejší lze užiti na jevy, jimiž se zabývá věda jiná, jako pomůcek heuristických; lze jich užiti s tím účelem, aby chaotickému stavu učiněna byla přitrž, aby dosáhlo se potřebného přehledu jevů. Něco zcela jiného však je analogií z vědy jedné čerpaných užiti k analogickým závěrům pro vědu druhou. Nemohu pohříchu zabývati se podrobně otázkou, jakou cenu mají analogické soudy. Mohu jen odkázati k tomu, co o nich řekl J. St. Mill ve své Logice, ve 3. knize, 20 kap., Wundt v I. díle Logiky, str. 314, 199 a nn., a co přehledně sestavil Barth, na m. uv. str. 95 a nn. Všeobecně možno říci, že význam v logice se jim přikládá malý. Wundt soudí, že analogický soud blíží se soudu tožnostnímu a analogie byla by tedy neúplnou tožností.

Jedním z nejvážnějších důvodů pro užití biologické analogie na jevy společenské je všeobecně uznávaná jednotnost všeho dějstva a jednotnost zakona jemu vládnoucího. Takový zákon je Spencerův zákon vývoje. Avšak zákon ten není empirickou generalisací. „Vývoj jest formulí, ve kteréž duch náš zobrazovati a pojímati má dění všehomíra; jest podkladem jednoho názoru na svět, který se vedle jiných názorů praesentuje jako pokus o rozřešení záhad poznání a nemůže tedy činiti nároků na bezpodmínečnou platnost, nýbrž pouze na jakýs stupeň pravděpodobnosti, která bude tím větší, čím více bude se shodovati se skutečností, čím lépe hodí se na vysvětlení její.“ [37]) „Zajisté nemůžeme chtíti fakta zkušenosti násilím podřizovati tomuto vývoji, nýbrž jenom užívati ho za schvalovací jaksi instanci pro výsledky cestou induktivní nabyté a za rozhodčího mezi připadnými možnostmi.“ [38]) Tak to učinil pro obor práva Pietro Mantia ve své knize „La Psicogenesi del diritto“, převáděje právo, jež jest jev psychickosociální, totiž který se objevuje u individua jen v poměru jeho k ostatním individuím a ku společnosti, na úkony fysiologické, a tím pro jednu část společenských jevů snažil se dokázati jednotnou zákonnost. Avšak „nechť má otázka po jednotnosti zákona význam všeobecně vědecký a nechť ještě dlouho a snad pro vždy, protože ji nikdy nebude lze úplně rozřešiti, zůstane na denním pořádku vědeckých problémů: pro sociologii má méně zajímavosti. Neboť nejde předem o to, kterými

[36]) Dr. Fr. Krejčí, Element psychologický. str. 5.
[37]) Dr. Fr. Krejčí, l. c. 12. str. 12 a n.
[38]) Ibid., str. 13.

jednotně působícími zákony obor sociologie souvisí s jinými obory přírody, nýbrž o to, které sociální zákony v nejužším smyslu na tomto zvláštním oboru působí a panují.[39]) Pro sociologii nutno tedy nejprve nalézti principy vysvětlování jevů socialních; že je nemožno najiti je všechny v biologii, jak tvrdí Lilienfeld, dobře postřehl a doznal Worms slovy, jež byla uvedena, a tím vzdal se také nepřímo výlučnosti methody organické pro sociologii.

Přihlédněme však blíže ještě k analogii, jíž se od organiků užívá jako principu heuristického a vysvětlovacího. Naznačil jsem již (v kap. II.), jak představa, že společnost je organismus, byla přejímána postupně od řecké filosofie až ku dnešním organikům. Nyní však jde o to, aby stanoven byl význam, který jí byl u jednotlivých autorův přikládán. V učení o makrokosmu a mikrokosmu byla to pouhá personifikace, s níž se setkáváme všude tam, kdekoli duch počne přemýšleti o tom, co ho obklopuje; sjednocující myšlení často odívá se v šat zosobňování. U Platona je to metafora; u Aristotela spíše rovněž metafora, ne však více nežli analogie; nelze to pevně rozhodnouti, protože u Aristotela hranice mezi metaforou a analogií je neurčitá.[40]) U Hobbesa je to personifikace, u Spinozy obrazné rčení, u Schellinga a Hegela je to spíše parallelism nežli analogie, u Spencera a Schaeffla přísný parallelism a u Lilienfelda a Wormsa konečně stala se aristotelská analogie v pravdě identitou, ačkoli proti tomu oba se ohražují, a zároveň pro organickou theorii methodologickým záludem.[41])

Užití analogie zastírá spíše podstatu věcí nežli ji vysvětluje, neboť velmi snadno se zapomíná, že základem je jen analogie a soudí se, jako by základem byla identita. Dále analogie svádí k užívání slov brzy v pravém, brzy v přeneseném smyslu, což ani jasnosti nepřidá ani neučiní četbu spisů o organicismu snadnější, neboť pohybujeme se na nejisté půdě mnohoznačnosti, kterou jen ztěžka k podstatě věcí a poznání jejímu lze proniknouti. Analogie konečně mnohdy pracně shledávané nepouči nás o podstatě jevů socialních. Jak a čím nás pouči o bojích mezi skupinami společenskými a mezi společnostmi analogie čerpané z neznámých světů atomů a molekul nebo ze soustavy oběžnic, jak to učinil Novikov ve své knize „Les Luttes entre Sociétés humaines"? Jakou cenu má pro sociologa, dozví-li se z ní, že jako země a měsíc zatím, co bojovaly proti ostatním oběžnicím, bojovaly také mezi sebou, právě tak skupiny jedné společnosti bojujíce se společností druhou, bojují mezi sebou?

Jiná důležitá otázka jest, zdali může sociologie stanoviti všeobecné zákony pro jevy společenské. Ukázal jsem k této snaze u Lilienfelda a Wormsa. To však, co nazývá Lilienfeld sociologickým zákonem, a co Worms nazývá „zákonem neodvislosti a vzájemné odvislosti elementů", není v pravdě než jiná a méně přesná formulace Spencerova zákona vývojového a platí o nich totéž, co o něm bylo dříve řečeno. O zákonech možno mluviti pouze při jevech, které se

[39]) L. Gumplowicz, Soziologische Essays, str. 51.
[40]) M. Bréal, Essai de Sémantique, Paris 1897.
[41]) Dilthey, Einleitung in die Geisteswissenschaften, 1883. I. 88 a n., 289.

opakují a které se opakují totožně. Idealem zákonů jsou zákony přírodní a zvláště zákony astronomické, jež dovolují, aby s naprostou určitostí a mathematickou přesností pro budoucnost předvídány byly jevy kosmické; jen o nich platí „savoir c'est prévoir". Po sociologii zákonů takových však žádati nelze. Společenské jevy se opakují, ale neopakují se totožně, je nelze předvídati, nýbrž lze jen očekávati, že za přibližně stejných kulturních podmínek dostaví se společenské jevy podobné, nikoli totožné.[42]) Společenské jevy nastupují z pravidla, nikoli nutně, pravidelné nastupování jejich však vykazuje jistý rhythmus.[43]) Jestliže však není možno konstatovati zákonem jisté, nutné nastupování jevů, jestliže ze zákona jsou výjimky, není to zákon, nýbrž pravidlo, jak i obecná mluva jej zove. Sociologie může dojíti jen k empirickým všeobecninám (Sigwart: sevšeobecňující indukce) a z nich deduktivně[44]) vzhledem k minulosti vysvětlovati jevy, stanoviti příčinnost jejich. „Srovnáváním jevů posloupných v různých oborech společenského dějstva hledá sociologie červenou nit příčinné filiace historické."[45]) Vzhledem k budoucnosti může stanoviti jen pravděpodobné nastupování jevů,[46]) neboť „minulost není logickými návěstmi budoucnosti."[47]) Že zásada příčinnosti též platí o jevech společenských, je nesporno; že by však bylo možno dnes pomocí statistiky a počtu pravděpodobnosti stanoviti nutnost a přísnou všeobecnost v nastupování jevů společenských všech, o tom lze pochybovati.[48]) Příčinnost jevů společenských není vérité éternelle, nýbrž vérité de fait (Leibniz), není příčinnost nekonečná, nýbrž konečná (Spinoza).[49]) Organická methoda tedy neprávem zaměňuje sociologii za přírodovědeckou doktrinu.

Co Barth vytknul Spencerovi a co jsme u všech organiků po Spencerovi pozorovali, je nedostatek odrůžňování přírody a ducha, nepochopení duchové povahy společnosti. Právem vytýká se jim, že zanedbali zúplna téměř psychologii, s níž sociologie musí býti v nejužším styku. Společno jest jim také, že více hledí ku stavu společnosti přítomnému, nežli ku stavům, kterými společnost prošla v minulosti, a tím oddělili se od života v jeho plnosti, jak jej nám ukazují dějiny. Tím se také stalo, že ti, kteří mluví o zákonech nutných a nezměnných a zároveň o svobodném rozhodování lidském, nejsou si vědomi rozporu v tom obsaženého. Kdyby jevy společenské nastupovaly s touže mechanickou nutností, jak to Spinoza dokázal pro zjevy přírodní, naklonil by se historický determinism k fatalismu, při němž

---

[42]) Srov. Rümelin, Ueber den Begriff eines socialen Gesetzes, Reden- u. Aufsätze, str. 1 a nn.

[43]) Srov. Stein, Wesen und Aufgabe der Sociologie, str. 9 a n. K. Bücher, Arbeit und Rhytmus, 1896.

[44]) Sigwart, Logik, II. 459.

[45]) Masaryk, Základové konkrétní logiky, str. 83.

[46]) Ibid. II. § 96, 97 a 101. Wundt, Logik II.[2] 133: empirisches Gesetz.

[47]) Masaryk, l. c., str. 84.

[48]) Sigwart, Logik, II. 352.

[49]) Ibid., 533. II. Windelband, Geschichte- u. Naturwissenschaft, Strassburger Rectoratsrede, 1894. Stein, l. c. str. 11 a n.

ethika byla by prázdným slovem a nemožna; vedlo by to ku společenskému indifferentismu a „socialní umění“, therapie a hygiena socialní, byly by protimyslné.

Výsledek, který se z úvah těchto podává jest: Organická theorie buduje sociologii a priori na mylném předpokladě, že společnost je organismus, pomocí biologických analogií, které mají vědeckou cenu jen velmi nepatrnou, a opírajíc snahy své o základní myšlenku monismu, klame se v tom, že by všeobecnými zákony přírodními daly se vysvětliti i všechny jevy společenské. Zorný úhel organické theorie založené na biologii je příliš malý, aby mohl obsáhnouti vše dění ve společnosti. Sociolog musí býti nejen biologem: musí býti i psychologem, národním hospodářem, statistikem a — což je neméně nezbytno — historikem.

Jan Rapp,

c. k. dvorní rada, rytíř řádu Leopoldova a c. k. vrchní státní návladní ve výslužbě. Příspěvek k dějinám rakouské judikatury. Z pamětí českého publicisty.

Napsal J. Arbes. (Pokrač.)

Za mírné éry za hraběte Potockého (od 12. dubna 1870) a ještě více za éry hraběte Hohenwarta, k národu českému smiřlivé, (od 7. února 1871 až do konce října téhož roku) bylo muži v persekuci lidu českého, jak jsme poznali, tak zocelenému a právnicky vyškolenému, jako byl státní návladní Rapp, v Praze poněkud nevolno. Opustil, ať již z úřadní povinnosti nebo z vlastní vůle královskou Prahu, jejíž obecní representace byla mu již dne 12. února 1861, když byl ještě soudním adjunktem, udělila k jeho žádosti právo měšťanské — a věnoval služby své státu rakouskému jako c. k. návladní v Plzni. Státním návladním v Praze stal se na místě dra Václava Hlaváčka rada trestního soudu Lausecker, za jehož úřadování nadešel v žurnalistice české „klid zbraní“.

Avšak sotva že po pádu ministerstva Hohenwartova nastoupilo ministerstvo Adolfa Auersperka, v němž zasedal jako ministr spravedlnosti křtěný žid dr. Glaser, zaslána z Vídně do Prahy příslušná instrukce, aby bylo proti českému tisku zakročeno s veškerou přísností. Vzhledem k dosavadnímu výsledku s porotními soudy, jež redaktory a vůbec všechny opoziční obžalované propouštěly z obžalob jako nevinné, tázán na radu starý praktikus v stíhání české opposice, c. k. vrchní státní návladní Prokop Jarosch z Adlerhorstu, kterýž byl v úřadě státního návladního fungoval již za éry Schmerlingovy a v úkolu tom nad jiné se vyznal.

Jarosch, pozvav k sobě státního návladního Lauseckra, vyložil mu, co nová vláda o českém tisku soudí a vyzval jej, aby proti tisku v Čechách rázně zakročil. Lausecker odpověděl, že nemůže jinak, než-li vždy a ve všem říditi se jedině zákonem, a že raději zadá za propuštění z úřadu státního zástupce. Jarosch referoval to ministru dru Glasrovi a navrhnul, aby byl státním návladním v Praze jmenován Jan Rapp.

Návrh jeho schválen a tak vrátil se po persekuci zocelený Rapp po nedlouhém odpočinku v Plzni na sklonku roku 1871 opět do Prahy k obnovené a zároveň úplně samostatné činnosti v úřadě státního návladnictva pražského. A od té chvíle přišel jsem s mužem tím opět v častější, ale již skoro vesměs jen nepatrný styk úřadní.

Vláda Auersperkova, respektive ministr spravedlnosti dr. Glaser naprosto se nezklamali v Janu Rappovi. Rozvinulť v úřadě svém činnosť, která právě za našich dnů, kdy jde vládě vídeňské znovu o usmíření a po případě třeba jen o zmírnění národnostních rozporů, zasluhuje býti po pravdě registrována, aby bylo zřejmo, kdo a s jakým způsobem již před třiceti lety v Čechách k rozdmýchání národnostních rozkolů pracoval.

Přirozenoť, že následovala konfiskace za konfiskací, vyšetřování za vyšetřováním. Mně doručeno první pozvání k předběžnému vyšetřování dne 1. února s „důznamem", abych se dostavil k vyšetřujícímu soudci radovi Ratzenbeckovi dne 5. února. Vyhověl jsem pozvání bez námitky. Sotva však jsem se vrátil, bylo mi dodáno jiné pozvání k jinému vyšetřujícímu soudci ku dni 6. února. Znaje ze zkušenosti marnost a zbytečnost podobných předběžných vyšetřování v záležitostech tiskových a chtěje sl. c. k. tiskovému soudu i jednotlivým vyšetřujícím soudcům uspořiti zbytečnou práci a sobě ztrátu času, zaslal jsem soudu následující přípis:

„Slavný c. k. zemský co tiskový soude! V poslední době bývám jako redaktor opět častěji obeslán od soudce vyšetřujícího, abych mu zodpovídal položené mi otázky následkem žádosti c. k. státního zastupitelstva (alias chefa jeho Jana Rappa) v zavedeném předběžném vyšetřování. Abych uspořil sl. soudu práce a také já marně obesýlán nebyl, dovoluji sobě jednou pro vždy v známost uvésti, že vzdávám se svého práva: ospravedlňovati se již v předběžném vyšetřování a že následkem toho k otázkám, které by mi vyšetřující soudce kladl, odpovídati nebudu. Z toho plyne, že moje dostavení se k slavnému soudu v příčině vyšetřování předběžného jest úplně zbytečné a prosím, bych více v příčině této k sl. soudu předvoláván nebyl. Když podle zákona ze dne 9. března 1869, jak dokazuje § 55., není mojí povinností, abych se dostavil k hlavnímu přeličení před porotou, nemůže se mi také uložiti za povinnost, abych se dostavoval k nějakému předběžnému výslechu a prosím, aby se již také v předběžném vyšetřování jednalo proti mně ob contumaciam. Toto mé vyjádření, prosím, by sl. soud vzal na úřadní vědomí a dle něho dále se řídil. — V Praze, dne 5. února 1872.

Čtvrtého dne po odeslání tohoto přípisu byl mi dodán nový výměr soudní, kterýmž se mi činil opět „důznam", že c. k. zemský co tiskový soud žádosti mé nevyhověl. Zároveň mi poznovu nařízeno, bych se dne 9. února o 9. hod. dopol. dostavil do bureau vyšetřujícího soudce Bauera k předběžnému vyšetřování, jinak „že bude se mnou naloženo dle zákonních předpisů".

Jelikož však jsem ani po té neuznal za nutné dostaviti se, doručena mi dne 13. února nová obsýlka tohoto znění: „Poněvadž jste

doručeného Vám rozkazu dostaviti se k soudu neuposlechl, nařizuje se Vám opětně, abyste pod pokutou 15 zlatých r. č. dne 14. února 1872 o 4. hod. odpol. do kanceláře č. 1. v prvním poschodí c. k. soudu zemského co soudu tiskového na Karlově náměstí se dostavil, sice by jináče pokuta tato prohlášena byla za propadlou a Vy před soud předveden býti musel". Současně s tímto přípisem dodána mi jiná obsýlka, kterouž jsem byl vyšetřujícím soudcem drem Richterem pozván dostaviti se k předběžnému vyšetřování dne 19. února.

Tentokráte jsem soudního pozvání uposlechl a dostavil se dne 14. února do bureau vyšetřujícího soudce Bauera, kterýž mi předložil dlouhou řadu otázek. Já však ani jedinou nezodpověděl. Rovněž tak zachoval jsem se dne 19. února a vůbec ve všech dalších případech, kdy jsem byl předvolán k předběžnému vyšetřování. A poněvadž státní návladní Rapp dával konfiskovati číslo za číslem a podával soudu žalobu za žalobou, nalezá se v archivu c. k. zemského co trestního soudu slušná řada protokolův plných nejrůznějších otázek vyšetřujícího soudce, ale bez zodpovědění z mé strany — tudíž protokolů, v kterýchž státní návladní Rapp, aniž kterýkoli jiný jeho substitut v úřadě nemohl pro reotinování obžaloby nenalézti ani nejsubtilnějšího přitěžujícího zrnečka. Státní zástupce Rapp ovšem všeho toho a mnohého jiného nedbal a za tehdejších dob vůbec také dbáti nemusil. Dal prostě rozkaz ku konfiskaci — konfiskace provedena a on buď podal žalobu na stihání subjektivní nebo se spokojil „řízením objektivním".

Na doklad, dle jakých z á s a d a z á k o n ů „objektivní řízení" r. 1872 k rekriminacím Rappovým prováděno, uvádím aspoň případ jediný. V květnu konfiskován náš list pro úryvek z maďarského listu „Ellenör", přeložený z v l á d n í „Pester Correspondenz". Rapp a po něm i tiskový soud shledali v úryvku tom zločin rušení veřejného pokoje. V nálezu konfiskaci potvrzujícího se praví, že v článku tom „předhazuje se vládě zemí uherských, co státní správě, že v příčině voleb do říšského sněmu si dovoluje útoky proti zákonům a právu; tím prý že rozněcuje vášně a vzbuzuje rozhořčení, pomstychtivost a vůbec v š e c h n y m o ž n é n e b e z p e č n é v á š n ě tak, že se tím ohrožuje bezpečnost státu samého. Takovým způsobem popuzuje článek ten k opovrhování vládou zemí uherských, se zeměmi rakouskými jeden stát tvořících co správou státní a k nenávisti k ní . . ."

K nálezu tomu bylo druhého dne připomenuto: „Článek vyňatý z maďarského listu „Ellenör" jedná o vládě maďarské, a byl přeložen z litografované v l á d n í „Pester-Correspondenz", která přináší z výtahu nejdůležitější články maďarských časopisů vládě maďarské příznivých i nepříznivých. Č í s l o „Ellenöru", z něhož byl úryvek vyňat, nebylo zabaveno ani v Trans — ani v Cislajtanii.

Všichni naši právníci souhlasili až dosud v tom, že nelze u nás žádnému časopisu spáchati trestný skutek proti vládě nějaké zemi, v které platí zcela jiný trestní zákon nežli u nás, tudíž proti vládě cizí. Podobně soudívalo se také dříve u c. k. státního návladnictva, (kdy nebyl jeho chefem Jan Rapp) a u c. k. zemského co tiskového

soudu v Praze. Přihodilo se často, že některý časopis český uveřejniv nějaký úryvek z translajtanských časopisů o vládě cislajtanské byl proto stihán, a když pak redaktor, háje se, poukazoval k tomu, že článek ten bez závady a beztrestně otištěn byl v Translajtanii, tudiž v Rakousku, odpovídáno na to se strany c. k. veřejných žalobníků poukázáním k tomu, že v Translajtanii platí zcela jiný zákon nežli v Cislajtanii, kde nutno říditi se dle trestního zákona Bachova, kterýž nedovoluje, aby to a ono proti vládě cislajtanské bylo psáno." Podle právnického „důmyslu" Rappova i senatu, jenž v případu tom rozhodoval, bylo roku 1872 zcela jinak, nežli jak bývalo před tím a jak ostatní právníci čeští zákonu rozuměli. Přes to, že úryvek z „Ellenöru" byl vyňat z vládního listu, přes to, že vládní tento list nebyl zabaven ani za Litavou, ani před ní, přes to vše, že citovaný úryvek nejednal o vládě cislajtanské, nýbrž o vládě maďarské, ano přes to vše, že vůbec ani slovo úryvku toho nemohlo býti vztahováno ku vládě cislajtanské, kterou chrání zcela jiný zákon nežli v Translajtanii, — byl článek zabaven a při konfiskaci zůstalo. Od 1. ledna do konce června 1872. vydáno bylo neméně nežli 224 konfiskací, zákazů atd., v záležitostech tiskových.

Státní návladní Rapp ubíral se nevyšlapanými ještě cestami, cestou svou vlastní bez omrzelosti, ale nikoli bez bázně o svou osobu; neboť již v březnu zaznamenaly listy české, že ačkoli v novém úřadě svém v Praze působí teprve několik týdnů, neodvažuje se sám na ulici, nýbrž že jej vždy, kdykoli opustí svůj byt doprovázejí dva c. k. tajní policisté.

V prvních dnech měsíce dubna, bezpochyby k Rappově intervenci, zakázalo místodržitelství prodej opposičních listů v pražských filialkách kterýmž odňaty koncesse k prodeji, a policisté pořádali i honby na roznášeče opposičních časopisů, žádajíce na nich, aby se vykázali úřadními licencemi a to přes to vše, že roznášeči ti po zákonu žádných licencí nepotřebují. Ano, dne 25. dubna a od toho dne po dlouhou dobu den co den dal státní návladní Rapp časně z rána obsadit všechny tiskárny pražské, v nichž se tiskly opposiční listy, policisty s nasazenými na puškách bodáky s přísným rozkazem: nepřipustiti vydávání novin po tak dlouho, dokud státní zástupce Rapp a jeho substituti neprozkoumají předložený jim exemplář novin a nedají policistům vědět, že je číslo propuštěno. Vskutku také policisté nikoho z tiskáren nepustili, dokud je od státního návladnictva po sedmé hodině nedošla štafeta, že mohou odejiti, poněvadž číslo neshledáno závadným.

V jaké souvislosti byla tato procedura prováděná k intervenci Rappově se zákonem, vysvitá z dotýčného paragrafu platného zákona tiskového, jenž zní: „Od každého listu periodického tiskopisu předložiž tiskař zároveň, jakmile počne tiskopis vydávat neb rozesýlat úřadu bezpečnosti a státnímu zastupitelstvu po jednom exemplář. Zákon tedy káže výslovně a nade všechnu pochybnost jasně, že nepotřebuje se v tiskárně a expedici kteréhokoli periodického tiskopisu čekat na žádné povolení či nepovolení úřadův k rezesýlání, nýbrž že smí se časopis a vůbec každý periodický tiskopis začít vy-

dávat a rozesýlat i roznášet zároveň, jakmile byl povinný exemplář policii a státnímu návladnictvu předložen. Státní návladní Rapp měl v ohledu tom svůj separatní a dojista v celém Rakousku ojedinělý náhled a také jej po delší čas pomocí policie důsledně prováděl, až pak posléze — bezpochyby na pokyn nebo rozkaz vyšší instance byl nucen separatního náhledu toho se vzdáti.

Vším tím a mnohým jiným státní návladní Rapp naprosto se nespokojil. Ujal se úřadu svého v Praze s nejradikálnější myšlenkou, která se vůbec kdy zrodila v úřadním mozku rakouském a dozrála v jeho hlavě bezpochyby již na polo nedobrovolné návladnické štaci plzeňské.

Prvním jeho činem po návratu do Prahy a zároveň také nejcharakterističtějším skutkem celé Rappovy úřadní činnosti bylo, že vzhledem k osvobozujícím verdiktům pražské poroty podal k c. k. vrchnímu soudu žádost, aby ku provedení závěrečných líčení pro pražské české i německé opposiční žurnalisty delegovány byly jiné a sice krajské soudy a tím i jiné, převahou německé poroty. V památné tajné žádosti („ad Nr. Exh. 1478 a 2128") Rappově, sepsané, „jak přirozeno", v jazyku německém, kterouž žádal za delegování jiné poroty v mých procesech, čteme v odůvodnění slova tohoto smyslu: „Zároveň činí se ve smyslu § 49. soudního řádu — pro předpojatost porotního soudu pražského a pro možné ohrožení veřejné bezpečnosti — návrh, aby ku provedení předběžného vyšetřování i závěrečného přelíčení před porotou delegován byl c. k. tiskový soud v Chebu nebo Liberci. Neboť nepoměrná většina pražských porotců přiznává se, jak zkušenost učí, k témže opposičním zásadám jako zažalovaný časopis, z kterézto příčiny nelze se do nich nadíti nepředpojatého ocenění inkriminovaného obsahu.

Veřejná bezpečnost ohrožena pak jest odbýváním porotních soudů v Praze proti opposičním denníkům tím, že — i když se nebéře zřetel k možným pouličním demonstracím — i onino porotci, kteří k opposici nenáleží, demonstracemi těmi a chováním se většiny obyvatelstva i tisku ve volném a nezávislém úsudku svém snadno mohli by býti zastrašeni a zvráceni. Tvrzení toto opodstatněno jest hlavně výsledkem předcházejících politických porotních líčeních v Praze, o kterýchž ani jednou nezněl rozsudek „vinnen", z čehož c. k. státní návladnictvo musí souditi, že podaná žaloba posouzena byla porotci jednostranně a nikoli nepředpojatě, tak že i v trestním případu, o kterýž se právě jedná, nelze se nadíti, že by mohl býti nepředpojatě a nestranně posouzen."

Slovy těmi státní návladní Rapp prohlásil většinu pražských porotců v záležitostech tiskových za předpojaté a k rozsuzování při tiskových nezpůsobilé; ba více — on v zásadě vyřknul: že v záležitostech politických jest předpojatým soudcem, kdo náleží k téže politické straně, ku které náleží inkriminovaný list nebo stíhaný jeho redaktor, nebo-li jinými slovy, že politický stoupenec a přítel — není soudcem způsobilým.

C. k. vrchní soud žádosti Rappově vyhověl a delegoval pro pražské opposiční časopisy krajské porotní soudy v Mostě, v Liberci,

v Litoměřicích a pro moje pře v České Lípě, tedy vesměs v územích převahou německých, t. j. uznav za správnou zásadu, že politický stoupenec a přítel není soudcem způsobilým a rozhodnutím svým prohlásil, že politického a národního odpůrce a nepřítele pokládá za soudce nepředpojatého a způsobilého.

Rozumí se, že všechny listy české, jež tento osud stihl, odvolaly se k nejvyššímu soudu; ale i tento souhlase s názorem Rappovým a c. k. vrchního soudu v Čechách delegování německých porotních soudů pro české opoziční publicisty potvrdil.

Zcela jinak soudila však celá veřejnost česká a zejména právnický svět a to nejen český, nýbrž na mnoze i německý. Hned o prvním soudu porotním, kdy český redaktor řípského časopisu pohnán byl před německou porotu v Litoměřicích, vyslovil se obhájce jeho Dr. Kučera v přeličení takto: „Jsou to zvláštní, ba nepříjemné poměry, za kterých zde hájím. Můj klient je Čech, německého jazyka není mocen; jedná se o list český, v českém okresu vycházející . . . a přece má o přečinu, jejž státní návladní v onom listu shledal, rozhodovati německá porota a sice porotci, kteří sami žádali, aby nemusili konati v tak mimořádných poměrech a vůči listu jim nesrozumitelnému důležitý úkol porotců. Také redaktor žádal u zemského co tiskového soudu, by pře jeho přikázána byla porotě, která jest jazyka českého mocna. Ale nadarmo! Ani Vaše, ani jeho žádost nespomohla. Německá porota jest nucena souditi o článku, jemuž v původní jeho řeči nerozumí a obžalovaného, který jazyka německého není mocen . . .

Již před tímto prvním procesem toho druhu žádali sami němečtí porotci litoměřičtí, aby byli choulostivého úkolu, kterýmž dojista ani dost málo nepůsobeno k tomu, by byly národnostní protivy v království českém vyrovnávány, zbaveni. Ale slavní c. k. soudcové všech instancí zůstali neoblomnými. Podobně stalo se i v příčině mých tiskových pří před německou porotou v České Lípě, toliko s tím rozdílem, že neobsadili se tam proti delegování německých porot pro české žurnalisty porotci, nýbrž občanstvo a sice českolipský německý politický spolek. Referentem byl českolipský advokát JUDr. Aschenbrenner, kterýž v delší řeči objasnil stránku právnickou a politickou. Mimo jiné dokazoval, že porotci nemůže býti nikdy ukládána povinnost, pronášeti svůj soud o cizích a jemu vzdálených případech, poněvadž porotní soud jako soud spoluobčanů může souditi toliko v případech, jež se sběhnou v jeho středu, t. j. v soudním obvodu jeho. Vzhledem ku stránce politické a národní nazval dr. Aschenbrenner delegování porot německých pro české publicisty politování hodným, poněvadž tím národní rozkol a nenávist ještě více mohou býti zvýšeny.“

Rovněž tak vyslovil se dr. Ant. Čížek ve zvláštním otevřeném listě, znějícím ministru spravedlnosti dru Glaserovi, proti delegování porot mimo jiné takto: „Delegováním jiných porotců přišli by jak porotcové pražští, tak i obžalovaný o důležité své politické právo. Práva politická bráti ve státě konstitučním není nikdo, ani vrchní, ano ani nejvyšší soud oprávněn. Stalo-li by se to, potom by taková zákonem zaručená práva byla jen na papíře a neměla by žádné ceny.

Zákon o zavedení porot ze dne 8. března 1869 nezná také z těchto příčin žádné delegace a nesmí také žádné delegace znáti, dokud platí v něm ustanovení, že každá strana oprávněna jest odmítnouti pouze stejný počet porotců, ale nikdy odmítnouti porotce všechny. Žádost c. k. státního návladnictva (rozuměj J. Rappa) za jiné poroty však jest odmítnutím všech pražských porotců, tedy — proti zákonu . . .“

Však nejen němečtí porotci litoměřičtí a občané německé národnosti v České Lípě, — proti delegování německých porot pro české žurnalisty vyslovila se s veškerou možnou ostrostí, i advokátní komora pražská, která za tím účelem svolala schůzi advokátův, v kteréž záležitost ta projednána. Vyjímaje jediného člena komory (dra Rosenbacha) shodovali se všickni řečníci v tom, že žádost státního návladního Rappa a tudíž vyhovení ji se strany c. k. vrchního a později i nejvyššího soudu v příčině delegování porot německých pro české obžalované není positivním zákonem rakouským odůvodněna. Referentem byl dr. Tomáš Černý. Především pravil, že hned, když udál se první případ takového delegování, výbor advokátní komory uvažoval, neměl-li by v záležitosti té učiniti potřebné kroky. Jelikož však se domníval, že by mu mohla býti, kdyby zakročil v jediném jen případu, vytýkána nekompetence, úmysl svůj odročil. Když však se podobných případů událo více, pokládal výbor advokátní komory za svou povinnost zakročiti, poněvadž právě nyní nalézáme se v Rakousku na popraží opravy trestního práva a tímto delegováním porot šlo by se nejen v značné míře nazpět, ale byli by tím zkráceni nejen právníci, nýbrž i občanstvo, které vidí v porotách záruku svých svobod. — Dva z přítomných advokátů, dr. Hanke a dr. Laš uznávali sice rozhodnutí vrchního soudu za formalně správné; ale dr Hanke vyslovil přání, aby nejvyšší soud rozhodnutí to zrušil jako nevhodné. Dr. Bürgel důvody na positivních zákonech rakouských založenými, jakož i z povahy porot samých plynoucími dovodil, že podobné delegování jest nonsens. „Myslím“, pravil mimo jiné, „že při řízení porotním musí býti delegace úplně vyloučena, jelikož ji nikterak nelze srovnati s podstatou poroty. Poroty jsou jakási justicia paria, volená k jistým účelům a příčí se tudíž zásadám ústavním, aby jedna representace v jedné krajině volená rozhodovala o záležitosti jiné krajiny. I dle positivního práva“, končil řečník, „i podle podstaty poroty jest podobné delegování nonsensem.“ V podobném smyslu mluvil i dr. Klaudy. Obrácen k oněm několika advokátům, kteří byli pro delegování, pravil: „Chcete, pánové, aby čeští obhajci vstoupili před německou porotu a appelujíce na její cit pronesli se k ní: Chcete-li zde konati služby katanské?“ Vy prohlásili jste boj národnostní v Čechách za permanentní a zbavili jste rozsudek soudcovský o jeho dřívější úctu. Abychom zabránili dalšímu v ohledu tom pokročení, k tomu jsme jako advokátní komora dle zřejmého znění zákona oprávněni. Vytýkati porotě předpojatost, jest nemístné, poněvadž porota není vázána paragrafy, nýbrž přesvědčením a citem svým. Každý cítí se i na stolici soudní (jako porotce) tím, čím jest: člověkem mající jisté přesvědčení a soudí pak po svém svědomí.“ — Nad jiné cha-

rakteristickým bylo prohlášení Němce dra Schmeykala. Dokázav, že jest advokátní komora k vyslovení svého přesvědčení oprávněna, pravil: „Delegace nelze nikterak srovnati s duchem a podstatou soudů porotních a že tomu tak není, o tom mne nepřesvědčí ani citáty z rozličných zákonů cizích, některými pány zde uvedené. Náš zákon nemá o podobné delegaci žádného ustanovení, ona tudíž není v zákonu založena.“ — Po řečich dra Kučery a dra Neumanna, kterýžto poslední poukázal také k tomu, že ministr dr. Glaser jako profesor byl nejhorlivějším obhajcem zřízení porot, jež chce nyní zastavit, přijata resoluce, z kteréž vyjímám: „Uvažujice, že trestní řád z roku 1853 (dle jehož § 49. delegace porot prohlášena), vydán byl v době, kdy nebylo soudů porotních, následkem čehož ustanovení řádu toho možno k soudům porotním vztahovati jen potud, pokud ustanovení ta podstatě poroty vůbec se nepříčí; uvažujice, že dle základních státních zákonů atd. — nikdo nemá býti odjímán zákonnímu soudu atd.; uvažujice, že dle atd. (pro pražské časopisy) příslušným jest jen c. k. zemský soud tiskový v Praze a porota pražská; uvažujice, že odmítnutím pražského soudu porotního, které učiněno bylo ještě dříve, nežli se před ním jednati počalo a nežli sbor porotců byl sestaven, zahrnuje v sobě odmítání všech porotců pražských a že toto opatření delegační stalo se k návrhu státního zastupitelství (rozuměj jeho chefa Jana Rappa), tedy že o při, ve které řízení se děje způsobem obžalovacím, k návrhu jedné strany vylučuji se porotci všickni z vynášení rozsudku, kdežto dle § 24. zák. o zavedení soudů porotních žalobce oprávněn jest zamítati hlavní porotce a to jen do jistého počtu, tudíž všechny porotce vůbec odmítnouti nemůže; uvažujice konečně, že v delegaci jiného soudu porotního obsaženy jsou také delegace jiných porotců, což příčí se naprosto povaze poroty která má býti judicium parium; prohlašuje sbor advokátův království českého za právní své přesvědčení, že od velesl. c. k. soudu pražského učiněná delegace soudů jiných v těch případech, kde tiskový soud pražský byl příslušným, nesrovnává se s vnitřní povahou poroty a nesrovnává se s duchem platného zákona o zavedení porotních soudů a že přidržování se zásady takto prohlášené, že delegace porot jest dovolena, nejen neodklidily by se nedostatky, jež se při vykonávání spravedlnosti vyskytly, nýbrž že by rozmnožilo pocit právní nejistoty, že by zkracováním práva a svobod, jež státní zákonové zaručili, podněcovaly se u značné míře vášně politické a překáželo se pokojnému rozvoji svobodomyslného pokroku.“ Ku konci resoluce uloženo výboru advokátní komory, by resoluci tu přivedl v známost ministerstva spravedlnosti, poněvadž v podřízení státních návladnictev pod ministerstvo to „nalezá se prostředek, kterým zameziti lze další podobné delegace.“

Za nedlouho po tomto usnesení advokátní komory usnesla se i Občanská beseda Karlínská v podobném smyslu o pamětním spisu na adresu ministerstva spravedlnosti. Pamětní spis ten, byv otištěn v časopisech, byl konfiskován a proti členům Občanské besedy zavedeno vyšetřování pro přečin dle § 300. tr. z.

O námitkách proti konfiskaci proslovil dr. Ant. Čížek řeč, z kteréž

vyjímám: „Je to první případ v Rakousku, že občané, kteří pokládajíce se zkráceny na svých právech, vypracovali písemní stížnost k úřadům, jsou pro to poháněni před soud pro přečin. To sám Bach, když ještě vládl, měl jiný aparát! Za Bacha shledávány v podobných spisech podle zákona toliko policejní přestupky a dnes, když do celého světa rozhlašuje se rakouský liberalismus, jest to (po názoru státního návladního J. Rappa totiž) přečinem. Pokračujeme, věru, u nás krokem rychlým a velkým — dolů . . . Občanská beseda Karlínská usnesši se o pamětním spise ministerstvu spravedlnosti, v němž si stěžuje na rozhodnutí c. k. vrchního soudu, dle něhož protizákonně a proti právům občanstva delegoval německé poroty pro pražské časopisy, vykonala pouze své právo, ano musím říci povinnost svou. Neboť Občanská beseda v Karlíně jest spolek politický a jako takový měla svatou povinnost hájiti nedotknutelnost porotních soudů. Co učinila, provedla na základě svých stanov a jak jí právní cit a politické přesvědčení kázalo. Jest však zde ještě jiný spolek, kterýž nad tímto rozhodnutím c. k. vrchního soudu vyřknul anathema. Míním advokátní komoru, jejíž členové s velikou většinou, skoro jednohlasně bez rozdílu, zda Češi nebo Němci, vyslovili se proti delegování porot německých pro časopisy pražské mnohem důtklivěji a rozhodněji, nežli to učinil politický spolek karlínský. Ve své resoluci vyslovila advokátní komora totéž jako Karlínská beseda. A ptám se, co že se stalo proti oné resoluci? Co o záležitosti té jinde mluveno, jak se o ní jiné sbory vyslovily a jakého mínění jest veškera veřejnost, jest dostatečně známo. Delegování porot jest věcí velmi, ba převelice nebezpečnou. Státní návladnictví (rozuměj Jan Rapp,) uvedlo ve své žádosti, že prý pražští porotci nesoudili nepředpojatě. Nuže — soudce z lidu, kterýž po zahájení líčení pře taktéž přísahal, že bude souditi, jak zákon o porotách káže: úplně a jedině po svém přesvědčení — takový soudce z lidu může tedy býti podezříván, (mužem, jenž žádost za delegování porot podal, tedy Janem Rappem,) a to proto, že soudil podle vnitřního svého přesvědčení a že v srdci jeho doutná ještě trochu lásky k vlasti. Není tím, ptám se, ubližováno porotě, když se jí jako soudci, který byl přísahal, řekne, že soudí křivě a předpojatě a když jí zbavují úřadu soudcovského? Neubližuje se jí tím na cti co nejvíce? Porotcové pražští nebyli vůbec ještě ani vylosováni; nikdo nevěděl a nemohl věděti, (a nejméně mohl to věděti státní zástupce Rapp,) kdo to a jakým asi bude — a již se jim napřed metala ve tvář urážka, že jsou předpojati. Ano, c k. státní návladnictvo (alias Jan Rapp,) tak tvrdilo, žádajíc za delegování porot německých a vrchní soud zemský urážku tu potvrdil. A není takovýmto delegováním platný zákon o porotách otřesen až do základu? Pronesl se tak sbor právníků (advokátní komora) a když sbor právníků promluví, aniž by byl stíhán, myslím, že mohli se karlínští občané pronésti podobně; neboť podle zákona o porotách může mne souditi jedině můj spoluobčan a — nikdo jiný. Pražští porotcové jsou delegováním skutečně zkráceni, t. j. zbaveni svého práva býti soudci nad svými spoluobčany, kteréžto právo jest základem zákona o porotách. Právo to se jim béře z příčin, na nichž

státní návladnictví (Jan Rapp) staví jeden ze svých důvodů, skutečně lichých a neplatných. Neboť udá-li státní zastupitelstvo (Rapp) pražské porotce c. k. vrchnímu soudu jako předpojaté, aniž by byli porotci ti vylosováni, aniž by státní návladnictvo (recte Jan Rapp) vědělo, kdo budou — a rozhodne-li se c. k. vrchní soud z těchto příčin pro delegaci, jsou to příčiny skutečně liché a neplatné. Že konečně ani vrchnímu zemskému soudu nepřísluší právo poroty delegovat, o tom pronesla se i advokátní komora, tedy sbor právníků dosti jasně v ten smysl, že ke skutku tomu není vůbec nikdo oprávněn. Trestní řád připouští sice delegování jiného soudce příslušného, ale toliko soudce ustanoveného, nikoli však jiného porotce. Jinak musilo by ustanovení to býti uvedeno v zákoně o porotách. Takový skutek tedy není nic jiného nežli podezřívání poroty pražské, aniž by tato mohla soudně stíhati toho, kdo ji podezřívá. Budou-li delegovány pro české tiskové pře poroty německé, má na místě svědomí a citu spravedlnosti spoluobčanů rozhodovati nad českým tiskem nenávist strany nám nepřátelské. Nad snahami a city naší strany mají k soudu nad námi zasednouti členové strany nám nepřátelské, s námi bojující. Němec má souditi Čecha. To je po mém mínění největší příkoří, jaké se učiniti mohlo naší svobodě, naší národnosti. Že u nás v Čechách jsou dvě politické strany nepřátelské, tomu přisvědčí každý, kdo zná jen poněkud naše poměry. Mám-li však býti souzen politickým a národním svým odpůrcem a nepřítelem, jest to velice smutné. Vždyť pak ani soudce, jenž zasedá k soudu nad obyčejnými zločinci, nemá souditi sprostého zločince, je-li mu nepřítelem. A v tiskových přích mělo by to míti místa? Ano, právě v tom spočívá zhoubná ona morálka, ono nebezpečí, jež může rozdmychati vášně různě smýšlejících národností co nejvíce. Má se přece pamatovat na slova pronesená s nejvyššího místa: „Stiften sie Frieden zwischen beiden Völkern". (Zjednejte mír mezi oběma národy!) —. skutek c. k. vrchního soudu aspoň slovům těm neodpovídá. A jest snad to, co jsem uvedl, nesprávné a křivé? Není! A to ani podle zákona, aniž podle zdravé logiky. Je to prostě ryzá pravda, a já si jen přeji, aby byla pravda ta uznána jak ve prospěch Čechů, tak i ve prospěch Němců . . ."

Po té byla konfiskace listu, jak už se tehdá dělo z pravidla, potvrzena. Dr. Čížek ohlásil odvolání. Jelikož však nepokládal c. k. zemský vrchní soud v případu tom za nepředpojatý, žádal, aby byl nejvyšší soudní dvůr požádán delegovati pro vyřízení odvolání toho některou jinou vyšší instancí. Vedle rekursu proti rozsudku první stolice podána k nejvyššímu soudnímu dvoru i žádost za delegování jiného c. k. vrchního soudu nežli je c. k. vrchní soud v Čechách a poukázáno v ní k tomu, že kdyby měl c. k. zemský soud v Čechách, kterýž byl německé porotní soudy pro pražské časopisy delegoval, v záležitosti této rozhodovati, rozhodoval by ve věci vlastní a byl by tedy předpojat.

V několika dnech žádost vyřízena německým připisem, v němž praveno, že nejvyšší soudní tribunal pokládá c. k. vrchní soud v Čechách za „zcela nepředpojatý". Následujícího dne pak mi dodáno i vyřízení rekursu, kterýmž konfiskace potvrzena. V důvodech pra-

veno: „V pamětním spisu pro c. k. ministerstvo spravedlnosti pod nadpisem „Delegování německých porot pro pražské časopisy a naše občanstvo“ vytištěném, nazývá se delegace c. k. vrchním soudem vyslovená opatřením, kterýmž netoliko důstojnosti pražské poroty, nýbrž i důstojnosti porotních soudů vůbec bezprávně ublíženo bylo; dále se tam dovozuje, že tím platný zákon hrubě porušen a do základů svých otřesen byl; že tím občané pražští způsobem zcela nezákonním a z příčin zcela lichých a neplatných důležitého práva zbaveni byli. C. k. vrchnímu soudu se vytýká, že opatřením oním pražské porotce sprostě urazil, bezprávně v podezření uvedl a v jich právech zkrátil; dále že se zřekl zákona a právo pouhým násilím nahradil; že povolením oné delegace chtěl pouze dociliti, aby nad českým tiskem na místě svědomí a citu spravedlnosti rozhodovala nenávist nepřátelské strany a konečně že tím vším svobodě a národnosti největšího příkoří učinil a zároveň pokoj i řád ohrozil“.

Takovými důvody opodstatnil c. k. vrchní soud v Čechách konfiskaci pamětního spisu, určeného ministerstvu spravedlnosti, v němž podrobeno bylo kritice rozhodnutí téhož c. k. vrchního soudu, kterýž byl k žádosti c. k. státního návladnictva (rozuměj Jana Rappa) pro pražské časopisy delegoval německé poroty . . .

Rozumí se, že i s mé strany učiněny příslušné kroky, bych nebyl postaven před soud politických a národních odpůrců. Právní můj přítel dr. Ant. Čížek podal k c. k. vrchnímu soudu žádost za delegování jiné poroty na místě německé poroty českolipské a sice poroty, ať již v kterémkoli krajském městě, jen kde by porotci rozuměli českému jazyku. C. k. vrchní soud však odpověděl, že žádost moji nejvyššímu soudnímu dvoru ani nepředloží.

Z té příčiny podal dr. Čížek mým jménem nejvyššímu soudu mimořádné odvolání, v němž mimo jiné praveno: „Nikdo neodváží se popříti mi právo, bych ve vlasti své žádal, aby mne soudil soudce, který zná řeč, kterouž jest napsán inkriminovaný článek t. j. řeč českou. Nejen že zákon zaručuje mi toto moje právo, já musím na to klásti tím větší váhu z té příčiny, poněvadž povahu inkriminovaného článku může posouditi jen ten, kdo vžil se v řeč a ducha jazyka, kterým jest inkriminovaný článek sepsán. Žádný překlad, byť sebe správnější, nemůže vysloviti, co vyslovuje originál. Moji řeč, kterouž jsem oprávněn hájiti se osobně, nemůže podati žádný tlumočník. A podává-li ji, nemluvím to já, nýbrž osoba cizí, která se nedovede ujmouti mé věci s tou vřelostí a tím pravým významem, kterým bych se ujal já své věci a věci celé strany. Kdyby tedy zůstalo při delegaci českolipské, byl bych zkrácen ve svém drahocenném právu hájiti se sám svou řečí ve vlastní záležitosti a byl by tím porušen zákon, který mi toto moje právo zaručuje. Chce-li tudíž nejvyšší tribunal dáti průchod spravedlnosti a nechce-li abych byl připomenutého svého práva zbaven, jest jeho povinností postarati se, abych byl postaven před soudce, který zná řeč, v níž jest inkriminovaný článek sepsán a kterouž já odpovídati a hájiti se budu.“ Z té příčiny žádal jsem ku konci, aby nejvyšší soud delegoval pro porotní mé pře na místě poroty česko-

lipské kterýkoli jiný c. k. krajský soud, který se nalezá v místě, kde porotcové při soudě tom vyznají se úplně v řeči české".

Na tento rekurs došlo mne vyřízení toho smyslu, že nejvyšší soudní dvůr nepokládá se příslušným, aby upustil od delegování, jež byl sám nařídil neb aby změnil delegování českolipského soudu, jež bylo nařízeno usnesením c. k. vrchního soudu zemského v Čechách a v moc práva již vzešlým. Zůstalo tudíž v mé záležitosti při delegaci německého porotního soudu v České Lípě, právě tak jako zůstalo při delegaci německých porotních soudů pro všechny ostatní opoziční žurnály pražské.

První proces tohoto druhu proveden před delegovanou německou porotou v Mostě dne 10. června 1872. Obžalovaný redaktor Jan Černý k líčení se nedostavil. Obhajce jeho dr. Mezník stál především na tom, že líčení má býti provedeno česky a vysloviv se ostře proti kompetenci jiné poroty nežli pražské, podal proti delegování poroty mostecké ohražení. V závěrečné řeči líčil politický stav věcí v Čechách a vybídl konečně porotce, aby se nepropůjčovali za nástroj okamžité choutky, nýbrž aby jako muži svobodní soudili spoluobčana, kterýž byl před ně pohnán jen k vůli tomu, aby byl odsouzen. Porotci odpověděli na všechny otázky záporně a obžalovaný uznán za nevinna. S jakou nadějí do budoucnosti vlastní původce delegování německých porot pro české publicisty, pražský návladní Jan Rapp tento výsledek prvního procesu přijal, možno se domysliti. Než již výsledek druhého procesu dne 20. června před porotou v Chebu naději jeho ve zdar aspoň relativní oživil. Obžalovaný redaktor plzeňského „Českého Lva", Jos. Kummer, jenž byl stihán pro zločin a přečin, taktéž se k líčení nedostavil a uznán za vinna pouze přečinem opomenutí povinné péče a odsouzen do vězení na 14 dnů a ku ztrátě 300 zl. z kauce.

V provádění procesů pokračováno pak skoro horečně a rozvinut při tom přímo abnormální aparát soudcovský. Úhrnem počítáno bylo u čtyř c. k. krajských soudů v Mostě, Chebu, Litoměřicích a České Lípě v činnosti neméně než asi 5 až 7 návladních, asi 10 vyšetřujících soudců; dále přes 20 tříčlenných soudních dvorů, tedy asi 70 c. k. soudců a asi 280 německých porotců, nepočítaje v to nemalý počet osob jiných; v celku tedy okrouhle asi 400 osob.

A jak byly tyto porotní soudy prováděny, o tom nad jiné názorně a přesvědčivě svědčí následující úryvky referátu o první mé při před porotou v České Lípě. „Viděl jsem již slušný počet porotních i neporotních soudců," psal náš zpravodaj, „viděl jsem Herbstovu justici v letech 1868—69 pracovat, ale čeho jsem zažil v České Lípě, tomu podobného jaktěživ jsem neviděl. Ano, českolipská porota má do sebe význam politické události. Je to nový útvar v chaosu poměrův cislajtanských; je to případ rovněž tak charakteristický pro dobu, v niž žijeme, jako způsobilý vzbuditi sensaci ve všem vzdělaném světě. Jak že zněla ta záminka nebo — pro mne za mne — ten „důvod", kterým omlouváno suspendování poroty pražské a pohánění českých listů před poroty německé? „Předpojatost" bylo slovo to osudné.

Český porotce byl naproti českému tisku „předpojat". Musilo býti dosazeno svědomí německé na stolici soudcovskou; Němec měl vyříknout ortel nad obžalovaným protivníkem Čechem. Nic nevadilo, že bylo mu souditi ve věci vlastní. Nic nevadilo, že měl on, ústavověrec rozsouditi, je-li český list v právu, když bojuje proti ústavověrným a usiluje o jich porážku. On byl „nepředpojatý" a — basta! Nuže, dočkali jsme se příležitosti, abychom „nepředpojatost" tu poznali z blízka. Pomyslete si nevelké venkovské město, v němž je c. k. krajský soud, c. k. státní zastupitelstvo, c. k. politický úřad, c. k. berní úřad, c. k. četnické okresní velitelství, slovem město, v němž na každém třetím, čtvrtém domě spatříš rakouského orlíčka. K tomu několik fabrikantů a všelikých ústavověrných doktorů a židů. To je nejvyšší vrstva českolipské společnosti. To je inteligence udávající tón v celém společenském životě. Takový c. k. rada krajského soudu, takový pan doktor je v očích ostatního, politicky indiferentního obyvatelstva náramnou veličinou. Tisíceré ohledy a interesy vážou ten lid na „mocné ty pány" — „gewaltige Herrn", jak jsem zde slyšel. Vždyť jest na ně téměř co den odkázán ve svém životě a žádati od něho jakési osamostatnění, bylo by tolik, jako žádati na něm oběť a heroismus. Nebylo většího zděšení a nevrlosti, nežli když měšťané českolipští uslyšeli, že budou musit soudit české listy. Pocítili ihned celou svízel, jaká jim z toho vznikne. Věděli, proč zrovna oni mají soudit české listy a děsili se již napřed trapného postavení, v jakém se ocítí oproti slavným orgánům vlády, s kterými až dosud v bázni boží denně sedávali u piva, s nimiž se denně stýkali a v nejlepším dorozumění žili. Z těch příčin ani sám Schmeykal, který je zde takřka domovem, nepřál si toho, by „nepředpojatost" ubohých českolipských měla býti vyzkoušena na českém lidu. Bránili se, jak mohli, proti vzácnému tomu „právu", kterýmž je byla liberální éra cislajtánská obmyslila. Ale nic na plat! Nejvyšší soud rozhodnul a bylo rozhodnuto . . ."

Přelíčení odbýváno v bývalé taneční síni hostince „zum Herzog von Reichstadt" — nebo jak v České Lípě sami Němci vtipkují: „Herz- zog von Nein steck."

Proti stolu soudcovskému stál starý hospodský stůl a tři židle určené pro tři obžalované: pro mne jako odpovědného redaktora, pak pro vydavatele a faktora tiskárny. My obžalovaní však jsme se nedostavili; za stůl pro nás určený zasedl toliko náš právní přítel dr. Ant. Čížek.

Za stůl soudcovský zasedl jako předseda líčení rada Barták, kdysi státní zástupce v Kutné Hoře, „taky Čech", jen že nerad o české slovo zavadil, tak že „už česky zapomněl" — politickým smýšlením ústavák. Oba votanti byli taktéž Němci právě tak jako zapisovatel . . .

„Co to bylo hluku pro ten náš návrh zákona o rovnoprávnosti v době vyrovnávací," psal náš reportér, „poněvadž dle něho každý státní úřadník v Čechách měl se časem přiučiti oběma zemským jazykům. A nebýt nyní v České Lípě náhodou státní návladní (jménem Černý) rodilý Čech, rád bych byl viděl, jak by se byl s námi vůbec

delegovaný českolipský soud dorozuměl! Buď by byli musili dát zhotovit českou obžalobu v Praze, nebo by byli musili do České Lípy výhradně jen za příčinou našeho procesu dosaditi státního návladního, který by se vyznal v češtině. Tentokrát jim pomohla čirá náhoda. Česká obžaloba byla možná; ale hůře bylo v přelíčení. Ubohý Němec zapisovatel div si inkriminovaným českým dativem „Velkostatkářům" jazyk nepřelámal; živou mocí neuměl slovo to přeslabikovat. Pro všechny případy přibrali si z Prahy také tlumočníka; ale milý ten tlumočník, když mu později dán ku stlumočení krátký jeden český protokol, počínal si při tom tak svědomitě, že potřeboval k tomu přes půl hodiny času. Do jakých rozpaků byl by tudíž obhajce přivedl soud a jak dlouho by bylo přelíčení trvalo, kdyby byl žádal a na svém právu trval, aby bylo celé líčení provedeno po česku a slovo za slovem musilo býti překládáno na jazyk německý? Pouze závěrečná řeč obhajcova trvala přes dvě hodiny a kdyby se byli i všickni tři obžalovaní dostavili a všickni se česky hájili — kdy by býval ubohý tlumočník hotov s překladem?

Líčení pře zahájeno o 9. hodině dopoledne. Státní návladnictvo inkriminovalo tři noticky nadepsané „V e l k o s t a t k á ř ů m!" v nichž vypravováno, kterak rolnictvo české hodlá se brániť proti ústaváckým velkostatkářům, kteří — ač uprostřed českého lidu žijí — přece neostýchají se držeti se stranou nám nepřátelskou a hlasovati proti dobrým právům vlasti české . . ."

Předseda rada Barták zahájil českou při pouze po německu, načež přikročeno k sestavení poroty atd. Obhajce nikoho z porotců neodmítnul. Nemohl, ač měl k tomu právo; ano, nemohl, i kdy by byl chtěl, poněvadž hájil ve městě, kde ani on, ani obžalovaní (kdyby se byli dostavili) živé duše neznali. Za to však přednesl rázný protest proti pohánění českého občana před německý soud a proti rušení rovného práva jazyka českého. Protestoval jménem práva přirozeného i platných zákonův. „I podle samých ústavácких staatsgrundgesetzů," pravil, „nemělo by se diti, co se děje. Neb nikdo nemá býti odcizen svému zákonitému soudci. Však stalo se! My nemáme na ten čas moci, abychom to odčinili; jsme nuceni před cizím soudem cizím jazykem se hájit — nuže, my to dopuštění snášíme." Po té obhajce — jen k vůli porotcům, kteří za to nemohou, kteří tím vinni nejsou, — svoluje, aby líčeno bylo po německu, „neboť bylo by i jazyka českého nedůstojno, b y s e z d e o z ý v a l j e n j a k o h l u c h ý z v u k — n i k ý m n e s l y š á n".

K návrhu státního návladního soud rozhodnul, že líčení má se díti v nepřítomnosti obžalovaných. Po přečtení obžaloby, znějící na přečin dle § 302. tr. z. dal předseda čísti protokoly zavedené s obžalovanými v Praze, načež chtěl k protokolům těm činiti se zákonníkem v ruce některé výklady.

„Přečtu pánům porotcům," začal, „některé paragrafy . . ." Obhajce dr. Čížek vpadl mu však do řeči a taktéž se zákonníkem v ruce předsedovi dokazuje, že neměl naprosto žádného práva dát čísti protokoly, neřku-li aby měl právo přičiňovati k nim nějaké výklady. Dále

jej poučí, že je to proces akkusaterní, kde jest předseda povinnen zůstati zcela nestranným. A poněvadž bylo předsedovi již dříve uklouzlo pamětihodné přiznání, že soudně opatřené překlady zažalovaných článků „nebudou snad správny", poněvadž nepocházejí od přísežně pověřeného translatora pro jazyk český a německý, nýbrž od soudního translatora pro francinu i angličinu — konstatoval obhajce moment ten s důrazem, řka: „To znamená tedy, že nemá porota před rukama překlady, o kterých by najisto věděla, že jsou správné; neboť správnost jejich není zaručena přísahou překládače."

Předseda pokrčiv ramenoma, vyslovil své mínění v ten smysl, „nedala-liž prý by se možná nesprávnost ta snad napraviti, kdyby pan obhajce laskavě sám upozornil na místa chybně přeložená?"

„K tomu zde nejsem, takovou povinnost mi žádný zákon neukládá, pane předsedo!" odtrumfnul dr. Čížek. „Není moji povinností dělat slavnému soudu překladače a neučiním toho; neboť jsem již prohlásil, kterak na oprávněnost tohoto soudu pohlížíme. My prostě i toto dopuštění snášíme."

Však hned na to dal protokolárně konstatovat, že sám předseda soudu přiznává, že překlady ty mohou býti nesprávné. „A přece pouze a výhradně dle těchto překladův mají porotci soudit a ortelovat!" končí obhajce své diktando do protokolu. Sám státní zástupce musil dáti obhajci za pravdu a teprve po té předseda ustal od čtení a vykládání paragrafů.

Když však chtěl předseda dát čísti rozhodnutí nejvyššího soudu o delegaci poroty českolipské, aby se mohlo zjistit, že českolipský c. k. krajský soud jest k této při „oprávněn" — protestoval obhajce poznovu, řka, že se rozhodnutí to čísti nesmí, poněvadž nebylo za jeho čtení v žalobě výslovně žádáno; ale že svolí k jeho přečtení, budou-li přečteny vůbec všechny spisy týkající se delegování porot.

V jaké rozpaky byl soud tímto návrhem uveden, vysvítá z doby, po jakou se o něm radil. Vrátil se z porady až po půl hodině a předseda prohlásil, že bude čten toliko nález nejvyššího soudního dvoru, „aby se mohl soud prokázati, že smí přítomnou při líčit."

Po té odročeno líčení na odpoledne, kdy vyslechnuti někteří svědkové. (Dokončení.)

O reformních snahách v středním školství.

Píše prof. O. Sýkora. (Dokončení.)

A když jdeme nyní konečně o krok dále a tážeme se, jaké že tedy vědomosti vyznačují člověka opravdu vzdělaného, dostane se nám odpovědí velmi různých a neurčitých, a kdyby bylo lze prozkoumati ledví řady inteligentů, shledali bychom zajisté, že se velice liší i jakost i mnohost povšechných vědomostí dle různosti národů, stavu, povolání, prostředí a náklonností. „Co má vzdělaný člověk vědět?" — na tuto otázku dostali bychom asi při veřejné anketě odpovědi různé, podobně jako bývá různě zodpovídána otázka „Které nejdůležitější

knihy má obsahovati knihovna vzdělaného člověka?", se kterou se setkáváme ob čas v novinách. Jednomu bude se zdáti nevzdělaným ten, kdo objeví nedostatečné vědomosti přírodovědecké, druhý bude považovat za barbara toho, komu jsou jména Flaubert nebo d'Annuncio bezvýznamnými zvuky, jiný nebude moci srovnati s pojmem vzdělance netečnost vůči politickému a sociálnímu dění, atd. Zkrátka, obsah pojmu slova „vzdělaný" je relativní, skládá se z různých složek, z nichž podle okolností přicházejí jednotlivé více nebo méně k platnosti. Není tedy „vzdělanec" typem přesně vymezitelným, jemuž by se jaksi bylo možno naučiti z nějakého kompendia. Jest proto jen výronem kastovní pýchy a sebepřeceňováním, povyšuje-li někdo jistý obor myšlenkový, jisté odborné vědomosti za vyšší stupeň duševní kultury a inteligence, nebo dokonce za vzdělanost samu. Jakým je kdo člověkem v ohledu morálním, citovém, v ohledu společenského mravu, uměleckého vnímání atd., o tom nerozhoduje průprava školská, nýbrž individualita, vychování, prostředí, a redukuje se rozdíl mezi lidmi vzdělanými na konec vždy na rozdíl jistých vědomostí.

Sebevědomí hajitelů privilegia klassického vzdělání posilováno je arci nyní značně úsilím techniků, uchvátiti též pro sebe starožitný titul „doktora" a tím alespoň povrchně přiblížiti se privilegovaným. Zdaž nepotvrzuje se tím slovo Kaiblovo, že techniky „sžírá závist vůči šťastnému abiturientu gymnasia, jemuž kynou tituly a úřady?" Podřizuje se tím vědění, opravdová hodnota a platnost muže zevnější vignetě a uznává se implicite hierarchie titulů. Ale taková je povaha lidí, že pídí se nejraději po titulech, jež jim nepatří; nikdo si nezakládá více na „radovství", „starostenství" a pod. než lidé, kterým takové tituly nepřináleží dle jich povolání, nýbrž bůh ví dle jakých mimořádných zaměstnání, která se zmíněnými názvy eufemisticky vyšňořují. Tyto všeliké titulatury, (jež jsme přijali od Němců) jež musí každý znáti do jemných odstínů podle rozdílů stupnice stavů a povolání, kdo nechce opomenutím jich udělati si nepřátele, svědčí o kastovním a byrokratickém rázu naší povahy. Ostatně je zajímavo, že i skutečně demokratický Amerikán nezadá v této příčině svými talmovými „plukovníky" a „generály" v ničem našim zvyklostem z doby copů. Je ku podivu, že praktický obývatel Nového světa, který umí si vše tak účelně, střízlivě a dle stávajících poměrů a potřeb zařídíti, podrobuje se také v jiném ohledu předsudkům Starého světa: americké vyšší školy (colleges) jsou ovládány duchem pedantického klassicismu podle zastaralé šablony stejně jako v Evropě a stejně musí se tam proti němu bojovati jako u nás.

Pod heslem Vychovává moderní způsob výchovy v kolejích v nejširším a nejliberálnějším slova smyslu? zahájil amer. měsíčník „Cosmopolis" v září 1896 veřejnou diskusi, která nedávno dokončila jedno své stadium. — Vydavatel vyšel z předpokladu, kdyby žádná z velkých universit (amerických) dosud neexistovala a že kdyby pp. Rockfeller nebo Carnegie (známí miliardáři) chtěli takovou kolej zařídíti (jak se občas v Americe děje), že by komise zakladatelů věnovala svou pozornost v prvé řadě zajisté

otázce: „Na jakých základech má spočívati vychování průměrného mladíka?“ Přirozenou odpovědí by bylo: věnovati se takovým studiím, která rozšiřují mysl, seznamují studenta se záhadami života (zahrnuje v to uchování zdraví, správné jednání vůči svým bližním atd.) a učí ho upravovati svůj vlastní život tak, aby přinesl uspokojení a štěstí.

Bylo tedy účelem ankety vydavatele „Cosm.“ stanoviti relativní důležitost různých odvětví vychování pro skutečné poměry. Avšak jeho akce nesetkala se se žádoucím výsledkem. Profesoři klassických jazyků, zaujímající vynikající a vlivuplná postavení na kolejích, působí ovšem ve prospěch onoho typu vychování, jenž převládá od více než dvou set let. Jejich vychování od mládí bylo takové, že obracejí se jejich mysli jen tímto směrem. Důstojnost jejich osobního postavení závisí na udržení oněch typů.

Články „Cosmopolis“ vyvolaly diskusi ve veřejnosti a vydavatel pokusil se obdržeti od vynikajících paedagogů výraz jich mínění v této věci, což se mu též podařilo a jejich odpovědi byly uveřejňovány. Avšak doznává s politováním, že žádná z těchto odpovědí nešla k samému jádru věci, a ač bylo pověděno dosti zajímavých věcí, zůstalo se většinou na blysknavých povšechnostech. Mnozí z oněch pánů přiznali v soukromí, že opatrnost jim nedovoluje diskutovati otevřeně stávající okolnosti — to musí býti ponecháno jiným.

Vida, že touto cestou nedojde cíle, umínil si vydavatel obrátiti se ke studentům, domnívaje se, že naleznou se mladíci bystrého ducha, kteří nebudou váhati oceniti stav kolejí dle jeho hodnoty a zásluh a kteří budou míti dosti odvahy nazvati věci jich pravým jménem; i vypsal v prosinci 1899 cenu 2000 tolarů, jimiž měli býti poděleni ti, kdož by podali nejlepší odpovědi na thema: „Jaký pořádek studií nejlépe se hodí, aby uzpůsobil průměrného muže pro jeho povinnosti v dnešním světě . . .?“*) Jinými slovy: „jaká je relativní důležitost různých odvětví vychování, jež je s to opatřiti člověku jeho vlastní štěstí a učiniti ho užitečným občanem a člověkem“. Odpovědi presidentů jednotlivých kolejí zněly až na malé výminky odmítavě a v ten smysl, že nezdá se jim vhodným předkládati studentům zásady výchovy k diskusi, poněvadž nemají ještě zkušenosti, podléhají kázni a nebylo by dobře, kdyby zaujali kritické stanovisko vůči škole; „bylo by to, praví jeden, rovněž tak nemoudrým jako žádati od pacienta v nemocnici, aby diskutoval způsob ošetřování.“

Vydavatel „Cosm.“, třeba že vidí se sklamánu od těch, kdo nejspíše byli povoláni o věci promluviti, jest příliš Amerikánem než aby se tím dal odstrašiti, a hodlá diskusi vésti dále; končí pak svůj referát (v únorové „Cosm.“) takto: „Ať třída profesorů, bezpečna ve svých „klášteřích“ před hlasy veřejnosti, myslí si, že vychování, jehož se mladíkům dostává, je uspokojivé a to nejlepší jež mohou obdržeti, musí přeci dojiti k poznání, že jest veliká a stále vzrůstající třída lidí, kteří myslí, že valná část vyššího vzdělání školského je mařením času. Kursy, které jsou důležity k vlatnímu rozvoji člověka, k pozdějšímu

*) Na amer. kolejích disputují studenti každoročně o nějakém daném thematu.

úspěchu v životě (slovo úspěch béře se tu v nejlepším slova smyslu) a k užitku vlastnímu i jeho spolubližních, jsou úplně pomíjeny nebo tak odbývány, že mají malý význam; a zatím tráví se dny a měsíce vychovatelskými ideály jiných období, která nemají žádného správného místa v liberální výchově dnešní."

Nezdařená tato veřejná anketa je významnou: vidíme, že setrvačná síla přežilých tradic tíží stejně lidstvo nového i starého světa, a že ti, jimž říkají Francouzové „mandarini", když neústupně lpí na zkostnatělých formách kasty „starých", jsou stejně nepřístupni i za oceanem, a že boj proti této „mandarinské internacionale" naráží všude na stejné překážky, poněvadž vždy bojují jen jednotlivci proti sevřenému šiku kasty.

Jak to přijde, že stará tradice zvetšelého typu školského udržuje se přes to, že na obou polokoulích ozývají se hlasy proti ní? Příčiny jsou několikeré. Tak prestiž t. zv. humanitních studií je dosud veliká a šíří se stále znovu z gymnasií, jednak vědomě od upřímných přívrženců, jednak bezděčně, bezmyšlenkovitě od těch, kdo gymnasia absolvovali a silou setrvačnosti a pohodlnosti duševní pohybují se dále směrem, který jim byl sdělen a kteří vidí v povýšenosti klasických studií přirozeně záruku své přednosti. — Hlavní však příčinou je tušim to, že proti ustálenému jednotnému, autority ctihodného stáří požívajícímu typu vzdělání na základě kultury antické nestojí žádné podobné ucelené, hotové školské vychování moderní, které by na místo onoho se postaviti mohlo. Ba nedály se vlastně o ně ani opravdové, soustavné pokusy: panuje v té příčině dosti povrchnosti a šablony; „zmodernisování" školy redukuje se obyčně na nahrazení jazyků starých moderními, jakoby linguistika sama o sobě byla zázračným talismanem, probouzejícím a zbystřujícím ušlechtilá hnutí duševní. Nedociluje se ani praktického výcviku (což je bez internatu arci těžko), ani se neotvírá u žactva hlubší porozumění pro literární a vůbec myšlenkový svět cizí, u nás na realkách na př. francouzský*); významným je i to, že jsme dosud neměli ani řádné moderní franc. literatury v rouše českém.

Ostatně novodobé útvary, realky a odborné školy (obchodní, hospodářské atd.) ani nemají účelem vypěstiti nějaký typ „moderního vzdělání": jejich vlastním účelem je průprava pro techniku, pro jednotlivé

*) Podle běžné šablony považuje se, jak známo, i u děvčat učení se francině za požadavek a známku „vzdělání". Jaký je však faktický výtěžek dlouholeté časté práce? Konversační obratnosti nabývá se jen po skrovnu, hlavně v internatech; pozbývá se jí však záhy, ježto není pravidelně příležitosti v obyčejném našem měšťanském životě použíti ji. Na paměť pak z příručních kompendií naučené „literární" vědomosti zůstávají přirozeně mrtvými slovy, neobohacují mysl ani srdce a záhy se zapomínají. Aby pak mohlo se užiti nabytých znalostí jazykových ku čtení franc. kněh literárně cenných, tomu brání — i když by se dostávalo času a příležitosti — děvčeti pravidelně obsah jejich, a málo je vdaných dam naší střední třídy, které mají později kdy a chuť věnovati se četbě knih a revuí franc., odkudž přec jedině lze čerpati to, k čemu je řeč prostředkem, totiž informace o životě a ideovém světě a ruchu dotyčného národa.

odbory praktické, a tato odbornost zatlačuje péči o t. zv. všeobecné vzdělání stranou. Lze tedy říci, že reforma, kterou provedla dosud moderní škola, spočívá v tom, že vyloučila klasické vzdělání a nahradila je odborností. Cítíme, že to nestačí a že musíme od střední školy očekávati mnohem více pro život než dosud podává.

Ať již se pak provede pronikavá reforma gymnasií i realek, nebo ať se zařídí nová jednotná škola střední — což by se arci spíše doporučelo — tolik je jisto, že moderní škola musí odmítnouti retrospektivní směr gymnasijní, seznamovati sice mládež — bez jazykozpytné přítěže — s kulturně historickým významem vzdělanosti antické*), ale především vštípiti jí ty poznatky, jež tvoří hlavní podstatu dnešní vzdělanosti. Do jaké míry tu stávající disciplíny by měly býti omezeny nebo doplněny a jaké nové přibrány (kulturní dějiny moderních národů, něco z nauk politických, sociálních, národohospodářských, hygienických a pod.), aby v myslích absolventů středních škol byly položeny základy skutečně všeobecného vzdělání, to je věcí podrobných organisačních plánů. Avšak hlavní věcí při tom bude nezapomínati, že mladík 18—19letý, který absolvoval střední školu, není a nemůže býti ještě hotovým inteligentem, a že úlohou školy má býti ukázati mu, jak by na položených elementárních základech dále se měl vzdělávati a že nesmí mu tedy vziti chuť ke knize, nýbrž vzbuditi v něm přesvědčení, že je v jeho vlastním zájmu, aby si osvojil vědomosti, jichž bude v životě jako člen vzdělané společnosti potřebovati. Ovšem musí tyto poznatky býti opravdu také případně a účelně voleny.

Ideálem vyšší moderní školy musí býti především vzbuditi chuť k práci, k sebevýchově mimo školu, v životě, načrtnouti v mladých myslích obrysy, aby je mohl pak každý sám svou individuelní zvídavosti vyplňovati; nenít zajisté vzdělání žádnou pro všecky stejnou šablonou a nelze ho vnutiti bez vnitrného přesvědčení a chtivosti žákovy sebe přísnějším drillem a soustavou zkoušek.

Aby se to však škole podařilo, musí více dbáti opravdové výchovy, nejen vyučování. Stránka morální existuje pro naše školy hlavně jen ve formě negativní, jako zákaz a důsledek jeho trest. Až bude dbáno vypěstění a sesílení povahy a vůle, zdravé, rozumné samostatnosti, vytvoření silného individua; až místo drillu a tlaku z venčí bude více apelováno na vnitrné vzpružiny přesvědčení, morálního vědomí a zodpovědnosti; až se uzná, že se přetěžováním a příliš dlouhým seděním ve škole tělo seslabuje a mysl otupuje, a že 1—2 hodiny týdně, věnované akrobatství nebo athletice nikterak nevyváží onen neblahý vliv: pak bude teprve do opravdy položen základ ku škole moderní, která bude se moci vyvíjeti, aby vychovávala konečně lidi na duši

*) „Konečně může (filologie) škoditi pravému pokroku, lpí-li jednostranně na počátcích osvěty evropské, nepochopujíc, že dobu starou studiem doby nové lépe můžeme pochopiti než naopak".

i těle zdravé, pro dnešní sociální poměry a myšlenkové ovzduší odchované*).

A to musí býti stále a s důrazem opakováno, pokud nepronikne i širší kruhy vědomí, že třeba reformy a pokud tato reforma nestane se požadavkem všeobecným, potřebou neodkladnou, aby konečně apathie příslušných povolaných instancí musela ustoupiti pozornosti a akci, přes odpor, nechuť nebo netečnost vědomého i bezmyšlenkového „mandarinství". Jsme tím povinni přicházejícím pokolením, aby nás nestihla jich výtka, že jsme jim vnucovali zastaralou formu vychovávací, o níž jsme přesvědčení, že požadavkům moderní doby neodpovídá.

Jižní Slované.

Píše Št. Radić.

(Pokračování.)

XII. Jak lid pojímá štěstí.

Ze všeho toho, co bylo řečeno, plyne, že lid slovinský, chorvatský, srbský a bulharský naprosto není samotářem. A to proto, jelikož lidové představy o štěstí úzce se pojí k lidem a ne k věcem. „Nije blago ni srebro, ni zlato, vec je blago što je srdcu drago". (Není poklad ni stříbro ni zlato, ale je poklad to, co je srdci drahé.) Toť souhrn všeho toho, co lid považuje za pravou životní radost a za dokonalé štěstí, jemuž bohatství může nanejvýše sloužiti jen jako vnější ozdoba. Kdo pozoruje lid jen povrchně, bude o něm ovšem souditi jinak a zejména bude přesvědčen, že zlato, stříbro a drahokamy anebo prostě touha po penězích naplňují celou duši lidu. Národní totiž pohádka a písně vše se jen třpytí leskem drahocenných předmětův, tak že by v první chvíli člověk snadno uvěřil, že lid jest nejhorlivějším zbožňovatelem zlatého telete. A přece není tomu tak z téže příčiny, z které nenazveme dítě, jež sahá po každém lesklém a pestrém předmětu lačným zlata a bohatství.

Přirovnávaje v této věci lid s dítětem, nemyslím nikterak, že jednotlivce v lidu nesžírá lakomost a jiné peněžité cnosti, nýbrž tvrdím jen to, že lid, jako celek jest ideální a naivní jako dítě. A proto citovaná slova národního pořekadla nejsou pouhou frází a ještě méně myslí se v nich na pouhou lásku pohlavní. Neříkáme tím, že selské děvče nevzdychá se svým milencem, že totiž mezi lidem není lásky, jež pláče a doufá, jež touží a trpí, jež neumírá a přináší štěstí. Vytýkáme to jen proto, bychom kladli na to důraz, že to „co jest srdci drahé" jest láska vůbec, láska k bližnímu, k lidem.

Na západě považuje se slovo láska za příliš sentimentální pro jakýkoliv jiný poměr než mezi mužem a ženou a proto se nezdolatelná

*) „Ten pak hlavní rozdíl bude mezi školstvím novým a starým: dříve z praktického donucovací škola poučovala o staré osvětě a novou jen krok po kroku, často mání a proti vůli připouštěla, škola budoucnosti dávati bude plné poznání života ve přítomnosti a jeho vývoje povšechného: ve škole moderní hledisko dynamické (historické) podřízeno bude statickému (dogmatickému)". *Masaryk*, k. log. 143.

potřeba, již cítí člověk, by žil ve společnosti, nazývá solidaritou, vzájemností a p. Na východě však ideál lásky nepojí se jen k člověku vůbec, ale i k celé živé, ba i neživé přírodě. A proto veliký Budha učil soucitu ke všemu živému i neživému kolem nás, proto ve všech východních náboženstvích nacházíme silné a často tak něžné pojítko mezi člověkem a přírodou.

Na západě jest láska dvojího druhu, rozumová či utilitaristická jak ji nazvali Angličané, což znamená vlastně prospěchářská, anebo se miluje sensualisticky, všemi nervy a vší vášní. Na východě rozum ustupuje vyvinuté obraznosti, jež pomocí zvláštní energie dovede téměř úplně potlačiti osobu jednotlivce a splynouti v určité skupině lidí anebo v celém veškerenstvu, a cit lásky v užším slova smyslu, lásky totiž ženské, jest téměř úplně srostlý s pojmem o ženské kráse, s požitkem tedy v prvé řadě esthetickým. Na jedné straně štěstí jest v blahobytu, jemuž láska slouží, na druhé v lesku a kráse, již láska zdobí.

U Slovanův však štěstí jest v lásce samé a to v takové, která se jeví jednak jako něžná blahá dobrota — láska ženská — jednak jako obětavá a vytrvalá věrnost ve všech svízelích života — láska mužská.

Vzdor tomu, že lid dle povahy své nikoho nenávidí, nýbrž miluje každého člověka, nejeví se v něm zvláštní ona humanita, která pro celé člověčenstvo horlí a bližního svého požírá. Lid nerozumí tomu, jak by bylo možno obejmouti celé lidstvo a při všem tom říkati: Nemám ani jediného přítele. Právě to nejlépe dokazuje normální duševní stav a zdravé pojímání života. Vždyť ani Kristus neučil, že máme milovati celý svět, ale pravil: Miluj bližního svého. Jest pravda, že tento bližní není jen soused náš, nýbrž každý, s nímž se v životě setkáme, ale právě proto jest v tomto učení veliký a ušlechtilý lidský ideál. Následkem totiž různých příčin ukazuje se náš život na první pohled jako neustálý boj o existenci, o vezdejší chléb a celá země jako obrovské zápasiště pro materielní blahobyt. Odtud povstalo celé učení, že ve vývoji člověčenstva rozhodují jen zájmy hospodářské a cíle hmotné. Ač každá strana historie dokazuje pravý opak, učení toto vzmáhá se tak, že jest dnes již pravou vírou milionův. Tomuto učení však mohou uvěřiti jen ti, kdo přestali žíti vnitřním životem, v němž nejlépe člověk pozná, že tato naše planeta není bojištěm mezi lidmi, ale zápasištěm mezi dobrem a zlem. A zajisté veliký duch byl onen Zarathustra, (Zoroastre) jenž učil, že výsledek tohoto boje závisí jen od člověka, jelikož v jeho moci jest rozmnožiti řady duchův zlých anebo dobrých. Proto všem svým přívržencům „synům světla" uložil přísně jako přední a hlavní povinnost boj proti synům tmy, takže zde světlo a tma neznamenají metaforu, dobro a zlo nejsou jen pěkná slova, nýbrž ve všem tom jest hluboké opravdové pojímání toho, že člověk vlastní svojí sílou má rozhodnouti o konečném osudu světa. U jižních Slovanův, jako u křesťanův vůbec tento boj se zlem není tak energický a důsledný, snad proto, že křesťanství již dávno oficielně učinilo kompromis s římským světem tmy, nicméně však jeví se u nich nezdolatelná vůle žíti plným životem celého člověka.

Celý člověk musí především věděti: děti jsou oči rodičů, jimž ukazují dalekou budoucnost; musí míti také silné paže pro všechna nebezpečí: to jsou věrní a četní přátelé. Lid tedy nežije toliko pro celek a pomocí celku, nýbrž cítí se šťastným jen v celku a s celkem. Pochopiv základní ideu stvoření světa: „Není dobře člověku býti samotnému", řídí se jí v celém svém životě a praví: „Nechci sám ani do nebe."

XIII. Hospodářská obec („Imovna občina").

Moderní stát stává se stále více a více molochem, jenž požírá, aniž se nasytil, a konsumuje aniž vyrábí. Ideje socialistické, jež mají tak velký vliv, jen sesilují moc tohoto státu, který mnohým zdá se býti jedinou a pravou prozřetelností.

Pokud stát vyrůstá na pravé své půdě, pokud se totiž jeví jen jako zvláštní forma jednoho nebo více přirozených organismů národních, nejsou břemena, která uvaluje, aspoň osudná, ač jsou nesnesitelná. Zcela jinak jest tam, kde moderní stát se vnutil národním organismům a kde jeho prvním cílem jest seslabiti tyto organismy, ba dokonce je zničiti ku prospěchu kteréhokoliv vyvoleného národa. Případy tyto nejsou bohužel vzácné, tak že dnes s malými výjimkami v celé Evropě vládne nejhanebnější poddanství, poddanství národův a nejnásilnější feudalita, feudalita militaristických států. Pokročili jsme sice tak daleko, že v životě soukromém nerozhoduje více právo pěstní, ale zato jsme ustoupili tolik zpět, že surové moci přiznává se neobmezené právo urovnávati všechny veřejnoprávné a mezinárodní spory. Po dlouhých válkách napoleonských, a zejména po válce krimské převládlo Evropou mínění, že mezi civilisovanými národy válka jest příště nemyslitelna. Zejména v Anglii bylo rozšířeno přesvědčení, že s Ruskem došlo ku srážce jen pro nízký stupeň kultury ruského národa. Jak trpce však zklamaly nás události války španělsko-americké a anglo-burské, ani nemluvě o hrůzách války německo-francouzské.

Horší však, než tyto hrůzy válečné, jest znenáhlé a soustavné podrývání národních organisací surovou mocí a korupcí státní. Proti těmto ničicím elementům jsou bezmocné strany politické, zejména, když veškera jejich síla spočívá v řečnických frasích poslanců a v prudkých polemikách redakcí. Existuje však jiný prostředek udolati i nejbezohlednější politiku státní: jsou to zakořeněné a mohutné hospodářské národní organisace.

U jižních Slovanů organisace tyto zachránily i národnost i víru, a proto zbraň moderní politiky státní jest namířená hlavně proti nim, by zničivši kořeny, snadno povalila také strom. Zejména v Pešti nechtějí býti tak slepými jak bylo Turecko a proto se vší silou vrhli již v prvním počátku politické své moci na hospodářské instituce chorvatské a srbské.

Instituce tyto vyplývajíce přirozeně z pevné organisace společenské a z hlubokého vědomí příbuznosti plemenné, trvají podnes a jest třeba jen politické samostatnosti a vnitřní politiky na širokém základě národní jednoty, by u všech jižních Slovanů znova nastal všeobecný a trvalý blahobyt.

Nejširší a nejmohutnější z těchto hospodářských organisací jest „majetková obec", imovna občina, anebo prostě imovina, co znamená tolik, jako majetek.

Imovina je souhrn selských nemovitostí (jmenovitě: lesů a pastvisek) a věcných práv a různých služebností, servitutův na těchto nemovitostech, jež patří určitému hospodářskému celku, osadě nebo vesnici. Hospodářský tento celek sestává z rolnických statkův („selišta", „šešije", sídla), jež mají mezi sebou určité hospodářské svazky a povinnosti, vyplývající buď z příbuznosti rodové, buď z příslušnosti k téže víře, buď z následkův bývalého poddanství feudálního. Imovina nepředstavuje kolektivní vlastnictví, nýbrž vlastnictví obecní. Ale na tomto vlastnictví nemá podílu každý osadník anebo každý vesničan, jelikož toto právo nepojí se k samým příslušníkům obce, nýbrž k jejich statkům, takže „občinarem" jest jenom ten, kdo má v obci svůj „dom", a to je aspoň chalupa s dvorem a se zahradou. Ovšem, že tento dvůr a tato zahrada dává to právo jen tehdy, když jest částí historického „selišta", či sídla.

Imovne občine nacházíme na celém balkánském poloostrově a nejzachovalejší jsou a zároveň nejbohatší v Chorvatsku, na území bývalé vojenské hranice. Zde imovina má svých lesů často v ceně na 10, 20, 30 a více milionův. Vzdor tomu ohromné toto jmění spravuje tak nedbale, že imovina sotva vydržuje drahé a četné své hospodářské úřednictvo, závislé ovšem úplně na úřadech politických. A tak jeví se posud aspoň jakýs takýs čilejší ruch jen v obcích poměrně chudých, kde na obecních shromážděních objevují se náhledy a ukazuje hospodářská vyspělost, jež mohla by za jistých podmínek brániti hospodářskému úpadku celého národa.

Za dnešní politické soustavy jest to však naprosto nemožné. Imovne občine jsou totiž úplně závislé na t. zv. obcích politických či administrativních, které obsahovaly dříve příliš mnoho vesnic, by je mohly řádně spravovati, a nyní, kdy zahrnují dva- nebo pětkrát menší obvod, mají tak četné a tak neschopné úřednictvo, že finanční nesnáze samy pohlcují veškeru tu energii, jež obecním úředníkům zbývá po politických agitacích pro vládu a po soukromých radovánkách zpravidla na účet obcí. Hospodářská obec jest tedy vlastně přívěskem na nejhorším a nejrezavějším šroubku vládního stroje, takže o rozumné samosprávě nelze ani mluviti. Jest také ovšem i velkou vinou chorvatské oposice, že se o tyto obce nestará, že ve svých novinách nemá proto této věc místa a ve svých programech slova.

Oposice srbská stará se naopak úsilovně o tuto záležitost, zejména veškeru svoji péči věnuje t. zv. obcím církevním, jež po dlouhou dobu měly rozsáhlý obor působnosti, hlavně na poli osvětovém. Zvláště turecká vláda nedotýkala se samosprávy těchto organismův, jež všude projevovaly hluboký smysl pro povznesení osvěty a blahobytu. Ale právě proto obrátily na sebe pozornost různých vlád moderních, jejichž programem jest nejen jejich závislost na úřadech politických, ale i jejich zničení v ryze jednotném všestranně centralisovaném státě.

Lépe se daří aspoň prozatímně hospodařským obcím mohamedánským, zvaným „vakuf“. Avšak také zde počíná již persekuce pod záminkou, že i vakuf chce politisovati. A v Bosně a Hercegovině politisuje každý, kdo si troufá o konečném osudu těchto zemí mysliti jinak, než si toho přejí v Pešti, ve Vídni a v Berlíně. Proto uslyšíme, zeptáme-li se po příčinách úpadku těchto organisací, vždy odpověď v tomto smyslu: u nás se nedá pracovati, jelikož se ještě nesmí ani mluviti; proto mlč a trp anebo se vzpírej a umírej. —

XIV. Združení rolnické („Zadruga“).

Dávnověká tato organisace hospodářská jest nyní v plném rozkladu netoliko vlivem t. zv. hospodářské soustavy peněžité, ale i pod vládou zákonodárství „liberálního“ a neschopné správy byrokratické. Zde vyplnilo se v plné míře předpovídání lidu, že „švábský“ paragraf bude krvavější než byl turecký kůl. A zajisté to, co nemohl učiniti jatagan janičarský, provádí nyní paragraf byrokratický: rozklad národního organismu. Vzdor tomu však, že zadruga jest dnes ze zákonného stanoviska vlastně zrušena, veřejné mínění a přesvědčení lidové vrací se k jejím formám a tvoří si takto ideál příští hospodářské organisace na základě národních svých tradic.

Příčiny tomu nemají se hledati jen v tom, že dělení zádruh vyprázdnilo selské stáje a naplnilo kapsy advokátův, že zášť z procesův, jež z dělení vznikly, otrávila selské rodiny a mnohý úřednický žaludek osladila, že všeobecný úpadek hospodářský jest tak zřejmý, že jej již i slepci vidí. Hlavní příčina, pro niž lid nenávidí a prokliná dnešní stav, jest v tom, že tento se přičí veškerému lidovému pojímání společného života a lidského štěstí. Tím nechceme říci, že lid lépe než kdokoliv jiný nezná a nevidí všechny slabé stránky zádruhy; ale kritisuje ji, rmoutí se snad nad jejím úpadkem a touží po nápravě, kdežto cizinci kritisujíce ji, mluví s nenávistí a s přáním, by ji co nejdříve zničili. A nejen cizinci, nýbrž také zaslepení domorodci, ovšem ti, kteří se ve školách nafoukli nadutostí německou a nadchli se zásadami právního individualismu římského. Jednomyslná vůle národní, že se zadruga má obnoviti, usnadní jednou pravým národním vládám jejich práci o povznesení hospodářské, jež ani tu nelze provésti bez důkladné reformy celé politiky vnitřní.

Že zjevné škody, ba pravého neštěstí, které vyšlo z rozptýlení zádruh, vystřízlivěla již nejedna inteligentní hlava, takže se stále hlasitěji a hlasitěji ozývá náhled, že jednalo se ukvapeně, ne-li již zásadně chybně, když se zákonodárství vrhlo na zádruhy jako na lupičské bandy anebo jako na barbarské zbytky otrocké minulosti, nedůstojné moderní osvícenosti a svobody. A pod tímto dojmem hroznych následků ciziho a svévolného zákonodárství vrátil se chorvatský sněm aspoň jednou nohou ze scestí zákonem ze dne 9. května 1889, jenž nezříká se sice myšlenky, že zádruha jest zásadně škodlivou, ale z oportunistických důvodův vystupuje mnohými svými články proti praxi zákona ze dne 3. března r. 1874. Jen porovnáním těchto dvou zákonův přesvědčí se člověk o tom; že není to předpojatý radikalism,

když se veškera zákonodární činnost o zádruhách nazývá zločinem, spáchaným proti nejlepším tradicím a nejzdravějším institucím v národním životě. Ale rozbor jen těchto dvou zákonů zavedl by nás jen na pole zádruhy v Chorvátsku a zvětšil by příliš tuto studii. Proto raději promluvme stručně o samém charakteru zádruhy jak o organisaci rolnické a o jejím významu socialním a kulturním.

Kdo v zádruze anebo v jejím sousedství žil, a mohl pozorovati do podrobností její organisaci, nejvíce se obdivuje všestranné a důmyslné dělbě práce.

Práce jest především rozdělena na dva velké obory, na práci mužskou a ženskou. Žena v zádruze nesmí nikdy štípati nebo řezati dříví, chodíti do lesa a pásti dobytek, říditi koně, orati role anebo kositi louku. Muž by se zahanbil před světem, kdyby nosil vodu, čistil chlév, dojil krávy, plel býlí aneb pásl husy. Každý z těchto dvou hlavních oborů dělil se dále dle stáří, schopností a potřeby. Starcům se ponechávala péče o dobytek a dozor nad polními a jinými pracemi, silným mužům práce v lesích, na řece anebo v zemi (kopání studní, silničních a odvodních struh), mladíkům práce lehké ale vyžadující rychlosti, jako jest sušení sena, česání ovoce a p. Muži rozdělovali si také veškeru péči o přípravy k polním pracem: Jeden hned po půlnoci hnal voly na pastvu, druhý spal v lese u koní, aby je časně domů přivedl, třetí ovládal pluh a připravoval semeno. Ženy si také rozdělily úlohy: jedna metla velkou družinskou světnici, druhá čistila chlév, třetí dojila, čtvrtá přinášela pracovníkům hlavně sekáčům jídlo i nápoj, atd. Nade vším bdělo oko hospodáře a hospodyně, jež starala se o malé děti, při čem jí pomáhaly takové stařeny, jež najnejvýše byly k tomu, aby dávaly pozor na hejno hus, anebo aby nakrmily malé kachny a malé krůty.

Dělení práce do nejmenších podrobností a zvláštní zvyky, jakým pořádkem se určitá práce musí vykonávati, ve kterou dobu a v jakém obleku (jiný jest oblek pro práci polní, jiný pro práci lesní, jiný pro doma; zejména dbají na to ženy*) což nejlépe dokazuje, že zadrugu nevnutila jižním Slovanům nějaká vnější cizí moc, jak to tvrdí ti, kdož se domnívají, že zádruha vznikla působením daňové soustavy byzantské a turecké. Jen předpojatý pozorovatel soudící dle „vědeckých pramenův" může tvrditi, že vnitřní organisace zádruhy, která jest na prvý pohled dokonalá, kooperativní společnost, poutaná rodinnými svazky, povstala vlivem vnějším, cizím a ne z potřeby vnitřní, domácí.

A proto se zádruha má pojímati jako rodinné rolnické sdružení za tím účelem, aby usnadnilo a zdokonalilo hospodářskou práci. Venkovský lid ví totiž dobře beze všech moderních národních hospodářův, že hospodářství nesmí spočívati jen na jednom odvětví výroby nejen proto, že se tak vystavuje náhlým a úplným elementárním pohromám,

*) Nejpřesněji se rozlišuje úbor smuteční (bílý s bavlněným vyšíváním) od obleku veselého, jenž jest pestrý a vyšívaný ve všech barvách. Oba mohou býti všední, buď sváteční, buď nedělní, buď pro práci polní, anebo pro práci jinou a konečně domácí.

ale hlavně proto, že v rolnictví vše se navzájem pojí a doplňuje chov dobytka se zlepšením půdy, četné lesy s dostatečnou vláhou domáci průmysl s mnohými měsíci zimního odpočinku a poněkud i s přestávkami v pracích za měsíců letních. A z té příčiny právě u venkovského lidu rolnického jest zakořeněno přesvědčení, že jest nejnešťastnější člověk, kdo se na svém hospodářství musí dříti sám. Vždyť každou chvíli potřebuje, aby měl desateré ruce, takže by se musil rozkrájeti, kdyby chtěl tu včas orati a síti, tam ohraditi pole nebo louku, tu pečovati o dobytek, tam se starati o palivo, ani nemluvě o drobné domácí práci, o „hlídání domu", jejž člověk nemůže zapáliti, když jde na pole, a opatrování dětí, které nelze přece zavříti jako zločince anebo je strčiti do torby jako činí to cikáni. A co teprve může jednotlivec, když má nakládati na vůz dříví, nebo jakýkoli těžký náklad a kdy před blížící bouřkou chce složiti seno v kupy anebo úteci s požatým obilím. Takových případů jest v životě rolnickém na sta a v každém z nich stává se člověk tak sociální, že by se, jak praví přísloví, i s čertem sbratřil, jen aby mu pomohl. A proto na venkově není člověka, který by nebyl pro společnou práci, ač by ve svém individualismu byl proti společnému žití a proti společné stravě. Proto se v zádruhách pracovalo společně i tehdy, když většina členův se již tak znešvařila, že spolu ani nemluvili, že společně nejedli a jen nuceně společně bydlili.

Kdokoliv tedy chce souditi o zádruze, musí předem poznati do nejmenších podrobností venkovský rolnický život, v němž jsou hlavní pohnutky zádružného rodinného svazku.

Vzdor tomu, že především dlužno u zádruhy hleděti na vnitřní její hospodářskou organisaci, nesmí se zapomínati ani na její význam sociální a kulturní.

Sociální význam patrný jest již z toho, že zádruha jest sdružení rodinné, přirozeným tedy článkem v řeteze společenském.

Z mnohých stran se vytýkalo, že zádruha byla a pokud trvá, že jest posud řetězem individualismu a poutem ženě. Tu dlužno krátce upozorniti na to, že zádruha není nějaká zkostnatělá instituce kastovní neb náboženská a že následkem toho přizpůsobuje se, pokud ještě trvá, i individualismu, a to hlavně tím, že její členové, kromě společného majetku mohou míti také své zvláštní jmění (mají zvláštní právo užívati na části společného jmění osebujnak, osebušek, či prostě sebušek) anebo že aspoň orají společnou roli pro sebe anebo kosí společnou louku na svůj vlastní prospěch. Na mnohých místech upravil se poměr mezi jednotlivcem a zádruhou tak, že hospodář každoročně posílá několik členův na výdělek, jejž jim úplně nebo částečně ponechává, a zádruha je i v tom případě stravuje, aby si mohli více ušetřiti a aby delší dobu „dali pokoj."

Na takové upravení poměrův naléhali zejména ženy, jichž potřeby novou modou začaly stoupati výše a výše. Národní moda posud šíří se od východu na západ, takže na př. v Horní Posavině převládá stále více vyšívání slavonské (hedvábím a vlnou) kdežto posavské vyšívání (barevnou přízí a bavlnou) vytlačuje starobylé vyšívání

(bílou přízí a nitmi) již v samém Záhoří za Záhřebem. Ale tím národní kroje stávají se dva- třikráte ba i několikráte dražší, ač si ženy v bídě všelijak pomáhají a jisté části obleku nahrazují továrními výrobky. Tak zejména vdané ženy místo velikých plátěných překrásně vyšívaných šátků (peča) nosí dnes, vyjma sváteční parádní úbor všeobecně barevné tovární šátky, které jinak nosila jen děvčata a to zřídka. Při domácí práci, ba někdy i při polní mnohé ženy i dívky odložily národní košilku s tisícerými záhyby a se širokými vlajícími rukávy zdobenými a místo ní oblékají „švábici" přiléhající těsně k tělu, bez záhybů a s úzkými rukávy do lokte.

Mnohým badatelům zádruhy zdál se býti hlavně stav ženy nesnesitelný. Avšak mýlili bychom se, kdybychom soudili jen dle toho, že ženy jedly zpravidla stojíce a že každý hospodář prováděl zásadu, že muž má býti tak pánem ženě, jako jest otec dětem. Neměl nikdo v úmyslu ženu ponížiti tím, že stála a přirovnání s dětmi není nemístné, když se uváží, že se vdávaly třináctileté dívky, a že podnes zpravidla se ani jediné děvče neprovdává po sedmnáctém roce. Jakmile se však žena stala matkou, rozumí se samo sebou, že všichni členové zádruhy a hospodář první pohlížel na ni jako na rovnoprávného a rovnocenného zádružního člena. Kromě toho ukazovala se úcta ba láska k ženě hlavně tím, že hospodář se pečlivě staral, aby ji jako dívku do vážené a poctivé zádruhy co nejhojněji obdařil, a nikdy ji ani později v žádné tísni neopustil. Žena neměla práva žádati snad část společného jmění, ale za to zádruha cítila povinnost dáti jí bohaté věno, sestávající nejvíce v plných skříních oděvu a v jednom anebo více kusů dobytka. Více však než věno, zaplatila provdané dívce jistota, že nového domu získá aniž pozbyla starého, že měla tedy vlastně oporu a dvojí radost životní. Tento poměr ženy vyplývá ostatně přirozeně ze zádružní organisace, jako organisace pracovní, nejen rodinné. Jako rodina, jako svoji všichni jsou si rovni, ale jako pracovníci předčí muži ženy. Anebo správněji řečeno: synové dcery, jelikož provdaná žena a matka měla zásadně táž práva jako muž.

Ale jako děvče žena téměř ani nezačala pracovati pro svoji rodnou zádruhu: od ranného mládí, někdy i před desátým rokem, tkala již, šila a vyšívala pro sebe a ostatních prací účastnila se sotva potud, pokud toho bylo třeba, aby jednou na ni na poli neukazovali prstem, že neumí držeti motyku anebo vládnouti srpem. Kromě všeho se stanoviska právního a národohospodářského „nerovnost" sester s bratry napravovala se tím, že bratři právě tak ničeho nežádali od svých žen, jako ničeho nedávali svým sestrám. A tak se dívky provdávaly jen k vůli svým ctnostem a schopnostem a k vůli dobré pověsti a váženému jménu své zádruhy.

Kdyby však tomu tak i nebylo, kdyby zádruha opravdu byla překážkou individuálnímu vývoji a poutem ženské volnosti, sociální její význam nebyl by tím menší. Zádruha totiž především udržovala nejen staré tradice národní a rodinné, ale i dlouhou zkušenost hospodářskou. V pravé zádruze bylo vždy lidí, kteří důkladně poznali půdu, uměli léčiti domácí zvířata a dovedli si pomoci v nahlých změnách

počasí a v elementárních nehodách. Z toho přirozena byla poslušnost a podřízenost mladších starším, v první řadě ve věcech hospodářských. Poslušnost však nebyla otrocká a podřízenost neznamenala zkostnatělost, což dokazuje nejlépe fakt, že hospodářem zádruhy nemusil býti právě nejstarší její člen. A tak zádruha bránila tomu, aby se svět nerozštípil na dva nesmiřitelné tábory: na nadutou a prázdnou mládež a na nepřístupné a netečné starce.

V životě inteligence, jež nezná instituce podobné zádruze, nemá tedy místa, kde by stará a mladá generace vedle sebe žily a pracovaly, rozpoltění na dva tábory, na staré a mladé, jest nejhlubší společenskou ranou, která tak často ochromuje veškeren národní život. Kromě toho byla a jest zádruha nejmohutnějším prostředkem, aby v lidu nezanikl pravý společenský život, a aby se venkov nestal tak rozdrobeným a bezmocným, jako se stala města. Družinská světnice nebyla totiž a není tak nepřístupná, jako jsou pokoje městské a manželské světničky na samém venkově. Dvéře družinské světnice nezamýkají se nikdy, zavírají se jen klikou, ba někdy ještě i dřevěnou závorou, takže každá zádruha splývala se svými sousedy v jednu jednotnou společnost, která se všestranně dotýkala i poznala. A proto také v této společnosti mohlo se vyvinouti pravé sousedství a ideální přátelství.

A ještě na jednu důležitou věc nesmíme zapomenouti: jen zádruha jest dosti silna, aby její organisace nepoškodili lenoši, ba naopak v ní musí lenoch stále, třeba málo pracovati. Pilným a neúnavným členům zdá se to býti nespravedlivé, že lenoch má stejná práva s nimi, ale jen od té doby, kdy právě lenoši pomocí zákona mohou zádruhy bořiti dle své libovůle. I zlé nemravné elementy dovede jen zádruha krotiti a na uzdě držeti, a to ne snad karabáčem anebo holí, nýbrž velikým vlivem veřejného mínění, které je na venkově vždy na straně věci spravedlivé, zejména, kdy se jedná o spor mezi surovým egoismem jednotlivce a všeobecným prospěchem celku. Zádružný zloduch může nalézti pomoci i posily třeba u všech sousedův jako jednotlivcův, ale veřejného mínění celé vesnice nezíská pro sebe ani tehdy, kdy proti zádruze bojuje k vůli nespravedlivému hospodáři a špatnému hospodaření, jelikož lid dobře ví, že hospodáře možno změniti a kontrolovati.

Všechno, co bylo řečeno, bledne před faktem, že za vlády zádružného svazku není třeba ani chudobinců ani nemocnic, ba ani trestnic a polepšoven; aspoň ne v takové míře, jak se toho potřeba cítí dnes, kdy se člověku zdá, že brzy celý národ bude v jednom velkém chudobinci, v jedné obrovské nemocnici, jak již tak četně naplňuje státní trestnice a polepšovny.

Kdyby chorvatští zákonodárci, opičící se po západoevropských liberálech, jen o tom důkladně uvažovali, vypadalo by to nyní se zádruhou docela jinak. Kulturní význam zádruhy jest tak samozřejmý, že nelze pochopiti, jak jej někdo může popírati. Především sama organisace zádruhy dává příležitost, aby se hojně vyvinuly všechny duševní schopnosti člověka, zejména hovor, právo a umělý průmysl. Můžeme směle tvrditi, že slovanské jazyky nebyly by nikdy dosáhly nedosti-

žitelné přesnosti a nevyčerpatelného bohatství ve slovech, ve tvarech a v obratech, kdyby se až na naše dny nevyvíjely na těchto stálých schůzích života zádružního.

Ale i pro moderní pokrok, vzdělání školní, má zádruha nesmírný význam: ze zádruhy děti se bez obtíží posílají do školy a když se něčemu naučí, mohou to naučiti jednak mladší své vrstevníky, jednak o tom povídati starším členům, kteří jsou v tom případě vděčnými posluchači.

K jedné věci se zádruhy ovšem nehodí: K tomu, aby děti ze školy přinášely mnoho písemných úloh, a aby do školy chodily hlavně proto, by je vyzkoušeli, čemu se doma naučily. Ale za to poslouchá se v zádruhách s velkou ochotou každé čtení, třeba to jest slabikování žáčka první třídy. Kdyby se tato sklonnost k poslouchání četby podporovala, anebo lépe, kdyby trvaly posud všechny zádruhy, byl by nyní jihoslovanský venkov jako nepřetržitá řada zvláštních národních čítáren, v nichž nebylo by třeba báti se policejních vyzvědačů a ctižádostivých prázdných řečníkův. Že by za takových poměrů chorvatská literatura, pokud by byla opravdu národní a lidová, nemusila živořiti, jest na bíledni. I není věru bolestnější ironie nad to, že táž inteligence, jež národ zákony svými rozptýlila a v atomy rozdrobila, nyní žádá o právo spolčovací a shromažďovací a pokouší se zakládati různé spolky v pokoutních hospůdkách.

Kulturní význam zádruhy jest také ve výchově dětí, která jest zcela jiná, když jsou mladí rodičové ponecháni sami sobě, neuspokojeni, jelikož přetíženi prací a sklonní ke všem krajnostem, jelikož nemají ani pevné tradice, ani zkušené rady, ani hlubokého vzdělání. A tak v posledních letech lze všude pozorovati, jak mladá venkovská generace upadá mravně i fysicky a jak jest částečně i úplně zdivočilá. Tam, kde není zádruhy připadá totiž jeden zkušený stařec nebo stařena jen na řídké domy, a i zde jeho autorita často klesla, poněvadž před německo-rakouským občanským zákonem platným v Chorvatsku, i otec i děd jsou především občany pro svého syna a vnuka. A jakmile jednou otec se synem, děd s vnukem stojí před soudcem, po případě před nějakým nezkušeným moderním holobrádkem, trhají se i poslední pojítka pravého rodinného svazku.

Že taková organisace má i dalekosáhlý význam hospodářský, národní a politický, netřeba teprve vykládati. Zádruha byla sama svým konsumentem a zpravidla také svým bankéřem. V dnešní době všeobecné agrární krise a zdražení rolnického úvěru, nedá se to obojí dosti oceniti. V zádruze se lidé ničeho nebáli a nebojí anebo se bojí mnohem méně, než když jsou sami. Když uvážíme, že ve strachu ztrácí člověk všechnu svoji důstojnost a že bez tohoto citu nelze míti vědomí národního, uznáme, že by Milánové a Stambulové, Khuenové a Kallayové nemohli působiti mezi jižními Slovany, kdyby zádruha i za naší doby byla tak pevná a zachovalá, jako byla za těžkých dob tureckých. Uvědoměním národním a jeho politickou organisací v zádruhách a v národě by se vzpružil takový odpor, jaký zachoval se proti starému násilí tureckému.

Jaký tedy div, že lid slovinský, chorvatský, srbský a bulharský rozmlouvaje o zádruhách, rozumování své zpravidla končí takto: Věděl Šváb i Maďar, proč svým paragrafem přitáhl nejvíce naši zádruhu . . . (Dokončení.)

A. SOVA:

Křesťanská Evropa.

Improvisace.

I Evropa znala věšet statě hlavy na mostní věže. A dovedla ještě víc!

I.

Hle Evropa! Tak náhle malou stala
se pro veliké plány. Nepatrnou k smíchu
pro léčky bursovní a choutky kramářské.
Vše přebráno, vše zužito, vše sklizeno
od jižních výběžků k severním ledovcům
a přelidněny ostrovy a poloostrovy
i samoty a města. Vymrskána pole,
strávena učenost i náboženství
i rytířství i víra. Všecko v koncích
na malém prostoru v horečce civí . . .

A Evropa,
s tím hladem stále větším,
s tou touhou růsti, rozesílá Apoštoly kramářství
k dalekým slídit břehům . . .
Až dosud tiše spala
obrovská Říše
těch milionů žlutých, šikmookých tvorů.
Pokojně v slunci přistavy své hřála
po tisíciletí zadumána v sebe,
pitvorná, vížkatá a divuplná města,
své pagody, své chatrče a vlažné řeky,
svá skromná role a své měkké trávy . . .
Dřív, dřív než Kristus přišel,
proroka srdcem promluvilo Slovo:
Ne poddat se, ne odevzdat se slepě.
Ne dobrým splácet zlé, ne beránky být,
již sejmou na útraty zpupných hříchy.
Vše bylo v něm: ta láska k svému, touha
žít vlastním životem a síla, jíti
tak staletí a pít jen z vlastních zdrojů
a sobě stačiti při skrovném soustu,
i slabost byla v něm národů silných.

Byl obr mdlý tak, v sebe zkolébaný,
v své tradice a zvyky a v své touhy.
Neslyšel kroků, plížících se zchytra,
neviděl oči lačně blýskajících
ni rukou vztažených. Až jednou z rána
procitnul, když se dnělo nad přístavy . . .
To bílý bratr z Kavkazských hor přistál
a přišli dva a víc jich přicházelo,
jich zakotvené lodi houpaly se
na přístavech a zboží vyloděno
a v kutnách muži tajuplní přišli,
chřestíce růženci ve jménu Krista,
ve jménu svojich císařů a králů,
ve jménu lidskosti — a všecky řeci
tu z cizineckých lodí hlaholily
při vjezdu ozbrojené, velké, slavné
kultury křesťanské, té Evropejské . . . .

II.

A dobyvatelé táhnou a hrůza čeká.
Hle, vpečetit chtějí v čela ta žlutá
všecko, co sestárlo v Evropě,
starého boha jdou vraždit bodáky zkrvavenými,
slidit, jak nalézti zlatá rouna
a jak roztrhat na kusy krotkého obra
dělením silnějších moci.

Až předc jsi se ozval, žlutý obře!
Žlutý obře, buď zdráv,
buď zdráv, odvážný! Říkají, že jsi krutý, —
možno, možno; vždyť jsi dost poznal to bílé plémě,
jeho úskoky a krutost,
jeho plemennou nenávist,
pod hanebnou maskou ukryté jeho slabosti,
jeho rozpínavost a touhu po zlatě hrabivou,
lakotu pod rouškou kultury,
tu vyčuhující zlodějskou ruku . . .
Oh, nedopusť, (když není zrovna lepšího boha
než jakého ti dopřála Prozřetelnost)
aby tě donucovala Evropa
kterak se musíš modlit! Obře,
jdou s tebou sympathie utištěných otroků
a svobodně cítících duší
a volných na všecky strany,
žlutý obře, budiž zdráv! Poznal jsi úmysly
zpupných dobyvatelů,

jich slidivé účastenství, jich zájem pro všecko,
jich podezřelou ochotu, ukrást ti statky nejdražší
za výměnu růženců, opia, evropských bodáků!
Zřel jsi je u dvorů zbabělých svých císařů
plížit se, státnicky čachrovat a vynalézat
vždy lepší a lepší okovy na zmožení tvoje,
na přetvoření tvého srdce a mozku, —
prohlíd jsi jejich nezištnou kulturu,
jedině pravou, jedině velkou, jedině spasitelnou
i jejich hrabivé, dychtivé vztažené, žilnaté ruce,
jež nenechávají ničeho co lze brát neb dělit . . .

Žlutý obře,
zažeň ty vlky očmuchávající bezcitně
zmalátnělé tvé tělo,
udrž je v dálce, daleko a daleko . . .
A podlehneš-li, zanech aspoň věčný požár v srdcích všeho lidu,
evropské vlky vykuř z doupat,
otup jejich vražedné tesáky,
proto, jen proto,
by neměli Krista jen na jazyku,
by doma pak, skrčeni ve svých koutech naučili se teprve modlit,
do opravdy se modlit, —
žlutý obře, budiž zdráv,
budiž zdráv, odvážný!

Poslední povinnost.

Příběh bez děje. John Henry Mackay.

(Pokračování.)

„Jeďte až ku trestnímu soudu, odtamtud není daleko“, řekl mu někdo. Ale byl to ještě hezký kus cesty, Rathenovskou ulicí vzhůru, a pak do poboční uličky v levo.

Byl to obyčejný, malý hostinec, do něhož vstoupil; úzký výčep, úzký pokojík pro kulečník a zadní místnost, kde stál denní stůl. Poledních hosté opustili místnost už všichni. Ve výčepu seděl v polodřímotě unavený hostinský a z pozadí vynořil se číšník, který se tázal tiše usedajícího, čeho si přeje.

Mladý učitel úzkostlivě kývnul. „Ano, pivo, a s hostinským bych rád mluvil, bude-li tak laskav.“ Těžce a zdlouha přišel k němu. Byl to tělnatý muž s dobráckým a přívětivým obličejem. „Čím mohu posloužiti?“

„Chodí sem pan Bergmann ještě?“ pravil Schmell a povstal.

Hostinský se náhle probral. Pohled živého zájmu stihnul tazatele. „Ano“, dal za odpověď, a stlumeným hlasem a zdlouha dodával: „Ale teď už ani více nepřijde — včera jsme doslechli, že jest mrtev.“

Viděl, jak druhý zbledl, usedl na své místo, odvrátil se a vypuknul v hořký pláč.

I přitáhl si opětně židli a čekal chvíli. Konečně se zeptal: „Byl jste asi jeho dobrý přítel?"

Nedostal odpovědi a mlčel zase chvíli. Pak začal vypravovati, ne hlasitě a ne dotěravě, spíše, jakoby mluvil sám k sobě. „Ano, ano", pravil truchlivě a mnul si spánek s očí, „ubohý pan Bergmann! Dařilo se mu dosti špatně poslední rok, ale že to s ním skončí tak rychle, toho nepomyslil si nikdo z nás. Před šesti nedělemi byl zde zase jednou, jinak přišel zřídka kdy v posledním roce; bydlil také zase tak daleko — a pak jeho matka. Co ji ztratil, nebyl více svůj. Vždyť byla mu ta stará paní přece vším. Den co den, rok co rok, dokud žila, vážil dalekou cestu nahoru k ní, a neměl-li kdy jinak k ničemu, k tomu měl kdy vždy; a pokaždé jí něco přinesl, kytičku anebo láhev vína, anebo co vůbec ráda jedla a pila. O tom arci nevypravoval nikdy, ale my věděli o tom přece; a také, že pokaždé, kdykoliv ji navštívil, čekati musil dole u domu, až mu dalo děvče znamení, že je starý pryč. Neboť s tím nesešel se nikdy. No starý — to vám budu hned vypravovati . . . Tedy když dobrá, stará jeho matka — byla již skoro slepá a hluchá, a rozuměti mu nemohla již také více, jenom že cítila, když jí líbal ruce — byla mrtvou, nebylo s ním ničeho více. Pil ovšem vždycky mnoho, ale když měl teď trochu těch peněz z dědictví — starému musily býti pořádně z drápů vyrvány — nebylo žádných mezí více — stále těžké červené víno, a nikdy méně dvou nebo tří láhví. Ano, ubohý pan Bergmann, dlouho nepřišel, a teď je mrtev . . ."

Hostinský mlčel, poněkud bez dechu. „Fric", zvolal pak do zadního pokoje „přineste nám dvě sklenice!"

Schnell slyšel jenom na polo, co vypravoval. „Ale, odkud pak víte, že je mrtev?" zvolal, vzpřimiv se.

„Nu, od samého starého. Včera večer sem přišel, měl lístek v ruce. Byl jsem samoten, a pan učitel Krüger byl ještě zde. Usedne za stůl. Nestaráme se pranic o něho. Náhle zvolá k nám ku stolu zcela hlasitě: ‚Konečně je ten lump pryč!' — Nevěděli jsme ani co chtěl a o kom vlastně mluvil. Teprvě když jsem se ho ptal, koho myslí a on stále díval se na nás svýma jedovatýma očima a s tak zlým úsměvem, vznikla ve mně předtucha a tu jsem již také vyhrkl: Mluvíte-li o svém synu, pane Bergmanne, pak jest to sprostáctví jakého jsem se ve svém životě nedožil. — Co to povídám, stává se nepokojným a ohlíží se, jakoby někoho hledal, kdo by mu šel na pomoc, a bručí si tak něco, jako, že už musí jíti. Arci, povídám, na neshledanou, a prosím hezky brzy! a — vstanu. Šel taky a mrštil dveřmi za sebou, až to prásklo."

Vypravující učinil zase krátkou pomlčku. „Vím, bylo to hrubé ode mne, starého toho muže tak vyhoditi, ale v tom okamžiku, nebeřte mi to za zlé, v tom okamžiku jsem nemohl prostě jinak! A myslím, že kdyby přišel dnes zas a řekl zase něco takového,

myslím, že by to přišlo zase na mne a že bych udělal — Bůh ví — totéž, co včera!"

Zadíval se před sebe, jakoby přemýšlel o tom, jestli by to opravdu učinil, a opakoval, více pro sebe, k opodstatnění ještě jednou: „Jsem teď třicet let krčmářem, a neukázal jsem dosud ani jedinému hostu dvéře, leda když byl tak opilý, že nemohl více státi a dělal kravál, ale toho — toho — zítra zase! Nemám pravdu, milý pane, řekněte sám?" — a položil svoji ruku na Schnellovo rameno.

Tento přisvědčil a utřel si slzy. I z tohoto vypravování pronikly k jeho sluchu jenom jednotlivé věty. Co bylo do všeho toho, teď, když je mrtev! — A přece mu dělaly tento hlas a ruka na jeho rameni dobře.

Otec — starý — jistě, jistě, ale k čemu, pro boha, teď tyto dlouhé povídačky! — Teď přece ne! . . .

Mrtev! — Mrtev! — — Mimo tuto myšlenku ničeho nechápal — a ani této ne . . . K opatrným otázkám hostinského odpovídal jenom mechanicky, aniž věděl, jaká slova ústa jeho vyslovují.

Timm by byl ale — jak přirozeno — rád věděl, kdo tento cizinec jest, na nějž zpráva ta učinila tak zdrcující dojem, a jehož přece nikdy u sebe neviděl. A tak vyptával se dále, zcela opatrně, v pomlčkách a zdlouha, dozvěděl se, co chtěl, a nalezl nejlepší utišující prostředek pro Schnellovy slzy, které přišly vždycky zase, jakmile byly osušeny.

Bylo přineseno pivo. „Pijte, milý pane, třebas byl mrtev; že tu sedíme a pláčeme, neožije více." Schnella dotknula se tato slova nepříjemně, ale tvář a osoba mluvícího mu takovými nebyly. Jen proti vůli zvedl sklenici k ústům a pil.

Bylo to první, co dnes od časného rána požil, a pocítil, jakmile se napil, řezavou bolest v žaludku, tak že musil dáti sklenici z ruky.

„I pane Bože", zvolal hostinský, který tento kvapný pohyb zahlédnul. „Jistě jste po celý den ničeho nejedl, co? —" a vzchopil se, aby sám doběhl do kuchyně, nevyčkav odpovědi.

Ale Schnell nechtěl jísti. Pil jenom své pivo po malých, opatrných doušcích. Bolesti pominuly, a on dal se zase do hovoru. Záhy vypověděl hostinskému všechno, co mu vypověděti mohl, a záhy stáli oba před otázkou: „Co dělati teď?"

„Vždyť páni včera nemluvili o ničem jiném, ale většina neměla ve dne času, a já bych se byl dal na cestu hledati jej, abychom všichni přece konečně jednou věděli, co se vlastně stalo, ale moje manželka je nemocna a leží v posteli, a já nemohu pryč, při nejlepší vůli ne. Ale doktor Hertwig — nevím jestli jej znáte — který tu včera také byl, slíbil, že se dnes ohlédne, jak dalece mu čas jeho dovolí, a nalezne-li jej kdo, je to jen on. Dnes večer ti páni přijdou asi všichni, kdybyste tu byl, bylo by nejlépe."

Ano, jistě, Schnell zde bude. Ale co do té doby? Kdyby šel k umrlčí komoře. — Není to daleko. Vytáhnul ještě jednou dopis, který jej sem zavolal, a který hostinský také již jednou, potřásaje hlavou, přečetl. Podával mu jej po druhé, a hostinský studoval zase

neohrabané písmo. Pak zavolal náhle do zadního pokoje: „Fric, pojďte sem!“ Když stál číšník před ním, tázal se dále: „Řekněte, Frici, vy jste přece znal pana Bergmanna?“ — „Ano.“ — „Nevíte, kdy zde byl pan Bergmann naposledy?“ — „No — tak asi před dvěma, třemi měsíci.“ — „A nebyla s ním nějaká ženština?“ — „Ano, Pavla Lindermannova.“

Vítězoslavně pohlédl Timm při této odpovědi na svého hosta, který napjatě poslouchal. Pak obrátil se zase k číšníkovi. „Fric, znáte ji?“ — „Nu zajisté, že ji znám, my jsme přece spolu vyrostli.“ — Kdo jsou její rodiče? — Kde bydlí? — Myslíte, že ví, kde dcera jejich je?“ — Hostinský jen hořel horlivostí; číšník pravil lišácky: „Ne — nemyslím, že to ví, ale já to vím“, a vytáhl bez váhání z kapsy otrhaný zápisník a nalezl bez namahání adresu, kterou takto přečetl: Pavla Lindermannova, u paní Kupčákové, vdovy, Elsaská ulice 130 až 131, dvě poschodí, v levo.

Schnell psal; hostinský se smál. „No, Frici, a odkud pak to víte? — Řekla vám to sama?“ Číšník šklebil se zase.

„Byl jste už u ní?“

Nejsvrchovaněji karakteristický posunek byl jedinou odpovědí. Pravil všechno: budu se chránit.

Schnell a hostinský seděli zase proti sobě; poslední mnul si spokojeně ruce. „Náhoda, co? — Máme teď aspoň jednu určitou adresu.“ Nemluvili již dlouho. Jakkoliv by byl Schnell zůstal rád sedět, nejmilejší by mu bylo bývalo, kdyby byl směl zůstat takto seděti až do večera: povinnost jej však niterným nepokojem upomínala. Zapomenul pro ni na svou bolest. Myšlenky jeho byly zase tytam. K morgue a k té ženštině.

Dal si popsati cestu, kterou částečně znal. Vždyť nebyl přece v Berlíně tak nepovědomý, jak by se myslilo. Pak chtěl platiti, ale hostinský nechtěl dovoliti. — „Vždyť jste ničeho nejedl ani nepil.“

To ovšem ne; ale zaplatiti chtěl přece, a nebylo mu také při druhém pokusu bráněno. Fric počítal sice na větší zpropitné, ale na to učitel nepřipadl. Dvakrát bylo mu potřeseno rukou. — „Tedy dnes večer! — Tedy dnes večer! — Přijdete sem zase?“ — Ano, přijde zase.

Byl na ulici. Slunce svítilo stále ještě, teple a přívětivě, jako z rána.

Šel, hlavu sklopenou, podél domů. Pak, na rohu, když viděl, že nepřijíždí koňská dráha, dále ulicí dolů.

Zase potlačovala teď dusná bolest vytrvale všecky myšlenky v něm. Teď, kdy vstal, byl by byl šel nejraději neustále, až na odlehlé a osamělé místo, kde by byl samoten se svou bolestí, bezpečný před každým vyrušením. A bojoval a zápasil s tímto bezmocným přáním, a šel stále dál, a nemyslil na to, že byla každá čtvrthodina drahocenná, a že chtěl jeti, a že vůz za vozem jezdili sem tam kolem něho . . . Nohy jeho rozrývaly prach a on potácel se, tak že jedna paní, do níž vrazil, aniž toho byl pozoroval, dívala se za ním udivena, že může tak slušně vyhlížející člověk býti již v tak časné hodině opilý.

Co byl před tím v polovičním omámení slyšel: jednotlivé věty z vypravování hostinského a tón jeho hlasu, vyvřelo v něm zase. Ale hlava jeho byla temná, nemohl o ničem uvažovati.

Jenom to: „Je mrtev! — Je mrtev!“ — — — stálo před ním. A on té skutečnosti nepochopoval. Nemohl to pochopiti, že by tak mělo býti.

Když pojednou vzhlédnul — šel asi dvacet minut — spatřil před sebou štít řeckého chrámu. Ale co jej v jiné době na ulici zajímalo, přes to přesmyknul se pohled jeho bez porozumění. Netázal se sama sebe, co to jest, bylo to hloupé; rušilo jej to, neboť mu nebylo teď ničeho jiného hledati, leda jména na nárožích ulic, aby se dostal do morgue.

Šel stále dále, a byla to pravá cesta, kterou se instiktivně bral. Nevěděl o tom. Pokoušel si zjasniti myšlenku, že je Karel skutečně mrtev, ale nedovedl toho. Věřil také teď stále ještě, jako z rána, že jde k němu živoucímu a přece byla cesta jeho jinaká: ráno měl radost, teď se bál. Byl všechen rozrušen, bez vůle a bez chápavosti. Někomu jinému měly býti svěřeny tyto záležitosti, on byl pro ně naprosto neschopen; jej však měli nechati v klidu plakati . . . Klopýtnuv o kolej byl by skoro upadnul. To přivedlo jej zase k vědomí, i ptal se po cestě jisté paní, která mu podala ruku, aby jej zachytila. Šel podle ní značný kus cesty. Za to ji musel vypravovati, co tam chce. To učinilo mu na krátko dobře, aniž toho znamenal. Ach ano, pravila, a začala teď sama obšírně vypravovati, z čeho nerozumněl Schnell ničemu. To nezdálo se jí rušiti, vypravovala sama sobě. On však dostal se tak dále. Cesta připadala mu nekonečně dlouhá.

Konečně byl u morgue. Neznal toho stavení. Divil se jejímu svěžímu a tak málo pochmurnému zevnějšku.

Vstoupil do kanceláře. Přítomen byl jenom jediný úředník, který jej nechal krátkou chvíli čekati, jsa zaměstnán svými knihami.

Hlas tazatele chvěl se rozčilením; mohl mluviti jenom s velkým namahánim: „Chtěl jsem se přeptati — řeklo se mi — byla nalezena snad mrtvola jistého Karla Bergmanna?“

Úředník sáhnul po lístku, po listině, která visela nad stolem.

„Nalezené mrtvoly se odevzdávají zde,“ řekl, opravuje jeho slova. „Kdy se to stalo?“ — Ale nevyčkal odpovědi, oko jeho bylo zatím jméno již nalezlo, pověsil lístek na své místo. „Odevzdán magistrátu,“ pravil hlasitěji a úředně a obrátil se zase ku svému stolu.

Schnell cítil, jak mu všecko uniká pod rukama. „Víte, kde mrtvola je —“

„Jak bychom to věděli, jsme tu policií,“ bylo stručnou a nepřívětivou odpovědí.

„Ale, mohl byste mi aspoň říci, kde bych se mohl dozvěděti — naběhal jsem se už tolik —“

Neklidná úzkost jeho hlasu učinila přece nějaký dojem.

Dojděte do ulice Frieden 84, tam je sběratelna mrtvol —“ Úředník mluvil k němu obrácen zády, přes rameno.

Schnell stál bez pomoci.

„Ulice Frieden 84", řekl úředník ještě jednou a podíval se na hodinky. „Ale dnes už se tam nedostanete." Tím však byla věc pro něho vyřízena.

Učitel tiše odcházel. Nevěděl, přišel-li touže cestou, ale byl ve veřejné místnosti, v níž ležely vystavené mrtvoly; po levici viděl vysoké zasklenné stěny a za stěny a za nimi černé, železné, prázdné podstavce. Jenom v prostředku, tam kde byl vchod a kde stálo několik lidí, leželo za sklem něco černého, nabubřelého, strašného, pokrytého oděvem, beztvárně a odporně. — To že měl býti člověk?

„Utopenec," slyšel šeptati. Nepodíval se tam, pohled jeho dotekl se jenom toho všeho. Přede dveřmi seděl muž ve služebné čepici.

„Kde pak je ulice Frieden?" — ptal se ho Schnell. „Ach — vy chcete do sběrny, jo to bude pro dnešek asi daleko, můj pane;" odpověď byla však přívětivější, tak že nabyl odvahy. — „Řekněte mi přece, jak se tam mrtvoly dostanou?" — „No — vždyť jest to přece sběrna —"

Schnell tomu opravdu ještě nerozuměl a hleděl zoufale před se. „Jak je tomu dlouho, co byl nalezen?" — „Ale to já nevím, to je právě to." — „Nu, pak tam dojděte zítra, tam se dozvíte, je-li už pochován. To je konec, a je také jedno, jdete-li tam dnes anebo zítra." Hlídač povstal.

„Zavírá se!" vykřiknul, dívaje se na hodinky a vyhnal několik těch lidí, kteří stáli stále ještě jako přikováni u okna.

Schnell šel také zahradou a k východu. Tam stálo na špičkách a těsně dohromady stlačeno několik děti v plaché zvědavosti hrůzy, která je odvedla od jejich her. Bylo stále ještě světlo. Slunce, něžné a parnaté, dosud svítilo zapadajíc, jakoby se nemohlo odloučiti ode dne, který samo krásný a k radosti stvořilo.

Brána se zavřela za vycházejícími a děti obstoupily učitele. Neboť se bledý a znavený opíral o mříž. Veliká bojácnost a nerozhodnost jej svírala. Co teď počít? Nejraději by se byl otočil a usedl do kouta u hostinského. Ale, co říci? — Kdyby byla aspoň lavice na blízku! Neviděl však žádné i zůstal státi. Slzy vstoupily mu zase do očí; jak smutné — jak smutné to všecko jest. Běhal od rána po velikém městě, aniž dosáhl nejmenšího. Jací jsou to lidé, že nevidí, jak mu je kolem srdce, a nechali jej odejíti, nechť zaklepal kdekoliv, bez pomoci, bez odpovědi, bez útěchy!

Zpozorovav, že děti naň zevlují, šel dále. Vytáhnul šátek, aby osušil slzy, a při tom padnul mu do ruky lístek s adresou, kterou mu dal číšník.

Což kdyby vyhledal ještě Pavlu Lindermannovu? — Do ulice Frieden nepřijde dnes už tak jako tak, a tuto cestu podniknouti musí, když dnes ne, tak zítra. A vedle toho — nebyla Elsaská ulice zcela na blízku? —

Šel poněkud rychleji. U Oranienské brány musel se teprve orientovati. Přeptával se, aby uvěřil, že to jest Elsaská třída, jež ležela před ním. Dříve táhla se tu, kde se teď jeden dům řadil ku druhému, dlouhá zeď, za kterou vynikaly střechy Borsigovy továrny a vysoké

komíny . . . Jak se to všecko změnilo! Stal se přece cizincem. Proč se o tom klamati? — Více klopýtal nežli šel. Ten měkký, teplý vzduch to byl, jenž jej tak malátným činil a tak bojácným.

*

V této stísněné náladě došel domu a stoupal po schodech vzhůru. Když byl zazvonil a čekal, přemýšlel o tom, jak často stál dnes čekaje před cizími, zamknutými dveřmi . . . Před léty běhal také tak, ode dveří ku dveřím, z jednoho konce města na druhý, aby si opatřil, o několik bídně placených hodin více.

Srdce mu bilo. Měl strach z této návštěvy, kterou musil přece učiniti a jenom to jediné přání, aby byla už odbyta. Sňal klobouk a osoušel si rukou čelo. Zdálo se, jakoby trvalo nesnesitelně dlouho, než-li se dvéře otevřely. Konečně objevila se ve dveřích stará tučná žena. —

„Mluvil bych rád se slečnou Pavlou Lindermannovou? — Je asi doma?“ ptal se Schnell.

Ženština prohlížela si jej od hlavy k patě, ostrým, nepříjemným, zkušeným pohledem: od širokých bot vzhůru; černý sváteční kabát, z ruky vesnického krejčího v A., zaprášený klobouk, všecko to prosté nemoderní počestné, nejprvé ze zvědavosti pak s nedůvěrou a polovičním opovržením, řekla stručně „Ne!“ a přirazila dvéře.

Toho se nenadál. Stál a uvažoval, co činiti. Neboť bylo mu jednati v příčině dopisu . . .

Dal klobouk zase na hlavu. Byl by se rád posadil na stupně schodů a čekal, až by někdo přišel. Ale to přece nešlo, to nahlížel. Ještě se neobrátil k odchodu, když se dvéře otevřely zase.

„Co pak chcete slečně Pavle?“ — Byla to tatáž žena.

Schnell smeknul zase. „Přicházím v záležitosti svého přítele, pana Karla Bergmanna —“

„Posečkejte okamžik —“

Dvéře zůstaly napolo otevřeny. Za nimi pronikaly různé hlasy najednou; jeden byl ženský, druhý mužský a třetí mísil se v to jiný ženský hlas. Jeden zněl chlácholivě, druhý mrzutě, třetí jakoby ve hněvu a rozčilení. Poslední bylo slyšeti ještě, když se žena vrátila. „Račte laskavě dále —“

Chodba byla tmavá. Jenom z pozadí dral se otevřenými dveřmi pablesk světla a Schnell pozoroval, že kdosi — byl to muž — přitiskl se na zeď, aby jej propustil kolem sebe, když se bral do předu. Vyhnul se sám úzkostlivě, tápaje dále. Žena zůstávala jen váhavě a zjevně proti své vůli pozadu.

V pokoji, ve kterém stál, bylo pološero. Zvláštní omamující vzduch jej obklopil. Bylo to, jakoby okna tohoto prostoru nebyla nikdy otevírána a výpary nočních pitek byly zahánčny množstvím neobyčejných voňavek. Byl to vlažný vzduch zvláštních pokojíků jistých restaurantů. Rozměry postele, kryté baldachynem, nepřipouštěly žádné pochybnosti, jakým účelům se tu sloužilo; ostatní nábytek vypadal

vedle tohoto širokého, bujného lože jako hračky. — S jedné stěny třpytilo se bílé maso Venuše nebo Ledy — nějaká kopie sprostoty.

Poprvé ve svém životě stal učitel národní školy v takovémto pokoji a poprvé tváří v tvář kokotě. Byla to vypasená dívka a měla na sobě růžový hedvábný župan, který oběma rukama sbírala na nespoutaných ňadrech, neboť byla nesmírně v rozpacích jako její návštěvník, a vše, nač v tomto nenadálém okamžiku dovedla mysliti, směřovalo k tomu, aby se omluvila, tak jak to šlo. Schnell ziral totiž, aby se nemusel dívati na ni, neodvratně na stůl a sice neodvratně na mužskou, briliantovými knoflíčky posázenou náprsenku, jejíž stuhy visely od pokrývky stolu až k podlaze. Kdyby byla věděla, že naprosto nezná toho, co vidí! Ale ona nemyslila jinak, než-li že jeho myšlenky se zabývají tím, jak asi tato část oděvu dostala se sem.

I slyšíc jej něco šeptat o dopise — Bergmannovi — příchodu sem — vypukla v křečovitý vzlykot, který považoval Schnell za pláč, a sklesla na židli. „Ach, k vůli Karlovi přicházíte . . . ano tak je to, hned vám to povím: před deseti dny, anebo taky devíti, když byl naposledy u mne, byl tak divný, docela jiný než jindy a nemohl se mne ani nasytiti, až si konečně řekl o papír a inkoust a napsal psaní. Však je na vás? — Ano, hned vám je dám, počkejte jenom ještě okamžik. A když potom ode mne odešel, bylo mi hned tak úzko a myslila jsem si hned, že tak brzy nepřijde; a pak mi řekla paní Kupčáková, to je moje hospodyně, abych jenom klidně vám psala, byl prý jste asi velmi dobrým jeho přítelem . . .“

Odmlčela se. Pak odvážila se pohleděti a teprvé teď se zeptala: „A kam se poděl?“

„Je mrtev,“ řekl Schell tiše. Již za posledních jejích slov cítil, jak mu nové slzy vytryskly, a teď odvrátil se, aby je zakryl.

Oba mlčeli. Teď skutečně plakala, tak opravdově, že nemohla mluviti. Župan se na ňadrech a kolenech rozhalil, a kokota seděla jenom v krátké košilce, kterou obepínala šněrovačka, a v dlouhých, černých punčochách. Ale Schnell jí neviděl. Jemu chtělo se dopisu k vůli němuž přišel a prosil o něj.

„Ach ano, psaní,“ řekla a povstala. Prohrabávala se v postranním stole, na němž ležely drobné ozdůbky, kusy šatu, navštívenky a gratulační lístky, svadlé kytice v pestré směsici s milostivými dopisy, šperk, péro s klobouku a kávové náčiní. Hrabala se tam dlouho. Jednou řekla, stále ještě plačíc: „Ach, on je mrtev —.“ A pak: „To hloupé psaní! — Jenom kdyby mi s tím nikdo nepřicházel, pokaždé všecko psané ztratím —“

Konečně je našla. Bylo trochu pomačkané, a obálka pošpiněna na jednom místě skvrnou. Ale bylo neotevřeno. Schnell povstal. Kdyby byla dopis ztratila, ta strašná osoba — Usednul zase, když jej držel ve své ruce.

— Což se ona skutečně na nic více nezeptá? — Na jeho umírání, ne? Na jeho smrt, ne? —

Zase padl jeho pohled na tu mužskou náprsenku, a v ní, jež považovala pohled za určitý úmyslný, za tichou výčitku a němou

otázku, vzepřel se vzdor, a řekla jemu, jenž nechápal proč: „Za tak špatnou, jak si myslíte, mne nemusíte míti. Ale když někdo odejde a se nevrátí, a já si myslela, že je mrtev, tu přece nemůže býti jinak, zvláště když nemá člověk ani haléře a já přece nemám žádného, a když člověk z úzkosti ani nevyjde, a pokoj musí býti přece také zaplacen, nebo jinak mne paní Kupčáková vyhodí, a on mi ničeho nezanechal?“ —

Poslední slova pronesla tázavě, opatrně tázavě, s onou při její nevědomosti rafinovanou úlisností ženskou.

Schnell cítil, jak mu krev vstoupla do hlavy. Byl v mukách nevýslovných, hrůza jej pojímala, co by ona ještě mohla říci, a teď, kdy měl svůj list v kapse, pociťoval ještě jenom jediné přání: býti pryč z tohoto pokoje, jehož hnilobný vzduch jej tížil, a od této ženy, jejíž přítomnost jej až do krajnosti pokořovala.

„Nevím to, nevím to skutečně“, koktal ve své roztržitosti. „Nevím ani, kam jej zahrabali —“ Spíše couval nežli šel.

Takové návštěvy neměla dosud nikdy. S tím se nedalo ničeho začíti. A proč tak jednal? — Měla Karla ráda, déle, nežli koho jiného za posledních let a byl-li k ní tak dobrý, jako dítě, byl přece zase také střeštěný, a trýznil ji rozmary a svými nápady, které skutečně často nebyly ani snesitelny.

Shrnula župan pevně dohromady. Měla také svoji hrdost, ať si tento cizinec nemyslí. A jak směšně vypadal: jak zaprášený a bojácný a jak neohrabané boty a cípatý kabát měl na sobě. Ten vyrostl jistě tam nahoře v Pomořanech, ve vesnici, jejíž jméno nedávno slabikujíc opsala . . .

Cítil, jak si jej prohlíží, jistěji a jistěji, a že musí něco říci . . .

Tak stáli teď proti sobě. Ona před ním. Kypící, hloupá, ve všech svých pudech vždycky plně uspokojená žena, červenolící i bez líčidla, plných ňader i bez šněrovačky, jistější a jistější každou minutou . . .

On před ní. Úzkoprsý, unavený, malý učitel, jenž měl vždycky dost zápasiti, aby mohl býti živ, bledý, šedý od prachu a hladu, pokořený a popuzený zároveň, ale přece každou sekundou stísněný touto situací, ve které se nejméně ze všech lidí vyznal.

Cítil, že musí něco říci. Řekl tedy tiše: „Vždyť vám mohu poslati zprávu, dozvím-li se sám něčeho, — naběhal jsem se dnes již tolik, abych se něco dověděl —“

To ji teď dojalo do opravdy, neboť nebyla zlomyslna. „Kdybyste byl tak dobrý, a neobtěžoval si sem ještě jednou dojít,“ odpověděla.

Uklonil se neohrabaně a odcházel. Šla za ním.

„Musím sám otevříti dvéře, jinak se nedostanete ven, taková tma venku,“ pravila. Silná vůně jejích vlasů jej ovanula, když šla kolem něho — on za ní.

Ženština z dřívějška objevila se na chodbě. Obě ženy zůstaly mezi dveřmi státi a prohlédly si jej ještě jednou v šeru schodiště; obě nebyly dosud z něho dosti chytré.

„Přijdete dozajista ještě jednou — ach, byla bych tak ráda mluvila o Karlovi — ne, pomyslete si, paní Kupčáková, on je opravdu mrtev —“ A dala se do pláče.

Mladý učitel spěchal, aby dostal se odtud. To dělo se za nových pokloň.

Kdo z obou byl raději, že byl zase samoten? — Snad přece Schnell.

Když sestupoval se schodou uschoval pečlivě dopis ve vnitřní kapse kabátu. Ale když byl na ulici, dal se do běhu. Uvažoval: kam teď? Stůj co stůj někam do tiché místnosti. Do jeho hostinského pokoje? — Hrůza jímala jej před tou ponurou dírou se špinavými čalouny. Napadla mu velká pivnice ve které ztrávil včera večer v Berlíně první hodiny. „Nádherné dvorany“ nemohly býti daleko. A on ubíhal stále prudčeji k severní straně města, dlouhou ulicí vzhůru, vyhýbaje se chodníkům, na nichž se lidé tísnili a strkali mezi vozy a rychleji kolem nich nežli ony.

Jasná záře elektřiny naznačovala mu již z daleka jeho cíl.

Usedl v nejzazším koutě dvorany na vyvýšeném místě, kde byly všecky stoly neobsazeny a ku nejvzdálenějšímu z nich. Hlad a žízeň, na které po celý den sotva byl pomyslil, počaly jej náhle trápiti, že vstrčil dopis, který byly prsty jeho zatím uchopily, zase do kapsy.

Jak byl vysílen, cítil teprvé, když seděl. Kolena jeho se třásla, chodidla bolela.

Dříve, než se dá do čtení dopisu, něco pojí a se napije. Chtivě vlil do sebe pivo, které mu číšník přinesl, a jedl hltavě.

Nyní byl hotov, ale dříve dal ukliditi, nežli sáhnul znovu po dopise.

Nikdo ho teď nevyrušoval. Ve dvoraně dole přicházeli a odcházeli lidé; hlasy jejich zanikaly jako včera v bzukotu u vysokých stropů mezi pilíři; sotva je slyšel.

Prsty, které byly šedivé denním prachem a vlhké a studené nitrným rozčilením, otevřel obálku. Vytáhnul jenom jediný arch. A četl: Můj milý, starý hochu! Život je veliký nesmysl, říkal jsem ti to vždycky. Bohužel jsme tohoto nesmyslu teprvé potom syti, když je člověk tělesně tak skoro hotov. Jsem, bohudíky, konečně tak daleko.

Rozvaha, kterou jsem dnes učinil, vykazuje následující uspokojivý výsledek: Oboje plíce zachváceny; žaludek zničen velikým chlastem; mozek patrně již v nepořádku s pravidelností, která je rozkošná, střídají se nejčernější návaly těžkomyslnosti s bodavými bolestmi ve spáncích. Následek toho: úplná malomyslnost, neschopnost k práci — jedním slovem — nevyhojitelná tupomyslnost. Že také nemám ani stopy humoru, poznamenávám, píše ti tento poslední dopis.

Vždyť jest můj poslední. Mám ještě dvě stě marek. Dávám polovici z nich ženě, která má donésti tento dopis na poštu, nevrátím-li se do osmi dnů. Je to hloupá mrcha, neboť mne podváděla tak, že jsem toho vzdor veškeré lhostejnosti nemohl nepozorovati.

Nechoď však do Berlína, můj starý. Nemá to žádného smyslu, státi u toho, když někoho zahrabávají. Kéž bys byl dříve někdy přišel. — Přemýšlím o tom, že bych mohl také již k tobě přijíti. Nemohu však žádati, abys procházkou šel s poloviční mrtvolou ruku v ruce k vlastnímu jejímu hrobu.

Tedy — buď zdráv! Moje sfinx náleží Tobě. Nechť padne poprvé do rukou kohokoliv, nebudou Ti ji moci zadržeti, přijdeš-li dříve nebo později přece jednou do „města našeho mládí" a tímto se vykážeš.

Utápím se. Ale ne jako bílý, nahý, světlý plavec letního dne odvážným skokem do tajůplných, chladných vln hlubiny, nýbrž jako starý, schátralý ochlasta v černé, kalné davy lidí, z nichž morální se pokřižují, moji nečetní přátelé se vyděsí, avšak jediný můj přítel nebude plakati jako baba, nýbrž řekne prostě: Věděl jsem to dávno; tak a nejinak se to musilo státi.

Neboť život je smutný, nikoliv smrt.

Zapomeň — a sice tak rychle jak možno — na člověka, jehož, až toto čísti budeš, není více a jenž se jmenoval, dokud žil

Karel Bergmann.

*

Čtoucí skončil. Rozhlédl se plaše kolem sebe: nebylo člověka na blízku, i číšník byl dole v sále. Opatrně a chvatně složil zase list a skryl jej zase v náprsní kapse.

Pak sklonil hlavu do rukou a dlouho seděl tak, neschopen myšlenky a ovládaný ještě jenom pocitem hrůzy, který v něm vytryskl. Zhrozil se tohoto listu, hrozil se toho, kdo jej psal. Daleko zůstával za hranicí onoho poznání, kterého žádal ten, jenž o něm byl psal a jenž se ho nadál do něho. Tento dopis byl bezbožný, drsný a strašlivý. Svatá mu byla smrt, jako svatý mu byl život, prožitý v povinnosti. Výsměšný tón o velikém tajemství jej urážel. Byl křesťan. A ten, jenž byl tento dopis psal, byl pohan.

Byl tichý člověk, jenž toužil ve všem, ba i v nejmenších skutcích svého života, po smíření. A smíření, které lahodně jako balsám kanouti mělo do čerstvé rány jeho bolesti, očekával v posledních slovech svého přítele — mělo býti mu líbezně utěšující při veškerém smutku ve své něžnosti krásnou upomínkou. Tento skřečivý výkřik, tento rozpustilý smích, toto dravé sebevysmívání — děsil se toho, děsil se toho. To v Bergmannovi neznámé, před nímž stál již v dřívějších letech — teď napadlo mu zase tak mnohé — jako před něčím neporozumitelným a jež oběma tak mnohou hodinu pokazilo, vystoupilo strašidelně zpitvořené ještě jednou a naposledy před něho. A on nebyl s to . . .

Zase se ohlédl. Ale ani jediný člověk se o něj nestaral. Chtěl přečísti dopis ještě jednou, ale bál se. A nedovedl toho.

Vztýčil se náhle —: což jestli Bergmann skončil — sebevraždou? — Nepoukazovalo všecko k tomu — jeho náhlé zmizení? — a tento dopis? — Oh — že se nemohl nikomu svěřiti! — to bylo právě, co

mu chybělo. Po celý den tápal kolem, stále ve tmě neurčitosti; teď zachtělo se mu — aby mohl zděšení svému utéci — lidí, lidí, s nimiž by mohl mluviti a kteří by byli ochotni břemeno to společně s ním nésti.

Podíval se na hodiny a podivil se, vida jak bylo pozdě. Zavolal číšníka, zaplatil, povstal a vyšel. Snadno nalezl koňskou dráhu. Vždy jel dnes již jednou po této trati. Ba i co za jízdu věděl ještě.

Setmělo se. Teplo dne zápasilo ještě s chladem večera; první krásný den roku chtěl si dobýti cti a neskončiti hůře, nežli byl začal.

Schnell neviděl a necítil ničeho. Tohoto dopisu nechápal a nebude nikdy, to cítil.

* * *

Hostinský přiběhl ihned k němu a potřásal mu rukou. „Prosím, prosím, pane Schnelli, jděte jenom hned do zadního pokoje, většina pánů jest již zde.“ Zadní pokoj byl zcela pro sebe.

Očekávali jej patrně, neboť všichni se vzchopili, když jej spatřili, jedni kvapně, druzí zdlouhavě, a všichni zadívali se na něho.

„Velmi potěšen, že mám čest seznámiti se s vámi, moje jméno je Wernicke,“ řekl veliký muž s plavým vousem a podal mu ruku.

Schnell uklonil se, a nyní přicházela většina jich — všichni jmenovali svoje jména a on řekl neobratně a bojácně několikráte za sebou „Schnell“ — a klonil se směrem hlasů, které slyšel. Byl velmi rozpačitý a rád, když konečně za pomoci plavovlasého sproštěn byl klobouku a svrchníku a seděl za stolem, kde srazivše se dohromady učinili místo.

Dosud nikoho z přítomných nerozeznával zřetelně, vyjma toho pána, který jej byl nejprvé oslovil. Jenom proti němu, na pohovce, seděli dva bělovlasí starší páni, jedini, jež nepovstali, když vešel a po celý večer, zahloubáni jsouce ve vlastní tichý hovor, o něho se naprosto nestarali. Činili na něj důstojný dojem a on trápil se po nějakou dobu myšlenkou, byl-li jim správně představen. Neboť snad nemluvili s ním jenom proto, že byli uraženi. Ostatně páni byli vesměs mladší, ve věku od pětadvaceti do čtyřiceti snad. Všichni čekali — on cítil to — zřejmě s více nebo méně napjatým očekáváním na to, co jim bude vypravovati, neboť hovor nebyl opětně zahájen a pohledy neodvracely se od něho.

Byl to zase onen pán, který se byl představil jako Wernicke a jenž uchopil se vůči rozpačitému nejprvé slova. „Slyšeli jsme včera večer první zvěst o náhlém úmrtí přítele Bergmanna a poděsili jsme se neočekávanou zprávou velice. Dostal jste zprávu rovněž včera a následkem toho podniknul cestu sem?“

„Nikoliv, dostal jsem včera jenom dopis, že je pohřešován. Že není více na živu, slyšel jsem teprvé dnes od hostinského této místnosti.“ Schnell zahleděl se dolů, stálo jej to namáhání, aby odpověděl a jistý cit zdržoval jej, aby neřekl, či dopis to byl, který jej zavolal.

S druhé strany stolu volal kdosi. „Ale, o tom nám přece Timm už vypravoval, Wernicke!“

Schnell podíval se plaše tam. Byl to malý, černý muž, který při představování zvlášť přívětivě rukou jeho potřásl a dodal, že jsou kolegové. Dojista věděli již všichni od hostinského o dopise Pavly Lindermannové a mlčeli z ohledu na nebožtíka; proto nechtěl o své návštěvě u ní ani mluviti.

Že byl v morgue, vypravoval k otázkám, které mu s několika stran kladli, jakož i že se tam nic jiného nedozvěděl, nežli že tam mrtvola byla a že je již vyvezena na Friedrichův hřbitov a snad již pohřbena; že bylo dnes již pozdě jeti ven, nahlíželi všichni. Ostatně zdálo se, že nikdo hřbitov chudých nezná.

Co Schnell k otázkám s různých stran vypravoval, sklamalo poněkud. Očekávali patrně, že uslyší více, když byla většina jich o srmti již včera večer věděla. Nejméně se zdálo možným, že by byl zvěčnělý již pochován, aniž jej byli doprovodili. Důvěrně spřátelen nebyl s ním ovšem nikdo, avšak Bergmann byl po dlouhou řadu let hostem u tohoto stolu, arci v dlouhých přestávkách, ale nikdy nevítaným. Jeden z obou starých pánů — chvílemi přece posloucháli, přerušujíce svůj hovor — podotknul, že je oním z přítomných, pokud se pamatuje, který jej nejdéle zná.

A vedle toho: jak zemřel? — proč mimo svůj byt a tak náhle? — a proč byla mrtvola jeho vystavena a jako nejchudšího z chudých zahrabána? To byly otázky, na které vyžadovalo se odpovědi, a Schnell, když bylo viděti, že nemůže dáti uspokojivé odpovědi, byv po celou půl hodiny výlučným střediskem celé společnosti, zdržel se zase poněkud živé zábavy, která se nyní rozpředla.

Jak milé mu to bylo! Nebýl zvyklý viděti pozornost na sebe upoutánu a jenom s vnitřní trýzní odpovídal k otázkám, cítě, že pohledy spočívají na něm. Dvě věci byly povaze jeho vždycky nesnesitelny: osamocenost při rozhodnutích a činech, a za druhé: býti pozorován. Nejraději sedal ve společnosti tiše, účastňuje se jenom tu a tam rozhovoru. Ostatně ať se dělo jak dělo, on byl poslední, aby něco měnil. Při neobyčejné události, která kdy do života jeho zasáhla, byl sice schopen okamžitého rozhodnutí a jednal dnes také pod velikým dojmem, jímž na něj působili. S jakým však výsledkem? S naprosto žádným.

Byl velmi stísněn, ale zároveň cítil, že se mu značně ulevilo, akoby vzato bylo s jeho ramen veliké břemeno, které celý den od včerejška nosil. Chtěl se zahloubati úplně ve své myšlenky, když ucítil ruku na svém rameni. Vedle jeho židle přistrčil jeden z přítomných druhou. Schnell nepozoroval ho dosud. Byl to podivný zjev, jak se mu zdálo. Vypadal poněkud zpustle, měl však chytrý obličej se živýma očima a nervosními posunky, obličej velmi ohyzdný. Oslovil Schnella hlubokým hlasem, který za každým pátým slovem umlkal, jakoby k vůli dechu.

„Promiňte, že usedám vedle vás. Jmenuji se Straubelt, jestli jste před tím jména mého neslyšel. Znal jsem vašeho přítele dosti dobře a viděl jsem jej ještě před několika týdny —“

Tak daleko došel a Schnell naslouchal mu velmi pozorně, právě když vyrušen byl hnutím, které všemi přítomnými projelo.

(Pokračování.)

MILOSLAV SILÉN:

Svítání.

Hrad růžový se rozvírá, sbor bledých panen vychází,
jdou mlhy jako družičky, žalm smutný pějí v extasi,
pohoří temně modravé k nebesům bílým dumně ční,
zbroceno rudým přísvitem jak popraviště smuteční.

Jsou okna síní královských brokátem ještě zastřena
a nad střechami ševelí mlhavá spánku ozvěna,
jen portál svítí zlacený jak pukající chrysantem
a vodotrysky paprsků vzlykají tichým andantem.

A soumrak, klíčník šedivý, otevřel vrata černavá,
a ze žaláře oblaků dojemná stoupá záplava,
třese se měsíc zsinalý, jakoby čekal na ortel,
co sestra noc mře úzkostí ve věnci hvězdných immortel . . .

— — —

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

V. Štech, U tří bláznů Maloměstská historie. (F. Topič 1899.) Je to drobounký svět zlostných omezenců, kapka spadlá na šíré vody společnosti, odlišující se matným, pestrobarevným světélkováním a rozlizající se kapka jedu. A právě když mdlé její barvy zasvítily nejjasněji, autor nás na ni upozorňuje. To bylo ve Chvilsku za éry paní Schützové. Bývalá hraběcí bonna hrdá svými vítězstvími nad mužskými slabostmi, vládnoucí prostředky, jimiž se podmaňuje svět: trochou francíny, hudbou a neobyčejnými vděky tělesnými, vdá se za cihláře, manžela punčošku, jaký zabezpečuje krásným ženám blaho v domácnosti. Jde za životním svým programem, jenž je změna: prodati svoji volnost jí ani nenapadá; zná tolik vzorů, kterak ženy mazlivými polibky šálily své muže. Již po roce hryže si v příjemném rozčilení rty, vzpomínajíc, jak asi chvilské paničky závistivě stopují návštěvy pana z Drůžků v cihelně, majitele Bytvaně, jenž spory se sousedy ubíjel čas, který mu zbýval po nocích probděných u karet a sklenic a po honbě za dobrodružstvími, o nichž si šeptaly proto tak hněvivě, že se netýkaly jich. Bytvaňský pán dosahl u Schützů všeho, po čem toužil. Když zadlužený statkář ze svého dvorce prchl, zanechav Schützovi, jehož okouzlovala bratrská přítulnost urozeného hosta, starost o několik směnek, na které si vyžádal jeho podpis, nabídl se přispěti krásné paní purkmistr Vokál. Zaplatí došlé směnky ze svého, přiteli cihláři může milostpaní sděliti, že ty peníze mu posílá Vokálovým prostřednictvím pán z Drůžků. Od té doby byl purkmistr denně návštěvou u Schützů. Tím dnem ovládlo slunce cihlářčiny všemohoucnosti celý obzor Chvilska. Hraběcí úřednictvo neodvážilo se upírati respekt dámě, která se žádostí o výhody pro cihelnu předstupovala před Jeho Osvícenost sama a odcházela jistě s povolením všeho. Ženy chvilské držela na úzdě strachu: na její pokyn osiřely svačiny v rodinách, v domácnostech odhalovány nepříjemné indiskrétnosti, jež s pomluvami vál štáb jejích družek do všech úhlů; jen úplná kapitulace mohla jim vrátiti společenskou existenci. Naproti mužům opponentům měla radnice vydatné zbraně; obecní řád platí pro všechny, ale v rukou obratného vládce může se nastupovati dle přísného jeho znění pouze naproti těm, kdo mají černou notu u městské správy. Pověstné moci purkmistrově měl odvahu postaviti se na odpor „Sokol", podporovaný ze zámku. Hraběcí ředitel chystal se právě překvapiti útokem Bytvaňským pánem opuštěnou cihelnu, když Schützová náhle vyvěsila Vokálovy barvy. Proto ona podpora a proto finanční ztráty způsobené purkmistrovi zřízením hraběcího obchodu, jenž s Vokálovým konkuroval. Při následujících obecních volbách chtěl purkmistr se žezlem primátor-

ským uchovati svůj společenský význam a zabrániti tím úpadku hmotnému; ale sokolská strana dobyla třetího sboru. Zdrcen, trosky člověka, který dosud imponoval mocí, silou a odvahou, přišel k Schützové. Jedině ředitel prodloužil by mu purkmistrovský život, ví dobře, ale za ni. Schützová bez dlouhých oklik slibuje prositi Kneysla. Prosila, přistoupila na podmínku schůzky se ředitelem v hotelu, ale Vokálovi panství na radnici a s ním svého nad městem nezachránila. K dostaveníčku v hotelu přišel také Vokál; vraziv do pokoje milenců, Schützovou zastřelil a Kneyslovi roztříštil střelnou ranou ruku. — Ještě téže noci se oběsil. — Éra vířenky samice, abych užil příléhavého výrazu Rodova. Ale bezuzdnost pohlavní zachvátila téměř všechny osoby, s nimiž se v knize setkáváme. Vokál po své chuti najímal služky do domu, jichž sebevědomí při zvláštní přízni domácího pána jeho žena mohla klásti mez pouze tak dalece, aby choulostivost těchto poměrů nekřičela příliš před malou Mínou. A ve vyhublém těle této dospěvší dcery nalezlo se tolik ohně, že dovedl sežehnouti nejkrásnější ozdobu dívky. Ženatý doktor navštěvuje zdravé paničky dvakrát denně. Přátelské styky paní hotelierové s rodinami chvilskými měly velice pojezřelý háček; paní Bajerová vznešeným hostům umožňuje, aby v největší diskretnosti mohli se přesvědčiti, že Chilsko ma ženy nejen velice sličné, ale i laskavé. Když Vokál začal choditi do cihelny, nevyvolala ta jeho náklonnost v choti žádného protestu. Celé Chvilsko mělo originelní názory na morálku; nevzbuzovaly-li formy důvěrných styků, jako byly purkmistrovy a cihlářčiny, křiklavě pozornost, tvářila se většina města, jakoby jich neviděla a byla pro něho plna omluv. — Hotová zátopa smyslnosti, podemílající rodinné svazky, rozvracující společenský život, vyvírající každým porem z organismu Chvilska. Je to otázka zvířete v člověku, již postavil autor svou knihou. Odpověď zůstal však čtenáři dlužen. Rýsuje křivolaké cesty svých lidiček, proplétá jejich dráhy, ale ta změť čar nevyznívá ladem, jenž by vás uspokojoval. Autor by mohl namítnouti, že mu nešlo o vyšetřování podmínek vyslovené otázky, že nepsal studii o vztazích jednotlivých jevů jejich, zkrátka, že neměl v úmyslu vyčerpati soustavně předmět, aby o něm pronesl svůj konečný úsudek, vyložiti svůj názor. Opusťme tedy zásadu o tendenčnosti umění, přijměme umělecké dílo jako zobrazený výsek přírody. Voláme po obraze naskrz pravdivém, a přece odvracíme se od krajinářské fotografie a hledáme krajinu malovanou. Tady vidíme chvíti se vzduch, cítíme vlhký oddech luhu, slyšíme šepot drobných haluzí. To krajem vane duše umělcova, která vedla jeho štětec. A temperament umělcův, teplo jeho duše prostupuje i umění slovesné. Spisovatel zná své hrdiny do nejútlejších záchvěvů citů, dle svého smyslu života přisvědčuje jejich dobrotě a štítí se jejich podlosti: miluje je a nenávidí. Tu lásku a tu nenávist umělce v sobě nezdusí, ty prozařují celou knihou, uchvacují čtenáře a získávají ho; ony právě vyslovují spisovatelův názor. Opustili jsme zásadu o tendenčnosti umění a jsme u ní znovu. Na spisovateli nelze žádati méně, než je určité smýšlení o předmětu vlastní knihy. Tomu požadavku Štechova kniha nevyhovuje. Marně toužíte po tom, aby vás spisovatel vznesl nad chvilský vír smyslnosti

a sobectví, abyste je mohli přehlédnouti, poznati a těšiti se, že budou překonány. Odhaluje chvilské historie tonem vypravovatele, který v důvěrném kruhu upoutává interesantními slabostmi svých bližních, nestojí problému tváří v tvář, pronáší se o něm nejednotně, jakoby si ho ani ve svém nitru nebyl rozřešil. „U paní Bajerové věk nedovoloval v příčině ctnosti žádných již obav.“ Dříve mluvívalo se sice o schůzkách jejich s hrabětem, ale, dobromyslný posluchač nejlépe posloužil klidu svého svědomí, pokrčil-li při takových delikátních líčeních pouze rameny.“ „Trůn, s něhož paní Schützová ovládá Chvilsko, má shnilé nohy, které zatknuty jsou v bahno, z něhož vystupuje otravný vzduch mravní zkaženosti.“ Nezaráží vratkost poměru spisovatelova ke thematu knihy? — Dějové stavbě schází psychologický tmel; některé události řaděny jsou v pásmo neprolnuté příčinnou souvislostí. Zakřiknutou a otupělou ženu Vokálovu, podporující milostné schůzky Kmoníčkovy s dcerou, napadne prositi Schützovou, aby se přimluvila u jejího manžela za svolení ke sňatku Mininu. Jak chudičce je doložen duševní převrat, jímž dospěla k tomu, že „překonala všechen svůj odpor, všechen cit uražené manželky, všechnu pýchu ženy a šla vytukat z nitra své hříšné sokyně soucit pro sebe, pomoc pro zoufající Mínu, klekla a pro živého boha zapřísala Schützovou.“ Ani konečná katastrofa není přesvědčivě motivována. Purkmistr znal náklonnost krásné cihlářky k Bytváňskému pánu a koupil si ji s rozmyslným klidem vilného požitkáře. Teprve v okamžiku, kdy ředitel po ní vztahoval ruce, hlad lásky zalomcoval jeho nitrem, prohlédl, že po všech ztrátách zbývala mu jediná Schützová. Ten psychologický proces je načrtán roztřepenou čarou všedního pozorovatele. Není to pevnou rukou vedená vlna vzpínaná složkami pohnutek ve vrch a kles, vzkypělá náhle mocným zadutím vášně — pořád na vás doléhá, že ten muž sám vyzýval Schützovou, aby se poddala libůstce Kneyslově. Cihlář je ubohá figura z předměstských frašek, kterou herci davu nemyslivého publika představují s vrchovatou měrou karikatury; vítá ve své domácnosti pána z Růžku srdečně a upřímně, zve Vokála k častým návštěvám do cihelny a usmívá se neznepokojen, když purksmitr s jeho ženou dokumentují svou otevřeností těsné své svazky, svým chováním ve veřejnosti chvilskému světu říkajíce: ano, tak tomu jest.

Vypravování plyne jako proud vody ve vybedněném korytě; jeho hladina nezáří čistým azurem, v němž jsou vetkány obrazy pobřežních květů, není v něm nejmenšího úsilí rozraziti těsná pouta využitých rčení a urváním půdy panenského břehu dáti mu formy nové — jakoby nebylo práce posledních let o formu. Není v něm tesknoty chladných barev, a vášně neplanou divokým požárem; posloucháte celé stati, a jakoby vám předčítal zprávy deníku, tak jsou jejich obrazy otřelé. Proto také jednající osoby vystupují málo plasticky. Vykládám knihu p. Štechovu obšírně. Je to vedle dramat již čtvrtá jeho práce, a u nás s počtem knih stoupá i umělecký význam autorův. Takový význam rozeseje se po nemyslící naší veřejnosti, a marná snaha vypleti ho. Chci svým výkladem zdůvodniti soud: kniha u tří bláznů není práce umělecká. —*er.*

Z nejmladší české poesie. Moje písně sl. Bulířovy opatřeny jsou úvodem, z něhož se dovídáte, že přítomná sbírka básní je výběrem z několika tisíc básní, jež nebyly psány, aby byly uveřejněny. Odhodlala-li se vzdor tomu sl. autorka k publikaci aspoň některých básní z tohoto papírového oceánu, podlehla při tom ilusi, již podlehlo již tolik jiných poetův a poetek před ní, že totiž viděla ve svých básních reflex svého života a z toho důvodu také „přirozený celek vyjadřující duši dívčí", ač de facto kniha není než sbírkou více méně provedených, s formální stránky jinak bezvadných veršů, jimiž se vyplňují prázdná místa rodinných listů, veršů, jimž neupřete t. zv. ušlechtilého citu, ale jež jsou bez výrazného uměleckého reliefu, jimž schází právě ono nedefinovatelné „něco", jímž liší se umělec od pouhého literáta. Právě to prožití schází veršům sl. Bulířovy. Její cit nenašel si své formy, zvedl tradiční formu a v té po několika marných pokusech definitivně vypráhl. Totéž a ještě hojnější měrou platí o Tuberosách p. V. V. Tomka. Také p. Tomek v úvodě ke svým básním mluví eufemisticky o prožití svých veršů, — ale v knize samé nejsou než verbalistické pokusy à la „nechť píseň sklene velebnou nám šťastně spásu a blahosti nám vztýčí věčný chrám", nebo dávno z poesie vymrskané obrazy à la: „Slunce shaslo — den si zakryl tváře, na havraních křídlech večer pluje, bledá luna na nebi již vládne" etc. Vzdor tomu, že právě formální stránka básnická je p. Tomkovi největší slabinou, se zvláštní odvahou volí nejkomplikovanější básnické formy, jako rondel, kanzonu, triolet, a výsledkem ovšem nejsou než nejkrkolomnější básnická salta mortalia. Chudičkým kvantitativně jest básnický odkaz zemřelého Karla Nejče. Něco málo přes tucet básní zbylo z toho zmařeného pětadvacetiletého života. Nejč debutoval v Moderní Revui, jeho básně sem tam po různu se objevovaly i jinde, zemřel, tuším, aniž si kdo toho z veřejnosti povšiml. Měkká, melancholická nota mluví z jeho piéç. Vše jakoby tam bylo zatopeno teskným bílým podzimním sluncem, v němž i úsměv zdá se stahovati rety jakoby k slyšitelnému povzdechu. A nejníže, v číslech nejhlouběji založených, dříme taková zadumčivá utonulá, mlžná tišina básnická. Takovou básní je na př. číslo Já pustou šel cestou nebo Na mrtvých vodách, tuším nejlepší báseň knihy. Bolest, ale nikoliv prudká, vydrážděná, ale bolest agonická, lkající nesměle sama nad sebou, psala tyto básně. Snivá moudrost je druhou knihou p. Adolfa Racka. Proti první, kde se snažil uplatniti vehementní, prudký, blasfemický talent autorův, tato kniha jest až zarážejícím kontrastem. Jakoby teď básnickým evangeliem p. Rackovým se stal takový sladký, vybledlý, šeptavý kvietismus myšlenkový, takové dolce far niente psychické. Ale schází tomu ta jako udivená, všemu odevzdaná, poslušně klidná naivita básnická, je to dusné básníkovým mlčením, jež „nesmí býti výmluvným", abych užil jeho výrazu, je to mnohdy dusné i tou stylistickou zúmyslností, jež rafinovaně vyhledává mermomocí kontrastů, jako na př. v piéçe Paeonia. Podzimními melodiemi debutuje p. Julius Skarlandt. Début, jako tolik jiných v posledních letech. Sem tam sluš-

nější záchvěv a vedle toho spousty poetického ballastu, jenž, zdá se, pomalu bude společnou zásobárnou básnických rekvisit všech těch mladých spisovatelů. To jsou takové kouzelné princezny, modravé závoje, bledé narcissy, krajiny duše, nocemi putující poutnici, nemocné luny atd., a má-li nota zníti ironicky, ty různé milostivé paní nebo zase markýzové s mandolinami, jež až do omrzení vytrvale hovoří k nám ze všech těch více méně tenkých knížek, jimž hlavně officina páně Stivínova pomáhá na světlo. Nechci bagatellisovati poesie p. Skarlandtovy. Má glossa adresována je všeobecně na mnoho a mnoho jiných adres. Chci jen toliko připomenouti p. Skarlandtovi, jenž zdá se mi jeviti slušný na débutanta talent, že slovo, obraz básnický u každého básníka jest vždy fixací určitého stavu psychického, že byl podmíněn a vyvolán určitými disposicemi a že jest jich výsledkem, že tedy nelze přejímati a přenášeti jako pohodlnou expressi cizích básnických výrazů, činiti si z nich básnický jargon, jako činí většina mladých poetů. Subtilní knihou veršovou přihlásil se také z mladších básníků p. Karel Babánek. Jeho Když slunce zapadá má několik jemně cítěných a trochu tremolovitě hraných písní, vedle toho je tu také jisté kvantum věcí již vyzpívaných, jako u každého ostatně básníka temperamentu tak málo výbojného, raçy spíše passivní, jako jest p. Babánek. Pan Babánek není tvůrcem nových veršů, ale na verše, jež má společné s jinými básníky, dovedl vrhnouti často reflex melancholické, sežloutlé, nějak stísněné krásy, jako v piéçe Ve chvíli půlnoční, nejlepší z celé knihy. *Jiří Karásek.*

K. Vorländer: Kant a socialismus. (Rentlier & Reichard, Berlin M. 1·20.) Spisovatel zkoumá, zda a jak daleko je socialism oprávněn odvolávati se na Kanta a dokazuje na základě mnohých vět Kantových vnitřní souvislost Kanta k sociálním problémům dnešní doby. Na první pohled zdá se nám tento poměr nemožným, uvykli jsme hleděti na Kanta jako na zástupce liberalismu a nepřesvědčí nás — jak uvidíme — o tom spisovatel ani doklady, ostatně velice chabými. Hlavním argumentem pro onen poměr jest Vorländerovi zvláštní vyjádření kategorického imperativu v Kantově spise: „Grundlegung der Metaphysik der Sitten", kdež praví Kant: „Jednej tak, abys používal lidstva, právě jak ve své osobě tak i v osobě každého jiného, vždy jako účele, nikdy však pouze jako prostředku". Tento princip lidstva, praví Kant dále, musí býti nejvyšší omezující podmínkou svobody v jednání každého člověka. I táže se Vorländer, může-li základní idea socialismu býti vyslovena jednodušeji? Odpovídáme: ne, Kant citovanou myšlenku plně do důsledků nedomyslil. Vorländer si onu otázku vlastně sám zodpovídá, když praví na str. 14.: „Kant vystupuje sice pro úplnou zákonnou svobodu, rovnost a samostatnost všech státních občanů, ale tovaryše, kteří pracují u obchodníků anebo řemeslníků, dále soukromé služebné, nádeníky, sedláky v podnájmu a „každou ženskou", vůbec každého, který požívá ochrany a potravy" od jiných, nepovažuje za státní občany, nýbrž jen za státní druhy." Toť jest dostatečnou odpovědí, proč Kant nehrál úlohu,

jakou mu připisuje novokantián H. Cohen, „prvého a skutečného vzbuditele německého socialismu“, a jest po té stránce vlastní Vorländerovo odůvodnění správné, že příčina byla také v tom, že Kant svým dalekosáhlým, sociálně-ethickým zásadám nedal patřičného výrazu a žádného systematického upotřebení na praktický obor sociálního hospodářství. Kant toho úplně nedbal, že poslední rozřešení všech sociálně-ethických zásad nastane na poli hospodářském a politickém. Není zde místa, bychom dokazovali, že kde existuje hospodářská samostatnost, tam musí býti i uznání člověka jako samostatného a svobodného občana. Druhý a třetí oddíl Vorländerova spisu zkoumají, jaké stanovisko zaujímají novokantiáni oproti socialismu a jakým způsobem se uskutečňuje onen „návrat ke Kantovi“ u mladších marxistů, obzvláště u Jaurésa, E. Schmidta, Bernsteina a Woltmanna. Z novokantiánů probírá Vorländer stanovisko B. A. Langeho, Cohena, Stammlera, Natorpa a Staudingera. Bedřich A. Lange, muž neobyčejně všestranný, s vášnivým soucitem a zájmem pro palčivé otázky své doby a pro její demokratické snahy nemá nic společného s oním německým šosáckým profesorem, který s hrůzou a s nepřátelstvím pohlíží na boj jej obklíčujícího života; ano hybnou silou a činitelem mocným při tvoření Langeova hlavního díla „Dějiny materialismu“ tvořil zájem o sociální otázku, jak to líčí Cohen ve svém pojednání o B. A. Langeovi; přes tyto všechny jeho vlastnosti nestávalo žádného spojení mezi Langeovým „kantianismem“ a socialismem, ano Lange, jak ukazuje Mehring ve svém článku „Die Neukantianer“ v „Neue Zeit“ sv. 18., seš. 29. — neznal vůbec historického materialismu. Na tento však navazuje vlastní novokantianism. Prvním kantiánem, který „zřejmě poukázal na základní význam Kantovy ethiky pro fundamentaci socialismu, jest H. Cohen (Vorländer str. 16.). Tento filosof uznává ideu socialismu a zasazoval by se o spojení novokantianismu a socialismu, klade však dnešnímu politickému socialismu „několik důležitých“ požadavků. Za prvé by musil socialism nejen setřásti, ale — jak výslovně praví — radikálně se vzdáti materialismu, jak známo, základu to socialismu, za to však by Cohen poskytl socialismu případnou náhradu, která však socialismem již ode dávna se splňuje: jakožto korunování stavby nesmí socialism odmítnouti ideu boha, která ovšem u Cohena nic více neznamená než víru v moc dobra, naději v uskutečnění spravedlivé věci, dále musí právo a stát jakožto idee nalézti úcty, posléze pak s ideou lidstva musí býti spojena idea národa (národnostní). Třetí odstavec Vorländerova spisu jest po většině čistě historický a probírá důkladně onu filosofickou debatu, která povstala mezi výše uvedenými marxisty po Bernsteinově kritice theoretických základů programu strany sociálně-demokratické po vydání jeho knihy: „Die Voraussetzungen des Socialismus“. — Mravní opravdovost a v značné míře šlechetný a poctivý světový a životní názor ohlašuje se v tomto spise. Jen poctivé mínění Vorländerovo, že logické prostředky, které moderní socialism převzal z Hegelovy filosofie, již nepostačí a že by mohl socialism vědecky jen větší síly nabýti, kdyby ve svých duševních předpokladech se vrátil ke

Kantovi, vedlo Voriändra k tomu, aby toto thema projednal způsobem tak věcným, jak to činí. Hlavně onen nestranný výklad o oněch „pro a proti- myšlenek" činí knihu Vorländerovu tak cennou.

Bedřich Kohn.

Antonín Hartmann: Civilní soudní řád. (Sbírka rak. zákonů. Sv. I. Oddíl I.) Exekuční řád. (Ibid. Sv. II.) Nakladatel V. Kraus v Táboře.

Nelze leč odporučiti tento, snad aleatorní poněkud, pokus páně Krausův. Jeť záslužnou odvahou chtíti vůbec cos vydávati pro „praktickou potřebu" a „theoretické studium" našeho právnictva, stejně jako konkurovati se zdomácnělým Maezem a lacinými texty státní tiskárny. Nové procesualní zákony, jež zvrátily na ruby všechny staré, tak pohodlné běžné šablony starších i mladších pánů, tato nešťastná „terra incognita", jež m u s e l a být studována, byla asi p. Krausovi vhodnou příležitostí, aby se pokusil o vydávání české sbírky rak. zákonů t. j. aspoň toho, co právník nejvíce potřebuje, totiž mimo ohlášené nahoře zákony o jurisdikční normu občanský a trestní zákon a nesporné řízení. První dva svazky (až na nešťastnou typografickou úpravu prvního) representují se celkem dosti šťastně. P. Hartmann dovede úplně, přehledně a vhodně kombinovat Schauera s Ottem tak, že vydání obou zmíněných zákonů, civilního i exekučního řádu, jsou dnes (pečlivě notovány min. nařízeními, odpověďmi min. práv na předložené otázky, výňatky z notarialii a jedn. řádem) skutečně nejúplnějšími v Rakousku. Cena každého svazku je 15 K., obnos zajisté velmi značný, hledíme-li k lacinému vydání Schauerova na př. soudního a exekučního řádu a pod. Pročež jedině táž důkladnost a přehledná spracovanost, s jakou i další svazky m u s e j í být vydávány, mohou a dovedou p o u z e nahražovati interesentům ty vkusné a praktické svazky z vídeňského universitního knihkupectví. *Š.*

William Smart: Rozdělení důchodu. The Distribution of Income. London Macmillan, 1899.)

Smart dokazuje, že dnešní rozdílení důchodů není libovolné a chaotické, nýbrž že jest řízeno jistou neviditelnou rukou — jak to ostatně řekl již Smith. Dokazuje, že výroba je zároveň distribucí, že průmyslová společnost dnešní je jen jedinou velikou kooperací vzájemně prokazovaných služeb a celkový výnos je produkt všech společně pracujících — a že každému dostává se z něho dílu dle jeho zásluhy. Není možno, praví Smart, nalézti pevný základ pro rovnostní dělbu důchodů; dnešní distribuce je oprávněna. Jak patrno, je v tom hodný kus známého „Laisser faise". Třebas i není možno souhlasiti s autorem ve všech vývodech jeho, přece nelze upříti jeho knize důležitost pro národního hospodáře. Rozborem našlo by se hojně negativních momentů pro distribuční theorii a také negace je poučná. *Š.*

Paul Topinard: Víra a věda. Anthropologie a sociální věda. (Science et Foi. L'Anthropologie et la Science sociale. Paris, Masson et Cie, 1900.)

Vůdčí myšlenky Topinardovy knihy naznačuje již nadpis její. Víra je nesmířitelna s vědou; vědu společenskou třeba založiti na anthropologii. Avšak jsou dvě kategorie víry: Víra je možna ve vědě, pojem víry snáší se s pojmem vědy, neboť což jiného jsou hypothesy vědecké? Ale s věrou jakožto dogmatickým obsahem určitého náboženského vyznání je ovšem jinak a jen na takovou víru lze aplikovati thesi často již uvažovanou v množství článků a brožur. Topinard sám praví, že jisté „články víry" ve vědě jsou nutné, nesmějí však státi se dogmatem, člověk má dovésti stejně lehce se jich zbaviti, jako svých dětských střevíčků — aby si navlékl nové, větší a potřebě lépe vyhovující. Druhá myšlenka vyjadřuje jen methodologický pokus a možno ji zaznamenati jako zajímavý literární příspěvek. Jest při tom také pozoru hodno, že Topinard snaží se vyvrátiti rozšířené názory o divošském stavu prvotního člověka o prvotní promisknitě atd. *B:—*

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

V Praze, 20. července.

Jsou prázdniny a parné červencové dny leží i na politice. Všechna důležitější rozhodování byla odložena na podzim. Do 18. srpna je pax imperatoris - - mír císařův.

Článek čtrnáctý a úřední list vídeňský opatřily zatím nejnaléhavější potřeby státní domácnosti. Vláda dostala povolení vybírati dále přímé i nepřímé dané, a opatřiti si zálohu 50 milionů korun, meliorační fond byl zvýšen o 500.000 korun, městu Lublani byly na pět let prodlouženy úlevy v placení daní, poskytnuté po známém zemětřesení r. 1895, upraveno bylo individuelní rozdělení lihového kontingentu pro výrobní období až do r. 1903, zřízeno okresní hejtmanství v Mor. Ostravě, prodloužena lhůta k dokončení trati z Čes. Lípy do Liberce a to je tak pomalu všecko, co stačilo k udržení státního stroje v rovnováze. Uhry dávají pokoj a výborná Szellova formule poskytla Rakousku lhůtu až do r. 1903, nejpozději však až do r. 1907 k urovnání vnitřních záležitostí. V ministerstvu obchodu se pomalu připravuje obnovení obchodních smluv, ponechávajíc dnešní mírné ochranné clo; lví podíl uchvátí tu ovšem zase Uhry. Myšlenky na oktroye byly zatím odstaveny. Jazykové osnovy Koerbrovy se přepracovávají a holubice nového jednacího řádu, jak ji dr. Koerber neoficielně vypustil, vrátila se smutně domů. Dr. Koerber v tomto případě spekuloval s chudobou jednotlivých poslanců, u nichž dnes, kdy parlament zasedá sotva sto dní do roka, hlásí také žaludek o své právo; dal proto ve změně jednacího řádu stanoviti fixní roční plat pro poslance 2800 zl., ale za to chtěl presidiu sněmovny vyhraditi právo pokutovati jednotlivé nepohodlné poslance a vylučovati je dokonce ze schůzí. Ale i tu plány Koerbrovy se ztroskotaly a nový tento jednací řád narazil na takový odpor, že prvý pokus s ním byl by uspíšením nynější agonie rakouského parlamentismu.

A čím více je jisto, že v rozhodujících kruzích není nálady pro radikálnější rozseknutí gordického uzlu rakouského a že nedojde ani k rozpuštění sněmovny, ani k absolutismu, tím více se zase pozornost obrací k znovuzřízení pravice, jako jedinému možnému východisku v dané situaci. Pravice však neznamená pouze sloučení určitých několika stran k utvoření parlamentní většiny, ona znamená také pokračování v oné nešťastné politice, která již tolikrát podala důkazy o své notorické impotenci. Mladočeští vůdčí duchové chytají se ovšem dál tohoto útvaru oběma rukama. V tom si aspoň zůstali důslední. Oni již v prvních dnech po obstrukční noci a v nichž se po Čechách alarmovalo k největšímu odporu, navazovali zase staré nitky, fukajíce na nejrůznějších stranách a nikoli bez úspěchu. Velká část polského kola, jakož i němečtí klerikálové rozehřáli se znovu pro pravici, ovšem jen, vzdají-li se mladočeši obstrukce. I „Nár. Listy“ připravují si pomalu cesty k přechodu a 18. července slovy „praktického soudce“ dokonce prohlásily: „Bylo by nejlépe, nehýbati prozatím v nynějších rozvášněných dobách jazykovou otázkou vůbec a ponechati celou tuto záležitost svému přirozenému vývoji v mezích dosud platných zákonů.“ Prohlášení toto neznamená nic jiného, nežli deklaraci, že posavadní pětiletá politika mladočeská

byla v základě pochybena, nebo-li, že pět let je s těžkými ztrátami ztraceno.

Čím pak jsou u nás tábory, tím jsou u Němců sjezdy stran. V Aši konal se v těchto dnech sjezd radikálních německých nacionálů: Požadavky známé: němčina jako řeč státní a oddělení Haliče od Cislajtanie; dále zrušení policejního patentu z r. 1854, § 493. tr. ř., rozpuštění říšské rady a vzdání se vlády § 14. — Německá strana lidová na Moravě odročila svůj sjezd na dobu po žních, za to však německá strana pokroková na Moravě odbyla si svůj sjezd v Brně za dvě hodiny, vyslechnuvší dva referáty dra. D. Elverta a dra. Grosse a schváliv ši příslušné resoluce. Nepřekvapuje-li nijak program německých nacionálů, kteří dle vlastního přiznání hledí oběma očima k Berlínu, musí překvapiti program lidí, kteří si tak ostentativně hrají na rakouské státníky; žádat pro Moravu vnitřní úřední řeč německou a pro Rakousko státní němčinu je historickým anachronismem, jaký dnes nemá hned tak sobě rovna. Z takových proklamací mluví jenom jedno: strach o mandáty.

Všeobecná práva státních občanů, obsažená v státních základních zákonech z r. 1867., byla u nás až dosud spíše ornamentem nežli jedním ze základních pilířů ústavního života. Byto to viděti znovu na několika rozhodnutích říšského soudu. Tento specielní soud, povolaný zvláště k tomu, aby byl ochranou ústavnosti, zabýval se v poslední době několika výnosy politických úřadů prvé a druhé instance. Šlo o rozhodnutí okresního hejtmanství duchcovského a jabloneckého, jímž byli tři dělníci pro nepatrné přestupky koaličního zákona vypovězeni z obce, a vedle toho o rozhodnutí okresního hejtmanství plzeňského, jímž vydavatel Matice Dělnické, neodvislý socialista Opletal byl navždy vypovězen z Plzně a celých Čech, a to na základě jediného zanedbání povinné péče redaktorské. Ve všech těchto případech okresní hejtmanství rozhodlo že jde o lidi, „bezpečnosti majetku a osoby nebezpečné", a místodržitelství toto rozhodnutí potvrdilo. Říšský soud však rozhodl, že ve všech těchto případech bylo porušeno ústavou zaručené právo volného stěhování a osobní svobody. Rozhodnutí tato mají ráz principielní a jsou tím pozoruhodnější, čím více přibývá libovolného vypovídání z obcí, jež se právně naprosto držeti nedají. Můžeme však čekati, že rozhodnutí říšského soudu mnohým starým pánům našich politických úřadů uvědomí, že jsme již několik desítiletí ze starého státu policejního a že správa moderního státu vyžaduje nejen objektivní užívání zákonů, nýbrž i jejich humanní, sociálně-politický výklad.

Správní soudní dvůr zamítl stížnost obce žatecké proti rozhodnutí místodržitelství, dle něhož je obec povinna poskytnouti náhradu za škodu při známých výtržnostech v Žatci.

V Brně zemřel dne 24. července ve věku 55 let JUDr. Josef Tuček, jeden z hlavních zakladatelů lidové strany na Moravě.

V Linci skonal 21. července Filip Weber, svob. pán z Ebendorfu, bývalý nástupce Kollerův na stolci českého místodržitele, a posledně místodržitel v Horních Rakousích, pensionovaný za Taaffa, vzor starorakouského byrokrata.

Istrijský sněm sestoupil se 23. července v Kopru. Slovinská menšina, usnesla se setrvati v abstmenci, pokud nebude odvoláno zejména potupné ustanovení o výlučnosti vlaštiny na sněmu.

Sociální hlídka.

Dělnictvo rakouské v posledních letech tak těžkými boji zkoušené, mělo v právě uplynulých dnech příležitost poděkovati se dělnictvu ostatních národů za podporu, které se mu od něho dostalo. Dík dělníků textilních za projevy sympatie i podporu hmotnou po dobu stávky brněnské a stávek severočeských projevil na sjezdě mezinárodním dělnictva textilního, který konal

šę právě v Berlíně, posl. Hybeš. Sjezd ten byl obeslán jako všechny sjezdy mezinárodní zvláště četnou delegací anglickou, která při každé příležitosti stavěla na oči moc a sílu svých organisací, proti nimž ostatní národové ovšem byli daleko pozadu. Angličané zaujímali také v různých otázkách na sjezdě stanovisko odchylné od ostatních delegací, tak že často až to bylo nápadno, jak vzpírají se tomu, aby byli identifikováni s organisacemi kontinentálními. Rozpor ten souvisí ovšem s různým vývojem dělnického hnutí v Anglii vyšlém z odborářství a na pevnině vyšlém z politiky. Tak zejména opřeli se Angličané resoluci žádající práci politickou, a zastoupení dělnictva v parlamentech a přeměnu dnešních řádů pomocí zákonodárství. Rovněž tak někteří Angličané a Belgičané nechtěli souhlasiti s resolucí vyžadující odstranění práce akordní, tvrdíce, že jest jen třeba silných organisací, aby práce akordní příjmům dělnictva nejen neškodila, ale přímo prospívala. Za to docíleno úplné shody v otázce odstranění práce noční a práce přes čas a usneseno pokračovati v boji po zkrácení doby pracovní, který v Rakousku mohl loni zaznamenati celou řadu slušných úspěchů. Sjezd uznával chabost a neživotnost mezinárodní organisace, ale již ta prostá okolnost, že jest třeba vzájemné podpory při velikých hnutích dělnických, vztahujících se na celý světový trh, přiměla sjezd k tomu, že volá po organisaci tužší. Anglie, centrum textilního průmyslu, zůstala na dále sídlem ústředního sekretariatu mezinárodního. — Horníci rakouští více než kterýkoli jiný obor byli organisacím dělnickým zavázáni díkem, ale nemohli jej osobně podati mezinárodnímu hornickému sjezdu v Paříži konanému, poněvadž fondy jejich byly příliš vyčerpány než aby mohli poslati delegáta na mezinárodní sjezd. Tento byl obeslán 1,130.500 organisovanými horníky, kteří zavázali se pokračovati, přes odstrašující příklad posledních stávek v Rakousku, ve snaze po osmihodinové době pracovní a po upravení minimální mzdy. Rakouské hornictvo může býti hrdo na to, že učinilo první výpad velkého stylu, třeba nezdařený. — V Paříži zasedal také mezinárodní sjezd socialistických spolků konsumních a výrobních, obeslaný zvláště národy románskými. Stanovisko rakouské a německé sociální demokracie, která dosud k těmto společenstvům chová se chladně, jest s dostatek známo, ale jak vysvítá již z toho fakta, že nyní na každém svém větším sjezdě se zabývá spotřebními družstvy, uvnitř strany samé již neudržitelno. Sjezd pařížský zcela správně prohlásil, že uznává nezbytnost souvislosti hnutí společenstevního s hnutím politickým. A byl to právě předseda největšího konsumního spolku „Vorruit", který prohlásil, že konsumními spolky se nevrhá dělnictvo na svépomočáctví, nýbrž že pokládá je za prostředek k vymanění se z dnešního stavu, za prostředek k dosažení také cílů politických. Důležito jest usnesení tohoto sjezdu, že všechny spolky mají své zřízence řádně platiti dle tarifu stanoveného odborovými organisacemi. (Známe smutný příklad z pražského předměstí, kde spolek konsumní dostal se do takového vzporu mzdového s odbornou organisací obchodních pomocníků, že tato mu nechtěla dodati zřízence ze svých řad. U nás totiž pořád ještě nechce dělnictvo poznat, že musí řádné síly honorovati.) V Paříži založen bude nyní ústřední sekretariát socialistických společenstev dělnických, na jehož náklad má každé společenstvo přispívati 10 ct. za každého svého člena ročně. Sekretariát ten má za úkol prostředkovati mezi jednotlivými organisacemi za účelem vzájemné podpory; po případě má se z něho vyvinouti komerční středisko konsumních spolkův. (Podobný ústřední svaz čítající 182 spolků s 80.000 členy zřízen jest již v Belgii.) — Dlužno konstatovati, že Angličané tento sjezd neobeslali. Konala totiž anglická společenstva konsumní a výrobní nedlouho před tím svůj sjezd v Cardiffu. Tato společenstva mohou se ovšem vykázati ciframi přímo ohromujícími. Zastoupeno bylo na sjezdě 1651 společenstev soustředujících 1,729.976 členův. Obrat roční činil 1700 milionů K;

čistý jich zisk 190 mil. K. Společenstva zaměstnávají 78096 dělníků (z čehož připadá na společenstva spotřební 42313 osob a na výrobní 35783 osob). S pochopitelnou pýchou bylo konstatováno, že jedna pětina všeho obyvatelstva anglického hradí svoje potřeby u společenstev. U nás je obyvatelstvo všemožně ubíjí, poněvadž jsou — socialistická. — Když již mluvíme o mezinárodních sjezdech, zaznamenáme aspoň ještě v Paříži konaný s j e z d ž e n s k ý, jenž v nepochopitelné snaze po rovnoprávnosti žen s muži vyslovil se p r o t i zvláštnímu ochrannému zákonodárství pro ženy a proti státnímu upravení prostituce. Taková Principienreiterei" zabíhá sice často i jinde do směšností, ale u emancipovaných žen dokonce i ke škodě těch, pro které vlastně chtí působiti. Docela v důsledcích těchto názorů jednala žitavská obchodní komora, která měla vyšetřovati účinky omezení zaměstnání provdaných žen v továrnách. Že prý tyto ženy velice rády pracují v továrnách, poněvadž mohou tak napomáhati mužům ve výživě rodiny a že prý z téhož důvodu jest jim milejší delší doba pracovní než kratší (!) Mimo to objevili moudří členové obchodní komory, že život ženy v továrně ženu u m r a v ň u j e, poněvadž se snáze provdá (sic!) Jedno jde již z druhého. — V této rubrice nutno také popřáti místa o mezinárodním sjezdu z e m ě d ě l s k é m v Paříži, na němž se jednalo také o tom, jakým způsobem pomoci malému rolnictvu a jak odstraniti nedostatek pracovních sil na venkově. Výsledek nebyl ovšem žádný. Rakousko bylo oficielně zastoupeno na sjezdě maďarským ministrem orby Daranyim, smutně pověstným svým zákonem na potlačení dělníků zemědělských. Daranyi chtěl ostatně aspoň poněkud své jméno postaviti do jiného osvětlení a proto předložiti chce v Uhřích zákon o pojišťování dělnictva zemědělského. Aby nabyl potřebných informací, svolal prozatím nezbytnou anketu a dává chlubně rozhlašovati po světě, že jest to poprvé, aby dělníci zemědělští zasedali se svými zaměstnavateli společně za zeleným stolem. Ovšem že se nepřipomíná, že uherské dělnictvo zemědělské rovná se téměř jak svou vyspělostí tak i hospodářským postavením průmyslovému dělnictvu; a když již v Tyrolsku také zemědělští dělníci dovedli se vzchopit ke stávce na statcích šlechtických, jsou obavy v Uhřích tím větší a odůvodněnější. To jest ostatně také jediný prostředek, jak pohnouti feudálními klerikály ke zmínce o dělnictvu: Stávka dělnictva zemědělského. Jen to vyslovíte a už volají „Katolické Listy", hlásající svatou lásku křesťanskou, po násilném donucení dělnictva ku práci, po zbavení dělnictva zemědělského všech práv. Ovšem naši klerikálové nejsou v tom ohledě o nic sice lepší, ale také o nic horší než klerikální velkostatkáři jinde u př. v Německu. Odtamtud způsobem přímo darebáckým vypovězeno bylo od 1. dubna do 30. června t. r. 422 dělníků českých, poněvadž chtěli zlepšení pracovních podmínek, ale týmž dechem, týmiž orgány hrozí se italské vládě, která varovala svoje příslušníky — lacinější síly pracovní — aby nechodili na práci do východního Pruska. Jak zoufalá ostatně jest tato situace nejistoty, jest zřejmo již z toho, že mohl se vyskytnouti plán, aby velkostatkáři němečtí popřáli dělnictvu zemědělskému část výtěžku svých statků, aby je takto k sobě připoutali. I v Dánsku mají ze zemědělců strach. Tam vypukla stávka zřízenců železných drah — k četným těmto stávkám v předešlém čísle t. l. uvedeným možno připočísti ještě také Stokholm i četná města bavorská, tak že jest vidno, že mezi dělnictvem v tomto odboru zaměstnaným vládne společný duch — a tu správa drah zamítajíc požadavek zvýšení mzdy prohlásila, že tak činí s ohledem na zemědělství, poněvadž by dělníci zemědělští chtěli také vyšší mzdy, což by zemědělství nesneslo. I takových zjevů jako jest nedávná krvavá selská bouře v Bulharsku, nemělo by nechati dělnictvo bez povšimnutí. — Hnutí dělnictva u d r a h ž e l e z n ý c h zaměstnaného učinilo také akutním poslední jednání pracovní rady, která zabývala se úpravou pracovních poměrů dělníků zaměstnaných při drahách a po-

mocných ústavech. Dělníci ti nepodléhají totiž živnostenskému řádu, jsouce vyloučeni z jeho působnosti čl. V. lit. l) úraz. zákona k živn. řádu. I navrhuje nyní pracovní rada, aby denní doba pracovní stanovena byla na 11 hodin. Jest zajisté pozoruhodno, že návrh socialistických členů rady pracovní na zavedení 10hodinové doby pracovní zamítnut byl pouze většinou jednoho hlasu. Pracovní rada žádá dále, aby ve shodě s řádem živnostenským přestávky při práci jmenovaných dělníků obnášely nejméně $1^1/_2$ hodiny, z čehož 1 hodina má připadati na odpočinek polední, a aby v neděli byly konány jenom práce nejnutnější. Rovněž dle analogie řádu živnostenského stanovena výpověďní lhůta čtrnáctidenní, výplata týdenní, zakázán truck; zvláště bylo v debatě upozorňováno na poměry dělnictva zaměstnaného při stavbě drah, a bylo v tom směru navrženo, aby zvláště bedlivý pozor byl věnován jakosti potravin, které se tu dělnictvu prodávají na srážku mzdy. Řád pracovní musí býti dělníkovi při vstupu do práce oznámen a dělník jej musí v dalších 24 hodinách potvrdit písemně. Jeden veliký pokrok vykazuje návrh nový proti řádu živnostenskému: zamítnut byl totiž požadavek knížek pracovních. Tyto byly označeny za pouto, jímž dělník může býti dle libosti zaměstnavatele svírán. Mimo to, když nebyly škrtnuty pokuty za předčasné zrušení pracovního poměru, byl za to přijat návrh, že opětné překročení tohoto zákona může býti stíháno trestem vězení. Ovšem nesmíme míti za to, že návrh pracovní rady stane se zákonem. – U nás vane s luhů vládních nějaký sociálně reformní větřík. Dříve než se očekávalo, použila vláda dobrozdání sněmů a zřídila živnostenské soudy, které začnou působiti 1. říjnem t. r. Dělnictvo již koná horlivé přípravy, aby se vpravilo záhy do nového stavu věcí. Odborné organisace ve všech městech, kde živnostenské soudy budou zařízeny, svolávají četně navštívené schůze, na nichž upozorňuje se na nutnost živnostenského soudnictví a vykládají se hlavní zásady zákona dotyčného. Aby pak dělničtí přísedící nebyli pouhými figurami, jimiž by mohl předseda libovolně pohybovati, a aby s druhé strany z pouhé neznalosti zákona nebyli stranickými, zřídilo československé odborové sdružení socialistické zvláštní kurs, v němž bude vyučovati dr. Winter a prohlásilo, že organisacemi socialistickými budou jenom ty osoby kandidovány za přísedící živnostenských soudů, kdož tento kurs absolvují. Zřízení živnostenských soudů uvede také v čilejší pohyb otázku dělnických sekretářů, z nichž první v Čechách zřízen na Kladně. Také živnostenským inspektorům bude se nyní pomocí živnostenských soudů usnadňovat dozor. Oni zase budou dostávat větší materiál pro svoje pozorování. Vídeňský živnostenský inspektor již vypracoval předlohu o ochranných opatřeních pro podniky živnostenské. Tak daleko se ovšem ještě u nás nepokročilo jako v Německu, kde živnostenský inspektor v Mohuči přednáší v dělnických organisacích a jest stálým návštěvníkem schůzí dělnických a kde živnostenští inspektoři žádají, aby byli připuštěni ke schůzím odborové komise. Veliký rozruch způsobily (a právem) výnosy místodržitelství pražského o sociálních úkolech orgánů politických. V nich zvláště přikazuje místodržitelství podřízeným orgánům, aby všímaly si hnutí dělnického také s jiného hlediska než policejního, aby na schůzích dělnických bedlivý pozor měli ku přáním a steskům dělnictva a jejich oprávněnost aby rychle vyšetřovali. Zaráží však, že při takovém „sociálním“ duchu u místodržitelství musí dojíti k rozpuštění nemocenské pokladny v Litoměřicích, která jsouc stále pasivní, marně dovolávala se pomoci vlády. Podobně má se věc v Klatovech, kde zaměstnavatelé chtějí socialistické představenstvo donutiti k demisi odepíráním placení příspěvků pojistných a okresní hejtman klidně nechá je prováděti tento husarský kousek. V posledních dnech osvědčilo zase město Offenbach, jak mají města jednati. Zavedlo přísnou inspekci bytovou se zvláštním ohledem na děti, jimž opatřilo bezplatný dozor lékařský po dobu prázdnin

V antické ethice hlásal eudaimonismus nejprve s plnou určitostí Sokrates. Aristoteles pak byl toho názoru, že vůbec nemůže býti o tom sporu, zda jest blaženost přirozeným cílem našeho jednání. Rovněž Epikurovci byli eudaimonisty. Transcendentní blaženost, o kteréž již Platon mluví, slibuje mravouka křesťanská žádajíc zároveň přísně odříkati se požitků pozemských. Zůstává však sporno, zda zde jde o čistý eudaimonismus, poněvadž se můžeme též domnívati, že oním odkazem na vznešenost života posmrtného jest naznačen výsledný stav, podmíněný mravně náboženským způsobem života na zemi, a nemusíme v něm naprosto vidět účel podmiňující naše konání. V ethice nové filosofie jest zastancem eudaimonismu Shaftesbury, an klade za účel mravního snažení vnitřní uspokojení. Mimo to utilitarismus, o kterém později budeme jednati, se vyskytuje často v rouchu eudaimonistickém, ježto jest mu cílem mravního chtění co možná největší štěsti všech nebo největšího počtu individuí. Též Lotzeho můžeme pokládati za eudaimonistu, neboť posledním a vlastním měřítkem hodnotním jest mu vůbec jen cit. Jednání, které by nemělo naprosto žádného vztahu ke slasti nebo strasti, nemohlo by býti dle jeho mínění též uznáno za dobré, schvalováno nebo zavrhováno, ano vůbec by nebylo jednání. Posléze se setkáváme s eudaimonismem ještě ve spojení s jinými ethickými názory, jako na př. s perfektionismem (viz pozd.), a tak eudaimonismus prostupuje celou literaturou ethickou až do doby přítomné.

4. Pokud eudaimonismus tvrdí, že jest jen jediný účel, jenž jest hoden našeho mravního snažení a konání, tedy v té příčině nelze uznati správnost jeho. Neboť ve skutečnosti známe též účely, které úplně nezávisejí na rozpoložení citovém s tím spojením a jsou pokládány za důležité a cenné. Kdo si zvolí v ohledu mravním společnost, stát nebo docela lidstvo za předmět svých snah, není naprosto s to, aby měl zřetel na city jednotlivých osob. Můžeme dobře oblažovati lidi, avšak ne lidstvo nebo stát. Proto eudaimonismus se dá spojiti jen s individualismem, nikoliv však s ideami universalistickými. Poněvadž pak nemůžeme pochybovati o ethické hodnotě těchto, tedy musíme pokládati eudaimonismus za theorii neúplnou. Avšak ani vůči jednotlivcům není způsobiti blaho naprosto jediným nebo i jen obyčejným cílem našich mravních úmyslů. Kdo při vychování má na zřeteli řádnost svého chovance, kdo dále hledí povznésti mravně spustlá, lenivá individua, nebo kdo ulehčí svědomí zločincově tím, že jej přiměje ke zjevnému přiznání, nejedná zajisté za tím účelem, aby vzbudil příjemné city v oněch osobách nebo v sobě samém. Jest ovšem naším přáním, aby s dosažením mravních účelů vždy zároveň se dostavilo trvalé uspokojení, avšak toto často jest jen žádoucím, kýženým vedlejším účinem, nikoliv jediným a jedině toužebným účelem. Samo sebou se rozumí, že tyto vývody platí nejen proti eudaimonismu altruistickému, nýbrž i proti egoistickému. Konečně jest při eudaimonismu, jako při subjektivismu vůbec, sporná otázka, že se totiž city kladou za účely m r a v n í. Neboť i esthetické hodnoty zakládají se na citech a nesmíme každé „trvalé uspokojení" pokládati za

cíl mravního úmyslu. Psychologie dosud nerozhodla, zda jsou různé druhy, tedy nejen stupně slasti a strasti (srv. § 28, 2.) Připusťme, že není kvalitativních rozdílů v citech, nehledě k protivě slasti a strasti — domněnka to, jež jest při nejmenším pravděpodobna — pak musíme nikoliv v nich, nýbrž v okolnostech je vyvolávajících hledati specifický moment mravnosti. Odtud jde, že nikdy, chceme-li si počínati přesně, nesmíme míti slast vůbec a tedy též ne její dočasnou velikost nebo intensitu za mravní účel, nýbrž musíme je vymeziti blíže ze zvláštní povahy jejich příčin. Jest pozoruhodno, že dosud, pokud víme, specificky mravní city se nepokládaly za *účely*, nýbrž toliko byly předpokládány pro posuzování mravní (cit souhlasu nebo nesouhlasu, úcta před zákonem mravním). A přece závisí právě na tomto předpokladu možnost čistého ethického subjektivismu.

5. *Objektivismus* pokládá stavy citové za něco příliš nejistého a nespolehlivého, než aby mohly udávati směr jednání mravnímu, a stanoví tedy jistá objektivní měřítka a účely, jež nezávisejí na slasti nebo strasti. Dle toho pak, jaká jsou tato objektivní měřítka, rozeznáváme rozličné formy objektivismu. *Perfektionismus* klade dokonalost neboli zdokonalení za cíl mravního snažení. Tento názor byl uveden v ethiku Leibnizem. Dle jeho metafysiky jest svět velikou stupnicí monad. Nejvyšší, nejdokonalejší z nich jest monada božská, a jest jí proto, poněvadž ona toliko představuje nám veškerenstvo docela jasně a zřetelně. Čím více změtených představ se setkává v jedné monadě, tím jest nedokonalejší. Pochod zdokonalování znamená tedy vzrůst jasných představ. Chr. Wolffem byly tyto názory zpracovány systematicky a rozšířeny, tak že se setkáváme s jejich odleskem ještě u Kanta, jenž klade za povinnost člověka vůči sobě samému se zdokonalovati. Avšak i ještě později ethikové přiznávali tomuto stanovisku aspoň relativní oprávněnost v ethickém systemu, a v přítomné době Lipps se hlásí k podobnému názoru, aniž s tím ovšem spojuje zvláštní metafysické domněnky Leibnizova monadosloví. Dokonalostí pak rozumí se toliko nerušený rozvoj a vypěstění všech sil individua. „Dobré jest to, co lidsky nebo osobně je cenné; co nějak náleží k dokonalosti osobní nebo k tomu positivně přispívá.“

6. Jiná forma objektivismu, předcházející velmi podobná, jest *evolutionismus*, dle něhož účelem mravního snažení jest vývoj nebo pokrok. Hegel tento názor svou logickou formou, v niž veškeren vývoj oděl (srv. § 3., 6.), jaksi zatemnil a pravou příslušnou jeho hodnotu ethickou tím obmezil, že v mravnosti viděl jen jeden stupeň, a to nikoliv nejvyšší stupeň procesu dialektického, kdežto Wundt zase postavil celou stupnici účelů, která vrcholí v idealním cíli, ve skutečnosti nikdy nedosažitelném. Individuelními účely jsou mu sebeoblažování a sebezdokonalování, avšak to jsou toliko cíle nejbližší, stupně přechodní jednání mravního. Větší význam mají již účely sociální, veřejné blaho a všeobecný pokrok. Nejvýše však stojí účely humanní, jež především usilují o zjednání statků duševních, a jejichž v první řadě jest úkolem starati se o neustálé zdokonalování lidstva.

Jen náboženství může dle Wundta udati konkretní cíl mravní práce pro určité periody lidstva. Ethika může udati toliko tendenci, směr k ideálu v nekonečnosti, a může se tedy pokládati za pravý účel jen vývoj neboli pokrok sám.

7. Nemůžeme říci, že by tyto formy objektivismu byly o sobě dosti jasny, aby mohly tvořiti uspokojující theorii ethickou. Neboť co máme si představiti pod dojmem zdokonalování, pokroku, vývoje, nevytknou-li se zároveň určitá hlediska, nebo kriteria, kterými by se míněný proces stanovil, ozřejmil nebo též posuzoval? Nezdáť se nám býti každá možná forma vývoje mravně cennou, nýbrž jen taková, která vychází ze zcela určitých záměrů nebo slouží zcela určitým cílům. Vykládá-li se pak na př., že se těmi cíli myslí mravní zdokonalování nebo mravní pokrok, tedy se pohybujeme patrně v kruhu, definujíce tím, co se má definovati. Říká-li se zase, — „že se má pokračovati ve vývoji všech duševních sil člověka, v rozvoji, ve vypěstění jejich individuelních, sociálních a humanních projevů stále nepřetržitě nad každý dosažený cíl do nekonečna", tedy jest tu otázka: *cui bono?* Že by byl přírůstek vědění nebo poznání sám o sobě mravním účelem, nemůžeme již proto tvrditi, poněvadž by pak nahodilá povaha intelektualních schopností spoluurčovala a podmiňovala práci mravní. Dále se nedá srovnati všestranný vývoj všech sil, vypěstění t. zv. krásné osobnosti ani se skutečnou jednostranností nadání ani s obmezeností, jíž vyžaduje povolání, na určité toliko stránky nebo směry života. Mimo to nepokládáme nedostatek té neb oné schopnosti nebo jejího vývoje nikdy sám o sobě za nedostatek mravní. Domníváme-li se posléze, že vymezením individuelních, sociálních a humanních účelů jsme již vyznačili tendenci pokroku, pak také musíme míti za to, že jednání lidí se děje pod vlivem takových účelů a nikoliv se zřetelem k neurčitému cíli nekonečného pokroku. Neboť při otázce po účelích mravního snažení očekává se za odpověď ne prázdný pojem obecný, nýbrž cíl, jejž mají konkretní osoby i v jednotlivém případě sledovati.

8. Třetí forma objektivismu jest n a t u r a l i s m u s. — Účelem veškerého jednání mravního jest dle něho život přirozený. Naproti názoru, že při mravnosti rozhodují na prvém místě příkazy povinnosti, ano dokonce že jest to boj s člověkem přirozeným, tvrdí naturalismus, že naším cílem musí býti prosté následování přirozených náklonností, zvyků a pudů. Účely jednotlivcovy mohou tedy býti velmi rozličny a neexistuje tedy pro naturalismus žádné zvláštní obmezení v tomto ohledu. Je-li nám třeba požitků smyslných, máme si je opatřiti a toužímeli po práci nebo vyšším uspokojení, tedy máme si i toto přání vyplniti. Jest však pozoruhodno, že příkazy žíti přirozeně za rozličných dob vskutku měly různý obsah. Stoikové, kteří především tento požadavek, jejž již Cynikové hlásali, blíže odůvodňovali, stotožňovali přirozené žití s žitím rozumným, s žitím, jak nám káže povinnost (srv. § 9., 4.) Rousseau zase pokládal přírodní stav za ideál naproti strojenosti a umělkovanosti vládnoucí kultury za jeho doby. A v přítomné době Nietzsche („Genealogie morálky" 1887.) konstruuje obraz nadčlověka, jenž může plnou svou silou, docela volně na všechny strany, beze všech ohledů ukojiti svoje touhy

a rozvinouti svou moc. Pojímá-li se naturalismus vážně, tedy ničí každou ethiku; neboť tato trvá jen, pokud trvá rozpor mezi jednáním přirozeným a přikázaným. Naturalismus tedy lze míti jen potud za stanovisko ethické, pokud zůstává jeho ideal nesplněným. Touha po původnosti, síla a jednoduchost správy životní jest patrně zdrojem tohoto směru ethického, a jako kritika protivných názorů o správě životní má právem jistý význam.

9. V anglické ethice nalézáme čtvrtou formu objektivismu, t. zv. utilitarismus. Již F. Bacon kladl obecné blaho za cíl mravního snažení a tím dal ráz celému směru, který od té doby brzo byl zbarvován individualisticky, brzo universalisticky. Tak Hobbes, Cumberland, Locke hlásali tento názor, potom jej zase obnovil Bentham a se vším důrazem hájil J. Stuart Mill *(Utilitarianism, 1863)*. Ve Francii byl Comte jeho stoupencem, a v nejnovější době se přiznávají též k němu ethikové němečtí, jmenovitě Gižycki. Vedle tohò však povstal proti němu silný odpor; zvláště v německé ethické literatuře jsou ještě stále proti němu vedeny námitky a důvody, jmenovitě od Hartmanna, Wundta a Paulsena. Vlastní stěžejní myšlenkou utilitarismu jest, že klade prospěch nebo blaho jednotlivců nebo všech lidí za účel jednání mravního. Poněvadž však pojem prospěšnosti jest pojem relační, a tedy vždy zbývá tu ještě otázka, k čemu ono prospěšné jest, jaký má účel, přecházívá utilitarismus zpravidla v eudaimonismus, an to, co zove se blahem, blíže definuje příčinnostním svazkem se slastí. Pokládá se tedy za prospěšné buď to, co poskytuje slast, po příp. odvrací strast, nebo se přímo stotožňuje se štěstím. Tak zní pravidlo: „Hleď docíliti pokud možná největšího prospěchu největšího počtu lidí!" v převodu do eudaimonismu: „Hleď docíliti pokud možná největšího štěstí největšího počtu lidí!" Tím samým též se učiní přítrž přílišnému rozhojňování ethických pojmů, jež jest nutným důsledkem, jestliže se klade pouze princip užitečnosti. Neboť zajisté jsou velmi užitečné věci, které nečiní šťastným, jako na př. celá řada technických vynálezů, zlepšení dopravy, jisté způsoby dělby práce a pod.

10. Pokud se stotožňuje utilitarismus s eudaimonismem, stačí nám poukázati na poznámky, které jsme svrchu pojednávajíce výlučně o tomto směru k němu přičinili. Zvláště pak budiž tu ještě s důrazem podotknuto, že mravní povinnost, za každou cenu způsobiti štěstí, neexistuje, jak nám bezprostředně dokazuje naše svědomí. Máme ovšem za normálních poměrů účinnou soustrast s nezavíněným neštěstím, avšak tomu, kdo si způsobil bol, jímž trpí, svou slabostí nebo špatností, bychom prokázali špatnou službu, kdybychom jeho lítost a žal umlčeli jen proto, abychom jej viděli šťastným. Nemůže tedy býti cílem našeho mravního jednání slast vůbec, nýbrž jen slast, jež jest možná za určitých podmínek. A zrovna tak se to má s prospěchem neboli blahobytem. I tu jsou hranice, i jej musíme vymeziti, máli býti mravním účelem. Mimo to nezdá se nám býti utilitarismus dosti širokým, aby v sebe obsáhl všechny případy mravního jednání. Bylo na to poukázáno již, že voják, jenž setrvává na ztracené stráži, neprospívá ani jinému ani věci, jíž slouží, a že otec rodiny, zastávající veřejný úřad, zachrá-

ni-li topící se dítě s vlastním nebezpečenstvím života, vydává, jak jest nejvýš pravděpodobno, obecné blaho spíše v nebezpeči, než aby je podporoval. V utilitarismu vidíme vždy správné jádro, jen když jest prost eudaimonismu. Neboť ke blahu, jehož chce dosáhnouti, náleží zrovna tak zdokonalení, jako pokrok a uspokojení, a může se tedy, správně rozuměno, pokládati za velmi obsáhlou theorii mravního jednání. Jen ovšem nesmíme zůstati státi při této abstraktní všeobecnosti, nýbrž co možná úplně rozvinouti různé idividualistické a universalistické formy blahobytu.

11. Mohlo by se ještě snad uvésti jakožto poslední forma objektivismu to stanovisko, jež pokládá dobro za samostatný účel. Vyjadřuje se též tak, že povinnost se musí plniti k vůli sobě samé. Jak jest patrno, není to nová forma objektivismu, nýbrž toliko tvrzení, že motiv a účel při mravním konání má splývati. Důvod, proč se koná dobro, jest dle toho dobro samo. Nekonáme svou povinnost k vůli nějakému účelu, nýbrž poctivé smýšlení a jednání samo jest tu naším motivem. Tento názor od různých ethiků, zvláště pak se vším důrazem od Kanta a Fichteho hájený, může býti, jak je patrno, proklamován z různých stanovisek, poněvadž tím ještě není nic řečeno, co jest obsahem dobra nebo povinnosti. Každé jednotné určování ethického cíle vychází od obecného znaku „posledního" účelu, který již není prostředkem k jinému. Proto vidíme v onom jen předběžné, zatímné formální kriterium, kterému má theorie mravnosti vyhovovati, nikdy však to není již hotové nebo náležité udání úče u.

Jako resultat toho, co jsme uvedli o rozličných směrech ethických, konec konců lze říci, že jen jeden směr jest v rozporu s mravním vědomím, totiž egoismus, klade-li se ve smyslu absolutním jakožto účel, naproti tomu altruismus a universalismus může míti zrovna tak jako to, co se má realisovati na jednotlivci nebo celku ve smyslu ethickém, velmi rozmanitou povahu. Smyslná rozkoš může zrovna tak jako trvalé uspokojení, prospěch zrovna tak jako dokonalost nebo pokrok býti cílem mravního jednání; a princip všeobecného blahobytu asi nejlépe může shrnouti všechny tyto různé formy pod jeden pojem. Přejeme si jen, aby nebylo sporu mezi jednotlivými formami takového blaha a nejvyšším voditkem při našem jednání mravním vždy musí býti to, že máme mravní projevy lidské vůle a mravní vlivy rozhojňovati, rozšiřovati nebo je podporovati a sesilovati. Posléze pak jest jednostrannost různých směrů ethických, jež jsme uvedli, též nutna, aby se co možná úplně poznala povaha mravního vědomí a dala zpracovati v systém. Jen na takovém základě můžeme postoupiti nad libovůli osobního hodnocení, jež jest východiskem ethického systému (srv. §9, 11).

Literatura.

E. Pfleiderer: Eudaimonismus a egoismus 1880. (obsahuje zvláště srovnání s Kantem).

Chr. Sigwart: Předběžné problémy ethiky 1886.

J. Watson: Hedonistické theorie od Aristippa až do Spencera. 1895.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

IV. KAPITOLA.

Úkol a systém filosofie.

§ 31. Úkol filosofie.

1. Již v prvé a druhé kapitole jsme se zmínili, že jest nutno podati novou definici úkolu filosofie. Neboť všechny pokusy podati všeobecnou definici filosofie, jakmile máme zřetel k historické povaze této vědy, nevyhovují. Hlavní chyba, kterou může míti definice, jest ta, že je příliš úzká nebo příliš široká. Oboje shledáváme při těch rozmanitých výměrech, co je podstatou filosofie. Kdo ji definuje jakožto vědu o vniterné zkušenosti, nemůže vykázati správné místo ani metafysice ani theorii poznání a logice, ani přírodní filosofii, všem to naukám filosofickým, a poněvadž pak psychologie, kteráž jest vlastní vědou o vniterné zkušenosti, hledí se sama odděliti jakožto věda odborná od filosofie, tedy vidíme, že taková definice neobjasňuje nám nikterak zvláštní úkoly práce filosofické. Kdo pak zase zove souhrn poznání vědeckého, systém věd, filosofii, nepodává nám výkladu o jejím vývoji a o jejím trvalém, stálém významu proto, že užívá příliš širokého pojmu o filosofii. A tak všecky rozmanité pokusy, chtějící filosofii jednotně definovati, mají touž chybu. Uvážíme-li věc celou se všeobecné stránky, vidíme ihned, že a zároveň proč nemůže vůbec jednoduchá definice dle obyčejného schematu logického vystihnouti pravou povahu filosofie.

2. *Genus proximum*, jež se udává při definicích filosofie, jest pojem vědy. Jde tedy o to, abychom rozlišili vědu filosofickou od ostatních duševních výtvorů náležejících pod týž pojem nadřaděný. Avšak *differentia specifica* dá se tu stanoviti jen násilně a jednostranně. Neboť předměty, jež náležejí filosofii, nejsou naprosto specificky různé od těch, o nichž pojednávají vědy odborné, a forma neboli methoda vědeckého zpracování rovněž se neliší naprosto od té, která jest v ostatních vědách. Mimo to pozorujeme neustálé kolísání rozsahu filosofie. Ony části filosofie, o kterých jsme jednali ve druhé kapitole, odpovídají asi stanovisku doby nynější, avšak není tím nikdy ještě vyčerpán celý proces historický. Konečně můžeme rozeznávati — a to děje se často při jednotlivé vědecké práci samé to, co na ní jest filosofického, a to, co přísluší zvláštnímu předmětu jejího zkoumání. Jak může pak býti přesná hranice mezi vědou filosofickou a ostatními vědami, jakožto členy souřadnými? Nezbývá tedy dle toho nic jiného, než vzdáti se jednotné definice vůbec a vyjádřiti to, co bylo, jest a nejspíše též bude kdy podstatného na filosofii, jiným způsobem, totiž rozdělením, výkladem rozsahu pojmu.

3. Dle toho, co jsme řekli ve druhé kapitole o naukách filosofických, nebude obzvláště nesnadným blíže naznačiti úkoly, které se za všech dob spojovaly se jménem filosofie. Prvním jest vědecky vybudovati názor světový, jenž jest zakončením a spojením poznání vědeckého a jenž zároveň vyhovuje praktické potřebě naší, míti řádně odůvodněný názor životní. Pokud tato potřeba potrvá a pokud bude možný pokrok vědeckého bádání, potud zůstane tento úkol filosofii, an dle samé povahy věci nemůže býti splněn některou, nebo všemi vědami odbornými. Toto jest tedy obor, příslušící specielně filosofii, jenž jí vykazuje pro všechnu budoucnost, pokud dohlédnouti můžeme, zvláštní postavení v říši věd. Staré jméno pro tuto část filosofie jest metafysika. Poněvadž pak jest vlastně jejich pokračováním, pochopujeme, že jejich hranice jsou hranice její, že hranice její se posunou posunutím hranic věd a že co do obsahu a rozsahu změny její jsou velmi rozmanité. Odtud si dovedeme vyložiti, proč se měnila filosofie za různých dob, a původní splývání vědy a filosofie jeví se nám tu rovněž prostou konsekvencí onoho. Vědecký karakter metafysiky vychází pak především z toho fakta, že mnohé z toho, co dříve objímala, názory o přírodě a zákonnitosti světa vnějšího i života duševního, přešlo později jako hypothesa, předpoklad nebo theorie do jednotlivých věd. (Srv. § 4.)

4. Druhým úkolem filosofie jest zkoumati předpoklady každé vědy. Věda jest výplodem poznávajícího ducha lidského. K jejím předpokladům náležeji především zákonnité formy, jimiž postupuje pozorování a studium experimentální, srovnávání a práce myšlénková, any prokazují velmi dobré služby poznání. K předpokladům jednotlivých věd jest však též počítati celou řadu obsahem určitých pojmů a soudů, jichž ony užívají, aniž však samy mohou nám podati dostatečného odůvodnění nebo i jen vysvětlení věci. I zde nastává úkol filosofie. Neboť nelze si domysliti, jak by se odborné vědy samy mohly tak sjednotiti, aby se všechny staly nikoliv samostanými členy velkého celku, našeho poznání. Dokud však půjdou cestami odloučenými a dokud svoje zvláštní obory budou jednostranně pěstiti, dotud filosofii musí se zůstaviti zvláštní úkol, aby zkoumala jejich předpoklady. Touto částí filosofie, již zoveme vědoslovím, jsou vědy zase v jiném směru, než se to děje metafysikou, doplňovány a dokonávány. Kdežto tato sleduje jednotlivé nitky tkaniva, kteréž vědy vytvořily, až do posledních pravděpodobných výhonků, hledí zase vědosloví počátky těch nitek vyhledati, je spojiti a upevniti a vystihnouti všeobecný proces jejich vzrůstu. Obě části filosofie mají tedy společný úkol, uváděti totiž jednotu a souvislost v disjecta membra zvláštních věd, avšak plní jej docela různým způsobem a nelze je tedy vyvoditi z prázdného pojmu vědeckého doplnění nebo zakončení vědeckého poznání, jako by byly nutným prostředkem k tomu účelu. Vědosloví doznává dle své povahy daleko menších změn než metafysika, jest téměř konstantním faktorem v ustavičném vývoji věd, zvláště filosofie. (Srv. § 5. a 6.)

5. Jakožto třetí úlohu filosofie uvádíme připravovati nové

vědy odborné a vědecké poznatky. Tento úkol doznává nejvíce proměn, a jen jím si úplně vysvětlujeme, proč se tak měnil rozsah nauk filosofických. Tento třetí obor filosofie vedle neustálých proměn, kterýmž metafysika nutně podléhá, jak jsme byli uvedli, dovoluje nám, že můžeme konstatovati souvislost, kontinuitu ve vývoji toho, co kdy za různých dob filosofie chtěla a čím byla. K vykonání toho úkolu zajisté značně přispívá metafysika i vědosloví, neboť ona nás upozorňuje, co se vědění ještě nedostává, a přece o tom možno se domnívati, že k tomu dojde stále pokračující bádání, a kritika vědosloví zase vyžaduje, aby domněnky vědecké měly pevnou půdu, aby lépe byly zajištěny, a udává všeobecný směr, jímž se odborně vědecká práce se zdarem může brátí. Přese všechno toto jest přece jen řešení onoho úkolu podstatně jinou prací, než ji koná vědosloví a metafysika. Ta činnost jest tak úzce spřízněna s čistě odborným vědeckým zkoumáním, že lze o tom pochybovati, dá-li se vůbec ještě stanoviti mezi nimi rozdíl. A ve skutečnosti nelze udati vnitřní, nutné kriterium, jež by rozhodovalo o tom, kdy odborná věda od filosofů napřed připravená dospěje k samostatnému významu. Naopak rozhoduje tu zřetel čistě vnější, že vzrůstá látka neboli rozsah, jenž nedovoluje, aby se ta odborná věda probírala ještě co část filosofie. Ovšem není to žádnou náhodou, že právě filosofie v tomto směru je tak tvůrčí. Neboť kdo se věnuje toliko malým problémům, určitým výňatkům z veškeré zkušenosti, ztrácí přece jen příliš snadno náležitý přehled přes všechny úkoly, jež jsou možny v celku. Jméno této třetí úloze filosofie dáti nemůžeme. Označí se nejvhodněji jmény jednotlivých věd, které z toho úkolu vycházejí.

6. Není nikterak však třeba, že by se musily tyto tři úkoly vyskytovati navzájem odloučeně. Máme-ť celou řadu vlastních nauk filosofických, při nichž přicházejí všecky tři nebo aspoň první dva. Kdo pracuje s přírodní filosofií, applikuje především na přírodovědu vědosloví. Vyloží tedy a posoudí předpoklady, které má specielně přírodověda. Pak bude hleděti výtěžek metafysický přírodovědy shrnouti v přírodní filosofii a tak připravovati názor světový, pokud se se stanoviska přírodovědy může připravovati. Posléze pak může takový filosof též zabývati se třetím úkolem, an poukáže na nové problémy nebo vyvíjí nové theorie na základě dosud známých fakt. Totéž platí o filosofické ethice, může-li se již vedle odborně vědecké nauky téhož jména vyvíjeti. Toto zároveň odůvodňuje naše rozlišování různorodých úkolů filosofických. Neboť jen tím způsobem pochopíme, že úplně různé tendence jednotou předmětu, na němž přicházejí k výrazu, lze sraziti, spojiti ve zvláštní karakter nauky. Stejně pochopíme též nyní, jak široké jest pole v odborně vědecké práci pro otázky nebo hlediska filosofická. Filosofie nesmí se stavěti do zátiší, isolovaně proti ostatním vědám, nesmí o sobě pyšně říkati, že jest souhrnem vědeckého poznání, neboť to jest ve skutečnosti prázdný pojem všeobecný, nýbrž ona musí býti v neustálém styku vzájemném s odbornými vědami, od nichž přijímá, co jí mohou dáti, a jim dává, čeho ony zase postrádají.

školních a zvláštní dětské lázně. Mimo to pomýšlí zříditi obecní lékárnu, jenže se tomu dějí značné překážky. V otázce inspekce bytové nebylo tak šťastným město Basilej, které se zvláštní ostrostí vystoupilo ale marně. Návrh zákona byl v lidovém hlasování zamítnut. — Švýcary mají vůbec v poslední době málo štěstí s novými zákony, právě jako Holandsko s posledním svým zákonem o úrazovém pojišťování. Již v předešlém čísle jsme se zmínili o tom, že panská sněmovna opravdu moderní návrh zamítla. Vláda nechtějíc se zastaviti již na cestě jednou nastoupené, podala návrh znovu, jenže tak pozměněný, že nyní úrazové pojištění dělnictva spočívá v rukou zaměstnavatelův. Každý zaměstnavatel může totiž zříditi si svou vlastní pojišťovnu anebo pojistiti dělnictvo u nějaké pojišťovny soukromé. V Holandsku ovšem naučili se již také prováděti socialní reformy bajonety a puškami. Nyní tam vypukla stávka dělníků v přístavě rotterdamském zaměstnaných a hned tu byla síla vojska, ba dokonce i válečná loď. Vyslanec odborových organisací anglických byl krok za krokem hlídán policií. Tout comme chez nous! — Na konec zaznamenati chceme pěkný zjev z Prahy. V továrně Ringhofferově na Smíchově každou chvíli přihodí se úrazy, často se smrtelným výsledkem. Správa továrny nyní zřídila zvláštní ochranný zdravotní sbor z dělnictva se skládající, který vyučen byl odborníky, lékaři, ve zvláštních kursech. V kursech bude se prý pokračovati, tak aby všechno dělnictvo nabylo zručnosti v poskytování první pomoci. *L.*

Hlídka školská.

Ks. — Pro naše školství je zlým znamením, že veškerá jeho hotovost koncentruje se kolem jediného bodu; kolem otázky materialního postavení učitelstva. Zlým znamením je proto, že bídné hmotné poměry učitelské potrvají asi ještě dlouho, dojista dlouho do slušného rozřešení otázky platů. Úsilí po vezdejším zaopatření vyčerpává na 90 procent veškeré energie učitelstva a odvrací jeho nejlepší snahy od nejvlastnějšího jeho úkolu, od vnitřní práce ve škole a kulturního poslání mezi lidem. Nelze diviti se učitelstvu, že domáhá se snesitelnější mzdy, ale že naše veřejnost dívá se lhostejně na vysilující zápas, který učitelstvo podniká s neuznalostí povolaných orgánů, že snáší s klidem několik let již trvající stav, jenž zastavuje a potírá pokrok ve školství, to patří k těžkým hříchům naší veřejnosti. Ale naše veřejnost — a to je zvláště karakteristické, že právě vrstvy tak zvané inteligentní — snáší s olympickým klidem všecko to hnusné řádění, které proti snahám učitelstva za spravedlivým upravením mzdy se nesoucím podniká nikoliv snad klerikalism, ale naše česká svobodomyslnost, demokratický rolník a tu a tam rozeštvaný lid. Největšími odpůrci úpravy platů učitelských jsou naši (i němečtí) agrárníci každého stupně i druhu. Odpor dá se vysvětliti, ale nízké, hodně nízké nepřátelství nikterak omluviti. Poslední číslo „Obrany zemědělců“, orgánu agrárního sdružení, věnované hrubým útokům na učitelstvo, rozhazuje se právě po jednotách učitelských. To nejsou argumenty proti argumentům, ale lživá fakta, křivá ústa a falešná pósa. Tak psáti může jen po zbrani se neohlížející, zapřisáhlý nepřítel. Že přesvědčení nedýše z „Obrany zemědělců“, jisto jest již z té okolnosti, že redakci její vede bývalý — učitel. Zde je markantní úmysl, dráždit učitelstvo a dráždit proti němu lid. Otázka služného zapadá takto do situace čím dále nepříznivější. Beznadějnost nezaplašila ani zpráva, že zemský výbor zřídil již komité k vypracování zákona o platech dle zásad školské komise sněmovní. Již sestavené komité (Herold, Pražák, Verunský) není žádnou známkou zdaru, jako je špatným základem budoucího zákona elaborát školské komise.

Hmotná tíseň vede učitelstvo k organisaci finanční. Přehledný stav této organisační stránky podala v letošním ročníku Smrtkova „Škola našeho venkova“, jejímuž redaktorovi za úsilovnou péči o hospodářské polepšení učitel-

by učitelstvo považovati za úpravu přechodnou", rozuměj: přechodnou k požadované úpravě dle čtyř posledních platebních tříd úřednických) vyslovena ve schůzi „Komenského" nedůvěra a všickni přinuceni k resignaci. Události tyto staly se předmětem ostré a jednostranné kritiky se strany „Komenského", v „Čase" a „Samostatnosti". Zásadně vzato, nejsou spory tyto nic více, než-li dávný spor mezi pražským učitelstvem a venkovem v jiné formě. Venkov vyrazil Praze otěže vůdčí a extensivně i intensivně nabyl rozhodné převahy ve všech stavovských institucích. Probouzení se, sebeuvědomování učitelstva přivodilo, že z bývalého passivního posluchače a diváka vyvinul se činitel aktivní a směrodatný. Dnešní vedení v Ústředním spolku vykonalo příliš mnoho vážné a těžké práce, aby musilo býti bagatelisováno a soustřeďujíc v sobě výkvět učitelstva, nejlepší a nejúmornější pracovníky (Černý, Smrtka, Lidmila, Tuček, Vorel a j.) nesmí býti podezíráno a snižováno na instituci slepou a nemyslící. Spory vzneseny budou na valnou hromadu delegátů, kteráž konati se bude 7. a 8. srpna v Praze. Poněvadž však nejsou toho druhu, aby daly se rozřešiti, pouze snad na čas odkliditi, bude míti předsednictvo tuhou práci, utišiti bouřky v organisaci, rozhodně nevčasné ve chvíli, kdy má učitelstvo imponovati jednotným vystupováním na veřejnost.

— „Vládní Věstník" v poslední části přináší vynesení c. k. zemské školní rady ze dne 26. května 1900, jež se týče podporování soudů ve příčině uskutečnění ochrany dítek. Vynesení dobré, ale humanita má tu na zřeteli pouze křiklavé případy nelidského nakládání s dětmi. S touž humanitou nikterak nekonvenuje nesvědomitý, necitný byrokratism, pod ním z vůle školních úřadů sténá veškeré školství, žactvo i učitelstvo. Na některých okresích nalezli si okr. školní inspektoři na učitelstvo nový bič: Pod přísnými tresty nařízeno, aby každý učitel na každém úkolu, cvičení, výkresu ano i v dennicích žákovských plně se vždy podepsal a zodpověden byl za každou čárku a tečku. Za třídním učitelem tutéž práci s větší ještě zodpovědností vykonati uloženo na celé škole správci školy. Kolik minut utrýzněnému učiteli zbude potom, aby ještě věnovati se mohl rodině a svému sebevzdělávání, je rovněž těžko jako lehko uhodnouti . . .

Zdravotní hlídka.

Zdravotní poměry v Čechách r. 1896—1898. Úřední statistické zprávy mají jeden společný osud: zůstávají širším obyvatelstvem nepovšimnuty. Ovšem bývá vinným vlastně úřad, jenž zprávu takovou vydává; jsouť to obyčejně fascikle, naplněné spoustou číslic, jež nijak nelákají, a mimo to jest jich cena taková, že zakoupení jich jest možno málo komu a tak vřadí se zprávy takové do úředních „knihoven", kde se pomalu kryjí vrstvou prachu . . . Pokud tedy správa státní aneb i země nepostará se o vydávání stručných spisků, v nichž by byly shrnuty nejdůležitější data statistická z toho onoho oboru, jest povinností časopisů, podávati z oněch fasciklů čtenářům výtahy. Z toho důvodu stručně uvedeme nejzajímavější data z právě vydaného, počtem stránek i formátem objemného spisu „Zpráva o poměrech a zařízeních zdravotních v království Českém za leta 1896—1898", přihlédajíce hlavně k roku 1898.*)

Sňatků bylo 50457 (= 8·61‰ obyv.), 49637 (= 8·4‰), 50940 (= 8·56‰), kdežto průměr v l. 1870—1879 byl 9·05‰, jenž do let 80tých klesal a nyní zvolna stoupá. Větší ‰ vykazují hlavně střediska průmyslu, lidnatá, na př. okresy Duchcov 12·3, Liberec 11·39, Most 13·3, Rumburk 14·4, Teplice 13·4, Kladno 10·25. — Živě narozených bylo 218914 (= 37·36‰), 215648 (= 36·5), 214291 (= 36‰), oproti průměru let 1870—79 : 38‰,

*) Kde jsou tři číslice, platí dle pořadu pro r. 1896, 1897, 1898; kde jest jen jediná, pro r. 1898.

dy úbytek. I tu pak v okresích jmenovaných jest počet živě rozených nad zemský průměr, na př. v okresu Duchcov 61‰, Mosteckém 64‰ atd. Vidíme tudíž, že poměrně největší počet sňatků a živě rozených připadá na okresy německé; ovšem lze souditi, že tu nejvíce dělníci k tomu přispívají (na př. v pánvi uhelné Duchcovsko-Mostecko-Teplické) a že tedy počet ten hlavně na český živel připadá.

Ale oproti tomu je v těchto okresích i značná úmrtnost, podmíněná asi větší úmrtností dětí a dělníků samých. V celku zemřelo osob 147653 (= 25·2‰), 150161 (= 25·4‰), 149078 (25·05‰). Přes 30‰ dosahuje úmrtnost v okresích Duchcov, Jáchymov, Most, Polička, Tábor, Teplice, Trutnov, Vary Karl., pod 20‰ je v okr. Aš, Dubá, Kralovice (18·7‰!), Rokycan, Tachov, Týn n. Vlt.

Přebytek porodů nad úmrtími byl 71261 (12·1‰) 65487 (11·08), 65193 (10·95), tedy klesl, ač proti průměru let minulých (70- a 80tých) stoupl. Na základě přebytku toho vypočítáno obyvatelstvo pro konec r. 1898 na 5951123 osoby (v r. 1890 bylo: 5,808.702, tedy za 8 let o 142.421 více), obyvatelstvo Prahy vypočítává se na 198017, celého policejního rayonu (s Prahou 15 obcí) na 449000 osob.

Pokud se týče úmrtí, zajímá nás jednak stáří zemřelých, jednak příčiny úmrtí. V prvém směru musíme vytknouti, že úmrtnost dětí je posud značná: Ze 100 zemřelých bylo dětí do 1. roku **34·03**, do 5. roku **46·84**! Ze 1000 živě narozených zmírá do konce 1. roku **237**, tedy skoro celá čtvrtina. Jsou to však opět krajiny dělným pracovným lidem zalidněné, kde dětí zmírá ještě více (na př. v okresu Duchcov 62·5% všech zemřelých, Jáchymov 62·9%, Ledeč 59·4% — nalezenci!, Most 56% atd.) Na tomto poli má hygiena ještě velikou práci . . .

Z příčin úmrtí bije v oči nápadné klesání nakažlivých nemocí, což zavdává právem příčinu ku chvále zdravotní organisace. R. 1889 zemřelo nemocemi těmi 5·11 na 1000 obyv., r. 1898 jen 2·59, tedy polovina; v onom roce 30660, v tomto jen 15464. Počítáme-li na 1 úmrtí nakažl. nemocí výloh nemocenských a pohřebních jen 100 K, ušetřila řádně prováděná opatření zdravotní lidu asi 1,520.000 K, nečítaje zmenšený počet nemocnosti vůbec.

Kdyby se pak stejnoměrně podařilo snížiti úmrtnost tuberkulosou, které ze 100 zemřelých podléhá 13·9 (z 1000 ob. 3·48) a úmrtnost dětí, dosáhli bychom konečně snad čísla 20—21‰, jež vykazuje na př. Anglie. Snížení úmrtnosti ze 25 na 21‰ značí, že by ročně zemřelo asi o 24000 osob méně než posud, což značí úsporu aspoň 2,400.000 K ročně. Tato nepřímá úspora hradí kolikanásobně vydání na zdravotnictví a dokazuje, že zvýšení platu a odměn lékařům úředním (obvod. i obec.) je zcela oprávněno.

Na snížení úmrtnosti má též vliv rychlé dosažení pomoci lékařské, což dosáhne se jednak stejnoměrným rozložením lékařů po venkově, jednak zřizováním nemocnic. Neboť mnohde na venku jsou poměry pro nemocného v domácnosti horší než v městech velikých a proto léčení nemocných v řádně zařízených nemocnicích má veliké výhody. Učiněn i v tom směru pokrok, ale přece jsou mnohé lidnaté kraje, jež nemají nemocnic anebo pouze ústavy nedostatečné. Počítá-li se 1 postel na 500 obyvatel, měly by míti Čechy aspoň 12000 lůžek; ale bylo ve 75 veřejných jen 7323 a ve 93 soukr. 2185, úhrnem 9508, chybělo by skoro 2500 lůžek.

Pomoci lékařské lze ovšem snadněji dosíci, ježto lékařů stále přibývá: v r. 1896 bylo jich 2131, r. 1898 již 2380. Bohužel má toto stoupání za následek špatnější hmotné postavení lékařů vůbec, čímž se celý stav poškozuje. V zájmu veřejném jest, aby se i poměry tyto zlepšily, a je povinností autonomních sborů, zlepšiti postavení svých 973 lékařů obecních a obvodních.

Dr. V. Preininger.

Tiskem Rosendorf a spol. v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, POLITICKÁ A SOCIÁLNÍ.

Ročník IX. 1. září 1900. Číslo 23. a 24.

Krise anarchismu.

Napsal Dr. E. H. Schmitt.

Jest dosud v živé paměti, jak se v letech sedmdesátých anarchismus v Rakousku rozšířil a jak nedlouho potom za nastalé reakce zase upadl. Podobný rozkvět a v zápětí více méně rychlý úpadek tohoto hnutí dostavil se i v ostatních zemích Evropy, jakož i v Americe. Jednotlivosti tohoto procesu mohou míti velikou zajímavost pro historika-specialistu, ale v rámec této úvahy se nehodí, protože by jasné a podrobné vylíčení celého vývoje vedlo k historické monografii o anarchismu. Stačí ukázati na to, že ve většině těchto zemí přestal býti anarchismus hnutím ovládajícím massy a že omezuje se jen na užší sdružení, která i tak o svou existenci těžce zápasí. A přece pohlíží celý ostatní svět s napjetím a na mnoze s hrůzou na tyto nepatrné hloučky, které stojí zřejmě v dokonalém odporu se všemi stranami tohoto světa. Bylo by povrchností připisovati tento respect před anarchismem výhradně aneb po výtce atentátům, jimiž přívrženci ať skuteční, ať domnělí tohoto hnutí, svět z volného tempa jeho vývoje čas od času vyrušují. Atentáty nejsou ničím charakteristickým pro anarchismus. Byly páchány právě tak od liberálů (Charlotte Corday a Orsini), jak svého času od jesuitů nebo od feudální šlechty. Co dnes budí hrůzu a strach, jest něco docela jiného. Účelem našeho pojednání jest vyložiti právě vlastní význam tohoto hnutí a příčiny, které činí úpadek jeho v dnešní formě nutným a ukázati, proč ostatní svět přes to přese vše nevidí v tomto pokleslém hnutí nic v podstatě polominulého, nýbrž něco aktuelního a i v dnešním stavu pro budoucnost vážně nebezpečného.

Třebas atentáty nepostačily vyložiti vlastní význam anarchismu, který mu nejen prořidlé a přece o svém budoucím vítězství přesvědčené hloučky přívrženců, nýbrž i ohromná massa ostatního s hrůzou a úzkostí k nim vzhlížejícího lidstva připisují, jsou přece atentáty či obecněji revoluční princip násilí skutečnou příčinou úpadku

anarchismu v jeho dnešní podobě. Ne však proto, že si moc státní vytkla za cíl všemi danými prostředky usilovati o zničení tohoto hnutí, neboť násilné stíhání idejí jen dost málo rozšířených mělo vždy za přímý následek jen stupňování intensity a tříbení myšlenek a pronásledování jejich přívrženců, jakož i reklama veliká, která s veřejným stíháním nutně jest spojena, přispěly právě k rozšíření infekční látky a ke vzrůstu pronásledovaného hnutí. Ničivě působily však na samý kořen anarchismu právě atentáty a revoluční princip násilí, poněvadž atentáty a násilnosti — a to bude pro mnohého čtenáře novinkou — nestojí v tak zásadním a příkrém odporu k idejím všech ostatních stran jako k základním principům, s nimiž anarchismus vůči celému dnešnímu světu vystupuje. A kdyby měl anarchism úplně zajíti, což se ani na základě současných pozorování, ani ze zkušeností historických předpokládati nedá, nebylo by příčinou jeho záhuby nic jiného než princip násilí stojící v organickém odporu k jeho ideovému základu. Násilnosti anarchistů nemají takové důležitosti, hledíme-li na ně jako na vražedné pokusy na jednotlivých ať skutečných či domnělých nepřátelích anarchismu, ony jsou v prvé řadě a v podstatě takřka sebevražednými pokusy v sobě nezralého a neujasněného anarchismu.

Odůvodnění tohoto tvrzení jest zcela jednoduché. Liberalismus aneb kterákoli jiná strana může bez podstatné morální škody a bez vlastního vnitřního úrazu svému principu atentáty a revolučními násilnostmi zjednati ve světě platnost, může mu krví a železem k vítězství dopomoci a pak tento svůj krvavý, dle čistě morálních zásad zločinný začátek a své hrdiny, atentátníky a revolucionáře, nepokrytě a takřka s dobrým svědomím oslavovati, neboť pořádek, který tyto strany zavádějí a zavedly, nechce býti v podstatě ničím jiným než pořádkem, jehož záruky opět na násilí a veřejném tlaku spočívají, v jistých zákonem blíže vymezených případech zabíjení lidí, věznění a fysické násilňování nejrůznějšího druhu posvěcují a nařizují, za jiných okolností dokonce za čestné a slavné prohlašují. Chce-li však anarchismus míti nějaký smysl, nemá-li jeho mravní rozhořčení, se kterým se proti dnešnímu pořádku staví, býti dutou frasí a komedií a nemá-li jeho celý pathos a princip, na němž si tak zakládá, rozplynouti se prostě jako pěna, pak musí ať otevřeně, ať mlčky uznati, že fysické násilí musí býti v očích příčetného, to jest své personality plně a zdravě si vědomého člověka, něčím člověka naprosto nedůstojným, mravně zavržitelným, přežitkem z barbarských poměrů lidské kultury, něčím, co vysokým sebevědomím ušlechtilejší kultury musí býti překonáno. Myšlenka odstraniti násilí a na násilí založenou nadvládu nabývá tak samojediná smyslu a mravní povahy, neboť egoismus jednotlivců, kterým by jistí anarchisté — dosti paradoxně, jak uvidíme, — budoucí společenský řád mohli odůvodňovati, ospravedlňuje také schytralou soudržnost svého cíle si vědomých band, které uvalují své jho na massy přirozeně vždycky opožděné a neorganisované. Je-li pak násilí jako prostředek k dosažení egoistních cílů vůbec dovoleno, pak nelze nahlédnouti, proč by k dosažení takových cílů právě pro chytré a přímé egoisty mělo býti zavržitelno v budoucím pořádku společenském

Útíná-li anarchismus egoistickým principem blahobytu jednotlivcova větev, na níž sedí, ničí principem násilí svůj princip bezvládnosti, poněvadž bezvládí na násilí a tlaku zbudované, tedy nikoli nenásilné, a dřevěné železo jest totéž. Poněvadž pak skutek mocněji mluví než všichni Demosthenové a vlastnímu životu myšlenky dává výraz, proto právě ničí čin principu odporující nejhroznějším způsobem i mravní povahu i základní princip, celý pathos i celou víru v myšlenku, které odporuje.

Náboženský a mravní názor dosavadní společnosti a všech jejích stran nestál v odporu, nýbrž v úplné harmonii s principem moci a násilí: Náboženství, jež v osobě nejvyšší bytosti božské posvěcuje pomstu a věčnou odplatu, i právo a stát, který pozemskou odplatu a násilnou obranu v různých formách bájí, ten celý nábožensko-mravní názor, který máme za sebou, který však až dosud u velké většiny lidstva jest vládnoucím, harmonují s takovým způsobem života a principem násilného vystupování vůbec. Ale oproti anarchismu stojí princip násilí jako jeho specifický nepřítel, jako rakovina rozežírající nejvnitřnější útroby jeho zásad. Takových vnitřních odporů nesnese žádná idea. Musí je buď překonati aneb podlehne sama neodvratně rozkladu.

Je-li nějaká lidská kultura jen na nábožensko-mravních základech společenské organisace možná, mohou neanarchistické strany bez ohrožení své kulturní životnosti uvésti do společnosti svůj princip násilím a pokusiti se tímtéž způsobem i o jeho udržení, poněvadž jejich princip jest principem práva, to znamená, posvěcení společenského, na násilí, založeného pořádku. Kladou-li však anarchisté důraz na násilí, má to docela jiný smysl, jest to pak ničím neposvěcené, autority postrádající, profánní násilí. To jest vlastní příčina hrůzy, která při tom ostatní, neanarchistický svět jímá. Anarchie profanuje a zamítá tím neodolatelně po stránce mravní svatost stávajícího pořádku, jehož existence leží právě v posvěcení moci a násilí. Útočí na samý kořen dosavádní kultury. A proto násilný princip anarchie budí takovou hrůzu jsa něčím kultuře naprosto odporujícím, něčím kulturně nemožným, což nejen od vládnoucích, nýbrž i od davu správně bylo pochopeno. Zbaviv se vší svatozáře (neboť mravní opovržení a nepřátelství ke všemu fysickému i mravnímu znásilňování jest právě základním principem anarchismu) propuká nyní uprostřed prastaré, na věkovitých tradicích lidstva založené kultury, která s vynaložením téměř veškeré tvůrčí, individuelní i národní geniality, snažila se provésti to ohromné paradoxon posvátnosti násilí, neličené odsvěcené nahé a zvířecí násilí, jako divoká prasila přírody, jež propukajíc z vulkanických hlubin hrozí zasypati dosavádní kultury svou žhoucí lávou. Neboť pádem starých autorit, pádem starého božství, jež mocí a silou nad tímto světem vládlo, a se vznikem naturalismu, který po zničení tohoto nebeského obrazu nastupuje, pozbylo násilí všeho svého nimbu, jehož potřebuje, aby právem bylo a právo zjednávalo, jehož potřebuje, aby kulturu násilí vytvořilo a udržovalo. Proto jest anarchistické násilí bezprávným, naturalisticko-zvířecím násilím, které nemůže směřo-

vati k vytvoření jakéhokoli ať právního, ať společenského řádu, nýbrž jedině a výhradně jen k blahobytu jednotlivce, jednotlivce suverenního, žádným poutem práva navázaného.

—*ida.*

Jan Rapp,

c. k. dvorní rada, rytíř řádu Leopoldova a c. k. vrchní státní návladní ve výslužbě. Příspěvek k dějinám rakouské judikatury. Z paměti českého publicisty.

Napsal J. Arbes. (Dokonč.)

„Nad jiné byla výmluvná chvíle", psal náš zpravodaj, „když byl vyslýchán metteur-en-pages Metlický. Ačkoli svědek zcela jasně a zřetelně vypovídal, předseda přece nebyl s to, aby si učinil nějakou představu o redakci a tiskárně a vůbec o manipulaci v tiskárně denního listu. Jak aspoň z otázek svědkovi kladených vysvítalo, nemohl nikterak vyrozuměti, kdo že jsou „ti spolupracovníci v redakci", domnívaje se stále, že jsou to osoby zcela cizí, od nichž si redaktor rukopisy objednává a nechtěl uvěřiti, že jsou rukopisy bez podpisů atd. Nuže, když sám předseda soudu, jenž líčení řídí, nemá náležité představy o redigování žurnálu (v České Lípě vychází pouze malý týdenníček „Leipaer Wochenblatt"), jaké ponětí asi má pak o těch věcech německý prostý občan, jenž seděl v porotě českolipské? Nezáleželo by na tom, kdyby měl pouze rozsoudit v e v ě c i; kdyby měl totiž zodpovědit jen otázku: je-li článek závadný čili nic. Ale on jako porotce má soudit o vině a nevině r e d a k t o r o v ě a v tomto procesu dokonce i vydavatele a faktora tiskárny. To, myslím, je věc na poměrnou a věc tím smutnější, poněvadž soud, jako se stalo v České Lípě, nepřidává víry svědkům obžalovaného, pokládaje je za spoluvinníky a tudíž za svědky podezřelé. Však nejen předseda, i sám státní zástupce vydal bezděčně nejpádnější svědectví o rázu takovýchto delegací porotních soudů. Chtěje v závěrečné řeči prováděti důkaz o subjektivní vině obžalovaných, musil se sám přiznati, že toho nemůže a sice hlavně právě jen — p r o d e l e g o v á n í p o r o t y. „Kdybych byl státním zástupcem v Praze", pravil veřejný žalobník s uznání hodnou upřímností, „mohl bych redaktora bezprostředně v redakci pronásledovat a potom bych ovšem snadno dovedl provésti proti němu důkaz viny, jakého zákon žádá. Ale odtud, z České Lípy toho nemohu; proto musím pouze spolehat, že vy, ctění pánové porotci, budete o jeho vině přesvědčeni, jelikož on jest odpovědným redaktorem, a tudíž již v s l o v ě s a m é m odpovědnost jeho za všechno, co do listu přijde, vyznačena jest."

Přirozeno, že na tuto argumentaci se strany veřejného žalobníka odpověděl dr. Čížek se zákonníkem v ruce a porotcům s náležitým důrazem vyložil, co oproti státnímu návladnímu praví o odpovědnosti redaktora zákon.

„Kdyby šlo podle slov veřejného žalobníka", pravil dr. Čížek, „nemuselo by býti žádného soudu. Stačilo by pouze rozhodnout, že

zažalovaný článek obsahuje zločin nebo přečin a redaktor byl by odsouzen již proto, že je redaktorem. Ale zákon i u nejsprostšího zločince žádá, aby byla vina obžalovanému řádně dokázána. Ani zloděje, ani vraha nesmí soud odsoudit, dokud nebyla vina obžalovaného na dobro prokázána. Kdyby byl náhled státního návladního pravý, byl by redaktor postaven pod vraha a zloděje. Ale na štěstí náhled ten pravým není. Trestní zákon výslovně žádá, že musí býti redaktorovi nebo vydavateli dokázáno, že článek do tisku dal nebo rozšiřoval . . Zde tedy neplatí žádné pouhé „spolehání" a „přesvědčení" — zde nestačí, aby státní zástupce pouze myslil, že jest obžalovaný vinnen, a aby vám, páni porotcové, řekl: Když já si to myslím, mysletež si to, vy páni porotcové také! Nikoli, pánové! Vám musí býti státním návladním podán důkaz a sice určitý, neklamný důkaz! Když pak toho pan státní zástupce, — jak se sám přiznává, — nemůže, potom tedy Vy jako porotcové „vinnen" říci nemůžete."

Nejinak jasně a jadrně vykládal pak dr. Čížek porotcům ještě, v čem záleží po zákoně odpovědnost redaktorova: že jest totiž redaktor pouze odpovědným za zanedbání povinné péče a nikoli již předem za každý přečin, jejž státní návladnictvo v časopise nalezne.

Že však přes to vše stalo se později, že porotci hlasovali nejprve šesti hlasy a „dodatečně" osmi hlasy pro vinu, ačkoli o vině žádného důkazu podáno nebylo, o to měl dle referenta našeho nemalou zásluhu sám předseda soudu Barták, jenž byl v tiskových soudech porotních naprostým nováčkem. Nebylo sice lze tvrditi, že by neznal zákona o porotách; ale neuměl se ještě vpraviti v ducha zákona toho a jako předseda porotního soudu neměl vždy na paměti, že mu nenáleží nežli soud nestranně říditi a nic jiného, poněvadž je to pouhý spor dvou stran: žalující a obžalované totiž a k tomu spor, o němž rozhodovati nemá právo předseda, ani soudní senát, nýbrž výhradně jen — porota.

Důkazem toho byly hojné poklesky, jichž se předseda v průběhu líčení dopouštěl, tak že jej obhajce dr. Čížek se zákonníkem v ruce přímo k nestrannosti napomínati musil.

Vímeť již, že bez otázání se stran dal předseda samovolně čísti celou řadu protokolů a přerušil čtení jich teprve po té, když mu byl obhajce dr. Čížek dokázal, že k tomu nemá práva a jedná proti zákonu, k čemuž i sám veřejný žalobník proti presidentovi přisvědčiti musil. Co pak dále říci, když týž president chtěl bráti obhajci slovo, když se ujal slova, by odpověděl státnímu zástupci a to z toho důvodu, „poněvadž prý již třikrát o téže věci mluvil." A dr. Čížek byl opět nucen poučiti předsedu, že po zákonu má právo mluviti o jedné a téže věci třeba desetkrát a víckrát, když odpovídá státnímu návladnímu, poněvadž zákon přiznává obhajci slovo poslední. Rozhodně trapný dojem však učinilo, když předseda k závěrku přelíčení ujal se slova, aby porotcům stav věcí v stručnosti rekapituloval. Po zákonu porotním jest předseda po provedeném průvodním řízení povinnen stručně a jasně porotcům vyložiti, oč vlastně jde, má nestranně uvésti vše, co bylo v průběhu líčení uvedeno netoliko proti obžalova-

němu, nýbrž také vše, co bylo předneseno na jeho prospěch a vybídnouti porotce, aby přesně dle přísahy, kterouž byli složili, rozhodli správně ve svém svědomí. Předseda Barták však pojal smysl zákona dle všeho v ten rozum, že má právo oslabovat aneb umlčovat důvody, jež byl pronesl obhajce na prospěch svého klienta a jež mluvily pro nevinu obžalovaného a že smí přispěti státnímu zástupci ku pomoci, ano jíti třeba i dále, nežli šel veřejný žalobník.

Takž předseda ve svém resumé vskutku pominul úplně mlčením závažný, ba rozhodný moment o nedokázané viny obžalovaným. Za to mluvil obšírně o německých ústavověrných velkostatkářích, kteří, třeba prý byli Němci a ústavověrci, „zajisté také mají nároky na ochranu zákona před terorismem druhé strany", až pak na konec proti obhajovací řeči dra Čížka přímo polemisoval, řka do slova: „Pan obhajce vám, moji pánové, porotní úlohu vaši značně stížil, an vám připomínal, kterak druhá národnost bude pohlížeti na váš rozsudek a kterak vaše „vinnen", i tenkrát, kdyby po názorech našich bylo spravedlivé, v národě českém zbudí trpké city a za křivdu pokládáno bude, ano se řekne: „Němec odsuzuje Čecha". Pan obhajce činil tudíž, abyste již pro svatý mír a štěstí naší vlasti uznali na nevinu, osvobozující váš výrok, že přispěje k utišení roztrpčených citů. Já ale pravím vám: Nedejte se slovy těmi mýlit! Mír a blaho vlasti jsou sice věci veliké a nám všem svaté; ale ani těmito nemáte se dát mýlit. Nechť pojde z výroku vašeho cokoliv, o to nebudiž vaše starost! Vy musíte míti na mysli jen svou přísahu a soudit po svém svědomí."

„Tak předseda k německým porotcům," připojil k slovům těm náš reportér. „Já si nemohu pomoci; ale po česku jsem si slov těch neuměl přeložiti jinak nežli — „Odsuďte!"

Po té odebrali se porotci k poradě. Dvéře síně, v níž se porotci radili, zůstaly nezamčeny a bylo pozorovati osoby, které nejsouce porotci do porotní síně vcházely a zase vycházely.

Po deváté hodině v noci vrátili se porotci do soudní síně.

„Byl bych vám přál viděti scénu," referoval náš reportér, „kdy vrchní porotce dr. Hable ohlašoval výrok poroty. V první chvíli nikdo nerozuměl. Neboť řečený pan „doktor práv", vulgo „Postfranz", nemaje bezpochyby o zákoně porotním ani ponětí — místo co měl čísti porotcům otázku po otázce a při každé ohlásit, jak k ní porotcové odpověděli, odříkal toliko počet hlasův a to tak spěšně, že ani stenograf slov jeho pochytiti nemohl. Však nedost na tom. Náš „pan doktor" ohlašuje ústně výsledek, úplně zamlčel původní hlasování a oznámil prostě: „Porotci odpověděli k otázce první 8 hlasy „ano", 4 hlasy „ne".

To znamenalo tedy, že porotci odpověděli k první otázce „vinnen".

Na neštěstí pro pana doktora musí se však po ústním prohlášení výsledku také ještě čísti protokol o hlasování porotců sepsaný. Předseda tedy vezme protokol, podá jej zapisovateli a tento čte: „Porotci pověděli k otázce první šesti hlasy „ano" a šesti hlasy „ne"

Možno si pomysliti všeobecný úžas. „Co to!" vykřikli obha státní návladní a president současně; ano i z obecenstva ozvalv

hlasy udivení. Není přece malicherností slyšeti před minutou hlavního porotce výrok „v i n n e n“ a hned po té slyšet čísti z protokolu porotci podepsaném verdikt nasvědčující „n e v i n ě“.

„Co to?“ opakuje předseda sahaje po protokolu. Zraky všech přítomných jsou dychtivě upřeny na vrchního porotce „doktora“ Hablea, kterýž po chvíli třesoucím se hlasem koktá: „To prosím, ještě přijde. Je to tam níže přidáno. Oni totiž dodatečně (nachträglich) dva páni porotci, kteří původně hlasovali „nevinnen“, změnili pak svůj výrok a řekli „v i n n e n“.

Zapisovatel obrací listy protokolu a nalézá na konci skutečně dodáno: „nachträglich änderten zwei Geschworene ihre Stimmen, worauf sich das Resultat ergab: 8 „ja“, 4 „nein“. (Dodatečně změnili dva porotci své hlasy, čímž výsledek byl: 8 „ano“, 4 „ne“.)

Tím dosáhla situace svého vrchole. V tu chvíli jsem si přál, aby zde byli přítomni všickni ti pánové, kterým děkujeme za vynález delegování německých porot (a především pražský státní návladní Rapp, kterýž pro „předpojatost“ pražských porotců za delegování to cís. vrchní soud žádal!) Nyní, když vůkol mne i sami ti všickni Němci tuhli ustrnutím nad nevídaným divadlem, nad d o d a t e č n o u změnou“ — s v ě d o m í — — nad výrokem spravedlnosti, která vyvolala všeobecnou otázku „Co to?“ . . Ano nyní chtěl bych zde míti všechny ony pány i s návladním Rappem, aby konečně přece na vlastní oči spatřili — porotu n e p ř e d p o j a t o u!

Se sklopenými hlavami, němí, sklíčení netroufajíce si oči pozvednouti — tak zde seděli porotci, že se zdálo, jakoby oni sami seděli na lavici odsouzených a nikoli na křesle soudcův. A v hrobové toto ticho trapného úžasu a napjetí zazněl nyní jasný, rázný hlas obhajce dra Čižka: „Žádám, aby byl celý tento případ věrně zapsán do protokolu. Zároveň konstatuju, že mezi tím, co porotci o ruzsudku se radili, dvě osoby cizí do síně poradní vešly a déle tam prodlely; konstatuju dále, že vrchní porotce dr. Hable mezi úradou porotců z poradní síně vyšel a pryč se ubíral, slovem, že se zde staly n e z á k o n n i t o s t i, pro které celé toto dnešní líčení jest marným a ničím. Porotci, jak se zdá, byli p ř e m l u v e n i. Dodatečná změna hlasování jejich však po zákoně nemá a nemůže míti platnosti. Musí platit p ů v o d n í hlasování a žádné jiné; neboť zákon o porotách výslovně předpisuje, že vrchní porotce má hlas svůj odevzdati naposled. Zde však se dovídáme z protokolu, že p o t o m ještě dva porotci hlasovali p o d r u h é, aby mohli změnit prvotní svůj výrok v opak. To jest naprosto proti zákonu a proto nemůže míti platnosti. Žádám tudíž slavný soud, aby dodatečné ono hlasování prohlásil za neplatné a vůči tolikerým nesprávnostem ohlašuju spolu zmateční stížnost.“

Soud odebral se na to k poradě.

Bylo čtvrt na desátou v noci. Minulo půl hodiny, minula hodina — soud se nevrací. Přes to zůstala soudní síň obecenstvem přeplněna. Nikdo se nehýbe, naopak — každý s největším napjetím očekává výrok — c. k. soudcův.

Ano, v takový konec dospěla tato záležitost; v takový, svrchovaně významný konec musila zaběhnouti zásada delegování německých porot pro české časopisy — že po provedeném líčení pře místo porotců — c. k. soudcové r o z h o d o v a l i de facto o nevině obžalovaného redaktora. Zrovna tak jako když ještě porot nebylo. Na tom totiž, jak se c. k. senát uradí; na tom, který poměr hlasův o n uzná za platný — j e d i n ě na tom závisel nyní osud obžalovaného redaktora.

Nikoliv k lavicím porotců v soudní síni, nýbrž tam — k zavřeným dvořím, za nimiž se radili c. k. soudcové, upíraly se tázavě zraky všech přítomných; neboť jen odtamtud očekáváno buď rozhodné „vinnen“ nebo „nevinnen“.

Konečně asi o půl 11. hodině před půl noci c. k. soud se vrátil do soudní síně a předseda oznámil: „Soud uznal, že platí druhý výrok porotcův, jímžto redaktor J. A r b e s uznává se 8 hlasy proti 4 za vinna přečinu dle § 302. tr. z. spáchaného s p o l u p ů s o b e n í m při článku „Velkostatkářům“ ze dne 29. prosince 1871. A sice uznává c. k. soud druhé to „dodatečné hlasování“ za plptné, poněvadž prý „oni dva porotci změnili svůj náhled dříve nežli opustili poradní síň“, což prý jim „musí býti zůstavené na vůli.“

Nyní mohlo se zdáti, že jest věc vyřízena. Předseda také již vyzýval státního zástupce, aby učinil závěrečný návrh v příčině vyměření trestu.

Avšak věc přece ještě neodbyta; neboť dr. Čížek poznovu se hlásí o slovo a praví: „Prosím, aby bylo konstatováno, že vrchní porotce při ohlášení výroku poroty nečetl ani jediné otázky, ačkoliv zákon o porotách v § 45. výslovně toho žádá a jinak celý soud za neplatný prohlašuje.“

Fakt ten ovšem musil býti konstatován v protokolu a dr. Čížek ohlašuje poznovu, že z důvodu toho podá zmateční stížnost.

Teprve po té mohl státní návladní učiniti návrh závěrečný. Vzhledem k zachovalosti obžalovaného a poněvadž zákon na řečený přečin vyměřuje trest až do šesti měsíců, navrhl redaktorovi J. Arbesovi trest tuhého vězení na dobu 4 měsíců, 150 zl. ztrátu z kauce a náhradu nákladův trestního řízení.

Dr. Čížek však vstává poznovu; ale nikoli snad aby žádal za mírnější výměr trestu, nýbrž aby k nemalému překvapení pánův se zákonníkem v ruce slavnému c. k. soudu dokázal, že obžalovaný redaktor Arbes po právu ani nyní ještě odsouzen býti — n e m ů ž e. „Neboť o t á z k a, ku kteréž dle uznání sl. c. k. soudu porotci prý odpověděli „v i n n e n“, zněla: Je-li redaktor Arbes vinnen přečinu spáchaného „s p o l u p ů s o b e n í m při článku“ atd. — J a k ý m spolupůsobením? Na to porotci nebyli tázáni — k tomu neodpověděli! Spolupůsobení může však býti nejrozmanitější. Zákon trestní nestíhá však spolupůsobení vůbec, nýbrž vyžaduje u r č i t é spolupůsobení a sice buď při d á v á n í d o t i s k u nebo při r o z š i ř o v á n í č l á n k u. Kde jest výrokem porotcův zodpověděno: „redaktor Arbes jest vinnen spolupůsobením při dávání článku do tisku? N i k d e!... Aneb při rozšiřování článku? Opět n i k d e! — Nejpodstatnější okolnost, kterouž

zákon vyžaduje, není tedy zodpověděna. Porotci neřekli: „Ano, redaktor Arbes článek do tisku dal“ — ani „on jej rozšiřoval.“ A když ani toho, aniž onoho porotci neřekli, když ani k té, aniž k oné otázce porotci nepřisvědčili, nemůže býti redaktor Arbes ani pro to, aniž pro ono odsouzen!“

Jelikož již bylo skoro 11 hodin před půlnocí, odročil soud prohlášení rozsudku na druhý den odpoledne o 4. hodině, kdy obžalovaný redaktor Arbes odsouzen do vězení na dobu dvou měsíců, ku ztrátě 100 zl. z kauce, k náhradě jedné třetiny soudních útrat (poněvadž druzí dva obžalovaní vydavatel a faktor tiskárny uznáni byli za nevinny) a ku otištění rozsudku. Dr. Čížek opověděl pak poznovu zmateční stížnost.

Zároveň byla všechna ostatní přelíčení na neurčitou dobu odročena a pokračováno v nich až v lednu a únoru 1873.

„Českolipští“ končil raportér náš svou zprávu, „slyšíce obhajce dra Čížka brzo se státním zástupcem, brzy zase s presidentem Bartákem zápolit, nemohli se té naši odvaze ani dost vynadivit. Toť prý je neslýcháno s takovými pány takhle se hádat a je tak pádnými důvody porážet. O tom ta německá „svobodomyslnost“ nemá ani potuchy.

Vším tím ovšem ještě nebyl první můj tiskový soud před německou porotou v České Lípě vyřízen definitivně.

Ohlášená zmateční stížnost totiž podána a dne 21. pros. 1872. před nejvyšším soudním dvorem ve Vídni v mé nepřítomnosti projednána. Senát radil se skoro po dvě hodiny, načež oprávněnost zmateční stížnosti uznal, rozsudek porotního soudu českolipského zrušil a ustanovil nové líčení před porotou v Litoměřicích, tedy zase před porotou německou.

V důvodech praveno, že obžalovanému musí býti určité spolupůsobení při trestním skutku dokázáno. Neboť nedostačuje, aby byl někdo obžalován a odsouzen jen proto, že je redaktorem, nýbrž musí se mu také jako redaktoru dokázati jeho činnost ohledně všech momentů trestního skutku.

Před německou porotou v Litoměřicích provedeno přelíčení to dne 20. března 1873 a sice taktéž v mé nepřítomnosti. Právním zástupcem mým byl tentokráte ex offo litoměřický advokát dr. Funke. I zde dělo se podobně jako v České Lípě a nescházelo mnoho a bývala by podána opětně zmateční stížnost.

Zapisovatel provolal líčení pře po česku. Hned na to však povstal jeden z porotců a žádal, aby vzhledem k tomu, že porotci jsou pouzí Němci neznalí jazyka českého, líčení pře provedeno bylo po německu. A c. k. soud žádosti té ochotně vyhověl. Tak tedy provedena pře českého listu jazykem německým.

Vina moje jako obžalovaného nebyla v obžalobě ničím zjištěna. Předběžné vyšetřování, v němž jsem byl na všechny otázky vyšetřujícího soudce odepřel odpověď, neposkytlo nižádného důkazu, že bych byl při uveřejnění inkriminovaného článku spolupůsobil ve smyslu § 7. tr. z. Obžaloba přestala na tom, že v ní praveno: J. Arbes je odpo-

četným redaktorem, tudíž padá i odpovědnost z přečinu toho na jeho bedra.

Předvolaní dva svědkové pod přísahou dosvědčili, že jsem inkriminované zprávy ani nesepsal, aniž je dal do tisku. Přes to trval státní zástupce Henrich na obžalobě a navrhl, aby pro případ, že bych nebyl uznán za vinna přečinem dle § 302. tr. z., uznali mne porotci vinným aspoň přestupkem „opomenutí povinné péče“, třeba by původní obžaloba na přestupek ten se nevztahovala.

Dr. Funke v delší řeči kladl především váhu na to, že žalovaným článkem nevybízeno k nižádným skutkům trestuhodným a nemravným, nýbrž k činům zákonem dovoleným a dokazoval, že nevinna má jest nade vší pochybnost jasna a přísežným svědectvím dokázána. Na návrh, abych byl po případě uznán za vinna aspoň přestupkem zanedbání povinné péče, replikoval: 1. že jsem proto nebyl dán v obžalobu a nemohu pro to býti také za vinna uznán; za 2. že jest přestupek ten již promlčen a za 3. že dle zákona o porotách porotcové nejsou vůbec ani oprávněni o přestupcích rozhodovati. Přes to předložil soud porotcům i otázku v příčině zanedbání povinné péče; ale porotci odpověděli na všechny otázky: „Nevinnen“.

Po takových nesnázích a s takovým výsledkem ukončena první moje pře před německou porotou.

Šťastnější bylo zatím státní návladnictvo v dalších ještě mých přích před porotou v České Lípě, jež provedeny vesměs před definitivním vyřízením první mé pře a sice vesměs v mé nepřítomnosti. Ve všech hájil mne českolipský advokát dr. Moric Kunz.

O první z těchto dalších při dne 28. ledna 1873 byl jsem pro otištění úvahy ruského listu „Birž. Véd.“ o trůnní řeči rakouské uznán za vinna zločinem rušení veřejného pokoje dle § 65. a tr. z. a odsouzen do těžkého žaláře na dobu osmi měsíců a ku ztrátě 600 zl. z kauce. O druhé dne 31. ledna pro článek jednající o nepovolení pětimillionové půjčky král. hlav. města Praze byl jsem odsouzen do žaláře na čas čtyř měsícu a ku ztrátě 600 zl. z kauce. O třetí dne 4. února byl jsem odsouzen pro článek „Strana uchvatitelů“ do vězení na tři týdny a ku ztrátě 60 zl. z kauce. O čtvrté dne 7. února byl jsem uznán za nevinna; ale z kauce prohlášeno 60 zl. za propadlé. Úhrnem byl jsem ve všech pěti, vlastně šesti svých přích před německou porotou v České Lípě a v Litoměřicích odsouzen do vazby na dobu jednoho roku a tří týdnů. Státní návladní českolipský navrhoval mi v celku vazbu na dobu čtyř roků a dvou měsíců.

Nad jiné charakteristickými jsou slova, jimiž německý obhajce ukončil v posledním procesu svou řeč. Když byl dovodil, že ani jeden z inkriminovaných článků neobsahuje povahy skutku přečinu dle § 302. tr. z., pravil: „V Anglii nazývány jsou poroty judicium per patriam — soud země. Při své odpovědi máte tudíž i vy, pánové porotci, právo, ba povinnost, hájiti práv a interesů českého obyvatelstva této země. S tohoto stanoviska pak nemůžete vysloviti ani r jedním obžalovaným: Vinnen! Žádám vás, abyste je všechny uz za nevinny; žádám toho na vás, poněvadž nechci pozbýti naděje

konečné blaho v naší vlasti, poněvadž se nevzdávám důvěry, že Čechy přestanou býti jednou kolbištěm politickonárodních frakcí, že vzájemné rozhořčení ustoupí duchu smířlivosti, že city nenávisti vzájemně budou obětovány dobrému geniu naší vlasti a Čechové i Němci že budou opět spojeni duchem bratrským v životě společenském i politickém. A to jest mým vřelým přáním, jest to přáním muže, jenž vřele cítí pro pravé zájmy vlasti své a jenž ničeho si nepřeje vřeleji, než aby moc, blahobyt, ale především svoboda v Rakousku — svoboda národů všech potrvala a zkvétala na věky."

Přirozeno, že proti všem třem dalším mým přím, ve kterýchž jsem byl uznán za vinna a odsouzen, podány a provedeny byly zmateční stížnosti a to mimo jiné hlavně také z té příčiny, že nebyla moje vina při dání do tisku a rozšiřováním nikým náležitě prokázána. A tu se stalo, čeho se nikdo z nás dovolávajících se rozhodnutí nejvyššího soudního tribunálu nenadál. Kdežto, jak víme, o projednání zmateční stížnosti v příčině první mé porotní pře českolipské senát nejvyššího soudního dvoru z á s a d n ě rozhodnul, že musí býti u r č i t é s p o l u p ů s o b e n í při trestním skutku dokázáno, poněvadž nedostačuje, aby byl někdo obžalován a odsouzen jen proto, že je redaktorem, nýbrž že musí se mu také jako redaktorovi dokázati jeho činnost ohledně všech momentů trestního skutku — kdežto tedy dne 21. prosince 1872 senát nejvyššího soudního dvoru rozhodnul zásadně takto, rozhodnul dne 26. června 1873 jiný senát téhož nejvyššího soudního dvoru ve všech třech případech zcela naopak: že nemá a nemusí býti vina dokazována redaktorovi, nýbrž že redaktor jest povinnen, dokázati svou — nevinu.

A všechny líčené svízele a nesnáze, jakož i připomenutá divergentní rozhodnutí nejvyššího soudního dvoru ve Vídni zavinil státní návladní pražský Jan Rapp, jenž byl žádal za delegování německých porot pro české časopisy.

Nejcitelněji odpykali si to však pouze tři obžalovaní: Vilém Erben jako vydavatel žalářem na dobu půl roku, Václav Nedoma jako redaktor „Politiky" vazbou devitiměsíční a já vazbou na čas jednoho roku a tří týdnů.

Mám tudíž skutečně právo připomínati si Jana Rappa jako nejvlastnějšího původce delegování německých porot s pocitem nejsoucitnější vděčnosti.

Po posledním mém procesu před delegovanou porotou v Litoměřicích dne 30. března 1873 — uloženy porotní soudy pro delikty spáchané obsahem tiskopisu — do hrobu. Od té doby ani Janu Rappovi, aniž kterémukoli z jeho nástupců v úřadě státního návladnictva pražského do dnešního dne vůbec ani nenapadlo, pohnati někoho pro obsah tiskopisu před porotu, ať českou nebo německou.

Zákon o porotách pro přečiny tiskem spáchané jest sice do dnes v plném svém znění v platnosti; ale v praxi je — suspendován. Od posledního mého porotního soudu v Litoměřicích upuštěno i od procedury, zavedené k návrhům a žádosti Jana Rappa (poháněti totiž české publicisty před poroty německé) a spokojeno se tak zvaným objektivním řízením, t. j. tiskopis se c. k. orgány prostě zabaví, kon-

fiskace c. k. tiskovým soudem potvrdí a ohlásí-li se námitky proti konfiskaci, provedou se před senátem c. k. soudců z pravidla v líčení tajném a konfiskace potvrzuje se z pravidla i zde, po případě c. k. vrchním soudem jako instanci poslední. Jinak stíhá c. k. státní návladnictvo subjektivně pouze pro formální delikty zákona o tisku atd. — ovšem jen před c. k. soudci.

*

Po sedmi letech přišel jsem s c. k. státním návladním Janem Rappem v úřadní styk poznovu; ale již jen ve styk, abych tak řekl, méně příkrý než-li roku 1869 a v prvních letech sedmdesátých. Zavedením procedury „objektivního řízení" ubylo v úřadovnách státního návladnictva pražského nejen práce, ale i všelikých starostí, s jakýmiž spojeno bylo komplikované provádění tiskových soudů před porotou, vyžadující duševní napjetí veřejných žalobníků vůbec a v první řadě jejich chéfa Jana Rappa. Státní návladní Rapp prožil v pohodlném tomto „far niente", vzhledem k subjektivnímu stíhání žurnalistův českých slušnou řadu let. Zda z vládního rozhodnutí nebo z vyššího rozkazu, jest lhostejno; ale já nepochybuji ani dost málo, že byl v tom i onom případu aspoň v jisté míře spokojen, že nemusil se zas a zase objevovati jako veřejný žalobník českých publicistů před porotou, před kterouž nedosáhl nejnepatrnějšího úspěchu.

Přirozeno, že tím více píle a svědomitosti úřadní věnoval „řízení objektivnímu" a že v říjnu 1880, když jsem začal vydávati satyrický týdenník „Šotek", propadlo z rozkazu Rappova hned jedno z prvých čísel konfiskaci a sice pro začátek satyrické básně v sedmi zpěvích z péra Ervína Špindlera „Za tři sta let" — „věnované památce tovaryšstva Ježíšova". Jelikož však skoro celý náklad čísla byl již expedován, uspořádali jsme jen „na oko" druhé vydání a já do nejbližšího čísla zařadil pokračování básně, které bylo opět zabaveno. Přes to zařadil jsem do čísla 7. i dokončení básně v pevném přesvědčení, že stihne číslo to týž osud jako předcházející. Nemýlil jsem se. Státní návladní Rapp dal rozkaz ku konfiskaci nejen pro verše Špindlerovy (v nichž shledán vždy přečin dle § 302 tr. z.), nýbrž i pro verše „Pouta" od E. Aug. Mužíka, v nichž shledán zločin rušení veřejného pokoje dle § 65. a) tr. zákona.

Uspořádal jsem tudíž nové vydání zabaveného čísla a místo závadných veršů zařadil jsem do listu dvě historické satyrické české písně z roku 1547. Než státní návladní Rapp dal i pro tyto verše rozkaz ku konfiskaci, a když pak mi po několika dnech dodán konfiskační nález, shledal jsem, že po náhledu Rappově i první instance tiskového soudu zahrnují písně ty povahu skutku zločinu „uražení údův domu císařského dle § 54. tr. z."

Tentokráte jsem ohlásil námitky, jež před senátem tiskového soudu provedl přítel dr. Ladislav Quis v mé nepřítomnosti s výsledkem, jaký jsme oba předvídali. Slavný senát dal za pravdu státnímu návladnímu Rappovi a konfiskaci potvrdil.

Přes to konfiskované tyto historické písně, zahrnující zločin ura-

žení členů domu císařského — nebyly, jak si Rapp přál, zahlazeny. Naopak — nejen že v dosti značném počtu exemplářů „Šotka", jež byly expedovány před provedenou konfiskací, dostaly se do rukou většiny našich předplatitelů — čtenář, kterýž se o věc tu zajímá, může si je zcela pohodlně a bez obavy před jakýmkoli trestem přečísti v Tieftrunkově spise „Odpor stavův českých proti Ferdinandovi I. L. 1547 (na str. 98.), jenž vyšel nákladem Musea českého a nebyv konfiskován může býti i s písněmi obsahujícími po náhledu Rappově a tiskového soudu zločin urážení členův domu císařského zcela volně a beztrestně rozšiřován. Soudní zákaz rozšiřování týká se toliko 7. čísla satyrického týdeníku „Šotek" z roku 1880.

Vše, co jsem byl až dosud uvedl, jest a zůstane zcela všedním případem konfiskační praxe, která jest již déle dvaceti roků v činnosti, aniž bylo zákonodárcům českým napadlo zasaditi se vážně a opravdově o nahražení praxe té řádnými soudy porotními.

Roku 1880 však bylo ještě poněkud jinak. Skoro po dvacetiletém tuhém a houževnatém odporu národa českého, za něhož tisícové nejstatnějších patriotů českých odpykali si lásku k vlasti v žalářích, zástupcové národa českého rozhodli se obeslati říšskou radu a vstoupiti tak v řady činných zákonodárců. Ano roku 1870 měli jsme ve Vídni již také krajana-ministra dra Pražáka a právě konfiskace 7. čísla „Šotka" byla vůbec první konfiskací v Čechách za úřadování dra Pražáka jako ministra.

Přirozeno, že jsem si při příležitosti té zpomněl na statné a neohrožené obrance svobody slova a národních práv, kteří solidarně seskupeni kolem ministerského křesla dra Pražáka spolupůsobili nyní při sdělávání zákonův a odvážil se, jak se sluší na prostého publicistu, skromňoučkého appelu k nim. Já totiž napsal a v čísle „Šotka" ze dne 9. pros. 1880 otisknul následující

Otevřený list poslancům českým na říšské radě!

Slovutní pánové!

Promiňte, že nejmladší list český obrací se k Vám v záležitosti zdánlivě tak malicherné. Předposlední (7.) číslo „Šotka" bylo konfiskováno pro satyrickou báseň, věnovanou památce tovaryšstva Ježíšova a pro drobné veršíky. Uspořádavše nové, „opravené" vydání čísla toho otiskli jsme v náhradu za první zabavenou báseň úryvky z dvou historických písní satyrických z roku 1547, (jež nám byl z doby té zachoval proslavený Sixt z Ottersdorfu), tudíž písní, jež byly složeny a zpívány před více než třemi věky.

Avšak i toto druhé vydání 7. čísla našeho listu bylo právě pro tyto historické písně znovu zabaveno.

My nemůžeme o záležitosti té šířiti slov; ale Vy, slovutní pánové! máte v říšské radě úplně volné slovo a jedině z té příčiny vznášíme k Vám v zájmech historické pravdy prosbu, by aspoň jediný z Vás postaral se o interpelaci k ministerstvu spravedlnosti

toho smyslu: jak to možné, že za nynějšího ministerstva konfiskují se v Čechách historické písně t. j. pouhé kulturně historické dokumenty a zda-li je naděje, že budou někdy v „ústavním" Rakousku změněna zákonná ustanovení, na jichž základě jsou takové konfiskace vůbec možny.

Doklady slavných našich dějin a kulturního rozvoje našeho byly namnoze respektovány i od nejúhlavnějších našich — — A proto Vás, slovutní pánové, v zájmech volného slova aspoň v prostém citování kulturně historických dokumentů snažně žádáme za ochranu, pokud jest ochrana taková za nynějších zákonů vůbec možná . . .

Avšak pardon! Vždyť my jsme list satyricko-humoristický — nemůžeme, ba nesmíme mluviti vážně, jinak bychom „překročili program . . ." Z té příčiny slavně prohlašujeme, že vše, co jsme byli právě uvedli, nemíníme opravdově, nýbrž ironicky. Jsmeť pevně přesvědčeni, že živé duši nenapadne o podobné interpelaci jen půl minuty přemítati; neboť — — co pak je nám v Čechách po kulturně-historických dokumentech českých, které mají takovou životní sílu, že mohou býti ještě po více než třech stoletích skonfiskovány?

Nic! . . .

Mechť strouchniví v prachu archivním, jako byli už před 300 lety v černé zemi setleli nejen ti, kdož je byli sepsali, nýbrž i ti, kdož k nim byli podnět zavdali . . .

V královském hlavním městě Praze $^{6}/_{12}$. 80.

S povinnou úctou
redakce „Šotka".

Tak zněl náš „otevřený list . . ."

Snad ještě nikdy nebyla tak vhodná příležitost k podobné interpelaci, jako za naznačených poměrů, když šlo o první konfiskaci po nastolení dra Pražáka ministrem a kdy státní návladní Rapp, jak nám bylo z hodnověrného pramene zvěstováno, — po prvé ve svém životě — skoro s horečným napjetím čekal, bude-li či nebude-li interpelace podána. Tušil, co mohlo r. 1880 následovati . . .

Avšak ze všech těch šlechetných, obětavých, neohrožených a s politicko-národními poměry v Čechách ve všem všudy podrobně obeznalých zástupců národa českého, před nedávnem ještě škorpiony mrskaného, ani jediný atd. V každém jiném národě byli by zástupcové národa toho dojista znali a dovedli i oceniti význam muže, jakým byl státní návladní Rapp, nejen co do minulosti jeho, nýbrž i co do budoucnosti; v každém jiném národě byli by se zástupcové jeho o změněné politické konstelaci s veškerou rázností práva a spravedlnosti uchopili tak vhodné příležitosti, aby podali exemplární důkaz; ale poslanci čeští na říšské radě r. 1880 neměli pro vše to a mnohé ji ani smyslu. A tak se stalo, že státní návladní Rapp zůstal i na dá nikým nevyrušován a nikým neobtěžován ve svém úřadě, v něm byl již po tolik let úřadoval — že dával konfiskovati vše, cožko

po dávné své praxi úřadní uznal ve své naprosto suverenní právomoci za vhodné zabavení.

Jan Rapp dosloužil tudiž v klidu a míru svou kapitulaci jako chef státního návladnictva a byv za nedlouho povýšen za c. k. vrchního návladního, pracoval i tam po několik let v témže duchu a směru jako dříve, až pak posléze r. 1892, tedy po dalších dvanácti letech úřadní kariéru svou ukončil.

*

Vše, co jsem byl právě uvedl, není ovšem ani padesátinou z mnoholeté úřadní činnosti Rappovy. Dějiny persekuce národa českého v letech 1867—1873 uvádějí jméno muže toho skoro na každé stránce. Tisíce patriotů českých, muži i starci, ženy i dívky, ba začasté i děti přišli s mužem tím v přímý nebo nepřímý styk a dojista ani jediný nezapomněl na následky těchto styků . . .

Avšak když na počátku druhé poloviny roku 1892 úřadní listy obvyklým suchopárným způsobem ohlásily, že c. k. vrchní návladní Jan Rapp v hodnosti dvorního rady a rytíře řádu Leopoldova ubírá se na trvalý odpočinek — nepamatuji se, že by byl kterýkoli z českých, druhdy výhradně oposičních listů po pravdě a spravedlnosti poukázal k vlastnímu významu muže toho v národě českém a podrobněji vyličil někdejší jeho činnost úřadní. Vše, co bylo minulo, jako by bylo zapadlo v nedostupnou tůň zapomenutí, jako by bylo prominuto, nejinak, než jako by odcházel na odpočinek muž, který zůstavil v národě českém památku člověka, který, byť i snad nikomu neprospěl, aspoň také nikdy nikomu neublížil.

Od té doby minulo osm roků — a již jsem myslil, že Jan Rapp upadl skutečně úplně v zapomenutí a že i v době, když odcházel na odpočinek, v celém národě ani jediný občan nepřipomenul si vlastního jeho významu. Ale mýlil jsem se. Před nedávnem setkal jsem se po dlouhých letech opět jednou s jedním z oněch patriotů, kteří podobně jako já přišli před třiceti lety v dosti častý a citelný styk s Rappem, a postesknul jsem si mu, že žurnalistika česká do dnes činnosti Rappovy neocenila.

„Pravda, pravda!“ přikývnul a po chvíli trpce dodal: „Ah, kamaráde — za našich dnů není, jak bývalo . . . Pomysli jen, co se stalo mně! Když jsem se z novin dověděl, že odchází Rapp do výslužby, přemítal jsem o stavu věcí a výsledek mého přemítání bylo prosté a přece po mém náhledu významné provolání k českému lidu, jež jsem zaslal několika redakcím s prosbou za otištění . . .“

„Skutečně?“ vpadl jsem se zájmem. „A jakého obsahu bylo?“ otázal jsem se. „Nebylo snad stylisováno příliš ostře?“

„Ah, co ti napadá! K čemu také? Ostatně vždyť se můžeš, libo-li ti přesvědčit sám. Mám koncept a při příležitosti ti jej přinesu.“

Po několika dnech slibu dostál a doručil mi následující řádky:

Českému lidu!

Úřadní listy oznámily těchto dnů, že vrchní c. k. státní návladní — dvorní rada rytíř Jan Rapp odchází na trvalý odpočinek a že mu byl udělen rytířský kříž řádu Leopoldova.

Zdánlivě všední tato zpráva má pro nás Čechy, zejména pro pamětníky politické persekuce před čtvrt stoletím zvláštní význam.

K úplnému uspokojení svému odchází na zabezpečený odpočinek muž, jenž v letech šedesátých zahájil úřadnickou karieru svou jako substitut státního návladnictva a slouže všem vládám a všem systémům, jež se až na naše dny vystřídaly, měl také jako veřejný žalobník vynikající účastenství při nesčetných soudech politických. Vlády, kterýmž muž ten sloužil, nebyly nevděčny. Postupoval, a nyní opouští obor působnosti své — vyznamenán a s úplně zabezpečenou existencí, nebo-li jinými slovy: služby, jež konal vládám vídeňským, byly i nynější vládou uznány a přiměřeně odměněny.

Bezděky napadají nám při tom obětavé služby, jež konali v době persekuce lidu českého národu svému tak mnozí vlastenci, zejména celá řada publicistů, kteří stáli v prvních řadách, odpykali své politické přesvědčení v žalářích a konajíce věrně a poctivě povinnosti své k národu i na dále — zůstali po dnes bez povšimnutí. Nyní, skoro po čtvrt století, ovšem už jich není mnoho. Mnozí rozžehnali se již se životem. Avšak ti, kteří dosud mezi námi žijí, mají zajisté právo aspoň na uznání, po případě i v jistém vzhledě na odměnu podobného druhu, jaké se dostalo věrnému sluze vlád vídeňských. Velkodušný národ český dojista nebude ku svým věrným a obětavým synům, kteří v nejkritičtějších dobách stáli v nejprudčím ohni zápasův politických, méně vděčným, než-li vlády vídeňské ku svým sluhům, kteří konali za plat pouze snad svou povinnost.

Z té příčiny dovoluji si navrhnouti: Z vlastenců českých sestoupiž se zvláštní výbor, jehož úkolem by bylo v době co možná nejkratší postarati se o uznání, po případě o národní dar politickým, najmě žurnalistickým provinilcům z doby poslední persekuce lidu českého. Mužové ti jsou nyní po platných zákonech naprosto neúhonní. Není tudíž nejmenší překážky vzhledem k jich někdejším proviněním. Po mém náhledu záleží jen na vlastenecké žurnalistice, aby touto manifestací podán byl vládě vídeňské v mezích zákona nezvratný důkaz, že podobně jako ona své sluhy — i národ český nezapomíná a odměňuje věrné služby obětavých synů svých, kteří za odvěká práva národa pykali v žalářích.

O podrobnostech netřeba snad šířiti slov a prosím jen ještě co nejsnažněji redakce všech vlasteneckých listů českých, aby toto provolání zatím aspoň otiskly a později o srealisování základní myšlenky dle sil svých se zasadily.

18^{5}/$_{9}$.92.

Přiznám se, že jsem zřídka četl a dočetl nějaký rukopis s takovým zájmem jako těchto několik prostých a přece tak významných řádek, jež by mohly býti popudem k onomu druhu národní organisace, bez kteréž jest politicko-národní náš zákonní boj s úplně organisovaným a na naše útraty vydržovaným odpůrcem.

„A jaký osud stihl toto provolání?“ optal jsem se. „Nepamatuju se, že bych je byl četl; bezpochyby jsem je v novinách přehlédl.“

„Nepřehlédl, nemohl's je přehlédnouti!“ připomíná s trpkým

přízvukem autor provolání. „Neboť ani jediný list je neotisknul . . .“

„Jakže?! Ani jediný list?!“ uklouzlo mi v prudkém záchvatu bezděčného hněvu.

„Ani jediný!“ opakoval ve službě národa sešedivělý muž temně a bolestně a po chvíli šeptmo dodal: „A za takových poměrů myslíme, že v boji za práva národa zvítězíme — — —?“

Chtěl jsem odpovědit; ale odpověď uvízla mi na rtech — — — —

Končím!

Člověku by bylo do pláče, kdyby nemusil zatít ruku v pěst — —

Jižní Slované.

Píše Št. Radić. (Dokončení.)

XV. „Dom“.

Jak bylo řečeno, zádruha je vlastně kooperativní sdružení rolnické, založené na příbuzenství rodinném a vyplývající z celého charakteru venkovského, hospodářského života. Dle toho účelem zádruhy jest nejen poskytnouti členům svým výživu, nýbrž dáti jim také „dom“, jenž by možno bylo milovati a s ním se honositi. Zádruha bez domu jest duše bez těla.

„Dom“ je souhrn všech hmotných prostředkův pro řádné vedení venkovského hospodářství a zároveň pro nezávislý a příjemný život. Zde se tedy nemluví o „domu“ jako o stavení a jako o bytu, jelikož míti svůj „dom“ neznamená jen míti střechu nad hlavou a podlahu pod nohama, nýbrž také hospodářské zásoby ve spižírně, sypkách a na půdě, pěkný dobytek v chlévě a stájích, hojnou drůbež na dvoře a — dosti dětí v družinské světnici. Jak totiž nelze zádruhy anebo rodiny venkovské pomysliti bez domu, tak i myšlénka „doma“ nepojí se snad k pouhému jednotlivci, majiteli.

S „domem“ se tedy pojí vzpomínky na dětskou kolébku, na společnou mísu v mužném věku, na teplý rodinný krb v pozdní starosti. Jedním slovem „dom“ znamená asi to, co rodina. Zde si musíme připomenouti, že u slovanských národův neexistuje pojem rodiny ve smyslu tom, jaký mu dává dnes slovanská inteligence. Ba pro pojem takové rodiny, pod níž se myslí jen rodiče a děti, neexistuje ani výraz slovanský. Chorvatské slovo „obitelj“ znamená původně (v ruštině) mnichy jednoho kláštera. Česká „rodina“ má vlastně význam příbuzenství (v ruštině: domovina). Ruský výraz „semja“ znamená vlastně pokolení (sémě). Ostatních slovanských výrazův pro označení rodiny ani není, nýbrž se jednoduše říká: familie.

Tak tedy musíme považovati „dom“ jako prostředek, jímž svazky společenské (příbuzenství, přátelství, kmotrovství, pobratimství) projevují svůj hospodářský ráz. Zapomenouti lásku a vděčnost ku svým příbuzným, pochopuje lid spíše, než nedbati o svoji povinnost k „domu“, anebo dokonce pracovati na jeho úpadku. A proto největší pochvala,

jakou možno někomu vzdáti, jest, kdy se mu řekne: ten drží celý „dom". Výtka naopak, že někdo „dom" zničil, zůstane jako nesmazatelná skvrna; ba zničiti „dom" jest tolik, jako spáchati největší zločin na svých a na sobě samém.

Takové pojímání „doma" jako úplného hospodářského celku, nezůstává bez vlivu na to, co lid myslí o půdě, o penězích samých a o sobě. I jihoslovanský rolník přeje si ovšem co nejvíce možno půdy. Ale tato jeho touha po zemi napravuje se tím, že si je vědom toho, jak země bez práce nemá žádné ceny, anebo lépe řečeno, že jen „mohutnému „domu" svědčí, když má mnoho země." A tak přichází lid přirozeně k tomu, k čemu národní hospodář přišel vědecky: že půda bez kapitálu nemá ceny. A „dom" právě představuje kapitál v nejúplnějším smyslu slova. Kdo má svůj „dom", nežízní po penězích. Rád sice o nich mluví a rád by jich viděl velkou hromadu, hlavně však viděl. Vždyť dobře ani neví, co by s nimi dělal, poněvadž všem zdravým jeho potřebám vyhovuje „dom" a nezdravých potřeb, přemrštěných požadavků nezná.

Následkem všeho toho tradice a myšlenka „doma" činí jižní Slovany nad míru schopnými i pro nejtěžší hospodářský boj, a zajisté jen té tradici jest děkovati, že vzdor rozdělení zádruh, vzdor hrozné a všeobecné hospodářské krisi, jižní Slované neupadli do takové duševní nálady, v níž člověk každou práci nenávidí a peněžité jmění považuje za vrchol štěstí, jelikož jen za peníze možno dostati „vše, nač si vzpomeneš".

XVI. Bulharský rolník, chorvatský řemeslník, srbský obchodník, slovinský hospodář.

Daleko za hranice Bulharska známo jest pěstování růží a výroba t. zv. růžového oleje,*) a kdokoliv byl jednou v Záhřebě, mohl uslyšeti, že zeleninu na trhu záhřebském obstarávají hlavně zahradníci Bulhaři, kteří tak dovedně využili potoka Medveščaka do nedávna protékajícího městem a nyní zvláštním kanálem upraveného.

Zahradnictví není však jediný druh zemědělské práce, v níž Bulhaři vynikají tak, že jsou v tom vzorem na celém Balkáně. I v rolnictví vyzná se bulharský sedlák a co jest hlavní, jeho pracovitost je neúnavná a nevyčerpatelná. A proto jen Bulhaři mohli zabrániti tomu, aby Turci Osmanlie větší část balkánského poloostrova nezměnili v poušť, jak to učinili jejich souvěrci Arabové v celé severní Africe, kdysi proslulé rozsáhlými vinicemi a olivovými sady. Zde plně osvědčilo se staré římské přísloví: vytrvalá práce zvítězí nade vším (labor improbus omnia vincit). Kdyby nebylo přirozené oddanosti Bulhara k jeho půdě a dědičné jeho pracovitosti, naše národnostní doba nebyla by našla s obou stran Balkánu než osmanské uchvatitele a řecké obchodníky.

*) Nejvíce růží pěstuje se ve 42 vesnicích údolí města Kazanlika, jižně od pověstného balkánského průsmyku Šipky. Zde vyrábí se průměrně kolem 1000 kg. drahocenného růžového parfumu, jehož milovníci jsou zejména Angličané. Jaký ohromný prostor zaujímají zde růžové zahrady, možno si představiti dle toho, že na 1 kg. růžového jemného extractu jest třeba 3200 kg. růží.

Ale ještě větším národním nebezpečím, než pustošení turecké, jest cizí exploatace (zejména židovská a německá: obchodní a průmyslová), takže by jižní Slované byli hospodářsky již úplně na holičkách, kdyby neměli elementův, schopných postaviti se jak proti spekulaci židovské, tak proti rozvětvenému a pronikajícímu průmyslu německému.

Proti obchodníku židovskému stojí obchodník srbský a nejen že vydrží vedle něho, ale jej i vytlačí neúnavnou prací, rozvážnou podnikavostí a bezpříkladnou obchodní agilností. Srbský obchodník jest velmi podobný obchodníku ruskému a s hlubokým a opravdovým zájmem stopuje celý národní život, pomáhaje, kde může i radou i podporou peněžitou. Od Vídně přes Pešť a Bělehrad k Soluni, od Terstu a Rjeky přes Chorvatsko a Bosnu k Černému moři, všude najdete srbského obchodníka, čilého a solidního, jak se o svůj podnik stará, ale při tom na národ svůj nezapomíná.

Srbům vůbec a srbským obchodníkům zvláště, vytklo se i z nejbližší, chorvatské strany, že jsou židé, ba horší než židé. Myslí-li se tím šetrnost, zejména z počátku a podnikavost, tedy jsou Srbové rovni židům, ale pokud by přirovnání mělo znamenati, že Srbové nejsou dosti hrdi, anebo dosti obětavi, jest naprosto nemístné, jelikož vzdor vlídnosti své obchodník Srb nikdy nezapomíná, že jest pánem ve svém obchodě, ač posluhuje obecenstvu stejně, jak i v největší tísni finanční rád poskytne svoji pomoc především studující mládeži a národnímu školství vůbec. A proto prozíravější vlastenci i mezi Chorvaty nahlížejí, že srbskému obchodníku má se vždy dáti přednost před obchodníkem německým nebo židovským i v tom případě, kdyby dle svého politického smýšlení byl odpůrcem chorvatského politického programu. Tak na př. na první pohled z obchodních poměrův v Záhřebě jest jasno, že zde jen úplná solidárnost s obchodníky srbskými, kteří mají v rukou obchod s kolonialním zbožím, možno úspěšně začíti boj proti cizí záplavě, která ze Záhřeba učinila osadní město Pešti a Vídně.

Sotva však, že by tento boj o hospodářskou emancipaci měl nejlepší vyhlídky na konečné vítězství, kdyby kromě rolníka bulharského a obchodníka srbského nebylo ještě dvou jiných živlův. Jest to především řemeslník chorvatský.

I v dalekém světě známí jsou pracovníci lesní z t. zv. horského kraje (okres Delnice, Fužine, Ravna Gora) mezi Rjekou a Karlovcem; a zedníci a kamenníci z chorvatského přímoří mají stejně dobrou pověst. Tím však nejsou ještě daleko vyčerpány schopnosti Chorvata pro ruční průmyslovou práci. Kdo viděl vodní mlýny (vodenice) a lodi, domy a hospodářská stavení, domácí nábytek a různé nářadí a všeobecně rozšířené opánky, dovede posouditi, jak obratně vládne každý Chorvat i pilou i sekyrou i dlátem i nožíkem, širočinou i „hoblíkem“ i všemi četnými ostatními druhy řemeslnického nářadí. Jest nad míru charakteristické, že v každé chorvatské vesničce jest lidí, kteří se všem možným řemeslům naučili sami a kteří by se styděli, kdyby nedovedli něco udělati, co jen jednou — viděli. Prostý chorvatský venkovan jest schopen i imitovati komplikované stroje bez jakékoliv vě-

decké průpravy jen s pomocí svého přirozeného důmyslu. Tak na př. jeden rolník z Pračna (Jos. Klarič) u Sisku udělal dokonalý malý parní mlýn pro pařížskou výstavu, ač se dříve zabýval téměř výhradně svým polem, hraním na tamburici, již překrásně dovede si také vyřezati. Jeho bratr jest výtečný řemenář, ovšem jen ze záliby a takových příkladů možno by bylo uvésti nepřehlednou řadu.

Chorvat tedy dovede prakticky a umělecky vyráběti předměty i ze dřeva i ze železa, z kůže a z bakru, z látky i z hlíny. A to pracuje také trpělivě, trvale a pilně. Kdyby tomu tak nebylo, kdyby chorvatský venkovan neuměl udělati ovšem z paměti (iz glave) i velkou loď pro obchodníka i malé opánky pro svého synáčka i dům dřevěný pro rodinu i nářadí polní, a kdyby mu jeho žena netkala a nešila jak oblek, tak i všecko, čeho je doma potřeba, aby „zmořené tělo mohlo si dobře odp činouti“ (peřiny, podušky, prostěradla, houně), byl by za dnešní všeobecné agrární krise dávno již otrokem německých továren, jichž agenti probíhají dnes hory i doly, i města i vesnice nejodlehlejších krajin jihoslovanských.

Továrny tyto nebyly by tak nebezpečné, kdyby se neopíraly jednak o spojenectví rakouské a jednak o brannou moc Německa. Naši lidé sotva dovedou pochopiti, jak to působí zejména na Balkáně a v Turecku, když sé Německo představuje jako nejsilnější stát na světě, podobně jako Rusko vystupuje v Asii s ohromným svým prestižem vojenským a s báječnou autoritou bílého cára. Vliv německého militarismu necítí se posud všeobecně na Balkáně jen proto, jelikož český čtyřúhelník a nebetyčné Alpy brání cestu smělým hrdinům pruským, jichž pohled zahrnuje ode dávna celou střední Evropu a dále celou Přední Asii až k Perskému zálivu a indickým břehům.

Jen jednu chybu hospodářskou má Chorvat: často utrácí více než smí a z pravidla nikdy mnoho nešetří. Na štěstí však napravuje jej v tom bratr jeho Slovinec, jenž jej obklopuje ze všech stran jako živá hospodářská hradba a jenž proniká do Chorvatska a dále na Balkán tak ze západu, jak kdysi pronikal Řek a jak dnes postupuje Srb.

Slovinec jest rozený hospodář ve smyslu trvalé a soustavné šetrnosti. A následkem toho jest nad míru schopný, zejména pro všechny finanční záležitosti, provedení velkých operací bankovních a obchodních. Jest prozíravý a opatrný, klidný a rozvážný, pracovitý a podnikavý. Hospodářský charakter Slovince viděti nejlépe z toho, že i v tak zv. liberálních karičrách (advokatuře, soudnictví, profesuře a pod.) jež svádějí k velkým útratám, dovede ušetřiti si jmění i tam, kde by Chorvat propadl v samé dluhy, anebo kde by nemohl slušně vycházeti. Slovinec totiž v tom ohledu i předhonil svého souseda Němce, v němž vidí mnohé hospodářské ctnosti, zejména mravenčí píli a šetrnost do skrblictví, kdežto Chorvat, zejména inteligent nemohl odolati maďarské marnotratnosti, která se stará jen o to, jak by se důstojně representovala, zapomínajíc nejen na porobený, zanedbaný lid na svých velkostatcích, ale i na své věřitele, pokud jest to jen možno.

Tak tedy jižní Slované všichni dohromady tvoří dokonale hospo-

dářský celek, nejen se stanoviska zeměpisného, ale i s hlediska vnitřních národních schopností, které se navzájem tak dokonale doplňují.

To, co bylo řečeno, neznamená, že by zmíněné schopnosti patřily výhradně jmenovaným plemenům, nýbrž jen tolik, že u nich převládají. Ale jsou i Bulhaři výtečnými obchodníky, i Srbové pokrokovými rolníky, i Chorvaté svědomitými a obratnými finančníky a dokonce mají Slovinci všechny čtyři hospodářské přednosti v nejplnější míře, tak že by ještě nejdříve mohli se obejíti bez pomoci ostatních jižních Slovanů, kdyby nebyli tak nečetní, tak rozdrobení a tak ohroženi současně od Němcův, Italův i Maďarův.

A proto jen všechna čtyři plemena organisuji-li se co nejdříve aspoň na poli hospodářském, budou moci zvítěziti na celé čáře a emancipovati se úplně z poddruží spekulace židovsko-německé a z hospodářského otroctví cizině vůbec. To se jim podaří tím spíše, že všichni jižní Slované dohromady ovládají nejdůležitější a nejstarší obchodní cestu mezi hustě zalidněným dalekým východem a mezi příliš produktivním a podnikavým západem evropským a americkým. Vždyť na pokraji jejich území protéká z jedné strany největší evropská řeka otevřeného moře a na druhé straně i Terst i Rjeka i Split i Soluň jsou buď úplně geograficky i ethnograficky v jejich rukou anebo se nepochybně ocitnou v jejich moci přirozeným vývojem a nevyhnutelným vlivem snah, vyplývajících ze společných tradic národních a potřeb hospodářských.

XVII. Terst, Split, Bělehrad, Soluň.

První pohled na Adriatické východní pobřeží ukazuje veškeru krátkozrakost a neschopnost politiky vídeňské, zejména na poli hospodářském. Kdy nejen bohatá Francie, podnikavé Německo a Rusko všechny své přístavy spojily s hlavními vnitrozemskými tržišti, ale i sama ubohá a pohodlná Italie s velkými obětmi provedla totéž, zůstala naše velmocenská říše daleko za Španělskem ba poněkud i za samým Tureckem. Stačí tu vytknouti, že před zavedením dualisnim jen jeden přístav — Terstský — byl spojen s ostatní říšskou železniční sítí a že od té doby hospodářská politika v této monarchii má o jedno krátkozraké oko více, jímž se do světa dívá úzkoprsá politika pešťská. A tak jen dva přístavy spojeny jsou dnes se svým hospodářským pozadím, totiž „rakouský“ Terst a „maďarská“ Rjeka, a to ne ještě úplně. Bakar se svým přírodním přístavem, podobným jezeru, s nímž přirovnati možno jen přístav v Havaně na Kubě; Senj, jenž ještě před 30 lety byl takovým tržištěm, že Rjeka nazývala se „seňská“ Rjeka; Split se svojí historicky proslulou polohou a Dubrovník se svým přístavem kružským zůstávají dnes bez kilometru železnice, ba bez jakékoliv péče ústřední vlády vídeňské a pešťské.

Nyní sice projektovali druhé spojení s Terstem, jež ostatně poslouží v první řadě zájmům říše německé. Na druhé spojení s Rjekou přes t. zv. horní chorvatskou krajinu k Seni a odtud chorvatským Přímořím k Rjece marně naléhají svorně všechny tři obchodní chorvatské komory (záhřebská, osjecká a seňská) stejně jak bezúspěšně

bojuje se již celá desítiletí o připojení Splitu buď ke jmenované železniční trati chorvatské, anebo k železniční síti bosenské. A proč všechny rakouské a maďarské vlády chovají se tak netečně k přímoří adriatickému? Proto, že dobře vědí, že východní pobřeží adriatické jest téměř úplně slovanské a že jeho hospodářský vzrůst a pokrok působil by jako oživující elektřina na široké slovanské pozadí až k samému Dunaji a moři Egejskému a že by se takto spojily oba mohutné hospodářské proudy: podunajský a námořní, následkem čeho pronikl by hospodářský blahobyt v celé rozsáhlé území jihoslovanské. Hospodářská mohutnost však, spojená s národním uvědoměním, nestrpěla by dlouho ani politického poručnictví a což teprve politickou tyranii nebo otroctví.

Leč, co musí přijíti, přijde: dříve nebo později obchodní proud z Rumunska a z Uher soustředí se hlavně ve Splitu, s nímž může soutěžiti sotva italské Brindisi (zejména co do obchodu levantského), a jenž důstojně podá ruku francouzskému Marseillu, s nímž má tak podobnou polohu.

Neznamená to, že Terst a Rjeka propadnou, nýbrž že hospodářský proud poteče přirozeně do všech přístavů adriatických, že zejména vedle Splitu oživne znovu dnes úplně zanedbané přímoří chorvatské (Bakar, Novi, Cirkvenica, Seň). Současně rozvine se ještě do většího stupně hospodářský život od Bělehradu k Soluni a to jistě tak, že Bělehrad stane se pro Pešť tím, čím stala se tato pro Vídeň: nezdolatelným, jelikož od přírody privilegovaným soupeřem.

Hospodářská budoucnost jižních Slovanů bude skvělá, rozumí se za podmínky, že již v nejbližší době všechny čtyři národní organisace jihoslovanské začnou společně pracovati na poli hospodářském, v životě kulturním a ve vnitřní politice, v drobné práci národní vůbec. Na takovém pevném základě snadno i bez obtíže přijde se k společné politice vnější, k jednotným totiž zásadám a k stejnému postupu vůči Maďarům a Němcům, vůči Italům a Rumunům, vůči Řekům a Turkům.

XVIII. Znovuzrození pomocí národní literatury a národních dějin.

Sotva je tomu padesát let, kdy na Balkáně na prvý pohled Slovanův téměř nebylo. Veřejný život, vyjma částečně církev chorvatskou a srbskou, ovládán byl úplně cizím duchem a cizím jazykem, tu italským, německým, latinským a maďarským (v západní části jižního Slovanstva), tam řeckým a tureckým. Velké Řecko mělo pohltiti Bulhary, „vždy větší Německo“ Slovince. Jménem „nespasené Italie“ (Italia irredenta) mělo se Adriatické moře státi italským, a v Uhrách (správněji v Maďarsku) od Karpat do Adrie měli zmizeti jako zvláštní politické individuality jak Srbové, tak Chorvaté.

V té době, kdy (1827) spojené námořnictví francouzské, anglické a ruské zničilo loďstvo turecké jen následkem francouzského nadšení pro Řeky; v době, kdy lidé jako Byron, obětovali svůj život pro svobodu řeckou, a kdy západní Evropa s neobyčejným zápalem a

zájmem stopovala povstání „potomkův Perykla a Leonidy" proti sultánu, velmi snadno se věřilo, že celý Balkán a malá Asie náleží Řekům nejen dle tradic císařství byzantského, ale i dle práva národnostního. Jak ještě dnes mnohý vzdělaný Francouz neb Angličan myslí, že v Praze mluví se výhradně německy, anebo nanejvýše ještě — maďarsky, tak se všeobecně věřilo, že jediný oprávněný a života schopný dědic shnilého a barbarského Turecka jest více než dvacetimilionový národ helenský. Řekové ovšem těžili z této čiré neznalosti politiků a diplomatů evropských, představujíce všechny pravoslavné za své soukmenovce a vymýšlejíce o každém odpůrci velké ideje své, že jest agentem ruským, anebo odrodilcem a poturčencem řeckým.

Ještě snadnější byla práce šovinismu německému, jemuž také nestačilo, aby jen jménem „římského císařství německého jazyka" žádal země české a slovinské, ale jenž přesvědčoval a přesvědčil Evropu, že Češi a Slovinci kdysi bývali a dnes jsou úplně asimilováni. Existuje-li přece nějaké národní protiněmecké hnutí, jest to prý dílo separatistické politiky Habsburgův a panslavistických snah diplomacie ruské. Němci existenci Slovanů neruských neuznávali, a přece západní Evropu panslavismem strašili.

Ale nejlépe se dařila práce politikům italským a maďarským. Jedni i druzí představili se Francii a Anglii, Němcům i samému Rusku jako apoštolé svobody a jako mučenníci nového státotvorného principu národnostního; jedni i druzí ukazovali prstem na chorvatské a srbské vojáky, kteří prý udrželi reakci rakouskou, sloužíce vždy a všude jako povolný nástroj politiky habsburgské. A v té době také Habsburgové, jako jejich představitel Metternich neměli žádných sympathií ve všech těch kruzích, jež chtěly splynouti a býti více méně liberálními a nacionalistickými. Slovinci tedy a Bulhaři byli prohlášeni mrtvými, kdežto Chorvatům a Srbům slibovalo se otroctví, ne-li karabáč a šibenice jako plemenu polodivochů, neschopných svobody ani pochopiti, což teprva milovati a pro ni se obětovati.

K vůli pravdě jest uznati, že Řekové a Němci z pravidla mluvili z přesvědčení, že Bulharův a Slovincův již není. Bylit zvykli počítati jen města a dívati se jen na ústí řek, opovrhujíce chudým venkovem a divokými horami. Netušili, že v chudobě venkovské poctivost selská rodí velké vůdce národův, a že „divocí" horalé dovedou nejlépe začíti velké dílo národního osvobození.

Také v řadách spiklenců (carbonari) italských a aristokratických revolucionářův maďarských věřilo se upřímně, že jsou Chorvaté národem otrokův a Srbové národem loupežníkův; obojí ovšem naprosto neschopni pro jakoukoliv vyšší kulturní práci. Carbonaři totiž byli se příliš vžili v myšlenku, že láska k svobodě ukazuje se smělým křikem anebo obratným bodnutím nože, než aby si vážili pouhého vzdechu za svobodu a tiché touhy po spravedlnosti. Dalmatský morlacho (černý Vlach) byl za Itala ztělesněná otupělost právě tak, jak žvatlavému agitatoru maďarskému chorvatský sedlák zdál se býti rodilým hlupákem. A kromě všeho toho i Řekové i Němci, Italové i Maďaři vraceli se buď příliš zpátky do minulosti anebo se hnali příliš napřed

do budoucnosti, než aby mohli správně pochopiti a náležitě oceniti přítomnost, již musí člověk dobře a vsestranně pozorovati, aby si všiml všech zárodků velikých příštích událostí.

Ostatně jak všichni tito utlačovatelé a vetřelci mohli podrobně poznati národní charakter a náležitě oceniti význam jižních Slovanů, když ani netušili, že opovrhovaný lid ten mluví jazykem bohatším a dokonalejším, než je jazyk jejich, a že v paměti a v srdci svém chrání samobytnější a mohutnější literaturu, než jsou jejich umělé sonety a unavující epopeje. Ještě daleko méně přišlo těmto roztomilým sousedům na mysl, že pro velkou většinu jižních Slovanů evropské archivy mají dokumenty tak slavné minulosti a tak plodné práce, že i se stanoviska práv historických jižní Slované mohou státi po boku nejstarším kulturním evropským národům a státům. A konečně i tehdy, jako dnes věřilo se tomu, že je slovanský lid tak neuvědomělý a podlý, že ani nepocítí změny svého otroctví, anebo aspoň že ku každé změně zůstane lhostejným. Ani v Cařihradě, ani v Turině, ani v Pešti, ani ve Frankfurtě nerozuměli tehdy, jak dnes nerozumí v Berlíně a ve Vídni, v Římě a v Budapešti, že není jen agitace důkazem živcta a branné povstání příznakem uvědomění. Nerozuměli, jak nerozumí dnes, že národní duše je schopna doufati celá století, aniž zoufala a trpěti všechny útrapy, aniž jim podlehla. A proto všeobecně považovali to za smrt, co se nedalo nazvati ani národním spánkem. Proto také byli tak překvapeni vzkřišením domnělého nebožtíka, že z jedné krajnosti upadli dnes do druhé.

Bulhaři, kteří ještě včera byli mrtvi, jsou dnes střeženi jako rušitelé pokoje a jako nebezpeční soupeři v samém Cařihradě a v Soluni. Slovinci, jimž bylo odejmuto i samé jméno a dán jim archeologický název Vendův, ohrožují prý dnes silně národní německou državu. A což teprve máme říci o Chorvatech a Srbech. Vždyť proti hrstce Černohorcův zvedla se celá řada obrovských pevností, a proti zbytkům státní autonomie chorvatské bojuje maďarský stát s takovou bezohledností, jako by mu odtud co nevidět hrozil útok, jenž otřese na vždy umělou jeho nadvládou.

A co přivedlo tak náhlou změnu, že všichni jižní Slované nejen najednou oživli, ale i ukázali se tak silnými, že odvěcí škůdcové obávají se již za své dalekosáhlé plány? Poslyšme francouzského historika Ernesta Lavisse, jenž ve svém díle „Přehled politických dějin Evropy“ takto odpovídá na tuto otázku (str. 54. čes. překladu): „Slovanští národové našly zase svoji duši, dříve než se domohly svého práva na život. Zpěvy jejich starých básníků, vypravování jejich dějepisců, báje jejich dávné minulosti objevili je sobě samým, tak že jejich vlastenečtí spisovatelé, jazykozpytci a dějepisci mohou býti pokládáni za zakladatele státu. To je tedy veliká původnost našeho věku. Princip — ne již panovnické pohodlí, sňatek, poslední vůle, ctižádost vítěziti a dobývati — způsobil několik válek, které neměly za následek nabytí území nebo rozbořeni národů, nýbrž znovuzřízeni národů starých, nebo povstání národů nových.“

Ano, nebývalý je to zjev v dějinách celého světa, že by sedlák-

samouk ustálil národní spisovnou řeč, jak to učinil Vuk Stefanovič Karadžič svým srbským slovníkem a svými srbskými písněmi pod vedením slovinského filologa Kopitara. Stejně není příkladu, aby kroužek nadšených mladíkův za neúplných 15 let přemohl jak posvátnou latinu, tak surový nátlak maďarského násilí, jak „světovou" němčinu, tak všeobecnou netečnost odcizené a nečetné národní inteligence, což vše dokázal Chorvat Ljudevit Gaj s hrstkou nadšených básníkův a filologův.

A jak teprve vyniká tvůrce literárního jazyka slovinského Prešern a v jaké záři ukazují se první bulharští buditelé, kteří musili vystoupiti proti nejsurovější autoritě státu a proti nejkorumpovanější libovůli církevní, proti krvavým sultánům tureckým a proti nezasytným fanariotům řeckým!

Za obdobím básnickým, jímž u všech jižních Slovanů národní znovuzrození začalo, přišla doba dějepisu a bádání historického vůbec. Střediskem vědeckého toho ruchu byla a zůstala posud akademie jihoslovanská v Záhřebě (zal. 1867), jejíž vědecké práce osvěžily i nejvzdálenější minulost chorvatskou, srbskou a bulharskou.

A tak inteligence jihoslovanská žije dnes hlavně literaturou a dějinami. Do nedávna ještě v inteligenci nebylo téměř jiných zájmův kromě o literaturu, o národní dějiny a o politiku v nejužším slova smyslu. V nejmladší generaci jeví se reakce, zejména proti pouhé politice, a to reakce, která se již ztrácí v druhém extrému: v nesnášenlivých theoriích sociálních a v čirém materialismu t. zv. politiky třídní.

XIX. Boj o politickou svobodu a ideál velké vlasti.

Tou měrou však, jakou rostlo uvědomění jednotlivých jihoslovanských národností a jejich síla kulturní, zvyšovalo se také nebezpečí politické a hospodářské následkem zvláštních poměrů mezinárodních, které jižní Slovany postavily v horší situaci než byla kdykoliv jindy: Maďaři vyšinuvše se náhle na rozhodující místo v monarchii habsburské, vší bezohledností začali prováděti také svoji světovou námořní politiku; spojená Italie stejnou silou snaží se rozšířiti také na východní břeh Adrie a v těch snahách považuje Maďary za přirozené své spojence. Kromě těchto kleští blíží se ještě se zvláštní prudkostí příval německé hospodářské výbojnosti, pro niž země jihoslovanské měly býti pouhým kolonisačním pozadím. Vzdor tomu, že národní duše v poslední době velmi sesílila, že totiž plné národní vědomí proniklo již značnou část i nejširších vrstev lidových, nová situace byla a jest proto nebezpečna, jelikož začalo se útočiti soustavně na národní organism fysický: podkopávati veškeré základy národního blahobytu.

Ale inteligence většinou úřednická necítila a necítí dobře ani posud úpadku a rozkladu hospodářských národních sil a proto její duševní snažení bralo se cestou právě opačnou, než jaké vyžadovaly poměry; všichni inteligenti, závislí i nezávislí, dali se do vášnivé politiky denní, ba dokonce do jednostranného strannického politikaření.

Z toho vznikly různé politické tábory a protivné teritoriální ideály úplně dle vzoru politiky maďarské, italské a německé.

Zejména mladé státy jihoslovanské, jež vynořily se konečně z moře slzí otroků a krvi mučenníků jako Srbsko a Bulharsko anebo faktická jejich nezávislost byla jen Evropou uznána, jak jest to s Černou Horou, ty mladé státy obracely zraky své na vhodné území v sousední říši turecké, a politikové jejich pevně doufali, že Evropa ponechá toto území onomu státu, jenž ukáže nejlépe, že dovede bez všelikých vnitřních otřesů zavésti u sebe doma moderní pořádek a pokrok. Doufali tak zejména v Sofii a v Bělehradě, kdežto v Cetyni upírali zraky své jen na Rusko, snažíce se při tom zasloužiti také uznání Evropy úsilovnou péčí, ne-li již o evropskou konstituci, tedy aspoň o řádné soudnictví a pod. ve smyslu evropském.

Západní část jižních Slovanů nemohla projevovati tak často nadšení své pro moderní evropské konstituce, jak to činilo Bulharsko a Srbsko, jelikož jak Slovinci, tak Chorvaté nepohybují se ve svém vlastním státě. Ale za to snažili se i jedni i druzí, aby všemožně ukázali, že jsou nadšenými přívrženci moderního právního státu, ústavní a parlamentní soustavy, povinné školní návštěvy, rychlé centralisované správy, úřednického soudnictví a pečlivého střežení všech zájmův obchodních a finančních vůbec. Krátce řečeno: všechno úsilí směřovalo k tomu, aby se „Evropa" přesvědčila, že od Triglava do Balkána, od Dunaje do Adrije žije národ kulturní v evropském slova smyslu. V těchto snahách závodili Chorvaté se Slovinci, Srbové s Chorvaty a Bulhaři se Srby. A závodí ještě podnes. Ale slovinský inteligent dovolávaje se důkladné vědy německé, nikdy nepřipustí, že se mu Chorvat vyrovná jsa načichlý prý jak povrchností italskou, tak leností maďarskou. Chorvat zase nikdy neuzná Srbovi — jedná se ovšem o intelegenta, — že by v sousedství tureckém a po pětistoleté porobě mohl dosáhnouti tak vysokého stupně vzdělání jako on, jenž prý s Římem, s Bologni a s Padu-ou nikdy nepřerušil styků a jehož inteligence jak světská tak duchovní ještě do nedávna mluvila a psala mezinárodním jazykem učenců, latinou. A stejně urputně bude vzdělaný Srb popírati, že by Bulhar, jsa prý původu asijského a schopností omezených, mohl hluboce pochopiti civilisaci evropskou a zavésti ji u sebe v pravé její podobě. A tak snaha všech jižních Slovanů, aby jim Evropa vydala vysvědčení, že jsou národem kulturním, přivedla k závodění, jaké povstává vždy mezi nevyspělými žáky před učitelem, který nedovede býti zároveň vychovatelem. A že „Evropa" nedovedla vychovati nikoho, ba ani sebe, o tom zajisté nelze pochybovati.

Inteligence jihoslovanská mluví dnes sice vesměs jazykem národním, ale smýšlením svým jest od lidu vzdálenější, než byla před probuzením. Německá věda všude se vynáší bez poznámky, že obrovský, vědecký material učenců německých v nesčetných jejich monografiích a v ohromných kompilátorských dílech má jednu všeobecnou vadu, že totiž pro samé stromy, ba pro samé křoví nevidí lesu, že v analy všech fysických a duševních stránek člověka zapomíná na jeho hlavn právo, právo na existenci, a že jen proto čítá dnešní Německo na sta

Mommsenův, hotových německými klacky vtloukati kulturu do tvrdých lebek inferiorních národův.

Francouzské myšlenky jsou také v modě, ale jsou vzaty nahodile a proto povstává z nich jen zmatek v hlavě a úpadek mravnosti. Jest to pravdivé především o lidech, kteří působí politicky: jsou to většinou skeptikové bez vůle, eklektikové bez přesvědčení, lidé neupřímní a nadutí. Především záleží jim na formálním programu politickém a na prostředcích, jimiž lze lid dostati na jejich stranu, tedy na vášnivé agitaci bez poučování, na novinářství bez odpovídající organisace politické v lidu, a na velkých frásích, jež těm, kdož je pronášejí, neukládají ani jediné povinnosti národní nebo občanské.

A tak povstala hesla o Velkém Chorvatsku na účet Velkého Srbska, o Velkém Srbsku na troskách bulharských a chorvatských a o Velkém Bulharsku, vedle něhož by malé Srbsko existovalo jen proto, aby se Velké Bulharsko lépe vyjímalo. V Cařihradě, Budapešti a v Berlíně, ve Vatikáně a na Kvirinalu v Římě jsou ochotni podporovati jednou tuto, po druhé onu z těchto veličin potud, pokud jsou jisti, že žádná z nich nebude skutkem právě proto, jelikož se všichni tři navzájem vylučují.

Zejména od té doby, co jižní Slované žijí pod vládami formálně ústavními, vzrůstá cizí vliv den ode dne a to hlavně tím, že veškera energie národní zabijí se výtkou: co chcete, když váš lid nestojí za nic, když si nedovede pomoci sám a stále jen žádá, aby mu pomohli jiní. Podobně mluví již i inteligence původem svým národní, ale duchem svým cizí. A tak se stalo, že po mnohoslibném znovuzrození národním t. zv. vyšší třída mluví sice národním jazykem, ale jinak téměř úplně podléhá jednostranným vlivům tu Pešti a Vídně, tam Paříže a říšských měst německých.

Stará vlastenecká generace znenáhla vymírá a noví lidé nepřinášejí do života nic jednotného, nic silného, nic jasného. Bulharská mládež rozptýlila se po všech hlavních městech Evropy, kde mnohem více hýří a po případě trpí, než se učí a připravuje pro život. Srbská mládež není v tak velkém počtu po světě rozprášená, ale mravní její úpadek a duševní jednostrannost není proto menší. Chorvatská a slovinská universitní mládež soustředila se ve dvou bahnech německého života, ve Vídni a ve Štýrském Hradci, kde zahálí po celé dni v kavárnách a hnije po celé dni v hospůdkách, věnujíc jen nejnutnější čas zastaralým přednáškám špatně litografovaným a bezmýšlenkovitě psaným. Ta část, která studuje na universitě záhřebské, vidí z pravidla ve svých studiích jen prostředek ku státní službě a ve státní službě jen nejjistější kousek chleba.

Všeobecná charakteristika veškeré mládeže slovinské, chorvatské, srbské a bulharské jest, že stará generace nemá s ní žádných styků duševních nebo společenských ani tehdy, když se mládež vesměs hlásí za přívržence toho kterého starého politika. Neboť, a to je nad míru významné, vyjma politiky, nemohl posud nikdo za sebou vésti sebe nepatrnější část mládeže vysokých škol. U všech jižních Slovanů nebylo posud básníka nebo spisovatele vůbec, jehož spisy vyvolaly by

v mládeži různé spory a dle toho i různé tábory. Nebylo ani učence, jenž by byl založil svojl školu, a to ne snad proto, že by se jižním Slovanům nedostávalo lidí, jež opravdu možno nazvati velkými duchy, ale protože duševně žíti znamenalo do nedávna politisovati v nejužším slova smyslu a nositi ve svém srdci ideál co největší vlasti. Kdo nepůsobil na poli politiky denní, kdo nepsal jizlivých polemik a nemluvil, ovšem jen ve sněmu velkých řečí, ten jako by nežil. Ba nejednou se stalo, že opravdoví učenci a upřímní vlastenci byli prohlášeni za zrádce jen proto, že nechtěli utonouti v politickém strannictví a slepě se podati jen teritoriálnímu vlastenectví.

V polovici let devadesátých pouhé politikaření dosáhlo na př. v Chorvatsku takového vrchole, a ideál co největší vlasti byl tak zbožňován, že známý chorvatský spisovatel Evžen Kumičič poskvrnil ve veřejné řeči památku chorvatského Palackého, Františka Račkého, poukazuje na to, že jeho strana (t. zv. čistá frakce strany práva) musila bojovati více než tři měsíce proti přívržencům Račkiho, aby Bosna a Hercegovina byly uznány jako historické chorvatské země, a připojil k tomu, že tito lidé (přívrženci Račkiho) byli jen proto pro politickou svornost s historickými státoprávníky, aby je národ na „pravášských" ramenech mohl viděti. A ten náhled, že i největší učenec a nejlepší vlastenec potřebuje ramenou nějakého poslance nebo žurnalisty, aby jej národ viděl, byl téměř všeobecný. Inteligence, pokud se o národní život zajímala, četla zejména listy politické, a to vždy nejraději polemiky osobní, a pokud se zajímala o nepolitickou duševní stranu, hledala ji v literaturách cizích: v německé, ve francouzské, v italské, ba již i v maďarské. Pro odborné studium se na literaturu národní ani nepomýšlelo, a tak se již zdálo, že se jižní Slované rozpadnou na strany a frakce, na skupiny a sekty politické, nemajíce žádné velké společné myšlenky a necítíce jedné jediné společné potřeby. Hrůzovláda Stambulova v Bulharsku, dobrodružství a více než dobrodružství Milanova v Srbsku, občanská válka mezi Chorvaty a Srby v Chorvatsku a v zabraných provinciích, nízký a neúprosný boj mezi klerikalismem a liberalismem Slovinců, ani nemluvě o mnohých jiných příznacích úpadku a rozkladu, přesvědčoval každého, že jižní Slované jsou jen vhodný material k neslovanským ethnografickým útvarům, a že jejich území stane se za nedlouho kořistí nejen lačných a silnějších, ale i mnohem spořádanějších a kulturnějších sousedův. A mnozí ještě podnes tak myslí, jelikož nemají buď příležitosti anebo schopnosti zahrnouti ve své mysli celkový ráz veškerého národního života jižních Slovanův, u nichž právě následkem výše jmenovaných zlořádův povstává znenáhla mohutná reakce, která již začíná měniti se v positivní hnutí, jež přivede k druhému národnímu obrození, tentokráte všeobecnému, hlubokému a trvalému. —

XX. Hnutí pro vnitřní národní jednotu, pro hospodářskou a kulturní nezávislost a ideál šťastného národa.

Reakce byla a jest nejsilnější proti strannictví a ozvala se nejdříve v řadách venkovských přívržencův různých politických stran a v části

universitní mládeže záhřebské. Byly již před tím nejednou pokusy, zejména v Srbsku, aby duševní život inteligence vymknul se z úzkého rámce politiky denní a kultu co největší vlasti. Tyto pokusy braly se výhradně cestami, jež ukazovaly doktriny cizí a proto byly všechny bezúspěšny. Ale nová reakce odboje proti strannictví přešla k boji proti plemenné zášti a tak došlo i k zjevnému sbratření srbsko-bulharskému v Sofii a v Bělehradě (r. 1897.) a k četným projevům nejužší jednoty mezi Chorvaty a Srby, jak při sněmovních volbách téhož roku v Chorvatsku, tak později v samém Bělehradě při návštěvě Sokola záhřebského Sokolu bělehradskému. Podobných fakt bylo více, což jest tím důležitější, čím lhostejněji, ba přímo nepřátelsky chovali se ke všem těm projevům mnozí čelní politikové opoziční, ani nemluvě o kruzích vládních. Kromě toho třeba hned vytknouti, že jen na několika místech tato reakce zachvátila lid a že tam, kde se tak stalo, zanechala po sobě hluboké a nesmazatelné stopy. Bylo tomu tak na př. v Petrini, bývalé t. zv. Bánské Vojenské Hranici, kde ku sněmovním volbám přišli Chorvaté pod praporem srbským a Srbové pod praporem chorvatským, a kde vládní komisař jen tím zamezil volbu společného chorvatského a srbského kandidáta Erazma Barčiče, že prohlásil volbu za ukončenou dříve, než odzvonilo poledne, a než mohli hlasovati všichni opoziční voličové. Jelikož však mezi staršími politiky myšlenka vnitřní národní jednoty aspoň mezi Chorvaty a Srby nenalezla pravého porozumění vzdor tomu, že theoreticky nikdo nepopíral její oprávněnosti a nutnosti, a jelikož hrstka universitních posluchačův záhřebských brzy se rozptýlila na všechny strany, nebylo a není posud žádné vnější organisace, která by nasvědčovala tomu, že se u jižních Slovanů připravuje pravý dějinný obrat. A přece stačí dnes promluviti jen s poněkud rozvážnějším Slovincem, Chorvatem, Srbem nebo Bulharem, abychom hned pozorovali, že nová situace, v níž se ocitli jižní Slované, vyvolala zcela přirozeně i nové potřeby a myšlenky, anebo správněji řečeno, že nové nebezpečí přivádí na mysl starou ideu společné obrany a společného vývoje.

O tom, že Chorvaté a Srbové jsou jeden národ, není již ani sporu, jak to bylo podrobněji vyloženo na počátku této studie a rozdíly jsou dnes jen v tom, jaké jméno dáti celému tomuto národu. Současně s tím všeobecným poznáním pravdy, jež sama bije do očí, vyvinulo se a stále se vyvinuje vědomí, že Slovinci a Chorvaté jsou národ jeden, takže dnes vědomí to neproniklo nejen Slovince v Krajině a Chorvaty z blízkého sousedství, nýbrž jím jsou prodchnuti i ostatní Slovinci, zejména v Přímoří a ostatní Chorvaté, nevyjímaje ani Chorvaty bosenské a dalmatské. Podobný vývoj lze pozorovati mezi Bulhary a Srby, kde se sice téměř o tom nemluví, že jsou národem jedním, ale neustále se poukazuje na to, že jsou to národové tak příbuzní, že název „bratr“ odpovídá tu skutečnosti, ba ani největší šovinisté srbští nebo bulharští nezdráhají se uznati, že by ještě před dvaceti neb třiceti lety celé sporné území macedonské bylo bývalo možno bez násilí učiniti buď ryze srbským neb ryze bulharským, což nejvýmluvněji svědčí, jak jest tamější lid blízký i Bulharům i Srbům.

Nepřímo tedy uznává se jednota všech jižních Slovanův, v níž vystupují do popředí Chorvaté a Srbové jako střed se dvěma křídly, slovinským na západě, bulharským na východě. Že přímé vědomí nenalezlo posud výrazu ani u nejlepších představitelův čtyř jihoslovanských plemen, nevyplývá tolik ani z politické rozdrobenosti, ani z vlivů cizích vlád, národní jednotě nepřátelských, ani ze zanedbanosti lidové osvěty a kommunikačních prostředkův. Hlavní vina všeho zla, jež vyplývá z malicherného partikularismu, jest na středním a vyšším školství, jež má ráz výlučně plemenný, ba dokonce místní, takže na př. i nejvzdělanější Bulhar nemá nejmenšího ponětí o chorvatských dějinách, literatuře a kulturním životě vůbec. U Chorvatů právě tak téměř nikdo nezná politických a kulturních dějin bulharských. Není mnohem lépe mezi Chorvaty a Srby, mezi Srby a Bulhary, mezi Chorvaty a Slovinci. Ba, v partikularismu se jde tak daleko, že si v království srbském téměř naprosto nevšímají hospodářského a kulturního života ve vojvodině srbské, v Chorvatsku a v Bosně-Hercegovině, právě tak, jako v Bánovině (v království Chorvatském) velmi málo vědí o Přímoří, o Dalmacii a o Chorvatech za Drávou. Ani Slovinci v Krajině neznají poměrův ve Štýrsku, v Korutanech a v Přímoří. Ještě nejvíce starají se Bulhaři o národ svůj také mimo politické hranice knížectví, ale ani zde nelze mluviti o důkladné a podrobné znalosti macedonských poměrův. Proto jest na nejvýše nesprávné a nesmyslné tvrditi, že jižní Slovany odděluje navzájem zakořeněná zášť, nevyléčitelná řevnivost. Čirá a naprostá neznalost vzájemných snah a potřeb, těžkých bojův a skvělých úspěchův, velikých útrap a ještě větších nadějí, cizích vlivů a lidové odbojné síly, toť hlavní ne-li jediná příčina všech zmatkův od Kvarneru do Bosporu, od chorvatských osad v západních Uhrách do chorvatských ostrovů v Siném moři.

A přece vzdor této všeobecné neznalosti nahlíží se stále více, že již nestačí žádné plemeno samo o sobě zachrániti svoji hospodářskou samostatnost a vyvinouti tak silnou kulturní činnost, aby si utvořilo národní vědu a umění, národní literaturu a národní politiku, jež byly by s to samostatně žíti vedle t. zv. vědy a literatury světové, vedle uměleckých vlivů ze západu a politického nátlaku ze severu. A proto se dnes v obchodně-živnostenských komorách chorvatských vědomě pracuje na hospodářském programu, který jest dle jména jen chorvatský, nebo správněji uhersko-chorvatský, ale obsahem svým, duchem a směrem má na první pohled ráz všenárodní, jihoslovanský. Zde se přetřásají velmi věcně a podrobně plány: jak Dunaj spojiti s Adriatickým mořem (přes řeku Kupu a říčku Rječinu města Rjeky); jak ze Splitu učiniti přístav podobný Marseillu s velkým obchodem do Alexandrie a Suezského kanálu a s mohutným pozadím až k samému Dunaji; jak transversální bulharskou železnou dráhu (od Varny k Sofii) prodloužiti k Adriatickému moři, a jak vůbec utvořiti dobrý domácí trh pro všechny jihoslovanské země. To je však jen část programu hospodářského, jehož jádro tvoří snaha, povznésti domácí výrobu jak zemědělskou tak průmyslovou, a to pevným semknutím všech jihoslovanských úvěrných ústavů a národohospodářských spolkův.

Jest pravda, že jsou to jen počátkové, a že neutěšené politické poměry překážejí prozatímně soustavnému provádění podobných plánův. Ale nesmíme zapomenouti, že jižní Slované mají tři nezávislé státy, z nichž Černá Hora má porozumění pro společnou práci na všech polích a Bulharsko a Srbsko vzdor všem krisím přichází také k náhledu, že v dnešní době extensivní hospodářství hodí se ještě méně pro stát, než pro jednotlivce, a že hlavní péče má se věnovati politice vnitřní. Vnitřní však politika znamená práci soustavnou, stálou — a drobnou. V takové práci nepomahají ani diplomatické kombinace, ani velké výbojné plány, ani přátelství mocných protektorův, ani pouhé půjčky cizích bankéřův. Tu jest třeba přesně a dopodrobna poznati národní život, potřeby, snahy a tradice lidové. A na tomto poli sejdou se všichni politikové jihoslovanští bez jakéhokoliv předchozího dorozumění, jelikož všude jsou potřeby lidové na vlas stejné, snahy v zásadách totožné, ba i samé tradice nerůzní se v pravém svém smyslu.

Moderní doba vnucuje tedy všem jižním Slovanům politiku vážné práce, politiku lidovou v nejširším slova smyslu, a následkem toho všechny bystré oči jasně již vidí, že úplné hospodářské osvobození jak od cizího vyděračného kapitálu, tak od cizí vtírající se nadvlády jest možno jen spojenými silami. Zejména v kulturním životě jeví se tato snaha tím silněji, čím více do pozadí ustupuje denní politikaření a strannický boj. Jen tak se mohlo státi, že na poslední valné hromadě Matice Hrvatske (dne 29. června 1899.) byl velmi srdečně uvítán „vzácný host, předseda Matice Srbské v Novém Sadě Antonín Hadžič" a bělehradský profesor dr. Milan Šević vzdor tomu, že politické deníky chorvatské a srbské plní se ještě posud nerozumnými polemikami a nedůstojnými výsměšky.

Kdokoliv jen jednou vážně promluvil s rozvážným Slovincem, Chorvatem, Srbem, nebo Bulharem o dnešní rozštěpenosti a bezmocnosti jižních Slovanů, mohl se přesvědčiti, do jakých rozpaků jest uveden každý jihoslovanský partikularista, jakmile má hájiti malicherné své stanovisko. Bez podezřívání, bez domněnek, ba i bez nadávek nedovede se ani chvilku udržeti ve své výlučnosti, a konečně každý přizná sám, že by rád vyšel z toho začarovaného kruhu, jen kdyby chtěli tak učiniti také ostatní, a to bezpodmínečně, upřímně. Strach, že by se Bulhar mohl vrátiti ku své politice turecké a Chorvat k ústavnímu bratrství maďarskému a k protekci rakouské, ničí v Srbovi důvěru k oběma. Myšlenka, že Srb nedovede se trvale zbaviti snahy po předáctví, ba po posrbštění všech jižních Slovanů, odpuzuje od něho Bulhara a Chorvata. Ubohý Slovinec stojí stranou nevěda si rady. A přece jak strach Srba, tak domněnka Chorvata a Bulhara plyne jen z čiré neznalosti poměrův; železná nutnost pojí Bulhara ještě podnes k osmanskému Turku a podobné poměry vážou Chorvata k Budapešti a k Vídni, kdežto radostné zvolání Vuka Stefanoviče Karadžiče: „vždyť jsou všude jenom Srbové" (Srbi svi i svuda) jest vlastně upřímným výrazem skutečné pravdy, která je jen potud nepřesná, že se jmenuje jen srbskou.

Kromě toho nejvíce překáží kulturnímu jednotnému vývoji dvojnásobný předsudek, jenž odráží se v celém veřejném životě: západní část jižních Slovanů považuje se vždy za civilisovanější než východní a tato osobuje sobě všechny přednosti národní samobytnosti. Dle toho Slovinec si je toho vědom, že vyniká kulturně nad Chorvata, Chorvat že kulturně předčí Srba, Srb že jest kulturně daleko před Bulharem. Naopak domýšlí se Bulhar, že zachoval nejryzejší charakter slovanský, v němž se mu vyrovná jen Srb, který Chorvaty a Slovince považuje vesměs za cizáctvím prosáklé rodáky. Vliv tohoto předsudku jest tak velký a v inteligenci tak všeobecný, že by nikdy nebyla možná duševní jednota a hospodářská organisace všech jižních Slovanů, kdyby všichni jižní Slované nebyli vlastně národem selským bez naduté šlechty a bez jakýchkoliv jiných privilegovaných tříd. Existuje sice rozdíl mezi „pány" a „národem" (lidem); jelikož však páni jsou také aspoň lidového původu, nejsou-li už národního smýšlení, vychází z toho faktický demokratism celé jihoslovanské společnosti. Z tohoto demokratismu přirozeně, třeba znenáhla, vyvinul se zcela jiný ideál, než je pouhá politická svoboda a hodně velká vlast, ideál národního štěstí ve všeobecném národním vzdělání a ve všeobecném národním blahobytu.

Do nedávna ještě národní štěstí bylo velmi úzké a — frásovité. Za posledních však deset let učiněn v tom tak značný pokrok, že jest dnes všeobecným přesvědčením náhled, že národní štěstí plyne výhradně z postupného kulturního vývoje na základě národním a z úsilovné práce fysické pomocí všech vědeckých vynálezů moderních. Jinými slovy řečeno: národ může býti šťastný jen tehdy, když vnitřní jeho politikou nezmítají vlivy cizí, a když v mezinárodních svých stycích nestane se nikdy přívěskem hospodářským nebo kulturním. Jest tedy třeba zbaviti se jednak veškerého poručnictví Budapešti, Vídně, Berlína, Říma a Cařihradu a jednak nezanedbati ničeho, aby obrovská a stoletá již práce západoevropských národův zůstala nám nepřistupná a pro nás marná. Lid nechtěl nikdy a nechce ani dnes zůstati oddělen od ostatního světa, zároveň však právě lid nejtíže snáší jakékoliv cizí vměšování do domácích záležitostí.

Ale právem se někdo zeptá, kde je hranice mezi svým a cizím, a jak nalézti zlatou prostřední cestu, abychom ani otrocky nepokulhávali za cizinou, ani se nesnášenlivě neuzavírali před vlivy národů jiných, kterým se bez toho nemůžeme vyhnouti. Odpověď jest tu velmi snadná: vše je cizí, co vyvolává nevoli naší hrdosti, nepořádek v našem zaměstnání, nespokojenost v životě, úpadek v blahobytu. Jinými slovy: cizím je vše, co nám se chce vnutiti, násilně nad námi opanovati a bezohledně nás vykořistiti.

Jest tedy jasno, že cizím může býti a bohužel jest i rodák rodáku, zejména domácí inteligence vůči lidu, když tato inteligence jest načichlá chorobným „kulturträgerstvím", nadutým a egoistickým individualismem. Není tedy pochyby, že národního štěstí docílí se jen pevnou národní organisací kulturní a hospodářskou, ale jen tehdy, když taková organisace nemá útočných plánův, nýbrž veškeré své

síly hodlá užiti k tomu, aby národní své území obhájila a svobodný vnitřní rozvoj národních sil umožnila.

Vyjma jen nejstarší dobu válek bulharskořeckých a srbskořeckých žádná část jižních Slovanů neměla a posud nemá výbojných plánův. Jižní Slované jsou kromě toho tak šťastní, že ethnografické jejich rozšíření odpovídá téměř úplně historickému jejich území, a že na tomto území příroda jim dává bezmála všechny své dary od pomerančův, citronů a hroznův do kukuřice, žita a ječmene.

Když ke všemu tomu uvážíme, jak samobytným a přece pokroku přístupným zůstal lid jihoslovanský, jen se podivíme, že teprve v nejnovější době ideál šťastného národa vytlačuje do pozadí modlu velké vlasti. Ten ideál neznamená, že se národ má zříci svého teritoria, naopak: aby se dosáhlo všeobecného vzdělání a hlahobytu, má se začíti s úsilovnou prací současně ve všech provinciích a ve všech státech vzdor tomu, že se stávající politické rozdělení považuje za nepřirozené a nespravedlivé. Právě tedy ideál národního štěstí vede k práci, která Bulharsko politicky úplně osvobodí, která Srbsku vedle královského titulu pojistí také královskou úctu, která zemím slovinským, Bosně a Hercegovině a Makedonii vymůže aspoň poctivou autonomii. Není to ideál bez vlasti, nýbrž teprve v něm vlast teritoriální nabývá svého pravého významu tím, že se na ni lid nepotácí jako stádo povolných oveček, nýbrž hrdě kráčí jako národ uvědomělých jednotlivcův.

Jen zář tohoto ideálu může otevříti oči celé inteligenci, aby příště zakládala strany ne jako rejdiště osobních vášní a frásovitých theorii, nýbrž jako organisace národní práce a přesných životních potřeb, aby z individualistického anarchismu „osobních mínění“ přešla k sociální činnosti „životní zkušenosti“; aby ve vlastním lidu nevyvolávala útrpnost a zášť, nýbrž hrdost a důvěru. A v té chvíli, kdy u jižních Slovanů inteligence bude rozuměti lidu, a lid důvěřovati inteligenci, stane se z tohoto 15milionového národa, obývajícího rozsáhlejší území než Italie, předůležitý činitel nejen ve velkém sporu mezi Slovanstvem a Němectvem, ale i ve světovém zápasu mezi východem a západem, do něhož právě jižní Slované mohou přinésti tolik elementův sblížení a smíru.

Poslední povinnost.

Příběh bez děje. John Henry Mackay.

(Dokončení.)

Dvéře se otevřely a na prahu stál štíhlý, ještě mladý a velmi pečlivě oděný muž, volaje na všechny strany „Dobrého večera, pánové!“ a kyna na pozdravy na všechny strany rukou.

„Hertwig — doktor — dr. Hertwig“ znělo mu vstříc. Otázky rojily se kolem něho. Leč ten, na nějž volali, odložil svrchník na stolici a učinil rukama zamítavý pohyb.

„Pánové — pánové — opravdu, mám než půl hodiny času, můj vůz čeká. Přišel jsem jenom, abych vám cosi sdělil a přede všim s tímto pánem zde" — stál již vedle Schnella a podával mu ruku — „několik slov pohovořil." A dodával. „Není-liž pravda, prominete na několik minut! — Smím prositi pane . . Schnelli, není-liž pravda, smím vás prositi na několik minut do vedlejšího pokoje."

Vzal povstávajícího za rameno a kyna ostatním, kteří jeho způsob asi znali, mlčky ale zřetelně: Nechte nás o samotě, až se vrátíme! — vedl jej jídelnou do herny. Tam usedli u stolku naproti sobě. Schnell nepromluvil jediného slova. Byl od prvního okamžiku pod jistým, břitkým energickým vedením tohoto muže. Díval se do chytrých, pohyblivých očí, do nervosního, šedivého obličeje, na bezvousé skororty, na hlavu s úzkým, ale vysokým čelem a s pečlivě po straně sčesaným vlasem, který byl již prořídlý. Způsob, s jakým tento muž mluvil, byl bezpodmínečně určitý, jasný, stručný hovor velmi zaměstnaného lékaře.

Ještě jednou podal Schnellovi ruku. Tento cítil pevný, skoro bolestivý stisk jemných, kostnatých prstů.

„Velmi hezké od vás, že jste přišel." A s pohybem ruky, který pravil: ale nyní žádných úvodů více, ale hned ku věci, začal se svými otázkami. „Nuže — a co víte nyní?

Schnell sebral se dle možnosti. Že nesmí dělati dlouhé výklady, cítil; nebyl to Jakob Timm, proti němuž seděl. Krčil rameny a tvářil se smutně. Vlastně tato obchodnická stručnost nelíbila se mu přece. „V morgue mrtvoly není," řekl, koktaje.

„Ne — je na Friedrichovu hřbitově, buď ještě v komoře anebo v zemi, to vím."

Schnell vzhlédl udiveně: jak to již věděl?

Doktor stával se již netrpělivým. „Ale psaní, máte to psaní?

Schnell byl stále polekanější. Tedy i to věděl. Zapomněl, že vypravoval hostinskému všecko, co sám věděl. Proti své vůli musel sáhnouti do kapsy a vytáhnouti Bergmannův poslední list.

Doktor přelétl adresu a vrátil jej. „Je vám určen", řekl a podíval se na něj.

„Čtěte jej!" — Schnell musel k pohledu tomu tak odpovědíti, nemohl jinak.

„Nikoliv, děkuji, dnes ne; jenom jedno mi povězte; je něco důležitého v něm — myslím poslední pořízení nebo podobné?"

Schnell přisvědčil.

„Pak prosím vás, abych jej směl přečísti. Neboť, myslím, nahlédnete nutnost tohó, že musíme se o tom společně poraditi, máme-li něčeho dosíci?"

„Jest to jenom jediné ustanovení, týká se věci pro mne", praví Schnell. Bylo mu již úzko, že bude zapleten do nových událostí. Nikoliv, toho si nepřál; raději by se odřekl sfingy. Ale ještě úzkostlivěji, skoro úpěnlivě dodal, když viděl, jak druhý chtěl mu po těchto slovech dopis vrátiti: „Ach, nikoliv, prosím, čtěte přece! — Jest to strašlivý dopis —"

Druhý vypustil z ruky zlatý skřipec, se kterým si nepřetržitě hrál a četl. Četl poměrně dlouho, velmi pozorně; jeho obličej, od něhož učitel jediného pohledu neodvrátil, zůstal nezměněn.

„Děkuji", řekl stručně, když skončil a složil zase dopis dříve, nežli jej s krátkou poklonou vrátil.

Nastala malá pomlčka. Lékař díval se přemýšlivě a vážně před sebe a Schnell neodvážil se promluviti. Bylo to zrovna tak jako při konsultaci.

„Máte mi ještě něco říci, co by dle vašeho mínění nám pomohlo ve stav věci lépe nahlédnouti?

Učitel byl úplně zmaten. Potřásl jenom hlavou.

„Pak nás nechte všecko zopakovati, zcela krátce, prosím:

„Znal jste Bergmanna již dlouho?" — „Ano, deset let." — „Neviděl jste ho dlouho?" — „Sedm let." — „Dopisoval jste si s ním?" „Ano, ale přes rok neměl jsem žádné zprávy od něho." — „Pak dostal jste včera dopis od slečny Pavly Lindermannovy?" — „Ano, včera." — „Smím viděti také tento dopis?"

Schnell vyhledal ve své kapse smačkaný papír. Táž scéna, jako před tím. Jenom že potřásl čtoucí tentokráte hlavou.

„Nesmysl", řekl, „zhola nesmysl".

„Dopis je bez adresy", zvolal nyní Schnell „a Bergmannova bytu neznal jsem také. Hledal jsem jej nejdříve ve dvou dřívějších jeho bytech, než jsem se dozvěděl na ohlašovacím úřadě byt nynější; a v tom nalezl jsem náhodou zdejší pány, byl tam lístek —" „A zde nalezl jste adresu této ženštiny?" — Doktor vrátil dopis s touže dvornou ale krátkou úklonou. — „Ano, také náhodou." — „A další vím."

Zavolal hlasitě do vedlejšího pokoje. „Fric, chcete nás zde nechat zalknout žízní?"

Zatím, co přinášel číšník dvě sklenice — nebyl už zdvořilý k cizímu hosti, jemuž prokázal dle svého náhledu tak velikou službu, dav mu onu adresu — seděli oba mlčky.

Doktor Hartwig přemýšlel úsilovně, jak bylo viděti. Hrál si svým skřipcem nervosněji nežli před tím. Pak fukli si a on obrátil se k Schnellovi; teď bylo mu jasno, co mělo se státi.

„Rozdělme si práci, milý pane, a vysvětleme si, co jest nám každému učiniti: Lindermannové nenavštívil byste asi po druhé rád?"

„Ne," řekl Schnell. Děsil se toho.

„Dobrá, dám ji tedy zprávu. Předně, že nemá žádného dědictví, poněvadž žádného není, za druhé, kdy je pohřeb. Až uslyší první, zajisté nebude při druhém."

„Myslíte, pane doktore, že není dosud pochován?" Schnell namítnul to v radostném skoro rozčilení.

Leč doktor nedával si rád přerušovati proud myšlenek. „Okamžik — hned přijdeme k tomu. — Pak jest zde hospodář posledního jeho bytu. Musí se mu zaplatiti, co bylo již vlastně učiněno z výtěžku zanechaných věcí jeho otcem (Bergmann měl totiž otce, nevím, víteli o tom). Sfinx pokusím se zaopatřiti vám; myslím že smím říci, že se mi to podaří. Znám ji — jest to umělecké dílo, kterého majiteli závidím..."

„Vezměte si ji!" zvolal Schnell dojat. Všecko by byl učinil, aby udělal tomuto muži, pod jehož vlivem právě stál, něco k libosti. Uleknul se však vlastních slov, když spatřil stručné odmítnutí lékařovo a zvláštní úsměv kolem jeho úst a téměř udivený pohled, jímž jej přeměřil. Nedostal slova odpovědi na svůj výkřik, který by byl za všecko na světě odvolal, a za který se již styděl.

„Teď k vám", zněl jasný, určitý hlas dále. „Mám za to, že zde budete ještě zítra a věnujete svůj čas tomu účelu, který vás sem vedl. Mrtvola je — o tom nemůže býti pochybnosti — buď na Friedrichově třídě, anebo na obecním hřbitově na Friedrichově poli, anebo již pochována. Ve Friedrichově třídě je již sotva. Ale vaše cesta na Friedrichovo pole vede vás — bydlíte na štětínském nádraží, není-liž pravda?" — i to ví, pomyslil si Schnell, ví všechno a přisvědčil — „tak jako tak tímto směrem. Jest lépe, přeptáte-li se tam dříve, nežli dojdete posledního cíle." Mluvící povstal.

„Je-li náš přítel pochován, není nám nic již činiti. — Není-li, pak učiňte návrh, aby pohřeb odložen byl až na pozítří ráno a buďte tak dobrotivý, dejte věděti Timmovi, našemu hostinskému, tak rychle, jak možno, hodinu, kterou s hrobníkem smluvíte. Ne příliš časně, v žádném případě před desátou, neboť jest cesta daleká." Podal Schnellovi ruku a usmíval se při tom. Ještě jednou pocítil tento zvláštní, pevné stisknutí jemných prstů.

„To by bylo asi všechno, o čem domluviti se vzájemně bylo nutno . . . anebo máte —"

„Pane doktore, řekněte mi jenom jedno: věříte, že si Bergmann vzal život?"

Doktor usedl ještě jednou a stáhnul Schnella za ruku, které byl dosud nepustil. Díval se na něj pevně a pronikavě. Pak řekl zdlouha:

„Přímo ne, nikoliv. Vím to. Chci vám také říci, co vím (a co ostatní věděti nepotřebují), poněvadž jste byl nejlepším jeho přítelem, neboť jenom tomu odkázal svoji sfingu."

Tón jeho hlasu byl zase jenom úředně referující.

„Bergmann opustil tu ženštinu asi před osmy dny, když se s ní a dopisem na vás se vším byl rozloučil, co jej poutalo ještě k životu. Co tropil až do předvčerejška, do dne svého úmrtí, kde byl, s kým mluvil, to nedozví se asi nikdo. Řeknu vám ochotně svoje domnění: myslím, že odešel hledat smrt, dříve však hledat v osamělém opití — on miloval je — zapomenutí. Smrt přišla mu na poloviční cestě vstříc: když chtěl zmíněného dne kolem poledne ve víru opilosti přejíti Alexandrovo náměstí, sklesl a zemřel za přenášení na policejní strážnici, kam byl odnesen . . ."

Schnell odtáhl mu svou ruku a vložil hlavu do dlaní. Avšak neplakal. Děsil se jenom — děsil se všeho. — Druhý mlčky čekal. Pak nechal jej jíti napřed, zase do vedlejšího pokoje, kde na oba, kteří nebyli zůstali ještě dvacet minut o samotě, čekalo se s napjatě dychtivou zvědavostí.

Doktor zůstal u stolu státi aniž usednul. „Pánové", pravil, „ještě jednou: mám málo času a prosím tudíž, abyste mne několik

minut vyslechli. Co mohu vám o příteli našem Bergmannovi říci, jest sice velmi málo, ale několik pátrání, které jsem dnes podniknul, mělo přece nějaký výsledek, který — doplněný sděleními našeho hosta — vám nechci zamlčeti . . . Pánové, ti mezi vámi, kteří zde viděli Bergmanna před několika měsíci naposledy, bylo to onen večer, kdy vyprázdnili jsme sud ku poctě Wernickeově, vědí, jak nemocen už tenkrát byl. Nemoc činila od té doby rychlé pokroky a to tím více, když nešetřil se Bergmann ani v nejmenším. Asi před čtrnácti dny pak byl — ne u mne — u jednoho kolegy na poradě za příčinou důkladného prohlédnutí. Osm dní později opustil svůj byt, patrně v předtuše, že se tam více nevrátí, neboť vzdor tomu, že zanechal v něm vše zdánlivě ve dřívějším stavu, přece zničil veškeré svoje papíry až na poslední. — Co přítel náš nyní," mluvčí učinil krátkou pomlčku a jeho tvář stala se ještě vážnější, „činil ve dnech před svou smrtí, kde byl, kdy byl viděn, s kým mluvil, o tom by mohla nejvýše náhoda podati zprávu. My můžeme o tom mít jenom domněnky, které podržíme zatím raději pro sebe — právě proto, poněvadž jsou jenom domněnkami. Smutná skutečnost je, že byl Bergmann předevčírem, tedy v neděli, v poledne asi o druhé hodině, blízko nádraží na Alexandrovu náměstí raněn mrtvicí srdce, upadl náhle a byl ihned mrtev. Mrtvý byl dopraven na nejbližší policejní stanici, mrtvola dodána byla ještě téhož dne do morgue a vystavena, tam někým poznána a — otec o tom zpraven. Tento také smutnou zprávu nám sdělil způsobem, jaký za dobrý uznal a který znáte."

Mlčel a vytáhl — zatím, co druzí přemýšleli o tom, co slyšeli — hodinky. Když viděl, jak pozdě je, umlčel počínající rozhovor a pokračoval rychleji: „Umluvil jsem tedy se soudruhem z mládí našeho přítele, panem Schnellem, který se dnes až neuvěřitelně namáhal, následující: pan Schnell pojede zítra na Friedrichovo pole. Tam dozví se, odbýval-li se již pohřeb anebo ne. V posledním případě, ustanoví jej pevně na pozítří ráno a zpraví nás zde, tak že každý z nás, jenž vůli má, bude moci prokázati příteli našemu poslední poctu, zeptá-li se zde zítra večer. — Ale nyní pánové — jest skutečně čas pro mne — mám dnes v noci porod a zítra ráno operaci. —" Chtěl jíti ale nebyli s tím spokojeni.

„Nemůžeme jej přece dáti zahrabati jako psa" — volal jeden.

A jiný, zcela hlasitě, byl to Wernicke: „Starý postará se snad o slušný pohřeb?!" —

To bylo, co chtěli všichni věděti a co je nejvíce trápilo: jestli otec skutečně — —

Dr. Hertwig přistoupil ještě jednou ku stolu. Nebyl patrně dosud rozhodnut, co říci a jak mnoho. Pak mluvil, a Schnellovi bylo nápadné, jak různý byl způsob jeho, dle toho mluvil-li k jednomu nebo ku mnohým a o čem mluvil: dříve k němu, právě nyní a teď zase. Nahnul se, aby jej mohl viděti, přál si, aby se směl stále dívati v tento nevyzpytatelný, úzký bledý obličej a v tyto podivuhodné oči.

„Víte, starý" začal doktor zase a pokoušel se nervosně připevniti pravicí skřipec, „starý jest, nechci tím city nikoho z přítomných

urážeti, ale starý je zcela prostě dobytek! Zažiju tak mnohé ve své praxi nu ano, ale — nu stačí, řeknu-li vám, co mi právě vypravoval strážmistr na policejním úřadě. Starý byl totiž včera zde, hned potom — anebo snad i před tím, nevím to a jest to zcela lhostejné — když jej byl zde náš statečný šenkýř Jakob Timm vypravil ven. Tato pamětná naň neučinila zjevně nejmenšího dojmu, neboť na policii přišel, že jest jeho otec a že činí nároky na všechno jeho vlastnictví, které po něm bude. Dali mu také, co tu bylo, hodiny s řetězem a peněženku. Papírů prý nebylo, v podobných záležitostech byl náš přítel obezřelý a v předtuše své smrti všecko asi zničil. Starý vezme tedy všechno a chce jíti. Ale snad budete chtít syna svého aspoň pohřbít? — ptali se ho. A tu odpovídá ten chlap", skřipec spadl mluvícímu opětně s nosu, ale mluvil dále, zacházeje nervosně s neposlušným, „dělejte k čertu s mrtvolou, co chcete! — Nu, 34 marek mu ale přece vzali; tolik stojí nejlacinější pohřeb —"

Mlčel, či více hněv shromážděných překážel mu v další řeči.

„Pfuj!" „Ale to přestává přece všecko! „Nu, vždyť víme, jak ti dva vždycky k sobě stáli!" „Byl bych toho chlapa fackoval!" Tak znělo to ze všech stran.

Jenom Schnell mlčel. On sám ze všech jenom věděl, odkud bylo toto nepřátelství na smrt a byl také jediný, jemuž nebožtík o tom povídal, kdysi před dávnými lety, v mlčelivé hodince největší důvěry přátelské, kdy srdce vzájemně se otvírají, aby nechaly pohlédnouti na dno, věděl, že oslepnutí matčino bylo jenom následek tisíci v nářku proplakaných nocí, že ošklivost syna zrodila se v té hodině, když viděl, jak vlastní otec vlastní matku bil a že nenávisť otce nesmířitelnou se stala, když byl synem svým krvavě za své ničemnosti pokárán.

Proč napadlo mu to vše zase teprve teď? Teprve teď, ačkoliv mu to připomenuto bylo přece již včera dopisem té ženy a dnes v poledne zase hostinským a když byl teď právě zase teprve dotazován: Víte přece, že měl Bergmann otce? —

Vídal svého mrtvého přítele vždycky samotna. Vždycky byla proň postava jeho osaměla, vzdálena všeho obcování, nikdy neviděl ho v jeho povolání, nikdy v jeho rodině, nikdy mezi přáteli, nikdy s nějakou ženou. Byl vždycky tak svůj — nechť jej navštívil v jeho pokoji nebo zastihl v koutě jakéhokoliv hostince, nebo nechť podnikal s ním dlouhé osamělé procházky. A tak doufal, že musí jej zastihnouti zase — živoucího, anebo, kdyby tato představa v něm možna bývala: mrtvého: leč tak, jak jej byl viděl žíti, samotného mezi tolika lidmi. A nyní! — Byla tu žena, se kterou se musil setkati, aby uslyšel poslední jeho slova: byli zde přátelé, anebo, když i ne přátelé, tedy přece dávní známí, v jichž kruhu jej vyhledati, a mezi nimi když jej byl nalezl, pak zase a na vždy ztratiti měl a byla tu — zcela ještě v pozadí, avšak přece již hrozebně blízko, těmto jeho pocitům nechápatelná postava, které neznal, která mu byla rukou vlastního syna kreslena před dávnými lety, která jej polekala a před níž

se děsil. Ne — on nikoliv, on nikoliv; nebyl stvořen pro všechna tato rozčilování.

Chvěl se téměř; nevzhlédnul vzhůru, aby nebyl viděn. Nebyl také více pozorován. Všichni byli zabráni v nejživější a nejhlučnější hovor o posledně vyslechnutém, o neslýchaném, co je pobouřilo. Tam a sem vlnil se hovor . . .

Dr. Hertwig odešel hned, když domluvil. Mezi dveřmi stál Jakob Timm a naslouchal. Fric běhal sem a tam, neboť pilo se velmi mnoho piva. —

Schnell cítil se cizím v tomto kruhu. Byl by teď rád hovořil s pánem, který byl před tím k němu přišel; avšak ten mluvil nyní s jiným a rovněž asi naň úplně zapomenul. Byl příliš v rozpacích, nežli aby se odvážil povstati a tak znovu pohledy všech obrátiti k sobě.

Ale vyslovil své přání, jíti domu k plavovlasému, který jmenoval se Wernicke. Slíbil mu ještě jednou, podati zítra zprávu. Když pak pospolu — co možná nepozorovatelně — povstali, bylo to přece zpozorováno a všichni se vzchopili.

Jak, že chce již jíti? — to je škoda. Ale dojista bude unaven. A bylo zase totéž potřásání rukama, tytéž poklony jako před tím.

Pak usednulo zase všechno, a hovor byl zase zahájen, když stál ještě Schnell ve dveřích, Fricovi zaplatil a loučil se s hostinským.

„Hlavní věc jest, abyste jej vypátral," pravil Timm. „Pak jej také pochováme, navzdor tomu chlapu, tomu starému." A stisknul Schnellovi vícekráte silně ruku. Dva z pánů dovedli hosta až na roh ulice a dali pozor, aby vstoupil do správného vozu. „Tedy zítra"! byla poslední slova.

*

Jel domů. Byl unavený a nad míru smutný teď, když byl zase samoten. Ale únava byla tak veliká, že nedala mu ani se zpamatovati.

Jednou zvednul oči, když vůz zastavil, a jakás hranatá žena smykla se kolem jeho kolen: před ním stála zase — kalnými skly oken nejasně zastřená — ona podivná budova, na kterou před několika hodinami také tak se zadíval. Také tentokráte zíral na ni bez porozumění. A jindy, když vůz opět zastavil, táhly před ním v pestrém průvodu všechny ty ulice, kterými dnes v jediném jenom dnu již projel, a seřadily se pak dlouhou čarou, která jej v mysli provedla ještě jednou velikým tím městem.

Pak byl ve svém hotelu a ležel odstrojen ve vlhké, tvrdé posteli, nemoha usnouti. Nervy jeho byly předrážděny. Ležel téměř celou noc v neklidném polosnění, které jest únavnější než bdění a byl stísněn neobvyklými, cizími postavami svých snů. Světlo nechal hořeti, tak byl unaven. Nyní dohořívalo zdlouha, naplňujíc prostor dusným zápachem a zhaslo teprve k ránu.

Spal, chvílemi sténal a hmatal rukou úzkostlivě kolem sebe; ale místo po jeho straně, kde jinde leželo teplé tělo jeho ženy, bylo prázdné. Vztýčil se do výše a sklesnul, aniž procitl.

K ránu stal se klidnějším. Poslední obraz, který jej tísnil, byl jediný, na který se při procitnutí upamatoval: jak mu Bergmann s bledým obličejem a s rozvážným úsměvem předčítal vlastní svůj dopis . . .

To nebylo to nejhorší této noci.

III.

Včerejší den byl samý kvap a spěch. Zimniční nepokoj a všecka strast prvního bolu ze ztráty přítele jej tísnily. Toho, jejž včera ještě hledal živého, více již na živu nenajde; že se s ním opět spatří, jak byl doufal, to jej stále pohánělo ku předu v rozechvělém očekávání a neklidné radosti. Dnes neměl již na práci nic jiného, než hledati mrtvého. Ale ten se byl již skonejšil trpělivě a mohl čekati.

Snad přijde ještě přece v pravý čas, aby viděl, jak zapadá rakev do země. Snad jej země již byla pojala a všechno čím kdy byl, již zmizelo beze stopy.

Netrpělivá přání protahují hodiny; klid dává jim obvyklou míru. To zažil dnes Schnell. Cokoliv činil, činil pomaleji a přece se mu zdálo, že mu jde vše lépe od ruky.

Vydal se na cestu dříve než včera. Již před osmou hodinou seděl na omnibuse, pak přestoupil na koňskou dráhu a tak to šlo celou smutnou a chmurnou ulicí až k Friedrichshainu. V ulici Míru dlouho hledal, než našel udané číslo. Konečně je našel. Byl to malý domek hrobníka. Ale dvéře byly zavřeny. Pes na řetěze naň štěkal. V zadu, v této veliké prosté zahradě viděl pracovati lidi. Šel k nim.

Vykopávali hluboké příkopy. Schnell nechápal k jakému účelu ale přistupuje blíže, seznal, že ve vyhazované hlíně byly i lidské kosti. Bylo mu jíti kolem hromádky narovnaných kostí. Byly setlelé, rozpadlé, rozbité, maso a kůže shnilé a bez ladu a skladu byly na sebe naházeny. Tu kus obratle, vedle kost holenní, tam kus lebi, na které seděly vlasy jako na rozježené paruce. Schnell pospíchal okolo. Jeden z mužů šel mu naproti a ostatní ustali v práci.

„Přinášejí sem nalezené mrtvoly?“ — „Ano.“ — „Rád bych se pozeptal po mrtvole přítele, jež sem byla dodána z morgue!“

Druhý kývnul lhostejně. „Jak se jmenoval?“ —

„Bergmann — Karel Bergmann.“

Druhý dal mu znamení, aby šel za ním, a šli k osamělému domu o jednom poschodí. Byl rozdělen ve tři prostory a v jednom stálo pět až šest rakví různé velikosti. Na každé visel lístek. Dělník četl na velkých rakvích jeden po druhém a Schnellovy oči četly sebou.

„Ne! Tady již není. Kdy pak sem přišel?“

To bylo právě, co Schnell sám ještě nevěděl a po čem se včera zpozdile v morgue neotázal.

„Tak, to nevím,“ pravil dělník. „Jsem jen dělník. To bude nejlépe, když půjdete sám k hrobníkovi,“ a ukázal neznámému — když přišli zase až k uličním vratům — na nejbližší domek, jehož štít vynikal skoro nad vysokou hradební zeď hřbitova.

Schnell poděkoval a šel dále. Bylo to jenom několik kroků. V kanceláři hrobníkově přišla mu vstříc místo jeho samého jeho manželka, a Schnell jí řekl starou svoji otázku.

„Můj muž odešel," pravila, sáhla však přece ku knihám. Schnell stál při tom, viděl, jak jednu po druhé otevřela a patrně nenalezla té pravé. Byla to hezká, silná paní, s měkkým, neuspořádaným vlasem a patrně poněkud hloupá.

„Tu z chudinského hřbitova nemohu najíti," řekla. Byla by mu ráda pomohla, to viděl.

„Nemohla by to býti tahle?" ptal se, neboť právě před ním ležela silná, nová foliová kniha v šedivém plátně s černým hřbetem.

„Ne," řekla ona, otevřela ji ale přece, a ihned dodala. „Je to přece ona."

Stáli vedle sebe a dívali se současně na poslední z popsaných stran. První, nač pohled Schnellův padl, bylo jméno jeho přítele.

„Zde," zvolal, a hlas jeho chvěl se rozčilením, „to je on!"

„Karel Bergmann," četla paní.

A pak četli oba datum. „Dne 20. — to bylo teprve včera."

„Kde je nyní mrtvola?" ptal se kvapně. — „Nyní, na Friedrichově hřbitově." — „Je už pohřbena?" — „To bude jistě. Můj muž mi řekl, že pochovají hned všechny, jak tam přijdou."

Viděla, jak jej tato odpověď dojala a mínila dobromyslně, mezi tím co knihu zavírala. „Snad přijdete přece ještě v čas, když se tam hned odebéřete."

Půjde tam přirozeně hned a maje nový cíl: tentokrát byl to skutečně konečný cíl — poděkoval se přívětivé paní, která vklouzla zpět do kuchyně a dal se na další cestu.

Musil, přirozeně, zase jeti. Ptal se tedy na cestu prvního, kdo se namanul.

„Friedrichovo pole — Lichtenberg?" otázal se. „Vstupte do vozu, který přijde po této koleji . . ."

Čekal; pak vstoupil. Nechtěl se zbytečně unaviti a usednul; věděl, jak měl dnes svých sil potřebí.

„K Friedrichovu poli," řekl, když přišel průvodčí. — „Jedeme do Lichtenbergu," pravil. — „Není to totéž?" — „Ne. Můžete však jeti sebou a pak jíti na Friedrichovo pole pěšky. Tedy až na konec, není-liž pravda?"

Schnell zase kývnul. Proč by měl vystoupiti, když byl už jel kus cesty asi v tom směru, kde leželo, jak věděl, Friedrichovo pole? — Dělal okliku. K vůli němu — jemu to bylo už jedno.

Vůz byl skoro naplněn obchodníky dobytkem. Hovořili vzájemně širokou, drsnou řečí, které rozuměl Schnell jenom na polo. Zlobil se na ně a zlobil se také na průvodčího, který mu nedal žádné bližší zprávy o jeho cestě. Ptáti se ho také nechtěl. Lidé byli přece nepříjemnou rotou. Díval se zaprášenými okny rachotícího vozu.

*

Jak pro něj niterně po celý den, tak ležela také zevně nad přírodou, nikoliv jako včera lákavý, chvějný sluneční jas, nýbrž šedivá

jednotvárnost střízlivého, beznadějného jarního jitra, bez tepla a bez života. Mrazivý vítr vanul přes krajinu a hnal šedivý písek prázdných neobdělaných ploch po silnicích bez domů.

Byl posledním pasažerem, ale vůz jel stále dále — kolem dlouhých zdí ústředních jatek a dále, až začaly zase první domy. Konečně byli v Lichtenbergu. Půl vesnice projeli, druhou polovicí musel projíti pěšky.

Ptal se dvakrát — třikrát po cestě na Friedrichovo pole. Nabyl zviku a činil to zcela krátce: „Odpusťte, nemohl byste mi říci —" atd. „Ach, to máte ještě velmi daleko!" znělo to pokaždé.

Konečně byl na velké, rovné silnici, po té dolů měl jíti ještě dvacet minut. Nerozmrzen šel dále, ne rychle, ne zdlouha. Neptal se také více. Ku předu se nedostane také rychleji, a říkali mu přece všichni totéž, tito hloupí lidé: stále půl hodiny, i potom ještě půl hodiny, když ji byl již ušel.

Šat jeho byl pokryt ještě prachem včerejšího dne a boty jeho byly špatně leštěny. Připadal si zanedbán, neucítiv jeden den starostlivé ruky své manželky. Jako by byl po celou noc ani ze šatů se nesvlékl, tak mu bylo. Spal také velmi špatně.

A které sny to asi mohly býti, které zaplašily spánek jeho! . . .

Mnohé mu napadlo, co tak kráčel: že slíbil své manželce psáti ihned lístek a neučinil toho, že se s doktorem Hertwigem včera večer nerozloučil; že podomek v hotelu byl vlastně drzý chlap, co potřeboval tak na něj dívati se; že by měl jistě těžké postavení, kdyby se teď vrátil do A., zejména v prvních dnech; že . . . atd.

Tak šel dále. Stále dále táhla se silnice v rovné čáře a v nedohledné dálce mezi přerušenými domy a chudými řadami stromů. Mnoho hnalo jej do předu, ale ještě více jej niterně zdržovalo. Nechtěl se sám sobě přiznati, že se bál. Desátá hodina právě minula. Nevěděl o tom, jinak by byl snad šel dále. Chtěl si tedy ještě trochu odpočinouti a vstoupil do zahrady před pustou krčmou. Usednul ku hrubému dřevěnému stolu, na kterém se byl hustě uložil prach se silnice.

Nikdo se oň nestaral.

Když byl tak několik minut seděl, objevil se od města dav mladých lidí. Šli vždy dva a dva, před nimi dva trubači, za nimi a podle nich šestkráte větší dav špinavých dětí. Byli to odvedení. Na svých nalitých cylindrech měli pestré stuhy, na ňadrech zvadlé kytice. Byli více nebo méně spiti, prohýřili patrně celou noc. Nyní ubíjeli časné ranní hodiny hrubým řvaním chraptivých svých hlasů a neharmonickými tóny plechových nástrojů. Přivalili se sem do zahrady, kde seděl Schnell samoten, a děti proudem za nimi.

Hostinský viděl hosta v zahradě a přinesl mu pivo. Nebylo k pití.

Hnus z toho co viděl, pudil Schnella odtud: tak vstupovali lidé do života plného špíny a ponížení, které Bergmann kdysi nazval „třiletou školou vražedného řemesla". Jak on, jenž postrádal vší samostatnosti pozorovací, stále — byť i nevědomě — ve všech těch letech podléhal

trvalému vlivu svého jediného přítele, tak napadl mu v této hodině zase jeden z jeho výroků. Ku podivu! — tak nikdy až posud si neuvědomil jak vlastně — dávno již jeho vzdálen — byl na něm závislým až podnes.

Vyhnalo jej to kvapně v úzkosti a v nevýslovném zděšení.

Děti vrhly se na nedotknutou skoro sklenici.

Pod jeho nohama vystupoval prach, a nevlídný vítr nutil jej po celou cestu držeti pevně klobouk. Více se neohlížel, šel neustále rovně. Teprve když překročil železniční most, — povídali mu o jistém mostě — pozvedl oči. V dáli po levici spatřil cíl své cesty.

Kráčel, zabočiv v levo, přece ještě pět minut.

*

Konečně stál před velkou bránou, na které byl nápis „Obecní hřbitov pro Berlín“ a za níž ležel společný hrob všech chudých tohoto velkého města.

V levo stál dům. Schnell zazvonil u vrat. Zase to byla paní, jež mu otevřela a jemu ukázala, aby šel jenom k márnici, tam že již nalezne dělníka, který mu dá zprávu.

A tak tomu bylo. V kolně — byla dosti veliká — zastihl hlouček dělníků, kteří přicházeli sem ode hrobů, a jeden z nich přistoupil ihned k němu.

„Karel Bergmann? — ne — ten zde není pochován.“

Bylo to velmi určitě řečeno, ale Schnell postupoval tentokráte jinak.

„Mrtvola jest zde.“ řekl, „není-li tedy pohřbena, bude tu ještě ležet.“

Dělník pokrčil ramenoma. „Nedostal jsem žádného úmrtního listu, vím to přece. Ale můžeme se podívati.“

Odešel a nechal Schnella státi.

Prošla chvíle. Schnell díval se na veliká vrata kůlny. Vypadají zrovna tak jako kůlna na vozy, myslil si.

Dělník přišel zase. Nesl svazek klíčů a za ním šel druhý muž, starý se šedivými vlasy, který se ptal: „Kdy že byl vynesen? —“

„Včera večer. Přicházím právě z Friedrichovy třídy.“

„Souhlasí. Je zde.“

První byl stále ještě v pochybnostech. Bručel cosi. Ale druhý jej umlčel. „To souhlasí, povídám ti. Stojí ještě uvnitř, jenom otevři.“

Onen, jenž nesl klíče, otevřel.

Schnell zblednul rozčilením. Ale sebral se statečně. Konečně byl tedy u cíle!

Byl to kapli podobný prostor, jemuž přicházelo světlo ze dvou oken v zadní straně. Byl prázdný, jenom čtyři až pět žlutých a černých rakví stálo na zemi, která byla čistě umetena a posypána pískem. Tyto rakve byly hrubé, pracované podle jednoho vzoru z osmi ohoblovaných prken, stejně stlučených a natřených trochou barvy.

Dvě z rakví byly rakve dětské, nestejné velikosti; lístky, které byly na druhých připevněny, byly dělníkem polohlasně přečítány. Bylo to zrovna tak, jako ve Friedrichově třídě.

„Zde je", řekl u poslední, která stála nejdále v pravo.

Schnell stál se starým ještě ve dveřích. Zbledl ještě více a nejraději by se byl obrátil.

Ale všecko jej zde zdržovalo: povinnost, zděšení, zvědavost, bázeň. A veliká touha, která se ho náhle zmocnila, spatřiti ještě jednou svého přítele . . . .

Proto přistoupil k dělníkovi, jenž ještě sehnut, když byl lístek přečetl, vzhlížeje k němu se tázal, má-li rakev otevříti a on kývnul přisvědčivě a prosebně.

Dělník vytáhnul lhostejně z kapsy krátké dláto a zasadil je tam, kde byla mezi tenkými prkny asi na prst silná trhlina a kde vyhlížel nažloutlý kus příkrovu. Bez namahání, několika lehkými údery jedné ruky nazvednul víko; hřeby povolily bez obtíží.

Víko spadlo hřmotně na stranu.

Rovněž tak lhostejně stáhnul dělník plátno s obličeje mrtvoly dolů přes prsa. Pak ustoupil stranou.

Schnell stál teď těsně před rakví. Ale proti své vůli couvl a hrůza jej uchvátila.

To nebyl Karel Bergmann! — to nebyl ten, kterého znal! — Tělo tohoto mrtvého bylo dlouhé a hubené; ruce byly skleslé po obou stranách. Tvář byla znetvořena; vlasy byly slepeny a padaly v chomáčích přes voskově žluté čelo, nad jehož pravou stranou táhla se hluboká, téměř zahojená jizva; oči byly zavřeny, jenom víčko pravého oka bylo poněkud povytaženo a dalo vyhlédati bělmu bulvy; rty byly zkroucené a na polo otevřené, chrup byl silně poškozen a měl mezery; tváře byly téměř bez masa a čelisti silně vystupovaly, brada jakož i lice byly hustě pokryty strništěm vousů. Hlava byla poněkud nahnuta na levo a skloněna na zad, tak že krk a hrtan prozíraly z prořídlého plátna. Pod žlutou kůží mihaly se temnější, zelenavé skvrny, které byly viditelny, zejména na krku — skvrny rozkladu. Vypadalo to, jako by tvář byla znetvořena ranami pěsti a krk rdousen drásajícími prsty.

Aby viděl celou tvář, byl by se musil Schnell postaviti těsně vedle rakve na hořejším jejím konci a dívati se dolů.

Ale zápach, který vystupoval, byl tak děsný, že toho nebyl s to snésti, ale ještě více se odvrátil.

„Ano — už je čas", řekl stařec a přicházel, když viděl výraz zděšení v tváři neznámého. A bručе tišeji, dodával: „Nejprve chtějí vždycky abychom otevřeli, a přece nemá to žádného účele —"

Schnell porozuměl a styděl se. Ne, nebude tak zbabělý, jak tento muž zde myslil.

Postoupil ještě jednou do předu a stál těsně vedle rakve v hlavách. Prsty objal klobouk a díval se dolů, pevně, tiše, několik minut. A teď poznal svého přítele: tyto znetvořené, zkřivené, strašlivé tahy změnily se mu náhle ve staré, jemu známé formy — teď viděl příteli do očí, které pohled jeho vracely a teď poznal ústa, která se zdála mluviti k němu . . . . hluboké, temné, souměrné city smutku v něm se zvedly.

Zděšení spadlo s něho a hluboký, palčivý bol jej zachvátil. Chtěl se sehnouti k tomuto čelu a uchopiti ruku svého přítele, aby ji ještě jednou stisknul, ještě jednou, naposledy — — —

„Ne — nechte toho raději", slyšel dělníka, který se zabýval zatím víkem rakve a viděl, jak rukou mu zabraňoval a pojednou cítil zase zápach zetlívání a těžko bylo mu zase. Odvrátil se a šel ku dveřím.

Potácel se a klopýtal. Neviděl, kam jde. Byla tma před jeho očima, leč přece ne od slz . . . .

Stařec stál venku. Uchopil vystupujícího za rameno a podal mu láhev.

„No jo", povídal, „tak je to vždycky. Jenom se napijte, je to pravá nordhausská."

Viděl, že cizinec nebyl „vznešený pán" a snad zrovna tak chudý, jako on sám; a nebylo to po prvé, že vyzkoušel v takovémto případě požehnání své láhvičky.

Schnell byl pohnut přívětivostí a učinil malý doušek. Udělal mu skutečně dobře.

Děkuje, vrátil láhev. Pak hledal v kapse zpropitné. Stařec byl spokojen s tím, co mu dal. Viděl asi, že se tu nedalo mnoho brát.

„Teď jej můžeme asi pohřbíti?" — ptal se.

Tím upamatován byl Schnell zase na to, proč vlastně přišel. Vysvětlil stav, že není sám a přednesl svou prosbu, aby se ještě den posečkalo.

Ano, den, to by ještě šlo, ale na žádný způsob déle a pak dodržeti čas. Zítra o desáté ráno? — Dobrá, ale pak také tu musí býti, neboť čekati by nemohli.

V místnosti, jejíž dveře byly ještě otevřeny, bylo víko zase na rakev přibyto. Údery kladiva zněly hlasitě a tvrdě do tichého poledne.

Schnell podal starci ruku a šel. „Tedy zítra ráno v deset hodin."

Ano, zcela určitě, postará se o to.

Ještě jednou se učitel obrátil. Ale neviděl ničeho více, než-li část černé rakve a pohyby rukou muže, který do ní bušil.

*

Studený vítr vál přes pole a šedivý písek jej téměř zahaloval, když ubíral se silnicí.

Silný alkohol rozčilil jeho nervy. Ku podivu, myslil si, jediný doušek vyvolá takové účinky.

Byl teď bolestně naladěn. Hořkou, palčivou bolest vystřídal teď tišší smutek a činil mu dobře. Jako když se za chladu stmívá po horkém, mučivém úpalu letního dne.

Šel, dívaje se k zemi a snažil se rychle spěti ku předu.

Ztratil jej, svého nejlepšího, svého jediného přítele. Leč musil se ptáti, zdali jej nikoliv teprvé dnes, nýbrž dávno již neztratil. — Bylo to velmi dobré a velmi upřímné přátelství, ale přece mu již tenkráte jedno scházelo: důvěra na jedné straně. Ve zjevu Karlově bylo vždycky cosi cizího pro něho a toto cizí nebylo dojista podmíněno

jejich tak úplně různými životními zvyky a názory. Je-li pravda, že v každém trvalém přátelství, jako v každém manželství, jeden díl je slabší a druhý silnější, byl jistě vždycky slabší. Nechtěl býti také nikdy něčím jiným, byl již dosti vděčným, že byl vůbec tohoto přátelství za hodna uznáván. Zatím mu přibylo let. A kdyby byli dnes pospolu, snad byl by poměr týž, ale co si až potud nikdy neuvědomil, to by snad cítil dnes . . . .

Cítil teď, že by již nemlčel tak nábožně jako dříve, když Bergmann podivínský a jak myslil, často bohuprázdně mluvil. Odpověděl by mu, postavil by se proti němu, a kdyby jen proto, aby svůj opatrný názor zbaběle nezamlčel, a to samo o sobě bylo by již porušením jejich přátelství. A z tohoto porušení bylo by rozladění a z rozladění povstala by roztržka a — —

Ulekl se, když se postihl při této myšlence. A přichází právě od jeho mrtvoly. Zděsil se a zavřel oči, aby neviděl více obrazu, který zvedal se zase před ním v celé strašlivosti. Chorobný zápach zetlívání ovíval jej zase se vší svojí odporností . . .

Pohlédl. Byl na silnici.

Bylo po polední. Silnice byla téměř liduprázdna. Na rohu v nově vystavěném domě byl hostinec s velikým výčepem. Vypadalo to čistě, a Schnell vešel. Usedl ke stolu a pil a jedl; jedl chtivě vejce a sýr a krajíčky čerstvého chleba. U ostatních stolů seděli zedníci u svých prostých obědů. Přišli z práce a byli od hlavy až k patě pokryti vápenným prachem a pískem. Obličeje jejich byly jako napudrované. Přinesli sebou svěží chlad dne do přehřáté místnosti . . .

Učitel seděl dosti dlouho u stolu a naslouchal jejich rozhovoru, aby odloudil myšlenky svoje na jiné pole. Byla to ode dvou dnů prvá účast, které popřál zevnějšímu světu. Neslyšel již dlouho dialektu, s kterým byl tak obeznámen; a myslil na mnohé, co byl zažil v dřívějších letech, které mu samy od sebe stanuly na mysli.

Konečně vstal a šel, nechal však silnici na levo a kráčel k nádraží, ke kterému bylo několik minut. Vlak k slezskému nádraží stál připraven zrovna k odjezdu a ještě jej dostihl. Za jízdy zas naň přišly ty kalne — a chmurné myšlenky, jako vůbec, když byl cíle skoro již došel, upadal zase z chvilkového vzrušení v obvyklou skleslost. Nevšímal si okolí, ale přece přišel v Berlíně správně na koňskou dráhu a po dlouhé jízdě do svého hotelu.

Odebral se ihned do svého pokoje a zazvonil. Žádal poštovní lístek a inkoust a péro. Neboť těžce naň ulehlo pomýšlení, že posud ještě nedal manželce slíbené zprávy. Nyní mohl jí vypsati, jak to ve skutečnosti bylo, zajisté že v největším napjetí již čekala. Neboť vše stalo se jim v manželství společným — každá radost a každá bolest a skrytého nebylo nic mezi nimi. Leč když seděl na pohovce a čekal, přepadla jej veliká únava a sotva že číšník — nečistý chlap v obnošeném fraku a roztřepené náprsence — zase odešel, sklesl na znak a usnul; spal tvrdě a beze snů skoro dvě hodiny, přemožen namaháním a neklidem předešlého dne, rozčilené noci a tohoto dlouhého

rána. Stmívalo se již, když procitl. Čtvrtá hodina minula. Byl znepokojen, když věděl, jak dlouho spal.

Vždyť měl jít do Moabitu. Nepopřál si času napsati lístek, ale uspokojil se myšlenkou, že zítra sotva dříve bude u cíle, než on sám.

Přál si umýti si obličej a ruce, ale ve džbáně nebylo vody. Ani o to nebylo postaráno . . . . Nerad by byl volal číšníka ještě jednou. Styděl se, že tak dlouho spal.

*

Dostal bolení hlavy od spaní v tak nezvyklý čas a cítil špatnou chuť v ústech. Nechtělo se mu jíti k Jakobu Timmovi a tak coural se, až došel rohu silnice.

Ku podivu: přišel tyto dny zase v ta místa, kde již byl. Zde stál předevčírem večer hned po svém příjezdu a zde šel kolem včera několikráte.

Když čekal na vůz, padlo oko jeho na návěštní tabule. „Královské Divadlo. Opera. Soumrak bohů."

Byl hudebník a hrál rád a dosti mnoho. Po Wagnerovi blouznil. Veliké, nezměrné přání volalo v něm: Jdi tam. Na „Soumrak bohů".

Nejprve, v první okamžik, zdál se mu tento nápad naprosto strašlivým. On — ve smutku za svého přítele — přicházeje od jeho rakve a maje jíti k jeho hrobu — to bylo prostě nemožné.

Ale vůz, na který čekal, nechtěl přijeti. A nenáhle počal v něm vítěziti rozum. Komu by tím uškodil? — Co bylo lepšího, smutek jeho zaplašiti, co lepšího, poskytnout mu šlechetnější úlevy, než-li tato hudba? A pak: kdo se o tom dozví? — Kdo zná jej zde? — A kdo jej zde opětně spatří? —

Tak veliká touha po tomto požitku byla v něm. Měl si jej dáti ujíti? Po léta neslyšel a neviděl ničeho a snad dospěje jeho život konce, aniž bude tak blízek toho, co bylo teď před ním.

Ceny místa jej ještě lekaly. Vzal by přirozeně jedno z nejlevnějších, ale přece — smí-li? Sáhl po své tobolce. Vystačí. Nezaplatil sice ještě za hotel a také lístek na zpáteční cestu nebyl opatřen, ale za to nejedl téměř ničeho včera večer ani dnes v poledne a dnešní večer může jíti konečně také se studeným soustem spát. A pak: cítil, že musí se vymaniti z moci této myšlenky, v jejíž tyranské moci byl již několik dní a kdyby to bylo i jen na malou chvíli. Nikoliv, že by myslil, že již vyplnil svoji povinnost, učinil vlastně vzdor všemu namahání tolik, jako nic a to, co dnes vyjednal, i to bylo by jinak energickým Drem. Hertwigem učiněno, ale duch jeho byl tak zmaten událostmi posledních dnů, že toužil po tom, aby na jiné myšlenky přišel. Jak nutno to bylo, viděl již na odporu, s jakým se vzpíral tomu, vypravovat dnes večer ve veliké společnosti vše, co se stalo, ještě jednou od A—Z.

Ano, půjde na operu! — —

Ale měl psáti. A tak stále ještě hledě na návěští a postrkáván a tísněn spěchajícími lidmi, stále zase ještě jednou přistupuje ku sloupu — rozhodnul se konečně.

V nádherných dvoranách — vstoupil do nich těchto dnů po třetí.

— znal jej číšník již. Tam napsal Timmovi, že jest pohřeb na zítřek na desátou hodinu opovězen a že by prosil, aby jej omluvil u pánů, až je o tom zpraví.

Pospíšil si velmi a ihned povstal, když byl řádky ty napsal a ještě jednou přelétnul; jeho rukopis byl jako rytý, vzor krasopisu. Bergmannovi bylo to — jak mu teď zase napadlo — vždycky k posměchu, ačkoliv jakožto těsnopisec, byl by měl písmo jeho oceniti.

Nedůvěřoval mnoho pneumatické poště, o které byl slyšel, které ale neznal. Dal tedy dopis posluhovi. Litoval toho však ihned, když slyšel, že má zaplatiti sedmdesát feniků; zdálo se mu to neslýchané, tolik peněz vydati za cestu, kterou mohl vykonati sám.

*

Opera začínala záhy, ale on věděl, jak bylo nesnadno, dostati ve větších berlínských divadlech ještě v poslední hodinu dobré místo a pospíšil si. Zatím co šel ulicí dolů, přes weidendammský most a kolem nádraží městské dráhy, kde panovala kolem nových hotelů a zářících krámů velká tlačenice, těmito končinami, které se v posledních letech tak změnily, že je sotva zase poznával, přemýšlel o tom, že byla tato chůze první za posledních dnů, jejímž cílem nebyl Karel Bergmann. A co se v něm zase ozýval pocit nejistoty v příčině jeho rozhodnutí, přece nemohl utajiti radost, když pomyslil, na jaký požitek jde. Lipy byly již jasně osvětleny. Schnell pospíchal jimi dolů.

Pokladna operního divadla byla právě otevřena, zdlouha sunul se do předu. Peníze držel připravené v ruce.

Schodiště bylo ještě téměř prázdné. Jenom majitelé míst nečíslovaných a k stání hrnuli se kolem něho a kolem vážných úředníkův. Zapomenul, že nemá na spěch, neboť má číslované sedadlo a ještě skoro hodinu času. Ztrávil ji v malém bufetu a v úzkých chodbách, odkud nahlížel malými okénky dolů v živá ta prostranství, netrpělivě a pln očekávání, a půl hodiny před početím představení byl na svém místě.

Po prvé po dlouhých letech byl zase v divadle, po prvé v opeře, do které před tím nikdy nebyl vstoupil. Seděl v třetí řadě, neměl žádného špatného místa, ježto v tomto prostoru zařízena jsou místa bez ohledu na obecenstvo, určeny jsouce jenom jaksi za rámec „dvorní lože".

Zdlouha plnil se veliký dům. — Pozoroval všechno a s chutí pokaždé povstával, aby pustil přicházející kolem sebe. Konečně zavládlo ticho, které oznamovalo začátek a k němu vzhůru pronikaly první zvuky předehry. Opona se zvedla a za šeřícího se temna zaznělo zpěv sudiček . . .

Od toho okamžiku seděl mladý učitel nahnut do předu, naslouchaje bez dechu jako zakletý a zapomínaje na všecko kolem sebe. Nemyslil na nic jiného, nežli na to, co viděl a slyšel. Ani v přestávkách neopouštěl svého místa. Necítil dusivého vedra, které rostlo každou hodinou až k nesnesitelnosti, necítil délek a nerušilo jej, že rozuměl co nejméně, neboť nedovolil sobě přepychu textu.

Bylo to zcela prostřední představení. Jenom Brunnhilda byla nádherná. Vedle toho u výpravě bylo přáti si ještě mnohého, proměny šly těžkopádně, světelné efekty, na nichž tak mnoho záleží, často selhávaly, herci stáli jako špalky, oř tak ušlechtilého chovu, jako žádný jiný, byla ubohá herka, která natahovala krk do jeviště z kulis, kde ji drželi a chvílemi jakoby se ptala udivenými pohledy obecenstva, co se vlastně děje a ku konci, kdy padala dýmající břevna, která byla zoufale podobna vycpaným polštářům s divné hranice a soumrak bohů poněkud nepřirozeným způsobem nastal, nechtěla se dostaviti pravá iluse.

Ale co bylo to vše pro učitele, který by se nikdy neodvážil ani té nejtišší kritiky a jemuž bylo všecko od začátku až do konce krásné, vznešené a velkolepé?! A co bylo to vše proti této hudbě, která po celé hodiny nevyčerpatelnou plností a krásou z hloubi se vznášela tajuplná vše překonávající, omamující, vítězící? — —

Zapomenul na všechno. A jenom jednou vzpomenul na přítele: když vynášeli na štítě mrtvého Siegfrieda za nejvznešenějších a nejdojímavějších zvuků. Tu tihla předtucha, temná předtucha jeho duší, že ten, jenž jmenoval se Karel Bergmann a nyní byl mrtev, přece v jádru své bytosti nebyl jím nikdy pochopen, a že on, jenž nebyl sice žádným velikým rekem, byl přece osobnost, která se v mnohém vlastní svoji silou vyšinula daleko nad prach a špinu dne, jenž ji konečně zaplavil a strhnul — — —

*

Potáceje se téměř vystoupil z vyhřátého domu do chladné noci. Cítil ihned, jak byl znaven. Směr cesty našel sám. Jenom chvílemi zvednul oči. Byla to znalost nabytá minulé dni, která jej vedla.

Bylo pozdě, když přišel do hotelu. Vrátný byl vzdor své ospalosti nápadně zdvořilý, což citlivý, stále úzkostlivý a nedůvěřivý učitel ihned pozoroval.

Když odešel, postřehl toho příčinu: na stole ležel dopis a balíček; obé bylo prý večer odevzdáno jistým pánem „v kočáře".

Dopis zněl:

„Drahý pane Schnell! Dle Vašeho dopisu z dnešního odpoledne, sejde se zítra časně ráno v udaný čas několik pánů na hřbitově; pojedu sám ven a dovolím sobě přijeti pro Vás zítra ráno přesně o deváté hodině. Buďte laskavě připraven.

Záležitosti s Bergmannovým bytným jsou rovněž konečně urovnány, jakož i s jeho milenkou; v přiloženém balíčku jest odkaz jeho Vám.

Dr. med. Hertwig.

Tyto řádky, které Schnell několikráte přečetl, byly psány tužkou na dopisním lístku jemným, výrazuplným, zvláštním rukopisem, patrně ve spěchu a cestou.

Opatrně sňal obal sfingy. Když byl dole hedvábný papír — šelestil tiše v tichu pokoje pod rukama učitele — stála sfinga zde osvětlena plápolající září světla. Jak krásný byl tento chmurný výtvor!

Ale učitel — vzdor své radosti, jež z dopisu byla téměř rovněž

tak veliká jako z nového majetku, neměl více očí pro jeho kouzlo. Jej mrazilo, hlava byla těžká z hudby, byl unaven. Lehl si na lůžko a usnul ihned. A pevně a klidně a beze snů, jak již dávno ne, spal po celou tuto noc až do jitra.

IV.

Procitl velmi časně tohoto dne.

Teskný klid jím ovládl. Neměl ničeho více na práci. Vše bylo teď jasné. V tyto dny tato vřava a od včerejška všecko bylo jasné a prosté. Nic, nic nezbývalo, leč spustiti jej do země . . .

Hned, jakmile se byl přistrojil, pojedl snídani, neboť hlad jeho silně se ozval, když mu napadlo, že šel včera spát, aniž jej utišil; necítil ho.

Obchodní cestující spal ještě, což bylo Schnellovi velmi příjemno.

Hned po snídani vyšel. Měl ještě hodinu času, než přijede doktor. Loudal se kolem, zase k ulici. Tam koupil nejprve hračku pro svého hocha, pak něco pro svoji manželku. Krámy — sotva otevřeny — byly dosud prázdny, a on mohl pohodlně u čilých zase prodavačů si vybrati.

Rovněž se zdlouhavě loudal zpět. Skoro proti jeho hotelu ve sklepě, byl obchod věnci, neboť ulice s hřbitovy sv. Žofie byla na blízku. Tam koupil prostý věnec s bílými atlasovými stuhami; s nápisem nechtěl.

Ve svém pokoji složil své věci. Stalo se tak v několika minutách a vše bylo připraveno k odjezdu.

Věnec dal do světnice vrátného. Pak si vyžádal účet a zaplatil. Pokoj stál skutečně dvě marky za noc, měl platiti jenom snídani.

I to se stalo a aby nemusil poslední čtvrthodinu ztráviti o samotě se svými smutnými myšlenkami, otevřel ještě jednou jízdní řád. Zcela správně; jeho vlak odjížděl o půl druhé po poledni. Teprve k osmé bude v A. Byl to smíšený vlak, ale pozdějším nemohl jeti, chtěl-li zítra v pravý čas nastoupiti. Neboť v jeho škole počínalo se den jako den o sedmé hodině.

Vedle toho vplížilo se do srdce jeho cosi, jako touha po malé jeho domácnosti a on mnoho vzpomínal na svou manželku a své dítě od té chvíle, kdy nakoupil pro ně dárů. Jak mnoho se ho budou vyptávati — již proto nechtěl přijeti v noci.

Pohlížel pln očekávání k oknu s hodinkami v ruce. A přesně v určený čas viděl zastaviti přede dveřmi vůz: uchopil svůj věnec a spěchal ven.

Podomek díval se za ním. Respekt jeho k učiteli z Pomořanska stoupal, také zpropitné nebylo tak zlé — nebyl tu zhýčkán.

*

„Ah, již hotov," volal Dr. Hertwig a podal Schnellovi ruku. „To je hezké. Pak můžeme hned dále."

Schnell usedl po jeho straně.

Kočí, starý, důstojný „Johann", zatrhnul lehce. Byl to hezký, malý povoz o dvou sedadlech, ve kterém ujížděli, skoro hodinu, ne

úplně nový a koupený patrně jako příležitostná koupě z druhé ruky, ale velmi pohodlný na dobrých pérách.

Schnell mohl spočítati, po kolikáté jel v kočáře. Nehledě k tomu, že pociťoval vůbec před doktorovými energickými způsoby tak cosi jako strach a že nebyl si jist, nebylo-li včerejší jeho psaní snad ve zlé vzato, tísnilo jej, že ujížděl tak, jako by to byl jeho vlastní povoz. Ale doktor dal se ihned do hovoru a utišil nejprve výčitky jeho svědomí. „Učinil jste docela dobře, že jste spal," mínil. „Co byste také dělal v té cizí společnosti, ze které přijde ostatně jenom malá část! Zajisté jste vyhledal zase staré přátele a známé?"

„Nikoliv," řekl Schnell tiše. „Neměl jsem zde vyjma Bergmanna žádného přítele."

Doktor přetáhl mu houni přes kolena, bylo citelně zima a vítr vanul mrazivě.

„Hm," učinil a pošoupnul svůj skřipec.

Že byl v opeře, nechtěl mu Schnell říci; to bylo i pro něj sama již za ním jako zcela zvláštní, nepochopitelný sen, do něhož se sám pohrouží teprve, až bude ve své pomořanské pustině zase sám . . .

Na místě toho bylo mu odpovídati na mnoho otázek: o své manželce a svém dítěti; o svém postavení, jeho výhodách a nevýhodách; o svých náklonnostech a svých plánech a nadějích do budoucnosti, všecko v klidné, neurážející formě upřímné účasti. Přece však bylo lze z tónu dalších otázek doslechnouti, že odpovědi nezajímají zvláště tazatele, a ten zabočil také záhy zpět, do minulosti; bylo zjevno, že chtěl věděti, co zaujalo zemřelého tak neobvyklou měrou pro tohoto nepatrného, střízlivého muže, že mu věnoval největší přátelství, kterého byl kdy schopen. Avšak i co teď slyšel, nebylo nic určitého, a dr. Hertwig byl ve svém očekávání sklamán a řekl sám k sobě: Ku podivu... Nu — bylo to snad jedním z jeho rozmarů... Pozadí, kterého potřeboval... A mimo to: všichni lidé, o které až do pozdního jich věku matka neustále pečuje, cítí potřebu, pomstiti se, pečujíce podobně, lhostejno, oč anebo o koho. Když matka zemřela — opatřil si ženu... Takoví jsou!

Hnědý koníček čile ujížděl, časem pošimrán bičem a raduje se z pohybu ve svěžím, ranním vzduchu.

Již bližili se k hranicím města. Schnell neznal jmen ulic, jimiž jeli. Oba muži ve voze hovořili teď zase o příležitosti, která je byla svedla. —

„Vidíte," pravil doktor, „byli bychom konečně také tolik sehnali, abychom mu opatřili hrob na některém jiném hřbitově. Tak zlé by to nebylo, ačkoliv pro většinu z nás, zrovna dosti, kteří odkázáni jsou na hubené služné a nepatrný příjem: bylo by se musilo zaplatiti šest marek za vykoupení a čtyřiašedesát za přenesení. Ale pomyslete to tahání. U nás v Německu nejde nic bez policie — byli bychom musili míti od ní povolení, a to by byl býval teprvé začátek. K tomu celý řetěz trampot. Znám to. A kdo z nás by je byl mohl vzíti všechny na sebe? Já ne a jiný také ne; nikdo z nás nemá tolik času."

Chvilku mlčel, Schnell si myslil, že jistě učinil již dosti, a řekl to.

„Ah, to nic není. — A pak, jak je to hrozné pro každého, kdo není zvyklý, jako my lékaři, vléci se všude s umrlčinou, Bergmann, to vím, byl by si to zapověděl. Tomu bylo zcela lhostejno, co se s jeho tělem po smrti stane. Sentimentální nebyl náš přítel, to mu třeba přiznati. Já byl proti tomu, a to konečně také uznali! — Já — to pronesl s jiným přízvukem — „považuji za neslýchaný skandál, že ihned nespalují vše mrtvé. Ale tomu nepřivolí stát, ten všemohoucí, veliký; nu, není to největší jeho zločin . . . Ano, ano, milý pane, hloupost, nevzdělanost, surovost, arogance — mají ještě moc ve všech věcech . . ."

Mlčeli oba. Schnell neodvážil se odpovídati. To bylo hnedle horší, než co Bergmann říkal — —

Náhle lékař vyjel: „Snad jste neobjednal popa!?" —

„Ne."

„Nu — tak jest dobře. Jinak by, myslím, vstal Bergmann z mrtvých . . . V takových věcech nesnesl žádného žertu."

Domy Friedrichova pole začaly. Jízda stávala se stále nepohodlnější. Prach, který kopyta koně zvířila, létal jedoucím do obličeje, a doktor stáhnul střechu svého měkkého plstěného klobouku.

Na kopečnatých polích, které bylo lze do daleka přehlédnouti, otáčel tu a tam svými křídly osamělý větrný mlýn, který ještě zajisté pamatoval krásné časy poštovního vozu.

Mrtvé ticho spočívalo na krajině. Zřídka kdy přicházel kdo proti vozu, a ještě řídčeji proletěli kolem jiného vozu. A stále zase stáčel se hovor k Bergmannovi. Schnel pozoroval, že dr. Hertwig znám byl s ním jenom povrchně z hospůdky.

„Vídali jsme se dosti často. V první čas jsme se vytrvale hádali. Ostatní smáli se tomu vždy."

„Ano, byl velmi dráždivý," přisvědčoval učitel.

„Byl nemocen, nevyléčitelně nemocen," pravil lékař a zvednul ruku, aby ukázal na veliký, červený dům, který trčel po levici v odlehlé dálce, poloskrytý kopečnatými polmi. „Tam by byl skončil, kdyby mu nebyla přišla smrt na pomoc."

Schnellovi bylo to velmi divné. „Vězení?" — ptal se nejistě.

„Eh — kde," řekl druhý skoro drsně (tento učitel chápal ale také těžce) „Bergmann byl muž bezúhonného chování." „Jest to blázinec," dodal nevrle a v nevůli.

Schnell nahlížel, jak byl hloupý. Začervenal se. Bylo to po druhé, kdy dal tomuto muži příležitosti, aby jej vyplísnil. Mluvili málo a v přerývaných větách. Mimo to blížili se teď svému cíli.

*

Když dospěl vůz až k rohu, vystoupili z hostince, ve kterém požil Schnell včera prostý svůj oběd, čtyři muži. Byli to Jakob Timm ve slavnostním černém kabátě a cylindru, Wernicke, plavovlasý obr, Straubelt, který se, jak se Schnell dozvěděl, vždycky velmi o Bergmanna zajímal a čtvrtý pán, velmi tichý a zdrželivý, jehož jména učitel nezaslechl, když mu je za představování řekl.

Pozdravili se téměř mlčky a vážně, vypravovali, že čekali potom

tři minuty a konstatovali, že přijdou v pravý čas; bylo právě pět minut před desátou hodinou.

Doktor nechal zde svůj vůz, a šest pánů kráčelo ku hřbitovu. Šli tři a tři, Schnell s Wernickem a Straubeltem v předu. Wernicke ptal se ho, kde byl včera a proč nepřišel, a dr. Hertwig, jehož ostré ucho otázku tuto zaslechlo — šel těsně za nimi — přispěl mu na pomoc. „Pan Schnell bude míti v Berlíně jistě známé a použil příležitosti, aby je navštívil."

Schnell naprosto nechtěl říci, že byl v opeře; neodpověděl na otázku a řekl cosi takového, jako aby mu bylo prominuto, že byl velmi unaven . . . Jinak mluvilo se po krátké cestě málo. Byli si vědomi, za jakým účelem přišli.

Došli ke vchodu, a Schnell ukázal ihned na levo. Ostatně dr. Hertwig patrně zde byl také obeznámen. Šlo se ke kůlně. Tam byli dělníci již pohotově. Dvéře jednoho prostoru byly otevřeny.

„Dobrého jitra." — „Dobrého jitra, pánové," znělo to polohlasně. Přišedší podívali se všichni na rakev, jedni zvědavě, druzí dojati její chudobností.

Schnell pokynul starci ze včerejška.

„Snad bychom mohli jíti," ptal se jeden z dělníků, „či přijde ještě někdo?"

„Nepřijde nikdo více," řekl doktor.

Stařec pokynul ostatním dělníkům a beze všech dalších okolků zvedli tito rakev a nesli ji kolem ustupujících; tito se v jakéms takéms pořádku na kvap připojili. Učitelovi dána přednost, a poněvadž přišel s lékařem, šli oba vedle sebe; ostatní rovněž dva a dva za nimi.

Nikdo nemluvil slova. Všichni — vyjma dra. Hertwiga — stísněni byli pohledem na tento hřbitov: rozdělený ve veliká pole, kde začátek a konec označen byl černými kůly, na kterých vyřezány byly čísla letopočtů — „ročníky" — řadil se hrob ku hrobu, hustě jeden vedle druhého. Ani jediný kopec nezvedal se v této ploché rovině, a jenom tu a tam osaměle trčel malý dřevěný kříž, prostý kámen, ležela rozevřená porculánová bible, svadlý věnec . . .

Bezejmení tu leželi ti, kdož teď ničím více nebyli, nežli číslem, které žádný člověk více nepočítal. Všichni leželi jeden přes druhého a jenom jedno bylo jim společné: ve smrti své byli chudí, opuštění, bez přátel a proto zde zahrabáni. Zcela úzké pěšiny protínaly vždycky dvě řady těchto s nejvetší přesností a jednotvárností rozdělených okresů, které bys mohl považovati za záhony, kdyby jejich plochy nebyly pokryty jen travou, jež jevila teď špinavou žlutavou hněď podzimního trávníku.

Písek cest lepil se na boty.

Prošli kolem všech oddělení a došli k poslední řadě, kde začínala končina zahrady, ladem ležící. Tři jámy byly vykopány a dva dělníci kopali na čtvrté.

U první stanuli nosiči, dělníci přestali kopati, a truchlící rozestavili se v polokruhu kolem otevřené země. Na okamžik zavládlo bez-

hlasé ticho. Pak, když nikdo nepromluvil, byly motouzy otočeny kolem rakve a ta klouzala zdlouha do hlubiny; všichni obnažili své hlavy.

Přistoupivše ku rakvi, všichni ucítili silný zápach setlíváni, který se prodíral mezi špatně sbitými prkny. Vážnými zraky — každý zaměstnán svými myšlenkami — sledovali znenáhlé mizení rakve. Jenom dr. Hertwig, který stál nejzáze, ohlížel se a v obličeji jeho byl malátný a unavený výraz, když se nikdo naň nedíval.

Rakev dospěla dolů, a stařec podal kolemstojícím lopatu písku; každý vzal třikráte plnou hrst a vysypal ji do hlubiny, nejprve Schnell, pak Wernicke a Timm, naposledy lékař. Oba věnce následovaly, nejprvé hodil dolů Schnell svůj, pak mávnul Wernicke druhým.

Teď zazněl poprvé hlas starce lhostejným, nepohnutým tónem: „Prosím o tichou modlitbu . . .“

Čela se naklonila. Nikdo se nemodlil, žádný ret nepohnul sebou. Doktor stal se neklidným.

V tom do ticha zaznělo marně přemáhané, dusené vzlykání učitele. Přemahal se dlouho; teď jej to překonalo. Bylo to jako vykoupení pro všechny. Tlačili se kolem plačícího a podávali mu ruce; a za tím, co posledními pohledy zabloudili ke hrobu, který počali dělníci již zasypávati, obrátili se k odchodu, stále shlukli kolem Schnella, který čím dále více plakal. Bylo to, jako by byli náhle zase nabyli ztracené řeči. Poznámek bylo vyměněno hojně: všechno, co komu napadlo za tohoto smutného obřadu, který že přestal, každý se radoval. Mluvili jeden přes druhého, každý více, než poslouchali o sprostotě starého, který neobstaral synu svému ani řádného pohřbu; o tom, že by mu dali na společné útraty postaviti pomník, mohl by býti jenom zcela jednoduchý, ale aby místo alespoň bylo označeno; jak smutný jest hřbitov ve své nezměrné rozlehlosti a strašné prostotě a tišině — pravý hrob davů; a mluvilo se o řemeslném kvapu a neladu tohoto pohřbu....

A mluvili zase o sobě. Každý pronesl svoje mínění o pohřbívání: jednomu bylo jedno, co se s ním stane; jiný byl jako doktor pro spalování mrtvol; Hernicke vykládal, že jemu je nesnesitelné pomýšleni, aby neměl odpočívati u svých; již jeho otec postaral se o rodinný hrob, do toho přijdou všichni. Všichni kráčeli rychle ku silnici, kde stál doktorův vůz. Bylo zima a z polí přicházel ostrý vítr. Podobalo se téměř útěku, jak rychle a ve chvatném hovoru cupali.

*

Na rohu pokynul dr. Hertwig na svůj vůz. Nejprve obrátil se přívětivě ale spěšně ku Schnellovi: „Chcete jeti zase sebou, pane Schnelli?“

Na obličeji tázaného rozhostily se úzkost a nerozhodnost. Bál se uraziti ostatní pány, kdyby se od nich zase odloučil. „Musím v půl druhé jeti“, řekl váhavě. „Moje dovolená dnes končí“.

„Doprovodíme vás na nádraží“, pravil Wernicke, není-liž pravda“.

„Ano, zajisté. Zůstaňme do té chvíle pospolu, nemá-li někdo nic jiné ho.“

„Nuže tedy —“ byla odpověď doktora, „mne však musíte omluviti.“ Rozloučil se se všemi. Podotknul, že večer příjde. Schnell byl poslední, jemuž podal ruku. Držel ji trochu déle. „Dojeďte dobře domů!“, pravil. „Těšilo mne, že jsem vás viděl, vzdor tomu, že příčina našeho seznámení se, byla tak smutná. Kdybyste opětně do Berlína přijel, sejdeme se všichni zase u Timma.“

Smeknul svůj klobouk a Schnell sejmul svůj, bruče cosi jako poděkování. Ale Dr. Hertwig ho již nezaslechnul. Vskočil opětně do vozu, pozdravil ještě jednou zběžně, vzkřiknul na svého kočího a všichni viděli, jak opřel se na zad a vyňal ihned z náprsní kapsy knihu, ve které začal horlivě čísti.

„Náš doktor má skutečně mnoho na práci“, vypravoval Timm obrácen ke Schnelovi. „Přichází často ke mně, ale sotva že je u nás, již jsou také pro něj. Měl bych vlastně také domů — —“

„Eh — co, přerušil jej Wernicke. „Vždyť je tam tvoje paní a její strávníci mohou svůj oběd spolykati také jednou bez tebe. Teď je jedenáct, jeďme do města a doveďme pana Schnella na nádraží.“

„Nuže řekl Straublt a Timm povolil. „Člověk nepřijde celý rok ven, když má na obědy a večer takovou bandu jako jste vy.“ Druzí dva se smáli, ale přece poněkud duševně. A tak šlo všech pět — ten, kterého Schnell dnes po prvé spatřil, nepromluvil vůbec ještě ani slova — k nádraží, dali se touže cestou, kterou se dal včera Schnell.

Měli tedy všichni kdy. Wernicke prodával doutníky — zavřel svůj krám a Straublt, zdálo se, neměl vůbec ničeho na práci.

Před nádražím učiněna byla první zastávka, všichni vypili ve stoje sklenici piva. Jelo se ve druhé třídě. Schnell musel si svůj lístek opatřiti, ostatní byli přišli ze slezského nádraží. A když tam dojeli, rozpředli čilý spor, kterou koňskou drahou jeli.

Chtěli přirozeně blízko štětínského nádraží do větší místnosti, kde by mohli současně snídati a Schnell obědvati. Konečně se shodli.

Schnell bez účasti poslouchal. Když mu před tím řekl doktor s bohem, bylo mu tak těžko u srdce; neuvidí tohoto chytrého, jemného muže nikdy více, to věděl. Po cestě, za pobytu v krčmě, mezi jízdou, stále a stále vracely se myšlenky jeho k němu. Ale neuvidí ho více . . .

Od nynějška byl úplně sklesly. Dal se voditi ostatními kam chtěli, mohli jej vésti všude. Nejprve jeli tramwayí. Byli odloučeni, protože byl vůz velmi obsazen a Schnell stál se Straubeltem v předu. Ten vypravoval mu všecko možné a tázal se ho několikráte. Schnell dával mechanické, lhostejné odpovědi.

A tak bylo i následující hodiny, kde seděli pohromadě v hostinci, jedli a pili, mnoho pili a velmi mnoho mluvili. Neobyčejný případ této hodiny, jinak v jednotvárné práci vlastního povolání prožité, oživila je všechny. Ne, aby byli příliš veselí. Vstoupivše a byvše k vůli svým cylindrům a černým rukavicím s několika stran — Berlín je malé město — pozorováni, vyhledali si kout, v němž dali Schnellovi nejlepší místo, a sesedli se potom kolem něho. Byli zdvořilí a ochotni k němu, Timm se svou obyčejnou srdečnou přívětivostí. Ale z něho nedostali

více slova. Nikdo mu neměl za zlé, že byl tak tichý. Každý přičítal skoupost jeho na vrub velikého bolu nad ztrátou starého přítele, kterého — kdyby jim chtěl zazlivati — v té míře arci sdíleti nemohli.

A tak tukli si vespolek, nejprve na památku mrtvého, pak na své vlastní zdraví, a ještě jednou poskytla jim celá, v tolika bodech ještě tak málo vysvětlená událost, příležitosti, probrati ji od začátku až ku dnešnímu konci.

Když byl čas, šli na nádraží. Nebylo to daleko, a nevzali ani žádného povozu.

Schnell běžel do hotelu a přinesl připravený, šedivý, plátěný vak. Ostatní šli napřed do čekárny. Když opatřil si lístek, našel je tam u nového doušku. Sebral se, aby ještě naposledy nezdál se nepřívětivým. Byl velmi rozčilen, jako vždy, když jel po dráze.

Zase zvonily sklenice.

Vrátný dal s povykem v Německu obvyklým znamení, že se má nastupovati. Dovedli Schnella rychle ku vlaku. Tiskl jim všem ruku, ve svém křečovitém rozčilení, Timmovi nejdéle.

Pak zaslechnul oknem vozu ještě poslední jejich: „Šťastnou cestu! — Přijďte zase brzy! — Vyhledejte nás!“ Pozdravovali ještě klobouky, když vlak již jel.

Potom šli do čekárny. Pili tohoto odpoledne a tohoto večera mnoho ještě, neboť den byl „už tak jako tak ten tam.“

*

Schnell se opřel o sedadlo. Byl zase samoten ve voze. Chvála Bohu, že to již přestál! — — Osušil si čelo. Znenáhla rozčilení jeho minulo. Vlak rachotil volným klusem. V každé téměř stanici zastavil. Někdy vstupovali a vystupovali cestující, a čím později bylo, tím známější mu byly postavy a jejich řeč.

Upadl v dusný, chmurný smutek. Nebyl zvyklý piti z rána pivo a k tomu ještě v takové míře. Dostal bolení hlavy.

Byla to žalostná jízda: byla to kocovina po velikém rozčilení. Doufal, že nabude za této dlouhé jízdy jasného přehledu ve zmatených událostech posledních dnů, ale nepodařilo se mu to. Nic nechtělo se mu srovnati, ani lidé ani věci. Jenom jednotlivé vytanulo mu vše v duchu, zjevilo se v nové podobě a zmizelo zase nezadržitelně.

Déšť začal plyskati do oken, a nastal černý soumrak. Při nestálém, kalném plynovém světle byl učitel ještě více stísněn. Bylo mu tak, jako by se byl vrátil do vězení, z něhož byl právě uprchl. Před ním ležela budoucnost šedá a beznadějná. Poslední pouto, které jej vázalo k živoucímu, bohatému, zevnějšímu světu, bylo smrtí Karla Bergmanna přetrženo — to cítil.

Večer dojel domu. S výkřikem radosti přivítala jej jeho žena; byla bledá a usoužená. Po všechny tyto dny ji strach a nejistota neopouštěly. Zasypala jej otázkami — — —

A trvalo to několik večerů, než jí vypověděl co se bylo stalo za těchto posledních dnů, jež znamenaly největší událost jeho dosavadního života a několik jiných, než ji to vše zopakoval.

Přeložil J. E. Šlechta.

K bilanci potravinového zákona.

Toho, jak se užívá zákona ze 16. ledna 1896. č. 89. ř. z. z r. 1897. (zákon o falšování potravin) v praxi, bylo dotčeno se v těchto listech dvakrát pod záhlavím: „Líc a rub dobrého zákona", a to v č. 13. a 17. tohoto ročníku (IX.). Pozornost, otázce této „Rozhledy" věnovaná, jest, myslím, zcela na místě. Věc vykazuje eminentně sociální stránku. Volná tržba jakožto odlesk a důsledek dnešní individualistické úpravy poměrů sociálních vynesla v různých směrech na jevo výstřelky, jež do té míry ohrožují zdárný rozvoj různých zájmů celých společenských vrstev, že správa státní vidí se nucenu, zasáhnouti dnes zde, zítra onde v tuto principielní volnost autoritativními omezujícími opatřeními. Vzájemná, na reelných podkladech spočívající a jimi znovu a znovu sílená důvěra jest bez odporu nejlepším ovzduším pro náležitý rozvoj obchodu, zajišťující subjektům svým existenci, po př. i blahobyt na straně jedné, co nejhospodářštější ukájení přerozmanitých potřeb pak na straně druhé. Andělé však se po živnostensku obchodem nezabývají, nýbrž lidé, ti křehci, heslu „bližší košile než kabát" tak rádi i na úkor jak ideálných statků — poctivost a reelnost — tak i hmotných zájmů hospodářsky a právně s nimi spjatých spoluobčanů holdující lidé. Je pravda, samočinný mechanismus soukromohospodářské reakce v mnohém ohledu zjedná výstřelků těchto korektiv, ale jsou interesy, kde korektiv tento selže, nebo jichž ohrožení jest takového rázu, že na pouhou jeho působnost čekati nelze. A sem spadá také zločinná, nepoctivá neb trestuhodně nedbalá tržba potravinami.

Do vydání výše citovaného zákona nepostrádali jsme ovšem nějaké úpravy tržby nepoctivé neb nedbalé naprosto; jednak již trestní zákon z r. 1852. (najmě jeho ustanovení o trestných skutcích proti bezpečnosti života, jichž dopouští se vinník tím, že v poměrech svého života nešetří náležité opatrnosti — §§ 335. a násl. — dále ustanovení o podvodu, pak §§ 403.—408., jednak řada jednotlivých vynesení různých k tomu povolaných orgánů — dvorské dekrety, ministerská a místodržitelská nařízení, snesení zdravotní rady a p. — upravovaly — posléze jmenovaný druh kasnisticky — po různu předměty zákonem z 13. ledna 1896. normované. Předpisy tyto ukázaly se nepostačitelnými, a volání po nápravě ozývalo se jak z kruhů konsumenstva, tak i z řad reelního obchodnictva vždy mocněji. Už proto, že dosavadní úprava měla v přední řadě k nepoctivým nebo lehkomyslně nedbalým manipulacím potravinami a požitinami zřetel ze zdravotního stanoviska, chránic obecenstvo před těmito manipulacemi potud, pokud zboží jimi dotčené zdraví lidskému nebezpečným by býti mohlo, nechávajíc stranou manipulace, které neohrožujíce lidského zdraví pouze v zápětí měly majetkové poškozování konsumenstva. Avšak i v ohledu zdravotně-policejním jevily namnoze jen na určité případy ražené předpisy tyto takovou nedostatečnost, že ochrana jimi zamýšlená více méně byla ilusorní: nedostatek jednotné pojmové subsumce, velké mezery, neurčitost a roztříštěnost kompetenční, nedostatek odborných institucí zjišťovacích a revisních — vše to volalo po nápravě. Věc vlekla se, jak již u nás

hospodářsko-sociální práce zákonodárné typickým jest osudem, po léta; teprve r. 1895. projednával parlament příslušný vládní návrh zákona.

Zákon byl již za ústavního projednávání předmětem veřejné diskuse a byly to zejména kruhy obchodní, které postihujíce jeho význam pro sebe, kritice jej podrobovaly. Kupectvo hledělo novému zákonu namnoze s velkými obavami vstříc, a spatřovalo, znepokojováno novotou věci, zejména zamýšleným zavedením různých orgánů potravní policie, v něm osten, výhradně proti sobě namířený. Úsudky z těchto stran o návrhu zákona pronešené byly vesměs nepříznivy a chmurnou prognosou do budoucna naplněny. Třeba však nyní, když po krátké celkem praxi — asi tříleté — skutečný směr i výsledky jeji s tehdejšími obavnými hlasy porovnáváme, leccos z nich na účet nejistotou živené úzkostlivosti odečísti musíme, nemůžeme popříti, že obavy i výtky ty v mnohém měly pravdu. To zejména, co z různých stran novému zákonu po stránce slabé odborně-technické průpravy a souvisících s tím nedostatků formální zákonodárné techniky bylo vytýkáno, dlužno i dnes uznati. Správně bylo na př. vytýkáno, že návrh nevychází z přesného ohraničení pojmů, jež jsou jeho jádrem a jež pro každý výklad zákona musí býti směrodatny. Co jest potravinou a požitinou? Co jsou „nádobi a náčiní, jež určena jsou k tomu, aby jich používáno bylo při potravinách"? Co jest porušení a co padělek (Verfälschung und Fälschung)? Ukázalo se již, že jest těžko soudci — a i nekupeckému odborníku, potravnímu znalci — vystačit pro správný výklad zákonných ustanovení tímto naprostým odkázáním na význam, jejž základním pojmům těmto přikládá obecná mluva a názory odborněkupecké. I obavy, jež hleděly k možným vexacím i nejřádnějších i nejpoctivějších obchodníků, v mnohém na úkor poslání zákona se naplnily, třeba by nikomu ani ve snu nenapadlo, podkládati interesovaným orgánům zlovůli neb nesvědomitost. Na druhé straně poukazuje se k tomu, že zákon i přes tyto vexace, dokonce pak tam, kde vyvarování se jim skrupulósně chce se docíliti, nezastihuje vinníků a stává se bezúčinným. Ovšem se nepopírá, že zákon zjednal v leckterém směru nápravu, a že vliv jeho na omezení nereelní tržby jest přece utěšeně positivní. Poukáži ku konci na to, že působení toto nelze ani tak připsati těm prostředkům, jimiž zákon chtěl pracovati — totiž přímým trestáním skutečných vinníků — nýbrž těmi nepříjemnostmi a újmami, jimiž jest vůbec každý v jeho smyslu podezřelý vysazen ještě dříve, než jeho vina neb nevina — tato buď positivně neb aspoň dle zásady „in dubiis mitius" — definitivně byla konstatována. Pro soudy byl zákon o falšování potravin nadělením nikterak příjemným. Ne snad proto, že jim přibylo práce, neboť to může snad míti vliv na rozhojnění sil a týká se tedy jedině státní pokladny, — ale proto, že činnost, kterou soudy na jeho základě vyvíjeti musí, z husta u soudu vyvolává trapné pocity kolisání a neuspokojení vnitřního. Snaha, jíž ovládán jest soudce, a která vede jej k tomu, aby zákon v rukou jeho dospěl mety záslužného svého poslání, rozbíjí se o marné úsilí, zjistiti způsobem, který by positivních prospěchů zákona neparalysoval, skutkový podklad skutku, jenž jako podezřelý jej zaměstnává. Konflikt, jenž povstává mezi zmí-

něnou snahou a mlhavými oporami, na něž má postaveno býti jedině rozhodné volné uvážení a přesvědčení jeho, náleží k trpkým a bolestným. Třeba by nebylo pochybnosti o objektivní stránce skutku — kterouž stránku usnadňuje ustanovení § 30., rovnající ústavy výzkumné a orgány příslušné co do nálezů a dobrozdání soudním znalcům dle § 119. řádu tr. — jako o tom, že, kde a v jakém rozsahu a jakého dosahu porušení se stalo, jest otázka subjektivní stránky ve většině případů oříškem nerozluštitelným. Že porušení se stalo, o tom nabude soudce přesvědčení z oznámení, dobrozdání písemně neb při líčení po případě i ústně podaného. Snad bude lze i na jisto postaviti — ale to už bývá mnohem obtížnější, — že porucha potraviny nastala u určité, právě stíhané osoby. Ale zákon žádá, jako nezbytnou pojmovou podmínku trestného skutku co do falšování a porušování potravin, aby vinník jednal buď „zúmyslně", nebo aspoň „nedbale". A tyto vnitřní, subjektivní momenty jest právě přetěžko zjišťovati, považí-li se zejména jak úzkostlivě třeba hleděti k tomu, jak drahocenným, křehkým a nevypočitatelným mnohdy statkem jsou různá ta pro obchodníka tak významná imponderabilia, jako pověst a dobré jméno firmy.

Připomínám však hned: k pronešení definitivního úsudku o zákoně potravinovém pokladám dosavadní krátko ještě trvající praxi za nepostačitelnou. Nesmímeť přehlížeti, že žádná zákonná norma s poměry životními, jež ji vyvolaly a jež ona má upraviti, se nekryje. Tím méně tak nadíti se lze od předpisů zákonných, mnohotvárných poměrů tržby s takovým ohromným množstvím nejrozmanitějších předmětů se dotýkajících. A tak není ani jinak možno, než že dochází k přirozenému a pochopitelnému kompromisu: životní poměry působí na vývin a povahu zákonné normy, a norma naopak, ježto k poměrům zcela nepřiléhá, anebo i kdyby co nejtěsněji přiléhala, již tím, že jest vůči pružnosti a měnlivosti poměrů něčím delší dobu nezměněně působícím, nezůstává bez účinku na další vytváření se poměrů. A zjev tento nastane, a do jisté míry, jak stopovati lze, již se počíná jeviti i ve vzájemném vztahu tržby potravinami k zákonu o jich falšování. Několik řádků níže ukáži, jak.

Chtějíce učiniti si úsudek o tom, jak až dosud potravinový zákon poslání svému vyhověl a pokud to lze i o tom, jak asi v další působnosti své mu vyhověti může, mějmež především na zřeteli, co jest tímto posláním. Odpověď jest velmi jednoducha: potlačiti co možná nejvíce takové zjevy nepoctivé zúmyslnosti neb nedbalosti při výrobě, přípravě a prodávání potravin a některých věcí denní potřeby, jež zájmy lidské na životě, zdraví neb majetku ohrožují. Že porušování potravin v Rakousku tak řádilo, že zákonného opatření bylo nejvýš třeba, o tom není a nebylo nikde pochybnosti, na druhé straně však sotva asi kdo očekával, že se podaří stvořiti takový andělský — či ďábelský? — zákon, že na ráz všechny zlořády vymýtí. To jsou dvě meze, v nichž se ocenění musí pohybovati. Možno konstatovati, že již v tomto třetím roce jeví se značný, velmi potěšitelný úbytek revisně zjištěných případů, které závadny jsou z hlediska potravinového zákona i bez ohledu na to, je-li zde či není nějaká zlomyslná činnost či nedbalost

lidská. To dotvrzují potravinové orgány dozorčí, to dosvědčuje také valně pokleslá frekvence potravinových deliktů při soudech. Orgány státních zastupitelství i soudcové mohou vykázati v příslušných záznamech úředních, že případů, v nichž nějaký podezřelý skutek jakožto přestoupení zákona o falšování potravin se oznamuje, nebo v nichž dokonce k soudnímu vyšetřování dojde, značně ubylo. Vzato tedy absolutně, docílil zákon potravinový nepopiratelných úspěchů. Zbývá všimnouti si, za jakou cenu. A tu tvrdí obchodníci, že za cenu dosti zlou: za cenu svízelného často chikanování i svědomitých, pečlivých a poctivých obchodníků. Hlasy tyto zaznívají z kruhů obchodnických měrou rozsáhlou a intensivní, a objeví se, jak říci musíme, i když jim přimísíme potřebné granum salis, dosti podstatnými. V čem hledati toho příčinu? Nesdílím rovněž náhled S—ův z č. 13. „Rozhledů", že by klíč k tomu ležel v § 28., rovněž ne v tom, že vyšetřování a vyhledávání v souhlasu s všeobecným řádem trestním jest v rukách soudů. Pokládám za to, že tyto hlavní body zákona: stanovení trestních činů ve smyslu zákona o falšování potravin, třeba objektivně dosti neurčitě podáno (viz výše), — subjektivně jest správno, právě tak jako další líšení na delikty kulpósní a dolósní (jinak než trestati zlomyslnost, ke poškozování přímo směřující (činy dolósní), nebo nedbalost, k takovému poškozování dle zkušenosti zhusta vedoucí (činy kulpósní) těžko si uspořádání této látky vůbec představiti); zahrnutí jich v obecní právo trestní tak, že téhož řízení stávají se účastny a témže orgánům (státním zastupitelstvím, soudům) podléhají; organisaci dozoru a odborného znalectví (v principu); výměra trestu — jsou vhodně a účelně voleny. A přihlédneme-li blíže, shledáme, že hlavní zřídlo svízelů a provádění zákonů a vexací obchodnictva leží — jak již bylo naznačeno — ve veliké obtížnosti, s jakou lze zjistiti subjektivní stránku toho kterého deliktu. Jinou konstrukci však těžko lze si mysliti, a proto nelze jinak než říci, že zřídlo toto neleží v pochybném snad založení zákona, nýbrž v povaze věci samé. Kde jest tedy východisko? Po mém soudu v tom — a tu přicházím k tomu, co jsem výše uvedl a vzájemném působení zákonné normy a poměrů jí upravovaných — že budou se poměry musiti zásadám zákona potravinového přizpůsobiti. A vskutku, děje se tak již: nebo hned to, co na př. p. Dr. Preininger navrhuje, není ničím, než takovým přizpůsobováním se. Pojem kupecké dbalosti a poctivosti musí opustiti mlhavé výše ethické říše, a sestoupiti v reelní sféry, hledaje si vhodné, snadno postihnutelné formy, v nichž by se projevoval. Sem sluší zařaditi na př. i rady, jimiž končily zmíněné články v listě „Der kaufmännische Agent", pokud se týče v listě „Prager volkswirthschaftliche Blätter", zejména ty různé obchodníku při nákupu odporučované opatrnosti (vyskytující se i v oficielních soudům komunikovaných dobrozdáních výzkumných ústavů) jako: dáti si výrobcem neb grossistou zvláštními prohlášeními zaručiti nezávadnou jakost zboží, vykonávati jisté kupecké přípravy sám (jako tlučení koření) a pod. Proces tento jest teprvé v počátcích, ale již ty naznačují jeho směr, a jak se zdá, i jeho úspěch. Živnost kupecká klade značné požadavky zvláštní na ty, kdož se jí věnují; nepociťují se proto, že stavu

tomu vnikly už v krev. Novoty v kupecké praxi, potravinovým zákonem podmíněné, pozbudou valně ostří, až se hlouběji zakořeni. Že vedlé cest, v úmyslu zákonodárcově ležících, důmysl lidský najde si praktiky, jimiž bude hleděti stvořiti si s požadavky zákona tohoto modus vivendi i na drahách jemu protilehlých, nepoctivých, jest jisto; zkušenosti však ukáží, jak buď přizpůsobením praxe, neb vhodnou reformou jim čeliti.

Zákon je tedy v principech dobrý a účinný. Prognosa pro setření hran, jeho působením dosud vyvolávaných, je dosti příznivá. Význam zákona leží v něm ani ne tak jako v prostředku respesivním, jako spíše jako v prostředku výchovném, praeventivy vyvolávajícím, který nová hlediska a nové kaulely kupecké opatrnosti a svědomitosti budí a tím pro další působení své bezpečnější základy si tvoří. Risiko a nebezpečí toho procesu nesluší svalovati však zde na stranu jednu, na kupectvo, nýbrž pokud možná rozvrhnouti; náležitá úprava a rozmnožení orgánů dozorčích a výzkumných za vhodného řešení otázky nákladu s tím spojeného jest jednou k tomu vedoucí cestou.

JUDr. Vilém Pospíšil.

Několik příspěvků k životopisu Kryštofa, Ignáce Kiliána a Jindřicha Dienzenhofferů.

Napsal Dr. Luboš Jeřábek.

II.

Dříve ještě než s laskavým čtenářem sdělím několik nových údajů o životě a rodinných poměrech znamenitého architekta českého Kiliána Ignáce Dienzenhoffera, důstojného to dědice a rozmnožitele slávy a věhlasu Kryštofa D., chci uvésti ještě několik skutečně zajímavých zpráv o životě a povolání mladšího bratra Kiliána Ignáce D., třetího to syna Kryštofa D., Jindřicha. Již proto, že tento D. ve všech dosavadních životopisech rodiny D. od starších až po nejnovější[1]), zároveň s otcem svým Kryštofem a bratrem Kiliánem Ignácem, rovněž jako architekt a stavitel uváděn bývá. Životopisný tento údaj, jak dokážu naprosto nesprávný a falešný, byl po více než sto let zcela nekriticky, správněji řečeno úplně mechanicky přebírán a prostě opisován z jedné životopisné kompilace do druhé a dovedl se, jak vidno, i ve vážných vědeckých pracech udržeti až na naší dobu. Je pak předním účelem této statě vyvrátiti tuto úplně klamnou domněnku a zároveň na jisto postaviti pravé od stavitelského nápadně se lišící povolání třetího syna D.

Jindřich Dienzenhoffer

narozen v domě otcovském[2]) na Malé Straně dne 11. července 1692. požíval současně se starším bratrem svým Kiliánem Ignácem velice

[1]) Ani poslední spracování životopisu v Ottově Naučném Slovníku nevyjímaje.
[2]) Jak již uvedeno v nynější ulici Nosticovské ležícím.

pečlivého vzdělání a sice nejprve gymnasiálního a později i filosofického na vysokém učení pražském. S tím však rozdílem, že po odbytých studiích filosofie neoddal se jako Kilián Ignác studiím mathematickým a fysickým, nýbrž obral si tou dobou velmi oblibené a ještě více vážené studium právnické a to s nepopíratelným zdarem, alespoň z počátku. Neboť jak z četných zápisův[3]) na jevo vychází, dosáhl akademické hodnosti licenciáta obojího práva, římského i kanonického. Další však přísné zkoušky vedoucí k dosažení čestného titulu doktora obou práv, Jindřichu D. patrně se nezamlouvaly. Co toho bylo příčinou, zůstává neznámo. Pravděpodobně sluší hledati příčinu v soukromých poměrech Jindřichových.

Především v zabezpečené existenci poměrně dosti zámožného synka měšťanského, od 7. července roku 1722 rovněž již měšťana pražského (tehdy 30ti letého). V druhé řadě pak byla to snad již tehdy stávající vyhlídka na výhodný sňatek se zámožnější ještě dcerkou měšťanskou.

Sňatek takový již za živobytí otce Jindřichova Kryštofa D. byl asi velmi pravděpodobným a snad v brzce očekávatelným, neboť přeopatrný Kryštof D. v pátém odstavci své závěti již se sňatkem syna svého Jindřicha počítá, což vidno z opatření, že zanechává synu tomu 1000 zl. rýn. pro případ, že by svůj stav změnil, což činí slovy: „wie nich minder der Heinrich, in Fall er etwa seinen Standt ändern sollte, die hierzu benöthigten. Unkosten, weilen die anderen auch empfangen, gegeben werden". Ještě pak zajímavějším jest doklad o skutečném provedení této clausule testatorovy, čemuž svědčí zápis o rozdělení pozůstalosti Kryštofa D, bratrem Ignácem Kiliánem vypracovaný, v němž se praví: „Dem H. Heinrich Dientzenhoffer, weillen Selbtem 1000 R. Voraus gehördt, in gleichen Lauth § 16. in fine der Testatorischen Appunctation. „Wann er etwa seinen Standt Verändern sollte, die hierzu Benötigten Unkosten zurreichen wären; wessentwegen diese Anliegenheit dahin beliebet worden, dass hiervon 100 Specie-Dukaten oder 400 R. assigniret worden, mithin 1400 R. voraushaben solle, worauff übernehmet dasselbe dann in der Ziegelhütten über den Inwentari befindl. Vorratn (sic), Pferdt und andere Geräthschaft Vermög. Beschehener (sic) ordentlicher Taxirung 1165 R. 45 X. etc.[5]).

A také, skutečně, a sice sotva za dvě leta po smrti otcově, — totiž dne 31. května 1724 — vidíme pana licenciáta Jindřicha D., tehdy právě 32letého, kráčeti ku oltáři kostela sv. Václava s pannou Marií Alžbětou Teglerovou, sirotkem po panu Kryštofu Teglerovi, správci panství Thunovských.

[3]) Viz na př. níže citovaný svatební zápis Jindřicha D.

[4]) Dokladem toho zápis o složení t. zv „iuramentum fidelitatis" vykonaného před konšely malostranskými Janem Jiřím Riglem a Karlem Ferdinandem z Dobroslavína v Liber Civium Minoris Civitatis. Pragensis IV. fol. 362 uvedený, kterýž později ještě doslovně citovati budu. Zajímavo, že zde Jindřich D. jako licenciát se ještě neuvádí.

[5]) Viz Libri Contractuum Menšího Města Pražského, C. 14. E. 20 p. v deskách zemských.

Po sňatku svém neodstěhoval se Jindřich D. ani do domu otcovského, nyní v držení jeho paní matky, Anny ovdovělé Dientzenhofferovy[6]) se nacházejícího, aniž pak do domu Teglerovského, neb do domu bratra Kiliána Ignáce[7]) neb sestry své paní Marie Anny Kruzburské,[8]) nýbrž obývá na Újezdě dům „u Vápenice" zvaný. Svědčí tomu záznam o křtu prvorozeného jeho synáčka Václava v Matricule kostela sv. Václava „z Wápenicze" nadepsaný[9]). Ve velkém zájezdním domě tomto[10]), v němž se Jindřichu D. narodil a také zemřel i druhý synáček[11]), bydlel až do roku 1727, tedy po více než dvě leta a nic nezdá se nasvědčovati tomu, že by Jindřich D. jako licenciát práv byl v tu dobu nějakou právnickou praxi provozoval, aneb nějak jinak právy se zabýval, vyjímaje snad vymahání pohledávek, za odběrately a zákazníky otcovy cihelny od roku 1711 váznoucích, kteréžto jak již výše bylo zmíněno, Jindřich D. vedle odevzdací listiny, již citované, na sebe byl převzal:

Rovněž nelze za to míti, že by v této době byl podnikal nějaké stavby aneb nějak jinak provozoval alespoň podnikatelskou část zaměstnání otcova, jakkoliv nic nebránilo tehdy panu Jindřichu D., aby i po odbytých studiích právnických stejně, jako bratr Kilián neoddal se slavnému povolání otcovu, aneb alespoň praktické

[5]) Zajímavý svatební zápis, který jest nám i bezpečným dokladem tehdejšího zaměstnání, titulu i stavu Jindřicha D., nacházející se v Liber Copulatorum kostela sv. Václava na Malé Straně, budiž tuto doslovně uveden a zní takto: Anno 1724 31. Maji. Od Teglerů. Po trogi ohlasscze, ktera se stala 21. 25. a 28. Maye et nullo Imped. detecto: Já Antonin Michael Cajo, Fararz oddal jsem Vrozeného Pana Gindrzycha Josepha Dientzenhoffra *J. U. Licentiata* s Vrozenou Pannou Marij Alžbgietau Teglerowau vlastny pozust. dcerau po Vys. Vroz. Pánu Krystofowy Teglerowy Panstwy z Tunowskych Agentovy. Svgiedkove bily Vroz. Pan Jan Frantissek Fertor, Vroz. Pan Frantissek Kruzbursky M. M. M. (titulní sestry D.) Pan Jan Girzy Aichbauer M(ěštěnín) M(enšího) M(ěsta) (nevlastní bratr D.) Pan Jan Seltzer M. a barvirz a M(ěštěnín) M(enšího) M(ěsta), Vroz. Pí Marie Anna Kruzburská (sestra D) — Antonius Michael Cajo Parochus. (ad sanctum Venceslaum Mico Pragae).

[6]) Dle odstavce druhého zápisu o rozdělení pozůstalosti výše citovaného převzala paní Anna D. dům ten v ceně 1200 zl. Rýn.

[7]) Dům u Petržilků zvaný, později roh ulice Novodvorské, již zbouraný.

[8]) Dům Maudlerský v ulici Tomášské.

[9]) Zápis zní následovně: Z Wápenicze.
Anno 1725/28. Martis. — Já Antonin Michal Cajo krztil jsem ditie gemu gmeno dano Waczlav Ignatius Rupert, Otecz Vroz. Pan Gindrzych Dientzenhoffer J. U. Licentiatus. Mat(erz) Vroz. P. Alžbgieta Lewans Vroz. Pan Textor komorny Radda. Tes. Vroz. Pan Frantissek Tollenstain M. M. M. a Vroz. Pí. Marie Anna Kruzburská M. M. M. (sestra D.) Antonius Michael Cajo Parochus. Syn tento D. již po roce zemřel a sice dne 6. července 1726, jak praví zápis v Liber Mortuorum kostela sv. Václava. Zápis ten zní následovně: Obiit in officina latrariu infuns ex Phren. Wenceslaus filius Praenob. D. Henrici Dientzenhoffer.

[10]) Dům tento stával na rohu ulice Chotkovy a Újezda a byl velikým zájezdním hostincem s neobyčejně prostranným dvorem, na němž z části postaven právě rohový dům nyní v ulici Chotkově. Dům ten udržel si název „na Vápenici" až do let osmdesátých. Nyní nese č. p. 421 a náleží p. Patočkovi.

[11]) Patrně při porodu a zemřel nepokřtěný, jak praví zápis: „Obiit in officina latraria in puerperio infans Dni Henrici Dientzenhoffer. Sepult. ad. L. Laur. in soemeterio. Nepohřben jako ostatní členové rodiny D. v hrobce u sv. Maří Magdalény nýbrž na hřbitově u sv. Vavřince pod Petřínem.

jeho stránce, jemuž se mohl dle tehdejšího zvyku pouhou několikaletou praxí přiučiti: —

Avšak ani jediná zpráva nenasvědčuje tomu, že by se Jindřich D. i v povolání tomto i jen byl pokusil, čímž by domněnka o stavitelské činnosti D. tak dlouho udržovaná alespň trochu byla odůvodněna. Spíše zdá se, že pan Jindřich D. hned po sňatku svém počal přemýšleti o jiném povolání praktickém, neboť pouhé privatisování tou dobou bývalo i ve velmi zámožných rodinách měšťanských zjevem velmi nezvyklým a ještě méně váženým. S touto volbou nového povolání se věru neukvapil, ponechávaje si po sňatku svém hojně na čas a není pochyby, že ku kroku tomu odhodlal se po velmi klidné a zralé úvaze.

A tak po řadě let odhodlává se pan Jindřich D. k činu pro celý další jeho život a povolání jeho rozhodnému. — Dne 8. července roku 1727 uzavírá totiž o koupi domu Splavínovského[12]) dosud stávajícího smlouvu v malostranských Libri contractuum 14. Fol. g. 30. uvedenou tohoto zajímavého obsahu:

„Kuntt und zu wissen, vernehmen, wo gehörig, dass heünt Endesgefertigten Dato, zwischen der Wohlgebornen Frau Maria Anna Turbin, gebohrene Vindischin von Achenfeldt, als Verkaüfferin, dann den Wohl Edlen Herrn Heindrich Dintzenhoffer, JUC am anderen Theil ein freyvillig aufrichtiger Kauff- und Verkauff-Contract abgeredet, beliebet und fest Bündig geschlossen seyn vorden. Es verkauft nemblich Frau Maria Anna Turbin — de Dato 7. octobris 1700, zvischen ihr und ihrigen Herrn Brüdern Wentzl Windisch von Achenfeldt Lib. Contr. 12. Sub. T. 21, Lit. C: 1 et sep. in die den Königl. Kleinseitner Stadtbüchern Einverleibten Erbtheillungs-Vergleich — an Sie gedichenes hart an den Kleinseitner Rathaus Sitnirtes von Alters Splavinisches Wohn und Bierverkegerhausz [: so vorher zvey Haüser gevesen:] mit allen Ingehörigkeiten, Gerechtigkeiten, Servituten etc. dem. Eingangsgedachten Herrn Heindrich Dientzenhoffer, gegen eine Beiderseiths stipulirte Summa per zvölf Tausent Gulden rein., dann 500. H. R. statt eines Schlüsselgeldes, welches Beides in einer Summa Betraget 12500 fl. rein. So geschehen Prag den 8. Julii 1727. Unter schrieben: (L. S.) Heindrich Dientzenhoffer. — (L. S.) Maria Anna Turbin, gebohrene Windischin von Achenfeldt. (L. S.) Johann Frantz Blovský J. V. D. als Zeuge. (L S.) Antonij Syruczek. (L. S.) Kaspar Frantz Perger, Bürger und erbettener Zeuge, Bevilliget zur Einlag-Ex. Cons. Min. Urbis Prag Die 10. Julij 1727. S domem Splavinovským přejal pan Jindřich D., jak ve smlouvě uvedeno, též právo nákladnické na domě tom radikované, které opravňovalo jej nejen ku živnosti hostinské a výčepnické ve velkém, nýbrž jako ostatní nákladníky vlastně sládky pražské[13]) i ku právu vaření piva v některém pivovaru pražském na svůj účet, zisk a škodu. A od doby té také pan Jindřich D. tomuto klidnému

[12]) Na Radeckého náměstí vedle Petzolda, nyní škola Malostranská.

[13]) Takové nákladnické pivovary jsou v Praze na př. ještě u Bachorů, u Mysliků, dříve též „u Labutě", u Vořechovských atd. Nákladnický dům u Splavínů byl zároveň i velikým a oblíbeným zájezdním hostincem s velikým a prostranným dvorem, na němž stojí dnes velká část škol Malostranských v ulici Josefské.

povolání sládka a výčepníka Malostranského, živnosti to ostatně při tehdejším rozkvětu Malé Strany velice výnosné, zcela se věnuje a také zcela důsledně jako n á k l a d n í k („Bierverleger") se uvádí a podpisuje.

S tímto naprosto přesvědčivým zjištěním fakta, že Jindřich nebyl jako bratr a otec jeho architektem a stavitelem, zanikl by nepochybně veškerý význam Jindřichovy osobnosti pro dějiny českého umění stavitelského, kdyby celý způsob života a osudy rodiny jeho nebyly tak t ě s n ě s p o j e n y se zajímavými osudy ostatní rodiny D.

Proto také chci uvésti několik ještě údajů o dalších osudech života a rodiny jeho.

Jest to ve všem život zámožného, rozšafného měšťana a sládka Menšího města pražského, hojně rodinou požehnaného, klidný, přímo maloměstsky sousedský. Zajímavým v něm jest pro nás jedině stálý bratrský srdečný styk s bratrem Kiliánem Ignácem, jehož dětem byl kmotrem a o něž i po jeho smrti pečlivě se staral.

Ještě zajímavějším ba zvláštním jest konečný osud původně velmi četné jeho rodiny, z níž přežilo jej při smrti pouze 5 dítek, kteříž všichni bez výjimky věnovali se stavu duchovnímu.

Pěti dětem těmto a sice jako universálním dědicům svým odkazuje Jindřich D. v závěti své mimo četné, zejména i dobročinné odkazy[14]) celé jmění své.

Nejstarší z dětí těch Stanislava, byla jeptiškou řádu sv. Benedikta u sv. Jiří na Hradčanech, druhorozený syn, P. Lambert, členem řádu bosých Karmelitů, třetí P. Amadeus, členem řádu Eremitů sv. Augustina, dcera Theresie jeptiškou řádu Praemonstrátek v Chotyšanech, nejmladší syn Václav, členem tovaryšstva Ježíšova. Matka dětí těchto paní Alžběta D. zemřela již dvě léta dříve, dne 6. června 1764.

V závěti pak výše již zmíněné, odkazuje i dvěma milým synovcům svým, synům to zatím již zemřelého bratra Kiliána Ignáce D., a to v odstavci šestém a osmém dosti značné odkazy[15]) zejména i šaty, obrazy, rytiny.

Se stejnou pak láskou vzpomíná tu Jindřich D. a to značným

[14]) Dotyčné místo, odstavec třetí závěti jeho zní: „In d a s P r a g e r C o m m u n e A r m e n h a u s f ü n f z i g G u l d e n R h e i n"; — dále „d e n e n b e y m e i n e r B e g r ä b n i s s s i c h e i n f i n d l i c h e n a r m e n L e u t h e n 10 fl. R h e i n." Konečně „z u b e s s e r e r C u l t i v i r u n g u n d F o r t s e t z u n g d e r i n s o g e n a n n t e n K l e i n s e i t n e r L a z a r e t b e f i n d l i c h e n G i e b l i s c h e n F u n d a t i o n 100 fl. R h e i n" atd. Viz malostr. libri testamentorum 6. fol. R. pag. 29.

[15]) Stojíť tu doslovně:

S e x t o legire ich denen nach meinem Seel. Bruder Kilian Dientzenh offer hinter bliebenen zwey Söhnen Nahmens Josef und Wentzel zu einem Andenke n und b e s s e r e r E d u c a t i o n in einer Summe Ein Hundert Gulden Rhein 100 fr.
wie annoch Gulden 100 fr.
In Summa 200 fr.

dále: O c t a v o Denen Kilian Dientzenhofferschen zwey Söhnen Joseph und Wentzel vermache ich annoch 50 fl. nebs, dem verfasse diesen zwey Söhnen meine Kleyder; wie Sie sich befinden, Stutzl? (sic) Parazuen, Silberne Schuhschnallen, Degen und an [illegible] und Kupferstichen jene, welche übrig seyen und ich nicht meinen Geistlichen Bindern angewiesen und vermacht habe.

odkazem i milé švakrové své paní Anny Dienzenhoffrové, vdovy po panu Kiliánu D.[16])

Oba údaje tyto jsou bez odporu velice cenným příspěvkem ku životopisu Kiliána D. a nelze jim ani jinak upříti zajímavosti.

Ve směru tom jest pak ještě zajímavějším dvanáctý odstavec závěti Jindřichovy, v níž odkazuje pěti dětem svým výše již zmíněným, různé předměty své domácnosti.

Je to neobyčejně cenný a bohatý inventář domácího zařízení zámožného, velice nábožného, při tom ale neméně umění milovného měšťana pražského.

Seznáváme z něho věrně, co četl, jaké obrazy a rytiny kupoval a jak byl měšťan takový zařízen.

Zajímavé prostředí 18. století, celý myšlenkový jeho svět, směr a duch zajímavé doby té prvé polovice se tu věrně zrcadlí a proto chci alespoň tuto část závěti slovně citovati.[17])

---

[16]) Viz odstavec devátý závěti, kdež se praví:

Nono. Der verwittibten Frau Dientzenhofferin, meiner lieben Schwägerin, als Mutter besagter zweyen Söhne verfasse zu meinem Andenken Sechs Dukaten nebst *meiner Hauseinrichtung an Tisch, Sesseln, Kästen und Bildern.*

[17]) Znít následovně: „Duodecimo verfasse meinen geistlichen Kindern einem jeden folgende Bilder und Bücher und zwahr: Meiner lieben Tochter Stanislea Ord. S. Benedicti Professin bei S. Georgius an dem Prager Schloss zu ihrer eigenen Disposition, Indulta Superiorum, Dreysig Gulden und an Büchern Reis-Beschreibung und Feldtzug in 5 Städte im Krankenbeth. Von Bildern Sanctum Cajetanum (in ovel Rahme) und der Mutter nicht münder Grossmutter Portrait in Vergoldeten Rahmen; 2 Landschaften von Seel. M. Lang, welche schon sehr lang in unserer Freundschaft seynt; ein zünernes Blumen-Krugl, wie auch den Jesu Kind-Kastl und ein dabey befindliches Krucifix; von meinen Editionen: Pro memoria der Verwüstungs-Greul der Stadt Prag vom 20. October 1740.

„Patri Lamberto Pacifical Einschluss vom heil. Kreutz „cum authentica sub sigillo von Rom, welche eben in diesem Fuss-Gestell, unten eingeschoben, zu suchen ist.

Dreysig Gulden „ad peculium cum licentia superioris" zu Unterhalt, einige Kupferstiche in Prospect deren Haubt-Städten in Europa; monstrosa insecta in fol., wie auch vita Sanctorum in fol. Wunder Geschichten, ein Exemplar von Greul der Verwüstung der Stadt Prag de ddo. 1740.

Petri Amadeo Dreysig Gulden ad peculium cum licentia Superioris an Büchern: in octavo „In amicitia". An Bildern: 4 Stück gemalt. Tafelaufsatz von eingesottenen Krebsen, Compagnon im Gartengewächs von Rüben und Kraut.

Verdrüsliche und doch artige Herbstgedanken in 7. Blättern.

Meiner Tochter Theresia ordinis S. Norberti zu Chotissan Professin „ad peculium" dreysig Gulden, mit Erlaubniss ihrer Oberin, zur Einrichtung 7. halböhlige Spaleten, zu einer Augenweid zwey Augsburger Marcktu-Prospecte iluminirt, 2 Landschaften von guter Hand in schwarzen Rahmen vorstellend einen Fischer mit der Angel, Compagnon und ein schlafender Hund; meine Haus-Postill bestehend in Tractaten.

Item Magisters Wentzel und meiner Tochter Theresia Portrait-Mignatur in Brauth-Habit, Garten Prospect etc.

Magistro Wentzel S. L. 4 Prospecten in gleichem Format u. Schwartzen Rahmen von Versaill, Trianon und Manli (sic), wunderliches Pfeffer-Bad (sic) in der Schweiz, Compagnon in ein Garten ein Prospect fein mit der Feder des Mahler entworfen, Ex libris: „Jus amicitiae" in 4⁰ Item ein Exemplar 1713 moralischer Einfalle oder Herbstgedanken in einem Gedicht in 4⁰.

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Jiří Karásek: **Gothická duše.** (Nákladem Moderní Revue). — Nový román páně Karáskův svým celým rázem i methodou přiřaduje se k dřívější próse nejplodnějšího tohoto básníka mladých. Zase jest to studie jediné dané duše, studie výlučná, s největší intensitou k tomuto svému předmětu upjatá, s horlivým, výmluvným, třebas až někdy příliš mnohomluvným zápalem se všech stran kol něho kroužící. Zase žádné obrazy skutečna — víme, jak umělecký program páně Karáskův jest nepřátelský zevní, hmotné realitě — ale jen jeden jediný druh skutečna: skutečnost nitra, psychických dějů a tragedií, skutečnost u pana Karáska vždycky bolestná a vyznívající v šedé, mdlé, umrlčí tóny marnosti, spleenu, děsu a smrti. To zde všecko nalezáme v této široké, stále v jednom kruhu vířící analyse duše zachvácené psychosou náboženskou, ale třeba říci, že všecko to je oproti minulým podobným pracem páně Karáskovým hutnější, silnější a opravdovější v cítění, do větších hloubek duše zaryté a že se dovedl pan Karásek až na několik málo výjimek zhostit všelikých těch exotických allur, jimiž jindy vyvolával zbytečně pochybnosti o upřímnosti a vážnosti své snahy. Ba nejen to, činí zde dokonce pokus, rozšířiti tu náboženskou, či jak on říká gothickou variaci svého dekadentního typu, jíž jest bezejmenný rek tohoto smutného románu, rozšířiti ji z tohoto výjimečného individua na jeho prostředí, na české prostředí a ukázati, či vlastně jen tuchami, dohady a otázkami naznačiti, jak tento abnormální zjev neduživce, blouznivce a maniaka, neschopného žiti v dnešní společnosti a zachváceného na konec šílenstvím v hradčanském kostele barnabitek, jak tento individuelní zjev je, či spíše mohl by býti recidivou nemoci celého národa, rassy, totiž její horečky náboženské — jak v „gothické duši“ tohoto jednotlivce probouzí se na chvíli opozděně stará kolektivní gothická duše česká. Stránky, které věnoval pan Karásek těmto možnostem, jsou nejpoutavějšími partiemi knihy. Jsou to ovšem právě jen možnosti, zpola řečené, rodící se v duši, v niž není nic pevného, určitého, logického, ale jsou vysloveny duchaplně a stojí jistě za povšimnutí tento pokus moderní české dekadence, vracející se z mlsavých potulek po cizím umění a hledající pod sebou svou půdu, dobře českou půdu a své psychické odůvodnění v náboženské naší reformaci. Vliv iniciativy prof. Masaryka je tu ovšem patrný. Jen že ovšem hodnocení a závěry jsou tu docela jiné. Kdežto prof. Masarykovi je návrat k duchu reformace zárukou národního zdraví a síly, vidí ji pan Karásek — či vlastně jeho nezodpovědný hrdina a někdy i jeho soudruh literát, s ním diskutující —

v truchlivé tragické záři, jakožto výbuch spiritualistické, všecko vnější nihilisticky popírající české duše, výbuch, po němž zůstává rassa umdlena, vysílena, snad k zániku odsouzena a na opakování této své „gothiky“ příliš už malá a moderním plochostem propadlá. Nechci se přít s těmito hledisky, poněvadž jsou vyslovována ústy románových figur, k tomu ještě velice vrtošivých, tak že nevím vlastně, co bych z nich připsal na vlastní účet autorův. Při nejmenším ovšem tento základní směr nazírání, toto spínání českého s náboženským a dekadentním, které docela dobře odpovídá duchu všech dřívějších prací páně Karáskových. Netřeba mi snad vykládati, jak mi je tento duch individuelně cizí. Vysvitlo mi to v plné jasnosti, když jsem si při četbě „Gothické duše“ uvědomil, že jsem sám a sice ve své knize o Smetanovi podnikl pokus bezděčně ji protichůdný, totiž pokus o studii české duše renaissanční. Každý z takovýchto pokusů může zachytiti ovšem jen jeden z výseků národní psychologie, která ve své totalitě a se všemi přerody a změnami tvoří kruh, k jehož středu se sice můžeme blížiti z nejrůznějších stran, ale nikdy nemůžeme tento celý kruh v jeden princip zahrnout. Náboženská reformace zůstane ovšem osou každého pokusu o filosofii českých dějin, ale pro přítomnost a tím méně pro budoucnost nedá se historický smysl a osud naší rassy postavit na tuto jedinou formuli. Co v naší krvi zbylo z mysticismu našich předků a z té hluboké závažnosti, s níž oni cítili život, či s p. Karáskem mluveno: co je v nás gothického, to má sice tajuplné společné kořeny s jejich smyslem náboženským, ale touží dnes po jiném ukojení a po jiných formách výrazu, než které zahrnujeme pod pojem „náboženství.“ Užívati pak tohoto slova, třebas ve smyslu přeneseném, znamená, množiti jen nedorozumění a zmatky. Správně proto učinil pan Karásek svého gothického člověka dědičně zatíženým pološílencem a na konec dokonalým šílencem — vždyť otázka náboženská, v tomto smyslu pojata, není než otázkou fysiologie a nervů, pouhou kapitolou z psychopathie. Jedná se tu stále totiž o pouhé nálady, dojmy a nervové stavy, ale o žádné opravdu náboženské ideje, náboženský světový názor, o skutečnou náboženskou víru. Hrdina páně Karáskův třeští od počátku knihy po kostelích v nadzemských nostalgiích, mystických vytrženích a flagelantských záchvatech a teprv ve druhé polovici románu si uvědomí, že nevěří vlastně v boha! To by bylo sice možno u takového duševního ubožáka, u takové hříčky manií, fantasií a hallucinací, jak nám jej pan Karásek maluje, ale naprosto je to nemyslitelno, činí-li z něho současně literáta, jenž píše novely a básně a chodí debatovat do kroužku mladých! Ale podobných nesrovnalostí najdete tu mnoho a ony souvisí se základní vadou v celém ústrojí tohoto románu, s tím totiž, že „gothická duše“ je tu sice roztažena ve všech směrech na pitevním stole analysy, svědomitě rozřezána a rozebrána, proniknuta ve všech svých složkách, pohnutkách a silách, ale že tu schází unum necessarium a při románu to hlavní: tvůrčí synthetická a suggestivní moc, která by tuto gothickou duši před námi vyvolala jak živoucí organism, chodící, mluvící, myslící a cítící. Ani nejbrillantnější passáže slovné licně a mi-

nuciósní analysy nemohou mne odškodniti za tento nedostatek, za tuto nemožnost, vmysliti se do kůže tohoto člověka. Náboženské jeho stavy jsou mi sice cizí, ba přímo odporny, ale dovedu si představit, že bych mohl pod dechem silných uměleckých suggescí ne-li jim také podlehnout, tož alespoň je pochopit a cítit s tímto hrdinou. Takovýmto způsobem dovedou Poe, Maupassant, Garšin, u nás do jisté míry Šlejhar, sklonit vás, třebas jste měli duši nejjasnější a nejzdravější, na chvíli pod jho svých suggescí hrůzy a šílenství. Cítíte při jich lektuře, že není stavu sebe temnějšího a chorobnějšího, jehož byste nemohli pochopit a jímž byste se nedali na tu chvíli podmanit. Ale všecko to, co člověk z románu p. Karáskova cítí a tropí v kostele barnabitek a jinde, nedovede mne suggestivně chytit. Jsem při tom kliden a nedotčen, mám při tom nanejvýš požitek z bohaté, jemné, pružné, barvité dikce, jež na mne útočí, ale ah tak marně útočí! A všecky rozpory v této duši zůstanou mi nezceleny, všecky její složky nesloženy a její konání a osud proto lhostejnými. Necítím s touto gothickou duší, nestrhují mne její extase, nedojímají její bolesti — schází mi tu nejkardinálnější podmínka dojmu, jímž má působit román: ten hluboký svazek sympathetický mezi fiktivní osobou a mým skutečným já, ten vnitřní hlas pravící mi, že i tento vysněný rek jest bratr můj a utrpení jeho že jest i utrpení moje! Příčinou tohoto velikého nedostatku, jenž dává selhávati dojmu tohoto románu, shledávám v tom, že „Gothickou duší" psal autor, jenž jest v prvé řadě lyrikem a kritikem. To mi vysvětluje vše. Je to kniha, překypující nejekstatičtějším lyrickým obsahem a nesená při tom tónem kritického essaye, nikdy však román ve vlastním slova smyslu. Z toho vlastního eminentního románového umění, jímž jest vzkřišení a tvorba cizích duší a za jehož vrcholy lze pokládati Tolstoje a Balzaca, nenalézáte tu téměř nic. Pan Karásek si staví úkoly docela jiné. Připadá mi to tak, jako by mu nešlo o to, vyvolat v nás básnickou illusi a zaujati nás osudem fiktivního reka, ale v prvé řadě o to, aby nás poučil na daném schematě o jistých psychických možnostech. Tedy intence kriticky-analytického essayisty, jenž má ještě tu výhodu, že si může připnout lyrické perutě. Ale nikdy ne intence pravého romanciera! Snad se to bude zdát leckomu paradoxním, slučovat takto kritiku s lyrikou — dvě věci podle starých názorů se vylučující a sobě nepřátelské. Ale právě naopak je to v naší mladé literatuře zjevem velmi častým, ba řekl bych, že to bude kdysi jedním z těch nejtypičtějších jejich rysů, nad nímiž budoucí psycholog literatury se zastaví. Kritika ztratila u nás na štěstí už svou nudnou střízlivost a svůj profesorský mračnopozor a lyrik zase přestal být pouhým slavíkem, vyluzujícím instinktivně zvuky, které mu do hrdla přijdou. Nový kritik a nový lyrik jdou dnes spolu u nás ruku v ruce: onen mysli, cítí, po případě i mluví básnicky, tento zpívá kriticky — od pánů Machara a Sovy až do pana Dyka. Tyto dva živly dominují tak v naší mladší produkci, že mezi nimi nedovedlo ještě uzrát nic jiného, ani román, ani novela, ani drama. V panu Karáskovi se oba sešly a vtělily způsobem velmi interesantním a pro psychologii dnešní literatury velmi příznačným a tento lyrický

kriticismus vysvětluje mi i přednosti i hluboké základní nedostatky jeho „Gothické duše“. *F. V. Krejčí.*

C. L. Richter: **Zdenko Fibich**. Eine musikalische Silhouette. Prag 1900. (Fr. A. Urbánek).

Říkáme o sobě, že jsme národ hudebníků, ale je to s tím vlastně všelijak; a kdyby to dosud bylo pravda a nebylo jen pouhou historickou a ne dosti kritickou reminiscencí, nebylo by lze zapříti, že máme při tom zvláštní osud: čekáme nebo lépe řečeno, dáme se překvapovati cizími hlasy, jež kriticky rozebírají, co máme dobrého, přesvědčují a poučují nás o tom jako ve mnohých oborech, tak i v oboru hudby, jednoho z nejzajímavějších uměleckých a tím kulturních snažení. Školu ciziny musil prodělati náš český umělec a když si tam dobyl ostruh rytířských, teprve potom byl uznán doma, mezi svými. V naší době poněkud se ty poměry zlepšily, ale přec zbytek jejich se tu i tam objevuje i v posledních dnech. A v theoretickém a souborném nazírání a posuzování domácí práce umělecké, často a často dosud, přes práci doma vykonanou, spíše se jménem cizím nežli českým se setkáte. Máme velmi cenné, ale drobné a všeliskde roztroušené příspěvky, ale souborných studií z oboru české hudby ve staré i v nové její fasi málo, malounko, že na prstech jedné ruky by se daly spočísti. Tento stesk opakuje se již ode dávna, nedávno zase ožil — ale pokračujeme na dráze k lepšímu stavu hudební literatury kritické jen pomalu. Spíše s německé strany zajímající se opravdově, bez politického pozadí o náš život, o naše umění v nejnovějších jeho útvarech, ozve se hlas nějaký, ale tu pak nejen že uvítati jej musíme jak na řádné a pohostinné hospodáře podle slovanského mravu sluší, nýbrž i leckterou hořkou pilulku musíme spolknouti, kterou od českého autora bychom nesnesli, byť nám ji podal v podobě nejvyšperkovanější. — Jedním z takových hlasů je p. Richterova kniha, vydaná skoro v předvečer padesátých narozenin mistra Fibicha. Presentuje ji skromně jako silhouetu, ale je v ní daleko více podáno než markantní obrysy umělecké individuality p. Fibichovy. Probírá v soustavném pořádku jeho skladby orkestrální, komorní, klavírní, vokální, sborové, melodramata a opery. Provádí nás celou tvorbou umělcovou, vykládá nám vlivy, podněty, zevnějšek, obsah, thematickou práci, chválí, horuje, někdy si zapolemisuje, — ale škoda, že zvláště v prvních částech místo úsudku svého, na nějž jsme dosti zvědavě čekali, často podává nám příležitostné úsudky cizí a trochu povážlivě s nimi v textu i v poznámkách operuje. Tím kalí se poněkud celkový dojem knihy, která je také trochu výbojná. Rádi bychom ji odpustili celý ten slovník nejušlechtilejších výrazů, adjektiv a epithet, jež se zálibou vyhledává, aby mohla naznačiti všecky přednosti, jež vidí na skladbách svého oblíbeného mistra — je to již nezbytným zlem panegirického stylu — jen kdybychom si z toho zvučného hlaholu trochu nového jádra mohli vybrati! Ale celkem nového nepodává nám kniha ničeho; zhuštěný názor autorův o Fibichově díle je zcela totožný, jaký stručně, ale pevnou rukou načrtl p. prof. Hostinský v maličkém svém dílku „Hudba v Čechách“ (str. 76.—81.) — jen forma je ovšem jiná, založená na širší odborně-hudební základně nutné pro studii

větším slohu, s celým aparátem notových citátů a ukázek thematické skladby, s obšírnými rozbory esthetickými i pěknými líčeními. Výbojnost knihy objevuje se již na samém počátku, kde mluví o tom, že je třeba mnoho odvahy k tomu, aby měl někdo talent, a dvojnásob odvahy, aby měl talent v malém národě, a kde vypouští šíp výčitek netečnosti, nepochopení, reakcionářské zlovůle a předsudků a vytýká nivelující a aplanující tendence našich domácích hudebních poměrů se strany jedné a jednostranný kult modlářský se strany druhé, který jednoho jediného umělce a z pravidla ne toho, který by toho nejspíše zasluhoval, činí Molochem, „jemuž v slepé pokoře za vůně kadidla a jásotu davu obětuje se všecko kritické přesvědčení a samostatnost.“ A ještě později prudce útočí na nechápavost a chlad našeho obecenstva a na „soudce“, kteří „Othella“ odsuzovali. Drobných narážek je v knize dosti. Není úkolem mým uváděti na pravou míru tvrzení p. autorova a nestačilo by ani místo, ale nelze přec mlčky pominouti, že příliš černých barev nanáší. Pokud jde o vkus našeho obecenstva a naše poměry, není příčiny oponovati, ale poopraviti lze nazírání p. autorovo vysvětlením přec. Nevím, koho rozumí p. autor, užívaje výrazu „Moloch“ v uvedeném passu, neboť nikde toho výslovně neudává, ale zdá se, že to Smetana, jemuž se úplného p chopení, pozdě ovšem dostává i u našeho obecenstva, neboť vyslovuje to skoro jedním dechem se zmínkou o Smetanovi. Snad se mýlím, ale pak jsou mi slova jeho čirou záhadou. Říká se, že je dílo Fibichovo nedoceněno u našeho obecenstva. Národní moment ve Smetanově tvorbě je nejvýznačnějším bodem, k němuž se připínala a dosud připíná pozornost obecenstva a jeho hlavní zájem; pro svou českost, národní, raçový živel je srdci jeho bližší nežli individualně prosycená hudba Fibichova. Svět představ a citů, který zní z hudby Smetanovy, je cele náš, hudbou Fibichovou otevírají se široké kosmopolitické výhledy, ale nám již vzdálené. Převážně kolektivný ráz hudby Smetanovy stojí naproti individualistické hudbě Fibichově. I tam, kde komponuje Fibich svou hudbu k sujetům národně zbarveným, proniká jeho tvůrči individualita tak, že národní tón nepůsobí elementárně, neuchvátí jako národní akord hudby Smetanovy, nýbrž nutí k přemýšlení a uvažování, a k tomu má obecenstvo málo chuti. Může-li přirovnání podati ještě více světla, přirovnal bych Smetanovu hudbu k růžovému poli planoucímu jasnou, sytou červení pod modrou oblohou letního odpoledne a hudbu Fibichovu k růžím vypěstěným pečlivou rukou zahradníkovou ve sklenníku. Pokud pak jde o „soudce“, o malou kritisující část našeho obecenstva, není výčitka p. Richtrova zcela spravedliva. Rozvoj a vývoj umělecké osobnosti Fibichovy byl sledován již v začátcích dosti sympaticky naší hudební kritikou a konečně — s překážkami bojovati musí každý, zvláště pak ten, jenž jde po nových, vlastních drahách; tu myslím, není třeba za něho naříkati, nýbrž umělec může se spíše s uspokojením ohlédnouti nazpět a říci: „To jsem překonal!“ Aby se nezdálo, že dovozuji svůj odpor jen slovy, mohu uvésti malou ukázku, jak se psalo o Fibichovi na počátku dráhy jeho umělecké. U příležitosti provedení smyčcového kvarteta (A dur) v hudebním dýchánku Umělecké Besedy 19. března

1884. přinesly Národní Listy dne 28. března z péra Procházkova tyto věty: „Práce plná důmyslu a nálady poetické, která došla nejvřelejšího uznání . . . Zd. Fibich již prvním svým pokusem v oboru tomto, riem pro klavír, housle a cello, vstoupil na půdu, vzácnému jeho nadání velice příznivou; nejnovější jeho kvarteto smyčcové jeví ovládáním formy dialektické i výrazností idey pokrok opět velmi značný. Zvláště pak vyniká přísně thematickou fakturou, jasnou periodikou, nenucenou plynností a vroucí spojitostí jednotlivých hlasů, volně a samostatně si vykračujících, průhledností i v tvarech nejsložitějších, jakož i celkem mile vládnoucí ušlechtilostí myšlenek.“ A 19. dubna téhož roku o „Bukovínu“ napsal Procházka: Není . . první toto dílo dramatické měřítkem umělecké schopnosti i významu nynějšího Fibicha, neboť od té doby . . povznesl se velenadaný jeho duch k výši samobytného, nadšeného tvoření i každá práce, která nyní vychází z jeho péra, jeví se zralý plod genia k nejvyšším cílům spějícího. Jsouť to prvotiny jeho, které klade na oltář vlastenecké muzy dramatické a nad kterými může splesati každé upřímné srdce vlastenecké, neboť objevuje se jimi v kruhu našich skladatelů dramatických opět nová, bystrá a velice nadějná síla tvůrčí.“ A také později neházela naše kritika balvanů na cestu jeho, po zásluze oceňujíc reformní myšlenky jeho i konkrétní jich provedení. — Z knihy máme tedy jen prospěch, že se cizina o našem umělci důkladněji poučí, ale naše poměry hudební jsou za to jí předvedeny nepříznivě, skresleny.

Emil Hoffer.

Dr. František Krejčí: **Zásada vývoje v psychologii.** (Zvláštní otisk z šesté výroční zprávy c. k. státního gymnasia na Král. Vinohradech, 1900). Str. 13.

Již ve svém „Elementu psychologickém“ (Rozpravy Čes. Akad. 1895) dotkl se pan autor stručně theorie vývoje v psychologii a co tam (odst. 1. a 4.) několika větami nastínil, podává nyní obšírněji a podepírá je přesvědčivými důvody. Vycházeje ze zásady velmi kritické a jedině správné, že jest lépe dříve se dorozuměti o základech, nežli se podá sama soustava, a s důvodem domnívaje se, že by se předešlé velké rozmanitosti směrů a práce sama že by se značně zjednodušila, kdyby se práce psychologická především koncentrovala u těchto základů, podnikl v „Elementu“ kritickou přehlídku materielního základu psychologické theorie a zde formálního, methodického. — Soustava psychologie, jež má za předmět analysu dějů duševních, musí vyhověti požadavkům logickým, jež plynou ze zásady vývoje; nemůže se omeziti jen na třídění jevů, na stanovení jejich stupně nadřaděnosti a podřaděnosti, nýbrž abstrakci a analysu zjevů skutečnosti musí podnikati tak, aby pojem nadřaděný byl nejen logickým, nýbrž i vývojovým důvodem, to jest vývojovým stadiem pojmů nejblíže podřaděných, neboť soustava bude jen tehdy správna a vyhoví svému účelu usnadniti pochopení dějové souvislosti, když její abstrakce budou se moci doložiti skutečností. Přijme-li psychologie theorii vývoje, rázem zbaví se všech nesnází a nesrovnalostí vnitřních, plynoucích z dvojice nejvyšších abstrakcí: představa, cit a vůle, neboť z elementu budou moci

býti vysvětleny postupnou determinací nejen tyto abstrakce dosud neslučitelné, nýbrž i jiné jevy, pro které dosud vysvětlení v systémech psychologických nenalezeno (jako pozornost, paměť, zvyk, pud) nebo jichž vysvětlení s velkými nesnázemi spojenému dána v oběť jednotnost soustavy (Jodl, Wundt). Na počátku takové soustavy byl by položen element, nejjednodušší psychický akt, z jehož zákonnosti by se dala vyvoditi zákonnost všeho dějství a z něhož by se dal pochopiti vznik všech složitějších dějů, — a který by byl zároveň stadiem vývojovým buď zkušenosti dovozeným nebo aspoň předpokládaným. O takovou theorii pokusil se Spencer, ale má nedostatky a celkem nepodává ničeho nového. Z neúspěchu Spencerova lze však čerpati návod, jak by se došlo výsledku správnějšího. Třeba postupovati analyticky a aposteriorně dle pravidel logických a řada kausální takto stanovená bude (nebo při psychologii správněji: má býti) zároveň řadou vývojovou. Kontrolním prostředkem methodickým bude možnost, pravděpodobnost vývoje takto stanoveného. K tomuto postupu znenáhla počíná se kloniti všecka práce psychologická a dokazuje se tím, že vývojové stanovisko je skutečně nezbytným pro každou vědu zabývající se děním, skutečností. Lze úplně souhlasiti s vývody tohoto náčrtku vedeného v pevných a ostrých liniích, neboť dostane se tím psychologii logicky i filosoficky správného, positivného podkladu bez metafysických příměsků a bude se moci bezpečně pokusiti o výklad i nejsložitějších jevů skutečnosti ne-li nejjistější, tedy aspoň pravdě nejvíce podobný. *Emil Hoffer.*

Jaroslav Maria: **Dobráci**. Hra o třech jednáních. Nákl. J. Nohavce v Terezíně 1899. — Drama páně Mayerovo vyšlo již koncem loňského roku, dosud četl jsem však o něm zmínky sotva ve třech listech. Obvyklý u nás los všech dramat, jimž se nedostalo štěstí představiti se čtyřem čtvrtkám abonentů Národního divadla. Měr ta narozené děti, pochovají se do velkého hrobu mlčení . . . Že není osud ten vždycky spravedlivý, ukazuje kniha páně Mayerova. Nemohu ji sice označiti jako dílo literárně dokonalé, jistě však stojí vysoko nad nejednou premiérou našeho zlatého domu, která prošla s hlukem kritickými sloupci všech listů, od politického deníku až k věstníku sportovnímu. Několika vlastnostmi. Talentem a chtěním svého autora, jeho znalostmi psychologickými v několika záblesky básnické síly, jež otevírají krátký výhled v hlubokou, vážnou a nevšední duši. „Dobráci" je název zpola ironický. „Tys právě členem nesmírné řady lidí, kterým se říká dobráci. Lidi, kteří se rádi pobaví, rozveselí, nebéřou věci na těžkou váhu. Kteří všecko dovedou omluviti a srovnati, kteří přirozeně a hravě umějí zodpovídati těžké otázky života . . . Tak jsem se často zamyslil nad takovým člověkem, s jakou lehkostí se přenese nad (?) otázky, jež mne uváděly v zoufalství, jež jsem pokládal za nerozluštitelné. Kterak lehkověrně dopustí se věci, pro niž bych se já usoužil a utrápil. Ale vy, dobráci, rozřešíte vše a nechť provedete cokoliv, nemůže se člověk na vás hněvati." Tak charakterisuje autor dobráky ústy profesora Trmala. Jak vidět, nejsou to skuteční dobráci, jen svět jim tak říká. Lidé lehkomyslní, povrchní, požívaví a neuvědoměle

sobečtí. Lidé, kterým se tak lehce pluje modrem nebes, poněvadž nevlekou s sebou přítěže zásad. Lidé, kteří umějí v lese života hledati bystře jahody rozkoše; lidé, kteří se dovedou každé maličkosti zasmáti a z každého bolu vyplakati. Bývají lidmi činu, nejsouce lidmi složitého myšlení. Odhodlávají se snadno, ne následkem neobyčejné energie a vytrvalosti, nýbrž proto, že jejich kroků nezastavují úvahy o následcích činu. Přeskakují příkopy se zavřenýma očima. Nikdy nezpůsobují zla zúmyslně, ale netážou se také, ublíží-li komu jdouce za svým pudem, za svou touhou, za okamžitým hnutím své mysli. A necítí výčitek svědomí, vidí-li, že jednáním svým někomu ublížili; vždyť to nebylo jejich úmyslem! To jsou dobráci páně Mayerovi. Nyní si představte, že tito lidé vejdou ve styk, v těsný styk s člověkem, jenž je pravým opakem jejich povahy. S člověkem vážným a uzavřeným, jehož síla životní je sestředěna v mozku. S člověkem, jenž má svůj určitě vypracovaný světový názor a svůj pevně vytčený životní cíl, k němuž postupuje zdlouhavou, neúmornou prací. Člověkem, jenž si před každý sebe menší čin nakupí hory úvah, obav, dohadů a výpočtů, tak že se pak může k němu sotva dostati; s člověkem, jenž se vyhýbá úzkostlivě každé zevnější překážce, aby mohl všecku sílu věnovati své nekonečné myšlenkové stavbě; s člověkem, kterého dovede obraz křivě pověšený, přestavěná váza, zahrnutý koberec vyšinouti z nálady a a zbaviti schopnosti k práci. Pochopíte, jaká nebezpečí skryta jsou pro něho v jejích jasných, usměvavých zracích, jaké neštěstí může ho stihnouti z jejich nerozvážných skutků? To je smutná historie profesora Trmala. Pojal za ženu mladé, chudé děvče, dobračku. Nevzala si ho z lásky, ale ku přání svého otce, také dobráka, jenž se svým dobráctvím připravil už na mizinu. Kdo za to může, že se měsíc před svatbou setkala Marie náhodou se svou první láskou? A milý vojáček odjiždél k bosenskému povstání, . . . snad se už nikdy nevrátí — mohla mu odepříti dostaveníčko? „Jaká náhoda, že se nad námi snesl takový překrásný večer. A když jsme se tak sešli a tak si rozumíme, že přece v tom nemůže býti nic špatného, poseděti a potěšiti se.“ Seděli tedy, povídali, on jí hladil vlasy, hleděl na ni toužebnýma očima a hvězdy svítily . . . Vzdala se mu toho večera. V návalu upřímnosti chce se vyznat svému ženichovi ze svého poklesku, ale na domluvy staré chůvy upustí od toho. Když však cítí za čas po svatbě, že se blíží chvíle porodu, jenž bude následkem osudného dostaveníčka, vyzpovídá se muži ze všeho. Bez záchvatu prudké lítosti, bez proseb a obžalob, s klidem fatalisty, zvyklého hledati příčiny všeho mimo vlastní osobu, ano s jistým zanícením postižené nevinnosti a s jistým opojením vůní vzpomínky. „Ležela jsem na pažitě a naslouchajíc jeho slovům, cítila jsem neustále vůni vlhkého, hnijícího mechu, tížilo mne takové těžké, nepohnuté teplo . . Zmocnila se mne touha, míti také soudruha, způsobiti mu, co by jej těšilo, bez nároků a hloubání v tom nevědomém hnutí, jako se to v milionech případech dělo kolem nás za té teplé, hvězdnaté noci. Co se nyní dělo, dělo se v záchvatu nevýslovného opojení, bylo to očarování, ale stalo se rádo, tak rádo, jak to první láska jinak ani neumí.“ Tak to všecko pěkně vylíčí a

vysvětlí svému muži, který jí uvykl, jenž ji má rád a jenž se již těší na příští svého dítěte. A nyní půjde k svému otci. „Vstoupím do svého malého pokojíčku, kde připravena stojí stará modrá postýlka, aby přijala nového hosta.“ Ach, bože, vždyť je to tak prosté: snese se s půdy stará modrá postýlka . . Zajímavé thema a postavy obou dobráků kresleny jsou jasně, pevně a určitě. Jen postava profesora Trmala mne jaksi zklamala. Ne, že by nemohl býti takovým, jakým právě jest, ale utvořil jsem si obraz jeho povahy dle druhého aktu a třetí akt mi sympatickou představu valně porušil. Je to tak, jako když odhalujete znenáhla obraz statné mužské postavy a objevíte naposled příliš krátké nohy, které kazí dojem celku. Jaký to dobrý, jasný, silný člověk, jak mužně přijímá bolest i zklamání, myslil jsem si na konci druhého jednání. Ale dějství následující mi zakalilo důkladné milou představu širokým stínem malicherného egoismu, pod nímž všecky rysy jeví jinou tvářnost. Nechť jsem počítal sebe více s duševním rozrušením Trmalovým. Zdá se mi, že proti svým dobrákům postavil tu autor příliš slabého zástupce druhé kategorie, takže lehkomyslná Marie sklidí naposled sympatie obecenstva proti vážnému a nešťastnému Trmalovi. Také ostatní umělecké zpracování je v obrysech šťastné. Ale jen v obrysech, detailu mnoho schází. Jsou tu jednotlivé světlé kraje, na nichž oko rádo spočine mezi nimi leží však ještě úhory myšlenkového materiálu, které tvoří někdy obtížné, jindy příliš zdlouhavé přechody od jednoho ke druhému. Nemám tu na mysli pouze nedostatky tak zvané techniky, jež byly vytýkány již první práci*) páně Mayerově, ačkoli by se tato výtka dala opakovati také při práci druhé. Jsou tu opět dlouhé, dlouhé dialogy, které jsou vlastně pouhými monology přerušovanými druhou osobou nezávažnými poznámkami, které nemají vlivu na směr zahájeného hovoru. Jsou tu i výjevy, jež by na jevišti asi vyvolaly účinek zcela opáčný intencím autorovým. Ku př. zavraždění děcka Mariina šílenou Klárou. Ale není to jen technika, je to vůbec forma, jíž nedovede autor vždy suverénně ovládati ve službách své myšlenky. Tak větší část třetího aktu, dlouhá rozmluva Marie s Trmalem, vyznívá mdle a strojeně, ačkoli je tu snesen hojný psychologický materiál, za nímž tušíte mnoho myšlenkové práce. Scéna prvního jednání, kde dr. Lambert líčí své svobodné dceři své milostné dobrodružství do nejmenších podrobností, vyvolá snadno námitku psychologické nemožnosti. Vezměte jen otázky, jimiž zasahuje mladá dívka do vypravování otcova: „Zlákala vás tudíž otomanna, krytá indickým kobercem, na jejímž povrchu jeden blesk druhým byl pronásledován?“ „Až do poslední krůpěje jste vyssáli čiši rozkoše?“ „A co stalo se pak, když vášeň doburácela?“ Přihlédnete-li však, uvážíte-li povahy zúčastněných osob, jejich vzájemný poměr a okolnosti, do kterých jsou zasazeny, seznáte, že je to jen forma, která tu nepromluvila posledního slova, aby učinila čtenáři tuto neobyčejnou rozmluvu pochopitelnější. Také zpověď Mariina jejímu muži v přítomnosti otcově jest, myslím, podána místy spíše slovy, jichž by užil autor novelista k v y-

*) „V podvečer věku.“ Cyklus tří dramat.

světlení jejího poklesku, než kterých by v takové situaci užila ona sama. Sloh autorův je poněkud těžkopádný a jednotvárný, kde se chce povznésti k umělé hře obrazy; mluva místy nepřirozená, strojená připravuje autora nejednou o účinek básnicky i psychologicky poctivě zasloužený; za to tam, kde se mu podařilo nalézti prostý, přímý, z duše jednajících osob vytrysklý výraz, dociluje silného účinku. Poukazuji jen na poslední výstup druhého jednání, těch několik stručných vět Mariina loučení s mužem, který považuji za nejúčinnější z celého kusu. Slovník autorův vyžaduje doplnění a rozšíření. Jednotlivá slova opakují se zcela zbytečně až do únavy, tak slovo „věc“: „Příčí se mi ta věc“, „míti tu věc na svědomí“, „myslíš, že je to příjemná věc povídati takové věci?“ „Musím ti říci, že ty dvě věci, ohledně tvých věcí . . . byly pouze záminkou.“ Podivné je, že chůvu všichni oslovují „chůvo“; proč ne jménem? — Do výtek filologických nerad zabíhám. Jsme všickni smrtelni. Ale takových chyb, jako je nesprávné skloňování náměstky já (o mne, proti mne — důsledně), zaměňování náměstek můj a svůj a používání obratů jako musíš držet jeho stranu, mohl by se básník snadno vystříhati. — Dobráci jsou drama, jehož nelze přehlížeti v naší chudé dramatické produkci. Na příští práci p. Mayerovu jsem rozhodně zvědav. *En avant.*

Divadlo.

Nová správa má tedy za sebou prvé počátky. Padly ovšem do prostřed mrtvé sezóny, do dnů co nejméně vhodných pro vážné umělecké kroky a pokusy. Ještě může děkovati tomu nová správa, že i v těch dnech měla čím honem chytit zájem obecenstva: kovařovicovský orchestr, p. Burianův tenor a novou zevní úpravou „Dalibora“ a „Noci na Karlštejně“. Nic podobného za to až dosud neměla v činohře a v ohledu hereckém. Už dnes se ukazuje, že zde půjde slibovaná náprava nejtíž a že nepoměr mezi úrovní produkce i reprodukce v činohře a opeře, po tolik let tak křiklavý, nebude tak hned odstraněn, ba naopak, posledními změnami v Národním divadle jen vzrostl. Neboť tyto změny prospěly jen zase opeře, kde každá reforma je velmi snadná, poněvadž tu jsou všecky podmínky zdárného vývoje: cenný původní repertoir, dobré těleso orchestrální, dostatek sil pěveckých a nyní i osvědčený umělecký dirigent. Ale co jim dělati s činohrou, aby se dostala z bahna? Nedostatek cenného domácího repertoiru, nevychovanost obecenstva pro umělecký repertoir cizí, dosavadní personál herecký z velké části sešablonovatělý a sestárlý a mladší dorost nikde — a tak všecky tyto bolesti pojí se tu v jediný circulus vitiosus, z něhož se naše činohra tak hned nevymotá. Kritice nezbývá pak vůči tomu, než resignovaně počítat s tím, co se dá v těchto těsných mezích dělat a připomínat si stále, že jsme v Čechách, v zemi malých poměrů a malých lidí, kde každý hlemýždí krok vývoje chce být pracně a těžce vykoupen.

Že prvým činem nových mocností divadelních bylo v činohře nové pečlivé, vkusné a skvostné vypravení „Noci na Karlštejně“, proti tomu dalo by se mnoho namítat. Tato práce velkého sice básníka, ale přece jen dílo postranních jeho cest a hodin polovičního napjetí inspirace a síly, má ve vývoji dramatické produkce naší význam praskrovný. Ale co chcete? Zde je volba těžká a nevím, přišli-li bychom ke konci, kdybychom chtěli hlasovat, který z našich původních kusů by nad jiné byl hoden toho, aby se jím zahajovala nová

divadelní epocha, a který by nota bene vrátil kase peníze, vynaložené na novou jeho výpravu. To není jako v šťastnější sesterské umělě, opeře, kde by se hlasování rozcházelo nanejvýš v tom, která z oper Smetanových má být k tomu zvolena. Ostatně doufáme, že ve volbě historické komedie Vrchlického není nic programatického a že nová divadelní správa jí nijak neurčuje svůj směr pro budoucnost.

Prvou vlastní novinkou, kterou se uvedla nová správa, byla dramatická pohádka Holgera Drachmanna „Byl jednou jeden král". Pohádka stala se v posledních letech na jevišti až příliš módním zbožím a různí ti králové, princezny a zakleté zámky rozlezly se povážlivým způsobem také po naší nejposlednější lyrice. Ale pohádku z Dánska vítáme vždycky rádi, neboť jest ryzím květem této země, kde splývání vody, země a moře, měkké obzory, vůně a šepot hájů a hra mořských vln strhovaly povždy básníky k delikátnímu dětinnému snění a pohádkové fantastice. Tam zrodil se Andersen, klassik pohádky a tam vykreslil Jacobsen v mládí svého Nielse Lyhna nehynoucí typ „sladké neřesti snů". Pohádka Drachmannova nese barvu této země; trochu karikuje, trochu ironisuje, trochu také moralisuje, ale nade vším dominuje živel lyricky-fantaskní, ty jisté její jemné, sensitivní, snivé tóny, připomínající kouzlo starých romancí. Ideově je však Drachmannova pohádka velmi primitivní a bezvýznamna, nepovznášejíc se mnoho nad morálku školních čítanek a v dramatické formě jaksi rozházena, nesjednocena a vzhledem k chudosti obsahu nepoměrně rozvláčna, nedostihujíc v těchto ohledech naší nejnovější české dramatické pohádky, Kvapilovy „Pampelišky". Tento sklon k beztvárnosti a rozplývavosti zdá se mi být vůbec základní vadou prací Drachmannových a nalézám jej právě tak jako v této pohádce i v jeho nejvýznamnějším díle, románu „Psanci", široké a hořké analyse a kritice soudobé dánské společnosti, kde však pohádkový Drachmann vítězí co chvíli na moderně-psychologickým a realistickým Drachmannem, dávaje celé partie románu utápěti v bezcílném a bezformovém snění. Z pohádky „Byl jednou jeden král" odnesl jsem si, abych krátce řekl, dojem díla, psaného autorem s bohatou fantasií, ale bez hlubokého fondu myšlenkového, psaného jaksi na rychlo, bez pravé soustředěnosti a uměleckého zápalu pro formu. U našeho obecenstva měla úspěch, ale udrží-li se trvaleji na repertoiru i při své bohaté výpravě, je pochybno.

Nikdy jsem se na těchto místech nezabýval pařížskými fraškami, kterými prokládati repertoir považovalo Národní divadlo povždy za svou kasovní nutnost. Neučiním toho proto také s fraškou „Ustupte ženám" od Valabrégua a Henneguina, jíž dokázala nová správa, jak těžko se pracuje proti starým návykům a zlozvykům. Řeknu jen, že tento kus neměl být na Národní divadlo uveden, neboť to, co chce karikovat — známé komické výstřelky ženského hnutí — karikuje banálně a nespravedlivě a pak je tak sprostý, že předčí všecko, co v tomto oboru nám kdy který letní měsíc Národního divadla podal. V tomto směru nepostavila se tedy nová správa proti proudu, ale zašla starým proudem o hezký kousek ještě dál. *K.*

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

V Praze, 25. srpna.

Kritický měsíc září stojí již přede dveřmi a s ním také nové nebezpečí katastrofy. Všemi otázkami, jež byly přes léto odloženy, bude nyní vláda nucena hnout. Co bude? Otázka tato visí již ve vzduchu od poslední obstrukční noci mladočeské, ale posud nelze na ni dáti konkretní odpovědi a nemůže ji dáti ani vláda. Dr. Koerber činil přes léto všemožné pokusy. Dvakráte byl v Išlu, aby pro své utajované plány získal korunu. Neopomenul také navštíviti uherského ministrpresidenta Széllа v jeho letním sídle rátótském, aby se přesvědčil o stanovisku Uher pro případ, že by v Rakousku byla ústava zastavena. Dověděl se jen, že Uhři stojí pevně na článku XII. ústavy z roku 1867, a že k nijaké změně vyrovnacího zákona nesvolí. A konec konců je, že se dnes počíná zrovna tam, kde se v dubnu přestalo: ve vyjednávání se stranami. Z nejromantičtějších zpráv, jimiž byla veřejnost do dnes živena a ze všeho onoho státnického tajemnůstkářství, v němž si v Rakousku tolik libují, vychází nyní takový malý, krotký čin. Bude se jednat dál, především s Mladočechy, za jakých podmínek a za jaké koncese by se vzdali obstrukce. Mluví se také o zřízení české university na Moravě, ale jen nepřímo a hodně z daleka.

Celkový stav vnitřní politiky tedy je: všeobecná trapná nejistota a neznalost věcí budoucích. Parlament i vláda visí zrovna ve vzduchu. Státní rozpočet na rok příští sdělává se ve vědomí prázdných pokladen státních s největší spořivostí. Všechna snaha dra Koerbra a jeho vlády má pak v tomto okamžiku jediný cíl: vymoci na parlamentu svolení k výpůjčce kapitálů pro naplnění státní pokladnice. Dále jeho ctižádost pro tuto dobu asi nesáhá. Parlament sám jest ve stavu hluboké agonie. Pravice je rozbita na kusy; v polském klubu zápasí urputně dva směry o vedení; katolická strana lidová má čtyři vůdce najednou, Kathreina, Ebenhocha, Dipauliho a Fuchse, z nichž každý chce jíti svou cestou; Mladočeši stojí na satisfakci za 17. říjen a strany levice se v žurnálech a na veřejných shromážděních potírají na nůž. Situace tato nebyla by lákavou pro žádného premiéra, neřku-li pro člověka tak málo iniciativního a energického, jakým je dr. Koerber. Jak sloučí v tomto parlamentě jakous takous většinu, jež by se každým okamžikem nerozpadávala v trosky a o niž by vláda měla ráno jistotu, že bude živořit ještě večer, — to je hotovým hlavolamem. Odhodlá-li se vláda k oktrojírce jednacího řádu, pak může také tím okamžikem, kdy tuto oktrojírku podepíše, parlament zavřít, chce-li se vyvarovat pohledu na parlamentní revoluci. Vyhlídky vlády nejsou tedy v ničem růžové. Vše stojí již pomalu v soumraku tohoto neudržitelného parlamentu pěti kurií, k němuž byly položeny základy prosincovou ústavou v létech sedmašedesátých, kdy německý liberalismus stál na vrcholu své moci a komandoval v celé polovině říše. — Povede-li jednání dra Koerbra se stranami k nějakému cíli, sejde se tento parlament ještě jednou koncem září, nebo počátkem října. Nepovede-li k cíli, nesejde se snad vůbec a pak stojíme před dvěma eventualitami: absolutismem, anebo rozpuštěním sněmovny a vypsáním nových voleb na základě změněného volebního řádu. Jsou ovšem možny ještě jiné eventuality rázu po-

družného, ale hlavní alternativa, před níž dnes stát stojí, jest jen jedna: buďto ku předu, anebo zpět.

Bude-li absolutism počátkem katastrofy, může být jedině změna ústavy a oprava volebních řádů krokem k záchraně. V poslední době zvlášť silně se ventiluje otázka poslední. Tak na příklad „Nowa Reforma" napsala, že Rakousko má potřebí rozumného a odvážného státníka, jenž by směle vstoupil na dráhu reforem, které by přetvořily Rakousko ve stát skutečně demokratický; jinak nebude nic, než delší či kratší řada delších či kratších provisorií a po každém z nich bude vystupovat hrozba katastrofy. A klerikální poslanec slovinský dr. Šusteršič vystoupil ve své poslední voličské schůzi pro oktroyování všeobecného práva hlasovacího, dokazuje, že nynější privilegované řády volební jsou kořenem všeho vnitropolitického zla a že jich změna ve směru lidovém a demokratickém dá parlamentu nejen nátěr sociální, ale je základním kamenem pro další realisaci národnostní autonomie a jazykové rovnoprávnosti v Rakousku, tedy ve státě, kde proti 16 milionům Slovanů žije 9 milionů Němců, a kde široké vrstvy lidu i německého, bičované všeobecnou sociální bídou, touží po národnostním klidu zbraní. — Pravdivost podobných tvrzení vystoupí nejostřeji na jevo, pohlédneme-li na příklad na postavení velkostatku v Rakousku. Dle úředního měsíčníka statistického zaujímají velkostatky z 30 milionů hektarů rakouské půdy 8·7 milionů hektarů, čili 29%, tak že na střední a malé statky připadá 71% veškeré půdy. Poměr ten ovšem není všude stejným. Nejvíce velkých statků má Bukovina a Solnohradsko (40% veškeré půdy); v Haliči připadá na velké statky 39%, ve Slezsku 38%, v Čechách 32%, na Moravě 26%, ve Štýrsku a Korutanech 25%, v Tyrolsku a Dolních Rakousích 23%, a t. d. Uvážíme-li vedle této ohromné hospodářské moci velkostatku ještě jeho nesmírnou moc politickou, pramenící z jeho opulentních privilegií volebních, pochopíme, že tato početně nepatrná kasta lidí má vedení státu v rukou. A jak stát za tohoto vedení vypadá, na to není třeba ukazovat. Co je u nás evropského, to je zásluhou éry liberální, ale jinak jsme se z trosek starého předběžného státu policejního posud nevybavili. Je-li jaký politický pokrok v Rakousku, a je-li jaká cesta k spravedlivému uklizení národnostních sporů a k přeměně Rakouska v národnostní stát spolkový, je tato cesta jedině přes střeniny starých a neudržitelných volebních privilegií. Zde tkví v tomto kritickém a těžkém okamžiku našich dnů kořeny otázky nejenom české, ale i rakouské.

V mladočeském táboře panuje stále ještě jakási fatalistická odevzdanost do vůle boží. Prozatím jest jen tolik jisto, že úřadující místopředseda mladočeského klubu, dr. Pacák, byl pozván k dru. Koerbrovi na poradu. O další taktice poslanců mladočeských není ještě dávno rozhodnuto. Jedna jich část chce říšskou radu úplně pohřbiti, tedy obstrukci do posledních důsledků, — druhá část chce pouze aktivní opposici, počítajíc s danými silami a spokojujíc se zabezpečením krytých posic do budoucnosti. Rozhodnutí o tom stane se ve sboru důvěrníků, jenž se sestoupí v Praze v září, ale v poslední instanci asi rozhodne většina poslaneckého klubu ve Vídni, až bude státi před hotovými fakty. — Nejsou nezajímavy hlasy, jež se objevily zejména v „Moravské Orlici", v níž se dokazovalo, že dosavadní politikou jazykovou český národ nedosáhl ničeho, a že by bylo v této době lépe, trvati na existujících zákonech jazykových, nežli žádati nový jazykový zákon s vnitřní řečí úřední, jenž by musil býti vykoupen uznáním uzavřeného území a německého státního jazyka; to by však neznamenalo abdikaci, nýbrž obrácení na jiné obory činnosti politické a hospodářské, jež by ovšem ve svých důsledcích vedly také k sesílení a upevnění posice národnostní.

Zatím co politický život je celkově mrtvý a i „Národní rada" se dosud neprobrala ze svého letního spánku, bují u nás táborová horečka vesele dál.

Tábor na táboru v Čechách i na Moravě, a v nejbližších dnech dojde i k táboru selských žen a dívek na Chlumu u Hradce Králové. Nejsme odpůrci táborů, — naopak! — ale tábory nynější nejsou s to, aby vyvolávaly nadšení. Jak jsou, je jeden jako druhý, tytéž skoro osoby, tytéž řeči, a čím větší slova, tím méně upřímnosti a pravdy. V první řadě se těmito tábory sanuje mladočeská strana. Svornost na nich byla vykoupena za cenu rovného práva hlasovacího, o němž se skoro v žádné resoluci nečiní zmínky. Hlubších stop v národním životě ovšem tyto tábory nezanechají. V době táborů byla v Mladé Boleslavi zrušena řemeslnická škola, v době táborů zanikají dobré listy, jako „Česká Stráž" a lidový „Vyšehrad", v době táborů se restauruje strana klerikální a v době táborů projevují klerikálové mladočeským poslancům svou plnou důvěru (katolicko-politická jednota 29. července). — Dle depeší „Národních Listů" byl dr. Herold v Paříži a navázal prý tu styky s předními, ovšem jen nacionalstickými státníky francouzskými, byv představen i presidentu republiky — ale podobné obřadné a nic nepravící projevy, i nejkrásněji vyšperkované, nejsou žádnou náplastí na faktickou vnitřní bídu politickou.

O svolání zemských sněmů není dosud ani potuchy; ani český sněm tu nečiní výminky, přes to, že jeho rozpočtové provisorium bylo povoleno jen do 1. září; po 1. září se tedy povede zemské hospodářství bez řádného rozpočtu a i bez provisoria — zase nový důkaz, že význam zemských sněmů u nás počíná a končí s vůlí c. k. vlády. Vláda si je svolá, kdy jí to nevadí, a odročí je, zavře nebo rozpustí, když se jí stanou nepohodlnými. A při vší té bídě nemá nynější sněmovní zastupitelstvo z milosti únorové oktroyírky ani vnitřní síly a snad ani chuti, aby zemské sněmování přivedlo k vážnosti a positivní práci. Nedovedli to Mladočeši — a tím méně budou ovšem pro to lámat kopí feudálové nebo strany německé. Ztrnulost těchto zemských sborů zákonodárných je vůči říšskému zákonodárství přímo úžasná. Volební oprava do říšské rady existuje již přes tři roky; na sněmích jí dosud nebylo hnuto; nemocenské pojišťování živnostenského dělnictva existuje již přes 11 roků; nemocenské pojišťování dělnictva zemědělského, jež bylo svěřeno kompetenci sněmů zemských, uvízlo někde v zaprášených archivech zemského výboru, a kdy se dostane do plena, ví bůh. A tak je to se vším. Je-li reforma zastupitelstva říšského kardinálním problémem dalšího vývoje, ano existence říše, je reforma sněmů zemských jen přímým, nevyhnutelným důsledkem, bez něhož si přirozeného rozvoje národního hospodářství ani představiti nelze. Kdy však k tomu dojde?

Istrijský sněmík byl jediným, jenž v tomto měsíci zasedal za abstinence slovinské menšiny. Tento sněm nabyl priority ne příliš slavné. Prvý ze zemských sněmů schválil ve druhém i třetím čtení osnovu zákona, jíž se zavádí zemská přirážka k státní dani z kořalky. Také jeden triumf sociální politiky v Rakousku! Přirážkou k jedné z nejnespravedlivějších, nepřímých daní, k dani z bídy má se pojiti deficit zemský, vyvolaný nenasytnou lakotou pokladny státní. Kdo zná výživný proces člověka, ví, že člověk, jenž nemá krejcaru aspoň na částečnou stravu masitou, potřebuje jistého kvanta kořalky.

Ale sociálně-politické ohledy v Rakousku ustupují vždy ohledům finančním a všechny zemské sněmy mají nyní k tomu dát svou sankci.

V Brně se konal 19. srpna užší sjezd přátel slovanské jednoty z Čech, Moravy, Slezska, Dolních Rakous a Slovenska. Jednalo se o položení základů k organisaci jednoty Slovanů v Rakousku a pak Slovanů vůbec. Za východisko této slovanské politiky byl přijat státoprávní program český z důvodu, že osud druhých národností slovanských v říši je podmíněn osudem národa českého.

Hlídka školská.

Ks. — Valná hromada delegátův jednot učitelských v Čechách, konaná v dnech 7. a 8. srpna, byla venkoncem odrazem té bídy hmotné, pod kterou učitelstvo trpí. Ukázalo se, že vnitřní obrodný kvas v učitelstvu je v stálém ještě procesu, že učitelstvo teprve dopracovává se a to těžce interní jednoty, zvláště jednoty v cíli. Organisace bude míti ještě tuhou práci, než-li mnohotvárné a obsáhlé těleso našeho učitelstva uvede v jednotný soulad.

Karakterisoval jsem minule spory v učitelstvu vzešlé jako jinou formu starého antagonismu, mezi učitelstvem pražským a venkovským, který trvá od let sice, ale přiostřoval se postupem času, během kterého venkov proti Praze zmohutněl a ústředního vedení se zmocnil. Události o pražské valné hromadě potvrdily, co jsem vyslovil. Zde bylo zřetelně viděti dva tábory, kterým k výslovnému nepřátelství chybí jen malý krůček. Vzájemný odpor vadil tu každému přesvědčování fakty a důvody strany protivné, ano podryl v neočekávané míře i popularitu mužů (Frumar, Beneš), dosud oblibě v učitelstvu se těšících. Při bližším ohledání shledalo se a průběhem událostí vyjasnilo, že hesla, kterými pražský „Komenský" kryl svůj odboj proti Ústř. spolku a vůči veřejnosti, přímo mystifikované články v „Čase", „Naší době" a „Samostatnosti", že hesla tato byla de facto zástěrkou úmyslů a činů, jež s nimi nebyly v žádném vztahu. Shledalo se, že proskribované a za klerikalisaci a reakci prohlašované přijetí „Besedy Učitelské" v Praze do svazu Ústředního spolku, zaviněno bylo užším výborem ústředním, jehož údové jakožto členové pražského „Komenského" stojí v popředí odbojného hnutí a že širší výbor zavržením nepřípustných podmínek, jež užší výbor již přijaté „Besedě Učitelské" vložil, postavil se na stanovisko úplně správné. Také nevinná, neškodná věta na konci resoluce výboru ústředního, kterouž vyslovuje se stanoviska Ústř. spolku vůči elaboratu školské komise sněmovní v záležitosti úpravy učitelského služného, patrně byla nikoliv příčinou, nýbrž záminkou známých událostí. Přese všecko popírání pražské učitelstvo touží po separátním postavení v soustavě platební a touhu tuto, která jev nesouhlasu s cíli ostatního učitelstva, projevilo zřetelně v resoluci, přijaté nedávnou úřední konferencí pražského učitelstva a adresované zemskému úřadu školnímu. Fakt, že předseda „Komenského" podepsal i separátní petici k sněmu, nepodařilo se obhajcům o valné hromadě nikterak zakřídovati. Mimo to podivný dojem budí a na zakryté úmysly „Komenského" ukazuje jednání jeho členstva, kteréž všem svým čtyřem členům Ústř. výboru pro hlasování o dodatku k resoluci ve dvou schůzích po dlouhých debatách přese všecku tuhou obranu vyslovilo nedůvěru, ale hned v následující kompetentní hromadě všecky čtyři jednomyslně mandátem členství v Ústřed. výboru pověřilo. Nikoliv tedy „Beseda Učitelská", klerikalism, oportunism, tato a jiná hesla vůči vyhlašované pokrokovosti členstva v „Komenském", nýbrž separatism, bezohledné domáhání se úpravy služného, místa na pražských pokračovacích školách, funkce v Ústř. spolku, zejména držení redakce Českého Učitele — to jsou faktické příčiny sběhlých událostí. Embryo těchto vězelo ve vzduchu již před rokem, pozvolný vývoj však byl překvapen náhlými obraty. V „Komenském" neočekávalo se, že předsednictví obsadí resignované funkce v stř. výboru ihned prozatimně, odtud náhlé výbuchy vzniklého odboje. — Účastníci valné hromady nemohli se shostiti trapného dojmu, že odboj „Komenského" je nevčasný a přímo škodlivý v době, kdy sjednocenost učitelstva má imponovati a nikoliv je diskreditovati. Hněvu svému dávalo shromáždění začasté výmluvný výraz. Výmluvné je na př., že bez nejmenšího odporu přijata byla proti referátům v „Čase" a „Nové Době" resoluce, kterouž odsuzují se jednostranné na základě pouhých účelných informací pražského „Komenského" sem

vpravené, nesprávné a nespravedlivé zprávy o vedení Ústředního spolku tam obsažené.

Výsledek dlouhých debat nemohl býti jiný než-li byl: pražské učitelstvo, ač vyslalo do boje své nejlepší a dobře připravené bitce, ač v samý předvečer valné nromady podniklo v „Čase" ostrý a dobře kombinovaný útok na vedení Ústř. spolku, podlehlo přemoci ostatního učitelstva. Nebylo to vítězství venkova repraesentovaného starostou V. Rašínem, jak psala „Samostatnost", neznamenáť p. Rašín v Ústř. spolku jakous stranu, ani ideu, ani směr, konečně ani žádnou politickou barvu, jak snaží se veřejnosti namluviti „Čas", nýbrž nic více než pouhého funkcionáře. Bylo to však vítězství více cítěného než vysloveného instinktu, že odboj pražský je nemístný, nevčasný, protiorganisační čin. —

Světlým bodem v jednání valné hromady byla přednáška „o kulturní práci učitelstva pro lid", kterou podal tou dobou nejlepší a reakcionáři nejobávanější hlava v českém učitelstvu, Josef Černý z Nového Bydžova. Vřelý, hluboký potlesk, kterým vítalo učitelstvo podle zásluhy tohoto svého předáka, ukazoval výmluvně, kam učitelstvo naše ve svém jádře tíhne a za kým tíhne, jako za svým opravdovým duševním vůdcem. K řeči Černého přijata byla resoluce, kteráž jest odrazem podané přednášky: „Učitelstvo české uvažujíc o práci, již konati chce pro lid, vidí v programu kulturním českého lidu program národního vzdělání a národní výchovy. Chce lidu svou duchovní prací přispívati k zajištění lepší hmotné i duchovní existence, a proto i v práci školní i v životě mimoškolním bude sledovati s lidem tytéž cíle těmiže prostředky, kterýmiž lze dosáhnouti dokonalejšího stupně kulturního a zvýšeného blahobytu. Zejména bude si hleděti v působení mezi lidem poměrů a cílů hospodářských, sociálních, politických a vzdělanostních, aby jim rozumělo a dle nich potřebám lidu při učbě i výchově vyhovovalo. Jako duchovní činitel národního organismu chce učitelstvo pomáhati rozvíjeti zdraví, sílu a blahobyt lidu podle moderních názorů a potřeb. Bude pečovati o vědecké všeobecné i odborné vzdělání lidu, o zdokonalení mravní výchovy k sebezachování a humannímu soužití ve společnosti národní a ke zmírnění a zlidštění boje životního. Za základ pro zdar národního vývoje považuje: 1. Péči o lepší vychovatelské vzdělání rodičů a péči o uspořádání podmínek lepšího rodinného života. Dále péči o dobře zřízené školství dle životních potřeb všech vrstev lidových a péči o svobodu ducha, látky učebné a učitelstva v tomto školství. 2. učitelstvo dovolává se vzdělávací a výchovné pomoci: a) všech kruhův intelligence společenské; b) literátů, žurnalistů i tisku vůbec; c) všech podniků vzdělávacích; d) spolkův i shromáždění; e) sborů zákonodárných; f) sborů samosprávných a g) jinosprávy, aby činnost svou připojily ku snahám učitelstva a pronikly je tendencí paedagogickou. — Učitelstvo všemi prostředky bude usilovati, aby snahy ty došly uskutečnění pomocí všech poctivých přátel národní kultury. Nedá se nikdy a nikým upírati kompetence v těchto snahách a odmítá každé podezření, jakoby nebylo si vědomo a nechtělo konati povinnosti, jež vyplývají důsledně z povolání jeho. — K tomu pak cíli dovolává se učitelstvo mravní i právní ochrany a hmotného zabezpečení u české veřejnosti."

Mimo to po příslušných referátech přijaty byly resoluce k úpravě služného, žádající nezbytí a bezodkladné vyřízení této naléhavé otázky, stanovisko trvání na požadavcích, vyslovených v návrhu Anýžově a přizpůsobení se, jakož i doplnění každého jiného návrhu ve smyslu tohoto: dále resoluce k utužení organisace, o čemž příště.

Úvod do filosofie.

§ 1. Úkol úvodu do filosofie.

1. Již za dřívějších dob pociťovala se potřeba úvodu do filosofie, a dílem pravidelnými přednáškami, dílem vhodnými knihami bylo tu vyhovováno. Nyní není sice stejný nedostatek, jak svědčí obvyklé přednášky v onom oboru na většině universit, avšak přece jest nápadný nedostatek děl, která by jednak podávala základy, jednak obsáhleji vedle ústního výkladu orientovala. Zvláště pohřešujeme spisů, které jsou tak praktické jako na př. r. 1727. vyšlý spis »Úvod do filosofie« od J. J. Walcha, kdež se pojednává ve třech knihách o filosofii a poznání jí vůbec, zvláště pak o filosofických naukách a filosofických záhadách, a kde jsou připojena výborná historická poučení zároveň s bohatými doklady literatury. Tak dostáváme obsáhlý a zevrubný obraz o tehdejším stavu filosofie — a nehledíme-li ke mnohým podivným a nesprávným historickým poznámkám — o historické povaze filosofie.

2. Není však vždy úvod do filosofie v onom právě smyslu pracován. Můžeme rozeznávati dvojí podstatně odlišné provedení téže naznačené úlohy. Jedni chtějí dáti pro filosofování vhodný úvod tím, že poukazují na jisté hlavní problémy filosofie a hledí naznačiti nebo provésti řešení jich s hlediska filosofického, které sami zaujímají. Tak to shledáváme podáno v knize Suabedissenově: Úvod do filosofie 1827, kde výslovně jest poznamenáno, že úvod do filosofie má směřovati k tomu stanovisku, odkud můžeme k filosofii dospěti. Proto nemá, praví tam dále, »býti ani fundamentální filosofií ani encyklopaedií filosofických věd ani přehledem dějin filosofie ani kritikou filosofických systémů«, nýbrž má ukázati, »co jest podstatou filosofie a dle toho i cílem filosofování«. Zcela podobně jedná o tom předmětu výtečný »Úvod do studia veškeré filosofie« od Š. Erhardta 1824. Tato jasná a systematická knížka, která toho zasluhuje, aby byla postavena po boku daleko známější knize Herbartově »Úvod do filosofie« (4. vyd. 1837) jedná v devíti oddílech o pojmu, o předmětu a konečném účelu filosofie, dále o jejím rozdělení, pramenech a prostředcích jejího studia, o její subjektivní podmínce (filosofickém duchu), o poměru filosofie k empirickým a positivním vědám, o úkolech, jež má řešiti a o její historii. Stanovisko jest v podstatě stanovisko Schellingova systému identity.

3. Herbartova kniha již zmíněná náleží rovněž k tomuto druhu úvodů do filosofie. Jest naprosto dogmatická a chce, aby čtenář pochopil

a přijal zvláštní filosofii jejího spisovatele. Tímto směrem jsou vykládány nejpodstatnější problémy logiky, metafysiky a praktické filosofie (esthetiky). Jen při příležitostné kritické obraně dovídáme se o odlišných názorech a jen ve sporých historických poznámkách o vzniku a osudu filosofických pojmů nebo názorů. Tak jest spis sice cenným pramenem pro poznání vlastního filosofického systému Herbartova, avšak není dokonce objektivním úvodem do filosofie, jakožto vědy. Rovněž nejnovější spis Paulsenův »Úvod do filosofie« (5. vyd. 1898.) lze celkem zařaditi do této třídy. Přihlíží sice daleko více k historii a jest nepoměrně zdrženlivější v zaujímání a sdílení individuelních názorů než Herbart, avšak již obmezení na problémy metafysiky, theorie poznání a toliko dodatkem zmíněné ethiky ukazuje nám, že zde není podán úplnější přehled o tradicionelní državě filosofie, a že spisovatel vynakládá celou sílu svého poutavého, milého způsobu podání na to, aby vynikl moderní, protivy usmiřující světový názor.

4. Druhá třída úvodů do filosofie jest proniknuta snahou ukazovati přes úzký okruh osobního přesvědčení na ten velký celek filosofie v minulosti a přítomnosti. Takovému účelu mohou ovšem sloužiti toliko bohaté historické údaje a hodně svědomité literární doklady. Daleko nedokonaleji než Walch dostál tomuto požadavku J. Kr. Briegleb: Úvod do věd filosofických 1789. Historická data jsou netoliko často nesprávná, nýbrž i velmi povrchní, a bibliografie na konci připojená, která přesahuje objem vlastního textu, jest pouhé bezúčelné a neuspořádané vypočítávání názvů. Mnohem rozumnější jest nástin »Encyklopaedického úvodu do studia filosofie« od Heydenreicha 1793. Spisovatel se tu jeví jako přívrženec názorů Kantových a těží vedle jeho spisů podrobně z elementární filosofie Reinholdovy. Rozvinuje především pojem filosofie, pak objasňuje její systém, jehož jednotlivé části jsou podány výtečně, načež stanoví nejvyšší účel vší filosofie a podává posléze několik »Zásad o účelném studiu« jejím. Na příslušných místech jsou podány v dobrém výběru doklady o novější literatuře, avšak chybí téměř docela historická orientace. Kritickými dějinami filosofie jest zase práce Reichlin-Meldeggova: Úvod do filosofie 1870. Avšak o tehdejším rozsahu a stavu filosofie nedovídá se čtenář ničeho. Z nejnovější doby známe toliko jedno dílo, které tuto druhou třídu úvodů zastupuje, jest to »Úvod do filosofie se stanoviska dějin filosofie« od Strümpella 1886. Ačkoliv spisovatel je znám jako Herbartovec, přece píše s velkou nestranností o problémech, pojmu, částech a směrech filosofie. Stále bere zření na historickou karakteristiku její, a kritika zůstává všude umírněnou. Bohužel není zde úplně žádných zpráv o nejnovější literatuře, a jednotlivé filosofické nauky by měly býti daleko podrobněji probrány.

5. Kterému z těchto dvou způsobů podání úvodu do filosofie jest dáti přednost, nemůže býti dle našeho mínění žádné pochybnosti. Díla prvního druhu mohou zajisté pobádati k filosofickému myšlení a přiměti jednotlivce k důkladnějšímu studiu filosofie. Avšak skutečnou přípravu pro orientaci o tom, co již v tom oboru bylo vykonáno, o množství filosofických technických výrazů, o rozdílnosti učení a o nejdůležitějších snahách poslední doby, směřujících k filosofické vědě, může nám podati

jen náležitá kniha druhé třídy. Tehdy, kdy vážnost filosofie v širokých kruzích vzdělanců byla tak všeobecnou, jako v předešlém století v Německu nebo na konci římské republiky, kdy touze po poznání v první řadě se nevyhovovalo jen tím, že se jí zabývali, nýbrž kdy především od ní se očekávalo štěstí a blaho pro jednotlivce, za takové doby mohlo stačiti podání návodu filosofování. Ještě dnes příliš často slyšíme prohlašovati konec filosofie nebo ji s příhanou nazývati zbytečným luxusem. Takové úsudky jest vysvětliti z neznalosti povahy a významu filosofie, a od toho může pomáhati jen hodnověrné ponaučení o jádru obsahu filosofie všech časů. My bychom konečně nevěděli, kde by mohl student lépe být uveden do systematické filosofie než v úvodu do filosofie, který přihlíží náležitě ke stanovisku doby přítomné a zároveň k jeho historickým předpokladům.

6. Oné přednosti, kterou první druh se zdá míti, totiž ucelenost základního názoru a životnost látky následkem tepla osobního přesvědčení, nepotřebuje se též práce druhého způsobu úplně zříkati. Nástin odporujících si směrů nebo měnících se pojmů nutí přirozeně myslitele samostatného k projevům o pravděpodobném řešení nebo dalším rozvoji naskytujících se otázek. Avšak toto doplnění jeho objektivních projevů není mu ani hlavní věcí, ani nesmí na se bráti ráz dogmatických tvrzení. Zatím co tedy spisy první třídy postrádají zpravidla zcela cenných předností, které jsme vytkli na spisech druhé třídy, lze až do jistého stupně velmi dobře spojiti onen poutavý ráz se základní myšlenkou spisů druhého oddělení. Dle tohoto chceme se pokusiti podati v následujícím krátkou orientaci, nepředpokládající žádných zvláštních předběžných vědomostí, o vývoji a nynějším stavu filosofie, tak že v první kapitole pojednáme o pojmu a rozdělení filosofie, ve druhé probéřeme nyní platné filosofické nauky a ve třetí vyznačíme nejdůležitější směry ve filosofii. Tím též má se usnadniti porozumění specielním filosofickým přednáškám a spisům. Poukázáním na nejdůležitější literaturu v jednotlivých oborech má se zároveň obraceti pozornost začátečníkova k nejvhodnějším dílům pro podrobnější studium. V krátké čtvrté kapitole posléze o úkolu a systému filosofie jest v souhrnu podána celá filosofická práce s nového stanoviska, jak jsme k němu došli po kritické úvaze o jejím karakteru a významu.

I. KAPITOLA.

Pojem a rozdělení filosofie.

§ 2. Pojem filosofie.

1. Pojmem filosofie rozumíme význam slova filosofie, a definicí pojmu určení smyslu slova. Takové určení se z pravidla děje tak, že se udá nejbližší rod (genus proximum), pod který definovaný pojem náleží, a jehož všechny znaky mu musejí příslušeti, a rozdíl druhový (differentia specifica), kterým se liší od ostatních pojmů náležejících témuž rodu. Vyskytuje se tu mnoho a mezi sebou vskutku odlišných vymezení pojmu filosofie, z nichž nejdůležitější t. j. ta, která měla největší vliv pro doby pozdější, uvedeme. O tom, zda a jak lze přes měnivost těchto definic pochopiti správně a stejnoměrně obsáhnouti jak dobu minulou, tak přítomnou, podáme bližší vysvětlení teprve v kapitole IV. V následujícím tedy promluvíme prostě o vyskytujících se pojmech filosofiie, ne však o nějakém pojmu ideálním, námi navrhovaném.

2. Dle etymologie slova znamená filosofie za prvého nám známého užití u Řeků »snahu po vědění, po poznání«. V tomto smyslu u Herodota Kroesus praví k Solonovi, že slyšel, že Solon filosofuje mnoho zemí z vědychtivosti procestoval. Dodatek »z vědychtivosti« (θεωρίης εἵνεκεν) zní jako překlad participia »filosofuje« (φιλοσοφέων). Podobně čteme později u Thukydida v jeho nedostižné řeči pohřební Periklea o Atheňanech: toužíme po vzdělání bez zchoulostivění (φιλοσοφοῦμεν ἄνευ μαλακίας). Se zcela zvláštním důrazem však, zdá se, Sokrates († 399 př. Kr.) užil tohoto pojmu filosofie. Naproti sofistům (kteří učili moudrosti neboli vědě a ji ve své moci drželi), zove sebe filosofem, poněvadž ví, že nic neví, avšak jest proniknut snahou po vědění. U Platona (427—347) nalézáme druhé, objektivnější vymezení pojmu filosofie. Tak na př. se mluví o »geometrii nebo některé jiné filosofii« v *Theaitetovi*, a v *Euthydemovi* filosofie jest definována jako získání vědění (κτῆσις ἐπιστήμης). Na jiných místech jsou ti prohlašováni za filosofy, jejichž snaha směřuje ku poznání věčného, podstaty věcí, a tím se přichází k užšímu objektivnému významu filosofie. Takové místo nalézáme docela jasně v »prvé filosofii« (πρώτη φιλ.) Aristotelově (384—322), naproti níž se-

staví fysika jakožto »druhá filosofie«. Jest tím míněna vlastní, nejvyšší neboli nejvšeobecnější filosofie, která dnes se zove zvláště metafysikou. Dle tohoto objektivního pojímání jest filosofie zrovna tolik, jako věda, jako poznání, k jehož dosažení jest potřebí duševní práce, zvláštní námahy, učeného bádání, na rozdíl od obratnosti, »umění« (τέχνη).

3. Nového posunutí doznává pojem filosofie u Stoiků a Epikurovců, an se vedle a před čistě theoretickým významem jména toho kladl důraz na důležitý praktický účinek filosofování a na systematické uvažování o účelích života a jednání. Tak volá Cicero: ó filosofie, která spravuješ život, přivádíš ke ctnosti a zaháníš neřest, co bychom měli bez tebe, ano, vůbec čím by mohl býti lidský život bez tebe? Vědění není již sobě účelem, nýbrž dostává svůj směr praktickými interesy života. Jakožto snahu po (theoretické a praktické) činnosti definují ji Stoikové, jakožto schopnost učiniti si šťastným život vědeckou činností zase Epikur.

Naproti těmto třem hlavním nazíráním na filosofii ve starověku přichází středověk s užším, a to potud, pokud je oddělována od theologie, a pokud prostředků, které zde a tam vedou k vědění, se užívá k rozlišování obou oborů. Naproti nadpřirozeným poznatkům, které se převáděly na zjevení, jsou přiřknuty filosofii poznatky takové, které objevilo přirozené světlo rozumu, a jeví se nám tedy filosofie co system vědění zjednaného tímto způsobem. Totéž jest, je-li filosofie označována jakožto scientia saecularis, jakožto světská moudrost, světská věda. Neboť jen pozemské, světské věci mohou dle tohoto názoru býti objasněny přirozeným světlem lidského rozumu.

4. Počátky nové filosofie nepřinášejí tu zdánlivě žádné změny, toliko roste s pozoruhodnou rychlostí vážnost této světské vědy, a vzniká náchylnost přidělovati rozumu neomezené a výlučné právo na získávání skutečného poznání. U otce nové filosofie Descarta neboli Cartesia (1596—1650) došlo se skutečně již k tomuto stanovisku: jediné jistoty veškerého poznání se dochází cestou čistě filosofickou, tato jest mu základem. V Anglii naproti tomu zůstává filosofie v platnosti, jakožto vlastní světská moudrost vedle theologie. Třídí-li Bacon (1561—1626) lidskou vědu (naproti theologii) dle duševních schopností (srv. § 3., 3), a při tom filosofie dle něho má původ v rozumu, nebo definuje-li Hobbes (1588—1679) filosofii, jakožto poznání svazku příčinného, tedy patrně zde vždy ještě působilo hodně silně středověké nazírání. Tato domněnka stává se ještě oprávněnější proto, že právě v Anglii university nejdéle podržely formy scholastické, a že ještě dnes užívání slova »philosophical« poukazuje na onen dřívější význam. S tím co nejúžeji souvisí trvalé odloučení víry a vědění a nedostatek vlastní metafysiky, jakož i obmezení filosofie na specificky vědecká bádání, na bezpečný obor zkušenosti, na obor všeobecně platného a přesně zjištěného v anglické filosofii.

5. Racionelní spojení víry a vědění pomocí metafysiky zbudované prostředky vědeckými a na základě vědeckém jest hlavním cílem nové filosofie na kontinentě. Dle Descarta náleží filosofii především důkladně nás zpraviti o všem poznatelném a dle toho jasnou formou ukázati předpoklady pro ostatní vědy. Podobně později od Chr. Wolffa (1679 až

1754) jest definována filosofie jakožto »scientia possibilium, quatenus esse possunt«, jako věda možného, kterak a proč to jest možno. A tím též stává se rozpor mezi racionalním, mezi tím, co lze poznati čistým rozumem, mezi poznáním a priori a empirickým, a co jest dáno nahodile zkušeností, mezi poznáním a posteriori, zárodkem odloučení filosofie od jednotlivých věd. Neliší se v podstatě od toho Kantovo (1724—1804) označení filosofického poznání, jakožto poznání rozumového z pojmů, nebo nazírání J. G. Fichteho (1762—1814) na filosofii, jakožto na vědosloví, nebo posléze určení filosofie jakožto vědy o absolutnu u Hegela (1770—1831). Tak se připravuje definice filosofie, jež nyní stojí v popředí, jakožto vědy o principiích. Právě toto doslovné znění má navržená definice filosofie od Überwega († 1871), a jestliže různí filosofové přítomné doby vidí jedině nebo aspoň centrum vědecké filosofie v theorii poznání a logice, tedy dá se zajisté tento názor dobře spojiti s onou definicí.

6. Avšak náš nástin by byl neúplným, kdybychom se nezmínili ještě o jiných pokusech vyvinouti jednotný pojem filosofie. Kdežto v definicích naposled uvedených jeví se nám filosofie jako obor poznání logicky všeobecnější a ostatní vědy odůvodňující, klade se zase od jiných filosofů obráceně důraz na závislost její od věd samých, které mají tvořiti právě material pro snahy a zkoumání filosofická. Již Herbart (1776—1841) blíží se k tomuto stanovisku, definuje-li filosofii jakožto zpracování pojmů a označuje-li toto zpracování jednotlivě jako objasňování, jako opravování a jako odhadování pojmů. Tak mu vycházejí tři hlavní oddíly filosofie: logika, metafysika a praktická filosofie neboli esthetika (srv. § 1, 3.). Kdežto již zde se uznávají jisté pojmy za dané, za dané zkušeností, objevuje se táž základní myšlenka v podstatně zlepšené formě u Wundta, jenž vidí úlohu filosofie ve spojování poznatků nabytých v jednotlivých vědách v harmonický system, aneb u Paulsena, jenž ji určuje jako sumu všeho vědeckého poznání. Dle toho jest eventuelně zbytečným doplňkem speciálních věd, a nelze o tom pochybovati, že toto pojímání odpovídá též dnes velmi rozšířenému názoru o úkolu filosofie. Posléze budiž tu učiněna ještě zmínka o názoru hájeném Benekem (1798—1854) a Lippsem, že filosofie jest psychologií neboli vědou o zkušenosti vniterné a tedy že musí býti přiřaděna přírodovědě.

7. Jest patrno, že všechny tyto moderní výměry neoceňují filosofii co historický fakt nebo neučí ji tak pochopovati, nýbrž spíše vyjadřují vlastní názory samostatných myslitelů o nejlepším pěstění filosofie za jejich doby. Proto se nám tyto definice jeví spíše jako programy pro určité systémy, jako vhodné soubory náhledů, méně jako pokusy podati pravý, nad čas povznesený karakter filosofie v jedné všeobecně platné formuli. Něco jiného však jest filosofii v určité době klásti zvláštní úkol, něco jiného její pojem tak pojímati, že on vyhovuje jejímu významu ve všech dobách. Jistě uvádí každý výměr z oněch uvedených část toho, co náleží k filosofii nebo co bylo k ní počítáno, avšak nevychází nad jednostranný zřetel k této části. Který z nich jest s to — abychom jen jednoho momentu se dotkli — aby antický názor o filosofii jakožto

vědě zúplna a zároveň pozdější pokusy odloučení filosofie od ostatních věd souladně v sobě shrnoval nebo ze sebe dal vyvoditi? Táž obtíž vzniká však již, srovnáváme-li některou z nynějších definic se skutečným rozsahem nauk filosofických. Pokusme se jen metafysiku, logiku, přírodní filosofii a esthetiku tak, jak jsou dnes vzdělávány, vpraviti nestranně a nenuceně do některé z moderních definic filosofie, a ihned se přesvědčíme o tom, že se nám to u žádné z nich nezdaří. Poněvadž postup naší práce nezávisí na definici filosofie, vrátíme se k této otázce teprve v § 31.

Poznámka. Mluví se někdy o zdrojích filosofování, a pokládá se filosofie dle toho za produkt jistého instinktu nebo affektu. Tak označil Platon úžas (θαυμάζειν), Herbart pochybování za původ filosofování. Avšak údiv nad existencí nebo vlastností něčeho a pochybování o správnosti nebo platnosti některých tvrzení jsou affekty, které v každé vědě popohánějí ku předu a mohou se odnášeti specielně k filosofii jen povahou vlastního předmětu, na němž se zde vzněcují. Tím nechceme ovšem popírati, že se předpokládá zvláštní interes a vlastní talent pro zdárné zabývání se otázkami filosofickými.

Literatura:

R. Haym: Filosofie ve Všeobecné encyklopaedii od Ersche a Grubera. 3. díl, 24. odd. str. 1.—11. (1848).
Überweg-Heinze: Nástin dějin filosofie, 8. vyd. I. str. 1.—5 (1894).
Windelband: Dějiny filosofie, str. 1.—6. (1892).

§ 3. Rozdělení filosofie.

1. Rozděliti filosofii znamená pojati ji jako rod a vyčísti druhy v rozsahu jejím. Nemá-li být rozdělení nahodilým výčtem, musí míti za základ princip rozdělovací neboli dělidlo, t. j. musí záležeti v rozkladu podstatného (z pravidla druhového) znaku pojmu rodového. Takové rozdělení musí vyčerpávati celý rozsah celku dělitebného, musí tedy býti úplné, a členy rozdělovací se musí navzájem vylučovati, tedy nesmějí v sebe přesahovati svými rozsahy. Prvý, u něhož možno viděti rozdělení filosofie, jest Platon. Filosofické nauky od něho rozeznávané ne sice jmény, avšak věcně jsou dialektika (nebo, jak později též byla zvána, logika), fysika a ethika. Dialektikou jest rozuměti theorii poznání a metafysiku, vědu o ideách neboli pojmech, podstatě věcí. Fysika znamenala jak přírodovědu tak i přírodní filosofii a psychologii a byla by tedy snad nejlépe nahrazena jednoduchým výrazem přírodozpyt. Ethika posléze odpovídá i ještě dnes běžnému pojmu onoho slova, byla tedy naukou o mravném jednání. Toto rozdělení, jehož principu neznáme, mělo největší a nejtrvalejší vliv ze všech. Ve starověku bylo přejato od Stoiků a Epikurovců, a od té doby lze je opět pozorovati v pozdějších pokusech přes různá jména nebo pozměněné významy starých.

2. K tomu přispěla ovšem též ta okolnost, že od Aristotela nebyl podán žádný jednoduchý a jasný system nauk filosofických. Obyčejně rozeznáváme dle Aristotela filosofii theoretickou, prak-

tickou a poietickou, odvolávajíce se na větu: πᾶσα διάνοια ἢ πρακτικὴ ἢ ποιητικὴ ἢ θεωρητική. Při tom značí theoretická filosofie poznání čistě vědecké, praktická stanovení pravidel pro jednání, poietická vědění o tvoření (řemeslném nebo uměleckém). Do filosofie theoretické Aristoteles kladl mathematiku, fysiku a theologii vedle sebe a označoval tuto jakožto první a fysiku jako druhou filosofii. Theologii neboli první filosofii byla přičítána nauka o posledních důvodech a příčinách (τῶν πρώτων ἀρχῶν καὶ αἰτιῶν), tedy obor theorie poznání a metafysiky, obor platonské dialektiky. Praktickou filosofii rozdělovali Aristotelovci na ethiku, oekonomiku a politiku. Ze všeho tohoto dochovalo se nejdéle až do nynější doby odloučení theoretické a praktické filosofie. Mimo to vyskytuje se výraz prvá filosofie na označení základní vědy též často později, na př. u Bacona, Hobbesa a Descarta. Zhusta, též v pozdější době jsou uváděny vedle sebe členy platonského a aristotelovského rozdělení.

3. Na počátku nové filosofie setkávám se s obsáhlým rozdělením naší vědy na novém principu. Jest to utřídění věd, provedené Baconem ve spise: *De dignitate et augmentis scientiarum* (1623) [srv. § 2.,4.]. Spočívá na rozlišování mohutností duše rozumové (srv. § 8., 2.), kteréž jsou: paměť, obrazivost a rozum. Kdežto věda o dějinách odpovídá paměti, odpovídá obrazivosti poesie a rozumu filosofie. Specielně pak se rozděluje filosofie dle předmětů v učení o bohu, o přírodě a o člověku. V přírodní filosofii dále se rozeznává nauka spekulativní (theoretická) a operativní (technická), v anthropologii věda o člověku jako individuu (philosophia humanitatis) a o člověku jako členu společnosti (philos. civilis). Avšak těmto třem filosofickým hlavním vědám jest ještě nadřaděna všeobecnější, matka všech, philosophia prima, věda to dle jména stará, avšak podstatou nová. Její úloha záleží ve zkoumání předpokladů (axiomata), jež jsou společny více vědám specialním. Uvedením této prvé filosofie Bacon šťastnou rukou vytvořil ideu moderní theorie poznání, odloučené od metafysiky, s níž je spojena u Platona a Aristotela. Jaký vliv mělo toto obsáhlé rozdělení filosofie, jest vidno z toho, že ještě d' Alembert se ho přidržuje v podstatě ve svém *Discours préliminaire* k proslulé Encyklopaedii (1751 násl.).

4. Než i v tom se jeví úrodnost nové myšlenky, že Chr. Wolff (srv. § 2, 5.) rovněž svoji klasifikaci filosofuje zakládá psychologicky. Tím, že rozeznává facultas cognoscitiva a facultas appetitiva, mohutnost poznávací a žádací, dostává dva hlavní oddíly filosofie, theoretickou (metaphysica) a praktickou. A dále zase pokračuje rozdělení dle předmětů, a sice theoretická filosofie dělí se dle svých zvláštních předmětů, Boha, duše a světa, v (přirozenou) theologii, psychologii a kosmologii. Přede všemi těmito zvláštními theoretickými naukami stojí základní věda, ontologie, která se zabývá výkladem nejvšeobecnějších pojmů abstraktních (kategorií). Praktická filosofie se dělí v ethiku, oekonomiku a politiku (srv. § 3, 2.) dle toho, ježto člověk může býti uvažován buď jako osoba, buď jako člen rodiny nebo jako občan státní, a má rovněž základní vědu: všeobecnou praktickou filosofii. Fundamentální úvod k filosofii theoretické a praktické má poskytovati logika, takže tu opět proniká

staré platonské rozdělení na tré. Poněkud přenešeným se nám jeví býti posléze dosavadní vývoj novým hlediskem methody, jíž se užívalo v jednotlivých filosofických vědách. Třebas totiž se pokládalo deduktivní odvození z nejobecnějších principií dle vzoru mathematiky za lepší, přece se odporučoval též a prováděl způsob induktivní, postup to vycházející od fakt. A proto Wolff staví proti sobě nauky racionalní a empirické. Tak se přiřaďuje racionalní theologii theologie experimentalní neboli teleologie, rovněž tak se rozeznává racionalní a empirická kosmologie neboli fysika a racionalní a empirická psychologie. Tato protiva tvoří aspoň zárodek k odloučení filosofie a věd odborných, čemuž až dosud celkem se myslitelé vyhýbali.

5. Tato protiva racionalního a empirického byla i pro Kantovo rozdělení filosofie především směrodatnou v tom, že rozlišuje »poznání z čistého rozumu« (též zvané poznáním a priori) a »rozumové poznání z empirických principií« (neboli a posteriori) a ono zove čistou, toto empirickou neboli užitou filosofii. Avšak praví výslovně, že čistá filosofie jen to znamená, »co můžeme zváti v pravém smyslu filosofií.« Jejími dvěma oddíly jsou propaedeutika neboli kritika a metafysika, ona napřed zkoumá schopnost čistého rozumu dopracovávati se poznatků, tato jest systemem rozumového poznání a priori. Poněvadž pak se užívá rozumu ve smyslu theoretickém nebo praktickém t. j. poněvadž může se obraceti k tomu, co jest, nebo co býti má, tedy »systém« se rozděluje na metafysiku přírody (metafysiku v užším smyslu) a metafysiku mravů. I v tomto Kantovském rozdělení lze snadno opět poznati základní myšlenku platonského rozdělení; zároveň jsou v něm filosofie a odborné vědy výslovně od sebe odloučeny.

6. Kantovu rozdělení se velmi blíží rozdělení Hegelovo. Tento liší nauku o původu absolutního vědění od vědeckého vylíčení jeho obsahu. Ona nauka byla od něho nazvána fenomonologií ducha. Líčí v šesti stupních ponenáhlý vzrůst poznání, až posléze dochází toto svého dovršení »v absolutním vědění«. Methoda těchto stupňů není psychologická, nýbrž logická. Jest to methoda dialektická, již provedl Hegel s velkolepou důsledností. Dle ní neznačí každý vyšší stupeň pouhé povznesení, vyzdvižení nižších, nýbrž tyto jsou v onom obsaženy v té míře, pokud jsou k tomu oprávněny. Proto spojuje též v sobě nejvyšší stupeň poznání, absolutní to vědění, jednotlivé pravdy všech nižších. Logika jest nauka o obsahu absolutního vědění a vyvíjí jej dle téže dialektické methody ze všeobecného pojmu bytí k pojmu obsahově nejbohatšímu, k pojmu absolutní idey. Z ní odvětvují se pak ještě dvě zvláštní filosofické nauky: filosofie přírody a filosofie ducha. Nejpodstatnější odchylka oproti Kantovi spočívá zde v dalším pojímání oddílu filosofie, jejž klade proti filosofii přírody. Kdežto metafysika mravů jest dle Kanta »čistá morálka«, a racionalní psychologie se čítá k metafysice přírody, jsou tu počítány mimo ethiku a filosofii práva ještě psychologie, esthetika a filosofie náboženství k filosofii ducha. Přese všechnu různost stanoviska Wundt navrhl ve svém rozdělení filosofie utřídění podobné Hegelovu. Dle něho veškeren obsah vědění může býti především zpytován, co se týká původu, čímž se zabývá filosofická nauka o po-

znání. Potom však může veškeren obsah vědění býti studován se zřetelem na systematické spojení jeho principií, a to jest úkolem nauky o principiích. Tato se dělí ve všeobecnou nauku o principiích neboli metafysiku a ve zvláštní, která se zase rozvětvuje ve dva obory, filosofii přírody a filosofii ducha. O rozdělení Herbartově byla již v § 2., 6. zmínka učiněna. Do některých pokusů doby přítomné, jež chtějí podati nové rozdělení filosofie, nemůžeme se zde pouštěti.

7. Rozdělení filosofie musí, pokud jest odvozeno konsekventně z jednotné definice jejího pojmu, naraziti na tytéž obtíže, které jsme uvedli v § 2., 7. Představuje tedy více nebo méně subjektivní schema, jež jest s to, aby ilustrovalo osobní nazírání jednotlivých filosofů o zvláštních úkolech filosofie, avšak nedostačuje, jakmile rozdělení ono pokládáme za pokus uspořádati stav filosofie všech časů dle hledisek logických. Takovému pokusu klade změna tohoto stavu sama mez nepřekročitelnou. Počítali-li Bacon a Hobbes ještě mathematiku, Descartes a Wolff ještě (empirickou) fysiku k filosofii, tedy nemůže klasifikace filosofických nauk navržená Kantem a Hegelem, která vylučuje mathematiku a fysiku, patrně býti pokládána za všeobecnou. Táž okolnost nastává však též, obmezíme-li se na jedinou dobu, třebas na nejnovější. Empirická psychologie na př. jest dnes od mnohých pokládána za vědu filosofickou, od jiných zase se přikazuje ke speciálním vědám; podobně se to má se sociologií. Nejde tedy při nestálosti rozsahu filosofie o nějaký úkaz, jenž již nyní jest ukončen, jako to máme v chemii, fysice a jiných jednotlivých vědách, rovněž nejde o pouhý vzrůst látky, kterýž jest příčinou, že se dle principu dělby práce rozpadne v menší jednotky, nýbrž jde o změnu založenou v podstatě filosofie samé.

8. Jako nepotřebujeme v následující kapitole pro nástin filosofických nauk, jež dnes jsou uznávány, uspokojivé definice pojmu filosofie, tak rovněž není nám třeba její klasifikace, jež by vyhovovala našim požadavkům. Vždy však bude prospěšné zatímné utřídění, které ani nečiní násilí skutečnosti, ani nepředbíhá našim pozdějším návrhům v té věci (§ 32.). Za tím účelem rozeznávejme filosofické nauky všeobecné a zvláštní dle toho, vztahují-li se na celý okrsek našeho vědění a poznání nebo jen na jisté oddíly a úlohy jeho. Necháváme při tom docela nerozhodnuto, zdali vědy uvedené mezi specielními filosofickými naukami zasluhují všeobecného jména filosofie dle dříve naznačené definice čili nic. Jestiť spíše jediným účelem tohoto rozdělení probrati uznávané, dnes rozeznávané vědy filosofické dle vodítka sice planého, avšak přece logické potřebě vyhovujícího. Ke všeobecným filosofickým naukám čítáme metafysiku, theorii poznání a logiku, ke specielním filosofickým naukám zase přírodní filosofii, psychologii, ethiku a právní filosofii, esthetiku, filosofii náboženství a filosofii dějin. Sociologie přichází zde k výrazu pod záhlavím filosofie dějin.

Literatura:

Ch. Renouvier: Nástin systematického utřídění nauk filosofických. (2 sv. 1885 až 1896) [franc.].

W. Wundt: O rozdělení věd. Studie filosofické vyd. Wundtem. V. str. 1. et seq. (1889).

II. KAPITOLA.

Filosofické nauky.

A. Všeobecné nauky filosofické.

§ 4. Metafysika.

1. Jméno metafysika vzniklo docela nahodile. Nejvšeobecnější práce Aristotelovy byly od pořadatelů jeho spisů přiřaděny k přírodovědeckým neboli přírodně filosofickým, a poněvadž tyto byly nazvány τὰ φυσικά, opatřeny názvem τὰ μετὰ τὰ φυσικά, z něhož v latinském překladu se stalo metaphysica (plur). Toto původně docela nahodilé uspořádání bylo později povýšeno na věcné, a ještě v 18. století setkáváme se často s duchaplnými výklady o dvojím významu μετά (vyšší, supra, a pozdější, post). Aristoteles sám počítal ony práce k »prvé filosofii«, kterou pojímal jako vědu o nejvyšších principiích a příčinách (srv. § 3., 2.). Dle toho jest parno, že nebylo co do věcné stránky výtvorem Aristotelovým co pod tímto jménem u něho shledáváme, spíše se obírali metafysickými úvahami již starší a mladší jonští přírodní filosofové, Platon a j. Ve jménu dialektika, které nalézáme u Platona (srv. § 3., 1.), můžeme spatřovati označení metafysických výkladů ve smyslu Aristotelově. Scholastickým pěstěním této nauky, kteráž náležela ke pravidelným učebným předmětům na školách středověkých, dostalo se jméno dialektika do špatné pověsti, poněvadž v ní viděli jen návod ke vtipným a neplodným disputacím. Schleiermacher (1768—1834) však vrátil se ke starému platonskému významu, aby tím naznačil úvahy metafysické a noeticko-theoretické. Též Hegel svou dialektickou methodou (srv. § 3., 5.) jméno ono na čas povznesl, a ještě E. Dühring nazývá své důmyslné studie o prostoru a času, příčinnosti a nekonečnosti »přirozenou dialektikou« (1865). Pro týž obor však se dlouho zachovalo jméno, které mu Aristoteles byl dal, tak nazývá na př. Descartes spis, v němž postupuje od zásadního pochybování až k jistým základům všeho vědění, »meditationes de prima philosophia«. Později bylo toto označení reservováno především pro první díl metafysiky, jenž též ontologií byl zván, tak Chr.

Wolff napsal spis *philosophia prima sive ontologia* (srv. § 3., 4.) Hegel konečně umístil své nauky sem příslušné v systému logiky (srv. § 3., 6.)

2. Pode jménem metafysiky jedná se zvláště o dvou úlohách: 1. o principech poznání, vědění, pokud nenáležejí do method a forem myšlení v logice, a 2. o principech skutečnosti, světa, bytí a dění, jejichž poznání doplňuje a dokonává obraz světa vědami nám poskytnutý. Principem poznání jest na př. věta o příčinnosti, dle níž jest se dívati na každou změnu jakožto účin jiné, její příčiny, neboť ona jest podmínkou našeho vědění o změnách, nechať se kdekoliv vyskytují. Principem skutečnosti zase, souhlasíme-li s Leibnitzem na př. (1646—1716), jest systém monad, nebo souhlasíme-li se Schopenhauerem (1788—1860), vůle, nebo se Spinozou (1632—1677), jedno, nekonečná to substance s nekonečně mnohými attributy. U mnohých filosofů souvisejí poslední důvody (vědění) a poslední příčiny (bytí a dění) tak úzce spolu, že se obě úlohy spojují v jednu a nerozlučně jsou přikázány metafysice. Jakožto typy tohoto mohou zde býti uvedeni Aristoteles, Herbart a Hegel. Vedle nich jsou však jiní, kteří spatřují toliko v oné nauce o principech poznání vědecký úkol metafysiky, pro něž jest tedy stanovení posledních příčin nerozřešitelným problémem a pro něž ono stanovení jest mimo dosah filosofie. Na tomto stanovisku stojí positivisté. Posléze třetí třídě filosofů zdá se býti účelným ponechati název metafysika jen řešení druhého úkolu a tedy vědu o principech poznání ve smyslu svrchu naznačeném odděliti jakožto theorii poznání. S tímto posledním názvem souhlasíme též my. Proto v následujícím budeme rozuměti metafysikou pokus o světový názor zbudovaný prostředky vědeckými.

3. Obsah takové metafysiky můžeme nejlépe vytknouti z rozdělení jejího (srv. § 3.). Rozeznáváme všeobecnou a specielní metafysiku. Ona, která též je zvána ontologií, jedná o povaze bytí, dění, působení, tak jak jest si je mysliti, máme-li v nich viděti realitu, pravou podstatu věcí a jejich změn. Tím se staví v protivu s určováním fenomenalního a pokládá za takové nejen zdání smyslů, kteréž jest v naivním nazírání skutečností, nýbrž i obsah jednotlivých vědeckých pojmů, jako atomů a jejich sil. Směřuje, užijeme-li výrazu Kantova, k »věci o sobě«, jaká jest bez přísad našeho poznání, které ji ve »zjev« proměňují. Taková věc o sobě jest na př. vůle Schopenhauera nebo bezvědomo dle E. Hartmanna. Se stanoviska takového jsou pak specielní metafysikou, která se rozděluje jednak v kosmologii neboli přírodní filosofii, jednak v psychologii neboli filosofii ducha, vyznačovány zvláštní obory přírody, vnějšího světa a života duševního, vnitřního světa a dovozována souvislost s vědami přírodními a duchovými. Přirozená neboli racionalní theologie, jež dříve většinou též byla počítána ke specielní metafysice, jest probírána nyní v rámci zvláštní nauky filosofické, ve filosofii náboženství. Na utváření představy o světě nejpravděpodobnější mají však značný vliv nejen theoretické úvahy, nýbrž i praktické potřeby. Rozum a cit musejí býti stejně ukojeny, světový názor, jenž vyplývá na základě vědeckých bádání, jsa jejich sjednocením a zakončením, má obsahovati zároveň životní názor, dle něhož lze plniti praktické, mravní úkoly. Odtud je patrno, že metafysice je vytknut tímto způsobem nejvyšší cíl; tíhnouc k němu jeví se být »královnou věd«.

4. Avšak jest vůbec metafysika, která může vystupovati jako věda, a jak jest taková metafysika možná? touto otázkou Kant z ní učinil problém. Ve své »Kritice čistého rozumu« (1781) předvedl metafysiku své doby před forum kritiky nanejvýš podrobné a bezohledné. Jestliže (racionalní) psychologie přijímajíc jednoduchou nesmrtelnou substanci duševní hleděla tento svůj předpoklad přesně dokázati, bylo jí nyní dokázáno, že se tu dopustila chybného závěru (paralogismu). Vyvozovala-li kosmologie jisté názory o prostorové a časové povaze světa a o souvislosti příčinné prohlašujíc je správnými, tedy Kant ukázal, že se dají rovněž tak dokázati názory úplně protichůdné, a tím že se rozum dostává do sporu s sebou samým, že se dostává do »kosmologických antinomií«. Byl li posléze důkaz o jsoucnosti Boží v přirozené theologii veden jednak na základě pojmu nejdokonalejší bytosti, jednak z náhodnosti a účelnosti světa, tedy tvrdil Kant, že všem těmto vývodům chybí důkaznost logicky přesvědčujících důvodů. Avšak tato kritika nečelila toliko proti zvláštnímu způsobu metafysických učení o Bohu, světu a duši, nýbrž proti každému pokusu, jenž usiloval z pouhého rozumu, čistě pojmově, a priori dosíci poznatků o věci o sobě, o věci jsoucí mimo veškeru zkušenost, o transcendentním. Takovou metafysiku z pojmů prázdných, poněvadž postrádají názorného obsahu, Kant karakterisuje jakožto překročování meze mohutnosti poznávací, které opouští pevnou, bezpečnou půdu poznání založeného ve zkušenosti a vypočteného pro ni, aby si mohlo vybájiti nové země zbudované z mělčin a ledovců na širém, bouřlivém oceáně.

5. Avšak Kant sám se nezřekl metafysiky. V jeho systému filosofie jest uváděna metafysika přírody a metafysika mravů (srv. § 3., 5.), a vedle nich jest tam ještě pojednáváno o náboženství v mezích pouhého rozumu, které úzce souvisí s racionalní theologií. Ano ani od odůvodnění předpokladů o nesmrtelnosti duše, svobody vůle, existence boží Kant neupustil. Mravnost jich vyžaduje, ony jako postulaty praktického rozumu tvoří obsah ethické metafysiky. Kantovo potírání metafysiky nesměřovalo tedy proti předmětu samému, nýbrž spíše proti methodě jejího zpracování. Transcendentní nelze poznati z čistého rozumu, a před každou dogmatickou konstrukcí z pojmů, jak je byla metafysika za oné doby pěstila, musí předcházeti kritické předběžné vyšetření produktivnosti naší schopnosti poznávací — to jsou hlavní resultaty Kantova zkoumání, které doporučuje reformu metafysiky, nikoliv její odstranění. A tak oddali se též nástupci Kantovi se zvláštní horlivostí studiím metafysickým, Fichteho, Schellinga (1775—1854) shledáváme na jedné straně, Herbarta a Schopenhauera na druhé. Oni začali klidně se systematickou stavbou Kantovy filosofie a jejím odůvodňováním a dospěli tu k rozsáhlé pojmové konstrukci veškerenstva. Tito zase zamířili direktně k určení věci o sobě, kteréž svým způsobem i proti Kantovi dovedli odůvodniti.

6. Daleko hlouběji než Kant zasáhl jiný odpůrce metafysiky, totiž positivismus, an zavrhuje nejen snad tu neb onu metafysiku, nýbrž vůbec každou vědu toho jména. Duší tohoto směru, jenž v anglické filosofii od počátku nové doby již tkvěl v zárodku, jest D. Hume (1711 až 1776). Dle jeho názoru mají všechny pojmy jen potud obsah, pokud se

dají uvésti na zkušenost. Metafysické pojmy netělesné substance, objektivní kausality a j. jsou dle Humea jen v tom rozsahu srozumitelny a oprávněny, pokud vyjadřují určitá fakta pozorování. Své jméno má positivismus od A. Comtea: Cours de philosophie positive (1830—42, 6 sv.), jenž jej staví proti theologii a metafysice. Každá věda, jak učí Comte, má viděti v tom svůj úkol, aby mohla předpovídati, jevy opravovati a nalézati jejich zákony. Theologie a metafysika šly nad to, u nich jest činna fantasie a spekulace na místo pozorování a rozumu; metafysika chce všecko předvídati, aniž však něco viděla. Totéž stanovisko zastupuje proti metafysice anglický agnosticismus (stanovisko nepoznatelnosti) doby nynější. Výraz ten zavedený slavným přírodozpytcem Huxleyem vztahuje se zvláště na rozsáhlou filosofii H. Spencera, která obmezuje poznání na konečno, na úzký okruh, na to, co je dáno zkušeností, a která absolutno, jehož existenci nepopírá, prohlašuje za nepoznatelné. K těmto radikalním odpůrcům metafysiky náležejí posléze i Novokantovci, moderní stoupenci některých zásadních myšlenek Kantovy filosofie. Že počátek vší theoretické filosofie musí být theorie neboli kritika poznání, a že nelze naprosto transcendentno pochopiti theoreticky, jest přesvědčení, které spojuje tyto myslitele především s Kantem. F. A. Lange († 1875), jeden z předáků novokantismu, karakterisuje metafysiku co »pojmové básnění.« Snad vniká toto hlouběji než věda lopotící se se zjevy v podstatu věcí, ve smysl života, v »ideál«, avšak prostředky vědecké nejsou mu při tom k disposici. Srv. § 25.

7. Ježto v následujícím se pokusíme dovoditi oprávněnost metafysiky jako vědy proti positivismu, (kteréhož jména hromadného se užívá pro všechny odpůrce metafysiky uvedené v předešlém oddílu) počneme především s tím, že dáme za pravdu Kantově kritice pojmové konstruující filosofie toho jména. Vskutku, kdyby metafysika byla jen tak možná, tedy by vůbec nebyla možná, a Kantem samým uznaná »nevyhladitelná« potřeba lidského rozumu takových poznatků, musila by být právě jiným spůsobem ukojena, nebo by byl nucen lidský rozum jich se zříci. Avšak Kant byl na omylu, domníval-li se, že jest metafysika myslitelna jen jako věda a priori, z čistého rozumu, a že by byla na sesutí, jakmile by ta methoda její se objevila neplodnou a vratkou. Idea induktivní metafysiky, vyrůstající z ostatních věd a je doplňující, ani nepřišla mu na mysl jako možnost, ani v kritice jeho se o ní nikde zmínka nemohla státi. Dle našeho názoru může však jíti jen o takovou metafysiku při budování vědecky odůvodněného světového názoru, a nebylo by obzvláštně nesnadno ukázati, že i starší metafysika přese zdánlivou apriornost své methody vždy bezděky přihlížela k vědění své doby. E. von Hartmann a W. Wundt mohou se pokládati za filosofy, kteří poprvé s plným vědomím uskutečnili ideu induktivní metafysiky, onen ve své »Filosofii bezvědomého« (1869, 10. vyd. 1890), tento ve svém »Systemu filosofie« (1889, 2. vyd. 1897). »Pokračovati v práci, kterou začaly jednotlivé vědy,« býti jejich doplněním, anticipovati výsledky jejich zdlouhavého bádání, vyplňovati mezery, které musily býti zůstaveny prázdny, rozhodovati mezi spornými domněnkami — to jest sice obtížnější úloha, avšak záslužnější, kterou taková metafysika na se beře.

8. Arcit bez praktického zájmu a potřeby ani tato induktivní metafysika by neobstála. Že vystupujeme nad onen stupeň vědění, k němuž došlo svědomité odborné bádání, úvahami pravděpodobnými, že činíme se stanoviska čistě theoretického poznání předčasný a nejistý závěr, že pronášíme poslední soud tam, kde ještě kritická věda nemohla promluviti, jest příčina v tom, že nejsme vědeckými stroji, nýbrž lidmi, kteří potřebují pro svůj život světového názoru a nespokojí se s věděním mezerovatým. Nemůžeme libovolně dlouho čekati, až nám bude dána odpověď od vědy pracující na nejširším základě empirickém a pomocí methody, proti níž nelze ničeho namítati, na otázky, jejichž zodpovědění má velký význam a dosah pro náš život a jednání. Otázky takové jsou na př.: co jest a k čemu jest život? v jakém poměru jsou duševní pochody k tělesným, zvláště pochodům mozkovým, jež je doprovázejí? jest pozemský život jediný aneb jest ještě t. zv. život na onom světě, jak se věří v náboženství? Jsou mravní úkoly jež si klademe a jež uskutečniti se snažíme jen subjektivní, nebo jest svět sdělán k realisování jich? Vládne pokrok v historickém vývoji ve smyslu vzrůstání šíření štěstí, míru, lidkosti? Jest jich zajisté hodně, kteří se vůbec takovýmito »běžnými« otázkami nedají másti a jimi se neobtěžují, kteří žijí ve lhostejné resignaci nebo tuposti takřka vedle nich. Podobně jsou jiní, jimž plně stačí autoritativní odpověď, kterou dává na všechny tyto otázky positivní náboženství, v němž byli vychováni. Ten však, jemuž na tom záleží, aby přizpůsobil pokračující světový názor svůj pokračujícímu vědění, stane se metafysikem a bude cítiti povinnost to, čeho se zápalem sám se dopracoval, též veřejnosti sděliti.

9. Metafysika, která se zrodila z praktické potřeby po světovém názoru a jež děkuje za svoji positivní tvářnost tomu, že se připojila ke vědění své doby ve všech oborech, nezasluhuje nikdy výčitky, již jí činí positivismus. Její postup není nikterak nevědecký, ona není pojmovým básněním. Neboť předně se přidržuje, jako každá věda, co nejpřísněji methodu logikou odporučených. Nechce vrhati do světa neodůvodněná tvrzení, rovněž ne všelijaké oslňující nápady ve vzletné aforistické formě, rovněž se neodvolává na autoritu, na inspiraci nebo učení jiných, nýbrž podává svoje tvrzení v pochodu myšlenkovém pečlivě uváženém. Ona nechce též býti zkoumána a posuzována jako poesie, se stránky esthetické, nýbrž jako věda se stránky logické vzhledem ke své pravdivosti nebo pravděpodobnosti. Za druhé připojuje se úzce k myšlení a bádání věd přírodních a duchových a ostatních nauk filosofických a béře tím podíl na pokroku jejich. Metafysika využitkuje výsledků věd odborných a činí z toho nejpravděpodobnější konsekvence, předjímá jaksi prorocky mnohou pozdější vymoženost na tomto poli a slučuje odloučené cesty a úspěch v souhrnné úvaze. Proto jest také podrobena změnám, které v oněch vědách nastávají. Metafysiky, jako jesti aristotelovská, není již, rovněž ne takové, jako pochází od Chr. Wolffa nebo Schellinga. Kdežto velká poetická díla všech dob uchovávají se v nepomíjejícím květu, zakouší metafysika osud vědecké práce a poznání, stárne, stává se historickou veličinou. Ovšem, jisté základní myšlenky, nejvšeobecnější způsoby pojímání jsou takovými změnami méně dotýkány, všeobecná metafysika

nemůže býti tak snadno dostižena pokrokem poznání v jednotlivých vědách, a tak jsou možny i ještě dnes jednotlivé platonské a aristotelovské, descartovské a spinozovské ideje. Naproti tomu, jak krátký život byl přisouzen specielní metafysice jako filosofii přírody Schellingově nebo filosofii ducha Hegelově! Též v jednotlivých vědách mění se všeobecné pojmy a theorie co nejvíce pozvolna. Mechanické základní zákony Newtonovy přečkaly značnou dobu jeho optickou theorii, a ještě dnes uznávaný princip zachování hmoty má svůj původ v prvých počátcích řecké filosofie.

10. S tímto ovšem též souvisí, že hranice mezi metafysikou a specielními vědami se ponenáhlu posunuly. Každé bezpečné rozšíření vědění v zásadních otázkách přesunuje možnost dříve v metafysice zastávanou na pole jednotlivé vědy a činí výklady, jež se tam pojily k této možnosti, bezpředmětnými. Obráceně však vznikají též nové metafysické otázky a problémy z objevů fakt nebo zákonů, které se podařilo učiniti v odborných vědách, ježto podávají novou tvářnost věcí. V této příčině jest nanejvýš poučno srovnati dřívější metafysiku s pozdější a postaviti proti sobě chudobu látky na jedné a bohatství obsahu na druhé straně. Odtud však jde zároveň, že je nesprávno, pokládá-li Kant metafysiku obecně za nauku o transcendentním, o věci o sobě, a odlučuje-li ji tím příkře od vědy jakožto nauky o immanentním, o předmětech možné zkušenosti. Kdyby tomu tak bylo, pak by vskutku nebylo žádného sebe užšího mostu z jedné strany na druhou. Naproti tomu shledáváme, že spojovací nitky s jedné strany na druhou jsou přečetny a rozmanity, a že tu jest jen kvalitativní rozdíl ve vědeckém karakteru obou. Tak přicházíme tedy k resultatu, že metafysika jest možna jako věda, a že positivismus, aspoň co se týče zde námi hájené idey této filosofické nauky, je na omylu. Nechceme tím popírati, že historie metafysiky zhusta přivádí k takovému omylu. Druhdy dožili se divadla, že filosofové se nesnažili připojiti v práci k odborným vědám, že nehleděli jimi se poučiti a o ně se opírati, nýbrž v bezdůvodné pýše pokoušeli se přes jejich výsledky vypovídati lépe a správněji o bytí a dění. Proti takové metafysice, která ukazuje odstrašující příklady v přírodní filosofii Schellingově a Hegelově, jest positivismus úplně v právu. Nechce-li metafysika doplňovati vědy odborné, nýbrž je nahrazovati, chce-li si vymýšleti, co tyto vyzpytují, pak musí strpěti, je-li odstrčena stranou jakožto nevěda.

11. Jsou doby, v nichž metafysika v širokých kruzích naroda nalezne podobná hnutí a takovýmito vstříc vycházejícími náladami jest živena ve směru a síle. Tak nalezlo soustavné spořádání Leibnizova světového názoru, Christianem Wolffem provedené, naprosto podobný stav života duševního a citového v nejrůznějších oborech národní práce v Německu. Ona představa o světě skutečném Wolffem rozvinutá, dle které v něm viděli nahodilost a zmatenost, tedy moment,, jenž poznání spíše překáží než aby tvořil jeho základ, a s tím souhlasící oceňování jasného a zřetelného rozumového poznání, myšlení, rozumu shodovalo se s racionalistickým pěstěním umění, s pedantským, společenským mravem v životě a obcování, se všeobecným vyvyšováním strojeného a umělkovaného. A takto pak se nezdá být podivným, že toto učení na univer-

sitách zatlačilo scholastiku a kartesianismus, že se kázalo dle jeho methody na kazatelnách a že byly zřizovány knihy pro děti dle jeho principů. Též věda theologická, právnická a lékařská usilovaly pracovati v tomto duchu a vyobraziti svůj stav, vznikly zvláštní společnosti za účelem šíření pravdy dle zásad Wolffových, a i krásná literatura se stala předmětem rozumování, jemuž bylo možno se naučiti a jemuž se učilo. Zajisté proti tomuto všeobecnému zájmu o filosofický světový názor stojí tu naše doba se svou radostí ze skutečného světa, se svojí znamenitou državou odborně vědeckých poznatků, se svou pokročilou technikou a se svým socialním blahobytem.

12. Rovněž metafysika naší doby nezůstala nedotknuta touto změnou všeobecného životního názoru. Docela ponenáhlu a jistě změnil se poměr mezi rozumem a skutečností. Kdežto Kant ještě v podstatě se klonil k tomu, že jest tuto klásti za onen, avšak přece ještě aspoň uznával ji za nutný základ ke každému rozšíření našeho vědění, hlásal Hegel, že skutečné a rozumové se navzájem kryje, tedy že představují rovnocenné stránky ve světovém názoru. Lotze vykládá k tomu, že skutečnost je daleko bohatší než naše myšlení, a posléze Wundt činí bezprostřední plnou zkušenost zažitků nejen východiskem svých noëticko-theoretických úvah, nýbrž i směrodatnou pro své metafysické úvahy o bytí věcí. Rozumové určení jistých stránek neboli prvků této bezprostřední skutečnosti, jak se to děje v odborných vědách, zvláště v přírodovědě a psychologii, zdá se býti dle Wundta takřka umělým rozborem, jenž přináší nám výsledky jen pojmové a ne realní. Tak se poměr mezi rozumem a skutečností úplně obrátil, a zcela rovnoběžně s tím šlo oceňování obou faktorů v životě širším.

Přehled literatury metafysiky by se rovnal přehledu filosofických systemů všech dob. Obmezíme se tedy na uvedení dvou menších spisů, které jsouce sepsány z různých hledisk, mohou poskytnouti správný názor o nedostatku všeobecnosti metafysických výkladů. Jsou to »Základy metafysiky« od Dietericha, 1885, a »Elementy metafysiky« od Deussena, 2. vyd. 1890. Ony jsou psány v duchu Lotzeově, tyto ve smyslu Schopenhauerově.

§ 5. Theorie poznání.

1. Jméno »nauka o poznání« nalézáme vedle starší »theorie mohutnosti poznávací« a »kritiky mohutnosti poznávací«, jak se zdá, nejprve na počátku 19. století a sice, máme-li zření k tomu, co Kant vykonal ve své »kritice čistého rozumu«, Mnohem později ještě objevuje se dnes obyčejnější výraz »theorie poznání«. Nyní rozumíme theorií poznání neboli naukou o poznání v širším smyslu vědu o materielních a formálních principech poznání, v užším smyslu pak jen nauku, která se zabývá materielními principy poznání (srov. § 4., 2). Jméno logika rovněž se zabírá často pro onu širší úlohu, kdežto její pojem značí v užším smyslu vědu o formálních principech poznání. My akceptujeme vymezení obou pojmů jen v užším smyslu a pojímáme tedy theorii poznání a logiku co nauky obě se doplňující, z nichž jedna pojednává o nejobec-

nějším obsahu, druhá o nejobecnějších formách poznání. Jednotným jménem můžeme je obě označiti jako vědosloví dle příkladu Fichteova (srv. § 2., 5.). Theorie poznání jest dle tohoto nazírání vědou o základních pojmech neboli kategoriích (na př. věci, změny, závislosti) a o zásadách neboli axiomech (na př. principu kausalním) všech zvláštních věd. Idea takové vědy byla poprvé vyložena od Fr. Bacona pod názvem *philosophia prima* (srov. § 3., 3.).

2. Ve starověku theorie poznání nebyla pěstěna jako zvláštní nauka. U Platona nalézáme sice v tom, co zove dialektikou (srov. § 3., 1.), u Aristotela v metafysice, (srov § 4., 1.) theoreticko-noëtické úvahy, avšak odloučení těchto od vlastních metafysických nebo specificky logických výkladů zde ještě nenadešlo. Hlavní otázky, které ovládají v antické filosofii theoreticko-noëtické myšlení, jsou otázky po pravdivosti a platnosti poznání a vědění. Naproti tomu ustupují docela do pozadí úvahy, jež v následující době měly takový význam, o subjektivních a objektivních činitelích poznání, o účasti předmětů a poznávajícího subjektu na vzniku počitku nebo pojmového poznání a určení povahy čisté zkušenosti (která je prosta všech příměsků naší reflexe).

Za vlastního zakladatele theorie poznání, jakožto samostatné nauky, jest pokládati anglického filosofa J. Lockea, jehož hlavní dílo, *An Essay concerning Human Understanding 1690*, r. 1690 vyšlé[1]) jest považovati za první systematickou úvahu o původu, o prvcích, podstatě, druzích a stupních jistoty poznání. Obecný pramen lisdského poznání shledával Locke ve vnějším a vnitřním vnímání (sensation a reflexion). Představy (ideje), které dostáváme oním nebo tímto způsobem, jsou jednoduché nebo složené. Ony (jednoduché ideje) jako na př. kvality smyslové (barvy, tony a pod.), představy prostoru, chtění, síly tvoří inventář prvků všeho poznání, jejichž kombinací vznikají složené ideje. Tyto Locke rozdělil ve stavy (modes), věci (substances) a vztahy (relations). Poznání definuje jako pochopení souhlasu nebo rozporu našich představ. Posléze pokouší se stanoviti, které poznatky mají ráz jistoty a které pouze ráz pravděpodobnosti.

3. K Lockeově »Studii o lidském rozumu« přidružily se v Anglii thereotickonoëtické spisy J. Berkeleye († 1753) a D. Humea (srov. § 4, 6). Onen hleděl ve svých »Principech lidského poznání[2]), které vyšly r. 1710, dovoditi, že věci mimo nás jsou jen počitky vnímajících duchů (srov. § 26, 2), a že není žádných představ abstraktních, žádných obecných představ. Hume ve svém hlavním díle »Pojednání o lidské přirozenosti«[3]) a v menším populárně psaném »Zkoumání o lidském rozumu« 1748 dospěl přísnou kritikou základních pojmů a principů, jako prostoru a času, substance a kausality, k tomu, že popíral naprostou jistotu všeho lidského poznání zakládajícího se na zkušenosti. Oba zavedli, předpoklá-

[1]) Nejlepší anglické vydání jest od Frasera 2 sv. 1894, něm. překlad v Kirchmannově bibliothece.

[2]) A Treatise concerning the Principles of human Knowledge, něm. v Kirchmannově filos. bibliothece.

[3]) Treatise on human Nature 1739—40, jehož první díl, noëtickotheoretický, ednající »o rozumu«, německy byl vydán od Lippse (1895).

dajíce, že naše představy a jejich spojení jsou jediným podkladem našeho vědění, a že se toto může ukázati rozumným a správným jen tím způsobem, dá-li se uvésti na představy a jejich zákony, účinnou psychologickou methodu, psychologismus do theorie poznání. Nejde však této vědě, jak zde ihned se může pozorovati, o to, co jsou základní pojmy a principy v našem duchu, nýbrž o to, co znamenají ve vědách, které jich jako předpokladů užívají.

V Německu podal Leibniz ve zvláštní práci, *Nouveaux essais sur l'entendement humain*, která, an již Locke byl zemřel, byla vydána teprve r. 1765, z pozůstalosti Leibnizovy, kritiku Lockeových názorů. Jeho vývody se obracejí proti popírání vrozených idejí, jemuž Locke věnoval prvou knihu svého díla.

Pojmy a principy mohou býti zárodkem, virtuelně, nevědomě v duchu před zkušeností, jež podmiňuje jejich další rozvoj ve vědomí. Dále Leibniz klade proti empirickým poznatkům, jež nejsou nutny, rozumové pravdy logické nebo mathematické, jejichž evidence spočívá právě na tom, že v nás a priori, předevší zkušeností kotví.

4. Stejně poukazoval na platnost a priori též onen muž, jenž po Lockeovi dal největší podnět k založení theorie poznání, totiž Kant. Dostav zájem z kritických výkladů D. Humea, jenž ho nejprve vyburcoval »z dogmatického spánku«, pokoušel se podati pevnou podstatu všeobecného, vědeckého poznání v mathematice a mathematické přírodovědě a dospěl při tom k předpokladu elementů *a priori* ve smyslovém i rozumovém poznání. Prostor a čas jsou formy všeho vnímání, které jsou v našem duchu a umožňují všeobecně platnou vědu o prostoru a čísle. Dvanácte kategorií tvoří podobně základní majetek našeho rozumu, kterými se vyjadřují potřebnými formulemi přírodovědecké zásady o hmotě, změně a zákonitém spojování jevů. V *a priori* tedy, které u Kanta má ještě na sobě silný ráz vrozenosti duševní — u moderních stoupenců Kantovy theorie poznání, Novokantovců, zase pouze ten význam, ovšem správnější, že se předpokládá vědecké poznání nezávisle na zkušenosti, — v tomto tedy *a priori* má své kořeny nutnost a všeobecnost našich výroků. Avšak vědecké užití těchto »čistých« základních pojmů a zásad je zároveň dle Kanta obmezeno na obor možné zkušenosti, na immanentní; metafysika z »čistého rozumu« jest jako věda nemožna (srov. §. 4, 4). Jen jedno užití bylo přiznáno metafysickým ideám též ve službách vědecké práce. Jako regulativní principy působí totiž povzbuzujícím způsobem na zpracování jevů zkušenosti. Nemajíce samostatného obsahu a ceny dávají směr zkoumání, jsou plodnými pravidly pro třídění a shrnování vědění. Ve všem poznání hledati a zjednávati jednotu je ovládající, zjednávati obsáhlou rozmanitost jednotlivé věci a zároveň nepřetržitou příbuznost, jež poznání spojuje, to jest jejich důležitá úloha. Práce, v nichž Kant podal svoje noëtickotheoretické názory, jsou již zmíněná »Kritika čistého rozumu« 1781 a »Prolegomena ke každé příští metafysice« 1783.

5. Pod jiným jménem objevuje se theorie poznání u bezprostředních nástupců Kantových. O Fichteově označení pro to »vědosloví« již svrchu jsme se zmínili (srov. §. 5, 1). Při rozvíjení této nauky přichází Fichte

k určitým metafysickým názorům o principu světa a postupuje nad rámec vlastní theorie poznání. Totéž jest nám říci o filosofii indentity Schellingově, o logice Hegelově, o metafysice Herbartově a o učení Schopenhauerově. O jednom úplném omezení noëtickotheoretických úvah nebyla zde dosud zmínka. Již od let šedesátých 19. století jest mocné úsilí v Německu o spolehlivou theorii poznání jakožto základ celé filosofie a o hodnověrnou kritiku úsudků vyvozených z odborně-vědeckých konstatovaných fakt. Materialismus, metafysická to domněnka, že hmota je principem všech věcí (srov. § 16), dal bezprostřední popud k návratu ke Kantovi, kteryžto návrat je spojen s tímto úsilím. Spekulativní filosofie Hegelova zmizela pod útokem nauk empirických a pod útokem této opatrné nové filosofie, a počalo zdlouhavé obnovování filosofické vědy. Nyní žádáme na filosofu především základní obeznámení s theorií poznání, a jsme často náchylni viděti v ní filosofii vůbec, pokud může činiti nárok na význam vědecký. Toto oceňování theorie poznání přeneslo se též na jiné vědy. Vynikající přírodozpytci, jako Helmholtz, Fick, Mach, Oswald a j. usilovali zodpověděti theoretickonoëtické zásadní otázky své vědy, a v protestantské theologii jest zvláště Ritschlova škola proniknuta přesvědčením, že ne nějaká metafysika, nýbrž theorie poznání Kantova nebo Lotzeova má spolupůsobiti jako předpoklad při vědeckém podávání obsahu křesťanského náboženství.

6. Theorie poznání tímto vývojem se stala ponenáhlu vědou fundamentalní, která usiluje vedle logiky o položení základů pro všechny zvláštní poznatky. Kdežto metafysika tam počíná, kde končí jednotlivé vědy, počínají tyto tam, kde theorie poznání a logika svou práci vykonaly. Tak jest filosofie v těchto svých naukách skutečně alfa a omega každé vědy. Avšak toto pojímání jest jen tehdy správné, jestliže nečiníme theorii poznání částí aneb užitím psychologie. V Lockeovi J. S. Mill (srv. § 6, 4) neviděl neprávem zakladatele analytické psychologie, ještě zřetelněji vystupuje tato tendence u Humea. Kant zase horlivě hleděl udržeti svou theorii a kritiku lidské schopnosti poznávací prostou každého příměsku psychologického. Spor mezi oběma směry není ještě ukončen, v přítomné době jsou na př. Heymans a Lipps zástupci nazírání psychologického, Cohen, Riehl, Schuppe, Wundt logického, chceme-li je tak krátce zváti. Věc dá se proto tak nesnadno rozhodnouti, poněvadž nejen pojem a úloha theorie poznání, nýbrž i psychologie různě jsou určovány. Zde musíme se na to obmeziti, že podáme vycházejíce ze své definice theorie poznání a majíce za předpoklad pojem psychologie, jejž později úplněji vyložíme, svoje stanovisko k tomuto sporu směrů. Theorie poznání jest pro nás naukou o základních pojmech a zásadách, jakožto materielních předpokladech všech zvláštních věd, předmětem psychologie však jest dle našeho názoru bezprostřední zkušenost, pokud tato jest závisla od zvídajících individuí.

7. Jest ovšem nepochybno, že všechny pojmy a soudy, tedy i kategorie a axiomy, existují-li vůbec, náležejí k bezprostřední zkušenosti a jsou závisly od dovídajících se individuí. Dle toho mohou též býti předmětem psychologického zkoumání. Toto vypisuje, ve které formě se v takové zkušenosti vyskytují, zda jako slovní představy nebo jako před-

stavy se skutečným významem, a v jaké souvislosti a dle kterých zákonů se tyto představy navzájem spojují. Udává dále zvláštní individuelní podmínky, které jsou základem rozmanitosti obsahů vědomí, a zevrubně zpytuje vývoj, jímž vznikají. Při tom se musí zmíniti o duševních pochodech, stavech a mohutnostech, které mají jistou účast na jejich projevování a vytvořování. Má tedy zření ke smyslům a paměti, ke sdružování představ a k myšlení, snad i k anatomicko-fysiologickým otázkám. Ač tak důležitým a rozsáhlým jest toto zkoumání, přece nemá co činiti s l o g i c k ý m vztahem pojmů a soudů, s obsahem jejich jakožto logickým předpokladem pro jiné pojmy a soudy, s jejich platností v tom oboru, který ono zkoumání platí, s jejich cenou pro poznání, k jehož získání se jich užije. To vše jsou o b j e k t i v n í vztahy, na jejichž uskutečňování ve vědomí a na jejichž vzniku v myslícím a poznávajícím individuu nezáleží.

8. Ale vždyť — mohlo by se namítnouti — nějak musí býti i tyto logické vztahy myšleny, poznány a tedy v duchu representovány, mají-li existovati. Bez myslícího není myšlenky a žádné souvislosti myšlenek navzájem. To jest nepopíratelně správné a my nezamýšlíme nikterak připisovati pojmům s Platonem nějakou mimoduševní realitu. Avšak jako přírodověda není naukou o smyslových vjemech proto, že tyto jsou nezbytným prostředkem pro poznání jevů přírodních, jako věda o umění nenáleží do theorie volních projevů proto, poněvadž bez takové činnosti by žádné umění neexistovalo, tak rovněž nemůžeme theorii poznání nazvati psychologií poznání a vědění pouze proto, že kategorie a axiomy mají svou existenci jen v rozumu, jenž ví a poznává. My bychom měli jen tehdy právo tato pojetí psychologií zastoupiti, kdyby vlastní obsah přírody nebo umění nebo obsah základních pojmů a zákony, jež v něm jsou, úplně se daly redukovati na smyslové vjemy, volné projevy a pochody poznání, kdyby každé zvláštnosti tam odpovídala zvláštnost zde. Jak však snadno nahlédneme, není tu žádného vztahu odvislosti, žádné kausalní relace mezi odpovídajícími si členy. Význam, hodnota kategorií a axiomů pro poznání není tvořena představami, které je ve vědomí representují, nýbrž jest při nich, jakmile jsou dány, nemají na ni vliv zvláštnosti jejich vznikání a spojování ve vědomí. Závislost pojmů a soudů navzájem a závislost jich jakožto jevů vědomí, jevů zkušenostních od pozorujících individuí jsou přirozeně různé věci. Avšak ona odvislost sama nezávisí zase též jakožto jev zkušenostní od zkoušejících individuí, při logických vztazích pojmů jest tomu spíše tak, jako při intervallech, které tvoří tony svou výškou navzájem. Jako jsou intervally nezávisly na nástroji, z něhož tony jsou vyluzovány, tak také vztahy pojmové jsou nezávisly na individuích, v nichž pojmy se objevují. Tím se rozhodujeme proti psychologickému pro Kantovo pojímání theorie poznání.

9. Jako první úkol theorie poznání v tomto smyslu můžeme označiti určení pojmu obsahu vědění vůbec neboli otázku po možnosti vědění. Zvláštní důležitost má toto zkoumání s ohledem na m e z e poznání, jež se všeobecně uznávají a jež dosti často zasahují do oboru práce vědecké. S tím úzce souvisí rozdíl transcendentního a immanentního, toho, co jest mimo veškeru zkušenost, a toho, co v ní jest obsaženo; dále protiva *a priori* a *a posteriori*, toho, co jest v našem poznání neodvislé od zku-

šenosti, a toho, co jest od ní odvislé; rovněž stanovení obsahových podmínek pro nutnost a všeobecnost výroků a pod. Za touto nejobecnější úlohou theorie poznání, vymeziti totiž to, co se vůbec může věděti, co může býti vůbec obsahem poznání, jde pak na druhém místě řada specielnějších, které vznikají rozdělením pojmu »obsah vědění«. Především dají se rozlišovati obě velké skupiny základních pojmů a zásad. Dalším utříděním každé z obou dospějeme ke specielnějším obsahům vědění, které však zvláště to mají společné, že jejich platnost sahá přes obor určitých věd, a tedy v takové vědě nemají a nemohou ani míti svého úplně je vyčerpávajícího rozboru. Ježto nechceme jednotlivě uváděti žádný system, tedy upozorníme za příčinou doplnění právě svrchu (§ 5, 1) zmíněných příkladů jen na pojmy, jako jsou bytí, substance, podobnost, dění a na zásady, jako jest principium individuationis, dle něhož každý zkušenostní jev obdrží svoji individuelní určitost jen tím, že mu je vykázáno jeho místo v prostoru a času. Vedle těchto zkoumání tvořících logické předpoklady všech odborných věd přicházejí v theorii poznání ještě jisté specielnější pojmy a soudy v úvahu, které jsou společny jen určitým skupinám odborných věd. Sem náležejí pojmy hmoty, síly, energie, života, duše, axiom psychofysického parallelismu (srv. § 8, 5) a pod. Z pravidla však jsou takové zvláštní úlohy projednávány ve specielních filosofických naukách, jako v přírodní filosofii nebo psychologii.

10. Že takové vymezení theorie poznání jí skutečně dodává význam filosofické základní vědy, netřeba k tomu žádného zvláštního důkazu. Jen ještě na to musí býti poukázáno, že jest vynajíti materielní předpoklady poznání dříve, než mohou býti uvedeny v system. K tomu je potřeba důkladného názoru o práci v jednotlivých vědách. Musíme nevšímati si pouhého obratu mluvy, abychom dovedli najíti základní pojmy a axiomy i tam, kde výslovně nejsou vyjádřeny, nebo kde je halí forma zpracování. Jestliže na př. v moderní přírodovědě vzniká tendence eliminovati princip kausality, tedy dá se ukázati, že tím se vylučuje jen jméno nebo neudržitelný pojem toho jména. Jde o logické svazky, ne o slova. Theorie poznání se zvrhne v neplodnou dialektiku, jakmile jejímu úsilí není podkladem dostatečné studium jednotlivých věd. Poněvadž se předpoklady ke svým applikacím mají jako všeobecné ke zvláštnímu, tedy jest ovšem ale ne nezbytné znáti všechny případy užití. Kdyby toto bylo žádoucno, tedy by noětikovi byla ukládána nemožnost. Zakládá-li se však to, co vyvozuje, na žádoucím názoru o věcech příslušných, pak jest povolán býti kritikem jednotlivých věd a může si zjednati určující vliv na zásadní části jejich.

11. Theorii poznání musíme posléze přiřknouti neodvislost od metafysiky, jak jsme ji byli definovali. Předpoklady vědění nesmějí doznati jeho hypothetickým zakončením žádné změny nebo přetvoření. Naproti tomu jest metafysika obráceně závisla od theorie poznání a to ne nepatrnou měrou. Neboť každé rozšíření našeho poznání má se říditi naprosto dle předpokladů všeho poznání. Pravděpodobnost přijatého doplnění vědění má se především posuzovati dle poměru, v jakém jest k dokázaným základním pojmům a zásadám. Ten na př., kdo přes princip kausality hájí svobodu vůle ve své metafysice, připravuje toto

učení o značnou míru pravděpodobnosti. Vědecká metafysika jest myslitelna jen v úplném souhlasu s theorií poznání. Učení o věcech o sobě, pro něž neplatí naše kategorie a axiomy, lze srovnati s dřevěným železem.

12. Při kolísajícím významu jména logiky (srv. 5, 1) nacházíme často uvedeny noëticko-theoretické názory ve spisech pod oním jménem, kteréž zároveň chtějí vyhověti vlastní úloze logiky v užším smyslu. Zde buďtež pouze uvedeni badatelé nynější, kteří ve svých pracích o logice jednajících dali místo též theorii poznání, kdežto o těchto spisech samých pojednáváme v následujících paragrafech: Schuppe, Lotze a Wundt. K tomu přistupují pak některé čistě noëticko-theoretické spisy:

Cohen: Kantova theorie zkušenosti. 2. vyd. 1885 (noëticko-theoretické hlavní dílo novokantismu).

A. Riehl: Filosofický kriticismus. 2 sv. 3 díly 1876—87. (V prvním díle jest historické vylíčení od Lockea počínaje).

Schubert-Soldern: Základy theorie poznání 1884.

J. Volkelt: Zkušenost a myšlení. 1885.

R. Avenarius: Kritika čistého rozumu. 2 sv. 1888—90

Heymans: Zákony a elementy vědeckého myšlení. 2 sv. 1890—94. (V tom též krátký nástin logiky).

Erhardt: Metafysika. I. Theorie poznání. 1894. (Stanovisko příbuzné Kantovu vzhledem k apriornosti prostoru a času).

Busse: Filosofie a theorie poznání. I. 1894. (Obsahuje kritický výklad o různých noëticko-theoretických směrech se zřetelem k otázce po možnosti metafysiky vedle náčrtků systemu filosofie).

L. T. Hobhouse: Theorie poznání 1896. (Jest prvním čistým výkladem theorie poznání [epistemology] v angličině).

Pro první studium jest odporučiti nejlépe dílo Heymansovo.

Dějiny theorie poznání jsou pouze toužebným přáním.

§ 6. Logika.

1. Logika ve smyslu vědy o formálních principech poznání byla založena Aristotelem. Máme sice příspěvky a rozvrhy k tomu již z doby dřívější, zvláště Plato přičinil výklady o tvoření pojmu, o definici, o deduktivní methodě na rozličných místech svých dialogů. Avšak teprve Aristotelem bvla logika provznesena na samostatnou nauku, a dostalo se jí dle určitých částí systematického utřídění. Analytikou (τὰ ἀναλυτικά) zove učení o závěru a důkazu, a sice τ. ἀ. πρότερα jedná o závěru, τ. ἀ. ὕστερα o důkazu, o definicích, o rozděleních a o induktivní methodě. Topikou (τά τοπικά) jmenuje učení o závěrech dialektických nebo-li pravděpodobnostních, k čemuž v podstatě též byly počítány »sofistické námitky« (σοφιστικοὶ ἔλεγχοι). Kniha περὶ ἑρμηνείας má za předmět větu a soud, kniha περὶ κατηγοριῶν (pochybné pravosti) jedná o základních pojmech. Vydavatelé a vykladači spisů aristotelovských nazývali všechna tato logická pojednání v souhrn ὄργανον (organon) a vědu v nich podávanou logikou, kdežto Aristoteles sám ji byl označil jako analytiku. Stoikové,

z nichž zvláště jest uvésti Zenona a Chrysippa, doplnili aristotelovskou logiku dílem výklady noëtickotheoretickými, dílem učením o hypothetických a disjunktivních závěrech. Některé věci z organon, především ne právě nejdůležitější, přešly pode jménem dialektika do středověkého křesťanského vyučování školního. Od 12. století byla znalost logických spisů Aristotelových dokonalejší. Scholastika specialisovala zvláště syllogistiku, nauku o závěru, v bujný formalismus. Byly odvozovány rozličné dovolené i nedovolené závěry se zřetelem na všeobecnou nebo zvláštní formu v nich se vyskytujících soudů a se zřetelem na kladnou nebo zápornou kvalitu jejich. Vedle toho hrál důležitou úlohu spor mezi nominalismem a realismem (kterýmžto jménem jsou naznačeny jen nejpodstatnější protivy v pojímání obecných pojmů). Onen tvrdí, že všeobecné pojmy, jako na př. člověk, láska, jsou jen jména (universalia sunt nomina), tento zase pokládá je za realní určení neboli za vlastní podstatu předmětů jimi myšlených (universalia sunt realia).

2. V nové době udržuje se především studium aristotelské logiky. Též v protestantských školách byla pěstěna učebnicemi Melanchthonovými. Avšak všeobecný boj, karakterisující počátky nové filosofie vůbec, proti Aristotelovi a scholastice jeví se zároveň v různých formách více nebo méně prudce a radikálně též v logice. Petrus Ramus († 1572) však odchyluje se podstatně daleko méně od aristotelského nazírání, než sám tvrdil ve své horlivé polemice proti němu. Jeho zásluha spočívá v systematické práci logiky, která se uchovala s malými rozdíly až na naše dny. Rozlišuje totiž 4 části: nauku o pojmu, o soudu, o závěru a o methodě. Bacon postupuje již energičtěji, když zavrhuje syllogismus a deduktivní methodu vůbec, ana nepomáhá poznání našemu a nerazí cestu pokroku ve vědě, a cení naproti ní indukci jakožto vlastní a normalní cestu vědeckého poznání. Již v titulu svého sem příslušného díla *Novum organon* (1620) naznačuje svůj odpor k Aristotelovi. Ač methody, kterou Bacon popisuje jako induktivní, dle naší dnešní znalosti věcí nemůže se užívati jako methody zpytovací v přírodovědě, přece musíme uznati za velmi důležitý onen podnět, jejž dal k novému směru práce logické tím, že jí vykázal methody užívané s bohatými výsledky od empirické vědy za vlastní předmět bádání. Ze stejného stanoviska vycházejí logické předpisy Descartovy.

Nehledíme-li k jeho kriteriu pravdy, dle něhož jen to má se pokládati za pravdivé, co je poznáno jasně a zřetelně, přestává na tom, že žádá rozložení obtížných, nejasných věcí, uspořádání myšlenek a úplné přehledy nebo-li výčty. Z jeho školy vyšla jedna z nejdůležitějších prací logiky, t. zv. logika port-royalská: la logique ou l'art de penser 1662, kdež nalezla, třebas že v kritickém výběru, aristotelská logika své přijetí. Rovněž tak si vedl Hobbes, jenž velebí organon jako velkolepý vzor pravé logiky. V jeho výkladech, jakož i jeho nástupců v Anglii hraje velkou úlohu zvláště poměr myšlení a řeči, theorie slov jakožto značek pro představované a myšlené. Zároveň jeví se zde být, jako u filosofů kontinentálních, mathematika, zvláště geometrie, ideální vědy logicky zbudované. Proto také dává se co nejvíce přednost methodě geometrické (methodus geometrica.)

3. Dle Chr. Wolffa jest logika propaedeutickou vědou pro veškeru filosofii (Srv. § 3., 4.). Dělí dle svého obyčeje i logiku v theoretickou a praktickou nauku. Kdežto ona jedná o pojmu, soudu a závěru dle aristotelského pojímání, tato podává methodicko technické předpisy pro poznání, čtení a psaní knih, disputování, učení a pod. Kant praví o logice, že od té doby, co Aristoteles ji založil, neučinila kroku zpět ani nemohla postoupiti o krok ku předu a že se tedy jeví být uzavřenou a dokonanou. Vkládání psychologických a metafysických úvah není dle něho rozšířením nýbrž znešvařením; původ a předmět myšlení nepřicházejí v logice v úvahu. Určuje ji jako vědu správného užívání rozumu — Verstand a rozumu — Vernunft dle principií a priori jak rozum má mysliti, líčí ji tedy jednak s hlediska účelového jako technickou neboli normativní nauku, a jednak jí připisuje pouze formalní zpracování. Jeho rozdělení logiky dá se nejlépe přehlédnouti následovně:

Logika

všeobecná zvláštní

čistá užitá

elementární methodosloví

Odtud se jmenovitě rozlišování elementární logiky a methodosloví, při čemž ona se zabývá pojmem, soudem a závěrem, uchovalo až do nynější doby.

Po Kantovi Herbart rovněž byl zastancem čistě formálního zpracování logiky, nepřihlížejícího k obsahu poznání, a dle tohoto programu vydal Herbartovec Drobisch »Nové zpracování logiky« (5. vyd. 1887). Naproti tomu byl Hegel zastancem logiky metafysické, poněvadž myšlení a bytí kladl za jedno a dle toho viděl v dialektickém samohybu pojmů kopii realního processu dění (srv. § 3., 5). Obzvláště účinně byla tato metafysická logika potřena »Logickými zkoumáními« od Trendelenburga (1840, 3. vyd. 1870). jenž zaujímá stanovisko prostředkující mezi oním pojímáním a formálním.

4. Novou epochu logiky zahájil »System deduktivní a induktivní logiky« od J. S. Milla vyšlý poprvé r. 1843.[1]). Ne tak tím, že jsa věren anglické tradici usiloval dáti psychologický podklad logice (srv. § 5., 3), jako spíše proto, že kladl důraz na methodosloví a zároveň je s nevšední znalostí věci dokonale vypracoval. Mill podal první nauku o methodách, důkladnou, mající zřetel k potřebám a pracím v jednotlivých vědách. Tím o skutečný pokrok nad aristotelskou logiku bylo nejen usilováno jako u Bacona a Descarta, nýbrž též vskutku pokrok nadešel. Menšího principielního významu jsou pokusy W. Hamiltona († 1856) směřující reformovati logiku tím, že zavádí nové pojímání soudu, dle něhož nejen subjekt, nýbrž i praedikat jest kvantitativně stanoviti (»kvantifikace přísudku«), a dle někož soud je rovnicí mezi subjektem a praedikatem, jakožto podstatné zjednodušení nauky o soudu a závěru. Za střed elementární logiky se klade nyní soud, ježto cílem každé vědy jest dodělati

[1]) A System of Logic, Ratiocinative and Inductive, 8. vyd. 1872, něm. od Gomperze, 2. vyd. 1884.

se platných soudů, a za úkol logiky se vůbec klade vyšetřiti podmínky, za kterých ony jsou možvy. Tím jsou nastíněny nejhlavnější nové směry, kterých tato filosofická nauka doznala za nejnovější doby.

5. Zajisté logika náleží nejen mezi nejvyvinutější nauky filosofické, nýbrž i mezi nejjistější a nejucelenější. A přes to přece nacházíme i zde různé způsoby nazírání a vypracování.

Hegelova metafysická logika jest ovšem dnes překonaným stanoviskem, avšak vedle ní vytvořily se a udržely noeticko-theoretická, čistě formální a psychologická logika, a v posledních desítiletích k tomu přistoupila ještě mathematická logika. Kdežto noetickotheoretická logika probírá otázky o všeobecném obsahu poznání v souvislosti s processy logickými ve vlastnlm smyslu, nebéře čistě formální logika žádného zření na obsah a význam, který mají formy myšlení pro vědecké poznání. Naproti tomu zase logika psychologická jest částí psychologie, označujíc myšlení a zvláště též správné myšlení za duševní pochod, kdežto konečně mathematická logika zaujímá tu zvláštní stanovisko novou řečí znakovou, logickým algorithmem nebo-li počtem. Též v tom jest ještě rozdíl logických prací, klade-li se důraz u jedněch na normativní stránku, na vyvivinutí pravidel a předpisů pro činnost myšlénkovou a u druhých zase činí-li se z vědeckého myšlení jen předmět zkoumání popisujícího nebo vysvětlujícího. Při těchto odporujících si směrech nebude naším úkolem podati zevrubnou kritiku jednotlivých, nýbrž podáme raději jednotný jak se domníváme, převládající názor o úkolu logiky.

6. Již dříve (§ 5., 1.) jsme definovali logiku jako vědu o formálních principech poznání. Takovými principy nerozumíme slova a věty, jichž užíváme, abychom poznatek vyjádřili nebo sdělili.

Jimi se zabývá spíše jazykověda. Rovněž jimi nerozumíme smysl, který mají jednotlivá slova a věty. Formálními předpoklady myslíme všechny ony podmínky, které musejí býti splněny, máme-li poznatek, nechať jest jeho obsah jakýkoliv, pokládati za platný, odůvodněný a ne za pouhý nápad nebo vratkou domněnku. K těmto podmínkám náležejí jednoduché a složité.

Jednoduchou je na př. jednoznačnost užívaných výrazů nebo-li určitost pojmů, dále odůvodnění tvrzení jinými nebo-li jejich odvození cestou závěru. Složité jsou methody, kterých užívají vědy, aby došly ke svým poznatkům a tyto pak spořádaly a dokázaly, indukce a dedukce, klassifikace a důkaz. Ježto pak jednoduché podmínky jest pokládati za elementy složitých, tedy můžeme logiku rozděliti v elementární část a methodosloví. Shrneme-li úkony, jimiž docházíme platného poznání, jmenem myšlení, tedy můžeme logiku definovati též co vědu o zákonech myšlení. Se stanoviska účelu, jemuž slouží, jeví se býti systémem prostředků, kterých musíme užiti, abychom dosáhli tohoto účelu, totiž platných soudů, a její pravidla nebo-li její učení jsou předpisy čili normami, jimiž se musíme říditi, chceme-li účelně, správně mysliti. V tomto smyslu jest logika technickou nebo-li normativní naukou, jest naukou o umění mysliti. Z tohoto určení vychází jí též vůči obyčejnému myšlení kritická úloha, kteréž dostojí, zkoumá-li, jak ono souhlasí s normami, jejichž následování zaručuje správnost a platnost poznání.

7. Některé kritické poznámky k psychologickému a mathematickému zpracování logiky poslouží k tomu, abychom stanovisko svoje o jejich povaze vyložili a ospravedlnili. Důkaz, že logika není částí ani užitím psychologie, může se vésti za předpokladu definic obou věd podobně, jako když byla řeč o témže stanovisku vůči theorii poznání (srv. § 5., 6. násl.). Myšlení ovšem, o němž jedná logika, neexistuje bez myslících, poznávajících subjektů, avšak i zde hraje subjekt jen úlohu místa nepodstatného pro vyvinuté podmínky platného poznání, na kterém musejí se vyskytovati, jakmile jim přiřkneme existenci. V logice jde jen o objektivní vztahy mezi poznáním a jeho formálními předpoklady, ne o zvláštní schopnosti a činnosti poznávajícího, které, užíváme-li oněch, nastávají a které je realisují. Dále vybírá si jevy, které chce vyložiti, pravidla, která chce odůvodniti, ne ze sebepozorování nebo pozorování cizího života duševního, hlavních to zdrojů veškerého psychologického bádání, nýbrž z výkonů věd. Posléze jest pro ni úplně lhostejno, zda podmínky, jež stanoví, přicházejí v myslících individuích jako jevy empirické a jak, jestliže jsou takovými, jsou v souvislosti představ, citů a aktů volních. Logika není zrovna tak jako mathematika vědou empirickou. Logická a psychologická interpretace pochodu myšlenkového jsou tedy dvě zcela různé věci. Této jde o to, aby vylíčila onen pochod tak, jak skutečně se udál, se všemi záblesky představ a matnými obrazy, s vniternou mluvou a associacemi, a aby jej vyložila z individuelních příčin. Logická interpretace zase konstruuje vniterné, objektivní vztahy pojmů a soudů navzájem a abstrahuje od jejich zobrazování ve vědomí stejně jako ode všech nahodilostí jejich subjektivního vznikání. Ježto tedy stanovisko a úloha, zdroj a předmět psychologie a logiky se různí, setrváme na tom názoru, že logika jest všeobecnou filosofickou naukou, částí vědosloví, theorií formálních předpokladů všeho poznání, tedy i psychologického. Lippsovy Základy logiky 1893 zastávají toto zde námi potírané stanovisko logiky s největším přesvědčením a plnou určitostí.

8. Posléze v poslední době se objevivší mathematická logika chce zobraziti analyticky vhodně volenými znaky všechny vztahy pojmů a odvoditi z těchto předpokladů početními přeměnami důsledky neboli rozšíření jich. Zakladatelem takového logického algorithmu upjaté formy jest Boole (An investigation of the laws of thought 1854). Vedle něho Jevons, Venn, Pierce a E. Schroeder (»Přednášky o algebře logiky« 1890 a násl. vyd.) se obzvláště zasloužili o vypěstění této nauky. Krátké, zřetelné a vážné pojednání podal J. Hontheim: Logický algorithmus 1895. Uvedeme zde jednoduchý příklad k illustraci toho. Za základní formu všech kategorických soudů se klade relace: a = b, při čemž znamení = značí stejnost rozsahů, znamení (podřadění a pod b. Máme-li a = b a b = c, tedy platí též a = c. Důležitá námitka proti tomu, že tato logika může býti vůbec logikou, by byla ona, že vztahuje všechny relace pojmů k rozsahu pojmů. Avšak proti takovéto výlučné logice rozsahové v poslední době byl učiněn šťastný pokus, též obsah pojmů učiniti předmětem příslušného mathematického zobrazení (logika obsahová). Než musí býti na toto poukázáno: 1. Mathematická logika jest, nehledíme-li na uměle konstruované vztahy (soudíce aspoň dle jejích

dosavadních pokroků), luxus, neboť jí nedosáhneme ničeho, čeho bychom též nedosáhli logikou verbálnou a k tomu ještě daleko snáze. Ona předpokládá nejen znalost výrazů platných v obyčejné logice, nýbrž ještě k tomu rozsáhlou řeč znakovou od ní zavedenou. 2. Pak takovýmto způsobem se činí často násilí logickým vztahům, ježto v mathematickém rouše vždy jsou pojímány quantitativně a deduktivně, a mnohé, jako nauka o pojmu nebo o indukci nedá se vůbec takto přiměřeně vyvinouti. 3. Již dříve často se činily pokusy, zobraziti jednoduše a názorně jisté logické věty nebo vztahy pomocí geometrických figur nebo kratších analitických vývodů, avšak takový způsob jest — též v mathematice někdy obvyklý — způsob pouhého zpřítomnění logické souvislosti, nikterak však mathematická logika ve vlastním smyslu. 4. Co do důkladnosti a přísnosti logika nezíská přirozeně nic mathematickým zpracováním, neboť právě logické jest, co mathematice dodává její přísnosti. Neboť jsouc pro jednoznačnou určitost svých symbolů a jednoduchou zákonnost svých úkonů nejméně podrobena mýlkám a odchýlením myšlenkového pochodu, působí co nejbezprostřednějším a nejzřetelnějším dojmem logické precisnosti a nutnosti. 5. Mathematická logika jest posléze, což od jejích zástupců se přehlížívá, zvláštní technika, zvláštní způsob, pojmy a soudy navzájem spojovati, nikoliv theorie myšlení nebo-li formálních předpokladů všeho poznání. Nemůže tedy býti logikou, od níž právě takovou theorii očekáváme.

Z bohaté logické literatury nynější vynikají tyto práce:

Pro začátečníky lze nejspíše odporučiti tyto:

A. Höfler: Logika 1890.

Tomáš Fowler: Logika deduktivni a induktivní 1895. (angl.).

Z větších prací budtež uvedeny:

Chr. Sigwart: Logika. 2 vyd. 2 sv. 1889—93.

H. Lotze: System filosofie. I. Logika. 2. vyd. 1880.

W. Schuppe: Noëtickotheoretická Logika. 1878.

V. Wundt: Logika. 2 vyd. 2 sv. 1893—95.

B. Erdmann: Logika I. 1892.

F. H. Bradley: Principy logiky 1883. (angl.).

St. Jevons: Principy vědění. 5 vyd. 1887. (angl).

Z těchto prací zasluhují povšimnutí práce Sigwartova, Schuppeho, Wundtova a Bradleyova i pro theorii poznání.

Jakožto příspěvky k dějinám logiky posléze uvádíme:

C. Prantl: Dějiny logiky na západě. 4 sv. 1855—70. 2 sv., ve 2. vyd. 1885. (sahá až do konce středověku).

F. Überweg: System logiky. 5. vyd. 1882, (jehož hlavní význam záleží v četných historických exkursích.)

L. Liard: Nová anglická logika. Překlad od Imelmanna. 2. vyd. 1883.

B. Speciální nauky filosofické.

§ 7. Přírodní filosofie.

1. Jméno »přírodní filosofie« (překlad to philosophia naturalis, o které se již Seneca († 65 po Kr.) při platonském roztřetění filosofie zmiňuje (srv. § 3, 1) se objevuje se synonymními výrazy metafysika přírody, filosofie přírody, spekulativní fysika v 18. století. Její pojem jest ovšem za této doby podstatně užší než dříve. Platonská a aristotelská fysika objímaly všechno vědění o přírodě, k níž též beze všeho byl čítán život duševní, rovněž tak physica neboli philosophia naturalis středověku. Ještě na konci 16. století jedná se v kompendiích této nauky o všem, co se dá říci vůbec o přírodě, jejích formách a zákonech, jakož i o duchu, o duši a jejích schopnostech. Zabírá tedy v sebe dle našich dnešních názorů přírodní filosofii, přírodovědu a psychologii (srv. § 3, 1). V 17. století vystupuje z tohoto svazku psychologie, jména fysiologie se užívá vedle přírodní filosofie a fysiky pro zbytek. V 18. století se oddělila též nauka o živoucí přírodě jakožto fysiologie; zároveň činěn rozdíl mezi *physica speculativa* a *empirica*. V oné byly vykládány čistě pojmové již jen nejvšeobecnější problemy, příroda, její formy a příčiny. *Wolff* označuje tyto obě části *cosmologia* (neboli physica) *generalis* a *physica experimentalis*. Tak se poznenáhlu zúžil rozsah pojmu přírodní filosofie, vyšla z ní samostatná přírodověda, a samostatná psychologie se postavila vedle ní. My rozumíme nyní přírodní filosofií jednak metafysiku přírody, tedy specielní část metafysiky, jednak vědosloví přírodovědy, tedy užitou theorii poznání a logiku. Pro druhý úkol užívá se též jména »filosofie přírodovědy«.

2. Přírodní filosofií počíná filosofické myšlení řeckého starověku. Dáváme pak z pravidla dvěma hlavním směrům filosofie předsokratovské název starší a mladší přírodní filosofie, všechna však zvláštní určení podstaty věcí v oné době především vztahují se na přírodu, na to, co zevně lze vnímati. Toto stojí tak mocně v popředí úvah vědeckých, že i tam, kde se mluví o člověku, o duševní stránce, se cení především ony síly jeho, které se zdají přispívati k poznání vnější přírody. Není těžko udati důvod, proč dávali takovou přednost přírodě v bádáních vseobecně filosofických. Populární myšlení hledí i ještě dnes především pochopiti věci, pevnost, tíži, barvu, zvuk atd. jakožto jsoucno vůbec a při pochodu vnímání takových předmětů naprosto nepřihlíží k účastenství, jež na tom má nepochybně poznávající subjekt. Objektivovati jest tedy nejběžnější činnost vůči zkušenosti, a teprve pokročilejší reflexe učí pokládati tuto zdánlivě tak objektivní existenci dílem za produkt vnitřních a vnějších činitelů, dílem za něco dané především jen v představě. I jazykové studie ukazují totéž, pokud se může dokázati, že jména pro objekty smyslového vnímání se dříve utvořují, než jména pro subjektivní činnosti, pro činnost zrakovou, sluchovou, počitkovou, pro vnímání a pod. Za druhé však souvisí výlučný interes na vnějšku, na přírodě s tím, že jistě jest nejdůležitější pro primitivní poměry kulturní poznati takové zjevy, aby je mohli lidé ovládati, vypočítávati a předvídati. Pud poznávací má zajisté kořen svůj vůbec ve své původní podobě v pudu sebezachování, a i tam, kde,

jako právě ve filosofii, začíná samostatný rozvoj jeho síly, jest řízen především ve svém směru zřetelem, který stanoví cena a užitek zjednávaného názoru pro život.

3. Nejznamenitější přírodněfilosofický názor staré řecké filosofie, ano snad starověku vůbec, vyvinuli atomikové. Zde provedeno bylo především rozlišení mezi pouze kvantitativně určitelným vnějším světem, jenž sestává z atomů pohybujících se s mechanickou zákonnitostí v prostoru, a vnitřním děním, které jen kvalitativně lze popsati. Avšak již ve starověku samém a ve středověku byla tato atomistická theorie tak důležitá pro přírodovědecké zkoumání zatlačena učením Platonovým a Aristotelovým, dle něhož hmotné vůbec není něco o sobě existující, nýbrž naopak negace skutečného jsoucna, nebo má nanejvýš možnost, potenci pro toto, kdežto forma jest principem realnosti. Vedle této změny pojmu hmoty ustoupilo též čistě mechanické, kausalní spojení jevů přírodních teleologickému účelovému nazírání. Plato uložil své přírodně filosofické názory v *Timaiu*, Aristoteles ve *fysice*. Mnohem menší byl interess pro přírodní filosofii u nástupců. Epikur zjednal si tím zvláštní zásluhu, že nauku Demokritovu (kolem r. 430 př. Kr.) o atomech akceptoval aspoň v základních rysech. Opovrhování přírodou, které zavládlo tak silně v křesťanské filosofii, jest vysvětliti částečně tím, že byly přijaty myšlenky platonské, dle nichž smyslné, hmotné se pokládalo nejen za něco zdánlivého, nýbrž i za zlý princip, za ošklivé. Jen ojediněle setkáváme se ve středověku s positivnějším stanoviskem k předmětům a jevům přírodním. Tak Roger Bacon († 1291) vyznačuje se hlubší znalostí o jejich důležitosti a přímou účastí na jejich zkoumání.

4. S počátky nové přírodovědy, jež se pojí ke jménům Koperníka, Galileiho a Keplera, změnil se tento poměr úplně, a není žádnou nahodilostí, že právě tam, kde se objevují první stopy nové filosofie, u Mikoláše Cusanského (1404—64), Bernarda Telesia (1508—88) a j. jsou přírodně filosofické úvahy v popředí. Jak však ještě i tehdy filosofie byla silně spojena s odbornou vědou, vidíme na tom, že Galilei, jakož i Kepler v první řadě se pokládají za filosofy a přicházejí z velmi všeobecných úvah ke svým velikým objevům. Obráceně však působí též všechny změny v methodě a výsledcích poznání přírodního na filosofické uvažování a na světový názor, dávajíce jemu novou tvárnost. My z toho zvláště uvedeme toto. Předně nastoupila na místo sféry stálic filosofů starých a s tím spojené domněnky o konečném, omezeném světě, nekonečnost prostoru a světů. Kdežto dříve si představovali nebe jako pevnou klenbu, bylo nyní nekonečnou spoustou par, a kdo ještě nyní trval na představách světa posmrtného, nemohl si je představovati již ve formě hmotné, nýbrž již jen ve formě nehmotné. Tato protiva mezi smyslným a nadsmyslným splývá ihned s jinou mezi tělesným a duševním Druhým velkým výsledkem bylo poznání přísné zákonnosti v chování se všech těles a možnosti naprostého užití mathematiky při přírodních zjevech. Takto byla vyhostěna veškera libovůle a volnost z říše vnímatelného, a jsouc odtud vyhnána, utekla se do ještě zbývajícího oboru duševního neboli mravního. Tak dostává protiva mezi smyslným a nadsmyslným neboli nehmotným nový význam druhou protivou mezi přírodou a duchem čili mravností, mezi mechanismem a svobodou.

5. Za třetí vychází z předpokladů nové přírodovědy ostřejší vymezení pojmu hmoty jakožto něčeho objektivního, co neodvisle od nás, vnímajících, poznávajících subjektů trvá a se mění, a důležité učení o subjektivnosti smyslových qualit. Tak rozeznává Galilei podstatné a nahodilé vlastnosti těles. K oněm čítá formu, relativní velikost, místo, čas, pohyb nebo klid, číslo a dotyk jiných těles na př. osamocenost. Žádná z těchto vlastností se nedá odloučiti od pojmu tělesa. Že pak jest těleso bílé nebo červené, hořké nebo sladké, že zní nebo nezní, že voní nebo zapáchá, nepřísluší mu nutně, všechny tyto výrazy značí jen účinky těles na naše smyslové orgány. Locke (srv. § 5, 2) nazýval ony primárními, tyto sekundárními qualitami těles. Tím, že tyto byly odkázány do subjektu, dostává rozdíl mezi fysickým a duševním nový, přesnější výklad. Za čtvrtou hlavní událost jest nám pokládati zavedení heliocentrické theorie. Jí doznává význam země a člověka na ní žijícího důležité změny. Země se již nejeví býti středem všehomíra, ona jest jen jednou z četných planet kroužících kol slunce, jest dokonce nepatrným malým bodem v nesmírném prostoru světovém. Koruna stvoření, člověk, jest uvažován ve všeobecném běhu přírodního dění, jeho pyšný nárok, býti pokládánu za účel celého vývoje světového, ustupuje skromnějšímu názoru o jeho určení, a dogmatický způsob nazírání doby předchozí přechází ve skeptické posuzování výkonů naší mohutnosti poznávací. Přichází se k vědomí subjektivnosti, k nevyhnutelné omezenosti lidského vědění a lidských hodnotních soudů. Konečně za páté roste pod dojmem bádání experimentalních, razících cesty nové v přírodovědě, význam, který má pozorování, zkušenost pro poznání, pokud jest řízena rozumným zřetelem, a pokud se spojuje s rozumem logicky dedukujícím. Galilei vykládá, že tisíc důvodů nestačí, aby prokázaly skutečnou zkušenost klamnou. Empirická zásada, dle níž není bez zkušenosti žádného poznání a zvláště bez nové zkušenosti žádného nového poznání, stává se takto jedinou vládnoucí tendencí nové filosofie. Giordano Bruno, jenž za svou odvahu musil pykati smrtí v plamenech (1600), v Italii, Descartes ve střední Evropě, Bacon a Hobbes v Anglii byli mluvčími filosofie inspirované novou přírodovědou.

6. Přírodověda a přírodní filosofie v 18 století se rozcházejí. Za počátek jejich rozluky jest pokládati jmenovitě objevení se těchto spisů: »*System přírody*« r. 1770 »Metafysické základy přírodovědy« od Kanta r. 1786 a »Nástin systemu přírodní filosofie od Schellinga r. 1799. Prvá kniha sloužila spíše agitatorským cílům, než čistě vědeckým. Autor zove se na titulu Mirabaud, jest to však pravděpodobně dle povahy věci Holbach († 1789), jenž náležel kruhu encyklopaedistů. Prvý svazek tohoto díla se zabývá vylíčením čistě materialistické metafysiky (srv. § 16, 2). Celý druhý díl jest věnován potírání náboženství, zvláště víry křesťanské. S velkou dovedností jsou výsledky přírodovědy oné doby využitkovány pro celkový obraz přírodního dění, avšak žádnému specielnějšímu zkoumání přírody nebylo přihlíženo. Kant se snaží ve svých »metafysických základech« vyložiti jen principy *a priori* pro veškeru přírodovědu, zabývá se tedy výlučně nejobecnějšími pojmy, hmotou, pohybem, silou a pod. Dospívá k t. zv. dynamickému názoru přírod-

nímu, dle něhož jest hledati podstatu zjevů vnější přírody v silách prostorově rozdělených a stojících k sobě ve vzájemném působení. Zde navazuje Schelling. Zpracovává tuto nauku o přírodě zvláště vzhledem k organické přírodě a užívá při tom teleologických myšlének podaných Kantem v »Kritice soudnosti« 1790 (srv. § 20, 3). Celá příroda jest dle Schellinga stupňová říše účelů od jejích nejnižších, nejnepatrnějších, nejhrubších počátků až k nejvyššímu, nejjemnějšímu a nejbohatšímu rozvoji duševního života. Tak přichází nyní otázka vývoje přírodních zjevů do popředí filosofického interessu.

7. Přes fantastické provedení této velké a směle pojaté myšlénky o vývoji u Schellinga a jeho úzké školy, v níž jmenovitě Steffens v geologii a Oken v biologii vynikli, nalezla jeho idea u přírodozpytců na počátku 19. století všeobecného přijetí. Mnozí z těch, kteří později nastoupili cestu exaktního bádání se zásadní jednostranností, byli původně stoupenci Schellingovy přírodní filosofie. Příkré odmítnutí, kterého se jí v širokých kruzích dostalo, když byla poznána její vědecká nedostatečnost, vyvolalo zároveň, když padla Hegelova filosofie, všeobecný odpor proti příspěvkům, které chtěli vlastní filosofové přírodovědě v širším smyslu podati. Od té doby stalo se obyčejem, že přírodozpytci sami popírají, že by potřebovali filosofie, a že filosofové zajímají se o zvláštní úlohu přírodní filosofie jen ve všeobecnějším rámci metafysiky nebo theorie poznání a logiky. Nemůžeme říci, že by tento stav byl zrovna potěšitelný nebo žádoucí Neboť co od zástupců přírodovědy se vykoná na poli idejí filosofických, trpí téměř bez výjimky neznalostí předchozího filosofického vývoje a jednostranným přeceňováním důsledků, které se dají odvoditi z předpokladů a výsledků zvláštního oboru. Že pak na druhé straně pro filosofy zůstává úkol nezměněn, podjati se totiž souhrnného vyšetření principií přírodovědy a přírodních zjevů, hodláme ukázati v následujícím.

8. Jako užitá theorie poznání má přírodní filosofie co činiti se základními pojmy a zásadami přírodních věd. K těmto čítáme všeobecné neboli základní nauky, fysiku, chemii a fysikalní chemii, dále vědy jednající o anorganických zjevech přírodních, jako astronomii, geologii, mineralogii, konečně vědy o organických zjevech přírodních, jako anatomii a fysiologii, systematickou botaniku a zoologii. Zde hrají důležitou úlohu takové základní pojmy, jako jest pojem hmoty, energie, života, přizpůsobení, a zásady, jako jest princip zachování hmoty, axiom setrvačnosti, princip differenciace a dědičnosti. Přírodní filosofii jakožto užité logice přísluší výklad method obvyklých ve jmenovaných vědách a výklad logické souvislosti v nich vládnoucí. Analyse a synthese, popis a srovnání, indukce a dedukce, pozorování a experiment jsou zde ve zvláštní formě zkoumány, jak se jich užívá při nabývání přírodovědeckého poznání. Vedle tohoto zpracování materialních a formalních předpokladů přírodních věd, jež se musí díti ve spojení se všeobecnou neboli čistou theorií poznání a logikou, shledáváme v přírodní filosofii specielní metafysiku. V této části má ona tam nit navléknouti a dále spřádati, kde ji přírodní vědy časem musejí pustiti, tedy rozšiřovati poznání přírody dle karakteru všeobecné metafysiky a je zaokrouhliti v pravděpodobnou celkovou koncepci. Při

tom jsou východiskem hypothesy a theorie přírodních věd o jejich posledních věcech, o původu a složení přírodních zjevů vůbec, anorganických a organických zvlášť, o cílech, k nimž směřuje vznik a vývoj jejich. Též pro takové úvahy jest připustiti předpoklady, které byly stanoveny v prvním hlavním oddílu přírodní filosofie. Tak to objímá přírodní filosofie vědy přírodní na začátku i konci jich Ona jest a plní pro tento obor specielní to, čím jsou a oč se zasazují všeobecné nauky filosofické pro všechny obory. Přihlížíme-li se všeobecné stránky k téže třídě věd, má to za následek, že se odloučené metafysické, nočtickotheoretické a logické vývody spojují v jednu nauku filo-sofickou.

Dle dřívějších výkladů má vědosloví nejen úlohu vysvětlovací, podati totiž materialní a formalní předpoklady jednotlivých věd, nýbrž i kritickou úlohu zkoušeti, pokud bylo docíleno v těchto naukách stanovení a upotřebení principů bezesporně, konsekventně a účelně (srv. §§ 5, 10; 6, 6). Vedle toho však dostavuje se tu ještě třetí, důležitá úloha filosofie poprvé. Původně tvořily přírodověda a přírodní filosofie jednotu. Když nastalo jejich odloučení, byly hranice nestálé, zasahující spíše směrem v metafysiku než směrem ve vědosloví. Mnohé z theorií a principů, které dnes pokládáme za majetek přírodovědy, náležely dříve k přírodní filosofii. Atomismus a theorie descendenční, princip zachování hmoty a energie, abychom jen tyto jmenovaly, zaujímaly dlouho, dříve než se vtělily ve fysiku, chemii a viologii, své místo jako hypothesa, domněnka, jako učení v přírodní filosofii. To jest však jinými slovy: tato nauka anticipovala poznatky, které byly později přejaty jednotlivou vědou, když dostatečně prokázána jejich platnost. To jest pak, co jsme označili jakožto třetí úlohu filosofie. Obzvláště třebas ne výhradně, náleží tato úloha do specielní metafysiky.

10. Z přírodněfilosofické literatury doby přítomné budtež především jako větší práce jmenovány:

F. Schultze: Filosofie přírodovědy. 2 sv. 1881—82. (Prvý svazek obsahuje dějiny přírodní filosofie, jež končí Kantem, druhý theorie poznání přírodovědy ve smyslu »kritického empirismu«.)

F. Pesch: Velké záhady světa. Filosofie přírody, 2. sv. 2. vyd. 1892. (Zdařilý pokus, jak lze spojiti filosofii aristotelovsko-scholastickou s moderní přírodovědou.)

O. Schmitz-Dumont: Přírodní filosofie jako exaktní věda. 1895. (Má na zřetel, též mathematiku a psychologii, a jest to většinou psano směrem noetickotheoretickým.)

Pak poukazujeme na důsledné zpracování logiky přírodních věd ve Wundtově logice (srv. § 6, 9); mimo to uvádíme:

K. Kroman: Naše poznání přírody, 1883, z dánštiny přeloženo od Bendixena (noetickotheorická zkoumání o mathematice a přírodovědě).

P. du Bois-Reymond: O základech poznání v exaktních vědách 1890.

P. Volkmann: Noëtickotheoretické základy přírodních věd 1896.

Konečně cenné příspěvky k historii přírodní filosofie podávají:

K. Lasswitz: Dějiny atomistiky, 2 sv. 1890.

E. Dühring: Kritické dějiny principů mechaniky, 3. vyd. 1887.

E. Mach: Mechanika ve svém vývoji, 3. vyd. 1897.

§ 8. Psychologie.

1. Jména ψυχολογία, psychologia, jak se zdá, bylo užito od Melanchthona poprvé jako název pro přednášky, od Goclenia a jeho žáka Casmana poprvé jako titulu knižního na konci 16. století. Avšak jen ponenáhlu zdomácnělo v Německu, hlavně od té doby, co ho Kr. Wolff užíval; ve Francii a Anglii teprve v našem století se ujalo. Dle prvního systematického zpracování této nauky, dle spisu Aristotelova »O duši« (περ· ψυχῆς) byl v užívání výraz *de anima;* když pak Descartes zavedl za výraz *anima* slovo *mens*, říkalo se často *de mente humana*. Název *Seelenlehre* (*duševěda*), který nacházíme v druhé polovici 18. stol. a potom, jest prostý překlad cizího slova psychologie. Mezi opakující se označení naší vědy náleží též *psychická anthropologie*, které se patrně vyvinulo následkem rozdělení anthropologie, jež již Casman provedl, v duševědu a tělovědu. Jakožto část »fysiky« byla psychologie projednávána od doby Platonovy a Aristotelovy až do 17. století. (srv. § 7, 4). Vedle toho byl jí též ve středověku přiznán obor ve všeobecné nauce o duších, *pnematologii*. Bacon uvádí anthropologii, v níž též jest řeč o duši, již jakožto samostatnou filosofickou nauku vedle přírodní filosofie, a Kr. Wolff počítá psychologii vedle kosmologie k metafysice (srv. § 3, 3. 4). Jeho rozlišování mezi racionalní a empirickou psychologií připravuje zároveň odloučení specielně vědecké duševědy od filosofie, které však teprve v přítomné době ve skutečnosti začíná nadcházeti. Poněvadž tento process ještě není ukončen, tedy musíme do svého vylíčení obsahu psychologie mnohé přijati, co má význam jen odborně vědecký.

2. Definice psychologie jest závislá na určení jejího předmětu, duše, duševních jevů. Jako při »fysice« dá se i zde celkem zjistiti ponenáhlé zužování rozsahu. Ve starověku a středověku se domnívali, že vše, co žije a pokud to žije, náleží k duši. Aristoteles definuje psyche co *entelecheia* těla, která uskutečňuje možnost života v něm uloženou. Vzrůst a výživa mají původ svůj rovněž tak v ní, jako smyslový vjem, pohyb a činnost rozumová. Rostlinám jest jen principem výživy, zvířatům a lidem jest též mohutností čijící. Člověk však má mimo to myslící duši, ducha (νοῦς) jenž není s tělem smísen a nesdílí tedy též jeho pomíjejicnosti, jest to sídlo nejvyšších, bezprostředně jistých pravd. Tak vzniká dualismus duší, jejž teprve Descartes odstraňuje. Dle něho jest jen jediná duše v člověku a to jest rozumová (l'âme raisonnable). Duše myslí pouze a myslí vždy, kdežto processy životní, které má člověk společny se zvířaty, postupují čistě automaticky, mechanicky. Proto nemají zvířata a zvláště ne rostliny vůbec žádné duše. Avšak pojem rozumové duše není u Descarta nikterak týž jako u Aristotela. Neboť myšlení (cogitatio) obsahuje dle něho všechno, čeho jsme si bezprostředně vědomi, jest tedy vykládáno v jiném smyslu, jakožto vědomí neboli bezprostřední zkušenost. K myšlení jsou tedy též výslovně čítány pochody, které dle Aristotela nemají s duchem nic co dělati, jako vzpomínání, obrazivost, vnímání.

3. Úplně jasně však vyvinutý názor u Descarta ještě nenacházíme. Neboť vedle vlastních a jen k duši se vztahujících činností zná též takové, které, jak praví, vznikají ze spojení duše s tělem a tím musejí se převésti

na oboje. To jsou pudy, affekty a počitky smyslové. A vykládá-li příležitostně o zvířatech, že tak vidí, jako bychom my viděli, kdyby náš duch se zabýval s něčím zcela jiným, tedy i v tom patrně se jeví omezení jeho pojmu duševnosti. Naproti tomu anglický filosof J. Locke (srv. § 5, 2) má zásluhu o zřetelné a znamenité vymezení tohoto pojmu. Všechny vnější předměty vnímáme dle něho smysly, sensací, všechny činnosti duše své vnitřním smyslem, reflexí. Předmětem psychologie dle toho jest to, co lze poznati vnitřním postřehováním, a psychologie jest nauka o objektech vnitřního pozorování neboli krátce věda o vniterný zkušenosti. Již u Lockea samého však přichází tento názor, hlásané až do nynější doby, do značné nesnáze. Jsou totiž quality smyslové, žlutost, bělost, teplost, chladnost, jak on praví, námi vnímány pomocí vnějšího postřehování. Ihned však vykládá, co se týká takovýchto »sekundarních qualit« těles (srv. § 7, 5), že nejsou nic fysického, nýbrž že mají v nás existenci. Udává tedy něco, co není poznáváno vnitřním pozorováním, a přece to jest psychické. Ježto pak psychologie ve skutečnosti smyslové kvality, které jsou vyloučeny z přírodovědy, zabrala, tedy nezbývá nic jiného, než Lockeova názoru, nechceme-li jej docela přetvořiti se vzdáti.

4. Zatím co u Descarta a Lockea obor duševních jevů je vymezen znakem vědomí neboli vniterné zkušenosti, rozšířil jej značně Leibniz tím, že přijal nevědomé pochody duševní. Jimi rozumí jednak elementy úhrnného vědomí: šumot každé jednotlivé vlny dává elementární příspěvek k hukotu moře, jejž posloucháme, avšak sám o sobě jest neslyšitelný; jednak pochody, které jsou prostředníkem mezi časově odloučenými stavy vědomí: v bezesném spánku máme nevědomý život duševní. Za tohoto předpokladu nevědomého psychického bylo principielně možno podati ucelenou theorii duševních jevů, aniž se musilo přihlížeti k pochodům tělesným, fysiologickým. Následkem toho vznikl jmenovitě v 19. století živý spor mezi čistou a fysiologickou psychologií, neboli psychofysikou. Kdežto ona dospívá k psychologickému systému pomocí předpokladu nevědomých duševních disposic a pochodů, které buď dle analogie vědomých jsou vyznačovány, anebo nemají žádného bližšího určení o své podstatě, tato sleduje empirické vztahy závislosti mezi pochody duševními a tělesnými a hledí tam, kde jevy vědomí nepřipouštějí žádného výkladu navzájem, kde tedy od onoho směru nevědomé se přibírá, vysvětliti fenomeny fysiologickými procesy nebo zákony. Oběma směrům byla připravena cesta anticipující metafysikou, čisté psychologii spiritualismem, jejímž zástupcem byl Leibniz sám, fysiologické psychologii materialismem (srv. § 16. a násl.). Avšak odvisly od takových metafysických formulací nejsou, a proto spojily se s nimi příležitostně též dualismus nebo monismus. Rozhodnutí o jejich správnosti netkví tedy též v metafysických konsekvencích k nim připojovaných, kterých ještě nyní někdy proti jedné nebo proti druhé se s vítězstvím používá, nýbrž spíše v tom, čím mohou skutečně přispěti k poznání duševního života.

5. První znamenitý pokus vyložiti souvislost mezi tělem a duší, nehledíme-li k rozličným snahám vykazujícím duši nebo jejím částem zvláštní místa, centra působení v těle, jest zvláště od Claudia Galena (ve 2. stol. po Kr.) zbudovaná a od Descarta dále vypěstěná theorie životních

duchů (spiritus animales). Tyto jsou dle názoru v podstatě cartesianského, jenž ještě ve druhé polovici 18. století byl hájen od fysiologa a filosofa Platnera, nejteplejší, nejpohyblivější a nejjemnější částečky krevní tekutiny, které vnikají z cev do úzkých trubic nervových. Jejich pohyb k duši nebo od ní sprostředkuje styk mezi ní a tělem.

V 16. a 17. století věnovali se horlivě studiu a fysiologickému výkladu affektů. Jako další stupeň rozvoje ve fysiologické psychologii zasluhuje zmínky theorie associace představ a jejich uchování v paměti, krerou Hartley (Observations of man 1749) a Bonnet (Essay de psychologie 1755) vytvořili pomocí hypothesy, že nervy jsou schopny kmitání. Proti všem těmto nedokonalým a neudržitelným učením teprve v 19. století se ujaly názory důkladnější a jistější. Psychologie smyslového vnímání, která již dříve se viděla být odkázána na podporu fysiologie smyslů, a psychopathologie, nauka o poruchách normálního života duševního, položily k tomu v první řadě základ. Když již Lotze (Medicinská psychologie neboli fysiologie duše 1852, 2. vyd. 1896) a Fechner (Elementy psychofysiky 2 sv. 1860, 2. vyd. 1889) dospěli k hlubšímu pojímání všeobecné podmíněnosti duševních pochodů fysickými, formuloval tuto závislost Wundt (Základy fysiologické psychologie 1874, 4 vyd. 2 sv. 1893) v tom smyslu, »že psychické dění pravidelně jest doprovázeno určitými fysickými zjevy, a že mezi těmito vniterními a vnějšími pochody životními existují naprosto pravidelné vztahy«. Princip tento jest zván principem nebo axiomem psychofysického paralelismu.

6. Čistá psychologie nalezla v 18. století vynikajícího zástupce v Tetensovi (Filosofické studie o lidské přirozenosti a jejím vývoji, 2 sv. 1777), jenž se jmenovitě obrátil proti fysiologické theorii sdružování představ Hartleyově a Bonnetově. S úplnou konsekventností však byl tento směr teprve Herbartem [1]) a Benekem [2]) vzdělán, při čemž onen přijímá metafysiku a mathematiku vedle zkušenosti za základy svého systému a jich k tomu užívá, tento zase hledí postupovati čistě empiricky. Onen dospěl k imponující »statice a dynamice ducha«, jež vyvíjí zákony platící pro rovnováhu, pro příchod a chod představ, a vědomí pokládá jen za místo, přes jehož »práh« představy za jistých podmínek svého kontrastu a své síly vystupují nebo se udržují. Beneke operuje zase s pramohutnostmi duše, které jsou živeny popudy vnějšími, s nevědomými stopami nebo usazeninami, které zůstávají po každém jevu vědomí, a se základními procesy, které částečně úplně se zakládají na předpokladu nevědomého duševního dění. V přítomné době jest nejpřednějším zástupcem čisté psychologie Th. Lipps (Základní jevy duševního života 1883), jenž vychází ze stanoviska, že stotožnění nevědomého psychického s procesy fysiologickými je metafysická domněnka, která se nesmí vtahovati do empirické psychologie, a zároveň pokládá za methodicky účelnější setrvati při čistě psychologickém nazírání.

7. Vedle těchto obou hlavních směrů psychologických jest ještě též

[1]) Psychologie jako věda, 2 sv. 1824—25 a stručnější Učebnice psychologie 1816.

[2]) Učebnice psychologie jakožto přírodní vědy, 4. vyd. 1877 a stojící za čtení Psychologické skizy, 2 sv. 1825—27.

deskriptivní neboli analytický, jenž se obmezuje na pouhé popisování a analysi jevů daných nám ve vědomí. Chce líčiti život, jak jest, a uváděti složité zjevy na spolupůsobení jednoduchých obsahů a pochodů duševních. K takové psychologii podali již dříve cenné příspěvky Locke a Hume. Jasně jest formulován její úkol důmyslným F. Brentanem (Psychologie s empirického stanoviska I. 1874). V tom, že uznávají nutnost popisu a analyse jevů vědomí, souhlasí ostatně čistí a fysiologičtí psychologové s tímto směrem úplně; tento tvoří jaksi neutrální pole, jež jest vyloučeno ze sporu stran. Rozpor začíná teprve tehdy, když se vystoupí nad tento obor za příčinou podání širší theorie psychického bytí a dění. Je to tedy, že descriptivní směr odmítá při svém rozšíření veškeru pomoc nevědomého nebo fysiologických poznatků, jest, co karakterisuje jej jako zvláštní směr.

Do kritiky jeho a ostatních není nám možno tu se pouštěti. Navážeme tedy v následujícím zase nit úvahy tam, kde jsme dříve, mluvíce o uvedení nevědomého do psychologie, přestali.

S posledním vymezením předmětu psychologie se setkáváme v době nynější. Pochází od Macha, Avenaria, Lippse a j. Dle něho naši plnou zkušenost, to, co bezprostředně prožíváme, ať se to vztahuje ku zevnějším věcem nebo k nám samým, ať se to nazývá představou nebo tělesem, o sobě, t. j. dříve než to podřadíme pod psychologické nebo fysikální pojmy, nelze pokládati ani za něco fysického ani za něco psychického, a proto též zvláštnost zevnějšího a vniterního vnímání, jak myslil Locke, samozřejmě nerozhoduje ani pro jedno ani pro druhé. Ty známky, které způsobují v plné zkušenosti rozlišování psychického od fysického a obráceně a nám toto rozeznávání dovolují, mají daleko hlubší kořen. Pro správnost tohoto názoru mluví především ta okolnost, že prostá úvaha a věda mají o rozsahu obou pojmů odlišné mínění. Ona tvrdí totiž, že věci mimo nás mají barvu, že zní, páchnou, přírodověda zase naopak nás poučuje od doby Galileiho (srv. § 7, 5) o tom, že smyslové kvality nejsou žádné vlastnosti těles, nýbrž že existují jako takové jen v našem vnímání. Jak by byl možný tento rozpor, kdyby se ihned mohlo vypozorovati na zkušenosti, co v ní je fysického, co psychického? Nová definice psychického dává nám pro to vysvětlení. Zní: Předmětem psychologie jest to v plné zkušenosti individua, co je závislo od něho samého. Předmětem přírodovědy je zase to, co od něho nezávisí. Abychom však poznali, zda A od B závisí nebo ne, k tomu musíme se o jejich vzájemném poměru dokonaleji informovati. Rozhodujícím při tom jest zkoumání jejich změn; závisí-li totiž A na B, tedy musí změna B přivoditi též příslušnou změnu A. Jest na jevě, že při takovémto stavu věcí odpory mezi pojímáním prostého vědomí a vědy jsou velmi dobře možny. Neboť stanovení odvislosti nebo neodvislosti do nás samých se v praktickém uvažování obyčejně děje jen vzhledem k vůli, k naší libovůli. Poněvadž nezávisí od mé vůle, zda vidím nebe modré nebo louky zelené, tedy usuzuji, že těmto předmětům ony vlastnosti skutečně přísluší.

Důkladnější a úplnější vědecké zkoumání však ukazuje též v takových případech odvislost od nás, od vnímajících individuí (srv. § 26, 8).

Zovu-li to, co v mé zkušenosti závisí ode mne samého, subjektivním, druhé objektivním, tedy můžeme též prostě definovati psychologii jako vědu o subjektivním.

9. Tuto definici nacházíme u zástupců čisté a fysiologické psychologie, a zakládá se na výsledcích moderní theorie poznání. Protiva oněch obou směrů vystupuje teprve, jakmile se blíže určuje subjekt, individuum, k němuž duševní jevy jsou vztahovány. Dle Lippse jest to psyché, realní já, k němuž ony náležejí, substance to nematerielní, o které můžeme vypovídati dle jejich účinků ve vědomí. Dle fysiologických psychologů jest však pokládati na místě nevědomého určité formy a funkce těla za podmínky, které tvoří subjektivní. Opírají se při tom nikoli o doměnky metafysické, nýbrž o fakta, která jsou vyšetřena od fysiologie, mající zření ke zjevům psychickým, a od pathologie. Velký obor smyslových vjemů, jsa úplně detailně studován, se uvádí takto jakožto třída subjektivních zjevů v souvislost s určitými zvláštnostmi smyslových orgánů a smyslových center v mozku. Studiem poruchů řeči jsme o tom přesvědčeni, že i průběh našich myšlenek a představ jest podstatně odvislý od fysiologických procesů. Jistě jest tu ještě mnoho nejistého a nejasného, avšak dosavadní výzkumy toho zasluhují, aby byly uznány za vědeckou vymoženost dosaženou methodami správnými, a ne aby byly odbývány co domněnky metafysické. Avšak definici nesmí se tak rozuměti, jako by již též beze všeho dalšího předpisovala úlohu vědě jí stanovené. Definice ohraničuje jen obor předmětů, s nimiž psychologii jest činiti, aniž se tím říká, že jest jediná úloha této nauky dovozovati odvislost od subjektu. V první řadě má proto též takto definovaná psychologie úkol deskriptivně-analytický, o kterém jsme se svrchu zmínili, že jest vyňat ze sporu čisté a fysiologické psychologie (srv. § 8, 7).

10. Též methoda hrála důležitou úlohu ve vývoji psychologie. — Dlouhý čas, zvláště od doby Lockeovy, kdy byla kladena váha na vnitřní pozorování jakožto pouhý jediný zdroj pro poznání psychické, platila methoda sebepozorování za fundamentální, za jediný podklad psychologického zkoumání. — Bylo sice též pozorování cizího duševního života a zkoumání objektivních svědectví pro něj, jako jsou na př. v dopisech nebo biografiích nebo výtvorech uměleckých, uznáváno a konáno. Avšak direktně a bezpodmínečně bylo lze dojíti k výkladu duševních jevů přece jen z vlastní zkušenosti každého. Kantem a Comtem byla však víra ve spolehlivost, ba i možnost této methody otřesena. Kant poukazoval na to, že úmyslem pozorování se jev, jejž máme pozorovati, mění. Comte tvrdil docela nemožnost té methody, poněvadž nemůžeme sebe rozpoltiti v pozorovatele a v různý od sebe objekt pozorování. Proto se ujala nyní v psychologii zvláště od doby E. H. Webera (1849) experimentální methoda, která srovnává navzájem výroky subjektu o jeho vlastní zkušenosti a vztahuje je k podmínkám jejího vzniku, jež lze kontrolovati. Tím se stávají nesnáze a pochybnosti, jež se mohou právem uváděti proti pouhému sebepozorování, bezpodstatnými. Předními zástupci této nové methody v psychologii jsou G. Th. Fechner a W. Wundt.

11. Psychologie zabývá se — tak můžeme to nyní shrnouti — jevy zkušenostními, které sousedí bezprostředně s jevy, o nichž pojednává

přírodověda, a užívá při tom methody, která v této již dlouho jako vlastní empirická methoda zaujímá chvalně zasloužené místo. Tím jest jako specialní věda dostatečně karakterisována, a jest to jen ještě otázka potřeby a času, kdy tento význam nabude platnosti též zevně samostatným zpracováním, od filosofie neodvislým. Tím vzniká problém filosofické psychologie, která asi podobně jako přírodní filosofie k přírodním vědám, by se pojila ke specielně vědecké psychologii. Nemůže býti pochybnost, že by se i v tomto případě jednalo o užité vědosloví a specielní metafysiku. My zanecháme však podrobnějšího probírání programu jejího, poněvadž proces odloučení ještě ne dosti daleko postoupil, abychom mohli přehlédnouti objektivné postavení takové filosofické psychologie. Budiž tedy zatím poukázáno jen na důkladné logickonoëtické ocenění, jehož se dostalo psychologii ve Wundtově Logice II., dále na Rehmkeovu Cvičebnici všeobecné psychologie 1894 a Laddovu Filosofii ducha (angl.) 1895, kdež jsou uloženy první pokusy filosofické psychologie.

12. Z příliš bohaté literatury doby přítomné pro psychologii jmenujeme vedle svrchu již uvedených děl tato:

Pro začátečníky se hodí nejspíše:

W u n d t: Přednášky o duši lidské a zvířecí, 3. vyd. 1897. Nástin psychologie, 2. vyd. 1897.

H. H ö f f d i n g: Psychologie v náčrtku 2. vyd. 1893. (z dánštiny přel.).

A. H ö f l e r: Psychologie, 1897.

E. B T i t c h e n e r: Nárys psychologie (angl.) 3. vyd. 1895.

Pro podrobnější studium se odporučuje:

A. B a i n: Smysly a rozum. 4. vyd. 1894; City a vůle. 3. vyd. 1875. (angl.).

W. J a m e s: Principy psychologie. 2 sv. 1890. (angl.).

O. K ü l p e: Nástin psychologie. Zpracováno na podkladě experimentalním. 1893

F. J o d l: Učebnice psychologie. 1896.

G. F. S t o u t: Analytická psychologie. 2. sv. 1896. (angl.).

Jako příspěvky k dějinám psychologie buďtež uvedeny:

H. S i e b e c k: Dějiny psychologie. 2 sv. 1880-84 (sahají až k Tomáši Aquinskému).

R. S o m m e r: Základy dějin německé psychologie a esthetiky od Wolffa Baumgartena až ke Kantovi-Schillerovi. 1892.

M. D e s s o i r: Dějiny nové německé psychologie. 2. vyd. 1. polosv. 1897. od Leibnize až ke Kantovi).

Jen historickým interesům vyhovuje práce psaná se stanoviska Herbartova, obsahem zastaralá, avšak v poznámkách shrnující bohatý historický material od

W. V o l k m a n n a: Učebnice psychologie. 4. vyd. 2 sv. 1894—95.

§ 9. Ethika a právní filosofie.

1. Aristoteles uvádí výraz e t h i c k ý (ἠθικός) na označení zvláštní třídy ἀρεταί (zdatností) a staví na tom užší pojem ctnosti, mravnosti. V jeho škole pak byly zvány jeho spisy, které se zabývaly takovými problemy, ethická díla (τὰ ἠθικά). Vedle toho však nacházíme v roztřídění věd od Aristotela pro obor, který vyvíjí pravidla pro lidské jednání, slovo *praktická filosofie* (srv. § 3, 2). Cicero překládá aristotelský tvar »ethický«

moralis, a u Seneky objevuje se »ethika« pod názvem *philosophia moralis*. Tím jsou udány tři výrazy, jichž nejčastěji bylo užito na nauku filosofickou, o níž zde budeme mluviti: ethika, filosofie mravnosti a praktická filosofie. Třetí termín není nikterak obmezen jen na mravovědu. Již ve středověku čítala se k tomu též státověda (politika) a oekonomika, k čemuž Chr. Wolff dav zvláštní význam praktické filosofii ještě přidal přírodní právo (právní filosofii) (srv. § 3, 4). Ethikou však rozumíme nauku o mravním t. j. o mravním posuzování, mravním smýšlení (motivech, účelích), mravních předpisech a jednáních. Ježto o významu toho, co je zváno mravním, jsou velmi různé názory, jak se hned ukáže, zanecháme zde úplnějšího vymezování tohoto pojmu a přistoupíme ihned k historické úvaze.

2. Ethické předpisy nacházíme již v předsokratovské filosofii řecké. Jako Pythagorovci kladou důraz na míru a harmonii i pro náš život praktický, tak zase žádá Heraklit podřizování jednotlivce pod všeobecnost, a Demokrit klade blaženost (εὐδαιμονία) za nejvyšší dobro, o něž všichni usilují. Avšak teprve Sokrates pokusil se podati oproti názoru sofistů popírajících všeobecnou platnost předpisů mravních a tím i ohrožujících závaznost jejich, vědecké odůvodnění toho, co je mravní. Podstata věci podává dle něho výklad o její úloze a účelu. Víme-li, co člověk jest, víme též, co býti má. Ethika tím byla posunuta do pojmového poznání, neboť pojem to jest, jenž vykládá podstatu. Ctnost je vědění, a dobro značí Sokratovi účelné neboli užitečné. Proto může se také chybovati jen z nevědomosti, ne úmyslně. Je-li však mravní chtění a jednání odvislé jen od rozumnosti, mohou se pro ně vyvinouti rovněž tak všeobecná pravidla, jako v oboru vědění.

3. K tomuto stanovisku svého mistra se připojuje Plato. Rozšiřuje je svou metafysikou, svým ideoslovím. Co nepatří k podstatě věci, konkretní smyslového zjevu, hmota, věc, jest dle něho principem zla; pojem, idea však jest nejen vzorem a prototypem jednotlivé věci, jíž se nám podstata hmotně jeví, nýbrž i plná, pravá věčnost. Nejdokonalejší idea jest idea dobra, která splývá s božskou bytostí. Hlavním pramenem Platonových názorů ethických jest jeho dialog o státu.

Prvé systematické zpracování filosofie morálky podal Aristoteles ve své ethice Nicomachově. Tu uvádí za hlavní otázku problem nejvyššího dobra t. j. dobra, kterého se dožadujeme pro ně samo, a pro něž všechna ostatní dobra jsou dožadována. Že toto nejvyšší dobro jest blaženost, v tom souhlasí, jak praví Aristoteles, všichni. Avšak v čem záleží tato? Definuje ji jakožto energii duše, kteráž směřuje k úplné ctnosti, jež pak má za následek sama o sobě rozkoš. Ve ctnosti však vidí trvalou náklonnost duševní, smýšlení, které nalézá pravý střed mezi přílišností a malostí. Rozum posléze jest nutným prostředkem, abychom tento střed poznali. Proti metafysické ethice Platonově objevují se zde základy ethiky psychologické. Pozoruhodné jest ještě u Aristotela rozlišování esoterické neboli vědecké a exoterické neboli populární ethiky.

4. Podstatně nových myšlenek nepřistoupilo u Stoiků a Epikurovců žádných. Stoikové kladou všeobecný požadavek žíti přirozeně. Ježto však rozum tvoří vlastní přirozenost člověka, tedy znamená zde přirozeně žíti

tolik, co žíti rozumně. »Mudřec« dle tohoto předpisu jest vskutku dobrý. Koná ctnostné, řádné skutky (τὸ κατόρθωμα) a jest prost vášní, které »pošetilce« si podmaňují. Pojem povinnosti (τὸ καθῆκον) a pak to, že uznávali nejetné, indifferentní, ani dobré ani zlé věci (τὰ ἀδιάφορα), jsou nejdůležitější novoty ve stoické ethice, v níž se činí rozdíl mezi dogmatickou neboli vědeckou a parainetickou neboli praktickou naukou.

Dle Epikurovců jest sice štěstí, rozkoš nejvyšším dobrem, avšak i oni pokládají neotřesitelný, zvláště žádostmi nerušený klid duševní, ataraxii (podobnou stoické bezvášnivosti, apathii) vedle zdraví tělesného za vlastní jádro šťastného života. Rozumnost jest proto i jim podmínkou dosažení tohoto dobra, a též ideál jejich mravného žití je stělesňován v »mudrci.«

5. Nový životní názor ve spojení s novým náboženstvím přináší křesťanství. Jeho vlastní ethické myšlenky s příslušným náboženským pojetím a odůvodněním jsou tyto: 1. Člověk jest od mládí zlý, v tenatech hříchu a odcizen Bohu, aniž má tolik síly, aby se sám z tohoto stavu vyprostil. Tomuto původnímu člověku se dostává vykoupení, usmíření s bohem prostřednictvím syna božího, jenž jsa sám čist, beze skvrny, smyje vinu lidstva tím, že hřích odčiní svou smrtí. Těm, kdož věří ve vykupitele, přijímají jeho radostné poselství, náleží blaženost, pokoj a odpuštění hříchů. 2. Všichni lidé jsou před Bohem rovni jako jeho děti a tudíž mezi sebou jsou bratry. Žádný rozlišující moment, jako národnost, stav, rod nezakládá rozdílu v jejich postavení před Nejvyšším. Proto zní základní ethická zásada křesťanství: Miluj svého bližního jako sebe sama! A bližním jest nebo stává se každý. 3. Do nebe, k blaženosti vede jen úzká cesta ctnosti, milosrdenství, mírumilovnosti, čistoty srdce, nový život, k němuž se musíme znovu zroditi svléknouce se sebe starého Adama a důvěřujíce ve Vykupitele. K zatracení pak vede široká cesta nepravosti, po níž oni jdou, kdož hoví svým přirozeným náklonnostem. Obrácení naše jest v naší vůli. Z těchto myšlenek druhá a třetí nehledě k rouchu náboženskému ujaly se trvale. Předpoklad o ethetické rovnoprávnosti všech lidí a ethické kausalitě (klidíme i na poli mravnosti jen co sejeme) byl zastáván od pozdějších ethiků téměř bez výjimky.

6. Ethika ve středověké filosofii zůstává úplně v odvislosti od náboženských představ. Antická ethika byla pohanská, z níž byly sice některé vhodné pojmy přisvojeny, jako platonská protiva mezi hmotou a ideou, smyslností a rozumem, avšak přizpůsobeny křesťanským názorům. Mravními ideály křesťanské ethiky středověku jsou askese a vzdalování se hluku světa, od čehož není právě příliš daleko světovláda církve a její horlivost v obrácení na víru. Jako základní ethický problem vystupuje svoboda vůle a s tím protiva mezi indeterminismem, jenž ji hlásá, a determinismem, jenž ji popírá (srv. § 21.). Humanismus vrací se zase k antické morálce a obnovuje zvláště učení stoická a epikurejská. Reformace pak staví člověka v ohledu mravnosti na jeho vlastní nohy, zbavujíc ho poručnictví tradice a církve. Víra jednotlivcova stává se rozhodující mocí. Zároveň pozemský život jest povýšen na nepotupnou přípravu pro nadzemský, a za úkol člověka na světě se klade jeho úkol mravní. Ačkoliv Luther byl řekl o Aristotelově knize ethiků, »že není horší knihy

nad ni, ana čelí přímo proti milosti boží a křesťanským ctnostem,« bylo jí přece silně užito od Melanchthona při jeho zpracování ethiky, třebas ovšem tato je proniknuta důvody a výklady křesťanskými.

7. Základní myšlenkou ethických snah v nové filosofii jest neodvislost mravnosti od náboženství, ethiky od theologie a metafysiky. První v nové řeči jí žádá již francouzský skeptik Charron († 1603). Náboženství netvoří dle něho přirozenou morálku, nýbrž jest jejím následkem a korunou. Cesty, které se razí za tímto účelem samostatného odůvodnění mravnosti, jsou ovšem velmi rozličny. Dají se uvésti pode dvě shrnující hlediska, aprioristické a empiristické. Dle onoho má morálka kořeny své v původním majetku člověka, jejž dále odvoditi nelze, jenž jest tedy a priori, před veškerou zkušeností dán ve zvláštních jeho citech, zásadách, soudech. Aprioristickou však nazýváme též onu theorii ethickou, která dle vzoru mathematiky se utváří v demonstrativní vědu. Rozeznáváme tedy materialní apriorismus, jenž obsah mravních idejí nebo předpisů nebo hnutí duševních pokládá za daný, ne za takový, jenž se jím teprve stal, a formalní apriorismus, dle něhož vědecká stavba ethiky se děje deduktivní methodou z jistých předpokladů, o jejichž původu nebo správnosti není pochybnosti. Podobný rozdíl dá se stanoviti v empiristických pokusech vyložiti jevy mravnosti. Dle materialního empirismu lze dojíti k obsahu ethických idejí, předpisů, zásad jen ze zkušenosti. Rozmanitými empirickými vlivy vyvíjí se v historii lidstva a u jednotlivce mravní cit a způsob jednání. Formálním empirismem zase označujeme onen směr, jenž klade ethiku v úzkou odvislost od určitých empirických věd, zvláště psychologie, biologie a sociologie. Zákony života a jeho zachování, souvislost a vývoj duševních jevů, utváření a učlenění forem společenských jsou tu předpoklady theorie mravnosti.

8. Materialní apriorismus zastupují v anglické filosofii mravnosti intuicionisté, tak nazvaní, poněvadž pokládají ethické principy za bezprostředně jisté a intuitivně poznatelné, podobné geometrickým axiomatům. K nim náležejí Cudworth († 1668), Butler († 1752) a skotská škola s Tomášem Reidem († 1796) v čele. Kant pak zdokonalil formální apriorismus v tom, že vyvinul z čistého rozumu všeobecně platný zákon mravní, jehož požadavek platí naprosto nezávisle na účelích nebo následcích jednání, což jest kategorický imperativ. Poněvadž však veškeren zvláštní obsah chtění může býti vzat jen ze zkušenosti, tedy zbývá pro praktický zákon a priori jen tvrzení všeobecné platnosti, pouhá »forma« zákona. Zní tedy: Jednej tak, aby maxima tvé vůle vždy se mohla státi principem všeobecného zákonodárství! Ethické hlavní spisy Kantovy jsou Položení základů k metafysice mravů 1785 a Kritika praktického rozumu 1788. Též Schopenhauer (Dva základní problemy ethiky 2. vyd. 1860) jest materialní aprioristá, neboť jedinou »základní vzpružinou« činů, hodnoty mravní, nezávazné spravedlnosti a pravé lidskosti, jest soustrast »podivuhodný, ano tajemný« to zjev, k němuž může dáti jen metafysika další vysvětlení. Poslední základ ethiky tkví tedy »v lidské povaze samé.« Dále Herbart (Všeobecná praktická filosofie 1808) jest toho názoru, že »chvályhodné a hanlivé má v sobě původní evidenci, jíž jest to zřejmo beze všeho naučení se a dokazování«. Původní mravní soudy dějí se dle vzorových pojmů,

praktických idejí, jako jest idea vnitřní svobody, dokonalosti, blahovůle, které dále odvoditi nelze. — Ve směru formálního apriorismu pohybují se názory Hobbesovy, Spinozovy (Ethica ordine geometrico demonstrata 1677) a Lockeovy. Tak jest na př. tento filosof toho mínění, že lze z předpokladu boha a rozumné přirozenosti lidské nutně odvoditi všechna pravidla pro jednání

9. Týž Locke jest však zároveň prvý rozhodný odpůrce materialního apriorismu a přívrženec materialního empirismu (srv. § 27., 5.). Se zvláštním důrazem bylo pak toto stanovisko hájeno od Helvetia († 1774) a Holbacha (srv. § 7., 6.) proti všemu theologickému odůvodňování morálky. V přítomné době přešlo v mírnější formu, v evolutionismus, jenž dějiny lidstva, vývoj společnosti přibírá na pomoc, aby vyložil fakta mravnosti, nevzniká tedy již tato dle něho z utváření se chtění a myšlení v jednotlivém individuu. V této formě jest materialní empirismus pokládati za převládající názor moderní ethiky, který na př. došel svého vyjádření u H. Spencera a Wundta (srv. § 27., 7., 8.). K formalnímu empirismu náležejí především nesčetné pokusy anglických ethiků 18. století, kteří ethiku zakládají na psychologii. Počátek učinil Schaftesbury,[1]) jenž vidí podstatu mravnosti v harmonii mezi sobeckými a společenskými pudy, s níž se spojuje blaženost, a pokládá city libosti a nelibosti, »reflexní affekty« stejně za hybnou sílu určující lidské chtění. Toto psychologické zakládání ethiky má své pokračování v Hutchesonovi († 1747), jenž prohlašuje blahovůli za jediný motiv mravních činů, jejž nelze redukovati na egoistické úvahy, v Humeovi a A. Smithovi,[2]) kteří pracují o theorii sympathie. Nyní platí psychologie všeobecně za základní vědu ethiky. Dále obzvláště od Spencera biologie a sociologie se uznávají a užívají jako předpoklady nauky o mravnosti.

10. Tento krátký přehled snah nové filosofie o zakládání samostatné ethické vědy ukazuje jasně, že empiristický směr ponenáhlu více a více si zjednává půdy a v přítomné době dosáhl nepochybné převahy. Při tom dají se obě formy jeho velmi dobře spolu spojiti. Ve skutečnosti jest moderní ethika dílem evolucionistická, dílem biologická, psychologická a sociologická. Vyvinula se tak ve vědu empirickou, která své zjevy, svůj zvláštní objekt nachází v mravním posuzování, v subjektivním způsobu cenění činů a citů, zásad a úmyslů, a snaží se podati výklad těchto zjevů za pomocí úvah a zákonů psychologických, sociologických a vývojoslovných. Některé poznámky odůvodní blíže a zároveň objasní toto pojetí ethiky.

Činy o sobě t. j. ve své viditelné skutečnosti nejsou ani dobré ani zlé. Kdežto esthetické přísudky, krásno a šeredno, jsou vztahovány na zjev sám, jejž lze vnímati, podmiňují ethickou hodnotu činu úvahy o účelu, jemuž slouží, úmysl, z něhož vytryskl, cit, jenž se zdá ho zrazovati. Shrneme-li všechny tyto subjektivní podmínky činu slovem vůle, tedy se objevuje pravdivost věty Kantovy. Nelze nikde nic na světě, ano ani mimo něj mysliti něco, co by se mohlo pokládati neobmezeně za dobré,

[1]) Zkoumání o ctnosti a zásluze 1699, později v Karakteristikách lidí 1711, něm. 1776.

[2]) Theorie mravních citů 1759, něm. 1791.

než toliko dobrou vůli. Ethika vzala na se úlohu stanoviti všeobecně platný pojem dobra, pojem mravní hodnoty a odtud vyložiti jednotlivé jeho formy užití. Avšak rozmanité pokusy, které v tomto směru byly učiněny, nevedly dosud ještě k žádnému všeobecně uznanému resultátu. V různosti, ba i v protivnosti theorií soupeří ethika s metafysikou. Jen ta okolnost se ode všech ethiků uznává, že vůbec požadavky, normy se pokládají od lidí závaznými, že se tíhne k účelům, a že se uznávají motivy, kdežto o obsahu platných odhadování, pravidel, cílů se názory podstatně velice rozcházejí.

11. Tato různosměrnost theorií, jíž se dále později (srv. §§ 27 a násl.) podrobněji budeme zabývati, má svoji příčinu v historické proměně samých názorů ethických. Mnohé z toho, co dnes my pokládáme za mravné, dobré nebo záslužné, bylo dříve zváno jinak nebo nekladlo se vůbec za žádnou úlohu lidské vůle. Avšak i v určitém období, třebas v přítomnosti, vyvíjí se zřejmý a nevyrovnaný spor směrů. Tento nemůžeme, jako u metafysiky, uváděti na nejistotu hypothetických doplňků vědeckého poznání světa. Zde musí spíše především onen spor tkvíti ve skutečných rozdílech ethického posuzování samého, jež jsou mezi jednotlivými individui, jednotlivými třídami společenskými atd. a tedy musí se chápati jako následek jednostranných zobecňování skutečných hodnot mravních. Odtud vychází pro vědeckou ethiku úkol, sebrati a analysovati vládnoucí mravní názory své doby, jemuž se nesmí vyhýbati, nechce-li býti jalovým produktem osamocené práce myšlenkové. Pozorujeme často na ethikách, že pochodí od filosofů, kteří své osobní ideály povýšili na všeobecný mravní ideál. Jestliže na př. Aristoteles vidí nejvyšší, nejtoužebnější cíl v čistém myšlení, Spinoza v intellektuelní lásce k bohu nebo ve snaze po filosofickém poznání, tedy vychází toto určení nejvyššího dobra patrně z individuelních potřeb, ne však z nestranného ocenění všech mravních soudů. Na tomto požadavku sebrati totiž a zkoušeti věci mravnosti se týkající, mezi nimiž vlastní svědomí nemá naprosto úlohy rozhodující, se též nic nezmění, máme-li zření k tomu, že filosofie mravnosti usiluje o zdůvodnění obvyklých oceňování, o prokázání, jsou-li tato správna nebo nesprávna. Zdali a proč ethické posuzování zaslouží si přednost před možnými jinými, zda a proč příslušné jemu účely a normy mají býti vyznačeny co mravní, může být přesvědčivě dokázáno od vědecké ethiky, která upouští od násilného prostředku osobní autority, jakož i od užívání náboženských důvodů, jen pod podmínku obecného měřítka hodnotního. Existence takového měřítka jest nyní ovšem sama problematická, jak jsme svrchu viděli, a dá se dosíci jen souborem a analysou skutečně užívaných ethických soudů. Na tomto širokém empirickém podkladě toliko byl by tedy možný system ethiky, jenž by ukazoval na zvláštní rozdíly životního názoru a zároveň udával spojující obecné rysy, jenž by bral zřetel k oněm okolnostem, které ukazují závaznost vládnoucích pravidel mravních, a zároveň dovedl stanoviti poslední hodnoty, jimiž se nám tato závaznost jeví co odůvodněná. Tím jsme karakterisovali ethiku jako odbornou vědu, která za pomoci jiných odborných věd jako psychologie, biologie, sociologie, hledí zadost činiti svému předmětu.

12. Pro tento karakter specialní vědy mluví též poměr, jejž zaujímá

ethika nyní k metafysice. Od doby Kantovy především jednak neodvislost ethiky od světového názoru, jednak důležitost příspěvku, jejž právě dává metafysice, byla všeobecně uznávána (srv. § 4, 5. 8). Jako přírodověda nebo psychologie, ústí i ona tedy ve specielní metafysiku, nebo jinak vyjádřeno: jako se tato pojí k oněm naukám doplňujíc a zdokonalujíc je, tak i tato hledí ethiku dále vésti nebo-li jejích výsledků zužitkovati pro stavbu vědecky odůvodněného světového názoru. Odloučení od filosofie lze proto i pro ethiku očekávati. Stojí v této příčině ještě dále vzadu než psychologie a illustruje jako tato poslání filosofie, totiž nejen odborně vědecké poznatky, nýbrž i celé odborné vědy anticipovati nebo-li připravovati.

Je-li toto nazírání správné, pak musí též druhá stránka filosofického zkoumání, totiž vědosloví, míti své místo v ethice. Zde jest především na to poukázati, že tato nauka pracuje s předpoklady, které béře z jiných věd, a tím již zpředu zaujímá indirektní, těmito zprostředkované stanovisko k theorii poznání a logice. Mimo to však má společný základní pojem s jinými obory, s oborem esthetiky, národního hospodářství, totiž pojem hodnoty. Mravní posuzování, jak jsme již svrchu (§ 9, 10) řekli, jest druh cenění. S tím souvisí též, že v poslední době živěji a živěji se pociťovala potřeba všeobecné theorie hodnoty, na níž by nejen ethika, nýbrž i esthetika a nauka o hospodářství závisely. A. Meinong (Psychologicko-ethické studie k theorii hodnoty 1894) a Chr. z Ehrenfelsu (System theorie hodnoty I. 1897) mají tu zásluhu, že se podjali takového studia, které též Herbart při své »esthetice« (srv. § 2, 6) měl na mysli, v širším smyslu. Všeobecnou theorii hodnoty, ježto nemá žádným způsobem toliko karakter psychologický a nemůže ho míti, jsme oprávněni označiti co kus noëtiky.

13. Konečně budiž ještě poznamenáno, že i ethice, jako jsme dříve podotkli o logice (§ 6, 6), byl přiřknut význam nauky normativní. Dávati absolutní předpisy, napomenutí, imperativy, to musí ethika přenechati praktické působnosti. »Normy« její mohou, je-li vědou a má-li jí zůstati, míti jen hypothetickou platnost a mohou jen na tuto činiti nárok. Ukazuje-li, které činy jsou mravně cenny, které vůči jiným mravně nehodny dle našeho odůvodněného, obvyklého posuzování, tedy můžeme to též tak vyjádřiti: chce-li někdo vykonati čin hodnoty mravní nebo zdržeti se skutku mravně nehodného, tedy jest mu splniti podmínky, které blíže jest určiti (a které právě ethika vykládá). Normativní užití předpokládá tedy explikativní theorii, jest to zkrátka praktické přetvoření její.

Z přehojné ethické litteratury přítomné doby můžeme zde jen málo spisů jmenovati. V těchto lze snadno nalézti další litterární doklady. Pro počátek se odporučují:

F. Paulsen: System ethiky s nástinem státosloví a sociologie, 2. sv. 4 vyd. 1896—97.

A. Seth: Studie o ethických principech. 3. vyd. 1897 (angl.).

J. Unold: Položení základů pro moderní prakticko-ethický životní názor 1896.

Těžší jsou:

J. Braumann: Kompendium morálky. 1879.

E. Hartmann: Vylíčení vývoje mravního vědomí 1879, jehož 2. vyd. má název »Mravní vědomí« 1886.

H. Spencer: Principy ethiky. 2 díly 1879—93 (angl.).

W. Wundt: Ethika. 2 vyd. 1892.

G. Simmel: Úvod do mravovědy. 2 sv. 1892—93.

H. Sidgwick: Soustavy ethiky. 4. vyd. 1890 (angl.).

A. Dorner: Lidské jednání. Filosofická ethika. 1895.

Historicky orientují:

Th. Ziegler: Dějiny ethiky. I. Ethika Řeků a Římanů 1881. II. Křesťanská ethika. 2. vyd. 1892.

F. Jodl: Dějiny ethiky v nové filosofii. 2 sv. 1882—89.

14. Právní filosofie vyrůstá historicky z přirozeného práva, které bylo kladeno proti positivnímu právu, stanovenému zákony státními. Již Aristoteles činil rozdíl mezi spravedlivým neboli zákonným od přirozenosti a spravedlivým neboli zákonným ustanovením. νόμῳ — δίκαιον φύσει). Cicero přeměňuje tuto protivu v jus naturae a jus civile. V římském právnictví značí jus naturale všeobecně lidské právo, platící pro všechny bytosti lidské (quod natura omnia animalia docuit). Jest neměnitelné a platí pro každého, poněvadž má svůj základ v lidské přirozenosti. Jeho jediná zásada jest spravedlivost neboli rovnost (aequitas), kdežto positivní právo se ještě zakládá na užitečnosti. účelnosti (utilitas). Od 16. století počíná systematické vytváření přirozeného práva. Vyvíjejí se jeho pojmy a zásady z čistého rozumu, a priori, kteréž pojímání zvláště působením H. Grotia se rozšířilo. Často s tím jde současně konstruování přírodního stavu lidstva, jako u Hobbesa (Leviathan 1651). Až do 19. století, jmenovitě v Německu, přirozené právo a právní filosofie splývají. Toto jméno přichází teprve na počátku 19. století. Následkem příkře odmítavého stanoviska, které zaujali právníci v poslední době proti přirozenému právu, od té doby, co historická škola dokazovala proměnlivost veškerého práva, nadešla změna, která se stává tím hlubší, čím více filosofie zároveň se zříká náklonnosti konstruovati jevy a priori.

Poměr právní filosofie k ethice byl kolísavý. Ve starověku souvisejí oba úzce navzájem, zákony právní jsou nebo mají přec aspoň býti v posledním důvodu mravními požadavky, a platí tak dobře jako nenapsané zákony božské neboli zákony svědomí závazně pro mravní jednání. Naproti tomu Kant mravnost a zákonnost ostře od sebe odloučil: ona se týká citu, z něhož se rodí čin, tato pouhého souhlasu jeho se zákonem. Herbart zase učinil právní filosofii částí ethiky, přijav ideu práva co ideu nelibosti nad neodplaceným činem mezi patero praktických idejí a tím ji podřadiv ethickým ideám v užším smyslu (§ 9, 8). Přítomná doba jest nakloněna, ethiku a právní filosofii proto spojovati, ježto pokládá to, co se žádá zákonem, za předstupeň mravního příkazu a pozoruje ve vývoji práva pokračující přizpůsobování se k mravnímu posuzování.

15. Právní filosofie může býti dle našeho názoru jen filosofií vědy právní. Právnictvím nerozumíme však nikterak vědecké vylíčení určitého positivního práva, na př. jak platí v Německu nebo v Anglii, nýbrž též srovnávající vědu právní, která se zabývá rozličnými formami práva, a vše-

obecnou nauku o právu, která vykládá základní pojmy. Taková právní filosofie jest v první řadě užitým vědoslovím, které jedná o materialních a formalních předpokladech vědy právní. Jednak jsou tu pojmy, které mají všeobecnější význam, sahající nad právnictví samo, a tedy nemohou býti v této odborné vědě vůbec vyčerpány, jako na př. pojmy jednání, vůle, pokusu, případu, svobody, příčinnosti. Často přejímá zde psychologie práci přípravnou. Jednak přicházejí tu k výrazu pojmy, které jsou vědě právní vlastní, jako pojem práva, trestu, příčetnosti. Vedle toho zajímají logika zvláštní methody, které bylo nuceno právnictví vytvořiti, pokud mu zákonníkem byl směr vykazován. Druhá stránka filosofického uvažování specielní metafysika, došla platnosti od doby Platonovy tím způsobem, že byly pronášeny utopie neboli uhlazeněji řečeno, ideály o státu. Dobrá a důležitá základní myšlénka těchto snah záleží v tom, že se dával podnět k dalšímu vývoji práva ve smyslu ethického pokroku. Ethika nemá tedy úkolem dávati základy, nýbrž ideálně dovršovati právnictví a jeho předmět.

16. Krátké, jasné vylíčení právní filosofie a jejich dějin se stanoviska Herbartova jest:

A. Geyer: Dějiny a system právní filosofie v základních rysech, 1863.

Výtečný přehled ve smyslu všeobecné právní vědy dává:

A. Merkel: Filosofický úvod do vědy právní, v Holtzendorffově Encyklopaedii. 5. vyd. 1890.

Mimo to doporučujeme:

R. Ihering: Účel v právu. 2. vyd. 2. svaz. 1884—86.

R. Wallaschek Studie k právní filosofii. 1889.

K. Bergbohm: Právnictví a právní filosofie. I. 1894. (Ostrá polemika opírající se o obsáhlou literární znalost proti přirozenému právu. Právní filosofie jest dle spisovatele filosofie positivního práva).

Historické spisy jsou důležity:

F. J. Stahl: Filosofie práva. I. Dějiny právní filosofie. 5. vyd. 1879.

K. Hildenbrand: Dějiny a system filosofie o právu a státu. I. Klassický starověk 1860.

§ 10. Esthetika.

1. Jméno esthetika bylo zavedeno teprve A. G. Baumgartenem (1714—62). Před tím se užívalo jen souhrnných označení: o krásnu (περὶ τοῦ καλοῦ Plotin), o vznešenu (περὶ ὕψους Longin); o krásných vědách a uměních, při čemž oněmi se rozuměla poesie a umění řečnické, těmito ostatní; konečně se užívalo názvů jednotlivých nauk o umění, jako poetika, rhetorika, de musica, de architetectura a t. d. Tyto ovšem se staly samostatnými naukami, v nichž především byl vykládán technický apparát umění. Teprve v 19. století dochází jméno esthetika všeobecného přijetí jakožto označení filosofické nauky, jež má za předmět věci týkající se záliby a ošklivosti, esthetické dojmy vůbec a jejich zvláštnost v přírodě a umění.

2. Příspěvky k této vědě byly dány ve starověku hlavně od Platona, Aristotela a Plotina († 269 po Kr.). Rozdíl mezi krásou těla a duše, vnější a vnitřní krásou spojuje se u Platona s požadavkem, že ona má sloužiti

této, která splývá s cností, s mravností. Souměrnost prostorových forem, čistota tonů, jasnost barev tvoří o sobě krásno, jehož nedostatek nezpůsobuje žádné nelibosti, jehož existence poskytuje zvláštní radost. Podstatu umění v užším, esthetickém smyslu toho slova vidí Platon a s ním též Aristoteles v napodobení (μίμησις).

Jakožto hlavní prameny platonské esthetiky patří sem, nehledíme-li ke pravděpodobně nepravému Hippias major, Phaedrus, Symposion, Republika, Philebus. Aristoteles definuje krásno jakožto viditelný celek s pravidelným uspořádáním částí a o střední velikosti. Nauka o umění v užším smyslu náleží k poietické filosofii (srv. § 3, 2). Z esthetických spisů Aristotelových dochovaly se nám rhetorika a poetika, tato jen jako fragment, jenž zvláště jedná o tragedii. V době po Aristotelovi obrací se zájem na vylíčení jednotlivých theorií umění. Buďtež tu jmenovány práce Aristoxenova o hudbě, Quintilianova o rhetorice, Vitruvova o stavitelství. Teprve u zakladatele školy novoplatonské, u Plotina, setkáváme se zase s učením všeobecně esthetickým, jež jest obzvláště tím karakteristické, že se tam líčí subjektivní stav pozorovatele vnímajícího krásno, po př. posluchače (srv. 6. stat I. Enneady). Kniha »O vznešenu« dle vší pravděpodobnosti neprávem připisovaná Longinovi († 273) obsahuje cvičení pro řečníka, jenž má dovésti působiti nejsilnějším dojmem v líčení pravého vznešena.

3. Přejdeme skrovné esthetické úvahy středověku a četné spisy jednající o technice v umění doby renaissanční. V 17. a 18. století počíná v esthetice zase živější ruch, sahající nad antiku. Mezi francouzskými esthetiky této doby vynikají nejvíce Boileau (Umění básnické 1674), Dubos (Úvahy kritické o poesii, malířství a hudbě 1719) a Batteux (Studie o krásných vědách 1765), které se obmezují téměř jen na umělecko-theoretická učení. Daleko významnější a obsáhlejší jsou práce anglických esthetiků, kteří pěstí obzvláště psychologii vnímajícího krásno a tvořícího je (genia) a usilují o podrobnou analysu krásna. Vedle Shaftesburyho (srv. § 9, 9), u něhož esthetické a ethické není ještě dostatečně odlouženo, jest tu především Hutcherou (Zkoumání o původu našich představ o kráse a ctnosti 1725, něm. 1762) a Home (Elementy kritiky 1762, něm. 1763). Hutcherou klade důraz na bezprostřednost záliby na krásnu, nelibosti na ošklivém a liší absolutní a relativní krásu. Ona spočívá na poměru jednotvárnosti a rozmanitosti, jejž na předmětu samém o sobě můžeme pozorovati, jako na př. na figuře geometrické, a sice působí krása při stejné jednotvárnosti jako rozmanitost, při stejné rozmanitosti jako jednotvárnost. Relativní krása zase záleží v souhlasu předmětu, na př. podobizny, s představou původního obrazu, jehož napodobením jest, tedy ve srovnání, relaci.

4. Dílo Homeovo, které v originálu jako v německém překladě několikráte znova bylo vydáno a těšilo se v současné esthetické litteratuře velké vážnosti, bylo právem nazváno od Diltheye »nejzralejším a nejúplnějším analytickým zkoumáním 18. stol. o krásnu.« Podrobná psychologie citů tvoří zde východisko pro vlastní esthetické vývody. Krásno jest dle Homea sekundární vlastnost těles ve smyslu Lockeově (srv. § 7, 5) t. j. subjektivní a objektivní zároveň. Bez cítícího, vnímavého subjektu není žádného dojmu esthetického, avšak, ježto nelíbí se bez rozdílu

krása jednotlivých představ, krása uspořádání, o němž tyto jsou dány, a krása výrazu neboli vylíčení. Proto se dělí esthetika v heuristiku, methologii a semiotiku. Od nazírání, že při krásnu jde o změtené (poněvadž jest to smyslové) poznání dokonalosti, naproti němuž stojí jasné rozumové poznání co vyšší forma, se vymanila doba následující tvrdíc, že city libosti a nelibosti nikterak sice nenáležejí k mohutnosti poznávací avšak rovněž ne k mohutnosti žádací, nýbrž že mají původ svůj ve zvláštní mohutnosti cítěcí neboli cítivosti. O zavedení této třetí mohutnosti duševní mají největší zásluhu především Sulzer a Mendelssohn, později Tetens (srv. § 8. 6) a Kant. Mendelssohn (O hlavních zásadách krásných uměn a věd 1761) rozeznává krásu formy a výrazu a vyšetřuje tuto hlouběji vzhledem k theorii známek prostředků vyjadřovacích. Sulzer podal úplný přehled esthetického vědění a literatury své doby ve slovníkářsky spořádané „Všeobecné theorii krásných umén" (4 svazky, 1771—74) 6. Ve své „Kritice soudnosti" (1790) snaží se Kant ukázati, že soudnost při úsudcích krasocitných závisí jen na subjektivních podmínkách, kteréž smíme předpokládati u všech lidí, a kteráž tedy může činiti nárok na všeobecnou platnost. Tato subjektivní podmínka záleží při krásnu v radosti z volné hry mohutností poznávacích, fantasie a rozumu, kterýžto blahý cit jest obecně sdělitelný, při vznešenu v blahém citu z převahy rozumu nad smyslovosti, v radosti z naší podstaty povznešené nad věci smyslové, jejíž možnost si můžeme mysliti u každého. Radost z krásna jest bezprostřední, bez interessu (t. j. prostá žádostivosti) záliba na formální stránce předmětu, na čistotě barev a tonů, na význaku ve výtvarných uměních na komposici v hudbě. Vedle volné krásy jest ovšem též ještě závislá, při níž se cení dokonalost posuzovaného předmětu dle pojmu jemuž má odpovídati, a kterou shledáváme na lidech a budovách. Vznešeným zoveme to, co přesahuje veškeré měřítko smyslů nedostižnou velikostí (mathematické vznešeno) aneb nedostižnou silou (dynamické vznešeno.) Ježto však ideu nezměrné velikosti nebo síly nenabýváme z předmětů samých, nýbrž můžeme ji toliko čerpati ze svého rozumu, tedy objevuje se ve vznešenu vyšší moc rozumu nad smyslovostí. Umělecké dílo musí se jednak jeviti co umění, jednak musí býti tak prosto veškerého obmezování pravidly jako příroda, a jest tedy možno jen jako produkt genia, jenž umění dává pravidla svou přirozenou tvorbou. Uměny byly od Kanta roztříděny dle prostředků vyjadřovacích, slova, posuňků a tonu, ve slovesná (řečnictví a básnictví), výtvarná (sochařství, stavitelství, malířství) a uměny budící hru pocitů (hlavně hudba.)

7. V esthetice po Kantovi stává se důležitým spor dvou směrů, esthetiky obsahové nebo-li idealistické a esthetiky hledící k formě nebo-li formalistické. Ona jsouc založena Schellingem[1]), Hegelem[2]) a Schopenhauerem[3]) klade důraz na to, že jen symbolická,

[1]) Filosofie umění, uveřejněno dle přednášek z let 1802—5, v souborném vydání děl 1859.

[2]) Přednášky o esthetice, vydáno v Sebraných spisech 1836—38.

[3]) Svět jakožto vůle a představa. 3. kniha 1818. vedle doplňků 2. svazku 1844.

výrazná forma ideový zjev, ne však forma sama o sobě má cenu esthetickou. Pokládá tedy esthetiku na prvním místě za filosofii umění, poněvadž jen dílo umělecké může býti pojímáno bezprostředně za zobrazení idejí, které umělec chtěl vyjádřiti pomocí smyslového materialu tonů nebo barev nebo tvarů. Dle Schellinga jest mimo říši umění jen ještě krása v oboru organické přírody. Z uměleckého díla vystupuje k nám jak praví Schopenhauer, idea snáze poněvadž je zbavena rušivých okolností, které se v přírodě na ni věsí. Krásno přírodní jest dle Hegela pouze přiblížením se, nebo předstupném krásna. Toto stanovisko systematicky vypracovali zvláště esthetikové směru Hegelovského, hlavně sem náleží velká práce F. Th. Vischera: Esthetika (3 díly 1846—58). Tato esthetika obsahová má zároveň na sobě ráz spekulativní, metafysický, jest to jak se Fechner vyjádřil, esthetika shora, která hledí dedukovati věci ze všeobecných pojmů a která přikládá stavu esthetického uvažování čisté kontemplaci, jež je prosta vší vůle, a jež děje se v jeho smyslu, hodnotu světového názoru. Z tohoto směru nezbylo již nic, než všeobecná myšlenka symbolismu.

Naproti tomu hájí Herbart a jeho škola názor formalistický. Dle toho jest látka předmětu esthetický lhostejna, jen forma, poměr podléhá soudu krasocitnému. Esthetika má za úkol, vyhledati elementární vztahy, které se vracejí ve všech složitých dojmech krásy nebo ošklivosti a stanoviti vzorové pojmy, jimiž se řídí esthetické soudy. K oněm náležejí harmoničnost tonů, shoda barev, rythmus a pod. R. Zimmermann provedl tuto myšlenku ve své *Všeobecné esthetice jakožto vědě formální* (1865). Rozeznává formy kvantitativní a kvalitativní a klade pro obě zásady (na př. silnější představa líbí se vedle slabší, tato nelíbí se vedle oné) a vzorové pojmy (na př. dokonalost, pravdivost, jednota). Mezi oběma směry snaží se prostředkovati Koestlin ve své *Esthetice* (1869) tím způsobem, že žádá od esthetického předmětu především plnost tvarů, vyvolávající zájem vůbec, pak zamlouvající se nebo-li interesantní obsah a formu, jež by plnou měrou uspokojovala.

8. V poslední době počíná podstatná změna ve zpracování a pojímání esthetiky; chce se, abychom to krátce řekli, založiti empirická esthetika naproti spekulativní neboli konstruktivní, a sice pracuje se o tom nejen vzhledem k soudům o dojmech budících zálibu, nýbrž i vzhledem k uměnám a tvůrčí činnosti umělcově. Tak usiluje Taine *(Filosofie umění)*, zaujati hlavně kulturně-historické stanovisko vůči umění, klada důraz na činitele, které mají důležitost pro vznik uměleckých děl v jisté době, a zavádí od té doby až do omrzení opakovaný výraz milieu, mravní to teploty, na označení duševního a mravního celkového stavu oné doby. Naproti tomu Grant Allen *(Fysiologická esthetika* 1881 a Jiří Hirth *(„Úkoly fysiologie umění“*, 2 díly, 2. vyd. 1897) učinili pokus, vyšetřiti psychofysické podmínky pro přijetí uměleckých děl, obzvláště takových, které náležejí výtvarnému umění. Konečně G. Th. Fechner (*„Úvod do esthetiky“* 2 díly 1876, 2. vyd. 1897) předsevzal si stanoviti empirické podmínky záliby a nelibosti a dospěl při tom k založení mnohoslibné methody, methody experimen-

tální, v esthetice. S jedním zákonem neboli principem, vykládá Fechner, nemůžeme vystačiti, a vyvíjí tedy větší počet takových, mezi nimiž principu associačnímu přikázal velký význam. Tím, že rozeznával při esthetickém dojmu direktního a associačního činitele, rozuměje oním bezprostřední, v představě samé dané podmínky záliby tímto pak podmínky sprostředkované associací, vzpomínáním, formuloval vhodně spor mezi esthetikou formální a obsahovou psychologicky, a uznávaje oba činitele co podmínky pro krásno, jej zároveň překonal.

9. Esthetika jest nyní v přechodním stadiu. Od ethiky a metafysiky, s níž byla dříve úzce spojena, se počíná odlučovati a spekulativní methoda pokantovských esthetiků nemá již pěstitelů. Empirické zkoumání však, které na druhé straně se ujalo, neukazuje ještě žádných jednotných rysů, ačkoliv všeobecně stojí ve znamení psychologie, a o úkolu a předmětu esthetiky a jejím poměru k ostatním vědám neutvořilo se ještě žádné souhlasné nazírání. Proto chceme krátce vyložiti stanovisko námi za správné pokládané.

Esthetika jeví se nám býti naukou o esthetických dojmech a jejích podmínkách. Esthetickým dojmem rozumíme představu, jež svou povahou (po př. svým významem) obecně vyvolává cit a způsobuje příslušný soud. Takto vznikající hnutí citová nazývají se všeobecně city záliby a ošklivosti a soudy je vyjadřující soudy krasocitnými. Takové dojmy mohou býti způsobovány samy sebou, bez přičinění lidského, nebo mohou býti vytvořeny, vyvolány lidskou činností, a dle toho rozeznáváme krásno v přírodě a krásno v umění. K podmínkám esthetických dojmů náležejí především, vedle rozličných subjektivních disposic a stavů pozorovatelových, předměty, které vyvozují představy libé nebo nelibé a které jsou nazývány, činí-li to tak pravidelně aneb jsou-li k tomu uzpůsobeny, krásnými nebo ošklivými, uhlazenými nebo hrubými, vznešenými nebo hroznými atd. Pak však jest počítati tvořící umělce pro jejich vlohy, jejich fantasii, jejich talent nutně k podmínkám esthetických dojmů, totiž k podmínkám uměleckých děl od nich vytvořených. Všechno čistě technické zase, které v širším smyslu rovněž musí se pojati mezi podmínky esthetických dojmů, jako užívání štětce a příprava barev, užívání rýdla a úprava příslušné desky, vykládá se ve zvláštních technických naukách. Takto zbývá esthetikovi velký obor psychologie esthetických účinů a umělce a vyšetření pravidelných vztahů mezi oněmi a jejich objektivními podmínkami.

10. S touto povahou esthetiky úplně souhlasí, odkážeme-li zkoumání, jako jsou Taineova (srv. § 10, 8) nebo nová od E. Grosseho (Počátky umění, 1893) do oboru kulturních dějin nebo filosofie dějin a požadujeme-li pro esthetiku method platných v psychologii. Zároveň zjednodušuje se tímto spojením s psychologií otázka po postavení esthetiky k filosofii. Její vztahy k vědosloví a metafysice jsou v podstatě tytéž, které jsme vyšetřili pro psychologii a jest právě dle tohoto svého karakteru odborně vědeckou naukou, která mimo to ještě jest v témže úzkém spojení s filosofií, co ethika (srv. § 9, 11). Jen v jednom, veskrze důležitém ohledu jest postavení esthetiky k theorii poznání přímé, totiž pro její závislost od obecné theorie hodnoty (srv.

§ 9, 12). Soudy krasocitné jsou soudy hodnotní a podléhají co takové týmž podmínkám, jako ethické odhadování. Vzhledem k jednotlivým technickým naukám o umění jest esthetika základní naukou, ukazujíc na povahu a zákony esthetických účinů, o jejichž vytvoření z toho neb onoho materiálu poučuje technika umění. Tu tkví též normativní význam esthetiky, jenž jí přísluší v témže smyslu jako ethice (srv. § 9, 13). Udávajíc podmínky, od nichž závisí vznik esthetických dojmů, může stanoviti pravidla ve formě předpisů, jimiž se musíme říditi, chceme-li vzbuditi esthetický libé účiny, co bezprostřední následek svých zdůvodněných názorů o příčinách záliby.

11. Esthetická literatura přítomné doby jest sice velká a rozmanitá, avšak jen málo vyhovuje vyšším vědeckým požadavkům. Mimo již jmenovaná díla, z nichž zvláště práce Koestlinova a Fechnerova zasluhují odporučení, budtež tu ještě uvedena tato:

K. Groos: Úvod do esthetiky. 1892.

H. R. Marshall: Esthetické principy. (angl.) 1895.

M. Carriere: Esthetika. 2 sv. 3. vyd. 1885 (připojuje se úzce k systému F. Th. Vischera).

E. v. Hartmann: Esthetika. I. Německá esthetika od doby Kantovy, 1886. II. Systém esthetiky, 1887.

J. M. Guyau: Problemy esthetiky současné 1884. K tomu přistupují historické práce:

R. Zimmermann: Dějiny esthetiky jakožto filosofické vědy. 1858.

H. Lotze: Dějiny esthetiky v Německu. 1868.

M. Schasler: Kritické dějiny esthetiky. 2 odd. 1872.

B. Bosanquet: Dějiny esthetiky (angl.) 1892.

J. Walter: Dějiny esthetiky ve starověku. 1893.

H. v. Stein: Vznik nové esthetiky. 1886.

§ 11. Filosofie náboženství.

1. Ve své „theoretické" vědě rozlišuje Aristoteles mathematiku, fysiku a theologii (srv. § 3, 2). O tomto filosofickém bohoslovi bylo pojednáno od něho ve spise zvaném *metafysika*. Když se s křesťanstvím vyvinula nová, positivní theologie vyhovovalo se potřebě jmenovitého rozlišování obou názvů hlavně tím způsobem, že se aristotelská jednoduše zvala *theologia*, positivní však *theologia christiana*. Později působením Raymunda ze Sabundy († 1432) byl zaveden pro metafysické bohosloví výraz *theologia naturalis*, jenž brzo všeobecně byl přijat. Vedle toho přichází pak též v nové době, dle oblíbeného zavádění přirozeného a rozumového práva v právnictví (srv. § 9, 14), jméno *theologia rationalis* nebo, na označení, že se odmítá každý empirický pramen poznání, *transcendentalis*. Podobný vývoj lze sledovati při pojmu náboženství. Již Varro (1. stol. př. Kr.) rozeznává *religio civilis* a *religio naturalis*. Toto přirozené náboženství plynoucí z povahy člověka samého, bez božského zjevení, stává se v 17. a 18. století náboženstvím rozumovým. V náboženské filosofii, jejíž jméno se vyskytuje teprve na konci 18. století, se spojují v 19. století přiro-

zená neboli spekulativní theologie a přirozené náboženství. V ní se probírá se stanoviska psychologického, noetickotheoretického metafysického, historického, otázka o existenci a vlastnostech božích, o jeho postavení k světu vůbec a člověku zvláště, jakož i formy náboženství.

2. Počátky filosofického bohosloví vystupují v řeckém starověku u Anaxagory (nar. kol. 500 př. Kr.), jenž přijímá bytost svět utvářející a pořádající a nazývá *νοῦς*, duchem. Potom Platon svoji říši idejí korunoval pojmem boha, jenž splývá s ideou dobra, a Aristoteles dovozoval božskou bytost co prvního hýbatele (*πρῶτον κινοῦν*) světa, jenž jest čistá forma, nehmotný duch. Z církevních otců zvláště Augustin († 430) usiloval theologii též filosoficky zdůvodniti, kdežto ze scholastiků zase Anselm z Canterbury († 1109) hleděl podati pádné důkazy pro existenci boží. S theologií rozumovou zabývali se pak v nové filosofii zvláště Descartes, Leibniz a Wolff. Východiska jejich byla jednak z přírodovědy, jednak z ethiky, a dle toho rozeznávali fysikální a ethickou theologii. Hlavní obsah této části metafysiky však tvořily důkazy pro existenci boží, které se vedly jak a priori, ve formě ontologického důkazu, tak i a posteriori, ve formě kosmologického a teleologického důkazu (srv. § 22.).

Přirozené náboženství bylo hlavně v anglické filosofii, od časů Herberta z Cherbury († 1648) předmětem četných úvah. Dle Herberta jest obecný pojem náboženství to, v čem všechna náboženství na zemi souhlasí, jejich pravda. Tak se zde ihned přirozené náboženství stává náhradou neboli vzorem positivního. Nejdůležitějšími nástupci Herbertovými, kteří tyto myšlenky ještě výrazněji pronášejí, jsou Toland († 1722) a Tindal. U Humea posléze dospívají „Dialogy o přirozeném náboženství“ (vydáno teprve 1779) v ničivou kritiku důkazů pro existenci boží, zvláště argumentu teleologického, kdežto v „Přirozených dějinách náboženství“ (1755) předvádí psychologickou theorii původu veškerého náboženství, která končí tím, že na místo rozumu udává bázeň a naději jakož i anthropomorfisující obrazivost za prameny náboženské víry.

3. Poněkud později doznalo přirozené náboženství a theologie ve starém rationalním smyslu ještě rozhodnějšího odmítnutí Kantem. V „Kritice čistého rozumu“ byla vyložena na jednotlivých důvodech pro existenci boží zdánlivě přesvědčující forma jejich a nedostatek skutečné důkaznosti. Fysikální theologie neexistuje dle Kanta, nýbrž jen ethická theologie a „mravní důkaz“ pro existenci boží (srov. § 4. 4. 5.) „Náboženství v mezích pouhého rozumu“ (1793) proti tomu zabývá se kritikou a rozumovým výkladem positivního náboženství křesťanského, jenž vychází z té myšlenky, že náboženství spočívá v poznání našich povinností co božských příkazů. Neodvozuje tu tedy náboženství a priori, nýbrž zkoumá a určuje smysl a právo náboženství historicky daného. Toto nové hledisko vystupuje zřejmě ve „Všeobecném náboženství“ (1797) od L. H. Jakoba, v němž vidíme vliv Humeův a Kantův. Jakob chce podati „pouze psychologický výklad existující víry náboženské“, jeho theorie však „nemá nikterak za účel ji vyvolávati v jiných“. Víra v mravní pořádek jest mu motivem pro víru v bytost,

která jest dostatečným důvodem jeho. Vážněji zabývá se psychologickým zkoumáním F. Schleiermacher (Řeči o náboženství 1799 a j.), jenž odlučuje náboženství od metafysiky a ethiky, od vědění a jednání a jeho podstatu vidí v nazírání na veškerenstvo a v citu absolutní závislosti. Převahou historicko-filosofická jest zase úvaha, kterou věnuje Hegel[1]) náboženství. Jednotlivé formy jeho jsou stupně vývojové rozumového, dialektického procesu. Náboženství splývá dle něho věcně s filosofií, stojí však formálně za ním, líčíc absolutno, pravdu, boha jen smyslově, názorně, ne pojmově. K radikální kritice veškerého náboženství dospívá posléze svou psychologicko-historickou prací L. Feuerbach. (Podstata náboženství 1845). Theologie jest dle něho jen anthropologie, bůh jest uskutečňovatel lidských tužeb, je blažený, dokonalý, nesmrtelný. Náboženství jest však vskutku jen cit člověka, mající původ v jeho spojení, v jeho jednobytí s přírodou neboli světem, v jeho konečnosti a odvislosti od přírody.

4. V přítomné době pojednáváme o náboženské filosofii se čtyř hledisek: 1. Zkoumá se původ a vývoj náboženství jakožto objektivního, historického zjevu. Opírajíce se o dějiny náboženství a srovnávající vědu náboženskou, vykládáme zde podstatu jednotlivých náboženství, jejich hybné síly, jejich pokrok s hlediska všeobecně historickofilosofického. 2. Pracuje se o psychologii náboženství jakožto subjektivního zjevu, v duševním životě individuí se vyskytujícího. Zvláštní představy, city, myšlenky, činy, jež tvoří subjektivní skutečnost náboženství, jsou zde vykládány za pomoci prostředků a method psychologických.

Vyšetřuje se theoretické právo náboženství. Tato důležitá část zabývá se jednak všeobecně možností náboženské víry, při čemž theorie poznání a metafysika jsou východiskem, jednak otázkami, dá-li se určité positivní náboženství, jež stojíc v popředí budí zájem udržeti a odůvodniti. Resultát takového zkoumání jest podáván často co ideál nového náboženství, „náboženství to budoucnosti", které lépe vyhovuje vědeckým poznatkům a názorům než snad positivní forma náboženská té doby vládnoucí.

Zkoumá se praktická cena náboženství. Zde jde o zodpovědění otázek po poměru náboženství a morálky, po jeho vlivu na sociální život. Dle tohoto přehledu jest filosofie náboženství nepochybně naukou filosofickou v užším smyslu, která se liší od theologických nauk stejně jako od srovnávací vědy náboženství a dějin náboženství. Jen psychologie náboženství jde, jako empirická psychologie vůbec, drahami odborně vědeckými. V podstatě však jest filosofií vědy náboženské, tedy i filosofií (positivní) theologie, a jest zkoumáním jejich předpokladů se stanoviska theorie poznání a metafysiky.

5. Z literatury doby přítomné o náboženské filosofii a jejich dějinách uvádíme:

B. Pünjer: Nástin náboženské filosofie. 1886.

[1]) Přednásky o filosofii náboženství. 11. a 12. sv. děl. 1832.

J. Caird: Úvod do filosofie náboženství. 2. vyd. 1891. (angl.) .něm. od Rittera 1893.

A. Sabatier: Nástin filosofie náboženství. 4. vyd. 1897. (franc.), něm. od A. Baura 1898.

Kdežto se tyto spisy výborně hodí za úvod, odporučují se k podrobnějšímu studiu zase tyto:

O. Pfleiderer: Náboženská filosofie. I. Dějiny náboženské filosofie od Spinozy až do doby přítomné. 3. vyd. 1893.; II. Geneticko-spekulativní náboženská filosofie. 3. vyd. 1896.

H. Siebeck: Učebnice náboženské filosofie. 1893.

R. Seydl: Základy náboženské filosofie s historicko-kritickým úvodem o náboženské filosofii od Kanta 1893.

G. Thiele: Filosofie sebevědomí a víra v boha, svoboda, nesmrtelnost. Systematické položení základů náboženské filosofie 1895.

Konečně budiž tu ještě jmenována výtečná historická práce:

B. Pünjer: Dějiny křesťanské náboženské filosofie od reformace. 2. sv. 1880—1883.

§ 12. Filosofie dějin.

1. Jméno filosofie dějin pochází od Voltaira († 1778). Ze všech filosofických nauk se tato vyvinula nejpozději. Jest to jediná nauka, k níž nedal starověk žádného důležitého příspěvku, a jest zároveň jedinou, o jejímž předmětu a úkolu v době nynější docíleno ještě jednotnosti. Brzo se pohlíží na ni jako na filosofické, spekulativní uvažování o dějinném vývoji politických a kulturních zjevů, které se liší od empirického popisování jeho tím, že pátrá po hlubších příčinách, brzo se pokládá za vědosloví a metafysiku vědy historické, která vykládá noeticko-theoretické a logické předpoklady její a výsledky její vzdělává a upotřebuje pro světový názor, brzo zase se pokládá za sociologii, za nauku o formách a vývoji lidské společnosti, kteráž se může pojímati co odborně vědecké doplnění vědy historické v užším smyslu (a tedy i zváti empirickou filosofii dějin). Tato nesjednocenost jest jaksi vysvětlitelna, uvážíme-li, že teprve v 19. stol. nastalo skutečné odloučení vědecké práce o minulosti od práce pouze laikovské, diletantské, když se prohlašovalo, že jest třeba zvláštní methody a zvláštního pěstění, aby se mohly odvoditi vědecké platné resultaty z historických pramenů. Jí můžeme teprv správně porozuměti, přihlédneme-li ke sporu, jenž ještě vládne nyní o předmětu a jeho zpracování ve vědě historické, a přihlédneme-li k té okolnosti, že zástupci jeho nezřídka prohlašují, že zrovna tak, jako čistě vědecký moment, i umělecký moment má při práci historické spolupůsobiti. Můžeme v tom ovšem viděti znamení, že věda historická v pregnantním smyslu ještě dosud není samozřejmým cílem u pracovníků na tomto poli.

2. Spekulativní filosofie dějin — tak chceme zváti krátce první svrchu naznačené pojímání této nauky — hledí jíti nad pouhé vypravování událostí k odůvodnění jejich spojitosti, nad pouhou posloupnost ke kausálnímu, „pragmatickému“ vyličení. To se děje jednak

organismu, při čemž odpovídá ektodermatu stav vojenský, entodermatu, mírumilovný neboli pracující, mesodermatu konečně stav obchodnický. A jako z ektodermatu vzniká nervový system, jenž má moc ovládati živočišný organismus, tak mají ve společnosti vycházeti z vojenského stavu vůdcové, vladaři.

Co se od doby Comteovy vytvořilo pode jménem sociologie, jest rozhodně nová nauka, doplňující dějepisectví zrovna tak, jako svrchu zmíněný pokus Herderův a j., kteří užili přírodních podmínek a lidských vloh k vyložení historického vývoje. Mimo to bylo na to právem poukázáno, že tato sociologie nesmí vystupovati s nárokem být historickou vědou vůbec nebo ve vlastním slova smyslu. Neboť jest to rovněž tak jednostranné pokládati společnost za jediný předmět historického uvažování, jako pojednávati výlučně o politických událostech nebo velkých osobnostech.

Skutečnou filosofii dějin může být jen takové zkoumání, které svým karakterem může se postaviti na stupeň stejný s dříve vyloženými naukami přírodní filosofie nebo právní filosofie. Patrně pak nemá co činiti s historickým stavem samým a činiteli přírodními a kulturními, jež jej podmiňují, nýbrž se základními pojmy a zásadami, jež historická věda předpokládá, a s logickým karakterem method od ní užívaných, t. j. s tím, co jsme nahoře (§ 12, 4) uvedli. K tomu přistupuje však ještě druhá věc.

Zajisté resultaty historické vědy podávají důležitý nutný základ pro každou širší metafysiku. Kdežto my můžeme vyňati z přírodovědy a psychologie směrodatná hlediska pro nazírání o podstatě světa, o jeho dění, přihlížejíce k přirozené povaze věcí nebo k individuelnímu duševnímu vývoji, podává nám věda historická nový znamenitý material k doplnění našeho světového názoru.

O dalším vývoji lidstva nedá se nic odůvodněného uvésti, nehledí-li se k tomu, co známe o dosavadním vývoji historickém. Představa o dokončení historického pokroku přirozeně vrhá své světlo zároveň zpět na to, co historicky již jest jistojisté, a můžeme tedy mluviti o vyšším smyslu dějin, o cílu, za nímž jdou, o ideji, kterou uskutečňují, aniž při tom čárky na resultátech historického bádání změníme. Specielní metafysika a užité vědosloví vracejí se tedy co rozhodující momenty, nehledíme-li k svrchu naznačeným, odborně vědeckým anticipacím, i v poslední ze specielních filosofických nauk.

Mimo spisy již výslovně jmenované buďtež tu z literatury přítomné doby o filosofii dějin doporučeny:

H. Lotze: Mikrokosmus. Ideje k historii přírody a lidstva, 4. vyd. 3. sv. 1884 (historicko-filosofického obsahu je zvláště třetí svazek; pojímání filosofie dějin jest tu takové, jaké jsme my uvedli jakožto první).

A. Fouillée: Socialní věda současná. 3. vyd. 1896 (franc.).

F. H. Giddings: Principy sociologie. 1896 (angl.).

K historické orientaci slouží:

R. Flint: Filosofie dějin v Evropě (angl.). I. 1874. (pojednává jen o franc. a něm. badatelích), 2. velmi přepracované vydání: Filosofie dějin ve Francii, franc. Belgii a Švýcarsku. 1892.

R. Fester: Rousseau a německá filosofie dějin. 1890.
P. Barth: Filosofie dějin Hegelova a Hegelovců až do Marxe a Hartmanna 1890.
P. Barth: Filosofie dějin jakožto sociologie. I. Úvod a kritický přehled. 1897. (Obsahuje podrobnou kritiku moderní sociologie.)

§ 13. Dodatky a kritické poznámky.

1. Mezi naukami filosofickými probíranými v předcházejícím pohřešujeme zvláště dvě, které jest třeba počítati ke specielním, filosofii mathematiky a filosofii jazykovědy neboli filosofii řeči. Opomenutí těchto dvou nauk ospravedlňuje se tím, že jen výminečně se jim dostává zvláštního probírání na universitách, kdežto všechny námi uvedené vědy se těší téměř všude pravidelnému vykládání. Zcela podobně, a to jest náš druhý omluvný důvod, má se to s literaturou o tomto předmětu. Nalézáme sice dosti filosofického v mathematice nebo jazykovědě v dílech, která jednají o logice, theorii poznání a psychologii, avšak zvláštních systematických výkladů o těchto předmětech není téměř docela žádných. Jest tedy jaksi jen nahodilou okolností, jež nám nedovolovala obě tyto nauky, námi za filosofické pokládané, pojati v naši řadu. Tato fakta jsou tím pozoruhodnější; ježto příspěvky k filosofii mathematiky a jazykovědy náležejí k nejstarším, které vůbec v historii filosofie známe. Neboť pozoruhodný počátek k filosofii mathematiky dal již *Pythagoras* a právě takový k jazykovědě již *Plato* ve svém *Kratylu*. Mimo to jest mathematiku a jazykovědu počítati k nejprvnějším vědám odborným, které se odloučily od filosofie, a bylo by tedy právem očekávati, že zvláštní filosofická zkoumání těchto obou oborů se budou díti větší měrou. Některé důvody pro skutečný stav věcí, jenž neodpovídá našemu očekávání, chceme uvésti v následujícím.

2. Mathematika jest z odborných věd v tom smyslu nejvšeobecnější, že ji lze nejrozsáhleji užiti. Ze všech vlastností věcí skutečných všech věcí, jež nám jsou dány, jež byly kdy shledány: kvality, intensity, prostorovosti a časovosti, jest jen jedna, totiž kvalita, jež jest nepřístupna uvažování mathematickému, kdežto všechny ostatní dovolují užiti základního pojmu mathematiky, pojmu veličiny. Ježto pak kvalita nikde o sobě odloučeně se nevyskytuje, ježto naprosto neznáme čistých kvalit mezi jevy reálními, a mimo to poněvadž lze pojmovým převodem též kvalitativní rozdíly často kvantitativně pojímati, není žádného oboru jevů, kde by se mathematické uvažování nedalo připustiti. Možnost specielního upotřebení mathematického způsobu v určitém oboru závisí ovšem ještě od toho, že lze kvantitativní stránku věci, jež nikde nechybí, podrobiti speciálnímu určení, že tedy se dá všeobecný pojem veličiny převésti ve speciálnější pojem čísla neboli pojem měřitelné veličiny. Tento všeobecný význam mathematiky vůči všem ostatním vědám činí pochopitelným, že mezi nimi zaujímala již od dávné doby výjimečné postavení a že byla přiřazena k filosofii, místo aby byla předmětem jejího zkoumání. K tomu při-

stupuje ještě druhý moment. Logická přesnost, přesvědčivá stavba mathematiky učinila ji od počátku nové filosofie vzorem pro všecky snahy vědecké, a usilovalo se se vší opravdovostí uzpůsobiti filosofii dle jejího vzoru. Též tato okolnost překážela nepředpojaté a objektivní filosofii mathematiky. Konečně za třetí jsou logické a noeticko-theoretické výklady o materialních a formalních předpokladech vědy, které jsou téměř jedinou úlohou filosofie v mathematice, poměrně nového data. Mathematická jistota stává se problemem teprve Humem a Kantem a logika mathematiky ještě značně později se vyvinula.

3. Jinak se to má s filosofií řeči. Především logika byla onou vědou, která měla tvořiti filosofické doplnění jazykovědy. Když pak rozdíl mezi oběma naukami byl dostatecně ustálen přejala psychologie úlohu filosofického doplnění jazykovědy a to s tak rozhodným výsledkem, že lze snahy filosoficko-jazykové doby nynější karakterisovati co psychologické. Vedle individuální psychologie, která zvláště blíže studuje vývoj řeči u dítěte, povstala, hlavně se zřetelem na karakter řeči, psychologie národů, která si mimo jiné učinila úkolem vývoj řeči uvésti na všeobecné psychologické podmínky v historii lidstva a zodpověděti mimo to často projednávanou otázku po původu řeči.

Ježto pak jsme toho mínění, že tato empirická psychologie již přijala čistě odborně vědecký ráz a že za krátko též zevně se bude representovati, tedy nemůžeme v tomto psychologickém zpracování povahy řeči viděti žádnou zvláštní filosofii jazykovědy. Ve skutečnosti však se zdá, že jazykověda nepodává svým obsahem filosofii žádných zvláštních problémů, nepřihlížíme-li k jejím vztahům k psychologii, a filosofická psychologie by tedy mohla splniti všecky požadavky, které v tomto směru by se kladly filosofii jazykovědy. Vedle obsahu zajímá však též forma jazykovědy filosofické myšlení. Neboť methody, kterých filologie v obecném slova smyslu tak hojně vyvinula, tvoří zajisté zvláštní předmět pro logická bádání. Avšak od rozumných zástupců této vědy bylo již vytknuto, že jest jen pomocnou naukou dějepisectví. Interpretace a kritika pramenů na kterých si dějezpytec musí dáti záležeti předpokládají vskutku úplnou ználost forem a vývoje řeči. K tomu přistupuje, že tato podobně, jako umění, právo, náboženství, stala se předmětem historických studií. Má tedy filosofie řeči svoje zvláštní fisofické doplnění při filosofii vědy historické. Tak se tu vysvětluje, že se nedospělo k vytvoření samostatné filosofie řeči, dle uvedených důvodů jest pravděpodobno, že i v budoucnosti ten stav zůstane.

Že jsme dějiny filosofie nepojali v kruh našich filosofických nauk, k tomu netřeba zvláštního odůvodnění. Počítáme ji přirozeně za část všeobecné vědy historické, která obsahuje dějiny věd.

4. K tě to dodatkům jest připojiti ještě některé kritické poznámky. Přehled filosofických nauk v této kapitole potvrdí nestrannému pozorovateli beze všeho dalšího projevené námitky v §§ 2. a 3. proti obvyklému vymezení pojmu a rozdělení filosofie. Nestejnorodost věd dnes projednávaných pode jménem filosofie se zřejmě objevila.

Zde jest úkol metafysiky, podati spekulativní doplnění poznatků nabytých odbornými vědami, tam zase vědosloví, které v obou svých částech, theorii poznání a logice, má nejobecnější obsah a nejobecnější formy všeho vědeckého myšlení vyložiti a zkoumati. V přírodní filosofii a filosofické psychologii zase vidíme, jak jsou specialnější obory uváděny v souvislost s oněmi obecnějšími; v ethice, esthetice, empirické psychologii, sociologii konečně dozrávají odborně vědecké snahy ponenáhlu v samostatné zpracování. A to vše má býti filosofií? Se zvětšeným a obnoveným důrazem vyzývá nás tento stav věci stanoviti pojem filosofie způsobem, lišícím se od obvyklého a pak zároveň podali nové rozdělení jejího oboru. Budiž tu tedy poukázáno též na IV. kapitolu, kde doufáme tomuto výzvu vyhověti.

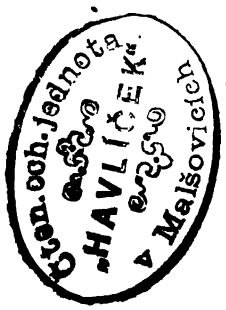

III. KAPITOLA.

Filosofické směry.

§ 14. Rozdělení směrů filosofických.

1. V obou předcházejících kapitolách dospěli jsme kritikou k tomu resultatu, že jsme zamítli obvyklý jednotný pojem filosofie nebo-li, že jsme přijali řadu vespolek různých filosofických úkolů. Následkem toho nemůže též býti žádných všeobecně platných filosofických směrů v tom smyslu, že by nějaký názor podávaný metafysikou byl vůbec směrodatným pro všechny ostatní filosofické nauky. Spíše musíme rozeznávati zvláštní směry dle jednotlivých nauk filosofických a kde se setkáváme se stejnými výrazy přes onu různost nauk, jest nám souditi toliko na všeobecnou podobnost, ne však na hlubší příbuznost. Tak mluvíme na př. o formalismu v logice a v esthetice, avšak v obou případech nám znamená formálnost něco podstatně jiného, a mýlili bychom se velice, kdybychom z toho soudili na nějakou nutnou spojitost mezi nimi. Označujeme ovšem často filosofa vůbec tím způsobem, že jej podřaďujeme pod jedinou kategorii, na př. jako individualistu nebo jako pantheistu. Při tom však se vytýká jen filosofické stanovisko, které je obzvláště karakteristické pro system, anebo vyjadřujeme, že metafysika jest nejdůležitější filosofickou naukou, a tedy že v jejím smyslu především se musí diti karakteristika filosofa. Chceme-li si však přesně počínati, tedy musíme vždy při udání takových označení poukázati na onu nauku, pro kterou mají platiti. Vznikají pak též samo sebou jisté nesrovnalosti, jež mají původ svůj v nepřesném užívání řeči, jako jest na př. zvrácené spojování materialismu jakožto metafysického názoru a směru stejnojmenného jakožto ethického principu. Stalo se to oblíbeným prostředkem boje proti oné formě materialismu, vpáliti ji na čelo známku špatnosti ethického směru, nesoucího totéž jméno.

2. Pojem směru nesmíme vztahovati toliko na obsahovou stavbu vědy, nýbrž též na všeobecný význam, který celkem nauce přikládáme. Tak jsou rozličné směry, co se týče stanovení úkolů logiky nebo psychologie nebo theorie poznání. O takových směrech, pokud se nám zdály být důležitějšími pro přítomnost, pojednali jsme již v kapitole II. (srv. §§ 5, 6, 8,). Proto ponechávámе si pro tento oddíl jen ty směry, které se vztahují k obsahu nauk samých a které,

předpokládáme-li v podstatě stejný názor o významu celé vědy, si lze mysliti navzájem vedle sebe. Různost směrů dokazuje zřejmě, jakmile jde o posouzení nebo výklad téhož předmětu, nedostatek všeobecnosti poznání. Tento nedostatek ukazuje nejsilněji ze všech filosofických nauk metafysika, poněvadž nejvíce směřuje nad to, co jest empiricky a odbornými vědami na jisto postaveno, a zároveň poněvadž nahodilé pokroky všech odborných věd se jí v její všeobecné stránce jen málo dotýkají (srv. § 4, 9). Tak vynikají ovšem směry v metafysice svou rozmanitostí a dlouhotrvanlivostí nade všechny ostatní. Naproti tomu nalézáme zase nejrozhodnější protivy směrů v theorii poznání. Neboť nehledě k tomu, že ona má za úkol vykládati a zkoumati předpoklady veškerého vědeckého poznání po stránce obsahové (srv. § 5), mají též vliv resultáty její na utváření, ano i na přiznání možnosti metafysiky. Logika, jež je vědecky co nejlépe vypracována nedává nám žádné příčiny ke stanovení podstatných rozdílů směrů. Co se týče přírodní filosofie a psychologie, nalézáme příslušné názory v oboru metafysiky. Pak však jest ještě jedna filosofická nauka, v níž vzniklo více různých směrů, totiž ethika. Dostáváme takto hlavní rozdělení:

A. metafysické směry,
B. noeticko-theoretické směry,
C. ethické směry.

3. Směrové rozdíly vzhledem k obsahu metafysického uvažování lze seřaditi dle 5 různých hledisek. Z těchto prvé dva osobují si největší význam, pokud se vztahují ke všem principům, jichž možno užíti při budování světového názoru. Tři poslední zase dostávají zvláštnější zbarvení, pokud majíce za předmět zcela určité činitele ve světovém názoru.

Prvá třída metafysických směrů má za dělidlo počet principů přijatých ve světovém názoru.

Z pravidla klademe proti sobě názory tu možné pode jméno monismus, dualismus a pluralismus. Poněvadž však první dvě označení vyjadřují nyní většinou kvalitativní rozdíly, tedy jest výhodnější, klásti proti pluralismu co čistě kvantitativní protivu singularismus. Kdežto tento odvozuje nebo vykládá všecky zvláštnosti světa z jediného principu, tvrdí zase onen, že k tomu účelu se musí přijímati více samostatných principů.

Druhé rozlišování metafysických směrů se děje dle kvality principů. Tu můžeme od sebe lišiti principy bytí a dění. Principy bytí mohou býti buď hmotnost, buď duševnost, buď oboje nebo posléze jednota obou. Dle toho obdržíme směry: materialismus, spiritualismus, dualismus a monismus. Principy dění jsou: příčinnost, mechanická to souvislost příčiny a účinu, a účelnost, spojení to všech pochodů dle hlediska účelového; příslušné směry metafysické jsou známy pode jménem mechanismus a teleologie.

4. Specialnější směry metafysické zabývají se třemi pojmy, které zvláště v německé filosofii 18. století stály v popředí metafysického interessu, určujíce nebo přijímajíce nejvyšší bytost, svobodu vůle a duši.

Třetí třída metafysických protiv vyjadřuje stanovisko metafysiků k pojmu boha. Rozeznáváme dle toho pantheismus, theismus, deismus a atheismus a shrnujeme je krátce pode jméno směry theologické.

Čtvrté dělidlo tvoří pojem svobody vůle, jehož positivní vytvoření a obhájení si vzal za úkol indeterminismus, a jejž potírá zase determinismus.

Pátá a poslední třída metafysických směrů zabývá se určením podstaty duše. Jména substancialní theorie a aktualní poukazují na to, že se buď přiznává nebo zavrhuje substance duševní, naproti tomu mluvíme o intelektualismu a voluntarismu, přihlížíme-li ke kvalitativní povaze základních vlastností nebo mohutností duševního života. Intelektualista pokládá myšlení nebo představování za základní činnost duševní, voluntarista zase vidí ve vůli původ a vlastní hybnou sílu duševního života.

O názorech metafysických uvedených v jedné třídě můžeme celkem říci, že nemohou současně míti platnost va filosofickém systemu. Jsou tedy protivami a tím mají povahu nesrovnatelnou.

Spojení směrů, které náležejí rozličným třídám, jest však až na malé výjimky zásadně neobmezeno, a tak tedy mohou se tvořiti rozmanité celkové názory rozličným spojováním směrů pěti skupin. Přes to nacházíme v dějinách filosofie zvláštní určitá spojení. Tak na př. spiritualista jest z pravidla stoupencem theorie substancialní a theistou, monista rovněž z pravidla pantheistou a deterministou. Z toho můžeme odvozovati, že neexistuje úplná neodvislost navzájem těchto rozličných tříd metafysických směrů, a vskutku lze předpokládati, že nějaká hypothesa o všeobecné kvalitě principů světového názoru působí též na určení specielního činitele jeho. Míníme tedy jinými slovy, že všeobecný směr v jistých mezích účinkuje na volbu specielního, a poukážeme příležitostně při specielním výkladu na takové souvisiosti.

5. Jak uvedené kategorie docházejí platnosti u nějakého metafysika, lze snadno nahlédnouti a několika příklady to můžeme objasniti. Spinoza se nám jeví jako singularista, monista a mechanista, jako pantheista, determinista, jako stoupenec theorie aktualní a intelektualista. Tím jest obsah jeho metafysického systemu ve všech podstatných stránkách určen. Naproti tomu Lotze se dá karakterisovati co zástupce velmi umírněného singularismu, spiritualismu, teleologie, theismu, indeterminismu a theorie substancialní, kdežto členu z protivy intelektualismu a voluntarismu zde proto prostě nemůžeme užiti, poněvadž Lotze neuznává pouze jednu základní vlastnost nebo schopnost duše. Odtud jde, že světové názory Lotzeův a Spinozův jsou téměř úplně protichůdné. Příbuznější stanovisko stanovisku Lotzeovu zaujímá Herbart a Leibniz. Jen že jsou oba rozhodní pluralisté, k tomu ještě deterministé a intelektualisté. Tak se nám jeví metafysika Herbartova jakožto obnovení Leibnizovy, ana buduje stejné názory ve všech směrech námi vytknutých. Rozdíly mezi oběma mysliteli jsou v theorii poznání a v ethice, jakož i ve způsobu, jímž dospívají k onèm. resultátům metafysiky.

Proti našemu roztřídění metafysických směrů mohlo by se namítnouti, že nelze užiti u všech myslitelů kategorie náležející do určité třídy. Kdo toho jest příčinou neúplnost metafysiky jejich, tedy to přirozeně není na závadu našemu schematu. Avšak jsou, jak jsme na př. u Lotzeho viděli, též názory takové, které se týkají téhož předmětu a nedají se zařaditi pod pojmy, jež jsme zvláštními jmény vyznačili, a tím ukazují na neúplnost našeho rozdělení.

Tento nedostatek omlouváme tím, že jsme nenalezli ve filosofické literatuře přesných terminů obecně platných pro takové názory a nepokládali jsme to za svůj úkol obohacovati beztoho již složitou terminologii filosofickou ještě některými novými výrazy.

6. V theorii poznání vznikly různé směry dle tří hledisek. Otázka po *původu* veškerého poznání, názor o jeho *platnosti* nebo o jeho *mezích* a stanovení *povahy jeho objektů* neb obsahů vytvořily následující protivy:

a) *Rationalismus* klade původ počínání do lidského ducha, *empirismus* zase do zkušenosti, kdežto *kriticismus* přiznává účast obou zdrojů při vzniku poznání a snaží se blíže ji stanoviti.

b) *Dogmatismus* hlásá platnost veškerého poznání, aniž je blíže zkoumá. *Skeptìcismus* naproti tomu popírá všeobecnou neboli absolutní platnost každého poznání pokládaje je za subjektivní (*subjektivismus*) nebo za relativní (*relativismus*). *Positivismus* (srov. § 4, 5) obmezuje platnost poznání na obor immanentního, na obor zkušenosti, a *kriticismus* žádá před veškerou transcendentností důkladné vyšetření hranic našeho poznání, aniž však pokládá metafysická tvrzení za vůbec nemožná nebo nepřípustná.

c) Všechny obsahy poznání jsou dle *idealismu* představami, tedy něco daného ve vědomí.

Naproti tomu tvrdí *realismus*, že jest něco objektivního, mimo vědomí daného. *Fenomenalismus* posléze pokládá obsahy poznání za zjevy a hledí tedy přivésti k platnosti stejně jako moment idealistický tak i realistický.

7. V ethice dělí se směry dle čtyř hledisek.

Především jest takovým hlediskem otázka po *původu* mravnosti, a sice jak mravní závaznosti, tak i mravního soudu, pak jsou *motivy* mravního chtění a jednání různě určovány, dále jsou udávány objekty a konečné účele různým způsobem.

a) Původ mravní povinnosti shledávají *autonomní systemy morálky* v samém jednajícím individuu; *heteronomní* neboli *autoritativní* zase v předpisech, které zevně přistupují k individuu a jsou přiváděny k platnosti buď formou náboženskou, nebo formou státních zákonů. Původ mravního posuzování nebo poznání nalézá *intuitionismus* neboli *apriorismus* ve vrozené schopnosti lidského ducha, kdežto *empirismus* neboli *evolutionismus* činí odvislým stanovisko morálního nazírání od zkušenosti neboli od vývoje jednotlivcova a lidstva.

b) Dle svého psychologického karakteru stanoví *morálka citová* neboli *ethika emoční* motivy mravního chtění a jednání,

jakožto city, affekty a pod. Morálka reflexní zase se své strany spatřuje důvod mravnosti v uvažování, v soudné neboli rozumové reflexi. Rozeznáváme též ovšem v morálce reflexní morálku mající původ v rozumu — Verstand a rozumu — Vernunft, při čemž rozum Vernunft pojímáme co vyšší duševní mohutnost, která předpisuje z obecnějších důvodů směr mravnímu snažení a konání.

c) Objekty, na nichž mravní úmysly se mají uskutečňovati, jsou dle individualismu jednotliví lidé, což může býti zase tak, že jednající subjekt sám jest tímto cílem snažení, jak tvrdí egoismus, nebo tak, že jiná individua jsou předměty jeho, jak žádá altruismus.

Universalismus zase učí, že nějaký celek neboli společnost, na př. národ nebo stát jest objektem mravního snažení.

d) Účel mravnosti vidí subjektivismus v tom, aby se dosáhlo subjektivního stavu, stavu rozkoše neboli blaženosti (hedonismus — eudaimonismus), objektivismus zase, aby se dosáhlo takového způsobu života, jenž jest stanoven objektivními měřítky neboli kriterii. Jména perfectionismus, evolutionismus, naturalismus a utilitarismus označují rozličné směry, jimiž hleděli vyjádřiti ten způsob života.

8. Těchto nových kategorií můžeme užiti i zde při filosofu svrchu jmenovaném. Dle toho by tedy byl Spinoza v ohledu noeticko-theoretickém racionalistou, dogmatistou a realistou. V ethickém ohledu by byl stoupencem autonomismu, stanoviska to sprostředkujícího mezi citovou morálkou a reflexní, egoismu a objektivismu. Lotze zase by byl se stanoviska noeticko-theoretického kriticistou, v obou významech toho slova a realistou, s ethického hlediska autonomistou, citovým moralistou, altruistou a eudaimonistou.

Ku konci by se mohlo ještě na to ukázati, že některé z výrazů námi svrchu definovaných se vyskytují v rozličných významech. Tak na př. se užívá jména evolutionismus nejen pro vývoj mravního posuzování, nýbrž i pro jisté stanovení mravních účelů.*) Této vadě nebylo možno se proto vyhnouti, poněvadž nebylo k disposici žádných jiných užívaných označení, a dle celé tendence této knihy zdálo se nám býti důležitějším podati obvyklé užívání jazyka než odstraňovati nemilé jeho dvojsmyslné výrazy. Jen v jednom případě jsme pokládali za vhodné sáhnouti po novém terminu, totiž při objektivismu. A zde stalo se to jen proto, abychom mohli podřaditi rozličné směry, jež patří dohromady, pod jejich společný rod.

Ze všeobecné litteratury o filosofických směrech můžeme doporučiti tyto spisy:

R. Eucken: Dějiny a kritika základních pojmů doby přítomné. 1878. 2. vyd. pod titulem: Základní pojmy doby přítomné. 1893. (v 2. vyd. jest bohužel historický materiál, v němž jest hlavní cena knihy, zkrácen a zatlačen do pozadí.)

O. Liebmann: K analysi skutečnosti. 2. vyd. 1880. (duchaplné a za-

*) Mimo to jména evolutionismus se užívá k označení metafysického směru, který na př. zastupuje A. Fouillée ve Francii a H. Spencer v Anglii.

jímavé úvahy o problémech theorie poznání, přírodní filosofie, psychologie, ethiky a esthetiky.)

O. Flügel: Problémy filosofie a jich řešení. 3. vyd. 1893 (se stanoviska Herbartova).

W. Windelband: Dějiny filosofie, 1892, které podávají dějiny problémů a pojmů naproti jiným pracím sestaveným chronologicky a biograficky.

*

Poznámka. Podstatně jiné a jednodušší roztřídění ethických směrů podal Paulsen. Rozeznává s jedné strany různé názory o nejvyšším dobru, posledním cíli mravního jednání, a s druhé strany různící se pojetí mravního posuzování. Za odpověď na otázku po nejvyšším dobru pokládá hedonismus a energismus (dle něhož jest jisté projevování života mravně cenným). Karakter mravnosti dále s hlediska formalistického posuzování přiznává tomu jednání, jež odpovídá zákonu mravnímu, normě; dle teleologického posuzování zase připisuje jej tomu jednání, které dosahuje určitého účelu, dochází k určitému výsledku. V theorii poznání rozeznává též Paulsen jen čtyři směry jakožto základní formy, realistický empirismus a rationalismus a idealistický empirismus a rationalismus. Nám se nezdají obě roztřídění být úplnými, a mimo to rozlišení ethických směrů postrádá dostatečně přesného ohraničení.

A. Metafysické směry.

§ 15. Singularismus a pluralismus.

1. Singularismus jest nejstarší metafysický směr na západě. Pokládá-li se ve starší jonské filosofii přírodní od Thaleta voda, od Anaximandra nekonečno (ἄπειρον). od Anaximena vzduch za princip, z něhož vše vzniklo nebo, v němž se nám podstata všeho jeví, pokládají-li dále Heraklit oheň a Pythagorovci číslo za něj, tedy jest tu všude východiskem jeden princip. K plnému vědomí nutnosti nebo důležitosti tohoto stanoviska dospívají však teprve Eleaté (Xenofanes, Parmenides, Zenon, Melissos), kde jedinost se klade jakožto nezbytný znak jsoucna a označuje se co pravý přísudek skutečna nejen naproti mnohosti, nýbrž i měnivosti. Ježto pak změna a rozmanitost nám přicházejí ve smyslovém vnímání, souvisí s tím, že se dává přednost jedinosti, zároveň oceňování rozumu co jediného spolehlivého zdroje poznání. Avšak též pluralismus má již v předsokratovské filosofii vynikající zástupce. Empedokles udává čtyři elementy (oheň, vodu, vzduch a zemi) a hybné síly lásky a nenávisti jakožto principy, z nichž se dají věci a události světa vyvoditi, a které nelze uvésti vespolek na sebe nebo na vyšší princip. Proti kvalitativně rozdílným elementům staví zase atomikové (Leukippos, Demokrit) množství, pouze kvantitativně odlišných, nejmenších tělisek, a Anaxagoras užívá jen nezpracované látky, kterou si mysli rozloženu v nesčetně mnoho prvků, a pořádajícího ducha co samostatných principů vysvětlovacích. U Platona a Aristotela vidíme

pak jisté spojení obou způsobů představování. Singularismus má své místo v nejvyšším nebo posledním tvůrčím nebo hybném agens, pluralismus zase přichází k výrazu v nevyrovnané protivě mezi látkou a formou, hmotou a ideou. Při tom Platon kloní se nepochybně rozhodněji k singularismu v tom smyslu, že u něho idea dobra nebo božské bytosti jest absolutním principem vseho bytí a dění, kdežto u Aristotela čistá idea, nehmotná forma jest jen primum movens, tedy něco pohyblivého již předpokládá. V podobné rozdvojenosti názorů, více však směrem Platonovým, pohybuje se filosofie středověku.

2. Též v novodobé metafysice vystupují oba směry ne vždy s jednostrannou určitostí. Descartes rozlišuje sice tak ostře, jak vůbec možno, tělo a ducha jako dvě úplně nestejnorodé podstaty, avšak obě potřebují přece ke své existenci boha, vlastní to substance. V důsledný singularismus vypracoval tento názor Spinoza, jenž myšlení a rozsáhlost pokládá za dva z nesčetně mnohých atributů božské substance, jež můžeme toliko poznati. Nehledíme-li u Leibnize k jeho pojmu boha plnému odporů, tedy jest ne méně rozhodným pluralistou; neboť veškerenstvo rozpadá se dle něho v nekonečně velký počet samostatných jednotlivých substancí (monad). Se známou oblibou byli pro jedinost principu po Kantovi jeho logičtí pokračovatelé Fichte, Schelling a Hegel, pokoušejíce se všecko jsoucno odvoditi z nejvyšší položky nebo nejvyššího pojmu a k tomu shledávali vhodným prvotní čin Já. (Já klade samo sebe), nebo absolutní nejetnost po příp. identitu nebo absolutní bytí. Zcela jinak singularisticky si počínal Schoppenhauer, jenž si předsevzal positivně vypracovati Kantovo učení o věci, o sobě a pokládal vůli za jednotnou skutečnost. Ostře na odpor proti „předsudku", že se musí vše odvozovati z jednoho principu, se postavil Herbart, jenž sice pokládal jednoduchost jsoucna v kvalitativním ohledu za nutnou, nikoli však jeho jedinost, a snaže se vysvětliti zkušenost, vypracoval jasný pluralismus, jehož poslední principy, realy, mají patrnou podobnost s Leibnizovými monadami. Z nejnovější metafysiky můžeme pokládati Lotzeho, Hartmanna, Fechnera a Dühringa za singularisty, Wundta pak zase za pluralistu. Z těchto filosofů Lotze spojil oba směry myšlení tím způsobem, že užívá substance vše zahrnující k výkladu vzájemného působení vespolek samostatných jednotlivých bytostí.

3. Jen singularismus se někdy pokusil, svoje stanovisko zásadně odůvodniti. Můžeme tu rozeznávati čtvero takových odůvodnění, proč jest přijímati jeden princip.

a) Logicky nejobecnější může býti jen jedno. V tomto náhledu jsou zvláště Fichte, Schelling a Hegel za jedno. Všechny jednotlivé pojmy se musí dáti uvésti na nejvyšší pojem, nebo se musí dáti odvoditi z jedné nejvyšší položky všechny zvláštní poznatky formou řetězu úsudků. Jest však zároveň dle názoru oněch filosofů úplný parallelismus mezi myšlením a bytím, a tedy musí též nejvyšší pojem nebo nejvyšší položka býti výrazem pro první princip všeho bytí nebo dění.

b) Nejpůvodnější musí býti jedno. Naše poznání světa kausalně jej vykládající jest nuceno přijati poslední příčinu. Tímto způsobem si myslí Platon, Lotze a Hartmann, že jest odůvodněna nezbytnost odvolávati se na jeden princip.

c) Jsoucno jako takové může být jen jedno. To hlásají Eleaté, a u Dühringa setkáváme se s podobným názorem, že bytí vše obsahující musí býti jediné.

d) Nejlepší a nejkrásnější může být jen jedno. S touto myšlénkou se setkáváme především u Platona.

4. Jest zajímavo pozorovati, že pluralismus, pokud se týká pouze počtu přijímaných principů, se o zásadní odůvodnění svého stanoviska, pokud víme, nikdy nepokusil. V tom se projevuje pravidelný rozdíl ve způsobu obou směrů myšlénkových. Singularismus má totiž většinou náklonnost k deduktivnímu, dialektickému, aprioristickému postupu. Pluralismus zase vyskytuje se často spojen s induktivními a empiristickými tendencemi. Ona odůvodnění, která jsme svrchu uvedli, přihlédneme-li blíže, jsou pochybena. Neboť až na jedno odůvodnění zdá se mnohem spíše, že pocházejí z výkladu formy gramatické superlativu než z úvahy metafysické, jako bychom asi argumentovali, že nejkrásnější, nejlepší, nejpůvodnější by přece nemohlo býti nejkrásnějším, nejlepším, nejpůvodnějším, kdyby tu ještě vedle toho bylo stejně krásné, dobré, původní. Pak zaměňuje singularismus logickou redukci pojmů zvláštních na všeobecnější se skutečným výkladem, při němž se to nikdy neobejde bez přijetí rozličných podmínek. Jakkoli zajisté můžeme systém logických pojmů pokládati za stavbu, jež vrcholí jedním jediným pojmem, všechny ostatní pod sebou zahrnujícím, avšak zároveň obsahově nejchudším, tedy přece tím není ničeho získáno pro postavení realních principů, které mají býti ve světovém názoru posledními důvody vysvětlovacími. S vědeckou metafysikou mimo to nemá ethické, esthetické nebo mystické uctívání jedinosti naprosto nic dělati. Proto musíme každé aprioristické odůvodňování jedinosti nebo mnohosti jakožto takové odmítnouti. Konečně budiž ještě na to poukázáno, že jedinost a jednoduchost, jak již Herbart ukázal, se nikterak navzájem nevyžadují. Může však býti nejen mnohost jednoduchého, nýbrž i jedinost složeného. Tedy nepotřebujeme si poslední příčinu ve smyslu singularismu mysliti nikterak jako jednoduchou substanci, z níž se rozmanitost empirického světa nikdy nedá pochopiti. U Herbarta, pro něhož jedno jsoucno zároveň vždy jest jednoduchým jsoucnem, jsou tedy učení náboženské, které božskou bytost uznává s rozličnými vlastnostmi, a metafysika, která onen předpoklad odůvodňuje, vespolek v nerozřešeném sporu.

Z jiných metafysických směrů náležejí k singularismu pantheismus, theismus, deismus a monismus. K pluralismu jest počítati dualismus, pokud se nespojuje s jedním z jmenovaných theologických názorů. U všech ostatních metafysických směrů neexistuje žádná nutná spojitost s otázkou po počtu principů potřebných k vyložení světa.

§ 16. Materialismus.

1. S ohledem na velkou rozmanitost směrů myšlénkových zahrnovaných pod jméno materialismus jeví se být žádoucím, především malým přehledem jeho rozličné formy uspořádati a pak ony stanoviti, které mají význam metafysický.

My lišíme především theoretický a praktický materialismus. Tento jest ethický směr a jako takový jest jej počítati ke kategoriím, které vyjadřují různá stanovení účelu mravnosti (srv. § 14, 7), an pokládá materielní nebo smyslné statky života jedině za cíl, jehož se jest domáhati.

Theoretický materialismus pak může se pojímati co regulativní princip a co metafysický směr (srv. § 5, 4). Jakožto regulativní princip theoretický materialismus značí toliko předpis, všechno jednotlivé bádání tak zařiditi, jakoby hmotnost byla jedinou kvalitou jsoucna a jí se smělo toliko užiti k výkladu daných fakt. Takový názor byl pronesen na př. od Fr. A. Lange-a a jest základem též některým moderním psychologům a fysiologům jejich odborné práci. Jako metafysický směr přijal na sebe dále materialismus formu monistickou (t. j. singularistickou, srv. § 14, 3) a dualistickou.

Dle této jsou dva různé druhy hmoty, hrubší a jemnější, lenivější a pohyblivější, dle názoru monistického zase jest hmota něco naprosto jednotného. V monistickém názoru konečně lze ještě tři různé způsoby představování rozlišovati, z nichž attributivní forma pokládá duševnost za vlastnost, kausální zase za účinek hmoty, kdežto aekvativní označuje duševní pochody vzhledem k jejich podstatě za hmotné.

K snazší orientaci buďtež různé materialismy v následujícím přehledu shrnuty:

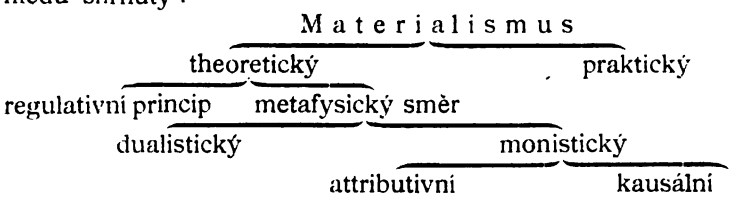

2. Toliko s metafysickou formou theoretického materialismu se budeme zde zabývati. Její dualistické vyjádření nacházíme toliko ve starověku, a sice atomismus, k němuž položil základ Leukippos, dále vypracoval Demokrit, a jejž později přijali Epikurovci.

Dle atomismu vznikl celý viditelný svět z neviditelných malých tělísek, atomů, zhustěním jich. Hmotu pokládá podstatně za stejnorodou, různa jest jen co do velikosti, tvaru a položení atomů.

I duše z nich sestává, avšak z obzvláště hladkých, jemných a kulatých, nebo jak dovozuje Lucrecius († 55. př. Kr.) ve své básni didaktické *De rerum natura* z nejmenších, nejokrouhlejších a nejpohyblivějších atomů. Tento antický materialismus můžeme zváti

dualistickým, poněvadž se myslí dle něho tělo a duše složeno z rozličných atomů.

V nové filosofii vyvíjí se monistický materialismus nejprve na půdě anglické. Hobbes pokládá vše, co se ve světě děje skutečně, za pohyb.

Představy nejsou nic realního, substancialního, jsou svou povahou pohyby nebo mají příčinu v nich. S rostoucím poznáním odvislosti duševních stavů od fysických doznává též materialismus zvláštní tvářnosti. Dle svobodomyslníka J. Tolanda jest myšlení funkcí mozku, a přírodozpytci Robertu Hookovi († 1703) jest o paměti hmotnou schránkou představ ve hmotě mozkové. On má zásluhu právě o vypočtení počtu představ, jichž nabude dospělý za svého života, od něho pochází těšivé ujišťování, že mozek, jak mikroskop ukazuje, má dosti místa pro takových až 200.000 představ. Materialismus předkantovský dosahuje svého vrchole v materialismu francouzském 18. století. La Mettrie (*L'homme machine* 1748) připisuje hmotě schopnost vyvozovati hybnou sílu a počitky a označuje duši jakožto příčinu této schopnosti.

Poněvadž pak tato má své sídlo nebo svá sídla v těle, musí míti rozsáhlost, musí býti hmotna. Jest ovšem vůbec obtížno pochopiti, jak si máme mysliti hmotu, avšak mnohé jiné nelze zrovna tak snadno pochopiti.

Rozličné lékařské zkušenosti a srovnávací anatomie dokázaly odvislost duševních pochodů od tělesných, a duše může působiti na tělo jen jako část mozku. Zcela podobně se vyjadřuje hlavní dílo materialistické literatury té doby *System de la nature* od Holbacha. Hlavním úmyslem tohoto díla jest popříti každou formu supranaturalismu, t. j. takového názoru, jenž přijímá za mechanickou souvislostí přirozených, smyslných, hmotných věcí ještě skutečnost. Materialistická tvrzení jsou tu pronášena především ostřejší formou, než to činí La Mettrie. Duše se nám objevuje dle Holbacha jako tělo, máme-li na zřeteli jisté jeho funkce nebo mohutnosti. Nových důvodů však přidáno nebylo. (Srv. § 7, 6.)

3. V 19. století se oživuje materialismus zase po úpadku spekulativní filosofie Hegelovy a pod vlivem četných nových pozorování a zkušeností o souvislosti mezi tělem a duší. Z ostrého sporu o těchto věcech na shromáždění přírodozpytců v Göttingách 1854 vyrůstá literatura směru materialistického, z niž jest nám vytknouti spis C. Vogta („Pověra a věda" 1856), Moleschotta („Průběh života", 5. vyd. 1887) a Büchnera („Síla a hmota", 17. vyd. 1792).

V celku liší se tento materialismus od dřívějšího tím, že jeví slabé stopy noeticko-theoretického odůvodnění stanoviska.

Tak Vogt vykládá, že hranice všeho myšlení splývá s hranicí smyslové zkušenosti; tato záleží v tom, že mozek jest orgánem duševních funkcí. Toto tvrzení má zrovna takový stupeň jistoty, jako rovnice $2 \times 2 = 4$. Avšak nemůžeme nikdy vyložiti poslední abstrakce zjevů, vědomí stejně jako stahování svalů. (!) Zevrubně zde jakož v ostatních spisech bylo poukázáno na specielní souvislost, jež jest

mezi duševními schopnostmi a vahou mozku, velikostí jeho povrchu a jeho bohatstvím závitů. Nejvýznačnější dílo tohoto směru jest však beze vší pochybnosti Moleschottovo, které postupuje těmito noetickotheoretickými výklady. Všechno bytí je bytí prostřednictvím vlastností, avšak každá vlastnost existuje pouze svým vztahem k nám.

Proto není žádného rozdílu mezi věcí pro nás, nám se jevící, a věcí o sobě. Vyzkoumá-li člověk všechny vlastnosti látek, které mohou působiti na jeho vyvinuté smysly, pak pochopil též podstatu věcí a pojal absolutní vědění lidstva. Materialisté přiznávají se dle Moleschotta k jedinosti síly a hmoty, ducha a těla, boha a světa. Myšlenka jest pohyb, přeměna látky mozkové.

Jest to proces mající rozlohu, poněvadž dle jistých psychologických pokusů (pokusů reakčních) potřebuje času. (!) Člověk jest výslednice z rodičů a kojné, místa a času, vzduchu a počasí, zvuku a světla, stravy a oděvu. Jsme hříčkou každého tlaku vzduchu.

4. Hrozně spleteny jsou různé výroky Büchnerovy. Vykládá především, že síla a látka právě tak jako duch a hmota jsou jen označení pro dvě různé stránky nebo způsoby projevování se jednoho a téhož, vlastní povahou nám neznámého jsoucna.

Proti tomuto zcela monistickému nazírání přichází brzo na to úplně jemu odporující, že totiž hmota tu byla dávno před duchem a že tento může existovati jen na základě organisované hmoty. Souhlasí to pozoruhodným způsobem s pozdějším tvrzením, že není žádné hmoty bez ducha, a že ve hmotě bytují nejen fysikální síly, nýbrž i duševní. Pak zase mu jest duše hromadným pojmem pro veškeru činnost mozkovou, tak jako jest dýchání takovým pojmem pro činnost ústrojů dýchacích. Jak atomy, buňky nervové neboli hmota zkrátka si počínají, aby vytvořily počitky nebo vědomí, jest nám naprosto lhostejno: stačíť úplně toliko věděti, že tomu tak jest.

Vedle této zmatenosti pojmů, v níž sotva kdo ho již předčí, shledáváme u Büchnera, že se se zvláštním zájmem jinak zabýval prospěšným roztřiďováním duševních pochodů do zvláštních ganglií mozkových, takže rozum, fantasii, pamět, smysl pro čísla, smysl pro prostor, pro krásu a j. umisťuje do zvláštních oddělených buněk. Jen asi 10.000 představ počítá na vyvinuté vědomí dospělého a přichází tímto způsobem k potěšující vyhlídce do budoucna, že při takovém počtu, kolem 500—1000 milionů, buněk uzlinových jest ještě velmi hodně místa pro nové duševní výtvory (a mohutnosti?).

Ke konci tohoto krátkého historického přehledu budiž tu ještě učiněna zmínka o pozoruhodné formě materialismu, logicko dedukovaného, jejž odvodil U e b e r w e g. Dle něho jsou věci, ve světě nám se jevící, našimi představami. Poněvadž pak ony mají rozlohu, tedy ji mají též představy. Poněvadž pak dále tyto probíhají v duši, tedy má i duše rozsáhlost a poněvadž rozsáhlost přísluší hmotě, jest duše zároveň hmotna. Není žádné pochyby, že z téhož východiska bychom mohli přijíti logicky k výsledku docela opačnému.

5. Poněvadž v historickém výkladu hlavních typů materialismu byly uvedeny všechny jeho důvody, a od nás rozeznávané jeho formy

monistické se nikde nevyskytují ve výraznějším a přesnějším zpracování a ucelenosti, můžeme bez ostychu přikročiti k úhrnné kritice tohoto směru metafysického. Může-li se některá metafysika zváti dogmatickou, tedy jest to rozhodně tato. Neboť důvody, které uvádí, jsou nadobyčejně chuďoučké. Starověk ještě jaksi vysvětloval skutečný stav věcí svým dualismem hmot, a attributivní a kausální forma monistického materialismu nepopírá kvalitativní zvláštnosti duševnosti. Avšak naivní nesmyslnosti jest tvrzení aekvativního materialismu, jakmile se nevykládá ve smyslu monismu, o němž později budeme jednati. Identita může se, jak jest pochopitelno, jen tam přece tvrditi, kde možno pozorovati znaky pojmů sporných jakožto identické.

Jest však dávným a jedním z nejjistějších výsledků pozorování, že t. zv. duševní se zcela nebo aspoň přece v podstatě ve svých znacích liší od fysického. Až do nejnovější doby nevidíme při materialismu docela žádného pokusu svůj směr noeticko-theoretický odůvodniti. Může se to ovšem pokládati za účinek Kantovy kritiky poznání, že se v 19. století ten pokus stal. Avšak, jak vidno z uvedených výroků Vogtových a Moleschottových, přešlo se přes onu spornou otázku s nedbalou lehkostí. Jediný fakt, o který se materialismus opírá, jest obecně známá odvislost psychických pochodů od fysických. O takové souvislosti mezi oběma stranami však ani filosofové jiného směru nepochybovali, a musíme tedy míti za to, že ten fakt jest schopen více výkladů, a nikoliv se ihned domnívati, že nutně vede k materialismu. Z důvodů pak v následujícím uvedených dokonce vyplývá, že materialismus není ani nejpravděpodobnějším ani nejjednodušším výkladem tohoto fakta.

6. Především několik poznámek o attributivním materialismu. Tento může býti toliko zatímným určením vztahu mezi mozkem a vědomím. Neboť tvrzení, že obsah zkušenosti, jako na př. cit nelibosti nebo představa lva, náleží jakožto vlastnost substanci materielní, která se nám určitými částmi systému nervového representuje, nepodává ani toliko v nejobecnějších rysech uspokojujícího výkladu o stavu věcí. Vztah mezi věcí a vlastností se všude ve vědě pokládá jen za zatímný popis jevů. Splývá-li věc se souhrnem svých vlastností v jedno, tedy jest tu hned otázka, jak se má vlastnost, o niž jde, k ostatním, a tato otázka jest v našem případě opětováním starého problemu. Je-li však věc různa od svých vlastností, tedy přistupuje k otázce právě vytčené ještě další otázka, jaký je vztah jednotlivých znaků k tomu substancialnímu pozadí, zvětšuje se tedy ona obtíž o novou. Dále nemůže se tvrzení, že psychické je vlastností mozku, pokládati nikdy za správný popis jevů. Neboť jevy vědomí, jak psychologie učí, mají na sobě ráz pochodů a ne vlastností, a princip psychofysického paralelismu klade tedy též obsahy vědomí v pravidelný vztah k mozkovým procesům. Poměr tělesného k duševnímu jest tedy poměr pochodů navzájem. Ten nemůže však nikdy býti pochopen attributivním materialismem, toliko kausální jest aspoň principielně s to toho. Proto obrátíme se v následujícím téměř výhradně proti této formě metafysického materialismu, ježto toliko s ní lze počítati vážně vědecky.

7*a*) Materialismus jest v odporu se základním zákonem moderní přírodovědy, totiž se zákonem zachování energie. Dle tohoto zákona jest suma energie přicházející ve veškerenstvu vždy stálá, a všechny tu a tam vyskytující se změny jsou jen změny v rozdělení energie, které záležejí ve vzájemné, přesné pravidelné výměně. Za této podmínky jest úplná souvislost mezi všemi t. zv. fysickými pochody, a není tu naprosto místa pro novou formu zjevů, pro psychické neboli duševní. Tak jest si mysliti i pochody mozkové zařaděny přese všechnu jejich složitost v tuto souvislost přesně kausalní, a o všech změnách, které jsou způsobovány ze vnějška, musíme se domnívati, že postupují neboli se šíří ve formě čistě chemické nebo fysikální. Duševnost vznáší se dle tohoto obecně platného názoru takřka ve vzduchu; neboť nelze nikterak pochopiti, jak by mohl tento vedlejší effekt nastati, aniž by se tím nezpůsobila třebas sebe menší ztráta na straně fysické. Jedině konsekventní by bylo též duševní pochody přiřaditi co zvláštní formu energie k chemické, elektrické, tepelné nebo mechanické energii a mezi těmito a onou mysliti si touž pravidelnou souvislost výměny a vyrovnávání, kterou předpokládáme v oboru fysických forem energie. Nehledě k tomu, že v materialistické literatuře nikde nedošlo k takovému názoru, natož pak k pokusu jej provésti, jsou tu různé námitky, vrcholící především v tom, že by stálost přírodní energie takovou hypothesou byla ohrožena.

b) Pojem hmoty, jenž hraje v materialistickém nazírání tak důležitou roli, není dokonce tak obecně uznaným a určitým, že by se mohla beze všeho dalšího na něm zakládati bezprostřední zkušenost našeho vědomí. I v přítomné době nacházíme odpor mezi mechanickým a dynamickým názorem na přírodu (srv. § 7, 6), a tento vylučuje pojem hmoty úplně. O možnosti, vypracovati souvislý výklad přírody na tomto základě, nemůže se pochybovati. Tím by však zároveň materialismus doznal silné změny.

8*c*) Materialismus není schopen ani nejjednodušší duševní jev vyložiti. Neboť by se tu musil dáti duševní jev vyložiti s naprostou nutností z jistých daných nebo myšlených podmínek určité konstellace materielních pochodů. Jak však má vzniknouti počitek z pohybu tak, aby byl samozřejmou konsekvencí jeho, lze tak těžce pochopiti, že i materialisté sami se neostýchají podávati o tom praskrovné rozumové vysvětlení. Není pravda, co v takovém případě tvrdí, že i při čistě fysických souvislostech se setkáváme se stejnou nepochopitelností. Neboť zde můžeme si vždy pojmovou nebo názornou konstrukcí vyložiti nutnost nastoupení určitých zjevů. Přesvědčivý výklad této dávno známé okolnosti Du Bois-Reymondův („O hranicích poznání přírodního" 1872 a j.) přispěl k tomu, že i v širších kruzích přírodozpytců to bylo uznáno.

d) Pojem vztahu odvislosti jest daleko všeobecnější než pojem vztahu kausalního. Neboť onen praví jen, že mezi dvěma zjevy *a* a *b* existuje takový vztah, že za každou změnou v *a* nebo na *a* následuje nebo ji doprovází příslušná změna v *b* nebo na *b*. Příslušnou však zoveme změnu tehdy, je-li vzhledem k jiné v ohledu kvalitativním a kvan-

titativním aequivalentní, takže stejné nebo podobné děje v *a* nebo na *a* dávají vznikati stejným nebo podobným dějům v *b* nebo na *b*, nebo, že větší, menší, slabší atd. změny tam mají za následek změny též zde vznikající ve stejném smyslu. Pro kausalitu shodují se tyto podmínky rovněž, avšak pro ni je mimo to třeba určité časové souvislosti, která jest pro pouhou odvislost úplně nepodstatnou, a obrácení vztahu, což zde beze všeho můžeme učiniti, jest tam s ohledem na časovou posloupnost kausalně spojených pochodů nepřípustno. Proto musíme přísně lišiti tvrzení vztahu odvislosti mezi procesy psychickými a fysickými od tvrzení jejich spojitosti kausalní. Poněvadž pak pozorování ukazuje nepředpojatému pozorovateli jak odvislost duševních pochodů od fysických tak i obráceně, tedy jest mu zřejmo, že tu jest místo především pro všeobecný pojem vztahu úkonů, nikoliv však pro specielnější pojem kausalního svazku. Materialismus naproti tomu ihned předpokládá tuto specielnější představu a není si vědom ani vytčeného rozdílu v pojmech ani násilné jednostrannosti v nazírání v této příčině.

9*e*) Se stanoviska noëticko-theoretického chybuje materialismus v tom, že nezná původní povahy vší zkušenosti. Není dáno z počátku ani subjektivní ani objektivní, není dána ani duše ani hmota jakožto samostatné veličiny nebo kvality, nýbrž nedifferencovaný celek, který můžeme označiti výrazem zažitek nebo plná zkušenost, a na tom se teprve děje pojmové rozlišování subjektivního a objektivního (srv. § 8, 8). Ani jednou nepozorujeme, že by materialisté pokládali tento prvý resultat pojmové abstrakce za věc jedině a toliko existující, za vlastní podstatu všech věcí, nýbrž abstrakci druhého řádu (smíme-li tak říci), totiž pojem hmoty. Neboť, co zoveme objektivním, není ještě materielním, nýbrž značí pouze to na zažitcích, co jest nezávislým na poznávajícím subjektu, jako na př. jisté prostorové a časové vlastnosti nebo vztahy zažitků. Pojem hmoty znamená substrat předpokládaný pro všechny tyto jevy. Na místo tedy, aby měl materialismus zření k plnému obsahu původní zkušenosti, povznesl za metafysický princip sekundarní produkt pojmové abstrakce.

f) Avšak materialismu neznačí hmota pojem, nýbrž všeobecně známou realitu, a proto mluví o atomech, jakoby byly vnímatelny, v hmotě jakožto masse, plné sil, na nás působící atd. Rozvážliví a vynikající přírodozpytci přiznali, že takové názorné užití pojmu hmoty a jejích částek je docela prospěšno, pokud toho užíváme za pomůcku v představování, abychom si mohli konstruovati souvislost přírodních zjevů způsobem jednoduchým. Avšak správný pojem hmoty a jejích částí nelze si naprosto představiti, poněvadž se zakládá na pokročilé abstrakci od původního názoru. A tak byly též beze všeho uvážení atomům „připsány dílem vlastnosti, které jsou v odporu se všemi až dosud pozorovanými". (Mach.) Materialismus zaměňuje tedy prostě názornou pomocnou představu tělesných částeček za pojem atomů.

10*g*) Pojem hmoty jest, jak jsme nahoře ukázali, jen utvořen proto, aby hypostasoval objektivní stránku na zažitcích. Subjektivní stránka jejich jest již z předu z něho naprosto vyloučena. Zde jest se stanoviska noëticko-theoretického důvod pro onu přesnou spojitost kau-

salní pochodů fysických, která je stanovena zákonem zachování energie. Pak jest subjektivní stránka na zažitcích obsahem původní zkušenosti. Tony, barvy, zkrátka všecky kvality smyslové, pochody myšlení, akty volní, hnutí citová, to vše je bez výjimky a úplně to, co v zažitcích samých je dáno. Hmota naproti tomu je abstrakce druhého řádu. Jak má býti pak mezi původním obsahem zkušenosti a takovým pojmem souvislost, jak ji vyžaduje materialismus, ať již to jest ve formě attributivní nebo kausalní? Bylo by to asi zrovna takové, kdybychom chtěli stanoviti mezi dobrým činem a pojmem mravnosti vztah kausalní nebo attributivní. Tento vždy předpokládá, že zjevy uváděné v takový vztah jsou jevy stejného řádu nebo aspoň že jsou na stejném stupni abstrakce. Dle těchto výkladů musíme materialismus pokládati za netoliko velmi hypothetické, nýbrž za nanejvýš nepravděpodobné metafysické vysvětlení souvislosti věcí na světě. Třebas v kruzích filosofických v nejnovější době pozbyl veškeré vážnosti, tedy vidíme přece v kruzích fysiologů a psychiatrů ještě vždy náchylnost k takovémuto nazírání, a v širokých kruzích lidu a t. zv. vzdělanců užívá se toho hesla ve smyslu bezpečné přírodovědecké theorie. Tím odůvodňujeme svou obšírnou kritiku tohoto metafysického směru.

Na konec poukazujeme na výtečné dílo F. A. Langea: „Dějiny materialismu a kritika jeho významu v přítomné době". (5. vyd. 2. sv. 1895).

§ 17. Spiritualismus.

1. Daleko později v dějinách filosofie než materialismus vyvinula se jeho přímá metafisická protiva, spiritualismus. Neboť jediný směr starověku, který se zdá míti tento karakter, totiž ideosloví Platonovo, nelze proto zváti spiritualismem, poněvadž Platonovi jest idea věcnosti pojmu a neznamená nic původně duševního, neznačí jednoduchý obsah vniterné zkušenosti. Proto můžeme pokládati teprve Leibnize prvým zástupcem spiritualismu. Dle jeho názoru noeticko-theoretického má si metafysika počínati zrovna tak deduktivně jako mathematika, majíc vycházeti od nejjednoduššího, od naprosto jistého a zřejmého. Dojmy smyslové neodpovídají těmto požadavkům, poněvadž nepodávají naprosto žádného jasného vysvětlení o vzniku kvalit v nich obsažených. Proto musíme postaviti v čelo filosofického bádání definice, které jsou utvořeny dle věty identity nebo sporu. A tak vyvíjí se z definice substance metafysická soustava Leibnizova ve svých nejdůležitějších rysech. Descartes definoval substanci co věc, která tak existuje, že nepotřebuje ke své existenci žádné jiné, a odtud dovozoval, že jen bůh smí se zváti ve vlastním smyslu substancí. Avšak dle něho hmota a duše, res extensa a res cogitans, zasluhují též praedikatu substance, any ke své existenci potřebují jen boha, jinak však žádné jiné věci. Toto nepřesné vyjadřování odstranil Spinoza tím, že dokazoval nejen věcnou, nýbrž i pojmovou neodvislost substance a tím jménem označil toliko boha. Rozumí substancí to, co v sobě jest a sebou samým se pojímá t. j., jehož pojem nepotřebuje pojmu jiné věci, z něhož by musel býti utvořen.

2. Definice Leibnizova vraci se v podstatě k Descartově. Zní: *substantia est ens per se existens.* Kdežto však jeho předchůdci tvrdili jedinost substance, spojuje Leibniz s podobným určením jejím předpoklad o nekonečné mnohosti substancí. Než existuje samým sebou jen to, co má schopnost jednati, tedy síla, samočinnost jest vlastní podstatou substance, která tedy musí býti cosi nehmotného, cosi, co nemá rozlohy. Dle příkladu Giordana Bruna zove Leibniz tyto samostatné jednosti všeho jsoucna monadami. Ony jsou pravými atomy oproti zdánlivým v přírodovědě, ony jsou jednoduchým ve všem složitém, proto též jsou nedělitelny a nezrušitelny, metafysické to body naproti materielním a mathematickým bodům. Ježto pak jejich celá podstata jest samočinnost, nemohou nic přijati, nemůže nic v ně vniknouti, a zdánlivé vzájemné působení mezi pochody viditelného světa záležejí jen v moudrém předurčení, v předzjednané harmonii, prostřednictvím již stavy všech substancí souhlasí, aniž vespolek na sebe působí. Tímto postulatem dostává se nám zároveň bližšího určení o povaze činnosti v substancích předpokládané. Záleží totiž v representare, v představování nebo zobrazování. Již ve starověku bylo obyčejem pokládati smyslový vjem za obraz objektivního světa. Leibniz pak tím, že spojil tuto domněnku, běžnou populárnímu vědomí všech dob, s mathematickým pojmem zobrazování dospěl k té karakteristice monady, že každá představuje nebo zobrazuje celý svět, takže každá z nich v tomto smyslu jest mikrokosmem neboli zrcadlem všehomíra, *une concentration de l'univers.* Poněvadž pak představování je akt duševní, tedy podstata všech monad jest kvality psychické. Rozloha, tělesnost, jsou dle toho pouze úkazy, jejichž věcnost má příčinu svou v mnohosti bezprostorných substancí. Avšak ne každá monada zrcadlí se stejnou jasností, naopak jest tolik monad, kolik stupňů jasnosti v činnosti představovací.

Podobné stanovisko zastával v pozdější době teprve zase Herbart. Vycházel ze všeobecné definice bytí. Bytí dle něho znamená absolutní klad, čímž jednak se vylučuje veškeren vztah, jednak veškeren zápor. Mnohost kvalit jsoucna by ovšem přiváděla do něho cosi relativního, musí se tedy mysliti povaha jsoucna zcela jednoduchou. Spor, který tkví v empirickém pojmu věci s mnohými znaky, může býti rozřešen bez újmy pro okolnosti, jež jsou základem tohoto pojmu, jen tím, že uznáme mnohost jsoucen, z nichž každé jest absolutně jednoduché. To jsou realy Herbartovy, též netělesné bytosti jako monady Leibnizovy, avšak vzhledem ke své kvalitě neurčitelné. Vztahy vzájemné mezi realy jsou poruchy, jichž doznávají a sebezáchovy, které z nich vycházejí, při čemž každý sebezáchov zamezuje poruch, „tak, že tento nenastává". Dle Herbartovy psychologie jest představování jediný děj, v němž se projevuje náš vědomý život duševní, sebezáchovy onoho realu, jemuž díme duše, jsou tedy její představy. Zde jest spiritualismus méně výrazný než u Leibnize, poněvadž Herbart sebezáchovy realů tvořících tělesnost a prostou kvalitu všech realů, co se týče jejich podstaty, blíže neurčuje. Daleko otevřeněji se přiznával k spiritualismu Lotze. Pojem bytí definuje jakožto býti ve vztazích nebo jako schopnost

působiti a trpěti. Takové vztahy však jsou myslitelny jen tehdy, předpokládáme-li jednotnou podstatu, která všechny bytosti spojuje. Proto pokládá Lotze jednotlivé věci za modifikace absolutna, substance. Jako samostatné jednosti konečně lze si mysliti všechny věci jen tehdy, přičiníme-li jim dle analogie svého vlastního vědomí vnímající duševnost.

4. Též Wundt se může pokládati v jistém smyslu za spiritualistu. Dle něho přírodovědecké bádání a psychologické zkoumání vycházejíce od skutečnosti zažitků, dané v bezprostřední zkušenosti, postupují odloučenými cestami, ono směřuje k exaktnímu prozkoumání představ myšlených isolovaně, toto k poznání povahy a vnitřní souvislosti celé zkušenosti, skládající se z představ, citů a pochodů volných. Poslední jednost, u niž může stanouti metafysické uvažování o výsledcích přírodovědeckých, jest atom, toliko formálně určený, o jehož vlastní povaze ničeho nevíme. Naproti tomu ono zkoumání psychologické povahy dospívá k domněnce, že vůle jest „pravá reálnost našeho vlastního bytí". „Ježto pak můžeme pokládati za nemožné, aby předměty vůbec neměly žádného vlastního bytí, a jiné vlastní bytí kromě vůle nám vůbec dáno není . . ., tedy jest tu samozřejmě třeba doplniti kosmologický zpětný postup psychologickým: vlastní bytí věcí . . . jest stejnorodé s naším; jest to chtění." Poslední jednost všeho bytí však jest určena co jednost volní.

5. Též mimo kruh odborníků filosofů nalézáme často názory spiritualistické, jejichž odůvodňování z pravidla se děje noeticko-theoretickou formou idealismu (srv. § 26.) Myslíme-li si dle toho kvalitu veškeré zkušenosti co představu, tedy jest na jevě, že tento nehmotný neboli duševní jev tlumočíme též do pojmů přírodovědeckého zkoumání a tedy též t. zv. hmotné bytí vyplňujeme duchovým obsahem. Typickým způsobem toto vypracoval G. Berkeley, dle jehož „immaterialismu" neboli „psychismu" jsou jen duchové, jsou jen substance duševní. Někdy se s těmito názory spojuje též posuzování hodnotní tím způsobem, že se duševní pochody pokládají za důležitější, za toliko cenné, a tedy pochody hmotné se snižují na nepodstatnou formu zjevu. Zvláště jest tu na snadě metafysický názor spiritualismu pro toho, kdo se přiznává v přírodní filosofii k dynamismu (srv. § 7, 6). Kdo pokládá atomy jen za střediska sil a tedy za matematické body, bude hleděti jejich podstatu úplně určiti nějakou duševní kvalitou. Též pomocí úsudku z analogie hledí někteří odůvodniti spiritualismus. Tak myslí Schopenhauer, že my jen v sobě samých můžeme pochopiti vedle zjevu věc o sobě. Co odpovídá v existencích mimo nás zjevům představovaným v prostoru a času, může se tedy jen určiti dle analogie našeho vlastního bytí. Tak jest svět jakožto zjev summa představ, jakožto věc o sobě zase vůle.

6. Mnohem snáze než u materialismu můžeme přehlédnouti metafysické tvrzení spiritualismu. Tento předpokládá, že lze všechno empiricky dané, zvláště též materielní neboli tělesné pochody redukovati na duchové bytí nebo dění. Kvalita tohoto se stanoví dle analogie vlastního vědomí, nebo si ji představují podle stupně samostatné živosti nebo životnosti v předmětech jakožto více nebo méně dokonalý

výraz tohoto osobního duševního dění. Ježto spiritualismus se vyjadřuje přesněji, můžeme jeho názor podrobiti kritice způsobem jednoduššim a kratším než to bylo možno u materialismu. Ze s psychologické stránky není ve spiritualismu odporu, jest beze všeho zřejmo. Domnívali se sice někteří, že při metafysickém výkladu světa nastává zvláštní obtíž, že totiž existenci cizích center vědomí za jeho předpokladu ani nelze vysvětliti, ba ani toliko pochopitelnou učiniti. Nemůžeme však nahlédnouti, proč by metafysické vysvětlení dějů pohybových cizích individuí, z nichž soudíváme na jejich vnitřní neboli duševní bytí, musilo ohrožovati tento úsudek z analogie. Neboť věc sama tím se přece nikterak nezmění, jen nazírání na ni, jež se děje obyčejně pojmy přírodovědeckými, musí se odíti v nové roucho spiritualistického výkladu. Můžeme tedy proti spiritualismu činiti námitky jen se strany přírodovědy nebo theorie poznání. Avšak rovněž obor pojmů, zákonů a method vytvořených přírodozpytem nedoznává spiritualismem žádné změny. Jest to stále totéž, staneme-li při pojmu materielních atomů a představě mechanického svazku mezi nimi, nebo hledíme-li tyto pojmy modifikovati domněnkou o duševním obsahu, jenž tvoří jejich vlastní podstatu. Na všechen způsob musí se i v posledním případě předpokládati platnost všech vztahů a všech pravidel, která přírodověda pomocí pozorování a operací početních se všeobecnou platností stanovila.

7. Rovněž poměr k theorii poznání není jiný. Neboť jevy vědomí tvoří zajisté úplný obsah všech zažitků. Není ani jediného mezi nimi, jejž bychom si nemohli představiti co počitek, nebo představu, nebo cit, tedy co duševní jev, a objektivnost spočívá toliko v jistých prostorových nebo časových vlastnostech a vztazích zažitků, které jsou vztahovány na realní principy, jako hmotu nebo energii. Je-li připisován pak těmto ještě zvláštní smysl v tom způsobu, že na místo nich substituje me znova duchové bytí, tedy se zdá, že na místo veličin bez kvality nastupuje plná realnost určitelných obsahů. Usilovalo-li se dosáhnouti této shody spiritualismu s učením theorie poznání tou cestou, že prohlašovali idealismus za nutné nebo docela za samozřejmé východisko pro filosofické nazírání na svět, tedy takovéto počínání nebylo naprosto správné. (Srv. § 26). Vždy se ovšem může říkati, že se musí uznati možnost spiritualismu. Pak stojí na vyšším stupni než materialismus, poněvadž ani od theorie poznání ani od súčastněných odborných věd, psychologie a přírodovědy, přímo nemůže býti zamítnut. Avšak tím není ještě prokázána přednost tohoto názoru před jinými možnými. Spíše vznikají při pokusu provésti jej docela vážné obtíže, na něž v následujícím krátce chceme poukázati.

8. a) Především jest spiritualistický výklad přírodovědeckých pojmů úplně libovolný. Nic nás nepřinutí uvěřiti, že v elementech hmoty dřímá ještě zvláštní skrytě bytí, které máme pojímati dle analogie vlastního vědomí. Neboť síly, které si myslíme soustředěny v atomech, souvisejí jen se změnami místa jejich a jsou tedy pouze podmínkami pro změny, které na pohybech těles jsou viditelny. Mimo to pojem síly často v přítomné době se pokládá za zbytečný, jsa nahrazován exaktním výkladem prostorových a časových vztahů hmot navzájem. Mezi těmito

vztahy a vztahy duchových pochodů, vyšetřenými psychologii, vespolek posléze nelze najíti též žádné stopy vnitřní příbuznosti. Tedy impuls nebo výzev k spiritualistickému výkladu přírodních jevů nemá svojí příčinu ve výsledcích přírodovědy samé. Mimo to tím se podporuje bludná domněnka, jakoby dotyčná odborná věda o vlastní povaze svého předmětu nemohla říci rozhodného slova, nýbrž jakoby o tom tu ještě nad tím bylo zvláštní, nové poznání, které jde hlouběji a vniká samostatně v podstatu věcí. Metafysické doplnění nemá úkolem nahrazovati odborně vědeckou úvahu, nýbrž má skromnější úlohu, postupovati totiž dále jejím směrem nad cíl dosažený v přítomné době.

b) Další nesnáz spiritualismu vzniká, tážeme-li se po zvláštní povaze duchového bytí, které elementům hmotným se připisuje. Dle Leibnize máme mohutnost představovací, dle Schopenhauera zase vůli pokládati za vnitřní stránku přírodních zjevů, dle třetího nazírání zase se přenáší soubor dění, přicházejícího v naší individuelní zkušenosti, *mutatis mutandis* i na tělesa a na jejich součásti. Naproti tomu pojmy přírodovědecké neobsahují v sobě žádné známky, jež by poukazovala se zřejmou nutností na jeden z těchto možných případů.

9. c) Rovněž tak spiritualismus nenalézá opory v psychologii. Neboť si myslíme svůj osobní duševní život připoutaný na nesmírně komplikovanou součást našeho organismu a naprosto si jej nepředstavujeme uzavřený v poslední materielní částečky jeho. Nesídlí vědomí nebo duše v jednom bodě, ba ani v buňce mozkové dle moderního nazírání fysiologické psychologie, nýbrž bezprostřední podmínky pro duševní pochody jsou rozloženy na rozličných místech kůry velkého mozku. Lze tedy docela bez analogie míti za to, že každý atom zastupuje takové duchové bytí, jako je představuje naše vědomí. A sestoupíme-li se srovnávací psychologií k nejnižším stupňům, na nichž se ještě tuší dle nejisté analogie stopa duševního života, tedy musíme i zde se zastaviti při buňce nebo snad jádru buněčném, nesmíme však onen zárodek vědomí položiti v atomy. V říši anorganického světa odpadá však pro vědeckou soudnost každý empirický důvod pro život duševní.

d) Posléze též theorie poznání není žádnou podporou ani výzvem pro spiritualismus. Neboť dle ní značí všechno duchové bytí, nechať úplně splývá s kvalitativním obsahem zažitků, přece jen jednu stránku jejich. Bezprostřední povaha naší zkušenosti není obecně subjektivní nebo duševní. Dále spiritualismus zahrnuje v sobě s hlediska noëticko theoretického dvojí libovůli: 1. tvrdí samostatnou existenci atomů, hmoty, substratu, to objektivních zjevů, a 2. předpokládá duševní povahu těchto hypostasovaných reálností.

Literatura:

E. Vacherot: Nový spiritualismus. 1884 (pokus o založení spiritualismu na základě přírodněfilosofickém spojený zároveň s kritickým srovnáním s jinými směry).

Poznámka: Někdy se označuje spiritualismus co idealismus. To vyplývá z části odtud, že noëticko-theoretické stanovisko idealismu

logicky souvisí s oním směrem metafysickým. Nejnověji zase též spiritismus rád si přikládá ušlechtilejší jméno spiritualismus. Spiritualistická škola, o níž se mluví ve francouzské filosofii 19. století, jest karakterisována především tím, že klade hlavní váhu na psychologii jakožto nauku základní. Jejími zakladateli jsou Maine de Bireau († 1824) a Royer-Collard († 1843).

§ 18. Dualismus.

1. Dle dualismu subjekt a objekt, duch a hmota, jsou dvě existence od sebe různé a samostatné. Jest to název t. zv. zdravého rozumu lidského, křesťanských dogmatiků středověkých a nové doby, též se objevil v dějinách metafysiky poměrně záhy. Nejzřetelněji z filosofů předsokratických jej vypracoval Anaxagoras (srv. § 15, 1). Liší zřejmě *νοῦς*, duchový to princip, od nekonečně mnohých pralátek, zvaných *σπέρματα* nebo *ὁμοιομερῆ*. Onen přivádí teprve pořádek a pohyb v látku, která sama o sobě jest nečinnou a chaotickou, jest samostatný, jednoduchý, nezávislý a totožný sám se sebou. Dále můžeme zváti dualisty oba největší filosofy starověké. U Platona rozlišuje se hmota (*ὕλη*, výraz to, kterého ovšem teprve Aristoteles v tomto technickém smyslu užívá) a idea (*εἶδος*), ono jest nejsoucno bez obsahu, toto jsoucno, bohaté obsahem, ono jest jednotlivá věc smyslům se jevící, toto její podstata vyjádřená v pojmu rodovém. Též stojí k sobě v protivě co do hodnoty, a to působí zpětně silně na jejich metafysickou odluku. U Aristotela nenalézáme sice takové příkré rozluky, avšak uvádí touž protivu v pojmech látky a formy. Každá jednotlivina (*οὐσία*) jest ve své konkretní skutečnosti látka mající formu, a jako neexistuje látka sama o sobě, tak — vyjma božství — neexistuje čistá forma. Poměr mezi oběma jest spíše jako možnost ke skutečnosti, jako schopnost státi se něčím ke skutečnému provedení toho (*δύναμις* a *ἐνέργεια*.) Tak jest duše „entelechií", formou uskutečňující tělo. Božství je čistá forma a z rozličných mohutností lidské duše, jako u Platona, jest *νοῦς* povýšen na nesmrtelnou část její. Ve středověké filosofii udržuje se tato protiva dualismu jak v ohledu metafysickém tak i ethickém.

2. Antický dualismus není moderní dualismus. Neboť dle něho tělo a duše stojí k sobě toliko v poměru protivy, která jest jedním případem obecnějšího poměru protivy, látky a formy. Netvoří tedy svou zvláštní povahou dualismus, nýbrž jsou jen případem, jímž se illustruje všeobecnější karakter. Tvůrcem moderního dualismu a zároveň typickým zástupcem této metafysiky v nové filosofii jest Descartes z toho důvodu, že volil za základ rozlišení pojmů *corpus* a *mens*. Znakem všech těles jest dle něho rozloha, znakem všeho, co jest duševní, jest myšlení, jehož pojem zabírá v sebe veškeru činnost, již jsme si bezprostředně vědomi, tedy asi splývá s pojmem vědomí (srv. § 8, 2). A tak dle něho jsou dvě substance, *res extensa* a *res cogitans* (srv. § 17, 1), které existují od sebe nezávisle, avšak souvisejí spolu tím, že na sebe obapolně působí. Jak toto vzájemné působení při naprosté nestejnorodosti obou substanci jest možné, o tom se

Descartes blíže nevyslovil. Tuto mezeru jeho systemu hleděli zaceliti pozdější filosofové. Z nich jest jmenovitě uvésti t. zv. occasionalisty (Arnold Geulinx † 1669). Dle nich jest realní působení vzájemné mezi podstatami, zásadně tak rozdílnými, nemožné. To zdání pak, jakoby na sebe působily, jest způsobováno direktním zasahováním boha (*concursu dei*). Představy tedy, o kterých se domníváme, že je máme z venčí následkem podráždění smyslových orgánů, jsou vyvolávány v souhlasu se zevnějším světem prostřednictvím boha, a rovněž tak pohyby našeho těla, o kterých se nám zdá, že pocházejí z určitého úmyslu, v souhlase s tímto vznikají. Jsou tedy duše a tělo náhodnými nebo zdánlivými příčinami změn, které zdánlivým působením duše v těle nebo naopak vznikají, jsou *causae per occasionem*. Jsou jen příležitostí, nástrojem působení pravé příčiny, již musíme spatřovati v bytosti božské. Do největší hloubky metafysické byl tento názor vypracován M. Malebranchem († 1715). Též Lotze ve své theorii působení dospěl k podobným myšlenkám.

3. Jest pozoruhodno, že od té doby — nehledíme-li k zástupcům středověké filosofie — nedostalo se dualismu naprosto žádného náležitého, důkladného zpracování. Nyní jej pokládáme všeobecně za vyvrácený, poněvadž se ztroskotává o problem vzájemného působení a o princip zachování energie. Nehledě k tomu však, má ještě vždy v populárním vědomí platnost, jež je nanejvýš materialismem poněkud obmezena, a v empirických vědách, psychologii a přírodovědě, jest aspoň dualistický způsob vyjadřování, co se týká vzájemného poměru psychického a fysického, často ještě v užívání. V posledních letech se živě odporučuje opět obnoviti dualismus v psychologii a metafysice, a zda jest to správno, seznáme z námitek uváděných proti dualismu, jež v následujícím načrtneme.

4. Proti dualismu především se uvádí, že jest v odporu s principem kausality. Středověký pojem kausality, zastupovaný ještě Descartem a Spinozou, vyžadoval totiž stejnorodost příčiny a účinu, poněvadž se podstatně od principu zdůvodňovacího nerozeznával a mimo to slučoval populární představu vytvořující síly s pojmem příčiny. Proto přirozeně kartesianský dualismus choval v sobě odpor, an tvrdil kausalní vztah mezi různorodými věcmi a přece prohlašoval za znak kausality stejnorodost spojovaných členů. Avšak tento znak příčinnosti byl již zavržen důkladnou revisí zásady příčiny a účinu, kterou provedli Hume a Kant. Dle nich jest tedy podmínkou, kdy lze užíti zásady oné o dvou zjevech *a* a *b* toliko: 1. když jeden z nich pravidelně před druhým předcházívá a 2. když mezi nimi jsou jisté kvantitativní vztahy na př. když po větším *a* následuje též větší *b* ve formě zákona. Kdo pak předpokládá takto očistěný pojem kausalní, ve kterémž stejnorodost *a* a *b* nehrají žádné úlohy, může, jak se samo sebou rozumí, odmítnouti onu námitku proti dualismu, mající zdroj svůj ve starém pojmu, co bezpodstatnou. Mimo to jest pochybeno, žádá-li se stejnorodost příčiny a účinu a při tom se pokládá za jediný případ, kde ve skutečnosti jí není, poměr psychického k fysickému. Jest to věru zvláštní pravidlo, které se opírá toliko o jeden

případ a současně se prohlašuje jen proto za pravidlo, aby ho bylo možno užiti na tento případ. Kausalní spojení mezi všemi součástmi duševního života nastávají beze všech pochybností zrovna tak, jako ovládají veškeren svět fysický. Rozdíly stejnorodosti, stupně její jsou přece i zde, a měli bychom se tedy domnívati, že aspoň dle těchto rozdílů a stupňů by se i zde měly jeviti kausalní vztahy ve formě jednodušší nebo složitější. Na místo toho počínáme si užívajíce onoho pravidla tak, jako by existovala jen jedna stejnorodost a jen jedna nestejnorodost na světě. To jest okolnost, která sama již způsobuje nedůvěru vůči platnosti tohoto názoru.

5. Druhá námitka, jíž dualismus se obyčejně poráží, zakládá se na principu o zachování energie. Je-li veškera suma aktuelní a potenciální energie ve světě konstantní, tedy nemůže se nikdy a nikde, nehledíme-li ke změně rozdělení jejího, nějaké kvantum z toho vůbec ztratiti nebo získati. Myslíme-li si však nyní, že psychický jev jest vyvoláván fysickým a obráceně, tedy musí patrně v prvém případu kvantum energie se ztratiti, ve druhém takové kvantum získati. Rozličným způsobem se hledělo vyhnouti této kollisi se zákonem zachování energie, a nejdůležitější jest tu snaha rozšířiti pojem energie i na pochody duševní, při čemž se předpokládá, že ztráta energie fysické vzniklá způsobem psychického jevu se opět úplně nahražuje zpětným působením duše na tělo. Tato domněnka jest v nejlepším souladu s empirickou psychologií, pokud v této má axiomatickou platnost princip psychofysického parallelismu (§ 8, 5), dle něhož existují pravidelné vztahy takové, jaké žádá kausální princip, mezi ději psychickými a fysickými. Tento názor vyhovuje též potřebě vyložiti empiricky obecně uznávané mezery ve vědění, vyložiti „nevědomé“. Obtíže, které vznikají při důkladnějším rozboru takové domněnky, an předpodklad její v oboru empirické vědy se předem jeví býti nemožným, mají původ svůj v otázce, zda lze užiti pojmu energie na pochody duševní. Avšak i ony mizí, jsme-li si jen vědomi, že rozšíření tohoto pojmu, nabytého v přírodovědě, na život duševní má jen ten účel, abychom odstranili spor s principem zachování energie. Co se týká zvláštní povahy a rozmanitosti počitků, citů a kombinací jich, neděje se tím vůbec žádné obmezení.

6. Příležitostně nalézáme též ještě třetí argument proti dualismu. Říká se, že neuspokojuje potřebu lidského rozumu, jenž žádá jednotu a nemůže se tedy pokládati za dokonaný metafysický názor o principech svět zakládajících. Avšak tato námitka vychází buď ze špatného výkladu, co jest to potřeba jednoty, nebo z nesprávného názoru o dualismu. Jednotu žádá naše snaha po poznání jen ve smyslu souvislosti, nikoliv ve smyslu jednoduchosti. Co jest bez všelikého vztahu, co jest isolováno, to nemůžeme snésti, různosti však naproti tomu velmi dobře. Dualismus, jenž klade fysickou stránku s psychickou v úzký vzájemný vztah takový, že na sebe navzájem kausalně působí zrovna tak, jako tomu jest mezi jednotlivými pochody ve světě objektivním, nezasluhuje výtky, že by nevyhovoval potřebě lidského rozumu, toužícího po jednotě. Metafysické pokusy zmenšiti rozmanitost příčin pů-

sobících ve světě, pokud se skutečně staly, se žalostně ztroskotaly. Rozumná metafysická práce neusiluje zmenšiti počet principů a zjednodušiti různost jich, nýbrž snaží se toliko spojiti všechny tak, aby tvořily jeden celek. Proto by mohla platiti tato námitka jen proti dualismu takovému, jako je na př. kartesianský, kdež substance tělesná a duševní jsou proti sobě postaveny cize, bez zřetelné souvislosti, a pak beze vší oprávněnosti sevšeobecňuje. Kdo pak tvrdí, že nelze pochopiti, jak může hmota něco duševního vyvolati a obráceně, tomu můžeme s Humem a Lotzem odpověděti, že příčinnosti lépe nechápeme. Názornost nárazu, tlaku a tahu ve světě hmotném způsobuje předem v nás klam, jako bychom tu rozuměli kausálnímu vztahu, kdežto ve skutečnosti ho zde rovněž tak nechápeme. Nemíníme tedy přičítati tento nedostatek specielně dualismu, nýbrž příčinnosti vůbec.

7. Uvážíme-li vše, můžeme pokládati dualismus za možný, ano i za pravděpodobný směr metafysický. Neboť se srovnává s přírodovědou a psychologii patrně lépe než materialismus a spiritualismus Vyhovuje nejen podstatné různosti hmoty a duše, nýbrž i činí zadost závislostem, které platí mezi oběma, jak nás poučuje zkušenost. Odpovídá zároveň snahám moderní biologie, která hledí překonati jednostranně mechanistické pojímání pochodů životních, jež nestačí je vyložiti a dle něho jsme s to, abychom pochopili zjevy ve vědomí, co nutný člen ve vývoji živočišstva. Stejně jest ve shodě s theorií poznání, která dovozuje, že subjekt a objekt jsou dva faktorové veškeré zkušenosti, a jest dalek toho, aby libovolně rozšiřoval svět duševní, což jsme museli vytknouti spiritualismu a co musíme uvésti jako vadu při monismu.

Literatura:

M. Wentscher: O fysické a psychické příčinnosti a principu psychofysického parallelismu. 1896.

F. Erhardt: Vzájemné působení mezi tělem a duší. 1897.

O. Külpe: O vztazích mezi pochody tělesnými a duševními. Časopis pro hypnotismus. VII. 1898.

Srv. též všeobecnou literaturu psychologickou v § 8.

§ 19. Monismus.

1. Jak v kruzích přírodozpytců, tak i psychologů a metafysiků jest v přítomné době monistický názor světový ještě nejvíce rozšířen. Shledáváme jej tu zastoupený zvláště ve dvou formách. Dle jedněch jsou duše a hmota dvě různé stránky jedné a téže podstaty, kterou si právě myslí složenu z těchto stránek; dle druhých zase jest tato jednotná podstata různá od hmoty a duše, jež jsou formami, kterými se nám ona projevuje. Oba tyto druhy monismu budeme rozlišovati jménem konkrétního a abstraktního monismu. Abstraktní monismus připouští zase dvojí možnost, buď totiž předpokládáme, že onu jednotnou podstatu lze blíže určiti, nebo že nám jest naprosto neznáma. Vedle těchto ještě dosti zřetelných označení mo-

nistického stanoviska shledáváme však zvláště v širších kruzích, že se výrazu monismu užívá též k označení materialismu a někdy se též mluví o spiritualistickém monismu. Souvisí to dílem s tím, že se z pravidla nečiní rozdíl mezi monismem a singularismem (srv. § 14, 3), a tedy onen výraz jest brzo vlastním kvalitativním určením jsoucna, brzo značí jen počet principů zvolených při tomto určení.

2. Konkretní monism patří vůbec mezi nejstarší názory. Ve formě animismu nebo hylozoismu shledáváme jej vedle jistého dualismu již u národů ve stavu přírodním. Celá příroda se jim jeví být dle analogie člověka oživenou. Rozdíl mezi mechanickou zákonnitostí a duševní motivací jest jim rovněž tak neznám, jako význam nezlomného svazku příčinného. Osobní vůle se přenáší na přírodu a všechny známky jejího samostatného života slouží tomuto animistickému názoru. Hylozoismus jest též učení nejstarších filosofů řeckých. A i zde nalézáme nejasné smísení myšlenek dualistických a monistických.

3. V pozdějším vývoji filosofie se již nedospělo ke konsekventnímu provedení tohoto monismu. Jakmile pak se přišlo k názoru, že říše anorganická a organická jsou dva obory od sebe odloučené, že zákonnitost hmotných pochodů má jinou formu než zákonnitost pochodů duševních, a že o duši jen tam smíme mluviti, kde se může předpokládati vědomí, od té doby animismus se svým hrubým názorem o všeobecném oživení přírody ustupoval jiné formě metafysického určení jsoucna. Jen někdy zaznívá ještě jeho tonina, tak na př. když materialisté kladou jednotu hmoty a ducha na jeden stupeň s jednotou látky a síly. Avšak tyto ojedinělé známky moderní bezmyšlenkovitosti nemohou nás klamati, že monismus celkem zmizel.

Ve skutečnosti tento neřeší dokonce žádného problemu, nýbrž pouze jej klade. Neboť jednota mezi hmotným a duševním bytím, kterou tvrdí, není mu ničím jiným než souvislostí, která fakticky existuje, a právě povahu této souvislosti vysvětliti jest úloha, jíž se věnuje metafysika. Můžeme tedy animismus stejně jako attributivní materialismus (srv. § 16, 1), od něhož vlastně jen jménem se liší, pokládati toliko za přechodní stupeň, nikoliv za ucelený system, a v tomto smyslu byl akceptován i ještě od Fechnera a Wundta. Prohlašují-li: duše jest vnitřní jednota toho, co ze zevnějška pokládáme za tělo jí přislušne, a tedy duše a tělo se pokládá jen za dvě různé stránky téže podstaty, která jimi zároveň plně jest určena, tedy tím jest naznačeno stanovisko konkretního monismu. Avšak jejich metafysika vede dále k domněnce, že duševní bytí vyčerpává tuto jednotnou jsoucnost, a pak přechází animismus ve spiritualismus.

4. Daleko bohatšího rozvoje doznal monismus abstraktní. Jeho prvým typickým zástupcem jest Spinoza. Jedna, nekonečná substance, buh nebo *causa sui* zvaná, má dle něho nesčíslně mnoho attributů. Z těchto však můžeme toliko dva poznati, totiž rozlohu a myšlení. Každý z těchto attributů dochází výrazu v jednotlivých modech. Poněvadž však božská bytost má ještě množství jiných attri-

butů, tedy nám jest vlastní její povaha neznáma, a přicházíme tím k té formě abstrakního monismu, dle něhož substrat hmoty a ducha blíže se určiti nedá. Vzájemné působení na sebe, jak jest patrno, nemá místa v tomto monismu, nýbrž toliko parallelismus, při němž pochody navzájem si odpovídající jsou co do podstaty identické. Sem patří známá věta Spinozova: *Ordo et connexio idearum idem est ac ordo et connexio rerum.* Dění ve vlastním smyslu jest proces, jenž se odbývá na jedné substanci, v bohu. Co z toho pozorujeme, v duši nebo na hmotě, jest toliko jev obmezený, jednostranný neboli fragmentární. Zcela podobně se vyjadřují mnozí moderní myslitelé. Třebas nemluví o nekonečně mnohých attributech prajednoty, přece tvrdí, že tato jest o sobě bytostí neznámou, o jejíž jsoucnosti se něčeho dovídáme toliko prostřednictvím forem vnějšího a vnitřního dění, jdoucích k sobě navzájem parallelně. V tomto smyslu jest monistou na př. Herbert Spencer. Jeho agnosticismus (srv. § 4, 6) znamená jen, že se zříká určiti původní reálnost. Též Fechner kolísá mezi tímto stanoviskem a stanoviskem spiritualistickým.

5. Větší odvahu a život vidíme ve druhé formě abstrakního monismu, jenž si béře za úkol určiti jednotu duševního a hmotného principu, nebo, jak se rád vyjadřuje, jednotu stránky ideální a reální. Typickými repraesentanty tohoto směru jsou Fichte, Schelling a Hegel. Dle Fichteho jest absolutní Já nebo (dle jeho pozdějšího jednoduššího způsobu vyjadřování) absolutno jednotným pramenem vývoje individuelního Já a Nejá, neboli zkrátka jest metafysickým principem. Schelling zase pokládá absolutní identitu nebo nejetnost za ono původní byti, z něhož sebepoznáváním, které připisuje tomuto absolutnu, vzniká především protiva mezi subjektem a objektem, která však, poněvadž identita kvalitativně naprosto nemůže se rušiti, představuje toliko různost kvantitativní. Všechny jednotliviny nejsou tedy nic jiného než takové různosti nebo mocniny, a též protiva momentu ideálního a reálního nemá přirozeně povahy principielní, nýbrž jen formální neboli kvantitativní. U Hegela se objevuje absolutno především v neurčité formě byti. Dialektickým procesem (srv., § 3, 5) se obsah tohoto pojmu stále obohacuje a tak poznenáhla se dokonává povaha absolutna neboli boha v jednotlivých stadiích, které nastávají neustálým vývojem ideovým. Zvláštními formami byti tohoto absolutna je příroda a duch. Podobný monismus vypracoval v přítomné době E. v. Hartmann, jenž označuje kvalitu absolutna jakožto bezvědomo. Též Lotzeho můžeme pokládati za monistu, pokud neobsáhlou podstatu, jíž potřebuje, aby vysvětlil možnost vzájemného působení jednotlivých bytostí, zároveň stotožňuje v náboženském smyslu s pojmem boha a obdařuje jej ethickými praedikaty, jimiž se nám jeví být prabytost nejen tvůrčí substancí, nýbrž i mravním ideálem a ředitelem historického vývoje.

6. Kritisujíce monismus můžeme předem vyloučiti jeho konkretní formu. Neboť tato jest beze vší pochyby jen slovy zahalený dualismus. Skutečného vysvětlení, jaká jest souvislost mezi světem duševním a hmotným, nepodává. Vyjadřuje jen povahu věci poněkud jinak, než to

činí dualismus, aniž však tím dospívá k nějaké skutečné přednosti před tímto. Jinak se to má s abstraktním monismem. Neboť tím, že se předpokládá o obou formách zjevu, že vznikají ze známé nebo neznámé podstaty, stává se přece průběh těchto pochodů a jejich parallelismus zdánlivě pochopitelnějším. Položme si tedy v následujícím otázku, zda a pokud tato forma monismu řeší dostatečně problemy uložené odbornými vědami. Především můžeme konstatovati, že theorie poznání není v odporu s touto formou monismu. Neboť plná skutečnost dvoustranných zažitků i zde se přiznává. Doplňuje se pouze tím, že se přijímá podstata, jež oběma stránkám je podkladem. Naproti tomu však jest tu řada pochybností, dílem čistě logických, dílem psychologických a přírodovědeckých, z nichž nejhlavnější v následujícím uvedeme.

a) Abstraktní monismus se dopouští dvojí transcendence, předně tím, že život duševní rozšiřuje do nekonečna, a za druhé, že hypostasuje známou nebo neznámou jednotu stránky duševní a hmotné. Zkušenost nás nevybízí ani k jednomu ani ke druhému kroku, a nemůžeme tedy potlačiti v sobě pochybnost vyjadřovanou starým pravidlem školským: *principia praeter necessitatem non sunt multiplicanda.*

7b) Výklad vzájemného působení mezi hmotou a duší, který hledí podati abstraktní monismus, není ani nejbližší ani samozřejmý. Neboť saháme k takovémuto vysvětlení teprve tehdy, když jednoduchý, zkušeností samou podávaný názor na vzájemné působení ve vlastním smyslu slova nestačí, a monismus tedy v této příčině jest vytáčkou za tou okolností, abychom se vyhnuli domnělým obtížím dualismu. Avšak výklad podávaný není též nikterak, jak monisté zvláštním způsobem myslí, samozřejmým vysvětlením věci. Neboť z pojmu dvou stránek nebo forem zjevu, příslušících jedné a téže věci, nenásleduje ještě nutně, že vykazují docela parallelně se dějící změny. Povahou věci jest naopak spíše myslitelný způsob od onoho odlišný, totiž buď vzájemná nezávislost těchto stránek, jak tomu jest na př. mezi formou a kvalitou nebo mezi intensitou a trváním nějakého jevu empirického, nebo poměr obapolného vyrovnávání, jako na př. při dvou polovicích koule, jejíž obsah jest neproměnným, zvětšení jedné části má za účinek zmenšení druhé a obráceně. Nemůžeme pochopiti, proč právě z abstraktního monismu má vyplývati nutně empirický poměr mezi tělem a duší. Potřebuje-li však monismus ještě zvláštních pomocných představ, aby mohl ukázati, že tento empirický poměr jest jedině možný, pak jest zásadně komplikovanější než prostý dualismus. Fechner užívá při této příležitosti obrazu o kruhu. Ten, kdo stojí v kruhu, má vždy a nutně jiný názor o něm než ten, kdo stojí mimo něj, a přece, jak přiznáváme, existuje tu pro oba každá změna velikosti nebo tvaru obvodu. Avšak ani tímto obrazem, o kterém dozajista nemůže se říci, že by se jedině pro monismus hodil, se dokonce nic nezískává než to, že se jím vzbuzuje docela špatná představa o kvantitativních vztazích mezi světem hmotným a duševním. Tvrdí-li se posléze základní identita obou stránek, tedy upadáme v nesmyslnost aekvativního materialismu, kterou jsme již dříve vytkli (srv. § 16., 5).

8*c)* Vzhledem k principu psychofysického parallelismu musíme připustiti, že každému jevu vědomí pravidelně odpovídá děj fysiologický v mozku, který s ohledem na to zoveme dějem psychofysickým. Pokud tento princip nám ničeho nepovídá o způsobu souvislosti samé a ničím nedoplňuje to, co empiricky je zjištěno, tedy může zajisté konati dobré služby exaktnímu bádání jakožto střízlivá obecná formulace všeho toho, co v celé věci dosud bylo shledáno. Znamená-li však tato rovnoběžnost v monistickém smyslu, že se hmota a duše pokládají za dvě stránky jedné a téže podstaty, tedy musí samozřejmě rozdíl mezi fysiologickými pochody, jež jsou doprovázeny ději ve vědomí, a fysiologickými pochody, jež bez nich vznikají, zmizeti. Nebylo by si možno naprosto představiti, aby jedna strana měla mezery, kdežto druhá aby se rozestírala nepřetržitě. Nevědomě psychické v daleko širším rozsahu, než toho užívá a než to připouští čistá psychologie (srv. § 8., 4), přichází tím k platnosti. Neboť nejen pochody mozkové veškerého druhu, nýbrž i libovolné jiné tělové pochody, jako oběh krve, vyměšování žláz, vzrůst jednotlivých organů, musejí míti pak dle toho svoje psychické doplnění. Tento názor pak není žádným rozšířením tendencí, jež by byly vyznačeny již odbornými vědami, psychologií a přírodovědou, nýbrž jest to spekulace na zdař bůh a odcizuje se tím správné úloze metafysiky, jak jsme ji dříve (srv. § 4., 7 a j.) odůvodnili.

9*d)* Avšak monismus jde dokonce ještě dále, ať nejen proti veškerému vědeckému poznání připisuje organismům v nejširším rozsahu život duševní, nýbrž i světu anorganickému, a tím konsekventně přichází k tvrzení, že každý atom, poslední to hmotná jednost, skrývá v sobě již jistý zárodek duchového bytí. Tím se dopouští monismus stejné transcendence, jako jsme ji již vytkli u spiritualismu (srv. § 17, 8), ano ještě horší, jeżto atomu přiznává novou vlastnost, jež žádným vědeckým bádáním nebyla napověděna, kdežto spiritualismus toliko při pojmu atomu jiný výklad podává. Odtud zároveň vysvítá vada, již též jest vytknouti spiritualismu, že totiž pojem duševnosti v oboru říše anorganické pozbývá úplně svého významu, jenž je pro každého z bezprostřední zkušenosti srozumitelným, že se stává bezobsažným výrazem, který nám toliko řešení záhady světové předstírá, avšak nepodává. Neboť život duševní lze u jiných bytostí předpokládati vždy jen na základě podobnosti našich hnutí, našich projevů s jejich projevy. Svým bližním připisujeme vědomí analogické našemu, poněvadž mluví a jednají, mění tvářnost a zevnějšek stejně jako my. Tato analogie jest však tím menší, a tedy závěr na ní budovaný též tím obtížnější, čím dále sestupujeme v řadě živočišstva, a končí nezbytně nejjednodušším živokem té řady, buňkou. O povaze duševního života buňky můžeme míti jen docela nejisté domněnky, můžeme jej toliko konstruovati, nikoliv vypozorovati. Jaký však jest duševní obsah atomů, o tom není možno nic říci, aspoň totiž řádně odůvodněného a ne pouze libovolného, poněvadž tu schází veškeren vědecký motiv, aby se mohla vkládati duše do toho útvaru.

Přirozeně nastává tu mimo to monismu ještě neřešitelný úkol

ukázati totiž, jak se duše atomové spojují v duše buňkové a tyto zase v duše jednotlivých bytostí, jak nám jsou z empirie známy. Tím se nám ukazuje monismus i s tohoto stanoviska fantastickou metafysikou a nikoliv metafysikou, jež vychází z vědeckých potřeb a jim vyhovuje.

Nepřesvědčuje nás tedy nic o tom, že by byl monismus nejpravděpodobnějším metafysickým výrazem jsoucna. Naopak tvrdíme jakožto resultát své kritiky různých směrů metafysických, že dualismus si nyní může činiti nárok na největší pravděpodobnost, jak pro svou relativně nejlepší shodu s odbornými vědami, tak i pro svou sjednotitelnost s požadavky noëtickotheoretickými a logickými. Nejméně pravděpodobný ze všech směrů jest zase, uzná-li se naše kritika, materialismus. Po dualismu pak může se spiritualismus pokládati za nejpravděpodobnější metafysiku. V něj též monismus u filosofů se ponejvíce obrací.

Poznámka. Jména monismus (= nauka o jednosti, o jedinu) se užívá též k vyjádření názoru, že bůh a svět splývá v jedno, nebo-li k vyjádření pantheismu. I v theorii poznání mluví se za nynější doby o monismu, čímž se naznačuje původní jednota obsahů poznání oproti dualistickému odlučování představy a objektu (srv. § 26, 5). O literaturu monistickou není nouze, avšak velice se nedostává spisů, které by obsahovaly pořádné historické a systematické zpracování tohoto stanoviska, takže neuznáváme za nutné uváděti ani jednu z publikací jemu věnovaných a přestáváme na tom, že poukazujeme na všeobecnou literaturu psychologickou, totiž na práce v § 8. citované, od Volkmanna, Jamesa, Höffdinga, Jodla a Höflera.

§ 20. Mechanismus a teleologie.

1. Mechanismus pokládá za všeobecný princip dění slepou a nutnou souvislost příčiny a účinu, jak si ji v t. zv. přírodní příčinnosti typicky představujeme. Poněvadž pak zde všecky souvislosti v poslední příčině můžeme pojímati jakožto zákony pohybu, a věda o těchto se zove mechanikou, tedy obyčejně se nazývá toto celé nazíráni samo mechanistickým. Tím přichází patrně v těsnou souvislost s materialismem (srv. § 16), a vskutku shledáváme tento v dějinách filosofie vždy a všude sdružený s mechanismem. Tak jest tomu již při antickém atomismu, nejstarší to formě materialismu. Všechno dění má dle Leukippa a Demokrita formu pohybů, které mají příčinu dílem ve volném pádu atomů, dílem v modifikacích jeho, způsobených vzájemným tlakem nebo nárazem. O naprosté platnosti mechanismu jest taktéž přesvědčen v nové filosofii Hobbes a autor Système de la nature. Avšak nejen u materialistů shledáváme tento směr zastoupený, nýbrž i u monistů (srv. § 19). Tak jest na př. Spinoza stejně tak rozhodným zastancem mechanismu jako Hobbes. Není ani svobodné vůle dle něho, která by rozlomila souvislost příčiny a účinu, ani není účelů, jimiž by se dění řídilo. Zároveň však splývá u Spinozy,

mechanismus příčiny a účinu s logickým poměrem důvodu a následku, a vzniká tím změtení myšlení a bytí, jež jest karakteristickým pro jeho filosofii.

2. Co se týká teleologického nazírání, neshledáváme se s tak výlučným výrazem jeho v dějinách filosofie nikde. Neboť všude, kde přichází k platnosti, uznává se mechanismus zároveň za formu dění, ač podřízenou. Tak tomu jest již u Platona, prvního to rozhodného teleologa v dějinách filosofie. U něho vše vzniklo a vyvíjí se dle účelů, dle pravzoru věcí, dle idejí. Avšak zároveň na bezprostřední podněty každého jednotlivého stupně neb fase dění pohlíží ve smyslu čistě kausalního nazírání. Protiva mezi ideou a hmotou vyjadřuje se též tím, že tam rozum a účel, zde naproti tomu slepá nutnost vládne. Ještě ostřeji a zřejměji jest provedena tato souřadnost obou forem dění Aristotelem. S jedné strany pozorujeme v přírodě, že nastává změna ve formě měnění místa neboli ve formě pohybu, a že tu vládne čistě mechanická zákonnitost. S druhé strany však vidíme cíl všeho vývoje ve vzrůstu formy, energie, principu aktualního. A tak nad mechanickou zákonnitost klade teleologickou. Příroda nejedná bezúčelně, nýbrž obrací vše na něco užitečné, a tuto obecnou účelnost si můžeme vysvětliti jen tak, předpokládáme-li, že působení přírody samé tíhne k určitému cíli, že má účel. Mechanické příčiny jsou sice tedy nezbytnými podmínkami nebo prostředky k realisování těchto účelů, avšak za vlastní příčiny pokládá Aristoteles *causae finales*. Tato teleologie jest typem celé řady podobných pojetí. Později Leibnitz hleděl smířiti mechanismus a teleologii, a v 19. století Lotze zastával naprostou platnost mechanismu, současně vytýkaje podřízený význam jeho.

3. Za prvý pokus kriticko-empirickým způsobem analysovati pojem účelu a zkoumati, pokud ho lze upotřebiti v přírodě, jsme povděčni Kantovi, jenž ve své „Kritice soudnosti" pojednává vedle esthetického posuzování zjevů též o teleologickém (srv. § 10, 6). Účelným zoveme dle něho objekt přírodní, pokud se jeví býti přiměřeným svému pojmu, nebo pokud jeho části jsou určeny celkem. Takovéto nazírání není transcendentní, zvenčí, odjinud na přírodu přivozené nýbrž immanentní, které má zřetel na vnitřní souvislost předmětu samého a ji vyjadřuje. Nejbližší podnět k takovému nazírání na přírodu podává organismus, v němž všechny články a výkony slouží k zachování individua a druhu, a v němž neustále na sebe vzájemně jednotlivé součásti působí. Odtud však se rozšiřuje teleologické nazírání na celou přírodu, která rovněž se může pojímati co systém dle účelů. Cílem celého vývoje přírodního jest Kantovi moralní subjekt, neboť jen při mravnosti přestává míti smysl otázka: k čemu. S mechanickým nazíráním není ve sporu teleologické, jakmile jsme si vědomi, že nám to značí jen regulativní (srv. § 5, 4), nikoliv však konstitutivní princip. Jakožto subjektivní zásada soudnosti má teleologie především tam místo své, kde mechanický názor se nedá applikovati, nebo kde ho ještě dosud užiti nelze. Oboje se nejen doplňuje, nýbrž i vyžaduje, neboť tvrzení účelnosti nemůže býti heuristickým principem při kausalním zkoumání. Pro intelektualní názor, jehož nejsme s to, by vůbec protiva

obou hledisek úplně zmizela. Od té doby podobným způsobem též od moderních logiků (zvláště Sigwarta a Wundta) byl stanoven poměr mezi účelností a příčinností.

4. Zvláštní podpory dostalo se mechanismu tím, že jevy životní úplně byly zabrány v jeho oblast. Již Descartem bylo toto připravováno, an pokládal zvířata za automaty neboli stroje. Naproti tomu vitalismus prohlašoval, že vše životné je ovládáno zvláštním principem t. zv. životní silou, a tedy přísně lišil životné od neživého a strojového. Obzvláště Schellingova přírodní filosofie hleděla vysvětliti takovýmto „organickým" názorem vývoj a utváření přírodních bytostí. Avšak takovéto tvrzení životní síly musilo spíše překážeti vědeckému bádání než prospívati, poněvadž podávalo pro říši organickou právě tak nepotřebný princip vysvětlovací, jako pojmy zvláštních duševních mohutností v 18. století pro obor psychologického poznání. Proto bylo velice záslužné, že moderní fysiologie (zvláště Lotze) prohlásila mechanismus za regulativní princip pro zkoumání pochodů životních. Asi současně s tím, co vitalismus byl odstraněn, když byly staré duševní mohutnosti definitivně zamítnuty, ujal se mechanismus v psychologii, víme, že Herbart netoužil po ničem jiném než vypracovati mechaniku ducha (srv. § 8, 6). O něco později Darwin svou naukou o původu usiloval podati mechanickou theorii organické účelnosti. Dle jeho nauky existuje mezi náhodně variujícími členy rodiny přirozený výběr účelněji organisovaných bytostí, any se snáze „v boji o život" udrží, a tím zároveň jest u nich větší naděje, že si plemeněním zabezpečí trvání svého druhu. Myslíme-li si, že tento proces postupuje velkými dobami, máme míti výklad vývoje k účelnému. Avšak tato theorie předpokládá již patrně jistou účelnost, o níž může toliko tvrditi, že se pravděpodobně zvyšuje, neboť náhoda nemůže sloužiti k výkladu. Dále nemůže ukázati, že u zcela náhodných variací t. j. u variací různým způsobem stejně možných musí vskutku nastati účelnější organisace. Posléze stav, který předpokládá, není snad minimem účelnosti, které bychom si mohli mysliti libovolně zvětšováno, nýbrž již nejnižší živok jeví karakter účelnosti úplně vyznačený. Theorie Darwinova tedy v nejlepším případě může vyložiti jen vznik nových účelných organů, vznik dále pokročivší differenciace, vývoj složitějších forem života z jednodušších, nikdy však vzájemný vztah části, jenž již v každém organismu jakožto živoucí substanci je uskutečněn, k jednotnému cíli zachování individua a druhu.

Tyto zřejmé nedostatky darwinismu způsobily, že v nejnovější době opět vystoupily tendence vitalistické, které se však liší od staršího vitalismu větší opatrností a neurčitostí.

5. Toliko povrchní nazírání a zvláště takové, které docela postrádalo historické znalosti věci, mohlo s emfasí prohlašovati, že se vzrůstem mechanismu teleologické myšlení pozbylo úplně své moci. Neboť o daleko větší moci mechanické souvislosti, než dnes jest prokázána, byl již Leibniz přesvědčen, a též Kant již předvídal celkem pokroky, k nimž se dospělo za doby přítomné. Rovněž Lotze přes svoje důmyslné potírání životní síly a přes svoje čistě mechanické nazírání na

říši organickou zůstal teleologem. Musí tedy dle toho přece existovati možnost spojiti nějak oba názory na přírodu. Za tou příčinou vyložíme poněkud bliže význam mechanismu a teleologie neboli příčinnosti a účelnosti.

Příčinností rozumíme zákonnitou závislost takové povahy, že jeden člen její, příčinu si vždy musíme mysliti, předchází časově před druhým, účinem, a změny obou že se dějí vždy stejnoznačně (srv. §§ 16, 8; 18, 4). Ovšem tím není řečeno, že předpokládáme tu úplně jednoznačný vztah mezi dvěma jevy označovanými co příčina a účin. Předpokládáme sice, že jedna a táž příčina vždy může vyvolati jen naprosto určitý účinek, avšak neplatí to nikterak též obecně obráceně, že totiž jeden a týž účinek může býti způsoben toliko příčinou právě tak konstantní. Naopak poučuje nás celá řada zjevů o tom, že mohou věci vespolek různé způsobiti týž effekt. Poněvadž ke příčině náleží celá řada rozmanitých jednotlivých podmínek a, b, c atd., tedy musí určité seřadění jich vždy vyvolati docela určitý zjev následný, docela určitý účinek. Naproti tomu lze si mysliti velmi různé kombinace a, b, c atd., které mohou podati týž resultát, a nelze tedy souditi z určitého účinku nikdy na určitou kombinaci podmínek, tedy na určitou příčinu. Mimo to mohou též jisté elementy býti nahrazeny jinými, aniž se resultát změní. Můžeme si takto obecně sice snadno konstruovati účinky, předpokládajice určité příčiny jakožto dané, avšak nemůžeme právě tak jistě z daného účinku konstruovati příčinu, která k němu musila vésti.

6. Jednotvárnost svazku příčinného v přírodě neživotné zbavuje nás nesnáze oné pro tuto říši, a astronomie, fysika a chemie soudívají tedy se stejnou spolehlivostí a jednoznačností z daných účinků na příčiny, jako z těchto ony jsou zvykly odvozovati. Newton stanovil přímo zásadu bádání, že musíme, pokud to jde, stejným účinům připisovati tytéž příčiny. Zcela jinak se to však má ve přírodě organické. To, co nám zde je dáno se zřejmou stálostí, to jest výsledek, nechať jej zveme třebas životem nebo zachováním individua nebo udržením druhu nebo formou; naproti tomu momenty, jež jej připravují, které k onomu výsledku vedou, jsou tak rozmanity a nestály, že nelze naprosto souditi na u r č i t o u souvislost kausalní.

Rozumíme-li nyní m e c h a n i s m e m předpoklad jednoznačného svazku příčinného, dle něhož z téže příčiny vzniká týž účinek, přicházíme k tomu významu t e l e o l o g i e, že tato soudí z konstantního účinu na rozmanité rozličné příčiny, z nichž každá působí ke stejnému cíli. Odtud se pak rozumí samo sebou, že oba způsoby nazírání jsou oprávněny a že se snášejí s obecným pojmem příčiny, v němž též oba mají svůj kořen. F i n a l i t a neboli ú č e l n o s t není tedy antikausalní, nýbrž jest to jen zvláštní forma kausalního spojení, v němž účinek se zove účelem a příčina prostředkem a jejíž zvláštnost v tom záleží, že nevychází od příčiny, nýbrž od účinku vyznačujícího se s t á l o s t í. Jest to týž postup, jakým si počínáme u strojů, jichž stavbu chceme poznati: jejich činnost jest nám klíčem pro význam a souvislost jednotlivých částí. Pro tuto příbuznost se strojem bývá zván

nezřídka živoucí organismus přirozeným strojem. Problem, který pak jedině ještě tu zbývá, jest otázka rozdílu vyskytujícího se v přírodě mezi zjevy, které se dají pochopiti teleogicky, a jinými zjevy, při nichž mechanismus vystačí, aneb jinými slovy mezi zjevy, které vykazují stálý effekt, a takovými, při nichž nelze poznati žádných význačných pravidelných účinů.

7. Na tuto otázku byly dány dvě odpovědi. Byla totiž p ř e d n ě účelná povaha organické přírody převedena na Boha jakožto původce, stanovícího účel. Pak by byla stálost výsledku Bohem zamýšlena, tak jako je zamýšlena u stroje vynálezcem, jenž jej konstruuje a staví. Proti tomuto transcendentnímu nazírání účelovému nemůže se namítati, že se tím kausalní souvislost ničí. Neboť tato zůstává přece nezbytným prostředkem, aby, jako při stroji, mohly všechny části na sebe působiti. Avšak vzniká tu při onom názoru nová obtíž. Pokládajíce Boha za původce účelnosti, považujeme celou přírodu, nejen organismy, za system zbudovaný dle účelů, jak se Kant vyjadřoval. Neznáme však účelů neboli cíle celé přírody, a pokus, je blíže určiti, neměl dosud žádného výsledku, naopak setkal se s rozhodným nezdarem jako na př. názor hlásaný Chr. Wolffem a jeho školou, že jest účelem přírody člověk a ukojení jeho potřeb. Avšak i třebas bychom jej znali, tedy by tím přece nebyl odstraněn onen rozdíl mezi anorganickým a organickým, poněvadž si lze i každý živoucí organism představiti co účelný system. Tedy na otázku svrchu položenou nedává nám předpoklad transcendentního původce účelu žádné uspokojující odpovědi.

8. D r u h á odpověď záleží v tom, že se připisuje každému živoku jednotná, účel stanovící funkce, pud neboli vůle, která o to usiluje, co přispívá k udržení a pokroku individua a druhu, a všeho se varuje a vyhýbá, kde lze se obávati účinku škodlivého, život ohrožujícího. Avšak ani tento názor, jenž má tu přednost, že jest immanentním nazíráním účelovým a může tedy náležitě přihlížeti k vytčenému rozdílu, nepodává uspokojivého výkladu. Neboť především jest vůle jen psychologickým pojmem, jehož obsah jest nám znám z bezprostřední zkušenosti našeho vyvinutého vědomí. Počítáme zde k tomu představu, která zobrazuje účel, jehož se má dosíci. V ní předchází účel před svými prostředky, v ní jest účinek takřka dříve než příčina, v ní musíme viděti příčinu účelovou, causa finalis. Na takovéto vůli jest závislo sice mnoho účelných skutků, t. zv. činů volních, avšak nikdy ne účelnost našeho organismu vůbec. Poněvadž pak nižším živokům nemůžeme přikládati takovou vůli předzírající, účinek anticipující, nezbývá nic jiného, než se utéci k vůli nevědomé, k vůli, která pudově a instinktivně se chápe správného. Jak ovšem pak tato si účelně počíná, o tom nemáme žádné znalosti, se známou nám vůlí souvisí toliko jménem. Avšak i přiznejme, že jest skutečně taková vůle k životu, pak však nikdy nelze mluviti o účelotvorné činnosti její ve smyslu absolutním, nýbrž jen relativním. Neboť poněvadž si ji nemůžeme mysliti před veškerým životem, naopak vždy jen jako funkci působící v živoucí bytosti, tedy se organism a tím cosi účelného vždy již předpokládá. Ona se dá pochopiti zrovna tak, jako darwinistická theorie, jen jako stoupání,

zvýšení účelného, nikoliv jako toto samo. Dle vší pravděpodobnosti soudíme, že problem účelnosti ve svrchu formulovaném významu splývá s problemem života a rozřešením tohoto, které jest možné na odborně vědecké půdě, obdržíme i jeho vysvětlení.

9. Proti názoru, který jsme prve vyjádřili, co se týká povahy mechanistického a teleologického nazírání, může se namítati, že nestanoví mezi oběma dostatečného rozdílu, an se dá i při čistě fysikalních nebo chemických procesech v říši anorganické realisovati týž výsledek rozmanitým způsobem. Tak dá se na př. docíliti určité temperatury třením, vyzařováním, galvanickým proudem. Avšak ve všech těchto případech není effekt úkazem konstantním, jenž za okolností nejměnivějších vždy opět se uskutečňuje, nýbrž jest to úkaz stejně míjivý nebo náhodný (smíme-li tak říci) jako příčiny jej způsobující. Dále zjev sebezachování jest bez analogie v říši anorganické, kde se nevyskytuje ohraničení a ochrana komplexu vůči jeho okolí a kde tedy též nemůžeme vytknouti jeden výkon celého souboru spojených částí a procesů co výkon všemi ostatními určený nebo je ovládající. Rovněž tu chybí karakteristická vlastnost zastupování jednotlivých funkcí navzájem. Posléze též není v neživotní přírodě účinek něčím známějším nebo docela něčím daným, nýbrž vždy jen bodem přechodním, jenž jest obecně stejně tak přístupný jako jeho podmínky. Ze všech těchto důvodů pochopujeme, že teleologické nazírání může míti místo jen v přírodě živoucí, neboli že zabírá jen velký celek přírody v jistých principech. Vedle těchto čistě theoretických momentů jsou však nepochybně též důležitým činitelem soudy hodnotní. Život, zachování individua nebo druhu jest nám cennějším než smrt a zmaření, a jest nám téměř samozřejmým, že se pokládá ono za výsledky, jejichž uskutečnění se má docíliti vším možným způsobem. O tomto hledisku jsme však nahoře úmyslně pomlčeli, poněvadž se nám zdály býti důvody vzaté z fakt samých dostatečnými, abychom pochopili rozdíl mezi mechanismem a teleologií a zároveň uznali oprávněnost jeho. Neboť že s velikou výhodou vždy ve vědě o bytostech organických užíváme nazírání účelového jakožto principu heuristického a k výkladu úkazů složitých, kdežto v přírodě neživotné takové nazírání velmi často vedlo jen k velkým sporům a bludům, to se dá ukázati jen ze souvislosti fakt samých, nikoli však z důvodů hodnotních, které na ně navazujeme.

Literatura:

E. König: Vývoj problemu kausalního. 2 sv. 1888. 1890.
Sigwart: Boj proti účelu. Drobné spisy II. 2. vyd. 1889.
P. Janet: Příčiny účelové. 2. vyd. 1882.
F. Erhardt: Mechanismus a teleologie. 1890.
G. Wolff: Příspěvek ke kritice Darvinovy theorie. 1898.

§ 21. Determinismus a indeterminismus.

1. Tyto protivné názory, nadpisem naznačené, jsou v jisté příbuznosti s názory protivnými, o nichž jsme jednali právě v § předcházejícím. Neboť determinismus tvrdí bezvýjimečnou platnost kausalního svazku, příčiny a účinu, podmínky a následku, motivu a jednání, kdežto indeterminismus, opíraje se o jistá fakta z mravního života přijímá aspoň možnost ne kausalně podmíněných, t. j. svobodných činů. Avšak příbuznost mezi oběma protivami není již z toho důvodu příliš velká, poněvadž lze spojiti jak mechanismus, tak teleologii s kausalním pojímáním; a ve skutečnosti nalézáme v dějinách filosofie nejen zástupce mechanismu mezi deterministy, nýbrž i různé teleology. Zřejmá souvislost jest pouze mezi mechanismem a determinismem, u stoupenců onoho směru se dokonce tento stupňuje ve fatalismus, dle něhož existuje nutná spojitost příčin a účinů, jež jednotlivec naprosto nemůže modifikovati, a dle něhož všecko dění jest jakousi velkou formulí napřed určeno a vypočteno. Tento názor hledí uplatniti zvláště spis „*Système de la nature*". Indeterminismus bývá prohlašován jen vzhledem k lidské vůli, poněvadž jen zde psychologický děj volby hraje důležitější úlohu a zároveň zde přicházejí k platnosti mravní a právní pojmy o zásluze a vině, zodpovědnosti a příčetnosti.

2. Problem svobody vůle nenalezl v antické filosofii značného povšimnutí. Myšlenka determinace vůle rozumným názorem nebo vášněmi nesetkávala se s odporem, ethické hodnocení determinované vůle zdálo se býti jen Stoikům poněkud pochybeným. Teprve křesťanská ethika a metafysika uvedla mezi determinismus a indeterminismus principielní protivu. Božská prozřetelnost byla Augustinovi praedestinací, která činila nemožným každé svobodné rozhodnutí, jež se eventuelně přičilo transcendentnímu plánu všehomíra. Ve scholastice zase se domnívali, že se musí vyžadovati svoboda vůle, poněvadž se jen za jejího předpokladu jim zdálo, že jest možno vysvětliti odpadnutí člověka od původní čistoty a nevinnosti, přiklonění se ke zlu. Od té doby vine se spor mezi determinismem a indeterminismem celými dějinami filosofie. Některá stadia tohoto boje v následujícím uvedeme.

3. Se zásadním popíráním veškeré svobody vůle se setkáváme u Spinozy, jehož mechanismus samozřejmě vyžaduje příkrý determinismus. Že člověk při svých jednáních pociťuje svobodu, to spočívá dle něho jen na neznalosti důvodů. Jako následují z povahy trojúhelníka všecky jeho vlastnosti, tak také jde z povahy každé bytosti nutně celé její počínání. V poněkud jiné formě hájil determinismus Leibniz. Činí rozdíl mezi mechanickým nutkáním a rozhodnutím prostřednictvím motivů, mezi metafysickou nutností, jejíž opak jest nemožný a morální, jejíž opak jest nevhodný (inconveniens). Jako nemůžeme býti donuceni, abychom uznali pravdivost vět geometrických, tak rovněž nepůsobí motivy na naše chtění a jednání mechanickým způsobem. Nakloňují nás, avšak nenutí (*inclinent sans nécessiter*).

Mezi články víry osvícenské filosofie a jejího rozumového náboženství náležela vedle nesmrtelnosti duše a existence Boha též svoboda vůle, jejíž možnost hleděli dovoditi pomocí rozličných obrazů. Tak přirovnává Tetens (srv. § 8, 6) vůli k ocelovému péru. Kterým směrem bude působiti, závisí od nahodilých předmětů, které se mu podávají, avšak síla jeho působení jest mu původně docela vlastní. Ano i směr, jímž vůle se rozhoduje, jest určován jí samou: jako z nádoby, naplněné vodou, jen tudy může vytékati kapalina, kde vznikne otvor, avšak již na tom místě musil býti tlak vody, tak jest si rovněž mysliti vůli již potencielně činnou v tom směru, v němž nahodilými okolnostmi se projevuje její síla.

4. Nové odůvodnění indeterminismu podává Kant. Vychází ve své ethice ze zákona mravního vyžadujícího naprosté zachovávání, z kategorického imperativu (srv. § 9, 8). Tento by neměl dle něho žádného smyslu, kdybychom nepředpokládali možnost v každém okamžiku uposlechnouti ho. Poněvadž kausalní svazek všeobecně ovládající svět empirický, nepřipouští takové absolutní možnosti mravně jednati, musíme onen požadavek svobody míti za uskutečněný v oboru transcendentního nebo-li věci o sobě. Tedy vůle o sobě jest svobodna, kdežto jako zjev (jako předmět zkušenosti) jest podrobena neúprosnému svazku příčiny a účinu. Zcela podobný názor vypracoval Schopenhauer. Též on se opírá o protivu mezi zjevy, jež vidíme a představujeme si ve formách prostoru, času a příčinnosti, a mezi světem neviditelným, nepředstavitelným, světem věcí o sobě. Avšak svobodu vůle vidí v okamžiku prvého rozhodnutí při vzniku individua. Tím jest pro celou budoucnost stanoven karakter jednotlivcův, a všecko jednání pak vyplývá z empirické příčinnosti neproměnného karakteru. Herbart zase již proto determinismus měl za nutný, poněvadž by jinak naprosto se nemohlo mluviti o spořádaném vychování, nýbrž vše by se rozplývalo v libovůli a náhodě. Lotze však zase hájil indeterminismus. O mravním posuzování lidských skutků, o příčetnosti a zodpovědnosti může se prý jen tehdy mluviti, předpokládáme-li svobodu vůle, kterou však dále nelze vyložiti. Toliko sjednotitelnost její s empirickým svazkem kausalním musíme a můžeme také dovoditi. Dnes v psychologii, metafysice a ethice převládá determinismus, avšak theoretikové trestního práva, theologická dogmatika a běžný populární názor přidržují se ještě indeterminismu.

5. Při problemu svobody vůle můžeme rozeznávati stránku metafysickou, psychologickou a ethickou. Především musíme konstatovati, že by nikdo nepřipadl na myšlenku takové výminky z obecného svazku kausalního, kdyby daná fakta z mravního života se nezdála jí vyžadovati. Neboť důvody, které se uvádějí z hlediska metafysického na odůvodnění indeterminismu, jsou kolísavé a nedostatečné. Prohlašuje se toliko možnost svobody a jen tato se hledí odůvodniti, způsob pak, kterým se to děje, vědecky nebo logicky nevyhovuje. Musíme si pomáhati obrazem nebo protivou dvou světů, říší zjevů a říší věcí o sobě. Svoboda musí býti vyňata z poznání nebo z výkladu. Neboť by nikdy nebyla tím, čím má

býti, kdyby se dalo dovoditi, že z nějakých předpokladů nutně vyplývá, nebo kdyby ji bylo možno vsunouti jako člen do obecnější zákonnitosti. Poukáže-li se na to, že nutnost jest jen produkt našeho chápajícího rozumu a že svět sám na tom nemá žádného podílu, prohlédneme nemožnost vypovídati něco o věcech, které jsou nezávislý na našem pojímání a posuzování. Buď se zřekneme každého positivního určení věci o sobě, a pak též pro svobodu není místa, nebo ony pokládáme za poznatelné, a pak jest zákonnitost jejich souvislosti nezbytna. Kromě toho touto protivou mezi zjevem a věcí o sobě se nedá nikdy odůvodniti zvláštní svoboda vůle, a jen o tuto musí jíti ethikovi a metafysikovi pracujícímu v jeho službách, nikoliv o svobodu, která by náležela všem věcem stejně, padajícímu kameni jako volící vůli.

Ne jinak se to má s psychologickým odůvodněním indeterminismu. Jev, od něhož se zde vychází, jest volba mezi rozličnými zdánlivě stejně možnými činy. Avšak častokráte poučuje nás vnitřní pozorování, že docela určitý důvod naposled jest rozhodujícím motivem, a v případech, kde si nejsme vědomi pozorujíce se nebo vzpomínajíce takové převahy určitých pohnutek, můžeme dle způsobu i jinak obyčejného analogicky souditi, že tomu jest rovněž tak.

6. Při fragmentarní povaze celé naší vnitřní zkušenosti nemůže takový soud býti beze všech nedostatků. Není přece to, co zoveme obyčejně karakterem osoby, též summou jevů, jež lze přesně analysovati, nýbrž jest spíše síla, v níž se celý vývoj individua soustřeďuje. Co odtud vystupuje na povrch našeho vědomí, dává jen tušiti celé bohatství jeho obsahu a jeho energie. Tento nepoměr mezi vnitřní zkušeností a jejím substratem jest nám znám i z jiné stránky našeho duševního života, totiž, že jest tento ve velké míře nezávislý na vnějších neboli nahodilých popudech.

Nejjednodušší případ, kdy se dovedeme udržeti volnými vůči doléhání vnějšího světa jest schopnost záležející v tom, že svou pozorností sledujeme třebas o sobě slabý a nepatrný obsah přes nátlak daleko silnějších popudů a při něm setrváváme. Ponoření se do práce myšlenkové u učence nebo do umělecké produkce u básníka může daleko silnější vnější události odrážeti bez účinku na vědomí. Tyto věci přehlíží úplně fatalismus a též determinismus nepřikládá jim významu, jakého zasluhují. Ony nám dokazují svobodu ve smyslu nezávislosti na vnějších vlivech. Avšak tato svoboda jednání není zajisté totožnou se svobodou, již hlásá indeterminismus. Neboť my ji musíme přiznati i v případech, kde právní nebo ethické posuzování nemá místa, jako na př. u zvířat, a neznačí nám svobodu od každého popudu. Naproti tomu jest to ona právě, kterou máme na mysli, připisujeme-li rozvaze, rozumu úlohu říditi chtění a jednání člověka. Ve skutečnosti jsou meze této mohutnosti hodně široké a individuelně velmi různé. Spočívá v poslední příčině na té okolnosti, že psychologický organismus se nám jeví jako nesmírně složitý system sil, jenž může na týž vnější popud za různých dob velmi různě reagovati, na slabé podněty s netušenou silou a vydatností, na intensivní vlivy s úžasnou zdrželivostí nebo dokonce ani neodpovídati.

7. Ethické pojmy, na něž se odvolává indeterminismus, jsou známy pode jmenem zásluha a vina. Záslužným zoveme dobré rozhodnutí volní, vinu přičítáme špatnému rozhodnutí, které mohlo též jinak dopadnouti. Ježto pak jen poslední dodatek, jenž náleží oběma případům, poukazuje karakteristicky na svobodu, tedy nemají přísudky dobrý a špatný, které jen vyjadřují kvalitu vůle, s naší spornou otázkou nic činiti. Můžeme mluviti o dobrých a zlých skutcích, aniž při tom musíme předpokládati, že vzešly ze svobody. Na tento moment tím více se musí klásti důraz, ježto právě do těchto predikatů se klade dle našeho názoru nejvyšší stupeň mravní hodnoty. Při různých možnostech předpokládáme vždy jistý vnitřní boj, a nezasluhuje dle našeho mínění nejvyšší ceny mravnosti ten, kdo si musil přes jiné tendence vybojovati rozhodnutí k dobru. Naopak jest šlechetná prostota dobrého konání, která prýští jako z vnitřní přirozené nutnosti, nejvíce, co můžeme žádati na mravném člověku. A možno též míti za to, že dobrota, která nepochází ze zápasu s indifferentismem nebo se špatností, neztratila ničeho ze síly jí vlastní, kdežto při záslužném činu lze souditi na ztrátu mravní energie. S druhé strany zase nelze popírati, že pomocí pojmů zásluha a vina můžeme toliko odhadovati intensitu mravní vůle, a jak ve všedním životě tak před soudem se odhaduje velikost zločinné nebo ctnostné snahy dle kvality, počtu a síly motivů působících proti určitému jednání. Že mohou ony pojmy přispívati k mravnímu posuzování, to vězí ve zmatenosti, nepochopení významu jejich.

8. Indeterminismus klade však důraz na to, že se rozhodnutí mohlo též jinak státi, než se stalo, a odvolává se na starou definici nutného, dle níž to se nazývá nutným, jehož opak je nemožným. Bylo-li tedy něco jiného možné, než co se fakticky stalo, nemůžeme pokládati toto za nutné, a ježto si nemůžeme mysliti kausální svazek bez této vlastnosti, nebylo to také kausálně podmíněno. Tato argumentace přehlíží však dvojí význam, který přísluší pojmům možnost a nutnost. Usuzuji-li z horní návěsti: součet úhlů každého trojúhelníka rovná se dvěma pravým, že součet úhlů u trojúhelníka nerovnostranného musí býti také takový, tedy jest tento závěr nutný t. j. jeho opak je nemyslitelný. Neboť myslil li bych si opak, že platí pro tento trojúhelník jiný součet, přišel bych v rozpor. Nutnost, která vylučuje to, co způsobuje rozpor, můžeme zváti formální. Od ní jest lišiti materiální, která se zakládá na svazku kausálním. Tvrdím-li, že musí nastati událost, poněvadž jsou dány jisté okolnosti, které máme za její příčiny, tedy si lze velmi dobře mysliti jinou událost, než která nadešla, aniž se jest obávati rozporu. Stejně tak rozeznáváme možnost formální a materiální. Formálně možné jest vše, co si lze mysliti bez odporu, materiálně možné jen to, proč jsou dány jisté podmínky, nikoliv celá příčina. Dle toho jest možno si mysliti docela dobře materiálně nutný děj spojený s formální možností jeho opaku. A rovněž tak, jako tyto pojmy, nestojí vůči sobě ve výlučné prot pojem materiální nutnosti děje a materiální možnosti jiného děje, nýb jsou oba vedle sebe myslitelny, jestliže totiž nejen soubor podmín

pro onen, nýbrž i některé pro tento tu byly nebo mohly býti předpokládány. Tvrzení, že vůle se mohla též jinak rozhodnouti, než se stalo, jest tedy v nejlepším souhlasu s materialní neboli kausalní nutností nastalého rozhodnutí, a můžeme docela správně tvrditi (materialní) možnost jiného činu, než který se udál, poněvadž každý průběh volby ukazuje podmínky (motivy), které, kdyby byly jedinými nebo v převaze, by daly naší činnosti docela jiný směr.

9. Resultat této logické úvahy jest ten, že lze úplně srovnati mravní soud soustředěný v pojmech zásluha a vina s dostatečnou podmíněností uskutečněných rozhodnutí volních. Kdo poněkud poznal spletitost faktorů psychofysických, súčastněných při jednání člověka, nepopře, že v naší tělesné a duševní organisaci tkví možnost pro velmi různé činy. Povahu volby karakterisuje též ještě to, že můžeme směřovati za cíli úplně navzájem odlišnými, ano docela i protivnými. Nemůže se tedy pochybovati o oprávněnosti výroku, že by se mohlo jednati též jinak, než se bylo stalo. Též právnicky důležité pojmy zodpovědnosti a příčetnosti nevedou k jinému resultatu. Že každý z původců činu jest při svých činech a předpokládaje normalní stav, při uskutečňování činu bývá mnohem silněji zúčastněn než nahodilé vnější okolnosti, jest pravda, jež dle našich dosavadních vývodů nepotřebuje žádného vysvětlení nebo potvrzení. Svoboda tedy, kterou soudce při zločinci předpokládá, není indeterministická, nýbrž jest to nezávislost na vnějších pohnutkách a působivost oněch uvážení, která se vztahují na význam zákonnitých předpisů aneb mravního přikazu. Jak bychom si jinak mohli vysvětliti ustanovení hranice stáří pro trestuhodnost, kdyby se nepředpokládala svoboda jen v tomto smyslu, a jak by mohly všechny stavy duševní vyplývající z opilství, choromyslnosti a pod., kteréž dle všeobecného úsudku trest zmírňují nebo zbavují příčetnosti, vůli nepodmíněnou zbavovati nezávislosti, ji si podmaňovati? Naproti tomu zase za předpokladu, že rozhodování se děje bezdůvodně, beze všech zákonů, bychom musili pochybovati o stálosti a spolehlivosti vnitřního vývoje člověka, jakož i vzájemných vztahů mezi lidmi, a na místo uspořádané souvislosti chtění a jednání by nastoupila nevypočítatelná hra náhody.

10. Dle toho všeho indeterminismus spočívá na pojmech změtených, na neporozumění celé věci. Jak již Hobbes ukázal a později zvláště Schopenhauer, zaměňujeme svobodu jednání se svobodou chtění, zaměňujeme dalekosáhlou neodvislost od vnějších vlivů s bezpříčinností vůbec. Špatně se chápe smysl toho, že bylo možno jinak jednati, než jak bylo jednáno, s kteroužto karakteristickou známkou se setkáváme při ethických pojmech zásluha a vina, a rovněž se dobře nerozumí významu zodpovědnosti a příčetnosti. Ježto pak všecky důvody indeterminismu, jež hleděly metafysicky možnost jeho dovoditi, ježto všecky důvody jeho, kterým v nejnovější době nemůžeme upříti bystrosti, aby dokázal, že se srovnává s přírodní zákonností, zvláště s principem zachování energie, se ukázaly býti slabými, poněvadž pak dále výhody, kterých doufal získati pro ethiku a právnictví naproti determinismu, jsou vykupovány nanejméně stejně tak velkými škodami, jež jeho názor

přináší do otázek mravních, tedy se metafysika beze vší pochybnosti a rozpaků rozhodne pro determinismus. Tím však není nikterak řečeno, že mechanismus a fatalismus jsou nutnými konsekvencemi. Neboť podmínky pro teleologické nazírání vzhledem k jednání člověka zcela právem tu trvají, a psychologický organismus není prostým přechodním bodem kausalních svazku, nýbrž velmi samostatný systém sil, jejž by mohl toliko fatalistický názor připraviti o schopnost, nezávisle vsahovati do běhu světa, nebo ji obmeziti.

Literatura:

G. L. Fonsegrive: Essay o svobodném rozhodnutí. 2. vyd. 1896. (Obsahuje podrobné historické vylíčení problemu a pokus ospravedlniti indeterminismus.) Franc.

C. Gutberlet: Svoboda vůle a její odpůrcové. 1893. (S hlediska indeterministického.)

M. W. Drobisch: Moralní statistika a lidská svoboda vůle. 1867. (Ve smyslu Herbartova determinismu.)

J. H. Scholten: Svobodná vůle. Německy od Manchota. 1874. (Zastupuje determinismus.)

F. J. Mach: Svoboda vůle člověka. 1887. 2. vydání, 1894. (Zaujímá sprostředkující stanovisko.)

L. Traeger: Vůle, determinismus, trest. 1895. (Probírá zde zvláště pěkně otázky praktické se stanoviska deterministického.)

§ 22. Theologické směry v metafysice.

1. Otázka, jak jest si představovati boha, vede nás ke druhé formě specielnějších protiv v oboru metafysiky. Názory příslušné jsou shrnovány pod známá jména: theismus, deismus, pantheismus a atheismus. Theismus a deismus mají spolu společný pojem boha transcendentního, od světa různého, liší se však od sebe tím, že deismus si představuje boha pouze co prvou příčinu světa, co tvůrce světa, theismus zase si jej mimo to představuje v živém, stálém působení vzájemném se světem. Pantheismus má immanentní pojem boha, tak že svět a bůh dle něho docela nebo částečně splývá. Pro atheismus posléze neexistuje božská bytost vůbec. Do monotheismu zahrnujeme všecky tři prvé směry, jež mají positivní představu boha. Historie náboženství zná též sice jiné formy, jako fetišismus nebo polytheismus, avšak poněvadž tyto neměly ve filosofické metafysice žádného zastoupení nebo oprávnění, můžeme se v následujícím obmeziti na ony uvedené hlavní směry. V těchto však můžeme ještě jisté odrudy rozeznávati, kterými zvláště poněkud neurčitý pojem pantheismu se rozděluje.

Též tyto theologické názory jsou ve spojení s obecnějšími směry metafysickými. Theismus připojuje se ke spiritualismu a dualismu, pantheismus k monismu, a theismus jeví se nám býti přirozenou konsekvencí materialismu. Samo sebou se mimo to rozumí, že hlasatel theismu jest teleologem. Již z toho jde na jevo, že deismus jest názor nejbezbarvější, an jeví největší shodu s různými směry obecnějšími.

Prakticky patrně se rovná atheismu. Neboť, vyžadujeme-li božskou bytost pouze co poslední příčinu světa, tedy není k ní náboženský poměr nebo ethický, nehledě k neurčitému uctívání, vůbec možný. Naproti tomu theismus a pantheismus mohou býti rozvinuty v theoretické filosofii jen v obrysech. Svůj vlastní význam dostávají teprve mravními přísudky, které se přikládají božské bytosti jakožto nejvyššímu ideálu, a náboženským uctíváním, velebením a pod., jehož se jí od nás dostává.

2. Theismus je směr theologický, zastoupený v dějinách filosofie nejsilněji. Ve starověku zastávali tento směr Plato a Aristoteles, v nové době Descartes, Leibnitz, Kant, Herbart, Lotze, chceme-ti uvésti jen jména nejdůležitější. Společným znakem názorů, k nimž přišli cestami různými, jest pojem osobní bytosti, jež se pokládá za příčinu světa a řiditele jeho běhu. Bližší kvalitativní určení této bytosti se vždy podávalo jen ve spojení s interessem prakticko-náboženským. Uvádí-li se vedle vlastností všemohoucnosti a vševědoucnosti ještě neskonalá dobrota, tedy jest právě tento attribut theoretické filosofii úplně cizí.

Ostatní oba však můžeme pokládati za postulaty poznání metafysického, pokud nám představují ony znaky, jež musejí býti splněny, máme-li věřiti, že bytost jimi obdařena jest s ten úkol vůči světu. Z té pak příčiny, že se klade váha na ethickou stránku při vypracování theistické metafysiky, mluví Chr. H. Weisse († 1866), H. Ulrici († 1884) a J. H. Fichte († 1879) o theismu ethickém. Způsob, jak se odůvodňuje theismus, přirozeně závisí na specielních názorech metafysických, které má jednotlivý myslitel, a jest tedy jiný u Platona než u Aristotela, u Descarta jiný než u Leibnize a u Kanta opět jiný než u Herbarta nebo Lotzeho. Pod titulem „Důkazy o jsoucnosti boží" shrnujeme nejobvyklejší důvody pro theismus. Rozeznáváme důkaz *ontologický*, *kosmologický*, *teleologický* (fysikotheologický), *logický* a *morální*. Důkaz z pravidla ještě uváděný *e consensu gentium* můžeme zde přejíti, ano se ho užívá především od deismu. Avšak ani jeden z těch všech důkazů — nehledě k důkazům mravním — nevede k dedukci, jež by vyžadovala specielně theismus; naopak pomocí nich můžeme dovoditi stejně jak deismus tak pantheismus.

3. Zvláštní formy důkazu *ontologického* netřeba zde jednotlivě uváděti. Všechny končí tím, že z pojmu bytosti usuzují její existenci. Tak na př. se vychází z pojmu boha jakožto *ens perfectissimum* a dovozuje se, že nelze srovnati absolutní dokonalost s nedostatkem existence. Existence náleží tedy k nutným znakům pojmu nejdokonalejší bytosti. V tomto jsou Descartes a Leibniz úplně za jedno. A uvádí-li tento proti onomu, že se musí především dokázati bezespornost pojmu nejskutečnější neboli nejdokonalejší bytosti, nedotýká se to naprosto jádra důkazu. Je-li pojem bezesporným, tedy možným, musí z toho následovati i skutečnost předmětu jím naznačeného. Již před Kantem, jenž právě pro svou kritiku důkazů o bohu byl zván všeobecným drtitelem, v německé filosofii (na př. Crusius) a v anglické filosofii (Hume) 18. století byly uváděny námitky proti tomu argumentu. Kantovi náleží jen zásluha, že je zpracoval obsáhleji v duchu celé své theorie poznání. Dle něho existence není nikdy znakem vedle jiných

znaků téhož pojmu. Ona jest spíše přísudkem, kterého můžeme užíti jen při objektech možné zkušenosti nebo názoru, a který pojmu takových objektů žádného nového určení nepřidává. Možné a skutečné neliší se tedy tím od sebe, že ono vůči tomuto je zkráceno ve svém pojmovém obsahu o znak *(complementum possibilitatis)*; naopak, pojmově uvažovány jsou úplně stejny. Proto též z možnosti pojmu se může souditi na jeho skutečnost beze všeho dalšího, nikoliv však na skutečnost neboli existenci objektu příslušného tomuto pojmu.

4. Zvláštní obrat v důkazu ontologickém způsobil Hegel, pro něhož absolutno jest zároveň idea i byti. Rozumí se samo sebou dle toho, že představa boha má svoji reální protivu. Jen se stanoviska principu Hegelovského panlogismu může se přiznati této formě ontologického důkazu jistá důkaznost. Avšak právě onen princip je nesprávný. K podobnému výsledku jako ontologický důkaz spěje logická úvaha, již nacházíme u *Lotzeho*, aniž však tento v ní viděl důkaz: kdyby největší nebylo, nebylo by to největším a nelze se přece domnívati, aby ze všeho myslitelného něco nebylo největším. Netřeba blíže vykládati, že s touto markantní hříčkou slovní, v níž ostatně též se ozývá posuzování hodnotní, nevykročujeme nad okruh svých myšlenek neboli nad říši myslitelného. S ontologickým důkazem souvisí též názor Descartův, že z našeho myšlení může jen to vzejíti, co s námi nebo s ním se shoduje, co jest adaekvatní. Všechno to pak má na sobě ráz konečného, obmezeného, nedokonalého. Utvoříme-li si však pojem nekonečné, dokonalé bytosti, nemůže býti produktem našeho vlastního myšlení, nýbrž může míti toliko původ ve skutečnosti, která mu odpovídá. Pravdivost boha má zároveň pak zajišťovati pravdivost našeho myšlení. Příbuzný tomuto důkazu jest logický důkaz Trendelenburgův. Lidské myšlení zná sebe samo jako konečné myšlení a přece tíhne přese všechny meze. Ví o sobě, že závisí na věcech, a přece si počíná tak, jakoby tyto jen jim bylo možno určiti. Tato důvěra by tvořila rozpor, kdyby se nepředpokládalo, že skutečnost sama je pravdiva, neboli že věci samy jsou myslitelny. Všechno myšlení by bylo hrou náhody nebo odvážlivosti plynouci ze zoufalství, kdyby tu nebyl základem bůh, pravda, společný to původ a společné to pouto myšlení i věcí. Poznáváme též snadno v tomto dovozování skok logický z myslitelnosti neboli pravdivosti na její objektivní záruku ve skutečné bytosti. Mohlo by se spíše větším právem říci: poněvadž všechno naše pochopování a poznávání je zařízeno jen na to, co je dáno neboli vlastnosti toho, tedy se může přirozeně neboli právem vztahovati jen na tento obor. Směřuje-li nad to, přichází snad ještě ke slovům a definicím, avšak jimi již nic se nepochopuje.

5. Kosmologický důkaz soudí ze skutečnosti světa na poslední příčinu, aby se vyhnul předpokladu věčnosti hmoty nebo pohybu. Již Aristoteles vyjádřil typicky toto ve svém požadavku *primum movens*, an před ním Platon kladl důkaz na světotvornou činnost bo Od té doby jest uváděn vždy tento důraz, aniž však jsou přidává nějaké nové důvody. Zkoumajíce příčiny světového dění, přichází

stále ke vzdálenějším, odlehlejším podmínkám, až posléze přijdeme se svým poznáním věci ke konci t. j. k takovému stadiu, jež nejsme s to již vyložiti. Ono pak má na sobě ráz nahodilosti.

Tvrdíme-li tedy, že hmota a pohyb se dále vyložiti nedají, přišli jsme k faktu, jenž jaksi vznáší se ve vzduchu, jenž nemá příčiny. Pokus, i toto faktum zbaviti nahodilosti, vede pak k supposici bytosti, již karakterisujeme jakožto tvůrce světa, jako *causa sui*, jako absolutní intellekt atd. I tento důkaz Kant vyvrátil. Příčinnost dle něho jest pojem, jehož můžeme užiti jen při zjevech, při tom, co je empiricky možné; nemůže nás vésti nad to, co nám jest dáno, tedy též ne k transcendentní příčině světa. Dále ovšem nahodilost týká se jednotlivé věci zkušenosti; avšak z toho ještě nevyplývá, že i celek světový jest pouhá náhoda, jež musí míti svou příčinu transcendentní.

Theoreticky též jsme ničeho pro své poznání nezískali, překročili-li jsme to, co je nám naposled na světě dáno. Neboť staneme-li při věčnosti hmoty a pohybu, nebo myslíme-li si, že obojí je způsobeno bytostí božskou, jest to pro theoretické nazírání stejné, jestliže též vědecké odvození světa z tvůrčí činnosti božské je prokázáno nemožným a jestliže to jest jen silnější výraz *causa sui*, jímž božskou bytost karakterisujeme, který zastavil postup našeho myšlení. Konečně pak neustálý pokrok našeho kausalního bádání po podmínkách daného sleduje toliko regulativní princip, jenž nemá definitivního konce, nýbrž každou přestávku musíme pokládati toliko za provisorní, která vybízí nás k dalšímu bádání.

6. Teleologický důkaz soudí z účelného zařízení světa nebo-li přírody na původce jejího, jenž stanoví účele a je realisuje, a který, poněvadž příčiny účelové jen jako představy v duchu lze empiricky vysvětliti (srvn. § 20, 8), též se musí mysliti jako intellekt.

Tento důkaz, užívaný již ve filosofii antické, zdá se býti Kantovi nejzřetelnějším, který zasluhuje největšího povšimnutí. I později ještě Herbartovi byl východištěm nábožensko-filosofických názorů. Avšak i tento důkaz musíme pokládati za nedostatečný. Neboť především by dle něho se dalo souditi, jak Kant podotýká, jen na stavitele světa, spořadatele, poněvadž se účelnost vztahuje jen na formu spojení, nikoliv na samu látku přírody. Potom však jest nazírání teleologické dle Kanta subjektivním, regulativním principem, kterého se nesmí užíti k závěrům transcendentním. Posléze empirie jen v říši životné nás vede k domněnce účelného zařízení součástí a funkcí; kdežto onen důkaz si představuje celou přírodu jako systém zbudovaný dle účelů. Nemůže se tedy zde ani o důkaze mluviti. Myslilo-li se, že ač sice každý jednotlivý z dosud uvedených argumentů nedostačuje, přece jejich soubor jest důkazem, tedy jest tento názor již proto nesprávným, poněvadž dokonce nejsou na sobě nezávislý, nýbrž, jak již Kant ukázal, navzájem se předpokládají. Tak kosmologický důkaz vede na ontologický a teleologický na oba ostatní. Jestliže pak jest základ nejistým, jak může býti ono důkazem, co předpokládá tento základ?

7. Moralní důkaz pro jsoucnost boží soudí buď z existence

absolutního mravního zákona na zákonodárce nebo ze sporu mezi ctností a blažeností na neskonale dobrou a všemohoucí bytost, která může tento rozpor vyrovnati. Avšak předně již předpoklad absolutního mravního zákona není všeobecně uznáván, nýbrž z větší části se popírá. Potom se zdarem v nejnovější době byl učiněn pokus, mravní příkazy vysvětliti se stanoviska historicko-vyvojového. Tímto obojím jest onen důkaz připraven o přesvědčivost. Avšak ani empirický spor mezi životem odpovídajícím mravním požadavkům a životem skytajícím plné uspokojení nemůže se pokládati dle Kanta za dostatečný důvod pro požadavek božské spravedlnosti. Neboť především může zde přece jíti jenom o přání viděti ctnostného zároveň obdařena všemi statky Štěstěny, a byly doby, kdy právě se pokládalo za známku mravního karakteru, vzdalovati se štěstí, zříkati se statků života. Potom však tato dedukce zahrnuje v sobě dvojnásobnou transcendenci tím, že se vyžaduje nejen osobní bůh, nýbrž i nesmrtelnost individua, aby ono vyrovnání se mohlo státi. Od doby J. G. Fichteho stal se zvláště mravní pořádek světa, nebo-li mravní ideál ethicky dokonalého lidstva východiskem metafysiky theistické. Avšak důkazu, jak jest patrno, též v těchto úvahách neshledáváme.

Resultát všech těchto výkladů jest tudíž úplně negativní. Ani jediný důkaz o bohu nezasluhuje toho jména, a ve svém souboru nepodávají více než každý jednotlivý z nich.

Netknuta však zůstává těmito úvahami otázka po možnosti představ theistických a otázka po interessech praktických, které ani nemají důkaznosti theoretické ani ji nevyžadují a vedou přece k takovému názoru. Theismus nevyrostl na půdě theoretické metafysiky, nýbrž vzešel z motivů náboženských a za všech dob zůstal náboženským světovým názorem. V žádném náboženství však nebyl postulát vyložiti svět směrodatným pro jeho theistické názory.

8. První nástin deismu se datuje od Herberta z Cherbury († 1648). Oproti náboženství historickému, založenému na autoritě, chtěl přivésti k platnosti náboženství přirozené, jež je jen rozumem žádáno a odůvodněno. Takovým náboženstvím dle něho může býti jen to, které se těší všeobecnému souhlasu (*consensus omnium*). Dle toho jest pojem náboženství to, co je společné všem jeho formám, kriteriem jeho pravdivosti. Obsah všech myšlenek, k nimž takto přijdeme, jest přesně určen pěti větami, které se mohou pokládati za katolické, t. j. všeobecně platné zásady. V nich se tvrdí existence nejvyšší bytosti, povinnost ji uctívati, v nich se prohlašuje ctnost a zbožnost za nejdůležitější součásti *cultus divinus*, dále vyjadřují myšlenku lítosti a odplaty a očekávání odměny a trestu po tomto životě. S tím se spojuje zvláštní představa, jež vládla ještě v 18. století, že původní forma náboženství odpovídala tomuto čistému obecnému pojmu a že teprve šalbou a lst jednotlivců vznikly určité znaky náboženství historických. Zřetelněji byl vypracován deismus J. Lockem, jenž popírá, že by byl nějaký všeobecný souhlas, co se týká představy božské bytosti a jejího uctívání, a představu její si vytvořil tím způsobem, že spojil a zvýšil nejlepší vlastnosti v člověku. Existenci boží však do

vozoval argumentem kosmologickým. Později jmenovitě Toland (srv. § 16, 2) a Tindal hájili deismus. V pozdější době zdomácněl též ve Francii a Německu. Za hlavního zastance jeho můžeme tam pokládati Voltaira, v Německu zase jest to H. S. Reimarus († 1768). Teprve v pozdějším vývoji dostává deismus, jenž se původně liší od theismu jen methodou svého zkoumání a odůvodňování, zvláštní karakter svrchu (§ 22, 1) naznačený.

9. Deismus, jenž v našem století na př. ještě nalezl v Tomáši Buckleovi nadšeného stoupence († 1862), pokládá boha za bytost transcendentní, za nadsvětského tvůrce všehomíra, jenž všechno tak výborně uspořádal, že pozdějšího zasahování v běh věcí není netoliko třeba, nýbrž ani se nesrovnává s jeho důstojností. Jako nebylo možno theismus dokázati, tak ani deismus nelze vyvoditi, a praktická neužitečnost jeho hlavně způsobila, že ponenáhlu docela ustoupil do pozadí. Svět — jak si představuje deismus — by byl špatně stvořen, a bůh by nebyl dokonalou bytostí, kdyby vždy musil běh světa opět opravovati, zlepšovati. V tomto smyslu deismus byl zvláště proti zázrakům. Avšak myslí-li to vážně se svým pojmem boha, jejž obdařuje takovými znaky, takovými vlastnostmi, které u nás jsou jen v hrubých rysech naznačeny, které nám dovolují je jen tušiti, pak nemůže přirozeně říci nic o tom, jaké byly cíle nebo záměry při stvoření světa, a co jest jeho důstojno. Obecný souhlas pak, jenž jest deismu podkladem pro jeho pojem náboženství a boha, není, jak se samo sebou rozumí, žádným důkazem pravdivosti toho, v čem jest souhlas, a platonská metafysika, která pokládala obecný pojem za realní podstatu všech zjevů a při anglickém deismu nepochybně spolupůsobila, spočívá na smíšení stránky logické s realní.

10. Velmi rozšířeným názorem v přítomné době jest pantheismus. Zvláště pozorujeme, že u přírodozpytců rozmanitě utvářený monismus se spojuje s tímto názorem theologickým. Mnohotvárnost náhledů, jež jsou shrnovány názvem monismus, již nám dává tušiti podobnou rozmanitost i při pantheismu. Můžeme především dle zvláštního obsahu představy boha rozeznávati pantheismus universalní a partikularní. Universalní jest onen, jenž prostě stotožňuje pojem boha s pojmem veškerenstva. Partikularní jest pak ten, dle něhož svět jest sice úplně obsažen v bohu, avšak tento z části jest ještě něco jiného, nadsvětského, neboli obráceně: jen stránka daného světa, forma, zákon jeho jest stotožňována s bohem. Tak shledáváme u materialistů, kteří tvrdí jednotu boha a světa, jen naturalistický pantheismus t. j. takový, jemuž vnější příroda jest aekvivalentem pojmu boha. U Fechnera zase se setkáváme s názorem, že vnitřní bytí světa, nebo-li duše světa jest bohem, tedy s pantheismem spiritualistickým. Naproti tomu pantheismus J. G. Fichteho jest pantheismus ethický, an u něho božskou bytost představuje všeobecně vládnoucí mravní pořádek světa. Dále Hegelův názor zoveme pantheismem logickým, poněvadž dle něho jest absolutní idea podstatou boha. K. Chr. Fr. Krause († 1832) se pokusil smířiti theismus a pantheismus ve svém panentheismu, dle něhož jest si

mysliti boha jak nad světem se vznášejícího, tak i v samém světě bytujícího. Tím nejsou naprosto ještě úplně vypočteny směry vystupující pode jménem pantheismus. Stejně jako při monismu hra mnohých barev působí zvláštním půvabem, tak i při pantheismu jeho nejasná mnohotvárnost jest hlavní příčinou, že v době nepřející určitému a přesnému myšlení nalezl tolik vyznavačů.

Universalní pantheismus shledáváme v historii filosofie zvláště ve dvou formách: u Eleatů a Spinozy. Xenofanes a Parmenides stotožňují jsoucno s pojmem boha, a poněvadž neexistuje nic mimo jsoucno, jest svět bohem. A Spinoza mluví (podobně jako před ním Giordano Bruno) docela určitě o *Deus sive natura*, při čemž rozeznává ještě pouze *natura naturans* a *natura naturata* jakožto dvě stránky, dvě formy, v nichž se nám představuje jedna a táž příroda. Bůh je principem aktivním a svět principem passivním. Tento pantheismus opírá se podivným způsobem též o zvláštní náladu sebezapomnění, která se dostavuje při esthetickém pohřížení do přírody nebo uměleckého díla. „Pocit", jenž se nás vzmáhá tím, že se nestavíme k vesmíru jako osoba, nýbrž že se mu oddáváme v čisté kontemplaci, vidouce v sobě pouhý člen jeho tajemné říše, vyvolává v naší reflexi pomysl o bytosti všehomíra, pomysl o jednotě všeho světa. Tato významná nálada není, jak jest pochopitelno, dostatečným důvodem pro oprávněnost představ pantheistických, neboť se dají i z atheismu nebo z theismu vyložiti takové pocity, takové stavy duševní. Avšak ani jinak se nemůže pantheismus honositi lepšími důkazy, než jaké uvádí theismus. Není třeba je zde podrobněji kritisovati, poněvadž všechno to, co jsme dříve proti monismu (srv. § 19) poznamenali, hodí se s malými změnami i na názor pantheistický, jemu nejpříbuznější. Co se týče posléze praktických interessů, přináší pantheismus daleko menší uspokojení, nežli theismus, neboť osobní, náboženskoethický poměr k veškerenstvu nebo stránce jeho lze si představiti toliko v nejasné romantice.

12. Takto by se zdálo, že resultatem všech našich výkladů jest popírání každé představy boha, tedy atheismus. Avšak chtěli jsme jen ukázati, že nutnost její se nedá nikdy dovoditi theoreticky, a že vědecké bádání nepodává naprosto žádného důvodu, jímž bychom dospívali k pojmu boha. Proto však přece toto doplnění našeho názoru světového může býti žádáno z jiných důvodů. A ve skutečnosti ještě každý, kdo usiloval vyložiti positivní představu boha ve filosofickém systemu, kladl hlavní důraz na potřeby náboženské nebo ethické, které se tím dají ukojiti. Tvrzení atheismu, jak je na př. nalézáme u L. Feuerbacha († 1872) nebo Dühringa, je zajisté theoreticky nevývratné. Avšak neuspokojení, které tento názor sebou přináší pro člověka mravně jednajícího, pro člověka majícího náboženské potřeby, bylo dostatečnou příčinou, že přes to se vytvořily představy theologické. Nechceme-li pak v metafysice se zastaviti, nechceme-li zde končiti nesnesitelným rozporem mezi pravdou theoretickou a praktickou, nesmyslným učením o „dvojím vedení kněh", které bylo ve sporu materialismu v 19. století (srv. § 16, 3) prohlašováno za nejlepší rozřešení celé záhady, a

kteréž theologičtí skeptikové, jako P. Bayle († 1706) již dříve zastávali, tedy vždy se musíme hleděti říditi praktickými interessy světového názoru. A o toto se filosofie od Platona až do Lotzeho a Wundta s rozličným výsledkem a rozličným způsobem vždy pokoušela. Ničeho nezadati vědění tím, že chováme pevnou víru v božského původce a ředitele světa, ukázati možnost theistické metafysiky, tato obtížná úloha připadla filosofii nezávislé na veškeré positivní theologii a výsledcích jednotlivých věd. Nechať při tom se obětovala některá tradicionelní část náboženství, nechať při tom padla některá specielní představa o působení boha a jeho poměru ke světu, i přítomná doba usiluje se stejnou touhou o metafysiku přizpůsobenou požadavkům moderním. A jest samozřejmo, že byl to hlavně theismus, kamž snahy ony směřovaly, neboť jest to směr theologický nejpřiměřenější našim praktickým potřebám.

Literatura:

A. Drews: Německé myšlení od Kanta se zvláštním zřetelem na podstatu absolutna a osobnost boží 2 sv. 1893. 2. vyd. 1895 (posuzuje jednotlivé myslitele se stanoviska Hartmannova, vylíčení jejich názorů není vždy objektivní a správné.

A. C. Fraser: Filosofie theismu. 2 sv. 1895—96. (Hodí se velmi dobře za úvod do theistické metafysiky) (angl.).

J. Lindsay: Nové pokroky v theistické filosofii náboženství 1897. (Kritický přehled moderní filosofie náboženství a theistické metafysiky s hlediska theisticko-křesťanského) (angl.).

Srv. mimo to literaturu filosofie náboženství § 11.

§ 23. Psychologické směry v metafysice.

1. Dvojí protivu shledáváme v nové době mezi metafysickými názory v psychologii. Především se cesty rozcházejí při určování podstaty duše. Theorie substancialní zove duši substanci, která je základem jednotlivým jevům duševním, theorie aktualní zase nazývá duší celou skutečnost duševního dění samého, jak je bezprostředně, přítomně zažíváme. Druhá protiva se týká stanovení podstatné kvality veškerého dění psychického. Intelektualismus hlásá, že intelektualní pochody vnímání, představování, myšlení jsou základem neboli pramenem všech ostatních. Voluntarismus zase pokládá jevy volní, tedy pudy, vášně, affekty, city za určující momenty a primarní za podstatu a podmínku obsahu naší vniterné zkušenosti.

Duševní substancí se myslí dle významu toho pojmu často stálá podstata. Klade se tedy změna vnitřních stavů do zjevů neboli accidencí substance. Dále se pokládá svou existencí za samostatnou, za neodvislou od jiných podstat. Jest sice ve vzájemné souvislosti s těmito, avšak může též sama od sebe reagovati, odpovídati na působení jejich. Duševní substance se představuje dále jakožto nepomíjitelná, supponuje se její nesmrtelnost. Konečně se karakterisuje často co jednoduchá podstata, t. j. taková, která nejen že není složena, tedy

nedělitelna, neboli bezprostorna a nehmotna, nýbrž která svou zvláštní kvalitou vylučuje veškeru rozmanitost.

Naproti tomu tvrdí theorie aktualní, že duše tvoří souvislost skutečných pochodů duševních, jež je v každém momentu naší zkušenosti jednotná, a že jen potud se smí mluviti o nositeli jednotlivých zjevů cítění, myšlení, chtění a t. d., pokud se tím míní toto spletení v jeden všeobecný ucelený svazek.

Vlastním zakladatelem theorie substancialní jest Descartes. Ve starověku, kde byla duše stotožňována s principem života, nebylo ještě tak stavěno v protivu hmotné s duševním. Teprve s kartesianským rozlišováním substance myslící a substance rozsáhlé byl pojem duševní substance ostřeji vymezen. V jiné formě nalézáme ji zase u Leibnize (srv. § 17, 1. 2). Duše jest mu monadou a úzce souvisí s četnými jinými monadami, které tvoří její tělo. V psychologii 18. století převládal tento názor vůbec vedle představy kartesianské. Že duše je substancí, jako taková že je nesmrtelnou a samostatnou, ujalo se obecně tak silně, že teprve kritikou Kantovou bylo ukázáno na transcendentnost takových tvrzení. V nejnovější době zvláště Herbart a Lotze byli stoupenci theorie substancialní. Dle Herbarta jest duše real, jehož jednoduché kvality neznáme; co víme, co vystupuje nad práh našeho vědomí, to jsou sebezáchovy, jimiž se tento real proti poruchům ve vzájemném působení s jinými bytostmi zachovává (srv. § 17, 3). Lotze zase praví: „Fakt jednoty vědomí to jest, jenž *eo ipso* zároveň jest faktem existence substance". Při tom jest však každá duše „tím, čím se jeví: živou jednotou v určitých představách, citech a snahách". Není tedy Lotzemu duševní substance mystickou bytostí za bohatými obsahy vniterné zkušenosti, nýbrž jejich souborem. Tím se přibližuje jeho názor velice theorii aktualní, různí se téměř jen již jménem od ní.

3) Aktualní theorie má daleko kratší historii. Teprve v nejnovější době byla postavena s plným zřetelem proti theorii substancialní. Přípravou k tomu byla kritika, kterou Hume a Kant podali o pojmu substance duševní. Avšak u Humea nejen pojem duše, nýbrž každý pojem substance, tedy i hmoty byl zamítnut co neurčitý, nesrozumitelný a nepřípustný, poněvadž se svého stanoviska přísně empirického zavrhoval každé metafysické doplnění faktů daných nám zkušeností (srv. § 4, 6). Kantovi zase nevadilo, ač úplně vyvrátil metafysickou psychologii, rozlišuje především subjekt logický a metafysický, stanoviti postulát nesmrtelnosti duše individuelní. Odtud jde, že nechtěl odmítnouti co nepřípustnou supposici samé duševní substance jako spíše toliko aprioristické odůvodnění této domněnky v tehdejší metafysice. Tak vlastně theorie aktualní byla podrobně vypracována a odůvodněna teprve Wundtem, od něhož též jméno pochází, a Paulsenem. Odůvodnění mohlo tu býti podáno docela dobře v rouše kritiky. Nei aktualní theorie nestaví snad novou metafysiku proti theorii substa cialní, nýbrž setrvává při dané rozmanitosti duševních aktů, tedy i tom, co empirické nazírání vždy uznávalo a uznávati musilo. J tedy jen zvláštní theorií, pokud potírá obvyklou psychologickou me.

fysiku nauky substancialní, a obíráme se jí zde při směrech metafysických jen potud, abychom seznali námitky, které jsou uváděny proti nauce o substanci. Potírati aktualní theorii samou bez jejího případného pozadí metafysického, bylo by, jak jest přirozeno, bezúčelné v našich úvahách, poněvadž by to byl boj bezvýsledný a nesmyslný proti vědě empirické. Probereme tedy jen důvody jednotlivé, jež uvádí Paulsen a Wundt a připojíme k tomu krátké kritické svoje poznámky, jež nám ukážou, že není tu na místě s takovým ostřím vystupovati proti theorii substancialní.

4*a*) Duševní substance — praví Paulsen — není předmětem našeho pozorování. O tom ovšem nelze pochybovati, avšak my rovněž atomů nemůžeme pozorovati, a nevědomé pochody psychické, které Paulsen beze všeho přijímá, nenáležejí rovněž v obor možné zkušenosti. Mohlo by se arci říci, ačkoliv atomů nelze vnímati, tedy lze přece aspoň vnímati komplexy atomů, a jednoduché, které je tvoří, musí se patrně pokládati za existující. Avšak u duše by to mohlo býti právě obráceně. Elementy jsou nám zde právě přístupny, počitky a city jsou nám dány zkušeností, naproti tomu substancialní jednota, která by uváděla ve všecky tyto elementy pochopitelnou souvislost, by mohla vězeti mimo vnímání.

b) Dále vykládá Paulsen, že si nelze představiti spojení duševní substance s empirickými ději psychickými. Avšak lze si snad nějak lépe představiti, jak jsou spojeny jevy psychické s fysickými, což Paulsen ve svém monismu přijímá? Mimo to definuje Paulsen duši jakožto mnohost duševních zažitků splývajících v jednotu ve vědomí způsobem, jejž nemůžeme již dále karakterisovati. Dle toho tedy nemůže rovněž aktualní theorie učiniti pochopitelným spojení mezi celkem a jednotlivými elementy.

c) Dále tvrdí Paulsen proti předpokladu takové substance duševní, že její vlastnosti jsou jen negacemi. Avšak což jest samostatnost něco negativního, a nejsou snad vlastnosti, které přikládáme hmotě — nehledíc k empirickým vztahům těles navzájem — též větším dílem čistě negativní povahy?

5*d*) Domnívá-li se theorie substancialní, že si nelze mysliti existenci pouhých aktů nebo funkcí bez nositele jejich, tedy toho jest příčinou dle Paulsena, že se duševní akt, jako na př. cit, nikdy nevyskytuje ojediněle, nýbrž jen v souvislosti celého života duševního. Avšak tato souvislost, nemá-li to značiti jednotné spojení pouhých aktů nebo pochodů, které nelze dále již stopovati — nehledíc k nerozřešené záhadě, jež se v tom skrývá — budí opět otázku, jak si vlastně máme představiti ono spojení aktů. Ani empirické bádání se tu nezastaví, nýbrž zpytuje problem jednoty vědomí a postupuje nad fakta bezprostřední zkušenosti ve formě čisté nebo fysiologické psychologie. Materialistická metafysika objasňuje nám souvislost psychických pochodů svým způsobem, rovněž spiritualistická nebo dualistická theorie substanční, a též monismus ji zevrubněji vykládá tím způsobem, že zpodstatňuje celou skutečnost s jejími dvěma stránkami. Ona pak theorie aktualní, jejíž metafysické doplnění tvoří monismus, musí překonati ne-

dostatky, jimiž trpí tento směr. Nad to však prohlašovaná souvislost celého duševního života není dokonce tak uzavřená a nepřetržitá, jak se zdá dle oné námitky. Každý nový vjem, každý „výpad", jehož příchod je neznám, prolamuje okamžitou souvislost, periody spánku se vkládají mezi periody bdícího vědomí. Jak může se pak říci, že theorie substancialní vlastně nic jiného nechce, než že libovolná představa náleží k souvislosti celého duševního života jako člen v něm nutný?

6. Většího významu jest námitka Wundtova, že nelze srovnati vniternou příčinnost našeho duševního života s nezměnitelným trváním substance. Tato námitka rozhoduje ve skutečnosti proti theorii duše jako ona Herbartova, že jednoduchý duševní real povahou svou nepřipouští skutečné změny duševního dění, a že se mu může toliko přikládati pouhý karakter realnosti. Avšak s pojmem substance byl spojován od starších theorií toliko znak samostatnosti, nikoliv neproměnného trvání. Descartes nazývá substanci bytost, jež žádné jiné ke své existenci nepotřebuje, Leibniz zase bytost, která sama sebou existuje. Stálost tito metafysikové nepřipisovali substanci za znak základní. Označujíce duši co substanci chtěli tím říci, že zvláštní jevy, které naše vnitřní zkušenost objevuje, v souvislosti své jsou samostatny vůči jiným jevům. Uznávání tohoto fakta jest ještě dnes motivem onomu, jenž dává přednost metafysice dualistické před materialistickou, spiritualistickou nebo monistickou. Vzdáme-li se však pojmu stálosti ve smyslu neproměnnosti, jak ovšem to jest správno, pak není též již sporu, vytknutého Wundtem, mezi ní a skutečnou proměnností. Duševní substance se nám jeví býti jako organismus tělesný, na nějž je vázána, bytostí se stávající, bytostí rostoucí, vyvýjející schopnosti, trvající ve vzájemných vztazích. Tato karakteristika, jak snadno lze nahlédnouti, není identickou s konstatováním empirické souvislosti jevů vědomí.

7*f*) Že jest theorie substanční domněnkou bezpodstatnou vzhledem k faktům zkušenosti, ana nepřispívá ani nejmenším k poznání spojitosti těchto fakt — jak tvrdí Wundt — v tom nevidíme žádné zvláštní námitky proti ní. Neboť toto stejně platí o celé řadě jiných hypothes metafysických a theorií, jako na př. o monismu a spiritualismu, kteréž s tohoto hlediska bychom musili rovněž tak zavrhnouti. Rovněž tyto nepodávají žádného vysvětlení o určitých jednotlivých faktech, nýbrž jsou jen doplněním učení, k nimž přišla věda. Pohnutku, která vyvolala theorii substanční, jsme již uvedli; ta ji chrání proti výtce, že jest pouhým „nápadem".

V čisté psychologii však (srv. § 8, 9) má pojem substance i odborně vědecký význam, takže v této příčině vyniká nad jiné supposice metafysické. Že se nemůžeme zastaviti při prostém popisu v theorii aktualní, chceme-li pochopiti jevy duševní, o tom není žádné pochyby. Pochody bez něčeho, na čem se udávají, akty bez agens, nejsou nikdy myslitelny, a tedy každý pokus o pravou theorii nad zdánlivou theorii aktualní vychází z vnitřní nutnosti myšlení.

Tím že jsme však dali za pravdu kritice theorie substancialní o aktualismu, jsme se ještě k ní nepřiznávali; chtěli jsme jen ukázati,

že námitky proti onomu názoru neobsahují v sobě naprosto přesvědčivých argumentů, a tedy že se musí uznati vždy možnost theorie substancialní. Zvláště by se odporučovalo při boji proti této theorii, aby se vycházelo z téhož pojmu substance, který ona předpokládá. Pokud neklade výslovně duši na stejný stupeň s přírodovědeckým pojmem atomu, a pokud princip zachování hmoty pro sebe vyžaduje, musíme pokládati kritiku, která ji tyto myšlénky beze všeho podkládá, za bezpředmětnou. „Dřevěným atomem duševním", „isolovaným, tvrdým špaličkem, jenž jest podkladem skutečnosti", jak Paulsen zove psychickou substanci, jest přirozeně jen tomu, kdo to tak pojímá, t. j. kritikovi, a jeho kritika jest dle toho lehkým bojem proti názoru, jejž si sám utvořil.

8. Též protiva mezi intellektualismem a voluntarismem dospěla teprve v nové době k určitému výrazu. Ve starověku není ještě stopy o tom, poněvadž vlastnost duše vůbec nebyla hledána v jediné základní funkci. I zde dal k tomu první podnět Descartes, an myšlení vůbec pokládal za attribut duševní substance. V tom ho následoval Spinoza, ačkoliv tento jednotlivou duši nepokládal za substanci, nýbrž toliko za modus attributu myšlení (srv. § 19, 4). Podobný intellektualismus byl pak vyznačen Leibnizem a jeho školou vypracován. Všeobecná činnost všech monad spočívá v představování (srv. § 17, 2). Avšak bezbarvá všeobecnost tohoto pojmu dovolovala, že se vedle mohutnosti poznávací i mohutnost žádací duši připisovala a obě vedle sebe souřadily. Tím že pak byla uznávána mohutnost citivá jako třetí *facultas* (srv. § 10, 5), povstalo posléze jednoduché schema intellektualismu. Přesně jej vypracoval teprve Herbart. Představy dle něho jsou vlastními nositeli dění ve vědomí. Teprve ze vzájemných vztahů, jaké nastávají při vybavování a zabavování (nebo tísnění) představ, vznikají city slasti a strasti, a dojem žádosti nebo vzpírání se jest způsobován stoupáním představy ve vědomí proti překážkám nebo odporem, který klade proti svému klesání. Cit a vůle jsou tedy jen vedlejší výtvory sil představujících, nikoli samostatné, rovnoprávné zjevy vedle těchto. V Herbartovské škole bylo toto stanovisko sice často zmírněno, avšak úplně od něho upuštěno nebylo. Představuje nám tedy ještě dnes intellektualismus.

7. Voluntarismus ve spojení s indeterminismem shledáváme nejprve u D. Scota († 1308), jenž proti deterministovi Tomášovi hlásal superioritu vůle nad rozumem a poukazoval na samočinnost ducha při poznávání, užívaje toho jakožto důvodu pro svůj názor. Pak jej zase vidíme u Kanta co konsekvenci jeho ethické metafysiky. Je-li potřebí svobody, abychom mohli pochopiti zákon mravní co absolutní příkaz, tedy jest svoboda vůle věcí o sobě našeho života duševního (srv. § 4, 5).

Teprve však Schopenhauer rozšířil toto stanovisko na všeobecný názor. Dle něho jest věcí o sobě všude vůle, ve vnější přírodě zrovna tak jako ve vnitřní, a intellekt jest jen nástrojem, jehož vůle užívá. Jen v člověku se někdy emancipuje tato sekundární funkce od vůle a to nejdokonaleji ve stavu nevášnivého esthetického požitku.

V nejnovější době pak zvláště Wundt a Paulsen, od něhož pochází jméno, se pokoušeli odůvodniti voluntarismus. Wundt nedávno tím výrazem označil princip methodologický, dle něhož volnému činu přísluší typický význam v oboru jevů duševních, an karakter pochodu, karakter děje, jenž při chtění již dávno je přiznáván též všem ostatním součástkám vniterné zkušenosti, zvláště představám, je vlastní. Rozumí se samo sebou, že v tomto oddílu jednajícím o psychologických směrech v metafysice vůbec nepřihlížíme k takovému významu voluntarismu. Rovněž nemáme zde co činiti s theorií psychologickou, která sloužila odborně vědeckým úkolům. Psychologie dosud, pokud jest vědou empirickou, vskutku nepodala důkazu o tom, že vůle je primární funkcí duše, že jest činností jí základní, a neklameme-li se, toho důkazu nikdy nepodá. Avšak toto tvrzení metafysické musí se, jako všechna podobná, ospravedlniti před odbornou vědou, jíž má doplňovati, a důvody, které na př. Paulsen nebo Schopenhauer byli uvedli pro svůj voluntarismus, jsou z velké, ba z největší části čerpány z pozorování psychologicko-empirického. Jetliže tedy v následující kritice argumentů, které podali zástupcové metafysického voluntarismu pro svůj názor, uvádíme psychologické protidůvody, musíme si to vysvětliti tím, že o tom rozhoduje jednak všeobecný náhled o poměru metafysiky ke vědám odborným, jednak okolnost, že voluntaristé sami často vycházeli z úvah psychologicko-empirických. Zvláštního zřetele k Schopenhauerovi však není tu třeba, poněvadž Paulsen jeho stanovisko v podstatě přejal.

10*a*) Především, Paulsen poukazuje na význam vůle ve všeobecném a individuelním vývoji života duševního. U nejnižších organismů se nemůže mluviti o nějakých představách, tedy pochodech intellektuelních, slepá nutnost toliko patrně je ovládá. Pud je tedy základní funkcí vnitřního dění. Rovněž tak u dítěte se nám jeví být vytvořen jen život volní, a jen ponenáhlu s rostoucí spletitostí připojují se k němu činnosti rozumové. Naproti tomu musíme poznamenati, že se dle názoru vývojového vyžaduje pokládati celek nedifferencovaný za počátek duševních činností, nikoliv však jev, jenž teprve v našem vyvinutém životu duševním doznal specifického rozlišení. Musíme tedy nejnižším orsanismům přikládati duševní celek, jejž dále nelze již vymeziti, z něhož se vývojem ponenáhlu vedle sebe vyvíjejí jak intellektuální tak pudové neboli volné pochody, jakožto stavy, jež lze rozlišovati. Avšak duševní život novorozeněte nám ukazuje ihned nejen, že obsahuje žádosti a city, nýbrž i současně řadu počitků smyslových.

11*b*) Než i ve vyvinutém životu duševním, praví Paulsen, jest vůle primárním a rozhodujícím činitelem. Neboť od ní závisí cíl, jejž každý klade svému životu, jí jsou stanoveny všecky zvláštní účely, které jednotlivě uskutečňujeme. Řídí i naši pozornost, vykonává volbu mezi popudy, jež dorážejí na naše vědomí, a od zájmu, tedy momentu volního, závisí, co ze svých zkušeností vkládáme v paměť a co r chováváme upadnouti v zapomnění. I průběh představ je co do směr a tendence ovládán vůlí, tak že i theoretické poznatky a soudy pro zrazují stále tento vliv. Avšak to, co zde popisuje jako vůli, ner

dokonce onen jednoduchý pud, ona slepá nutnost, od níž Paulsen předem, rozlišuje duševní procesy, byl vyšel. Tato vůle si nepočíná bezdůvodně, nýbrž opírá se o více nebo méně složité motivy a úvahy, a tak bychom mohli říci týmž právem, že vlastně určující a primární v našem životě duševním není vůle, nýbrž to, co ji ponouká k její působnosti, náhled to, jejž neshledáváme patrně stejně tak správným, poněvadž naprosto nevidíme dle naší psychologie ve vůli samé jednoduchou mocnost, která co taková se dá vyznačiti jen v abstrakci a analysi. Již v různosti psychologických definic vůle, kterou pozorujeme mezi a) a b), objevuje se nám zvláštní povaha voluntarismu, pro metafysiku Schopenhauerovu osudná, že tu pohřešujeme jasného vymezení toho, co se vlastně zove vůlí.

C) Posléze Paulsen podotýká, že voluntarismus se srovnává, intelektualismus však nikoliv s metafysikou spiritualistickou. Toto můžeme odbýti již co do stránky historické tím, že poukážeme na metafysiku Leibnizovu, jež přese svůj intelektualismus je spiritualistická. Mimo to však jest vedle těchto obou možnosti ještě třetí, že by intelektualismus zrovna tak jako voluntarismus byly názory jednostranné a proto nesprávné a spiritualismus Lotzeův tíhne k tomuto náhledu (srv. § 14, 5). Posléze však nemůžeme po námitkách, které jsme prve (srv. § 17.) uvedli proti spiritualismu, pokládati tu okolnost, že lépe s nimi se shoduje, i kdyby tomu skutečně tak bylo, za nějaký důvod pro voluntarismus.

12. d) Odůvodnění metafysického voluntarismu, které podal Wundt, postupuje podstatně jinak. Obsahem duševní zkušenosti jsou dle něho jednak představy, jednak je provázející stavy subjektivní. Elementy oněch se nazývají počitky, elementy těchto jednoduché city. Obě stránky skutečného dění lze spojiti v souhrnný výraz „představující činnost aktivní a pasivní". Činnost pasivní není však pouze zmenšená činnost, nýbrž jest to činnost stísněná, útlak. Poněvadž pak tento útlak se dostavuje s představami o předmětech, tedy jej bezprostředněji připisujeme svému Já než vlastní činnost aktivní. Já, myšleno isolovaně od objektů, které jeho činnost zadržují, stísňují, jest naše chtění. Náš duševní život tedy jeví rozmanitost představ, proti nimž chtění rozvíjí svou činnost, působnost. Chtění tvoří jedinou, nepřetržitě související, v sobě stejnorodou součást našeho vědomí, jedinou tedy, jež našim zažitkům dodává skutečné jednoty. Stálost vnitřního vývoje je zaručována jen jednotou vůle.

Tak dospívá Wundt k tomu, že vůli jest pokládati za poslední podmínku, již dále nelze již stopovati, veškeré zkušenosti, kteroužto podmínku „ovšem nikde ve zkušenosti nelze skutečně nalézti, nelze ji stihnouti." Tento výklad Wundtův vzbuje v nás pochybnosti, ano se užívá pojmu vůle ve dvou značně různých od sebe významech. Skutečná totiž vůle, již karakterisuje psychologie, jest dle Wundta „složena z počitků a citů", proti čisté vůli, jak ji stanoví metafysika, stojí představy a tedy i jejich elementy, počitky. Přes to o této vůli se praví, že je součástí obsahu vědomí, později ovšem, že nikde ve zkušenosti nelze ji pozorovati, nýbrž že se jen musí předpokládati za pod-

mínku zkušenosti. Pak se nám nezdá býti přechod od představ a stavů subjektivních je doprovázejících k pojmu představující činnosti aktivní a pasivní a od tohoto zase k pouhé činnosti volné — nehledě k jiným věcem — naprosto dostatečně odůvodněn.

Není snad resultatem naší kritiky, že by byl správný intelektualismus, nýbrž toliko, že jsme přišli k poznán, že žádný z elementárních jevů našeho duševního života se nemůže pokládati za obecně primární. Intelektualismus a voluntarismus nemají tedy dle našeho názoru pravdu.

Literatura.

O. Flügel: Problem duše 2. vyd. 1890 (o stanovisku autorově srv. literaturu k § 14).

J. H. Witte: Podstata duše a povaha pochodů duševních, vylíčeno historicko-kriticky v rouše filosofie od doby Kantovy a jejích základních theorií. (Spisovatel jest sice stoupencem theorie substančialní, avšak žádným schopným zastancem).

Mimo to srv. literaturu k § 8., jmenovitě psychologii Volkmannovu svazek I.

B. Noëtickotheoretické směry.

§ 24. Rationalismus, empirismus a kriticismus.

1. O původu poznání tvrdí rationalismus (jinak též apriorismus zván), že rozum, vrozená to duševní mohutnost, jest zdrojem veškerého skutečného poznání, že obzvláště on toliko může zjednávati a zaručovati nutnost a všeobecnou platnost poznání, nejdůležitější to vlastnosti vědění. Empirismus zase odvozuje všechno poznání ze zkušenosti a pokládá našeho ducha, naši duši, dříve než něco vnímala, za *tabula rasa*, za nepopsaný list. Pokládá-li při tom vnější zkušenost sprostředkovanou orgány smyslovými za primární a obecně rozhodující, zove se sensualismem. Kriticismus posléze hledí vyhověti oběma požadavkům obou směrů tím způsobem, že poznání odvozuje ze spolupůsobení činitele formálního, jenž kotví v povaze našeho ducha poznávajícího, a činitele látkového, záležejícího z počitků našeho vnímání smyslového. Chybí-li jeden z těchto faktorů, nemůžeme dojíti k žádnému skutečnému poznání. Zvláště však nelze dle kriticismu dospěti k vědeckým poznatkům z čistého rozumu, jak myslí rationalismus. Poměr mezi rationalismem a empirismem můžeme pak ještě nehledě k onomu karakterisovati tak, že tento sice vylučuje úplně onen názor, nikoliv však rationalismus názor empiristický. Neboť jen to rationalismus popírá, že se nedá vysvětliti poznání všeobecně platné a nutné cestou empirickou. Připouští však, že velké množství pravd platících pouze o skutečném nějakém faktu nebo případu pochází ze zkušenosti. Pro empirismus naproti tomu neexistuje vůbec žádný tvůrčí rozum, jenž, kombinuje *a priori* pojmy nebo názory, by dodával škerému vědeckému poznání náležitou formu.

2. Ve starověku tyto protivy nemají ještě nějakého většího znamu. O theorii poznání filosofie předsokratovské víme příliš m

Avšak přes to Eleaté se nám jeví býti radikálními, atomikové umírněnými rationalisty. Podobné stanovisko zaujímá nepochybně též Platon, aniž však nám o tom podává zřetelný výklad. Aristoteles zase, velký to sprostředkovatel v antické filosofii, připomíná nám směr kriticismu, avšak látka a forma mají u něho docela jiný význam než u zakladatele kritické theorie poznání, u Kanta (srv. § 18, 1). Teprve v nové filosofii byly tyto protivy ostře vyhraněny. Pevninská filosofie se přidržuje vůbec rationalismu a anglická zase rovněž tak stále empirismu. Bacon ovšem, jímž anglický empirismus počíná, jeví zároveň základní rysy směru racionalistického a rovněž ve filosofii Hobbesově nejsou oba směry ještě od sebe odloučeny přes to, že kladl zřejmý důraz na stanovisko empiristické. Teprve Locke zaujal toto stanovisko s onou jednostranností, která musila vzejíti z boje proti směru druhému, zvláště proti Descartovi, téměř nezbytně. Byly za jeho doby přijímány beze vší rozvahy od anglických aprioristů, od theologů přidržujících se soustavy Platonovy a Herberta z Cherbury, jakož i od Descarta a jeho školy, ideje vrozené, bohem duchu našemu vštípené, k nimž se počítaly všeobecné pojmy, jako pojem věci, příčiny, jednotlivé představy, jako představa boha, rovněž tak i praktické zásady, předpisy mravní. Poněvadž pak se pokládala všeobecná platnost, která všem těmto „ideám" přísluší, za důkaz neboli kriterium jejich vrozenosti, jejich původu z čistého rozumu, snažil se Locke hlavně ukázati, že neexistuje hlásaná obecná platnost, a že tedy ani jediné theoretické, ani praktické pravdě nepřísluší výhrada býti pokládánu před veškerou zkušeností za duševní majetek člověka. Z vnějšího a vnitřního pozorování pochází tudíž všechno naše vědění. Důsledného dalšího vypracování se dostalo tomuto anglickému empirismu jmenovitě Humem a J. S. Millem. Rationalisté jsou po většině vyznačeni jmény Descartes, Spinoza, Leibniz a Wolff. Všichni souhlasí v tom, že to, co jest nejlepším v našem poznání, má původ v samém našem duchu. Tak Leibniz kladl proti sobě *vérités de raison a vérités de fait*. Kdežto v oněch se zjevují pravdy věčné, všeobecně platné, pravdy nutné, jejichž základním zákonem jest princip identity, jsou tyto jen nahodilé pravdy, ovládané principem dostatečného důvodu nebo účelu.

3. Tím, že Kant podobně jako před ním Lambert („Nové organon" 1764) rozlišoval látku a formu poznání, mohl odkliditi spor mezi rationalismem a empirismem a odstraniti protivu mezi rozumem a smyslovostí ve starém smyslu. I smyslová stránka jest dle jeho názoru schopna skutečného poznání vědeckého, poněvadž i v ní působí apriorní formy, prostoru a času, které zaručují nutnost a všeobecnou platnost mathematického nazírání. V době přítomné nevidíme ani takové přikrosti ani takové různosti v těchto směrech noëticko-theoretických. O rationalismu možno říci, že přestal býti zvláštním názorem. Kriticismus a empirismus stojí sice ještě pořád proti sobě, avšak onen pozbyl podstatného znaku svého původního pojmu kantovského, totiž znaku a priori ve smyslu vrozenosti nebo původní subjektivní schopnosti. Dnešní zástupcové kriticismu pozměnili téměř úplně pojem *a priori* tím způsobem, že jím značí poznání nebo činitele poznání, jehož platnost ne-

závisí na jednotlivé zkušenosti. Tím aspoň docíleno shody s empirismem. Vedle t. zv. Novokantovců v užším smyslu (srv. § 4, 6) náležejí kriticismu ještě: Windelband, A. Riehl (srv. § 5, 12), O. Liebmann (srv. § 14, 8) a j.

4. Kritika těchto směrů noëticko-theoretických musí zvláště zkoumati jejich opory a vedle toho všeobecnou otázku, zda vůbec názory o původu poznání mají býti pokládány za směry noëticko-theoretické. Rationalismus se odvolává na nutnost a všeobecnou platnost jistých soudů jakožto neklamnou známku jejich původu apriorního a vidí v mathematice a mathematické přírodovědě s jejím postupem deduktivním a jejím způsobem definic a axiomů vzor každé skutečné vědy. Proti tomu musíme především vytknouti, že a priori ve smyslu vrozených schopností, idejí, poznatků, tedy subjektivita jejich o sobě ještě nikterak nezaručuje nutnost nebo všeobecnou platnost. Neboť mathematika a přírodovědy hledí ze svých resultatů co možná všecken subjektivní příměsek odstraniti, a požadavek všeobecné platnosti jejich plyne jen z toho předpokladu, že představují něco objektivního, pro všechny stejně platného. Dále problém všeobecné platnosti určitých vědeckých poznatků tím, že se převádí na vrozený majetek rozumu, se jen odkládá. Neboť tato redukce, má-li svého účelu dojíti, musí připustiti, že vrozené ideje jsou v každém docela v téže formě, a tato domněnka potřebuje opět vysvětlení, jež by ji vyložilo poněkud pravděpodobně. A vskutku rationalismus hleděl vysvětliti to tím učením, že bůh vštípil ideje rozumu lidskému. Avšak k takovému skoku do metafysiky se přece můžeme teprve tehdy rozhodnouti, když všechny ostatní prostředky vysvětlovací nám úplně pomoci odříkají. Táž námitka čelí proti kriticismu, pokud užívá a priori ve zmíněném smyslu. Posléze rationalismus spočívá na nepřirozeném, psychologicky nesprávném rozlišování mohutností duševních, na nenáležitém rozlišování sil poznávacích, z nichž jedině rozumu — Verstand nebo rozumu — Vernunft náležejí funkce poznávací, jež vyhovují vyšším požadavkům. Tento názor pocházející z platonsko-aristotelovské psychologie, kdež byly kladeny proti sobě rozličné duše, jest zamítnut pokrokem bádání empirického. Tím zároveň však rationalismus jednu z nejdůležitějších opor svých ztratil.

5. Empirismus vychází z nepopiratelného faktu, že s rostoucí zkušeností též přibývá našeho poznání a poukazuje při tom na psychologické procesy, jak se tvoří poznatky, aby vysvětlil, proč některé z nich se liší od druhých karakterem nutnosti. Zvláště Hume hleděl takto to dovoditi proti příčinnosti. Tím, že zhusta dva jevy v našem vědomí po sobě následovaly, vznikla mezi nimi — dle jeho výkladu — pevná asociace. Následkem toho se v nás dostaví subjektivní nutnost, neodolatelný pud vybavovati představu jednoho jevu, přichází-li představa druhého do vědomí. Toto subjektivní přinucení jest to, co podmiňuje nutnost spojení mezi příčinou a účinem. Avšak tato theorie, již lze též na jiné pojmy a principy rozšířiti, jest beze vší pochybnosti nedostatečnou. Neboť předně není naprosto třeba sháněti více opakujících se zkušeností, aby měl platnost zákon příčinnosti. Již při jediném případu a při několika účelných změnách jeho může přírodo-

zpytec konstatovati kausalní svazek, a četnost opětování nepřispívá docela ničím k tomu, aby se pevnost toho svazku nebo jistota jeho konstatování podstatně zvýšila. Samo sebou se rozumí, že pak rovněž nemůže asociace častou zkušeností vyvolaná býti základem tohoto spojení. Ona je nemůže však podmiňovati též proto, že nutnost kausalního svazku nemá na sobě naprosto žádné známky subjektivního přinucení reprodukovati představy. To není nutnost psychologická, nýbrž logická, zakládající se na souvislosti pojmů a objektivní, připisovaná samým jevům, jež působí kausalně. Avšak ani jinak nebyl empirismus zrovna šťastným při výkladu všeobecných fakt našeho poznání a, mluví-li opatrně jen o víře ve všeobecnou platnost jistých axiomů nebo principů, na místě, aby je prostě tvrdil, přehlíží, že tyto jsou ne proto všeobecně platny, že jsou ode ovšech uznávány, nýbrž naopak proto, že jejich platnost jest úplně nezávislá na uznávání toho neb onoho individua.

6. Rovněž o kriticismu, pokud hledí naznačiti původ součástí poznání, nemůžeme říci, že by mu náležela přednost před empirismem a rationalismem. Kromě toho musíme proti těmto směrům uvésti, že celý postup vyhledati zdroje poznání není noëticko-theoretický, nýbrž psychologický. Psychologie má na tom zájem, aby věděla, z kterých duševních disposic a činností se poznání vyvinulo, čím k tomu přispělo smyslové vnímání, čím obraznost a myšlení a pod. Naproti tomu jest tato otázka po duševním vznikání poznání pro vědosloví věcí úplně vedlejší. My jsme stanovili již dříve (srv. § 5.) úkol theorie poznání, že jest vědou o nejobecnějším obsahu, o základních pojmech a zásadách našeho vědění. Tato úloha nezabírá do sebe přirozeně historické nebo psychologické vyvození našeho vědění, nýbrž jest vykonána, jestliže se vyšetří systematicky a vyloží nejobecnější obsah. Musíme tedy protivy rationalismu, empirismu a kriticismu, ač si tradicí zjednaly jisté právo občanské v theorii poznání, z okruhu směrů noëticko-theoretických vyloučiti jakožto názory nebo theorie psychologické. Všeobecná platnost a nutnost poznání však jest obsahově a formálně podmíněná a spadá tedy určitelná vlastnost jeho z části do rámce logiky. Tato má za úkol ukázati, kterými logickými úkony přijdeme k takovým výrokům. Theorie poznání zase má nás poučiti, kterým poznatkům přísluší ta vlastnost, že jsou platny nezávisle na uznání nebo vůli jednotlivcově, t. j., že jsou všeobecně platny, a které jsou takové, že platí nezávisle na povaze jednotlivých pozorování neboli zkušeností t. j. že jsou nutny.

Dle toho první přísudek se vztahuje k poznávajícímu subjektu, druhý k poznanému předmětu nebo obsahu. Z těchto důvodů plyne ihned, opíráme-li se o dřívější své výklady o vztazích mezi theorií poznání a logikou s jedné strany a psychologií s druhé strany (srv. §§ 5, 6 násl.; 6, 7.) že oboje bádání, logické jakož i noëticko-theoretické, úplně spadá mimo kompetenci psychologie, a že tedy pokus, rozřešiti problem ve smyslu zde uvedených směrů rationalismu, empirismu a kantovského kriticismu, nemohl přinésti odpovědi uspokojující.

Literatura.

C. Göring: System kritické filosofie. 2 sv. 1874—75 (nedokončeno, spisovatel je positivistou.)

Poznámka. Rationalismem rozumíme v širším smyslu výlučné uznávání toho, co je připuštěno rozumem (Vernunft) nebo, co je dokázáno rozumem (Verstand). Kdo kritisuje dogmata církevní, při čemž mu jest jediným měřitkem rozumnost, dokazatelnost, zove se v tomto významu rationalistou. Supranaturalismem nebo irrationalismem zoveme směr onomu protivný, jenž předpokládá nadrozumné bytosti, které nelze osvětliti přirozeným světlem lidské poznávavosti, a mimo to zvláštní funkci, zvanou vírou nebo tušením nebo intuicí, nebo vedle onoho předpokládá zdroj poznání, jenž je rovněž nedostupný našemu pochopení, to jest zjevení.

§ 25. Dogmatismus, skepticismus, positivismus a kriticismus.

1. Dogmatickým se nazývá od doby Kantovy ono tvrzení nebo onen system, jenž postrádá noëticko-theoretického předběžného vyšetření o stupni jistoty nebo hranicích platnosti svých předpokladů. V tomto všeobecném smyslu jest dogmatickým též všechno odborně vědecké bádání. Zde vyžadujeme kritiky toliko specielnější, jaksi technické, která nás na př. poučuje o pravděpodobnosti události historické nebo o mezích přesnosti experimentalních pozorování a pod. Ke kritice noëticko-theoretické nemusíme zde proto přihlížeti, poněvadž jednou pro vždy může býti vykonána pro okruh odborných věd pomocí všeobecných úvah, a poněvadž tam, kde se bádání pohybuje v mezích možné zkušenosti, není příležitosti ke vznikání zvláštních noëticko-theoretických nesnází. Proto se mluví o dogmatismu jen ve filosofii, a zvláště ty směry se tím myslívají, které nepokládají za nutno činiti hranici mezi poznáním empirickým a výpověďmi o objektech transcendentních. Pro dogmatismus tedy neexistuje žádných hranic vědění. Jest to nejnerozvážlivější a zároveň nejhrdější pojetí o produktivnosti naší mohutnosti poznávací. Spojuje se tedy též po většině s rationalismem. Neboť pochází-li všecko vlastní poznání z čistého rozumu, pak nelze mu klásti též žádných vnějších neboli objektivních hranic. Z té příčiny shledáváme právě mezi rationalisty 17. a 18. století nejvíce dogmatiků. Nejkonsekventnější z nich však jest Spinoza, jenž nepřihlíží k noëticko-theoretickému odůvodnění svého postupu deduktivního a hned vystupuje s celou řadou definic a axiomů na zápasiště. Avšak též Descartes a Leibniz byli dogmatiky, a sice především proto, že byli rationalisty.

2. Dogmatismus ve zvláštním smyslu toho slova možno též již ve starověku pozorovati, neboť Platon a Aristoteles stejně jako ratio. listé 17. století nezabývali se noëticko-theoretickým rozborem stup jistoty. Avšak zde byl příčinou dogmatismu nedostatek odborně vě ckého bádání. Nečiniloť se ještě rozdílu mezi všeobecně platným

rokem o faktu empirickém a více nebo méně nejistými domněnkami o věcech transcendentních. Na problem mezi poznání se tedy z uvedené příčiny teprve tehdy přišlo, když bylo možno postaviti rozmanité a odporující si pokusy metafysiky proti stálému, uznání si dobývajícímu pokroku bádání mathematického a přírodovědeckého. Též empirismus má na sobě rysy především dogmatické, an bez hlubšího zkoumání vyvozuje ze zkušenosti, jakožto jediného zdroje našeho poznání, obmezení tohoto na fakta empirická neboli docela tak přímo jako rationalismus stírá hranice mezi immanentním a transcendentním. Ještě u Lockea vidíme zřejmě tuto nejasnost v kompetenci empirismu. Teprve u Humea klesti si cestu přesvědčení, že vědecké výroky a náhledy metafysické se nesmějí vůbec klásti spolu na stejný stupeň, a že empirismus zároveň vyžaduje positivismu co svého přirozeného doplnění. Po důkladné kritice Kantově směru dogmatického se již vlastní dogmatismus neobjevil. Kdo ještě nyní béře účast na zbudování metafysiky, mívá právo k takovým věcem, avšak zároveň si netají, že jistota, s níž může býti transcendentní určeno, je neporovnatelně menší než jistota, které lze dosíci v odborně vědeckém bádání. Může se tedy dogmatismu jakožto pseudonoëticko-theoretickému směru přikládati již jen význam historický.

3. Nezná-li dogmatismus žádných mezí vědění, tedy zase pro skepticismus neexistují žádné hranice nevědění. Absolutní skepticismus tvrdí, že nemůžeme nic tvrditi, že nemůžeme tedy ani se Sokratem říci, že ví, že nic neví, neboť všechno vědění jest neoprávněnou domýšlivostí. Z mnohých důvodů, které skepticismus byl uvedl pro svoje stanovisko, vynikají dva, které se byly rozšířily z té příčiny též ve zvláštní skeptické směry, v r e l a t i v i s m u s a s u b j e k t i v i s m u s. Dle onoho jest veškeré naše poznání relativní t. j. odvislé od nahodilých jednotlivých okolností, za nichž se stalo a tedy, stalo-li se vůbec, platí jen pro určitá místa nebo doby, nebo jinaké poměry. Mimo to ukazuje relativismus na to, že každý akt poznání je relativní proto, že se předpokládá vždy vztah mezi subjektem poznávajícím a každým předmětem jeho poznání, a že tedy není možné skutečné pochopení realního, objektivního, trvajícího neodvisle ode všech vztahů k nám. Ještě větší důraz klade subjektivismus na tuto účast poznávajícího subjektu při uskutečnění nějakého poznání. Vědění může míti jen subjektivní význam, poněvadž může platiti jen pro to individuum, v němž se vyvinulo. Mimo to se ještě poukazuje na obtíže, které se staví proti každému zvláštnímu vnímání a znemožňují dle skepticismu zjednati si nějaký spolehlivý názor o věcech. Dále se klade důraz na nekonečnost, jež lpí na všem souzení a dokazování. Každý argument vyžaduje předpokladů, které se pokládají za správné, avšak samy opět se musejí odůvodniti a poněvadž tento řetěz stoupajících závěrů možno neustále dále vésti, tedy buď vůbec neskončíme nebo libovolně se zastavíme při nejistém předpokladu, čímž pak správnost celé dedukce je pochybna. Posléze ke každé větě se dá říci její konkretní nebo kontradiktorický opak. To jest přirozenou konsekvencí skepticismu, nikoliv novým argumentem jeho.

4. Nejvyššího vrcholu došel tento směr myšlenkový ve staro-

vistu dále můžeme míti J. S. Milla (Aug. Comte a positivismus, 2. vyd. 1866, něm. 1874) a Herberta Spencera, jehož filosofie z pravidla se zove agnosticismem, poněvadž hlásá nepoznatelnost transcendentního; pak jsou positivisty E. Laas († 1885) a A. Riehl, v jistém smyslu i E. Dühring a R. Avenarius († 1896). Srv. § 4, 6.

8. Zakladatelem kriticismu i v tomto významu slova jest Kant. Jeho kritika metafysiky nemá za účel ukázati vůbec její nemožnost, nýbrž toliko potlačiti její dogmatickou domýšlivost a dokázati, že nenáleží jejím výrokům význam vědecký. Neboť nehledíc k tomu, že dle něho nás neodolatelná touha metafysická vždy dohání, abychom přelétli hranice možné zkušenosti, sám Kant ve svých kritických vývodech nevzpírá se uznati aspoň možnost jistých domněnek metafysických a dovoditi je čistě theoreticky. Bezpečným základem však, na němž lze budovati spekulace transcendentní, zdá se býti Kantovi mravní subjekt, a tak dochází, jak jsme již dříve (srv. § 4, 4 násl.) ukázali, k ethické metafysice. Toto stanovisko má stejnou platnost v podstatě ještě dnes. Filosofové rozličných směrů trvají na tomto názoru o možnosti metafysiky.

Ve skutečnosti se musí dáti dle náhledu našeho za pravdu ne tak ani positivismu, jako spíše kriticismu. Existuje-li potřeba uceleného názoru světového, jak by se as dal vybudovati na základě odborně vědeckých poznatků, tedy může jí vyhověti jedině metafysika. Tato ovšem nemusí míti formu dogmatickou, aniž tím trpí nějak podstatně na svém významu. Neboť, co ztrácí na theoretické nutnosti nebo jistotě, nahrazuje opět jsouc mostem mezi theorií a praxí tím způsobem, že spojuje všecky vědecké konsekvence v příhodný obraz světa. Positivismus, jenž toto odmítá, dopouští se dogmatické vypínavosti. Též jej nevidíme nikde přesně uskutečněný, an byl u různých svých stoupenců rozšířen pomocí několika spekulací metafysických, což odporuje jeho pojmu, a mimo to rozhodovala tu osobní potřeba světového názoru, jež žádala býti ukojena. A nemůžeme opravdu nahlédnouti, proč to, co vynikající myslitelé mající pečlivé zření na odborně vědecká bádání a na jiná pojetí v metafysice vypracovali, jiným se nemá podávati pouze proto, že to nevyhovuje nejvyššímu požadavku vědecké přesvědčivosti. Trváme tudíž v souhlase s dřívějšími výklady (srov. § 4, 7 násl.) při názoru, že metafysika jakožto doplnění věd odborných je možna a potřebna, a že jí především náleží ten úkol, aby působila mezi theorií a praxí, zkušeností a nadějí, rozumem a požadavkem vážíc důvody, vyrovnávajíc je a smiřujíc.

Literatura:

Tafel: Dějiny a kritika skepticismu a irrationalismu 1834.

E. Laas: Idealismus a positivismus. 3. sv. 1879—84. (Obsahuje postupné srovnání positivismu s idealismem ve prospěch positivismu, 3. sv. jest věnován speciálně theorii poznání).

H. Gruber: Aug. Comte, zakladatel positivismu. 1889. Positivismus od smrti Aug. Comtea až do naší doby 1891. (Stanovisko nábožensko-katolické).

E. de Roberty: Filosofie století. Kriticismus, positivismus, evolutionismus. 1891. (Stanovisko positivistické (franc.)

A. Fouillée: Požadavek positivistický a sociologické pojímání světa. 1896. (Snaží se ukázati, že lze spojiti positivní a idealistickou filosofii (Descartovu, Malebranchovu a j.) v jejich posledních závěrech.) franc.

§ 26. Idealismus, realismus a fenomenalismus.

1. Idealismus tvrdí, že vše, co lze poznati, každý předmět zkušenosti dle své vlastní nebo původní podstaty všeobecně jest obsahem vědomí. Myslí-li tím zároveň čistě subjektivní pochod v duchu individua, tedy to jest specielnější forma jeho, subjektivní idealismus neboli solipsismus, předpokládá-li naproti tomu pouze všeobecně představový karakter fakt empirických neboli, že vědomí jest všeobecnou vlastností nebo formou obsahů poznání, aniž k tomu přičiňuje všeobecně platný znak subjekt co nositele jeho, jest to objektivní idealismus.

Zcela odlišný od těchto obou druhů jest idealismus transcendentalní neboli kritický idealismus Kantův, jenž pokládá jen formální stránku našeho poznání (prostor a čas, názorací to formy, kategorie mnohosti, příčinnosti, možnosti a j., základní to pojmy rozumu) za původní majetek našeho ducha, avšak stránku látkovou předpokládá danou a vykládá ji způsobem realistickým. Karakteristickým význakem realismu jest, že přiznává vnější svět, jenž existuje neodvisle od představ, od vědomí subjektu poznávajícího. Obsahy zkušenosti nevykládá tedy jen subjektivně, nýbrž pojímá je zároveň co známky nebo účinky něčeho objektivního. Dle toho pak, jak toto jest určováno, rozeznáváme obyčejně naivní a kritický realismus. Onen nám představuje obecný názor člověka, dle něhož věci, objekty jsou zrovna takové, jak je vnímáme. Tento zase se řídí bádáním přírodovědeckým, které opravuje naivní názor, tedy zvláště přijímá subjektivnost kvalit smyslových. Avšak vedle tohoto přírodovědeckého realismu nalézáme ještě jiná určení světa objektivního, která se zovou realismem kritickým. Fenomenalismus posléze pokládá obsah našeho poznání za zjev t. j. za něco subjektivně a objektivně podmíněného. Specielní pojetí, jak je Kant v tomto ohledu podal, nebylo nikdy všeobecně přijato; avšak základní myšlenka je zastávána ještě dnes.

2. Subjektivní idealismus nevypracoval žádný filosof. Z pravidla se označuje Berkeley a J. G. Fichte za hlasatele tohoto názoru. Ve skutečnosti Berkeley tvrdil, že bytí věcí spočívá ve vnímání jich a dle toho stanovil rovnici *esse percipi*. Avšak Berkeley na tomto nepřestal. Nezávislost smyslových vjemů na subjektu, v jehož vědomí vznikají, vedla ho k tomu, že hleděl to vysvětliti pomocí božského ducha, a mimo to předpokládal větší počet duchů, kteříž všichni jako nositelé představ jsou totéž, co poznávající duch. (Srv. § 17, 5). Pro Fichteho theoretickou a praktickou filosofii, všeobecné „vědosloví", byl východiskem pojem absolutního Já, jež se nesmí stotožňovati s individuelním Já empirického subjektu. Toto absolutno, mající za účel tvořiti jednotu mezi theorií poznání a ethikou, opatřuje Fichte pro-

duktivní, nevědomou obrazivostí, jíž Já se klade proti Ne-já neboli se rozpoltuje v konečné („dělitelné") Já a Ne-já. Mravní požadavek, že naše jednání se musí vztahovati na nějaké účelné objekty, stává se Fichtemu hlubším důvodem pro přiznání realných Ne-já, která tvoří předmět mravního chtění, jeho cíle neboli účely. Ani zde tedy nevidíme konsekventní hájení subjektivního idealismu. Může se však říci, že doplňky, které donutily opustiti východiska idealistická, jsou pozdější metafysická rozšíření stanoviska noëticko-theoretického, a toto zároveň že se pokládá za nutné a nezbytné. Mámeť za to i v přítomné době, že musíme začíti ponejvíce větou: každý obsah poznání jest p ř e d e v š í m jen má představa, a se Schopenhauerem soudí mnozí, že toto stanovisko je theoreticky nevývratné. Též se toho obyčejně s výhodou užívá jako zbraně proti materialismu a pak se to vyjadřuje asi tím způsobem, že duševní pochody především jen jsou dány a tedy že vynikají nad materielní pochody původnější zkušeností (srv. § 17, 5.)

3. Toto slovo „především" při subjektivním idealismu může míti dvojí význam. Předně se to může vykládati čistě p s y c h o l o g i c k y, že subjektivní stavy, vztah to všech našich zkušeností k našemu Já, vznikají ve vývoji duševního života před objektivními pochody, nebo-li před vztahem zkušeností ku vnějším věcem. Toto psychologické pojímání, i kdyby bylo správné, není jednoduše pro noëticko-theoretické stanovisko rozhodujícím, neboť ona původní subjektivnost by mohla též býti, třebas nezbytným, nutným, tedy přece klamným nebo aspoň jednostranným vztahem, jenž dokonalejším kritickým uvažováním může býti zavržen nebo opraven

Mimo to však jest ono pojetí dle našich moderních znalostí o historickém vývoji stránky duševní zřejmě nesprávné. Vše, co víme o psychologii dítěte, svědčí o tom, že vědomí o Já a vnějším světě vzniká a utváří se úplně paralelně. A nemůže to býti naprosto též jinak, pokud Já a Ne-já spolu zabírají veškeren obsah možné zkušenosti, a tedy též jen navzájem se mohou ohraničovati. Jak by mohla býti řeč o Já a jeho stavech, kdyby se zároveň nepředpokládalo Ne já, proti kterému by se mohlo uzavříti? Prvá zkušenost dítěte však, jak můžeme s určitostí říci, není ani subjektivní ani objektivní. Jest to ono, co jsme dříve (srv. § 16, 9) nazvali výrazem zažitek, neobsahuje tedy ani vztah k Já ani vztah k předmětům mimo Já. Proces, jímž přicházíme k těmto protivným světům, jest velmi ponenáhlý, a jest to proces, jenž je znám též při vědeckém bádání v postupném doplňování a opravování (srv. § 8, 8). Všude však doprovázejí a určují se při tom vzájemně stránka subjektivní a objektivní.

4. Za druhé se může díti odůvodnění subjektivního idealismu cestou čistě l o g i c k o u. Vychází, jak se zdá, ze samozřejmého důvodu, že všechno empirické se musí označiti co představa. Představa však nám není nikde a nikdy jinak dána než jako stav nebo pochod v duchu, v subjektu. Není tedy všechno empirické nic jiného než představování Já, specielně mého Já. V této argumentaci zahrnuje předpoklad celé úvahy, že všechno empirické je vůbec představo

terminologickou nepřesnost. Buď rozumíme představou pojem toho jména obvyklý v psychologii, jak by to také bylo přece theorii poznání nejbližším, a pak není správno tvrditi, že všechno poznatelné je představou. Neboť psychologie vyhražuje tento výraz pro to, co je odvislé ve zkušenosti od zakoušejícího subjektu, a zná vedle toho věci neodvislé od něho, jejichž zkoumání přenechává přírodovědě. Zabírá-li naproti tomu představa oboje, tedy splývá-li snad se zkušeností, jest závěr proto nesprávným, an pokládá „představu" a „moji představu" za identickou, a shora vytčený rozdíl v říši empirie je tím nedotknut, trvá dále. Skrývá se dle toho v důkazu subjektivního idealismu quaternio terminorum, ježto téhož výrazu představa se užívá ve dvou různých významech, které však se kladou sobě na roveň. Výsledek není lepší, znamená-li psychické to, co především jedině je dáno. Neboť pojem psychického zahrnuje právě, jak již dříve jsme ukázali (srv. § 8, 8), abstrakci, ježto při jeho tvoření se abstrahuje od jistých stránek nebo vlastností plné zkušenosti, ježto jen k tomu se přihlíží, co jest ve funkcionelním vztahu, ve vztahu závislosti k zakoušejícímu subjektu. Posléze nemůžeme pochopiti, jak s tohoto stanoviska subjektivního idealismu se může postoupiti k přiznávání světa objektivního, Ne-já a pod. Kdyby bylo všechno, co nám podává zkušenost, jen naše představa, tedy by nebylo podstatně možno ani nutno něco mimosubjektivního přijímati nebo určovati.

5. O objektivním idealismu můžeme již mluviti u Platona, pokud pokládá ideu, logické, pojmové beze všeho vztahu k subjektu za podstatu všech věcí. Avšak zde jest stanovisko noëticko-theoretické tak silně smíseno s metafysickým, že jasného, zřetelného vylíčení onoho tu nemáme. O objektivním idealismu se mluví pak teprve zase u filosofů pokantovských, zvláště u Hegela, poněvadž dle něho absolutní idea značí veškeré bytí, poněvadž dále čistě logický proces, dialektická methoda určuje vývoj veškeré skutečnosti, a absolutní duch jest dovršením tohoto procesu (srv. § 19, 5). K čistě noëticko-theoretickému výrazu však dospěl tento objektivní idealismus teprve v době nejnovější. Schuppe, A. de Leclair, Rehmke a j. jsou zastanci tohoto stanoviska, které zovou noëticko-theoretickým monismem (srv. § 19. pozn.) a ovšem též filosofií immanentní. Dle něho jest vědomí nebo myšlení obecným karakterem všeho jsoucna, není bytí, které by nebylo myšleno, a není myšlení, které by nemyslilo bytí. Avšak do oboru toho, co se zove vědomím, spadá vědomí všeobecné nebo-li konkrektní. Ono jest vědomí společné všem individuím, kterému též odpovídá skutečnost pro všechny platná jakožto svět objektivní, od jednotlivých subjektů neodvislý, určený praedikaty, které pochodí ze všeobecného vědomí. Ke konkrektnímu vědomí zase se počítá vše, co je vlastní jednotlivým subjektům a tedy též tolikrát se vyskytuje, kolik je subjektů. Nemůžeme však pochopiti, proč abstraktní vědomí vůbec ještě se zove vědomím. Bylo by přece pochopitelnější, prostor a čas a to, co neodvisle od nás v nich je dáno, pokládati za svět vnější ve smyslu realismu, ve smyslu přírodovědy. Jen monistická t. j. v naší terminologii singularistická tendence může omluviti

tento „monismus vědomí". Jí však, která sama o sobě dokonce nezasluhuje vážného povšimnutí (srv. §§ 15, 4; 18, 6), se vskutku nejlépe vyhoví původní jednotou vší zkušenosti, zažitků, která jest před veškerou reflexí a vždy se vrací, zdržíme-li se veškeré reflexe, jako tomu jest při úplném oddání se práci, požitku, ideji.

6. Naivní realismus pokládá objekt za originál, představu za obraz a klade oboje podle toho kvalitativně ve vzájemný poměr rovnosti nebo podobnosti. Věci jsou tedy barevné a světlé, vydávají tony nebo hřmot, jsou drsné nebo hladké, mají rozlohu a trvání docela tak, jakou máme o tom představu. Tento názor, při němž všichni prakticky trváme, nalézáme v nejstarší řecké filosofii. Aby se vyložil naznačený poměr mezi objektem a představou, tvrdili, že se z objektu odlučují částečky a vytvořuji obrazy, které naše smyslové orgány zastihují. Nesnázi, do kterých takový názor se musí zaplésti, si praktický rozum lidský neuvědomuje, poněvadž předně jest nakloněn při každém vjemu jen objektivovati, tedy nepřihlížeti docela ke karakteru představovému a poněvadž za druhé v jednotlivém případě klade proti sobě různé kvality smyslové, tak na př. ochutnatelné proti hmatnému nebo čichatelné proti vidnému a pak jednu třídu kvalit počítá k představě, druhou k objektu. Důvody však, které vůbec vedly k předpokladu objektů existujících mimo nás, jsou v podstatě tyto:

1. Očividný rozdíl mezi představou vzpomínkovou neboli obraznostní a představou vjemovou, která je vyvolávána bezprostředními smyslovými popudy. Neliší se od sebe obě jen intensitou, nýbrž i zpravidla kvalitativně a kdežto vzpomínka a obraznost podléhá vlivu vůle, zdá se nám, že smyslově vytvořený počitek vzniká docela bez našeho přičinění a též zaniká tak.

Tento rozdíl dovede názor realistický vyložiti tím způsobem, že staví proti sobě: odvislost reprodukce, paměti a fantasie od vůle a odvislost smyslových počitků od popudů neboli objektů.

7 b) Cítíme dále potřebu vysvětliti si tu okolnost, že vše, co smysly vnímáme, přese všechny přestávky mezi jednotlivými akty vnímání zůstává nezměněným. Z tohoto stanoviska vycházeje na př. J. S. Mill hleděl odůvodniti domněnku vnějšího světa. Tato se zakládá dle něho na předpokladu trvalé možnosti (permanentní possibility) pro vjemy. Myslíme si tedy přestávky vnímání vyplněny existujícími věcmi, kterým přikládáme mimo vnímání touž povahu, jaká se nám jeví za vnímání.

c) Posléze tu rozhoduje ta okolnost, že se přihlíží k samostatným vztahům obsahů zkušenosti, zvláště ke vztahům prostorovým a časovým, kterých sami ze sebe vyvoditi nemůžeme. Pozorujeme, že jisté zjevy jako na př. jednotlivé hvězdy mají určitou vzdálenost od sebe, určitou polohu vzájemnou, že jiné na př. řeky nebo listí, pohybované větrem, mění místo, že jiné jako den a noc nebo světlo a teplo po sobě následují v určitém pořádku, aniž můžeme sami vzdálenost, pohyb, způsob postupu odstraniti nebo jinými nahraditi.

Slouží tedy i zde předpoklad objektů o sobě existujících, na nichž se takové změny dějou, nebo které jsou v takovém stavu, v takových poměrech, k vysvětlení těchto samostatných zjevů.

8. Z uvedených zde zřetelů netřeba však nám přidati se k mínění naivního realismu. Tento jest jen nejbližší domněnkou o povaze realní stránky odpovídající našim vjevům, již se pro potřebu a vzájemný styk života zpravidla přidržujeme, poněvadž pro náš praktický poměr k vnějšímu světu nesnáze theoretické, které odnímají ihned půdu naivnímu realismu, bývají docela vedlejšími. Již však na počátku vědeckého přemýšlení se opouští stanovisko *vox populi*, stanovisko *common sens* a přechází se k názoru, že objektivní podstatně se liší od představy, jíž se nám jeví. Důvody, jež k tomu vedou, dají se vyjádřiti krátce takto:

a) Jaká jest povaha předmětu za přestávek vjemových? Zní, i když ho nikdo neposlouchá, jest barevný, i když naň nikdo nezírá? Není patrně správným, objektům i tehdy, nejsou-li předmětem našeho představování, přikládati ještě vlastnosti, jež známe toliko z těchto představ. Mimo to vidíme, že slepec od narození neví nic o barvě nebo jasnosti objektů, a že hluchý od narození nevnímá tonů z objektů vyznívajících nebo hřmotu. A přes to mohou individua taková, jež postrádají tak důležitých smyslů, utvořiti si pojem o věcech, o předmětech, a tento pojem nemusí býti nikterak snad z toho důvodu, že postrádá oněch smyslových kvalit jakožto svých znaků nebo-li konkretních základů, nedokonalejším než pojem vytvořený od individuí majících ty smysly. Posléze nenáleží smyslová povaha předmětu, jak již Galilei byl poznamenal, k jeho nutným znakům, které zároveň s jeho pojmem se pronášejí (srv. § 7, 5).

9. *b*) Závislost našeho dojmu, nikoliv však objektu, na různých okolnostech, které spolupůsobí při vnímání, jest příčinou, že lišíme představu, již máme o nějakém předmětu, též kvalitativně od tohoto. Světlo dodává předmětu tvářnosti velmi různé, za tmy nevidíme jeho barev, a jeho jasnost mění se s intensitou dopadajícího světla. Dále se nám jeví předmět docela různě dle postavení, jaké k němu v prostoru zaujmeme, a jeho zdánlivá velikost mění se vzdálenosti, jež jest mezi ním a námi jako pozorovateli. Všecko toto jsou okolnosti, které nemůžeme přičítati objektu samému, a které nás nuti pokládati představu za něco podstatně jiného než jest věc, o níž nás zpravuje.

c) Rovněž práh popudový a rozdílový nás vede k témuž resultatu. Prahem popudovým rozumíme v experimentální psychologii právě znatelné podráždění, prahem rozdílovým právě znatelný rozdíl podráždění. Obojе stanovíme tím způsobem na př., že jasnost nebo rozdíl jasnosti tak dlouho ponenáhlu zvětšujeme, až to je zpozorováno neboli poznáno od objektivního pozorovatele. Z tohoto vysvítá, že existují podráždění a rovněž tak rozdíly podráždění, které nemohou býti zpozorovány. Musí tedy patrně předmět býti různý od představy.

d) Posléze poukazují rozmanité objektivní pomůcky, kterých si přírodověda poznenáhla zjednala, k tomu, že jest rozhodný rozdíl mezi naším vnímáním a věcmi. Mikroskop a dalekohled, měřické nástroje direktní a indirektní, váhy a čísla poučují nás stále o nesrovnalosti, o neshodě mezi naším dojmem a věcí jemu odpovídající. S vnitřní nutností přechází takto stanovisko *vox populi* v kritický realismus při-

rodovědy. Učení o subjektivnosti smyslových kvalit bylo jen začátkem k tomu. Neboť i, co se týče prostorové a časové povahy obsahů zkušenosti, musíme činiti rozdíl mezi tím, co se nám jeví v představě, a stavem skutečným.

10. Dle přírodovědeckého realismu, jak je ponejvíce hlásán, jest svět složen z ponderabilních atomů a inponderabilní hmoty, ovládán různými silami, a změny v něm prostorové i časové se dějí dle zákonů. Tento názor ve všech hlavních rysech byl již vypracován Newtonem. Že též není prostě posledním slovem moudrosti lidské, vychází především z toho, že vůbec nám nepředstavuje jedině možné určení povahy objektů. Ještě stále trvá spor mezi mechanickým a dynamickým pojetím přírody. Kdežto onen názor pokládá atomy za hmotné, rozprostírající se částečky, tento je pokládá za střediska silová, za bezprostorné body, jež působí co síly (srv. § 7, 6). Mimo to není ještě rozhodnuto mezi hypothesou přetržitého a spojitého vyplnění prostoru. Ona si představuje, že atomy jsou prázdným prostorem odděleny, dle této jest hmota celkem souvislým, který jen doznává posunutí nebo změn hustoty ve svých jednotlivých částech, nikde však bezprostřední souvislost není porušována. Pak se stal v nejnovější době pokus eliminovati vůbec pojmy hmota a massa a dosaditi za to pojem energie, síly. I v tomto případě by se patrně obdržel úplně jiný obraz světa než jest dle obyčejného realismu přírodovědeckého.

11. Avšak mnozí postoupili ještě k radikálnějším názorům. Vynikající přírodozpytci vykládají, že hmota, atomy a pod. jsou jen názorné pomocné představy, jen náčrtky nebo myšlenky, že to jest jen provisorní prostředek výkladu (srv. § 16, 9). Přírodověda prý vůbec nemá za úkol stanoviti objektivní entity, nýbrž její úkol je skromnější, vyličiti totiž dokonale nebo-li popsati způsobem nejjednodušším pozorovatelné jevy přírodní. Dle tohoto názoru, hlásaného od takových přírodozpytců, kteří chtí býti pokládáni též za odborníky v theorii poznání, máme se úplně vzdáti realistického významu pojmů. Jen jedno kriterium správnosti tu uznávají, totiž hodí-li se užívané pojmy k nejjednoduššímu a zároveň dokonalému vyložení fakt empirických. Zda-li však dotčeným pojmům odpovídá realnost, skutečné bytí a dění, nebo zda-li nejsou to jen fikce, ta otázka se a limine zamítá co nekritická nebo-li metafysická. V této zvláštní skepsi můžeme spatřovati jen extremní reakci proti předchozímu nekritickému materialismu nebo-li sevšeobecnění toho, co platí pro mathematickou fysiku. Tato pracuje skutečně s fikcemi, tak jest absolutně tuhé těleso nebo fysický a přece zároveň bezprostorný bod nebo nit bez tíže a pod. Avšak tyto fikce se přece jen proto zavádějí, aby se mohly vyšetřiti o sobě elementární souvislosti, jednoduché zákony přírodní, a pak z jejich spolupůsobení aby se daly vyložiti dané složité zjevy. Ony pojmy nejsou tedy naprosto čisté fikce, nýbrž produkty vědomé analyse, složitých pochodů. Poněvadž přírodověda dle našeho přesvědčení může tol[illegible] určiti povahu vnějšího světa, tedy by skeptická zdrželivost, kterou máme dle některých předních hlasatelů této nauky ukládati, znamenala tolik, že se máme zříci dobře odůvodněného poznání o světě objektivn

Přírodně filosofická spekulace může ovšem dále rozváděti bádání vědecké, avšak nemůže se prostě postaviti na jeho místo. A theorie poznání jest úplně neschopna toho úkolu, aby stanovila realnost. Určí-li karakter subjektivního a objektivního momentu v souvislosti s kvalitou původních obsahů zkušenosti, učinila vše, co se od ní může žádati. Aby však udala neodvisle od vědy odborné, jakou vlastně věci mají povahu, to překročuje její kompetenci.

12. Fenomenalismus Kantem odůvodněný pokládá to, co je dáno zkušenosti, za zjev, za poukaz na realní podstatu, na věci o sobě, jak ve světě objektivním tak i subjektivním. Svět vnější zkušenosti, rozprostírající se v prostoru, není tedy rovněž jako svět vniterné zkušenosti, probíhající časem, skutečností, jaká jest sama o sobě nýbrž jak se nám, poznávajícím jeví. Neboť nazírací formy prostoru a času, „čisté" názory, „transcendentalní" podmínky smyslového poznání, nepocházejí ze zkušenosti, nýbrž jsou to již v duchu připravené prostředky, hotové pomůcky, formy, jimiž utváříme a pořádáme látku, počitky, s nimiž při poznávání volně operujeme a jichž při zkušenosti používáme. Jaká by byla duše a vnější svět neodvislé od prostoru a času, tedy „o sobě", nemůžeme říci. Neboť i práce, kterou koná rozum při nazírání, není prosta subjektivních činitelů, naopak přičiňuje k tomu ještě další. Pojmy a soudy totiž, jimiž tu své poznání vyjadřujeme, Tím že zoveme věc substancí, jev příčinou, tím že mluvíme o jednom nebo více předmětech, onde možnost, tu zase nutnost tvrdíme, všecky tyto pojmy jsou původním majetkem poznávajícího ducha, jsou apriorní, které nemůžeme ze zkušenosti samé vyvoditi. Empirická realnost přísluší ovšem zjevům takto určeným a ve formu příslušnou uvedeným, avšak věci samy o sobě zůstávají nepoznatelnými. Jsou to noúmena, která by mohla býti přístupna nazírání intellektuelnímu, nikoliv však našemu smyslovému, ona jsou hranicí, která obmezuje a drží na uzdě domýšlivost naivního realismu.

13. Tento fenomenalismus Kantův byl v pozdější době různě modifikován. Tak Beneke uznával realnost vniterné zkušenosti t. j. popíral, že i zde to jsou pouhé zjevy. Schopenhauer se domníval, že lze věc o sobě určiti z vniterného pozorování i pro objektivní svět, Herbart hleděl dojíti k realnosti logickým spracováním pojmů empirických (pojmu věci s mnohými znaky, pojmu změny a j.), kteréž je očisťuje od sporů v nich vězících. I moderní theorie poznání, jak je zastupována Wundtem, Avenariem'a j., podržela z fenomenalismu Kantova jen myšlenku původní jednoty zkušenosti, kterou zove zažitkem nebo „plnou zkušeností", a pojmové rozlišování této v moment subjektivní a objektivní, avšak vlastní pojetí Kantovo v této příčině opustila. Subjektivní stránka jest nyní předmětem přírodovědy, jak jsme již prve uvedli (srv. § 8, 8). Avšak i Kantovský názor o zjevu se dochoval do doby nynější. Novokantovci jej zastávají na př. v Německu, Ch. Renouvier ve Francii, F. H. Bradley v Anglii, ač soudí různě o realnosti, o věci o sobě. I agnosticismus Spencerův (srv. § 4, 6) přiznává se k základní myšlence Kantova fenomenalismu, klade-li proti nezbytné relativnosti všech objektů poznání absolutno,

způsob a směr lidského jednání. Ovšem uznává vedle toho též přirozený zákon mravní a příkazy boží, avšak ježto závisejí na individualních výkladech, nemají téže všeobecnosti a moci jako zákon státní. Podobné stanovisko zaujal v nejnovější době ještě J. H. von Kirchmann († 1884).

2. Původ povinnosti mravní, co se týče historické stránky, můžeme si velmi dobře vysvětliti tím, že k tomu vedly pohnutky sociální nebo politické nebo náboženskocírkevní. Avšak o to nejde při těchto směrech ethických. Rozhodující alternativa mezi autonomií a heteronomií jest spíše ta, zda jest hledati právní důvod mravních činů jednotlivcových buď ve spontanních, samostatných úvahách a pohnutkách nebo v předpisech účelných, jejichž platnost se uznává poslušností a podrobením se jim, nikoliv však svobodným uznáním jejich správnosti. A není pochyby, že právě takto často se heteronomie prakticky jeví. Neboť kdo se zdrží zločinu, poněvadž je státem zapovězen a trestán, necítí bezprostřední mravní povinnosti zdržeti se takového činu, a kdo, aby se Bohu zalíbil nebo vyhověl ustanovením církevním, se snaží vésti mravní život odpovídající normám mravním, ten rovněž se podřídil moci autority. Že náš mravní soud zase se rozhoduje pro autonomii, nelze popírati. Neboť od činu volního, jenž se má pokládati za ethický, žádáme především, aby vytryskl z vnitřní svobody a aby nedal na sebe působiti žádným cizím zřetelem. Rozlišujeme tedy velice přesně zákonnité předpisy, pravidla mravů a společenského života, ušlechtilé zvyky a ustanovení od povinností, jíž pokládáme za mravní. I možný a žádoucí souhlas věcný mezi jedním a druhým nemění na té protivě ničeho. Proto jest přirozeným stanoviskem ethiky autonomie, a pochopujeme, že nehledíc k málo případům, jež jsme uvedli a které ani celkem neprohlašují naprostou heteronomii ve vlastním smyslu, systémy mravní starší a novější doby veskrze mají ráz autonomní. Můžeme tedy upustiti zde od zvláštního výčtu jich.

b) Apriorismus a empirismus.

3. Jako v theorii poznání jest spor mezi rationalismem a empirismem o původu poznání (srv. § 24), tak stojí proti sobě v ethice apriorismus, též nativismus a intuitionismus zvaný, a empirismus, jenž v novější době přechází ve specialní formu evolutionismu*). Zoveme-li činnost ethicky posuzující (nejen co se týče vlastních činů) svědomím, tedy nám ony uvedené protivy představují různé názory o původu svědomí. Kdežto na jedné straně se pokládá toto za původní vrozenou činnost, jíž jen intuicí lze poznati, hledí ji druhý směr vyložiti ze zkušenosti nebo ponenáhlého vývoje. Nacházíme tedy i zde historickopsychologické otázky, kteréž jsou takovými protivnými názory zodpovídány. Nad to však se myslí, že s hlediska aprioristického se může mluviti o závazné moci norem mravních

*) Tyto směry souhlasí v podstatě s pokusy zmíněnými v § 9, 7 a na směřujícími postaviti ethiku na základy samostatné. Zde však jest úkolem naší srovnávati toliko materialní apriorismus a empirismus.

obecnosti soudů ethických jen tehdy, pokládáme-li je za vrozený majetek nebo aspoň za nutný základ, zárodek našeho praktického rozumu (srv. § 9, 8). Z té příčiny shledáváme ethický nativismus spojený s noëtickotheoretickým rationalismem. Descartes, Spinoza, Leibniz a jeho škola byli aprioristy. I u Kanta je táž souvislost. Mravní zákon se svým absolutním požadavkem jest dle něho daný fakt, jejž možno jen tehdy pochopiti, přiznáme-li jeho neodvislost od zkušenosti. Svědomím nazývá Kant činnost, prostřednictvím níž soudnost něco srovnává s mravním zákonem, jest to „zástupce mravního zákona v empirickém vědomí člověka". Tento má nejen za úkol posuzovati lidské činy, nýbrž i povinnost působiti na volbu napomínáním a varováním.

4. Na intuitionistické hledisko byl kladen silnější důraz v ethice anglické. Tam byly mravní ideje nebo soudy kladeny na roveň s axiomy mathematickými nebo zákony přírodními. Jako jsou tyto schopny důkazu a vyžadují ho, tak i ony se mohou pochopiti dokazováním a mohou dojíti uznání všeobecného. Na tom příliš se nemění, jestliže příležitostně nativistická povaha mravního jest vyličována, psychologicky správně tak, že teprve vzájemným stykem lidí mravní moment přichází k vědomí a že tedy před tím jest ve stavu latentním. Hlavními stoupenci intuitionismu v Anglii jsou Cudworth, Butler a „skotská škola" (srv. § 9, 8). Z nástupců Kantových byli aprioristy Fichte, Schleiermacher a dílem též Schopenhauer. Dále můžeme též Herbartovy mravní soudy krasocitné podřaditi pod toto hledisko, any praktické ideje, které se oněmi vyjadřují, se pokládají za věčné a neproměnné. Též Lotzeho posléze musíme počítati ke stoupencům tohoto směru, poněvadž se vyslovil s naprostou rozhodností pro apriornost svědomí jakožto činnosti zákonodárné a popíral veškeru kompetenci empirismu určovati, které ethické představy pro nás mají býti závaznými.

5. Vládnoucím stanoviskem filosofické ethiky doby přítomné jest ovšem empirismus, jmenovitě ve své specielnější formě jako evolutionismus. Jako proti apriorismu v theorii poznání, tak i proti příslušnému směru v ethice zahájil nejprve John Locke rozhodný boj. Jeho argumenty proti vrozenosti praktických zásad nebo idejí vycházejí především z toho, že není žádných všeobecně uznaných takových soudů, poněvadž u jiných národů, u zločinců a pod. se neshledáváme s týmiž mravními představami, jako u národů kulturních nebo individuí, která podléhají řádům státu a společnosti. Pak se zdá býti Lockeovi nesrovnatelnou s vrozenou zásadou ta okolnost, že ve skutečnosti vidíme tak časté přestupování jejich požadavků, a že tam, kde se jedná dle intenci takového zákona, lze udati obyčejně docela jiné motivy. Posléze jest toho míněni, že mravní předpisy vůbec potřebují důkazu, jenž má odůvodniti jejich nárok na platnost, kdežto vrozené pravdy ani by nemohly býti dokázány, ani by nepotřebovaly býti dokazovány. Jediná vrozená mohutnost, kterou připouští Locke, jest schopnost pociťovati slast a strast; vedle ní měly však vliv rozhodný na utváření mravních idejí předpisy náboženské, státní a spole-

čenské. Tento empirismus byl zvlástě vítán se své negativní stránky materialistům. Helvetius a Holbach ještě rozhodněji než Locke popírali prvotnost mravních idejí. Pokud se však empirický původ mravního kladl do vývoje jednotlivcova, nemohl empirismus dostačovati. Neboť nepopíratelný pokrok v ethickém karakteru společnosti, v ethickém karakteru celku nemůžeme si vyložiti, myslíme-li si, že každý jednotlivec vždy opět od počátku počíná, a nepřipouštíme-li naprosto žádného rozdílu ve schopnostech.

6. Velkolepé evolutionistické tendence shledáváme především u Schellinga a Hegela; avšak to jsou hlediska logická a nikoliv empirická, kterých oni užívají pro vývoj mravního v historii. Tedy netážou se po zvláštních činitelích, které byly příčinou změny názorů mravních, nýbrž spokojují se tím, že přizpůsobují jednotlivé zjevy ve skutečnosti všeobecnému zákonu logickému. Rozumí se, že otázka „jak" a „proč" týkající se mravních představ tímto způsobem se nedá nikdy pochopiti. Velký pokrok, který Darwin ve vývoji organismů učinil, záleží v tom, že ukázal na řadu empirických činitelů, jimiž se dal vyložiti původ a proměna druhů. Jemu přísluší též zásluha, že podal první úplnější vylíčení vzniku svědomí (v „Původu lidí"). Za rozhodující tu pokládá především sociální instinkty, jež musíme uznati již u zvířat za vrozeny; dále uvádí ponenáhle rostoucí schopnost živočichů srovnávati přítomné s minulým, shromažďovati zkušenosti a jich využitkovati; potom též tu má vliv všeobecný faktor zvyk, jenž všechny činnosti a náklonnosti sesiluje. K tomu přistupuje ještě přirozená volba a vliv, který má uznání nebo odsouzení od spolubližních na naše konání a snažení. Oněmi instinkty sociálními na př. národové, kteří si vypěstili větší sebevládu, nebo u nichž sociální pudy nabyly většího významu, vítězí v boji o život nad národy, kteří v této příčině zůstali pozadu.

7. Po něm pak Spencer ve formě filosoficky mnohem uspokojivější hleděl uvésti evolutionismus do ethiky. Všecko jednání dle něho záleží v činnostech, které směřují za určitými účely, a čin jest tím dokonalejším, čím to přiblížení se k účelu je dokonalejší. Přirozenými účely vůle jsou buď zachování a podporování vlastního života nebo druhu nebo posléze dosažení takového stavu společnosti, jenž dovoluje jednotlivcům žíti a pracovati co možná v největším souhlasu s jejich záměry a cíli. Jednotlivé stupně konání těm účelům odpovídající jsou dle Spencera konání hledící sebe sama udržeti, sebe sama zachovávající, konání hledící zachovati druh a konání mající na zřeteli celek. Hlavním předmětem ethiky jest stupeň třetí. Tato věda má za úkol vyložiti ze zákonů životních a všeobecných podmínek existenčních, proč určité způsoby konání jsou zhoubny a proč určité jiné jsou užitečny. Dobrým jest v nejširším smyslu ono, co slouží k dosažení účelu. Poslední účel činnosti životní jest pak vyvolávati slast nebo ji udržovati a strasti se vyhýbati nebo ji odstraňovati. Nevystupuj zřejmě ve mnohých ethických systemech a mravních úsudcích tento zřetel ke slasti, jest příčina v tom, že dosazujeme za vlastní neboli poslední účel jiné, které jsou prostředkem k němu. Nejvý

vyspělé jednání jest ovšem zároveň dobrým jednáním, a tak se kryje ideální poslední cíl přirozeného vývoje konání s ideálním měřítkem konání posuzovaného z mravního stanoviska.

8. Opět v jiné formě se projevuje evolutionismus u Wundta. Změnu mravních soudů a účelů vysvětluje ze zákona heterogonie, různorodosti účelů, dle něhož každý čin způsobuje účinky, které „více nebo méně přesahují původní motivy volní", a tím vznikají nové motivy, „které opět vyvolávají nové účinky". S tohoto nanejvýš příhodného hlediska si vysvětlujeme, proč mezi nejbližšími a původními účely konání a pozdějšími cíli jeho může nastati značný rozdíl, jenž byl způsoben vývojovým procesem. Tak může se na př. vyvinouti ponenáhlu z konání egoistického altruistické, z individualistického universalistické. Wundt myslí dále, že vývoj mravních názorů se dá redukovati na tři stadia, na stadium, kdy stejně počíná život mravní, na stadium, kdy vlivem náboženských představ a podmínek sociálních se od sebe pojmy mravní oddělovaly, a na stadium, kdy již za změněných názorů náboženských a za vlivů filosofických nastává zase sjednocování představ mravních tím způsobem, že se klade za podklad tendence humanní, povýšená nad hranice národnostní. Svědomí se projevuje dle Wundta ve vládě imperativních motivů, již pomohly vytvořiti jednak vnější a vnitřní přinucení, vnější a vnitřní nátlak, jednak trvalé uspokojení a představa mravního ideálu životního. Tento poslední činitel napomáhá teprve budovati docela vědomou mravnost, poněvadž tu všecky jednotlivé činnosti ethickou základní myšlenkou jsou ovládány a určovány.

9. Tyto příklady evolutionistických názorů stačí ke karakteristice tohoto směru. Nemůže o tom býti pochyby, že vědecké požadavky mnohem více jsou splňovány evolutionismem než intuitionismem. Neboť tento odpovídaje na otázku po vzniku mravního posuzování domněnkou o vrozeném svědomí, nemá zření jednak ke skutečným rozdílům tohoto posuzování v dějinách, v životě národů a životě jednotlivcově za jednoho období a jednak nehledí uvésti dané názory mravní na jejich podmínky. Zároveň odklidil evolutionismus námitky, které se mohly činiti proti starší formě empirismu. Avšak ani zde nemůžeme, jako při příslušných směrech v theorii poznání (srv. § 24, 6) potlačiti v sobě pochybnost, zda skutečně ethika má na tom nutný zájem, aby usilovala o psychologickohistorické vyzkoumání původu mravních soudů a je provedla. Normativní nauka, theorie umění chtíti a jednati nemůže ničeho získati z toho, že jest dokázán ponenáhlý, různými činiteli podmíněný vývoj jejích norem nebo předpisů, pro platnost jejich. Jako v logice nečekáme podpory pro její vlastní úkoly od psychologických dějin vývoje pojmů, soudů, method a t. d., tak nemáme bezprostředně čeho se nadíti pro ethiku z toho, snažíme-li se vylíčiti proces, který mravní názory průběhem dob provázel. Mluví-li Spencer o idealním konečném cíli přirozeného vývoje konání, tedy to jistě nepochází z čistě theoretického uvažování historického vývoje, nýbrž již z ethického posuzování, které právě shledává určité činnosti nebo účely cennějšími než jiné. Evolutionismus jest tedy theorií, ne

normou. Podává nám výklad o určitých faktech, avšak ne předpisy nebo zákony, jimiž bychom se měli při svém jednání říditi. Protiva mezi intuitionismem a empirismem nemá tedy pro ethiku podstatného významu. Týká se názorů, které vyplývají ze zpracování úkolů psychologických nebo sociologických.

Literatura:

F. Brentano: O původu mravního poznání. 1899.
Williams: Posouzení systémů ethických na základě theorie evoluční. 1893. (angl.)
Elsenhans: Podstata a původ svědomí. 1894.

§ 28. Morálka rozumová a citová.

1. Otázka po povaze motivů mravního jednání může míti dvojí význam, psychologický a ethický. Hledí-li se vyšetřiti duševní jevy, které se mohou pokládati vůbec za motivy t. j. za patrné podněty nějakého chtění, tedy to jest problem čistě psychologický, jehož rozřešení však, poněvadž jde o každé chtění, tedy i ethické nebo neethické, pro ethiku musí býti důležito. Táže-li se naproti tomu po motivech, které jsou ethicky oprávněny nebo neoprávněny, tedy to spadá pouze do filosofie morálky. Motiv jakožto patrný podnět k rozhodnutí volnímu není obecně jeho příčinou, nýbrž jen částí její. Neboť ke příčině náležejí mimo to nepozorovatelné, nevědomé disposice a procesy. Bezprostřední ethický význam však při konání volním má jen to, co se ve vědomí zobrazuje. Pohyby reflexní, které konáme na př. ve spánku na příslušné popudy, nepodléhají stejně mravnímu posuzování, jako činnosti automatické, které se na př. vyvíjejí následkem suggesce v hypnose nebo po ní. Účelem konání rozumíme představu jeho výsledku. I účel, jenž nepotřebuje souhlasiti s resultatem chtění, jest tedy něco ve vědomí daného. Poněvadž pak chtění závisí beze vší pochyby na představě výsledku, tedy může též účel býti motivem t. j. zřetelnou podmínkou vzniku jednání. Je-li směr jednání stanoven jen jediným motivem, jenž bez váhání a rozvažování vyvolává vnitřní nebo vnější dění, mluvíme o jednoznačně určeném jednání. Sem náleží na př. dobročinný skutek z bezprostřední dobrotivosti. Vystupují-li naproti tomu aspoň dva motivy jakožto podmínky možných, avšak různých jednání, aniž jeden ihned má převahu, předchází před skutečným činem úvaha, boj motivů, volba a zove se pak vícezn ačně určeným jednáním neboli volbou. Zde má patrně i volba svůj motiv. V ethické literatuře nenalézáme právě příliš často tohoto pečlivého rozlišování možných případů a pojmů při tom užívaných.

2. Následující přehled hlasatelů morálky rozumové a citové a těch, kteří hledí zaujati stanovisko sprostředkující, nám ukáže, že cit v moderní době se karakterisuje jako stav slasti nebo strasti, aniž však se pokládá jeden z těch možných názorů o kvalitě citů za jedině platný. Kdežto totiž někteří psychologové tvrdí úplnou stejnorodost všech citů

a tedy jen slast a strast jakožto rozdíly kvalitativní přiznávaji, rozlišují jiní ve všeobecném karakteru této protivy ještě velmi rozmanité druhy na př. smyslové, esthetické, mravní, náboženské city. K této různosti psychologických názorů o povaze citů nemusíme již proto přihlížeti, poněvadž všude nemůžeme udati, kterého z těchto názorů jednotliví ethikové se přidržovali. Dále rovněž v následujícím nebudeme rozlišovati různé formy morálky rozumové, jako na př. Verstandesmoral a Vernunftmoral. Protiva, která má pro nás význam, jest tedy toliko ta: Jsou motivy mravního chtění povahy intelektualní nebo emocionalní? Za název morálka rozumová, reflexní můžeme proto též dáti výraz ethický intelektualismus a za název morálka citová jméno ethika emocionalní.

3. V celém starověku převládá stanovisko ethického intelektualismu. Jen reflexe může dle Sokrata o tom rozhodnouti, co může poskytnouti živé a trvalé uspokojení neboli blaženost, co tedy při jednotlivci může býti mravním účelem. Totéž stanovisko nalézáme u Platona a Aristotela. Jen z nejvyšší mohutnosti duševní, z rozumu může vzejíti úkol mravní. Proto jest nejvyšší ze všech ctností moudrost neboli rozvážlivost neboli rozumnost, zkrátka jistá způsobilost intelektu. Se stejným pojetím se setkáváme u Stoiků a Epikurovců. Vášně dle Stoiků jsou příčinami všech zel, a negativní podmínkou mravního neboli dobra jest tedy bezvášnivý stav duševní, apathie. Dokonce i ještě ve scholastické ethice mělo toto stanovisko vliv přes protivné pojetí křesťanství. Rozumný záměr určuje dle Tomáše Aquinského vůli, voliti si nejlepší z možných účelů. Též v nové filosofii se shledáváme s četnými zastanci morálky rozumové. Tak záleží dle Hobbesa přirozený zákon mravní ve správném uvážení prospěšných nebo škodlivých následků jednání, a má příčinu tedy čin mravnosti neodpovídající v intelektualním omylu, v nesprávném souzení. Rovněž i u Cudwortha správný náhled jest zřídlem veškeré morálky, a též u Clarkea se objevuje toto stanovisko, an žádá, aby činy mravné stále a pravidelně byly určovány rozumem.

4. Jako reflexní moralisté vystupují dále ethikové materialističtí, kteří se přidržují tohoto názoru o motivech mravnosti proto, poněvadž jej podává empirismus. Neboť je patrno, že se může činiti závislým naše vědění, naše souzení a uvažování od zkušenosti, avšak nikoliv povaha citů, která jest podmíněna přirozenou způsobilostí a organisací naší bytosti. V metafysické ethice 17. a 18. století převládá rovněž morálka reflexní. O Descartovi nemůžeme ovšem ještě říci, že by u něho byla jednostranná tendence tohoto stanoviska. Avšak přes to shledáváme se s tímto hlediskem v jeho pojímání mravnosti jakožto úmyslu činiti to co jsme za správné uznali, a v jeho mínění, že affekty se jasné poznání a tím zároveň dobré chtění zakaluje a zhoršuje. Dle Leibnize jest zase jednání mravné a rozumné totéž. Ono spočívá na představách jasných, nemravné jednání na zmatených. Ježto pak city slasti a strasti rovněž náležejí k představám zmatěným, tedy jest je pokládati jen za překážky, nikoliv však za positivní pohnutky dobra. Wolffem rozšířilo se toto ethické nazírání v německé filosofii v prvé

polovici 18. století. Též Kanta jest počítati k moralistům reflexním. Neboť jediným motivem mravnosti jest dle něho zákon praktického rozumu, pravidlo *a priori*; city jsou pathologické pohnutky našeho chtění. J. G. Fichte jest ve své prvé periodě v tomto ohledu nejvěrnějším stoupencem Kantovým. Jen kdo jedná z povinnosti, dosáhl nejvyššího stupně mravního karakteru. Též Hegel jest rozumovým moralistou, poněvadž myšlení dle něho má o tom rozhodovati, který účel se má stanoviti od volící vůle. Též moderní utilitarianismus (srv. § 30, 9), jak jej zastupuje Bentham a J. St. Mill, kloní se k morálce reflexní, neboť jen složitější reflexe může o tom rozhodovati, zdali jednotlivé jednání odpovídá účelu všeobecného blaha čili nikoliv.

5. S prvým zřejmým vyjádřením morálky citové se shledáváme v křesťanství, ana zde se klade láska za hlavní motiv jednání mravného. Filosofická ethika se zmocnila tohoto stanoviska poměrně od doby té pozdě. U Shaftesburyho vyniká toto stanovisko plně a určitě. Affekty jsou popudy našich činů, a harmonický poměr egoistických a sociálních affektů zakládá mravný život (srv. § 9, 9). Dle Hutchesona jest jediným pramenem mravného jednání čistá láska, láska beze všech zájmů, nezištná náklonnost; rozum naproti tomu má jen sekundární význam, pokud pomáhá při určování objektů tohoto jednání. Podobně i u Smitha jest jediným motivem mravnosti sympatie. Z jiného stanoviska dospěl zase Rousseau († 1778) k morálce citové. Ježto velebil stav přírodní proti celé kultuře, musil více ceniti city nezkažené kulturou. V pokantovské filosofii vidíme v Schopenhauerovi rozhodného přívržence ethiky citové. Soustrast jest mu jedinou mravní vzpružinou (srv. § 9, 8). Rovněž L. Feuerbach jest moralista citový, an pokládá pud po blaženosti za základní vzpruhu našeho jednání, tedy i mravního, ethického. Dále Comte jest toho názoru, že láska jest pudicím motivem všech činů sociálních. V nynější době morálka citová převládá. Souvisí to s tím, že dle moderní psychologie většinou vidíme v citech jedině bezprostředně působící podněty chtění.

6. Vedle těchto jednostranných směrů nalézáme též stanovisko sprostředkující, jsou totiž někteří ethikové, kteří přiznávají, že jsou možny oboje motivy, činitelé intelektuální i emocionální. Tak Spinoza spatřoval sice ve vládě affektů nad vůlí porobu lidskou, zřídlo všech nízkých a nemravných činů a prohlašoval jasné neboli adaequatní poznání za záchranu proti dolehání, nátlaku affektů. Avšak vedle toho jest přece jen toho názoru, že affekty lze překonati jen zase affekty, a že tedy opravdu mravné jednání z vnitřní svobody vytryskující, může býti uskutečněno jen zvláštním affektem, jenž jest silnější ostatních. Tento nejvyšší affekt jest *amor intellectualis Dei*, pud po poznání pravdy, po poznání věčného, po poznání absolutní reálnosti.

V anglické ethice Cumberland († 1719) pokládal city blahovůle a důvěry vedle rozumového úsudku za pohnutky chtění a Locke sebelásku za účinný motiv vedle soudné reflexe. Rovněž Hume tvrdil, oba faktorové mají vliv na jednání, s jedné strany sympatie a sebelás s druhé strany rozum a úvaha. Též Herbarta můžeme pojati do te skupiny, neboť jeho praktické ideje, které obsahují měřítko vše

mravního posuzování, ukazují jednak na motiv citový, jednak na intelektuální. V idei blahovůle můžeme snadno pozorovati motiv citový, v idei dokonalosti zase motiv rozumový.

7. Všeobecný výklad psychologický o povaze motivů určujících volbu nebo rozhodnutí volné vede i nehledě k otázce, je-li jen jeden rozdíl kvalitativní citů nebo jich více, k resultátu, že ani emocionální ani intelektuální ethika ve své jednostrannosti nevyhovuje skutečnému stavu věcí. Neboť vedle činů, které se dají výlučně uvésti na motivy intelektuální, shledáváme též takové, při nichž představy nebo úsudky převahou citové jsou podnětem, a posléze též známe akty volné, pro jejichž směr toliko rozhoduje příjemnost nebo nepříjemnost. Jsme náchylní ovšem zpravidla se domnívati, že při vzniku rozhodnutí volného nutně musí aspoň spolupůsobiti city; ano mnozí ethikové tvrdí jednoduše, že chtíti a rád chtíti je totéž. Skutečný úsudek jednajících lidí odporuje takové theorii co nejrozhodněji. Někdy se domníváme, že něco konáme ne proto, že nás k tomu vede náklonnost, nýbrž poněvadž jsme k tomu ze vnějška nebo vnitřka nutkáni, donuceni; jindy zase pokládáme prostou úvahu, v níž city nehrají žádné úlohy, za motiv rozhodující vůle. Že by city vždy při našich rozhodnutích spolupůsobily aneb docela samy toliko způsobovaly rozhodnutí, takové tvrzení musíme prohlásiti jen za logické násilí. Není abstrahováno ze skutečnosti jakožto její popis objektivní, nýbrž jest výsledkem konstrukce skutečného dění. K tomu přistupuje ještě jedna věc. S hlediska vývojoslovného dospěli jsme v moderní psychologii k tomu názoru, že slast a strast souvisí se vzrůstem nebo újmou individuelního života. Pokládáme-li pak sebezachování za vlastní neboli poslední účel všeho jednání, jest na snadě, že se dosazuje, substituuje psychologicky za tento účel domáhati se slasti a vyhýbati se strasti. Avšak i nehledě ke správnosti nebo nesprávnosti této vývojoslovné theorie citů — dají se uvésti proti ní velmi závažné důvody — není přece tvrzením takové souvislosti nic dokázáno pro jednotlivé jednání vyvinutého individua.

Nepředpojatá úvaha psychologická nás vede k tomu, 1) že jednání často nastává neodvisle od citů. Hlavně v přečetných případech, kde slast nebo strast bezprostředně se neprožívá, nýbrž kde jest jen p ř e d s t a v o v á n a. Tehdy víme, že při uskutečnění jistých případů nastane cit příjemný, nebo že se nedostaví nepříjemný. Známe tedy theoreticky souvislost mezi city a jejich podmínkami. Kdo by chtěl pak tvrditi, že na základě takového vědění nemůžeme si voliti, nemůžeme se rozhodovati? Jest ovšem možno, že s affektem očekávání, jež vyvolává ono vědění, nebo s affektem bázně se dostavují zároveň předtuchy, předběžné stavy citové, které ony představy doprovázejí. Avšak ani to není nutno, ani pokud naše zkušenost sahá, se to zpravidla tak neděje. Dále sem náležejí jednání z e ž v y k u, na jejichž jistý a pravidelný průběh nemůžeme sice applikovati pojem volby, avšak jest o přece projev vůle. I taková jednání potřebují patrného podnětu, tetýž jim dávají určité představy o následku. Posléze uvádíme jednání p o v i n n o s t i, při nichž nemůžeme hledati motivy v citech, poněvadž jest tu motivem představa, že souhlasí účel s příkazem, jejž uznáváme

za závazný, že souhlasí účel s povinností. Všude, kde nějaké zásady theoretické úvahy a pod. podmiňují rozhodnutí, nemá žádného smyslu prohlašovati, že chtění je motivováno slastí a láskou. Kdyby tedy morálka reflexní pouze tvrdila, že intelektualní motivy o sobě jsou možny nebo že se vyskytují, nelze proti tomu ničeho namítati.

9. Neméně často se stává, že 2) představy nebo úvahy s přízvukem citovým vedou při volbě k rozhodnutí. Konáme-li skutky z lásky nebo soucitu, z bázně nebo naděje, z nadšení nebo ze zoufalství, tedy tu působí moment intelektualní. Nemají tu vliv prostě city na naše jednání, nýbrž jen ve spojení s určitými představami nebo úvahami. Neboť cit sám o sobě jest často příliš neurčitý, než aby mohl dáti konkretní směr našemu chtění a naší volbě. A kdo zde úplně nebeře zření na činitele theoretické, ten docela neoprávněně nešetří, nepřihlíží ke skutečnosti. Posléze 3) pozorujeme, že představa se často stává motivem tím způsobem, že se k ní pojí zvlášní živý pocit radosti, jenž nedovoluje, aby se dostaly na povrch, k moci představy slabší nebo docela indiferentní. Tímto psychologickým rozborem, v němž jsme nemusili rozlišovati jednání jednoznačně a víceznačně určené, jsme tedy dospěli ke stanovisku zamítajícímu výlučně psychologický názor o povaze motivů. Ostatně hlasatelé morálky citové zpravidla v této příčině nevedli si jednostranně, příkře. Neboť kdo vidí v lásce nebo v sympathii nebo v dobrotivosti motiv mravní, má na mysli případy, které jsme v oné úvaze psychologické uvedli na místě druhém, kde tedy určují jednání představy s přízvukem citovým.

10. Jak se to má však nyní s otázkou ethickou? Který z možných případů motivace jednání zasluhuje, aby byl z mravního stanoviska uznán za dobrý? Dle intelektualismu patrně jen prvý a dle citové morálky jen zase třetí. Dle onoho jest každé přimísení citů, pokud působí na naši volbu, na újmu mravní kvalitě našeho chtění. O tomto názoru však hájeném klasickou formou nemůžeme říci, že by byl všeobecně uznáván. Neboť nezavrhujeme činy, jejichž motivy shledáváme v blahovůli nebo sympathii. Naopak zdá se nám právě, že zvláště takový čin jest dobrý a mravný. Většina ethiků souhlasí v této příčině s obecným úsudkem všedního života. Pak však musíme zamítnouti jednostrannou morálku reflexní a uznati za správné jen to stanovisko, které přikládá faktoru emocionalnímu a intelektualnímu stejný význam pro naše jednání. Naše mravní vědomí však udílí též ethickou cenu, mravní hodnotu čistým jednáním z povinnosti a takovým, při nichž nás ovládají city představované (Srv. § 28, 8). Není tedy naprosto potřebí, aby slast nebo strast spolupůsobily při vzniku mravného skutku. Svědomí neodsuzuje též posléze čistá jednání citová: tím, že se něco děje z radosti, neubírá se ještě nic na jeho mravní hodnotě. Jednání takové zakládá se však jen tehdy na citu samém, na citu o sobě, předpokládáme-li specificky mravní city. Zde tedy počíná ona psychologická otázka sporná o stejnorodosti nebo různorodosti slasti a strasti, o niž jsme se svrchu zmínili. Poněvadž psychologie ještě nerozhodla v této otázce, necháme možnost specifické morálky citové vůbec *in suspenso* a musíme toliko co nejrozhodněji odmítnouti výlučnost takového stanoviska.

Ku konci budiž ještě na to poukázáno, že moralisté reflexní se dovolávají výhradně aktu volby, při němž reflexe, úvaha zpravidla předchází před rozhodnutím. Naproti tomu moralisté citoví mívají na zřeteli většinou jednoznačně určené jednání, kde slast a strast, naděje nebo bázeň často vystupují jako rozhodující činitelé.

11. Při tom zmíníme se ještě o důležité věci, kterou až dosud ethikové přehlížejí. City mohou rovněž, jako počitky barev nebo tonů, býti vyvolány podrážděním smyslů t. j. perifericky, nebo mohou býti vzbuzeny reprodukcí, pamětí po př. fantasií t. j. centrálně. Kdežto pak stavy duševní při počitcích vyvolané podrážděním periferickým jsou co do živosti a intensity daleko mohutnější než výtvory paměti nebo fantasie vyvolané centrálním podrážděním, nejsou naproti tomu slast nebo strast, které mají svůj původ v podrážděních smyslových, ve všech případech nebo i jen zpravidla silnější než city vzbuzené podrážděními centrálními. Oboje má velkou důležitost pro porozumění složitých pochodů, které se dají uvésti na jednoho nebo druhého činitele. Poznání, které se opírá především o vjemy, nebylo by možno, kdyby počitky vyvolané centrálně měly stejnou živost jako ty, které jsou vyvolány perifericky; naproti tomu si nelze mysliti ethické nebo esthetické projevy volní, jež by měly míti větší, dalekosáhlejší význam nebo větší konsekvenci, kdyby smyslové popudy většinou mohly určovati náš život citový. Mravní vychování a mravní pokrok jsou tedy odkázány, jsou vázány právě tímto účelným rozdílem citů od počitků.

§ 29. Individualismus a universalismus.

Směry tyto hledí zodpověděti otázku, ke komu má směřovati naše konání, má-li to býti konání mravné. Dle individualismu jsou to vždy jen jednotlivá individua, určité osoby, které jsou objekty chtění ethitckého, dle universalismu zase jest takovým objektem jen společnost, ať to již jest rodina, nebo určitý stav nebo třída lidí určitého povolání, nebo národ atd. Individualismus se dělí v egoismus*) a altruismus, dle toho, zda jednající subjekt sebe sama pokládá za cíl svého chtění nebo zda mu jsou jiné osoby objektem mravních projevů. V universalismu můžeme rozlišovati tolik druhů, kolik existuje forem společenských. Tak se může mluviti o universalismu socialním, politickém, národním a všeobecně lidském. Z pravidla však se stanoví veškerenstvo vůbec neboli lidstvo za nejvyšší neboli poslední cíl jednání mravního, a ostatní formy společnosti lidské se pokládají pak jen za přípravná stadia, nebo za nejbližší cíle, za nutné prostředky ke splnění, vykonání nejvyšší úlohy. Mezi těmito protivami jsou ještě různé formy přechodné. Tak lze spojiti stanovisko egoismu se stano-

*) Slova egoismus užíváme zde v širším smyslu, t. j. nehledě k významu, jenž se s tím slovem zpravidla spojuje, totiž současně nemíti zřetel ke spolubližním. K. Thieme (Mravní síla víry 1895) zavedl na označenou toho směru jednání, jejž nesmíme zatracovati, jenž jest oprávněný neboli přikázaný vzhledem ke vlastnímu Já, výraz ipsismus a jménu egoismus přiřknul ustálený užší význam. Náš pojem egoismu tvoří tedy nejbližší rod pro tyto směry úmyslně Thiemem rozlišované.

viskem altruismu, tak můžeme dále, jak jsme již naznačili, spojiti různé formy universalismu v jednotný celkový názor. Avšak i protivy individualismu a universalismu můžeme připustiti v jedné ethické theorii současně, jestliže máme za oprávněné nebo žádoucí jak jednání, které směřuje k jednotlivým osobám, tak i takové, které má za cíl nějakou společnost.

2. Oba směry vystupují již ve starověku. Sokrates, Stoikové a Epikurovci byli individualisty. Platon se klonil k universalismu v jeho politické formě; Aristoteles zase zaujímá stanovisko sprostředkující. Čistý altruismus ethikové starověcí vůbec nevypracovali. Jejich individualismus obsahuje z pravidla obě možnosti. Avšak výlučný egoismus nalézáme u Kyrenaiků, u školy Aristippovy (4. stol. před Kr.) a později u Epikurovců. Zakladatele křesťanství mohli bychom zváti potud universalistou všelidským, pokud chtěl přinésti spásu celému lidstvu. Avšak v jeho ethických předpisech setkáváme se veskrze s názorem individualistickým, jenž však nepřipouští žádného rozdílu osoby a to jest přední podmínkou pro všeobecně lidský universalismus. Egoismus a altruismus podržují vedle sebe svou platnost, a jen příležitostně převládá hledisko altruistické. V ethice theologické není tomu jinak. Povinnosti jednajícího vůči sobě samému jsou přiřaděny k povinnostem, jež člověk má vůči jiným. Jest-li že pak mimo to společnost státní nebo církevní se pokládá za zvláštní předmět mravního chtění, tedy to neznamená snad obnovení představ, jež převládaly v morálce předkřesťanské, nýbrž spíše doplnění a rozšíření její.

3. V ethice nové filosofie shledáváme pestré střídání tendencí individualistických a universalistických. Tak Spinoza a Hobbes jsou egoisty, jimž zachování, vzmáhání, oblažení jednajícího subjektu jest přirozeným cílem všeho snažení. Tolik jakožto nutný prostředek k dosažení tohoto účelu předpisuje Hobbes humanní způsob života vůči jiným. Descartes a Leibniz zase jsou individualisty toho způsobu, jenž spojuje egoismus s altruismem. F. Bacon zase se zdá býti čistým universalistou a sice ve smyslu socialním a všeobecně lidském. U Cumberlanda a Lockea se spojuje individualismus s universalismem, u Hutchesona, Humea a Smitha se setkáváme s rozhodným altruismem. Individualisty beze zvláštnějšího zabarvení jsou Shaftesbury, rovněž Kant a Fichte, jenž však v pozdější periodě svého vývoje myšlenkového se kloní ke všeobecně lidskému universalismu. Schopenhauer, Comte a Lotze jsou hlasateli altuismu, Hegel a Wundt všelidského a universalismu. Herbart jest oboustranný individualista, Schleiermacher, Krause, Spencer, Hartmann posléze usilují spojiti individualismus s universalismem.

4. V této rozmanitosti ethických stanovisek zrcadlí se skutečná různost soudů mravních a zároveň vliv historicko-kulturních činitelů. Kosmopolitickému duchu 18. století byl národní nebo politický universalismus, jenž se dnes shora i zdola proklamuje, úplně cizí. V dobách, kde se jednotlivec se svými potřebami cítí v rozporu se řády a s hami společnosti, které zrozením a právem náleží, vyvíjí se přiroz individualismus nebo revoluční universalismus. My ve skutečném ži oceňujeme individualismus stejně jako universalismus. Jestliže ně

prokáže druhému dobrodiní, aniž tím chce pomáhati nějaké společnosti, tedy máme ten čin, předpokládaje, že v tom nevězí žádný egoismus (v užším smyslu), dle svého svědomí za dobrý. Avšak rovněž tak ceníme ono jednání, které nezamýšlí nic jiného než prokázati celému lidstvu službu, na př. vytvořením, vybudováním duševních statků, jejichž užívání jest přístupno bez rozdílu všem osobám a snad i dobám. Rovněž tak pokládáme takové konání za mravně cenné, které jest věnováno úzkému kruhu rodinnému nebo širšímu kruhu spolubližních, stejného povolání, stejného stavu, které jest věnováno národu, státu. Naše mravní posuzování nezná tedy žádné protivy mezi individualismem a universalismem, jež navzájem se vylučujíce by určovaly předmět našeho chtění. Přes to můžeme též přijíti do situace, že musíme lišiti mezi takovými hledisky a dokonce i voliti. Neboť nedá se vždy jednání vůči jednotlivci v souhlas uvésti s povinností vůči celku a obráceně.

5. Od různých ethiků za různých dob se zastává názor, že má vládnouti harmonie mezi affekty nebo-li tendencemi individuelními a socialními nebo-li universalními. A též Kantův kategorický imperativ vyjadřuje tuto myšlenku ve formě zákona. Ač si silně musíme přáti takovou harmonii, tak přece se ve skutečném životě ocitneme často v takové situaci, že musíme voliti mezi blahem jednotlivce a blahem celku. Nesnázím tu vznikajícím se neodpomůže odpovědí, že celek zasluhuje, jak se samo sebou rozumí, přednost před jednotlivcem. To jest jen tehdy samozřejmo, když interesy celku splývají samy sebou s interesy jednotlivců nebo aspoň ve svých konsekvencích, jak lze předvídati, ukojují oprávněné potřeby jednotlivých individuí. Naproti tomu lze si mysliti velmi dobře případy, kde se nám blaho celku nikterak nezdá býti důležitějším a cennějším než blaho jednotlivců. Záleží tedy vždy na tom, co jest nejvyšším nebo-li posledním účelem *(summum bonum)* mravního jednání, a dle tohoto hlediska se určí, zda jednotlivé osoby nebo některé formy společnosti mají býti cílem chtění. Jen o všelidském universalismu může se apriori říci, že se nemůže ocitnouti s individualismem v žádném nesrovnatelném sporu, a jest to tedy od té doby, co křesťanství tu myšlenku zároveň s náboženským odůvodněním bylo přineslo, v neustálém zájmu ethiky, aby hájila tuto nejobsáhlejší formu universalismu. Mínění, že jen jednotlivé osoby mohou býti konkretními cíli mravního chtění, mizí samo sebou s rostoucím pokrokem sociálních, politických, národních a obecně lidských mocí. Již v protivě individualismu a universalismu se nám ohlašuje relativnost mravních soudů, s kterou se setkáme ještě ve vyšším stupni nebo ještě v rozmanitějších odstínech při otázce po účelích mravního chtění, a která praegnantně se vyjadřuje známým úslovím: „Lepší věc jest nepřítelem dobré.“ Ve všech soudech hodnotních tedy i esthetických a těch, které se zakládají na citech smyslových, vězí tato relativnost, která se dá psychologicky vysvětliti z povahy citů vůbec. Sem patří četná úsilí ethiku všech dob, vynajíti absolutní měřítko pro soud hodnotní, udati obecně nejvyšší hodnotu nebo účel pro mravní chtění. Však ještě nikomu z nich se nepodařilo zjednati si pro svůj návrh ohlas všeobecný a trvalý.

§ 30. Subjektivismus a objektivismus.

1. Je-li subjektivismu účelem mravního jednání konkrektní stav subjektivní v jednajícím individuu samém nebo v jiných individuích, tedy se tím může rozuměti jen cit. Neboť ze všech psychických jevů toliko slast a strast jest v přirozené úzké souvislosti s pojmy dobra nebo hodnoty. Že něco představuje hodnotu, působí-li to slast nebo, je-li to k tomu uzpůsobeno, jak nás o tom poučila již zkušenost, že ty předměty, které budí naši náklonnost nebo ji ukájejí, zoveme dobrými, to jest všeobecně známou věcí. Odtud vychází, že mravní hodnoty a dobra jsou účely, jež podstatou, významem svým v poslední příčině kotví v citech. Ovšem nepokládají se všecky city za rovnocenné. Lišíme je obyčejně co do hodnotní stránky dle jejich síly a trvání; mimo to psychologie rozeznává city smyslové, nízké a intelektuální, vyšší, kdežto ony jsou odvislý od smyslových popudů, tyto jsou vyvolávány činností představovací a myšlenkovou (srv. § 28, 2). V ethice se vytvořily v souvislosti s tím zvláště dva různé směry subjektivismu, hedonismus a eudaimonismus. Kdežto onen dává přednost rozkoši smyslné jakožto nejživější, poukazuje tento na delší trvanlivost intelektuálních stavů citových a stanoví trvalé uspokojení, blaženost jakožto účel mravního snažení. Oba směry jsou v jednoduché souvislosti s protivou mravních soudů, s dobrem a zlem. Jednání, které hledí dosíci slasti, zove se dobrým, jednání, jež cíli ke strasti, zlým.

2. Hedonismus se objevoval v historii ethiky jen docela ojediněle. Kyrénská škola (srv. § 29, 2) jej hlásala ve starověku, a mimo to též jednotliví ethikové materialističtí dospěli k podobným názorům (jmenovitě Helvetius). Vidíme, že historický význam jeho jest dosti malý. V povaze smyslových citů, v jejich pravidelnosti a ve vývoji vyšší vzdělanosti tkví důvod, proč ony názory působí na náš vnitřní život jen dočasně, ač neustále vliv jejich se opakuje. K tomu přistupuje, že následky tělesných požitků jsou právě často opačné povahy. Konečně my jich docela sice nevylučujeme, avšak připouštíme toliko jako prostředek k jiným vyšším účelům nebo jen tehdy, nedostávají-li se do rozporu s jinými důležitějšími úkoly lidského života. Z toho vysvítá, že si je nelze mysliti co poslední a samostatný účel našeho chtění, a theorii, která jim chce tento význam přiřknouti, musíme zavrhnouti. Mnohem více uspokojuje a odpovídá skutečné povaze věci eudaimonismus, jenž ještě dnes jest zastáván jakožto subjektivistické pojetí účelů ethických. Dle něho jest radost, kterou nám přináší horlivé plnění povinností nebo dobré svědomí, zdárná práce duševní nebo umělecký výkon, duch společenský vyvolávající povzbuzení a nadšení nebo důvěra a přátelství, mnohem cennější a tedy i důstojnějším cílem než krátké a pochybné ukojení smyslné. Jest tedy patrně eudaimonismus ethickým stanoviskem, které většinu ostatních obsahově může v sebe zahrnouti. Neboť není asi ethika, jenž by žádal takového jednání, které by mělo za nezbytný účinek neštěstí jednotlivých osob, nebo jenž by i jen byl lhostejným vůči tomu, jaký stav duševní bude míti jednání v zápětí.

§ 32. System filosofie.

1. Systemem vědy rozumíme jednak úplnou klasifikaci pojmů, užívá a jednak úplnou, přesnou dedukci jejích vývodů. Tomuto u vědeckého systemu nevyhovuje žádná věda ani přibližně. Lo- a mathematika jsou jediné vědy, kde se poněkud splňují tyto davky. Předpokladem, základem jednotného systemu jest však ice dotyčné vědy; neboť jen ona jest zárukou vnitřní a nutné isl losti principů a pojmů klasifikací rozlišovaných. Z toho jde, že hie jako celek, jak z předcházejícího paragrafu vysvítá, není způ- á k takovému systemu, poněvadž různorodost jednotlivých úkolů fických tu znemožňuje nějaké vyvození z nejvyšší položky a po- dž zároveň proměnlivost jejího rozsahu, jež tkví v povaze prvního tí ho úkolu jejího, přivádí do toho nahodilost, časovost, jež jest p rostém odporu s logickou všeobecností systematické stavby. me-li však upustiti povšechně od systemu filosofie, tedy z toho nejde, že by se nedaly jednotlivé části filosofie k tomu způso- sy stematicky zpracovati. Pokusíme se tedy v následujícím podati ní hlediska systematického třídění pro zvláštní úkoly filosofie. Zá- k připojíme k tomu některé poznámky o nejúčelnějším způsobu, jest zpracovati tyto různé části.

2. Metafysika jakožto světový názor založený theoretickopraktický huje část v š e o b e c n o u a s p e c i e l n í. Ona vyšetřuje nejvyšší li poslední principy světového názoru a hledí v nich spojiti vše o z rozličných hledisek theoreticky a prakticky se pokládá za po- té, tato zase koná přípravy pro takovou práci všeobecnou tím, sultaty věd majících význam pro metafysiku přizpůsobuje jejím davkům. Dělíce obyčejně vědy v přírodní a duchové, můžeme též návati dvě hlavní formy specielní metafysiky, m e t a f y s i k u o d y a m e t a f y s i k u d u c h a, jak se obyčejně zovou. Čím ívají přírodní vědy ke světovému názoru, to má nám představo- metafysika přírody v uspořádaném zpracování. Opírá se tedy pře- m jednak o astronomii, fysiku, chemii a geologii, jednak o vědy gické. Metafysický výtěžek věd duchových má pak zase v sobě vati metafysika ducha. Při tom se nejvíce opírá o psychologii, u, filosofii náboženství a filosofii dějin. Poněvadž metafysika musí upiti nad empirii, jinak by netvořila celek, a poněvadž ve vše- é části metafysiky se toto musí díti mnohem volněji a směleji ve specielní, pokládáme za nejvhodnější, nejúčelnější methodu o části filosofie methodu i n d u k t i v n í. Specielní metafysika nezbytný předpoklad všeobecné. Proto nepokládáme za případné, te zpravidla se klade ontologie, to jest právě všeobecná metafy- před kosmologii a psychologii, které asi odpovídají metafysice y a metafysice ducha. Jest tedy přirozený poměr těch disciplin obrácený.

3. Vědosloví, které vyšetřuje předpoklady všech věd, se prostě luje tak, jak rozdělujeme předpoklady v m a t e r i á l n í a f o r- n í. Co těmito jest rozuměti, nepotřebujeme dle dřívějších výkladů

§ 30. Subjektivismus a objektivismus.

1. Je-li subjektivismu účelem mravního jednání konkrektní stav subjektivní v jednajícím individuu samém nebo v jiných individuích, tedy se tím může rozuměti jen cit. Neboť ze všech psychických jevů toliko slast a strast jest v přirozené úzké souvislosti s pojmy dobra nebo hodnoty. Že něco představuje hodnotu, působí-li to slast nebo, je-li to k tomu uzpůsobeno, jak nás o tom poučila již zkušenost, že ty předměty, které budí naši náklonnost nebo ji ukájejí, zoveme dobrými, to jest všeobecně známou věcí. Odtud vychází, že mravní hodnoty a dobra jsou účely, jež podstatou, významem svým v poslední příčině kotví v citech. Ovšem nepokládají se všecky city za rovnocenné. Lišíme je obyčejně co do hodnotní stránky dle jejich síly a trvání; mimo to psychologie rozeznává city smyslové, nízké a intelektualní, vyšší, kdežto ony jsou odvisly od smyslových popudů, tyto jsou vyvolávány činností představovací a myšlenkovou (srv. § 28, 2). V ethice se vytvořily v souvislosti s tím zvláště dva různé směry subjektivismu, hedonismus a eudaimonismus. Kdežto onen dává přednost rozkoši smyslné jakožto nejživější, poukazuje tento na delší trvanlivost intelektualních stavů citových a stanoví trvalé uspokojení, blaženost jakožto účel mravního snažení. Oba směry jsou v jednoduché souvislosti s protivou mravních soudů, s dobrem a zlem. Jednání, které hledí dosíci slasti, zove se dobrým, jednání, jež cíli ke strasti, zlým.

2. Hedonismus se objevoval v historii ethiky jen docela ojediněle. Kyrénská škola (srv. § 29, 2) jej hlásala ve starověku, a mimo to též jednotliví ethikové materialističtí dospěli k podobným názorům (jmenovitě Helvetius). Vidíme, že historický význam jeho jest dosti malý. V povaze smyslových citů, v jejich pravidelnosti a ve vývoji vyšší vzdělanosti tkví důvod, proč ony názory působí na náš vniterní život jen dočasně, ač neustále vliv jejich se opakuje. K tomu přistupuje, že následky tělesných požitků jsou právě často opačné povahy. Konečně my jich docela sice nevylučujeme, avšak připouštíme toliko jako prostředek k jiným vyšším účelům nebo jen tehdy, nedostávají-li se do rozporu s jinými důležitějšími úkoly lidského života. Z toho vysvítá, že si je nelze mysliti co poslední a samostatný účel našeho chtění, a theorii, která jim chce tento význam přiřknouti, musíme zavrhnouti. Mnohem více uspokojuje a odpovídá skutečné povaze věci eudaimonismus, jenž ještě dnes jest zastáván jakožto subjektivistické pojetí účelů ethických. Dle něho jest radost, kterou nám přináší horlivé plnění povinností nebo dobré svědomí, zdárná práce duševní nebo umělecký výkon, duch společenský vyvolávající povzbuzení a nadšení nebo důvěra a přátelství, mnohem cennější a tedy i důstojnějším cílem než krátké a pochybné ukojení smyslné. Jest tedy patrně eudaimonismus ethickým stanoviskem, které většinu ostatních obsahově může v sebe zahrnouti. Neboť není asi ethika, jenž by žádal takového
nání, které by mělo za nezbytný účinek neštěstí jednotlivých o
nebo jenž by i jen byl lhostejným vůči tomu, jaký stav duševní b
míti jednání v zápětí.

§ 32. System filosofie.

1. Systemem vědy rozumíme jednak úplnou klasifikaci pojmů, ; užívá a jednak úplnou, přesnou dedukci jejích vývodů. Tomuto lu vědeckého systemu nevyhovuje žádná věda ani přibližně. Lo- a mathematika jsou jediné vědy, kde se poněkud splňují tyto davky. Předpokladem, základem jednotného systemu jest však uice dotyčné vědy; neboť jen ona jest zárukou vnitřní a nutné -ís losti principů a pojmů klasifikací rozlišovaných. Z toho jde, že ofie jako celek, jak z předcházejícího paragrafu vysvítá, není způ- á k takovému systemu, poněvadž různorodost jednotlivých úkolů ofických tu znemožňuje nějaké vyvození z nejvyšší položky a po- .dž zároveň proměnlivost jejího rozsahu, jež tkví v povaze prvního :tího úkolu jejího, přivádí do toho nahodilost, časovost, jež jest aprostém odporu s logickou všeobecností systematické stavby. ime-li však upustiti povšechně od systemu filosofie, tedy z toho nejde, že by se nedaly jednotlivé části filosofie k tomu způso- systematicky zpracovati. Pokusíme se tedy v následujícím podati ní hlediska systematického třídění pro zvláštní úkoly filosofie. Zá- ň připojíme k tomu některé poznámky o nejúčelnějším způsobu, jest zpracovati tyto různé části.

2. Metafysika jakožto světový názor založený theoretickoprakticky huje část všeobecnou a specielní. Ona vyšetřuje nejvyšší >li poslední principy světového názoru a hledí v nich spojiti vše :o z rozličných hledisek theoreticky a prakticky se pokládá za po- né, tato zase koná přípravy pro takovou práci všeobecnou tím, esultaty věd majících význam pro metafysiku přizpůsobuje jejím davkům. Dělíce obyčejně vědy v přírodní a duchové, můžeme též znávati dvě hlavní formy specielní metafysiky, metafysiku :ody a metafysiku ducha, jak se obyčejně zovou. Čím ívají přírodní vědy ke světovému názoru, to má nám představo- metafysika přírody v uspořádaném zpracování. Opírá se tedy pře- ím jednak o astronomii, fysiku, chemii a geologii, jednak o vědy gické. Metafysický výtěžek věd duchových má pak zase v sobě ovati metafysika ducha. Při tom se nejvíce opírá o psychologii, u, filosofii náboženství a filosofii dějin. Poněvadž metafysika musí upiti nad empirii, jinak by netvořila celek, a poněvadž ve vše- né části metafysiky se toto musí díti mnohem volněji a směleji ve specielní, pokládáme za nejvhodnější, nejúčelnější methodu o části filosofie methodu induktivní. Specielní metafysika nezbytný předpoklad všeobecné. Proto nepokládáme za případné, že zpravidla se klade ontologie, to jest právě všeobecná metafy- před kosmologii a psychologii, které asi odpovídají metafysice dy a metafysice ducha. Jest tedy přirozený poměr těch disciplin obrácený.

3. Vědosloví, které vyšetřuje předpoklady všech věd, se prostě luje tak, jak rozdělujeme předpoklady v materiální a for- ní. Co těmito jest rozuměti, nepotřebujeme dle dřívějších výkladů

§ 30. Subjektivismus a objektivismus.

1. Je-li subjektivismu účelem mravního jednání konkrektní stav subjektivní v jednajícím individuu samém nebo v jiných individuích, tedy se tím může rozuměti jen cit. Neboť ze všech psychických jevů toliko slast a strast jest v přirozené úzké souvislosti s pojmy dobra nebo hodnoty. Že něco představuje hodnotu, působí-li to slast nebo, je-li to k tomu uzpůsobeno, jak nás o tom poučila již zkušenost, že ty předměty, které budí naši náklonnost nebo ji ukájejí, zoveme dobrými, to jest všeobecně známou věcí. Odtud vychází, že mravní hodnoty a dobra jsou účely, jež podstatou, významem svým v poslední příčině kotví v citech. Ovšem nepokládají se všecky city za rovnocenné. Lišíme je obyčejně co do hodnotní stránky dle jejich síly a trvání; mimo to psychologie rozeznává city smyslové, nízké a intelektualní, vyšší, kdežto ony jsou odvisly od smyslových popudů, tyto jsou vyvolávány činností představovací a myšlenkovou (srv. § 28, 2). V ethice se vytvořily v souvislosti s tím zvláště dva různé směry subjektivismu, hedonismus a eudaimonismus. Kdežto onen dává přednost rozkoši smyslné jakožto nejživější, poukazuje tento na delší trvanlivost intelektualních stavů citových a stanoví trvalé uspokojení, blaženost jakožto účel mravního snažení. Oba směry jsou v jednoduché souvislosti s protivou mravních soudů, s dobrem a zlem. Jednání, které hledí dosíci slasti, zove se dobrým, jednání, jež cílí ke strasti, zlým.

2. Hedonismus se objevoval v historii ethiky jen docela ojediněle. Kyrénská škola (srv. § 29, 2) jej hlásala ve starověku, a mimo to též jednotliví ethikové materialističtí dospěli k podobným názorům (jmenovitě Helvetius). Vidíme, že historický význam jeho jest dosti malý. V povaze smyslových citů, v jejich pravidelnosti a ve vývoji vyšší vzdělanosti tkví důvod, proč ony názory působí na náš vniterní život jen dočasně, ač neustále vliv jejich se opakuje. K tomu přistupuje, že následky tělesných požitků jsou právě často opačné povahy. Konečně my jich docela sice nevylučujeme, avšak připouštíme toliko jako prostředek k jiným vyšším účelům nebo jen tehdy, nedostávají-li se do rozporu s jinými důležitějšími úkoly lidského života. Z toho vysvítá, že si je nelze mysliti co poslední a samostatný účel našeho chtění, a theorii, která jim chce tento význam přiřknouti, musíme zavrhnouti. Mnohem více uspokojuje a odpovídá skutečné povaze věci eudaimonismus, jenž ještě dnes jest zastáván jakožto subjektivistické pojetí účelů ethických. Dle něho jest radost, kterou nám přináší horlivé plnění povinností nebo dobré svědomí, zdárná práce duševní nebo umělecký výkon, duch společenský vyvolávající povzbuzení a nadšení nebo důvěra a přátelství, mnohem cennější a tedy i důstojnějším cílem než krátké a pochybné ukojení smyslné. Jest tedy patrně eudaimonismus ethickým stanoviskem, které většinu ostatních obsahově může v sebe zahrnouti. Neboť není asi ethika, jenž by žádal takového nání, které by mělo za nezbytný účinek neštěstí jednotlivých o: nebo jenž by i jen byl lhostejným vůči tomu, jaký stav duševní b míti jednání v zápětí.

§ 32. System filosofie.

1. Systemem vědy rozumíme jednak úplnou klasifikaci pojmů, užívá a jednak úplnou, přesnou dedukci jejích vývodů. Tomuto lu vědeckého systemu nevyhovuje žádná věda ani přibližně. Lo- a mathematika jsou jediné vědy, kde se poněkud splňují tyto davky. Předpokladem, základem jednotného systemu jest však ice dotyčné vědy; neboť jen ona jest zárukou vnitřní a nutné islosti principů a pojmů klasifikací rozlišovaných. Z toho jde, že ofie jako celek, jak z předcházejícího paragrafu vysvítá, není způ- á k takovému systemu, poněvadž různorodost jednotlivých úkolů ofických tu znemožňuje nějaké vyvození z nejvyšší položky a po- dž zároveň proměnlivost jejího rozsahu, jež tkví v povaze prvního tího úkolu jejího, přivádí do toho nahodilost, časovost, jež jest aprostém odporu s logickou všeobecností systematické stavby. ime-li však upustiti povšechně od systemu filosofie, tedy z toho nejde, že by se nedaly jednotlivé části filosofie k tomu způso- systematicky zpracovati. Pokusíme se tedy v následujícím podati ní hlediska systematického třídění pro zvláštní úkoly filosofie. Zá- ň připojíme k tomu některé poznámky o nejúčelnějším způsobu, jest zpracovati tyto různé části.

2. Metafysika jakožto světový názor založený theoretickoprakticky uhuje část všeobecnou a specielní. Ona vyšetřuje nejvyšší li poslední principy světového názoru a hledí v nich spojiti vše o z rozličných hledisek theoreticky a prakticky se pokládá za po- é, tato zase koná přípravy pro takovou práci všeobecnou tím, esultaty věd majících význam pro metafysiku přizpůsobuje jejím davkům. Dělíce obyčejně vědy v přírodní a duchové, můžeme též znávati dvě hlavní formy specielní metafysiky, metafysiku ody a metafysiku ducha, jak se obyčejně zovou. Čím ívají přírodní vědy ke světovému názoru, to má nám představo- metafysika přírody v uspořádaném zpracování. Opírá se tedy pře- ím jednak o astronomii, fysiku, chemii a geologii, jednak o vědy gické. Metafysický výtěžek věd duchových má pak zase v sobě ovati metafysika ducha. Při tom se nejvíce opírá o psychologii, u, filosofii náboženství a filosofii dějin. Poněvadž metafysika musí oupiti nad empirii, jinak by netvořila celek, a poněvadž ve vše- né části metafysiky se toto musí díti mnohem volněji a směleji ve specielní, pokládáme za nejvhodnější, nejúčelnější methodu o části filosofie methodu induktivní. Specielní metafysika nezbytný předpoklad všeobecné. Proto nepokládáme za případné, že zpravidla se klade ontologie, to jest právě všeobecná metafy- před kosmologii a psychologii, které asi odpovídají metafysice dy a metafysice ducha. Jest tedy přirozený poměr těch disciplin obrácený.

3. Vědosloví, které vyšetřuje předpoklady všech věd, se prostě ěluje tak, jak rozdělujeme předpoklady v materiální a for- ní. Co těmito jest rozuměti, nepotřebujeme dle dřívějších výkladů

§ 30. Subjektivismus a objektivismus.

1. Je-li subjektivismu účelem mravního jednání konkrektní stav subjektivní v jednajícím individuu samém nebo v jiných individuích, tedy se tím může rozuměti jen cit. Neboť ze všech psychických jevů toliko slast a strast jest v přirozené úzké souvislosti s pojmy dobra nebo hodnoty. Že něco představuje hodnotu, působí-li to slast nebo, je-li to k tomu uzpůsobeno, jak nás o tom poučila již zkušenost, že ty předměty, které budí naši náklonnost nebo ji ukájejí, zoveme dobrými, to jest všeobecně známou věcí. Odtud vychází, že mravní hodnoty a dobra jsou účely, jež podstatou, významem svým v poslední příčině kotví v citech. Ovšem nepokládají se všecky city za rovnocenné. Lišíme je obyčejně co do hodnotní stránky dle jejich síly a trvání; mimo to psychologie rozeznává city smyslové, nízké a intelektualní, vyšší, kdežto ony jsou odvisly od smyslových popudů, tyto jsou vyvolávány činností představovací a myšlenkovou (srv. § 28, 2). V ethice se vytvořily v souvislosti s tím zvláště dva různé směry subjektivismu, hedonismus a eudaimonismus. Kdežto onen dává přednost rozkoši smyslné jakožto nejživější, poukazuje tento na delší trvanlivost intelektualních stavů citových a stanoví trvalé uspokojení, blaženost jakožto účel mravního snažení. Oba směry jsou v jednoduché souvislosti s protivou mravních soudů, s dobrem a zlem. Jednání, které hledí dosíci slasti, zove se dobrým, jednání, jež cíli ke strasti, zlým.

2. Hedonismus se objevoval v historii ethiky jen docela ojediněle. Kyrénská škola (srv. § 29, 2) jej hlásala ve starověku, a mimo to též jednotliví ethikové materialističtí dospěli k podobným názorům (jmenovitě Helvetius). Vidíme, že historický význam jeho jest dosti malý. V povaze smyslových citů, v jejich pravidelnosti a ve vývoji vyšší vzdělanosti tkví důvod, proč ony názory působí na náš vniterní život jen dočasně, ač neustále vliv jejich se opakuje. K tomu přistupuje, že následky tělesných požitků jsou právě často opačné povahy. Konečně my jich docela sice nevylučujeme, avšak připouštíme toliko jako prostředek k jiným vyšším účelům nebo jen tehdy, nedostávají-li se do rozporu s jinými důležitějšími úkoly lidského života. Z toho vysvítá, že si je nelze mysliti co poslední a samostatný účel našeho chtění, a theorii, která jim chce tento význam přiřknouti, musíme zavrhnouti. Mnohem více uspokojuje a odpovídá skutečné povaze věci eudaimonismus, jenž ještě dnes jest zastáván jakožto subjektivistické pojetí účelů ethických. Dle něho jest radost, kterou nám přináší horlivé plnění povinností nebo dobré svědomí, zdárná práce duševní nebo umělecký výkon, duch společenský vyvolávající povzbuzení a nadšení nebo důvěra a přátelství, mnohem cennější a tedy i důstojnějším cílem než krátké a pochybné ukojení smyslné. Jest tedy patrně eudaimonismus ethickým stanoviskem, které většinu ostatních obsahově může v sebe zahrnouti. Neboť není asi ethika, jenž by žádal takového jednání, které by mělo za nezbytný účinek neštěstí jednotlivých os nebo jenž by i jen byl lhostejným vůči tomu, jaký stav duševní b míti jednání v zápětí.

§ 32. System filosofie.

1. Systemem vědy rozumíme jednak úplnou klasifikaci pojmů, jež užívá a jednak úplnou, přesnou dedukci jejích vývodů. Tomuto ideálu vědeckého systemu nevyhovuje žádná věda ani přibližně. Logika a mathematika jsou jediné vědy, kde se poněkud splňují tyto požadavky. Předpokladem, základem jednotného systemu jest však povaha dotyčné vědy; neboť jen ona jest zárukou vnitřní a nutné příbuznosti principů a pojmů klasifikací rozlišovaných. Z toho jde, že filosofie jako celek, jak z předcházejícího paragrafu vysvitá, není způsobilá k takovému systemu, poněvadž různorodost jednotlivých úkolů filosofických tu znemožňuje nějaké vyvození z nejvyšší položky a poněvadž zároveň proměnlivost jejího rozsahu, jež tkví v povaze prvního a posledního úkolu jejího, přivádí do toho nahodilost, časovost, jež jest základem odporu s logickou všeobecností systematické stavby. Nemůžeme-li však upustiti povšechně od systemu filosofie, tedy z toho ještě nejde, že by se nedaly jednotlivé části filosofie k tomu způsobu systematicky zpracovati. Pokusíme se tedy v následujícím podati některá hlediska systematického třídění pro zvláštní úkoly filosofie. Zároveň připojíme k tomu některé poznámky o nejúčelnějším způsobu, jak jest zpracovati tyto různé části.

2. Metafysika jakožto světový názor založený theoretickoprakticky rozpadá se v část všeobecnou a specielní. Ona vyšetřuje nejvyšší a poslední principy světového názoru a hledí v nich spojiti vše to, co z různých hledisek theoreticky a prakticky se pokládá za podstatné, tato zase koná přípravy pro takovou práci všeobecnou tím, že výsledky věd majících význam pro metafysiku přizpůsobuje jejím požadavkům. Dělíce obyčejně vědy v přírodní a duchové, můžeme též rozeznávati dvě hlavní formy specielní metafysiky, metafysiku přírody a metafysiku ducha, jak se obyčejně zovou. Čím přibližují se přírodní vědy ke světovému názoru, to má nám představovati metafysika přírody v uspořádaném zpracování. Opírá se tedy přirozeně jednak o astronomii, fysiku, chemii a geologii, jednak o vědy biologické. Metafysický výtěžek věd duchových má pak zase v sobě shrnovati metafysika ducha. Při tom se nejvíce opírá o psychologii, pedagogiku, filosofii náboženství a filosofii dějin. Poněvadž metafysika musí přesahovati nad empirii, jinak by netvořila celek, a poněvadž ve všeobecné části metafysiky se toto musí díti mnohem volněji a směleji než ve specielní, pokládáme za nejvhodnější, nejúčelnější methodu pro tuto část filosofie methodu induktivní. Specielní metafysika jest nezbytný předpoklad všeobecné. Proto nepokládáme za případné, aby, jak se zpravidla se klade ontologie, to jest právě všeobecná metafysika, stála před kosmologii a psychologii, které asi odpovídají metafysice přírody a metafysice ducha. Jest tedy přirozený poměr těch disciplin tento obrácený.

3. Vědosloví, které vyšetřuje předpoklady všech věd, se prostě rozděluje tak, jak rozdělujeme předpoklady v materiální a formální. Co těmito jest rozuměti, nepotřebujeme dle dřívějších výkladů

§ 30. Subjektivismus a objektivismus.

1. Je-li subjektivismu účelem mravního jednání konkrektní stav subjektivní v jednajícím individuu samém nebo v jiných individuích, tedy se tím může rozuměti jen cit. Neboť ze všech psychických jevů toliko slast a strast jest v přirozené úzké souvislosti s pojmy dobra nebo hodnoty. Že něco představuje hodnotu, působí-li to slast nebo, je-li to k tomu uzpůsobeno, jak nás o tom poučila již zkušenost, že ty předměty, které budí naši náklonnost nebo ji ukájejí, zoveme dobrými, to jest všeobecně známou věcí. Odtud vychází, že mravní hodnoty a dobra jsou účely, jež podstatou, významem svým v poslední příčině kotví v citech. Ovšem nepokládají se všecky city za rovnocenné. Lišíme je obyčejně co do hodnotní stránky dle jejich síly a trvání; mimo to psychologie rozeznává city smyslové, nízké a intelektualní, vyšší, kdežto ony jsou odvisly od smyslových popudů, tyto jsou vyvolávány činností představovací a myšlenkovou (srv. § 28, 2). V ethice se vytvořily v souvislosti s tím zvláště dva různé směry subjektivismu, hedonismus a eudaimonismus. Kdežto onen dává přednost rozkoši smyslné jakožto nejživější, poukazuje tento na delší trvanlivost intelektualních stavů citových a stanoví trvalé uspokojení, blaženost jakožto účel mravního snažení. Oba směry jsou v jednoduché souvislosti s protivou mravních soudů, s dobrem a zlem. Jednání, které hledí dosíci slasti, zove se dobrým, jednání, jež cílí ke strasti, zlým.

2. Hedonismus se objevoval v historii ethiky jen docela ojediněle. Kyrénská škola (srv. § 29, 2) jej hlásala ve starověku, a mimo to též jednotliví ethikové materialističtí dospěli k podobným názorům (jmenovitě Helvetius). Vidíme, že historický význam jeho jest dosti malý. V povaze smyslových citů, v jejich pravidelnosti a ve vývoji vyšší vzdělanosti tkví důvod, proč ony názory působí na náš vniterní život jen dočasně, ač neustále vliv jejich se opakuje. K tomu přistupuje, že následky tělesných požitků jsou právě často opačné povahy. Konečně my jich docela sice nevylučujeme, avšak připouštíme toliko jako prostředek k jiným vyšším účelům nebo jen tehdy, nedostávají-li se do rozporu s jinými důležitějšími úkoly lidského života. Z toho vysvítá, že si je nelze mysliti co poslední a samostatný účel našeho chtění, a theorii, která jim chce tento význam přiřknouti, musíme zavrhnouti. Mnohem více uspokojuje a odpovídá skutečné povaze věci eudaimonismus, jenž ještě dnes jest zastáván jakožto subjektivistické pojetí účelů ethických. Dle něho jest radost, kterou nám přináší horlivé plnění povinností nebo dobré svědomí, zdárná práce duševní nebo umělecký výkon, duch společenský vyvolávající povzbuzení a nadšení nebo důvěra a přátelství, mnohem cennější a tedy i důstojnějším cílem než krátké a pochybné ukojení smyslné. Jest tedy patrně eudaimonismus ethickým stanoviskem, které většinu ostatních obsahově může v sebe zahrnouti. Neboť není asi ethika, jenž by žádal takového jednání, které by mělo za nezbytný účinek neštěstí jednotlivých os nebo jenž by i jen byl lhostejným vůči tomu, jaký stav duševní b míti jednání v zápětí.

§ 32. System filosofie.

1. Systemem vědy rozumíme jednak úplnou klasifikaci pojmů, užívá a jednak úplnou, přesnou dedukci jejích vývodů. Tomuto . vědeckého systemu nevyhovuje žádná věda ani přibližně. Lo- a mathematika jsou jediné vědy, kde se poněkud splňují tyto avky. Předpokladem, základem jednotného systemu jest však e dotyčné vědy; neboť jen ona jest zárukou vnitřní a nutné losti principů a pojmů klasifikací rozlišovaných. Z toho jde, že ie jako celek, jak z předcházejícího paragrafu vysvítá, není způ- k takovému systemu, poněvadž různorodost jednotlivých úkolů ických tu znemožňuje nějaké vyvození z nejvyšší položky a po- ž zároveň proměnlivost jejího rozsahu, jež tkví v povaze prvního ího úkolu jejího, přivádí do toho nahodilost, časovost, jež jest rostém odporu s logickou všeobecností systematické stavby. e-li však upustiti povšechně od systemu filosofie, tedy z toho nejde, že by se nedaly jednotlivé části filosofie k tomu způso- ystematicky zpracovati. Pokusíme se tedy v následujícím podati hlediska systematického třídění pro zvláštní úkoly filosofie. Zá- připojíme k tomu některé poznámky o nejúčelnějším způsobu, st zpracovati tyto různé části.

2. Metafysika jakožto světový názor založený theoretickoprakticky je část v š e o b e c n o u a s p e c i e l n í. Ona vyšetřuje nejvyšší poslední principy světového názoru a hledí v nich spojiti vše z rozličných hledisek theoreticky a prakticky se pokládá za po- tato zase koná přípravy pro takovou práci všeobecnou tím, sultaty věd majících význam pro metafysiku přizpůsobuje jejím avkům. Dělíce obyčejně vědy v přírodní a duchové, můžeme též návati dvě hlavní formy specielní metafysiky, m e t a f y s i k u o d y a m e t a f y s i k u d u c h a, jak se obyčejně zovou. Čím vají přírodní vědy ke světovému názoru, to má nám představo- netafysika přírody v uspořádaném zpracování. Opírá se tedy pře- m jednak o astronomii, fysiku, chemii a geologii, jednak o vědy gické. Metafysický výtěžek věd duchových má pak zase v sobě vati metafysika ducha. Při tom se nejvíce opírá o psychologii, u, filosofii náboženství a filosofii dějin. Poněvadž metafysika musí upiti nad empirii, jinak by netvořila celek, a poněvadž ve vše- é části metafysiky se toto musí díti mnohem volněji a směleji ve specielní, pokládáme za nejvhodnější, nejúčelnější methodu části filosofie methodu i n d u k t i v n í. Specielní metafysika nezbytný předpoklad všeobecné. Proto nepokládáme za případné, e zpravidla se klade ontologie, to jest právě všeobecná metafy- před kosmologii a psychologii, které asi odpovídají metafysice y a metafysice ducha. Jest tedy přirozený poměr těch disciplin obrácený.

3. Vědosloví, které vyšetřuje předpoklady všech věd, se prostě luje tak, jak rozdělujeme předpoklady v m a t e r i á l n í a f o r- n í. Co těmito jest rozuměti, nepotřebujeme dle dřívějších výkladů

(srv. § 5. a 6.) a krátkého srovnání s metafisikou v § 31., 4 již dále vykládati. Hlavní části vědosloví na nich se zakládající jsou theorie poznání a logika. Theorie poznání se zabývá obsahem nejobecnějších neboli nejvyšších pojmů a soudů všech věd, logika se zabývá zákonnitostí bádání a myšlení obvyklého ve všech vědách. Mimo toto hlavní rozdělení máme ještě zvláštní rozdělení tím, že činíme rozdíl mezi čistou neboli všeobecnou theorií poznání a logikou a užitou neboli specielní theorií poznání a logikou. Ony se obmezují na to, co je obsahem a formou společné všem vědám, tyto zase analysují a zkoumají materiální a formální předpoklady určitých věd nebo skupin jich. Proto jest theorie poznání a logika přírodovědy, rovněž tak mathematiky, věd duchových a j. Methoda, kterou ve vědosloví dle povahy věci samé nejlépe lze odporučiti, jest deduktivní. Neboť nejde zde o doplnění vědeckých výsledků novými představami, nýbrž toliko co možná o úplné rozdělení materiálu podávaného vědami. Zde tedy jest rovněž čistá neboli všeobecná část logickým předpokladem užité neboli zvláštní. Theorie poznání a logika se mohou nejvíce přiblížiti ideálu dokonalé klasifikace a dedukce. Též v tomto ohledu mohou se pokládati za základní vědy filosofické.

4. Které vědy odborné filosofií mají býti připravovány, nebo ve kterých vědách filosofie má dávati podnět k novým ideám, nedá se, jak jest pochopitelno, a priori říci. Nelze tedy naprosto ony části filosofie, jež náležejí k úkolu třetímu, systematicky spořádati. Můžeme se jen na to obmeziti, že vyznačíme stav věci v přítomnosti, t. j. vytkneme, které vědy odborné v této době v rozsahu filosofie dozrávají v samostatné. Dle toho, co jsme ve druhé kapitole při jednotlivých naukách filosofických o tom poznamenali, lze k oněm počítati psychologii, ethiku, esthetiku a sociologii. Avšak takový přechod do říše věd odborných se nedál nikdy tak, aby se prostě odloučil celý obor od filosofie, nýbrž vždy jen bylo to differencování ve filosofickou část a odborně vědeckou, a tak všechny tyto nauky jak lze předvídati, budou se podobně odlučovati. Největší měrou jest toto rozdělení připraveno u psychologie, pak snad u sociologie; a zde lze též snadno naznačiti důvody pro zpracování filosofické, jež přiznává samostatnost práce odborně vědecké. Jak si v těchto případech filosofie počíná, lze nejlépe viděti na přírodní filosofii, jež se již osamostatnila. Metafysika, theorie poznání, logika a po příp. ještě naznačení nových úkolů vědeckých nebo kritika theorií vytvořených v příslušných vědách odborných, tedy všechny zvláštní úkoly filosofie spojují se v takovém případě, aby se ze svých sil přičinily o zpracování určitého předmětu (srv. § 31., 6). Proto jsme též ve druhé kapitole, naznačujíce jednotlivé úkoly filosofie přírodní, filosofie právní, filosofie náboženství, co se týče filosofického smyslu těchto pojmů, pravidelně poukázali na takovou rozmanitost jejich obsahu. Trvalé jádro filosofie však tkví v metafysice a vědosloví. Ty jsou, jak již dříve bylo řečeno, alfa a omega každé vědy. —

5. Z monarchického zřízení věd stalo se časem demokratické. Zcela jako samovládkyně poroučela dříve královská filosofie jednotlivým

naukám, urovnávala jejich spory, udílela jim moudré rady a uštědřovala hojně ze svého podkladu ideji a method těm vědám, které toho potřebovaly. A tyto přicházely k ní velmi četně, řídily se pokyny své vládkyně a hleděly co nejvíce získati pro svoje vlastní jednání a svoji državou z jejího vzoru a jejího bohatství. Avšak pak se probudily jako ze špatného snu: cesta jež jim byla ukazována, byla bludnou, dary, jež přijímaly, se objevily co bezcenné tretky, a pyšná, dokonalá postava královny samé, již se hleděly vyrovnati, se ukázala, že jest to vylhaná dokonalost. Na to byla svržena s trůnu, a náhlý a šťastný rozvoj vlastní silou způsobený zavedl ony oklamané brzo zase do osobivé samovlády. Níše organicky spořádaná se rozpadla, „článková stavba" práce vědecké se rozplynula v nivec, a vědy tu stály anarchicky vedle sebe. Zatím ona svržená a vyhnaná vládkyně poznala svoji vinu, zanechala jalového umění dialektického, naučila se plniti úkol svůj v malém zdatně a věrně a uznávati moc fakt empirických. Když pak dřívější poddaní ve své krátkozrakosti, jsouce povzbuzeni svým náhlým vzrůstem, se zmocnili opuštěného žezla a vyvolili si za vládkyni bezduchou loutku, materialismus, vystoupila ona jsouc silně vyzbrojena theorii poznání opět na kolbiště, odrazila útok a zahnala nerozvážlivce přímo a moudře do jejich hranic. Od té doby její vážnost značně vzrostla, zvláště když se vidělo, že není vedena žádnými choutkami vladařskými. Klidný poměr vzájemný nastal v době přítomné. Prostřednictvím věd odborných, s nimi a pro ně pracuje filosofie v metafysice vědosloví a oborech přípravných. Rovněž tak ony jsou ochotny přijímati podporu od filosofie, s ní sloužiti poznání a jí přispívati, pomáhati v práci. A myslíme, že tento úvod do filosofie ukázal, že pravé a vlastní poslání filosofie tímto demokratickým zařízením žádné újmy neutrpělo, naopak že filosofie pracuje docela v duchu svých slavných tradic.

UNIVERSITNÍ KNIHOVNA
Vyřazeno
oddělí

HAVLICEK

THE BORROWER WILL BE CHARGED THE COST OF OVERDUE NOTIFICATION IF THIS BOOK IS NOT RETURNED TO THE LIBRARY ON OR BEFORE THE LAST DATE STAMPED BELOW.

STALL-STUDY

CHARGE